

MÂRİFETNÂME

Erzurumlu İbrahim Hakkı

Erzurumlu İbrahim Hakkı
(kaddesallahu sirrehu'l-azîm)

MARİFETNÂME

MARİFETNÂME

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI
(kaddesallahu sırrehu'l-azîm)

Sadeleştiren: Prof. Dr. Durali Yılmaz

Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

© ATAÇ YAYINLARI
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427
(Ataç Yayınları, Yeditepe Yayınevi'nin tescilli markasıdır.)

ISBN: 978-975-6205-40-2

Tasavvuf Serisi: 22

1. Baskı: Temmuz 2013

Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

ATAÇ YAYINLARI
Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.atacyayinlari.com | bilgi@atacyayinlari.com
online satış: www.kitapadresi.com

Erzurumlu İbrahim Hakkı
(kaddesallahu sirrehu'l-azîm)

MARİFETNÂME

Sadeleştiren
Prof. Dr. Durali Yılmaz

Yeni Baskıya Önsöz

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin “Marifetnâme”si, dün olduğu gibi, bugün de en çok okunan eserlerden biri olmuştur. İstanbul başta olmak üzere Bulak (Mısır), Kazan gibi kültür merkezlerinde defalarca basılan bu büyük ve ölümsüz eser, Fransızca, Farsça ve diğer birçok dillere de çevrilmiş ve bu dillerde de ilgiyle okunmuştur.

Marifetnâme, dini, tasavvufi, sosyal ve doğal bilimlerin tümünü içinde toplayan bir ansiklopedidir. Bu eser, başlı başına bir kütüphanedir, dense yeridir. Bizden öncekiler, bu eserden çok şeyler öğrendiler ve bizler de öğrenmekteyiz. Elbette gelecek kuşaklar da bu eserden faydalanacaklardır.

Marifetnâme, 1970’lerden beri birçok defa günümüz Türkçesi’ne aktarılıp basılmıştır. Bunlardan bazıları özet halindedir, bazılarında da okuma yanlışlığından kaynaklanan sayısız hata vardır. Bu eser, bir ansiklopedi mahiyetinde olduğu için sadece Osmanlıca bilmek, günümüz Türkçesine aktarmak için yeterli değildir. Ayrıca dini ve tasavvufi bilimlerin yanı sıra fizik, kimya, biyoloji gibi doğal bilimlerini; sosyoloji, tarih, psikoloji gibi toplum bilimlerini de az çok bilmek gerekir. Hatta Osmanlıca sözlüklerin yanı sıra Osmanlıca-Fransızca ve Osmanlıca-İngilizce sözlükler de gereklidir. Çünkü bazı kavramlar ancak bu sözlükler yardımıyla anlaşılıp yerli yerine oturtulabilir.

Bundan yıllar önce ben de Marifetnâme’yi sadeleştirmiştim. Defalarca ikaz etmeme rağmen bu sadeleştirme basılmaya devam etmekteydi. İtiraf etmeliyim ki benim o günkü bilgi birikimim bu eseri sadeleştirmek için yeterli değilmiş. Şimdi bu hataları nasıl yaptığımı ben de şaşıyorum. Dediğim gibi eserin bu haliyle basılmasına hep karşı çıktım ama engelleyemedim. Yıllarca bu hatalar karşısında ezilip durdum. Bir de adımın başına “Profesör” eklemeleri ise beni âdeta çıldırttı. Kaldırmaları için ihtarnâme bile çektim ama olmadı. Bu piyasayı bildiğim için mahkemeye taşımak da işime gelmedi. Halbuki ben, o sadeleştirmeyi yaptığımda henüz doktorasını bile yapmamış, yeterli bilgi birikimi olmayan biriydim.

Nihayet 1995 yılında Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dekanlığım sırasında bir ekip oluşturarak benim yaptığım Marifetnâme sadeleştirmesini Osmanlıca aslıyla karşılaştırmalarını ve tereddüt ettikleri yerlerde bana gelmelerini söyledim. Uzun bir çalışmadan sonra bu elinizdeki sadeleştirme ortaya çıktı. Elbette ki ben de yapılan çalışmayı denetlemekle yetinmeyip tek tek gözden geçirdim. Şimdi gönül rahatlığıyla bu eseri tavsiye ediyorum. Bu arada hemen belirteyim ki eserin yayımlandığından bugüne bazı dostlarımin ve okurlarımin tavsiyelerini dikkate alarak, yeni düzeltmeler yaptım ve bundan sonra da yapmaya devam edeceğim. Çünkü bu eser, bir başucu kitabıdır.

Tam metin ve mümkün olduğunca hatasız bir Marifetnâme sadeleştirmesini sizlere sunmaktan çok memnunum. Gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş bu yeni baskının hazırlığı sırasında emeği geçen Ataç Yayınları çalışanlarına da teşekkür ederim.

Bahsettiğim gibi gelebilecek tenkitlere her zaman açığım. Çalışmak bizden Tefvîk Allah’dandır.

Prof. Dr. Durali Yılmaz
İstanbul, 2013

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin Hayatı ve Eserleri

Erzurumlu İbrahim Hakkı, ünlü Türk düşünürü ve ahlâkçısıdır. İbrahim Hakkı, *Marifetnâme* ve *Divanı*'nda kendi hakkında yazdıklarına göre hicrî 1115, miladî 18 Mayıs 1703 yılında Hasankale'de doğdu. Babası Hasankaleli Derviş Osman Efendi, babasının babası Dursun Mehmet oğlu Molla Bekir'dir. Annesi Hasankale'nin Kındığı köyünden Şeyhoğlu Mahmut'un kızı Şerife Hanife Harun'dur. Şerife Hanife Hatun'un soyu Hz. Hasan kolundan Hz. Peygamber'e bağlanır. İbrahim Hakkı, ilk tecvit ve Kur'an derslerini babasından aldı. Ayrıca Erzurum'da Sarı Gümrükçü Derviş Efendi'den özel dersler aldı. Ancak onun asıl eğitimini sağlayan ve manevî kişiliğinin gerçekleşmesini sağlayan Aydınlar (Tillo) ilçesinin bilim hayatıdır. Babası Derviş Osman Efendi Siirt'in Aydınlar (Tillo) ilçesinde Şeyh İsmail Fakirullah'a bağlanarak onun yanında kaldı. Babasından bir yıl sonra 9 yaşında olduğu hâlde İbrahim Hakkı da amcası Ali ile birlikte Tillo'ya giderek Şeyh Fakirullah'a mürit oldu. Babası 1719'da vefat edince Şeyh İsmail Fakirullah'a halife oldu. İslâmî bilimlerle tasavvufu şeyhinden tahsil etti. 1719 yılında babasının ölümünden sonra Erzurum'a döndü. Erzurum'a bu gelişinde sekiz yıl kaldı. Bu zaman süresinde eğitim öğretime orada devam etti. Erzurum müftüsü Hazık Efendi'den Arapça, Farsça dersleri aldı. Bir süre sonra tekrar Tillo'ya giderek şeyhinin oğlu Şeyh Abdülkadir-i Sanî'nin kızı Fatıma Azize ile evlendi. Aydınlar (Tillo) ilçesine döndükten sonra 1728 yılında dokuz yaşında başlayan tasavvufî hayata yeniden gömüldü. Şeyhinin ölümünden sonra 1735 yılında tekrar Erzurum'a geri geldi. Burada babasının da daha önce imamlığını yaptığı Habib Efendi camisinde imam oldu. Otuz üç yaşında Firdevs adında güzel bir kızla evlendi. 1738'de İstanbul'a oradan da hac için Mekke'ye gitti. Dönüşte bir süre Mısır'da kaldı. Aydınlar (Tillo) ilçesinde 15 yıl kalan İbrahim Hakkı, 1742 yılında Hasankale'ye döndü. Burada üçüncü kez Belkıs hanımla evlendi. Bundan üç yıl sonra dördüncü kere Züleyha hanımla evlendi. 1747 tarihinden itibaren I. Sultan Mahmut tarafından bir fermanla Abdurrahman Gazi vakfının deftardarlığına tayin edildi. 1752'de oğlu ve hocası Sarı Gümrükçü Derviş Efendi ile birlikte araştırma yapmak üzere İstanbul'a hareket etti. Daveti üzerine saraya giderek padişah I. Sultan Mahmut'la görüştü. I. Sultan Mahmut'un izniyle Kütüphane-i Hümayûn'dan yararlandı. Araştırma ve incelemelerini bitirdikten sonra 1753 yılında Erzurum'a dönen İbrahim Hakkı 1754 yılından itibaren eserler vermeye başladı. İlk beş eserinin burada tamamladı. 1755 yılında ikinci kere İstanbul'a gitti.

1764 ve 1768'de ikinci ve üçüncü defa hacca gitti. Bu hac seferleri sırasında Mısır'ı, Arabistan'ı gördü. Birçok bilginlerle tanıştı, görgüsünü, bilgisini artırdı. 1771'de Aydınlar (Tillo) ilçesine son defa olarak döndü. 22 Haziran 1780 tarihinde Aydınlar (Tillo) ilçesinde vefat etti. Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretleri kendi arzusu üzerine, mürşidi İsmail Fakirullah hazretleri için daha önce yaptırdığı ve kozmografik bir özelliğe sahip olan türbede, mürşidinin ayaklarının ucuna defnedilmiştir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, çok yönlü bir bilgidir. Mutasavvıf, mütefekkir, içtimaiyatçı, ruhiyatçı, felekiyât bilgini, müceddit, Türkçeci, fen adamı ve kelâmadır. Divan sahibi şairdir. Eserlerinde matematik, geometri, anatomi gibi bilimlerin yanında tasavvufa da geniş yer verilmiştir.

Eserleri

İbrahim Hakkı hazretleri, İnsaniye adlı eserinin sonuna yazdığı bir makalede beşi ana, onu ikinci derecede on beş kitap yazdığını belirtmektedir. Bu eserler şunlardır:

Divân: 1754 yılında yazılmış ilk Türkçe eseridir. 17 Mart 1847'de İstanbul'da Mehmet Sait tarafından yanı matbaada basılmıştır. Bu eser, 230 sayfa olup ilk otuz sayfası dua, diğerleri sekiz kaside, bir aşknâme ve bir naat ihtiva eder. Bu kitap oğlu İsmail Fehim için yazılmıştır.

Marifetnâme: 1756 yılında yazılmıştır. Aslı iki cilttir. *Marifetnâme*, Türkçe yazılmış olup, İbrahim Hakkı hazretlerinin en büyük eseridir. Bu eser insanları aydınlatmak, yani nefsini tanımak gayesiyle kaleme alınmıştır. Ansiklopedik bir eserdir. Bu eser, 1835, 1839 ve 1863 yıllarında Mısır'da; 1845 yılında Kazan'da; 1867, 1877, 1892, 1912, 1914, 1961, 1972, 1974 ve 1981 yıllarında İstanbul'da; 1964 yılında Ankara'da çeşitli baskıları yapılmıştır. İbrahim Hakkı hazretlerinin en meşhur eseridir. Arapça, Farsça ve Fransızcaya da çevrilmiştir.

İrfaniye: 1760 yılında Türkçe, Arapça ve Farsça olarak üç dilde yazılmış olup 495 sayfadır. Birinci bölüm 220 sayfaya kadar Arapça, ikinci bölüm 410. sayfaya kadar Farsça, geriye kalan bölüm ise Türkçedir. Bu eserde bazı hadis ve ayetlerde büyük mutasavvıfların yazıları ve sözleri toplanmıştır.

İnsâniye: 1762-63'de yazılmış olan bu eser de üç dilde kaleme alınmıştır. Allah'ın birliğine ait şiirler 722 sayfayı kaplar. Baştan on iki sayfa Arapçadır. 570. sayfaya kadar Farsça, son bölüm ise Türkçedir.

Mecmuatu'l-Maani: El yazma nüshası A. Bener'de bulunan bu eser 1764 yılında yazılmıştır.

Tuhfetu'l-Kiram: "Büyüklerin hediyesi" manasında olan bu eser, Arapça, Farsça olarak iki dilde, *Mecmuatu'l-Maani*'den seçilerek 1766 yılında yazılmıştır.

Nuhbetü'l-Kelâm: "Sözlerin seçilmesi" manasına gelen bu eserde *Mecmuatu'l-Maani*'den ve *Marifetnâme*'den seçilmek suretiyle Arapça, Farsça ve Türkçe olarak 1768 yılında yazılmıştır.

Meşarikü'l-Yûh: "Güneşin doğulan" anlamına gelen bu eser Arapça, Farsça ve Türkçe olarak 1771 yılında yazılmıştır.

Sefinetü'n-Nûh min Vâridâtu'l-Fütuh: *Mecmuatu'l-Maani*'den alınmış olup 1773 yılında yazılmıştır.

Kenzu'l-Fütûh: 1774 yılında yazılan bu eser ahlâkî ve tasavvufî 1020 beyti ihtiva eder. Bunlardan sekseni Arapça, geriye kalanı Türkçedir.

Definetü'r-Rûh: 1775 yılında yazılan bu eser, *Mecmuatu'l-Maani*'den alınmış olup Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme alınmıştır.

Rûhü's-Şürûh: 1776 yılında Türkçe olarak yazılmıştır.

Ulfeü'l-Enam: *Marifetnâme*'den derlenmiş olan bu eser Arapça olarak 1776 yılında yazılmıştır.

Urvetu'l-İslâm: 1777 yılında Türkçe ve Arapça olarak kaleme alınan bu eser de *Marifetnâme*'den çıkarılmış olup ilahiyata ait on beş bölümden ibarettir.

Heyet'ül-İslâm: *Marifetnâme*'den çıkarılmış olan bu eser 1777 yılında Arapça olarak yazılmıştır.

İbrahim Hakkı hazretlerinin bu kitaplardan derleyip yazdığı küçük kitap ve makaleleri de vardır.

Bismillahirrahmanirrahim

Sınırsız hamd, sayısız şükür, sonsuz övüş, tek ve benzersiz olan Allah’a olsun. O, âlemlerin her işini sonsuz ilmiyle takdir edip belirlemiştir. Cihanın görüntülerini bitmez ilmiyle tertip edip tespit eylemiştir. Cihanın gül bahçesini, insan gülünün kokusuyla süslemiştir. Bütün cihanı insan için, insanı da kendisinin bilinmesi için var edip, eşyanın gerçeğiyle manaların inceliklerini hep insanda toplayıp ortaya çıkarmıştır. İnsan ruhunu “Cami” adına suret yapmış, onu emanetlerin yüklenicisi ve sırların yeri kılmıştır. Âlemin bütününde olan nice bin hikmetine, bilginleri bilen eylemiştir. Cihan kitabının her bir harfinden marifetinin belirtileri üzerinde düşünenleri arif eyleyip, gönül âlemine dalan kullarını kendi huzurundaki Kâbe’de ibadet edici eylemiştir. Salavatların en erdemlisi, tahiyatların en mükemmeli, teslimatın en güzeli, kâinatın efendisi, yaratıkların en şerefli, varlıkların özü peygamberimiz aleyhissalatüvesselâm hazretlerinin en büyük adına ve akl-ı evvel olan en mükemmel ruhuna olsun ki O, “*Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım*” hitabıyla yüceltilmiştir. O, halkı cehalet karanlıklarından hidayet nurlarına çıkarmıştır. Kendi nefsinin bilen ümmeti, Hak bilgisini bulmuştur. Selâm ve hürmet O’nun ashabına olsun ki, onlar, sözlerinde, işlerinde, imanlarında ve ahlâkın her hususunda O’na uyup iman nuru ve irfan huzuruyla gönülleri dolmuştur. Allah’ın rızası hepsinin üzerine olsun.

Bu değersiz ve gerçek fakir İbrahim Hakkı, bu kitabı aziz ve şerif oğlu Seyyit Ahmet Naîmî için kaleme alıp, ona hitap eder ki, Allah, seni her iki cihanda aziz etsin. Öncelikle bilinsin ki, Hak Teâlâ iki cihanı insanoğulları için ve insanoğullarını da kendisini tanımaları için yarattığını herkese duyurmuştur. Nitekim lütuf ve keremiyle “*Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi sevdim ve beni tanımaları için varlıkları yarattım*” buyurmuştur. Şu hâlde âlemin ve insanın yaratılmasında sonuncu maksat ve yüce istek, Mevlâ’nın bilinmesidir. Bu sonsuz devlet ve tükenmez saadet her şeyden öncedir. Ancak bu, nefsinin bilmeye bağlı olup, nefsinin bilmek de bedeni bilmeye dayanır. Bedenin bilinmesi âlemin bilinmesiyle olur. Âlemin bilinmesi ise gerçek bilimlerle. Bu sebepten dolayı bir miktar astronomi ve felsefeden alıp toplayarak, bir miktar anatomi ilminden devşirip seçerek, bir miktar da kalp bilimi ve irfandan alıntı yapıp ele alarak bu güzel kitabı Türk diline tercüme edip, bir mukaddime, üç kitap ve bir sonuç üzere telif ve tasnif ettim. Mukaddimesi, genel İslâm bilgisi, dünya ve ahret âlemlerinin özetidir. İlk kitap, âlemin durumunun, eşyanın ve görüntülerin açıklanmasıdır. İkinci kitap, şekiller bilgisi, bedenlerin birleşimi ve insan nefsinin niteliğidir. Üçüncü kitap, irfana ulaşma niteliği, Allah’a varmanın gerçeğidir. Sonuç, edep ve erkân bilgisi, dostların sohbeti, akrabalıklar ve komşuluklardır. Tertip ve tanzimi böyle yaptım ki, evvelâ mukaddimededen, açık ayetler ile sabit olan kâinatın acayip durumlarını özet olarak öğrenip, iki cihanın durumlarının garabetlerini iyice bildikte, bütün bir güvenle itikat edip hepsinin yaratıcısını ve düzenleyicisini bilesin. Büyüklük ve kudretini fikredip düşünesin. Bundan sonra birinci kitaptan Yaratıcı’nın güzel sanatlarını, âlemin ufukları içinde ayrıntılarıyla seyredip, cihanın sırlarına öğrendikte, âlem insanın kabuğu, insan âlemin dili olduğunu bilip hepsinden rahat olası, kendi kendine gelesin. Bundan sonra

ikinci kitaptan Yaratıcı’nın kudretinin şaşırtıcılığını, kendi cisim ve canında toplu olarak görüp, büyük âlemde her ne varsa, hepsinin benzerini kendi vücudunda buldukta, vücudun bir küçük âlem olduğunu bilip kendi nefesine gelesin. Nefisler âleminde Mevlâ’yı temaşa kılasın ve kendi ruhunu, vücudunun ikliminin sultanı bilip, kadir ve kıymetini öğrenip nefsi tanıma aşamasını bulasın. Kendi âleminde sultan olasın. Bundan sonra üçüncü kitaptan kalplerin evirip çeviricisi Allah’ın acayip ilhamlarını, garip tasarruflarını, zat ve sıfatının kalplere yakınlığını en büyük âlem olan gönülde kesin bilgiyle bilip, Allah’tan başka bütün varlıklardan azat olup, her şeyi unutup, her şeyi çekip çevirici bir onu buldukta, vahdet âlemine erip, o tek ve yegâne Allah’ın birliğini sağgörünle katiyetle görüp Allah’ı tanıma devletine eresin. Allah’a yakınlığın saadetini kesinlikle bilip sonsuza kadar onunla kalasın. Sonuçta, çokluk âleminde olan vücudun aşamalarının hükümlerini bilip, hududunu koruyup kollayarak, Huda’nın yaratıklarına sevgi ve şefkatle kalplerin sevgilisi oldukta, esenlikle toplumu gönlünce bulasın. Rahatla âlemin azizi olasın. Çünkü bu şerefli kitapta nizam, bu güzel üslûp üzere tamam olup alıcı gözüyle okuyanları, Mevlâ’nın ayetlerinin gerçeğini bildirmiştir. Bu kitabın adı “*MARİFETNAME*” olup bitiş tarihi bin yüz yetmişe yetmiştir (1170 H./ 1756 M.).

Kitabın Mukaddimesi

Kur'an ayetleri ve peygamber hadislerinin bildirdiği şekilde itimat ve itikat olunacak dinî hususlara ve İslâm bilginlerinin görüşlerine göre; arşın yaratılışının tertibini, Kürsî'yi, cennetleri, gökleri, yerleri, denizleri, ışıkları, kıyamet alâmetlerini, kıyametin durumlarını, cihanın harap ve yok oluşunu, Rahman'a kavuşma âlemi öte dünyanın sonsuzluğunu dört bölümle açıklar.

Birinci Bölüm

Özet olarak âlemin yaratılış düzenini arş-ı âzam'ın büyüklüğünün niteliğini, arşın taşıyıcılarını, onun çevresinde olan nehirleri, melekleri ve diğer toplulukları ve altında olan Kürsî'yi, Sidre'yi, Levh-i Mahfuz'u ve kalemi altı madde ile bildirir.

Birinci Madde: Cihanın yaratıcısının, âlemde olan güzel sanatlarını derin derin düşünmeye sevk eden açık alâmetleri bildirir.

Hak Teâlâ bu âlemi varlık ve birliğine alâmet edip bütün eşyada, görececek gözü olanlara sanatını ortaya çıkarmakla hikmetinin gerçeklerini duyurmuştur. Kullarını, kendini tanıma konusunda rağbete getirmek için Kelâmıkadim'inde azametle şöyle buyurmuştur: (Burada yazılan ayetler Kur'an'daki tertip üzerinedir.).

Bismillahirrahmanirrahim

“Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur” (1/2).

“Göklerin ve yerin hükümrانlığının Allah'a ait olduğunu bilmez misin? Allah'tan başka dost ve yardımcınız yoktur” (2/107).

“Allah, kendisinden başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefa'at edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. Hükümdarlığı, gökleri ve yeri kaplamıştır, onların gözetmesi O'na ağır gelmez. O, yücedir, büyüktür” (2/255).

“Şüphesiz gökte ve yerde hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz. Ana rahminde sizi, dilediği gibi şekillendirir. O'ndan başka tanrı yoktur. Güçlüdür, hakimdir”. (3/5-6).

“Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ındır. İşler Allah'a varacaktır” (3/109).

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahiplerine şüphesiz delililer vardır. Onlar, ayakta iken, otururlarken, yan yatarlarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: ‘Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru.’ derler” (3/190-191).

“Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatır” (4/126).

“Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümdarlığı Allah’ındır. Dönüş Onadır” (5/18).

“Göklerin, yerin ve onlarda olanların hükümdarlığı Allah’ındır. Allah, her şeye kadirdir” (5/120).

“Göklerin ve yerin Allah’ı, içinizi dışınızı bilir, kazandıklarınızı da bilir” (6/3).

“Gaybın anahtarları O’nun katındadır, onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı bilir. Düşen yaprağı, yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu -ki apaçık bir Kitap’tadır- ancak O bilir” (6/59).

“Göklerde ve yerde olanlar O’nundur; hepsi O’na boyun eğmiştir” (30/26).

“Yakinen bilinenlerden olması için İbrahim’e göklerin ve yerin hükümranlığını şöylece gösterdik” (6/75).

“Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana, doğruya yönelerek çevirdim, ben puta tapanlardan değilim” (6/79).

“Rabbimiz, gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra arşa hükmeden, gündüzü -durmadan kovalayan- gece ile bürüyen, güneşi, ayı, yıldızları, hepsini buyruğuna baş eğdirerek var eden Allah’tır. Bilin ki, yaratma da emir de O’nun hakkıdır. Âlemlerin rabbi olan Allah yücedir” (7/56).

“Göklerin ve yerin hükümdarlığı elbette Allah’ındır. Dirilten ve öldüren O’dur. Allah’tan başka dost ve yardımcınız yoktur” (9/116).

“Yerde ve gökte hiçbir zerre Allah’tan gizli değildir; bundan daha küçüğü veya daha büyüğü şüphesiz apaçık bir Kitap’tadır” (10/61).

“Göklerde ve yerde olana bakın’ de” (10/101).

“Göklerde ve yerde olan her şey Rahman’ın kulundan başka bir şey değildir. And olsun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır” (19/93-94).

“Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu. Arşın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir” (21/22).

“Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu durdururdu. Sonra biz, güneşi ona delil kılıp yavaş yavaş kendimize çekmişizdir” (25/45-46).

“Dağları yerinde donmuş sanırsın, oysa onlar bulutlar gibi geçerler. Bu her şeyi sağlam tutan Allah’ın işidir. Doğrusu O yaptıklarınızdan haberdardır” (27/88).

“Rüzgârı gönderip bulutları yürüten, onları gökte dilediği gibi yayan ve kısım kısım yağdırarak Allah’tır. Artık sen de aralarından yağmurun çıktığını görürsün. Allah’ın kullarından dilediğine verdiği yağmurla daha önceden kendilerine yağmur indirilmesinden ümitlerini kesmiş oldukları için onlar sevinirler. Allah’ın rahmetinin belirtilerine bir bak; yer yüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor? Şüphesiz ölümleri O diriltir, her şeye kadirdir” (30/48-50).

“Allah’ın geceyi gündüze, gündüzü geceye kattığını, her biri belirli bir süreye doğru hareket edecek olan güneşi ve ayı buyruk altında tuttuğunu; Allah’ın yaptıklarınızdan haberdar olduğunu bilmez misin?” (31/29).

“Gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yaratan, sonra arşa hükmeden Allah’tır. O’ndan başka bir dost ve şefaatçiniz yoktur. Düşünmüyor musunuz?” (32/4).

“Hamd, göklerde olanlar ve yerde bulunanlar kendisinin olan Allah’a mahsustur. Hamd, ahirette de O’na mahsustur. O, hakimdir, her şeyden haberdardır. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O, merhametlidir, mağfiret sahibidir. Gaybı bilendir.

Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de şüphesiz apaçık Kitap'tadır" (34/1-3).

"Doğrusu zeval bulmasın diye gökleri ve yeri tutan Allah'tır. Eğer onlar zevala uğrarsa O'ndan başka, and olsun ki onları kimse tutamaz. O, şüphesiz halimdir, bağışlayıcıdır" (35/41).

"Orada hurmalıklar ve üzüm bağları var ederiz, aralarında pınarlar fışkırtırız. Onu ve elleriyle yaptıklarının ürünlerini yesinler; şükretmezler mi? Yerin yetiştirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmediklerinden çift çift yaratan Allah münezzehtir. Onlara bir delil de gecedir. Gündüzü ondan sıyrırız da karanlıkta kalıverirler. Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, güçlü ve bilgin olan Allah'ın kanunudur. Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişizdir. Aya erişmek güneşe düşmez. Gece de gündüzü geçemez. Her biri bir yörüngede yürürler. Onlara da bir delil: Soylarını dolu gemiyle taşımamız ve kendileri için bunun gibi daha nice binekler yaratmış olmamızdır" (36/34-42).

"Gökleri ve veri yaratan, kendilerinin benzerini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette olur; çünkü O, yaratan ve bilendir. Her şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece o şeye: 'Ol' demektir, hemen olur. Her şeyin hükümranlığı elinde olan ve sizin de kendisine döneceğiniz Allah yücedir" (36/81-83).

"Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi, güçlüdür, çok bağışlayandır" (38/66).

"Onlar, Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler. Bütün yeryüzü kıyamet günü O'nun avucundadır; gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koştuklarından yüce ve münezzehtir" (39/67).

"Sûra üflenince, Allah'ın dilediği bir yana, göklerde olanlar, yerde olanlar baygın düşer. Sonra sûra bir daha üflenince, hemen ayağa kalkıp bakışıp dururlar. Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır, kitap açılır, peygamberler ve şehitler getirilir ve onlara haksızlık yapılmadan, aralarında adaletle hüküm verilir. Her kişiye işlediği ödenir. Esasen Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir. İnkâr edenler, bölük bölük cehenneme sürülür. Oraya vardıklarında kapıları açılır. Bekçileri onlara 'Size, içinizden, Rabbinizin ayetlerini okuyan ve bu güne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?' derler. 'Evet geldi.' derler. Lâkin azap sözü inkarcıların aleyhine gerçekleşir. Onlara 'Temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin; böbürlenenenlerin durağı ne kötüdür!' denir. Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler. Oraya varıp da kapıları açıldığında, bekçileri onlara 'Selâm size, hoş geldiniz! Temelli olarak buraya girin.' derler. Onlar 'Bize verdiği sözde duran ve bizi bu vere vâris kılan Allah'a hamd olsun. Cennette istediğimiz yerde oturabiliriz. Yararlı iş işleyenlerin ecri ne güzelmiş!' derler" (39/68-74).

"Sizin için yeri durak, göğü bina eden, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan, sizi temiz şeylerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Rabbiniz olan Allah budur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir" (40/64).

"Dikkat edin; onlar Rablerine kavuşmaktan şüphededirler; dikkat edin, Allah şüphesiz her şeyi bilgisiyile kuşatandır" (41/54).

"Göklerin ve yerin yaratıcı, size içinizden eşler, çift çift hayvanlar var etmiştir. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir" (42/11).

"Gökte de tanrı, yerde de tanrı O'dur. Hakim olan, her şeyi bilen O'dur. Göklerin, yerin ve

ikisi arasında bulunanların hükümrânlığı kendisinin olan Allah ne yücedir! Kıyamet saatini bilmek O'na aittir. O'na döneceksiniz” (43/84-85).

“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık. Biz onları, ancak ve ancak gerektiği gibi yarattık. Ama insanların çoğu bilmezler” (44/38-39).

“Övülmek, göklerin Rabbi ve âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. Göklerde ve yerde azamet O'nundur. O, güçlüdür, hakimdir” (45/36-37).

“Göklerde olanları, yerde olanları, hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir. Doğrusu bunlarda düşünenler için dersler vardır” (45/13).

“Göklerdeki ve yerdeki ordular Allah'ındır. Allah, bilendir, hakimdir” (48/4).

“Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir” (48/14).

“Göklerde ve yerde olan kimseler, her şeyi O'ndan isterler; O, her an kâinatı tasarruf etmektedir. Öyleyse Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?” (55/29-30).

“Yer yüzünde bulunan her şey fanidir, ancak yüce ve cömert olan Allah'ın varlığı bakidir” (55/26-27).

“Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tespih ederler. O, güçlüdür, hakimdir. Göklerin ve yerin hükümrânlığı O'nundur; diriltir, öldürür. O, her şeye kadirdir. O, her şeyden öncedir, kendisinden sonra hiçbir şeyin kalmayacağı sondur; varlığı aşikârdır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, her şeyi bilir. Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa hükmeden, yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilen odur. Nerede olursanız olun, o sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür. Göklerin ve yerin hükümrânlığı onundur. Bütün işler Allah'a döndürülür. Geceyi gündüze katar, gündüzü geceye katar; O, kalplerde olanı bilendir” (57/1-6).

“Göklerde olanları da yerde olanları da Allah'ın bildiğini bilmez misin? Üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncü mutlaka O'dur; bunlardan az veya çok, ne olursa olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü, işlediklerini onlara haber verir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir” (58/7).

“Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ı tespih ederler. O, güçlüdür, hakimdir” (59/1).

“Göklerde olanlar ve yerde bulunanlar, Allah'ı tespih ederler. Hükümdarlık O'nundur, övülmek O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir” (64/1).

“Gökleri ve yeri gerektiği gibi yaratmıştır. Size şekil vermiş ve şeklinizi güzel yapmıştır. Dönüş O'nadır. Göklerde ve yerde olanları bilir; gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir; Allah kalplerde olanı bilendir” (64/3-4).

“Yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratan Allah'tır. Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve ilminin her şeyi kuşattığını bilmeniz için Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur” (65/12).

“Hükümdarlık elinde olan Allah yücedir ve her şeye kadirdir. Hanginizin daha iyi iş işlediğini belirtmek için ölümü ve dirimi yaratan O'dur. O, güçlüdür, bağışlayıcıdır. Gökleri yedi kat üzere yaratan O'dur. Rahman'ın bu yaratmasında düzensizlik bulamazsın. Gözünü bir çevir bak, bir aksaklık görebilir misin?” (67/1-3).

“And olsun ki, yakın göğü ışıklarla donattık, onlarla şeytanların taşlanması sağladık ve şeytanlara çılgın alev azabı hazırladık” (67/5).

“Sizi yerde yaratıp yayan O'dur ve O'nun huzurunda toplanacaksınız” (67/24).

“Allah’ın göğü yedi kat üzerine nasıl yarattığını görmez misin? Aralarında aya aydınlık vermiş, güneşin ışık saçmasını sağlamıştır. Allah sizi yerden bitirir gibi yetiştirmiştir. Sonra sizi oraya döndürür ve yine oradan çıkarır. Yer yüzünde dolaşabilmeniz, orada yollardan ve geniş geçitlerden geçebilmeniz için onu size yayan O’dur” (71/15-20).

İkinci Madde: Âlemin yaratılış düzenini özet olarak bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler söz birliğiyle demişlerdir ki: Allah Teâlâ hazretleri, birlik mertebesinde gizli bir hazineyken, tanınmayı ve bilinmeyi istemesi ve sevmesiyle, ruhlar ve cesetler âlemini yaratıp, kendi rahmetinin güzelliğini, celâl ve azametini, bağış ve nimetini, sanatının çeşitliliğini ve hikmetinin sırlarını göstermeyi diledikte, bütün yaratıklarından önce yokluğun sırrından pırıl pırıl yeşil cevheri vücuda getirmiştir. Bazı rivayetlere göre, kendi nurundan oldukça hoş ve büyük bir cevher var edip, ondan kâinatın bütününü derece derece ve düzenli bir biçimde ortaya çıkarmıştır. Bunu ilk cevher, Nur-u Muhammedî, cevh-i mahfuz, akl-ı kül, izafî ruh diye adlandırırlar ki, bütün ruhların ve cesetlerin başlangıcı ve kaynağı bu cevherdir. Çünkü Hak Teâlâ muhabbetle o cevhere bir bakmıştır; o anda cevher, utancından eriyip su gibi akmıştır, saf özü üstüne çıkmıştır. O özden ilk olarak küllî nefsi yaratmıştır. Sonra meleklerin ruhlarını, peygamberlerin ruhlarını, velilerin ruhlarını, ariflerin ruhlarını, âbitlerin ruhlarını, müminlerin ruhlarını, kâfirlerin ruhlarını, cinlerin ruhlarını, şeytanların ruhlarını, hayvanların ruhlarını, bitkilerin ruhlarını, tabiatların ruhlarını sırasıyla yaratmıştır. Bu ruhlar için derecelerine göre belirli makamlar tayin edip her sınıf kendi belli makamlarına gitmiştir. Her ruh, kendi cinsini bulup, topluluklar oluşturmuş ve her topluluk makamında kalmıştır. Ruhlar ve melekler âlemi, bu on dört çeşit ruhla tamam olmuştur. Bu âlemin en yüksek, en saf ve en güzel olanını kayıp âlemi, lâhut âlemi, ceberut âlemi diye adlandırırlar. Ortasına, ruhlar âlemi, manalar âlemi, emirler âlemi derler. Alt kısmına, en yoğun ve cisimlere yakın olan kısmına mücerret âlemi, berzah âlemi, misal âlemi derler.

Melekler ve ruhlar âleminin yaratılmasından iki bin yıl sonra Hak Teâlâ’nın öncesiz iradesi diledi ki, nam ve şanını ortaya çıkarmak için cisimler âlemini yarata. Bunun üzerine ilk cevhere sevgiyle bir daha bakmıştır. Onun yüzüsu, utancından harekete gelip dalgaları yükselmiştir ve cevherin yüce yüzünden arş-ı âzam vücuda gelmiştir. Öteki özlerinden Kürsî, cennet, cehennem, yedi gök, dört unsur vücuda gelip şekillenmiştir. Arş-ı âlâdan cehenneme dek bu suret âlemi, bu tertip üzere düzen bulup on beş çeşit cisimle mülk âleminin ortaya konusu tamam olmuştur. Bu âlemin üst tabakasına ulvî âlem, beka âlemi, ahiret âlemi, gökler âlemi derler; alt tabakasına süflî âlem, cisimler âlemi, unsurlar âlemi, oluş ve bozuluşlar âlemi, dünya âlemi derler. Ruhlar ve melekler âlemindekilerle mülk âlemindekilerin toplamı yani ruhların çeşitleri ile basit cisimlerin sınıflarının hepsi, harfler örneği yirmi dokuzda tamam olmuştur. Her iki âlemin varlıklarının birleşmesinden üç kısım birleşik cisim vücuda gelmiştir: Madenler, bitkiler ve hayvanlar. Tıpkı hece harflerinden ad, fiil ve harflerin vücuda gelip insanların dili olduğu gibi, her iki âlemdekilerden de üç birleşim ortaya çıkıp onlardan cihan kitabı sonsuz manalar kazanmıştır. Şu hâlde ibret gözüyle âleme bakan arifler, her nesnede nice hikmetler görmüşlerdir ve Allah dostları, Allah’ın yüce sanatının sırlarını anlayarak, birer harf olan eşyadan manaya ulaşıp Hakk’ın huzuruna ermişlerdir.

RUBAÎ

Âlem ki tamam nüsha-i hikmettir

*Manasını fehm eyleyene cennettir
Mahrum-u şuhûd olanların çeşminde
Zindan-ı belâ çah ve gam-ı mihnettir*

(Âlem ki, hikmet nüshasıdır. Manasını anlayana cennettir. Görmeden mahrum olanların gözünde belâ zindanı, sıkıntı ve gam kuyusudur.)

Üçüncü Madde: Arş-ı âzamı ve muhterem taşıyıcılarının niteliğini bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler söz birliği ile demişlerdir ki: Hak Teâlâ, âlemin tamamını bir anda yaratmaya kadirken altı günde yaratması yani pazar gününden başlayıp âlemde bulunanları cuma gününde tamam eylemesi, kullarına her işte sabır ve sakinmeyi öğretmek ve anlatmak içindir. Nitekim buyurmuşlardır ki: “*And olsun ki gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık ve biz bir yorgunluk da duymadık*” (51/38). Hak Teâlâ kudretiyle yeşil cevherin yüksek özünden arş-ı âzamı yaratmıştır ki, onun nurunun büyüklüğü anlatılamaz. Bunun etrafı kırmızı yakut olup, bütün yaratıkların sıfat ve suretleri burada nakşolunmuş, resmedilmiştir. Göklerin üstünde Rahman’ın arşı, meleklerin kiblesi kılınmıştır. Nitekim yer yüzünde Kâbe, yerdekilerin kiblesi kılınmıştır. Arş-ı âzaman yetmiş bin dili vardır ki, her bir dili başka bir sözle Hak Teâlâ’ya tespih eder; zikredicidir. Arş-ı âzaman dört sütunu vardır ki, her biri yerin derinliklerine ulaşır. Arş-ı âzam su üzerinde, su rüzgâr üzerindeyken Hak Teâlâ dört büyük melek yaratmıştır; halen arşı taşıyanlar onlardır. Kıyamet gününde başka dört büyük melek yaratsa gerektir ve arşın taşıyıcıları o gün sekiz olsa gerektir. Arşın taşıyıcılarının her birinin dört yüzü vardır ki, bir yüz insan suretinde, bir yüz aslan suretinde, bir yüz öküz suretinde, bir yüz de kartal suretinde tasvir olunmuştur. Her bir yüz, yeryüzünde kendi benzeri olan yaratıklar için Allah’tan rızık istemektedir. Arşın taşıyıcıları daima ayakta durup arş-ı âzamı boyunları üzerinde yüklenmişlerdir. Ayakları ise yedi kat yerden aşağıdadır. Allah’a yakın meleklerin hepsinden, Allah katında daha muhterem olan arşın taşıyıcılarıdır. Bu meleklerin birinin adı İsrail’dir ki, arşın bir ayağı onun boynu üzerinde sapasağlamdır. Hak Teâlâ’nın katında hepsinden daha aziz ve kerim olan odur. Sûrun sahibi odur ki, kıyamete dek Levh-i Mahfuz’a bakar. Sûru üflemek için hazır durur. Levh-i mahfuzdan, Cebrail, Mikail ve Azrail aleyhisselâmların işlerini, durumlarını ve amellerini açıklamakta, haber vermekte ve kendilerine ulaştırmakta beceriklidir. Arşın taşıyıcılarından her birinin dört kanadı vardır ki, dört yöne yayılmışlardır. Arşın taşıyıcılarının yarısı kar, yarısı ateştir ki, birbirlerini söndürmeyip, yıldız böceği gibi birbiriyle kaynaşmışlardır. Arşın taşıyıcılarının cüsseleri öyle büyüktür ki, kulak memeleriyle boyunları arası kuş uçuşuyla yedi yüz yıllık mesafedir. Arşın taşıyıcılarına “büyük melekler” adı da verilmiştir. Arşın taşıyıcılarının kelimeleri sürekli tespih olup, şu sözler dillerinin virdi kılınmıştır: “Sübhone zi’l’ mülki ve’l-melekût. Sübhane zi’l-arşı ve’l-izzeti ve’l-azameti ve’l-heybeti ve’l-kudreti ve’l-kibriyâi ve’l-ceberuti Sübhane’l-meliki’l-mabudi Sübhane’l-meliki’l-mevcudi Sübhane’l-meliki’l-hayyi’llezi Lâ yenâmü ve lâ yemutü sübbuhun kuddûsün Rabbünâ ve Rabbü’l-melaiketi ve’r-ruh.”

Dördüncü Madde: Arş-ı âzaman çevresinde olan nehirleri ve melekleri bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler, söz birliği ile demişlerdir ki: Hak Teâlâ, arş-ı âzaman çevresinde sekiz nehir yaratmıştır ki, dördü kardan beyaz ve soğuk, dördü baldan tatlı ve temizdir. Bu sekiz nehir, sürekli akarak, arş-ı âzamı tavaf ederler. Hak Teâlâ, orada Harkail adında bir melek

yaratmıştır ki, bütün eşyanın sırlarına yetmiştir. O melek, arşa gitmek için Hak Teâlâ'dan destur isteyerek arşı tavafa gitmiştir. Üç bin yıl boyunca sekiz bin kanadıyla uçmuş ve bitkin düşmüştür. Hak Teâlâ ona kuvvet verip tekrar uymasını murat etmiştir. Üç bin yıl daha arşın çevresinde gitmiştir ve güçsüz kalmıştır. Hak Teâlâ ona tekrar kuvvet ve kudret vermiş ve uçmayı emretmiştir. Üç bin yıl kadar yine gitmiştir ve tekrar güçsüz kalınca görmüştür ki, dokuz bin yılda ancak arşın bir ayağından ötekine yetmiştir. O, hayretteyken, Hak'tan şöyle ses gelmiştir: “Ey Harkail! Eğer kıyamete dek uçsan, arşımı tamamıyla tavaf edemezsin.”

Sekiz nehrin gerisinde, arş-ı âzâmın çevresinde, bin perde nurdan, bin perde karanlıktan yaratılmıştır; ta ki arşın nurunun şiddetinden çevresinde bulunan melekler yanmasınlar diye onları perdelemiştir. Bu perdelerin arasında yetmiş bin melek yaratılmıştır. Arşı kuşatan Rahman'a sürekli tespih ederler. Arşı tavaf için çevresinde giderler ve günde iki defa, arşı yüklenenlere selâm verirler. Bunlara “saf tutan melekler” derler. Bunların arasında da yetmiş bin saf melek yaratılmıştır. Bunlar sonsuza kadar ayakta durup “Sübhanallahi ve'l-hamdü lillahi ve lâ ilâhe illallahü ve'llahü ekber. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-azim” derler.

Bu safların gerisinde bir büyük yılan vardır ki, arş-ı âzamı kuşatır. Yılan, başını kuyruğunun üzerine koymuştur. Başı beyaz inciden, vücudu sarı altından, gözleri kırmızı yakuttan yaratılmıştır. Onun yüz bin kanadı vardır ki, kanatlarının her saçağının yanında bir melek tespih eder bulunmuştur. O sarı yılanın tespihinin sesinden melekleri titreme alır. Çünkü bu, bütün meleklerin tespihinin sesine galip gelmiştir. Ağzını açtıkça, gökleri ve yeri bir lokma etmesi mümkündür. Eğer o büyük yılan tesbihinde taltif ile ilham olunsaydı, onun sesinin azametinden bütün yaratıklar yok olurlardı.

Hak Teâlâ, melekleri değişik nurlardan ve çeşitli tavırlardan yaratmıştır. Arşa yakın olan meleklerin nurları şiddetli ve belirgindir. Arş meleklerinin nurlarına, Sidre melekleri tahammül edemezler. Sidre meleklerinin nurlarına, göklerin ve yerin melekleri tahammül edemeyip yanarlar. Bütün melekler, Hakk'ın emirlerine göre amel ederler. Onlar, insanlar gibi Hak Teâlâ'ya asi olmazlar. Gıdaları tesbihtir. Yemezler, içmezler, uyumazlar ve cinsî münasebette bulunmazlar. Çoğu insan suretinde olup kanatları kuş kanatlarına benzer. Cisimleri lâtif olduğundan çeşitli suretlerde teşekkül ederler. Hakk'ın emri ile hizmette, göz kamaştıran şimşek gibi giderler. Her biri bir hizmettedir. Kimi arşın çevresinde tesbih ve tavaf eder, kimi Kürsî'de, kimi Sidre'de, kimi cennette, kimi cehennemde, kimi gökte, kimi yerde, kimi ayakta, kimi kuutta, kimi rükûda, kimi secdede sürekli tesbih ederler. Kimi insanların hizmetine vekildir. Gece gündüz onları koruyup amellerini yazarlar. Bunlara “kiramen kâtibin” ve “hafaza/koruyucu” derler. Meleklerin de kendilerinden peygamberleri vardır. Biri İsrail aleyhisselâmdır ki ,sureti yukarıda anlatılmıştır. Biri Cebrail aleyhisselâmdır ki, altı yüz kanadı vardır. Her kanadının yüz saçağı vardır. Her saçağının uzunluğu doğu ile batı arası kadardır. Bütün kanatları değişik renkte nurlardandır. Büyük cüssesi kardan beyazdır. Ayakları yerin altındadır ve öyle kuvvetlidir ki, bir saçağıyla dağları un ufak eyler. O, Hak Teâlâ'dan yeryüzündeki peygamberlere selâm ve kelâm getirmeye vekildir. Şekil ve büyüklükte İsrail aleyhisselâm gibidir. Biri Mikail aleyhisselâmdır. Kanatlarının sayısını ancak Hak Teâlâ bilir. O, denizdeki meleklerin vekilidir. Çünkü gökleri ve yer meleklerle doludur. Her biri, yağmur yağdırmak gibi nice hizmetlere memurdur. Yağmur tanelerinin her birini bir melek indirir, kıyamete dek de bir daha ona nöbet gelmez. Her yere inen yağmur, Mikail aleyhisselâmın reyi ve tedbiriyledir. Çünkü, bu görev ona verilmiştir. O da cüssece Cebrail aleyhisselâm gibidir. Peygamberlerden biri de Azrail

aleyhisselâmdır. O, can almaya vekildir. Bütün ruhları alan odur. Bütün yeryüzü, onun huzurunda bir sofraya misalidir. Rahmet ve gazap meleklerinden nice yüz bin ordusu vardır. Şekil ve büyüklükte, kanatlarının çokluğundan Mikail aleyhisselâm gibidir. Hazreti İsrail, Cebrail, Mikail ve Azrail dördü de bütün meleklerin başı ve peygamberidir ki, göklerde ve yerde olan meleklerin hepsi bunların emrine itaatkâr ve boyun eğmiş durumdadır.

Beşinci Madde: Arş-ı âzâmın altında olan Kürsî'yi, Levh-i Mahfuz'u, Kalem'i, Sidretülmünteha'yı, Tuba ağacını, İsrail'in sûrunu ve ruhların kıyamete kadar bekleyecekleri yeri bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler söz birliği ile demişlerdir ki: Hak Teâlâ arş-ı âzâmın nurundan ve onun altında, kırmızı yakut renginde arşın ayağına bitişik dört sütun üzerinde bir büyük Kürsî yaratmıştır. Onun sütunları yerin derinliklerine erişmiştir. Gökler, yerler ve Kaf Dağı Kürsî'nin boşluğunda, bir çölde halka miktarıdır. Nitekim Kürsî, arş-ı âzâmın altında, çölde bir sofraya misalidir. Ama bu tür benzetmelerden murat, miktarları sınırlamak değildir, büyüklüklerini anlatmaktır. Çünkü onların miktarlarını ancak onları var eden âlemin yaratıcısı bilir. Arştan murat, taht mülküdür, Kürsî'den murat da Allah'ın ilimidir diye inananlar hata etmişlerdir. Ayet ve hadislerle muhalif gitmişlerdir.

Hak Teâlâ, arş-ı âzâmın altında, onun nurundan yeşil bir zebercet renginde büyük ve yeşil bir levha yaratmıştır. Etrafını kırmızı yakut renginde yer etmiştir. Zümrüt renginde bir yeşil kalem yaratmıştır ki, uzunluğu yüz yıllık mesafe gitmiştir. Onun içindeki mürekkebi beyaz nurdandı. Çünkü Hak Teâlâ, ona “Ey kalem yaz!” diye seslenmiştir. O an, bu heybetten kalem, ıstıraba gelmiştir ve gök gürültüsü sesi gibi bir ses ile tesbih edip Hakk'ın yürütmesiyle Levh-i Mahfuz üzerinde yürümüştür ve kıyamete dek hep olup olacakları yazmıştır. Levh-i mahfuz yazıyla dolmuştur. Ondan sonra (akan aktı kalem kurudu) tabirince, kalem kuruyup kalmıştır. İyi olan iyi, kötü olan kötü olmuştur. Fakat Hak Teâlâ, her gece ve gündüzde Levh-i Mahfuz'a üç yüz altmış kere nazar edip, her nazarda bir nesne mahvedip yerine bir nesne koyar. Murat ettiğini işler. Nitekim “*Allah dilediği hükmü kaldırır, dilediğini de yerinde bırakır. Bütün kitapların esası onun katındadır*” (13/39) buyurmuştur. Hak Teâlâ bütün kulların işlerini Levh-i Mahfuz'a yazmıştır ki, göklerdekilere ve yerdekilere şunu bilsinler: Bütün yaratıkların hükümleri oradaki ilim üzere yürür ve ona uyar. O hâlde, Levh-i Mahfuz'u ve kalemi inkâr eden münafıktır.

Hak Teâlâ arş-ı âzâmın altında ve onun nurundan, Kürsî karşısında, cennetlerin üstünde beyaz inci benzeri bir boşluk yaratmıştır ki, bu, Sidretülmünteha ve Tuba ağacının asıl beslendiği yerdir. Cebrail'in ve ona yakın meleklerin makamı buradadır. Hak Teâlâ Sidretülmünteha'da büyük bir ağaç yaratmıştır ki, ona Tuba ağacı derler. Onun aslı sarı altındandır. Dalları kırmızı mercandandır. Yaprakları yeşil zümrüttendir. Çeşitli meyveleri şekerdendir. Sonsuz dalları cennet köşklerine sarkmıştır. Sayısız meyvelerinden cennettekiler zevkle toplar. Sidretülmünteha ile arş-ı âzam arasında yermiş bin perde tabakası yaratılmıştır; ta ki Sidre'de olan melekler, arşın nurunun şiddetinden yanmayalar. Hak Teâlâ arş-ı âzâmın altında ve onun nurundan arşın ayağına bitişik, kırmızı mercan renginde, boynuz ve kovan şeklinde, oldukça büyük ve uzun, içi boş bir nesne yaratmıştır. Onun boşluğunda birinci ve ikinci berzahı kılıp yani insanların bedenlerine gelecek olan ruhların ve gelip geçmiş ruhların mekânı olup, göklerin ve yerlerin tabakaları yuvarlak ekmekler gibi onda düzülüp, o, onlara dokunmaksızın hepsini kuşatmıştır. Bu kuşatıcı boşluk, İsrail'in sûrudur. Onun iç düzeyi, bal

kovanındaki mumun yüzündeki gözenekler gibi göz göz olup, ilk berzah âleminde, bedenlere gidecek ruhlar için, ikinci berzahta bedenlerden çıkıp haşrı bekleyen ruhlar için o yüzeyin gözenekleri mesken ve sığınak olmuştur. Ruhlar, o çukurcuklarda mertebelerine göre kıyamete kadar yuva ve makam tutup her biri kendi makamında ikamet kılmıştır.

Altıncı Madde: Sidretülmünteha’da olan meleklerin vasıflarını ve durumlarını, arşın horozu olan tavusun renklerini ve zikirlerini bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler söz birliği ile demişlerdir ki: Hak Teâlâ, Sidretülmünteha’da vekil kıldığı meleği, büyük bir cüssede ve acayip şekilde yaratmıştır. Onun yetmiş yüzü vardır. Her yüzünde yetmiş ağzı vardır. Her ağzında yetmiş dili vardır. Her dili başka bir sözle Hak Teâlâ’yı devamlı tesbih eder. Hak Teâlâ, Sidre’de dört bin saf melek yaratmıştır. Her safın meleklerinin sayısı on bine yetmiştir. Birinci safta olan melekler, sürekli secdeye varıp “Sübhanallah” derler. İkinci safta bulunan melekler daima oturup “Elhamdülillah” derler. Üçüncü safta duran melekler hep rükûya varıp “La ilâhe illallah” derler. Dördüncü safta kalan melekler, kıyamda durup “Allahü ekber” derler.

Hak Teâlâ, Sidre’de yeşil zümrütten minare şeklinde bir büyük direk yaratmıştır ki, Sidre’den yüksekliği yetmiş bin fersah mesafededir. O direğin başında beyaz inciden büyük bir kubbe yaratmıştır. O kubbenin üzerinde tavus kuşu şeklinde, çeşitli cevherler renginde bir acayip melek yaratmıştır. Onun bin beş yüz kanadı vardır. Her kanadında yüz bin saçağı vardır. Her bir saçağı üzerinde üç satır yeşil yazıyla yazılmış yazılar vardır. Birinci satırda “Bismillahirrahmanirrahim”; ikinci satırda “La ilâhe illallah Muhammedün resulüllah”; üçüncü satırda “*Onun zatından başka her şey yokluğa mahkumdur*” (28/88) yazılmıştır. İşte buna arşın horozu derler ki, o kanatlarını yaydıkça, onun saçaklarından cennettekiler üzerine nisan yağmuru gibi Hakk’ın izniyle rahmet iner. Namaz vakitlerinde, o arş horozu kanatlarını birbirine vurup feryat ile öter. Kanatlarının her bir saçağından başka bir ses çıkıp cennetlerin ağaçlarının dallarını sabah rüzgârı gibi sallar. Onun ötüşünden, cennette olan huri ve gılman sevinerek odalarından başlarını çıkarıp birbirlerini müjdelerler ki: “Muhammed sallallahü aleyhi vesselâmin ümmetinin namaz vakti gelmiştir. Şimdi hepsi ibadetle meşguldür”. Hak Teâlâ, arş horozuna seslenir ki: “Ey kuş, niçin böyle feryat edersin?” O melek der ki: “Ey Allah’ım, mümin kulların dünyada sana ibadete yöneldikçe, ben onlar için senden rahmet isterim”. O zaman ona Hakk’ın sesi gelir ki: “Ey kuş dünyada beş vakit namazını kılan kullarıma rahmet edip cehennem ateşinden azat ederim. Naim cennetleriyle onları hisselendirir ve sevindiririm”. Bu söz ile arş horozu hoşnut olmuştur (Kudretiyle kâinatı yaratan Allah münezzehtir. O, kâinatları hikmetiyle benzersiz yaratmıştır. Bilimiyle her şeyi tek tek saymıştır.)

İkinci Bölüm

Cennetlerin adlarını, vasıflarını ve sayılarını, onlarda olan nehirleri, ağaçları, binalarının çeşitlerini, nimetlerini, hurilerini ve gılmanlarını dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Cennetlerin adlarını ve sıfatlarını ve onlarda olan nehirleri, ağaçları ve meyvelerini, yüksek şatoları ve göz alıcı elbiseleri bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler ittifak etmişlerdir ki: Hak Teâlâ, Arş ve Kürsî'nin altında, yedi göğün üstünde arşın nuru ile sudan sekiz cennet yaratmıştır. Bunlar birbirinden yüksektir. En yükseği Adn cennetidir ki, Mevlâ'nın görülme yeridir. Birinci cennetin adı Darülcelâl'dir ki, beyaz incidendir. İkinci cennetin adı Darüsselâm'dır ki, kırmızı yakuttandır. Üçüncü cennetin adı Cennetülme'va'dır ki, yeşil zebercettendir. Dördüncü cennetin adı Cennetülhuld'dur ki, sarı mercandandır. Beşinci cennetin adı Cennetünnaim'dir ki, beyaz gümüştedir. Altıncı cennetin adı Cennetülfirdevs'tir ki, kırmızı altındandır. Yedinci cennetin adı Cennetülkarar'dır ki, misktendir. Sekizinci cennetin adı Cennetüladn'dır ki, terleyen incidendir. Bu Adn cenneti, surlarla çevrili bir şehrin ortasındaki yüksek dağın üzerinde bulunan iç kale gibidir. Bütün cennetlerin içinde ve ortasında bulunduğundan hepsine komşu, şerefendirilmiş bir mekândır, cennetlerin nehirlerinin çoğunun kaynağıdır. Burası sıddıkların, hafızların makamıdır. Rahman'ın tecelli yeridir.

Her cennetin bir kapısı vardır ki, uzunluğu ve genişliği yüz yıllık yoldur. Her kapı iki kanatlıdır ve tek parça sarı altındandır. Çeşitli renklerde cevherlerle işlenmiş ve nice bin nakış ile süslenmiştir. Birinci cennetin kapısı üzerine “La ilâhe illallah Muhammedün resulüllah” yazılmıştır. Öteki kapılar üzerine “La ilâhe illallah diyene azap etmem” yazılmıştır. Bütün cennetlerin toprağı misk, taşları cevher, bitkileri zaferan çiçeklerinin renginde, kıpkırmızıdır. Binalarının her cephesi altın, bir cephesi gümüş ve sıvası anberdendir. Sarayları terleyen incidir. Köşkleri sarı yakuttur. Sarayların ve binaların kapıları hep mücevherdir. Her sarayın önünde dört nehir akar. Nehirlerden biri abıhayat, biri halis süt, biri tertemiz şarap, biri saf baldır. Nehirlerin etrafı meyveli ağaçlarla baştan aşağı bezenmiştir. Cennet ağaçlarının dalları kurumaz, yaprakları dökülüp çürümez. Meyveleri sürekli tazedir. Yedi cennetin en iyisi olan sekizinci cennette nice akan ırmaklar daha vardır. Bunlardan biri rahmet nehridir ki, bütün cennetleri dolaşır. Suyu hepsinden saf ve baldan tatlıdır. Rengi kardan beyazdır. Kumu inciden üstündür. Cennet nehirlerinin biri dahi Kevser nehridir. Hak Teâlâ, onu sevgili Habibi Muhammed sallallahu aleyhi vesellem hazretlerine vermiştir. Nitekim O'na seslenip “*Biz sana Kevser'i verdik*” (108/1) buyurmuştur. O nehrin genişliği üç yüz fersah mesafedir. Onun kaynağı arşın altı olup, oradan Sidre'ye gelir, oradan Cennet-i Firdevs'e dökülür. Öyle süratli akar ki, yaydan fırlayan ok gibi firdevs-i âlâyı ve altında olan cennetleri geçerek dolaşır. Rengi süttten beyaz, tadı şekerden şirin, kokusu anberden hoştur. Ondandır bir kere içen bir daha susamaz. Asla bir illet ve hastalık görmez. Lezzeti sonsuza kadar dimağından gitmez. İlk cennetin kapısı yanında Kevser nehrinin kenarında, renkli cevherlerden kâseler vardır. Sayıları yıldızlardan çoktur. Ümmetlerin haşrinden sonra cehennem köprüsünden geçenler, Habib-i Ekrem sallallaü teâlâ aleyhi vesellem cennete girmeden önce ümmetiyle ondan içseler gerektir. Kevser nehrinin kenarlarında, terleyen inciden ve kırmızı yakuttan daha saf yüksek ağaçlar vardır ki, dalları çeşitli seslerle nağme ederler. Dallar üzerinde cins cins kuşlar değişik seslerle tesbih ederler. Cennet nehirlerinin biri Kâfur nehridir. Biri Tesnim nehridir. Biri Selsebil nehri, biri de mühürlü Rahik nehridir. Bu nehirlerden başka yüksek cennetler içinde nice bin akan nehir vardır ki, etraflarında nice yüz bin meyveli ağaç vardır. Cennetlikler için nice ipek döşekler gibi, nice bin göz alıcı elbise vardır. Nice çeşit lezzetli yiyecekler ve tertemiz içecekler vardır ki, hesabını ancak Hak Teâlâ bilir.

Cennetlerin genişliği, yani sekiz sûrundan her iki sûrun arası yer ve gök arası kadar farzolanup, cennetlerin uzunluğu hudutsuz ve sınırsız sayılmıştır. Fakat cennetlerin derecelerinin tümü, altı bin altı yüz altmış yedi derece bilinmiştir; Kur'an ayetleri sayısınca hesaplanmıştır. Her iki derecenin arası

beş yüz yıllık mesafe bulunmuştur. Çünkü cennetlikler, ezberledikleri Kur'an ayetleri adedince derecelere ulaşmışlardır. O hâlde Kur'an hafızları, cennetlerin en üstününü bulmuşlardır ve Adn cennetinin ortasına ulaşmışlardır.

İkinci Madde: Cennet nimetlerinin çeşitlerini ve cennetlerde bulunan huri ve gılmanları, Rahman'a kavuşmayı ve görmeyi bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler söz birliği ile bildirmişlerdir ki: Cennetlikler için olan nimetler, her durumda hazır olup, arzu ettiklerinde önlerine gelir. Yüksek ağaçların sarkan meyveleri, işaretleriyle ellerine gelir ve her anda çeşitli meyvelerle lezzetlenirler. Her ne yiyecek ve içecek isterlerse hazır bulurlar. Kazanmaya ve pişirmeye gerek yoktur. Çünkü cennette zahmet ve ateş olmaz.

Cennet ağaçlarının en büyüğü Tuba ağacıdır ki kökü Sidre'de, dalları ve meyveleri cennet saraylarının içindedir. Tıpkı dünyada güneşin yukarıda bulunup ışığı bütün evlere girdiği gibi. Tuba'nın aslı cennetin yukarısında olan Sidre'de bulunup sayısız dalları cennet saraylarına inmiştir. Cennetlikler, onun çeşitli meyvelerinden meyvelenip her demde nice lezzet bulmuşlardır.

Müminler için renkli döşeklerle süslü saraylarda ve şatolarda yastıklar üzerinde anber saçlı, hilâl kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, şirin sözlü, işveli ve nazlı, inci dişli, mercan dudaklı, gül yanaklı, selvi boylu, güzel huylu, gülden taze ve körpe huri kızları vardır. Bunlar cennetliklerin temiz eşleridir. Her birisi yetmiş kat elbise giymiştir. Renkleri çeşitli, ölçüleri hafiftir. Her hurinin körpe teni cam gibi şeffaftır. Başlarına nur renkleriyle ışıldayan taçlar koymuşlardır. Çeşitli cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde oturup müminlere bakarlar. Karşılarında hizmet için nice bin çocuk ve gılman saf saf dizilmişlerdir.

Cennetlere giren müminler sonsuza kadar orada kalırlar, asla çıkmazlar. Selâmla şirin sohbetler edip boş sözle asla hatır yıkmazlar. Cennetlikler için asla ihtiyarlama yoktur. Elbiseleri eskimez. Gönülleri zengin, gözleri toktur. Yerler, içerler; fakat ayak yoluna gitmezler. Yiyip içtikleri lâtif bir buhar gibi olup, gül suyu gibi bedenlerinden sızar, asla küçük su dökmezler. Oradaki huriler ve kadınlar, ay başından, loğusalıktan ve buna benzer şeylerden uzak ve pak olmuşlardır. Cennetlikler her an ve her zaman emniyet içindedirler. Üzüntüden, gamdan, bir şey tedarik etmekten kurtulmuşlardır. Hastalıklardan ve sakatlıklardan selâmet bulmuşlardır. Sıhhat ve afiyette sonsuz sevinçlidirler. Saadetleri sonsuzdur. Müminler için Rahman'ın melekleri, her hafta bir kere mücevherle donatılmış buraklar getirip, Hak Teâlâ'nın selâm ve davetini bildirirler, müjdelerler. Onlar da buraklara binip Adn cennetine yükselip giderler. Hak Teâlâ'nın misafirhanesine varıp, ikram ve izzetlerini görüp, çeşitli nimetlerini yiyip, selâm ve kelâmını işitip Hakk'ın cemalini gözleriyle müşahade ederler. Görüntüsünün lezzetinden mest olup, cennet nimetlerini unutup giderler. Oradan Hakk'ın izniyle yine kendi makamlarına dönerler.

Bütün cennetlerin bekçisi ve hâkimi, sevimli ve büyük bir melektir. Şekli insan, adı Rıdvan'dır. Cennetler içinde gece ve gündüz olmaz. Bütün cennetler bir an ışıksız kalmazlar. Çünkü cennetlerin gökyüzü Rahman'ın arşıdır. Her an arşın nurları onları ışıklandırır.

Üçüncü Madde: Cennet nimetlerinin özetini ve o mutluluğa kavuşanı bildirir.

Hak Teâlâ kutsal hadiste azametle şöyle buyurmuştur: *“Ey insanoğlu! Sen dünyaya nice rağbet ve iltifat edersin ki o geçicidir. Nimetleri geçicidir, hayatı sınırlıdır. Gerçekten benim katımda, bana itaat eden insan için sekiz cennet hazırlamışım. Kapıları dahi sekizdir. Her bir cennette*

zaferandan yetmiş bin bahçe vardır. Her bir bahçede inci ve mercandan yetmiş bin belde vardır. Her bir belde içinde kırmızı yakuttan yetmiş bin saray vardır. Her bir sarayda zebercetten yetmiş bin daire vardır. Her bir dairede sarı altından yetmiş bin oda vardır. Her bir oda içinde sarı yakuttan yetmiş bin yatak vardır. Her bir yatak üzerinde süslü ipekten yetmiş bin döşek döşenmiştir. Her bir döşek üzerinde bir huri kızı ve her bir hurinin önünde sarı altından bir sini vardır. Her bir sinide renkli cevherlerden yetmiş bin tabak vardır. Her bir tabakta başka çeşit yemek vardır. Her bir saray altında akan dört nehir vardır. Bunlardan biri su, biri süt, biri şarap, bir saf baldır. Her bir nehrin kenarında yetmiş bin ağaç vardır. Her bir ağacın yetmiş bin çeşit meyvesi ve yetmiş bin renk yaprağı vardır. Her bir ağaç üzerinde renkli kuşlardan yetmiş bin çeşit kuş vardır. Her bir kuş yetmiş bin çeşit ses ile bana tespih eder. Benim itaatkâr kullarıma bunlardan başka her bir saatte yetmiş bin çeşit hediye bağışlarım ki ne gözler görmüş ne kulaklar işitmiş ve ne gönüllerden geçmiştir. Cennetliklerin elbiseleri yetmiş kat cennet elbisesidir. Bunlar, incelik ve zerafetlerinden dolayı birbirini gizlemeyip, alttaki elbiselerin renkleri pırıl pırıl olup üstekilerin renkleriyle karışarak ortaya çıkar. Cennetlikler, cennetlerden ne çıkarlar ne de ölüm görürler; ne ihtiyarlar ne gam yerler. Ne korku ne hüznün çekerler. Ne namaz kılarlar ne oruç tutarlar. Ne hastalanırlar ne ağlarlar. Ne küçük su dökerler ne büyük su; ancak gül suyu gibi ter dökerler. O hâlde, kim ki benim rızamı ve cennetimi isterse, dünyadan az ile kanaat edip dünyanın bol olan izzet ve lezzetlerini terk etsin. Habibime uyararak O’nun yolunda gitsin.”

BEYİT

*Ebedî cennet nimetleri helaldir o kimseye
Elini dudağını sürmez cihan nimetlerine*

Dördüncü Madde: Liva-yı hamd ve Beyt-i Mamur’u bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler ittifak etmişlerdir ki: Hak Teâlâ, Habib-i Ekrem sallallahü teâlâ aleyhi vessellem hazretlerine bağışladığı Liva-yı Hamd adıyla adlandırılan sancak-ı şeriftir ki, mahşer gününde Muhammed ümmeti onun altında toplanıp, o ümmetinin şefaatçisi olan peygamber, kendisine vaat edilen Makam-ı Mahmud’a erip Liva-yı Hamd altında bulunan ümmetine şefaat eylese gerektir. Halen o Liva-yı Hamd, cennetin en yüksek yerinde, sonsuz bir sahrada Hamd dağı üzerinde dikilmiş büyük bir âlemdir. Uzunluğu bin yıllık mesafedir. Gönderi beyaz gümüştedir, yeşil zebercettendir; âlemi kırmızı yakuttandır. Onun üç köşesi vardır ki, her iki köşenin arası beş yüz yıllık mesafedir. Üzerinde nurdan üç satır yazılmıştır. Her bir satırın uzunluğu beş yüz yıllık mesafedir. Birinci satırda “Bismillahirrahmanirrahim”, ikinci satırda “La ilâhe illallah Muhammedün resulüllah”, üçüncü satırda “Elhamdü lillahi Rabbilâlemin” yazılıdır. Büyük livanın altında yetmiş bin liva daha vardır. Her birinin altında yetmiş bin melek safı vardır. Her bir safta yetmiş bin melek durup Hak Teâlâ’yı tespih ederler.

Beyt-i Mamur, Firdevs cennetinde kırmızı yakuttan bir yüksek kubbe idi. Hak Teâlâ, Âdem aleyhisselâmı cennetten yer yüzüne indirdiğinde tövbesini kabul eylemişti. Ona ikram için Beyt-i Mamur’u yüksek cennetten bu dünyaya indirip Kâbe’nin yerine koymuştu. Ta ki bu, Âdem aleyhisselâm için cennet yadigârı olup onu tavaf ve ziyaret kıla. Beyt-i Mamur’un iki kapısı vardı. Biri doğuya, biri batıya açılmıştı. Beyt-i Mamur’un içinde nurdan üç kandil vardı. Onların ışığı ne kadar yeri aydınlatmışsa, o arazi halen Kâbe’nin haremi olmuştur. Hakk’ın emriyle, yedi gökte sakin

melekler nöbetle inip hazreti Âdem aleyhisselâmla Beyt-i Mamur'u tavaf ederlerdi. Beyt-i Mamur, hazreti Âdem aleyhisselâmdan sonra hazreti Nuh aleyhisselâmın zamanına kadar yer yüzündeydi. Buradan, tufandan önce dünya göğüne kaldırılmıştır. Kıyamete kadar orada kalıp sonra yine cennette olan mekânına kaldırılsa gerektir.

Beyt-i Mamur'un yer yüzünde olan mekânında, Hazreti İbrahim aleyhisselâm, Hakk'ın emriyle Kâbe'yi bina etmiştir. Eğer Beyt-i Mamur, gökten düşse, Kâbe'nin üzerine iner. Yerdeki Kâbe ile gökteki Beyt-i Mamur'un arası haram-ı şeriftir. Halen Kâbe'nin duvarında bulunan ve öpülen Hacer-i Esved, Beyt-i Mamur'dan yadigâr kalmıştır. Bu taş, kırmızı yakut iken, tufanda Hakk'ın emriyle Hacer-i Esved (siyah taş) olmuştur. Beyt-i Mamur'un dünya semasında bulunuşu odur ki her gün ona yetmiş bin melek girip, onda namaz kılarlar. Onlar bir sınıf melektir ki onlara “cin” dahi derler. Çünkü “iblis” onlardandır. Onların sayıları o kadar çoktur ki, onlardan Beyt-i Mamur'a bir kere girene kıyamete kadar bir daha sıra gelmez.

Üçüncü Bölüm

Cennet altında olan perde melekleri, denizleri, hazineleri, yedi göğü ve her gökte olan melekleri, güneş, ay ve yıldızların hareketlerini, kâinatın durumunu ve atmosferi dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Yüksek cennetlerin altında olan perde meleklerin çeşitlerini, denizleri, Hakk'ın hazinelerini, yedi göğün keyfiyetini ve her birinde sakin olan melekleri ve onların şekillerini ve tesbihlerini bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler söz birliği ile demişlerdir ki: Hak Teâlâ yüksek cennetlerin altında güneş ışığından yetmiş bin perde icat etmiştir. Onların altında ay ışığından yetmiş bin perde ortaya çıkarmıştır. Onların altında karanlıktan yetmiş bin perde yaratmıştır. Bütün bu perdeler çeşitli meleklerden ibarettir. Onların altında taksim edilmiş rızıklar denizi vardır. Onun altında nimetler denizi vardır. Onun altında su denizi vardır. Onun altında hayat denizi vardır. Bütün bu denizler, Hakk'ın nimetlerinden kinayedir.

Bu denizlerin altında yedi gök vardır. Bu, çiçekli nurdandır. Bir rivayette kırmızı yakuttandır. Bunun adı “Ariba”dır. Meleklerle doludur. Buradaki melekler adam suretindedir. Tesbihleri daime “Subhanallah ve bi hamdihi adade halkihi ve zineti arşihî ve midadi kelimatihî”dir. Onlar Hak Teâlâ'dan gayri kimseyi bilmezler. Birbirlerine dahi bakmazlar. Allah korkusundan ayakta durup kıyamete kadar ağlarlar. Bunlara mukarrebîn melekler, ruhaniyyîn melekler derler. Onların başlarının adı “Rakyail”dir. Bu, yedi göğün bekçisidir. Bunların altında altıncı gök vardır. Taze incidendir. Buranın adı “Raka”dır. Buradaki melekler oğlan suretinde, yüzleri gülden tazedir. Hepsi Allah korkusundan rükûa gitmişlerdir. “Sübhone Rabbi külli şey'in” tesbihini dillerine vird etmişlerdir. Başkanlarının adı “Kemhail”dir. Bu, altıncı göğün bekçisidir. Bunun altında beşinci gök vardır. Kırmızı altındandır. Bunun adı “Dineka”dır. Buranın melekleri huri suretindedir. Bunların hepsi Allah korkusundan oturup kalmışlardır. Tesbihleri “Sübhone hâlikunnur ve bi hamdihi” olmuştur. Başkanlarının adı “Semhail”dir. Bu, beşinci göğün bekçisidir. Bunun altında dördüncü gök vardır ki,

beyaz gümüşten dir. Adı “Erkalun”dur. Buranın melekleri at suretindedir. Tesbihleri “Sübhone melikil kuddüsi Rabbena ve Rabbil melaiketi ver ruh” olmuştur. Başkanlarının adı “Kakail”dir. Bu dördüncü göğün bekçisidir. Bunun altında üçüncü gök vardır ki, sarı yakuttandır. Adı “Mâun”dur. Bunun melekleri kartal suretindedir. Tesbihleri “Sübhone’l-melik’el-hayyi’llezi ve lâ yemut” kelimesidir. Başkanlarının adı “Safdail”dir. Bu, üçüncü göğün bekçisidir. Bunun altında ikinci gök vardır ki, kırmızı yakuttandır. Adı “Kaydum”dur. Buranın melekleri deve suretindedir. Tesbihleri “Sübhone zil izzeti vel ceberut” olmuştur. Başkanlarının adı “Mihail”dir. Bu, ikinci göğün bekçisidir. Bunun altında birinci gök vardır ki, yeşil zebercettendir. Adı “Berkia’dır. Buranın melekleri öküz suretindedir. Tesbihleri “Sübhone zil mülki vel melekut” olmuştur. Buradakilerin başkanlarının adı “İsmail”dir. Dünya göğünün bekçisidir. Bu, büyük ve güzel bir melektir ki Mikail’in vekilidir. Yağmuru her yere taksim eden odur. Yağmur damlaları onun hesabıyla iner ve bulutlar onun sevkeylediği yere gider.

Yedi göğün kırmızı altından hesapsız kapıları vardır. Hepsi kilitlidir ve anahtarlarının adı “Allahü ekber”dir. Her göğün başkanının izniyle kapılarını kapıcıları açarlar. Yedi gökten her birinin kalınlığı ve yüksekliği beş yüz yıllık mesafedir. Her iki göğün arası beş yüz yıllık yoldur. Unutulmamalıdır ki, yukarıda işaret olduğu üzere yedi göğün tasnifini tekrarlamaktan murat, sayı ve mesafelerinin belirtme değildir. Belki Allah’ın kudretinin büyüklüğünü açıklamaktan ibarettir. Çünkü Allah’ın kudreti sonsuzdur. Yedi göğün toplulukları ve şekilleri gerçek rivayetler üzere çadırlar misali olup, yerin çevresinde bulunan sekiz Kaf Dağı’nın yedisi üzerinde karar etmişlerdir. Sekizinci Kaf Dağı, dünya göğünün içinde yeri kuşatmıştır. Göklerin alt kısımları bu dağlar üzere nihayet bulmuştur.

İkinci Madde: Yedi göğün altında, Dünya göğüne bitişik olan denizin içinde Güneş, Ay ve yıldızların doğuş ve batışını ve bazı durumlarını bildirir.

Bazı müfessirler ve muhaddisler demişlerdir ki: Hak Teâlâ, dünya göğü altında ve ona bitişik bir su denizi yaratmıştır ki, bu deniz, dünya göğünün içini kaplar. Bunun dalgaları hava üzerinde Hakk’ın emriyle düzen ve durgunluk bulmuştur; bir damlası havaya düşmez. Allah, Güneş’i, Ay’ı ve yıldızları kendi arşının nurundan yaratıp, bu su denizinin içinde balıklar gibi yüzücü eylemiştir. Bütün yıldızlardan, Güneş’i daha büyük ve nurlu edip bundan sonra da Ay’ı büyük ve nurlu etmiştir. Sonra Cibril aleyhisselâm kanadıyla ayın yüzünü meshedip, ışığını yok etmiştir ki, nuru sönük olup gece gündüzden fark ola. Onunla yılların sayısı ve ayların hesabı biline. Nitekim Hak Teâlâ Kelâmıkadim’inde buyurmuştur: “*Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü aydınlık kıldık*” (17/12). Bunun içindir ki, Ay’ın yüzünde çizgiler gibi görünen siyah belirtiler nurunun yok olmasındadır. Hak Teâlâ bu deniz içinde, Güneş için üç yüz altmış kulplu elmas cevherinden bir araba yaratıp Güneş’i üzerine koymuştur. Her kulpu tutan bir melek yaratmıştır. Ta ki onlar, Güneş’i arabasıyla o denizden doğudan batıya çekip götüreler.

Hak Teâlâ ay için de üç yüz kulplu, san yakuttan bir araba yaratmıştır. Ay’ı onun üzerine koymuştur. Her bir kulpu kavramak için bir melek tayin etmiştir. Ta ki onlar, Ay’ı arabasıyla doğudan batıya götüreler. Yine Ay için lâcivert cevherden altmış kulplu bir mahfaza yaratmıştır ki, ona altmış melek tayin etmiştir. Ay, arabasını yöneten melekler tarafından Güneş’ten gün gün uzaklaştırıldıkça, mahfazasını tutan melekler de Ay’dan mahfazasını azar azar uzaklaştırırlar. Ay, Güneş’e karşı bulunduğu mahfazasından tamamen çıkıp dolunay görünümünü alır. Melekler, ayı Güneş’e yavaş yavaş yaklaştırdıkça, mahfazasını dahi öte taraftan gün gün yaklaştırıp, Ay Güneş’e yakın oldukça

mahfazasını tamamıyla ona giydirebilirler. Bu şekilde kıyamete kadar gider. Bunun içindir ki, Ay bazen kaybolur. Bazen hilâl, bazen yarım, bazen de dolunay olur.

Yıldızların büyüklerine onar melek, küçüklerine birer melek tayin olunmuştur. Ta ki hakim ve güçlü olan Allah'ın takdiri üzere onları, o denizde hareket ettirip, belirli vakitlerinde doğdurup batırırlar. Kaf Dağı'nın gerisindeki o deniz içinde, yıldızların her birini yine kendi doğuş yerlerine götürürler. Gökte kayan ateş parçalarıyla, oralarda kulak misafiri olan şeytanları taşlarlar ve yakarlar.

Hak Teâlâ kudretiyle Güneş, Ay ve yıldızlardan ancak beşi için yerin iki tarafında birçok doğuş ve batış yerleri yaratmıştır. Bunun içindir ki, bunlara yedi gezegen derler. Bunlar, her gün başka bir yerden doğup başka bir yere batarlar. Güneş için doğu tarafında kaynayan siyah balçıktan yüz seksen ateş çıkartıp batı tarafında da siyah balçıktan çıkan yüz seksen kaynak var etmiştir ki, şiddetli ateş üzerinde kaynayan kazanlar misali kaynarlar.

Güneş, aziz ve alim olan Allah'ın takdiriyle, altı ay boyunca her gün yeni bir doğuş yerinden doğup yeni bir batış yeri içinde batar. Altı ay sonunda yine önceki doğuş ve batış yerlerine döner. Yılın bitiminde mekânına gelir. Yıl boyunca güneyden kuzeye, kuzeyden güneye kayarak hareket eder. Bunun için, kışın Güneş'in doğuş ve batış yerleri güneyde olup yaz günlerinde kuzey yönünde doğar ve batar. Ta kıyamete dek bu şekilde gider. Eğer bu yakıcı Güneş ışılsın, o deniz içinden süzülmeyp doğrudan havaya gelseydi; o bize yakın olup yeryüzünde bulunan yaratıklar tümünden yanarlardı. En güzel ayın nurlu yüzü, o denizle örtülü olmayıp açıktan görülseydi; cihan halkı, ayın güzelliğine tutkun ve hayran olup, onu Tanrı edinirlerdi diye haber de gelmiştir.

Üçüncü Madde: Geceyi, gündüzü, Güneş'in secdelerini, Ay ve Güneş tutulmalarını bildirir.

Müfessirlerin ve muhaddislerin büyük çoğunluğu demişlerdir ki: Her gün, Güneş'in batma vakti olduğunda, gece için tayin olunan melek, gecenin siyah cevherini gökten doğu tarafına asıp, yavaş yavaş ufuklardan gündüzün beyaz cevherini kaldırır. Ta ki gecenin cevheri ufukları kuşatıp gece karanlığı olur. Güneş'in nuru battıkta; ona vekil olan melekler, onu gökten göğe süratle kaldırıp iki saat içinde arş-ı âzam altına götürürler. Burada Güneş, cihanın Rahman'ına secde edip melekler dahi onunla secdeye giderler. Cibril-i emin aleyhisselâm, arşın nurundan, Güneş'e bir günlük nurdan elbisesini giydirebilir. Bundan sonra gecenin saatleri tamam olduktaki; Güneş'in doğuşundan iki saat önce, gündüz için tayin olunan melek, gündüzün beyaz cevherini göklerden doğu tarafına asıp yavaş yavaş ufuklara gönderip yaydıkdaki, gecenin meleği de gecenin siyah cevherini yavaş yavaş göğe kaldırır. Ta ki gündüzün cevheri, ufukları kuşatır, cihan aydınlık olur. Güneş melekleri dahi Güneş'i, gökten göğe süratle indirip iki saatte önceki doğma yerine getirirler. Güneş doğduktaki; tayin edilmiş olan üç yüz altmış güneş meleği, tesbih ve tehlîl ederek doğup kanatlarını yayarlar. Güneş'i, o günün saat ve dakikaları miktarınca hareket ettirip, batıya götürüp giderler. Bu şekilde Güneş, batış yerinde batıp, doğuş yerinden doğarak kıyamet oluncaya kadar böyle gelip gider. Kıyamet gününde üç gün kadar durup, dördüncü gün battığı yerden doğsa gerektir. Bu durum, kıyamet şartlarının en meşhuru ve kıyamet alâmetlerinin en büyüğüdür ki, bundan sonra tövbeler kabul olmaz, küfür ve isyandan pişmanlık yarar sağlamaz.

Hak Teâlâ, Güneş ve Ay tutulmaları için belirli vakitler tayin etmiştir ki, yeryüzünde bulunan kulları, Ay'ın ve Güneş'in değişmesini görüp uyanarak, kendisine tövbe edeler ve yöneleler. Güneş

tutulması vakti geldikte; Güneş, arabasından düşüp göğe doğru denizin derinliklerine gider. Eğer tamamıyla düşerse, Güneş tam tutulup, yıldızları örten ışığı kalmayıp büyük yıldızlar meydana çıkar. Eğer yarısı denize düşerse, düştüğü kadarı tutulur. Güneş tutulması durumunda güneş melekleri iki fırka olur. Bir fırkası tesbih ederek onu arabasından yana çekerler. Bir fırkası dahi tesbih ederek arabayı Güneş'ten yana yaklaştırırlar. Bu esnada yine Güneş'i batı tarafına alıp giderler. Ta ki iki üç saat miktarı zamanda, önceki gibi arabası üzerine koyarlar. Böylece Güneş'i, âleme ışık vererek battığı yere götürürler. Aynen bunun gibi Ay tutulması vakti geldikte; Ay, arabasından denize ya tamamen ya yarısı düşüp, bu olay süresince Ay tutulması ortaya çıkar. Onun melekleri de iki fırka olup, tıpkı Güneş tutulması vaktindeki şekil gibi hareket ederek Ay'ı arabasına koyarlar; Ay tekrar parlayıp karanlık geceyi ışıklandırır. Melekler onu alıp battığı yere götürürler.

Av ve Güneş tutulmasının yararları vardır. Bir budur ki, Güneş'i ve Ay'ı tanrı edinenlerin sözlerinin çürüklüğü ortaya çıkar. Çünkü değişikliğe uğrayan nesne, tanrı olamaz. Biri dahi budur ki, Ay, ayın son üç gününde Güneş'in ışığından kurtuldukta; görünmez olduğu ve tam dolunay halindeyken tutulduğu; bunun da kemale ermenin noksana yakınlaşmak olduğunu gösterdiği çünkü her kemalin bir yok oluşunun kaçınılmazlığıdır.

Şu hâlde emniyette bulunan kemal sahiplerine, belâdan emniyet olmayıp hazreti Hakk'a yönelmek lâzımdır. Nitekim Habib-i Ekrem (s.a.s.) *“Emniyeti bekleyerek belâda olmayı, emniyetten belâdan sakınmaktan daha çok severim. Çünkü Allah bir kuluna ancak belâ için emniyet verir”* buyurmuştur.

Güneş ve Ay tutulmasının bir yararı da dahi budur ki, kıyamet gününde yüzlerin beyaz ve siyah olmalarını hatırlayıp, kulun tedarikli olması her dem Hakk'ın rızasını gözetmesidir.

Güneş ve Ay tutulmalarım görenlerin tövbe ve istiğfarla Allah'a yönelmeleri lâzım olur.

Dördüncü Madde: Kâinatın bazı durumlarını ve atmosferi bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler demişlerdir ki: Hak Teâlâ, yukarıda anlatılan denizin altında olan hava denizinin ortasında, yerle gök arasında bir su denizi daha yaratmıştır. Ona “yasak deniz” derler. Onda, balıklar gibi çeşitli yaratıklar yüzüp gezerler. Bu denizin suyuyla Nuh tufanı olmuştur. Nuh kavmi onunla yok olmuştur. Hak Teâlâ, yağmur indirmek murat eyledikte; göklerde bulunan rızıklar denizinden belli vakitlerde, taksim edilmiş rızıkları göğe indirir ve yasaklanmış denize ulaştırır. Ondaki rüzgâra yükleyip bulutlara bildirir. Ta ki rızıklarla donatılan suyu, kalbur misali eleyip yağmur damlaları eyleye. Ondaki her damlayı Hakk'ın emriyle bir melek indirip, kendi mevziine koyar. Çünkü melekler nurdan yaratılmıştır. Onun için yağmur indirmek gibi işlerde birbiri üzerine yığılmayıp ışık şuaları gibi birbirinden geçerler. Gökten yere inen her yağmur damlası ölçülü, tartılıdır; karaya ve denize yaran çoktur. Eğer, yağmur damlası rızık ile donanmış ise ondan karada bitkiler ortaya çıkar, denizde incilere ulaşır. O hâlde rızıklar, denizden yağmur denizine, oradan bulutlara, onlardan da karaya ve denize iner. Hak Teâlâ, atmosferde yani hava denizinin içinde kardan ve doludan nice yüz bin dağlar yaratmıştır. Yerini bir tarafına kar, bir tarafına dolu gönderecek oldukta; bunlara vekil olan Mikail aleyhisselâma emreder. O dahi vekili olan İsmail adlı meleğe emredip murat eylediği yere, istediği kadar her tanesini bir melek koyar. Nitekim Hak Teâlâ *“Görmedin mi ki Allah, bulutları sürüklüyor; sonra bulutların arasını topluyor, sonra onu bir yığın hâline getiriyor. İşte görüyorsun ki, yağmur bunların arasından çıkıyor. Allah, gökte dağlar hâlindeki birikintilerden dolu indiriyor da dilediği kimseye bununla musibet veriyor, dilediğinden de onu bertaraf ediyor.*

Şimşegin parıltısı neredeyse gözleri alıverecek” (24/43) buyurmuştur.

Hak Teâlâ, yeşil cevherden suyu yarattıkta; onun buharından rüzgârı yaratmıştır. Yer ve gök arasında olan rüzgâr üç kısımdır. Birisi kısır rüzgârdır ki, Ad kavmine gönderilmiştir. Birisi kara rüzgârdır ki, yıldızlar denizini, yağmurlar denizini, kar ve dolu dağlarını yüklenip atmosferde tutmuştur. Üçüncü rüzgâr, yerdekilerin rüzgârıdır ki doğu-batı, güney-kuzey yönlerinden hareket eden havadır. O, bulutları ve buharları birleştirip ayırır, yağmur ve kar inecek yerlere akıp gider. Şu hâlde rüzgâr esmesi de Mikail aleyhisselâmın tedbirine uygundur ve onun hareket ettirmesine bağlıdır. Onun izniyle esip onun izniyle kesilir.

Hak Teâlâ, bu havayı yaratıklarının ruhlarına nefes etmiştir. Bu rüzgârı, ferah ve sevinç; eşyanın ve işlerin düzenleyicisi etmiştir. Çünkü rüzgâr olmasa, her şey kokar ve bozulurdu. Bütün canlılar yerde yok olurdu. Rüzgârın yağmuru ve bitkileri beslemesi gibi yararları çoktur. Yüzleri güzelleştirme, hayatı koruma ve hayata nefes verme gibi özelliklerinin sonu yoktur.

Hak Teâlâ, bulutları içleri boş ve lâtif biçimde yaratmıştır. Onları Mikail aleyhisselâmın yardımcıları havada toplayıp yere yakın getirdikte; gökyüzünü örtüp yoğun bir bulut olurlar. Bu melekler, bulutları göğe kaldırdıklarında yerden uzak olup lâtif olurlar. Hak Teâlâ, bulutların şevki için “Ra’d” adlı küçük bir melek yaratıp onu, Mikail aleyhisselâma bağımlı kılmıştır. Onun demirden bir kırbaacı vardır ki, kamçıyla bulutları develer gibi sevk eder. Vuruşunun şiddetiyle kırbacından ateş çıkar ki, ona şimşek derler. Eğer o ateşin kıvılcımı yere düşerse, ona yıldırım derler. O korkutucu gök gürültüsü, küçücük bir melek olan “Ra’d”m sesidir ki Hakk’ı hamd ile tesbih eder. O, bulutları yerlerine sevk edip gider. Nitekim Hak Teâlâ Kelâmıkadim’inde “*Gök gürültüsü Allah’ı hamd ile tesbih eder; melekler de Allah’tan korkarak tesbih ederler*” (13/13) buyurmuştur.

Hadisi şerifte varit olmuştur ki, havada ortaya çıkan yeşil ve kırmızı yay Kuzah kavsi (ebem kuşağı) değildir; çünkü Kuzah şeytanın adıdır. Belki o Allah’ın yayıdır ki, rahmet alâmeti, kudret belirtisi ve bereket habercisidir.

Hak Teâlâ, yeryüzüne komşu olan havayı lâtif yaratmıştır. Ta ki yeryüzünde bulunan yaratıklar onu koklayarak teneffüs edip hayat bularak yaşayalar. Bu havanın üstünde duman, onun üstünde beyaz bulutlar, onun üstünde yağmur bulutları, onun üstünde uçan kuşlar yaratmıştır ki, kuşların ne yasaklanmış denizde yuvaları vardır ne yeryüzünde yuvaları vardır. Onlar ancak hava yerler, hava içerler; havada uyurlar, havada çiftleşirler. Yumurtaları havadan düşerken ruh bulup yavru olur ve kanatları tamamlanana kadar, kuş olup uçana dek düşerler. Bundan sonra da yukarı doğru uçup hem cinslerine giderler. Bunların bulunduğu havanın üstünde kar ve dolu dağları, bunun üstünde yasaklanmış deniz, bunun üstünde lâtif hava ve bunun üstünde yıldızlar denizini yaratmıştır. Güneş, Ay ve yıldızların nurları büyük ve şiddetli olup, onlarla bizim aramızda bulunan lâtif hava, saf deniz, kar ve bulutlar az olduğundan büyük bir engel teşkil etmez. Eğer Güneş ile yer arasında bütün bunlar, bu kadarcık engel teşkil etmeseydi; Güneşin sıcağına asla tahammül olunmazdı.

Dördüncü Bölüm

Yedi denizin, sekiz Kaf Dağı’nın, yedi yerin ve her tabakanın sakinlerini, cehennemi ve yedi tabakasını ve her bir tabakasından bulunanların, kıyamet

şartlarının ve kıyamet hâllerinin, âlemin yok oluşunun ve mahşerin durumlarının yaratılış keyfiyetini beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Yedi denizi, dağları, yerleri ve cehennemi özet olarak bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler ittifak etmişlerdir ki: Hak Teâlâ yerleri ve gökleri yaratmak murat eyledikte; daha önce anlattığımız yeşil cevherlerin suyundan cennetler ve hazineler altında kalan artığının saf ve lâtifinin yedi göğü yaratıp, ondan kalan bulanık suyu ve tortuyu birbirine vurmuştur. O zaman, bunun özü yüzüne çıkıp dalgaları yükseldikte; o öz ve dalgalarını dondurmıştır. Yerler ve dağlar olmuştur. Dağlar dahi yerin direkleri olmuştur. Sonra Hak Teâlâ, bütün dağların damarını, yeri kuşatmış olan Kaf Dağı'na bağlamıştır. Bir büyük meleği, zelzeleye vekil etmiş, dağların damarlarını onun eline vermiştir. Şu hâlde Hak Teâlâ, bir yerin halkını isyanlardan men ve yasak etmek murat eyledikte; o melek, Hakk'ın emriyle o yerin damarını hareket ettirir. Ta ki oranın halkı, o zelzeleden korkuyla kendilerine gelip, Hak Teâlâ'ya yöneleler ve itaatkâr olalar.

Bundan sonra yedi denizi yaratmıştır ki, en küçüğü yerin çevresini Kaf Dağı'nın ötesinden kuşatır. Onun ismi "Okyanus" olmuştur. Onun gerisindeki ikinci denizdir ki adı "Kaynes" tir. Onun ötesindeki üçüncü denizdir ki adı "Esam" dır. Onun ötesindeki dördüncü denizdir ki adı "Muzlem" dir. Onun ötesindeki beşinci denizdir ki adı "Mırmas" tır. Onun ötesindeki altıncı denizdir ki adı "Sakin"dir. Onun ötesindeki yedinci denizdir ki adı "Baki"dir. Yedi denizin sonuncusu odur. Bütün bu denizler birbirini kuşatmıştır. Her birinin eni beş yüz yıllık yoldur. Hak Teâlâ, yeşil cevherin artığından her iki deniz arasında, ilk denizle yerin çevresi arasında ve yedinci denizin ötesinde birer yeşil Kaf Dağı yaratmıştır ki, sayıları sekize yetmiştir. Bu dağların her birinin eni beş yüz yıllık yoldur. Bundan sonra Hak Teâlâ, kudretiyle, çadırlar misali yedi dağın üzerine yedi göğün kenarlarını kubbeler gibi koymuştur. Sekizinci Kaf Dağı ise dünya göğünün içinde, okyanus ile yer arasında hepsinden mücerret ve sade kalmıştır. Hak Teâlâ, o yeşil dağı, göğün içinden Güneş ışığı, Ay ve yıldızların nuruyla aydınlatır, ışınları Kaf Dağı'ndan havaya aksettiğinden renksiz hava yeşil renkli görünür, halk bunu göğün rengi zanneder.

Hak Teâlâ, yedi göğün her birisini, balıklar gibi binlerce çeşit yaratıkla doldurmuştur. Yedi göğün duvarı olan Kaf Dağı'nın ötesinde büyük bir yılan yaratmıştır. Yılan, büyük dağı halka gibi kuşatıp başını kuyruğunun üzerine koymuştur. Kıyamete dek Hak Teâlâ'ya yüksek sesiyle tesbih eder. Bu denizler ortasında yedi yer, bir gemi gibi hareketli ve huzursuz iken, Hak Teâlâ, büyük bir melek tayin etmiştir ki, yerlerin etrafını kavrayıp bir omuzu üzerinde sakın kılmıştır. Sonra Hak Teâlâ, o meleğin sağlam durması için yeşil yakuttan büyük bir kare biçiminde kaya yaratmıştır ki onun en üst düzeyinde bin vadi yaratıp, her birini bir deniz ile ve her denizi binlerce çeşit yaratıkla doldurmuştur. Daha sonra Hak Teâlâ, o kayayı sabit tutmak için büyük bir kırmızı öküz yaratmıştır ki onun kırk bin başı, kırk bin boynuzu, kırk bin ayağı vardır. Her iki ayağı arası bir yıllık yoldur. Kayayı, boynuzları ve sırtı üzerine yüklenmiştir. Bu öküzün adı "Liyunan"dır. Sonra Hak Teâlâ, onun ayaklarını sabitleştirmek için büyük bir balık yaratmıştır ki, yedi deniz onun ağzında bir damla gibidir. Sonra Hak Teâlâ, o balığın altında büyük bir deniz yaratmıştır ki büyük balık, bu büyük denizde sükûn ve karar etmiştir. Sonra Hak Teâlâ, o denizin altında yedi tabaka cehennem yaratmıştır. O büyük deniz, cehennem üzerinde sakın olmuştur. Sonra Hak Teâlâ, yedi cehennemin altında sert rüzgâr yaratmıştır ki sair ve sakar (cehennemin iki tabakası) onun üzerinde karar kılmıştır. Daha sonra Hak Teâlâ, o

rüzgârın altında karanlık ve onun altında da perde yaratmıştır. Yaratıkların bilimi o perdeye dek yetmiştir. Mülkünü ve mülkünde olanları Allah daha iyi bilir.

İkinci Madde: Yedi yerin durumlarını ve her tabakanın sakinlerini, cehennemin yedi tabakasını, her birinin adlarını ve oralarda bulunanları ayrıntılarıyla bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler ittifak etmişlerdir ki: Hak Teâlâ, kudretiyle yerleri birbirinin altında yedi tabaka yaratmıştır. Her yerin genişliği ve her iki yerin ara mesafesini beş yüz yıllık yol edip hava ile doldurmuştur. İlk tabakanın adı “Dimka” dır. Kısır rüzgâr gibi havası kötüdür. Onda bir çeşit yaratık vardır ki “Berşem” adıyla meşhurdur. Onlara hem hesap hem azap vardır. İkinci tabakanın adı “Celde”dir. Onda cehennemlikler için azabın her türlü hazırdır. Buranın kavminin adı “Tamas”tır. Birbirlerini yerler. Üçüncü tabakanın adı “Arka”dır. Onda katır gibi akrepler vardır ki kuyrukları mızraklar benzeridir. Her birinin kuyruğunda üç yüz boğum vardır ki öldürücü zehir ile dolmuştur. Onun sakinleri hasis bir kavimdir ki onlara “Kabes” derler. Onların yiyeceği toprak, içeceği rutubettir. Dördüncü tabakanın adı “Harba”dır. Onda dağlar gibi ejderhalar vardır ki kuyrukları uzun hurma ağacı gibidir. Eğer birinin zehiri okyanusa karışsa, denizdeki yaratıkların hepsi yok olurdu. Onun sakinlerine “Cülhan” derler. Onların ne gözleri ne ayakları vardır, ancak iki kanatları vardır ki uçarlar. Beşinci tabakanın adı “Mesla”dır. Kavminin adı “Muhtat”dır. Sayıları hesaba gelmez. Birbirlerini yerler. Orada kükürtten dağlar gibi taşlar vardır ki kâfirlerin boyunlarına bağlayıp cehenneme bırakırlar. Altıncı tabakanın adı “Siccin”dir. Cehennemliklerin amel defterleri oradadır. Sakinlerine “Kutata” derler. Hepsi kuş şeklindedir. Lâkin elleri adam eli gibi, kulakları öküz kulağı gibi, ayakları koyun ayağı gibidir. Onlar, melekler gibidir; yemezler, içmezler, uyumazlar ve cinsî ilişkide bulunmazlar. Daima Hak Teâlâ’ya ibadet ederler. Bir rivayette, ateşliklerin ruhları, kıyamete kadar orada hapsolmuşlardır. Yedinci tabakanın adı “Ucba”dır. Kavminin adı “Cüsum”dur. Cümlesi kısa boylu, siyah Habeşli gibidir. Elleri ve ayakları, yırtıcı hayvan pençesi gibidir. Ye’cüc ve Me’cüc’ü onlar yok etseler gerektir. Halen, lanetlenmiş İblis, taraftarlarıyla onda sakindir. Kendisi bir taht üzerinde oturur. Yandaşları etrafında saf saf durup, her biri yeryüzünde insanoğlunu sapıtmakla ettikleri fesat ve fitneleri, İblis’e arz ederler. Onlardan her kimin şer ve fesadı çok ve büyük ise; İblis onu yanına alıp, sahte övgüler düzüp, iltifat ederek yakınlarından sayar. Hak Teâlâ, ümmet-i Muhammed’i onların şerlerinden korusun. Amin. Anlatılan bu yerin ortasında karanlıktan bir perde vardır.

Bu yedi tabaka yer, büyük bir meleğin omzunda karar kılmıştır. Hak Teâlâ, yedi yer altında bulunan yeşil kaya, kırmızı öküz, büyük balık ve büyük denizden aşağıda kendi haşmetinden yedi tabaka cehennem yaratmıştır ki birbirinden aşağıdadır. Her tabakanın arası beş yüz yıllık mesafedir. Cehennemin yedi kapısı vardır ki her birinin içinde ateşten yetmiş bin dağ vardır. Her dağda ateşten yetmiş bin vadi vardır. Her bir vadide ateşten yetmiş bin kale vardır. Her kalede ateşten yetmiş bin ev vardır. Her ev içinde ipler, sandıklar, tokmaklar, topuzlar, zincirler, bukağılar, köpekler, yılanlar, zehirli akrepler, kaynar ve irinli sular, zehir ve zakkum benzeri bin türlü azap vardır. Onda kara yüzlü, gök gözlü zebanı melekleri vardır ki cümlesi sağırdır ve onlarda merhamet duygusu yaratılmamıştır. Öyle çoktur ki hesabı yoktur. Hak Teâlâ, zebanilere büyük ve heybetli bir melek vekil etmiştir ki ona “Mâlik” derler. Yedi cehennemin hâkimi ve kapıcısı odur.

İlk cehennemin adına “Cehennem” derler ve azabı, ötekilerinden hafif, daha zariftir. Bu, Muhammed ümmetinin asileri için yapılmıştır. İkinci tabakanın adı “Sair” dir. Hristiyanlar onda

esirdir. Üçüncü tabakanın adı “Sakar”dır. Yahudiler için kararlaştırılmış sonsuz duraktır. Dördüncü tabakanın adı “Cahim”dir. Mürtetler ve şeytanlar için azabı çok acıdır. Beşinci tabakanın adı “Hutame”dir. Gayya kuyusu ondadır. Ye’cüc, Me’cüc ve kâfirlerin yeridir. Altıncı tabakanın adı “Leza”dır. Puta tapanlar, ateşe tapanlar ve sihirbazlar için hazırdır. Yedinci tabaka ki ta diptedir ve adı “Haviye”dir. O, dinsizleri, Allah’a ve ahrete inanmayanları, yalancıları ve ara bozanları kucaklayıcıdır. Onun ateşi, harareti, azap ve şiddeti hepsinden üstündür. Cehennem tabakalarının bütünü, yedi bin tabakadan fazladır.

Üçüncü Madde: Âlem ağacının meyvesi olan Âdem aleyhisselâmın ruhu, cümleden önceyken cümleden sonra ortaya çıkmasını, cennete çıkmasını ve oradan inmesini; soyuyla yeryüzünü bayındır durumuna getirmesini ve onun neslinden Habib-i Ekrem Muhammed (s.a.s.) hazretlerinin doğuşunu, onun şeriat ve efendiliğinin kalıcı olduğunu bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler söz birliği ile demişlerdir ki: Hak Teâlâ, ruhlar âlemini yaratıp iki bin yıl kadar zamandan sonra cesetler âlemini dahi icat eyleyip, altı günde arş-ı âlâdan karanlık ve perdeye varıncaya dek cümlelerin tamamıyla nizamını vermiştir. Sonra kendisine yakın melekleri arş-ı azamın ayağında iskân edip, korkan ve saf tutan melekler için arşın çevresini mekân eylemiştir. Diğer kerim meleklerin mertebelerince her zümresine belirli bir makam bağışlayıp; bir sınıfını Kürsî’de, bir sınıfını Sidre’de, bir sınıfını Liva-yı Hamd altında ve daha birçok sınıflarını cennette huri ve gılmanlar ile iskân eylemiştir. Meleklerin nice bin sınıflarıyla gökler, yerler, denizler ve cehennemler dolmuştur. Onları, yerlerde ve denizlerde olan yaratıklarına hizmetçi kılmıştır. Cehenneme dolan melekler zebaniler olmuştur. Mücerret ruhlar, bölük bölük askerler olup, gökleri ve yerleri kuşatmış olan İsrâfil’in sûrunun içinde, her zümre mertebesince makamını bulmuştur. Çünkü Hak Teâlâ, gökleri ve yeri yarattığı gün, cisimler âleminin her semtini arş-ı âlâdan en aşağı perdeye varıncaya dek melekler, ruhlar, cisimler, yaratıklar ile dopdolu kılmıştır.

Bu dünyayı dahi yani yeryüzünü hem çeşitli yaratıklardan boş koymayıp, o vakitte çıplak zeminin bütün vadilerinde ve dağlarında darı bitirip, bütün yeryüzünü iyice doldurduktaki kudretiyle bir tavus kuşu yaratıp dünya dolusu darıyı ona rızık etmiştir. Bundan sonra tavus kuşu, kendisine verilen rızık yıllarca yiyip, on adet vadide darı kaldıkta; korkusundan günde on tanesini yerinden kaldırırdı. Bir zaman sonra bir vadi dan kalmıştır. Bu durumda kuş, günde bir tane ile kanaat etmiştir. Ta ki kendisine ayrılan rızık bittikte; kuşun eceli gelmiştir. Bir kere düşünülse ki bu köhne dünya ne zamandan beri bu nizamı bulmuştur Ve nelerden geri kalmıştır; akıl sahiplerine son derece ibret levhası olmuştur. Bundan sonra Hak Teâlâ, hikmetiyle bu yeryüzünde renksiz ve dumanlı ateşten cinleri yaratıp, Mearic adıyla dahi adlandırmıştır. Mearic, cinlerin babasıdır. Ondan eşini yaratıp, Mearice adını vermiştir. Onların evlenmesinden cin kavmi doğup, nice yüz bin kabile vücuda gelmiştir. Lânetlenmiş İblis, onlardan çıkmıştır. Cin kavmi o derece çoğalmıştır ki yeryüzünü doldurmuştur. Onların aslî suretleri insan suretindedir. Melekler gibi lâtif cisimli olduklarından, murat ettikleri suretlerde teşekkül ederler. Onların zürriyeti çok olduğundan yeryüzüne sığmamış, lânetlenmiş İblis, çocuklarıyla dünya göğüne çıkmış, orada sakin olmuştur. Bütün cinler, gece ve gündüz Allah Teâlâ’ya ibadet eder, asla asi olmazlardı. Böylece yedi bin yıl geçtikten sonra yeryüzünde kalanları, türlü bozgunculuklara ve kan dökmeye başladılar. İtaati terk edip, isyan işlediler. Bundan sonra Hak Teâlâ, her yüz yılda bir kere kendilerinden peygamber gönderdikçe; onu

yok edip on iki bin yılda yüz yirmi peygamber katletmişlerdir. Bundan sonra Hak Teâlâ, onlara kızıp dünya göğünde sakın olan İblis'i çocuklarıyla yeryüzüne gönderip, yerde olan cinleri bir yerde toplandıktâ; gökten bir ateş inip cümlesini yakmıştır. Gökten gönderdiği İblis soyunu denizlerdeki adalarda iskân etmiş, İblis, Allah'a gayet itaatkar ve boyun eğici olduğundan, onu yedinci göğe kaldırmıştır. İblis, ilâhî dergâhta makbul olmuş, Allah onu cennete sokmuştur. Yeryüzü boş kalmasın diye, dünya göğünden melekler indirip iskân etmiştir. Onlar da Hak Teâlâ'ya ibadetle meşgul olup, bin yıl dahi bu şekilde gitmiştir ki cinlerin babası Mearic yaratılalıdan beri yılların sayısı yirmi bin yıla yetmiştir.

Bundan sonra Hak Teâlâ, âlemin efendisi, insanların babası olan Âdem aleyhisselâmı yaratmak murat eyledikte; Azrail aleyhisselâmı gönderip, yeryüzündeki yedi iklimden toprak aldırıştır. Cebrail aleyhisselâmı gönderip, o, kuru toprağı kırk gün yağurmuştur. Bundan sonra Hak Teâlâ, o çamuru en güzel biçim üzere Numan vadisinin içinde şekillendirmiştir. Kendi ruhundan onun başına üfleyip, yeryüzünde onu meleklerin secde yönü ve insanlara peygamber etmiştir. Bütün melekler ona secde eyledikte; İblis, buna “hayır” deyip secde etmediğı için lânetlenmişlerden ve kovulmuşlardan olmuştur. Kıyamete kadar da süre almıştır. Sayısız çocuklarıyla Âdem'in çocuklarına musallat olmaya başlamıştır. İnsanoğlunun bedeninin her yerinden girip, damarlar içinde kan gibi akıp yoldan çıkarmaya çalışır. Fakat hiç kimseyi zorla asi ve kâfir edemez. Ancak ibadetleri acı ve zor, günahları lezzetli ve kolay göstermekle vesvese eder. Hak Teâlâ, cümlemizi onun şerrinden Korusun. Amin!

Hak Teâlâ, Âdem peygamber aleyhisselâmı yeryüzünde yarattıktan kırk yıl sonra onu göklere kaldırmış, Firdevs cennetine sokmuş, cennet elbiseleri giydirmiş çok nimetler bağışlamıştır. Ona, bir nimeti verdikçe “Bu nimetle kanaat eder misin?” deyip, Âdem aleyhisselâma seslenmiştir. O dahi “Kâni değilim ya Rabbi!” diye cevap vermiştir. Ta ki Âdem aleyhisselâma bir gaflet verip, sol kaburga kemiğinden hazreti Havva anamızı yarattıktâ; Âdem, gözünü açıp görmüştür ki yanında kendi benzeri bir sevimli insan oturmuştur. Böylece onunla sohbet, dostluk ve kavuşma ortaya çıktığında; Hak Teâlâ, yine seslenip buyurmuştur ki “Ey Âdem! Bu nimetimle nicesin?”. O dahi cevap vermiştir ki “Ya Rabbi! Hesapsız nimetinin denizine batmışımdır. Bu nimetini, cümleden büyük bulmuşumdur. Bununla kanaat kılmışımdır. Çünkü Havva ile huzur bulmuş, dostluğuna alışmış, ondan kâm almışımdır. Bundan başka ikrama gerek kalmayıp, bu iyiliğinin şükür ve sevinciyle dolmuşumdur”. Bundan sonra Hak Teâlâ, ona “Ey Âdem! Havva ile cennetimde oturup, her nimetten lezzet alınız. Ancak buğday ağacına yakın gelmeyesiniz. Ondan yiyip bana asi olmayasınız” diye tembih buyurmuştur. Bu şekilde Hazreti Âdem, Havva ile bin yıl kadar cennet sefalarını sürmüşlerdir. Bundan sonra Âdem babamız, Havva anamızın sözüne uyup, buğday ağacından alıp, ikisi de yedikte; Hak Teâlâ, onları cennet elbiselerinden soyarak dünyaya indirmiştir. Bu sırada Âdem aleyhisselâm Hindistan'da yüksek bir dağ üzerine inmiştir. İki yüz yıl o dağda ağlayıp tövbeye meşgul oldukta; tövbesi kabule yetmiştir. Havva anamız dahi Âdem babamızı isteyip iki yüz yıllık hasretle Arafat dağı üzerinde kavuşmaları kolay olmuştur.

NAZIM

*İki canibden ol iki müştak
İkisi bile mübtela-yı firak
Birbirine heman eriştiler*

Ağlaşıp, sarmaşıp görüştüler.

Bundan sonra Şam'a gelip, orada kalıp, Habil ve Kabil orada dünyaya gelip yine Hindistan'a gitmişlerdir. Ömürlerinin süresi iki bin yıl oldukça; hazreti Âdem aleyhisselâm Serendib adasında; ondan kırk yıl sonra hazreti Havva Cidde'de vefat etmişlerdir.

Bundan sonra Âdem ile Havva'nın zürriyetleri yer yüzünü meskûn ve mamur etmişlerdir. Hazreti Âdem aleyhisselâm neslinden nice bin kimseler peygamberliğe ermişlerdir. Hazreti Âdem'den altı bin yıl geçtikte Mekke-i Mükerrreme'de hazreti İsmail evlâdından, Kureyş kabilesinden, Haşim Oğullarından Abdullah'ın neslinden Muhammed Mustafa (s.a.s.) hazretleri dünyaya gelmiş, kırk yıl velâyet zevkiyle sefalar sürmüştür. Kırk bir yaşında bütün insanlara ve cinlere peygamber olmuş, on üç sene Mekke'de kâfirlerden cefalar görmüştür. Mekke'de mağlup iken Medine'ye hicret etmiştir. Hicretin onuncu yılı Mekke'ye galip gelip fethederek yine Medine'ye gitmiştir. O yıl Medine'de yaşı altmış üç yıla yetmiştir. O yıl da Medine'de vefat etmiştir. Bizim peygamberimiz (s.a.s.) odur ki peygamberlerin sonuncusudur. Ondan sonra peygamber gelmez, şeriatı kıyamete dek kalıcıdır; ortadan kaldırılamaz, değiştirilmez, hükümleri bozulmaz. Hicretten bu zamana gelinceye dek ay yılına göre tarih, bin yüz yetmiş yetmiştir. (H. 1170/M. 1756). Şu hâlde zamanın sonu olup dünyanın ömrü geçip gitmiştir. Kıyamet yakın olup; edep, haya, sevgi, vefa, doğruluk ve sefa yitmiş ve batmıştır. Çünkü peygamberimiz (s.a.s.) hazretlerinin haber verdiği kıyamet şartlarının nicesi ortaya çıkmıştır. (Ey Allah'ım! Ahir zamanın fitnesinden bizi koru. Biz şahadet ve iman ile dünyadan çıkar; rahmetinle ey Rahman ve Rahim olan Allah!).

Dördüncü Madde: Kıyamet şartlarını, kıyametin alâmetlerini, sûrun üfürülüştüğünü, zelzele ve insanların perişanlığını, yaratıkların yok oluşunu ve göklerin harap olmasını bildirir.

Sadece muhaddisler ittifak etmişlerdir ki: Kıyametin şartları ve kıyametin alâmetleri iki çeşittir. Biri gizli alâmetler biri de açık alâmetlerdir.

Gizli alâmetler: İnsandan yücelik, hürmet, muhabbet, şefkat, edep, hayâ, cömertlik, ahde vefa, doğruluk, sefa, dostluk, takva, şeriatın yürürlükten kalkması gibi. Şehirlerde mescitlerin çoğalması ve cemaatin azalması, binaların yüksek olması, elbiselerin incilmesi, kadınların ve çocukların hakimiyeti ele geçirmesi, kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara benzemesi, eş cinselliğin ve kadınlar arasında seviciliğin yaygınlaşması, eşyanın bereketinin azalması, akraba ziyaretinin ve şeriata uygun alış verişin kesilmesi, kötülerin hürmet görmesi, iyilerin küçük görülmesi, cariyelerin efendilerini doğurması, kan dökülmesi, ahlâksızlığın artması ve kabirlerin süslenmesi gibi işlerdir ki bunlara kıyametin şartları dahi derler.

Açık alâmetler:

Kıyametin açık alâmetleri ondur.

1. Deccalın çıkışı.
2. Üç gece üst üste ay tutulması.
3. Üç yıl boyunca yedi iklimde kıtlık olması.
4. Büyük bir dumanın her tarafı kaplaması.
5. İsa aleyhisselâmın Şam'daki beyaz minare üzerine inip Deccal'ı öldürerek, Şariat-ı

Muhammediye ile amel etmesi.

6. Resulü Ekrem'in soyundan Mehdi çıkıp, kırk yıl adalet üzere gidip Hazreti İsa aleyhisselâmi bulması.
7. Dâbbet-ül - Arz'ın vücuda gelmesi.
8. Ye'cüc ve Me'cüc'ün İskender seddinden çıkarak yedi iklimi istilâ etmesi.
9. Hazreti İsa aleyhisselâmın Mekke-i Mükerrreme'ye gelip buradan ahrete gitmesi; bundan sonra da Kâbe'nin yıkılması.
10. Güneşin batıdan doğması ve orada dolanması.

Bu şartların ve alâmetlerin ortaya çıkmasından sonra misk ve anber kokusu gibi serin ve temiz rüzgâr eser, müminlerin ruhları bu rüzgârın tatlılığıyla çıkar. Bundan sonra Kur'an'ı Kerim'in hükümleri yeryüzünden kalkar, halkın cümlesi cehalette kalır. Yüz yıl dahi öyle gider.

Müfessirler dahi ittifak etmişlerdir ki: Bütün bunlardan sonra Hak Teâlâ, İsrail aleyhisselâma sûrun üfürülmesini emreder. Hemen o an sûrun narasının heybetinden yedi gökte olan meleklerin ve yedi yerde olan yaratıkların cümlesi, kıyamet koptu sanır, yüzleri üzere düşer, kendilerinden geçerler. Gökler ve yerler titreyiş ve sarsıntıyla düşer, yıldızlar dökülür. Saçlar, sakallar ağarır, hamileler doğurur, insanların cümlesi kendinden geçer, sarhoşlar misali kalırlar. Bu, sûrun ilk üfürülüştür ki ondan bu heybetleri alırlar. Kırk yıl dahi bu şekilde gider. Bundan sonra Hak Teâlâ, İsrail aleyhisselâma yine sûrun üfürülmesini emreder. Bunun üzerine o dahi ikinci üfleşte sûru öyle güçlü üfler ki şiddetinden bütün dağlar o demde düzlenerek yerlerinden kopup havaya çıkar, atılmış pamuk gibi bulut olurlar. Yedi gök parça parça olup, yeryüzüne su gibi eriyip dökülürler. Denizlerin suyu kupkuru olur, güneş ve ayın ışığı gider, kapkara olurlar. Cihanı karanlık kaplar, arş-ı âlâdan aşağıların aşağısına belki perde altına dek, her ne kadar yaratık ve melek varsa hep birden yok olur, ölürler. Ancak Allah'a yakın meleklerden sekiz melek kalır. Onların dördü; Cebrail, Mikail, Rıdvan ve Azrail'dir. Öteki dördü ise arşın taşıyıcılarıdır ki birisi İsrail'dir. Bundan sonra Azrail aleyhisselâm, o yedi meleğin dahi ruhlarını alır. En son kendi ruhunu alırken bir çığlık atar ki narasının yankısı gökleri geçip yerlere kadar ulaşır.

Şu hâlde her can, ölümü tadıp yok olur. İki âlemde bir kimse kalmaz. Ancak celâl ve ikram sahibi olan Allah Teâlâ kalır. Bu âlem, harap, boş, تنها, virane gibi kırk yıl daha bu durum üzere kalır. Ve Hak Teâlâ "Kimin mülk bu gün?" diye soru sorar. Kendinden başka kimse olmadığından yine kendisi "*Her şeye galip olan tek Allah'ın!*" (40/16) diyerek kendi kendisine cevap verir.

Beşinci Madde: Sûrun üçüncü üfürülüştünü, ölülerin diriltilişini, ölülerin diriltilip mahşere çıkarılışını, amel defterlerini, hesabı, ahrette işlediklerimizin tartılacağı teraziye, sırat köprüsünü, Âraf'ı özet olarak bildirir.

Müfessirler ve muhaddisler ittifak etmişlerdir ki: Hak Teâlâ, yeryüzünü şiddetli bir rüzgâr ile dümdüz edip Şam sahrasının hizasında mahşer yerini yüz bin yeryüzü kadar geniş eder. Arş altındaki hayat denizinden kırk gün devamlı olarak insan menisi gibi bu dünyaya yağmur iner. Bütün yeryüzü deniz gibi doldukta; çamur tabakasında toprak olan insan ve hayvan bedenlerinin bütünü o yağmuru çeker, bütün parçaları bir yere gelir, her ceset evvelki görünümünde olur, yeryüzünde bakla gibi biter. Her beden, kendi olgunluğuna yeter. Sonra Hak Teâlâ, en son ölen sekiz meleği diriltilip, İsrail aleyhisselâma "Sûru üfle!" diye emreder. O dahi üçüncü üfleşi öyle zarif ve lâtif üfler ki sûrun içinde oturan ruhlar, o zaman ufuklara yayılır, her can kendi kafesini bulur. Nasıl ki koyun sürüsü

içinde her kuzu kendi anasını bilir; bunun gibi her can kendi cismini bilir ve bulur, onunla kalır. İlk ve son yaratıklar, melekler, huriler, insanlar, cinler, şeytanlar, deniz hayvanları ve yer hayvanları, bütün haşereler, kıyametin bir anında tamamen ruh bulurlar ve mahşer yerine her taraftan toplanırlar. Peygamberlere, velilere, âlimlere ve salihlere cennetten elbiseler ve buraklar gelir, giyinir ve binerler, arşın gölgesine gidip minber ve kürsüler üzerinde rahat ve selâmetle otururlar. Geri kalan yaratıkların hepsi aç, susuz, başları açık, çıplak, yalın ayak yürüyerek düşe kalka Arasat meydanına gelip mahşer yerinde toplanırlar. Sıklaşarak ayak üzerinde dururlar. Tepelerine güneş, bir mil miktarı yakın olup harareten çok ter dökerler. Kimi topuğuna, kimi dizine, kimi göğsüne, kimi boğazına dek ter içinde kalırlar. Niceleri ter denizinde gömülürler.

Cehennemi, yer altından mahşer meydanına yetmiş bin saf zebanîler getirirler. Mahşer halkını, halka gibi kuşatırlar. Mahşer halkı, elli bin yıl kadar hesabı beklemekle o hâlde sıkıntı içinde kalırlar. Dünyada, Kiramen kâtibin; yazdığı amel defterlerini sahiplerine verirler. Müminlere ve itaatli olanlara sağdan, kâfirlere ve bozgunculara soldan verirler. Hak Teâlâ, bütün yaratıklarına orada aracısız söz söyler. Kıyametin bir anında hepsinin hesabını görüp; kimine söz söyler, kimini azarlar. Hak Teâlâ, mazlumun hakkını zalimden alır, zalimin hayırlı işleri varsa, mazluma verir; yoksa mazlumun günahlarını zalime yükler. Hesaptan sonra hayvanları toprak eder. Kâfirler, hayvanlara gıpta ederek “keşke biz de toprak olaydık”, derler

Mahşer yerinde, iki direk üzerinde, bir büyük terazi kurulur ki her bir direğinin uzunluğu beş yüz yıllık yoldur. Her kefesi yeryüzü kadar büyüktür. Bu terazi ile mahşer gününde iyilikleri ve kötülükleri ölçerler. İyilikleri ağır gelenler cennete, kötülükleri ağır gelenler cehenneme giderler. Meğer ki Hak Teâlâ, cömertliğiyle kulunu bağışlaya veya peygamberlerden veya velilerden veya bilginlerden veya salihlerden şefaata erişse. Eğer imanla vefat eylemiş ise... Çünkü dünyadan imansız gidenlere cennet, bağışlama ve şefaata olmaz ve hiçbir şekilde cehennemden kurtuluş bulmaz. Eğer iman ile gider, günahları ağır gelir, bağışlama veya şefaata erişmediyse; o, günahı kadar cehennemde yanar, ondan sonra cennete gider. Zerre kadar iman ile giden elbette cehennemden çıkıp huzura erer.

Sırat köprüsü, kıldan ince ve kılıçtan keskindir. Uzunluğu üç bin yıllık yoldur. Bin yıl yokuş, bin yıl düz, bin yıl iniş yoldur. O, cehennem üzerine kurulup, mahşer halkının bütünü onun üzerinden geçip giderler. Kimi şimşek gibi, kimi ok gibi, kimi seğırtir at gibi geçerler. Kimi günahlarını yüklenmiş yürür, kimi cehenneme düşüp yanar. Cehennem ise feryat eder ki “Ey mümin! Tez geç ki hakikatte senin nurun, benim ateşimi söndürmüştür”. Şu hâlde müminler selâmetle sıratı geçerler. Kevser havuzundan içerler. Onda yıkanıp ayıp ve noksanlarını tamamlarlar. Cennete girip, herkes mertebesince makamını bulur. Sonsuza kadar orada zevk ve sefa ile kalır. Çünkü cennetlikler, çeşitli nimetlerden zevk alırlar. Mevlâ’ya kavuşmakla mest ve hayran olurlar. Gözler görmeyip, kulaklar işitmeyip hatıralara gelmeyen devletler bulurlar.

Cennetle cehennemin arasında kale duvarı misali burç ve mazgalları yüksek büyük bir sur vardır ki yüksekliği beş yüz yıllık mesafedir. Genişliği sonsuz, yapısı renkli cevherlerle süslüdür. Ona Araf adı verirler. Deliler, Allah’a ortak koşanların çocukları onun üzerinde kalırlar. Cennet semtine bakıp, oradakileri nimetlenmiş gördükte; arzu ile mahzun olurlar. Cehennem semtine bakıp, oradakileri azapta gördükçe, kendi selâmetleriyle memnun ve şükredici olurlar. Araf’takiler, bir rivayette sonsuza kadar orada kalıp, kâh mahzun, kâh sevinç ile kalırlar. (Ey Allah’ım! Ey günahları örtücü! Bizi cehennem ateşinden koru. Bizi, iyilerle beraber cennete koy, ahirette cemalini görmeyi nasip

eyle. Seçilmiş Habib’inin hürmetine bizi orada karar kıldır. Amin. Ey affedici!)

Tembih

Unutulmamalı ki buraya gelinceye kadar yazılan satırların hepsi, dinî işlerden olmakla; bunların hepsini kesin tasdik ve iman ile inanmak, hepimize çok mühim ve çok gereklidir. Çünkü, bunlar din işlerinden, din usulündendir. Bunları, aklî delililerle kıyas etmek caiz değildir. Çünkü, insan aklı bunları idrak etmekten yoksun ve âcizdir.

Ancak bizim en yüksek arzumuz olan Mevlâ’ya kavuşmak için kudretinin büyüklüğünü fikretmeye ve düşünmeye işaret ve müjde olan Kur’an ayetleri ve peygamber hadisleri ölçüsünce; âlemin tasviri, bu miktarca açıklama ile yetinilmiştir. Fakat bilginlerin ileri gelenlerinden ve velilerin büyüklerinden olan araştırmacıların lideri, incelemecilerin senedi Mevlâna Seyyid Şerif hazretleri “Astronomi bilimi göklerin ve yerin yaratılışını düşünenler için en büyük sanatkâr olan Allah’ı tanımakta ne güzel yardımcıdır!” buyurduğu için bütün bilimleri kendisinde toplayan, bitmeyen feyz kaynağı İmam-ı Gazzali hazretleri “Astronomi ve anatomi bilimlerini bilmeyen, Allah’ı tanımakta acze düşer” buyurup, anatomi ve astronomi bilginlerini duyurduğu için bir miktar âlemin astronomik yapısından ve bir miktar insan anatomisinden dahi yazılıp açıklanmak uygun görülmüştür. Ta ki mütalâasıyla acze düşme durumundan uzaklaşıp cehalet zindanından çıkasın. Bilim ve hikmet mahfiline girip, bilginler topluluğuna giresin. Hikmetin özüne girip, hakikatin zirvesine yükselesin. Eşyanın hakikatine vâkıf olup, mananın inceliklerini bilesin. Cihanın sırlarını öğrenmiş olup, âlemin durumlarını olduğu gibi bilesin. Kendini tanıma olgunluğuna erip, ondan Allah’ı tanıma devletini bulasın.

(Ey vacib’ül-vücut olan Allah’ım! Ey hayırlar verici! Rahmetinin nurlarım üzerimize saç! Seni kemaliyle tanımakta bize kolaylık ver. Sen münezzehsin ey Allah’ım! Senin öğrettiğinden başkasını biz bilemeyiz, senin anlattığından başkasını anlayamayız. Senin ilham ettiğinden başka marifetimiz yoktur. Sen, Alîmsin, Hakîmsin, Vâcidsin, Kerimsin, Raufsun, Rahimsin. Amin! Ey rahmetiyle yardımcı, ey bağışlayıcıların en bağışlayıcısı!).

ÂLEM-İ LAHUT LA HALÂ VELA MELÂ

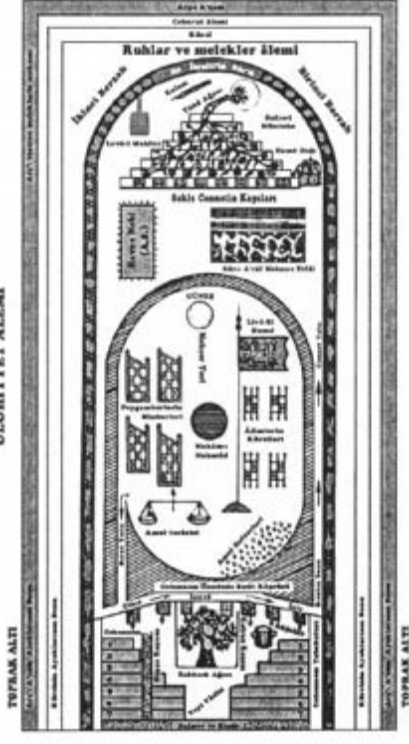
- 1- Yerin altı
- 2- Arş-ı azam
- 3- Arşın taşıyıcılarının makamı
- 4- Arş-ı azamın sütunlarının sonu
- 5- Kürsî'nin sütunlarının sonu
- 6- Ceberut âlemi
- 7- Kürsî
- 8- Ruhlar âlemi
- 9- Melekler âlemi
- 10- İsrâfil'in sûru
- 11- Sidre-i münteha
- 12- Kalem
- 13- Tuba ağacı
- 14- Levh-i mahfuz
- 15- Liva-yı hamd
- 16- Cennetin kapıları
- 17- Melek perdeleri
- 18- Alevli deniz
- 19- Yayılmış deniz
- 20- Taksim edilmiş rızıklar
- 21- Nimetler denizi
- 22- Kamkam denizi
- 23- Hayat denizi
- 24- Yedi gök
- 25- Gündüz cevheri
- 26- Gece cevheri
- 27- Beyt-i mamur
- 28- Yasaklanmış deniz
- 29- Dolu ve kar dağları
- 30- Bulutlar
- 31-Kâbe
- 32- Kaf Dağı
- 33- Yedi yerin taşıyıcısı meleğin mekânı
- 34- Yeşil kaya
- 35- Kırmızı öküz
- 36- Balık ve deniz
- 37- Sırat köprüsü
- 38- Sûrun içinde ikinci berzah
- 39- Cehennem kapıları

-

ÂLEM-İ LAHUT LA HALÂ VELA MELÂ

- 1- Yerin altı
- 2- Arş-ı azam
- 3- Arşın taşıyıcılarının makamı
- 4- Arş-ı azamın sütunlarının sonu
- 5- Kürsî'nin sütunlarının sonu
- 6- Ceberût âlemi
- 7- Kürsî
- 8- Ruhlar âlemi
- 9- Melekler âlemi
- 10- İsrâfil'in sûru
- 11- Sidre-i münteha
- 12- Tuba ağacı
- 13- Kalem
- 14- Levh-i mahfuz
- 15- Hamd dağı
- 16- Cennetlerin kapıları
- 17- Arafat suru (delilerin ve müşriklerin çocuklarının yeri)
- 18- Peygamber (a.s.)'ın havuzu
- 19- Cennet yolu
- 20- Sırat köprüsü
- 21- Yokuş
- 22- Düzlük
- 23- İniş
- 24- Sırat köprüsünün sonu
- 25- Cehennem kapıları
- 26- Zakkum ağacı
- 27- Katran kazanı
- 28- Cehennem tabakaları
- 29- Gayya kuyusu
- 30- Veyl vadisi
- 31- Güneş
- 32- Liva-yı hamd
- 33- Mahşer yeri
- 34- Makam-ı Mahmud
- 35- Peygamberlerin minberleri
- 36- Alimlerin kürsüleri
- 37- Amellerin terazisi
- 38- Amel defterleri
- 39- Sırat köprüsü

ULÖHİYYET ÄLEMİ

Birinci Kitap

Yüzeyleriyle kâinatın aynası olan âlemlerin yaratılış düzenini • cihanın ilineklerinin ve cevherlerinin niteliklerini ve durumlarını • özlerin ve eşyanın şekil ve durumlarını • esaslar ve cisimler âleminin görüntü ve hikmetini • canlıların, bileşiklerin ve unsurların bozuşum ve oluşumunu, bilgece üç bölümle belirtir ve açıklar.

Birinci Konu

Âlemlerin yaratılış tertibini; cihanın cevher ve ilineklerinin niteliklerini, İslâm filozoflarının aklî delililerle buldukları üzere üç bölüm ile açıklar.

Birinci Bölüm

Vacib'ül-vücud olan Allah'ı ispat edip, varlıkları mümkün olan cevherleri ve ilinekleri kısaca üç madde ile açıklar.

Birinci Madde: Vacib'ül-vücud Allah Teâlâ hazretlerini aklî delillerle ispat edip, onun eşyaya yakın olduğunu; onlara bürünmüş olmadığını bilginlerin bulduklarını bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Allah'tan başka bütün varlıklara âlem adı verilir. Allah'ın zatı hepsinden ayrı ve mücerrettir. Nitekim Hak Teâlâ, Kelâmıkadim'inde buyurmuştur: *“Allah, göklerin ve yerin nurudur. Müminin kalbinde nurunun sıfatı sanki bir hücre ki içinde bir lâmba var; lâmba da cam bir mahfaza içinde, o cam mahfaza sanki incimsi bir yıldız. Bu lâmba, güneşin doğuşunda ve batışında gölgeye düşmeyen mübarek bir zeytin ağacının yağından tutuşturulur. Bu öyle bir yağdır ki neredeyse ateş dokunmasa da aydınlık verecek. Bu aydınlık, nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna kavuşturur. Allah, insanlara böyle misaller verir. Allah, her şeyi bilir”* (24/35).

Özlerin keyfiyeti ve eşyanın mahiyeti inceden inceye araştırılıp düşünülse; varlıkların durumları, kâinatın hâl ve hareketleri basiret gözüyle mütalâa kılınsa, âlemin bütün parçalarının Allah'ın sanatıyla sonradan olduğuna sağlam bir aklın delililerinin şهادet etmesi kaçınılmaz bir iştir. Nitekim Hak Teâlâ buyurmuştur: *“Allah, gökleri ve yeri üstün bir hikmetle yarattı. Size şekil verdi ve şekillerinizi güzel yaptı. Nihayet dönüş O'nadır”* (64/3). O varlığı mutlak olanın cömertliğiyle varlığı mümkün olanlar var olmuş, O'nunla ayaktadır. Her nesne ölümlü, O, kalıcı ve ayaktadır. Nitekim kendi Kitab'ında buyurmuştur: *“O'nun zatından başka her şey yokluğa mahkûmdur. Hüküm ancak O'nundur; hep O'na döndürüleceksiniz”* (28/88). O kadir ve hakim olan Allah'ın hikmet ve kudretinin eserleri, âlemin ufuklarında ve nefislerde, görececek gözü olanların gözüne cihanı aydınlatan güneşten daha parlak olarak çarpar. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de buyurmuştur: *“İleride biz, onlara, hem yeryüzü etrafında, hem bizzat nefislerinde ayetlerimizi öyle göstereceğiz ki nihayet peygamberin söylediği şeyin hak olduğu kendilerine belli olacaktır. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?”* (41/53). O benzersiz sanatkârın sanat ve icadının sırlarını görünen ve görünmeyen âlemde müşahede, ariflere gün gibi ortadadır, apaçıktır. Nitekim Hak Teâlâ, Kelâmıkadim'inde buyurmuştur: *“Yeryüzünde de gerçekten tasdik edenler için birçok ibretler var. Nefislerinizde de birçok alâmetler var. Hâlâ görmeyecek misiniz?”* (51/20-21).

Havadaki zerreler, dağlar, tasalar, yağmur damlaları, denizler ve ırmaklar, belki dönen feleklerin her parçası, gezegenler, unsurlar, bileşikler ve her ne ki var, hepsi, gece ve gündüzün her anında, o, tek, bağışlayıcı, affedici olan Hak Teâlâ hazretlerine övücü olup, O'nun birliğini açığa çıkarmak ve bildirmek için her biri bir dildir. Nitekim Hak Teâlâ, Nazmıkerim'inde buyurmuştur: *“Yedi gök ve*

yer, bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tespih ederler. Hiçbir varlık yoktur ki O'nu hamd ile tespih etmesin. Fakat siz, onların tespihini anlamazsınız. O, gerçekten halîmdir, yarlıgayıcıdır" (17/44). Belki cihanın zerrelere, o parlak güneşin varlığının gölgesinde var olmak için hisselerini almışlardır. Hepsi, Allah'ın cemalinin nurunu göstermek için basiret sahiplerine saf ve parlak aynalardır. Nitekim Allah, Furkanımübin'inde buyurmuştur ki: “Doğu da batı da Allah'ındır. Hangi tarafa yönelirseniz, orası Allah'a ibadet yönüdür. Şüphesiz ki Allah'ın bağışlaması geniştir, O her şeyi bilendir” (2/115).

İslâm filozoflarının hepsinin, din bilginlerinin de çoğunun kesin ve isabetli görüşleri böyledir ki: O bir şey ki varlığı gereklidir, ona “vacib’ül-vücud” derler. Her ne ki yok olması lâzımdır, ona “mümteni’ül-vücud (olamazlı)” derler. Her nesne ki ne varlığı lâzım olur, ne yokluğu lüzum bulur, ona “mümkün’ül-vücud (varlığı mümkün)” adı verirler. O hâlde her şey ki mevcuttur. Ya varlığı lüzumludur veya varlığı mümkündür. Çünkü, var olan, var olduğu için vardır; kendi varlığı için ya başkasına muhtaçtır ya muhtaç değildir. Eğer başkasına muhtaç değilse; o, varlığı mutlak olandır ki bu Allah'tır. Eğer muhtaç ise; o, varlığı mümkün olandır ki bu âlemdir. O nesne ki mevcut değildir, Allah Teâlâ'nın ortağıdır ki yoktur. Çünkü, filozoflar demişlerdir ki: Mümkün değildir ki var olan yok ola. Belki var olan sürekli vardır, yok olan sürekli yoktur. Fakat mümkündür ki var olan bir mertebeden bir mertebeye; bir nitelikten bir niteliğe dönüşür ve değişir. Basit cisimlerin birleşik, birleşik cisimlerin basit olduğu gibi. Halk, bu değişimleri seyrettikte; zannederler ki yok olan var olur, var olan yok olur. Şimdi vacib’ül-vücudun ispatı ortadadır. Şu delil ile ki mümkün olanlara mevcut derler, halbuki mümkünlerin var olması başkasındandır. Elbette o başkası varlığı gerekli ve mutlak olana gider. Çünkü, varlığı gerekli olan olmadıkça, varlığı mümkün olan da olmaz. Yani önce kendisine muhtaç olunan varlık gereklidir ki filân nesneye filân nesne muhtaçtır demek doğru ola. O hâlde, bütün bu delililer ile varlığı lüzumlu olan Allah Teâlâ hazretlerinin, varlığı kesin ve belli olmuştur.

İkinci Madde: Varlığı mümkün olan beş cevheri özet olarak bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Varlığı mümkün olan nesne, eğer varlığının devamında değişikliğe uğramazsa; ona, cevher derler. Eğer değişikliğe uğrarsa, ona ilinek derler. Çünkü, varlık başkadır, varlığın devamı başkadır. Nitekim görürsün ki iki şahıs var olmakta müsterektir derler. Fakat birinin kalıcılığı yüz yıla dek varır, birinin kalıcılığı on yıldan fazla olmaz. O hâlde varlığın devamı, varlıktan başkadır, bunlar aynı olmaz. Bütün olabilirler ya cevherdir veya ilinektir. Çünkü, bir nesne bir nesneye ya karışıp ona geçer ya geçmez. Eğer karışır ve geçerse, o, ilinek; öteki cevher adını alır. Eğer her ikisi de birbirine muhtaç olurlar karışmazlarsa, bu duruma kaos ve bu hâle cismî benzerlik veya nevî benzerlik derler. Eğer ihtiyaç bir taraftan olur, ancak ilinek cevhere muhtaç olursa, o cevhere yapıntı, ötekine de ilinek derler. O hâlde, ilinek, yapıntıda var olan nesnedir. Renkler gibi. Eğer ilinek ve cevher bileşimine uğrarsa ona tabîi cisim derler. Eğer ilinek ve cevher birleşmeyip, cisimlere tedbir ve tasarrufla bağlı olmazlarsa, ona insanî nefis veya atmosferik nefis derler.

Cevherler beş kısımdır ki; biri heyula (kaos), biri cismî suret, biri tabîi cisimdir. Bu üç cevher birbirine yakındır. Öteki ikisi dahi birbirinden farklıdır ki, biri nefis ve biri akıldır. Eğer akıl, onunla zatı gerekli olanın arasında vasıta olmadıysa ona “ilk akıl” derler ve “küllî akıl” dahi derler. Eğer aklın altında başka akıl olmadıysa, ona “asır akıl, etkin akıl” derler. Eğer aklın iki yönünde akıllar olduysa ona “aracı akıl” derler. Akılların en şerefli ve en lâtifi “küllî akıl”dır ve ona yakın olan

akıllardır.

Eğer nefis, basit cisimlerde mutasarrıf olduysa, ona “felekî (astronomik) nefis, unsurî (esas) nefis derler. Eğer nefis, bileşik cisimlerde mutasarrıf olup, onlara gelişme ve büyüme sağlamıyorsa, o cisimlere “maden” derler. Altın, gümüş, lâl ve taş gibi. Eğer nefis, birleşik cisimlerde büyüme ve gelişme sağladıysa, fakat hareket vermediyse, o cisimlere “bitki” derler. Otlar, çiçekler, ağaçlar, meyveler gibi. Eğer nefis, bileşik cisimlere hem büyüme ve gelişme, hem his ve hareket bahşedip (bağışlamak), konuşma vermediyse, ona “konuşmayan hayvan” derler. Davarlar, atlar, vahşî hayvanlar ve kuşlar gibi. Eğer konuşma dahi bağışlarsa, ona “insan” derler ki varlığın özü, her mevcudun hulâsası odur. Cihan ağacının meyvesi ve kâinatın tamamlayıcısı odur. Şu hâlde nefis, her aşamada başka bir adla adlandırılır. Cansız cisimlerde ona “tabiî nefis”; bitkilerde “nebatî nefis”; hayvanlarda “hayvanî nefis”; insanda “insanî nefis” ve “konuşan nefis” derler. Nefis, bu aşamalarda hepsine tamamıyla tasallut edip tamamıyla mutasarrıf olur.

Cisim, tabiî bir cevherdir ki onun zatında cisimlerin boyutları, yani uzunluk, genişlik ve derinlik, dik açılar üzere bölmek şartıyla farz olunarak ölçmek mümkün ola. Cisim ise ya basit olur veya birleşik olur. Basit cisim odur ki onun parçalarıyla aslı benzer olur. Yani suretleri ve tabiatları muhtelif olan cisimler bölünmeyip, onun tabiatı bir ola ki o tabiattan çıkan şey, tek yol üzere çıka. Basit cisim, ya ulvîdir veya süflîdir. Ulvî dahi ya ışıklıdır veya ışısızdır. Eğer ışıklı ise yıldızlardır. Eğer ışısız ise feleklerdir ki onlara “esiri cisimler” ve “ulvî âlem” dahi derler. Basit süflî cisim, dört unsurdur ki onlara dört esas dahi derler. Onlar; ateş, hava, su ve topraktır. Bu dördüne ve bunların maksadında bulunan cisimlere “süflî âlem” ve “oluşum ve bozuşum âlemi” dahi derler. Bileşik cisim odur ki onun parçalarıyla tabiatı benzer olmayıp; şekil ve tabiatları çeşitli olan cisimlere bölünüp, dört unsurdan oluşmuş ola. Madenler, bitkiler, hayvanlar gibi. Bunlara üç birleşik derler ki babalan esirî cisimler, anaları dört unsurdur. Birleşik cisim dahi iki kısımdır ki biri tam, biri tam olmayandır. Tam birleşik odur ki değişik zamanlarda kendi bileşiminin suretini koruya. Üç bileşik gibi. Tam olmayan birleşik bunun tersi olup, kendi bileşiminin suretini korumaz. Duman ve bulut gibi. Atmosfer gibi diğer basit cisimler, birleşiklerinden ayrılarak, kendi tabiatlarıyla kalsalar, onların şekli küreye benzerdir. Yani dönen top görünümündedirler. O hâlde bütün felekler, yıldızlar, unsurlar küre şeklindedir. Anlatılan beş cevherdir ki akıl, nefis, kaos, suret ve cisimdir. Bunların tümünü bu rubaimiz toplamıştır ve bunlarla iki âlem, ayaktadır ve süreklidir.

RUBAÎ

*Bil ol kâinatı akl ve candır
Bu hissolan nüh felek-i gerdandır
Pes nar ü hava ve hâb ü hâk erkândır
Madenle nebat ve hayvan ve insandır.*

Üçüncü Madde: Varlığı mümkün olan ilineklerin dokuz kısmını kısaca bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Yapıntıda mevcut olan ilinekler dokuz kısımdır. Kem, keyfe, eyne, meta, izafet, mülk, vaz’, fiil ve infialdir.

1. Kem (nicelik): O nesnedir ki zatında eşitliği ve eşitsizliği kabul ede. Bu, ya ayrıdır ki; nokta ve sayıdır. Veya zatı karar eden bitişiktir ki; çizgi, yüzey ve hacimdir. Veya zatı karar etmeyen bitişiktir ki; zamandır.

2. Keyfe (nitelik), eşyada heyettir ki özüne bölünme ve nispet gerekmeyp duygusal niteliklere ve kuvvetlere bölünür. Balın tatlılığı, deniz suyunun tuzluluğu gibi. Veya kuvvetli olmayanlara bölünür. Utanmanın kızartısı, korkmanın sarartısı gibi. Keyfiyetler, nefsanîden yana bölünür. İlk yaratılıştta ilim ve yazmak gibi. Keyfiyetler, istidadiyeden yana bölünür. Sertlik ve yumuşaklık gibi. Kemiyetlere özgü olan keyfiyetten yana bölünür. Üçgen ve dörtgen gibi. Satıhtan yana bölünür. Teklik ve çiftlik gibi. Adetten yana bölünür.
3. Meta (ne zaman), bir keyfiyettir ki eşyaya zamanda bulundukları için ortaya çıkar.
4. Eyne (nerede), bir keyfiyettir ki eşyaya mekânda bulunmaları sebebiyle ortaya çıkar.
5. İzafet (bağlılık), bir keyfiyettir ki nispette tekrar edilmiştir. Babalar ve oğullar gibi.
6. Mülk, bir keyfiyettir ki eşyaya hasıl olur; onları bir nesne kuşatıp, intikalleri müntakıl olmak sebebiyle bu keyfiyet bulunur. İnsanın sarıklı ve gömlekli olduğu gibi.
7. Vaz', bir heyettir ki eşyaya hasıl olur (ortaya çıkar). Bir nesne parçalarının bazısını bazısına nispeti sebebiyle ve dış işlere nispetleri sebebiyle o heyet bulunur. Kalkmak ve oturmak gibi.
8. Fiil, bir keyfiyettir ki eşyanın tesirleri sebebiyle onlara o keyfiyet hasıl olur. Kesici gibi, madem ki keser.
9. İnfial, bir keyfiyettir ki eşyaya hasıl olur, onlar başkasından etkilenmemeleriyle o keyfiyet bulunur. Isıtıcı gibi, madem ki ısıtır.

Beş cevheri, bir cevher sayıp, dokuz ilineğe eklemişler ve böylece toplamına “on makulât” demişler. Cevher, kendi özüyle ayakta ve sabittir. İlinek ise cevher ile ayakta ve onu sınıflandırandır. Bütün âlem, parçalarının bütünüyle on makulâtтан bileşik tek bir cisimdir. Hepsi hâl diliyle Allah Teâlâ'nın birliğini ve varlığını bildirici ve şahittir. On malukâtı, bu beytimiz içine almaktadır ve hep buna aittir.

*Cevheri bil kem ve keyfe ondan izafetle metâ
Vaz' ve eyne ve mülk yefalü yenfaildir ey fetâ*

İkinci Bölüm

Feleklerin, nefislerin ve akılların ortaya çıkmasındaki tertibi; tabiatların mertebelerini; özlerin değişimini; ateş, hava, su ve toprağın dönüşümlerinin delililerini; maden, bitki, hayvan ve insanın doğuşunu ve bunların arasında aracı olanı; ruhların geldikleri ve gittikleri yeri; bedenlerin dünyasının keyfiyetini dört madde ile bilgece anlatır.

Birinci Madde: Feleklerin, nefislerin ve akılların ortaya çıkışındaki tertibi, dört unsurdan çıkan dört keyfiyeti bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Hak Teâlâ, bütün eşyalardan önce küllî aklı icat ve mevcut etmiştir. Buna “ilk akıl, ilk cevher” dahi derler. Hak Teâlâ bu akla üç bilgi bağışlamıştır ki; biri Hakk'ı tanımaktır, biri kendini bilmektir, biri ihtiyacını bilmektir ki bununla Mevlâ'sına muhtaç olduğunu

bilmiştir. Bu üç bilginin her birinden başka bir nesne vücuda gelmiştir. Çünkü, tekten tek çıkagelmiştir. Hakk'ı tanımaktan bir akıl dahi ortaya çıkmıştır ki ona "ikinci akıl" derler. Nefsi bilmekten bir nefis dahi mevcut olmuştur ki ona "küllî nefis" derler. İhtiyacı bilmekten bir cisim ortaya çıkmıştır ki ona "en büyük felek, atlas feleği, feleklerin feleği, yönlerin sınırlayıcısı" ve "küllî cisim" dahi derler. Bu feleğin akıllı, ikinci akıldır; nefsi, küllî nefistir. Ama ikinci akıldan dahi şu üç bilgi ortaya çıkmıştır ki; Hakk'ı tanımak, nefsi bilmek, ihtiyacı bilmek. Hakkı tanımaktan bir üçüncü akıl, nefsi bilmekten ikinci nefis, ihtiyacı bilmekten ikinci bir felek ortaya çıkmıştır. Buna burçların feleği, sabit yıldızların feleği dahi derler. Bu feleğin akıllı üçüncü akıl, nefsi ikinci nefistir. Fakat üçüncü akıldan hem bu üç bilgi vücuda gelmiş, yine bu tertip üzere, başka bir akıl, başka bir nefis ve başka bir cisim ortaya çıkmıştır ki; ta dokuz aşamaya dek bu ilk akıldan dokuz akıl, dokuz nefis ve dokuz felek ortaya çıkmıştır ki; bu dokuz akıl feleklerin akıllarıdır, bu dokuz nefis feleklerin nefisleridir.

Yedi felekten her bir feleğin bir akıllı, bir nefsi ve bir cismi vardır. Ama büyük felek hepsinden yüksek ve hepsini kuşatmış ve bir basit cisimdir. Onun içinde burçlar feleğidir ki; bütün sabit yıldızlar ondadır. Onun içinde Zühal'dir (Satürn) ki onda Zühal'den başka yıldız yoktur. Onun içinde Müşteri (Jüpiter) feleğidir ki buna mahsustur. Onun altında Merih feleğidir ki onda bir odur. Onun altında Güneş feleğidir ki onda bir o sultandır. Onun altında Zühre (Venüs) feleğidir ki onda bir odur. Onun altında Utarit (Merkür) feleğidir ki o felekte, bu o yıldızdır. Onun içinde Ay feleğidir ki onda Ay'dan başka bir nesne yoktur. Ona Dünya göğü adını verirler. Onun aklına aşır akıl, faal akıl, feyyaz akıl derler. Onun nefsine vahib'ül-sur, tabiat-ı mutlaka derler. Bunların kaynaşmasından, Ay feleğinin altında dört unsur -ki ateş, hava, su ve topraktır- bu tertip üzere ortaya çıkmıştır. Unsurlar da dört keyfiyet -ki sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluksur- vücut bulmuştur. Unsurların kaynaşmasından dahi üç bileşik -ki maden, bitki, hayvandır- vücuda gelmiştir. Hayvan cinsinin en şerefli insan türü olmuştur. Kâinatın ortaya çıkışı insanda son bulmuştur. Varlık dairesi onunla tamam olmuştur. İnsan, cihan ağacının meyvesi olduğu için hepsinden sonra vücuda gelmiştir. O hâlde dünyanın özü insan olmuştur.

İkinci Madde: Dört unsurun aşama ve tabiatlarını ve birbirine çevrilmelerini ve dönüşmelerini bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliği etmişlerdir ki: Ay feleğinin altında, ateş küresidir. Onun altında hava küresidir. Onun altında su küresidir. Onun altında toprak küresidir ki; hepsinden aşağı ve sudan ağırdır.

Ateş tabakasının havanın üstünde olduğuna delil odur ki; ateş dumanıyla yukarılara gidip gözlemlendiği gibi aslında meyil eder ve döner. Hava tabakasının suyun üstünde olduğuna delil odur ki; eğer bir hava balonu su havuzunun dibine götürseler, suyun altında durmayıp üstüne çıkar. Su tabakasının toprağın üstünde olduğuna delil odur ki eğer bir taşı veya bir demiri suyun üstüne koysalar, suyun üstünde durmayıp aslına meyil ile dibine iner. Çünkü toprak suyun altındadır. Bütün eşyanın da altındadır.

Kendi tabakalarında duran dört unsur, birbirine yavaş yavaş dönüşürler. Nitekim ateş, günlerin geçmesiyle ateş suretini terk edip, hava suretine girerek ateş havaya çevrilir. Hava dahi yavaş yavaş hava suretini terk edip su suretine girer, hava su olur. Su dahi yavaş yavaş toprak suretini tutup su toprak olur. Toprak dahi ateş suretine girer, toprak ateş olur. Bu yolla ve tersiyle dört unsur, bir

suretten bir surete döner, sonunda yine kendi suretlerine geçerler. Bu unsurların suret değiştirmesine başkalaşım derler.

Ateşin tabiatı kuru ve sıcaktır. Havanın tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Suyun tabiatı yaş ve soğuktur. Toprağın tabiatı soğuk ve kurudur. Şüphe yoktur ki ateş hava ile sıcaklıkta müşterektir. Hava, su ile rutubette müşterektir. Su, toprak ile soğuklukta müşterektir. Toprak, ateş ile kurulukta müşterektir. O hâlde ateşin kuruluğu, havanın rutubetine dönse, ateş sıcak ve rutubetli olup havaya çevrilir. Havanın sıcaklığı suyun soğukluğuna bürünse hava rutubetli ve soğuk olup suya döner. Suyun rutubeti toprağın kuruluğuna bürünse, su soğuk ve kuru olup toprağa döner. Toprağın soğukluğu ateşin sıcaklığına bürünse, toprak kuru ve sıcak olup ateşe döner. Yani ateş hava olur, hava su olur, su toprak olur, toprak ateş olur ki bu başkalaşıma başlangıç yolu derler ve öyle olur ki; dört unsur bu başkalaşımı aksi üzere kabul edip, toprağın kuruluğu suyun rutubetine bürünüp, toprak su olur, suyun soğukluğu havanın sıcaklığına bürünüp su hava olur; havanın rutubeti ateşin kuruluğuna dönüşüp hava ateş olur; ateşin sıcaklığı toprağın soğukluğuna bürünüp ateş toprak olur. Bu başkalaşıma da sonuç yolu derler.

Üçüncü Madde: Dört unsurun başkalaşımın delillerini, maden, bitki, hayvan ve insanın doğuşunu ve bunların arasındaki aracılığı bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Unsurların başkalaşımının delilleri açıktır. Ateşin havaya dönüştüğüne açık delil budur ki mumlar yandıkta; alevleri yükseğe meyil ile gidip havaya karışırlar. Eğer ateş havaya çevrilmeseydi her mumun alevi bitişik bir aydınlık çizgi olup, hava küresinin ortasında hatlar gibi yukarıya gidip ateş küresine bitişirlerdi. Fakat bu alevlerin kuruluğu, havanın rutubetine oranla azdır. Onun için, o anda ateşin kuruluğu havanın rutubetine bürünüp o alevler hava olurlar. Havanın suya dönüştüğüne delil budur ki bahar ve güz mevsimleri sabahında, bitkiler üzerinde olan rutubet ki -ona şebnem ve çiğ derler- o havadır ki seher vakti soğuk olup suya çevrilmiştir. Çünkü, havanın sıcaklığı, suyun soğukluğuna bürünse hava su olur. Suyun toprağa dönüştüğüne delil; yağmur damlaları indikte; ilk damlalar ki toprağa erişir, o damlalar toprak olup gözden kaybolurlar. Nitekim gözlemlenir. Çünkü, o damlaların rutubeti, toprağın kuruluğuna oranla azdır. Bu durumda damlaların rutubeti toprağın kuruluğuna bürünüp su toprak olur. Bundan sonra damlalar çoğalıp, rutubete galip oldukta; toprak olmayıp çamur olur. Toprağın ateş olduğuna açık delil odur ki; bitkiler ve ağaçlar, unsurların parçalarından bileşmiş olup, toprak parçası onlarda fazla bulunmuşken odun ateş ile yandıkta; parçaları ateşe dönüşüp toprağın hissesinden az bir kül kalır. Bazı yerlerde odun yerine taş kömürü yakarlar, onun külü çok az kalır.

Hak Teâlâ'nın tesiriyle felekler, yıldızlar, dönüp ve hareket eyleyip, dört unsuru anlatılan başkalaşım üzere birbirine kaynaştırıp hamur etmişlerdir. Ta ki unsurların kaynaşmasından, önce madenler ortaya çıkmış, ondan bitkiler ortaya çıkmış, ondan hayvanlar vücuda gelmiştir. Hayvan olgunlaştığında insan ortaya çıkmıştır. Bu dört birleşik cismin bileşik aracısı da vardır.

Madenler ile bitkiler arasında aracı mercandır. Çünkü, sertlikte taş gibidir ve bitki zerre zerre denizin dibinde bitip suyun yüzünden yukarı çıkıp kurudukta; sert olur. Bitkiler ile hayvanlar arasında aracı hurma ağacıdır. Çünkü o, bitki iken hayvan gibi erkeğine yakın olmadıkça; neticesi hurma olmaz. Başını kesseler yok olup, kuru ve yapraksız, meyvesiz kalır. Hayvanlar ile insan arasında aracılardan en belirginini maymundur. Çünkü bütün azası, kıl ve kuyruğundan başka, dışı ve içi insana benzer.

Bu aracılardan vücudunda hikmet budur ki her biri kendi aşaması altında son yükseklik aşamasına

ulaşıp, varlıkların aşamaları tek silsileyle bileşik ola ve insanlık aşamasında nihayet bula. Şu hâlde zaman devrinin tamamlayıcısı, cihanın parçalarının özü, yedi yüksek babanın ve dört ananın ve üç birleşğin son hulâsaları insan bedenidir. Belki her iki cihandan gaye ancak hazreti insandır. Bu feleklerin, unsurların, birleşiklerin kabuğu, zarfı ve kabıdır. O, hepsinin iliği ve özünün özüdür. Bütün eşya, insana hizmetçidir. O, hizmet ve ikram edilendir. Aziz, şerif ve muhteremdir. Çünkü o, hepsinden güzel ve yücedir.

Dördüncü Madde: Ruhların çıkış ve dönüş yerini, vücutlarda devrinin keyfiyetini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Umumun feyzi olan geçici vücut için küllî akıldan dokuz akla ve onlardan dokuz nefse ve onlardan dokuz feleğe ve onlardan dört tabiata ve onlardan dört unsura ta toprağa gelinceye dek yolların tümü başlangıçtır. Topraktan madene ve ondan bitkiye ve ondan hayvana ve ondan olgun insana gelinceye dek bunların hepsi sonuç yoludur. İlâhî nur ve sonsuz feyiz, teklik aşamasından akıllar üzere ve onlardan unsurlar ve toprak üzere iner ve feyz verir ki buna “başlangıç ve iniş yayı” dahi derler. Bundan sonra topraktan madene, ondan bitkiye ve ondan hayvana ve ondan insana ve ondan kâmil insana yükselip dönerek, kâmil insandan hazreti Hakk’a ulaşır. Bu hemen o ilâhî nurdur ki başlangıçta o makamdan gelir, bu makamları geçip, yine kendi makamına gidip devresini tamam eyler. “Her şey aslına döner” kuralınca, o nur, aslına gider. O ki “İşin başlangıcı O’ndandır, sonucu O’nadır” buyurmuştur. Bu geçici vücudun işinin devretmek olduğunu duyurmuştur. Bu dönüş “dönüş yeri, çıkış yayı” dahi derler. Şu hâlde aslî muhabbet hükmüyle ve oluş hakikatlerinin yönelişleriyle, geçici olan genel vücut, tavır ve mazharların her birine ulaştıkça; o tavrın rengiyle renklenip, o mazharın özelliğiyle nitelenir. Bu geçişler, o genel vücudun düşüşlerinden ibarettir.

O vücut ki dünyada olgun olsa gerektir. Onun seyri akıllar, felekler ve unsurlardan toprağa gelinceye dek süratle olup inişlerde duraklama olmaz. Topraktan maden, bitki hayvan ve kâmil insana gelinceye dek yükselişinde süratle gelir, birinde takılıp kalmaz. Fakat o vücut ki onun olgunlaşmaya liyakati olmaz. Onun seyri, iniş ve çıkış aşamalarında duraklama olup olgunlaşma olmaz. O, iniş aşamalarında kâh ateş suretinde, kâh hava suretinde, kâh su suretinde, kâh toprak suretinde nice gecikmelere uğrayıp duraklar. Çıkış aşamalarında kâh maden suretinde, kâh bitki suretinde, kâh hayvan suretinde, insan suretine gelip olgunlaşmaya kadar türlü tutkularla hapsolup kalır. Mesalâ o geçici vücut, bitkiler âlemine girerken bazı afetler ortaya çıkıp, bitki olamaz. Yahut bitki olur lâkin olgunlaşmadan önce bozulup, yerden tekrar bitmeye muhtaç olur. Kâh olur ki itidalden uzak olan bitkiye dönüşüp hayvan yeygisine lâayık olmaz. Kâh olur ki hayvan yeygisi olmaya kabiliyeti olur da yenmeden önce yok olur. Bu yolla nice yıllar gecikir. Kâh olur ki bir hayvan, eti yenenlerden olmuşken; insanlar tarafından yenmeden bozulur ve hayvanı insan aşamasına naklettiremez. Kâh olur ki insan aşamasına geçer, fakat kemâl aşamasına ulaşamaz. Küllî aklı bulamaz; dünyaya hayvan gelir cahil gider. Kâh olur ki yükseliş aşamasını kısaltıp, topraktan ağaçlara gelir ve meyve suretine girip, insan gıdası olup, meni suretini bulup insan suretine gelir; akıllı ve arif olur. Fakat ilk akla ulaşamaz ve olgunlaşamaz. Kâh olur ki süratle buğday, arpa, darı şekline girip, insan yiyeceği olup, meni suretini bulup, ana rahmine dolup, kan pıhtısı ve et parçası olup, insan şekline gelip; akıllı, olgun ve arif olur ve ilk akla ulaşır ve çıkışı tam hasıl olur.

Bu şerefli vücudun yükseliş başlangıcı madenler olmuştur ki onların başlangıcı kaygan çamurdur.

Sonra ondan taşlar mertebesine yükselmiştir. Ondan, eriyen cevherler aşamasına ulaşmıştır; demir, kalay, bakır, gümüş ve altın gibi madenlerdir. Bundan sonra lâl, yakut ve zümrüt gibi cevherlerin aşamasına yükselmiştir. Ta mercana varıp, bitkisel belirtilerle gelişip, o aşamadan dahi yükselip tohumuz biten bitkiler aşamasına gitmiştir. Bundan sonra tohumla biten bitkiler aşamasına ve ondan ağaç suretine varıp, ta hurma ağacı olmaya yetmiştir. Hurma aşamasından, hayvan aşamasına yükselip, yıllarca o aşamada yaşamıştır. Ta iş ve surette insana benzeyen goril ve maymun aşamasını bulmuştur. O aşamadan dahi yükselip, insan suretine gelmiştir. O insan ki olgunluk aşamalarının suret ve ahlâkında ilerleyip, kâmil insan aşamasına gidip, ilâhî ahlâk ile dolmuştur. O, bilginin olgunluğuna erip, küllî akla ulaşmıştır. Bu aşamada varlık dairesi birleşip son bulmuştur. Çünkü genel vücut işinin devri böylece bulunmuştur ve bu geçici vücut, bir daire şeklinde resmolunmuştur. Onun başlangıcı ilk akıl, sonucu olgun insan kılınmıştır. Böylece vücut dairesinin sonu öne gelip, kâmil insanda birleşip tamam bilinmiştir.

Rabbanî feyiz, bütün varlıklara beraber ulaşır. Bütün varlıklar, o semte yönelik ve bakıcıdır. Herkes kabiliyeti kadar feyiz verici Allah'ın feyzine ulaşmıştır. Çünkü geçici varlık olan Rabbanî feyiz, çeşitli görünüşlerde ortaya çıkıp çok aşamalara yakın olmuştur. O hâlde her ortaya çıkış ve suretin boyasıyla boyanıp ona uygun parıltı almıştır. Bir varlık iken çeşitli suretler ile ortaya çıkmıştır. Her nesnenin bir adı vardır ki o ad ona sahip olmuştur. Her kim ki kendi bağlı olduğu sahibin terbiyesinde kalmıştır; o kimse Hakk'ı unutup kendine tapar olmuştur. Bütün vakitlerinde âlem halkıyla kavga ve münakaşa edip, kendini inkâr ve itiraz ateşine salmıştır. İşlerinde gam ve keder denizine dalmıştır. Kim ki kendi sahibinin terbiyesinden çıkıp Rab'ler Rabb'inin dairesine girmiştir; yani kendi tabiatının zindanından ruhun fezasına gelmiştir. O kimse nefsin putunu kırıp Allah'a tapar olmuştur. Bütün vakitlerinde halkın bütününüyle barış ve iyilik içinde olup, üzüntülerden kurtularak sonsuz saadeti bulmuştur. Çünkü, kâmil insan olup küllî akla ulaşmıştır. Devresini tamam edip muradı ortaya çıkmıştır. Bu varlık dairesini bir filozof ilâhî şekline getirip yükseliş yayını beş beyit ile işaret edip belirtmiştir. Filozofun Farsça mesnevisini, olgun bir insan kendi hâlini beyan ile şöyle manalandırmıştır:

*Devredip geldim cihanı yine bir devran ola
Ben gidem bütün sarayı yıkıp viran ola
Beher can tuğyan edip cismim gemisin dağıda
Yerler altında bu cismim hâk ile yeksan ola
Dört yanımdan nâr ve bâd ve âb ve hâk edip hücum
Benliğim onlar alıp bu varlığım tâlân ola
Dağılıp terkebim otuz iki harf ola tamam
Nokta-i ruhum kamunun gevherine kân ola
Bu vücudum dağı kalkıp itile yükler gibi
Şeş cihâtım açılıp bir haddi yok meydan ola
Cümle efkâr ve havâssım haşr olup ol arsada
Kalkalar hep yeniden sankim baharistan ola
Yevm-i tübladır o gün her mânâ bir sûret giyip
Her kim sebze kimi hayvan kimi insan ola*

*Kabrime yârân gelip fikredeler anvâlimi
Her biri bilmekte hâlim vâleh-i hayran ola
Her kim ister bu niyâz-ı derdmendi ol zaman
Sözlerini okusun kim sırrına mihman ola.*

(Dolanıp geldim cihanı yine bir dolanma ola. Ben bütün sarayı yıkıp gidem, viran ola. Her can, taşkınlık edip cismin gemisini dağıta. Bu cismim, yerler altında toprakla bir ola. Ateş, su, hava ve toprak, dört yanımdan hücum edip, benliğimi onlar alıp bu varlığım talan ola. Bileşimim dağılıp tamam otuz iki harf ola. Ruhumun noktası, kamunun gevherine maden ola. Bu vücudumun dağı kalkıp yükler gibi itile. Altı yönüm açılıp sınırı yok bir meydan ola. Bütün fikir ve duygularım o arsada haşrolup; halkalar hep yeniden sanki baharistan ola. O gün karışıklık günüdür, her mana bir suret giyip; kimi insan, kimi sebze, kimi hayvan ola. Dostlar kabrime gelip durumlarımı fikredeler; her biri hâlimi bildiğinde şaşkın ve hayran ola. O zaman her kim bu dertli niyazı ister; sözlerini okusun ki sırrına konuk ola.)

Mümkündür ki varlığı gerekli olan ile varlığı mümkün olanı bir daire farz edesin. Bir doğru çizgi onu iki eşit parçaya böler. Ona hayalî çizgi ve dairenin çapı derler. Şimdi bu çizgi ile bir daire ki yay şeklinde görünür. Çünkü bu hayali sayıdan ibaret olan hayalî çizgi, dönüş vaktinde asla ulaşmak ile aradan kaldırılır. Bu durumda varlık dairesi olduğu gibi bir görünür. İki kaş arası veya daha yakın olma sırrı onda bilinir. Şimdi filozofların yöntemi üzere, varlığın devranını bu miktar açıklama ile bu bölüm bitip, astronomi bilimine vasıta ve mukaddime olan matematik ve geometriden birer bölüm yazılmak uygun görülmüştür.

İki dairenin sureti aşağıdadır:

İki dairenin şekli

Üçüncü Bölüm

Maddede ve zihinde ortaya çıkan eşyanın sayılarını açıklayan matematiğin çok önemli ve çok lüzumlu olan kurallarını, on kolay yöntem üzere, on

madde ile açıklar.

Birinci Madde: Sayının tarifini, gerçek sayılan, dokuz kesiri, mutlak sayıyı, yarım sayıyı, tam sayıyı ve artık sayıyı özet olarak bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Matematik ile özel bilgilerden, bilinmeyen sayı ortaya çıkar. Sayı bir niceliktir ki bire ve ondan türeyene denir. Ama sayı eğer mutlak ise yani başka bir sayıya bağlı değilse ona tam sayı derler. Eğer var sayılan bir başka sayıya bağlı olduysa ona kesir derler. Yarım gibi; $1/2$. Burada (1) pay, (2) paydadır. Dokuz kesir şunlardır: $1/2$ (yarım), $1/3$ (üçte bir), $1/4$ (dörtte bir), $1/5$ (beşte bir), $1/6$ (altıda bir), $1/7$ (yedide bir), $1/8$ (sekizde bir), $1/9$ (dokuzda bir), $1/10$ (onda bir).

Eğer tam sayının, saydığımız dokuz kesirden bir kesri varsa yahut kökü varsa ona temel sayı derler. Bu durumda olmayanlara asal sayı derler. 4'ün kökü 2; 9'un kökü 3'tür. Fakat asal sayı (11) gibi olur ki ne kesri ne kökü vardır. Eğer temel sayı, kendi kesirlerinden olan parçalarıyla eşit olursa ona tam sayı derler. (6) gibi. Çünkü, 6'nın yarısı 3, üçte biri 2, altıda biri 1'dir ki toplamı 6'dır. Eğer temel sayı, kendi parçalarından eksik olursa ona artık sayı derler. (12) gibi. Çünkü, 12'nin yarısı 6, üçte biri 4, dörtte biri 3, altıda bir 2'dir ki bunların toplamı 15'tir. 15, 12'den fazla olduğundan ona artık sayı derler. Eğer temel sayı, kendi parçalarından fazla olursa ona eksik sayı derler, (8) gibi. Çünkü 8'in yarısı 4, dörtte biri 2, sekizde biri 1'dir ki toplamı 7'dir. Bunun payda olan 8'e eksik sayı derler.

İkinci Madde: Sayıların usul ve çeşitlerini, basamaklarını; toplamının, iki kat almanın, ikiye bölmenin, çarpmanın, çıkarmanın, bölmenin, kök almanın, kare kök almanın tariflerini; çarpım ve bölümün sonuçlarını bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Sayıların basamaklarının usulü üçtür. Birler, onlar, yüzler. Dalları da altı olup toplamı dokuz basamağa ulaşmıştır. İlk başta birler basamağıdır. Bundan sonra sırasıyla onlar, yüzler, binler, on binler, yüz binler, milyonlar, on milyonlar, yüz milyonlar basamakları vardır. Bu sıralamanın tablosu şu şekildedir.

Birler, onlar, yüzler, binler, on binler, yüz binler, milyonlar, on milyonlar, yüz milyonlar.

Özet olarak tarifler:

Toplama, bir sayıyı, başka bir sayı üzerine eklemektir. Üç ile beşin toplamı sekiz ettiği gibi. Bir sayıdan, diğer bir sayıyı çıkarmaya; çıkarma derler. Beşten iki eksilse üç kaldığı gibi. Bir sayıyı bir kere tekrar etmeye; iki kat alma derler. Birin tekrarı iki olduğu gibi. Bir sayıyı, diğer sayıyla çarpmaya; çarpma derler. Üçü, beşe çarpmaktan, beş kere üç on beş olduğu gibi. Bir sayıyı ikiye bölmeye; yarısını alma derler. Dördün yarısı iki; beşin yarısı iki buçuk olduğu gibi. Bir sayıyı, diğer bir sayıya bölmeye; bölme derler. Üçü, ikiye bölünce bir buçuk; üçe bölünce bir; altıya bölünce yarım olduğu gibi. Bir sayıyı, kendisiyle çarpmaya; karesini alma derler. Bulunan sayıya ise karesi derler. Asıl çarpılan sayıya da kök derler. Üçün karesinin alınmasından dokuz elde edilip o sayının kökünün üç olduğu gibi. Çarpım öyle bir sayı elde etmektir ki iki çarpılandan birin ona oranı, birin diğer çarpılana oranı gibidir. Mesalâ, dördü beşe ya beşi dörde çarpmaktan yirmi sayısı elde edildikte; dört sayısı, yirmi sayısının beşte biridir. Bir sayısı, beşin beşte biri olduğu gibi. Beş sayısı, yirmi sayısının dörtte biridir. Bir sayısı, beşin beşte biri olduğu gibi. Bölme ise çarpmanın tersidir. Çünkü, bölüm, bir sayı istemektir ki onun bire oranı, bölenin bölünene oranı gibidir. Mesalâ, on iki, dörde

bölündükte; istenen sayı üçtür ki o, birin üç mislidir. On iki, dördün üç misli olduğu gibi.

Üçüncü Madde: Toplamanın en kolay yolunu bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Toplamanın en kolay yolu budur ki, iki veya daha fazla sayıyı toplamak istendiğinde, birler basamaklarını birbirinin altına, onlar basamaklarını, yüzler basamaklarını aynı şekilde birbirlerinin altına yazıp alta bir çizgi çekersin ki; ona toplama çizgisi derler. Bundan sonra sağdan başlayarak, her basamakta bulunan sayıları altlarındakileri üzerine ekleyip her bir basamak tamam oldukça bakarsın. Eğer on'dan az ise, onu toplama çizgisi altına, o basamağın altına yazarsın. Eğer toplam, on'a ulaşırsa, buna karşılık alta bir sıfır yazıp, o on sayısını bir sayarsın ve solunda olan onlar basamağındaki sayı üzerine eklersin. Eğer bu basamaktakilerin de toplamı, on'dan fazla olursa fazlayı toplama çizgisinin altına ve o basamağın hizasına yazıp on'u bir itibar ederek yüzler basamağına nakledersin. Her on için bir sayısını tutup sonda bulunan basamağın sayısına eklersin. Çünkü, sağdaki her basamağın on'u, solunda olan basamağın bir'dir. Eğer soldaki basamakta sayı yoksa, tutulan sayıyı toplama çizgisi altında sayısız basamağın hizasına yazarsın. Her basamağındaki yerinde sayı bulunmaz, o basamağı yani o sayıyı aynıyla toplama çizgisi altında toplam satırına geçirirsin. Eğer toplanacak sayılar üçten veya dörtten fazla olursa; her dört sayıyı bir çizgi altında toplayıp, toplama çizgisinin üzerinde kalan rakamlara itibar etmeyip toplamı, kendi altında bulunan sayılara eklersin. Ta sayılar bitinceye dek bu şekilde gidersin. Her sayının adını yani her kıymetin metainin adını, sol tarafta kendi karşılığında belirtirsin. Bu belirtmenin kanunu budur ki toplanacak sayıların eşyasının adlarını bir uzun kâğıdın sol tarafına, birbirinin altına yazdıkça, her bir adın sayısını rakamlarla onun sağında hizalarında birler, onlar, yüzler basamaklarında bulunan rakamlarını kendi basamaklarında yazarsın ve sayı bulunmayan basamağa sıfır koyup işlemi tamamlamak için anlatılan tarz üzere gidersin. Sureti budur:

00373	Mushaf-ı Şerif	0032	
02318	Tefsir-i Mealim	0654	
73514 Sağlama: 2/2	Tefsir-i Gazi	0710	
	Tefsir-i Kebir	0891	
76205			
	Toplam	2287	Sağlaması: 4/4
	Cami-i Buhari	0921	
	Lügat-ı Kamus	0567	
		3775	

Üzerinde toplama yapılan kâğıda dilli defter; bu rakamlara kara cümle derler.

Toplamanın sağlamasını yapmak için her sayıdaki rakamlar toplamında dokuz ve katları çıkarılır. Eğer toplanan sayıların rakamları toplamından dokuz ve katları çıkarılınca bulunan sayı, toplamdaki rakamların toplamından dokuz ve katları çıkarılınca elde edilen sayıya eşitse, yapılan toplama işlemi doğrudur; yoksa yanlıştır.

Dördüncü Madde: Çıkarmanın kolay yolunu bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Çıkarmanın kolay yolu budur ki alınan iki sayıyı, toplamada yazıldığı gibi yazıp sağdan başlarsın. Her basamağı kendi hizalarından çıkarıp kalanını çıkarma çizgisi altında yazarsın. Eğer bir şey kalmadıysa sıfır yazarsın. Eğer çıkarılacaksa işlemi yapıp

kalanını çizginin altına yazarsın. Eğer onlar basamağında sayı kalmadıysa, yüzler basamağından bir alırsın ki o bir, onlar basamağına oranla on'dur. Bu durumda öteki basamaklarda da aynı işlemi sürdürürsün.

Çıkarmanın sağlaması: Çıkarılan sayılarla çıkan sayıların toplamı, üstteki yani kendisinden çıkarılan sayılar dizisine eşitse, işlem doğrudur. Değilse yanlıştır.

$$\begin{array}{r} 270753 \\ 029872 \\ \hline 240881 \end{array}$$

Beşinci Madde: İki kat almanın kolay yolunu bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Hakikatte iki kat alma, iki misli toplamaktır. İşlemi gereksizidir. Belki her basamağı kendi misliyle toplarsın. Örneği budur:

$$\begin{array}{r} 320573 \\ \hline 641146 \end{array}$$

Sağlaması: Üstteki sayı dizisinin toplamından 9'lar atılınca, geride 2 kalır. Bunun iki katı dördtür. Alttaki sayıların toplamından dokuzlar atılınca 4 kalır. O hâlde işlem doğrudur.

Altıncı Madde: Yarıya bölmenin kolay yolunu bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Yarıya bölmenin kolay yolu budur ki sayıları yukarıda geçen şekilde yazarsın. Yatay çizgiyi çekersin ve solundan başlayarak her basamağın yarısını kendi hizasına, çizgi altına yazarsın. Sayı çift ise tam yarısını yazarsın. Tek ise o kesir için beş sayı tutup onu önceki basamakta bulunan sayının yarısı üzerine eklersin. Orada bir'den gayri sayı varsa o tuttuğun beşi, önceki basamağın altına yazarsın. Orada bir veya sıfır varsa, o bir için yine beş sayı tutup bu şekilde basamakların sonuna gidersin. Bu durumda basamaklar tamam oldukça; kesir kalırsa, çizginin sağında elif (1) şeklinde başka çizgi çekersin. Şu şekil üzere:

$$\begin{array}{r} 8730313 / \\ \hline 4365156 \end{array} \quad \text{Sağlama: } 7/7$$

Yarıya bölmenin sağlaması, yarılayanın toplamı alarak olur. Eğer yarılananın yarısı, yarılayanın yarısı sağlamasıyla uyuşuyorsa işlem doğrudur, yoksa yanlıştır.

Yedinci Madde: Çarpma çeşitlerinin en kolay yolunu bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Çarpma üç çeşittir. Birincisi, tek sayıyı tek sayıya çarpmaktır. İkincisi tek sayıyı bileşik sayıya çarpmaktır. Üçüncüsü birleşik sayıyı birleşik sayıya çarpmaktır.

Birincisi üç kısımdır. Birincisi, tek sayıyı tek sayıya çarpmaktır. İkincisi tek sayıyı, birler, onlar, yüzler, binler basamakları olan sayıya çarpmaktır. Bu iki kısmı çarpmakta kolay yol budur ki bu iki kısımda bulunan birlerin gayrisini birlerden olan tarafa verirsin. Birleri birlere çarparsın, elde edileni tutarsın. Bundan sonra iki çarpılanın basamaklarını toplarsın, tutulanı öteki basamağın önceki cinsinden kabul edersin. İkincisinde; mesalâ dört sayısını elli sayısına veya üç sayısını dört yüz

$$\begin{array}{r} 63043 \\ 5 \\ \hline 315215 \end{array}$$

Eğer çarpan elli sayısı olursa, çarpım satırında önce bir sıfır koyarsın. Eğer çarpan beş yüz sayısı olursa, iki sıfır koyarsın. Şu şekilde:

$$\begin{array}{r} 63043 \\ 500 \\ \hline 31521500 \end{array}$$

Sağlama: 8/8

Çarpmanın sağlaması: Çarpanın sağlamasını, çarpılanın sağlamasına çarpmakla olur. Bu durumda çarpımın sağlaması ötekilerinkine uygun geldiyse işlem doğrudur, değilse yanlıştır. Lâtime: Eğer ayın günlerini, yılın aylarıyla çarparsak, elde edilen üç yüz altmış günü, haftanın günlerine çarparsan, dokuz kesirin paydası elde edilir ki iki bin beş yüz yirmidir. Nitekim Hazreti Ali kerremullahü vecheye kesirlerin paydasından sorulduğunda “Haftanın günlerini çarp yılın günlerine” buyurmuştur. Eğer harf-i ayn olan kesirlerin paydalarını birbirine çarparsan yine dokuz kesirin paydasını bulma yoluna gidersin. Çünkü, ayn sahibi dört, yedi, dokuz ve ondur. (Dört, yedi, dokuz ve on rakamları Arapçada yazıyla yazılırsa, içlerinde ayn harfi bulunur.) Eğer önce dördü yediye, sonra çarpımı dokuza sonra da ona çarparsan; iki bin beş yüz yirmi elde edilir ki dokuz kesirin paydalarıdır.

Sekizinci Madde: Bölmenin kolay yolunu bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Bölmenin kolay yolu budur ki; öyle bir sayı istersin ki onu bölene çarpasın ve onun sonucu bölünene eşit ola. Veya bölenden az ve eksik gele. O hâlde eğer ona eşit olursa, o istenen bölümdür. Eğer o sonuç bölünenden az geldiyse ve bölenden eksik olduysa, o eksik sayıyı bölene oranlarsın. O hâlde o oranın sonucu, elde edilen bu sayı ile bölümdür. Meselâ on üçü, dörde bölmek istendiğinde aranan sayı üç olur. Onu bölen sayı olan dörde çarparsan, onun sonucu bölünenden az olur. O bölüm, bölenden eksik olur. Çünkü, o sonuç on ikidir. Bu, bölünenden bir sayı eksiktir. Bölüm, bölenden eksiktir. Şimdi o eksik olan bir sayıyı bölen olan dörde, dörtte birle oranlarsan, bölüm üç buçuk olur. Eğer bölünen on dört olursa, bölüm üç buçuk olur. Aranan sayının çarpım sonucunun bölünen ile eşit olduğuna örnek; on ikiyi dörde bölmek gibidir. Bu surette bölüm üç sayıdır.

Fazla sayıları bölmek için matematikçiler arasında geçerli ve meşhur olan şekil, dört yoldur. Birincisi, bölüneni yazıp altına bir çizgi çekersin. Bu çizgiyi bölenin altına kadar uzatırsın. Bundan sonra bölüneni bu çizginin üzerinde ve bölenin solunda yazarsın. Sonra bölenin iki katını alıp altına koyarsın. Ondan onu iki kat alıp yine altına yazarsın. Bundan sonra ikinci bölümü dahi iki kat alıp sonucu altına kaydedersin. Şimdi buna dört ev derler ki; ilk ev bölendir, ikincisi onun katlamasıdır, üçüncüsü katlamanın katlamasıdır, dördüncüsü onun katlamasıdır. Bundan sonra soldan bölünenin sonundan başlayıp son basamağa bakarsın. Ondan dört evin mümkün olan fazlasını o basamaktan çıkarırsın. Eğer bir sayı kalırsa, onun üzerine yazıp o basamağı yok edersin. Onun hizasında çizginin altında çıkarılan evin aynı sayısını yazarsın. Eğer Öteki basamaktan çıkarmak mümkün değilse, onun sağında olan basamağı ona ekleyip bu şekilde işlem yaparsın. Eğer bir basamak eklemekle çıkarmak mümkün olmadıysa, bir başka basamak daha eklersin. Bu ekleme üzere gidersin. Ta o basamaktan dört evin birini çıkarmak mümkün oluncaya dek ve evin sayısını, o basamakların sağında olan önceki basamağın altına koyarsın. Ta bölünenin basamaklarının evveline ulaşınca dek işlemi tamamlarsın. Eğer bölünenden bir şey kaldıysa ki ondan böleni eksiltmek mümkün olmaz. Bu durumda o sayı

$$\begin{array}{r}
 11 \text{ kesir} \\
 \hline
 121 \\
 \hline
 2323 \\
 \hline
 4167
 \end{array}$$

sağlama: 6 6

9789 bölünen

evler			
1	014	bölen	
2	028	0488	
4	056	211	
8	112	699	bölüm
	140		

Bayağı kesir, birden başka iki sayıdır. Eğer iki sayı eşitse benzerdir. Eğer küçüğünü büyüğü

götürürse geçişlidir. Eğer her ikisini bir üçüncü sayı götürürse bağımlıdır. O kesir ki üçüncü sayı onun paydasıdır, o kesir iki sayının uygunudur. Eğer iki sayıyı bir başka sayı götürmezse uyumsuzdur. Mütemasil (homolog, benzer) açıktır. Fakat ötekilerin çoklarını azına bölersin. Eğer tam bölünürse, o iki sayı geçişlidir. Eğer kaldıysa, böleni, bölünenden kalan sayıya bölersin ta kalmayıncaya kadar gidersin. Bu iki sayı da bağımlıdır. Eğer sonunda bir kalırsa o iki sayı uyumsuzdur.

Kesir, paydası ya tam sayıdır ki ikiden ona kadar dokuz kesirdir. Veya paydası asaldır ki ona öge denmiştir. Bu ikisinden her biri ya tek sayıdır ki üçte bir gibi on bir den bir öge gibi. Veya tekrarlanmıştır ki üçte bir gibi on birden iki öge gibi. Veya sonuç ki altıda birin yarısı gibi on üçten bir ögenin on birden bir öge gibi ve on birden bir öge ve on üçten bir öge gibi.

Kaçan kesri yazarsan, eğer onunla tam sayı olduysa, onu kesrin üstünde ve kesri onun altında ve paydanın üstünde yazarsın. Eğer kesir ile tam olmadıysa onun yerine sıfır koyarsın. Bağlı kesirlerde araya ve (+) yazarsın. Sonuç asal kesirlerde araya min (=) yazarsın.

$$\text{O hâlde bir tam iki bölü üçü böyle yazarsın: } = \frac{1}{3} (1 - \frac{2}{3}) \text{ bir tam bir}$$

$$\text{bölü üçü böyle } = \frac{1}{3} (1 - \frac{1}{3}) \text{ bir bölü üçü böyle } = \frac{0}{3} (1 - \frac{1}{3}) \text{ yarımın}$$

$$\text{altında birini böyle } \frac{0}{\frac{1}{2}} (\frac{1}{12}) \text{ beşte iki ve dörtte üçü böyle } = \frac{0}{5} \text{ ve } \frac{0}{4} (\frac{2}{5} \frac{3}{4})$$

$$\text{onüçte birin onbirde birini böyle } \frac{1}{11} \text{ min } \frac{1}{13} (\frac{1}{13 \cdot 11} = \frac{1}{143})$$

Kesirlerin paydasına: Payda, mükam, ünâm derler. Yalnız ve tekrarlanan kesirlerin paydası aynıdır. Meselâ bir bölü dördün paydası dördtür. İki bölü dört, üç bölü dört gibi tekrarlanan kesirlerin de paydaları dördtür. Sonuç kesrin paydası, birbirlerine eklenen kesirlerin tek tek paydalarının çarpımına eşittir. Bu paydalar ister birbirine zıt, ister uygun, ister birbirini geçen olsunlar. Yine hepsi birbiriyle çarpılır. Beşte birin altıda biri, sonuç kesrinin paydası otuzdur. Sekizde birin altıda biri için sonuç kesrinin paydası kırk sekizdir. Sekizde birin dörtte biri için sonuç kesrinin paydası otuz ikidir. Toplanan kesrin paydalarını bulmak için iki payda alırsın. Bunlar aynı değilse birbiriyle çarparsın. Birbirinin katıysa büyüğünü alırsın. Bu çarpımları üçüncü bir kesrin paydası olarak yazarsın. Kesirler çok ise aynı işleme devam edersin. Toplanan kesirler bittiği zaman bulduğun sayı, o kesirlerin paydası olur.

Paydaları ikiden ona kadar olan dokuz bayağı kesrin paydalarını bulmak için; uyumsuz olan iki ile üçü çarparsın altı olur. Altı ile dört uygun sayılar olup ortak bölenleri ikidir. O hâlde dördü ikiye böler altı ile çarparsın. Elde ettiğin on iki ile uyuşmayan beşi çarparsın. Altı ise elde ettiğin altmış ile geçişlidir, bir ile toplarsın yedi olur. Yedi ile altmış uyumsuz oldukları için çarpar, dört yüz yirmi bulursun. Dört yüz yirmi ile sekizin ortak bölenleri dört olduğundan iki ile çarparsın. Sekiz yüz kırk ile dokuz üçe bölündüklerinden uygun olup sekiz yüz kırk ile üçü çarparsın, iki bin beş yüz yirmi bulursun.

Tecnis, tam sayılı kesri bileşik kesir yapmaktır. Bunun için tam sayı, kesrin paydasıyla çarpılır ve paya eklenir. Bulunan sayı bileşik kesrin payı olur ve payda değişmez. Meselâ iki tam bir bölü dört, bileşik kesre çevrilse pay dokuz olur. Altı tam üç bölü beş için otuz üç ve dört tam üçte birin yedide biri için seksen beş olur. Bileşik kesri, tam sayılı kesre çevirmeye ref denir. Bunun için büyük sayı olan payı, küçüğü olan paydasına bölersin. Bölüm, tam sayı kısmı olur. Kalan da kesrin payı olur. Meselâ on beş bölü dört kesrinin ref'i, üç tam üç bölü dört olur.

Bayağı kesirleri toplamak ve iki kat almak: Verilen kesirlerin ortak paydasını bulursun. Sonra paydalarını eşitlersin. Bulduğun kesrin payını, paydasına bölersin. Payı büyük olursa tam sayılı kesir olur; payı paydasına eşitse bir olur; payı küçükse aynı kalır. Meselâ, bir bölü iki, bir bölü üç, bir bölü dört toplanırsa, bir tam altıda birin yarısı olur. Bir bölü altı ve bir bölü üç toplanırsa bir bölü iki olur. Bir bölü iki, bir bölü üç, bir bölü altı toplanırsa bir tam olur. Üç tane bir bölü beşin iki katı alınırsa, bir tam bir bölü beş olur.

$$\begin{aligned}\frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} &= \frac{6}{12} + \frac{4}{12} + \frac{3}{12} = \frac{13}{12} = 1\frac{1}{2} \\ \frac{1}{6} + \frac{1}{3} &= \frac{1}{6} + \frac{2}{6} = \frac{3}{6} = \frac{1}{2} \\ \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{6} &= \frac{3}{6} + \frac{2}{6} + \frac{1}{6} = \frac{6}{6} = 1 \\ 3 \times \frac{1}{5} + \frac{3}{5} &\rightarrow 2 + \frac{3}{5} = \frac{6}{5} = 1\frac{1}{5}\end{aligned}$$

Kesirleri ikiye bölmek için payı çift ise payın yarısını alırsın. Tek ise paydayı ikiye katlarsın, payı olduğu gibi bırakırsın.

$$\frac{4}{5} \text{ in yarısı } \frac{2}{5} ; \frac{3}{5} \text{ in yarısı } \frac{3}{10} \text{ dur.}$$

Çıkarma yapmak için iki kesri ortak payda cinsinden yazarsın ve birini diğerinden çıkarırsın. Artanı, ortak paydaya pay alırsın. Meselâ dörtte bir, üçte birden çıkarsa üçte birin yarısı olur. Çünkü üçte bir ile dörtte birin ortak paydası on ikidir. On ikinin üçte biri olan dörtten, dörtte biri olan üçü çıkarırsan bir kalır. Bu ise on ikinin altıda birinin yarısıdır.

Bayağı kesirlerin çarpımı

Tam sayı ile kesri çarpmak için tam sayı ile kesrin payını çarpar, paydayı aynen yazarsın. Kesir tam sayılı olursa, çarpmadan önce kesri bileşik kesir hâline getirirsin. Elde edilen kesrin payı büyükse paydasına böler ve tam sayılı olarak yazarsın. Meselâ iki tam üç bölü beş ile dört tam çarpmak için iki tam üç bölü beş bileşik hâle getirilir ve on üç bölü beş olur. Dört ile çarparsan elli iki bölü beş bulursun ki on tam iki bölü beş eder. İç bölü dördü yediyle çarparsan yirmi bir bölü dört olur. Kesrin paydası dört olduğundan dörde bölersin ve beş tam bir bölü dört olur. İki kesri çarpmak için payları ve paydaları çarparsın. Önce elde ettiğini ikiye bölersin. Önce elde ettiğin büyükse, kesir tam sayılı olur. Çarpılacak kesirler tam sayılı ise önce onları bileşik kesir hâline çevirir sonra çarparsın. Meselâ, iki tam bir bölü iki, üç tam bir bölü üç ile çarpılırsa sekiz tam bir bölü üç olur. Üç

tam bir bölü dördü beş tam bir bölü yedi ile çarparsan on altı tam beş bölü yedi bulursun.

$$2\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{3} = \frac{5}{2} + \frac{10}{3} = \frac{50}{6} = 8\frac{2}{3} = 8\frac{1}{3}$$
$$3\frac{1}{4} \times 5\frac{1}{7} = \frac{13}{4} \times \frac{36}{7} = \frac{468}{28} = 16\frac{20}{28} = 16\frac{5}{7}$$

Bayağı kesirlerin bölmesi

Kesirlerin bölmesi sekiz kısımdır. Çünkü, bölünen ya kesir ya tam veya bileşiktir. Bölen dahi ya tam ya kesir veya tam sayılı kesirdir. Önce tam sayılı kesirler bileşik kesre çevrilir. Kesri kesre bölerken paydalar ortak olacak şekilde çarpma işlemi yapılır. Bulunan paylar bölünür. Bölünen veya bölenden biri tam sayı olursa, tam sayı payda ile çarpılır. Meselâ, beş tam bir bölü dördü üçe bölersen, bir tam üç bölü dört bulursun. Üçü, beş tam bir bölü dörde bölersen, dört bölü yedi bulursun. Öteki örnekleri bunlara oranlayarak yapabilirsin.

$$5\frac{1}{4} : 3 = \frac{21}{4} : 3 = \frac{21}{12} = \frac{7}{4} = 1\frac{3}{4}$$
$$3 : 5\frac{1}{4} = 3 : \frac{21}{4} = \frac{12}{21} = \frac{4}{7}$$

Onuncu Madde: Bilinmeyen sayının bulunmasının kolay yolunu bildirir.

Matematikçiler demişlerdir ki: Bilinmeyen sayıyı bulmak için kurulmuş olan dörtlü orantı kuralı, her yerde uygulanabilen, kullanışlı, yanlışsız, her zaman doğru ve hesabın esasıdır. Çünkü bütün bilinmeyenli problemler, bu dörtlü orantı yoluyla çözülebilir. Dörtlü orantı öyle bir dört sayıdır ki birincinin ikinciye oranı, üçüncünün dördüncüye oranına eşittir. Bu orantıda yanlar ve ortalar çarpımı birbirine eşittir. Eğer yanlardan biri bilinmeyen olursa, iki ortayı çarpar, bilinen tarafa bölersin, bilinmeyen bulunmuş olur. Eğer iki ortanın biri bilinmezse iki tarafı çarpar bilinene bölersin. Çıkan sonuç bilinmeyendir. Meselâ, iki, dört, üç ve altı sayıları arasında ikinin dörde oranı üçün altıya oranına eşittir şeklinde bir dörtlü orantı kurulabilir. İki ile altının çarpımı, üç ile dördün çarpımına eşittir. Bu dört sayının biri bilinmezse diğer üç sayının yardımı ile bulunur. Eğer bilinmeyen iki ise ortalar olan üç ile dördü çarparsın. Elde ettiğin on ikiyi bilinen taraf olan altıya bölersin. Bölüm, istenen ikidir. Bilinmeyen altı olsa on ikiyi ikiye böler aradığın altıyı bulursun. Eğer ortalarından biri olan dört bilinmezse, taraflar olan iki ile altıyı çarparsın. Elde ettiğin on ikiyi, bilinen orta üçe bölersin, aradığın dördü bulursun. Eğer ortalarından biri olan üç bilinmezse, iki ve altıdan ibaret olan yanları çarpar, bilinen orta olan dörde bölersin. Aranan üç bulunur. Bu anlatılan usul, dörtlü orantının çarpma yoludur.

Dörtlü orantının bölme yolu ise şudur ki; iki ortadan biri bilinmezse ortalarından birini belli olan ortaya bölersin. Elde ettiğin bölümü diğer taraf ile çarparsın. İstenen orta bulunur. İki taraftan yanlardan biri bilinmese, iki ortadan birini bilinen tarafa bölersin. Elde ettiğin bölümü diğer orta ile çarparsın ve istenen tarafı bulursun.

Meselâ $\frac{2}{3} = \frac{6}{9}$ dörtlü orantısını d    n

Burada iki ile dokuz a taraflar,    ile altıya ortalar denir. Ortalardan biri olan altı bilinmese, taraflardan biri olan dokuzu      b  ler, di  er tara a olan iki ile   arparsan istenen altı bulunur. E  er taraflardan biri olan dokuz bilinmese, ortalar a olan altıyı di  er tara a olan ikiye b  ler, di  er orta olan    ile   arparsın. İstenen dokuz bulunur. E  er iki bilinmese,      dokuz b  lersin. Buldu  un bir b  l      ile altıyı   arparsan istenen iki bulunur. E  er    bilinmese, dokuzu altıya b  lersin. Buldu  un bir tam bir b  l   iki ile ikiye   arparsın, istenen    bulunur.

Problemler: Gaflet olunmasın ki problemler ya fazlaya ya eksi  e ya i  lemlere ya toplamaya veya   arpmaya ili  kin olur. Fazlaya ba  lı olan soruya   rnek budur ki hangi sayı d  rtte biri ile toplandı  ında      olur? Bunu d  rtl   orantı ile     zmek i  in verilen kesrin paydası olan d  rt sayısını alı a kaynak edersin. Kaynakta soruya g  re i  lem yaparsın. Yani soruda ekleme yapılmı  sa eklersin, eksiltme yapılmı  sa eksiltirsin. Buldu  un sayıya orta dersin. B  ylece    bilinen bulunmu   olur ki biri kaynak, biri orta, biri de soruda verilen sayıdır. Bu problemde kaynak d  rt, orta bir eklenerek be  , verilen sayı da     t  r. Kayna  ın vasıtaya oranı, bilinmeyenin soruda verilene oranla e  ittir. Kaynak ile bilineni   arpıp ortaya b  lersen isteneni bulursun.   rne  i budur:

$$\frac{4}{5} = \frac{X}{3} \quad 5 \times X = 12 \quad X = \frac{12}{5} = 2 \frac{2}{5}$$

O h  lde kendisi ile d  rtte birinin toplamı      olan sayı, iki tam iki b  l   be  tir.

Eksi  e ili  kin olan soruya   rnek: Kendisinden     te bir   ıkarılınca altı olan sayıyı bulunuz? Kesrin paydası olan kaynak     t  r. Bir   ıkarınca orta iki olur. Bilinen sayı altıdır.

$$\frac{\text{Kaynak}}{\text{Orta}} = \frac{\text{Bilinmeyen}}{\text{Bilinen}} \text{ orantısına g  re } \frac{3}{2} = \frac{X}{6}$$

     ile altıyı   arparsan, elde etti  in on sekizi ikiye b  lerek istenen dokuz sayısını bulursun.

İ  lemlere ait soruya   rnek: Be   ratlın (sıvı   l  e  i) fiyatı      dirhem olsa, iki ratlın fiyatı ka   dirhemdir?

$$\frac{5}{3} = \frac{2}{X} \quad \begin{array}{l} \text{5 ratl 2 dirhem ederse} \\ \text{veya 3 ratl X dirhem eder} \end{array}$$

Bilinmeyen d  rd  nc   ortadadır. İki ile        arpıp be     b  lersen, bir dirhem ve bir b  l   be   dirhem bulursun. E  er soru      dirheme be   ratl gelirse iki dirheme ka   ratl gelir diye sorulsaydı; iki ile be  i   arpıp      b  lerdim. Netice      ratl ve bir b  l        ratl olurdu.     nk   soruların de  eri farklı cinsi ile   arpılıp elde edileni, aynı cinsine b  l  n  r.

Toplamaya ba  lı soruya   rnek: Hangi sayının     te biri ile d  rtte birinin toplamı ondur? Buna benzer sorularda ortak paydayı bulur ve soruya g  re hareket edersin. Ortak payda on ikiye kaynak dersin. On ikinin     te biri ile d  rtte biri toplamı yedi oldu  undan orta yedi olur. Soruda verilen on

olduğuna göre:

$$\frac{\text{Kaynak}}{\text{Orta}} = \frac{\text{Bilinmeyen}}{\text{Bilinen}} \text{ kuralına göre } \frac{12}{7} = \frac{X}{10}$$

O hâlde on iki ile onu çarpar, yediye bölersen istenen sayı olarak on yedi tam bir bölü yedi bulursun.

Çarpma ile ilgili soruya örnek: Hangi sayının dörtte biri ile altıda birinin çarpımı, kendisinin iki katına eşittir? Dörtte bir ile altıda birin paydaları dört ve altı olup ortak payda on ikidir. O hâlde kaynak on ikidir. On ikinin dörtte biri üç, üçte biri iki olup çarpımları altı olduğundan orta altı olur. Soruda verilen iki kat olduğu için yirmi dört olur.

$$\frac{\text{Kaynak}}{\text{Orta}} = \frac{\text{Bilinmeyen}}{\text{Bilinen}} \text{ kuralına göre } \frac{12}{6} = \frac{X}{24}$$

O hâlde on iki ile yirmi dördü çarparsın, bulduğun iki yüz seksen sekizi altıya bölersin ve istenen kırk sekiz sayısını bulursun.

Dörtlü orantıda üç sayı bulunup ortalar eşit olursa, meselâ birincinin ikinciye oranı, ikincinin üçüncüye oranına eşit olsa, yanlardan biri de bilinmeyen olsa, ortanın karesini bilinen yana bölersin ve bilinmeyen yanı bulursun. Eğer ortalar bilinmeyen olsa, yanları birbiri ile çarpar ve kare kökünü alırsın, bilinmeyen orta bulunur. Meselâ, ikinin beşe oranı, beşin hangi sayıya oranına eşittir denilse; beşin karesini ikiye bölersin. İstenen sayı on iki tam bir bölü iki olur. Yahut da dördün hangi sayıya oranı, o sayının dokuza oranı gibidir denilse; yanların çarpımı olan otuz altının kare kökünü alırsın. İstenen altı sayısı bulunur.

Allah'ı tanımakta yardımcı olan astronomi ilminin öğrenimini kolaylaştıran matematik ilminin özetinden bu kadarla yetinilip astronominin başlangıcı olan geometriye de sıra gelmiştir.

Dördüncü Bölüm

Cisimlerin miktarlarını, boyutlarını açıklayan geometrinin, astronomi için önemli ve lüzumlu olan şekillerini kolay bir yöntem üzere dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Nokta, çizgi, yüzey ve cismin tariflerini, çizgi ve yüzeyin kısımlarını ve özelliklerini özet olarak bildirir.

Geometriciler demişlerdir ki: İlineğin kısımlarından her nesne ki ancak duyularla işareti kabil olup hiçbir sebeple bölünme kabul etmese, ona nokta derler ki hakikatte yer tutup parçası olmayan nesnedir. Bu nesne çizginin son iki ucudur. İlineklerin kısımlarından bir nesne ki ancak duyularla işaretlenip ancak bir sebeple bölünme kabul etse, ona çizgi derler ki noktayla biten, uzunluğu, genişliği ve derinliği olmayan bir nesnedir. İlineklerin kısımlarından bir nesne ki duyularla işareti

kabil olup iki sebeple bölünme kabul etse, yani uzunluk ve genişlik yönünden bölünme kabul etse, ona yüzey derler ki o nesne uzunluk ve genişlikle olup çizgiyle biter. İlineklerden bir nesne ki üç sebebe göre bölünme kabul etse, yani uzunluk, genişlik ve derinlik bakımından bölünmesi kabil olsa, ona cisim derler ki matematikte bahsolunan cisim bilgisidir.

Çizgi, doğru ile eğriye ayrılır. Doğru çizgi odur ki uzunluğu, mesafesi üzere farz olunan noktalar toplamı birbirinin hizasında ola, yani bazı parçaları yüksek, bazı parçaları alçak olmayıp bir tarafı göze mukabil oldukça; öteki tarafıyla ortasının ve diğer tarafının görünmesine bir engel olmaya. Eğer çizgi, bunun tersi olup, uzunluk mesafesinin parçaları eğrilik üzere olup bir tarafı göze mukabil oldukça; öteki tarafıyla ortasının görünüşüne eğri parçalar engel ola. Doğru çizgiler dahi ya paraleldir ya paralel değildir. Paralel çizgiler, düz olan iki ya fazla çizgilerdir ki birbirlerinden uzaklıkları, bütün parçaları eşit olup iki yanlarından doğruluk üzere sonsuza dek uzatılsalar, birbirlerine kavuşmaları mümkün olmaz. Paralel olmayan çizgiler, doğru çizgilerin tersidir.

Yüzey ise ya düzdür, ya değildir. Düz yüzey odur ki bir ucundan bir ucuna varıncaya dek o yüzey üzerinde var sayılan parçalarının çizgileri birbirine karşılıklı ve paralel ola. Düz olmayan yüzey, bunun tersidir ki düz olmayan yüzeylerin bazısına değirmi derler. Kürenin dış yüzeyinin yumruluğu gibi. Bunların yarımalarına yarım değirmi yumru ve yarım değirmi bükey derler. Yüzeylerin paralelleri ve paralel olmayanları; çizgilerin paralelleri ve paralel olmayanları kıyaslanırsa, bilinir.

İkinci Madde: Üçgenlerin kısımlarını, dörtgenlerin çeşitlerini, çokgenlerin açısı kısımlarını, dairenin merkez ve çevresini, çap, kiriş, yay, pay ve sinüsü özet olarak bildirir.

Geometriciler demişlerdir ki: Her yüzey ki onu bir çizgi veya daha çok çizgi kuşatır, ona yüzey şekli derler. Eğer yüzeyi üç çizgi kuşatırsa, ona üçgen derler. Bu dahi üç kısımdır. Birisine eş kenar üçgen denir ki her üç kenarı birbirine eşittir. Birine ikiz kenar üçgen derler ki ancak iki kenarı beraberdur. Birine çeşitkenar üçgen derler ki kenarlarının üçü dahi birbirinden farklıdır.

Eğer yüzeyi dört çizgi kuşatırsa, dörtgen derler. Eğer beş çizgi kuşatırsa, beşgen derler. Bu şekilde on kenara varıncaya kadar ongen derler. Eğer kenarları eşit olursa, kare, beşgen, altıgen, yedigen, sekizgen, dokuzgen, ongen derler. Ama üçgen ve dörtgen dahi kısımlara ayrılırlar. Üçgende, dik açı bulunduğunda; dik üçgen derler. Geniş açı bulunduğu takdirde; geniş üçgen adı verirler. Geniş ve dar açılarının bulunduğu üçgen, dar açılı üçgendir. Aynen bunun gibi, dört kenarı olan şeklin, dört kenarı eşit olursa ve dört dik açısı olursa, ona kare derler. Açıları dik olup kenarları eşit olmayana dikdörtgen. Bunun aksine ki kenarları eşit olup açıları dik olmayana eşkenar dörtgen derler. Kenarları eşit olmayıp açıları dik olmasa, lâkin kenar ve açılarının karşılıklı ikisi eşit olsa, ona eşkenar dörtgen derler. Bunların dışındakilere yamuk derler. Kenarları dörtten fazla olan şekle çokgen dahi derler.

Açı, iki çizgiyle kuşatılmış bir yüzeydir ki kenarları bir noktada birleşir ki o iki çizgi bitişik olmaya. Açı iki kısım olup birine doğru açı derler ki bir noktada bitişmeksizin uzayan iki çizginin arasında yumrumsudur. Birine geometrik cisim derler ki bir veya daha fazla yüzeyin kuşatmasından bir cisimde meydana gelir. Meselâ koninin üst açısı gibi. Doğru açı dahi üç kısımdır. Birine dik açı derler ki doğru bir çizginin üzerinde, kendi benzeri dik bir çizgi olup iki tarafında oluşan iki eşit açılarının biridir. Dik olan doğru çizgiye, dikey derler. Bir kısmına dar açı tabir ederler ki dik açıdan küçüktür. Bir kısmına dahi geniş açı derler ki dik açıdan büyüktür. Bu iki kısmın kenarları doğru

olmak lâzım gelmez.

Şekil bir uzamdır ki bir eğri çizgi, düz bir yüzeyi bir yönüyle kuşatır ki yüzeyin içinde bir nokta var sayılsa, o noktadan çevreye çekilen çizgilerin hepsi eşit olur. Şimdi o çevrelenen yüzeye daire derler. Onu çevreleyen eğri çizgiye, daire çizgisi ve değirmi çizgi derler. O ortada var sayılan noktaya, dairenin merkezi derler. Merkezden çevreye uzanan çizgilerin her birine, dairenin yan çapı derler. Merkezi geçip her iki uca ulaşan doğru çizgiye - ki belirtilen yarı çaplardan her ikisinin tamamıdır- dairenin çapı derler. Bu çap ki o daireyi iki eşit parçaya bölüp, çapın tamamıyla çevrenin bir yarısını kuşatır ve o daireyi iki parça edip, merkezi geçmeyen doğru çizgiye kiriş denir ki daireyi iki eşit parçaya bölmeyip, biri büyük ve biri küçük olmak üzere iki kısma böler. Bu iki kısmın her biri, kiriş ile çevrenin birer parçasıyla kuşatılmıştır. Bu iki kısmın her birine parça adını verirler ve çevrenin her parçasına yay adı verirler. Kirişin yarısına düz sinüs derler. Kirişin yarısından çıkıp yayın yarısına ulaşan dikeye sinüs eğrisi derler. Dairenin çapının yansına mutlak sinüs derler, gaflet olunmaya.

Üçüncü Madde: Cisimlenmiş şekillerden, küp, silindir, koni, küre şekillerini; merkez ve çevresini, kuşağını, kutbunu; eksen ve hareketini, dairelerle dönencelerini, yavaş ve hızlı hareketlerini özet olarak bildirir.

Geometriciler demişlerdir ki: Her cisim ki onu bir veya daha fazla yüzey kuşatır, ona cisimlenmiş şekil derler. Eğer bir cismi, altı eşit kare kuşatırsa, ona küp derler. Eğer iki eşit paralel daire çevreleri arasını birleştiren düz yüzey ile bir cismi kuşatırlarsa, o cisme silindir derler ki o iki daire onun tabanlarıdır. Merkezlerini birleştiren çizgi, o silindirin payıdır ki eğer bu pay o tabanlar üzerine dikey olursa, o dik silindirdir. Değilse, eğik silindir derler. Eğer bir daire, merkezden çam kozalağı yüzeyi gibi dar bir noktaya yükselip bir cismi kuşatırsa, ona koni derler ki o dairenin tabanıdır. Merkezden o noktaya çıkan çizgi, o koninin payıdır. Eğer o pay taban üzere dikey olsa, o dik konidir. Değilse, eğik konidir. Bir şekil o şekilde olursa ki onun ortasından bir nokta var sayılıp, o noktadan o cismin yüzeyine çekilen çizgilerin hepsi eşit olsa, o şekle küre ve o yüzeye kürenin çevresi ve değirmi yüzey derler. O noktaya kürenin merkezi ve o çizgilere kürenin çaplarının yanları derler. Bu düz yüzey, bir küreyi iki parça eyledikte; bir daire ortaya çıkar. Eğer o düzey kürenin merkezini geçerse, o daireye büyük; ötekilerine küçük daire adı verilir. Kürenin çevresinde her nokta ki var sayılır, bir devrini tamam ettikte; bir daire çizer. Ancak iki karşılıklı nokta ki onlara küre kutbu, hareket kutbu dahi derler. Bir çap ki iki kutbun arasını birleştirir, ona eksen derler. Anlatılan dairelerden o daire ki onun kutbu, kürenin kutbunun aynıdır. Merkezi, kürenin merkezinin aynıdır. Ona küre kuşağı derler. O daire, iki kutbun arasını yarıya bölmekle, ona paralellik eden bütün dairelerin en büyüğüdür. O daireler birbirinden küçüktür ki onlara var sayılan devir noktaları denir. İki tarafta bulunup kuşağa oranla boyutları eşit olan her iki daire eşittir. Kürenin iki kutbu, bu dairelerin dahi kutuplarıdır. O hâlde şüphe yoktur ki bir küre, kendi yerinde hareketiyle merkezi üzere dönerse, onun kuşağı üzerinde bulunan hareketi hızlı olup kuşağa paralel olan küçük daireler üzerinde bulunan hareketi; kuşakta bulunan hareketine oranla yavaştır. Kutuplarına yakın olan hareketi, kuşağına yakın olan hareketinden yavaştır ve kutuplarına en yakın olan hareketi, kuşağına en yakın olan hareketinden çok daha yavaştır. Kürenin tamamı kendi yerinde durup hareketi bu şekilde iken hareketinin sürat ve yavaşlıkta farklılık göstermesi tabîî bir iştir.

Bu işin bizzat kendisine bağlı olan farklılığı, feleklerin hareketinde sabit bir şekilde sürer. Feleğin

hareketi, ya basittir veya zıttır. Basit olan hareketi ki ona benzerli hareket derler. Odur ki feleğin yüzeyinde ya içinde var sayılan bir nokta ki o hareketle hareket eylese; o feleğin çevresinde eşit zamanlarda eşit mesafeleri geçse ve o feleğin merkez dairesinde eşit zamanlarda, eşit açılar oluştursun. Meselâ dokuzuncu felek ki en büyük felektir; âlemin merkezinin çevresinde doğudan batıya hareketle, bir gün bir geceye yakın bir sürede bir dönüşünü tamam eder. O hâlde, bu feleğin yüzeyinde var sayılan nokta o hareketle eşit zamanlarda eşit mesafeler kateder. Âlemin merkezi çevresinde, eşit zamanlarda, eşit açılar oluşturur. Yani bu feleğin çevresinde kuşağa benzer var sayılan daire, üç yüz altmış eşit dereceye bölünüp; bu kuşak üzerinde var sayılan o feleğin noktası, anlatılan şekilde hareket eyledikçe her bir yıldız saatinde, on beş derece mesafe kateder. Önceki saatte kateylediği on beş derece yaya, ikinci saatte kateylediği on beş derece yayı eşittir. Bu şekilde hareketle âlemin merkezi çevresinde, önceki saatte oluşturduğu açı, ikinci saatte oluşturduğu açıya eşittir. Diğer saatleri dahi buna oranla bilinir. Bu harekete, merkez çevresinde benzerli hareket derler. Eğer böyle olmasa benzerli demezler. Zıt hareket odur ki benzerlinin tersi ola. Feleğin hareketi ya tektir ya bileşiktir. Tek hareket odur ki bir felekten çıka. Bileşik hareket odur ki birden fazla felekten çıka. Her basit hareket tektir. Lâkin her tek hareket basit değildir. Her zıt hareket bileşiktir. Lâkin her bileşik hareket zıt değildir.

Dördüncü Madde: Yüzeysel şekillerin ölçülerini, cisimlenmiş şekillerin miktarlarını ve yüksekliği olan eşyanın yüksekliklerini bildirir.

Geometriciler demişlerdir ki: Bir yüzeyin miktarı onun ölçümüdür. Yani bir şeklin ölçüm bilimi, onun yüzeyinin miktarını bildirir.

Dik açılı olan bir üçgenin ölçümü, dik açısını kuşatan iki kenarının birini, öteki kenarın yarısına çarpmakla elde edilir. Geniş açılı olan üçgenin ölçümü, bu açıdan kirişine çıkan dikeyi, kirişin yarısına çarpmakla veya aksiyle elde edilir. Açılan eşit olan üçgenin ölçümü, herhangi bir açıdan kirişine çıkan dikeyi, kirişin yarısına çarpmakla veya aksiyle elde edilir. Eş kenar olan üçgenin ölçümü, bir kenarının karesinin dörtte birinin iki katını üçe çarpmakla elde edilir. Dikdörtgenin ölçümü, bir kenarını, kendi yarısına çarpmakla elde edilir. Eş kenar dörtgenin ölçümü, kenarlarından birini öteki kenarına çarpmakla elde edilir. Çok kenarın ölçümü, iki çapından birinin yarısını, o çapının tamamına çarpmakla elde edilir. Eş kenar olan çokgenlerin ölçümleri, çaplarının yarısını kenarlarının toplamının yarısına çarpmakla elde edilir.

Dairenin ölçümü, çevresine bir ip tatbik edip bunun yarısını, çapının yarısına çarpmakla elde edilir. Eğer dairenin çapı, üçe ve yediye çarpılsa, çevresinin ölçümü elde edilip, ipe gerek kalmaz. Eğer dairenin çevresi, üçe ve yediye bölünse çapına gerek kalmaz. Çünkü, her dairenin çevresi, çapının üç ve yedi katıdır. Onun için bir dairenin çapı, yirmi ikiye çarpılıp çarpım yediye bölünse, bölüm o dairenin çevresi olur. Eğer dairenin çevresi, yediye çarpılıp çarpım yirmi ikiye bölünse, bölüm o dairenin çapı olur.

Küpün ölçümü, karenin ölçümünden bilinir. (Karenin ölçümünün altına çarpımı) Dik silindirin yüz ölçümü, bir tabanını çevresine çarpmakla elde edilir. Dik koninin yüz ölçümü, tepesiyle tabanı çevresini birleştiren dikeyi, çevresinin yarısına çarpmakla elde edilir. Tabanlarının yüz ölçümleri ise tıpkı dairede olduğu gibidir. Kürenin yüz ölçümü, çapını, en büyük dairesinin çevresine çarpmakla elde edilir. Kürenin bütün miktarları, çapının yarısını, üçgeninin yüzeyine çarpmakla elde edilir. Yahut çapı, küpünden yedisini ve yedisinin yarısını atıp kalandan dahi aynı şekilde kalandan doksanı

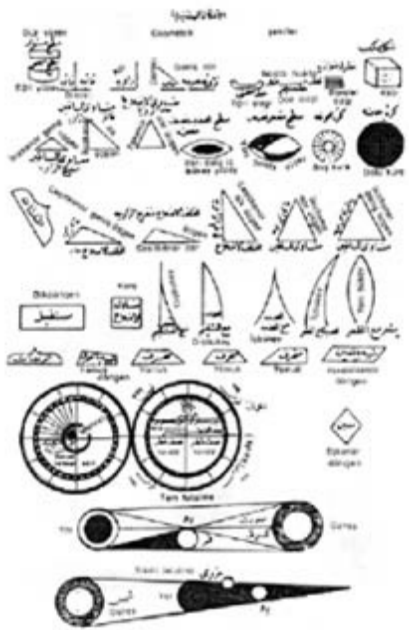
atmakla bütün miktarı elde edilir. Bunlara oranla bulutların miktarları, feleklerin cisimlerinin ve yıldızların ölçümleri ortaya çıkar.

Yüksekteki şeylerin yüksekliklerinin ne miktar olduğunu bilmenin kolay yolu budur ki: Düz bir yerde bulunan yüksek nesnenin taşının düşüş yerine ulaşmak mümkün ise o düz yerde boyundan daha uzun bir mızrak dikip, ondan o kadar uzaklaşırsın ki, görüşün o mızrağın tepesinden geçip o yüksek şeyin tepesine vara. Bundan sonra durduğun yerden, o yüksek şeyin taşının düşüş yeri olan aslına varıncaya kadar ayak ile ya başka eşya ile ölçüp bulduğun toplamı, mızrağın senin boyundan fazla olan kısmına çarparsın. Sonra elde ettiğin sayıyı, durduğun yerle o yüksek şeyin, mızrağın tamamının arasındaki mesafeye bölüp, bölüme kendi boyunu eklersin; ne miktara ulaştıysa, işte o yüksek şeyin yüksekliği odur.

Öteki çözüm yolu da budur ki: O yüksek şeyin yakınında olan düz yer üzerinde bir ayna koyup ondan uzaklaşırsın. O kadar gidersin ki o aynada yüksek şeyin tepesini seyrederesin. Sonra ayna ile yüksek şeyin arasındaki mesafeyi boyuna çarparsın ve çarpımı, durduğun yerle aynanın arasındaki mesafeye bölersin ve işte bölüm o yüksek şeyin yükseklik mesafesidir. Çünkü, boyunun durduğun yerle aynanın arasındaki oranı; o yüksek şeyin ayna ile kendi aslı arasında olan oranı gibidir. Şu hâlde bilinmeyen ortalarından biridir. Çünkü dördlü orantıdan boyun yüksekliği ilktir ve ayna ile durulan yerin arası mesafesi ikincidir. Yüksek şeyin yüksekliği ise üçüncüdür. Ayna ile yüksek şeyin aslı dördüncüdür. Burada bilinmeyen üçüncüdür. Ne zaman ki iki tarafın çarpımını bilinen ortaya bölersin, bilinmeyen bölüm olur.

Bir yolu dahi budur ki: Bir asa dikip gölgesinin sana olan oranını bilirsın. Şu hâlde yüksek olan şeyin gölge vaktinden, yüksek şeyin yüksekliğini bilirsın. Güneş ufuktan kırk beş derece yükseldikte; her nesnenin gölgesi, kendisi kadar olur.

Şimdi, geometriden bu miktarcı yazıldıktaki; Allah Teâlâ'nın “*Göklerin ve yerin melekûtuna bakmazlar mı?*” (7/185) sembolü, âlemin yapısından da bir miktarcı yazmayı gerektiren sebep olmuştur. Ta ki en yüce istek olan Mevlâ'yı tanımaya yardımcı ola.

İkinci Konu

Âlemin şeklinin yuvarlak olduğunun ispatını, yıldızların ve feleklerin durumlarının keyfiyetini, bilgece on bölümle açıklar.

Birinci Bölüm

Cisimler âleminin biçiminin yuvarlak olduğunu ve âlem küresi üzerinde çizilen büyük daireleri ve feleklerin tabakalarının tertibini ve cisimlerin özlerini ve en büyük feleğin şekil ve yapısını altı madde ile bildirir.

Birinci Madde: Feleklerin yuvarlaklığının kabulünü ve unsurları ve yuvarlaklığa ilişkin olan hayret verici meseleleri bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Unsurların ve feleklerin yuvarlaklığının inkârı için ileri sürülen delillerden uzaklaşmak, astronomi ilminde gereklidir ki cisimler âleminin ve yerin yuvarlak olması kabul edile. Çünkü, bu ilmin kuralları hepten bu esas üzerine kurulmuştur. Bundan başkasına imkân yoktur. Bu felsefî görüş, şeriata aykırı sanılırsa, endişenin atılıp kalbin yatışması için bitmeyen feyiz kaynağı İmam Muhammed Gazali hazretlerinin “*Tehâfütü’l Felâsife*” adlı kitabında yazdığı Arapça ibareleri aynıyla burada tercüme kılınmıştır ve o büyük imam hazretleri buyurmuştur ki: “Malûm olsun ki filozoflar ile halk arasında olan anlaşmazlık üç kısımdır ki bir kısımda münakaşa, soyut söze dayanır. Meselâ, filozoflar âlemin yaratıcısına cevher deyip; cevheri, mekândan münezzeh, zatıyla her zaman var olan varlık ile tefsir eyledikleri gibi. İkinci kısımdaki çekişmeler, dinden bir esasa ilişkin olmayan işlerdedir. O hâlde onlarla münakaşa etmek, peygamberleri tasdik mecburiyetinden değildir. Yani o işleri kabul, onları yalanlamayı veya aksini gerektirmez. Meselâ, Ay tutulması, yer kürenin Güneş ile Ay arasına girmesiyle ayın ışığının görünmemesinden ibarettir. Çünkü Ay, ışığını Güneş’ten alır. Yer ise küredir ve gök her taraftan yeri kuşatmıştır. Ne zaman Ay, yerin gölgesinde kalsa, Güneş’in ışığı ondan kesilir, dedikleri gibi. Ve dahi Güneş’in tutulmasının anlamı, yerden Güneş’e bakan kişi ile Güneş’in arasında Ay’ın bulunması ve gölge olmasıdır. Bu durum Güneş’le Ay’ın baş ve kuyruk düğümlerinde bir anda birleştikleri vakitte olur dedikleri gibi. Bu görüşleri dahi münakaşa ile çürütmekle durumu değiştirmek mümkün değildir.

Bu durumda, o kimse ki söylenmiş bu işleri çürütmekte tartışmayı dinin gereklerinden zanneder; o kimse dine zarar vermiş olur. Çünkü, bu işlerin olmasına geometrik ve matematiksel deliller yol gösterir. Bir kimse ki onu öğrenmiş olup soruşturmasına gücü yeter, sebebinden ve vaktinden, miktarından ve süresinden haber verir. Ona denilse ki “Bu şeriata aykırıdır” buna rağmen o kimse, kesinlikle bildiği bu işte şüphe etmez. Belki şeriatta şüphe eder ki “Kesin bilgiye aykırı şeriat nasıl olur?” diye tereddüde başlar. Şimdi, şeriata, yoluyla sövenlerin zararından, yolsuz yardım edenlerin zararı daha çoktur. Nitekim “Akıllı düşman, akılsız dosttan iyidir” demişler.

Bundan sonra İmam Gazali hazretleri, Güneş ve Ay tutulmaları hususundaki hadisi şerifi nakledip demişlerdir ki “Hadisi şerifin sonunda buyrulduğu üzere “Ay tutulması ilahî tecelli sebebiyle saygıdır” bu fazlalığın nakli doğru değildir. Doğru olduğu takdirce dahi kesin işlerde,

iddialaşmaktansa başka bir anlam vermek daha iyidir. Çok açık delililer, kesinlikle bu noktaya ulaşmayan katı işler karşısında başka anlam verilmiştir. Nerde kaldı ki nakli doğru olmayan...

Filozoflarla İslâm bilginleri arasında tartışılan konu; âlemin sonradan olduğu ve sonradan olmadığı meselesidir. Âlemin sonradan olduğu sabit olduktan sonra, yuvarlak olsun, düz olsun, felekleri ve unsurları buldukları gibi, on üç tabaka olsun, daha az veya çok olsun, dine zarar vermez. Âlem her nice olursa olsun, kastolunan şey, onun Allah'ın kudretiyle vücuda geldiğidir.

Üçüncü kısım odur ki onda tartışma, din esaslarından birine ilişkin ola. Âlemin sonradan yaratılması, Allah'ın sıfatları, cesetlerin haşrı gibi. Bu maddelerden onlarla gerektiğince tartışmak ve sözlerini çürütmek lâzımdır. Meselâ, onlar derler ki “Âlem sonradan yaratılmamıştır, kadimdir. Çünkü kadime dayanır ve her kadime dayanan kadimdir. O hâlde âlem kadimdir”. Biz bu sözleri çürütüp deriz ki “Âlem sonradan yaratılmıştır, sonradan meydana getirilmiştir, çünkü değişicidir. Her değişikliğe uğrayan sonradan meydana gelendir”. İmam Gazali hazretlerinin bu sözleri, burada yazılmıştır. Ta ki dine bağlı olanlar, anlatılacak şaşırtıcı işleri, şeriata muhaliftir diye reddetmekle reddolunmuş olur kabilinden zannetmeyenler ve inkâr yoluna gitmeyeler.

İkinci Madde: Âlemin yuvarlaklığını ispat eden aklî delilleri bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Âlemin işlerinin tümü birbirine bağlıdır. Âlem, birbirini çevreleyen ve birbirine teğet kürelerdir ki iğne atacak bir boş mekân olmayıp, ulvî ve süflî cisimlerle dolmuştur ve âlemin tabiî yapısı yuvarlak şekil üzere olmaktır. Tabiatının gereği olan nice deliller ile bu dava ispat edilmiştir. Âlemin her ne tarafına bakılsa, yumru görünür. Her kuşağın bir yay olduğu kuramsal ve fikrî kanun ve insan aklının tecrübesiyle bilinir. Yuvarlak şekil, şekillerin en geniş olduğundan başka gökte ve yerde gözlemlenen durumlar, yuvarlaktan başka olamaz. Yuvarlak zemini düzeysel zannedip dünya düzdür fikrini edenler, hayalî kuruntunun mağlubudur.

Kara, deniz, dağlar, vadiler değişik şekilleriyle toptan bir küre olup, yerin gölgesiyle Ay tutulduğu ve tutulma anında yerin gölgesinin Ay'ın yüzünde dönücü bulunduğu ve yer yüzünde gezginlerin hareketiyle enlem ve boylam yerlerinin değişiklik üzere bulunduğu hep yuvarlaklığın delilleridir. Sabit yıldızlar, âlemin kutbunun çevresinde paralel daireler üzere dönüp, kutba yakın olan yerde küçük daireler çizerek görünmesi ve ufuk dairesine teğet görünen yıldızdan ekvatora varıncaya kadar zaman boyutu hesabıyla gizlilik zamanının artması, ta bir sınıra varıncaya kadar ki görünme ve gizlenme zamanları eşit ola. Bundan sonra gizlilik zamanı yavaş yavaş artıp, görünme zamanı azala. Hatta öbür kutbun yakınında hiç görünmeye. Doğan yıldızların ufuktan günün yarısına gelinceye dek yavaş yavaş yükselip doğması ve yine aynı şekilde batması; yıldızın büyüklüğü ufkun üstünde değişmeyip batış ve doğuş sırasında yerin buğusuyla değişmesi ve büyük görünmesi; daima yer yüzünden göğün yarısı, ya yarısına yakını görünmesi ve yıldızın doğudakiler üzerine, batıdakilerden önce doğması ve batması; Ay ve Güneş tutulmalarının saatiyle meydana gelmesi; kuzey tarafına gidenlere, kuzey kutup yıldızı ve diğer yıldızların yüksekliklerinin artması ve güney yıldızlarının düşüşünün artması; güney tarafına gidenlere, kutup yıldızının ve güney yıldızlarının yüksekliğinin artması ve kuzey yıldızlarının düşüşünün artması; deniz suyu yumruluğunun, gemiden örttüğü sahillerin ve dağların, bakanlara, önce ve en yüksek tarafları görünüp yaklaştıkça en aşağılarının dahi görünmesi; yıldızların görünme süresince yükseklik ve düşüşünün eşit olması; Güneş'in ekvator üzerinde iken görünmesi ve görünmemesi süreleri eşit olduktaki; doğup ve batacak, gölgenin düz bir çizgi üzere doğu ve batı noktalarına karşılık ve iki gölgenin birbirine eşit olması... Bütün bunlar, yerin

ve göğün yuvarlaklığına yol gösterir.

Ay tutulması vaktinde, Ay'ın yüzünde daire şeklinde ortaya çıkan yer kürenin gölgesi olduğu, yerin küreliliğine açık delildir. Çünkü, eğer yer, küre şeklinde olmayıp ya üç üçgen, ya kare, ya altıgen şeklinde olsa, Ay tutulması ile ayın yüzünde ortaya çıkan yerin gölgesi dahi şeklinde belirleyip ya üçgen, ya kare, ya altıgen şeklinde görünmesi gerekirdi. Oysa ki görüntü hep daire şeklinde olmuştur.

Atmosferik olaylar değişik yerlerde gözetlenip; doğu tarafında, seher vaktinde olan ay tutulması ve doğuş anında beliren Güneş tutulması, batıdakilere görünmez. Batıda, doğuş anındaki Ay tutulması ve akşam vaktindeki Güneş tutulması doğudakilere görünmez. Göğün ortasında ortaya çıkan Güneş ve Ay tutulmaları, yerin alt yüzünde oturanlara görünmez. Yerin alt tarafında ve göğün ortasında olan Güneş ve Ay tutulmaları, yerin üst tarafında oturanlara görünmez. Yerin üstünde ve göğün ortasında meydana gelen Güneş ve Ay tutulmaları batıdakilere, doğudakilerden önce görünür. Meselâ, batıdakilere ya seher veya kuşluk vakti görünür Doğudakilere ya akşam veya ikindi vakti görünür. O hâlde doğuluların sabah ve akşamı, batılılarınkinden önce olduğu Ay ve Güneş tutulmalarıyla bilinir.

Nitekim şehirler arası uzaklıklar, Güneş ve Ay tutulmalarıyla bulunur. Bütün bu durumların, kürenin gayrisinde olmak ihtimali yoktur.

Bütün bunları bir yana bırakalım, Hind-i Şarkî adı verilen Hindistan'a ve Hind-i Garbî adı verilen Yeni Dünya'ya (Amerika) deniz yoluyla sefer edenlere doğudan ve batıdan gidip gelme imkânı ortaya çıkar. Batıdan gidip, yerin altından dolaşıp doğudan gelen gemiler, yerin yuvarlaklığı davasını ispat edip, bütün delillerin mührü olup tartışma kapısını kapamıştır.

Üçüncü Madde: Dünya'nın yuvarlaklığı kuralı üzerine bina edilen şaşırtıcı meseleleri bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yuvarlaklık kuralına dayanan astronomi ilminin şaşırtıcı meseleleri vardır ki hem sorulur hem şaşılır.

Birinci mesele: Bir günün üç şahsa oranla değişik olmasıdır. Meselâ, belirli bir yerden üç şahsın biri doğuya, biri batıya gidip, biri de orada kalsa ve gidenler, doğru bir çizgi üzere ve aynı hızla yürüyüp doğuya giden batıdan, batıya giden doğudan gelip bir günde yerinde duran şahsın yanında toplansalar. Hareket günü, yerinde durana göre cuma olsa, batıya gidene göre perşembe, doğuya gidene göre cumartesidir. Şimdi bunun sırrı budur ki meselâ batıya gidenin seyri yedi gün olsa, Güneş'in hareketine uygun gitmesiyle duranın gün batımında bunun gün batımı vakti, Güneş'in devrinin yedide bir kadar geç olur. Bu gecikmeden yedi günde bir gün bir gece eksilmiş olur. Bunun için yerin geldiği gün, ona oranla perşembe düşer. Bunun gibi doğuya gidenin seyri Güneş'in hareketine ters olduğundan, batıya gidenin aksine o, durandan, gün batımı Güneş'in devrinden yedide bir kadar önce olup, yedi günde bu eksikliklerin toplamından bir gün bir gece ortaya çıkıp geliş günü ona göre cumartesi düşer.

İkinci mesele budur ki: Yeryüzünde derin bir kuyu üzerinde yüksek bir minare olsa, o kuyunun dibinde bir kâseyi su doldurup o suyu minarenin tepesinde o kâseye koysalar almayıp fazla gelir. Çünkü, merkez daireden uzaklaştıkça yumrulma yayı az olur ve unsurların parçaları ise her nerede bulunursa, âlem küresinden bir damladır. Şimdi kâsenin ağzında bulunan dairenin yayı, kuyunun dibinde yer merkezine yakın olup eğri olur ve minarenin tepesinde ona oranla düz olmaya yakın olmakla bir miktar fazla su alır.

Üçüncü mesele budur ki: Gayet yüksek bir minare şerefesinde iki yerden birer taş atılsa, iki taşın

düşüş yeri arası şerefedeki atılış yerleri arasındaki mesafeden az olur. Meselâ, şerefenin bir kenarından bir kenarına uzaklık beş metre olsa, taşların düşüş yerleri arasındaki mesafe beş metreden az olur. Aynen bunun gibi iki duvarın tabanlarındaki mesafesiyle, yukarıdaki mesafesi aynı değildir. Çünkü, iki şeklin başlangıç ve sonuçları eşit olmaz. Gittikçe yakınlıkları artarak yerin merkezinde birleşseler gerektir.

Yine yuvarlaklık kuralına dayanan şer'î meseleler sorulur.

Birinci mesele: Zeyd, İngiliz gemileriyle kutuplara vardıkta; altı ay gündüz altı ay gece olmakla, bu müddette beş vakit namazı ve ramazan orucunu ne şekilde yerine getirir?

İkinci mesele: Zeyd, Amr ile kıyamet alâmetlerinden olan Güneş'in batıdan doğması meselesinde bahse tutuşup Zeyd bu meseleyi astronomi kurallarına tatbik mümkündür, dese; Amr inkâr etse; Zeyd, Takiyüddün Rasıt'ın sözüne göre burçlar dairesi genel meyli (23,5 derece) geçip, uzun sürede ekvator hattıyla çakışıp diğer gezegenlerin kuşakları da onun gibi çakışmakla batıdan doğmuş olur. Nitekim halen altmış altıncı enlemde Güneş, batıdan doğar, deyip durumu böyle açıklasa. Amr ise inkârında ısrar edip bu mümkün değildir, dese ve eğer mümkün olursa karım boş olsun, dese boşanma meydana gelir mi?

Üçüncü mesele: Zeyd Mekke şehrinden başka bir yerde bir mekân vardır ki o mekânda, dört yön kıbledir ki ayak ucu noktasındadır, dese; Amr inkâr edip; ikisi de “benim sözüm doğru değilse kölelerimiz azat olsun” deseler, hangisinin yemini bozulur?

Bu üç sorunun cevabı arz olunmadı.

Dördüncü Madde: Felekler ve yerde ortaya çıkan olayları açıklamak için, âlem üzerinde konulan ve çizilen on büyük daireyi bildirir.

Astronomlar, feleklerdeki ve yerdeki işleri tespit ve birbirine bağlamak için, âlem üzerinde, nice çeşitli daireleri kutuplarıyla beraber ispat etmişlerdir. Meşhur daireleri iki kısım itibar etmiş, bir kısmını büyük daireler, bir kısmını küçük daireler saymışlardır. Ama büyük daireler odur ki yukarıda açıklandığı gibi âlem küresine oranla büyük ise de ona küçük derler. Değirmi kuşaklar gibi.

Büyük daireler on tanedir. Gün eşitleyici dairesi, on iki burç dairesi, dört kutuptan geçen daire, ufuk dairesi, gündüz yarısı dairesi, yükseklik dairesi, semtler ilk dairesi, eğilim dairesi, enlem dairesi, görünen gök ortası dairesi.

Sayıları bu dairelerin bazısı âlem küresi üzerinde ayrı ve hareket edici olarak konulmuştur. Bazısı bitişik ve sabit resmolunmuştur. Ayrı ve hareket edici olan büyük daireler altı tanedir. Bir gün yarısı dairesi, biri ufuk dairesi, biri yükselme dairesi, biri ilk semtler dairesi, biri eğilim dairesi ve biri enlem dairesidir. Bitişik ve sabit olan daireler, sayılan bu dairelerden gayrisi olan büyük dairelerdir ve küçük dairelerdir.

On büyük daireden ilk daire gün eşitleyici dairesidir. Buna düz felek dahi derler. Buna onun için eşitleyici derler ki güneş buna teğet oldukta; doksanıncı enlemden başka her yerde gece ve gündüz yaklaşık olarak eşit olur. Bu dairenin yüzeyinde, yerküre üzerinde çizilen daireye ekvator derler. Çünkü, felek onda uzaklığını koruyarak dolap gibi döner. Yani gün eşitleyici daire, âlemi böler farz olundukta; ekvator yer düzeyi üzerine ondan meydana gelen dairenin çevresidir. Ekvatora paralel olan dairelere günlük dönüş yerleri derler. Bunlar hayal edilen dairelerdir ki büyük felekte farz olunan her noktadan bu feleğin dönmesiyle, onun üzerinde iki kutbu olan âlemin kutbu ile kuşağı olan eşitleyici dairenin arasında çizilirler. Bu daireler, günlük hareketle çizildiklerinden bunlara günlük dönüş

yerleri derler.

İkinci daire, burçlar kuşağı dairesidir. Buna burçlar feleği dahi derler. On iki burç, bunun üzerinde itibar olunduklarından buna burçlar dairesi dahi derler. Buna paralel olan dairelere enlem daireleri derler. Çünkü, yıldızın merkezi onların birinin yüzeyinde bulunsa burçlar dairesinden kuzeye ya güneye eğilimli olmuş olur. Şimdi o yıldızın enlemi, o daire ile burçlar dairesi arasında olan mesafedir. Bu daireler dahi günlük dönüş daireleri gibi hayalî küçük dairelerdir Çünkü, burçlar feleğinin iki kutbu ki burçlar dairesinin iki kutbudur. Âlemin iki kutbu olan gün eşitleyici dairenin kutuplarından başkadır. Şimdi lâzımdır ki gün eşitleyicisi daire ile burçlar dairesi âlemin çevresi üzerinde, iki karşılıklı nokta yanında kesişirler ki o noktaların arasında her birinden yarım daire meydana gele. Çünkü, burçlar dairesi gün eşitleyicisi gibi büyüktür. O noktanın biri ki burçlar feleği gün eşitleyicisinden kuzeye meylini ondan başlar. Ona bahar eşitlik noktası (21 mart) derler. Çünkü, Güneş buraya geldikte; çok yerde bahar mevsimi belirir. Bunun karşısındaki noktaya güz eşitlik noktası (21 aralık) derler. Yine lâzımdır ki burçlar dairesinin gün eşitleyicisinden son uzaklığı yarı dairelerinin ortasında iki nokta yanında olur ki biri kuzey kutbu semtindedir ve ona yaz dönümü derler. Öbürü güney kutbu semtindedir ve ona kış dönümü noktası derler.

Şimdi bu iki kesişme ve iki son uzaklık ile burçlar dairesinin dört noktası belirlenmiştir. Onlar da dörtte bire bölünür. Bundan sonra bu dört çeyrekten iki çeyrek bitişiğın her biri üzerinde iki nokta farz olunmuştur ki onlara o çeyrekler üçer eşit bölüme bölünmüştür. Bundan sonra altı büyük daire hayal olunmuştur ki hepsi iki karşılıklı noktada yani iki burçlar kutbu üzerinde kesişmişlerdir.

Üçüncü daire, dört kutuptan geçen dairedir ki adı geçen altı dairenin biridir. Bunun âlem küresi üzerinde iki kutbu orta noktadır. Bu daire âlemin iki kutbundan ve iki kutup burcundan, iki değişim noktasından geçmiştir. Onun için buna dört kutbu geçen daire derler. Bu altı hayalî dairenin biri o dairedir ki iki orta noktadan geçmiştir. Kutupları iki değişim noktası olmuştur. Altı daireden geriye kalan dört daire, o iki çeyrek üzerinde farz olunan dört noktadan ve o dördün karşısında bulunan öteki dört noktadan geçmişlerdir. Bunların kutupları burçlar dairesi üzerinde farz olunan noktalardır. Şimdi sekizinci felek, bu altı daire ile on iki kısım olmuştur. Her bir kısmını iki yarım daire kuşatmıştır. Her kısmında burçlar kuşağında bulunanlar burçlar yayı adıyla şöhret bulmuştur. Onun için sekizinci feleğin adı burçlar feleği olmuştur. Bu altı daire âlemi keser farz olunsa, büyük felek ve benzer feleklerin hepsi on iki burca bölünür.

Dördüncü daire, ufuk dairesidir. Bu hareket eden bir büyük dairedir ki feleğin görünen yarısından görünmeyen yarısını ayırmıştır. Buna oranla yıldızların doğuş ve batışları belirlenmiş ve bilinmiştir. Bunun iki kutbu başucu ve ayakucu bulunan iki noktadır. Ufuk dairesi gün dönümünü iki noktadan kesmiştir ki birine doğu noktası ve doğu gün eşitleyici, birine batı noktası ve batı gün eşitleyici derler. Bu iki nokta arasını birleştiren doğru çizgiye doğu ve batı çizgisi ve gün eşitleyici çizgi derler. Bu ufuk dairesinin burçlar dairesi ile kesiştiği iki noktaya doğan ve batan derler. Doğü noktası ile burçlar dairesi ya yıldız merkezi arasında ufuk dairesinden olan kısa yaya doğu siası (genişlik); doğu noktası ile onların arasında bulunan yaya batı siası derler. Bu ufuk dairesine paralel olan küçük dairelere köprüler derler. Ufuk dairesinin üstündekilere yüksek köprüler derler. Altında bulunanlara alçak köprüler derler.

Beşinci daire, gün yarısı dairesidir. Bu dahi hareket eden bir büyük dairedir ki âlemin iki kutbundan ve başucu, ayakucu noktalarından geçmiştir. Bunun iki kutbu, doğu noktası ve batı

noktasıdır. Bu gün yarısı dairesi, ufuk dairesini iki noktada kesmiştir. Biri güney noktası, biri kuzey noktasıdır. Bu iki noktanın arasını birleştiren çizgiye gün yarısı çizgisi, zeval çizgisi, güney ve kuzey çizgisi derler. Bunların hepsi dokuz enlemin dışındadır.

Altıncı daire, yükseklik dairesidir. Buna başucu dairesi dahi derler. Bu hareket eden bir büyük dairedir ki başucu ve ayakucundan geçip o çizginin tepesinden geçmiştir ki o çizgi, âlemin merkezinden gelip, güneşin merkezinden ya yıldızdan geçip üst feleğin yüzeyine çıkmıştır. Bu yükseklik dairesi, ufuk dairesini dik açılar üzere iki noktada kesmiştir. O noktalar sabit olmayıp ufuk dairesi üzerinde yıldız ve güneşin intikali sebebiyle yer değiştirirler. Her birine başucu noktası adı verilir. Bu noktalara doğu ve batı noktaları arasında ufuk dairesinde bulunan yaya, başucu noktası derler. Bu iki başucu noktasıyla güney ve kuzey noktalar arasında bulunan yaya, başucunun bütünü derler. Bu yükseklik dairesi, gün yarısı dairesine bir gün bir gecede iki defa çakışır.

Yedinci daire, semtlerin ilk dairesidir. Bu hareket eden bir büyük dairedir ki başucu ve ayakucu noktasından, doğu ve batı noktasından geçer. Bunun kutupları güney ve kuzey noktalarıdır. Bu daire, gün yarısı noktası ile başucu ve ayakucu noktasında dik açılar üzere kesmiştir, Âlem küresi bu daire ile ve gün yarısı dairesi ile sekiz eşit kısım olmuştur ki dördü yerin üzerinde, dördü ufkun altında bulunmuştur. Bu daireye onun için semtler ilk dairesi derler. Yükseklik dairesi bunun üzerine çakıştıktaki; onun yayı, başucu, başucu bütünü kalmaz. Semtler ilk dairesine teğet olan günlük dönüm noktalarına, bölge dönüm noktaları derler ki o bölgelerde oturanların baş ucu dönüm noktalarıdır.

Sekizinci daire, eğilim dairesidir ki bu dahi hareket eden bir büyük dairedir. Gün eşitleyici dairenin iki kutbundan geçmiştir. Gün eşitleyiciden yıldız ve burçlar kuşağının eğilimi bununla bilinmiştir. Buna ilk eğilim denmiştir.

Dokuzuncu daire, enlem dairesidir. Bu dahi hareket eden bir büyük dairedir ki burçlar feleğinin iki kutbundan geçip o çizginin başucundan geçmiştir. O çizgi âlemin merkezinden gelip, yıldızın merkezinden geçip burçlar feleğinin yüzeyine çıkmıştır. Bu enlem dairesi ile yıldızın enlemi bilinmiştir. Gün eşitleyiciden, burçlar feleğinin ikinci eğilimi bununla bulunmuştur.

Onuncu daire, görünen göğün orta dairesidir. Bu daire, burçlar kuşağının ve ufuk dairesinin kutuplarından geçmiştir. Bunun iki kutbu doğu ve batı noktalarıdır. Ufuk dairesi ile burçlar kuşağının ufku arasında veya aksiyle bu dairede oluşan kısa yay, görünen iklim enlemidir.

Burada, bu büyük daireleri açıklamakla yetinilip, kalan daireleri yerleri geldikçe yazılmak hoş gelmiştir.

Beşinci Madde: Feleklerin bütün tabakalarının yapısını; feleklerin parçalarının hareketlerini; günlük dönüş hareketinin keyfiyetini; yönlerin sınırlanmasını; yüksek gök cisimlerinin niteliklerini özet olarak bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Kâinatın yaratıcısı ve düzenleyicisi olan Cenab-ı Hakk'ın murat ve yaratmasıyla bütün feleklerin cisimleri toprağa varıncaya kadar dört unsur; lâhana yaprakları gibi birbirinin içinde dürülmüş olup, bir düzen üzere büyüğü küçüğünü kuşatmış ve her yönden birbirine teğet ve sürekli, hepsi bir tek küre şekline girip; cisimler âleminin rabbanî hikmetle güzel bir nizam üzere temeli atılmış ve tesis olunmuştur. Bu şaşırtıcı ve garip bileşim heykelinin şekil ve yapısı; bütün İslâm filozoflarının ve din bilginlerinin çoğunun birbirlerine yakın görüşleriyle şöyle alınıp kabul edilmiştir. Cisimler âlemi, birbirini kuşatan küreler ve unsurlar üzerinde soğan kabukları gibi tabakalar hâlinde olup hepsi bir top şekline girmiştir.

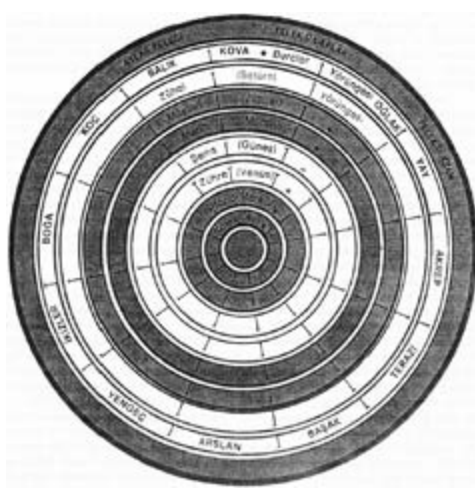
Esiri cisimler yani küllî felekler dokuz tane olup, bütün yüksek cisimlerin ve alçak unsurların iç gözeneğinde var sayılan bir parça bulunur ki o, âlemin merkezi ve her şeyin esasıdır. Bu dokuz göğün en büyüğü atlas feleğidir ki cihanın yönlerinin sınırlayıcısı ve zamanın vakitlerinin belirleyicisi odur. Bu felek, öteki felekleri avucunun içine alıp, yirmi dört saatte bir kere ışıldayan, sabit ve gezegen yıldızları tümüyle doğudan batıya devreder. Bu doğuş ve batış ki gece ve gündüz, aydınlık ve karanlık sürekli böyle oluşur. Hepsi onun hareketine dayalı ve bağlıdır. Bu dokuz feleğin sonuncusu ay feleğidir ki atmosferi, oluşum ve bozuşum âlemini, eşyayı her taraftan kuşatmıştır. Dört unsurun küreleri, Ay feleğinin içinde mertebelerince durmuş ve yerleşmişlerdir. Her durumda çevre tarafı üst yön olup, yer yüzünde ve suda ayakta duran ve gezegenlerin başları, Ay feleği tarafına; ayakları âlemin merkezi tarafına olduğu bir gerçektir.

Bu dokuz felek ve içindekiler saf, ışıklılı ve şeffaf olup, paklığının eksiksizliğinden bunlara kâh billur, kâh buzlu, kâh sulu demişlerdir. Gerçi feleklerin parçalarının tamamı ve unsurların parçalarının arasında fazlalık ve boşluk olmadığında filozofların hepsi birleşmişlerdir. Fakat büyük feleğin gerisinde ısrarla sözü edilen boşluğu, ilk filozoflar maddeden soyutlanmış bir aralık mevcuttur demişler kelâm bilginleri bunu hayalî boşluk ile tabir ve tefsir etmişlerdir. Çünkü bütün feleklerin belirlenmesi, göklerin durumlarını kavramaya yetmeyip; astronomlar, yedi gezegende meydana gelen olayları gözetlediler. Yani bu gezegenlerde kâh doğruluk, kâh durgunluk, kâh yavaşlık, kâh sürat ve kâh geri dönüş görüp; kâh güneş gibi genel eğilimden ibaret olan iki değişim noktası arasında gezindiklerini ve kâh diğer gezegenler gibi değişim noktalarının güney ve kuzeye iyice kaydığını ve kâh ışıklarının çoğaldığını ve kâh ışıkları azalıp böyle durumlarla kâh yere yakın kâh uzak olduklarını Ay ve Güneş tutulmaları dahi belirli olmayıp; bazen tam, bazen az tutulma olduklarını görüp olaylar üzerinde düşünceye daldılar. Kısacası, ta ki onlar, göklerin bu gibi çeşitli işlerini incelediler. Böylece sebeplerini, illetlerini açıklayıp ileri sürdüler. Takvimde düzeltme yaptılar, ekleme ve çıkarmalarda bulundular. Düzenlemede küllî feleğin içlerinde yani merkezleri bitişik olan iki paralel düzlem arasında bulunan boşluklarda, yeryüzünü içine alan ve almayan merkezleri ve kutupları, bitişik, ayrı; kalınlık ve incelikte eşit olan ve olmayan nice nice felekler var saymaya muhtaç olup; bunları bedeninin azalarına benzetip, dönen ikinci felekler olarak itibar ettiler.

Şimdi biz, o göklerin ve yerin yoktan var edicisi hâkim yaratıcısı Allah'ın sanatının inceliklerini, hikmetinin hakikatlerini fikredip düşünerek, onu tanımak isteyenlere feleklerin parçalarının tahlilini kolaylaştırıp bu hususları ve benzerlerini anlatmak üzere somut bir şekil olması için feleklerinin tümünün şekil ve suretlerini tasvir etmişizdir. Bundan sonra feleklerden toprağa inip, oradan kendine gelip, Rabb'ini bulmak için göklerin tertibini açıklamak ve yazmakta yukarıdan aşağıya inme yolunu tutmuşuzdur.

Bütün feleklerin sureti budur:

BÜTÜN YÖRÜNGELERİN DÜZLEM ŞEKLİ

Altıncı Madde: Atlas feleğinin yapısını, sürat ve günlük hareketini ve bütün feleklere ve unsurlara olan tahakküm ve tasallutunu ve boşluğunun genişliğini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yüksek felek ki Ay feleğine oranla dokuzuncudur. Yukarıda açıklandığı üzere nice nam ve şan ile şöhrat bulmuştur. Merkezi, âlemin merkezi; kutbu, âlemin kutbu olup iki paralel düzeye kuşatılmış bir yuvarlak cisim ve yıldızlardan arınmış olmakla; atlas feleği adını almıştır. Bütün gök ve yer cisimlerini kuşatmış olmakla; cisimler âlemi kendinde son bulup gerçeküstü ve cihanın sınırlayıcısı olmuştur. Göklerin ötesinde boşluk ve doluluk olmadığı farz olunmakla; bunun yumru düzeyi, bir nesneye dokunmaktan uzaktır. Billûr gibi saf ve basit bir cisimdir. Bütün süslerden arınmıştır. Fakat çukurumsu düzeyi, kendi boşluğunda olan sabit feleklerin yumru düzeyine teğettir. Bu büyük feleğin altında cüzi felekler farz olunmaya ihtiyaç olmayıp ancak büyük dairelerden gün eşitleyici dairesi, bunun çevresinde ve iki yarım kutbunda eğim dairesi var sayılmıştır. Büyük felek, bu denli genişlik ve büyüklüğüyle âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya süratli durumda hareketiyle, içinde olan felekleri toptan ve ateş küresi ve hava küresinden bir miktarı döndürüp yirmi dört saatte bir dönüşünü tamam eder.

Her feleğin bir yeri ve meydanı vardır ki ondan asla ayrılmaz. Fakat kendi mekânında bütün parçalarıyla düzenli bir şekilde hareket edicidir. Bir göz kırpması kadar bile duraklamaz. Büyük feleğin, kuşağındaki hareketi oldukça süratlidir. Nitekim geometrik delillerle sabittir ki cins atın koşu anında iki ayağını kaldırıp koyuncaya kadar büyük felek üç bin mil mesafe kateder. Yaratıcı ve hakim olan Allah, her şeyden münezzehtir. Bu ne şaşırtıcı sürat ve acayip kuvvettir ki bir anda, çapı yer küreden büyük olan Güneş'i feleğiyle alıp gider. Bu sürate evvelâ hadisi şerif şehadet eder ki Habib-i Ekrem (s.a.s.), Cebrail aleyhisselâma öğle vaktinde sormuştur ki "Ey kardeşim Cebrail, öğle vakti mi?" Cebrail cevap vermiştir ki "Hayır. Evet...". Habib-i Ekrem (s.a.s.) sormuştur ki "Hayırdan sonra niçin evet dedin?". Cebrail cevap vermiştir ki "Sen sorduğunda henüz Güneş öğle noktasına gelmemişti. Ben, hayır değinceye dek beş yüz mil yol katedip gün yarılایıcı noktadan öğle noktasına gelmişti. Onun için evet, dedim".

Hak Teâlâ bunu, açıklıkla bildirmiştir ki "*Güneş de yörüngesinde yürüyüp gitmektedir. Bu, güçlü ve bilgin olan Allah'ın kanunudur*" (36/38).

Gerçi matematikçiler ve geometriciler, feleklerin ve yıldızların uzaklıklarının ve cisimlerinin ölçülerini hesap ve oranlamayla uzun uzadıya anlatıp açıklamışlardır. Fakat büyük feleğin azametinin ölçüsünü bilmekte, genişlik ve uzunluğunu belirlemekte ve âlemin merkezinden yumru düzeyinin uzaklığını hesap oranlamaktan acz ve kusurlarını itiraf ve ikrar edip; onu ancak yaratan Yaratıcı bilir,

demişlerdir.

Fakat diğer felekleri, sabit yıldızları ve gezegenleri, matematikçiler ve geometriciler, gök gözetim âletleriyle ölçüp takdir ettikleri üzere, burada bir miktar işaretle açıklamak uygun görülmüştür. Ta ki bizim maksadımız olan Mevlâ'yı tanımaya vesile bulan, onun ince sanatlarını fikretmek, hikmetlerinin sırlarını düşünmek, kudret ve azametinin eserlerini gören eden akıl sahiplerine kolaylık olup; hepsini kendi vücutlarında mevcut görüp kendilerini tanıyıcı olalar. Buradan da Allah'ı tanımaya yol bulalar. Gerçi felekleri ve yıldızları ölçüp takdir etmek cebir hesaplarından habersiz olan kimselere uzak ve imkânsız görünür. Fakat bunlar, aslında gerçek ve sabit olan kesin ilimlerin kuralları üzerine kurulu aklî hükümlerdir. Ama yüksek cisimlerin mahiyeti, eski filozoflara göre felekler, yıldızlar basit cisimlerdir. Ne hafiftir, ne sıcaktır, ne soğuktur, ne yaştır, ne kumdur. Ne yanma ne yapışma kabul ederler, oldukça lâtif ve saftırlar. Nitekim Hak Teâlâ buyurmuştur “*Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler*” (40/57).

Kudret ve celâl sahibi büyük Allah münezzehdir. Âlemi örneksiz yaratan, feleklerin hareketini, gece ile gündüzün birbirini takip etmesini örneksiz var eden Allah münezzehdir. “*Rabbimiz, sen gökleri ve yeri boşuna yaratmadın, sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru*” (3/191). Bizi, göklerin ve yerin yaratılışını, gece ile gündüzün değişimini düşünen kullarından eyle!

İkinci Bölüm

Burçlar sahibi göğü, burçların şekillerini ve isimlerini, burçların katlarını ve sabit yıldızları, ayın menzillerini, gök cisimlerinin uzaklıklarını dört madde ile bildirir.

Birinci Madde: Sekizinci feleği bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Feleklerin ve unsurların üç tabakası birbirini kuşatıp birbirine bir derece teğet ve çakışır olmuştur ki feleklerde ve unsurlarda zerre kadar boşluk kalmayıp her tarafı dopdoludur. Hepsinin dönüşü başka türlü olup kuşakları kendilerine kabuk ve zarf olmuştur. Şimdi en dışta olan kuşak, yukarıda anlatıldığı gibi büyük felektir. Onun içinde bulunan kuşak sekizinci felektir ki burçlar feleği ve sabit yıldızlar feleği adıyla meşhurdur. Büyük felek boşluğunda durması ve sabit olması ile anılmıştır. Merkezi âlemin merkezi olup; kutbu âlemin kutbundan bir tarafa 23,5 derece eğilimli olup paralel iki yüzeyle kuşatılmış bir yuvarlak cisimdir. Yumru sathının üzerinde olan büyük feleğin dip yüzeyine teğettir. Dip yüzeyinde olan boşluğunda, Zühal feleğinin yumru yüzeyine teğet olmuştur. Sayısız sabit yıldızlarla işlenmiş ve süslenmiştir. Hayallerde şekillenen on iki burçla nakışlanmış ve renklenmiştir. Genel eksen olan felekler feleği (büyük felek) ile âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya hareket edip, bütün uydularıyla yirmi dört saatte bir devresini tamamladığından başka, kendine has hareketiyle âlemin kutbundan başka olan kutbu üzere ve gün eşitleyiciden başka iki tarafa kutbu kadar eğilmiş olan kuşağı üzere, batıdan doğuya yavaş yavaş döner. Aheste hareketiyle altında dikilmiş olan sabit yıldızları toptan o tarafa alıp gider. Yetmiş güneş senesinde kendi kuşağı yörüngesinde ancak bir derece yol alır. O hâlde iki bin yüz yılda bir bir burcu geçer ve yirmi beş bin iki yüz yılda bir devresini tamam eder. Filozoflar, bu süre tamamında

denizlerin ve karaların yer değiştirmesinden, bütün âlemin işleri, sırları en iyi bilen Allah'ın takdiri ile baştan ayağa değişir, demişlerdir. Bu feleğin dahi altında, küçük felekler var saymaya gerek kalmayıp, ancak büyük dairelerden burçlar dairesi, bu feleğin çevresinde, iki kutbu arasında var sayılıp on iki burcun şekilleri bu kuşağının bizzat kendinde olarak belirlenmiştir. Altı büyük daire dahi bu feleğin iki kutbu üzerinde kesişir var sayılıp, sekizinci felek bu altı daire ile kavun ve karpuz üzerindeki çizgiler şeklinde on iki kısım olup; her bir kısmına bir ad ile burç adı verilip Koç burcu, Kova burcu vs. denilmiştir.

İkinci Madde: Belirlenmiş yıldızlar ile bulunan şekilleri ve burçlar semasının dört katını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: On iki burcun her birinde, meselâ, karpuzun her dilimi ortasında yani sekizinci feleğin on iki diliminin her birinin yarısında belirlenmiş yıldızların toplu görünümü bir şekle benzer olarak gözetlenip, o burçların adları görüntülerine göredir. Meselâ, Koç burcu, sekizinci feleğin sahasında bir dilimdir ki onun dilimlerinden gözlenen yıldızlar birer çizgi ile birbirlerine bağlansa, ondan koç şekli görünür. Öteki burçlar da böyledir ve görünüşlerine göre isim alırlar. Bu feleğin tamamen boşluğunu dolduran sayısız yıldızlardan, eski filozofların gözlemleri gereğince bin yirmi iki ışıklı yıldızı içeren hayvan ve eşyaya benzer kırk sekiz suret hayal edilmiştir. Üç yüz kırk altı gözetlenmiş yıldızın şekillenmesiyle on iki şekil belirlenmiş ve on iki burç adıyla adlandırılmıştır. Bu suretlerin yirmi bir kuşağın kuzeyinde bulunup onlarda üç yüz altmış altı yıldız belirlenmiştir. Kırk sekiz suretin kalanı olan on beş suret kuşağın güneyinde bulunup; gözetlenmiş yıldızlardan üç yüz on altı yıldız dahi bunların sahasında belirlenip, sayılan bin yirmi iki yıldız tamamıyla tespit edilmiştir.

Ek: Merhum yazarın (İbrahim Hakkı) saydığı üzere yıldızlar iki kısma ayrılıp; bir kısmına sabit yıldızlar ve diğerlerine gezegen adı verilir. Bir kısmına sabit adı verilmesinin sebebi; birbirlerine olan uzaklığın miktarı daima eşit olup, fazlalaşıp, eksilmediklerine dayanır. Onlar, bu konuda anlatılan sabit feleklerdir. Öteki kısmına gezegen denilmesinin sebebi; bunlar başka başka yürüyüp hareket ettikçe, birbirlerine kâh uzak kâh yakın olduklarındandır. Bunlar yedi gezegendir ki her biri bir felekte bulunur. Bu gezegenler, bazen bir yerde toplanıp kümelenerek, ufuk dairesinin birbirine karşı derecelerinde karşı karşıya bulunurlar. Sabit yıldızların miktarı, sonraki filozofların sözüne göre bin yüz on iki adet yıldız olup ışıklı cisimler oldukları belirlenmiştir. Birbirlerinden ayrılmak ve her birine bir isim konulmak imkânsız olmakla beraber bilginler toplu görünümelerini altmışa bölmüş, her birine bir şekil üzere adlar vermeyi uygun görmüş ve her bir şekle, eski filozoflar arasında şöhret yapmış kimselerin adından, bazı hayvan, bitki, cisim ve âlet adlarından birer ad koymuşlardır ki aşığıya onulan felekler şeklinde görölmektedir.

Adları geçen seksen şeklin her biri birkaç yıldızdan bir topluluk olarak düşünölüp, onların on ikisi burçlar kuşağındadır. Bu yıldızlardan ayrılan üç yüz kırk altı yıldız içine alır. On iki burcun adları şunlardır: 1. Koç, 2. Boğa, 3. İkizler, 4. Yengeç, 5. Aslan, 6. Başak, 7. Terazı, 8. Akrep, 9. Yay, 10. Oğlak, 11. Kova, 12. Balık.

Burçlar kuşağının kuzeyinde üç yüz altmış yıldız gözlenmiş olup yirmi bir surete tatbik edilmiştir. Adları şunlardır: Küçük ayı, büyük ayı, keykavus, kuş... Güneydeki dört yüz altı yıldız yirmi yedi surete benzetilmiş, adları şöyledir: Kıtas, cebbar, tilki, gemi... Bütün bunlar sadece gözetlenebilen yıldızlardır. (Bu günkü bulgularla bu sayı seksen sekiz olarak tespit edilmiştir.) Meselâ,

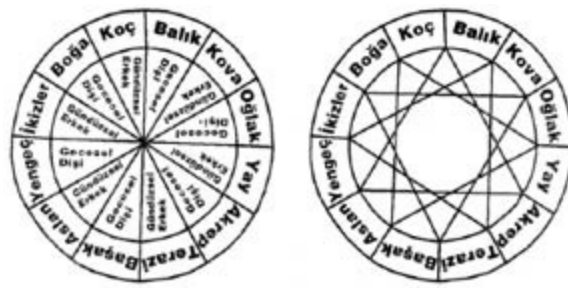
Samanyolu'nda bulunan yıldızların henüz sayıları tespit edilememiştir. Öte yandan yıldızların yere uzaklığı ve yakınlığından mı küçük veya büyük göründükleri henüz meçhuldür. Doğrusunu ancak Allah Teâlâ bilir.

On iki burcun altısı, gün eşitleyici dairenin kuzeyinde olmakla bunlara kuzey burçları derler. Altısı dahi gün eşitleyicinin güneyinde olduğu için onlara güney burçları derler. Kuzey burçları, Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan ve Başak'tır. Güney burçları, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve Balık'tır. Bu burçların dördüne değiştiren derler. Dördüne sabit; dördüne karıştıran derler. Değiştiren burçlar, Koç, Yengeç, Terazi ve Oğlak'tır. Bunlara değiştiren denmesinin sebebi Güneş bunlardayken bir mevsimden bir mevsime geçmiş olur. Ama Koç'ta Güneş bulunduğunda, zaman kıştan bahara döner. Güneş'in Yengeç'e girmesiyle zaman bahardan yaza döner. Güneş, Terazi'ye girdiğinde zaman yazdan son bahara döner. Güneş, Oğlak'a girdiğinden zaman son bahardan kışa döner. Koç burcunun başlangıcına ilk bahar noktası, Yengeç burcunun başlangıcına yaz dönümü, Terazi burcunun başlangıcına son bahar noktası, Oğlak burcunun başlangıcına kış dönümü derler. Sabit burçlarsa Boğa, Aslan, Akrep, Kova burçlarıdır. Bunlara sabit denmesinin sebebi ise; ne değiştirenler gibi değişme noktasında kalır, ne karıştıranlar gibi iki surette belirirler. Karıştıranlar, İkizler, Başak, Yay ve Balık'tır. Bunlara bu adın verilmesinin sebebi ise; Güneş bu burçların paralelinde iken her birinde zaman, bulunduğu durumla diğer durum arasında karışmıştır. İkizler'de zaman, ilk bahardayken yaza dönüp yazla karışır. Başak'ta zaman, yazdayken son baharla karışır. Yay'dayken zaman, son bahardayken kışla karışır. İkizler'de zaman, kıştayken ilk baharla karışır.

Sonraki filozofların görüşünde on iki burçla yedi gezegen, tıpkı dört unsur gibi değişik tabiatlar üzeredirler. Onlar, her üç burcu bir tabiatta bulup burçlar trigonometrisi adını vermişlerdir. Koç, Aslan ve Yay burçlarına ateş üçlüsü derler ki her birinin tabiatı sıcaklık ve kuruluktur. Boğa, Başak ve Oğlak toprak üçlüsüdürler ki her birinin tabiatı soğukluk ve kuruluktur. İkizler, Terazi ve Kova hava üçlüsüdürler ki her birinin tabiatı sıcaklık ve rutubettir. Yengeç, Akrep ve Balık su üçlüsüdürler ki her birinin tabiatı rutubet ve soğukluktur. Şimdi sırasıyla bu burçlara ateş burcu, toprak burcu, hava burcu ve su burcu derler.

On iki burcu bu şekilde sayarlar. Öte yandan on iki burcun bazısını erkek, bazısını dişi tabiatta bulup, bazılarını gündüze, bazılarını geceye oranlamışlardır ki altı burç erkek, altısı dişidir. Erkek olanlar, Koç, İkizler, Aslan, Terazi, Yay ve Kova burçlarıdır ki bunlar tekil burçlardır. Dişi olanlar, Boğa, Yengeç, Başak, Akrep, Oğlak ve Balık'tır ki bunlar ikildir. Şimdi Koç burcundan başlayıp sırasıyla burçları, bir erkek, bir dişi sayarlar ve on iki burcun tamamına kadar giderler. Ateş ve hava üçlülerinde erkek burçlar bulunup; toprak ve su üçlülerinin bütünü dişi bulunup gündüz erkeği ve gece dişisi olmuştur. Burçlarla ilgili tablolar aşağıdadır.

Burcun durumları	İlk bahar	Yaz	Son bahar	Kış
Değiştirenler	Koç	Yengeç	Terazi	Oğlak
Sabitler	Boğa	Aslan	Akrep	Kova
Karıştıranlar	İkizler	Başak	Yay	Balık

Üçüncü Madde: Sabit yıldızlardan olan Ay'ın konaklarını adları ve şekilleriyle, burçlar feleğinde olan mekânlarıyla ve kırk enlemde doğuş ve batışlarını yerleri ve vakitleriyle bildirir.

Hak Teâlâ Kelâmıkadım'inde “*Ay için de konaklar tayin etmişizdir*” (36/39) buyurduğu Ay'ın konakları yirmi sekizdir ki bu burçlar feleğinde sabit olan gözlenmiş yıldızlardan burçlar kuşağının yakınında bulunup; Ay, kendi feleği kuşağında batıya hareketiyle Koç burcunun yarısında Güneş ile karışıkça; her gece bir yıldız beraberine geldikçe o yıldız bir konak itibar olunmuştur. Ay, süratli hareketiyle on iki burcu yirmi sekiz günde katedip ve devredip yine yerine döndüğünden yirmi sekiz konak bulunmuştur. İlk konak şeratin, son konak ise reşa olarak adlandırılmıştır. Her iki konak arası on iki derece elli iki saniye olmakla; on iki burcun her biri yirmi sekiz konaktan iki konak ve üçte bir konağı yaklaşık olarak içermiştir. Bu durum altı yıl önce yazılmış olan şu manzumede anlatılmıştır.

MANZUME

Allah adıyla başlarız haberi Kıldı takdir şems ile kameri
Hamd lillah Habibine salavat Şems ve mah eyledikçe hoş harekât
Badehü Hakkı der ey ehl-i hitab Ehl-i hey'et sözünce bu kitab
Nazm kıldım kitab-ı muteberi Dedim ismin menâzil-i kameri
Oldu ebyatı cümle yüz doksan Bin yüz altmış beş idi sâl ey cân
Çarh-ı sâmin ki on iki bölünür Her bölükte otuz sehm bulunur
On iki burcu on iki ay olur İç bahar olur dahi yay olur
İç harif olur üç dahi kıştır Çâr fasl on iki ay olmuştur
Evvel azar ikinci nisandır İç eyyâr râbi hazirandır
Hâmis oldu temmuz ve sâdisi âb Oldu eylül sâbii behesab
Sâmin ve tâsi oldu teşrineyn Kış dü kânun ve yek şubat ey zeyn
Gelmeden gün bürûc âvâiline On gün akdem şuhur-ı rum biline
On iki burca bunlar esmâdır Bir hamel iki sevr ve cevzâdır
Seretân ve esedle sünbüledir Burc-u mîzan ve akrabî biledir
Kavs ile cedî ve delv ve hût eğilir Yıl başı ol hamel sayılır
Çünkü şeş burc otuz pâyı geçmiştir Bil yıl eyyâmın üç yüz altmış beştir
Çarh-ı sâminde bu kısım-ı rûsum Ondadır cümle sâbitan-ı nûcum
Devr-i şarkî seri' seyrandır Hep tulu ve gurup o devrandır
On iki burc yirmi dört saat İçre bir devri hatm eder râhat
Çün döner nısf-ı burc bir saat Saat on beş derecedir âdet
Çarh-ı çaremde gün musana'dır Üstünde zemin murassa'dır

Ol felek devr eder güneş seyri Onda yok necm ü şemsten gayri
Garbdan şarka gün gider her gün Üç yüz altmış beşinde biri göğün
Seyr eder şems günde bir derece Ayda bir burcu kat' eder böylece
Çün tahavvül eder her ay birine Yıl tamamında hem gelir birine
Ruz-u şeb hatt-ı üstüvade sevâ Arzı kırk cüz' olan mekânda ola
Ol cedîye gelse gün rahşân Zemherîr ibtidasıdır o zaman
Saat-ı şeb o gece on beş olur Gündüzün saati dokuzu bulur
Pes gece günden altı saat alır Üç gün üç gece bir karara kalır
Badehü gün be gün etval olur Ta hamel evvelin bu şems bulur
Nakleden de gün ol hamele Gece gündüz beraberine gele
Gün doğandan bitene dek o zaman On iki saat ola bî noksan
Gün bitenden doğana dek gece hem On iki saat ola olmaya kem
Hem yine gün be gün etval olur Seratan evvelin güneş ki bulur
Saat-i ruz o günde on beş olur Ol şebin saati dokuzu bulur
Pes gündüz şebden altı saat alır Üç gün üç gece ol karara kalır
Badehü gün be gün şeb etval olur Ta ki mîzanın evveline gelir
Gelse mizanın ihtidasına gün Ruz ve şeb hem beraber olur o gün
Çün hamel evvel ile bu birdir Şark ve garb ikisine bir yerdir
Pes yine gün be gün şeb etval olur Ta güneş cedînin evveline gelir
Yılda bir yol bu devr-i dâimdir Arz-ı mimde bu tavrı kâimdir
Çarh-ı çaremde şems her nicedir Hem kamer bu felekte öylecedir
Çarh-ı evveldedir kamer mirât Ol musaykal-ı kesiftir bizzat
Cerm-i şemsir ziyası daimdir Şems ile nur-u mah kaimdir
Cerm-i mah muzlem ve müdavverdir Ol güneşten yana münevverdir
Câyî çün günle arzın arasındır Arza doğru muhak karasıdır
Ertesi gece çün hilal görünür Nurlu yandan bize hayal görünür
Gün be gün ay güneşten olup ırak Arza doğru yüzü olur berrak
Çarde menzilin mah eylese seyr Şems ve mah beynine karib ola yer
Sems ile mah hoş mukabil olur Görünür nur-u bedr kâmil olur
Çünkü ımYat-ı şemsdir bu kamer Zulmet-i leyli nur mahz eyler
Şemse oldukça mukarreb hem ay Azar azar görüne nursuz cây
Çün bulur hem o şems-i tâbânı Bize doğru döner donuk yanı
Ayda bir yol bu devr-i daimdir Bu muhak ve bu bedri kaimdir
On iki burcu gün keser bir yıl Kat' eder meh bir ayda cümleyi bil
Garbdan şarka hem kamer dolaşır Günde on üç derece yol yer oluşur
Şems üe çün kamer muhak bulur Ertesi gece ay mukaddem olur
Günde on iki cüz'ü o şems geçer On iki burç bist heşt ölçer
Pes menâzil yirmi sekiz olur Her birine nişanı yıldız olur
Her nişanın bir ismi resmi var Say müretteb yeriyle bil ey yar
Şeratin ve betin ve pervin şâ' Debran hak'a hen'a ile zira'
Nesre ve tarafa cebhe ve zîre Sarafa ava semak ve pes gafera

Hem zebânen ve badehü eklil Kalb ve şol niayimi hoş bil
Belde zâbin bel’-ı suud ihya Pes mukaddem muahhar oldu reşa
Gök yüzünde menâzil-i kameri Bilmek istersen eyle şeb nazarı
Gözle hem âfıtab-ı tâbânı Çün bulur ibtida-yı mîzanı
Ol günde oldukta şems ufukta ayan Nokta-i maşrık oldur eyle nişan
Hem edende o gün ufukta gurub Nokta-i mağrib ol yeri bil hub
İki yandan dü nokta evsatı al Kıl nişan nokta-i cenub ve şimal
Kıl bu dört nokta evsatın tahmin Heşt nokta ufuktan et tayin
Ufku farzet üç yüz altmış pâý Pes tûl ve gurubu ondan say
Kırk derece arzda menâzil tâ Ol ufuktan bu resme doğa bata
Çün yarım saat ol şeb ede Mürur ibtida-yı menâzil zuhur ede
Nokta-i maşrıkın şimalinden Hem yirminci cüz’ü hilalinden
Şeratin iki necm-i âlidir Bir cenubî biri şimalîdir
Bir zira ikisi arasım say Bist ve heşt hameldir onlara cây
Ol cenubî yanında râsihtır Bir küçük yıldız ismi bâtıhtır
Şeratinden muahhar olan berah Hem betîn ol ikinci menzil-i mah
Nokta-i maşrıkın şimaline bak Noktadan doğa kırk derece ırak
Üç küçük nemcdır müselles var Burc-u sevrin önünde buldu karar
Çün iki saat ol şeb ede ubur İlker üçüncü menzil ede zuhur
Nokta-i maşrıkın şimalinden Hem otuz derece kemalinden
Hûşe şeklinde altı kevbdir Sevrin yirmi dördü munsabdir
Ol şeb üç saat ve rubu’da heman Doğa dördüncü menzil debran
Noktadan on sekiz derece şimal Berk urur necm-i hâmisi fi’l-hal
Dal şeklinde penç yıldızdır Burc-u cevzada câyı dört sekizdir
Buçuk saat ol şeb etme hücum Menzil-i hâmis ede huka tulu’
Nokta-i maşrıkın şimali hemin Cüz-ü sâminde şekl nokta-i şin
Re’s-i cebbar adı seh necm-i nihan Burc-u cevzada bîstemde ayan
Beş buçuk saat ol şeb etse mürur Hüna altıncı nokta ede zuhur
Nokta-i maşrıkın şimaline bak Noktadan on sekiz derece ırak
İki yıldız şimal ve garbı kebir Seretan cüz’-ü hamisinde münir
Bekle beş saat ol şeb ile nigâh Göresin tâ zıra’-ı heftem mâh
Nokta-i maşrıkın şimaline git Noktadan kırk derece tahmin et
İki rûşen sitâredir be akab Garbı şuara-yı Şâmi’dir bel’akab
Oldur ol şimali bir yıldız Seretandan beridir on sekiz
Olsa saat yedi o şeb-i kâmil Görünür nesre heştem menzil
Nokta-i şarkın şimaline gel Her yirmi beşinci cüzünü al
Hurde encümden öbür paresidir Çâr necm murabba arasındır
İsmi şura-yı yemanîdir bil Hem esed evvelindedir çün hasıl
Sekiz saat ol şeb etse güzar Görünür tarafa tâsi ile nazar
Nokta-i maşrıkın şimalinden Hem otuzuncu cüzü kemalinden
İki yıldız biri eseddendir Esedin on beşinde heşt rûşendir

Ve nîm saat ol şeb etse mürur Aşır-ı mah cebhe ede zuhur
Nokta-i maşrıkın şimalini al Ta yirmi beşinci cüzüne gel
Bir muavvec hat üzere dört kevkeb Ol cenubu azim ve ruşen hep
Oldu kalb'ül-esed büyük yıldız Hem esedden biri yirmi sekiz
Olsa saat dokuz buçuk o seher Zîredir on birinci doğa meğer
Nokta-i maşrıkın şimaline var Kıl yirmi beşinci cüzde karar
Koşa yıldız cenubîdir ruşen Sünbüle on beşi ona mesken
Çün doğar gün onunla bil doğa Noktadan sarfa kırk şimal iva
Sarfa ol necmi ol kadarın On ikinci menazil-i kamerin
Horde encüm muhit oldu nişan Sünbüle âhiridir ona m ekan
Oldu iva beş encüm ruşen Tuttu mizanın on beşinde vatan
Çün menazilden on üçüne heman Maşrıkından o şeb bilindi mekan
Bâkisin mağrib ile bil o zaman Mağribe bak o şeb hem eyle nişan
Çünkü bir saat ol şeb ede gûzar Menzil-i çârd hem ufukta gider
Nokta-i mağribe nazar hoş kıl Batar onda semak eazli bil
İsmidir fahz-ı sünbüle ey can Resmidir bîst-i pençem tâ kim mizan
İç saat ol şeb ede duhul Panzed hem gufre ancak ede nüzul
Nokta-i mağribin şimalini al Her yirmi sekiz derecede kal
Bir mukavves hat üzere üç kevkeb Yeridir cüz-ü evvel akreb
Hem bir ismi samek ramh'dır İstü ramh ve kendi çârıhdır
Çâr menzil ala't-tevali ol On beşinden evvel ede pes nüzul
Rübue saat olsa ol şeb hub Şânezd hem zebane ede gurub
Nokta-i mağribin gurubuna var Ondan on dokuzuncu cüzüde biter
İki yıldız mukabil ve berrak İkkinin arası bir mızrak
Hem bir ismi de pele-i mizan Burc-u akreb önüdür ona mekan
Çün iki saat ola şeb târ Oldum eklil on yedinci batar
Nokta-i mağribin cenubuna bak Noktadan otuz derece ırak
Yer var bî hat üzere üç kevkeb Ruşeni oldu cebhe'tül-akreb
Akreb oldu bir ismi hem ey yar Burc-u akrebde cây-ı bîst çıhar
Bekle saat iki buçuk ola tâ Hejde hem kalb-i akreb onda bata
Nokta-i mağribin cenubunu bul Otuz üçüncü cüzü garbım bul
Bir mukavves hat üzere üç kevkeb
Sâdis burc-u kavs ona matlub Kalb-i akreble bile şöyle varıb
Nokta-i mağribin cenubuna bak Noktadan kırk dokuz derece ırak
Koca yıldızdır ikisi berrak Buldu kavsın yirmisinde durak
Bekle dört saat ol gece oturup Bîstemdir niayim ide gurup
Nokta-i mağribin cenubunu bul Otuz üçüncü cüzüdür ona yol
Çâr necmi sağar ve çârı kibar Tuttular cedî evailinde karar
Dahi beş saat ol şeb uyuma tâ Kim yirmi birinci belde bata
Nokta-i mağribin cenubunu al Ta yirmi sekiz dereceye gel
Kıta-i çarhdir ki sâde olur Encüm etrafına kılade olur

Her bir adı kıladedir ey can Evsat-ı cedî burcun etti mekan
Ger yedi saat olsa şeb-i rayih Bata bist ve düm adı zâbih
Nokta-i mağribin cenubunu al Ondan on sekizinci cüzde kal
İki yıldız şimalidir a'zam Bir küçük necm anınla adı ganem
Zâbih anı eder gibi kurban Ol devl üçüne oldu mekan
Heft ü nîm saat ol şeb olma melül Bîst ve sevm belidir ede nüzul
Nokta-i mağribin cenubunu nice Noktadan say yirmi üç derece
İki ruşen sitaredir ki karib Bir küçük yıldız aralıkta garib
Ol küçük yıldız ol şimale yakın Delvin on dördüdür mekanı hemin
Ger dokuz saat ol şeb etse güzar Bist ü çârem suud o demde gider
Nokta-i mağribin cenubunu bul Cüz-ü sâmin ufuktadır ona yol
Bir mukavves hat üzere üç yıldız Delv burcunda cây on sekiz
On buçuk saat ol şebeyle nazar Ahbih ü bist ü pençemine seher
Nokta-i mağribe garib ve cenub Çâr kevkeb üçü müselsel olup
Râbii sa'd ve hem redif ana nâm Hâmisi burc-u hutu kıldı makam
Şarka bak hem o akşam et tevfik İrtifaiyle her birin tahkik
Kim mukaddem dahi muahhar hem Doğalar şems batmadan akdem
Bir buçuk saat akşama var iken İkisi dahi doğmuş ola maan
Nokta-i maşrıkın şimalinden Bist ü pençem cüz' kelalinden
Doğa fer'i mukaddem onda ayan Aslı bir necmdir cenubu heman
İkisinin arası bir mızrak Hatdan panzdehem o ferğa durak
Nokta-i maşrıkın şimaline git Her otuz bir derece tahmin et
Onda doğmuş ola muahhar nur Ferği aslından akdem ede zuhur
İki yıldız ki suudu bir mızrak Ferği hut âhirinde hoş burak
Şarka bak bul o şeb mahall-i ışa Doğmuş yirmi sekizinci raşa
Kalmış iken guruba bir saat Şarktan doğmuş ola ol rahat
Nokta-i maşnkın şimalinden Hem otuzuncu cüz kemalinden
İki yıldız ki şarkı ve garbı Saf-ı encümledir sefine gibi
Şekl-i ehlilcidir ol güya Hem hamel on beşindedir hâlâ
Nıfs-ı burc-u hamelde olsa muhak Meh güneşten bu resme ola ırak
Menzil-i ûla olur şeratin Hem bu tetib ile raşaye değin
Çün yirmi sekiz gün içre kamer Bu menazilden ede cümle güzar
Ol yirmi sekiz günüyle gece Hem geçer şems günde bir derce
Çün yirmi dokuz buçuk gün olur Şems ile hem kamer muhakı bulur
Ol sebebedeb bir ay yirmi dokuz Gün hesap olunur öbür ay otuz
Badehü her ne şeb kılınsa murad Bu menazil tamam olur tâdad
Olduğun gece şemse bir derece Kim ne burcun kaçındadır o gece
Kıl hesab ibtida-yı mizandan Bil ne miktarı geçti şems ondan
Gece bir burcu iki saat o dem Hep menazil doğup batar akdem
Pes her on beş gecede bir saat İleri sâbitan eder sürat
Kim güneş her gün iki kursu kadar Seyr edip şarka geç guruba gider

*Her ne geçse buna kıyas olunur Bu hesap üzere cümlesi bulunur
n geçer ems evvel ol hamele Emr ber aks olur kolaylı gele
Maşrıktan ayan olan kevkeb Mağribiyle bilinmek olur hep
Mağribinden beyan olan el'ân Maşrıkından bilinmeli o zaman
Nerden doğa karşısında batar Kande batsa mukabilinde doğar
n menazil bilindi bi't-tayin On iki burcu bundan et tahmin
Ta ki seyyar ve sabit ola ayan Kim ne kevkeb ne burcu kıldı mekan
Hoş bilindi kevakib ey Hakkı Seyr et eflâki fikr kıl Hak'kı*

(Haberî, Allah adıyla başlarız. Güneş ile ayı takdir kıldı. Hamd Allah için, salavat Habibine, güneş ve ay hoş hareketler eyledikçe. Sonra Hakkı, ey sözümü dinleyenler, der. Bu kitap astronomlar sözünceidir. Saygın kitabı nazım kıldım. Ay menzillerinin ismini dedim. Bütün beyitleri yüz doksan oldu. Ey can, yıl bin üç yüz altmış beş idi. Sekizinci felek ki on ikiye bölünür. Her bölükte otuz pay bulunur. On iki burcu on iki ay olur. Üç bahar olur, dahi yaz olur. Üçü son bahar olur, üçü dahi kıştır. Dört mevsim, on iki ay olmuştur. Birinci mart, ikinci nisandır. Üçüncü mayıs, dördüncü hazirandır. Beşinci temmuz oldu, altıncısı ağustostur. Eylül yedinci hesaplandı, sekizinci ekim, dokuzuncu kasım oldu. Kış; aralık, ocak ve bir de şubat oldu. Burçlar ortasına gün gelmeden, on gün önce rumî aylar biline. On iki burca adlar bunlardır: Koç, Boa, ve İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazî, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık. Koç, yıl başı sayılır. Çünkü altı burç, otuz payı geçmiştir. Yılın günlerini üç yüz altmış beş bil. Resimlerin parçası sekizinci felektedir. Bütün sabit yıldızlar ondadır. Doğuya dönüşü hızlıdır. Hep doğuş ve batış o dönüştür. On iki burç yirmi dört saat içre bir dönüşü rahat tamamlar. Burcun yarısı yarım saat döner. Saat on beş derecedir. Dördüncü felekte gün süslenmiştir. Yer üstünde kıymetli taşlardır. O felek, güneş seyrini devreder. Onda yıldız ve güneşten başka yoktur. Gün, her gün batıdan doğuya gider. Göğün, üç yüz altmış beş derecesinden bir derece güneş günde seyr eder. Böylece ay da bir burcu kateder. Her ay birine geçer. Yıl tamamında yerine gelir. Eşitlik çizgisinde, gece ile gündüz eşittir. Bu, enlemi kırk olan yerde ola. Oğlak'a gelse, gün aydındır. O zaman, en soğuk günlerin başlangıcıdır. Gecenin saati o zaman on beş olur. Gündüzün saati dokuzu bulur. O zaman gece, gündüzden altı saat alır. Üç gün üç gece bir karara kalır. Sonra gün yavaş yavaş uzar. Ta Koç evvelini bu güneş bulur. Gün Koç'a nakledende, gece gündüz eşitliğine gele. O zaman gün doğandan bitene dek, noksansız on iki saat ola. Gün bitenden doğana dek gece de, on iki saat ola, eksik olmaya. Hem yine gün gün uzar. Yengeç evvelini güneş ki bulur. Günün saati o günde on beş olur. Gecenin saati dokuzu bulur. O zaman gündüz, geceden altı saat alır. Üç gün üç gece o kararda kalır. Sonra gün gün gece uzar. Ta ki Terazî'nin evveline gelir. Terazî'nin başlangıcına gün gelse gece ve gündüz de o gün beraber olur. Çünkü Koç evveliyle bu, birdir.

Doğru ve batı, ikisine bir yerdir. O hâlde yine gün gün gece uzar. Ta Güneş Oğlak'ın evveline gelir. Bu yılda bir yol daimi dönüştür. Mim enleminde bu hâlde durmaktadır. Dördüncü felekte Güneş her nicedir? Ay da bu felekte öyleceidir. Birinci felekte Ay, aynadır. O bizzat parlak ve yoğundur. Güneşin ışığı sürekliedir. Güneş ile ayın nuru devamlıdır. Ay, karanlık ve yuvarlaktır. O güneşten yana ışıklıdır. Yeri çünkü yerle güneşin

arasıdır. Yere doğru çakışma, karasıdır. Ertesi gece, hilâl görünür. Nurlu yandan bize hayal görünür. Gün gün Ay, Güneş'ten ırak olup yere doğru yüzü berrak olur. Dördüncü menzilini Ay gitse, Güneş ve ay arasına yakın ola yer. Güneş ile Ay hoş karşılıklı olur. On dördü görünür, olgun olur. Çünkü bu Ay Güneş'in aynasıdır. Gece karanlığını salt nur eder. Ay da Güneş'e yakın oldukça, azar azar görünür nirsuz yer. Parlak güneşi bulduğunda, bize doğru donuk yanı döner. Bu, ayda bir yol sürekli devridir. Bu çakışma ve bu dolun aydır. Gün on iki burcu bir yıl keser, Ay bir ayda hepsini kateder. Batıdan doğuya Ay da dolaşır. Günde on iki derece yer oluşur. Güneş ile Ay çakışmayı bulur, ertesi gece Ay önce olur. Günde on iki parçayı o Güneş geçer. On iki burç, yirmi sekiz ölçer. O hâlde menziller yirmi sekiz olur. Her birine nişanı, yıldız olur. Her nişanın bir adı ve resmi var. Ey dost, tertiplenmiş say, yeriyle bil. (Burada tali yıldızların adları sayılıyor.) Gök yüzünde ayın menzillerini bilmek istersen, geceye bak. Gözle hem parlak güneşi. Terazî'nin başlangıcını bulduğunda, güneş ufukta görüldüğü gün, doğu noktası odur, nişan eyle. Hem o gün ufukta batanda, batı noktası o yeri bil. İki yandan iki nokta ortasını al, güney ve kuzey noktalarını nişan kıl. Bu dört nokta ortasını tahmin kıl, ufuktan sekiz nokta belirle. Ufku üç yüz altmış ayak farz et. O hâlde doğu ve batıya ondan say. Kırkinci enlemde menziller, o ufuktan bu resme doğru doğa bata. Yarım saat evvel gece geçse, menzillerin başlangıcı ortaya çıka. Doğü noktasının kuzeyinden, hem yirminci parçayı hilâlinden, iki parlak yıldız yüksektir; biri güneyde, biri kuzeydedir. İkiisi arasını bir zira say, yirmi sekiz; Koç'tur, onlara yer. O güneydeki sabittir. Bir küçük yıldız, adı bâtuhtır. İki parlak yıldızdan geri ola biraz. Betûn de ayın ikinci menzili. Doğü noktasının kuzeyine bak. Noktadan kırk derece ırak doğa. İç küçük yıldız, üçgen var. Boğa burcunun önünde karar kıldı. Çünkü o gece iki saat geçse, üçüncü menzilde İlker ortaya çıkar. Doğü noktasının kuzeyinden, otuz derece bitiminden başak şeklinde altı yıldızdır. Boğa'nın yirmi dördü bellidir. O gece üç saat ve çeyrekte hemen, dördüncü menzile deberân doğa. Noktadan on sekiz derece kuzey, o durumda beşinci yıldız doğar. Dal şeklinde beş yıldızdır, İkizler'de yeri sekizdir. O gece dört buçuk saat, hücum etme, beşinci menzil huka doğa. Doğü noktasının kuzeyi, sekizinci parçada, şının noktası şeklindedir. Başu cebbar, adı üç gizli yıldız. İkizler burcunda gözle; o gece beş buçuk saat geçse, hüna altıncı nokta zuhur ede. Doğü noktasının kuzeyine bak; noktadan on sekiz derece ırak, kuzey ve batısı büyük iki yıldız, Yengeç'in beşinci parçasında parlak. Beş saat bekle o gece ile uyanık, yedi arşında ayı göresin. Doğü noktasının kuzeyine git, noktadan kırk derece tahmin et, iki parlak yıldızdır hemen sonra. Batısı, Şam şairlerinin sanıdır.

Odur, o kuzeyli bir yıldız. Yengeç'ten beridir on sekiz, saat yedi olsa o gece tam görünür sekiz seçkin konak. Doğü noktasının kuzeyine gel, her yirmi beşinci parçasını al, küçük yıldızlardan bulut parçasıdır. Dört yıldız karenin arasındır. Adı Yemen şairleridir, bil. Hem Aslan evvelindedir hasıl çünkü, sekiz saat o gece geçse, görünür tarafa dokuz kere bak. Doğü noktasının kuzeyinden, hem otuzuncu parçası bitiminden iki yıldız; biri Aslan'dandır, Aslan'nın on beşinde parlaktır; sekiz ve yarım saat o gece geçse, ayın onuncu yüzü ortaya çıkar. Doğü noktasının kuzeyini al, ta yirminci parçasına gel. İniş çıkışlı bir çizgi üzere dört yıldız, güneyi büyük ve ışıklı hep oldu Aslan'ın yıldızı büyük yıldız. Hem Aslan'dan beri yirmi sekiz olsa saat dokuz buçuk o seher, ziredir on birinci doğa meğır, doğü noktasının

kuzeyine var, kıl yirmi beşinci parçada karar. Koşa yıldız, güneylidir parlak, Başak on beşi ona mesken. Çünkü doğar onunla gün bile. Noktadan doğuya kuzeye farkı iva, sarfa o yıldızı, o kadarını ayın on ikinci menzili küçük yıldız kuşattı, nişan Başak sonudur ona mekân. Oldu iva beş yıldız parlak. Terazî'nin on beşinde mekân tuttu. Menzilden on üçüne hemen doğuşundan o gece bulundu mekân. Kalanını batı ile bil o zaman. Batıya bak o gece, hem de nişan eyle. Çünkü o gece gece, dört menzil de ufukta gider. Batı noktasına iyi bak. Batar onda Balık silâhsız bil. Adı Başak'tır ey can. Resmi yirmi beş Terazî'dir ta ki üç saat o gece gire. Hem gufre on beşte ancak iner. Batı noktasının kuzeyini al, her yirmi sekiz derecede kal. Bir kavisli çizgi üzere üç yıldız, Akrep'in birinci parçası yendir. Bir adı semak-i ramihtir. Üstü mızrak ve kendi yaralayıcıdır. Dört menzil, burçlar sırası üzere, on beşinden evvel ine. İşte çeyrek saat o gece, güneş parlayarak batar. Batı noktasının güneyine var, ondan on dokuzuncu parçada batar. İki yıldız karşılıklı ve berrak, ikinin arası bir mızrak, bir adı da Terazî pelesi, Akrep burcu önüdür ona mekân. O gece iki saat karanlık olur. Tac oldum, on yedinci batar. Batı noktasının güneyine bak, noktadan otuz derece ırak yer var. Aynı çizgide olmayan üç yıldız, ışıklısı Akrep'in cephesi oldu. Ey dost, bir adı da Akrep oldu. Akrep burcunda yirmi dört yer, bekle saat İki buçuk ola ta on sekiz, hem Akrep'in kalbi onda bata. Batı noktasının güneyini bul. Otuz üçüncü parçasının batısını bul. Kavisli bir çizgi üzere üç yıldız. Altıncı Yay burcu ona tâliptir. Akrep'in kalbiyle birlik şöyle varıp, batı noktasının güneyine bak, noktadan kırk dokuz derece ırak koca yıldızdır, ikisi berrak, buldu Yay'ın yirmisinde durak. O gece oturup dört saat bekle. Yirmidir ay durağı bata. Batı noktasının güneyini bul, otuz üçüncü parçasıdır ona yol. Dört yıldızı küçük, dördü büyüktür. Oğlak evvelinde karar tuttular. O gece beş saat daha uyuma, ta ki yirmi birinci belde bite. Batı noktasının güneyini al, ta yirmi sekiz dereceye gel, felek kuşağıdır ki sâde olur, yıldız etrafına gerdanlık olur. Ey can, her bir adı gerdanlıktır, Oğlak burcunun ortasını etti mekân. Şayet gece yedi saat gidici olsa, bata yirmi iki, adı zâbih.

Batı noktasının güneyini al. Ondan sekizinci parçada kal. Kuzeyde iki yıldız büyüktür. Bir küçük yıldız, adı koyun. Zâbih onu kurban eder gibidir... Kova burcu üçüne mekân oldu. O gece yedi buçuk saattir, üzülme. Yirmi üç inince yutucudur. Batı noktasının güneyini nice noktadan say yirmi üç derece. İki aydınlık yıldızdır ki yakın, bir küçük yıldız aralıkta garip. O küçük yıldız kuzeye yakın, yeri Kova'nın on dördüdür. Eğer o gece dokuz saat geçse, yirmi dördüncü yükseliş o demde gider. Batı noktasının güneyini bul. Sekizinci parça, ufukta ona yoldur. Kavisli bir çizgi üzere üç yıldız, Kova burcunda yer on sekiz. On buçuk saat o geceyle bak, ahbih yirmi beşine seher batı noktasına yakın ve güney dört yıldız, üçü üçgen olup, dördüncü saad ve de redif ona ad. Beşincisi Balık burcunu kıldı makam. Doğuya bak hem o akşam tevfik et yükselişiyle her birini incele ki, önceki dahi gecikmiş hem doğalar Güneş batmadan önce. Akşama bir buçuk saat varken, ikisi birlikte doğmuş ola. Doğu noktasının kuzeyinden, yirmi beşinci parçanın bitiminden doğa önce bir kolu açıkça. Aslı bir yıldızdır, güneyi hemen ikisinin arası bir mızrak, Balık'tan on beş hem o şubeye durak. Doğu noktasının kuzeyine git, hem otuz bir derece tahmin et, onda gecikmiş nur doğmuş ola. Kolu aslından önce ortaya çıka. İki yıldız ki uzaklığı bir mızrak. Kolu Balık sonunda hoş burak. Doğuya bak, yatsı yerini bul, doğmuş yirmi sekizinci serpinti,

guruba bir saat kalmış iken. Doğudan doğmuş ola o rahat. Doğu noktasının kuzeyinden, hem otuzuncu parça bitiminden iki yıldız ki doğu ve batısı gemiler gibi dizili yıldızlarladır. Şekilleri sanki yumurta biçimindedir. Hâlâ hem Koç on besindedir. Koç burcunun yansında çıkışsa ay, güneşten bu resme ırak ola. İlk menzil işaretleri olur. Bu tertip ile raşaya kadar, yirmi sekiz gün içre Ay bu menzillerden hep geçe. O yirmi sekiz günüyle geçer Güneş de geçer günde bir derece. Çün yirmi dokuz buçuk gün olur, Güneş ile ay çakışır. O sebepten bir ay yirmi dokuz gün hesap olunur, öbür ay otuz. Sonra her ne gece istense, bu menzilin sayılışı tamam olur. Güneş’e bir derece olduğun gece ki ne burcun kaçındadır o gece, hesap kıl Terazi’nin başlangıcından. Güneş ondan ne miktarı geçti bil. Bir burcu iki saat geçe o dem hep menziller önce doğup batar. Şu hâlde her on beş gecede bir saat ileri, sabit yıldızlar hızlanır ki güneş her gün iki kursu kadar seyredip doğuya, batıya geç gider. Her ne geçse buna oranlanır, bu hesap üzere hepsi bulunur. Ne zaman Güneş Koç’un evveline geçer. İş ters olur, kolaylı gelir. Doğudan çıkan yıldız, batısıyla bilinmek olur hep, batısından açıklanan el’an doğusundan bilinmeli o zaman. Nerden doğa, karşısında batar. Nerde batsa karşısında doğar. Menziller belirlemeyle bilindi. On iki burcu, bundan tahmin et. Ta ki gezegen ve sabit ola ayân. Ne yıldız, ne burcu mekân kıldı? Yıldızlar hoş bilindi ey Hakkı, felekleri seyret, Yaradan’ı fikir kıl.).

Dördüncü Madde: Burçlar feleğinin ve onda olan yıldızların uzaklık ve cisimlerini bildirir.

Rasatçılar, geometriciler ve matematikçiler, yıldızların ve feleklerin cisim ve uzaklıklarını kesin kanunlar ile hesaplarında görüş birliğine varmışlardır. Büyük feleğin yüzeyinin uzunluğunun mesafesini ki burçlar feleğinin yüzey yumruluğunun uzaklığıdır, âlemin merkezinden yaklaşık olarak otuz üç bin kere bin ve beş yüz yirmi beş bin sekiz yüz seksen bir fersah bulmuşlardır. Her bir fersahı üç mil ve her bir mili üç bin zira, otuz iki parmak genişliği kadar farz ve takdir kılmışlardır. Her bir parmağı, altı arpa eni kadar ve her bir arpayı, atın altı kılı miktarı itibar edip; cisimler âleminin uzaklığının hesabını bilmişlerdir. Burçlar feleğinin dip yüzeyinin bu merkezden uzaklığını takriben otuz üç kere bin ve beş yüz on bin dört yüz elli fersah ve burçlar feleğinin kalınlığını takriben on beş bin dört yüz otuz bir fersah bulmuşlardır. Sabit yıldızları altı ayrı kısım bulup; birinci değer, ikinci değer, üçüncü değer, dördüncü değer, beşinci değer ve altıncı değer diye adlandırmışlardır. Birinci değer tabakalarını, burçlar feleğinin kalınlığına mutabık ve eşit on beş bin dört yüz otuz bir fersah bulup; yıldızların cisimlerinin miktarını yer küreye oranla açıklamışlardır. Birinci değer cisimlerini takriben altı buçuk yer cismi kadar ölçüp ve farz edip; ikinci değer cisimlerini beş buçuk yer cismi miktarı; üçüncü değer cisimlerini dört buçuk yer cismi miktarı; dördüncü değer cisimlerini üç buçuk yer küre gibi ve beşinci değer cisimlerini üç buçuk ver küre kadar; altıncı değer cisimlerini bir buçuk yer yuvarlağı miktarı bulmuşlardır. Bunları geometrik delillerle ispat edip, hesabını almışlardır. Bütün sabit ve gezegenleri, kendi yerlerinde belirli bir hareket ile merkezleri çevresinde hareket eder ve döner görüp “Feleklerde duran hiçbir şey yoktur” mazmununca işin sırrına ermişlerdir.

Yaratıcı, hakim ve kudretli olan Allah münezzehtir. Büyüklüğünün celaletine ve kudretinin nedenine aklın idraki erişmez.

Üçüncü Bölüm

Yedinci göğün yapısını ve onda olan Zühal (Satürn) feleğini altı madde ile bildirir.

Birinci Madde: Zühal yıldızının temsilci feleğini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yedi gezegenin biri Zühal feleğidir ki Ay feleğinden itibaren sayılınca yedinci felektir. Güneş feleğinin üzerinde bulunup, yüksek felekler adıyla şöhret bulmuş olan üç feleğin en büyüğü ve en yükseğidir. Zühal yıldızı, geyvan lakabıyla lâkaplanıp, astronomlar ona büyük uğursuz, hızlı hindi demişlerdir. Bu felekte Zühal'den başka yıldız yoktur. Bu feleğin hâkimi sadece Zühal'dir. Müşteri yıldızı, en büyük saadet; Merih cellât görünüşlüdür, ona küçük uğursuz demişlerdir. Fakat küçük saadet olan güzel yüzlü Zühre'dir. Zühal ve karışık sofra görünümlü Utarit, güzel yüzlü Güneş feleğinin altında karar kılmalarıyla iki aşağılıklar olarak adlandırılıp; üç yüksek ve iki alçak denilip, hepsine başka bir nam ile beş şaşırmış derler. Işıklı Güneş'e büyük ışıklı, güzel görünümlü Ay'a küçük ışıklı denilip; hepsi de yedi gezegen namıyla meşhur olmuştur. Astronomlar, Zühal yıldızı için üç adet felek ispat edip; birinci felek ki küllî felektir, merkezde, eksende, kutupta, kuşakta ve harekette burçlar feleğine benzediği için buna temsilci felek demişlerdir. İkincisi, merkez dışı felektir ki temsilcinin altında iki paralel yüzeyde bulunup, dönüş merkezi dayanıklı olduğundan buna taşıyıcı felek demişlerdir. Üçüncü feleğe döndürücü felek derler ki Zühal yıldızı onun tarafında çakılmış olup; döndürücü felek kendi merkezi üzere hareketiyle döndükçe, Zühal'i hareket ettirip döndürdüğü için buna döndürücü felek demişlerdir.

Temsilci felek, küllî felektir. İki paralel yüzeyle çevrili yuvarlak bir cisimdir. Yüksek yüzeyi üstünde olan sabit yıldızlar feleği, onun çukur yüzeyine ve alt yüzü altında olan Müşteri feleğinin yumru yüzeyine teğettir. Bu feleğin üstünde ve altında bulunan diğer küllî felekler gibi büyük feleğin hareketine uyup; ilk hareket ile âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya hareket eder. İkinci olarak, kendi hareketiyle âlemin merkezi çevresinde, sekizinci feleğin hareketi kadar, batıdan doğuya yavaş yavaş gider. Anlatılan bu feleğin altında olan felek küreleri dahi aynı şekilde doğuya yönelik hareketle vasıflı olup ve bizzat da batıya yönelik hareketle vasıflanmışlardır. Açıklaması gelecektir.

İkinci Madde: Zühal yıldızının merkezinin dışındaki feleğinin yapısını bildirir.

Astronomlara göre yedi gezegen yıldızda sonradan ortaya çıkan çeşitli işlerin sıraya konması ve düzlenmesi, küllî feleklerin içlerinde cüz'î ve ikinci feleklerin çeşitli dönüş ve tavırlarının ispatı gerekir. Zühal yıldızının durumunun nizamı için temsilci feleğin cisminin içinde yani iki paralel yüzeyle kuşatılmış olan gövdesi içinde taşıyıcı namıyla ikinci bir felek takdir etmişlerdir. Bu takdir olunan ikinci felek yeri içine alan ve merkezi, âlemin merkezinden kendi çapının parçalarıyla altı buçuk derece uzaklık ile en üst tarafında, dış iki paralel yüzeyle kuşatılmış küre bir cisimdir. Bu kürenin yumru yüzeyi ilk feleğin yumru yüzeyiyle bir noktada temas etmişlerdir ki o nokta doruk adıyla adlandırılmıştır. O nokta âlemin merkezine oranla en uzak noktadır. Zühal yıldızı o noktaya geldikte; yerin merkezinden oldukça uzak ve yüksek olmuştur. Bunun gibi bu ikinci feleğin iç yüzeyi, birinci feleğin iç yüzeyine doğu noktasında teğettir. Onoktaya etek adı verirler. Bu nokta, âlemin merkezine oranla en yakın noktadır. Zühal yıldızı bu taşıyıcı feleğin hareketiyle bu noktaya geldikte; yerin merkezine oldukça yaklaşmış ve alçalmış olur. Şu hâlde bu hareket ettirme takdirince o ilk

felekten bu taşıyıcı namıyla meşhur olan ikinci felek ayrılıp bu surette boşaldıkta, ilk felekten zorunlu olarak değişik kalınlıkta iki küre geriye kalır ki biri ikinci feleği içine alır, biri ikinci felekten boşalır. Taşıyıcı feleği kuşatan kürenin ince tarafı doruk noktaya, kalın tarafı eteğe doğrudur. Öteki kürenin kalın ve ince tarafı bunun tersinedir. Bu iki kürenin temsilci feleği tamamlamakta katkıları olduğundan birine dolanın tamamlayıcısı ve birine boşalanın tamamlayıcısı adını vermişlerdir. Her feleğin özel bir hareketle dahi hareketi kararlaştırılmış olup; kendine özel eksen ve kutuplar üzerinde deveran edip dönüşünü tamam etmek kesin bir iş olmakla; Zühal feleğinin taşıyıcı feleği, burçlar feleğinin altında, temsilci feleğin altında kendi hareketiyle batıdan doğuya hareket edip yıldızları kendisiyle beraber hareket ettirir. O hâlde Zühal yıldızı onunla gidip, on iki burcun her birinde iki buçuk yıl ikamet edip; yirmi dokuz yıl beş ay altı günde bir devresini tamamıyla tamamlar. Taşıyıcı felek, yerden çok uzak ve dairesi geniş olmakla; Zühal yıldızının hareketi, altında bulunan diğer gezegenlerden ağır görünür. Allah her şeyden münezzehdir.

Üçüncü Madde: Zühal yıldızının döndürücü feleğini bildirir.

Astronomlar yine yıldızların durumlarının tanzimi için bu kadar miktarla yetinmeyip ancak Güneş'te merkez dışı olan bir başka ikinci felekten söz etmişlerdir. Fakat diğer gezegenlerde yeri içine almayan küçük gezegenler tespit edip bunlara döndürücü felekler adını vermişlerdir. Şimdi Zühal'in döndürücü feleği, Zühal'in temsilci feleğinde yeri içine almayan bir küçük felektir ki yıldızın kendisi, taşıyıcı ve merkez dışı olan ikinci feleğin kuşağında yerleşmiştir ki çapı, taşıyıcının iki yüzeyine teğettir. Döndürücü felek tek bir yüzeyle kuşatılmış bir küredir. Taşıyıcı feleğin içinde, kendi mekânında belirli bir hareketle batıdan doğuya yani burçlar sırası üzere dönüp; bir tarafında iki kutbu arasında çakılmış olan Zühal yıldızını da döndürür. Bu döndürücü felek, kendi merkezi çevresinde batıya doğru hareketiyle bir gün bir gecede kendi kuşağının üç yüz altmış derecesinden bir dereceye yakın hareketiyle, bu yıldızı Güneş'in ortasına uygun hareket ettirir ki yılda bir kere devresini tamam eder. Buna yıldızın değişik hareketi derler.

Zühal, bir yüzey ile çevrili bir yuvarlak cisimdir. İçi dolu ve ışıklıdır. Zühal, döndürücü feleğin içindedir ki yıldızın yüzeyi, döndürücü feleğin kuşağı üzerinde onun yüzeyine ortak bir noktada teğet olmuştur. Yani Zühal'in cismi, döndürücününkine tamamen temas etmiştir ve taşıyıcının bir tarafında döndürücü feleğin hareketi gibi belirli bir sıra üzere Zühal yıldızının dahi kendi merkezi etrafında dönücü olduğunu rasatçıların çoğu görmüşlerdir. Çünkü Zühal feleğinin durumu özetle yazılıp ve parçalarının tertibi takrir ve yapısı ve şekli bu kadarca beyan ve tasvir olunmuştur. İmdi bu oran ile bunun boşluğunda olan Müşteri feleğinin ve onun içinde olan Merih feleğinin ve Güneş feleğinin içinde bulunan Zühre feleğinin şekil ve durumlarını her yönleriyle, bu Zühal feleğine benzerliklerinden, tamamıyla bilinmiştir. Fakat bunlardaki üç feleğin hareketleri değişik ve yıldızlarının nitelikleri farklı; uzaklık ve cisimleri farklı olmakla; her birinin hareketlerinin miktarlarını, yıldızlarını ve sıfatlarını, uzunluklarını ve yuvarlak cisimlerini birer bölüm ile açıklamak ve kendilerine özgü özelliklerini bildirmek lâzımdır.

Dördüncü Madde: Zühal yıldızının düz gitme, durma, yavaşlama ve süratini; geri dönmesini ve şaşkınlığını; Güneş ile olan bağlantı ve Güneş'e yaklaşmasını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yedi gezegenden Güneş'le Ay'dan başkasına yani üç yüksek ile bir alçağa, beş şaşırılmış denilmesinin sebebi; kâh düz, kâh yavaş giderler, kâh durur, kâh geri dönerler.

Yine bazen durup yavaş yavaş hareket ederler, bazen da düz ve süratli giderler. Bu durumların açıklanması budur ki: Döndürücünün doruğunda oldukta; kendi merkezi, döndürücünün merkezi hareketine, burçlar sırası üzere uygun görüp yıldız, hızlı hareket eder görünür. Yıldız, döndürücüye bir miktar meylettikte; düz hareket eder. Eteğe inmesi hâlinde, kendi merkezi inişte olduğu için hareketi görünmez olup yıldız duraklar görünür. Yıldız, döndürücünün eteğine yakın oldukta; kendi merkezinin sıraya aykırı hareketi, döndürücünün merkezi, taşıyıcının hareketiyle uygunluk üzere olmayıp iki hareket birbirine karşı olduğu için yıldız durur görünür. Yıldız, eteğe indikte; kendi merkezinin hareketi, döndürücünün merkezininkinden fazla olduğu için yıldız, geriye döner görünür. Yıldızın dönüşü tamam olup, iki hareket yine eşit geldikte; ikinci kez durur görünür. Bu duruştan sonra yükselme hâlinde kendi hareketi yine görünmez olur. Yıldız yine yavaş hareket eder görünür. Bu yavaş hareketten sonra yine düz hareket eder görünür. Halbuki yıldız, kendi dönüşünde düz hareket devresini ihtilafsız tamam eder. Çünkü, feleklerin ve yıldızların hareketleri, kendi küreleri kuşağına oranla ebediyen basit ve benzerlidir. Yıldızın geriye dönüşünden önceki durağına ilk makam, sonrakine ikinci makam derler.

Zühal yıldızının geriye dönüşü dört ay, düz hareketi sekiz ay ve yirmi gündür. Güneş'e oranla beş şaşırma bağlantı ve yaklaşma sonradan meydana çıkmıştır. Zühal'in, döndürücüsünün orta yerinden kendi merkezine uzaklığı; Güneş'in merkezinin burçlar feleğinden olan orta yerinden döndürücünün merkezinin orta yerinin uzaklığı gibidir. Zühal yıldızı, döndürücüsünün ortasının doruk noktasında bulunduğu hâlde, hep orta bir yakınlıkla Güneş'e yakın olur. Çünkü Güneş'in merkezi, döndürücünün merkezinden uzak oldukça, döndürücünün orta zirvesinden yıldızın merkezi dahi Güneş'in uzaklığı kadar uzak olur. Ta Güneş, döndürücünün merkezine karşı oluncaya kadar yıldız dahi döndürücünün eteğine iner. O hâlde Zühal yıldızının Güneş ile uzaklık ve yakınlığı, döndürücüsünün zirvesinde bulunduğu hâlde uygun olur. Güneş ile karşılıklı olması, döndürücünün eteğinde bulunduğu hâlde olur.

Müşteri ve Merih yıldızlarının dahi Güneş'le bağlantıları bunun gibi bulunur. Her biri kendi bölümünde anlatılacaktır. Zühal yıldızının her iki yaklaşması arasında olan müddeti, bir yıl on üç gündür. Çünkü her üç yüz yetmiş sekiz günde bir kere, burçlar feleğinde, Güneş'in mekânına gelip bu yüzden görünmeyip yakın olması itibariyle bu duruma iki gezegenin çakışması ve Güneş'e yaklaşması denilmiştir. Zühal yıldızının taşıyıcı feleğinin, burçlar kuşağından güneye ve kuzeye ikişer buçuk derece eğilimi mevcut iken döndürücü feleğinin dahi zirvesi ile eteği, eğilimli feleğinden kâh güneye kâh kuzeye dört buçuk derece kadar eğilimli olduğundan; bu yıldızın seyrinde enlem değişikliği bulunup, şaşırma gibi görünüp bundan dolayı şaşırma olarak adlandırılmıştır.

Beşinci Madde: Zühal yıldızının doruk ve etek noktalarını, tepe ve kuyruk düğümlerini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yedi gezegenden her yıldızın bir doruğu vardır ki o, ona ulaştıkça; kendi feleğinden ve yerden oldukça yüksek ve uzak olmuş olur. Zirvenin karşıtı olan yere etek derler ki yıldız ona geldikte; yere yakın olmakla kendi feleğinden oldukça aşağıya inmiş olur. O hâlde yıldız, zirvesinde oldukça kuvvet bulup eteğe geldikte zayıf olur. Feleğinin ilk yarısında oldukça eteğe inici olup ikinci yarısında zirveye yükselici olur. Zirvelerle etekler arası uzaklığı belirlidir, asla değişmez. Çünkü, burçlar feleğinden zirve yerleri bilinse, onların karşıtı etek yerleri itibar olunur, aksiyle dahi bulunur. Tepelerin yerleri bilindikte; kuyrukların yerleri dahi bilinir, aksiyle de belirlenir. Çünkü, zirveler karşılığı etekler olduğu gibi, tepeler karşılığı da kuyruklardır. Bu, o yerdir ki onda

gezegenlerin felekleriyle burçlar feleği kesişmiştir. İki yerde, iki kesişme noktası oluşmuştur ve birbirine karşılıklı gelmiştir. Bu durumda o iki noktanın birine tepe, birine kuyruk derler. Tepe o noktadır ki yıldız ondan ayrıldıkta onun enlemi kuzey olur. O noktanın karşısında olan noktaya kuyruk derler ve bu o noktadır ki ondan yıldız geçtikte, onun enlemi güneyde olur. Burada enlemden murat, Güneş'in yolundan, yıldızın güneyde ve kuzeyde bulunan uzaklığıdır. Zühal'in doruğu, tepe ve kuyruk noktalan arasında yani eğilimli feleğin burçlar kuşağından kuzey tarafına fazla meylinden elli derece geridedir. Çünkü Ay'ın zirvesinden başka zirveler ve öteki noktalar, sabit feleklerin yavaş hareketine uygun hareket edicidirler. Şimdi Rumî tarihin bin beş yüz on yedi yılında Zühal'in zirvesi, Yay burcunun dokuz buçuk derecesinde olup; eteği dahi Yay burcunun karşısında olan İkizler burcunun aynı şekilde dokuz buçuk derecesinde belirlenmiştir. Tepesi Yengeç burcunun dokuz buçuk derecesinde olup, kuyruğu dahi Yengeç'in karşısında olan Oğlak burcunun bunun gibi on dokuz buçuk derecesinde belirlenmiştir. Fakat halen rumî tarih, şu anda iki bin altmış dokuz yıla başlamıştır. Hicrî yıl da bin yüz yetmiştir. Şu hâlde, astronomların çoğu söz birliğiyle zirvelerin ve eteklerin her yetmiş güneş yılında bir derece hareketleri hesabıyla, o tarihten bu tarihe gelinceye kadar her biri yaklaşık olarak sekiz derece hareket etmiştir. Halen Zühal'in zirvesi, yay burcunun on yedi buçuk derecesine ve eteği, İkizler'in aynı derecesine gitmiştir. Tepe noktası, Yengeç burcunun yirmi yedi buçuk derecesine ve kuyruk noktası, Oğlak burcunun aynı derecesine yetmiştir. Şimdi buna oranla her tarihte tepe ve etek noktaları bilinir.

Altıncı Madde: Zühal yıldızının tabiat ve vasıflarını, uzaklık mesafesini, cisminin ölçüsünü bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Bu Zühal yıldızının tabiatı son derece soğuk ve kurudur. Gündüzel erkek bulunup en büyük uğursuz bilinmiştir. Buna bakmak keder ve üzüntü vericidir. Nitekim çiçek Zühre'ye bakmak, sevinç ve safra verici bulunmuştur. Bu yıldıza, ahmak, cahil, cimri, kıskanç, yalancı, lânetli, gamlı, tembel, kalın kafa ve zararlı sıfatları verilmiştir. Bu yıldız, rahimlere düşen döllere şans olsa; bunun tabiatı ve vasıfları, o döllere Allah'ın izniyle geçip olan çocukta, bu vasıfların ortaya çıkması tecrübe olunmuştur. Bu yıldız, çarşamba gecesiyle cumartesi gündüzüne hâkim bulunmuştur. O gece ve gündüzün ilk saatleri buna bağlı kılınmıştır. Rasatçılar, geometriciler ve matematikçilerin söz birliğiyle Zühal feleğinin yumru yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı takriben otuz üç bin kere bin ve beş yüz on bin dört yüz elli fersah bulunmuştur. Zühal feleğinin çukurumsu yüzeyi mesafesi takriben yirmi iki bin kere bin ve dokuz yüz doksan iki bin dört yüz seksen yedi fersah ölçülmüştür. Bu ölçülen feleğin kalınlığı, on bin kere bin ve beş yüz on yedi bin dokuz yüz altmış üç fersah takdir ve tahmin kılınmıştır. Zühal yıldızının cisminin yer küre kadar bulunduğu geometrik deliller ve matematik hesaplarla ispat olunmuştur.

Bizim bu felekler ve yıldızların durumlarını özetle aradığımız, ibretlerle dolu kâinatta, ilâhî cilveleri görüp, hayran olmak ve yaratıcısını bilmektir. Her şeyden geçip ona yönelmektir. Biz bu kitapta yazdığımız yıldızların cisimlerinden murat, gerçek cisimlerdir ki ölçü ve tartı hesabıyla ilk iş olarak cisimlerin ölçüleridir. Astronomik ölçülerde feleklerin çakışması, Güneş'e yaklaşması, kaybolması ve vakitlerin tayini için yıldızın yakınlık ve uzaklığı sebebiyle ve gözetleme hesabıyla tahmin olunan saymaca cisimler değildir. Bunlar kesin bilgilerdir.

Dördüncü Bölüm

Altıncı göğün yapısını ve orada hâkim olan Müşteri (Jüpiter) yıldızının vasıflarını beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Müşteri yıldızının temsilci feleğini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yedi gezegenden Müşteri feleğidir ki Ay feleğine oranla altıncı felektir. Güneş feleğinin üzerinde bulunup, yüksek felekler namıyla şöhrat bulan üç feleğin ortancası olup, Müşteri yıldızı, saadet verici olarak tanınmıştır. Tabiatının adaletli oluşundan ona en saadetli adı verilmiştir. Astronomlar, Müşteri yıldızının yapısı için dahi üç adet felek ispat edip, düzenlemişlerdir ki; birinci felek merkezde, kuşakta, kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzer ve temsilcidir. İkinci felek, merkez dışındadır ki temsilci feleğin altında ve iki paralel yüzeyde bulunup döndürücü merkezin taşıyıcısıdır. Üçüncü felek, döndürücü felektir ki Müşteri yıldızı onun bir tarafında çakılmış olup, o kendi merkezi üzerinde hareket ettikçe bu yıldız dahi onunla dönücüdür.

Müşteri yıldızının temsilci feleği ki küllî felektir. O, iki paralel yüzeyle çevrili yuvarlak bir cisimdir. Yüksek yüzeyi, kendi üzerinde olan Zühal feleğinin çukurumsu yüzeyine, alt yüzeyi, altında olan Merih feleğinin yumru yüzeyine temas etmiştir. Bu temsilci felek, kendi üzerinde ve altında bulunan öteki felekler gibi önce büyük feleğin hareketine uyucu olup ilk hareket ile âlemin merkez çevresinde doğudan batıya zorunlu hareket eder. İkinci olarak, kendine özgü hareketiyle âlemin merkezi çevresinde sekizinci feleğin hareketi kadar batıdan doğuya yavaş yavaş gider. Sekizinci feleğin hareket ettirmesiyle hareket eder. O hâlde doruk ve etek, tepe ve kuyruk bununla yetmiş yılda bir derece gider.

İkinci Madde: Müşteri yıldızının merkez dışı feleğini şekil ve hareketiyle bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Müşteri yıldızının nizam ve durumu için temsilci feleğinin içinde taşıyıcı namıyla tayin olunan ikinci felektir ki yeri içine alan ve merkezi, âlemin merkezinden kendi çapıyla beş buçuk derece uzaklıkta doruk noktasına dışarıda eğimli iki paralel yüzeyle kuşatılmış yuvarlak bir cisimdir. Bu kürenin çukurumsu yüzeyi, birinci feleğin çukurumsu yüzeyine bir noktada temas etmiştir ki o noktaya doruk derler. O nokta, âlemin merkezine oranla en uzak nokta olmakla, müşteri yıldızı o noktaya geldikte; yerin merkezinden oldukça uzak ve yüksek olur. Bunun gibi bu ikinci feleğin yumru yüzeyi, ilk feleğin yumru yüzeyine bir noktada müşterektir ki ona teğettir. Bu noktaya etek adı verirler. Çünkü, âlemin merkezine oranla en yakın nokta odur. Zühal yıldızı, bu taşıyıcı feleğin hareketiyle o noktaya indikte; yerin merkezine oldukça yakınlaşmış olur. Şimdi bu belirleme üzere, ilk felekten ikinci felek ayrılıp anlatılan şekle sokuldukta; birinci felekten zorunlu olarak iki değişik kalınlıkta küre kalır ki biri ikinci feleği içine almıştır, biri ikinci felekle birlikte boşaltılmıştır. İçine alınan ince tarafı doruğa, kalın tarafı eteğe doğrudur. Boş kürenin ince ve kalın tarafı, dolu kürenin tersinedir. Bu iki kürenin, feleğin tamamlanmasında katkıları tamam olmakla; birine dolunun tamamlayıcısı ve birine boşun tamamlayıcısı derler. Her feleğin bir özel hareketi belirlenmiş olup, kendine özgü dönme ve kutuplar üzerinde deveren edip, dönüşünü tamamlamak kaçınılmaz olmakla, eğik felek Müşteri, Zühal'in temsilci feleğinin altında kendi temsilci feleği içinde, kendi belirli hareketiyle batıdan doğuya hareket edip yıldızı da hareket ettirir. Şu hâlde bu yıldız, onunla her burçta bir yıl durarak, on iki yılda bir dönüşünü tamamlar. Adı geçen yıldız, kendi

altında olan feleklere oranla yerden uzak ve dairesi geniş olduğundan, yıldızın hareketi, Müşteri'nin altında bulunan diğer gezegenlerin hareketlerinden daha ağır görünür.

Üçüncü Madde: Müşteri yıldızının döndürücü feleğini, hareketleriyle bildirir.

Astronomlar, bu Müşteri yıldızının dahi durumlarının tanzimini, belirlenmiş ölçülerle tayin konusunda yetinmeyip, yeri içine almayan bir başka küçük felek de ispat edip ona, döndürücü felek demişlerdir. Döndürücü felek, Müşterinin temsilci feleğinde yeri içine almayan bir küçük felektir ki bu yıldızın kendisini taşıyan ve merkez dışı olan ikinci feleğe eğimli kuşağına dahil ve ona gömülmüştür ki çapı, taşıyıcı feleğin her iki yüzeyine teğettir. Döndürücü felek, bir tek yüzeyle kuşatılmış dolu bir küredir. Kendi mekânında, eğilimli feleğin cisminde düzenli hareketle batıdan doğuya dönüp; bir tarafında çakılmış olan Müşteri'yi kendisiyle beraber döndürür. Bu feleğin kendi merkezi çevresinde olan batıya yönelik hareketiyle bu felek, Müşteri yıldızını, bir gün bir gecede kendi kuşağının üç yüz altmış derecesinden takriben bir derece kadar mesafe alıp gider. Yani orta bir hareketle Güneş'inki kadar hareket ettirir ki yılda bir dönüşünü tamam eder. Bu harekete yıldızın farklı hareketi ve yıldızın kendine özgü hareketi derler. Bu Müşteri yıldızı dahi bir yüzeyle kuşatılmış yuvarlak bir cisimdir. İçi dolu ve ışıklıdır. Döndürücü feleğin bir yanında gömülü olan Müşteri yıldızı, döndürücünün yüzeyinin iki kutbu arasında, bir tarafta bulunan kuşağı yanında, ortak bir noktada döndürücüye temas etmiştir. Yani yıldız, tamamıyla döndürücünün cisminde bulunup yüzeyi, yüzeyine teğet olmuştur. Taşıyıcının bir tarafında, döndürücü feleğin kendine has hareketi gibi bu yıldızın dahi döndürücüsü tarafında, kendi merkezi üzerinde dönücü hareketini, rasatçıların çoğu gözleyip “Feleklerde duran bir şey yoktur” demişlerdir.

Dördüncü Madde: Müşteri yıldızının sürat ve istikametini, yavaşlama ve duraklamasını, geriye dönüş ve şaşırmaşlığını, Güneş ile olan bağlantı ve yakınlığını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Müşteri yıldızı aynı zamanda kâh sürat ve kâh yavaşlama ve kâh duraklama ve kâh geri dönme ve kâh bu durumların tekrarı hâlindeki şaşırmaşlığının açıklanması budur ki: Bu yıldız, döndürücüsünün en yükseğinde bulundukta; kendi merkezinin hareketi, döndürücü feleğin merkezinin hareketine burçlar sırası üzere uymasıyla, yıldız hızlı hareket eder görünür. Ne zaman yıldız, döndürücünün alt tarafına bir miktar eğimli olup, düz hareket eder ve yıldız döndürücünün eteğine inmesi durumunda yavaş hareket eder görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezi, inişte olduğundan hareketi görünmez olur. Yıldız, döndürücünün en altına yakın oldukta; kendi merkezinin burçlar sırasına ters hareketi, döndürücüsünün merkezinin taşıyıcısı hareketiyle sıraya uygun olan hareketine eşit olup; iki hareket birbirine karşılık gelip, karşı çıktığı için yıldız durur görünür. Yıldız, döndürücünün aşağısında bulundukta; kendi merkezinin hareketi, döndürücüsünün merkezinin hareketinden fazla olup, yıldız geri döner görünür. Yıldızın dönüşü tamam olup iki hareket yine eşitlendikte; ikinci olarak durur görünür. Bu duruştan sonra yine yavaş hareket ediyor görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezine uygun olmakla hareketi görünmez olup, ancak döndürücünün merkezinin hareketi görünür. Bundan sonra yavaş hareketi yine düzelir ve süratli görünür. Halbuki yıldız, kendi döndürücüsünde dönüşünü ihtilâfsız tamam eder. Çünkü, yıldızların ve feleklerin hareketleri kendi küreleri kuşağına oranla benzer ve düzgündür. Yıldızın geriye dönüşünden önceki durağına makam, sonrakine ikinci makam derler.

Müşteri yıldızının geriye dönüşü dört ay, düzgün hareketi sekiz ay dokuz gündür. Bu yıldızın

eğilimli feleği, güney ve kuzeye burçlar kuşağından birer buçuk derece eğimi varken; feleğinin dahi doruğu ve eteği dahi eğilimli felekten kâh güney tarafına, kâh kuzey tarafına eğilimli olup, iki buçuk derece enlem farkı bulunmakla, yürüyüşünde şaşırılmış gibi görünmüş, şaşırılmış olarak adlandırılmıştır. Bu Müşteri yıldızına, Güneş’e oranla sonradan ortaya çıkan bağlantı ve yaklaşma açıklaması budur ki: Bu yıldızın, Zühal gibi daima döndürücüsünün ortasından kendi cisminin merkezi uzaklığı, Güneş’in merkezinin burçlar feleğinde olan ortasından döndürücünün merkezinin ortası gibidir. Bu durumda, Müşteri yıldızı, döndürücüsünün doruğunda bulunduğu sürekli Güneş’le aynı hizada olur. Çünkü, Güneş’in merkezi, döndürücünün merkezinden uzaklaştıkça, döndürücünün orta doruğundan yıldızın merkezi dahi Güneş’in uzaklığı kadar uzak olur. Güneş, döndürücünün merkezine karşı oldukça; yıldız dahi döndürücünün eteğine inmiş olur. Bu durumda, bu yıldızın Güneş’le yakınlığı, sürekli döndürücüsünün zirvesinde bulunduğu durumda gerçekleşir. Güneş’le karşı karşıya gelmesi, döndürücüsünün eteğindeyken olur. Bu yıldızın Güneş’e iki yaklaşışı arasında olan süre, bir yıl otuz üç gündür.

Beşinci Madde: Müşteri yıldızının doruk ve eteğinin, tepe ve kuyruk düğümlerini, tabiat ve vasıflarını, uzaklığını, mesafesini ve cisminin ölçüsünü bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Müşteri yıldızının doruğu, tepe ve kuyruk noktaları arasından yani eğilimli feleğinin burçlar feleğinden kuzeye fazla eğiminden yirmi derece öndedir. Şimdi Müşteri’nin doruğu, tepe düğümünden yetmiş derece geridedir. Zühal ile Müşteri’den başka şaşırılmış yıldızların dorukları, tepe düğümlerinden doksan derece kuzeyde bulunurlar. Çünkü, doruklar ve etekler, yukarıda açıklandığı üzere, sabit feleklere uygun hareket ederler. Müşteri’nin doruğunun burçlar feleğindeki mekânı, rumî tarihin asîz yılında Başak burcunun on dokuz buçuk derecesinde belirlenmişti. Eteği dahi Balık burcunun on dokuz buçuk derecesine ulaşmıştı. Tepe düğüm noktası, Yengeç burcunun dokuz buçuk derecesine gelmişti. Kuyruk düğümü, Oğlak burcunun dokuz buçuk derecesinde kalmıştı. Halen Rumî tarih, iki bin altmış dokuz yıla erip, hicrî tarih de bin yüz yetmiş yıla yetmiştir. O hâlde asîz tarihinden bu tarihe gelinceye dek, her yetmiş yılı bir dereceye dağıtmakla bütün noktalar takriben sekiz derece gitmiştir. Bu şekilde hesap etmek, her tarihte bütün noktaların yerlerini belirler

Müşteri yıldızının tabiatında ve övgüye değer vasıflarında, müneccimler söz birliği edip demişlerdir ki: Müşteri’nin tabiatı yumuşaklığıyla sıcak ve rutubetli olup gündüz erkeği olmakla; büyük uğurlu namıyla adlandırılmıştır. Bu yıldızın vasıfları; din gayreti, bilim, haya, cömertlik, alçak gönüllülük, akıl, iffet, dil açıklığı ve uz dillilik bulunmuştur. Bu yıldız, rahimlere düşen döllere talih olsa, Hakk’ın emriyle bunun kusursuz tabiatı ve övülmüş vasıfları, onlara sirayetle yaratılıp ve huy olup, talihleri Müşteri hükmolunur. “Annesinin karnında kutlu olan kutludur” hadisi gereğince onlar o saadetle dünyaya gelip her biri kutlu bulunur. Bu yıldız, pazartesi gecesine ve perşembe gününe hâkimdir. O gecenin gün batımından sonra ve bu gündüzün gün doğumundan sonra birer zaman saatleri, bu yıldıza bağlı kılınmıştır.

Müşteri yıldızının ve temsilci feleğinin uzaklık mesafelerinde ve kalınlıklarında ve cisimlerinde rasatçılar, geometriciler ve matematikçiler ittifak edip demişlerdir ki: Müşterinin temsilci feleğinin yumru yüzeyinin, âlemin merkezinden uzaklık mesafesi yaklaşık olarak yirmi iki bin kere bin ve dokuz yüz doksan iki bin dört yüz seksen yedi fersah ölçülmüştür. Çukur yüzeyinin ise uzaklığı yaklaşık olarak on dört bin kere bin ve yedi yüz yetmiş bin dokuz yüz kırk dört fersah hesap kılınmıştır. Bu

temsilci feleğin kalınlığı yaklaşık olarak sekiz bin kere bin ve iki yüz yirmi bin beş yüz kırk üç fersah bulunmuştur. Müşteri yıldızının cismi, yaklaşık olarak yer cisminin yarısı kadar bulunup hepsi delillerle ispat olunmuştur. (Allah daha iyi bilir.)

Beşinci Bölüm

Beşinci göğün yapısını ve burada hâkim olan Merih yıldızının vasıflarını beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Merih yıldızının temsilci feleğini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yedi gezegenden sayılan Merih feleğidir ki Ay feleğine oranla beşinci felektir. Güneş feleğinin üstünde bulunup, yüksek felekler namıyla meşhur olan üç feleğin en aşağıda olanı ve yere en yakını olup, kırmızı Merih yıldızı onda hâkim bulunup küçük uğursuz adını almıştır. Astronomlar, Merih yıldızının yapısı için dahi üç adet felek ispat edip nizamını vermişlerdir ki birinci felek, merkezde, kuşakta, kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzer ve temsilcidir. İkinci felek, merkez dışıdır ki ilk feleğin içinde iki paralel yüzeyde bulunup döndürücünün merkezini taşıyıcıdır. Üçüncü felek, döndürücü felektir ki Merih yıldızı onun bir tarafında çakılmış olup, döndürücü kendi merkezi üzerinde hareket eyledikçe, Merih'i dahi kendisiyle birlikte hareket ettirir.

Merih yıldızının temsilci feleğidir ki küllî felektir. İki paralel yüzeyle kuşatılmış yuvarlak bir cisimdir. En üst yüzeyi üzerinde bulunan Müşteri feleğinin çukur yüzeyine ve alt yüzeyi altında olan Güneş feleğinin yumru yüzeyine teğettir. Temsilci felek, kendi üstünde ve altında olan öteki gezegenler gibi önce büyük feleğin süratli hareketine tâbi olup, o birinci hareketle âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya zorunlu hareket eder. İkinci olarak, kendi hareketiyle âlemin merkezi etrafında sekizinci feleğin yavaş hareketi kadar bir hareketle batıdan doğuya yavaş yavaş gider. Aynı zamanda sekizinci feleğin hareket ettirmesiyle hareket eder. Doruk, etek, tepe ve kuyruk noktaları, bu hareketle her yetmiş yılda ancak bir derece kadar kendi kuşağında yol alır.

İkinci Madde: Merih yıldızının merkez dışı feleğini, yapısı ve hareketiyle bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Bu Merih yıldızının durumunun düzeni için temsilci feleğinin gövdesi içinde, taşıyıcı namıyla tayin olunan ikinci felektir ki yeri çevreleyen, merkezi, âlemin merkezinden kendi çapı parçalarıyla, on iki derece mesafe ile doruk yönü dışında iki paralel yüzeyle kuşatılmış bir küre cisimdir. Bu kürenin yumru yüzeyi birinci feleğin yumru yüzeyi ile ortak bir noktada temas etmiştir ki o noktaya doruk derler. O nokta, âlemin merkezine oranla en uzak nokta olduğundan Merih yıldızı, taşıyıcının hareketiyle o noktaya geldikte; yerin merkezinden oldukça uzak ve yüksek olur. İkinci feleğin çukur yüzeyi, birinci feleğin çukur yüzeyine ortak bir noktada teğettir. Bu noktaya etek derler. Çünkü o, âlemin merkezine oranla en yakın nokta olup, yıldız, taşıyıcı feleğin hareketiyle bu noktaya geldiğinde, yerin merkezine çok yaklaşmış ve alçalmış olur.

Birinci felekten ikinci felek ayrılıp, adı geçen küre boşaltıldıkta; ilk felekten zorunlu olarak iki değişik cüssede küre meydana gelir ki bir ikinci feleği içine alır, biri ikinci felekle birlikte boştur. Dolu kürenin ince tarafı doruğa, kalın tarafı eteğe doğrudur. Boş kürenin ince ve kalın tarafları,

dolunun tersine gelir. Bu iki kürenin, feleğin tamamlanmasında katkıları tamam olmakla; birine içine alanı tamamlayan, ötekine boşalanı tamamlayan derler.

Her bir feleğin kendine has belirli bir hareketi olup, kendine özgü eksen ve kutuplar üzerinde dönüp, dönüşünü tamam etmek kaçınılmaz olmakla; Merih'in eğilimli feleği dahi Müşterinin küllî feleği altında, kendi temsilci feleği içinde, kendi merkezi çevresinde kendine özgü hareketiyle batıdan doğuya hareket edip Merih yıldızını da hareket ettirir. Yıldız, düz gidişte bir burçta kırk gün miktarı kalıp, geri dönüşü durumunda bir burçta iki ay kadar durup yaklaşık olarak iki yılda bir dönüşünü tamam eder. Bu felek, kendi altında bulunan feleklere oranla yerden uzak ve dairesi geniş olduğundan, Merih yıldızı altında olan öteki gezegenlerin hareketinden daha ağır hareket ediyor görünür.

Üçüncü Madde: Merih yıldızının döndürücü feleğini, şekil ve hareketiyle bildirir.

Astronomlar, bu Merih yıldızının dahi durumlarının tanzimini belirlemek konusunda bu kadarla yetinmeyip yeri çevrelemeyen bir küçük felekten daha söz ederler. Ona döndürücü felek demişlerdir. Döndürücü felek, Merih'in temsilci feleğinde, yeri çevrelemeyen ve kendi taşıyıcı feleğine oranla bir küçük felektir ki Güneş'in temsilci feleğinden daha büyük ve geniştir. Yıldızın kendisini taşıyıcı ve onunla bezenmiştir. Merkez dışı olan ikinci eğilimli feleğin kuşağında gömülmüştür ki döndürücünün çapı, taşıyıcının iki yüzeyine teğettir. Döndürücü felek, bir tek yüzeyle kuşatılmış dolu bir yuvarlak cisimdir. Kendi mekânında eğilimli feleğin cisminde, belirli bir hareketle batıdan doğuya dönüp, bir tarafında çakılmış olan Merih'i de hareket ettirir. Bu felek kendi merkezi çevresinde batıdan hareketiyle, Merih'i, bir gün bir gecede kendi kuşağının üç yüz altmış derecesinden yaklaşık bir derece kadar mesafe alıp gider. Böylece yılda bir dönüşünü tamam eder. Bu harekete, yıldızın değişik hareketi, yıldızın özel hareketi derler.

Merih yıldızı dahi bir yüzeyle kuşatılmış dolu ve ışıklı bir yuvarlak cisimdir. Kendi döndürücüsünün cisminde gömülmüştür ki yıldızın yüzeyi, döndürücünün iki kutbu ortasında, kuşağı yanında bir tarafta bulunan bir ortak noktada döndürücünün yüzeyine teğettir. Yani yıldız tamamıyla döndürücünün cisminde bulunup yüzeyi yüzeyine temas etmiştir. Taşıyıcının bir tarafında, döndürücünün açıklanan hareketi gibi bu yıldızın dahi döndürücü feleği tarafında, kendi merkezi çevresinde dönücü hareketini yeni rasatçılar gözetleyip incelemişlerdir.

Dördüncü Madde: Merih yıldızının süratini, düz gidişini, yavaş gidişini ve duraklayışını, geri dönüş ve şaşırmaşlığını ve Güneş ile olan bağıllık ve yaklaşımını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Merih yıldızına dahi kâh sürat, kâh istikamet, kâh yavaşlık, kâh duraklama ve kâh geriye dönüş ve yürüyüşünde şaşırmaşlık ortaya çıkar. Bu durumların açıklanması budur ki: Bu yıldız, döndürücü feleği üzerinde bulundukta; kendi merkezinin hareketi, döndürücü feleğinin merkezinin hareketine burçlar sırası uyup eşlik etmesiyle, yıldız hareket eder görünür. Ne zaman ki yıldız, döndürücü tarafına bir miktar eğilir, o demde düz hareket eder görünür. Yıldız, döndürücünün aşağısına inişte, yavaş hareket eder görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezi, inişte olduğundan hareketi görünmez olup, sadece döndürücünün hareketi görünür. Yıldız, döndürücünün aşağısına yakın oldukta; burçlar sırasının aksine hareketi, döndürücüsü merkezinin taşıyıcı hareketiyle sıraya uygun olan hareketine eşit olup, iki hareket birbirine karşı olmakla, yıldız duruyor görünür. Yıldız, döndürücünün altına indikte; kendi merkezinin hareketi, döndürücünün hareketinden fazla olup

yıldız, geri dönüyor görünür. Yıldızın dönüşü amam olup iki hareket yine eşit olduktaki; tekrar durur görünür. Bu duruştan sonra yine yavaş hareket eder görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezi, döndürücünün doruğuna yükselmiş olmakla; hareketi görünmez olup, ancak döndürücünün merkezinin hareketi görünür. Yavaşlamadan sonra yine düz ve hızlı hareket eder görünür. Halbuki yıldız, kendi döndürücüsünde dönüşünü ihtilâfsız tamam eder. Çünkü, yıldızların ve feleklerin hareketleri, kuşaklarına oranla benzerli, basit ve düzdür.

Yıldızın geri dönüşünden önceki duruşuna ilk makam, sonrakine ikinci makam derler. Merih'in geri dönüş süresi, iki ay on yedi gündür. Düz gidişi, yirmi üç ay üç gündür. Bu yıldızın eğilimli feleği, burçlar kuşağından güney ve kuzeye bir derece eğilimli iken döndürücü feleğinin dahi doruğu ve eteği, eğilimli felekten kâh güneye, kâh kuzeye eğik olup, yaklaşık olarak iki buçuk derece enlem farkı dahi bulunup yürüyüşünde şaşırması gibi görünür. Bunun için şaşırmaşlılar adlandırılmıştır. Güneş'e oranla bu Merih yıldızına meydana gelen bağlantı ve yaklaşımın açıklaması budur ki: Bu, Zühal ve Müşteri gibi sürekli döndürücüsünün doruğundan kendi cisminin merkez uzaklığı, Güneş'in merkezinin burçlar feleğinde olan orta noktasından döndürücüsünün orta noktasına uzaklığı gibidir. Şu hâlde Merih de onlar gibi döndürücüsünün doruğunda bulunduğu, Güneş'e orta bir yaklaşımla yaklaşmış olur. Çünkü, Güneş'in merkezi, döndürücünün merkezinden uzak oldukça, yıldızın merkezi dahi döndürücünün doruğunda Güneş'in uzaklığı miktarı uzak olur. Ta Güneş, döndürücünün merkezine karşı oluncaya kadar yıldız dahi döndürücünün eteğine iner. O hâlde, Merih yıldızının Güneş ile uzaklık ve yakınlığı, sürekli döndürücüsünün doruğunda olduğu hâlde olmuş olur Güneş ile karşılıklı olması, döndürücüsünün eteğinde olduğunda ortaya çıkar. Merih yıldızı, Güneş'le birleşmede, aralarında bulunan mesafe, karşılıklı durumdayken olan mesafeden uzak ve fazla olarak gözetlenmiştir. Çünkü, çakışma anında Güneş ile Merih arasında bulunan döndürücünün çapı, karşılıklı durumdaki Güneş'in temsilci feleğinin çapından büyük ve uzun bulunmuştur. Merih'in Güneş'e iki yaklaşımı arasında bulunan süre, iki yıl kırk dokuz gün hesap olunmuştur. (Merih'in döndürücüsünü, Güneş'in feleğinden büyük, Güneş'i de bütün bunlardan büyük ve ışıklı yaratan Allah, her şeyden münezzehtir.)

Beşinci Madde: Merih yıldızının doruk ve eteğini, tepe ve kuyruk düğümlerini, tabiat ve vasıflarını, uzaklık mesafesini ve cisminin ölçüsünü bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Merih yıldızının doruğu, eğilimli feleğinin burçlar kuşağından kuzey tarafına en fazla eğildiği noktadır ve tepe düğümünden doksan derece sonradır. Çünkü, doruk ve öteki noktalar, yukarıda belirtildiği üzere, burçlar feleğinin hareketine uygun hareket ederler. Merih'in doruğunun yeri, burçlar feleğinden rumî tarihin asîz yılında Aslan burcunun on birinci derecesinde; eteğinin yeri, Kova burcunun on birinci derecesinde tayin olunmuştur. Tepe noktası, Boğa burcunun on birinci derecesinde; kuyruk yeri, Akrep burcunun on birinci derecesinde belirlenmiştir. Halen ki rumî yılları iki bin altmış dokuz gitmiştir ve hicrî tarihin yılları bin yüz yetmiş yetmiştir. O hâlde doruk, etek, tepe ve kuyruk noktaları, her yetmiş güneş yılında bir derece hareketleriyle yaklaşık olarak sekiz derece gitmişlerdir.

Merih yıldızının tabiat ve vasıflarında müneccimler ittifak üzere demişlerdir ki: Merih'in tabiatı, aşırı sıcaklık ve kuruluştur. Gece erkeği olup küçük uğursuz olarak adlandırılmıştır. Bu yıldızın vasıfları, şenlik, hiddet, sefahat, kuvvet, hıyanet, öfke, edepsizlik, inat ve baş olma hırsı bulunmuştur. Bu durumda, bu yıldız, rahimlere düşen menilere talih düşerse; bunun vasıfları onlara Hakk'ın

emriyle sirayet eder. Bu tecrübe ile sabittir. Merih, cumartesi gecesi ve salı gününe hâkim bulunmuştur. O gecenin ve bu günün ilk saatleri, buna bağlanmıştır.

Merih yıldızının ve temsilci feleğinin uzaklık mesafelerinde ve cisimlerinin ölçülerinde, rasatçılar, geometriciler ve matematikçiler söz birliğiyle demişlerdir ki: Merih'in temsilci feleğinin yumru yüzeyinin merkezinin âlemin merkezinden uzaklığı mesafesi, yaklaşık olarak on dört bin kere bin ve yedi yüz yetmiş bir bin dokuz yüz kırk dört fersah ölçülmüştür. Bu feleğinin çukur yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı, yaklaşık olarak iki bin kere bin ve yirmi dokuz bin iki yüz altı fersah hesaplanmıştır. Temsilci feleğin kalınlığı yaklaşık olarak on iki bin kere bin ve yedi yüz kırk iki bin yedi yüz otuz sekiz fersah bulunmuştur. Merih yıldızının cismi, yaklaşık yerin cisminin dörtte bir kadardır. Bütün bunlar kesin delillerle sabittir. (Allah en iyisini bilir.)

Bizim bu açıklama ve izahlarımızdan murat, cihanı açıklama ve yaratıcının inceliklerini, hakkıyla düşünen ve fikreden göz sahiplerine göstermektir. Ta ki cihanın ayrıntılarından kendisinin kısa ve öz varlığını bilip, kendini öğrenip, buradan da Hakk'ı tanımaya ulaşalar.

Altıncı Bölüm

Dördüncü göğün yapısını ve burada sultan olan Güneş'in hükümlerini ve durumlarını dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Güneş'in özelliklerini özetler ve temsilci feleğini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Merih feleğinin altında Ay feleğine oranla altıncı felektir ki orada ancak bir Güneş bulunmakla; Güneş feleği namıyla meşhur olmuştur. O hâlde bu muhteşem sultan, Dünya'yı aydınlatan Güneş, bütün yıldızların en meşhuru ve en nurlusu ve bilginlerin çoğuna göre en büyük olup; geceler, gündüzler, aylar ve yıllar bunun hareketiyle nizam bulmuştur. Nice büyük işler onun hükümleriyle meydana gelmiştir. Yedi gezegenin ortasında güya ki, nurdan bir fanus. Aşağısındakilere ve üstündekilere ışık sunmak için orta makam kendisine dinlenme yeri olmuştur. Feleği dahi öteki gezegenlerin feleklerinden daha basit olup; temsilci ve merkez dışı namında iki felekle bütün durumları nizam olmuştur. Güneş feleğinin merkezi, âlemin merkezi yani büyük felek ve yeri çevreleyen iki paralel yüzeyle kuşatılmış küre bir cisimdir ki yumru yüzeyi, üstünde olan Merih feleğinin çukur yüzeyine ve çukur yüzeyi, altında olan Zühre'nin yumru yüzeyine teğettir. Bu felek dahi üç yüksek feleğin temsilcileri gibi merkezde, kuşakta, kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzer ve temsilcidir. Onun için temsilci adı verilmiştir. Güneş'in temsilcisi, kendi altında ve üstünde olan öteki gezegenlerin temsilcileri gibi önce büyük feleğin hızlı hareketine tâbi olup, bu zorunlu hareket ile âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya hareket eder. İkinci olarak kendine özgü hareketiyle, âlemin merkezi çevresinde, burçlar feleğinin yavaş hareketi kadar batıdan doğuya yavaş yavaş gider. Sanki burçlar feleğinin hareket ettirmesiyle hareket eder. Şu hâlde doruk ve etek noktaları, tepe ve kuyruk düğümleri, bu hareketle her yetmiş yılda birer derece gider.

İkinci Madde: Güneş'in merkez feleğinin yapısını ve hareketini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Rasatçılar, Güneş'in hareketinde kâh yavaşlama, kâh sürat

gözlemleyip; Güneş'in cismini kâh büyük, kâh küçük gözlemlemeleri, yerin merkezinden kâh uzak, kâh yakın olmak gerekip, bu müşkülü çözümlmek için Güneş'in temsilci feleğinin altında merkez dışı bir feleğin varlığını kabul etmişlerdir. Bu ikinci felek, birinci feleğin içinde yeri çevreleyen ve merkezi, âlemin merkezine iki buçuk derece uzaklıkla doruk tarafına hariç iki paralel yüzeyle kuşatılmış küre bir cisimdir. Bu kürenin yumru yüzeyi, birinci feleğin yumru yüzeyi ile ortak bir noktada teğettir ki o noktaya doruk derler. Bu felekte, âlemin merkezinden en uzak nokta budur. Güneş, taşıyıcı feleği ile bu noktaya geldikte, yerin merkezinden oldukça uzak ve yüksek olmuş olur. İkinci feleğin çukur yüzeyi, birinci feleğin çukur yüzeyine ortak bir noktada temas etmiştir ki o noktaya etek derler. Bu felekte, âlemin merkezine en yakın nokta budur. Güneş, taşıyıcısının hareketi ile bu noktaya geldiğinde, yerin merkezine yaklaşıp aşağı inmiş olur.

Temsilci felekten merkez dışı felek ayrılıp, bu şekilde boşaldığında zorunlu olarak iki küre kalır ki ikisinin dahi yüzeyleri paralel olmayıp bazı parçası kalın, bazısı ince olur. Bu iki kürenin biri ikinci feleği içine alır ve biri ikinci felekle birlikte boşalır. İçine alan kürenin ince tarafı doruğa ve kalın tarafı eteğe doğrudur. Boş kürenin kalın ve ince tarafları dolununkinin tersine olur. Her ikisi de ikinci feleğe eklenmeleri ile birinci felek tamam olup, tek bir felek hükmüne girdiğinden birine, içine alanın tamamlayıcısı ve birine boşalanın tamamlayıcısı derler.

Güneş'in kendisi ancak bir tek yüzeyle kuşatılmış küre bir cisimdir ki dolu ve sıkışıktır. Merkez dışı feleği içinde iki kutbu arasında çakılmış ve gömülmüştür ki Güneş küresinin çapı, merkez dışı olan ikinci feleğin kalınlığına eşit olup; Güneş'in çevresi merkez dışının çevreleri ile iki ortak noktada temas etmişlerdir. Güneş, temsilci feleği içinde merkez dışı felek kendine özgü başka merkez, eksen ve kutuplar üzerinde yani burçlar feleğinin eksenine ve kutuplarına paralel eksenler ve kutuplarla kendi kuşağını teğet kuşak üzerinde batıdan doğuya hareket edip; Güneş, her bir burçta yaklaşık otuz gün kalıp, üç yüz altmış beş ve dörtte bir günde bir dönüşünü tamam eder. Burçlar kuşağının yüzeyinden kuzey tarafına hiçbir zaman eğilmeyip, kendi kuşağında çakılı olan güneş küresi, daima burçlar feleğinin yüzeyinde dümdüz ve bir karar hareket ile gider. Bütün felek ve yıldız küreleri durucu olmayıp her biri kendi merkezi çevresinde başka bir dönüşle döner. Güneş dahi kendi yerinde, merkezi çevresinde, burçlar sırası üzere dönücüdür.

Üçüncü Madde: Güneş'in doruk ve eteğini, tepe ve kuyruğunu, yavaş ve süratli gidişini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Güneş'in doruğunun burçlar feleğinden mekânı, Rumî tarihin asîz yılında İkizler burcunun yirmi yedinci derecesinde belirlenmişti. Eteğinin mekânı, Yay burcunun yirmi yedinci derecesinde tespit edilmiştir. Çünkü halen Rumî tarih iki bin altmış dokuzu bulmuştur. Hicrî tarih bin yüz yetmiş yılına ulaşmıştır. Yukarıda açıklanan şekilde doruk ve eteğin her biri yaklaşık sekiz derece hareket etmiştir. Güneş'in doruğu, Yengeç burcunun dördüncü derecesine, eteği Oğlak burcunun aynı şekilde dördüncü derecesine gelmiştir. Çünkü, Güneş'in merkez dışı kuşağı, burçlar kuşağının yüzeyinde bulunmuştur. Onun için bunun tepe ve kuyruk düğümleri ancak burçlar kuşağı ile gün eşitleyicisinin iki kesişen noktası sayılmıştır ki biri Koç burcudur ve biri Terazi burcudur. Şu hâlde Güneş, Koç burcunun başlangıcında tepe noktasına gelmiş olur. Terazi burcunun başlangıcında kuyruk noktasında olmuş olur. Öteki gezegenlerin doruk ve diğer noktaları, taşıyıcı felekleri ile burçlar kuşağının kesişmelerinden oluşan iki karşılıklı nokta bulunmuştur. Kuşaktan taşıyıcı feleklerin kuzeye eğimli oldukları nokta, tepe noktası ve güneye eğilimli oldukları nokta,

kuyruk noktası adını almıştır. Nitekim yukarıda ayrıntıları ile anlatılmıştır.

Güneş'in asla enlem farkı bulunmayıp, öteki gezegenlerin hareketlerinde enlem farkı gözlenmiştir. Güneş'in ancak doğuş yeri farkı bulunmuştur. Yani kuzey burçlarındaki Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan ve Başak'tır. Bu altı burçta Güneş'in hareketi yavaş görünmüştür. Güney burçlarındaki Terazî, Akrep, Yay, Oğlak, Kova ve Balık'tır. Bu altı burçta Güneş'in hareketi hızlı bulunmuştur. Bütün feleklerin hareketleri, benzerli ve belirli zamanlarda eşit hızdayken, Güneş'in hareketinde hızlanma ve yavaşlanmanın sebebi budur ki: Güneş'in doruk noktası, halen burçlar feleğinden Yengeç burcunun evvelinde ve eteği dahi Oğlak burcunun evvelinde bulunmakla; Güneş'in güney burçlarını katetme süresinden kuzey burçlarını katetmesinde bir hafta kadar fazla gecikme olur. Bunun açıklanması budur ki: Güneş'in merkezi öyle bir dairenin çevresi üzerinde hareket edip döner ki o dairenin merkezi, âlemin merkezinin dışındadır. Şu hâlde burçlar feleğinin bir yarısında, merkez dışı dairenin yarısından fazla bulunmuştur. Bu, o yanındır ki Güneş'in doruğu onda hesap olunmuştur. Burçlar feleğinin son yarısında, merkez dışı dairenin yarısından daha az kalmıştır. Bu, o yarımındır ki Güneş'in eteği ona gelmiştir. Çünkü Güneş, hareketiyle burçlar feleğinin yarısını katedemez. Ta kendi dairesinden orada bulunan yarımı katetmedikçe. O hâlde lâzım gelir ki Burçlar feleğinin bir yarısını katetme zamanı, ikinci yarısını katetme zamanına karşı ola. Kaçınılmaz olarak burçlar feleğinin eteği olan yarısından, doruğu olan yarısına Güneş'in hareketi yavaş görünür. Çünkü, doruk yarısını katetme zamanı, etek yarısını katetme zamanından sekiz gün uzun bulunur. Halbuki Güneş'in hareketi, merkez dışı dairesinde farklı olmayıp, sürekli ve benzerli harekettir. (Bu, bilici, aziz olan Allah'ın takdiridir. Şanı yüce hakim yaratıcı münezzehtir.).

Dördüncü Madde: Güneş'in tabiat ve sıfatlarını, yarar ve etkilerini, uzaklık ve büyüklüğünü bildirir.

Müneccimler demişlerdir ki: Güneş'in tabiatı, orta derece sıcaklık ve kuruluk olup gündüzel erkek bulunmuştur. Orta kutlu namıyla adlandırılmıştır. Bunun sıfatları, kuvvet, şiddet, kahır, gazap, rağbet, his, incelik, hayâ ve iffet bulunmuştur. Yukarıda açıklandığı üzere, bunun sıfatları talih düştüğü menilerde aynen gözlenmiştir. Güneş'in pazar gününe ve perşembe gecesine hâkim olduğu bulunmuştur. O gündüz ve gecenin evvelki saatleri buna oranlanmıştır. Cenab-ı Hakk'ın takdiriyle esiri cisimlerin süflî cisimlerden tesirleri fazla olup her yıldız nice nice özellikleriyle tesir etmektedir. Allah, bu büyük Güneş'e, kendi kudretiyle nice özellikler vermiştir ki Güneş'in etkileri, yüksek cisimlerde ve aşağı cisimlerde kendisinden daha belirgindir. Öteki gezegenlerden daha belirgindir. Öteki gezegenlerden daha büyüktür ve bütün yıldızlardan parlaktır. Ay'a ışık verir. Denizleri ısıtıp, buharlar çıkarıp, yukarılardan yağmur bulutları meydana getirip yağdırarak yere hayat verir. Bitkiler, ağaçlar ve meyveler olur. Karlardan ve yağmurlardan nehir kaynakları olur. Bitkiler ve hayvanlara hayat bağışlar. Güneşle madenler oluşur, meyveler olgunlaşır. Güneş'in doğuşuyla hayvanlar ve insanlar kuvvet bulup, sıcaklık ve ışıqla menfaatlenirler. Güneş'in batmasıyla hepsi şaşırıp ölümler gibi yerlerinde uyurlar kalırlar. Güneş'in etkisiyle birinci iklim kuşağının ahalisi hep siyah olup, sıcaklığının şiddetiyle huy ve bünye edinirler. Tepelerine güneş yakın olduğundan cüsseleri hafif ve akılları zayıf olup, ahlâkları dar, meşrepleri keskin ve ince olur. Aynı zamanda inatçı olurlar. Fakat yedinci iklim kuşağındakilerin tepesinden Güneş uzak olup, sıcaklığı zayıf ve tesirleri az olduğundan, hepsi beyaz ve sarı olurlar. Yaratılış ve huyda her biri öküz ve koyun gibi akılsız ve eksik olur.

Güneş'in birçok tesirlerinden biri budur ki: Doruk noktası kuzey burçlarında oldukça, kuzey tarafları bayındır olup, güney taraflar denizlerle kaplı olur. Güneş'in doruk noktası güney burçlarına geçtiğinde, bu kez güney yarımküre bayındır olup, kuzey yarımküre deniz sularıyla kaplı olur.

Yukarıda açıklanan doruk noktasının hareketiyle yirmi beş bin iki yüz güneş senesinde bir kere karalar ve denizler tamamen yer değiştirip âlem yeniden nizam bulur. Belki Güneş'in tesiriyle günler ve geceler, sıcaklık ve gölge, nur ve ışık, yaz ve kış, kar ve yağmur, madenler ve taşlar, bitkiler ve ağaçlar vücuda gelip; bütün bunların tabiatları, bileşiklerin oluşması, hayvanların ve insanların yaşaması, yılların bilinmesi hep Allah'ın takdiriyle Güneş'in hareket ve ışığına bağlıdır.

Güneş'in büyüklüğü ve miktarında, temsilci feleğinin uzaklığında rasatçılar, matematikçiler ve geometriciler söz birliğiyle demişlerdir ki: Güneş'in temsilci feleğinin yumru yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı yaklaşık iki bin kere bin ve yirmi dokuz bin iki yüz altı fersah ölçülmüştür. Bu feleğin çukur yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı yaklaşık bin kere bin ve sekiz yüz elli bin yüz elli dört fersah hesap kılınmıştır. Bu temsilci feleğin kalınlığı, yaklaşık yüz yetmiş dokuz bin elli iki fersah bulunmuştur. Güneş küresinin cismi, yaklaşık yüz altmış altı yer küre kadar bulunup; bütün bunlar geometrik delillerle ispat olunmuştur. (Allah daha iyi bilir.).

Bizim bunları anlatmakta maksadımız, bu büyük Güneş'i, günde bir kere etrafımızda döndürüp, başımızda döndüren güçlü ve kayyum olan Allah'ın kudret ve büyüklüğünü açıklamaktır. Ta ki akıl sahiplerine Rab'ler Rabb'inin yaratma ve inceliklerini fikretmeyi ve düşünmeyi kolaylaştırıp, yaratıklardan yaratıcıyı bulup, her şeyden ona yönelip, onunla kalalar.

Yedinci Bölüm

Üçüncü göğün yapısı ve burada hükmeden Zühre yıldızının (Venüs) durumlarını beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Zühre yıldızının temsilci feleğini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yedi gezegenlerden biri de Zühre'dir ki Ay feleğine oranla üçüncü felektir. Güneş feleğinin altında olup iki aşağı namıyla bilinen iki feleğin yukarıda olanıdır. Güneş feleğine yakın bulunmuştur. Zühre yıldızı, küçük kutlu adıyla adlandırılmıştır. Bilginler, üç yüksek feleğin yapısı gibi Zühre yıldızı için de üç adet felek ispat edip nizamını vermişlerdir. Birinci felek, merkezde, kuşakta, kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzer ve temsilcidir. İkinci felek, merkez dışıdır ki yine birinci feleğin gövdesinde iki paralel yüzeyde bulunup döndürücünün merkezini taşıyıcıdır. Üçüncü felek, döndürücü felektir ki Zühre yıldızı onun bir tarafında çakılmıştır. Döndürücü felek, kendi merkezi üzerinde hareket ettikçe, Zühre'yi dahi kendisiyle beraber hareket ettirir. Zühre yıldızının temsilci feleği ki küllî felektir. Merkez ve eksende, kuşak ve kutuplarda, harekette burçlar feleğine uyumlu ve diğer gezegenler gibi uygundur. İki paralel yüzeyle kuşatılmış bir yuvarlak cisimdir. Üst yüzeyi, üzerinde olan Güneş feleğinin çukur yüzeyine ve çukur yüzeyi, altında bulunan Utarit'in yumru yüzeyine teğettir. Temsilci felek, kendi üzerinde ve altında olan öteki felekler gibi önce büyük feleğin günlük hareketine uyup, bu hareketle âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya hareket eder. İkinci olarak, burçlar feleğinin yavaş hareketi kadar, kendi özel hareketiyle

âlemin merkezi çevresinde batıdan doğuya yavaş gider. Sanki burçlar feleği onu döndürür. Doruk, etek, tepe ve kuyruk noktalan bu hareketle her yetmiş yılda bir derece yer kateder.

İkinci Madde: Zühre yıldızının merkez dışı feleğinin yapı ve hareketini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Bu Zühre yıldızının düzenini halletmek için temsilci telek gövdesinde taşıyıcı namıyla belirlenen ikinci felektir ki yeri çevreleyen ve âlemin merkezinden kendi çapı ve kısımlarıyla iki derece mesafe ile doruk tarafı dışında iki paralel yüzeyle kuşatılmış küre bir cisimdir. Bu kürenin yumru yüzeyi, birinci feleğin yumru yüzeyiyle bir noktada temas etmiştir ki o noktaya doruk derler. Bu nokta, âlemin merkezine oranla en uzak nokta olduğundan Zühre yıldızı, taşıyıcısının hareketiyle bu noktaya geldikte; yerin merkezinden oldukça uzak olur ve yüksek olur. İkinci feleğin çukur yüzeyi, birinci feleğin çukur yüzeyine ortak bir noktada teğettir ki o noktaya etek derler. O nokta, âlemin merkezine oranla en yakın noktadır. Zühre yıldızı, taşıyıcı feleğinin hareketiyle o noktaya İndikte; yerin merkezine çok yakın olup alçalmış olur. Birinci felekten ikinci felek ayrılıp boşaldıkta; zorunlu olarak değişik kalınlıkta iki küre meydana gelir ki biri ikinci feleği içine alır, öteki ikinci felekle beraber boştur. Dolu kürenin ince taralı doruk tarafa, kalın tarafı eteğe dönük olur. Boş kürenin ince ve kalın tarafları ötekinin tersine gelir. Bu iki kürenin feleğin tamamlanmasında katkıları tamam olduğundan birine dolunun tamamlayıcısı, öbürüne boşun tamamlayıcısı derler. Her feleğin özel bir hareketi belirlenmiş olup, kendi kutupları üzerinde dönüp, dönüşünü tamam etmek kaçınılmaz bir iş olmakla; Zühre'nin eğilimli feleği dahi Güneş'in küllî feleği altında, kendi temsilci feleği gövdesinde, kendi merkezinin çevresinde özel hareketiyle batıdan doğuya Güneş'in merkez dışı feleğinin hareketine uygun olarak hareket edip; Zühre yıldızını da kendisiyle beraber hareket ettirir. Şu hâlde Zühre, her burçta yirmi dört gün gider. Bazı burçlarda tereddüt eylese, dört ay kalıp yılda bir dönüşünü Güneş'le birlikte tamam eder. Bu yıldızın döndürücü merkezi, Güneş'in merkezinden hiç ayrılmayıp, Güneş'in tepe noktasıyla birlikte seyir ve hareket eylediğinden bu yıldızın Güneş'ten uzaklığının mesafesi yaklaşık döndürücüsünün çapının yarısı kadardır. Ortalama Zühre yıldızının Güneş'ten uzaklığı kırk derecedir.

Üçüncü Madde: Zühre yıldızının döndürücü feleğini şekil ve hareketiyle bildirir.

Astronomlar, Zühre yıldızının dahi durumlarının tanzimine üç yüksek felek gibi anlatılanlar kadarıyla yetinmeyip, yeri çevrelemeyen bir küçük felek daha ispat edip ona döndürücü felek demişlerdir. Döndürücü felek, temsilci felekte arzı çevrelemeyen küçük bir felektir ki bu yıldızın kendisini taşıyıcıdır. Yeri çevreleyen merkez dışı olan ikinci eğilimli feleğin kuşağında çakılmış ve gömülmüştür. Döndürücünün çapı, taşıyıcının iki yüzeyine teğet ve eşittir. Döndürücü felek, bir yüzeyle kuşatılmış dolu ve küre bir cisimdir. Eğilimli feleğin cisminde, kendi merkezi çevresinde belirli bir hareketle batıdan doğuya burçlar sırası üzere dönüp, bir tarafında çakılmış olan Zühre'yi kendisiyle birlikte döndürerek alıp gider. Döndürücü felek, kendi merkezi çevresinde Zühre'yi bir gün bir gecede kendi kuşağının üç yüz altmış derecesinden yarım dereceden fazla döndürüp, hareket ettirip yaklaşık on dokuz buçuk ayda bir dönüşünü tamam eder. Bu harekete yıldızın değişik hareketi ve yıldızın özel hareketi derler. Zühre yıldızı dahi bir yüzeyle kuşatılmış bir küre cisimdir. Dolu ve ışıklıdır. Döndürücü feleğinin cisminde gömülüdür ki yıldızın yüzeyi, döndürücünün iki kutbu arasında, kuşağı yanında, bir tarafında bulunan ortak bir noktada döndürücünün yüzeyine teğettir. Yani Zühre, tamamıyla döndürücünün cisminde bulunup, yüzeyi yüzeyine temas etmiştir. Taşıyıcının bir

tarafında döndürücü feleğin açıklanan hareketi gibi Zühre yıldızının dahi döndürücüsü tarafından ve kendi merkezi çevresinde burçlar sırası üzere kendine özgü hareketi yeni rasatçılar tarafından gözlenmiştir.

Dördüncü Madde: Zühre yıldızının sürat, istikamet, yavaşlama, duraklama ve şaşırması ve Güneş ile olan bağlantı ve yaklaşımını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Zühre yıldızına dahi kâh sürat, kâh yavaşlık, kâh duraklama, kâh geri dönüş ve kâh dönüşünde şaşırma meydana çıkar. Bu durumların açıklanması budur ki: Bu yıldız, döndürücü feleği yukarısında bulundukta; kendi merkezinin hareketi, döndürücü feleğinin merkezinin hareketine burçlar sırası üzere uymasıyla yıldız, hızlı hareket eder görünür. Ne zaman yıldız, döndürücünün doruğundan tarafa bir miktar eğilir; o zaman düz hareket eder görünür. Yıldız, döndürücünün eteğine indikte; yavaş hareket eder görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezi, inişte olduğundan hareketi görünmez olup, ancak döndürücüsünün merkezinin hareketi görünür. Yıldız, döndürücünün eteğine yakın oldukta; kendi merkezinin burçlar sırasına aykırılığı, döndürücüsünün merkezinin hareketiyle sıraya uygun olan hareketine eşit olup, iki hareket birbirine karşı olmakla; yıldız durur görünür. Yıldız, döndürücünün en alt noktasına indikte; kendi merkezinin hareketi, döndürücüsünün hareketinden fazla olup yıldız, geri döner görünür. Yıldızın geri dönüşü tamam olup, iki hareket yine eşit oldukta; yıldız ikinci kez durur görünür. Bundan sonra yine yavaş hareket eder görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezi, döndürücünün doruğuna çıkmakla; hareketi görünmez olup ancak döndürücüsünün merkezinin hareketi görünür. Yavaş hareketten sonra yine düz ve hızlı hareket eder görünür. Halbuki yıldız, döndürücüsünün içinde aynı hızla tamamlar. Çünkü, yıldızların ve feleklerin hareketleri, kendi küreleri kuşağına oranla benzerli, basit ve düzdür. Yıldızın geri dönüşünden önceki yerine birinci makam; sonrakine ikinci makam derler. Zühre yıldızının dönüş süresi bir ay on bir gündür. Düz hareketi, sekiz buçuk aydır. Yıldızın taşıyıcı feleği, burçlar kuşağından güneye ve kuzeye dörtte bir derece kadar eğilimli iken döndürücüsünün dahi doruğu ve eteği, eğilimli feleğinden kâh kuzey tarafa, kâh güney tarafa eğilimli olur. Yaklaşık iki buçuk derece enlem farkı dahi bulunmuştur. Bu durumlardan dolayı yıldız, yürüyüşünde şaşırma gibi görünür. Bundan dolayı şaşırma olarak adlandırılmıştır.

Güneş'e oranla bu Zühre yıldızının bağlantı ve yaklaşımını böyle açıklamışlardır ki: Bu yıldızın taşıyıcısının hareketi, sürekli Güneş'in merkez dışı hareketiyle eşit olmakla; döndürücüsünün merkezi dahi Güneş'in merkezine sürekli teğet bulunmuştur. Şu hâlde Zühre yıldızı, Güneş kurslarının çevresinde, döndürücüsünün hareketiyle döndükçe, döndürücüsünün çapının yarısı kadar ondan uzakta olur. Güneş'i tavaf ederek iki uzaklığın ortasına geldikte; kâh sabah, kâh akşam meşale gibi parlayıp, kâh Güneş'le birlikte hareket edip, öteki gezegenler gibi Güneş kursundan uzak düşmeyip, her bir devresinde iki kere Güneş ile çakışıp, bir kere dahi geri dönüşünde yani döndürücüsünün doruğunda bulundukta; sürekli Güneş'e yakın olup ve bir kere dahi geri dönüşünün tam ortasında yani döndürücüsünün eteğinde oldukta; güneş ile sürekli yakınlık ve çakışması bulunur. İki yaklaşımı arasında olan süre yaklaşık dokuz ay yirmi gündür. (Gerçeği en iyi bilen Allah'tır.)

Beşinci Madde: Zühre yıldızının doruk ve eteğini, tepe ve kuyruk düğümlerini, tabiat ve vasıflarını, uzaklığının ve cisminin ölçüsünü bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Zühre yıldızının doruğu, öteki noktaları ortasında yani eğilimli

feleğinin burçlar feleğinden kuzey tarafa fazla eğilimde bulunur. Tepe düğümünden doksan derece geridedir. Çünkü doruk ve etek, tepe ve kuyruk yukarıda açıklandığı üzere, burçlar feleğinin hareketine uygun olan temsilci feleklerin hareketiyle hareket ederler. Zühre'nin doruğunun burçlar feleğindeki mekânı rumî tarihin asîz yılında, Güneş'in doruğu gibi İkizler burcunun yirmi birinci derecesinde; eteği ise Yay burcunun yirmi yedinci derecesinde belirlenmişti. Tepe noktasının yeri, Balık burcunun yirmi yedinci derecesinde ve kuyruk noktasının yeri Başak burcunun yirmi yedinci derecesinde belirlenmişti. Halen Rumî tarih, iki bin altmış dokuza gelip, hicrî tarih dahi bin yüz yetmiş yetmiştir. O hâlde bu iki nokta, ötekiler gibi hareket edip yaklaşık sekiz derece öne geçmişlerdir.

Zühre'nin tabiatı ve vasıflarında müneccimler söz birliğiyle demişlerdir ki: Zühre'nin tabiatı, orta derecede soğukluk ve rutubettir. Zühre, gece erkeği olmakla, küçük kutlu adını almıştır. Bu yıldızın bakmanın kalbe sevinç verdiği tecrübe kılınmıştır. Bu yıldızın vasıfları, yumuşaklık, sevgi, sevecenlik, ferah, dilek, oyun, zenginlik, cinsel güç ve güzel yaratılış bulunmuştur. Bu yıldızın talih düştüğü menilerde bütün bu vasıflar aynen gözlemlenmiştir. Bu yıldız, salı gecesi ve cuma gününe hâkimdir. O gecenin ve bu günün ilk saatleri, buna oranlanmıştır.

Zühre yıldızının temsilci feleğinin uzaklık mesafelerinde ve cismiyle kalınlığının ölçülerinde rasatçılar, geometriciler ve matematikçiler ittifakla demişlerdir ki: Zühre'nin temsilci feleğinin yumru yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı yaklaşık, bir kere bin ve sekiz yüz elli bin dört fersah ölçülmüştür. Yumru yüzeyinin uzaklığı ise yaklaşık iki yüz yetmiş altı bin altı yüz elli iki fersah hesaplanmıştır. Bu feleğin kalınlığı yaklaşık bin kere bin ve beş yüz yetmiş üç bin beş yüz iki fersah bulunmuştur. Zühre'nin cismi, yaklaşık yerin on altıda biri kadar bulunup delillerle ispatlanmıştır. (Gerçeğini Allah daha iyi bilir. Yüce, güçlü ve hakim olan Allah münezzehtir.)

Sekizinci Bölüm

İkinci göğün yapısını ve burada olan Utarit yıldızının durumlarını beş madde ile bildirir.

Birinci Madde: Utarit (Merkür) yıldızının temsilci feleğini ve hareketinin görüntüsünü bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Utarit feleği, yedi gezegenden sayılmıştır ki Ay feleğine oranla sekizinci; Zühre feleğinin altında olup, iki aşağı namıyla meşhur olan iki feleğin altta olanıdır. Ay feleğine yakındır. Utarit yıldızı burada tek başına hâkim olup karıştırıcı adı ile tanınmıştır. Bu feleğin durumu ve yapısı, parçaları bakımından öteki gezegenlerden farklıdır. Astronomlar, Utarit yıldızı için yeri çevreleyen üç büyük felek ve yeri çevrelemeyen bir küçük felek tespit etmişlerdir. Gözetleme sureti ile değişik durumlarını bu dört felekle belirleyip nizamını vermişlerdir. Birinci felek küllî felektir ki merkezde, eksende, kuşakta, kutuplarda ve harekette burçlar feleğine uygun ve temsilcidir. Bu felek, öteki temsilciler gibi yeri çevreleyen ve merkezi âlemin merkezidir. İki paralel yüzeyle kuşatılmış küre bir cisimdir ki üst yüzeyi üzerinde olan Zühre'nin alt yüzeyine ve alt yüzeyi altında olan Ay'ın üst yüzeyine teğettir. Bu temsilci felek, kendi üstünde ve altında bulunan diğer felekler gibi

önce büyük feleğin günlük hareketine uyup, âlemin merkezî çevresinde doğudan batıya zorunlu hareket eder. İkinci olarak burçlar feleğinin yavaş hareketi kadar kendi özel hareketi ile âlemin merkezi çevresinde batıdan doğuya yavaş gider. Sanki burçlar feleğini hareket ettirmesi ile hareket eder gibidir. Şu hâlde doruk, etek, tepe ve kuyruk noktaları bu hareket üzere yetmiş güneş yılında bir derece mesafe yol alır. Utarit'ın açıklanacak döndürücü feleğinde bulunan ikinci doruğundan başka ve Ay'ın açıklanacak doruğundan ve temsilcisinden ve diğer noktalarından başkadır. Çünkü, bu dördü, onlara karşı bulunup doğudan batıya hareket ederler.

İkinci Madde: Utarit yıldızının merkez dışı olan yönetici feleğini ve taşıyıcı feleğini yapı ve hareketleri ile bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Utarit'ın yöneticisi, temsilci feleği ile birlikte boş bir felektir ki merkez dışı olan iki feleğinin birincisidir. İkincisi dolu felektir ve Utarit'ın dört feleğinden ikincisidir. Yönetici felek, içine aldığı merkez dışı ikinci feleğin merkezini, doğudan batıya hareket ettirerek idare ettiği için buna yönetici derler. Merkez dışı olan diğer felekler, temsilci feleklerin içinde oldukları gibi bu yönetici felek dahi temsilcisinin içindedir. Yöneticinin yumru yüzeyi, temsilcinin yumru yüzeyine birinci doruk namıyla meşhur olan ortak bir noktada teğettir. Yöneticinin çukur yüzeyi, temsilcinin çukur yüzeyine birinci etek adıyla bilinen ortak bir noktada temas etmiştir. Yönetici feleğin merkezi, âlemin merkezinden altı derece kadar doruğu tarafına çıkmıştır.

Temsilci felekten yönetici felek ayrıldıkta, diğer temsilcilerin tamamlayıcı olan ikişer küre şeklinde benzerleri, bu temsilciden dahi meydana gelmiştir. Bundan sonra merkez dışının ikincisi, Utarit yıldızının üçüncü feleğidir. Bu yönetici felekten boşalmıştır. Döndürücünün merkezini taşır. Yönetici felek, temsilcisinin içinde bulunduğu üzere, bu taşıyıcı felek dahi yönetici feleğin içindedir. Taşıyıcının yumru yüzeyi, yöneticinin yumru yüzeyine ikinci doruk namıyla bilinen bir noktada yetmiştir. Taşıyıcının çukur yüzeyi ve yumru yüzeyi, yöneticinin çukur yüzeyine ikinci etek denilir bir noktada teğettir. Taşıyıcının merkezi, yöneticinin merkezinden üç derece ve âlemin merkezinden dokuz derece doruk tarafına çıkmıştır. Yönetici felekten taşıyıcı felek ayrıldıkta, yöneticiden iki küre kalır ki onun tamamlayıcısıdır.

Utarit bu düzenleme ve tecrübe ile bu şekil ve görünüşe gelir ki kendisinde iki doruk ve iki etek bulunur. Bunlar temsilciden parça gibi olduklarından temsilci doruğu ve temsilci eteği namıyla şöhret bulmuşlardır. Diğerleri dahi yöneticiden parça oldukları görünümünden dolayı yönetici doruğu ve yönetici eteği adıyla adlandırılmışlardır. Temsilcinin doruk ve eteğine birinciler dahi derler. Yöneticiye mensup doruk ve eteğe dahi ikinciler derler.

Her feleğin kendine özgü hareketi olup; kendi merkez, eksen, kuşak ve kutupları üzerinde dönüp, dönüşünü tamam etmek kaçınılmaz olduğu için Utarit'ın yönetici feleği de Zühre'nin altında kendi temsilcisi içinde ve kendi merkezi çevresinde hareketi ile batıdan doğuya burçlar sırasına uymayan Utarit'ın ikinci doruğunu idare eder. Güneş'in ortası kadar hareket edip bir güneş senesinde bir devresini tamamlar. Utarit'ın taşıyıcı feleği dahi yönetici feleğin içinde, öteki taşıyıcı felekler gibi kendi merkezi çevresinde özel hareketi ile batıdan doğuya burçlar sırası üzere Utarit'ın döndürücü feleğini idare ile Güneş'in ortasının iki katı kadar hareket edip, hareketinin yarısı yöneticinin sıraya uygun hareketine karşıdır. Diğer yarısı Güneş'in ortasına eşit gelip, Utarit her burçta on yedi gün bekleyip, bazı burçlarda tereddüt etse, iki ay kalıp, yılda bir derecesini Güneş'le beraber tamamlar. Utarit'ın döndürücüsünün merkezi, Zühre'ninki gibi sürekli Güneş'in merkezine uygun olup asla

muhalefet etmez. Bunun için Utarit yıldızı döndürücüsünün çapının yansından fazla Güneş'ten ırağa gitmez. Çapının yansı ortasında yirmi dereceden fazla uzağa yetmez. (Allah daha iyi bilir.)

Üçüncü Madde: Utarit yıldızının döndürücü feleğini, şekil ve hareketiyle bildirir.

Astronomlar, bu Utarit yıldızının dahi durumlarının tanzimine diğer şaşırmış gezegenler gibi belirlenen ölçülerle yetinmeyip; yeri çevrelemeyen bir küçük felek dahi tespit edip ona döndürücü felek demişlerdir. Döndürücü felek, Utarit'in temsilci feleğinde yeri çevrelemeyen bir küçük felektir ki Utarit'in dört feleğinden dördüncüsüdür. Aynı zamanda yıldızın cisminin taşıyıcısıdır. Merkez dışı olan üçüncü taşıyıcı feleğin kuşağında yani iki kutbu arasında çakılmıştır ki çapı taşıyıcının kalınlığına eşit olup yüzeyi, taşıyıcı durumdaki döndürücünün iki yüzeyine yukarıda ve aşağıda birer noktada teğettir. Döndürücü felek, bir tek yüzeyle kuşatılmıştır. Dolu ve küre bir cisimdir. Taşıyıcı feleğin cisminde, kendi merkezi çevresinde kendine özgü hareketiyle batıdan doğuya burçlar sırası üzere dolaşp, bir tarafında çakılı olan Utarit'i kendisiyle birlik hareket ettirir. Bu felek, Utarit yıldızını bir gün bir gecede kendi kuşağının üç yüz altmış derecesinden üç dereceden fazla mesafeye alıp gider. Yaklaşık dört ayda bir dönüşünü tamamlar. Bu harekete değişik hareket, özel hareket dahi derler.

Utarit yıldızı dahi tek yüzeyle kuşatılmış dolu, ışıklı ve yuvarlak bir cisimdir. Döndürücü feleğinin cisminde gömülmüştür ki döndürücünün yüzeyinin iki kutbu yarısında, kuşağı yanında bir tarafta bulunup, ortak bir noktada döndürücüsünün yüzeyine temas etmiştir. Yani yıldızın cismi, tamamıyla döndürücünün cisminde dahil bulunmuştur. Taşıyıcı felek, bir tarafında döndürücünün dönüşü gibi Utarit yıldızının dahi döndürücüsü tarafında, kendi merkezi çevresinde, burçlar sırası üzere sürekli dönüş hareketini incelemeyle; rasatçılar gün yarısında bulunan Güneş tutulmasında gözlemlemişlerdir.

Dördüncü Madde: Utarit yıldızının sürat ve düz gidişini, yavaşlama ve duraklamasını, geri dönüş ve şaşırmışlığını, Güneş ile olan bağlantı ve yaklaşımını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Bu Utarit yıldızına da kâh sürat, kâh düz gidiş, kâh yavaşlama, kâh duraklama, kâh geri dönüş ve k yürüyüşünde şaşırmışlık meydana çıkar. Bu durumların açıklanması budur ki: Yıldız, döndürücüsünün yukarısında bulundukta, kendi merkezinin hareketi, döndürücüsünün merkezinin hareketine burçlar sırası üzere uyar ve yıldız hızlı hareket eder görünür. Ne zaman döndürücü tarafına bir miktar eğilse, düz hareket eder görünür. Yıldız, döndürücünün aşağısına inişte yavaş hareket eder görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezi inişte olduğundan hareketi görünmez olup, ancak dönüş merkezinin hareketi görünür. Yıldız, döndürücünün en aşağısına yakın oldukta, kendi merkezinin burçlar sırasına uymayan hareketi, döndürücünün merkezinin, taşıyıcının hareketiyle burçlar sırası üzere olan hareketine eşit olup, hareketler birbirine karşı olmakla, yıldız durur görünür. Yıldız döndürücünün en aşağısına indiğinde, kendi merkezinin hareketi, döndürücünün merkezinin hareketinden fazla olup, geri döner görünür. Yıldızın geri dönüşü tamam olup, iki hareket birbirine eşit geldikte, yıldız, ikinci kez durur görünür. Bundan sonra yine yavaş hareket eder görünür. Çünkü, yıldızın kendi merkezi, döndürücünün doruğuna çıkıyor olmakla, hareketi görünmez olup, ancak döndürücünün merkezinin hareketi görünür. Yavaşlamadan sonra tekrar hızlı hareket eder görünür. Halbuki yıldız, kendi döndürücüsünde dönüşünü tek düze sürdürür. Çünkü, feleklerin hareketi, kendi küreleri kuşağına oranla basit, benzerli ve düzdür.

Yıldızın geri dönüşünden önceki duruşuna birinci makam, ötekine ikinci makam derler. Utarit

yıldızının geri dönüş süresi yirmi bir gündür. Düz gidişi üç ay beş gündür. Bu yıldızın taşıyıcı feleğinin burçlar kuşağından kuzeye ve güneye üç ve dörtte bir derece eğimli iken; döndürücüsünün dahi doruğu ve eteği, eğimli feleğinden kâh kuzeye, kâh güneye eğilimli olup; yaklaşık altı derece enlem farkı dahi bulunmuştur. Bu yıldız dahi yürüyüşünde şaşırmış gibi görünüp, şaşırmış adıyla adlandırılmıştır. Güneş'e oranla bu yıldızda meydana çıkan bağlantı ve yaklaşımın açıklanması budur ki: Bu yıldızın taşıyıcısının hareketi, Güneş'in merkez dışı feleğinin hareketiyle eşit olduğundan, döndürücünün merkezi dahi sürekli Güneş'in merkezininkine eşit bulunmuştur. Şu hâlde Utarit yıldızı, Güneş'in çevresinde döndürücüsünün hareketiyle dolandıkça, döndürücüsünün yarı çapı miktarı Güneş'ten uzaklıkta, onu tavaf edip, iki uzaklığın ortalarına geldikte; kâh sabah, kâh akşam meşale gibi çakıp, kâh Güneş'le yakın olur. Zühre gibi Güneş kursuna yakın olup, her dönüşünde iki kere Güneş'le yakın olur. Bir kere süratli gidişinin yarısında yani döndürücüsünün zirvesinde bulunduğunda, sürekli çakışması ve yaklaşması olur. Bir kere dahi geri dönüşünün yarısında yani döndürücünün eteğinde oldukça, Güneş'le sürekli çakışması ve yaklaşımı bulunur. İki yaklaşımı arasında olan müddet iki aydır.

Beşinci Madde: Utarit yıldızının ilk doruk ve eteğinin, tepe ve kuyruk düğümlerinin burçlar feleğindeki yerlerini, kendi tabiat ve vasıflarını, feleğinin uzaklık mesafesini ve cisminin miktarını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Utarit yıldızının doruğu, tepe ile kuyruk düğümleri arasında yani eğimli feleğinin burçlar feleğinden kuzeye oldukça eğiliminden meydana gelmiştir ki tepe düğümünden doksan derece sonradır. Çünkü, üst ve aşağı noktalar, yukarıda açıklandığı üzere burçlar feleğinin hareketine uygun olan temsilcilerin hareketleriyle hareket ederler. İlk doruk, Utarit'in burçlar feleğinden yeri, Rumî tarihin asîz yılında Terazi burcunun yirmi altı buçuk derecesindeydi. Eteği, aynı şekilde Koç burcunun yirmi altı buçuk derecesindeydi. Üst ve alt noktaları, bu tarihte Oğlak burcunun yirmi altı buçuk derecesindeydi. Kuyruk düğümü ise Yengeç burcunun yirmi altı buçuk derecesindeydi. Şu hâlde doruk ve etek, tepe ve kuyruk dahi yukarıda defalarca açıklandığı üzere halen, yaklaşık sekiz derece mesafe hareket etmişlerdir. Çünkü, rumî tarih halen iki bin altmış dokuzdur. Hicrî tarih ise bin yüz yetmiş yetmiştir.

Utarit yıldızının tabiat ve vasıflarında münecimler söz birliği edip demişlerdir ki; Utarit'in tabiatı soğukluk ve kuruluk olup, gündüz erkeği bulunmuştur. Kendinden başka yıldızın tabiatıyla uyuşucu olduğundan; uyuşan ve ara bozan namıyla adlandırılmıştır. Bu yıldızın vasıfları, edep, zekilik, anlayışlılık, sezgi, zihin, yetenek, nutuk, belâgat, nakış, kitabet, hesap, isabet, zekâ, dikkat, sanat, hile ve hıyanet bulunmuştur. Bu yıldızın talih düştüğü menilerde bu vasıflarıyla etkili olduğu gözlenmiştir. Bu yıldız, pazar gecesi ve çarşamba gününe hâkim bulunmuştur. O gecenin ve bu gündüzün ilk saatleri, buna oranlanmıştır.

Utarit yıldızının ölçü ve cisminde, temsilci feleğinin uzaklığı mesafesinde rasatçılar, geometriciler ve matematikçiler söz birliğiyle demişlerdir ki: Utarit'in temsilci feleğinin yumru yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı, yaklaşık iki yüz yetmiş altı bin altı yüz elli iki fersah hesaplanmıştır. Çukur yüzeyinin uzaklığı ise yaklaşık seksen yedi bin beş yüz yirmi dört fersah ölçülmüştür. Bu feleğin kalınlığı yaklaşık yüz seksen dokuz bin altı yüz yirmi sekiz fersah ölçülmüştür. Utarit'in cismi, yer kürenin cisminin yaklaşık olarak otuz ikide bir miktarı bulunup, delillerle hepsi ispatlanmıştır.

Dokuzuncu Bölüm

Dünya göğünün yapısını ve orada hâkim olan Ay'ın durum ve vasıflarını, Ay'la ilgili olan eşyayı altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: Ay'ın temsilci feleğini ve eğilimli feleğini, yapı ve hareketleriyle bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Yedi gezegenden biri de Ay'dır ki merkezi, âleme oranla dokuz feleğin ilkidir. Utarit feleğinin altında bulunup, gezegen yıldızlardan daha hızlı yol alan Ay, Dünya göğünde tek başına hâkimdir. Kendisine küçük nurlu adı verilmiştir. Ay feleğinin küllî feleği, değişik parçalara bölündüğünden, şekil ve yapı bakımından diğer gezegenlerin feleklerinden farklıdır. Şu hâlde küllî felek, dört feleği kuşatmıştır. Üçü yeri çevreleyen büyük felektir. Biri yeri çevrelemeyen küçük felektir. Üç felekten ilk ikisinin merkezleri, âlemin merkezidir. Üçüncüsü ise merkez dışıdır ki döndürücünün merkezini taşıyıcısıdır. Döndürücü ise döndürücü felektir ki Ay'ın cismini taşıyıcısıdır.

Âlem küresiyle merkezi aynı olan iki feleğin birincisi, iki paralel yüzeyle kuşatılmış ve ikinci feleği çevreleyen küre bir cisimdir. Çevresinde tepe ve kuyruk noktaları bulunmakla - ki bu noktaya cevher denir- kendisi cevher namıyla şöhret bulmuştur. Merkezde, eksende, kuşakta, kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzerliğinden temsilci namını dahi bulmuştur. Bu feleğin yumru yüzeyi, üstünde olan Utarit feleğinin çukur yüzeyine ve çukur yüzeyi, kendi feleklerinden ikinci feleğin yumru yüzeyine temas etmiştir. Bu cevher adlı felek, kendi üzerinde ve altında bulunan diğer felekler gibi önce büyük feleğin günlük hareketine uyup, bu hareketle âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya zorunlu hareket eder. İkinci olarak, burçlar feleğinin hareketine aykırı ve karşı olarak kendine özgü hareketiyle âlemin merkezi çevresinde burçlar sırasına uymaksızın, kendi felekleriyle doğudan batıya gider Bir gün bir gecede üç dakikadan fazla hareket eder. Buna, tepe ve kuyruk hareketi derler. Âlem küresiyle merkezi aynı olan iki feleğin ikincisi, birinci feleğin altında iki paralel yüzeyle kuşatılmış küre bir cisimdir. Gerçi merkezi, âlemin merkezidir. Lâkin kuşağı, burçlar kuşağına teğet olan temsilci feleğin kuşağından kuzey ve güneye beş derece eğimli olduğundan, eğilimli felek namıyla şöhret bulmuştur. Bu eğilimli felek, cevher feleğinin çukur yüzeyi altında yerleşip; yumru yüzeyi onun çukur yüzeyine teğettir. Ay'ın eğilimli feleği dahi birinci ve ikinci hareketinden başka kendine özgü hareketiyle âlemin merkezi çevresinde burçlar sırası üzere doğudan batıya, kendi içinde bulunan feleklerle, gün eşitleyici daireden ve burçlar kuşağından ve kutuplardan belirtilen eğim kadar eğilimli olarak, başka kuşak ve kutup üzerinde bir gün bir gecede on bir dereceden fazlaca hareket eder. Buna Ay'ın doruğunun hareketi derler.

İkinci Madde: Ay'ın taşıyıcı feleğinin yapısı ve hareketini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Ay'ın üçüncü feleği, taşıyıcı feleğidir ki merkez dışı olan öteki gezegenlerin temsilci feleklerinde yerleştikleri gibi bu taşıyıcı felek dahi eğilimli feleğinin içinde yerleşmiştir ki yumru yüzeyi, taşıyıcının eğilimli yumru yüzeyine doruk adı verilen bir ortak noktada teğet olmuştur. Çukur yüzeyi, taşıyıcının eğilimli çukur yüzeyine etek adı verilen ortak bir noktada temas etmiştir. Bu feleğin merkezi, âlemin merkezinden kendi çapı ve kısımlarıyla on derece ve dörtte bir derece doruk noktasının dışındadır. Eğilimli felekten taşıyıcı felek ayrıldıkta, eğilimliden iki küre kalır ki eğilimli feleğin tamamlayıcısıdır. Taşıyıcı felek, üç hareketinden başka, eğilimli feleği

içinde, kendi merkezi çevresinde, eğilimli kuşağına, kuşak teğetliğinde ve eksenine paralel eksen üzerinde kendine özgü hareketiyle, batıdan doğuya burçlar sırası üzere bir gün bir gecede yirmi dört dereceden fazlaca, Ay'ın döndürücü feleğinin merkezini de beraber hareket ettirerek döner. Çünkü, bu taşıyıcı feleğin burçlar sırasına uygun olarak yaptığı on bir dereceden fazla hareketine; temsilci ve eğilimli feleklerin sıraya uygun olamayan hareketleri karşı gelip, karşı çıkıp geri götürür. Bu durumda, Ay'ın taşıyıcısının sıraya uygun olarak yaklaşık on üç derece günlük hareketi kalır. Ay'ın hareketi hızlı ve felekleri küçük olduğundan, on iki burcun her birinde yaklaşık iki gün ve üçte bir gün kadar kalıp, yirmi sekiz günde burçlar feleğini katedip, bir devresini tamamlar. Yirmi dokuz buçuk günde bir kere Güneş'e erişip, onunla çakışır. Bu yüzden kamerî ayların biri yirmi dokuz gün ve biri otuz gün gözetleme hesabıyla hesap olunur. Ekvatora yakın olanlara Ay rahat görünür. Çünkü, Güneş'in günlük dönüş noktaları, kuzeyde eğilimlidir, güneyde dike yakındır. Şu hâlde Ay, Güneş batar batmaz batmayıp ufuktan yukarıda olur.

Üçüncü Madde: Ay'ın döndürücü feleğini, şekil ve hareketiyle bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Ay'ın dördüncü feleği, onun döndürücü feleğidir ki yeri çevrelemeyen bir küçük felektir. Ay'ın kendisini taşıyıcıdır. Merkez dışı feleğin kuşağında, çakılmış ve gömülmüştür ki döndürücünün çapı, taşıyıcının iki yüzeyine teğet ve eşittir. Döndürücü felek, bir tek yüzeyle kuşatılmış dolu ve küre bir cisimdir. Taşıyıcı feleğin içinde, kendi merkezi çevresinde burçlar sırasına uymaksızın doğudan batıya dönüp, bir tarafında çakılmış olan Ay'ı da birlikte hareket ettirir.

Ay'ın döndürücü feleği, öteki beş gezegenin döndürücüsünün tersine hareket eder. Bu döndürücü felek, kendi merkezi çevresinde doğudan batıya dönerek, Ay'ı, bir gün bir gecede kendi kuşağının üç yüz altmış derecesinden on üç dereceye kadar hareket ettirip, yirmi sekiz günde taşıyıcısı gibi bir dönüşünü tamamlar. Buna farklı hareket ve özel hareket derler.

Ay, tek bir yüzeyle çevrili küre biçiminde bir cisimdir; karanlıktır; doludur ve parlaktır. Beş şaşırmış gezegen gibi döndürücü feleğinde Ay gömülmüştür ki döndürücüsünün iki kutbu arasında, kuşağı yanında bir tarafta bulunup, ortak bir noktada döndürücünün yüzeyine teğettir. Yani Ay'ın cismi tamamıyla döndürücünün cisminde bulunup, yüzü yüzeyine temas etmiştir. Taşıyıcı feleğin bir tarafında, döndürücü feleğin belirtilen hareketi gibi Ay küresinin dahi döndürücüsü tarafında kendi merkezi çevresinde burçlar sırasına uymadan, kendine özgü hareketiyle doğudan batıya dönüşünü, rasatçılar gözle gözlemlemişlerdir. “Feleklerde durucu hiçbir şey yoktur” deyip gitmişlerdir. Döndürücünün çevresi üzerinde bu Ay'ın merkezi, taşıyıcının çevresinin hareketi üzerinde döndürücünün merkezinin hareketinden az olduğundan sonsuz olarak Ay, ne geri dönücü bulunur, ne durucu görünür. Ancak dorukta yavaş hareketi gözlemlenir. Ay'ın taşıyıcı feleğinin kuşağı, eğilimli feleğinkine teğet olup; döndürücü feleğin zirvesi dahi taşıyıcı feleğin kuşağına erişmiş bulunduğu sebepten, açıklaması yukarıda geçen Ay'ın eğilimli feleğinin burçlar feleğinden kuzey ve güneye olan beşer derece eğiminden gayri Ay yıldızının enlemi bulunmaz. Öteki gezegenler gibi enlem farkı olmaz. Çünkü, Ay'ın eğilimli, taşıyıcı ve döndürücü felekleri tek bir yüzeyde birbirine teğet bulunup, birbirinden asla ayrılmazlar ve eğilmezler. Bu dört felekle, Ay'ın durumları nizam bulmuştur.

Dördüncü Madde: Güneş'e oranla Ay'da meydana gelen durumları bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Güneş'e oranla Ay'da meydana gelen durumların birisi çakışmadır.

Yani bize dönük olan yüzünün, Güneş'ten üzerine düşen ışıktan meydana gelmesidir. Yoksa Güneş ile Ay'ın arasında yerin gölge olmasıyla çakışma olmaz. Çünkü, Güneş'le Ay arasında yerin bulunması, Ay tutulmasıdır. Çakışma değildir. Ay'ın bir durumu dahi fazlalıktır. Yani Ay'ın Güneş'ten uzaklaşması sebebiyle, Güneş ışığının Ay'ın yüzünde fazla görünmesidir. Bu durumu dahi ilk dördündür. Yani Ay'ın bize dönük olan yüzünün yansının dolun aydan önce Güneş'in nuruyla aydınlanmasıdır. Bir durumu dahi dolun aydır. Yani Ay'ın yüzdeki nurun artmasının tamamlanmasıdır. Bu durumu dahi azalmaz. Yani Ay'ın Güneş'e dolun aydan sonra yaklaşması hesabıyla Güneş'in nurunun Ay'ın yüzünde eksilmesidir. Bu durumu dahi ikinci dördündür. Yani Ay'ın bize dönük olan yüzünün yarısının dolun aydan sonra ışıklı kalmasıdır. Ay'ın bu durumu dahi Güneş'i gölgelemesidir. Yani nurlu Güneş'in bize dönük olan yüzünün tamamını veya bir kısmını Ay'ın bizden gizlemesidir. Ay'ın bir durumu dahi tutulmasıdır. Yani Güneş ile Ay'ın arasına yerin girmesiyle Ay'ın tamamının veya bir kısmının Güneş ışığından uzak kalmasıdır.

Ay'ın bu safhalarının açıklanması budur ki: Ay, aslında siyaha yakın lâcivert olup; ne gök rengi ne de siyahtır. Madenî bir ayna gibi karanlık ve koyu olup, yuvarlak ve parlak bir top şeklindedir. Bir yerden aldığı nuru, bir yere aksettirmeye kabiliyetlidir. Şu hâlde Ay, nur ve ışığını ancak Güneş'ten alıp, Güneş'e dönük olan yarısının çoğu sürekli ışık bulmuştur. Eğer aralarında yerin gölgesi bulunmazsa, bu böyle devam eder. Güneş küresi, Ay küresinden büyük olduğundan, Ay'ın yarısından çoğuna ışık verip, yarısından azı karanlık kalmıştır. Yerin gölgesi koni şeklinde olup, Zühre feleğinin çukur yüzeyinde son bulmuştur. Koninin tepesinin gölgesi, burçlar kuşağına teğet olmak lâzımdır. Çünkü, Güneş'in merkezi, merkez dışı kuşağında sürekli burçlar kuşağının yüzeyine ulaşmıştır. Bu durumda toplanma sırasında, yani Güneş'le Ay'ın bir burcun aynı yerinde bulunmaları hâlinde; Ay, bizimle Güneş arasına girip karanlık yüzünün yarısı bize dönük olur ve Ay'ın aydınlık yüzeyinin yarısı bize görünmez olur. Şu hâlde çakışma budur. Çünkü Ay, hızlı gidişiyle Güneş'i on iki derece kadar geçip ondan uzaklaşır. Ay'ın nurlu yüzünün yarısı, bir miktar bize meyleder. Onun bize bir tarafı görünür. İşte hilâl budur. Bu, gizlenmeden bir gün sonra olur. Çünkü Ay, bir gün bir gecede, on üç derece kadar hareket eder. Güneş de bu süre içinde bir derece kadar gider. Böylece Ay, Güneş'ten her gün on iki derece kadar uzaklaşır. Hilâlden sonra Ay, Güneş'ten gün gün on ikişer derece uzaklaştıkça, Ay'ın Güneş'e uzak olan batı tarafından aydınlık yarısının bize eğimi fazla olur. İşte fazlalaşma budur. Bundan sonra Ay, Güneş'ten uzaklaştıkça, ışığı her gece bize oranla fazla olup dördündür. İlk defa üç burç kadar Güneş'ten uzaklaştıkça, Ay'ın nurlu yüzünün yarısı görünür. İşte bu ilk dördündür. Bundan sonra Güneş'ten uzaklaşmayla altı burç kadar yol aldıkta, Ay, Güneş'e karşı olmakla, bizler ikisinin arasında bulunuruz. Aydınlık yüzünün yarısı tamamıyla bize dönük olup, Ay on dört olur. İşte buna dolun ay denir. Bundan sonra Ay, Güneş'in karşısından ayrıldıkta, son yarısından gün gün Güneş'e yaklaşması sebebiyle, karanlık yarısı, batı tarafından yana yine bize meyleder. Bu miktar aydınlık tarafı da doğu tarafından Güneş'ten yana gider ve bize oranla karanlığı fazla ve aydınlığı noksan olur. İşte noksanlık budur. Bundan sonra Ay, Güneş'e yaklaştıkça, karanlığı her gece fazlalaşır, ikisinin arasında yine dördündür. Tekrar bize nurlu yüzünün yarısı görünür. İşte ikinci dördün budur. Ay, Güneş'e gün gün yaklaştıkça, karanlığı artıp nuru azalır. Ta ki Güneş'le bir arada tekrar çakışır. Ay, bu durumlarıyla konaklarını katedip, kâh Güneş'e karşı, kâh çakışık olmasıyla yaklaşık her yirmi dokuz buçuk günde bir kere Güneş'le yakınlaşması ve çakışması olur. “Bu aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir” (36/38). Kadîm, kâdir, hakîm ve yaratıcı olan Allah

münezzehtir.

Beşinci Madde: Güneş ve Ay tutulmalarını, Ay’la doruğu arasına Güneş’in girmesini, Ay’ın doruk, etek, tepe ve kuyruk noktalarının hareketini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Bu Ay küresi, yoğun ve karanlık olduğundandır ki Güneş’le bir araya gelmesi vaktinde eğilimli feleğinden ortaya çıkan tepe ve kuyruk düğümleri yanında, burçlar kuşağında Güneş’in yoluna rastlasa; Ay’ın cismi bizimle Güneş arasında bulunup, ışığının tamamını veya bir kısmını bizden örter. Şu hâlde Güneş tutulması budur. Ve Güneş’in yüzünde o vakit ortaya çıkan siyahlık Ay’ın cisminin rengidir. Tutulma sırasında Güneş’in siyahlığı batı tarafından başlar. Çünkü, Ay’ın batıya yönelik hareketi, Güneş’in batıya yönelik hareketinden daha hızlı olduğundan; Ay batıdan gelip, Güneş’e erişip araya girer. Bundan sonra Güneş’i geçtikçe gidişinin süratinden, Güneş yine batı tarafından parlamaya başlar. Bu kararma, Ay’ın gölgesinden meydana geldiğindendir ki Güneş tutulması sürekli olarak Ay’la çakışması durumuna özgü olup sair durumlarda asla bulunmamıştır.

Ay tutulmasının açıklanması budur ki: Eğer Ay küresinin tepe ve kuyruk düğümleri, burçlar kuşağından iki parçanın karşısı yanında, yani bu hizalarda Güneş ile karşılıklı olsa; yerküre ikisinin arasına girip Ay’ın Güneş’e dönük olan yüzüne yerin gölgesi düşer. Güneş’in ışığı, Ay’ın tamamına veya yerin gölgesinin düştüğü kadarına ulaşmayıp; Ay gerçek karanlığı üzere kalır. İşte Ay tutulması budur. Ay’ın kararması ve parlamaya başlaması ilk doğu tarafından ortaya çıkar. Çünkü, Güneş’in doğuya yönelik hareketiyle hareket eden Dünya’nın koni gölgesinin batı tarafına, Ay’ın batıya yönelik hareketiyle batı tarafından ulaşıp; Ay’ın önce doğu tarafı gölgeye dahil olup önce o tarafı tutulur. Ay’ın önce doğu tarafı karanlıktan çıkıp yine önce o taraf parlar. Bu durum yerin gölgesinden dolaydır ki Ay tutulması sürekli dolun ay hâline özgüdür. Başka zamanlarda asla tutulma olmamıştır. Yine Güneş’e oranla Ay’da meydana gelen durumların biri budur ki: Güneş orta hareketiyle hareket ettikçe, Ay’ın doruğuyla döndürücüsünün merkezi arasında sonsuza kadar aracılık eder. Çünkü Ay’ın döndürücüsünün merkezi kendi doruğundayken Güneş’in merkeziyle, burçlar feleğinden bir nokta yanında çakışsalar, bundan sonra o noktadan Ay’ın kuyruk düğümleriyle eğilimli feleğinin burçlar sırasına uymayan hareketleriyle Ay’ın doruğu doğudan batıya ve döndürücüsünün merkezi o noktadan burçlar sırası üzere batıdan doğuya hareket ederler. Güneş dahi aynı sıra üzere batıdan doğuya hareket eder. Ezelî takdirle o iki hareket, Ay’ın doruğu ile batıya döndürücü feleğinin merkezinin hareketiyle doğuya öyle bir tarz ve tavır üzere hareket ederler ki sonsuza kadar Güneş, ikisi arasında aracı bulunur. Bu aracılıktan lâzım gelir ki Ay’ın döndürücüsünün merkezi, Güneş ile iki dördün vaktinde kendi eteğinde buluna. Güneş’le bir araya gelme vakitlerinde Ay, kendi doruğunda buluna. Şu hâlde Ay’ın döndürücü feleğinin merkezi, ortalama her dönüşünde iki defa doruğuna yükselip iki kere eteğine iner. “Bu, aziz ve alîm olan Allah’ın takdiridir”. Ay’ın doruk ve etek noktaları eğilimli feleğiyle; temsilci feleğiyle hareket ettirildiklerinden sair doruklar ve etekler gibi burçlar feleğinde yerleri belirli değildir. Eğilimli ve temsilci feleğin hareketleriyle seyyar ve dönücüdürler.

Altıncı Madde: Ay’ın tabiat ve sıfatlarını, cisminin miktarını ve feleğinin uzaklığını bildirir.

Müneccimler söz birliğiyle demişlerdir ki: Bu Ay yıldızının tabiatı, itidal üzere soğuk ve rutubetli olup, gece dişisi bulunmuştur Orta kutlu namıyla adlandırılmıştır. Ay’ın vasıfları; irade zayıflığı,

beceriksizlik, saklama, bilmezlik, hakaret, acele, koğuculuk, ihbar, deliller, hareket ve ses bulunmuştur. Ay'ın talih bulunduğu menilerde bu vasıflar gözlenmiştir. Ay, pazartesi günü ve cuma gecesine hâkim bulunmuştur. Şu hâlde o günün ve bu gecenin evvelki saatleri buna oranlanmıştır.

Ay yıldızının cisminin miktarında, temsilci ve eğilimli feleklerinin uzaklık mesafelerinde rasatçılar, matematikçiler ve geometriciler söz birliğiyle demişlerdir ki: Ay'ın temsilci feleğinin yumru yüzeyinin, âlemin merkezinden uzaklığı mesafesi yaklaşık seksen yedi bin beş yüz yirmi dört fersah ölçülmüştür. Bu feleğin çukur yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklık mesafesi yaklaşık seksen iki bin beş yüz kırk altı fersah hesap kılınmıştır. Temsilci feleğin kalınlığı, yaklaşık dört bin dokuz yüz yetmiş sekiz fersah bulunmuştur. Ay'ın eğilimli feleğinin yumru yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklık mesafesi, yaklaşık seksen iki bin beş yüz kırk altı fersah ölçülmüştür. Bu feleğin çukur yüzeyinin uzaklığı yaklaşık kırk üç bin yüz doksan sekiz fersah hesap kılınmıştır. Eğer bu hesaplanmış mesafeden yerin yarı çapı çıkarılsa ki o bin iki yüz yetmiş iki fersaktır. Şu hâlde yer yüzünün her tarafından Ay'ın feleğine varıncaya kadar gökler ve yer arasındaki hakiki uzaklık, kırk bir bin dokuz yüz yirmi altı fersah kalır ki yaklaşık yerin yarı çapının otuz iki katı yüksekliktir. Bu mesafedir ki oluşum ve bozuşum âleminin değişikliğe uğrayan eşyasıdır. Unsurlar ve bileşikler mekânı, atmosferin ve gök boşluğunun yeridir. Suret ve tanıklık âlemi ve daracık dünya evidir.

Ay'ın eğilimli feleğinin kalınlığı yaklaşık otuz dokuz bin üç yüz kırk sekiz fersah bulunmuştur. Ay küresinin cismi ise yer kürenin yaklaşık kırk ikide biri olup; açıklanan yıldızların ve feleklerin uzaklıkları ve cisimleri, dörtlü orantıyla rasatçılarca belirlenip, nice hesabı delillerle, geometrik delillerle ve akla dayanan tecrübelerle hepsi ispat olunmuştur.

1. kitapta açıklanan genel İslâmî bilgilerde, yerlerin ve göklerin cisimlerinin uzaklığını beş yüz yıllık yol ile tariften murat, sayı belirlemesi değildir ki ölçü itibar oluna; belki bu, büyüklüklerinde mübalağadan kinayedir. Çünkü Allah'ın kudreti sonsuzdur. Mülkünde olanı en iyi Allah bilir.

Onuncu Bölüm

Ay'ın Allah'ın kudretiyle tesirlerini ve burçlar itibariyle durumlarını, yedi gezegenin tesirli saatlerini, feleklerin sayılarını, seslerini ve nağmelerini, merkezlerini hareketleriyle dairelerin meydana gelişlerini, hafif cisimlerin tesirlerinin başlangıçlarını beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Ay'ın, Allah'ın kudretiyle, tesirlerini bildirir.

Filozoflar söz birliğiyle demişlerdir ki: Kadir ve aziz olan Allah'ın takdiri ile yüksek cisimlerin aşamalarına göre, alçak cisimlere çeşitli tesirleri vardır. Güneş'in en fazla tesiri, sıcaklığı ile olduğu gibi; Ay'ın dahi en fazla tesiri rutubeti iledir. Allah, bu Ay'a, kendi kudreti ile nice özellikler bağışlamıştır. Bunlardan biri, Ay deniz ufkundan doğar. Deniz suyu onunla med olup sahiline yükselir. Ay, denizdeki gün yansına geldiğinde denizin meddi bitip, Ay, gün yarısı dairesinden indiğinde denizin suyu sahillerinde cezir olup çekilir. Ay, deniz ufkuna ininceye kadar cezir devam eder. Ay, ufuktan indiğinde cezir de son bulur. Şu hâlde med ve cezir bu şekilde olur. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın artışı zamanında yani Ay'ın ilk yarısında sıcaklık ve rutubet çok olup

kanın kabarmasıyla dolan insan ve hayvan bedenleri kuvvet bulur. Dolun aydan sonra yani Ay'ın ikinci yarısında kuruluk ve soğukluğun çoğalması ile dört unsurun karışımı bedenlerde bulunduğundan kanın kabarması azalır, büyüme ve gelişme az olur. İnsan ve hayvan bedenleri düşkünlük bulur. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın ilk yarısında hasta olanların bedenleri kuvvetli bulunup, çoğunun hastalığı defolur. Ay'ın ikinci yarısında hasta olanların bedenleri zayıf olup, hastalıkları çoğalır. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın nurunun çoğaldığı günlerde ruh sahiplerinin beyin dokuları fazla olup, Ay'ın nurunun azaldığı günlerde beyin dokuları dahi azalır. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'lı gecede insan Ay'a karşı uyusa veya çok otursa bedenine gevşeme ve tembellik gelip baş ağrısı ve nezle olur. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'lı gecede hayvan eti kalsa az zamanda tadı ve kokusu değişir. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın nurunun çoğaldığı günlerde nehirlerde ve denizlerde balıklar yağlı olup suyun yüzüne çıkarlar. Ay'ın nurunun azaldığı günlerde balıklar zayıf olup suyun dibine giderler. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın ilk yarısında yerdeki haşereler yer yüzüne çıkar ve çoğalır. Yırtıcı hayvanlar ceset yemeye çok hırslı olur. Ay'ın ikinci yarısında haşereler ve yırtıcı hayvanlar aksi hareket ederler. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın ilk yarısında dikilen ağaçlar fazla uzar ve gelişir. İkinci yarısında dikilenler zayıf olur veya kurur. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın ilk yarısında bütün meyveler, çiçekler, otlar, bitkiler fazla büyür ve gelişir, renkleri fazla olur. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay'ın ilk yarısında kamyş, keten, bitki gibi şeylerin kurusu üzerine Ay'ın ışığı düşse, hemen çürüyüp parçalanır. Ay'ın ikinci yarısında bu durum az olur. Ay'ın özelliklerindendir ki Ay küresi ayna gibi yer ve su küresine dönük bulunduğu için deniz ve karanın adaları ve sahilleri gemileri, dalgaları, dağları, vadileri, köyleri ve şehirleri bütün şekil ve rengi ile kişi ve kurumları ile bize aksettirip gösterir. Rasatçılar o aynada yerin yüzünü tamamen seyrederek. Lâkin o saf ayna bizden çok uzak olduğundan eşyanın şekilleri teşhis olunmayıp, Ay'ın yüzü bu akisler ile bulanık görülür ki ona Ay lekeleri derler.

Diğer gezegenlerin sayılan sıfatlarının, Özel saatlerde canlılara ve cansızlara gizli tesirleri; açıklanan Güneş ve Ay'ın tesirlerine oranlanmıştır. Halbuki âlemin bütün kısımlarında hakiki tesir eden ancak Hak Teâlâ bilinmiştir. Bu felekler, yıldızlar ve tabiatlar dolap, âlet ve hayaller örneği bulunmuştur. Bu durumları fikretmek ve düşünmek, Allah'ı tanımaya sebep olmak için ve hepsini insanda bulmak için yıldızların ve feleklerin durumları bu Marifetnâme'de bu miktarca açıklanarak yazılmıştır.

NAZIM

*Hamd o Allah'a ki yektadır ol
Dahi dâna ve tûvânâdır ol
Ona mahsus ve müsellemdir hem
Mû be mû cümle umur-u âlem
Mutasarrıf odur eşyaya tamam
Ne havas arada her giz ne avam*

(Hamd o Allah'a ki o tektir. O, bilici ve güçlüdür. Birer birer bütün dünya işleri ona özgü ve onun kontrolündedir. Bütün eşyaya mutasarrıf odur. Hiçbir vakit ne seçkinler orada ne avam.)

İkinci Madde: Ay yıldızının burçlar itibari ile olan özelliklerini ve seçmelerini bildirir.

Müneccimler, Ay'ın her burç ile başka bir tesirini tecrübe ettiklerini takvim ile yazmışlardır. Şimdi o takvimi, bundan önce Türkçe olarak nazım olarak yazmış iken o manzumemizi buraya yazmak uygun görülmüştür.

NAZIM

Bismike Allahümme yâ emine'l-hutar İbtede'nâ bi ihtiyarât'il- kamer
Hamd lillah çok salât ve çok selâm Ol Resul ve âll ü suhbine müdam
Badehü der Hakkı bilgil ey beğim Ehl-i hey'et kavlidir bu dediğim
Çâr unsur üzere çarh-ı kürrât Kaplamış birbirin sık tabakât
Pes besal misli olur mecmuu top Merkez-i arz olmuş esgal-i cezûb
Ol vasattır merkez-i âlem heman Her cihetten esgal ol nokta nihan
Çarh-ı a'zam kim muhit-i cümledir Cam-ı atlastır dime encümledir
Her cihetten ol mahdud fevkdir Günde bir devr etmede bir şevkdir
Kim yirmi dört saatte müdam Şarktan garba eder devrin tamam
Hem içinde olan eflâki bile Döndürür kendiyle şarkî garb ile
Gece gündüz her tulu ve her gurub Kutb-u âlem üzre devrinden olup
Çarh-ı sâminde on iki burç bil Mıntıkada her birin sî sehm kıl
Hep sevabitle ol olmuş muhteşem Kutb-u âlemde cüda kutb üzre hem
Garbdan şarka döner âhestece Olsa yetmiş yıl gider bir derece
Garbdan şarka Zühal dahi gider On iki burcu otuz yıl kateder
Müşteri hem garbdan şarka gider On iki yılda heman bir devr eder
Garbdan Merih hem deveran eder Bir yıl on bir ayda bir devre gider
Çarh-ı sâmin kutbu doğrusunda tam Şems hem çarhıyla devr eyler müdam
Garbdan şarka Güneş dahi gider Yılda bir on iki burcu kat' eder
Yılda bir hem çarh-ı zühre devr eder Garbdan şarka Utarit hem gider
Cümlelerin tahtındadır devr-i kamer Sûrat üzre kendi çarhıyla döner
Garbdan şarka dahi Ay devr eder Devresin yirmi sekiz günde gider
Çarh-ı sâmin on iki kısım olunur San kavun on iki dilim bulunur
Her kısım bir burç adıyla asl olur Kevn her üçünde iken bir fasl olur
Çün hamel sevr ile cevzâdır bahar Fasl-ı Yay sertan esed sünbüle dâr
Fasl-ı güz mizan ve Akreb kavs tut Hem şitadır burc-u cedî ve delv ve hut
On iki burc on iki aydır müdam Rum ayın otuz gün akdem bil tamam
Bu buruca etmeden tahvil gün On gün akdem Rum ayın başla bütün
Bil bahar âzar nisan ve eyâr Yaz haziran temmuz tabah-ı hâr
Hem harîf eylül ve teşrinin nâm Kış dü kanun ve şubat olmuş tamam
Bil her ayda kangı burca gün gider Her ayın kaçında gün tahvil eder
Mâh-ı âzar ol fasl-ı bahar Olmuş eyyamı otuz bir gün nehar
On birinci gün Güneş tahvil eder Hem hamel burcunda otuz gün gider
Ol burc-u hamel nevrüz olur Pes beraber ol şibih ol ruz olur
Mah-ı nisan evsat-ı fasl-ı rebi' Olmuş eyyamı otuz gün ey şeci'
Aşırında şems hem tahvil eder Burc-u sevr içre otuz bir gün gider

Mah-ı mayıs ahir-i fasl-ı bahar Bil otuz birdir ona leyl ve nehar
On birinci gün Güneş tahvil eder Burc-u cevzada otuz bir gün gider
Bil haziran ol sayf ey beşer Hem otuz gün on içinde gün döner
On birinde şems hem tahvil eder Seretan burcun otuz bir gün geçer
Mah-ı temmuz evsat-ı sayf ey hümmam Olmuş eyyamı otuz bir gün tamam
On ikinci günü gün tahvil eder Hem esed burcun otuz bir gün keser
Bil ağustos ahir-i sayf ol zaman Olmuş eyyamı otuz bir gün heman
On ikisinde Güneş tahvil eder Sünbüle burcun otuz bir gün geçer
Mah-ı eylül evvel-i fasl-ı harif Olmuş eyyamı otuz gün ey zarif
On ikinci gün Güneş tahvil eder Burc-u mizan içre otuz gün gider
Burc-u mizan evveline gelse gün O geceye hem beraberdir o gün
Mah-ı teşrin ol evsattır güze Ermiş eyyamı otuz bir gündüze
On ikinci gün Güneş tahvil eder Burc-u Akrep'ten otuz günde gider
Bil güzün teşrin-i sâni âhiri Ol otuz gündür tamam ol mahrî
On birinde Güneş hem tahvil eder Burc-u kavs içinde otuz gün gider
Mah-ı kanun ol fasl-ı şita Hem otuz bir gün anı bil ey fetâ
On birinde burc-u cediye gün gelir Rebinin evveli ol gün olur
Gün döner uzanmayı şebden alır Burc-u cedî içre gün otuz gün kalır
Evsatı kanun-u sânidir kışın Hem otuz bir gündür anı sayışın
Aşirinde burc-u delve gün gider Hem otuz günde o burcu kat' eder
Bil kışın sonu şubatı gücük ay Üç yirmi sekiz gün rebi say
Sal-ı râbi dört rubu' bir gün olur Pes şubat yirmi dokuzu bulur
Tasiinde burc-u huta gün gider Hem otuz günde o burcu seyr eder
Çün hamel burcunda gün fîruz olur Bil tamam olup yine nevrüz olur
İbtiday-ı sal şemsi mart bil Hem şuhur-u rumî istihrac kıl
Lafz-ı ebced hevvez olmuş heft harf Her biri bir aya mahsus oldu zarf
Mart hâ ebril elf cim mayıs al Ve o haziran hemze temmuz âb dal
Za'dır eylül ve dü teşrin ba ve ha Hem kanun za cim eşbat ve o şeha
Hıfz et ebced ve zevabid hevvez beced Hez ebced hevvez hüve ile ad
Kim bu yirmi sekiz harfin geri Harf-ı bâzâr ola her yılda biri
Bil yüz altmış altıdır tarih-i sal Marttadır bâzâr ebced lafzında dal
Ertesi sal ol bâzâr ha'ya gider Hem bu tertib üzre daim devr eder
Olsa âzerle muharrem bir o yıl Sal tedahül ede bir sal tarh kıl
Kim otuz üç yıl otuz üç mart olur Sal muharremle otuz dördü bulur
Ger dilerse şehir-i rumun gurresin Harfini cem et bâzâr harfiyle hîn
İbtida hafta durur yevm-i ahad Başla ol mecmuu bundan eyle ad
İki haftadan ne gün gâyet bulurg Urresi ol ayın ol günden olur
Çün muharremdir Arabdan res-i sal Gurre-i şehri kamerdir hem hilâl
Za muharrem ba safer ha'dır âd Dü rebia ve o elifdir dü cemad
Ba receb şaban dal ha ramazan Za'yı şevval ka'de elf cim hicce dâh
Heşt harf oldu ehce zedbud heman Her biridir bir sene hâkim olan

Bir yüz altmış altıya çün geldi sal Hâkim sal ol muharrem oldu dal
Ertesi yıl hâkim-i saldır elif Devr-i daimdir hiç olmaz muhtelif
Bilmek istersen hilal ne gündür ol Harfini hâkimle cem et gurre bul
Gurre-i sehr-i hilali hem tamam İki hafta günlerinde bul müdam
İbtida şemsin mekanın bulasın Ta buruc-u mâhı andan bilesin
Bir derece gün gider her gün heman Ay gider on üç derece ol zaman
Ay günü her gün on iki derece Çün geçer böyle hesap et her gece
Pes şuhur-u rumdan bil şemse cây Kaç gece geçmiş hilal ol mahı say
Ta ki malum ola andan cay-ı mah Maha ne burcun kaçdır seyrghâh
Anda iken meh ne iştir ihtiyar Kim ayın her burcda bir hükmü var
Ya ayın geçmiş şebın tazif kıl Beş aded hem zam edib kaç oldu bil
Ol aded kaç kere beş olduysa say Kangı burc olmuş dahi bil şemse cây
Şemsden başla beşer her burca ver Baştan azı sayma burc-u maha er
Çün hamel burcunda hoş bulunsa ay Her işi bede' etmeği sen yahşi say
Gelse burc-u sevre tezvic ve nikâh Kıl ticaret hem bina hayr ve salah
Gelse meh cevzâya kat eyle siyab İlm oku hem al akar ve al devvab
Seretana hoştur irsal-i haber Şurb-i müshil yahşidir nakl ve sefer
Meh esedde arz-ı hâcet yahşidir Zür' ve tamir ve hacamat yahşidir
Sünbüle burcunda olsa key cedîd Sohbet-i nisvan münasib al abîd
Gelse meh mizana kıl bey' ü şira Eyle sohbet dinle lehan iç deva
Burc-u Akrep'te gerek tuhr ve ifaf Uzlet ve semt ve firag ve itikâf
Kıl hacamat gelse burc-u kavse ay Lebs ve istihmam ve halkı yahşi say
Gelse burc-u cedîye kıl sayd ve şikâr Hufr âbar ve ziraat eyle kâr
Gelse burc-u delve hoştur kevb Vaz'-ı bünyad duhul-ü belde hûb
Huta gelse eyle deryada sefer Ahd ve şirkettir ticaret-u muteber
Bin yüz altmış altı tarihinde tam Buldu yüz beyt içre takvim ihtitam
Hakkı ettin ihtiyârâtı beyan Hakka her halde tevekkül kıl heman
Alem-i ecsâmı çün buldun hayal Alem-i ervaha gel hoş bunda kal

(Tehlikelerden emin eden Allah'ın adıyla ayın ihtiyarlarına başladık. Hamd Allah için, çok salat ve çok selâm Resul'e, ailesine ve ashabına olsun sürekli. Ondan sonra der Hakk'ı bil ey beyim. Astronomlar sözüdür bu dediğim. Felekler dört unsur üzeredir. Sık tabakalar birbirini kaplamış. Ard arda soğan gibi hepsi bir araya getirilmiş. Cazibenin ağırlığı arzın merkezi olmuş. O anda o güneş ortasıdır. Her yönden ağırdır, o sırrın noktasıdır. Büyük felekler ki hepsini kuşatıcıdır. Yıldızlarladır deme gökyüzünün kadehidir. Üst tarafı her yönden sınırlıdır. Günde bir devir etmede bir keyittir. Yirmi dört saatte devamlı doğudan batıya devrini tamamlar. Hem içinde olan felekleri bile kendisiyle birlikte doğudan batıya döndürür. Gece gündüz her doğuş ve her batış âlemin kutbu üzerinde devrinden olur. Sekizinci felekte on iki burç bil, mıntıkada her birini otuz kısım kıl. O hep sabitlerle muhteşem olmuş. Âlemin kutbundan ayrı hem de kutuplar üzerinde. Batıdan doğuya yavaşça döner, yetmiş yılda bir derece gider. Batıdan doğuya Zühal da gider, on iki burcu otuz yılda dolandır. Müşteri yıldızı hem batıdan doğuya gider, on iki yılda devrini tamamlar. Batıdan

Merih yıldızı hem devrini tamamlar. Bir yıl on bir ayda bir devrini tamamlar. Sekizinci feleğin tam doğrusunda Güneş feleğiyle sürekli döner. Batıdan doğuya Güneş de gider, yılda bir on iki burcu kateder. Yılda bir hem Zühre feleği devrini tamam eder, batıdan doğuya Utarit de gider. Ay'ın devri hepsinin üzerindedir. Süratle kendi feleğiyle döner. Batıdan doğuya da ay devir eder, devrini yirmi sekiz günde tamamlar. Sekizinci felek on iki kısım olur, sanki kavun gibi on iki dilim bulunur. Her kısım bir burç adıyla anılır, her üçünde bir mevsim olur. Çünkü Koç, Boğa, İkizler bahardır. Yaz mevsimi Yengeç, Aslan, Başak burcu yeridir. Güz mevsimini Terazi, Akrep ve Yay tut. Hem kış Oğlak, Kova ve Balık burcudur. On iki burç, devamlı on iki aydır. İlk önce tamam bil Rum ayı otuz gündür. Bu burçlarda gün değiştirmeden on gün önce Rum ayını bütün başla. Bil, bahar mart, nisan ve mayıstır. Yaz, haziran, temmuz ve ağustostur. Hem son bahar eylül ve ekim, kasım adıyla. Kış, aralık, ocak ve şubat tamam olmuş. Bil, her ayda hangi burca gün gider. Her ayın kaçında gün değişir. Mart ayı, o bahar faslıdır. Günler otuz bir gün gündüz olmuş. Güneş, on birinci gün döner. Hem Koç burcunda otuz gün gider, o Koç burcunda nevrüz olur. Şimdi o benzer, o eşit gün olur. Nisan ayı baharın ortasıdır, ey yiğit gündüz otuz gün olmuş. Hem güneş onunda döner. Boğa burcu içinde otuz bir gün gider. Mayıs ayında bahar mevsimi son bulur. Bil, onda gece ve gündüz otuz birdir. On birinci günde güneş döner. İkizler burcunda gün otuz bir gider. Bil, ey insanlar o haziran yazdır. Hem otuz gün onun içinde gün döner. Hem on birinde güneş döner. Yengeç burcunda otuz bir gün geçer. Temmuz ayı yazın ortasıdır ey azimli. Gündüz otuz bir gün tamam olmuş. On ikinci gün gün döner. Hem Aslan burcunu otuz bir gün keser. Bil ağustos yaz mevsiminin sonudur. Gündüz, hem otuz bir gün olmuş. On ikisinde güneş döner. Başak burcu otuz bir gün geçer. Eylül ayı, son baharın ilkidir. Gündüz otuz gün olmuş, ey zarif. On ikinci gün güneş döner. Terazi burcu içinde otuz gün gider. Terazi burcu öncesine gün gelse, o geceye hem eşittir gün. Ekim ayı güzün ortasıdır. Otuz bir gün gündüze ermiş. On ikinci gün güneş döner. Akrep burcunda otuz gün gider. Bil, kasım güzün sonudur. O otuz gündür tamam o ay yüzlü. On birinde güneş hem döner, Yay burcu içinde otuz gün gider. Aralık ayı, o kış mevsimidir, ey yiğit, hem otuz bir gündür, onu bil. On birinde Oğlak burcuna gün gelir, baharın öncesi o gün olur. Gün döner uzamayı geceden alır, Oğlak burcu içinde gün otuz bir gün kalır. Kışın ortası ocak ayıdır. Hem onu sayınca otuz bir gündür. Onunda Kova burcuna gün gider. Hem otuz günde o burcu tamamlar. Bil, kışın sonu gücük ayı şubattır. Yirmi sekiz günden üç gün sonra bahar say. Dört yılda, dörtte bir, bir gün olur. Şimdi şubat yirmi dokuzu bulur. Dokuzunda Balık burcuna gün gider. Hem otuz günde o burcu dolandır. Çünkü Koç burcunda gün uğurlu olur. Bil tamam olup yine nevrüz olur. Güneş, yıl başlangıcını mart bil. Hem Rum aylarını çıkart. Ebced hesabı olmuş yedi harf, her biri bir ayı içine aldı. Mart sekiz, Nisan bir, Mayıs üç al. Ve o Haziran hemze, Temmuz dört küsur. Eylül dokuz yüz ve Ekim, Kasım iki ve sekiz. Hem Aralık, Ocak dokuz yüz, Şubat üç ve o padişaha. Ki bu yirmi sekiz harfin geri, Söz alış verişi ola her yılda biri. Yıl tarihi yüz altmış altıdır, bil. Mart'tadır alış veriş ebced hesabında dört. Ertesi yıl ol alış veriş gider. Hem bu tertip üzere devir daim eder. Martla muharrem olsa bir o yıl, yıl karışır, birbirine girer, birikir, bir yıl artır. Ki otuz üç yıl otuz üç mart olur. Yıl muharremle otuz dördü bulur. Eğer dilersen Rum

aylarının ilk gününü, harfini topla pazar harfiyle o zaman. İlk önce hafta, pazar günü durur. Başla, o toplanmış, bundan ad eyle. İki haftadan ne gün son bulur. O ayın ilk günü o günden olur. Çünkü muharrem ayıdır Arap'ta yıl başı. Kamer ayının ilk günü hem hilâldir. Bir muharrem, iki sefer, ha'dır âd. İki bahar ve o birdir iki kış. İki recep şaban dört ha ramazan. Her biridir bir yıl hâkim olan. Çünkü yıl bir yüz altmış altıya geldi. Hâkim yıl, o muharrem dört oldu. Ertesi yıl yıl hakimidir elif. Devir daimdir hiç çeşitli olmaz. O, hilâl ne gündür bilmek istersen, harfini hâkimle topla ilk önce bul. Hem hilâl ayının ilk günü tamam. İki hafta günlerinde devamlı bul. İlk günün mekânını bulasın. Ta ay burçlarını ondan bilesin. Bir derece gün gider her gün hemen. Ay gider on uç derece o zaman. Ay günü her gün on iki derece. Çünkü hesap et, geçer böyle her gece. Şimdi Rum aylarından bil güneşe yer. Kaç gece geçmiş hilâl o ayı say. Ta ki biline ondan ayın yeri. Aya ne burcu kaçıdır hareket yeri. Onda iken ay ne iştir ihtiyar. Ki ayın her burçta bir hükmü var. Ya ayın geçmiş gecenin artır, iki kat kıl. Beş aded hem artırıp kaç oldu bil. O aded kaç kere beş olduysa say. Hangi burç olmuş dahi güneşe yer, bil. Güneşten başla beşer her burca ver. Baştan azı sayma ay burcuna er. Çünkü Koç burcunda ay hoş bulunsa, her işi kötü etmeyi sen iyi say. Gelse Boğa burcu gelse, evlendirme ve nikâh, ticaret yap, hem bina hayır ve iyilik. Ay İkizler burcuna gelse, kat eyle giyecekler, ilim oku hem al akar ve al devvab. Yengeç hoştur haber yollama, müşhil ilâcı iyidir nakil ve seferde. Ay Aslan'da istek bildirme iyidir. Tohum saçma, ekme ve tamir ve kan alma iyidir. Başak burcunda olsa ne vakit, ne zaman yeni kullanılmamış. Kadınlar sohbeti uygun al köle. Ay Terazî'ye gelse, kıl alış veriş. Sohbet eyle, lehan dinle iç deva. Akrep burcunda temizlik ve ifaf gerek. Yalnızlık ve taraf-yön ve ayrılık ve ibadet yapmak gerekir. Kan al, ay Yay burcuna gelse. Giyecek, iki şeyi ayırt edememe, ve yıkanma hamama girme traşı iyi say Oğlak burcuna gelse avlanma zamandır ve avlan. Su kuyuları kaz ve ziraat yap kâr eyle. Kova burcuna gelse genç kızlar hoştur. Temel koy, asıl koy, içeri girme, içine girme şehire, memleket, kasaba güzeldir. Balık gelse eyle denizde sefer. Söz verme, yemin ve ticarete geçerli olan ortaklıktır. Tam bin yüz altmış altı tarihinde, yüz beyit içinde buldu özenle, dikkatle düzenleme. Hakkı olanları açıkladı. Hakk'a her halde hemen işi Allah'a bırak. Çünkü cisimler âlemini buldun hayal. Ruhlar âlemine gel hoş bunda kal).

Üçüncü Madde: Yedi gezegenin birbirine oranla benzerliklerini ve yeryüzünde ufuklar bakımından tesir saatlerini bildirir.

İbret alanlar ve hayret edenler demişlerdir ki: Bu âlem, eşi görülmemiş ne şaşırtıcı bir icattır! Bu felekler ne garip sanat ve hikmettir! Bu cihanı tanzim ne sonsuz kudret ve büyüklüktür. Hakim ve yaratıcı her şeyden münezzehtir. Bu yıldızları ve felekleri, bu görüntü ve tertip üzere yaratan Allah Teâlâ'ya nice yüz bin kere hamd ve övüşler olsun ki bizlere lütuf ve inayet edip, Güneş'i gezegenler ortasına koymuştur ki yer yüzüne ölçülü bir hayat bağışlar. Eğer Güneş, bu tesiriyle Ay feleğinde olsaydı, sıcaklığının şiddetinden yer yüzü yanardı. Eğer burçlar feleğinde olsaydı, soğunun şiddetiyle tabiatlar bozulurdu. Şu hâlde yedi gezegen ortasında cihan sultanı ve öteki gezegenler ona asker ve yardımcı olmuştur Ay vezir, Utarit kâtip, Zühre düzenleyici, Merih asker, Müşteri kadı, Zühâli hazinedar benzeridirler.

Burada bulunan Saman Yolu'na, Kabe yolu derler. Araplar; gök kandili, yıldızlar anası ve

Acemler kehkeşan derler. Bunun hakikati, burçlar feleğinde anlatılan altıncı değerin en küçüklerinden olan sabit yıldızlardır. Bunlar birbirine yakın olduklarından birbirine temas edip beyaz bulutlar gibi görünmüştür. Fakat bu yolun, gece evvelinde bir başı güneyde, bir başı kuzeyde bulunup; gece yarısında güney başı batıya ve kuzey başı doğuya varıp, gecenin sonunda batı başı kuzey ve doğu başı güney olup, bize oranla değirmen gibi dönmesinin hakikatinde akıllar hayrette kalmıştır. Gerçi bu konuda çok şey söylenmiştir. Mülkünde olanların hakikatlerini Allah daha iyi bilir. Fakat yedi gezegen yıldızın yer yüzünde, ufuklarda, saat be saat nöbetle olan tesir saatlerini, bu tarihten önce söyleyip açıkladığımız Türkçe manzume, bu makama uygun görülüp yazılmıştır.

NAZIM

Hüda'ya şükür kim halk etti bunca encüm ve eflak
Salat ol dostuna olsun ki şanında demiş “lavlak” Ve bade
Hakkı der ilm-i felek sırrın ayan ettim
Otuz beyt içre naḥs ve sa'd sââtı beyan ettim
İki âlemde bir bildim müessir zât-ı Mevlayı
Veli rabt eylemiş esbaba ednâyı hem a'lâyı
Eğer bilmek dilersen olduğun saat ne saatdir
Ne kevkeb hükm eder ol dem nuhuset ya saadetdir
Yedi gece yedi gün gün batıb doğduğu ân içre
Yedi seyyareden bul kangı hâkimdir zaman içre
Ki her gün haftadan her gece bir seyyarenindir kim
O şeb ol ruzun evvel saatinde hem odur hâkim
Heman hıfz et yedi lafzını yedi gün bil yedi kevkeb
Edes biyr çahh deld hesi ve reh zühaldır hep
Evail-i harf için hevvez olmuş hafta eyyamı
Huruf-u saniye şeb-i sâlise gün hâkimi nâmı
Şeb-i pazar Utarit ertesi Müşteri talib
Şeb-i se şebneye Zühre Zühâl çarşanba şeş gâlib
Hamîs akşamı şems ve cuma akşamında meh şâmil
Şeb-i sebt oldu Merih ol huruf-u sâniye kâmil
Pazar şems ertesi meh salı Merih erbaaya tîr
Hamîse Müşteri cumaya Zühre'ye septe keyvân-ı mîr
Yedi lafz içre şeb hem ruz-u evâil saatinden al
Yukarıdan yedi seyyareyi tertib ile say gel
Zühâl'den Müşteri Merih ve şems ve Zühre'ye hoş yet
Utarit'le kamerden geç bu tertib üzre hem devr et
Birer saat hükümetle olur seyyareler kaim
Gecedir on iki saat gündüz hem on iki daim
Gece gündüz yirmi dört olur saat ki sâni'dir
Değildir müstevi bunda murad ancak zamanîdir
Zamanı saatin miktarı artar eksilir bile

Adedle muhtelif olmaz şeb ve rûz tûl ve kasr ile
Neharın kavsini hem on ikiye kismet kıl
Bu saatin biri daim ona nısf-ı sūdüsüdür bil
Şeb ve rûz tûl ve kasr ile kıyas et saati böyle
Tulu ve hem gurubun geçmişin bul hoş hesab eyle
Geçen saati bul zulemden ya rubu öğren ya üstürlab
Gaymde yapma saati bu saatten zamanı yap
Zamanı saati beraber yedi seyyareye ver gil
Ne kevkeb olduğu vakte gelirse hâkim anı bil
Zühal'dir nahs-ı ekber saati hem ağır olurmuş
Mekânı çarh-ı sabidir bina yap başlama hiç iş
Mübarek Müşteri'dir su'd-u ekber saatin hoş bil
Nakl ü bey' ve şira tezvîc edip her şûğula ol mail
Cihan-ı Merih'e mahkum olduğu saat hiç iş etme
Çün oldur nahs-ı asgar pes kan aldır kimseye gitme
Mübarek şems hükmünde taleb kıl cümle yârânı
Mekanı çarh-ı râbidir ziyaret eyle sultanı
Çün Zühre su'd-u asgardır o saat içtima eyle
Müferreh sohbet et hoş söz güzel savt istima eyle
Utarit münteziçdir ol zaman yaz nüsha hem mektub
Kitab oku okut nakş et hesab etmek olur mergub
Kamer su'd oldu bu gökte o saatte sefer hoştur
Ticaret şirket ve irsal-i mektub ve haber hoştur
Yedi seyyare ahkâmı bu tertib üzre kanundur
Gel ey Hakkı bil ol Hak'kı ki cümle hükm anındır
Kamu nahsi kamu su'du kamu şerri kamu hayrı
Hep edib eyleyen Hak'dır bir anı bil unut gayri
Ko üç mevlidi dört ümmü yedi âbâî ne tâkî
Kamusu hâlik ve fâni hüve'l-hayyü hüve'l-bakî

(Hüda'ya şükür ki bunca yıldızlar ve felekler yarattı. Salât o peygambere olsun ki şanında “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” demiş. Sonra Hakkı, felek ilminin sırrını açıkladım, der. Otuz beyit içre uğursuz ve kutlu saatlerini açıkladım. İki âlemde Mevlâ'nın zatını etkili bildim. Evet, alçağı ve yükseğı sebeplere bağlamış. Eğer olduğun saat ne saattir bilmek dilerse, ne yıldız hükmeder o zaman, uğursuzluk ya saadettir? Yedi gece yedi gün batıp doğduğu an içinde, yedi gezegenden bul hangisi hâkimdir zaman içinde. Haftadan her gün her gece bir gezegenindir ki o gece ve o gündüzün ilk saatinde hâkim odur. Hemen ezberle yedi sözünü, yedi gün bil yedi yıldız. Zühal'dir hep. Harflerin önceleri başlamak için hevvez olmuş haftanın günlerini. Saniye harfleri, gecesi salise namı gün hâkimi. Pazar gecesi Utarit, ertesi güne Müşteri talip. Salı gecesine Zühre, Çarşamba Zühal altı galip. Perşembe akşamı Güneş ve cuma akşamında da Ay. Cumartesi gecesi Merih o saniye harflerine kâmil. Pazar Güneş, ertesi Ay, salı Merih, çarşamba günü Utarit, perşembe

Müşteri, cuma Zühre, cumartesi Zühal. Yedisöz içinde günün ilk saatlerini al. Yukarıdan yedi gezegeni tertip ile say gel. Zühal'den Müşteri, Merih ve Güneş ve Zühre'ye güzelce ulaş. Utarit'le Ay'dan geç, bu tertip üzere hem devir et. Birer saat hükümetle gezegenler yerine geçer. Gece on iki saat, gündüz de daima on iki saattir. Gece ve gündüz yirmi dört olur, saat ki ikincidir. Bunda eşitleme esas değil, zaman esastır. Zaman saatinin miktarı da artar eksilir. Sayıyla muhtelif olmaz gece ve gündüz. Uzatma ve kısaltma ile günün yayını da on ikiye böl. Bu saatin her biri ona altıda birin yansıdır bil. Gece ve gündüz uzama ve kısaltma ile oranla saati böyle. Doğuş ve her batışın geçmişini bul hoş hesap eyle. Geçen saati bul karanlıktan ya rubu öğren ya usturlâb. Bulutta yapma saati bu saatten zamanı yap. Zaman saatiyle birlik yedi gezegene ver gil. Hangi yıldız, olduğun vakte gelirse hâkim onu bil. Zühal'dir büyük uğursuz, saati de ağır olurmuş. Yeri yedinci felektir. Bina yap, hiç işe başlama. Mübarek Müşteridir büyük saadet, saatini hoş bil. Taşıma ve alış veriş ve nikah edip, her işe istekli ol. Cihan, Merih'e mahkum olduğu saat hiç iş etme. Çünkü küçük uğursuz odur. Şu hâlde kan aldır, kimseye gitme. Mübarek Güneş hükmünde iste bütün dostları. Yeri dördüncü felektir, sultanı ziyaret eyle. Zühre küçük saadettir, o saat topla, sohbet et, hoş söz, güzel ses dinle. Utarit uysaldır, o zaman nüsha ve mektup yaz. Kitap oku, okut, nakş et, hesap etmek rağbet olunur. Ay saadet oldu bu gökte, o saatte sefer hoştur. Ticaret, şirket, mektup ve haber gönderme hoştur. Yedi gezegen hükümleri bu tertip üzere kanundur. Gel ey Hakkı, bil o Hak'kı ki bütün hüküm onundur. Bütün uğursuzu, bütün saadeti, bütün şerri, bütün hayrı hep edip eyleyen Hak'tır. Bir onu bil, başkasını unut. Üç bileşiği, dört anayı, yedi babaları bırak. Hepsi yaratık ve geçici. Yalnız Allah diri ve kalıcıdır.).

Dördüncü Madde: Feleklerin sayılarını, seslerini, nağmelerini, merkezlerinin hareketleriyle meydana gelen saymaca daireleri bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliğiyle demişlerdir ki: Feleklerin sayısı, yazıldığı üzere yirmi dördtür ki büyük felek, sabitler feleği, üç yükseğin üçer felekleri, Güneş'in iki feleği, Zühre'nin üç feleği, Utarit'in ve Ay'ın dörder feleği. Bu yirmi dört felek, birbirini kuşatıcı ve birbirine teğet bulunup hareketleri çeşitli olduğundan, her bir felek başka bir yerden, cana can katan nağmelerle tespih ve tehlîl (Lâilaheillallah sözünü tekrarlama) edip, sürekli Yaratıcı'nın aşkıyla dönüp dururlar. Feleklerin bu durumlarını rasatçılar âletlerle gözetleyerek işitip, gözlemleyip, nice sırlarına ermişlerdir. Feleklerin seslerini ve nağmelerini perdeleriyle zapt edip; üst ve alt makamları bakımından birbirine karıştırıp, ruhlar için nice bin türlü macun ve lezzetli şerbetler yapmışlardır. Her bir cana can katan makamı, nice derde deva ve nice hastalığa şifa ve nice yaradılışa safa ve nice kalbe cilâ ve nice ruha gıda bulmuşlardır. Bu bilimi; ruhanî tıp, ruhanî geometri, ruhanî kuvvet ve musiki bilgisi diye adlandırmışlardır.

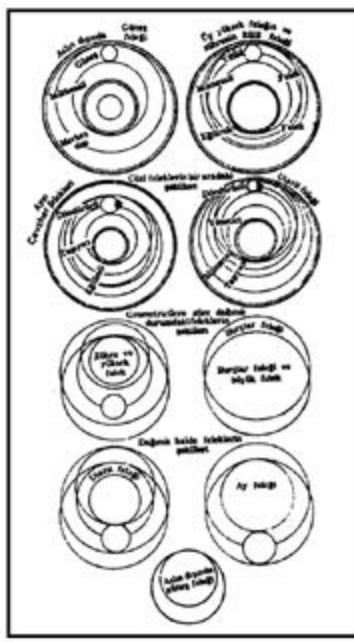
NAZİM

*Musiki hikmete dair fendir Bilene bilmeyene ruşendir
Nice esrarı var idrak edecek Pür gelir sineleri çak edecek
İtibarat ve tekâsim ve füsul İmtiyazat-ı makamat ve usul
Perde ve peşrev ve savt u amel Kâr ü nakş ü şa'b ü kavl ü gazel*

*Her biri hikmet ile memludur Can riyazin suvarır bir sudur
Nağme-i yabis ve hâr ve bârid Çeşme-i mahz-ı hikemden vârid
Her biri bir maraza nâfidir Zıddını her birisi dâfidir
Zîr ve balâsı hevadır amma Dair olur mu havasız dünya
Hikmeti canda revân muzmardır Anlamaz lütfunu ol kim kördür
Böylece zevkin eder ehl-i reşad Eylesin zevkini Allah ziyad
Verir insana hayat-ı tâze Nağme-i bülbül hoş avâze
Guş kıl nağmesini mürgânın İktiza eyler ise insanın
Nağme-i şuh hoş âheng-i beşer Hâh nâ hâh eder insana eser
Nağme bir mantık-ı ruhanidir Nağmenin lezzeti vicdanidir
Canfezâdır nefis-i insanî Dilrûbadır niğam-ı ruhanî
Eğer hakikatle olursan sâmi Olmaz evkat-ı hayatın zâyî*

(Musiki, hikmete dair bilimdir, bilene, bilmeyene aydınlıktır. İdrak edecek nice sırları var. Bu sırlar yürekleri parçalayacak kadar çoktur. İtibarlar, fasıllar ve taksimler, makamların imtiyazları ve usul, perde ve peşrev, ses ve amel, iş ve nakş, topluluk, söz ve gazel her biri hikmet ile doludur. Can bahçesini suvarır bir sudur; kuru, sıcak ve soğuk nağme salt hikmet çeşmesinden söylenendir. Her biri bir hastalığa faydalıdır. Zıddını her birisi defedicidir. Alt ve üstü havadır ama havasız dünya döner mi? Hikmeti, canda akan sırdadır. Kör olan lütfunu anlamaz. Böylece reşat olanlar zevkini alır. Allah zevkini artırsın. İnsana taze hayat verir, bülbül nağmesi ve hoş âvâze. Kuşların nağmesini dinle. Gerekirse insanın şuh nağmesi, insanın hoş ahengi ister istemez eder insana eser. Nağme, ruhanî bir mantıktır. Nağmenin lezzeti vicdanîdir. İnsan nefesi cana can katar. Ruhanî nağme, gönül alıcıdır. Eğer hakikatle dinleyici olursan, hayatının zamanları boşa geçmez).

Feleklerin çizdiği dairelerin açıklanması budur ki: Gezegenlerin feleklerin içlerinde noktaların dönüşüyle çizilen dairelerden birisi, o dairedir ki Güneş'in merkezinin hareketinden merkez dışı feleğin çevresi üzerinde çizilmiştir. Döndürücünün merkezinin hareketlerinden, taşıyıcı feleklerin çevreleri üzerinde çizilen dairelerdir. Yıldızların merkezlerinin hareketinden, döndürücü feleklerin çevreleri üzerinde çizilen dairelerdir ve bu daireler, hangi felekte çizilmişse, o feleğin adıyla adlandırılmıştır. Mesalâ, Güneş'in merkezinin hareketinden, merkez dışı felekleri üzerinde çizilen daireye, merkez dışı felek denilir. Diğerleri buna oranlanır. Taşıyıcı felekler, adıyla lakaplanan beş daire ve Ay'ın eğilimli feleğinin kuşağı. Bu altı daire âlemi keser farz olunsalar, temsilci feleklerin ve burçlar feleğinin en büyük feleğin yüzeylerinde oluşan daireler, burçlar feleğinden eğilimli oldukları için onlara, eğilimli felekler derler. Bu dairelerin adlandırıldığı felekler, yukarıda açıklandığı üzere, âlemin kutbundan ve burçların kutbundan başka kutuplar üzerinde hareket ettiklerinden, bu çizilen daireler dahi burçlar feleğinden eğilimlidirler. Şu hâlde, temsilcilerin yüzeyleri üzerinde kesişirler. Bu noktalar, yukarıda belirtilen tepeler ve eteklerdir. İşte feleklerin suretleri ve daireleri bunlardır.

Beşinci Madde: Yedi gezegen yıldızın ve dört keyfiyetin tesirlerinin başlangıçlarını bildirir.

Kelâmcılar demişlerdir ki: O müneccimler ve tabiatçılar ki yaratıcı olan Allah'ı tanımaktan mahrum olmuşlardır. Onların bütün işleri, yıldızlara ve tabiatlara dayanıp doğru yoldan sapmışlardır. Bunların örneği o iki karıncadır ki bir kâğıt üzerinde yürürken bir nakış ortaya çıkar. O anda karıncanın biri sevinçli olup der ki: “İşlerin hakikatinin kaleminden vücuda geldiğini öğrenmiş oldum”. Bu karınca, en son derecede olan tabiatçı gibidir ki bütün tasarrufları, sıcaklığa, soğukluğa, rutubete ve kuruluğa havale etmiştir. Karıncanın öbürü dahi dikkatle bakıp görür ki; kalemin hareketi kendisinden değildir. O, parmakların iradesiyle olmuştur. O zaman sevinip, önceki karıncaya der ki: “Sen yanılmışsın ve durumun gerçeğini idrakten ırak gitmişsin. Çünkü, işlerin oluşu kaleminden değildir. Belki bütün tasarruflar parmaklardandır. Kalem ise parmaklar arasında mecbur ve boyun eğmiştir”. Bu karınca ise, o müneccim örneğidir ki; işlerin tasarruflarının tümünü yıldızlara dayandırmıştır. Bilmez ki kendi dahi bilmeyip hataya gitmiştir. Çünkü, yıldızlar meleklerin elinde mecbur ve çaresizdir. Meleklerse, Hak Teâlâ'nın emrine itaatkâr ve boyun eğicidir. Hepsi onun iradesiyle sakin ve hareketlidir.

Çaresiz tabiatçı ki tasarrufu tabiatlara isnat eylemiştir; o, sözü gerçek söylemiştir. Çünkü, tabiatların tasarruflarına katkısı vardır. Eğer katkısı olmasaydı tıp bilimi yalan olup, hastalıkların ilâçları gereksiz ve yararsız olur. Halbuki insan anatomisi meşrudur ki onu öğrenmeye izinliyiz. Şu hâlde o tabiatçının hatası ancak budur ki görüşü zayıf olup, topal eşek örneği o menzilde yatmıştır da orasını bilmemiştir. Tabiatçı dahi Hak Teâlâ'nın elindedir ve tasarrufları onun etkisiyledir.

Çaresiz müneccim de demiştir ki: Güneş bir yıldızdır ki âlemde sıcaklık onunladır. Işık onunladır. Eğer Güneş olmasa idi bitkiler ve canlılar bulunmazdı. Gece ve gündüz fark olunmazdı. Ay, bir yıldızdır ki meyvelerin lezzeti onunladır. Gecenin nuru onunladır. Eğer Ay olmasa idi çiçeklerde ve meyvelerde tabîî kokular, şaşırtıcı renkler ve lezzetler bulunmazdı. Hafta, ay ve yıl fark olunmazdı. Güneş, sıcak ve kurudur; Ay soğuk ve rutubetlidir. Şu hâlde yıldızlar bu nitelikleriyle âlemde mutasarrıftır. Müneccim bu sözlerinde sadıktır. Ancak şunda yalancıdır ki işleri yıldızlara yüklemiştir. Yıldızlar ise, Hakk'ın emriyle bu tasarruflara yetmiştir. Müneccim bunu idrak etmemiştir

ki bütün eşyada mutasarrıf ve tesirli Hak Teâlâ'dır.

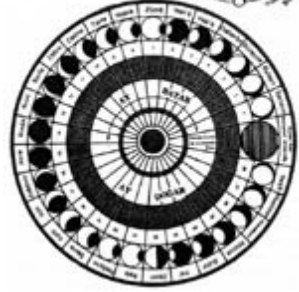
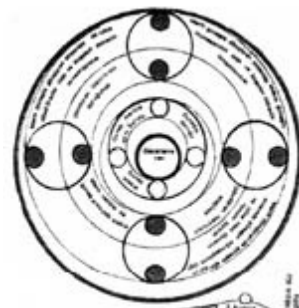
Müneccimle tabiatçının anlaşmazlıkları, o iki köre benzer ki biri filin hortumunu ve biri ayağını tutmuştur. Biri der ki: Fil, bir oluk gibi nesnedir. Öbürü der ki: Fil, bir direk gibi nesnedir. Her biri kendi tuttuğu organın niteliğinde doğru söylemektedir. Fakat filin bir organına “Tamam fil budur” dediklerinde yanılmışlardır.

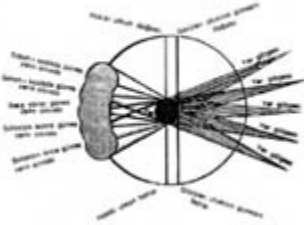
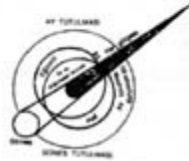
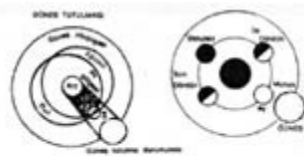
Yıldızların ve tabiatların tesir ve tasarrufta katkıları vardır. Fakat tesir ve tasarruf, onlara özgü ve sınırlı değildir. Belki yıldızlar ve tabiatlar, yaratıcı ve hakim olan Allah'ın, âletler örneği hizmetçileridir. Meselâ, bir padişah, bir büyük saray bina edip, onda kendi veziri için bir özel köşk hazırlasa ve o köşkün etrafında bir avlu meydana çıkarıp, onda on iki hücre bina eylese ve her bir hücreye naip atasa; ta ki veziri azam, içeriden her ne buyursa onun emrini taşraya bildireler. O hücrelerin kapıları üzerinde yedi atlı nakip yani beyler tayin eylese, ta ki hizmete hazır olalar. Padişahın vezire ve ondan naiplere ve onlardan nakiplere geçerli olan emir ve hükümleri taşrada yerine getireler. Taşrada da dört yaya zabıt koysa, ta ki ellerinde kementler tutup, padişahın emriyle bazı insanları bağlayıp dergâha getireler. Bazısını dahi dergâhtan reddedip süreler. İmdi, bu örneğimizde padişahın murat, âlemlerin rabbi olan Allah'tır. Büyük saray arş-ı azamdır. Veziri azam ilk akıldır. Köşk Kürsî'dir ki veziri azamın makamıdır. Avlu sekizinci felektir ki on iki burcunda on iki melek vardır. Atlı nakipler yedi gezegendir ki onlar gece-gündüz o burçların kapılarını dolaşıp hizmet ederler. Yaya zabıtlar dört unsurdur ki kendi vatanlarından hareket etmezler. Sıcaklık, soğukluk, rutubet, kuruluk dört kement benzeridir ki ateş, hava, su ve toprağın ellerindedir.

Bir kimsenin durumu değişikliğe uğrasa, üzüntü ve gam istilâsıyla şaşırıp kalsa ve dünyadan yüz çevirip, el çekmek zamanı gelse, onun hakkında tabip der ki: Buna sevda hastalığı üstün gelmiştir, kara sevda illetini bulmuştur. Bunu etimon şerbeti ile ilaçlamak lâzımdır. Tabiatçı dahi der ki: Bunun hastalığı, tabiatına kuruluk üstün geldiğindendir ki dimağı üzre istilâ etmiştir. Tabiatının kuruluşuna sebep kış havasıdır. Bahar gelip, rutubet havası üstün olmadıkça buna ilâç olmaz. Müneccim de der ki: Buna, sevda sebep olmuştur. Sevda ise Utarit ile Merih arasında kötü benzerlik oluşmasından meydana gelir. Utarit'e iki kutbunun yaklaşmasıyla üçlenme erişmedikçe bunun durumu iyiye gitmez. Halbuki bunların hepsi sözlerinde doğrudur. Çünkü, her biri akli erdiği kadar söylemiştir. Neylesinler ki cüzî akılla aslına ermemişlerdir. Ama hakikatte onun aslı budur ki: Kaçan bir kimseye saadet arzu edip Hak Teâlâ ona doğru yolu göstermek murat eylese, o kimseye iki kuvvetli nakip gönderir ki Utarit'le Merih'tir. Onlar dahi unsurlarla yaya olan zabıtlarla emrederler ki: Kuruluk kemendini o kimsenin boynuna takıp, kuruluşu başına ve dimağına gönderirler. Onu dünya lezzetinden yüz çevirtip, hüznün ve gam kamçısıyla sevk edip, gönül isteği yuları ile Hakk'ın huzuruna yedeler. Bu hakikati bu şekilde idrak, ne tıp bilimiyle ve ne tabîî hikmetle ve ne yıldızların hükümleriyle ortaya çıkar. Belki nübüvvet bilimiyle ortaya çıkar ki her şeyi kuşatan öncesiz ve sonsuz padişahı bilmiş ola. Çünkü, Hak Teâlâ kendi sevdiği kullarını kâh sıkıntı ve belâ ile ve kâh sevda hastalığıyla cenab-ı izzetine davet eder ki: “Ey benim kullarım! Sizin belâ ve sıkıntı sandığınız, benim lütuf ve sevgimin kemendidir ki huzurumda muhterem olan kullarımı onunla kendi rıza ve cennetime ve huzur-u izzetime davet ve cezbederim”. Nitekim haberde: “Muhakkak ki belâ, önce peygamberlere, sonra velilere, sonra benzerlerine, benzerlerine... vekil olur” diye gelmiştir.

Astronominin hikmetlerinden bu miktarca açıklamayla irfana vesile olan fikretme ve düşünme, cihanın yaratıcısının sanatlarını öğrenme kolaylaşıp, yüce isteğimiz olan Mevlâ'yı tanıma ortaya

çıkkmıştır. Şimdi bir miktar dahi unsurların ve birleşiklerin durumlarını açıklayıp, yapılarında oluşum ve bozuşum olanların esrarını da açıklamak uygun görölmüştür. Ta ki düşünen akıl sahiplerine ibret verici olup, sevinç ve huzur ile gönülleri dolup, dillerinin duaları Mevlâ'nın tesbihi ola. (Ruhların ve meleklerin âleminin ve mülkün sahibi Allah münezzehtir. Ceberut, büyüklük, kudret, uluhiyyet, azamet, izzet ve arş sahibi Allah münezzehtir. Mabutların meliki münezzehtir. Mevcutların meliki münezzehtir. Kuddüs, sübbuh, ölümsüz ve uykusuz olan diri melik münezzehtir. Ey Rabb'ımız, meleklerin ve ruhların Rabb'i. Celle celalihi ve amme nevalihi!)

ONİKİ BURÇTAN AYIN YERLERİNİN BİLİNMESİ CETVELİ

Yeni Asya Can Sente	1-1	3-4-5	6-7	8- 9-10	11-12	13- 14-15	16-17	18- 19-20	21-22	23- 24-25	26-27	28- 29-30
ÖZAR	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak
BURAT	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova
MART	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık
NİBAN	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc
MAYIS	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa
HAZİRAN	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır
TEMİZL	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç
AĞUSTOS	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan
EYLÜL	Terazi	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak
EKİM	Akrep	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi
KASIM	Yay	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep
ARALIK	Öğlak	Kova	Balık	Koc	Buğa	Bakır	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay

BURÇLARDA AYIN SEÇENEKLERİNİ GÖSTERİR CETVEL

[illegible]

Üçüncü Konu

Yapısında oluşum ve bozuşum olan süflî cisimlerin mahiyet ve niteliklerini, yani dört unsurun yerlerini ve durumlarını, üç birleşğin vasıflarını ve durumlarını ve hafif cisimlerin etkileriyle olan şekil değişikliklerini, Türklerin yılının hükümleriyle olan niteliklerinin değişimini, yeni astronominin bazı makalelerini on bölümle bilgece açıklar.

Birinci Bölüm

Ateş unsurunun mahiyetini, tavır ve durumlarının niteliklerini dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Ateş küresinin bazı durumlarını bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Basit cisimler, ateş, hava, su ve topraktır. Bu dördünden üçü bileşik olan bileşik cisimler, bileşmiş ve doğmuş olup, yine dörde ayrıştıklarından bunlara, unsurlar derler. Bu dört unsurun bir araya gelmesinden ve birbirine dönüşüp kaynaşmasından birleşiklerde oluşum ve bozuşum ortaya çıktığından bunlara dört esas derler. Bu unsurlar ve dört esas, Ay feleğinin altında yani Ay'ın alt yüzeyinin altında, yukarıda açıklanan tertip üzere, birbirinin içinde, her biri kendi yerinde karar etmiştir. Tümünün en lâtif ve en yüksek olanı ateş unsurudur ki paralel iki yüzeyle kuşatılmış basit bir cisim ve küre bir cevherdir. Üst yüzeyi, Ay feleğinin alt yüzeyine ve alt yüzeyi havanın üst yüzeyine teğettir. Ateş küresinin yeri, Ay feleğinin altında ve hava küresinin üstündedir. Kendisi mutlak yüce, lâtif, halis ve diğer unsurlar gibi renksiz ve hepsine üstündür. Onu göz idrak edemez. Güneş'in sıcaklığının etkisiyle topraktan ve sudan her ne kadar katı dumanlar, yoğun buharlar yükselip ateş küresine erişirse de o, hepsini yakıp, saf ateş eder. Eğer ateş küresi bizim yanımızda olan ateş gibi renkli ve ışıklılı olsaydı, yıldızlar ve felekler âlemini seyretmekten gözümüzü men ederdi. Bu unsurun tabiatı, kendi yerinde sükun ve karar iken Ay feleğinin günlük hareketine uyarak, onu uğurlayıp, âlemin merkezi çevresinde doğudan batıya gider ve bütün parçaları birlikte bir karar üzere sürekli döner.

İkinci Madde: Ateş küresinin tabiat ve kabiliyetini, uzaklık ve büyüklüğünü bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Ateş unsurunun tabiatı, sıcaklık ve kuruluk olup, mutlâk yüce bulunduğundan, öteki unsurlara karşıdır. Yakma ve kapanma kabul ettiğinden, oluşum ve bozuşma, çeşitli şekiller almaya kabiliyetlidir Nitekim yukarıda açıklandığı üzere, kendi yerinden inen parçaları, diğer unsurlara dönüşüp, başkalaşır. Bu açıktır. Rasatçılar, geometriciler ve matematikçiler söz birliği üzere demişlerdir ki: Ateş küresinin üst yüzeyinin yeryüzünden uzaklığı, yaklaşık kırk bir bin dokuz yüz yirmi altı fersah ölçülmüştür. Alt yüzeyinin yeryüzünden uzaklığı, yaklaşık on beş bin yirmi altı fersah bulunmuştur. Ateş küresinin kalınlığı ve derinliği, yaklaşık altı bin dokuz yüz fersahdır.

Üçüncü Madde: Ateş çeşitlerini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Ateş cinsi nice çeşittir. İlk olarak bu ateş unsurdur ki bunun tesiri yakıcıların çeşitlerinin hepsinden kuvvetlidir. Sıcaklığı şiddetlidir. Çünkü Hak Teâlâ Kelâm-ı Kadim’inde “O Allah ki yedi kat gökleri ve bunlar kadar da yer yarattı” (65/12) buyurmuştur. Şu hâlde filozoflar, tortulu (süflî) unsurları, bu ayet-i kerimenin mazmununa tatbik için hava unsurunu üç tabaka ve toprak unsurunu iki tabaka farz etmişler. Tamamını yedi tabaka sayıp ateş küresini birinci tabaka saymışlardır. İkinci olarak, demirde, taşta ve yeşil ağaçta gizli olan ateştir ki sert demiri ve katı taşı eritip toprak eder. Bitkileri ve ağaçları yakıp kül eder. O hâlde, karanlık, soğuk ve yoğun olan bu üç cisimden, lâtif bir cisim olan sıcak ve ışıklı ateşi çıkarmak, şaşılacak bir hikmet ve garip bir sanattır. Üçüncü olarak yıldırım ateştir ki lâtif cisimlerden geçip, yoğun cisimleri yakar. Dördüncü olarak hameyn ateşidir ki o, gök gürültüsü, şimşek ve bulut olmadan geceleyin gökten parlardı. Onun ışığında Benî Tay kabilesi üç günlük mesafeden develerini görürdü. Bu ateş, kendisine yakın olanları yakıp; gündüzleri duman görünüp, geceleri ateş olurdu. İsmail aleyhisselam evlâdından Halit bin Sinan, derin bir kuyu kazdırıp o ateşi buraya kapatmıştı. Bir zamanlar halk onu seyran ederdi. Bundan sonra o nar, o kuyu içinde kayboldu. Beşinci olarak parlak ateş kıvılcımıdır (şihab-ı kabes) ki halk onu yıldız parlaması sanır. Halbuki o, yerden havaya çıkıp, soğukluktan etkilenmeden ateş tabakasına ulaşan dumandır. Altıncı olarak cehennem ateşidir.

Dördüncü Madde: Ateşin ışığa bitişmesine, ruhun bedene bağlanmasının birkaç yönden benzerliğini bildirir. Filozoflar demişlerdir ki: Hayvanî ruhun bedende yüreğe bağlılığı ve bitişikliği aynen ateşin lâmbanın fitiline bağlılık ve bitişikliği gibidir. Nitekim bu bağlılığın iptali bir nefesle kolay olduğu gibi ruhun bağlılığının iptali de bir çekiştirmeye kolay olur. Lâmbanın yağı bittiğinde, ateş ayrılıp söndüğü gibi bedenin tabiî rutubeti bitiminde nefes ondan ayrı düşer. Her yerdeki ateş hava alıp sönmez. Orada insan dahi hava alabilip ölmez. Ateşin söndüğü yerde, insan dahi yok olup nefes alamaz. Şu hâlde, madenciler ve kazıcılar, bir mağaraya girmek isteseler; önce uzun bir asanın ucuna bir kandil asıp mağaranın içine sokarlar. Eğer o kandil sönmediyse, onlar dahi yürüyüp içeri girerler. Eğer kandilin alevi söndüyse, hemen geri dönerler, kaçarlar. Nitekim kandilin yağı fitilinde bittiğinde, iki üç defa alevi hareket edip ışık verir, ondan sonra söner. Aynı şekilde insan da ölüm anında kuvvetlenir ki bu duruma ölüm sıhhati derler. Sonra, ruhu bedenden ayrılır.

İkinci Bölüm

Hava unsurunun özünü, nitelik ve durumlarını, üç tabakasından üst, orta ve birinci tabakalarda oluşan kâinat boşluğunu (atmosfer) dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Hava küresinin yerini ve tabiatını, uzaklık ve büyüklüğünü ve hareketini bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliğiyle demişlerdir ki: Dört unsurdan ikincisi havadır. İki paralel yüzeyle kuşatılmış basit bir cevher ve küre bir cisimdir. Üst yüzeyi yükselmiş olup ateş küresinin alt

yüzeyine temas etmiştir. Alt yüzeyi altında olan denizlerle yerin yüzeyine teğet olduğu için dağlar ve dalgalar nedeniyle havanın yüzeyi düzgün değildir. Şu hâlde, hava küresinin tabîi yeri, ateş küresinin altında ve su küresinin üstündedir. Kendi yerinde tabîi olarak sakindir ve ancak kendine özgü hareketleri vardır. Sakin oldukça adı, havadır. Hareket ederse ona, rüzgâr derler. Hava unsuru, lâtif şeffaf ve renksizdir. Tabiatı, sıcaklık ve rutubettir. Yükselici özelliğinden dolayı, öteki unsurlara karşıdır. Oluşum ve bozuşumla suretler bulmağa kabiliyetlidir. Çünkü hava, kendi yerindeyken bile, diğer unsurlara dönüşüp başkalaşır. Rasatçılar, matematikçiler ve geometriciler söz birliğiyle demişlerdir ki: Havanın kalınlık ve derinliğinin toplam mesafesi, yaklaşık on beş bin yirmi altı fersah bulunup üç tabaka sayılmıştır.

Üst tabakası, ateşe komşu olduğundan sıcak olup, onunla Ay feleğinin hareketine uyarak, doğudan batıya onu teşyi ile döner. Bu tabakanın üst tarafı, ateşe yakın olduğundan çok sıcak ve çok hareketlidir. Aşağı tarafları ateşten uzaklaştıkça sıcaklığı az olup kendi tabiatı olan nitelikte kalmıştır. Dönme hareketi dahi yavaş yavaş olup, en alt tarafı sakin olmuştur. Bu tabakanın kalınlığı ve derinliği, on bin fersah bulunup, ateş tabakasına oranla ikinci tabaka sayılmıştır. Aşağıdan yükselen dumanlar, bunda ayrışıp kaybolduğundan buna, duman tabakası adını vermişlerdir. Bunun nice sırlarına yetmişlerdir.

İkinci Madde: Havanın üst tabakasında gözlemlenen atmosferi bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliğiyle demişlerdir ki: Hava unsurunun üst tabakasının yukarı tarafında kuyruklu yıldızlar ve çeşitli akan yıldız oluşur. Akan yıldızın aslı, maddesi lâtif olan dumandır ki güneş ışınlarının yansımasıyla yerden havaya çıkıp, soğuk tabakadan soğumadan geçip duman tabakasından ateş küresine ulaşır. Eğer bu dumanın alt tarafı, yerden kesikse pamuk fitilin ucunun mum alevine dokunup yanması gibi o lâtif duman dahi alevlenip ateşe dönüşür. Çok süratli yandığından söner gibi görünür. Çünkü ateşin alevi, önce o dumanın üst tarafına düşüp sonuna kadar yakar. O alev, dumanın sonuna vardığında üst tarafa uzayıp fişek gibi hareketli görünür. İşte akan yıldız dedikleri budur. O durumda bulunan yersel parçalar ayrışıp, ateş unsuru gibi saf ateş ve renksiz olarak görünmez olur. Eğer ateş tabakasına ulaşan duman, yoğun ve koyu ise ona ateş değdiğinden koyuluğu bir süre kalır. Günlerce, aylarca sönmeyip, dumanın maddesinin gereği olan renk ile ortaya çıkar. Ya örülü saç, ya yuvarlak, ya kuyruklu yıldız veya kısa ok veya dik koni şekillerinde veyahut hayvan suretinde görünür. Eğer duman maddesi yoğun ise ateşe ilk ulaştığında, ondan öyle büyük bir alev ortaya çıkar ki havanın içi ve yerin yüzü aydınlanır.

Meşhurdur ki Hazreti İsa aleyhisselamdan çok sonra gökte, kuzey kutbu tarafında bir ateş parlayıp tam bir yıl kalmıştı. Onun dumanı yeryüzünü öylesine kuşatmıştı ki günün ilk dokuz saatinden sonra kimse bir nesne göremezmiş. Gökyüzünden kül gibi parçalar indiğinden, o ateşin altında insanlar duramazlarmış. (Allah'ın gazabından yine Allah'a sığınırız.)

Eğer ateş tabakasına ulaşan duman yoğun ve koyu olup alt tarafı yere bitişik ise meselâ, sönmüş olan lâmbanın dumanıyla üstünde bulunan lâmbanın ateşi inip sönmüş lâmbayı yaktığı gibi ateş unsuru o dumandan tutuşup, yere kadar iner ki buna doğa yangını derler. Çünkü bütün kâinatın atmosferi, dört unsura karışmaksızın meydana gelir. Bunun içindir ki gökte olanlar, dört unsurdan karışmayla bileşen üç bileşik gibi bir zaman sabit olmayıp, hemen o anda bozuşuma uğrayıp yok olurlar veya şekillerini koruyamayarak başka bir surete girip başka bir niteliğe ererler.

Üçüncü Madde: Hava küresinin orta tabakasının ölçüsünü, vasıflarını, tavırlarını ve burada oluşan bazı atmosferik olayları bildirir.

Filozoflar ve astronomlar demişlerdir ki: Hava küresinin orta tabakası, ateş tabakasına oranla üçüncü tabakadır ve kendi yerinde sakindir. Bu tabakanın kalınlığı, yaklaşık beş bin on fersah mesafedir. Bu tabakaya ateş küresinin sıcaklığı inmeyip, Güneş'in yeryüzünden akseden ışınları dahi buraya yükselmediğinden, bu hava su buharlarıyla karışıp, onlardan oldukça soğuk bir nitelik kazanmıştır. Onun için soğuk tabaka adıyla şöhrete yetmiştir. Bu tabaka, bulutların, yağmurların, karların kaynağı olmuş; gök gürültüleri, şimşekler ve yıldırımlar buradan kaynaklanmıştır. Bütün bunlar, burada oluşup sonra aşağı tabakaya inmişlerdir. Bunların çoğunlukla sebebi küçük su damlacıklarıdır. Bu damlacıklar, Güneş'in sıcaklığıyla incelip, hava parçacıklarıyla karışarak, yukarıya yükselip buharlaşan parçaların yoğunlaşmasıdır. Çünkü Güneş, deniz ve toprak üzerine ışık saçıp, ışınların aksinden oluşan sıcaklığıyla suyun küçük parçalarını çıkarıp, duman ederek, bu sıcak buhar ve dumanı havanın yukarı tabakasına çekerken yolda soğuk tabakaya rastlar. Hava, bunlarla harekete geçip, çeşitli yönlerde hareket eder. Üstten soğuk tabakanın soğuğu, alttan da su buharı ve duman birbirine sokulup, o kavgalar arasında, soğuk vasıtasıyla yoğunlaşma olur. Eğer soğuk şiddetli değilse buhar toplanıp, ondan bulut meydana gelir. Bulutlar ne kadar yukarı çıkarsa o kadar buhar zerreciği birbirine eklenip, duman da havaya dönüşüp hareketiyle rüzgâr olur. Buhar zerrecikleri suya dönüştüğünden, bu yoğunlaşmadan ağırlık ortaya çıktığı için yağmur olup aşağıya damlamaya başlar. Eğer buharın yükselişi gece olup, havanın soğukluğu şiddet ve kuvvet bulup, bulut zerreciklerine toplanmalarından önce ulaşırsa kar olup, güzel güzel iner. Eğer soğuk çok şiddetli olsa ve bulut zerreciklerini toplanmalarından sonra bulsa hemen dolu olup vurucu bir biçimde düşmeye başlar. Eğer yukarı çıkan buharın sıcaklığı, havanın soğukluğuna oranla az olursa ve soğuk tabakaya da ulaşmazsa; ya siyah veya beyaz bulut olur ki bahar günlerinde atılmış pamuklar örneği birbirinin üzerinde dağlar gibi toplanıp, çeşitli şekillere girip, yumuşaklığından ve sıcaklığının düşüklüğünden dolayı havaya dönüşür. Eğer sıcaklığı az olan bu buharın kendisi de az ise; bunun durumları kendi yeri olan aşağı tabakada açıklansa gerektir. Öyle olur ki bazı zamanlarda şiddetli soğukla hava kapanmış olur ve bu durumda soğuk tabakada bulut oluşur ki ondan yağmur, kar ve dolu ortaya çıkar.

Dördüncü Madde: Hava küresinin orta tabakasında oluşan atmosferik olayları, yani gök gürültüsü ve yıldırımını bilgece bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliğiyle demişlerdir ki: Gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımın sebebi budur ki; Güneş'in şiddetli hararetinden iyice incelen küçük yer parçaları ve küçük ateş parçaları birbirine karışır ki buna, duman derler. Bu duman, yukarıda anlatılan buhar ile karışıp, böylece beraber yükselip, soğuk tabakaya ulaştığında, buhardan bulut oluşup, duman da bulutun içinde hapsolsa; bu anda sıcaklığı kalıcı olan duman yukarıya çıkmak istedikte veya sıcaklığı giden duman aşağıya inmek murat eyledikte, o dumanlar iniş ve çıkışta bulutu öylesine hızlı yarar ki bundan korkunç bir ses ortaya çıkar. İşte gök gürültüsü budur. Hızlı sürtünmeden o duman ateş alsa, eğer lâtif olup çabuk sönerse ona, şimşek derler. Eğer yoğun olup, yere ulaşana dek sönmezse ona, yıldırım derler. Öyle olur ki bu yıldırım incelip, ayrışan cisimlerden geçip ayrışmayan cisimleri yakar. Meselâ, kese içindeki altın ve gümüşü eritip, keseyi yakmaz. Ancak içinde eriyenlerin sıcaklığı yakar. Bazen olur ki yıldırım oldukça yoğun olup, her neye isabet eylese onu yakar. Büyüğü bir dağa düşüp,

parçaladığı bile olur. Gök gürültüsü ve şimşek beraber olur. Fakat, gök gürültüsü işitilmezden önce şimşek görülür. Çünkü bu, gözle görülür ve o kulakla hissedilir. İşitme, sesin kulağa ulaşmasına ise mesafe ve hava titreşimlerine bağlıdır. Oysa ki göz ışınlarının ulaşımı, sestten daha hızlıdır. Nitekim, çamaşırcıya bakarsın ki çamaşırı taşa vurur, bir zaman sonra sesi kulağına erer.

Kış mevsiminde, buharın dumanı az olduğundan, şimşek ve yıldırım az olur. Onun için soğuk ülkelerde kar yağarken asla gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım olmaz. Çünkü kar, inen bulutlarda asla duman buharı bulunmaz. Soğuğun şiddetiyle buharın dumanı sönüp, eseri bile kalmaz. Yağmur fazla olduğunda, bulut zerrelere yoğun olduğundan, gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım dahi çoğalır. Bulutlar çok yoğun olduğunda, yağmurun suyu onlarda hapsolmuştur. Onun için onlarda yağmur şiddetle iner. Nitekim bir yerde mahpus olan su, ondan yol bulsa kuvvet akar. (Hakim ve yapıcı olan Allah münezzehtir. Celle celalihi ve amme nevalihi. O'ndan başka ilâh yoktur.)

Üçüncü Bölüm

Hava küresinin alt tabakasını, tabiat ve vasıflarını, hareket ve adlarını ve sair durumlarını sekiz madde ile açıklar.

Birinci Madde: Hava unsurunun alt tabakasının bazı durumlarını bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliğiyle demişlerdir ki: Hava unsurunun alt tabakası, ateş tabakasına oranla dördüncü tabakadır. Bu tabakanın havası, çeşitli hareketlerle hareket hâlinindedir. Bunun kalınlığı ve derinliği, yaklaşık on altı fersahtan fazla mesafedir. Bu alt tabaka, yoğun bir havadır ki toprağa ve suya komşu olup, onlara düşen Güneş ışınları ve yıldızların akislerinin sıcaklığıyla ılımlılık kazanıp bunda ortaya çıkan kara ve denizlerin soğukluğuyla kalmamıştır. Gök kuşağı, hâle, duman, kırağı ve çiy; tan vakitleri, gece, gündüz ve rüzgârlar bu tabakada oluşur. Eğer bu tabaka, Güneş'in ve yıldızların sıcaklığıyla ılımlı olmasaydı; toprak ve sudan kazandığı soğukluğu üzerinde olan soğuk tabakanıkinden fazla ve şiddetli olurdu. Nitekim kutup altında, tepe noktasından Güneş uzak olduğundan, hava öyle bir derecede soğuk olur ki deniz donup kardan boş hiçbir yer kalmaz. Soğuğun şiddetiyle bitkiler ve hayvanlar yok olup, orada imaret mümkün olmaz. Bu durumda, hava küresi üç tabakaya bölünüp, üst tabakası ateşe komşu olduğundan oldukça sıcaktır. Orta tabakası, aşağıdan yükselen su buharlarıyla komşu olduğundan, aşırı derecede soğuktur. Alt tabakası yere ve suya komşudur. Fakat ışınların aksiyle tabiatı ılımlıdır. Onun için bu tabakaya atmosfer derler. Buhar ve dumanla karışmış olduğundan buna, buhar küresi ve duman küresi de derler. Bu tabakanın havası yoğun olduğundan Güneş ışığı ancak bunda parlaktır. Yerin gölgesi ancak bunda yürüyüp döner. Onun için buna, gece küresi ve gündüz küresi denilmiştir. Bu kürenin rengidir ki gök rengi görünmüştür. Çünkü, filozoflar görüşünde, bu tabakanın üstünde gece ve gündüz olmaz. Güneş ve yıldızların nurlu ışıkları, onda Ay küresinin yoğun cisminden başka lâtif cisimlerde yansıma ile ortaya çıkmaz. Fakat feleklerin gündüzü pak bir nurdur ki ne doğuylandır ne batıyladır. Orada sabah ve akşam yoktur. (Allah dilediğini nuruna hidayet eder.) Bu tabakanın yer yüzünden yüksekliği, belirtilen kalınlığı miktarıdır ki on altı fersahtan fazladır.

İkinci Madde: Hava küresinin alt tabakasında meydana gelen çeşitli rüzgârları ve

cihanın yönlerini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Çeşitli rüzgârların meydana gelmesi, deniz dibinde hava unsurunun değişik yönlerde hareketi ve dalgalanmasıyla olur. Nitekim denizin yüzündeki su unsurunun dalgalanması, bir parçasının bir parçasını değişik yönlerde itmesiyle vücut bulur. Hava unsuru ile su unsuru iki sakin deniz iken hava zerrelerinin hareketi hafif olmuştur. Su zerrelerinin hareketleri ağırlık bulmuştur.

Rüzgârların meydana gelmesinin sebebi budur ki: Güneş'in tesirinden ya başkasından ortaya çıkan dumanlar yerden yükselip, soğuk tabakaya ulaştığında, eğer onların sıcaklığı kırıldıysa, aşağıya inmek için hareket edip, bu yüzden hava denizi dahi dalgalanır. Böylece rüzgâr olur. Eğer sıcaklıklarını yitirmedilerse, ateş küresine yükselirler. Ateş ise o dumanların yer maddelerini yakıp, kalan hava maddesini dönme hareketiyle aşağı tarafa iter. İşte bu hareketle hava dalgalanıp rüzgâr olur. Rüzgârın bir sebebi de budur ki: Soğuk tabakada bulutlar ağır olup, yukarıdan aşağıya yöneldiğinden, bunlar iniş hareketiyle ısınıp havaya dönüşerek, bizzat kendileri hareketli rüzgâr olur. Bu geriye dönüşle hava dalgalanıp rüzgâr olur. Bir sebebi dahi budur ki bulutların birbirine yığılmasından ve izdihamından hava yine hareketlenip dalgalanır. Böylece rüzgâr eser. Veyahut bulutlar kıvamda uyuşamayıp yoğunu hafifini ittiğinden hafif bulutlar bir taraftan yürüyüp, havanın dalgalanmasından rüzgâr meydana gelir. Bir sebebi dahi budur ki havanın ısınmasıyla bir taraftan yayılıp, ona başka bir cisim karışmaksızın miktarı fazlalaştığından, komşusu olan havayı iter, itilen komşusunu iter, böyle böyle hava dalgalanarak gider. Bu itişme yavaş yavaş zayıflayıp, merkezden uzaklaştıkça, giderek hava sakinleşir. Meselâ, bir durgun suyun ortasına bir taş atıldığında, ne şekilde dalgalanırsa, durgun hava dahi onun gibi dalgalanır. Bir sebebi dahi budur ki hava yoğunlaşmasıyla bir tarafta toplandığında, yine hava dalgalanması olur. Çünkü, havanın hacmi iyice yoğunlaşıp, boşluk nedeniyle çevredeki hava zorunlu olarak o tarafa hareket ederek, rüzgâr ortaya çıkar. Bir sebebi de budur ki yerden yükselen dumanların bazıları soğuk tabakaya ulaşmazdan önce havaya dönüşüp bir taraftan bir tarafa hareketle rüzgâr olur.

Sam yelinin sebebi ise, kayan yıldız kalıntıları olan gök taşlarıyla karışarak yakıcılaşan havanın hareketleridir. Yahut saf havanın, sıcak araziden geçmesinden, yakıcı niteliği ile nitelenip sam yeli olur.

Kasırganın sebebi o ki yer yüzünü süpürüp, devir ederek kendi kendine sarılıp ayağa kalkar gibi görünür, havaya yükselir. Bu yele burgan derler. Bunun çoğunlukla sebebi odur ki soğuk tabakadan inen rüzgâr, bulutlarla karşılaşp, bulutlar da çeşitli rüzgârlarla dönüp dolaşmakta, o inen rüzgâr dahi dönmeye başlayıp, bu hâliyle yere iner. O anda, çalı çırpı ve toz toprak ne bulursa döndürüp, cismiyle bir daire görünür ve kâh olur ki çeşitli yönlerden esen rüzgârlar birbirine rastlayıp itişerek, yerden kopardıklarıyla birbirlerine saldırırlar. O anda, rüzgârların arasında kalan şeyler sıkılıp, bükülüp minare gibi yükselir. Güya ki organları var gibi birbiriyle sarmaş dolaş görünürler. Kâh olur ki denizde gemiye rastlayıp döndürür. Kâh olur ki bu burgan ortasına bir bulut düşüp, onu havaya döndürürken büyük bir hortum şeklinde görünür.

Kişilere göre cihanda yönler altıdır ki kişinin altı, üstü, önü, arkası, sağ ve soludur. Fakat astronomlar, cihanın dört yönünden, Güneş'in doğduğu tarafa doğu, battığı tarafa batı adını vermişlerdir. Doğuya dönük olan kimsenin sağ tarafına güney, sol tarafına kuzey demişlerdir. Bu sayılan dört yönün aralarında dört yön daha koyup düzenlemişlerdir. Doğru ile kuzey arasına yaz

doğusu (kuzey doğu), doğu ile güney arasına kış doğusu (güney doğu), güneyle batı arasına kış batısı (güney batı), batı ile kuzey arasına yaz batısı (kuzey batı) adlarını vermişlerdir. Şu hâlde cihanın bu altı yönüne sekiz rüzgâr kararlaştırıp, doğu, batı, güney, kuzey taraflarından hareket eden dört rüzgârı temel rüzgârlar kabul etmişlerdir. Bunların aralarında esen rüzgârları sonradan oluşan rüzgârlar kabul ederler. Bu rüzgârlarla yelkenli gemiler denizlerde her yöne gitmişlerdir. İstenen sahillere yetmişlerdir.

İmdi, rüzgârlar gönderici olan kadir ve kayyumun kudret ve azametini bir kere fikredip düşündün ki bize gönderdiği bu rüzgârların ağır gemileri yürütüşü, bulutları yayışı gibi nice büyük faydaları vardır ki binde biri ancak bilinmiştir. Çünkü, “Rüzgâr olmasaydı, her şey bozulurdu” denilmiştir. Çünkü havanın yönleri hareketi bu kadarlık açıklandı. Şimdi de faydalarını ve özelliklerini açıklayalım. Ta ki her bir nefeste iki nimet olduğu herkese açık olup, herkes kendini nimete batmış bilip, nimet vericiye şükredici olalar.

Üçüncü Madde: Bizi kuşatan havanın, bedenlerimize ve ruhlarımıza olan tesirlerini ve yararlarını bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Hakkın tesiriyle bizi kuşatmış olan havanın bedenlerimize tesiri çok açıktır. Bu hava, bedenlerimizin ve ruhlarımızın unsuru olduğundan, ruhlarımıza ulaşan adaletli bir fail gibi sıhhat ve afiyetimizin sebebi olmuştur. Bu durumda havadan ruhlarımızda ortaya çıkan değişiklik iki şekildedir. Biri rahatlandırma, diğeri temizlemedir. Rahatlandırma, ruhun hararetli mizacı hapsolunarak şiddetlendikçe ona akciğerden ve can damarlarına bitişik olan atardamar gözeneklerinden hava vermektir. Çünkü, bizi kuşatan hava, ruhumuzun aziz mizacına oranla gayet soğuktur. Şu hâlde havanın çarpması ruha ulaşip karıştığında, hayatımızın sebebi olan nefesin etkisinin kabulü yeteneğinden ruhu meneden kötü mizaca neden olan ateşe dönüşmesinden ruhu koruyup; buharı rutubetinin cevheri yok olmadan onu men eder. Temizlenme ise bu beden en feyizli karışımı gibi olan ruhun ayırıcı yeteneğiyle içimize aldığımız havanın dumansı buharını ayırıştırıp nefes dışarı çıkarken teslim etmesidir. Demek ki buruna çekilen havanın değişikliği, havanın ruh üzerine gelmesiyle olur. Temizlenme, havanın candan çıkmasıyla olur. Çünkü, değişiklik için alınan hava, önce soğuktur. Ama içeride, uzun süre hapsedilip ruhun niteliğiyle nitelenip ısınırsa, faydası olmaz. Bu tür havadan ruh, ihtiyaç duymayıp yeni havaya muhtaç olur ki yeni hava akciğerin içine girip öncekinin yerini ala. Şu hâlde zorunlu olarak alman havayı vermek gereklidir. Ta ki hemen ardınca gelecek havaya boş yer kala ve o havanın çıkmasıyla birlik onun fazla cevherlerini (karbon dioksit) ruh dışarı ite. Hava ılımlı ve saf olup ruhun mizacına uymayan garip cevherler ona karışmamıştır. Havanın işi, temizleme ve rahatlandırma suretiyle bedenlere ve ruhlara sıhhat ve afiyet vermektir, korumaktır. Eğer hava bozuşuma uğradıysa onun işi de beden ve ruhlara zarar vermektir. Hakikatte zarar veren ve fayda veren yaratıcı olan Huda iken bedenleri ve ruhları sebeplere ve havaya bağlamıştır.

Dördüncü Madde: Bizi kuşatan havada meydana gelen tabîî değişimleri bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bizi saran havaya tâbi ve tâbi olamayan değişiklikler, tâbi akımın zıddı olan değişimler meydana çıkar. Tâbi değişimler, mevsim değişimleridir. Çünkü, bu hava her mevsimde başka bir mizaca bürünür. Bahar havası ılımlıdır. Yaz havası sıcaktır. Sonbahar havası ılımlıya yakındır. Kış havası soğuktur. Gerçi tıp bilginlerine göre bu dört mevsimin havası, iklimlere

ve bölgelere göre değişiktir. Fakat müneccimler görüşünde değişmeler geçerli değildir. Onlara göre dört mevsim şöyledir: Güneş'in ilkbahar eşitlik noktasından başlayarak Koç, Boğa ve İkizler'de bulunduğu süre ilkbahardır. Yengeç, Aslan ve Başak'tayken yazdır. Terazî, Akrep ve Yay'dayken sonbahardır. Oğlak, Kova ve Balık'tayken kıştır. Ama dört mevsimin mizaçlarının birbirinden farklılığı, Güneş'in tepe noktamıza yakın ve uzak olması nedeniyledir. Şu hâlde yaz mevsiminin sıcak olması, Güneş'in tepe noktamıza yakın olup ışını kuvvet bulduğundandır. Çünkü, yaz mevsiminde, ışınların akisleri bölgelere göre dar ve dik açılar üzere olmayıp geniş açı üzere olur. Bu durumda ışınlar yoğun olup, sıcaklığı iki kat olduğu için bizi saran havayı çok ısıtır. Bunun esas sebebi budur ki: Güneş'in ışınlarının bazısının kaynağı silindir ve koni biçiminde olur. Güya ki Güneş'in ışınları, merkezden çıkıp karşısında bulunan nesnenin içine işler. Işınların kaynaklarının bazısı basit bir çevrim veya basite yakın çevrim biçimindedir. Halbuki ışının etkisinin gücü okunun yanındadır. Işın okunun düştüğü yere göre çevreye etkisi zayıf olur. Yaz mevsiminde Güneş'in ışınının dik düştüğü veya dike yakın düştüğü yerde bulunuruz. Kışınsa ya ışının düştüğü yerin çevresinde veya çevresinin yakınında bulunuruz. Bunun için yazın Güneş, doruğuna çıkıp yerden uzak olsa bile bölgemize ışığı fazla ve etkilidir. Kışınsa, Güneş eteğine inip, yere yaklaştığı hâlde, bölgemize ışığı zayıf gelip hava soğuk olur. Çünkü, yaz mevsiminde Güneş, bizim tepe noktamıza yakın olur. Kış mevsiminde ise uzak olur. Fakat, ilkbahar ve sonbaharda ışınların düştüğü noktalar çevremizde bulunduğundan hava ılımlı olur.

Beşinci Madde: Bizi kuşatan havada meydana gelen, tabiî olmayan gök değişmelerini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bizi saran havada meydana gelen tabiî olmayan değişmelerin bazısı gök işlerine, bazısı yer işlerine bağlıdır.

Gök işlerini nedeniyle olan hava değişimleri, yıldızların etkisiyle olan değişmelerdir. Çünkü, ışıklı yıldızlar bir yerde toplanıp, Güneş'le dahi bir araya gelmeleri sırasında, yerin baş ucu noktasına veya yakınına düşen bölgeleri kuşatan havayı ayırma derecesinde güzelleştirirler. Bazen bu birleşme baş ucu noktasından uzakta olur ve havanın güzelliği eksilir.

Yer değişmeleri nedeniyle olan hava değişmelerinin bazısı, bölgelerin enlemi sebebiyle bazısı, bölgenin yerinin yüksekliği ve alçaklığı sebebiyle bazısı dağlar sebebiyle, bazısı rüzgârlar ve bazısı toprak sebebiyle ortaya çıkar.

Bölgelerin enlem farkından olan hava değişmeleri açıktır. Çünkü, her belde ki kuzey tarafta Yengeç dönencesine ve güney tarafta Oğlak dönencesine yakındır. O bölgenin yazı ekvator tarafında olan bölgelerin yazından ve kuzey tarafa yakın olan bölgelerin yazından daha sıcaktır. Şu hâlde gün eşitleyici dairesi altında bulunan yerlerin havasının mizacı ılımlıya daha yakındır. Çünkü, burada havanın sıcaklığının sebebi, Güneş'in tepe noktasına gelmesidir. Halbuki ışınların tepeden ve dik gelmesi çok tesir etmez, belki bunun sürekliliği çok tesir eder. Bu sebepten gün yarısı vaktinde olan Güneş'in sıcaklığı ikindiden önce çoğalır. Bunun içindir ki Güneş, Yengeç burcunun doruğundan yönelip biraz güneye inse sıcaklığı şiddetli olur. Güneş, temsilci feleğin eğiliminde bulunduğundan henüz Yengeç burcunun doruğuna ulaşmamıştır. Meselâ Güneş, İkizler burcunun tepesinde iken havaya yaptığı tesirden, Aslan burcunun tepesine geldiğinde daha çok tesir eder. Çünkü Aslan'ın tepesinde iken ışınların dik gelmesi sürekli. Halbuki ekvatora çakışık olan yerlerde Güneş, birkaç gün tepede bulunup hızla uzaklaşır. Çünkü, eşitlik noktasının yakınında olan gün ışınlarının eğim

fazlalığı, dönüm noktasının yanında bulunan eğim fazlalığından çok büyüktür. Belki dönüm noktasının yanında olan artışın hareketi üç dört güne özgü olmaz. Elbette Güneş, orada bir müddet yakın bir yerde kalıp havanın ısınmasına sebep olur. Şu hâlde bundan bilindi ki o bölgedeki genel meyil enlemlerine yakındır. Onlar en sıcak bölgelerdir. Onlardan sonra en sıcak yerler, onların kutuplarından yana olan taraflarında ve gün eşitleyiciden yana olan taraflarında on beşer dereceye kadar enlemi bulunan beldelerdir. İki dönüm noktası arasındakiler de bunlar gibidir.

Altıncı Madde: Bizi kuşatan havada meydana gelen, tabiî olmayan yerel değişimleri yani yeryüzünün bölgelerinin yükseklik ve alçaklık sebebiyle dağlar, denizler, rüzgârlar ve toprak sebebiyle havada meydana gelen değişimleri bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bölgenin yüksek ve alçak yerde bulunması ile havanın değişimleri doğrudur. Yüksek yerde bulunan bölgenin havası sürekli soğuk olur. Alçak yerde bulunan bölgenin havası sürekli sıcak olur. Çünkü, Güneş ışınlarının yerden aksetmesi ile kazandığı sıcaklığın şiddeti, yere yakın olan tarafı bulunduğundan bizi kuşatan hava küresinin en sıcak yeri, yere komşu olan semtidir. Yerden uzaklaştıkça soğuk tabakaya yaklaşıp ona komşu olduğundan buralar soğuk olur. Eğer alçak yer bir derin vadi olursa, sıcak ışınları hapsedip havası çok sıcak ve yoğun olur.

Dağlar sebebiyle bulunan hava değişimleri ortadadır. Çünkü, o dağ ki bölgenin oturduğu yerdir. O bölgenin havası yukarıda açıklanan kısımdan sayılmıştır. O dağ ki bölgenin komşusu bulunmuştur, o bölgeyi saran havada onun tesiri iki yönde tecrübe olunmuştur. Tesirin biri, güney ışınlarına o bölge üzerine akis ve yöneltmek veya bölgeyi ışıklardan örtmek yönlerindendir. İkinci tesiri, rüzgârı bölge üzerine esmekten menedip veya bölge üzerine sevk edip yardımcı olmak yönlerindendir. Birincisi dağ bölgenin yakınında olmak gibidir. O zaman Güneş, ışınlarını o dağ üzerine serpip, ışını o bölgeye akSEDerek enlemi ne kadar farklı olursa olsun orayı kuşatan havayı ısıtır. Eğer dağ, bölgenin batı tarafında bulunup doğusu açık olursa, Güneş'in tesiri orada yine tamamıyla havayı ısıtmaktadır. Eğer dağ, bölgenin doğusunda bulunup batısı açık olursa, yarı ısıtır. Çünkü, bu dağ üzerine Güneş, öğleden sonra ışıklarını serptiğinde saat saat gittikçe, bu dağın doğu tarafından uzaklaşıp, ışının niteliği azalıp havanın ısınması tamam olmaz. Fakat dağın batısından yana Güneş geldiğinde her saat yaklaşıp bölgenin havasını tamamıyla ısıtır. Eğer dağ, bölgenin güneyi yakınında olsa bölgenin havasını hiç ısıtamaz.

Dağın ikinci yönden olan tesiri, bölge üzerinden soğuk kuzey rüzgârının esmesini dağın engellemesiyledir. Ya sıcak güney rüzgârının esmesini, bölge üzerinden kaldırmasıyla ve yahut bölge, iki büyük dağ arasında bulunup rüzgâr tarafına açık olmasıyla. O zaman orada rüzgârın esmesi, düzlükte bulunan belde üzerine esmesinden daha şiddetli ve fazladır. Çünkü, rüzgârın şanındandır ki bir dar yere çekilse, tıpkı bir akar su gibi burada rüzgârın akıntısı dinginleşmez ve durmaz. Şu hâlde dağ bakımından beldelerin en ılımlısı o beldenin havasıdır ki kuzey tarafı açık olup batı ve güney tarafları kapalı ola.

Deniz sebebiyle çevrede olan bütün beldelerin havası rutubetli olur. Eğer deniz, beldenin kuzey tarafı yakınında olursa, su üzerinde kuzey rüzgârı esip o beldenin havasına fazla soğukluk verir. Çünkü, suyun tabiatı kuzey rüzgârı gibi soğuktur. Eğer belde, denizin güney tarafında olursa, o beldenin havasına fazla ağırlık verir. Özellikle kuzeyinde dağ bulunup rüzgârın esmesine engel olursa, onun havası oldukça ağır ve yoğun olur. Eğer deniz, beldenin doğu tarafında olursa, onun havasına fazla rutubet verir. Çünkü Güneş, bütün etkisiyle o beldenin üzerine ısrarla yaklaşır. Eğer

deniz, beldenin batısında olursa, onun havasına rutubet vermesi az olur. Çünkü Güneş, o beldeyi yalayarak uzaklaşır. Bu anlama uygun rüzgârlar; kuzey, doğu ve batı rüzgârlarıdır ki zararlı olan güney rüzgârıdır.

Rüzgârlar sebebiyle olan hava değişimleri tecrübe edilmiştir ki kuzey rüzgârları soğuk ve kurudur. Soğukluğu, soğuk dağlardan geçip bize geldiğindendir. Kuruluğu, Güneş ışınları o tarafa zayıf olup burada deniz buharlaşması az olduğundandır Doğu rüzgârları, sıcaklık ve soğuklukta ılımlıdır. Fakat dağlardan ve karalardan geçtiğinden, bir miktar kurudur. Batı rüzgârları dahi ılımlıdır. Fakat denizlerden geçip geldiğinden bir miktar rutubetlidir. Güney rüzgârları ekseri beldelerde sıcak ve rutubetlidir. Sıcaklığı Güneş'in yakınlığı ile ısınmış olan yönden bizlere geldiğindendir. Rutubeti ondandır ki güney denizleri Güneş'in sıcaklığı ile çözülüp, sıcaklığın kuvvetiyle denizlerden buharlar çıkıp o rüzgârlara karışır. Onun için güney rüzgârları, insana rehavet verir. Ama sam yani yok etme yelleri yukarıda açıklandığı üzere ya çok sıcak olan sahralardan geçip gelen rüzgârlardır veyahut duman tabakasında ateş benzeri dehşetli alâmetler ortaya çıkaran dumanların artıkları aşağıya inip karıştığı rüzgârdır ki her ne yönden hareket etseler, tesadüf ettikleri bedenleri saatinde yakıp, simsiyah edip yok ederler. Bilinen bütün bu kuralları, sam yelleri alt üst ederler. Bütün şiddetli rüzgârların ilk başlangıcı gerçi zayıf rüzgârlar gibi aşağıdandır. Fakat hareketlerinin başlangıcı, esmesi ve esası yukarıdandır.

Toprak sebebiyle olan hava değişimleri ki her beldeye göre farklı olur. O farklılığın sebebi budur ki beldelerin bazısının toprağı killidir, bazısının taşlık, bazısının kumluk, bazısının kara, bazısının madendir. Şu hâlde bunların hepsi suyu değiştirdikleri gibi havayı dahi değiştirirler. Hakk'ın tesiri ile tasarruf ederler. Çünkü, kâinatın bütün zerreleri vücuda gelip giderler. Her ne ederlerse Allah'ın iradesi ve kudretiyle ederler. Kadir ve kayyum olan ancak Allah Teâlâ'dır. Celle celâlih.

Yedinci Madde: Bizi kuşatan havada meydana gelen, tabiî akıntının zıddı değişimleri bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Tabiî akıntılara zıt olan değişimler ya havanın dönüşmesinden veya havada bulunan biçim değiştirmedendir veya havanın niteliğinde bulunan başkalaşım ve değişimindendir. Havanın cevherinde olan değişme, hava cevherinin bozulmasının mümkün olmasıdır. Yoksa havanın bir niteliği şiddetli olduğundan veya eksik bulunduğu anda değişim olmaz. Belki havanın cevheri bizzat çevirici olsa, o vebadır ki havada meydana gelen kokuşmadır ve ona veba dahi derler. Bu kokuşma, renk ve kokuyu ve yemeği değiştirici olan suyun kokuşması gibidir. Bizim havadan muradımız, o basit ve soyut olan hava değildir. Belki bizi çevreleyen buhar ve duman küresidir ki basit ve soyut değildir. Çünkü, soyut basit cisimlerin hiçbirisi kokuşmaz ancak niteliğinde ve cevherinde başka bir basite dönüşür. Yukarıda açıklanan unsurların dönüşümü gibi. Fakat bizim havadan muradımız, havanın içinde olup, havanın gerçek parçalarından, su ve buhar zerreciklerinden; buhar ve duman ile yükselen toprak ve ateş parçalarından karışmış olan bir cisimdir ki buna hava adını vermemiz; deniz suyuna su adını vermemiz gibidir. Çünkü, deniz suyu dahi saf değildir. Belki topraktan ve sudan ve havadan ve ateşten bileşmiştir. Fakat onda su üstün olduğundan su adı verilmiştir. Şu hâlde bu karışık hava, bazı kere kokuşup cevheri kötüleşir. Nitekim çakıllı geniş derelerin suyu kokuşup, cevheri onlara dönüşüp taş kesilir. Bunun gibi hava da kokuşup veba kesilir. Havanın fazla kokuşması ve vebanın çoğalması genellikle yaz sonunda ve sonbaharda olur. Ama havanın niteliğinde bulunan değişmesi, sıcaklığında ya soğukluğunda dayanma olunmayan niteliğe

çıkıp, ziraatı ve nesli birbirine düşürüp yok etmesidir. Bu durumda hava, sayılan bu değişimlerin biriyle değişime uğrasa, ondan Hakk'ın izniyle bedenlerimizde hastalıklar meydana gelir. Çünkü, hava kokuştuğunda Hakk'ın tesiriyle bedenlerimizin içinde olan dört karışıma dahi tesir eder. Önce yürekte olan karışıma kokuşma eriştirir.

Sekizinci Madde: Bizi kuşatan havanın bedenlerimize ve ruhlarımıza olan çeşitli tesirlerini ve faydalarını, esen rüzgârların değişmelerini ve faydalarını bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Eğer hava aşırı sıcak olsa, bedendeki eklemlere gevşeklik verip rutubeti çözümler. Susuzluğu artırır ve kuvveti azaltır. Bir tabiat âleti olan bedenin hararetini çözümleyip hazmı değiştirir. Kan kokusunu tahlil ve safrayı diğer salgılar üzerine üstün ederek rengi sarartır. Şu hâlde sıcak hava, bedenin sıhhatine uygun değildir. Fakat soğuk algınlığı onlara ve bazı felçlilere uygun ve faydalıdır. Ama soğuk hava bedenin hararetini düşürüp, maddeleri akmaktan alıkoyar ve nezleyi tahrik eder. Sinirleri zayıflatıp akciğere ve damarlara şiddetli zarar verir. Eğer havanın soğukluğu ılımlı olursa, hazma ve bedenin bütün organlarına kuvvet ve sağlamlık verip sıhhatli bedenlere uygun gelir. Gözenekleri kapatıp kemik boşluklarını sıkıştırır. Rutubetli hava, çoğu bedenlerin mizacına uygun gelip cildi yumuşak, rengi güzel, görünüşü hoş edip gözenekleri temizler. Fakat kokuşmaya hazırlar. Kuru hava ise açıklanan rutubetli havanın tesirlerinin tam zıddını yapar.

Kuzey rüzgârlarıdır ki bedene kuvvet verip dayanıklılık verir. Görünen akıntıları men eder ve bedenin gözeneklerini kapatır. Sindirime kuvvet verir. Karnı ve mideyi çalıştırıp idrarı kolaylaştırır. Batı havası kokuşmuş olsa, bu rüzgâr onu düzeltir. Eğer güney rüzgârı, kuzey rüzgârı üzerine geçip hemen kuzey rüzgârı esse, güney rüzgârı terletir, kuzey rüzgârı insanın içini pekleştirip dışarı açılmaya sebep olur. Bu sebepten o anda, baştan akan maddeler çoğalıp, göğüs, mesane ve rahim hastalıkları belirip, idrar zorluğu, öksürük, eklem ağrıları ve titreme görülür. Karışımları dışa hareket ettirip, duyu organlarına ağırlık verip yaraları bozar. Hastalıkları artırıp baş ağrısını çoğaltır. Uykuyu getirip sıtmayı sardırır. Doğu rüzgârları eğer gecenin sonunda ve günün evvelinde eserlerse, Güneş'le ılınmış olan hava lâtiftir ki rutubeti az, kuruluğu ılımlıdır. Bu rüzgârların esmesi, o saatler çok olduğundan bunlara, sabah rüzgârı, nesim-i seher derler. Şu hâlde, sabah rüzgârı bedenlere rahatlık ve uykuya lezzet, hastalıklara şifa verir. Eğer gün sonunda ve gece öncesinde eserse, bunun tesiri ötekinin tersinedir. Doğu bölgelerinin havası, batı bölgelerinin havasından lâtif ve rahattır. Batı rüzgârı eğer gün sonunda ve gece öncesinde eserse, hava yoğundur ki deniz buharı yüklüdür. Eğer seher vakti eserse, Güneş'le ılınmayan havadır ki çok yoğun ve çok ağırdır. Batı rüzgârı, her ne vakit eserse, bunun tesiri sabah rüzgârının yararlarının aksinedir. Buna dübür rüzgârı derler. Hadisi şerifte “Sabah rüzgârı yardımcıdır. Ad kavmi dübür rüzgârıyla yok oldu” diye açıklanmıştır.

Burada havanın yararlarından bu kadar anlatmakla yetinilmiştir. Çünkü, sağgörü sahipleri bundan ibret almışlardır. (Rüzgârları gönderen, ruhları cilâlandıran ve vücutları ferahlandıran Allah münezzehtir. Her sebebin sebep olanı odur. Rab'lerin Rabb'idir. Kendisinden başka ilâh olmayan, celâl sahibi Allah münezzehtir.)

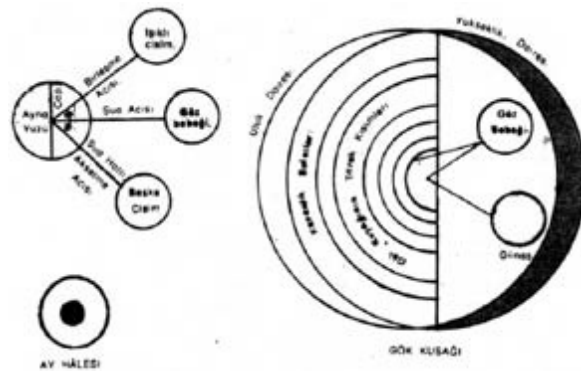
Dördüncü Bölüm

Hava küresinin alt tabakasında meydana gelen diğer atmosferik olayları yani Samanyolu, hale, sis, kırağı, çiyi; sabahı, şafağı, gölgeyi, gece ve gündüz saatlerini; avları ve yılları ve zamanları beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Gök kuşağını, haleyi, sisi, kırağıyı ve çiyi bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Ebe kuşağı dedikleri gök kuşağı, yağmurdan veya buhardan meydana gelen, şeffaf, saf, yuvarlak ve küçük su zerreciklerine Güneş ışığının vurmasından ortaya çıkar. Bunun açıklaması budur ki: Bu zerrecikler, Güneş'in karşı tarafında öyle bir yerde bulunmak lâzımdır ki bu zerreciklerin her birinde göz ışını Güneş'e aksetmiş ola. Bu aksetme o zaman olur ki bu zerreciklerin gerisinde karanlık bulut gibi yoğun nesne bulunup ayna gibi olur. Güneş dahi ufka yakın olup sıcaklığı az olur. Bakan, sırtını Güneş'e verip o zerreciklere döner. Yani Güneş'le o zerreciklerin arasında ola. Ta ki göz ışını o zerreciklerden Güneş'e aksetmiş ola. O anda, o bakana o zerreciklerin her birinden ancak Güneş'in ışını görünür, şekli görünmez. Çünkü göz ışınından akseden cilâlı nesne, oldukça küçük olduğundan karşısında bulunan ışıklı nesnenin ancak ışığını ve rengini gösterir, şeklini ve görünüşünü göstermez. O su zerreciklerinin dairenin yansından azı ışıklı bir yay şeklinde olur. Bu yay, Güneş'in yükselmesi sebebiyle eksilir. Güneş'in düşüşü kadar da çoğalır. Çünkü Güneş, o dairenin merkezinde olduğunda ufuktan yükseldikçe, karşısında olan dairesinin ufuk üstünde azı kalır. Güneş ufka inip yakın olduğunda, o yarım dairenin yayı, ufka teğet olan iki tarafından çoğalır ki o iki taraf zerrelere gözün ışını Güneş'e aksetmiş olmaya başlar. Hazreti Şeyh İbn-i Sina "Şifa" adlı kitabında yazmıştır ki: "Tus ile Maverd arasında büyük bir dağ üzerinde idim. Gök açıldı. Sahra ile aramızda, dağın ortasında bulut var idi. Hava rutubetliydi. Ben o karanlık buluta bakıp gök kuşağı renginde tam bir daire gördüm. Ben o dağdan indikçe, o daire küçülürdü. Ta ki ben eteğe ulaştığımda, o daire kayboldu."

Bu gök kuşağının renkleri, Güneş ışınlarının çeşitli renklerdeki bulutlarla karışmasındandır. Çünkü, üst tarafı Güneş'e yakın olduğundan parlaklığı fazla olup safran kırmızısı görünür. Alt tarafı, Güneş'ten uzak olduğu için parlaklığı azalıp turuncu görünür. İki rengin arası, ikisinden bileşen çimen yeşili görünür. Van'da, Hizan kalesinde, sonbaharda, Ay, dolunay iken orada ufka bitişik, belirtilen renklerde, gök kuşağı ortaya çıkıp görülmüştür. Şekli aşağıdadır.

Hale, o dahi şeffaf küçük daire şeklindeki su zerreciklerinde Ay ışığının renk oluşturmamasından, Ay'ın çevresinde harman gibi oluşan beyaz, yuvarlak bir dairedir. Bunun açıklanması budur ki: Haleye bakan kimseyle Ay'ın arasında, bu zerrecikler öyle bir yerde bulunmalıdır ki her birinde göz ışını Ay'a aksetmiş ola. Bakan, o zerrelere baktığında, her birinde Ay'ın ışığını görür. Fakat o

zerreler çok küçük olduğu için Ay'ın şekil ve görüntüsünü göremez. Bunların toplamı ya tam veya eksik bir daire şeklinde olur ki hale odur. Havanın rutubetinden meydana geldiğindendir ki yağmurun yağacağına işaret eder. Eğer, aynı nitelikleri taşıyan iki bulut üst üste bulursa, o zaman iki hale oluşur. Alttaki bize yakın olduğundan daha büyük görünür. Eğer bulutlar ikiden fazla olursa, hale dahi onların sayısınca olur. Ay ışığının yedi halesi gözlenmiştir.

Zufera, Güneş halesidir. O az bulunur. Çünkü Güneş, ufuktan uzak oldukça, hararetinin tesiri şiddetli olduğundan, halenin niteliklerini taşıyan bulutlar gibi ince bulutları çözüp havaya döndürür. İbn-i Sina merhum “Şifa” adlı kitabında yazmıştır ki: “Güneş’in çevresinde gök kuşağı renginde, tam hale ve eksik hale gözlemlemiştir”. Bu değersiz yazar, bu kitabı yazmaktan bir yıl önce, Pasin ovasında, ilkbahar sonunda, öğle vaktinde, tam Güneş halesini dostlarla hayret ederek gözlemlerken, bizimle birlikte yüz kırk iki yaşında bir ihtiyar bulunup, o dahi haleye şaşkınlıkla bakıp “Ben bu yaşıma geldim. Çok acayıplikler görmüşüm. Ömrüm içinde Güneş’in harman eylediğini görmemiştim. Şimdi bunu dahi seyrettim” demiştir.

Sisin, kırağının ve çisentinin maddi sebepleri: Yukarı çıkan buhardır ki hem kendisi az, hem harareti zayıf olduğundan, soğuk tabakaya ulaşmayıp, kendi aşağı tabakasında kalıp yere inmeye başlar. Eğer o esnada ona soğuk isabet etmediyse, dağ başlarını kuşatıp yeryüzüne dağılıp, duman gibi gerisini örter ki sis odur. Az bir hararetle havaya dönüşür gider. Eğer o zayıf buhar, aşağıya inişte soğukla karşılaştıysa, o anda soğğun şiddetiyle donarsa, ufak ve berrak olup zerreler benzeri iner ki kırağı dedikleri odur. Eğer o buhar, o soğukla donmazsa, suya dönüşüp, bitki yaprakları üzerine inip inciler benzeri damlalar olur ki çiy, şebnem ve çisenti dedikleri odur.

Durumun gerçeğı budur ve açıklanan atmosferin bütünü birleşik cisimlerden sayılmıştır. Lâkin unsurlardan başkalaşmadan bileşmiştir. Onun için böyle çabuk değişime uğrar bulunmuştur. (Kendisinden başka ilâh olmayan, nimet verici ve celâl sahibi, hakim ve yaratıcı bulunan Allah münezzehtir.)

İkinci Madde: Sabahın, şafağın ve gölgelerin gerçek durumlarını bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliğiyle demişlerdir ki: Sabah ve şafağın ortaya çıkması, hava küresinin aşağı tabakasına özgüdür. Bunun açıklanması budur ki: Güneş, Dünya’dan büyük olduğundan, sürekli yerin yarısından çoğı gündüz, azı gece ve gölgesi koni şeklinde olup Zühre feleğinde son bulmuştur. Koninin tepesi yukarıda açıklandığı üzere, sürekli burçlar kuşağına teğet olmuştur. Koninin gölgesinin ufkun altında olmasının müddeti gündüzdür. Ufkun üstünde olmasının zamanı gecedir. Şu hâlde Güneş, yerin altında iken doğu ufkundan yana yaklaştıkça, koninin eğimli gölgesi yerin üstünde, batı ufku tarafına yakın olur. Ta ki konik gölge, çevresi olan ışının doğu tarafında görünür. O zaman sürekli o ışının batı tarafı ki doğu ufkundan yükselmiştir. O taraf beyaz görünür. Aydınlık tarafla ufkun arası karanlık olur. Çünkü, bakılan yerden, beyaz taraftan ve ufkun yerinden ortaya çıkan üçgenin, bakanla beyaz arasında gözün ışınından olan kenarı gölge yüzeyinde var sayılıp, Güneş ile yere temas eden ışın çizgisi üzere dik olduğundan, bakanla ufuk arasında bulunan kenardan daha kısa ve daha yakın olup Güneş’in ışını ondan önce görünür. Bundan sonra Güneş, ufka bir miktar yaklaştığında o beyazlık yayılmaya başlar. Fakat ışığı az olduğu için zayıf görünür. Halk, o beyazlığı geçici sanıp ona, yalancı tan derler. Halbuki bu beyazlık gerçekte geçici değil, fazlalaşmaktadır. Bundan sonra Güneş, yaklaştıkça, beyazlığın ufuk üzere yayılması fazlalaştığında, ışığı kuvvet bulduğundan geçici olarak görünmez. O zaman ona, tan derler. Sonra

Güneş, ufka iyice yaklaştığında, beyazlık etrafa yayılıp Güneş'in doğduğu yer kırmızı görünür. Sonra Güneş, ufuktan doğup gün başlamış olur. Şu hâlde sabahın durumları budur ki gerçeği üzere açıklanmıştır.

Şafağın durumlarıysa, sabahınkilerin aksi üzeredir. Çünkü, Güneş ufuktan batıp gündüz sona erdikten sonra Güneş'in battığı yer kırmızı olur. Sonra yayılan bir beyazlık görünür. Sonra beyaz geçici sanılıp, bundan sonra beyazlık yükselip dikdörtgen olur. Tecrübe ile anlaşılmıştır ki ufuktan Güneş'in on sekiz derece aşağıya düşmesi, yalancı tanın başlangıcı ve şafağın bitişidir. Kırk sekiz buçuk derece enleminde Güneş, yaz dönüm noktasına geldiğinde, şafağın sonu yalancı tana bitişip yatsı vakti kalmaz. Çünkü Güneş, kırk sekiz buçuk derece enlemindeyken, bu enlemin ufkundan on sekiz dereceden fazla aşağı inmez.

Gölgeler iki kısma bölünmüştür ki birine ilk gölge adını vermişlerdir. Tersine dönmüş gölge dahi derler. O gölge, ufuk yüzeyinin paralelinde dikilmiş olan çubuğun gölgesidir. Meselâ duvara çakılan çivinin gölgesi gibidir. Biri ikinci gölgedir ki düz gölge ve yayılmış gölge dahi derler. O gölge, ufuk yüzeyi üzerine dik olan çubuktan görünen gölgedir. Meselâ düz bir yerde çakılan asanın gölgesi gibidir. (Gölgeleri yayan, sabahları aydınlatan Allah münezzehdir.)

Üçüncü Madde: Gece ve gündüzün var sayılan sınırını ve saat miktarını bildirir.

Astronomlar ve matematikçilere göre, bir gün bir gecesiyle, Güneş'in gün yarısı dairesinden ayrılıp küllî hareketle yine ona döndüğü zamanıdır. Halka göre gece ve gündüz Güneş'in batımından yine batışına kadardır. Bir gün bir gecenin başlangıcını, Güneş'in burçlar kuşağının her bir noktasını geçmesinden var saymak mümkündür. Fakat müneccimler, gün yarısı dairesinden başlamayı kabul etmişlerdir. Çünkü burçlar feleğinden birer yay olan doğu ve batı farkları, ufuklar nedeniyle duraklarda çok olur. Fakat gün yarısı dairesi nedeniyle burçlar feleğinin yay farkı her enlemde eşittir. Çünkü, gün yarısı dairesi bütün duraklarda ekvator ufuklarının birisi olduğu için onun ufku makamında durucu olur. Bir gün bir gecenin zamanı, küllî hareketin bir devresi üzerine Güneş'in o sürede, burçlar feleğinden batıya kadar hareketiyle doğuş yerleri miktarı fazla olur. Gündüzün zamanı matematikçilere göre Güneş'in doğuşundan batışına varıncaya kadardır. Din bilginleri katında şeriata uygun gün, ikinci tan vaktinin doğmasından Güneş'in batmasına dektr. Şu hâlde gecenin zamanı, iki mezhebe oranla gizli değildir.

Matematikçiler kendi gece ve gündüzlerinin her birini ortalama saatlere ve zaman saatlerine bölmüşlerdir. Ortalama saatlerin miktarları başlangıçta eşit olduğundan bunlara, eşit saatler dahi derler. Bu ortalama saatlerin her biri, küllî hareketin on beş derece devretmesinin miktarıdır. Zaman saatlerinin miktarları günlerin ve gecelerin miktarları farkıyla değişik olduğundan bunlara, eğri saatler dahi derler. Şu hâlde bu zaman saatleri, gündüzün ya gecenin ilk on iki parçasından bir parçadır. Çünkü gündüz geceden uzun olursa, gündüzün saatleri gecenin saatlerinden uzun olur. Eğer gündüz geceden kısa olursa, saatleri dahi onunkilerden kısa olur. Şimdi bundan anlaşıldı ki gündüzün uzaması ve kısalmasıyla ortalama saatler değişir. Zamanlar ve bölümleri değişmez. Çünkü bölümleri daima on beş derecedir. Gündüzün uzaması ve kısalması hesabıyla zaman saatlerinin zamanlan farklı olur. Sayıları farklı olmaz. Çünkü, daima on ikidir. Matematikçiler, yıldızların hükümlerinde zaman saatlerini geçerli sayıp sair hesaplar için ortalama saatler seçmişlerdir. Eşit saatler ile eğri saatlerin sayı ve parçaları gece ve gündüz eşitliğinde eşit olur. (Zamanları, saatleri, gündüz ve geceyi döndüren Allah münezzehdir.)

Dördüncü Madde: Gerçek güneş yılını, yıldızlara ve burçlara göre aylan, Rumî ayların adlarını bildirir.

Astronomlar ve müneccimler söz birliğiyle demişlerdir ki: Gerçek güneş yılının müddeti, burçlar feleğinin var sayılan bir noktasından güneş kursu, kendine özgü batıya yönelik hareketiyle ayrılıp ta yine o noktaya dönünceye dek geçen zamandır. Ama müneccimler, güneş yılının başlangıcını, Güneş'in Koç burcunun tepesine girmesinden başlatmışlardır. On iki burcun her birine geçişini ayların başları sayıp her burcun geçiş süresini bir ay saymışlardır. Güneş yılının gün sayısı üç yüz altmış beş ve dörtte bir gündür. Burada günden murat bir gün bir gecesiyledir. Bu yıldızların burçlarına göre ayların gün sayısı, ebced hesabıyla şu beytin sözleridir.

لاولالبلاولالاششى مهشت ه ل ك ط و ك ط ل ل شهر كوت هست

Gerçi güneş yılının burçlar hesabıyla ayları budur. Fakat İskender İbn-i Filozof-i Rumî, güneş yılının aylarının başlangıçlarını, müneccimlerin var saydığı burçların evvellerinden onar gün önce geçerli sayıp güneş yılının başlangıcını Güneş'in Koç burcunun tepesine girmesinden on gün Önce başlatmışlardır. Her bir aya bir ad verip Rumî aylar adıyla şöret vermişlerdir. Bir yılı dört mevsime bölüp, her bir mevsim için üç aya bölüp sonuca ermişlerdir. Ama ilkbahar ayları Mart, Nisan ve Mayıs'tır. Yaz ayları haziran, temmuz ve ağustostur. Sonbahar ayları eylül, ekim ve kasımdır. Kış ayları aralık, ocak ve şubattır. Halen diyarımızda meşhur ruznamelerde yazılmış olan bu aylardır ki gün sayıları şu beyitte bellidir.

لاوکی لادر بهاروکی ولا لا فصل یا یکی ولادر خریق ولا ولا روک در شتا

Beşinci Madde: Ay yılını ve aylarını; Arabî ayların adlarını; Arabî ve Rumî ayların ilk günlerini bildirir.

Astronomlar ve matematikçiler söz birliğiyle demişlerdir ki: Ay yılı, on iki kamerî aydır. Her bir kamerî ay, Ay'ın Güneş'ten var sayılan yerinden kendi batıya yönelik hareketiyle ayrılmasından yine o yere dönünceye dek geçen zamanıdır. Ay'ın, Güneş'ten var sayılan konumlarının ortaya çıkışı hilâldir. Dinî işlerde belirleyici olan hilâlin görünmesidir. Araplara göre ayın ilk günleri hilâldir. Fakat hilâlin görünmesi, bölge farkları sebebiyle değişiktir. Bunun için matematikçiler, kamerî ayların başlangıçlarını Güneş ile Ay'ın toplanmasından ve Ay'ın görünmemesinden saymışlardır. Ay'ın zamanı, iki toplanma arasındadır. Günlerinin sayısı yirmi dokuz buçuk gündür. Bu ay yılının zamanı, üç yüz elli dört ve beşte bir ve altıda bir gündür. Güneş yılından on gün yirmi buçuk saat noksandır. Bu ay yılının başlangıcı, muharrem ayının başlangıcıdır. Arabî ay yılı, Rumî yıldan on gün yirmi buçuk saat noksan olduğundan bir yılda yaklaşık on bir gün önce gelir. Meselâ bir yıl mart ayıyla muharrem ayının başlangıçları aynı gün olsa; bu iki ay birbirine uygun gelse, hicrî yılın bin yüz elli dördüncü yılı gibi nevrızla aşure bir günde tesadüf kılsalar, kaçınılmaz olarak gelecek yılda muharrem hilâli, mart ayından on bir gün önce görünür. Şu hâlde her bir yıl bu öne geçmeyle, otuz üç yılda bir devresini tamamlayıp yine muharrem başlangıcı, martın başlangıcı olur. Fakat bir ay yılı, güneş yılları içinde yok olur. Çünkü, otuz dördüncü muharremdir ki otuz üçüncü martla aynı gelir. Çünkü bu kamerî ay, o dört mevsimi anlatıldığı gibi devredip bir mevsimde karar bulmazlar. Onun için bunlar, bir mevsime mensup olmazlar. Şu hâlde her iki ayı bir eş sayılmak üzere, birini yirmi

dokuz gün ve birini otuz gün sayıp yılın başlangıcını muharrem ayından saymışlardır.

Kamerî ayların adları: İlk ay muharrem, bir muhterem aydır ki onun günü aşure bayramıdır. Onun arkadaşı sefer'ül-hayrdır. Sonra rebiülevvel, bir muazzam aydır ki on ikinci gecesı Habib-i Ekrem sallallahü aleyhi ve sellemın doğumudur. Sonra rebiülahir muhteremdir. Sonra cümadelula (cemaziyelevvel) bir mübarek aydır ki renklidir. Arkasından cümadelahire (cemaziyelahir)dir. Sonra receb rağbet görmüş bir aydır ki ilk cuma gecesı Regaip Gecesı'dır. Şaban bir hayırlar ayıdır ki on beşinci gecesı Berat Gecesı'dır. Ramazan şerif bir mübarek aydır ki yirmi yedinci gecesı Kadir Gecesı'dır. Şevval ki başı Ramazan Bayramı'dır. Ondan sonra zilkadedir ki onun arkadaşı zilhiccedir. Onuncu günü Kurban Bayramıdır. Bu ay yılın mührüdür.

Arabî ve Rumî ayların ilk günlerini bulmayı ikişer beyit ile eda eden "Gurrename"mizin bölümün sonu olması uygun görülmüştür. Bu isteklerden hevesimiz yorulmuştur.

NAZIM

*Hakka hamd ve Habibine selam et Her ayda ruz-u şeb saat be saat
Çün dört beyt iki gurre mücmeldir Hurufun şehr-i hâkim bilmelidir
Şuhur-u hâkimin cem' etmelisin İki hafta anınla gitmelisin
O mecmuu ne günde kim bulursun O şehrin gurresin ol gün bulursun
Kaçında şehr-i rumun gurredir bil Anda rumiden hem şehr-i şer'î bul
Burucu aslî bil her şehr-i fert
Mukaddem beyt on iki kelimedir tam Hurufudur şuhur-u şer'a erkam
İkinci beyti sekiz kelimedir al Hurufun şehr-i şer'a hâkim sal
Üçüncü beyttir tertib-i manzum Şuhur-u rumidir anınla malûm
On iki kelimedir beyt on iki ay Evail-i hurufu şehr erkamıdır say
Şuhur-u ruma âzerle bile bedet Muharremden şuhur-u şer'î say git
Şuhur-u ruma tâbi beyt-i râbi Ve yekşenbe hurufun oldu câmi
Çün yirmi sekiz harf oldu her yıl Şuhur-u ruma hâkimdir biri bil
Ehc zed bûd o sekiz harf olur kim Şuhur-u şer'a her yıl biri hâkim
Çu hicret-i sâli bin yüz altmış ve beş Bu şehrin hâkimi vardır rakam-ı şeş
Bu sal içre çün âzâr gurre buldu Eced-i cimîde ruma hâkim oldu
Çün altmış altı olur sal-i hicret İki hâkim iki dal olu elbet
Bu teribler üzere hâkimler gider kim Ehe zed budun olmuş devri daim
Velîkin hâkim-i rum ahraftı çok Bu sal-i hicrile devr ettiğicin
Bu salın eşruhu eyler tahavvül Otuz üç yılda bir yıldır tedahül
Mutabık gelse âzerle muharrem Bu hicret salini bir tarh et ol dem
Çü gurrenâmeler nazm etti Hakkı Şuhur-u dehr ile bil sun'-u Hakkı*

(Her ayda gece ve gündüz her saat Hakk'a hamd ve habibine selâm et. Çünkü dört beyit Arabî ayın gecesı ve gündüzü kısa ve az sözle anlatılmıştır. Harfleri ayların hâkimi bilmelidir. Ayların hâkimini toplamalısın. İki hafta onunla gitmelisin. O toplamı ne günde ki bulursun, o ayın ilk gününü o gün bulursun. Kaçında Rum ayının ilkidir bil. Bul onda Rumî'den hem şer'î ayı. Burçları aslî bil, her ikinci ayı. Önceki beyit tam on iki kelimedir. Harfleridir şer'î ayların sayıları. İkinci beyiti sekiz kelimedir al. Harfleri şer'î aya hâkim

sal. Üçüncü beyittir manzum tertibi. Onunla bilinen Rumî aylardır. Ön iki ay, on iki beyit kelimedir. Harflerin evveli ay sayılarıdır say. Rum aylarına martla bile başla. Muharremden şer'î ayları say git. Rum aylarına tâbi dördüncü beyit. Ve bir gece harflerin toplandığı yer oldu. Çünkü her yıl yirmi sekiz harf oldu. Rum aylarına hâkimdir biri bil. Ehe zed bûd o sekiz harf olur ki şer'î aylara her yıl biri hâkim. Çünkü hicret yılı bin yüz altmış ve beş, bu ayın hâkimi altı sayısıdır. Bu yıl içre çünkü mart ilki buldu. Üçüncü ay Rum'a hâkim oldu. Çünkü altmış altı olur hicret yılı. İki hâkim iki dört olur elbet. Bu tertip üzere hâkimler gider ki ehe zed bûdun devir daim olmuş. Ancak Rum'un hâkimi harfi çok. Bul hicrî ile devir ettiği için. Bu yılın ayları eyler tahayyül. Otuz üç yılda bir yıldır değişme. Mutabık gelse martla muharrem bu hicret yılını bir at o zaman. Çünkü gurrenameler etti Hakkı, ayların dünyası ile Hakk'ın kudreti.)

Bu şiiirden sonra bir cetvelle hicrî ve Rumî yılların ve ayların birbirine çevrilmesi anlatılmakta ve gösterilmektedir. Günümüzde bu konuda çeşitli kitaplar yayınlanmış olup; hicrî yılın hangi ayının hangi gününün Rumî veya miladî yılının hangi ayının hangi gününe rastladığı gösterilmiştir. Bu kitaplardan herhangi birini edinen okuyucularımız, aradıkları ayı ve günü kolaylıkla bulabileceklerinden, buradaki karmaşık çizelgeyi vermeyi gereksiz bulduk. Yalnızca burçlarla ilgili iki çizelgeyi veriyoruz.

Bu iki sayfanın başlarında çizilmiş olan felekî burçlarla Rumî ayların yukarıdaki ve aşağıdaki rakamlarından murat budur ki: Meselâ Koç burcunun başlangıcı martın on birindedir. Bitişi ise nisanın dokuzundadır. Koç burcu otuz gündür. Mart ayı otuz bir gündür. Kuzey saati, karşılıklı altı burca taksim olunmuştur. Saat rakamlarının yazılışı, burçların önündedir. Meselâ Koç burcunun başlangıcında gün, on iki saattir, dakika yoktur. Gece de on iki saattir. Gün ortası altı saattir. İlk ikindi dokuz saat yirmi altı dakika, yatsı bir saat otuz iki dakika ve imsak on saat on üç dakikadır.

Meselâ Koç burcunun sonu, Başak burcunun başlangıcıdır. Başak'ın bitimi Koç'un başlangıcında tamam olur. Öteki burçlar bu oranla belli olur. Martın onuncu günü Balık'ın sonudur ve martın başlangıcı Balık'ın yirmi birindedir, bitimi Koç'un yirmi birindedir. Şubatın başı Kova'nın yirmi üçündedir, bitişi Balık'ın yirmisindedir. Güney saatler de karşılıklı altı burca taksim olunmuştur.

Bisim göre kurye saat	30 Koc 1			31 Mart 11			31 Boğa 1			30 Nisan 10			31 İkizler 1			31 Mayıs 11			Burglarla rumi günlerin sayısı	
	Çinolu			Yelut			İkinci			Yelut			Çinolu			Gece				
	Saat	Dakika	Yelut	Saat	Dakika	Yelut	Saat	Dakika	Yelut	Saat	Dakika	Yelut	Saat	Dakika	Yelut	Saat	Dakika	Yelut		
1	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	31	
2	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	30	
3	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	29	
4	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	28	
5	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	27	
6	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	26	
7	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	25	
8	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	24	
9	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	23	
10	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	22	
11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	21	
12	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	20	
13	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	19	
14	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	18	
15	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	17	
16	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	16	
17	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	15	
18	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	14	
19	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	13	
20	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	12	
21	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	
22	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	10	
23	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	9	
24	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	8	
25	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	7	
26	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	6	
27	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	5	
28	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	4	
29	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	3	
30	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	2	
31	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	1	
Başak başlangıcı	Çinolu			Yelut			İkinci			Yelut			Çinolu			Gece			Yengeç başlangıcı	
	Gece			Yelut			İkinci			Yelut			Çinolu			Yelut				
	31 Başak 1			Ağustos 12			Aralan 1			Temmuz 31			Yengeç 1			Haziran 12				

Burçlarla rumî günlerin sayısı	30 Kasım 11		30 Yay 1		30 Ekim 11		30 Akrp. 1		30 Eylül 11		30 Ternazi 1		Güneş saati	
	İnsak	Yatsı	İkindi	Öğle	Gecce	Gündüz	İnsak	Yatsı	İkindi	Öğle	Gecce	Gündüz		
30	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	1	
29	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	2	
28	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	3	
27	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	4	
26	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	5	
25	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	6	
24	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	7	
23	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	8	
22	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	9	
21	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	10	مارت
20	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11	
19	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	12	
18	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	13	
17	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	14	
16	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	15	
15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	16	
14	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	17	
13	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	18	
12	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	19	
11	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	20	شهر
10	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	21	
9	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	22	
8	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	23	
7	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	24	
6	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	25	
5	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	26	
4	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	27	
3	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	28	
2	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	29	
1	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	11:15	12:15	1:15	2:15	3:15	4:15	30	
	İnsak	Yatsı	İkindi	Öğle	Gecce	Gündüz	İnsak	Yatsı	İkindi	Öğle	Gecce	Gündüz	Balık burcunun başlangıcı	
	31 Aralık 11				30 Oğlak 1		31 Ocak 10			30 Kova 1		28 Şubat 9	30 Balık 1	

Beşinci Bölüm

Su unsurunun esasını, nitelik ve durumlarını, farklılık ve vasıflarını, adlarını; denizken buhar, bulut, kar, yağmur, kaynak ve nehir ve yine buhar olmasını; değişik hareketlerle hareket bulmasını; denizlerle karaların yer değiştirmesini; denizlerde ve karalarda bulunanların sudan faydalanmasını, suda hayvanların vücuda gelmesini; su tabakasının kalınlığı sayılan denizlerin derinliklerinin ölçülmesini, denizle gemilerin yürümesini ve gemilerle halkın her tarafa varıp murat almasını; yeni dünya (Amerika) bulunup, yer ve deniz devir olunup batıya giden gemilerin doğu semtine gelmesini yedi madde ile açıklar.

Birinci Madde: Su unsurunun esasını, tabiat ve tavırlarını bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliğiyle demişlerdir ki: Dört unsurun üçüncüsü su unsurudur ki o basit bir cevher, renksiz ve şeffaf küre bir cisimdir. Tabiatı nemli ve soğuktur. Havaya oranla yoğun bulunup ağırlığı sebebiyle öteki unsurlardan farklıdır. Oluşum ve bozuşumla suretler bulmaya kabiliyetlidir. Kendi yerinden çıktığında başka unsurlara dönüşür. Yerinde iken bile unsurlara dönüşür. Kendi tabiatıyla yerinde sakin iken nice değişik hareketlerle hareket halindedir. Su küresinin üst yüzeyi dalgalı olup, üstünde bulunan hava küresinin hareketli yüzeyine temas etmiştir. Alt yüzeyi, altında olan toprak yüzeyine teğet olduğundan, vadilerin ve dağların iniş çıkışı nedeniyle suyun yüzeyi dahi iniş çıkışlıdır. Bu su küresinin tabîi yeri, havanın altı toprağın üstü olup, yer küreyi her yönden örtüp, içine alıp, tam yuvarlak olmak tabiatı gereği iken yeri tamamen örtmeyip, yerin bazı kısımları açıkta kaldığından, hikmetinde bazı astronomlar, Hakkın inayetine yapışıp, yer hayvanlarının özellikle insan türünün yaratılışına ve yeryüzünde havadan teneffüsle neslini sürdürmesine ve hayatını devam ettirmesine ilâhî yüce iradeye bağlamışlardır ki görünüşte bir sebebi belli değildir, demişlerdir. Çoğu dahi teslim olup demişlerdir ki: Bu sebepler âleminde her şey sebepler yoluyla vücuda gelmek, ilâhî âdettir. Şu hâlde deniz suyu, Dünya küresini tamamen örtmediğinin sebebi budur ki Güneş'in merkez dışı feleği hesabıyla doruk ve eteği olduğundan ve halen eteği güney burçlarından Oğlak burcunun başlarında bulunduğundan Güneş, kendi seyriyle yılda bir kere eteğine indikçe yerin merkezine yakın olup sıcaklığı fazla tesir eder. Çünkü Güneş, o güney burçlarında, eteğinde oldukça yere yakın olup, kuzey burçlarında doruğunda bulundukça yerden ırak gitmiştir. Bu durumda eteğine geldikçe, sıcaklığının şiddeti su unsurunu ısıtıp, harekete getirip yerin o tarafına çekmiştir. Çünkü, az bir su, bir büyük kazanın bir kenarında kaynasa, elbette o su kazanın öbür tarafından o tarafa varıp, diğer tarafları sudan boş kalıp açıkta olur. Bunun gibi deniz suyu, güney tarafında Güneş'in sıcaklığının şiddetinden harekete gelip, deniz suları diğer kutuplardan o tarafa çekilmiş olup, yerin kuzey semtinde açık yerler kalmış, demişlerdir. Fakat araştırmacılara göre soğukluk ve sıcaklık, sadece Güneş'in yakınlığı ve uzaklığı değildir. Belki Güneş ışınlarının dik gelmesi sıcaklığı, kırık kalması sıcaklığın azlığına sebeptir. Nitekim yukarıda açıklanmıştır.

Kara ile deniz ikisi bir küre olduktan sonra, asırların geçmesiyle rüzgârların esmesi, sellerin akması, açık araziye tesir edip; vadiler, dağlar, inişler çıkışlar oluşmuştur. Deniz suyu hareket ettikçe alçak yerlere inip toprak üzerinde yer yer göller ve gölcükler kalmıştır. Şu hâlde Güneş'in etekte

bulunması, kara parçalarının kalmasına tek sebep bilinmeyip sadece önemli sebep bilinmiştir. Çünkü, Amerika'nın yarısı etek noktasının (Oğlak dönencesinin) altında kalmıştır. Vallahi a'lem.

İkinci Madde: Su unsurunun değişik vasıflarını ve adlarını; deniz iken buhar, bulut, kar, yağmur, memba, dere ve nehir olmasını ve onunla bitki, hayvan ve insan, belki bütün madenler ve özlerin hayat bulmasını ve yine suyun buhar olup aslına dönmesini bildirir.

Astronomlar ve filozoflar söz birliğiyle demişlerdir ki: Toprak unsurunu kuşatan su unsuru ki o, okyanustur. O tek bir deniz iken çeşitli imkânlarla oranla çeşitli denizlere bölünmüştür. Cihanın dört yönüne oranla, dört kısım bulunmuştur. Bunlar, doğu okyanusu, batı okyanusu, güney okyanusu ve kuzey okyanusudur. Bunların her biri kendi sahillerine bitişik olan memleket ve beldelere ilgili tutulmuştur. Nitekim güney okyanusuna Çin okyanusu, Hint okyanusu, Acem okyanusu, Fars okyanusu, Umman okyanusu, Arap okyanusu, Habeş okyanusu, Sudan okyanusu denilmiştir.

Su unsuru, ateş tabakasına oranla beşinci tabaka sayılmıştır. Güneş ışınının sıcaklığıyla, deniz suyunun ince parçaları havaya yükseldiğinden; ateş, hava ve toprak parçalarıyla karışmış olan yoğun parçaları kalıp tadı böyle acı ve tuzlu bulunmuştur. Yukarıda açıklandığı üzere denizi sularından Güneş vasıtasıyla havanın içinde buhar, bulut, kar ve yağmur olup yere indiğinde, yavaş yavaş kaynaklar ve nehirler olup ve ondan madenler, taşlar, bitkiler ve ağaçlar nasiplenip, bütün hayvanlar ve insanlar hayat ve can bulur. Her şeye hayat verdikten sonra kalan fazlası büyük nehirler olup denizlere dökülür. (Su ile her şeye hayat veren Allah münezzektir.) Deniz suyu, bir dahi havaya komşu olduğunda, yine letafet ve tatlılık bulup hoş ve tatlı su olur. Deniz suyu bu şekilde dolap gibi sürekli devir edip denizlerden giden buharlara karşılık denizlere nehirler gelir. Bunun için yükselen buharlarla, denizlere eksiklik gelmez. Nehirlerin karışmasıyla da denizler artmaz. Deniz suyu acı ve yoğunken, havanın komşuluğuyla tatlılık ve letafet bulur. Fakat Güneş'in sıcaklığıyla ısınmış olan toprağa karışmasıyla renkler, tatlar ve nitelikler kazanıp tuzlu ve sıcak olur.

Zemzem suyu, bütün hastalıklara devadır. Tatlı suyun faydaları çoktur. Ama susuzluğu gidermesinden büyüğü yoktur. Su unsurunun dahi ötekiler gibi rengi olmayıp karıştığı nesneye dönüşür. Onun tabiatını alır. Meselâ suyun karıştığı nesne sirke ise su sirke olur. Bal ise o da bal olur. Mutlak su iken bütün renkleri ve tatları kabul eder. Bütün kirleri ve yağları yok edip akar gider. Yunan filozofları bahr-i muhite okyanus derler. Okyanus, yumurtanın beyazının kendi içinde sarısını kuşattığı gibi dönücü olan toprak unsurunun çoğunu kuşatmıştır. Toprak küre denizden yer yer ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan yerlerin dörtte bir meskûn, yeni dünya (Amerika) ve binlerce ada bayındır nice nam ve nişan ile şöhret bulmuştur. Bu dörtte bir meskûn yerlerde olan küçük denizler, o büyük okyanusun artıklarından yer yer birer göl emsali kalmıştır. O küçük denizlerin en büyüğü Hazar denizidir ki okyanusa bitişik değildir. Bu, güney okyanusundan kuzeye dolanıdır. Devredici değildir. Kuzeyinde Hazar şehirleri, Mongay ve Türkistan bulunur. Doğusunda Harezm, Taberistan ve Cürcan'dır. Güneyinde Cam dağları ve Keylan'dır. Batısında Şirvan, Dağıstan ve Ezderhan'dır. Bu denizin adaları çoktur. Fakat hiçbirinde imaret yoktur. Çünkü çok dalgalı ve çabuk yok edicidir. En derin yeri yüz kulaç gelmez. Cezri ve meddi olmaz. Bu denizin çevresi, yaklaşık üç bin mil mesafe ölçülmüştür. Uzunluğu yaklaşık sekiz yüz elli mildir. Genişliği doğudan batıya altı yüz mil bulunmuştur.

Kulzüm, bir şehrin adıdır ki deniz sahilinde bulunmuştur. O deniz, o şehre göre bilinmiştir.

Okyanusa bitişik olduğundan, cezri, meddi ve dalgalanması okyanusa benzer. Firavun askerleriyle onda boğulmuştur. Kızıldeniz ile Yemen arasında bir büyük bağ bulunur. Kızıldeniz'in uzunluğu ve genişliği Hazer kadardır. Adaların çoğu bayındır ve meskûn bulunmuştur. Geçici kolay ve pek az yok edicidir. Derinliği, iki yüz kulaçtan fazla bulunmuştur. Ona bitişik olan Narencek ve Habeş denizinin yolcuları, güney kutbunu görüp kuzey kutbunu görmezler. Çünkü, ekvatorun güney semtinde bulunurlar.

Rum denizi ki Akdeniz'dir. O, batı okyanusundan çıkmıştır. Doğuya doğru gelip Dimişk'e (Şam) kadar akmıştır. Bu denizin uzunluğu batıdan doğuya yaklaşık altı aylık yoldur. Genişliği güneyden kuzeye aynı ölçüde değil, bazı yerleri dar bazı yerleri geniştir. Batı tarafından genişliği yaklaşık yedi yüz mildir. Ortası iki bin mildir. Doğu tarafı bin milden fazla ölçülmüştür. Bu denizin kuzeyinde Endülüs, Yunan, Firenk, Rumeli ve Anadolu memleketleri bulunur. Doğusunda Halep, Şam ve Kudüs eyaletleri vardır. Güneyinde Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir memleketleri vardır. Batısında batı okyanusu bulunur. Bu denizde çok adalar vardır ki meskûn ve bayındırdır. Kur'an'da yazılmış olan iki denizin birleşmesi durumlarının, bu denizde bulunduğu meşhurdur. Bu denizin memleketleri büyük, geçişi kolay, sahilleri meskûn, adaları bayındır, çok yararlı bir denizdir. Mıknatıs taşı ve mercan ancak onda oluşur. Bir gün bir gecede med ve cezri dörde ulaşır. Derinliği yüz kulaçtan fazla değildir.

Bahr-i Esved ki Karadeniz'dir. O, İstanbul'a dört beş saat mesafe bir boğaz içinden gelip o Belde-i Tayyibe önünde iki denizin birleştiği yere dökülür. Oradan Akdeniz'e dahil olur. Akdeniz ise Sebte boğazından batı okyanusuna ulaşır. Karadeniz boğazının doğusunda, yüksek bir dağ üzerinde olan uzun mezar, Yuşa nebinin kabridir, derler. Karadeniz doğudan batıya dolanır. Hazar'dan daha geniş ve derindir. Kuzeyinde Akgerman, Kefe, Azak ve Abaza şehirleri vardır. Doğusunda Faş ve Gürcistan kaleleri ve Rize bulunur. Güneyinde Trabzon, Giresun, Sinop ve Ereğli eyaletleri vardır. Batısında İstanbul, Karaharman ve Tuna nehridir. Bu denizin ortasında adaları yoktur. En derin yeri üç yüz kulaçtan çoktur. Doğudan batıya giden gemilere kolay geçit verir. Batıdan doğuya gelen gemileri çoğunlukla yok eder. Bu denizin çevresi yaklaşık beş bin mildir. Uzunluğu, yaklaşık bin beş yüz mildir. Genişliği güneyden kuzeye yani Sinop'tan Kefe'ye yaklaşık yedi yüz mildir. Uzunluk mesafesi doğudan batıya kırk beş günlük yoldur. (Denizlerin yaratıcısı münezzehtir.)

Üçüncü Madde: Denizlerin çeşitli hareketlerini bildirir.

Astronomlar ve filozoflar söz birliğiyle demişlerdir ki: Su unsuru olan denizlerin çeşitli hareketleri vardır. Birinci hareket, aşağıya doğru olan harekettir. Bu su unsuru, toprak unsuruna bitişik olduğundan tabiatı gereği yer gibi merkez tarafına harekettir. Bu birinci hareket tabî olan süflî harekettir. İkinci hareket, rüzgârların hareket ettirmesiyle olan dalgalanma hareketidir. Üçüncü hareket, doğudan batıya harekettir. Bütün denizciler katında denenmiş ve sabittir ki okyanusun doğudan batıya akması vardır. Meselâ Akdeniz'in Sebte boğazından okyanusla batıya doğru Amerika'ya bir buçuk ayda varırlar. Dört beş ayda ancak doğuya doğru gelirler. Portakal (Portekiz) tayfaları okyanusla Amerika'dan geçip, yer altından Hint'e gidip gelirlerken okyanusun doğuya hareketini seyretmişlerdir. Bu hareket, Akdeniz'de de tecrübe olunmuştur. Bu hareketin sebebi büyük feleğin günlük hareketinden bilinmiştir. Çünkü, okyanusa gizlice tesir edip felekler gibi onu dahi döndürür bulunmuştur. Dördüncü hareket, kuzeyden güneye harekettir. Bu hareket dahi denizcilerin tecrübesiyle ispat olunmuştur. Bu hareketin sebebi, kuzeyden toprağın bir miktar yüksek olduğundandır. O taraflarda nice büyük nehirler vardır ki denizlere akar bulunmuştur. Nitekim Don nehri Azak

denizine, Tuna nehri ve sair nehirler Karadeniz'e dökülür. Kuzey taraf Güneş'ten uzak ve soğuşu şiddetli olduğundan onda çok sular oluşup güney semtine akar gider. Beşinci hareket, yayvan harekettir. Bu hareket Akdeniz'de olur. Bu hareketin sebebi, doğuya yönelik harekettir ki burunlara ve körfezlere rastlayıp geri gelir. Böylece o sahillerde yayvan hareket meydana gelir. Altıncı hareket, med ve cezir hareketidir. Bu hareketle deniz suları tereddüt üzere sahillere gelip, altı saat kadar durup yine geri gider. Bunun sebebi konusunda filozoflar anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Çoğu demişlerdir ki bu âlemdekilerin çoğu dört unsurdan bileşik, akıl ve ruh ile ayakta duran ve bir tek nefes ile hareket eden ve duran bir canlıdır ki bir hareketi dahi med ve cezirdir. Bazıları demişlerdir ki med ve cezir, okyanus içinde olan hayvanların ve etrafında olan ruhların teneffüsünden olur. Bazıları demişlerdir ki med ve cezir, Güneş'in hareketinde oluşan rüzgârların hareketinden vücuda gelir. Bazıları da med ve cezri Ay'ın tesirine dayandırmışlardır. Nitekim yukarıda açıklanması geçmiştir.

Sözün kısası her şeyde ve her işte nice hikmetler ve faydalar olmakla bu su unsurunun sürekli hareketi dahi anlamsız olmayıp, dolayısıyla nice faydalar vardır. Önce deniz, hareket ettiğinden dolayı kokuşmaz. Çünkü, hareketiyle kokuşma gider. Meselâ bir kimse güneş yönüne ölçülü olarak yürüyüp gelse, bu işi tecrübe ile anlar ve şüphesi kalmaz. Çünkü, güneşe karşı ayakta duran, oturan kadar sıcaktan etkilenmez. İkinci olarak met ve cezir ile deniz suyu temizlenir. Çünkü durgun su, çoğunlukla pis ve bozulmuş olur. Halbuki hareketli denizde pislikler eğlenmeyip, etrafına çıkıp suyu temiz kalır. Üçüncü olarak bu met ve cezirin gemilere genel kolaylığı vardır. Çünkü, bazı iskeleler vardır ki metsiz onlara yaklaşmak ve girmek mümkün olmaz ve cezir zamanında gemiler kolaylıkla çıkar, çakılıp kalmaz.

Dördüncü Madde: Denizle karanın değişimini ve birbirinin yerini almasını bildirir.

Filozoflar ve astronomlar demişlerdir ki: Deniz ile kara yer değiştirirler. Çünkü, zamanların geçmesiyle sulardan toprakta nice sebeple büyük değişiklikler ortaya çıkar. Evvela toprağın bazı yerleri çorak ve kuru olmuşken, denizden ona ölçülülük gelir ve tam tersi olur. Bu bakımdan toprak, hayvan ve insana benzer. Kâh civan kâh elden ayaktan düşmüş ihtiyar olur. İkinci olarak bazı yerler açıkken denizle örtülür. Kâh deniz altındaki yerler açılıp bayındır olur. Çünkü, denizin hareketi, felekî cisimlerin kuvvetinden çıktığından ve kâh fırtına ve tufanı harekete geçiren yıldızların bakışları, denizin hareketine uygun gelmekle deniz seviyesinden fazla azar. Sahillerini geçip gider. Kâh bir ülkeyi basıp örter ve kendine bağlar. Kâh bir başka kenarından çekilip yeri açar ki güya insanlara o yeri bağışlar. Üçüncü olarak, karaya bitişik bazı yerler günlerin geçmesiyle ada olmuştur. Kıbrıs gibi. Bazı büyük adalar da karaya bitişerek eyaletlere katılmıştır. Dördüncü olarak güya ki deniz verdiği yerlere mükâfat için bazı şehirleri ve adaları alıp, Azak denizi etrafında olan Pira misali nice şehirleri basıp dibine salmıştır. Bu yönden derler ki eskiden Sebte boğazından beri olan Akdeniz'in yeri, kara iken Yunan arazisi idi. Bundan sonra zamanların geçmesiyle batı okyanusu azıp, o boğazı açıp, o araziden geçip halen doğduğu yerlere gelmiştir. Atlas denizi kenarında, aşağıda bir büyük ada varken, bir tarihte yine batı okyanusu azıp içine almıştır. Onun için denizin derinliğini ölçenler, o tarafı ölçerlerken dibini ve otlı bulmuşlardır. Şimdi bu kılavuzluk eder ki o yer sonradan deniz tarafından basılmıştır.

İmam Fahrüddin Razi (Allah ona rahmet etsin.) demiştir ki: Binlerce yıl önce şimdi bayındır olan dünyanın dörtte biri deniz suyuyla dolu ve örtülüydü. Onun bu görüşü doğrudur ki taşların çoğu

kırılsa, su hayvanlarının parçaları ortaya çıkar. Çünkü, su altından çıkan yapışık çamurdur ki güneşle taşlaşmıştır.

Mesudî, *Mürûc* adlı kitabında yazmıştır ki: Deniz suları devirlerin geçmesiyle hareketli, akışkan ve seyyardır. Fakat kapladığı yerin genişliğinden ve yavaş hareketlerinden intikalleri hiss olunmayıp eski yerlerinde dingin sanılır. Nitekim Hazreti Halit bin Velit, (Allah ondan razı olsun) Hazreti Ebubekir (Allah ondan razı olsun) hazretlerinin halifeliği zamanında Hîre fethine varmıştır. Necef'e erişmiştir. Hîrelilerden Abdülmesih adlı bir ihtiyar görüp, ondan şaşırtıcı haberler sormuştur ve acayip haberlerinden biri budur ki: Ben yetiştüğimde Fars denizinin (Basra körfezi) şimdi indiğin yere ulaşmış, dalgaları şu anda ayaklarının bastığı yerde çırpınırdı. Gemiler, Sind ve Hint mallarıyla buraya gelip giderdi. Mesudî demiştir ki: Halen deniz ile Hîre'nin arası nice merhaledir. Necef'e varanlar, ihtiyarın doğruluğunu bilmiştir.

Filistin ile Kıbrıs adası arasında bir yol vardır ki Filistinliler karadan Kıbrıs'a giderlerdi. Sebte boğazında taşlardan yapılmış, uzunluğu on iki mil sağlam bir köprü vardır ki buradan Endülüslüler batı tarafına, batıdakiler de Endülüs'e geçerlerdi. Rum denizinin (Akdeniz) suyu, o köprü'nün altından akıp okyanusa dökülürdü. Bundan sonra günlerin geçmesiyle o köprüyü örtüp çevresini bile basmıştır. Halen o denizin safa ve dinginliği vaktinde o köprü görünür, derler. Bunlara benzer binlerce belirti vardır ki deniz sularının batıdan doğuya akışını belirtir.

Hint meliklerinin en eskisi büyük Brahman'dır. İşin hikmetini o bilip söylemiştir. Yüksek cisimlerin alçak cisimlerde olan tesirlerini açıklayarak ilk başlangıcı ispat etmiştir. Hind ve Sind adlı kitabında hikmet bilimlerinin yöntem ve ayrıntılarını yazıp demiştir ki: Güneş'in doruğu her burçta iki bin yüz yıl seyredip, yirmi beş bin iki yüz güneş yılında bir devresini tamamlar. Ne zaman ki Güneş'in doruğu kuzey burçlarından güney burçlarına geçer; yerin bayındırlığı dahi kuzeyden güneye değişir. Çünkü, bu bayındır yer, denizle dolup halen denizle dolu olan yerler meskûn ve bayındır olur. İddia etmiştir ki Güneş'in doruğunun her devresinde bir kere dünyadakiler yok olup yeniden vücuda gelir. Mesudî demiştir ki: Şu hâlde, Güneş'in eteğinin deniz sularını çekmesi, bu kural üzerine yapılmıştır. Çünkü doruk ve eteğin yer değiştirmesi yavaştır. Bayındırın harap olması ve başka bir âlemin vücuda gelmesi dahi bir defada değil yavaş yavaştır. O hâlde mademki Güneş'in eteği güney burçlarındadır; güney, kuzeyden daha sıcak olup, o sıcaklık bu rutubeti o tarafa çekip su unsuru dahi o semte gider. Sürekli olarak, yerin bayındırlığı, Güneş'in doruğunun yer değiştirmesiyle var sayılıp; güney burçlarına geçmesi hâlinde, bayındırlık dahi o tarafa geçer.

Bütün bunları yazmaktaki muradımız, itikat için değildir. Belki hakim ve yaratıcı olan Allah'ın, şaşırtıcı sanatlarını ve garip hikmetlerini, arif olanlar her şeyi kendi vücudunda bulup, kendini tanımaya ulaşmakla, Hakkı tanımaya erişip her dileği kendi gönlünde ortaya çıkması içindir.

Beşinci Madde: Denizin, kara ve denizdekilere yararlarını ve kendi içinde bulunan bazı hayvanların bazı niteliklerini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bütün denizlerin suyu acıdır. Fakat okyanusun kuzey sahillerinde ve güney sahillerinde olan suları içilecek kadar tatlıdır. Bunun sebebi budur ki o iki kutbun dağlarından büyük nehirler ve çok seller akıp, o sahillerden, o iki denize dökülür. O iki yerin tepe noktalarından güneş uzak olduğundan tesiri az ve sıcaklığı zayıf olur. O iki denizin tatlı su zerrecikleri havaya çekilmeyip suları tatlılığı üzere kalmıştır. Şu hâlde bu iki deniz ile gemilerin getirdiği yük, acı

denizlerle getirdiği yükün yarısı kadar ancak gelir. Çünkü, acı suyun cevheri yoğun olduğundan, ağır gemileri taşımak için kuvvet bulur. Ama tatlı suyun cevheri tatlı olduğu için ağır gemileri taşımaya gücü olmayıp batırır. Tatlı su içinde yüzmek, acı su içinde yüzmekten kolay gelir. Çünkü, yoğun parçaları yarmaktan, tatlı parçaları yararak hareket daha kolaydır. Onun için tuzsuz denizlerin dalgaları, tuzlularinkinden büyüktür.

Deniz sularının acı olmasında faydalar çoktur. En belirgin budur ki: Kendi yoğunluk bulup, esenlikle gemiler sahillere gidip geeler. Kokusu lâtif olup, içinde bulunan yaratıklar, onun kokusundan yok olmayıp esenlikte kalırlar. Çünkü, durgun su tatlı olsa, uzun bekleyişte kokuşup kokusu yok edici olur. Hak Teâlâ inayetiyle denizleri dahi insanın emrine vermiştir ki onların içinden çeşitli taşlar, inci, mercan ve mıknaş ve anber ve nice faydalı sünger ve çeşitli taze etler çıkartılır. Yeryüzünde olan yaratıkların çeşidinden çok, denizde de yaratıklar bulunur. Fakat su unsurundan, hava unsuru lâtif olduğu için hava ile beslenen kara canlıları, su ile beslenen deniz canlılarından daha lâtif, daha zarif, daha güzel ve daha şerefli dir.

Deniz hayvanları genellikle iki kısım olmuştur. Bir kısmının akciğeri olmaz, balık çeşitleri gibi ve hava solunumuna ihtiyacı kalmaz. Çünkü, tabiatı suya göre yaratılmıştır. Bu kısım, nefessiz bulunduğu gibi sessiz ve sedasız bulunmuştur. Çünkü, hava solunumu, ses ve seda akciğerde bulunan boru iledir. Bunun için ciğeri olmayan canlıların ne solunumu olur, ne sesi gelir. Bir kısmının ciğeri olduğundan hem soluk alır hem ses ve seda verip kurbağa gibi söyler. Balık cinsinden bir cins balık olur ki cüssede insan misali ve son yarısı çataldır. Tabiatı, deniz yaratıklarıyla cenk ve savaştır. Gerçi cüssede üç adam kadardır. Fakat deniz hayvanlarının hepsine galip bulunmuştur. O, timsah namıyla adlandırılmıştır. Deniz hayvanlarının en büyüğü balınadır ki büyük gemilerden daha büyük görünmüştür. Hak Teâlâ, hikmetiyle deniz hayvanlarının kara hayvanları gibi bazısını yiyici ve bazısını yenici edip yenilenin neslini çok yaratmıştır. Ta ki soyu tükenmeyip devam etsin. Denizin dibinde sakın sedef namında bir hayvan vardır ki baharın ortalarında denizin yüzüne çıkar, ağzını açar, nisan yağmurundan beş on damla alır, yine denize dalar, o damlalar inci olur. (Yaratıcı Allah münezzehtir.)

Altıncı Madde: Denizin faydalarından olan gemilerin, çevreye ve sahillere seyir ve seferini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Hakk'ın gayretiyle denizin yararlarından ki deniz yüzünde gemiler, her yönün uygun rüzgârıyla istenilen yönlere süratle seyredip, nice bin devenin ve katırın nice bin güçlük ve sıkıntıyla, nice günler ve aylar içinde nice köy ve şehirlere götürdüğü nice bin katar ağır yükleri kolaylıkla yüklenip, az zaman içinde, nice bin uzak sahillere nakledip götürürler.

Akdeniz ve Karadeniz'de sefer eden Müslümanlardan gemi kaptanları, gemilerin yürüyüşü için otuz iki rüzgâr tabir ve taksim edip hepsini on adet adıyla açıklamışlardır. Kuzey rüzgârına yıldız, güneye kıble, doğuya gün doğusu, batıya batı, kuzeyle güney arasına poyraz, doğu ile güney arasına keşişleme, güney ile batı arasına lodos, batı ile kuzey arasına kara yel, demişlerdir. Sonra bunların her ikisi arasına orta ve her biriyle orta arasına kerte yani dört terim yapıp, kertelerin her birine ilgiyle tayin ederek; meselâ, yıldızın poyrazdan yana kertesini deyip, otuz iki rüzgâr bilip, hepsini pusula ile bulup, aslına yetmişlerdir ve her rüzgâr ile bir semte gitmişlerdir.

Güney okyanusunda gemilerle sefer eden Çinliler ve Maçinliler, Hintliler ve Sindhiler, Arap ve Fars gemicileri; otuz iki rüzgârı yakın yönüyle on beş doğma yeri ve iki kutup, hepsini on yedi adla,

doğma yönlerinin karşısını batma yeri ile adlandırmışlardır. Bu on yedi sabit yıldızdan on yedi yıldız adıdır ki onları tabir edip, on beşinin doğma ve batma yerlerine ve iki karşılıklı kutba gitmişlerdir. Kuzey noktasından başlayıp, doğu yönünden, güney noktasından tertip ile geçerli saymışlardır. İlk olarak kutup noktasıdır ki batıdır. O kuzey kutbu yakınında bulunan yıldızdır ki astronomlar ona oğlak derler. O tarafın rüzgârı, asıl geçerli sayılmıştır. Bundan sonra Ferkadan, Naaş, Nâka, Büyük keçi, Nesr-i vâki, Simâk-i râmih, Süreyya ve Nesr-i tair'dir. O nokta doğu yönünde olduğundan ona, aslî doğma yeri dahi derler. Bundan sonra Cevzâ, Tır-i yemanî, İktil, Kalb-i akrep, Fariseyn, Süheyl, Silbar ve Kutb-u cenubî doğma yerleri ki ona Kutb-u süheyl dahi derler. Bu semtin rüzgârı dahi asıldır. Batı yarım, yine anılan yıldızların batma yerleri ile adlandırılır. Kutb-u Süheyl'den sonra Sibar, Süheyl, Fariseyn, Akrep, İktil, Tır, Cevzâ ve Tair batma yerleridir ki bunlar aslî batma yerleridir. Süreyya, Simak, Vâki, Ayyuk, Naka, Naaş ve Ferkada batma yerleridir ki bunlarla otuz iki yönden esen rüzgârları pusula ile bulup, her biriyle karşı yönüne seyir ve sefer etmişlerdir.

Pusula, bir yuvarlak mukavvadır ki onda otuz iki rüzgâr yazılıp bir kutu içine konulmuştur. O taksimatin birinde kuzey noktası siyah ile işaret kılınmıştır. O kutuya ibre evi denilmiştir. Kuzey ibresinin tepesi mıknatıs ile mıknatıslanmıştır. Kutunun merkezinde bulunan milin tepesine ibrenin ortası konulup kutunun ağzı cam kapatılmıştır. Ta ki kutunun içine rüzgâr yol bulmaya ve ibrenin hareket ve duruşuna engel olmaya. Şu hâlde kutunun kuzey noktası, haritanın kuzey noktasına uygun konulsa, ibresi kuzey noktasından on bir derece batıda durduğundan, kutu ile haritanın kuzey noktası ibreden on bir derece doğuda bulunsa, bununla gemicilere bütün yönler belirli ve bütün rüzgârlar anlaşılmış olup; ne taraftan gelip ne tarafa gidecekleri ortaya çıkmış ve açıklığa kavuşmuş olur. Çünkü pusula ibresi, kuzey noktasından batı tarafa on bir derece farklı durur. Denizciler, çoğu gece ve gündüzlerde dağların tepesini bile göremezler. Bu durumda, onlara oranla güneş ve yıldızlar, denizden doğup yine denizde batar. (Denizleri emrimize veren Allah münezzehtir.)

NAZIM

*Keşti-yi sâyiri san vakt-i şitab Bâd-ı bandan kanat açmış mürgab
Havf dursun, nedür ol zevk-ü safa K'olasın tair-i ruy-u derya
İttikâ eylesin bâlina Bakasın âyine-i sîmîne
Olasın pâre-i bâd ile vezan Edesin hayli sevhil seyran
Olup âsude-i berduş-u heva Gezesin âlemi bî minnet pâ*

(Seyreden gemiyi süratlendiği zaman, yelkenden kanat açmış ördek san. Korku dursun, o zevk ve sefa nedir ki olasın deniz yüzünde uçan. Koluna dayanasın, gümüş aynasına bakasın, rüzgâr parçasıyla hareketli olasın. Hayli sahiller seyredesin; rahat ve berduş olup, ayağa minnet etmeden âlemi gezesin.)

Yedinci Madde: Su tabakasının kalınlığı bulunan denizlerin derinliğini, okyanusların büyüklüğünü ve kara ve deniz küresinin gemi ile seyir ve dolaşımını bildirir.

Filozoflar, derinliğini ve yüz ölçümünü defalarca inceleyip, söz birliği üzere demişlerdir ki: Su tabakasının kalınlığı bulunan denizlerin derinliği, defalarca teftiş ve tecrübe olunmuştur. Dört denizin derinliği yukarıda bildirilmiştir. Batı okyanusunun derinliği dört yüz kulaçtır. Almanya ve Portekiz taraflarında okyanusun derinliği, çoklarınca, altmış zira (uzunluk ölçüsü) ancaktır. Oldukça derin olan

yerlerini yüz ziradan eksik bulmuşlardır. Fakat kuzey taraflarında okyanusun derinliği dört yüz kulaçtan fazladır. Güney okyanusunun derinliği, Sudan, Habeş ve Umman taraflarında altı bin kulaca yakındır. Acem, Hint ve Çin taraflarında beş bin kulaç miktarıdır. Doğu okyanusunun derinliği Çin ve Tataristan taraflarında, bazı yerleri beş yüz kulaçtan fazla, bazı yerleri altı yüz kulaçtan çok bulunmuştur. Kuzey okyanusunun derinliği bazı yerlerinde üç yüz kulaç ve bazı yerlerinde dört yüz kulaçtır. Amerika etrafında okyanusun derinliği kuzey taraflarında dört - beş bin kulaç kadardır. Güney taraflarında yedi bin kulaçtan fazla ölçülmüştür. Okyanusun yerin altında olan ortalarında, oldukça derin olan yerleri sekiz bin kulaçtan az ölçülüp kesinlikle bilinmiştir. Nihayet denizlerin derinliğindeki en yüksek dağlar, iki buçuk fersah mesafesindedir. Nitekim okyanusun içinde olan yüksek dağların tepeleri görülür. Onlara adalar denilmiştir.

Okyanusların yüz ölçümü, orta bir rüzgâr ile doğudan batıya, bir gün bir gecede yüz mil kadar gemi yürüyüşü bulunmuştur. Buna bir mecrî denilir. On günde bin mil ve bir ayda üç bin mil miktarı deniz mesafesi katolunur. Bu şekilde sekiz ayda yer küreyi tamamen dolaşmak mümkün bilinir. Çünkü, deniz ile kara, yumurta misali tek bir küre hükmünde var sayılıp, geometrik delillerle yer kürenin kuşağı yirmi dört bin mil mesafe oranlanır ki sekiz bin fersah mesafe bulunur. Nitekim hicri tarihin dokuz yüz yirmi yedi yılında Macellan adında bir kaptan, yüz on kimse alıp iki gemi ile Sebte boğazına gelmiştir. Batı okyanusunun sahilinde Seville limanından çıkıp, güneşin batışını gözetip, uygun bir rüzgâr ile otuz sekiz gün seyredip, tamam dört bin mil okyanusun sahilinden uzaklaşıp bir ada bulmuştur. Bundan sonra batı ve güney arasına otuz üç gün gidip, yeni dünyanın (Amerika) güneyi yakınında Avret burnu adlı adada nice gün dinlenip, oradan yine batı ve güneye doğru otuz gün dahi gidip, yeni dünyanın güney tarafına yetmiştir. Bir aya kadar orada dinlenmiştir. Sonra yeni dünyanın güneyini tamamen kırk gün içinde geçip, sonunda yine karaya çıkıp, nice günler orada dinlenmiştir. Oradan tamam altmış gün batı ve kuzey arasına gitmiştir. Orada boş bir ada görüp, oraya çıkıp nice gün dinlenmiştir. Sonra önceki gibi gün batımını gözetip, doğru batı tarafına ve bir itibarla doğu tarafına gitmiştir. Bize oranla yer kürenin altı olan batıdan doğuya geçip, Hint adalarına yetmiştir. Yerin altından gidişi sırasında, birçok adalara uğrayıp, her birinde nice renkli taşlar, çeşitli parçalar ve kokular ve hudutsuz karanfil, zencefil, tarçın alıp, Hint'in güneyine gelip, Hindistan'a can katmıştır. Oradan Hint deniziyle, Acem, Arap ve Habeş ülkeleri güneyinden yine okyanusla geçip, Kamer dağları ve Sudan güneyinden gidip, batı ülkeleri ve Sebte şehirlerinin batısı semtinden geçmiştir. Sebte boğazı karşısına geldiğinde, mal yüklü gemisi batmıştır. Kendi gemisi, yetmiş kimse ile kurtulmuştur. Böylece dokuz yüz otuz yılında yine Seville yakınında Senlûkar limanına gelip, kendi yerinde karar etmiştir. Seferinin süresi, üç yıldan on dört gün eksik olmuştur. Bu müddet içinde elli bin mil deniz katetmiştir. Çünkü Macellan kaptanın gemisi, düz bir hat üzere seyir etmeyip, kâh güneye ve kâh kuzeye salmıştır. Onun için o kaptan, sekiz aylık deniz mesafesini, on altı buçuk ayda ancak seyredip, yer küreyi dolanarak, âlemde isteğine kavuşmuştur. Bu sürenin kalan günlerini, sefer esnasında şehirlerde ve adalarda alış verişle geçirip kalmıştır. Çünkü yer altından seyir ve sefer edenlerin ilki, bu kaptan olmuştur. Onun için yeryüzünde bu adla meşhur bulunmuştur. İspanya kralı ondan hoşlanıp yanına almıştır. O gemiyi, bir yüksek tersane yaptırıp, onu kırmızı çuha ile örttürmüştür. Yer küreyi seyir ile tamamen dolaşıp, Âdem'den beri olmamış bir iş etmiştir, diye, o ülkede olanlar, o gemiyi ziyarete gitmiştir. Denizlerin durumları bununla son bulmuştur. Aşağıdaki daireler bu durumları açıklamaktadır.

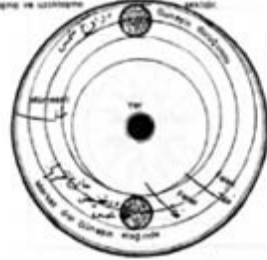

Figure 1: A diagram showing a compass rose with 32 points, labeled with letters and numbers. The diagram is a square with a compass rose in the center. The compass rose has four main points labeled 'N', 'S', 'E', and 'W'. The square is divided into four quadrants by a vertical and a horizontal line. The text 'N', 'S', 'E', and 'W' is written in the quadrants. The square is labeled 'N', 'S', 'E', and 'W' on the sides.

دائرة جهات الاستدراج
Ushaykhah 2000 2000

ندار و عوام نامہ کی زبان

Altıncı Bölüm

Toprak unsurunun mahiyetini, niteliğini ve durumlarını, hareketsizliğini ve kararını, parçalarını korumasını, vadi ve dağlarını; yer kürenin iki tabakaya bölünmesini ve yeni dünyanın ortaya çıkmasıyla çizilişini; kaynakların fışkırmasını ve yerin sarsılmasını dört madde ile bilgece açıklar.

Birinci Madde: Toprak unsurunun mahiyetini, faydalarını, niteliklerini, durumlarını ve görünüşünü; vadilerini ve dağlarını, hareketsizliğini ve kararını, parçalarındaki çekiciliği bildirir.

Filozoflar ve astronomlar söz birliği ile demişlerdir ki: Dört unsurdan dördüncüsü ve esası toprak unsurdur ki o, bir basit cevher; nitelik ve tabiatı soğuk ve kuru olduğundan diğer unsurlara muhaliftir. Mutlak ağır bulunduğundan, tabiî yeri unsurların altı olup, kendi parçalarını çekme ve korumayla yerinde hareketsiz durmuştur. Bu toprak unsuru, bir tek yüzeyle çevrili küre bir cisimdir. O kürenin merkezi, âlemin merkezi ve bütün ümmetlerin ayağının altıdır. Yüzeyi, vadiler ve dağlarla girintili çıkıntılı olup, üzerinde bulunan su küresi ve hava küresinin alt yüzeylerine temas etmiştir. Felekler ve unsurlar, yerkürenin etrafında hareket edici olup, feleğin dönüşü, o süratli hareketiyle bu unsuru her yönden ortaya itip sakın tutmuştur. Nitekim bir şişe içine bir taş konulup, o şişe sürat ve kuvvetle döndürülse, o taş şişenin ortasında hareket etmeyip sakın olur. Bunun gibi yer, feleğin ortasında sakın olur. Bir karar üzere durmuştur. Gerçi bazıları demişlerdir ki yerküre, hem güneş etrafında hem kendi etrafında daima hareket edicidir. Felekler ve yıldızlarsa, sürekli sakın ve sabit olup ancak yerin dönmesiyle dönücü ve hareketli sanılmıştır. Nitekim yürüyen bir gemiye binmiş olan kimseye, denizin sahili hareket ediyor görünür. Bu konunun bir miktarca açıklanması, dokuzuncu bölümde, yeni astronomi adıyla açıklanacaktır. Fakat bu görüş, zayıf ve çoğunluğa aykırı bulunmuştur. Çünkü, bu kitapta âlemin durumlarını açıklamaktan muradımız, ancak cihanın yaratıcısını tanımaktır, cihan değildir. Şu hâlde âlem ne yapıda olursa olsun ve ne yöne hareket kılarsa kılsın, hepsi o göklerin ve yerin yaratıcısının kudretinin kemalini ve azametini belirtir. Bizlere de lâzım olan ancak bu ibret bakışıyla olgunluk kazanmaktır.

Toprak unsuru da ötekiler gibi oluşum ve bozuşumla çeşitli biçimler bulmaya kabiliyetlidir. Çünkü, kendi yerindeyken bile, diğer unsurlara dönüşüp başkalaşır. Bu toprak unsurunun soğukluk ve kuruluşunun birlikte bulunmasına sebep katılık ve yapışma olduğundan; sırtı canlılara yer ve sığınak, karnı maden ve bitkilere başlangıç ve kaynak bulunmuştur. Şeklinin küre olduğu nice delillerle ispatlanmıştır. Bütün yeryüzünde iki buçuk fersahtan fazla yüksek dağ olmadığı yakinen bilinmiştir, Çünkü dağların en fazla yüksekliğinin yerin çapına oranı, bir arpa eninin bir zira oranı gibidir. Şu hâlde bu dağlar, yerin küre olmasına engel değildir. Meselâ bir yuvarlak elma üzerinde pirinç taneleri saplansa, tanelerin yarıları dışarıda bulunsa, o elmanın yuvarlaklığına onlar zarar vermediği gibi dağlar dahi yerin küreliliğine zarar vermez ve veremez. Fakat yerküre fazla büyük olduğundan düz görünür. Onun için felsefeden habersiz olanların aklı, gözünün gördüğünü geçmeyip, olduğu yeri düz gördüğünden yerin tamamını düz yüzey zanneder. Halbuki gerçeğe uygun değildir.

Yerkürenin ortasında bir hayalî nokta vardır ki âlemin merkezi ve gerçek dip odur. Bütün yönlerden ağır cisimler ona yönelip, engeller olmasa varıp onu bulur. Her yönden yerin göğe uzaklığı

eşit olduğu hâlde, ağır cisimler birbirini itme sebebiyle veya merkezin çekmesi yoluyla, bu toprak unsuru unsurların ortasında yerleşmiştir. Şu hâlde insan, yeryüzünün her ne yerinde dikilirse, onun tepesi sürekli gök tarafına gelip ayağı merkeze doğru olur. Ona göğün yarısı görünür. Çünkü, onun ufku dairesinin merkezi, kendi ayağı altında bulunur. Yerin hangi tarafına, ne miktar hareket etse, ona göğün o miktarı o taraftan meydana çıkar. Öteki tarafından o miktar gök gizlenmiş olur. Su hâlde yirmi iki fersah mesafe ki yaklaşık yerin bir derecesidir, her o kadar hareket için, göğün dahi bir derecesi meydana olup, karşısında bir derecesi görünmez. Çünkü yer, kendi kuşağının üç yüz altmış parçasından bir parçası olduğu gibi göğün dahi bir derecesi öyledir. Şu hâlde yerin bir derecesi, karşısında ve paralelinde bulunan göğün bir derecesine uygun ve eşit sayılmıştır. Gerçi yer dairesinin yayından, gök dairesinin yayı uzun bulunmuştur. Fakat bu oranla bütün dereceler, feleklerin kuşağı ve yıldızların yüksekliği alçaklığı bilinmiştir.

İkinci Madde: Toprak unsurunun iki tabaka bulunduğunu ve bazı filozofların görüşlerine, bazı ayeti kerime ve hadis-i şeriflere bu durumun bir yönden uyduğunu bildirir.

Filozoflar ve kelâmcılar demişlerdir ki: Bu toprak unsuru, bir küre iken iki tabakaya bölünmüştür. Önceki tabakası çamur tabakasıdır ki bütün madenler, bitkiler, hayvanlar, kaynaklar, zelzeleler, buharlar onun üst bölgesinde oluşup vücuda gelmiştir. Bu toprak unsuru renksizken, onlarla karıştığından nice çeşitli renklerle renklenmiştir. Bu tabakanın kalınlık ve derinliğini, Hindistan filozoftan, bal mumları yakıp, çeşitli fenlerle değişik yerlerde derin kuyular kazmakla inceleyip denemişlerdir. Nice sahralarda yedi bin kulaçtan fazla ve deniz yakınında on beş bin beş yüz kulaç ki yaklaşık olarak beş fersah mesafedir. O kadar yerin dibini kazdıktaki, çamur tabakasının sonunu bulmuşlardır. Ve halis renksiz ve kuru toprağa ulaşmışlardır. Halen o kuyuların dördü, Hindistan'ın sonu olan Kenkeder sahrasındadır. Şeddad kuyusu Şam'da, Altın Çeşme semtinde, Zeydanî sahrasındadır ki ona Haviye kuyusu derler. O semtin halkı, onu seyretmek için giderler. Yağlı hırkalarından deve kadar büyük demetler bağlayıp, ateş ile alevlendirip o kuyuya atarlar. O zaman o alevi seyredip görürler ki kuyunun içine indikçe küçük görünüp ta yıldız kadar olur, derler. Sabittir ki geceleyin bir dağda deve büyüklüğünde yanan ateş, beş fersah mesafeden bir yıldız miktarı görünür. Şu hâlde bu oranla çamur tabakasının mesafesi bilinir. Bu tabaka, ateş tabakasına oranla altıncı tabaka sayılır.

Toprak unsurunun ikinci tabakası, halis topraktır ki merkezi kuşatan aslî unsurdur. O, tamamen soğuk ve kurudur ve renksizdir ki renklenmiş değildir. Çünkü, aslî unsurların rengi olmaz. Nitekim suyun rengi kabın rengidir. Bu halis tabakanın derinliği merkeze varıncaya dek bin iki yüz altmış yedi fersah mesafe hesap olunmuştur. Çünkü, yerkürenin kuşağı, sekiz bin fersah mesafe olduğundan, çevreden merkeze varıncaya dek yarı çapı, bin iki yüz yetmiş iki fersah mesafe bulunmuştur. Şu hâlde yerin yarı çapından beş fersah çamur tabakasının kalınlığı çıkarıldıkta, kılan halis tabakanın kalınlığı odur. Şu hâlde ay feleğinin altında ateş tabakası, onun altında duman tabakası, onun içinde soğuk tabaka, onun içinde buhar tabakası, onun içinde su tabakası ve onun altında çamur tabakası, onun içinde de halis tabakadır ki yedinci tabakadır. Bu yedi tabaka birbirini kuşatmıştır ve “Allah yedi göğü ve bir o kadar da yeri yarattı” (65/12) ayetine uygun gelmiştir.

İbn-i Abbas hazretlerinden naklolan Boğa ve Balık kıssası gerçeklik kazandığı takdirde; Boğa burcu ve Balık burcu ile tevcih olup, ona uygun olmuştur. Çünkü, ashabı kiramın bu tür işlerden akla uygun yorumları galiba İslâm'ın başlangıcında din işleri henüz yerleşmeden, felsefî görüşlerle halk

meşgul olup, İslâm dininin kurallarını zapt ve rivayetten kalmasınlar diye, din işlerinden olmayan sorulara “İnsanlara akılları seviyesinde söyleyin” hadisince bilgece cevaplar vermişlerdir. Elbette peygamberlerin ve ashabı kiramın görevi halka din işlerini öğretmek olup; eşyanın hakikatlerinin açıklanması onların görevi olmadığından, kendilerine ayın değişik şekillerinden sorulduğunda “Sana yeni doğan aylardan soruyorlar. De ki: Onlar insanların muameleleri ve hac için vakit ölçüleridir” (2/189) buyrulmuştur. Ta ki halk, onlardan soracaklarının ne olduğunu bilsin ve din işlerinden olmayan durumları onlardan soru sormasın. Nitekim hurma ağacının dikilmesi ve aşılması konusunda peygamberimiz sallallahü aleyhi vesellem “Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz” buyurmuştur. Yerkürenin iki kutbu doksanıncı enlemlerdir ki yukarıda açıklandığı üzere, altı ay gece ve altı ay gündüzdür. Şu hâlde Hızır ve İskender karanlığı, kuzey kutbunda olan altı ay geceden ibarettir. Yoksa sürekli karanlık olan yer, bilim adamları katında sabit değildir. Ye’cüc ve Me’cüc seddi, yedinci iklimin doğu semtinde, eski Tataristan’ın kuzeyinde bir yerdedir. Bazı eski kitaplarda, yerin mesafesi beş yüz yıllık yol ve yerle göğün arası beş yüz yıllık yol yazılıp; Sümmüvat’ta bu anlamları içine alan hadis-i şerif dahi rivayet olunmuştur. Fakat murat, ancak mesafenin çokluğunu belirtmektir, sayı değildir. Çünkü elli, yetmiş, beş yüz, yedi yüz, bin, elli bin, yüz bin... sayıları hep çokluk makamında kullanılmıştır. Nitekim “*Ey resulüm, o münafıklar için ister mağfiret dile, ister dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret istesen de Allah onları asla bağışlayacak değil...*” (9/80) ayet-i kerimesinde sayı tayini murat olunmayıp, çokluktan kinaye bulunmuştur. Şu hâlde bunun gibi çevrilerle, bilim adamlarının birçok görüşleri dine uydurulmuştur.

Üçüncü Madde: Yeni dünyayı (Amerika) bildirir.

Astronomi bilginlerinden Nasîr Tusî ve ondan önce gelen filozoflar demişlerdir ki: Gün eşitleyici daire ile ufuk dairesinin kesişmesinden yer kürede ortaya çıkan dört kısmın, iki kuzey kısmından birisi bayındırdır ki böylece dünyanın dörtte biri meskûn olmuş olur. Geri kalan dörtte üçünün durumu meçhuldür. Ya bayındır ve meskûn veya okyanusla doludur. Fakat sonraki bilginler, okyanusu gemiyle dolaşarak kalan dörtte üçünü bütün durumlarını keşif ve ispat etmişlerdir. Eskilerin bilmediği yerler bulunup, bayındır yerleri dörtte bire hasretmeye mecal kalmamıştır. Çünkü, miladî tarihin bin dört yüz doksan iki yılında ki hicrî tarihin dokuz yüz üçüncü yılıydı, Endülüs memleketinden cebir biliminde başarılı bir mühendis korsan ki namına Kolon (Kristof Kolomb) derlerdi. O, okyanusun durumlarını incelemek için iç denizin dış denize döküldüğü Sebte boğazı dışında, İspanya limanından üç gemide yüz yirmi adam ile yelkenler açıp, batı tarafına doğru salmıştır. Devamlı Yengeç dönencesinden yirmi derece kuzeyi almıştır. Yani kırk üç derece enleminde giderdi. Çünkü, iki tarafından sıcaklık ve soğukluk altına düşmekten çekinirdi. Sürekli güneşin batışını gözetip otuz üç gün seyretmiştir. O müddet içinde okyanusun sahilinde tamam üç bin sekiz yüz mil mesafe katetmiştir. Nice defa yanındakiler pişmanlıkla geri dönmeyi kastetmiştir. Gemilerde bulunanlar ona nice kere tersleyip, bizi belâ girdabına uğrattın ve hepimizi bu engin deniz içinde kaybettin, diye Kolomb’a hücum ettiklerinde o, onlara cevap etmiştir ki sizin kurtuluşunuz, ancak denizi bilir ve astronomi âletleri kullanabilir adamla olur. Siz beni öldürürseniz, hepiniz denizde kalır, yok olur gidersiniz, diye kâh müjde kâh korkutma ile onları yatıştırırdı. Kurtuluştan ümidi kesip şaşırmış kalmışken, ansızın boş bir ada görünmüştür ki akan nehirleri ve yüksek ağaçları vardı. O zaman canlan bir miktar rahat olup Kolomb’a teslim olmuşlardı. Altı gün yine gün batımına doğru gidip altı boş ada bulmuşlardı. Hepsinden büyük olan adaya, İspanyol adını vermişlerdi. Buradan geçip sekiz yüz mil dahi kara yel

üzere gitmişlerdir. O zaman bir sahile yetmişlerdi. Nice günler o sahilin etrafında kuzey ve güney taraflarına seyretilmişlerdi. Onun ada olduğunu bilmişlerdi. Orada bir kavim bulmuşlardı ki bunların seyrine gelip, toplanıp sahile yetmişlerdi. Bunlar sahile yaklaştığında, onların hepsi firar etmişlerdi. Önce gemileri balık sanıp seyretmeye gelmişler, sonra insan olduklarını bilmişler ve korkup kaçmaya kalkmışlardı. Çünkü onlar, gemi ve sandal bilmezler imiş. Bunlar gemilerden çıkıp, onlara yetişip bir kadın tutmuşlardı. Ona çok hediyeler verip gözetmişler, dilini bilmediklerinden kavmini getirmeyi işaretle anlatmışlardı. O zaman o kadın, varıp kavmini gemiler yanına göndermiş, onlar dahi altın, gümüş, meyveler, ekmek ve çeşitli kuşlarla ve hayvanlarla gelmişler, iskele yanına yetmişlerdi. Nice günler ve aylar burada alış veriş edip, oraya Batı Hint deyip, orada kırk adam koyup, yine doğuya doğru selâmetle gelip gitmişlerdi. İspanya hâkimine yeni dünya hediyelerini hediye etmişler. Bundan sonra ikinci ve üçüncü yıllarda varıp geldikçe, yeni dünyalıların dillerini ve âdetlerini tamam bilmişlerdir. Yolunu beş bin iki yüz mil deniz yolu bulmuşlardır. Fakat okyanusun doğuya doğru hareketinden dolayı elli günde gidip ancak beş ayda gelmişlerdir. Sonra dördüncü yılda Kolomb, bulunduğu yeni dünyaya ulaştığında oranın Kâşk adlı hâkimi, Kolomb'u gemiden çıkmaya komayıp yasakladığında, Kolomb'un ona karşı koymaya gücü olmadığından hile yoluna sapıp demiştir ki: Siz bize cefa eylediniz. Onun için Rabb'iniz size gazap etmiştir. Alâmeti odur ki yarın güneşin ışığını alsa gerektir. Meğer ertesi günü bize oranla orada güneş tutulması olup Kolomb bunu bilmiştir. O zaman bu sözden onlar korkup sabahı beklemişlerdir. Kolomb'un haber verdiği saatte güneş tutulduğu için oradakiler korkuya düşüp, Kolomb'a hediyelerle gelmişlerdir. Barış yapıp, ona boyun eğip onun emirlerine göre davranmışlardır. Hepsi puta tapıcı iken ahalinin çoğu dönüp, Kolomb'a uyup Hristiyan olmuşlardır. Kolomb, adamlarıyla yeni dünyada kalıp yirmi yılda birçok yerini zapt edip almıştır. Kuzey yarısı ahalisini beyaz ve esmer; güney yarısında oturanlarını, Habeşî ve siyahî, boylarını on dört karıştan fazla uzun bulmuştur.

Yeni dünyanın birçok nehirleri, meyveli ağaçları, yüksek dağları ve derin vadileri vardır. Oranın rengârenk kuşları ve vahşî hayvanları sayısızdır. Burasının büyüklüğü, dünyanın meskûn olan diğer dörtte biri kadardır ki garip tavırları ve acayip durumları, Yaratıcı'nın sanatının eserlerini ve kudretini tasdik etmektedir. Önceki kitaplarda sözü edilmemiş ve hazreti Âdem'den beri gidilmemiş olan bu yeni kıta, yeni dünya adını almıştır. Burası o kadar geniştir ve o kadar çeşitli dağları, ovaları vardır ki açıklamasını ancak Allah bilir. Kelâmıkadim'inde “*Onun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez*” (6/59) buyurmuştur.

Dördüncü Madde: Kaynakların fışkırmasını ve yer sarsıntısını bilgece bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Kaynakların kaynamasının ve yerin sarsılmasının sebepleri budur ki yerin içinde oluşan buhar, orada hapsoldükta, bir tarafa yönelip, orada soğuyarak suya dönüşür. Eğer az ise buhar parçalarıyla karışıp kalır. Kuyu suları budur. Eğer fazla ise, yerin içine sığmayıp yer kabuğunun ince yerlerini yararak çıkar ki kaynayan kaynaklar budur. Pınar ve kaynakların bir sebebi dahi budur ki: Karlardan ve yağmurlardan dağların içine sızarak akan sulardır. Çünkü, kar ve yağmurun çokluğu ile kaynaklar ve pınarlar çoğalıp onların azalmasıyla bunlar dahi eksilmiştir. Şu hâlde yeryüzünde akıp insan ve hayvanların hayat maddesi olan tatlı sular için Hak Teâlâ yerin dağlarını hazineler kılmıştır. Çünkü yağmur ve kar suları, dağların altında mağaralar ve taşlar içinde ve yer altında toplanıp dağlar tarafından saklanmıştır. Bundan sonra dar yarıklardan azar azar sızdırıp, ondan kullarına yetecek kadar pınarlar ve nehirler akıtmıştır. Ta ki gelecek kışta yağmur ve

karı dağların mağaralarına sızdırıp, sularından, mağara ve taşlardan akan suların yerine dolduruncaya kadar o taşların altlarında olan küçük gözelerden yavaş yavaş sızan nehir ve kaynak suları, insanlara ve hayvanlara yetmiştir. Fazlası vadilerde seller olup feryat ile denizlere gitmiştir. Şu hâlde o yüce Yaratıcı, yeryüzünde olan yaratıklar için dağlara yağmur ve kar verip, nehirler ve kaynaklar çıkarmakta dolap misali etmiştir. Bu dolapların dönüşü sürekli ki kıyamete kadar sürer.

Yer altında buharlardan oluşan veya yağmurdan biriken sular, yerlerine sığmayıp, ince yerlerden kolaylıkla çıktığında eğer taşların veya temiz toprağın yakınında ise o su, soğuk ve tatlı olur. Eğer çorak yerlerden gelirse, o su tuzlu olur. Eğer kükürtlü arazilerden ve madenlerden çıkarsa, o su sıcak olur. Çünkü, kış mevsiminde havanın soğukluğu galip olduğundan güneşin sıcaklığı yerin altına firar eder ki iki zıt bir yerde toplanmaz. Onun için yerin içi kış günlerinde sıcak olup; kükürtlü araziler ve madenler sıcaklığı çokluğuna ve azlığına göre çekip daima korumuşlardır. Bu sebeptendir ki madenler çevresinde kaynayan ılıca suların tatları ve kokuları ve hararetleri ve özellikleri ve renkleri birbirinden farklı olup, yakınlarındaki madenlerin özelliklerini almışlardır. Eğer bu suya havanın soğukluğu isabet ederse, donup cıva olur. Zift, nef, şap veya tuz olur.

İsfahan ile Şiraz arasında bir su çıkar ki Allah'ın şaşılacak sanatlarından. Sığircık suyu adıyla meşhurdur. Kaçan bir yere çekirge istilâ edip mahsullerini yese, bir kimse varıp o sudan bir şişe alıp arkasına bakmadan ve şişeyi yere komadan o araziye getirse, o suya sayısız sığircık tâbi olup, o çekirgeleri öldürdüğü ağızdan ağıza yayılmıştır.

Yerin içinde oluşup hapsolan buhar, öyle bir mertebe kalın olsa ki yer kabuğunu yarıp çıkması mümkün olmasa veya yer kabuğu yoğun ve sert olup buharın çıkmasına engel olsa, yerin altında toplanıp dışarı çıkmak isteyen o buhar, yeri şiddetle yardıktaki, o yer hareket eder ki yerin sarsıntısı olur. Yerin içinde oluşan dumanların ve rüzgârların ahkâmı, atmosferdekilerin ahkâmı gibidir. Kâh olur ki bunlar oldukça kuvvetli olup, yeri öyle hızlı yarar ki ondan büyük bir gürültü ortaya çıkar. Kâh olur ki dumanın tabiatı gereği ateş almasına neden olan şiddetli hareketlerle yerden ateş çıkar. Eğer ateş, bir madende ortaya çıkarsa, onu tamam bitirinceye dek aylarca hatta yıllarca yanar, demişlerdir. (En doğrusunu Allah bilir. Çünkü o, muhakkak sebeplerin yaratıcısıdır.)

Yedinci Bölüm

Yerkürenin üzerinde belirlenen ve var sayılan kutup dairelerini ve kutupları, yeryüzünün beş kısma bölünmesini gerektirir sebepleri, dörtte bir meskûn kısmın yedi iklime bölündüğü ve yedi iklimin sınırlarını, her iklimde nice memleketler, dağlar, nehirler ve ne şekil insanların ve hayvanların bulunduğunu, yedi iklimin ötesinin durumlarının doksanıncı enleme dek keşfedildiğini ve incelendiğini, yedi iklimin her birinde en uzun günü bulmayı ve en uzun günden şehirlerin semtlerinin çıkarıldığını, beldelerin mizaçlarının ve sakinlerinin farklı bulunduğunu altı madde ile bilgece açıklar.

Birinci Madde: Yer kürenin üzerinde belirlenen ve var sayılan daireleri ve kutupları

bildirir.

Astronomlar feleklerdeki işleri zapt için âlem küresi üzerinde ispat ettikleri dairelerden ve kutuplardan sekiz daire ve iki kutup yerküre üzerinde de belirleyip var saymışlardır. Ta ki onlarla yerdeki işleri dahi zapt etmiş olurlar.

İki kutbun birisi kuzey kutbudur. Bunun karşısı güney kutbudur. Sekiz dairenin dördü büyük, dördü küçüktür. Büyük dairelerin evvelkisi ekvator dairesidir. İkincisi burçlar dairesidir. Üçüncüsü ufuk dairesidir. Dördüncüsü gün yarısı dairesidir. Nitekim yukarıda açıklanmıştır. Küçük dairelerin ikisi dönence daireleridir. İkisi burçlar kutbu daireleridir. Bu sekiz dairenin beşi paraleldir ki her ikisi arasında bulunan uzaklık eşittir. Üçü eğiktir ki birbiriyle kesişirler. Bunların ikisi yani ufuk dairesiyle gün yarısı dairesi, yerküre üzerinde çizilmeyip ayrı ve yer değiştirici konulmuştur. Diğerleri küre üzerinde çizilmiştir ve sabittir.

Ekvator dairesi, yer küre üzerinde bir büyük dairedir ki büyük feleğin kuşağı olan gün eşitleyici dairenin yüzeyinde bulunup, yılda iki defa Güneş kendi batı hareketiyle üzerine geldikte, birçok yerlerde gece ve gündüz eşit olur. Burada Güneş feleğinin hareketi eşit ve düz olduğundan buna, ekvator derler. O iki vakit, Güneş'in iki eşitlik noktasına (21 mart, 23 eylül) geldiği zamandır ki biri Koç burcunun başlangıcıdır ve biri Terazi burcunun başlangıcıdır. Ekvatorun yerin iki kutbundan uzaklığı eşit olup, yer küreyi güney ve kuzey iki eşit kısma bölmüştür. Ekvator, burçlar dairesi ile iki yerde kesişmiştir ki eşitlik noktaları makamındadır. Burçlar dairesi, yer küre üzerinde çizilmiştir. Gün eşitleyici ile kesişip iki dönence (Oğlak ve Yengeç) noktalarına dek açılıp birer tarafa meyletmıştır. Bu eğime genel eğim derler. Yirmi üç buçuk derece kadar güney ve kuzeye gitmiştir. Bu dairenin kutupları dahi âlemin kutbundan yirmi üç buçuk derece kadar birer tarafa düşmüştür. Bu daire on iki kısma bölünmüştür. Her birine yukarıda açıklanan birer adla burç denilmiştir. Altı burcu ekvatorun kuzeyinde, altı burcu güneyinde bulunmuştur. Her burç otuz dereceye ve her derece altmış dakikaya bölünmüştür. Şu hâlde bu daire üç yüz altmış derece bulunup yerkürenin durumları onunla bilinmiştir.

Ufuk dairesi, yer değiştiren bir büyük dairedir ki âlemin görünür kısmını görünmez kısmından ayırıp ve sınırlayıp, yer kürenin altı ve üstü bununla bilinmiştir. Bu ufuk dairesi nice kısım bulunmuştur. Biri gerçek ufuktur ki yerküreyi ikiye böler, büyüktür. Biri hissî ufuktur ki çeşitli yerlerde oturanların görüşüne göre değişir, küçüktür. Bir düz ufuktur ki ekvatora özgüdür, büyüktür. Bu dairede Güneş'in doğuş ve batışı düz bir biçimde döner bulunmuştur. Onun için buna düz ufuk denilmiştir. Biri eğimli ufuktur ki düz ufkun diğeri bilinmiştir, yani bütün eğimli ufuklar, âlemin iki kutbundan bir tarafa eğimli bulunmuştur. Şu hâlde feleğin ve yerin her yönünde olan her kısmında ufuk itibar olunmuştur. Doğuş ve batış, onların çoğunda düz olmayıp eğik bulunmuştur. Doksanıncı enlemdeki o yer, yerin kutbudur. Feleklerin dönüşü burada değirmen bilinmiştir. Çünkü ufuk dairesinin iki kutbunun biri tepe noktası, biri ayak noktasıdır. Şu hâlde doksanıncı enlemde ufuk ile gün eşitleyici birbirine çakışık olup kutupları bitişik sayılmıştır. Hissî ufkun çapının mesafesi, yeryüzünde yirmi iki bin beş yüz adımdan fazla değildir, denilmiştir.

Gün yarısı dairesi, yer değiştiren bir büyük dairedir ki âlemin iki kutbundan ve belirlenmiş olan baş ucu noktasından geçip, gün eşitleyici daireyle ve ekvator ile kesişir bulunmuştur. Felekleri ve yeri ikiye bölüp bir kısmı doğu, bir kısmı batı olmuştur. Gece yarısı ve gün ortası bununla bilinip belirlenmiştir. Gün eşitleyici ve ekvatorun her parçasına bir gün yarısı itibarı mümkün olmuştur.

(Ekvatorun her derecesinden bir gün yansı dairesi (meridyen) geçtiği var sayılmıştır. Toplam üç yüz altmış eder.)

Dört küçük dairedir ki ekvatora paraleldirler. Onların ikisi burçlar kutbu dönenceleri ve biri yaz dönüm noktasıdır ki Yengeç dönencesidir. Biri kış dönüm noktasıdır ki Oğlak dönencesidir.

Şimdi bu sekiz daire ile yerin bütün işleri belirlenmiş ve zapt edilmiştir. (Hakim ve yaratıcı olan Allah münezzehtir.)

İkinci Madde: Yer kürenin dört daire ile beş kısma bölündüğünü bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: İki kutup ve iki dönenceleri olan dört küçük daire, yer kürenin tamamını beş kısım etmiştir ki her bir kısmı iki küçük daire arasında veya bir daire ortasında bulunan mesafedir. Şimdi bu beş kısmın biri dönenceler arasında olduğundan buna, yakıcı bölge adı verilmiştir. Çok sıcak olduğundan dolayı eskiler, oturulur değil sanmışlardır. Bu iki dönence arası kırk yedi derece mesafedir ki ekvator buranın ortasında bulunmuştur. İki kısmına soğuk bölge denilmiştir. Çünkü bunlar, Güneş'in yürüyüş yolundan uzak olduğundan çok soğuktur. Bunun için eskiler oturulur değil sanmışlardır. Bu iki kısım, burçlar kutbunun iki dönüş yeri arasında iki dönüş uzaklığıdır. Her birinin enlemi, yerin kutbuna varıncaya dek yirmi üç buçuk derece bulunmuştur. Bu iki kısım dahi kendi kutupları adıyla (kuzey kutbu, güney kutbu) adlandırılmıştır. Geri kalan iki kısım ise ılıman bulunmuştur. Bunlar oturulur olup bayındır edilmiştir. Kuzey kısmı Yengeç dönencesi ve burçlar kutbunun kuzey dönüş yeriyle sınırlanmıştır. Güney kısmı Oğlak dönencesinden burçlar kutbunun güney dönüş yerine varıncaya dek olan mesafe bulunmuştur. Her birinin enlemi mesafesi, kırk üç derece ölçülmüştür.

Bu beş bölgenin sakinleri, gölge ve yer yönüyle birbirinden ayrılmıştır. Gölge yönünden soğuk bölge sakinlerine değirmen taşı adı verilmiştir. Çünkü onların gölgesi, ufkun yüzeyinde değirmen taşı gibi döner bulunmuştur. Ilıman bölge sakinlerine eğimli denilmiştir. Çünkü bunların gölgesi, öğle vakti olduğunda bir tarafa eğilir bulunmuştur. Sıcak bölge sakinlerine iki gölgeli denilmiştir. Çünkü, ekvatorda bulunanların gölgesi, öğle vaktinde kâh güneye, kâh kuzeye düşer görülmüştür. Güneş, yılda iki defa iki eşitlik noktasında bulunduğunda, baş uçlarına gelip gün ortasında gölge yok olmuştur. Onlardan Güneş'in en uzak oluşu, dönenceye vardığında bulunmuştur. İki dönence altında bulunanların baş uçlarına Güneş yılda bir kere gelip, gün ortasında gölgeleri yok olmuştur. Dönenceler ahalisinin baş ucu noktalarına yakın olan âlemin kutbu, sürekli ortada görünmüştür. Karşısı olan âlemin kutbu ise sürekli gizli kalmıştır. Bunların gölgeleri bir bulunmuştur.

Yer yönünden hepsi üç kısma bölünmüştür. Bir kısmı ekvator sakinleridir ki batıdan doğuya Güneş'in doğuşundan sonuna dek bir dönüş yerinde ve bir enlemde düzülüp kalanlardır. İkinci kısım, ekvatorun iki tarafa aynı uzaklıkta olan enlemlerde düzülüp düzen bulanlardır. Üçüncü kısım, ekvatora iki taraftan paralel enlemlerde, biri baş ucunda biri ayak ucunda (kutuplar) sakin olanlardır. (Vallahi a'lem.)

Üçüncü Madde: Oturulur olan dörtte birin gerçek yedi iklime bölündüğünü bildirir.

Astronomlar, dörtte bir oturuluru, gece ve gündüz farkları bakımından bir nice bölüm edip, her birine bir iklim adını vermişlerdir. Yerkürenin kuzey yarısını açıklayıp, ona oranla güney semtine gitmişlerdir. Bütün yerküreyi altmış iklime bölmeye yetmişlerdir. Gerçek iklimlerin bölümünü, kâh en uzun gün ile ve kâh aylar sayısı ile belirlemişlerdir. Çünkü ekvatorda oturanlara göre gece ve gündüz

sürekli on ikişer saattir. Bundan sonra kuzey kutbu ve güney kutbu tarafına ekvator dan uzaklaştıkça, gece ve gündüz farkı ona göre çoğalır. Bu durumda bu ekvatora paralel enlem daireleri var sayıp, her iki daire arasına bir iklim demişlerdir. O şartla ki onda en uzun gün ekvator semtinde bulunan bir öncekinden yarım saat fazla ola. Bu taksimle beldelerin tabiatları ve yerleri, gece ve gündüz farktan toplu olarak belirlenmiş ve bilinmiştir. Çünkü, bir enlemde bulunan beldeler, tabiat ve yer bakımından müşterek olup eşit gelmiştir.

Birinci iklimde üç daire var sayılmıştır. Biri iklimin başlangıcı, biri ortası ve biri sonudur. Kalan iklimlerin her birinde ikişer daire var sayılmıştır ki biri iklimin sonu, biri ortasıdır. Çünkü, geçen her iklimin sonuç dairesi, öncekinin başlangıcını belirlemiştir. Eski filozoflar, iklimleri yedi iklim sayıp, ellinci enlemden yukarıda iklim düşünmemişlerdir. Fakat sonrakiler, yedi iklimin ötesinde olan yerleri bayındır ve oturulur bulup, altmış altı buçuğuncu enleme dek yani burçlar kutbu dönüş noktasına varıncaya dek en uzun gününe yarım saat ekleyerek yirmi dört iklim bulup; ondan en uzun güne birer ay ekleyerek, doksanıncı enleme ulaşıncaya dek bölmüşler ve hepsini otuz iklim itibar ve tayin etmişlerdir.

Ekvator bölgelerinin çoğu deniz olduğundan, çoğunluğa göre birinci iklimin başlangıcı on iki buçuk derece enleminde var sayılmıştır. O bölgenin en uzun günü dahi yaklaşık on iki buçuk saat bulunmuştur. En uzun güne birer çeyrek saat eklendiği yer, bu iklimin ortasıdır. En uzun günün on üç saat olduğu yer, birinci iklimin sonu ve ikincinin başlangıcıdır. Bu durumda her iklimde en uzun gün, bu şekilde yarım saat eklemek şartıyla, yirmi dördüncü iklimde en uzun gün yirmi dört saate ulaşmıştır. Burası, kuzey burçları kutbunun dönüş yeridir. Fakat bu iklimler birbirinden küçüktür. Çünkü, birinci iklimin genişliği ve uzunluğu mesafesinden, ikinci ikliminki daha kısa ve daha küçük olup, bütün iklimler bu tertip üzere birbirinden dar ve az bulunmuştur. İklimlerin enlemi, ekvator dan başlatılıp doksanıncı enlemden tamam olmuştur. En uzun iklim, batı okyanusunda olan Halidat adalarından başlatılıp doğu okyanusunda son bulmuştur. (Kanarya adalarının batı tarafında bulunan adalar.)

Dördüncü Madde: Yedi meşhur iklimin sınırında bulunan bayındır memleketleri ve her birinde olan yüksek dağları, akan büyük nehirleri ve ahalisinin renklerini bildirir.

Astronomlar demişlerdir ki: Dörtte bir oturulan yeri yedi iklime taksim eden eski filozoflar, her bir iklimi nice meşhur memleketlerle sınırlayıp belirlemişlerdir. Nice delillerle tecrübe ederek sınavıp araştırmasına yetmişlerdir. Çünkü, otuz ve kırk yıl zarfında niceleri bu dörtte bir oturulur yeri seyahatle baştan başa gitmişlerdir.

Birinci iklimin mesafesi, batı okyanusundan, Berber ülkesinden, Nebür'den, Habeş'ten, Hadramut'tan, Sebe'den, Güney Yemen'den, Güney Sind, Hint ve Çin'den geçip, doğu okyanusunun bazı adalarına uğrar bilinmiştir. Bu iklimde yirmi yüksek dağ ve otuz büyük nehir seyrolunmuştur. Buranın ahalisinin hepsi siyah bulunmuştur. İkinci iklimin mesafesi, batı ve kuzey şehirlerinin bütününü, Sudan'ı, kuzey Arap adasını, Yemen'i, Mekke, Medine, Taif, Katif, Bahreyn ve Hürmüz şehirlerini, Hint, Sind, Maçin ve Çin ortalarında bulunan şehirleri geçip doğu okyanusu adalarının ortalarına ulaşır bulunmuştur. Bu iklimde yirmi yedi yüksek dağ ve yedi büyük nehir seyredilmiştir. Buranın ahalisi siyaha yakın esmer bulunmuştur. Üçüncü iklimin mesafesi, batı okyanusundan gelip, kuzey Afrika şehirlerinden ve Mısır'dan geçip, Kudüs, Şam, Küfe, Bağdat, Basra, Şiraz, İsfahan ve Fars memleketinin bütününden, Hint, Sind, Maçin ve Çin'in kuzeyinden geçerek, doğu okyanusu

adalarına ulaşmıştır. Bu iklimde otuz üç yüksek dağ ve yirmi büyük nehir seyrolunmuştur. Buranın ahalisi buğday benizli esmer bulunmuştur. Dördüncü iklimin mesafesi, Akdeniz'in tamamıdır. Okyanus olan Sebte boğazından, Endülüs, İspanya ve Galya'nın Firengistan ve Rumeli'nin güney taraflarından geçip, Akdeniz'in ve Anadolu'nun güney yarılarında geçip, Trablus, Antakya, İskenderun, Halep, Erzincan, Diyarbakır, Musul, Tebriz, Erdebil, Kazvin, Tus, İran dağlarının kuzeyi, Lahor, Keşmir ve Horasan'dan, Hint ve Çin'in kuzeyinden geçip, doğu okyanusunda bulunan adalara ulaşır bilinmiştir. Bu iklimde yirmi beş yüksek dağ ve yirmi iki büyük nehir seyrolunmuştur. Buranın ahalisinin bütünü beyaza yakın esmer bulunmuştur. Beşinci iklimin mesafesi, batı okyanusundan, İspanya kuzeyinden, Akdeniz'in kuzey yarısından geçip, Anadolu şehirlerinin çoğu, Sivas, Erzurum, Şirvan ve Hazar denizinin güney yarısında olan Keylan ve Cam benzeri şehirleri geçip, Maverünnehir, Harezm, Semerkant ve Buhara, Türkistan ve Tataristan'ın güneyi, Deşt-i Kebir, Tibet, Çin seddinin kuzeyi, Tebük'ün güneyi, Hıta ve Hitan memleketlerinden geçip, doğu okyanusa uğrar bilinmiştir. Bu iklimde otuz üç yüksek dağ ve on beş büyük nehir sayılmıştır. Buranın ahalisinin bütünü beyaz bulunmuştur.

İklimlerin en ılımlısı dördüncü iklimdir. Sonra bunun iki tarafında komşuları bulunan üçüncü ve beşinci iklim ona eklenmiştir. Çünkü, bu üç iklimin suyu ve havası yumuşaklığından ahalisinin çoğu bâtinî ve zahirî kuvvette, güzellik, hüner ve olgunlukta ölçülü bulunmuştur.

Altıncı iklimin mesafesi, batı okyanusundan, Firenk memleketlerinin kuzeyinden ve Rumeli memleketleri kuzeyinde bulunan şehirlerden ve İstanbul'dan ve Karadeniz'in güney ve kuzeyinde bulunan memleketlerden ve Azak'tan geçip, Gürcistan, Gence, Tiflis, Varna ve Gökçe (Hazar) denizinden Şirvan'ın kuzeyine, Derbent kalesinden Dağıstan ve Ejderhane memleketlerine uğrayıp, Hazar denizinin kuzey yarısından geçip, Seyhun nehrinin gerisinde olan Karakalpak ve Özbek, Çağatay ve Kaşgar, Ulungay ve Türkistan memleketlerinden, Tataristan ve Deşt-i Kebir'in kuzey yarılarında, Hıta ve Hitan memleketlerinin kuzeyinden geçip, doğu okyanusunda bulunan adalara ulaşır bulunmuştur. Bu iklimde on bir yüksek dağ ve kırk büyük nehir sayılmış ve seyredilmiştir. Buranın ahalisi sarıya yakın beyaz bulunmuştur. Bu iklimin soğuğu şiddetli iken yine ılıman bilinmiştir. Yedinci iklimin mesafesi, batı okyanusu sahilinden, Portekiz ve İngiltere'den geçip Kıpçak, Tesalya, Bulgaristan ve Rusya'dan, Hazar şehirlerinin kuzeyinden geçip Deşt-i Kebir'den, eski Tataristan'ın kuzeyinden ve İskender seddinden geçip, batı okyanusta bulunan adalara uğrar bilinmiştir. Bu iklimde on bir yüksek dağ ve kırk büyük nehir seyrolunmuştur. Buranın ahalisi kıızıla yakın beyaz bulunmuştur. Bu yedinci iklimin sonu ellinci enlem tayin olunmuştur. En uzun gün onda tamam on altı saat bulunmuştur.

Eski filozofların görüşlerine göre yedi iklim bunlardır ki açıklanmıştır. Fakat sonraki filozofların görüşleri üzere taksim olunan yirmi dört iklimin sınırlarının belirlenmesi, ilerideki cetvelde olan rakamlara havale kılınmıştır.

Beşinci Madde: Yedi iklimin ötesinin bayındır bulunduğunu, doksanıncı enleme kadar keşfederek iklimler sayıldığını ve yedi iklimin her birinde en uzun günün bilindiğini ve en uzun günden her bir iklimde şehirlerinin yerinin belirlendiğini bildirir.

Eski astronomlar, yedi iklimin ötesini geçerli saymayıp, yedi iklim olarak sınırlamış ve kısaltmışlardır. Fakat sonraki astronomlar, tıpkı yedi iklimdeki gibi en uzun gününe yarım saat ekledikçe bir iklim sayıp ekvator'dan en uzun günün yirmi dört saat olduğu yere kadar ki o burçlar

kutbu dönencesidir, yirmi dört iklim seçmişlerdir. Fakat ondan yerin kutbuna yani âlemin kutbu altına varıncaya dek yarım saat ekleme kuralının yürümesi mümkün olduğundan, en uzun gün birer ay arttıkça, bir iklim itibarıyla iki kutup arasını dahi altı iklime taksim edip doksanıncı enleme dek bütününü otuz iklim belirlemişlerdir. Yedi iklimin ötesini araştırmak için kutup dönencesi altına kadar gitmişlerdir. Oraları meskûn bulup halkını surette insan, hâl ve harekette hayvan benzeri eksik ve bilgisiz gözlemlemişlerdir. Kutup dönencesi altında bir kavme yetmişlerdir ki hepsi it ağızlı ve it huylu, birbiriyle itlik ederler ve it gibi yaşayıp it dirliğinde olurlar. Kışın şiddetinden on ay süresince it gibi yerlere girerler. Onlar ne din bilirler ne mezhep; ne meşrep ne de sanat ederler. Ne süs ne ibadet bilirler. Ne âdet ne letafet ve ne temizlik bilirler ne iffet. Suretleri icabı davranırlar. Orada bir büyük dağ bulunmuştur ki iki buçuk fersah yüksekliği alınmıştır. Dağın altında altın madeni yanıp tepesinden dumansız ateşin havaya çıktığını görmüşlerdir. Dağın etrafından çok sıcak kaynaklar fışkırıp büyük nehirler olmuştur ve buz tutmuş olan kuzey okyanusa dökülüp; deniz sularının sıcaklığıyla çözülüp ılımıştır. Denizin o sahilleri donmuş olmayıp balıklar o semte gelip dolmuştur. Buraların ahalisi, o balıkları avlayıp ve yiyip, uzak beldelere satıp; onunla hayvan derileri alıp giyinirler. Oraya sürekli kar yağdığından on ay sıcak nehirler ile ılımanlaşmış hamamlarda kalırlar. İki ay kadar yaz olur ki hamamlardan dışarıya çıkarlar. Orada yaşayanlara, âlemin güney yarısı sürekli ufkun altında olduğundan hiç görünmez. Kuzey yarısı ufkun üstünde olduğundan sürekli görünüp yıldızların ve feleklerin hareketi burada değirmen gibi döndüğünden o yerden doksanıncı enleme varıncaya kadar en uzun gün hatta ve ay ilâvesiyle altı aya ulaşır. Çünkü Güneş, açıklanan batıya yönelik hareketiyle Koç burcunun başlangıcına geldiğinde, doksanıncı güney enleminde bir derece kadar yeryüzünden batıp, doksanıncı kuzey enleminde karanlık olan bir derece kadar yeryüzünden batıp, doksanıncı kuzey enleminde karanlık olan bir derece kadar yere doğup, altı ayda kuzey burçlarını dolaşıncaya dek güney kutbunda bir gece, kuzey kutbunda bir gün kalır. Çünkü Güneş, Terazi'nin başlangıcına ulaşır ve güney burçlarında olur. Yerin kuzey kutbundan batıp yine güneyinde doğar. Altı ayda o burçları katedinceye dek kuzey semtinde yerin bir derecesi yine karanlıkta kalıp oralarda bulunan deniz donar. Güney semtinin dahi durumları kuzeye oranla bilinir. Şu hâlde kuzeyin gündüz zamanı güneyin gecesidir, güneyin gündüz zamanı kuzeyin gecesidir. (Gece ile gündüzü birbirine dönüştüren Allah münezzehdir.)

Bir iklimde en uzun günü bulmak gerekirse, o kaçınıcı iklimse yarısını on iki buçuk saat üzerine eklemekle elde edilir. Meselâ beşinci iklimde bulunan Erzurum'da iklim sayısının yarısı olan iki buçuk, on iki buçuk üzerine eklense on beş olur. Bu durumda açıklığa kavuşmuş olur ki beşinci iklimde en uzun gün on beş saattir. Bu oran üzere en uzun günden şehrin kaçınıcı iklimin ne semtine düştüğü de bilinir. Meselâ şehrimiz Erzurum'un en uzun günü on beş saat on iki dakikadır. Şu hâlde bu sayının on iki buçuğu çıkarılıp kalan iki buçuk ile on iki dakikanın iki katı alınsa elde edilen beşten iklim sayısı, yirmi dört dakikadan şehrin yeri ortaya çıkar. Yani bilinir ki şehrimiz Erzurum beşinci iklimin ikinci yarısının sonlarında bulunmuştur. Çünkü, her iklimin enlem mesafesi yarım saat fazladır ki otuz dakikadır. İklimin yarısı çeyrek saattir ki on beş dakikadır. Bu durumda on beş dakika bulunan şehir, iklimin ortasında; on beşten eksik bulunan şehir, iklimin öncesindedir. Şehrimiz Erzurum gibi on beşten fazla bulunan şehir iklimin ikinci yarısındadır. Eğer on iki buçuk çıkarılıp kalan iki buçuk dörde bölünse, paralel dairenin sayısı elde edilir. Çünkü, beş iklimin on dairesi olur. Kalanları buna oranlanarak bulunur. Şu hâlde ekvator'dan doksanıncı kuzey enleme varıncaya dek iklimlerin

durumları ne tavırlarla bilindiyse, sonraki astronomlara göre güney tarafının durumları aynen öyle bilinir. Yani orada da otuz iklim taksim olunur. Çünkü, dünyanın yarısı, ekvatorun güney tarafında iklim ola. Kamer dağlarından geçip, Nil nehrinin kaynağından dolaşır. İkinci iklim, kış dönüm noktası altından geçip Kortanş burnuna uğrar. Çünkü, sonraki astronomlar o tarafta otuz üç derece enleminde nice memleketleri bulmuşlardır. Buraların ahalisinin bütünü putperesttir. Şu hâlde iklimlerin bütünü sayısı ve paralel daireleri, en uzun günleri, enlemleri ve mesafeleri bütün bunların sayıları bulunmak murat olunursa, az sonra vereceğimiz cetveldен belli olur. (Mülkünde olanı en iyi bilen Allah'tır.)

Altıncı Madde: Oturulan yerlerin ve şehirlerin mizacını bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Su ve hava, arazi farklarına bağlı olduğundan, oturulan yerlerin farklılığı hesabıyla değişik olmuştur. Allah'ın kudretiyle çeşitli tesirlerinden yerin mizacı ile aynı olup su ve hava toprağa uymuştur. Her yerin mizacı başka bir tarz olduğu için her şehir kendi topluluğunu, kendi mizacı gereğince terbiye etmiştir.

Sıcak yerlerin mizacı, kendi topluluğunu kara ve kıvrıkcık saçlı, hazmı zayıf, bozuşması kuvvetli, rutubeti az, kalbi korkulu, bedeni yumuşak, düşüş ve ihtiyarlığı çabuk etmiştir. Habeş şehirleri gibi. Çünkü onların sakinlerinin ömrü ancak otuz yıla gitmiştir. Yaşı kırka varan pek az olur. Soğuk yerlerde oturanların mizaçları, kendi topluluğuna yiğitlik ve kuvvet bağışlayıp, hazımlarını kolay ve rahat kılmıştır. Şu hâlde soğuk yerler rutubetli de olursa kendi topluluğunu etli, yağlı, cüsseli ve geniş edip, genellikle bedenleri tazelik ve nezaket bulup beyaz ve berrak olmuştur. Yazları ılıman olup kışlarının soğuğu şiddet bulmuştur. Rutubetli yerlerin mizacı, kendi topluluğunu güzel yüzlü, yumuşak sözlü edip, onlara gevşeklik ve ılıman bir yazla kış verip humma, basur, ishal ve cilt hastalıklarını çoğaltmıştır. Kuru yerlerin mizacı, kendi topluluğunun deri, mizaç ve dimağlarını kurutup yazlarını sıcak ve kışlarını soğuk eylemiştir. Yüksek yerlerin mizacı, kendi sakinlerine sıhhat ve kuvvet verip, çoğunun iyi ahlâkla memnun, bilim ve olgunlukla donatılmış, güzellik ve yüzü nurlu, uzun ömürle ömürlü etmiştir. Çukur yerlerin mizacı, kendi mahpuslarına gam ve keder içinde sıcak ve durgun su verip, onları havasıyla hummalı, yoğunluğuyla sıkıntılı, anlayışlarını az ve mizaçlarını illetli etmiştir. Açık ve taşlı yerlerin mizacı, kendi çevresindekilerin bedenlerini kuvvetli, saçlarını çok ve boylarını kısa edip, çoğunu zeki ve akıllı, yazlarını sıcak ve şiddetli etmiştir. Onlarda kuruluk ve seher çok olduğundan savaş ve dövüş talip olmuşlardır. Karlı dağların mizacı, öteki soğuk şehirler gibi kendi topluluğunu tertip edip karı durdukça temiz rüzgârıyla onları temiz etmiştir. Deniz çevresindeki yerlerin mizacı, kendi topluluğuna sıcaklık ve soğukluğu eşit edip, rutubetini kuruluşu üzerine üstün etmiştir. Kuzey memleketlerinin mizacı, soğuk beldeler ve soğuk mevsimler gibi olup, kendi topluluğunda dönem hastalıkları çok, karınlarında safra toplanmasını az etmiştir. O şehirlerinin sakinlerinin hazımları kuvvetli ve ömürleri uzun olmuştur. Çünkü onların çoğu yüz yıldan fazla yaşamıştır. Onlarda bozuşma az ve damarları dolu olduğundan ve damarları da geniş olduğundan burun kanaması çok olmuştur. Yaraları az olup çabuk şifa bulmuştur. Bedenleri kuvvetli, kanları temiz ve yürekleri ateşli olduğundan çoğu yırtıcı hayvan özellikleriyle dolmuştur. Güney taraflarının mizacı, sıcak şehirler ve mevsimler hükmünde olup, sularının çoğu acı ve tuzlu bulunmuştur. Topluluğunun başlan rutubet maddeleriyle dolu, hisleri illetli, azaları gevşek, iştahları az, mide ve şehvetleri zayıf olduğu gözlemlenmiştir. Yaraları zor şifa bulur. Kadınları, hastalıklarla çocuklarını düşürüp çocukları az ve hayızları çok olur. Hepsine sara ve humma isabet edip basur istilâ etmiştir. Hatta otuz

yaşını geçen felçli olup gitmiştir. Doğudaki oturulur yerler ki doğusu açık olan şehirlerin mizacı doğru ve hoş bulunmuştur. Çünkü Güneş, o şehirlerin ahalisi üzerine doğup havalarını ılımlı ve temiz kılmıştır. Batı bölgeleri ki doğudakilerin aksi olmuştur. O bölgelerin mizacı, rutubetli ve yoğun kalmıştır. Çünkü, batı bölgeleri ahalisi üzerine Güneş, gündüzde ışık salmaz, ta yükselip etrafı ısıtmadıkça üzerlerine gelmez. Şu hâlde onların soğuk geceleri ardınca Güneş, üzerlerine acıyarak doğup, o an içinde sıcaklığıyla istilâ ettiğinden, buraların halkı balgamla dolmuştur. Özellikle sonbaharda sesleri kesilip boğnak olmuştur.

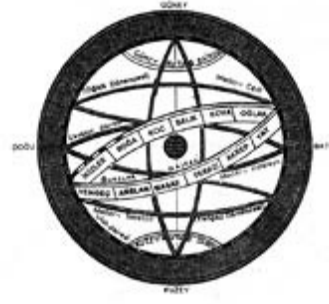
Açıklanan yerlerin birini seçip vatan murat eyleyen seyyahlara gereklidir ki önce o yerin yükseklik ve alçaklığında, açıklık ve kapalılığında olan özelliklerini ve o şehrin komşusu bulunan dağlar, madenler ve buharların mizaçlarını ve yönlerini bilip, ondan şehir halkının hastalık ve sıhhatte, hazım ve şehvette, güzellik ve surette, ahlâk ve tavırda, tabiat ve âdette, mezhep ve iffette hâkim olan durumlarını tecrübe kılsın. Bundan sonra binaların dışını, genişliği ve içi yüksek midir, kapı ve pencereleri doğuya açık veya kuzeye dönük müdür, bilsin. Çünkü, binanın şartlarındandır ki evin içi geniş ve yüksek, kapı ve pencereleri ya doğuya veya kuzeye açık ola. Ta ki sabah rüzgârı ve kuzey rüzgârı o eve dola. Onunla ev bayındır olup, evdekiler ondan her an hayat ve can bulurlar. Gönülleri hoş olup bedenleri sıhhat ve afiyette kala. Şu hâlde bina işlerinde önemli ve gereklidir ki seher yelini ve kuzey rüzgârını evin içine dahil ve Güneş'in ışını yerine ulaşınsın ve havasının iyiliği doğu Güneş'i ile ortaya çıka. Gerçekte ki temiz, lâtif, akıcı, soğuk ve tatlı olan nehirleri, eserek dolaşıp gelen seher yeli ile arkadaş ve yâr olup, iştah ile teneffüs etmek, cana sefa, cisme şifa ve kalbe cilâdır.

Bu konuları resmeden daireler.

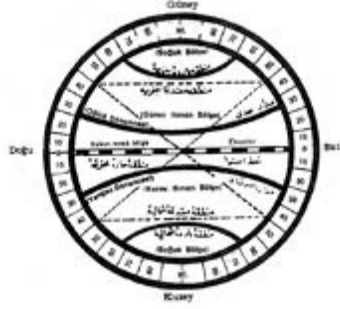
DÖRT UNSURUN YEDİ TABAKASI

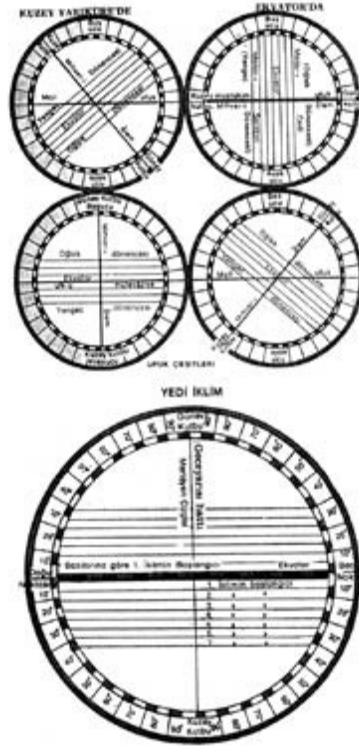
HEY'ET-İ ÂLEMİN DÜZLEM ŞEKLİ

Şeklindeki harita ve kâğıtın
Küresel şekli göstermektedir.

YER KÜRENİN BE DAİRESİ VE BEŞ KÖŞESİ

SONRAKİ BİLGİNLERE GÖRE İKLİMLERİN CETVELİ

	İKLİMLERİN MESAFELERİ		İKLİMLERİN ENLEMİ		İKLİMLERİN UZUNLUGU		İKLİM SAYISI	İKLİM SAYISI
	Dakika	Derece	Dakika	Derece	Dakika	Saat		
Ekvator	00	5	55	50	00	12	00	50
Başlangıç	00	5	55	50	00	12	00	50
Orta Son	34	8	34 43	08 12	30 45	12 13	2 3	1
Orta Son	50	7	43/33	16/20	00/15	13/13	4/5	2
Orta Son	3	7	10/36	23/27	30/45	14/14	6/7	3
Orta Son	9	6	47/45	32/33	00/15	14/14	8/9	4
Orta Son	17	5	30/2	36/39	30/45	15/15	10/11	5
Orta Son	30 / 8	4	22/33	41/43	00/15	15/15	12/13	6
Orta Son	48	3	29/30	45/47	30/45	16/16	16/16	7
Orta Son	11	3	1/33	49/50	00/15	16/16	16/17	8
Orta Son	34	2	48/17	52/53	30/45	17/17	18/19	9
Orta Son	17	3	29/34	54/55	00/15	17/17	20/21	10
Orta Son	0	2	37/34	56/57	30/45	17/17	22/23	11
Orta Son	4	1	29/14	58/59	00/15	17/17	24/25	12
Orta Son	9	1	59/40	59/60	30/45	19/19	26/27	13
Orta Son	13	1	18/59	61/61	00/15	19/19	28/29	14
Orta Son	1	1	25/54	62/62	30/45	20/20	30/31	15
Orta Son	52	0	22/46	63/63	00/15	20/20	32/33	16
Orta Son	44	0	60/30	64/64	30/45	21/21	34/35	17
Orta Son	36	0	49/60	65/65	00/15	21/21	36/37	18
Orta Son	39	0	21/34	65/65	30/45	22/22	38/39	19
Orta Son	22	0	47/57	66/66	00/15	22/22	40/41	20
Orta Son	17	0	6/14	66/66	30/45	23/23	42/43	21
Orta Son	11	0	20/25	66/66	00/15	23/23	44/45	22
Orta Son	5	0	28/30	66/66	30/45	23/23	46/47	23
Orta Son	0	0	31	66/66	00/00	23/24	48/49	24
			Dakika	Derece	ay sayı			
			15	67	1			
			30	29	2			
			20	73	3			
			20	78	4			
			10	84	5			
			10	90	6			

Sekizinci Bölüm

Boylam ve enlem daireleri ile yerkürenin satranç evleri gibi bölünmesini; enlem ve boylamın tayini ile yeryüzünde bulunan beldelerin ve yerlerin yerlerinin ve yönlerinin birbirlerine uzaklık ve yakınlık bakımından oranlarını; Hint dairesiyle zeval çizgisi, gün eşitleyici çizgisi ve kible tespitini; âlemin kutbu tarafında bulunan kutup yıldızının yüksekliği ve alçaklığıyla meridyen derecelerinin mesafe ve miktarını ve bunların bilinmesiyle yerkürenin çapının çevresini ve yüz ölçümünü bulmayı; kara ve denizi, ölçü ve seyirle çeşitli noktalarının mesafelerini; dörtte bir oturulan yerin burçlar üçgeniyle yedi gezegene mensup olan belde ve yönlerini; zamanın on iki hayvan üzerinde deveranından yeryüzünde olan tesirlerini altı madde ile bilgece açıklar ve ortaya koyar.

Birinci Madde: Enlem ve boylam daireleri ile yerkürenin satranç evleri gibi bölünmesini, enlem ve boylamın belirlenmesiyle yeryüzünde olan belde ve yörelerin yer ve yönlerini, birbirlerine uzaklık ve yakınlık oranlarını bildirir.

Astronomlar ve geometriciler, yerküre üzerinde on sekiz gün yarısı dairesi ve ekvatorundan kuzey ve güneye sekiz enlem dairesi resim ve var sayıp, her daireyi üç yüz altmış dereceye bölmüşlerdir. Şu hâlde gün yarısı daireleri ile boylam dereceleri ve ekvatora paralel olan enlem daireleri ile enlem dereceleri belirlenmiş olup, her iki daire arası onar derece olarak belirlenmiştir. İklim enleminin başlangıcı ve beldenin enlemi, ekvatorundan iki tarafa seçilmiş ve geçerli sayılmıştır. Biri kuzey enlemi, biri güney enlemi bulunmuştur. İklimin başlangıç boylamı ve beldenin başlangıç boylamı geçerli sayılan batı okyanusunda Halıdan adalarının gün yarısı dairesi ile (Greenwich meridyeni) gün eşitleyici dairenin kesişme noktasından var sayılan beldenin gün yarısı dairesiyle gün eşitleyici dairenin kesişme noktası arasında gün eşitleyiciden olan yay ile o beldenin boylamı bilinmiştir. Beldenin enlemi, baş ucu noktası ile gün eşitleyici arasında o beldenin gün yarısı dairesinde olan yaya adı verilmiştir. Bu beldenin enlemi, gerek güney ve gerek kuzey semtinde olan âlemin kutbunun yüksekliğine ve semt farkı kutbunun düşüşüne eşit bulunmuştur. Bu enlem ve boylam tayiniyle yeryüzünde olan belde ve yörelerin yerleri ve yönleri, birbirlerine uzaklık ve yakınlık yönüyle olan oranları yaklaşık olarak bilinmiştir.

İki beldenin birbirinin ne semtinde bulundukları açıktır. Meselâ temiz beldemiz Erzurum'un (Greenwich'ten) boylamı yetmiş yedi derecedir. Ekvatorundan enlemi yaklaşık kırk derecedir, denilip; Mısır'ın boylamı altmış üç derece, enlemi otuz derecedir denildiğinde; Mısır Erzurum'un güney batısı yönünde ve Erzurum, Kahire'nin kuzey doğusu tarafında bulunduğu bilinir. Çünkü, Mısır'ın boylamı Erzurum'dan eksik olduğundan batısına ve enlemi eksik olduğundan güneyine düşmesi gerekir. Erzurum'un boylamı, Mısır'ınkinden fazla olduğundan, doğusunda ve enlemi dahi fazla olduğundan kuzeyinde bulunmak gerekir.

İki beldenin arasında bulunan mesafenin uzaklığını bilmek için kuralı budur ki: Önce bakılır, eğer iki beldenin enlemi uygun ve boylamı farklı ise boylamlarının farkı aralarındaki uzaklığı verir. Erzurum ile Tokat gibi. Eğer iki beldenin boylamı aynı, enlemi farklı bulursa, bu surette de enlemleri

arasındaki farklılık, aralarındaki uzaklığı verir. Erzurum ile Musul gibi. Eğer iki beldenin hem enlemleri ve hem boylamları farklı ise bu surette aralarındaki uzaklık, bir dik açılı üçgenin kirişi (hipotenüs) olur ki açının bir kenarı, beldenin gün yarısı dairesinden bir aydır. Bir kenarı, istenen beldenin enlem dairesinden bir yaydır. Onun kirişi bulunan kenar, iki beldenin baş ucu noktalarından geçen daireden iki belde arasında olan yaydır. Çünkü, bu üç kanattan iki kanadın miktarı bilinmektedir, o, boylam ve enlem farklarıdır. Şu hâlde bu iki bilinen kenar ile ve kiriş olan bilinmeyen kenarın miktarını bilmekte kolay yol budur ki: İki bilinen kenarın kareleri toplamının kare kökünü alırsınız ki bilinmeyen kenarın miktarıdır. İşte iki belde arasındaki uzaklık odur. Meselâ Erzurum ile Kahire'nin aralarındaki boylam farkı on dört derece ve enlem farkı on derecedir. On dört ile onun kareleri toplamı iki yüz doksan altı hesap olunmuştur. Toplamın kökü yaklaşık olarak on yedi bulunmuştur. Şu hâlde Erzurum ile Mısır'ın arasının on yedi derece olduğu muhakkak bilinmiştir. Diğerlerini de bu yolla biliriz. Bununla kıble tarafı dahi bulunur. Nitekim bu, o bölümde açıklanacaktır. Hepsinin daireleri ise bölümün sonunda verilecektir.

İkinci Madde: Hint dairesi ile zeval çizgisi, gün eşitleyici çizgisi ve kıble yönünün tespitini bildirir.

Astronomlar ve geometriciler, Hint filozoflarının icadı bulunan Hint dairesinden zeval çizgisi olan gün yarısı çizgisini ve gün eşitleyici çizgisi olan doğu ve batı çizgisini ve Mekke yönü olan kıble semtini tespit etmişlerdir. Zeval çizgisini ve gün eşitleyici çizgisini bulmanın bir yolu budur ki: Önce yeri öyle düzlersin ki ortasına su dökülse, dört tarafına birden akar. Sonra onda bir daire çizip, merkezinde dik bir çubuk dikersin. Bu, dairenin çapının dörtte biri kadar olmalıdır. Onun dik olduğunu şakül ölçüsüyle veya dairenin çevresinin üç yerinden çubuğun tepesi arası eşit olduğundan bulursun. Zevalden önce gözetlersin, ta ki çubuğun tepesinin gölgesi o daireye girdiğinde, batı semtinden çevreye ulaştığı noktayı nişan edip, zevalden sonra onun daireden çıkışı vaktinde, doğu tarafından çevreye ulaştığı noktayı işaretle bilirsin. O anda iki nokta arasında dairenin çevresinin kuzeyi bulunan yayı ikiye bölüp, o yarıdan bir düz çizgi çıkarırsın ve merkezden geçirip çevreye kadar gidersin. İşte gün yarısı çizgisi odur. Çubuğun gölgesi o çizgiden uzaklaştığında, öğle vaktinin başlangıcı olur. Bu çizgi o daireyi ikiye böler. O iki bölümün ortalarından bir düz çizgi çekersin ki gün yarısı çizgisini merkezde dik bir açıyla keser, doğu ve batı çizgisi odur. Bu işlem en uzun günde dahi doğru olur. Çünkü, gölgenin girişi ile çıkışında asla farklılık olmaz. Öteki yolu budur ki: Güneş iki gün eşitleyici noktasının birinde iken bu durumu tespit murat olursa, hemen Güneş'in ya doğuşunun ya batışının gölgesinin istikameti üzere ufuk noktası paralelinden çıkıp, Hint dairesinin merkezine uğrayıp, çevresine ulaşan benzer çizgi, doğu ve batı çizgileridir. Onunla merkezde dik bir açı üzere kesişen çizgi, gün yarısı çizgisidir. İşte zeval çizgisi odur.

Kıble yönünü bilmek için, çizilmiş Hint dairesinin çevresini, üç yüz altmış bölüme taksim edersin ki her dörtte biri doksan bölüm olur. Onu meskûn beldenin ufku var sayıp, kıble yönünün onun hangi noktası olduğunu bulursun ki ona dönük olan Kâbe'ye yönelmiş olursun. Şimdi aranan bu noktayı bilmenin yolu budur ki: Önce Mekke-i Mükerrreme'nin boylamı, batı okyanusunda, şimdi denizle dolu olan Halidan adalarından yetmiş yedi derece olduğunu bilirsin. Ekvator enleminden yirmi iki derece olduğunu bulursun. Bundan sonra meskûn beldenin boylam ve enlemini Halidan adalarından ve ekvatorundan alırsın. Eğer beldenin boylamı Mekke'nin boylamı ile eşit gelip, beldenin enlemi, Mekke'nin enleminden fazla olursa, o beldenin kıble semti, gün yarısı çizgisinin ufku çevresine

ulaştığı güney noktasıdır ki onda namaz kılacak olan güney noktasına yönelse, doğru kibleye yönelmiş olur. Şehrimiz Erzurum gibi. Çünkü beldemiz, Mekke-i Mükەرreme'nin, kuzey noktasında bulunmaktadır. Eğer beldenin boylamı Mekke ile aynı olup, enlemi Mekke'den noksan olursa o beldenin kible semti, gün yarısının ufuk çevresine kavuştuğu kuzey noktasıdır. Mekke-i Mükەرreme'nin güney noktasında olan Yemen beldesi gibi. Eğer beldenin enlemi, Mekke'ninkiyle aynı olup boylamı fazla olursa, o beldenin kible semti, batı ve doğu çizgisinin ufuk çevresine bitişik olduğu batı noktasıdır. Eğer beldenin enlemi Mekke ile aynı olup, beldenin boylamı Mekke'den eksik gelirse, o beldenin kible semti, batı ve doğu çizgisinin ufuk çevresine kavuştuğu doğu noktasıdır.

Kible yönünü bilmenin bir yolu dahi budur ki Güneş İkizler burcunun sekizinci derecesinde veya Yengeç burcunun yirmi ikinci derecesinde bulunduğu günde, Mekke'nin boylamı ile belde arasında olan farkın her on beş derece mesafesi için bir saat ve her bir derece mesafesi için dört dakika alıp gözetlersin. Eğer beldenin boylamı Mekke'ninkinden fazla ise Güneş o günde gün yarısını alman dakikalar ve saatler kadar geçtiğinde, çubuğun gölgesi o anda kible tarafında olmuş bilinir. Beldenin kiblesi gölgenin yönünün zıddına doğru bulunur. Umman beldeleri gibi. Eğer beldenin boylamı, Mekke'den noksan ise Güneş'in o günde gün yarısına gelmesine alınan saat ve dakikalar kadar kaldığında, çubuğun gölgesi o saatte kible semti hizasında olur. Kible yine gölgenin yönünün zıddına gelir. Sudan beldeleri gibi. Çünkü Güneş, on iki derecede bulunduğu gün, başucu, Mekkelilere gelir bulunmuştur. Eğer beldenin enlem ve boylamı, Mekke'nin enlem ve boylamından fazla bulunursa, Hint dairesinin çevresi, güney noktasından başlayıp, iki boylamın arasında bulunan fazlalık kadar, batı noktası semtine doğru sayarsın. Kuzey noktasından da batıya o kadar sayıp, iki sonun arasını bir düz çizgi ile birleştirirsin. Çünkü, dairenin merkezi olan var sayılmış şehrimizden, Mekke-i Mükەرreme'nin batısı bulunmuştur. Dairenin batı noktasından, iki enlem arasında bulunan fazlalık miktarı güney noktasına doğru ve doğu noktasından aynı şekilde sayıp, iki sonun arasını yine düz bir çizgi ile bağlarsın. Çünkü, var saydığımız şehrimizden Mekke-i Mükەرreme güneyde olmuştur. Bu iki zıt çizgi birbiriyle kesişirler. Şimdi dairenin merkezinden bir çizgi çıkarıp, o kesişme noktasından geçirip, çevreye ulaştırırsın ki kible semti, o çizginin çevreye birleştiği noktadır. Onunla güney noktasının arasında ufuk çevresinde bulunan var sayılmış beldemizin yayı, kiblesinin sapma yayıdır ki onda namaz kılacak olan, güney noktasından batıya, o yay miktarı sapmış olmak gereklidir. Ta ki kibleye yönelmiş ola. Şimdi bu surette kible semti, güney batıdır. Acem beldeleri gibi. Eğer beldenin enlem ve boylamı, Mekke'nin enlem ve boylamından eksik bulunursa, belirtilen şekilde kuzey ve güney noktasından doğu semtine boylam fazlalığı ölçülüp, batı ve doğu noktasından kuzey tarafına enlem fazlalığını sayıp, çizgilerle birleştirip işlemi tamam edersin. Bu suretin kible semti kuzey doğu olur. Habeş beldeleri gibi. Eğer beldenin boylamı, Mekke'nin boylamından eksik, beldenin enlemi, Mekke'nin enleminden fazla olursa, kuzey ve güney noktasından doğuya boylam fazlalığını ve batı ve doğu noktasından güneye enlem fazlalığını sayar ve çizgilerle birleştirip işlemi tamamlarsın. Bu surette kible semti güney doğu olur. Rum beldeleri gibi. Eğer beldenin boylamı Mekke'den fazla, enlemi Mekke'den eksik bulunup, kuzey ve güney noktasından batıya boylam fazlalığı ve batı ve doğu noktasından kuzey enlem fazlalığını sayıp ve çizgilerle birleştirip işlem tamamlansa, bu surette kible semti kuzey batı olur.

Bazı beldelerin enlem ve boylamları bu bölümün sonunda açıklanacaktır.

Üçüncü Madde: Âlemin kutbu yakınında bulunan Oğlak adı verilen sabit yıldızın

yükseklik ve alçaklığıyla yer derecelerinin uzaklık miktarını ve onunla yer kürenin daire ve çap ve yüz ölçümünü oranlayarak bildirir.

Astronomlar ve geometriciler, yer kürenin kuşağının ölçüsü ki denizlerin ve karaların toplamıdır, yaklaşık yirmi dört bin mil olduğu kararlaştırılmıştır. Çapının mesafesi, ona oranla, yedi bin altı yüz elli mil bulunmuştur. Yarı çapı, üç bin sekiz yüz on sekiz mil bilinmiştir. Yerkürenin yüz ölçümünün tamamı, yaklaşık yirmi beş bin kere bin ve üç yüz altmış üç bin altı yüz otuz altı fersah hesap olunmuştur. Bu oran üzere yüksek cisimlerin dahi gökteki uzaklıkları belirlenmiştir. Âlemin merkezinden Ay feleğinin alt yüzeyinin uzaklığı yukarıda açıklandığı üzere, yaklaşık otuz iki yer yarı çapı kadar olduğu dört orantı kuralıyla dahi tespit edilmiştir. Çünkü feleklerde ve yer üzerinde ispat ve var sayılan dairelerin hepsi üç yüz altmış dereceye ve her bir derece altmış dakikaya bölünmüştür. Şu hâlde yer kürenin bir derece mesafesi kaç mil yer olur? Onu belirlemek için geometriciler nice sahrada oran ve yüz ölçümünü alıp, bir derece yeri, altmış altı mil ve üç bölü iki mil bulmuşlardır. Bu oranı o yolla yapmışlardır ki sonsuz bir sahranın bir yerinde, bir işaret belirleyip geceleyin onda Oğlak yıldızı ki ona sabit ve Demirkazık derler. Onun yüksekliğini rubu' ve usturlâp ile almışlardır. Şimdi o yerden iki takım düz bir hat üzere hareket edip, bir takım güney noktasına doğru gidip biri kuzey noktasına doğru gelmişlerdir. Gece oldukça o iki takım Oğlak (Demirkazık, Kutup Yıldızı) yıldızının yüksekliğini alıp gündüz oldukça düz olarak yola devam etmişlerdir. Sabit yıldızların belirli yerdeki yüksekliğinden güneye gidenlere bir derece noksan, kuzeye gidenlere bir derece fazla olmakla farklılık gösterdiği iki yerde durmuşlardır. Her birinde bir işaret dikip, iki taraftan üç işaret arasını ölçüp, iki mesafeyi eşit olarak altmış altı tam üçte iki mil yer bulmuşlardır. Sonra o iki takım, o iki yerin farkından yine kuzey ve güneye dosdoğru gidip, o işaretler arasının ölçülen milleri sayısınca mesafe ölçüp son vermişlerdir. Gece olduğunda, her iki takım, yıldızın yüksekliğini almışlardır. Yine tamamen bir derece yükselme ve alçalma ile farkını bulmuşlardır. O zaman altmış altı tam üçte iki mil, üç yüz altmışa çarpmakla dairenin tamamına, ondan çapa, ondan yarı çapa ve ondan yerkürenin yüz ölçümünün tamamına ermişlerdir. Aynı oranla birçok ülkelerde aynı sonuca varmışlardır.

Dördüncü Madde: Kara ve denizi ölçme ve seyir ile mesafelerinin kısımlarını bildirir.

Astronomlar ve geometriciler söz birliği ile demişlerdir ki: Bu yer unsuru her şeyiyle bir tek küre yani bir yuvarlak top şeklinde olup, boylam ve enlem olarak yani gerek batıdan doğuya ve gerek güneyden kuzeye, ortasında kuşak gibi var sayılan daire üç yüz altmış dereceye bölünmüştür. Geometriciler, mesafesi üzere yeryüzü dümdüz dağsız, vadisiz sayarak yerin bir derecesi yirmi iki fersahtan fazla bulunmuştur. Her fersah üç mil ve her mil üç bin zira ve her zira otuz iki parmak ve her parmak altı arpa -biri dik biri yan sıralanarak- takdir olunmuştur. Şu hâlde bu takdirce yerin bir derecesi altmış altı tam üçte iki mil bilinmiştir. Zira hesabıyla bir fersah yer dokuz bin zira bulunmuştur. Yerin bir derecesi yaya yürüyüşle üç aşama kılınmıştır. Bir aşama yedi buçuk fersah mesafe belirlenmiştir. Bir fersah bir yürüyüş adımı ile bir saatte yol alındığı tecrübe kılınmıştır. Şu hâlde bir günde yol alınan mesafe yirmi iki buçuk mil bulunmuştur. Yerin bir derecesi mesafesi, tamam yüz bin adım ve her bir adım dört ayak ve her ayak on altı parmak hesap olunmuştur. Okyanusun kenarlarında ve körfezlerinde ve karada olan küçük denizlerde bulunan gemilerin, orta bir yüzüşle bir günde altmış milden fazla deniz mesafesi yol alınıp, denizciler katında bir mecra tabiriyle

bir derece yer takdir olunmuştur.

Kervan hareketi ve askerî yürüyüş gibi bir yürüyüşle bir yer derecesi üç aşamaya bölünmüştür. Meselâ Erzurum'dan bir günde Nendiban köyüne hareket etmek gibi, düşünülmüştür. Eğer yürüyüş ve hareket bundan hızlı olursa ona orta yürüyüş derler. Bir yer derecesi onunla iki aşama bulunmuştur. Meselâ bir atlının Erzurum'dan bir günde Aşkale'ye yürüyüşü gibi oranlanmıştır. Eğer hareket ve yürüyüş bundan daha süratli olursa, yerin bir derecesi onunla bir aşama olup, meselâ şehrimizden bir günde yaklaşık Karakulak'a varmak gibi tahmin olunmuştur. Şu hâlde birinci kısımda üçte bir derece, ikinci kısımda yarım derece, üçüncü kısımda tamam bir derece bir günde yol alınır, bulunmuştur. Sözüün kıyası, top zeminin bir derece mesafesi, bu hesap üzere yüz bin adımdır, artık değildir. İki yüz bin ziradan fazla değildir. Çünkü, bir zira iki ayaktır ki yarım adımdır. Bu kurala göre zihin akıl sahiplerine toprak ve sudan ibaret olan top zemini, dağlar ve denizleri hesaba katmadan düz bir çizgi üzere yürüyüşle ne kadar zamanda dolaşılacağı ortaya çıkmıştır. Meselâ temiz beldemiz Erzurum'dan yerküreyi dolaşmak niyetiyle bir kimse batıya doğru hareketle Tokat'tan Anadolu'dan ve İstanbul'dan, Rumeli'den, Firenkistan'dan geçerek yeni dünyadan dolaşıp Güneş'in yürüyüşüne uyarak Çin ve Maçin'e ulaşır. Buradan Hint, Sind ve Türkistan'dan, Semerkant, Buhara ve Turan'dan geçerek Şirvan denizinin güney yarısından geçmekle Gence ve Revan eyaletlerinden yine şehrimiz Erzurum'a ulaşır. Böylece muradı gerçekleşir. Bir kimse bize oranla batıdan gidip doğudan gelmiş olur. Bunun gibi top zemini enlemler doğrultusunda dolaşmak isteyen kimse, Şehrimiz Erzurum'dan çıkıp kuzeye gidişle Karadeniz'in doğu sahilinden Faş, Abaza ve Azak'tan, Moskova diyarından, yeni keşfolunan Növözemle yerlerinden geçer ve Güneş kuzey burçlarında iken, kuzey kutbu altından geçmekle bize oranla taban tabana ve yer altından yürüyerek Güneş güney burçlarına vardığında güney kutba ulaşır. Buradan okyanusla geçer ve Habeş memleketinden, Yemen'den, Mekke-i Mükerrerme'den, Medine-i Münevvere'den ve çölden geçip, Musul'dan yine temiz beldemiz Erzurum'a ulaşır. Bu kimse kuzeyden gidip güneyden gelmiş olur. Bu takdirce top zemini enlem ve boylam doğrultusuyla yürüyüp dolaşmak ortalama bir yürüyüşle olursa, tamamen devri bin seksen konak olur. Atlı yürüyüş gibi seri olursa yedi yüz yirmi konak olur. Ulak gibi çok hızlı yürünürse, üç yüz altmış günde tamamen top zemin düz bir çizgi üzere dolaşmak ve yürümek mümkündür, demişlerdir.

Beşinci Madde: Dörtte bir oturulur yerin burçlar üçgeni ile yedi gezegene bağlı olan belde ve yönlerini, ahalisinin tavır ve sıfatlarını bildirir.

İslâm filozofları, bu oluşum ve bozuşum âlemi içinde geçen durumlar ve eserler hakikatte Allah'ın tesiriyle olduğunu ispat edip demişlerdir ki: Esirî cisimler, felekî konumlar, unsurlar âleminde Hakk'ın emriyle tesir eder. Halbuki gerçek tesir eden ancak rablerin Rabbidir. Yıldızlar ve felekler âletler gibidir ve sebeptir. Bu unsurların ve bileşiklerin feleklere ve yıldızlara bağlantısı ve girmesi vardır. Yedi iklim gerçekte anlatılan tertip üzere, yedi gezegene mensup olduğundan gayri memleketlerin ve beldelerin her biriyle on iki burç arasında ilgi ve bağlantı ispat olunmuştur. Bu ilgi, beldelerin burçlar üçgenine oranı bulunmuştur. Burçlar üçlüleri yukarıda kendi bölümünde açıklanıp dört üçlü bulunmuştur. Birincisi kuzeydeki ateş erkeği burçlarıdır. Yönlerde kuzeyle sonu arası buna oranlanmıştır. Bu erkek burçlar, Güneş, Müşteri ve Merih olduğundan bu üçlünün tedbirlisi gündüz Güneş, gece Müşteri'dir. İkinci üç burç güneyde toprak ve dişidir. Yönlerden güneyle Saba arası buna mensup bulunmuştur. Bunlar, Zühre, Zühal ve Utarit olduğundan bu üçlünün tedbirlisi gündüz Zühre,

gece Utarit'tir. Üçüncü üçlü doğuda, hava ve erkektir. Kuzeyle Saba arası buna oranlanmıştır. Bunlar Zühal ve Utarit olduğundan, bu üçlünün tedbirlisi gündüz Zühal, gece Utarit'tir. Dördüncü üçlü batıda suya mensup ve dişidir. Güneş ile sonu arası buna oranlanmıştır. Bunlar, Zühre ve Ay olduğundan bu üçlünün tedbirlisi gündüz Zühre, gece Ay'dır. Bunun gibi dörtte bir oturulur dahi burçlar üçlülerine benzer dört kısım var sayılıp, her bir kısım bir üçlüye oranlanmıştır. Birinci kısım, Avrupa adıyla adlandırılan batı kuzey arası olduğundan önceki üçlüye mensup bulunmuştur. Burada oturanlar önceki üçlüde olan baş olma sebebiyle işlerin çoğunda akıcı ve serkeş görünmüştür. Çoğunluğu, silâh kullanmaya ve siyasete yönelik, yorgunluk ve sıkıntıya dayanıklı, lâtif ve temiz bulunmuştur. Çünkü gece Müşteri ve Merih tedbirde ortaktır. Üçlünün önceki parçaları erkek, sonraki parçaları dişidir. Bu kavim ya çoğunca kadınları emrinde gaflet üzere olup gayretli olmazlar. Kadınlardan fazla oğlanlara sevgi duyup günah bilmezler. Özellikle İngiliz ve Nemçe Koç burcuna ve Merih'e benzerdir. Onun için sakinleri vahşî ve işinde gevşek ve kayıtsız olup, ahlâkı yırtıcı hayvan ahlâkına eğilimlidir. Roma, Fransa Aslan burcunda ve Güneş'e bağlanmıştır. Bu sebepten halkının çoğu baş olmaya yatkın bulunmuştur. İspanya ve Portekiz, Yay ile Müşteri'ye mensuptur. Onun için ahalisi genellikle ahlâklı, temiz ve sevimlidir. Bunlardan sonra oturulur bölümün ortasına yakın olan Rumeli ve İstanbul çevresi, Girit, Kıbrıs ve Küçük Asya sahilleri yani Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz sonları arası gerçi üçlünün öncesine dahildir fakat ikinci üçlüye benzerdir. Şu hâlde bunların tedbirinde Zühre ve Utarit ortak olduğundan sakinlerinin çoğu siyasetçi, baş olmaya yatkın, anlayışlı, biniciliğe istekli, bilim ve öğrenmeye çok istekli olup, birbirine yakın ve sağlam karakterli, lâtif suretli ve hâl ve hareketlerine ılımlı bulunmuştur. Yöneticisi Zühre olduğundan musikiyi sevip ondan lezzet alırlar. Aşık, meşrep ve dost canlısı olurlar. Özellikle İstanbul Oğlak burcu ile Zühal yıldızına benzer. Onun için büyükleri mülk ve başkanlığa erişmişlerdir.

İkinci kısım Asya adıyla adlandırılmıştır. O doğu ve güney arası olduğundan onun beldeleri ikinci üçlüye bağlanmıştır. Çünkü, bu üçlünün tedbirlisi gündüz Zühal ve Zühre'dir. Orada oturanlar bu gezegenlere çok önem verir bulunmuştur. Zühre yıldızına benzeşme gereğince bunlarda sema ve raks, hareket ve cima, kadınlara hırs ve muhabbet galip olup, elbise ve yaygılarında nakış ve süse talip, bedenleri tedbirinde rahatlık ve şehvete rağbet edici olmuşlardır. Erkeklere meyil etmeyip, kadınlara benzemeye özenip büyük iltifat ve rağbet kılmışlardır. Mizaç ve tabiatlarında hararet üstün bulunmuştur. Fakat tedbirde Zühal'in iştiraki gereği ki nefesleri tesirli ve güçlü, yürekleri yiğitlik dolu ve şiddetli, korkuları yüksek ola. Bu kısmın bu üçlüye genel benzerliğinin hükmü budur. Fakat kısımlarının tek tek bağıntıları hükümleri bu tarz iledir ki: Acem beldeleri Boğa burcu ve Zühre'ye mensup olduğu için halkının çoğu nakışlı elbise giyip, evlerinde nakışlı yaygılar sermişlerdir. Hatta gömlekleri dahi sade değildir. Fırat ile Dicle arası ve Bağdat çevresi Başak burcuna ve Utarit'e; Yemen ve Arap yarımadasının bütünü önceki üçlüye benzer kılınmıştır. Şu hâlde bunların tedbirlisi Müşteri, Merih ve Utarit bulunmuştur. Onun için halkının çoğu üstün ve tüccar olmuştur. Hile, tuzak, tembellik, ağır davranma onların şanına gelmiştir. Arabistan'ın bayındır yerleri Yay ile Müşteri'ye mensup olduğundan o diyarın çoğu rahatlık üzere olmuştur.

Üçüncü kısım Saksonya adı verilen doğu ve kuzey bölgesi bulunmuştur. Bu kısım üçüncü üçlüye mensup kılınmıştır. Gürcistan, Dağıstan, Maverâünnehir yani Türkistan Hıta ve Hotan memleketleri ve Tataristan bu kısımda kılınmıştır. Bunun tedbirlisi Zühal, Müşteri ve Utarit olduğundan halkının çoğu yumuşak huylu, dürüst, hikmetli ve zihin açıklığı dolu, temiz ve iffetli olarak gözlemlenmiştir.

Özellikle Azerbaycan memleketleri İkizler ve Utarit'e mensup olduğundan halkının çoğu hareket, zarar verme yanlısı ve hıyanet üzere bulunmuştur. Maverâünnehir semtleri Kova ve Zühal'e mensup olduğundan halkının çoğu vahşî ve gaddar bilinmiştir.

Dördüncü kısım, Afrika adı verilen batı ve güney arasındır. Bu kısım dördüncü üçlüye mensup bulunmuştur. Bunun beldeleri olan Mısır, Sudan ve Mağrip kendi örneği bulunmuştur. Çünkü bu üçlünün tedbirinde gündüz Merih ve Zühre müşterektir. Halkının meliklerinin işlerine kadınları müdahaleden geri kalmaz. Erkek ve kadın çoğu işlerde karışık olup, bir kadını birkaç kimse eş edinip, erkeleri de kadın kıyafetinde gezerler. Çoğu kâhin ve remilci olup azarlar. Özellikle Akdeniz sahilleri Yengeç ve Ay'a mensup olup, halkının çoğu tüccar bulunmuştur. Diyarları yeterlilik ve rahat üzere olduğu bilinmiştir. Uzak batı ülkeleri Akrep ve Merih'e mensup olduğundan halkının ahlâkı yırtıcı hayvanlara benzeyip, çoğunca düşmanlık edip birbirini öldürmekten korkmazlar. Sait ve Habeş memleketleri, tedbirinde Zühal, Müşteri ve Utarit müşterek olduğundan o diyarın halkı çeşitli gelenekler üzere olup, ölülerine saygı gösterirler. Dışarıdan gelen hâkimlere tâbi ve teslim olurlar. Kadınlara fazla rağbet edip çiftleşmeye çok hırslı ve meşgul olurlar. Bunların zayıf nefislileri korkak ve alçak bir kavimdir. Özellikle Mısır ve İskenderiyye İkizler'e ve Utarit'e mensup olduğundan halkının çoğu anlayış sahibi olup, gizli sırlar çıkarmaya ve garip bilimleri öğrenmeye oldukça eğilimli bulunmuştur. Habeş memleketleri ve ortaları Kova ve Zühal'e mensup olduğundan halkı balık yemeyi sever. Yaşayış ve içkileri hayvanlar gibidir. Her şeyi iki sebebe bağlı olarak yaratan Allah münezzehtir.

Altıncı Madde: Zamanın, on iki hayvan üzere dönüp, her yıl birine benzemeye değişmesinden yeryüzünde olan tesirlerini bildirir.

Hindistan filozofları, zamanın on iki hayvan üzerine deveran edip, yılda birinin ahlâkıyla nitelenip, cihandakilere böyle Hakkın emriyle olmasını bulup, tecrübe ve sınama ile tesirlerinin hükümlerini ispat etmişlerdir. Türkistan ahalisi genellikle ona itibar edip hükümleriyle gitmişlerdir. Onun için zamanın hükümlerini "Türkistan Yılı" adıyla adlandırmışlardır. Şimdi zamanın hükümlerini açıklayan manzumemiz burada yazılmak uygun görülmüştür.

NAZİM

*Allah adı hoş işler evvelidir Her dem Allah diyen kişi velîdir
Hamd lillah dahi salat ve selam Fahr-ı kevneyn ve âline be-devam
Bade ism-i ilah ve hamd ve salat Sal-i Türk oldu seksen üç ebyat
Hakkı der sal-i Türk'ü nazm ettim Nisbet-i hüküm remzine yettim
Cümle ahkâmı salî Türkanı Hükema mezhebince bil anı
Hükema kavlin itimad edemem Hem de küllî yalan deyip gidemem
Ekser ahvale vâkıf olmuşlar Akl ile tecrübe ile bulmuşlar
Sal-i Türkan ki devr-i daimdir
On iki canvar huyuyla revan Muttasıl ola cümle halk-ı zaman
Faredir pes bakarla kaplandır Sonra tavşan sinekle yılandır
Andan attır ganemle maymundur Mürugdan sekle huk ol oyundur
Bin yüz altmış beş oldu çünkü bu yıl İki bin altmış üçte Rumî yıl
Mah-ı âzerde oldu altmış ve çâr Otuz üç yılda bir tedahüli var*

Olsa âzerle bir muharrem hem Sal-i hicrin birini tarh et o dem
Bilmek istersen olduğun sali Nisbeti kangı canavar hali
Bak bu tarih-i hicrette o zal Vâki olan sinin-i rumiden al
Ol üç sali tarh kıl be neşat Sonra on ikişer edip iskat
Kaç sene kalsa fareden başla Bir sene her birine bağışla
Kangı hayvanda âhir olsa heman Ol yılın hâkimidir ol hayvan
Yıldır üç fasl ve evveli dört ay Dört ay ortası dört ay âhiri say
Sal-i şemsiledir çün nisbet-i hal İbtida-yı hameldir ol sal
Bulsa bir kimse doğduğu sali Bilinir tab' ve huy ve ahvali
Çün gelir sal-i fare hoşluk ola Evsat-ı salde çok yağışlık ola
Ahir-i salde fitneler uyanır Cenk olur niceler deme boyanır
Kışdır hem dıraz hem sırma Fareler gılleı eder yağma
Doğsa mevlüt fi evail-i sal Zeyrek olur ziyade hûb hısal
Ol yılın evasıtında doğsa veled Dediler ol yalancıdır huyu bed
Ahir-i salde doğa bed kerdar Olur ol husut hem mekkar
Çün bakar sali gelse bimari Çoğ olur hem sudadan zari
Fitnelerden mülük olur gamnâk Çappâ nevine erişe helak
Kışı müştred olur dahi kütah Meyveler hem soğuktan ola tebah
Ol salde doğsa kız ya oğul Gayriler işine olur meşgul
Evsatında doğan olur pür nur Zeyrek ve huyruy ve hem mesrur
Ahir-i salde doğsa peyveste Gönlü gamlı olur teni hasta
Çünkü kaplan yılı gelir be te'ab Halka düşer adavet ile gazap
Nasa çok nakz-ı ahd olur pişe Pes düşer cümle havf ve teşvişe
İhtilaf-ı mülük olur o zaman Isıran canavar çok olur ol an
Zelzele ola bazı sahrada Keştiye âfet ere deryada
Kışı kısa ziyade soğuk ola Gözler nehirler suyu çok ola
Ol yılın evvelde doğan uşak Ali himmetlidir yüzü yumuşak
Evasıtında doğarsa kâmil olur Ahirinde cebban ve kâhin olur
Çünkü tavşan yılı olur vüsat Çoğ olur meyvelerle her nimet
Sulh ile dola hep zemin ve zaman Halk sıhhatle bula emn ve eman
Hoş kışı mutedil baharı bahar Yazı yaz çar fazlı hub ve nigâr
Ol salde doğsa malı olur Bed huy olur velî vefalı olur
Evasıtında doğan olur yahşi Ahiri mükesser ola hem vahşi
Çünkü mahi yılı gelir bisyar Ola harb ile fitneler bîdar
Kendüm ve cüv çoğ ola hem erzan Kim kesir ola berf ile baran
Kışı gayet dıraz olur hem serd Kim ziyan eyleye ağaçlara berd
Ol yılın evveli doğan nâçar Ahmak ve bed güher olur ber kâr
Evsatında doğan halim ola nerm Ahiri bed huy ola hem bî şerm
Çok gelir nevbetiyle sal-i yılan Her taamın ola bahası giran
Kışı gayetle nerm ve kısa olur Kaht olup her gönülde gussa olur
Ol sal doğan olur hâmuş Bil ki sözleri hem işleri hoş

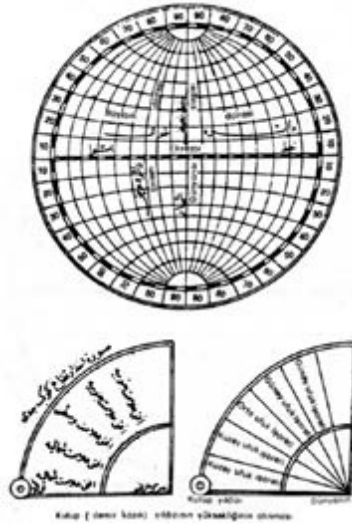
Evsatı doğan ola bed etvar Ahiri ber şekl olur bed kâr
Çün gelir sal-i esb ba şer ve şur Eyleye cenk ve harb ve fitne zuhur
Sayfî hoşzer' ve gille çoğ ola pâk Çar paya erişe renc ve helak
Kışı nerm ve dıraz olur gayet Erişe meyve cinsine âfet
Ol say doğan çeker zahmet Hem olur pür muhabbet ve hikmet
Evsatı yahşi işlidir hoş huy Ahiri gamlı bed huy ve bed guy
Çünkü sal-i ganem gelür gamnak Keştiler bahr içinde bula helak
Harb olur sürat ile sulhü bulur Hayr ve ihsana say' eden çoğ olur
Kışı nerm ve dıraz olur vâki Ol sal doğan olur nâfi
Evsatında doğandır âsude Ahir olur pelid ve fersude
Çünkü maymun yılı gelir hayırsız Çoğ olur yankesici hem pîrsiz
Ol sene halka çok sitemler olur Hastalık eşter ile esbi bulur
Kışı gayet kasîr ve soğuk ola Ineb az dişîyle yiyiciler çok ola
Ol sal doğan olur bed ruy Lîk handan ve şad olur hoş ruy
Evsatında doğarsa olur hasud Ahirinde doğar olur bî sud
Sal-i mürğ olsa hastalık yoğ ola Gille erzan ve meyveler çoğ ola
Kışı nerm ve dıraz olur gayet Hamile zenlere erer âfet
Ol sal doğanda hüsn ve cemal Olur az kısmeti fakir'ül-hal
Evsatı müezzi halk ona düşman Ahiridir sehi sever mihman
Çünkü it sali gelse gille ve nan Hem aziz ola hem bahası giran
Çoğ olur mevt ve katl-i insanî Hem de düzd ve muhil ve seştanî
Kış hafif ola meyveler hem ucuz Kışında emn ve eman olur şeb ve ruz
Ol salde doğa kız ya oğul Ola ber guy ve hem haris ve ekül
Evsafında doğan eder gavga Ahirinde kanaat ede vefa
Çün gelir sal-i huk olur hasta Emir ve ayan şehr peyveste
Padişahlar aralarına hilaf Vâki olup çoğ ola cank ve mesaf
Çoğ olur hinta ve şair kalil Afet eyler darıya hem tacil
Halk yerden yere kona ve göçe Hem reaya müşevveş ola kaç
Çoğ olur onda düzd tarraran Ola kış nerm hem dıraz o zaman
Ol salde doğsa bir ferzend Olur ol tez gûy ve hîş pesend
Evsafında doğarsa kâzib olur Ahirinde halim ve ragıp olur
Hem olur sal-i fare devr-i zaman Hoş bu tertip ile eder deveran
Halkı fehm eyledinse ey Hakkı Masivayı yok eyle bul Hakk'ı

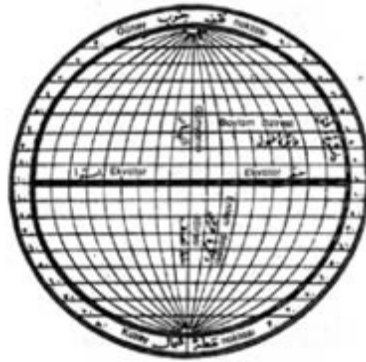
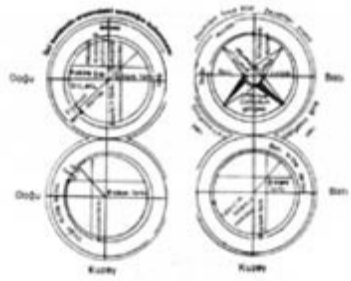
(Allah adı, hoş işlerin evvelidir. Her dem Allah diyen kişi velidir. Hamd Allah için salat ve selâm devamlı iki cihanın efendisi ve yücesine olsun. Allah adından, Allah'a hamd ve peygambere salattan sonra Türk yılı seksen üç beyit oldu. Hakkı, Türk yılını nazım ettim, hükmüne nispet edip işaretle anlattım. Türklerin yılının bütün hükümlerini, onu filozoflar mezhebince bil. Filozofların sözüne güvenemem, hem de hepsi yalan deyip gidemem. Onlar durumların çoğunu bilmişler. Bunları akıl ve tecrübe ile bulmuşlar. Türklerin yılı devamlı döner, on iki canavar huyuyla akıp gider. Zamanın halkı hep ona bağlıdır. Fare'dir, İnek'tir, Kaplan'dır, sonra Tavşan, Sinek ile Yılan'dır, ondan sonra At'tır, Koyun ile Maymun'dur,

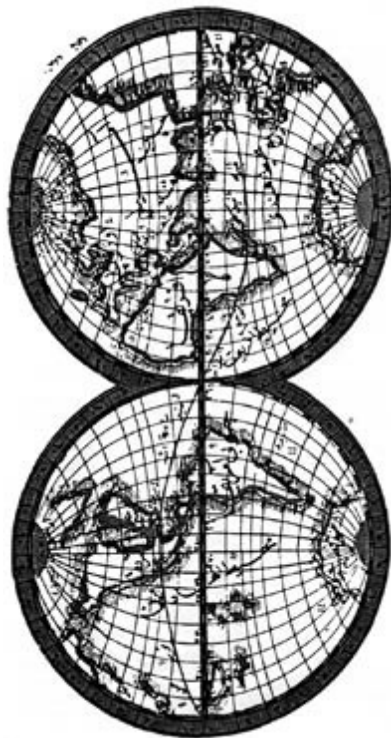
Kuş'tur, Köpek'tir, Domuz'dur. Çünkü, bu yıl şimdi bin yüz altmış beş oldu. Rumî yıl da iki bin altmış üçtür. Mart ayında altmış dördtü. Otuz üç yılda bir yıl eksilir. Muharrem ayıyla mart ayı aynı zamana rastlasa, o zaman hicrî yılın birini çıkar. Eğer hangi yılda olduğunu ve hangi canavara bağlı olduğunu bilmek istersen: Bak o hicrî tarihte, o yıl Rumî yıllardan hangisine düşer. O üç yılı çıkar sonra on ikişere bölerek düş. Kaç yıl kaldıysa Fare'den başla, her on iki yıla karşılık bir yılı at. Hangi hayvanda son bulursa, o yılın hâkimi o hayvandır. Yıl üç mevsimdir. Her mevsim dört aydır. Dört ay ortası, dört ay sonu say. Durumun nispeti güneş yılıyladır. Yılın başı ise Koç burcunun evvelidir. Bir kimse doğduğu yılı bulsa, tabiatı, huyu ve durumları bilinir. Fare yılı gelince hoşluk olur. Yıl ortasında çok yağış olur. Yıl sonunda fitneler uyanır. Cenk olur, niceleri kana boyanır. Kışı hem uzun hem soğuk olur. Fareler buğdayı yağma eder. Yılın başlarında doğanlar zeki ve iyi huylu olurlar. O yılın ortasında çocuk doğsa, kötü huylu ve yalancı olur, dediler. Yıl sonunda doğanlar kötü işli, haset ve düzenbaz olurlar. İnek yılı gelince hastalık çok olur, baş ağrısı artar. Fitnelerden dolayı melikler gamlı olurlar. Dört ayaklılar yok olur. Kışı şiddetli ve kısa olur. Meyveler soğuktan mahvolur. O yılda doğan kızlar ve erkekler başkalarının işiyle meşgul olurlar. Yılın ortasında doğanlar nurlu, anlayışlı, uyanık, güler yüzlü ve sevinçli olur. Yılın sonunda doğanların gönlü gamlı ve teni hasta olur. Bundan sonra Kaplan yılı gelince halka düşmanlıkla öfke düşer. Zanaatkârların çoğu insanlara verdiği sözde durmazlar. Herkes korku ve karışıklığa düşer. O zaman melikler arasında anlaşmazlık olur. O zaman ısıran canavar çok olur. Bazı sahrada deprem olur. Denizlerde gemilere felâket gelir. Kışı kısa, çok soğuk olur. Gözlerin ve nehirlerin suyu çok olur. O yılın başında doğan çocuk yüksek iradeli ve yumuşak yüzlü olur. Yılın ortasında doğarsa, olgun olur. Yılın sonunda doğarsa, cebban ve kâhin olur. Çünkü Tavşan yılında bolluk olur. Meyveler ve her nimet çok olur. Her yerde barış olur. Halk emniyet içinde sıhhat bulur. Kışı hoş ve ılıman, baharı bahar, yazı yaz, dört mevsim güzel ve sevimli olur. O yılda doğsa malı olur, kötü huylu fakat vefalı olur. Yılın ortasında doğan iyi olur. Yılın sonunda doğan kırıncı ve vahşî olur. Çünkü Balık yılı gelir, savaş çok olur ve fitneler uyanır. Buğday, arpa hem çok hem ucuz olur. Kar ile yağmur çok olur. Kışı uzun ve sert olur. Ağaçlara soğuk zarar verir. O yılın başında doğan çaresiz, ahmak, kötü huylu ve kötü işlidir. Yılın ortasında doğan yumuşak huylu olur. Yılın sonunda doğan kötü huylu ve utanmaz olur. Yılan yılı sırasıyla çok gelir. Yiyeceklerin fiyatı artar. Kışı oldukça kısa ve yumuşak olur. Kıtlık olur, gönüllerde keder olur. O yıl doğan sessiz olur. Bil ki sözleri ve işleri hoş olur. Yılın ortasında doğan kötü tavırlı olur. Yılın sonunda doğan kötü şekilli ve kötü işli olur. Çünkü, At yılı, kötülükle ve karışıklıkla gelir. Cenk, savaş ve fitne ortaya çıkar. Yazı hoş, ekin ve buğday çok ve temiz olur. Dört ayaklılara hastalık erer ve yok olurlar. Kışı oldukça yumuşak ve uzun olur. Meyve cinsine afet erişir. O yıl başında doğan zahmet çeker, aynı zamanda muhabbet ve hikmet dolu olur. Yılın ortasında doğan iyi işli ve hoş huyludur. Yılın sonunda doğan gamlı, kötü huylu ve kötü sözlü olur. Çünkü Koyun yılı gamlı olarak gelir. Denizde gemiler yok olur. Savaş olur hemen barış olur. Hayır ve iyiliğe çalışan çok olur. Kışı yumuşak ve uzun olur. O yıl doğan faydalı olur. Yılın ortasında doğan rahat olur. Yılın sonunda doğan kötü ve donuk olur.

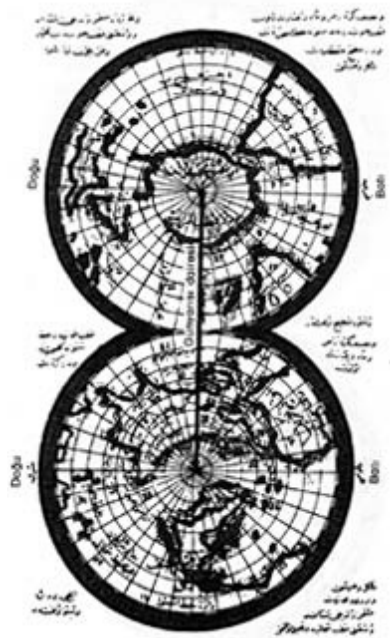
Çünkü Maymun yılı gelir. Hayırsız, yankesici ve ihtiyar çok olur. O yıl halka çok sitemler olur. Hastalık deve ve atları bulur. Kışı gayet kısa ve soğuk olur. Üzüm az fakat yiyicisi çok olur. O yıl doğan kötü yüzlü olur fakat güler yüzlü ve iyi huylu olur. Yılın ortasında doğarsa kıskanç olur. Yılın sonunda doğan faydasız olur. Kuş yılı olsa hastalık yok olur. Bolluk ve meyve çok olur. Kışı yumuşak ve oldukça uzun olur. Hamile kadınlara afet erer. O yıl doğanda iyi ve güzel olur, kısmeti durumu fakir olur. Yıl ortasında doğan sıkıntı verici olur ve halk ona düşmandır. Yıl sonunda doğan cömert ve misafirperverdir. Çünkü Köpek yılı gelse, buğday ve ekmek hem kıymetli hem pahalı olur. Cinayet ve ölüm çok olur. Hırsızlık, hile şeytanlık artar. Kış hafif olur, meyveler ucuz olur. Kışın gece gündüz emniyet olur. O yılda doğan kız ve oğul kötü sözlü, hırslı ve obur olur. Yıl ortasında doğan kavga eder. Yıl sonunda doğan vefalı ve kanaatli olur. Çünkü Tavuk yılı gelir, emir ve şehrin ileri gelenleri hep hasta olur. Padişahların aralarına anlaşmazlık düşer, savaş çok olur. Buğday çok olur, arpa az olur. Mısıra afet dokunur. Halk yerden yere konar ve göçer. Hem halkın içine karışır ve kaçır. Hırsız ve soyguncu çok olur. O zaman kışı ılıman ve uzundur. O yılda doğsa bir oğlan çabuk konuşur ve kendini beğenmiş olur. Yıl ortasında doğarsa yalancı olur. Yıl sonunda doğan yumuşak huylu ve istekli olur. Zamanın dönüşü yine fare yılına gelir. Hoş bu düzen ile deveren eder. Halkı anladınsa ey Hakkı, Allah'tan başka bütün varlıkları yok eyle, Hakk'ı bul.)

Bu makamda, eski astronomi bilimini bu miktar açıklama ile yetinilip, beldelerin enlem ve boylamı çizilmiş daireleri, küre yüzeyi gereği üzere tasvir olunmuştur. Başlangıç meridyeni Halidan (Greenwich) adalarından, başlangıç enlemi ekvatorundan var sayılıp sıraya konup düzenlenmiştir.

Dokuzuncu Bölüm

Yeni astronominin şöhret bulduğunu, kurallarının kolay ve kısa olduğunu; yerin dönüşüyle hareket kıldığını ve yerin ekseninin âlemin eksenine paralel ve kutbuna karşı olduğunu; yeni astronomların bunu ispat ettiğini; gezegenlerin bu astronomiye bağlı olarak durduğunu, geri döndüğünü ve düz gittiğini; bu yeni astronomiye itirazlar olup hepsine cevap verildiğini; feleklerin tabiatlarında astronomların anlaşmazlığa düştüğünü dokuz madde ile açıklar.

Birinci Madde: Yeni astronominin şöhret bulup itibar kazandığını bildirir.

Filozof ve astronom olan eski ve yeni bilginler esiri cisim küreleri (felekler) ve unsurî cisimlerden (dört unsur) ibaret olan âlem küresinin yapı ve esasını, konumlarının düzenlenmesini ve tavırlarını; hareket ve duruş durumundaki niteliklerini; sair gizli durumlarını açıkladıklarında iki görüşe ayrılmışlardır. Filozofların çoğunluğunun isabetli görüşleri üzere birini seçip onda karar etmeleriyle, eski astronomi adıyla şöhret bulmuştur. Bu görüşü seçen eski astronomidir ki kendini tanımak ve Allah'ın yarattıklarını düşünmek için bu “*Marifetnâme*”de buraya gelinceye dek yazılmış ve açıklanmıştır.

İkinci görüşe meyil ve rağbet eden filozofların görüşlerine göre ateşten ibaret olan Güneş'i bütün unsurların en mükemmeli, bütün cisimlerin merkezi olmak üzere, âlemin merkezinde hareketsiz durup, top zemini, Güneş'in çevresinde gezegenlerden biri gibi hareketli ve dönücü; gökleri bir hâl üzere hareketsiz var sayıp geçerli saymışlardır. Sonra, bu görüşlerine düzen verip sağlamlaştırmak için çalışıp özen gösterdikçe, sade dil olan avam, onlara küfür ve saldırı taşlarını vururlardı. Çünkü onlar, halkın akıl ve anlayışına karşı ve gördüklerine aykırı olan yerin hareketine inanırlardı. Böylece insanlardan soğukluk ve öfke ve kin bulurlardı. Fakat bu hepsi ile bile eski zamandan son günlere gelinceye kadar yerin döndüğü konusunda görüşler eksik olmayıp; Eflatun dahi ömrünün sonunda yerin hareketine inanmış ve bu görüşe yönelmiştir. Asırlar ilerledikçe, devirler geçtikçe rasatçılık gelişmiş ve gözetleme işleri sürmüş olup, feleklerin durumları belirlenmiş olup; sonraki bilginler zamanında rasat âletleri ve kanunları fazla özen ve tecrübe edilip gerekli gözlemlere feleklerin durumları düzen buldukça, ikinci görüş bir derece geçerli sayılmıştır. Böylece sonrakilerin çoğunun tercihi olup, yeni astronomi adıyla yaygınlaşıp meşhur olmuştur. Hatta bu görüşe katılanlar, âlemin yapısını taklitte evlerinde ve kiliselerde mum ve ateş yakarlar imiş. Ancak gaflet olunmasın ki bu durumlara inanmak ve güvenmek dinî işlerden ve kesin şeylerden değildir. Çünkü, âlem küresi ne şekilde ve yapıda olursa olsun gök ve yer cisimlerinin bileşimi her ne nitelikte bulunursa bulunsun ve bu çarh-ı felek her ne takdir ile dönerse dönsün, hiçbir zaman âlemin sonradan yaratıldığını inkara güç bulunmadığına ve bütün bunları Allah'ın olgun bir şekilde yarattıkları olduğundan başka hayal, olamaz bir iş olduğuna güvenmek ve inanmak dinî gereklerden ve kesin işlerdendir. Filozofların bu cihanı çeşitli biçimlerde anlatması, cihanın yaratıcısının acayip sanatındadır. Bu âleme ne şüphe ile bakılsa, o yönle devranı âlemin yaratıcısının kudretinin kemalindendir.

İkinci Madde: Yeni astronominin kurallarının kolay ve belli olduğunu bildirir.

Yeni astronomlar demişlerdir ki: Önce Güneş sabit bir yıldız bulunmuştur ki âlemin merkezinde, ortada, kuşatıcı ve sakin konulmuştur. Bundan sonra Güneş'e yakın olup, Güneş'in cismini içine alan Utarit dairesinin dairesidir. Burada Utarit yıldızı, Güneş'in çevresinde seyir ve deveran edip, üç ayda dairesini dolandır, görünmüştür. Bundan sonra Utarit'in dairesini kuşatan Zühre dairesinin dairesidir. Zühre, dairesini sekiz ayda dolaşır. Bundan sonra Zühre'nin dairesini kuşatır bir büyük daire ispat olunmuştur. Yerküre su ve hava unsuruyla kuşatılmış olup, onlarla beraber yıldız gibi geniş daireyi bir yıl tamamında dolaşır bulunmuştur. Yine bu büyük daire üzere yer cisminin çevresinde Ay'ın dairesi tayin olunmuştur. Ay dahi yeri, kendisine merkez edip, çevresinde seyir ve deveran edip, bir ayda tamam kendi dairesini dolaşır bulunmuştur. Bundan sonra Merih dairesi, yerin büyük dairesini kuşatıp; Merih yıldızı iki yıla yakın zamanda kendi dairesinde bir devresini tamam eder bulunmuştur. Bundan sonra Merih dairesini kuşatan Müşteri dairesidir ki Müşteri yıldızının o özel dairesini on iki yılda dolaştığı gözlemlenmiştir. Bundan sonra Müşteri dairesini kuşatan Zühal dairesidir ki o yıldız, o dairesini otuz yılda dolaştığı hesaplanmıştır. Bu yıldızlardan başka, yerin büyük dairesinde anıldığı üzere, Ay, yeri merkez edip, çevresinde seyir ve deveran eylediği gibi dört yıldız Müşteri'yi; beş yıldız Zühal'i merkez edinip; dördü Müşteri etrafında ve beşi Zühal etrafında hareket eder ve döner görünmüştür. Bu dokuz yıldız, sonraki bilginler zamanında rasat olunmuştur. Yeni adlarla bunlara "Aycıklar" adı verilmiştir.

Bütün bunlardan sonra bu dairelerin bütününü kuşatan sabit yıldızlar feleği burçlar göğünden bilinmiştir. Onun kalınlığı, boşluğunun genişliği sayısız sabit yıldızlarla süslü bulunmuştur. Sabit yıldızlardan her biri büyük bir Güneş cismi benzeri olup, âlemin merkezinde konulmuş ve kuşatıcı Güneş'in açıklanan tavır ve tarzı üzerine sabitlerden her birinin cismi çevresinde nice gezegen yıldızın hareket ve dönüş üzere oldukları rasat üzere bilinmiştir. Bu görüşe göre âlemin yapısını tahlil için konulan şekiller ve daireler, bu bölümün sonuna bırakılmıştır.

Üçüncü Madde: Güneş'in çevresinde yerin dolanmasını ve dönmesini bildirir.

Yeni astronomlar demişlerdir ki: İlk önce yerküre kendi büyük dairesi üzerinde hareketiyle, batıdan doğuya hareket edip, burçlar dairesini her bir gün tertip üzere dolanarak yıl tamamında o büyük dairesini tamamen bir kere devreder bilinmiştir. İkinci olarak yer o yıllık hareketinden başka, yine batıdan doğuya kendi eksenini üzerinde hareketiyle dönüp her bir gün yirmi dört saatte bir dönüşünü tamam eder hesap olunmuştur. Gece ve gündüzün değişimi, yerin bu günlük hareketinden bulunmuştur. Yer, günlük hareketiyle batıdan doğuya hareket eylediğinden, bize oranla Güneş ve bütün yıldızlar günlük hareketle doğudan batıya hareket eder görünmüştür. Yerin bu iki hareketinin örneği budur ki: Cisimlenmiş bir küre, düz bir araziye atılıp çevresinde dönüyor var sayılsa, dönen küre o düz yerin uzunlamasına meydanına tamamen geçinceye dek kendi eksenini üzere hareketiyle dönüp, dolanmadan geri kalmadığı gibi; yerküre dahi kendi büyük dairesinde batıdan doğuya hareket ve seyir ile burçlar feleğinin meydanını tamamıyla dolanıncaya dek kendi merkezi çevresinde kendi eksenini üzere dönüp sürekli dolandır bulunmuştur. Çünkü yer, Güneş ile burçlar feleği arasında bulunmuştur. Şu hâlde yer, burçlardan birinin hizasına gelse, kaçınılmaz olarak o vakitte Güneş, o burçların karşısında olan burca gelir görünmüştür. Meselâ yer, Koç ile Güneş arasında bulunup, Koç'un hizasında iken elbette Güneş onun karşısında olan Terazî'de bulunmuştur. Bunun gibi yer, Yengeç'te olduğunda yani Yengeç'in hizasına geldiğinde, elbette o anda Güneş, Yengeç'in karşısında olan Oğlak burcunda gözlenmiştir. Sözün kısası yer, kuzey burçlarının birinin hizasında olduğunda elbette o esnada Güneş

dahi kuzey burçlarının karşısında bulunan güney burçlarının birinde görünmüştür. Aksi dahi buna oranla bilinmiştir. Güneş'in kuzey burçlarında sekiz dokuz gün kadar fazla eğlenmesi, yerin güney burçlarında o kadar zaman gecikmesinden bulunmuştur. Çünkü yer, güney burçları hizasından hareket ederken yıllık dairesini bir miktar genişletmekle, dairesinin güney yarısında fazlaca duraklamak lâzım gelir bilinmiştir. (Durumun gerçeğini en iyi Allah bilir.)

Dördüncü Madde: Yerkürenin ekseni, yıllık dairesinin üzerinde gün eşitleyici dairenin eksenine paralel; kutupları, kutuplarının hizasında olduğunu ve onunla gece ve gündüz saatlerinin çeşitli olup, dört mevsimin oluştuğunu bildirir.

Yeni astronomlar demişlerdir ki: Yerkürenin ekseni, yıllık dairesinin üzerinde kendisine ve gün eşitleyicinin yani âlemin eksenine paralel ve kutupları kutuplarının hizasında bulunmuştur. Yerin kuşağı olan ekvator, yıllık dairesiyle gün eşitleyicinin yüzeyinden güney ve kuzeyde bulunmuştur. Eğer yerin ekseni, dairesinin ekseni gibi burçlar dairesinin eksenine paralel bulunsaydı, daima her yerde gece ile gündüz eşit olup, asla bir vakitte ve hiçbir mekânda dört mevsimin değişimi ve birbirini takibi olmazdı. Şu hâlde yer dairesinin ekseni, âlemin eksenine paralel olmayıp, burçlar ekseninin dairesi gibi yirmi üç buçuk derece uzak olur bulunmuştur. Gün eşitleyicinin yüzeyine uygun bir biçimde meyleder bilinmiştir. Bununla altmış altı buçuk derece açısını meydana getirir bulunmuştur. Çünkü yer, âlemin eksenine var sayılan hizalanmasını daima koruyarak her anda burçlar feleğinin hissedilen ve özel olan tarafına yönelik olarak değişir görünmüştür. Elbette yer, yıllık hareketiyle Güneş'in etrafını dolaşır oldukça mevsimlerin değişimi belirli zamanlarda olur.

Meselâ yaz mevsimi geldiğinde, yani yer Oğlak burcuna hizalanıp, Güneş onun karşısında olan Yengeç burcunda görüldüğünde yer, noktasında konulup yerin ekseni olan (SM) hattı, âlemin eksenine paralel kılınmıştır. Yirmi üç buçuk derece burçlar dairesinin ekseninden uzaklaşıp, yerin yıllık dairesinin yüzeyine altmış altı buçuk derecesinde ki (VKH) açısı yanında eğilir bulunmuştur. Şu hâlde bu surette Güneş'in ışını, dik olmak üzere ulaşır görünmüştür. Fakat Güneş'in merkezinden yerin merkezine çıkan ışın, yerin yüzeyine, yerin gün eşitleyici dairesinde ulaşmayıp, belki Yengeç dönencesinde yirmi üç buçuk derece gün eşitleyici daireden kuzey kutbu semtine doğru uzak olmak üzere ulaşır bilinmiştir. Bu sebepten Güneş, yerin kuzey yarısını tamamen aydınlatıp kuzey burçlarında görünür oldukça, güney kutbu tarafında bir derece kadar yeri terk eder bulunmuştur. Bundan sonra yer, sonbahar mevsiminin başlangıcında (A) noktasına geçtiğinde, yerin ekseni olan (SM) hattı, kendine ve âlemin eksenine paralellik üzere var sayılmıştır. Bu sırada yer, Koç burcunun hizasında bulunup, Güneş onun karşısında olan Terazi'de görünmekle, Güneş'in merkezinden yerin merkezine çıkan ışın ki âlemin eksenine dik olur bulunmuştur. O yerin yüzeyine, gün eşitleyici dairenin Terazi burcunun başlangıcı var sayılan noktasından ulaşır gözlemlenmiştir. İki kutbun taraflarında olan yere eşitlik üzere yayılır bilinmiştir. Bundan sonra kış mevsiminin başlangıcı erişip, yer (H) noktasına geldiği sırada (SM) ekseninin eşitliği olduğu üzere kalıp, Güneş'in ışını Oğlak dönencesi yerinde yerin yüzeyine dik eriştiğinden, yerkürenin güney yarısını tamamen aydınlatıp, kuzey kutbu tarafında bir derece yeri terk eder gözlemlenmiştir. Bahar mevsiminin başlangıcında, ver günlük hareketiyle noktasına vardığında yani Terazi burcunun başlangıcına eriştiğinde, Güneş o vakitte Koç'ta görünmüştür. Şu hâlde Güneş'in merkezinden yerin merkezine çıkan ışın, yeryüzüne gün eşitleyicinin Koç'un başlangıcında olan noktasına ulaşır bulunmuştur. Bu surette yine iki kutbun taraflarına eşitlik üzere ışık saçılır bilinmiştir. Fakat bu takdirce yerin aydınlık semti, Güneş'e dönük

bulunduğundan, bizlere açık olmaz. Çünkü, şekil dışı bir yerde bulunmuştur. Şu hâlde yeni astronomiye göre gece ve gündüzün birbirini takibi ve uzaması; dört mevsimin değişim ve farklılığı iki kutup altında doksanıncı enlemin gece ve gündüzü bu yolla bilinmiştir. (Vallahi a'lem)

Beşinci Madde: Yeni astronominin kuralları kuvvet bulup geçerli olduğunu bildirir.

Yeni astronomlar demişlerdir ki: Yerin yıllık dairesinin hizasında bulunan sabitler feleğinin, meselâ (BC) noktasına yahut (DY) noktasına, bize gayet uzak olduğundan, bir nokta kadar görünmüştür. Şu hâlde bundan elbette lâzım gelir ki yerin eksenini, kendi yıllık dairesinin herhangi noktasında bulunursa, sabitler feleğinin daima onun aynısı bir noktasına dönük olmuş görüne. Yer kutbunun yüksekliği daima aynı tarafa ve tepemizde olan aynı yıldız ve bir ölçüye bakış ile ortaya çıkmış buluna. Gerçi yer, gerçekte burçlar feleğinde yani kendi yıllık dairesinde bulunan hareketiyle kâh o yıldız kâh bu yıldız kâh güneye ve kâh kuzeye fazla yakın olursa da halbuki bizden pek uzak olan sabitler feleğine oranla yerin yıllık dairesi ancak bir nokta kadar gelmiştir. Şu hâlde yerin sabitler feleğinden uzaklığı ve yakınlığı fark olunmaz olmuştur. Kudret-i İlâhiye'de son tayin etmeye cesaret edenlerin yanında sözü edilen iş, fazlasıyla uzak ve garip ise de dikkatli bir bakışla düşünülse, işin aslında uzaklaşma yoktur. Bu yeni astronominin gereği olan yerin hareketini uzak görüp kabul etmeyenlere fikir ve düşünce gereklidir ki eski astronominin dahi bundan fazla nice işleri kabulden uzak görünür ve bilinir olmuştur.

Bunlardan biri, ilk hareket ettiricinin yani büyük feleğin genişlik ve büyüklüğüyle o acayip ve garip sürattir ki onunla her bir gün doğudan batıya olan dönüşünü tamamlar bilinmiştir. Biri dahi büyük feleğin yirmi dört saat süresinde kendi içinde kuşatılmış olan feleklerin hareketleri ve hareketlerinde bulunan süratleridir ki her biri büyük feleğe karşı olarak kendi tabiatları gereğince batıdan doğuya hareket ederlerken, yine büyük feleğe uymakla her gün doğudan batıya bir kere dönüş hareketlerini tamam ederler denilmiştir. Halbuki bir tüfeğin kurşunu seyrinde bulunan süratten, o günlük hareketle ilk hareket ettiricinin mıntukasında olan sürat, üç yüz bin kat fazla ve şiddetli olmak gerek. Ta ki bu sürede bir dönüşünü tamamlamak mümkün ola. Şu hâlde o büyük cisim olup, üst yüzeyinin şekli henüz bilinmeyen büyük feleğin içinde bulunan büyük feleklerin kendilerine oranla bir tane ve bir nokta kadar olan yerin çevresinde dolanmalarından bu küre şeklinde olup, harekete daha fazla yatkın olan yerin küçük cisminin, büyük Güneş'in etrafını yılda bir kere dolanması çok daha kolay ve lâyük olup, durumun gereğine uygun, işin aslına uygun gelip, akla daha yakın olmuştur. Yer kürenin o yıllık dairesinde hareket eder oldukça eksenini aynı eşitliğini korur, denildiği öyle demek değildir ki yerin eksenini asla bir vakitte ve hiçbir yönle konumunu değiştirmeye. Çünkü yerin eksenini, gayet yavaş olan hareketle yirmi beş bin sekiz yüz on altı güneş yılında burçlar feleğinin çevresindeki bir daire çizer bulunmuştur. Yer bu hareketinden lâzım gelir ki burçlar kuşağı dairesiyle gün eşitleyici dairenin kesişme yerleri ki gece ve gündüzün eşit olduğu nokta bulunmuştur. O iki nokta burçlar sırası zıddı üzere yani doğudan batıya geçerler. Bu harekete onun için gece ile gündüz eşitliğinin geçmiş bulunması denilmiştir.

Şu hâlde sabit yıldızların burçlar sırası üzere yani batıdan doğuya olan hareketlerinin ortaya çıkması ve gece ile gündüz eşitliği noktasından doğuya doğru bulunan uzaklıklarının fazlalaşması, yerin bu hareketinden çıkar bilinmiştir. Yer bu hareketi, bir tertip üzere olmayıp karışık bulunmuştur. Çünkü, sabitlerin burçlar sırası üzere bulunan hareketleri, kâh yüz yılda bir derece, kâh

yetmiş yılda bir derece ve kâh altmış yılda bir derece miktarı belirlenmiştir. Şu hâlde yerin eksenini, kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye yalnız yirmi dört dakika miktarı hareket eder bulunmuştur. Öyle ki yerin ekseninin ucu bu tür bükük ve sarmaşık hareketle bir bükük sarmaşık daire meydana getirir hayal edilip var sayılmıştır. (Durumun gerçeğini en iyi Allah bilir.)

Altıncı Madde: Yeni astronomiye oranla beş şaşırılmış gezegenin yavaş hareket etme ve duraklama niteliğini, düz gidiş ve geri dönüş özelliğini bildirir.

Yeni astronomlar demişlerdir ki: Gezegen yıldızlardan beş şaşırılmışta bulunan yavaş hareket, duraklama, geri dönüş ve düz gidiş, bu yeni görüşe göre döndürücü feleğe muhtaç olmayıp kolaylıkla bilinmiştir. Çünkü, beş şaşırılmışın duraklama ve geri dönüş gibi çeşitli durumları ancak bizim hareket durumunda bulunan yerde bu yıldızlara baktığımızdandır. Onlar bize kâh yavaşlıkla kâh duraklama ile kâh geri dönüşle nitelenmiş görünmüştür. Ancak diyelim ki âlemin merkezi olan Güneş üzerinde bulunmuş olaydık, gözümüze bu tür hayaller asla görünmez olurdu. Çünkü, onların dönüş hareketi benzerli ve düzgün bulunmuştur. Nitekim daha önce açıklanmıştır ki Utarit ile Zühre Güneş'in çevresinde olan dairelerini yerden önce dolanırlar. Yer dahi Güneş'in etrafında bulunan yıllık dairesini geri kalan üç yıldızdan yani Merih, Müşteri ve Zühal'den önce bitirir. Bu sebeptendir ki Utarit ile Zühre bazen Güneş ile yer arasında ve yer yine Güneş ile üç yıldız arasında bulunurlar.

Üç yükseğin açıklanmasında var sayarız ki düz şekilde Güneş (A) noktasında olsun. Yerin yıllık dairesi (B, H, A, C, T, L) dairesi olsun. Meselâ Merih'in dairesi dahi (T, D, K, R, Y, B) dairesi olsun ki Merih bu dairenin bir yayını dolanıncaya dek yer kendi dairesinde olan dönüşünü tamam eder. Bundan sonra sabit felek (M, F, K, N) dairesi olsun. Şimdi deriz ki yer (L) noktasında ve Merih (T) noktasında bulundukları vakitte Merih yıldızı, sabitler dairesinden (M) noktasında görülür. Bundan sonra yer (L) noktasından (B) noktasına ve yıldız dahi (T) noktasından (D) noktasına geçsin. Öyle ki yer, yıldız ile Güneş arasında yakın olmak üzere gider. Bu vakitte yıldız, sabitler dairesinden (La) noktasında kontrol edilir. Şu hâlde bu surette burçların düzenine göre olan hareketin (M) noktasından (La) noktasına çabuklaşması gözlemlenip sürat ve düzgün gidiş denilir. Bundan sonra yer, (B) noktasından (H) noktasına ve yıldız (D) noktasından (K) noktasına varır. Bu sırada yine (La) noktasında hissedilip yavaş gidiş ve duraklama önce ortaya çıkar. Bundan sonra yer (A) noktasına ve yıldız (R) noktasına vardıklarında o zaman yine yıldız (F) noktasında bulunur. Şu hâlde burçlar düzeninin zıddında geri dönüş görünür. Elbette bu surette olan durumuna geri dönüş adı verilir. Bundan sonra yer (Y) noktasına ulaştığında bu sırada yine yıldız (F) noktasında görünmüş olup ikinci duraklama ve ikinci yavaşlama ortaya çıkar. Bundan sonra (T) noktasına ve yıldız dahi (B) noktasına yöneldiklerinde, yıldız (N) noktasında görünür. Burçlar düzeni üzerinde hareket eder bulunur ki düz gidiş ve sürat denilir.

Müşteri ve Zühal'in düz gidiş, duraklama ve geri dönüşleri bu şeklide bilinir. Fakat aşağıdakiler ki Utarit'le Zühre'dir. Bu ikisi Güneş'e yerden fazla yakın olduğundan kendi dairelerini yerden daha çabuk dolandıklarından yer ile Güneş arasına girip, kâh sürat ve düz gidiş, kâh yavaşlama ve duraklama kâh da geri döner görünürler. Şimdi var sayarız ki yer kendi dairesinde olan (T, B, C, D, Y, F) yayını dolanıncaya dek meselâ Utarit kendi (L, La, M, N, T) dairesini tamamıyla geçer. Şu hâlde deriz ki yer (T) noktasında ve Utarit (L) noktasında olunca elbette Utarit'in sabitler dairesinden (H) noktasında görünür. Bundan sonra yer (B) noktasına ve yıldız (L) noktasına vardığında, bu zamanda yıldız, sabitler dairesinde (B) noktasında ortaya çıkar. Şu hâlde bu surette burçlar sırası

üzere görünen acele hareketine sürat ve düz gidiş denilir. Çünkü yer, (C) noktasını ve yıldız (M) noktasına ulaştıklarında yani yıldız (B) noktasında görünür. Elbette bu durumda yavaşlama ve duraklama önce meydana gelir. Bundan sonra yer (D) noktasına ve yıldız (N) noktasına vardıklarında bu esnada yıldız, sabitler dairesinde (T) noktasında gözlemlenir. Elbette bu zamanda burçlar düzeninin zıddında geri döner görünür. Şu hâlde bu surette bulunan duruma geri dönüş denir. Bundan sonra yer (Y) noktasına ve yıldız (T) noktasına ulaşınca yıldız yine (K) noktasında bulunup, ikinci duraklama ve ikinci yavaşlama ortaya çıkar. Bundan sonra yer (F) noktasına ve yıldız yine (L) noktasına erişince, bu durumda yıldızın sabitler dairesinde (A) noktasında görülür. Çünkü bu esnada yine burçlar sırası üzere hareket eder bulunur. Bu duruma düz gidiş ve hızlı gidiş denilir.

Bu açıklama ki Utarit hakkında tasvir olunmuştur. Zühre hakkında da aynısı geçerlidir. Ancak farkı budur ki bu değişiklikler onda yavaş bulunmuştur. Çünkü Zühre, Utarit'ten fazla zamanda kendi dairesini dolaşır görülmüştür. Nitekim yukarıda açıklanmıştır. Bu bölümde yazılan açıklamalar yeni astronomiye belki pek eskiye örnek olmaya yeterli olduğundan şimdi bu görüşe yönelen sorular ve cevapların yazılmasına geçilmiştir.

Yedinci Madde: Bu yeni astronomlara yöneltilen soruları ve cevapları bildirir.

Yeni astronomlara dinî konularda ve rasat ve astronomi ile ilgili konularda önce itiraz olunmuştur ki: Bu yeni görüş denilen görüşler; semavî kitapların bildirdiklerine aykırıdır. Ve her şeye ki durumu ve şanı böyle ola. Asla bir yolla kendisine rağbet ve iltifat olunmaya lâıyk ve uygun değildir. İmdi, bu yeni görüş denilen hayalde canlandırmalara dahi asla rağbet ve iltifat olunmak lâıyk ve uygun değildir, cevabını dahi büyükler de reddederek böyle vermişlerdir ki işin aslı olmak üzere rağbet ve iltifat olunmağa yer yoktur denilirse, her ne kadar ki kabullenilirse de asla faydası yoktur. Var sayıldığından da asla rağbet ve iltifata lâıyk ve uygun değildir, denilirse yasaktır. Küçükler de konuşarak bu şekilde cevap etmişlerdir ki yer, bu yeni astronomiye göre dahi aslında hareket ile nitelenmiş olmayıp gerçekte hareket edici olan kendisini yani yeri kuşatan o yumuşak maddeden olan girdabıdır. Çünkü yer, o girdabı olan ince ve yumuşak maddenin belirli parçaları arasında daima kuşatılmış olup hemen gemiye giren kimsenin gemi içinde sakın olduğu gibi yer dahi yumuşak maddenin belirli parçaları içinde daima sakın olur. Bir daha bu yol ile cevap vermişlerdir ki dinî işlere ve yaratılışa bağlı oldukları takdirde, soyut görüşümüze göre çok katı hükümler semavî kitaplarda söylenmiştir. Bu cümleden olarak Tevrat'ta Ay'a "Büyük Kandil" adı verildiği söylenmiştir. Bununla beraber ki her ne kadar bakar olduğumuzda Ay, diğer yıldızlardan küçük olduğundan başka nurunu dahi Güneş'ten alır bulunmuştur. Yer daima sakindir, hükmü ki Tevrat ciltlerinde açıklanmıştır. Amaçlanan anlam ile gizli ve gerçektir. Çünkü, bu sözün o yerde başlangıcı böyledir ki oluşumun biri gider, biri gelir. Böyle olunca sözün tamamı budur ki yer daima sakindir. Şu hâlde sözün gelişine göre yer daima sakindir, demek; yer daima olduğu gibi sürekli kalır, dönüşüm ve değişimden uzaktır. Her ne kadar ki bazen kendisinde oluşum ve bozuşum meydana gelirse de demektir. Diğer kitapların söyledikleri bu anlama çevrilmiştir. Çünkü yer, toplam itibarıyla asla ne dağılır ne de bozulma kabul eder, deyip cevap etmişlerdir.

Astronomi ve rasat kanunlarına dayanılarak, bu görüştekilere itiraz olunmuştur ki eğer yer, âlemin merkezinden uzak olup, kendi yıllık dairesinde hareket eder olsaydı; meselâ kuzey kutbunun yüksekliği her zaman bir üslûp üzere kalmazdı. Baş ucu noktamızda bulunan yıldızlar daima ortada olmazdı. Her vakitte sabitler feleğinin belirli bir yarısı bize karşı gelmezdi. Doruk ile etek dahi bu

şekilde tayin bulmazdı. Bunların cevapları dahi böyle olmuştur ki yer, eksenî üzere hareket ettiğî takdirce, kuzey kutbunun yüksekliğı her zaman bir üslûp üzere olup, baş ucu noktamızda bulunan yıldız daima belli olur. Felek küresinin belirli bir yarısı yani belirli dokuz burcu tamamıyla her vakitte bizim karşımızda olup baktığımız yer olurdu. Şu kadar var ki daima yerin bir belirli noktasında durmamız şart ve lâzım gelir. Çünkü önce dediğimiz gibi sabitler feleğî bizden o kadar uzaktır ki ona oranla yerin büyük yıllık dairesi bir nokta kadar görünür. Çünkü yerin eksenî, âlemin eksenî ile daima aynı hizada bulunur.

Şu hâlde belirtilen üç hükme göre daima yerin belirli bir kıtasına sabit ve durucu olmaz. Onun için şart olunmuştur ki kuzey kutbunun daima tek yol üzere olan yüksekliğı bizim görüşümüze göre bulunmuştur. Yerin daima belirli bir yerinde olduğumuz zamanda bir kararda görünmüştür. Yani bu şart, bizim için bulunan belirli ufku ve baş ucu noktamızda olan belirli noktayı kaybettiğimiz ve değiştirdiğimiz vakitte bulunmuştur. Çünkü, meselâ kuzeyden güneye doğru veya güneyden kuzeye doğru yer küre üzerinde hareket edip, belirli yerimizi baş ucu noktamızda bulunan belirli noktayı değiştirdiğimiz zamanda elbette bize feleğî bir başka kıtası görünür. Daha önce onu biz asla göremezdik. Ona bedel, önce görür olduğumuz kıtası bize, tamamıyla gizli olur. Adı geçen kutbun yüksekliğı ve baş ucumuzda olan yıldızlar dahi değişken olur.

Doruk ile eteğî tayinleri gereğîyle olan çelişkiye böyle karşı olmuştur ki bu yön üzere yer, o yıllık dairesinde, güney burçları hizasında harekette iken dahi Güneş'ten uzak olmak ve konumunu bulmaya doruk ortaya çıkar. Kuzey burçları hizasında harekette iken yine Güneş'e yakın olmak durumuna geldiğinde eteğî çıkar. Bu astronominin doruk ve eteğî hükümleri aynen eski astronomideki gibidir. Ancak farkı budur ki onda uzaklık ve yakınlık Güneş'in hareketinden, bu görüşe göre yerin hareketinden bulunmuştur. Onda değişen doruk ve etek, burçlar feleğînin hareketinden ve bunda yine yerin yavaşlamasından bilinmiştir.

Bundan sonra bu cevapların koyucusu bulunan mukaddimeye itiraz olunmuştur. Sabitler feleğînin bizden ta o miktarı uzaklık mesafesi ki onunla yerin yıllık dairesi, yerin bir noktası, bir nokta kadar görüne. Bu görüş inanılmayacak derece uzak bulunmuştur. Bu itiraza böyle cevap olunmuştur ki: Çünkü kabul edilmeyen bu hüküm, senede dayanmamıştır. Bununla beraber, sözü edilen küçüklük ile asıl maksadımız bulunan feleklerin durumlarının düzeni ispat olunmuştur. Şu hâlde bu tür bilimlerde bunun gibi olmaz görülecek kesin işler çok bulunmuştur. Onun için zarar vermez denilmiştir. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.)

Sekizinci Madde: Bu yeni astronomlara, tabiat kurallarına dayanarak olan itirazları ve cevaplarını bildirir.

Yeni astronomlara tabiat kurallarına dayanılarak itirazlar olunmuştur ki mekânların en aşağısı âlemin merkezidir ve mekânların en aşağısında yine ağır cisimlerden olan yer kürenin sakin olması en uygun ve en gereklidir. Bundan başka, eğer yer hareketli olsa elbette hiss olunurdu. Binaların ve ağaçların dahi başları aşağı gelip yıkılırdı. Ağır cisimler yukarıdan aşağıya dik olarak inemez olurdu. Çünkü, dümdüz varacak oldukları noktalar yer yüzeyiyle beraber harekette olurdu. Kuşlar havada uçarken, çünkü yer onların yuvalarını alıp birlikte götürür, bu durumda onlar, yuvalarını bir daha bulamazlardı. Bundan başka batıya doğru atılıp yuvarlanan top nesnenin hareketi, doğu tarafına doğru yuvarlandığı zamanda bulunan hareketinden pek çok yavaş olurdu. Elbette batı semtine atılan, doğu tarafına atılan oktan pek çok fazla yol alırdı. Çünkü ok, batıya giderken, batıdan doğuya gelen yerin

yüzeyi onu karşılamakla o okun yerin yüzeyinden yol aldığı mesafe çok olurdu. Onun doğuya gitmesinde bu hareket olmazdı.

Bu itirazların tek tek cevapları böyle verilmiştir ki yer, mekânların en aşağısı mıdır, değil midir? Henüz tespit edilip belirlenmiş değildir. İspat delilleri şüpheli ve reddedilmiştir. Bundan başka yerin tabiatına bakıldığında sair yıldızlardan ağır olması dahi henüz belli değildir. Belki aşağıda ve yukarıda olmaları bize oranla bulunmuştur. Gerçi büyük taşlar ve ağır cisimler, yerden ayrıldıkları anda yine yere dönerlerse de fakat yer küre hemen ağır bir cisim gibi kendi yerinden hareket etmez olmak lâzım gelir. Yine cevap olunmuştur ki biz, yerle birlik o yumuşak madde içinde kuşatılmış olup su görüntüsü gibi yerle beraber hareket eder olduğumuzdan, yerin hareketini hissedemeyiz. Binaların ve ağaçların dahi eğilip kırılmadıkları bundan bilinir. Belki bu delilden bunların ayakta durması ve kımıldamaması lâzım gelir. Yer sakın olsun yahut yumuşak madde ile hareketli olsun, ağır cismin yukarıdan aşağı doğru dik olarak inmesine bir engel yoktur. Çünkü ağırlığın inişi, hareketinden başka sözü edilen yumuşak maddenin hareketinden dahi pay alması muhakkaktır. Bu aynıyle o taş gibidir ki geminin sereninden dibine doğru atılmıştır. Çünkü, bu tür taşların yukarıdan aşağıya atıldığı hâlde serenin dibine düştüğü tecrübe ile bilinmiştir. Gemi sakın olsun veya hareket hâlinde olsun ve buna dahi aynen öyle sebep, taşın düşüşünden başka geminin hareketinden dahi hissedar olmasıdır. Belki bu konuda doğrusu budur ki ne ağır cismin ve ne adı geçen taşın inişi denilen hareketi kesinlikle düz değildir. Belki yaylı bir hat çizerek ortaya çıkar. Gerçi bizim görüşümüze göre ki geminin içinde dik hayal olunursa da bu, tıpkı buna benzer ki bir kimse bir geminin güvertesinden sereni dibine bir taş attığında doğru hareketle indiğini araştırır. Fakat geminin dışından yani denizin kenarından bakanlara o taşta iki hareket olur ki biriyle dik olarak iner, biriyle dahi geminin hareketine uygunluk eder. Öyle ki o iki hareketiyle bir eğri çizgi çizdiğini gözlerler. Böyle olunca, denizde balıklar suyun hareketinin etkisinde kaldıkları gibi kuşlar dahi havanın hareketinin etkisinde kaldıklarından, yuvalarından uzaklaşmaları ve ayrılmaları lâzım gelmez. Doğuya doğru atılan yuvarlanan kürenin hareketi daha hızlı olmaz. Batıya doğru atılan okun düşüş mesafesi fazla bulunmaz.

Dokuzuncu Madde: Bu yeni astronomiye göre göklerin tabiatlarını ve sayılarını bildirir.

Filozoflar, feleklerin tabiatlarında yani feleklerin maddelerinde aykırılık edip, eski astronomiye rağbet edenler yukarıda açıklandığı üzere esiri cisimlerin maddesine ve dörtlü cisimlere yani hacim, katılık, saflık, saydamlık üzere olup, feleklerde artma, azalma, yoğunlaşma, seyrelme, yarıma ve birleşme olmayıp, harekette şiddet ve zayıflama, geri dönüş ve duraklama ve yerlerinden çıkma kabul etmezler, demişlerdir. Bu yeni astronomiye taraftar olanlar, göklerin maddelerinden hacim ve katılığı kaldırıp, feleklerin tabiatları sulu ve yumuşaktır. Yarıma ve birleşme kabul eder cisimlerdir, demişlerdir. Bu yeni görüşe göre göklerin sayısı üçe hasredilmiştir. Evvelki gök, unsurların ve gezegenlerin bütününden ibaret olan topluluktur. İkinci gök, bize nazır olup gözetlediğimiz sabitler feleğidir. Üçüncü gök, sabitler feleğinin kalınlığı mesafesi her ne kadar geniş ise de ötesinde bu feleği kuşatan büyük feleğin sınırsız ve sonsuz olması araştırılarak kesinleşip saadet ehli için dinlenme yeri tayin kılınmıştır.

Bu yeni astronominin eski astronomiye uygun bütün kural ve hükümleri kuvvet bulup, beş yüz yıldan bu ana gelinceye dek sonraki bilginlerce geçerli bulunmuştur. Bizim muradımız ve maksadımız

olan yaratıcıyı tanımaya aracı bulunan insanlık âlemine ayna olarak konulan büyük âlemi, bu yolla bu yönden dahi seyir için bu miktarca yazma ve açıklama ile yetinilip saadetnamemizden dahi güzelliklere ve sanatlara yol açıcı iletici olmak için on altı rubaî yazarak, bu bölüm tamamlanıp, metinde sözü edilen şekillerin buraya çizilmesi uygun görülmüştür.

*Halk eyledin ey Huda bu ibretgâhı
Eflak ve anasır ve bu şems ve mâhı
Kur'an'da dedin fe semme vech'ullah
Îlahî erinâ eşya-ı kemahı*

(Ey Huda, bu ibret alınan yeri yarattın. Felekleri, unsurları, güneşi ve ayı. Kur'an'da "Hangi tarafa yönelirseniz orası Allah'a ibadet yönüdür" (2/115) dedin. İlâhî, eşyanın gerçeğini bize göster.)

*Eflak ve anasır ve mevalîd ey dil
Ecsam ve tabayi ve suverdir hep bil
Çün âlemdir hakîm-i sun'u şâmil
Pes heyet-i âlemi tefekkür hoş kıl*

(Ey gönül, felekler, unsurlar, bileşikler, cisimler ve tabiatlar hep suretlerdir bil! Çünkü hakîm olan Allah'ın sanatı âleme şâmildir. O hâlde âlemin heyetine iyi tefekkür kıl.)

*Eflak ile devr eder kevakib her an
Tesir edib imtizac eder bu erkan
Dört tab-ı muhalif olsa memzuc ey can
Madenle nebat olur ve hayvan insan*

(Her an yıldızlar feleklerle döner. Onların tesiriyle karışır bu özler. Dört farklı tabiat karışınca ey can, madenlerle bitkiler, hayvan ve insan olur.)

*Hakkı bu cihanı bil kitab-ı hikmet
Eflak ve anasın huruf ve kudret
Terkib ve mevalid ve kelimat-ı izzet
Fehm et kelimat-ı Rabbi al çok ibret*

(Hakkı, cihanı ibret kitabı bil. Felekleri ve unsurları, harfler ve kudret; bütün bileşikleri ululuğun sözü bil. Rabbin kelimelerini anla, çok ibret al.)

*Bulan kelimat-ı Rabbi'den mânayı
Hiç olmaz o harfgîr ve kor kavgayı
Tuba ona kim o fehm eder eşyayı
Ne görüp işitse yâd eder Mevlâ'ya*

(Allah'ın sözlerinden manayı bulan, harflere takılmaz ve kavgayı bırakır. Eşyayı anlayana ne mutlu ki ne görüp işitse Mevlâ'yı yâd eder.)

*Hakkı dile gel kılma heves dünyaya
Emvacı koyup kendini sal deryaya*

*Bak bu kelimat-ı Rab olan eşyaya
Hoş bu kelimat-ı anla dal manaya*

(Hakkı, gönüle gel. Dünyaya heves kılma. Dalgaları koyup kendini denize sal. Bu Rabbin kelimeleri olan eşyaya bak. Bu kelimeleri iyi anla. manaya dal.)

*Bir bahr ne eksilir ne artar asla
Emvacı gelir gider o bahre vasla
Alem ki o mevcler gibidir mesela
Kalmaz iki an içinde bâki fasla*

(Bir deniz ki asla eksilmez ve artmaz, dalgalar ona bitişik olarak gelir gider. Âlem ki o dalgalar gibidir meselâ; iki an içinde tek fasıl sürekli olmaz.)

*Hakkı, Hak için ver ehline dünyayı
Ednayı unut seversen ol âlayı
Emvac ile boş yorulma bul deryayı
Yoğ anla bu mâsivayı bil Mevlâ'yı*

(Hakkı, Hak için dünyayı ehline ver. Yüceyi seversen alçakları unut. Dalgalarla boşuna yorulma, denizi bul. Allah'tan başka bütün varlıkları yok anla, Allah'ı bil.)

*Hakkı, onu iste bil cihanı fâni
Bul mevt-i iradide hayat-ı canı
“Mütü kable en temetü”yü tanı
Dünya seni terk etmeden sen eyle anı*

(Hakkı, cihanı geçici bil, Allah'ı iste. Canın hayatını iradî ölümde bul. “Ölmeden önce ölünüz” hadisini tanı. Dünya seni terk etmeden, sen onu terk et.)

*Ah savmla bağlasam dehanı hani
Akl okusu nüsha-i cihanı hani
Dil bilse o mana-yı nihânı hani
Can bulsa o can-ı canı hani hani*

(Hani ağzı oruçla bağlasam, akıl cihan nüshasını okusa hani. Gönül o gizli manayı bilse hani. Hani hani! Can bulsa canın canım!)

*Ah sumtla bağlasam dehanı hani
Dil söylese dinlesem nihanı hani
Can görse o mâna-yı cihanı hani
Aşkile bulaydım anı hani hani*

(Sükûtla bağlasam ağzı hani, gönül söylese, dinlesem gizliyi hani. Hani o cihanın manasını can görse. Hani hani, aşk ile bulaydım onu.)

*Bir bildim iki cihanı mağrur oldum
Ahkam-ı meratibin koyup dûr oldum
Çün halile vahdet-i vücudu buldum*

Pes hıfz-ı meratibiyle mesrur oldum

(İki cihanı bir bildim, mağrur oldum. Mertebelerin hükümlerini koyup uzak oldum. Çünkü hâl ile vahdet-i vücudu buldum, o anda mertebeleri korumakla mesrur oldum.)

Hep varlığı bir bilince şadân oldum

Ahkam-ı meratibinde nâdân oldum

Çün bildiğimi görüb de hayran oldum

Her mertebede muti-i ferman oldum

(Varlığı hep bir bilince sevindim. Mertebelerin hükümlerinde bilmez oldum. Çünkü bildiğimi görüp de hayran oldum ve her mertebede fermana bağlı oldum.)

Tevhid-i vücuda çünki hemrah oldum

Ahkam-ı meratibinde gümrah oldum

Çün zevk-i şühude erdim âgah oldum

Her mertebesinde hoş maa'llah oldum

(Çünkü varlığın birliğiyle yoldaş oldum. Mertebelerinin hükümlerinde yolumu şaşırdım. Seyretme zevkine erdim, haberli oldum. Her mertebesinde Allah'la beraber oldum.)

Zannımca yakîn ve sıdkla sıddıkam

Tevhid-i vücud ile dolu tahkikam

Her mertebe çün vücud eder hüküm-ü diğer

Pes hıfz-ı meratib etsem zındıkam

(Zannımca yakınım ve doğrulukla sözünün eriyim, varlığın birliğiyle dolu ve araştırmacıyım. Her mertebede varlık diğer hüküm eder. Şimdi mertebeleri korusam zındığım.)

Bil vahdet-i âlemi ki arz-ı hakdır

Ol şeh ki gayûrdur bu sırr-ı muğlakdır

Esrar-ı cihanı söyleyen ahmaktır

Hızf edeni hıfz eden şeh mutlaktır

(Âlemin birliğini, Hakk'ın arzı bil. O şah ki yaratıcıdır, bu gizli bir sırdır. Cihanın sırlarını söyleyen ahmaktır. Koruyanı koruyan mutlak şahtır.)

Onuncu Bölüm

Bileşiklerin oluşum niteliklerini yani tam bileşik cisimler olan üç bileşiği ki maden, bitki ve hayvandır. Hepsini yedi madde ile açıklar.

Birinci Madde: Tabiîlerden bulunan bileşiklerin bütününe asıllarını ve maddelerini; tam birleşik cisimlerin cinslerini ve çeşitlerini topluca bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Oluşum ve bozuşumun âlemi içinde meydana gelen atmosfer ve üç bileşik, yüksek babaların aşağı analarda bulunan tesirlerinin neticesidir. Yani Ay feleğinin içinde vücuda gelen bileşik cisimlerin tamı ve tam olmayanı, bütün yedi gezegen yıldızın dört unsorda olan tesirlerinden ortaya çıkmıştır. Yedi gezegen ise gece gündüz Hakk'ın emrine boyun eğicidir. Hepsi onun güç ve kuvveti ile hareketli ve tesirlidir. Nitekim Nazm-ı Kerim'inde buyurmuştur: “Güneşi, ayı ve yıldızları, Allah, emrine bağlı kıldı. Dikkat ediniz ki hem yaratmak hem de emretmek ona mahsusudur. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne kadar yücedir” (7/54).

BEYİT

Çün yedi erden müdam hâmiledir çâr-zen
Tıfl-ı mevâlid hem doğmadadır dembedem

(Yedi erkekten dört kadın sürekli hamiledir. Üç bileşik çocuk sürekli doğmaktadır.)

Dört unsur ki ateş, su, hava ve topraktır. Bu dördün birbiri ile kaynaşıp birleşmesinden meydana gelen tam bileşik cisimlerin yani üç bileşiğin birincisi maden cinsidir ki taş türleri dahi ondandır, ikincisi bitki cinsidir ki ağaçlar da ondandır. Üçüncüsü hayvan cinsidir ki insan dahi ondandır. Başlangıçta dumanlar ve buharlar, unsurlara geçer ve değişir. Ama dumanlar yerin inceliklerindedir ki Güneş'in ısıtması ile havaya yükselir, onunla karışır. Buharlar, nehir ve deniz sularının incelikleridir ki yine Güneş'in ısıtması ile havaya çıkıp onunla karışır. Buhar ve dumandan yarı bileşikler oluşur ki yukarıda açıklanan atmosferdir. Suların özleri karlar ve yağmurlardır ki yerin karnına çekildiğinde, orada toprak parçaları ile karışarak koyulaşır. Bundan sonra yerin derinliğine

sirayet eden Güneş'in harareti o koyulaşan özleri kaynatarak maden, bitki ve hayvan maddesi eder. Bu üç bileşik ancak birbirine şaşırtıcı bir tertiple, lâtif düzenle suret bulmuştur. Bütün bunları yapan, zalimlerin söylediklerinden yüce olan Allah'tır.

Bu kâinatın ilk mertebeleri yoğun topraktır. Son mertebeleri temiz nefistir ki gayet lâtifdir. Çünkü, madenlerin evveli toprak ve suya, sonu bitkiye bitişiktir. Bitkilerin evveli madene ve sonu hayvana bitişiktir. Hayvanların evveli bitkiye ve sonu insana bitişiktir. İnsanî nefislerin evveli hayvana ve sonu melekî temiz nefislere ulaşır. Olgunluğu ancak onda ortaya çıkar.

NAZİM

*Bu kâinat-ı cihan hep tebeddül eyler ümîd
Semadan arza dek ve zerrelerle tâ hurşîd
Cihan kevn ve fesâd içre cümle râğbetle
Kemalini talib eyler mürebbiden cavid
Kemal-i hak nebat ve kemal-i hayvandır
Kemal-i hayvan insandır oldu asl-ı nüvîd
Kemal-i âdem olur hem visâl-i aşk-ı cemil
Ki oldur asl-ı muradât ve gayet-i her ümid
Çü bahr-i mevs olur ondan buhar ve gıym ve matar
Matar ki sel olur aslın bulur garib ve bayid
Çü aşk seyreder eşyayı devreder daim
Her anda kevn ve fesad oldu başka halk-ı cedîd
O kim cihanı bu hikmetle seyreder Hakkı
Ol ehl-i dildir o vası-i dil oldu arş-ı mecîd*

(Ümit, bu cihan kâinatını hep değiştirir, gökten yere dek zerrelerle ta güneşe kadar. Hepsi, oluşum ve bozuşum cihanı râğbet içinde daima mürebbiden kemalini ister. Toprağın kemali bitkidir, bitkinin kemali hayvandır, hayvanın kemali insandır; müjdenin aslı odur. İnsanın kemali, Cemil'in aşkına ulaşmaktır ki odur muratların aslı ve her ümidin amacı. Çünkü dalgalı deniz olur ve ondan buhar, bulut, yağmur ve sel olur, aslını bulur uzak ve yakın. Aşk, eşyayı seyreder ve sürekli devreder. Oluşum ve bozuşum her anda yeni ve başka bir yaratılış oldu. Ey Hakkı! O ki cihanı bu hikmetle seyreder; o, gönül ehlidir. O geniş gönül, Mecid'in arşı oldu.)

İkinci Madde: Üç bileşiğin ilki olan madenlerin durumlarını ayrıntılı olarak ve çeşitlerini toplu olarak bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Üç bileşiğin başlangıcı bulunan madenlerin hepsi yerin içinde hapsolunan buhar ve dumanlardan oluşan cisimlerdir ki nicelik ve nitelikte çeşitli bulunan karışımlar ve bileşimler olmuştur. Eğer bileşimi sert olup, çekiç kabul ederse, yedi meşhur cisimdir ki altın, gümüş, bakır, kalay, demir, kurşun ve tunçtur. Bileşimi sert olup çekiçe ezilmezse taş cinsidir ki elmas, lâl, yakut, zümrüt, zebercet, Seylan taşı ve firuze gibidir.

Eğer buhar, duman üzere üstün gelirse, yeşim, mermer, billûr, cıva ve sair şeffaf olan cevherler oluşur. Eğer duman buhar üzere üstün olursa, tuz, karbonat, kükürt, nişadır ve şap gibi. Bazı taşlar,

rutubetle çözülür, tuzlu cisimler gibi. Bazısı ateşle çözülür, kalsiyum ve kükürt gibi. Yumuşak ise cıva olur.

Bütün madenlerin asılları, bir miktar yer içinde oluşup durduktan, onlardan aşağı, asırların geçmesiyle zeminin dibine girip ve inip gitmektedir. Nitekim bütün bitkilerin ve ağaçların asılları, yerin altında oluşup bir süre durduktan sonra onların budakları ve dalları zamanların geçmesiyle havaya çıkmaktadır.

Yedi meşhur cismin oluşumu, ancak cıva ile kükürdün nicelik ve nitelikte farklılıklarından ve karışmalarından ortaya çıkar. Civanın oluşumu o su parçalarındandır ki toprağın ince parçalarına karışıp, yüksek hararetle kaynaşmıştır. Kükürt ise şiddetli hararetle karşılaşan su ve toprak parçalarından oluşmuştur ki sıcaktan yağ gibi olmuştur.

Şeffaf ve katı cisimlerin oluşumu o tatlı sularındandır ki madenlerde, sert taşlar içinde nice bin yıl uzun bekleyişle sefa bulup, madeni hararetinden taşlaşmıştır. Şeffaf olmayan cisimlerin oluşumu o yapışkan çamurla suyun kaynaşmasındandır ki Güneş'in harareti ona nice bin yıl tesir etmiştir. Rutubetle ayrıışan cisimlerin oluşumu yerin yakıcı ve kuru maddelerine suyun şiddetli karışımından ortaya çıkar.

Yağlı cisimlerin oluşumu, yerin içinde bekleyen rutubetlerdendir ki madenin hararetiyle inceliyor ve çözülüp bölgenin toprağına karıştığında madenin harareti onu pişirmekle yağ gibi koyu olmuştur. Şu hâlde altın madeni, dağlar içinde ve yumuşak taşlı, kumlu yerlerde oluşur. Gümüş ve benzerleri, dağların içinde yumuşak toprak ile karışan taşlar içinde oluşurlar. Kükürt madenleri, nemli, ıslak, yağlı ve yumuşak toprakta oluşurlar. Tuz, yumuşak yerlerde ortaya çıkar. Kireç madeni, kireç ile karışan kumlu yerlerde oluşur. Zaçlar ve şaplar, kıraç ve sert yerlerde vücuda gelirler.

Bu kıyas üzere her maden, bir bölgeye özgü bulunmuştur. O madenin oluşumu, o bölgenin özelliklerinden bilinmiştir. Tek tek çok olmalarına rağmen, madenler üç türle sınırlanmıştır. Katı madenler, taş madenler, yağlı madenler.

Üçüncü Madde: Madenlerden katı cisimlerin oluşumunu, tabiatlarını ve özelliklerini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Üç tür madenden evvelkisi katılardır ki adı geçen yedi meşhur cisimdir. Onların hepsi ancak kükürtler ile cıvadan oluşurlar. Eğer kükürt ve cıva saf olup birbirine tamamen kaynaşırsa, yer, suyun rutubetini çeker ki o kükürt, o civanın rutubetini emdiyse ve o kükürdün boyama gücü olup, cıva ile uygun bir ölçü bulduysa, madeni, hararetiyle nice bin yıl pişip yandıysa, o kaynaşıp san altın olur. Eğer kükürt ve cıva safî olup tamamen karışırsa, ölçüleri de uygun gelip uzun zamanda pişip yandırsa ve kükürt beyaz olup, rutubetten kaldıysa o kaynaşıp beyaz gümüş olur. Eğer pişmezden önce ona soğuk isabet ederse kaynaşıp tunç olur. Eğer cıva saf ve kükürt bozuk olup piştiyse bakır oluşur. Eğer su maddesi üstün olup, fazla hararete rastlarsa demir olur. Eğer bozuk kükürt yanmadıysa kalay oluşur. Eğer kükürt ve cıva ikisi de bozuk olursa kurşun ortaya çıkar.

Şu hâlde katı madenlerde görülen farklılık, kükürt çeşitleriyle civanın ya niceliklerinden veya niteliklerinden ortaya çıktığı tecrübe ile bilinmiştir. Ama katıların sultanı bulunan altının tabiatı sıcak, yumuşak ve lâtiftir. Ateşle yanmaz. Su zerreciklerinin toprak zerreciklerine şiddetli kaynaşmasından, ayrıışmasına ateşin bile gücü yetmez. Toprak içinde bin yıl kalsa çürümez, paslanmaz. Rengi sarı ve berraktır. Tabiatı tatlı, kokusu hoştur. Cismi paktır. Lekesi olmaz. Ağırdır. Kendi güzeldir. Değerlidir. Şu hâlde tabiî harareti, ateş rengi sarılığı olduğundandır. Yumuşaklığı, yağlılığı fazla

olduğundandır. Berraklığı, suyu saf kaldığındandır. Tadının tatlılığı ve kokusunun temizliği kükürdünün saf olduğundandır. Yumuşaklığı ve temizliği, cıvası saf ve pak olduğundadır. Ağırlığı, topraktan olmasındandır. Güzellik ve değeri, tabîî nefsin ona ışın saldığındandır. Bu sarı altın nakittir. İki cihanın ender sermayesidir. Eşyanın en değerlisidir. Huda'nın nimetlerinin en şerefliisidir. Çünkü sarı altın, din ve dünyanın kıvamıdır. Âlem halkının düzenidir. Her iklimde geçerli olmuştur. Herkes ona muhtaç olmuştur. Dünya erkeklerine kuvvet ve büyüklüktür. Süs isteyen kadınlara lezzettir. Nitekim denilmiştir:

RUBAİ

*Ey altın bütün lezzetlerin toplayıcısı
Cihandakilerin her zaman sevgilisi sensin
Şüphesiz Huda değilsin velakin Huda'ya yemin olsun
Ayıpların örtücüsü ve ihtiyaçların kadısı*

Beyaz gümüş madeninde maddesi olan kükürt beyaz olmayıp karışım parçaları eksik kalsa, o sarı altın olurdu. Gümüş sürekli ateşle erir. Toprak içinde uzun zamanla çürür, beyazlığı simsiyah olur. Çünkü, lekesi en yakınına gider. Ona cıva yaklaşıp çekiç kabul demeyip kırılır. Kükürt isabet ettiğinde beyaz gümüş iken simsiyah olur.

Bakır gümüşe yakındır. Farkı sadece renginin kırmızılığı, kirinin çokluğu, tabiatının kuruluğu, tadının kekreliliği ve kokusudur. Onun kırmızılığının fazlalığı, kükürdünün hararetindendir. Kirinin çokluğu ile kuruluğunun tabiatı, sıvısının katılığındandır. Şu hâlde onu, beyazlatmaya ve yumuşatmaya gücü yeten kimse, her ihtiyacına zafer bulmuştur.

Demirin siyahlığı hararetinin aşırılığından bilinmiştir. Diğer katı madenlerden fazla sulu bulunmuştur.

Kalay beyaz gümüş cinsindendir. Fakat ana karnında cenine afet erişip yok olduğu gibi yerin karnında gümüşe üç afet eriştikte kalaya dönüşür. Üç afet, değişken su, kötü kokuya gevşeklilik.

Kurşun bozuk sınıfıdır, oluşumu ve bozuşumu onun gibidir.

Tunç, tabiatı hepsinden daha soğuk ve daha kurudur. Kokusu dahi pistir.

Allah'ın sanatının tefekkürü için katıların durumları bu miktar yeterlidir.

Dördüncü Madde: Madenlerden taş cisimlerin oluşum ve renklenişini kısaca bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bütün şeffaf taşlar, yağmur sularından yerde hapsolunan rutubetlerden oluşup doğarlar. Şeffaf olmayan taşlarsa, Güneş'in hararetinin tesiriyle olan su ve yapışkan çamurun birleşmesinden oluşur.

Şeffaf taşların oluşumu ve renklenişi, yağmur suları ve rutubet, zemin ve maden taşları ve mağaralar içinde hapsolup madenler ile karışmayıp, nice bin yıl onda kalmakla fazla sefa ve sertleşme ve katılık kazanıp, onlardan öyle sert taşlar oluşur ki su ve ateş ile etkilenip kırılmazlar. Geçerli cevherler olup yerde kalmazlar. Renklerinin farklılığı, gezegenlerin ışıkları ile vücut bulmuştur. Her yıldız, cevherlerin nice çeşitlerine delâlet edip, ışınını o dağlar üzerine salıp, o madenlere böyle istilâ etmiştir. Çünkü, Zühal'in siyahlığı, Müşteri'nin yeşilliği, Merih'in kırmızılığı, Güneş'in sarılığı, Zühre'nin maviliği, Utarit'in rengi ve Ay'ın beyazlığı onları renklendirmiştir.

Cevherlerin çeşitleri oldukça çoktur. Hepsinin sultanı ve kıymette pahalısı elmas cevheridir ki madenlerin bütününden daha sert ve daha sağlam muayene kılınmıştır. Bütün madenlerden daha

değerli ve daha saf yaratılmıştır. Hepsine üstün ve etkili iken fakat kurşunla mağlup ve etkilenmesi Hakk'ın gayretinden bilinmiştir. Buna yakın cevher zümrüttür ki ona bakanın gözü nur ve gönlü sevinç bulur. Işınından yılan kör olur. Zümrüt cevherinin faydalan ve özellikleri çoktur. Fakat burada kısa kesilmiştir.

Şeffaf taşların doğuşu yukarıda anlatıldığı üzere zamanların geçmesiyle Güneş'in hararetinin tesirlerinden kaynaşan su ve yapışkan çamurdandır ki o çamur taşlaşıp kalmıştır. Nitekim ateşin tesirinden soğuk süt yoğurt olmuştur. Taşların farklılığı, yerlerine bağlıdır. Eğer yer, toprak ve sıcak çamurdan bulunduyorsa mutlak taş olur. Eğer sıcak yerde olursa ondan tuz ve şaplar oluşur. Eğer kıraç yerlerde bulunduyorsa o yapışkan çamurdan kırmızı, sarı ve yeşil zaçlar oluşur. Şu hâlde her yerin bir başka özellikleri vardır ki onları yaratan âlemin yaratıcısı Allah bilir. Kâh olur ki taş suda oluşur. Bunun sebebi, o suyun veya o yerin özelliklerindendir. Kâh olur ki havaya yükselen duman zerreciklerinin sıcaklığı soğuk isabetiyle soğuyup havada taş oluşur, düşer ki taş yağdı, derler. Kâh olur ki yıldırım ile taş veya demir yahut bakır olur.

İmdi, madenlerin üç çeşidinin ikinci türü olan taşlar, bu kadarca açıklamak üzere kısa kesilmiştir.

Madenlerin üçüncü çeşidi bulunan yağlı cisimler, bunlara oranla tamamıyla atlanmıştır. Çünkü, madenlerin sınıfları, unsurların mizaçlarının ölçülülüğünden uzak olduğundan gayet çok bulunmuştur. Bitkilerin cinsi, mizaç ölçülülüğüne yakın olduğundan çeşitleri onlardan az bulunmuştur. Hayvan cinsi mizaç ölçülülüğüne bitkilerden daha yakın olduğundan çeşitleri dahi ondan daha az olup; on sekiz bin tür bulunup, her tür bir âlem olarak adlandırılmıştır. Bir tür dahi insanlık âlemi bilinmiştir. Bu insan cinsi, mizaç ölçülülüğünün olgunluğu üzere bulunduğundan, fertleri hepsinden az olup daha değerli ve az bulunmuştur.

Şu hâlde Yaratıcı'nın sanatını düşünmek için madenlerin durumları bu miktar ile yetinilmiştir. Çünkü, Allah'ın kudreti sonsuz bilinmiştir.

Beşinci Madde: Üç bileşiğin ikincisi olan bitkilerin durumlarını topluca bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Üç bileşiğin ikincisi bitkilerdir. Onların bir şuursuz kuvveti vardır. Yani bitki cinsinin bir tabiatı vardır ki ondan farklı hareketler ve değişik âletler vasıtasıyla çeşitli hareketler çıkar. O kuvvete bitkisel nefis derler ki o tabiî cismin ancak doğuş, artış ve beslenme yönünden ilk olgunluğudur. Ve bitkisel nefsin gıda kuvveti vardır ki kişinin kalıcılığı onunladır. Bu o kuvvettir ki su gibi olan öteki cismi kendi bulduğu cismin mizaç, kıvam, renk ve cevheri benzerine değişip, tabiî hararetle cisminden çözülen eksikliğe bedel, ona benzediği ile yapışır. Onun namlı kuvveti vardır ki kişinin olgunluğu onunla ortaya çıkar. Bu o kudrettir ki olduğu cismi uzunluk, genişlik ve derinlik taraflarından artırır. Ta o cisim tabiatı gereğince yetişme olgunluğuna ulaşınca dek gider. Onun üreme kuvveti vardır ki cinsinin kalıcılığı onunladır. Bu o kudrettir ki kendi cisminden bir parçası olup, kendi benzeri vücut bulmak için başlangıç ve madde olur. Ona bitki tohumu denir. Beslenme kuvveti besinleri çeker. Sonra tutar. Sonra hazmeder. Sonra fazlasını atar. Şu hâlde onun dört hizmetçisi vardır ki çekme kuvveti, tutma kuvveti, hazım kuvveti ve atma kuvvetidir. Namlı kuvvet, bitki yetişme olgunluğunu bulduğunda duraklar. Ama beslenme kuvveti âciz oluncaya dek işini sürdürür. O âciz olduğunda bitkiye ölüm erişip kurur. Bütün bitkiler, yerin bir miktar derinliğinde oluşup eğlendiğinde yavaş yavaş havaya çıkar. Ama bitkilerin bütün sınıf ve çeşitlerinin sınırını ve hesabını ancak onların yaratıcısı bilir. Doktorlara lâzım olan bazı parçalar ve ilâçlar özellikleri ile tıpkı kitaplarında yazılmıştır. Halka lâzım olan sebzeler ve meyveler, bütün özellikleri

ile insanların dillerinde meşhur olduğundan, bitki cinsinin çeşitleri ve sınıflarının ad ve özelliklerini saymakla konu uzatılmayıp; tek yaratıcısına ve Allah'ı bilmeye aracı olmak için aslını ve esasını bu miktarca açıklama ile yetinilmiştir. Nitekim bitki cinslerine ibretle bakmak için denilmiştir:

BEYİT

Her bitki ki yerde biter

Allah birdir ve benzersizdir der

BEYİT

Akıllı olanın gözünde ağaçların yeşili yaprakları

Her yaprağı Allah'ı tanıtan bir defterdir

Altıncı Madde: Üç bileşiğin üçüncüsü olan hayvanların durumlarını topluca bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Üç bileşiğin üçüncüsü hayvan cinsidir ki o hayvanî nefistir. Seçkin olmayan nefis, tabîî cismin ilk olgunluğudur. İradeli hareketle hareket eder. Bu hayvanî nefis için özgü olan eserlerden iki kuvveti vardır ki anlama kuvveti ve hareket kuvvetidir. Anlama kuvveti ya bedenin dışında olur veya içinde olur. Bedenin dışında olan beş kuvvettir ki işitme, görme, koklama, tatma ve dokunmadır.

İşitme bir kuvvettir ki kulağın alt yüzeyinde döşenmiş olan sinirlerde konulmuştur. Bu sinirlerde davul gibi hava hapsolmuştur. Eğer şiddetli mağaradan veya kuvvetli kaleden ortaya çıkan sesin niteliği ile nitelenen hava dalgalandığında yakın olursa, o sinirlere ulaşır onu titrettiğinde orada bulunan işitme duygusu o sesi idrak eder.

Görme bir kuvvettir ki beynin önünde bitip birbirine yaklaşması ile rastlaşıp ve kesişip ondan uzaklaşmakla gözün yağ tabakalarına ulaşan iki içi boş sinirin ulaştığı yerde konulmuştur. Ona iki nurun toplanması dahi derler.

Koklama bir kuvvettir ki beynin önünde olan meme başları gibi iki fazlalık içre konulmuştur.

Tatma bir kuvvettir ki dilin cismi üzerine döşenmiş olan sinirler içinde bulunur. Onun tat alabilmesi tükürük neminin aracılığı ile olur. Ona yiyecekten ince zerrecikler karışmış olup, ondan dilin cismine değdiğinde yiyeceğin tadını hisseder.

Dokunma bir kuvvettir ki hayvan cisminin çoğuna karışmış olan sinirlerde konulmuştur.

Hayvanın içinde olan kuvvetler beştir ki ortak his, hayal, vehmetme, hafıza ve tasarruftur.

Ortak his bir kuvvettir ki beyinde olan üç boşluğun birinci boşluğu önüne bağlanmıştır. Dış duylara ulaşan suretlerin hepsini ortak his kabul edip iç güçlere dağıtır.

Hayal bir kuvvettir ki beynin birinci boşluğunun sonunda konulmuştur. Hissedilen bütün suretleri, ortak histen alıp bu suretlerin kaybolmasından sonra hepsini korur, nakşeder, tasvir eder ve temsil eder. Bu hayal ortak hissin hazinesidir.

Vehmetme bir kuvvettir ki beyinde olan orta boşluğun sonunda konulmuştur. Bu kuvvet, hissolanlarda mevcut olup, dış hislerle idrak olunmayan pek az anlamları idrak eder. Nitekim vehmetme kuvveti hükmeder ki kurt kendisinden kaçılması gereken bir hayvandır.

Hafıza bir kuvvettir ki beynin arka boşluğunun önünde konulmuştur. Vehmetme kuvvetinin pek az manaların hissolanamayanlarından idrak ettiklerini saklar. Bu hafıza vehmetmenin hazinesidir.

Tasarruf bir kuvvettir ki beyinde orta boşluğun önünde konulmuştur. Bu kuvvetin durum ve şanı, hayal ve hafızadan olan suret ve manaların bazısını bazısına birleştirip bazısını bazısından ayırmaktır. Eğer bir tasarruf etme kuvvetini, akıl kendi algıladıklarında kullanırsa buna, düşünme derler. Eğer bunu vehmetme kuvveti kendi hissettiklerinde kullanırsa buna, hayal etme derler.

Hayvanî nefsin hareket etme kuvveti iki kısımdır ki sebep olucu kuvvet ve yapıcı kuvvettir. Sebeplucu ki şevk kuvveti dahi derler, o bir kuvvettir ki kaçan hayalde istenen bir suret veya istenmeyen bir suret algılasa, yapıcı kuvveti organları tahrike sevk eder. Eğer sebep olucu, yapıcıyı lezzetlerin meydana gelmesi için olan hayal edilen yararlı eşyayı veya zararlıyı isteyecek tahrike sevk ederse ona, şehvanî kuvvet derler. Eğer sebep olucu, yapıcıyı üstün istek için hayal olunan zararlı eşyayı ve faydalıyı defedecek tahrike sevk ederse ona, gazap kuvveti derler. Yapıcı bir kuvvettir ki sinir, bağ, et ve zardan bileşen kasları sıkıkmak ve gevşetmekle organların hareketi için hazırlar.

Yedinci Madde: Hayvan cinsinin en şerefli türleri ve en güzel sınıfları bulunan insan fertlerinin niteliklerini topluca bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Hayvan cinsinin en güzel türleri bu insan türüdür ki varlıkların şerefi, kâinatın neticesi ve konuşucu nefse sahip ve ayna odur.

Konuşan nefis bir cevherdir ki kendisi maddeden soyuttur. Fakat işlerinde maddeye yakındır. Küllî işleri ve soyut parçaları idrak edip, fikrî işler etmek yönünden araç ve âlet olan tabîî cismin ilk olgunluğudur. Bu konuşan nefsin akıl edici bir kuvveti vardır ki onunla tasavvur ve tasdik edilen işleri idrak eder. Bu kuvvete kuramsal akıl ve kuramsal kuvvet derler. Konuşucu nefsin bir yapıcı kuvveti dahi vardır ki onunla insan bedeni bir kısım işlerden yana kendine özgü olan görüş ve itikat gereği üzere tahrik eder. Bu konuşucu nefsin akıl edici kuvveti saymaca ile dört aşaması vardır. Birincisi, akıl edilenlerin bütününden boş olup, çocuğun yazı yazma yeteneği gibi akıl edilen şeylerin hepsine yeteneği olmasıdır. Bu aşamada ona kaos akıl derler. İkinci aşaması, ona akla kendiliğinden gelen şeyler ortaya çıkıp, kendiliğinden akla gelenlerden, fikir ile kuramlara geçiştir. Bunda, ona, meleke ile akıl derler. Bu akıl öyle lâtîf olsa ki onda bütün kuramlar düşünmeden ortaya çıkıp, fikre ihtiyacı kalması buna, kutsî kuvvet derler. Üçüncü mertebesi, ona akla uygun kuramsal şeyler irdelemesiz ortaya çıkıp, yanında bir haysiyetle saklanmaktır ki istediğinde ihtiyaçsız hepsini hazır etmesidir. Bunda nefse, fiille akıl derler. Dördüncü aşaması, kazanılmış, akla uygun şeyleri iyice incelemesidir. Bu aşamada konuşucu nefse mutlak akıl derler.

Hayvanların bütün tür ve adlarını, tabiat ve şekillerini, özellik ve durumlarını ancak onları yaratan Allah Teâlâ hazretleri bilir. Bazı kitaplarda yazılmış ve dillerde meşhur olan budur ki hayvan cinsi on sekiz bin türdür. Her türü başka âlemdir. Şu hâlde toplamı on sekiz bin âlem olur. Bu on sekiz bin âlemi icat ve yaratıp, sayısı hesaba gelmeyen sınıfları ve fertleri her an diriltir, terbiye eden ve öldüren Allah'ın kudret ve azametini fikretme ve düşünmeye aracı olmakla, büyük âlemin durumları ve içinde bulunan âlemleri bu miktar açıklama ile yetinilmiştir. Sonsuz sırların gerçekleri ve güzel sanatların yaratıcısı bulunan cismanî âlem bilminde sınırsız deniz olan rabbanî hikmete bundan fazla dalınmayıp, kâinatın aynası olan birinci kitap burada bitmiştir. Çünkü, insanın kabı ve kabuğu bulunan felekler ve unsurlar âleminden geçilip, insanın emrinde olan madenler, bitkiler ve hayvanlardan geçilip, cihanın özlerinin özü nişansız sultanın dergâh ve kapısı olan insanın can ve cisminin anatomi bilimine girilmiştir. Çünkü yüce istek ve en kısa amaç Hazreti Mevlâ'nın huzuru bulunmuştur. Şu hâlde âlemin yaratıcısından gaflet edip, âlemin durumları ile meşgul olmak; padişahın huzurunda

bulunan köle, sultandan yüz döndürüp sarayın süslerini seyre dalıp kalmak gibi bilinmiştir. Nitekim şu beyitler ile ona işaret kılınmıştır.

BEYİT

*Hanenin lâzım olan sahibidir
Bilmeyen hanesinin talibidir
Tâ ki bu cihan hey'etine olmalı hayran
Eflâk u dil cânâ gel et âlemi seyrân*

(Gerekli olan evin sahibidir. Bilmeye ne ister. Bu cihanın yapısına hayran olmalı. Gönül ve can göklerine gel, âlemi seyrete.)

NAZİM

*Nazar eyle bu devr-i eflâke Daire oldu nokta-i hâke
Daire içre âlem-i imkân Âlem içre behâim ve insan
Oldu insan içinde arş-ı âzîm Kâbe'tullah yani kalb-i selîm
Kalb içinde muhabbet-i süphân Ahsen'el-hâlikîn ve âlişân
Anın ile vücuda geldi cihân Bahr ile sanki mevc-i bîpayân
Katreden âdemi kılur peydâ Anı bahr-ı ulûm eder mahzâ*

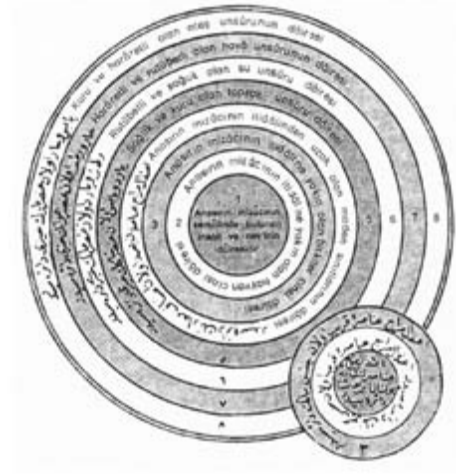
(Bu dönen feleklere bak, toprağın noktasına daire oldu. İmkân âlemi daire içinde âlem içre hayvanlar ve insanlar. İnsan içinde oldu büyük arş, Allah'ın kâbesi yani temiz kalp. Kalp içinde şanı yüksek, yaratıcıların en güzeli süphan olan Allah'ın sevgisi vardır. Onunla cihan vücuda geldi. Dalga, sanki denizle ölçsüz. Damladan insanı yaratır, onu bilimler denizi kılar.)

NAZİM

*Kandedir cehl ile zulmet nefs-i şebânındadır
Kandedir ilim ile hikmet bil ânı cânındadır
Zâhiren ahkâm-ı eflâkin eğer mahkûm isen
Bâtinen ây u gün felekler cümle fermanındadır
Sûretâ bu harman-ı âlemde sen bir danesin
Mânâ yüzünde ne kim var cümle harmanındadır
Saykal ur mirât-ı kalbe taşraya bakmağı ko
Sen sana bak cümle âlem halkı divanındadır
Vech-i Hakk'a âyinesin sen özünü bir hoş gözet
Men arafe sırrındaki mâden senin kânındadır*

(Bilgisizlikle karanlık nerededir? Doymayan nefsindedir. Bilimle hikmet nerededir? Onun canındadır bil. Görünüşte feleklerin hükümlerinin mahkumusun, aslında ay, gün ve felekler hepsi senin fermanındadır. Görünüşte bu âlem harmanında bir tanesin. Mana yüzünde ne varsa hepsi senin harmanındadır. Kalp aynasına cilâ vur, dışarıya bakmayı bırak. Sen, sana bak, âlemin bütün halkı divanındadır. Hakk'ın yüzüne aynasın sen. Özünü iyice gözet.

“Kendini bilen, Rabb’ini bildi” sırrındaki maden, senin kanındadır.)

İkinci Kitap

Bedenlerin aynası olan anatomi bilimi, cisim ve canın hürriyetini, hayvanî ve bitkisel hisleri ve güçleri, bedene ilişkin olan insanî ruhu ve geçici olan ruhun bazı durumlarını beş konuyla bilgece açıklar.

Birinci Konu

Anatomi biliminin faydalarını, can ve cismin geldikleri ve gidecekleri yeri, organların tabiatlarını, insan cisminin bileşim ve karışımının doğuşunu, açık ve gizli organların özelliklerini, adlarını ve kısımlarını üç bölüm ile anlatır.

Birinci Bölüm

Anatomi biliminin faydalarını, hayvanî ruhun bedende bazı tasarruflarını, insan bedeninin geliş ve gidiş yerini, cisim ve canın yükseliş ve inişini, bedenin değişimini, geçici ruhun kalıcılığını, anne gibi olan cihan terbiyesini altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: Anatomi biliminin faydalarını topluca bildirir.

Filozoflar, bedenlerin bileşimi bilimine anatomi ve hürriyet adını vermişlerdir. Bedenlerin ve ruhların sırlarına ve tavırlarına yetmişlerdir. İmam Şafiî hazretleri “İlim ikidir, bedenler, dinler ilmi” hadisi üzere, bedenler (anatomi) biliminin önemli ve gerekli bilimlerden olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde anatomi, bir aziz ve leziz bilimdir ki gerçeğin hikmetine ermişlerin neticesi, uzman doktorların sermayesi, yakına ulaşanların nefislerinin gıdası, din ve dünya hasletlerinin vesilesi, Mevlâ’yı tanımaya araç ve yardımcıdır. Çünkü, anatomi bilimini bilmeyen tıptan, hikmetten ve kendini tanımaktan gafil, Hakk’ı tanımaya ulaşmaktan uzaktır. Halbuki insanların çoğu onu bilmekte aldanmışlardır. Eğer tahsil eden olursa da tıpta usta olmak için eğilir. Ancak Allah’ı tanımak için onu tahsil eden dayanak bulup, kendini tanımaya ve ondan Hakk’ı tanımaya ulaşır. Şu hâlde, eğer anatomiye iyice inceleyip, yaratıcının kudretinin şaşırtıcılığını onda gözlemlersen sana üç türlü faydası olur. Birinci fayda budur ki böyle bir bileşim eserini seyredip bilirsin ki bunun gibi bütün eşyanın benzerlerini toplayıcı olan kısa binayı ve süslü şekli, en mükemmel düzen ve en güzel yaratılış ve intizam üzere yaratan Hallak-ı zü’l-Celal’de âcizlik ve kusur tasavvuru olamaz. Şu hâlde ondan hakim olan yaratıcının kudretini kesin bilimle bilirsin. İkinci fayda budur ki buncaleyin faydalı, anlayışlı ve süslü bileşimi icat eden yorulmaz yaratıcıda bilimin olgunluğu olamamak ne mümkündür. Şu hâlde ondan yaratıcı olan Allah’ın alîm ve hakîm olduğunu yakın gözüyle iyice incellersin. Üçüncü fayda budur ki Hak Teâlâ’nın sana ondan çeşitli lütuf ve iyiliklerini, şefkat ve merhametlerinin olgunluğunu idrak edip, ondan Rabb’inin seni, her an terbiye kıldığını yakın bir gerçeğe gözlemlersin. Çünkü, Yaratıcı Teâlâ, bedenlerin bileşiminde, hikmetlerden, faydalardan ve süslerden bir kusur koymayıp hepsini en mükemmel yapmıştır. Âlemlerin Rabb’inin bu lütuf ve keremleri, sadece insana özgü değildir. Belki on sekiz bin âlemi kapsamaktadır. Hatta atlar, kediler, canavarlar, kuşlar, sinekler, arılar, yılanlar ve karıncaların hayat ve kalıcılığına, süs ve yaşayışına gerçek sebep olan, durumlarında ve tavırlarında hiçbir kusur koymayıp, hepsini olgunluk üzere tasvir ve değiştirmiştir. Nitekim İmam Gazalî “İmkânlar âleminde daha güzel durum olamaz” buyurup bu manayı duyurmuştur.

Şu hâlde anatomi, insan nefsinin tanımanın anahtarıdır. Allah'ı tanımanın anahtarıdır. Ama nefsi tanımak, Hakk'ı tanımaya oranla güneşten zerre, denizden damladır.

Beden bir bileşimdir ki insan nefsi ona binmiş gibidir. Allah'ı tanımak asıl maksattır. Şu hâlde bir kimse bedeninden nefsinin idrak etmeksizin, âlemlerin Rabb'ini tanıma davasını eylese, o kimse öyle bir batına benzer ki kendi yiyeceği ve içeceği olmayıp, beldenin fakirlerini toptan ziyafete davet eder. Herkese gereklidir ki önce kendi nefsinin bilmeye, sonra Rabb'ini bilmeye yönele. Ta ki muhabbete erişmiş ve sevgiliye ulaşıcı, muradını elde edici ola. Çünkü nefsi tanımak, Hakk'ı tanımayı gerektirdiği gibi, Hakk'ı tanımak dahi sevgisini gerektirir. Meselâ güzel bir yazıyı veya açık ve düzgün bir şiiri görüp okursan ve bunların yazıcısını bilip ona sevgi duyup, onunla karşılaşmayı gönülden arzu edersin. O dahi sana dost olup muhabbet ve uygun görür. Ey Allah'ımız, bizi, kendimizi tanımayı ve kendini tanımayı nasip et. Sevginle rızıklandır. Ya Vedut, ya Allah, ya Rahman, ya Rahim!

İkinci Madde: İnsan bedeninde olan yaratıcının garip eserlerini, Hakk'ın emriyle hayvanî nefsin bazı tasarruflarını, bedenlerin organlarının bazı özelliklerini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: İnsanın en büyük en güçlü yönü kalbi, en küçük yönü kalıbıdır ki kalbin kabuğudur. Nitekim insan bedeni cihanın özüdür. Bunun gibi insan kalbi, bedenlerin özüdür. Şu hâlde özlerin özü olan gönül, Rahman'ın evidir. Astronominin anatomiye yardımı olduğu gibi, anatomi dahi kalp bilimine yardımcı ve yol göstericidir. Çünkü, beden yaratılışında o kadar acayip sanatlar, garip hikmetler, renkli süsler ve çeşitli hizmetler vardır ki sınırlanamaz ve özetlenemez ve sayılamazdır. Açık ve gizli olan organların her birinde nice faydalar vardır ki halkın çoğu onlardan habersizdir. Meselâ insanda nice yüz adet kemikler ve nice yüz adet sinirler ve nice yüz adet damarlar ve nice yüz adet ihtiyarî hareketler konulmuş ve tertip kılınmıştır. Her biri bir başka yapıda, bir başka sıfatta, bir başka hizmette ve bir başka harekette bulunmuştur. Her biri bir başka yararlı iş için yaratılmıştır. Çok yakın olarak anlarsın ki hepsi topluca kaleme alınmıştır.

İnsanların çoğu, bunlardan bilgisiz ve niteliklerinden gafil bulunmuştur. İnsanlar ancak bunu bilirler ki göz, bakmak ve el, tutmak için yaratılmıştır. Fakat göz ki on tabakadır. O tabakalar nedendir ve faydaları nelerdir bilmezler. Eğer o tabakaların birine zarar gelse, göz görmekten kalır. O zarar neden gelir ve niçin göz görmez olur, bilmezler. Elde kaç kemik, kaç sinir ve kaç damar olduğunu ve her biri ne yapıda düzen bulunduğunu ve ne tarz ile hareket ettiğini bilmezler. Bedenin içinde olan ruh organlarının şekil ve tabiatları nicedir, her birinin kuvvet ve hizmeti nedir ve nefsin kuvvetlerinin sanat ve çıkarı nedir bilmezler. Meselâ içeride yürek, mide, ciğer, dalak, öd kesesi gibi organlar; çekme, tutma, hazmetme, ayırt etme, dışarı atma, şekil verme ve üreme kuvveti gibi kuvvetlerin hepsi, bedende hizmetçi tayin olunmuştur. Her biri kendi hizmetinden sorumlu, her an hazır bulunmuştur. Çünkü, hayat kaynağı olan yürek, devamlı bu organlara çeşitli hareket ve kuvvet vermektedir. Midede olan çekme kuvveti, çeşitli yemekleri mideye çekip, tutma kuvveti koruyup ve sindirme kuvveti pişirmektedir. Ayırıcı kuvvet, pişmiş gıdaların yoğununu lâtifinden ayırıp, atma kuvveti yoğun olanları mideden bağırsaklara itmektedir. Ondaki midede kalan lâtifi, ciğer kendine çekip, ciğerde olan şekillendirme kuvveti, onu kan renginde boyamaktadır. Onun üzerinde ortaya çıkan siyah köpük ki ona sevda derler, onu dalak çekip kendinde değişime uğratmaktadır. Onda kalan sarı köpük ki ona safra derler, onu safra kesesi ki öddür, kendine çekip değiştirmektedir. Onda olan balgamı dahi akciğer çekip, nefesle gırtlak yoluna itmektedir. Daha sonra bunlardan ortaya çıkan kan,

ciğer içinde suyla karışıp kıvam bulduğundan, ondan o suyu böbrek kendine çekip değiştirmektedir. Böbreklerde kalan tortu sidiğe dönüşüp sidik torbasına gitmektedir. Sonra ciğerde kalıp kıvamına gelenden saf kan, damarlar yoluyla bütün organlara ulaşmaktadır. Büyüme kuvveti ondan organlara büyüme ve gelişme verip, et ve yağ gibi kuvvet ve kudret ortaya çıkmaktadır. Sonra damarlar içinde kalan kandan, üreme kuvveti erkeklerde meni, kadınlarda yumurta ve süt meydana getirip, her biri kendi yerlerine gelmekte ve dolmaktadır.

Eğer dalağa bir illet erişip kandan siyah köpüğü ayırıp, devretmese, o köpük ile karışmış kalan kan, bedenın organlarına gelip onda humma, cüzzam ve delilik gibi hastalıklar meydana gelir. Eğer öd kesesine bir illet erişip, safrayı kandan ayırmasa, o kandan sarılık gibi safravî hastalıklar ortaya çıkar. Bunun benzerleri, bedende olan organ ve kuvvetlerin her biri kendi hizmetinde olur. Eğer bunların biri noksan olsa ya hizmetten kalsa çeşitli hastalıklar ortaya çıkması ile beden yok olup insan nefsi onda tasarruftan kalır.

Üçüncü Madde: İnsan bedeninin başlangıç ve sonunu bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bedenlerin başlangıcı ve sonu topraktır. Nitekim Hak Teâlâ Kelâmıkadim’inde “Sizi yerden yarattık; yine ölümünüzden sonra sizi toprağa döndüreceğiz. Hem de ondan sizi başka bir defa daha çıkaracağız” (20/55) buyurmuştur. Çünkü, yukarıda açıklandığı üzere yıldızların ışınlarının tesirleri ile dört unsur toplanıp, kaynaşmaları bir miktar ılımlı buldukta, toprak kendi suretini terk edip, bitki suretine gelir. O bitki ya ekmek veya hayvan yemi olur. Böylece ekmek ve hayvan, insan gıdası olduğundan, sözü edilen kuvvetler bu şekilde hizmetlerinde bulunup; çekme kuvveti ki iştahdır, gıdayı çekip, tutma kuvveti saklayıp, sindirme kuvveti pişirir. Ayırt etme kuvveti kalını inceden ayırıp, itme kuvveti kalını barsaklar yolundan çıkartıp gider. Bu durumlar, kuvvet ve zayıflığa göre iki saatte veya üç saatte veya dört saatte midede meydana gelir ki ona ilk sindirim derler. Sonra inceyi, ciğer kendine çekip sözü edilen kuvvetler midedeki işlemleri bir daha orada işlerler. O zaman orada yoğun olan dört kısım olur ki bir kısmı dalağa gidip siyah köpük olur. Bir kısmı safra kesesine gidip safra olur. Bir kısmı böbreğe gidip sidik olarak sidik torbasını bulur. Bir kısmı akciğer tarafına gelip göğüste balgam olur. Bu durumlar dahi kuvvet ve zayıflığa göre iki, üç, dört saatte ciğerde meydana gelir ki buna ikinci sindirim derler. Onda kalan güzel temiz kan olup ana damarlara ve organlara akıp gider. Bu kuvvetler, işlemlerini bir daha damarlar içinde belirli bir süreyle tamamlarlar ki buna üçüncü sindirim derler. Bu sindirimin tortusu deliklerden çıkıp, kulak kiri, çapak, burun kiri, kıl, tırnak, ter ve organların kiri olur. Eğer bunlardan fazla o tortudan bir nesne kalırsa akıntı, nezle, yara, irin gibi hastalıklar olur. Damarlar içinde kalan temiz kanın her parçası bir organa bölünüp, şekil verme kuvveti o kısımları bulunduğu organlar rengi ile tasvir eylediği hâlde o kuvvetler, o işleri, o müddette, o damarlar içinde bir dahi ederler ki buna dördüncü sindirim derler. Bu sindirimin kalıntısı bedenden eksilen kısımları doldurur, tamamlar. Belki fazla et ve yağ olup o cismi güzel ve yağlı eder. Kalan lâtifin özünü, üreme kuvveti erkeklerin bel kemiğine çekip onda meni eder. Kadınların göğsüne çekip onda hem meni ve hem süt eder. Sonra o gıda özü olan meni, belirli bir kuvvette birleşme vasıtası ile kadınıki ile birleşir. Rahme düşer. Orada kırk güne dek meni suretini terk edip kan pıhtısı suretine gelir. Yani uyuşmuş kan olur. Ve bir kırk gün daha geçtiğinde yani seksen gün sonra o kan pıhtısı et parçası olur. Üçüncü kırk gün tamamında yani yüz yirmi gün sonunda o et parçası içinde kemikler, sinirler, damarlar, organlar, etler, yağlar, saçlar, tırnaklar vücuda gelir. Dördüncü ay tamamlandığında ceninin bütün organları olgunlaşıp, onda hayvanî ruh

tasarruf sahibi olup, göbek bağı yolundan gıdası kan olur. Çünkü nutfе rahimde karar bulup, ilk ayda Zühal’ın terbiyesinde olur. İkinci ayda Müşteri’nin terbiyesine gelir. Üçüncü ayda Merih’in, dördüncü ayda Güneş’in, beşinci ayda Zühre’nin, altıncı ayda Utarit’in ve yedincide Ay’ın terbiyesini bulur. O hâlde eğer yedi aylık doğarsa o çocuk yaşar. Eğer sekiz aylık doğarsa ölür. Çünkü, sekizinci ayda Zühal’ın terbiyesine gelir. Zühal, soğuk ve kuru olduğundan tabiatı ölüm olur. Eğer dokuz aylık doğarsa Müşteri’nin terbiyesinde olduğundan ölmez, yaşar. Çünkü, Müşteri rutubetli ve sıcaktır, tabiatı hayat olur. Anlatılan başlangıç yolunu, Hak Teâlâ açıklayıp buyurmuştur: “Biz insanı muhakkak ki çamurun özünden yarattık. Sonra Âdem’in neslini sağlam bir yerde (rahimde) az bir su nutfе yaptık. Sonra o nutfeyi kan pıhtısı hâline getirdik. Ondan sonra kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler hâline çevirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra ona başka bir yaratılış verdik. Bak ki şekil verenlerin en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir” (23/12-14).

Bu açıklamanın özü böyle olmuştur ki insan bedeninin madde ve aslı topraktır. Toprak önce bitkiye gelip ya ekmek veya hayvan yeygisi olmuştur. O ekmek ve hayvan insan gıdası olup, ondan erkeklerde ve kadınlarda meni suretini bulmuştur. Sonra ana rahminde nutfе, kan pıhtısı, et parçası olup, kemik, sinir, damar, et ve yağ ile dolmuştur. Sonra ya kız veya erkek oldukta, ruh bulup, doğup ortaya çıkmıştır. Ya yaşayıp olgunluğunu bulmuştur. Veya akıl baliğ olmayıp çocuk iken ölmüştür. Halbuki feleklerin hareketleri ve yıldızların ışınları ile toprak unsurunun bin parçasından ancak bir parçası bitki olur. Bitkinin bin parçasından bir parçası ancak ekmek ve hayvan olur. Hayvanın binde biri ancak insan gıdası olur. Gıdanın bin parçasından bir damlası meni olur. Bin damla meniden ancak bir damlası rahme düşer. Rahimlere düşen nutfelerden binde biri çocuk olarak doğar. Bunca doğanın binde biri yaşar. Bunca yaşayanın binde biri akıl baliğ olur. Nice bin akıllının ancak biri mümin olur. Nice bin müminin ancak biri bilgin olur. Nice bin bilginin ancak biri gerçeği araştırır. Nice bin araştırmacının ancak biri arif olur. Nice bin arifin ancak biri olgunluğa ulaşır. Şu hâlde feleklerin hareketleri ve unsurların birleşmesinde, bileşiklerin ortaya çıkması ve bütün kâinatın yapısından murat ve maksadımız ancak olgun insanın varlığının şerefi bulunmuştur. Olgun insanın gayrısı hep ona çocuk, hizmetçi ve tâbi kılınmıştır. Nitekim insanoğlunun en mükemmeli Habib-i Ekrem (s.a.s) hazretlerinin şanında “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” denilmiştir. Bu mana bu beyit ile bilinmiştir.

BEYİT

*Her bin senede bir gönül burcuna gelir
Aşk göklerinden olmuş bir yıldız*

İnsan bedeninin başlangıcı bu açıklama ile ortaya çıkmıştır. Şu hâlde “Her şey aslına döner” hükmünce bedenlerin sonu dahi bundan ortaya çıkıp anlaşılmıştır.

Dördüncü Madde: Cismin ve canın iniş ve çıkış niteliğini, bedenın konaklarını katederek dönüşünü, insanî ruhu, bedenın değişimini ve geçici ruhun kalıcılığını bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Eğer bir kimse murat eylese ki kendisine vaat olunan dönüş yerini araştıra ve dönüşünün menzillerini katedip aslına gide. O, hemen bunu bilsin ki ihtiyarlıktan önce kırarmıştı. Ondan önce civan olmuş idi. Civanlıktan önce çocuk olmuş idi. Çocukluktan önce ana

rahminde cenin olmuş idi. Ondan önce et parçası olmuş idi. Ondan önce kan pıhtısı olmuş idi. Ondan önce rahimde, kadının ve erkeğin dölünden birleşmiş nufte olmuş idi. Ondan önce babanın dölünden ve ananın göğsünde meni olmuş idi. Ondan önce damarlar içinde kan olmuş idi. Ondan önce babanın ve ananın gıdası olmuş idi. Ondan önce hayvanî olmuş idi. Ondan önce bitkisel olmuş idi. Ondan önce unsurların parçalarıyla karışmış toprak idi. Topraktan önce mutlak cisimdi. Ondan önce küllî tabiatı. Ondan önce soyut cevherdi. Şu hâlde o kimse ki hâl ile bu makama yetmiştir. O, cisimlerin ve ruhların yollarını tamamıyla katedip gitmiştir. Karanlık ve nur perdelerini toptan kaldırmıştır. Kendi nefsini anlayıp bilmiştir. Mevlâ'sını tanımış ve bilmiştir. Başlangıç ve sonunu bilip, nereden gelip gittiğini anlayıp arif ve Hakk'a ulaşıcı olmuştur. Bu ruhanî yükselişle her güçlüğü çözüp, her muradı gerçekleştirmiştir.

Bu değişmelerden ortaya çıkan budur ki gerçi insanî ruh, işleriyle bedene yoldaştır. Fakat zatıyla başkadır ve ondan ayrıdır. Çünkü ruh, soyut bir cevherdir ki bir hâl üzere sonsuzdur. Beden ise her anda değişici ve ölümlüdür. Ruh o yönden bedenden farklıdır ki o, bedenin menzillerinin hepsini seyredip birbirinden fark etmiş ve ayırmıştır. Başlangıç ve sonu düşünmeyle geçip, konuşmayla sonuna gitmiştir. Soruşturma ve kesin bilgi ile gereği gibi durumların gerçeğine yetmiştir.

O hâlde bir kimse ki ölçüp biçebilmiştir; o kimse o nesnenin aynısı olmayıp farklı olmuştur. Ruhun, cisimden başka olduğuna hikmet kitaplarında deliller çoktur. Burada uzatmaya gerek yoktur. Fakat burada uygun delil budur ki ruh, ancak o ruhtur ki bu beden beş yaşında idi ama beden o değildir. Çünkü beden, bunca şekillere girip, nice sıfatlar bulmuştur. Uzunlukta, genişlikte ve derinlikte hareketle büyük olmuştur. Ya önce civan idi, şimdi ihtiyar olmuştur. Veya güçlü idi, zayıf olmuştur. Yumuşak idi, sert olmuştur. Şu hâlde gerçekte ihtiyar olan beden, genç olan beden farklıdır. Civan olan beden dahi çocuk olan beden farklıdır. Gerçi bedene bunca değişim ve farklılık gelip fakat insan ruhu yine önceki durumda kalır. Tabîî ölüm vaktinde, ayrıldığı bedenden ki onu kabirde ve mahşerde bulur. Onunla ya cehennemde elem çeker veya cennette nimetlenmiş olup kalır.

Beşinci Madde: Bedenlerin değişiminin niteliğini ve geçici ruhun kalıcılığını bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: İnsan ruhu değişici olmayıp, bedeni değişici olduğunun sebebi budur ki ruh, ulvî âlemde gelmiştir. Ulvî âlemde oluşum ve bozuşum olmadığından, onun parçası bulunan ruh dahi bir karar üzere kalmıştır. Bu beden parçaları, bu süflî âlemde alınmıştır. Halbuki süflî âlem oluşum ve bozuşuma yer kılınmıştır. Çünkü beden dört unsurdan yaratılmıştır. Şu hâlde insanın bu bileşimi, bu oluşum ve bozuşum âleminin bir parçası bulunmuştur. Parçalar ise daima bütüne dönücü olup, bütün dahi parçasına eğilimli ve feyiz verici bilinmiştir.

Parçanın bütüne dönüşünün delili budur ki insan ihtiyar olup, can âlemine döner. “Biz Allah'ın kuluyuz ve yine ona döneceğiz” (2/156) ayet-i kerimesi, hükmünü bulur.

Bütünün parçaya meyil ve feyzinin delili budur ki daima ilâhî büyüklüğün feyzi, külli akıl vasıtasıyla mülk âlemine inicidir. Nitekim “Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur” (1/1) ayet-i kerimesi, buna şahit ve âdildir. Şu hâlde bütün, parçaya meyledici ve feyiz verici olduğu gibi, parça dahi bütüne dönücü ve meyledicidir. Parçanın bütüne dönüşünün bir delili dahi budur ki insan acıkıcı ve susayıcı olur. Çünkü, beden parçalarının bütün tarafına dönüşü her an olur. Şu hâlde ondan bedene düşkünlük ve noksan gelir. Yeme ve içmeye koyulmakla, beden için eksilen yerine gelici olur. Yani unsurlar tarafına giden bedensel parçaların yerine, gıdadan bedene gelip yine beden ondan

kuvvet bulur. Çünkü bedenın gıdası, yine kendi aslı bulunan unsurlardan ortaya çıkan bitki ve hayvandır. Şu hâlde gerçekte bedenlerimizin beş yıllık parçalan tünden ayrışıp, devamlı derece derece ilerleme ile bedenlerimizden dışarı çıkıp, bütüne gitmiştir. Meselâ elli beş yaşımızda iken bedenlerimizde olan parçalar, elli yaşımızda olanın farklısıdır ki ayrışanların bedeni gıdadan gelip yine yavaş yavaş bedenimize parçalar olup, bütüne giden parçaların yerine dolup bedenın şekillerinde belli bir biçim almıştır. Fakat bu durumlara erişemeyenler, bedeni, ruh gibi bir durum üzere sabit kalır zannetmişlerdir. Bunun örneği böyledir ki bir kimse bir sahrada bir çadır kurup onun kazıkları ve ipleri hep siyah olsa ve o haftada bir defa varıp, bir siyah kazık çıkarıp yerine bir beyaz kazık çaksa, bir siyah ipini çözüp yerine bir beyaz ip bağlasa ve bu şekilde bir yıl tamamına dek o siyah kazıkların ve siyah iplerin hepsini söküp ve çözüp yerlerine başka beyaz kazıklar ve ipler çakıp ve bağlasa, o zaman bu değişikliğin farkına varmayanlara o çadır, yine geçen yıldan kurulduğu durum üzeredir ve bütün parçalarıyla sabit görünmüştür. Halbuki onun bütün kazıkları ve ipleri yenilenip değiştirilmiştir. Çünkü, bu beyaz kazıklar ve ipler, o siyah kazıkların ve iplerin farklısı bulunmuştur. Aynen bunun gibi insan bedeni dahi her an açık ve gizli ayrışıp, ayrışanların yerine gıdadan toplandığından, her beş yılda bir kere tamamen değişip, farklılık bulur, bilinmiştir. Şu hâlde parçanın bütüne, bütünün parçaya meyli bu deliller ile ispat olunmuştur. Gerçeğini en iyi bilen Allah'tır.

Altıncı Madde: Bu cihanın bizi sevecen bir anne gibi terbiye eylediğini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bu âlem, bizim sevecen annemizdir. Nitekim anne, çocuğunu terbiye eder. O gıdaları ki çocuk elde edemez, annesi onları yer ki onlardan süt meydana gelip çocuğuna gıda olmaya lâıyk ola. Memenin yolundan çocuğuna verilip onunla beslene. Bunun gibi bu âlem dahi bizim sevecen annemizdir ki iki göğüs derecesinde bulunan bitki ve hayvan yolundan, lâıyıkımız olan gıdalarımızı bize ulaştırıp çeşitli renkte lezzetli meyveler ve nefis yemeklerle bizi yetiştirir.

Bu anne ki âlem bilinmiştir. Başka annelerin aksi bulunmuştur. Çünkü, bütün anneler, görünenlere yönelmişlerdir. Âlem ise kendi içine yönelmiştir. Ta ki bize bakıcı olup yetişmemizde hazır ola. Şu hâlde gerçekte henüz, halen biz kendi annemizin karnında sakınlarız ki “Mutlu, anası karnında mutludur. Haydut, anası karnında hayduttur” hadisi şerifini bazıları böyle yorumlamışlardır. Bu mana, bu ayeti kerimeye uygundur ki Hak Teâlâ “Kim bu dünyada kör olursa, artık o, ahrette de kördür ve yol bakımından da daha sapıktır” (17/72) buyurmuştur. Bu manayı, bir olgun, bir beyit ile duyurmuştur.

BEYİT

*Kim ki bu dünyada ârif-i Hak olmadı
Ta ebed bigâne kaldı bulmadı*

Bu mana çok açıktır ki doğuştan kör olana asla ilâç olmaz. Şu hâlde iki cihan saadetini hemen bu durumda elde etmek mümkündür. Henüz anne karnındayız yani bu âlemdeyiz. Burada kör olmak budur ki insan kendini bilmeye ve görmeye, kendi gerçeğine ermeye. Çünkü, kendini bilmeyen çocuk sayılır. Mevlâ'sını dahi bilmemiş ve bulmamış olur. Şu hâlde, o kimse iki âlemde kör kalır. Onun için peygamberler veliler ve bilginler gelmişlerdir ki halkı, Yaratan'a davet kılalar. Cihan halkı, Kur'an nuru, tevhid bilimi, irfan ve Rahman'a ibadetle körlük illetinden kurtulalar. Kendini bilme vasıtasıyla Huda'ya aşına ve seçilmişlerin seçilmişsi olalar. Sonsuza kadar onunla kalalar. Ey diri ve kayyum

olan, göklerin ve yerin yaratıcısı, mülkün sahibi celâl ve ikram sahibi olan Allah'ımız! İzzetinle kalplerimizi diriltmeni, gözlerimizi seni tanıma nuruyla nurlandırmanı dileriz. Ey Allah!

İkinci Bölüm

Bedenlerin bileşiminin niteliğini, organların tabiatlarının esaslarını, insan hayatının mizaçlarını, dört esasın karışım ve bileşiminin, karışımların sebeplerini, durumlarını ve faydalarını ve onlardan oluşanı dört madde ile uzun uzun açıklar.

Birinci Madde: Bedenlerin bileşiminin niteliğini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Dört esas ki basit cisimlerdir, insan bedeni ve diğer hayvanların ilk parçalarıdır. Çünkü, bileşik cisimlerin çeşitli türleri, özlerin birleşmesiyle meydana gelir. Esasları ise dörttür. İki hafif, ikisi ağırdır.

Hafifler, ateş ile havadır. Ağırlar, su ile topraktır. Çünkü ateş unsuru, hava cevherinin yayılmasıyla diğer unsurlarda cereyan edip, bileşip, hararetiyle iki ağır ve soğuk unsurun, soğukluklarını kırar. Onlar unsurlarını terk edip, mizaçlık aşamasına giderler. Şu hâlde iki ağır unsur, organların sükûn ve oluşumuna sağlam madde olur. İki hafif unsur organların hareket ve hayatlarına yardımcı olur.

İlk esasların kuvvetleri ki dört nitelik, onlar, sıcaklık, soğukluk, rutubet ve kuruluştur. Bu dördü, unsurların anneleridir. Esaslarda mevcuttur. Bu unsura ait nitelikler, tabiî suretler üzerine eklemiştir. Çünkü onlar, sıcaklık ve soğukluk gibi niteliklerde geçici ve değişicidir. Halbuki tabiî suretlerin her biri kendi zatıyla kalıcıdır. Eğer dört nitelik, tabiî suretlerin aslı olsaydı, onlar dahi değişici olup sabit kalmazlardı. Şu hâlde eğer basit cisimler olan dört esas küçülüp bir araya gelseler, tam bileşik cisimler olan üç bileşikte teğet olup bu zıt nitelikleriyle birbirine tesir etseler ve o basitlerin her biri öbürünün şiddetli keyfiyetini kırsa, o zıt nitelikler arasında her birinden tümünde eşit ve benzer aracı nitelik ortaya çıkar ki ona mizaç derler. Üç bileşik yani maden, bitki ve hayvan hep onunla vücuda gelirler Fakat yan bileşik cisimler olan bulut ve kıvılcım gibi atmosferik şeyler, unsurlardan sağlıklı meydana gelirler. Onun için süratle yok olurlar.

İkinci Madde: Beden organlarının tabiatlarının niteliklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: O şekil verici ve yaratıcı olan Allah Teâlâ hazretleri, âlemde her nesneyi, uygun ve yerli yerinde, güzel ve ılımlı yaratmıştır. Her canlıya uygun ve her organının durumuna uygun olan mizacı vermiştir. Âlemin parçalarının tümünde olan mizaçların en lâıyk ve en uygununu insan bedenine bağışlayıp, her bir organına en uygun olan mizacı bağışlamıştır. Bazı kısımlarını fazla sıcak, bazısını fazla soğuk, bazısını fazla rutubetli ve bazısını fazla kuru etmiştir.

Bedende fazla sıcak olan o ruhtur ki lâtif buhardır. Sonra yürektir ki ruhun kaynağıdır. Sonra kandır ki devamlıdır. Sonra karaciğerdir ki kan ondan doğmadır. Sonra temiz olan ettir. Sonra sinirdir ki et ile karışmış olan sinirdir. Sonra dalaktır ki onda kan vardır. Sonra böbrektir ki kanı azdır. Sonra atardamarlardır ki ruhun çevresinde olan kanın kılıflarıdır. Sonra toplardamarlardır ki mutlak kanın

kılıflarıdır. Sonra el derisidir.

Bedende gayet soğuk olan balgamdır. Sonra saçlardır. Sonra kemiklerdir. Sonra kulak kemiğidir ki kıkırdaktır. Sonra kirişlerdir. Sonra perdelerdir. Sonra sinirlerdir. Sonra murdar iliktir. Sonra beyindir. Sonra iç yağıdır. Sonra deridir.

Bedende gayet rutubetli olan balgamdır. Sonra kandır. Sonra yağdır. Sonra iç yağıdır. Sonra beyindir. Sonra murdar iliktir. Sonra kadınların göğüs etleridir. Sonra akciğerdir ki teneffüs yeridir. Sonra karaciğerdir. Sonra dalaktır. Sonra böbrektir. Sonra sinirdir. Sonra deridir.

Bedende gayet kuru olan saçtır ki duman buharındandır. Sonra kemiktir ki organların en sertidir. Sonra kıkırdaktır. Sonra kemik başlarıdır. Sonra kiriştir. Sonra zardır. Sonra damarlardır. Sonra toplardamarlardır. Sonra hareket sinirleridir. Sonra yürektir. Sonra bedenin sinirleridir. Sonra deridir.

Üçüncü Madde: İnsanın yaşlarının mizaçlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Yaşların mizaçları çeşitli olduğundan, insanın yaşları topluca dördttür. Biri büyüme çağıdır ki delikanlı yaşı da derler. Bunun müddeti insanın otuz yaşına dek. Sonra duraklama çağıdır. Buna gençlik yaşı dahi derler. Bunun müddeti insanın kırk yaşına dek. Sonra gizli düşüş çağıdır ki kırarma çağı dahi derler. Bunun müddeti insanın altmış yaşına dek. Sonra açık düşüş yaşıdır ki buna ihtiyarlık dönemi dahi derler. Bunun müddeti ömrün sonuna varıncaya dek. Fakat delikanlılık çağı da iki kısımdır. Biri çocukluk çağıdır ki on beş yaşına dek. Sonra delikanlılık çağıdır ki delikanlılık çağının sonuna dek.

Çocukların mizacı ılımlıdır. Delikanlılığın mizacı sıcaklık ve rutubettir. Gençliğin mizacı sıcak ve hiddetlidir. Duraklama çağının müddetinden sonra sıcaklığın maddesi olan rutubeti, bizi kuşatmış olan hava çektiğinden sıcaklık noksan bulmaya başlar. Çünkü, geçen bölümde açıklandığı üzere cismanî kuvvetlerin ve parçaların hepsi sona erer. Ayrışanların bedeli için eşitlik ve bir şekilde sürekli soğumadır. Fakat bozulma gün gün arttığından ayrışan rutubetle beraber karşılığı gelmez. Şu hâlde, gelen ile sarf olunan bedende eksilme ve geri dönme üzere olduğundan, rutubet yok olup hararet söner. Tabîî ölüm budur. Şu hâlde her bir kişinin ilk mizacı soyunca rutubeti içine alan kuvveti ne miktar ise onun tabîî ecel miktarı odur. Eğer dışardan bir kazaya uğramazsa, odur ki ömrü de odur. Çünkü, Allah'ın kudreti ile ulvî cisimlerin süflî cisimlerde çeşitli tesirleri daima birbirini takip ettiğinden bütün halkın şekil ve durumları, ahlâk ve tavırları henüz anaların rahimleri içinde nutfe iken tesadüf eden baht ve talihleri tesirleri ile ortaya çıkmıştır ki ana karnına nutfe düştüğü saatte baba ve ananın talihleri ne işte ise ve her birinin yıldızı neye bakıyorsa, eğer kutlu, uğursuz, o nutfenin kendisine tesiri ile yazılır. Meselâ saadet, kara bahtlılık, anlayış, ahmaklık, cimrilik, cömertlik, korku, yiğitlik, sevgi, düşmanlık, hırs, kanaat, gayret, alçaklık, fakirlik, zenginlik, rahat, güzellik, olgunluk, yorgunluk ve üzüntü her ne konum üzerine ise o nutfenin kendisine tâbi olur. Çünkü o nutfe, ceninin cisminin levh-i mahfuzudur. Levh-i mahfuz bu âlemin aynasıdır. Şu hâlde her kim ki mutlu olmuştur, o saadetini ana karnında bulmuştur. Her kim ki haydut gelmiştir, o dahi kara bahtlılığını anası karnında almıştır. Nitekim Habib-i Ekrem (s.a.s) hazretleri “Mutlu, anası karnında mutludur. Haydut anası karnında hayduttur” buyurmuştur. Herkesin talihinin tesirini işaretleyip duyurmuştur. Çünkü halkın bütün şekilleri, özellikleri ve mizaçları felekî konumlar gereğince rahimlerde çeşitli bulunmuştur. Şu hâlde eceli bellileri dahi mizaçları soyu ile onda çeşitli takdir olunmuştur. Sözüün kısası delikanlı ve çocuk bedenleri, ılımlı olma durumuyla sıcak ve rutubetli

gözlemlenmiştir. Gençlik bedenleri hiddetli, sıcak bilinmiştir. Kırarma ve ihtiyarlık bedenleri, buhar ruhu ve sıcak kandan yukarıda anlatıldığı üzere geçkin oldukları için soğuk ve kuru bulunmuştur. Kadınların mizacı erkeklerden daha soğuk ve daha rutubetli olduğu tecrübe kılınmıştır.

Dördüncü Madde: Bedenlerin dört karışımının niteliklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bedenin ilk rutubetleri olan dört karışım akıcı ve rutubetli cisimlerdir ki gıdalar önce ona dönüşüp onlardan bedenin parçaları gıdalanır.

Değerli karışımın rutubetleri dört cinstir ki en faziletlisi kan cinsidir. Sonra balgam cinsidir. Sonra safra cinsidir. Sonra siyah köpük cinsidir. Bu karışımların her biri tabiî ve tabiî değildir. Tabiî kan, sıcak ve rutubetlidir. Rengi kırmızı tadı tatlıdır. Faydası et, yağ ve organların gıdası olmaktadır. Tabiî olmayı soğuktur ve rengi bulanıktır. Tadı acı olup faydası olmaz. Tabiî balgam soğukçadır. Rengi yumurtanın beyazı gibidir. Tadı tatlıdır. Faydası ya kan veya kanın yerini tutup organların gıdası olmaktadır. Tabiî olmayı kuru mizaçlı ve değişik renktedir. Acıdır. O, ya tuzlu veya asitli olur. Tabiî safra sıcak ve kırmızıya yakın yapışkandır. Faydası kana karışıp ve yardımcı olup bedenın parçaları olmaktadır. Tabiî olmayı yakıcıdır ve zehir cevheridir. Tabiî siyah köpük, tabiî kanın altında kalan tortudur. Tadı tatlıya yakındır. Yeri dalaktır. Faydası açlığı ve şehveti tahriktir. Tabiî olmayanına zehirli kara köpük derler.

Dört karışımın doğuş niteliği böyledir ki önce gıdanın çiğnenme ile sindirilmesi vardır ki ağız yüzeyi ve mide yüzeyi ile bitişik ve bağlantılıdır. Şu hâlde onda dahi sindirme kuvveti vardır. Çünkü, çiğnenmiş nesnenin önceki tat ve kokusu gitmiştir. Sonra çiğnenmiş gıda mideye vardığında midenin ağız kapanıp tamamen onda sindirilir. Fakat sadece midenin harareti ile değildir. Belki sağ taraftan karaciğerin, sol taraftan dalağın ve onda olan atar ve toplardamarların hararet kabiliyetli olan iç yağının, midenin üstünde ve zarının ötesinde yüreğın, bütün bunların hararetleri ile tamam olup iki üç saatte ilk sindirim ortaya çıkar. Midede keşkek suyu gibi akıcı cevher olur. Sonra onun yoğununu mideden bağırsaklara çıkışa yol bulur. Lâtfi mideye bitişik olan damarlar yolundan karaciğere bitişik olan ince Kıllar gibi damarlar ile süzölüp karaciğere çekilir. Şu hâlde karaciğer, o lâtif cevhere kavuşup sünger gibi emer. Onda da önceki sindirim süresi kadar zamanda pişer. İkinci sindirim de ortaya çıkar. O pişen kırmızı renge boyanıp onun yüzünde kaymak gibi nesne ve dibinde tortu gibi nesne ortaya çıkar. Eğer aşırı ölçüde pişerse bir yakıcı nesne ortaya çıkar. Eğer az pişerse Hint kavunu gibi bir nesne ortaya çıkar. O kaymak safradır veya siyah köpüktür. Bu ikisi tabiîdir. Yakıcı olanın lâtfi itilen safradır, yoğunu itilen siyah köpüktür. Bu ikisi tabiî değildir. Hint kavunu tabiî balgamdır. Hepsinden saf ve temiz olanı kandır. Fakat suyu fazladır ki karaciğerden ayrılmazdan önce suyu böbreklere inen damarlarla çekilip, kendilerine gıda olacak yağı ve kanı alıp, artığı sidik torbasına süzölüp dışarı çıkmaya yol bulur. Kıvam bulmuş temiz kan, karaciğer üstünde doğan büyük damara çekilip ondan ayrılan atardamarlara akar. Sonra yüreğe ve buradan bütün vücuda yayılır, organların besini olur.

Beşinci Madde: Karışımların oluş sebeplerini, tabiat ve faydalarını ve hareket sebeplerini; buharlardan doğan tabiî ruhu bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Tabiî kanı yapan sebep uygun hararettir. Maddî sebebi, gıdaların ve içeceklerin uygun olmasıdır. Tam sebebi bedenın beslenmesidir.

Tabiî safrayı yapan sebep uygun hararettir. Maddî sebebi sıcak, lâtif, tatlı ve yağlı gıdadır.

Görünüşte olan sebebi fazla çiğnenmektir. Tam sebebi, kan karışımı ve bedenın beslenmesidir. Yakıcı safranın yapan sebebi karaciğerin aşın hararetidir.

Tabiî siyah köpüğün yapan sebebi uygun hararettir. Maddî sebebi, rutubeti az olan çok sıcak ve katı gıdalardır. Görünüşte olan sebebi, akmayan ve ayrışmayan gıdalardır. Tam sebebi, kanı kuvvetlendirip bedenın gıdası yapmaktır. Yakıcı siyah köpüğü yapan sebebi az hararettir. Maddî sebebi katı, soğuk, rutubetli ve yapışkan gıdalarıdır. Görünüşte olan sebebi az çiğnemektir. Tam sebebi, kan karışımı ve bedenın beslenmesidir.

Şu hâlde karışıkların doğuş sebebi, sıcaklık ve soğukluktur. Çünkü, uygun harareten kan; fazla harareten yakıcı safra ve çok fazla harareten yakıcı siyah köpük; soğuktan balgam doğmuştur.

Kan ile damarlarda akan karışımların, damarlar içinde dahi iki üç saat müddetinde üçüncü sindirimi vardır. Organlara dağıldığında her organda kendi nasibinin bu müddet içinde de dördüncü sindirimi vardır. Damarlar içinde olan üçüncü sindirimin ve organda olan dördüncü sindirimin fazlaları, geçen bölümde açıklandığı gibi kulak kiri, göz çapağı, burun kiri olup, saç ve tırnak suretini bulup; bedenın organlarından ayrışan ter, kir, yara ve irin şeklinde vücuttan atılır.

Sözü edilen karışımların doğuş sebepleri olduğu gibi hareket sebepleri de vardır. Çünkü, bedenın hareketi ve sıcak eşya, kanı ve safrayı tahrik eder. Bazı kere siyah köpüğü dahi tahrik eder. Fakat hareketsizlik, balgama kuvvet verir. Güzel şeyler düşünmek de dört karışımı harekete geçirir. Nitekim dört karışımın yoğunluğundan, bir yoğun cevher doğar ki organdır veya organın bir parçasıdır. Bunun gibi karışımın lâtif buharlarından bir mizaç asilliğiyle lâtif bir cevher doğar ki tabiî ruhtur. Hayvanî ruhu kabul yeteneğini bulmuştur. Mizaç üzere önce bu ruh doğup sonra bütün organlara, nefsanî kuvvetleri ve başkalarını kabul yeteneğini veren budur. Şu hâlde nefsanî ve hayvanî kuvvetler, insan bedenının organlarında ortaya çıkmaz. Ancak bu tabiî ruh vasıtasıyla olur. Eğer bedenın bir organı nefsanî ve hayvanî kuvvetlerden kesilip tabiî ruhtan kesilse, o organ henüz hayattadır. Çünkü, uyuşmuş veya felç olmuş olan organ his ve hareket kuvvetini yitirmişken yine hayatiyeti vardır. Eğer ölmüş olsa kokuşur ve bozuşurdu. Şu hâlde felç olmuş organda onu koruyan bir kuvvet vardır ki bu tabiî ruhtur.

Üçüncü Bölüm

Organların faydalarını, esaslarını ve niteliklerini, ad ve kuvvetlerini, doğuş ve özelliklerini dört madde ile ayrıntılı olarak açıklar.

Birinci Madde: Organların esası ve niteliğini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Dört esasın birinci mizacından doğan bedenın karışık cisimleri olduğu gibi dört karışımın dahi birinci mizacından doğan beden organlarının cisimleri olmuştur. Bazı organlar tek ve bazıları bileşik suret bulmuştur.

Tek organ odur ki hangi hissölunan parçasını alsan, sayı ve cisimde parçası bütününe ortak olur. Kemik, et ve sinir gibi. Bunlara, parçaları benzeşen organlar denir.

Bileşik organlar odur ki hangi parçasını alsan, ne sayıda ne adda bütününe ortak olmaya. Yüz, el ve ayak gibi. Çünkü, yüzün bir parçası, yüz değildir. Bunlara, âlet organlar derler. Çünkü, hareket ve

işlerde tamamen nefsin âletleri olmuşlardır. Parçalan benzeşen organların birincisi kemiktir. Sert yaratılmıştır. Çünkü kemik, bedenin esası, organların hareketinin direği bulunmuştur. Sonra kırıkdaktır ki yumuşaktır. Katlanabilir. O, kemikten daha yumuşak, diğer organlardan daha sert kılınmıştır. Bunun yaran, yumuşak organlara kemiklerin bağlantısı bununla gökçek olmaktadır. Ta ki yumuşak ile sertin vasıtası olup; vurma ve düşme zamanlarında her organdan, yumuşak olan organ incinmeye. Sonra sinirlerdir ki beyinden ve omurilikten bitmişlerdir. Katlanmakta esnek, gerilmekte sert olan beyaz cisimlerdir. His ve hareket için olan organlar, bütünüyle sinirlerle tamamlanır. Sonra kirişlerdir ki adalelerin çevresinde bitmiş, sinirlere benzer cisimlerdir. Hareketli organlara tam bağlıdır. Kâh adalelerin sıkılması ile kirişler dahi çekilmiş olup, hareketli organları çeker. Kâh adalenin yayılmasıyla ve kendi yerine dönmesiyle kirişler rahatlayıp organları durumları üzere yayarlar. Sonra kemik başlarındaki iplikçiklerdir ki kemiklerden bitmiş, sinirlere benzeyen cisimlerdir. Bunların adalelere uzananlarına mutlak bağ derler. Kemiklerin mafsallarını ve sair organları bağlayanlara ökçe bağı derler. Bu adı geçen bağların hiçbirinin hissi yoktur. Ta ki kendilerine lâzım gelen hareket fazlalığıyla diğer işlerde incinmeyeler. Bunların faydası, organları birbirine bağlamaktır. Sonra atardamarlardır ki yürekten çıkarlar. Uzun ve içleri boştur ki uzunları sinirlere, cevherleri bağlara benzerler. Bunların öyle açılıp kapanan hareketleri vardır ki sükûnet ile ayrılmıştır. Bunlar can damarlarıdır. Yararları budur ki bunlar, yürekten duman buharını saçmakla ona rahat verip, ruhu bedenin organlarına yaymak için yaratılmıştır. Sonra toplardamarlardır ki atardamarlara benzer cisimlerdir. Karaciğerden bitmişlerdir. Hepsi de sakindir. Bunlar kan damarlarıdır. Faydaları budur ki bunlar karaciğerden kanı bedene yaymak için yaratılmıştır. Sonra zarlardır ki ince ve hisleri olmayan lâtif sinirlerden dokunmuş cisimlerdir. Sair cisimlerin yüzeylerini örterler. Nice faydaları vardır ki biri, bütün organları yapı ve şekilleri üzere korurlar. Bir dahi kendi lifine bitişik olan sinir ve bağlar vasıtasıyla organları birbirine bağlarlar. Böbrekleri bel kemiğine bağladıkları gibi. Bir faydası dahi akciğer, karaciğer, böbrek, dalak benzeri hissi olamayan organların cevherlerinde, bu zarların kendilerine değen bizzat hassas olup lifli olan cisimlerine değeni geçici olarak hissedici olmalarıdır. Sonra ettir ki bedende olan bütün bu organların aralarındaki boşlukları doldurur.

Âlet olan organlar, bunlardan bileşen organlardır ki inşallah bundan sonra onlar dahi açıklanır.

İkinci Madde: Organların adlarını ve kuvvetlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bedende olan organlardan her bir organ kendi nefsinde tabî bir kuvveti vardır ki o organın beslenmesi işi ancak o kuvvetle olur. O kuvvet gıdayı çeker, tutar ve ondan fazlayı dışarı atar. Organların hepsinden kuvvetli olanı beyin ve karaciğerdir. Çünkü, bu ikisi yürekten hayatî kuvvet, tabî hararet ve ruhu kabul edip, beyin bütün hislerin başlangıcı olup; karaciğer, bedenin bütün organlarının besleyicisi olmuştur. Yürekten başka. Çünkü yürek, göğsün içinde sol meme altında karaciğer türünden ve onun renginde fincan şeklinde şerefli bir organ ve lâtif organdır. Adı süveydadır. Ruhun kaynağı ve kuvvetlerinin toplamıdır. Hayvanî ruhun ve insanî nefsin birlikte bulunduğu yer ve rabbanî ilhamların iniş yeri, Huda'nın nazargâhıdır. Bütün organlara hayat, hareket, idrak ve gıda verip besleyendir. Bütün kuvvetlerin ve organların hizmetçisi ve uşağıdır. O, bedenin emindir. Şu hâlde bedenin bazı organları reis, bazısı reis hizmetçisi ve bazısı ne reistir ne hizmetçi.

Reis organlar, o organlardır ki bedende olan ilk kuvvetlerin başlangıç yerleridir. Kişinin kalıcılığı ve türün kalıcılığı onlara muhtaçtır. Kişinin kalıcılığı, soyuyla olan reis organlar üçtür. Biri yürektir ki hayat kuvvetinin başlangıcıdır. Biri beyindir ki his ve hareket kuvvetinin başlangıç yeridir. Biri dahi karaciğerdir ki beslenme kuvvetinin başlangıç yeridir.

Türün kalıcılığı soyuyla reis olan organlar, yine yukarıda sayılan bu üçüdür. Türün kalıcılığına özgü olan dördüncü organ tenasüldür ki onlar nesli koruyan meniye doğurmak için kendilerine muhtaç olunandır. Erkek ve kadın organlarının tam yapısı olan mizacı ifade ederler.

Hizmetçi olan organların bazısına hazırlayıcılık, bazısına yerine getiricilik gibi özel hizmetler vardır. Hazırlayıcılık hizmeti reisin işinden önce, yerine getiricilik hizmeti reisin işinden sonradır. Yüreğin hazırlayıcılık hizmetini gören akciğer, yerine getiricilik hizmetini gören atardamarlar gibi. Beynin hazırlayıcı hizmetçisi karaciğer ve sair ruh organları ve gıda organları gibi. Yerine getirici hizmetçisi sinirler gibi. Karaciğerin hazırlayıcı hizmetçisi mide gibidir. Yerine getirici hizmetçisi toplardamarlar gibidir. Tenasül organlarının hazırlayıcı hizmetçisi, onlardan önce meniye doğuran organ gibidir. Yerine getirici hizmetçisi erkeklerden erkeklik organının deliği ve er bezleri arasında olan damarlardır. Kadınlarda meniye iten damarlardır. Rahimdir ki meninin yararlanışı onda tamam olup cenin oluşacak yerdir.

Üçüncü Madde: Ceninin organlarının oluşumunu bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Parçaları benzer olan beden organlarının hepsi iki meniden oluşur. Et ve yağ buna girmez. Çünkü bu ikisi, kandan oluşur. Şu hâlde et ve yağdan başka parçaları benzer olan organlar, peynir mayadan bağlandığı gibi babanın menisinden bağlanır. Bütün bu organlar peynir süttten oluştuğu gibi ananın menisinden oluşur. Nitekim mayanın ve süütün her biri kendilerinden ortaya çıkan peynirin bütün cevherlerinden birer parçadır. Bunun gibi meninin her birisi, rahimde olan ceninin bütün cevherlerinden birer parçadır. Bundan sonra hamile kadının hayız kanı rahimde oluşan ceninin göbeği yolundan gıdası olup onunla büyüüp gelişir. Pıhtılaşır, önceki organı arasında olan boş yerleri doldurup et ve yağ olur. Kanın fazlası lohusalık vaktine kadar kalıp ondan analık tabiatı dışarı atar. Doğumdan sonra, çocuğun karaciğerinin oluşturduğu gıda kanı, göbekten aldığı kanın yerine gidip, göbeği kapayıp o kandan oluşan et ve yağ, bu kandan oluşmaya başlar.

Et, kanın metninden oluşup, sıcaklık ve kurulukla bağlanır. Yağ, kanın sulu ve yağlısından oluşup bağlanır. Onun için sıcaklıkla çözülür. İki meniden oluşan organın birisi bedenden ayrılrsa, bir daha o organ gerçek bir bitişmeyle yerine gelmez. Bir parçası eksik olsa, onun karşılığında bir şey bitmez. Ancak çocukluk çağında, çocuğun dişi biter. Kandan oluşan organın telef olmasından sonra yine tamam bitip benzerine bağlanır. Et gibi.

Dördüncü Madde: Beden organlarının faydalarını ve özelliklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Hassas ve hareketli olan bütün organların his ve hareketinin başlangıç yeri kâh bir sinir olur ve kâh farklı olup her kuvvetin başlangıç yeri bir başka sinir olur. Zarlara sarılmış olan iç organların zarlarının kaynağı, göğüs ve karnın iki tarafında bulunan zarların birisindendir.

Göğüste olan zarlar, akciğer, atar ve toplardamarlar gibi organların zarlarının kaynağı kaburga kemiğidir. Boşlukta olan organların ve damarların zarlarının kaynağı karın kasındandır.

Etten olan bütün organlar ya liflidir, kasta olan et gibi. Veya onda lif olmaz, karaciğer gibi.

Bedenin hareketleri ise ancak lif ile olur. Gerek iradeyle olsun, gerek tabî olsun. İradeyle olan hareket kas lifiyle olur. Tabî hareket et ve damar gibi. İradeyle olan hareketle tabî hareketten bileşen hareket, bu iki hareket uzunluk ve en bulunan bir yapıya özgü lif olur. Şu hâlde çekmek için uzaşan, itmek için tersi ve tutmak için ikisi arası lif gereklidir. Organlardan aort gibi bir tabakalı olan organın üç kısım lifi birbirine benzerdir. İki tabakalı olan organın dış tabakasında lif birbirine karşıdır. İç tabakasında lif enlidir. İçinin iç yüzeyinde lif uzunlamasıdır. Ancak bir tarz üzere yaratılmıştır ki çekme lifi ile itme birlikte olmayıp, belki çekme lifi ile tutma lifi birlikte olsunlar. Ancak bağırsaklarda değil. Çünkü, bağırsakların tutmaya şiddetli ihtiyacı yoktur. Her zaman çekmeye ve itmeye muhtaçtırlar.

Kendi cevherinden uzak olan cisimleri kuşatan sinirsel organların bazısı bir tabakalı, bazısı iki tabakalı bulunmuştur. İki tabakalı yaratılanlarında nice faydalar vardır. Birinci fayda, içlerinde olan cisimlerin hareketi kuvvetiyle yarılmaktan korumaktır. Can damarları gibi. İkinci fayda budur ki içlerinde bulunan saklı cisimler, ayrışma ve çıkmadan iki kat korunmuş olur. Can damarlarında olan ruh ve kan gibi. Üçüncü fayda budur ki itme ve çekmede, o organ kuvvetli harekete muhtaç olduğunda, itme âleti bir tabakasında, çekme âleti bir tabakasında başka bulunsunlar. Mide ve bağırsaklar gibi. Dördüncü fayda budur ki o organın sinirsel iç tabakasını korumak için, dış et tabakası sindirim için ayrılmış olsun. Çünkü sindiren, sindirilenle karşılaşmaksızın kuvvetiyle ulaşır olmak mümkündür.

Bazı organların mizacı kana yakın olup, kan ona gıda olmak için birçok değişikliklerde tasarruf etmeye muhtaç olmaz. Et gibi. Onun için ete ulaşan gıda, bir müddet kalıp sonra et gıdası olmak için onda boşluk ve karıncık yoktur. Gıda, ete düştüğü saatte, ona yönelici olur. Bazı organlar, kandan uzak mizaçlı olup, kan ona değişmekte çok değişimlere muhtaç olur, kemik gibi. Onun için gıdası, onda bir müddet kalacak ya bir boşluk vardır, ayak ve bilek kemiği gibi. Veya ayrı boşluklar vardır, alt çene kemiği gibi. Böyle olan organlar, vaktinde gıdadan ihtiyaç üstü alır ve çeker. Ta ki yavaşlıkla kendi nefesine dönüştüre. Kuvvetli organlar, kendi fazlalıklarını zayıf olan komşularına iter. Yürek iç organlara, beyin kulak arkasına, karaciğer burnun iki yanına ittikleri gibi.

İkinci Konu

İnsanın beden kemiklerinin bileşim özelliklerini ve özel adlarını üç bölüm ile ayrıntılı anlatır.

Birinci Bölüm

Baştaki kemiklerin bileşim niteliklerini, adlarını ve özelliklerini altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: Bedendeki organların kemiklerinin yararlarını kısaca bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bazı kemiklerin beden oranı, esas ve temelin binaya oranıdır. Omurga gibi. Çünkü, omurga kemiği bedenın esasıdır. Bütün organlar onun üzerine bina olup dayanır. Nitekim geminin bütün parçaları, önce konulan omurga üzerine bina edilir, onun gibi beden organlarının hepsi omurga kemiği üzerinde düzen bulup tamamlanır. Bazı kemiklerin bedene oranı siper koruyucusu gibi bulunur. Bıngıldak kemiği gibi. Bazı kemiklerin bedene oranı patlamaları yapan silâh gibi bulunur. Omurga üzerinde omurlar benzeri olan kemikler gibi. Bazı kemikler, mafsallar arasında bulunur. Parmak kemikleri arasında bulunan karınca kemikleri gibi. Bazısı ilgiye muhtaç olan cisimlere bağlanmıştır. Gırtlak adındaki ve dilin ve başkasının lâmelife benzeyen kemiği gibi. Kemiklerin hepsi bedenın direkleri esasları, koruyucuları ve himayecileridir. Cisimleri sert ve içleri boştur. Boşluğunda toplanan ilik, kemiğın gıdası bulunmuştur. Boşluğın genişliğinin yararı, kemiğın hafif olmasıdır. Boşluğın tek olmasının yararı, cismin sertliği, durumu üzere kalmaktır. Sertliğinin yararı, zor hareket sırasında kırılmamaktır. İçinde iliğın yararı, kemiğın gıdası olup, daima kemiğe rutubet vermektir. Ta ki boşluk hareketi ile gevşeyip parçalanmaya. Kemiğın dayanıklığa ihtiyacı fazla olduğundan onun boşluğu az bulunmuştur. Nitekim baldır kemikleri öyle yaratılmıştır. Bedenın organları onlara yüklenmiştir. Kemiğın hafifliğine gerek çok olduğundan, boşluğu bol bulunmuştur. Nitekim burun kemikleri öyledir. Hem gıdalar için ve hem hava ile teneffüs olunan rüzgâr gibi eşya o kemiklere geçmek için. Hem beynin fazlalıkları onlardan atılmak için böyle yaratılmıştır.

Beden kemiklerinin hepsi komşu ve karşılıklı konulmuştur. Aralarında olan mesafe, kıkırdakların faydası için yaratılan kıkırdak bağları ile doldurulmuştur. Bu yararlar gerekmeyen yerlere iki kemik arasında uygunsuz ayrı yaratılmıştır. Alt çene kemiği gibi bulunmuştur. Kemiklerin yakınlığının nice çeşitleri bilinmiştir. Bazısı basit mafsaldır ki iki kemiğın biri hareket etmeksizin, diğının hareket ettiğı gözlemlenmiştir. Kol kemiği ile bilek mafsalı gibi. Bazısı zor mafsallara komşudur ki iki kemiğın birinin hareketi, öteki olmadan zor ve az muayene olmuştur. Tarak mafsalları böyledir. Bazısı, zor mafsallara komşudur ki iki kemiğın birinin hareketi, diğının hareketine bağlıdır. Kısa kemiklerin mafsalları gibi. Bazı kemikler dişli gibidir ki iki kemiğın birbirine fazlası olup, diğır kemiğın arasına girer. Hareketli olmaz. Yerlerinde olan dişler gibi. Durumu değişmez.

İkinci Madde: Kafa kemiklerinin bileşim niteliklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Beyni koruyan bütün kemiklerin faydası, beyni afetlerden korumak için kalkan olmaktır. Kafa kemiklerinin çok olmasının birçok faydaları vardır. Birinci

Faydası, kafanın bir tarafına kırılma ve çatlama gibi afet eriştiğinde, onun tümüne zarar vermeye. Çünkü, bir kemik olsa idi, hepsine afet gelmek lâzım gelirdi. İkinci faydası budur ki sayılacak mana gereğince sertlik ve yumuşaklıkta, gedik ve şişkinlikte, incelik ve kalınlıkta bir kemiğin ayrı ayrı parçaları bulunmaya. Üçüncü faydası budur ki beyni katı buharlardan temizleye. Çünkü eğer bir kalın kemik olsaydı, ondan buharlar nüfuz edemeyip, beyni, kokuşma ile bozuşuma uğrattı. Dördüncü faydası budur ki başın içine giren atar ve toplardamarlara yol ve geçit ola. Bu kafatasının tabiî şekli iki yarar için yuvarlak olmuştur. Birinci yararı budur ki yuvarlak şeklin yüz ölçümü, ona eşit olan düz şekillerinkinden daha büyük bulunmuştur. İkinci yararı budur ki yuvarlak şekil, düz şekil kadar dokunacak nesnelerden etkilenmeyip tehlikeden uzak kalır, bilinmiştir. Bu kafatası bundan dolayı yuvarlak kılınmıştır. Çünkü, organların başları, beyne uzunlamasına konulmuştur.

Bu kemiğin ön ve arka taraflarına çıkan eğri tarafları, iki taraftan inen sinirleri korumak içindir. Bu şeklin üç gerçek yivleri vardır. İki de yalancı yivi vardır. Ama gerçek yivlerden biri yaylıdır ki alın ile müşterektir. Bu şekilde ŞEKİL VAR Buna eklil dahi derler. Biri yivlidir ki bölünmüş olup başın uzunluğunu ikiye bölmüştür. Bu şekilde ŞEKİL VAR bu eklili yive bitişik olduğundan, buna sekuti dahi derler. Üçüncüsü kafanın arkası ile başın kaidesi arasında müşterektir. O, bir dik açı şeklindedir ki açısı noktasına eklil yivi ile bitişiktir. Bu şekilde ŞEKİL VAR bu Yunanca lâm ŞEKİL VAR harfine benzer olduğundan, buna lâm yivi derler. İki yalancı yiv, eklil yivlerinin paralelliğiyle iki taraftan başın uzunlamasına inip baş kemiğine tamamıyla girmediklerinden bunlara kısrî dahi derler. Bunlar üç gerçeği ile bitiştiklerinde bu şekilde olur.

Üçüncü Madde: İnsan başının kaidesi ve duvarı derecesinde olan beş kemiği bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: İnsan başının sözü edilen kemiklerinden başka beş kemiği dahi vardır ki dördü duvarlar gibi ve biri kaide benzeri bulunmuştur. Bu dört duvar, alın kemiğinden sert yaratılmıştır. Çünkü, çarpmalar ve düşmeler onlara fazla tesadüf eder, bilinmiştir. Ayrışan buhar, beyne ağırlık vermeyip kemiklerden çıkmak için kafa ve alın kemikleri öyle aralıklı kılınmıştır.

Ön duvar, alın kemiğidir ki yukarıdan sınırı, yivli kemiğinin evvelindedir. Aşağı tarafı, yivli tarafından uzayıp, kaşın yanında, göz üstünden geçip, sonu yivlisinin ikinci tarafına bitişik olan eklildir. Sağ ve soldan olan iki duvar, on iki kemiktir ki iki kulak onlardadır. Kulak yolunu korumak için sert olmalarıyla, onlara iki taş derler. O iki taş, deliklerinin üzerinde sedef şeklinde iki dairevî kıkırdak yaratılmıştır. Ta ki onlara gelen hava titreşimleri toplanıp deliklerden kulaklara ulaşsın. Bunlara kulak derler. O iki taştan her birinin üst tarafından sınırı, kısrî yivlerdir. Alt taraftan sınırı, bir yivdir ki lâm yivinin tarafından gelip geçip, yay yivinde son bulur. Ön taraftan sınırları, yay yivin birer parçası; arka tarafından lâm kemiğinin birer parçasıdır. Öteki duvarın sınırı, üstten lâm yivi, aşağıdan baş ile temeli arasında ortak olan yivlerdir ki lâm yivinin iki tarafı arasını birleştirir.

Beyin kaidesi o kemiktir ki adı geçen kemikleri yüklenicidir. Ona, temel derler. Çok sert yaratılmıştır. Bunda iki yarar vardır. Biri yüklenicilik sağlamlığına yardımcı olmaktır. Biri sert olmakla fazla kokuşma kabul etmemektir. Çünkü, bu kemik fazlalıklar altında konulmuş olup daima ona mensup olmuştur. Şu hâlde sert olmak lâzım gelmiştir. Şakakların iki yanında iki sağlam kemik vardır ki şakağa geçen sinirleri örtmüştür. Bu iki kemiğin, iki şakağın uzunlamasında ve kenarları ortalanmıştır. Yani kaykaçtır. Onlara eş derler.

Dördüncü Madde: Üst çene kemiklerinin bileşim niteliğini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Üst çene kemiğinin sınırı, üst taraftan kendi ile alın arasında müşterek yivlerdir ki kaş altından geçip, şakaktan şakağa ulaşmıştır. Alt taraftan sınırı, dişlerin bittiği yer olmuştur. İki taraftan sınırları, dişlerin gerisinde olan ense kemiğiyle kendi arasında müşterek bir yivdir ki kulak tarafından gelmiştir. Öteki tarafı olan bitiş sınırın bir yivdir ki bununla çeneyi uzunlamasına geçen yivin arasını ayırmıştır. Şu hâlde üst çene kemiği bu sınıra yetmiştir.

Üst çene kemiğinin iç sınırında olan yivlerden birisi çeneyi uzunlamasına kateder. Biri, iki kaş arasından iki dudak arası inip gitmiştir. Biri, bu yivin başlangıcından gelip, sağına yönelerek sivri dört diş arasına ulaşmıştır. Biri dahi bunun gibi sola meyledip gitmiştir. Şu hâlde orta ve iki taraf olan üç yiv arasında, diş yerleri hizası arasında iki kemik üçgen sınır olmuştur. Fakat bu üçgenlerin kaideleri, dişlerin bittiği yer olmayıp, belki ondan biraz önce burnun kaidesi yakınında iki üçgeni bir yiv geçmiştir. Çünkü, bu üç yiv, kesen yivi geçip, sözü edilen yerlere ulaşmıştır. Bu iki üçgenden başka, iki kemik dahi ortaya çıkmıştır ki onları, iki üçgenin kaideleri ile dişlerin bittiği yerler ve iki taraftaki iki yivden iki kısım kuşatmıştır. Orta yivden inen kısım, bu iki kemiği birbirinden ayırıp, ayırıcı yiv yanında her bir ikişer dik açıları olmuştur. İki sivri diş yanında bir dar açıları ve iki burun kemiği yanında bir geniş açıları suret bulmuştur.

Yine üst çenenin yivlerinden birisi, üst ortak yivden inip, göz tarafına gelip, çukura ulaştığında üçe ayrılan yivdir ki bir kolu alınla müşterek olan yivin altında ve göz çukurunun üstünden geçip kaşa bitmiştir. Bir kolu göz çukuruna girmeyip, diğeri gibi bitişik olup; üçüncü kol göz çukuruna girdikten sonra aynı şekilde bitmiştir. Birinci kolun ayrıldığı kemik, ikinci kemikten daha büyük, ikinci de üçüncüden daha büyük suret bulmuştur.

Beşinci Madde: Burnun yararlarını ve kemiklerinin bileşimini ve alt çeneyi bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Burnun nice açık yararları vardır. Biri budur ki içine aldığı boşluk ile teneffüse yardımcı olur. Biri budur ki onda çok hava toplanıp, beyne geçmeden önce ılımlı olur. Çünkü, teneffüs edilen havanın bir miktarı beyne geçip çoğu akciğer içine dolar. Biri budur ki koklama organı olup, güzel kokulu olan havayı toplar. Biri budur ki harflerin telâffuzuna yardımcı olur. Biri budur ki baştan itilen fazlalıkları koruyup gözlerden örter. Biri budur ki biriken fazlalıkları sümkürme ile dışarı atar.

Burun kemiğinin bileşimi, iki üçgen gibi iki kemiktendir ki birer açıları üst tarafında birleşir. İki kaide bir açı yanında temas edip, iki açı ile ayrılırlar. Bu iki kemiğin her biri, yüz kemiklerinin iki tarafındaki yivlerin birine geçmiştir. İkisinin aşağı taraflarında iki yumuşak kıkırdak bitmiştir. Aralarında orta yivin üzerinde bir kıkırdak olur ki üst kısmı, alt kısmından daha sert olup, kendi iki tarafı kıkırdaklarının hepsinden daha sert bitmiştir. Bu orta kıkırdağın yararı budur ki başın fazlalıkları için iki beden çeşmesi derecesinde olan burnu iki deliğe ayırmışlardır. Ta ki beyinden inen fazlalık, burna indiğinde, çoğu durumda iki deliğin birine yönelip, beyinde bulunan ruha rahat veren havanın teneffüs yolunu tümüyle kapatmaya.

İki taraftan olan kıkırdakların yararı üçtür. Biri, kemiklerin etrafına düşen kıkırdaklar ile ortak yarardır. Biri, fazla teneffüse muhtaç olduğunda genişlemek ve açılmaktır. Biri dahi teneffüs anında titremelerle buharı saçmaya yardımcı olmaktır.

Burnun iki kemiği hafif ve ince yaratılmıştır. Çünkü bunda, bağlayanın ise hafifliğe ihtiyacı çok bulunmuştur.

Alt çenenin kemiklerinin sureti meydanda bir düzendir. Çünkü alt çene iki kemikten bileşiktir.

Aralarını çene altında, sağlam bir mafsal birleştirmiştir. Diğer tarafları, iki yüksek ve eğri kemik yanında yükselip, açılarla birleşip bağlarla birbirinin üzerine gelmiştir. Alt çenenin hareketiyle, ağzın açılması, lokmanın çiğnenmesi gibi çok yararları açık olduğundan daha fazla açıklamaya gerek görülmemiştir.

Altıncı Madde: İnsan dişlerinin bileşim özelliklerini, adlarını, şekillerini ve düzenlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: İnsan otuz iki dişli olmuştur. Bazı insanların dişlerinin çevresinde dört azı dişi yok olup yirmi sekiz olmuştur. Orta dişlerden dördü üstte, dördü altta kesmek içindir. Alt ve üst iki sivri diş ve karşısındaki iki diş kırmak içindir. Bunların gerisinde iki taraftan alt ve üst ikişer diş dahi öğütmek için yaratılmıştır. Onların gerisinde, her yandan ikişer diş çiğnemek için kılınmıştır ve dört azıyı tamamlamak için bulunmuştur. Şu hâlde kesiciler sekiz, kırıcılar dört, öğütücüler sekiz, çiğneyiciler sekiz ve ondan sonrakiler dört tane olup hepsi otuz iki diş eder. Çoğunda dört azı dişi bulûğ çağından sonra ve gençlik çağından önce ortaya çıkar. Onun için bunların adı yirmilik dişleri olmuştur.

Dişlerin kökleri, mineleri ve taçları vardır. İki çenede bulunan kemiklerin deliklerinde çakılmışlardır. Her deliğin yanları üzerinde yuvarlak bir et bitmiştir. Onun üzerinde bir küçük kemik bitmiştir ki dişi çevreleyip kuvvetli bağlarla tutmuştur. Çiğneyici olan dişlerden başkasının bir minesidir. Ama alt çenede olan çiğneyici dişlerin her birinin ya iki veya üç minesidir muayene kılınmıştır. Azı dişlerinin mineleri üçer bulunmuştur. Ama üst çenede çakılmış olan çiğneyiciler için ya üçer ya dörder mine yaratılmıştır. Özellikle azıların mineleri dörder bilinmiştir. Çiğneyicilerin minelerinin çok olmasının sebebi büyüklükleri ve çok iş yapmalarıdır. Üstteki çiğneyicilerde daha çok mine olmasının hikmeti ise çıkıntılarının aşağı doğru olmasıdır. Alt dişlerin ise ağırlığı çakılı bulundukları yere zıt ve muhalif değildir.

Bedende olan kemiklerin hiçbirinin hissi olmaz. Fakat diş kemikleri beyin kuvvetiyle hissiz kalmazlar. Çünkü diş kemikleri, sıcak ve soğukun, tatlı ve ekşinin ve sair zıtlıkların niteliklerinin farkını bulur. Diğer kemikler bulmaz.

İkinci Bölüm

Omurga kemikleri, boyun kemikleri, kaburgalar, ege kemikleri ve köprücük kemiklerinin bileşim niteliklerini beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Omurga kemiğinin bileşim niteliğini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Omurga kemiği nice yararlar için yaratılmıştır. Bir yararı budur ki canlının kalıcılığında kendisine muhtaç olunan omurilik içinde bulundurmıştır. Çünkü bütün organların sinirlerinin çıkış yeri beyin olsaydı, insanın başı şimdiki görünüşünden fazla büyük olmak gerekirdi. Bedene ağır bir yük olurdu. Sinirler, uzak organlara ulaşmakta, uzun mesafeye muhtaç olup; afetlere ve kopuntulara açık olmaktan başka, ağır organları yerlerine çekmekte kuvvetleri az olurdu. Şu hâlde yaratıcı Allah Teâlâ, hikmet ve inayetiyle beyinden bir parça olan omuriliği bedenin

aşağısına erişmiş bir maden gibi akıtıp, omurgayı ona muhafaza etmiştir. Ta ki omurga etrafında sinirlerin bölümlerini dağıtmak uygun olup daha güzel ola. Omurganın bir yararı budur ki önünde konulmuş olan organların koruyucu kalkanı bulunmuştur. Onun için boğumlar ve çıkıntıları vardır ki onlara senasen adıyla adlandırılmıştır. Bir yaran dahi budur ki beden kemiklerinin yaratılışına esas ve temel bulunmuştur. Nitekim gemi omurgası gibi olduğu yukarıda bilinmiştir. Onun için omurga kemiği gayet dayanıklı ve sağlam yaratılmıştır. Bir yararı dahi budur ki insanın ayağa kalkması için ve hareketine imkân için bağımsız bulunmuştur. Onun için omurga kemiğinin düzeni omurlarla tertip edilmiştir. Hepsi tek kemik veya büyük kemikler olmayıp, güzel düzeni, en iyi yaratılış üzere kılınmıştır. Omurlar arasında bulunan mafsallar ne yumuşaktır ki kıvamı zayıflık bula ve ne serttir ki katlanmaya engel ola. Belki böyle ara ara yaratılmıştır. Omurganın omurları bir kemiktir ki ortasında omuriliğin geçeceği delikleri vardır. Bazı omurların sağ ve solundan deliğin iki tarafından dört çıkıntısı bilinmiştir. Bazısı yukarıya ait, bazısı aşağıya aittir. Bazı omurların altı çıkıntısı olup, dördü bir tarafında, ikisi bir tarafında bulunmuştur. Bazı omurların sekiz çıkıntısı gözlemlenmiştir. Bu çıkıntıların yararlarının biri budur ki bunlarla mafsala saplama ve bitişme ile omurlar arası düzenli olup; birinin çıkıntılarının başları, birinin oyuklarına girmiş olup dayanıklılık bulmuştur. Bu omurga omurlarının çıkıntılarının başka, başka çıkıntıları vardır ki onların yararları, çarpmadan koruyup, dayanmalarıyla kalkan olmaktır. Bu çıkıntılar, sert ve geniş kemikler bulunmuştur ki omurların uzunlaması üzerine konulmuştur. Bunların gerisinden yana yerlerine şevk ve senasen denilmiştir. Sağda ve solda bulunanlarına kanatlar derler. Bunlar, bedenın uzunlamasında olan sinir, damar ve adaleleri korurlar. Kenarlara yakın olan kanatların bir yaran dahi budur ki kenarların üst tepeleri bunlara çakılmış olup oyuklarıyla bağlanmış olur. Çünkü, her kanadın iki çukuru ve her kenarın iki yumru çıkıntısı vardır. Bu omurların orta deliklerinden başka ince delikleri vardır ki onlardan sinirler çıkıp damarlar girer. Bu delikler onun için omurların iki tarafından yaratılıp gerisinde bulunmamıştır. Çünkü onda, giren ve çıkan damarları çarpmadan koruma gerekmez.

Damarlar ve sinirler, eğer omurganın önünde yaratılsaydı, bedenın tabiî ağırlığıyla ve iradeyle hareketiyle meyilli olan yerlerde olmakla zayıf olup bağlayamazlardır. Bu, koruma için olan çıkıntıların üzerine sinir ve rutubet akıcı olup, kaplamış ve örtmüştür ki teğet olduğu et, incinmesin. Mafsalların çıkıntılarının da durumu budur. Onlar, birbirini takip ile sağlam tutup, her taraftan bağlarlar. Fakat önden olan takip gayet sağlamdır. Geriden olan yumuşaktır. Çünkü, ön tarafa eğilme, arkaya eğilmekten fazla gerekir. Şu hâlde omurganın omurları, takip ve irtibatlarıyla böyle sağlam olduklarından tek bir kemik gibi yerinde durma ve kımıldamama için yaratılmamıştır. Eğilme ve katlanmayı kabul etmeleriyle esnek olduklarından, birçok kemikler gibi hareket ve esneklik için konulmuştur.

İkinci Madde: Boyun omurlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Boyun omurları akciğer için, akciğer nice yararlar için yaratılmıştır ki açıklansa gerektir. Boyun omurlarının, omurga omurlarının üstündeki, altında olan omurun üzerinde yüklenmiş olduğundan, her bir omur, kendi taşıyıcısından küçük ve hafif yaratılmıştır. Ta ki organların hareketi hikmetli bir düzen üzere bulunmuştur. Omurganın en altında ve sonunda olan omur, hepsinden daha büyük ve daha sert yaratılmıştır. Ana karnında, kemiklerin düzeninden önce bulunmuştur. Kabir içinde hepsinden sonra çürüyüp toprak olur denilmektedir. Omuriliğin en üstü, yer altındaki su yolu gibi çok ve katı olduğu için boynun omurlarının delikleri

daha geniş kılınmıştır. Çünkü, sinir bölümlerinden yukarıya özgü olan, aşağıya özgü olandan çoktur. Şu hâlde boyun omurları, küçük ve delikleri geniş olması, ince cisimlerin gereği olarak hepsinden sert ve sağlamdır. Senasenleri küçük, kanatları büyük ve ikişer başlı yaratılmıştır. Bu omurların harekete ihtiyacı, kımıldamama ihtiyacından fazla olduğundan, üst mafsalları alt mafsallarından yumuşak kılınmıştır. Bu mafsalların şiddet ve sağlamlığa ihtiyacı az olduğundan boyun altındaki gibi üst alta bağlı olan mafsal çıkıntıları büyük ve geniş olmayıp küçük bulunmuştur.

Boyun omurlarının sayısı yedi olması, uzunluğu ortalama olmak içindir. Bu omurların birincisinden başka, her birinin on birer çıkıntısı vardır ki birer sünüse, ikişer şube, ikişer kanat ve yukarı tarafa çıkmış olan dörder çıkıntı ve aşağıya dörder çıkıntılıdır. Sinirlerin çıkış yerinin yuvarlak deliği her iki omur arasında, yarım üzere taksim olunmuştur. Fakat ilk omur ile ikinci omurun nice özellikleri vardır ki sair omurlarda bulunmaz. Çünkü, başın sağ ve sola olan hareketi, kendi ile birinci omur arasında bulunan mafsal ile bağıntılı olmuştur. Başın ön ve arkaya olan hareketi, kendisi ile ikinci omur arasında bulunan mafsal ile vücut bulmuştur. Ama ilk mafsal, birinci omurun şahsiyeti üzerinde sabit olmuştur. Bu omurun üst tarafında iki oyuğu vardır ki onlara baş kemiğinin iki çıkıntılı tarafı girmiştir. Ne vakit ki bu iki çıkıntının birisi oyuğundan yukarı çıkıp öbürü oyuğuna tamamıyla gömülse, baş ondan yana meyledip o tarafa eğilir. Ama ikinci mafsal, ikinci omurda bulunmuştur. Bu omurun ön tarafında uzun bir çıkıntı yaratılmıştır ki birinci omurun omuriliğin önünde olan deliğinden girip, baş kemiğinde bulunan omuruna ulaşır. Ne vakit ki sözü edilen çıkıntı, o omurun deliğinden geçip omura girse, baş ön tarafa meyledip eğri olur. Eğer çıkıntı oyuğundan çıkarsa, baş düz durur. Eğer çıkıntı, deliğinden dahi çıkarsa baş arka tarafa kaykılır. İkinci omurun gerisinde dahi kısa bir çıkıntı vardır ki ancak birinci omurda olan çukuru içinde hareket edip onu geçmez. Ama birinci omurun özelliğidir ki sensenesi olmaz. Olmadığının yararı budur ki ağır olmayıp çevresinde olan sinir ve adalelere zahmet vermez. Bu çukur baş kemiğinde gömülmüş gibi olduğu için kanatları dahi yoktur. Çünkü, sinirlerin başlangıç yerine yakın olup, yerleri dar olduğundan kanatları bulunmaması hikmeti ilâhidir. Bu omurun özelliklerindendir ki sinirler ondan doğarlar. Sair omurlar gibi iki tarafından ve ortak noktadan doğmazlar. Ancak geri tarafının üstünden iki delikten hepsi lif gibi ince oldukları hâlde dışarı çıkarlar. Uzadıkça yavaş yavaş kalınlaşırlar. Yerlerine göre kalın olup sağlamlık bulurlar. İkinci omurun kısa çıkıntısı, gerisinin üstünde bulunup, onda sinir çıkış yeri deliği mümkün olmadığından, bunun delikleri sensenesinin yanlarında kırılmıştır. Bu ikincinin çıkıntıları sağlam bağlarla birinci omura bağlanmıştır. Baş mafsalı, birinci omur ile yumuşak bulunmuştur. İkinci omur ile sair omurlar mafsallarda daha yumuşak kılınmıştır. Çünkü, bu iki mafsal ile olan baş hareketlerine ihtiyaç fazla bulunmuştur. Hepsi yaratıcının sanatı bilinmiştir.

Üçüncü Madde: Göğüs omurlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Omurlar o kemiklerdir ki kaburga kemiklerine bitişik olup önemli organları toplayıcı ve muhafızdır. Bunlar on iki omurdur ki on birinin sensenesi ve kanatları vardır. Birinin kanadı yoktur. Senseneleri eşit değildir. Çünkü, bunlardan yürek gibi mühim organa en yakın olup, bitişik olanı daha büyük ve daha kuvvetlidir. Göğüs omurlarının kanatları diğerlerinden sert olup, kaburgalar onlara ulaşmazlar. Göğsün yedi üst omurunun senseneleri büyük ve kanatları kalın olup sağlamlık bulmuştur. Ta ki, organların emiri olan yüreği en iyi şekilde koruyalar. Çünkü bu omurların cisimleri, sensene ve kanatlarına gitmiştir. Şu hâlde bunların mafsal çıkıntıları, kısa ve geniş sıret bulmuştur. Onuncu omurun üzerinde bulunan omurların üst tarafa doğru olan mafsal

çıkıntılarında setli çukurları vardır. Aşağıya doğru olan çıkıntıların yumru tarafları, o çukurlara girip senseneleri aşağıya varmıştır. Onuncu omurun sensenesi kubbe gibidir. Mafsal çıkıntılarının iki tarafında olan çukurları setsiz bulunmuştur. Çünkü, üstü, altıyla birlikte setlenmiştir. Onuncunun altındaki çıkıntıları üst tarafına ve çukurları aşağı tarafına meyilli olup senseneleri üst tarafına yaylı bilinmiştir. On ikinci omurun kanatları olmaz. Çünkü, onda kaburga kemiği varken gerek kalmaz.

Midenin zarlar tarafı, bu on ikinci omura bitişiktir. Bu omurun üstü küçük yapılı olduğundan, kendisinden fazla mafsal çıkıntısı yoktur. Göğüs omurları, boyun omurlarından büyük olduğu için müşterek delikleri iki omur arasında eşit bölünmeyip, derece derece yukarıdakinde fazla ve aşağıdakinde az olup sinir deliği tamamıyla onuncu omurda bulunmuştur. Göğsün diğer omurları ve iki uyluk arası olan böğürün bütün omurları, bu delikleri tamamıyla içine aldığı için onların olmaları ve sinirlerin çıkışı için bu omurların sağ ve solunda birer delik yaratılmıştır. Göğsün omurlarının üzerinde sensene ve geniş kanatları vardır. Mafsal çıkıntılarının aşağıları, koruyucu kanatlara benzer genişliklerdir.

Böğürün omurları beş kemik olmuştur. Böğür, kuyruk sokumu ile beraber kasığının tamamına kaide gibi olup, o direk kemiğin taşıyıcısı ve bacak sinirlerinin çıkış yeri olmuştur. Böğür kemikleri üçtür ki onlar bütün omurlardan daha sert, mafsalları daha sıkı ve kanatları daha geniş bulunmuştur. Sinirler için ön ve arka taraflarında delikler vardır ki oyluk mafsalları onlara engel olmaya. Bu böğür kemikleri açıklanan böğür kemiklerine benzer.

Kuyruk kemiği, üç kırıldak omurdan meydana gelmiştir. Çıkıntıları yoktur. Küçük olduklarından, boyun omurları gibi sinirleri ortak deliklerden bitmiştir. Üçüncü omur tarafından bir sinir çıkmıştır. Şu hâlde bu açıklamadan anlaşılmıştır ki omurganın tamamı bir tek nesne gibidir. Fazlalık ve şekillerse yuvarlaktır. Çünkü, çarpma afetlerini kabul etmekten en uzak şekiller yuvarlak şekillerdir. Onun için omurga omurlarının yukarıdakinin başı aşağıya, aşağıdakinin başı yukarıya kaykılmış olup, orta omur olan onuncusu yanında hepsi toplanmıştır. Bu onuncu omur, omurganın uzunluğu hesabıyla sensenenin ortası olup, iki yönden birine bükülmüştür. Ta ki iki taraftan her birinde bulunan dokuz omur, bu onuncu omurun üzerine toplanmış olup düzen bulalar. Şu hâlde boyun omurları ile omurga omurlarının toplamı, yirmi altı omuru bulmuştur.

Dördüncü Madde: Kaburga kemiklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Kaburga kemikleri, kuşattıkları nefis âletlerini ve gıda âletlerinin yükseklerini korumak için yaratılmıştır. Şu hâlde bunlara ağırlık olmamak için ve birine eren afet hepsine ermemek için gıda ve nefesten göğüs boşluğu dolup, geniş yere muhtaç olduğundan açılmak kolay olmak için ve teneffüs işlerine tayin olunan göğüs adalesi çözülmemek için birçok kaburga kemikleri olup hepsi tek kemik olmamıştır. Bu göğüs kemikleri, baş organ olan yüreği ve onun yardımında bulunan organı kuşatmışlardır. Çünkü, o organlarda ortaya çıkan afetlerin tesiri, büyük iş olduğundan onları sakınarak korumak gereklidir. Onun için üstteki yedi kaburga, kendi içlerinde olan nefsanî organ üzerinde göğüs yanında birleşip, yüreği her yönden korumakla her yönden kuşatmışlardır. Ama gıda organına komşu olan alt kaburgalar, arka taraftan koruyucu kalkan gibi karaciğer, dalak ve sair organı korumak içindir ki birbirine bitişik olmayıp derece derece kısalmıştır. Yukarıdakilerin uçları arası yakın ve aşağıdakilerin uzak bulunmuştur. Ta ki, midenin yeri geniş olup, gıda ve nefesten dolduğunda güçlük çekip incinmiş olmasın.

Üstteki yedi kaburga, göğüs kaburgaları adıyla adlandırılmıştır. Bunlar, her taraftan yedişer

kaburgadır ki iki ortaları büyük ve uzun etrafı kısa kılınmıştır. Çünkü bu şekil, her yönden insanın organlarını daha iyi sarmıştır. Bu kaburgalar yumruları üzere, önce aşağıya meyledip, ondan yukarıya dönerek kemikler göğüse bitişmiştir ki sardıkları mekân geniş bulunsun. Nitekim kaburgaların her birinden iki çıkıntı, omurga omurlarının her bir kanadında olan iki çukur omura girip katmerli mafsallara ortaya çıkmıştır. Bunun gibi bu yedi kaburganın göğüs kemikleri ile bulunan bileşimi, aynen omurga omurlarının omurga ile olan bileşimi gibi suret bulmuştur.

Geri kalan beş kısa kaburga arka kemiklerdir. Uçları sivridir. Uçları kırkırdaklarla korunmuştur ve çarpmalardan uzaktır. Kırılmaktan emin, yumuşaklıkla sertlik arasında orta bir kırkırdak cisim ile yumuşak organlara bitişik ve gömülüktür.

Göğüs kemiği yedi kemikten oluşmuştur. Onun tek kemik olduğu yine hafiflik için bilinmiştir. Kendi, yumuşak kırkırdaklarla bağlanmış ve mafsalları sağlam yaratılmıştır. Ta ki, solunum organlarının genişlemesinde yumuşaklıkla müsaadeleri bulunsun. Bu kemiklerin sayısı, kendilerine bağlı olan kaburgaların sayısınca yedi bulunmuştur. Göğüs kemiğinin en altına geniş bir kırkırdak kemik bitişmiştir ki onun aşağı tarafı yuvarlak gibi olup, hançere benzemekle hançer kemiği adıyla şöhret bulmuştur. Bu kemiğin faydalan, midenin ağzını koruyup, göğüs kemiği ile yumuşak organlar arasında aracılık edip, sert ile yumuşak arasını birleştirmekte uyuntu vermektir.

Beşinci Madde: Köprücük kemiğini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Köprücük kemiği, göğüs kemiğinin iki yanından her birinin üzerine konulmuş bir kemiktir ki onun boşluğundan boğazın yanında boş bir açıklık kalmıştır. Ta ki ondan beyne yükselen damarlar ve inen sinirler geçip yol bulmuştur. Bu kemik boşluğa meyledip, omuz tarafına bitişmiştir. Omuz bu kemikle bağlanmış olup ikisi birlikte kol kemiğine bağlanmıştır.

Omuz kemiği nice yararlar için vücuda gelmiştir. Bir yararı budur ki kol ile el ondan asılı olup göğse bitişsin. İki elin, birbirine hareketi kolay olup, selasetten kalmasın. Bir yararı budur ki omuz, kaburga kemiklerinden uzak olup, iki kolun hareketi geniş kalıp engel olmasın. Bir yararı budur ki göğse hasredilmiş olan organlara kalkan olup, omurga omurlarının senasin ve kanatları makamında durup göğse afet ermesin. Bu omuz kemiği, göğüs boşluğundan yana nice enseden yana kalın olmuştur. Boşluk tarafı üzerinde bükülmemiş bir boşluk vardır ki kolun dönen tarafı ona girmiştir. Bunun içi, çıkıntısı vardır ki birisi arka ve üst tarafına kaykılmıştır. O, karga burnu adını bulmuştur. Onunla omuz köprücüğe bağlanmıştır. O çıkıntıdır ki kolun ucunu üst tarafa eğilmekten engel olmuştur. İkinci çıkıntısı, aşağı ve ön tarafa gelmiştir. Yine kol kemiğinin çıkmasına engel olmuştur. Şu hâlde göğüsten yana uzaklaştıkça geniş olup yayılmıştır. Bu çıkıntının dışı üzerinde üçgen gibi bir çıkıntı vardır ki onun kaidesi boşluktan yana, dar açısı göğüsten yana gelmiştir. Ta ki sırtın düz olmasına zarar gelmemesi için omurga omurlarının senasini yerinde koruyucu olmuştur. Bu çıkıntıya bitişik olan kırkırdığın yuvarlak tarafıyla omuz genişliği son bulmuştur. Bu kırkırdığın bitişmesi de diğer kırkırdaklar gibidir.

Üçüncü Bölüm

İki el ve iki ayak kemiklerinin bileşim niteliklerini, ad ve özelliklerini yedi

madde ile açıklar.

Birinci Madde: İki pazı kemiklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Pazı kemiği yuvarlak şekil üzere suret bulmuştur. Ta ki afet kabulünden uzak olmuştur. Üst tarafı yumru olup, omuz çukuruna gevşek bir mafsalla girmiştir. Bu mafsala gevşekliğinden dolayı çok çıkma meydana gelmiştir. Bu gevşeklikte iki yarar vardır. Biri ihtiyaçtır, biri emniyet ve esenliktir.

İhtiyaç, bütün yönlerde esenlik harekettir. Emniyet ise sabittir. Çünkü pazı, her taraftan yana hareket etmeye muhtaçtır. Fakat o hareket, onda çok ve devamlı gelir. Ta ki bağlarının kopmasından korkula. Belki pazı çoğu durumlarda sakın ve elin diğer mafsalları hareketli bulunmuştur. O mafsallar pazıdan fazla sağlam yaratılmıştır. Pazı mafsalı dört bağ tutmuştur. Biri, enine perde gibidir ki o mafsal sair mafsallar gibi kuşatıcı olmuştur. İkisi sonundan inmiştir. Birinin tarafı geniş olup pazı tarafını çevrelemiştir. Bir büyük ve sert olup, dördüncü bağ ile kargaburun çıkıntısından inmiştir. Şekilleri geniş olup pazıya temas etmiştir. Pazı kemiği göğüsten yana çukur olup, boşluktan yana yumru kalmıştır. Ta ki üzerinde toplanmış ve tertip edilmiş olan adaleler, sinirler ve damarlar örtülmüş olup, avuçladığı nesne gökçek ve kolay avuçlansın. İki el, birbirinin üzerine rahat ulaşsın.

Pazının alt tarafının üzerine iki bitişik çıkıntı bileşmiştir ki iç tarafında olan uzun ve ince bulunup, bir nesne ile mafsalı olmayıp, ancak sinir ve damarları korumak için yaratılmıştır. Dış tarafında olan çıkıntı ile ve üstte olan çukurda bulunan lokma ile dirsek mafsalı tamam olmuştur. İkisi arasında bir yeri vardır ki onun iki tarafında iki oyuk vardır. Üstteki oyuk önde ve alttaki oyuk arkada olmuştur. Üst oyuğun engeli yoktur. Düzgündür. Fakat ikinci oyuk daha büyüktür. Göğüs oyuğuna yakın olan yeri düz olmayıp, oyuğu dahi yuvarlak bulunmayıp, duvar gibi düz yaratılmıştır. Ta ki onda kol çıkıntısı, boşluk tarafından yana hareket edip, ona ulaştığında dursun. Bu iki oyuğa iki atabe adı vermişlerdir. Bu mafsallar, bu yapı üzere düzen tutmuştur.

İkinci Madde: Bilek kemiklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bilek, uzunlamasına iki kemikten oluşmuştur. Onlara, iki bilek kemiği derler. Bunların başparmağa yakın olan üstteki ince olup, ona bilek kemiği derler. Küçük parmağa yakın olan alttaki taşıyıcı olduğundan, alt kemik adını almıştır.

Üst kemiğinin yararı, onunla bileğin hareketi eğilip bükülücü olmaktır. Alt kemiğin faydası, onunla bilek kavrama ve yayılmadan yana hareket eder. Bu iki kemiğin her birinin ortası ince ve lâtif yaratılmıştır. Ta ki kalın adaleler onları sıkmasıyla ağırlık veren kalınlıklarından kurtulmuş olalar. Ama etrafı, et ve adaleden arınmış ve bağlar ile gizlenmiş oldukları için mafsalların hareketiyle sert çarpmalara uğradıkları için kalın ve sağlam kılınmıştır. Üst kemik girintili çıkıntılı olup eğri hareketlere kabiliyetli olmak bilinmiştir. Alt kemik, yumma ve açmaya yaradığı için düz yaratılmıştır.

Dirsek mafsalı, adale ile üst ve alt kemik mafsallarındandır. Üst kemiğin tarafında küçük bir çukur vardır ki pazının boşluk tarafında olan çıkıntı onda tutturulmuştur. O çukurda, bu çıkıntının dönmesiyle eğri hareketler ortaya çıkmıştır. Ait bilek kemiğinin iki çıkıntısı vardır ki aralarında sin harfine benzer bir yer bulunmuştur. Onun çukurunda olan yüzeyi yumru kılınmıştır. Ta ki pazının çukur tarafında olan yere girip dirsek mafsalı onda birleşe. Ne zaman ki giren yer, çukur yer üzerinde geri ve üst taraflarına hareket eylese, el yayılır. Kaçan çıkıntıyı hapseden çukurdan duvar yeri ayrılrsa, eli fazla yayılmaktan alıkoyup ve engelleyip adale ile bilek yönüne yakın olur. Kaçan iki yer birbirinin

üzerinde ön ve üst taraflarına hareket eylese, el yumulup bileği pazıda ön tarafa teğet olur. İki çıkıntının aşağı tarafları tek bir şey gibi toplanmış olup, onlardan geniş ve ortak bir çukur meydana gelir ki çoğunlukla alt çıkıntıda bulunmuştur. Bu çukurdan fazla kalan afetlerden uzak olmak için yumru ve kaygan yaratılmıştır. Alt bilek kemiğinin çukuru gerisinde uzunlamasına bir çıkıntı vardır ki yararı, korumak ve kollamaktır.

Üçüncü Madde: El ayasının kemiklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: El ayası, birçok kemiklerden meydana gelmiştir. Ta ki parçasına erişen afet, bütününe erişmesin. El ayası eli yumduğunda o kemiklerle çukurlaşmakta ve büyük cisimler üzerinde avucun çukur olmasıyla kayganların tutulması mümkün olsun. Bu kemiklerin mafsalları birbirine bağlanmıştır, ta ki dağılmasın. Avucun aldığı nesnelerde tutuşu zayıf olmasın. Hatta ayanın derisi soyulsa, bu kemiklerin hepsi bitişik ve tek görünür. Bu bitişme ile bile bu kemikleri birbirine birçok bağlar, sağlam bağlayıp; bir miktar uymuştur. Ta ki avucun içinde kavramaya yarayan çukurluk meydana gelsin.

Aya kemikleri yedi ve bir de fazla kemik yaratılmıştır. Ama yedi asıl kemik, iki saf kılınmıştır. Bir safı, bilekten yanadır ki cisimleri ince ve sayıları üç bulunmuştur. İkinci safın kemikleri, parmak taraklarından yana bulundukları için geniş olup, sayısı dört bilinmiştir. Şu hâlde üçü araya sıkıştırılıp, bileğe yakın olan tarafı ince ve gayet bitişik bulunmuştur. Öteki safa yakın olan tarafı, geniş ve bitişiklikleri az kılınmıştır. Sekizinci kemik ise el ayasının iki safını düzenlemek için değil belki ayaya yakın olan siniri korumak içindir. Üç kemiğin uçlarının birleşmesinden, onun tek ucu ortaya çıkıp, iki bilek kemiği uçlarından ortaya çıkan geniş çukura girip ondan mafsal yumulur ve açılır. Alt bilek kemiğinde açıklanan çıkıntı, aya kemiklerini, yakın olan kemiğin çukuruna girip, onunla mafsal eğik ve açık olmuştur.

Tarak kemikleri dört olup dört parmağa karşılık olarak gelmiştir. Bu tarak kemikleri, ayaya yakın olan tarafta birbirine yakın olmuştur. Ta ki bitişik gibi olan kemiklerin ayaya bitişmesi gökçek olsun. Parmaklar tarafından yana bir miktarca açık olmuştur. Ta ki kemikler, farklı açıklıklara güzel bitişsin. İç tarafından çukur olmuştur ki ta ki genişlik ve sıkışıklığa yardımcı olsun. Aya mafsalı ile tarak kemikleri, aya etrafında olan çukurlara, kıkırdaklara bürünmüş olan tarak kemiklerinden çıkıntılar girişiyle uzlaştırılmış yaratılmıştır.

Dördüncü Madde: Parmak kemiklerini bildirir,

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: El parmakları eşyayı kavramakta yardımcı âletlerdir. Parmakların eti, kemiklerden boş yaratılmadı. Gerçi çeşitli hareketleri sülük ve balık hareketleri gibi mümkün idi. Fakat parmakların işleri, el titremesi gibi zayıf olmayıp, sağlam ve dayanıklı olmak için kemiklerle dolu yaratılmıştır. Bu parmaklar, birer kemikten yaratılmayıp birçok kemiklerle bulunmuştur. Ta ki işleri zor olmasın. Her parmak üç kemikten yaratılmıştır. Çünkü, üçten fazla olsa, ağır eşyayı tutmaktan güçsüz kalırdı. Üçten az olsa, parmakların hareketleri eksik olurdu. Parmak kemiklerinin uçları ince kaideleri geniştir. Üsttekiler alttakilerden boy boy büyük yaratılmıştır. Ta ki yüklenici ve yüklenen arasında ilişki gökçek olsun. Bu kemikler yuvarlak kılınmıştır. Ta ki afetlerden korunmuş kalsınlar. Boşluksuz ve iliksiz, sertlik üzere yaratılmıştır. Ta ki çekme ve kavrama hareketlerinde dayanıklılığı sağlam ve kuvvetli olsun. Dışları yumru, içleri çukur bulunmuştur. Ta ki tutma ve oğma kolay olsun. Dış taraftan dahi baş parmak ve küçük parmak gibi parmak olmayan

taraf lar yumru kılınmıştır. Ta ki sıkışma anında afetlerden korunmuş olan yuvarlak şekle benzesin. İçlerinde et az olmuştur. Ta ki onları koruyup ve örtüp, kavrama ile temas olunan nesnelerin altında eğilici olsun. Dış tarafları etsiz kılınmıştır. Ta ki ağır olmayıp hafiflik bulunsun. Parmakların etrafında tırnaklar olmuştur. Ta ki uçları, etkili silâh yerini tutsun. Parmakların uç etleri çoktur. Ta ki birine yapıştığında iyice tutsun. Orta parmağın mafsalı uzun olup, ötekilerinki daha kısa olmuştur. Ta ki kavrama sırasında parmakların etrafı eşit olup, avucun içinde boş yer kalmayıp düzgün olsun. Kavranan yuvarlak üzerinde el ayası ve parmaklar çukurlaşıp her taraftan ona temas kılsın.

Başparmaklar, diğer dördünden daha kısa ve kalın yaratılmıştır. Ta ki hepsine dayanmada eşit kalsın. Eğer başparmak, kendi yeri dışında konulsaydı, yaran kalmayıp, engelleri ortaya çıkardı. Çünkü, eğer başparmak elin içinde olsaydı, el içiyle olan işlerin çoğu yapılamazdı. Eğer küçük parmak tarafında konulsaydı, ili el, kavradıkları nesnede, birbirine uygun gelmezdi ve birbirine yardım edebilmezdi. Eğer elin sırtında olsaydı, fazla uzak olup yararı kalmazdı. Başparmak, tarak kemiğine bağlanmadı. Ta ki kendi ile dört parmak arasında mesafe dar olmaya Şu hâlde, ne zaman ki dört parmak bir taraftan bir nesneyi kuşatıp başparmak da onlara karşı koysa, elin bir büyük nesneyi alıp kavraması mümkün olur ve bir taradla başparmak, avucun kavradığı nesnenin organı benzeridir ki onu örter. Bütün parmakların düzeni rutubetli ve yapışkan kılınıp, birine giren rutubetli ve yapışkan kıkırdak ve çukurlara bitişik yaratılmıştır. Ta ki onunla rutubetleri sürekli olup, onlara hareketlerinden kuruluk gelmesin. Mafsallarını kuvvetli bağlar sarıp, kıkırdak örtüleriyle bitişik yaratılmıştır. Ta ki sağlam olsunlar. Fazla sağlamlık için mafsallarında bulunan açıklıkları, küçük kemikler ile doldurulup sağlamlık verilmiştir. Bunlara semsemaniye derler.

Tırnaklar dört fayda için yaratılmıştır. Birinci yaran, bir nesneyi bağlayıp düğümlemekte parmaklara dayanak olmaktır. İkincisi, onlarla ufak nesneleri kaldırıp toplamaya kudret bulmaktır. Üçüncüsü, onlarla, kazımak ve temizlemek kolay olmaktır. Dördüncüsü, bazı vakitler gerektiğinde silâh gibi onlarla düşmandan intikam almaktır. Tırnakların etrafı yuvarlak kılınmıştır. Ta ki çarpma afetlerinden korunsunlar. Yumuşak kemiklerden yaratılmıştır. Ta ki sert nesnelerle karşılaşmada kolaylıkla eğilip esenlikle bükülsünler. Karşı koymayla yarıp ve kırılmayıp sağlam kalsınlar. Kazınma ve törpülenme taraflarında bulunmuşlardır. Onun için büyüyüp ve gelişip uzar kılınmışlardır. Ta ki çarpmalarda yok oldukça yine tamam olsunlar. Uzadıkça, kesmekle karar bulsunlar.

Beşinci Madde: Kasık kemiklerini ve kalçayı bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bedende bulunan kemiklerin biri dahi kasık kemiğidir. O, kuyruk sokumu yanında sağlı ve sollu iki kemiktendir ki kasığın ortasında sağlam bir mafsalla birbirine bitişmiştir. Bunlar, adı geçen üstteki kemiklerin esasları gibi bilinmiştir. Altaki kemiklerin hepsinin yüklenicisi ve nakledicisi bulunmuştur. Bu iki kemiğin her biri dört parçaya taksim olunmuştur. Boşluktan yana olan parçalarına hasıla kemiği ve kalça kemiği adı verilmiştir. Önden yana olan parçalarına kasık kemiği denilmiştir. Arkadan yana olan parçalarına virek kemiği denilmiştir. İç ve aşağıya olan parçalarına kalça payı denilmiştir. Çünkü, bunlarda, iki kalça kemiklerinin yumru uçları girecek oyuklar bulunmuştur. Bu iki kemik üzerinde meni âletleri, rahim, makat, sidik torbası gibi lâtif organlar konulmuştur.

İki ayağın yararı, iki nesnedir. Biri düzenli bir biçimde ayakta durmaktır ki iki ayak ile sabit ve diktir. Biri yukarı çıkma, inme ve düz durma durumlarında intikallerdir. İki kalça ve iki ayak ile bu intikaller yapılır. Çünkü, eğer ayağa bir afet erişse, ayakta durma düzeni zor olur. İntikal kolay ve

rahat olur. Eğer kalça ve baldır adalesine bir afet erişse, o vakitte ayakta durma kolay olur, intikal zor olur. Ayak kemiklerinin birincisi iki kalça kemiğidir ki bedende olan kemiklerin en büyüğüdür. Çünkü, bu iki kemik, üstlerinde olanı yüklenici ve altlarında olanı nakledicidir. Bu iki kemiğin üst tarafları kubbe gibi yumru olup, hakk'u-l vikete olan çukura girmiştir. Bu iki kemik, önden ve boşluktan yana yumru, geri ve içeriden yana çukur ve kesik kılınmıştır. Ta ki büyük adaleleri, sinirleri, birçok damarı gökçek koruyup, hepsinden düz bir nesne ortaya çıkıp onunla oturuş daha güzel olsun. Eğer hakk'u-l virek beraberinde süz konulsaydı, iki oyluk arası uygunsuz ve geniş olup yamuk olurdu. Bu iki kemiğin alt tarafında diz mafsalları için her birinin iki çıkıntısı vardır. Diz mafsalıdan önce baldır kemiklerini açıklarız Ta ki ondan diz mafsalı ortaya çıka.

Altıncı Madde: Baldır kemiklerini ve iki diz mafsalını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bilek gibi baldır dahi iki kemikten yaratılmıştır. Bir büyük ve uzundur ki ona büyük kasba denilmiştir. Biri küçük ve kısadır ki üst tarafı kalça kemiğine bitişik olmayıp ona küçük kasba adı verilmiştir. Kalça gibi baldır kemiğinin boşluktan yana yumruluğu bulunmuştur. Küçük kasba, alt tarafta içten yana yumru yaratılmıştır. Ta ki onlarla baldır adaleleri ve sinirleri düzenli olsun. Gerçekte baldır, o büyük kasbadır ki kalça kemiğinden kısa bulunmuştur. Ta ki hareket için hafif olsun. Bu baldıra bir orta miktar verilmiştir ki ne üstünü taşımaktan âciz olur; ne hareketten zorluk bulur. Bununla bile küçük kasba ile dahi ona kuvvet ve sağlamlık verilmiştir. Küçük kasbanın bu sağlamlığından dahi küçük kasba ile aralarında olan sinirleri ve damarları örtücü ve koruyucu bulunmuştur. Mafsal önünde büyük kasbaya katılmakla yumulma ve yayılmaya kuvvet vermek için yaratılmıştır.

Diz mafsalı, kalça kemiğinin alt tarafında olan iki çıkıntının baldır kemiğinin üst tarafında bulunan iki çukura girmek ile ortaya çıkmıştır. Bunlar, birer lif bağı ile bağlanmış olup, iki taraftan iki sağlam bağ ile sıkı sağlam düğümlenmiştir. İkisinin önleri diz kapağı kemiğinde yerleşmiştir. Diz kapağı ayrı bir yuvarlak kemiktir ki ona diz gözü denilmiştir. Bunun yararı, diz üzerinde oturma anında diz mafsalını ayrılmaktan bu kemik ile koruyup emniyet bulmaktır. Bu ağır bedeni taşıyan mafsal hareketi ile kuvvet verip ona direk olmaktır. Ve bu kemiğin yeri bu mafsalın önünde bulunmuştur. Çünkü, bu mafsala anî saldırı ve çarpma çoğu zaman ön taraftan olur, bilinmiştir. Ama geri taraftan yana anî çarpma olmayıp sağ ve sol tarafa eğilmesi az bulunmuştur. Şu hâlde anî kalkma ve oturmalarda diz mafsalına ön taraftan zor zahmet gelmekle ihtiyat kılınmıştır.

Yedinci Madde: Ayak kemiklerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Ayak, ayakta durmak için âlet yaratılmıştır. Şekli, ayak ucu tarafına uzamış bulunmuştur. Ta ki üzerine dayanma ve dinelmeye yardımcı olsun. İç taraftan yana beli ince kılınmıştır. Ta ki ayakta durma durumunda ön tarafı ayaktan yana dönük olup, yürürken atılacak ayağın dayanmakla yürüme düzeni uygun olsun. Dikenli olan yere ayak bastığında tabanı üzere olup diken ona şiddetle batmasın. Yuvarlak nesnelere ayak ayası kolay ve sağlam basıp, bir tarafa basıp gitmesin. Ayağın çok kemikten oluştuğundan nice yararları bilinmiştir. Biri budur ki ayak, bastığı nesneyi gerektiğinde sağlam basıp sabit olmaya güçlü bulunmuştur. Çünkü ayak, bastığı nesneyi el ayasının kavradığı gibi kavrar bilinmiştir. Diğer faydaları, çok kemikli olan organların sayılan yararlarının aynısı bulunmuştur.

Bir ayağın kemikleri yirmi altı adet olmuştur. Biri topuk kemiğidir ki onunla bacak mafsalı

tamamlanmıştır. Biri ökçe kemiğidir ki ayakta durmanın temel direği onunla bulunmuştur. Biri kayık kemiğidir ki ayağın ortası onunla yerden kalkıp ön tarafı dahi onunla yere gelir. Ayak bileğinin dört kemiği vardır ki onlarla ayak taraklara bağlanır. Biri merdiven kemiğidir ki altıgen şeklindedir. O, ayağın dış taraftan yana konulmuştur. Ta ki yer üzerinde o tarafın dayanması gökçek bulunsun. Beş kemik dahi tarak için yaratılmıştır.

İnsanın ayak topuğu diğer hayvanların topuğundan daha çıkıntılı kılınmıştır. Ayağın hareketinde faydalı olan kemiklerin en yararlısı topuk bulunmuştur. Nitekim ayağın dayanmasında yararlı olan kemiklerin en gereklişi topuk bilinmiştir. Topuk, daha önce açıklanan iki baldır kemiğinin yuvarlak tarafları arasında konulmuştur ki onu üst tarafından, kafasından, dış tarafından ve iç tarafından kuşatmıştır. Onun iki tarafı topuk kemiğindeki çukura girmiştir. Bu topuk, bacak ile ökçe arasında bir araçtır ki onunla birbirine gökçek bitişmesi bulunmuştur. O ikisi arasında mafsallık dayanıklı olmuştur. Topuk, ortada bulunup önünden kayık kemiğine, mafsallık bağı ile bağlanmıştır. Kayık kemiği geri tarafından ökçe kemiğine, ön tarafından bilek kemiğinin üstüne, dış taraftan yana bacak kemiğine bitirmiştir. Ökçe, topuğun altında konulup kendi sert, arka tarafı yuvarlak yaratılmıştır. Ta ki afetlere dayanıp sertlikte isabet eden nesneleri bir tarafa atsın. Alt tarafı düz kılınmıştır. Ta ki düz basması kolay olup bastığı nesne üzerinde rahat karar etsin. Ölçüsü büyük olmuştur. Ta ki bedenin yükünü taşımaya kudreti yetsin. Şekli, uzun üçgen olup, yavaş yavaş inceliyor ayağın ortasında dış tarafına ulaştığında son bulmuştur. Ta ki ayağın çukuru arkadan ortaya doğru yavaşlıkla gitsin.

Ayak bileği el bileğine uymaz. Çünkü, ayak bileğinin kemikleri bir saf; el bileğinkiler iki saf bilinmiştir. Bu bileğin kemik sayısı, ondan az kılınmıştır. Çünkü, kavrama ve harekete ihtiyaç elde çok bulunmuştur. Ayaktan istenen dayanma ve sağlamlık bilinmiştir. Mafsallık ve kemiklerin çokluğu dayanıklılığa ve sağlamlığa zararlı olduğu gibi yoklukları dahi dayanıklılığa ve sağlamlığa zararlı olduğundan insan ayağı bu biçimde yaratılmıştır.

Ayak tarağı beş kemikten bileştirilmiştir. Ta ki her birine beş parmaktan biri bitişip bir safta dizilsinler. Ayağın parmakları, elinkilerden daha kısadır. Çünkü, ayakta istenen dayanıklılık, elde kavramak bulunmuştur. Ama başparmak iki büyük boğumdan ve ondan başka parmakların hepsi üçer boğumdan yaratılmıştır. Ta ki yürüme hareketi düzenini bulup yürüyüşünde ahenk olsun.

Böylece insan bedeni susamsılarla birlikte toplam üç yüz kemikten oluşmuştur. Bu bileşim üzere bulunan şaşırtıcı birleşimler, akıl sahiplerine ibret olmuştur. Şaşırtıcı şekillerinde benzersiz yaratıcıyı fikreden ve düşünen akıllılara hayret gelmiştir. Şaşanlar, bu sanat şaheseri binadan çok ibret alıp, nice büyüklük ve lezzet bulmuştur. Yaratıcı ve şekil veren Allah münezzehtir, deyip hayrette kalmıştır.

Üçüncü Konu

Organların hareketleri niteliklerini, kasların esaslarını, kısımlarını, sağlamlık ve özelliklerini üç bölümde ayrıntılı olarak bildirir.

Birinci Bölüm

Kasların diziliş niteliklerini, onlarla baş ve boyunda bulunan hareketleri yedi madde ile açıklar.

Birinci Madde: Kasların dizilişini ve onlarla ortaya çıkan hareketleri topluca bildirir.

Anotomi bilginleri demişlerdir ki: İnsan bedeninde bulunan dört yüz yirmi tane olan isteğe bağlı hareketin tamamı sinirler aracılığıyla yürekten beyne, ondan organlara ulaşan kuvvetle ortaya çıkıp, hareketli organın temeli bulunan sert kemikler ile ince sinirlerin bitişmesi uyumsuz olduğundan yaratıcı olan Allah, inayeti ile lütfedip, organ kemiklerinden sinire benzer bağlar bitirip; sinirler ile tek bir şey gibi toplamış ve birleştirmiştir. Bağlar ile sinirlerden bileşen baş, beyin ve omuriliğin hacimleri dayanıklılığınca çıktığı yerde ince bulunup, özellikle organlara bölünüp ve yayıldığında her bir kemiğin payı oldukça ince zayıf olup, asıl çıkış yerinden uzaklaştıkça bozuşumu ortaya çıktığı için yaratıcı Allah, hikmeti ile tedbir edip, sinirlerle bağlardan bileşen organları az yaratmakla kalın edip, aralarını et ile doldurup, zar ile perde çekip sinir cevherinden olan bel kemiğinin ortasında korumuştur. Şu hâlde bunun hepsi sinirden, liften, etten ve zardan meydana gelmiş bir organ olmuştur ki ona kas derler. Bu kas toplandığında kısalır. Ondan organ tarafına giden kirişi çeker. O durumda o organ buruşup çekilmiş olur. Yine bu kas kendi yayılması ile uzadığında o kiriş gevşer. O vakitte, o organ açılıp uzar. İradeli hareketlerin hepsi bu şekilde ortaya çıkıp, çeşitli şekillerde yerine göre suret bulur.

İkinci Madde: Yüz kaslarının bazılarını ve onlarla ortaya çıkan hareketleri bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Yüz kasları, onda olan hareketli organların hareketleri sayısınca bulunmuştur. Yüzün hareketli organları alın, göz, göz kapakları, yanaklar, burun uçları, alt çene ve dudaklardır.

Alnın hareketi, ince, geniş ve örtülü bir kas iledir. Bu kas, alnın derisi altında yayılmış olup, ona bir derece karışmıştır ki alnın derisinden bir parça olup ondan ayrılması imkânsız bulunmuştur. Alnın derisi kastan hareketli olan organa kiriş bitişmiştir. Bu kasın toplanması ile iki kaş kalkıp, gevşemesi ile inip, göz kırpmalarına dahi yardımcı kılınmıştır.

Göz bebeği ki gözün içindedir. Onu hareket ettiren altı kastır. Dördü, gözün dört tarafındadır ki her biri göz bebeğini kendi yönüne hareket ettirmiştir. İkisi, gözün gerisinde yani kaykacında korunmuştur. Onlarla göz bebeğinin daire üzere olan hareketi bulunmuştur. Göz bebeğinin gerisinde bir kas vardır ki açıklanacak içi boş sinire dayanak olup, ona kendi perdeleri ile sağlamlık vermiştir. Onu yumrulaşma sırasında gevşemesini engelleyip tutmuştur. Fakat gözün üst kapakları hareketi ile maksat tamam olup, gözün yumulması gerçekleştiğinden alt kapakların hareketine gerek kalmamıştır. Hakk'ın inayeti ise mümkün oldukça âletlerin azalmasına çalışılmıştır. Çünkü, âletlerin çokluğunda afetler çok

bulunmuştur. Üst kapak sakın olup, alt kapağın hareketli olması mümkündür. Fakat hakim olan Allah'ın inayeti, işleri çıkış yerine daha yakın olmakla sinir ona ulaştığında bükülme ve değişime muhtaç olmadığı bilinir. Üst kapak için gözün açılması sırasında kalkma hareketi ve kapanması vaktinde inme hareketi gerekip, kapanma ise aşağı tarafa çeken adalelere muhtaç olduğundan gözün iki tarafında iki kas yaratılmıştır ki göz kapağını aşağıya çeker bulunmuştur. Göz kapağının açılması için ortasına bir adale inip, kirişin tarafı kapağının tarafına yayılmıştır ki o kısılıp toplandığında gözün açılması ortaya çıkar. Onun için bir kas yaratılıp, doğru inip, kapağın iki perdesi arasında kıkırdak gibi geniş bir cisim olup, kirpiklerin bittiği yerin altında yayılmıştır. Göz kapağı, göz bebeğini korumak için ve kirpikler onu tozlardan korumak için yaratılmıştır. Şu hâlde bütün beden organları, nice hikmetler ve yararlar için yaratılmıştır.

Üçüncü Madde: Yanakların, dudakların ve burun kanatlarının hareketlerine aracı olan kasları bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Yanağın iki hareketi vardır. Biri, alt çeneye tâbidir. Biri, dudağa ortak olarak diğer bir organın hareketine tâbi olan kendi hareketidir. Onun için yanak ile o organın ortak bir kasları vardır. O kas her bir tarafta geniş olup bu adla bilinmiştir. Bu iki hareketin iki kasının her biri, dört parçadan bileşik bulunmuştur. Çünkü, her birine dört yerden lif gelmiştir. Bir parçası köprücük kemiğinden çıkıp, sonları iki dudağın iki tarafına alt taraftan bitişik olup ağız yana ve aşağıya çekmiştir. İkinci parça, iki tarafta böğür ve köprücük kemiğinden çıkıp, lifleri yanlara gitmiştir. Sağdan çıkan soldan çıkanla kesişip geçmiştir. Şu hâlde sağdan gelen lif, dudağın sol alt tarafına ve soldan gelen lif, onun üst sağ tarafına yetmiştir. Bu iki lifin toplanmasıyla ağız daralıp dudaklar ön tarafa gelir. Kesenin ipliği kendi ağızını topladığı biçimde olur. Üçüncü parça, omuzda olan kemik yanında bitip, o kasın bittiği yerin üstünde bitmiştir. Dudağı iki tarafa eşit ve bir tarafa eğme ile meyilli kalmıştır. Dördüncü parça, boyundaki susamaklardan gelip, iki kulak hizasından geçip yanak kısımlarına ulaşmıştır. Çizgi, onunla öyle açık harekete gelmiştir. O harekete dudak dahi uymuştur.

Dudağın kaslarından biri, yanak ile ortak olan kastır ki açıklanmıştır. Dudağa özgü kaslar dört bulunmuştur. İki, elmacık kemikleri üzerinden gelip dudağın iki tarafına bitmiştir. İki kas dahi aşağıdan gelip dudağa ulaşmıştır. Dudağın hareketinde bu dördü yeterli olmuştur. Çünkü, bu kasların her biri tek başına hareket ettiğinde, dudağı kendi tarafına hareket ettirir. İki iki taraftan beraber hareket etseler, dudak iki tarafa yayılıp gider. Dördü birlik hareket etseler, dudağın hareketleri dört tarafa tamam olup kusuru kalmaz. Bunlardan başka onun hareketi olmaz. Ortak olan kasların etrafı dudağa bir derece kaynaşmıştır ki onun cevheri olan etten fark olunmaz.

Burun kanatlarıdır ki ikisine iki küçük sağlam kasın birleşmesi adildir. Küçük olduklarına çok hareketli olan yanak ve dudağın kaslarının yerlerinin lüzum ve genişliği yol açmıştır. Sağlam oldukları onlarda kemik olmadığındandır. Bu iki kasın çıkış yeri elmacık kemikleri tarafında bulunmuştur. Çünkü, elmacıkların lifine karışmış olup burun kanatlarını o tarafa hareket ettirir bilinmiştir. Hepsi Allah'ın hikmeti ile konulmuştur.

Dördüncü Madde: Alt çenenin hareketini, yararlarını ve kaslarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Üst çene hareket etmeyip, alt çene hareketli olduğunda nice yararlar vardır. Biri budur ki en hafif olanın hareketi uygun ve kolaydır. Biri budur ki hareketle

zahmet çeken organları kuşatmayan hareket ettirmek daha doğru ve daha güzeldir. Biri budur ki üst çene sakın olduğundan mafsalı ve mafsalsal ucu dayanıklı ve sağlamdır.

Hareketli olan alt çenenin üç hareketi vardır ki biri ağzı açma hareketidir. Biri kapama hareketidir. Biri çiğneme ve öğütme hareketidir. Açma hareketi, çeneyi aşağıya indirir. Kapama hareketi, çeneyi yukarıya kaldırır. Öğütme hareketi, çeneyi iki tarafa meyil ile döndürür. Şu hâlde kapama için iki kas yaratılmıştır ki üst taraftan inip çeneyi yukarıya çekerler. İnsan çenesi hafif olup, hayvan gibi kesme ve koparmaya fazla muhtaç olmadığından bu iki kasın miktarı küçük yaratılmıştır. Oldukça yumuşak olan beyin cismi ki bunların çıkış yerleri kılınmıştır. Beyne yakın oldukları için bunlar dahi yumuşak bulunmuştur. Çünkü, bu kaslarla beyin arasında ancak bir kemik yaratılmıştır. Beyinden çıktıkları yer yanında bir çift kemik içinde o yaratıcı Allah bunları defnedip perdeden geçirmiştir. Ta ki bu kemik sinirlerin başlangıç yerinden uzaklaşmakla cevherleri bir miktar sertleşmiş olsun. Bu iki kastan her birinin bir büyük kirişi vardır ki alt çenenin kenarını çevirmiştir. Toplandıkça o çeneyi yukarı kaldırıp, üst çeneye bitiştirirler. Bu iki kasa iki kas dahi yardımcı olmuştur ki onlar ağzın içinden gelip alt çenede boşluğa inmiştir. Ağzın içinden gelen kaslardan biten kirişlerin sağlamlıkları için ortalarından çıkmıştır.

Ağzın açılması ve çenenin indirilmesi, kaslarının lifleri kulağın arkasında olan ebriye çıkıntılarında inip, toplanıp, tek bir kas olmuştur. Ondan fazla sağlamlık için kısa ve temiz bir kiriş olup, çene kemiğine bağlanacak yerde bitişip, birleştiğinde çeneyi arka tarafa çekip aşağıya indirici olur. Çünkü bu çenenin tabiî ağırlığı inişine yardımcı kılınmıştır. Şu hâlde ona iki adale yetip başka bir yardımcıya ihtiyaç kalmamıştır.

Çiğneme ve öğütme için iki kas yaratılmıştır ki her tarafta birer üçgen kas bulunmuştur. Kaçan açılarının darı olan tarafı elmacık kemiğine girse, iki kenarı uzayıp biri alt çeneye iner ve biri çift kemiğe yükselir. Üçgenlerin tabanları aralarında düz olarak birleşip, her bir açı kendi yerine gider. Ta ki sözü edilen üçgen kasının toplanmasından, çeşitli yönleri meydana gelip, çiğneme ve öğütme onunla ortaya çıksın.

Beşinci Madde: Baş ve boyunun hareketlerini ve kaslarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Baş için kendine özgü hareketleri vardır. Boğazın baş kemiğiyle dahi ortak hareketleri vardır ki başın eğilmesine boynun eğilmesi eklenir. Bu iki tür hareket ki özel ve ortaktır. Her biri ya ön tarafa veya arka tarafa doğrudur. Veya sağ tarafa eğik veya sol tarafa eğiktir. Kâh bu iki tür hareket arasında iltifat doğar ki daire şeklini bulur.

Başın aşağı düşmesi ve kendine has olan hareketinin iki kası vardır. Başın iki yan tarafından gelmiştir. Çünkü, lifleriyle yukarıda kulak gerisinden ve aşağıda böğür kemiğinden çıkıp, tek bir bağlantı gibi olup başa çıkmıştır. Şu hâlde eğer biri hareket eylese, başı, o tarafa eğik ve düşük eder. İki birliktedir hareket etseler, baş, normal olarak ön tarafa düşmüş olur.

Baş ile boynu birlikte ön tarafa eğen kaslar bir çifttir ki yemek borusu altında konulmuştur. Birinci omura ve ikinci omura ulaşarak onlarla kaynaşmış bulunmuştur. Şu hâlde eğer yemek borusuna yakın olan kısımları toplandıysa, baş aşağı düşer. Eğer omurlara kaynaşmış olan kısımları dahi toplandıysa, boyun da ön tarafa eğik olur.

Baş geri tarafına kaykılta kaslar dört çifttir ki açıklanan bir çift kasın altında örtülmüştür. Bu çiftlerin bitiş yeri, mafsalsal üstünde bulunmuştur. Bir çift, birinci omurun iki kanadına gelmiştir. Bir çifti ikinci omurun susamsısına bitişik olmuştur. Bunun özelliği başın eğilmesini kaykılma sırasında

düz edip tabîî durumuna getirmektir. Dördüncü çiftin başlangıç yeri onların üzeri olup üçüncü çiftin altında dıştan yana geçip birinci omurun kanadına gelmiştir. İki önceki çift başı iki tarafa meyilsiz geri tarafına döndürürler. Üçüncü çift, başı, düz tutar. Dördüncü çift, başı, eğik olarak geri tarafa döndürür.

Baş, boyun ile birlik geri tarafına eğen kaslar dört çifttir ki üç çifti dördüncünün altında örtülü olup, o, onları kuşatmıştır. Bu dördüncü çiftin her biri bir üçgendir ki tabanı, beynin bir başka kemiği olmuştur. Onda olan boyna inmiştir. Bunun altında yayılmış olan üç çiftin birisi, boyun omurlarının iki tarafıyla aşağıya inmiştir. Bir çifti, fazlaca kanatlara meyil ile gitmiştir. Bir çifti dahi omurların iki tarafıyla kanatlarının arasını bağlamıştır.

Baş, iki tarafa meylettiren kaslar iki çifttir ki baş mafsalına bitişmiştir. Bir çiftin yerleri öndedir ki onun biri baş ile ikinci omurun arasını sağ taraftan; biri sol taraftan birleştirmiştir. İkinci çiftin yeri, arkadır ki onun biri, baş ile birinci omurun arasını sağ taraftan, biri sol taraftan toplamıştır. Şu hâlde bu dört kasın hangisi toplanıp kısılsa, baş, onun tarafına meyleder. Bunların hangi ikisi bir tarafta beraber toplanıp kısılsa, baş onların tarafına dümdüz meyleder. Eğer bunların dördü birlikte hareket ederse, baş, yerinde düz olarak sakın olur. Bu kas, diğer kaslardan küçüktür. Fakat yerleri yakın ve düzenleri diğer kasların altında düzenli olduğundan, büyük kasların görevini görmüşlerdir.

Altıncı Madde: Sesin yeri olan gırtlak, kıkırdaklarını, kaslarını ve hareketlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Gırtlak, kıkırdaktan bir organdır ki ses için âlet yaratılmıştır. Bu gırtlak üç kıkırdaktan oluşmuştur. Biri o kıkırdaktır ki boğazın önünde ve çenenin altında hissedilen ve dokunulandır. Onun içi çukur, dışı yumru olduğundan ona, kalkan derler. İkinci kıkırdak, onun gerisinde, boğaza yakın konulup boğaza bağlanmıştır. Üçüncü kıkırdak, ikinci üzerinde tas gibi kapanmış olup, ikinciye bitişip kalkana bitişiksiz kavuşmuştur. Kapanmış kıkırdak ile bitişik olduğu ikinci arasında çukurlu bir mafsal vardır ki ikinci kıkırdağın iki çıkıntısı o iki çukura girip gırtlak daralma ve genişlemesinde birbirinden uzaklaşır ve birbirine ayrı düşerler. İkinci kıkırdağın kalkan kıkırdak üzerine kapanma ve kavuşmasıyla ve ondan uzaklaşmasıyla gırtlak kapanması ve açılması bulunur. Gırtlak önünde üçgen bir kemik vardır ki Yunanca lam şeklinde olduğundan ona, lâm kemiği denilmiştir. Nitekim kemiklerle açıklanmıştır. Bu kemiğin yaran budur ki gırtlak dayanak olup onun lâtif kasları bundan çıkmıştır. Şu hâlde kalkan kıkırdağına ikinci kıkırdağı yapıştırmak için üçüncü kıkırdağı ikisine tatbik için ve üçüncüyü ikisinden uzaklaştırmak ile gırtlak açmak için nice kaslar gerekmiştir.

Gırtlak açan kaslar bir çifttir ki lâm kemiğinden çıkıp, kalkan kıkırdağının önüne gelip, üzerine yayılıp bitişmiştir. Ne zaman ki büzülme ile toplanıp kapanmış kıkırdağı ön ve üst tarafına çekse, gırtlak açılma ile genişler. Bir çift kas, boğazı aşağıya çeken kaslarla ortaktır. Bunların çıkış yerleri, kalkandan yana olan iç kemik kısmındandır. İki çift kası dahi vardır ki bir çift iki kastır. Onlar kapanmış kıkırdağı gelip gerisinden ona bitişmiştir. Ne zaman ki aynı büzülmeyle toplansa, kapanmış kıkırdağı yukarı kaldırıp geri tarafa çekse, kalkandan uzaklaşıp gırtlak genişler. İkinci çiftin iki adalesi, kapanmış kıkırdağın iki tarafına gelip yayılmıştır. Ne zaman ki büzülse, kapanan kalkandan yerine uzatıp gırtlak yayılmasına yardımcı olur.

Gırtlak daraltan kasların bir çifti, lâm kemiğinden gelip kalkan kıkırdağına bitişir. Sonra genişleyip, ikinci kıkırdağı sarılıp, onun gerisinde iki adalenin iki tarafı bitişik olmuştur. Şu hâlde ne

zaman ki b z lseler g rtlak daralır. Dört adalesi dahi kalkan kıkırdağıyla, ikinci kıkırdağın iki tarafı arasını birleştirmiştir. şu hâlde bunlar büzüldükçe g rtlağın aşağı tarafı daralır.

G rtlağı kuşatan bir çift kastır ki kalkan kıkırdağının kökünden çıkıp, içinden gidip, ikinci kıkırdağın köküne kapanmış olup       n n etrafına sağ ve solundan bitişmiştir. Ne zaman ki yukarı kalksalar, mafsalı tutup, g rtlağı öyle kaplarlar ki nefesi hapsetmekte göğüs kasları ve zarlarına karşı çıkarlar. Bu iki kas, k    k ve sağlam yaratılmıştır. Ta ki g rtlağın içinde sıkışmasız, kuvvetle onu kapayıp nefesi kessinler. Bu iki kasın eğimleri az olup düz olarak yükselmiştir. Kalkan kıkırdağıyla ikinci kıkırdağın aralarını birleştirmeye gitmişlerdir. İki kas da kapanmış olanın altında adı geçen k    k kaslara yardımcı olmak için konulmuştur. Bunlarda nice sanat bulunmuştur. Subhanallah!

Yedinci Madde: Boğazın, l m kemiğini ve boynun kaslarını ve hareketlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Boğaz bir b t nd r. Onun iki çift kası vardır ki onu aşağıya çeker. Bir  ifti g rtlakta adı geçendir. Öteki  ifti böğür kemiğinden bitip, üst tarafa çıkıp, l m kemiğine ve ondan boğaza bitişip onu aşağıya çekerler.

Boğazın kasları, boğazın içine konulmuş iki et parçasıdır ki onun iki kası onlar bulunmuştur. Onlar, yutmaya yardımcı olmak için yaratılmıştır.

L m kemiğinin hem kendine özgü hem de öteki adale ile ortak kasları vardır. Ama kendine özgü olan kasları    çifttir ki bir çifti, çenenin iki tarafından gelip, bu kemik üzerinde olan düz çizgiye bitişip kemiği çene tarafına çekmiştir. Bir  ifti, çene altından çıkıp, dil altından geçip, bu kemiğin üst tarafına yetmiştir. Bu dahi, bu kemiği çene tarafına çekmiştir. Bir  ifti, iki kulak yanında olan çıkıntılardan çıkıp, bu kemiğin üzerinde bulunan düz çizginin aşağı tarafına bitişip onu aşağıya çekmiştir.

L m kemiğinin ortak olan kasları yakında açıklanacaktır. Ama dili hareket ettiren dokuz kastır ki ikisi çıkıntılardan bitip, geniş olup, dilin iki tarafında bitişmişlerdir. İkiisi l m kemiğinin yukarisından bitip, uzun olup dilin ortasına bitişmişlerdir. İkiisi, l m kemiğinin aşağı kaburgasından bitip, uzun ve geniş kaslar arasından dili geçip onu hareket ettirir. İkiisi dahi dili yayar, bulunmuştur. Onların yerleri, adı geçenlerin altında olup, lifleri dil altında genişlemesine döşenmiştir. şu hâlde bu iki kas, alt çene kemiğinin tümüne bitişik kılınmıştır. Biri dil ile l m kemiği arasını birleştirir ve birbirine çeker bilinmiştir.

Boynu hareket ettiren iki çift kastır ki bir çifti sağda ve bir çifti soldadır. şu hâlde herhangi tek başına büzülüp toplanırsa, boyun onun tarafına çekilir. İkiisi birlik bir taraftan b z l rse, boyun o tarafa eğik olur. Eğer dördü beraber b z lseler, boyun eğilmeksizin yerinde kısa olur. Eğer dördü birlik durumu üzere kalırlarsa boyun dahi durumu üzere kalır. şu hâlde bir kere d ş n ls n ki insanın sadece baş ve boynunda yaratıcı olan Allah'ın nice benzersiz sanatları bulunmuştur (Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir).

İkinci Bölüm

Göğüs, omuz, el ve parmak kaslarının nitelik ve hareketlerini altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: Göğsü kavrayan ve yayan kasları bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Göğsü hareket ettiren kasların bazısı, ancak yayar, kavramaz. Göğsün bu kaslarından ki nefis organlarıyla gıda organları arasında perde olan açıklanacak kaslar bunlardandır. Bir çift kas dahi boyun kemiği altında konulmuştur ki bitiş yeri omuz başına uzayan adı geçecek kısımdan bulunmuştur. Göğsün birinci kaburgasına sağ ve soldan bitişip o kaburgayı çekmek içindir. Bir çift kasının iki kat ferdinin iki kısmının üstleri butuna bitişik olup onu hareket ettirmiştir. Aşağıları, göğsü hareket ettirmeye yetmiştir. Göğsün beşinci ve altıncı kaburgasına bitişik olan, aşağıda anlatılacak bir kasa karışıp gitmiştir. Bir çift kası dahi omuzdan bir çukur yerden bitmiştir ki birinci omurdan omuza inen bir çift kasa yetmiştir. İki bir kas gibi olup arkadaki kaburgalara gitmiştir. Dördüncü çift kası, boynun yedinci omurundan ve göğsün birinci ve ikinci omurundan çıkıp, böğür kaburgalarına bitişik olmuştur ki göğsü yayan kaslar bunlardır.

Göğsü kavrayan kasların bir ikinci dereceden kavrayıcı perdeden ve bizzat kavrayan kaslardan bir çift kastır ki üst kaburgaların esasları altında uzayıp, göğsü bağlamış ve toplamıştır. Bir çifti dahi bu kaburgaların etrafı yanında, çene ile gırtlak arasında bitişip, karnın düz kaslarına karışmıştır. İki çift adale dahi bu çifte yardımcı kılınmıştır.

Göğsü hem kavrayan hem de yayan kaslar onlardır ki kaburga aralarını birleştirmişlerdir. Şu hâlde her kaburga arasında dört kas vardır ki liflerinin bazısı kaburgaların dışına, bazısı içine varıp bitişmişlerdir. İki kas boyundan omuz tarafına gelip evvelki kaburgaya sağ ve soldan bitişmiştir. Onu yukarıya kaldırıp, göğsün yayılmasına yardımcı kılınmıştır. Şu hâlde göğüs kaslarının hepsi doksana ulaşmıştır.

Omuzu hareket ettiren yedi çift kastır ki iki çifti başın sonundan gelip, bir çifti omzun üstüne, boyun kemiğine varıncaya dek yetmiştir. Baş bölgesine eğim ile omuzu kaldırmıştır. Öbür çifti dahi omzun aslına bitişik olup, onu, baş hizasına kaldırmıştır. Bir çift kas dahi birinci omurdan gelip, omuz üstüne bitişip onu boyna yakın etmek için yetmiştir. Dördüncü çift, lâm kemiğinden bitip, yine omuzun üzerine gidip onu kaldırmıştır. İki çift kas, göğüs omurlarında ve boyun omurlarında olan susamsılardan bitip, omuzu, geriye ve aşağıya hareket ettire gitmiştir. Yedinci çift, katandan çıkıp, sadece omuzu aşağıya ve öne çekerler. Omuzu kas ile beraber yukarı tarafa kaldırırlar. Göğsün yayılmasında dahi yardım ederler.

İkinci Madde: Omuz mafsalı pazı ile hareket ettiren kasları bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Omuz mafsalı hareket ettiren pazı kaslarıdır ki onların üçü göğüsten gelip pazıyı aşağıya çekerler. Bu üç kasın biri meme altından çıkıp, pazıya yakın olan omurun önü yanında pazının önüne bitişik olup, omuzu aşağı getirmek ile pazıyı göğse yakın eder. Adı geçen üç kasın bir dahi bağır kemiklerinden çıkıp, pazının ucunu iç tarafında bitişip pazıyı kaldırmasıyla göğüse yakın eder. Üçüncü büyük kas, bağır kemiğinden çıkıp, pazının ön aşağısına bitişmiştir. Eğer üstteki kısmı lifi ile niyetlenirse pazıyı kaldırarak göğüse getirir. Eğer alt kısmı lifi ile niyetlenirse pazıyı indirerek göğüse getirir. Eğer iki kısmı ile beraber niyetlenirse, pazıyı düz olarak göğüse getirir. Pazının iki kası koltuk altından çıkıp, büyük kasın bitişmesinden fazla bitişip, bir büyüğü böğür kemiğinden ve kaburgalar gerisinden gelip, pazıyı bu kaburgalar tarafına düz olarak çeker. İkinci incesi koltuk altı derisinden ortaya eğik gelip, meme semtinden üst tarafa çıkan kasın kirişine bitişip, arka tarafa eğilip batmıştır. Evvelki kasa yardımcı olmuştur. Bu pazının beş kası dahi

vardır ki hepsi omuz kemiğinden çıkmıştır. Bunların biri, omzun üst kaburgası ile diyaframı doldurup, ucu pazı tarafından dış tarafın üst kısmına geçip gitmiştir. Bunların ikisinin çıkış yerleri omzun üst eğesi olmuştur. Biri büyüktür ki lifini alttaki kısım perdelerine gönderip, diyafram ile alt eğenin arasını doldurmuştur. Pazının ucuna dış taraf sonunda bitişip, pazıyı dıştan yana meyil ile uzaklaştırmıştır. İkincisi, birincisine bitişik olup, bununla bunun görevini yerine getiregelmiştir. Fakat ikinci adale, omuz üstüne bağlı olup, pazının dışında bitişip, onu dıştan yana eğik kılmıştır. Dördüncü kas omuz kemiğinin çukur yerini doldurup, kirişi pazının ucunun iç tarafından giren kasın kısımlarına bitişip, pazıyı geriden yana kaykaltmıştır. Beşinci kasın bitiş yeri omzun alt eğesinin aşağı tarafındadır. Kirişi koltuk altının üstünden yükselip, küçük kasın birleşimi üstünde pazıda bitişik olmuştur. Bu kasın işi, pazının üst ucunu yukarı tarafa çekmektir. Pazının iki başlı bir kası dahi vardır ki onun işi boynun altından ve boyundan gelip, pazıyı kuşatmaktır. Bunun bir başı pazıya girmiştir. Öteki ucu pazının dışından omuz altından ortaya çıkandır. Bir miktar dolaşık şekilde dışa eğimlidir. Şu hâlde eğer iki kısmı ile niyetlenirse, pazıyı düz olarak kaldırır. Pazının iki küçük kası dahi vardır ki biri meme üstünden gelir. Biri omuz mafsasında gömülmüştür.

Üçüncü Madde: Kolun kaslarını ve hareketlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Kolu hareket ettiren kasların bazıları yayar, bazıları kavrar. Bunlar pazı üzerinde konulmuştur. Bunların bazıları pazının yüzü üzerine kapanır. Bazıları yayar ve gevşektir. Bu kaslar pazı üzerinde değildir. Fakat yayanlar bir çift kastır ki ikisinden biri içeride meyil ile kolu açar. Çünkü bu, pazının önü altında ve omuzun alt eğesinden çıkıp, dirseğe iç parçaları yanında bitişmiştir. İkincisi dışarıya meyleder. Kolu yayar. Çünkü, bu kasın kafasından gelip, dirsekten çıkan parçalara bitişir. Bu iki kas, işte toplandığında kolu düz olarak yayarlar.

Kavrayanlar, bir çift kastır ki ikisinden büyüğü kolu, içe meyil ile kavrar. Çünkü bu, omzun alt çıkıntısından karga burnun tepesinden çıkıp, pazının içine meyledip, dirseğin ön üst kirişine bitişir. İkincisi kol dışına meyledip kavrar. Çünkü, bunun çıkış yeri pazının dış gerisindendir. Bu iki kastır ki iki et başı vardır. Biri pazının arkasından, biri önünden geçip, dışarıya meyil ile kavrayan, alt dirseğin alt önüne ve içine meyil ile kavrayanı üstüne bitişmiştir. Ta ki sağlam çekeler. Bu iki kas, bu iki işte birleştiğinde kolu düz olarak toplarlar. Bu iki yayıcı kasın içinde bir kas vardır ki pazı kemiğini kuşatıp kavrar.

Kolu yüzü üzere kapayan kaslar bir çifttir ki dışarıda konulmuştur. Bu iki kasın birisi pazı başının iç tarafının üstünden çıkıp, dirseğin üstüne bitişip bilek mafsalı olmuştur. İkincisi, ondan küçük, lifi geniş, uçları sınırlı olup, dirseğin altından doğup, bilek mafsalı yanında bilek kemiği üstüne bitişmiştir.

Kolu, dışı üzere yayan kaslar bir çifttir ki ikisinden biri iki bileğin dışında konulmuştur. Bilek üstüne kirişsiz bitişmiştir. İkincisinin çıkış yeri, pazının dış ucundan yana üstteki parçasından yana, üstteki parçasından uzayan ince kemikten olup, koldan geçerek nüfuz etmiştir. Ta bilek mafsasına yakın oluncaya kadar gitmiştir. Böylece bileğin üst tarafından iç kısmına gelip, kiriş perdeleriyle bu kasa bitişmiştir.

Dördüncü Madde: Bilek kaslarını ve hareketlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bilek mafsasını hareket ettiren kasların bazıları yayıcı, bazıları kavrayıcı, bazıları dışı üzere yayıcı, bazıları yüzü üzere kapanmıştır.

Bileği yayan kasların bazıısı birbirine bitişik olup, birbirinin alt ortasından çıkıp, kirişi başparmağa bitişik olup onunla işaret parmağından uzaklaşır. Bir dahi üst bilek kemiğinden çıkıp, kirişi bilek kemiğinden başparmağın hizasına konulan evvelki kemiğe bitişmiştir. Bu ikisi bile hareket ettiğinde bileği biraz açarlar. Eğer sadece ikinci kas hareket eylese, bileği sırtı üzere eğer. Eğer yalnız pazı hareket eylese, hem bileği düşürür ve hem başparmağı, işaret parmağından uzaklaştırır. Bir kas, pazının uç altlarından çıkıp, bilek üstünün dış tarafından yana konulup, iki başlı bir kirişini gönderip, bir başı, işaret parmağıyla ön ortasında konulan tarağın ortasına bitişik olup, öbür başı bilek yanında bileğin üstü üzerine dayanıp bileği yaymıştır.

Bileği kavrayan kasların bir çifti kolun dış tarafı üzerinedir ki onun bir kası pazı ucu tepesinden bitip, serçe parmağın önünde olan tarağa bitişmiştir. Üst kası, onun üstünden çıkıp, yine sözü edilen tarağa bitişmiştir. Onunla bir kası, pazının alt kısımlarından çıkıp, açıklanan iki kasın yerleri arasına girmiştir. Bunun iki ucu vardır ki birine haç gibi girmiş olup, işaret parmağı ile ortası arasında olan yere bitişmiştir. Bu ikisi birlikte hareket ettiğinde bileği kavrarlar. Şu hâlde açıklanan kavrayıcı ve yayıcı kaslar bizzat bileği eğri ve bombeli dahi ederler. Eğer küçük parmağın önünde bulunan tarağa bitişen kas yalnız hareket ederse, avucu bir miktar sırtı üzere döndürür. Eğer başparmağın açıklanacak kası, bu kasa yardım ederse, avucu tamam döndürür. Eğer başparmak önünde bileği bitişik olan kas tek ve hareketli olsa, avucu bir miktar yüzü üzere katlar. Eğer küçük parmağın açıklanacak kası buna yardımcı olsa, avucu tamamen katlamış kapamış olur.

Beşinci Madde: Parmakların kaslarını ve hareketlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Elin parmaklarını hareket ettiren kasların bazıısı, aya kemiklerinde ortaya çıkmıştır. Bazısı bilek kemiklerine bitişiktir. Eğer hepsi ayada olsalardı, etin çoğalmasıyla aya büyük olup hafiflik olmazdı. Onda bu güzellik kalmazdı. Çünkü bilek kasları parmaklardan uzak olmuştur. Şu hâlde onun için kirişleri yuvarlak, sağlam ve uzun olup, her taraftan gelen perdelerle sağlamlık bulmuştur. Hareketli organlara bitişmeleri için, lifleri geniş ve kuşatıcı kılınmıştır. Parmakları açıp, aşağıya hareket ettiren kasların hepsi bilek kemiği üzerinde konulmuştur. Şu hâlde parmakları aşağıya hareket ettirmekle açan kasların biri bileğin sırtının üzerinde konulmuştur ki pazının alt ucunun dış kısmından çıkıp, kirişlerden dört parmağa gönderip, onları aşağıya hareket ettirmekle açmış ve yaymıştır. Bu açan kasların üçü dahi bir tarafta, birbirine bitişik olup, biri pazının uç ve dışının iki çıkıntısı arasında orta kısmından çıkıp, küçük parmakla yanındakine iki kiriş göndermiştir. Bu bitişik olan kasların ikincisi pazı kemiğinin iki çıkıntısı altından ve alt çıkıntı tarafından çıkmış, ortası ile küçük parmağa iki kiriş göndermiştir. Üçüncüsü üst bileğin üstünden çıkıp, başparmağa bir kiriş göndermiştir. Bu kas yanında bir adale dahi vardır ki bilek kaslarında açıklanmıştır. Onun çıkış yeri bileğin alt ortasıdır ki onun kirişi küçük parmaktan başparmağı uzak etmiştir.

Parmakları açan ve kapayan kasların bazıısı, bilek kemiği üzerinde, bazıısı avuç içinde konulmuştur. Ama bilek üzerinde olanlar, üç kastır ki kolun ortasında birbirinin üzerinde tertip üzere konulmuştur. En değerlileri aşağıda gömülü olup, bileğin alt kemiğine bitişik olan kas bulunmuştur. Bunun işi, önemli olduğundan yeri dahi korunmuştur. Bu alt kas, pazının dış ucunun ortasından çıkıp, ondan kirişi geniş olup, beş kirişe ayrıldıkta; her bir parmağa girip, dört parmağın evvelki ikinci ve üçüncü mafsallarını kavramıştır. Başparmağın kirişi, ikinci ve üçüncü mafsalı kavramıştır. İkinci kas, bunun üstünde, bundan küçük olup, pazı kemiğinin ucu içinden çıkıp bilek altına bitişmesi azdır.

Bileğin üst yüzeyi ki iç ve dış tarafa müşterektir, onun üzerinden geçip başparmak tarafına ulaştıkta; içeriye meyledip, kirişlerini dört parmağın mafsallarına göndermiştir. Ta ki onları kavrasınlar. Ama üçüncü kas, kavramak için değildir. Fakat kirişiyle avuç içine girip, aya içinde genişlemiş ve yayılmıştır. Ta ki el ayasına dokunma ve his duygusu verip, kıl bitmesinden mani olup, alma ve yakalamada kuvvet ve sağlamlık vere.

Altıncı Madde: El ayasındaki kasları ve yararlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Kol kaslarından başparmağı kavramak için bir tek kasa ihtiyaç olup, dört parmak, ikişer kas ile kavranmış olmalarında hikmet budur ki dördünün en önemli işleri kavramaktır. Başparmağın ise en gerekli işleri açılmak ve işaret parmağından uzaklaşmaktır.

El ayasının kendinde olan kaslar, on sekiz bulunmuştur ki birbirinin üzerinde iki saf kılınıp, tertip ile düzen olmuştur. Birinci saf, el ayasının iç aşağısında ve bu saf, el ayasının dış üstünde kılınmıştır. Ama aşağı safta düzenli olan yedi kastır ki biri, parmakları üst tarafa çekip meyilli edenlerdir. Başparmağın kası bilek kemiklerinin evvelinden çıkıcıdır. Altıncı kası, kısa ve geniş bulunup, lifi kıvrımlı kılınmıştır ki ucu ve ortası hizasında tarak kemiğine bağlanmıştır. Kirişi, başparmağa bitişik olup onu aşağıya göndermiştir. Yedinci kası, küçük parmak yanında olan tarağın kemiğinden çıkıp, küçük parmağı aşağı indirmiştir. Bu yedi kastan hiçbiri parmakları kavramak için değildir. Belki beşi yukarı kaldırmak ve ikisi indirmek içindir. Ama üst safta düzenli olan on bir kastır ki sekizinden her ikisi, dört parmak mafsallarından evvelki mafsallarına, birbirinin üzerinde bitişiktirler. Ta ki evvelki mafsalları sağlam kavrayalar. Ama üçü başparmak ile küçük parmağa üçer kas indirici tayin olunup, geri kalan üçünün her birine ikişer kas indirici verilmiştir. Her parmağın kavrayıcısı dört, kaldırıcısı birer kas yaratılmıştır.

Üçüncü Bölüm

Karın ve bel kaslarını, tenasül organlarının, ayak ve ayak parmaklarının kaslarının niteliklerini; bunların hareketlerini ve yararlarını yedi madde ile açıklar.

Birinci Madde: Bel kaslarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Beli hareket ettiren kasların bazısı, onu, ön tarafa ve bazısı arka tarafa eğerek ve bükerek. Belin diğer hareketleri dahi bu iki hareketten ortaya çıkar.

Beli, ön tarafa eğen kaslar iki çifttir. Bir çifti üst tarafta konulmuştur. O, boynun ucunu hareket ettiren kaslardan bilinmiştir. Bu çift, yemek borusunun iki tarafından geçip, alt tarafı, göğsün üstteki omurlarından beş omura bitişip üst tarafı boyun ve başa gelmiştir. Bunun altında bir çift kas konulmuştur ki onlara, açık denilmiştir. Bunun ikisi dahi göğsün onuncu ve on birinci omurlarından çıkıp, aşağıya inip, beli ön tarafa fazlaca eğik eder. Beli arka tarafa eğik ve bükük eden iki kastır ki onlara, belin iki kası derler. Her biri yirmi üç kastan meydana gelmiştir. Çünkü, bu iki kasın her birine, birinci omurdan başka, her bir omurdan birer kas gelmiştir. Şu hâlde bu kasların hepsi normal olarak uzasalar, beli düz olarak tutarlar. Eğer aşırı uzasalar, beli arka tarafına eğik ve bükük ederler.

Eğer sadece bir tarafta olan kaslar hareket edip uzasalar, bel o zamanda öbür tarafa eğilir ve bükülür. Bu adı geçen kaslar, belin diğer normal hareketlerine yeterli olmuşlardır. Çünkü, belin her bölümüne eğilip bükülmesinde ön ve arka hareketlerine uyumu bulunmuştur.

İkinci Madde: Karın kaslarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Karın kasları sekiz kastır ki nice yararları ortaktır. Bir yararı sidik torbasında bulunan fazla sidiği ve rahimde bulunan cenini tutma ve korumaya yardım etmektir. Bir yaran dahi diyaframa destek olup, kuvvet verip, yel ve kabızla dolu oldukta yardımcı olmaktır. Bir yararı dahi mideyi ve bağırsakları sıcaklıkları ile ısıtmaktır. Şu hâlde o sekiz kastan bir çift düz kas, gırtlak kıkırdağı yanından düz olarak inip, lifi kasığa varıncaya dek uzunlamasına uzamış olup, etrafını kasık üzerine yaymıştır. Bu çiftin cevheri, başlangıcından sonuna dek ettendir. İki kas dahi karın üzerinde uzanmış olan perdenin üzerinden çıkıp, o uzamış iki kas ile enlemesine dik açılar üzere kesişip aşağıya gitmiştir. İki çift kası dahi bu kasların kıvrımı üzere dik olup, her biri bir tarafta, sağ ve solda bulunmuştur. Her çifti iki kastır ki eğeden kasığa dek, koltuk altından gırtlak kıkırdağına dek çapraz olarak kesişip, iki kasın iki tarafı sağ ve soldan kasık yanında kavuşup, öbür ikisinin iki tarafı dahi gırtlak yanında kavuşmuştur. Bu ikisi her taraftan iki geniş kasın et kısımları üzerine konulmuştur. Bu iki çift kasın dahi cevherleri, ta düz adaleye perde gibi geniş kirişlerle temas edinceye dek ettendir. Bu iki çift, geniş kas üzerine konulan iki uzun kas üzerine konulmuştur. Bu dahi Allah'ın sanatı bilinmiştir.

Üçüncü Madde: Tenasül kaslarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Erkekler için er bezi kasları dört bulunmuştur. Onları korumak ve kaldırmak için yaratılmıştır. Ta ki er bezleri aşağı sarkmayıp, gevşeklikle aşağı inmeyip, çarpmalardan yumurtalar korunmuş olsun. Şu hâlde onun her biri için bir çift kas tayin olunmuştur. O yumurtalar sert olup, tabiatları sıcak bulunduğu için dumanından erkeklerin yüzünde sakal bitmiştir. Çünkü, yumurtası olmayanın veya sıcak olmayanın sakalı olmaz. Yumurtalar koparılsa, sakalı varsa dökülür, kalmaz. Ama kadınlar için onlara bir çift kas yeter. Çünkü, onların iki yumurtası, erkeklerinki gibi dışarıda asılı değildir, içeride yapışıktır. Şu hâlde her bir yumurtalık için bir kas tayin olunmuştur. Ama rahmin ağzı üzerinde bir kas vardır ki onun lifi oldukça geniş olup rahmi ve ağzını tümünden kuşatmıştır. Bu kasın bir yararı hayza dek rahmin ağzını sağlam kavrayıp, rahim kanını onda hapsetmektir. Hayız zamanı olduğunda gevşemektir. Ta ki toplanmış kandan rahim boşalsın ve temizlensin. Bir yararı dahi çiftleşme anında gevşemektir. Ta ki rahmin ağzı açılıp, atmığı çekip içine alsın. Sonra rahmin ağzını yine sağlam bağlayıp cenini korumaktır. Ta ki doğum zamanı gelsin. Bundan sonra oldukça gevşek ve yaygın olmaktır. Ta ki doğum mümkün olsun.

Sidik torbası ağzı üzerinde bir kas vardır ki onun dahi lifi enli olup sidik torbasını ve ağzını kuşatmıştır. Bu kasın yaran, işeme vaktine dek sidiği hapsetmektir. Kaçan sidik dökmek istense, bu kas gevşeyip, karın kasları dahi sidik torbasını sıkıp, itme kuvvetinin yardımıyla sidik ondan çıkar, akar.

Erkeklik organını hareket ettiren kas iki çifttir ki bir çifti kasık kemiğinden bitip, erkeklik organının iki yanından geçmiştir. Ne zaman ki bunlar gevşek olurlar, sidik yolu açılıp genişlik bulur. O zaman ondan sidik ve atmık kolaylıkla akar. Bir çifti yine kasık kemiğinden bitip, erkeklik organının kökünde kıvrımlarla bitmiştir. Şu hâlde bunun ikisi beraber uzasa, âlet düz olarak yayılır.

Eğer yürekten şehvet rüzgârı gelip, erkeklik organında olan damarlara dolduysa, âlet kıvama gelir. Eğer şiddetle dolduysa, âlet büyük ve sert olup kasık tarafına eğik olur. Eğer bu uzama adı edilen çift kasın birine olduysa, âlet öbür tarafa meyil ile yayılır.

Makat kasları dördtür ki biri onun çıkışı etrafını tutmuştur. Etine gayet karışması gereklidir. Bu kas, kesenin ipi gibi makatın etrafına toplanma ve büzme ile kapamış ve düğümlemiştir. Menfezde kalan fazlalığı sıkma ve indirme ile atmıştır. Onda bir kas daha konulmuştur ki sözü edilen kasın üzerinde yani makatın içinde olup, bacak tarafında erkeklik organının köküne bitişip; kadınlarda fercin etrafını kuşatmıştır. Bu iki kasın üzerinde bir çift kas vardır ki makatın etini kaldırıp içeriye çekmek içindir. Bunun gevşemesi ile makat dışarıya çıkar bulunmuştur. Bu kasların hepsi şekil verici ve hakîm olan Allah'ın icadı bilinmiştir.

Dördüncü Madde: Uyluk kaslarını ve hareketlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Uyluğu hareket ettiren kasların büyüğü onun mafsalıni yayan ve açan kaslardır. Sonra onu kapayan kaslardır. Çünkü, işlerin en önemlisi uyluğun yayılması ve kavranmasıdır. Yayılma ile ayağa kalkma ortaya çıktığından yayılma kavramadan daha önemlidir. Bundan sonra uylukları birbirine yaklaştıran büyük kaslardır. Sonra uyluğun arka tarafına eğik eden kaslar büyüktür.

Uyluk mafsalıni yayan kasların en büyüğü, bedende olan kasların hepsinden daha büyüktür. Bu bir kastır ki kuyruk sokumu kemiği ve kasık kemiğini kuşatıp, uyluğun arka ve iç taraflarına bitişik olup, diz kapağına dek ulaşmıştır. Bunun liflerinin başlangıç yerleri çeşitli olduğundan türlü işleri dahi çeşitli olmuştur. Çünkü, bazı lifinin başlangıcı kasık kemiğinin altından olup, uyluğu iç tarafa meylettirerek yaymıştır. Bazı lifinin bitiş yeri bunun bir miktar üstünden olup, uyluğu ancak üst tarafa kaldırmıştır. Bazı lifinin bitiş yeri bunun az üstünden olup, uyluğu iç tarafa meylettirme ile kaldırmıştır. Bazı lifinin bitiş yeri kuyruk sokumu kemiğinden olup uyluğu düz olarak yayar. Bir kası kuyruk sokumu mafsalıni önünden yana kuşatıp, uyluğu yine düz olarak yaymıştır. Bir kası kuyruk sokumu mafsalıni arkadan yana kuşatmıştır ki üç enli kirişi ve iki ucu vardır. Bu üç kirişin bitiş yerleri leğen kemiğinden, uyluk kemiğinden ve kuyruk sokumundandır ki o makat yanında olan büyüktür. Bu üç kirişten ikisi ettendir, birisi zardarıdır. İki ucu uyluğun tepesinden öbür parçasına bitişiktir. Şu hâlde bu kas eğer bir tarafı ile çekerse, uyluğu kendine meyil ile yayar. Eğer iki tarafı ile çekerse, uyluğu düz olarak yayar. Bir kasın bitiş yeri leğen kemiğinin bütün yüzeyinden olup, büyük çıkıntının üst bölgesine bitişip, bir miktar ön tarafa uzadıkça, uyluğu içe doğru eğerek yayar. Bunun benzerleri kaslar önce küçük çıkıntının altına bitişip, ondan inip, evvelki kasın işini görürler. Bu kasın farkı budur ki bunun yayılması az ve eğilmesi çoktur. Çıkış yeri leğen kemiğinin dış altındadır. Bir kası dahi uyluk kemiğinin altından arka tarafına eğik bitip, uyluğu o tarafa az bir meyil ile ve iç tarafa çok meyil ile yayar.

Uyluk mafsalıni kavrayan kasın biri, uyluğu iç tarafına az meyil ile kavrar. Bu bir düz kastır ki leğen kemiğinden bitip, ondan inip, iki kirişinin biri sağlam kemiğinin sonuna, biri küçük çıkıntıya bitişmiştir. Bir kası kasık kemiğinden bitip, küçük çıkıntının altına bitişmiştir. Bir kası dahi bu ikinci kasın tarafına kıvrım üzere uzayıp, büyük çıkıntıdan bir parça gibi olmuştur. Dördüncü kası leğen kemiğinden dikilen bir nesneden çıkıp, uyluğu kavrayarak baldırı dahi çekmiştir.

Uyluğu iç tarafa eğen kasların bazıları yayma ve kavrama konusunda açıklanmıştır. Bu tür hareket ettirmenin bir özel kası vardır ki kasık kemiğinden bitip, oldukça yuvarlak olup dize ulaşmıştır.

Uyluğu dış tarafa eğen iki özel kastır ki bitiş yerleri enli kemiktendir. Uyluğu arka tarafa eğen yine iki kastır ki biri kasık kemiğinin dış tarafından ve biri iç tarafından çıkıp, birbirine kavuşma ile kıvrımlı olup büyük çıkıntının sonu yakınında olan çukur yerde etle karışmıştır. Bunların hangisi çekerse, uyluk az yayılma ile onun tarafına meyil eder. Eğer ikisi birlik çekerlerse, uyluk düz olarak arka tarafına eğik olur. Bütün bunları ibretle düşünen kimse Allah Teâlânın şaşırtıcı sanatını bilir.

Beşinci Madde: Diz mafsalı kaslarını ve hareketlerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Diz mafsalını hareket ettiren kasların üçü uyluk önünde konulmuştur. Bunlar uylukta bulunan kasların en büyüğü ve en nefisi bulunmuştur. İşleri yaymak bilinmiştir. Bu üç kasın biri iki kat gibi görünmüştür. Bunun iki ucu vardır ki biri büyük çıkıntıdan ve biri uyluk önünden bitmiştir. Ve bu iki ucun biri etten olup, kiriş olmadan diz kapağı kemiğine bitmiştir. Öbür ucu zardan olup, uyluğun iç tarafında son bulmuştur. Kalan iki kasın birisi uyluğu kavrayan kaslar ile açıklanmıştır ki leğen kemiğinden olan köprüden çıktığı bilinmiştir. İkincisi dış çıkıntıdan bitip, diz kapağı kemiğini kuşatarak, altında olan parçalara sağlamlık vermek için gitmiştir. Ondan baldır kemiğine yetip, dizi yayma ile baldırı uzatmıştır. Bir yayıcı kası kasık kemiği bitişinden çıkıp, uyluğun iç tarafından kıvrım üzere inip gitmiştir. Baldır kemiğinin üstünden olan çukura yetmiştir. Baldırı, iç tarafına eğimle yayıp, bir diğer kas uyluk kemiğinden yetmiştir. Dış taraftan uyluk üzere inip, sözü edilen kasın karşısına yetmiştir. Ondan geçip derin yere gitmiştir. Baldırı dış tarafına eğim ile yaymıştır. Eğer bu ikisi, beraber yaysalar, baldırın yayılması düz olur.

Baldırı kavrayan kasların biri, bir ince ve uzun kastır ki leğen kemiğinden, kasık kemiğinden bitmiştir. Yayıcı iç kasın bitiş yerine ve leğen kemiği ortasında bulunan köprüye yakın gitmiştir. Ondan dizin iki tarafına kıvrım üzere girip, ondan yine dışa gelmiştir. Diz altı çukurunda son bulup ona yapışmıştır. Bununla baldır, üst tarafa çekilip, ayağı, ucuna doğru meyillendirmiştir. İç kası dahi vardır ki biri içte, biri dışta ve biri ortada bulunmuştur. Dıştaki ile ortadaki ayağı dış tarafına eğim ile kavramıştır. Ama içtekinin bitiş yeri uyluk kemiği tabanından olup, kıvrım ile uyluğun gerisine geçip, ta iç tarafta baldırda olan oyuga varıp ona bitmiştir. Onun rengi, yeşile yakın gelmiştir. Dıştaki ile ortadakinin bitiş yerleri, yine uyluk kemiğinin tabanından olup, ondan yetmiştir. Fakat bunun ikisi çukur kısma bitişmede, dıştan yana meyil etmiştir. Diz mafsalında gömülmüş bir kas vardır ki ortadakinin yardımına yetmiştir. Şu hâlde bu sanatları seyreden hayrete gitmiştir. Kendine gelip acayip hikmet seyretmiştir. Bedeni tanımakla, kendini tanımaya yetmiştir.

Altıncı Madde: Ayak mafsalını hareket ettiren kasları bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Ayak mafsalını hareket ettiren kasların bazısı, ayağı üst tarafına kaldırır. Bazısı aşağıya kaldırır. Ayağı kaldıranlarda bir büyük kas vardır ki ayağın iç önünde konulup, ayak ucunun dış kısmından bitip, başparmak tarafına geçme ile baldıra meyilli gitmiştir. Baş parmağın köküne yakın yere bitişip ayağı kaldırmıştır. Bir kase yine dış ucundan bitip ondan bir kiriş yetmiştir. Küçük parmağa yakın yere bitişip ayağı kaldırmıştır. Özellikle birinci kas buna uyunca, ikisi birlik ayağı düz olarak kaldırmıştır.

Ayağı aşağıya indiren kasların bir çifti, uyluk ucundan bitip, sonra bitişip, ayağın öbür içine meyledip et olmuştur. Onlardan biri büyük kiriş bitip, topuk kemiğine bitmiştir. Topuk kirişi adıyla şöhret bulmuştur. Şu hâlde bu kiriş, topuğu dış tarafına kıvrımlı çekici olmuştur. Ta ki ayak, yer üzerinde sabit olsun. Buna bir kas yardımcı olmuştur ki rengi patlıcanî olmuştur. Dış uçtan bitip, kiriş

göndermeksizin et olduğu hâlde kendi inip, topuk arkasına birinci kasın birleştiği yerin üstünde bitmiştir. Eğer bu iki kasa veya kirişlerine bir afet olsa, ayak kötürüm olur. Bir kas dahi topuk ucunun içinden bitip, aşağıya gidip, iki kiriş ayrılmıştır ki biri başparmak önünden bilek altına bitmiştir. Şu hâlde bu kirişle ayak, aşağı düşmüş ve toplanmıştır. İkinci kiriş, birinci kirişi geçip, başparmağın evvelki mafsala gidip onu iç tarafa kıvrımlı yaymıştır. Uyluğun dış ucundan bir kas bitip bu iki kasın birine yetmiştir. Sonra baldırın içini geçtikte, yine ondan ayrı gitmiştir. Kirişi, ayağın aşağısına geçip, ayağın içine yayılan kas gibi bu dahi ayağın altına tamamıyla yayılıp kuşatmıştır. Ta ki el ayasında bulunan yararlar, ayak tabanında da bulunsun. Bu sanatlarda nice hikmetler bilinsin. Allah'ın kudretinden nice ibretler alınsın. Sani ve hakîm olan Allah münezzehdir, denilsin. Her ayıp ve noksandan tenzih ve takdis olunsun. Şanının azametine huşu ile alçak gönüllü kılınsın.

Yedinci Madde: Ayak parmaklarının kaslarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Ayak parmaklarını hareket ettiren kasların çoğu kavrayıcı kaslardır. Onların biri topuğun dış ucundan bitip, onun üzerinde uzama ve inme ile gitmiştir. Bir kiriş göndermiştir ki iki kirişe bölünüp, ortası ile küçük parmağı kavramıştır. Bir kas dahi bundan küçük olup, baldır gerisinden gelip, ayak sırtına bir kiriş göndermiştir ki yine iki kirişe bölünüp, orta parmak ile küçük parmağı kavramaya gitmiştir. Bundan sonra bu iki kısmın her birinden birer kiriş ayrılıp, öbüründen ayrılan kirişe bitişip, ikisi bir kiriş oldukta, başparmağa gelip onu kavramıştır. Üçüncü kas ki yukarıda geçmiştir. O, iç topuğun dış tarafından bitmiştir, iki topuğun arasından aşağıya inmiştir. Bir kısmını ayağı kavramak için göndermiştir. Öbür kısmını başparmağı kavramak ve hareket ettirmek için onun evvelki boğumuna indirmiştir. Bunlar baldır kemiği üzerine konulup, parmakları kavramak ve hareket ettirmek için kılınmıştır.

Ayak topuğunda konulan kaslarından on kas, beş parmağa gelip, her birine sağ ve soldan bitişik bulunmuştur. Şu hâlde eğer ikisi birlik hareket ederlerse, parmağı düz olarak kavrarlar. Eğer biri yalnız hareket ederse, kendi tarafına eğimle kavrar. Dört kas bilek üzerinde konulup, her biri bir parmağa bitişip onu kavramıştır. İki kas dahi başparmak ile küçük parmağa özgü olup onları kavramaya yetmiştir. Ayağı kavrayan kasların çokluğunda hikmet budur ki parmakların hepsine sağlamlık ve kuvvet vermiştir. Ta ki oturmada ve kalkmada bedeninin ağırlığına sağlamlıklarıyla dayanırlar. Yürüme durumunda iyi gidişle, düzen üzere gideler. Ayak parmaklarının kaslarından beş kas, ayağın üstünde konulmuştur. Ta ki parmakları dış tarafa eğeler. Beş kas dahi ayak altında konulup her biri, iç yarıktan kendine yakın olan parmağa gidip onu iç tarafa eğmiştir.

O hâlde insan bedeninde bulunan dört yüz yirmi adet iradeli ve isteğe bağlı hareketlerin tamam ve olgunlaşmasına aracı olan kasların hepsi açıklandığı üzere tamam, beş yüz otuz adet kasa ulaşmıştır (Yaratıcı ve şekil verici olan Allah münezzehdir). Bu ne sanattır ki şaşırtıcı tertip üzere, böyle düzen bulmuştur. Doğrusu ki bunu düşünen akıllı kimse çok ibret almıştır. Bu sanattan sanatkârını bilmiştir (Ey Allah'ımız! Bizi işlerini düşünenlerden kıl. Vücudunun kısımlarını senin nimetlerinden görenlerden kıl. Nimetlerine şükredenlerden kıl. Seni adlarıyla zikreden, sıfatlarıyla tanıyan, kazana rıza gösteren, bütün durumlarda senin rızanı isteyen kimselerden kıl. Sübhanallahî ve bi hamdihi sübhanallahü'l-azim).

Dördüncü Konu

Sinirlerin, atar ve toplar damarların niteliklerini; bedenlerin kuvvetlerini; kıyafetle insanların ahlâk ve tavırlarının bilinmesini; organların şekil farklılığı dolayısıyla olan insanî nitelikler; organların çekme ve seyrilmesine bağlı olan durumları beş bölüm ile bilgece açıklar.

Birinci Bölüm

Sinirlerin bitme yerlerini ve yararlarını beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Sinirlerin konuluş hikmetlerini ve şekillerini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bedende olan sinirlerin bazısının yararı, direk; bazısının dolaylıdır. Direkt yararı olan budur ki sinirler aracılığıyla beyin, diğer organlara his ve hareket bağışlar. Dolaylı olan yararı budur ki eti sağlam ve bedeni kuvvetli etmiştir. Sinirlerin köklerinin başlangıç yeri beyin, dallarının bitiş yeri insan cildidir. Beyin iki yönle sinirlerin başlangıç yeri olmuştur. Çünkü beyin, sinirlerin bazısına bizzat başlangıç bulunmuştur. Bazısına, kendisinden omurga omurlarına akan omuriliğin aracılığıyla başlangıç yeri bilinmiştir. Ama beynin kendisinden biten sinirlerden ancak baş, yüz ve iç organlar his ve hareket bulmuştur.

Diğer organların sinirleri, omurilikten his ve hareket almıştır. Gerçekte ki o şanı celil olan, ihsanı genel olan, çok acıyan ve çok bağışlayıcı Allah Teâlâ hazretleri, iyilik edip, beyinden iç organlara inen hareket sinirlerini koruma ve gözetmede büyük ihtiyat etmiştir. Çünkü, başlangıçlarından uzak oldukları için, fazla sağlamlık gerektiğinden, üç yerde kıkırdaklarla sinir arasında kıvamı orta olan cisimler ile perdelemiştir ki birinci yer gırtlak, ikinci yer, kaburgaların kökleri, üçüncü yer göğsün altıdır.

Beynin diğer sinirlerinden o sinir ki onun yararı organlara his vermektir. Ama başlangıç yerinde bulunan tesiri kavrayıcı ve kuvvetli olmak için o sinir kastedilen organa en yakın tarafından girmiş ve bitmiştir. Bu his sinirleri fazlaca yumuşak oldukça, his kuvvetini fazla yerine getirirler. Sağlamlığa muhtaç oldukları için bunlar, hareket sinirleri gibi sert ve sağlam olmayıp lâtif ve yumuşak bulunmuştur. Beynin önü, öbür tarafından daha yumuşak ve fazla hassas olduğundan, his sinirleri önden, hareket sinirleri öbür taraftan yaratılmıştır. Yaratıcı ve şekil verici olan Allah Teâlâ'nın bu işlerinden çok ibret alınmıştır.

İkinci Madde: Beyinden biten karşılıklı sinirleri bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Beynin kendisinden biten sinirlerin hepsi yedi çift sinir bilinmiştir. Birinci çifti, koklama âletinin başlangıcı olan meme ucuna benzer iki çıkıntı yakınında, beyinden ön boşluğun içindedir ki o bir küçük boşluktur. Bu çiftin solundan biten teki sağına, sağından biten teki soluna gelip, birbirine kavuşup çapraz şekilde kavuşmuştur. Sonra bükülüp, sağdan biten sağ göze, soldan gelen sol göze gitmiştir. Camsı adı verilen rutubeti kuşatmak için ağızları geniştir. Bu kesişmenin yararı üçtür. Biri budur ki iki gözün birine akan ruh, öbürüne dahi akmasın. Birine afet erdiğinde, öbürü onun yerini tutsun. Onun için bir göz kapandığında, açık gözün görüşü kuvvet bulur.

Çünkü, kapalı gözün nuru ona akar. İkinci yararı, iki gözün kavraması birlikte olup, ikisinin görüşü kesişme içinde tek görüş olsun. Ta ki görünen bir nesne ortak çizgide bir şekillensin. Onun için şaşı kimse bir nesneyi iki görür. Çünkü, onun bir gözü üst tarafa, bir gözü alt tarafa kayıp, göz ile kanalın kesişmesine doğru geçmesi doğru olmamıştır. Ortak çizgi Önünde, sinir kırılmasından bir başka çizgi ortaya çıkmıştır. Üçüncü yararı budur ki sözü edilen iki sinir, birbirine dayanak olup, birbirine dayanma ile kuvvet bulsun ve bir yaklaşma ile bitiş yerleri göze yakın olsun.

Beyin sinirlerinin ikinci çifti, açıklanan birinci çiftin bitiş yeri arkasından, dış taraftan bitip, gözü kuşatan çukurun deliğinden çıkıp göz adalelerine bölünmüştür. Bu çift sinir gayet kalın bulunmuştur. Ta ki onun kalınlığı başlangıcına yakınlığından gerekli olan yumuşaklığına dayansın. Onunla kuvvet bulup, hareket ettirmeye gücü yetsin.

Gözün on tabakasının açıklaması uzun olup, bu özetleme dahi Mevlâ'nın kudretinin büyüklüğüne delil olduğundan, organların açıklanmasında uzatmaya gerek kalmamıştır. Yaratıcı, şekil verici ve güçlü olan Allah münezzehdir. Hiçbir şey onun dengi değildir. O işiticidir, görücüdür. Ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcı. Ey Rabb'imiz, bağış senden, dönüş sana! Büyük ve yüce Allah'tan başka güçlü ve korkulacak yoktur.

Üçüncü Madde: Beyinden biten sinirlerin geri kalan beş çiftini bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Beyin sinirlerinden üçüncü çift, ortak bir çizgiyle beynin önü, arkası ve tabanı arasında bitip, önce dördüncü çiftte bir miktar karışıp, ondan ayrılıp dört kola bölünmüştür. Evvelki kolu, açıklanacak boyun damarı girişinden çıkıp, boyundan inip, mide zarını geçip, onun altında bulunan organlarda dağıtılmıştır. İkinci kolu, elmacık kemiği deliğinden çıkıp ayrıldıkta, açıklanacak beşinci çiftten ayrılan sinire bitişmiştir. Üçüncü kolun amacı, yüz önünde konulan sinirler olup, ikinci çift çıktığı delikten önemli sinirler olan birinci çiftin boş menfezinden geçmeyip, izdiham ile onun boşluğunu doldurmuştur. Şu hâlde bu kol, o delikten ayrıldıkta, üç kısma bölünmüştür. Birinci kısmı göz pınarına meyledip, elmacıklar, iki göz pınarı, iki göz kapağı, kaşlar ve alın adalelerine bitişmiştir. İkinci kısmı, göz ucu yanında olan deliklerden burnun içine geçip, burnun iç tabakasında gömülmüştür. Üçüncü kısmı, büyük olup, elmacık kemiğinde bulunan boşluğa inip iki kol olmuştur. Bir kolu, ağız içi boşluğuna girip, üst dişlere ve onların köklerinde olan etlere dağılma ile ulaşmıştır. Öbür kolu, onda olan elmacığın, burun uçlarının ve dudağın derisi gibi görünen organlara dağılmıştır. Bunlar, üçüncü çiftin üçüncü kolunun üç kısmıdır. Ama onun dördüncü kolu, üst çene deliğinden dile geçip, dış tabakasında dağılıp, dil ondan tatma duygusunu bulmuştur. Onun fazlası, alt dişler arasında ve köklerinde bulunan etlerine alt dudağın içine dağılmıştır. Dile gelen kol, göz sinirinden inme olduğundan daha sert olmuştur. Bunun sertliği, onun kalınlığına eşit olup denk gelmiştir.

Dördüncü çiftin bitiş yeri, üçüncü çiftin gerisinden beynin tabanına eğimli olmuştur. Üçüncü çiftte bir miktar karışıp, sonra ondan ayrılmakla beyne çıktıkta bundan damak his bulmuştur. Bu dördüncü çift, üçüncü çiftten daha küçük ve daha sert olmuştur.

Beşinci çiftin her bir siniri, bir çift olup, beynin iki tarafından biterek vücut bulmuştur. Bunun her bir çiftinin birinci kısmı kulağın iç perdesine dayanıp onun içinde hepsi dağılmıştır. Kulağa duyma hissi ondan gelmiştir. İkinci kısım, birinciden küçük olup, gırtlak kemiğinde kör delikten girmiştir. Ortaya çıktıkta, üçüncü çiftin sinirine karışmıştır. İkisinin çoğu, elmacık adalesi tarafına gelmiştir. Diğerleri şakak adalelerine varıp dağılmıştır.

Altıncı çift, beynin arka tarafından beşinci çifte bitişik bitip, lâm kemiği yivinin sonunda olan delikten çıkıp üç kısma bölünmüştür. Bir kısmı, yedinci çiftin hareket ettirmesine yardım için boğaz adalelerine ulaşan dile gelmiştir. İkinci kısım, omuz adalelerine dağılmıştır. Üçüncü kısım, ikisinden daha büyük bulunup, boyun damarının yükseleceği yerde ona bağlanmıştır. Ondandır iç organlara inerken, gırtlak paraleline geldiğinde, ondan kollar ayrılmıştır. Gırtlak kıkırdaklarıyla kaldıran, etrafı üstünde olan adalelere bitişmiştir. Gırtlaktan yükseldikte, ondan yine kollar çıkıp, gırtlak üçüncü kıkırdağını kapayan ve açan alt çevresini kuşatmış olan adalelere gelmiştir. Onun için tıpçılar görüşünde bunun adı, dönen sinir olmuştur. Bu sinir, omurilikten çıkmayıp, beyinden inip gelmiştir. Ta ki düz olup, çekilmesi sağlam olsun. Bu sinir, beşinci çiftten ve yedinci çiftten olmayıp, altıncı çiftten olmuştur. Çünkü, bunun başlangıcı yumuşak, sonu kıvrımlı olduğundan, bunun gibi sertlik ve düzlükle inmezler ki sağlamlık bulup, yükselme ve dönüş kabiliyetli olurlar. Bu dönen kolları, başlangıçlarından uzaklaştırmanın hikmeti sertlik ve kuvvet kazandırmaktır. Dönen sinirlerin en sağlamı, gırtlak, adalelerin örtüsüne yayıcı olan sinirdir. Sonra bu sinirin fazlası, ondan inip, kolları diyafram ve göğsün zar ve adalelerine gidip, onda yürek, akciğer, aort ve atardamarlara dağılmıştır. Ama kalanı diyaframa geçip, açıklanan üçüncü çiftten inen kola iştirakle, iç organların zarlarına dağılıp, kürek kemiğinde son bulmuştur.

Yedinci çiftin bitişik yeri, beyin ile omuriliğin ortaklaşmasından olup, çoğu, dili hareket ettiren adalelere gelmiştir. Ondandır kollara ayrılıp, kalkan kemiğiyle lâm kemiğinin ortak olan adalelerine varıp dağılmıştır. Azı, bunlara komşu olan sinirlere dağılmıştır. Bu şaşırtıcı düzen ve acayip bileşim, o yaratıcı Allah'ın kudret ve hikmetiyle düzen bulmuştur.

Dördüncü Madde: Boyun omurları omuriliğinden biten sinirleri bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Boyun omuriliğinden çıkıp, omurlarından ilerleyen sinirlerin hepsi sekiz çift sinir bilinmiştir.

Birinci çifti, birinci omurun iki deliğinden çıkıp, soyut adale uçlarıyla dağılmıştır. Bu çift, ince ve küçük kılınmıştır. Ta ki çıkış yeri dar olsun ve omur kemiği sağlamlığı üzere kalsın. İkinci çiftin çıkış yeri, birinci omur ile ikincinin arasında açıklanan ortak deliklerden bulunmuştur. Bu çiftin çoğundan organ uçları his ve dokunma duygusu bulmuştur ki kafanın üstüne dolaşıp, yükselip, baş önüne eğilmiştir. İki kulağın dış tabakalarında yerleşip, açıklanan küçük çiftin eksikliğini tamamlamıştır. Bunun kalanı boyun arkasında olan adalelere ve geniş adaleye gelmiştir. Onlar onunla hareket bulmuştur.

Üçüncü çiftin çıkış yeri, ikinci omur ile üçüncü omur arasında ortak olan deliklerdendir ki her bir siniri, iki kola ayrılıp, bir kolu onda bulunan adalelere dağılmıştır. Özellikle baş ile boynu bağlayan adalelere bu sinirin kolları gelmiştir. Onda olan omurların dikenlerine yükselip, onların köküne yapışmıştır. Ondandır onların başlarına çıkıp, o susamsılardan biten zar bağları ile karışmıştır. Ondandır geçip, iki kulak etrafına eğilmiştir. Hayvanların bedenlerinde iki kulağı hareket ettirmek için iki kulağa ulaşmıştır. İkinci kolu, ön tarafa eğilip, geniş adaleye gelmiştir. Çıkışa başladığında, ona damar ve adaleler rastlamıştır. Onlarla dayanma ve sağlamlık bulmuştur. Bu ikinci kol, hayvanlarda şakak ve kulak adalelerine karışmıştır.

Dördüncü çiftin çıkış yeri, üçüncü omur ile dördüncü arasında ortak olan deliklerden olmuştur. Üzerinde bulunan çift gibi bir parçası öne, bir parçası geriye bölünüp, ön parçası küçük olduğundan beşinci çifte karışmıştır. Öbür parçası, geriye dönüp, o adalelere kollar gönderip, ondan omurgaya

inip son bulmuştur.

Beşinci çiftin çıkış yeri, dördüncü omur ile beşinci arasında ortak olan deliklerden olmuştur. Yine yukarıdaki gibi iki kol olup, ön kolu küçük olduğundan yanak adalelerine gelmiştir. Baş, ön tarafa eğilimli edip, baş ve boyun adaleleri ile ortak olan adalelere dağılmıştır. Öbür kolu, iki dal olup, bir dalı ön kol ile ikinci dal arasında aracı olmuştur. Omzun üstlerine gelip, altıncı ve yedinci çiftin birer miktarına karışmıştır. İkinci dal dahi altıncı ve yedinci çiftin kollarına karışıp diyafram ortasına geçmiştir.

Altıncı ve yedinci çiftin çıkış yerleri, açıklanan deliklerin düzeni üzere altında bulunan deliklerden olmuştur.

Sekizinci çiftin çıkış yeri, boyun omurlarının kısımlarıyla omurga omurlarının evvelsi arasında ortak olan deliklerden olmuştur. Bu üç çiftin kolları birbirine karışmıştır. Altıncı çiftin çoğu, omuz yüzeyine gelmiştir. Azı, dördüncü ve beşinci çiftin azlarıyla diyaframa inmiştir. Yedinci çiftin çoğu gelip, azı beşinci çiftin azıyla baş, boyun ve omurganın adalelerine ve ondan diyaframa ulaşmıştır. Sekizinci çiftin azı, omuza gelip, çoğu adale ve kola dağılmıştır.

Diyafram, sözü edilen sinirlerden nasibini aldığından hikmet budur ki diyaframa gelen yukarıdan indiğinden, bölünmesi kolay olmuştur. Diyaframın işi önemli olduğundan, sinirleri birçok yerlerden gelmiştir. Ta ki bu başlangıç yerlerine isabet eden afetle işi yanlış olmasın. Yaratıcı, şekil verici ve şanı yüce Allah her şeyden münezzehtir.

Beşinci Madde: Göğüs ve omurga omurlarının omuriliklerinden biten sinirleri bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Göğüs omurlarının iliğinden biten sinirlerin hepsi on iki çift sinir yaratılmıştır.

Birinci çiftin çıkış yeri, göğüs omurlarından birinci omurla ikincinin arasında ortak olan deliklerden bulunmuştur. İki parçaya bölünmüştür. Büyük parçası, sert adalelere ve kaburgaya dağılmıştır. Küçük parçası, iki evvelki kaburgaya uzanıp, boyun sinirlerinin sekizinci çifti eşliğiyle birlik el taraflarına gelip, kol ve omuzlara ulaşmıştır. Sekizinci çiftin çıkış yeri ise açıklanan ortak deliklerden olup, iki parçaya bölünmüştür. Bir parçası, pazının dışına yönelip, ona his ve dokunma bağışlamıştır. Bir parçası dahi diğer parçalarla toplanıp, omuz mafsalı ve beli hareket ettiren adalelere gitmiştir.

Bel omurlarından biten sinirlerin omza gelmeyen kolları, bel ve kaburga adalelerine gelmiştir. Kaburga omurlarından biten sinirler, ancak kaburgalar arasında bulunan adalelere ve karın adalelerine ulaşmıştır. Bu sinirlerin kollarıyla beraber atar ve toplardamarlara akıp, açıklanan sinir çıkış yerlerinden hepsi içeri girmiştir.

Kasık sinirleri, karın ve bel sinirleriyle ortak bulunmuştur. Çünkü, kasık sinirleri iki parçaya bölünmüştür. Onun bir parçası, üç çift kılınmıştır ki adaleler onlarla bilinmiştir. Diğer parçası, iki çift bulunmuştur ki karın adaleleri onlar kılınmıştır. Evvelki parçasına beyinden inip, sinir karışmıştır. İkinci parçası, karından gelen iki çift adale olmuştur. Onlar baldırlar tarafına büyük kollar gönderip, evvelki parçasının ikinci çiftinden onlara dallar gelmiştir. Bir parçası dahi kuyruk sokumu sinirlerinin evvelkisinden gelip, hepsi birbirine karışmıştır. Bazıları kasıkta kalıp, bazıları baldırlar aşağısına inmiştir. Ama bedenın arkasında ve uyluklar içinde çok damarlar ve çok adaleler olduğundan kasık kemiği tarafından biten adalelerin bedenın gerisinden ve uyluklar içinden ayaklar tarafına yolu olduğundan, bacak adaleleri için özel sinirlerden bir parça, er bezleri içine inen kanala

varıp girmiştir. Ta ki kasık adalelerine yönelip, ondan dizlere inip gitsin.

Kuyruk sokumudur ki adaleleri altı çifti olduğu şaşırtıcıdır. Onun bir çifti, kasık adalesine karışmıştır. Kalanı beş çift sinir, kuyruk sokumu yanından biten bir tek sinir, bunlardan hepsi makat, erkeklik organı, sidik torbası ve rahim adalelerine, karın zarlarına, kasık kemiğinin içinin dışı bakan taraflarına ve kuyruk sokumu kemiğinden gelen adalelere, bütün bunlara dağılmıştır.

Bu bölümde açıklanan sinirlerin sayısı, daha önce anlatılan adalelerin sayısı miktarı tamamen beş yüz otuz sinirde son bulmuştur. Açıklanan beden in ince sanatları, o sani ve hakîm olan Allah'ın kudretinin büyüklüğüne delâlet edip, insan türüne olan büyük nimetine, beden organlarının kısımları her an şahadet kılmıştır. Şu hâlde bu surette toplanan sanatları seyreden uyanık kimse yaratıcısını bilmiştir. Kendisini nimet denizine gömülmüş bulmuştur. Mevlâ'sına can ve gönülden muhabbet kılmıştır. Her hâlde ona yönelmiştir.

İkinci Bölüm

Atardamarların bittiği yerleri ve yararlarını ayrıntılı olarak beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: Yürekten biten atardamarları bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bedende olan atardamarlar ki onlara atardamar derler. Bunlar hareket eden can damarlarıdır. Bunların birden başka hepsi hareketli bulunmuştur. İçindekileri korumak için bütün damarlardan daha sert yaratılmıştır. Çünkü bunlar, ruh cevherinin kastedilen kuvvetli hareketinin artmasına yararlar. Bunların bitiş yeri, yüreğin iki boşluğundan sol boşluğu kılınmıştır. Çünkü sağ boşluğu karaciğere yakın olduğundan gıdayı çekmek ve sindirmekle meşgul bilinmiştir.

Kalça damarları ki hepsinden önce ve küçük olmuştur. Yüreğin sol boşluğundan bitip, akciğerde bölünme ve teneffüs yeri olan derinliğe gelmiştir. Bu atardamarlar, akciğerin gıdası olan kanı yürekten ona ulaştırmışlardır. Çünkü, akciğer gıdasını yürekten almıştır. Bu damarların bitiş yeri, yüreğin boyuk kısımlarında kan damarlarına geçecek yerden olmuştur. Bu damar, ötekilerin tersince bir tabakadan vücuda gelmiştir. Ta ki açılma ve kapanma için daha yumuşak ve daha akıcı olsun. Akciğer cevherine uygun bunlara mensup olan lâtif kan, yürekten akciğer içine saçıldıkta, ondan o saçılma kolaylık bulsun. Açıklanacak kan damarı içinden akacak kanın fazla pişmesine muhtaç olduğu gibi bunda ihtiyaç olmaya. Özellikle bunun yeri yüreğe yakın olmuştur. Buna, sıcaklıkla pişiren ısıtma kuvveti, kolaylıkla ulaşmıştır. Bu kan damarının iki perdesi vardır ki çıkış yeri dışından içine girmiştir. Bunun sağlamlığa ihtiyacı olmadığından iki perde ile yetinilmiştir. Ta ki duman buharının ve sıcak olarak pişirilmiş kanın akciğer bölgesine gönderilmesi kolay olsun. Ama açıklanacak boş kan daman gerçi akciğerin komşusudur. Fakat omurga yakınında, akciğer arka tarafından gelmiştir. Önünden kollara ayrıldıktan, kısım ve dalları akciğer içine girmiştir. Bunlar dahi yaratıcının kudretine delâlet edip, iyiliğinin büyüklüğüne şahadet kılmıştır. Sübhanallah!

İkinci Madde: Yürekten biten büyük atardamarın vücudunu, kollarıyla el ve avuca çıkışını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Büyük atardamar, yüreğin sol boşluğundan bitip iki kol olmuştur. Büyük kolu, yüreğin etrafını dolaşıp ve devredip yüreğin parçalarıyla karışmıştır. Küçük kolu dahi yüreğin arkasından geçip, azı, sağ boşluğa yayılmıştır. Bu iki kolu çokları yine iki kısım olmuştur ki küçük kısmı yukarıya çıkıp, büyük kısmı aşağıya inmiştir. İnen kısmın miktarı, çıkan kısımdan daha büyük olduğunda hikmet bu olmuştur ki inen kısım, yürekten aşağıda konulan büyük ve küçük organları sıcaklığıyla yetiştirip can ve güç vermek olmuştur. Yüreğin üstünde bulunan önemli organlar, küçük ve az olduğundan, onları besleyen yukarı çıkan kısım küçük kılınmıştır. Bu büyük atardamarın çıkış yeri üzerinde üç sağlam kapak vardır ki yüreğin içinde onunla beraber dışarıya çıkıp, ona sağlamlık veregelmiştir. Bu iki kısmın, yukarı çıkan kısmı, yüreğin üstünde yine iki kısım olmuştur. Bunun büyük kısmı gerdana çıkıp, ondan sağ tarafa kıvrımlı dönüp, onda olan yumuşak ete erişikte, bu dahi üç kısım olmuştur. Bunun iki kısmı, iki supap olup, açıklanacak şah damarlarla boynun sağ ve solundan başa çıkıp, bölünmede onlara eşlik etmiştir. Üçüncü kısmı, böğüre ve evvelki kaburgalara, üst boyun omurlarının altısına ve boynun halka kemiğine dağılıp, omuz üzere varmıştır. Ondan iki el organlarına inip, onlarla dağılmıştır ve son bulmuştur. Yukarı çıkan kısmın, küçük kısmı sol omuza çıkıp, hemen büyük kısmın üçüncü kısmı gibi dağılmıştır. Şu hâlde atardamarlar aracılığıyla beden organları hayat ve can bulmuştur. Yaratıcı olan Allah ne büyüktür ki bedenlerin bileşimini, tertip ve düzenini türlü organlarla kılmıştır. Her organa, can damarlarından hayat, kan damarlarından gıda bağışlamıştır.

Üçüncü Madde: Baş organlarına çıkan atardamarları bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Büyük atardamarın yukarı çıkan kısmının, iki supap adı verilen iki atardamarı, boyna ulaştığında, her biri iki kısım olmuştur ki biri ön, biri arka adını almıştır. Ön kısım dahi iki kısım olmuştur ki biri içe gidip, dile gelmiştir. Diğer alt çenenin iç adalelerine dağılmıştır. Bir kısmı dışa çıkıp kulak ve yanak adalelerine gelmiştir. Çok sayıda kollarıyla başın tepesine çıkıp sağdan gelen kolların sol çevrelerinden gelen kolların uçlarıyla baş ortasında hepsi kavuşmuştur. Ama arka kısmı dahi iki kısım olmuştur ki biri küçük, biri büyük adını almıştır. Küçük kısmın çoğu, arka tarafa yükselip, baş mafsalınu kuşatan adalelere dağılmıştır. Kalanı, beynin arka tabanına yönelip, lâm yivi yanında olan büyük delikten içeri girmiştir. Büyük kısım, dümdüz çıkıp, büyük deliğin önünde olan gırtlak deliğinden şebekeye girmiştir. Onda tabakalar üzere tabakalar olan yapışık damarlara şebeke gibi örüldükte, ön, arka, sağ ve sola dağılıp, şebekeden yayılmıştır. Bu şebekeden bir çift atardamar evvelki gibi toplanıp, zardan beyne geçip, o ince zar içinde, beynin kısımlarına dağılmıştır. Sonra beyin cisminin içine varıncaya dek, bunun yukarı çıkan kollarının dar ve toplu olan ağızları, başın tepesinden inen kan damarları kollarının geniş ve bükük olan ağızlarına girerek uyum sağlamıştır. Çünkü, kan damarları, atardamara saki gelmiştir. Gönderilen kanın zarflarının en güzel yerlerinin etrafı kapatılmıştır.

Ruh damarları ancak ruhu ifade kılmıştır. Halbuki ruh, lâtif, hareketli ve yükseliri olduğundan, zarfın çevresi kapatılmış olmakla muhtaç değildir. Belki çevresi kapatılmış olsa, onun birlikte olduğu kanın aşırı derecede boşalmasına ve ondan ruhun güç hareketine sebep olurdu. Çünkü, ruhun hareketi, yukarı tarafa daha kolay gelmiştir. Beyne gerekli olan ısınma gibi ruhun yararlarından, beyne yükselip, onda dağılmaları için ruhta bulunan hareket ve güzellik yeterli olmuştur. Onun için söz edilen şebeke, beyin altında yayılıp, önce atardamarların kanı onda duraklayıp, ruh ile ısınarak pişip, beynin mizacına benzemiştir. Sonra kemik ile sert zarlar arasında yavaş yavaş gelmiştir. Beyne girip,

onda bulunan organlara ve duyulara dağılmıştır. Bu düzenleme ve birleşim düşünenler bunlardan nice ibret almıştır. Bu sanatın sanatkârını her nesneye gücü yeter bulmuştur. Bu suretten, suret verici Allah'ın kendisine olan iyiliklerini ve korumasını bilmiştir. Mevlâ'sına tam bir muhabbetle yönelip, huzurunda alışkanlıkla kalmıştır.

Dördüncü Madde: Yürekten aşağıya inen atardamarın büyük kısmını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Yürekten beden organlarına dağılan atardamarın açıklanan büyük kısmı, önce yürekten düz olarak beşinci omura dayanmıştır. Çünkü, onun yeri yüreğin başı karşısında olmuştur. Adı geçen omurdan aşağıya eğilip, omurga omurları üzerinde inip, kuyruk sokumu kemiğine ulaşmıştır. Bu büyük kısım inerken yüreğin sağ boşluğunda dağılan, göğsün hizasına geldikte, bir küçük kol göndermiştir ki akciğerin göğüsten olan tarafına dağılıp, akciğerin soluk borusu etrafına dahi ulaşmıştır. Sonra bu inen kısım, göğsün hizasında olan omurlara geldiğinde, her birine birer kol göndermiştir ki omurilik ve kaburga aralarına dağılmıştır. Sonra göğsü geçtikte, ondan iki atardamar ayrılıp, sağ ve soldan diyaframa gidip, onun kısımlarına ayrılmıştır. Sonra bu inen kısımdan atardamar uzanmıştır ki bir kol karaciğere, biri dalağa, biri dahi makata ulaşmıştır. Karaciğer kolu ondan geçip, sidik torbasına dahi gelmiştir. Sonra bu inen kısımdan bir atardamar uzamıştır ki bağırsakların çevresinde olan ince deriyi bulmuştur. Sonra bu inen kısımdan üç atardamar ayrılmıştır ki en küçüğü özellikle sol böbreğe gelmiştir. O, bundan hayat bulmuştur. O böbreğin liflerine ve onu kuşatanlara dağılmıştır. O iki büyüğü, iki böbrek içine girmiştir. Onlardan iki böbrek, kan suyu gibi karaciğeri anlatılan biçimde çekici olmuştur. Çünkü, karaciğerin içinde ikinci hazımdan kıvama gelmeyen kanın lâtif suyu, böbreklere dolup, ondan gıdalardan aldıktaki, onlarda kalan yoğun su, sidik torbasına gelmiştir. Böbreklerden dahi iki damar yayılıp, erkeklerde ve kadınlarda tenasül organlarına inmiştir. Sağ böbrekten ayrılan, sağ yumurtayı bulmuştur. Sol böbrekten ayrılan sol yumurtaya gelmiştir. Sonra bu inen kısımdan birçok damarlar ayrılıp, düz bağırsağın çevresinde bulunan çaba, o damarlara ayrılmıştır. Kollan, omurlar deliklerinde omuriliğe girip onda hepsi dağılmıştır. Sonra bu inen kısımdan üç damar uzanıp, ikisi leğen kemiğine, birisi tenasül organı cildine varıp onda dağılmıştır. Sonra inenin kökünden bir küçük çift atardamar ayrılıp, erkeklerde ve kadınlarda öne gelmiştir. Onda olan damarlara karışmıştır. Sonra inenin kökünden ki büyük kısımdır. O, omurga omurlarının sonuna vardıkta, açıklanacak damarlarla birlik iki kısım olmuştur. Bir kısmı sağa, bir kısmı sola gidip, her bir kuyruk sokumu kemiğini kuşatıp, onda iki uyluğa inmiştir. Her birinden kuyruk sokumu altında birer kol ayrılıp; biri sidik torbasına, biri göbeğe ulaşmıştır. Göbek yanında birbirine kavuşup, ikisinden birçok kollar ayrılmıştır. Bazısı kasık kemiği üzerinde konulan adalelere dağılmıştır. Bazısının uçları, sidik yolundan erkeklerde düz olarak âlete gelmiştir. Kadınlarda önlerin ucuna gelip, içine katlanıp, yine onda yapışmıştır. Ondan bir küçük çift kalmıştır ki rahme gelip girmiştir.

Sanatlarının benzersizliğinde akıllan hayrete düşüren Allah münezzehdir. İnsanı, kusursuz olarak en güzel suretle suretlendiren Allah münezzehdir. Onlardan bir kısmını erkek, bir kısmını kadın yaratmıştır. Âcizlikten, unutkanlıktan ve eksiklikten uzak olan Allah münezzehdir.

Beşinci Madde: Uyluklara, baldırlara ve ayaklara inen atardamarları bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Bacaklar tarafına inen iki kısımdan her biri, ikişer büyük kol olmuştur. Bir kolu dış, bir kolu iç adıyla şöhret bulmuştur. Baldırda konulan adalelere kollar

göndermiştir. Sonra bacaklara inerken, onda olan adalelere dahi kollar indirmiştir. Sonra ayağa inip, ön tarafa başparmak ile orta parmak arasına büyük koluyla meyletmıştır. Kalan kollar, ayak kısımlarının çoğunda gömülmüştür. Açıklanacak kan daman kollarının altından geçip diğer parmaklara gelmiştir.

Açıklanan atardamarlar ki can damarlarıdır. Bunların bazıları atar kan damarlarının kolu gibi beşinci omura giren damarın kolları gibi omuz yerine çıkan atardamar kolları gibi, içlere meyleden atardamarın kolları gibi, şebekede dağılan iki supap ve döl yatağı gibi diyaframa gelen atardamarın kolları gibi, bir kol ile omuza giren atardamar gibi, mideye, karaciğere, dalağa ve bağırsaklara inen atardamarlar gibi, karın tarafından kuyruk sokumu kemiğine tek başına inen atardamarlar gibi, iç organlarda olan atardamarlara eşlik etmeyip yalnız kalmıştır. Ama kalan dış organlarda olan atardamarların hepsi, çarpmalardan korunmak için damarlar altında örtülü kalıp, kan damarları, atardamarlara kalkan gibi koruyucu olmuştur. Aort adı verilen damarlar ki kan damarlarıdır. Atardamarlar adı verilen can damarları, iki yarar için birbirine yakın olmuştur. Biri de budur ki kan damarına (aort) parlak bir zar ile bağlı olup, onlara teğet olan organlar, ikisinden kan ve can istifade ederler. İkinci yarar budur ki can damarları ile kan damardan birbirlerinden can ve kan kazanır. Şu hâlde insan bedeninde konulan ve düzenlenen can damarları bunlardır ki açıklanması kaleme gelmiştir. Hepsi tamam, iki yüz adet atardamara ulaşmıştır. İnsanı en güzel surette yaratan Allah münezzehdir. Bizim için büyük ve yüce olan Allah'tan başka kudret, kuvvet ve korkulacak kimse yoktur. Ey âlemlerin Rabb'i! Bizi âlimlerden ve amel edenlerden kıl!

Üçüncü Bölüm

Sakin damarların bitiş yerlerini ve yararlarını altı madde ile ayrıntılı olarak açıkla.

Birinci Madde: Karaciğerden biten bap damarının dallarını ve yararlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Sakin damarların hepsi karaciğerden bitmiştir. Karaciğerden önce iki damar vücuda gelmiştir ki biri karaciğerden, dip tarafından vücut bulmuştur. Onun çoğunlukla yararı, gıdayı mideden karaciğere çekmektir. Bu damar, doktorlar arasında bap adıyla şöhret bulmuştur. İkinci damar, karaciğerin yumru tarafından meydana gelmiştir. Onun çoğunlukla yararı budur ki gıdayı karaciğerden organlara ulaştırmak ve dağıtmaktır. Bu damar, içi boş adını almıştır.

Bap olan damarın, karaciğer boşluğunda ayrılan tarafı, önce beş kısma yetmiştir. Uçları karaciğerin yumru tarafına yettikte, kollara ayrılmıştır. Bir kolu, öd kesesine gitmiştir. Bunun kolları, yer altında olan kökler gibi karaciğer içinde dağınık bitmiştir. Ama babın karaciğer dibine bitişik olan ucu, ondan ayrıldıktan sonra sekiz kısma ayrılmıştır. İki kısmı küçük, altı kısmı büyük suret bulmuştur. İki küçük kısmın biri, onikiparmak adı verilen bağırsağın kendisine bitmiştir. Ondan gıdayı çekegelmiştir. Bundan dahi kollara ayrılarak pankreas adı verilen cisme dağılmıştır. İkinci kısım, midenin altına inip, midenin alt ağzı olan kapakcıklar yanında dağılmıştır ki ondan gıda cezbetmiştir. Ama geri kalan altı kısmın biri, mide yüzeyi tarafına gelmiştir ki midenin dışında gıdasını ondan

almıştır. Çünkü, midenin içinde gıdalara kavuşmakla gıdalanır olmuştur. Altı kısmın ikincisi dalağa ulaşmıştır ki dalağa ulaşmasından önce ondan kollar ayrılıp, pankreasa gelmiştir ki ona gıda vermiştir. Dalağa bitişmesiyle bile ondan bir kol geri dönüp, midenin sol tarafında bölünmüştür ki o taraf ondan gıdasını bulmuştur. Dalağa giren kol ortaya geldikte, iki kısma bölünmüştür ki bir kısmı yukarı çıkmış, bir kısmı aşağı inmiştir. Yukarı çıkan kısmı, iki parçaya bölünüp, bir parçasından dalağın üst kısmında yani yarısında kollar ayrılmıştır ki o yarıya onlardan gıda gelmiştir. İkinci parçası dışa gelip, midenin yumrusu sonuna erip, onda iki parça olup, biri midenin sol dış tarafına dağılmıştır ki o taraf gıdasını ondan almıştır. Bir parçası mide ağzına dağılmıştır ki siyah köpüğün fazla asidini ona itmiştir. Fuduldan çıkıp, mide ağzını duraklatmaya ve hareket ettirmeye yetmiştir. Şehvet ve iştahı uyarıp dalgalandırmıştır. Dalağın ortasında olan koldan inen parça dahi iki parça olmuştur. Birinin kolları, dalağın alt yarısına dağılmıştır ki o yarı ondan gıdalanmıştır. İkinci parçası iç yağından meydana çıkıp, onda dağılmıştır ki ondan iç yağına gıda gelmiştir.

Altı bölümün üçüncüsü, sol tarafa varıp, düz bağırsağın çevresinde olan damarların ince kanallarına dağılmıştır ki gıdanın aşağıda bulunan ortaya çıkandan gıdasını almıştır.

Altı kısmın dördüncüsü, saç gibi ince kollara ayrılıp, bazıları midenin yumrusunun sağ tarafı dışında dalak tarafından midenin soluna gelen parçaya karşılık olduğu hâlde dağılmıştır. Bazıları iç yağının sağına yönelip, dalak damarının kollarından ve midenin solundan sağına gelen parçaya karşı olduğu hâlde dağılmıştır.

Altı kısmın beşincisi, kalın bağırsakların çevresinde olan ince kanallara dağılmıştır ki gıdayı ondan alagelmiştir. Ama altıncı kısmın çoğu, yukarı çıkanın çevresinde bazıları kör bağırsağa bitişik olan ince lifler çevresinde dağılmıştır ki gıdayı onlardan almıştır. Sübhanallah! Kudreti kemal bulmuş, azameti celâl bulmuş olan, rızık verici ve yaratıcı Allah münezzehdir.

İkinci Madde: Karaciğerden biten boş damarın bazı kollarını ve yararlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Boş damarın kökü önce karaciğer içinde kıl gibi dağıtılmıştır ki yine kıl gibi kollara ayrılan bap damarının kollarından gıdayı çekegelmiştir. Boş damarın kolları, karaciğerin yumru dış boşluğunda ortaya çıkmıştır. Bap damarının kolları karaciğerin dibinde boşluğa gelmiştir. Şu hâlde bu boş damarın gövdesi, karaciğerin yumru yüzeyinde doğup, iki kısım olmuştur ki biri büyük, biri küçüktür. Küçük kısmı, yukarı çıkmış, büyük kısmı aşağı inmiştir. Yukarı çıkan küçük kısmı, diyafram içine geçip, ona iki damar verip, onda dağılmıştır ki ona gıdayı vermiştir. Sonra yukarı çıkan kısım, yüreğin örtüsü hizasına gelip, ona birçok kollar göndermiştir. Onda kıl gibi dağılmıştır. Diyaframa gıda ondan gelmiştir. Sonra yukarı çıkan kısım ikiye bölünmüştür ki biri büyük, biri küçük suret bulmuştur. Ama, büyük kısım yüreğe gelip, onun sağ kulakçığı yanında içine girmiştir. Bu damar, yürek damarlarının en büyüğü olduğunda hikmet olmuştur ki diğer damarlar, havayı çıkarmak için bulunup, bu büyük damar, gıda için kalmıştır. Gıda ise havadan kalın olduğundan deliği daha geniş, kabı daha büyük olmaya muhtaç olmuştur. Bu büyük damar yüreğe girdiğinde, ona üç perde vermiştir ki yararları dışardan içeriye gelmiştir. Bu üç perde, diğerlerinden daha sert olmuştur. Ta ki yürek uzama sırasında onlardan gıdayı çekip, yayıldıkta geri dönmessin. Ama küçük damar budur ki öbürüyle birlikte çıktıkta, ona üç kısım damar göndermiştir ki biri yürekten akciğere gitmiştir. Atardamarların bitiş yeri yanında yüreğin sağına yakın yerde bitmiştir. Sağ boşlukta akciğer tarafına dönüp ona yetmiştir. Bu damar, atardamarlar gibi iki zardan bitmiştir. Onun için doktorlar buna atardamar adını vermişlerdir. Bunun yararı bu olmuştur ki bundan saçılan kan

oldukça incelmıştır. Akciğer cevherine benzemiştir. Çünkü, bu ince kan, yürekte çok az kaldığından, bunda pişme olmayıp, atar kan damarına girdikte, orada hararetle pişmiştir.

Üç kısmın ikincisi, yürek çevresinde dolaşıp içinde dağılmıştır ki yüreğe gıda ondan gelmiştir. Üçüncü kısmı, özellikle insandan sol tarafa meyledip, göğüs omurlarından beşinci omura gidip, ona dayanıp, sekiz alt kaburgaya ve onlara yakın olan kaburgalara dağılmıştır. Yukarıya çıkan kısım, yüreğin bölgesini geçtikçe; ondan göğsü ikiye bölen perdelerin ve kılıfların yukarılarına ve tev'e adı verilen yumuşak ete saç gibi kollarla dağılmıştır. Sonra yukarı çıkan kısım boyun kemiği hizasına geldikte, ondan iki kol ayrılmıştır ki birbirinden uzaklaşarak, boyun kemiği bölgesine gelmiştir. Her iki kol, iki dala ayrılmıştır. Her taraftan, biri bağır kemiği üzerinde sağ ve soldan inmiştir. Ta ki gırtlığa varmıştır. Sonra yukarı çıkan, üç kola ayrılmıştır. İki kolu kaburgalar arasında bulunan adalelere dağılmıştır. Ağızları onda dağılmış olan atardamarların ağızlarına kavuşmak için uygun gelmiştir. Bu iki koldan birçok damar, göğüsten dışarı olan kaslara dağılmıştır. Gırtlığı tamamladıktan, bir bölük damar dahi omzu tamir edip, onda sıralanan kaslara dağılmıştır. Bu iki koldan bir bölük damar dahi düz kasların altında aşağı inmiştir. Kolları onlara dağılmıştır. Sonları, açıklanacak kuyruk sokumu kan damarında, yukarı çıkan kaslara ve atardamarlara bitmiştir. Yukarı çıkan kısmın üçüncü kolu, iki omuza gıda veregelmiştir. Yaratıcı ve şekil verici olan Allah münezzehdir. Bu ne yaratılıştır ve bu ne sanattır ve ne hikmettir ki gerçeklerinin inceliğinde akıl sahipleri şaşırıp kalmıştır. Sübhanehü ve Teâlâ!

Üçüncü Madde: Karaciğerden biten boş damarın; göğüs, omuzlar, çeneler, boyun, baş ve yanak arasına çıkan kollarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Göğüs ve omuz kaslarına dağılan iki kolun geri kalanı bir çift koldur ki her bir damarı beşer koldur. Her bir damarın birer kolu, göğüste dağılmıştır ki üstteki dört kaburgaya onlardan gıda gelmiştir. İkinci kolları omuzlara dağılmıştır ki o iki yerde olan kaslar, onlardan gıdalarını almıştır. Üçüncü kolları, iki taraftan boyunda gömülmüş olan kaslara dağılmıştır ki o adaleler onlardan gıda bulmuştur. Dördüncü kolları boynun üstteki dokuz omuru deliklerine bölünmüştür. İki tarafından onlara girip başa yükselmiştir. Onda olan kaslara bunlardan gıda gelmiştir. Beşinci kolları, hepsinden daha büyük olup, iki taraftan omuz içine gelip, her biri dört kol olmuştur. Ama her kolun birer kolu, böğür kemiği üzerinde, omuz mafsalı hareket ettiren kaslara dağılmıştır. İkinci kolları yumuşak ete ve atardamarlar içlerine dağılmıştır. Üçüncü kolları, göğüs üzerinden geçip yumuşak kısma inmiştir. Dördüncü kolları büyüktür ki her biri üçer parçaya bölünüp, ikişer parçaları omuz diplerine gelmiştir. Onda olan büyük kaslara ve küçük kaslara ve içinde olan büyük kaslara dağılmıştır. Üçüncü parçaları büyük olup, her biri ikişer kol olmuştur. Göğüs üzerinden geçip, iki el bölgesine gidip, onlardan olan kaslara dağılmıştır. Tıpçılar onlara koltuk altı adını vermiştir.

Yukarı çıkan kısmın, üçüncü kolu, boyuna çıkarken iki kısım olmuştur ki biri dış, biri iç şah daman suretini bulmuştur. Dış damar, boyun kemiğine yükseldikte, iki kısım olmuştur ki biri ondan ayrıldıkta, Ön tarafa yükselmekle gelmiştir. İkinci kısım, önce ön tarafa inip, ondan yükselip, boyun kemiğinin dışına ulaşmıştır. Ondan yükselip, boynun dışına gidip, evvelki kısma ulaşmış ve karışmıştır. Şu hâlde iki kısımdan, bilinen şah daman meydana gelmiştir. Bu ikinci kısım, birinci kısma karışmadan önce, bundan iki parça ayrılmıştır ki bir parçası enlemesine gidip, içeri gireceği yerde, iki boyun halka kemiğinin kavuştuğu yerde yine birleşmiştir. İkinci parça, boynun dışında

kıvrımlı olup, sonra iki damarından ayrılmıştır. Bu iki çift damardan örümcek ağı gibi dağılıp, omuz üzerinde uzadıklarından, her biri omuz damarı adıyla şöhet bulmuştur ki baş damarı dahi bundan olmuştur. Bu iki omuz damarının iki tarafından iki damar, omuz üstüne dek buna eşlik etmiştir. Fakat bir onda hapsolup dağılmıştır. Biri omuz üstüne geçip, pazı başına gidip, onda dağılmıştır.

Omuz damarı, ikisini dahi geçip, ellerin sonuna gitmiştir. Dış şah damarının iki daman, karışmalarından sonra iki kısım olmuştur. Biri içe gömölüp, küçük kollara ayrılmıştır ve üst çenede dağılmıştır. Onlardan büyük kol ayrılmış ve alt çenede dağılmıştır. Bu iki sınıf kollardan nice damar kısımları dilin çevresine gelmiştir. İkinci kısım dışta olup, iki kulak ve başa yakın olan yerlerde dağılmıştır. İç şah damarı, yemek borusuna eşlik edip, onunla doğru üst tarafa gidip, kol göndermiştir ki dış şah damarından gelen kollarla karışmıştır. Hepsi yemek borusuna, gırtlığa ve gömülmüş adalelere bölünüp, sonu nihayet lâm yivine gelmiştir. Sonra ondan nice kollar dağılmıştır ki birinci ve sekizinci omurdan çıkan sinirlere dağılmıştır. Ondan bir saç gibi baş damarı ve boyun mafsasına gelmiştir. Ondan kollar ortaya çıkıp, beyin üstündeki kafa kemiği perdesi bölgesine ulaşmıştır. Kafa kemiğinin iki hacminin birleştiği yere çıkıp, onda kafa kemiğinin içine gömülmüştür. Adı geçen kolları gönderdikten sonra kalan damarlar, lâm yivi sonunda kafa kemiği boşluğuna girmiştir. Ondan beyin zarlarına kollar dağılmıştır. O zarlar gıdasını bu kollardan almıştır. Sert zarları, çevrelerinde bulunan parçalarla bu kollar tutup, ondan ayrılmıştır. Bunlardan kafatasının perde bölgesine gıda gelmiştir. Sonra ince perdelerden beyne inip, atardamarların dağılması gibi onda dağılmıştır. Bütün atardamarları sağlam tutup, geniş yerde karşılamıştır ki ağızlarına kan dökölüp, onlarda toplanıp pişsin. Sonra iki tak arasına dağılmıştır ki o, sıkıcı adını almıştır. Ondan kollanan kanallardan kanı çekip, ondan orta karından iki ön karna uzanıp, oraya yükselen atardamarlara kavuşmuştur. İşte bu perde döl yatağı şebekesi ile örülmüştür. Bunların hepsi, Allah Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğüne delâlet kılmıştır (Herkes rızık veren, şanı yüce olan, şekil verici ve yaratıcı Allah her şeyden münezzehtir).

Dördüncü Madde: Karaciğerden biten boş damarın kol ve ellere gelen kollarını ve yararlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Kol damarının aslı omuz damarıdır. Ondan ayrışan kolların başlangıcı kol damarıdır ki o, pazıya hizalandıkta, ondan pazının dış parçalarına ve derisine dağılan kollardır. Sonra dirseğin mafsasına yakın olmasıyla üç kısım olmuştur ki biri kol ipidir. Bu kısım üst oynanın dışı üzerinde uzanmıştır. Ondan dış tarafa dağılmıştır. İkinci kısmı kolun dışında dirsek boğumuna yönelip, içeriden bir kola bitişmeye gidip, ikisinden ekhal damarı vücut bulmuştur. Üçüncü kısmı derine inip, onda olan adalelere dağılıp son bulmuştur. Ancak bir kolu, kol kemiğine varmıştır. Bu dirseğin iç mafsasına yakın geldikte, iki kısım olmuştur. Bir kısmı derine gidip, kafa damarından gömülen kola bir miktar bitişip, sonra ayrılmıştır. Şu hâlde bu mafsala biri, iç tarafa inen serçe parmak ve yanındakinin hepsine ve orta yarıma varmıştır. İkinci mafsala yükselen kemiklere temas eden et parçalarına bölünmüştür. İçtekinin ikinci kısmı, kol içinde dört kol olmuştur ki bir kolu, kolun aşağılarında bileğe varıncaya dek dağılmıştır. İkinci kolu, birinci kolun üstünde onun gibi dağılmıştır. Üçüncü kolu, kolun ortasında, onun gibi kollara bölünmüştür. Dördüncü kolu, hepsinden büyük gelip, üstte ve dışta olup, onun bir kolu, kol damarının bir koluna bitişip, ikisinden ekhal ortaya çıkmıştır. Kalanları, basilik damarıdır ki bir dahi gömölüp derine gitmiştir.

Ekhal damarı, iç taraftan bitip, üst oynığa çıkıp, ondan dış tarafa gidip, Yunan lâmı şeklinde iki

kol olmuştur. Üst kolu, üst oynağın tarafına inip, dirseğe yönelmiştir. Başparmağın arkasında ve onunla işaret parmağı arasında ve işaret parmağının kendinde dağılmıştır. Aşağı kolu, aşağı oynağın tarafına inip, üç kol olmuştur ki bir kolu, işaret parmağı ile orta parmağın arasına gelip, üst koldan işaret parmağına gelen damarın bir koluna bitişip, onunla tek bir damar olmuştur. İkinci kolu ki esilmdir. Orta parmak ile yanındaki arasında dağılmıştır. Üçüncü kolu serçe parmak ile yanındaki arasına yönelmiştir. Bunların hepsi parmak mafsallarına bölünmüştür. Bunlardan iki elin parmakları her an Allah'ın kudretiyle beslenmiştir. İnsanı en güzel şekilde yaratan hakîm ve sani olan Allah münezzehdir.

Beşinci Madde: Boş damarın karaciğerden bedenin aşağısına inen büyük kısmının kollarını ve yararlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Boşun inen parçası ki büyük kısımdır. O karaciğerden doğduktan, omurgaya dayanmazdan önce, ondan bir büyük damar ayrılıp, kılcal damarlara dağılmıştır. Sağ böbreğin liflerine ulaşip, onda ve ona yakın olan parçalarda dağılmıştır. Hepsine gıda vermiştir. Sonra bu inen kısımdan bir büyük damar ayrılıp, yine kılcallar gibi damarlara dallanmıştır. Sağ böbreğe gelip, onun liflerini bulup, çevresinde olan cisimlerde dağılmıştır. Hepsine bu dallarla gıda gelmiştir. Sonra bu inen kısımdan büyük damar dağılmıştır ki onlara doğanlar ismi uygun gelmiştir. Bunlar, gıda vermek için iki böbrek içine girmiştir. Çünkü, açıklanan atardamarlar gibi bu doğanlar dahi böbreklerin gıdalarını çekici olmuştur ki karaciğer kan suyu onlara gıda gelmiştir. Bu doğanların sonundan bir damar ayrılıp, erkeklerde ve kadınlarda sol yumurtaya inmiştir. Bir damar dahi sağdan kollara ayrılıp, sağ yumurtaya gelmiştir. Böbreklerden, tenasül organları içine, sağdan sağa ve soldan sola gelen iki sert damar tarafına bükülmüş ve şekilleri yuvarlak olduğundan, böbreklerden onlarda yumurtalara akan temiz kan sıcaklıkla pişip, kırmızı kan döken beyaz meni olmuştur. İki damar dahi omurgadan iki yumurtaya ulaşmıştır. Bu damarlar erkeklik organında, ferçte ve rahim derinliğinde kaybolmuştur. Sonra bu inen kısım omurgaya dayanıp, inerken her bir omur yanında ondan yine kollara ayrılmıştır ki bazıları o omurlara girip, omuriliğe ulaşmıştır. Bazıları yanında konulan adalelere dağılmıştır. Bazıları iki leğen kemiğine gelip, karın adalelerinde son bulmuştur. Bu inen kısım anlatılan durumları ile omurga omurlarının sonuna ulaştığında, onda iki kısma bölünmüştür ki bir kısmı sağ uyluğa ve bir kısmı sol uyluğa yol bulmuştur. Bu iki kısım uyluklara inmezden önce her birinden on tabaka damar ayrılmıştır. Evvelki tabakaları kıllar gibi dağılıp, kuyruk sokumu altlarına yayılmıştır. Üçüncü tabakalar kuyruk sokumu kemiği üzerinde olan adalelere dağılmıştır. Dördüncü tabakaları makat adalelerine ve kuyruk sokumu dışına bölünmüştür. Beşinci tabakaları, kadınlarda rahme yönelip, bazısı onda ve ona bitişik olan kısımlarda dağılmıştır. Kalanları sidik torbası tarafına gelip, iki kısım olmuştur. Biri sidik torbasında dağılıp, biri sidik torbasının boynuna gelmiştir. Bu beşinci tabaka erkeklerde çok olmuştur ki hem sidik torbasını kuşatıp, hem erkeklik organı olmuştur. Altıncı tabakaları uyluk kemiği üzerinde konulan adalelere yönelip, onda dağılmıştır. Yedinci tabakaları karın üzerinde beden doğrultusunda giden adalelere yükselmiştir. Bu damarlar, o damarların uçlarına bitişmiştir. Göğüsten onlar karın boşluğuna inmiştir. Bu damarların kökünden kadınlarda dört damar bitip, dört taraftan rahme gelmiştir. Onlardan sekiz damar iki meme tarafına yükselmiştir ki bu damarlarla rahim, memelere eş olmuştur. Sekizinci tabakaları erkeklerde erkeklik organına, kadınlarda bızıra gelip, onlarda dağılmıştır. Dokuzuncu tabakaları uyluğun iç adalelerine

inip onlarda dağılmıştır. Onuncu tabakaları iki leğen kemiğine çıkıp, eller tarafından inen damarların içlerine ulaşmıştır. Hepsinden bir parçası büyük ortaya çıkıp, yumuşak adalelere inip, onda bölünmüştür ki yirmi tabakaya varmıştır. Bu damarların bu dağıtma ve ayrılmalarından nice kimseler ibret almıştır (Damarlarda kanı nehirler gibi akıtan kahredici ve tek olan Allah münezzehtir).

Altıncı Madde: Boş damarın inen kısmında uyluklar altına giden dallarını ve yararlarını bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Sözü edilen iki kısmın adı geçen tabakalarından arta kalanı, uyluklar içine inip, her bir kısım bir uyluk içinde on beşer kol olmuştur ki biri uyluğun önü üzerinde konulan adalelere bölünmüştür. Biri uyluğun arkasında olan adalelere dağılmıştır. Biri iç taraf adalelerine dağılmıştır. Biri dış taraf adalelerini bulmuştur. Dördü uyluk içinde gömülmüştür. İki uyluğun aşağı adalelerine inmiştir. İki diz mafsallı adalelerine gelmiştir. Üçü kolun kalanlarının dıştakileri küçük kemik üzerinde topuk mafsallına dek uzanmıştır. Orta kolu diz sonundan baldır içi adalelerinde kollar bırakarak inmiştir. Ondan iki kol kaldıkta, biri baldır kısımlarının içinde kaybolur. Biri iki kemik arasında uzayıp, ayak önüne inişte sözü edilen dış damarın bir koluna karışmıştır. Üçüncü iç kolu baldır derinliğine yönelip, büyük kemiğin yumru tarafından topuğun altına gidip, ayağın iç tarafına gelmiştir. Açıklanan üç kol, onda dört kola bölünmüştür. İki içtedir ki küçük kemiğin tarafından ayağa girmiştir. İki içtedir ki iki dıştakinin birine içtekinin en içteki ulaşmıştır. Ayağın üstüne çıkıp, üstlerinde dağılmıştır. İkincisine iç kısmın dış kolu bitişip, ayağın alt kısımlarına dağılıp, son bulmuştur. Şu hâlde insan bedeninin tümünde bulunan kan damarları bunlardır ki açıklamaya gelmiştir. Hepsi tamam üç yüz altmış kan damarına varmıştır. Hakim ve şekil verici olan Allah'ın en güzel şekilde yarattığı insan bedeninde olan benzersiz sanatları fikretmeye ve düşünmeye vesile olmak için onda bulunan birbirine benzer parçaları bu miktarca açıklamakla yetinilmiştir. Bundan sonra bazı güç ve hisleri, organların şekil farklılığını dahi iki bölüm ile açıklamaya gerek görülmüştür. Bedende bulunan sonsuz ince sanatlardan açıklanan organların anlatımı kısa kesilmiştir. Çünkü, bedende yaratılan bütün organların çeşitli kısımlarının uzun uzun anlatılması ve durumlarını filozoflar nice yüz kitap ile ancak açıklamışlardır (Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir).

Dördüncü Bölüm

İnsan bedeninde bulunan cinsleri ve kuvvet çeşitlerini, organlarının içlerinin başlangıcını ve hayat verici dört nefsi, his ve kuvvet gibi hizmetçileri olan eşyayı altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: İnsan bedeninde olan kuvvetlerin tür ve cinslerini, organların içlerinin başlangıçlarını kısaca bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Kuvvetler ile fiiller birbirinden anlaşılmıştır. Çünkü, her bir kuvvetin başlangıcı bir fiil olup, her bir fiil ancak bir kuvvetten çıkmıştır. Şu hâlde fiiller gibi kuvvetler dahi iki cins olmuştur ki biri tabiî kuvvetler, biri nefsanî kuvvetler bulunmuştur. Bu kuvvetlerden her birisi için bir baş organ vardır ki o organ o kuvvetin madeni olup, fiilleri o

organdan vücuda gelmiştir.

Tabiî cins ki bitkisel nefis olmuştur. O iki türü içine almıştır. Bir türünün gayesi, bedeni tedbir ile korumaktır. Bu tür gıda içinde mutasarrıftır ki bedenin kalıcılığı sonuna dek ona gıda vermiştir. Büyümesi sonuna dek ona gelişme vermiştir. Bu türün yeri ve fiilinin çıkışı karaciğer bulunmuştur. İkinci türün gayesi bedenin o türünü korumak bilinmiştir. Bu tür tenasül içinde mutasarrıftır ki beden karışımından meni cevherini ayırıp, ondan Hakk'ın emri ile bedenin benzeri şekillenmiştir. Bu türün yeri ve fiilinin çıkışı tenasül organları bulunmuştur.

Nefsanî cins ki ona hayvanî nefis denilmiştir. O iki türe kuşatıcı bilinmiştir. Onun bir türü anlık kuvveti ki bir tür hareket kuvveti bulunmuştur. Anlık kuvveti ki iki kısımdır. Birine dış ve birine iç denilmiştir. Bedenin dışında idrak edici olan beş kuvvettir ki duyma, görme, koklama, tatma ve dokunmadır. Bedenin içinde idrak eden dahi beş kuvvettir. His, hayal, fikir, kuruntu ve hafızadır. Bu tür anlığın veri ve fiilinin çıkışı beyin bulunmuştur. Ama hareket kuvveti bir türdür ki hareketlerin başlangıcı soyunca kısımlara bölünmüştür. Çünkü, her bir adale, bir başka tabiatta yaratılmıştır. Bir tür damarların hareketi olup, bedenin kirişlerini, titreşim ile kavrama ve salıverme ile yayan kuvvetlerdir ki bunlarla mafsallar yayılıp, organlar hareket kılmıştır. Bu kuvvetlerin yerleri ve delikleri adalelere bitişik olan sinirler olmuştur. Bu hareket kuvvetinin bir kısmı gazap kuvveti, bir kısmı şehvet kuvveti kılınmıştır.

Hayvanî nefis, gazabı ortaya çıkaran, kavrama bilinmiştir. Şehvet de onda olan yayılma bulunmuştur. Gazapla şehvetin yerleri ve hareketlerinin çıkış yerleri yürek kılınmıştır. Gerçekte bütün kuvvetlerin başlangıcı yürek bulunmuştur. Fakat bu merkezler, nitelendirilen kuvvetlerin ortaya çıkış yeri bulunduğundan her biri başlangıç yeri adını almıştır. Nitekim hislerin başlangıç yeri beyin iken yine her his için tek bir organ olunmuştur. Çünkü, o hissin fiili kendine özgü o organdan meydana çıkmıştır. Ama bazı tek fiiller, gıdayı hazmetmek gibi tek bir kuvvet ile tamam olunmuştur. Bazısı yemek iştahı gibi iki kuvvetle olgunluğu bulmuştur. Çünkü, bu iştah çekici bir kuvvetle, bir de hem midede konulan hassas kuvvetle tamam olmuştur. Çekme kuvvetini uzun lif, rutubetiyle harekete geçirir. Midenin girişindeki his kuvveti, bu işlemle iştahı uyaran siyah köpüğü ekşitir. Çünkü, bu hisse bir afet olsa, acıkma ve iştah yok olup gider. Sebeplerin sebep olanı Allah münezzehtir. Rablerin rabbi Allah münezzehtir.

İkinci Madde: İnsan bedeninde olan tabiî nefsi ve bitkisel nefsi, bunların hizmetçileri bulunan kuvvetleri ayrıntılı olarak bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Ana karnından dünyaya gelen çocuk, dört can ile canlı olduğu hâlde doğmuştur. O dört ruhun birisi tabiî nefis, biri bitkisel nefis, biri hayvanî nefis ve biri insanî nefis bilinmiştir.

Tabiî nefis, bir kuvvetten ibarettir ki cismin kısımlarını koruyup, birbirinden ayrılıp dağılmaktan engel bulunmuştur. Bütün beden bu nefsin yeri kılınmıştır. Bunun iki hizmetçisi vardır. Birine hafiflik, birine ağırlık adı verilmiştir. Hafiflik o kuvvettir ki çevreye meyilli bulunmuştur. Ağırlık, onun aksidir ki merkez tarafına meyilli bulunmuştur. Bitkisel nefis, bir kuvvetten ibarettir ki cismi, uzunluk, genişlik ve derinlikte uzatıp, miktarını büyük kılmıştır. Bu nefsin yeri karaciğer olmuştur. Sözü edilen tabiî nefis, iki hizmetçisiyle birlikte bu bitkisel nefsin hizmetini kılmıştır. Bitkisel nefsin, bunlardan başka kendisi için dokuz yardımcısı dahi bulunmuştur. Çekme kuvveti, tutma kuvveti, hazmetme kuvveti, ayırt etme kuvveti, itme kuvveti, üreme kuvveti, şekil verme kuvveti, gıda alma kuvveti ve

büyüme kuvveti.

Çekme, bir kuvvettir ki yararlı gıdayı dışarıdan cismin içine çeker, demişler. Bu kuvvet, bu fiili, kendi yeri olan midenin üst ağzının uzun lifi ile işler.

Tutma, bir kuvvettir ki gıdayı içeride korur. Bu kuvvet, bu fiili, kendi yeri bulunan midenin alt ağzının enlemesine kıvrık lifi ile eder.

Sindirme, bir kuvvettir ki çekmenin çektiği, tutmanın koruduğu yararlı gıdayı değiştirir. Onu bir kıvama getirir ki üremenin açıklanacak fiili için hazırlar. Kalanı karışıp, organların gıdası olur gider. Bu işleme sindirim adı verilir. Bu kuvvet, bu pişirme ve karıştırmayı kendi yeri olan mide, karaciğer ve damarlar içinde onların hararetiyle işler.

Ayırma, bir kuvvettir ki gıda piştiğinde, yoğununu lâtifinden ayırır. Bu kuvvet bu fiili, kendi yeri olan midenin iç yüzeyi ile eder.

İtme, bir kuvvettir ki gıdadan gıda almaya lâyük olmayan fazlayı veya yeterli miktardan fazla kalan fazlayı iki yoldan, ya ona alışılmış olan deliklerden çıkarır. Nitekim ağaçtan zamk çıkarır. Veya o fazla olan fazlayı, önemli organlardan daha az önemli organlara ve katıdan yumuşağa iter. Bu kuvvet, bu fiilleri, mide altında konulmuş olan enli ve sıkıcı lifin bir kirişinden toplamasıyla eder.

Üreme, bir kuvvettir ki en lâtif gıdayı toplar. Ta ki ondan cismin benzeri ortaya çıka. Nitekim o toplama bitkilerde tohum, hayvanlarda döl suyu denilmiştir. Bu kuvvet iki türdür ki bir türü erkek ve dişide meniye doğurur. Bir türü, rahmin içine gelen döl suyunda olan kuvvetleri, birbirinden ayırıp, her organa bir mizaç ortaya çıkıncaya dek çeker. Bu kuvvet, bu fiilleri, kendi yerleri olan beden damarlarında işler.

Şekil verme, bir kuvvettir ki Hakk'ın kudretiyle bütün organların teşekkül, karışım, miktar, yer, boşluk ve delikleri sonlarına bağlı olan bütün işleri görüp, korumak için gıda türünde tasarruf sahibi olup, onu cismin rengi eder. Bu kuvvet, bu fiilleri, kendi yerleri olan atardamarlar içinde eder.

Gıda alma, bir kuvvettir ki alınan gıdanın benzerliğine çevirip, bedenden ayrılanın yerine verir. Bu kuvvet, bu fiilleri, kendi yerleri olan bütün organlarda eder.

Büyüme, bir kuvvettir ki cismin bütün çaplarını tabîi uygunluğu üzere fazla eder. Büyümesinde yardım eder ki cisme giren gıda ile gelişir ve büyür. Bu kuvvet, bu fiilleri, kendi yerleri olan beden tümünde işler.

Bu iki nefis, adı geçen hizmetçileriyle, açıklanacak hayvanî nefsin hizmetçisi olmuştur. Hakîm ve kadir olan Allah'ın boyun eğdirmesiyle, o nefse boyun eğerek buyruğa uymuştur. Hayvanî nefis dahi konuşucu nefsin binek ve atı olmuştur (Bunu bizim emrimize veren ve bizi onun emrinde etmeyen Allah münezzehtir. Şüphesiz biz Rabb'imize dönücüleriz).

Üçüncü Madde: İnsan bedeninde olan hayvanî nefsi ve onun bedende olan hizmetçilerinden dıştaki beş duyuyu ayrıntılı olarak bildirir.

Anatomi bilginleri demişledir ki: Hayvanî nefis, bir kuvvetten ibarettir ki o beden tümünde yayılmıştır. Beden onun seçmesiyle hareketli olup, hissiyle eşyayı bilmiştir. Bu hayvanî nefsin yukarıda açıklanan hizmetçilerinden başka on iki hizmetçisi dahi vardır ki onu, on duyudur, biri gazap ve biri şehvettir. On histen beşi beden dışındadır ki yerleri, kulak, göz, burun, ağız ve beden tümüdür. Beşi beden içindedir ki onların yerleri, beyin boşluklarıdır. Onlar, ortak his, hayal, kuruntu, fikir ve hafızadır. Bütün bu on histen her birinin özel bir işleri vardır ki onun işi o hizmettir.

Beş dış hissin biri işitme kuvveti, biri görme kuvveti, biri koklama kuvveti, biri tatma kuvveti ve

biri dokunma kuvvetidir. İşitme kuvvetinin işleri budur ki sesleri ve harfleri işitip, birbirinden ayırt eder. Ancak bunun aracılığıyla söz işitilip, anlanıp, hareket edilir. Bu idrak, bu kuvvete özgüdür ki diğer kuvvetler bu işten âciz kalmıştır. Bu işitmenin yeri kulak içinde sıvı olmuştur. O, bir nohut kabı kadar kap içinde lâtif buhar dolmuştur.

Görme kuvvetinin işleri budur ki şekilleri ve renkleri görüp, idrak eder ki beyazı ve siyahı, uzun ve kısayı, büyük ve küçüğü, uzak ve yakını, güzel ve çirkini, aydınlık ve karanlığı birbirinden fark edip ayırmıştır. Bu idrak ise bu kuvvetin kendine özgü şanına gelmiştir ki diğer kuvvetler, bu işten âciz kalmıştır. Bu kuvvetin yeri, göz bebeği olmuştur.

Koklama kuvvetinin işleri bu olmuştur ki güzel kokuları ve kötü kokuları idrak edip, birbirinden fark edip ayırmıştır. Bu idraki bu güzel kuvvet almıştır ki diğer kuvvetler bu işten âciz kalmıştır. Bu kuvvetin yeri, beynin önünde meme ucu gibi iki parça et gelmiştir.

Tatma kuvvetinin işleri, eşyanın tadını tatmaktır. Şu hâlde acıyı tatlıdan, ekşiye tuzludan ayırmaktır. Bütün yiyecek ve meyvelerin tat ve lezzetleri idrakine yetmek bu kuvvete özgü olmuştur. Bu idrak ancak bu kuvvetin şanına gelmiştir ki diğer kuvvetler bu tat ve lezzetten âciz kalmıştır. Bu kuvvetin yeri, boğaz içi ile dil üstüne yayılmış olan adale olmuştur.

Dokunma kuvvetinin işleri budur ki yumuşağı sertten, sıcakı soğuktan, yaşı kurudan, hafifi ağırdan teşhis edip ayırmıştır. Bu idrak ise ancak bu kuvvetle vücuda gelmiştir ki sair kuvvetler bu işten âciz kalmıştır. Bu kuvvetin yeri, bedeninin dışının tümü olmuştur. Fakat el ayasında ve parmaklarda fazla ortaya çıkıp başın ortasında olgunluğunu bulmuştur.

Bu konum ve düzen, o yaratıcı Allah'ın kudretinin büyüklüğünü, nimet vericiliğinin nimetini açıklamıştır. Hayret ediciler bu sanattan nice ibret almıştır.

Dördüncü Madde: Hayvanî nefsin insan bedeninde olan açıklanan hizmetçilerinden beş iç duyguyu ayrıntılı olarak bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Beynin üç boşluğunda olan beş iç hissin biri ortak his, biri hayal kuvveti, biri fikretme kuvveti, biri kuruntu kuvveti ve biri hafıza kuvvetidir.

Ortak his kuvveti, ilk hizmetçidir. Buna iki anlam yönünden ortak his denilmiştir. Birinci anlam budur ki iki gözü ile idrak eylediği bir nesnenin suretini, ortak histe yine bir gözlemlemiştir. Çünkü, bir kimsenin gözüyle ortak hissi arasında bir bozulma ortaya çıksa, o kimse şaşılıp, bir nesneyi iki görmüştür. İkinci anlamı budur ki ortak his, dış hislerin sonunda ve iç hislerin evvelinde aracı olduğundan, dış hisler ile idrak olunan eşya, önce bu ortak hisse gelip, o nehirler bu denizde toplandıktan, ondan iç hislere ulaşmıştır. Kalbe gelen fikirler, önce beyne çıkıp, onda olan hisleri geçip, bu ortak hisse gelip, o pınar ve kaynaklar ona dolduktan, ondan dış hislere ulaşmıştır. Şu hâlde onun için bu kuvvete ortak his denilmiştir. Bunun işleri, yazıları tercümanlık bulunmuştur. Bu kuvvetin şanı, bir tercümanlık bilinmiştir ki diğer kuvvetler bu işten âciz kalmıştır. Bu kuvvetin yeri, fiilin başlangıcı açıklandığı üzere üç boşluktan birinci boşluğun ön kısmı olmuştur.

İkincisi hayal kuvvetidir. Bunun işi ve sanatı budur ki dış hislerden bir nesne idrak olursa, mesela bir kimseyi görmüş bulursa, o kimse hazır bulunmasa, bu hayal kuvveti onu kayıp iken görebilir. Yahut bir kimse bir şehri seyredip, bir başka yere gitmiş olsa, o şehri murat eyledikçe, kayıp iken görebilir. Çünkü hayalin işi, hayal etmekte anlamları idraktır. Şu hâlde gerçekte hayal kâtip gibidir ki anlamları suretten uzak etmek onun durumudur. Yani madem ki bir söz, telâffuzla suret bulmadıkça anlamı ortaya çıkmaz ve bir kimseye ulaşmaz. Fakat suretsiz, kâtip, suret ve söz olan anlamları

başkasına ulaştırabilir. Bunun gibi hayal de, sureti hazır olmayan eşyayı diğer hislere gösterebilir. Bu anlamların idraki, bu kuvvete özgü olmuştur. Diğer kuvvetler bu işten âciz kalmışlardır. Bu hayal kuvvetinin yeri ve fiilinin başlangıcı, ortak hissin arkasında, ona bitişik olan birinci boşluğun diğer kısmı olmuştur.

Üçüncüsü fikretme kuvvetidir. Eğer bunu, insanî konuşma kuvveti kendi yararına kullanırsa, o anda bu kuvvete düşünme gücü, kullanma gücü ve bellek derler. Eğer hayvanî vehmetme kuvveti bunu kullanıp, onun fiili için hazır olursa, o durumda bu kuvvete, hayal etme derler. Bu fikretme kuvvetinin işi budur ki dış ve iç hislerden hafıza kuvvetinde her ne yazılmış ise bu, o şekilleri görüp okur. Bu kuvvetle, birinci ve ikinci kuvvetlerin farkı budur ki hissolunanlardan çıkarak onlara gelenleri ancak biri kabul ve toplayıp, biri o toplamı saklar. Fakat bu üçüncü kuvvet, ikinci kuvvette olan suretlere mutasarrıf olduktan başka o suretlere uygun ve uygunsuz olan olmazları dahi hazır edebilir. Onun için bu fikretme kuvveti, vehmetmeye âlet gibi gelmiştir. Bu idrak ancak buna özgü olmuştur ki diğer kuvvetler bu sanattan âciz kalmıştır. Bu fikretmenin yeri ve fiilinin başlangıcı, beyinden orta boşluğun ön kısmı olmuştur.

Dördüncü vehmetme kuvvetidir ki bunun işleri ve sanatı odur ki gördüğü ve görmediği nesneleri, doğruyu ve yalanı nefse gösterir. Dünyada sureti olan ve olmayan anlamları idrak eder bulunmuştur. Vehmetme kuvveti, meselâ âlemde yüz bin güneş vehmedebilir. Halbuki âlemde türü ferdine özgü olan güneş, birden fazla değildir. Veyahut civadan bin deniz vehmeder. Halbuki biri dahi bulunmaz. Veyahut altın ve gümüşten ve türlü cevherlerden binlerce tepe ve dağ vehmedilebilir. Halbuki âlemde biri dahi olmaz. Konuşmayan hayvanın aklı, ancak bu vehmetme kuvvetidir ki bununla kuzu, bir sürüde annesi benzeri bir koyun içinde kendi annesini bilir. Çobanın sadakatıyla kurdun düşmanlığını bu kuvvetle hissedip bilir. Şu hâlde bu vehmetme kuvveti diğer hayvanlardan insana özgü olan akıl makamında olur. Çünkü, hisle değil akılla algılanan sadakat ve düşmanlığı, koç, vehmetmenin hükmüyle bilir. İnsan dahi bu kuvvetin bazı hükümlerine tâbi olup hayvanlık eder. Çünkü, vehmetme kuvveti, hayal etme kuvvetini kullanıp, olan duruma aykırı ve işin gerçeğine ters nice yollara gider. Nice yalancı hayaller icat eder ki akıl hükmünce olamaz ve boştur. Nakil hükmünde sapık ve yalandır. Onun için vehmetme kuvvetine beden şeytanı adı vermişlerdir. Çünkü, beden kuvvetlerinin tümü, insan aklının hükmü altında emir ile gitmişlerdir. İlla ki vehmetme insana bağlı ve boyun eğici değildir. Nice ki Rahman'ın meleklerinin tümü, hazreti Âdem'e secde etmişlerdir. Ancak İblis ona secde eder değildir. Habib-i Ekrem (s.a.s.) hazretleri, hadisi şerifte “Her doğan ki ana rahminden dünyaya gelir. Onunla şeytanı beraber doğar” buyurduğu vehmetme kuvvetinden kinayedir, demişler. Çünkü, vehmetme kuvveti, yalan söylemekten ve eşyayı ters gösterip, hile yapmaktan asla ayrı kalmaz. Onun musallat olmasıyla, aklın hükmü kalmaz. Vehmin fehme üstünlüğünden Allah'a sığınırız. Bu kuvvetin yeri, beynin tümüdür. Fakat fiilinin başlangıcı, orta boşluğun sonu olmuştur.

Beşincisi hafıza kuvvetidir. Bu kuvvet levhaya benzer olmuştur. İnsanın levh-i mahfuzu bilinmiştir. Çünkü, iç ve dış hisler, buna her ne şekil ve suret gelirse, onun nakşı olduğu gibi bu levha üzerine sabit olup görünmüştür. Meselâ iki kimse birbirini bir kere görmüş olsalar, sonra bir daha görüşmeseler, elbette birbirini tanıyıp bilirler. Çünkü, önce görüştüğünde, ikisinin de sureti hafıza kuvvetlerinde resim ve nakşolunmuştur. Şu hâlde o evvelki nakış ki hafızalarda yazılmıştır. Bu ikinci kerede yazılan nakşa tatbik olunduğunda, iki nakış uygun gelip beraber olurlar. Ondandır ki bundan önce bir dahi görüşmüşlerdir. Bu hafıza kuvveti, hissolunan ve olunmayan suretlerden, vehmetme

kuvvetine gelen anlamların hazinesi bulunmuştur. Nitekim hissolunan suretler ortak hisse gelen anlamların hazinesi hayal bilinmiştir. Bu saklama, ancak bu kuvvete özgüdür ki diğer kuvvetler bu işten uzaktır. Bu hafızanın yeri ve fiilinin başlangıcı, beynin üç karnından son karnının kısmının başlangıcıdır. Şu hâlde gerçekte bu hafıza kuvveti yazılmış bir levha gibidir. Fikretme kuvveti onu okuyan bilgin gibidir. Hayal kuvveti kâtip gibidir. Vehmetme kuvveti şeytan gibidir. Ortak his bir deniz gibidir ki dış nehirler ve iç kaynakların hem toplamı hem taksim edicisi bulunmuştur. Hemen yukarıda açıklanmıştır. Beden şehrinin sultanı insanî ruh, nefisleri ve kuvvetleri onun yordakçıları bilinmiştir.

NAZIM

*Tenin şehir oldu canın pâdişahı
Gönlün arş ve dimağın tahtgâhı
Hayalin kâtip hıfzın çü defter
Ulûm-ı fikr o defterde musavver
Ases akl ve behimî nefis bîdad
Çü şeytan vâhime aşk oldu cellâd*

(Tenin şehir oldu, canın onun padişahı. Gönlün arş, beynin onun tahtgâhıdır. Havalin kâtip, akılda tutman defterdir. Fikrin bilimleri o defterde şekillenmiştir. Bekçisi akıldır. Hayvanî, adaletsiz nefistir. Vehmetme şeytan gibidir. Aşksa cellât gibidir.)

Beşinci Madde: Hayvanî nefsin insan bedeninde bulunan bu hizmetçilerden, ahlâkın kaynağı olan asabî kuvveti ve şehvanî kuvveti ayrıntılı olarak bildirir.

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Her bir hareket ki o muzır def için veya başka üstünlük için hayvanî nefisten yürekte meydana gelmiştir. O hareketin adı gazap kuvveti olmuştur. Bu gazap, o def ve üstünlüğü kendisine iş ve rehber kılmıştır. Bunun yeri ve fiilinin başlangıcı yürek olmuştur. Gazabın ılımlısı yiğitliktir ki onunla öne alınacak işler öne alınmıştır. O övülmüş ahlâk olup, şeriat ve mürüvvette geçerli bulunmuştur. Gazabın aşırısı çok kızmaktır ki onunla öne alınmayacak iş öne alınmıştır. O, kötü ahlâk bilinmiştir. Gazabın azlığı korkaklıktır. Onunla öne alınacak işlerden kaçınılmıştır. Bu kötü ahlâk, öfkelenme gibi bulunmuştur.

Her bir hareket ki o menfaati çekmek için veya lezzeti istemek için hayvanî nefsten yürekte bulunmuştur. O harekete şehvet kuvveti denilmiştir. Bu şehvetin işleri ve sanatı o çekme ve isteme bilinmiştir. Bunun dahi yeri ve fiilinin başlangıcı yürek fiili bulunmuştur. Bu şehvetin ılımlısı iffettir ki onunla şeriat ve mürüvvete uygun olan arzulara girilmiştir. Bu iyi ahlâk, güzel bilinmiştir. Şehvetin fazlası şiddetli hırdır ki onunla şeriat ve mürüvvete uygun gelmeyen arzulara girilmiştir. O kötü ahlâk bulunmuştur. Şehvetin azlığı zayıflıktır ki onunla yararlanılması gerekli olan arzuları yerine getirmede kusur olunmuştur. Bu kötü ahlâk, onun gibi kötü bilinmiştir. Şu hâlde eğer gazap kuvveti ve şehvî kuvvet, açıklanacak insanî nefsin hükmü altına gelip, köleler gibi her durumda emrine bağlı ve boyun eğici oldularsa, ikisi dahi ılımlı olup, iki iyi ahlâk ortaya çıkar ki biri yiğitlik biri iffettir. Gazap ve şehvete üstün ve sahip olan insanî nefis, hür ve olgundur. Eğer iş, aksine dönüp, gazap ve şehvet insanî nefsin üzerine üstün gelip, onu hükümleri altına alıp, köleler gibi kullandırsa, o zaman gazap ve şehvet ılımlılıktan kalıp, ikisinden dört kötü ahlâk vücuda gelir ki onlar, öfkelenme,

korkaklık, hırs ve zayıflıktır. Nice kötü ahlâk, bu dördünden doğup çoğalır. Gazap ve şehvete mağlup olan insanî nefis, esir ve eksiktir ki kendini bilmez. Cahildir. Mevlâ'sından dahi gafildir.

*Çün nefs-i behimî kuluyuz kıl bizi âzad
Kul eyle sana kıl gazab ve şehvete mâlik*

Altıncı Madde: İnsan bedeninde bulunan dört nefsin sonuncusu insanî nefsi, hizmetçileriyle bilgece bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Konuşan insanî nefis ki insanî ruh ve rabbanî emirdir. O bir cevherdir ki kendi zatında her maddeden soyut iken aşk ile bağlandığı beden işlerini tedbir için hayvanî nefsin yeri olan yüreğin ortasında bulunan siyah nokta süveydada hayvanî nefis ile yakınlaşmış ve kucaklaşmıştır. Onun vasıtasıyla beden kısımlarının tümünde mutasarrıf olmaya yer bulmuştur. Çünkü toprak cisim gayet yoğun, pak ruh gayet lâtif ve hayvanî nefis önemli ve önemsiz arasında olduğundan ikisinin arasında aracı olmuştur. Bunla yoğun bedene meyilli olan lâtif ruh ilişki kazanmıştır. Hayvanî nefis ile kucaklaşmaktan bu ulvî ruhun adı gönül olmuştur. Bu şerefli nefsin bir bölgesini, hayvanî nefsin yoğunluğu karanlık kılmıştır. Onun için Cemal'in aynası ve Zü'l-Celal'in nazargâhı olmuştur. Bu derece itibar, izzet ve şeref bulmuştur. Fakat bu ayna, hayvanî özelliklerle tozlanmıştır. Bencillik kılıfında örtülü kalmıştır. Onun için kendini bilmez ve Mevlâ'yı bulmaz olmuştur. Kendi âleminden yüz çevirmiştir. Hayvanî nefsin hükmü altına girmiştir. Kendi hizmetçisinin hizmetinde esir olup kalmıştır. Halbuki sözü edilen üç nefis, hizmetçilerle bile bu insanî nefis sultanı için beden memleketine hizmetçiler ve halk olarak gelmiştir. Bu sultanın bunca hizmetçisinden başka üç özel hizmetçisi dahi vardır ki biri söz, biri kuramsal akıl ve biri pratik akıldır.

Söz, bir idrak kuvvetidir ki onunla anlamların inceliklerini birbirinden fark edip seçilir. Bu sözün ılımlısı hikmettir ki onunla sevap yanlıştan fark olunmuştur. Sözün aşırısı kurnazlıktır ki anlaşılması mümkün olmayan anlamların idraki arzu kılınmıştır. Sözün azlığı akılsızlıktır ki onunla hayır şerden fark olunmaz, ikisi eşit bilinmiştir. Şu hâlde sözün durum ve şanı anlamları idraktır.

Kuramsal aklın iş ve sanatı, nizam ve işleri tasavvur etmektir. Meselâ bina olacak imaretleri, önce bu kuramsal akıl tasavvur eder ki kaç oda ve kaç penceresi olmak gereklidir, hepsini münasebetiyle tasavvur eder ki bunun işi budur.

Pratik aklın işleri ve kılavuzu budur ki sözün idrakini ve kuramsal akıl ile tasavvurunu kuvvetten fiile getirip, niyet etmiştir. Şu hâlde bu yeryüzünde olan bütün şehir ve kasabalarda bulunan binalar, sanatlar, süsler, diller, sözler, yiyecekler, giyecekler, kitaplar, bilimler, nakışlar, çizgiler, bostanlar, genel ve özel âdetler ki âlemde vardır; hepsi söz kuvvetinden ve kuramsal akıl kuvvetiyle vücut bulmuştur. Pratik aklın onlara boyun eğmesinden gerçekte vücuda gelmiştir. Nitekim bu yaratıklar âlemi o emirler âleminden ortaya çıkmıştır. Bunun gibi adı geçen eşyalar, kuramsal akıldan ve söz kuvvetinden pratik akıl vasıtasıyla vücuda gelip, bu düzeni bulmuştur. Çünkü, pratik akıl ise kuramsal akıl ile sözün hizmetçisi olmuştur. Bu üçü dahi insanî nefsin hizmetçisi bilinmiştir. Hepsi ona boyun eğici ve bağlı bulunmuştur. Şu hâlde kendisine hizmet edilen bu saygıdeğer insanî nefis bedende bulunan hizmetçileri tamamen yirmi sekiz kuvvettir ki açıklanmıştır. Bu insanî nefse gölge akıl odur ki o akıl, vacib'ül-vücut olan Allah'ın nurundan vücut bulmuştur. Bu küllî akıl, izafî ruh ve ilâhî aşk adını almıştır. Şu hâlde iradî ölümle bu nefisten fena bulan o ruh ile dinç olmuştur. Her ne ki âlemde vardır, kendi vücudunda bulunmuştur. Gönül yüzünde bencillik perdesi kalkıp, kendini ve Rabb'ini

bilmiştir. Ruh, dolunay gibi sonsuz güneşe karşı gelmiştir. Gönlü nur, huzur ve sevinç ile dolmuştur. Bu cihan görüntülerinden, bu cisim ve candan geçip, kalp âlemine göçüp, gerçek vatanına dönmüştür. Nereden gelip gittiğini bilip, muradını alıp, olmazdan evvel olup, sonsuz hayat bulup, düşmandan kurtulup, dostu ile kalmıştır. Meselâ insan bedeni bir duvar benzeridir ki onun bir bölgesi soyut kayıplar âlemi, öbür bölgesi şehadet âlemidir. O duvarın yenilenmesi ve tamiri, yeme ve içme uyku ile gün gün sayılıdır. Onun kalınlığı içinde bin kadar boş çatlaklar ve değişik açılan vardır ki kemik boşlukları ve damarlara işaretler. O duvarın kayıp bölgesinde bir ayna konulmuştur ki o gönülden ibarettir. Onun billûr yüzü kayıba yöneliktir ki o durum insanî ruhtur. Billûrun arkası duvar içinde gölgelidir ki onu gazap ve şehvet sarmıştır. Aynanın arkası o yalın lâmbanın mekânıdır ki hayvanî ruh gibidir. Onun kalıcılığı fitili ile yağının kavuşması zamanıdır ki onlar hararet ve ruhî rutubettir. O lâmbanın nuru, hisler ve kuvvetlerdir ki duvarın acıları ve yarıkları onunla aydınlanmıştır. O bütün organların hayatıdır. O duvarın şehadet bölgesinde beş penceresi açık olup, onlar beş ruhî dış duyudur. O aynanın yüzüne tozlar durulmuştur ki kötü ahlâktan ona bulanıklık gelmiştir. Kendi kılıfında örtülmüştür ki bencilliğinde mahçup ve şaşkın kalmıştır. O hâlde, onun için gazap şehvetine mağlup ve bencilliğinde mahçup olan gönül, kendi nefsinde cahildir ve Mevlâ'sından gafildir. Kendini duvar ve lâmba anladığı yanlış bir hayaldir. O ancak beş pencereden duvarın yüzüne eğiktir. Açık durumlar ise uyuyanın uykusu ve gidenin gölgesidir. Çünkü o aynanın kılıfı kendisi ile kayıp âlemi arasında gölgedir. Şu hâlde o âlemden tamamıyla yüz çevirmekle ortaya çıkmıştır. Yaratıcı tarafına dönücü ve beş his penceresinden şehadet âlemine tam bir çevrilmeye yönelik ve meyledicidir. Çünkü, o gönül, bu dalı kök ve bu ayrılığı kavuşma, bu bulanığı saf ve bu karanlığı aydınlık, bu gurbeti vatan ve bu süprüntülüğü mesken, bu gerilemeyi ilerleme ve bu noksanı olgun, bu talihsizliği nimet ve bu hapishaneyi cennet sanıp, bu gurur dünyası ile mağrur olmuştur. Hayvanî nefsin esiri olup, kötü ahlâkı ile dolmuştur. İnsan suretinde hayvan olup, iki âlemde kör kalmıştır. Bencillik gölgesi ile cehalet karanlığında şaşkın olmuştur. Hakk'ı anmaktan yüz çevirip, nefsanî vesveselerle belâsını bulmuştur. Cemiyet nimetinden mahrum olup, ikilik gazabına düşüp kalmıştır. Hakk'ın huzurundan uzak olup, dünya işleriyle ilgili fikirlerine dalmıştır. Ömrünün vakitlerini boşa harcayıp, kendini yüksekten alçağa salmıştır. Çünkü, Mevlâ'nın huzurundan düşmanın kucağına gelmiştir. Eşyanın en lezzetlilerini verip, dünya nimetini almıştır. İşimiz Hakk'ın hidayetinde kalmıştır.

NAZIM

*Ahir-i dirhem ki hemdir ahir-i dinar nâr
Ahir-i devlet ki lettir âhir-i timâr mâr
Zevk-i ruhâniden ol kim meyl-i zevk-i cism eder
Saltanattan eylemiştir irtikâb-ı zül-ü dâr
İz ve câh-ı fâniyi bil zül-ü akl ve çah-ı can
Ey azîzim çâh-ı zilletten hazer kıl zinhâr*

(Dirhem'in sonu ki hem paranın sonu ateştir. Bahtın sonu ki iyi olmuş, geçmiş yarana vurmasın. Ruhânî zevkten, o ki cisim zevkine meyleder. Kötü bir iş yapmayı saltanat eylemiştir. Kıymet ve itibar, makam geçicidir. Aklınla dünyayı bil. Can çukuru, Ey azizim zillet çukurundan korun, kaçın, sakın.)

Gazap ve şehvet, nefse galip olur ve cihan nimetinden kendi âlemine kaçar. Mevlâ'nın muhabbet

ve marifetini talip olan bencillik perdesini yırtıcı ve açıcı, nefsin ve Rabb'ini antlaşmacı ve arif, bütün durumlarla anlatmıştır ki kayıp semasının nuru o aynaya ulaşır. Ve kendisini ayın gözü bilmiştir ki vacib'ül-vücudun güneşine karşıdır. Küllî aklın ışığını kendinde bulmuştur ki âleme şamildir. Küllî akıl ise ruhların vatanı benzerlerinin aslıdır ki onu bulan arif ve Rabb'ine ulaşıcıdır. Her muradı onunla ortaya çıkmıştır. Şu hâlde o gönül ki kendi âleminde bu devlete ermiştir. O duvar, lâmba ve aynadan geçmiş dolunaydır.

NAZİM

*Gönül hulasa-i âlemsin esfer-i eflak
Veli ne faide kim kendin etmedin idrak
Çü âfitab-ı ıyansın zemin-i tende nihan
Misal-i gevherkânsın mekarin-i kül ve hâk
Cemal-i aşk-i ilâhî için bir âyinesin
Veli ne hâsıl ol âyineden ki olmaya pâk
Vücud-u cümle cihandan garaz vücudundur
Femâ tekünü fi'l-kevn keenne levlak
Cümle seninle olur şâd ve hurrem ve handan
Niçin yatıp oturursun hemişe sen gamnâk
O ruhu nur-u basit anla mevc-i bahr-i muhit
Bu cismi ko ki budur zulmet ve has ve hâşâk
Hayat buldu o kim bildi nefsin ey Hakkı
Kim olduğun bilen asla ne gam görür ne helâk*

(Gönül, âlemin özüsün ve feleklerin tacısın. Fakat ne fayda ki kendin idrak edemedin. Güneş gibi açıksın, ten zemininde gizlisin. Benzersiz bir cevhersin, gül ve toprakla birliksin. İlâhî aşkın cemali için bir aynasın. Fakat pak olmayan o aynadan ne ortaya çıkar. Bütün cihanın varlığından maksat, senin varlığındır. Sen olmasaydın cihanda hiçbir şey olmazdı. Cihan seninle şad, gönül açan ve sevinçli olur. Niçin sürekli gam çekerek yatıp oturursun? O ruhu, basit bir nurla anla, okyanus dalgası bil. Bu cismi bırak ki budur karanlık, yararsız ot ve çerçöp. O ki nefsin bildi, hayat buldu ey Hakkı! Kim olduğunu bilen asla ne gama düşer ne yok olur.)

Beşinci Bölüm

Beden organlarındaki şekillerin hikmetini, kıyafetlerin farklılığı soyluluğuyla çeşitli olan canın vasıflarını, insan organlarının seğrimesinin hükümlerini sekiz madde ile bilgece açıklar.

Birinci Madde: Baş organ şekillerinin hikmetini bildirir:

Anatomi bilginleri demişlerdir ki: Cihanın yaratıcısı, insan bedenini olgun bir güzellik üzere lâtif cisimler ve en güzel şekiller kılmıştır. Onun organlarının uygunluğu bir mertebe yumuşaklık, nezaket

ve güzellik olmuştur ki onun vasıflarında söz ve açıklama âciz kalmıştır. Onun pak ruhu, anlayış ve sezgiyle, bilim ve hikmetle öyle dolmuştur ki sonsuz bir deniz olmuştur. Güzel suret ve olgun ahlâkla güzel bahçe ve güzel lehçe ile cihana benzersiz gelmiştir. Güzel yürüyüş, şirin söz, güzel eda ve hoş ses ile âlemin aklını almıştır. ekici güzellik ve tatlı can ile cihanın sevgilisi, irfan ehlinin rağbet edileni olmuştur. Onda  şıklara nice nitelik gelmiştir.

BEY T

Serv-i kadlerde olan şive-i reftarındır

Gonca-i femlerde olan lezzet-i g ftarındır

(Servi boylarda olan gidişinin şivesidir. Gonca ağızlarda olan sözlerin lezzetidir.)

O hâlde imdi, nimet verici ve şekil verici Allah, insan bedeninde olan dört karışımın dumanından, şerefli başına güzel salar edip, iki yumurta dumanından erkeklerin yüz ve göğsünde kıllar ortaya çıkarmıştır. Ta ki sa ile kadınlar süslenmiş ve sakal ile erkekler belirlenmiştir. Kaşlar ile de hepsi  nvanlanmış olsun. Saın siyah olması, dumanın okluğundandır. San olması balgamın okluğundandır. Beyaz olması, tabiî hararetin zayıflığındandır. Hararetin zayıflığı, çok indirmeden, çok çiftleşmeden ve şiddetli gamdandır.

Alnın nuru, gönüller sevincidir. İki kaş, gözlere gölge olup, bir dolunay üzerinde iki hilâl olmuştur. Gözlerin yeri, kaşlar ve burun arasında olduğu, çarpmalardan korunmuş olmasına yarar. İki g z n önde yaratıldığı, cismin  ne alacağı işlerde ona görücü olmak içindir. Göz kapakları, mekruhlara bakmaktan engel olup, uyku durumunda perde olmaktır. Kirpikler, ebru gibi gözü süsleyip, toplandığında gözleri toz ve dumandan korumuştur. Aralarından bakan, yoluna doğru gitmiştir. G z bebeğinin siyah, g z n beyaz olduğu s s içindir. Görme nurunun siyah noktada bulunduğu, en güzel organ olduğundandır. G z n ortasında olduğu, sayılan tabakaları gereğindendir. G z n yüzeyi yumru olduğu, göz nurunun etrafa bakışı kolay olmak içindir. İnsanın başının yuvarlak olduğu, çarpmalardan emniyet bulmak içindir. Ve beyin organına geniş mekân olmak içindir. Büyüklüğü bu miktar olduğu uygun olmak içindir. İnsan yüzünün yuvarlak olduğu, g zelliikle güneş ve aya benzemek içindir. Dudakların kırmızı, dişlerin beyaz inci olduğu, s s ve güzellik içindir. Burnun iki delikli olduğu, biri teneffüs ve biri temizlik içindir. Kıkırdak olduğu, hafiflik ve çarpmalardan korunmak içindir. Burun kanatlarının geniş olduğu, fazla hava almak içindir. Bu yapıda bulunduğu, fazlalıkların inmesi ve nezle içindir. Dişlerin dar olanları, kesmek ve kırmak içindir. Genişleri, çiğneme ve öğütme içindir. Düzenli oldukları, konuşma anında sesin kısımları içindir. Dili kemiksiz olduğu, lokmayı hareket ettirme ve harfleri eda içindir. Ses, sözü y k etmek içindir. Dilin dişler ve dudaklarla hapsold ğu, az söz içindir. Dilin bir, göz ve kulağın iki olduğu, çok görme ve çok dinleme içindir. Kulakların iki tarafta oldukları, her taraftan gelen sesleri duymak içindir. Deliğinin evresi bu yapıda olduğu, sesleri çekmekle uyanmak içindir. Kıkırdak olduğu, hafiflik, güzellik ve çarpmalardan korunmak içindir. Boynun eni ve boyu bu miktar olduğu, baş ile uygunluk ve onu taşımaya dayanma içindir. Tek kemik olmayıp, yedi omur olduğu, her tarafa dönme ile nezaket içindir. İnsan başının bütün organlarından yüksek olduğu, şanının yüceliği ile ululuğu içindir. Akıl cevherinin başında olduğu, ona ululama içindir. Bütün on hissi şerefli başında olduğu, onu şereflelendirmek ve keremlendirmek içindir. Bunca organların ve kuvvetlerin birbirine toplandığı, kerim Allah'ın kudretini ortaya çıkarma, hakîm Allah'ın sanatını göstermek içindir.

İkinci Madde: İnsanın diğer organlarının şekillerinin hikmetini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bu insan türünün ılımlılık üzere dik kılındığı ve iki ayak ile yürür bulunduğu onu doğrulama ve erdemlendirmek içindir. İki omuz ve iki kolun bu şekil ve yapıda kılındığı, ahbabı sineye çekip, kabul etmek içindir. Ellerin, parmakların ve tırnakların böyle oldukları, yüz binler menfaat ve sanat içindir. Başparmağın kalın ve kısa olduğu, dört parmağa karşı geldiğinde dayanmak içindir. Tırnaklar büyük ve yumuşak oldukları, organların derilerini kaşımak, eşyayı toplamak ve ayırmak içindir. Çarpmalardan korumak içindir. Gümüş göğüs levhası üzerinde gül ve nar gibi iki meme erkeklerde güzellik, kadınlarda süs ve çocuklara süt içindir. Süt memesinin göğüste bulunduğu, otururken çocuğun emzirilmesi kolay olmak içindir. İnsan derisinin lâtif ve ince olduğu, ondan terin kolaylıkla seçilip, cisim ve can rahat bulmak içindir. Deri iç organları örtmek, dıştaki organları süslemek içindir. Et, beden içini korumak ve dışını güzelleştirmek içindir. Meme ve göbek deliklerinden çevredeki havanın beden içine ulaşması ruha ferah vermek içindir. Koltuk altlarında ve kasık gibi yerlerde kıl olduğu, deliklerinden karışık kokuyu dışarıya vermek içindir. Aksırmak genize kaçan şeyi beyne nüfuzdan men içindir. Öksürmek, balgamın soğukluğunu yürekten atmak içindir. Gülmek, gönülde olan sevinç ve hayreti ortaya çıkarmak içindir. Ağlamak, gönülde bulunan dert ve elemi dışa vurmak içindir. Titreme, sinirlerin gevşemesindendir ki düzenlilik ve sağlamlık isteği içindir. Esnemek, uyku ve yemeği istemek içindir. Uyuklama, beyin damarlarının gevşemesidir ki yemeğin buharının çıkması içindir. Uyku ise kuvvetlerin rahatını ve gıdanın hazmını, organların olgunluğunu sağlamak içindir. Omurga kemiği, tek olmayıp, omurlar ile düzen bulduğu, her tarafa bükülme ve eğilme içindir. Erkeklerde, âletin dik silindir şeklinde bulunduğu, yürüme ve oturma durumunda, uyluklar arasında bulunduğundan hareketi kolay olmak içindir. Cevheri kemik olmayıp, sinirler ve damarlar olduğu, yürekten damarlara gelen şehvet rüzgârlarıyla büyüyüp, dolmak, ta ki rahim ağzına ulaşp, atmıştı ona verip, ayrıldığında yine evvelki şekline gelip, kılıfına çekilip, rahat bulmak içindir. Kavgı dolu başının et bulunduğu, bızırın iç etine uygun gelip, girme temasını tamamen hissedip, tam kavuşma ortaya çıkmak içindir. Belâlî başı kertek olduğu kendisinde ve bızır içinde bulunan can damarların sürtüşmesiyle meninin inmesi lezzetli olmak içindir.

Şehvet, yemek şehveti ve indirme içindir. İndirme şehveti, çocukların meydana gelmesi içindir. Eğer celâl sahibi olan yaratıcı Allah, çocukların meydana gelmesini bu lezzetler ile kayıtlı ve bağı kılmasaydı, bu lezzetlerin sonucu evlât olmasaydı, bir kimse seçme ve iradesiyle bu fitne ve belâlara razı ve meyilli olmazdı. Şu hâlde insan nesli kesilip, yeryüzünde kimse kalmazdı.

Kadınlarda ferç uyluk arasında bulunduğu, zorla çiftleşmeden emniyet gelip, sabit olmak içindir. Ferç rutubeti, onda âletin dolanması kolay olmak içindir. Bızırın harareti, onda cana can katılmak içindir. Tekrar tekrar ileri geri götürme, kavuşma ve birleşme bulmak içindir. Ama bızırın uzunlamasına olduğu erkeğin menisinin incelmesinin kolaylıkla olması içindir. Bızırın sinir ve damarları, makat hizasına gelip, ondan geri dönüp, her biri kendisine yapışma ile yine bızırın içine katlanıp, katlanma yeri hurma şeklinde kalıp, erkeğe uygun olduğu erkeklik organı gibi rahim ağzına yakın gelip döl suyunun tabiatı bozulmadan onu esenlikle rahime sokmak içindir. Rahim ağzının iki çeşme arasında bulunduğu ondan doğan mütevazi olmak içindir. Erkeklerde yumurtaların dışarıda bulunduğu, büyük ve sert olmak içindir. Büyük oldukları, sahibi yiğit olup, cesaret bulmak içindir. Sert olmaları, döl suyu cevherine sertlik verip, kırmızı iken beyaz kılmak içindir. Nitekim meme eti ona gelen kırmızı kanı beyaz süt etmek içindir. Kadınların yumurtaları küçük ve yumuşak olduğundan,

kendileri çekingen olup, döl suları sarı ve sıvı bulunmuştur. İki bulunmaları, önemli olan birleşme işinde özen göstermek içindir. Eğer birine afet isabet ederse, biri esenlikte kalıp, nesli kalıcı bulunmak içindir. Yumurta kabının geniş bulunduğu, uyluklar arasında sıkıldığında kabı içinde genişliğe erip, esenlik bulmak içindir. Kadınlarda tenasül organlarının bızır içinde bulunduğu, tam kavuşmaya imkân bulunmak içindir. Ama iki yumurta onlarda daha küçük ve daha yumuşak olduğu, yüzü ve göğüsleri tüysüz, parlak, taze, temiz, güzel ve öpmeye lâayık olmak içindir. Derileri ince ve nazik olduğu, erkekler onlara meyil ile muhabbet kılmak içindir. Uyluklar, etli olduğu, oturma durumunda yumuşak döşek gibi makat halkasını korumak içindir.

Osuruk geldiğı midede gıdadan ortaya çıkıp, kalbe karna ağırlık veren kötü rüzgâr çıkıp gitmek içindir. Uyluk adalelerinin kalın olması, ayaklara kuvvet verip, derece derece inceliş, alttaki organlar ve üstteki organları uygun kılmak içindir. Diz kapakları ve topuklar bu şekil üzere bulundukları, türlü yürüme ve oturma mümkün olmak içindir. Ayakların ön tarafa uzun olup, ayak parmakları bu yapılarında yaratıldığı dört ayaklılar gibi, ayakta durmak mümkün olup, yürüme bir karar üzere bulunmak içindir.

Açıklanan insan vücudu organlarının hikmetinde mevcut olan yarar ve menfaatlerin azının azıdır. Bütün cisimlerin en güzel duranı, en tamı, en önemlisi, en doğrusu, en güzeli, en sağlamı, en olgunu ve en güzeli insanın bedeninin olduğunun “İnsan, Rabb’in binasıdır. Onu yıkan mel’undur” hadis-i şerifi ispat ve delilidir. Nitekim Hak Teâlâ Kitab-ı Kadim’inde “Gerçekten biz, insanları üstün kıldık, karada ve denizde taşıtlara yükledik ve onlara hoş rızık verdik. Kendilerini, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine üstün kıldık” (17/70) buyurmuştur. O hâlde bu insan türü bütün âlemin efendisi ve saygını, yaratıkların çoğunun en erdemlisi ve saygıdeğeri olduğunu hepsine duyurmuştur. İnsanı en güzel şekilde yaratan Allah münezzehdir. Yaratıcıların en güzeli Allah, ne yücedir.

NAZİM

*Muin etti bu mânâyı hüccet burhan
Ki zübde-i dü-cihândır bu hazret-i insân
Hezâr kerre sana bu sözü dedim tahkîk
Ki kendi kadrini bil ey hulasa-yi devrân
Bilinse meşreb-i irfân hayat-ı cân bulunur
Ki ayn-ı âb- hayât oldu meşreb-i irfân*

(Yardımcı olan Allah, bu anlamı delil ve tanık etti. Hazreti insan iki cihanın özüdür. Ey devranın özeti, sana bin kere bu sözü dedim, kendi kıymetini bil. İrfanın tabiatı bilinse, hayat ve can bulunur. Ab-ı hayatın gözü irfan tabiatı oldu.)

Üçüncü Madde: İnsan organları şekililerinin kıyafetlerine anlayış ve yiğitlikle bakmanın gönül ve cana olan emniyet ve esenliğini, lütuf ve kerametini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Âlemi bu yapıda yaradan ve takdir eden hakîm ve kadir Allah’ın, kendi benzeri olan insan âlemini, en güzel şekil üzere olduğu surette tasvir edip, ruh üflemele süslemiş ve nurlandırmıştır. Hayvan cinsinde bu insanı güzellik ile en güzel ve en ılımlı kılıp, söz ve açıklama ile en erdemli ve en mükemmel kılmıştır. Gerçi âdemoğlunun hepsini huy ve yaradılıştaki bir yaratmıştır. Fakat âdemoğlu fertlerini suret ve ahlâkta birbirine karşı ve farklı etmiştir. Sonra lütuf ve iyiliğiyle

hikmetinin gerçeklerini ve sanatının inceliklerini bu insan âleminde açıklayarak ortaya çıkarıp, sureti gidişe, organları ahlâka âlamet ve nişan etmiştir. Ta ki önce insan kendi kıyafetinden kendi özelliklerini tamamıyla bilip, özeniyle ahlâkını güzelleştirsın. Sonra akranı ve dostlarını kıyafetlerine anlayış ve sezgiyle bakıp, her birinin şahsında gizli olan durumlarını ve ahlâkını bilen ve öğrenmiş oldukta, onlara ya ahlâkınca rağbet ve muhabbetle muamele etsin veya aklınca iyi idare ile geçinip gitsin. Veya hepsinden uzlet edip, emniyet ve esenliğe, izzet ve rahata yetsin. Ne kimseden incinip, ne kimseyi incitsin. Gönül hoşluğuyla تنها oturup yatsın.

NAZİM

*Cihan bağında ey âkıl budur makbul-i ins ve cin
Ne kimse senden incinsin ne sen bir kimseden incin*

Hadisi şerifte “Hayrı, güzel yüzlüler yanında arayın” buyurmuştur. Yani gökçek insandan güleç yüz ve şirin söz görülüp, iştirildiğini, güzel huylar ve yahşî işler vücuda geldiğini herkese duyurmuştur.

BEYİT

*Kim ki hikmetle nâsa kıldı nazar
Her işi mukteza-yı zat sezer*

(Hikmetle insanlara bakan, her işi zatı gereğince sezer.)

Hak Teâlâ kemali keremiyle “De ki, herkes yaratılışına göre davranır” (17/84) vaad ve müjdesini işaret buyurmuştur. Şu hâlde herkese karşı merhamet eden, yumuşak, cömert, ulu, esirgeyen ve koruyan olduğunu sözüyle duyurmuştur. Çünkü herkes kendi lâyıknı işlediğini, herkes görmüştür.

Dördüncü Madde: Baş ve boyun organlarının kıyafetini bildirir. Filozoflar demişlerdir ki:

*Kim ki boyudur tavil Sade dil olur cemil
Kim ki boyudur kasir Hilesi vardır kesir
Kim ki vasat boyludur Akıl ile hoş huyludur
Kim ki saçı sert olur Akılla cür’et bulur
Kim ki saçı nerm olur Ebleh ve bî şerm olur
Kim ki saçı sarıdır Kibr ve gazab kârıdır
Kim ki saçıdır kara Sabrı var onu ara
Kumral ise saç güzel Sahibidir bî bedel
Saçı az olan lâtif Oldur ârif ü zarif
Saçı çok olsa zenin Fehmi az olur anın
Başı küçük aklı az Olsa ona deme raz
Başı büyük olanın Aklı çok olur anın
Yassı ise fark-ı ser Sahibi çekmez keder
Cild-i seri berk olan Hayır eder etmez ziyan
Ekra’a olma yakın Bed huy olur pek sakın
Cebhesi zıyk olanın Zıyk ola hulki anın*

Yumru olursa cebin Sahibi zîşt ve gabin
Cebhesi olan ariz Bed huy olur çün mariz
Mutedil olsa cebin Sahibi bil emin
Cebhesi bî çîn olan Kâhil olur bîgüman
Çini uzundur fehim Az ise olmuş kerim
Kaş arası çîn olan Gam yüklüdür ol heman
İznü kebir olsa bol Cahil ve kâhildir ol
İznü küçük uğrudur Evsat olan doğrudur
İnce olan kaş ucu Fitnedir işi gücü
Kaşta çok olan kılı Mükesser olur gussalı
Kaşı açık doğrudur Çatma ise uğrudur
İnce kaş olur cemil Kibre tavili delil
Kaşı mukavves olan Dilber olur her zaman
Göz çukur olsa kalil Olmuş o kibre delil
Çeşmi siyahtır muti Çeşmi kıızıdır şeci
Gözleri göktür lebib Lik ela gözlü edib
Çeşmi küçüktür hafif Çeşmi büyüktür zarif
Didesi yumru hasut Evsat olandır vedût
Çeşmi kıpık oldu şin Bakışı süst oldu zîn
Noktalı göz ok olur Değmesi pek çok olur
A'vere olma yakın Zîk bakan olmaz emin
Şaşıya etme nazar Kim sana eğri bakar
Çeşmi güleçtir güzel Kirpiği zîk bî bedel
Vechi büyüktür alîl Kibre küçüktür delil
Yumru olandır bahîl Yassı olandır cemil
Vechi arıktır muhil Etli olandır sakil
Vechi pek uzun olan Laf ile söyler yalan
Kim ki titreştir yüzü Telh olur ekser sözü
Vechi müdevver gerek Bedrden enver gerek
Çün mütebessim olur Anı gören kâm alır
Benzi kıızıdır edib Esmer olandır lebib
Benzi sarıdır alil Esvede mâil muhil
Gözleri gök ışıkrak Olsa ol ondan ırak
Levni olan mutedil Hem ak olur hem kızıl
Enf eğer olursa dıraz Sahibidir fehmi az
Enf eğer olsa kasir Havf olur onda kesir
Enf ucu ger olsa top Sahibi olur turup
Enf ucu ağza yakın Olan adamdan sakın
Sükbe-i enf olsa bol Kibr ve haset dolmuş ol
Olsa kulkul-i kanat Cem' ola kahr ve inat
Enfi kim olsa ariz Şehvet iledir mariz

Enfi o kim egridir Himmet onun fikridir
Ağı küçüktür güzel Lakin olur pür vecel
Ağı büyüktür şeci' Eğri olandır şeni'
Ağı gibidir zenin Hey'et-i bız'ı onun
Gunneli söz olsa ger Kibirden oldur haber
Savt dakik er kişi Şehvet-i zendir işi
Er kişi sesli zenan Ekseri söyler yalan
Sözde kim olsa seri Fehmidir onun refi
Kim ki sesidir kaba Himmeti var merhaba
Ses çatal olsa o can Halka eder bed güman
Handesi çok olsa ha Umma sen onda haya
Yüz güleç ve söz leziz Olsa o candır aziz
Yufka ve ahmer dudak Sahibi anlar sebak
Şefe galiz olsa bil Sahibi muğzip sakil
Dişleri iri olan İşler ol ekser yaman
Mutedil olan dişi Sıdk ve safadır işi
Nükheti hoş olanın Hulki de hoştur onun
İnce zekanlı herif Akı da onun hafif
Ger zekan enli olur Sahibi güzat bulur
Mutedil olsa zekan Akıl olur hem hasan
Lihye tavil olsa ger Sahibidir bî hüner
Lihyesi sıktır sakil Sohbeti eyler tavil
Riş-i siyah ve kalil Oldu zekaya delil
Köse ki hiç rişi yok Onun olur mekri çok
Olsa değirmi sakal Sahibidir pür kemal
Olsa kafasız ariz Ahmak iledir ol mariz
Boynu olan çok dıraz Rüştü onun olur az
İnce ki gerdan olur Sahibi nâdan olur
Boynu galiz olsa ol Ruz ve şeb olur ekül
Boynu olursa kasir Cümlesi olur kesir
Boynu olan mutedil Hayr iledir müştegil
Her yeri evsat olan Dilber olur bî güman

(Boynu uzun olan, güzel ve sade dilli olur. Kim ki boyu kısadır, onun çok hilesi vardır. Kim ki orta boyludur, akıllı ve hoş huylu olur. Kim ki saçı sert olur, akıllı ve atılgan olur. Kim ki saçı yumuşak olur, ahmak ve arsız olur. Kim ki saçı sarıdır, kibirli ve öfkeli olur. Saçı kara olan, sabırlıdır, onu ara. Saçı kumral ise güzeldir ve sahibi bedelsizdir. Saçı az olan lâtif, bilgili ve nazik olur. Saçı çok olan kadın, onun anlayışı az olur. Başı küçük olanın akı azdır. Ona sır söyleme. Başı büyük olanın akı çok olur. Başının tepesi yassı ise, sahibi keder çekmez. Başının derisi parlak olan, hayır yapar, zarar vermez. Kele yaklaşma sakın çok kötü huylu olur. Alnı dar olanın ahlâkı da dar olur. Alnı yumru olan, kötü ve aldatıcı olur. Alnı normal olanın, emin olarak bil. Alnı kırışksız olan, mutlaka tembel olur. Alnı

uzun olan anlayışlı, az ise cömert olur. Kaş arası kırışık olan, her zaman gam yüklüdür. Kulağı uzun ve bol olan, cahil ve tembeldir. Küçük kulaklı olan hırsız; orta olan doğrudur. Kaş ucu ince olanın işi gücü fitnedir. Kaşının kılı çok olan kırık ve kederlidir. Kaşı açık olan doğrudur, çatma olan hırsızdır. İnce kaş güzel olur; uzun kibre delildir. Kaşı kavisli olan, her zaman dilber olur. Göz çukuru az ise o kibre delil olmuştur. Siyah gözü olan itaatli, kızıl gözü olan cesurdur. Gök gözlü olan zeki, elâ gözlü olan yazar olur. Küçük gözlü olan hafif; büyük gözlü olan zarif olur. Gözü yumru olan hasetçi, orta olan dost olur. Kırpık gözlü olan yaramazdır; bakışı tembeldir. Noktalı göz ok olur, değmesi pek çok olur. Tek gözlüye yakın olma, sık bakan güvenilir olmaz. Şaşıya bakma, çünkü sana eğri bakar. Güleç gözlü olan güzeldir, kirpiği sık olansa bedelsizdir. Büyük yüzlü olan illetlidir; küçük yüz kibre delildir. Yumru yüzlü olan cimridir; yassı olan güzeldir. Arık yüzlü olan borcuna sadık değildir; kalın ve etli yüzlü sevimsizdir. Uzun yüzlü olan lafla yalan söyler. Yüzü sert olanın, çoğu sözü acı olur. Yuvarlak yüzlü olan aydan daha nurlu olsa gerektir. Çünkü böyleleri güleç olur ve onu gören kâm alır. Benzi kızıl olan yazar, esmer olan zeki olur. Benzi sarı olan hastalıklı, siyahımsı olan bozgunculuğa istekli olur. Gözleri gök ve mavi olsa, ondan ırak ol. Rengi normal olan hem ak, hem kızıl olur. Burun eğer uzun olsa sahibinin anlayışı kıttır. Burnu kısa olan, çok korkak olur. Burun ucu top olan, neşeli olur. Burun ucu ağza yakın olan adamdan sakın. Burun deliği bol olsa, o, kibir ve haset dolmuştur. Burun kanatları hareketli olanda kahır ve inat toplanmıştır. Burnu geniş olan, şehvet düşkünüdür. Burnu eğri olanın fikri himmettir. Küçük ağızlı olan güzel, fakat çok korkak olur. Ağız büyük olan cesur, küçük olan kötü olur. Kadının tenasül organının yapısı ağız gibidir. Genizden gelen söz, kibirden olsa gerek. İnce sesli erkek, kadına düşkündür. Erkek sesli kadınlar çoğunca yalan söyler. Sözü seri olanın anlayışı yüksektir. Kaba sesli olanın himmeti vardır. Çatal sesli olan, sürekli halktan kuşkulandır. Gülmesi çok olandan haya umma. Yüzü güleç, sözü lezzetli olan, candır, azizdir. Yufka ve kırmızı dudaklı olan dersi iyi anlar. Kalın dudaklıların muzipliği ağırdır. İri dişli olan çoğunca yaman işler yapar. Orta dişli olanın işi hoş ve doğrudur. Ağız kokusu hoş olanın, ahlâkı da hoştur. İnce çeneli olanın aklı hafiftir. Enli çeneli olan kaba olur. Çenesi normal olan, akıllı ve güzel olur. Uzun sakallı olan, hünersiz olur. Sık sakalı olan kabadır ve sohbeti uzatır. Siyah ve az sakal, zekaya delildir. Hiç kılı olmayan kösenin hilesi çok olur. Değirmi sakallının olgunluğu çoktur. Enli kafalı olan, ahmadır. Boynu çok uzun olanın olgunluğu azdır. Boynu ince olan, cahil olur. Boynu kalın olan, gece gündüz obur olur. Boynu kısa olanın hilesi çok olur. Boynu orta olanın işi hayır yapmaktır. Her yeri orta olan, şüphesiz dilber olur.)

RUBAÎ

*Cehd eyle bir ârif-i dâî bul
Ya bir sanem-i lâîf ü ra'nâyı bul
Bu ikisinin biri nasip olmazsa
Evkatını zâyî etme tenhayı bul*

(Çalış, bilgin bir arif bul. Ya bir güzel sevgili ve güzel sözlüyü bul. Bu ikisinin biri nasip olmazsa, vaktini boşa harcama, tenhayı bul.)

Beşinci Madde: Kalan beden organlarının kıyafetini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki:

Omuzu sivri olan Düzd olur işler yaman
Eğri omuzlu kişi Eğrilik olur işi
Kısa omuz eblehin Düşkün omuz esfehin
Mutedil olan omuz Sahibi anlar rumuz
Saidi eğri kasir Olsa olur ol şerir
Rusgi olursa dıraz Bahşiş eder bî niyaz
Ger küçük olduysa el Bî bedel oldur güzel
İsbuu olan uzun Ehl-i hüner zü funun
İsbuu yumuşak olan Zeyrek olur bî güman
Züfri ariz olmasa Sev onu sübh ve mesa
Tırnağı yumru çizik Olsa o ilmez yazık
Tırnağı yassı ve düz Olsa olur desti uz
Sadn çıkık olanın Hulki de beddir onun
Sadri eğer olsa dar Gam yer ol leyl ve nehar
Sine ariz olsa ol Gönlü hiç olmaz melül
Sadr ve omuzdaki kıl Cür'ete olmuş delil
Sedy-i zen olsa kebir Şehveti olur kesir
Sedy-i ger olsa tavil Onda lebendir kalil
Sedy-i zen olsa sagir Şîr olur onda kesir
Südlü memeli velüt Zevcinedir ol vedüt
Mutedil olsa meme Zevci hem onu eme
Lahmi mülayim olan Tende olur lütf-i can
Lahmi olan hoş lâtif Oldu arîf ve zarîf
Lahmi olan pek katı Oldu kavi gızzatı
Arkası yaası kişi Oldu sefahat işi
Arkası güzek âdem Züşť olur ahlâkı hem
Zahri arîz olanın Kuvveti çoktur onun
Ger beli ince olur Şekli yerince olur
Arkada bittiyse kıl Şehvete olmuş delil
Batnı büyüktür gabi Batnı küçük çelebi
Batnı büyük hem kasir Bed huy olur pek asir
Anede bitmezse kıl Vahşi olur tabı bil
Uyluğu enli olan Tembel olur bî güman
Aleti olan sagir Oldu reşit ve habir
Aleti olan tavil Humkuna olmuş delil
Ger zeker olsa azim Malikidir pek leim
Olsa küçük ünsiyan Sahibi olmuş ceban
Olsa büyük husyetan Hamilidir pehlivan
Bız'ı olsa sagir Sahibesidir hatîr

*Olsa mülehhem kebir Şehvet-i zendir kesir
Fahzi olan pek tavil Şehveti olur kalil
A'raç olan bir kıcı Kibir ve hasettir içi
Rukbesi olan büyük Yüklenir o hayli yük
Sakı galiz olanın Olmaya lütfu onun
Ka'bı mülehhem zeni Şiveli addet onu
Ökçesi yufka olan Dilber olur bî güman
Ökçesi kalın o mert Oldu şecaatte fert
Ayağı enli kişi Cevr ü cefadır işi
Ger uzun olursa pa Sahibidir pür hâya
Usbuu olan uzun Fehm iledir pür fûnun
Hatvesi dar olanın Cünbüşü hoştur onun
Çünkü hıraman olur Akıl ona hayran olur*

(Omzu sivri olan, hırsız ve işleri yaman olur. Eğri omuzlu kişinin işi eğri olur. Kısa omuz ahmağın, düşkün omuz sefilindir. Orta olan omuz sahibi gizli sözleri anlar. Kolu eğri ve kısa olsa o şerli olur. Bileği uzun olursa, istemeden bahşiş verir. Eğer el küçük olduysa, o misilsiz ve güzeldir. Parmağı uzun olan, bilgi sahibi ve hüner ehlidir. Parmağı yumuşak olan, şüphesiz anlayışlı olur. Tırnağı geniş olmasa, akşam sabah sev onu. Tırnağı yumru ve çizik olsa, o bilmez yazık. Tırnağı yassı ve düz olsa, eli uz olur. Göğsü çıkık olanın ahlâkı da kötüdür. Göğsü eğer dar olsa, gece gündüz o gam çeker. Göğsü geniş olsa, onun gönlü üzgün olmaz. Göğüs ve omuzdaki kıl, cesarete delil olmuştur. Kadının göğsü büyük olsa, şehveti çok olur. Kadının göğsü uzun olsa, süt onda az olur. Kadının göğsü küçük olsa, süt onda çok olur. Sütlü, memeli ve doğurgan kadın, eşine dosttur. Orta memeli olanın memesini eşi emer. Eti yumuşak olan tende can lütuf olur. Eti hoş ve lâtif olan, bilgili ve zarif olur. Eti pek katı olanın kabalığı katı oldu. Arkası yassı kişinin işi, zevk ve eğlence oldu. Arkası kambur adamın huyu da kötü olur. Sırtı geniş olanın kuvveti çoktur. Eğer beli ince olursa, şekli yerince olur. Arkada kıl bittiyse, şehvete delil olmuştur. Karnı büyük olan kabiliyetsizdir. Karnı küçük olan çelebidir. Karnı hem büyük hem kısa olursa, kötü huylu ve zorlu olur. Kasıkta kıl bitmezse, tabiatı vahşî olur. Uyluğu enli olan, şüphesiz tembel olur. Aleti küçük olan, olgun ve bilgili oldu. Aleti uzun olan, ahmaklığına delildir. Eğer âleti büyük olsa, çok kötülük sahibidir. Hayalar küçük olsa, sahibi korkak oldu. Hayalar büyük olsa, o kişi pehlivandır. Feri eğer küçük olsa, o kadın tehlikelidir. Eğer etli, büyük olsa, kadının şehveti çoktur. Uyluğu pek uzun olanın şehveti az olur. Bir kıcı eğri olanın içi kibir ve hasettir. Dizi büyük olan, hayli yük yüklenir. Baldırı kalın olanın lütfu olmaz. Topuğu etli kadını, şiveli say. Ökçesi yufka olan, şüphesiz dilber olur. Ökçesi kalın olan mert, yiğitlikte tek oldu. Ayağı enli kişinin işi eziyet ve cefadır. Eğer ökçe uzun olursa, sahibi çok hayalıdır. Parmağı uzun olan, anlayışla bilgi doludur. Adımı dar olanın eğlencesi hoştur. Çünkü salınarak yürür, akıl ona hayran olur.)

BEYİT

Âdemi öldürür o reftarı Mürde ihya eder o güftarı

(Adamı öldürür o güzel yürüyüşü, ölüyü diriltir o güzel sözleri.)

Altıncı Madde: Kadınların güzellik alâmetlerini ve güzellik çizgilerinin delillerini bildirir.

Filozoflar, kadın organları kıyafeti konusunda demişlerdir ki:

*Hüsn-ü zenane delil Otuz iki resm bil
Dört yeri lâzım siyah Saç kaş kirpik göz âh
Dört yeri ak ola zeyn Levn ve diş ve zufr ve ayn
Dört yeri lâzım kızıl Had ve leb ve lisse dil
Dört yeri vâsi gerek Kaş göz ve sine göbek
Dört yeri ziyk ola derc Enf ve simah ıbt ve ferc
Dördü kebir ola niz Sedy ve serin bız' ve diz
Dördü küçük olmalı Enf ağız ayağ eli
Savt beli ince hem Şekli de bir nice hem
Lahmi semin ve tari Olmalı kıldan beri
Böyle kıyafetli ten Olsa güzeldir ol zen
Böyle ki zen hûb olur Hulki de mahbub olur*

(Kadının güzelliğine delil olarak otuz iki resim bil. Dört yeri siyah olmalıdır: Saç, kaş, kirpik ve göz. Dört yeri beyaz olmalıdır: Renk, diş, tırnak ve göz. Dört yeri kızıl olmalıdır: Yanak, dudak, diş eti ve dil. Dört yeri geniş olmalıdır: Kaş, göz, göğüs ve göbek. Dört yeri dar olmalıdır: Burun, kulak, koltuk altı ve ferç. Dördü de büyük olmalıdır: Göğüs, kasık, bız' ve diz. Dördü küçük olmalıdır: Burun, ağız, ayak ve el. Sesi ve beli ince, şekli de nice! Eti dolgun ve taze olmalı, kıldan uzak olmalıdır. Böyle kıyafetli ten olsa, o kadın güzeldir. Böyle kadın güzel olur. Ahlâkı da sevimli olur.)

Nitekim Hamdi-i Sirin kadınların güzellik belirtilerini, hazreti Züleyha'nın şanında şöyle açıklamıştır:

NAZIM

*Gerçi hüsnü beyana sığmaz idi Nitekim aşkı cana sığmaz idi
Lik bir harf işit kitabından Diye ben zerre âfitabından
Kameti serv-ü bağ-ı rahmet idi Berk ü bârı safa ve lezzet idi
Ab-ı lütfiyle buldu nemâ Hıl'at olmuş idi letafet ona
Dam-ı akl idi farkının mûyi Fark olunmazdı miskten bûyi
İnce kıl yardı şâne sa'y ile cüst Farkı nâzın kodu miyane dürüst
İki dîçür-i târ zülfeyni Leyl içinde nehar mabeyni Allah
Alnını levh-i nur edip Sebk-i hüsn alırdı ondan mâh
Kaşı ol safha-i sürur üzre Nurdan san yazıldı nur üzre
Nunu altında ayn ü sad misal İkisinden göründü nass-ı cemal
Gözleri ehl-i mekrin ellisidir Ay yüzünün güneş zevallisidir
Lale haddinde hâl-i anberveş Güyiya gülistanda tıfl-ı Habeş*

Elif-i ünî ve safer nokta-i hal Cem' olup bir iken on oldu cemel
Arızı cennete nümune idi Gülleri anda gûne gûne idi
Diheni sığmadı onun suhane Bir suhan sığmaz iken ol dihen
Ne denilsin leb-i zülalinden Sulanırken dihen hayalinden
Diheni dürr-ü feşan tekellümde Lebleri kuvvet-i can tebessümde
Gülse nur akıtır süreyyadan Sözü lezzetli kand ü helvadan
Gülse lutfile lal-i handanı Ukde-i dil açardı dendanı
Dürr-i dendanı la'l-i handandan Görünür nur-u Hak gibi candan
Zenhan kıldı Hak şekerden sîb Hüsnü ıdeyne verdi zinet ü zîb
Şeker-i sîb iken zehandanı Çâh âsib olurdu zendanı
Nice dili can verirdi ol sîbe Düşer idi o çâh-ı âsîbe
Zehanı sîbinin halaveti can Gabgabı siminin zekat-ı cihan
Gabgabı kim muallak-ı âb idi Sanki ter şişede gülâb idi
Boynu olmuştu zülf ile mestur Birisi kâfir ve biri kâfur
Gün gibi doğdu çün o sîmin ber Bildi noksanını kul oldu kamer
Bir gümüş levha idi o sine hemen Ol gümüş levha nakşibend cihan
İki nakş eylemiş turunca gibi Bir gül üstünde iki gonca gibi
İki said idi sebîke-i sim Umar ondan zekatı dürr-ü yetim
Hüsnü i'cazına onun bürhan Yed-i beyzası kâfi idi heman
Kâfi uşşaka rahat'ül-ervah Parmağı dil kilidine miftah
Hüsnün ol dilberin kim ede ıyan Ki beyanında âciz idi beyan
Lâkin ondan yazılsa bir parmak Kaleme şu kadar gelir ancak
Kim onun parmağını gören âdem Oldu divane ref' olundu kalem
Kollarını güher koçardı heman İnce belin kemer koçardı heman
Öyle hûb idi beli kim onu Kılca kalırdı görenin canı
Seyr eden ol hümayı tâkıdan Bir kebuter sanırdı sakından
Âlem-i hüsn ona musahhar idi Mehr ile mah keniz ü çaker idi
Yoğ iken zib ü zivere hâcet Eyledi meyl ziver ü zinet

(Gerçi güzelliği açıklamaya sığmazdı, nitekim aşkı cana sığmazdı. Fakat, bir harf işit kitabından, ben bir zerreyim güzelliğinde dersin. Boyu, rahmet bağında bir serviydi. Parıltısı sefa ve lezzet idi. Lütfun yağmuruyla büyüdü. Güzellik ona süslü bir elbise olmuştu. Kıldan farkı, akıl tuzağı idi. Kokusu miskten fark olunmazdı. Tarak, aradı ve çalıştı, ince kıl dostu idi, doğrusu nazının farkı belli oldu. İki saçının teline tutulmuş, gece içinde gündüz arası. Allah alınının üzerini nur edip, ay, onun güzelliğinin düzgünlüğünden alırdı. Kaşı o sevinç görüntüleri üzerine nurdan san yazıldı nur üstüne. Nun altında ayn ve sad gibi ikisinden göründü güzelliği. Güzelliği hile ehlinin ellisidir. Ay yüzü, güneşin sonudur. Lâle boyunda, kokusu anber gibidir. Güya gül bahçesinde Habeş tıfılı gibi. Burun elif gibi benleri çok, toplanıp bir iken güzelliği on oldu. Arız cennetine örnek idi. Gülleri orada rengârenk idi. Onun diheni söze sığmazdı. Bir söz sığmaz iken o ağza. Ne denilsin dudağının tadından sulanırken ağız hayalinden. Ağzı inci saçmış gibi söyleyen dudakları can kuvvetinde tebessümde. Gülse nur akıtır Süreyya'dan, sözü lezzetlidir helvadan. Gülse

lütuf ile dudağını gülüşü. Gönül düğümünü açardı dişleri. İnci dişleri lâl gibi gülüşü. Hak nuru gibi görünür candan. Kadın kıldı Hak şekerden elma. Güzelliğinin borcu verdi süs ve bezek. Elma şekeri iken rahmi. Kuyusu, sıcak olurdu kadının yeri. Nice dili can verirdi o elma. Düşer idi o sıcak kuyuya. Kadının elması can halaveti, gerdanı gümüşünün cihan zekâtı. Gerdanı ki asılı ayıptı. Sanki taze şişede gül suyu idi. Boynu zülûf ile çizilmiş idi, birisi kâfir birisi kâfur. Gün gibi doğdu çünkü o gümüş sine bildi noksanını kul oldu ay. Bir gümüş levha idi o sine hemen. O gümüş levha cihan süslemesi idi. İki nakış eylemiş turunca gibi, bir gül üstünde iki gonca gibi. İki yükselen idi sim külçesi. Umar ondan yetim inci zekâtı. Onun güzelliği âciz bırakmaya delil idi. Çok beyaz eli yeter idi hemen. Yeterliydi âşıklara ruhların rahatı. Parmağı gönül kilidine anahtardı. Güzelliğin o dilberin ki ede belli ki açıklamasında âciz idi açıklama. Fakat ondan yazılsa bir parmak, kaleme şu kadar gelir ancak. Ki onun parmağını gören insan divane oldu, kalem hükümsüz kaldı. Kollarını vevher koçardı hemen, ince belini kemer koçardı hemen. Öyle güzel idi beli ki onun kılca kalırdı görenin canı. Seyreden o mutluluğu takından, bir güvercin sanırdı bacaklarından. Âlemin güzelliği onun idi. Mehr ile ay hazine ve köle idi. Yok iken süs ve süslenmeye gerek, meyil eyledi süslenmeye ve süse.)

Zamane kadınları, merhametli olmayıp, başa kakıcı oldukları için olgunluk ve güzelliğe malik olanın bile tatlı kavuşmasından ise güzelliğini hayal etmek bin kat daha lezzetli ve daha iyidir.

BEYİT

*Tahayyül eylesem anı gönül huzur bulur
Tezekküründe visali kadar telezzüz olur*

(Onu hayal etsem, gönül, huzuru bulur; onu düşünmek, kavuşmak kadar lezzetli olur.)

BEYİT

*Bana bîganedir dilber hayali cana mahremdir
Enisim munisim yarım odur kim dilde hemdem olur*

(Bana yabancı olan dilberin hayali, cana mahremdir. Dostum, cana yakınım ve sevgilim sürekli gönülde olandır.)

*Gerçi dilberdir hoş âyindir kadın Nakısat-ül-akl ve ve'd-dindir inan
Zinhar ey merd-i âkıl zinhar Kâmil isen nâkıs ile olma yâr
Hiç olur mu lâyük ehl-i kemal Sahra-i her nâkıs olmak mah ü sal
Nefs eline verme bu can yakasın Şehvet oduyla niçin can yakasın
Nutfе tende mâye-i canbahştır Şensüvar ruha çabuk rahştır
Etme onu râh-ı Hak'ta lenk ü lük Edemezsin çünkü bî merkeb sülük
Çün hayal-i dilbere can meyl eder Ol per ile semt-i a'lâya gider
Per ü bâl can olur hubb-ı hayal Nutfeden peyda olur ol per ü bâl
Per ü bâl-i ruhu kesr eyler cima' Halk ise zan eyler onu intifa'
Arzu-yu mert ü zendir ittihat Uşşaka zenden tahayyüldür murat
Kible-i suretperest olduysa zen Kible-i ashab-ı dildir zül-menem*

Nakş ü suretten yuyup âyineni Eyle mir’at-ı meâni sineni

Ta derunun nur-u Hak’tan ola pür Derc-i ruhun marifetten doladür

(Gerçi kadın, dilberdir ve hoş resimdir, fakat inan ki onda akıl ve din eksiktir. Sakın, ey akıllı kişi sakın! Olgun isen eksikle yâr olma. Ay ve yıl eksiğin büyüüne tutulmak hiç olgunlara lâayık olur mu? Bu can yakasını nefis eline verme. Şehvet ateşiyle niçin can yakasın? Nutfe, tende can bağışlayan sudur. İyi binici, gezinmeni çabuk attır. Onu Hak yolunda total etme. Çünkü bineksiz bir yol edemezsin. Ne zaman ki dilber hayaline can meyleder; o kanat ile en yüksek semte gider. Canın kanatları hayal sevgisi olur. O kanat, nutfeden ortaya çıkar. Ruhun kanatlarını çiftleşme kırar. Halk ise onu faydalanma sanır. Kadın ve erkeğin arzusu birleşmedir. Aşıklara kadından murat hayal etmedir. Kadın, suretpereste kible olduysa; gönül ashabının kiblesi, ihsan verici Allah’tır. Suret nakşından aynanı yuyup, sineni anlamların aynası eyle. Ta için Hak nurundan dopdolu ola. Ruh kutun, onun marifetinden inci dola.)

Yedinci Madde: Organların kıyafet değişikliğinin zıt delillerini ve nefislerin uymayışıyla olan hükümlerini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Organların kıyafetinde anılan zıt deliller, bir kişide toplansalar, hepsini ılımlılık üzere bayındır ve şen eyler. Meselâ kösenin boyu uzun olsa, o kösedir diye ona sövülmez. Çünkü normal bulunmuştur. Eğer yüzü de nuranî olduysa, görenler artık onu nur anlar. Şu hâlde bir kimsede hangi tarafın delilleri çok bulunduyorsa, o kimse o tarafta bilinmiştir. Eğer bir kimseye Hakk’ın nuru göz olsa, onun anlayışlılığı, adı geçen delillerden doygun bulunmuştur. Çünkü haberde, Habib-i Ekrem (s.a.s) hazretlerinden “Müminin anlayışlılığından sakının, çünkü o Allah’ın nuruyla bakar” naklolunmuştur. Çünkü anılan alâmetlerin hepsi, hayvanî nefsin ahlâk ve delilleridir. Şu hâlde eğer insanî nefis, emredici ise, o nefis, hayvanîye esiri olduğundan, onun hükmünün içindedir ki zulüm ve karanlıktan, bilmezlik ve bulanıklıktan özellikleri arınmış değildir. Kâh şeytan sıfatlı, kâh yırtıcı hayvan sıfatlı, kâh hayvan sıfatlı bulunmuştur. Halbuki görünüşte insan görünmüştür. Eğer insanî nefis, çekıştirici ise, kâh hayvanî nefsin mağlûbu olup, kâh ona galip olduğundan, bu nefis, kâh hayvan sıfatlı, kâh insan sıfatlı bilinmiştir. Eğer insanî nefis, ilham eden ise, hayvanînin üzerine galip olup, gönlü kanmış olduysa, savaşı barışa, kavgayı razı olmaya döndürüp, şerler ona hayır olur. Bu hayır ve şer onun kaydı olmayıp, nefsi, mutlâk ruh olur. Bütün varını terk ettiğinden, yabancılar ona dost olur. Kendinde nişan ve alâmet kalmaz. Onun özelliği açıklamaya gelmez.

Gel ey Hakkı, unut halkı

Bu benlikten geçip, kendini toprak eyle ve bakılacak yeri Huda olan kalbini, dünya işlerinden pak eyle. Ondan onun kalblerin dostu olduğunu idrak eyle. Muhabbetiyle âdeti yırtıp yırtık eyle.

Kim ki isterse üns-i dildârın

Vermesin mâsivaya dildârın

(Sevgilinin arkadaşlığını isteyen, Sevgilisini başkasına vermesin.)

KITA

Zamane halkını fehm eyle olma sen mağrur

Gönülde dostu bulup her nazardan ol mestur
Ne lütfu var bir alay kalbi hasta bestelerin
Koy ehl-i gaflet ve cehli sen eyle dilde huzur
Çü nâsa nâstır âfet bu nâsı ol nâsi
Ki Rabb-i nâs ile bulsun dil üns olup huzur

(Zamane halkını anla, sen mağrur olma. Gönülde dostu bulup, her bakıştan örtülmüş ol. Kalbi hasta ve bağılı olanların ne lütfu var? Gafilleri ve cahilleri bırak, gönülde huzur eyle. Çünkü, insanlara insanlardır afet, bu insanları unut ki insanların Rabb'i ile gönül dostluk bulsun.)

Sekizinci Madde: İnsan bedeninde damarlar içinde akan kanın sebebiyle deri üzerinde görünen organların seğrime ve titreme gibi hareketlerini hükümleriyle bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki:

İhtilac-ı far-ı ser Cahden verir habir
İhtilac-ı pîş-i ser Oldu devlete eser
İhtilac-ı cenb-i ser Sağ ve solu hayr eder
İhtilac-ı cebhe ter Sağ iyş ve sol haber
İhtilac-ı hâcib ol Dostluk oldu sağ ve sol
Evsatı ederse ger Sağı zevk sol keder
İhtilac etse zenb Sağı hüzn ve sol tareb
İhtilac-ı zahr-ı ayn Sağda levm ve solda zeyn
İhtilac-ı beyt-i nur Sağı renc ve sol sürur
İhtilac-ı dünbal Sağda mehr ve solda mal
İhtilac-ı zir-i çeşm Sağda mihr ve solda hışm
İhtilac-ı rahda dal Sağda hayr ve solda mal
İhtilac-ı enfe rah Sağda kahr ve solda câh
İhtilac-ı fek-i leb Sağda rızk ve solda tareb
İhtilac-ı künc-i leb Sağda zar ve solda tareb
İhtilac-ı zir-i leb Sağ ve solda yahşî heb
İhtilac eden zekan Sağda iyş ve solda hasen
İhtilac-ı gûş eder Sağda solda hoş haber
İhtilac-ı hulk hem Sağda mal ve solda gam
İhtilac-ı dûş eder Sağda hüzn ve sol keder
İhtilac-ı bâz ve el Sağda rızk ve solda mal
İhtilac-ı zend eder Sağda solda hoş haber
İhtilac-ı saideyn Sağda lağv ve solda şeyn
İhtilac-ı rusg-ı yed Sağda mal ve solda ked
İhtilac-ı zahr-ı kef Sağda hüzn ve solda şeref
İhtilac-ı keften al Sağ ve solda rızk ü mal
İhtilac-ı ibham Sağda haml ve solda kâm
Titrer ise sebbâbe Sağda solda esbâbe

İhtilac-ı vusta hep Sağda hüzn ve solda tarep
İhtilac-ı binsır hem Sağda câh ve solda gam
İhtilac-ı hınsır-ı el Sağda hayr ve solda mal
İhtilac-ı sadr olur Sağı hüzn ve sol sürur
İhtilac-ı sedy hep Sağda câh ve solda tarep
İhtilac-ı batna tam Sağda vusl ve solda kâm
İhtilac-ı nâf olur Sağda hüzn ve solda sürur
İhtilac-ı pehlev-i el Sağı renc ve solu mal
İhtilac-ı tehîgâh Solu rızk ve sağı câh
İhtilac-ı oyluğ ol Sağı mihr ve solu oğul
İhtilac-ı âne ber Sağ cima ve sol sefer
İhtilac-ı husye hem Sağda tıfl ve solda gam
İhtilac-ı makadı al Solda râh ve sağda mal
İhtilac-ı fehze eder Sağı iyş ve sol sefer
İhtilac-ı rukbe olur Sağda hüzn ve solda sürur
Taht-ı rukbe kılsalar Sağda râh ve sol keder
İhtilac-ı saka râh Sağda mal ve solda câh
İhtilac-ı vech-i sak Sağda râh ve solda erzak
İhtilac-ı batn-ı sak Sağda mal ve solda firak
İhtilac-ı ka'b eder Sağda vusl ve solda sefer
İhtilac-ı püşt-i pâ Sağda hüzn ve solda safâ
İhtilac-ı kâb ve el Sağda meşy ve solda mal
İhtilac-ı ederse keş Sağda meşy ve solda şeref
İhtilac-ı ibham Sağda mal ve solda kâm
Usbu-u sâni eder Sağda solda hoş haber
Usbu-u vustadan al Sağda ve solda cidal
Usbu-u binsır bulur Sağda cedl ve sol sürur
Usbu-u hınsırda kal Sağ ü solu rızk ü mal
Muhtelic olsa eğer Bir yerin eyle nazar
Bunda kim ahkâmı yâd Şüphesiz et itimad
Kim damar oynar neden Hak'tır onu debreden
Anla işârâtını Bekle beşarâtını

(Başın tepesinin seğirmesi, makamdan haber verir. Başın önünün seğirmesi, devlete eser olur. Başın yan tarafının seğirmesi, gerek sağ ve gerek sol hayırdır. Alnın seğirmesinde; sağ iyş, sol haberdır. Kaş seğirmesinde, sağ ve sol dostluktur. Kaşların ortası seğirirse, sağ zevk, solu kederdir. Dili seğirirse, sağı hüzn, solu şenliktir. Gözün dışının seğirmesinde, sağda kötüleme, solda süstür. Göz bebeği seğirmesinde, sağı ağrı, solu sevinçtir. Göz kuyruğu seğirmesinde, sağda sevinç, solda maldır. Göz altı seğirmesinde; sağda sevinç, solda hışımdır. Yanak seğirmesinde, sağda hayır, solda maldır. Burun kaşınması yoldur. Sağda kahır, solda mevkidir. Dudak üstü seğirmesinde, sağda rızık, solda şenliktir. Dudak ucu seğirmesinde, sağda zarar, solda şenliktir. Dudak altı seğirmesinde, sağ ve solda

yahşîdir. Seğiren çene, sağda iyş ve solda güzelliştir. Kulak seğirir, sağ ve solda hoş haberdur. Boğaz da kulakla seğirirse, sağda mal, solda gamdır. Döş seğirirse, sağda hüçün ve solda kederdir. Pazı ve el seğirmesi, sağda rızık, solda maldır. Dirsek seğirir, sağda ve solda hoş haberdur. Kolların seğirmesi, sağda kötöleme, solda manevî ayıptır. Bilek seğirmesi, sağda mal, solda sıkıntıdır. El üstü seğirmesinde, sağda hüçün, solda şereftir. El seğirmesi, sağ ve solda rızık ve maldır. Başparmak seğirmesinde, sağda yük, solda kâmdır. Şahadet parmağı titrerse, sağda ve solda sebeplerdir. Orta parmak, sağda hüçün, solda şenliştir. Serçe parmak seğirmesi, sağda mevki, solda gamdır. Yüzük parmağı seğirmesi, solda hayır, sağda maldır. Göğüs seğirmesi olur, sağı hüçün, solu sevinçtir. Meme seğirmesi, sağda mevki, solda şenliştir. Karnın tam seğirmesi, sağda birleşme, solda kâmdır. Göbek seğirmesi, sağda hüçün, solda sevinçtir. Bedenin bir yanının seğirmesi, sağı sevinç, solu maldır. Böğür seğirmesi, solu rızık, sağı mevkidir. Uyluk seğirmesi, sağı evlenme, solu oğuldur. Kasık seğirmesi, sağ çiftleşme, sol seferdir. Er bezi seğirmesi, sağda çocuk, solda gamdır. Makat seğirmesi, solda yol, sağda maldır. Baldır seğirmesi, sağ iyş, sol seferdir. Diz seğirmesi, sağda hüçün, solda sevinçtir. Diz altı seğirmesi, sağda yol, solda kederdir. Bacak seğirmesi, sağda mal, solda mevkidir ve yolculuktur. Bacak dışı seğirmesi, sağda yol, solda erzaktır. Bacak içi seğirmesi, sağda mal, solda ayrılıktır. Topuk seğirmesi, sağda kavuşma, solda seferdir. Ayak arkası seğirmesi, sağda hüçün, solda sefadır. Topuk ve el seğirmesi, sağda yürüme, solda maldır. Taban seğirirse, sağda yürüme, solda şereftir. Başparmak seğirmesi, sağda mal, solda kâmdır. İkinci parmak seğirmesi, sağda ve solda hoş haberdur. Orta parmak, sağda ve solda savaştır. Serçe parmak seğirmesi, sağda savaş, solda sevinçtir. Serçe parmak yanındakinin seğirmesi, sağ ve solu rızık ve maldır. Eğer bir yerin seğirirse, bak, burada hükümleri hatırla ve şüphesiz güven. Damar neden oynar? Hak'tır onu depreten. O an işaretlerini anla ve müjdelerini bekle.)

BEYİT

Her ne can kim duyar işâretten

Hürrem olsun dili beşaretten

Anatomi ve bedenle canın özgürlüğünün yararları ve menfaatleri, organların kuvvetlerinin ayrıntılı olarak anlatılması uzun olup, bizim maksadımız olan Hakk'ı tanımaya bunca temsil ve kolaylaştırmaya bu özetleme dahi yardımcı ve delil olmakla, beden durumlarının açıklanması, insanlık âleminde uzatılmadan kısa söz ile meramın elde edilmesi, nizamın düzenlenmesi ve makamın tamamlanması olmuştur. Çünkü, en güzel biçimde yaratılan ve iki cihanı toplamış bulunan insanın şerefli bedeninin, her bir güzel organında olan yaratıcı Allah'ın ince sanatlarına hayretle bakıp, ibretle seyir ve temaşa kılıp, düşünme ve fikretmeyle hayal olundukta; anlayış ve idrakte, akıllar âciz ve kısa kalıp, özellik ve açıklamasında şaşkın bulunmuştur. İnsanı en güzel şekilde yaratan, benzersiz hakîm, şekil verici ve yaratıcı olan Allah münezzehtir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır. Yaratıcıların en güzeli olan Allah yücedir.

Beşinci Konu

İnsanı âleme tatbik, ruhları ufuklara uygunlaştırıp, cihanın anlam ve kısımlarının benzerlerini bu insan vücudunda bulup, bedeninde olan organ ve kuvvetlerin bütün eşyaya tek tek yüzleriyle benzerliğini, beden sağlığının korunma ve devamlılığını, tabîî ölümle ruhun bedenden ayrılmasını dört bölüm ile ayrıntılı olarak anlatır.

Birinci Bölüm

İnsan bedeninin zamanlara ve mekânlara benzerliğini sekiz madde ile bildirir.

Birinci Madde: Âlem, Âdem için yaratıldığını bildirir.

Arifler demişlerdir ki: Hak Teâlâ iki cihanın ve onlarda olanın tamamını insan için icat ve mevcut eylemiştir. Ta ki âlemde olan sanatlara bakıp, eşyada bulunan hikmetleri bilsin. Hepsinin benzerini kendi vücudunda buldukta, nefisini bilmeye erip, ondan Allah'ı tanıma kolay olsun. Çünkü, Hak Teâlâ Nazmıkerim'inde “Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım” (51/56) buyurmuştur. Kutsal hadiste “Ey insan! Beni tanımak için nefisini bil” emr-i şerifiyle, nefsi bilmenin Rabb'i tanımaya vesile olduğunu duyurmuştur. Çünkü, Hak Teâlâ insanı, kendi tanınması için yaratıp, kendi tanınmasını, insanın nefisini tanımasına bağlı kalmıştır. Şu hâlde elbette insana, kendi nefisini bilmek istidadını vermiştir. Ta ki nefisini bilmekten, yaratıcısını bilmeye erişsin. Nitekim haberde “Nefisini bilen Rabb'ini bildi” geçerli olmuştur. Allah'ı tanımanın anahtarı, nefsi bilmek bilinmiştir. Nefsi bilmenin anahtarı, âlemi bilmek kılınmıştır. Fakat Hak Teâlâ'nın âlemin ufuklarında olan eserlerinin benzersiz sanatını herkes görüp, sırlarına ermek, insan nefislerinde bulunan kudretinin olgunluğunu ve tavırlarını tamamıyla bilip, nurlarını görmek, ondan yüce istek olan Mevlâ'yı tanımaya ermek çok işler, zor ve esrarlı iş bulunmuştur. Çünkü, insana, mümkün ve kolay değildir ki dağların tepesine çıka, denizlerin dibine ine ve yerin içine girip, süflî âlemin her birini görebile ve bütün durumlarına ve sırlarına ermiş ola. Göğün üstüne çıkamaz ki feleklerin ve yıldızların incelik ve gerçeklerine tamamıyla erip, ulvî âlemin durum ve sırlarına gereği gibi ulaşsın. Göklerin, ruhların ve meleklerin âlemine giremez ki ruhlar âleminin durum ve sırlarını gereği gibi öğrensün, feleklerin nefis ve akıllarını göre. Ondan âlemin yaratıcısının bunca kâinatı yaratmasından ve âlemin kısımlarını zerre zerre an an değiştirip, yetiştirmesinden işlerini görerek isim ve sıfatlarına erip, ondan zatını tanımaya yol bula.

Şu hâlde esirgeyen ve bağışlayan olan âlemlerin Rabb'i hazretleri, esirgemesinin olgunluğundan, iyiliğinin sonsuzluğundan, iç ve dış âlemde, ulvî ve süflî eşyadan her ne ki bu insan vücudunun dahi iç ve dışını o tavır ve tarz ile en güzel biçim üzere âlemin örneği olarak yaratmış ve tasvir etmiştir. Her ne vasıflar ile ki pak zatı sıfatlanmıştır. Bu insan ruhu dahi o vasıflar ile sıfatlanmıştır. Nitekim âlemi, bütün parçalarıyla kendisine bağlı ve boyun eğici eylemiştir. Bunun gibi insan cinsini, bütün organlarıyla pak ruhuna bağlı ve boyun eğici eylemiştir. Ta ki bu insan kendi vücuduna bakıp,

organlarının bileşiminden ve kuvvetlerinin düzeninden süflî ve ulvî âlemdede kolaylık üzere benzer ve alâmetlerini bulup, kendini âlemin örneği bilsin. Kendi ruhunun cisminde olan türlü tasarruf ve tedbirlerinden Hak Teâlâ'nın âlemdede olan türlü tasarruf ve tesirlerini bulsun. Ondandır fiillerine ve sıfatlarına erip, pak zatına muhabbet ve ibadet kılsın. Onu tanıma saadetine erip ariflerden olsun.

NAZİM

*Bil ey insan Elbet sen kâinatın toplamısın
Varlığı içine alansın Varlık senin yanında göresin
Görünmez sana görünür Basiret ve irfanla
Onu şu anda hazır bil Cismin karanlık ve süflî
Ruhun nurlu ve ulvî Sırrın rabbanî ve safî
Zatıyla sevin Sıfatını anla ve oku
Müjde sana, topla dağınıklığını Kalbin Rahman'ın evidir.
Beyan yüksek ve geniş Ey arif kadrini bil
Güzel tatlı latifelerin Bilgiler sendedir uyan
Dostlar içinde giy taç Zamanlar içinde an hayatını
Sabit ve sakin ey şaşkın Dairelerin kutbu sensin
Gözler senden ışıklanır Ondandır öğren ey insan
Sen elbette hazreti insansın*

İkinci Madde: İnsan âlemini, büyük âleme tatbik ve bazı organlarını yeryüzüne uydurmak yolunu bildirir.

Arifler demişlerdir ki: İnsan bedeni küçük âlemdir. İnsan ruhu büyük âlemdir. Çünkü, her ne ki âlemdede yaratılmıştır, hepsinin benzeri insan vücudunda bulunmuştur. Şu hâlde insanın cisim ve canı bütün âlemin nüshasıdır. İki âlem tamamıyla insanda mevcut ve belirli bilinmiştir. Meselâ bütün hissedilen cansızlara örnek, insan organlarıdır. Bütün canlılara örnek, insan ahlâkıdır. Dört mevsime örnek, insan dişleridir. Adet ve sanayiye örnek, insanın his ve kuvvetleridir. Berzah âlemine örnek, insanın hatıra ve fikirleridir. Melekler ve ruhlar âlemine örnek, insanın gönül ve canıdır. Bu örnek ve benzerliklerin ayrıntısı sınırsızdır. Bu kitaba değil, böyle yüz bin kitaba sığmaz. Ancak arifin kalbine sığar. Biz burada güneşten zerre, deryadan damla açıklarız. Ta ki bu insan, büyük âlem olduğunu öğrenip, nefsi bilmeye tanık ola. Onunla Allah'ı tanıma kolay ola.

Âlemin nüshası olan insanın şerefli bedeni, yer ve gökler derecesindedir ki bu cihandır. Ay ve yıl derecesindedir ki zamandır. Belde derecesindedir ki mekândır.

İnsan bedeninin yere bir benzerliği budur ki yerde dağlar olduğu gibi bedende de kemikler olur. Yerde ağaçlar ve bitkiler olduğu gibi bedende de saç ve organlar olur. Bir benzerliği budur ki yerde iklimler ve kıtalar olduğu gibi bedende organlar vardır. Yerde zelzele olduğu gibi bedende titreme ve aksırma vardır. Yer vadileri arasında akan nehirler var ise beden damarlarında akan kan vardır. Yerde değişik tatta kaynaklar varsa, bedende de kulak akıntısı, göz yaşı ve burun akıntısı gibi değişik tatlarda kaynaklar vardır. Kulak akıntısının acı olduğuna hikmet budur ki insan uykuda iken kulağına yer haşereleri girmek istediğinde, kulak akıntısının hissine ulaşıp geri dönsünler. O uyuyanın kulağına girmekle onu yok etmesinler. Göz yaşı o yönden tuzludur ki gözün akı yağdandır. Yağ ise tuzsuz bozulur. Ta ki akı taze kalıp, sürekli gözü aydınlık olsun. Burun karışımları onun için hoş değildir ki

onda olan koklama hissi, güzel kokulardan kokulanıp lezzet alsın. Çünkü eşya, zıtlarıyla bilinir. Ağız suyu onun için hoştur ki dilde olan tat alma kuvveti, daima lezzette bulunsun. İnsan bedeninde bulunan ilâhî hikmet sonsuz bilinmiştir. Burada ancak iki âlem birbirine tatbiki ve uyuma özen olunmuştur. Nitekim dış âleminde bulunan eşya, insan âleminde bulunan eşyaya örnek bulunmuştur.

RUBAÎ

*Ey ilâhî nüsha ki sensin Ey Şah'ın cemal aynası ki sensin
Âlemde olanlar hep sendedir İsteddiğini kendinde ara ki sensin*

Üçüncü Madde: İnsan âleminin feleklere benzerliğini bildirir.

Arifler demişlerdir ki: İnsan bedeninin göklere bir benzerliği budur ki burçlar sahibi göğün on iki burcu olduğu gibi beden de dışından içine on iki yolu vardır. İki kulak, iki göz, iki burun deliği, ağız, iki meme, göbek ve iki abdest yolları. Bir benzerliği dahi budur ki feleklerde yedi gezegen olduğu gibi beden içinde de yedi aslî organ vardır. Akciğer Ay'a, mide Utarit'e, böbrek Zühre'ye, yürek Güneş'e, safra Merih'e, karaciğer Müşteri'ye, dalak Zühal'e benzer bulunmuştur. Gökte birçok sabit yıldız olduğu gibi bedende de çok sinir vardır. Felekte yirmi sekiz menzil olduğu gibi bedende de yirmi sekiz his ve sayılan güçler vardır. Felekte üç yüz altmış derece olduğu gibi bedende de açıklanan üç yüz altmış kan damarı vardır. Küllî ve cüzî feleklerin, sabit ve gezegen yıldızların türlü tabîî hareketleri olduğu gibi beden de bu tavır üzere türlü zorunlu ve iradeye bağlı hareketleri vardır. Felek dört unsuru kuşattığı gibi beden dahi dört karışımı kuşatmıştır ki safra, ateş gibi kuru ve sıcaktır. Kan, hava gibi sıcak ve rutubetlidir. Balgam, su gibi rutubetli ve soğuktur. Siyah köpük, toprak gibi soğuk ve kurudur. Dört unsurdan üç ana bileşim doğduğu gibi bedende de dört karışımdan organlar doğmuştur. Gündüze örnek, insanın sevincidir. Geceye örnek, insanın hüznüdür. Açık havaya örnek, yayılmasıdır. Buluta örnek, sıkılmasıdır. Gök gürültüsüne örnek, sesidir. Şimşeğe örnek, onun gülmesidir. Yağmura örnek, onun ağlamasıdır. Rüzgâra örnek, onun nefesleridir. Oluşum ve bozuşuma örnek, sözlerinin harfleridir. Gök kuşağına örnek, yay kaşısıdır. Hilâle örnek, kulağıdır. Dolunaya örnek, yuvarlak yüzüdür. Gece karanlığına örnek, onun saçısıdır. Sabaha örnek, onun anlıdır. Dış âlemin, bu insan âleminin açıklanan benzerliklerinden başka benzerliği yoktur. Fakat, arife işaret yetmekle, uzatmaya gerek yoktur.

NAZİM

*Can vilayetinde gökler sınırsız Cihan gökleri gibi iş yaparlar
Ruh yolunda alt ve üstler vardır Yüksek dağlar engin denizler vardır*

Dördüncü Madde: İnsan bedeninin zaman ve mekâna yani ay ve yıla ve onda, ruhun sultana benzerliğini bildirir.

Arifler demişlerdir ki: İnsan bedeninin ay ve yıla benzerliği budur ki bir yılda dört mevsim olduğu gibi bedende de dört karışım vardır ki balgam, ilkbahar gibi rutubetli ve soğuktur. Safra, yaz gibi sıcak ve kurudur. Kan, sonbahar gibi sıcak ve rutubetlidir. Siyah köpük, kış gibi kuru ve soğuktur. Bir benzerliği dahi budur ki ilkbahara uygun, çocukluk yaşıdır. Yaza benzer, gençlik ve olgunluk yaşıdır. Sonbahara uygun, duraklama yaşıdır. Kışa uygun, ihtiyarlık yaşıdır. Bir benzerliği dahi budur ki bir yılda on iki ay olduğu gibi bedende de on iki delik vardır. Bir haftada yedi gün olduğu gibi bedende

de yedi organ vardır. Bir yılda üç yüz altmış gün olduğu gibi bedende de o sayıda kan damarı vardır. Bedenin şehre benzerliği budur ki şehre bir padişah olur. Sonra veziri, emniyet amiri, maliyecisi olur. Padişahın sarayı, memleketi, bineği, tabası, hazinedarı, bekçileri, elçileri, casusları ve hâkimleri olur. Şehir içinde sanatkârlar olur. Meselâ mimar, yapı ustası, ekmekçi, tabip, kasap, kuyumcu vesaire olduğu gibi, insan bedeninde de bütün bunların benzeri vardır ki insan ruhu, âlemin padişahıdır. Nazarî akıl, veziriazamdır, gazap kuvveti emniyet amiridir. Şehvet kuvveti, maliyecidir. Bu padişahın sarayı, yürekdedir. Memleketi bu bedendir. Bineği, hayvanî nefistir. Tabası, beden organlarıdır. Hazinedarı, tutma kuvvetidir. Bekçileri, gözlerdir. Elçileri, kulaklardır. Polisleri ellerdir. Casusları, koku alma kuvvetidir. Hâkimi, tatma kuvvetidir. Bedende de sanayi erbabı vardır ki mimar, pratik akıldır. Bina tabiattır. Marangoz çekme kuvvetidir. Değirmen dişlerdir. Ekmekçi, sindirim kuvvetidir. Tabip, ayırma kuvvetidir. Kasap, şekil verme kuvvetidir. Kuyumcu, büyütme kuvvetidir ki beden şehrine yetişip büyüme verip zengin eder. Çöpçü, itme kuvvetidir ki beden şehrinde fazlalıkları itip çıkarır. Şehrin sair sanat erbabı benzerleri, bedeninin sair kuvvetleridir. Şimdi, bu açıklamadan ortaya çıkan budur ki insan ruhu şehrin sultanıdır ve vücut ve bedende, diri ve dost olan Allah'ın halifesi olmuştur.

NAZİM

*Seyyid-i âlemdir âdem gayriden sevdâyı kes
Zâhidin vehmi gerçi ıraktan sevk eyler feres
Dilde dildarın misali mahmil içre yârdır
Bu maiyyetten habir olmaz figan eyler çeres*

(İnsan, âlemin efendisidir, başkadan sevdâyı kes. Zahidin kuruntusu gerçi ıraktan at sevkeder. Gönülde sevgili gibi, mahmil [deve sırtındaki sepet] içinde sevgilidir. Bu beraberliği bilmediği için zindan figan eyler.)

Beşinci Madde: İnsan kalbinde bulunan kötü ahlâkın hayvan suretlerine benzemesini, olayların ve rüyaların tabirlerini harf sırasıyla bildirir.

Arifler demişlerdir ki: Âlemde insan ahlâkı, türlü hayvanların şekil ve suretlerinin benzer ve örnekleri, insan nefsinde de vardır ki hayvanî kötü ahlâklardır. Meselâ kibir sureti, kaplana benzerdir. Sataşma sureti, aslana benzerdir. Haset sureti, kurda benzerdir. Nitekim hazreti Yakup aleyhisselâm evladının hazreti Yusuf aleyhisselama olan hasetlerinden, ayrılık olayından önce, rüyasında, yedi kurt suretinde Yusuf aleyhisselâmın üzerine hamle ile hücum eder görmüştü. Onun için çocukları ona “Onu bizimle gönder” dediklerinde, onlara “Onu kurt yemesinden korkarım” demesiyle bahane buyurmuştu. Şu hâlde gönülde gazap sureti, köpektir. Hile sureti, tilkidir. Gaflet sureti, tavşandır. Ferce yönelik şehvet sureti, eşektir. Arkadan yaklaşma sureti, domuzdur. Midevî şehvetin sureti, koyundur. Oburluk şehvetinin sureti, inektir. Aç gözlülük sureti, karıncadır. Cimrilik sureti, faredir. Kin sureti, beyaz devedir. Vecdin sureti, kırmızı devedir. Düşmanlık sureti, yılandır. Ezanın sureti, akreptir. Vesvese sureti, sarı andır ve diğer ahlâk suretleri diğer hayvanların şekillerine benzerdir. Hatta kötü ahlâktan birine galip olan gönül, rüyada kendini o surette olan hayvana dahi galip görür. Meselâ ferce yönelik şehvete üstün gelen kimse, rüyasında bile eşeğe binici olur. Eğer mağlup ise kendini eşeğin altında bulur. Diğer ahlâklar dahi bu oran ile belli olur. Çünkü insan,

toplayıcı berzah (denizde ince, uzun kara parçası) ve her şeyin ortaya çıktığı yerdir. Bu durumda, bütün hayvan suretleri ve kâinatın şekilleri, insanın içinde ve dışında suret bulup şekillenmiştir. Gereğince meydana gelmiştir. Ahlâkını güzelleştiren gönül, ayna gibi düz olup, her şeyi kendinde bulmuştur. Düz olmayan gönül, uyku durumunda rüya ile geçmiş ve gelecek işlerden haber almıştır; ya örnek ile veya tabir ile bilmiştir. Anlaşılması güç olan rüya, bu manzume ile açık olmuştur.

NAZIM

Çün buhar-ı gıda dimağa gelir Evvel havas buruna hail olur
Ruh-u hayvanî ol zaman ne eder Zahir-i cismi kor derune gider
Pes havass-ı burun muattal olur Halet-i nevmi cism onunla bulur
Çün dimağın havassı kalbe iner Kalb o dem enderun-ı ruha döner
Kalbe ilham olur işaretler Asıldan kalp alır beşaretler
Bî vesait bulursa nâfiadır Aynı vâki olur ki vakıadır
Kalp eğer vasıta ile olsa habîr Gördüğü düştan olunur tabir
Pes gelir kalbe gördüğü rüya Ya işaret veya beşaret ona
Arabî ismin evveli alınır Ne ise ol huruf ile bilinir
Elif ululuğa işaret olur Ref'at-i gadrine beşaret olur
Ba ise cism ve cana rahattır Ta ise ol husul-i hacettir
Se ise düşman üzre nusrettir Cim ise fırsat ve ganimettir
Ha ise izzet ve saadettir Hı ise her murada vuslettir
Dal ise zahme ve meşakkattir Zel ise mal ü mülk ü devlettir
Ra dahi devlete delalet eder Zı metin itikade kalbi yeder
Sin emin olmağa alâmettir Şin ise fiiline nedamettir
Sat kam olmağa beşarettir Dad mal bulmağa işarettir
Tı ise düşmanı helak olacak Zı ise kalbi hüzn ile dolacak
Ayn ise dilde bula teşvişi Gayn ise zulm ü nefis olur işi
Fe ise rütbesi olur âli Kaf ise bula devlet ve mali
Kef ise gaibi gelir hurrem Lem ise ol emin olur hoş dem
Mim olursa muradını alacak Nun ise hatırı melûl olacak
Vav ise işleri olur âsan He ise hüzn ile olur giryan
Ya ise taate muvaffak olur Hep bu tabirler muhakkak olur

(Gıdanın buharı beyne geldiğinde, önce burun hislerine gelir. Hayvanî ruh o zaman ne eder? Vücudun dışını bırakıp, içine gider. O an burun hisleri kullanılmaz olur. Uyku durumunu cisim, onunla bulur. Beynin hisleri kalbe indiğinde, kalp o an ruhun içine döner. Kalbe işaretler ilham olur. Asıldan kalp müjdelere alır. Vasıtasız bulursa faydalıdır. Aynısı çıkarsa gerçektir. Kalp eğer vasıta ile haberdar olsa, gördüğü düştan tabir olunur. O an gelir kalbe gördüğü rüya; ona ya işaret veya müjdedir. Rüyada görülen şeyin Arapça adının ilk harfi alınır. Ne ise o harflerle bilinir. Elif, ululuğa işaret olur. Kadrinin yüксеleceğine müjde olur. Be ise, cisim ve cana rahattır. Te ise, hacetin elde edilmesidir. Se ise, düşman üzere yardımdır. Cim ise, fırsat ve ganimettir. Ha ise, izzet ve saadettir. Hı ise, her murada kavuşmaktır. Dal ise, zahmet ve meşakkattir. Zel ise, mal, mülk ve devlettir. Rı ise, devlete

delâlettir. Zı, sağlam itikade kalbi yeder. Sin, emin olmaya alâmettir. Şın, yaptığına pişmanlıktır. Sad, kâm almaya müjdedir. Dad, mal bulmaya işaretir. Tı ise, düşman yok olacak. Zı ise, kalbi hüznün ile dolacak. Ayn ise, gönülde karışıklık bula. Gayn ise, işi nefesine zulüm olur. Fe ise, rütbesi yükselir. Kaf ise, devlet ve malı bula. Kef ise, kaybettiği sevinçli gelir. Lem ise, o emin olur hoş dem. Mim olursa, muradını alacak. Nun ise, hatırı bezgin olacak. Vav ise, işleri kolay olur. He ise, hüznün ile göz yaşı döker. Ye ise, ibadette başarılı olur. Bu tabirler hep gerçek olur.)

Altıncı Madde: Ufukların ve nefislerin birbirine tatbik olunduğunu, insan âlemi şeklinin büyük âlemin yapısının aksi kılındığını ve iki âlemin gönül âleminde tamamen bulunduğunu bildirir.

Arifler demişlerdir ki: Her yönden uruklara her yolla nefisler uygun bulunmuştur. Çünkü, bütün âlemin bazı kısımları açık, bazı kısımları gizli kılınmıştır. Açıktaakiler, dokuz felekler, dört unsur ve üç bileşiktir. Gizli olanlar, on akıl, dokuz nefistir. İnsanın dahi dışı ve içi vardır ki dışı beden organlarının hepsidir. İçi, on histir ki bütün eşyayı idrak edendir. Şu hâlde insan vücudu cihan kitabıdır. Bir birleştirme kılınmıştır ki âlemden her ne bulunmuşsa, bir insanda da bulunmuştur. Bu insan sureti, bir küçük âlemdir ki büyük âlemden bulunan feleklerin ve unsurların benzerleri, orada da bulunmuştur. Nitekim defalarca açıklanmıştır. Fakat bu küçük âlem, büyük âlemin yapısı aksince bilinmiştir. Çünkü, büyük âlemin dış kabuğu çevresi hududu bulunan Atlas feleğidir ki şariatçıların dili ile en büyük yerdir. Onun içinde burçlar feleğidir ki o kürsîden ibarettir. Onun içinde Zühâl feleğidir. Onun içinde Müşteri feleğidir. Onun içinde Merih feleğidir. Onun altında Güneş feleğidir. Onun altında Zühre feleğidir. Onun altında Utarit feleğidir. Ondan içeri Ay feleğidir. Onun içinde ateş küresidir. Onun içinde hava küresidir. Onun içinde su küresidir. Onun içinde âlemin iç dudağı olan toprak küresidir ki büyük âlemin yapı ve şekli böyledir.

İnsan âleminin yapı ve şekli onun aksinedir. Çünkü, bunun kuşatıcı kabuğu topraktır ki bu beden derisidir. Onun içinde sudur ki kandır. Onun içinde havadır ki canın buharıdır. Onun içinde ateştir ki yürekte hayvanî ruhtur. Onun içinde yedi göktür ki kalbin yedi tavrıdır. Gönül içinde insanî ruhtur ki onun dışı kürsî ve içi Rahman'ın Arş'ıdır. Çünkü, ariflerin kalbi Hazret-i Rahman'ın evidir. Nitekim Hak Teâlâ “Yere göğe sığmam, lâkin vera' sahibi mümin kulunun kalbine sığarım” buyurmuştur. Bu insan ruhu, en büyük âlem olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde bu hazreti insan, anlamda en büyük âlemdir. Gerçi surette en küçük âlemdir. Ruh ile âlemin babasıdır. Gerçi bedenle insanın çocuğudur. Huzur ile hepsinden öncedir. Gerçi meydana gelişle hepsinden sonradır. Mesela, büyük âlem kısımları ile bir ağaçtır ki insan âlemi ondan vücuda gelmiş meyvedir. Şu hâlde âlemin son gayesi bu insan türüdür. Nitekim ağacın aslı meyvenin çekirdeğidir. Bunun gibi cihanın aslı, bu insan ruhudur. Nitekim ağacın neticesi ortadadır. Onun gibi âlemin sonucu insan bedenidir. Nitekim her meyvenin çekirdeklerinde kendi ağacı topluca mevcuttur. Onun gibi bu insan ruhunda bütün kâinat toplu olarak mevcuttur. Nitekim meyvenin vücudu, dalların olgunluğu sonucudur. Onun gibi insanın vücudu esasların mizacı sonucudur. Nitekim meyvenin kısımları ağacın bütün kısımlarından yükselip, tepesinde ortaya çıkmıştır. Onun gibi insan vücudunun kısımları bütün cihan kısımlarının yükseklerinden geçme ve alçaklarında yükselme ile her kısmından bir yararlanma, bir zarar ve bir özellik alıp, hepsini toplayarak ortaya çıkmıştır. Feyiz kabulüne istidatlı olup, bu derece ile diğer yaratıklar arasında tek olup, bunca soyluluk, erdem ve en güzel şekil ile bu yüksekliğe yetmiştir,

BEYÎT

*Çâr unsurdan mürekkep nefis-i vahittir cihân
Sen gerek âdem-i hayal eyle, gerek âlem hayal eyle*

(Dört unsurdan bileşmiş tek nefistir cihan, sen ister insan hayal et, ister âlem hayal et.)

BEYÎT

*İki görmek şaşılıktır, gayr-ı bilmek ayn-ı cehl
Âlemi hem âdemi bir kendi nefsin buldu ehl*

(İki görmek şaşılıktır. Başka bilmek göz yanıltmasıdır. Arifler, âlemi de insanı da sadece kendi nefsi buldu.)

Çünkü cihanın başlangıcı ve aslı bu insan ruhu bulunmuştur. Cihanın dönüş yeri yine bu ruh kılınmıştır. Çünkü, bu insanî ruh, ilâhî aşkın feyzi bilinmiştir. Halbuki ilâhî aşk küllî akıl ve izafî ruhtur. Küllî akıl ise bütün cihan kısımlarını kuşatıcıdır. Her anda bütün işler tedbir edicidir. Şimdi nefsi böyle gören arif, Mevlâ'sını bilmiştir. Cihana can olup sonsuz hayat bulmuştur. Büyük âlemi gönlünde görüp, en büyük âlem olmuştur. Nitekim bir arif, bu anlamı eda kılmıştır.

NAZİM

*Deva sendedir, şuurunda değilsin
İlâcın senden, görmüyorsun
Cisminin küçük olduğunu sanırsın
En büyük âlem sende toplanmıştır*

Yedinci Madde: İnsanın iç ve dışının, cihanın iç ve dışına uygun olduğunu bilgece bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: İnsana önce kendi nefsinin bilmek gereklidir. İç ve dışı ne gerçek ne yaratılıştaki, ne özellikler taşımakta. Ta ki bu sanattan sanatkârını bilip, onun ad ve fiillerini, tecelli ve tasarruflarını âlemin içinde ve dışında bula. Nefsinden, Rabb'ine gönül yolundan dönüşle giden ola. Ona eşyanın gerçekleri ve anlamın incelikleri açık ola. Huzur ve alışkanlık ile sonsuza kala. Çünkü, insan suretinde bir küçük âlemdir ki ondan dışta bulunan büyük âlemdir. Çünkü, büyük âlemde her ne var ise onun benzeri bu küçük âlemde de bulunmuştur. Nitekim büyük âlemin, dört denizi bilinmiştir. Onun gibi insan âleminin dahi dört denizi bulunup ona uyulmuştur. Büyük âlemin dört denizi, gizli hazine sevgisi, ilk cevher, melekler ve ruhlar âlemi ve mülk âlemidir. İnsan âleminin dört denizi, baba dölünde meni, ana rahminde nutfе, iç ruh ve dış bedendir. Çünkü, Hak Teâlâ ezelî sevgisiyle “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim” buyurmuştur. Yani sevgi, âlemin yaratılma esası olduğu duyurulmuştur. O ilâhî sevgi, büyük âlemin birinci denizi olmuştur. O derya hareket kılmıştır. Onun feyzinden ilk cevher vücuda gelmiştir. O, büyük âlemin ikinci denizi olmuştur. O cevherin içi ve dışı vardır ki içinden felekler ve unsurların hayatı ortaya çıkmıştır. O, melekler ve ruhlar âlemidir ki büyük âlemin üçüncü denizidir. O cevherin dışından felekler ve unsurlar olan basit cisimler vücuda gelmiştir. O, mülk âlemidir ki büyük âlemin dördüncü denizi olmuştur. Onun dört denizi bununla son bulmuştur.

Yedi gezegen feleğine yüksek babalar; unsurlara ve dört tabiata aşağı analar denilmiştir. Bu babalar ve analar sürekli hareket kılmaktadır. Bunlardan üç bileşik vücuda gelmektedir. Nitekim Hak Teâlâ “Nun; kalem ve onunla yazılanlara and olsun” (68/1) buyurmuştur. Yani nun, gizli hazine sevgisi; kalem, ilk cevher; yazılanlar, mülk âleminin ayrıntıları ve melekler ve ruhlar âleminin mücerretleri olduğunu duyurmuştur. Fertler ile mücerretler an an yazılmadadır. O yazılmadan, bu bileşik cisimler vücuda gelmededir ki bunlar kitabın kelimeleri benzeri hikmetle düzen bulmuştur. İlâhî kelimeler sonsuz olduğunu, Hak Teâlâ bize lütfuyla duyurmuştur. Nitekim Kur’an’da “Allah’ın kelimeleri tükenmez” (31/27) buyurmuştur.

NAZIM

*Aya nice bir devr ide bu çâr anâsır Kim ona ne evvel ola malûm ve ne âhir
Kâh eyleyeler âlem-i tefridde seyran Kâh olalar âlem-i terkipde sair
Tefridde çâr ola ve nâçâr ola devri Terkibe gelince se mevalid ola zahir
Bu cümle mezahirde ola muteber insan İnsanın ola cümle tufeylisi mezahir*

(Ay, nice bir devir ede bu dört unsurlar. Kim ona ne evvel ola malum ve ne son ola. Kâh tefrit âleminde seyran eyleyeler. Kâh terkip âleminde dolaşan olalar. İbadette çare ola ve çaresiz ola devri. Terkibe gelince, üç mevcutlar, doğanlar belli, açık ola. Bu hepsinde yardımcı ola geçerli insan ola. İnsanın cümle sığıntıya yardımcı ola.)

İnsan âleminin yaratılış esası, baba sulbünde olan menidir ki o, onun evvelki denizi bulunmuştur. Birinci cevher, ana rahminde bulunan nutfedir ki o, onun ikinci denizi bilinmiştir. Nutfenin iç ve dışı vardır ki melekler ve ruhlar âlemi ve mülk âlemlerine tatbik olunmuştur. Nutfenin içinden ceninin his ve kuvvetleri ortaya çıkmıştır ki onun üçüncü denizi kılınmıştır. Dışından kısım ve organları vücuda gelmiştir ki onun dördüncü denizi sayılmıştır. İnsan âleminin dahi dört denizi bununla son bulmuştur. Çünkü meni, baba sulbünde gizli iken salt sevgi idi. Ondan bir hareketle ortaya çıkıp, ana rahminde birinci cevher olmuştur ki iç ve dışı doğanın can ve cismi olup, insan âlemi vücuda gelmiştir. Büyük âlem, bu insan âlemine hizmetçi ve dalkavuk olmuştur.

NAZIM

*Nedir hikayet-i leylî ki doldu arsa-i hak
Ne idi halet-i mecnun-u mest damen-i çak
Şarab-ı aşk idi nuş etti hüsn-ü leylîden
Zehi şarab-ı mustafa zehi piyale-i pâk
Cemal ü aşk-ı hüdadan bulur bu mevcudât
İlâhî ente ilâhî ve la ilahe siva
Cihan mezahir-i sun’-u sıfat-ı Mevladır
Bu seyr zevkin eder can-ı ârif çâlâk
Velik mazhar-ı insan ki hâs mazhar odur
Kıyas olunmaz ona gayri mazhar et hâşâk
Felek-i mülkte yoğ insan misali bir cevher
Hezâr bâr aradım onu bulmuşum derrâk
Kemal-i illet-i gaiye nev-i insandır*

Delil Hakkı edersen taleb oku levlâk

(Leylâ hikâyesi nedir ki yeryüzü doldu? Ne idi mest olmuş ve eteği parçalanmış Mecnun'un durumu? Leylâ'nın güzelliğinden içtiği aşk şarabıydı. Mustafa'nın şarabı ne hoş, pak piyale ne hoş! Bu varlıklar, güzelliği ve aşkı Huda'dan bulur. İlâhî, sensin ilâh, senden başka ilâh yok. Cihan, Mevlâ'nın sanat ve sıfatlarının yansımasıdır. Arifin hareketli canı, bu seyir zevkini eder. Fakat insanın ortaya çıkışı ki asıl ortaya çıkış odur. Görünen hiçbir şey ona oranlanmaz. Mülk feleğinde insan benzeri bir cevher yok. Binlerce kez aradım onu, bulmuşum onu süratli idrak edici. Bu sebebin olgunluğunun amacı insan türüdür. Hakkı, delil istersen, oku "levlak" hadisini.)

Sekizinci Madde: İnsan âleminin ahiret âlemine çeşitli yönlerle benzerlik ve ortaklıklarını bildirir.

Arifler demişlerdir ki: Peygamberlerin rumuzlarının bir ilişkisi, yani insan âleminin ölümsüzlük âlemine bir benzerliği budur ki ölümsüzlük âleminin giriş yeri olan ölüme örnek, insan âlemidir. Birinci, gıdanın hazımıdır. Bedenin yok olmasına örnek, ikinci hazımıdır. İkinci neşeye örnek, üçüncü hazımıdır ki halis kan vücut bulur. Cesetlerin haşrine örnek, dördüncü hazımıdır ki meni ortaya çıkar. Mahşere örnek, babanın sulbüdür ki meni onda toplanır. Hesap, kitap ve mizana örnek, nutfe cevherinde ortaya çıkan felek konumlarının tesirleridir. Sırata örnek, babanın sidik yoludur. Cehenneme örnek, fercin içidir. Kevsere örnek, ananın nutfesidir. Cennete örnek, rahimdir ki onda nimet türleri olan his ve kuvvetler ile hayat ve can bulur. Mevlâ'ya kavuşmaya örnek, ondan doğmaktır ki insanın güzellik ve yüz güzelliğini görüp yârin yüzüne hayran olur.

Bir benzerliği budur ki ölüme örnek, uykudur. Şeytana örnek, kuruntudur. Berzaha örnek, rüyadır. Melekler ve ruhlar âlemine örnek, sadık rüyadır. Mezara örnek, göğsün içidir. İnkâr edilmiş ve bilinmemiş şeye örnek, tedbir ve katlanmadır. Kabir karanlığına örnek, Hak'tan gaflettir. Kabir azabına örnek, kendini bilmemektir. Kabir nuruna örnek, gönül huzurudur. Kabir nimetine örnek, kendini bilmektir. İsrâfil'e örnek, ilâhî aşktır. Sûra örnek, insan boğazıdır. Mahşere örnek, ortak histir. Amel defterine örnek, hafıza kuvvetidir. Terazîye örnek, nazarî akıldır. Sırata örnek, fikretmedir. Cehenneme örnek, tabiat zindanıdır. Zebanîlere örnek, kötü ahlâktır. Acıklı azaba örnek, şirk ve hevestir. Dünya işleriyle uğraşmaktır. İtiraz ve şikâyetir. Çünkü, hep edip eyleyen bir Mevlâ'dır. Kevser havuzuna örnek, muhabbet şarabıdır. Cennet-i âlâya örnek, arifin kalbidir. Huri ve gılmana örnek, güzel ahlâktır. Dört nehre örnek, bilim suyu, insan tabiatındaki yumuşaklık sütü, rıza balı ve aşk şarabıdır. Sonsuz nimete örnek, çoklukta teklik bulmaktır ki toplulukta inzivaya çekilmedir.

BEYİT

Ebediyet nimeti helâldir

Elini ve dudağını dünya nimetlerine sürmeyene

Mevlâ'ya kavuşmaya örnek, gerçek yoksulluğu bulup ölümlü olmaktır. Sidreye örnek, insanın başı ve yüzüdür. Tuba ağacına örnek, kadınların saçıdır. Süslü Tuba'ya örnek, düzenli beden organlarıdır. Çünkü eller, ayaklar ve parmaklar, Tuba'nın dallan gibi aşağıya doğrudur. Levh-i mahfuza örnek, hafıza kuvvetidir. Kaleme örnek, hayal kuvvetidir. Geniş kürsîye örnek, beynin tamıdır. Onda olan

verde ve gökte bulunan meleklerle örnek, bedeninin his ve kuvvetleridir. Büyük arşa örnek, olgun insanın sırrıdır. O Hakk’a ulaşıcıdır.

BEYİT

*Gönül tahtı mamur ve hevadan pak oldu
Rahman olan Allah, arş üzerine hükümrandır*

Hak Teâlâ’nın örneği olmaz ki insan ruhuna örnek ola. Nitekim Kur’an’da “Hiçbir şey onun misli olmadı” (42/9) buyurmuştur. Allah’ın misilden münezzeh olduğunu duyurmuştur.

NAZIM

*Ey gönül sendedir ol kaf-ı kanaat sende
Sendedir akl ü edeb nutk ü belagat sende
Sendedir aşk ile can hüsn ü melahat sende
Sendedir baht-ı âlâ necm-i saadet sende
Sendedir ilm-i ledün remz-i beşaret sende
Sendedir sırr-ı Huda bâr-ı emanet sende
Sendedir genc-i nihan ayn-ı keramet sende
Sendedir dürriü kân-ı kerem zât-ı hidayet sende
Sendedir hamr-ı ezel sekr ü feragat sende
Var iken tanı özün bunca feraset sende
Sendedir nur-ı Huda lütf ü inayet sende
Hâsılı sendedir ol gayet-i gayet sende
Sendedir dürlü hüner dürlü maharet sende
Sendedir zabt ile rabt emre itaat sende
Sendedir hulk-i cihan cümle imaret sende
Sendedir bahr ile ber cümle vilayet sende
Bu cihan varlığı hoş buldu nihayet sende
Varlığın aşka değiş eyle feragat sende
Sendedir dûzih-i sûzan dahi cennet sende
Sendedir iki cihan mülkü tamamet sende
Gafil olma gözün aç âlem-i kübra sensin
Sidre ü levh ü kalem arş-ı mualla sensin*

(Ey gönül, o kanaat dağı sendedir. Akıl ve edep, konuşma güzelliği sende. Sendedir aşk ile can, güzellik ve yüz güzelliği. Saadet yıldızı ve yüce baht sendedir. Müjde remzi ve Allah’ın sırlarına ait bilim sendedir. Huda’nın sırrı ve binler emanet sendedir. Keramet pınarı, gizli hazine sendedir. Hidayet verici zat, cömertlik ve istek incisi sendedir. Sonsuzluk şarabı, sarhoşluk ve vaz geçme sendedir. Sende bunca anlayışlılık varken özünü tanı. Huda’nın nuru, lütfu ve iyiliği sendedir. Kısası, o gayelerin gayesi sendedir. Türlü hüner, türlü maharet sendedir. Zabt ile rabt ve emre itaat sendedir. Cihanın halkı ve bütün imaret sendedir. Karalar, denizler ve bütün beldeler hep sendedir. Bu cihan varlığı, sende son buldu. Varlığını aşka değiş, sen de vaz geç. Cehennem ateşi ve cennet sendedir. İki

cihan mülkünün tamamı sendedir. Gafil olma, gözünü aç, büyük âlem sensin. Sidre, levh, kalem ve arş sensin.)

İkinci Bölüm

İnsanın kendi varlığından yaratıcısının varlığını ve kendi sıfatlarından, yaratıcısının sıfatlarını; kendi beden âleminde bulunan tasarruflardan âlemlerin Rabb'inin büyük âlemde olan tasarruflarını ve kendi nefsi arılanmasından, Hak Teâlânın zatının arılanmasını anlama ve idrakinin temsil ve benzerliklerini ve olgun insanın alâmetlerini altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: İnsanın kendi varlığından yaratıcının idrakinin yolunu bildirir.

Arifler demişlerdir ki: İnsan, kendi varlığına dikkatle bakması ile yaratıcısının varlığını bilip, Allah'ı tanır. Çünkü, bir kimse düşünse ki bu varlığından haber ve eser yokken, kendi vücudunu halen görüp bilse ve kendi yaratılışına dikkatle baksa, o, yakinen bilir ki bundan önce iki damla döl suyu idi. Ne eti vardı, ne yağı, ne kemiği vardı. Ne damarı, ne kanı vardı. Ne aklı vardı, ne anlayışı. Ancak, Allah'ın yaratması ile sonradan şaşırtıcı dış görünüşü ve garip iç yapısı vücuda geldi. Nice hünerli organlarla ve nice güzel huylarla süslenmiştir. Çünkü insan bu anılanları idrak eder. Muhakkak bilir ki bir yaratıcı vardır ki cihanın bütün zerrelere mutasarrıf ve hepsine tesirli ve yapandır. Bütün eşyanın iç ve dışını bilmekle kuşatıcı olmuştur. Her cismin her organında, her kısmında ve her deminde kudreti ve hikmeti ve rahmeti tam olarak geçici ve akıcıdır. İnsan, her ne kadar kendi bedeni yaratılışının bütününe ve organları yararlarının ayrıntısına dikkatle bakarsa, yaratıcısının marifeti ve yaratıcısına sevgisi o kadar artar. Bilir ki insan vücudunda bulunan organlar, hisler ve kuvvetler, bilimler, fenler ve sanatlar hepsi yaratıcı ve hakim, bağışlayıcı ve esirgeyici olan Allah'ın bu insan türüne sadece lütfundan ve iyiliğindendir. Herkese bağışlamasından ve rahmetinin olgunluğundandır. Nitekim Kelamı Kadim'inde “Şüphesiz Allah, insanlara esirgeyici ve bağışlayıcıdır” (2/143) buyurmuştur. Hazreti Habibi Ekrem (s.a.s.) “Elbette Allah, kuluna çok acıyıcıdır. Memeden kesilmemiş bir çocuğa annesinin şefkatinden daha şefkatlidir” buyurmuştur. Hak Teâlâ'nın âlemlerin Rabb'i, esirgeyici ve bağışlayıcı olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde, varlığını bilmek, diri ve dost Allah'ın varlığını bilmeye anahtar ve ayna olmaya kabildir.

*Bu kârhâned e bilsem neyim benim nem var
Bu kârhâned e bir başka kâr ü bârım yok
Ne varsa cümle onundur bir özge varım yok
Cihana gelmed e gitmed e ihtiyarım yok
Benim neyim diyecek elde medarım yok
Bu kârhâned e bilsem neyim benim nem var
Âdemden etti beni kudreti ber âverde
Gıdamı eyledi âmâde rahm-i maderde
Nevâl-i zâhir ve bâtınla etti perverde*

*Benimle çekti zuhur-u cemaline perde
Bu kârhânede bilsem neyim benim nem var*

İkinci Madde: İnsan ruhunun sıfatlarının, bir bakımdan hazreti Rahman'ın sıfatlarına benzerliğinden, pak olan tek zatını idrakin yolunu bildirir.

Arifler demişlerdir ki: İnsan bedeni organları, cisimler âleminin kısımlarına bir bakımdan benzer bulunmuştur. Nitekim hazreti Rabb'ül âlemin, diri, çok bilen, görüp anlayan, konuşan, buyuran ve mutasarrıftır. Onun gibi insan ruhu, hayat, bilim, işiten, gören, söz, irade ve tasarruf sıfatlarıyla sıfatlanmıştır. Fakat insan ruhu, sıfatlarında organ âletlerine muhtaçtır. Mevlâ'nın sıfatları ise âletlere ve eşyaya muhtaç değildir. Nitekim Hak Teâlâ rahman ve rahimdir ki esmayı hüsnâsıyla nitelenmiş reşit ve çok sabırlı olduğu gibi, insan ruhu da esmayı hüsnâ ile sıfatlanabilir. Fakat organ âletlerine muhtaç olur. Nitekim, Allah'ın iradesi olmadıkça felekler hareket kılmaz. Yıldızlar tesir edip, unsurlar bileşemez ve üç bileşik vücut bulmaz. Bunca hikmetler ortaya çıkmaz. Bunun gibi insan ruhunun muradı olmadıkça dil söylemez, kulak dinlemez, göz bakmaz, el tutmaz, ayak gitmez ve organlar olgunlaşamaz. Şu hâlde insan ruhunun bedende mutasarrıf olması, Hak Teâlâ'nın âlemde mutasarrıfı olması gibidir. Nitekim âlemin kalıcılığı, Hak Teâlâ ile ayaktadır. Bunun gibi insan bedeni, ruh ile ayaktadır. Nitekim âlemin kısımlarına bakmakla, felekler, unsurlar ve bileşikler, şekil, durum ve renklerinden sonsuz çok görünür. Halbuki pak zatın vahdaniyeti itibarıyla hepsi bir hakimin kudreti altında ve tasarrufu hükmünde adlarını, fiillerini ve sıfatlarını ortaya çıkarıcıdır. Bunun gibi cismin kısımlarına bakılsa, kemikler, sinirler ve damarlar, onların şekil, durum ve fiillerinden çok görünür. Halbuki hepsi, pak ruhun hükmü altında his ve kuvvetlerdir. İşte bu surette anlam açıktır, Eğer Hakk'ın hidayeti erişip, bu anlama erersen, çok sıfat içinde tek zatı bulursun. Hazreti İbrahim aleyhisselam gibi yerin ve göklerin melek ve ruhlarını gönülde basiret gözüyle görürsün. Çünkü kendini bilmek, Rabb'i tanımak ancak gönül âleminde ortaya çıkar. Kendini tanımaya eren, Hakk'ı tanımaya ulaşır. Nitekim "Kendini bilen, Rabb'ini bildi" remzi, bu anlamı içine alır. Çünkü insan ruhu, parlak bir aynadır ki onunla gönül tecelli yeridir. Eğer sen beden bulanıklığından geçip, kalp arılığını bulursan, aşk nuru ile dolup teklik âlemine gelirsın. Hakk'a bildik olup onunla kalırsın.

NAZİM

*Vahdet-i aşkı talep kıl mâ ve men'den et firar
Bir adettir kim meratipten olur de sad hezâr
Bahr-i aşk içre kamu ervahtır yek renk lîk
Buldu bu tenler zurufundan bu kesret itibar
Zarf-ı nâhoştan olur telf âb-ı şirin revan
Ger hoş olmaktır murat ol âşina-yı cüybâr
Kışkırdandır dane-i engür ve nârın kesreti
Usr olunsa cümle birdir şire-i engür ve nar
Olmak istersen gönüllerde sürur ve gözlerde nur
Cism-i hâki koy heman kıl aşk-ı pâkı ihtiyar
Âşina-yı aşk olursan devlet-i sermetsin
Nakd alırsın her muradın sende kalmaz intizar
Âşkla fânî olursan ârif-i âgâhsın*

*Fariğ ü âzad olursan kalmaz asla itizar
Yar ü gârın sendedir her ne diler sen sensin ol
Aç elin tut dâmenin kıl kendini bûs ü kenar
Sen sana gel sen seni bil kimsin ey Hakkı nesin
Sayma cismin kim gönüldür garı yâr ü yar-i gâr*

(Aşkın vahdetini iste, ne ve kimden kaç. Bir sayıdır ki basamaklarda onlar, yüzler, binler olur. Aşk denizi içinde bütün ruhlar tek renktir. Fakat bu tenler kabında çokluk itibar buldu. Hoş olmayan tuzlu deriden şirin su akar. Gerçi hoş olması gerekli, çünkü, o akan derenin aşinasıdır. Nar ve üzümün çokluğu kabuktandır. Sıkılsa hepsi üzümün ve narın şırası birdir. Gönüllerde sevinç ve gözlerde nur olmak istersen, toprak cismi koy, hemen temiz aşkı seç. Aşkın aşinası olursan, tükenmez devletsin; her muradını peşin alırsın, beklemezsin. Aşkla fani olursan, her şeyi anlayan arif olursun. Vazgeçmiş ve azat olursun, asla özür dileme kalmaz. Mağara arkadaşın sendedir, her ne diler sen o sensin. Aç elini, tut eteğini, öp ve kendini son kıl. Sen, sana gel, sen seni bil, kimsin ey Hakkı nesin? Cismini sayma ki mağara da arkadaş da hep gönüldür.)

Üçüncü Madde: İnsanın kendi beden memleketinde bulunan tasarruflarından, Hak Teâlâ'nın âlem mülkünde olan tasarruflarını idrak etmenin yolunu bildirir.

Arifler demişlerdir ki: Hak Teâlâ'nın âlem mülkünde olan saltanat ve hükümeti ve bütün eşyaya bulunan tesirlerini, âlemin zerrelerinin besleme ile tasarruflarını insan kendi bedeninde olan saltanat, hüküm, tasarruf, hareket ve fiilleri oranıyla bilmek mümkündür ki Hak Teâlâ'nın emrine cihanın zerreleri ne yönden boyun eğler? Çünkü, ruhun bedende ne nitelikte mutasarrıf olduğunu bilmeyince ki kendindedir, âlemin Huda'sının bütün cihanda ne nitelikte mutasarrıf olduğunu idrak etmek nice mümkün olur? “Ey insan beni tanımak için nefsini tanı” buyurduğu bu mana içindir. Meselâ bir kâğıt üzerine “Bismillah” yazmak murat eyledikte, önce ruhun kalpte onu yazmaya meyil ve iradeleri ortaya çıkar. Sonra hayvanî ruh vasıtasıyla o meyil ve iradeler beyne ulaşır, onda bulunan hafıza kuvvetinde “bismillah” sureti ortaya çıkar. Sonra bir beyaz sinir ile o suret hafızadan parmakların ucuna inip, kalp iradeleriyle ve hisler yardımıyla kalem ve haber vasıtasıyla kâğıt üzerinde “bismillah” yazar. Bunun gibi Hak Teâlâ'nın yüce iradesi, bir nesne çıkışına ilgisi olsa, önce o iradenin eseri, arşta ortaya çıkar. Sonra ilk akıl vasıtasıyla o irade kürsîye ulaşır, onda olan levh-i mahfuzda ortaya çıkar. Sonra onuncu akıl olan Ruh'ül-Kudüs onu feleklerden unsurlara indirir. Sonra feleklerin hareketi ve yıldızların ışını vasıtasıyla tabiatların anneleri olan sıcaklık, rutubet, soğukluk ve kuruluştan o murat olunan nesne vücuda gelir ki üç bileşiktendir ve kâinat atmosferindendir. Veya onlarda olan şekiller, durumlar, fiiller ve bileşiklerdendir. Nitekim kâğıt yazma yeri olup, harflerin şekillerini korumuştur. Bunun gibi tabiatların anaları, görünmeyen şekilleri kabullenici olup, ortaya çıkan şekilleri korur olmuştur. Hak Teâlâ sürekli arşa mensup olan anlamları bu yolla aşağı âleme indirip, türlü birleştirmelerle cisimleştirdiğinden kâinat atmosferi ile üç bileşik bunca şekillerle suretlenmiştir.

Şu hâlde örneğimizde insan ruhunun muradının gönülde oluşması, Hak Teâlâ'nın yüce iradesi eserinin arşta ortaya çıkması makamındadır. İnsan bedeninde hayvanî ruh, cihanda ilk akıl derecesindedir. Hafıza kuvveti, levh-i mahfuzun yerindedir. Beyaz sinir, onuncu akıl hükmündedir. Eller, süflî unsurlar şeklindedir. His ve kuvvetler, felekler ve yıldızlar benzeridir. Yazma âletleri,

tabiatların anaları benzeridir. Yazılmış hatlar, kâinat atmosferi ve üç bileşik benzeridir ki bu örnekte “bismillah”tır. Çünkü, insanın kalbi, bütün bedenle mutasarrıf olup, organları bütün kalbine mağlup ve bağlı olmuştur. Onun için avam, insanı kendi kalbinde sakın bilmiştir. Bunun gibi büyük arş, sonsuz Melik’in iradeleriyle bütün âlemde mutasarrıf olup, âlemin bütün kısımları, büyük arşa mağlup ve bağlı olduğundan, niceler mülkün sahibi Allah’ı -haşa- arşta sakın olmuş zannına kapılmışlardır. Şu hâlde “Şüphesiz Allah, insanı kendi suretinde yarattı ki kendisini bilsin” remzi, bundan anlaşılır. Çünkü, sultanı yine sultan bilir. Sultanın kudretini, sultandan başkası ne bilir? Eğer Hak Teâlâ seni, bu beden memleketinde padişah etmese idi, saltanat işlerini sana ısmarlamasaydı, sana âlemin örneği olmak için bu nüshayı bağışlamasaydı, sen o cihanın sultanını nice bilirdin? Şu hâlde o, öncesiz ve sonsuz Allah’a yüz bin hamd ve sena olsun. O zeval bulmaz uluya yüz bin şükürler olsun ki bu beden mülkünü sana boyun eğici edip, seni kendi âleminde sultan etmiştir. Kalbini arşa, beynini kürsî, hafıza hazineni levh-i mahfuz eylemiştir. Bütün sinirler, damarlar ve kuvvetlerle hislerin madeni bulunan beynini, felekler ve yıldızlar eylemiştir. Organlarını unsurlar ve nitelikler edip, hepsini sana bağlı ve boyun eğici eylemiştir. Bütün yaratıklardan seni daha güzel, daha mükemmel, daha cömert ve daha erdemli edip, bütün kâinat üzerine galip ve yüksek eylemiştir. Meleklerin secde yönü ve feleklerin efendisi edip, ancak kendisine secde edici ve ibadet edici eylemiştir. Sana bu yaklaşma ile kendi bilinmesini kolaylaştırıp, muhabbet arkadaşlığını bağışlamış ve iyilik etmiştir. Şu hâlde hemen sen kendi kalbinden ve memleketinden ve şeytanlarından gaflet etmeyesin. Ta ki kendi yaratıcından ve Rabb’inden gafil olup, ırağa gitmeyesin. Eğer bu tanıklara ulaşırsan, bütün eşyayı gökçek ve üstün görüp, bütün işleri birbirine uygun ve lâıyk bulursun. Karşı gelme ateşinden uzak olup, teslim ve rıza nimetinde oturan ve mutlu olursun. Çünkü, bütün varlıklar, o yaratıcı ve hakim Allah’ın icat ve sanatıdır. Kudret elinin nakışındır. Şu hâlde bu cihan nakışlarına kötü söyleyip, ayıplayan kimse nakkaşı beğenmeyip, çekiştirmiş olur. Onun kısa aklı, her nesnede bir açık yaran ve her şeyde hazır olan bir hayrı ve her işte nice kadir Allah’ın hikmetini idrak etmekten “niçin” ve “nasıl” zehrini içip kendini itiraz ateşine atmış olur. Yoksa her nesne yerinde uygun konulup, her iş uygun ve sahibine lâıyk bulunmuştur. Çünkü, her zulümde bir adalet ve her şerde bir hayır bilinmiştir. Nitekim “Vaki olanda hayır vardır. Mümkünlerde daha bedii olan olamaz” gelmiştir. Kur’an’da “Allah, insanlara çok rauf ve çok rahimdir” (2/143) buyurulmuştur.

BEYİT

Bulunduğu yerde her şey uygundur

Böyle olmasaydı olmazdı mevcut

BEYİT

Her işi Hak’tan bilir halkı unutmuş hakşinas

Ol görür kim hayr ü şerr ü adle zulm olmuş libas

(Halkı unutmuş haksever olan kimse, her işi Hak’tan bilir. Görür ki hayra, şerre ve adaletle zulüm elbise olmuştur.)

NAZİM

Hakkı, Hak’tan gafil olma hazır ol

*Her işinde hikmetine nâzır ol
Cüz'-i şer zımında hayr-ı külli bul
Pes kazasına rızada mahir ol*

(Hakkı, Hak'tan uzaklaşma hazır ol. Her işinde hikmetine bakan ol. Şer kısımlarında maksadının bütününü hayır bul. Pes kazasına razı, becerikli ol.)

Dördüncü Madde: İnsan kendi nefsinin arılamaktan, Hak Teâlâ'yı arılamasının idraki yolunu bildirir.

Arifler demişlerdir ki: İnsan kendi nefsinin arılaması örneğinden, Hak Teâlâ'nın anlanmasını idrak etmek mümkündür. Nitekim insanî ruh gönülden yüreğe, yürekten bütün organlara mutasarrıftır. Halbuki o, bir rabbanî emirdir. Onu gerçeği, hayal ve vehme gelmekten münezzehtir. Miktarı, nicelikten mukaddestir. Bölünmekten uzaktır. Şekil ve renklerden arınmıştır. Hak Teâlâ da, hatıra gelen vehimlerden münezzehtir. Hayalde olan şekillerden mukaddestir. Zaman ve mekândan kurtulmuştur. Tasarrufları zamandan arınmış, tecellileri mekândan boş değildir. Nitekim insan vücudunda bulunan dostluk, muhabbet, rahat, mihnet, yemek, lezzet, gam, sevinç, zevk, huzur, sefa, keder, duyma, görme, koklama ve ses vesair duygular gibi ruh sıfatlarının kararlaştırılmış yeri vücududur. Fakat gerçek ve nitelikleri tasavvur edilmiş değildir. Hak Teâlâ'nın dahi bütün sıfat, ad ve fiilleri âlemde ortaya çıkıp, bütün eşya, fiillerin, sıfatların ve adların ortaya çıkması olmuştur. Fakat fiillerin nitelikleri, sıfatların mahiyeti, adların gerçeği tasavvurlanmış ve insan tarafından anlaşılmış değildir. Nitekim görme idraki, sesten haz bulmaz. Koklama idraki, yemeğin tadından lezzet almaz. Bunun gibi açık hislerin aklın idrak ettiklerinden nasipleri olmaz. Akıl dahi gönül durumlarını bilmez. Çünkü, ilâhî emir olan insan ruhunun inişi gönüldür ki onun gerçeği bilinmekten uzaktır. Vasfa gelmez. Nitekim insan ruhu, bütün bedende mutasarrıftır. Niteliği insan tarafından anlaşılmış değildir. Âlemlerin Rabb'i dahi bütün âlemde eşyanın bütününe mutasarrıftır. Şekli ve mahiyeti tasavvur edilemez. Nitekim ruhun yöneliş ve bağlantısı bütün organlara geçici, hükmü bütün bedende geçerli ve beden bütünüyle onun hizmetkârıdır. Fakat beden bölünebilir. Ruh ise bölünemez. Hak Teâlâ'nın nuru dahi bütün eşyaya sarılmıştır. Cihanın bütün zerrelere, onun kudretiyle ayakta. Her nesne onun zikir ve tespihiyle şaşkındır. Hep yarattıkları ona ibadet edici ve hizmetçidir. Hepsini her anda ondan yana meyledici ve azmedicidir. Onun lütuf ve cömertliği hepsine devamlıdır. Fakat yine bir mekâna bağlanmış, bir nesneye oran ve bir yöne nispet olunmaz. Arılanması gereklidir. Mevlâ'nın arılanma kapısı açılmaz. Ta insan nefsinin sırrı keşfolunmadıkça. Halbuki o sırrın keşfine şer'i izin yoktur. Onun için insan ruhunu bedenden tecrit ve arılayan, beden içinde bedenden sayan çoktur. Fakat Allah'ı birleyici filozoflar, aklî delillerle insan ruhunu bedenden başka bulup arılanmasına gitmişlerdir.

NAZİM

*Hak dedi nur-ı semavât ü zemin
Zatını vasf etti Rabb'ül-âlemin
Ehl-i hak canında bulmuştur ıyan
Nur-ı hakkı âleme bî çün karîn
Hak fe bî yesmeu ve bî yübsirü dedi*

*Bulduğuçin nurunu bu mâ ve tîn
Ehl-i hal etmezdi vecdinden sema'
Olmasa râz-ı maiyyet müstebîn
Nur-ı pâki bulmasaydı âb ü hâk
Olmaz idi suret-i mânâ mübin
Nurun lâ şarkî ve lâ garbî bulan
Ehl-i dil mişkât-ı nur olmuş yakîn
Varlığın mahv eyleyip bulsan fenâ
Zâhir olur sırr-ı hayr'ül-vârisin
Vahdeti kesrette bulmuş ehl-i hak
Aminin ü sâlimin ü gânimin
Hakka tefviz eyle Hakkı sen seni
Fail-i muhtarı bul nime'l-muin*

(Hak dedi: Yerlerin ve göklerin nurudur. Âlemlerin Rabb'i zatını vasfeyledi. Hak ehli, canında aşikâr bulmuş Hakk'ın nurunu, çok yakın ve akılla idrak olunamaz. Hak, benimle duyar, benimle görür, dedi; bu su ve çamur, nurunu bulduğu için. Hak ehli vecitten işitmezdi, beraberlik sırrı açık olmasa. Toprak ve su, pak nuru bulmasaydı, anlamın sureti açık olmazdı. Doğuda ve batıda olmayan nuru bulan gönül ehli, nurun kandili olmuş, çok yakın bilmiş. Varlığını mahvedip, fena bulsan hayr'ül-vârisinin sırrı ortaya çıkar. Hak ehli, tekliği çoklukta bulmuş, eminler, selimler ve ganimete ulaşanlar. Hakkı, sen, seni Hakk'a ihale eyle. Muhtar olanı, yapanı bul. Ne güzel yardımcı!)

Beşinci Madde: İnsan ruhunun arılanmasını, cismin ölümlülüğünü ve canın kalıcılığını ve ona bağlı olanı bilgece bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: İnsanî nefis bedenden soyuttur. Çünkü, sen kendi zatından sonsuz olarak gafil olmazsın. Uykuda ve gözün kapalı durumda bile unutmazsın. Bedenin kısımlarından bir kısmı yoktur. Oysa ki onu sen bazı vakitte unutursun. Halbuki bütün idrak olunmaz. Ancak bütün parçaları ile idrak olunur. Şu hâlde sen bu bedenden veya parçalarından bir parçası olsa idin, kendi zatını unutmakla onu bilincin uzatıp gitmezdi. Şu hâlde imdi, sen bu bedenden ve parçalarından soyutsun. Halbuki tabiî hararetinin bedenî rutubette tasarrufu sebebiyle beden ebeden ayrışıp akmaktadır. Ne zaman ki gıda alma kuvveti değişime uğramış gıdayı organlara görüre. Eğer gıdadan ortaya çıkan yeni parçalar ortaya çıktığında, bedenden eski parçalar ayrışmamış olsaydı, beden bundan çok büyük olurdu. Çünkü gıda parçaları, ayrışanlara bedel olmuştur. Onun için beden haddinden fazla büyük olmayıp, bu şekil üzere kalmıştır. Eğer sen bu beden veya parçalarından bir parça olsaydın, her anda kendini beğenmen değişip, senden idrak eden cevher böyle sürekli kalmazdı. Şu hâlde sen, bedensiz ve parçasız sensin. Sen, nice beden kaynağı sayılırsın ki onun ayrışmasından haberin olmaz. Halbuki sen, kendi zatından asla habersiz değilsin. Şu hâlde bu eşyanın arkasında bulunansın. Nitekim, vacib'ül-vücut olan Allah, sürekli olabilir şeylerin hepsinden soyut ve münezzehtir. Bunun gibi on akıl ve dokuz felekî nefis, ne cisimdir ne cismanîdir. Onlar bu âleme ne dahildir ve ne hariçtir. Ne bitişiktir, ne ayrıdır. Çünkü, girme ve çıkma, bitişme ve ayrılma cisimlerin belirtilerindendir ki cisme olmayan onlarda soyuttur. Şu hâlde konuşan nefis bir cevherdir ki ona,

hissî işaretler olmak tasavvur edilemez. Çünkü, bu konuşan nefis, o küllî nefistir ki küllî aklın ortaya çıkmasından oluşmuştur. Onun koyuluğu nurudur ki nefis ona ikinci derecede ve gölge gibidir. Vacib'ül-vücudun feyzi ondan buna ulaşmıştır. Bunun şanıındandır ki kendi zatını idrak, eşyayı ölçer ve takdir eder. Cismi korumak için işlerini tedbir eder. Şu hâlde bu kutsal niteliğin cisim olması nice düşünülür ki varidatı esnasında hafifliğinden çok yakın olur ki cismi terk edip kendi âlemine yönele. Hatta denilmiştir ki “Konuşan nefis, hiçbir yerde olmadan vardır. O, Allah'ın nurlarından bir nurdur. Doğuşu ondan, batışı yine onadır” Bununla beraber madem ki insan nefsi bu cesetle örtülü ve telif edilmiştir. O, bu İslâm şeriatı ile emredilmiştir ve yükümlü tutulmuştur. Cisimlerin hükümleri ile mecburdur. Şu hâlde bedenî pisliklerden temiz, alçak bencilliklerden kurtulan temiz nefisler ilâhî sırlar olduğundan, bilgi edinmiş olup arif olur. Doğruluk makamını bulup ulaşır. Ama bu suretimizi terbiye edip, güzellik nurları ile güzelleştiren ve nefislerimizi bedenlerimize indirip, bilimsel ve pratik olgunluklar ile tamamlayan küllî akıldır ki başlangıç ve sonumuz, vacib'ül-vücuda vasıtamız olur. Şer'î dil ile onun adı, Muhammedî ruhtur. O, âlemin babasının bizi terbiye ve olgunluğa erdirmesi işler akıl vasıtası iledir ki o onuncu akıldır. Şeriat bilginleri arasında Ruh'ul Kudüs ile nam ve nişanı ortaya çıkmıştır. Bedenin bozulması ile insan nefsi batıl olmaz. Çünkü o, yer sahibi değildir ki onun zıddı ola. İlk başlangıç, küllî akıl olduğundan, o dahi sürekli diridir ki asla fena bulmaz. Hatta vicdanı doğru olan kimse bunu kendinde idrak eder ki beden organları, birer birer yok olarak bütün parçaları yok olsa, kendi nefsi kesinlikle yok olmaz. Beden kuvvetleri yok olduğundan, konuşan nefsin kuramsal kuvveti olgunlaşıp yok olmaz. Çünkü, soyut nurun gerçeğine yokluk gelmez. Şu hâlde insan nefsi asla yokluk kabul etmez. Ancak noksan üzere bulunan çeşitli aşamaları bedenlerine yokluk gelip bir hâlde kalmaz. Ne zaman ki bir has beden meydana gelip, özel mizacıyla küllî nefsin iniş aşamalarından bir aşamasıyla nurlanmaya gayretli ve lâıyk olur. O demde, küllî nefsin o aşamalarından bir aşaması, müstakil bir yolla o bedene ilgili bulunur. Bu küllî nefis olan nurun, bu iniş aşamaları bulunan özellikleri kendine oranla basit cisimde olan çeşitli şekillerin vasıtasıyla o basit cisim için var sayılan özellikler derecesindedir. Şu hâlde o özel beden bozulduğunda, küllî nefsin o noksan özelliği yok olmaz. Eğer o şekiller kalıcı olsa idi, küllî nefsin bu bencillikleri kalmazdı. Güneş ışığı gibi aslına dönüp nefisler olmazdı. Çünkü, nefis ile beden arasında bulunan ilgi ancak geçici bir ilgidir. Şu hâlde o ilginin boşluğuyla, bu soyut cevherin boşluğu lâzım gelmez. Ama his ve kuvvetlerini her birinin lezzeti ancak kendi olgunluğu soyluluğuyla ve o olgunluğu idraki kadar olur. Her bir elemi, yine o olgunluğun sönmesi soyluluğuyla, o sönüşü idraki kadar bulup elemelenir. Çünkü, her kuvvetin olgunluğu, kendi lâıykını bulmaktır. Noksanı, lâıykından mahrum olmaktır. Şu hâlde konuşan nefsin olgunluğu, beden kuvvetlerinden uzak olmaktır. Başlangıç ve sonu bilerek nakışlanmaktır. Kendi gerçeğini bilip, Hak Teâlâ'yı bulmaktır. Noksanı, bu bilgilerden uzak kalmaktır. Zevk ve lezzeti marifet nuruyla dolmaktır. Hüzün ve elemi, cehalet karanlığına ve gaflete dalmaktır. Fakat madem ki insanî nefis bulunur, cismanî ile meşguldür. O, bu nefsanî rezilliklere elemelenmeyip, ruhanî erdemlerle lezzetlenmiş değildir. Çünkü o, bedenin tabiatıyla sarhoş durumundadır ve kendinden geçmiştir.

Ne zaman ki konuşan nefis, bedenden ayrılmasıyla sarhoşluğundan ayılır. Eğer temizlenmiş nefislerden ise bilimsel olgunluğu ve ahlâkî güzelliği soyluluğunca vacib'ül-vücudun nurlarını seyredip; gözler, görmediği ve kulaklar işitmediği ve kalbe nimet ve lezzetleri bulur. Soyut nurlarla kaynaşıp, başlangıç yerine ulaşip her muradı gerçekleşir. O sonsuz devletle yeniden dirilip ve

haşrolup o sonsuz saadette kalır. Başlangıç ile kalmayıp, seçkin insanlara tür olarak kaynaşıp, onlara hayır üzere yardım ederse, bizden yeğ olan cin zümresinden olur. Eğer kötü nefislerden ise bedenden ayrılış anında cehalet karanlığı ve hayvanî ahlâkı soyluluğunca, reddolunanlarla elim azabı bulur. Bu his âleminden koptuğunda, kutsal âleme ulaşmayıp, berzah karanlığında kalıp, onda korku ve pişmanlıkla, üzüntü ve gamla kıyamete dek elemelenir. Kötü insanlara tür olarak kaynaşıp, onlara şer ve fesat üzere yardım ederse, hepsinden şerli olan şeytanlar zümresinden olur. Bütün konuşan nefisler meleklerin ve ruhların âlemine mensup iken, bu bedenî kuvvetler ve alçak meşgaleler, onları kendi âleminden almıştır. Bu süflî âleme çekip, bu karanlıklara salmıştır. Eğer konuşan nefis, rahmanî ahlâklarla vasıflanıp, hakkanî özel bilgilerle kuvvet bulursa, yavaş yavaş yeme ve uykuyu azaltıp, beden kuvvetlerinin musallat olmasından kurtulup, gazap ve şehvetine galip olursa, o zaman kendi âlemini arzu kılıp, başlangıç ve sonuna karşılık gelir. Uyku ve uyanıklık durumunda ona yönelip, ondan gizli bilgiler alıp, geçmiş ve gelecek işler olan dünya ile ilgili gizli şeyleri bilir. Çünkü, bu nefis, o aklın aynası olup, bilgilerin nakışlarını alıp keşif ehli olur. Öyle olur ki konuşan nefis, başlangıcından bir işi alıp, hayal etme kuvveti onu kendine uygun surete benzetip, o suret aynen ondan ortak hisse gelir. Ondandır canlandırma madenine çeşitli suretler akseder. Şu hâlde konuşan nefis, onda, güzellik, letafet ve azametle acayip suretler ve garip şekiller görüp onlarla konuşur. Yahut kimseyi görmeyip, ancak düzenli kelimeler ve güzel seslerle ölçülü nağmeler işitir. Eğer adı geçen işler, uyku esnasında ortaya çıkarsa, sadık rüyadır. Eğer uyku ile uyanıklık arasında olursa, gerçektir. Eğer nefis, uyku esnasında başlangıcına karşılık olmayıp, bu durumları vasıtalarla görürse, karışık rüyadır ki hayalde canlandırma ve evhamdır. Benzersiz melekler ve ruhların nurları ve alevlenmiş yardımlar için anlamsız iner. Kutsal ışınlar, yetenekli nefisler ve soyutlar üzerine yayılır ve ulaşır. Kapının açılması, Allah adıyla kapı çalanlarda ortaya çıkar.

Şimdi, bu ruhanî cihan lezzetlerini inkâr edip, kötü hayaller zanneden basiretsiz, çiftleşmenin lezzetini inkâr eden cinsiyetsize benzemiştir. Hayvanları, melekler üzerine tercih edip ileri bulmuş olur. Ey Rabb’imiz, sana inandık, sıfatlarının olgunluğunu büyüklüğüne lâayk olarak bildik. Elçilerini kabul ettik.

RUBAÎ

*Onlar ki sohbet ederler gökte ay ile
Satranç tahtasında şaha yumuşaklık ederler
Onlar ki sözlerin sırrından âgâhtırlar
Yaratıcının yolunu şaşırmışlar, vücutları yoldadır*

NAZİM

*Kalbinde nefs-i nâtıkayı bil lüb-ü lübab
Virane içre genc misali etmiş ihticab
Sırr-çeşme-i vücudun odur kendin onu bil
Zira bu benlik ondan olur lema-i serab
Bahr-i hayat-ı cümledir ol nefs-i nâtika
İnsan hakikati ona eyler hoş intisab
Fi’li kemal-i hikmet ve gavl sevab surf*

*Hubbu vefa-yı daim ve hüsnü hayat-ı nâb
Bu cism ü can ü akl ü dil ü hüsn hiss-i kuşuridir
Sen lübbe var meyanda kuşur olmasın hicab
Mirac-ı vasl-ı nâtıkayı kıl taleb
Yohsa misal deyü yakar cismi her şihab
Ey Hakkı, Hakk'ı bildi o kim bildi nefsi
Kalmaz o canda zahmet-i taklid şeyh ü şâb*

(Konuşan nefsi kalbinde özün özü bil. Virane içre hazine gibi saklanmış. Vücut çeşmenin sırrı odur, kendin onu bil. Çünkü bu benlik ondan sevap ışığı gibi olur. Konuşan nefis herkese hayat denizidir. İnsan gerçeği ona birleşir. Fiili, hikmet kemali, sözü sırf doğrudur. Sevgisi daima vefa, güzelliği hayat yoludur. Bu cisim, can, akıl, dil ve his kabuklardır. Sen öze var, arada kabuklar perde olmasın. Konuşan nefse vuslat miracını gönülde iste. Yoksa cismi, her şimşek misal diye yakar. Ey Hakkı, o ki Hakk'ı bildi, nefsi bildi. O canda kalmaz genç olsun, ihtiyar olsun, taklit zahmeti.)

Altıncı Madde: Âlemin özünün özünün insan-ı kâmil olduğunu ve kulluk kemaliyle vasıflanıp, rıza makamını bulduğunu, muratsız olmakla muradını aldığını bildirir.

Arifler demişlerdir ki: Dokuz felek küresi ve üç unsur, kabuk tabakası ve kaplar gibi bu toprak noktayı, hurma çekirdeğinin etrafındaki etler gibi her yönden kuşatıcı ve sarandır. Bu on iki örtü, âlemin özü olan toprağın on iki kat elbisesidir. Toprak ise kadir ve kıymette onların en üstünü ve en evvelidir. Toprak, maden ve bitkilerin örtüsüdür. Bitkiler, hayvanın örtüsüdür. Hayvan, insan bedeni, kalbin örtüsüdür. İnsan kalbi, Mevlâ'yı tanıma yeri ve sevginin esasıdır.

Şu hâlde cihanın özlerinin özü arif billah olan kâmil insandır. Bu kâmilin şanının büyüklüğünü bir kere düşünün ki on beş kat elbise giyip, marifet tahtı, şeriat sancağı ve muhabbet tacıyla en büyük sultan olmuştur. Çünkü, bütün kâinatı kendine hizmetçi ve yardımcı bulmuştur. Kendisinde şeriat, tarikat ve gerçek olgunluğu bulmuştur. Yani onun sözleri güzel ve ahlâkı güzel olmuştur. Çünkü, o kâmil “Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, gerçek durumlarım” hadisi şerifine uymuştur. Şu hâlde her kimde ki bu üç alâmet ortaya çıkar; o, mümin, arif ve kâmildir. Eğer ikisi bulunursa, mümin ve ariftir. Eğer biri bulunursa, mümin ve gafildir. Eğer hiçbiri bulunmazsa, cahil ve tembeldir. Bütün âlem, bir tek şahıs var sayılmıştır. Bu olgun insan, onun nurlu kalbi bulunmuştur.

BEYİT

*Ne feleke müyesser, ne meleğe hâsıldır
İnsan kalbinde bulunan bunca sırlar*

Bu olgun insan, bu yüce değer ve azametli şanı ile bunca güzel ahlâk, bilim ve irfanı ile meramını elde etmeye kadir olmaz ve kendi muradı üzere bir iş yapmak elinden gelmez. Onun için kendi muratlarını tümünden terk etmiştir. Âlemde muratsız olup, Hakk'ın muradı ile gitmiştir. Gerçi bu, halkın en olgunu olup, irfan yönünden olgun ve beceriklidir. Fakat meramını elde etmede âciz ve kusurludur. Nitekim peygamberler, veliler, melikler ve zenginler nice bin eşya istemişlerdir, vücuda gelmiştir. Nice bin işi istememiş iken vücut bulup, işleri olmuştur. Şu hâlde bu açıklamadan anlaşılan budur ki bütün insanlar, bilgin olsun, cahil olsun, uyruk olsun, sultan olsun hepsi muradını elde etmekte âciz ve işlerini çevirmede şaşırılmıştır. Muradı olmayan rahat ve sevinçli, muradı olan şaşkındır.

Bu kâmil, bu sırra eren ve bu gerçeği arıftır ki hiçbir kimse kendi muradını elde etmeye kadir olamaz. Çalışma ve sıkıntıyla o değer ele girmez. Şu hâlde muradı ve tedbiri terk edip, tevekkül yoluna ve feyze gitmiştir. Tesli ve rıza ile alışmış olup, her korku ve üzüntüden ayrılıp azat olmuştur. Çünkü Hak Teâlâ “Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken sizin için o hayırlı olur ve bir şeyi de sevdiğiniz hâlde o, hakkınızda şer olur. Allah bilir, siz bilmezsiniz” (2/216) buyurmuştur. İşlerin geleceğinin hayır veya şer olduğu insanların malumu olmadığını duyurmuştur. Çünkü bu kâmil, bu sırrı dahi bilmiştir. Bütün cihan işlerini Mevlâ’nın muradına uygun, hüküm ve hikmetine uygun bulmuştur. Şu hâlde aziz ve hakim olan Allah’ın takdiriyle gönlü sevinip, hükümlerine teslim ve razı, fiillerine bağlı ve boyun eğici olmuştur. Gönül cemiyetini bulup, Hakk’a hazır olup huzura gelmiştir. Asla bir tedbir, tercih, azim ve seçmesi kalmayıp hepsi gitmiştir. Bütün istek, rica, dua ve beklemeleri aradan kaldırmıştır. Muratları terk ile her murada yetmiştir. Nefsinden ölü olup, aşk hayatını bulup kalbinden içeri girmiştir. Çünkü “Ölümden önce ölünüz” emrini can ile tutmuştur.

BEYİT

*Kâmili zinde sanma ölmüştür
Ruhuna cismi merkad olmuştur*

NAZIM

*Hakikat sırrını pir-i mugandır kâşif ü dâna
Lehü fazlün ala ehl’in-nüha ilmen ve irfana
Sözü remz ü işarettir sanırsın istişarettir
Ger anlarsın beşarettir değil tedris-i mevlana
Hadisi mahz-ı hikmettir hubu isâr ü şefkattir
İşi çün halka hizmettir fisar’ül-küllü ihvana
O kim aşk ehli olmuştur gönülde dostu bulmuştur
Dem-i aşk ile dolmuştur mete zernâhü ihyana
Çü bulmuş vecd ü hoş hali unutmuş kil ve boş kâli
Mukaddem bahs odur tâli lekad kâne’llezi kâna
Erişmiş cezb-i rabbani kılıp mirac-ı ruhanî
Sen anla ayn-ı aşk onu yerahü’n-nasü insana
Tunik sed olmuş ey Hakkı hemen kendinde bul aşkı
Fekkenna minhü a’yana ve finâ sare ekvanâ*

(Hakikat sırrını bilen ve keşfeden piri mugandır (meyhaneci). O, bilim ve irfan bakımından ehline üstündür. Sözü, remiz ve işarettir. Sen istişare sanırsın. Eğer anlarsan, Mevlâ’yı Öğretme değil, müjdedir. Sözü, salt hikmettir. Sevgisi, verme ve şefkattir. İşi halka hizmettir, bütün can dostlarına şamildir. O ki aşk ehli olmuştur, gönülde dostu bulmuştur. Aşk demiyle dolmuştur. Ziyaret ettiğimizde ayıldı. Vecd ile hoş hâli bulmuş, dedikodu ve boş sözü unutmuş. İlk okuduğu bahis odur, olan olmuştur. Rabbanî cezbe erişmiş, ruhanî miraç kılmış. Sen onu aşk gözü anla, insanlara insan görünür. Yollar kapanmış. Ey Hakkı, aşkı hemen kendinde bul. Biz hep ondan bilinir olduk. Kâinatlar bizde oldu.)

Üçüncü Bölüm

Muhafazası gerekli olan canın bileşik organlarının nitelik, yer ve menfaatlerini; insan bedeninin sağlığının esaslarını; bazı tek gıda ve ilâçların tabiat ve hükümlerini; bazı yiyecek ve meyvelerin fayda ve erdemlerini; insan vücudunu ısıtan ve güzelleştiren bazı elbisenin şekil ve renklerini on bir madde ile bildirir.

Birinci Madde: Ruhun, korunması lâzım gelen bileşik organlarının nitelik, yer ve menfaatlerini bildirir.

Tabipler demişlerdir ki: İnsan bedeninde bulunan canın bileşik organları, bu sayılandır ki Beyin, gözler, kulaklar, dil, akciğer, kalp, diyafram, göğüs, mide, bağırsaklar, karaciğer, safra, dalak, böbrekler, sidik yolu, er bezleri, erkeklik organı ve kadınlarda rahim ve memelerdir. Bunların hepsi korunması vacip olandır.

Beyin, yumuşak ve boğumlu bir cevherdir ki rengi beyaz bulunmuştur. O, atar ve toplardamarların özünden, beynin anası olan zardan ve kafatasına bitişik olan zardan bileşmiştir. Beynin yapısı bir üçgene benzer ki onun tabanı başın ön tarafında, iki kenarı ile kuşatılmış olan açılırlar başın arka bölgesinde kılınmıştır. Bedenin his ve hareketi, beyin ile tamamlanmıştır ki beden hisleri yumuşak sinirler ve organların hareketleri, sert sinirler vasıtasıyla bulunmuştur. Hikmetleri yukarıda bilinmiştir.

Gözler, ikisinden her birisi yedişer tabakadan ve üçer rutubetten bileşmiştir. Toplamı, on tabaka demekle bilinmiştir. Birinci tabaka, mültehimedir ki havaya temas eden tabakadır. İkinci tabaka, kariniyyedir ki mültehimeden sonradır. O, renksiz yaratılmıştır ki altında olan tabakanın rengiyle renkli kılınmıştır. Üçüncü tabaka, ayniyyedir ki ya siyah veya şehlâdır. Ya sarı veya mavidir. Mültehimenin altında, rengiyle benzeşmiş zehradır. Ayniyye tabakasından sonra beyaz rutubettir ki yumurtanın beyazı gibidir. Dördüncüsü, ankebutiyyedir ki örümcek ağına benzerdir. Ankebuti tabakadan sonra cildî rutubettir ki şeffaf ve berraktır. Bundan sonra camsı rutubettir ki erişmiş cama benzer. Beşinci tabaka, şebekiyyedir ki camsı rutubetten sonradır. Altıncı tabaka, meşimiyedir ki ona benzemiştir. Yedinci tabaka, salbiyedir ki hepsinden sert ve göz kemiğine bitişik bulunmuştur. Bu tabakaların faydaları uzun bir açıklama olduğundan kısa geçilmiştir.

Kulaklar, ikisinden her birisi sadece et, kıkırdak ve hassas sinirden bileşmiştir. Yararları sesi kabul etmek bilinmiştir.

Dil, et, atar ve toplardamarlar ile hassas sinirden ve yemek borusuna bitişik olan zardan bileşmiştir. Yararı, yemeğin tadını almak, lokmayı çevirmek, sözü söylemek ve yutmayı tamamlamak bulunmuştur.

Akciğer, kırmızı gül rengine olan etten ve kendi borusunun kıkırdaklarından ve yürekten biten atardamarlardan bileşmiştir. Akciğer, kendi zatında hissizdir. Fakat zarının az bir hissi vardır. Bunun yararı, yürekte doğan tabiî harareten bedeni revaçlandırmak bilinmiştir.

Yürek, kozalak şeklinde koni bir cisimdir ki tabanı göğsün ortasında, tepesi sol tarafta konulmuştur. Rengi kırmızı nar bulunmuştur. O, lâtif et ile sert zardan bileşmiştir. O, tabiî hararetin kaynağı bilinmiştir. Onun iki karıncığı vardır ki sağ karıncığı, az ruh ve çok kan ile dolu olmuştur.

Onun kanalları vardır ki onlarla yürekte akciğer tarafına gıda gidip, akciğerden yüreğe ferah hava gelmiştir. Onun sol karıncığı, az kan ve çok ruh ile dolmuştur. O, atardamarların bitiş yeri olmuştur.

Diyafram yani göğüs perdesi, sağlam et, hassas ve hareketli sinirden bileşmiştir. Bunun yararı, göğsün yayılması ve büzülmesi bulunmuştur.

Mide, yumru bir organdır ki et, sinir, atar ve toplardamarlardan bileşmiştir. O, üç kısma bölünmüştür. Bir kısmına yemek borusu, birine mide ağzı ve birine mide dibi denilmiştir. Yemek borusu, ağızdan gelip bağır kemiği bitiminde son bulmuştur. Mide ağzı yemek borusu bitimindedir ki etsiz kılınmıştır. Mide dibi, etli yaratılmıştır. Yeri, göbeğin üstüdür. Midenin yararı, gıdayı hazmetme bilinmiştir.

Bağırsaklar, katlanmış hassas sinirli cisimler bulunmuştur. Sinir, yağ, atar ve toplardamarlardan bileşmişlerdir. Bunlar sayıca yedidir ki birine kapakçık, birine on iki parmak, birine tutucu, birine ince, birine eğri, birine kolon ve birine düz denilmiştir. Düz bağırsak, makat halkasına bitişiktir. Bunların yararları, artık gıdayı atmak bilinmiştir.

Karaciğer, et, atar ve toplardamarlar ile kendini örten zardan bileşmiştir. Bunun kendi zatında hissi olmayıp, zarının hissi çok bulunmuştur. Bunun rengi donmuş kana benzetilmiştir. Karaciğer ki kan damarlarının bitişik yeri bulunmuştur. Bunun yeri, sağ tarafta uygundur. Dışı, arka kaburgalara bitişik, içi mideye uygun, üstü göğüs diyaframına yetişik, altı, leğen kemiğine ulaşık bulunmuştur. Bunun yararı, organlara gıda vermek için kan üretmek bilinmiştir.

Safra, karaciğere yapışık yaratılmıştır. O, safra (öd) kesesi kılınmıştır. Bunun yararı, safrayı karaciğerden çekmek bilinmiştir.

Dalak, boğumlu bir cisimdir ki et ve atardamarlardan bileşmiştir. Rengi, karaciğere benzer bulunmuştur. Kendi zatında hissi olmayıp, zarı hassas kılınmıştır. Bunun yeri, sol tarafta, arka kaburgalar ile midenin arasında tayin olunmuştur. Siyah köpüğe kese bulunmuştur. Bunun yararı, o ödü karaciğerden kendine çekmek bilinmiştir.

Böbrekler, ikisinden her birisi, az kırmızı olan sert et ile çok yağdan ve atardamarlardan bileşmiştir. Böbrek ki onun kendi nefsinde hissi olmayıp, zarının hissi çok bulunmuştur. Bunun yeri, sırtın altında kılınmıştır. Yararı, ciğerden idrarı çekip, sidik torbasına akıtmak bilinmiştir.

Sidik torbası, damarlar ile katlanmış sinirli bir cisimden ve atardamarlardan bileşmiştir. Bunun yeri, makat ile kasık arası bulunmuştur. Yararı, sidiği toplama ve dışarı atma bilinmiştir.

Er bezleri, ikisinden her birisi, yağlı beyaz etten ve çok sayıda atardamardan bileşmiştir. Yararları, meniye pişirip, oluşturmak bulunmuştur.

Erkeklik organı, az etten, çok sayıda atar ve toplardamardan bileşmiştir. Yaran, yukarıda organların hikmeti konusunda bilinmiştir.

Rahim, sinirli bir cisimdir ki kadınlarda yaratılmıştır. Yeri, düz bağırsak, göbek ve sidik torbası arası kılınmıştır. Onun boynu uzun olup, ferce ulaşık, dibinde iki husye konulmuştur. Yararı, nutfeyi çekme ve cenini koruma bulunmuştur.

Kadın memeleri, ikisinden her birisi yumuşak et, beyaz yağ, çok sayıda atar ve toplardamarlardan bileşmiştir. Yeri, göğsün dışında, görülmüştür. Yararı, kanı pişirmek ve süt oluşturmak bilinmiştir.

İşte böyle sanat şaheseri bir binayı, sınıf sınıf imaretlerle tamir edip güzelleştirmek, dışını ve içini türlü olgunluklarla süsleyip güzelleştirmek, hepsinden daha önemli ve gerekli bulunmuştur. Bu sanatları hayretten nice yüz ibret alınmıştır. (İnsanı en güzel biçimde yaratan, hakim, yapan, yaratıcı

ve yoktan var eden Allah münezzehtir. Yaratıcıların en güzeli Allah ne yücedir.)

İkinci Madde: İnsan beden sağlığının korunması esasları olan mizaçları bildirir.

Tabipler demişlerdir ki: Tıp bilimi, beden bilimidir ki onun kuramsalı ve pratiği aslında iki bilimdir. Birinci bilim, hıfzıssıhha, sağlığı koruma ve ikincisi tedavidir. Halbuki, beden sağlığı bir büyük nimettir. Din ve dünya ehline devlet sermayesidir. Vücudu korumak saadettir. Kadir ve kıymetini bilip, kural ve yöntemiyle sebep olmak hoş ganimettir. Çünkü, vücudunun sağlığını koruyan akıllı kimse sağlık bulur. Cismine illet bulaşmayıp esenlikte kalır. Tedbir ve ilâca ihtiyaç kalmayıp rahat bulur. Bol vakit bulup, Mevlâ'nın marifetine ulaşır. Şu hâlde "Marifetname" de ancak sağlığı korumanın kural ve esaslarını yazmak ve açıklamak lâzım gelir. Ta ki o devlet ve saadetin kadir ve kıymetini bilip, fırsat elde iken onu koruyasın. Ömrün oldukça sağlık ve afiyette kalasın. Allah ile dolup, Mevlâ'yı tanımaya meşgul olasın. Sağlığı korumanın kurallarını bilip, amel eden kimse, Hakk'ın yardımı ile vücut sağlığına sahip olabilir. Fakat uzman tabip olsa bile, gençlik ve kuvveti kalıcı kılamaz. Her kişi, en uzun ecel olan yüz yirmi yıl yaşına gidemez. Özellikle zorunlu iş bulunan tabiî ölümün vakti geldiğinde, onu bir kimse erteleyemez. Çünkü bedenın oluşum ve kalıcılığı, o rutubetle mümkündür ki onu gıda edip, fazlalarını atan sıcaklığa yakındır. Şu hâlde bu tabiî hararet, o maddesi olan tabiî rutubeti ayrıştırarak, o rutubet az kaldığında, bu hararet dahi azalıp, gıda hazmı da zayıf olur. O iradı noksan bulur ki eğer o irat olmasaydı, bu beden oluşum süresinde kalıcılık bulmazdı. O hâlde bedene dahi gün gün düşkünlük ve noksan gelir. Ta tabiî rutubet yok olduğunda, tabiî hararet dahi söner. Her kişinin kendine özgü olan mizaç ve kuvveti soyluluğuyla ömür süresi ve mukadder eceli bulunan tabiî ölüm ancak budur.

Bu durumda sağlığı korumanın amacı budur ki önce mizaçları bilip, onda zorunlu sebepleri, açık sebeplerle bedende bulunan tabiî rutubeti bozulmaktan korumak ve fazla ayrışmadan koruyup, ecele varıncaya dek dışardan bir zarar isabet etmezse, dört çağdan her yaşı, kendi gereğince koruyarak, sağlık ve afiyette gönül sefasıyla ömrünü tamam eder.

Bedenin mizaçları, on alâmetle bilinmiştir. Zorunlu sebepleri altı adet bulunmuştur.

Beden mizaçlarından birincisi dokunmadır ki mizacı ılımlı olan bedenın dokunuşu, hararet ve soğuklukta ılımlı bulunmuştur. Mizacı sapmış olanın dokunuşu dahi mizacının sapması yönünde hiss olunmuştur.

İkincisi, et, yağ ve iç yağıdır. Bunların çokluğu bedenın rutubetine, azlığı kuruluğuna alâmettir. Fakat etin çokluğu, bedenın rutubet ve hararetine, sadece yağ ve iç yağın çokluğu bedenın rutubet ve soğukluğuna alâmettir.

Üçüncüsü kıllardır ki onun çokluk, kıvrıklık, kalınlık ve sertliği bedenın hararet ve kuruluk alâmetidir. Azlık, düzlük, incelik ve beyazlığı bedenın soğukluk ve rutubeti alâmetidir.

Dördüncüsü, beden rengidir ki onun beyazı, soğukluğuna ve balgam çokluğuna alâmettir. Kırmızılığı, hararetine ve kan üstünlüğüne alâmettir. İkisinin bileşimi, ılımlılığa alâmettir. Buğday rengi, hararetine alâmettir. Sanlığı, hararetine ve safra üstünlüğüne alâmettir. Siyahlığı, soğukluğunun aşırılığına ve siyah köpük üstünlüğüne alâmettir.

Beşincisi, organların yapısıdır ki göğsün genişliği, nabzın fazla hareketi, damarların dışta oluşu ve kalınlığı, el, ayak ve kemiklerin büyüklüğü, bedenın hararetine alâmettir. Bu organların zıt olması, bedenın soğukluğuna alâmettir.

Altıncısı, infial niteliğidir ki süratli infial hangi nitelikten olursa beden dahi o nitelikte olduğunu

gösterir. Meselâ soğukluk niteliğinden süratle üzülmek, o bedenin soğukluğunu gösterir.

Yedincisi, tabiî fiillerdir ki fiillerinde olgun olan tabiat, kendi ılımlılığına, eksik veya yanlış olan soğukluğuna, yavaş bulunan hararetine alâmettir. Tabiat sürati hararetine, yavaşlığı soğukluğuna alâmettir.

Sekizincisi, uyku ve uyanıklıktır ki uykunun çokluğu bedenin soğukluk ve rutubetine, uyanıklığın çokluğu, hararet ve kuruluğuna alâmettir. İkisinin ılımlı olması bedenin ılımlılığına alâmettir.

Dokuzuncusu, büyük abdesttir ki onun keskin kokulusu ve sağlam renklisi bedenin hararetine, bunun zıttı bedenin soğukluğuna alâmettir.

Onuncusu, nefsanî intikallerdir ki onların kuvvet, sürat ve çokluğu bedenin hararetine, yavaş hissi bedenin soğukluğuna alâmettir. Devamlılık ve dayanması bedenin kuruluğuna, çabuk bitişi rutubetine alâmettir. Gazap ve şiddet, cesaret ve hiddet, sözde sürat ve çokluk bedenin hararetine; vakar ve haya çokluğu soğukluğuna; kalp zayıflığı rutubetine; korkaklık ve ürkeklik onun kuruluğuna alâmettir.

Sayılan bu on alâmetten başka insan bedeninde olan dört karışımdan her birinin fazlalaşması ve üstün gelmesinin nice alâmetleri vardır ki bu söyleneceklerdir. Kan üstünlüğünün alâmeti, baş ağrısı, sallanma, esneme, durgunluk, hislerin bulanıklığı, dil kızarması, çıban ve basur çıkması, yüz yarılması ve burun kanamasıdır. Rüyada kızıl eşya görmek, uyanma anında ağız tatlılığıdır.

Balgam üstünlüğü, beyaz renk, hissizlik, deri yumuşaklığı, deri soğukluğu, tükürük çokluğu, susama azlığı, hazım zayıflığı, vurdum duymazlık, geçirme, çok uyuma, rüyada su ve kar görme, uyanma anında ağzın tuzluluğudur.

Safra üstünlüğünün alâmetleri; renk sarılığı, göz sararması, ağız kuruması, burun ucu kuruması, şiddetli susama, iştah zayıflığı, kusma çokluğu, dil sertleşmesi, düşte ateş görme ve uyanınca ağız acılığıdır.

Sevdanın (siyah köpük) üstünlüğü alâmetleri, beden kuruluğu, derinin renk değişimi, kan siyahlaşması, efkâr çokluğu, mide ekşimesi, yalancı şehvet, idrar kızarması, kan ve idrar kalınlaşması, rüyada duman ve kap görme ve uyanınca ağız ekşiliğidir.

Tıpçıların tecrübe ile bildikleri bunlardır. Her şeyi en iyi bilen Allah'tır.

Üçüncü Madde: İnsan bedeninin sağlığını koruma kural ve esaslarından olan altı zorunlu sebebi bildirir.

Tabipler demişlerdir ki: Bedenin oluşum kalıcılığının zorunlu sebepleri altıdır.

Birinci sebep, bizi kuşatan havadır ki onu teneffüs edip, akciğer içinde ruhun dumansı buharı olan fazlalıklarını nefesin itilmesiyle çıkarıp, ruha ılımlılık vermek için zorunlu olmuştur. Bu hava, madem ki hâli üzere safî ve ılımlı kalıp, pis rüzgârlar ve çirkin dumanlarla karışmamıştır. Bedenin oluşum kalıcılığını ve vücut sağlığını koruyucu bulunmuştur. Eğer hava, kötü duman ve rüzgârlarla değiştiyse, hükmü dahi değişmiş bilinmiştir. Şu hâlde dört mevsimin her biri kendine uygun olan hastalığı verip zıttını giderir. Gerçekten yaz mevsimi, safrayı çoğaltmakla hastalıklar verip, rutubeti ayırıştırma ve kalbi ısıtma ile susuzluk ve harareti ortaya çıkarır. Sonbahar, gece ve gündüzü, sıcaklık ve soğukluğu değiştirmekle hastalıkları çoğaltıp, meyveleri çoğaltma ile kanı azaltır, sevdayı çoğaltır. Kış mevsimi, balgamı çoğaltma ile hastalıkları verip, başın maddelerini sıkma ile nezle ve öksürüğü ortaya çıkarır. İlkbahar, karışımları hareket ettirmekle bademcikleri şişirip, kanı çoğaltma ile maddeli hastalıkları ortaya çıkarır. Bu mevsimlerin en sağlıklısidir. Hayat ve sağlık için en uygun ve en lâtif ve en tatlıdır.

İkinci sebep, cismanî sükûn ve harekettir. Bu beden hareketi, zayıflık ve kuvvete, azlık ve çoklukta, yavaşlık ve süratte çeşitli olduğundan; az ama kuvvetli ve süratli hareketin, bedeni ayrıştırmamasından ısıtması daha çok bulunmuştur. Zayıf ve yavaş olan çok hareketin tesiri, onun aksi bilinmiştir. Hareket ve sükûnun fazlalığı bedeni soğurur. Hareketin ılımlısı, yeme ve içmeyi düzenler ve hazma yardım eder.

Üçüncü sebep, nefsanî hareket ve sükûndur. Bu nefis hareketi, ruh ile kanın hareketiyle olur. Bu durumda ruh, ya bedenın dışına birden hareket eder, şiddetli gazap durumunda olduğu gibi. Veya yavaş yavaş hareket eder, ferah ve lezzet sırasında bulunduğu gibi. Veya ruh bedenın içine birden hareket eder. Korku ve ürperme durumunda olduğu gibi. Veya yavaşlıkla hareket eder, hüzn ve keder vaktinde bulunduğu gibi. Veyahut iç ve dışa art arda hareket eder. Utanma zamanında bulunduğu gibi. Ruhun bu anılan hareketlerinde bedenın üzerine hareket olunan tarafının sıcaklığı ve kendisinden hareket olunan tarafın soğukluğu gereklidir. Çünkü, bedenın ısınması kanın hareketindendir. Soğuması, azlığındandır. Bu hareketin fazlalığı yok edicidir. Bu durgunluğun fazlalığı, soğutucudur.

Dördüncü sebep, uyku ve uyanıklıktır ki uyku sükûna benzer, uyanıklık harekete benzer. Çünkü, uyku durumunda ruh, kendi hararetiyle yemeği hazım için beden içine yönelip, bedenın dışı, soğukluğu üzere kalır. Onun için beden, uyurken uyanıklık durumundan fazla örtünmeye muhtaç kalır. Uykunun fazlalığı, bedeni fazlasıyla rutubetlendirir ve soğutur. Eğer uyku, ruhun girmesiyle beden içinde hazmı kolay gıda bulduysa, onu hazmedip bedeni ısıtır. Eğer hazmı kabil olmayan gıdayı veya karışımı bulduysa harareti hareket ettirmekle onu yayıp bedeni soğutur. Gece uykusuzluğunun çokluğu, beyni zayıf, hazmı bozuk edip, maddeyi ayrıştırmakla tabîî rutubetle açlığı verir. Gündüz uykusu dahi iyi değildir. Çünkü, o, rengi bozar, dalağa zarar verir ve üzüntüyü artırır. Eğer gündüz uykusu alışkanlık olunup, ikinci tabiat bulduysa, terki uygun olmaz. Ancak yavaş yavaş terki gereklidir. Uyku ile uykusuzluk arasında tereddüt dahi kötü olup, şaşkınlık ve eleme sebep olur.

Beşinci sebep, yiyecek ve içeceklerdir. O, bedene ya niteliğiyle tesir eder ki o temiz ilâçtır. Ya salt maddesiyle tesir eder ki o temiz gıdadır. Veya sadece suretiyle tesir eder ki eğer onun özelliği bedenın mizaç ve hayatına uygun ise panzehire şamildir. Eğer karşı ise öldürücü zehir gibidir. Veya hem maddesiyle, hem niteliğiyle tesir eder ki o has gıdadır. Veya hem niteliği hem suretiyle tesir eder ki o, özel etkisi olan ilâçlar böyledir. Sekmoniya gibi. Veya hem maddesiyle hem suretiyle tesir eder ki o, özelliği olan gıdadır. Elma gibi.

Gıda ise kâh lâtif, kâh kalın ve kâh orta olur. Bunların her birinin bedene gıdası ya çok olur veya az olur. Mutlak su basit olduğundan bedene gıda olmaz. Ancak o, gıdayı yumuşatmak ve pişirmek için ve onu dar yollara geçirmek için kullanılır.

Altıncı sebep, kusma ve hapsetmedir. Bunların ılımlısı cisme yararlı ve sağlığı koruyucudur. Kusmanın fazlalığı, bedeni soğutur ve boşaltır. Meğer ki o kusulan kan ve safraya üstün olan balgam ve safra gibi soğuk ve kuru ola. O surette fazla derecede kusma, bedeni rutubetlendirir. Fazla derecede hapsetme, kan kanallarını doldurur, kokuşma, rutubet, iştah kesilmesi ve ağırlık yapar. Soğuk su ile gül suyu yüze çarpılsa, her harareti itip, tabîî hararete takviye verip fenalığı önler. Ancak arif ve bilici olan hepsini Allah'tan bilir.

Dördüncü Madde: Altı zorunlu sebepten üç sebebin değişikliklerini bildirir.

Tıp bilginleri demişlerdir ki: Sağlığı koruma, vücudunu gözetme gerekli iştir ki sayılan altı zorunlu sebebi tedbir ile gözete. Ama kuşatan havayı gözetmek önce gereklidir. İlkbaharı kan

aldırmayla karşılayıp, kusa. Kavrulmuş şeyleri kullanıp, nar gibi teskin edici maddeleri yiyip. Kuvvetli hareketler, tatlılar, sıcak hamamlar gibi sıcaklıklardan kaçınıp, gıdayı azaltma ve elbiseyi hafiflete. Yaz mevsiminde hareketsizliğe devam, gölgeye sığınma, safrayı mahveden lâtif soğuk gıdaları yiyip, her ısıtan ve boşaltan gıdadan sakına. Hıyar, kavun ve karpuz gibi rutubetli meyvaları yiyip, beyaz elbise ve soğukluk veren keten giye. Sonbaharda fazla çiftleşmeden, soğuk su ile yıkanmaktan ve bütün kuru şeylerden kaçınıp, soğuk içeceklerden, yaş meyve yemekten, kusmaktan, baş açmaktan, gecenin soğüğünden ve öğle sıcağından sakına. Kış mevsimini kürk ve kalın giyeceklerle karşılayıp, et ve keşkek gibi çok sıcak gıdaları seçe. Bu mevsimde anî ve kuvvetli hareketler bedene faydalıdır. Bunda kusmak, kuvvetli zayıf edendir.

Cismanî hareket ve sükûnda ılımlılık, bedenın içinden ve dışından bulunan sebepler ile daima ondan ayrışan parçalara bedel, gıdaya muhtaç olmakla, beden gıdasız kalıcılık bulmaz. Hiçbir gıda yendiği şekilde bir organa parça olmaz. Belki dört hazımdan her birisi yanında gıdadan bir fazla bir an kalır ki onda bir yarar kalmaz. O fazlanın atılmasına, tabiat fırsat bulduğundan ona iltifat kalmaz. Şu hâlde eğer o fazlalar terk olunup, uzun müddetle çoğalırsa, o kadar madde toplanır ki bedene nitelikle zarar verir. Yani bedeni ya ısıtır, ya pörsütür, ya soğutup yahut sıcaklığını söndürür. Veya kemiyeti ile zarar verir. Yani kan kanallarını kapatıp bedene ağırlık verip kabızlık hastalıklarını verir. Eğer o toplanan madde kusma olursa elbette beden o tedaviden incinir. Çünkü, kusulanın çoğu zehirlidir ki bedene yararlı olan karışımı dışarı çıkarmaktan atılmış değildir. Şu hâlde biriken fazlalıklar terk olursa da kusulsa da zararlıdır. Halbuki jimnastik adı verilen beden hareketi o fazlalıkların doğurduğunu bile men eder. Çünkü beden hareketi bütün organları ısıtıp, fazlalıklarını öyle bir derece izale eder ki hiçbir hazım yanında bir fazla kalmaz. Eğer ılımlı hareket açıklanacak zamanlarında yapılırsa o bir beden hareketidir ki cisme sevinç ve hafiflik verip, onu gıdayı kabul edici eder. Mafsallara sertlik verir, rutubetleri ayrıştırma ile sinir ve damarlara sağlamlık verir. Bütün maddî hastalıklardan emin edip, mizacî hastalıkların çoğundan uzak eder. Bu beden hareketlerinin vakti, gıdanın alınması ve hazımının tamamlanmasından sonradır. Yani akşam yemeği, mide, karaciğer ve damarlar içinde hazmolunup, son yemeğin vakti geldiği zamandır. İlimli hareket odur ki onunla yüz rengi kızarıp, deride damar ortaya çıkar. Ama o hareketler ki onda kanın akışı çoğalır. Fazla olan odur ki onunla bedene hararet gelip, kuruyup rutubeti gider. Hangi organın ılımlı hareketi çok olursa, o organ daha kuvvetli olur. Özellikle o hareketin türünde fazla kuvvet bulur. Meselâ elin hareketi, yüz taşımada çok olsa, onun kuvveti eşyayı itmede ham ellerden fazla olur. Belki her kuvvetin şanı organın hareketi gibidir. Nitekim ezberlemeye devam edenin hafıza kuvveti kuvvet bulur. Çünkü her organın bir özel hareketi olur. Şu hâlde beynin hareketi aksırmak olur ki o hareketle tabiat, onda bulunan sıkıntıyı ve ona genizden bitişen kötü rüzgârları iter. Akciğerin hareketi, öksürüktür ki o hareketle tabiat, onda olan iğrenç balgamı veya göğüse isabet eden şiddetli soğuğu ondan atar.

Organların seğirme illeti bir iğrenç rüzgârdır ki onunla adaleler ve onlara yapışık olan deri hareket eder. Ta ki o yel onlardan ayrışa. Titreme, hareket etme kuvvetinin adaleyi hareket ettirmekten âcizliği sırasında ortaya çıkar. Nitekim o, korku, gazap, zihin karışıklığı, gam ve gayretten meydana gelir. Göğsün hareketi okumadır. Onda yavaşlıkla başlayıp derece derece sesi yükseltmek rahattır. Kulağın hareketi güzel sesler ile leziz namerler dinlemektir. Gözün hareketi, güzel eşyaya bakmaktır. Elin hareketi, yakalamak ve ayağın hareketi gitmektir. İlimli olan at binme güzel bir beden

hareketidir. Bedeni ısıtmasından fazla ayırıştırandır. Bağlanılmış iple (salıncak) sallanmaktır. Bu, at sırtında ılımlı gitme gibidir. Top ve çevgan oyunu nefislerin ve bedenlerin hareketidir. Çünkü, galip olan sevinçli ve neşelidir. Mağlup olan gamlı ve gazaplıdır. Karşılaşma dahi nefis ve bedenlerin hareketidir. Gemiye binme, karışimleri hareket ettirici ve mideye faydalıdır. Karında su birikmesi ve cüzzam gibi müzmin hastalıkları def edicidir. Çünkü, nefis onda ferah ve elemi art arda toplayıcıdır. Eğer onda kusma gerekirse, tutması ki bedene gayet yararlıdır. Organları ovma dahi bu hareketten sayılır. Eğer ovmak sert hırka ile olursa, kanı derinin dışına çekip, rengi kırmızı görünür. Normal ovma organlara kuvvet verip fazlası sıkıntı verir.

Nefsanî sükûn ve hareketin ılımlısı gerçekten ruh hareketlerinin kaynağı onun kendisinde olan gazap ve şehvettir. Gazabın aşırısı öfkelenme, azı korkaklık ve ılımlısı yiğitlik. Bu ılımlı hareket bedene sağlık, nefse izzet, dünya ve diyaneti korumaktır. Şehvetin aşırısı şere, azlığı zayıflama ve ılımlısı iffettir. Bu ılımlı hareket bedene sağlık, nefse lezzet ve iki cihanda rahat ve esenliktir. Şere nefsin istilâsı ile aklı yendi ise ona mecazî aşk derler ki kara sevdanın bir türüdür. O bir hastalıktır ki çoğunlukla gençlere ve bekârlarada olup, âşık olduklarından başkasından onları yüz çevirtir. Bu aşkın sır ve sebebi, sevgilinin görünüşünü aşırı derecede güzelleştirme ile fikretme ve düşünmeye yapışma ve devam etmedir. Çoğunca o fikir ile çiftleşme şehveti dahi bulunur. Bunun alâmeti renk sararması, beden zayıflığı, yağ kuruması, göz morarması bilinir. Bu âşkın gözünün hareketi güleç ve sevinçlidir. Sanki bir leziz nesneye bakar gibidir. İçi ah ile sesi hazin gelir. Onun tavır ve durumları düzensiz olur. Az uyumaktan şehirlerde uykusuz kalır. Eğer bir tabip onun nabzına el basıp, nice yaşıt ve dostları vasıflarını saysa, hangi ad ile nabızı değişip yüzünün rengi değişirse, o adı, onun sevgilisi olduğunu bilir. Ona kavuşma gibi ilâç olmaz. Eğer ona sevgiliye kavuşma meşru yol üzere mümkün değilse, ona sevgilisini kötöleme ve nefret ettirme ile ilâç verilir. Eğer o, akıllılardan ise nasihat kabul edip, o sevdadan vaz gelir. Ancak onu küçümseme ve alay etme, aşka delilik ve seveda deme bu hastalıktan kurtarır. Eğer dinlemeyi terk ve çiftleşmeyi çoğaltma ile acilen ilâç olunsa, aşk onun tabiatına dahi istilâ edip yok olur.

BEYİT

Aşka feda olana ilâç yoktur

Mesih ona tabib olsa bile

Beşinci Madde: Zorunlu altı sebepten kalan üçünün ılımlılığını bildirir.

Tıp bilginleri demişlerdir ki: Bedenin sağlığını korumaya üstlenen ve gerekli gören kimseye gerekli iştir ki meşhur altı sebebin kalan üçünü dahi tedbir ile ılımlı edip, ömrünün sonuna dek sağlık ve afiyetle gide.

Uykunun ılımlılığı ve uyanıklığın ılımlılığı, uykunun en iyisi odur ki süresi orta ola. Yani dört saat geçecek kadar ola. Hazmolunduktan sonra kestirilse yani yeme içmeden sonra iki üç saat geçmesinde uyku bastırıp ikinci hazımda bulunma. Eğer midesi zayıf olan kimse yemek hazmına uyku ile yardımcı olursa, önce yarım saat kadar sağ tarafı üzerine yatmak lâzımdır. Ta ki gıda, sağ tarafa eğik olan mideye karaciğerin çekmesi ile kolay olup, karaciğerin harareti onu ısıta. İki saat kadar solu üzerine yatıp uyumak lâzımdır. Ta ki karaciğer mide üzerine yorgan gibi örtülüp, onu ısıtıp, birinci hazımda mideye yardımcı ola. Sonra yine iki saat kadar sağ tarafı üzerine yatıp uyumak gerekir. Ta ki ikinci hazım için karaciğer gıdanın inişine yardım ede. Uykunun içteki hareketi uyanıklıktan fazladır.

Midenin tabiatı istilâ bakımından. Çünkü, uyku hâlinde hararet içeride fazla olduğundan, maddeye fazla üstün olur. Uyanıklığın terletmesi, maddenin rutubetini istilâ bakımından daha çoktur. Çünkü, uyanıklıkta hararet dışa yönelip, maddeyi ayrıştırır ve akıtır. Kimin ki uykuda terlemesi sebepsiz çok olur. O, gıda ile ya karışım ile dolu olur. Kimin ki uykusu ağır ve uzun olur yani sekiz saatten fazla uyur kalır, onun beyninde rutubet üstün olur. O, kuru gıdalarla uykusu hafif olup ılımlılık bulur. Kim ki uykusuzlukla alışkanlık olur yani yirmi dört saatten fazla uykusuz kalır; o hamam ile rahat bulur. Süt ve arpa suyu benzeri rutubetlerle uyku gelir.

Boğucu kâbus ki uyuyan uyku esnasında hayal eder ki üzerine bir ağır nesne düşüp, onu sokup, hareketten men edip nefsinin daraltır; bu boğucu kâbus buharı ayrıştıran, uyanıklık ve hareketinin yokluğu sırasında kanın ya balgamın veya safranın buharı beyne çıkmasından ortaya çıkar. Şu hâlde bunun ilâcı, kusma ile beynin temizlenmesidir.

Yiyeceklerde ılımlılık, her sağlık ki onun durumu üzere kalması murat olunur. O beden niteliğinde benzeri ona verilmek gerektir. Eğer bozulmuş bir sağlığı, kendisinden daha iyi olan sağlığa nakletmek murat olursa, ona zıttı verilmek gereklidir. Şu hâlde vücudunun sağlığını durumu üzere korumaya özenen kimseye gereklidir ki gıdalardan siyah taneler gibi pisliklerden temizlenmiş buğday ekmeğiyle, hoş tatlılar, koyun eti, kümes hayvanları eti ile yetine. Lokmayı küçük alıp, çiğnemeyi çok ede. Meyvelerden ancak incir, üzüm, kuru üzüm seçe. Ama ilâç olan meyvelere iltifat etmeye. Meğer ki mizaç ılımlılığı için yenile. Veyahut hazır yiyecek onda buluna. Asla iştahsız yemek yemeye. İştahını giderip geri bırakmaya. Yaz günlerinde soğuk gıdalar, kışta sıcak gıdalar ala. Sindirilmiş yemek üzerine başka yemek sokmaya. Yemek saatlerini uzatmaya. Ta ki gıdanın evveliyle sonuncusu sindirimde karışmaya. Yemek çeşitlerini çoğaltmaya. Ta ki sindirimde tabiata şaşkınlık gelmeye. Çok olmazsa leziz gıdalar en faydalıdır. Ekşi gıdalar zararlıdır, ihtiyarlığı çabuklaştırıcı ve organları kurutucudur. Tatlı gıdalar, mideyi rahatlatıcı, bedeni ısıtıcı ve safrayı hareket ettiricidir. Tuzlu gıdalar, bedeni kurutucu, safrayı doğurucu ve organlarla kuvvetlere zarar vericidir. Zararlı tatlıyı, ekşi def eder. Ekşiler, tatlı ile gider. Tuzsuzlar tuzluyu, tuzlular tuzsuzu ılımlı eder. Nefsinden gıda iştahı kalmış iken ondan el çekmek gereklidir. Yemek vakitlerini gözetmek elbette gereklidir, vaciptir. Fakat kötü gıdalarla alışmış olan devam etmeyip, yavaş yavaş terk etsin. Yemek vakitlerini düşünerek birle yetinsin. Çünkü, gündüzde bir kere gıdalanmak, bir kere gecede yemek, vücuda sağlık ve ruha hafifliktir. Çünkü, türlü hastalıkların artması, gıdadan ortaya çıkar. Şu hâlde tokluktan korunan kimse ömrü oldukça afiyet bulur.

Kanlı mizaçlı olan kimsenin gıdası, sumak gibi soğutucu ve kahredicidir. Mizacı balgamlı olanın gıdası sıcak ve lâtiftir. Safralı mizaçlının gıdası nar gibi soğuk ve rutubetlidir. Safralı mizaçlı olanın gıdası rutubetli gerektir.

Balıkla sütü birlikte yemek zararlıdır. Cüzzam ve felç gibi müzmin hastalıkları doğurur. Süt ile ekşiyi birleştirmek dahi yamandır. Sütlü üzerine kavrulmuş un, paça üzerine üzüm ve keşkek üzerine nar yemek, pilâvla sirkeyi birleştirmek bedene zarardır ve mideye ziyandır. “Ekmekle kuru üzüm yiyen ömründe doktora muhtaç olmaz” sözü, tıp bilginleri arasında ünlüdür. Cismi zayıf olan kimse, bedenini semirtmek için gıdayı mide ve bağırsakta hapsedip, damarlara geçen şeyleri seçsin. Meselâ, badem, fıstık, nohut, pişmiş buğday ve pirinç (pilâv), karpuz ve haşhaş çekirdeği gibi şeyleri inek sütü ile pişirip, kırk sabah ikişer bardak yiyip etlensin. Eğer ilkbaharda inek sütünü pişirip, tuz ile çürütüp, onun mayasından kırk elli sabah yemekten önce iki üç fincan kadar içip, bir saat miktarı arka

üzerine yatarsa, ılımlılık üzere şişmanlar.

Aşırı şişman kimse, bedeni zayıflatmak için yemeği azaltıp hamamı çoğaltsın. Hareket edip, sert yerde yatsın. Gıdalardan mercimek, arpa ve eski peynir yesin. Ta ki et ve yağı eriyip gitsin. Bedeni ılımlı olup ruhu rahata yetsin.

İçeceklerde ılımlılık, ırmak suyu ile kuyu suyunun sindirimden önce karıştırmak tabiata müşküldür. Çünkü, bu iki su birbirine incelik ve kalınlıkta uygun değildir. Suların en iyisi nehir suyudur. Özellikle pak yerde akıp, her şeyden saf gele veya taşlar üzerinde akıp kokuşmuş şeylerden uzak ola. Özellikle kuzeye veya batıya aka. Yüksek bir yerden aşağıya inip gide. Kaynağı uzak olup uzun süre akmakla incele. İnceliğinden ağırlığı hafif ola. Çok olup şiddetli aka gele. Bu vasıflar ile vasıflanmış olan bir sudur ki erdemden son bulmuştur. Mübarek nil suyu bu güzelliklerin çoğunu toplamıştır. Menba suyu hareketinin azlığından kalın kalmıştır. Toprak altında olan kerizler içinde akan sular sertlik bulmuştur. Mağara suları ve kuyu suları onlardan daha serttir. Su içmek, yemekten iki üç saat geçmesinden sonra faydalı bilinmiştir. Yemek arasında su içmek hastalığı körükler. Hemen sonra içmek, bozucu ve kötüdür. Fakat midesi sıcak olan kimse yemeğin arasında ve devamında su içmekle istifade eder. İştahı zayıf olan kuvvet bulur. Çünkü, o zayıflık hararet çokluğundan gelir. Şu hâlde su içmekle hararet orta olur. Aç karnına ve terli iken özellikle çiftleşme, hamam, müşhil içme devamında meyveler üzerine özellikle kavun üzerine su içmek; soğuk içecekler oldukça kötüdür. Eğer bu vakitlerde susuzluğa dayanma olunmazsa, çocuğun meme emdiği gibi dudak ile kâse kenarı arasında yalama ile içip üç nefesten geçmesin. Her nefeste üç yudumdan fazla içmesin. Çünkü, çok olur ki susuzluk yapışıcı balgamdan veya tuzlu balgamdan dolayı olur. Halbuki su içmeye iltifat olundukça susuzluk çoğalır. Eğer o susuzlukta sabır olunsa, tabiat o susatan maddeyi eritip, susuzluk dahi gider. Çok olur ki bunun gibi susuzluk maddesini bal gibi sıcak şeyler yatıştırır. Her zaman ayakta su içmek hatalıdır. Ancak zemzem suyu şifadır.

NAZIM

*Beş yerde su içmekten sakın
Çünkü o hastalığı çeker
Hamam, yorgunluk akabinde
Yemek akabinde ve yatakta*

Tutma ve kusmada ılımlılık, vücut sağlığını koruyana gereklidir ki daima kendi tabiatını bağlı ve gözetleyici ola. Eğer tabiatı kabız olursa, onu incir ve sinemaki gibi içeceklerle yumuşatasın. Özellikle ihtiyarlık tabiatına yumuşaklık, rahat ve esenliktir. Eğer tabiatında aşırı yumuşaklık bulunursa, onu sumak ve kavruk gibi şeylerle tutsun. Eğer dolarsa gıda fazlalığından midede ortaya çıkıp, geçirmekle çıkan duman ile ekşime ile veya sadece ağırlıkla gıdayı bozucu bulursa, o saat kusmaya can atsın. Eğer kusmak ona zorsa veya vakti değilse, sakızla kaynamış sıcak su içip, sağ yanı üzerine yatsın. Veyahut bir parmak bala ince tuz katsın. Ve pamuk ile makatında yarım saat kadar taşımaya tahammül etsin. Ta ki yumuşaklık bulup rahatla o bozucu gıda gitsin. Sonra elma gibi mideye kuvvet veren şeyleri yiyip hamamda yatsın. Eğer ishal olursa gül yaprağı, döğülmüş mazı, nohut sakızı, ermeni çamuru, fesleğen tohumu, tebeşir ve kimyon gibi kuru şeylerden yesin. Veyahut elma, sefercen ve ekşi nar gibi meyveler yesin. Ta ki tabiatı yine normale yetsin. Küçük ve büyük abdesti fazla tutmak zararlıdır. Titreme verir ve ihtiyarlığı çabuklaştırır. Alışılmış olan boşalmaların en

kolayı çiftleşme ve hamamdır.

*İnsan hayatının temeli mide Yavaş yavaş gitmeli olmamalı gam
Eğer bağlanırsa ki açılmamalı Bağlanırsa gönüle elem verir
Eğer bağlanmamacasına açılırsa Dünya hayatından götürür ölüme
Dört tabiat muhalif ve serkeş Nice günler hoş kaynaşmışlar
Eğer gâlip olursa dörtten biri Söker kalıptan can koymaz diri
Elbette ârif ve kâmil olanlar Geçici dünyaya gönül bağlamazlar*

Altıncı Madde: Sağlık durumunda alışılan kusmanın en güzel türleri bulunan çiftleşme ve hamamın ılımlılığını bildirir.

Tıp bilginleri demişlerdir ki: Sağlıktayken alışılan boşalımların en kolay ve en yararlısı, çiftleşme ve hamamdır. Çiftleşmenin en faydalısı, birinci sindirimden sonra olanıdır. Bedenin hararet, rutubet ve kuruluşunda, boşluk ve doluluğunda ılımlılığı sırasında bulunandır. Eğer o, hata ile bu ılımlılıkların dışında bulunduyorsa; bedenin hararet, rutubet ve doluluğunda bulunan çiftleşmenin zararı, onun soğukluk, kuruluk ve boşluğunda bulunandan daha az ve daha kolaydır. Çiftleşme şehveti kuvvet bulmadıkça, âlet düşünmeksizin ve bakmaksızın yayılmadıkça, ona öne alma ile girişme, vücuda zararlı bir oyundur.

Yararlı çiftleşmenin alâmetleri odur ki onun sonunda vücut hafiflik, tam neşe, yemek isteği ve uyku gele. Ta ki fazla maddenin boşalımı ortaya çıkmış ola. Çünkü, ılımlı çiftleşme, tabî harareti def ile bedeni ferahlandırır. Yeme ve beslenmeye bedeni hazırlar. Gazabı zayıflatıp, kötü vesveseyi ve sevda düşüncelerini giderir. Balgam hastalıklarının çoğu onunla gider. Çok olur ki çiftleşmeyi terk edenin menisinden kötü buharlar beynine çıkıp, baş dönmesi ve göz kararması gibi belâlar başına gelir. Meni buharı, bedenin içinde hapsolup, kaplarına dolduğuna er bezleri şişer, kasık acısı ve beden ağırlığı ortaya çıkar. Çiftleşme yapıldığında süratle hafiflik ve şifa bulur. Çok çiftleşme endamı boşaltır, kuvveti düşürür ve gözü zayıflatır. Düşkününü titretip sinirlerini boşaltır. Acuzeye, çirkine, hastaya, küçük bakireye ve uzun süredir çiftleşme yapılmayan dula çiftleşmeden kaçınılmak iyidir. Çünkü bunlar, elbette kuvveti çeker, âleti yumuşatır, rutubeti kurutur ve üzüntü verir. Pişmanlığa sebep olur. Livata, tabiata aykırı ve zararlıdır. Çünkü, ihanet ve eziyeti toplar. İndirme zevkini önler. Genç ve güzel kadınla çiftleşme, vücuda sağlık, hislere kuvvet verip, tabiatı sevinçli ve kalbi huzur dolu eder. Çünkü, tabiat ona eğilimli olduğundan, meni boşalması çok olup, o fazla madde bedenden gider. Çiftleşme şekillerinin en iyisi odur ki kadını sırtı üzere yatırıp, açılmış baldırları arasından dize gele. Önce oyun, konuşma ve iltifat ile göğüs, dudak ve yanağını öpmeli. Göğüs ve kasığını ovmalı. Sonra aletiyle bızıra sürmeli ve kadının gözüne bakmalı. Ta ki şehvetin şiddetinde ikisi de eşit ola. Ne zaman ki kadının gözü değişip, göğsünden menisi ayrılmakla ister ki erkeği göğsüne ala. O zaman üzerine düşüp, sokma ve çekme ile indirme vaktine hazır ola. İndirmeden sonra kadının karnı üzerinde bir miktar kala. Ta ki iki meni karışıp rahime girmeye yol bula. Evlât arzu eden bu yol üzere hareket kıla. Ta ki indirmesi kolay olup, kadın dahi ondan lezzet ala. Tam bir çocuk vücuda gelip hepsi afiyet bula. Boşalma tamam ola. Sakın kendi yatıp kadını üzerine almasın. Ta ki artan meni sidik yolunda kalmasın ve onda kokuşup hastalık olmasın. Bızırın rutubeti ona damlayıp, ondan, sidik torbası iltihabı kalmasın. Çiftleşmeyi tahrik eden şevlerin biri, insanların çiftleşme ettiğine inanmış olmaktır. Biri kadın seslerinin nağmesini duymaktır. Biri dahi hayvanların çiftleştiğini görmektir. Biri de çiftleşme ile ilgili hikâyelerdir. Kasık kıllarını kesmek de şehveti

uyandırır. Bu durumda başka şeyler düşünerek bu arzuyu yenmek gerekir.

BEYİT

Nazar-ı şehvet için ruy-ı zenan ağı olsun

Zeni olmazsa kişinin sağ eli sağ olsun

Deyip, eliyle mastürbasyon etmek, üzüntü ve sıkıntıya sebeptir. Çiftleşme ile boşalmı terk edenin cildinin içinde olan hararetle rutubetten bit oluşup hareketiyle ürer. Kâh olur ki bit bedende bir defada ortaya çıkar. Bu derece çoğalır ki rengi sarartıp, uykuyu kaçıır ve şehveti keser. Onun için erkekler fazla bitli olur. Onun ilâcı beden ve elbiseyi temizlemede titizliktir. Tuzlu su ile yıkanmaktır. Sonra tatlı su ile yıkanma ve ipek gömlek ile tamamdır.

Hamamın en iyisi, binası eski, içi geniş, suyu tatlı, sıcaklığı orta olandır. Onun ilk odası soğuk ve rutubetli, ikincisi sıcak ve rutubetli, üçüncüsü sıcak ve kuru olandır. Böylece vücut sağlığını koruyup, ter boşalmı için hamama giden onun sıcak olan üçüncü odasına yavaşlıkla girsin. Ondan çıktığında yine yavaş yavaş dışarı gelsin. Hamamın içinde uzun bekleme, baygınlık, ıstırap, kuruluk ve hafakan verir. Mizacı kuru olan, suyu havadan çok kullanmalıdır. Şu hâlde rutubete şiddetli ihtiyacından, evinin döşemesine su serpip yatmalıdır. Rutubetli buharı çoğaltmak için hamamın içine su dökmeli ve hapsetmelidir. Mizacı rutubetli olan havayı, sudan çok kullanmalıdır. Şu hâlde ayrışma ve kurumaya ihtiyacının çokluğundan, su kullanmadan önce çok terlemelidir. Sağlığını koruma bakımından hamamda çok ter ayrışması gerekir. Çünkü cildi, rutubetli ve kızarmıştır. Beden pörsümeye ve sıkıntı gelmeye başlarsa, o vakit süratle dışarıya gelmelidir. Hamamdan sonra örtünme ve kurulanma her mevsimde fazla kılınmalıdır. Çünkü beden, hamamın havasından daha soğuk olan havaya çıkar. Beden hamamın suyundan emip çektiğinden, onun var olan harareti ondan süratle gidip, tabî olarak soğuk olan su, soğukluğunu bulduğunda, bedeni dahi soğutur. Eğer hamam, yemekten sonra olduysa, bedenin yağlanmasına sebep olur. Fakat sirke balı içerse, hastalıktan emin olur. Eğer hamamdan sonra yemek yerse, kabızlıktan emin olur. Ilımlılık üzere yağlanır. Eğer sindirildikten sonra giderse, yağlanır ve hastalıktan emin olur. Midenin boş olduğu zaman hamam yapmak, bedeni kurutur. Çünkü asıl hararet ile sonradan olan harareti toplar. Perhizi az olan kimse hamamda terlemeyi çoğaltsın. Ta ki hesaplı hareketlerle ayrışacak fazlalıklar, hamam ile ter olup gitsin. Bu boşalma ile vücut mizacının ılımlılığına yetsin.

Soğuk su ile yıkanma, gençlerin bedenine güç verir. Yaz günlerinde, öğle öncesi sıcak mizaçlı ve normal etli olan kimselere sağlıktır. Ama ihtiyarların, çocukların, ishal ve nezlesi olanın, sindirimi eksik olanın bedenine zarar ve ziyan eder.

Kükürtlü kaplıcaları kullanma, yani kükürten kaynayan ve galeyan eden sıcak su ile yıkanma, fazlalıkları atıcı, titreme ve felce ilâçtır. Uyuzu iyileştirir, mafsal ve romatizmaya şifa verir. Maden sularının hepsi beden kokularını giderir, yaralara merhemdir. Bu ilâçların vücuda olan yararlarını Allah Teâlâ en iyi bilir.

Yedinci Madde: Çok kullanılan ilâç ve gıdaların tabiat ve yararlarını, özellik ve hükümlerini (ebced) harflerinin birleşimince bildirir.

Tıp bilginleri demişlerdir ki: Herkes kendi vücudunun hekimi olmalıdır. Kullandığı ilâç ve gıdaların tabiat ve yararlarını bilmelidir. Her birisini hükmüyle kullanmalıdır. Ta ki vücudu sağlık

üzere kalmalıdır.

Gıdalardan her birinden her bir deva ki insan bedeninde niteliğiyle tesir eder. Gerçek o ilâç, insan bedenine gelip, onunla beden kendi tabiî hararetinden uyanırsa; eğer bedene insanî nitelikten fazla tesir etmezse, o ilâç orta; eğer bedene nitelikten fazla tesir ederse, o ilâç normalden ve nitelikten yana dışardadır. Şu hâlde eğer o tesir az olup hissedilmezse, o ilâç birinci derecededir. Eğer tesiri hiss olunursa, fakat bedene zarar vermezse, o ilâç ikinci derecededir. Eğer bedene zarar verirse, fakat zararı yok edici değilse, o ilâç üçüncü derecededir. Eğer zararı ölüme varırsa, o ilâç dördüncü derecededir. Ona zehir ilâç adı verilmiştir. Gıdaların da hükümleri, bu ilâçlar gibi bulunmuştur. Hepsinin hükümleri hece harfleri düzeniyle açıklanmıştır.

ELİF

İbrişim, sıcak ve rahattır. Özellikle hamı yararlıdır. Kurusu, bit türemesine engeldir.

İcsas (erik), ikinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Onun tatlısı mideyi bozar ve ishal eder. Ekşisi, kalbi teskin edip safrayı söker. Ekşisi, tatlısından daha az ishal eder.

İspanak, birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Gıdası iyidir. Sıcak ve kuru olan akciğere ve göğse yararlıdır. Karnı yumuşatır. Bel ve sırttaki kan ağrılarını giderir.

Eftimon, bir kuru ottur ki birinci derecede kuru ve ikinci derecede sıcaktır. Kokusu yatıştırıcı, düşkün ve yaşlılara faydalıdır. Safra hastalıklarını ve balgamı gidericidir. Sara ve kara sevdâyı kovucudur. Gençleri ve hararetlileri susatır.

Anason, bilinen bir tohumdur ki üçüncü derecede kurutucu ve ısıtıcıdır. Böbrek, sidik torbası, rahim, karaciğer ve dalak tıkanıklarını açar. Yeli ayrıştırmada tam etkisi vardır. Baş ağrısı ve safra hastalıklarını teskin için buhar ve suyu yararlıdır. Ezilmiş gül yağı ile kulağa damlatırsan kulak içinde çarpma ve düşmeden ortaya çıkan ağrıları dindirir. Sidiği ve hayzı söker. Balgamdan doğan susuzluğa yararlıdır. Süt ve meniye çoğaltıcı, zehirin zararını gidericidir.

İsmet, İsfahan sürmesi denir. Öldürücü kurşun madeninin cevheridir. Birinci derecede soğutucu ve ikinci derecede kurutucudur. Ekşisiz kurutucu ve kabız edicidir. Gözü kuvvetlendirir, burun kanını keser.

İruz (pirinç), bilinen gıdadır ki birinci derecede ısıtıcı ve ikinci derecede kurutucudur. Suyuyla yıkanmak, organları kirden temizler. Yenmesi mideyi temizler. Süt ile pişirilmesi meniye fazlalaştırır.

BE

Basal (soğan), ikinci derecede kurutucudur. Üçüncü derecede ısıtıcıdır. O, ayrıştırıcı, kesici, yumuşatıcı ve açıcıdır. Damarların ağızlarını açmak onun hallidir. Kuvvetlisi yüzü kızartır. Tuzu ile siğili söker. Normal olarak yenmesi, mide ve iştaha kuvvet verir. Çok yenmesi, baş ağrısı yapar ve akli hafifletir. Pişmiş soğan çok gıdalıdır. Fakat susatıcıdır. Parlamaya yararlı, basur ağızlarını açıcıdır. Sidiği kuvvetlendirici, tabiatı yumuşatıcı, zehirli rüzgâra yararlıdır. Pişmiş yaranın üzerine sarılırsa, ağrıyı dindirir.

Bitûh-ı asfer (kavun), birinci derecede ısıtıcıdır. Süratle safraya dönüşür. Onu sirke balı düzeltir.

Bitûh-ı ahzar (karpuz), ikinci derecede rutubet verici ve soğutucudur. Bedeni kirden açar. Sidiği çoğaltır. Sidik torbasında oluşan ve böbrekte ortaya çıkan taşları düşürücüdür. Yemek ile yenmesi yararlıdır.

Beyz (yumurta), en iyisi, yağ içinde yan pişirilen tavuk yumurtasının sarısıdır. En faydalısı, taze olan yumurtadır. Sarısı hararete, beyazı soğukluğa fazla meyilli olmuştur. İkisi dahi rutubetli ve yararlıdır. Beyazı yüze sürülse, güneş tesirini ve ateş sıcaklığına engeldir. Sarısı bal ile karıştırılıp yüzdeki sivilcelere sürülse, onu giderir. Beyazı, göz ağrılarına, boğaz sertliğine, ses kesilmesine, nefes darlığına, öksürüğe ve kanın havalandırılmasına yararlıdır. Tavuk yumurtası, çabuk nüfuz edici, en iyi kimyon ve en çok gıda ve meni vericidir. Bayat yumurtanın sarısı kabız edicidir. Dövülmüş mazı ile ishali kesicidir. Yumurta, et kuvvetindedir. Çünkü o, hayvanın parçasıdır. Belki kuvvetiyle hayvandır.

Bazincan (patlıcan), ikinci derecede ısıtıcı ve kurutucudur. Sevda, baş dönmesi, tıkanıklık, uyuz ve cüzzamı doğurur. Rengi bozar, san ve siyah eder.

Bindük (fındık), hararet ve kuruluğa meyillidir. Sindirimi ağırdır. Cinsî kuvveti artırır. Baş ağrısı ve mide bulantısı doğurur. Beyne yararlı olup, öksürüğü kovar.

CİM

Ceviz, birinci derecede kurutucu ve ikinci derecede ısıtıcıdır. Onun baş ağrısı vardır. Sindirimi güç ve harareti çoktur. Özelliği, ağzı tebşirdir. Bal ile soğuk mideye yaran iyidir.

Hindistan cevizi, ikinci derecede ısıtıcı ve kurutucudur. Gözü kuvvetlendirici ve göze inen perdenin tedavisinde faydalıdır. Kokusu güzel, yemeği sindiriridir. Karaciğer, dalak ve midneyi kuvvetlendirici, sidiği getirici ve tabiatı kabız edicidir.

Cübn (peynir), tazesı, rutubetli ve soğutucudur. Eskisi, ısıtıcı ve kurutucudur. Normali gıda vericidir. Tuzlusu eski olursa zayıflatıcıdır. Sidik torbasında taş yapar.

Cüzür (havuç), Aslı ikinci derecede hararet verici ve birinci derecede rutubetlidir. Midneyi üfürücü ve şehveti dalgalandırıcıdır, onun tohumu sidiği getirir.

DAL

Darçın, üçüncü derecede ısıtıcı ve kurutucudur. Oldukça lâtif ve çekicidir. Tıkanıkları açıcıdır. Her bozukluğu düzelticidir. Onun yağı açıcı, ayrıştırıcı ve eriticidir. Yararı, yüzdeki siğillere ve titremelere çoktur. Baş ve göğüs ağrılarına faydalıdır. Soğuk nezleyi, rutubetli öksürüğü kovar. Midneyi kuvvetlendirici, kalbi açıcıdır. Karaciğer tıkanıklığına, rahim ve böbrek ağrılarına faydalıdır. Göz perdelenmesini ve kararmasını kovucudur.

Dik ve dücac (horoz ve tavuk), horozun en iyisi, henüz ötmeyenidir. Tavuğun en faydalısı, yumurtlama vakti gelmeyendir. Horoz çorbası, mafsals ağrısına, titremeye, mideye, yele ve kulunca iyi gelir. Tavuk eti, aklı güçlendirir, tabiatı açar, meniyi artırır, sesi saflaştırır.

HE

Herise (keşkek), bir tanınmış gıdadır ki et suyu ile pişirilmiş buğdaydan ortaya çıkmıştır. O, kuruluk ve rutubette ısıtıcı ve ılımlıdır.

VAV

Verd-i ahmer (kırmızı gül), birinci derecede soğurucu, ikinci derecede kurutucudur. Tohumu yaprağından fazla kabız edicidir. Onun kurusu dahi fazla kabız edicidir. O, tıkanıklığı açıcı, sevdayı

yatıştırıcı, iç organları kuvvetlendiricidir. Gül suyu, baygınlığa faydalı, ateşli baş ağrısını gidericidir. Beden kokusunu güzelleştiricidir. Terbiyelenmiş sıcaktır ki mide ve karaciğere kuvvet verip sindirime yardım eder. Tazesinden on dirhem kullanan ishal olup on defa tuvalete gidendir.

ZI

Zaferan (safran), birinci derecede kurutucu ve ikinci derecede ısıtıcıdır. Rengi güzelleştirir, sidiği çoğaltır, şehveti düşürür, tıkanıklığı çözer ve damarları açar. Fakat kabız vardır.

Zencefil, ikinci derecede kurutucu, ikinci derecede ısıtıcı ve rutubet vericidir. Cinsî isteği köpürtür. Özelliğiyle karaciğer ve midenin soğukluğuna uygun gelir. Onunla mide rutubeti gider. Tabiat dahi yumuşaklık bulur. Onun kullanılması yarımından iki dirheme kadar yararlı olur.

Zeytin yağı, birinci derecede soğuk ve kurudur. Dalından koparılan zeytin ılımlılık üzere ısıtıcıdır. Rutubete eğilimlidir. Eskisinden hararet fazla ortaya çıkar. Her gün zeytin sürünmek saçları kuvvetlendirir ve beyazları düşürür.

HA

Hınna (kına), ikinci derecede soğutucu ve kurutucudur. Ayırıştırıcı, açıcı, kurutucu ve kabız edicidir. Ateşli şişlikler ve balgam için pişirilmesi faydalıdır. Yağı, sinirleri yumuşatıcı, zorlukları çözücü ve kovucudur.

Hımmes (keten tohumu), birinci derecede ısıtıcı ve kurutucudur. Siyahı ve kırmızısı iyidir. Geçerli olanı büyüğüdür ki sırt ağrısına faydalıdır. Diş etlerindeki ve yüzdeki şişlikleri giderir. Sesi saf edip diğer tanelerden daha gıdalı olduğu herkesçe bilinmiştir. Pişmiş nefese faydalıdır. Taşlan, böbrek ve sidik torbasından düşürür. Keten tohumunun tesiri, meniye çoğaltma ve şehveti kamçılar. Sidiği ve doğumu kolaylaştırır.

Hınta (buğday), hararet ve rutubette ılımlıdır. İnsanın hararet ve rutubetine eşittir. Onun tanesinin sindirimi yavaştır. Kırmızı iri buğday en iyisi, en kuvvetlisi, en lezizi ve en gıdalıdır.

Hamam (güvercin), bunun uçanı, yavrusundan hafif ve gıdalıdır. Yavrusu daha sıcak ve daha rutubetlidir.

TI

Tın-ı Ermeni (Ermeni çamuru), ikinci derecede soğutucu ve kurutucudur. Tabiatı, kanı gayetle tutucudur. Basur ve çibanlara içilmesi ve sürülmesi faydalıdır. Organların pörsümesini ve ateşli nezleyi iyileştirir.

Tabaşir (Hint hıyarı), ikinci derecede soğutucu, üçüncü derecede ısıtıcı ve kurutucudur. Kalbi kuvvetlendirir ve ateşli hafakanı giderir. Safradan olan hastalıklara faydalıdır. Mide hararetini ve iltihabını, karaciğer hararetini teskin eder. Ateşli hummaları durdurur.

Sübhone zi'l' mülki ve'l-melekut. Sübhane zi'l-arşı ve'l-izzeti ve'l-azameti ve'l-heybeti ve'l-kudreti ve'l-kibriya'ı ve'l-ceberuti. Sübhane'l-meliki'l-mabudi. Sübhane'l-meliki'l-mevcudi. Sübhane'l-meliki'l-hayyi'llezi lâ yenamü ve lâ yemutü Sübbuhun kuddüsün Rabbünâ ve Rabbü'l-melaiketi ve'r-ruh.

“Kâinatın, ruhlar ve melekler âleminin sahibinin şanı yücedir. Arşın sahibi, izzet, azamet, uluhiyyet, kudret ve büyüklük sahibi Allah münezzehtir. Kulların ve bütün yaratıkların meliki

münezzehtir. O, diridir, uyuklamaz ve son bulmaz. Meleklerin ve ruhların sahibi Rabbimiz, seni tenzih ederiz, takdis ederiz”.

Sübhānallahü ve’l-hamdü lillahi ve lâ ilâhe illallahü vellahü ekber. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi’l-aliyyi’l-azîm.

“Allah’ı tenzih ederiz Hamd Allah’a aittir. Allah’tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür. Büyük ve yüce olan Allah’tan başka kudret ve kuvvet sahibi yoktur”.

Sübhân’allahî ve bi hamdihi adede halkîhi ve zîneti arşîhi ve midâdi kelimâtîhi.

Allah münezzehtir. Ona kelimelerinin mürekkebince, arşının direklerince, yaratıklarının adedince hamd ederiz. Sübhâne Rabbi külli şey’in. Her şeyin Rabbi münezzehtir. Sübhâne’l-hâlik’in-nûrî ve bi hamdihi. Nurun yaratıcısı münezzehtir. Ona hamdederiz. Sübhâne’l-melik’il-kuddüs. Rabbünâ ve Rabb’ül-melâiketi ve’r-Rûh. Tertemiz olan Allah münezzehtir. Ey Rabbimiz, meleklerin ve ruhların Rabbi!

Sübhâne’l-melik’el-hayyi’llezi ve lâ yemût. Son bulmayan ve diri olan Allah münezzehtir. Sübnâne zi’l-izzeti ve’l-ceberût.

Ceberût âleminin sahibi, izzet sahibi Allah münezzehtir. Sübhane zi’l-mülki ve’l-melekût.

Melekler ve ruhlar âleminin sahibi, cihanın sahibi Allah münezzehtir.

YE

Yaktin (kabak), ikinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Dönüşmesi seri, karışması iyi ve gıdası güzeldir. Koruk, sumak, sefercel veya ekşi nar ile kabağın pişirilmesi, safraya faydalıdır. Fakat kulunca zararı çok fazladır. Bal ile pişirilmesi onu da giderir.

Sekizinci Madde: Çok kullanılan gıda ve ilâçların ad ve hükümlerini (kelemen sa’fes) harfleri sırasınca bildirir.

Tıp bilginleri demişlerdir ki:

K — Kâfur, üçüncü derecede soğuk ve kurudur. Afiyet verici olup, harareti şişlikleri gidericidir. Baş ağrısını geçiricidir. Ateşlilerin hislerini kuvvetlendirir. Uyku getirici, cinsî istekleri artırıcıdır.

Kehribar, birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Kandaki oksijeni tutucu, ateşe faydalı ve ishali kesicidir.

Kimyon, ikinci derecede sıcak, üçüncü derecede kurudur. Yeli ayrıştırır. İdrar zorluğuna faydalıdır. Kurutucu ve kabız edicidir. Yaralanı yapıştırıcı, taşları düşürücüdür.

Kem’e (mantar), hükmü sert, gıdası kötüdür. Ancak onun suyu iyidir gözü parlatır.

Kereviz, birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Yağı ayrıştırır. Damar ağzılarını açar. Ağrıyı dindirici, kokusu güzel ve cinsî arzuyu körükleyicidir. Karaciğere, dalağa ve sidik torbasına faydalıdır.

Kilye (böbrek), sıcaklık ve soğuklukta ılımlıdır. Bir miktar kurudur. Sindirimi zor, karışımı kolaydır.

Kebed (karaciğer), sıcaktır. Böbrekten iyidir. İyisi ördek ve tavuk karaciğeridir.

Kira (paça), tabiatı yumuşatıcıdır. Sindirimi kolay, öksürüğü giderici, fazlalıkları azaltıcıdır.

L — Lübiya (börülce), kurudur. Fakat onda fazla bir rutubet vardır ki karışımı, balgam rutubetidir. Göğsü yumuşatır, sidiği tutar. Akciğer için dahi güzeldir. Onun ıslahı karabiber, tuz ve sirkedir.

Lûz (badem), tatlısı rutubetinden yana ılımlı, acısı ikinci derecede sıcaktır. İçilmesi durumunda

sidiği tutar. Acı bademin gıdası az, açma ve kusturması çoktur. Tatlı bademin sayılan tesirleri zayıf ve hafiftir. Fakat bedeni yağlandırır ve öksürüğü kovar. Karaciğer ve dalak tıkanmasını açar.

Leben (süt), kadınların sütü, hayvanların sütünden daha faydalıdır. Çünkü insan mizacı, hepsinden ılımlıdır. Kadınların sütünün en iyisi göğüsten emilendir. Her süt ki çoktan sağılmıştır, kötü bulunmuştur. Her hayvanın ki hamilelik süresi, insaninkinden uzundur, sütü kötü ve ağırdır. Hamilelik müddeti insanınki kadar olanın sütü, inek sütü gibi iyidir. Sütün suyu sıcak, yumuşatıcı ve yıkayıcıdır. Onda hiç ekşilik olmaz. Onun özelliği, yakıcı safrayı ishaldir. Eftimon ile yakıcı sevdâyı dahi dışarı attırır. Yoğurt, soğuk ve kurudur. Taze yoğurt, rutubetli ve sıcaktır. Bütün süt türleri, bedeni kuvvetlendiricidir. Çünkü, hepsi kan kuvvetindedir. Bal ile içteki yaraları temizler. Beyne kuvvet, meniye çokluk verir. Sütün hepsi, şehveti körükler. Sıcak ve kuru mizaçlı olan az safraya faydalıdır. Öksürüğü kovar. Fakat balgamlılara zararlıdır. Çünkü onların harareti, onu sindiremez. Kana dönüştüremez. İhtiyarlara rutubet verdiği için faydalı ve uygundur. Bal ile onların sindirimini kolaylaştırır. Çok olur ki süt karnı boşaltıp, bağırsaklardaki fazlalıkları çıkartır. Sonra bedende dağılıp, tabiatı tutup, ılımlılık üzere gider. Süt ürünleri şişkinlik verir. Pişirilirlerse sindirimi kolaydır.

Lüba (ağız), onun sindirimi yavaş, karışımı kötü, bal düzelticisidir. Her süt karaciğer boşluğunu tıkar. Ancak deve sütü tıkamaz. Çok süt, vesvese ve unutkanlığa ilâçtır. Fakat dişlere ve diş etlerine zararlıdır. Göz karartır. Onun ıslahı şekerdir. Şekerli süt, rengi güzelleştirir, bedeni yağlandırır. Süt cinsinin bileşimi, sulu, peynirli ve yağlıdır. İnek sütünün çoğu yağlıdır. Deve sütü ince olduğundan suludur.

Lahm (et), en faydalısı toklu etidir. Buzağı ve oğlağın fazla kısmı azdır. Her hayvanın erkeği yağlı ve siyahı daha lezzetli, daha hafif ve daha iyidir. İnek eti, keçi etinden kurudur. Keçi eti, koyun etinden kurudur. Sindirimi zor ve tutucudur. Deve etinin gıdası ağır ve sindirimi zordur. Tavşan eti, sıcak ve kuru olduğundan sevdası çoktur. Et cinsinin gıdası, bedeni kuvvetlendiricidir. Süratle kana dönüşür.

Lâden, birinci derecede kuru, ikinci derecede sıcak ve lâtiftir. Rahim hastalıklarına faydalıdır. Saç dökülmesini önler. Ağzı kapanmayan akar yarayı kapatır.

M — Mastiği (kendir), ikinci derecede sıcak ve kurudur. Gayet lâtif, ayrıştırıcı ve kabız edicidir. İnce balgamı gidericidir. Balgamı çeker. Öksürüğü giderir. Kan tükürmeyi keser. Mideyi yumuşatır ve güçlendirir.

Milli (tuz), birinci derecede kuru, üçüncü derecede sıcaktır. Fazla ayrıştırması, kurutması ve parlatması vardır. Çeşitli yelleri giderip, donmuş karışımları ısıtır ve eritir. Yarım dirhemi kadar içilmesi yeter. Kavrulmuş tuz ile dişlerin kiri gider. Tuzu normal olarak kullanma, rengi güzelleştirir, gıdayı oluşturur, fazlalıkları çıkarır. İshal ilâcıdır. Şeffaf ve billûr tuz olmamış balgamı, siyah tuz, balgamla sevdâyı kuvvetle söker.

Muluhiya (ebe gümeci), birinci derecede soğuk, ikinci derecede rutubetlidir. Karaciğer tıkanıklığını açar.

Mişmiş (zerdali), ikinci derecede rutubetli ve soğuktur. Çekirdeğinin yağı ikinci derecede sıcak ve kurudur. Basurlara faydalıdır. Zerdalinin karışımı çabuk bozulur. Kurusu, susuzluğu giderir. O, mideye şeftaliden hoştur.

N — Nil otu, birinci derecede sıcak, ikinci derecede kuru ve üçüncü derecede kabız edicidir.

Zayıflığı keser, yüzdeki sivilceleri giderir. Yeni yaralara faydalıdır. Yaprğından çivit boyası olur.

Nane, kuru ve sıcaktır. Onda ayrıca rutubet vardır. Mideyi hemen ısıtır ve kuvvetlendirir. Sindirime yardımcıdır. Balgamı ve kan kusmasını önler. Meniyi çoğaltır ve cinsî arzuları körükler. Yaprğı süte konsa, kesilmesini önler.

Nehale-i dakik (ince kepek), birinci derecede sıcak ve kurudur. Özellikleri parlatma, yumuşatma ve temizlemedir. Badem ve şekerle içilmesi, boğaza ve öksürüğe faydalıdır.

Nişadır, birinci derecede soğuk ve kurudur. Yumuşatıcı ve özel kuvvet vericidir. Safran ve macunla sürülmesi, yüzdeki sivilceleri giderir.

S — Sumak, ikinci derecede soğuk, üçüncü derecede kurudur. Kabız edici, kuvvetlendirici, tıkayıcı ve tutucudur. Safrayı boşluğa çeker, kanı durdurur. Şişleri ve ırları giderir. Diş ağrılarını keser, susuzluğu giderir, mideyi düzeltir ve iştahı açar. Saçı siyahlaştırır. Bayılmaları önler.

Şeker, birinci derecede rutubetli ve sıcaktır. Eskisinde kuruluk vardır.

Semen (hayvansal yağ), birinci derecede rutubetli ve sıcaktır. Zehirlenmelere faydalıdır. Boğazı ve göğsü yumuşatır ve ayrıştırır. Fazlalıkları dahi azaltır. Badem ile tesiri çoktur.

Sefercel (ayva), ikinci derecede soğuk ve kurudur. Kendisi ve çiçeği kabız edicidir. Ekşisi tatlısından fazla kabız edicidir. Her türü, susuzluğu giderici ve idrar getiricidir. Şehveti kuvvetlendiricidir. Özellikle bal ile dahi mideye kuvvettir. Çekirdeklerinin suyu tabiatı yumuşatır. Kabızlığı önler. Akciğeri yumuşatır, öksürüğe faydalıdır. Çok alınması kulunç yapar.

Semek (balık), rutubetli ve soğuktur. İyisi küçüğüdür ki kanı az ve tadı leziz olup süratle bozulmaya. Akıcı olan tatlı su içinde doğup, kılçığı çok olmaya. Yahut tuzlu denizlerden tatlı nehirlerin akışına karşı hareket edip, onda kalmaya. Deniz balıklarının iyisi odur ki çok bayat olmaya. Ona tuzun kuvveti üstün olup, sıcak ve kuru olmaya. Taze balık sulu balgam yapar. Çabuk bozulduğundan sıcak olan mideden başkasına faydalı değildir. Balık etini bozan, rutubetliler ve sütlülerdir. Onu tatlılar düzeltir.

Ayn — Amber, ikinci derecede sıcak, birinci derecede kurudur. Mide, karaciğer, kalp, his ve kuvvetleri güçlendirir. Amber, teskin ediciliğinden fazla ılımlı ve beyin hastalıklarına devadır.

Ud (öd ağacı), ikinci derecede kuru ve sıcaktır. Mide, karaciğer, kalp ve his kuvveti için faydası vardır. Tıkanıklığı açar. Beyne gayet faydalıdır. İltihabı iyileştirir ve yeli kovar.

Asel (bal), ikinci derecede sıcak ve kuruttur. Parlaticı, açıcı ve çekicidir. Kokuşmaya manidir. Karışımları dahi biti öldürür. Yaraları temizler. Göz kararmasını giderir. Mideyi kuvvetlendirir ve iştahı açar. Karnı düzeltir. Yaraya sürülürse ilâç olur. Zift ile çok etkili ve çekicidir.

Ineb (üzüm), kabuğu soğuk ve kurudur. İçi rutubetli ve sıcaktır. Çekirdeği hem soğuk hem kurudur. Gıdanın iyisidir. Mideyi ve şehveti kuvvetlendirir. İyisi olmuştur. Asmada olanı beğenileni ve siyahı yararlıdır. Sidik torbasına zararlıdır. Tatlı nar onu düzeltir.

F — Fızza (gümüş), soğuk ve kurudur. Hafakanı önler. Suyu, mide ve kalbe faydalıdır. Uykusuzluğu giderir.

Fıstık, ikinci derecede kuru ve sıcaktır. Onda fazladan rutubet de vardır. Kalbi kuvvetlendirir, karaciğer tıkanıklığını açar. Faydalı ilâçtır.

Fücl (turp), gıdası az, balgamı çok ve karaciğer tıkanıklığını açıcıdır. Bit doğurur. Bedendeki yelleri ayrıştırır. Kurtları öldürür. Yemek sindirimine yardımcı çoktur. Fakat sindirimi zordur.

Füfl (biber), dördüncü derecede kuru ve sıcaktır. Siyahından fazla beyazında hararet vardır.

Kırmızısının kuruluşu daha azdır. Biberler, mide ve bağırsaklarda olan kalın yelleri ayrıştırır. Yapışık karışımları kesip, sinir ve kası ısıtır.

Sad — Sandal, ikinci derecede soğuk ve kurudur. Sürülmesi ve içilmesi sıcak şişliklere, ateşli baş ağrılarına ve hafakana faydalıdır. Sıcaklık ve acıdan olan mide zayıflığına uygundur.

Sa'ter (keklik), ikinci derecede sıcak ve kurudur. Lâtif, ayrıştırıcı ve faydalıdır. İçilmesi, kokoyu giderir. Mideyi kurutur. Sidiği getirir. Gözü kuvvetlendirir. Kasık ağrılarını kesicidir.

Sumg (ağaç sakızı), kurutması kuvvetlidir. En lâtif Arap sakızıdır. Çünkü o, göğüs sertliklerini çözüp, bağırsaklara kuvvet verir. Renkli haberlerle yazmayı güzelleştirir.

Dokuzuncu Madde: Çok kullanılan ilâç ve gıdaların ad ve hükümlerini (karaşet) harflerinin sırasınca bildirir.

Tıp bilginleri demişlerdir ki:

Kaf — Kusa (acur), kavunun bir türüdür. Hıyar gibi uzun olur. İkinci derecede rutubetli ve soğuktur. Olmuşu güzeldir. Hararet ve safrayı teskin eder. Fakat karışımı ve bozuşumu ateş doğurur. Olmuşunun bozulması daha seridir. Koklaması baygınlığa faydalıdır. Susuzluğu keser. Sidik torbasına uygundur. Sidiği ve tabiatı yumuşatması vardır. Hıyar ise acurdan daha soğuk ve lâtiftir. Şiddetli ateşleri giderir. Sidik için oldukça faydalıdır. Az kere mide ve böbrek ağrılarına iyi gelir. Bunun düzeltilmesi tuz, bal veya zeytin yağıdır.

Karanfil, ikinci derecede sıcak ve kurudur. Kalbi kuvvetlendirir, basuru giderir. Koklanırsa uyku getirir.

R — Reyhan, birinci derecede sıcak ve kurudur. Kalbi kuvvetlendirir. Basuru giderir. Koklanması uyku getirir.

Ravent, aç karnına iki dirhem kadar sabah içilmesi yara, kir, düşük, çarpma, karaciğer, mide, fıtık, kasık, böbrek ve sidik torbası için faydalıdır.

Rezene, onun birisinin hararet ve kuruluşu üçüncü derecedir. Bahçede yetişeninin hararet ve kuruluşu ikinci derecededir. Gözü kuvvetlendirir. Karaciğer tıkanıklığını açar. Sidiği düzeltir. Soğuk su ile mide iltihabını giderir.

Reybas, ikinci derecede soğuk ve kurudur. Kanı ve safrayı söker. Harareti teskin eder ve keser. Öz suyuyla sürme, göze faydalıdır. Yaraları ve safra ishalini giderir.

Rumman (nar), tatlısı, birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Ekşisi ikinci derecede soğuk ve kurudur. İkisi, safrayı keser, dışa fazla akıntıya engeldir. Ekşisinin bal ile macunu, kulak ağrısına faydalıdır. Yeşili çok sidik yapar. Ekşisi, mide iltihabına faydalıdır. Boğaz ve göğsü sertleştirir. Tatlısı, onları kuvvetlendirir ve yumuşatır. Ateşli öksürüğe engeldir. Her türlü hafakanı kovar. İyisi sulu olanıdır.

Şın — Şaîr (arpa), birinci derecede soğuk ve kurudur. Gıdası buğdaydan azdır. Arpa suyu, unundan gıdalıdır. Arpa suyunun un ile karışımı göğüs, öksürük ve yüz sivilcelerine iyidir.

Şuniz, siyah tanedir. İkinci derecede sıcak ve kurudur. Sıcaklığı cilâdır. Kokusu ayrıştırıcıdır. Basuru giderir, karındaki kurtları öldürür. Keten torba içinde iki dirhem nohut ve ayranla karıştırılıp alna konursa nezleye faydalıdır.

Tı — Temr-i Hint (Hint hurması), ikinci derecede soğuk ve kurudur. Mideyi kuvvetlendirir, safrayı giderir. Kusmayı teskin eder, susuzluğu keser.

Tüffah (elma), onun tatlısı, normale yakın sıcaklığa meyyaldir. Onda fazladan soğuk bir rutubet

vardır ki onunla şişirir. Ekşisi çok soğuk olup rutubeti azdır. Ezilmiş harareti keser.

Tin (incir), onun tazesı az rutubetli ve sıcaktır. Çok su ve gıdası vardır. Mideden hemen emilir. Kurusu lâtif ve sıcaktır. Bütün meyvelerden gıdalıdır. Olmuşu ılımlılığa yakındır. Etli yaraları iyileştirir ve yumuşatır. Harareti keser. Yaralı kanı dondurur, donmuş olanı eritir. Hastalıklarla bozulan renkleri düzeltir. Macunu, çıbanları oldurur. Tozlu balgamın hararetini yatıştırır. Müzmin öksürüğü giderir. Akciğer ve göğse faydalıdır. Karaciğer, dalak, böbrek ve sidik torbası tıkanıklarını açar. Aç karnına incir yemek, gıdanın geçiş yollarını açar. Badem ve ceviz ile yenmesi çoktur. Fakat ağır yiyeceklerle yemek iyi değildir. Üç sabah sirke içinde sulandırılmış üçer incir yiyen ateşli hastalıktan kurtulur. Safradan zarar görmez.

Dut, beyaz incire yakındır. Fakat ondan az gıdalıdır. Mideye kötüdür. Kırmızısı rutubetli ve soğuktur. Onda kabız etme vardır. Boğazdaki şişleri giderir. Yenmesinde ve suyunda iştah ve gıda kuvveti vardır. Gıdaları mideden çabuk, bağırsaklardan yavaş geçirir. Sidiği artırır.

Se — Sum (sarımsak), aslı üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Suyu değiştirmek için, müzmin öksürük ve göğüs ağrıları için gayet faydalıdır. Asalak ve kurtları döker. Sidiği getirir. Bitleri öldürür. Buharının çokluğundan baş ağrısı yapar ve göze zararlıdır.

Selc (kar), hapsedilmiş olan duman hararetinden susuzluk verir. Mide ve sinire Zaralıdır. Dişlerin harareten doğan ağrısını teskin eder.

H — Haşhaş, ikinci derecede soğuk ve kurudur. Siyahı şurup ve macun olarak üçüncü derecede soğuk ve uyutucudur. Yenmesi nezleyi önler.

Hatmi, Şebboy çiçeğidir. ılımlılık üzere sıcaktır. Onda, erdirici, yumuşatıcı, ayrıştırıcı ve gevşetici özellikler vardır. Mafsal ağrılarını ve titremeyi önler. Tohumu ateşli öksürüğü keser. Yaprığı göğüs şişkinliklerini giderir. Kaynatılan kökü, bağırsak ve sidik yanmalarını, makat şişkinliklerini ve ishali giderir.

Huh (şeftali), birinci derecede rutubetli ve ikinci derecede soğuktur. Çabuk bozuşan ve yumuşak tabiatlıdır. Yonca suyu ve yaprakları ile kulak kurtlarını öldürür. Göbeğe sürülmesi veya içilmesi karın kurtlarını öldürür. Çok besleyicidir. Fakat gıdası zararlıdır. Yemekten sonra yemek iyidir.

Hal (sirke), hararet ve rutubetten bileşmiştir. Soğukluğu çoktur. Kaynatılırsa soğukluğu azalır. Kanı inceltir, safrayı söker. Sevdelerine zararlıdır. Balgama zıttır. Sindirime yardımcı ve uyuzu önleyicidir. Yanıklara iyidir. Gül yağı ile baş ağrısına faydalıdır. Ağızda gargara edilirse diş ağrılarını keser.

Hubz (ekmek), en iyisi temiz buğday unundan olanıdır ki ince elenmiş olup, mayası tuzlu ve hamuru normal olanıdır. Tandırda pişirilmelidir. Buna yakın olanı, fırında pişirilen somundur. Ekmeğin sıcaklığı zararlı, soğuğu yararlıdır. Peksimetin gıdası çoktur. Sert ve kuru olduğundan nüfuzu yavaştır. Elenmemiş un ekmeği tabiatı yumuşatır. Pide lezzetlidir. Fakat sertlik verir. Süt ile yoğrulanı çok besleyicidir. Fakat zor sindirilir. Siyah buğday ekmeğini su ile yemek şişmanlatır. Sağlığı korur.

Harmil (üzerlik), üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Balgamı söker. Mafsal ağrılarını giderir. Uyuzu izale eder. Şişkinlikleri indirir. Baş rutubetini temizler. Yağı, kulak ağrısına faydalıdır. Bal ile aç karnına yenmesi akciğer tıkanıklığını giderir.

Ze — Zeheb (altın), lâtif ve ılımlıdır. Toz, kuruntulu hastalıklara ilâçtır. Kalbi kuvvetlendirir. Hafakanı önler. Ağızda tutulması ağız kokusunu giderir.

Dad — Damıran, reyhan cinsidir. Fesleğen derler. Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir.

Koklaması beyne faydalıdır.

Zı — Zarur, ikinci derecede sıcak ve kurudur. Yaraları temizler.

Gayn — Galiyâ, kıymetli bir ıtırır. Sert şişleri, ırları yumuşatır ve çok derde ilâttır. Soğuktan olan baş ağrısını giderir. Taşınması rahim ağrısını giderir.

Bütün ilâç ve gıdalar, Hakk'ın tesiri ile etkileyici olduğu gerçektir. Bu sayılanların sanılan sebeplerden olduğuna, tıbbî hastalıklar kesin delildir. Şu hâlde bütün sebep ve eşyalardan tesir eden ancak sebepleri yaratandır ki herkese o, zarar ve yarar verendir. Burada, “bilim ikidir, tıp ve din bilimi” sözünden bu miktar yazılma ve açıklama, tıp biliminin özetidir. Geri kalanları, tabipler arasında bilinmiştir.

Onuncu Madde: Vücut sağlığına ait olan yeme ve içmenin yolu ve kurallarını ve bazı yiyecek ve meyvelerin erdem ve yararlarını bildirir.

Muhaddisler demişlerdir ki: Peygamberlerin âdetleri sürekli arpa ekmeği yemektir. Habib-i Ekrem (s.a.s.) hazretlerinin yediği çoğu zaman o ekmek idi. Veya ince buğday ile karışık olan arpa ekmeği idi. Arpa ekmeği ile üç gece art arda doymayıp çoğu vakitleri aç ve susuzdu. Şu hâlde tenbih ve beyan buyurmuştur ki gündüz beyazlığı ve gece karanlığı içinde ikişer kere yemek ve içmek israf ve illettir. Et yemek ve çorba içmeye devam etmek sıkıntı verir. Kırk gün kadar et ve yağlı yemeye devam etmek ahlâkı bozar, tabiatı değiştirir. Tok karnına yemek ve susamadan su içmek vücut sağlığına zarardır. Nitekim, gereksiz gülmek insanı mahçup eder. Uykusuz gece ve gündüz ona tembellik verir.

Sağlığını korumak isteyen tokluğa devam etmeyip, açlığa kadar yemekle lezzeti bulur. Firdevs ziyafeti için kudreti kadar aç kalsın. Ta ki aklı saf, göğsü geniş ve kalbi nurlu olsun. Mümkün oldukça gıdayı aklına getirsin. Ta ki bedeni sağlık ve tabiatı kuvvet bulsun. Akşam yemeğini terk etmesin ki organları düşkünlükten emin olsun. Türölü nimetlerle renkli servetleri birleştirmeyip, bir yemek üzerine devam etsin. Ta ki cismi sağlık ve sevince, kalbi hayat ve huzura yetsin. Çünkü, her hastalığın aslı tokluk, her devanın aslı açlık olduğü tecrübe edilmiştir. Edeple sadece ekmek yiyenin bedeni, ömrü oldukça sağlık ve afiyette bulunmuştur. Edep ise açlıktan sonra yemek ve doymadan sofradan kalkmaktır. Şu hâlde az yeme ve içmenin dünyevî derecesi karnın üçte birini yemek, üçte birini içmek ve üçte birini solunum için ayırmaktır. Orta derecesi yeme ve içme ile ancak karnın yarısı dolmaktır. En üst derece yemesi hasta yemesi; uyuması suda boğulanın uykusu olup, huzur lezzetini bulmaktır. Tokluk üzerine yemekten kaçınmak mühim ve gereklidir. Çünkü o, israf ve haram olduğundan başka abraşlık verici, hastalık ve düşkünlüğe sebeptir. Huzura gelen yemek ve içeceği ayıplamasın. Eğer iştahı var ise yesin. Ancak terk edip söylemesin. Bir kişinin yemeği iki kişiye yeter. Nitekim iki kişinin yemeği dört kişiye, dört kişinin yemeği sekiz kişiye yeter.

Bazı yiyecek ve meyvelerin erdem ve yararlarında nice hadisi şerif varit olmuştur. Nitekim Cibril-i Emin Aleyhisselâm, Habib-i Ekrem (s.a.s.) hazretlerine keşkek yemeği işaret kılmıştır. O zaman onu o yiyip, kuvvet, çiftleşme ve gece namazı için otuz kırk adım kadar güç bulmuştur. Onun yanında bütün yemeklerden arpa ekmeği, mercimek çorbası ve su kabağı daha iyi ve sevgili olmuştur. Çünkü, Allah'ı andıkça ondan kalbi rikkat bulmuştur. Etten beyin, kulak, göz organları ve diğer kısımlar kuvvet almıştır. Etin iyisi omuz eti ve sırt etidir ki hasta kalbi düzeltir ve hüzünlü kalbi rahatlatır. Katıkların en yararlısı sirke olmuştur. Hurma ve üzüm meyvelerden olup katık rütbesini dahi bulmuştur. Üzümlü ekmekle yemek tatlı ve güzel koku verenden reddetmeyip tatmak ve koklamak

haberde gelmiştir. Mübarek balı sabah ile aç karnına yiyen ve içen her hastalığından şifa bulmuştur. Hazreti peygambere bütün meyvelerden kavun, karpuz ve taze hurma; içeceklerden, soğuk ve tatlı olanlar lezzetli gelmiştir. Pirinç pilâvı yerken “Peygambere salat ve selâm olsun” lâzım olmuştur. Çünkü, pirincin nuru cevherinden meydana gelmiştir. Hadisi şerif varit olmuştur ki “Her kim ki baklayı kabuğu ile yer, onda o kadar hastalık çıkar gider”. Şüniz ki siyah tanedir, o ölümden başka her hastalığa şifadır. Peynir ve cevizi yalnız yemek hastalık verir. Fakat ikisini birleştirene şifa verir. Kuru üzüm yemek kokuyu güzel, rengi saf eder. Balgamı keser. Sinire kuvvet verir. Onu yiyen çekirdeklerini atsın ki o zararlıdır. Üzümü tane tane yemek güzeldir. Sefercel, kalbe cilâ, zekâ ve korkağa cesaret vermede bedelsizdir. Onu pilâv ile yiyen hamilenin çocuğu üstün ve güzeldir. Narı iç kabuğu ile yemek mideyi temizler. İncir yemek kulunçtan kurtarır. Kalbe incelik verir. Mübarek karpuz, her yemekte olan lezzeti toplamıştır. Onun eti, çekirdeği ve kabuğu bütün organ ve kuvvetlere faydalıdır. O, yemek, içmek ve reyhandır. Karın ve sidik torbasını temizler. Bel suyuna bereket ve şehvete hareket verir. Kokusu güzel olup, baş ağrısını yatıştırır. Deriyi temizler ve süsler. Göze hiddet, yemeğe iştah ve lezzet verir. Susuzluğu giderir. Bağırsak kurtlarını öldürür. Yetmiş hastalığı çıkarır. Bedene faydalıdır.

Hıyarı tuz ile cevizi tatlı ile yemek sünnettir. Meyveleri mevsiminde çok yiyen ve sonra azaltan sağlık bulur. Patlıcanı yumuşatıp süsleyerek, deva niyeti ile yemek illeti giderir, hikmet verir. Beyne kuvvet, çiftleşmeye kuvvet ve şehvete hareket verir. İnce baklalar, karpuz, kereviz... bunlar Hazreti İlyas’ın yemeğidir. Hafızayı güçlendirir, deliliği ve cüzzamı önler. Ak mantar ki bir tür “menîe” benzer. Suyu göze şifa verir. Siyahı iyidir, bir yere giren oranın soğanından yesin. Ta ki o yerin vebasından emin olsun. Pişirilmiş soğan ve sarımsak yiyen lezzet ve kuvvet bulur. Pişmemişi yemesin ki kokusundan melekler incinir. Toprak yiyen kendini öldürendir. Çünkü o, mideyi bozar, rengi sarartır, bedeni yok eder. Hadisi şerif gelmiştir ki “Üç şey sineye sevinç ve bedene sağlık verir. Biri güzel koku koklamak, biri bal şerbeti ve biri güzel elbisedir”. O hazreti peygamber ki doğru söyleyendir. Çünkü “İnsanlar elbise ile iltifat görür” sözü bu anlamı tasdik etmiştir. Şu hâlde insanlar elbise ile süslüdür. Takva elbisesi ise hepsinden daha güzeldir. Cismi ve canı korur.

On birinci Madde: Din-i Mübin yolu üzere ve Resul-i Emin sünneti üzere güzel giyim ve elbiseyi tayin ve bedeni süslemenin şeklini bildirir.

Muhaddisler söz birliği ile demişlerdir ki: Habib-i Ekrem (s.a.s.) hazretlerine elbisenin en sevgilisi gömlek olmuştur. Gömleği, parmaklarının ucuna kadar ulaşmıştır. Eteği topuklarının üzerine kadar gelmiştir. Elbiseyi kısaltmakla sünnet, uzatmak bid’at ve kibre alâmet olmuştur. Halil’ullah aleyhisselam erkekler ve kadınlar için şalvarı örtünme için elbise bulmuştur. Çünkü şalvar, avret yeri ile yer arasında bile engel olmuştur.

Sarık, yumuşaklık, vakar ve makamdır. Arap tacıdır ki o hazretin mübarek sarığı siyah kumaş olmuştur. Sarığın ucunu iki omuz arasında iki karış miktarı uzatmak sünnettir. Çene altına çevirmek bid’attır. İslâm sünnetlerinin birisi, sert elbise ve kaftan giymektir. Sert elbise damarları yayar, kalbi huşu üzere bulundurur. Kıl ve yün elbise, büyük peygamberlerin sünnetidir. Aba, Süleyman aleyhisselamındır. Alçak gönüllülük ile miskinlere benzemek için aba giymek evliya-i kiramın âdetidir.

Habib-i Ekrem (s.a.s.) hazretlerinin gömleği, iç elbisesi ve şalvarı pamuktan beyaz; aba, kaftan ve kuşağı yünden yeşil şaldır. Yeşile bakmak kalbe sevinç ve göze kuvvettir. Şu hâlde yeşil elbise onun

ümmetine sünnettir. Erkeklerine sırf sarı ve kırmızı mekruhtur, bid’attır. Saf ipek onlara haram, karışık renkler mübahtır. Elbiseyi temizlemek, nimet anmadır, süs, güzellik ve temizliktir. Ağırılığı, gamı ve kasaveti atmadır. Gönül zenginliği ile eski elbise giymek, insanın alçak gönüllülüğüne alâmettir. Hepsinden önce gömlek giyip, sonra otururken şalvar giymek sünnettir. İnsanların kinini çekmekten ve kalbe gam gelmekten emniyettir. Bir elbiseyi yamamadıkça atmamak kalbe rahattır. Eski elbiseyi bir fakire vermek afetlerden esenliktir. Üç kat elbisesi oldukça, bir katını fukaraya bağışlamak cömertliktir. Elbisesini her çıkardıkça toplamak, onu şeytanın giymesinden korumaktır. Elbisenin hâl diliyle “Beni gece süsleyeni, gündüz süslerim” demesi, ol hazretten rivayettir. Mevlâ’nın yaygısı olan yer üzerinde, ara sıra yalın ayak yürümek nefsi kırmaya delâlettir. Misk, anber, ud ve kafur gibi güzel ve kokular, buhurlar ile kokulanma sünnettir, lezzettir. Sürme taşı ile her gözüne üç kere sürmek sünnettir, süstür. Kirpikleri bitirir ve göze kuvvet verir. Aşure günü gözü sürmelemek, göz ağrısından korumadır.

Temizlenmek, süslenmek, yağlanmak, saç ve sakal taramak dahi sünnettir. Yağ sürmeye kaşlardan başlamak, baş ağrısını giderici bilinmiştir. Bıyığı kısaltmak, koltuk ve kasık kıllarını yolmak görev sünnetlerindendir. Kasık kılını, arpadan fazla terk etmek yasaklanmıştır. Her perşembe yahut her cuma ikindiden sonra saç olmayan kimse, başını kazıtmak, sakalını boyundan ve eninden bir tutam fazlasını kesmek, tırnaklarını makas ile tıraş edip, sakalla gömmek, cismin sağlığı ve canın rahatı için sünnet ve âdet kılınmıştır. Nitekim “Tırnaklarınızı makas ve edeple kesiniz” denilmiştir. Görünüş düzeni için aynaya veya saf suya bakıp “Allah’ım, yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzelleştir” demek, hadisi şeriften alınmıştır.

Burada vücut sağlığını korumak, bu miktar açıklama ile yeterli olup, ölümü anlatmaya geçilmiştir. Çünkü “Her doğan ölür” manasınca, her doğan ölmekle, bir olgunluğun bir sonu olup, dünyaya gelen gider, bulunmuştur. Bu oluşum ve bozuşum âlemi bizim için kervan saray kılınmıştır. Nitekim “Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döneceksiniz” (29/57) ayet-i kerimesiyle bu anlam doğrulanmıştır. Şu hâlde bu dünyadan o ahrete ölmezden önce yönelmek ve bu gayrette o vatan için olgunluk kazanmakla tedarik kılmak, Huda’nın nazargâhı olan kalbini dünya işlerinden pak edip, hayvanî ahlâk hastalıklarından sağlık bulmak, rabbanî ahlâk nurlarıyla dolmak ve iki âlemde bir Mevlâ ile olup kalmak hepsinden önemli ve gerekli bilinmiştir.

*Cihanda varlığı kavi ne misafir ol ne mukim
Ki hane pür keder olmuş turuk daki pür bim
Çü nimeti nikam ü ızz ü nazı zül olıcak
Sana ne faide cism olsa gark-ı nâz ü naim
Mezar içinde olur âkıbet sırrın pâmâl
Ne fark olursa külahın nemüd yahut diyhîm
Tarik-i Hakk’a gidersen tenin zaif olsun
Ki kat’-ı badiye müşküldür olsa merd cesîm
Huyuyle hastayı zan eyler ol tabib zaif
Marazşinasın değildir nedendir adı hakîm
Hayat-ı cism gönül hoşluğuyla nimet olur
Ne zevk olursa ola ten sahih ve ruh sakim
Ne gam ki fakr ü maraz mevt erer tene Hakkı*

Olursa can ü gönül hoş huyuyla sağ ve selim

(Cihanda, varlığı sağlam olan ne misafir ol ne yerleşik. Çünkü, hane keder dolu, yollar dahi korku. Çünkü nimeti zor, izzet ve nazı alçalma olacak, cisim naz ve nimete gark olsa sana ne fayda? Sonunda sırrın, mezar içinde ayak altına düşer. Külâhın, aban ve tacın ne farkı olur? Hakk'ın yoluna gidersen tenin zayıf olsun. Çölü aşmak zordur, şayet insan cüsseli olursa. Tabip, o hastayı huyuyla sağlam zanneder. Hastalıktan anlamadığı hâlde adı neden hakîmdir? Hayat, cisim ve gönülhoşluğuyla nimet olur. Ten sağlam, ruh hastalıklı olursa ne zevk olur? Fakirlik ve hastalıktan ne gam Hakkı, sonunda tene ölüm ererse de can ve gönül iyi huyyla sağlam ve selim olursa.)

Dördüncü Bölüm

Ölümün erdem ve gerçeğini, esas ve mahiyetini, övgü ve niteliğini, ruhun bedenden ayrılışını, can çekişme durumlarını, ikinci doğuşta suretini, ahlâkı soyluluğunca cennet ve cehenneme göçünü yedi madde ile bilgece açıklar.

Birinci Madde: Ölümün erdem ve yararlarını ayet ve hadislerle bildirir.

Hak Teâlâ Kelâmıkadim'inde buyurmuştur ki: “And olsun ki ölmeniz de, öldürseniz de Allah katında toplanacaksınız” (3/158). “Eğer doğru sözlü iseniz, ölümü dilesenize” (2/94). “Biz Allah'ınız ve elbette ona döneceğiz” (2/156). “Allah, öleceklerin ölümleri anında, ölmeyeceklerin de uykuları esnasında ruhlarını alır. Ölmelerine hükmettiği kimselerinkini tutar, diğerlerini bir süreye kadar salıverir. Doğrusu bunda, düşünen kimseler için dersler vardır” (39/42). “Dirilten ve öldüren odur. Ona döneceksiniz” (10/56).

“De ki: Doğrusu kendisinden kaçtığınız ölüme mutlak yakalanacaksınız. Sonra görüleni de görülmeyeni de bilen Allah'a döneceksiniz. O, size işlediklerinizi haber verecektir” (62/8). “Doğrusu biz diriltiriz, öldürürüz. Dönüş bizedir” (50/43). “Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, güçlü hükümdarın katında, yüksek bir derecede, cennetlerde nur içindedirler” (54/54-55). “Ey huzur içinde olan can! Hoşnut etmiş ve edilmiş olan Rabb'ine dön! Ey can! Kullarım arasına gir. Cennetime gir” (89/27-30).

Hak Teâlâ kutsal hadisinde buyurmuştur ki “Mümin, ölümünden sonra kendine ne olacağını bilseydi, dünyada kalmayı temenni etmez, belki her an şöyle derdi “Ey Rabb'im, beni öldür, beni öldür”.

Habibi Ekrem (s.a.s.) hazretleri buyurmuştur ki “Mümin kalbine iman nuru indiğinde, kalbi genişler ve ferahlık bulur”. Soru olunmuştur ki “Onun bir alâmeti var mıdır”.Cevap etmiştir ki “Evet. Dünyadan kaçıp, ahrete dönmektir. Ölüm ona gelmezden önce onun tedariki yoluna gitmektir”.

Yine buyurmuştur ki “Ölümü ibretle idrak eden, dünyayı hayretle terk eder”.

Buyurmuştur ki “Ölümü fikredenin nefsi pak, kalbi uyanık olur. Dünyadan ikrah ile Allah dostu olur”.

Buyurmuştur ki “Hak Teâlâ kime ki hidayet etmiştir, ona vaiz olmaya ölüm yetmiştir”.

Buyurmuştur ki “Halkın en akıllısı, ölümü en çok fikredendir. Tedarikiyle iki dünya şerefini alıp gidendir”.

Buyurmuştur ki “Emelinizi az, ölümü düşünmeyi çok ediniz”.

Buyurmuştur ki “Ölüm anında insanın gözü, başına döner. Çünkü, onun gözü canına döner”.

Buyurmuştur ki “Sanman ki mümin ölüm ile gücenmiş olur. Fakat bir haneden bir haneye geçer”.

Buyurmuştur ki “Mümin ki ölüm köprüsünü geçer; o kendi sevgilisiyle huzurda bulunur”.

Buyurmuştur ki “Bütün insanlar gaflet uykusundadırlar. Hepsi ölüm ile uyanırlar”.

Buyurmuştur ki “Ölülerinizi hayırla anınız, sövmeyiniz, rahmetle anınız”.

Buyurmuştur ki “İnsanoğlu, ölümden firar ve feryat eder. Halbuki ölüm onu fitnelerden azat eder”.

Buyurmuştur ki “Ölüm, müminin canının hediyesidir. Ve onun ruhunun nimetidir”.

Buyurmuştur ki “Ölüm, müminin rahatıdır, onun sevinç ve ganimetidir”. Buyurmuştur ki “Ölüm, müminin mesut bayramıdır ve vaat olunduğuna kavuşmasıdır”.

Buyurmuştur ki “Dünya, müminin zindanıdır, ölüm onun kurtuluş ve seyranıdır”.

Buyurmuştur ki “Her ne ki müminin beğenilecek isteğidir; onun ölümü hepsinden hayırlı sevgilisidir”.

Buyurmuştur ki “Ölümün kendisine hayırlı olmadığı bir mümin yoktur. Çünkü, Allah katında olanlar, iyiler için daha hayırlıdır” (3/198) kelamı, haktır.

Buyurmuştur ki “Mümin kısmı, iyi de olsa günahkâr da olsa, ölümün ona hayırlı olduğu açıktır”.

Buyurmuştur ki “Halkın yanında zenginlik, sağlık ve hayat en sevilen şeylerdir. Benim nazarımda fakirlik, hastalık ve ölüm en aziz, en leziz ve en yücedir”.

Buyurmuştur ki “Kendi ölümüm için eyverim. Dostumun ölümünü de severim”.

Buyurmuştur ki “Kaybolan arkadaşımın her haber ki gelip bana yetişmiştir. Hepsinden bana hoş gelen, onun ölüm haberidir ki dünyadan gitmiştir. Kendi canım için arzu eylediğim ölüm hediyesini her dostuma da sanmışım. Çünkü, vatanımız sevinç evi iken bu gurur evi ikametinden usanmışam”.

Buyurmuştur ki “Ölümü, kendi nefsim ve arkadaşımın arzu kılmışım. Çünkü, Allah’a kavuşma ölüm ile elde edildiğini bilmişim”.

Buyurmuştur ki “Allah’a kavuşma arzusu olan mümin, ölümü sever. Çünkü ölüm yolu ile kavuşma âlemin gider”.

Buyurmuştur ki “Ölüm vasıtasıyla sevgili bulunur. Ölüm ile dünya vehimlerinden azat olur”.

Buyurmuştur ki “Müminin ölümü, halktan inzivadır ve sonsuzdan Hak ile yalnız kalmadır”.

Buyurmuştur ki “Sanman ki ölüm, yokluk ve fenadır. Fakat bedenden tecrit ve kalıcılıktır”.

Buyurmuştur ki “Ölüm, bedenden ayrılma ve durum değiştirmedir. Bir evden bir eve intikaldır”.

Buyurmuştur ki “Nefisler, bedenler için yaratılmıştır. Müminin nefsi, Allah katında rızıklandırılmıştır”.

Buyurmuştur ki “Sizler, fesat ve fena için değilsiniz. Ancak sonsuzluk ve kalıcılık için bir evden bir eve nakledilensiniz”.

Buyurmuştur ki “Nefis için dört ev vardır. Birincisi hepsinden dardır ki ana rahmidir. İkinci ev dünyadır. Üçüncü ev berzah âlemdir. Dördüncü ev ruhlar âlemdir. Her bir evin başka bir hükmü ve bir şanı vardır”.

Buyurmuştur ki “Dünyada ölümün benzeri, rahimde cenin durumudur. Nitekim cenin, doğum anında rahimden dünyaya gelmek istemez. Bunun gibi mümin, ölümden yakınıp ölmek istemez. Nitekim çocuk, ana sütünden lezzet ve arkadaşlık bulduğunda, bir daha mekânına gitmek istemez. Bunun gibi mümin Mevlâ’sına kavuştuğunda bir daha dünyaya gitmek istemez. Nitekim doğumla çocuk, o dar ve karanlık yerden, bu geniş ve aydınlık yere çıkışından sonra o kokuşmuş yeri unuttur. Bunun gibi

mümin, ölüm ile bu dünya evinden o yüce eve yükselişinden sonra bu aşâğılık evi unuttur gider”.

Buyurmuştur ki “Müminin ruhu cisminden rahat yükselir. Sanki bir kıl hamur içinden çıkar”.

Buyurmuştur ki “Her müminin ruhunu yumuşaklık ve lütuf ile kabzeden Azrail’dir. O ölüm meleği emin, şefik ve güzeldir. Eğer mümin için ölüm anında türlü kerametlerin birisi hazır olmasa, Azrail’in güzel görünüşü ona bol lütuftur”.

Buyurmuştur ki “Ölüm sırasında mümin, ölüm meleğinin güzelliğiyle meşguldür. Can çekişme durumu eleminden dalgınlıkla azledilmiştir”. Nitekim Mısır kadınları, o Yusuf un güzelliğiyle meşgul olup, ellerinin kesilmesi acısından dalgınlık ettikleri, açıklık ile nakledilmiştir.

Buyurmuştur ki “Ölüm anında mümine Rabb’i yardımcı olur. Dünya hüznünden ve ahret korkusundan emin olur”.

Buyurmuştur ki “Hak Teâlâ müminin nefsini kabzeyledikte, ruhu onunla içi rahat olur. Beden ağırlığından rahat ve esenlik bulur”.

Buyurmuştur ki “Beden ki ruh kuşunun kafesidir. Şu hâlde bedende hapis ve yaralıdır. Ölüm ona kafesi açar”.

Buyurmuştur ki “Ölülerin ruhları berzah ağacında kuşlar gibidir. Birbiri ile tanışır, sevinirler”.

Buyurmuştur ki “Kalbi karanlık olan Allah’a ortak koşanın ölümden korkusu durumu, karanlıkta bulunan kuşun kafesini kırması gibidir. Kalbi nurlu olan müminin ölüm arzusuyla intikali, yüksek ağaçlar altında bir kafeste kalan kuşun ondan uçup, ağaçlar üzerinde terennüm eden hemcinsi zümresine gitmesidir”.

Buyurmuştur ki “Ölüm sırasında alnın terlemesi, gözün yaşarması, burun kanatlarının açılması saadet alâmetleridir”. Tıkanır gibi nefes almak, dudağı karmak, rengi kül olmak bahtı karalık alâmetleridir.

Buyurmuştur ki “Bedenini kimler yıkayıp kefenler? Namazını kimler kılıp cenazesıyla gider? Mezarına kimler indirip ona telkin eder? Bütün bunları ölü bilir”.

Buyurmuştur ki “Ölüleri hayır ile veya şer ile görmek ruhların durumlarına keşif ile ermektir. Bu keşif ancak müjde veya tenbih için olur. Bu keşfi müminler rüyada, Allah’a yakın olanlar uyanıklık durumunda bulur”.

Buyurmuştur ki “Müminin cismine kabri sarılır. Sanki o, müşfik anne kaybettiği çocuğunu bulur. Kabrine cennetten bir pencere açılır. Ruhuna rahmet yağmurları saçılır”.

Buyurmuştur ki “Müminlerin ruhlarına benzeri yeşil kuşlar olup berzah âleminde bölük bölük uçarlar. Haftada bir kere dünyaya gelip giderler”.

Buyurmuştur ki “Ahretteki doğuşta ruhlar ahlâkları suretinde haşrolur. Yani hangi hayvanın ahlâkı ruhuna üstün gelmişse, ruh o surette bulunur”.

NAZİM

*Cân tenknâ-yı tende idi haps çün hü mâ
Kesretti lütf ile kafesin pençe-i kazâ
Sıtk ü safâ canâhın açıp uçtu şevkle
Dil âleminde buldu güzel aşktan nevâ
Gâfil nefsdan özge mekân bilmez idi kim
Tenden firâka matem edip derdi hasretâ*

Arif ki bildi gülşen-i cân vüsatın revân
Tenden halâsa şükr eder ol mevte merhabâ
Kuştur o cân-ı pâk ve kafestir bu cism-i hâk
Süflî kafeste kalmaz o mürğ-ı bülent câ
Kuş beste per değilse niçin açmaz ol cenâp
Sâd pâre eylemez kafesin tutmaz ol hevâ
Seyr eylesin gönülde hemen cilvegâhını
Hakkı şikesten-i kafes âsan olur sana

(Can, dar tende devlet kuşu gibi hapis idi. Lütuf ile kafesini kaza pençesi kırdı. Doğruluk ve sefa şevkle kanadını açıp uçtu. Gönül âleminde aşktan güzel name buldu. Gafil, kafesten özge yer bilmez idi. Tenden ayrılmaya matem edip ah hasret derdi. Arif ki can aydınlığı genişliğine akıp gider bildi. Ö tenden kurtuluşa şükrederek ölüme dedi merhaba. O pak can kuştur. Bu toprak cisim kafestir. Alçak kafeste kalmaz, o yeri yüksek kuş. Kuş, kanadı bağlı değilse niçin kanadını açamaz. Yüz parça etmez kafesini, o, hava tutmaz. Gönülde cilve yerini hemen seyreylesen, Hakkı kafesi kırmak kolay olur sana.)

İkinci Madde: Ölümün gerçeğini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: İnsanın ölümünden önce olan durumları dünyadır ki çabuk fena bulur. Ölümünden sonra olan durumları ahrettir ki kadim ve kalıcıdır. Dünyaya gelmekten maksat, insanın sonsuz devlet ve bitmez saadettir. Bu devlet ve saadet ki olgunluğu tahsil ve yüz güzelliğinin vücut bulmasıdır. İnsana kolay olmaz. İlla ki basiret gözü açık olmakla olur. Basiret gözü açılmaz illa ki âleme ibretle bakıp, yaratıcının sanat ve hikmetini her nesnede fikredip, düşünüp bulmakla olur. İbret bakışı, sanat seyri ve hikmet anlayışı olmaz, illa ki iç ve dış hislerle olur. Şu hâlde on his, âlemin yaratıcısının tanınması kapılarıdır. On hissin yeri insan bedenidir. Hak Teâlâ, insan bedenini onun için dört farklı tabiattan yaratmıştır. Ta ki idrak sahipleri, bedenın geçiciliğini bildikte, bu fena evinden firar edip, karar evinde karar etmek tedarikinde ola. Beden pisliğinden pak olup, iç huzuru bula. Çünkü, insan bedeninin her hâl ve şanı, his ve hayvanî ruh kuvvetleri hepsi gidici ve geçicidir. Ama insanın gerçeği olan insanî ruh ki ona gönül derler. O rabbanî iş, yaratıcının tanınma yeridir. O ruh, kalıcıdır ki ona asla fena gelmez. Sonsuz bilinmiştir. O kalıcı ruh, bu ölümlü cisimden ayrılır ki o ayrılma durumuna ölüm denir. Şu hâlde madem ki insanın hayvanî ruhu, kalbine hâkim ve üstündür; o kimse nefsanîdir ki ölümden korkucu ve kaçıcıdır. Çünkü hayvanî ruh, mülk âlemindeydir ki o, bu aslını seveci ve isteyicidir. Şu hâlde nefsanî olan kimse, dünya hayatına meyyal ve rağbet edicidir. Mal ve sıkıntısını toplayıcı ve toplayıcı ve çekicidir. Çünkü rabbanî birle insanî ruh kuvvet bulup, hayvanî ruh üzerine hâkim ve üstün olur. O olgun ruhtur ki ölümü can arzusıyla sever ve ister. Çünkü insanî ruh, ruhtar ve melekler âlemindeydir. O, asıl vatanına meyyal ve rağbet edici olur. Şu hâlde ruhanî olan olgun insan, sonsuz hayatı ister ve sever. Cihanın sonsuz devlet ve sürekli saadetine gider ve sahip olur. Ölüm yolu ile o cihana yakın ve vuslatına yaklaşıcı olur. Yakınlık vesilesi olan ölüme sevgiyle daha yakın ve yakınların yakını olur. Nitekim bir olgun insan demiştir ki:

Benim mesleğim nefsin kemâlini elde etmek oldu
Benim mesleğim ancak aşk şarabı oldu
Vakta ki ruhun ebediliği bana açık oldu

Artık ölümden yana asla endişem kalmadı

Hazreti Ali buyurmuştur ki “Uzun ömür, ruhlara azaptır. Ölüm ise rahat ve genişlemedir”. Bir kimse, bir olgun insan arife demiştir ki “Ben rüyada gördüm ki senin ömründen ancak bir yıl kalmıştır”. O olgun insan, bu sözden ağlamış, gücenmiştir. O zaman o kimse soru sormuştur ki “Ey şeyh, elbette senin dünya hayatına hiç itibarın yok iken bu ağlamak nedendir?” O olgun insan cevap etmiştir ki “Ey oğul, ben her gece ölüm arzusuyla ve o niyet ile uyurdum. İmdi korkum budur ki bu rüya sadık olup, ben bu ateşi bir yıl daha bekleyemem, ona ağlarım. Çünkü aydınlık can cihanı var iken, beden cihanı ateşi çekilmezî demiştir.

*Ey bülbül-ü can kalma Habs-i kafes-i tende
Fani olanı alma Bâki ara sen sende
Ey bülbül-ü elhanî Koydun o gülistanı
Kaldın unutup anı Avare bu külhande
Ol gülşeni unuttun Külhanda mekân tuttun
Çok toz ve tütün yuttun Çık zevk et o gülşende
Bu ten kafesin kesr et Bu mezbeleden uç git
Ol gülşen-i aşka yet Mest ol tene ten tende
Mürgân hem âvazın Çün anladılar râzın
Çekmişler oturmuşlar Gülşende nişîmende
Ey tair-i eflakî Terk eyle ten-i hâki
Bu dâne-i ten ta ki Zevk eyle o harmanda
Bu cenk cihanîdir Her havf mekânîdir
Vasl ol vatan-ı sulha Rahat bul o me'mende
Çün cisminde ey mutlak Hükmünde değil çıkmak
Penceresin aç bak Seyr eyle o rezvende
Hakkı ko bu eşbahı Bul âlem-i ervahı
Nuş eyle sen ol rahı Bâki ol o meskende*

(Ey can bülbülü ten kafesinde hapis kalma. Ölümlü olanı alma, kalıcılık ara sen sende. Ey bülbül nağmeleri, o gül bahçesini bıraktın. Onu unutup kaldın, bu serseri ateşte. O gül bahçesini unuttun, ateşte mekân tuttun. Çok toz ve tütün yuttun, çık zevk et o gül bahçesinde. Bu ten kafesini kır, bu mezbeleden uç git. O gül bahçesindeki aşka yet, mest ol tene ten tende. Hem avazın kuşlar gibi, çünkü sırrını anladılar. Gül bahçesinde oturulacak yerde, çekmişler oturmuşlar. Ey felekler kuşu, toprak teni terk eyle. Bu ten tanesi ta ki zevk eyle o harmanda. Bu cenk dünya işidir, her korku mekânîdir. Sulh vatanına kavuş, rahat bul o emin yerde. Çünkü cisminde ay mutlak, çıkmak hükmünde değil. Penceresini aç bak, seyreyle o pencerede. Hakkı koy bu vücutları, ruhlar âlemini bul. Sen o rahatlığı iç, kalıcı ol o meskende.)

Üçüncü Madde: İnsan ölümünün aslını ve mahiyetini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Ölümden o kimse korkar ve çekinir ki ölümün mahiyetini bilmez. Veya konuşan nefsin başlangıç ve sonundan haberi olmaz. Veya zanneder ki beden parçalarının

ayrışmasından kendi zatına yokluk olur. Ya şüphe eder ki ölümünden sonra bu cihandan habersiz kalır. Oranlar ki ölüm, hastalıklardan daha büyük elemidir. Veya ölümden sonra durumlarının niye çekileceğini bilmeyip hayrette kalandır. Veya terekeleri bulunan mal ve evlâdına üzüldür. Şu hâlde bu yeri illet için ölümden korku ve çekinme ile kaçıp firar, ancak cehalet ve hayaldir. Çünkü bu yeri illet, sadece günahkâr zanlardır. Kaynakları hayal ve cehalettir. Bu korku ve çekinme bir acı hastalıktır ki onun ilâcı, bu kötü illetleri izale etmektir. İletlerin izalesi; ölümün gerçeğini bilip, aslına ve mahiyetine yetmektir.

Bu yedi illetten birincisinin izalesi ilâcı öyle bilmektir ki ölümün gerçeği, konuşan nefis, beden âletlerini kullanmaktır. Nitekim bin sanat sahibi, kendi âletlerinden birini kullanmayıp terk eder. Onun gibi konuşan nefis, kendi cismini kullanmayıp vaz geçer. Şu hâlde konuşan nefis olan insanî gerçeğin iki durumu vardır ki bir durumunda bedene mutasarrıf olur. Bir durumunda mutasarrıf olmaz. Bu nefsin bedende tasarrufu, kâtibin kalemde tasarrufu gibidir. Eğer kâtip isterse, kalemi hareket ettirmekle yazar. Eğer dilerse, kalemini durdurup kalemlîğe koymakla vaz geçer. Onun gibi konuşan nefis murat ederse, bedenini hareket ettirmekle koşturur ve sıçratır. Eğer dilerse bedenini durdurup mezarlığa koymakla toprak eder. Bu durumda nefsin bedenine mutasarrıf olmasına hayat derler. Bu tasarrufun bedenden kesilmesine ölüm adı verilir.

*Değerli ruh bedenden uzaktadır
Elbette cisme kazadan gelen budur
Sen bedensiz bedeni olansın
Şu hâlde korku ne, bu can elbet çıkar*

İkinci illetin giderilmesi ilâcı bilmektir ki konuşan nefis olan insanî ruh, küllî akıldan çıkıp göklerin melekutu olan ruhlar âlemine inip, yerin melekutu olan berzah âlemine girip, oluşum ve bozuşumlardan ibaret tabiat âlemine gelip, bedenine bağlanmakla bundan mutasarrıf olmuştur. Ta ki bu âlemde olgunluk tahsil edip, Mevlâ'yı tanıma devletine erişip, evvelki makamından yüксеğe ulaşsın. İç huzuru ile her dileği ortaya çıksın. Şu hâlde eğer ruhun bedende mutasarrıf olduğu durumda sözleri kötü, işleri kötü ve ahlâkı kötü olup olgunluk elde edemezse, bedenden ilişkisi kesildiğinde berzah âleminde kendi işleri ve ahlâklarıyla dirilme gününe kadar mahpus ve kayıtlı kalır. Sanki o, kötü rüyalarla azaplanır. Eğer insanî ruh, bedende mutasarrıf iken sözleri güzel, işleri güzel ve ahlâkı güzel olup olgunluk elde edebilirse, bedenden ayrılış sırasında o, berzah âleminde mahpus olmayıp, hiçbir nesne ile kayırlı kalmayıp, kâh ruhlar ve melekler âleminde içeri girip, kâh şahadet âleminde (dünyada) uçar. Sevinç ve huzur ile gelip gider. Sanki o ferah olaylarla zevk ve sefa eder. Sonunda doğruluk akdedilecek yere gider ve onda yine küllî akıl olan aşka döner. Şu hâlde insanî ruhun ilk başlangıcı rabbanî aşk denizi olduğu gibi, sonu ve dönüşü dahi o diyardır.

KITA

*Bahr-i nefis ki aşktan olmuş yüzü cihan
Emavicidir havadis-i âlem al'ed-devam
Çün mebde' ve meadımız ol aşk imiş heman
Biz ara yerde kesret-i mevhumuz es-selam*

(Nefis denizinin yüzü aşktan cihan olmuş. Sürekli âlemin hadiseleri onun dalgalarıdır.

Başlangıç ve sonumuz her an o aşk imiş. Ara yerde biz sadece vehimlerin çoğalmasız.)

Üçüncü illetin giderilmesi ilâcı şöyle bilmektir ki bu insanî ruh, kalıcı bir cevherdir ki beden kısımlarının ayrışmasından ölümlü ve yok olmaz. Nitekim nar ve elme sıkılsa özü kalıcıdır. Kar ve dolu eriyip ayrışsa, suyu kalıcıdır. Yüz bin hane yıkılsa ve mumlan sönse, ayın nuru kalıcıdır. Bunun gibi beden kısımları dağılsa, hayvanî ruh fena bulsa, insanî ruh yine durumu üzere kalıcıdır. Ama nefsinin bilmeyen kimse, kendini beden sureti zannedip, can anlamı olduğunu bilmez. Nar ve elme sanıp tatlı sıra olduğunu anlamaz. Kar ve dolu sanıp, abıhayat olduğunu anlamaz. Ev ve muma oranlayıp, ay olduğunu idrak edemez. Şu hâlde bunun korku ve çekinmesi kendi bilgisizliğindendir. Ancak ölümden değildir. Nitekim bir arif demiştir ki:

*Bir insan ölmesi ten üstünde nakıştır
Çünkü elme ve narın meyvesini kırmaktır
Ab-ı can akıtsan şu can denizine sen
Sonsuz derya olursun dibine varamazlar*

Dördüncü illetin izalesi ilâcı öyle bilmektir ki bu insanî ruh, bedenden bağlantısını kopardığında, iki âlemin durumlarına dahi fazla öğrenmiş olur. Nitekim kılıç kınından soyunduğunda, fazla keskin olur. Ayna kılıfından dışarı geldiğinde güzel yüz onda görünür. Hüma kuşu kafesten kurtulduğunda kanat açıp yukarıda uçar. Bunun gibi pak ruh, toprak cisimden soyut olduğunda seyri, seri ve kolay, doruğa uçucu olup, her iki cihanın esrarı ona her an belli ve açık olur.

*Dilâ terk et bu zindanı bu mihnethanedir fâni
Bul ol gülzar ü eyvanı ki ferşi âsüman olmuş
Maazallah ki insanın teni zindanıdır onun
Tealallah ki ankanın yeri tenk-âşiyan olmuş*

(Ey gönül, bu sıkıntı evini ve zindanı terk et. Yaygısı gökler olan o gül bahçesini ve köşkü bul. Allah korusun ki insanın teni, onun zindanıdır. Allah yüceltsin ki Anka kuşunun yeri sıkıntılı yuva olmuş.)

Beşinci illetin giderilmesi ilâcı böyle bilmektir ki insanî ruhun bileşimi bulunan hayvanî ruh, beden iç ve dışına tamamıyla yönelip aydınlatıldığında, beden hayatı güzel bir hareket olgunluğuyla ortaya çıkar. Eğer beden dışından yönelme ve ışık saçmasını, kısmî olarak kestiye, bedene o durumda uyku gelir. Eğer beden tümünden yönelme ve ışık saçmasını bütün olarak kestiye bedene o durumda ölüm gelir. İnsanî ruhun tasarrufu dahi o bedenden yok olur. Bağlantısı dahi kesilmiş olup rahat olur. Çünkü hayvanî ruh, bedenden yakınlığını kısmî olarak kestiğinde beden uyur. Yakınlığını bütün olarak kestiğinde beden ölü olur. Şu hâlde uyku ile ölüm, o ruhun yakınlığını kesmesinden ortak olmakla, Ölüm, hastalık elemeleri türünden olmayıp uyku ile aynı cins olmuştur. Nitekim haberde “Uyku, ölümün kardeşidir” işaretiyle müjde gelmiştir. Mümin, rahat ve esenlik olan uykuyu, nimet ve keramet olan ölüme benzer, misil ve eşit bilmiştir. Basiret sahibi olan, uyku ile ölümü birbiriyle beraber, iki eşit misal bulmuştur. Nitekim uyku durumunda ruh, o berzah âlemine rüya ile haber almıştır. Onun gibi ölüm durumunda ruh, o âleme varıp seyir ve temaşa kılmıştır. Çünkü uyuyanın durumu, o at misalidir ki geminden ve palanından sıyrılıp, o gem ve palana bağlanmış olan ayak bağı ile bağ ve bostan benzeri meralarda bir zaman emniyetle sümbül ve reyhan benzeri sebze ve lalezar

içinde ve her taraftan su ve an kenarında otlayıcı ve sevinçli iken, o gam ve palan sebebiyle yine ağır yük altına girip nice belâ ile yola düzülür. Ama ölünün durumu, o at gibidir ki palan, bedenden ayrıldığında, ayak bağlantısı kesilip nice cismanî ve nefsanî yüklerden azat olur. Can bahçelerinde her zaman rahat ve emin ile gönlü sevinçli olur. Çünkü, o kimse ki gazap ve şehvetin kuludur. Tabiat ve nefsin esiridir. Onun ölümü kendine özgürlük ve rahattır. Şu hâlde ölüm insana izzet ve tamam lezzet iken onu şiddetli hastalık ve büyük elem zannetmek gayet gaflet ve nihayet cehalettir. Amma can çekişirken gelen baygınlık, cisimler itibarıyla rivayettir. Nitekim “Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayınız” (2/195) yasağı, ölümün tatlılığına delâlettir. Çünkü müminin ölümü, dünya ve içindekilerden daha lezzetli ve tatlı iken cismine yok olma ve fena olduğundan, o yasak onun bir zaman bedende duraklamasına işarettir. Yasak ise şirin âdetir. Acı nesneden yasaklama hikmete aykırıdır.

KITA

*Çünkü zindanımız bu cism olmuş
Mevtimizdir necatımız Hakkâ
Dü birader bilindi nevm ile mevt
Pes ölümden sakınma sen asla
Hakkı sen mevti bil huzur ü sürur
Etme matem bu bâlâ deme bela*

(Çünkü bu cisim zindanımız olmuş; gerçekte kurtuluşumuz ölümümüzdür. Uyku ile ölüm iki kardeş bilindi, o hâlde sen asla ölümden sakınma. Hakkı, sen ölümü huzur ve sevinç bil. Bu yüceliği matem etme, belâ deme.)

Altıncı illetin giderilmesi ilâcı öyle bilmektir ki bedenlerin ölümü canların hayatıdır. Surette bu ölüm, gerçekte hayat kaynağıdır. Çünkü, seven sevdiğini ölümle bulur. Her muradı ölüm ile gerçekleşir. Aslî vatanına ölüm ile ulaşır.

BEYİT

*Köhne canı kıl nisar ü tâze can bul der kenar
Muhakkak ölüm hayatımdır hayatım ölümümdür*

KITA

*Bedenin ölmesi cana hayat oldu
Canın gidişi canana oldu
Ölüm canın cana gitmesi oldu
Belki hakikatte güzel hayat oldu*

Yedinci illetin giderilmesi ilâcı böyle bilmektir ki bu cihan bir ağaçtır ki insan onun meyvesidir. Nitekim meyve ham ve tatsız iken ağaca sağlam tutunur. Sonra yetişip olgunluğunu bulup lezzet olduğunda, ağaçtan ayrılır, gider. Onun gibi insan, madem ki eksik ve hamdır, onun bu cihana bağlanması tamamdır. Geçici hayat ile bedende rahattır. Bütün son ile nizam ve intizamdır. Ne zaman ki olgunluğunu elde edip kalbinden içeri gider; o zaman ölümün lezzetini alıp bu günlük hayatı n’eder?

Çünkü olgun insan, bu oluşum ve bozuşum âlemini bir taneye almaz. Mallara ve evlâda da meyil ve muhabbet kılmaz. İzzet ve lezzetle mağrur olmaz. Ölüm nimetini arzu ile kararı kalmaz.

NAZIM

*Bu mürğ-i can nice uçmaz çün ol cenab-ı cemal
Hitab-ı lütf ü vedat eyleyip diye ki teal
Niçin suya kor yedin kendin atmaz ol mâhi
Ki geldi kuşine hoş bank-ı âb mevc-i bahr-i zülal
Niçin şikardan uçmaz şehine ol şahin
Ki “irciî haberin verdiler tabul ü devval
Acep halaveti vardır bu aşk-ı can bahşin
O kim karar eder ansız görür şeka ve dalal
Tez uç eriş heman ey mürğ-i can o sahibine
Halas bul bu kafesten açılsın ol per ü bal
Bu hak-ı şuradan eyle sefer iç ab-ı hayat
Gönülde sadr-ı safa bul yeter bu saff-ı nial
Cihanı ehline ver Hakkı âlem-i dile gel
Ki ol cihan firak oldu bu cihan visal*

(Bu can kuşu niçin uçmaz? Çünkü cenab-ı cemal lütuf ve dostlukla hitap eyleyip dedi ki: Gel! O balık niçin elini suya kor, kendini atmaz? Ki suyun şarkısı, dalgaların sesi kulağına hoş geldi. O şahin niçin avından şahına uçmaz? Ki “dönî haberini verdiler, davul, dümbelek. Şaşırtıcı tatlılığı vardır bu can veren aşkın. O ki karar eder, bahtı karalığı ve sapıklığı ansızın görür. Ey can kuşu tez uç, hemen o sahibine eriş. Kurtul bu kafesten, o kanatlar açılsın. Bu çorak topraktan sefer eyle, ölümsüzlük suyunu iç. Gönülde göğüs sefası bul, bu ayak bağı yeter. Hakkı, cihanı ehline ver, gönül âlemine gel. Ki o cihan ayrılık oldu, bu cihan kavuşma.)

Dördüncü Madde: İhtiyarlık rezaletini, ölümün kerametini ve ruhun esenliğini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Ölüm iki türlüdür. Biri iradeyle ölüm, biri tabiî ölüm. İradeyle ölüm, gazap ve şehveti öldürmedir. Tabiî ölüm, hayvanî ruhun bedenden ayrılmasıdır. Şu hâlde hayat dahi iki türlüdür. Biri iradeli hayat, biri sonsuz hayattır. O türlü lezzetlerle vasıflanmıştır. Nitekim hakim Eflâtun demiştir ki: “İradeyle öl, tabiatla diril”. Hazreti Habib-i Ekrem sallallahü aleyhi ve sellem “Ölmeden önce ölünüz” buyurmuştur. İradeli ölümün, kalıcı olan tabiî hayat olduğunu duyurmuştur. O hâlde akıllı olan noksandan kaçıp, olgunluk ile iyilik bulur. Öyle bir nesneyi ister ki o kendini noksanlık kaydından azat eder. Ona kalıcılık verir, sürekli sonsuzluk verir, gönlü hoş eder. Çünkü akıllı bilmiştir ki mallar ve evlât ona fitne ve gamdır. Tecrübe kılmıştır ki hepsi elem ve dayanma gücü sebepleridir. O nefsanî lezzetlerden yüz çevirip, cismanî âletlerden doymun olmuştur. Aziz gönlünü böyle alçak fikirlerden uzak ve azat etmiştir. Hepsinden rahat ve esenlik bulmuştur. Oluşum ve bozuşum âlemi içinde hiçbir kimse için kalıcılık mümkün olmadığını bilmiştir. Çünkü, eğer dünyada kalıcılık mümkün olsa idi, dünyaya önce gelenlere olurdu. Eğer bu ölümlü eve her gelen âdem bunda kalsa idi, yeryüzüne sığmayıp, insanlar birbirinin başı üzerinde durmak lâzım gelirdi.

Özellikle ölümün kadir ve kıymetini bilmeyip uzun ömür arzu eden kimse, ihtiyarlığa rağbet etmiş olur. Halbuki ihtiyarlık bir şiddetli hastalık, uzun bir hapistir. Elim azap, büyük belâ, alçakların alçağı, rezillikler rezilliğidir. Çünkü ihtiyarlıkta hararet noksanlığı ve rutubet yokluğu olup, kuvvetler durur ve hisler zayıflar. Hastalıkların hücumu olup, organlar hareketten ve kuvvetler amelden âciz kalmak lâzım gelir. Ölümün o özelliği vardır ki ruhu mekân zahmetinden ve zaman eziyetinden kurtarır, karar evinde iyiler menziline ulaştırır. Ona, olgunluğu kadar lezzet verip, huzuru kadar dereceye ulaştırır. Nitekim Hazreti Ali buyurmuştur ki:

KITA

*Bizden iyi karşılıklar versin Allah ölüme
Dünyada bize iyilikler ve bağışlar verir
Nefsleri ezadan kurtarır durur
Bu dünyadan daha şerefli âleme sarkıtır*

Şimdi, bu açıklamadan ortaya çıkan budur ki ölümün anlamı yokluk ve fena değildir. Belki lâtif cevherden ayrılmaktır. Bu lâtif cevherden murat, hayvanî ruhtur ki yukarıda açıklandığı üzere onun kaynağı siyah süveyda (kalbin ortasında bulunduğu sanılan kara benek) noktasıdır. Bu ruh, lâtif bir buhardır ki hava gibi saf cisimdir. Havanın içinin dört karışımı kaynaşmasından dolayıdır. Buna ılımlı bir mizaç ortaya çıkandır ki onun eseri yürekten damarlar vasıtasıyla beyne ve bütün organlara ulaşıcıdır. His ve kuvvetler bu ruhun eserinden beden organlarında cereyan eden ve her parçasına geçicidir. Bu ruhun alışması insanî ruhun eserlerini kabul ile nitelenmiştir. Hayvanî ruhun bu eserleri kabulü kendi mizacı ılımlılığına bağlıdır. Çünkü eğer bu ruhun mizacı ılımlılığı yanlış olup, hisler ve kuvvetler, his ve hareketten işlemez olsa, insanî ruhun eserleri dahi organlardan yok olup, o bedene tabîî ölüm ulaşır. Ama insanî ruh, bir cevherdir ki soyuttur. Cisim gibi bölünme kabul etmez. Çünkü, Allah'ı tanıma ve yeri bu ruhtur ki küllî aklın ışımıdır. Bütün peygamberler, veliler, bilginler ve birçok filozof söz birliği etmişlerdir ki insanî ruh, bedenin fenasından sonra kalıcıdır ki o tabîî ölümle yok olmaz, sonsuzdan fena bulmaz.

NAZIM

*Bildinse kendini ey can çün çeker oldu ölmek
Can aşka olsa hayran çün gevher oldu ölmek
Ölmek gibi bu yandan doğmak gibi o yandan
Ab-ı hayat iç ondan kim kevser oldu ölmek
Geç bu cihandan ey can var ol cihana raksan
Havf etme gerçe bir an şur ü şer oldu ölmek
Şandır ki hüsn ü ândır candır ki tatlı candır
Güldür ki gizli kandır kân-ı zer oldu ölmek
Hak davet etse canı kabz eyler ol dem onu
Can zevk eder nihanı çün dilber oldu ölmek
Hoş huylu olsa bir dil hem mevti hoş olur bil
Bed huylu olsa müşkül hem âzer oldu ölmek
Ayinedir mematın bul onda hem sıfatın*

Hakkı bil onu zatın hoş manzar oldu ölmek

(Ey can kendini bildinse, çünkü ölmek şeker oldu. Can aşka hayran olsa, çünkü ölmek mücevher oldu. Bu dünyadan ölmek gibi o yandan doğmak gibi, ölümsüzlük suyunu iç ondan ki kevser oldu ölmek. Bu dünyadan vazgeç ey can, cihana raks edici ol. Korkma, gerçi bir an şamata oldu ölmek. Şandır ki güzel andır, candır ki tatlı candır. Gül, gizli kandır, ölmek bir hazine oldu. Hak davet etse canı alır o an onu. Can zevk eder sırrı için, ölmek sevgili oldu. Hoş huylu olsa bir gönül, hem ölümü güzel olur bil. Kötü huylu olsa sıkıntı hem ateş olur ölmek. Aynadır ölümün, onda hem sıfatını bul. Hakkı bil onu, zatın hoş manzarası oldu ölmek.)

Beşinci Madde: Ölümün niteliklerini, ruhun bedenden ayrılışını ve can çekişme durumunu, berzah âleminde borçların ödenmesini ve kerametini bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: Bir şahsın kalkmaya kuvveti kalmasa, o kimseye zayıf denir. Eğer oturmaya gücü kalmasa, ona hasta denilir. Eğer konuşmaya mecali kalmasa, ona can çekişme ve illetine ölüm hastalığı derler. Eğer nefes almaya kuvveti kalmadıysa, ona ölü derler. Şu hâlde o şahıs, bu âlemden ölü olup, berzah âleminde doğmuştur. Nitekim berzah âleminden öldüğünde, bu âlemde doğmuştur. İnsanın ölüm gerçeği, onun bedenine bağlı olan soyut hayalin bağlantısının kesilmesinden ibarettir. Soyut hayal ise insanî ruhtan kinayedir. O süslü hayal ki mümin ruhtur. Ölüm ile mümin o hayal olup ondan içeri gider. O sevimsiz hayal ki mümin olmayan ruhtur. Ölüm ile mümin olmayan o hayal olup onun içine girer. Şu hâlde o soyut cevher, bu bileşik cisimden mutlak ve kendi askerine karıştığına, insanî ölüm denir. Bu ruhun bu bağlantısının kesilmesi, hayvanî ruhun, insanî bedenden ayrılışı sırasında bulunmuştur.

BEYİT

*Ey birader sen hep endişedesin
Kemik ve saçın çürür sen kalırsın*

İnsanî ölümün niteliği böyledir ki hasta kişinin vücudunda bir sebep ile bir illet ortaya çıkıp, onun tabii nefsinin bedeninden yavaş yavaş ayrıştırarak çıkarıp, hayvanî nefsinin, zayıf ve düşkün eylediğinde, o illet onunla karar eder. Şu hâlde o hasta kişi, o durumda sağlık bulur gibi harekete gelip, gözünü açıp dünyaya hoş bakar. Ta bir aşama ki çoğu onu sağlık bulmuş zanneder. Halbuki o illet, onun tabiatı mekânında durup, hayvanî ruhuna üstün olup işini tamam etmiştir. Bu durum, son an sayılır ki ruhu sönmek için ışık vurmuş olur. Bundan sonra o hasta, son an sağlığında oldukça, kendisinden bir hayal ortaya çıkıp, bu çektiği buhranlar ve zorlukları bu ayrışma durumunda her ne kadar ki kendini kuvvet ölçüsüne çeker, o kuvveti bulamaz ki tabiatı geleceğine ve mizacı ılımlılığına ulaşsın. Çünkü bu hayalinden kendini kuvvetten uzak olmuş bulur. O anda gayret edip harekete gelir. Bu hareketinde mümkündür ki yemek arzusu da olur. Bir dahi bir başka hayale dalıp ve her nöbet fazla hayallere gider. Bu hayallerin hepsi, kendi cisminde asıl kuvvetini bulmak içindir. Halbuki onu bulmak ona mümkün değildir. Çünkü o durumda, kendisi bedenden başka bir hayal toplamıdır. O zaman yine bu can çekişmeye bu hayal çokluğu içinde bir hareket dahi eder. Öyle olur ki bu hareketle kalkıp gider. Eğer kalkmaya kadir olmadıysa, elini başına koyup, yüzüne sürüp göğsüne götürür. Bu işleri sonsuz gayret ve hasretinden eder. Fakat fayda vermez, gider. Bir dahi bir başka hayal içre

gidip, kendini tekrar ölçülü kuvvetle dener. Fakat kendini bir hayal topluluğu bulur. Tekrar yine bir harekete gelir, o durumda ayağı ayağına dolaşır ve bedeni hayattan ümitsiz olur. Şimdi bu karışık ve zıt hayaller topluluğuna can çekişirken gelen dalgınlık denir. Çünkü hayal çoğalıp kuvveten aşar. O zaman elbise ve örtüsünü toplamaya başlar. Ya dudağını geriye açıp dişlerini ortaya çıkarır veya sesli ağlar. Veya gözlerini kırpmaya bağlar. Veya yüzünü duvar tarafına döndürüp, böyle işleri işler. Veyahut gözlerini abartma ile açıp, her tarafa döndürüp huzurunda bulunan yakınlarına sık sık bakmaya başlar. Fakat bu durumlarında hayal askerleri soyut olmuştur ki çadırını sahrada kurulu bulmuştur. Bedeninde hayvanî ruh kalıntısından soğuk bir an kalmıştır. Çünkü hayvanî ruh, soyut hayal ile bedenden dışarıya gelmiştir. Soğuk anını dahi kendine çekmek kaydında olmuştur. Şu hâlde bu durumda bileşik beden ile soyut buhar arasında bir çekişme ortaya çıkar ki ona can çekişme durumu denilmiştir. Şariatçıların dili ile bu çok hayallere, rahmet melekleri, azap melekleri ve soyut ruhlar adı verilir. Bu çekişme o zaman bulunur ki her olacak olmuş ola. Bütün his ve kuvvetler nizamından kalmış ola. Bedenin yapı ve mahiyeti, bütünüyle soyut hayallerle olup dışarıya gelmiş ola. Ancak soğuk an karar kılmış ola. Sanki bileşik beden der ki “Bu soğuk an da bana benzerdir”. Soyut buhar der ki “Anın aslı bedenden dışıdır. O dahi aslına gelmek uygundur”. Şu hâlde bu iki bileşik ve soyut kişi, bu çekişme ile o kadar zahmet çekerler ki gelecek bedende kalan soğuk nefis aslına bitişip, bileşik beden an an şişirilmiş post gibi yerinde kalır. O hayal askerleri, toprak tozları, su buharları, hava zerrecikleri ve ateş kıvılcımları gibi ya yaşama “Canların istediği ve gözlerin lezzetlendiği” (43/71) ile kayıtsız, bağısız, kedersiz uçuşup, o bileşik bedenden çıktıkları durum üzere onun etrafında dolanırlar. Beden dahi kendi dışlanması işinde bütünüyle o tedarikte olur ki karanlık mezar içre bağlı kalmayıp, ikinci doğuş için bitki şeklinde yetişip her dem ferahlatıcı şekiller olan hayal askerine kavuşması kolay olup, onlar gibi soyut ola. Yahut beden o ümitte olur ki o sevimsiz hayaller asla ona gelmeyeler. Ta ki beden kısımları onların eziyetinden azat ola. Halbuki o hayaller, o kötülükler ile kaba şekil ve suretlerde ona gelip, ondan bir an ayrılmazlar. O beden mümin değildir ki kıyamete kadar kabir azabı ile elemelenir.

İkinci doğuş tedarikinde olan bu beden mümindir ki kıyamet gününe dek türlü lezzetlerle nimetlenmiştir. Toprak zerrecikleri ile yakınlık ortaya çıkarmıştır.

KITA

*Bu âlem kim gönül kaydın çekersin mihnet ü gamdır
Fenasız âlemi seyr ile kim bir hoşça âlemdir
Görüp tenhâlığı kabir içre nefret kılma ölmekten
Tarik-i ünsi tut kim her avuç toprak bir âlemdir*

(Bu âleme ki gönlü bağlarsan gam ve sıkıntı çekersin. Kötüsüz âlemi seyir ile ki hoş bir âlemdir. Görüp yalnızlığı kabir içinde, ölümden nefret etme. Dostluk yolu tut ki her avuç toprak bir insandır.)

Cismin bileşiminde yalnız olan ruhun durumları aynen uyuyan kimse gibidir. Nitekim uyuyan kimse, uyanıklık hâlinde şehir ve sahralardan, dağ ve denizlerden rahat yaşama, sevinç ve sağlıklı gördüğü yerleri ve eylediği sefaları rüyasında zevk ile seyrederek. Ya korku ve zorlukla keder ve mihnetle seyir ve nazar eylediği yerleri ve cefaları ki çekmiştir; düşünde zahmetle görür. Onun gibi bir kişinin, berzah âleminde olan mekânı kendinin bileşimi durumunda bulunan söz, amel ve ahlâkıdır.

Çünkü insan, kendi çalışmasıyla sahip olduğu olgunluğu bulur. Şu hâlde eğer bileşimi durumunda olan hâlleri hep hayır ve iyilik olmuş ise onun özel yeri dahi o güzel sözleri, güzel amelleri ve güzel ahlâkıdır ki o daimî ve kalıcı “canların istediği gözlerin lezzetlendiği ile karışık ve lezzet alıp, cehennem korkusu olmaksızın cennet makamında oturur. Eğer bileşimi durumunda olan durumları şerler olmuş ise onun özel yeri dahi karışık olur ki ne huzur ile kanaati olur ve ne ayrılık ile karar bulur. Sürekli elemli azap içinde tereddüt içinde kalır. Eğer bileşimi hâlinde bütün durumları şer ve isyan olmuş ise onun özel yeri dahi o sözü, fiili ve ahlâkıdır ki büyük azap içinde oturur. Çünkü ölünün berzahta olan lezzetleri ve zahmetleri, dirinin rüyada olan lezzetleri ve zahmetleri gibidir. Şu hâlde ölünün durumları, diriliş gününe dek dirinin uyanma vaktine kadar olan durumları ikisi birdir ki birdir. Çünkü ölünün durumları ve uyuyanın durumları berzah âleminde ortaya çıkandır ki bir yerdir. Şu hâlde “Yaşadıkları gibi ölürler, öldükleri gibi haşrolurlar” anlamı bu manayı işaret eder. “Biz öldükten sonra diriltlen, ruhlarımızı iade eden, dirilme ve toplanma kendisine olan Allah’a hamd olsun” hadisi şerifi anlamınca, uyku ile ölüm birdir. Şu hâlde kendini ne ruh olduğunu bilen, ölümü nimet bilip korkusu kalmaz.

Bu can ki koruyucuya emanet olarak verilmiştir

Bir gün görür yüzünü ve ona doğru akıp gider

Altıncı Madde: İnsanî ruhun başlangıç ve sonunu bilgece bildirir.

Filozoflar demişlerdir ki: İnsanî ruh bedenden bağlantısını kestiğinde, onun dönüş yeri o makamdır ki ondan inip cisminde bağlanmıştır. Her ruhun belirli bir makamı vardır ki onun hem başlangıç ve hem sonu o makamdır. Ruhların hiçbirisi kendi makamına geçemez. Olgunluk kazanmadıkça kendi makamından yükseğe gidemez. Şu hâlde ruhların bir tayfasının belirli makamı, onuncu akıldan ikinci akıldır ki büyük feleğin aklıdır. Bir zümrenin makamı burçlar feleği aklıdır. Bir cemaatin makamı Zühal feleği aklıdır. Dokuzuncu insan grubunun makamı Ay feleği aklıdır. Ruhların makamları bu dokuz mertebedir ki olgunluk bulmayan ruh, o büyük feleğin aklından geçip gidemez. Birinci akla dönemez. Şu hâlde insanî ruhların dönüş yeri dokuz feleğin akıllandır ki cisim âleminde bilim ve temizliği üzere kalan pak ruh yine kendi aslına yükselir ve döner. Yani dokuz akıldan her akıl kendine ilişkisi olan ruhu kendine çeker. Çünkü ulvî âlemin akılları, hep bilim ve temizlikle vasıflanmıştır. Hangi akıl ki yüksek ve küllî akla yakın bulunmuştur, o akıl aşağıdakilerden daha bilgili ve daha temiz bilinmiştir. Her ruh ki kendi makamından inip cisminde bağlanmıştır; eğer o ruh bu bağlanma ve tasarruf durumunda fazla bilim ve temizlik kazandıysa onun dönüş mertebesi bilinen makamından yükseğe yetmiştir. Eğer bu bağlılık hâlinde olgunluk kazanamayıp, kendi bilim ve temizliği üzere kaldıysa, onun dönüşü yine kendi bilinen makamıdır ki başlangıç yerine gitmiştir. Bu iki zümre, bilim ve temizlikleri münasebetiyle geçici süflî bileşiklerden kurtulup giderler. Kalıcı olan soyutlarla son doğuşa dek zevk ve huzur ederler.

BEYİT

Bu ten tozların can yüzüne perde olur

Bu yüzden bu perdeyi yırtarım güzel olur

Eğer insanî ruh, bu cisim âleminde kendi bedenine bağlılık ve tasarruf durumunda hayvanî ruha mağlûp, kendi bilim ve temizliğinden sıyrıldıysa, hayvanî ruh ona engel ve uygun, ulvî akıllar ondan

uzak olur. İçi Ay feleği olan süflî âlemde kalır. İkinci doğuş zamanına dek elim azap içinde hayvanî ruh mahpus olur. Bütün ulvî ruhlar ve süflî ruhlar büyük kıyamette üçüncü üfürme ile her ruh kendi cesedini bulur. Onunla haşrolup herkes işlediğini bulur. Bu durumun gerçeğini araştıracı filozoflar, tahkik üzere bilir. Gerçi tenasüh mezhebine giden filozoflar, kendi akıllarınca demişlerdir ki “Olgunluk elde edilmez, ancak ahlâk güzelliği ile olur. Ahlâk güzelliği olmaz, ancak beden değişimi ile olur. Bedenlerin değişimi olmaz, ancak tenasüh ile olur. Ta ki olgunluk, bilim ve temizlik bulur. Olgunluk, bilim ve temizlik bulan onu bilir ki bulunduğu bedenden önce değişik doğuşlarda ne şekilde ortaya çıkmıştır. Ve her birinde ne kadar zaman bekleyip, ondan nereye gitmiştir, hepsi düşünme ile fikrine gelir ve ayrıntılı olarak idrak edebilir” diye felsefe kitaplarında yazmışlardır. Fakat tenasühçüler, İslâmın esaslarına aykırı gidip azmışlardır. Ama bazı ikinci derecede nice eşyaların gerçeğini sezmişlerdir. O hikmetleri kelâmcılar, türlü sözü çevirmelerle açıklandığı gibi şeriata uydurup nizamı ile düzmüşlerdir. Dünya ile ahret arasında yolun mesafesi insan ölümü bulmuştur. Nitekim “Ölen kişinin kıyameti kopmuştur” denilmiştir. Onun için ölüme küçük kıyamet denilmiştir.

NAZIM

*Bu cihandan o cihanın yolunu görsen
İkisi arasında bir nefesten çok görmez
Bu cihandan o cihana uzun mesafe yoktur
İkisi arasında bir duvar bile yoktur
Eğer pak candan o nefeste giderse
Cismi toprak olur, canı toprak altında kalır
Her canlı yaratığa ölüm gelecektir
Herkes kara toprak altında uyanacaktır*

Şimdi nefsi bilip kendini bil; gerçekten ve kesin bil ki sen toprak cisim değilsin, pak ruhsun. Feleklerin devrinin neticesisin. Esaların ve niteliklerin özüsün. Cihan kâinatının özüsün. Çünkü sen bir meyvesin ki ağacının kısımları ortaya çıkan ve geçen tavırlarıdır. Âlemin özlerinin özüsün ki felekler, unsurlar ve beden hepsi örtün ve kabuğundur. Bir süslü türsün ki kâinat dallan kollarıdır. Bir büyük noktasın ki görünen varlıklar, harfleridir. Eğer sen senken kendini böyle bilersen, Rabb’ini bilip onunla için rahat olursun. Ölümden asla korkmayıp ölümü büyük nimet bilesin. Çünkü, toprak cismi Kaf Dağı ve pak ruhu Anka gibi görürsün.

*Ey tabl-ı rahili işiden âlem-i candan
Vey rihlet eden hoş vatanına bu cihandan
Sen kandesin ey gözleri nergis yüzü lale
Kabrinde biter nergis ve lale iver ondan
Bu cümledir âsan eğer ol mürğ-i zamirin
Dâmı koyup uçdıyse göğre rah-ı nihan
Can bulsa selamet bulunur suret-i diğer
Pay olsa revan müze bulur gayri mekandan
Bin şükür eder ol can ki bedenden olur âzad
Ol bihaber ol lezzet-i tecrid ü revandan
Ko lezzet-i âb ü güli iç âb-ı hayatı*

*Geç nüh feleği aslına gel devr-i zamandan
Ey Hakkı ne sihr etti bize duzih-i eşbah
Kim nare yanıp geçmişiz envar-ı cinandan*

(Ey can âleminden göç davulunu işiten! Ey bu cihandan hoş vatanına göç eden! Ey gözleri nergis, yüzü lâle sen nendesin? Kabrinde bunlara bedel nergis ve lâle biter. Hep bunlar kolaydır, eğer içindeki kuş, tuzağı koyup bu gizli yoldan göğe uçtuysa. Can esenlik bulsa, başka suret bulunur. Ayak yürüse, bir başka yerden pabuç bulunur. Bedenden azat olan can, bin şükür eder. Soyut lezzetten ve gidişten ey habersiz olan! Gül ve su lezzetini koy, sonsuzluk suyunu iç, dokuz feleği geç, zamanın dönüşünden aslına gel. Ey Hakkı, bu cehennem cisim bize ne sihir etti ki ateşe yanıp cennet nurlarından geçmez.)

Yedinci Madde: Ölümünden sonra ruhların ahlâkı gereğince olan haşrini, cehennem ve cenneti bildirir.

Arifler demişlerdir ki: Âlemlerin Rabb’i hazretlerinin Esmâ-ı Hüsnâ’sından bir adı celil ve bir adı cemildir. Celâlinin tecellisi cehennem, cemalinin tecellisi cennettir. Çünkü Hak Teâlâ “Âdem’e bütün isimleri öğretti” (2/31) buyurmuştur. Bu insanın bütün adları bildiğini duyurmuştur. Şu hâlde celâl ve cemal dahi insandadır. Her kimde hangisi üstün ise gelecek onun, sonu ondadır. Eğer insanda celâl sıfatı üstün olup, ondan doğar hayvanî kötü sıfatlarla nitelenmiş olursa, hangi sıfat hükmünde iken ölüm ile bedenden kurtulursa, ikinci doğuşta o sıfat suretinde haşrolup, mekânı cehennem olur. Meselâ haset hükmünde olan kurt, gazap hükmünde olan köpek suretini bulur. “İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha da sapıktırlar” (7/179) zümresinde olup elim azap içinde kalır. Eğer insanda cemal sıfatı üstün olup, ondan doğan meleksi sıfatlarla nitelenmiş olursa, o ikinci doğuşta, insan suretinde haşrolup mekânı cennet olur. Allah’a kavuşma devletini bulur. Şu hâlde insan ruhu, celâl sıfatıyla nitelenmiş olduğu hâlde, onun adı hayvanî nefistir. Kendisi alçak, haydut ve cahildir. Bu ruh, o cemal sıfatıyla nitelenmiş olduğu hâlde, onun adı akıl ve candır. Kendi mutlu ve cömert insandır. Çünkü insan, küllî çıkış yeridir. Kalbi türlü vesveselerden bir an boş değildir. Vesveseler ise ya saf hayır veya sapıtıcı şerdir. Ama şer vesveseler, celâl sıfatından gelir ki o şeytanîdir. Ona tâbi olan nefsanîdir. Hayırlı vesveseler, cemal sıfatından gelir ki o rahmanîdir. Ona tâbi olan ruhanîdir. Şu hâlde insan âleminde cehennem, hayvanî nefistir. Cennet onun gönlü ve canıdır ki nefis makamında kalan elim azapta, kalp makamına yükselen cennette oturandır. Nitekim denilmiştir:

BEYÎT

*Cennet ve cehennem yol arkadaşlarıdır
Alçaklık ve yükseklik senin makamındır*

Eğer insan, hayvanî nefsi sıfatlarıyla bağlı kalırsa, elim azap sınıfı ile elemelenir ki onun kendi huyudur, cehennem. Eğer insan, kalbi, hayvanî vasıflardan arındırıp, ilâhî ahlâk ile doldurursa, türlü cennet lezzetleri ile nitelenmiş olur.

NAZİM

*Vücutuna üstün olan suret Elbette haşirde seni tasvir eder
Bütün vasıf ve ahlâklar ey oğul Her zaman senin suretinde olur*

Bazan ateş bazan nur görünür Kâh cehennem kâh cennet kâh huri
Cehennem mâliki nefis kuvvetlerdir Lezzetler engeli kudsi ruhtur
Yedi cehennem kötü ahlâkların Sekiz cennet kendi güzel ahlâkların
Huri ve gılman hep sıfatların Güneş ve ay ruhun ve saf kalbin
Hur-i ayn iyi ahlâk oldu Kötü ahlâk ise yakıcı cehennem
Hakkın yaratıkları hep iyidir İyi huy karşılığı onun didarıdır
Cihanda kimin huyu iyidir Onun canı Hakk'ın sırları mahzeni
Ahlâkı kötü olan insan değil Gerçekte hayvan hatta daha kötü
Cehennem mayesi kötü ahlâktır Kötü ahlâk dost yolunu keser
Hemen kötü ahlâktan temizlenirsen Şeytanını selim edersin
İnsan vasfı sevgi ve rikkat oldu Hışım ve şehvet hayvanlar vasfı
İnsanın özelliği iyi ahlâk oldu Kötü ahlâklı adam hayvan oldu
İyi ahlâk doğru yol oldu Kötü ahlâk cehennem benzeri
İyi ahlâk doğru yol anlamına O ki kötü ahlâklı Huda'dan uzaktır
Ahlâk ve vasıflan olan iyi Ey iyi ahlâklı, buldun sekiz cenneti
Eğer tutulmuşsan kötü huya Cehennem ve sonsuz azaba düştün
Cihanda her kimin huyu iyi Hakk'ın sırlar mahzeni canında
Söylediklerim hep kesin bilgidir İstidlal ve taklit değildir

Çünkü bu Marifetname'nin üç kitabından, birinci kitabında cisim ve maddelerin işleri olan âlemin bazı durumlarından, ikinci kitabında bedenlerin ve ruhların işleri olan insanın bazı durumlarından buraya gelinceye dek, din esaslarına uygun olan İslâm filozoflarının türlü hikmetleri ile bu miktarca yazılıp ve açıklanıp sunulmuştur. Çünkü, gösterişli şeriatın ayrıntılı kısmına aykırı bulunan bazı filozofların bir kısım hikmetleri benzeri olan eşyanın gerçekleri, bilginlerin geçerli bulmadığı yukarıda bilinmiştir. Bu mukaddimenin sonuna, Hakim Senai (Allah ona rahmet etsin) hazretlerinin “Hadika-i Şerifeîsi”nde ölümü övme ve rağbeti içeren otuz beş beyit ile bu ikinci kitap bitirilmiştir. Üçüncü kitapta, Din-i Mübin işlerinden olan insan kalbinin bazı durumları, irfan yolunun bütün esas ve şartlarını şeriatın görünüşüne uygun olan evliya-ı kiramın hikmetleri ile bir miktar yazıp açıklamak yolu tutulmuştur.

NAZIM

Bu kısa ömürden ayır gönlünü
Böyle bir ömürden kimse pir olmaz
Tenin gamı merdi esir eder
İnsan ömür aşkını seçer
Ömürlerin hepsi emanet oldu
Akıl bu hayattan emanet oldu
Akıllı olan oyundan kaçır
Böyle ömürden akıl başkasını arar
İhtiyar, cânanın bekasından oldu
Böyle ömürden pir natüvân oldu
Her kim ki renk ve kokusu esiri

Kadın ve çocuk oldu değil pir
Bu cihana alıştım ben
Ümidimden tozu giderdim
Hayatımdan bana melal geldi
Hayatım bana vebal geldi
Cihanda ki akıl ve iman var
Bedenin ölmesi canın yaşaması
Söz âleminde canı feda et ki
Can yaşarsa çün ölür ten
Hakk'ın düşmanı tendir toprağa ver
Hakk'ın kıblesi gönüldür temizleyiver
Bu yolun rehberine ölüm yoktur
Naibi beğenme bereket yoktur
Bilene ölüm iyi hediyedir
İstenmeyen misafire hediye ver
Ölüm sana sebepsiz konuk gelir
Hakk'ın hediyesi önüne gönül ve can koy
Ölüm açıktır olmaz kaçmak
Gönül ve canla istikbal et
Elbisen, akıllı bahtındandır
Ateş, su, hava, toprak beden
Yırt dört parçalı hırkanı
Rakset kendi kötü çarende
İman gibi melekten akıldan öte
Parça parça elbise giy sırtına
Sen ne kadar ekmek derdindesin
Akıl ve can adamlarıyla durursun
Dört tabiat oldu göç sarayında
Dört âlettir onlar Azrail'e
Olanlar dört kuştur bedende tabiat
Hepsi Hakk'a boyun eğdiler
Şimdi iman ve aşk ile ey güzel akıl
Dördünü de dirilt ey halil
Canını kendi madenine götüremezsın
Beden seferini almadınsa üzerine
Candan hayvan dışarı çıkmayınca
İnsan seviyesine çıkamaz insan
Şimdi geçince insan konuşan nefsten
Kudsi ruh olur onun yeri
Ey her hayvana şah insan
Ne zaman kurtulursun elbise, ekmek gamından

Her canlının efendisi oğul
Ayıp, olursan elbise ve ekmeğe kul
Ey şehvet ve an karışık
Iyal ve kadın emrinde kalıcı
Nefsin ölüm yoluna azıktır
Kalb devletin öldüyse yazıktır
Ey dost, malın burda gözün gibi
Bunun için ecel düşmanın, dünya dostun
Bu yolda sende ölümü ara
Ölüm hak, yaşamak bâtıldır
Ey haksız bırak bu bâtılı
Bil ve gör, odur mutlak olan
Beş his seninle beş gün kalır
Akıl ve can hep seninledir

İmdi, mezaristan ziyareti, insanın geçmiş örneklerini görmek sayıldığından, bu yedi beyit dahi bunda yazılmak uygun görülmüştür.

NAZIM

Çürümüş çadırlar üzerinde Gam ağlayışıyla ağlarım üzerine
Yazık kalmamış izi zamanın geçişiyle Geçen anlar cemiyet içre düzenli
Ne görülür o çadırlardan nişan Ne bakidir sahibinden nâmdan başka
Çadırın direkleri hep toprak altında Dökülmüş, hem kemikler olmuş kül
Hani sevgili ruh, kemal kaynağı Hani kasılmış gözler, çadır sahibi
Acep kande varmış o şirin revan O can-ı cihan nerde tutmuş makam
Eder Hakkı, candan geçmişlere Binler tahiyyat binler selâm

Üçüncü Kitap

Kalpler aynası olup, itikat, iman ve namazı düzeltmek için konulan yol ve yöntemi, cihan lezzetlerini sevmeyi terki, kalbe yönelmeyi, gönül ve ruhun gerçeğini bilmenin yaratıcının yolunun şartları olduğunu, yemeyi, uykuyu ve kelâmı azaltmayı, uzleti tercih, zikre devam ve düşünmenin irfan yolunun rükünleri olduğunu, Allah’a tevekkül, belâda sabır ve kazaya rızanın insanın ruh makamlarının esasları olduğunu, Allah’ı tanıma en yüce istek, Allah sevgisi en kısa maksat, velilerin hikmetinin anlamın özü ve velilerin avamdan üstün olduğunu, soyluluğu isteyen, huzuru dileyen, nefsin yeri makamını geçip, pak olan hazreti Allah’a yakınlığı ne yakınlık ile ulaştığını, ondan irfana kabiliyetli olan dostlarını ne yol ile terbiye kıldığını beş konu ile kitap ve sünnete uygun ve icmâ-i ümmete uygun olarak açıklar.

Birinci Konu

Kitap ve sünnete uyma ve boyun eğmeyi, rahmanî namazın rükün ve şartlarını, cihan lezzetlerini terk ve kalbe yönelmeyi, can ve gönlün gerçeğini beş bölümle ayrıntılı olarak bildirir.

Birinci Bölüm

Kitap ve sünnete uymayı, Huda'ya itikadı düzeltmeyi, beş vakit namazı yerine getirmeyi beş madde ile açıklar.

Birinci Madde: İnsan, bilmezlik ve gafletle hayvana benzerliğini, bilim ve marifetle olgun insan olduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: O dem ki küllî hikmet kâtibinin bedî' ve yüce kalemle, varlıkların çizgi ve rakamlarını bedî' sayfalara yazıp; kudret bezekçisi, cevherler saçan kalem ve iradeleriyle varlıkların suretlerini, varlık ceridesinde resim ve tasvir etmiştir. O dem “Nun. Kalem ve onunla yazılanlara andolsun” (68/1). İlk akıl ve yüce kalem, icatların ve sonuçların sebep ve gayesi, yüceliklerin ve alçaklıkların yazılış ve ortaya çıkış vasıta ve sebebi olup, olabilir şeylerin açık ve gerçeklerin kaidesi olmuştur. Çünkü bu beyaz inci “Bütün adları Âdem'e öğretti” fetvası gereğince, insan gerçeği ufkundan doğan bu tek ve benzersiz cevher “Yeryüzü Rabb'inin nuruyla aydınlanır” (39/69), insanın mahiyetinden parlamış ve ortaya çıkmıştır. Elbette bu büyük nüsha, ilâhî sanatların lâtif mecmuası ve bu büyük ceride, sonsuz bedî' hikmetlerin fihristi olduğundan, emanet yükünü taşıyıcı ve hilâfet için gerekli olanlarını kefillenici kılınmıştır.

BEYİT

*Göklere, yere ve aradakilere Emaneti arz edip açıkladık
Kâinatta onu kabullenene olmadı Kefil olarak sadece insan yüklendi*

Gerçi bu yüce topluluğun emelleri ve durumları “Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim” (2/30) ünvanıyla ünvanlanmış; bu yüce zümrenin durum ve kabiliyetleri “Göklerde olanları, yerde olanları ve hepsini sizin buyruğunuz altına vermiştir” (45/13) tanığıyla açıklandığından yüce varlıkları, yedi gökten yüksektir. Cisim ve ruh âlemlerinin hepsi ona bağımlı olup, bütün meleklerin secde yönü olmuştur. Fakat karşı adların ortaya çıkışı, aykırı sıfatların tecelli yeri bulunduklarından kâh “Yaratıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık” (17/70) hitabıyla şerefli ve memnun ve kâh “Yeryüzünde bozgunculuk yapacak, kan dökecek” (2/30) cevabıyla azarlanıp, yerilip, bir tür “Yaratıkları senin için yarattım” sözünce, Ahâdiyyet (Allah'ın bir olması) dergâhının sevgilisi olduğu sebepten, ilâhî kanatların çekimiyle illîyyin (cennetin ve gök yüzünün en üst tabakası) en üst derecelerine yükselip ve ulaşıp bir bölüğü “Onlar hayvanlar gibidir, belki daha sapıktırlar” (7/179) gereğince Samediyet degâhının gazaba uğramış olduğundan, kötü şehvet havalarıyla terekelerin aşağısının aşağısına iner. Birinci topluluk “İyiler şüphesiz nimet içindedirler” (82/13) ile vaad olunmuş ve müjdelenmiş, diğer zümre Allah'ın buyruğundan çıkanlar cehennemdedirler” (82/14)

kahra uğramıştır.

KITA

*İnsanoğlu garip bir macundur
Hem melek hem hayvan ahlâklıdır
Hayvana meyletse ondan beterdir
Meleğe meyletse ondan yücedir*

O hâlde her akıllıya önemli bir iş ve gerekli bir hükümdür ki “Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım” (51/56) sebebince, kulların hazreti yaratıcıya ibadetleri ve başlangıçla sonun sırlarını bilmeleri ile emin; emaneti yüklenme hilafetin dayanağı olmaya himmet ve güç kalıp, sonsuz hayatı elde etme ile saadete ulaşma. Sonsuz saadette, sonsuz devleti elde ede. Akıl ve zekâ sahiplerine bu dahi açıktır ki irfan derecelerinin en yükseğine yükselmeye ulaşma, zevk ve vicdan köşklarinin binalarına girme. “Kur’an ve sünnete yapışan en sağlam kulpa yapışmıştır” anlamınca şeriatın sağlam ipine yapışmada, irade iplerine ve evliyanın sevgilerine yapışmada, son gayreti sarfetmeye bağlıdır. Gerçi “Bu gün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım” (5/3) fetvasınca, soyut kitap ve sünnet ile amel, kurtuluş için yeterli vasıtaadır. Bu yol üzere hareket eden sonunda cennet bahçelerine girer. Bununla beraber veraset bilimi ki velilik hazinesinin ve hatemiyet definesinin hediyesidir.

BEYİT

*İki sevgili arasındaki sır dudakla değildir
Söz ve kalem onu halka hikâye edemez*

Bu niyetin, ortaya çıkış meydanında cilveli olması, kalp sahiplerinin sadık iradeleri ve lâıyk sevgileriyle kimya eserlerine ulaşmaya bağlı olduğu, gün ortasındaki güneş gibi açıktır. “O peygamberler, Allah’ın hidayetinde erdirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü” (6/90) anlamınca, hidayet harmanlarından nasiplenip “Kişi sevdiğiyle beraberdir” hadisi gereğince, dostlardan sayılmak için daima sevgi ve muhabbetlerini, sevgi ve iradelerini, sultanın hazinesi gibi can ve gönülde saklamak gerektir.

Bu dahi gerçektir ki vecit ve hâl sahiplerinin durumları, zevk ve vicdan denizinin diplerinde oluşan, ancak vücut, görünme ve sağlam bilgi kaynağından ortaya çıkan öyle bir incidir ki akıl ve his dalgıçlarının ona dokunması pek azdır. Kılı kırk yaranlar bile ona kıymet biçmekten acizdir. Şu hâlde bu şah inciler, büyüklerin göğüs sandukalarından can gibi gizlidir. Bu, gün gibi açıktır. Marifet sermayesinden yoksun olanın bu tek inciye ulaşamadığı, sevgi ışığından yoksun olanın bu paha biçilmez yakuta lâıyk olmadığı açıktır.

ŞİİR

*Tasavvuf ilmi herkesçe bilinmez
Ancak hak ile sıfatlanmış olan tadar*

Evliya-i Kiram’ın durum ve olgunluklarına ulaşmanın çıkması, itikatları düzeltme, namazları yerine getirme, şehvetleri unutmama, Mevlâ’nın zatının muhabbet ve sıfatını tanıma ile bulunduğundan,

bu kitapta, kitap ve sünnete uymak, muhabbet ve irfan sahipleri yolunda ilerlemek nice konular ve bölümlerle açıklamak ve belirtmek uygun görülmüştür. Ta ki bu tatlı esintinin düşünülmesinden gül bahçesi goncası gibi irfan isteyenin gönlü açıla ve güle. Düşüncesinden baharistan çiçekleri gibi insan ruhu sarhoş ve koku saçıcı ola. Vecit ve durumlar ile olgunluk derecelerine eren, muhabbet makamlarına ulaşıcı soyluluk ve huzur yerine girici olup, sonsuz devletle sonsuz saadet bula. Kalbi dünya işlerinden pak ve boş kalıp irfan ilhamlarının iniş yeri ola (Ey Allah'ım, ey perdeleri kaldırıcı, lütfunla gözlerimizden yabancı perdelerini kaldır. İlâhî, boş şeylerle uğraşmaktan bizi kurtar ve her şeyin gerçeğini olduğu gibi bize göster).

KITA

*Ya Rab bu gönül gözünü bînâ eyle
Mir'at-ı dili pak ve mücellâ eyle
Zikrinle senin şükrün ola vird-i lisân
Cân bülbülünü hamdine gûya eyle*

(Ya Rabb'i, bu gönül gözünü görücü et. Kalp aynasını pak ve parlak eyle. Zikrinle senin şükrün dilimizin virdi olsun. Can bülbülünü hamdini söyleyici eyle.)

İkinci Madde: Kitab-ı Kerim ile doğru yola ermeyi, Kur'an-ı Azim'e uymayı açık ayetler ve hadisi şerifler ile bildirir.

Hak Teâlâ kendi apaçık kitabına sarılmayı ve sağlam ipine yapışmayı teşvik eder. Aykırı gitmekten men edip, Kelamı Kadim'inde buyurmuştur “Elif, Lâm, Mim. Bu, o kitaptır ki kendisinden hiç şüphe yoktur. Sakınanlar için yol göstericidir” (2/1-2). “El birlik Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Birbirinizden ayrılıp dağılmayın” (3/103). “Şimdi size peygamberiniz geldi; kitabınızdan gizlemekte olduğunuz şeylerin birçoğunu size açıklıyor, birçoğunu da geçiyor. İşte size Allah'tan bir nur ve aydın bir kitap geldi. Allah, rızasına uyanları o nurla selamet yollarına iletir ve onları, izni ile karanlıklardan aydınlığa çıkarıp, doğru yola götürür” (5/15-16). “İşte bu Kur'an muazzam bir kitaptır, onu biz indirdik; çok mübarektir. Artık buna uyun, emirlerine bağlanın ve Allah'tan korkun. Ta ki merhamet olunassınız” (6/155).

“Ey insanlar, işte size Rabb'inizden bir öğüt, kalplerdeki şüphelere bir şifa ve müminler için bir hidayet ve rahmet olan Kur'an geldi” (10/57). “Sana, bu kitabı, her şeyi beyan etmek için ve bir hidayet, bir rahmet, müminlere de bir müjde olarak peyderpey indirdik” (16/89).

“Biz Kur'an'da öyle ayetler indirmekteyiz ki müminler için şifa ve rahmettir. Zalimlerin de ancak sapıklığını artırır” (17/82). “Sana indirdiğimiz bu Kur'an, o mucize isteyenlere karşı okunup dururken, kendilerine kâfi gelmedi mi? Şüphesiz ki Kur'an'da, iman edecek bir millet için büyük bir rahmet ve bir öğüt var” (29/51). “Sana indirdiğimiz bu Kur'an, hayır ve bereketi çok bir kitaptır. Ta ki ayetlerini düşünenler ve akıl sahipleri ibret alsınlar” (38/29).

“Allah, ayetleri birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden Kitab'ı sözlerin en güzeli olarak indirmiştir. Rab'lerinden korkanların, bu Kitap'tan tüyleri ürperir, sonra hem dirileri ve kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar ve yatıştır. İşte bu Kitap, Allah'ın doğruluk rehberidir, onunla istediğini doğru yola eriştirir. Allah kimi de saptırırsa, artık ona yol gösteren bulunmaz” (39/23). “Ona, ne önünden, ne ardından bâtil yaklaşamaz. O, Hamîd ve Hakîm olan Allah'tan indirilmedir” (41/42),

sadakallahülâzim.

Hazreti Habibi Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “Ey ümmet ve ashabım! Siz şahadet etmez misiniz ki ibadete lââyık kimse yoktur, ancak Allah Teâlâ vardır. Ben onun size hak resulüyüm” demişlerdir ki “Evet ya resulullah! Şahadet ederiz”. O zaman hitap etmişlerdir ki “Gerçekten bu Kur’an’ın bir ucu Allah Teâlânın elindedir. Bir ucu sizin elinizdedir. Ona sağlam sarılınz ki gerçekten siz Kur’an ile amel ettikten sonra, asla azıp, sapıklığa düşmezsiniz. Elbette yok olmazsınız”.

Buyurmuştur ki “Bu Kur’an, kıyamet gününde bir şefaathîdir ki şefaati geçerlidir. Bir şikayetçidir ki şikayeti geçerlidir. Kim ki ona tutunarak uyar, o kimseyi cennetten yana alıp gider. Kim ki onunla amelden yüz çevirir; o kimseyi cehennem ateşine sevk eder”.

Buyurmuştur ki “Kim ki Kur’an’ı okuyup, gereğince amel bulunur. Onun ebeveynine kıyamet gününde bir taç giydirilir ki ışıktan, dünya evlerinde bulunan güneş ışığından güzel görünür. O hâlde bu Kur’an ile amel eden kimsenin kendi hakkında şefaati niceştir”.

Buyurmuştur ki “Gerçekten bu Kur’an, Allah’ın ziyafetidir. Şu hâlde gücünüz kadar, Allah ziyafetini kabul ediniz. Gerçekten bu Kur’an, Hak Teâlâ’nın sağlam ipi, açık nuru ve faydalı şifasıdır ki ona sarılanı koruyucudur. Ona tâbi olan kimseyi kurtarıcıdır. Kur’an’a doğru yoldan eğilmez ki düzeltile. Kur’an’ın şaşırtıcılıkları tükenmez. Çok tekrar ile eskimez. Kur’an’ı okuyunuz ki Allah Teâlâ onun her bir harfi için size on sevap bağışlar. Uyanık olunuz ki ben demem ki (Elif, lam, mim) tek harftir. Fakat (elif) bir harf, (lam) bir harf ve (mim) bir harftir”.

Buyurmuştur ki “Gerçekten yakında bir fitne ortaya çıkar. O fitneden çıkış, Allah’ın kitabı olur ki onunla amel eden kurtulur. Çünkü, sizden önce olan eserler ve sizden sonra gelecek haberler ve aranızda bulunan hükümler onda vardır. Kur’an, hak ile yanlış ayırıcıdır. O şaka değildir. Onu terk eden zorbayı, Allah yok eder. Onun gayrisinden yol gösterici isteyen, doğru yoldan sapmıştır. Çünkü Allah Teâlâ, Kur’an’ı sağlam ip, hakim zikir ve doğru yol etmiştir. Kur’an’dır ki hava ve heveslerle haktan yanlış meyil kılmaz. Diller ile karışmaz. Ondaki bilginler doymaz. Çok tekrar ile eskimez. Acayibi tükenmez. Kur’an’dır ki onu cin işittiğinde, hükmünden yüz çevirmezler. Hatta demişlerdir ki “Biz çok hoş bir Kur’an dinledik; yol gösteriyor, biz de ona iman ettik. Bundan böyle Rabb’imize asla hiç kimseyi ortak koşmayacağız” (72/1-2). Şu hâlde her kim ki Kur’an ile söylerse tasdik olunur. Her kim ki onunla amel ederse, büyük sevaba kavuşur. Kim ki onunla hükmederse, o adil bulunur. Kim ki ondan yana davet ederse, doğru yolu göstermiş olur”.

Buyurmuştur ki “Gerçekten şeytan sizin bu diyarınızda, kendine ibadetle tapılmaktan meymus olmuştur. Fakat ona kulluktan başka hakir sayılan amelinizle razı olmuştur. Şu hâlde onun razı olduğu işlerden çekininiz. Çünkü, gerçekten ben sizin yanınızda öyle nesne terketmişimdir ki eğer siz onunla kaynaşırsanız, elbette sonsuzdan doğru yoldan sapmayıp doğru yola gidersiniz. O nesne, Allah’ın kitabıdır. Resulü sünnetidir”.

Buyurmuştur ki “Kim ki Kur’an’ı Azim’i okuyup ezber ederse ve helâlini helâl, haramını haram bilip gereğince giderse, Hak Teâlâ onu Kur’an ile cennete sokar ve kendi ehli arasından ateşe müstahak olan on kimseye şefaathî gönderir”.

Sadaka Resulüllah sallallahü aleyhi ve sellem.

Üçüncü Madde: Habibi Ekrem (s.a.s.) hazretlerine uymayı ve sünnet-i seniyyesiyle (Peygamberimizin işledikleri kutsal işler) doğru yola ermeyi; sonradan din işlerine karışan bid’âtlardan sakınmayı ayeti kerime ve hadisi şerifler ile bildirir.

Hak Teâlâ kendi resulüne uymamızı ve onun şeriatı yoluyla eserine gitmemizi emir, habibinin sünnetine aykırı bid'âtlardan herkesi men edip, Kelamı Kadim'inde buyurmuştur ki “De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız hemen bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir” (3/31).

“Yine de ki: Allah'a ve peygamberine itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah kâfirleri sevmez” (3/32). “Allah'a ve peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz” (3/132). “Allah, müminler üzerinde bol bol ihsanda bulundu. Çünkü onlara, kendi cinslerinden peygamber gönderdi ki kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyor, onları fena huy ve inançlardan temizliyor, onlara Kur'an ve sünneti öğretiyor. Halbuki bundan önce açık bir sapıklık içinde idiler” (3/164). “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin. Sonra bir şey hakkında çekiştiniz mi hemen onu Allah'a ve resulüne arz ediniz; eğer Allah'a ve ahret gününe inanıyorsanız... Bu müracaat hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir” (4/59). “Rabb'in hakkı için onlar, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiği hükümden nefisleri hiçbir darlık duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar” (4/65).

“Allah'a ve peygambere itaat edenler, işte bunlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, doğru kimselerle, şehitlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Bunlarsa ne güzel birer arkadaş! (4/69). “Kim peygambere itaat ederse, muhakkak Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, bu seni üzmesin. Çünkü seni onlara koruyucu ve gözetici göndermedik” (4/80). “Rahmetim, dünyada her şeyi kuşatmıştır. Fakat ahrette onu, küfürden sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerime iman etmiş olanlara has kılacağım. Onlar ki yanlarında bulunan Tevrat ve İncil'de adını yazılı buldukları ümmî peygamber o resule tâbi olurlar; o resul, kendilerine iyiliği emrediyor, onları fenalıktan alıkoyuyor; onlara haram ettikleri temiz şeyleri halâl kılıyor, onların ağır yüklerini, üzerlerindeki bağları indiriyor. Ve onlar ki ona iman ederler, kendisine tazim ederler ve kendisine indirilen Kur'an'a tâbi olurlar, işte bunlar kurtulanlardır” (7/156-157).

“De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize gelen, Allah'ın peygamberiyim. O Allah ki yer ve göklerin tasarrufu onundur; ondan başka hiçbir ilâh yoktur, öldürür ve diriltir. Onun için hem Allah'a, hem de bütün kelimelerine iman getiren o ümmî peygambere, resulüne iman edin ve o peygambere uyun ki doğru yolu bulasınız” (7/158). “Seni de ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” (21/107). “Bunun için, peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ inmekten, yahut kendilerine acıklı bir azap isabet etmekten sakınsınlar” (24/63). “Gerçekten Allah'ı, ahret gününü arzulayanlar ve Allah'ı çok zikredenler için size, Allah'ın resulünde pek güzel bir örnek vardır” (33/21). “Ey peygamber! Seni bir şahit, bir müjdeci, bir korkutucu gönderdik. Hem Allah'ın dinine ve ona ibâdete, onun izniyle bir davetçi, hem de nur saçan bir kandil olarak” (33/45-46).

“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin ki size, işlerinizi düzelterek, muvaffakiyet versin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse, o, gerçekten büyük bir zafere kavuşmuştur” (33/70-71). “Peygamber size ne verdi ise, onu alın; size neyi yasak etti ise, onu da almayın; Allah'tan korkun; çünkü Allah çok şiddetli azap sahibidir” (59/7), sadakallahülazim.

Habibi Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “Ey ümmetim ve ashabım! Size vasiyetim budur ki Hak Teâlâdan korkasınız ve ulü-l-emrinize bir Habeşli köle olursa da ona itaatle gidesiniz. Çünkü sizden kim ki çok yaşar, elbette o kimse gelecekte çok anlaşmazlıklar görür. O zaman, o vakitte size lâzım olan benim sünnetimle amel etmektir. Ashabım olan hulefâ-i râşidîn (ilk dört halife) ve mehdiler

iziyle gitmektir. Sünnetime sarılmakta bir nesneyi azı dişlerle sıkamak mertebesine gitmektir. Benden sonra çıkan din işlerinden oldukça sakınmak gerektir. Çünkü, her sonradan çıkan bid'âttir ve her bid'ât doğru yoldan sapmadır". Yani doğru yoldan sapma olan bid'ât, ashâbı kiramdan sonra, onlardan izinsiz, din işlerinde icat ve ortaya çıkarılan fazla ve noksan işlere işarettir. Çünkü şeriat koyucunun izniyle din işlerinde sonradan çıkan minare yapımı, medreseler, kitap yazılması gibi şeyler, bid'ât-ı hasene (beğenilebilir yenilikler) olduğu bellidir.

Buyurmuştur ki "Ey ümmetim! Uyanık olunuz ki bana bu kitap verilip, bununla bir misli dahi verilmiştir. Şu hâlde uyanık olunuz ki yakın olur ki bir malı çok kimse kendi tahtı üzerinde oturup, halka der ki hemen Kur'an ile amel kılınız. Onda neyi helâl bulursanız onu helâl biliniz ve neyi haram bulursanız onu haram biliniz. Halbuki gerçekte Allah Teâlânın resulünün haram eylediği şeyler, kendi haram eylediği şeyler gibidir. Uyanık olunuz ki sizler için eşek eti helâl olmaz. Yırtıcıların her azı dişlisi dahi helâl olmaz. Zımmîlerin izinsiz malını almak, helâl değil vebaldır. Meğer ki sahibi onu gerekli bulmazsa helâldir. Bir kimse, bir kavme misafir olsa, onların üzerine vacip olan ona yemek vermektir. O misafire lâıyk olan, onların yemeği kadar, onlara ikramdır".

Buyurmuştur ki "Sakin ben sizin birinizi öyle bulmayayım ki tahtında kurulup, emreyledi veya yasakladı ki işlerin biri ona geldiğinde, o diye ki ben bunu bilmem. Ancak her ne kim Allah'ın kitabında buluruz, ona tâbi oluruz".

Buyurmuştur ki "Sizin biriniz tahtında kurulup da öyle mi zanneder ki Allah Teâlâ, bu Kur'an'da haram ettiği şeylerden başka bir nesne haram eylememiştir? Uyanık olunuz, ben dahi nice şeyler ile vaaz ve emredilmişimdir. Nice şeylerden yasak ile söylenmişimdir ki onlar Kur'an kadardır. Veya daha çoktur. Elbette Allah Teâlâ sizler için helâl etmemiştir ki ehl-i kitap olan zımmîlerden izinsiz ne evlerine gidesiniz ve ne de nesnelerini vurma ve ne de meyvelerini yiyesiniz. Madem ki cizyelerini size verirler, onlar sizden emin olup giderler".

Buyurmuştur "Sözün hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Her doğru yolun hayırlısı Muhammed'in yol göstericiliğidir. İşlerin şerlisi sonradan ortaya çıkanlardır ki bid'âttir. Her bid'ât doğru yoldan sapmadır".

Buyurmuştur ki "Bütün ümmetim cennete girerler. Ancak büyüklenen giremez". O zaman, büyüklenen kimdir, denildiğinde cevap etmiştir ki "Kim ki bana itaatli olur, o cennete girer. Kim ki bana asi olur, elbette o kimse büyüklenmiş olur".

Buyurmuştur ki "Kim ki helâl yiyip sünnetimle amel eder ve onun şerrinden insanlar emin olur, o kimse cennete girer" denilmiştir ki senin ümmetinde böyle kimse elbette bu zamanda çok görülür. Cevap etmiştir ki "Benden sonra bir kavim içinde ancak bir kişi bulunur".

Buyurmuştur ki "Kim ki ümmetimin bozulması vaktinde benim sünnetime tutunup amel eder, o kimse yüz şehit sevabına erer".

Buyurmuştur ki "Elbette İslâm dini dünyaya garip gelmiş, garip gidecektir. Ne mutlu o gariplere ki benden sonra halkın bozduğu sünnetimi ıslah edicidirler".

Buyurmuştur ki "Siz kendi dünyanızın işlerini daha iyi bilirsiniz. Benden sual etmeyiniz. Ne zaman ki ben size dünyanın işlerinden bir nesneyi emrederim; onu alıp kabul ediniz".

Buyurmuştur ki "Sizin birinizin havası, benim getirdiğim şeriat hükümlerin tâbi olmadıkça o kimse mümin sayılmaz".

Buyurmuştur ki "İsrailoğullarına gelen fitneler elbette benim ümmetime de gelecektir. Hatta

onlardan anası ile açıktan zina eden olmuş ise de benim ümmetimde de onu işleyen olsa gerektir. İsrailoğulları gerçekten yetmiş iki millete bölünmüştür. Elbette benim ümmetim yetmiş üç millet üzere şubelense gerektir. Hepsi cehennem ateşini bulsa gerektir. İlla ki bir tek millet esenlikte kalsa gerektir”. O tek millet kimdir diye سوال olunmuştur. Cevap etmiştir ki “O millettir ki benim ve ashabımın gittiğimiz yolda bulunmuştur”.

Enes hazretlerine o peygamber buyurmuştur ki “Oğulcuğum, eğer kadir olursan ki kalbinde hiçbir kimseye fesat ve hile olmadığı hâlde sabahlayasın ve akşamlayasın. Öyle işle ki o benim sünnetimdir. Halbuki benim sünnetime sevgi besleyen gerçekten bana sevgi beslemiş olur. Bana sevgi beslerse benimle cennette kalır”.

Habibi Ekrem (s.a.s.) hazretlerine Ömer İbni Hattab (Allah ondan razı olsun.) hazretleri gelip “Gerçekten bizler Yahudilerin bazı sözlerini işitip beğenmişizdir. Onların bazılarını yazmaya destur var mıdır? dediğinde, ona buyurmuştur ki “Yahudi ve Hristiyanlar şaşkın ve öfkeli oldukları gibi siz de mi şaşırmış olacaksınız? Gerçekten ben, size temiz bir şeriatı böyle kemal üzere getirmişimdir ki eğer Musa aleyhisselam hayatta olsaydı, bana uymaktan başka yapacağı şey kalmazdı”.

İbni Ömer Mekke ile Medine arasında bir ağaca geldiğinde, onun altında bir miktarca kaylûleye (Öğle uykusu) giderdi. Derdi ki “O peygamber böyle ederdi”.

Buyurmuştur ki “Kim ki benim sünnetimden yüz çevirirse, o kimse benden değildir.

Buyurmuştur ki “Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Her hırsın bir kesinti ile usanması vardır. Şu hâlde o kimsenin ki usanması benim sünnetimden yana gelmiştir, gerçek o kimse doğru yolu bulmuştur. Kimin ki usanması başka nesneden kalmamıştır, gerçek o kimse yok olmuştur”.

Buyurmuştur ki “Sizin birinizin katında ana babasından, çocuğundan ve insanların hepsinden ben daha çok rağbet edilir ve sevilir olmadıkça, o, mümin sayılmaz”.

Buyurmuştur ki “Kim ki bizim şeriatımızda benden olmayan fiili sonradan icat ederse, o fiili reddedilmiştir”. Sadaka resulüllah aleyhissalatü vesselâm.

NAZIM

*Her işte zikr ederdi ism-i Rahman ol kerem kânı
Senâ ve hamde peygamber idi kân ol kerem kânı
Ol idi mazhar-i eltaf ü ilm ü hilme hem menba’
Ki hüsn-i hulk ile dolmuştu ol can ol kerem kânı
Hakk’ın mahlukuna rıfk ü tevazu eyleyip lillah
Ederdi cümle halka lütf ü ihsan ol kerem kânı
Hemen Allah için halkı severdi buğz ederdi hem
Ne dost olmuştu nefsi’çün ne düşman ol kerem kânı
Ne güldü kahkaha ile ne söğdü nesneyi hergiz
Güzel sözlü güleç yüzlüydü her ân ol kerem kânı
Hayâ vü hilm ile mevsuf idi hem lutf ü hürmetle
Gelip yalvaranı koymazdı giryân ol kerem kânı
Kabul eylerdi özrü suçlulardan afv ü lütfüyle
Azim’ül-hulk idi şefkatli hannan ol kerem kânı
Gınayı sevmeyip fakrı severdi fahr ederdi hem*

Kılıp miskinlerden kendiye ihvan ol kerem kânı
Yamalıklar dikip esvabına na'leyn giyerdi dahi
Varıp her hastaya eylerdi derman ol kerem kânı
Hem ehl-i beytinin hizmetlerin kendi görürdü hoş
Kamu müşküllerin eylerdi âsan ol kerem kânı
Eğer hubz-i şair ve mercimek çorbası ekli'çin
Olursa davet olurdu o mihman ol kerem kânı
Binerdi keh deve kâh at ve keh katır kehi merkep
Yalın ayak yürürdü kâh o sultan ol kerem kânı
Murabba' otururdu ya diz üzre ya dikerdi diz
Dolu âdâb idi peydâ ve pinhan ol kerem kânı
Yiyip üç parmağıyla hem yalardı onu lezzetle
İçerdi üç nefeste âb-ı reyyân ol kerem kâm
Severdi bal ve helvâ hem kabak ü sirke tirid amma
Doyunca yememişti arpadan nân ol kerem kâm
Mübarek batnına taş bağlar idi kâhi açlıktan
Füadım olsun der idi lerzan ol kerem kânı
Saadethânesinde nice aylar yanmaz idi od
Kanaatle yer idi temr ü rumman ol kerem kânı
Güzel işlerde sağ yanın severdi eyleyip takdim
Vuduya olsa ya lebse şitâbân ol kerem kânı
Yatardı sağ yanı üzre müstakbel'ül-kıble
Ederdi her nefeste gaybi seyran ol kerem kânı
Fıraşı sahtiyan idi içi lif yasdığı dahi
Gece yatsa az uyurdu o yekazan ol kerem kânı
Uyurdu gözleri hiç uyumazdı gönlü dost ile
Ezelden hüsnüne olmuştu hayran ol kerem kânı
Hevadan söylemezdi nutk-u pâki vahy idi
Dürr-i hikmetle idi bahr-i umman ol kerem kânı
Teni halk içre idi gönlü dost ile tek ve تنها
Bulurdu vahdeti kesrette her ân ol kerem kânı
Salat ve çok selam olsun ona hem âl ve suhbine
Ki kılmış onları kendiye yârân ol kerem kânı
Gel ey Hakkı unut halkı Habib-i Hak'tan al hulki
Ki Hak'tan hüsn-ü hulk almıştı muccân ol kerem kânı

(Her işte Rahman adını zikir ederdi, o bağış kaynağı. Övme ve şükre kaynağı peygamber idi o bağış kaynağı. O pek güzelliğin çıktığı ve bilim ve yumuşaklığın kaynağı idi. Ki iyi ahlâk ile dolmuştu o can, o bağış kaynağı. Hakk'ın yaratıklarına yumuşaklık ve alçak gönüllülük eyleyip, Allah için. Bütün halka iyilik ve bağış ederdi o bağış kaynağı. Hemen Allah için halkı severdi hem kin ederdi. Ne dost olmuştu nefsi için ne düşman o bağış kaynağı. Ne güldü kahkaha ile ne söğdü nesneye asla. Güzel sözlü, güleç yüzlüydü her an o bağış

kaynağı. Haya ve yumuşaklık ile vasıflanmış idi hem iyilik ve hürmetle. Gelip yalvaranı ağlamaklı koymazdı, o bağış kaynağı. Suçlulardan özrü kabul eylerdi af ve iyiliği ile. Büyük ahlâk idi, şefkatli, çok acıyıcı, o bağış kaynağı. Zengini sevmeyip, fakiri severdi hem büyüklük ederdi. Zavallılardan kendine candan dostlar kılardı, o bağış kaynağı. Elbisesine yamalıklar dikip nalın giyerdi dahi. Her hastaya varıp derman eylerdi, o bağış kaynağı. Hem ehl-i beytinin hizmetlerini kendi görürdü hoş. Bütün sıkıntıları kolay eylerdi, o bağış kaynağı. Eğer arpa ekmeği ve mercimek çorbası yemek için, olursa davet olurdu o misafir, o bağış kaynağı. Kâh deveye binerdi, kâh ata ve kâh katıra, kâh eşeğe. Kâh yalın ayak yürürdü, o sultan o bağış kaynağı. Murabba' otururdu, ya dizi üzere ya dizini dikerdi. Töre dolu idi, hazır ve gizli, o bağış kaynağı. Üç parmağıyla yiyip hem onu lezzetle yalardı. Susuzluğunda üç nefeste içerdi, o bağış kaynağı. Bal ve helva hem kabak ve sirke, tirit amma; doyunca yememişti arpadan ekmek, o bağış kaynağı. Mübarek karnına taş bağlardı, kâh açlıktan titreyen kalbim olsun der idi, o bağış kaynağı. Saadethanesinde nice aylar ateş yanmaz idi. Kanaatle yer idi hurma ve nar o bağış kaynağı. Güzel işlerde sağ yanını severdi, takdim eyleyip. Abdestli olsa ya acele giyinirdi, o bağış kaynağı. Kibleye dönük sağ yanı üzere yatardı, Her nefeste gaybı seyran ederdi, o bağış kaynağı. Döşegi deriden yapılmış idi içi lif yastığı dahi. Gece yatsa az uyurdu o uyanık, o bağış kaynağı. Gözleri uyurdu, gönlü hiç uyumazdı dost ile, ezelden güzelliğine hayran olmuştu, o bağış kaynağı. Havadan söylemezdi, temiz nutkunun hepsi vahiy idi. Hikmet incisi idi, büyük deniz, o bağış kaynağı. Teni halk içre idi gönlü dost ile tek ve yalnız. Bulurdu birliği çoklukta her an o bağış kaynağı. Salat ve çok selâm olsun ona hem ailesine ve soyuna, ki kılmış onları kendine dost o bağış kaynağı. Gel ey Hakkı, unut halkı Hakk'ın Habibinden al ahlâkı, ki Hak'tan güzel ahlâk almıştı, o bağış kaynağı.)

Dördüncü Madde: Kalbî itikadı düzeltme ve ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebine uymayı bildirir.

Sahabe-i güzün, onlara uyanlar, din imamları ve selef-i salihin hepsinin itikadı, bu manzumenin içinde nizam bulmuştur.

*Huda rabbim, hakkâ Muhammed'dir resulullah
Hem İslâm dinidir dinim, kitabımdır kelimullah
Akaid içre ehl-i sünnet oldu mezhebim cem'a
Amelde vu Hanife mezhebidir mezhebim Vallah
Dahi zürriyetiyim hazreti Adem nebinin hem
Halil'in ümmeti dahi kiblem Kâbe beytullah
Bulunmaz Rabbimin zıddı ve ne de misli âlemde
Ve suretten münezzehtir mukaddestir Teâlâ'llah
Şeriki yok beridir doğmadan doğurmadan ancak
Ahiddir küfvü yok ihlâs içinde zikr eder Allah
Ne cism ve ne arazdır ne mütehayyız ne cevherdir
Yemez içmez zaman geçmez beridir cümleden Allah
Tebeddülden tegayyirden dahi elvan ve eşkalden*

Muhakkak ol müberrâdır budur selb-i sıfat'ullah
Ne göklerde ne yerlerde ne sağ ve sol ve ön arkada
Cihetlerden münezzehtir ki hiç olmaz mekân'allah
Huda vardır veli varlığına yok evvel ve âhir
Yine ol varlığıdır kendide gayri değil vallah
Bu âlem yoğiken ol var idi ferd ve tek ve تنها
Değildir kimseye muhtaç ve hep muhtaç gayr'ullah
Ona hâdis hülul etmez bir şey-i vâcib olmaz kim
Her işte hikmeti vardır abes fiil işlemez Allah
Hülul etmez o zat abde ve hiçbir ferde zulüm etmez
İbadın eslahı lazım değil kim halk ede Allah
Ona bir kimse haberiyle bir iş işledemez asla
Ne kim kendi murat eyler vücuda ol gelir billah
Onun her bir kemali bi tegayyür hâsıl olmuştur
Ki yoktur muntazır olunacak hiçbir kemâlullah
Sıfat-ı bâ kemaliyle ol daim muttasıftır kim
Kamu noksan sıfatlardan berîdir Zülcelal Allah
Sekizdir çün sıfat-ı zâti ilim ile iradettir
Hayat ve kudret ve halk ve basar ü sem' ve kemalullah
Alîm oldur ki ilmine erişmez kimsenin aklı
İhata eylemiştir cümle bu eşyayı ilmullah
Cemi hayr ve şerri ol diler takdir halk eyler
Velî hayrı sever ancak ki sevmez şerleri Allah
Basîr oldur hakikatte ki eşyaya nâzırdır
Velî gözden münezzehtir basardır min sıfatillah
Semi' oldu her âvazı işitir sır ile cehri
Münezzehtir kulaktan ol sıfattır onda sem'ullah
Mütekellimdir ol amma berîdir dilden ağızdan
Huruf ve lafz ve savtile değil vasf kelimullah
Subutiye sıfatı kim ne aynîdir ne gayrîdir
Kadim ve daim ve zatiyle kaimdir sıfatullah
Hakk'ın mükerrem ibadıdır melekler yerde göklerde
Avamından avam-ı nâsı afzal eylemiş Allah
Yemek içmek hem erkeklik dişilik yoktur onlarda
Hakk'a hiç asi olmazlar mutidirler li'emrillah
Ve Cebrail ve Mikail ve İsrail ve Azrail
Mukarrebdir peygamberdir bu dördü hep eminullah
Hakk'ın yüz dört kitabıdır kim nebiler üzre inmiştir
Kitaptır onların dördü suhuf yüzü kelimullah
Zebur'u verdi Davud'a dahi Tevrat'ı Musa'ya
Ve hem İncil'i İsa'ya getirmiş Cebrail vallah

Habibullah'a Kur'an'ı getirdi hâcet oldukça
Yirmi üç yıl itmam eyleyip kat' oldu vahyullah
Dahi ben enbiya hakkında bildim ismet ve fîtnat
Nezafet hem emanet sıdkla tebliğ-i hükmullah
Gadrla zenb ve humk ve kizb ve ketman ve hıyanetten
Münezzehtir müberrâdır cemi enbiyaullah
Nebiler ismin bilmek dediler bazıları vâcib
Yirmi sekizin bilirdi Kur'an'da bize Allah
Biri Adem biri İdris ve Nuh ve Hud ile Salih
Hem İbrahim İshak ile İsmail-i zebhullah
Dahi Yakup ile Yusuf Şuayb ve Lut ile Yahya
Zekerîyya ile Harun ahi Musa kelimullah
Ve Davud ve Süleyman ve dahi İlyas ve Eyyub'dur
Birisi Elyasa'dır dahi İsa'dır o ruhullah
Birinin ismi Zülkiyl ve biri Yunus nebidir
Hitamı ol Habib-i Hak Muhammed resulullah
Aziz Lokman ve Zülkarneyn üçünde ihtilaf oldu
Ki bazı enbiyadır der ve bazı der veliyyullah
Cemi enbiyanın evvelidir hazreti Adem
Kamudan afzal ve âhir Muhammed'dir habibullah
İkisinin arasında kati çok enbiya gelmiş
Hesabın kimseler bilmez bilir onu heman Allah
Risalet-i resul mevt ile bâtil olmaz ol asla
Ve afzaldır melekler cümlesinden enbiyaullah
Bizim peygamberin ahkâmı şer'î öyle bâkidir
Ki ehl-i mahşeri bu şer' ile fasl edecek Allah
Ve mi'rac-ı nebi haktır ona şahsiyle muhtastır
Çıkıp fevk'al-a'laya Hakk'ı görmüştür Habibullah
Cihan cümle cihâtıyla ve ecza ve sıfatıyla
Hem ef'al-i ibadın hayr ve şerri cümle halkullah
Onun ilm ve murad ve halk ve takdiriyle hâdistir
Ki yoktur hâlik ve bâri iki âlemde gayrullah
İbadın ihtiyarı vardır ef'alinde cüz'ice
O ef'al üzere bulmuşlar sevabı hem ikabullah
Ol ef'alin cemilidir Hakk'ın hub ve rızasıyla
Kabîhinde bulunmaz ne muhabbet ne rızaullah
Sevab fazlıdır Hakk'ın ve adlidir ikab onun
Vücub icabsız Hakk'a bilâ istihkak-ı abdullah
Mukarindir bu fi'le istitaat kim o kudrettir
Bulunsa istitaat olunur teklif şer'ullah
Ki abdin kendi vüs'unda ne kim olmaz onu asla

Ona din içre teklif etmemiştir ol rahim Allah
Haram erzaktır herkes yer içer kendi rızkın hep
Ve kimse kimsenin rızkın alıp ekl edemez vallah
Ecel vaktinde meyyittir o maktul ve ecel birdir
Ve hal-i ye'sin imanı değildir makbul indallah
Heyula yoktur ezhan içre bir cüz'ü olduğu haktır
Ki ol vasf-ı tecezziden müberrâdır der ehlullah
Kabirde meyyite Münker-Nekir dört şey sual eder
Ki Rabb'in kim nebin kimdir nedir dinin ve kıblen kâh
Cevabın verenin canıyla cismi zevk eder onda
Şaşıp küffar ve âsiler çeker onda azabullah
Bu dünyaya gelen gider ki kalmaz canlı hiç kimse
Dahi yevm-i kıyamette eder emvatı ba'as Allah
Verirler defter-i a'mâlini her adamın onda
Kiminin sağ eline kimine soldan maazallah
Kitabıyla hesabı var Huda'nın ruz-i mahşerde
Sorarlar herkesin ef' al ve akvalin bi'emrillah
Kebairle sağair ehline ol gün şefaatter
Ederler enbiya ve ehl-i ilm ve evliyaullah
Ameller vezn olundukta sıratı geçemez haktır
Ve Kevser'le sekiz cennet verir müminlere Allah
Giricek cennete müminler onda çok bulup nimet
Görürler şüphesiz onda niteliksiz cemalullah
Ve cennetle cehennem imdi var ehliyle bâkidir
Cehennem yedidir ehlin yakar daim o nâr
Kaza ile gelir her hayr ve şer Tanrı cenabından
Bulurlar hayr ehlini daim olur şer ehline hemrah
Ve peygamber ne kim işrat-ı saatten haber vermiş
İnandım cümlesin izhar eder vaktinde hem Allah
Çıkar yer dâbbesi Deccal ve Ye'cüc ile Me'cücü
Doğar gün mağribden çün iner gökten o ruhullah
Kebire mümini imandan ihraç eylemez dahi
Ne küfre dahil ve ne taatın habt ede ındillah
O isyan eylemez onu muhalled hem cehennemde
Meğer kim itikat eyler halâl onu maazallah
Huda afveylemez şirki ve illa ondan adnâyı
Dilediği kulundan her günahı afv eder Allah
Kebairin kaçan ikab olmak sağairle
Ve bî tevbe giden caiz kebairden geçe Allah
Kabul eyler duayı Hak Teâlâ kendi fazlıyla
Ve hacât-ı ibadî hem kaza eyler rauf Allah

Dahi İslâm ile iman ikisi şey'-i vâhiddir
Cenab-ı Hak'tan her ne getirdiyse resulullah
Kamusun dil ile ikrar ve tasdik eyledim bi'l-kalb
Birine yoktur inkarım inandım şüphesiz vallah
Çü din a'mâli imandan muhakkak başka hâriçtir
Pes iman ezyad ve nâkıs olmaz hıfz ede Allah
Dedim ki inşaallah müminim bil müminim hakka
Bu mânâ ile iman kesbî ve mahlûktur lillah
Ve amma Tanrı'nın kendi kuluna marifet gencin
Hidayet kıldığı mânâ ile vehbîdir ol billah
Ve iman-ı mukallid hem sahih olmuştur amma kim
Ol istidlal-i aklı terk ile âsım olur billah
Keramet-i veli haktır nebisi mu'cizatıdır
Keser az müddet içre çok mesafe evliyaullah
Bulur vakt-i hâcetinde taam ve hem libas onlar
Behaim hem cemad onlarla söylerler bi iznillah
Gehi su üzerinde meşy ederler vecd ve haletle
Havada kâh uçarlar hark eder âdâtını Allah
Erişmez bir veli hiçbir nebinin rütbesine hem
Ona ermez ki ondan sâkıt ola emr ve nehyullah
Ve afdal-ü evliya Sıddık-ı Ekber badehu Faruk
Ve Zinnureyn'den sonar Ali'dir ol veliyyullah
Bu dördü hem hilafette bu tertip üzre kaimdir
Bu dört yârdan sonra hem efdal-ü evliyaullah
Kalan ashabıdır ki cümlesinin zikri hayr olsun
Cemi âl ve ashab-ı kiramı sevmişim lillah
Aşere-i mübeşşere ve Fatıma Hasan Hüseyin
Bu ümmetten bulara cennet ile neşhedü billah
Ve gayri kimseye ayniyle cennetlik denilmez kim
O gaybe hükm olur gaybı ne bilsin kimse gayrullah
Ve ashab-ı kiramın cümlesinden sonra ümmetten
Cemi tâbiin olmuştur efdal-ı evliyaullah
İmam'ul-Müslimin sultan-ı müslüman hür mükellef hem
Kureyşi tâhir olmalı edip tenfiz-i hükmullah
Veli Haşimli ma'sum afdal olmak şart değildir kim
O fışk ve fücur için hiç ma'zul olmaz bi şer'illah
Ve birr ve fâcire uyup namaz kılarım bile
Hem onların cenazesi namazın kılarım lillah
Mest üzre hazerde hem seferde mesh caizdir
Ve müsekkir olmayan temr ve ıneb suyu mübahullah
Tasaddukla duamızdan bulur emvatımız nimet

Ve fazl-ı emkene ve eşhas ve ezman haktır eyvallah
Bilinmez müşrikin eftali cennette mi nârda mı
Ve küffara Kiramen-Kâtibin vermiş kerim Allah
Ne kim ma'dumdur ol şey mer'i addolunmaz hem
Mükevven-i kâinata benzemez şeydir taalallah
İsabet-i ayn caizdir ve sihr insana vâkidir
Beşer aklından efdaldir ulum-u enbiyaullah
Delile müctehid ol bakıp eyler isabet-i ham
Ve sonra hükme baktıkta hatasın afv ederAllah
Ve Hak birdir muayyendir veKur'an ve hadis ancak
Ne miktar olmasa mümkün zâhirine hall olur her gâh
Bu zâhirden ol ehl-i bâtının davası mânâyâ
Udul ve hem nususu red ve istihfaf-ı şer'ullah
Hem istihlal-i zenb ve rahmet-i Hak'tan yeis hem de
Azabından emin olmak bu cümle küfürdür billah
Ve lafz-ı küfr taviyle ve kâhin sözlerin tasdik
Küfürdür lâkin inkârı yeniden tevbedir lillah
Huda otuz iki farzı ibadına buyurmuş
Kamusun farz bildim boynuma aldım bi tav'illah
Şurutu beştir İslâm'ın ki tevhid ve salat ve savm
Zekat ve hac ganiler hakkına farz eylemiş Allah
Namazın şartı hâricde olanlar altı olmuş
Ve erkânı içinde oldular hem altı farzullah
Dışındaki taharet setr-i avret vakti bilmektir
Ve abdest almak ve niyyet hem istikbal-i beytullah
Namazın içinde tekbir ve kıyam ile kıraattir
Ruku' ve ka'de-i uhra ikişer secdedir lillah
Vuzunun farzı yüz yumak yedini mirfakıyla hem
Başına mesh eyleyip ayakları gasl et dedi Allah
Güslün farzı üçdür kim temazmazdır hem istinşak
Üçüncü cümle azasın yumaktır tevbeten lillah
Teyemmüm eylemek vacibdir abdest ile gusl için
Su bulunmazsa ya kudreti yoğise bu şer'ullah
Onun rüknü iki urmak şurutu beş biri niyyet
Said ve tahir ve mesh ve biri acz-i ibadullah
Ve savmın farzı üç niyyetle ekl ve şürbi terk etmemek
Fecr doğdukta gün batınca imsak oldu emrullah
Dahi haccın farzı üç biri ihrama girmektir
Biri vakfe cebel üzre ziyaret oldu beytullah
Haramı itikat etmek haram ondan sakınmaktadır
Halâli hem helâl etmek budur cümle furuzullah

*Hep ashab-ı güzîn ve tabiîn ve müctehidinin
Ne kim var ehl-i sünnet ve'l-cemaat cümle ehlullah
Kamunun itikadın bu yüz on beyt içre bil Hakkı
Budur hak mezheb ancak bunda sâbit eylesin Allah
Eğer benden küfr amden ve hataen sâdır olduysa
Ben o küfrün cemiinden beri oldum li vechillah
Dahi şer'a muhalifse eğer efal ve ekvalim
Ben onlardan rucu ettim ve tübtü kurbetullah
Ne kim kılmış Habibullah bize tebliğ ahkamı
Kabul ettim onu âmentü billah ve hükmüllah
Dilim ikrarını kalbimle tasdik eyledim candan
Senin hıfzında imanım emanet olsun ey Allah*

(Huda rabbim, doğrusu Allah'ın resulü Muhammed'dir. Hem İslâm dinidir dinim, Kelâmullah kitabımdır. İnamlan şeyler içinde ehl-i sünnet mezhebim oldu, toplamı. Amelde bu Hanife mezhebidir mezhebim vallah. Dahi soyum hazreti Âdem nebiden gelmedir. Halil'in ümmetiyim kıblem Kâbe'dir. Rabb'imın zıddı ve misli âlemde bulunmaz. Ve suretten münezzehdir, mukaddestir Allah. Ortağı yok, doğmadan doğurmadan uzaktır. Birdir, eşi yok, ihlâs içinde zikreder Allah. Ne cisim ve ne arazdır ne yer tutan ne cevherdir. Yemez, içmez, zaman geçmez uzaktır hepsinden Allah. Değişmeden, zıt olmadan dahi renklerden ve şekillerden. Muhakkak o aklanmıştır, olumsuz sıfatlarda Allah budur. Ne göklerde ne yerlerde ne sağda ve ne solda ve ne ön ve arkada, yönlerden arındırılmıştır ki Allah mekâna sığmaz. Huda vardır, ancak varlığının evveli ve sonu yoktur. Yine o varlığıdır kendinden başka değil vallah. Bu âlem yokken o vardı ferd ve tek ve yalnız. Kimseye muhtaç değildir ve Allah'a başkaları muhtaçtır. Ona hiçbir şey gerekli olmaz ki her işte hikmeti vardır, abes fiil işlemez Allah. Gelip çatmaz o zat, kula ve hiçbir ferde zulüm etmez. Kulların ıslahı lâzım değil ki yarata Allah. Ona asla bir kimse, haberiyle bir iş yaptırılmaz. Ne ki kendi diler vücuda o gelir billah. Onun her bir kemali uygun olarak ortaya çıkmıştır ki yoktur beklenecek hiçbir kemalullah. Mükemmel güzellik sıfatıyla o daim vasıflanmıştır ki bütün noksan sıfatlardan uzaktır zülcelâl Allah. Sekizdir zatının sıfatları bilim ile iradettir. Hayat ve kudret ve yaratma ve görme ve işitme ve kemalullah. Bilgin odur ki bilimine kimsenin aklı erişmez. Kuşatmıştır bütün eşyayı Allah'ın bilimi. Bütün hayır ve şerri o diler, takdir eder yaratır. Ancak hayrı sever ancak ki sevmez şerleri Allah. Görüp anlayan odur gerçekte ki eşyaya nazırdır. Ancak gözden münezzehdir görmek Allah'ın sıfatlarındandır. İşitir her avazı sır ile sesle söyleneni. Münezzehdir kulaktan o sıfattır onda Allah işitir. Söyleyendir o ama ağızdan ve dilden uzaktır. Harfler ve söz ve ses ile değil vasıf kelâmullah. Sabittir sıfatı ki ne hep odur ne başkası. Devamlı ayakta ve daim ve zatıyla kaimdir Allah'ın sıfatları. Hakk'ın aziz kullarıdır melekler yerde ve göklerde. Avamından insanların avamını bağışlamış Allah. Yemek içmek hem erkeklik dişilik yoktur onlarda. Hakk'a hiç asi olmazlar Allah'ın emirlerine boyun eğler. Ve Cebrail ve Mikail ve İsrail ve Azrail yakındır peygamberdir bu dördü hep eminullah. Hakk'ın yüz dört kitabıdır ki nebiler üzere inmiştir. Kitaptır onların dördü, yüzü sayfalar hâlinde Allah'ın

sözüdür. Zebur'ı Davut'a verdi, dahi Tevrat'ı Musa'ya ve hem İncil'i İsa'ya getirmiş Cebraîl vallah. Habibullah'a Kur'an'ı getirdi gereklikçe. Yirmi üç yıl tamam eylemiş, Allah'ın vahyi tamamlandı. Dahi ben bildim enbiya hakkında arılık ve zihin açıklığı, temizlik hem emaneti doğrulukla Allah'ın hükümlerini tebliğ etmeyi. Zulümle günah ve ahmaklık ve yalan ve sır tutma ve hıyanetten münezzehtir, aklanmıştır Allah'ın enbiyaları. Bazıları nebilerin adını bilmek vaciptir dediler. Yirmi sekizini bildirdi Kur'an'da bize Allah. Biri Âdem, biri İdris ve Nuh ve Hud ile Salih, hem İbrahim, İshak ile İsmail zebhullah. Dahi Yakup ile Yusuf, Şuayb ve Lut ile Yahya, Zekeriya ile Harun dahi Musa kelimullah. Ve Davut ve Süleyman ve dahi İlyas ve Eyüp'tür. Birisi Elyasa'dır dahi İsa'dır o ruhullah. Birinin adı Zülkifl ve biri Yunus nebidir. Sonu o Habibi Hak Muhammed resulullah. Aziz, Lokman ve Zülkarneyn üçünde ihtilâf oldu ki bazıları enbiyadır der ve bazıları der Allah'ın velisidir. Bütün enbiyanın ilkidir hazreti Âdem. Hepsinden erdemli ve son Muhammed'dir habibullah. İkisinin arasında çok enbiya gelmiş, hesabını kimseler bilmez onu ancak Allah bilir. Resulün peygamberliği ölüm ile batıl olmaz o asla. Ve erdemlidir melekler hepsinden enbiyaullah. Bizim peygamberin şer'î hükümleri öyle kalıcıdır ki mahşer ehlini bu şer' ile ayıracak Allah. Ve nebinin miracı haktır ona, şahsıyla ona özgüdür. Çıkıp en yükseğe Hakk'ı görmüştür Habibullah. Cihan bütün yönleriyle ve kısımlarıyla ve sıfatıyla hem kulların işlerini hayır ve şerri, hepsini Allah yarattı. Onun bilim ve murat ve yaratma ve takdirıyla olmuştur ki yoktur yaratıcı ve helâk eden iki âlemde Allah'tan başka. Kulların seçilmişleri vardır işlerinin kısımlarınca. O işler üzere bulmuşlar sevabı hem azabı Allah'tan. O işlerin güzelidir Hakk'ın hoş ve rızasıyla, çirkininde bulunmaz ne muhabbet ne Allah'ın rızası. Sevap erdemidir Hakk'ın ve doğruluktur. Azap onun gereksiz, hak etmediği halde kulları ulaşmamıştır. Bu işe, gücü yeter ki o kudrettir. Bulunsa güç olunur teklif şer'ullah ki kulların kendi gücünden ne ki olmaz onu asla. Ona din içre teklif etmemiştir, haram erzak o rahîm Allah. Herkes yer içir kendi rızkını hep. Kimse kimsenin rızkını alıp yiyemez vallah. Ecel vaktinde ölmüştür o maktul ve ecel birdir. Ve elem hâlinin imanı değildir Allah'ın yanında geçerli. Heyula yoktur zihin içinde bir parçası olduğu haktır ki o vasfı kısım kısım bölünmeden aklanmıştır der Allah ehli. Kabirde ölüye Münker-Nekir dört şey sorar ki "Rabb'in kim? Nebin kimdir? Nedir dinin ve kıblen nere? Cevabını verenin canıyla cismi zevk eder orada. Şaşıp kâfirler ve asiler çeker orada Allah'ın azabını. Bu dünyaya gelen gider ki kalmaz canlı hiç kimse. Dahi kıyamet gününde ölüleri diriltir Allah. Verirler amel defterini her adamın orada, kiminin sağ eline kimine soldan maazallah. Kitabıyla hesabı var Huda'nın mahşer gününde. Sorarlar herkesin işlerini ve sözlerini Allah'ın emriyle. Büyük günah ve küçük günah ehline o gün şefaathler ederler enbiya ve bilim ehli ve evliyaullah. Ameller sıralandıkta sıratı geçemez, haktır ve Kevser ile sekiz cennet verir müminlere Allah. Girecek cennete müminler orada nimet çok bulup görürler şüphesiz orada niteliksiz cemaullah. Ve cennetle cehennem şimdi var ehliyle kalıcıdır. Cehennem yedidir ehlini yakar daima o ateş. Kaza ile gelir her hayır ve şer Tanrı cenabından, bulurlar hayır ehlini, daim olur şer ehline yoldaş. Ve peygamber ne ki kıyamet alâmetleri haber vermiş. İnandım cümlesine açıklar vaktinde hem Allah. Çıkar yer hayvanı, Deccal ve Ye'cüc ile Me'cüc'ü,

doğar gün batıdan çünkü iner gökten o ruhullah. Büyük günah mümini imandan ihraç eylemez dahi. Ne küfre dahil ve ne ibadetin bozar Allah yanında. O iskân eylemez onu sürekli olarak hem cehennemde. Meğer ki itikat eyler helâl onu maazallah. Huda affeylemez şirki ve illa ondan cenneti, dilediği kulundan her günahı affeder Allah. Büyük günaha çok olur azap küçük günahla ve tövbesiz giden olur büyük günahtan geçe Allah. Kabul eyler duayı Hak Teâlâ kendi erdemiyile ve kulların istekleri hem kaza eyler rauf Allah. Dahi İslâm ile iman ikisi bir şeydir. Cenabı Hak'tan her ne getirdiyse resulullah. Hepsinin dil ile ikrar ve tasdik eyledim hatta kalp ile. Birine yoktur inkârım inandım şüphesiz vallah. Çünkü din işleri imandan muhakkak başka hariçtir. Pes iman çok ve noksan olmaz saklaya Allah. Dedim ki inşaallah müminim, bil müminim hakka, bu mana ile iman kazanma ve mahlûktur lillah. Ama Tanrı'nın kendi kuluna mağfiret hazinesi, hidayet kıldığı mana ile bağışdır o billah. Ve boynundaki imanı hem doğru olmuştur ama ki o aklî delilli terk ile arınmış olur billah. Ancak kerameti haktır, nebisi mucizeleridir, keser az süre içre çok mesafe evliyaullah. Bulur ihtiyaç zamanında yiyecek ve giyecek onlar. Hayvanlar hem cansızlar onlarla söylerler Allah'ın izniyle. Bazan su üzerinde yürürler vecit ve hâlîle. Havada kâh uçarlar, yırtar âdetlerini Allah. Erişmez bir veli hiçbir nebinin rütbesine hem. Ona ermez ki ondan düşmüş ola Allah'ın emir ve yasakları. Ve evliyanın erdemlileri Sıddık-ı Ekber ondan sonra Faruk ve Zinnureyn'den sonra Ali'dir o Allah'ın velileri. Bu dördü hem hilâfette bu tertip üzere kaimdir. Bu dört yârdan sonra hem erdemli Allah'ın evliyalrı, kalan ashabıdır ki hepsinin zikri hayır olsun. Bütün ailesi ve Ashab-ı Kiram'ı sevmişim lillah. Aşere-i Mübeşşere (Cennetlik oldukları sağlıklarında kendilerine peygamberimiz tarafından müjdelenen on zat: Hazreti Ebu Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Hazreti Talha bin Ubeyd-illah, Hazreti Zübeyr bin-il- Avvâm, Abdürrahman bin Avf, Ebu Ubeyde binil Cerrah, Said bin Zeyd, Sa'd bin Ebî Vakkas) ve Fatıma, Hasan Hüseyin, bu ümmetten bunlara cennet ile neşhedü billah ve gayri kimseye aynıyla cennetlik denilmez ki o kayıba hüküm olur ki ne bilsin kimse, Allahtan başka. Ve Ashab-ı Kiram'ın hepsinden sonra ümmetten hepsi peygamberimizden hadis dinlemişlerdir, evliyanın erdemlileri. Müslümanların imamı, Müslüman sultanı hür mükellef hem Kureyşi temiz olmalı, edip, Allah'ın hükümlerini yürütür. Fakat Haşimli, masum erdemli olmak şart değildir ki o isyan ve günahkârlık için hiç azledilmiş olmaz, Allah'ın şeriatı. Ve bağışlanmak ve günahkâra uyup namaz kılarım bile. Hem onların cenaze namazını kılarım lillah. Mest üzerine barışta ve seferde mesh caizdir. Ve müsekkin olmayan hurma ve üzüm suyu mübahullah. Duamızdan sadaka bulur, ölülerimiz nimet. Erdemli yerler ve şahıslar ve zamanlar haktır eyvallah. Bilinmez müşrikin çocukları cennette mi ateşte mi ve kâfirlere Kiramen-Kâtibin vermiş kerim Allah. Ne ki aşağıda olan o şey görülmüş sayılmaz hem. Kâinatta yaratılmış benzemez şeydir taalallah. Göz değmesi caizdir ve sihir insana vakidir. İnsan aklından daha iyidir Allah'ın enbiyalarının bilimleri. Delile çalış, o bakıp eyler ham isabeti ve sonra hükme baktıkta hatasını affeder Allah. Ve Hak birdir, bellidir ve Kur'an ve hadis ancak. Ne miktar olmasa mümkün görünüşüne çözülür her zaman. Bu görünüşten o batın ehlinin davası manaya. Sapma ve insanları ret ve Allah'ın şerri ve küçüksemesi. Hem günahını bağışlama ve Hakk'ın rahmetinden ümitsizlik, hem de azabından emin olmak, bu hepsi küfürdür billah.

Küfür sözü dinleme ve kâhin sözlerine tasdik küfürdür. Fakat inkârı yeniden tövbedir lillah. Huda otuz iki farzı kullarına buyurmuş. Hepsini farz bildim, boynuma aldım Allah'ın rızası ile. Şartları beştir İslâm'ın ki tevhit ve salât ve savm, zekât ve hac. Kullar hakkına farz eylemiş Allah. Namazın şartı dışında altı olmuş. Ve içinde altı oldular farzullah. Dışındaki taharet, setri avret vakti bilmektir. Ve abdest almak ve niyet hem istikbali beytullah. Namazın içinde tekbir ve kıyam ile kıraattir. Rûku ve ka'de-i ahire, ikişer secdedir lillah. Abdestin farzı yüz yıkamak, elini dirseğiyle hem, başını mesh eyleyip ayakları yıka dedi Allah. Guslün farzı üçtür ki ağza su almak, burna su çekmek, üçüncü bütün organlarını yıkamaktır tövbeten lillah. Teyemmüm eylemek vaciptir abdest ile gusül için, su bulunmazsa ya kudreti yoksadır bu şer'ullah. Onun doğrusu iki vurmak, şartı beş, biri niyet, said ve tahir ve mesh ve biri Allah'ın kullarının âciz olması. Ve orucun farzı üç niyetle yeme içmeyi terk etmek, tan ağardıktan gün batınca imsak oldu emrullah. Dahi haccın farzı üç biri ihrama girmektir, biri vakfe cebel üzre ziyaret oldu beytullah. Haramı itikat etmek haram ondan sakınmaktadır. Helâli hem helâl etmek budur Allah'ın farzlarının bütünü. Hep seçkin ashabı ve peygamberimizden hadis dinleyenler ve müctehitler ne ki var ehli sünnet ve'l cemaat bütün Allah ehlileri. Hepsinin itikadı bu yüz on beyit içre bil Hakkı, budur hak mezhep ancak bunda sabit eylesin Allah. Eğer benden küfür bilerek ve yanlış olarak ortaya çıktıysa ben o küfrün hepsinden uzak oldum Allah'ın sebebinden dolayı. Dahi şeriata muhalifse eğer işlerim ve sözlerim. Ben onlardan uzaklaştım ve tövbe ettim Allah'a yakın olmakla. Ne ki Habibullah bize hükümleri tebliğ kılmış. Kabul ettim onu amentü billah ve hükmüllah. Dilimin ikrarını tasdik eyledim candan, senin hıfzından imanım emanet olsun ey Allah.)

Beşinci Madde: Taharet farzlarının yolunu, namazı yeri getirmenin niteliğini, namazın içinde olan şartları, rükünleri, vacipleri, sünnetleri, mekruhları ve namazı bozan şeyleri; ümmetin lâmbası, imamların tacı, mezhebimizin başı Numan bin Sâbit el-Kufî, imamımız İmam-ı Azam Ebu Hanife hazretlerinin içtihat ve mezhebi üzere özetle bildirir.

Müctehit bilginlerin en büyükleri, hanefi fakihlerinin en şerefliileri söz birliği ile demişlerdir ki: Ayak yolunda oturduktan sonra makadını taş ile ya kesek ile silinmek sünnettir. Silindiği taş tek olmak lâzımdır. Su ile yıkamak ve bir bez ile kurulamak, donuna su serpmek ve elini yıkayıp oğmak; hepsi edeptir. Eğer makatın etrafına pislik çok değmiş ise taş ile silinmek yetmez; su ile dahi yumak lâzımdır. Sağ eliyle silinmek ya yumak mekruhtur, soluyla gerektir. Kemik ve insan yiyeceği, hayvan yiyeceği gibi şeylerle silinmek mekruhtur. Kibleye karşı oturmak veya ardını vermek veya güneşe veya aya karşı oturmak mekruhtur.

Abdestin farzları dördttür ki bir kere yüzünü yıkamaktır, bir kere iki kolu dirsekleriyle yumaktır. Bir kere başının dörtte birine mesh etmektir. Bir kere ayaklarını topuklarıyla yumaktır.

Abdestin sünnet ve edepleri yirmidir. Abdest işlerini kendisi yapıp, başkasına ettirmemektir. Önce üç kere ellerini bilekleriyle yumaktır. O zaman “Bismillahi'l-azim. Velhamdü lillahi ala din'il-İslâmî demektir. Misvak kullanmaktır. Ağzına üç kere su vermektir. Burnuna üç kere su vermektir. Bunları sağ eliyle etmektir. Abdesti alırken, bir yüksek yerde kibleye karşı oturaktır. Arasını kesmeyip, yıkama ve meshi birbirine ulaştırmaktır. Dünya sözü söylemeyip, her organın yıkanişi sırasında

duasını gizlilikle okumaktır. Abdestini Kur'an'ı Kerim'in tertibince almaktır. Parmaklarını ve sakalını hilâllemektir. Her yunan yerini oğma ile üçer kere yumaktır. Başına mesh etmektir. Kulağına baştan artan su ile meshetmektir. Boynuna iki taraftan üçer parmak sırtıyla meshetmektir. Abdesti niyetle başlamaktır. Yumaya sağından başlamaktır. Meshe alnından başlamaktır. Ellerini ve ayaklarını yumaya parmaklarından başlamaktır.

Abdestin mekruhları dörttür ki sağ eliyle sümkürmektir. Üçten fazla yumaktır. Güneşte ısınmış su ile abdest almaktır. Suyu yüzüne hızlı vurmaktır.

Abdesti bozanlar dokuzdur ki iki yoldan çıkan pislik ve yeldir. Bedenden gusulde yuması lâzım olan yara, kan ve irin ve sarı su çıkıp akmaktır. Ağız dolusu kusmaktır. Eğer balgam değil ise yatıp veya dayanıp uyumaktır. Eğer dayak alınsa düşeceklerin olursa, delirmektir, oğunmaktır. Sarhoş olmaktır. Namaz içinde sesli gülmektir. Çıplak durumda karısıyla kucaklaşmaktır.

Guslün farzları üçtür. Bir kere ağzına su vermektir. Bir kere burnuna su vermektir. Bir kere bütün bedenini yumaktır. Guslün sünnetleri altıdır. Önce bedeninde pislik varsa onu yumaktır. Gusle niyet etmektir. Gusülden önce abdest almaktır. Burnu ve ağzı çalkalamada abartmamaktır. Bedenini üç kere yumaktır. Suyu önce sağ omzuna, sonra soluna, başına diğer organlarına dökmektir.

Guslü gerektiren şeyler altıdır ki şehvetle meni çıkmaktır. Uyanık iken olsun, uyurken olsun, erkeklik organının sünnet yerini ferce sokmaktır. Boşalma olmazsa da ikisine gusül lâzım gelir. Uykudan uyandığında döşeginde veya donunda meni veya mezi bulmaktır. Erkeklik organı ucunda su bulunmaktır. Eğer yattığı vakitte hareket üzere değilse kadın hayzından pak olmaktır. Loğusalığından kesilmektir.

Namazın dışında olan farzları ki onlara namazın şartları derler, altıdır.

Namaz kılarken avret yerini örtmektir. Erkeğin avret yeri, göbeği altından diz kapağına varıncaya dek. Cariyenin dahi avret yeri böyledir. Bundan başka onun sırtı ve karnı dahi avrettir. Hür kadının her bir yeri avrettir. Ancak yüzü, el ayası ve ayakları değildir. Saçı dahi avrettir ki örtünmek gerekir. Hatta odada olursa, تنها yerde karanlıkta kılsa da (Niyet etmektir ki namaza başlayacağında farz ise; niyet ettim şu vaktin farzına demektir. Sünnet ise şu vaktin sünnetine demektir. Nafilede, niyet ettim namaza demek yeter). Ama imama uyarsa, bundan başka, uydum şu imama, sözünü fazla eder. Niyet ise kalp ile kastetmektir, dil ile demek lâzım değildir. Derse dahi mani değildir. Niyetle başlama tekbirini narasını kesmeye. Kibleye yönelmektir. Namazın vaktini bilip vaktinde kılmaktır. Beden ve elbisesini, ayakları durduğu yeri pislikten temizlemektir. Abdest almaktır. Eğer su bulunmazsa veya hasta olursa, abdeste gücü yetmezse veya suyu deydirmekten hastalığın artma korkusu olsa, o zaman abdeste bedel teyemmüm eylesin. Yani abdesti yenileme niyetiyle pak ve kuru toprağa veya tozlu pak eşyaya iki eli ayasını iki defa vurup, biriyle yüzünü, biriyle kollarını dirsekleriyle mesh eylesin.

Namazın içinde olan farzları ki onlara namazın rükünleri derler, onlar dahi altıdır. Namazın evvelinde "Allahü ekber" demektir. Güçlü ise ayak üzere durmaktır. İki rekâta birer ayet Kur'an okumaktır. Her rekâta rükû etmektir. Her rekâta ikişer secde etmektir. Namazın sonunda tahiyyat okuyacak kadar oturmaktır.

Namazın vacipleri on birdir ki iki rekâta fatiha okumaktır. Bir sure veya üç ayet veya bir uzun ayet fatihaya eklemektir. Kıraat için iki evvelki rekâtları tayin etmektir. İki secdeye birbirinin devamınca gitmektir. Değişikliğin esaslarını tayin etmektir. Yani rükûda ve secdede, rükûdan kalkıp

doğrudukta, evvelki secdeden kalkıp oturduktaki bir kere “sübhaneAllah” diyecek kadar eğlenmektir. Dört veya üç rekât olan namazlarda, iki rekâtını kıldıktan sonra, bir tahiyyat okuyacak miktarı oturmaktır. Namaz içinde ve sonunda oturduktaki, tahiyyat okumaktır. Namazın sonunda bir kere selâm vermektir. Bayram tekbirleridir. Öğle ve ikindi farzlarında kıraati gizlilikle okumaktır. Akşam, yatsı, sabah ve cuma farzlarında imam olursa, Kur’an’ı açık okumaktır. Yalnız kılsa, açık ve gizli etmekte serbesttir. Gece kılınan nafilenin hepsinde serbesttir.

Namazın sünnetleri yirmidir ki başlama tekbirinde ellerini kaldırmaktır. Erkek, kulağı yumuşağına dek, kadın çenesine dek kaldırmaktır. Sübhaneke okumaktır. Euzü besmele okumaktır. Bu üçünün her namazda gizlilikle okumaktır. Besmeleyi her Fatiha evvelinde okuyup, sure evvelinde okumaya. Sübhaneke ile euzüyü ancak evvelki rekâta başlama tekbirinin ardınca okuya. Kıyamda sağ elini sol eli üzere parmaklar açık koyup, erkek ise göbeği altına komaktır. Kadın ise göğsüne komaktır. Fatiha’yı okuduktan sonra veya imamından duyduktan sonra gizlilikle “âmin” demektir. Rükûa indiğinde, secdeye indiğinde ve secdeden kalktığına “Allahü ekber” demektir. Rükûda üç kere “sübhane rabbiyel azim” demektir. Rükûda ellerini dizleri üzerine koyup, parmaklarını açıp, başını ve arkasını eşit eylemektir. Rükûdan baş kaldırdıkta, “semiallahü limen hamide” demektir. İmam ise “rabbenaleke’l-hamd” demektir. İmama uymadıysa ve yalnız kıldıysa ikisini birleştirmektedir. Secdede alnını ve burnunu ikisini bile yere değdirmektedir. Secdede iki eli parmaklarını birbirine değdirmektedir. Karnını dizinden çekip, kollarını yerden kaldırmaktır. Kadın ise karnını baldırına yapıştırıp, kollarını yere değdirmektedir. Tahiyyat okurken, ellerini baldırları üzerine, parmakları kendi hâline komaktır. Tahiyyat okumaya oturduğunda, sol ayağı üzerine oturup, sağ ayağını dikmektir. Eğer kadın ise iki ayağını sağ tarafından çıkarıp, sol uyluğu üzerine oturmaktır. Namazın sonunda, tahiyyattan sonra salavat duasını okumaktır. Önce sağına sonra soluna selâm vermektir.

Namazın mekruhları altmışdır ki namaz içinde boynunu eğip bakmaktır. Elbisesinden bir nesne ile oynamaktır. Secde yerinde zaruretsiz taş gidermektir. Parmağını çıtlatmaktır. Ellerini böğrüne komaktır. Özürsüz bağdaş kurmaktır. Bir kere ya iki kere bir yerini kaşımaktır. Hane kolluğunda giyip, onunla büyüklere varmadığı elbise ile kılmaktır. İnsan yüzüne karşı kılmaktır. Ateşe karşı kılmaktır. Ama muma ve kandile karşı kılmak mekruh değildir. Önünde veya elbisesinde hayvan sureti olmaktır. Gerinmektir. Esnemektir. Kaftanını eğnine alıp, kollarını koltuğundan çıkarmaktır. İki ökçesi üzerine oturmaktır. Gözlerini yummak. Kendini hor ve hakir gösterme olmazsa, başı açık kılmaktır. Secdede ve oturuşta eli ve ayağı parmaklarını kıbleden eğmektir. Safta açık yer var iken ardında yalnız durup imama uymaktır. Perdesiz kabre karşı namaz kılmaktır. Bir kadınla beraber durup, başka başka namaz kılmaktır. Ayak yolu sıkıntısı var iken kılmaktır. Secdeden kalktığına, dizlerini ellerinden evvel kaldırmaktır. Secdede bir ayağını kaldırmaktır. Üfürmektir. İmamdan evvel rükûa inmektir. Rükûdan başını imamdan evvel kaldırmaktır. Ondaki evvel secdeye gitmektir. Ondaki evvel secdeden baş kaldırmaktır. Secdeye inerken, özürsüz ellerini yere, dizinden evvel koymaktır. Duvara özürsüz dayanıp kalkmaktır. Namaz içinde elinden toprak silmektir. İkinci rekâta bir sure atlamaktır. İkinci rekâta evvelki rekâta okuduğunun üstü yanında okumaktır. Farzda ve ikinci rekâta okuduğunu, evvelkinde okuduğundan üç ayet fazla olmaktır. İmam ardında Kur’an okumaktır. Tülbendi başına özürsüz secde etmektir. Kıyamda iken özürsüz asaya dayanıp veya duvara dayanıp durmaktır. Rükûa indiğinde veya kalktığına ellerini yukarı kaldırmaktır. Çiğni ve kolları açık iken kılmaktır. Özürsüz ve önünden adam geçme ihtimali olan bir yerde perdesiz kılmaktır. Ayetleri ve tespihleri parmağıyla

saymaktır. İmam mihrapta yalnız durmaktır. Ama ayakları mescitte ve secdesi mihrapta olsa mekruh değildir. İmam özürsüz mihrabın gayrisinde kılmaktır. İmam yalnız alçakta durup, bütün cemaat yüksekte olup veya cemaat alçakta kalmaktır. Ama bazısı imam ile bulunsa mekruh olmaz. Besmeleyi ve âmini açık söylemektir. Kur'an'ı rükûa inerken tamamlamaktır. Rükû ve secdelerin tespihlerini başını kaldırdıktan sonra demektir. Özürsüz iki elini yere koyup, dört elli olup kıyam etmektir. Kıyamda iki ayağını bir seleden fazla birbirinden ırak başmaktır. Kıyamda bir ayağı üzere özürsüz durmaktır. Rükûda iki ayağını birbirinden ayırmaktır. Namazda, secde yerinden ırağa bakmaktır. Kıyamda kâh sağına, kâh soluna gelmektir. Bir nesneyi koklamaktır.

Namazı bozan şeyler yirmi üçtür. Kılarken söz söylemektir. Kendi işitecek kadar gülmektir. Eğer başkası işiteceklerin gülerse, abdesti bile bozulur. Ah etmektir. Sesli ağlamaktır. Eğer sıkıntıdan veya gayriden ise. Ama cennet veya cehenneme ağlamaktan ise zarar vermez. Boğazını ayıltmak zaruretsizdir. Sakız çiğnemek. Başını sakalını taramak. Üç kere kılını koparmak. Bit kırmak. Üç kere bir yerini kaşımak. Her birinde elini kaldırmakla bir rekâtta ve iki ayağıyla duvar tepmek. İki saf arası kadar yürümektir. Secdede iki ayağını kaldırmaktır. İmama uyduğunda bir kadınla beraber durmaktır. Kadının ardında durmaktır. Eğer imam, kadınlara imameti niyet eylemişse, o kadının namazı olmaz. Yüzünü ve göğsünü özürsüz kıbleden döndürmektir. Mushaftan okumaktır. Yemek yemek. Su içmek. Anlam bozulacaklayın Kur'an'ı yanlış okumak. Selâm almak. Kasıt ile selâm vermek. Son tahiyyat sanıp, unutkanlıkla selâm verirse namazı bozulmaz, ancak yanılma secdesi lâzım gelir.

Taharet ve namazın duaları: İlk helâya girişinden önce “Allahümme inne euzü bike min'er-ricsi ven-nesci ve min'eş-şeytani'r-racim” demektir. Çıkışında “Elhamdü lillahillezi ezhebe anni ma yüezzini ve ebka aleyye ma yenfaani” demektir. Abdest alırken önce besmele akabince “Elhamdü lillahillezi caale'l-kae tahûranî demektir. Ağzı çalkalama sırasında “Allahümme einni ala zikrike ve şükrike ve tilaveti kitabike” demektir. Burna su çekme sırasında “Allahümme'rhani min riyahat'il-cenneti ve erzukni min naimiha velâ türihni bi rayita'tin-nâr” demektir. Yüzü yıkama sırasında “Allahümme beyyız vechi bi nurike yevme tebyazzu vücuhu evliyaike ve la tüsevvid vechi bi zunubi yevme tesveddi vücuhu a'dâike” demektir. Elini yıkama sırasında “Allahümme a'tini kitabi bi yemini ve hasibni hesaben yesira” demektir. Sol eli yıkama sırasında “Allahümme la tu'tini kitabi bi şimali ve la min verai zahri” demektir. Başını meshettiği sırada “Allahümme gaşşini bi rahmetike ve enzil min berakatike” demektir. Kulakları mesh sırasında “Allahümmecalni minellezine yestemiune'l-kavle fe yettebiune ebsenehü” demektir. Boynuna meshettiği sırada “Allahümme a'tik rekabeti min'en-nâri ve min'es-selasili ve'l-aglal” demektir. Sağ ayağını yıkarken “Allahümme sebbit kademeyye ala's-sirati yevme tezülü fihi'l-akdam” demektir. Sol ayağını yıkarken “Allahümmecalni sa'yen meşkûran ve zenben mağfuran ve amelen makbulen ve ticareten len tebür” demektir. Abdestin bitiminde “Allahümmecalni min'et-tevvabin vecalni min'el-mütedahhirin. Vecalni min ıbadike's-salihin. Vecalni min'ellezine la havfün aleyhim ve la hüm yahzenun” deyip, üç kere “İnna enzelna” suresini okumaktır.

Namazı kılarken önce, başlama tekbiri devamında “Sübhanেকে”yi okumaktır. Farzların üç veya dört rekâtlı olanı da ka'de-i ûlâsında (İkiden fazla rekâtlı namazların ikinci rekâtından sonraki oturuş) “ettehiyyatü”yü okumaktır. Nafilelerin birinci oturuşunda ve sonuncusunda, her farzın son oturuşunda “Allahümme salli” ve “Allahümme bârik” okumaktır. Vitir namazının üçüncü rekâtında, rükûdan önce

okunan “kunut” duaları. Her namaz sonunda sağına ve soluna baş döndürdüğü hâlde “Es-selamü aleyküm ve rahmetullah” deyip, hemen ardından okunsa ki “Allahümme ente’s-selam ve minke’s-selam. Tebarekte ya zelcelali ve’l-ikram. Velhamdü lillahi Rabb’il-âlemin”.

İkinci Bölüm

Dünyanın aslı ve mahiyetini, ondan yüz çevirmeyi, dünyadan kötülen şeyleri ve ondan istenen anlamı sekiz madde ile açıklar.

Birinci Madde: Dünyanın fâni, bulanık, karanlık, şeytanî tuzak, hayvanî oyun yeri ve insanî hayaller olduğunu Kur’an ayetleri ve kutsal kadîslerle bildirir.

Hak Teâlâ kullarına iyiliğiyle kendi yakınlığına davetle yol gösterip, dünya hayatı lezzetlerinin ne meta olduğunu duyurmuştur. Nitekim Kelâmıkadim’inde buyurmuştur:

“Kadınlardan, oğullardan, kantarlarla yığılmış altın ve gümüşten, salınmış atlardan, davarlardan ve ekinlerden zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü gösterildi. Bunlar sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel şey, Allah’ın yanındadır” (3/14). “İnkâr edenlerin, öyle, şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın” (3/196). “Allah katında bulunanlar ise iyiler için daha hayırlıdır” (3/198). “Dünya hayatı sadece bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Allah’tan korkanlar için elbette ahret yurdu daha iyidir. Düşünmüyor musunuz? (6/32).

“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabalarınız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler, size Allah’tan, Resulünden ve onun yolunda cihat etmekten daha sevgili ise o hâlde Allah emirini getirinceye kadar gözetleyin. Allah yoldan çıkmış topluluğu yola iletmez” (9/24).

“De ki: Allah’ın lütfuyla, rahmetiyle ancak onunla ferahlansınlar. Bu, onların toplayıp yığdıklarından hayırlıdır” (10/58). “Dünya hayatıyla sevinirler. Oysa ahretin yanında dünya hayatı, bir geçimden ibarettir” (13/26). “Sizin yanınızda bulunan tükenir. Allah’ın yanında bulunan ise kalıcıdır” (16/96). “Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak olan güzel işler ise Rabb’inin katında sevapça da daha hayırlıdır, umutça da daha hayırlıdır” (18/46). “Size verilen her şey, dünya hayatının geçimi ve süsüdür. Allah’ın yanında olan ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmıyor musunuz? (28/60). “Dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatici sizi Allah hakkında aldatmasın” (31/33). “Dünya hayatından sadece dış yüzü bilirler; ahretten ise onlar tamamen gafildirler” (30/7). “Odur ki kullarından tövbeyi kabul eder, kötülüklerden geçer ve yaptıklarınızı bilir” (42/25).

“Bilin ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, süs, kendi aranızda övünme, mal ve evlât çoğaltma yarışıdır. Tıpkı bir yağmura benzer ki bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Ahrette ise çetin bir azap; Allah’tan mağfiret ve rıza vardır. Dünya hayatı, aldatici bir zevkten başka bir şey değildir” (57/20). “Bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona gittiler ve seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah’ın yanında bulunan, eğlenceden de ticaretten de hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır” (62/11). “Ey iman edenler, Allah’a yürekten tövbe edin” (66/8). “Hayır siz, çabuk geçen dünyayı seviyorsunuz da, ahreti bırakıyorsunuz”

(75/20). “Artık kim azarsa ve dünya hayatını tercih ederse, onun için gidilecek yer cehennemdir” (79/37-39).

“Ama siz dünya hayatını üstün tutuyorsunuz. Oysa ahret daha iyi ve daha sürekli” (87/16-17). “Elbette senin sonun, ilkinden iyidir. Rabb’in sana verecek ve sen memnun olacaksın” (93/4-5). “Çoklukla övünmek sizi oyaladı ki kabirleri bile ziyaret ettiniz (Ölülerinizin çokluğuyla övünmek için)” (102/1-2).

Hak Teâlâ kutsal hadislerde buyurmuştur ki: “Ey insanoğlu, ömrünü dünya isteğiyle geçirdin. Cenneti ne zaman isteyeceksin? Sabahleyin dünya için üzüntülü olan, sanki bana kızmıştır. Ey insanoğlu, dünya zevaliyle uyanana şaşarım. Onunla nasıl tatmin olur? Şaşarım o kimseye ki ahreti, nimetlerini ve kalıcılığını yakinen bildi de ondan nasıl sabretti? Ey insanlar, siz dünyaya taptınız, Allah’a kavuşmayı unuttunuz. Siz, dışı süslü, içi körü kabirlere benzersiniz. Ey insanoğlu, elbette dünya bir evdir. Bu evden bir evi olmayanın, malı olmayanın evi ve malı odur. Onu toplayanın aklı yoktur. Onunla sevinenin yakını yoktur. Ona hırslananın tevekkülü yoktur. Onun şehvetlerine rağbet edenin marifeti yoktur. Geçici nimet, kesilici hayat ve fani şehvetler alan, nefesine zulmetmiş, Rabb’ini unutmuş, dünya hayatına aldanmıştır. Ey insanoğlu, dünya sevgisiyle kalplerinizi öldürmeyiniz. Çünkü onun sonu yakındır. Her şey yok olucudur, kalıcı olan ancak benim. Dünyaya rağbet ettiğiniz gibi bana rağbet etseydiniz, sizi her iki dünyada da saadete erdirirdim. Ey âdemoğlu, eğer benim sevgimi istersen, kalbinden dünya sevgisini çıkar. Elbette ki ben kendi sevgimle dünyaya sevgisini bir kalpte ebediyyen toplamam. Ateş ile suyun aynı kapta toplanması mümkün olmadığı gibi bu iki zıtlık da aynı kalpte toplanmaz. Ey insanoğlu, dünya sevgisiyle birlikte benim muhabbetimi nasıl tama edersin? Dünyayı terk ederek benim sevgi ve rızamı iste. Kalbini bana ibadet için boşalt. Elini aşın rızıktan, cismini rahattan çek. Ey insanoğlu, dünyayı tanıyan onu terk eder, ahreti tanıyan ona koşar. Ey insanoğlu, dünyaya nasıl rağbet edersiniz ki o fânidir. Nimetleri geçicidir, hayatı güdüktür. Oysa benim katında itaatlılar için sekiz kapılı cennetler vardır. Kim benim rızamı ve keramet evimi isterse, dünyayı terk etsin ve aza kanaat etsin. Ey insanoğlu, dünyadan vaz geç, kalbini muhabbetimle doldur. Ey insanoğlu, helâl sana damla damla, haram ise sel gibi gelir. Eğer seli terk eder, damlaya yönelirsen, vaktin ve kalbin benimle sefa bulur. Ey insanoğlu, dünyadan kaçırıldıklarına üzülme, ondan sana verilenlere de sevinme; çünkü bu gün senin, yarın başkasındır. Şimdi dünyayı bırak, ahreti iste. Elbette ben salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, hayallerin ulaşmadığı şeyler hazırladım”.

İkinci Madde: Dünyanın belâ ve cefa evi, büyücü, gaddar, vefasız, örfen ve şerefen buğzedilmiş ve iğrenç olduğunu; ahretin zevk ve sefa âlemi olduğunu hazreti Muhammed Mustafa aleyhisselamın hadisleriyle bildirir.

Hazreti Habibi Ekrem (s.a.s.) ümmetine merhamet etmesiyle şefkat edip, ahretin bir karar, dünyanın hayal kurulmuş ve gaddar olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadisi şeriflerinde tenbih buyurmuştur ki: “Ey benim ümmetim ve ashabım! Güzel yaşayış o kimseye yetmiştir ki dünya onu terk etmezden önce, o dünyayı terk etmiştir”.

Buyurmuştur ki “Dünyada öyle olasın ki kendini bir garip, ya bir misafir bilesin, kabir ehlinden sayasın”.

Buyurmuştur ki “Dünyanın sevgi ve isteği, her günah ve hatanın sır ve sebebidir”.

Buyurmuştur ki “Bir mümine dünyadan bir fazla nesne isabet kılmaz, illa ki onun dereceleri, Allah katında noksan bulur, öyle kalmaz”.

Buyurmuştur ki “Kimin ki kasıt ve arzusu ahret olup, onun yoluna gider; Hak Teâlânın zenginliğini kalbine koyup, işlerini toplama ve kolaylaştırma ile yardımcısı olup dünyayı ona hizmetkâr eder. Kimin ki kasıt ve arzusu dünya olup, onunla kalır; Hak Teâlâ onun fakrını gözü önünde hazır edip, işlerini dağınık ve zor kılıp o şaşırılmış kalır. Dünyadan ona gelmez, illa ki mukadder olan gelir”.

Buyurmuştur ki “Her gün bir münadi üç kere seslenir ki dünyayı ehli için terk ediniz. Siz ahret yoluna gidiniz”.

Buyurmuştur ki “Kim ki dünyadan yeterli olandan fazla alır; o kimse kendi yok olmasını alır. Halbuki bilmez ki neyler”.

Buyurmuştur ki “Dünyayı terk etmek, kalp ve cesetle rahata yetmektir”.

Buyurmuştur ki “İnsanların en zahidi odur ki dünya süsünü terk edip, kalıcılık âlemini düşüne. Yarınki günü ömründen saymayıp, kendini ölümlerden sayıp tedarikle gide”.

Buyurmuştur ki “Dünya müminin zindanıdır. Kâfirin cennet ve seyranıdır”.

Buyurmuştur ki “Dünya bir saattir. Onu ibadetle geçirmek gerektir”.

Buyurmuştur ki “Dünya mümin için safi olmaz ve onda rahat bulmaz. Nice safi olsun ki onun zindanıdır. Canının belâsıdır”.

Buyurmuştur ki “Acayıpler acayıbidir ki sonsuzluk evini ve huzuru tasdik eden mümin, bu gurur ve fena evine nice meyil ve rağbet eder?î

Buyurmuştur ki “Gerçekten dünya bir lezzetli sebze ye reyhandır. Hak Teâlânın onu size verdiği, size tecrübe ve imtihandır. Çünkü İsrailoğulları’na dünya yayıldığında, onlar övünülecek elbiselere istekle meyledip, nefis yiyeceklere talip olup lezzetli içeceklerle rağbet etmişlerdir. Türölü fitne ve fesada çalışıcı ve gidici olmuşlardır”.

Buyurmuştur ki “Mümin kendi nefsinden, nefsi için ve dünyasından ahret için gençliğinden düşkünlüğü için hayatından ölümü için tedarikte bulunsun. Çünkü, dünya sizler için yaratılmıştır. Siz ahret için yaratılmışsınız. Ölümünden sonra cennet ve cehennemden başka bir ev yoktur”.

Hazreti Ebu Bekir Sıddık hazretleri bir bal şerbeti isteyip, içerken çok ağlamıştır. Sustuktan sonra ona demişlerdir ki “Niçin ağladın” cevap vermiştir ki “Bir gün o Habib-i Ekrem (s.a.s.) hazretlerini gördüm ki kendi üzerlerinde bir nesneyi kovardı. Onunla beraber bir kimseyi görmedim ve başka bir vakitte dedim ki: Ya Resulullah, senin kendinden kovduğun ne idi ki ben kimseyi görmedim. Cevap eyledi ki: O bu dünya idi ki şekillenip bana geldiğinde, onu kovup dedim ki: Benden uzak ol. O zaman o geri dönüp, bana dedi ki: Sen benden kurtuldun. Fakat senden sonra hiç kimse benden kurtulamaz. İmdi, ben onun için ağlarım” demiştir.

Hazreti Habibi Ekrem (s.a.s.), bazı ashabıyla bir olmuş, arık oğlağın yanından geçerken ashabına demiştir ki: “Hanginiz bu oğlağı bir dirheme alır? Demişlerdir ki: “Bedava dahi almayız”. O zaman o hazret demiştir ki: “Vallahi bu dünya, sizin yanınızda bu leşten daha rezil ve hakirdir”.

Buyurmuştur ki “Dinar, dirhem ve aba kulları yok olsun”. Yani ahret amelini koyup, mal toplamaya meşgul ve iyi giyeceklere lezzet bulan gafil, yok olsun” diye dua etmişlerdir.

Buyurmuştur ki “Cehennem ateşi şehvetle kuşatılmış, naim cenneti mekruhlarla örtülmüştür”. Yani

dünya şehvetlerine tâbi olan ateşe düşer. Halbuki ateşi göremez. İştahını görür. Dinin mekruhlarına katlanan kimse cennete girer. Halbuki cenneti görmez, ancak zahmetleri görür”.

Buyurmuştur ki “Vallahi ben sizin için fakirlikten korkmam. Fakat korkum budur ki dünya sizden önce gelenlere yayıldığı gibi size dahi yayılıp, onları yok eylediği gibi sizi dahi yok eder”. Yani gafletle dünyaya rağbet ederseniz, onu toplamakta işleriniz tamam olup Hak Teâlâya teveccüh ve ibadetiniz noksan bulur. Dünyalık sebebiyle aranızda düşmanlık ortaya çıkar.

Duasında buyurmuştur ki “Ey Allah’ım, Muhammed âlinin rızkını ancak yetecek kadar eyle”.

Buyurmuştur ki “O mümin kurtuluş bulmuştur ki yetecek kadar rızık ile kanaat kılmıştır”.

Buyurmuştur ki “İnsanoğlu, malım malım, der. Aldanmıştır. Onun malından yiyip, giyip tükettiğinden başka ya sadaka verip kalıcı eylediğinden başka nesi vardır?î

Buyurmuştur ki “Zengin o değildir ki dünya malı çok olur. Belki zengin odur ki Allah’ın verdiği ile kanaat edebilir”.

Buyurmuştur ki “Tarlalar, bostanlar almayınız ki dünyaya rağbet edersiniz”.

Buyurmuştur ki “Bir süre koyun içine düşen iki aç kurdun, o koyuna olan zararından, kişinin dine, mal ve şeref hırsının zararı daha çoktur”. Ama şereften murat, makam, mevki ve izzet hırsıdır.

Buyurmuştur ki “Dünyayı terk eyle ki Hak Teâlâ sana muhabbet eylesin. Halkın elinde olan malından tamahını kes ki halk seni sevsin”.

Buyurmuştur ki “Rabb’im bana arz eylemiştir ki Mekke çevresini altın ile doldura. Ben demişimdir ki: Hayır yarabbi! İstemem ki dünyada nimetleneyim. Belki bir gün aç, bir gün tok olayım. Ta ki aç olduğumda yakarma ile seni zikir ve fikir edeyim. Tok olduğumda, sevinç ile sana şükür ve hamd edeyim”.

Buyurmuştur ki “Hak Teâlâ dünyayı üç parça edip, bir parçasını mümine, bir parçasını münafıka ve bir parçasını kâfire vermiştir. O zaman mümin dünyasından azığını alıp ahret gider. Münafık süslenip ve kâfir mallanıp gider”.

Buyurmuştur ki “Bu dünya Muhammed’e ve âline lââyık değildir”.

Buyurmuştur ki “İnsanlar tümünden gaflet uykusunda uyurlar, ne zaman ki ölürler, o vakit uyanırlar”.

Hazreti Habibi Ekrem (s.a.s.) bir gün bir hasır üzerinde yatıp ondan kalktığında, onun mübarek vücudunda hasırın izleri açık olduğundan, ashabı kıram ondan izin istemişlerdir ki senin için bir döşek hazırlayalım. O hazret buyurmuştur ki “Benim bu dünya ile işim nedir? Ben bu dünya ile değilim, ancak bir süvariye benzerim ki yol üzerinde bir ağaç altında gölgelenip bir miktar duraklar, sonra o ağacı terk edip yoluma giderim”.

Buyurmuştur ki “Bu dünya bir köprüdür ki hemen bundan geçesiniz. Bunu imaret etmeyip, geçip yolunuz gidesiniz”.

Buyurmuştur ki “Dünyada bekleyişiniz kadar tedarikini edesiniz. Ahrette ikâmetiniz kadar, ona çalışasınız”. Yani onun imareti yoluna gidesiniz.

Hazreti İsa aleyhisselama havarileri demişlerdir ki “Ey Allah’ın ruhu! Bize bir yer göster, senin için bir imaret bina edelim”. O zaman bir deniz kenarında imiş. Onlara cevap etmiş ki “Deniz dalgaları üzerine ev kuran kimdir? Dünyayı karar yeri olarak almayınız. Ey havariler, dünyayı rab edinmeyiniz ki o sizi kul edinmesi”.

*Her hatanın başı dünya sevgisidir Alim olan herkes onu sevmemelidir
Ne düşmandır ne dost ona gönül verilmez Hiç olan şeye gönül verilemez
Cihan baştan başa dert ve sıkıntıdır Ki onun her derdi yüzlerce dağdır
Sonsuzluğu seven dâna insandır Anla bu cihan ancak bir azaptır
Muhammed enbiyanın ev ulusudur Onu ne imar etmiş ne bunu buyurmuştur
Bu cihan baştan sona su üstünde Gerçi su üstünde sade damarlar yüze
Sen bu su üstünde imaret yaparsan İşin elbette suya batmaktır
Mert isen basiretli isen eğer sen Çekinirsin dünyayı imaretten
Hasılı eblehliğin şudur nişanı Bu alçağa her kim olmuştur tutsak
Gönlünü kötü dünyadan kopar Sonu kötüdür virandır beterdir
Bu dünyadan mihnet ve gamdan gayri İnsanoğlunun yoktur nasibi
Sakin gönlünü meyletme dünyaya Burası öte ile köprü öte dünyaya
Ahret yolunda köprüdür dünya Genel ve özel söylerim bu sözü sana
Mecazdan cüzdür o dünya kaynağı Kül olan öte dünyadır ancak
Ey birader kemal bilmek budur onu Tez geç bu köprüden bırak duraklamayı*

Üçüncü Madde: Dünyanın niteliğini, esas ve mahiyetini, ona meyledenin bedbahtlığını ve terk edenin saadetini bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Dünyanın durumları, uyku ve gölgeler gibidir. Dünya geçici ve sona erici evdir. Dünya sıkıntı, güçlük ve vebal evidir. Dünya geçiş evidir. Dünya, insanlara sıkıntı ve aldanma evidir. Dünyayı terk büyük saadettir. Dünyaya rağbet, Huda'nın gazabına sebeptir. Dünya, zorladığını kırar. Muhabbet eylediğine kahreder. Dünya bulutlar gölgesi, uykular rüyasıdır. Boş düşlerdir. Bu olayı gerçek zanneden insanlar uykudadır. Dünya, geçici gölge ve uyuyanın uykusudur. Ona meyyal olan gafil, elbette pişman olandır. Dünya değişicidir ki onun bir durumu üzere bulmazsın. O seninle kalsa da sen onunla kalamazsın. Dünya, müminin zindanıdır. Ölüm emniyet ve emniyettir. Cennet müminin mekânıdır ki dünyayı terk eder. Onun ayıplarını anlar. Dünyadan cesedin çıkmazdan önce, kalbinden dünyayı çıkarmak gereklidir. Allah katında dünyanın kıymeti, alçaktır. Ona sevgi her belânın madenidir. Dünya lezzetlerini terk eden, sonsuz nimeti bulur. İki âlemde aziz ve muhterem olur. Dünya nakışlı bir çadırdır. Dokunması yumuşak, zehiri öldürücüdür. Şu hâlde gafil olan süsüne meyyaldır. Ondan yüz çeviren akıllıdır. Dünya haraptır, şarabı sereptir. Sefası bulanıktır. Dünyayı yok sayan emellerini yeniler. Kendi muhabbetinden yüz çevirir. Kendini terk edene gelecek eder. Dünya bir tabak baldır, içine meyleden sinek benzeridir. Dünya kuş yuvasıdır. Ona meyleden akıllı değil öküzdür. Dünya zehirli bir tatlıdır, tatlılığıyla aldananın hâli malumdur. Dünya, ne sahibine vefalıdır, ne içenine temizdir. Dünyanın nimetleri değişicidir. Durumları başkalaşıcıdır. Eğer o senden yüz çevirmezden önce, sen ondan yüz çevirirsen; ölüm eriştiğinde esenliğe çıkar gidersin. Dünyaya ve ehline itibar ve güven olunmaz. Çünkü, dünyada ve ehlinde vefa ve sefa bulunmaz. Allah'a kavuşmayı isteyen, bedbahtlık evinden geçer. Kalıcılığa rağbet eden, geçici âlemde kaçır. Geçici olanı ver ki kalıcı olanı alsın. Dünya sevgisi, fitnenin başı ve sıkıntının ulaşımıdır. Dünyayı terk, kurtuluşun sırrı ve mutluluğun sebebidir. Geçiciyi terk, kalıcılığı anlamaktır. Dünya sağlığı hastalıklıdır ve lezzetleri elemidir.

*Hamamda çok konuşanın sırrı nedir
Hiç ve deni sebeplerden serkeşlik bulur
Orada tastan ve peştemalden başkası bulunmaz
Konuşan orada gamlı gönlünü açkam ister sadece*

Tuhaftır ki nefisini o ki arif olur, bu geçici evle nice dostluk edebilir? Dünyanın sonu fenadır. Dinin ereği rızadır. Eşkiyanın rağbeti dünyadadır. Mutluların rağbeti ahretedir. Dünyanın bütün durumları sarsıntıdır. Mülkü el değiştiricidir. Dünyanın çokluğu azlıktır, izzeti aşağılıktır. Cahil ki dünyayı kabul ve seçmiştir; akıllı onu kabul etmekten utanmıştır.

BEYİT

*Eğer cihana gönülden cüdâ edesen sen
Huzur-u zevkle zikr-i Huda edersin sen*

Dünya işinde cahil ve din işinde akıllı ol. Bedeninle dünyada ol, kalbinle ahreti bul. Yakinen bilmesi doğru olan, kalıcıyı koyup, geçiciyi almaz. Kalıcıyı bulan geçici ile kalmaz.

KITA

*Kimim ben ve âlemin gamı nedir cihan nerden
Çuyemdeyim gam yükü ve oluk nerden
Diyar-ı yarıma varamam niçin bu mezbeleden
Münasebet ne vatan nerde toprak nerden*

Şehvetleri terk eden temiz olur. Afetlerden esenlik bulur. Dünya ile gürüşeni o alır. Ondandır yüz çevirene o gelir. Dünyayı anlayan züht eder. İnsanları anlayan yalnızlığa çekilir. Hâcet kıblesi, hazreti Hak'tır. Halktan isteyen yokluğa müstehaktır. Dünyayı terk edene, sıkıntıları kolay gelir. Dünyadan yüz çeviren dostluk ve huzuru bulur. Dünyaya rağbet eden rahat bulmaz. Onu terk edenden, o kaçmaz. Ölümü çok anan dünyaya aldanmaz. Eldekine razı olup hırs ateşiyle yanmaz. Dünya süsüne rağbeti kalmaz. Dünyayı terk eden nefisini azat eder. Rabb'i rızasıyla gider. Kim ki Allah için bir nesneyi terk eder, Hak Teâlâ ona, ondan hayırlı karşılık ihsan eder. Dünyayı anlayan, felâketten bıkmış olmaz. Rahat ve esenlik isteyen, dünya ile kalmaz ve meşgul olmaz.

BEYİT

*Bu dünya köhne ve virane bir topraktır
Bu yumuşak ev sürekli mihnet ve zâr getirir*

Kim ki nefsinde haberdar olur, dünya onun yanında değersiz olur. Kim dünya çalışmasından çekinir, o nefsinin bilip Rabb'ini bulur. Mevlâ'sına hizmet edene, dünya hizmet eder. Dünyaya hizmet eden, o istihdam eder. Kim ki dünyadan bir lezzet alır, o, ona elbette bir keder olur. Her ne doğurursanız, toprak içindir. Her ne bayındır ederseniz, harap içindir.

BEYİT

*Bu dünya bir köhne saraydır
Ki bunda nice mihman konu göçtü*

Dünya senin gölgendir, dikkat et ey yâr, kovarsın kaçar, durursun durur, kaçarsan kovar. Dünyadan eldekiyle kanaat tükenmez definedir, cihan tufanında gemi gibidir.

BEYÎT

Ey kanaat beni ettin zengin

Ki gerinde bir nimet yoktur hiç

Bu dünya rağbet ve itibar eden için sıkıntı evidir. Lezzetlerini terk eden için nimet evidir. İbadet eden için ganimet evidir. İbretle bakan için hikmet evidir. Anlayan için esenlik evidir. Ana rahmine oranla cennet gibidir; kalıcılık âlemine oranla karanlık yerdir. Çünkü dünya, darlık, güçlük ve sıkıntı yeridir. Kalıcılık âlemi, mutluluk, sevinç ve saadet yeridir; dostluk meclisi ve Hazret'in huzurudur.

Dördüncü Madde: Dünyanın sınır ve gerçeğini, üç kısma bölünmesini, ahret kısmının belirlenmesini ve onunla kanaatin niteliğini, kanaat edenin rahat ve esenliğini bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Her nesne ki insan için ölümden öncedir, hayır olsun şer olsun, dünyanın bütününden ibarettir. Şu hâlde onun için Habibi Ekrem sallallahü aleyhi ve sellem, dünyayı yerdikte, ondan hayır olan eşyaya istisna edip buyurmuştur ki “Dünya ve içindekiler melundur. Ancak Allah'ı zikir, Kur'an okuma ve Allah rızası için bulunan sözler, durumlar, ameller ve cihan ileri gelenleri melun değildir”. Halbuki bu istisna olunan eşyanın hepsi yine dünyadadır ki bu âlemde bulunmuştur. Bu şeyleri, melun dünyadan çıkarmamıştır. Çünkü kul ile ölümden sonra bu eşyalar, beraber ve kalıcıdır. Yine buyurmuştur ki “Sizin dünyanızdan bana sevgili olan şeyler üç nesnedir ki biri kadınlardır, biri güzel kokulu nesnelerdir ve gözümün nuru namaz içindedir”. Namazı, dünyadan ve lezzetlerinden sayıp onu övmüştür. Çünkü onun kıraat ve hareketi, hisleri ve açık müşahedelerine dahil kılmıştır. Şu hâlde bu açıklamadan anlaşılan budur ki her lezzet ki ölümden sonra meyvesi ortaya çıkar, o lezzeti melun olan dünyadan değildir. Gerçi o lezzet bu âlemde bulunmuştur, yine o ahrete has sayılmıştır. Çünkü dünya, ahret için tarla kılınmıştır. Ahret için olan şeyler ahretten bilinmiştir. Dünyadan bu ilk kısımdır ki övülmüş ve makbul olup ahrete has sayılmıştır.

O eşya ki âcil lezzetleri çoktur, fakat ölümden sonra onların asla bir meyvesi yoktur. Asilikler ve inkâr edilmişlik gibi vaciplerden fazla olan mübahlar benzeri şeylerdir. Bu ikinci kısımdır ki melun ve yerilmiş olan dünyanın kendisidir. Bu üçüncü kısım kalmıştır ki o iki kısmın arasında aracı olmuştur. Bu kalan kısım yiyecek, içecek, giyecek, kazanç, ev bark, ziraat gibi şeylerden ihtiyaç olan âcil hazdır. Bunlar, ahret amellerine yardımcı ve kuşatıcıdır. Bu kısım evvelki kısma ulaşır ve ahret hükmüne dahil olur. Çünkü ahret amelleri bu vesilelerle ortaya çıkandır. Şu hâlde bir kimse yiyeceklerden her neyi helâl ve hazır bulsa, onun bir türünden karnının yarısını dolduracak kadar yeme ve içmeye yönelse; giyeceklerden her neyi helâl ve hazır bulsa; sıcaklığı ve soğukluğu giderecek kadar elbise ile yetinse; kendine uygun bir kadınla nikahlanıp onunla kanaat kılrsa; ev barktan ırz ve malını koruyacak kadar alçak bir evde otursa; kazançlardan geçinecek kadarıyla kanaat etse; hilesiz sanat veya insaf ile ticaret kılrsa; yetecek kadar tarlayı işlese; konuşmalardan boş sözleri terk edip hayır ile konuşsa; faydalı bilimlerden kendi ilmihâlini bilse gerçekten o kimse dünya lezzetini ve Mevlâ rızasını bulur. Hem dünya hazzına, hem ahret sevabına ermiş olur. Nitekim Habibi Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “Midenin yarısıyla yiyip içiniz. Çünkü bu, nebilikten bir parçadır”. Çünkü, bunu böyle bildik. Yakinen bildik ki gerçekten ilâve olunan dünya o eşyadır ki seni ahret

amellerinden uzaklaştırıp, Hakk'ın huzurunda meşgul eder.

Her o nesne ki Hak Teâlâ'ya yönelme ve itaattan sana yardımcıdır. O ahret ameli olduğu, ehli yanında kesinlikle bilinmiştir. Gerçi görünüşte bu âlemde bulunduğu için dünyadan sayılmıştır. Fakat gerçekte din işlerinden bulunmuştur. Nitekim bir olgun demiştir ki “Seni Mevlâ’ndan alıkoyan her şey dünyadır”.

MESNEVÎ

*Bu dünya Hak’dan gâfil olmaktır
Ne kumaş, ne para, ne çocuk, ne kadındır
Ağız kapalı bardak suya atılırsa
İçinden suyun üstüne çıkan havadır
Dervişlik havası ancak gönülde olur
Cihan suyu üstünde o sakın olmuştur*

Hak Teâlâ kullarına yol göstermesiyle dünya gerçeğinin beş nesne olduğunu duyurmuştur. Nitekim Kur’an’da buyurmuştur: “Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme, mal ve evlâtta bir çoğalıştır” (57/20).

Hak Teâlâ yine iyiliğiyle bu beş kötülüğün kaynağı yedi nesne olduğunu duyurmuştur. Nitekim Kur’an’ında buyurmuştur “İnsanlara kadınlar, oğullar, altın ve gümüşten istiflenmiş yığınlar, yaylıma salınmış atlar, davarlar ve ekinlerden yana nefsin isteklerine muhabbet, süslenip bezendi. Fakat bunlar, dünya hayatının geçici yararadır” (3/14) buyurmuştur ki şu hâlde bu yedi eşyadır ki bütün kötülükler ancak bunlarla ortaya çıkar. Halbuki bu anılan eşya, kendi zatında yerilmiş işler değildir. Belki yerlerine sarf olunduğunda, hepsi ahrete yardımcıdır. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) malı övüp buyurmuştur. “Gıpta olunmaz, ancak iki kişiye olunur. Biri o kimsedir ki Hak Teâlâ ona mal vermiştir. O dahi o maldan gece ve gündüz besler. Biri o kimsedir ki Hak Teâlâ ona Kur’an vermiştir, o gece ve gündüz onunla amel eder”.

Buyurmuştur ki “Ne güzeldir ki salih kimsenin helâl malı ola”. Şimdi bu hadisi şerif delâlet eder ki mal, kendi zatında ne hayırdır, ne şerdir. Belki hayır ve şer ancak kişinin kendindedir. Eğer onu hayra sarf ederse hayır olur, eğer şerre sarf ederse şer olur.

Şu hâlde yukarıda yazılan ayet ve hadisler ile yerilen melun dünyadır. Huda’nın itibarından uzaktır. Çünkü “oyun, eğlence, süs, aranızda övünme ve çoğalmak kalbi, Hakk’ın huzurundan uzaklaştıran şeylerdir”. Onun için Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Bahçeler edinmeyin, dünyaya rağbet edersiniz” buyurmasıyla, bostanlar ve tarlalar edinmekten yasak etmiştir. Çünkü, bütün insanlar ibadet için yaratılmıştır. Halbuki ibadetlerin sırrı, dünya işlerinden boş olup temzi kalp ile Mabud’un celâl ve cemalini zikir ve fikretmek bilinmiştir. Bağ, bahçe sahibi ise gece gündüz, saat ve saat bağcılarının ve bostancılarının ve ırgatların ve hizmetçilerin ve aldaticıların hile düşmanlıklarıyla, onların kendilerine olan hıyanetleriyle, malını çalmalarıyla ve bunun gibi türlü fikir ve vehimlerle dolu, çeşit çeşit üzüntü ve gamlarla mahzun bulunmuştur. Diğer mal ve sınıflarından her nesne ki kalbi yöneliş ve ibadetten meşgul, Allah’ın huzurundan zaledir, o nesne sanat veya ticaret olsun, bağ, bahçe hükmündedir. Onun anılması çok olduğundandır. Çünkü, her geçinmede bağ, bahçe denilmiştir. Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “En büyük dost benim katımda o mümindir ki o bekâr ola, namaz ve oruçtan haz duya. Sır ve açıklıkla gökçek ibadet kıla. İnsanlar içinde oğullarıyla

meşhur olmayıp ve rızkı kendince olup onunla sabrede”. Böyle deyip, sonra onun iyi hâlinden üzüntüsünün azlığından, neşesinin çokluğundan, korku ve üzüntüsü bulunmadığından hayret ettiğinden, mübarek baş parmağıyla orta parmağını çıtlatıp “Her arzusu hazır, her sefası yerindedir” buyurmuştur.

NAZIM

*Bu vücudun mülkü elden çıkamdan Devr-i eyyam ol hisarı yıkmadan
Suret ve mâna ikisi yar iken İki âlem de elde var iken
Hubb-u dünyayı zamirinden gider Ta alasın âlem-i candan haber
Nur ve zulmetten yağurmuşlar seni Canını nur anla zulmet bu teni
Ten muradı ekl ü şurb u mülk ü mal Can temannası cemal-i zül’celal
La cerm adna yeri adna sever Yani ten dünya ve can Mevlâ sever
Ariyet gömlektir on günlük tenin Besle canı âriyet nendir senin
Alemin sen canı hem sultanısın Hayfdır kim olasın mağlub-i ten
Mecma’ül-bahreyn sensin aç gözün Cam-ı cismin hiçe sayma gündüzün*

(Bu vücut mülkü elden çıkmadan, günlerin devri o hisarı yıkmadan; suret ve anlam ikisi yâr iken, iki âlem de elde var iken; dünya sevgisini içinden gider, ta can âleminden haber alasın. Seni nur ve karanlıktan yağurmuşlar, canını nur, tenini karanlık anla. Tenin isteği yeme, içme, mülk ve mal; canın temennası zülcelal olan Allah’ın cemalidir. Elbette alçak yeri alçak sever. On günlük tenin ödünç gömlektir. Ödünçlük nene gerek, sen canını besle. Sen âlemin canı ve sultanısın. Korkulur ki tene mağlup olasın. Aç gözünü, iki denizin toplamı sensin. Cismin camını hiçe sayma, o senin gündüzün.)

Beşinci Madde: Yerilmiş olan dünyanın gaddar ve sihirbaz olduğunu, tuzak ve hilesiyle insanları aldatmakta mahir olduğunu saadet ehli, yeteceğe kanaatle onun tuzağından emin olup, rahat ve esenlik bulduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Dünya bir sihirbazdır ki kendisini daima seninle oturur gösterir. Sen öyle zannedersin ki o seninle hep karar üzeredir. Halbuki gece ve gündüzün birbirini kovalamasıyla o senden kaçmak üzeredir. Fakat saat saat yavaş yavaş geçmesinden durum pek anlaşılmaz. Sen onu sanırsın ki o seninle sakindir gitmez. Şu hâlde dünya ömrü, duvar gölgesi gibi sakın ve devamlı görünür. Halbuki sürekli hareket üzeredir, yürür. Ömür ise akar su gibi yerinde sanılır. Fakat sezgiyle bakılırsa, sürekli akıp gider bulunur. Şimdi dünyada nice ikamet edilir?

KITA

*Ey gönül, sana kim dedi dünyada karar kıl
Nazenin canını hisar içinde saklı kıl
Cihanda kalma yeri yoktur gönül verme
Kendini misafir say dünyayı geçiş yolu*

Bu dünyada gaddar bir kadındır ki sana bağılıklar arz edip, sevgiler gösterir. Ta ki seni kendine meyyal ve âşık eder. Çünkü sen ona meyil ve muhabbet edersin. Şimdi o demde o gaddar senden yüz çevirip katline kasteder. Dünya o kocakarı benzeridir ki cilve gösterip, halkı güzelliğine hayran ve

muhabbetle elebaşlar ve kendi evinde misafirler eyledikte, misafirlerine aman ve zaman vermeyip canlarını kasteder.

BEYİT

*Açık bir gönülle dünyayı imtihan ettiğinde
Onu sadakat elbisesi içinde düşman bulursun*

Bu dünya bir düzenbazdır ki kendi dışını hatasıyla süsleyip afet ve muhabbetlerinden örter, güzelleştirir. Ta ki cahiller onu dışıyla mağrur ve tutkun olalar. Gerçeğine erdikte, aldatılmış ve üzülmüş olalar. O kocakarı ki yaldız ve ipek giyip altın ve mücevhere batır. Ve lâtif peçe ile yüzünü örtüp nezaketle salınır. Ta ki onun elbise ve şekline ıraktan bakanlar düşkün olalar. Şu hâlde eğer bir istekli ona gafletle rağbet ederse, ona yaklaşma kastını kılsa, elbisesinden soyduğunda ayıpları ortaya çıkar. O istekli ebeden pişmanlıkta kalır.

ŞİİR

*Ey dünyayı nefesine konuşan Konuşmadan vaz geç Hakk’a teslim ol
Eğer gaddar kadından söz edersen Senin gerdeğin ancak elemdir*

Nitekim bitmeyen feyiz kaynağı İmam Gazali demiştir ki: Nefsini ve Rabb’ini unutup, nefis yemeklere ve güzel elbiselere meyledip, onlar gibi dünya lezzetleriyle mağrur olan kulun misali o hac yokuşuna benzer ki Kâbe yolunun bazı konaklarında eğlenip, kâh devesine yulaf verip, kâh nice hizmetlerle onu temizleyip renkli ve süslü palanlarla süsler. Kâh türlü otlar ile besleyip, suyunu soğutur ve ısıtır. Ta ki hacılar kafilesi onu onda koyup gider. Halbuki o hac yokuşu, Kâbe’den ve kafileden gafildir. O, çölde tek ve تنها kaldığından devesiyle yırtıcılara av olduğundan gafildir. Onun gibi ahret yolunun yolcusu eğer güzel yiyecek ve içeceklerle dolup, elbise ve meskenini süslemekle meşgul olursa ve ne için yaratıldığını unutup, ibadet ve marifetten uzaklaşırsa; o huzur kâbesinden uzak ve bu vahşet evinde dönenici olup, karanlık tabiatında mağrur, şeytan elinde mağlup ve kahrolmuş olur, kalır.

MESNEVİ

*İnsanların yerinde ev yapma
Kendi işini yap başkasınınkini yapma
El olan kimdir senin toprak bedenin
Ondandır senin gam ve kederin
Ta tenine yağlı ve tatlı verirsin
Cevherini hiç yağlı göremezsın*

Gerçekten akıllı ve uyanık o kimsedir ki kendi nefsi işlerinde ve dünyası hususunda asla bir gam çekmez. Emellerini kısaltıp, sabaha sahip çıkmaz. İbadette kuvvet bulacak ve irfan yoluna gidecek miktardan fazla yaşama fikrini etmez.

Şimdi bu anlamın anlaşılması budur ki uğurlu odur ki ne için yaratıldığını bilip, ona uyumlu ve hazır olup, ondan başkasından yüz çevirir. Dünya işlerine zarureti vaktinde ancak hâceti kadar gider. Eşkiya odur ki şehvet ve gaflet ona galip olur. Nefis ve dünya işlerine istekli ve rağbetli olur. Şu

hâlde yeme ve içme ile lezzetlenme ve nimetlenme için giyim kuşamla izzetlenme ve büyüklenme için ibadeti koyup ticarete gider. Çalışma ve özen ile kâr ve kazanç eder. Yüce ve azim olan Allah'tan başka güçlü ve korkulacak biri yoktur. Ey Rabb'im, beni ve kardeşlerimi senden koparan her şeyden kurtar. Bizi doğru yola erenlerden kıl, sapıklardan değil. Peygamberimizin yüceliğine ve ashabına selâm olsun ey Allah'ım.

NAZIM

*Ey gönül gafletten âgâh ol hazer kıl zinhar
Mekr eder bîdar hasm olmuş sana bu rüzgâr
Kismet-i miras hordur mülk ve malın sandığı
Hubb-ı mülk ve cem'-i malı koy hiç etme itibar
Kim ki varlıktan fakt bu âlemi bilmiş heman
Aşk bahrinden ona ancak görünmüş bir kenar
Tumturak-ı nüh felek şehir-i azim aşk ile
Hayme-i sahradır ol bu payitaht-ı şehsüvar
Nüh felek havfinde yoktur çâr unsur hürmeti
Çâr unsur içre bu hâkin ne lûtf ü kadri var
Böyle edna hakten destinde mevcut oluna
Nafiz olmaz hükmün ol tebdil olur bî ihtiyar
Ki zebun-ı âsümansın ta ki tali şems ola
Ki rehin-i gîm olursun ta kim olsun katre bâr
Bu cihan dar'ül-belâdır ol cihan dar'ül-sürur
Bu cihan bi's'il-karin ve ol cihan ni'me'l-karar
Zahmet-i dünya kadardır nimet-i ukba sana
Gurbetin cevri kadar lezzet verir dar ü diyar*

(Ey gönül, gafletten uyanık ol, sakın, çekin, göz göre göre aldatır, şu dünya sana hısım olmuş. Mülk ve malın sandığın mirası bölüşmek hordur. Mülk sevgisini ve mal toplamayı koy, hiç itibar etme. Kim ki varlık olarak salt bu âlemi bilmiştir; aşk denizinden ona ancak bir kenar görünmüştür. Dokuz feleğin debdebesi, aşk ile büyük bir aydır. İyi binicinin başkenti sahra çadırıdır. Dokuz felekte, dört unsur hürmetinin korkusu vardır. Bu toprağın dört unsur içre ne lütuf ve kadri vardır? Böyle alçak topraktan elinde mevcut olana hükmün geçmez, o ihtiyarın olmadan değişir. Göklerin güçsüzüsün, ta ki talihin güneş ola ki buluta rehin olursun, ta ki damla yağmur olsun. Bu cihan belâ evidir, o cihan sevinç evidir. Bu cihan kötü yoldaştır, o cihan ne güzel karadır. Ahret nimeti sana dünya zahmeti kadardır. Diyar ve ev gurbetin eziyeti kadar lezzet verir.)

Altıncı Madde: Dünya sevgisi, Mevlâ'nın huzuruna engel olduğunu, ondan türlü züht ile gönül kurtuluş bulduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Dünya sevgisi, kulu Mevlâ'sından koparıp, ibadet ve huzurundan geri döndürüp bırakmaz. Şu hâlde dünyayı, gönülden def ve içten kaldırmak, ancak kendini soyutlama ve züht ile olur. Bu soyutlama ve züht onun için sana lâzımdır ki dünyaya meyil ve muhabbetin seni

meşgul eder. Ama dışını çalışma ile meşgul ve ama içini istek ve arzularla meşgul eder. Halbuki ikisi de huzur ve ibadetten kesici ve engelleyicidir. Çünkü nefis ve kalp ikisi birdir. Bir nesne ile meşgul oldukça, zıttından ayrılır. Halbuki dünya ile ahretin misali iki zıt benzeridir ki birisini razı eden, birisini gazaplandırır. Gerçekten dünya ile ahret doğu ile batı gibidir. Birine meylettğin kadar, öbüründen yüz çevirirsin. Ama dışta istek ve çalışma ile olan işler, dünya işleridir. Çünkü, Hazreti Ebu Derda demişlerdir ki “İbadetle ticaretin arasını toplamak için çabaladım, toplanmadılar. O zaman ticaretten yüz çevirip ibadete yöneldim”. Hazreti Ömer buyurmuştur ki “Eğer ibadetle ticaret benim gayrim için toplanmak mümkün olsa idi, benim için de toplanmış olurdu. Çünkü, Hak Teâlâ bana hem yumuşaklık, hem kuvvet vermiştir”. Ama gönülde istek ve arzu ile olan dünya işleri muhakkaktır. Çünkü, Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “Dünyasına muhabbet eden, ahretine zarar eder. Ahretine muhabbet eden dünyasına zarar eder. Şu hâlde kalıcı olanı geçici üzerine tercih ediniz”.

KITA

*Can ve gönülden fâniye bağlanan
Ona zeval gelse gamlanır durur
Kalbden bâkiye bağlanan tamamen
Ondan kalbi hoş rahat bulur*

Şu hâlde, imdi, muhakkak bildin ki dışın dünya isteğiyle ve için iradeleriyle meşgul iken senin için ne ibadet kolay olur ve ne huzur. Eğer dünyayı terk edip dış ve içine ondan ayrıldınsa, senin için hem ibadet kolaydır ve hem huzur.

Zühdün sınır ve gerçeği dünyadan yüz çevirmedir ki onun zıttı rağbetidir. Züht ikidir ki biri kulun gücü ve biri gücünün üstündedir Kulun iradesiyle olan züht üç nesnedir. Biri, elden çıkacak dünyayı istemeyi terktir. Biri, bütün dünya mallarından ayrılmalıdır. Biri dünyaya katlanma ve iradesini terktir. İrade dışı züht, zahidin kalbinde dünyaya karşı soğukluktur. İradeli züht ise irade dışı zühdün mukaddimleridir. Çünkü kul, o iradeli züht ile amel edip, elinde bulunmayan dünyalığı istemese, elinde olan dünyalığı ayırsa ve dünyanın sonunu bilip onu kalbiyle murat ve seçmese; bu eşya onun kalbinde Allah için dünyadan soğumayı ortaya çıkarıp, o, irade dışı zühde sahip olur ki gerçek züht bu anlamdır. Bu üçünün en zoru, kalp ile olan nefret ve dünyadan soğumadır. Ondan yüz çevirme ve tiksindir. Çünkü, nice zahit vardır ki görünüşüyle dünyadan zahittir, soğuyucudur ve kaçıcıdır. İçiyle ona sevgi, istek ve rağbet gösterir. Şu hâlde o zahit, şiddetli sıkıntı içinde nefsiyle savaşıyor. Ama o nesne ki dünyadan soğumayı gerektirir, dünyanın yok edici afetlerini anmadır, hatırda tutmadır. Nitekim bir arif demiştir ki “Dünyayı onun için terk eyledim ki sıkıntısı çok, zenginliği az, fenası seri ve ortakları hasistir”. Bir olgun bunu işitip demiştir ki “Bu sözden rağbet kokusu geliyor. Çünkü bir kimsenin ayrılığından şikayet eden kavuşmasını ister. Bir nesneyi, ortaklarının hilesi için terk eden yalnız kalsa ona meyyal ve rağbetlidir Belki kuşatıcı söz bu sözdür ki dünya Mevla’nın düşmanı iken, kalbin onun sevgisine bağlıdır. Muhabbet ise sevgilinin düşmanına düşmanlık etmek lâzımdır”.

NAZIM

*Bir-iki gün bu şarabı terk et
Ebedi cennet şarabı bulursun*

*Bir-iki gün ne ki dünya bir saattir
Onu terk ise rahat bulmaktır
Bu murdar dünyayı köpeklere bırak
Kurtul hayal camını kırarak*

Bir olgun demiştir ki: Dünya aslında kötü ve çirkin bir leş gibidir. Görmez misin ki sonu pislik, fesat ve yok olmadır. Fakat dünya leşinin dışı, türlü güzellikler ve cevherlerle süslü olduğundan, dışıyla gafiller aldanmış ve olgunlar ondan züht ile uzak olmuştur. Halbuki dünyanın haramından züht etmek farz-ı aynıdır. Helâlinden züht etmek nakil ve süstür. Çünkü, dünyanın haramı ateş ve helâli ölü misalidir. Ancak zaruret sırasında, hâcet miktarı faydalanması helâldir. Meselâ bir kimse şartlarıyla bir helva pişirse, sonra onun içine bir miktar öldürücü zehir atsa ve onun atışım bir adam görse ve öbürü görmese; sonra o kimse, o şekerli helvayı nakışlı bir tabak ile o iki adamın önüne koysa, onda o zehiri gören adam, o helvadan yemez ve yemeyi hatırına bile getirmez. Belki o helvayı ateş derecesinde görür. O zaman onun dışına ve süsüne bakmakla aldanmaz. Çünkü onun afetini bilir, o helvada o zehiri görmeyen adam, onun nakışlı kabıyla lezzet ve tadıyla aldanıp hırsıyla sevinçli olur ve yemeyen arkadaşına şaşarak o helvadan alır ve yer. Ve yok olur gider. Şimdi bu helva, ahret ehliyle dünya ehlinin, haram dünya ile olan durumlarına misaldir. Ama dünya helâli, gerçi öldürücü zehirden uzak olmuştur. Fakat bir helvadır ki tükürük ve sümük gibi tiksiniyecek nesnelerle dolmuştur. Dışı güzellik ve tatlılıkla süslenmiştir. Şimdi o adam ki onda o karışımları görür, o, ondan tiksini el çeker. O helvadan yiyemez. Meğer ki şiddetli sakınma vaktinde gayet çaresiz kalır. O zaman zaruretle ondan ihtiyaç miktarı alır. O adam ki o helvada olan karışımlardan gafilidir. Onun dışına aldanır, ona meyyal ve ondan el çeken adama sözle dokundurup ve hayret edip, o helvayı hırs ile ver. Bu örnek, sezgi ehli ve gaflet ehlinin dünya helâliyle olan durumlarına uygundur. Bu iki adam tabiat ve yaratılıştaki birlik iken, onun için durumları çeşitlidir. Biri bilim ve sezgiyle donanmış ve biri cehalet ve körlükle vasıflanmıştır. Şu hâlde eğer rağbet edici, o zahidin bildiğini bilse, o dahi onun gibi zahit olurdu. Eğer o zahit, o rağbet edici gibi cahil olsa, o dahi onun gibi rağbet edici olurdu. Şimdi bundan ortaya çıkan budur ki ayırt etme sezilerledir, tabiatlarla değildir. Bu çok önemli sözün yararlı esasıdır.

NAZIM

*Yüzün tut bu deyrin âyinesinden seyir kıl onu
Ki bu suretine sen tuttun ne mânâdır onun şânı
Çü sensin ahsen-i takvim ve harfin ebced-i âdem
Seninle oldu müstahrec hesab-ı çarh-ı devranı
Gönülde iste cânı hüsn-i tenden geç ki hiçtir bu
Ger olsa şems-i cân tâbân olur âfak mestânı
Eğer cennet dilerse nefsinden geç gönlüne gel kim
Cehennem nefsdür bed huylandır nâr-ı suzânı
Niçin ârif gönülden taşra çıksın seyre kim daim
Açılmış gonca-i dilden onun yüz bir gülistanı
O mânâ gülşeninde kim dönüp bir surete baksa
Olur âb-ı revan zencîr ve sahn bağ-ı zindanı*

Cihandır mezbele sim ü zeridir senk-i istinca
Ona dest-i tama urmaz o kim pâk oldu dâmânı
Tama çün âteş-i külhan diler zibl-i zer ü simi
Onu cem eyleyen ehl-i tama hor oldu külhânı
Bu külhandan geçen ehl-i kanaat vardı hamama
Tecerrüd eyleyip uzletle pâk oldu ten ü canı
Rical-ı fakrın idbârıdır ehl-i devlet ikbali
Hakikat fakrdır devletle ikbal olma nâdanı
Müsebbib âşinasın sebep fevt olsa gam çekmez
Ki deryadan biten reyhan ne bilsin kaht-ı bâranı
Nice dostu bulur ol hod-perest nefsperver kim
Bugün ferzend ü zen ister yarın hem huri ü vildanı
Huzu-ı nefsi terk et ver hukukun Hakperest ol kim
Dü âlemdir haram ol cana kim olmuş o hâkânı
Muhabbet ehline bî dost gülşen külhan olmuşdur
Bulan onu iki âlemde olmuş mest ü hayranı
Şuyu-u kül sırr-ı caviz'il-ünsüeyn zâhirdir
İki lebden nihan tut elaman sırr-ı dil ve cânı
Peşîman olmamış razdır venen ketm eden herkiz
Velî ifşây-ı râzın çoğ olur Hakkı peşimânı

(Yüzünü bu manastır aynasına tut, onu seyir kıl. Bu suretinle tuttuğunun şanı ne manadır? Sen insansın ve harflerin harfleridir. Dönen feleklerin hesabı seninle bulundu. Canı gönülünden iste, hiç olan ten güzelliğinden geç. Can güneşi bir parlarsa, ufuklar sarhoş olur. Eğer cennet dilersen, nefisten geç, gönüle gel. Cehennem nefistir, kötü huyları yakıcı ateştir. Niçin arif, gönülünden dışarıyı seyre çıksın? Daima açılmış gönül goncasından onun yüz bin gülistanı. O mana gülşeninde dönüp bir surete baksa, karanlık bağı, sıcaklık ve zinciri, akar su olur. Cihan süprüntülüktür. Altın ve gümüşü temizleme taşıdır. Ona doymazlık elini vurmaz o ki eteği pak oldu. Doymazlık, hamam ocağının ateşidir, altın ve gümüş süprüntüsü diler. Onu toplayan doymazlık ehlinin ocağı hor oldu. Bu ocaktan geçen kanaat ehli hamama vardı. Ayrılıp, köşesine çekilmekle ten ve canı temiz oldu. Yoksulluk adamlarının talihsizliği, devlet ehlinin talihidir. Gerçek fakir devletle gelecektir. Cahili olma. Sebep olanı tanıyandan, sebep yok olsa gam çekmez. Denizden biten reyhan, yağmur kıtlığını ne bilsin? O nefesine tapan nice dostu bulur ki bugün evlât ve kadın ister, yarın huri ve gılman. Nefsin hazlarını terk et, haklarını ver, Hakperest ol ki nefesine esir olana iki âlem haramdır. Muhabbet ehline dolsuz gülşen, ocak olmuştur. Onu bulan, iki âlemde mest ve hayran olmuştur. Ortaya dökülen sırlar, hemen suyu bulur, iki dudaktan gizli tut aman, gönül ve can sırrını. Sırrını ve zaafını saklayan asla pişman olmamıştır. Fakat, sırrını açığa vuranın pişmanlığı çok olur Hakkı.)

Yedinci Madde: Dünyanın, dünya ehlinin, nefis ve havanın mümine düşman, Huda'ya ibadet ve huzuruna engel olduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Mümin kula, ibadet ve Mevlâ'nın huzurundan uzaklaştıran engellerden çekinip, uzak olmak önemli işlerdendir. Halbuki ibadet ve Hakk'ın huzurundan kesilmiş olanlar, ya dünya ile ya halk ile veya nefis ile ümitsizlik buldukları, tecrübe edilmiş ve meşhurdur. Ama dünya sana lâzımdır ki ondan züht edip çekinti üzere kalasın. Çünkü iş üçten hâli değildir. Ya sen sezgi ve anlayış ehliyorsun. O zaman bu sana yeter ki gerçekten dünya senin sevgilin olan Rabb'inin kinine uğramış düşmanıdır. Senin kadir ve kıymetin olan göz bebeğinin tersi ve çelişkisidir. Veyahut sen ibadetle yüksek iradeli ehliyorsun ki o zaman sana yeter ki gerçekten dünyanın şom olduğundandır ki onu düşünmek ve istemek, seni alçak gönüllülük ve ibadetten men eyler. Var oranla ki dünya nefsinin vücudu, nice nice men ve kesme ile sana neyler? Veya sen gaflet ehliyorsun ki ne sezişin var ki Hak ile olasın? Ne yüksek iraden var ki ona ibadet kılasın? Ta ki huzur ve alışkanlık bulasın. O hâlde sana yeter ki gerçekten dünya kalıcı olmaz; ya sen ondan ayrılırsın veya o senden ayrılır. Eğer sen onunla kalsan, o seninle kalmaz. Dünya böyle iken onu istemekte ve aziz ömrünü onunla telef etmekte ne fayda var?

KITA

*Dünyanın altını seni yöneltir sevk eder
Zevale yönelik gidiş değil midir o
Dünyan gölgeden başkası değil senin
Gölgelendirir sonra irtihaline izin verir*

Halk sana lâzımdır ki onlardan uzak köşene çekilesin. Çünkü, eğer sen halk ile karışıp, âdet ve havalarında onlara uyarsan, kalbinin durumunu bozma ve ahretinin işlerini berbat edersin. Eğer onlara muhalefet eylersen, havayı terk edip Hakk'ı söylersen cefalarıyla incinirsin, dünya işlerini kederli bulursun. Sonra şerlerinden emin olmayıp düşmanlıkları fikrinde kalırsın. Eğer seni övüp ve saygı gösterecekler, senin için şaşırma ve fitneden korkulur. Eğer seni yerme ve hor görseler, sen de o yermeye ya hüznün veya gazap bulur. Şimdi övme ve yerme yok edici afetlerdir ki çekinilir. Sonra kabre vardığında, üç gün sonra halk ile olan durumlarını bir kere düşün ki senden senden ne mertebe yüz çevirirler ve seni nice unutmaya çukuruna terk edip giderler. Seni bir hayır ile yâd ve ruhunu şad kılmazlar. Güya ki bir gün seni görmemişler gibi bilmişler. O zaman onda seninle bir kişi kalmaz, ancak Hak Teâlâ kalır ki “Nerede olursanız Allah sizinledir” (57/4) buyurmuştur ki hiç ayrılmaz. Çünkü halk ile durumun budur. Şu hâlde göz açık değil midir ki böyle az kalıcı ve vefasız olan halk ile ömrünü yok edesin. O Mevlâ'ya yönelip ibadet eylemezsin. Akibet ona dönüp gidersin. Çünkü o bir yaratıcıdır ki hepsini veren ve engel olandır. Her şey ondan yana dönücüdür.

KITA

*Bu bir harman yeridir kimseye güvenme
Onun âşinalığına her kim gönül verirse
Eğer onun tabiatı gerçeğine uymazsa
Onun görünen sıhhati azaptır ruhuna
Eğer uyarsa tabiatı onun ahlâkına
Ayrılık şarabın içen ölür ebediyetle*

Nefisten yüz çevirip sakınma üzere olmak için sana bu yeter ki onun alçak iradesini ve alçak

durumunu, kötü niyetini görürsün ki şehvet durumunda çılgın deli, gazap durumunda yırtıcı canavardır. Felâket durumunda yardımcısız çocuktur. Nimet durumunda Firavun gibidir. Eğer aç kalsa feryat eder, eğer tok olsa yalan söyler. Sözün kısası, eğer akılla bakarsan, çok yakın bilirsin ki dünya bir alçak nesnedir ki onun ehli, onu zahmet ve istekle toplayıp hasetle korurken, yine hasretle koyup giderler. Çok araştırırsın ki dünyanın asla kalıcılığı yoktur. Onun yararından kalbini meşgul ve zahmet eden gibi zararı çoktur. Şu hâlde dünya lüzumsuzluklarından zahit olursan ve ondan ancak ibadete kuvvet bulacak miktarı alırsan, bulanıklık ile karışmış nimet ve lezzetlerinden yüz çevirirsen ve ona meyil ile rağbetten kaçıp, temiz kalp ile Hakk'ın huzuruna gidersin. Çünkü bilirsin ki gerçekten halkın asla vefası yoktur. Zararları sana yardımlarından çoktur. Şu hâlde onlardan uzaklaşıp, hayırlarıyla yararlanıp, şerlerinden kaçınırsın. İnsanlar ile ateş muamelesi edip, güler yüzlülük ve ibadetle Hakk'ın huzurunu bulursun ki halkı dahi neylersin? Sürekli onun ibadetiyle nimetlenip ve kitabıyla alışkanlık bulup, dergâhına devam edersin. Şu hâlde “Kim Allah için olursa, Allah da onun içindir” hükmünce onun dahi senin yardımcın olduğunu bilirsin. Halktan ırak olduğun kadar, Hakk'a yakın olursun. İki dünya saadetiyle göz bebeğini bulursun. Çünkü bilirsin ki gerçekten insanı kötülüğe sürükleyen nefis şerle dolu bir tuzaktır. O küllî akla asi ve ahret ehline en büyük düşmandır Şu hâlde yemeği, uykuyu, sözü azaltma ve insanlardan uzaklaşma ile onu itaatli ve boyun eğersin. Onun düşmanlık ve şerrinden kurtulup, kulluk olgunluğuyla vasıflanıp Mevlâ'nın huzuruna gidersin. Nitekim Ebu Talib Mekki demiştir ki “Abdal olanlar abdal olmadılar, ancak açlık, uykusuzluk, susma ve insanlardan uzaklaşma ile doldular”. Bir olgun demiştir ki “Saadet sermayemiz açlıktır ki bizim için ortaya çıkan tevekkül ve rahat feyizlenme ve feragat, sabır ve esenlik, rıza ve şirinlik, zevk ve marifet, şevk ve muhabbet, bilim ve hikmet, yumuşaklık ve velâyet, huzur ve yakınlık, alışkanlık ve keramet, vecit ve nitelik, cazibe ve iyilik, kemal ve saadet, ilham ve yol gösterme, devlet ve vuslat hepsi açlık ile bulunur”. Bütün bunlar inşallah gelecek bölümlerde anlatılacaktır. Bu beyitler ile yine dünyanın hâlleri bilinir.

NAZIM

*Kevn ü fesat âleminin şanıdır fena
Bu şeş cihette gayr-i taalluk nedir ana
Biçaredir ol dil ki eder çarha ittika
Serkeştedir o kim ola bâlini âsiya
Yoktur vefa bu nâsda hiç etme itimad
Can ve gönülden eyle hemen Hakk'a ittika
Aldanma bu rüsum ü bu âdâta zen gibi
Ger merd-i aşk isen yeter âzâdelik sana
Kalbin mukayyet eyleme sayd-ı mekesle kim
Anka hem âşiyanedir âlâ şikar ona
Ferhunde mürgdür dil ü irfan gıdasıdır
Cehl-i üstühanı verme ki ekl etmez ol hü mâ
Nur-ı Huda olur çü gıda ruha dem be dem
Bu nân ü âbı yükleme olmaz ona gıda
Dil verme bu hayata sakın kılma itibar*

Kim sende ariyettir onu hem alır Huda
Ver Hakk’a bu emaneti sen zinde ol ebed
Ab-ı bekâ ile doludur kâse-i fenâ
Mevt-i iradîdir çü sana âb-ı zindegî
Mut kable en temüt buyurmuş ol rehnüma
Müt bi’l-irade koy emel ve arzulan
Kim tahayyi bi’t-tabia Flatun eder eda
Dil kâmi üzre mevt olur âsan misal-i nevm
Tarih-i mevlüdündür o mânâda merhaba
Ger bu libas-ı âriyeden âri olmasa can
Halkı münasibince bulur hülle vü kaba
Yandinsa bu cahim-i tabiatı müjde kim
Kalbin behişt-i nakdin olup can bulur neva
Birdir iki cihan ve bir âyinedir heman
Zahri bu âlem oldu yüzü âlem-i lika
Bu semti firkat olmuş o semti cihan-ı vusl
Bu semti zulmet olmuş o vechi kamer-i ziya
Bu yüzde mihnet ü elem ol yüzde zevk-i can
Bu yüz kamu küdureti ve ol yüz kamu safa
Ayineci mükedder eder bir yüzün onun
Kim ol kederdir âyineyi mâye-i cila
Dâreyni Hak bir anda niçin vermez âdeme
Ger vehm olunsa buhl ona ol fikrdir hata
Leyl ü nehar cam olamaz bir zamanda kim
Cem-i zulam ü nur değil mümkün ü revâ
Hakkı cihan-ı fâniye dil verme fâni ol
Ta âlem-i bekada bula can ü dil beka

(Oluşum ve bozuşum âleminin şanı fenadır. Bu altı yönden başka bağlanma nedir ona? Feleklere dayanan gönül çaresizdir. Asya balinası olan kimse sekeştedir. Bu insanlarda vefa yoktur, hiç güvenme. Can ve gönülden hemen Hakk’a dayan. Bu çizgi ve âdetlere aldanma kadın gibi; eğer aşk eriyen azatlık sana yeter. Kalbini sinek avıyla bağlama ki Anka kuşunun yuvası vardır, hem de yüksekler ona ganimettir. Mübarek kuştur gönül, irfan gıdasıdır. Cehalet yemi verme ki o devlet kuşu yemez. Her an Hakk’ın nuru olur ruha gıda, bu ekmek ve suyu yükleme, ona gıda olmaz. Bu hayata gönül verme, sakın itibar kılma. Ki sende ödünçtür, Huda alır onu. Bu emaneti Hakk’a ver, sen sonsuz diri ol. Bu fena tası kalıcılık suyuyla doludur. Sana abıhayat, iradeli ölümdür. “Ölmeden öl” buyurmuş o peygamber. İradeli ölümle öl, emel ve arzuları bırak. Tabiî dirimi Eflâtun eda eder. Yüce gönülle ölüm, uyku gibi kolay olur. O anlamda merhaba, doğum tarihidir. Eğer bu ödünç elbisesinden soyunsa can, ahlâkına uygun elbise ve hırka bulur. Bu tabiat ateşinde yandinsa, sana müjde ki kalbin, nakit cennetin olup can nağme bulur. İki cihan birdir ve hemen bir aynadır. Sırtı bu âlem, yüzü kavuşma âlemi oldu. Bir semti ayrılık, bir semti vuslat cihanı

olmuş. Bu semti karanlık, o yüzü ay ışığı, buyüzde sıkıntı ve elem, o yüzde can zevki, bu yüz hep bulanık, o yüz hep sefa... Aynacı karartır bir yüzünü onun ki o kederdir aynaya cilâ mayası. İki dünyayı Hak, insana niçin bir anda vermez? Ona cimrilik vehim olursa o düşünce yanlıştır. Gece ve gündüz bir zamanda toplanmaz. Karanlıkla nurun toplanması mümkün ve doğru değildir. Hakkı, geçici cihana gönül verme, geçici o, ta kalıcı âleminde gönül ve can kalıcılık bula.)

Sekizinci Madde: Dünya ve ehlinden yüz çevirmeyi, nefsi koyup gönülden içeri Mevlâ'ya dönüp gitmeyi bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Kim ki dünyadan züht ve yüz çevirip Mevlâ'sına yönelir ve rağbet eder; Hak Teâlâ ona iyilik edip, marifet ve muhabbeti verir ve iyilik eder. Huzur ve alışkanlığıyla onu şad edip sevindirir. Ondandırız olup, mekânını hoşnutluk bahçesi eder. Kim ki Mevlâ'sını unutup, zikir ve fikirden yüz çevirip, dünyaya ve dünya ehline tamamen meyil ve muhabbet eder; nefesine tâbi olup havasınca gider. Hak Teâlâ ondan yüz çevirip iyiliğini keser. Nefsine ısmarlayıp, ona kahr ve gazap eder. Dünyada nasibini ancak lakap eder. Ahrette onu cehennem ateşine odun eder. Nitekim, tefsirlerin söylemesiyle hikâye olunmuştur ki Hazreti Musa aleyhisselamın zamanında beldemiz Erzurum'un güneyinde Büyük İreli Şüfun (Büyük Ejder Tepe) namıyla meşhur olan büyük dağın doruğunda inziva kılan, evliyaların büyüklerinden Bel'am-ı Ba'ur adıyla şöhrat bulan kişi, evliya makamlarından öyle bir dereceye ermişti ki baktığında arşı görmeye kuvvet bulmuş idi. Onun düşüşü ancak bu olmuştur ki dünyaya ve dünya ehline meyledip, Hazreti Musa aleyhisselama isyan ile muhalif gitmiştir. O zaman Hak Teâlâ ona kahredip, mağfiretini ondan kesmiştir. Huzurundan kovup köpek benzeri etmiştir. Nitekim Hak Teâlâ Furkan-ı Mübin'inde ona “İşte onun hâli o köpeğin hâline benzer ki” (7/176) deyip, sonsuza kadar onu doğru yoldan sapma denizine öyle düşürmüştür ki ilk zamanlarında meclis ve vaazında on iki bin divit ve kalem ile talebeler, onun rabbani ilhamlarıyla ledün biliminden duyduklarını yazarlarken sonunda yok olma denizine batıp, âlemin yaratıcısı yoktur, diye kitap yazanların ilki olmuştur. Allah'ın gazabından Allah'a sığınırız.

İmdi, bu dünyanın ne derece kötü ve şom olduğunu var oranla ki ona meyil ve rağbet eden bilgin ve salihleri ne belâlara düşürür; uyanık olmalı ki gösteriş için ve amel, iki yüzlülüktür, kusurludur. Geçerli olansa sezgiyle yapılandır. Ancak Rabb'ine ibadet kıl ki o sana doğru yol gösterici ve yardımcıdır. Dünyayı ve ehlini terk eyle ki afeti çoktur. Eğer halk, durumlarını anlasalar ki sen onlar için amel edersin ve rızalarına meyyalsin, yaratıcından gafilsin; gerçekten onlar sana kin, düşmanlık, sövüp ihanet ederler. Onlardan ne elde edersin? Şu hâlde öyle bir cömert olan Allah için gönül temizliği ile amel edip, rızasına meyyal ol ki amelin makbul ve çalışman karşılık göre. Senden razı olup, sana muhabbet kıla. Seni her şeyden gönlü tok edip, sana yardım ve iyiliğiyle yete. Seni her durumdan korumasıyla koruya. Eğer istek ve çalışmayı, kulların Rabb'i için etmeyip amelinde kulların rızasını murat edersen; o kalpleri evirip çeviren Allah kalpleri senden çevirir ve kullarını nefret ettirir. Şu hâlde böylece sana Allah'ın ve insanların gazabı ortaya çıkıp kalbin hüsrân içinde kalır. Gel, bu vefasız insanları unutup o Rabb'ine ibadet kıl ki seni yok iken var etmiştir. Sonra güzel terbiyelerle her şeyden tercih ve seçmiştir. Hesapsız görünen nimetiyle ve lütuflarıyla seni mutlu etmiştir. Çünkü dünyayı ve halkı terk edip, nefsin havasından geçen kalbinden Mevlâ'sına gitmiştir. Doğruluk ile gözetken, hazları unutmakla Hakk'ın huzuruna yetmiştir. Dünya işlerinden azat olup her işi onunla bitmiştir.

NAZIM

Sana ey dil felekler gerçi zâhir sâyebân olmuş
Velî sen sende seyrettiğin makamın arş-ı can olmuş
O kaf-ı kurbu koydun bu kafeste habs olup kaldın
Reva mıdır ki ankanın yeri bu hakdan olmuş
Per aç şevkile pervaz eyle can eflaki evcinde
Çü ankasın seninçin evc-i felek aşıyan olmuş
Nihadında iki kuvvet var idraki ve tahriki
Biri âzâde kudrettir biri ilm-i cenan olmuş
Cenah aç bu iki kuvvetle pervaz eyle sen sende
Kadimi aşıyanın seyr edersin hoş cihan olmuş
Kafeste gerçe hasta beste perdir mürğ-i can ondan
Halas oldukça seyr etti kim heman perfeşân olmuş
Ne kâsır akıldır ol kim sanır âlem budur ancak
Felekler bu feleklerdir cihan ya bu mekân olmuş
O vadilerde kim aşk ehli rah-ı aşka gitmiştir
O yolda bu felekler çün gubar-ı giryân olmuş
Cihan-ı aşka dahil olsan ondan bu iki âlem
Görünür sanki bir sahrada bir seng-i nişan olmuş
Hutu-i şeş cihet ondan görünür nokta-i mevhum
Kerrat-ı nüh felek merkez gibi ender meyan olmuş
O âlemde bu senk ve hâki lal ü zer bulursun hem
O âlemde kamu hârı görürsün gülistan olmuş
Ne vâdide harman olsun ondan şâd ve hürremsin
Ne yerde kalsan ondan dil görürsün kâmran olmuş
Yok onda derd ü gam havf ü hutur mevt ü maraz asla
Demadem her dil ü can ol cihanda şadmân olmuş
Gehi kuddüsiyan eyler sana gönlünce izzetler
Bulursun ki sana ruhaniyanı mihman olmuş
Edersin mizbanlık işret-i ervah-ı uşşaka
Hem ervah-ı mücerred ruhuna hoş mizbân olmuş
Bu dünyada o mihman ohşamaklar fikre geldikçe
Hacaletler çekersin kim kusurun çok yaman olmuş
O mihmanhâne-i has-i ilâhiden şeref bulsun
Görürsün gayretin onu kamudan pâsibân olmuş
Seni sen onda bulmazsan olursun aşk ile mahrem
O kim fânidir ol dostile bâki cavidan olmuş
Gönülde ol cihana yol değil dür ü dıraz amma
Onu ol buldu kim âlemde her sevdi ziyan olmuş
İki âlem yolu bir hatvedir aşk ehline ancak
Vücudundan geçen ol âleme perrâ revan olmuş

Bir ayak cisme bas ol bir kademde can zuhur eyler
Onunla dilde sakın ola ki cism ehli reva olmuş
Ger olsa aşk-ı ruhani nedir lezzât-ı cismani
Ki âşık vecd ü hal ister teni bar-ı giran olmuş
Acep devlettir ol kim rahatı bî renc ü zahmettir
Acep nimettir ol kim zevki bî kâm ü dehan olmuş
Vücut-ı üstühvan ancak bu mih ü mağz içindir ol
Kati bî mağzdır kim arzusu üstühvan olmuş
O ebleh kim ibadetten muradı hur ü gılmandır
O nur-u şemsden mahcub ü mest-i farketân olmuş
Eğerce beste-i kân ü mekândır bu ten-i hâkî
Velakin ruh-u pâk aslın diler kim lâ mekân olmuş
Hüma-yı can ki pervaz-ı heva-yı lâ zaman ister
Veli nitsin cenahı beste-i dâm zaman olmuş
Tılsım-ı suretin kesri değil mümkün bu kuvvetle
Onu feth eyler ol kim aşkı bulmuş kahraman olmuş
Saday-ı tabl feth-i kala-i dil aşk namıdır
Odur sultan-ı her leşker ki çün şir-i jaya olmuş
Cila-yı jenk-i dildir her küdurettten safa kesb et
Ki hakisterle her âyine sâfi bî duman olmuş
Zer-i nakıs ayarı potada zerger güzar eyler
Seza-yı sikke-i sultan olan zer imtihan olmuş
Eğer yoğ olsa varlık gıl ü gışı nakt-i kalbden
Görürsün sikke-i irfan ile ruhun revan olmuş
Çıkar şehir-i bedenden şehriyar şehvet ü hasmı
Ki sultan-ı cihan onlarla abd-i nâtüvan olmuş
Pes ondan nahvet ü kibri gönül mülkünden ihrac et
Ki mescüd-ü melek cisminde nahvetten yaman olmuş
Tayazu ile mahluk-i Huda'yı senden âla bil
Ki zül ü iftikar evc-i âlaya nerdüban olmuş
Namaz olmuş onun için müminin miracı her saat
Ki re'si arza vaz etmek uruc-u asuman olmuş
Namaz ve ravza-i ârif ki hıfz-ı Hak'tır ol sanma
Salatı hırz-ı can olmuş siyamı hıfz-ı nan olmuş
Rıza-ı Hak içindir daima efal ü akvali
İbad'ullaha ikramı bî imtinan olmuş
Kitab ü sünneti hıfz et amel tohmun ziraat kıl
Ki mahsul-i cihan-ı cana mezra' bu cihan olmuş
Çü buldun nur-u Kur'an'ı hacet ilm-i Yunani
Ki o aşkı ıyan etmiş bu eşyayı beyan olmuş
Ölüm aşk ile yektir zinde olmaktan bu akıl ile

Ki aşkın şânı irfandır bu akıl ondan zaman olmuş
Eğer irfan ü bürhanın dilerse farkın ondan bil
Ki ârif dostunu bulmuş o âkıl nâmehan olmuş
Gözün bend eyle ta her kıl dibinden bir göz açılsın
Lisanın bağla bak kim her ser-i mu bir lisan olmuş
Behiştin var iken duzuhdasın gıryan ve bilmezsin
Ki ka'r-ı hâne-i cisminde medfun ve zerkan olmuş
Behişt-i adn iken dil kıldın onu duzihi-i suzan
Murad ü arzulardan işi âh ü figan olmuş
Taalluk kes kamu hahiştin âzad ol cehennemden
Gözün yum kendine bak kim cenanın çok cinan olmuş
Gözüm takey bu haristan-ı suretten gül istersen
Gönüldür gülşen-i mâna ki ol pür güller hân olmuş
Ümid zevkle telh etme kâmın koy bu lezzâtı
Gönül bezminde zevk et kim safası râyıkân olmuş
Geçen vahşet cihanından bulur cem'ıyyet hâtır
Görür kim aşk ü can hem birbirine mihriban olmuş
Bu hobinlik cihanın koy gönülden bîhod ol zevk et
Ki bîhodluk safası arzu-yu üns ü can olmuş
Seni aldatmasın elvan-ı suret kalbine bak kim
Bu zulmet jengi can âyinesinde müstehan olmuş
Ko suret-i zinetin kalbin güzel huylarla tezyin et
Ki suret-i zineti mânada mar-ı canistan olmuş
Güzel suretler eşkaline kim sen böyle hayransın
Acep neylersin ol dem kim görürsün can ıyan olmuş
Ne hüsn ü lutfi var bu âb u gül cismin bu âlemde
Ki şevkinden bu nefsin her nefes ateş feşân olmuş
Cihan-a aşka gel dil didesiyle onu seyr et kim
Cemal-i aşktan cân ü gönül bir hüsn ü ân olmuş
O hüsn-i mânevîden pertev olmuştur bu suretler
O pertev zinetidir âb-ı ruy-ü nam ü şan olmuş
Kamu havf ü küduret şirk ü gafletten eder neş'et
Uyan bul vahdeti kesrette hoş emn ü eman olmuş
Basîret didesin aç âlemin mânasını seyr et
Ki ol vasfı ki her hârın dilinden destan olmuş
Hep eşya pertev-i envar-ı hüsn-ü lâ yezâlidir
Eğer har ve gül olmuştur eğer zişt ü hasan olmuş
Safa-yı gevher ü la'l ü gül mil rengini seyr et
Ki âb-ı best-i üstad-ı tabiat hoş revan olmuş
Rah-ı nefis-i nebatî seyr et ezhar-ı fevakihten
Cemal-i nefis-i hayvanîyle her hayvan cihan olmuş

*Cemali nefis-i nutkî cilvesin seyr eyle insandan
Ki naz ü şive ü gonc u delal her civan olmuş
Temaşa-yı nefis-i külli kıl feleklerden
Ki tedvir ile eflaki o nur-u ahterân olmuş
Cemal-i akl-ı külli kendi canında temaşa kıl
Ki ol teşvir ü şevk ü vecd ü hal-i âşıkân olmuş
Cemal-i lâ yezâli can gözüyle dilde seyr eyle
Ki akl-ı kül ile hayran o nur-ı müstean olmuş
Çün İbrahimsen düş nâr-ı aşka nur-u mahz ol kim
Görürsün her ser-i muyun çü şâh-ı erguvan olmuş
Doğarsın mader-i eyyamdan vahdet zuhur eyler
Ezeldir hem ebed bir şey-i dü tıfl teveman olmuş
Bu elfaz-ı âteşmâna duhanidir derunumda
Ki pîr-i aşktan kilin beyanı nüktedan olmuş
Fehim-i zinde dildir bais-i inşada eş'arım
Sözüm yok merde dil eblehle nutk ondan nihan olmuş
Fakir'ullah ki İsmail Tilovî gavs-ı ulvidir
O ruh-u pâka İbrahim Hakkı tercüman olmuş*

(Ev gönül, gerçi felekler sana gölgelik olmuş, fakat senin kendinde seyrettiğin makamın can arşı olmuş. O yakın Kaf Dağı'nı koydun, bu kafeste hapsolup kaldın. Anka'nın yerinin bu topraktan olması reva mıdır? Şevkle kanat aç, can felekleri doruğunda uç. Çünkü sen Anka'sın, senin için feleklerin doruğu yuva olmuş. Tabiatında iki kuvvet var. İdrak edici ve hareket ettirici. Biri organlarda kudrettir, biri gönül bilimi olmuş. Bu iki kuvvetle kanat aç, sen sende uç. Eşyanın geçmişini seyredersin, hoş cihan olmuş. Gerçi can kuşu hasta ve kanadı bağlı kafeste; ondan kurtulduğunda seyret ki kanat çırpın Hüma olmuş. O ne kısa akıllıdır ki âlemi ancak budur sanır. Felekler bu feleklerdir, cihan bu mekân olmuş. O vadilerde ki âşıklar, aşk yoluna gitmişler. O yolda bu felekler ağlayan tozlar olmuştur. Aşk cihanına girsen, ondan bu iki âlem görünür. Sanki bu sahrada bir nişan taşı olmuş. Altı yönün hatları ondan görünür, kuruntu bir nokta. Dokuz felek küresi merkez gibi ortada ender olmuş. O âlemde bu taş ve toprağı lâl ve altın bulursun da o âlemde bütün dikenleri görürsün, gül bahçesi olmuş. Onda hastalık, ölüm, korku, gam asla yok. Her gönül ve can sürekli sevinçli olmuş. Kâh Allah dostları, sana gönlünce ikramlar eyler, bulursun ki ruhanî sana misafir olmuş. Aşıkların ruhlarına ev sahipliği edersin, hem ruhlar soyut ruhuna hoş kumandan olmuş. Bu dünyada, bu misafir okşamalar düşünceye geldikçe utanırsın ki kusurun çok yaman olmuş. O ilâhi hoş misafirhaneden şeref bulsun, görürsün gayretin onu her şeyden koruyan bekçi olmuş. Seni sen onda bulamazsan, aşk ile mahrem olursun, o ki geçicidir. O dostuyla kalıcı olan sonsuz olmuş. O cihana gönülünden yol uzak ve zor değil ama onu o buldu ki âlemde her faydası zarar olmuş. Aşk ehline iki âlem yolu bir adımdır ancak. Vücudundan geçen, o âleme kanat açıp gitmiş. Bir ayak bas cisme, o bir ayakta can ortaya çıkar. Onunla gönülünden sakın ol ki cisim ehli gitmiş. Eğer ruhanî aşk olsa, nedir cismanî lezzetler? Ki âşık, vecit ve hâl ister, teni kötü yağmur olmuş. Şaşırtıcı devlettir ki

rahatı sıkıntısız ve zahmetsizdir. Şaşırtıcı nimettir o ki zevki damaksız ve ağızsız olmuş. Hüma'nın varlığı ancak bu öz ve asıl addır. O, akılsızdır ki arzusu Hüma olmuş. O aptal ki muradı huri ve gılmandır. O, güneşin nurundan mahçıp ve mest ve seçilmiş olmuş. Gerçi mekân ve kaynağa bağlıdır bu toprak ten. Ve ama temiz ruh aslını diler ki mekânsız olmuş. Can Hüma'sı ki zamansız havada uçmak ister. Fakat ne etsin kanadı zaman eteğine bağlanmış. Suret tılsımının kırılması bu kuvvetle mümkün değil. Onu açar o ki aşkı bulmuş kahraman olmuş. Davul sesi aşk gömleğinin kalesini açar. Odur sultan her askere ki kükreyen aslan olmuş. Gönül pasının cilâsına her bulanıklıktan parlaklık kazan. Hak isterle her ayna dumansız saf olmuş. Ayarı eksik altını sarraf potada eritir. Sultanın sikkesi olacak altın imtihan olmuş. Eğer kin ve hile kalpten yok olsa, görürsün irfan sikkesi ile ruhun revan olmuş. Padişah, çıkar beden şehriden şehvet ve hasmı ki cihan sultanı onlarla zayıf kul olmuş. Şu hâlde böbürlenme ve kibiri gönül mülkünden çıkar ki meleğin secde yeri cisminde böbürlenmekten yaman olmuş. Mütevazı ol, Huda'nın yarattıklarını senden yüksek bilki alçak gönüllülük yükseklik doruğu ne merdiven olmuş. Onun için müminin miracı her saat namaz olmuş ki başı yere koymak, göklere yükselmek olmuş. Namazı ve arifin bahçesini Hakk'ın koruması sanma; namazı canın sığmağı olmuş, orucu ekmeğin korunması olmuş. Daima işleri ve sözleri Hakk'ın rızası içindir. Allah'ın kullarına ikramı hep çekinmesiz olmuş. Kitap ve sünneti ezberle, amel tohumunu ek ki can cihanın mahsulüne bu cihan tarla olmuş. Çünkü Kur'an nurunu buldun, Yunan bilimi ne gerek ki o, aşkı açıklamış, bu eşyayı açıklama olmuş. Ölüm aşk ile birdir. Diri olmaktan bu akıl ile ki aşkın şanı irfandır. Bu akıl ondan zamm olmuş. Eğer irfan ve delilin farkını dilerse, ondan bil ki arif dostunu bulmuş, o akıllı name okur olmuş. Gözünü bağla, ta ki her kıl dibinden bir göz açılsın. Dilini bağla, bak ki her kıl ucu bir dil olmuş. Cennetin varken cehennemde sen ağlama ve bilmezsin ki cisim evinin dibinde gömülü altın madeni olmuş. Adn cenneti iken gönül, onu yakıcı ateş kıldın. İstek ve arzularından işi ah ve figan olmuş. Bütün arzulardan bağlantıyı kes, cehennemden azat ol. Gözünü yum kendine bak ki gönlün cennet olmuş. Gözüm, ne zamana kadar bu şekil dikenliğinden gül istersin? Anlam gülşeni gönüldür ki o dolu güller han olmuş. Ümit zevk ile sevincini acı etme, bu lezzetleri koy. Gönül meclisinde zevk et ki sefası bol olmuş. Vahşet cihanından geçen gönül cemiyeti bulur. Görür ki aşk ve gönül de birbirine şefkatli olmuş. Bu bencillik cihanını koy gönülden, bencil olma zevk et ki bencil olmamanın sefası can ve alışkanlık arzusu olmuş. Renkli suretler seni aldatmasın. Kalbine bak ki bu karanlık pası, can aynasında adî olmuş. Süs suretini bırak, kalbin güzel huylarla süslensin ki süs sureti anlamda can memleketinin yılanı olmuş. Güzel suretler şekillerine ki sen böyle hayransın, acep neylersin o dem ki görürsün can çıplak olmuş. Bu âlemde kil ve su cismin ne lütuf ve güzelliği var ki şevkinden bu nefsin her nefes ateş saçar olmuş. Aşk cihanına gel, gönül gözüyle onu seyret ki aşkın güzelliğinden can ve gönül güzel olmuş. O manevî güzellikten ışıkmış. O ışıkmış, yüz suyu, nam ve şan olmuş. Bütün korku ve kederler şirk ve gafletten doğar. Uyan, çoklukta tekliği bul, ne güzel emniyet olmuş. Basiret gözünü aç, âlemin manasını seyret ki o vasfı ki her dikenin dilinde destan olmuş. Eşya hep yok olmaz güzellik nurlarının ışığıdır. Diken ve gül olmuştur. Çirkin ve güzel olmuş. Mil, gül, lâl ve cevher saflığı rengini seyret ki tabiat üstadının el suyu hoş akar

olmuş. Nebatî nefis yağını seyret meyve çiçeklerinden, hayvanî nefis güzelliği ile her canlı cihan olmuş. Konuşan nefsin güzellik cilvesini seyreyle insandan ki her genç naz, cilve, işve olmuş. Küllî nefsin güzelliğini feleklerden temaşa kıl ki o nur felekleri döndürmekle yıldızlar olmuş. Küllî aklın kendi canından temaşa kıl ki o, âşıkların durumu, vecdi, şevki ve gösterişi olmuş. Yok olmaz güzelliği, can gözüyle gönülden seyreyle ki küllî akıl ile hayran, o yardım istenen nur olmuş. İbrahim isen, aşk ateşine düş, saf nur ol ki her kıl ucunu erguvan şahı olmuş görürsün. Günlerin anasından doğarsın, vahdet ortaya çıkar, hem öncesiz hem sonsuzdur, iki çocuğun bir şeyi ikiz olmuş. Bu sözler anlam ateşinin dumanlarıdır içimde ki aşk pirinden, kilin açıklanması nüktedan olmuş. Şiir sanatında şiirlerim, diri anlayış gönlüdür. Merde sözüm yok, aptalla ondan nutuk gizlenmiş. Fakirullah ki İsmail Tîlovî yüce yardımcı olmuş; o temiz ruha, İbrahim Hakkı tercüman olmuş.)

Üçüncü Bölüm

Feyiz ve irfan yerinin insanın can ve gönül içi olduğunu; dünya işlerini unutup nefis hazlarını koyanın huzur ve dostluk kalbinde bulunduğunu; insan kalbinin tarif ve mahiyetini, hâl ve özelliklerini; aklın sınır ve gerçeğini ve kalbe oranını yedi madde ile açıklar.

Birinci Madde: Feyiz ve irfanın yerinin insan kalbi olduğunu Kur'an ayetleriyle bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Hak Teâlâ kendi merhametiyle kullarını kendi merhametinden ırağa atmamıştır. Acımasının olgunluğuyla devlet, marifet ve muhabbetini, huzur saadeti ve yakınlığını onlardan esirgememiştir. Onun için irfan yerini insanın can ve gönül içi kıldığını ve kendi pak zatıyla kalplere yakın ve rakip olduğunu; ruhlar onu doğru yolu göstermesiyle niteliksiz bulduğunu herkese müjdesiyle duyurmuştur. Nitekim Kitabı Kerim'inde lütuf ve iyiliğiyle buyurmuştur.

“Bir zamanlar Rabb'in meleklerle, ben yeryüzünde bir halife kılacağım, demişti” (2/30). “Sizi yeryüzünde halifeler yapan odur” (35/39). “Kullarım sana benden sorarlarsa, ben onlara yakınım. Bana dua edince dua edenin duasına karşılık veririm. O hâlde onlar da bana karşılık versinler, bana inansınlar ki doğru yolu bulalar” (2/186).

“Bilin ki Allah, kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz onun huzuruna toplanacaksınız” (8/24). “Çünkü o, göğüslerin özünü bilir” (8/43). “Bir zamanlar Rabb'in meleklerle demişti ki ben kup kuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyeceğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın” (15/28-29). “Andolsun biz, âdemoğullarına çok ikram ettik, onları karada ve denizde taşıdık. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık” (17/70). “Sana ruhtan sorarlar. De ki ruh, Rabb'immin emrindedir. Size bilimden çok az şey verilmiştir” (17/85).

“Allah, sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı, sonra sizi çift çift yaptı. Bir dişinin gebe kalması ve doğurması hep onun ilmiyledir” (35/11). “Allah sizi annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz, size işitme duyusu, gözler ve gönüller verdi ki şükredesiniz” (16/78).

“Görmediniz mi Allah, göklerde ve yerde bulunan her şeyi size boyun eğdirdi ve size zahir ve batın nimetlerini bol bol verdi” (31/20).

“Onlar benim düşmanımdır, yalnız âlemlerin Rabb’i dostumdur. Beni yaratan ve bana yol gösteren odur. Bana yediren ve içiren odur” (26/77-79). “İşte görünmeyeni de görüneni de bilen, üstün ve merhametli olan odur ki her şeyin yaratılışını güzel yaptı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir özden, hakir bir sudan yarattı. Sonra onu düzeltti, ona kendi ruhundan üfledi. Sizin için kulaklar, gözler ve gönüller yarattı. Ne kadar da az şükrediyorsunuz” (32/6-9). “Oysa sizi de yaptığınızı da Allah yaratmıştır” (37/96). “Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı” (8/17).

“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz. Biz ona şah damarından yakınız” (50/16). “Onun gözüyle gördüğünü gönül yalanlamadı” (53/11). “Nerede olursanız o sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir” (57/4). “De ki sizi yaratan, size kulaklar, gözler ve gönüller veren odur. Ne kadar az şükrediyorsunuz” (67/23).

BEYİTLER

*İşte sende o dostunu sen ha Masivayı koy onu bul تنها
İşte sende onu ki ol mâna Eylemiş cümle âlemi رانا
İşte sende onu ki Rabb’indir Hem odur nur-u cümle arz ü sema
İşte sende onu ki çarh-ı felek Ondan olmuş bu raks ile şeyدا
İşte sende onu ki cümle bebat Ondan almış hezar neşv ü nema
İşte sende onu ki cisme verir Ruh ve idrak ve his olur dâنا
İşte Hakkı onu ki bâkidir Hâlik ve fânidir kamu eşya*

(İşte sende o dostunu, sen dünya işlerini bırak onu tenhada bul. İşte sende onu ki o mana cümle âlemi güzel eylemiş. İşte sende ki O Rabb’indir, hem odur hepsinin nuru yer ve göklerin. İşte sende onu ki talih, ondan olmuş bu dönme ile aşktan aklını kaybetme. İşte sende onu ki bütün bitkiler, ondan almış binlerce yetişip büyüme. İşte sende onu ki cisme verir, ruh ve idrak ve his olur bilen. İşte Hakkı, onu ki kalıcıdır, bütün eşya yok olucu ve geçicidir.)

İkinci Madde: İrfan yerinin insan kalbi olduğunu ve kalbinden içeri yönelenin huzur ve alışkanlığı bulduğunu kutsal hadislerle bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Hak Teâlâ kullarına öncesiz iyiliğiyle, kutsal hadislerinde buyurmuştur ki: “Göklere ve yere sığmam, mümin kulmun kalbine sığarım.” “Ey insanoğlu, kendinde sefer eyle, ilk adımda beni bulursun”. “Ey âdemoğlu, iç seferinden mahrum olan, dış sefere tutulur ve benden uzaklığı artar”. “Ey insanoğlu, cesedinde bir et parçası vardır. O kalptir. Özünde ruh vardır. Ruhtan içeri sır vardır. Sırdan içeri nur ve nurdan içeri ben varım”.

“Ev insanoğlu, kâinatları yaratan elbette benim. İnsanın sırrından başka mekânım yoktur”. “Ey insanoğlu, dünyadan yüz çeviren ahret yönelir. Ahretten yüz çeviren bana döner. Bana yönelen cisimden ruha girer, ruhtan sırra ve bana ulaşır”. “Ey insanoğlu, huzurumu isteyen ceberut, melekut ve mülk âlemine iltifat etmez. Onlardan birine razı olan maksadına erişmez. Çünkü miraç, masivadan yükselmek ve bana kavuşmakla ünsiyettir. İkab, sevap, cehennem ve cennet için yaratmadığım kullarım vardır. Onları muhabbetim için yarattım. Onlar beka ehlidir ve kavuşma nuruyla

yanmışlardır. Ey kulum, ben senin içim, sen kimin içisin? Ben seninleyim, sen kiminlesin? Ey kulum, nefsin bana verirsen, rızam senin içindir. Kalbini bana verirsen, cemalim ve kavuşmam senin içindir”.

“Ben sizin suretlerinize ve güzelliklerinize bakmam, kaplerinize ve niyetlerinize bakarım”. “Dünya sevigisi olmasaydı, müminin kalbi bana dönük olurdu. İnsanoğlu göklerin melekutuna bakardı. Sebepler olmasaydı, insanoğlunun kalbi, beni her şeyden yakın bulmayı severdi”. “Ey insanoğlu, bana bir karış yaklaşıp, ben bir kulaç yaklaşıp; bana bir kulaç yaklaşıp ben bir adım yaklaşıp. Bana yürüyerek gelene, ben koşarak gelirim”.

“Nafilelerle bana yaklaşan kulumun ibadeti yok olmaz. Beni seveni ben de severim. Onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili, kavrayan eli, yürüyen ayağı olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle konuşur, benimle kavrar, benimle yürür. Benden isterse ona veririm. Kulumun bana farzlarla yaklaştığı kadar hiçbir şeyle yaklaşamaz”.

“Ev insanoğlu, ben sana ayıplarını örtmekle yaklaşıp, sen ise benden gafletle kaçarsın”. Ey insanoğlu, kardeşlerin sende günah kokusu bulsalar, seninle oturmazlar. Ben günahlarını örtücü ve halimimdir”. “Ey insanoğlu, sabaha çıktığında iki büyük nimet arasında olursun. Hangisinin büyük olduğunu bilmezsin. Günahlarının insanlardan örtülmesi mi onların seni güzellikle övmeleri mi? Eğer benim senin hakkında bildiklerimi onlar bilselerdi; yarattıklarımdan hiçbirisi seninle konuşmazdı. Ben gafur ve rahimim”.

“Ev insanoğlu, konuştuğun söz, baktığın manzara, işittiğin ses, kokladığın koku, tuttuğun şey, yürüdüğün adım, düşündüğün düşünce, elemlendiğin hüznün, ezzetlendiğin sevinç hepsi benimledir. Senin yanında hazırım. Sana muttaliyim. Sana senden yakınım. Zahir ve batın her zerrede sana rakibim. Seni kuşatmışım. Senin koruyucunum. Bütün işlerinde mutasarrıfım. Bana şükret ve ibadet et. Bana gel. Bana tevekkül et. İşlerini bana ısmarla. Benden razı ol, senden razı olayım. Sana kefil olayım, beni kendinde bul. Nerede olursan seninle olurum. Kendim için olduğu kadar, senin için de olurum”.

NAZIM

*Ben istenenim, iste bulursun beni
Başkasını istersen bulamazsın
Maksut benim, başkasını kastetme
Bütün hayırlar bende beni iste bulursun
Azabı şiddetli Rab benim
Yarattıklarım beni ister ve bulurlar
Mabud benim başkasına tapma
Ben Cebbar'ım iste bulursun beni
Ben hiçbir şeye benzemeyen Allah'ım
Borç verici benim iste bulursun beni
Melik ve müheyminim celel ve kadr benim
Mülküm en büyük iste bulursun beni
Ben mülkün sahibiyim her melik
Benim mirasçım iste bulursun beni*

Ben devirler öncesi önceler öncesi
Sonralar sonrası iste bulursun beni
Ey kulum ve çabuk verenim
Ahdimde, iste bulursun beni
Ben kulumu kardeşinden çok esirgerim
Ve ebeveyninden. Beni iste bulursun
Kulum gece karanlığında beni bulursun
Sana senden yakınım iste beni bulursun
Secdede duanda beni bulursun
Ve kalktığında. İste beni bulursun
Beni esirgeyici, iyi, bağışlayıcı bulursun
Bütün halka. İste beni bulursun
Azim, samed ve tek bulursun beni
Ve çok iyilik eder, iste beni bulursun
Yardım benden beni yardımcı bulursun
Ben kahharım iste beni bulursun
Kulum, yaratıklarına geniş bulursun beni
Yaratıcı benim iste beni bulursun
Lebbev, dedin mi beni bulursun
Muztarım dediğinde beni görmüyor musun?
Sana bakıyorum iste beni bulursun
Kulum isyan ettiğinde beni bulamaz
Çabuk yakalırım iste beni bulursun
Bana tevbe edenin tevbesini kabul ederim
Benden başka ayıpları örten tanır mısın?
Ben örtücüyüm iste beni bulursun
Benden başka günahları bağışlayan bilir misin?
Ben gaffarım iste beni bulursun
Benden başka halka yardım eden bilir misin?
Ve ateşten kurtarır. İste beni bulursun
Benden başka uyaran bilir misin?
Helka olmakta, iste beni bulursun
Benden başka bir şeye kaza edebilir misin?
Ol derim, olur. İste beni bulursun
Benim gibi ismi olan bilir misin? ;
Ben rahmanın iste beni bulursun
Yaratıklarım içinde var mı ihsan eden
Benden başka? Yoktur. İste beni bulursun
Hatırlar mısın ki bir gece gizlice nida ettin
Seni işitmedim mi? İste beni bulursun
Benden başka kurtarıcın yok ey kulum

*Ateşten iste beni bulursun
Benden başkası Firdevs'te seni giydirmez
Ben rızık vericiyim iste beni bulursun
Kullarımdan bana isyan edene Cahillikle
Ondan geçerim iste beni bulursun
Korkuyla bana tevbe edene kerem ederim
İkram bana ait iste beni bulursun
Kulum, nimetler ve ihsanlar hep benim
Hayırlar benim. İste beni bulursun
Dünya ve içindekilerin tümü benim
Meleket âlemi benim iste beni bulursun
Benim benzerim kim, nerede oldu mislim
Asla olmaz. İste beni bulursun
Bana gel benden başka kastın yoktur
Nimet veren benim iste beni bulursun
Bana karşı gelenden başka kullarımı bağışlayacağım
Yarın mahşerde iste beni bulursun
Dilediğime hesapsız ikram ederim
Verici benim iste beni bulursun
Fert ve müdebbir benim. Arşın üstünde
Niteliksiz. İste beni bulursun*

Üçüncü Madde: Allah'ı tanımanın yeri, insan gönlünün içi olduğunu hadisi şeriflerle bildirir.

Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) ümmetine şefkat ve merhametle Hak Teâlâ'nın kulları kalbine yakın ve rakip olduğunu müjdeyle duyurmuştur. Nitekim hadisi şerifleriyle işaret buyurmuştur ki:

“Rabbimi mutlak nur bulmuşum. Gerçekten ben onu müşahade kılmışım”.

Buyurmuştur ki “Gözlerim uyur ve kalbim hiç uyumaz. Ancak uyku ile daima huzur bulur”.

Buyurmuştur ki “Hak Teâlâ ile benim öyle bir vaktim olur ki onda ne yakın bir meleğe itibar edebilirim ve ne de gönderilmiş bir nebiye iltifat edebilirim. Ancak onunla meşgul olurum”.

Buyurmuştur ki “Rabb'im katında gece kalırım”. Yani gece onun huzurunda onunla arkadaşlık eylerim ve kendisi bana yedirir içirir.

Buyurmuştur ki “Kim ki beni görmüştür, gerçekten o kimse Hakk'ı görmüştür. Kim ki benimle tokalaşmıştır, gerçekten o kimse Hak ile tokalaşmıştır. Bu Allah'ın elidir ki onların elleri üzerinedir”.

Buyurmuştur ki “Hak, Ömer'in dili ile konuşur”.

Buyurmuştur ki “Müminin kalbi, Allah'ın evidir”.

Buyurmuştur ki “Müminin kalbi, Allah'ın arşıdır”.

Buyurmuştur ki “Müminin kalbi, yer ve gökten genişir”.

Buyurmuştur ki “Mümin, müminin aynasıdır”.

Buyurmuştur ki “Elbette Allah Teâlâ mümin kulu kalbinde vaaz ve nasihat eyler”.

Buyurmuştur ki “Elbette Allah Teâlâ müminlerin kalplerine hayrı ilham eder”.

Buyurmuştur ki “Ey benim ümmetim! Sizden biriniz yoktur, illa ki Rabb'i onunla tercümansız

konusur”. Nitekim “Sonra da o nefse isyanını ve itaatini öğretilene” (91/8) sözüyle bu konuşmadan haber vermiştir.

Buyurmuştur ki “Bir emri işlemek murat eylediğinde kalbinden fetva iste; eğer kalbin sana fetva verirse, yani o işte arzu ve geleceği olduysa o işi işle. Çünkü onda hayır odur ki kalp onunla emin olur. Şer odur ki kalp onunla kararsız kalır. Eğer insanlar sana onunla fetva verirlerse de onu işleme”.

Buyurmuştur ki “Hak Teâlâ her işte tatlılık ve yumuşaklığı sever. Hazin ve merhametli olan kalbe sevgiyle bakar”.

Buyurmuştur ki “Kulların kalpleri, yer üzerinde Hak Teâlâ için kaplardır. Onun katında onların en sevimlisi, en merhametli ve en şefkatli olanıdır”.

Buyurmuştur ki “Gerçekten Allah Teâlâ sizin suretinize ve güzelliğinize bakmaz, fakat kalplerinize ve niyetlerinize bakar”.

Buyurmuştur ki “Müşfik anne, çocuğun terbiyesinde her nice ise gerçekte âlemlerin Rabb’i kullarına ondan daha merhametlidir”.

Buyurmuştur ki “Onun kalbinde kayıp hazine olmaya, Hak Teâlâ bir kuluna hayır murat eylediğinde onun için kalbinden bir kapı açıp şaşılabacak nimetlerini ona gösterir”.

Buyurmuştur ki “Bir mümin yoktur ki onun dört gözü vardır. İki gözü başındadır, görünen işleri görür, iki gözü kalbindedir ki onlar ile gayp işlerini müşahede eder. Şu hâlde Hak Teâlâ bir kuluna hayır murat ederse, onun kalbinde olan basiret gözünü açar”.

Buyurmuştur ki “Kulların kalpleri, rahmanî parmaklardan iki parmak arasındadır ki onları her nice murat ederse öylece döndürür”.

Buyurmuştur ki “Gerçekten insanların kalplerinin hepsi Rahman’ın parmaklarından iki parmak arasında bir tek kalp gibidir. Her ne semte murat ederse döndürür”.

Buyurmuştur ki “Temiz kalp, onu döndüreni görür”.

Dua etmiştir ki “Ey Allah’ım, ey kalpleri döndüren! Dininde ve ibadetinde kalplerimizi sabip kıl. Rahmetinle ey rahman ve rahim olan Allah!”

NAZIM

Çü kalbe nâzil olur pertev-i cemal-i habib
Görüne can gözüne bedr-i bâ kemal-i habib
Ne iltifatı kalır kâinat lezzetine
Onun ki canda olur lezzet ü visal-i habib
Ne itibar eder eşkal çün hayale o kim
Hemişe dilde bulur zevk ü vecd ü hal-i habib
Ne iktiza eder âb-ı hayat o âşık kim
Müdam kalbine dolmuş mey-i zülal-i habib
Bu dam ve daneye meyl etmedi o bülbül-i can
Ki oldu dilde giriftar zülf ü hal-i habib
İki cihanı getirmez hayaline asla
O dil ki onda olur dembedem hayl-i habib
İki cihanda bulunmaz habibe misl ve bedel
Eğerce her dü cihandır bize zılal-i Habib

*Neval-i sureti neyler o mest-i ruhanî
Ki oldu canı muhabbetle pür neval-i habib
Tulu' edince gönül maşrıkından ey Hakkı
Nücumu mahv eder o şems-i bî zeval-i habib*

(Sevgilinin güzellik ışığı kalbe indiğinde, sevgilinin olgunlukla dolunayı gözüne görüne. Ne iltifatı kalır kâinat lezzetine onun ki sevgiliye kavuşma ve lezzetini canda bulur. Şekillere ve hayallere ne itibar eder o ki sevgilinin durumunu, vecdini ve zevkini sürekli gönülde bulur. O âşık abıhayat ne gerekir ki sevgilinin saf meyi sürekli kalbine dolmuş. O can bülbülü, bu tuzak ve taneye meyletmedi ki sevgilinin zülfine ve benine gönülde tutsak oldu. İki cihanı asla hayaline getirmez o gönül ki onda an an sevgilinin hayali olur. Sevgiliye iki cihanda benzer ve bedel bulunmaz, gerçi sevgilinin gölgesi hep bize iki cihandır. O ruhanînin mesti, suret kısmetini neyler ki canı sevgilinin bahşişi sevgisiyle oldu. Gönül doğusundan doğunca ey Hakkı, o sevgilinin batmayan güneşi, yıldızları mahveder.)

Dördüncü Madde: Allah'ı tanıma yeri olan insan kalbinin aslı ve mahiyetini bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Çünkü kulların kalpleri Mevlâ'nın nazargâhıdır. Şu hâlde kalbi, dünya işlerinden temizlemek her ibadetten iyidir. Kalbinden fetve isteyen pişmanlıktan uzaktır. Fetva ve geleceğine aykırı gidenin işi yanlıştır. İnsan kalbi Rahman'ın kapısıdır ki kul, Mevlâ'sı huzurunda duracak mekândır. Gönül, bedenin emindir ve minnet sahibinin esiridir. Gönül kudret levhasıdır, akıl ve bilgi nakışlarıdır. Gönül, surette siyah noktadır. Anlamda ruhun kaynağı ve Huda'nın nazargâhıdır. Gönül bir rabbanî lütuftur. Madeni, bu cismanî noktadır. Gönül, aklın dönüş yeridir. İnsan ruhu onun bir adıdır. Gönül şaşılacak bir şeydir. İdrakinde bu akıl şaşkındır. Kalp ıslah olursa, ceset ıslah olur. Çünkü, emrin iyisiyle halk esenlik bulur. Gönül yaratılışın aslıdır. Onun şanı muhabbetir. Çünkü muamele kalbe geçer, o zaman organlar rahat bulur. Sanma ki abdal üste çıkar, sözler ve amellerle. Belki yükselişler kalpler ve hâllerdir. Bir olgun demişlerdir ki iki yıl kalbimin korumasında oldum. Sonra korunmuş olup rahat buldum. Kalp, imanın madenidir. Gönül, tevhit ve irfanın kaynağıdır. Kalp, huzur makamıdır. Gönül nur şehridir.

KITA

*Sinendeki sevgi gözdeki nur gibidir
Aşkın havası ruhta cesetteki ruh gibidir
Olmuş nur huzurundan kaçıcı ehl-i cehl
Gerçekte ki güneşten kaçır o ağırlı gözlü*

Beden bir deridir ki terbiye edilmeye muhtaçtır. Nefis, bir hayvandır ki riyazete muhtaçtır. Gönül bir camidir ki tamire muhtaçtır. Gönül kabul sermayesidir. Fakat şüphelerle ile meşguldür. Kim ki kalbinin düşüncelerinde murakıp kayyumdur, o, organlarının hareketlerinde masumdur. Vahdet ehlinin kalpleri, marifet ve sevgi kalpleridir. Görmek gözlerindir. Müşahede kalplerin ve Allahsırrının görünmesi sırlarıdır.

BEYİT

Hab-ı gaflet bağlamış halkın basiret çeşmini

Yohsa ol hurşid daim dilde doğmuş bâ sihab

(Gaflet uykusu, halkın basiret gözünü bağlamış; yoksa o güneş, gönülde daima bulutsuz doğmuştur.)

Gönül huzurda hazır olsa, hisler bayındır ve sevinmiş olur. Dünya konaklarını geçmek binekle, anlam konaklarını geçmek kalpledir. Temiz kalbin kıblesi Huda'dır. Adeti, kazaya razıdır. Kalpler üçtür ki biri, iyilik bekleyen kalp, biri rıza bekleyen kalp ve biri kavuşma bekleyen kalptir. Gönül gül bahçesinde irfanın reyhan ve gülünü koklayıp vahdet gül bahçesini içmek ve aşk namelerini dinlemek, eşyanın tümünden daha lezzetlidir.

KITA

*Nazargâhı Huda'dır dil onu sen benliğinden sil
Çün oldu sâfi kalbin gerek mestanelik etmek
Dil olsa aşk ile ruşen olur maşuka hoş mesken
Cemaliyle olur gülşen bilir peymanelik etmek*

Mahrumdur o gönül ki dünya ile. Erimıştır o gönül ki ahret ile. Temizdir o gönül ki Mevlâ ile. Gafilin kalbi dünyaya bağlıdır. Zahidin kalbi ahrete bağlıdır. Arifin kalbi Mevlâ'ya bağlıdır. Gönül bir arkadaş, şefkatli ve yüce. Ona korku ve tehlike güç iştir. Çünkü, az eser onun katında çoktur. Kalbin Hak ile olsun ve kalıbın Hak ile kalsın. Kimin ki kalbini Hak istilâ eder, bütün halk onun gözünden düşer gider. İnsan kalbinin hayatı, hazreti Rahman'ın sıfatlarıdır. Meselâ rahmet, adalet ve ihsandır. Kalbin acayıplıkları hislerin idrakinden uzaktır. Ruhun korkulu nağmeleri eşyanın hayatıdır. Hoş terennümleri, ayıplamalardan yücedir. Sevgisinin hamuru, nimetten daha lezzetlidir. Toplu lezzetleri, her zevkten sefadır, izzetli ve iyidir. Çünkü her mananın toplandığı yer, adların toplayıcısı ve Mevlâ'nın nazargâhıdır.

NAZİM

*Gönül bu nağme-i pestinledir bülend vücud
Ya nefh-i sur onu sen ya kıyamet mevud
İşitmişim ki nice halkın aldı canlarını
O zevk-i lezzet-i âvaz-ı nağme-i Davud
Senin demin eseri aksidir onun nefesi
Onunla meyyit olur hay demekle her mevcud
Erer cihana demâdem deminle buy-i hayat
Bu demle itr-ı cihansın abîrsin ya ûd
Değil nevaların ey dil bu halk ve tenden
Nevalarınla döner mihr ü mah çarh-ı kebûd
Terennümünle onun için cihan olur pür zevk
Ki nefh eder nefehatın Huda-yı hayy ü vedud
Cihani tuttu çü enfas-ı tayyibin ey dil
Bu bahr-i zevke dalıp Hakkı oldu hoş nâbud*

(Gönül, bu yüksek varlık güzel nağmelerinledir. Ya sen ona sur üflenmesisin veya

vaadedilmiş kıyamet. İŖitmiŖim ki nice halkın canlarını aldı, Davud nağmesi avazı lezzetinin zevki. Senin deminin eseri aksidir onun nefesi, onunla diri demekle her mevcut ölü olur. Deminle devamlı cihana hayat kokusu erer. Bu demle, cihanın kokusu ve bileŖimisin ey ud! Ey gönöl, nağmelerin bu halk ve bu tenden değil. Ay, güneŖ ve gökler nağmelerinle dönerler. Onun için terennümünle cihan pür zevk olur ki üfleyiŖlerini diri ve dost olan Allah üfler. Ey gönöl, temiz nefeslerin cihanı tuttu. Bu zevk denizine daldı Hakkı, yok oldu.)

BeŖinci Madde: İrfan mekânı olan insan kalbinin durum ve özelliklerini bildirir.

Allah ehli demiŖlerdir ki: Gönöl bir kaba misaldir. Ona gelip giden düşünceler ve durumlardır. Gönöl dikilmiŖ hedef gibidir. Her yönden ona gelen oklar ile delinmiŖtir. Gönöl, dikilmiŖ bir ayna benzeridir. Ŗekil ve suretler ona dönüktür. Gönöl, pak ve temiz denizdir. İç ve dış duygu nehirlerinin toplanma yeridir. Gönöl, her hikmetin kaynağıdır. Her sanatın üstadıdır. Kalbin uyanıŖı asıl uyanıŖtır. Gözün onsuz uyanması yıkıntıdır. Gönöl, beden gibi üzgün olup yorulur. Ancak zarif hikmetlerle neŖe ve kuvvet bulup açılır. Kalbin neŖe ve sıkıntısı olur. Geri dönüşü ve öne dönüşü olur. Ŗu hâlde neŖe ve yönelme ile iŖlerin baŖlaması hoŖtur. Sıkıntı ve geri dönüşle bulunan iŖler, yarar ve lezzetten hoŖtur. Kalplerin içleri, gayıp sırlarına ermiŖ olmaya yakındır. Karnın orucu, yeme ve içmedendir. Dilin orucu gereksiz sözdendir. Kalbin orucu inkâr ve vehimlerdendir. Kalp orucu ise keramet âdetlerindendir. O gönöl ki dünya iŖlerinden boşalmıŖtır. Mevlâ'nın huzur ve zevki onun durumudur. Gözün olmaması, basiretin olmamasından yeğdir. Çünkü göz, ıŖıęı görme, basiret asla yerdir. O gönöl ki Hakk'ı bulur, halkın hepsinden o doygun olur. Nitekim cismin görünür hisleri vardır ki onlarla dünyayı idrak eder. Çünkü, kalbin gözü vardır ki onunla gayıp iŖlerini müşahede eder. Kulağı vardır ki onunla gayıp ehlinin kelimelerini dinler. Koklama kuvveti vardır ki onunla gayıp kokularını koklar. Tat alma kuvveti vardır ki onunla iman tatlılığını ve irfan tadını ve Hannan'ın sevgisini tadar. Nitekim beden dokunam hissi bütün organlarındadır. Onun gibi akıl cevheri, kalp mertebesinin dokunması derecesindedir. Kalp, onun vasıtasıyla akılla algılananların hepsinden istifade eder. Bu kalbin iç hislerinin, ruhlar âlemine açılması, beden dış hislerinin cisimler âleminden kapanmasına bağlıdır. Ne zaman ki beden dış hisleri, uyku ile alışkanlıkla, kendi idrak ettiklerinden kapanıp kullanılmaz kalır. O durumda kalbin iç hislerinin yolları açılır. Ŗu hâlde bu takdirce manevî deęiŖim ortaya çıkıp, o kimsenin kalbinden hikmet kaynakları dili üzere çıkar. Gerçi gönöl melekler ve ruhlar âleminin çeŖmesi olmuŖtur. Fakat akıŖ yolunun içinde kapalı olduğundan dış his nehirleri türlü bulanıklar ile dışarı dökölüp ona dolmuŖtur. Onda toplanıp ve kokuŖup kalmıŖtır. Ŗu hâlde eğer halvetle dış ırmakların yolları kapanıp düşüncelerin kovulmasıyla, gönölden o toplanan kan çıkarılrsa; “Kırk sabah Allah için temiz olan kimsenin kalbinden diline hikmet pınarları akar” kuralınca, pınar yolu ondan açılıp birlik denizinden kalbine hikmet pınarları dolup, o gönöl, nurlar kaynağı ve sırlar mahzeni olup; o gönöl sahibi bu beyti okur.

O ki ona cihan dar olmuŖtur

Benim dar gönlüm ona vatan olmuŖtur

Çünkü gönöl, Huda'nın evidir. Gönlüne gelmeyen Huda'dan ayrı düşer.

*Senden görünen dildârıdır
Canın Hakk'ın komşusu dildarın dildârıdır*

Çünkü gönül, Mevlâ'nın dergâhıdır. Ona yönelmek gerekli ve iyidir.

NAZIM

*Benim sarayım Allah'la birlik gönüldür
Tecellihane vallahi gönüldür
Ne istersen yürü var ondan iste
Huda'nın ulu dergâhı gönüldedir*

BEYİTLER

*Merdlerin Kâbesi kil ve sudan değil/Gönlü iste ki Allah'ın evi gönüldür
Ey gönül her ne dilersen sensin o/Sen sana gel sende iste sende bul
Hızır gibi âb-ı hayatı zulmet-i tende ara/Var seni var eyleyen Mevlâ'yı sende ara*

Gafil kalp, zindan karanlığından korkmuş ve sıkışmıştır. Arifin kalbi arş ve kürsîden geniş olduğu gerçektir. Çünkü arş ve kürsî ve ikisinin içindekiler cismanî âlemlerdir. Kalp ise, insanî ruhtur ki o rabbanî emirdir. Şu hâlde gönül ve can irfan yeri ve Rahman'ın arşıdır. Kalbi dünya işlerinden temizleyen, arif ve olgun insandır ve cihanın sultanıdır.

NAZIM

*Cennet-i âldan a'ladır ham-ı eyvan-ı dil
Onda lütfuyla tecelli eyler ol sultan-ı dil
Kendi nurundan münevverdir behişt âbad-ı can
Hüsn-i vechinden müzeyyendir nigâristan-ı dil
Çünkü dil tahtında sultan-ı hakikat hükm eder
Cümle canlar hubb ü taatle tutar ferman-ı dil
Cisimdir bir perde-i pür nakş can dergâhına
Can nedir bir perdedar dergeh-i canan-ı dil
Evveli bil âhiri bil zahiri bil bâtını
Ondan anlarsın neden yapıldı çâr erkan-ı dil
Dilde aşk eyler çü her dem başka rengiyle zuhur
Lâ cerem her dem başka renk olur elvan-ı dil
Cümle âlemdir muhit-i dilde bir mevc-i revan
Mevcden geç ol garik-i bahr-i bî pâyan-ı dil
Çün bisat-ı dilde bast olmuş simat-ı aşk-ı Hak
Ehl-i dil âlemde olmuş dem be dem mihman-ı dil
Variken âlemde Hakkı böyle bir âli makam
Kible-i can olmalıdır hüsn ü hem ihsan-ı dil*

(Gönül köşkünün tepesi, cenneti âladan daha yüksektir. Orada, o gönül sultanı lütfuyla tecelli eyler. Gönül cennetlerinin yeşillikleri kendi nuruyla nurlanmıştır. Yüzünün

güzelliğinden süslenmiştir gönül nigâristanı. Çünkü gönül tahtında hakikat sultanı hükmeder. Gönül fermanı bütün canlan sevgi ve ibadetle tutar. Cisim, nakış dolu bir perdedir gönül dergâhına. Can nedir? Gönül canının dergâhına bir perdedir. Önü, sonu, içi ve dışı bil; gönlün dört sağlam esası neden yapıldı, ordan anlarsın. Aşk, gönülde her dem başka rengiyle ortaya çıkar. Elbette, gönlün renkleri her demde başka renk olur. Bütün âlem, gönül okyanusunda akan bir dalgadır. Dalgadan geç, engin gönül denizinde gömül. Çünkü gönül sarayında Hakk'ın aşk sofrası yayılmış. Gönül ehli zaman zaman âlemde gönül misafiri olmuş. Âlemde böyle bir yüksek makam va riken Hakkı; gönlün iyiliği ve güzelliği can kiblesi olmalıdır.)

Altıncı Madde: İnsan kalbinin cevheri olan maad aklın (bundan sonraki hayatı kavrayan akıl) sınır ve gerçeğini bildirir.

Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki: “Hak Teâlâ'nın kullarını süslediği süslerin en güzeli akıldır”. Davut aleyhisselam buyurmuştur ki “İnsana her nesneyi unutturup, Hakk'ı tanımaya eriştiren şey akıldır. Arzu odur ki insana kendi nefsinı unutturup, geçicilere meyyal eder”.

Allah ehli demişlerdir ki: Aklın sırrı, geçiciden ayrılmaktır ve kalıcıya bitişmektir. Aklın sınırı, kazaya rızadır. Nefsi bilmekle Huda'yı tanımadır. Akıl güzeldir, nefis kötüdür. Akıl şifadır, arzu eşkiyadır. Akü sadık bir dosttur ve her şeyden ibret alır. Üstündür. Aklın şanı, teslim ve itaattir. Akıllı olan saadet ehlidir. Kimin ki akıllı olgun olur sözü noksan bulur. Akıllı odur ki cahilin rağbet ettiğine tenezzül etmez. Şeriata muhalif, âdete aykırı gitmez. Hak Teâlâ bir kuluna muhabbet eylese, ona, temiz kalp, büyük ahlâk ve kuvvetli akıl bağışlar. Aklın ereği bilmezliğini itirafır. Akıllının dili kalbine bağlıdır. Nice alçaklığı, akıllı büyük eder. Nice çirkini ahlâkı güzel eder. Aklın yarısı, gafilliktir. Yarısı tahammüldür. Bilmezden gelmek gibi akıl olmaz. Dalgınlık gibi yumuşaklık olmaz. Edepsizin akıllı yoktur. Akılsızın dini yoktur. Akıl, Yezdan'ın hitabına kabildir. İki cihan saadetinin sermayesidir. Akıl, yaratılıştaki bir nurdur ki hikmet nurlarını almayla ışığı artar. Akıl odur ki nefsi şehvetlerden keser, kalbi şüpheli nesnelerden ayırır ve ruhu halka bakmaktan alıkoyan Hepsini devamlı huzurda toplar. Akıl odur ki işlerin sonunu sana gösterir ve kâinat defterini okur. Akıl, olgun bir nurdur ki kalbin tamamını kaplar. Hissî idrakler ve akılla algılananlar elde edilir. Akıl insan ruhudur. Hayvanî ruha binicidir. Hayvanî ruh ki şehvanî nefistir, o insan bedenine binmiştir. Akıllar ve kalpler, ruhlar ve melekler âlemine ve göklere mensupturlar. Nefisler ve bedenler, mülk âlemine ve dünyaya mensupturlar. Şu hâlde onlar, nuranî ve ulvîdir; bunlar, zulmanî ve süflîdir. Akıl, kâinatların çevresini gezmesiyle dolaşıcıdır. Fakat kâinatı yaratanın huzurunda âciz ve şaşkındır. Akıl, yaratıcının kuludur ve iyi ahlâkın efendisidir.

Aklın nam ve şanı hayli çoktur. Birinci namı budur ki dünya ile bir işleri yoktur. Aklın görüneni susmak; iç yüzü gizli sırları örtmektir. Akıl odur ki eşyayı Hak ile bulur. Her şeyde Hakk'a dönücü olur. Akıl bir âlettir ki kulluğu bilmek için gönülde ortaya çıkmıştır. Sanma ki Rabb'i bilmek için kalbe ulaşıcıdır. Akıl nasihatçı bir vezirdir. Akıl, yürekte bir nur ve basirettir. Ona muhalefet hüsranlılık ve alçaklıktır. Kim ki susmaya meyilli olur, doğrulukla söyler ve Hak ile bilir. Hayrı halka ulaşır. O kimse akıllıdır ki akıllıdır. Akıllı odur ki Hakk'ı dünya işlerinden tercih eder ve seçer. Nefsin isteğini koyup, arkadaşlık huzuruna gider. Akıllı, Huda'nın soğru söyleyenidir. Doğruluktan muhalefet ayrılıktır. Aklın alâmeti iyi ahlâktır. Hazreti yaratıcıyı tevhitir. Akıl özler özüdür. Rabler rabbinin sevgilidir. Bundan sonraki hayatı kavrayan aklın şanı, dostluk ve hak yoluna yürümedir,

dostluk ve doğruluk lütfudur. Her ne ki âlemde mevcut, iyi ve kötüdür. Akıl, öncesizlik bârgâhından gelmiştir. Bilim ve amel işleri onunla düzen bulmuştur. Geçmiş ve gelecek işleri ve durumları akıldır gösteren, ayna gibi. Hak yolunda delil olarak akıl yeterlidir. Her mekânda dost, akıldır. Akıl güneşinin doğuşu öncesizlik nurudur. Batışı da Hak azze ve celledir. Akıl bir kudretli padişaktır. Çünkü âlemde Allah'ın gölgesidir. Çünkü akıl, Huda nurunun gölgesidir. Gölge sahibinden kande ayrıdır? Ancak o sahibine tâbidir. Akıl, insan ruhunun içidir. O, rabbanî, güzel bir cevherdir. Akıl, gönülde parlayan bir nurdur. Onda doğru ile yanlış ayırır. Akıl, his ve orandan üstündür. Çünkü o, Mevlâ'nın gizli sırrıdır. Akıl, Yezdan'ın veziridir. İki cihanın işlerini döndürür. Akıllının bir gamı olmaz, çünkü kazada bir kusur bulmaz. Akıl, âlemin tabiatında Hakk'ın rahmetidir. Akıl, insanın içinde Hakk'ın delilidir. Bütün adları bilen akıldır. Adlandırılmış bir şeyi arif olan akıldır. Beden şehrinin kâhyası akıldır. Hayır ve şerri ayıran akıl sultan, başkaları hışımdır. Çünkü akıl, hepsinden daha bilgilidir. Akıl, insan kalbinin hayatıdır. Gayıp bahsinde tercümandır. Konuşan nefis ile bu şerefli akili güzel yapının ana ve babasıdır. Kim ki bu iki şerefli çiftten birinden mahrum olur; o iki aslına asi olur. Nitekim güneş, suyu yerden yukarıya çeker. Onun gibi akıl, insanı bencillikten Mevlâ'ya çeker. Arzu küfür, akıl dindir. Arzu kör, akıl akibeti görücüdür. Aklın eli ve dili kısadır. Murat ve arzu aptalın sermayesidir. Dört tabiat mürit, akıl pirdir. On his asker, akıl komutandır. Bunlardan ona muhalefet eden hor ve hakirdir. Ne zaman ki beden uyku ile rahat eder, uyanık akıl o zaman kendi âleminde seyahat eder. Akıl bir dürbün gözüdür. Onun nuru din usulüdür. Kim ki gazap ve şehvetle yenik ve kahrolmuştur onun aklı nursuz bir göz gibidir. Akıl, iki cihanın azizidir. O, iyilik ve ihsan ehlidir. Kimin ki yüzü güzel ve aklı azdır, onun bönlüğü kötü ahlâkına delildir. O güzel ki akılsızdır, onun yüzü süs kabağıdır. Akılsız güzelin gönlü sıkıntı doludur. Akıl, öyle suretlere bakmaz. Akıl, kendi sahibini ateşlere yakmaz. Şu hâlde akılla bu kalıp suretinden, kalp sarayına giren geçici cihandan geçip can cihanını bulur. Gönülde akıl seyran edip güzelliğine hayran olur. Marifet devletine erip, aşk şarabını görüp, devamlı mest olur ve Allah'ın huzurunda murat alır.

NAZIM

*Akl kim kârı halka hissesidir Sanma akl ol gönül akîlesidir
Akl kim pür nifak ve telbîstir Deme akl istirahat-ı iblistir
Zihn küllab ü kâhin ü sâhir Re'y-ü düzd ü meşabd ü şair
Cümle bu fîtnat ü zekâ ü hîl Hep atay-ı utarit oldu zûhal
Esedullah oldu cümleye mîr Akl ü din ihtiyar edendir pîr
Ayb ü ârın tarikine gitmez Akl hiç mâl ü câhe meyl etmez
Kizb ü sanattan ol fîrar eyler Akl eş'ar-ı dinde âr eyler
Akl bir kimseye sitem kılmaz Kimseyi akl medh ü zem kılmaz
Fil-i ber pes onun ne kândır Hulk-i bedden çü akl âridir
Bu umur-i meaşi ol neyler Akl dn ü meade meyl eyler
Hakkı irfanda hem müdakkiktir Akl bir hoca-i muhakkaktır*

(Aklın işi, halka hilesidir; sanma akıl o gönül akıldır. Akıl, nifak ve hile doludur. Akıl bir iblis çalmasıdır deme; zihin, eğri, kâhin ve büyücüdür, hırsız, düzenbaz ve şair görüşüdür. Bütün bu anlayışlılık, zekâ ve hile hep Utarit ve Zühal vergisi oldu. Pir, akıl ve dini seçendir. Allah'ın aslanı herkese baş oldu. Akıl, hiç mal ve mevkiye meyletmez. Ayıp ve âr

yoluna gitmez. Akıl, din işlerinde âr etmez. Yalan ve yapmacıktan o uzaklaşır. Akıl kimseyi övmez ve yermez. Akıl bir kimseye sitem kılmaz. Çünkü akıl kötü huydan arınmıştır. Şu hâlde kötü fiil onun ne kândır? Akıl din ve ahret meyleder; bu geçim işlerini o neyler? Akıl gerçek bir hocadır; irfanda da araştıracıdır Haklı!)

Yedinci Madde: İnsan aklının menşei ve insan ruhunun başlangıcı olan küllî aklın azametli şanını ve her an herkese olan lütuf ve iyiliğini; Hak Teâlâ'nın ona olan muhabbet ve ikramını ve onun âlemin kısımlarına olan sürekli feyizlerini bildirir.

Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki: “Hak Teâlâ bütün âlemden önce akıllı yarattığında, ona oturmakla emretmiştir. Akıl hemen o an oturmuştur. Sonra ona kalkmakla fermen etmiştir. Akıl o anda kalkmıştır. Sonra ona ikballe işaret etmiştir. Akıl, o anda ikbal etmiştir. Sonra ona geri dönme ile teklif etmiştir. Akıl o anda geri dönmüştür. Sonra ona konuşmakla işaret etmiştir. Akıl o saatte konuşmuştur. Sonra onu dinlemekle emretmiştir. Akıl itaatle dinlemiştir. Sonra ona bakmakla fermen etmiştir. Akıl ona bakmıştır. Sonra ona idrakle işaret etmiştir. Akıl o anda süratle her şeyi idrak etmiştir. Sonra ona çekilip gitme ile emretmiştir. Akıl o saatte çekilip gitmiştir. Sonra Hak Teâlâ akla hitap etmiştir ki izzetim, celâlim, azametim, büyüklüğüm, saltanatım ve yaratıklarına olan kudretim hakkı için bana, senden aziz, sevilen ve muhterem bir kimse yaratmamışım. Asla yaratmam ancak seninle bilirim. Seninle mabut olurum. Seninle kullarımı süslerim. Seninle onları güzelleştiririm. Seninle dostlarımı ihya ederim. Seninle men eder ve veririm. Seninle muhabbet ve inayet ederim. Seninle terbiye ve doğru yolu gösteririm. Seninle söyler ve azarlarım. Senin için âlemler yaratırım, buyurmuştur”.

Bu küllî akıl, her şeyden önce ve erdemlidir. Hak Teâlâ katında sevgili ve yakındır. Bütün cihanın dayanağıdır. İnsan ruhunun başlangıcıdır. İrfan ehlinin kalp hayatıdır. İnsan onunla kabiliyetli ve Yezdan'ı tanıyıcıdır. Onun için bütün kâinat insana hizmetçidir. İnsan türü, onunla aziz olan irfan ehlinin çocuğu olduğu bu anlama delildir. Nitekim hitap “Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım”. O pak ruhu tazim şanıdır. Çünkü bu küllî akıl ki izafî ruhtur. Muhammedî nur ve ilâhî aşktır. Eğer o, feleklerin, yıldızların, bitkilerin ve hayvanların hizmeti olmadan insanın içinde belli ve açık ve kalbinde cihanı tanır ve cihan tarafından tanınır olması mümkün ve kolay olsa idi; unsurların ve kâinatın birisi vücuda gelmezdi. Şu hâlde iki cihanın gayesinin sebebi, yerin ve göklerin neticesi ve bütün kâinatların özü bu hazreti insandır ki izafî ruhla kalbi diri oldukta, Rahman'ın dostudur, cihanın canıdır. Çünkü bu izafî ruh, büyük bir cevherdir ki âlemin parçalarını kuşatıcıdır. Bunun için nurları, akılların hayatı ve cihan ehlinin nefisleridir. Dış tavırlar, görünen cisimlerin düzenidir. Bu küllî akıldır ki nefislerin işlerini tedbir edici, bütün yağmurları ve rızıkları yaratıcı ve hakim olan Allah'ın takdiriyle üleştirici ancak budur. Âlemin bütün parçaları ve bütün felekler, bu en büyük ruhun âlet ve organları gibi hizmetçileridir. Halbuki kalbi saf olan insanın içinde bu izafî ruh görünüp onu, muhabbet şarabıyla mest ve sarhoş, sürekli diri, temiz ve pak eder. Çünkü bu ilk akıl olan büyük ruhtan, âlemin parçalarının ve insanoğlunun her biri kendi istidadı kadar nasiplenmiştir. Şu hâlde hayvanî ruhundan ölü olan insan, bu rabbanî ruh ile diri ve kalıcı olmak istidadını bulmuştur. Onunla sonsuza kalmıştır. Bütün eşyayı olduğu gibi görüp, durumların gerçeğine erip, başlangıç ve sonucunu bilmiştir. Varlık dairesini tamamlayıp olgun insan olmuştur. Çünkü insan ruhu önce bu ruhtan inip, varlık mertebelerine gelmiştir ki felekler ve unsurlardan iniş ve üç bileşikten yükseliş ile insan suretine gelip, yine bu ruhu kendi kalbinde bulup tekrar ona ulaşmıştır. Nitekim Hak Teâlâ,

Kelâmıkadim’inde “Nurunun benzer”i (24/35) buyurup, izafî ruhtan kinaye kılmıştır. Tefsircilerin tabirleriyle, insanın vücudunda olan tabiî ruh yüzgece misal olmuştur.

O hâlde yemeği normalleştirme, uykuyu azaltma, sözü temizleştirme ve zikre devam ile mekân fanusu boş, yüksek; fitili karar ve ılımlılık; kandilin şişesi saf ve parlak bulunan gönülde o meleklerin ve ruhların âlemine mensup olan yüzgeç, parlayıp ve yarıp, nuruyla gönül dolup, kendini bilip Mevlâ’sını bulmuştur. Bu en büyük ruh, çok nurlu bir ruhtur ki bir hâl üzere süreklidir. Bütün eşya onunla ayaktadır. Eğer cihana sayısız insan gelip, hepsi arif ve olgun olup izafî ruh zinde olmak istidadını bulsa, bu büyük ruh, onların hepsine hayat ve can bağışlar. Eğer sayısız olgun insan cihandan gitse, bu izafî ruh kendi hâli üzere kalıcıdır ki ona zerre kadar fazlalaşma ve eksilme gelmez. Meselâ yüz bin hane bina edip güneşten yana her birinden bir pencere açılrsa, gün ışığı o hanelerin pencereleri miktarınca hepsini aydınlatır. Güneş, o hanelerden zerrece artmaz. Eğer yüz bin hane viran olsa, onlardan güneşe zerre kadar eksilme gelmez. Onun gibi, iç güneş ki her an her iki cihanın feyiz vericisidir ve hazreti Yezdan’ın cemal nurunun görüldüğü yedir. Onun nur ve ışığı sürekli parlamaktadır ki sonsuz ve noksansızdır. Bu nurlu güneşin ışığı feleklerin, yıldızların, tabiatların ve esasların çıkış yeridir ki sonuçları bileşikler ve cihanın durumlarıdır. Bu ruh ile zinde olan olgun insan “Müminler ölmez” zümresine dahildir. Çünkü ölümsüz hayat saadetine erendir. Kalıcılar mertebesine ulaşıcıdır.

BEYİT

Hakkı ehl-i bekayı yâd eyle

Hâtırın yâd ile şâd eyle

Şu hâlde cihanın bütün tabiatları, nefisleri ve akılları; babalar, analar, bileşikler ve âyanlar; bütün suret ve anlamlar, her açık yoğun ve gizli güzeller, belki bütün adlar, cinsler, türler, şahıslar, renkler, şekiller, sözler, fiiller, can ve gönül durumları; iki cihanın tavırları, sırları ve nurları; öncesizlik, sonsuzluk, zamanlar ve mekânlar hep izafî ruhla bulunmuştur. Onun için yaratılmıştır. Çünkü o, kullar için Mevlâ’ya vesile, terbiye ve tekmil için Huda’nın halifesi bulunmuştur.

NAZİM

Ey aşk-ı pâk cümleye sen oldun ibtida

Alem seninle buldu vücud ey yemm-i Huda

Hubb-i ezelsin oldu seninçin felek melek

Sırr-ı ebedsin oldu sana küllî şey’ feda

Senden gelir cihana füyuzat-ı Hak müdam

Ancak sana ukul ü nüfus eyler iktida

Sen akl-ı kül ü asl-ı cihan iken ey peder

Giydin libas-ı şâhı dahi kısvet-i geda

Canı cihansın ân ile sen cümleden ıyan

Ez gad beda cemalin fi küllî ma beda

Sensin cihanda cilve eden cümle zerreden

Senden gelir kulube nida kuşe hem sada

Sulhunle nur-ı âlem ve cenginle nasdır

*Lutfun behişt ve kahrın eder duzihi eda
Zevkinle dolsa can ü gönöl âb ü nân nânı kor
Hamrındır ehl-i zevke nihan dembeden gıda
Hakkı rah-ı Huda-yı heda aşk-ı paktır
Gelse aşka vesselâm ala tâbi'ül-Huda*

(Ey pak aşk, her şeye sen başlangıç oldun. Ey Huda'nın denizi, âlem seninle vücut buldu. Öncesizlik sevgisisin, felek ve mülk senin için oldu. Sonsuzluk sırrısın, her şey sana feda oldu. Hakk'ın feyizleri cihana sürekli senden gelir. Akıllar ve nefisler ancak sana uyar. Ey baba, sen cihanın aslı ve küllî akıl iken şah elbisesi ve yoksul giysisi giydin. Cihanın canısın, güzellikle her şeyden açıksın. Cemalin, başlayan her şeyde mutlak başlangıç oldu. Cihanda bütün zerrelere cilve eden sensin. Kalplere nida, kulaklara seda senden gelir. Sulhünle âlemin nuru, cenginle insanlardır. Lütfun cennettir. Kahrın cehennemi eda eder. Can ve gönöl, zevkinle dolsa; ekmek ve suyu kor. Zevk ehline her an gizli gıda şarabındır. Hakkı, Huda yoluna ileten pak aşktır. Doğru yolu göstermeye uymada aşka gel vesselam.)

Dördüncü Bölüm

Can ve gönöl gerçeğini bilmenin Yezdan yolunun şartı olduğunu; insan kalbinin ne derece erdemli ve olgun bulunduğunu; kalbin yedi tavıra ayrılmış olduğunu; gönöl arif olduğunda, tasarrufla gayret ve kudret bulunduğunu, olgun olduğunda murat ve çalışmadan boş, tasarruflardan ve kudretten hür kaldığını; teslim ve rıza ile dolup her şeyden ayrıldığını; gönöl, ilham, uyku ve ölüm ile kendi âleminden bilim alıp nasiplendiğini; kendi âlemini unuttuğunu ve hatırladığını; gönöl, kendi âleminde kanaatle yaşamayı gittiğini; gönöl, Mevlâ'yı muhabbet ve tanımayla izzet ve lezzet bulunduğunu; gönöl, kendi âlemine yönelişı hepsinden önemli ve gerekli olduğunu; insan ruhu, nice menzillerden seyir ve sefer kıldığını; insan ruhu, bu cihanda nice noksan ve olgunluk bulunduğunu, ne şekil ve dereceye alçalıp yükseldiğini on dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: İnsan kalbinin her anda bir şân ile değişmeleri kalpleri değiştirenin tasarruflarıyla olduğunu ayeti kerime ve hadisi şeriflerle bildirir.

Hak Teâlâ lütfuyla kullarına, gönülleri durumlarını duyurmuştur. Nitekim doğru yolu göstermeyle Kelâmıkadim'inde buyurmuştur: “Rabb'imiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme, bize katından bir rahmet ver, şüphesiz sen çok bağış yaparsın” (3/8). “Allah bunu ancak müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yapmıştı” (8/10). “Allah, göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini açığa çıkarmak içindir ki bunları başınıza getirdi. Allah göğüslerin içindekinibilir” (3/154). “Gönülleriniz ve gözlerinizi ters çeviririz” (6/110). “Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar; kimi de sapıtmak isterse onun göğsünü, göğre çıkıyormuş gibi dar ve

tıkanık yapar” (6/125).

“Allah, müminlerin göğüslerini ferahlandırınsın; yüreklerinin öfkesini gidersin” (9/14-15). “Kalplerinizi bağlamak için” (8/11). “Yanılarak yaptığınızdan size bir günah yok, fakat kalplerinizin bile bile yaptığınızdan günah vardır” (33/5). “Sonra bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı; şimdi onlar, taş gibi, hatta daha da katıdır” (2/74). “De ki: Söyleyin bana, eğer Allah işitme duyunuzu ve gözlerinizi alsa, kalplerinizin üstüne mühür vursa, Allah’tan başka bunları size getirecek tanrı kimdir? (6/46). “Ancak Allah’a ve ahret gününe inanmayan, kalpleri kuşkuya düşmüş ve şüpheleri içinde bocalayıp duranlar (savaştan geri kalmak için) senden izin isterler” (9/45).

“Kalpleriniz perdelidir, dediler” (2/88). “Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir” (2/7). “Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırmıştır” (2/10). “Sözlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık” (5/13). “Kalplerini mühürleriz, artık hiç işitmezler” (7/100). “Kalpleri mühürlendi, artık onlar anlamazlar” (9/87). “Kalplerinin üstüne örtüler koyduk, kulaklarının içine de ağırlık. Her mucizeyi görseler de yine ona inanmazlar” (6/25). “Fakat kalplerinde hastalık olanlara gelince, onların pisliklerine pislik katmıştır” (9/125). “Onlar öyle kimselerdir ki Allah, onların kalplerini temizlemek istemiştir. Onlar için dünyada rezillik var ve yine onlar için ahrette de büyük azap vardır” (5/41).

Bunlardan başka daha birçok ayette kalplerden söz edilmektedir. Bu konudaki ayetlerin sayısı yüz otuz altıdır.

Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “Gerçekten insan bedeninde bir parça et vardır ki kaçan o ıslah olsa, bütün beden ıslah olur. Kaçan o bozulsa bütün beden bozulur. Uyanık olunuz ki o insan kalbidir”.

O hâlde kalbin ıslahı her şeyden daha önemli ve gereklidir. Çünkü gönül, hükmü geçen bir sultandır ki bedeninin bütün organları onun hizmetçisi ve halkıdır. Kalbin ıslahı odur ki onu kötü vasıflardan boşalta ve iyi vasıflarla doldurasın. Yani o hazretin sözleri, fiilleri ve ahlâklarına uymakla izince gidesin. Çünkü, o Hazreti Peygamber “güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmişim” buyurmuştur. İnsan güzel ahlâkı ile iki cihan saadetine erdiğini buyurmuştur.

NAZIM

Gönül der idi niçin bî karar ve muzdaribim
Ne yüzden ismim olur kalb ve nice munkalibim
Çeken yularımı her semte dembedem kimdir
Kimin yedindeyim âyâ ki böyle müncezibim
Geh-i misâl-i cibâlim geh-i çû deryayım
Geh-i çü cennet geh-i çü nâr-ı mültehibim
Geh-i çü hâne-i esnâm ve geh çü beyt-i hâram
Geh-i tamam olurum rind ve gâh-i muhtesibim
Çün erdi Hakk’a bu her ne sıfatla bulsa onu
Sücut edip ona tav’ıyle der ki mukteribim
Ziya-ı mihrin ona intisabı her nicedir
Gönül der onculayın ben de Hakk’a müntesibim
O mihre saye vü hem saye düştüm Ey Hakkı

Bu kim onu göremem varlığımla muhtecibim

(Gönül niçin kararsız ve ıstırap çekenim derdi. Ne yüzden adım kalp olur ve nice denenim? Her an her bölgeye yularımı çeken kimdir? Ben kimin elindeyim ki böyle çekilenim? Bazan dağlar gibi, bazan deniz gibiyim. Bazan cennet ve bazan alevlenmiş ateş gibiyim. Bazan puthaneyim ve bazan beyti haram gibiyim. Bazan tam rind olurum ve bazan hesapçı. Her ne sıfatla bulsa onu, çünkü Hakk’a erdi. Onu secde edip isteyerek der ki yakınım. Güneş ışığının ona bağlanması her nicedir? Gönül der, onculayın ben de Hakk’a mensubum. Ey Hakkı, o güneşe gölge ve komşu düştüm; bu ki onu göremem, varlığımla örtünmüşüm.)

İkinci Madde: İnsan kalbinin anlamının gerçeğini ve doğru sırrını bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: İrfan isteyen için insan kalbinin gerçeğini, ruha bağlılığı niteliğiyle bilmek gerektir. Ama kalbin yeri ve merkezi yürektir. Yukarıda açıklandığı üzere yüreğin ortasında bir siyah nokta vardır ki o süveydanın yeridir. Bu siyah nokta, iç güneşinin doğuş yeridir ki o cihanın ruhu ve insan âleminin arşıdır ki adı kalptir. Küllî akü noktasının aynasıdır ki o büyük nokta gizlidir. Sevdanın büyük şanı dış suretinde değildir. Ancak doğru sırrında ortaya çıkandır. Bu sırta o kimse erişmiştir ki beşeriyetten geçip melaîke makamına varmıştır. Gözlerin görmediğini görmüştür. Huzur ve alışkanlık meclisini bulmuştur. Çünkü süveyda (kalpteki kara benek) noktasının doğru sırrı, bir fert ve soyut noktadır ki cisimlerden, şekillerden ve renklerden sadedir. Bu soyut nokta, o ilk akıl ve mükemmel ruh olan büyük noktanın karşısında, olgun ayna ve tam çıktığı yerdir. Bundan sonraki hayatı kavrayan akıl, o büyük noktanın eseridir. Bazı kalplere gelmiştir. Nitekim hadisi şerifte “Akıl kalpte bir nurdur” söylenmiştir. Yani güneşin ışığı, müminlerin kalplerine dolmuştur. Nitekim cihanın büyük noktası, devam üzere her an bileşik harfler ve bileşikleri ortaya çıkarmaktan hâli kalmaz. Onun gibi insanî gerçek noktası gece ve gündüz anlamlı harfler ortaya çıkarmaktan bir an kesilmez. Çünkü hayvanî ruh, uykuya vardığında beden hisleri bırakılmış kaldığında rüya gören o mottadır ki uyku bilmez ve bırakılmış kalmaz. Gündüz fikirleriyle fiiller icadından ayrılmaz. Şu hâlde insanî gerçek, o süveydanın sırrıdır ki sürekli endişe ve rüya mucididir. Hislerin ve kuvvetlerin özlerinin özüdür. Bu seslerin harfleriyle ortaya çıkan kimseler, o noktanın harfleri olan düşüncelerin kabuk ve kaplarıdır. O nokta, anlamın özüdür. Bu süveydaya ilişiğı olan nokta en saftır ki o anlam güneşinin aynasıdır. Onun manevî ışığı, bundan sonraki hayatı kavrayan akü olmuştur ki yürekten beyne aksetmesiyle ışık salmıştır. Nitekim güneş, felekte iken onun ışığı yere gelip, ondan havaya aksedip, cihanı aydınlatıp, eşyaya hayat ve kuvvet vermiştir. Onun gibi iç güneş, karanlık gökten insanî gerçeğe parlarken, onun ışığı süveyda noktasına dolup, ondan beyne aksedip, insan bedeninin his ve kuvvetlerini nurlandırıp, organlara hayat ve kuvvet vermiştir. Her biri, kendi işinde meşgul olup, dil söyleyip, kulak dinleyip, göz görmüştür. Hepsine o manevî nurun saçılışı ve tesiri erişmiştir ki beden her yerinde bir başka idrak ile başka fiille ve başka adla kendi işini görmüştür.

BEYİT

*Gönül şemsin gözet bu gökteki mehtabı koy
Dürr-i derya-yı kıdemsin bu geçen seylabı koy*

(Gönül, bu gökteki ayı koy, güneşini gözet. Öncesizlik denizinin incisisin, bu geçen seli koy.)

Velhasıl sevda yeri, yürekte bir siyah noktadır ki o insanî topluluğun gerçeğini taşıyandır. Sanki bu nokta bir kelimedir ki gerçeği toplayan noktadır. Gerçeği toplayan ise bir özetlemedir ki ayrıntısı, ulvî ve süflî âlemin bütünüdür. Nitekim her meyvenin çekirdeğinde, kendi ağacı toplu biçimde mevcut olmuştur. Onun gibi bu toplayan gerçekte bütün kâinatı özet olarak vücut bulmuştur. Çünkü ilâhî name nüshası gönüldür. Sonsuz sırları taşıyan gönüldür. Şu hâlde her kim ki kendi gönlüne girmiştir; o, su ve kil zahmetinden kurtulmuştur. Can ve gönül sohbetini bulmuştur. Hak tarafına yorulmadan çekilmiştir. Alışkanlık ve huzur yerine gelmiş ve her murat ve maksadını almıştır. Sonsuz saadeti bulmuştur. Bu makamda nokta ve düşüncelerine harfler adı verildiği; bu görünen nokta ve harfler gibi değildir. Çünkü bu surettir; o anlamdır. Bunun şanı fenadır, onun şanı kalıcılıktır. Bu bölünebilir, o ise bölünemez.

NAZIM

*Dildir bulan envar- celali ve cemali
Hak'tan dile her anda nazardır mütevali
Dildir çü nazargâh-ı refi-i şeh-i hâzır
Nazırdır o sultan ve budur manzar-ı âli
Ol dilde bulunmaz ruh-i dildardan özge
Kim nakş-ı cihandan olur ol âyine hali
Dil âleminin şemsi değil şarkî ve garbî
Yoktur o cihan içre bu eyyam ü leyalî
Dil mülkünü fetheyleyemez akl-ı müvesvis
Ol mülke bu aşk oldu heman hakim ve vali
Alem ki hatt-ı yâriyledir nüsha-ı hikmet
Bu nüshayı dil sahibidir kâri vü tâli
Ey Hakkı cihan halkı ne bilsin dil ü canı
Kim âlem-i dildir bu cihandan müteali*

(Celal ve cemal nurlarını bulan gönüldür. Hak'tan gönüle her anda art arda gelen bakıştır. Çünkü hazır olan yüce şanın nazargâhı gönüldür. O sultan bakıcıdır ve bakılan yüce yer budur. O gönülde sevgilinin yanağından başka bulunmaz ki cihan nakşından boştur o ayna. Gönül mülkünü vesveseli akıl açmaz. O mülke, hâkim ve vali her an bu aşk oldu. Âlem ki yârin çizgisiyle hikmet nüshasıdır. Bu nüshayı okuyan gönül sahibidir. Ey Hakkı, cihan halkı, gönül ve canı ne bilsin? Çünkü gönül âlemi bu cihandan yüksektir.)

Üçüncü Madde: İnsan kalbinin büyüklük ve genişliğini, yakınlık ve nisbetini bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Yürekte olan siyah noktanın doğruluk sırrı, insanî gerçektir ki onun ruhudur. Nitekim Hak Teâlâ Kelamı Kadim'inde kendi Habib'ine “De ki: Ruh, Rabb'imın emrindedir” (17/85) buyurmuştur. Bu insanî ruhun bir rabbanî emir olduğunu duyurmuştur. Bu emir ise diri ve idrak edicidir ki başkasına hayat ve idrak verici bulunmuştur. Bu emrin amakam ve merkezi siyah noktadır ki ilci yüzlü bir ayna gibi dönücü ve parlaktır. Yani gayıp âlemine ve şahadet âlemine dönük yaratılmıştır. Şu hâlde eğer bu ayna parlak olsa, onda gayıp nurları ortaya çıkar. Manaların sırları onda suret bulur. Gerçi her insanın içinde bu ayna suretlenmiştir. Fakat bilmezlik ve

gaflet pasıyla, gazap ve şehvet cengiyle ve para sevgisiyle o ayna bulanıktır. Onun parlaklık ve cilâsı, gerçek bilimiyle ve şeriata uymakla, ibret bakışıyla, yumuşaklık ve iffetle, züht ve takvayla, zikir ve fikretmekle olduğu bilinen bir gerçektir. Şu hâlde bu bir dönen aynadır ki varlık aynası mabudun feyzini alıcı ve anılan emrin merkezidir. Emir sahibi ise emri ile birlik olup bu beraberlik sadece emre dikkattir. “Siz dileyemezsiniz, ancak Allah diler” kelâmı şerifi, bu dikkatten kinayedir. “Nerede olursanız, sizinledir” doğru yol göstermesi, bu beraberlikten ibarettir. Bu beraberliğin niteliği, gizli bir sırdır ki o ancak Allah ehli katında bilinendir. Allah ehli o olgundur ki nefsi alçak gönüllülükle toprak ve kalbi dünya işlerinden pak Allah evi olup “Biz ona şah damarından yakınız” işareti yakınlığından uyanık olmuştur. “Göklere, yerlere sığınanı, ancak mümin kulunun kalbine sığarım” hükmünce; gönlü o derece genişlik bulmuştur ki büyüklük âleminin içinde bir hanede, bir haşhaş tanesi olduğu gibi olmuştur. Nitekim hadisi şerifte “Müminin kalbi, yerden, gökten, arştan ve kürsîden geniştir” gelmiştir. Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Müminin kalbi, Allah’ın evidir” buyurmuştur. Gönlü Huda’nın evi olduğunu ümmetine duyurmuştur Çünkü mümin kulun kalbi, hazreti Mevlâ’nın evi olmuştur. Şu hâlde o evde başkası olmayıp ev sahibi yalnız kalmıştır. Şüphe yoktur ki onda söyleyen, dinleyen, bakan ve bulunan ancak ev sahibi olmuştur. Çünkü “Kulumu sevdiğimde, onun için kulak, göz, dil, el ve kuvvet olurum” rivayeti bu anlama işaretler. Ve dahi “Kim Allah için olursa, Allah da onun içindir” rivayeti, bu devletle saadeti müjdedir. O gönül, kendi sahibinin kahır ve lütuf parmakları arasında olduğunu görüp, muradı üzere döndürdüğü sırrına erip, her anda bir şan ile onu bilici olmuştur. “Rahman, arş üzerine hükümrandır”. İstilâsından, insanlık vasıfları yok olup, melek vasıfları ile dolmuştur. Bu huzur ile hayat bulmuştur.

BEYÎT

*Hevadan pak gönül tahtı mamur oldu
Rahman arş üzerinde hükümrandır istilâsıyla*

NAZİM

*Dildedir dildâr daim sanma bir dem dâr olur
Gerçi dil gafletle ondan dembedem mehur olur
Hâb-ı gafletten uyansa dil bulur dildarını
Can olur hâzır huzur eyler gönül mesrur olur
Cennet-i erbab-ı dil cânân cemalin seyr eyler
Hûr ü gilman olmaz ol cennette nur-i nur olur
İstesen didar-ı dildarı nazar kıl gönlüne
HazretiMusa gibi can âşık ve dil Tur olur
Sen Kitabullahsın ey can sendedir cümle ulûm
Her ne var iki cihanda sende hem mestur olur
Nâsır ve Mensur idi derdi ene’l-Hak’ul-mübin
Söyleyen Nasır’dır ondan tercüman Mensur olur
Arif oldur kim görür nefsin bilir Hakkı heman
Ol ki nefsin bilmedi bunda hem onda kör olur*

(Sevgili daima gönüldedir, sanma bir an uzak olur. Gerçi gönül, gafletle ondan zaman

zaman uzak olur. Gönül, gaflet uykusundan uyansa bulur sevgilisini. Can hazır olur, gönlü huzur eyler, sevinçli olur. Gönül cennetlikleri, sevgilinin cemalini seyreder. Cennette huri ve gılman olmaz, nurun nuru olur. Sen, sevgilinin yüzünü iste, gönlüne bak. Hazreti Musa gibi can âşık olur, gönül Tur dağı olur. Ey can, sen Allah'ın kitabısın, bütün bilim sendedir. İki cihanda her ne var sende de yazılmış olur. Nasır (yardım edici olan Allah) ve Mensur idi. Ben apaçık Hakk'ım derdi. Söyleyen söyleyen Nasır'dır, ondan tercüman ise Mensur oldu. Arif odur ki nefsi görür, hemen Hakk'ı bilir. O ki burada nefsi bilmedi, orada ahrette kör olur.)

Dördüncü Madde: İnsan kalbinin erdem, olgunluk, şeref ve durumunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Her feyiz ki lâhut âleminden en kutsal varlıktır ki ceberut âlemine iner ki mukaddes varlıktır. Ondan dahi melekut âlemine iner ki ruhlar âlemidir, ondan da iner nâsut âlemine ki cisimler âlemidir; bu âleme mülk âlemi, zahir âlemi, şahadet âlemi, dünya âlemi, oluşum ve bozuşum âlemi ve suret âlemi derler. Bundan dahi iner insanın iç âlemine ki aslî istidattır. “Mutlu, anasının karnında mutludur” bu özet mananın açıklanmasıdır. Bu belirtilen yol üzere inıştır ki kulun bedenine gelecek yoldur. O hâlde âlemlerin Rabb'inin feyzi hangi yoldur? Her ne vasıf ile inip kula geldiyse, yine o yoldan o hâl üzere âlemlerin Rabb'ine dönüp, Hakk'ın iyilik cezbisiyle makamına yükselir ki “Allah'a yollar, yaratıkların nefisleri sayısındadır” budur. Çünkü insan kalbi, dünya işleri sevdasından ortaya çıkar. Onda acayip melekler ve ruhlar ortaya çıkar ki vafından insan aklı âciz ve kısa olur. Gerçi kalbin yeri bu etten yürektir. Fakat kendi yer ve mekândan ayıp ve noksandan kurtulmuştur. Gerçi kalbin örtüsü nâsuyettir. Fakat kendisi ilâhî âlemdendir. Çünkü kalbin hayatı izafî ruhtur. O hâlde bu cevap, kalbi tanımak için yeterlidir. Nitekim Hak Teâlâ hadisi kutsisinde insan kalbinin erdem ve şanını kullarına duyurup buyurmuştur ki “Benim arştan daha büyük, kürsîden daha geniş, melekler ve ruhlar âleminden daha süslü, cennetten daha temiz bir hazinem vardır. Yeri iman, göğü marifet, güneşi şevk, ayı muhabbet, yıldızları düşünceler, bulutları akıl, yağmuru merhamet, nehirleri hizmet, ağaçları ibadet, meyveleri güzel ahlâk, köşkleri yüksek iradedir. Onun için dört esas vardır. Tevekkül, feyizlenme, sabır ve rıza. Onun için dört kapı vardır. Bilim, yumuşaklık, zikir ve alışkanlık. Dikkat et, o, olgun olan arif kulumun kalbidir”. O hâlde kâinatların en büyüğü, ariflerin kalbidir ki Yezdan'ın feyzini saçar. Her iki cihanın geçididir. Can âleminin gül bahçesidir. Sevgilinin güzelliğinin aynasıdır. Bilim ve irfan hazinesidir. Lütuf ve ihsan deryasıdır. Hazreti Rahman'ın evidir.

İmdi, insan kalbinin olgunluk ve erdemini bilip, nefsi tanıyıp Allah'ı tanıma istidadını bulmak için bu miktar ile yetinilmiştir. Çünkü, büyük okyanusun bardağa sığmadığı açıktır. İnsan kalbinin, durumlarını yazmak ve tekrarlamakla açıklanmadığı ortadadır. Ne zaman ki Allah'ın zikrini devamla gönül aynası parlak ve temiz olur. O iç güneşinin aksini kendinde bulur. Şu hâlde o ayna kendisinde bir varlık görüp, onunla öğünmekle nice arife konuşmayı zorlamıştır. Olgun insan, onun aksi olduğunu bilip aslına yetmiştir. Fakat seçme ile açıklanması yasak olduğundan o sır gizli kalmıştır. Onu bilen demez ve diyen bilmez; mahrum olmuştur. O hâlde imdi, sen ariflerin rumuzlarına aşına olup anladın ki tayy-i mekân ve seyr-i âsuman, ruhanî miraç ve rahmanî cezbe ruhların haşri ve bederilerin bitişmesi, insan kalbi, can ve canan, yoksulluk ve fena, kavuşma ve kalıcılık ne imiş? İki cihan, insanın can ve gönülden bir nişan imiş.

Âlem-i dilde Hakk'ın cennet ve bağı vardır
 Cân-ı uşşakın o gülşende durağı vardır
 Ehl-i dîl dilde bulur ol gül ve gülzarı müdâm
 Mest olur hoş kokudan ol ki dimağı vardır
 Var iken dilde bu devlet feleğe yok minnet
 Arifin taşrada yok meyli firağı vardır
 Kalb ayağı ile bir ân içre cihânı devr et
 Başka seyyahtır ol başka ayağı vardır
 Aşk ve cân hacle-i kalb içre çü damâd ve urus
 Bulsalar vuslat o dem kande durağı vardır
 Hane-i dil çü olur halvet o dem vuslattır
 Böyle cânın ki gam-ı aşkla dağı vardır
 Taşradan havf ve reca eyleme Hakkı zira
 Şah-ı aşkın harem-i dilde otağı vardır

(Gönül âleminde Hakk'ın cennet ve bağı vardır. Aşıkların canının o gülşende durağı vardır. Gönül ehli, o gül ve gülzarı sürekli gönülde bulur. Beyni olan hoş kokudan mest olur. Gönülde bu devlet varken feleğe minnet yoktur. Arifin dışarıya meyli yok, ayrılması vardır. Kalp ayağı ile bir an içinde cihani dolaş, o başka seyyahtır, başka ayağı vardır. Aşk ve can kalp içinde gelin ve damat gibidir, vuslat bulsalar o zaman nerede durağı vardır? Gönül evi halvet gibi olur, o vuslat demidir. Böyle canın aşk gamı ile dağı vardır. Dışarıdan korkup ve çekinme Hakkı, çünkü aşk şahının gönül haremde otağı vardır.)

Beşinci Madde: İnsan kalbinin yedi tavrını ve durumlarını bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: İnsan kalbi, konuşan nefis ve insanî ruh, insanî gerçek ve rabbanî lâtife, belki bundan sonraki hayatı kavrayan aklın hepsi bir candır ki ruh-u revandır. Bu adlarla adlandırılan insan kalbi, küllî akıl olan izafî ruhla birlikte o zaman hayat bulur ki hayvan ve melek mertebelerini katedip olgun insan mertebesine ulaşır. Nitekim hazreti İsa aleyhisselam buyurmuştur ki “Bir kimse iki kere doğmadıkça melekler ve ruhlar âlemine, göklere ve melekler zümresine giremez”. Şu hâlde bir doğuş budur ki ana rahminden cihana gelip, o darlık ve karanlıktan kurtulup, kanlı suların pak olup, suret âleminde belirli bir şahıs, his ve kuvvetlerle süslü ve açık olmuşsun. İkinci doğuş odur ki hayvanî kötü sıfatlardan, bulanıklık ve nefsanî karanlıklardan çıkıp, temizlik bulup melek tabiatlı olasın. Ta ki gönül âlemine gelip, melekler zümresinden olup alışkanlık meclisine yol bulasın. Ve o mana âleminde gönül ehli olup kalbin tavırlarını göresin. Gönülün yedi tavrında Kelim-ullah (Hz. Musa) gibi Allah'a yalvarasın. Kalbin her tavrında bir başka tavra giresin.

Evvelki tavrındaki kalptir ki akıllı olup, doğruyu yalandan ayırıp mümin olasın. İkinci tavrında ki kalbin yüceliğidir, düşünür olup göğüs genişliği bulasın. Üçüncü tavrında ki kalp sevgisidir, gam ve neşeyi unutup kayıptan içe doğanlarla uçup o hava ile yol alasın. Dördüncü tavrında ki kalp güzelliğidir, rahmanı güzellik ilhamı ve nefsanî büyüklük bulup anlayışlılıkla farkını bilesin. Beşinci tavrında ki zardır, seni hakanı cezbe alıp, dünya sevgisinden tamamıyla geçip vaz gelesin. Altıncı tavrında ki gönüldür, rahmanî içe doğanlarla ortaya çıkıp nefsanî ilhamlardan kurtulup Cemal'e

“ulaşasın. Yedinci tavrında ki süveydadır, doğruluk elde edip sözünün eri olasın. Kalbi Cemal’in aynası ve Zülcelâl’in nazargâhı bulasın. Nur, huzur ve sevinç ile dolasın. Zaman ve mekândan çıkasın. Makamın olan bilinmeyen göğe yükselesin. Güçlü Melik katında enbiya ile doğruluk mekânına gidesin. Sonsuz olarak orada huzur ve zevk edesin.

*Gönül tez eyle vedâ cihan-ı kevn ü fesad
Sema-yı ruha sefer kıl seferin mübarek bâd
Sefer mübarek olur aşk ederse istikbal
O şivelerle melahatle kılsa hüsn-i reşad
Reşad odur ki olur mürtefi mevani-i vasl
Visal odur ki olur müttehid mürid ü murad
Bu baki aşkı taleb kıl cihan-ı fânide
Bu arzu ile ver can de harçe bâdabâd
İnan-ı nefis-i nefisi heveslere verme
Muhabbet eyleye ta kim sana hep ehl-i vedad
Eğer hakayik-i eşyayı kâşif olursa
Kodun zemin-i hakikatte çok metin bünyad
İyan-ı kitab-ı Huda’dır derunun ey
Hakkı Zehi sahayif-i tâbân zehi beyaz ü sevad*

(Gönül, oluşum ve bozuşum âlemini tez veda eyle. Ruh göğüne sefer kıl, seferin mübarek olsun. Aşk karşılarsa, sefer mübarek olur, o şivelerle güzelliklerle hak yolu güzelliği kılsa. Doğru yol odur ki ulaşma engelleri kalkar. Sevgiliye kavuşma odur ki mürit ile murat birleşir. Bu kalıcı aşkı iste geçici cihanda. Ne olursa olsun bu arzu ile can ver de. Nefis yularını heveslere verme ta ki muhabbet eyleye sana dost ehli. Eğer eşyanın gerçeklerine eriştinse gerçek zemininde çok metin binalar koydun. İçin Huda’nın kitabının açıklanmasıdır ey Hakkı! Ne parlak sayfalar, ne siyah ve ne beyaz.)

Altıncı Madde: İnsan kalbi, irfana eriştiğinde tasarruflar ile gayret ve kudret bulduğunu; olgun olduğunda murat ve gayretten ayrılıp tasarruf ve kudretten boş olduğunu; teslim ve rıza ile dolup her şeyden azat olduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: İnsan kalbinin meleklerin kudretleri cinsinden bir kudreti vardır ki diğer hayvanlarda o kudret yoktur. Nitekim cisimler âlemi Hakk’ın izni ile meleklerle boyun eğmiştir ki Allah’ın muradı olduğunda melekler, rüzgâr gönderme, yağmur indirme, tohumlar çıkarma, bitkiler ve ağaçlar bitirme, rahimler içinde ceninleri ıslah, terbiye, şekil ve suret verme gibi görevler yaparlar. Onun gibi insan kalbi melekler cevherinden olduğundan cisimler âlemi içinde Hakk’ın muradına uygun nice işleri türlü tasarruflara kadirdir. Ama kalbin özel âlemde yani kendi cismi organlarında türlü tasarrufları ortadadır. Meselâ yazma anında parmaklar, kalp elinin muradı bağlantısıyla harekete gelir. Yemek vakitlerinde ağız içinde dil altında kalp iradeleriyle bir rutubet ortaya çıkıp gıdaya karışır ki onunla çiğnemesi, öğütmesi ve sindirimi kolay olur. Çiftleşme kast olundukta, gönül muradıyla çiftleşme ihtiyacından damarlar içinde rüzgâr ve şehvet ortaya çıkıp, çiftleşme âletine gelip onu harekete getirir. Ta ki çiftleşme işini bitirir. Her gönül, kendi cismi tasarruflarında başarılıdır. Bütün organlar kalbe itaatli ve ele geçirilmiş olduğu açıktır. Ama o gönül ki tabiat

zindanından kurtulup âdet ağından ayrı ve azat olmuştur. Hayvanî kötülük vasıflarından boş ve pak olup melek ahlâkıyla dolmuştur. O melek benzeri diğer cisimde de tasarruflara kadir olmuştur. Meselâ o gönül sahibi aslan ve kaplana heybetle baksa, her biri kedi gibi zayıf ve boyun eğici olur. Eğer hastaya sevgi ile baksa, onun hastalığı sağlığa döner. Eğer doğruya hışım ile baksa, o demde sakin olur. Bu tesirlerin doğruluğu nice tanık ve tecrübe ile sabitleşmiştir. Fakat bazı kötü nefisler yırtıcı hayvan vasıfları ile vasıflanmış iken garip işlere özgü olup, kalbi kuvvet bulduğundan ondan dahi diğer cisimlerde anılan tasarruflar benzeri acayip şeyler ortaya çıkar. Nitekim sihirde olan zarar, gözde bulunan isabet, gözlerde olan nitelik, âşıklarda olan muhabbet ve hâkimlerde olan ululuk hepsi bu kalptendir ki gönül tasarrufundan olur. Meselâ eğer bir şahıs, kötü nefisli bir kimseye zarar isteyip on niyetle her ne okursa, kalp kudreti o kimseye ağırlık verip, o ağırlıkla ona niyet zayıflığı veya muhabbet kesilmesi veya sıkıntı ve tembellik veya gücenme ve korku veya delilik ve hastalık veya sara ve ölüm meydana çıkar. Eğer haset bir kişi, bir güzel kimseye ya bir gökçek nesneye baktığında, onun sonunu istese, o hasedin kalbinin kuvveti ona tesir edip, ya kötü olur veya yok olur. Kalbin diğer tesirleri bu orana gelir. Hepsi Hakk'ın muradına uygunluk bulur.

Şu hâlde her kimin ki başka cisimde tesiri ortaya çıkmıştır; eğer o kimse melek huylu olup halkı Hakk'a davetle memur ise, ona “nebi” derler. Eğer halkı yaratıcıya yönlendirip, Hak ile meşgul ve gizli ise ona “veli” derler. Eğer hayvan huylu olup doğru yolda mağrur ise ona “büyücü” veya “hasetçi” derler. Bundan anlaşılan budur ki mucize ve keramet, sihir ve isabet, niyet ve ululuk hepsi Hakk'ın tesiriyle kalbin tasarruflarıdır. Kalbin tasarrufları üç tür üzeredir. Birincisi rüya türüdür ki bütün insanlara açık olur. Ama halka rüyada açılan sırlar, enbiya ve evliyaya uyanıklık durumunda açılır. İkinci türü ameldir ki bütün halka öğretme ve öğrenme ile ortaya çıkar. Ama evliya ve enbiya hak tarafından dahi ilham ile bilirler. Nitekim nice bilim ve sanatları üstat ve talimsiz bulurlar. Buna ledün bilimi ve rabbani ilham derler. Üçüncü türü kalbin tesiridir ki kendi bedeninde tasarruflar eder. Bu dahi genel üzeredir. Ama enbiya ve evliya diğer bedenlerde de mutasarrıf olurlar. Fakat kullukla olgunluğa erenler ve ince araştırmalara varanlar, bütün işleri uygun görenler ve gönül âleminden içeri girenler, Mevlâ'nın huzurunda edeple duranlar, tevekkül makamında razı ve teslim olurlar. Dua ve gayrete bir yer bulmayıp tedbir ve tasarruftan kalırlar. Çünkü bütün işleri Hakk'ın muradına uygun bulurlar. Şu hâlde o olgunlukta ki bu üç özellik yani uyanıklık durumunda dünya ve ledün bilimini ve diğer cisimlerde tasarruf bulmuştur. O, evliyanın özelliklerinden sayılmıştır. O tasarruflar onun değildir ki tamamı tasarruf edenden bilinmiştir. Ondan habersiz, onun vasıtasıyla tasarruf kılınmıştır. Çünkü olgun insanın içi gidiş ve niyetten, kibir ve bencillikten, korku ve kuvvetten, tasarruf ve kudretten, murat ve gayretten, istek ve duadan belki dünya işlerinden ayrı ve azat, Hakk'a itaatli ve boyun eğici, rızasıyla alışılmış, huzuruyla mutlu ve sevinçli bulunmuştur. Nitekim olgun insanın durumları yukarıda açıklanmıştır. O hâlde cihanın özlerinin özü belki Rahman'ın şerefli evi irfan ehlinin kalbi bilinmiştir.

NAZIM

Vasf-ı lisan seninledir Vasf edemem gönül seni
Nutk ve beyan seninledir Vasf edemem gönül seni
Her hünerin kemâlisin Her güzelin cemalisin
Hüsn ile ân seninledir Vasf edemem gönül seni

Şevk ve taleb ki sendedir Zevk ve tarab sendedir
Aşk ile can seninledir Vasf edemem gönül seni
Fikrin olursa bir Huda Kalmaya sende mâsiva
Emn ü eman seninledir Vasf edemem gönül seni
Olmasa kibr ile riya Sensin o beyt-i Kibriya
Genc-i nihan seninledir Vasf edemem gönül seni
Olsa gılafl-ı ten cüda Ayinesin cihan nümâ
Ayn-ı ıyan seninledir Vasf edemem gönül seni
Bilmedi kimse cevherin Aleme doldu kevserin
Zevk-i cenan seninledir Vasf edemem gönül seni
Asl-ı cihansın ey gönül Vasla mekânsın ey gönül
Kevn ü mekân seninledir Vasf edemem gönül seni
Çekme ki Hakkı bendedir Canı seninle zindedir
Cümle cihan seninledir Vasf edemem gönül seni

(Dilin niteliği seninledir, gönül seni niteleyemem. Söz ve açıklama seninledir, gönül seni niteleyemem. Her marifetin eksikliksizliğisin, her güzelin güzelliğisin. Güzellik ve cazibe seninledir, gönül seni niteleyemem. Şevk ve isteme sendedir, zevk ve neşe sendedir. Aşk ile can seninledir, gönül seni niteleyemem. Huda fikrin olursa, sende dünya işleri kalmaya. Rahatlık ve eminlik seninledir, gönül seni niteleyemem. Kibir ile iki yüzlülük olmasa, o büyüklük evi sensin. Gizli hazine seninledir, gönül seni niteleyemem. Ten kılıfı ayrı olsa, cihanı gösteren aynasın. Göz açıklığı seninledir, gönül seni niteleyemem. Kimse cevherini bilmedi, âleme kevserin doldu. Canlar zevki seninledir, gönül seni niteleyemem. Ey gönül, cihanın aslısın. Erişme yerine mekânsın ey gönül. Oluş ve mekân seninledir, gönül seni niteleyemem. Çekme ki Hakkı bendedir, canı seninle zindedir. Bütün dünya seninledir, gönül seni niteleyemem.)

Yedinci Madde: İnsan kalbinin kendi âleminden uyku ve ölümle, kalp tasfiyesi ve ilham ile nasiplendiğini bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Gönülden berzah âlemine pencereler açıldığına iki açık delil vardır ki biri uyku olayı, biri ilham kuvvetidir.

Uyku olayı (rüya): Ne zaman ki insan uykuya gider ve gönül pencereleri açılıp, melekler ve ruhlar âlemi içinde levh-i mahfuzdan gelecek zamanda kendine olacak durumları idrak eder. Veya aydınlık seyrederek ki hemen aynısı olur. Veya örnekle görür ki ancak tabir ile bilinir. Şu hâlde eğer beden hisleri pencereleri uyku ile kapansa veya gönül aynaları kötü vasıfların bulanıklığından saf olup cilâ bulsa, levh-i mahfuza karşı gelip onda yazılı olan manevî suretler ve gayıpla ilgili işler, kalp aynasına aksedip, nice acayip şekiller ve garip durumlar seyredip kendisinde bulur. Eğer insan uykudan gelip, gönül hisler ile meşgul olup kendi âlemine yönelmese veya hayvanî vasıfların bulanıklığından temiz olmasa, gönül kendi âleminde mahcup olup bir nesne seyredemez olur. Gerçi uyku durumunda bedenin açık hisleri kullanılmaz olur. Fakat hayal kuvveti o durumda kullanılmaz olmayıp, gönül aynasından akseden suretleri koruyucu olur. O suretler, hayalle zapt olduğundan açıklıkla açık olmayıp ancak rüya durumları görünür. Ama ölüm durumunda, beden hisleri tamamıyla

kesildiğinden, cisim perdesi aradan kalkıp gönül, melekler ve ruhlar âlemini parlak şimşek gibi seyredebilir. Gayıp sırlarına gereği gibi ulaşır.

İkinci delil olan ilham gücü budur ki hiçbir kimse yoktur ki onun kalp düşünceleri ve fikrî tasarrufları olmaya. Yani herkes, görüp işitmediği nesneleri ilham yolu ile idrak edebilir. Fakat gönül, melekler ve ruhlar âleminden iken ondan yüz çevirip, bu şahadet âleminde bedenın dış hisleri pencerelerinden hisler ile meşgul olduğundan yahut hayvanî özellikler ile bulandığından, kendi âleminden mahcup ve vatanını seyirden men olunmuştur. Onun için ilham güçleri ona nereden geldiğini görmeyip hayrette kalmıştır. Ancak açıklanan pencerelerden anlayışla idrak edebilmiştir.

NAZIM

*Arifin âyine-i kalbi musaffa görünür
Vech-i dildarı ol âyinede peydâ görünür
Kendini görse ol âyinede kudret bulunur
Onu seyreylese ol âyine asfa görünür
Zahr-ı âyinede mahfice nigâh eyler ona
Can verir zevk ile çün ol ruh-ı zîba görünür
Aşk sevdasına düş kapusun bekle gece
Kim temaşageh-i dilber bu süveyda görünür
İsm-i can perverini şevk ile tekrar edenin
Dil ü canında ıyan nur-i müsemma görünür
Nazar-ı himmet-i uşşaka görünmez dü cihan
Hüsn-i maşuk ile hayrette o şeyda görünür
Dolsa dil sağarı ey Hakkı mey-i aşk ile hoş
Onda hüsn-i ruh-i sâki ne hüveyda görünür*

(Arifin kalp aynası arınmış görünür. Sevgilisinin yüzü o aynada ortaya çıkmış görünür. O aynada kendini görse, bulanık bulunur. Onu seyreylese o ayna daha saf görünür. Aynanın ardında gizlice ona bakar. Şevk ile can verir, çünkü o güzelin yanağı görünür. Aşk sevdasına düş, gece gönül kapısını bekle ki dilberin seyredilme yeri bu siyah nokta görünür. Besleyici canının adını şevk ile tekrar edenin gönül ve canında adlandırılmış nur, açık görünür. Aşıkların gayret bakışına iki cihan görünmez, o sevgilinin güzelliğiyle şaşkın görünür. Ey Hakkı, gönül dağarcığı aşk şarabıyla dolsa, onda sakının yanak güzelliği ne açık görünür.)

Sekizinci Madde: İnsan kalbinin kendi âlemini unuttuğunu ve hatırladığını bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: İnsan kalbi, ruhu önce ruhlar âleminde iken kendi yaratıcısını perdesiz görmüş ve bilmiştir. Ne hizmet için yaratıldığını anlamıştı. “Kalu belâî meclisinde “elestü bi rabbiküm” Ben sizin Rabb’iniz değil miyim şarabıyla mest olmuştu. Onda hepsinin seyretmesi şüphesiz gözüyle görmüş mertebesini bulmuştu. Bütün âdem zürriyeti onda, enbiya ile beraber murat almış idi. Sonra gönül, o vuslat âleminden bu ayrılık evine ve o muhabbet meclisinden bu sıkıntı evine ve o ruhaniyetten bu cismaniyete inmekle his perdesie girip beden bağıyla bağlanmıştır. Sonra cismanî şehvetler ona galip olup hayvanî özelliklerle dolmuştur. Şu hâlde insan kalbi, gaflet örtüsüyle

örtölmüş olduğundan, o alışkanlık meclisini unutup, bu geçici evi kalıcı sanıp bu geçici yeri karar yeri için seçmiştir. Meğer ki o kimseler ki onlara öncesiz iyilik ve son bulmaz doğru yol yardımcı olup basiretlerinden gaflet perdesini atmıştır. O hâlde gerçi onlar, bu cisimler âlemine gelip bağlanmışlar ise de bazılarından ruhlar âlemi asla örtölmemiştir. Bazılarında örtölmüş ise de az bir yönelişle açılıp gaflet örtüsünde kalmamıştır. Kim ki bu açılışı bulmuştur; eğer o kimse ahlâkı düzeltmek için özel bir yol kılmıştır. O peygamber ve yolu şeriat, olağanüstüsü mucize olmuştur. Eğer keşif ehli olup, halkı davet ile memur olmayıp başkasının şeriatıyla amel kıldıysa, o kimse veli ve ondan çıkan olağanüstüler keramet olmuştur. Adı geçen keşif peygamberlere özgü olmayıp insan türü asıl yaratılışında bu keşif ile nitelenmiştir. Fakat cisimlerin bu çokluğuyla örtöldüğünden bu keşfin gerçeği ve iki cihan saadeti olan Allah'ı bilme, yemek ve uykuyu azaltma, sözü azaltma ve insanlardan uzaklaşma, zikre devam ve tam yöneliş ile elde edilmiştir. Çünkü, bu altı esas ile tefrit ve ifrat arası amel edip, Muhammet şeriatı caddesinden giden, dünyayı unutup gönölden içeri Mevlâ'ya yönelen, bu keşfi bulup, her belâdan azat olup her muradını almıştır.

NAZIM

*Bu gönöl bende iken arz ve semaya düştüm
Bildim kendimi evham-ı sıvaya düştüm
Hayli etrafa seğırdip aradım dildarı
Ayn ü vuslatta iken gayri belyay düştüm
Gerçi dost oldu bana hemreh nezdik veli
Ah kim gaflet ve cehlimle cüdaya düştüm
Benliğimden ki gönöl beste ve can hasta idi
Ben beni aşka verip bahr-i safaya düştüm
Nefsi düşman bilip Allah'ı sıddıkım buldum
Fikr-i nefsi unutup zikr-i Huda'ya düştüm
Ta ki dil halvet olup dost ile تنها kıldım
Hep dua gitti heman medh ve senaya düştüm
Asl-ı her nağme çü Hakk'ın nefes-i rahmetidir
Hakkı bu nağmeden ol zevk-i nevaya düştüm*

(Bu gönöl bende iken arz ve semaya düştüm. Kendimi bildim, dünya işlerine düştüm. Hayli etrafımda sevgili aradım. Göz vuslatta iken gayri belâya düştüm. Gerçi dost oldu ban yoldaş veli yakın. Ah ki gaflet ve cahilliğimle ayrı düştüm. Benliğimden ki gönöl bağı ve can hasta idi. Bende aşka verip sefa denizine düştüm. Nefsi düşman bilip Allah'ı dostum buldum. Nefsi düşünmeyi unutup Huda'ya zikre düştüm. Ta ki gönöl yalnız olup dost ile yalnız kıldım. Hep dua gitti hemen övme ve yakarmaya düştüm. Her nağmenin aslı Hakk'ın rahmet nefesidir. Hakkı, bu nağmeden o ses güzelliğine düştüm.)

Dokuzuncu Madde: İnsanın kalbinin kendi âlemine nefsi kırarak gittiğini, küllî akıldan yararlandığını, bilim ve hikmetle dolduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Eğer Allah'ı bilmek isteyen kimse, bir boş mekânda nice günler olup, beş dış duyusunu kullanılmaz kılıp, gönöl ve candan celâl olan Allah'ın adını gizlilikle devam ederse,

nefsi hukukunu verip, hazlarından uzaklaşma ile mücadele edebilirse, kalbini kötü ahlâktan boşaltıp, güzel ahlâkla doldurup, sözleri, işleri ve ahlâkıyla hazreti Habibi Ekrem (sas)’in izince yolunda gidebilirse ve bir gün bir gecede yüz dirhem yemek ile dört saat uyku ile kanaat edip, bu nefsi kırmasını tamam edebilirse, onun kalbi melekler ve ruhlar âlemi ile bir derece ilişki kazanır ki cisim âleminden habersiz olur gider. Göklerin melekler ve ruhlar âlemini seyrân ve marifet saadetine erer.

BEYÎT

*Hikmet-i dünya ve mâfiha bilen ârif değil
Ârif oldur bilmeye dünya ve mâ fiha nedir*

(Dünya ve içindekilerin hikmetini bilen arif değil; arif odur ki dünya ve içindekiler nedir bilmeye.)

O hâlde ruhlar ve melekler âlemi ona açılıp, başkaları uyku durumunda rüya ile gördüğü şekiller, durumlar ve acayıplıkları o arif uyanıklıkla görür. Sonra büyük melekler, enbiya ve evliyanın ruhları ona görünüp, onlardan, belki Muhammedî ruhtan yararlanır. Öyle büyük şeyler seyrederek ki vasıf ile açıklanamaz. Görmedikçe gerçekleri bilinmez. Nitekim Hak Teâlâ Kelamı Kadimi’nde “Böylece biz, İbrahim’e göklerin ve yerin melekûtunu (melekler ve ruhlar âlemi) gösteriyorduk ki kesin inananlardan olsun” (6/75) buyurduğu ve hazreti Habibi Ekrem (s.a.s.) “Yeryüzü bana açıldı, onun doğrularını ve batılarını gördüm” görmesini duyurduğu, adı geçen keşiften ibarettir. Hak Teâlâ Kur’an-ı Mübin’inde “Rabb’inin adını an ve her şeyden kalbini boşaltarak bütün gönlünle ona yönel. O, doğunun batının Rabb’idir. Ondan başka tanrı yoktur. Yalnız onu vekil tut” (73/8) buyurduğu, adı geçen nefsi kırmaya işarettir. Ta ki zikir ve fikir ile meşgul olup, tevekkül makamını bulup, halktan uzaklaşma, fayda ve zararlarından ayrı ve azade olasın. Kalbin başkalarının bulanıklığından saf ve dünya şehvetlerinden pak, hislerin işgalinden boş olup, celâl ve cemal görmesini bulasın. Çünkü insan kalbi, o havuza benzer ki ona dışarıdan beş nehir akmıştır. O beş nehir, kâh saf, kâh bulanık aktığı için o havuzun dibinde fazla çamur toplanmasından kokuşup kalmıştır. Nitekim o havuzun dibinde toplanan kokuşmuş çamuru çıkarıp onu temizlemek isteyen kimseye gereklidir ki önce akan o nehirlerin yollarını kapayıp dışarıdan bir âletle o çamuru hareket ettire. Ta ki o havuzun dibinden kaynaklar fışkırıp ve akıp, o bulanmış suyu ondan çıkara. O havuz temiz ve suyu temiz ola. Onun gibi beş dış duyudan zaman zaman gelip, kalbe dolan ve istilâ eden türlü nakışlar, fikirler ve zanlar kim bozuk, kimi iyi ve kimi bozucu olduğu için gönlün içinde kötü özellikler toplanıp mekân tutup kalmıştır. Şu hâlde kalbin boşaltılmasını ve nefsin temizlenmesini isteyen kimseye gereklidir ki tamamıyla beş duyu yollarını tıkaya. Ta ki duyulan, görülen, koklanan, tadılan ve dokunulandan bir nesne kalbe girmeye. Sonra düşünceleri kovmakla celâl adına içten devam eyleye. Ta ki gönülde birlik denizinden hikmet pınarları fışkırıp, her olmaz hayali, her yorgunluk ve sıkıntıyı, her kötü ahlâkı ve her bozuk zannı ondan çıkara. O gönül dünya işlerinden temiz ve bilim ile becerikli ola.

RUBAÎ

*İlim sinede hakikattir
Derste olmayanlar sinede bulunur
Yüz ev kitapla dolsa faydasızdır
Sine kitabın korkusuz oldu*

Mirat-ı kalbe cevri-i seferdir veren cilâ
 Ger seyr-i kâbedir seferin ger reh-i gaza
 Tenden Huda'ya dilde seferdir cihâd-ı nefis
 Kat-ı tarik-i kâbe-i cân tayy-i masivâ
 Arif ki dilde seyr ü sefer eyler ol müdân
 Mirat-ı kalbidir ona câm-ı cihannümâ
 Kalbinde kıl seyahat ve ehl-i saadet ol
 Ehl-i sakardır ehl-i sefer kıl sen inzivâ
 Dermanın iste sende sen ey derdmend-i aşk
 Dilden ırağa gitme ki dildir sana şifâ
 Rabb'in dilerse iste derûnunda bul garîb
 Dilhane-i Huda'dır onu sanma sen cüdâ
 Çün pîr-i aşk imiş seni irşâd eden müdâm
 Hakkı gönülde bul onu sen gaflet etme hâ

(Kalp aynasına sefer eziyetidir cilâ veren. Gerek kâbeye gidiş olsun seferin, gerek kaza yoluna. Tenden Huda'ya gönülde seferdir, nefis cihadı. Can kâbesinin yolunu kesme, dünya işlerini kısaltmadır. Arif sürekli gönülde seyir ve sefer eyler. Cihanı gösteren cam ona kalp aynasıdır. Kalpte seyahat kıl ve saadet ehli ol sefer ehli cehennemliktir. Sen inziva kıl, ey aşk dertlisi dermanını sen sende iste. Gönülden ırağa gitme ki sana şifa gönüldür. Rabb'ini dilerse içinde iste, yakın bul. O Huda'nın gönül evidir, onu sen ayrı sanma. Sana sürekli doğru yolu gösteren aşk piri imiş. Hakkı, onu sen gönülde bul, gaflet etme ha!)

Onuncu Madde: İnsan kalbinin Yezdan'ı bilmekle izzet ve can lezzeti bulduğunu; hazreti Rahman'ın sevgisi ile her iki cihanda mutlu olduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: İnsan kalbinin izzet ve lezzeti Allah'ı tanımaktır. Devlet ve saadeti Allah sevgisidir. Çünkü, her nesnenin zevk ve sevinci, lezzet ve huzuru tabiatı gereği üzere olmasıdır. Kendi cinsine ulaşmasıdır. İşitme lezzeti güzel sesler ile dinlemesindedir. Görme lezzeti, güzel suretler ve tatlı nesneler seyretmesindedir. Beyin lezzeti, türlü güzel kokular koklanması ile koku alınmasındadır. Şehvet zevki lezzeti, yeme ve içme, uyuma ve çiftleşmededir. Gazap lezzeti, sövme ve vurma ile düşmandan intikam almadadır. Onun gibi akıl lezzeti, eşyanın gerçeğini idrak ve anlamların inceliklerindedir. Gönül, Mevlâ'nın cemal ve celâlini seyretme için olduğundan, onun lezzeti, o en leziz eşyadan olan Allah'a kavuşmadadır. O hâlde insan ki gönüldür. Onun lezzeti ve saadeti ancak Allah'ı bilme ve sevmededir. O gönül ki onda marifetullah sevdası ve muhabbetullah arzusu olmaz. Ancak hisleri isteyici ve şehvetlere rağbet edici olur. O gönül şu hastaya benzer ki onda faydalı gıda iştahı olmayıp ancak toprak gibi gıda olmayan nesneler yemeye meyilli olur. Şu hâlde o hasta eğer acele ile tedavi edilip faydalı gıda iştahı kazanmadıysa, o bozucu mizaçla kalıp zararlı şeyler yemekle gün gün hastalığı tabiatına galip olur. Ölüm ile cismi fena bulup dünya saadeti elinden gider. Onun gibi eğer kalbi hasta olan kimse rabbanî bilim ve zikrullah ile kalbine ilâç verip, onda marifetullah sevdası ve muhabbetullah arzusu doğmasını süratle kazanmadıysa, o, bozguncu fikirlerle kalıp, dünya uğraşı ve dünya işlerine rağbeti giderek kötü özelliklerin hastalıkları kalbe

galip olup, Allah korusun, gafletle gönül yok olup, sonsuz saadet elinden gider. Çünkü, deniz dalgaları gibi olan geçici hislerle vücuda gelen geçici lezzetler, toptan tabîî ölümle kesilir ve yok olur. İlla ki Allah'ı bilme izzeti ve Allah sevgisi lezzeti ki kalbe bağlıdır, o kalıcı olur. Ne zaman ki dış duyguların engelleri ölüm ile kalkar. Kalbin nur ve ışığı üstün olup cemali görme arzusu artar.

*Gönül kimin mey-i meyhanesin sorarsın sen
Kimin dü dide-i mestanesin sorarsın sen
Ne hanümaları yakmış bu aşk-ı âlemsûz
Kimin bu ateş ile hanesin sorarsın sen
Hezar kayser ü hakan ü hüsrev oldu revan
Kimin rıbat ile efsanesin sorarsın sen
Hezar kân ile derya senin fakirin iken
Kimin cevahir-i dürdanesin sorarsın sen
Cihan misal-i fenerdir ki şemisin ey cen
Kimin bu şem' ile pervanesin sorarsın gönül
Bu cümle âleme kamuya canasın
Kimin bu hüsn ile cananasın sorarsın gönül
Yüceldi kasr-ı cenanın çü sakf-i arş-ı mecid
Kimin bu kasr ile kâşanesin sorarsın gönül
Sana çü hal ola sübhanî a'zame şânî
Kimin bu hal ile âyâ nesin sorarsın gönül
Senin ki cür'a-i camın denizdir ey Hakkı
Kimin bu cam ile peymanesin sorarsın gönül*

(Gönül, kimin meyhanesinin meyini sorarsın sen? Kimin mest olmuş iki gözünü sorarsın sen? Âlemleri yakan bu aşk, ne evleri yakmış! Bu ateş ile kimin evini sorarsın sen? Yüzlerce kayser, hakan ve hüsrev geçip gitti. Rabıta ile kimin efsanesini sorarsın sen? Yüzler maden ile deniz, senin fakirin iken, kimin inci taneli cevherlerini sorarsın sen? cihan fener gibidir ki mumu sensin ey can; bu mum ile kimin pervanesini sorarsın sen? Bütün bu âleme cansın, kamuya canasın; bu güzellikle kimin sevgilisini sorarsın sen? Gönül sarayı, Mecid'in arşı gibi yüceldi; bu saray ile kimin köşkünü sorarsın sen? Çünkü sana hâl ola "En büyük şanım tenzihimdir". Bu hâl ile acaba kimin nesini sorarsın sen? Senin camının içindeki denizdir ey Hakkı! Bu cam ile kimin büyük kadehini sorarsın sen?)

On Birinci Madde: İnsan kalbinin kendi âlemine yönelişinin hepsinden önemli ve gerekli olduğunun bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Hak Teâlâ, insan türüne ruhlar âleminde olgunluğa ermiş cemaliyle tecelli edip, kendi zat ve sıfatını onlara soydan gelen kabiliyetlerince bildirmiştir. Ruhlar, onun muhabbet camından ve vuslat şarabından nice müddet mest ve müthiş olmuşlar idi. Şevk makamı içre sürekli sevk ile kalmışlar idi. Sonra rabbanî hikmet gereğiyle ruhlar, o yüce âlemden, bu süflî âleme düşüp, o vuslat cihanından bu ayrılık mekânına gelip, soyut iken bu nefsanî bağla bağlanıp, dünya ilgisinin meşguliyeti ile dolup, gerçek vatanlarından uzak ve garip olduklarından; o dostluk meclisini ve o vuslat zevkini unutmuşlardır. O âlemden yasak oldukları için insanların bazısından hazreti

Yezdan örtölmüş olup, o öncesiz vuslat ve sonsuz muhabbet tamamıyla yok olmuştur. Şu hâlde her nerde bir güzellik ve cemal, bir lütuf ve olgun seyreylese, onun ruhu seçim yapmaksızın ona eğilimli olur. Fakat o devamlı olan aşinalıktan mahcup ve şehvet arzusuyla mağlup olduğundan, o meyil ve muhabbeti bu dünya lezzetlerinden zannedip ona nefis gereği ile bakar. Bilmez ve anlamaz. Neylesin ki hatırına gelmez. Ama insanların bazısının ruhu bedene bağlandığında, Hakk'ın doğru yolu göstermesi ona yol gösterici olduğundan; kendi âleminden mahcup olmayıp, o dostluk meclisini unutmayıp, ruhlar ile olan durumları hatırında kalmıştır. Dünyada da sıfatların tecellisi ondan örtölmüş olmayıp, cemali görme şevki o gönölde gün gün artmıştır. Ulaşma saflığının susamışlığı olmuştur.

O hâlde Hakk'ın doğru yolu göstermesi eğer sana dahi yol gösterici ise o dostluk meclisini unutmayıp arzu edersin. Bu ruhu, dünya bağlantılarından ve dünya işlerinin duraklamalarından kurtarıp gönölde ona gidersin. Ta ki o sevgi olgunluğuyla aslını bula. Yani gönöl, kendi âleminde fenasız kalıcıya, cefasız sefaya, şüphesiz irfana, esirgemesiz cemale, nihayetsiz devlete erişir. Eğer insan, gönöl âlemine yönelişiyle aslına dönüşü arzu etmeyip, beden âleminde gafletiyle hissî işlerle ve nefsî isteğiyle şehvetlere eğimli olduysa; dünyada ondan âciz, eksik, fakir, zayıf, düşkün, değersiz bir mahlûk dahi olmaz, Çünkü bu âlemden, kâh dert ve gam esiridir, kâh elem hastalık müptelâsıdır, kâh tokluk ve açlık hastasıdır, kâh şehvet ve aç gözlölük düşkünlüdür. Bu yüzden bir gün rahat kalmaz. Ona bir zevk ve sefa nasip olmaz. Eğer bir lezzeti arzu ile ele getirdiyse, nice müddet onun sıkıntılarından kurtulmaz. Meselâ yeme arzusunda olan kimse, önce o yiyeceğin kazanç ve elde edilmesinde tedbir ve hareket kılıp, düzenleme ve pişirmesinde yorgunluk ve sıkıntı bulur. Yediğinde, sindiriminden ona ağırlık ve fazlalıklarından zahmet gelir. Sonra ondan doğan hastalıklarla sıkıntıda kalır. Bunculayın dünyanın her bir lezzetinden önce ve sonra nice borçlölük ve nice pişmanlık ortaya çıkar.

O hâlde eğer insan o nefis cevheri, bu değersiz lezzetlerle müptelâ kılmaıysa, bir murat almak için yüz yerde rezaletle muratsız olmaıysa, hemen her muradı terk edip, kendini dünyada misafir bulduysa, gönölde içeri kendi gerçek vatanına yöneldiyse, kötü ahlâklardan temizlenip ve sağık bulup, tabiat zindanından çıkıp azat olduysa, elbette o kimse gönöl ikliminde ruh tahtı üzere oturup kendi âleminde sultan olur. Dünya işlerini unutup, şahitler denizinde gark olur. Mevlâ'sını bulur (Ey Allah'ımız, bizi bizden kurtar ve dünyayı baş arzumuz kılma).

O hâlde imdi, sakın sen senden ırak olmaıysın. Suret âleminde boş yere yorulmaıysın. Bu beden âleminden dahi geçip, kalp âlemine gelesin. Nefis hazlarını koyup, hukukunu verip gönölde sakın olmaıysın. Dünya işlerini unutup Hakk'a yönelesin. Ta ki sen kendini bilip onu gönölde bulmaıysın.

NAZIM

*Kim ki canından ırağ oldu işi âh olmuş
Nefsini ârif olan bi'llah olmuş
Sakar-ı firkate düşmüş sefer-i zâhir eden
Sefer-i bâtın eden vasıl-ı dergâh olmuş
Keder-i akılla dildardar olmuş dil dâr
Saf olan aşk ile ol mihr ile çün mah olmuş
Dil ü dilbersin ırağ olma heman sen senden*

*Olmasın kimsede şuğlun ki gönül şah olmuş
Kalbine eyle nazar kendini tanı kimsin
Kendini dilde gören ehl-i dil âgâh olmuş
Nakd iken aşkla can dilde o didâr el'an
İntizar oduna yanmış o ki gümrah olmuş
Hayret-i aşk ile kendin bilen ehl-i zevkin
Lezzet-i canı münacat-ı sehergâh olmuş
Ger Süleyman isen incitme eğer mûr olsa
Ki kamu zerreden ol şemse nihâh râh olmuş
Çekmedi keşmekeş-i redd ü kabul-i halkı
Hakkı kim kible-i canı heman Allah olmuş*

(Kim ki canından ırak oldu, işi ah olmuş. Nefsini bilen Allah'ı bilmiş. Dış seferi eden, ayrılık cehennemine düşmüş. İç seferi eden dergâha ulaşmış. Akıl kederiyle sevgiliden gönül uzak olmuş. Saf olan aşk ile o güneş ve ay olmuş. Gönül ve sevgilisin sen senden hiç ırak olma. Kimsede işlerin olmasın ki gönül şah olmuş. Kalbine bak, kalbini tanı kimsin? Kendini gönülde gören gönül ehli uyanık olmuş. Aşkla can gönülde nakit iken şimdi o ki intizar ateşine yanmış, yolunu kaybetmiş. Aşk hayreti ile kendini bilen zevk ehlinin can lezzeti seherde yalvarma olmuş. Eğer Süleyman isen, karınca da olsa incitme ki kamu zerreden o güneşe gizli yol olmuş. Halkın kabul ve reddinde kararsızlık çekmedi. Hakkı ki can kiblesi hemen Allah olmuş.)

On İkinci Madde: İnsan ruhunun nice âlemlerden seyir ve sefer kıldığını ve beden âlemine gelip bunda olgunluk ve marifet bulduğunu bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: İnsan ruhu, bu cisimler âlemine gelmezden önce ruhlar âleminde idi. Ruhlar âlemine gelmezden önce görmezlik âleminde idi. Görmezlik âlemi ise anlamlar âleminin kinayedir ki Hak Teâlâ'nın öncesiz biliminde olan suretlerden ibarettir. Çünkü Hak Teâlâ'nın biliminde bulunan bütün eşyanın suretleri vardır ki tür olarak bizim akletmemiz ve tasavvurumuz gibidir. Gerçi Allah'ın bilimi zatının gayri değildir. Fakat bilimsel nakışlar itibariyle ona görmezlik âlemi ve anlamlar âlemi denilmiştir. Bilmezlik âleminin aslı, lâhut âlemidir ki Allah ehli teriminde en kutsal vücuttan ibarettir. Birlik mertebesine işaretir.

O hâlde görmezlik âleminde Allah'ın sıfatları ile insan ruhu arasında münasebet olduğu büyük izzet, bağış, devlet ve saadettir. Düşünen arife büyük nimet, doğru yol ve gayrettir. Kendi hâli olan olguna nihayetsiz zevk, sefa ve lezzettir. Bu insan ruhu, melekler ve ruhlar âlemine gelmiştir ki ruhlar âlemidir. Ona gayıp âlemi dahi derler. Onun ehli melekler, büyük melekler, akıllar, nefisler ve ruhlardır. Ondaki mülk âlemine gelmiştir ki şehadet âlemidir. Buna felekler ve yıldızlar âlemi, unsurlar ve bileşikler âlemi de derler. Melekler ve ruhlar âlemi ilk mülk âlemi arasında iki âlem dahi vardır ki biri misal âlemidir, biri hayal âlemidir. Misal âlemi, mutlak hayaldir ki ona berzah âlemi dahi derler. Bu bir âlemidir ki keşif ehli bütün ruhları onda görürler. Ve dahi olay ve salih rüya ki aynı ve görünür olur. Hepsini bu misal âleminde görürler. Hayal âlemi ki insanın hayal gücü kuvvetidir. Bu bir âlemidir ki bunun aslı misal âlemidir. Mülk âlemi ki iki kısımdır. Birinci kısım, melekler ve ruhlar âlemine bağlıdır ki o arş, kürsî ve yedi göktür. Ona ulvî âlem derler. İkinci kısım, mülk

âlemine bağlıdır ki o dört unsurdur. Onlardan bileşen atmosfer ve üç ana bileşiktir. Buna süflî âlem de derler.

O hâlde insan ruhları tamamıyla ulvî ve nuranî olup, hazreti Yezdan’a aşına iken; bilinen makamları mertebelerine göre arş, kürsî ve yedi gök iken o ulvî âlemden bu süflî âleme inmişlerdir. Ta ki olgunlaşıp asıl makamlarına dönerler. Veyahut kendi makamlarından yüksek makamlara gideler. Ama olgunluk kazanma âletsiz olmadığından Hak Teâlâ gayret edip, ulvî âlemden olan ruhlara süflî âlemden olan bedenleri âlet bağışlayıp; insan vücudunu ruh ve cisim ile tertip edip iki âlemden en mükemmel ve en güzel bileşim kılmuştur. Ta ki ulvî ruhlar, bu süflî âlemde beden bineklerine binip olgunluk kazanmakla mertebeler katedeler. Aslî makamlarından yükselme ile daha yükseğe gideler. Çünkü ruhların çıkış yeri o ulvî âlemdir. O hâlde bu süflî âlemde olgunluk kazananın yani enbiya aleyhisselâm yoluna gidenin dönüş yeri yine ulvî âlemdir. Olgunluk kazanmayıp aşağı havalara eğimli olanlar, yani (Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanınız) emrine yapışmakla ahlâkını süslemeyip hayvanî özelliklerle eksik kalanlar; nefsin terbiye ve aklamadan, kalbini boşaltma ve donatmadan âciz olanlar ulvî âleme yükselemezler. Bilinen makamlarına dönüp gidemezler. Allah korusun, onlar bu süflî âlemde kalırlar. Hayvanlar gibi hüsranda kalırlar.

Sözün kısası asıl gönüldür ki ona giren aslına ulaşır. Dünya işlerinden pak olan gönül sahibi olgun insandır.

NAZIM

*Tecrid ü tecerrüd reh-i kâşane-i dildir
Her nâne ki viranedir ol hane-i dildir
Can sem’in açıp dinle semâi ki hermişe
Afak dolu nağme-i mestâne-i dildir
Mecnundur içen Leyli yüzünden mey-i aşkı
Eflak mey-i vahdete peyman-e-i dildir
Ol şule ki pervanesidir cümle-i zerrât
Devr eyler o şevkile ki pervane-i dildir
Her cana cihan içre nihan bâde verir aşk
Ol hamr ile âlem dolu meyhane-i dildir
Asl-ı dü cihan dildir odur revnak-ı eşye
Mamure-i âlem heme virane-i dildir
Ey Hakkı gönül sahibidir mahrem-i dildar
Mahrum-i likadır o ki bîgâne-i dildir*

(Tecrit ve tecerrüt gönül köşkünün yoludur. Virane olan her ev, o gönül evidir. Can kulağını açıp her zaman semai dinle ki ufuklar, gönlün mest edici nağmesiyle dolu. Aşk meyini Leyla yüzünden içen Mecnun’dur. Felekler, vahdet meyine gönül peymanesidir. O ılık ki zerrelerin tümü pervanesidir; o şevk ile döner ki gönül pervanesidir. Her cana, cihan içinde gizli bade vermiş aşk; o şarap ile âlem gönül meyhanesi doludur. İki cihanın aslı gönüldür, eşyanın süsü odur. Âlem bayındırlığı bütün gönül viranesidir. Ey Hakkı, sevgiliye mahrem, gönül sahibidir. O ki gönülden yabancısıdır, Allah’a kavuşmadan mahrumdur.)

On Üçüncü Madde: İnsan ruhunun bedenler âleminde nice noksan bulunduğunu ve ne ile

olgunluk kazandığını bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Çünkü bütün ruhlar, o ulvî âlemden bu süflî âleme gelip insan bedenlerini bulmuştur. Şu hâlde insan türünün hepsi üç sınıf olmuştur. Evvelki sınıfı bu âleme ne için geldiğini ve ondan istenenin olgunluk kazanmak olduğunu asla bilmeyip avamın üç putuna tapmıştır. Yani yeme, uyku ve çiftleşmeyi kendine iş yapmıştır. Şu hâlde bu sınıf, o ulvî âlemde olan aslî makamlarına yükselip çıkamaz ki aldanmışların aklanmışıdır. Çünkü, melek özelliklerini komuş hayvanî sıfatlarla dolmuştur.

İnsan türünün ikinci sınıfı, bu süflî âleme inmekten maksat ancak olgunluk kazanmak olduğunu bilmiştir. Fakat dört özel puta eğilimli olmuştur. Yani nefis sevgisi, mal sevgisi ve makam sevgisi ile dolmuştur. Bu sınıf, o aslî makamlarına dönerler. Fakat yine aldanmıştır. Anılan dört put ile tutkundur. Çünkü nefsi teknil ile makamından yüksek makama ulaşmış değildir. Bu âleme inişinden maksat olan ilerleme ortaya çıkmış değildir.

İnsan türünün üçüncü sınıfı, bu süflî âleme olgunluk elde etmek için geldiğini bilmiştir. Doğru yola eş olduklarından, kendilerini bu âlemde misafir bulmuşlardır. Anılan yedi putu kırmakla olgunluk kazanmışlardır. Bu sınıf, o aslî makamlarından daha yüksek makamlara ulaşır. Çünkü, bu âlemde nefisini teknil eden olgun insandır. Hak Teâlâ gayretiyle anılan dört sınıfı duyurmuştur. Nitekim Kelâmıkadim’inde “Onlardan kimi nefislerine zulmedicidir, kimi kötülük ve iyiliği eşit gidendir, kimi de Allah’ın izni ile hayırlarda ileri geçendir” (35/32) buyurmuştur. Çünkü meleklerin vücudu lâtif ve nuranîdir. Kimi yakın akıllar ve kimi ruhanî nefislerdir. Makamları, göklerin ulvî âlemidir. O hâlde onların bir âlemi vardır ki fazla değildir.

Hayvanî ruhlar, bütünüyle zulüm edicidir. Makamları süflî âlemdir. Onlar ulvî âlemden nasipsizdirler. O hâlde onların dahi bir âlemi vardır ki iki değildir. Ama insan türünün iki âlemi vardır. Biri beden ve hayvanî ruh itibarıyla en aşağı mülk âlemidir. Biri akıl ve insanî ruh itibarıyla melekler ve ruhlar âleminin yukarısidir. Çünkü Hak Teâlâ melekleri sadece akıldan yaratmıştır. Hayvanları sırf şehvetten yaratmıştır. İnsanı akılla şehvetten yaratmıştır. O hâlde akıllı şehvetine üstün olup, yedi putu kırıp, samet olan Allah’a ibadet edici olan insan, meleklerden daha büyük ve daha saygıdeğerdir. Çünkü meleklerin her birinin makamı bilinendir ki sonsuz onda kalır. İnsan ise nefsî olgunluğa erdirmekle bilinen makamından daha yükseklerle ilerleyebilir. Eğer insanın şehveti, aklına üstün gelip yedi puta tapıcı olursa, o samet olan Allah’ı unutmuş ve onun kalbi katılaşmış olur. Gerçi o surette insandır. Fakat gidişte hayvanlardan aşağıdır. Çünkü hayvanların hizmeti ibadete karşılıktır. Hak’tan gaflet eden onlardan daha sapıktır (Ey Allah’ımız, bizi gafillerden eyleme).

İnsan ruhunun olgunluğu odur ki geçici lezzetleri terk ile yedi putu kırıp, huzur lezzetini idrak ile dünya işlerinden geçip gönülde sebat ede. Ta ki çıkış ve dönüş yerini bilip sırlara ulaşsın. Nefisini ve Rabb’ini hâlde arif ola. İzafî ruhla sonsuz zinde kala. Hazreti Habibi Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “Ya Ali! Kendini anlayasın; ta ki ömrünü kaybetmiş olmayasın ve kalbine kayıtsız kalmayasın”.

NAZİM

Derun-i candır ancak câ-yı cânân Müdam olmuş gönül me’va-yı cânân

Gönül mir’at-ı saf olsa içinde Görünür hoş ruh-i zîba-yı cânân

Süveyda-yı dil-i âgâh içinde Demadem hoş eder sevda-yı cânân

Kamu kavga-yı âlemden çü kalbin Olur hâli dolar kavga-yı cânân

*Bir gemi gibi kalbe inkılâbı Verir hareketi derya-yı cânân
Ko kibri ol kamu ednâdan ednâ Ki oldur kurb-i ev adnâ-yı cânân
Bu Hakkı ruhunu pür şûr eder ol Leb-i şîrin ü şekerhâ-yı cânân*

(Sevgilinin yeri ancak canın içidir. Gönül, sürekli sevgilinin sığınma yeri olmuş. Gönül saf ayna olsa, sevgilinin süslü yanağı hoş görünür. Uyanık gönlün siyah noktası içinde sık sık sevgilinin sevdası hoş eder. Kalbin âlemin kamu kavgasından boş olursa, sevgilinin kavgası dolar. Bir gemi gibi kalbe dönmesi, sevgilinin denizine hareket verir. Kibri ko, bütün alçaklardan alçak ol ki sevgiliye yakınlık ve eğilme odur. Bu Hakkı, ruhunu şamata dolu eder, o sevgilinin şeker ve tatlı dudağı.)

On Dördüncü Madde: İnsan ruhunun düşüşlerini, yükselişlerini ve yetkinliklerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İlâhî bir olay, rabbanî bir keyfiyet olan insan ruhu; insan bilgisinin ulaşamayacağı cennet yüksekliklerinin en yüksek derecesinden bu aşağıların en aşağısı olan bedene inişinden dolayı, o aydınlık, bu karanlığa, o güzellik bu kabalığa, o kabiliyet bu körkütük unutkanlığa ve o sevgi bu isyana dönüşerek Rahman'ın dostluğuna yakınken, nefis ve şeytanın yakını ve hayvanın da eşcinsi olmuştur. Hayvanla, basit ve boş oyunlar nerede; insan ruhu ve Allah aşkı nerede? Doğu-batı kadar uzak!

Öyleyse insan, önce hayvanlar ve canavarlar, sonra şeytanlar ve melekler ve en sonra da nefsanîlik safhasından geçmeden insanlık mertebesine ulaşamaz. Yine insan kendinden geçmedikçe izafî ruhla kalıcı olamaz. Yine ahlâkını ve davranışlarını güzelleştirmeyen hayvan seviyesinde kalıp insanlık mertebesine yükselemez. Ve yine irfan yoluyla Allah'a ulaşp da muradını alamaz. Çünkü, insanda üç ruh vardır ki diğer hayvanlarla ortaktır. Biri tabîî ruhtur ki onun yeri bütün beden; ikincisi bitkisel ruhtur ki onun yeri ciğer; üçüncüsü hayvanî ruhtur ki onun yeri de gönüldedir. Öfke, şehvet ve bu ikisinin doğurduğu kötü huy ve ahlâkın bütünü hayvanî ruhun sıfatlarındandır. İnsanın dördüncü ruhu, insan ruhudur ki yalnızca insana özgü olup, ona ait olan yer kalpteki siyah noktada bulunan hayvanî ruhtur. Onunla iç içe olması insan ruhunun özelliğindendir. Madem ki insanî ruh, hayvanî ruha yenik düşmüştür. O kimsenin kalbi ölü, nefsi diri demektir. Hâl böyle olunca da o kişiyi nefsi yönetir ve yönlendirir Ancak Mevlâ'nın yardımıyla insanî ruh hayvanî ruha galip gelir de kişi öfke ve şehvetini yenerse kendine gelir. Yani kalbi dirilik kazanır, nefsi ölür. Böyle olunca da kişi ruhanîleşir. Belki de zaman ve mekândan sıyrılarak yetkin bir insan olur ve kendi makamından çok yükseklerle ulaşır. Kişi bu saadetler ve faziletler bileşimine yeteneğine göre bir yılda, bir ayda, bir günde hatta bir saatte bile ulaşabilir. Allah öncesiz sözü Kur'an'ında "Ona kendi ruhumdan (kudretimden) üfledim" buyurduğu üzere, kendi pak zatına kattığı izafî ruhu kendisine kavuşturmuş ve ona her muradını vermiştir.

İzafî ruhun birçok adları vardır. Akl-ı küll, akl-ı evvel, cevher-i evvel, kalem-i ala, levh-i âzam, kelme-i ehem, melek-i mukarre, ruh-i ekmel, ruh-i efdal, ruh-i lâyefna (ölümlü olmayan ruh), ruh-i arif, ruh-i natık, ruh-i kuts, ruh-i Muhammedi, adem-i mana, şems-i batın, şems-i hakikat, nokta-i vahdet, nokta-i küll, nokta-i kübra, sırr-ı azam, lâtife-i rabbaniye, emr-i rabbanî, ceber-i rabbanî, hakikat-ı rabbaniye, aşk-ı ilâhî, mebd-i evvel, menşe-i ervah, sultan-ı hakikat ve sırr-ı ilâhî.

Bu mertebelerden hangisinde bulunduğunu bilinmesine gelince; eğer istersen hemen kendi durumuna

bak. Şayet yiyip içip uyuyor ve şehvetten başka şeylere arzu duymuyorsan gerçek şu ki hayvanların da altındasın. Şayet yeme içme, uyku ve şehvet arzusuyla birlikte öfkeleniyor, kin güdüyor, çekişiyor, kavga ve kargaşa çıkarıyor, sövüyor, kalabalık ediyor, düşmanlıkla hücum edip halka eziyet ediyor, incitiyor ve onlardan intikam alıyorsan bil ki canavarların da altındasın. Şayet yiyip içip, uyuyor ve şehvetini tatminle birlikte halka yalan söylüyor ve onları hile, düzen ve tuzaklarla kandırıp, aldatıp nifak çıkarıyorsan kesinlikle bilesin ki şeytanın da altındasın. Şayet az yiyip içip, az uyur ve şehvet düşkününü olmaz, kimseyi incitmez, hile ve düzenbazlık yapmaz, yalan söylemez ve bütün halka dostça davranıp hoşgörü ile yaklaşır ve onların işlerine koşmayı, hizmetlerini görmeyi vazife kabul eder de nazik davranırsan melekler mertebesine yükselmişsin demektir. Şayet uygun olduğu kadar yiyip içip, uyur, Öfke ve şehvetini zapteder de bir irfan zevkiyle ilâhî aşk yoluna gönülden bağlanır ve benlik sıfatlarından geçip yok olursan, kendini “yakın gözlüğünden görürsün ki işte o zaman hem arif hem de marufsun demektir. Bu ise Allah’ın ahlâkıyla değer kazanmak, Allah’ı bilmenin tükenmez hazinesi olmak, gerçekten haberdar insan mertebesine ulaşip, yüksek ve yetkin bir insan olduğunu gösterir. Artık sen, en yüce makama ulaşmış, hoş sohbet ve erdemli insanlar meclisine katılmaya hak kazanarak her istediğini elde etmişsin. Her işini ılımlılık üzere yapar, sonsuza dek Hakk’a bağlı kalırsın.

NAZIM

*Ey rûh-i pâk cismle dünyâda hoş musun
Vey nûr-i mahz dîde-i binâda hoş musun
Ey murg-ı arş nîce duruldun bu dâme sen
Sofra vu hûn u belgam u sevdâda hoş musun
Ger bu yürek değilse mekânın gönül nedir
Çün bu yürekte sen bu süveydâda hoş musun
Ol gülşeni koyup nîce düştün bu külhana
Külhancılarla hüsn-i müdârâda hoş musun
Ol bezm-i ünsten o vatandan ırak mısın
Kalbinle ya o meclis-i ma’nâda hoş musun
Meşgûl-ı resm u âdet olup gam çeker misin
Yâ hem huzur-u hazret-i Mevlâ’dan hoş musun
Olmuş seninle mest u muhabbet hezâr dil
Aşıklarınla rıfk u muvâsâda hoş musun
Alem seninledir nice alemdesin aceb
Sen sende hüsn-i aşkı temâşâda hoş musun
Hakkı sorar seni sana ey nefs-i nâtika
Dil haclesinde aşk ile tenhâda hoş musun*

(Ey tertemiz ruh, dünyada cism ile olmaktan hoş musun? Ve ey katıksız nur, gören gözde hoş musun? Ey arştan uçan kuş, nasıl tutuldun bu tuzağa sen? Kan-irin, balgam ve safrada hoş musun? Eğer bu yürek yerin değilse, gönül ne demek? Bu yürekte, sen, bu kara yerde hoş musun? O gül bahçesini bırakıp da bu ocağa nasıl düştün? şimdi ocakcılarla güzel yolda (iyi geçinmekte) hoş musun? O dostluk meclisinden, o vatandan uzak mısın? Ya kalbine o mana meclisinde hoş musun? Adetlerle uğraşıp gam çeker misin? Ya hazreti Mevlâ’nın

huzurunda hoş musun? Seninle binlerce gönül mest oldu, sevgiyle doldu. Aşıklarınla tatlı eğlencelerde hoş musun? Âlem seninledir, sen hangi âlemdesin? Sen, sende aşkın en güzelini seyretmekte hoş musun? Ey insan ruhu, Hakkı, seni sana sorar, gönül gerdeğinde aşk ile yalnız olmaktan hoş musun?)

İkinci Konu

İrfan yolunun esasları olan az yemek, az uyumak, az konuşmak, halktan uzaklaşmak, sürekli zikir ve tam tefekkürü altı bölüm hâlinde açıklar.

Birinci Bölüm

İrfan yolunun ilk esası olan az yemenin fayda ve özelliklerini sekiz madde hâlinde açıklar.

Birinci Madde: Açlığın erdemlerini bir ayeti kerime ve birkaç hadisi şerif bildirir.

Allah gayretiyle, kullarına yemek yemenin doğrucasını ve edeplicesini öğretmiş ve Kur'an'ı Kerim'inde “Yiyiniz, içiniz ve israf etmeyiniz. Çünkü, Allah israf edenleri sevmez” buyurmuştur. Bu kutsal hadiste de şöyle buyrulmuştur. “Ey âdemoğlu! Ben şeref ve yüksekliği itaat etmeye verdim, insanlar onu sultanların kapısında arıyorlar, nasıl bulacaklar? ilimî açlıkta takdir ettim, insanlar onu çok yemekte arıyorlar, nasıl bulsunlar? Gönül parlaklığını gece uykusuzluğunda bulundurdum, insanlar onu derin uykularda arıyorlar, nasıl bulurlar? Ey âdemoğlu! Bilim ve ameli tok karınla, gönül parlaklığını derin uykuyla, hikmet ve inceliği çok konuşmayla; arkadaşlık ve dostluğu insanlarla iç içe bulunmakla ve nihayet benim sevgimi dünya sevgisiyle dolmuş olarak, nasıl isteyebilirsin? Öyleyse, bilim ve ameli açlıkta, gönül parlaklığını gece uykusuzluğunda, hikmet ve inceliği sükûtta, dostluğumu ve bana kavuşmayı halktan uzak yaşamada, sevgimi ve hoşnutluğumu dünyayı terketmekte ara... Ey âdemoğlu! Oruç banadır ve onun karşılığını ben veririm. Oruçluya iki sevinç var; iftar edeceği ve bana kavuşacağı an”.

Hazreti peygamber (s.a.s.) dahi ümmetine şefkat göstermiş ve onlara yemek yemenin edebini öğreterek, tokluğun felâketlerini ve açlığın yararlarını anlatmıştır. Nitekim şöyle buyurdular: “İnsanoğlu kendi karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Oysa ona, bedenini güçlendirip olgunlaştıracak üç beş lokma yetiştir. Eğer kim yemek şehvetine tutulur, karnını doldurmak isterse, hiç olmazsa üçte birini yemeklere ayırsın”. Yine buyurdular: “Tokken yemek hem hastalık hem de haramdır”. Yine buyurdular: “Fazla yemek kötüdür, çok yiyen ve çok uyuyan verilmiştir”. Yine buyurdular: “Yemekte aç gözlülük yapan katı kalpli, hikmetten nasipsiz ve Hakk'ı unutucu olur”. Yine buyurdular: “Allah bir kulunu sevse, onu bol ve ucuz yemek bulunan yerde bile aç bırakır”. Yine buyurdular: “Hak Teâlânın, yaratıklarından dost seçtikleri aç ve susuz olanlardır. Onları incitenler bedbaht olup yerleri ateştir. Kim onlara hor bakıp küçük düşürür veya davranışlarıyla ve sözleriyle incitirse, onu tek intikam sahibi olan Mevlâ, hastalıklara gömerek herkese rezil eder ve geçiminden de mahrum eder”. Yine buyurdular: “Karnı aç ve gönlü kanaatkâr, kalbi zikirde olanın Allah'ın dostu olduğu açıktır”. Yine buyurdular: “Gerçekten şeytan insanın damarlarında kan gibi dolaşır. İmdi, bu yolları açlık ve susuzluktan tıkamak Allah dostlarının işidir”. Yine buyurdular: “En uzun açlık çekiniz Allah katında en üstünüünüz, en çok kızılanınız da tembelleriniz olan çok yiyen ve çok uyuyanlarıdır”. Yine buyurdular: “Aç duranlar hikmet sahibi kişiler olup bedenleri sürekli sağlıklıdır”. Yine buyurdular: “Halktan Allah'a en yakın olan, ahlâkı en güzel, karnı en aç, en susuz

ve kalbi en mahzun olanınızdır”. Yine buyurdular: “Allah hep yarattıklarını doyurur da dostlarını aç ve susuz bırakır”. Yine buyurdular: “Nefsinizi aç bırakın ki kalbinize irfan nuru doğsun ve gönlünüz hikmet pınarları ile dolsun. Yer ve göktekiler sizinle ferahlansınlar”.

Hz. Ömer (r.a.) günde bir öğün yer ve on bir lokma ile yetinirdi.

NAZIM

*Habibullah mübarek batnına taş bağladı yani
Taam isterse batnın vir ana taş virme sen nânı
Şikemperver ki pür hâk eylemiş dîvâr-ı a’zâsın
O kalmış hâne-i muzlimde görmez şems-i tâbânî
Şikâyet eyleyen üç günlük açlıktan değil ârif
O nâdân kâr u kesb itsün ki yoktur Hakk’a teklânî
Dîsen açlıkta var ol za’f keseldir mâni-i taât
Dîriz açlıktandır üns-i Hak oldur kût-i rûhânî
Taâm-ı Hak’tır açlık anı mahsûs-ı havas imiş
Bulur cû’ ehli vecd u hâl u zevk u cezb-i hakkanî
Bulan açlıkta bulmuştur fenâdan devlet-i fakr
Duyan açlıkta duymuştur rumûz-i sırr-ı sübhânî
Gören açlıkta görmüştür eğer aşkî eğer rûhî
Alan açlıktan almıştır künûz-i nefis-i insânî
İren açlıktan irmiştir huzûr-i hazreti Hakk’a
Bilen açlıkta bilmiştir ulûm-i bahr-i irfânî
Kamu açlıktadır devlet-i saadet-i izzet u lezzet
Olur cû’ ehli ruhanî dahi siması nuranî
Şeb’den kalbe kasvetdir gelen hem şehvet ü nahvet
Bulur cû’ ehli ilm u hilm olur ahlâkı rabbanî
Zaif it nefsi ta kim kuvvet-i kutsî bula ruhın
Hayat-ı candır açlık hem memmat-ı nefis-i şehvanî
Gel ey Hakkı bu ekl u nevmi koy fakr u fena iste
Ki viran olsa ten köşki bulursun genc-i pinhânî*

(Allah sevgilisi mübarek karnına açlıktan taş bağladılar. Yemek isterse karnına, taş ver ona, ekmek verme. Boğaz düşkününü olan, organının duvarlarını toprakla doldurmuştur. O karanlık evde kalmış, güneş ışığını görmez. Üç günlük açlıktan şikayet eyleyen arif değildir. O cahil ve haddini bilmez adam çalışsın, kazansın Hakk’a ihtiyacı yoktur. Açlıkta zafiyet var ve itaate mani o tembelliktir dersene eğer, Hakk’ın dostluğu ve ruhun da gıdası ondadır deriz. Açlık Hakk’ın ileri gelenlere tahsis ettiği yemektir. İlâhî cezbeyi zevk, vecd ve hâli aç kalanlar bulur. Fakirlik devletini bulanlar onu açlıkta buldular. İlâhî sırrın işaretlerini duyan da açlıkta duymuştur. Aşk, ruhu gören varsa, açlıkta görmüştür. İnsan nefsinin değerlerini alan açlıktan almıştır. Hakk’ın huzuruna yükselen açlıktan yükselmiştir. İrfan denizinin bilimlerini bilen de açlıktan bilmiştir. Bütün yükseklik ve zevk saadetinin devleti açlıktandır. Aç kalanlar hem ruhanî hem de yüzleri nurlu olur. Tokluktan kalbe katılık,

şehvet ve kibir gelir. Bilim ve yumuşaklık açkalanlar bulur. Onların ahlâkı da rabbanîdir. Nefsini zayıf kıl ki ruhun kutsal gücü bulsun. Açlık ruhun diriliği ve şehvet düşkünlüğü, nefsin ölümüdür. Ey Hakkı, gel bu yemeyi, uyumayı bir tarafa bırak, fakirlik ve fena (geçicilik) iste ki ten köşkü harap olursa, gizli hazineyi bulursun.)

İkinci Madde: Tokluğun felâketlerini ve açlığın değerlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Yemek ve içmekten başka nimet bilmeyenin bilgisi az ve azabı çoktur. Mideye düşkünlük, anlayışı kısırlaştırır. Mide dolgunluğu da hikmeti siler. Tokluk açlığın kaynağı iken, açlık, devanın en yararlısıdır. Her ağrı ve sızıyı getiren tokluktur. Az yemek hastalıkları azaltır. Çok yemekse hem hastalıklara sebep olur, hem de insanın geceleri rüyalarını bozar. Sürekli tokluk, birçok illetleri tahrik eder ve hikmetlere perde olur. Ve yine çok yemek, kalbe katılık ve bedene sakatlık verir. Hak Teâlâ bir kuluna yardım ve ikramda bulunursa onun karnını yemeklerden, namusunu haramdan uzak tutar. Yine Hak Teâlâ, birine bir iyilikte bulunsa; ona az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı ilham eder. Açlık çekmeyen, fikir duruluğunu, tefekkür zevkini bulamaz. Çok yemek insana zarar; çok uyku ise kederdir. Az yiyenin elemeleri az, sağlığı uzun olur. Sağlıkla mide dolgunluğu, açlıkla da hastalık bir arada bulunmaz. Nefsinde çeşit çeşit yemeklerin arzusunu besleyen kimse, sağlığını bozmak için her türlü hastalığı davet ediyor demektir. Açlık, peygamberlerin yemeği ve Allah dostlarının bir makamıdır. Açlık yüksek anlayış cevherinin deryası, hikmet yağmurunun bulutudur. Açlık, ruhların rahatlığı, vücutların genişliğidir. Açlık lüzumsuz doğan hastalıkların devası, akılların ifade parlaklığıdır. Açlık, ruhun zevk ve hazzının gıdası, yaralı kalbin şifasıdır. Açlık, sağlık bahçesinin meyvesi ve namus sıfatının süsüdür. Açlık ataların en değerli mirası ve Allah'a ulaşmanın vasıtasıdır. Açlık, her türlü hastalığı kovan güçlü bir silâhtır. Açlık, Allah dostlarının temizlik, Allah düşmanlarının azap yoludur.

Açlık, ruhun arındırılması ve ilâhî lütfun doğuş sebebidir. Açlık, hırs ve tamah ordularının kahır, hayret makamındakilerin zaferidir. Açlık, nefsin uçarılıklarını siler, kalbe duruluk ve hayat verir. Derin bir bilgiyle, o bilgiye isabet ve doğruluk kazandırır.

Açlık, Allah'ı isteyenlerin ondan başka her şeyden kesilmesidir. Zahitlerin açlığı hikmet, ariflerin açlığı arılık ve doğruluktur. Sevenlerin açlığı Allah'a yakınlık, ona ulaşmaya yol bulanların açlığıysa temizlenmedir. Açlık, nefislere alçaklık ve kalplere incelik verir. Semavî bilimi kazanmada dikkat sağlar. Arifin hikmet nuru, nice günler açlığın azgın alevlerini söndürür. O arif bir şey yediğinde, üç beş lokma ile yetinir. Vesvese, şeytanın tohumudur Ki onu tarlası doyurulmuş karındır. Kim Allah için bir gün aç kalırsa onun kalbinde bir başka hikmet kapısı açılır.

Açlık, bilim ve zekâ keskinliği kazandırır. Tokluksa, cehaletin ve karanlığın sebebidir. En hoş yemek açlıktır. Nefis düşkünlere açlıktan çok sızlanırlar. Açlık, Hz. Mevlâ'nın has kullarına ziyafetidir. Tokluk, akıl ve zekânın yitirilmesine sebeptir. Kim nefis hayvanını açlıkla keserse o, marifet nuruyla kalbine hayat kazandırır.

MISRA

Ağzını sımsıkı bağlayan cihanı seyrederek.

Tadından zevk aldığın lokmanın lezzetini keşke düşmanların duysa. Tıka basa yemek yiyen hayvandan farksızdır. Açlık dünyasında Allah dostlarının onunla doydukları ilâhî bir yemektir. Karın

ise insanın düşmanıdır. Arifin yemeği ihtiyaçtan, uykusu ise mecburiyettendir. Hikmet bilgisi açlıkta bulunur. İsyan ve cehalet de tokluktan gelir. Açlığın neşesinden yeryüzünün sultanları yoksundur. Çünkü açlık, üstün vasıflı bedenlere özgü ilâhî bir ziyafettir.

NAZIM

*Geldi ramazan ayı Ey yâr-ı kamer sima
Ol saim ve az uyu Tâ kalbin ola bina
Hâli ol ve hâli ol Ney ol lubb-i nâbî bul
Ney misli deminden dol Nuş it şeker u helvâ
Bu nehr-i şikemden kil Nezh olmalıdır her yıl
Tâ ayn-ı hayat-ı dil Ten arzın ide ihyâ
Savm ile ten û cani Pâk eyle yeme nânî
Dolsun mey-i ruhânî Tâ mest ola her ecza
Bu demleri gûş eyle Meydir bunu nûş eyle
Seller gibi cûş eyle Tâ kalbin ola deryâ
Cû' oldu taâmmullah Kut-ı dil-i her âgâh
Virmiş o kuluna şâh Kim aşk iledir şeydâ
Hakkı dîn û gün daim Ol kâim ve hem sâim
Dol aşk ile ol hâim Koy sûreti bul manâ*

(Geldi Ramazan ayı, ey ay yüzlü sevgili. Oruçlu ol ve az uyu. Ta kalbin bina ola. Karnın boş olsun ki hâl ehli olasın. Ney ol da saf ruhu bul. Ney gibi kanından dol. Tatlı şeylerle zevk et. Bu karın nehrinden her yıl killer temizlenmeli, her yıl temiz olmalıdır. Ta gönlün hayat pınarı ten toprağını diriltsin. Oruçla bedeni ve ruhu. Temzi eyle yeme ekmeği. Ruhanî mey dolsun ve her zerren onunla mest olsun. Bu anları unutma. İç, bu, ruhanî meydir. İç de seller gibi coş. Ta kalbin derya oluncaya dek iç. Açlık her uyanık gönlün azığı olan Hak yemeğidir. Onu, aşktan divane olan kuluna şah verdi. Hakkı, gece gündüz daima uyanık ve oruçlu ol. Aşkla dol ve kendinden geç. Şekli bırak, manayı bul.)

Üçüncü Madde: Tokluğun rezaletlerini ve açlığın erdemlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üç şey kalbi karartır; çok yemek, çok uyumak ve çok konuşmak. Karın doydukça ruh bedenleşir. Karın acıkırsa ruh kendine gelir. Bedenin sağlığı az yemekte, ruhun sağlığı az uyumaktadır. Aşırı yemek yiyen kişinin aklından tekrar ete geçirilmesi mümkün olmayan bir şeyler gider. Açlık, hem en yüksek bir sıfat hem de en üstün bir melek(lik)tir.

Az yemek, az uyumaya; az uyku da az konuşmaya sebep olur. Tokluğun hastalığı, hastalık da elemi davet eder. Bütün hastalıkların temelinde tokluk vardır. Açlıksa cümle devanın esasıdır.

Vehimlerin, kuruntu ve vesveselerin hatta mahlukatın azgın nefislerinin yakıcı ateşini açlık söndürür. Nefsi aç olanın vesveseleri gider. Deli bile aç kaldığı zaman akıllanır. Açlık ibret tarlası ve hikmet kaynağıdır. Yine açlık, yüksek anlayış ve derin sezişin ruhu, aşk kapısının anahtarı, irfan nurunun feneri ve gerçek yolunun rehberidir. Nefis yoksul bir hastadır ki onun acil şifası açlıktadır. Tokluk gönülden hikmeti siler; açlığınsa, gönüle kazandıramayacağı bilim yoktur. Açlık yüksek kalpli ve temiz ruhlu insanların neşesi ve Allah'ın hassas dostlarının kılavuzudur.

NAZIM

*Açlık ki insan vücudunun safasıdır
Hem evliyanın ve ruhu temizlerin şiarıdır
Yemek düşkünlüğü Allah dostunda bulunmaz
Zira ki onun azığı hep Mevlâ'yı anmaktır*

Açlık, üstün ahlâkın kaynağı, tokluk da çirkin vasıfların doğurucusudur. Karın doyunca diğer organlar aç kalır. Karın aç kalınca da diğer organlar doyar. Açlık ruha gül bahçesi ve nefse zindandır. Toklukta meydana gelen vesveseler kalıcı ve üreyici olur. Açlıkta olanlarsa, geçici ve tesirsiz olur.

Kimin karnı aç olursa, onun gönlü iki cihanı geçip Mevlâ'ya ulaşır. Açlık kalbi hikmetle doldururken, tokluk gönlü sağır ve dilsiz yapar. Açlık, bedenin rahatlığı ve temizliğidir; gözde ibret ve gönülde hikmettir.

Gönül parlaklığının yerleştiği iki haslet, açlık ve gece uyumamaktır. Ekmek bedenın gıdasıysa, açlık da can ve gönlün gıdasıdır.

Müridin biri, bir gün aç kalıp şeyhine aç olduğunu söyler. Şeyhi ona yalnızca “Allah” der. Mürit, şeyhinin söylediği adın zikrine devam ederek ikinci gün tekrar şeyhine gelip “Birazcık olsun, azık gerek” dediğinde; şeyh bu defa “Allah gerek” diye cevap verir. Sabırla zikrine devam eden mürit, üçüncü gün tekrar gelip “Azık nedir” diye sorunca, şeyhi ona “Ölümsüz olanı anmaktır” der. Dördüncü günün bitiminde hâlâ oruçlu olarak zikrini sürdüren mürit, nihayet ilâhî bir cezbeye iftar etmiş; can azığına ermekle mükâfatlanmış, vücudunun bütün zerreleri aşk şarabıyla dolup, ilâhî cezbeye tutulmuş ve marifet devletine külfetsiz kavuşmuştur.

NAZIM

*Çü aşk-ı merdüm hordur pes er gerek ey yâr
Ki ola lokma-ı şîrîn aşk-ı şîrînkâr
Sen acı lokma gibi hazm olunmazken
O şah-ı aşka ne lâyıksın ide nûşgûvâr
Riyazet ile zaîf ol ki tengdir o dehen
Leziz lokma olup koy sen yesün yekpar
Niçün dehânı yakarsın o dîk-i germ ile sen
Siyah olur gehî asbâh geh lübb’-i destar
Misal-i dûzeh o mide pür olmadı her giz
Meğer kadem basa bir dem sana şeh-i cebbar
Huda’dır eyleyen ahbâb çeşmini şeb’ân
Yoğ evliyada ne benlik ne hırs her murdâr
Ne hırs-ı ilm u hüner var ne reng u bû Hakkı
Ne sulh ü cenk olur anlarda aşk olur her bâr*

(Beşer aşkı hordur, er gerek ey yâr. Ki o tatlı lokma, ince, zevkli aşka dönüşsün. Sen acı lokma gibi sindirilmezken; o aşk padişahına lâyıkmısın ki seni içebilir, sindirilebilir etsin? Nefsi kırma ile zayıf ol ki o ağız dardır. Leziz bir lokma ol da bırak yutsun seni. Niçin o sıcak tavukla ağzını yakarsın? Siyah olur bazan sabahlar bazan sarığın içi. Azgın alevlerle

yanan cehennem gibi o mide, hiçbir zaman dolmadı. Meğer bir an sana Şah-ı Cebbar olan ayak bassın. Dostlarının gözünü doyuran Huda'dır. Allah dostlarında benlik, hırs, murdar olan hiçbir şey bulunmaz. Ne bilim ve hüner hırsı var onlarda, ne renk, ne koku. Ey Hakkı! Ne barış ne savaş olur onlarda, aşk olur her an.)

Dördüncü Madde: Az yemenin niteliği, miktarı, yararları ve hikmetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Az yemekten maksat, hayvanî isteklerin esiri olan nefsi zayıflatıp akli yenik düşürmek ve şehveti tutsak etmektir. Yine maksat, gönlü aydınlatıp kalbi çirkin vasıflardan arındırmaktır. Çünkü açlık, insanda yüreğin yağlarını eritip, kanını azaltarak onu beyazlaştırır ve inceltir. Böylece gönül, nefsin hayvanî arzularının karanlığından sıyrılıp aydınlığa çıkar. Bu temizlik ve duruluk içinde gönül, virtler ve zikirlerin saçtığı nurları kabule yetenek kazanır. Sonra da gönül aynasında parıldayan ışık nefis üzerine yansıyıp orada da o nur doğunca nefsin karanlığı yok olmakla, şehvet sedefinin karanlığı dahi aşk incilerinin aydınlığı ile yırtılır.

Şehvet, muhabbetin bineği olmakla birlikte, insandan istenen yalnızca muhabbettir. Ki insan onunla meleklerden bile sevgili ve herkesten üstündür.

İrfan yoluna girenlerden, henüz yolun başında olanların, yemekten yapacakları faydalı kısıntı, ifrat ve tefritten kaçınıp orta yol (orta yol, bir gün bir gecede 250 gramdan 500 grama kadardır) tutmalarıdır. Bu kısıntı, nefsin anlığı, kalbin duruluğu ve ruhun parlaklığı için vazgeçilmez bir iştir. Nitekim Hz. İsa “ Karnınız aç olsun ki kalbinizde Rabb’inizi göresiniz” buyurmuştur. Bir hadisi şerifte de şöyle buyrulmuştur: “İnsan karnından daha zararlı ve şerli bir kap dolmamıştır”.

Beden gıdasız olamaz ama insan vücudunun yaratılışında yemeğe karşı şeytanî uyarıcılar da vardır. Bu şeytanî uyarıcılara karşılık verildiği ve karın yemekle doldurulduğu zaman nefsin istekleri de onunla güç kazanır. Böylece de nefsin ve vücudun karanlığı kalbi istilâ eder. Yine yemeğin o rutubetli buğusu beyne uzanan damarları gevşetir. Ki bu gevşeklik de duyguları pörsütür, uykuyu azdırır ve zihni bulanıklaştırır. Eğer vücudun bu şeytanî uyarıcılarına karşılık verilmez, karın doyurulmazsa, hem bu uyarıcılar hem de nefsin istekleri kendi karanlıkları içinde büsbütün güçsüzleşirken gönül saflaşır. Bundan dolayı, tertemiz kalpte parıldayan ruhtan ibaret olan üstün akli artık idrak ettiklerini icradan menedemezler. Bu seviyede hüküm ruhun olup, insan gerçek mertebesine ulaşır.

Bu meselenin sırrı şudur: İnsanın gıdasını alması işi, onun bitkisel mertebesi, o şehvetini doyurması işi, hayvanî mertebesi; bilim irfan sahibi olması da esas mertebesi olan insanî mertebesidir. Öyleyse, sırf beden gelişmesi için gıda maddelerine yalnızca onlarla meşgul olan kimse daha çok bitki mertebesinde, cinsî istekleri için büsbütün şehvete meyledip, yalnızca geçici zevklerle meşgul olan kimse de daha çok hayvan mertebesinde. Bu iki mertebeyi kendi lütfu olarak, Allah, kullarına duyurmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim’inde “O kimseler, hayvan gibi belki de onlardan da aşağıdalar, onlar kayıpta olanlardır” buyurmuştur. Öyle ise akıllı kişi, bu iki düşük mertebede kalmaz, kalbini ve ruhunu arındırıp parlatarak, iç keşiflere yönelir. Böylece de ilkin geldiği ve en son gideceği yere yol bulur. Şunu demek istiyoruz ki ölmeyecek ve ibadetlerini yerine getirebilecek kadar yer ve nefis hayvanını kepek veya arpa ekmeği ile yetindirir, nefsi muhafaza ve kalbi meşgul etmek demek olan leziz yemeklerden feragat eder, nihayet insan mertebesine ulaşp dostluk meclisine girer ve her isteği yerine gelir.

Bitki ve hayvan mertebesinden, insan mertebesine ulaşmakta az yemek en önemli, en gerekli

şarttır. İnsan mertebesine yükselmiş nefsin ve tabiatının esaretinden kurtulmuş olan yetkin insanın açlığı, kendisine zarar vermeyen güzel sabırdan ibarettir. Belki onun uzun açlığı, derin huzurudur.

NAZIM

*Her lahza ol vahyi alâ Ervâha eyler hoş nidâ
Dürd olma hâkî etme câ Pâk ol gel itme azm-i semâ
Her can ki tembel olur Çün dürd ham ka'rın bulur
Alây-ı hume hoş gelür Ger bulsa kudretten safa
Olmazsa tende hâk-ı nân Safi olur bu ab-ı cân
Esrar olur kalbe ayân Bulur kamu derdin devâ
Canın çû şu'ledir heman Nurundan eserdir duhan
Dûd içre nur olmuş nihân Dil hânesi bulmaz ziyâ
Az olsa ger bu dud-ı nân Kalbin bulur nurî ayân
Ruşen olur hoş bîgumân Hem bu serâ hem ol senâ
Seyr it mükedder olsa mâ Ne su görünür ne semâ
Pühân olur şems-i duhâ Gaym ü duman olsa hevâ
Bad-ı şemâli çûn eser Safi olur kalmaz keder
Bu saykal niçün her seher Hoş hoş eser bâd-ı sabâ
Aşık demi hem bir nefes Bu kalbe saykal ursa bes
Bil aşk-ı candır hem nefes Nefes-i behemîdir fena
Ey carı yeter hats-i ciharı Seyrân gehinder lâ mekân
Hakkı nedir bu hâkdan Fer'i bırak gel aslına*

(Her an o yüksek vahiy bütün ruhlara hoşça seslenir. Posa olup da yerin toprak olmasın. Temiz ol ve semaya tutkun ol. Her can ki tembel olur, çünkü olmamışın tortu dibini bulur. Şarabın iyisi bulanıklıktan durulmuş, berrak olursa hoştur. Tende ekmeğin toprağı posası olmazsa, bu can şarabı duru ve berrak olur. Sırlar kalbe açılır ve bütün dertler şifasını bulur. Can öyle bir alevdir ki dumanı nurundan çoktur. Nur, dumanının içine saklanmış, gönül evi ışık alamaz. Ekmeğin dumanı az olunca, kalp onuru apaçık olur. Şüphesiz aydınlık hoş olur, hem bu yerde, hem o yerde. Seyret, eğer su bulanık olursa ne su görünür ne sema. Hava bulutlu ve dumanlı ise kuşluk güneşi dahi gizlenir. Ne zaman poyraz eserse kara bulutlar gider, ortalık durulur. Bu parlaklık, bu aydınlık için eser, her seher vakti hoş hoş esen bu saba rüzgârı. Bir an da olsa aşkın, bu kalbe parlaklık veren nefesin vuruşu. Bil ki bu nefes canın aşkıdır. Hayvanî nefistir kötü olan. Ey can cihanda tutsaklığın yeter. Senin seyir yerin mekânı olmayan yerdir. Hakkı, nedir bu topraklık? Ayrıntıyı bırak, asıl olana gel.)

Beşinci Madde: Tokluğun alâmetlerini ve açlığın üstünlüklerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Hz. Âdem'i cennetten çıkaran, bütün çirkin huy ve davranıştan peydahlayan ve gönlü cehenneme çeviren insan kalbinin hastalıklarının kaynağı olan aşın yemek hırsıdır ki cihan sarayını cana zindan etmiş, üstün ve bilge aklı aşağılık ve körkütük cahil nefsin esiri kılmıştır. Açlık zevkini bulan tokluktan rahatsız olur. Çünkü o bilir ki aşırı yiyen sonunda yutulmuş olur. Akıllı olan yemek hırsını bırakır, nefsinin güçlendirmez. Mezarının kara toprağı için vücudunu

beslemez. Gerçi azgın ve ihtiraslı nefis akla baskın çıkıp Hakk’a isyan eder ama açlık kılıcı ona boyun eğdirir. Açlık bedenini ve ruhunu yararına iken tıka basa yemek, her ikisinin de zararınadır.

Gayesi yemek içmekten ibaret olanın hayatı hayal ve seraptan başka bir şey değildir. Aşırı yiyen ömründen yer ve ömründen yiyen de erken göçer. Midesinin kölesi olan kimsede ne akıl olur, ne şuur, ne görüş ve ne de duyuş. Hep bedenini doyurmakla meşgul olan kimse, şehvetinin kölesi olur ve bütün ömrü hayvan gibi o yolda harcanır.

Açlıkla nefisini güçsüz kılanın gönlünde ruh güç kazanır. Şehvanî arzuların tahakkümü kırılır. Bilim ve hikmete erme ile dostluk ve huzura alışkanlık kazanır. Bedenin ağzını bağlayanın gönlünde öyle bir ağız açılır ki onunla can azığı yenilip aşk şarabı içilir. Ayrıca üzerine irfan cübbesi geçirilir. Bundan dolayı o nurdan ekmekle bu fırın ekmeğinden geçilerek, o berrak, o tertemiz şarapla bu dünya pisliğinden kurtulunur. Yine o irfan cübbesiyle vuslat âlemine geçilir ve aşk kanadıyla Allah dostlarının zümresine karışarak, peygamberlerin ruhlarına doğru yükselinin Yine pir olan, sonsuz taze ve genç kalıp, sarı olan yanakları bir kırmızı gül gibi açılır. Yine nurdan yağmurlar hâlinde gece ve gündüzün sahibinden o kalbe ilâhî sırlar açılır.

Eğer bu ağız açılrsa, ruhun ağzı kenetlenir. Gönül çaresiz, beden zindanında yokluğa mahkum olur. Çünkü, özü toprak olan bu cismin gıdası da topraktır. Eğer gıdası toprak değil de şeker olursa, o zaman ruh, başı boşluğun esiri, gönül belânın zindanı, şuur korkunç kuruntuların coşkun nehri olur gider. Böylelerinin bütün sözleri çirkin, bütün işleri geri çevrilmiş, bütün davranışları hile ve oyundan ibaret olur.

Yeme içme hayvanî nefsi canlandırır. Ruhu ise hasta ve çaresiz bırakır. Çünkü her lokma, o ruha vurulan bir prangadır. Öyleyse, akıllı olan arpa ekmeği ile kanaat edip az yer. Bir parça ekmekle nefisini zayıf düşürüp ruhunu kurtarır. Böylesinin cismi ve gönlü tatlılık ve sevgiyle dolup zevkli ve yüksek olur.

NAZİM

*Acep halavet-i pinhan verir huluş iken
Misal-i çeng olur âdem teni ne bîş ü ne ger
Pür olsa ger şikem-i çeng o sağ olur mühmel
Ne nâle eyler o mühmel-i haşeb ne zir ü nebem
Dimağ-ı miden oruçtan yanarsa ey âşık
Bu sîne suziş ile nâleler eder her dem
Şikem tehi ol ve eş’âr söyle misl-i kalem
Misal-i düzah olur mide halk ile dolar âdem
Oruç dutarsan olur dil misal-i bağ-ı cinan
Hisal-i hûb ile gönlün dolar çü hur ü haşm
Oruç da Hakkı bulur ilm ü hilm çok hikmet
Bu cism oruçla selîm oldu cân dahi eslem*

(Karnın boş olması, garip bir gizli tatlılık verir. İnsanın teni bir çenk misali olur, başka bir şey değil. Eğer o çengin karnı dolu olursa, o saz artık çalamaz. Ne inler, o işe yaramaz odun parçası ne de tıngırdar. Midenin şuur oruçtan yanarsa ey âşık, bu göğüs her an yanık yanık inler. Karnını boşalt ve ney gibi dert ile inle. Karnını boşalt kam gibi şiirler döktür.

Mide cehennem ve boğaz yakıcı ateş gibi olur. Karın dolu olursa, insan kötü ahlâk ile dolar. Oruç tutarsan, gönlün cennet bahçeleri gibi olur. Güzel huylarla dolar gönlün temizler gibi. Hakkı, oruçta bilim, yumuşaklık ve çok hikmet bulur. Bu cisim oruçla sağlık, ruh dahi kuvvet bulur.)

Altıncı Madde: Tokluğun zararları ile açlık ve orucun yararlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Yemeği, onun hamallığını yapacak kadar değil, seni taşıyacağı kadarıyla ye. Yine yemeği, onun seni yemiş olacağı kadar değil, senin onu yemiş olacağın kadar ye. Eğer onu sen yemiş olursan, yediklerinin tümü gönlüne nur saçar. Eğer o seni yemiş olursa, gönlün kara dumanla dolar.

RUBAÎ

*Oruçla vücut kanını temizlersen eğer
Yüce ve temizlerin izinde göklere yükselirsin
Nur saçarsın mum gibi, orucun yakıcılığından
Ve bir toprak lokma olursun lokmanın zulmetinden*

İrfan taliplerinden biri, bir erenden kendisine marifet yolunu açıklamasını ister. O olgun insan, talibin fazla yemek yediğini bildiğinden “Git önce yemek yemeyi öğren de ondan sonra gel bize marifetten bakset” diye karşılık verir.

Bedenin zekatı, oruç ve gece uykusuzluğudur. Kendini ibadete verenlerden biri, her gün oruç tutup gece bir batman yemekle iftar ederek sabaha kadar namaz kılardı. Gönül sahibi, olgun bir mürşit bunu duyunca şöyle dedi: “Eğer yarım ekmek yiyip de uyusaydı daha iyi olurdu”.

KITA

*İçini yemeğin karanlığından uzak tutarsan
Marifet nurun parıldadığını görürsün orda
O illetle, hikmetten boş olursan
Yemekten pejmürde hâlini görürsün*

Çok yiyen, az sağlıklı ve çok sıkıntılı olur. Midesine ve uçkuruna düşkün olanın değeri de onlar kadar ucuz ve adidir. Tek düşüncesi midesini doldurmak olanın kıymeti, çıkardığı pislik kadardır. Çok yemek israf, azı ise temiz olanıdır. Açlık insanın en yüksek meziyeti, beden ve ruhun en yararlı özelliğidir. Bedenin rahatlığı az yemekte gönlünkü ise az uyumaktır. Aklın rahatlığı az konuşmakta, kalbin rahatlığı ise tutkusuz çalışmaktır. Dervişler az yiyerek, gece uykusuz kalarak, susmasını bilerek ve kalabalıklardan kaçarak derviş oldular.

BEYİT

*Açlık, uykusuzluk, sükut, uzlet, zikr ve fikre etmekle devam
Cihanın eksiklikleri bunlarla olur ancak tamam*

Hız. Resul-i Ekrem’in (s.a.s.) açlıktan eğildiği olurdu. Yine Hız. Ebu Hureyre (r.a.) açlıktan saraya tutulmuş gibi sarsılırdı. Yine yardımcımız ulu Fakirullah Şeyh İsmail Tillovî hazretleri bu Hakkı

oğlunu terbiye ederken şöyle demiştir: “Molla İbrahim, ben bulduğumdan sabah akşam bir kez yerim. Haftada yalnız -hangi yemekle olursa olsun- çörek ekmeği yerim. Et suyu da nefsi kırmaya mani değildir. Bu yemekler helâlin güzelidir. İçecek olarak altı günde ancak iki kâse su içerim. Yatsıdan sonra uyur, uyanınca da sabaha kadar ayakta kalır ibadet ederim. Pazartesi ve perşembe günleri de oruç tutarım”.

NAZİM

*Bende eyle lebin Dolsun gûher-i rûze
Gitsun o keder-i cân Gelsün hüner-i rûze
Bu âlemi bil siccîn Dildir reh-i illiyyîn
Kalbe nazar-ı cân bîn Virsün nazar-ı rûze
Koy nefis bu tedbirî Her hile ve tezviri
Meksûr ola her tiri Olsa siper-i rûze
Rûze ne zarar eyler Bin dürli hüner eyler
Hem mest-i mûdâm eyler Cânı eser-i rûze
Ten zarf-ı muhabbettir Dil gülşeni vahdettir
Can hacle-i vuslattır Feth olsa der-i rûze
Hakkı gel nice ol kaim Hem gündüzi ol sâim
Ta kalbe dola dâim Şehd ü şeker-i rûze*

(Ağzını ekmeğe açma ki oruç cevheriyle dolsun. Candan o keder gitsin de orucun hüneri gelsin. Bu âlemi zindan bil. Cennetin yolu gönülden geçer. Kalbe can nazarıyla bak da kalbin oruç nazarı versin. Ey nefis! Bu tedbiri, her hile ve yalan dolanı bırak bir yana. Eğer siperin oruç olursa her ok kırılır. Oruç bedene boyun eğdirir, ahlâkı tamamlar. Hem orucun tesiri, ruhu sürekli mest eder. Beden muhabbetin kabıdır. Gönülse vahdet bül bahçesidir. Oruç kapısı açılırsa, ruh, vuslatın gerdeği olur. Hakkı, gece uyanık, gündüz de oruçlu ol. Kalbe daima orucun tadı, şekeri dolsun.)

Yedinci Madde: Çok yemenin on afetini, az yemenin müjdelenmiş üstünlüklerini ve kolaylık sebeplerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan talibi olup da hayvan ve bitki mertebelerinden insan mertebesine yükselmek, nefsi arındırmak, kalbi durultmak ve ruhu aydınlatmak isteyen kimse, ilkin, karnını haramdan korumalıdır. Sonra, az yemek suretiyle helâlin bile fazlasından kaçınmalıdır. Sonra da marifet ve muhabbet yoluna yönelmelidir. Çünkü, insanın karnının muhafazası ve ıslâhı diğer bütün organlarından zor ve sıkıntılıdır. Karnın ihtiyaçlarını temin ile sıkıntısının meşguliyeti hepsinden çoktur. Bedene ve ruha zararı da diğerlerinden fazladır. Vücudun diğer organlarının kuvveti, zayıflığı, temizliği hep midedendir.

Çok yemenin getireceği afetler sayılmayacak kadar çoktur. Fakat esas tehlike arz edenleri on tanedir.

Birincisi, çok yemek kalbi katılaştırır ve nurunu söndürür. Nitekim Hz. Resul-i Ekrem (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır: “Kalplerinizi çok yemek ve içmekle öldürmeyiniz. Çünkü, kalp fazla su altında kalan ekin gibi ölür”. Çünkü, insan bedeninde mide kalbin altında fokurdayan bir tencere gibidir ki

buharı kalbe yükselir. Böylece de midenin yoğun buharı kalbi karartır ve sıkıştırır.

İkincisi, yemek fitne ve heyecana sebep olduğu gibi, organları gereksiz işlere ve bozukluklara sürükler. Çünkü, insanın karnı doyunca, gözü abes şeyleri görmeyi, kulağı onları işitmeyi, dili onları söylemeyi, eli onları tutmayı, ayağı onlara gitmeyi ister. Şehveti dahi tatmin olmayı ister. Eğer insanın karnı aç olursa, organları bütünüyle sakın olup, abes ve gereksiz olan şeylere tamah etmez, harama düşmez. Karın öyle bir organdır ki onun açlığı diğer organları doyurur. Tokluğu ise öteki organları aç bırakır. Özetle insanın söz ve davranışları, yeme ve içmesine göredir. Kişi yemekte harama düşerse, söz ve davranışlarından da haram doğabilir. Helâlinden bile fazlaca yese, söz ve davranışlarından abes ve manasız şeyler çıkabilir. Öyle ki yemek ve içmek, insan söz ve davranışlarının âdeta tohumudur. Bunlar, ancak onlarla meydana gelir.

Üçüncüsü, gerçekten fazla yemekte bilim ve anlayış eksikliği vardır. Çünkü, “bıtna, fıtnaı yok eder” denilmiştir. Yani mide dolgunluğu, zihin açıklığını köreltir.

Eğer dünya ve ahretle ilgili bir ihtiyacı temin etmek istiyorsan, onu elde edinceye kadar bi şey yemeyesin. Çünkü yemenin uyuşukluğu anlayış ve zekâyı köreltir.

Dördüncüsü, çok yemek ibadeti azaltır. Çünkü insanın yemesi aşırı olunca, bedeni hantallaşır, uyku bastırır, güçten düşer ve duyular faaliyetsiz kalıp ibadete yönelemez. İnsan leş gibi yığılıp uykuya dalar.

Halbuki, ibadet öyle bir sanattır ki o ancak yalnızlık tezgâhında işlenir. Onu işleyebilecek âletler de nefsin isteklerine karşı yapılan direnişlerdir.

Beşincisi, çok yemek ibadetin tadını, zevkini yok eder. Nitekim Hz. Ebu Bekir Sıddık (r.a.) şöyle buyurmuşlardır: “İslâm’la şereflendiğimden bu yana hiçbir vakit tam manasıyla doymadım ki Rabb’ime ibadet zevkinden yoksun kalmayayım. Yine hiçbir zaman suya kanmadım ki Rabb’ime kavuşma şevkimden bir an olsun kesilmeyeyim”.

Erenlerden biri de şöyle der: “Canım, ibadetin en tatlı ve en zevklisini, karnım açlık ve susuzluktan sırtıma yapıştığı zaman bulur”.

BEYİT

Bu kadınlara mahsus ambarı boş tutarsan

En değerli cevherlerle doldurursun onu

Altıncısı, çok yemekte harama düşmek korkusu vardır. Çünkü helâl olan, az az gelir insana. Haramsa, her yönden çokça gelir. Nitekim hadisi şerifte “Helâl, sana damla damla, haram da sel gibi dalga dalga gelir” buyrulmuştur.

Yedincisi, çok yemekte, ilkin onları kazanmak, sonra yenilebilir duruma getirmek, sonra pişirmek ve sindirmek, sonra onları boşaltmak, sonra vücudu onlardan meydana gelebilecek hastalıklardan korumak gibi hem kalbi meşgul edecek hem de bedene korkunç sıkıntı sayılacak külfetler vardır. Nitekim hadisi şerifte, her derdin aslının mide dolgunluğu ve ilâcının da açlık olduğu açıklanmıştır. Bunlardan başka çok yemekte, insanlardan tamahla dünyalık istemek ve onları yemekle meşgul olmak gibi vaktin israfı da vardır.

Sekizincisi, gerçekten çok yemekte ölüm sarhoşluğunun şiddeti vardır. Nitekim, hadisi şerifte “Şüphesiz ki ölüm sarhoşluğunun (can çekişme) şiddeti dünya zevkleri nisbetinedir. Yemek ve içmek de o zevklerdendir. Kim çok yer, çok içerse, o şiddeti artırır” buyrulmuştur.

Dokuzuncusu, çok yemekte ahret noksanlığı vardır. Nitekim Hak Teâlâ “Siz dünya hayatınızda hoş ve güzel şeylerinizi harcadınız” buyurmuştur. Yani, dünya tatlılığının ahret acılığı olduğunu duyurmuştur. Tatığın dünya zevki kadar, ahret zevkin azalır. Çok yemek de dünya zevklerinden sayılır.

Hz. Halit b. Velit (r.a.) tarafından, kendisi için hazırlanan nefis bir ziyafete davet olunan müminleri emiri Hz. Ömer (r.a.) “Bu yemekler bizim için ya arpa ekmeği ile bile doymadan ahrete göçen fakirler için ne vardır” diye sorunca, Hz. Halit (r.a.) “Onlar için cennet vardır” cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurur: “Onlar, cennetle kurtuldular dünyadan. Bu yemek bizim hazzımız olduğundan, onlar bizden uzaklaşıp büyük kurtuluşa erdiler”.

BEYİT

*Sonsuz cennet nimetleri o doğru kişiye helâldir ki
Elini, ağzını dünya nimetlerine asla sürmedi*

Onuncusu, gerçekten çok yemek ayıplanacak ve yerilecek şeyler vardır ki bu insana şehvet düşkünlüğü verir ve oburluk hastalığı ortaya çıkar. Dünya helâlinin hesabı ve haramının azabı vardır. Onun zevkleri yalancı, süsleri sahtedir.

İşte çok yemenin on afeti bunlardır. Doğru yolu arayana bunlardan biri bile yeter.

Şu hâlde irfan yolunun isteklisi, çok yemek ve sürekli tok olmaktan kaçınmakla bu afetlerden korunmuş olur. Az yemeye alışmakla da gönlü erdemle dolarak sevinçli olur. Çünkü, az yemekte vücut sağlığı, yaşama sevinci, hafıza kuvveti, zihin duruluğu, gönül aydınlığı, nur akımı, zekâ sürati, masraf azlığıyla kanaat imkânı, kıyamet gününün açlığını tefekkür, teveccühe ulaşmak, huzur kazanmak, ibadete devam etmek, abdesti korumak, yemeğin fazlasını ikram etmek, fakir ve yetimlerin gönülllerini hoş tutmak gibi nice üstünlükler ve erdemler vardır.

Az yemenin nasıl olacağına gelince; bunun birçok yolları vardır. Biri, çok yemenin zararlarını düşünmek. Biri, az yemenin erdemlerini ve yararlarını düşünmek. Biri, hazırlanmış sofradaki yemeklerin en nefisini önce yemek. En hafif yolu bir çeşit yağlı yemekle yetinmek. En kolay yolu bir gün bir gecede bir kez yemek. En garip yolu oburlarla yemeyip yalnız yemek. En uygun yolu da ölçülü yiyip her gün bir miktar -belli seviyeye kadar- azaltarak yemektir.

RUBAÎLER

*Nefsim beni çok yemekle eyler pür gam/Nefsim beni aldatmakda fırsat bekler
Ağırlaşır oluram esam ve ekbem/Çün sufra bulur o dem çeküp emekler
Az yiyip az içsem ola gönlüm hurrem/Terğib ider ifrat yemek içmekler
Cismim hem olur hafif ve canım pür dem/Düşman beni dostumdan ah kor eğler
Her lokma ki sen şereh ile yersin âni/Her lokma ki lezzetiyle buldum zevki
Gafletle dolup gönül olur zülmâni/Ol lokmayı keşke bulsa düşman halkı
Hayvana vir ol lezzet-i âb ü nânı/Hayvana vir ol nebatı sen ey Hakkı
Hakkı ânı yâd idüp yi kut-ı cânı/Cân lezzetin al gönülde iste Hakk'ı*

(Nefsim çok yemekle beni gamla doldurur. Ağırlaşır, sağır ve dilsiz olurum. Az yiyip az içsem, gönlüm sevinçli hem cismim hafif ve kan dolu olur. Nefsim beni aldatmakta fırsat bekler. Ne zaman bir sofraya bulsam, hemen oraya çeker. Aşırı yeme içmeye itmekle düşman,

beni dosttumdan alıkor. Senin hırsıla yediğın her lokma gönlünü gafletle doldurup karanlığa boğar. Hakkı, sen bunu hatırlayıp can azığını ye. Ekmek ve su lezzetini hayvana bırak. Lezzetiyle zevk bulduğum her lokmayı keşke düşman halk bulsaydı. Ey Hakkı! Sen gönülden can lezzetini al. O bitkiyi ise hayvana ver.)

Sekizinci Madde: Açlığın kısımlarını, durum ve makamını bildirir.

Allah dostları demişlerdir ki: İnzivaya çekilme nasıl sessizliği yüklenmişse, açlık da uykusuzluğu yüklenmiştir. İki kısım açlık vardır. Biri ihtiyarî açlıktır ki bu irfan yoluna yeni girmiş olanların açlığıdır. Biri de mecburî açlıktır ki bu araştırma seviyesine ulaşanların açlığıdır. Çünkü, bu seviyedeki gerçek ehlinin nefsi aç kalmaz. Eğer makamı, alışkanlık makamı ise yemeği az, heybet makamı ise daha çok olur. İmdi, bu gerçek ehli için çok yemek, gördükleri şeylerin azametinden, onların gönüllerine gerçek nurlarının sağlıklı sıçramasına işaret olmuştur. Onların az yemesi de gördüklerinin yakınlıklarına sağlıklı intibak ettiklerine işaret olmuştur.

İrfan yoluna yeni girmiş olanlar için çok yemek, Allah’tan uzak kalmasına ve onun kapısından kovulup nefsin hayvanî arzularının gönlünü istilâ fırsatı bulmasına işaret olmuştur. Bunlar için az yemek de gönüllerine ilâhî cömertlik soluklarının bedenlerinin yok olmaya sürükleyici meşguliyetinden kurtulmalarına işaret olmuştur. İfrat derecesinde olmayan açlık, her yönüyle hem irfan yoluna yeni gireni ilâhî durumlara, hem de gerçek ehlini üstün sırlara ulaştırır. Fakat açlık, ifrat derecesinde olursa, o zaman da nefsin uçarılığına, aklın gitmesine ve mizaç bozukluklarına sebep olur. Öyle ise marifet yoluna yeni girenin ilâhî durumlara ermek için açlığı ifrat derecesine vardırması doğru değildir. Ona uygun olan oruca devam etmekle yemeği azaltmasıdır. Gece ve gündüz arasında bir kez yemeğe alışıp haftada iki kez de yağlı yemekle yetinmesidir. Eğer istifade etmek ve muhabbet marifetini bulmak isterse, böyle yapmalıdır. Nitekim “Nice açlıklar vardır ki tokluktan daha şerlidir” denilmiştir.

Açlığın durumu ve makamı vardır. Açlığın marifet yoluna yeni girenlerdeki durumu gönül alçaklığı, tevazu, acziyet, düşkünlük ve yoksulluktur. Organların sessizliği ve kötü düşüncelerin yok olmasıdır. Açlığın gerçek ehlindeki durumu ise kalbin inceliği ve gönlün duruluğudur. Üstün bir dostluk ve Allah’tan başkasından arınmadır. İlâhî bir yükseklik ve rabbanî bir saltanatla beşerî özelliklerden temizlenmedir.

Açlığın makamına gelince, o, ilâhî bir makamdır. Ve o, öyle bir yüksek makamdır ki onun durumları aklı şaşkına çevirir. Ve derin sırları çözülemez. İşte gayret ve erdeme yakın olan açlığın yararları bunlardır. Bu açlık avamın açlığı değildir. Çünkü onların açlığında vücut sağlığı ile mizaç düzgünlüğünden başka fayda yoktur. Açlığın bir özelliği de insana, şeytanı tanıma imkânı verir.

RUBAÎLER

Açlık ki tok eyler ol kamu az’ay Nandan boş olan kimesne pür hikmetdir

Açlıkta bu nefis terk ider dünyayı Gönlü gözü uyanık işi ibrettir

Hem açlık açar rumûz-ı her mânâyı Açlık ki tamam-ı hıffet ve iffetdir

Açlıkta bulur bu cân ü dil Mevlâ’yı Her derde şifadır ol tene sıhhatdir

Hakkı az ye eyle batne halkı mizân Hakkı yemek az ye az uyu az söyle

Açlıkta yok ol ziyân ki toklukta a’yân Can sağlığı dil hoşluğu bul sen öyle

Açlıkta olan ziyâne besdir bir nân Her ne dilersen gönülde bul zevk ile

*Toklukda marazlara gerek çok dermân Kim iki cihan saadetidir böyle
Bend eyle dehânı bu cihanı seyret Nefs ehline gerçi açlık olmuş zindân
Koy hâbı gönülde her nihânı seyret Amma ki gönül ehlinedir hoş seyrân
Aşk açâ yürekde çûn dehânı seyret Açlıkda gönül safâ bulur lezzet-i cân
Deryalar içüp safa-yı cânı seyret Pes cû'dur ehl-i Hakka Hakdan ihsan
Hakkâ ki taâm-ı enbiyâdır açlık Hakkâ ki safa-yı esfiyâ cû olmuş
Hem hâl ü makam-ı evliyâdır açlık Takva vû reşâd-ı etkiyâ cû' olmuş
Hem safvet-i esfiyâdır açlık Hem fîtnat-ı re'y-i ezkiyâ cû' olmuş
Her derde devâ ü hoş nevâdır açlık Bel zirve-i cây-ı irtikâ cû' olmuş
Çok uyumak oldu ilm ü fadl hâdim Hakkı Hak için nehâr ü leyl ol kâim
Nevvâm ü ükûl olur alîl ü nâdim Ölmezden olup sen ol gamından hâim
Şeb kâim ve gündüzi dahi ol sâim Oldukça be nefis hayy gönüldür nâim
Ta menba-ı ilm ü fadl olasın dâim Nefs ölse gönül bulur hayat dâim*

(Açlık ki bütün organları tok eder. Bu nefis açlıkta terkeder dünyayı. Her mananın işaretlerini, sırlarını açlık açar. Bu can ve gönül Mevlâ'yı da açlıkta bulur. Ekmekle karnını doyurmayan hikmetle dolar. Onun gönlü, gözü uyanık, işi ibretle doludur. Açlık ki hafiflik ve temizliktir. Her derde deva ve vücuda sağlıktır. Hakkı az ye. Karnına boğazını ölçü yap. Açlıkta olmayan zarar, toklukta apaçıktır. Açlıktan doğan zarara bir ekmek yeterlidir. Oysa toklukta doğan hastalıklara çok ilâçlar gerekir. Hakkı az ye, az uyu, az söyle ki can sağlığı, gönül hoşluğu bulasın. Dilediğin şeyi gönlünde ara ve zevkle bul ki iki cihan saadeti böyle doğar. Ağzını tut da bu cihanı seyret. Bırak uykuyu, gönülde her gizliyi seyret. Aşkın yürekte açtığı ağzı seyret. Deryalar içerek ruhun sefasını seyret. Gerçi nefis düşkünlerine açlık zindandır. Ama gönül ehline ne hoş seyrandır. Gönül açlıkta canın lezzetiyle sefasını bulur. İşte böyle Hak'tan gerçek ehline bağıştır açlık. Açlık, gerçekten peygamberler yemeğidir. Hem Allah dostlarının da hâl ve makamıdır. Hem yüce ve temiz olanların kalp temizliği, duruluğudur. Her derde deva ve ne hoş ahenktir açlık. Gerçekten gönlü temiz olanların sefası açlıktır. Allah'ın hassas kullarının takvası, doğruluk ve olgunluğu açlıktır. Zekilerin görüş keskinliği açlıktandır. Daha yüksenilebilecek makamın doruğu da açlıktır. Çok uyumak bilim ve erdemi yok eder. Çok uyuyan ve yiyenler hasta ve pişman olurlar. Gece ayakta ve gündüz oruçlu ol ki bilim ve erdemin devamlı kaynağı olasın. Hakkı, Hak için gece gündüz ibadet et. Sen, o gamından şaşkına dönmeden. Bu nefis diri oldukça gönül uykudadır. Nefis ölürse, o zaman gönül devamlı hayat bulur.)

İkinci Bölüm

İrfan yolunun altı esasının ikincisi olan az uyumanın yararlarını on madde ile açıklar.

Birinci Madde: Az uyumayı Kur'an ayetleri ve kutsal hadislerle bildirir.

Allah, bir lütuf olarak kullarını gafletten sıyrılıp kendi huzuruna davet etmiş ve gece ibadetle

meşgul olmanın erdemlerini herkese duyurmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'inde şöyle buyurmuştur: "O takva sahipleri, taat ve musibetlere sabreden, sadakat gösteren, itaat eden, mallarından Allah için veren, şehirlerde ondan bağış dileyenlerdir". "Onlar ki Rab'lerine secde ederek ve namaz kılarak geceyi geçirirler".

"Ey, elbiselerine bürünüp yatan (peygamber) gecenin az bir zamanının dışında kalk (ibadet etmek üzere) namaz kıl. Gecenin yarısında yahut yarıdan biraz azında yahut da biraz fazlasında kalk, namaz kıl. Kur'an'ı da yavaş ve açık olarak güzelce oku". "Şüphesiz Rabb'in, senin gecenin üçte ikisinden azını ve gecenin yarısını ve üçte birini namazla geçirdiğini bilir".

"Ve gecenin bir kısmında namaz kıl ve uzun bir kısımda da onu tespih et". "Ey Habib'im, sana mahsus fazla bir namaz olarak gece namaz kıl. Rabb'inin seni mahmut makamına göndermesi yakındır".

Yine Zebur'unda da şöyle buyurmuştur: "Ey kulum! Beni gece karanlığında, kendine senden daha yakın bulursun. Ara ki bulasın".

Bir kutsal hadiste de şöyle buyurmuştur: "Ey âdemoğlu! Çok uyumakla gönül aydınlığını nasıl istersin? Uykunu toprağa göm, kalbinin nurunu az uykuda ara ve geceyi ibadetle geçir. Kim, beni sevdiğini söyleyip de gece bastırdığında beni unutup uykuya dalarsa, o yalancıdır".

BEYİT

Aşık olan nasıl uyur?

Haramdır aşığa her uyku.

NAZİM

*Uyuma sen bir gece ey mehlikâ Ta sana yüz göstere genc-i bekâ
Dil güneşten gece çün kerm ola Bu iki çeşmin aç ol tûtiyâ
Bir gece sabr eyle yere koyma baş Murg-ı saadet kona tâ başına
Gündüz olur kesb ve gece aşk-ı yâr Aşık ider her gece zikr-i Huda
Halk vurup uykuya düşler görür Bulmuş uyanık kerem-i kibriyâ
Hak dedi Dâvud'a benim âşıklık Gece uyumaz bana eder senâ
Aşık olur talib-i halvet ki tâ Göstere dildâra dilinden rızâ
Hâb-ı giran teşneye mümkün değil Uyusa düşte görür ol ayn-ı mâ
Hakkı irer her gece Hak'dan hitâb Kalk ve teveccüh bana kıl bul hedâ*

(Ey ay yüzlü yâr! Bir gece olsun uyuma ki sana sonsuzluk hazinesi yüzünü göstere. Gönül güneşinden gece, hararet bulsun. O maden bu iki gözün açsın. Bir gece sabret, yere başını koyma ki başına saadet kuşu konsun. Gündüz kazanç olur, gece yârla aşk. Aşık her gece Mevlâ'sını zikreder. Gafil halk gece uykuya dalar, düşler görür. Uyanık olan da Mevlâ'nın lütuf ve bağışına kavuşur. Hak Davut'a (a.s.) dedi ki benim âşığım, gece uyumaz bana övgüler eyler. Aşık, yalnızlık tutkunu olur. Ki sevgilisine gönlünden hoşnutluğunu göstere. Uykusu ağır olan susuz adama mümkün değil ki uyuşsun da düşünde su pınarları görsün. Hakkı, her gece Hak'tan hitap yayılır: "Kalk, bana yönel ve kurtuluş bul".)

İkinci Madde: Gece ibadete kalkmanın erdemlerini hadisi şeriflerle bildirir.

H. Resulü Ekrem, ümmetine şefkat göstererek, gece ibadete kalkmayı teşvik etmiş ve her gece gelen ilâhî sestten ümmetine haber vermiştir. Nitekim, çeşitli hadisi şeriflerde şöyle buyurmuşlardır:

“Her gecenin son yarısında kalkana Cenab-ı Hak, gökyüzüne tecelli edip şöyle seslenir: ‘Kim bana dua ederse, duasını kabul ederim. Kim benden bir şey isterse, ona veririm. Kim benden bağış dilerse onu bağışlarım’ ”.

“Her gecenin ilk üçte bir kısmı geçtikten sonra Cenab-ı Hak gökyüzüne tecelli edip güneş doğana kadar şöyle seslenir: ‘Ben her şeyin malikiyim. Ban kim dua ederse, onu karşılıksız bırakmam. Benden kim bir şey isterse, ona istediğini verir ve benden bağış dilerse, bağışlarım’ ”.

“Gece yarısı geçtikten sonra Hak Teâlâ semaya tecelli edip gün doğana dek şöyle seslenir: ‘Bir şey isteyen yok mu? Ona istediğini vereyim. Yalvaran yok mu? Yalvarışını kabul edeyim. Bağış dileyen yok mu? Bağışlayayım’ ”.

“Gecenin son üçte bir kısmında Allah Teâlâ gökyüzüne tecelli edip şöyle seslenir: ‘Kim dua ederse, onu kabul eder, kim benden isterse ona veririm’ ”.

BEYİT

*Gece bütün ruhlara seslenir o nurlar nuru
Bana yönelen can bulur gönülde huzuru*

Yine buyurdular: “Gözlerin uyur, fakat kalbim âlemlerin Rabb’inden gafil değil”.

BEYİT

*Sağ yanı üzerine yatardı kibleye dönüp
Açılırdı bin sır kapısı her soluğunda*

Ve buyurdular: “Gün doğarken uyumak rızka mani ve gamları çekicidir”.

Cenab-ı Peygamber (s.a.v.)’in müezzini Bilal-i Habeşî (r.a.) her gece seher vaktinde o olağanüstü sesiyle şu beyitleri okurdu:

*Uyanın, uyanın, uyuyanlar!
Sabahın ilk ışıkları, karanlık ordularını perişan etti!
Ey uyuyan! Uyan uykundan.
Gece, hezimete koşuyor!
Ve ey uykusunda boğulan!
Uyuyorsun, o, Rabb’in uyumuyor!
Bağış dile ondan, rakipliğe kalkma.
“Salat olsun” de, efendimize,
Ve “selâm olsun” kurtarıcımıza.*

NAZİM

*Cihanı aşkla şûr eyle ba’de nisf-ül-leyl
Zeman-ı bezm-i huzûr eyle ba’de nisf-ül-leyl
Çû mâhitab-ı şeb eyler şerab-ı aşk tahûr
Piyâlesin leb-i hûr eyle ba’de nisf-ül-leyl*

Şerab-ı aşkı içen kalbi sâf olan giceler
Uyan gönülde surûr eyle ba'de nisf-ül-leyl
Şerab-ı vahdeti seyr eyle mâhitab ise şeb
Zulâm ise dahi nûr eyle ba'de nisf-ül-leyl
Burâk-ı ekl-i dil olmuş çü rûşenây-i mâh
Urûc-u ruhi darûr eyle ba'de nisf-ül-leyl
Bu hâk-i pâk-i zemin pür şerab-ı vahdetdir
Anı şerab-ı tahûr eyle ba'de nisf-ül-leyl
Uyuma şeb nazar eyle cihâne ey Hakkı
Cemal-i aşk-ı zuhûr eyle ba'de nisf-ül-leyl

(Dünyayı aşkla çoraklaştır. Gece yarısından sonrasını huzur topluluklarının zamanı kıl. Gece parıldayan ay, tertemiz aşk şarabı sunuyor. Kadehin cennetin iri ve siyah gözlü kızlarının dudakları olsun da iç, gece yarısından sonra. Gece, kalbi temiz ve duru olanlar içen aşk şarabını. Uyan da gönülde sevinç duy, gece yarısından sonra. Gece, ay ışığında vahdet seyret. Karanlıksa gece, gece yarısından sonra kalk da aydınlat. Ayın parlaklığı, gönül erlerinin burakı oldu. Ruhunu mutlaka göklere yükselt, gece yansından sonra. Yeryüzünün bu tertemiz toprağı vahdet şarabıyla doludur. Onu tertemiz şarap eyle gece yansından sonra. Gece uyuma, cihana bak, ey Hakkı! Apaçık aşkın güzelliğini seyret, gece yansından sonra.)

Üçüncü Madde: Uykuyu azaltmayı, gece kalkmayı ve avamın gaflet uykusuyla büyüklerin uykusunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Uykuyu azaltmak, Mevlâ'ya yönelmekte önemlidir. Çünkü avamın uykusu gaflet ve yokluktur. Gafletse, gönlü çöken çok karanlıktır. İrfan yolunun isteklisi olana gece uyumak doğru değildir. Çünkü onun tutkusu, uykusu olmayan sonsuz ve öncesiz duran Allah Teâlâ'yadır.

ŞİİR

Uykuyu bırak çünkü o düşmanıdır faziletin
Yemekle içmekle hoşlanmazsın dünyadan
Yırt da uykuyu gece üstünlükler iste
İlgilendiriyorsa seni toplumun şerefliisi olmak

Arif olanın uykusuna gelince; o, müşahede ve murakabedir. Ruhlarla tanışma ve onlarla lütufkâr muameledir. Allah dostlarına kavuşma ve onlarla sevişmedir.

Seher, aşıklara nimet; uyku, elemden sıyrılmadır. Seher iki hayatın biridir. Açlık ve seherle gönül diridir. Seher, ibadet ve özlük pınarıdır. O vakitte kalkmak saadet işaretidir. Geceyi Allah'ı anmakla geçirmek, itaatkâr olanların ibadeti ve gönlü yanıkların âdetidir. Allah'ı zikir ile yaşanan seher, âşıkların devleti, hasret ateşi ile yananların sanat kaynağıdır. Allah'ı anmakla geçirilen gece velilerin alâmeti, gönül erenlerinin işidir. Yine zikrullah ile yaşanan seher, erenlerin zevk ve eğlence pınarı ve bahtiyarların yüksek saadetidir. Yine zikirle uykusuz geçirilen gece yiğitlerin ganimeti ve dervişlerin fırsattır. Yine zikrullah ile geçirilen seher, seçkin kulların baharı, dostların bahçesidir. Zikrullah ile

geçen seher, ariflerin armağan gecesi ve olgun insanların definesidir.

NAZIM

Çün gelür şeb vakt-i halvetgâh olur
Kible-i uşşak vech-i mâh olur
Hâbı koy mehtâb iken ey meh perest
Mâhdan âgâh ana hemrâh olur
Uyku bahrinde kamu halk olsa lâ
Uykusuzlar vakti illellah olur
Aşık eyler arzu şeb halvetin
Kim ona şeb vuslat-ı nâgâh olur
Dâne-i cân cism ile çün gâhdır
Cism uyursa danesi bîgâh olur
Kulların şeb kıl u kâli gark olur
Şeb nüzûl eyler çü sultan tahtına
Cümle söz Hakkı o dem gûtah olur

(Ne zaman gece gelir, halvet yerinin vakti doğar. Aşıkların kiblesi ay yönüne döner. Mehtap varken uykuyu bırak, ey aya tutkun olan. Aydan haberi olan ona yoldaş olur. Uyku denizinde bütün halk yok olsa, uykusuzlar vakti yalnız Allah var olur. Aşık gece yalnızlığını arzular. Ki gece, ona apansız vuslat gecesi olur. Can tohumunun yeri cisimdir. Cisim uyursa o tohum yersiz kalır. Gece insanların dedikodusu karanlıkta boğulur. Gece padişahlar padişahının ilham vakti olur. Gece, sultan tahtına iner. O an bütün söz hakkı kısıtlanmış olur.)

Dördüncü Madde: Uykuyu azaltmayı gerektiren gece ibadete kalkmanın yararlarını ve erdemlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Saadetimizin sermayesi gecelerdir. İnsanlardan yalnızlığımız ve dostla başbaşa oluşumuz gecelerdir. Gece, âşıkların dert ortağı, ariflerin sırdaşıdır. Gece aşıkların derdi artar, ariflerin başı dolar. Gece tam bir saadet günüdür ki güneşi gökyüzünün kalbine iner ve her gece o güneş doğar. Fakat gafil halk uyku deryasında yüzer. Her seherde her istek ele geçer. O vakitlerde uyumak gerçekten güçtür. Seher vakti mübarek saattir. O saatte uyanık olan saadet ehlidir. Seher vakti âşıkların gözü uyku tutmaz ve arifler gönülden uzak düşmezler. O vakitte rahmet kapısı açılmış olur ki uyanık olanlar ruh zevkini ve düşünce duruluğunu bulurlar.

NAZIM

Ehl-i aşkın dîdesi bîdar olur vakt-i seher
Can-ı ehl-i dil dolu esrâr olur vakt-i seher
Şehr-i dil bîkesret nâcins tenhâdır gece
Bezm-i cân bî zahmet ağıâr olur vakt-i seher
Ref eder dildâr-ı vechinden nikâbın vakt-i subh
Anı seyr eyler o kim huşyâ olur vakt-i seher

Mürde dil hâb içre gâfli devlet-i bîdârdan
Arif-i âgâha devlet-i yâr olur vakt-i seher
Pertev-i hurşîd-i vech-i dilbere müştâk olan
Ehl-i hâlin gönlü pür envâr olur vakt-i seher
Hak nidâ eyler ki “hel min sâilinî her nim-i şeb
Kim ne isterse o berhordâr olur vakt-i seher
Bâb-ı ihsân-ı hudâ feth olmak istersen sana
Dil kapusun beklemek hoş kâr olur vakt-i seher
Ol ki ekl u şurb olur şuglı gece gündüz heman
Uyku lâzımdır ama bîmâr olur vakt-i seher
Hakkı bîdâr ol seher vaktinde tembel olma kim
Uyumak insana ayb u âr olur vakt-i seher

(Seher vakti, âşıkların gözü uyanık olur. Gönül erlerinin ruhu sırlarla dolar. Gece, gönül şehri kalabalık ve çeşitten uzak tenhadır. Camın sohbet dostları, zahmetsiz yabancılaşıp seher vakti. Gecenin geç saatlerinde, sevgili, yüzünden peçesini kaldırır. Akıllı olan, onu seyreder seher vakti. Ölü gönül, uykuda, uyanıklık devletinden gafil. Uyanık olan arife, yarın devleti olur seher vakti. Sevgilinin güneş yüzünün parlaklığına tutkun olan aşk ehlinin gönlü nurlarla dolar, seher vakti. Hak, her gece yarısı “İsteyen yok mu” diye seslenir. Kim ne isterse mutlu olur seher vakti. Rabb’in bağış kapısının sana açılmasını istersen, gönül kapısını beklemek hoş iş olur seher vakti. Gece gündüz hemen her uğraşı yemek içmek olana uyku lâzımdır. Öylesine illet olur seher vakti. Hakkı, seher vakti uyanık ol, tembel olma; insana ayıp ve ar olur, uyumak, seher vakti.)

Beşinci Madde: Uykuyu azaltmanın üstün hasletleri olduğunu bildirir.

Allah dostlarının en üstünü Ebu Bekir Sıddık (r.a.) her gece yatsı namazından sonra bir iki saat kadar ev halkıyla sohbet ederdi. Eşi ve çocukları yattıktan sonra kalkıp abdest yeniler, iki rekat nafile kılıp seccade üzerine oturur, huşu ile murakabeye başlardı. Ta sabaha bir saat kala mübarek başlarını kaldırır, bir kere “ah” ederdi. O ah çekme ile mübarek ağızlarından öyle bir nur saçılırdı ki onun parıltılarından şeref dolu evleri aydınlanır ve duvarların kerpiçlerindeki samanlar apaçık görünürdü. Sonra kalkıp on rekat teheccüt ile üç rekat vitir kılar, ev halkını uyandırır. Sonra da sabah olunca sünneti kılar, namaza camiye giderdi.

Yeni cariyeye alan bir kişi, onunla yatsıdan sonra yalnız kalmış ve ona yatağı ser de uyuyayım, demiş. Cariye ona “Senin efendin var mı? diye sormuş. Adam “tabi” deyince, cariyeye “O uyur mu” diye sormuş. Adam “Benim öyle bir efendim var ki o asla uyumaz. Sonsuz ve öncesiz diri durandır” karşılığını vermiş. Bunun üzerine cariyeye “Ya sen hiç utanmaz mısın ki asla uyumayan efendinin huzurunda yatıp uyuyorsun” diye sitem etmiş. Bu nükte adamın gönlüne tesir etmiş ve o günden sonra gece kalkmayı alışkanlık edinip, ömrü boyunca yatağa girmemiş ve az uyku ile veliler mertebesine ulaşmış.

Erenler yoluna giden, üç hasletle gitmiştir. İlki ihtiyaç olanın dışında yememek. İkincisi, imkân sınırı içinde uyumamak. Üçüncüsü, gerekli olandan fazla konuşmamak.

Kısacası, uykusu çok olanın ruhu hasta ve işi zordur.

Ey dîde nedir uyku gel uyan gecelerde
 Kevkeblerin it seyrini seyrân gecelerde
 Bak hey'et-i âlemde bu hikmetleri seyr et
 Bul sanini ol ana hayran gecelerde
 Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gâfil
 Koy gafleti dildârdan utan gecelerde
 Gafletle uyumak ne revâ abd-ı hakîre
 Şefkatle nidâ eyleye Rahman gecelerde
 Cümle geceyi uyuma Kayyum'u seversen
 Tâ hayy olasın ey cân gecelerde
 Aşıklar uyumaz gice hem sen uyuma kim
 Gönlün gözüne görine cânân gecelerde
 Dil beyt-i hudadır anı pâk eyle sivâdan
 Kasrına nüzûl eyler o sultan gecelerde
 Az yi az uyu hayrete var fâni ol andan
 Bul can-ı bekâ ol ana mihmân gecelerde
 Allah için ol halka mukârin gece gündüz
 Ey Hakkı nihân-ı aşk odına yan gecelerde

(Ey göz, uyku nedir? Gel uyan gecelerde. Yıldızları seyret, seyrân gecelerde. Bak, âlemin manzarasında bu hikmetleri seyret. Bak da onun sanatkârını bul ona hayran gecelerde. Çünkü, gündüz sevgiliden, başkalarıyla gafil olursun. Sevgiliden gafleti bırak da utan gecelerde. Bu âciz kula gafletle uyumak doğru değildir. Ki Rahman, şefkatle seslensin gecelerde. Asla uyumaz olanı, Kayyum'u seversen; bütün gece sen de uyuma ki gönül gözüne sevgili görünsün gecelerde. Gönül, Mevlâ'nın evidir. Onu, ondan başkasından temizle. Çünkü, o sultan, köşküne iner gecelerde. Az ye, az uyu, hayret var. Geçici ol dünyadan, sonsuzluk canını bul, onun ağırladığı gecelerde. Allah için o halka yakın ol, gece gündüz. Aşkın gizli ateşine yan gecelerde.)

Altıncı Madde: Uykunun yerilmişliğini ve çoğunun uğursuzluk olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Uyku yerilmiş bir gaflettir. Fazlası da tembellik ve uğursuzluktur. Çünkü, avamın uykusu vücudun organlarının tembelliği, ömrün vakitlerinin harcanmasıdır. Nitekim Hak Teâlâ öncesiz sözü Kur'an'ın da "Odur ki sizleri uyutarak ölü gibi yapıyor" (6/60) buyurarak, bize uykunun ölümün kardeşi olduğunu duyurmuştur. Hak'tan kayıp olan hasret ehlidir. Bu hasret ehline de uyku bir musibettir. Arif olan ise daima onun huzurundadır. Bu huzur ehline de uyku muhabbet ve lezzettir. Böyleleri Mevlâ'nın huzurunda olduklarından uykudan habersizdirler. O uyku ki pişmanlığın, Mevlâ'dan uzak ve tart olmanın sebebidir. O uyku ki gevşeklik, cehalet ve kayıptır. Bilim ve hikmetten yoksun kalmaya işaretir.

Arifin zevki, yüksek huzurda olmak ve hayatı, muhabbeti yaşamaktır.

Mevlâ'ya muhabbetin alâmetleri üçtür. Geceleri uykusuzluk. Güzel söz ve şanı yüce olana övgü. Şu hâlde uyku, hastalık ve vebaldır. Eğer uyku zevkli bir nimet olsaydı, elbette cennette uyku olurdu.

Halbuki cennette uyku yoktur. Öyle ise uyku büsbütün bastırmadıkça, ona iltifat olunmaz. Çünkü, onunla olgunluk elde edilmez.

NAZIM

*Azîz başın çün gice yâr için uyuma
Uğurla leyli felekten şikâr için uyuma
Çün uyudın nice bin gice hazz-ı nefis için
Bir iki şeb ne olur yâr-i gâr için uyuma
Lâtîf yâr ki her giz uyumaz anın ile
Huzur idüp giceler ol nigâr için uyuma
Helâl olur mu ağır uyku hasta sahibine
Terahhüm eyle bu kalb-i fikâr için uyuma
Huda demiş ki benim âşıkım gice uyumaz
Hayâ edersen eğer şeb ü âr için uyuma
İşitmedin mi ki şeb kâm alur kamu uşşâk
Bu aşk-ı pâdişâhe kâmkâr için uyuma
Hezâr kere Didim Hakkı Hakk’a gel giceler
Yoğ olduğın bilesin tâ o var için uyuma*

(Aziz başın için ve o yâr için gece uyuma. Geceyi gökyüzünden uğurla. Avlanmak için uyuma. Nefsin hazzı için nasıl olsa bin gece uyudun. Bir iki gecede ne olur o mağara arkadaşı (Hz. Ebu Bekir Sıddık) için uyuma. Hiçbir zaman uyumayan o güzel yârin huzurunda ol da o güzel sevgili için uyuma. Hastası olana ağır uyku helâl olur mu? Merhamet göster, bu yaralı kalp için uyuma. Mevlâ demiş ki “Benim âşığım gece uyumaz”. Eğer gece utanırsan biraz, o utanç için uyuma. Bütün âşıkların gece arzularına kavuştuklarını duymadın mı? Bu padişahın aşkına ermek için uyuma. Bin kere dedim ey Hakkı! Hakk’a gel geceleri. Yok olduğunu bil de o var için uyuma.)

Yedinci Madde: Uykuyu azaltmanın, insanların kalplerini parlattığı ve yücelerin basiretlerini keskinleştirdiğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mücadelesiz müşahede olmaz. Nefsiyle savaşa girmeyen sırlara yol bulamaz ve gönül gözü açılmaz. Savaşan için sır, istese de istemese de ele geçer. O, müşahedeyi bulur. Öyleyse, bu ilâhî sırları görmek için mücadele gereklidir. Nefsiyle savaşmak isteyen, aç kalıp gece uyanık olmalıdır ki irfan yolunun isteklisi, az yemek ve az uyumakla, unsurların parçalarından oluşan o dört katışık unsur, vücudunda eriyip azıcık kalsın. Allah’ı zikretmekle de bedenın güzelliğın bulmasından, gönlü o unsurların örtüsünden kurtulur ve beden elbisesinden sıyrılır. Yine o irfan isteklisi, uykudayken berzah âlemine varıp rahat bulduğu gibi uyanıkken de hem berzah, hem melekler ve ruhlar âlemine haberli olarak rahat ve mesut olur. Şu hâlde kıvamında uyku, bedene rahatlık verdiği gibi ruhun da rahatıdır. Nitekim Hak Teâlâ Kur’an’da “Uygunuzu, bir dinlenme yaptık” buyurmuş ve orta bir uykunun vücut ve ruh için bir rahatlık olduğunu duyurmuştur.

İrfan yolunun tutkunu olan, işin başında uykuyu ve rahatı büsbütün bırakıp, gecelerin koyu karanlığında ruhun hayat pınarını müşahede ile seyretmiştir.

*Sulh ü salâh oldu bu gavgay-ı şeb
 Oldı çü sahrâ bize deryây-ı şeb
 Şâhid-i gaybın tutukı gecedir
 Aşıka rûz olmadı hemtây-ı şeb
 İstemez uykuyu kaçır hâbden
 Eylese bu dâde temâşây-ı şeb
 Çok dil pûr nûr ve nice can pâk
 Oldı kamu bende-i Mevlâ'y-ı şeb
 Dîk siyehdir gûze-i şeb zulmaeti
 Dâdımsa dil lezzet-i helvây-ı şeb
 Gündüz olur gerçi bu sevdây-ı kâr
 Başka safadır dile sevdây-ı şeb
 Bağladı şeb dest-i çü her kârdan
 Hakkı ider subha dek ihyây-ı şeb*

(Gecenin kavgası bize barıştır. Gecenin deryası da bize sahra oldu. Gaybı müşahede edenin perdesi gecedir. Aşığa gece gibi gün olmadı hiç. Bu göz geceyi temaşa eder. Uyku istemez, kaçır ondan. Gece Mevlâ'sının bütün kölelerinin gönül ve ruhları tertemiz ve her yer nur oldu. Gece karanlığının destisi koyu siyahtır. Gece helvasının lezzetini tat ey gönül. Kazanç sevdası, gerçi gündüz olur. Gece bir başka sefadır gönüle. Her işten bağladı elleri gece. Hakkı sabaha dek geceyi ihya eder.)

Sekizinci Madde: İnsan uykusunun sırlarını ve faydalarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan o ulvî âlemden, bu süflî âleme garip gelmiştir. Ve hayvanî nefsin işleriyle uğraşır olmuştur. Onun menfaatına koşar, zararını engeller. Ona bağlanmış ve bedene tutulmuştur. Bu yüzden de bu dar ve zor dünyada tutsak kalmıştır.

Bu cismi uyku bastırıldığı zaman, ruh kendi saltanatına yükselip iki türlü yarar bulmuştur. İlki, bu minnet ve rezalet âleminde çektiği gurbet zahmetlerinden tamamiyle kurtulup bedenın işaretleriyle uğraşmaktan azat olmuştur. O yüksek âlemdede karşılaştığı diğerk ruhlarla zevk ve huzur içinde, kendi öncesiz başlangıcı ve sonsuz sonu üzerinde sohbet etmekle öz vatanından emin ve sevinçli olmuştur. İkinci yarar şudur ki o ulvî ruh, kendi vatanına yükselip ilk akıldan bazı sırlara haberli olarak, berzah âleminde mahpus olduysa o vasıtayla nice manalar yakalamıştır. Ki şahadet âleminde benzerleriyle izaha kavuşmuştur. Olayın tam ifadesi şudur ki geçmiş işlerin uyarıcılığı ve gelecek durumların müjdesi, doğru bir rüya hâlinde malum olmuştur. Eğer uyuyanın ruhu, berzaktan geçip akl-ı kül ile karşılaştı ise o, vasıtasız müşahede ile birçok ilhamlara ermiş ve onun uykusu bir gündüz uyanıklığı gibi olup murakebe ile sırların keşfedildiği deryaya dalmıştır.

İnsan bedeni uyku sırasında çakılmış bir tahta gibi olur ki o ruhu ondan kurtarıp başka yerlere götürürler. Ta ki bu yönlerde ayrılmış mekândan, yönleri olmayan bir yerin ve bu âlem içinde başka bir âlemin var olduğunu görsün de aklı başına gelsin. O âlemden geldiğini ve yine bedenın ölümünde o âleme geri döneceğini anlasın. Böylece, bu aşağılık âleme meyletmeyip o yüksek vatanın sevgisi ve hasretiyle dolsun. O vatana yükselmek için Allah'a yönelsin ve onu beklesin. Yine nefsiyle savaşıarak

müşahede kazansın ki marifet mertebesine ulaşsın ve Allah sevgisinin o üstün devletine ersin. Ve uyku hâlinde, hatta ölümü anında bile berzah âleminde kalmayıp melekler ve ruhlar âlemine geçsin. Dostluk ve huzur meclislerinin saadetine kavuşsun.

RUBAÎ

*Kafasız gönül, dosta candan yol vardır.
Ey kaybolmuş gönül, gizli açık yol vardır.
Eğer bu altı yön bağlansa da endişe etme,
Onun yaratılışının derinliğinde canana doğru yol vardır.*

Bir olgun, ziyaretçilerinin çokluğundan rahatsız olup “Dostlar, izninizle birkaç saat yalnız kalayım” diyerek hırkasını başına çekip yatar, uyur. Fakat gönül gözü açık olan olgun zatın cismi gerçekte uykuda değildir. Ve ruhu kendi âlemine yükselip Mevlâ’nın huzurunda gönül alçaklığı ile boyun eğir. İlk ve son yeri olan akl-ı küle kavuşur.

NAZİM

*Bu kesîf içre çün o rûh-ı lâtif Kıldı bir lahza hoşça hâb-ı hafif
Bâd pâ-y-ı hayale oldu suvâr Gayb sahralarında kıldı şikâr
Dîdesin yumdı bu cihanda o cân Açdı hüsni nikâbmı cânân
Belâ cânân yüzine cân gözünü Açamaz yummayan cihan gözünü
Yine cânında buldı cânânı Yine tahtında gördü sultanı
Vasf olunmaz cemalle gördi Gerçi çeşm-i hayalle gördi
Kalb-i arfitden zahir oldu o nâr Kıldı evvelki sûretiyle zuhûr*

(Bu yoğunluk içinde o güzel ruh, bir an hoşça hafif uykuya daldı. Hızla koşan hayalin süvarisi olup, gayip sahralarında avlanmaya çıktı. O can, bu cihandan gözünü yumdu. Kaldırdı peçesini, açtı güzelliğini o sevgili. Evet, cihan gözünü yummayan cananın yüzüne gözünü açamaz. Yine cananın canında buldu ve yine o sultanı tahtında gördü. Gerçi hayal gözüyle gördü ama anlatılamaz güzellikte gördü. Arifin kalbinde o nur açığa çıktı, hem de ilk suretinde olduğu gibi.)

NAZİM

*Dün gice tâ rûz enis-i cân hayal-i yâr idi
Gözlerim gerçi uyurdu akl ü dil huşyâr idi
Lezzet-i güftâr-ı cânân cânâda kalmışdır henüz
Allah Allah o ne şîrîn leb şeker güftâr idi
Vah gitdi hâtırımdan ne didi düşte bana
Gerçi kârım tâ seher ol sözleri tekrar idi
Rûz çeşmimde şeb muzlimdir ol ruhsârsız
Ey hoş ol şebler ki çeşm-i dilde ol ruhsâr idi
Nevm-i ehl-i dil huzur-ı hazret-i dildâr olur
Çünkü her dem arzusu dilde ol dîdâr idi
Arifin çeşmi uyur kalbi uyumaz aşkla*

*Kim ezelden aşk ana her halde yâr-ı gâr idi
Hâb-ı hoş olsun helâl ol ayne ki düşde görür
Anı kim Hakkı anın çün bir zaman bîdâr idi*

(Dün gece ta sabaha dek, sevgilinin hayali cana arkadaşlık etti. Gözlerim uyurdu gerçi fakat aklım ve gönlüm uyanıktı. Sevgilinin sözlerinin lezzeti, ruhumda henüz. Allah Allah! O ne tatlı dudak, o ne şeker sözdü. Vah gitti hatırımdan, o, düşte ne dedi bana? Gerçi bütün işim, sabaha kadar o sözleri tekrar etmektir. Onun gül yanağına kavuşamadığım gün, gözümde karanlık bir gecedir. Gönlün gözünde sevgilinin tatlı yanağı olan geceler, ne hoştur. Gönül erlerinin uykusu, sevgilinin huzuruna yükselmektir. Çünkü, gönüllerinin arzusu her an yârin yüzünü görmektir. Arifin gözü uyur fakat kalbi aşkla uyumaz. Ki aşk ona ezelden yâr-i gâr (mağara arkadaşı) idi. Hoş uyku, o göze helâl olsun ki düşünde, bir zaman Hakkı'nın onun için gözlerini yummadığı yâri görür.)

Dokuzuncu Madde: Uykunun gerçeğini, avamın nefislerinin berzahta kaldığı ve saygın ruhlarının melekler ve ruhlar âlemine yol bulduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Gıdaların yaşlılığı, kalbin damarlarını gevşetip onun sıcaklığı kalple beyin arasında bir engel olur ki gönlün beyinde tefekkür ve icraat imkânı gitmiş olur. Duygular ve organlar da his ve harekettten düşer ve beden, kalp yerine ciğer damarlarıyla semizlenip hacmini genişletir. İşte herkesde olan uyku, bedenin bu durumundan ibarettir. Yaşlılık ve gıda uykuya sebep olduğundandır ki çok içmek ağır uykuyu doğurur ve peydahlanan balgamla insanın gafleti ve unutkanlığı artmış olur.

İmdi, eğer uyuyanın kalbi, nefsin ağında ise kişi kendi olgunluğunu kazanmaya yönelmekte tembel olur. Berzah âleminde hapsedilip karışık rüyalar ve kâbuslarla başbaşa kalır. Eğer uyuyanın gönlü nefisten kurtulmuş ve bağımsız kalmış ruh ise o kişi berzahtan geçip, kendi ülkesine, ilâhî huzura yükselip asla uyumaz. Bedenin uykusu böyle kalbi tembelleştirmez. İtibar ve yükseliştten bir an bile boş kalmaz.

Uyku, tembellik ve gaflettir. Ruhanî uyku, Mevlâ'nın huzuruna yükselmektir. Cahilin uykusuysa bir nevî ölümdür. Arifin uykusu zihni açar. Avamın uykusu perişanlık ve derttir. Saygınların uykusu tam bir muhabbettir. Ham adamların uykusu vakit geçirmek, olgunlarıinki ise öz itaattir.

Gönül erlerinden bir olgun, bir tekkede on gün misafir kaldı, her gün on adamın yemeğini yedi, bütün geceler uyudu ve bütün günler konuştu. Müritler, onun çok yemesinden, ağır uykusundan ve çok konuşmasından rahatsız olarak tekke şeyhine şikayet ettiler. Şeyh, o misafire şöyle dedi: “Erenlerin yolunun esası, az uyumak ve az konuşmakken, sen avam gibi çok yiyor, çok uyuyor, çok konuşuyor ve bu durumunla da tekke ehline ağır bir yük oluyormuşsun”. Bu sözler karşısında çok şaşırان olgun misafir tekke şeyhine şöyle cevap vermiştir: “Eğer benden şikayet eden müritler irfan sahibi olsalardı, şikayet yerine teşekkür ederlerdi. Çünkü, bizim yediğimiz yemek değil, nurdur. Biz gece uyumaz huzura yükseliriz. Ve boş konuşmaz hikmet söyleriz”. Bu sözler üzerine şeyh özür dilemiş ve o olgun kişiyi tekkede alıkoyarak onun müridi ve gözdesi olmuştur. Ve onun işaretiyle nice günler açlık ve uykusuzluk ve sessizliğe devam etmiştir. Nihayet, o şeyh de hikmet nurunu bularak huzura yükselmiştir.

Kısacası, bu olgunluğa ulaşamamış âşık için çok yemek ve çok uyumak kayıptır.

*Nîm-i şeb aşk eyledi dilden yana vâfirce haz
 Çok itâb itdi didi âşıksan eyle hâbı az
 Biz seninle geceler tâ subha dek söz söyleriz
 Sen ayağın eylemişsin câme hâb içre dirâz
 Gündüzin gafletdesin bizden dahi şeb hâbda
 Ya ne vakt eylersin ey âşık bize tatlı niyâz
 Sen bizi öyle ferâmûş eyledin gûya ki sen
 Bir dahi râci' değilsin aslına gel itme nâz
 Nîm-i şeb kalk ağla derdimle teveccüh kıl bana
 Tâ seni cezb eyleyim gûtâh ola râh-ı dirâz
 Nevm gafletdir ahl-i mevt olma hayy ol aşkla
 Dinle her şeb sözlerin malûmın olsun cümle râz
 Hazır ol her dem demimden bir hayat-ı taze
 Gice Hakkı hâbı az it hâbı az it hâbı az*

(Gece yansı aşk, gönülden yana çokça naz etti ve “Âşıksan az uyu” dedi. Biz seninle geceler, ta sabaha kadar konuşuruz. Sen ayağımı yatağa uzatmış uyursun. Gündüz bizden gafilsin, gece de uykuda. Ya, ne vakit bize tatlı niyazlarda bulunacaksın, ey âşık? Sen, bizi öylesine unuttun ki sanki sen, bir daha aslına dönmeyeceksin. Öyle değil, gel naz etme. Gece yansı kalk, ağla derdimle, bana yönel. Ki seni cezbedip uzun yolunu kısaltayım. Uyku gaflettir. Ölümle kardeş olma. Aşkla diri ol. Her gece, söylenenleri dinle de bütün sırlar malumun olsun. Her an hazır ol da kanımdan taze hayat bul. Hakkı, gece uykuyu azalt. Uykuyu azalt, uykuyu.)

Onuncu Madde: Uykusuzluğun kısımlarını, hâl ve makamını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Uykusuzluk açlığın neticesidir. Çünkü, mide boş olunca uyku gelmez. İki kısım uyanıklık vardır: Biri, gözün uyanıklığı, diğeri de kalbin. Kalbin uyanık olması, onun sırları görmek için gaflet uykularından uzak olmasıdır. Gözün uyanıklığı ise görme için gönülde olan gayretin kalıcılığına ulaşmaktır. Ki o ilâhî bir vergidir. Göz uyudukça, kalbin ameli çok kez yanlış olur. Eğer göz uyur, gönül -buna rağmen- uyumaz da ameline devam ederse, önceki uyanıklığın neticesi olan görme meydana gelir. Öyleyse bu uyanıklığın faydası kalbin amelinin devamı ve Allah katında gizli, yüksek yerlere yükselmesidir.

Uyanıklığın, irfan yoluna yeni girmiş olanlardaki durumuna gelince; bu, vakitlerin değerlendirmek, bayındır etmektir. Gerçek ehlindeki durum ise ilâhî iyiliğin özü olan rabbanî ahlâkı arttırmaktır. Yolun başındakiler bu hâlleri bilmezler.

Uyanıklığın bir özelliği de şudur ki nefse marifet kazandırır.

Sultanların birinin kölesi efendisine âşık olduğunu söyler. O merhametli sultan da köleyi boş bir odaya yerleştirip “Sen beni burada bekle, ben gece yansı buraya gelir sana misafir olurum” diyerek odanın kapısını kilitleyip gider. Gece yarısı olunca, sözünde doğru olan o sultan kapıyı açıp kölesinin odasına girdiğinde o haddini bilmez kölenin uyumuş olduğunu görür. Bunun üzerine o insaniyetli sultan kölenin eteğini keser ve cebine ceviz ve kuru üzüm koyarak gider. Sabah olup o miskin köle

uyanınca, eteğini kesik ve cebini çocuklara özgü şeylerle dolu bulunca sultanın geldiğini anlar ve uyuduğuna pişman olur. Ve ömrü oldukça, ne kadar misafiri olmuşsa, hepsine uykusunu ve rahatını feda etmiş, nihayet dostluk ve huzurdan payım almıştır.

NAZİM

*Sakın ey yâr-i mihmendâr uyuma
Gelür dil beytine dildâr uyuma
Ko hâb-ı gafleti şeb kalbe seyr it
Nice zâhir olur esrâr uyuma
Dilersen Hayy ü Kayyûm'un rızâsın
Gice تنها otur zinhâr uyuma
Çü şeb ikbâl- ferah buldı uşşâk
Gözet sen sende bul dîdâr uyuma
İdüp tazyî-i evkât uyusa halk
Sen itme zâyî' ol bîdâr uyuma
Gam-ı aşk eylese şeb kalbi meksûr
Gelür tahtına ol Cebbar uyuma
Gam-ı aşk olsa mihmân koyma tenhâ
Ona vir Hakkı her ne var uyuma*

(Ey konuksever sevgili, sakın uyuma. Gönül evine sevgili gelir, uyuma. Gece gaflet uykusunu bırak, kalbi seyret. Nice sırlar belli olur, uyuma. Hayy ve Kayyum olanın hoşnutluğunu dilersen. Gece yalnız otur, sakın uyuma. Gece, âşıklar ferah yolu buldu. Sen sevgilinin yüzünü sende bul, seyret. Vaktini çar çur edip halk uyusa da sen, vaktini yitirme, uyanık ol. Gece aşkın gamından kalbin kırılrsa, o Cebbar tahtına gelir, uyuma. Aşk gamı, misafirin olursa, onu yalnız bırakma. Ona ver Hakkı, ne varsa, uyuma.)

Üçüncü Bölüm

İrfan yolunun altı esasının üçüncüsü olan az konuşmanın faydalarını altı madde hâlinde açıklar.

Birinci Madde: Az konuşmayı ayeti kerimeler ve hadisi şeriflerle bildirir.

Hak Teâlâ kullarına lütfederek az konuşmanın büyüklerin âseti, halkın işlerinin düzeni, kurtuluş kapısının anahtarı ve devamlı huzur sebebi olduğunu herkese duyurmuştur. Nitekim sevgilisine hitapla, öncesiz sözünde şöyle buyurmuştur: “Ve inanan kullarıma de ki (o müşriklere) sözün en güzelini söylesinler” (17/53). “Rahman kulları, yeryüzünde mütevâzi yürürler. Bilgisizler kendilerine takıldıkları zaman onlara güzel ve yumuşak söz söylerler” (25/63). “Onlar yalan yere şehâdet etmezler; faydasız bir şeye rastladıkları zaman yüz çevirip vakarla geçerler” (25/72). “Onlar, boş söz işittikleri vakit ondan yüz çevirirler. “Bizim işlediğimiz bize, sizin işlediğiniz sizedir. Size selâm olsun, cahillerle ilgilenmeyiz” derler. (28/55). “Ey inananlar! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın,

belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın; bir birinizi kötü lâkaplarla çağırmayın; inandıktan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü bir addır. Tövbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir” (49/11). “Kendinizi temize çıkarmayın. O, sakınanı çok iyi bilir” (53/32). “Ey inananlar! Zannın çoğundan sakının, çünkü zannın bir kısmı günahdır. Bir birinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekiştirmesin; hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondandır tiksiniyorsunuz; Allah’tan sakının, şüphesiz Allah tövbeleri daima kabul edendir, acıyandır” (49/12). “Ve sakın bir şey isteyeniyi azarlama” (93/10).

Yine Allah Teâlâ kutsal hadisinde şöyle buyurdu: “Ey âdemoğlu! Kalbinde bir katılık, bedeninde bir hastalık ve rızıkta bir eksiklik bulduğun zaman, bil ki boş şeyler konuştun. Ey âdemoğlu! Çok konuşmakla hikmet ve inceliği nasıl arzularsın? Hikmeti, dilinin ve kalbinin sessizliğinde ara”. “Ey âdemoğlu! Hiçbiriniz asla gıybet etmesin. Kim gıybeti bırakırsa, onun makamı temiz, sevgisi açık ve kadri yüce olur”. “Ey âdemoğlu! Dilin doğru olmadıkça dinin, kalbin doğru olmadıkça dilin, benden haya etmedikçe de kalbin doğru olmaz”.

Cenabı peygamber (s.a.s.) de ümmetini şefkatiyle kayırıp az konuşmanın, günahlardan kaçınma sebebi, merama ulaştırıcı, halkta sevgiyi doğurucu ve üstün sırları saklayıcı olduğunu duyurmuştur.

Nitekim birçok hadisi şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: “İnsanın esenliği, dilini tutmasındadır”. “Ya hayır söyle, ya sus”. “Dilin maddesi, diğer organların maddesinden küçük, fakat suçu hepsinin suçundan büyüktür. İş de alçaklığı da onlarınkinden büyüktür”. “Kim susarsa, her belâdan kurtulur”. “Kim yalan konuşursa, o kayıptadır”. “Dilin yalanı imandan uzaklaştırır. Yalanın şiddetlisi de iftiradır”. “Rüyaya olmayanı katmak, Mevlâ’ya iftiradır”. “Gıybet en pis sözdür ve İslâm’da otuz zinanın haramlık derecesinden daha haramdır. Gıybet edilen mümine yardım eden devamlı yardım bulur”. “Mümin sövmez, lânet etmez ve hayasız olmaz. İnsanları ayıplayan o ayıplara tutulmadıkça ölmez”. “Kur’an’ı Arap’ın ahengiyle okuyun. Fasıklarınkinden ayrılın”. “Hoş bir kelime, sadaka ve tebessüm güzel bir şeydir”. “Yemek yedirmek, gece ibadete kalkmak ve hoş söz etmek, Rabb’in hoşnutluğunu kazandırır”. “Tam olarak kalbin sefası iki haslettedir: Biri, malın fazla olanını vermek ve diğeri, sözün fazla olanını söylememektir”. “Fazla gülmek insanın kalbini öldürür. Fazla mizah ve çekişmeyle insan ateşe gider”. “Bir fasık övülünce, Allah öyle kızar ki arş sallanır”. “Bir mümini yüzüne karşı öven, onu keskin bir bıçakla kesmiş olur”. “Kişi dilini korumadıkça imanının gerçeğini bulamaz. Allah için söylüyorum ki zindanda hapsolmaya dilden daha uygun bir yer bulunmaz”. “Dilin suskunluğu üstün bir hikmettir ki çok azı bu hikmete sahiptir”. “Allah’ı zikirden başka çok söz etme ki kalbin katı olmasın. Çünkü, kalbi katı olanlar Allah Teâlâdan uzak ve isyankâr olur”. “Müjdeler olsun, diline sahip çıkan ve insanlardan uzaklaşıp evine sığınana”. “İhtiyaçların giderilmesine sessizlik ile yardım etmek gerek. Çünkü her nimet sahibine haset edilir ki bundan korunmak gerek”. “Biz peygamberler topluluğu, insanlarla akıllarınca konuşmaya emrolunmuşuz”. “Sen bir topluluğa onların akıl erdiremedikleri şeyleri söyleme ki o söz, çoklarına fitne olmasın”. “Fitne uykudadır. Onu uyandıran tart olunmuştur”. “Sırrı açıklamak haramdır. Açıklayan da kınanmıştır”. “Bir kimse, birine yalnız bir yerde gizli bir şey söylerse, o söz ona emanettir. Onu kimseye söylemesin ki bu hainliktir”. “İyilerin göğüsleri, sırların gömülü olduğu kabirlerdir”.

Ebu Bekir Sıddık (r.a) mübarek ağızlarında bir taş saklar, böyle boş sözden ağzını korurdu. İhtiyaç anında taşı çıkarıp konuşurdu. “Bu dildir ki beni belâlara ve çirkin eziyetlere sürüklemiştir” diyerek

dostlarını uyarırdı.

Haz. Ali (k.v.) “Eğer ben, hazreti peygamberin (s.a.s.) ağzından duyduğum sırları size söylesem, siz, “Ali yalancıdır. Bunu kim duydu ki” dersiniz”.

Nitekim Hak Teâlâ Kur’an-ı Kerim’inde “Bilgilerinin kuşatmadığı şeyi yalanlarlar” buyurmuş ve kişinin bilmediği şeyin düşmanı olduğunu herkese duyurmuştur. Bu cümleden olarak Zeynel Abidin b. Hüseyin b. Ali (r.a.) şu üç beyiti söylerdi:

*Ey Rabb'im, eğer ilmin özünü açıklasaydım,
Elbette bana, sen puta tapanlardansın derlerdi.*

*Ve hem Müslüman yiğitler de kanımı dökmeyi helâl görürlerdi.
Ki onlar, kendilerine gelen güzeli çirkin görürler.*

*Öyleyse ben, ilmimin hakikatini gizlemeliyim.
Cahil olanlar hakkı görünceye dek.*

İkinci Madde: Az konuşmanın günahlardan kaçındırıcı, yükseklik ve şeref kazandırıcı olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Bu zaman sessizlik zamanıdır. İnsan, iki küçücük şeyin rehini olmuştur. Biri, yürek; biri de dildir. Gerçi insanın sözlerinde kerametler vardır. Fakat belâlardan kurtuluş, susmaktır. Dil, insanın ölçeğidir. Bir aslandır ki zincirden boşanması zarar doğurur. Susmak, vakarın kisvesi ve yaşamaya yetecek bir nimettir. Konuşmadıkça sözün tesirli olur. Konuştukça da sözün tesiri gider ve ona hükmedemezsin. Az konuşmak, azardan emniyettir. Kimin sessizliği uzun olursa onun kadri güzel olur. Kim her zaman insanların ayıplarını örterse, onun da ayıplan örtülür ve kalplerin sevgilisi olur.

Kim gıybet ve koğuculuk ederse, o bütün insanların nefretini kazanır. Çok konuşmak, ayıp ve ar; dilini tutmaksa, şeref ve vakardır. Dilin sessizliği emniyet ve kalbin sessizliği de irfan sebebidir. Dilin tehlikesi çoktur, çünkü o, hedeften şaşmaz, hata etmez bir oktur. Diş, taş; dil, çakmak ve söz ateştir ki söyleyen ahmadır. Bu ateşten sözü dinleyen de ya pamuk dükkânı veya barut deposudur. Şu hâlde, pamuk ve baruta çakmak çakan divaneden başka bir şey değildir.

Üç şey, bütün felâketleri üzerine çeker. Biri şaka, biri mizah, öbürü de boş laftır.

Gıybet edenin ve koğuculuk yapanın azabı şiddetli olur. İnsanlardan ve onların Rabb’inden de uzak olur. Çok konuşmak dostları zarara uğratar, yanlışlık ve bıkkınlık doğurur. Fazla laf, ayıpları meydana çıkarır ve kalplerin düşmanlığını tahrik eder.

Kim acı konuşursa, ondan dostları nefret eder. Ahbabı gıybet, korkunç bir rezalet ve her yönden ağır bir utançtır. İnsanların en akıllısı, kısır çekişme semtine uğramayan ve ahmakların işkence olan konuşmalarına karşı suskunluk sınırını aşmayandır. Sormanın kadri, bir nimetin kıymetinden daha fazladır. Hoş bir kelimenin faydası onu söyleyene aittir. Eğer bir sözde abartma ve sunîlik varsa, kurtuluş onu söylemektir.

Mizah, dalkavuk afetidir ve yapılan iyiliği başa kalkmak da cömertliğin felâketidir.

Konuşursan doğru konuş. Söz verirken yerine getir. Yumuşak söz ve selâmın yayılması üstün sünnetlerdendir. Yine yumuşak söz ve çokça selâm vermek, halkın sevgisini kazandırır. Devamlı güzel sözlü olmak, insanı isteklerine ulaştırır. Dilin doğruluğu, insanın kurtuluş ve güvenliğidir. Çok

lâf, dinleme bıkkınlığı verir ve çok ısrar, caydırma sebebidir. Sessizliğin çokluğu da vakarın sebebidir. Çok gülmek hafiflik ve ardır. Çokça mizah da ithamları üzerine çeker. Yine çok gülmek, kalbi öldürür. Çok şaka, cahillik işaretidir. Söz çokluğu anlam eksikliğidir.

Susmak, aklın hoş süsü ve cehaletin örtüsüdür. Güzel sözlü ve güleç yüzlü ol. Asla yalan söyleme, kendini rezil etme. Dili tatlı olan gönüllere taht kurar. Çok gülenin heybeti az olur. Mizahı çok olanın akli hasta olur. Muhabbeti gerekli olan, sözü yumuşak olandır. Gülmesi çok olanın kalbi ölü olur. Yalanı çok olanın, doğrusu kesatlaşır. Sözleri doğru olanın güzelliği artar. Lâfı az olanın günahları da azalır. Gıybet eden uğursuz ve koğuculuk yapan yerilmiştir. Kendisiyle ilgisi olmayan şeylerle meşgul olan, ilgili olduğu şeylerden ayrı düşer. Çok şaka yapanın değeri ve itibarı azalır. Halktan şikayet eden Hak'tan şikayet etmiş olup şükürsüz olur.

Gizlileri, ayıpları araştıran kalplerin sevgisini kazandırır. Kendini öven, kendini bıçakla kesmiş olur. Nefsini yeren esenlik bulur.

Susup da güvenlik ve kurtuluş bulan konuşarak çok şey kazanandan farksızdır. Sözlerin doğruluğu hâl ve hareket inceliği, davranış güzelliği, bahtiyarlık işaretidir. Kişi diliyle insandır. Oysa ki dili kendisine düşmandır. Cevabı kötü olan şeyleri söylemek, sonunda pişmanlık doğurur. Akıllı olanın cahile güzel muamele ile yüzüne karşı yumuşaklık ve dostluk göstermesi -doktorun hastasına yaptığı muamele gibi- onun aklına uygun olanı söylemesi lâzımdır. Dedikoduyu bırakan gönül hoşluğunun ne olduğunu anlar. Susmak, süs ve vakardır. Yalan, ayıp ve kara bir lekedir. Yalan, ayıp ve kara bir lekedir. Susmanın faydalı uçsuz bucaksızdır. En basit menfaati, sermayeyi kurtarmaktır. Canın mahvolması dilin ucuna bağlıdır.

Sırrını sen sakla ki sır emanet edilmez. Sırrını emanet eden esenlik bulamaz. Sırrını saklarsan başın esenlikte olur. Sırrını açığa vurmanın sonu pişmanlıktır. Dostundan hiçbir şeyi esirgeme fakat ona her sırrını söyleme.

NAZIM

*Açma râzî ki zâr olmayasın Mihnet ü derde yâr olmayasın
Sakla sırrı ki ser selâmet ola Sırrı izhâr iden melâmet ola
Fikrini fikr iden fikâr oldı Aşikâre iden şikâr oldı
Nice sır var ki ger zebâne gele Nice canlar revân dihâne gele
Dil kafes râz murg-i vahşîdir Murg-i vahşî kafesde yahşîdir
Râh-i devletde kim ki gence irer Saklamazsa hezâr rence irer
Hak olan halka âşikâr olmaz Sayd idem dîr iken şikâr olmaz*

(Sırrını kimseye açma ki ağlamayasın. Belâ ve derde dost olmayasın. Sırrını sakla ki başın esenlik bulsun. Sırrı açıklayana sitemlenmeli. Fikrini anlatan yaralanmış oldu. Açıklayan da avlanmış oldu. Nice sırlar var ki eğer dilin ucuna gelse, nice canlar da ağza gelir. Gönül kafes, sır bir vahşî kuştur. O vahşî kuşun kafeste rahatı yerindedir. Kim devlet yolunda bir hazineye erer de saklamazsa, o, bin zahmete düşer. Hak olan halka açıklanmaz. Avlayım derken avlanmak olmaz.)

Üçüncü Madde: Dili korumanın, organların, vakitlerin, amellerin, durumların ve hayatın da muhafazası olduğunu, felâketlerden kurtuluş ve sırları gizlemek olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Susmak, bilimlerin en üstünü ve Allah Teâlânın hikmetidir. Dil konuşsa gönül susar. Dil sessizlik etse gönül hikmet saçar. Söz gümüşse sükût altındır. Çok konuşan pişman, hep susan sağlam olur.

Dilin susması, sözleri terk etmesidir. Kalbin sükûtu, hayret makamını kazandırır. Hayret de kazanç sebebi ve anî keşiflere ulaşmaktır. Arifin sükûtu da yok edici olur. Susmak müminlerin en üstün hasletlerindendir ve birçok afiyet yüklüdür.

Yine sükût, konuşmaksızın itibar kazanmadır. Susmakla gönül gözü açılır, akıl kazanç ve rahat bulur. Hemen mutlaka dilini zaptedip bağla ki onun isyanı, diğer organların isyanından çok daha şiddetli ve azgındır. Yine hemen dilini bağla ki onun fesat ve düşmanlığı, bütün azanınkinden daha geniş ve daha zararlıdır. Şu hâlde dilini muhafaza hepsinden önemli ve öncedir. Çünkü, dilin korunmasında, organların da korunması vardır. Nitekim şöyle denilmiştir: Âdemoğlu sabaha kavuşunca, bütün organlar dile “Allah için doğru ol! Çünkü, sen doğru olursan biz de doğru, sen eğri olursan biz de eğri oluruz” derler.

Öyleyse dilin konuştuklarının insanın diğer organlarının iyi veya kötüye gitmesinde derin tesiri açıktır. Nitekim yukarıda açıklanan kutsal hadiste bu anlamı işaretlemiştir.

Ey âdemoğlu! Yüreğinde bir katılık ve bedeninde bir zayıflık ve rızıkında bir eksiklik bulursan, uyan ki boş ve senden ilgisiz şeyler söylemiş ve onun için de bu belâlara düşmüşsün. Dilin korunmasında iş ve vakitlerin muhafazası vardır ki insanın lügat paralamaktan ibaret konuşmaları önemli vakitlerin yok olmasına sebep olur.

ŞİİR

*Batıla dalmaktan ürküyorsan eğer,
Hep tespihe devam et.
Sükûtun kazancı daha çoktur konuşmaktan,
Sözlerin güzel ve etkin olsa.*

Dili korumakta, amellerin korunması da vardır. Çünkü çok konuşan gafil elbette gıybet eder. Böylece onun güzel amelleri, düşmanlarına kazanç olur. Nitekim ariflerden bir şöyle dedi: “Eğer gıybet etsem, kendi anamın gıybetini ederim ki sevaplarım ona gitsin”.

Yine dilin korunmasında ilâhî durumların muhafazası vardır. Çünkü, dil irfan hazinelerinin anahtarıdır. Şu hâlde çok lâf etmekle gönülden irfan hazineleri boşalır ve değerini bilmeyenlerin elinde yok olur. Yine dilin korunmasında dünya felâketlerinden emniyet ve esenlik vardır. Nitekim “İnsanları kıracak sözü ağzına alma” denilmiştir. Çünkü çene düşkünlüğü şan ve şerefin fesadıdır. Dil pusudaki aslan, susmaksa o aslandan emin olmaktır.

Dilin korunmasında ahret felâketlerinden de kurtuluş vardır. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: “İnsanları yüzleri üstü ateşe atan faydasız sözlerdir”. Şu hâlde dili muhafaza, iki cihanın kurtuluşu, irfan ehlinin sermayesi, ruh ve gönlün sağlam kalesidir. Nitekim, Lokman Hekim, Hz. Davut (a.s.)’un huzuruna geldiğinde, onun elinde demir ve çeliğin bal mumu gibi olduğunu ve bunlardan bir birine geçmiş halkalar şeklinde acayip bir şey yaptığını görür. Bu işe şaşakalan Lokman Hekim, o acayip şeyin ne işe yarayacağını sormak isterse de gönlünün hikmet ve inceliği onu sormaktan alıkor. Ne zaman ki o, Allah’ın halifesi, o anlaşılmaz işini, mucizesini tamamlar, yaptığı şeyi üzerine giydikten sonra Lokman Hekim’e dönerek “Bu zırh, savaşta insan için sağlam bir

kaledir” der. Lokman Hekim “Peki, siz benim bu suskunluğuma ne dersiniz ki hiçbir şey sormadım” deyince Davut (a.s.) “Sükût, yaparı az olan bir hikmettir. Gönül ve ruhu konuşurken koruyan, apayı sağlam bir kaledir” cevabını verir.

Susmasını bilen güvenli ve korkusuzdur. Dil sürçmesi en şiddetli bir yok olmadır. Eğer gizlersen, sırrın, sevincin olur. Eğer açıklarsan zarar ve felâketin olur. Sırrın, senin hükmün altındaki tutsağıdır. Onu açıklarsan, sen onun esiri olursun. Bir halk içinde söylenecek söz var, bir de hançerede kalması gereken söz. Her makamın bir deyiş tarzı ve her işin bir anlamı vardır.

RUBAÎ

*Cihanın sırları öyle ki defterimizdedir.
Okuyandan uzaktır, o bizim sırrımızın vebalidir.
Madem ki bu cahil insanlar emin değildir,
Zihninizde olan her şeyi söylemek doğru değil.*

RUBAÎLER

*Mâdem ki gönülde bu sözler sırdır Söz var ki o halk içinde olmuş destân
Her bir fikrini zikr iden dil müksirdir Söz var ki o halk içinde olmuş pinhân
Gûş iki habîr ve dil çû bir muhbirdir Pinhân sözü dilde sakla hiç itme ayân
Ya’ni ki işitmek ikidir söz birdir Tâ kalmıyasın nedâmet içre nâlân
Hâl ehli ol ey dil itme kıl ü kâli Sofra üzerinde batnın itme şeb’ân
Kâl ehli şarab-ı aşkdandır hâli Hıfz eyle lisânı çün görürsün yârân
Helvâ dimeden halâvet olmaz halka Boş vakti kıl huzûr-ı kalb ile ey cân
Zevk eyler ol dil ki buldu vecd-i hâli Yolda yoluna bak ve boş itme seyrân*

(Madem ki gönülde bu sözler sırdır. Her düşündüğünü söyleyen dil, bütün sırları harcaııcıdır. Kulak iki haber alıcıyken, dil yalnızca bir haber vericidir. Yani işitmek ikidir, söz birdir. Söz var ki halk içinde destan olmuş, söz var ki hançerede gizli kalmış. Gizli sözü dilinde tut, açığa vurma ki pişmanlık içinde inlemeyesin. Hâl ehli ol ey gönül, dedikoduyu bırak. Çokça konuşanların aşk şarabından nasipleri yoktur. Helva demekle boğazda tatlılık duyulmaz. Zevk süren gönül, hâl aşkına, düşen gönüldür. Sofrada karnın tıka basa doyurma. Dilini de tut ki dostların olsun. Beş vakti kalp huzuruyla kıl, ey can. Yolda yoluna bak ve boş seyran etme.)

Dördüncü Madde: Az konuşmanın şeref ve bahtiyarlık kazandırıcı, olgunluğa ulaştırıcı ve hâlleri korumanın sebebi olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Dilini, altınını sakladığın gibi sakla ki bir nükte ile kalbin mahzun olmasın. Yine dilini dudakların ve dişlerinle hapset ki seni ipe ve zindana götürmesin. Eğer sözü azaltır ve sükûtu uzatırsan gizlenir ve kurtuluş yoluna girersin. Kişi kendi dilinin altında gizlenmiştir. Dile gelen her sözün zararını düşünmek gereklidir. Çünkü, insanın belâsı dilinden gelir.

BEYÎT

Bağla ağzını ey Hakkı, sadef gibi gizlen ve suskun ol

Ki dilin ziyanıdır hem şüphesiz can düşmanındır

Nice boş sözler sahibine eksikliklidir. Nicesi de ona düşmandır. Gizli toplantılar emanetler gibidir. Onları nakletmek hainliktir.

İnsanın iyi olamsı, dilini tutması ve bol bağışta bulunmasıdır. Önce düşün, sonra söyle. Akıllı olanın dili kalbinde, ahmak olanın kalbi de ağzındadır. Doğruyu söyle kazançlı ol. Yanlışı söyleme ki güvenli olasın. Her insana dilinden dolayı sitem edilir. Sırlan gizlemekle her istek elde edilir. Nitekim bir gül bahçesinde bir bülbül, hâl diliyle feryat ederek bir şahine sormuştur: “Sen ve ben ikimizde birer kuş olduğumuz hâlde neden senin yerin sultanın eli de benim ki dikenli gül bahçesidir? Ve neden sen güzel keklığın yürek ve böbreğini yer, her kuşu avlar, her istediğine kavuşur ve sultanın yanında kadir ve kıymetin olur ve kuşların sultanı olursun da ben ta sabahlara dek bir gül goncasının açılmasını beklerim, fakat ben uyumadıkça o açılmaz? Uyandığımda gonca ben görmeden açıldığı için bir türlü muradıma eremem de dikenler içinde inleye inleye kan ağlar, yüreğime taşlar bağlarım”. Bunun üzerine şahin, şu şahane cevabı verir: “Ben bin murat alır ve bir söylemezken sen, bir murat almaz ve bin söylersen sonunda böyle muratsız kalır ve ah çekersin”.

BEYİT

*Sus Hakkı sus ki sükûtta
Nice bin dil ve bin beyan vardır.*

Sözün en güzeli kısa ve anlamı derin olandır. Nice sükût en tesirli söz ve nice söz, bir zehirli oktur. Nice insanı yok eden ve birçok nimetini elinden alan dildir. Dilin sürçmesi ayağın sürçmesinden daha beterdir. Dil yarası kılıç yarasından daha acı vericidir. Sana güven ve vakar veren suskunluk, sana pişmanlık ve ar olacak sözden daha hayırlıdır. Dili korumak imanın esasıdır. Konuşmakla, Allah’ı zikretmenin gönülde ışıldattığı nurlar silinir. Öyleyse çok söz gönlü karanlığa boğar. Müjdeler olsun, dili susup kalbi zikredene! Ve müjdeler olsun, diline sahip ve her halde şükredene! Hâl ehli olan arifin dili, dilsiz olur.

BEYİT

*Ey Hakkı, boş çekişmeleri bırak, bırak da
O, boş söz etmeyen pâk zattan hayrete var*

Dilini koruyan kendine, sırrını gizleyen ruhuna ikramda bulunmuş olur. Arifin göğsü sır kutusudur. Cahilin sükûtu cehaleti örter. Diline sahip olmayanın işi pişmanlıktır. İki dilden biri de kalemdir. Dilini koruyan güvenli olur. Hikmetli konuşan şerefli olur. İnsanlara senin bilip de onların bilmediklerinin hepsini söyleme ki onlar, sana ve irfan ehline ağır bir yük olmasın. Dilinle ve bedenle insanlara yakın, ruhun ve gönlünle de onlardan ayrı ol.

BEYİT

*Güneşin aydınlığını yarasalar ne yapsın, ey Hakkı?
Bu vahdet sırrını kalabalıkta ifşa etme hiç.*

“Bilmiyorum” demek bilimin yarısıdır. Ayıpları örtmek insanlığı tamamlar. “Bilmiyorum” diyememek, kavgaya ve çekişmeye gitmektir. Akıllı olan her bildiğini halka aktarmaz. Yalanlanacak

olan sözü halka söyleme. Her bildiğin hikmeti açığa vurma.

BEYİT

*Ey gönül, sakın hastalıklı ağızda şeker çiğneme,
Boş yere güneşin güzelliğinden bahsetme köre.*

Karısına ve kölesine sırrını açıklayan, onlara tutsak ve muhtaç olur. Sırrını halka açıklayan kendini ıstıraba sürükler. Aczini halka açıklayan, şeref ve itibarını yok eder. Malınla cömert ol, onu esirgeme. Sırrınla cimri ol, onu söyleme. Malına cimri olan, aşağılık; sırrına cimri olan, yücelmiş olur. Kendi sırrını muhafaza etmeyen ahmadır. Başkasının senin sırrını saklamayacağı muhakkaktır. Bir sırrını açığa vurana, bir daha sır verme. Kendini bilmezler içinde kendini düşürme.

BEYİT

*Ezel sırlarından haberdarsan ey Hakkı
Deme onu gizle sırrı ve sevinme her habere.*

Nitekim kutsal haberde şöyle buyrulmuştur: “İnciyi köpeklerin ağızına atmayınız ve cevherleri domuzların boynuna asmayınız”. Çünkü, hikmet inci ve mücevharattan daha güzel, daha lâtif, onu inkâr eden de hınzırlardan daha alçaktır. Sırrı göğsüne sığmayan güvenilir olamaz. Yalan, asla hayır görmez. İnsan bir şeyi tam manasıyla gizleyebilir mi ki o yüz ifadesinden okunmasın ve dil sürçmelerinden bilinmesin? Eğer konuşman gümüşse, sükûtun altın olur.

NAZİM

*Aşkın ahvâlidir esrâr dinilmez aslâ
Genç pinhan gerek ey yâr dinilmez aslâ
Aşık ol yâr ile ağıyârdan olmuş hâli
Bunca ağıyâra o güftâr dinilmez aslâ
Suhan-i aşk ki hikmetdir emânetdir hep
Cân-ı âşıkda neler var dinilmez aslâ
Hüsn-i gül vasfını sad bâr hezâra söyle
İstemez çün gülü her hâr dinilmez aslâ
Niçün ol şûle-i cevvelâ demadem eyler
Nice bin dâire izhâr dinilmez aslâ
Nokta harf oldu kelâm oldu kitab oldu cihân
Öyle bir noktaya bisyâr dinilmez aslâ
Nokta-i aşkı bu eşyada görür hoş memdûd
Okur ol mahrem-i esrâr dinilmez aslâ
Katre-i vâhide tekrar ile deryâ olmuş
Bir şecer viridi çok esmâr dinilmez aslâ
Nokta-i ilmi kesîr anladı çün eblehler
Hakkı ol yârdır ağıyâr dinilmez aslâ*

(Sırlar, aşkın hâlleridir, söylenmez asla. Hazinesinin gizli olması gerek, ey yâr denilmez

asla. Aşık, o yâr ile herkesten geçmiş. Bunca yabancıya o sözler denilmez asla. Aşk sözleri ki hikmettir, emanettir hep. Aşığın gönlünde neler var, denilmez asla. Gülün güzelliğini bin kez bülbüle söyle. İstemez çünkü gülü hiçbir diken, denilmez asla. Niçin, o dolaşan alev, durmaksızın binlerce daire yayar, denilmez asla. Cihan bir harfin noktası oldu. Söz oldu, kitap oldu. Öyle bir noktaya çok denilmez asla. Aşk noktasını bu eşyada görenler okurlar onu, bu gizli sırlar denilmez asla. Tek damla, tekrarlar derya oldu. Bir ağaç çok meyve verdi, denilmez asla. Bilim noktasını çok zannetti ahmaklar. Hakkı o, yârdır, yabancılara denilmez asla.)

Beşinci Madde: Dilin sükûtunun, ruh ve gönlün hâllerini muhafaza olduğunu, irfan isteklisinin cihanın kıymetlerini terk ettiğini ve Allah’tan başkasından geçip ilâhî huzura kabul olunarak muradına erdiğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Arifin kalbinde gayba ait sırlar açılıp, mana güveyileri hâlinde apaçık ortaya çıkarsa, sakın ha sakın o sırlardan kimseye söz açmasın. O mana bakirelerini nâmahrem olanlara, yabancılara göstermesin. Velilerin hikmetlerini, ehil olmayan düşmanlara vermesin ki yâr-i gârî olan (Hz. Ebu Bekir Sıddık (r.a.)’tan olan) hikmete zulmetmiş olmasın. Onu ehlinden de gizlemesin ki hikmet ehline zulmedip vebale girmesin. Nasıl bir sultan, enderun ağalarından birine kendi halayıklarından şahane bir dilber vererek “Sakın avam onu görmesin. Senin olduğunu bile kimse bilmesin. Onu kendi evinde muhafaza ve himaye et. Gece gündüz onunla tatlı sohbetlerde bulun” diye tenbihlerde bulunsa, bütün bu tenbihlere rağmen, o âşık kula lâayık ve doğru olur mu ki o en tatlı şey olan, güneş görmemiş dilberi kolundan tutup kabaca ve zorla pazara götürsün, yüzünü açıp, yüz yabancı içinde onun bütün kıymetini bitirsin ve yalnızca kendine ait olan sözleri onların kulağında büsbütün yitirsin? Eğer o adam gaddar olup, o mahrem sırlarını böyle belâyâ düşürürse, o lâtif ve güzel dilber de ondan yüz çevirip bir daha evine gelmez, ona asla iltifat etmez ve rağbet göstermez. Hem çarşıdaki heriflerin hiçbirine de meyil ve itibar etmeyerek onlara da mahrem olmaz. Belki, sultana çıkıp sahibinden şikayet eder. Böylece o adaletli sultan, o alçak herifi kendi saltanat kapısından uzaklaştırır ve o iffetli ve mahçup kızcağızı ondan kurtarır.

İşte böyle, Hak Teâlâ kendi has kullarına tahsis ettiği hikmet nimetini avama haram kılmıştır. Çünkü, onlarda o hikmet devletine liyakat olmadığını bilir. Öyleyse, hikmet definesini bulan hikmet sahibi kişi, onun değerini bilip onu gönlünde korumalı, canından aziz ve saygın tutmalıdır.

Avam ile saygın olanlar o derce birbirlerine zıt ve muhalif bulunmuşlardır ki Allah’ın has kullarına avamın farklılığından doğan kıskançlıktan kendilerini sakınmaları emrolunmuştur. Nitekim Hak Teâlâ öncesiz sözünde “Ey iman edenler zevcelerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının” buyurmuş ve avamın saygın olanlara olan düşmanlık ve muhalefetini duyurmuştur.

Öyleyse, ilâhî hikmet sahibi kişi, o has hikmetten bir kelime veya bir harfi, mal ve mülkünden, ehli ve evlâdından, cismi ve canından, nam ve şanından geçemeyen avamdan birine verse, o arif, hikmetine muhalif olmuş ve kendi katlini hazırlamıştır. Çünkü, has hikmet, din biliminin özüdür. Avamın akli ise bu aşağılık dünyanın kabuğundadır. Şu hâlde dünyanın kabuğunda kalmış olan avama, mananın özü olan hikmetten bahseden aldanmış ve şaşırmıştır. Çünkü dünya, dinin muhalifidir. Dünya ehli de din ehline apaçık bir düşmandır. Nitekim Hz. Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: “Peygamber (s.a.v.) efendimiz hazretlerinden iki bilim aldım ki birini halka açıklayıp söyledim. Ama diğerini

açıklarsam benden bu gırtlığım kesilir”.

Onun için Cüneyd Bağdadî (k.s.) hazretleri bir müridine sitemle şöyle hitap etmiştir: “Biz bu tevhid bilimini mahzenler içinde gizli tutmuşken, sen gelip avama göstermiş ve hançeremizde olan sözü halk içinde söyleyerek uyuyan fitneyi uyandırmışsın”.

Yine ilâhî hikmet sahibi biri, kendisine gönül hâllerinden soran bir mektuba “Soranı bilseydim, ona göre cevap verirdim” karşılığını vermiştir.

İrşat ehlinin devamlılarına özel bir vasiyet şudur ki eğer avamdan biri tam bir tevazu ile size gelip, önce bütün işlerinizde boyun eğer sonra kendini pazarlıksız sizin hükmünüze teslim edip esenlik bulur, sonra nefsini arındırmak üzere sizden kelime-i tevhid telkini alır, sonra her nesi varsa hepsini sizin seçim ve tasarrufunuza bırakır, sonra da çoluk çocuğundan, nam ve şan hülyasından sizin için geçip hizmetinize girer, kısaca marifete ulaşmak için her şeyi terkedip size bir köle gibi bağlandıktan sonra onun bütün işlerinde kusur etmeyip, cümle düşüklüklerini kırıp silesiniz. “Bizden olanlar, büsbütün onlardan olduklarımızdır” diyerek, size bir karış gelene siz bir arşın gidiniz.

Dünyaya tutkun, evliyaı inkâr eden ve hayadan yoksun olan münafıklara, has hikmet sırlarından bir kelime veya bir harf söyleyen, hikmete zulmetmiştir ve bu ihanetinden ötürü huzurdan kovulmuştur. Çünkü o, o münafıklara kuvvet ve geçerlilik verip, ümit ve vaatte bulunarak onları korumuştur. Evliyanın hikmeti, ledünnî bir bilimdir ki açığa vurulması yasaktır. Özel sırları avama ifşa gayri meşrudur. Bu sırları açığa vuranın sözleri dinlenmez.

NAZIM

*Elâ ey cân-ı pür sevda ki aşk olmuş sana me’vâ
Hitâb-ı müstetâbın hazer kıl itme hiç ifşâ
Eğer bir cevher aldınsa muhî-i aşktan zinhâr
Anı can içre hıfz it söyleme bir kimseye amdâ
Sözün sünnetle şer’ olsun bulunsa âkı-ı âgâh
Hadis-i aşkı sermed sever bulursun mest-i nâpervâ
O kim horsend ve sâkindir bu cism-i tenk-i muzlimde
O dil mülkünde seyr itsün ki dildir gülşen-i zîbâ
Bu tenden Adem ü Havvâ begâyet rûşen olmuştur
Velî mânâda akl ü nefs-i küldür Adem ü Havvâ
O kim nefsiyle kalmıştır enâniyetle dolmuştur
O ehl-i resm-i âdettir ana söz kalmamış aslâ
Hadis-i aşk emanettir anı ifşa hıyanettir
Ne bilsün gâfil-i hodbîn kelâm-ı âşık-ı
Mevlâ Gönülden hikmeti nâ ehle izhâr eyleyen zâlim
Kalur mahrum o hikmetden dili muzlim olur a’mâ
Rumuz-i aşkı tasrîh eyleyen meftûndur ey
Hakkı Dinilmiş hoş kelâm “elâşıkîn yetvî ve lâyervâ”*

(Ey sevda dolu can, dikkat et. Senin sığınağın aşktır. O pak hitabı bil de sakın, hiç ifşa etme. Eğer aşk denizinden bir cevher aldınsa, onu canın içinde koru, sakın kimseye bilerek söyleme. Sözüne sünnet üzere başla, gözü gönlü açık olanın yanında. Aşk sözünü sonsuza

kadar sever ve sıkıntısız mest olursun. Bu karanlık, dar cisimde kim doyar ve sakin olursa, o, gönül mülkünde seyir etsin ki gönül güzel bir gül bahçesi olmuştur. Bu tenden Âdem ve Havva gayetle aydınlanmıştır. Velilerin diliyle, akıl ve nefis-i kül olmuştur. Âdem ve Havva. Kim ki nefsiyle kalmıştır. O, bencillikle dolmuştur. O, resmiyet ve âdet ehlidir. Artık ona asla söz kalmamıştır. Aşk sözü emanettir. Onu ifşa etmek hainliktir. Bencil gafil, Mevlâ âşığının sözünü ne bilsin? Gönülden hikmeti, ehli olmayana açıklayan zalimin gönlü o hikmetten mahrum kalır. Gözü gönlü kapanır. Aşkın gizli işaretlerini açıklayan şaşkıncıdır ey Hakkı. Ne güzel denilmiş: Aşıklar açtırlar ve suya kanmazlar.)

Altıncı Madde: Sükûtun kısımlarını, hâl ve makamının ne olduğunu ve irfan ehlinin gönül hâllerine bazı rumuzlara işaret ettiklerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişledir: Dilin sükûtu uykusuzluğun sonucudur. Çünkü, uykusuz olanda konuşma arzusu olmayacağı belli bir iştir. Sükût, iki kısımdır. Biri, dilin sükûtu, diğeri de kalbin sükûtudur. Dilin sükûtu, Allah’tan başkasını, yine ondan habersiz, onu düşünmeden söylemekten büsbütün susmasıdır. Kalbin sükûtu da varlık izlerini gönülden silmektir. Kimin dili susar da kalbi susmazsa onun günahları az olur. Ve kendisi rahat bulur. Kimin dili ve kalbi birlikte suskun olursa, onun kafası duru olur ve Mevlâ’sını bulur. Kimin ne dili, ne de kalbi sükût olmazsa, o kimse şeytanın karargâhı hâline gelir ve onun tahakkümü altında olur.

Şu hâlde, dilin sükûtu marifet yoluna girenlerin sığınağıdır ki o kişiler takva sahibi olan kişilerdir. Kalbin sükûtu da müşahade makamına ulaşanların sıfatıdır ki o kişiler, Cenab-ı Hakk’a yakınlıkla şeref kazanmış kişilerdir.

Susmanın irfan yoluna yeni girenlerdeki hâli afetlerden esenlik içinde olmaktır. Cenab-ı Hakk’a yükselerek, ona yakın olanlardaki hâli de onun dostluğuna muhatap olmaktır. Öyleyse, kim bütün hâllerinde sükûta sarılırsa, onun hiç kimse ile bir alıp vereceği kalmaz ve bütün işi Rabb’iyle olur. Çünkü, insanın kalbinde Hak’tan başkası olursa, onda suskunluk olamaz. Ne zaman ki o, Hak’tan başkasıyla sözünü kesip yalnızca Mevlâ ile söz ederse, o, Allah’a yakın ve sırdaş ve sözünde desteklenmiş olur. Ve o konuşursa doğruyu konuşur. Çünkü o, haktan konuşur, doğrudur. Öyleyse doğruyu konuşmak, hatadan suskunluğun neticesinde kazanılır. Hak’tan başka, boş şeylerden söz etmek her hâliyle hatadır. Onlardan bahsetmek, her yönüyle boş hevestir.

Sükûtun makamına gelince; o, çeşitli vahiylerle desteklenmiştir. Suskunluğun bir özelliği de marifetullahı kazandırıcı olmasıdır.

İrfan ehli kalp hâllerini, o hâller için gösterdikleri gayret ve haysiyetlerden onları, kendi aralarında işaretle konuşup kitaplarında bile rumuzla yazmışlardır ki onlara yabancı olan akli kısır nefis ehli kendileri hakkında kötü zanda bulunup azmış olduklarını söylemesinler.

BEYİT

Bildiklerin gönül götüren sözleri hata değildir

Bir söz işitirsen gönül ehlinden deme hatadır

Çünkü irfan ehli, kitaplarının ehli olan ve olmayan eline düşüp kendini bilmez cahillerin, oradaki ibarelerle irfan iddiasında bulunacaklarını sezmişlerdir. Yine marifet yolu silinmeyip apaçık olsun da kendisinden sonra gelen irfan isteklilerine yol göstermek için vekiller kalsın diye bu konuda nice

kitaplar telif etmişler ve nice -yeni çıkan inciler gibi- bilim sözleri dizmişlerdir. Ki o parlak incilerden aşına olanlar pay alsınlar da cihanın sahrasında kalmayıp gönül ve ruh deryasında yüzsünler.

Çünkü, bir bilimin terimleri, o bilimin ehlinden işitilip öğrenilmedikçe bilinmezken, irfan isteklisi olanlar, bu kalp biliminin terimlerini gönül ehlinden öğrenmeksizin onlara haberli olmakla zevk hâlinde öyle derin ve eksiksiz sezmişlerdir ki sanki onları kendileri koymuş ve kendileri yazmışlardır.

BEYİT

*Mümkün olmazsa bir kâmil mürşit bulmak
Sana yetişir şimdi kitap, mürşit olarak*

Gönül durumlarını remiz ve işaretlerle anlatıp öylece yazmayan nice irfan ehlinin açık kelimelerinden avam bir şey anlamamıştır. Üstelik o irfan ehlini küfür ve zındıklıkla itham ederek, onların sevgilerinden de yoksun kalmış ve kitaplarından el çekmiştir. Halbuki onlar, imam nuruyla hak ile yanlışı bir birinden ayırıp kendilerini de Mevlâ'larını da bilmişler ve aşk şarabıyla dolarak kiremit gibi yanmışlardır. Cahiller ise irfan ehlini kâh ret ve inkâr kâh kabul edegelmışlerdir. Bu inkâr ve muhabbet nice sırlar vardır ki gönül ehli onlara aşınadır. Arif olanın muhabbet sırlarını cahil olanlara açıklaması doğru değildir.

Yazık o sevene ki kendi kolunu yardı da başkasının kolundan kan aktı. Halbuki o muhabbet mertebesindeki arifin kendi bilim ve irfanı, ruh ve gönül durumları yine gönül yolundan zevk ve cezbe ile elde edilmiştir. Çünkü kalp bilimi, bir hâl bilimidir ki Allah'ı anmakla kalbe dolar. Oysa aklî bilimler öğrenme ve düşünme ile elde edilir.

Sırları korumayı Şeyh Artar (r.a.) sekiz rubai ile bize tenbih etmiştir.

FARŞÇA ŞİİR

*Ey gönül, madem marifet şarabını içtin,
Kapat dudaklarını ilâhî sır dökülmesin.
Her söze dağdaki pınarlar gibi coşma öyle,
Basiretin derya olur, sükût olursan eğer.*

*Madem gönül tablosunu iki cihanın döşeği yaptım,
Her iki âlemi de öyleyse ayak altı ettim.
Ey kafama yerleşen söz yeter!
Boğazıma geldi, zor geri teptim.*

*Madem yere saçılmış baştaki örtüler, her şeyden
Madem kaynıyor kazan gibi bütün âlem,
Madem gösteremiyorsun parmağınla,
Ey kömür dudağınla oynayan hemen sus öyleyse.*

*Aşk sırrının peşinden koşarsa gönlün,
Var geç candan o aşk sırrını sıkı tut.
Uğruna başını verdiğin o sırrı,*

Yakalarsan eğer, senden bile gizle onu.

Her ne kadar, sırrını paylaştığın biri yoksa da

Sabredip otur ki ömrün pek öyle uzun değil.

Bizim dostumuzsan ve yoksa başka yerin,

Yerinde dur, hiç kimseyle işin yok senin.

Dünya halkından ört de yüzünü,

Dudağın yorulmadan iç hakikat şarabını.

Ey gönül, daha ne zamana kadar hasta olacaksın?

Otur, bu sözün yasını tut, konuşma hiç.

Kurtar nefsinin bu âlemin işinden,

Hem çek elini elinden zamanenin.

Hem günlük işlerin tasasını hem kendi hikâyesi,

Yiğitçe yutmadan sen, nefes alma hiç.

Dördüncü Bölüm

İrfan yolunun dördüncü esası olan halktan uzaklaşmanın faydalarını on madde ile açıklar.

Birinci Madde: İnsanlardan uzaklaşmayı Kur'an ayetleri ve kutsal hadislerle bildirir.

Hak Teâlâ kullarına lütfederek halktan uzaklaşmanın devamlı huzurda olmaya sebep teşkil ettiğini duyurmuştur. Nitekim öncesiz sözünde şöyle buyurmuştur: “Ey inanlar! Siz kendinize bakın; doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez” (5/105). “Onlara aldırış etme, Allah’a güven” (4/81). “Allah de, sonra da onları daldıkları sapıklıkta bırak, oynasınlar” (6/91). “Haksızlık yapanlara yönelmeyin, yoksa ateş size de dokunur. Sizin Allah’tan başka dostunuz yoktur; sonra yardım da göremezsiniz” (11/113). “Onlara ‘Siz onlardan ve Allah’tan başka taptıklarından ayrıldınız, bunun için mağaraya girin ki Rabb’iniz size rahmetini yaysın ve size işinizde kolaylık göstere’ denildi” (18/16). “Sabah akşam Rab’lerinin rızasını dileyerek ona yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma. Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma” (18/28). “De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım; ancak bana tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor. Rabb’ine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabb’ine kullukta hiç ortak koşmasın” (18/110). “Sizi Allah’tan başka taptıklarınızla bırakıp çekilir, Rabb’ime yalvarırım. Rabb’ime yalvarışında mahrum kalmayacağımı umarım” (19/48). “Ey insanlar! Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle sınarız. Rabb’in her şeyi görür” (25/20). “Yoksa çoklarının söz dinlediklerini veya aklettiklerini mi sanırsın? Onlar şüphesiz davarlar gibidir, belki daha da sapık yolludurlar” (25/44). “Doğrusu onlar benim düşmanımdır. Dostum ancak âlemlerin Rabb’idir” (26/77). “Ey Muhammed! Biz anmaktan yüz çevirenlere ve dünya hayatından başka bir şey istemeyenlere aldırma” (53/29). “Yarıştıkça yarışan ve işleri yöneten meleklerle and olsun (ki kıyamet kopacaktır)” (79/4-5). “Ey inananlar! Eşleriniz ve

çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur, onlardan sakının; ama siz affeder, suçlarını örter ve bağışlarsanız bilin ki Allah da bağışlar ve acır” (64/14). “Ey Muhammed! De ki: Ben sadece Rabb’ime yalvarırım ve ona kimseyi ortak koşmam” (72/20). “Rabb’inin adını an; her şeyi bırakıp yalnız ona yönel. O, doğunun ve batının Rabb’idir; ondan başka tanrı yoktur. Öyleyse onu vekil tut. Putperestlerin söylediklerine sabret, yanlarından güzellikle ayrıl” (73/8-10).

Ve yine kutsal hadiste şöyle buyrulmuştur: “Ey âdemoğlu, kabre yalnız gireceğini kesinlikle bilen, insanlarla dostluk kurmasına şaşarım. Ey âdemoğlu, insanları aydınlatmak için kendini yakan fener gibi olmaym. Ey âdemoğlu, insanlarla iç içeyken benim dostluğumu nasıl istersin? Bana kavuşmayı yalnızlıkta ara. Ey âdemoğlu, şüphesiz dostların senin günahlarının kokusunu alsalardı asla seninle oturmazlardı. Halbuki ben günahları örtücü ve hoş muamele göstericiyim. Ey âdemoğlu, eğer insanlar senin günahlarından, benim bildiğim şeyi bilselerdi, yarattıklarından hiçbirisi asla seninle konuşmazlardı. Halbuki ben çok bağışlayıcı ve çok acıyanım”.

ŞİİR

*Ey kardeşler, yalnızlığımdadır bütün rahatım.
Ve tüm belâların kalabalık eğlencelerimde.
Her kiminle dost olduysam azıcık,
Ayıplarımı açtılar hep ve yaydılar sürçmelerimi.
Onlardan gerçek sadık bir dost bulamadım;
Sevgimi saklayacak, şerefimi gözetecek.
Onlardan kopuşum, onları küçük düşürmek değil.
Zira ki benim şerefim yalnızlığımdadır.*

İkinci Madde: Halktan uzaklaşmanın şeref ve saygınlık sebebi olduğunu hadisi şeriflerle bildirir.

Hız. Peygamber (s.a.s.) efendimiz, ümmetine şefkat gösterip, insanların felâketinin yine insanlar olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadisi şeriflerinde şöyle buyurdular: “İnsanların felâketi insanlardan başkası değildir”. Yine buyurdular: “Müminin en hayırlı malı koyundur ki onunla dağ başlarında ve ovalarda bulunup diniyle baş başa fitnelerden emin olur”. Yine buyurdular: “Sultanlarla düşüp kalkan fitneye düşer”. Yine buyurdular: “Madem ki bilginler, sultanlara karışmayıp dünyadan uzak kaldılar; öyleyse onlar insanlar içinde peygamberlerin emanetçileri olmuşlardır. Ne zaman sultanlara karışırlarsa, onlardan uzaklaşınız ki şüphesiz onlar, peygamberlere ihanet etmişlerdir”. Yine buyurdular: “Kim bir zalimin zulmüne sözü ile yardımcı olursa, muhakkak Allah Teâlâ o zalimi kendi başına musallat eder”. Yine buyurdular: “Benden sonra hâkimler gelecektir Kim onların kapısına gider, yalanlarını doğrular ve zulümlerine yardımcı olursa, o kimse benden değildir”. Yine buyurdular: “Vahdet köşesinde yalnız kalmak, kötü arkadaşla olmaktan daha doğru ve daha güvenlidir”. Yine buyurdular: “Baş olma tutkunu olan iflâh olmaz ve koltuk isteklisi olan rahat bulmaz”. Yine buyurdular: Akıllı düşman, ahmak dosttan yeğdir”. Yine buyurdular: “Kadınlar topluluğu şeytanın tuzaklarıdır. Erkeklerin can belâsı olup eğri kaburga kemiğinden yaratılmış cahillerdir”. Yine buyurdular: “Kadınlar tayfası, cahillere yenik düşen gafillerdir. Akıllı ve dini eksik olanlardır”.

NAZIM

*O sîmîn sâid-i şâhîdden el çek dutma hiç anı
Ki aklın pençesinden âhır büker mekriyle destânı
O sîb-i gabgabın seyr eyle ivâ itme kim dilde
Dökülmüş katre katre kan bulursun nâr-ı pistânî
Gönülde iste cânı hüsn-i tenden geç ki fânîdir
Ger olsa şems-i cân tâbân olur âfâk mestânî
Vucûd-i âyînesinden aks-i cândır kim zuhûr etmiş
Anın aks-i cemâlidir güzeller hüsnî hem anı
Fakirullah'ı Hakkı'dan ıyân seyrân iden ârif
Ayân ehlidir ol neyler beyân ü akl ü burhanı*

(O, kolu gümüş beyazı güzelden el çek, onu hiç tutma. Ki onun hile ve ara bozuculuğu, sonunda aklın pençesini büker. O elma şakakları yalnızca seyret, gönülde saklama ki damla damla dökülmüş kan bulursun göğüsteki ateşi. Canı, gönülde iste. Tenin güzelliğinden geç, o geçicidir. Eğer can güneşi parlarsa, hep ufuklar sarhoş olur. Vücut aynasından yansıyan canın aksidir. Onun yüz güzelliğinin aksi güzelliği ve cazibesidir, hep güzeller. Fakirullah'ı Hakkı'dan apaçık seyreden arif, artık müşahade ehlidir; o, ne yapsın akıl ve delillerin açıklamasını.)

Üçüncü Madde: Halktan uzaklaşmanın halkın Rabb'ine yakınlık ve tam bir huzur sebebi olduğunu ve devamlı ilâhî alışkanlık kazandırdığını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Halktan uzak olan Hakk'a yakın olur. Halktan ürküp kaçan Rabb'ile emniyet ve rahatlıkta olur. Melekler ve ruhlar âlemine kavuşmak, insanlardan kopmakla mümkün olur. İnsanlardan uzaklaşma, uyanık ve akıllı olanların en üstün tabiatıdır. İnsanlardan ümit kesmek, onlara boyun eğmekten daha hayırlıdır. Rahat ayrılıkta ve esenlik yalnızlıktadır. Uzaklaşmanın kazancı Allah'la dostluktur. Halka yabancı olan dergâh dostlarındandır. Dünyayı bilen ondan ayrılır. İnsanları anlayan onlardan uzaklaşır. Kim insanlardan uzak olursa, o, ilâhî huzurda mesut olur. İnsanlardan kopmayan Rabb'ine ulaşamaz. İnsanlardan kopup kalbiyle meşgul olana müjdeler olsun! İnsanlara karışmak felâket, çokça tanışıp görüşmek sıkıntıdır. Ahmaktan uzak ol ki onun yalancı dostluğunun sonu bıkkınlık ve yıkımdır. Ahmağın bir şeyi uygun görmesi doğru yoldan sapma, muhalif olması rezalettir. Ahmağın sevgisinden sakın ondan hayır gelmez. Sana faydalı olacağım derken bilmeden zarar verir. Kendi zıttıyla dostluk kuranın ayıbı açığa çıkmış ve cahille sohbet korkunç azaptır. Ahmağın yalancı dostluğu büyük belâdır. Akılsız olana arkadaş ve yakın olma. Yalancı ve hain olanlara güvenme, onlarla sohbet etme. Ancak takva sahibi akıllılar ve zekâsı keskin bilginlerle sohbet et. Allah'a isyan eden mahluka itaat edilmez. Kadınlarla çokça yalnız kalmak, gönülde onların sevgisini siler. Kadın öyle bir yılandır ki onun sokması dil ile anlatılamaz. Kadınların şerlilerine ihtiyacımız, onlardan daha şerlidir. Kadın hileye yatkındır, onlardan sakınmak gerek. Yabancı kadına bakmaktan gözünü sakınan, kalbinde iman zevkini bulur.

NAZIM

Eğer vasl-ı dildârı istersen ey dil

Hemen gayrı terk eyle ol aşka mâil
Sana aşkdır şehper-i arş pervâz
Anı itme şehvetle âlûle kil
Senin zirve-i evc-i izzet yerindir
Niçün eyledin merkez-i hâki menzil
Bu âmizeş-i cism ü âviz-i şenden
Sen olmuşsun o rûhdan böyle gâfil
Kemâlât vehmi ve hâlât hissi
O vuslatdan olmuş sana cümle hil
Açarsan temâşây-ı ruhsâr-ı hûba
Nazar kim budur mihr ü mâha müşâkil
O bir postdır kim dolu hılt ü hûndur
Anı cân mı sandın ki virdin ana dil
Katî telhdır cust u cûyunda işin
Ki şeker dehândır o şîrin şemâil
Anı bilmedin mi ki nâgeh görürsün
O lûtf ayrılup kalmış ol lâşe âtıl
O gaddâr sûretten a'raz idersen
Olur ol murâdın yine sende hâsıl
Bulursun derûnunda sen aşkı dâim
Ki olmuş cemâli kamu hüsne şâmil
Bilürsün ki mir'ât-ı aşk olmuş
Adem Güzeller cemâline durmuş mukâbil
Her âyineden lutf ü kahrın görürsün
Tanırsın cihanda odur şâh-ı âdil
Heman hükm ü hikmetlerin seyr idersin
Hem andan olursun kamu lutfâ nâil
Hakikatde hikmetdir eş'ar ey
Hakkı Feyâ ni'me kavlı veya bi'se kâil

(Eğer sevgiliye ulaşmak istersen ey gönül, hemen başkasını terk et, aşka yönel. Sana arşta uçan kuşun kanadı aşktır, onu şehvetle pisliğe bulaştırma. Şeref yüksekliğinin doruğu senin yerinken niçin toprağın merkezini menzil yaptın? Bu cismin muaşeretinden ve neşe kaynaklarından dolayı o ruhtan gafil olmuşsun. En müthiş vehimler ve hissî hâller o vuslattan dolayı sana hep perde olmuş. Gözünü o güzel gül yanaklı sevgiliyi seyre açarsan, işte bu güneş ve aya benzer. O bir posttur ki kan ve posa doludur. Onu can mı sandın ki ona gönül verdin? Oysa o hayatın koşuşturması içinde keskin bir acıdır ki siması şirin ve dili şeker görünür. Onu bilmedin mi ki apansız görürsün, o letafet ayrılmış ve o leş, atıl kalmıştır. O gaddar suretten yüz çevirirsen eğer, muradını yine elde edersin. İçinde aşkın süreklisini bulursun ki onun güzelliği, bütün güzelliği kuşatmıştır. Bilirsin ki Âdem, aşkın aynası olmuş ve bütün güzellerin güzelliğine karşı durmuştur. Her aynadan onun lütuf ve kahrını görürsün. Cihanda tek adaletli şahın, o olduğunu tanırsın. Tanırsın da hemen onun

hüküm ve hikmetlerini seyre dalarsın. Böylece de bütün lütuflara erersin. Şiir, gerçeğin hikmetidir ey Hakkı. Söz ne güzel, söyleyeni ne kötüdür.)

Dördüncü Madde: Halktan uzaklaşmanın büyüklerin ahlâkı, devamlı zevkleri ve tam huzurları olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Yalnızlık ibadet ve esenliktir. Halka bakmak felâket, bakmamak rahatlıktır. Halkala oturup kalkmayan Hakk’a arkadaş olur. Dünya dostları ateş gibidir. Azı yararlı, çoğu zararlıdır. Cahillerle sohbet cana korkunç işkencedir. Ahmak dost yılan ve sırtlandan farksızdır. İnsanlarla içli dışlı olmak iflas alâmetidir. İnsanlara karışmak, vesvese ve vehimleri tahrik eder. Yine onlara karışan hilelerden kurtulamaz. Onlardan ayrı duran da şerlerinden korunmuş olur. İnsanları anlayan onlara asla güvenmez, her bildiğini herkese söylemez. Halka ihtiyaçlarını arz eden, mahrum kalır ve rezil olur. Halka ihtiyaç duymayanın rızkı bol ve kıymeti yüksek olur. İnsanlara minnet Mevlâ ile zengin olur. İnsanlardan kendini koparan Mevlâ’nın dostluğunu bulur. Dünya bağlılarına düşkünlük gösteren, takva elbisesinden soyulmuş olur. Halktan ve kendinden haya eden Hak’tan haya etmiş olur. Dünyaya düşkün olanlarla, onların işlerine hiç karışma, dostun düşmanına gitme, ona gitmekle dostunu incitme. Sultanların, reislerin kapılarına uğrama. Uğrarsan da onlara dalkavukluk yapma. İnsanlara yakınlığın, ateşe yakınlık gibi olsun; ne çok uzaklaş ne de çok yaklaş. Sev seni seveni. Sorma seni sormayanı.

Kendi kıymetini bilen halk arasına girmez. Mevlâ’nın dostluğunu bulan insanlarla iş yapmaz. Gönül erlerinin dilleri ve bedenleri halka yakın, kalpleri ve ahlâkları da hepsinden uzak ve onlara terstir.

İbrahim Ethem hazretleri “Niçin insanlarla dostluk kurmazsın” sorusuna, “Kendimden büyüklerin kibriden, kendimden küçüklerin ahmaklığından ve akranlarımdan da hasetinden kurtulabilmek için onların gönüllerinden uzaklaştım ve sıkıntılarından kurtuldum” karşılığını vermiştir.

Sahtekâr olan insan suretinde şeytandır. Havaî gençler ise hayvanlardan bir bölüktür. Böylesi gençlerle konuşmak ve arkadaşlık etmek fitne ve mahrumiyet sebebidir. Karısı birden fazla olanın ayıpları çok olur ve hayretten kurtulmaz.

NAZIM

*Her lezzet ve her bûseye urma dudağın tâ
Dildâr lebinden olasın mest ü şeker hâ
Âğyâr lebi râyihâsı kalmaya sende
Aşk içre mücerred kalasın yekdil ü yektâ
Ol nûr-ı kadîm olmıyanı bil ki hadesdir
Çık mezbeleden kim idesin nûru temâşâ
Ol kim hades olmuş ne bilür lezzet-i pâk
Pâk olsa hadesden o bulur Pâk-i Teâlâ
Çün nimeti Firavn’dan el yıkdı Musâ
Deryây-ı germ virdi ona berîd-i peyzâ
Bend eyle bu çeşmi ki budur ahvâl-i mağrûr
Bu mideyi boş it bul o lezzâtı muheyyâ
Ey dil kani ol can ki ol himmeti âlî*

*Deryâlar nûş eyleyüp ol kanmıya aslâ
Emvâcı koyup gark-ı yemm-i aşk ola mutlâk
Ol bahr-i safâ içre ol kalbi musaffâ
Pâk olsa hadesden dil irer Hakkı
Kadîme Hamr-i ezelî nûş ider ekdâh olur eşyâ*

(Her lezzet ve her öpücüğe dudağını vurma ki sevgilinin dudağından şeker sözler işitip mest olasın. Yabancıların dudak kokusu kalmasın sende. Aşk içinde yapayalnız, sen, tek gönül hâlinde kalasın. Öncesiz nurdan olmayan, bil ki temiz değildir. Çöplükten çık ki öncesiz nuru temaşa edebilesin. Çöplükte olan o temiz lezzeti ne bilsin? Pislikten temizlense, o zaman bulur, şanı yüce olan Pak Zat'ı. Nasıl ki Firavun'un nimetinden Musa (a.s.) el çekince, o sıcak deniz, olan parlak bir rehber verdi. Bu gözü bağla ki mağrur şaşı odur. Bu mideyi boş tut ki o hazır lezzetleri bulasın. Ey gönül, gayreti yüksek olan o can hani nerede? Deryaları içsen de o asla kanmaz. Dalgaları bırakıp aşk deryasında boğulmalı mutlaka, o dupduru deniz içinde, o durulmuş kalp. Ey Hakkı, gönül pislikten arınsa, o öncesiz Mevlâ'ya erer. Bütün eşya kadeh olur da o öncesiz şarabı içer.)

Beşinci Madde: Halktan uzaklaşmanın, âlemlerin Rabb'ine itaat sebebi, tam bir huzur imkânı, doğruluk ve ihlâs kaynağı ve özel makamlara ulaşma vasıtası olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ'yı bilmek isteyene, dünya bağlılarından uzaklaşma, yalnızlık gereklidir ki onlar, onun hâline mani olmayıp günbegün yükselsin. Onlar için şerefini harcamasın. Onlardan bir şey elde etmek için kapılarına gitmesin. Onlarla kıymetli vakitlerini yok etmesin. Onlarla, yaltaklanarak, dalkavukluk ederek ve çekişerek konuşmasın. Kendi hâlleri ve işlerinden onlara bir şey göstermesin ki halkın görmesine iltifat ederek, Hakk'ın gözünden düşmesin ve Hakk'ı bilmek ve sevmek devletinden mahrum kalmasın.

Çünkü, her an vücudunun bütün zerrelerini gözeten ve kendisine şahdamarından daha yakın olan Mevlâ'sının nazarını düşünmeyip kendisine çok uzak olan kulların nazarını düşünmek, cehalet ve gaflet nişanı ve hep hasrette kalanların işidir. İnsanlar içinde itibar ve makam isteyenler Allah katında hiçbir mertebeye erişemezler. Nitekim, ne güzel söylediler: “Halkın hoşnutluğunu kazanıp sevinen, Hakk'ın hoşnutluğundan uzak ve yoksun kalır”.

Çünkü halkın övgü ve yergisi öyle bir rüzgârdır ki ağızdan çıkar, havaya karışır ve silinip gider. Öyleyse, insanların övgü ve kınamalarına iltifat eden kişi, onların itikat ve inkârına itibar etmiş olur ki böylesi, Allah'tan gafil ve ondan yüz çevirmiş demektir. Bunlar, körkütük cehalet ve gaflet karanlıklarında apışıp kalırlar.

BEYİT

*O dostu bul yalnız bu aciz halktan vazgeç
Sana senden yakın olan vahid-i Kakhâr yetmez mi?*

Halkın avam ve ileri gelenlerini koyunla deve misali âciz ve eksik bilip âlemlerin yaratıcısına doğrulukla yönelen irfan tutkunu kişi, ünvansızlık, unuturluk elbiseleri içinde o ilâhî durumunu örtmüş olur. İnsanlar ona itibar etsinler diye ne bir erdem gösterir ne de onlar ona kızıp inkâr etsinler diye

bir rezalet işler. İnsanlarla vaktini yitirmeyip uzaklaşmayı, yalnızlığı tercih eder. Bir تنها köşede zikir ve tefekkürle meşgul olup ancak cuma ve cemaat namazlarına gider. Ve ta arif oluncaya dek böyle yapar.

BEYİT

*Dünya ahırdır, çünkü nefis düşkünleri hayvandırırlar.
Katırı tımar edenin işi ne kötüdür!*

Sonra o irfan isteklisi arzularına kavuşunca, artık onun için tek kalmak, kalabalığa karışmak, yalnızlık ve dostluk kurmak hepsi birdir. Çünkü arifin uzaklaşması, nefsinden kalbine göçmek ve kalbinden içeri ruhuna gitmektir. Yine ruhundan sırrına ve sırrından da Mevlâ'sına ulaşmaktır. Şu hâlde insanın nefsi İslâm'ın, kalbi imanın, ruhu irfanın, sırrı da tevhidin yeridir.

BEYİT

*Tevhit ehli yalnızdır ve ölüdür halk onun gözünde.
O, bulmuş ezelî ve ebedî diri olanı, gönlü yönelmiş Mevlâ'ya.*

Nitekim “İnsanlardan uzaklaşma, hakikatte beşeriyet sıfatlarından kopmaktır” denilmiştir. Öyleyse, beşeriyetten geçen gönül erlerinin yetkin olanıdır. İnsanlarla sohbet, ona mani değildir. Çünkü o, hem onlarla birlikte olur, hem de onlardan ayrı. Yani dışıyla onlarla birlikte, içiyle Allah'tan başka her şeyden ayrıdır. Şöyle ki insanların giydiklerini giyer, onların yediklerini yer, onlarla akıllarınca konuşur, diğer âdetlerinde de onlara uyarak onlarla arkadaşlık eder. Fakat içiyle ve sırrıyla hepsinden sıyrılıp ancak Mevlâ'sının rızasına razı olur.

NAZİM

*İtme yılandan firâr Görmiyesin ejderha
Eyle yerinde karâr Hâline sebreyle ha
Bunca ki kıldın tavaf Rûy-i zemini güzâf
Halkı cihân dolu lâf Hiç bulunur mu vefâ
Kalbi mukallible bil Virme sivâyâ sebîl
Gâfil ider kâl-i kîl Hazır ol eyle sefâ
Halk ile kaldın geri Mürdeyi sandın diri
Zindeden oldun beri Hayy'dan utan kıl hayâ
Bağlasa ger halk saf Put gibidir her taraf
Cümlesi olmuş hedef Nazır-ı tîr-i kazâ
Nefsini bilmiş habîr Bulmuş o dostu nasîr
Halk-ı cihândır fakîr Virüp alandır Huda
Bahr çu mevvacdır Küllü şey'in emvâcdır
Hep ona muhtaçtır Hakkı sen ol âşinâ*

(Yılandan kaçma ki ejderha görmeyesin. Yerinde dur ve durumuna sabret. Bunca dolaştın yeryüzünü boşuna! Dünya dolusu lâf olan halkta hiç vefa olur mu? Kalbi, onu yolundan değiştirenle bil de Allah'tan başkasına yol verme. Dedikodu gafil eder, huzura çık ve

temizlen. Halk ile geri kaldın ve ölüyü diri sandın. Canlıdan uzak düştün, hep diri olandan utan, haya et. Halk eğer saf bağlasa, her taraf put gibi olur. Cümlesi, kaza okunu çekene hedef olmuş. Kendini haberli sanıp o dostu da yardımcı buldu. Cihanın halkı fakirdir, verip alansa Huda’dır. Deniz çünkü, dalgalı, her şeyden de dalgadır. Hep ona muhtaçtır. Hakkı sen bunları bil.)

Altıncı Madde: Halktan uzaklaşmanın büyüklerin âdeti, tam bir huzur sebebi ve maksada ulaşmayı sağlayıcı olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Zamanın insanları kusur ararlar. Hünerleri çekemeyip ayıpları sorarlar. Nitekim Şeyh Sadi (r.a.) “Hak Teâlâ kullarının ayıplarını görür ve örter de komşu ve dostlar görmedikleri hâlde söylerler” demiştir.

BEYİT

Allah korusun, eğer halk gaybı bilseydi;

Kimse, kendi hâlini başkasının elinden kurtaramazdı.

İbrahim Ethem şöyle dedi: “Lübnan dağında Allah dostlarından bir zümreye arkadaş olup sohbet bulundum. Onların hepsinin bana vasiyeti şuydu: ‘Eğer dünya bağlılarına dönersen onlara dört hikmeti öğüt: Kim çok yerse, o, ibadet lezzetini bulamaz. Kim çok uyursa, o, ömrünün bereketini göremez. Kim çok konuşursa, onun kalbi ölür ve bir daha hayat bulamaz. Kim halkın rızasını isterse, o, Mevlâ’nın rızasını göremez’.

Bir erenden sordular: “Niçin bize karışmaz, bizimle düşüp kalkmazsın ve niçin zevk ve arkadaşlıkla konuşmazsın”. Cevap verdi: “Sizden bana yaşamının tadı gelmez ve benden de size zevk ve sefa ulaşmaz. Ben sizinle nasıl arkadaşlık edebilirim ki siz bana çeşitli yemeklerle karnımı doyurmamı söylersiniz, bense bir çeşit yemekten ancak beş on lokma yerim. Yine siz dersiniz ki gece uykusu, bedenin sağlığıdır. Bense, derim ki uyku zaman kaybetmektir. Yine siz dersiniz ki söyle. Bense, derim ki sükût et. Yine siz dersiniz ki iste! Bense, derim ki terk et! Yine siz dersiniz ki bil! Bense, derim ki unut! Şu hâlde sizin hâlleriniz sizin, benim hâllerim de benim olsun. Çünkü, Mevlâ’nın sizden muradı birbirinizle olmanız, benden muradı yalnız olmamdır. Söyleyin öyleyse, kalabalığa karışanla, yalnızlığı yaşayan ne zaman arkadaşlık etmiştir? Hemen gidin bana mani olmayın ki bir saat de olsa onun huzuruna yükseleyim, huşu ve alçak gönüllülükle hizmetine gideyim. Çünkü Mevlâ’ya kulluk etmeyen onun kullarına zorla köle edilir”.

Nitekim şöyle denilmiştir: “Yaradana isteyerek hizmet etmeyi o istemese de Hak Teâlâ halka hizmetkâr kılar”.

Kötülüklerin tümü kapıdan dışarıdadır. Öyleyse kapıdan dışarıya çıkan mahçup olur ve fitneye düşer. İnsanlarla sohbet hâlinde, pek çok rezalet işler.

Nitekim aziz olan ekmek ve leziz olan su, bir gece insanda kaldı mı değişir ve rezil olur. Kur’an ve namaz ehli olan kişi, kadınlara biraz yanaştı mı pislenip cünup olur ve ona gusül lâzım gelir. Ölçülü cinsel ilişki, yüksek bir haya konusudur ve iki edep yerinin birleşmesinden ibarettir. Aşırısı, insan bedeninin cevherini yitirmek ve gönülden sevgi kökünü söküp atmaktır. Yine, o ince ruh kuşunun kanatlarını kırıp yolmaktır. Helâlinden olan çocuk da bir başkadır; kalsa fitne ve gam, gitse ıstırap ve üzüntüdür. Hele haramdan olanı, insanın yüz karası ve her iki âlemde de felâkettir.

Şefkat it şehveti koy anı sana huy itme
 Aşık-ı pâk ol ve her mâde han bûy itme
 Evvel ü âhırın ol aşk-ı ezeldir lâgayr
 Bîvefâ zen gibi sen kendine çok şûy itme
 Cismi koy misl-i şütür her has ü hâre gitme
 Kalbe gel terk-i behâr ü çemen ü cûy itme
 Pâk yıka yüzünü eyleme ta'n-ı mir'ât
 Nakdini geçkin idüp ayb-ı terâzu itme
 Hak için söyle sözün yoksa hemen hâmûş ol
 Dilde dildârı bul etrafa tek ü pûy itme
 Ariyetdir bu güzellerde olan hüsn ü cemâl
 Güz güller nâmım gafletle kamer rûy itme
 Kâmet-i aşkla sezâdır ki simâ' eyleyesin
 Aşktan gayrıya sen raks ü heyâ huy itme
 Aşık-ı aşk ol ve dilberlere dil virme sakın
 Bîvefalarla gönülde gamı sad tûy itme
 Ger haberdâr isen esrâr-ı ezelden Hakkı
 Sakla sırrı dime her bîhabere tuy itme

(Kendine acı, şehveti bırak, onu huy edinme. Tertemiz âşık ol, her gördüğün dişi eşeği koklama. Unutma, senin öncen ve sonran o öncesiz âştır, başkası değildir. Vefasız kadın gibi kendini hep temize çıkarma. Cismi bırak, deve gibi her çalı çırpıya gitme. Kalbe gel, baharı, tabiatın yeşilliğini, sularını terk etme. Yüzünü temiz yıka da aynaya kıзма. Paranın değerini bilemeden kaybedip, terazide sahtekârlık yapma. Sözünü Hak için söyle, yoksa derhal sus. Sevgiliyi gönülde bul, boş yere etrafta arama. Bu güzelliklerdeki güzellik geçicidir. Gören güler, bütün gafletinle namını ay yüzlü göstermeye çalışma. Aşkın boyu posu onunla raks edip dönmene yaraşır. Aştan başkasıyla dans edip cümbüş yapma. Aşkın âşığı ol, dilberlere gönül verme sakın, vefasızlarla gönülden gam tüylendirme. Ey Hakkı, eğer ezel sırlarından haberli isen sakla onu, habersizlere duyurma.)

Yedinci Madde: Halktan uzaklaşmanın, zikir tefekkür sebebi, Mevlâ'ya yönelmeye yardımcı, onun dostluğunu ve sürekli huzur kazandırıcı olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yolunun isteklisi olana halktan yalnızlığa çekilmek iki şey için gereklidir: Birincisi, insanlar o marifet tutkunu kişiyi Mevlâ'yı zikir ve tefekküründen meşgul edip ona yönelmesine mani olurlar. Nitekim bir ariften şöyle nakledilmiştir: “Bir meydanda bir topluluk gördüm. Ok atıyorlardı. Biri topluluktan ayrılmış uzakta duruyordu. Onunla konuşmak istedim. Bana ‘Allah’ı zikretmek senin sözünden daha lezzetlidir.’ dedi. Dedim ki ‘Sen burada böyle yalnız kalmışsın’ Cevap verdi: ‘Rabb’im benimledir’ Tekrar sordum: “Bu cemaatın hangisi ileri seviyededir’ Cevap verdi: ‘O kimse ki halkı bırakıp Hakk’ın huzuruna yükselmiştir’ ve bırakıp gitti”.

İşte böyle, insanlar, marifet isteklisini Allah’ı zikir ve tefekkürden alıkorlar. Belki, onu kötülüğe ve felâkete sürüklerler.

BEYÎT

Kaç, azgın insanın saldırısından, yalnız kal.

Ki yalnız kalanların dostudur o Mevlâ.

Hazreti Peygamber (s.a.s.) efendimiz, uzaklaşma zamanını ve uzaklaşma ehlini açıklamış ve o zamanda, insanlardan ayrılıp yalnız kalmayı ferman buyurmuşlardır. Halbuki, o müşfik ve merhametli Tabip bize, bizden daha samimî ve daha iyi işlerinizi bizden daha çok biliciydi. Artık onun vafsettiği uzaklaşma zamanı gelmiştir. Öyleyse bize, derhal onun emrine sarılıp nasihatine uymak gerek. Bu konudaki açıklamalarından bir hadiste şöyle geldi: “Ne zaman halkı sözünde durmaz emanete hainlik eder ve birbirlerine düşmanlık yaptıklarını görürseniz, biliniz ki o zaman fitne zamanıdır”. Eshabı kiram “O zamanda bulunan mümin ne yapsın” diye sorunca, o ilâhî hikmet kaynağı buyurdular: “O zamanda olan müminler insanlara karışmayıp evlerine kapansınlar. İyiyi, doğruyu alıp, kötüyü, yanlış bırıksınlar ve ancak kendi işleri için evlerinden dışarı çıkmasınlar”.

Sonra, selefin doğru ve temiz olanları da dostlarını, zamanın insanlarından sakındırmış ve her birine kendi çoluk çocuğu ile yalnız kalıp uzaklaşmalarını tavsiye etmiştir. Şüphe yoktur ki onlar bizden daha ileri görüşlüdürler ve zaman, o zamandan daha şerli ve daha zararlıdır şimdi.

Hz. Ömer (r.a.) buyurdular: “Uzaklaşma, kötü arkadaştan rahat bulmaktır”. Şu hâlde imkân buldukça insanlarla görüşmeyi azaltmak gerek. Çünkü, onlardan büsbütün kurtulmak güçtür. Bir olgun dedi: “Bu zaman, dili tutmak, mekânı gizlemek, insanlardan aslan kaçır gibi kaçmak, evden çıkmamak ve ilâhî rızayı kaçırmamak zamanıdır”. Bir başka olgun de şöyle dedi: “Allah hakkı için, bu zamanda insanlardan yalnızlığa çekilmek helâldir”. Tam iki yüz yıl sonra bu sözleri işiten bir olgun de şöyle dedi: “Uzaklaşma o zamanda helâl, bu zamanda vacip olmuştur”.

Halktan uzaklaşmayı gerektiren ikinci konu da şudur: İnsanlar, marifet tutkunu olan kişinin durumunu bozarlar. Çünkü insanlara karışan irfan isteklisine hatta isteklisi şöyle dursun, irfan sahibine bile halktan iki yüzlülük ve gösteriş bulaşır da kalbin huzurunu siler süpürür. Nitekim, “İnsanları görmek, iki yüzlülüğün yaygınlaşmasına sebep olur” denilmiştir.

Ariflerden birinin kapısına gidip dediler ki “Ziyaretimizi kabul ederek bizimle görüşme lütfunda bulunun”. O arif içerden şöyle cevap verdi: “Sizinle görüşmekten daha faydalı olan kayıplardan dua ile size ikram ederiz. Çünkü ziyaret ve görüşmelerden iki yüzlülük ve gösteriş meydana gelir. Oysa kayıplara dua, ihlâsa ulaşmakla karşılıksız kalmaz”.

Selefin iyi ve temiz olanlarından çoğu gösteriş ve iki yüzlülük korkusundan ziyaret ve görüşmeyi bırakıp insanlardan yalnızlığa çekilmekle esenlik bulmuş, ölümsüz azıkla yetinmiş, tefekkür ve zikir zevkiyle dolmuş, ilâhî dostluğun huzuruyla insanların seçkinleri olmuş ve sonsuza dek Mevlâ ile kalmışlardır.

NAZİM

Kadr-i fakri fenâ bul yâr-i sultan olma hiç

Fakr imiş cemiyet-i hâtır perişan olma hiç

Halkı sayd etmek içündür bu güleç yüz tatlı söz

Çünkü sayyâd olmadın gûya ve handan olma hiç

Terk-i zevk ü lezzet-i cismânî âsândır veli

Mürd isen lezzât-ı nefsânîde cûyan olma hiç

*Hırka vu seccade vu amâme vu tesbihi koy
Sahra-i evhâm u tesvilât-ı şeytân olma hiç
Hıfz-ı zâhir mûcib-i ihmâl-i bâtındır hemân
Hıfz-ı hüsn-i hulk idüp cismi nigezbân olma hiç
İzzet ü rağbetde olsan çün olur hâsid sana
Misl-i Yûsuf muhtelây-ı mekr-i ihvân olma hiç
Ger saadetmend isen tenhâya gel halkı unut
Hakkı üns-i Hakk'ı bul setr it pişmân olma hiç*

(Fakirliğin kıymetini bil ve dünyadan geç. Sultanların dostu olma hiç. Tefekkür ve zikir fakirlikteymiş, gel perişan olma hiç. Bu güleç yüz ve tatlı söz o halkı avlamak içindir. Sen avcı değilsin, konuşkan ve güleç olma hiç. Hırka, seccade, sarık ve tespihi bir yana bırak. Vehimlerin maskarası ve şeytanın aldatmacası olma hiç. Dışı korumak, içi ihmal etmektir büsbütün. Cismini güzelleştirip onun bekçisi olma hiç. Şeref ve rağbetin yüksekse, seni çekemezler. Yusuf gibi kardeşlerin hilesine düşme hiç. Eğer mutluluk istiyorsan tenhaya gel, halkı unut Hakkı, Hakk'ın dostluğunu bul, gizle, pişman olma hiç.)

Sekizinci Madde: İnsanlardan uzaklaşan ariflerin iki sınıf olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanlardan ayrılmak ve yalnız kalmak meselesinde irfan ehli iki sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf o ariftir ki bilim ve hikmet açıklamasında halkın ona ihtiyacı yoktur. O arifin hâli yüksek, sevinçli ve rahattır. Çünkü, insanlardan uzaklaşma, ona en iyi tefekkür ve zikir, en tatlı, en hoş şeydir. Mevlâ'nın dostluğu her şeyden zevklidir. Böylesi arif, kendi evinin izbelerindedir sürekli. Ne kimse onu, ne o kimseyi bilir. Ancak cemaat namazına, cumaya ve faydalı bilim meclislerine gider.

KITA

*Onlar ki afiyet köşesinde otururlar.
Köpeklerin dişlerini ve insanın ağzını bağlarlar.
Kâğıdı yırtar, kırarlar da kalemi,
Ayıp arayanların dilinden ve elinden kurtulurlar.*

İkinci sınıf ariflere gelince, onlar bilimde kutup olanlardır ki halk ona muhtaçtır. Böylesi arife, yalnızlık rahatı ve uzaklaşma afiyeti mümkün değildir. Belki sürekli insanlar içinde bulunup, devamlı dinî bilimi yaymaya çalışır. Bu arife, insanlarla sohbet için iki şey mutlaka gereklidir. Biri uzun sabır, derin bir yumuşaklık ve güzel bir ahlâk sahibi olmak. Diğeri de şahsıyla insanlara karışması hâlinde kalbiyle onlardan ayrı olmaktır. Onunla konuşanlara, akıllan seviyesinde konuşur; ziyaretçilerine mertebelerince ikramda bulunur. Onunla lâfı uzatırlarsa sükût eder ve üzülür. Ondan yüz çevirirlerse, bunu ganimet bilip memnun olur. Hayır ve Hak üzere gidenleri destekler. Şer ve yanlış istikamette olanlara karşı çıkar. Eğer kabul ederlerse, öğüt ve terbiyelerine yumuşaklıkla devam eder. Kabul etmezlerse, onlardan ayrılır. Sonra imkân olduğu kadar ziyaret, görüşme, davet, davete icabet gibi hukuk ve âdetlerine uyar. Onlara görünüşüyle güzel davranıp, eziyetlerine tahammül eder. Onlardan ihtiyacını gizleyip, yalnız kaldığında devasını arar. Onların hizmetlerini ücretsiz yapıp, kendine düşen işleri minnetsiz yerine getirir. Her konuda, herkese lütuf ve

yumuşaklıkla hoşgörü gösterip halk ile Allah için güzel muamelede bulunur.

İnsanların bilmediği arife, insanlardan uzaklaşmayı üç şey kolaylaştırır: Birincisi, ibadet vazifelerini gece gündüz saatlere ayırıp bütün vakitlerini ibadette geçirmektir. Çünkü, ibadetle meşgul olmak afetlerden rahat ve esenlikte olmaktır. Uzaklaşma, lezzet almaya, marifet devletine ulaşmaya alâmettir. İnsanlara karışmak iflâs ve yerilmektir. Nitekim Hz. Musa (a.s.), Mevlâ'nın söz lezzetiyle zevklenip Turisina'dan döndüğünde halktan nefret eder ve onlardan ayrılırdı. Hatta insanların söylediğini duymamak için parmağını kulağına tıkar, onlardan uzaklaşır, yalnızlığa sığınır. Çünkü o zaman, onların sözlerini vahşet ve nefrette eşeklerin seslerine benzer bulurdu.

İkincisi, insanlardan arzuyu kesip, onların hepsinden tümüyle ümitsiz olmaktır. Şu hâlde bütün insanlar, arifin nazarında taş ve odun gibi olup bir hiç gibi gelir geçer. Çünkü faydasız ve zararsız olanın varlığı ile yokluğu birdir.

BEYİT

*Hakkı, yemin olsun hiç kimseye ihtiyacım yok benim.
Alemlerin yaratıcısı varken, zamanın halkını neylerim?*

Üçüncüsü ise, insanları hayalde canlandırıp gözlemleyerek, ahlâk ve tavırlarını tefekkür etmektir. Şu hâlde arif, yalnızca bu üç yola uymakla insanlarla sohbeti bırakıp, Mevlâ'nın dergâhı olan kalbine gelmiş olur. Onun dostluğuna kavuşup sürekli huzur ve sevinç içinde olur. Yardım ve başarı Hak'tandır. O ne güzel sahip ve ne güzel arkadaştır! Çünkü, insanlardan uzak olan dost, uzaklığı kadar Hakk'a yakın olur.

KITA

*Allah'ı dost edin,
Bırak insanları bir yana.
Onları akrep bulursun da
İnsanların kalbini nasıl istersin?*

Hak Teâlâ kendi huzuruna davet ettiği kuluna insanlar tarafından eziyet verir ki o halka meyletmesin ve her şeyden nefret edip Hak'tan başkasıyla olmasın. Kalbinden başka hiç kimseye itibar edip güvenmesin.

KITA

*O ki Allah'ın seçtiğidir,
Dostluk meclisinde başta oturur.
Mevlâ, bütün sebep kapılarını kapar ona.
Ki dostları yabancıya meyletmesin.
Azarlar, başkasına meyletse, onu.
Bir an sürükler onu, kahrının akışında.*

Şu hâlde insanların eziyeti ona devlet ve ganimettir. Sevinçtir. Çünkü o eziyet, onu insanlardan koparır ve Rabb'ine yükseltir.

KITA

*Gerçekte her düşman sana ilâçtır,
Faydalı bir terkip ve istenen şeydir.
Ki onların muhtevası lâğım pisliğidir.
Huda'nın lütfuna sığın, ondan yardım iste.
Dostların da hakikatte düşmanıdır.
Ki seni Hak'tan uzak ve meşgul ederler.*

Hak Teâlâ'nın seçkin dostlarına âdeti, başlangıçta onlara halkı musallat etmektir. Çünkü, düşmanın sözü, Mevlâ'nın kamçısıdır ki başkasına meyleden gönüllere onunla vurup, onları kendi huzuruna çevirir.

NAZIM

*Halktan ta key esîr-i gam-ı beyhûde olam
Ey dil ünsiyyet-i aşk eyle ki âsûde olam
Dembedem mevc urur ol bahr-i kıdem kalbimde
Hayfdır levs-i hadeslerle ben âlûde olam
Varlığım aşkla eksilse çü hurşîd ile mâh
Nâkıs oldukça yine aşk ile efzûde olam
Aşk nârıyla yanıp külli kül oldum tâ kim
Zulmetim mahv olup ol nûr ile endûde olam
Zinde dildir o ki bîhâb u har oldu şeb u rûz
Sa'yim oldur ki dem-i aşk ile ol sûde olam
Muktezây-ı mey-i aşk oldu çû sekr u hayret
İster ol mey ki ben ve sen dimeyip “hû” da olam
Alamam fakr u fenâ râyihasın ey Hakkı
Tâ ki mezkûm-i gam-ı bûde ve nâbûde olam*

(Halktan, daha ne zamana kadar boş ve faydasız gamın esiri olmakta devam edeyim? Ey gönül, aşkla arkadaşlık et ki huzura ereyim. Zaman zaman ezel denizinin dalgaları vurur kalbimde. Yazıktır, pis irine bulaşmam. Varlığım aşkla eksilse, güneş ile ay eksik oldukça yine de ben aşkla dolu olurum. Aşk ateşiyle yanıp tümünden kül oldum. Ta ki zulmetim mahvolup o nuru kazanmış olayım. Gece gündüz aydınlık ve uykusuz olan gönül, zinde gönüldür. Gayretim odur ki aşk havanında dövülmüş, ezilmiş olayım. Sarhoşluk ve hayret aşk şarabının gereğidir. O şarap ister ki ben ve sen demeyip zikirde olayım. Ey Hakkı, fakirlik ve fena kokusunu alamam ta ki varlık yokluk gamının nezlesine tutulmuş olayım.)

Dokuzuncu Madde: Uzaklaşmanın kısımlarını ve hâllerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanlardan yalnızlığa çekilmek, dilin susmasını temin eder. Çünkü insanlardan ayrılan kimse, sohbet edecek birini bulamaz, yalnız kalır. Şu hâlde bu durum onu sükûta götürür. Uzaklaşma iki kısımdır: Biri, müritlerin uzaklaşması, diğeri de soruşturma derecesinde olanların uzaklaşması.

Müritlerin uzaklaşması, bedenleri ile başkalarına karışmamalarıdır. Gerçek ehlinin uzaklaşması

ise yaratıkların iltifatından kalple uzak olmaktadır. Şu hâlde soruşturma derecesindeki bu marifet ehlinin kalplerinde Mevlâ'dan başkasına yer yoktur.

Halktan uzaklaşanların niyetleri üçtür: Biri, halkın kötülük ve fitnesinden kurtulmak niyetiyle uzaklaşmadır. Biri, kendinin şer ve yükünden halkı korumak niyetiyle uzaklaşmadır. Bu niyet, niyetten daha geçerli ve daha tercihe değerlidir. Çünkü, onda halka kötü sanış, bunda kendi nefsi hakkında kötü düşünmek vardır. Halbuki nefis için kötü düşünmek doğrudur ve takva sahiplerinin âdetidir. Üçüncüsüne gelince; o da üstün ve seçkin bir cemaat tarafından Mevlâ ile sohbeti nefse tercih etmektir. Uzaklaşma ehlinin en üstünü, nefsinden uzaklaşandır. Mevlâ ile sohbeti, ondan başka her şeye tercih ederek onun huzuruna gidendir. Kim ki uzaklaşmayı, Allah ile dostluk etmek üzere seçip nefsinden kalbine geçer, şüphesiz ki o, Mevlâ'sını, ondan başka her şeye tercih etmiştir. Böylesi kimseye Allah'ın verdiği sır armağanlarını ancak kendi bilir. Gerçi uzaklaşma ile sükût birbirlerinin gereğidir. Fakat kalbin sükûtu onun gereği değildir. Çünkü tek başına olan kimse, dünya işlerini yine dünya işleri ile söyler olmuştur. Onun için sükût, altı esastan müstakil bir esas kabul edilmiştir. Kim ki uzaklaşmaya devam edip insanlardan ve nefsinden yalnız kalır, o kimse, ilâhî vahdaniyet sırrına erişir.

Uzaklaşma hâllerinin en üstünü halvettir. Halvetin neticesi, “bir”lik sırlarına ve marifetlerine ulaşmaktır. Uzaklaşmanın bir özelliği de dünya marifetini kazandırmasıdır. İnsan beden gıdalarını terk edip, insanlar uyurken o uyanık olsa, Allah'ı zikredip kendisinde sükûta ulaşmakla insanlardan ve nefsinden uzaklaşsa ve saydığımız özellikler de kendisinde toplanmış olsa, onun beşeriyeti melekliğe, kulluğu efendiliğe, kayıp durumu şahadete, iç yüzdeki dış yüze ve aklı hisse dönüşür. Kendisi veliler (abdallar) zümresine katılıp Allah'a yakın olanların makamına yükselir. Marifet devletine ve muhabbet saadetine erer

RUBAÎLER

Ünsiyyet-i nâs iden gönüldür nâsî Hak ile huzûr iden gönül gülşendir
Sohbetleri gafletiyle oldur kâsî Gaflette kalan gönül değil külhandır
İflâs alâmeti bil istînası Çün gaflete gönlüm salan düşmandır
Koy nâsı hoş eyle yad-ı Rabb-in-nâsı Pes düşman u dostum bana rûşendir

Hakkı anı fikr kıl ki ülfet oldur Hakkı anı yâd kıl ki lezzet oldur
Nâsı ko kitaba bak ki sohbet oldur Benlikden ırağ otur ki uzlet oldur
Az yi az uyu az iç ki nimet oldur Meyl itme karışma halka izzet oldur
Fakr ile fenayı bul ki devlet oldur Tenhâda kitâba bak ki sohbet oldur

Hakkı bu cihanı halka vir izzet kıl Hakkı sana dost olan olur hem düşman
Müstağnî olup bu nâsdan uzlet kıl Su misli seni içen ider bevl o zaman
Yârâna bedel kütüble hoş sohbet kıl Yay gerçi oku ider der âğûş heman
Hikmetle gönülde dembedem ülfet kıl Kendinden ırağa atar okı o keman

Hakkı sana dost-ı dâim ol Mevlâ'dır Hakkı dü cihanda câna Rahman besdir
Hem atadan anadan sana evlâdır Koy nâsı heman oku ki Kur'an besdir
Mecnûndur o dil ki kıblesi Leylâdır Tenhâda kütüb seninle yârân besdir
Mevlâ'yı teveccüh itse dil a'lâdır Olmazsa kütüb gönülde cânân besdir

(İnsanlarla iç içe eğlenen gönül Mevlâ'yı unutturur. Sohbetlerin gafletiyle kaskatı kesilmiştir. İnsanlara karışmayı iflâs alâmeti bil. Bırak insanları ve Rabb'in yadını hoş et. Hak ile huzur bulan gönül gül bahçesidir. Gaflette kalan gönül, gönül değil külhandır. Gönلümü gaflete salan düşmanımdır. Düşmanım ve dostum bana bellidir. Hakkı Allah'ı fikret ki dostluk odur. İnsanları bırak, kitaba bak ki sohbet odur. Az ye, az uyu, az iç ki nimet odur. Hakkı Mevlâ'yı an ki zevk odur. Benlikten uzak ol ki yücelik ve şeref odur. Halka meyletme, karışma ona, yükseklik odur. Yapayalnız kitaba bak ki sohbet odur. Hakkı, bu cihanı halka ver ki şerefli ol; insanlara ihtiyaç duyma, onlardan uzaklaş. Dostlar yerine kitaplarla hoş sohbet et. Hikmetle gönülde zaman zaman arkadaşlık et. Hakkı, sana dost olan düşman da olur. Su gibi seni içen işer üstüne o zaman. Yay gerçi oku kucaklar ama kendinden çok uzaklara fırlatır onu. Hakkı, senin devamlı dostun Mevlâ'dır. Hem babadan hem anadan daha sevgilidir. Kibleşi Leylâ olan gönül, Mecnun'dur. Mevlâ'ya yönelen gönüldür, iyi. Hakkı, iki cihanda da cana, Rahman yeterlidir. Bırak insanları Kur'an'ı oku ki o yeterlidir. Yalnızlıkta, kitaplar dost olarak sana yeter. Olmazsa kitap gönülde sevgili yeter.)

Onuncu Madde: Halktan uzaklaşmanın son haddi olan halvete girmenin şartları, esasları ve yöntemini, halvetin sonuçlarından ibaret olan varidat, esrar ve Allah'a ulaşmanın keşif özelliğini ve kazançlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yoluna girip Hazreti Mevlâ'nın huzuruna giden yakın ehli, insanlardan ve kendi nefsinden uzaklaşmayı seçmiş ve karanlık, dar bir köşede halvete girmiş olur. İnsanlardan dışı ve içiyle uzak olduğu kadar Mevlâ'sına yakın olur.

Halvete girmenin şartları, esasları, yöntemleri, virtleri, esrarı ve yetişmesi vardır ki halvete giren için onlar belli, yol gösterici ve yakın bir dost olur.

Halvetin şartları, Hak yolunda olmanın şartlarının aynısıdır ki akait kitaplarında açıklanan iman kurallarını düzeltmek, tahareti öğrenmek ve yüksek bir huzurla kılınan namazdır. Dünyanın zevklerini terk ve cennet derinliklerine yöneliştir. Gönلün ve ruhun gerçeğine aşına olmaktır. İmdi bu şartlar bulunmadıkça halvet etmek, ruha tehlikedir.

Halvetin esasları da tıpkı irfan yolunun esasları gibidir ki az yemek, az uyumak, az konuşmak, halktan yalnızlığa çekilmek, zikre devam etmek ve tam bir tefekkür hâlinde olmaktır. İmdi bu esaslar bulunmadıkça halvete girmek, hapis ve zindana girmekten farklı değildir

Halvetin yöntemine gelince, o da tıpkı insan ruhunun makamlarının yöntemi gibidir ki -açıklanacak olan- tevekkül kazanmak, işi Allah'a havale etmek, sabır ve tam bir rızadır. Bu saydığımız yöntemler gönülde bulunmadıkça halvete girmek tehlikeli ve haramdır. Çünkü vehim sultanının mahkumu olan irfan isteklisi kişinin yetkin bir mürşidi olmaksızın halvete girmesi, aklına zarar ve kurtuluşu olmayan bir felâkettir.

Kimde yukarıda saydığımız şartlar, esaslar ve yöntemler bütünüyle bulunursa, yakın sahibi kişi, her korku ve tehlikeden güvende bilinir, mürşitsiz ve telkinsiz halvete otursa, ehli ve yeridir denilir. Ve o, halvette kendisine gelen birtakım hâllere, makamlara ve keramet sırlarının keşfine erdirilir. Şu hâlde halvet adamı, soylu bir çilenin hasretiyle yansa ona, öncelikle insanlarla kendisi arasında evinin kapısını kilitleyip uzaklaşmak gerekir. Öyle ki dışarıdan hiçbir haberi olmasın. Sonra da ev halkıyla kendisi arasında halvete girdiği yerin kapısını kilitleyip uzaklaşmak gerektir. Öyle ki yanına

hiç kimse gelmesin ve kıbleye dönüp bağdaş kurarak ya kelime-i tevhide ya ismi celâle devam edip, gece gündüz onlarla meşgul olsun. Ancak, ihtiyacını gidermek, cuma ve cemaatle namaza gitmek için dışarı çıksın. Bunun dışında hep halvetine devam etsin. Bütün yolları bozuk hayallerden muhafaza etsin. Öyle ki içten ve dıştan hiçbir şey onu zikir ve tefekkürden alıkoymasın. Gıda almakta ihtiyatlı davransın. Ancak bitkisel yağ cinsinden gıdalarla midesinin alabileceğinin yarısı kadar yesin. Aşırı derecede olan açlıktan da tokluktan da sakınsın. Alışkanlığı ılımlılık çizgisinde sürsün. Öyle ki bedeninin yaratılışını kupkuru yaparak birtakım hayallere düşmesin. Ama kalbine gelen birtakım ilâhî vergilerle yaratılışı değişirse, onu bulunmaz bir ganimet bilsin. Öyle ki meleklerle özgü bu ilâhî vergilerden pay sahibi olsun. Böylece, meleklerle özgü bir nurdan ibaret olan ruhanî vergilerle, şeytana özgü olan ateşten ibaret vergiler arasındaki farkı, kendisine verilenin sonucu olarak kendi nefsinde bulacağı iki türlü lezzetle, ya elem veya hayretle görmüş olsun. Çünkü kalbe gelen vergi meleklerle gelen vergi ise şüphesiz bunun sonucunda beden dert ve hayret gibi iki lezzeti birden duymaz ve formu da bozulmaz. Gönülde bilim ve hikmetten başka bir şey kalmaz. Ama kalbe gelen şeytanî vergilerse, şüphesiz o zaman da bunun neticesinde bedeninin organları tahriş ile elem, sıkıntı ve hayrete düşer. Ve gönülde karışıklık, bozukluk ve kopukluk kalır. Öyleyse, bundan sakınıp zikir ve tefekkürle meşgul olsun ki kalbini ondan kopmuş ve rahata ermiş bulsun. Ve o ilâhî vergilerle karşı çıkmayıp teslim olsun.

Halvet adamı, halvetine girişi anında iki şeyi ilke edinsin. Birinci ilkesi şu olsun: Şüphesiz ki Allah Teâlânın benzeri ve ortağı yoktur. Nitekim kendi öncesiz sözünde “Ona benzer hiçbir şey olmadı” buyurmuş ve şekilden münezze olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde ona halvette her ne şekil görünüp “Ben Allah’ım” derse, ona “Allah’ı her türlü noksan sıfattan tenzih ederim, sen Allah sebebiylesin” deyip gördüğü o şekli örterek onu bıraksın zikir ve tefekkürüne devam etsin. İkinci ilkeye gelince o da şudur: Halvetinde, Hak’tan yalnız Hakk’ı isteyip ondan başkasına meyletmesin. Eğer bütün kâinat kendisine bağışlansa edeple kabul edip hiçbirisiyle kalmasın ve yaratıcıya yönelip onu zikir ve tefekküründen asla ayrılmasın.

Çünkü, Mevlâ onu imtihan edip melekler ve ruhlar âlemine özgü acayıplıklara müptelâ kılar. Onlardan bir şeyle kalırsa, o şey ondan kaçıp gider. Eğer asıl istenmesi gerekeni isterse, ondan hiçbir şey kaçmayıp her istediğini elde eder. Başlangıçta ona görünmeyen hissî âlem, sonra ona açılmakla onu âşık eder. Artık böylesine karanlık duvarları, halkın evlerinde yapıp ettiklerini görmesine mani olacak bir perde, bir engel teşkil etmez. Fakat ona gerekir ki hiç kimsenin sırrını hiç kimseye söylemesin. Filân gıybet ediyor, filân şarap içiyor, filân zina ediyor deyip nefsî davranmasın. Ve Settar (ayıpları, kusurları örten) adıyla iş yapsın. Sırrını bildiği şahıs, kendisine gelip ondan öğüt isterse, o zaman o fiilini kendisiyle yalnızken ve kırmadan, incelikle söylesin. Gücü yettikçe bu hissî keşifleri bırakıp zikir ve tefekküre devam etsin. Sonra hayalî keşiflere gider ki aklın manalandırmaları ona, hissî şekiller hâlinde görünür. Buna takılmayıp zikir ve tefekküre devam etsin. Eğer kendisine meşrubat cinsinden bir şeyler ikram edilirse, o ikram edilen şeyi içsin. Yine bal şerbeti olursa onu da içsin. Fakat asla şaraptan bir tudum da olsa içmesin. Eğer yağmur suyu ile karıştırılmış su olursa onu da içsin. Ve hep zikir ve tefekkürle meşgul olup o hayalî keşiflerden kaçsın. Ki zikrettiği Mevlâ, ona soyutlar âleminin kapılarını açsın ve orada, onun huzur ve dostluğuna kavuşsun.

Ne zaman saydığım hâlleri zikirle yok ederse bu hâl, ya müşahededen veya uykudan olur. Bu ikisi

arasındaki fark ise müşahedeye ulaşan kişi o yerde kalır ve bu müşahedenin sonucunda zevk ve lezzet doğar. Uyku hâli ise sahibine hiçbir şey bırakmayıp bütün hâlleri silip götürür. Sonuçta uyanma, pişmanlık ve bağış dileme meydana gelir. Sonra Allah, onu imtihan için tabiata ait birçok mertebeleri arz eder. Eğer tertip üzere olursa önce ona, madenlerin sır perdelerimni kaldırarak, onun keşfini sağlar. O zaman her taşın faydalı ve zararlı olan özelliklerini bilir. Eğer o keşfe tutulup ona takılır kalırsa, o, Mevlâ huzurundan kovulup o keşifler dahi kendisine gider. Eğer o keşiften yüz çevirip zikir ve tefekkürüyle meşgul olursa, Allah, ona bu kez bitkilerin sırlarını keşfettirir. Böylece her yeşillik ona kendi özelliklerini söyler.

Madenlerin keşfi anında onun gıdası, sıcaklığı ve yaşlığı fazla şeyler olması gerekirken bitkilerin keşfi anında sıcaklığı ve yaşlığı orta hâlli şeyler gerekir. Ne zaman bitkilerin keşfine de takılıp kalmazsa, Allah, ona bu kez hayvanların sırlarını açar. Her hayvan ona selâm verip kendi yarar ve zararlarını söyler ve her âlem kendi tespih ve hamd edişini çeşitli zikirler hâlinde ona açıklarlar. Bununla da kalmazsa Allah ona bu defa canlıların hayat sebebinin sırrı âlemini açar. Onunla da kalmazsa, ona gökle yer arası bütün perdeler kaldırılıp ona dehşetle hitap edilir. Ve onun için bir dolap belirlenir ki onda olamayacak şekiller ve eşyanın değişim ve dönüşümleri görünür. Böylece bu yoğunluğun nasıl bir lâtiflik ve lâtifliğin nasıl bir yoğunluk olduğunu bilir. Eğer bununla da kalmazsa, ona kıvılcımlar saçan bir nur keşfettirilir ki ondan gizlenir. Fakat, mademki Allah'ı zikirle meşguldür, ona hiçbir şey mani olamaz. Bununla da kalmazsa, ona nurdan bir demir cevheriyle külünk terkibi bir keşfettirilir ki bununla ilâhî huzura girmenin edeplerini, huzurda durmanın ve huzurdan çıkmanın muhtelif yönlerini bilir. Daimi bir müşahedeye ilâhî bilimlerin mahiyeti ve bütün yolların başlangıç ve sonuçları ona malum olur. Eğer bununla da kalmazsa, derin ve ince bilimlerin mertebeleri, saf ve dosdoğru fikirler keşfettirilir. Böylece anlayışlarda olan yanlışların durumlarını ve bilimle vehmin farkını bilir. Ruhlar âlemi ile cisimler âlemi arasında olan yaratıkların doğuş izlerini ve o doğuşların sebep ve mahiyetini, ilâhî sırrın lütuf ve bağış âlemine geçişini apaçık görür.

Eğer o keşiflerde de kalmazsa ona, şekillendirme, güzelleştirme ve süslendirme işlemi yapılan âlem keşfettirilir. Böylece akılların, kutsal şekillerden hangi şekil üzere olduğunu bilir. Doğanın ve bitkilerin güzel şekillerini ve düzenini, incelik ve acıma kıymetlerine sahip olanlara bu sıfatların geçişini apaçık görür. Bu kişilerdir ki hatiplere, şairlere vezin ve kafiye imdadına yetişirler. Bu keşifle de kalmazsa ona kutupluk makamı açılır. Böylece bundan önce her ne müşahede ettiyse, o âlem onun için kolay bir zenginlik idi ki onun yeri yürektir. Ona bu âlem açıldığında, varlığın düzenini ve varlık hâline geçişini ve nice kâinat sırlarını bilir. Onları muhafazaya kuvvet bulur, ehli olana birtakım özel işaretlerle bunları tebliğ edip anlatmaya güç sahibi olur.

Şayet onunla da kalmazsa, ona gazap ve hamiyet âlemi açılır. Böylece dünya ehlinde olan öfke ve insaniyetin çekişme ve düşmanlığın kaynaklarını, varlıkların şekil ve suretlerindeki değişiklik ve farklılığın başlangıç durumlarını bilir. Eğer onunla da kalmazsa, ona hayret, hakkı gösterme, doğru yollar ve indirilmiş şeriatlar keşfettirilir. Her keşif olan makam, boyun eğerek ve saygı göstererek ona yönelir. Onunla da kalmazsa, ona hayret âlemi açılır ki ondan âcizliğini ve eksikliğini bilir. Bu âlem “illiyun-cennet yükseklikleri” âlemidir. Bununla da kalmazsa, ona cennet dereceleri ve mertebeleri açılır. Bu derecelerin birbirleri içine girişini ve çeşitli nimetlerin birbiriyle yarışmasını bilir. Ve o dar yol üzerinde durup oradan cehennem mertebelerini ve aşağı tabakalarını ve birbirleri

içine girişini ve azapta birbiriyle yarışmalarını görür.

Bu keşifle de kalmadıysa, ona cesetleri tükenmiş, yok olmuş ruhlar gösterilir. Böylece, onları şahadet kabirlerinde zevkten sarhoş ve hayret içinde bulur ve sultan, vicdanlarda galip olmuş olur. Onların hâli onu davet etmiş olur. Eğer o davete gitmeyi kabul etmediyse, ona bir nur keşfolur ki onda kendisinden başka hiç kimseyi görmez olur. Böylece ruhanî zevkten öyle bir büyük vecit ve şiddetli bir coşkunluk alır ki ondan önce böylesini bilmiş ve görmüş değildi. O an onun görüşünde her şey küçücük görünür ve kendini o nur içinde kandil gibi bir yana eğilmiş bulur.

Eğer bununla da kalmadıysa, ona insan şeklinde birtakım şekiller görünür ki yüzlerine perde çekmişlerdir. Ve onların başka türlü bir tespihleri vardır ki işitince anlaşılır. Kendi şeklini de onlar arasında görüp bulunduğu makamı, vakti ve durumunu öğrenir. Onunla da kalmadıysa, ona rahmanı bir koltuk keşfettirilir. Böylece, onda her şeyin şeklini görür. Şimdiye kadar keşfettiği bütün şeyleri onda görür. Hiçbir şey, hiçbir bilim kalmaz ki onda apaçık görünmesin. O zaman da kendi gerçeğini ve son rütbesini bilir. Velilik ve marifet mertebelerinden hangisinde bulunduğunu görür.

Şayet onunla da kalmadıysa, ona eşyayı harekete getiren Mevlâ, fiilleriyle tecelli eder. Onunla da teselli bulmadıysa, ona Allah, adları ve sıfatlarıyla tecelli eder. Böylece o adların nurlarının hücumundan o arif, kalımsız ve yok olup kendisinden geçer. Kendisine gerektiği gibi süslü elbiselerle sonsuzluğa erer. Oradan da geldiği yolu takip ederek yine yeryüzü ile sınırlı duyular âlemine geri döner. Veya yükseldiği o lâhuî âlemde kalır.

İşte bu ruhanî miraç, ancak halvete girmekle kazanılır. O müthiş tecellilere yükselmenin müddeti, huzur ve gaflet sebebine göre ya uzun veya kısa olur. İnsanları unuttuğu oranda ilâhî huzuru bulur.

Eğer o halvete oturan, âlemlerin Rabb'ine doğruluk ve sağlam bilgiyle tam manasıyla yönelirse o sırlar ve hâllerden sadece biri ona keşfolmakla kalmaz; fitne ve belâlarla yolundan kalmayıp hepsine ulaşır. Allah'ın lütfu ve yardımı ile muhabbet cezabeleriyle güvenli ve süratlice Mevlâ'nın fiilî tecellilerine ada ve sıfatlarının tecelli makamlarına ulaşır.

Mürit ve meczup olan, ilâhî huzur ve rabbanî dostluğu tez bulur. Yine, mürit olan ve irfan yoluna giren keşif ve kerametlerle meşgul olur. Huzurdan kovulan gafil de insanlara karışıp onlarla kalır.

RUBAÎLER

Hak var uludur bu nâs ve sen mevhumsun

Emvâta alâka eylesen mezmûmsun

Hâcet dilesen kimsenden mahrûmsun

Bağlarsan eğer Huda'ya dil mahdûmsun

(Hak var, o yücedir sen ve bu halk kuruntuya dayanansın. Ölülerle ilgili duyarsan yerilmişsin. Bir kimseden bir şey istersen ondan mahrumsun. Eğer Mevlâ'ya gönül bağlarsan, hizmet olunursun.)

Hakkı Hak ve halk arasına dâhilsin

Hor oldun eğer halâyıka mâilsin

Müflissin eğer bu nâsdan sâilsin

Virdinse o Rabb-ı nâsa dil nâilsin

(Hakkı, Hak ve halk arasındasın. Eğer yaratıklara meyledersen horlanırsın. Eğer bu

insanlardan dilenirsen iflâs etmişsin. Gönül verdinse insanların Rabb'ine, isteğine ulaşırsın.)

*Mâşuk mekânı olamaz hemdem-i vasl
Derdiyle kalur âşık-ı bî merhem-i vasl
“Vehuve meakûm”dir “eyne mâ küntüm”
Hakkı Kendiyle bulan anı olur mahrem-i vasl*

(Sevgilinin mekânı kavuşmaya yoldaş olamaz, o mekânın âşığı, sevgiliye kavuşma merheminden yoksun, derdiyle kalır. “O (Allah), sizinle beraberdir. Siz neredesiniz” der Hak. Onu kendisiyle bulan, ona ulaşmanın mahremi olur.)

*Halkın nesi var ki meyl idersin ey dil
Kendin gibi âcizi nidersin ey dil
Her bîhaber izine gidersin ey dil
Gel Hakk’a ki halkı nidersin ey dil*

(Halkın nesi var ki ona meyledersin ey gönül? Kendin gibi âcizi ne yapacaksın? Ey gönül, her habersizinden ardından gidiyorsun. Hakk’a gel, halkı sen ne yapacaksın?)

*Mahlûk-ı Huda’ya şefkat it rahmet bul
Eblehlere hilm ü hürmet it rahat bul
Sen herkese rıfk u rağbet it ve rif’at bul
Ger idemedinse uzlet it izzet bul*

(Mevlâ’nın yaratıklarına şefkat et de rahmet bul. Ahmaklara da yumuşak ve efendice davran da rahatta ol. Herkese dostça ve itibarlı davran ki yükselesin. Bunu yapamazsan halktan uzaklaş da şeref kazan.)

*Vir Hâlik’a halkı sen aradan çık git
Her işde zulm ü şerr ü adl ü hayrı fehm it
Niçün deyüp itiraz odına yanma
Teslim eyle seyr kıl behište hoş bit*

(Halkı, yaratıcısına bırak, çık aradan sen. Her işde zulmü, şerri, adaletli ve hayrı gör, anla. “Niçin”lerle itiraz ve şüphe ateşinde yanma. Teslim ol da cennette hoş yerleri seyret.)

*Rıfk eyle kamuya ol halîm u settâr
Bil kadrini halka çok açılma zinhâr
Mahlûk yoğ anla Halik’ı bul ey yâr
Her dosta bu söz vasiyetimdir her bâr*

(Herkese dostça davran, ince ol ve ayıpları ört. Kıymetini bil halka sakın çok açılma. Yaratılmışı yok bil, yaratanı bul ey yâr. Her dosta bu söz vasiyetimdir, her an.)

*Hakkı nice bin safâ ki itdin düşdür
Her ne görüp duyup işitdin düşdür
Etrafı gezip cefâya girdin düşdür*

Bu kim oturup nevâya gitdin düşdür

(Ey Hakkı, nice bin gülüp eğlendiysen düştür. Her ne görüp, duyup, işittiysen düştür. Dolaşıp girdiğin eziyetler de düştür. Oturup da zengin olduysan o da düştür.)

Beşinci Bölüm

İrfan yolunun altı esasında beşincisi olan sürekli zikrin üstünlükleri, yararları, özellikleri ve kazançlarını dokuz madde ile açıklar.

Birinci Madde: Sürekli zikri, Kur'an ayetleri ve kutsal hadislerle bildirir.

Hak Teâlâ kullarına lütfedip, sürekli zikrin ilhama ulaştırıcı tam ve yüksek bir huzura kavuşturucu sebep olduğunu duyurmuştur.

Nitekim öncesiz sözünde buyurdu: “Artık Beni anın, Ben de sizi anayım; Bana şükredin, nankörlük etmeyin” (2/152). “Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Sen münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru” derler” (3/191). “Ey inananlar! Bir toplulukla karşılaşırsanız dayanın; başarıya erişebilmeniz için Allah'ı çok anın” (8/45). “(Ey Habibim) Rabbini çok an, akşam sabah hamd et” (3/41). “Rabb'ini gönülden ve korkarak içinden hafif bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma” (7/205). “Unuttuğun zaman Rabb'ini an ve şöyle de: Umulur ki Rabb'im beni doğruya daha yakın olana eriştirir” (18/24). “Bunları ne ticaret ve ne de alış veriş Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar” (24/37). “Onlar inanmışlar, kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur” (13/28). “Benim Kitap'ımdan yüz çeviren bilsin ki onun dar bir geçimi olur ve kıyamet günü de onu kör olarak haşrederiz” (20/124). “Namaz kıl, muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alıkor; Allah'ı anmak ne büyük şeydir” (29/45). “Doğrusu erkek ve kadın müslümanlar, erkek ve kadın müminler, boyun eğen erkek ve kadınlar; doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır” (33/35). “Ey inananlar! Allah'ı çok anın” (33/41). “Ondan başka tanrı yoktur, o güçlüdür, hakîmdir” (3/18). “Ey Muhammed! Bil ki, Allah'tan başka tanrı yoktur; kendinin, inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile” (47/19). “Rahman olan Allah'ı anmayı görmemezlikten gelene, yanından ayrılmayacak bir şeytanı arkadaş veririz” (43/36). “Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın; onlar, yoldan çıkmış kimselerdir” (59/19). “Ey inananlar! Sizi, mallarınız ve çocuklarınız Allah'ı anmaktan alıkomasın; böyle olanlar hüsrana uğrayanlardır” (63/9). “Kim Rabb'ini anmaktan yüz çevirirse, Rabb'i onu gittikçe artan bir azaba uğratar” (72/17). “Çok büyük Rabb'inin adını tespih et” (56/74). “Rabb'inin adını an; her şeyi bırakıp yalnız ona yönel” (73/8). “Arınmış olan, Rabb'inin adını anıp namaz kılan, saadete erişecektir” (87/14-15).

Yine kutsal hadislerde şöyle buyurdu: “Ey âdemoğlu! Ben kulumun zannında, kendimleyim. Halbuki beni andığı an onunlayım. Beni tek başına zikrederse, onu zatımda rahmetimle anarım. Beni

bir toplulukta anarsa, ben de onu daha hayırlı bir toplulukta anarım. Ey âdemoğlu! Beni ancak benden başkasını unutan zikreder. Başkasını unutarak beni zikret ki aradaki perdeyi açarak seni anayım. Beni dilinle an ki seni rızamla anayım. Beni kalbinle an ki seni bana kavuşturmakla anayım. Beni küçülerek an ki seni üstün kılarak anayım. Beni bollukta an ki seni darlıkta anayım. Beni mücadele ile an ki seni müşahede ile anayım. Beni kulca an ki seni Rab’ca anayım. Beni ölümlülük ile an ki seni kalıcılıkla anayım. Ey âdemoğlu! Beni unutuyor ve başkasını hatırlıyorsun hep. Beni zikreden hayırlı bir dille ikram olunmuşken kalbin başkasıyla meşgul. Eğer beni bilseydin benden başkasını anmazdm. Ey âdemoğlu! Beni zikretmekle şükretmiş, beni unutmakla küfretmiş olursun. Ey âdemoğlu! Zikrimle nimet bul ve benimle ferahla. Ey âdemoğlu! Zikrimden kaçmayı kendinme dost edindim. Ey âdemoğlu! Kulumdan benim zikrim galip durumda olunca, o bana ben de ona âşık olurum. Ey âdemoğlu! Kim benim zikrimle meşgul olursa, ona benden isteyenlere verdiğimden daha üstününü veririm”.

Peygamber efendimiz (s.a.s.) buyurdular: “Allah Teâlâ dedi ki: Lâ ilâhe illellah benim kalemdir. Kim oraya girerse azabımdan emin olur. Ey âdemoğlu! Kim beni azrularsa, beni bulur. Kim beni bulursa, bana hizmette bulunmuş olur. Kim bana hizmet ederse, beni zikretmiş olur. Kim de beni zikrederse, ben de onu anar ve ona sevgili olurum.

KITA

*Onu müşahede edenden başkası zikri bulamaz.
Ve bulamaz müşahedeyi onu zikretmeyen.
Öyleyse hâllerim müşahedeyi yaşarken,
Nefeslerim de sürdürür onu aramayı.*

ŞİİR

*Bu gün aşkımdan namazımı unuttum,
Gecemi, gündüzümü bilemez oldum.
Efendim, benim yediğim, içtiğim senin zikrindir.
Ve hastalığının şifası senin cemalindir.*

İkinci Madde: Sürekli zikrin, halkın Rabb’inin dostluğuna sebep olduğunu hadisi şeriflerle bildirir.

Cenabı peygamber (s.a.s.) ümmetine şefkat gösterip Mevlâ’yı zikrin en üstün ve en zevkli şey olduğunu duyurmuştur. Nitekim bir hadisi şeriflerinde buyurdular: “Bir mecliste zikreden cemaati, mutlaka melekler tavaf edip rahmet getirirler. Onlara huzur ve sükûn iner ve Allah, onları kendi yanında olan üstün meleklerin ruhları arasında anar”. Yine buyurdular: “Allah’ı zikirle Kur’an okumaya devam et ki şüphesiz onlar sana yeryüzünde apaçık bir nur ve gökyüzünün ötesinde de güzel bir zikirdir”. Yine buyurdular: “Kim ki Allah’ı zikretmenin sevgisine kavuşmuştur; Allah da onu sevgisine erdirmiştir”. Yine buyurdular: “Mevlâ’nın kuluna başışı ona zikrini ilham etmesidir”. Yine buyurdular: “Kim (lâ ilâhe illellah) derse, kalbinden perde kalkar”. Yine buyurdular: “Her şeyin bir parlaticısı vardır. Gönlün parlaticısı da Allah’ı zikirdir”. Yine buyurdular: “Hak Teâlânın “Ve elbette Allah’ı zikir en büyüktür” dediği o zikirdir ki “Beni zikredin, ben de sizi anarak, size lütufta bulunayım” ifadesiyle, onu size vadetmiştir. Çünkü, onun sizi anması, sizin onu zikretmenizden daha

büyük, daha güzel, daha tam ve daha mükemmeldir”. Yine buyurdular: “Gerçekten şeytan burnunu o yürek Mevlâ’yı unutmışsa, onu parça parça çiğner yutar”. Yine buyurdular insanın yüreğine koyar. Eğer o yürek Mevlâ’yı zikrediyorsa hemen ters yüz olup kaçır. Eğer: “Öyle zikrediniz ki halk görüp size mecnun desin”. Yine buyurdular: “Allah’ı zikrinden daha üstün bir sadaka olmaz”. Yine buyurdular: “Altın ve gümüş bağışlamaktan, düşmanların boyunlarını vurmaktan ve bütün güzel amellerden size daha yararlı olan, derecenizi en yükseğe çıkaran Allah’ı zikiridir” Yine buyurdular: “Rabb’ini zikredenle etmeyenin hâli, diri ile ölü gibidir”. Yine buyurdular: “Bir kimse Allah’ı zikirden daha fazla kendisini kurtuluşa erdirecek iyi bir amel işleyemez”. Yine buyurdular: “Bir kimse kucağını paralarla doldurup fakirlere dağıtsa ve bir diğeri de Allah’ı zikirle meşgul olsa, Allah katında, o zikreden, o bağış yapandan daha üstündür”. Yine buyurdular: “Sizden kim bir cennet bahçesine rast gelirse, ondan payını alsın. O cennet bahçeleri de zikir meclislerdir”. Yine buyurdular: “Bir topluluk aynı mecliste oturup, Allah’ı zikretmeyip ondan ayrı kalsalar, sevimsiz bir şeyden ayrı kalır gibi o meclis için onlar kıyamet gününde hasret çekerler”. Yine buyurdular: “Cennet ehli asla hasret çekmez. Ancak, Allah’ı zikretmeyip boş geçirdikleri saatlere yanarlar”. Yine buyurdular: “Kim sabah namazını cemaatle kılıp güneş doğana dek Allah’ı zikirle meşgul olup iki rekat namaz kılsa, bir hac ve bir ömür sevabı kazanmış olur”. Yine buyurdular: “Sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğana kadar Allah’ı zikirle meşgul olmam, bana dünyadan ve içindekilerden sevgilidir. İkindiye kıldıktan sonra güneş batana kadar Allah’ı zikirle meşgul olmam yine bana dünya ve içindekilerden daha kıymetlidir”. Yine buyurdular: “Mevlâ’yı zikreden, düşmanı tarafından öldürülmek üzere peşine düşülen ve tam ele geçecekken sağlam bir kale bulup hemen oraya sığınarak, düşmanından kurtulan kişi gibidir ki o mümin kul, kendini şeytandan ancak Allah’ı zikirle korur”, Sadaka Resulullah (s.a.s.).

Yani kelime-i tevhit (lâ ilâhe illallah), Mevlâ’nın Öyle sağlam kalesidir ki onu canı gönülden tekrar eden ve gizlice ona devam eden dünya işlerinin gafletinden kurtulur ve ilâhî dostluk meclisine kavuşur.

NAZIM

*Eğer cihanı gönülden cudâ idersen sen
Huzûr u zevk ile zikr-i Huda idersin sen
Bu hâr-ı çûn u çerâdan güzâr idersen eğer
Visâl-i gülşeni içre safâ idersin sen
Zuhûr iderse eğer dilde derd-i aşk u gamı
Cemî-i derde deminden devâ idersin sen
Safâ bulursan eğer nûr-i aşk-ı Bakîden
Derûn-i sîneni bağ-ı bekâ idersin sen
Derûn-i bahr-i meânîde cevherin bilsen
Cihanda kıymetine hoş behâ idersin sen
Rıyazet-i âb-ı hayatı safâsını bulsan
Gönül kedûretini hep cilâ idersin sen
Menâzil-i heves oldıysa kat’ eğer Hakkı
Makamını harem-i kibriyâ idersin sen*

(Eğer, cihanı gönülden silersen derin bir zevk ve huzurla Mevlâ’yı zikre dalar. Bu “neden-

niçin” dikenliğinden geçersen eğer, gül bahçesine kavuşmakla zevk ve sefa edersin. Aşk derdi doğarsa eğer gönülde bütün dertlere kanından deva bulursun. Eğer sonsuz var olanın aşkından zevke erersen, göğsünün derinliklerini sonsuzluk bağı edersin. Manalar denizinin derinliklerindeki cevherini bilsen, cihanda değerine hoş ve yüksek bir paha biçersin. Abıhayat riyazetini, onun duruluğunu bulsan, gönlünün bulanıklığını siler, parlatırsın. Eğer ulaşmak istediğin boş isteklerin kökü kazındıysa ey Hakkı, makamın Mevlâ’nın haremi olur.)

Üçüncü Madde: Sürekli zikrin üstünlüklerini ve yararlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah’ı zikir; irfan yolunun ana ilkesi, Mevlâ ile dostluğun sebebi, ruh ve gönlü sevgiliye kavuşmaya ulaştırıcıdır. Allah’ı zikir, amellerin ve sözlerin en güçlüsü ve celâl sahibi Mevlâ’nın kapısını vurmadır.

Allah’ı zikir, kalplerin üstün sıfatı ve imanın alâmetidir. İbadetin özü ve irfan kapısının anahtarıdır. Allah’ı zikretmenin en üstünü, sessizce ve tam bir kalp huzuruyla (lâ ilâhe illallah) kelime-i tevhidini tekrardan ibarettir. Allah’ı zikir, kalplerin aydınlığı ve ruhların huzurudur. Allah’ı zikir, manaların lezzeti ve ruhların kuvvetidir. Allah’ı zikir, gözlerin parlaklığı ve makamların nurudur. Allah’ı zikir, ruhu dosta kavuşturucu ve irfan kazandırıcıdır.

Ariflerin âdeti, Mevlâ’yı zikir ve ondan başkasını unutmaktır. Allah’ı zikir, gönüllerin parlaklığı ve akılların aydınlığıdır. Allah’ı zikir, kalplerin hayatı ve sevgiliye kavuşmadır. Allah’ı zikretmek, dilin ve fikrin yalın ifadesi değildir. O, önce zikredilenden sonra da zikredenden ortaya çıkar. Allah’ı zikirle meşgul olmak, kalbin iyilik ve temizliğinin aslıdır. Allah’ı zikretmekle geçirilen uykusuz geceler, amellerin en üstünü ve hâllerin en güzelidir. Allah’ın seni kendi zikri ve tefekkürüyle meşgul ettiğini görürsen, bunu sana onun sevgisinin müjdesi bil. Allah’ı zikir gönülde sevinçtir. Onun meyvesi de Allah’a dost olmak ve onun huzuruna kavuşmaktır. Allah’ı zikre devam etmek gönlü ve ruhu aydınlatıcı, kalbi tatmin edicidir. Allah’ı zikir, ne güzel yoldaş ve ne güzel arkadaştır. Allah’ı zikir, sırlar âleminin nefis kokusu ve ruhların kuvvetidir. Allah’ı zikir, gözleri keskinleştirici ve gizlileri aşına kılıcıdır. Allah’ı zikirle gönül her pislikten temizlenir ve ilâhî tecelli orada görünür.

Allah’ı zikre devam etmekle kalbi bayındır olanın ahlâk ve davranışı güzel ve ruhu sevinçli olur. Allah’ı zikir, kalbe nur ve ilâhî bir lütuftur. Ruha olgunluk ve kurtuluş yoludur. Allah’ı zikir, her derde deva ve Allah’tan başkasını zikir de belâ ve hastalıktır. Kim Hakk’ı zikrederse Hak da onu anar. Allah’ı zikir görüş aydınlığıdır. Ruhun ganimetidir. Allah’ı zikirle meşgul olmak en hoş ve en güzel durumdur. Kim Hakk’ı unutursa, onun kalbi katı olur. Kim onu çok zikrederse, onun kalbinden dünya işleri silinip gider. Zikri sürekli olanın kalbi uyumaz. Zikri Allah olanın fikri de Allah olur ve ruhu uyanık kalır.

Allah’ı zikre devam etmek, Allah dostlarının ahlâkı ve uyanık ruhların varlık gücüdür. Hakk’ı unutup başıboş olma! Onu zikredersen yanılığa kapılma! Kalbin diline uysun ve dilin kalbini kuşatsın. Ta ki Allah’ı zikir sende tam ortaya çıksın.

Mevlâ’yı zikretmenin gerçeği, nefsin dünya işlerini unutmaktır. Allah’ı zikir, marifet sermayesi ve yakıcı muhabbetir. Saadet devletinin formülü, reçetesidir. Allah’ı zikre devam etmekle, Allah sevgisi öyle güçlenir ki gönül ondan başkasını terk ederek yalnız ona talip olur. Allah’ı zikir, herkese her halde gerekli ve Allah dostları da onlara gereklidir.

Arifin eziyet çekmesi Allah’ı zikretmeyi terk etmesidir. Kul, her zaman Allah’ı zikirle meşgul

olmaya memurdur. Allah'ı zikir ya dil ya kalıp veya ruhla ortaya çıkar. Allah'ı zikir, dilden kalbe, oradan da ruha ulaştığında, o kimse Allah dostlarının seçkinlerinden olup bütün organlarıyla sürekli zikirde bulunarak yukarıdan beri saydığımız ilâhî dostluğun cazibesıyla seçkinlerin de seçkini olur. Allah'ı zikir, dilden kalbe geçtiğinde bedeninin organları uyarılmış olup rahata ulaşır. Allah'ı zikir gönül erlerinin ganimetidir. (Lâ ilâhe illellah) Mevlâ'yı birlemektir. Allah'ı zikretmenin en üstün olanı, bu tevhit kelimesini gizlice ve tam bir kalp huzuruyla tekrarlamaktır. Nitekim hadisi şerifte “Zikrin en üstünü “lâ ilâhe illellah ”tır. buyurulmuştur. Ona devam eden Mevlâ'nın koruyucu kalesine sığınmış ve iki âlemde de her türlü korku ve tehlikeden kurtulmuştur. Çünkü, kutsal hadiste şöyle denilmiştir: “(Lâ ilâhe illellah) benim kalemdir. Kim oraya sığınırsa azabımdan güvende olur”. Şu hâlde kim (Lâ ilâhe illellah) kalesine sığındıysa gerçekten o, sonsuz devleti ve bitip tükenmez nimet kazanmıştır. Ve kim bu sağlam kaleden uzak kaldıysa, o kimse sonsuz bedbahtlığa ve tükenmez azap yoluna girmiştir. Allah'ım bizi o sağlam kalene dahil et!

NAZIM

*Haddim değil ki hamd u senâ eyleyem sana
Lâyıkdır eylesen yine sen kendine senâ
Tevhîd idem seni dir iken “lâ” açub dehen
Bir lokma eyledi dü cihânı ol ejderhâ
Çün nûrun oldu mesnedi “illâ”dan âşikâr
Setr itdi vech-i âlemi cümle nikâb-ı lâ
Sen vacib-ul vücud ile mahv oldu mümkünât
Ol mehrsın ki zerrelerindir bu mâsivâ
Haddim ne ben kimim kesel u taâtım nedir
Sensin hemîşe mu'temed u müttekâ bana
Benlikde koyma hâb u hayâlden halâs kıl
Tâ hiç senden olmaya dil bir nefes cüdâ
Feth it cihân-ı aşka bu dil beyti bâbını
Cezbeyle Hakkı bendeni kıl aşka âşinâ*

(Sana hamdetmek, övgüler sunmak haddim değil. Ancak sen, kendini lâyıkiyle övebilirsin. Seni tevhit edeyim derken, “lâ” diyerek açtım da ağzımı, bir lokma evledi iki cihanı o ejderha. Çünkü, nurun “illâ”nın mesnedinden âşikâr oldu. Örttü bütün âlemin yüzünü “lâa” peçesi. Sen “Vacib-ül Vücut” ile hep yaratıklar yok oldu. Öyle bir güneşsin ki bu görünenler hep senin zerrelerindir. Haddim ne, ben kimim ve benim itaatim, tembelliğim nedir ki? Sensin bana, sürekli güvenilir ve yaslanılabilir olan. Uykuyu benliğinden sil ve hayalden kurtul. Öyle ki gönül bir nefes olsun senden ayrılmasın. Bu gönül kapısını, aşk dünyasına aç ey Rabb'im. Hakkı kulunu cezbeyle de tanıdık kıl.)

Dördüncü Madde: Sürekli zikrin özelliklerini ve tesirlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikreden mürit, açıklamadığı gizli nefeslerle ve tam bir kalp yönelişiyle (lâ ilâhe illellah) kelimesini, yahut “Allah, Allah, Allah” diye zikretmeye devam ederse, o hem dil ile zikri hem de kalp ile zikri birleştirmiş olur. Onun özel durumlarını ve tesirlerini tez elde

eder. Çünkü, dil ile zikir yakıcı, kalp ile zikir aydınlatıcıdır. Bu birleşik zikrin öyle saf bir ateşi vardır ki zikredenin iç dünyasında yakmadık hiçbir şey bırakmaz.

“Yalnız ben, başkası değil!” ifadesidir ki “lâ ilâhe illellah”ın manasıdır. Meselâ, bir eve ateş düşse oradaki bütün odun ve ahşap eşyayı yakıp küle çevirir. Yanan ateş evin karanlığını aydınlığa boğar. Ev zaten aydınlıksa, aydınlık üstüne aydınlık saçar. İşte bunun gibi gönül hanesindeki ateş Allah’tan başka her şeyi yakıp ateşe boğar. Eğer orada cehaletin koyu karanlığını bulursa onu marifet nuru yapar. Eğer orayı aydınlık bulduysa, o aydınlık, ateşin aydınlığına zıt olmayıp o nur, zikir, zikredici ve zikrolunmuş olur.

Allah’ı zikir haktır. Ve sıfatı da öyle bir haktır ki boş hazları yok eder ve nefsin öz haklarını ona bırakır. Çünkü, Allah’ı zikir ile nefsin hakları arasında bir zıtlık yoktur. Fakat nefsin boş hazları vücudun artık parçalarıdır ki yanlıştır. Çünkü haram lokmalardan meydana gelmiştir. İşte, Allah’ı zikir ateşi, o artık parçalara varıp onları yok eder. Ve Hakk’ın zikri olan o sultan gelip zikredenin vücudundan yanlıştır olan her şeyi yok eder. Artık, zikredici yukarıda belirtilen şekilde zikrine devam eder. Elbette bu zikir onun dilinden kalbine inip onu uyanıklaştırır. O kişinin basiret gözü açılıp Allah’ı zikirle onun dostluğuna kavuşur. Onun halvetinden asla çıkmak istemez. Bir ihtiyaçtan dolayı çıksa da yine tez gelir. Artık gece gündüz Allah’ı zikre devam eder. Allah’ı zikir orduları arı uğultusu gibi seslerle çekirgeler misali, o zikredicinin üzerine arkasından hücum ederek odunu ateşin yakması gibi onu, her yanından kuşatıp yakmaya başlar ve öyle olur ki o zikredici, gece halvetinden çıkıp yürürken sağından ve solundan bir büyük nur görür ki o nurun zikrullah olduğunu bilir. O nur, onun içinde başkasına yer bırakmayan bir sultan olarak taht kurar. Bu ilâhî vergiler, o zikrediciye öyle bir mertebeye hücum eder ki gece, bütün cansız varlıklar, ona cam küreler içinde cam küreler gibi görünür. Bu esnada vücudun sefası da sona erer. Ve vücut o anda onun gözüne bir şişe gibi görünerek ortasında ruh güneşi öylesine müthiş parıldar ki mürit yeryüzünün derinliklerinden ve gökyüzünün birkaç tabakasından bir ateşin alevlendiğini sanır.

Zikredicinin kalbi, Hakk’ı zikrin yakıcı ateşinin mekânı oldukça aşk ve muhabbet ateşi de kıvılcımlar hâlinde ona sıçrayarak, onunla o kadar yanar ki vücudu büsbütün yok olur. İşte bu anda onun kalbine ilâhî nur tecelli edip o nurla yukarıda bahsettiğimiz bütün nurlar silinip zikredenin kalbi Allah ile teselli bulur.

ŞİİR

Uzunca zaman senden gizlenen sır, sana aşikâr oldu.

Karanlığı sen olduğun gecenin sabahı doğdu artık.

Kalbin gaybı seyretmesinde, sen ona perde oldun.

Sen olmasaydın, onun sonu senin tabiatın olmazdı.

İnsan vücudu kalp ile şekil veren arasında gerçekten perde olmuştur. Ne zaman vücut kendi niteliklerinden ve bulanıklık bencilliğinden durulursa, o zaman dostunu bulur. Huzur ile arkadaşlığı nur üstüne nur olur. Bahsettiğimiz bütün nurlar Hak’tan gelen cezbelere hâlinde ona gelir. Eğer zikredene işin başında cezbe erişmediyse, onun seyri önce kendi vücudunun dört unsuru üzerinde meydana gelir. Oradan ruhun yedi mertebesine geçer, oradan da ilâhî cazibe nurlarına kavuşur. Bu zikredici kendi topraktan unsurunu geçerken kendini ilkin bulutlar gibi dar ve karanlık yerlerden geçer, dağların zirvelerinden aşağılara doğru iner görünür. Sonra bu unsur zikirle durulduktan güzel

lkeler ve yüksek kaleler gibi tertemiz yerler görünür. Sonra “su” unsuru üzerinden geçerken kendini öyle bulanık sular içinde görür ki korkusundan yüzmeye gücü yetmez. Sonra bu unsur da Allah’ı zikir ile durulduka arıl arıl akan saf ve berrak nehirleri, dupduru denizleri görüp göz açıp kapayncaya kadar yüzerek hepsinden geçer, gider. Sonra kendi “hava” unsuru üzerinden geçerken, kendini ilkin geniş bir fezada görür. Bu unsuru da Allah’ı zikirle saflatırp, hâllerin coşkun renkleriyle boyanp havalarda uçar ve mükemmel zevkler duyar. Sonra “ateş” unsuru üzerinden geçer. İlkin, karanlık, sisli ateler içinde olur görür kendini. Sonra bu unsur, tekrar Allah’ı zikirle doldurulup açıldıkça, kendini saf ateş içinde görüp derin zevkler duyar. Oradan gökyüzünün katlan gibi gönül ve ruh olularından geçtikçe, insanın yedi güzel unsurunun nurlu renklerini de açıp saf nur deryasına ulaşır. Üstün velilerin bazısı, zikrettiğimiz bu nurlar âlemini belli bir düzen içinde kabul etmişler ve her nurun rengini, insanın yedi güzel unsurundan her birinin sırrı bilmilerdir. Buna göre güzel nefsin nurunun karanlık ve bulanık bir duman, kalp güzelinin nurunun rengini saf mavi, ruhî güzelinin nurunun renginin akik kırmızısı, sır güzelinin nurunun rengini sade sarı, sırrın sırrını saf ve berrak beyaz, gizlilik güzelinin nurunun parlak siyah ve nihayet gizlilikler içindeki gizliliğin nurunun da saf yeşil olarak müşahede etmişler ve tüm bu güzelliklerin ba üstünden insana indiğini görmüşlerdir. İşte o mürit bu nur olularının biriyle kaldıysa, renk, ekil ve yönlerden arınmış olan öncesiz ilâhî nurdan yoksun olur. O yle bir kuşatıcı nurdur ki bütün nurlar onun altında barınır. Bu nur, Muhammedî nurdur. Mevlâ’nın kendi saf ve kuşatıcı nur deryası değil. Çünkü, bu nuru gören zikrediciye, idrak ve şuur henüz gelmiştir. Ne zaman ki idrak ve uurdan geçip varlığı silinir, ite o zaman ona Mevlâ’nın tecellileri bağılanır. Fenafillah (Allah’ta yok olmak) odur ki görme ve var olu büsbütün silinip marifet dahi yok olur. “Ondan başka tanrı yoktur, o gcldr, hakîmdir” (3/18) mealindeki ilâhî ifade, onca hakkıyla bilinir.

Büyük velilerin çoğu bahsolunan nurların renk düzenlerini ve bahsettiğimiz oluların somut hâllerini her zaman aıklamayıp onları zihinden silmek ve çıkarmakla emir ve tenbihte bulunmuşlardır. Çünkü, o nur ve olularla meşgul olmak ne zaman ortaya çıkacağını beklemek, biri birinden nasıl ayrıldığını ve birbirine nasıl intikal ettiğini görmeye çalışmak, zikredicinin sırrını, Mevlâ’nın cemalini görme ve yüce yaratıcının eksikliksizliğini idrakten alkor. Öyle olur ki bahsettiğimiz nurların çoğu geçilip, ilâhî cezbe kabiliyetinde olan zikredici, kendi seviyesinin üstünde olan nurları da keşfeder. Çok kere de ilâhî bilgiye ulamı zatlar zikrolunan nurları asla göremez. Ancak bir tek nur deryası onlara tecelli eder. Ne yeni bir nur keşfiyle yeni bir zevk uğraı ne de yeni grmelere ulaşırlar. Yalnızca o ilâhî tecelli ile teselli bulurlar.

NAZIM

*Ey gönül hiç itme fikr-i n u n Olsa zikrin Hak olursun cvidan
Mâsivâyı n ferm eyledin Zkir oldun anı bnutk u lisân
Ho bulunmaz dilde zevk-i zikr-i Hak Sende benlik olsa ya sd u ziyân
Fâriğ olsa kendi kendinden gönül hid-i mezkru buldu bgmn
Dilde kalmaz zikr-i esmâ vu sıfât Zât-ı mezkr olsa cn içre ayn
Kalbe mstevl olunca zikr-i Zât Hatıra gelmez dil u cân u revân
Vle vu medh ider cânı mdm Ol ceml-i lyezl bnin
Ne dilersen Hak virir anı vel Sen seni hem istemezsin ol zaman*

(Ey gönül şunu bunu hiç düşünme, eğer Hakk'ı zikredersen sonsuzluğu kazanırsın. Çünkü, ondan başka her şeyi unutmuş olursun. Dilsiz, sözsüz onu zikreder oldun. Kazançta da olsa zararda da olsa sende benlik bulundukça Hakk'ın zikrinden hoş zevk alamazsın. Gönül, kendi kendinden ayrılrsa, derhal adını andığı sevgiliyi bulur. Zatını zikrettiği Allah, gönülde apaçık tecelli etse, orada ad ve sıfatlarının zikri kalmaz artık. O zatın zikri kalbi kaplayınca gönül, can ve ruh artık hatıra gelmez olur. Ve Mevlâ'nın cemali, ruhu dehşet ve hayrete düşürür. Ey dost, ne dilersen onu Hak verir sana. O zaman sen kendini istemezsin. Hakkı, Hak'tan iste böyle devleti, mal, makam ve zürriyeti düşünme.)

Beşinci Madde: Sürekli zikrin neticelerini, zevk derinliklerini, hâllerini ve kerametlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikredicinin nefsinden olan sözleri onu hasis ve bayağı şehvetlere çekip oyalamasa ve Allah'ı zikirle meşgul olup gece gündüz halvetten çıkmasa, uzun günler onun kalbinde Hak nurları parıldayıp önce keskin bir şimşek çakıp kaybolur. Sonra tekrar kalbe gelir ve bir an orada kalır. Daha sonra büsbütün orada sabitleştiği gönül ondan zevk alır. Sonra o nur âdeta dillenir de ruh ondan hikmet kapar. Dünya işlerini unutup o nura dalar. Dil ile gizli zikre devam eden zikredici, üç şey kazanır ki onlara müsteğrakat-ı selâse (üç vecit deryası) derler.

İlki vücudun Allah'ın zikrine dalması anında meydana gelir. Allah'ı zikir ateşi ile vücudun çirkef yanları yanıp güzel ve hoş yanları kalır. İşte o anda zikredicinin vücudunun bütün parçalarından davul ve zurna sesleri gibi gümbür gümbür zikir sesleri yükselir. Çünkü, zikirlerle vücudun organları istikamet kazanır. Organların sesleri arı uğultusu gibi yumuşar. Bu istikametten önce, Allah'ı zikir ateşi onun başına vurduğu için ilkin davul zurna sesleri gibi yüksek sesler gelir. Allah'ı zikrin bütün ihtişamı o yerde öylesine yükselir ki bu ihtişamın şiddetinden az da olsa halvetteki zikredici ona tahammül edemeyip cinnet getirdiği veya öldüğü de olmuştur. Fakat, akli vehmine üstün gelen zikredici bu durumdan asla zarar görmez. Belki ona bir sema zevki verir. O şiddetli seslerin sırrı şudur ki Allah'ı zikir dünya işlerinin zıddıdır. İşte Allah'ı zikrin meydana geldiği yerde zıddını yok ederken bu sesler çıkar. Nitekim su da ateşin hararetini söndürürken böyle bir ses çıkar. Tıpkı bunun gibi Allah'ı zikir ateşinin zikredicinin vücudunu mahvetmesi, yok etmesi, yakması anında da böyle sesler gelir. Sonra Allah'ı zikir ateşi, onun diğer organların sıçrayınca, ona kendi vücudunun organlarından bu kez değirmen sesi, deniz dalgalarının sahili döverken çıkardığı ses, azgın nehir sularının büyük kayalara çarpmasından doğan ses, şiddetli rüzgârların ağaçların ağaçların yapraklarının savurmasından çıkan ses, azgın ateşlerin şiddetli rüzgârlardan sönmesiyle çıkan ses, güçlü şimşek çakıntılarının çıkardığı ses ve daha bunlar gibi nice şiddetli sesler gelir ki her birinden nice zevkler alınır.

Yine seslerin sırrıdır ki insan vücudu, yer ve gök arasında olan görünür ve görünmez cevherlerden terkibi oluşturulmuştur. İşte anılan sesler, bahsettiğimiz bu cevherlerin zikir ve tespihlerinden ibarettir. Kim bu zikirleri kendi vücudunda bulursa, şüphesiz o kişi Mevlâ'yı bütün organının dilleriyle zikretmiş olur.

İkinci olarak “vecit deryasına dalma” da şudur ki önceki hâl geçtikten sonra zikredicinin başının üstünde daire gibi bir fıskiye meydana gelir onun üzerine o fıskiye bir karanlık sıçrar ki o vücudun

zulmetidir. Sonra bir ateş parçası iner ki o Allah'ı zikir nurudur. Sonra ruh ve gönüller sevgilisi gelir ona. Sonra da rabbanî arkadaşlığın ilâhî vergileri ve kutsal nurları gelir. Ki bunlar Allah'ın üstünlüğü ve rahmetidir. Öyle ki o zikredicinin bütün vücudu tepeden tırnağa güven ve esenlikte olur. İman, aşk, sağlam bilgi, irfan ve Allah'ı zikirle dopdolu olur. Gönül ve ruhu zevk ve neşeyle, şevk ve sevinçle, dostlukla ve huzurla dolup tam bir tutkunlukla ilâhî güzelliğe kapılır. O dupduru aşk deryasına dalmaktan kalp de Allah'ı zikir denizine gömülür. O anda kalbinde öyle bir his duyar ki sanki gönül derin bir kuyudur da Allah'ı zikir bir kova gibi oraya dalıp su çıkarıyormuş gibi olur. Bu anda bütün vücudunu anî ürperişler ve titreyişler kaplar. Ve onda kontrolü ve iradesi dışında birtakım sarsıntılar meydana gelir. Allah'ı zikri terk ettikçe, kalbi göğsünde Allah'ı zikir isteğiyle ana rahmindeki çocuk gibi hareket eder. Sanki zikredicinin kalbi Meryem'in oğludur da Allah'ı zikir onun için yetişip büyümesini sağlayan süt gibidir ki zikredici yukarıda açıkladığımız durumlara ihtiyaç ve şevk duydukça elinde olmadan birtakım iniltili feryatlarla ağlayıp durur.

Zikredicinin kalp ile zikrinden an uğultusu gibi sesler gelir. Ne büsbütün gizli ne de çok gürültülüdür bu sesler. Çoğu zikirde olanlar, kalplerinin bu sesini harfleriyle işitirler. Allah'ı zikrin kalbe geldiğinin işareti şudur ki zikredici kendi içinde nurdan bir pınar görür ki oradan nurun fışkırışı son derece seri ve tazyiklidir. İşte bununla kalbi tatmin olur ve kendine, kalbi samimi ve yumuşak bir dost edinir.

“Vecit deryasına dalma”ın üçüncü hâli de şudur ki bütün bu aşamalardan sonra Allah'ı zikir gönülden başa çıkıp zikirde, zikreden Allah'ta yok olmasıdır. Bu aşamada zikir hayrete düşme ve kendinden geçmedir. Bu kendinden geçme durumunun alâmetlerindendir ki zikredici, Allah'ı zikirde ayrılrsa, Allah'ı zikir onu terk etmeyip içinde dolaşır durur. Ve onu gafletten uyandırıp ilâhî huzura yükseltir. Bunun bir alâmeti de Allah'ı zikrin onun organlarını kalın halat ve zincirlerle bağlar gibi sağlamca bağlamasıdır. Yine başka bir alâmeti de kendisinde Allah'ı zikir ateşlerinin sönmemesi ve girmemesidir. Hatta o zikredici sonsuza dek kendi çevresinde saf nurdan ateşler bulur ve üstüne de parıldayan nurlar indiğini görür. “Beni zikredin” ilâhî sırrının sonsuz kılavuzluğu içinde “Zikredin ki ben de sizi rahmetle anayım” rabbanî devletine erer. Çevresinde parıldayan nurlar kalbin, üstünde ışıldayan nurlar da arşın nurlarıdır. Basiretinin açılması da ilkin gözünden, sonra yüzünden, sonra göğsünden, sonra da bütün vücudundan olur.

NAZIM

*Seninle olduğum an içre pür safâ olurem
Benimle çün olurem zevkten cüdâ olurem
Seninle pür taleb ü şevk ü zevki hoş hulkem
Benimle pür keder ü havf ü pür ezâ olurem
Seninle cennet olur dil benimle dûzahdır
Seninle cümle devâyım benimle dâ olurem
Seninle kıble-i halkım benimle merdûdem
Seninle hurrem olur dil sana fedâ olurem
Seninle izz ü saâdet müyesser oldu bana
Benimle zâhir ü bâtında bî nevâ olurem
O kimse kim lahd-ı sînesi gülistandır*

*Dimez ki kabirde mûrâne ben gıdâ olurem
Lahdindir ki bu eflâke hem bu cân sığmaz
Geçince penc ü şaşı vâsıl-ı Huda olurem
Gehîce âyîne-i rûşenim tahaffuz için
Gılâf-ı cisme girüb lâbis-i ridâ olurem
Gehî mücerred olub dü cihânı seyr iderem
Bu hâk u âbı koyub Hakkı per hevâ olurem*

(Seninle olduğum an zevkle dolarım. “Ben”imle zevkten ayrı düşerim. Seninle hoş yaratılışımın zevk, şevk ve arzusuyla dolarım. “Ben”imle korku ve eziyet dolu olurum. Seninle gönül cennet olur, “ben”imle cehennem. Seninle hep iyi, “ben”imle hasta olurum. Seninle halkın yöneldiği kişi olurum, “ben”imle reddettiği. Seninle gönül sevinçli olur ve sana feda olurum. Seninle şeref ve saadet buldum. “Ben”imle içte dışta çaresiz kaldım. O kimse ki göğsünün kabri gül bahçesidir. Kabirde kurtlara yem olurum demez o. Senin kabrindir ki bu feleklere bu can sığmaz. Beşi altıyı geçince Huda’ya kavuşurum. Bazan aydınlık bir ayna olur, onu korumak için cismin kılıfına girer ve elbiseler giyerim. Bazan soyuta bürünüp iki cihani seyrederim. Bu toprak ve suyu bırakıp Hakkı, havada uçar olurum.)

Altıncı Madde: Sürekli zikrin üç mertebesini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Harflerle zikir dil ile yapılan zikirdir. Başlangıçta huzurda olmayarak yapılan bu zikrin ilk mertebesidir. Sonra, gönül dile uyup Allah’ı zikir dilden kalbe gelir ve zikir, kalbe ait olur. Bu huzur hâlinde yapılan zikirdir ki ikinci mertebedir. Sonra da o huzurdan zikredici, Allah’ta kaybolur ki bu hâlde zikir, sırta ait zikir olur. İşte bu kayıp hâlindeki zikir sürekli zikrin üçüncü mertebesidir. Eğer zikredici, bu kayıp hâlimden tekrar huzura gelip Allah’ı zikrettiğini hissederse, o bir derece düşmüş olur. Eğer bahsettiğimiz huzurdan gafil olup Mevlâ’yı zikri, dilin lâklâk etmesinden dolayı kısaltmışsa, o iki derece düşmüş olur.

Allah’ı zikir gafletde de yapılırsa terkine yol bulunmaz. Çünkü, Allah’ı zikir için inkârı mümkün olmayan bir saltanat vardır. Mademki zikredicinin vücudu kalıcı ve bayındırdır. O, o saltanattan perdelenmiş ve uzaklaşmış olur. Ne zaman ki zikredici uykuyla, gafletle veya beden zayıflığıyla kendi vücudundan sıyrılır, o anda Allah’ı zikir saltanatı onun kalbini kaplar. O, öyle büyük bir nurdur ki zikredicinin üzerine, ya üstünden ya önünden veya arkasından geldikçe zikredici bundan sarsılır ve elinde olmadan “Lâ ilâhe illellah” yahut “Allah” yahut da “hû” diyerek haykırır. Öyle büyük, öyle şiddetli bir kuvvet bulur ki ondan secdeye varıp hayretle sarsılır. Veya vücudunun organları donup kalır. Birkaç saatte kendine gelir ve bu hâl onda Allah’ı zikir devamı kadar sürer. Allah’ı zikir, diliyle devam edilmekten kalbe, kalbiyle devam olunmaktan dasır mertebesine ulaşır. Ve zikredici Allah’tan başkasından büsbütün geçer. “Allah’tan daha aziz hiçbir şey olmadı” (Kur’an’ı Kerim).

İşte böyle, irfan isteklisi olan, Allah’ı zikre devam etmekle o kadar zikreder ki dil ile zikri kalbî zikri de sırrî zikre dönüşür. Sırrî zikir de arkadaşlık zikri olup o da kutsal zikirde son bulur. İrfan yolunun esası olan Allah’ı zikir ile meşgul olup, ona devam ettikçe zikredicinin ruh hâli kuvvet bulur, kini kendinden dışarı çıkar. İşte böylece insanî ruh, hayvanî ruha üstün gelip Mevlâ marifetine talip olur. Ve bir halife otoritesiyle gönül tahtına kurulup iç ve dış hisleri kendi hükmü altında ezmeye güç

kazanır. Şehvete dalmış nefis ona yenilip sahip olduğu devletten yoksun kalır ve o tertemiz ruha mahkum olur. Sonra o sürekli zikrin eseri ruhtan sırra ulaşır, o zikredici arif ve olgun olur. Yine sürekli zikrin saflığındandır ki onun eseri gönülden bütün organlara sıçrayıp onları tasarrufu altına aldığında, vücudun her yanı atardamar gibi hareketli olur. Bu anda o zikrediciye büyük bir tehlike doğar ki Allah'ı zikir virtlerini yavaş yavaş azaltır. Ve geldiği istikamete geri geri gider. Çünkü onun kalp penceresi yavaş yavaş açıldığı gibi öylece de kapanır. Ve büsbütün karanlığa gömülür. Böylece, Allah'ın “Zikrimden yüz çevirene dar bir geçim vardır. Ve onu kıyamet gününde de kör haşredeceğiz” buyurarak ifade ettiği kahrı altına girmiş olur. Çünkü bir kul Mevlâ'sına bir yol bulup gitse, sonra da ondan yüz çevirip geri dönse, Mevlâ onu kahredip en şiddetli bir belâya düşüreceği belli bir iştir. Onun bu yüz çevirmesi, Mevlâ'yı zikre başlamadan önceki o zikirden uzak kalışından daha büyük bir çirkinliktir. Allah dostlarının katında o Allah'ı zikirden yüz çeviren adam mürtede benzetilir. Şu hâlde o zikrediciye bu büyük tehlikeye gözünü dikerek bütün vakitlerini Allah'ı zikir ile geçirip gaflete düşmemek gerekir. Öyle ki nefeslerinden biri bile zikirsiz olmamalıdır. Çünkü, amellerin en üstünü, hâllerin en şerefli, sıfatların en yetkini, vakitlerin en zevklisi zikredicinin kendini Allah'ın zikrine büsbütün teslim etmesidir. Öyle ki Allah'ı zikirde geçici olup Allah'tan başkasından geçsin ve artık Allah'ı zikirden, Allah'ta kayboluncaya kadar ayrılmayıp ona devam etsin.

NAZIM

*Allah Allah ismini zikr eyle cândan bir zaman
Tâ müsemmâ aşkı nûrundan dola leyl ü nehâr
Bulsa dil sultân-ı aşkı rehzen-i dînden ne gam
Rehber-i dünden ganîdir yoğ anınçun intizâr
Aşkı söyle aşkı iste aşkı oku aşkı bil
Aşkı gûş ol aşkı nûş ol aşkı hâr
Tâ ki aşk olsun vucûdun sende benlik kalmasın
Çünkü benlik kalmaz oldın ayn-ı aşk u şehriyâr
Bir kabâdır kâmet-i insana bu şer'-i şerîf
Aşk ana atlas bitâne akıl ana nakş ü nigâr
İkisi bir cinsdir bil Şey'-i vahîddir velî
Aşkdır bahr-ı muhît ve akıldır mevc ü bihâr
Akl-ı burhânî gibi ger hüsn-i aşk olsa ayân
Perde-i vehm ü hayâlâtı iderdi târ ü mâr
Çün nazardan tay olur tomar evhâm ü hayâl
Pâk olur mir'at-ı âlem cümle kalmaz bir gubar
Hâr-ı zâr-ı kesret içre verd-i vahdet seyr iden
Arifin çeşminde Hakkı âlem olmuş lâlezâr*

(“Allah, Allah” adını bir zaman candan zikret. Ta ki ona duyulan aşk, o ad sahibinin nurundan gece gündüz dolsun. Gönül aşk saltanatını bulsa dinin yolunu kesenlerden ne gam! Ö, aşağılık kılavuzlardan daha zengindir. Onun için ah vah etmek de yok. Aşkı söyle, aşkı iste, aşkı oku, aşkı bil! Aşkı dinle, aşkı giyin, aşkı iç, aşka yan! Öyle ki vücudun hep aşk olsun ve sende benlik kalmasın. Benlik kalmaz sende, çünkü, sen aşkın gözdesi ve sultam

oldun. Bu yüce ve üstün şariat insan endamina geçirilmiş bir kaftandır. Aşk onun atlas dokusu, akıl da onun nakış ve süsüdür. Ey dost bil, bunların ikisi de aynı şeydir, bir cinstir. Aşk engin bir denizin dalgalarıdır. Delil getiren akıl gibi; aşkın güzelliği de apaçık olsaydı, vehim ve hayal perdesini paramparça ederdi. Çünkü bu anda vehim ve hayaller topyekûn gözden silinir gider. Bu âlem aynası bütünüyle tertemiz olur, tek toz kalmaz onda. Bu, çokluğun iniltili dikenliğinde vahdet gülünü seyreden arifin gözünde, ey Hakkı, bu âlem lâle bahçesidir.)

Yedinci Madde: Dille zikretmenin sona ermesinin alâmetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sürekli zikir, melekler ve ruhlar âleminin acayipliklerinin anahtarı ve Mevlâ'ya yakınlıktır. Sürekli zikir, yalnızca dilin ve kalbin zikri değil, zikredicinin kalbine yapışmasıyla, ondan hiç ayrılmamasıyla yapılan zikirdir. Öyle ki kalbi halka meyil ve düşmanlıktan, geçmiş ve geleceği düşünmekten, onlara dair tedbir düşüncesinden uzak, sade ve arınmış olsun. Ve daima Allah'ı murakabe edip onunla hazır olup, zikriyle ve onu düşünmekle dolmuş olsun. Zikredici olan, gönüldeki dünya işlerini silip kalbini Allah'ı zikirle parlatmalıdır. Hatta kalbini arındırmadan önce, itikat bilgisi, namaz bilgisi gibi öncelikle bilinmesi gerekenleri ihmal edip diğer aklî ve hissî şeylerle meşgul olmamalı. Sonra, zihin ve gönüldeki dünya işlerini yok edip huzur ve murakabeye ermelidir. Çünkü, bir kimse kendinden öncekilerin ve sonra geleceklerin bütün bilgilerini elde etmiş olsa, ömrünün son anında o bildikleri ona hiçbir yarar sağlamaz ve bilgi hazinesi büsbütün mahvolur. Eğer bir kimse, huzur melekelerine sahip olarak vahdet dairesine ayağını atmışsa, işte o vahdet huzuruyladır ki son nefesinin darlığında, onu kendine yardımcı bulur. Öyleyse kalbî hâllere sımsıkı yapışmak lâzımdır. Çünkü, her arif için ilâhî dostluk huzurunu bulmak vazgeçilmezdir.

BEYİTLER

*Efendim, gönül erlerinin otağında bulun,
Yanı başında yeni bir gönül doğsun.*

*O ezelî maşukun, istersen yüzünü görmek,
Dön de gönlüne bak, onu göreceğin ayna gönüldür.*

Sürekli zikirle zikredici, öyle bir makama ulaşır ki kalbine ledün bilimi perdeleri açılıp, onlarla münasebetten zevk duyar. Eğer ilâhî cezbe henüz gelmediyse, o bilgilerle kalır. Fakat Allah, doğru ve teslim olmuş zikrediciye yol gösterip onu edindiği bilgilerden, kendi muhabbetinin cazibesine çeker. Bu hâlde o zikredici bu büyük devletle, hak bilim deryasının dalgalan olan ledün bilimiyle meşgul olmaktan bile vazgeçer. Asla aşk çizgisinden sapmayıp ilâhî huzurun yoluna girer. Yine sürekli zikirle zikredici öyle bir makama ulaşır ki artık orada ona “Zikretme, bak ki zikrettiğin Allah seni nasıl rahmetiyle anıyor”. Artık sen zikreden değil, sonsuza dek rahmetle anılansın. Fakat sen, vücudunun senin için teşkil ettiği perde yüzünden anıldığını görmezdin. Ne zaman ki sürekli zikirle, Allah'ın zikrine büsbütün daldın ve vücudunu sildin, işte o zaman dil ile zikri bırakıp kalple sürekli bir huzur içme girmiş olursun. Ama ne var ki o zikredicinin kalbi, dil ile zikirden bir derece yoksun kalır da bir çok yıllar diline Allah'ı zikir gelmez. Yalnızca namaz içindeyken gelir. Zikredicinin bu makama ulaştığının alâmeti, Allah'ı zikrin onu kafasına gelmiş olmasıdır. Allah'ı zikrin kafaya ulaşması da

zikredicinin zikirden susmasıyla, Allah'ı zikrin onun diline iğne uçları gibi saplanması veya bütün yüzü bir dil olup feyiz saçan bir nur hâlinde Allah'ı zikretmesidir. Ne zaman zikredicinin vakti dünya işlerinden temizlenmiş olursa, o zaman kalbinde gayret mükâfatını bulur. O gayretle kayıp âleminden bir şeyler alabilir ve kendini her kaybedişinde öyle şiddetli sesler işitir ki neredeyse kulak zan yırtılacak duruma gelir. İşte bu anda elinde olmadan secdeye düşüp orada kendisine Hakk'ın lütfu erişir de onu, gücü kadar benliğinden soyar ki vücudu dayanabilsin ve ölüm derecesine ulaşsın. “Beni işiteni ben de işitirim” işareti, “Allah, kendilerini karanlıktan aydınlığa çıkardığı iman edenlerin dostudur” (Bakara, 257) müjdesi ve “İşte böyle, velâyet Hak olan Allah'a aittir” (Kef, 44) ayeti bu cümledendir. “Bu Allah'ın, dilediğine verdiği fazlıdır. Allah çok büyük lütuf ve bağış sahibidir” (Bakara, 105).

Gerçek olan, kesinlikle bilinen şey, marifet yolunun en kısası Allah'a zikre devam etmek olduğudur. Çünkü ad, adlanışla birlikte olup ondan ayrılmaz. Şöyle ki zikredici diliyle o adı (Allah) okumaya kendini öyle bir verir ki kalbinden perde kalkar ve müşahede mertebesine ulaşır. Kalbi yukarıda bahsettiğimiz âlemi müşahede etmekle dil ile zikretmekten kesilmiş olur. Çünkü kulun, o huzurda Mevlâ'yı zikretmesi uygun değildir. Onun için ad tekrarı, huzurda olmanın edeplerine terstir. Nitekim bir kimse, sultanın huzuruna girip, hizmet için onun karşısında dursa, o zaman o sultanın adını peş peşe tekrar tekrar etmesi yakışık almaz ve gerekmez de. Çünkü onu deli sanıp sultanın yüksek huzurundan çıkarırlar. İşte bunun gibi bilinsin ki Allah'ı zikir delildir. Manayı bulan kimsenin delile ihtiyacı kalmaz.

KITA

*Yoktur zikir, müşahede meclisinde onlara,
O, mücahede yolunda olanlar içindir.
Guguk kuşu görünmez de “gu-gu” der,
Sen, eğer huzurda isen, “Hû” demek niye?*

NAZIM

*Ne devletdir ki dildârım sen oldın
Enîs u mûnis u yârım sen oldın
Dili pür derdimin dermanı sensin
Şifây-ı cân-ı bîmârım sen oldın
Surûrımdan sığışmam bu cihâne
Demâdem çünkü gamhârım sen oldın
Bana hasm olsa âlem halkı gam yok
Ne korku çün nigehdârım sen oldın
Safâlar ger cefâlar bulsa cânım
Refîk-i cümle etvârım sen oldın
Sana dil virmişem ey cân-ı âlem
Ezelden çünkü dildârım sen oldın
Güzeller vasfın itsem dilde sensin
Murâdım cümle muhtârım sen oldın*

*Disem ism-i şerîfin ya dimezsem
Dilimde cümle gûftârım sen oldın
Sana ta'zîm ider dillerde Hakkı
Dir inkârım yok ikrârım sen oldın*

(Ne devlettir ki sevgilim sen oldun. Dostum, arkadaşım, sevgilim sen oldun. Dert dolu gönlümün dermanı sensin. Hasta canımın şifası sen oldun. Sevincimden bu cihana sığmaz oldum. Çünkü gamımı yok eden sen oldun. Ban bütün halk düşman olsa gam yok. Koruyucum sen olduktan sonra ne korku? Canım sefalar da bulsa, cezalar da, hep tavırlarımın yoldaşı sen oldun. Ey âlemin canı, ruhu! San gönül vermişim, ta ezelden beri çünkü sevgilim sen oldun. Gönülde güzelleri vafsetsem kastım sensin. Çünkü, hep seçtiklerim sen oldun. İsm-i şerifini desem de demesem de dilimden çıkan her söz sen oldun. Hakkı, sana dillerde saygı gösterir. Der, inkârım yok, ikrarım sen oldun.)

Sekizinci Madde: Sürekli zikirle meşgul olmanın edeplerini, tesirlerini ve hâllerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Zikredici zikrederken birçok edep ölçülerine uyması gereklidir. Önce vücudunu ve kalbini bütün meşguliyetlerden sıyrılmalıdır. İkinci olarak, tövbe için gusül edip abdest almalıdır. Üçüncü olarak, iki rekat abdest sonrası namaz kılmalıdır. Dördüncü olarak, hoş kokulu, temiz bir yer bulmalıdır. Beşinci olarak, o yerin karanlık bir köşesine itikâf perdesini asıp o perdeden bir seccade kadar yer kesip hasır veya bir kilim üzerine seccadesini sermelidir. Altıncı olarak, yayılmış seccade üzerinde kıbleye dönüp bağdaş kurarak, ellerini dizlerinin üzerine koyup gizlice Allah'ı zikretmelidir. Yedinci olarak, dış ilgilerden gözünü kapayıp, iç güzelliklere açmalıdır. Sekizinci olarak, şeyhinin hayalini düşünüp gayretini istemek üzere muhabbetle onun ruhaniyetine ulaşmalıdır. Dokuzuncu olarak, gece uyanık ve ibadette, gündüz oruçlu olmalıdır. Onuncu olarak, açlık ve tokluk aşırılığından kaçınıp etsiz yağlı yemeklerden orta hâlli yemelidir. Sözün kısası, nefsin hazlarını ve vücudun rahatını bütünüyle terk etmelidir. Gece gündüz yatmayıp kementle uykuya dalmalıdır. Öyle ki bedende bulunan unsurların kısımları ondan yok olup o perdelerden gönül kurtulsun. Ve basiret nazarı melekler ve ruhlar âlemine ulaşarak huzur ve ilâhî dostluğu bulsun. Allah'ı zikirden suskun oldukça, tam bir kalp huzuruyla sükût etmelidir. Gönülde tecelli edecek ilâhî vergileri gözleyip Mevlâ'ya yönelerek öylece bir saat kalmalıdır. Ta ki otuz yıllık nefsi kırmayla bulunamayan cezbeyi bir anda bulsun.

Allah'ı zikrin devamında su içmekten kaçınmalıdır. Çünkü, Allah'ı zikir aşk, heyecan ateşidir, zevk ve şevk kazandırıcı bir vecit hâlidir. Zaten Allah'ı zikirden maksat da bu gibi hâllere ulaşmaktır. Allah'ı zikir devamında su içmek, söz konusu rabbanî nurları söndürür ve hastalık peydahlar. Vücut organlarının titremesine sebep olarak birtakım hastalıklara sebep olur ve zikrediciyi öksürüğe boğar.

Yine zikredici, o halvette her an başını hareket ettirerek Allah'ı zikre sımsıkı sarılmalıdır. “Lâ ilâhe illellah” kelime-i tevhidine, yahut “Allah” ism-i şerifine devam etmelidir. Bu adı, zat adı ve bütün sıfatların toplayıcısı bilmelidir. Bu kelime ve bu adın hangisinden kalbinde daha fazla tesir ve zevk bulduysa, ona devam etmelidir. Çünkü, marifet yolu pek çoktur fakat Allah'ı zikir en sağlam ve en açık olanıdır. “Lâ ilâhe illellah” kelimesini söylerken “Lâ”yı çekerek “ilâhe”nin “i”sini iyice vurgulamalıdır ki “layilahe” şeklinde yanlış söylemiş olmasın. “Lâ ilâhe” demekle her şeyi yok bilip,

“illellah” demekle de Hakk’ı ispat etmiş olsun. Bu kelimeyi gizlice, kuvvetli bir nefes ve tam bir kalp huzuruyla gece gündüz tekrarlayıp her defa manasını yaşamalıdır. Mademki zikredicinin beşeriyeti üstün gelip şehvetlere rağbet eder ve bencilliğe yapışır, o, diliyle her “Lâ ilâhe illellah” dediğinde kalbinin de “Lâ ma’bûde illellah (Allah’tan başka tapılacak yok)” demesi gerektir. Ne zaman beşeriyeti zayıf düşüp zevki ve şevki artar o zaman diliyle “lâ ilâhe ilellah” dediğinde, kalbiyle de “Lâ matlûbe illellah (Allah’tan başka istenecek yok) diyebilir. Çünkü, onun fikir ve hatıraları geçici olup vahdet-i vücud onun içinde meydana gelir ki o zaman diliyle “lâ ilâhe illellah” dedikçe kalbiyle “Lâ mevcûde illellah (Allah’tan başka var olan yok) demesi caiz olur. İşte, böylesi zikredici “lâilâhe” diyerek dünya işlerini sildikçe “illellah” tesiri onun kalbine yerleşir ve oradan diğer organlarına sıçrayıp baştan ayağa, vücudun bütün organları harekete gelir. Ve kalbinden öyle bir kapı açılır ki birçok hâl ve yüksek makamlara erişir. Sözü geçen tecellilerle zikirden kayıp olur. O, müşahedeye götüren kayıplık hâli, bir nevi uyku gibidir. Müşahedeye uykunun farkı, yukarıda açıkladıklarımızla her hâlde anlaşılır. Özetle, dünya işlerinden temizlenen gönülde marifetullah emaneti güvendedir. Nitekim şöyle denilmiştir: Kim gaflet uykusundan ayrılrsa, o, ariflerin de uyanıklarından sayılır. Böylesi zikredici gayretle yetinmeyip keşif ve kerametle de kalmayıp, keramet sahiplerinin keramet kaynağı olduğunu bilmelidir. Allah’ı zikirden başka özel virtler ve dualar okumakla meşgul olmayıp ancak farz ve sünnet namazları kılmalıdır. O kadar zikre devam etmeli ki söz sureti onun dilinden düşüp tesiri oradan kalbe, oradan ruha, oradan da sırra gitmelidir. Ta ki onun kalbi dünya işlerinden arınmış, ruhu kurtulmuş ve sırrı da kutsanmış olarak Mevlâ’ya ulaşsın. Nitekim Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin hizmetine, bilginlerden on altı kişi irşat bulmak için geldiklerinde onlara kelime-i tevhidi telkin edip her birini başka bir çerçeve içinde halvete oturtmuştur. Bu şekilde bir hafta geçince onlara “Kalbinize ne gelmiştir” diye sorar. Onlar, “Ancak dünya sevgisi duyuyoruz” cevabını verirler. Bunun üzerine onlara, dünya ve içindekilerin sevgisini kalplerinden atmalarını, onun şeref ve zevklerini büsbütün unutup terk etmelerini tenbih etmiştir. Bir hafta sonra onlara yine, “Kalbinize ne gelmiştir” diye sorar. “Ahret sevgisi gelmiştir” cevabını verirler. Onlara, “Bunu da terk ediniz” diye tenbihte bulunur. Bir hafta sonra yine aynı soruyu sorar: “Kalbinize ne dolmuştur”. Onlar da cevap verir: “Ancak arkadaşlık sevgisi dolmuştur”. Bu defa da onlara: “Varlığınızı terk ediniz” diye tenbihte bulunur. Bir hafta sonra sorar: “Kalbinizi ne aldı”. Onlar: “Ancak Allah sevgisi aldı” cevabını verirler. Bunun üzerine, onlara İsm-i Celâl’i telkin edip on gün kadar süre tayin eder. Çünkü, günlerin sayısı kırk olmuştur. On gün sonra onlara gelip “Kalbinizde ne kalmıştır” diye sorar. Onların hepsi de “Kalbimizde Allah’tan başka her şey yok oldu. Yalnız Allah kaldı” derler. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdadî hazretleri onlara dua eder ve “Ona devam ediniz, çünkü muradınızı aldınız. Şimdi nereye isterseniz gidiniz. Artık kurtuluş yolu size göründü. Size tâbi olanı bu huzura ulaştırınız. Yani, istikametinizi şaşırmayıp size teslim olanları böyle irşat ediniz” der.

BEYİT

Cihanda ariflerin tacı dört şeydir

Dünyayı, ahireti, her şeyi, terki de terk etmek.

İşte bu makama ulaşan zikredicinin manevî halvette dostluğu Allah’la olur. Bu hâldeyken o, ne halvette olur, ne de halkla olur. Dışı, sureti halk ile olurken, o çoklukta bile manen Hak ile olur. Yalnızlığında da halk ile Hak’tan gafil ve Hak ile halktan gizlenmiş olmaz. Artık onun için yalnızlık,

kalabalık, halvet, sohbet aynı şeylerdir. Çünkü o, her hâlinde Allah'ladır.

BEYİT

*Çokluğu vahdette, yalnızlığı çoklukta bulmak,
Öyle bir ilimdir ki o, bütün ilim irfan ondadır.*

Çünkü, böylesi zikredicinin kalbi, kelime-i tevhidin yanı başında olan vahdaniyet nurları ile aydınlanmış olur. Elbette o nur kıtaları kalbinden kâinatın muhtelif safhaları üzerine yansır. İşte o zaman görür ki var oluş ve varlıklar gerçek bir olay olmayıp saymaca olaylardır. Bütün kâinatın karanlığı, esrarengizliği onun müşahedesinden sıyrılıp yalnızca o yaratıcı nur kalır. Ve bütün hâllerinde, özellikle hareket ve davranışlarının oluş zemininde, herkesten kalben ayrılıp sırrı, Mevlâ'nın birliğiyle meşgul olmaya devam eder. Her kazanç ve kaybı, her zarar ve varan ondan bilinir. Ve bütün ıstırap ve elem konularını, lütuf ve bağışlayanı ve halkın bütün işlerini, diğer hâl ve nizamı hepsini Hak'tan bilip halk ile bir alıp veremediği kalmaz. İlâhî huzurla daima bir sevinç içinde asla ıstırap ve acı çekmez.

KITA

*Bir gölgenin hayalini en büyük ibret gördüm
İlmin hakikatinde erimeyen kim var?
Hep şahıslar, hep gönüller gelip geçiyor.
Görüm, her şey geçiyor, bitiyor, kalan yalnız o var!*

Sonsuz olan Mevlâ'yı sürekli zikir, tam bir tefekkür hâli doğurur ki bu irfan yolunun esasları olarak saydığımız rükünlerin sonucusudur.

NAZIM

*Ger dilersin ki kalmasun efkâr
Hakk'ı zikret ki dil dola envâr
Kim ki mest itmez anı zikrullah
Aşkı münkirdir itse de ikrâr
Kır andan bir bahâne ile burun
Tâ derûn ola menba-ı esrâr
Der kenâr eyle ortadan kendin
Sen sana hoş sarıl heman ey yâr
Ehl-i dil hırs u şehveti hoşdur
Oldı makbûl u hûb çun gül ü hâr
Suretâ şehvet ise manâda
Misl-i nâr-ı Halîldir gülizâr
Zikr-i Hak'dan gelür dile hâlet
Hakkı zikr eyle Hakk'ı ley ü nehâr*

(Eğer efkârın kalmasın istiyorsan, Hakk'ı zikret de gönül nurla dolsun. Allah'ı zikrin mest edemediği, aşkı kabul etse de inkâr ediyor demektir. Bir bahane bul da öylesinden yüz

çevir ki için sır kaynağı olsun. Ortadan çekil, kenara gel, sen kendine sarıl hoşça, bırak başkasını ey sevgili! Gönül erlerinin hırs ve şehveti hoştur. Gül ve dikenini de güzel ve hoştur. Görünüşte şehvet gibi görünüyorsa da gerçekte Halil (İbrahim a.s.)’in ateşi gibi, gül bahçesidir gördüğün. Hakk’ı zikretmekten gönül hâllere bürünür. Ey Hakkı, Mevlâ’yı gece gündüz zikret!)

Dokuzuncu Madde: Kelime-i tevhidin üstünlüklerini, kerametlerini, özelliklerini ve tesirlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: “Lâ ilâhe illellah” en büyük ve en yüksek kaledir. Tevhit bilimi de Mevlâ’dır. Kim o sağlam kaleye girerse muhakkak o, sonsuz nimet ve sonsuz saadet kazanır. Kim onunla korunmaktan kaçınırsa, şüphesiz o, sonsuz azap ve sonsuza dek bedbaht olmayı hak eder. Mademki sana göre bu kelime-i tevhit kalbin dairesine bir kale teşkil etmemiş ve senin ruhun da bu dairenin merkezi olmamış ve bütün gücünle nefsin uçarılıklarının bu kalp dairesinin merkezine girmesine mani olamamışsın, öyleyse sen, bu sağlam burçlarla çevrili kalenin dışındasın. Ruhun o kaleye girememiştir. Ve yalnızca o yavan telâffuzla bir yarar kazanamamışsın. Öyleyse düşün, bu kelime-i tevhitten senin payın ne! Eğer onun yavan telâffuzu değil, ruhu ve manası nasibin olmuşsa, bil ki iki cihan saadeti senindir. Adının erdem topluluklarının adıyla ve Allah dostlarının defterinde olduğunu bil! Eğer ondan nasibin yalnızca dilin o yavan lâklâkasından ibaretse, o münafıkların işi, onların hazzıdır. Kaleyi yalnızca dil ile anmak, düşman hücumundan kurtarmaz insanı. Nitekim kılıçtan bahsetmek hiçbir zaman kesmez. Yani, bu kelime-i tevhit manasıyla ruh-ceset gibidir. Manası olmaksızın ölü cesetten farksızdır. Cansız cesetten nasıl bir yarar gelmezse, manası olmaksızın söylenen tevhit kelimesi de sığınılacak bir kale teşkil etmez. Öyleyse, erdem âlemine yükselmiş olanlar bu kelimeyi hem sureti hem manasıyla almışlardır. Sureti ile dışlarını, manası ile de içlerini süslemişlerdir. Böylece, onunla iki cihan saadetini bulmuşlardır.

Mademki “Lâ ilâhe illellah” diyorsun ve bunun yanında da aile efradınla meşgul olup mal ve hanelerine iltifat ediyorsun, öyleyse onu iç temizliği ile söylemediğin bir gerçek. Çünkü, hâlin ifadesi, dilin ifadesinden daha açıktır. Eğer “Lâ ilâhe illellah” ifadesinin manasının kalbinde bir tesiri varsa, niçin falana yaslanıyor, filândan bir şey bekliyor, filâncadan rica ediyor, feşmekândan korkuyorsun? Mademki “Lâ ilâhe illellah” diyorsun, niçin dünya işleri ile dostluk kurmaktasın? Ne sen onunsun ne de o senindir. Çünkü, “Kim kendini Allah’a adarsa, Allah da kendini ona verir” denilmiştir. “Bize boyun eğdiler, biz de onları koruduk” buyrulmuştur.

Ne zaman “Lâ ilâhe illellah ” der de, onun yeri yalnızca dilinden ibaret olur ve kalbinde bir iz olmazsa, korkulur ki münafıklar zümresinden olursun. Eğer onun yeri kalbin ise gerçekten sen müminsin. Eğer onun yeri senin ruhunsa, gerçekten sen sadık bir âşıksın. Eğer yeri başınsa, şüphesiz keşfi açılmış bir arıfsın.

“Lâ ilâhe illellah” kelimesinde “lâ” harfi öyle bir süpürge dir ki onunla sırların yüzlerindeki yabancı tozlar silinip süpürülür. Ta ki “illellah”ın tecelli zemini arşın ve o Pak Zat’ın nazargâhı olmalarından silkinip onun dostluk ve sevgisine lâayık olsunlar. Ve aşk şarabıyla mest olup sonsuz huzurunda kalsınlar. Nitekim Allah “Ey Davut, bana bir ev temizle ki oraya tecellimle yerleşeyim” buyurarak, irfanı kazanmanın şartının kalbi tasfiye etmek olduğunu duyurmuştur. Madem ki dünya işlerinde gözün kalmıştır. Öyleyse sen, “Lâ ilâhe” ifadesinin her şeyi süpürmesine muhtaçsın. Ne zaman ki her şeyin sahibini müşahade ile her şeyden kayıp olursun. İşte o zaman “Lâ ilâhe” nefyinden

(her şeyi silip süpürmesinden) rahat bulur ve “illellah” ispatına kavuşursun. Tekrar Zat’ın ism-i şerifiyle zevk ve lezzet bulursun. Bundan da “Allah pes, bakî heves (Allah yeter, gerisi boş)” olduğunu bilirsin. Eğer, “Lâ ilâhe illellah ” saltanatı insaniyet şehrine tasallut ederse, onun diyarı çevresinde asla bencillik hanlarına rastlanmaz ve o şehirde yabancılardan biri de barınamaz. Onunla senin bile sabrın ve kararın kalmaz.

“Sultanlar bir beldeye girdiklerinde orayı fesada uğratar ve aziz olan halkını aşağılanan yaparlar. İşte onların yaptıkları böyledir” ayetini işaret ettiği üzere, aziz kibrin aşağılık ve aziz kalabalığın da azalmış olur. Aziz beşeriyetin de mahvolup aziz vücudun fena bulur. Böylece her yerilmiş kötü vasfın, bir güzel yartılışa dönüşüp her saltanatın hükmü son bulur. Ancak, “Lâ ilâhe illellah ” saltanatı öyle bir saltanattır ki onun hükmü, öncekilerin ve sonrakilerin hepsini kapsar. Ö, ezelden ebede sabit ve geçerli olup kimisi ona şevkle isteyerek, kimisi de kerhen ve zorla mahkum olur. Çünkü, Mevlâ halkı zulmetin tabiatında adaletiyle yaratıp onlara kendi nurundan fazlasıyla püskürtmüştür. O nurdan pay alan iki cihan saadetine ve göz aydınlığına kavuşmuştur. Ve her ne olmuşsa o zamanda olmuş gitmiştir. Kim o nurdan isabet almışsa, o kimse erdem âlemine girmiş olur. O nurun isabet etmediği kimse de âlem-i adilde kalmıştır. Zikredilen nursa, böyle değildir. O şekillere ve manaları kapsar. O bir doğru yola ermeden ibarettir ki ruhlara ve kalplere iner. Eğer yalnızlık feleğinden tevhit güneşi arzın kalbine doğarsa nefsin haz paylan onunla büsbütün yok olup beşeriyet karanlığı aydınlığa çıkar. “Rabb’inin nuruyla yeryüzü aydınlandı” (39/69) bu ilâhî ışık ile mahlûkatın bütün saflarının “Lâ ilâhe illellah ” sancağı altında toplandığı görülür. “Lâ ilâhe illellah ” kelime-i tevhidi bir mübarek ağaçtır ki onun neticesi marifeti vahdaniyettir (Mevlâ’nın birliğini irfan yoluyla bilme). Semeresi Mevlâ’nın teklifi ikrardır. Bütün kâinatın varlığının gayesi işte bu devlettir.

Nitekim Allah buyurdu: “Ey kulum, seni tevhit (gayesin) ten dolayı yarattım. Sema, sana gölge yapıyor, arz, seni barındırıyor, yükseklerden parıldayan nurlar seni aydınlatıyor. Aşağılardaki varlıklar da sana hizmet ediyor. Bu aşağı varlık tabakası senin tasarruf yerindir. Her şey senin için, sen de benim içinsin. Fakat seb benim yerime yarattıklarımla meşgul oldun. Benden seni meşgul eden her nimet, nimet değil şiddetli cezadır. Beni ihmal ettiren her kazanç senin için bir belâdır” (Hadis-i Kudsi).

İrfan yoluna girenin üç menzili vardır: Biri âlem-i fena, biri âlem-i cezbe, biri de âlem-i kabza. Âlem-i fenadaysan, “Lâ ilâhe illellah” kelimesine devam edersin. Âlem-i cezbede oldukça “Allah, Allah, Allah” zikrine devam edersin. Âlem-i kabza gelersen, “Hû, Hû, Hû” demekle meşgul olursun. Görüldüğü gibi kalplerin keşfini açan “lâ ilâhe illellah”tır. Ruhların keşfini açan “Allah” zikridir. Ve sırların keşfini açan da “Hû”dur. Çünkü, “Lâ ilâhe illellah” kalplerin kuvveti, “Allah” ruhların kuvveti ve “Hû” da sırların kuvvetidir. Yine “Lâ ilâhe illellah” kalplerin mıknaatı, “Allah” ruhların mıknaatıdır.

Kalp, ruh ve sır bir hokka içinde, sadef içindeki inci gibidir. Veya evdeki bir kafesin içindeki kuş gibidir. Hokka ve ev kalbe; sedef ve kafes ruha; inci ve kuş da sırra misaldir. Nitekim eve girmediği kafese ulaşmadan da kuşa kavuşmazsın. İşte bunun gibi kalbe giremeyen ruha ulaşamaz, ruha ulaşamayan da sırra eremez. Ne zaman kalpler âlemine girersen, o zaman ruhlar âlemine ulaşırsın. Oradan da sırlar âlemine erersin. Öyleyse, kalbin kapısını “Lâ ilâhe illellah” anahtarıyla açıp ruhun kapısını da “Allah” güzel sözüyle açabilirsin. Sır kuşunu da “Hû” yemiyle terbiye edersin. Çünkü, “Hû” demek o kuşa tane serpmektir.

Kalbi eve, ruhu kafese, sırrı da kuşa benzetişimiz mecazdan ibarettir. Önce kalpler âleminden geçmedikçe ruhlar âlemine girilemediğine, oradan geçmedikçe de sırlar Âlemine ulaşamayacağına işarettir. Ne var ki gerçek bunun aksidir. Çünkü kalpler âleminden ruhlar âlemi daha büyüktür. Esrar âlemi de ruhlar âleminden daha geniştir. Şu hâlde bunun gerçek örneği birbirini kuşatan üç daire örneğidir. Büyük daire sırlar âlemi, orta daire ruhlar âlemi, küçük daire de kalpler âlemidir. Kalpler âlemi ruhlar âleminden şunun için daha küçük kabul olunmuştur ki kalp âlemi ruh ve esrar âlemlerinden şahadet âlemine daha yakındır. Şahadet âlemi, gölgeler ve şekiller âlemidir ki darlık, tehlike, hüzn, keder, korku ve sakıncalı âlem kılınmıştır. Ruhlar ve sırlar âlemi de genişlik, rahatlık, sevinç, keramet, güvenlik, esenlik âlemleridir.

Acaba bu semada bir yıldız bulmuş ve bu deryadan bir katre olsun almış mısın? Yoksa nefsin istilâsı, beşeriyetin üstünlüğü ve tabiatın dış ilgisi ile kat kat karanlıklar içinde mi kalmışsın?

İşte böyle sen, nefis âleminden kalp âlemine, vücudun zulmetinden müşahede nuruna yükselmeye çalış da gözlerin göremediğini görüp, kulakların işitemediğini işitesin. Çünkü, nefis âlemi, beşeriyet âlemi ve tabiat âlemi, bu üç âlem âlem-i adlin düşüş ve alçalış safhalarıdır. Kalp, ruh ve sır âlemi de âlem-i fazlın yükseliş dereceleridir. Nefis âlemi gafillerin, beşeriyet âlemi fasıkların, tabiat âlemi de münafıkların derekesidir. Bu son dereke aşağıların aşağısı bir derekedir.

Âlem-i kalp abitlerin, âlem-i ruh âşıkların, âlem-i sır ariflerin miracıdır. Ne zaman sürekli zikirle tabiat, beşeriyet ve nefis derekelerinden kalp derecesine yükselirsen; o zaman Hakk'ın tasarrufuna teslim olur, ona gidersen. Ve o, kalpleri hâlden hâle çeviren Mevlâ, her an kalbini kâh korkudan genişliğe, kâh sevinçten üzüntüye, kâh genişlikten darlığa, kâh kalıcılıktan geçiciliğe, kâh uyanıklıktan sarhoşluğa, kâh yokluktan varlığa çevirerek, kâh da adı geçen hâlleri tersine çevirdiğini müşahede edersin. Veya “Hak cezbelerinden bir cezbe, dünya ve ahret ameline denk gelir” işaretince seni cezbedip senden alır ve kalbin onunla tatmin olup sükûnet bulur.

İşte, bu “Lâ ilâhe illellah” kelimesidir ki hem işin başı hem de sonudur. En hoş kelime ve en doğru söz odur. En güçlü sığınak ve Rabb'in daveti odur. Allah'ım bizi o sağlam kalene dahil et.

NAZIM

*Ne haddi var bu hâkin nice tevhid-i Hudâ söyler
Ne mümkündür ki şemsi zerre medheyler senâ söyler
Neye benzer bizim ol zât-ı pâki vâfımız gûyâ
Düşüp deryâyâ bir mûr ol hâdis-i âşinâ söyler
Habîbi çünkü “Lâ uhsî senâ” dir pes dahi kimdir
Ki ol vâsf-ı cemal-i bâ kemâl-i kibriyâ söyler
Nice mest-i mey-i tevhîd olur ol dûn-i himmet kim
Hudâ rızkın vire halka hudâvend-i atâ söyler
Hüviyet bilmez ol sûfî ki mağlûb-i hevâ olmuş
Sadây-ı “enker-ül esvât” âş ve lobyâ söyler
Hakikat müşrik oldur kim hakîkatden dem urmuşken
Varup sultana arz-ı hâcet eyler iltica söyler
Gel ey Hakkı gönül Kur'an'a vir andan haber söyle
Ki Kur'an ve haberden nutk ider çun evlîyâ söyler*

(Bu toprak yığının ne haddi var ki Mevlâ'yı tevhit ile zikrediyor! Güneşi bir zerrenin övmesi mümkün müdür? Bizim o pak Zat'ı vasfetmemiz neye benzer! Deryaya düşen bir karıncanın deryayı vasfından farksızdır. Çünkü, sevgilisi onun için “Övgüsünün haddi yoktur” der. Öyleyse, kimdir, o kemal sahibi yüce Mevlâ'nın cemalini vasfetmeye çalışan? Gayesi bayağı olanlar tevhit şarabıyla nasıl mest olur? Ki halkın rızkını Huda verir de o, efendisinin verdiğini söyler. Kendi arzusunun mağlubu olan sofunun gerçeği bildiğinden bahsedilemez. Seslerin en çirkini olan ses, yemekten başka bir şey söylemez. Gerçek müşrik odur ki gerçekten dem vururken, gidip sultana ihtiyacından bahseder, ona sığırır. Gel ey Hakkı, gönlünü Kur'an'a ver! Ondan bahset. Çünkü Allah dostları hep ondan konuşur, onu söyler.)

Altıncı Bölüm

İrfan yolunun altı esasının altıncısı olan tam tefekkürün adları ve mahiyetini, özelliklerini, faydalarını ve niteliğini beş madde ile apaçık açıklar.

Birinci Madde: Tefekkür ve anlayışlılıkla kalbi muhafaza ve kollamayı bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ'nın sanatlarını, güzel yaratıklarını tefekkür ve tezekkür, o yüce sanatkâra marifet yoluyla varmanın sebebidir.

Nitekim Allah öncesiz sözü Kur'an'ında buyurdu: “Yer ve göklerin yaratılışını düşünürler”. “Şüphesiz bunda düşünenler için apaçık deliller vardır”, “İşte bu misalleri insanlara, olur ki düşünürler diye açıklıyoruz”.

Cenab-ı Peygamber (s.a.s.) efendimiz birçok hadislerinde şöyle buyurdular: “Bir saat tefekkür, bir yıl ibadetten hayırlıdır”, “Kimin kalbini Allah fikri doldurmuşsa, onun her hâlde yardımcısı Allah'tır”, “Hak Teâlâ'nın mahlûkatını tefekkür edin, zatını tefekkürden uzak olun. Ona güç yetiremezsiniz”. “Müminin ferasetinden çekinin ki o Allah'ın nuruyla bakar”.

Allah dostları da şöyle dediler: Hâli, Mevlâ'yı tefekkür ve zikretmek olan ve kalbi dünya işlerinden boş olana müjdeler olsun! Az bir zaman tefekkür, uzunca bir zaman ibadet etmekten farksızdır. Tefekkür gibi ibadet yoktur. Tefekkürde müthiş bir tatlılık ve zevk vardır.

BEYİT

Bana göre tefekkür, gerdeğe girmek kadar tatlıdır.

İnce manalardan zevklenir ve şifa bulurum.

Allah'ın zatını tefekkür, zındıklığa götürür. Kudretini, hikmetini tefekkür eden dosdoğru olur. Müminin kalbindeki sezmesi, sözündeki anlayışlılıktır. Tefekkür gönülde yanan bir fenerdir ki aklın iyiyi ve kötüyü ayırt etmesinde ona ihtiyaç vardır. Tefekkür gönüldeki marifeti, huzura sunmak ve göstermektir. Kalbi gaflet denizinde boğulmaktan koruma ve kollamadır. Tefekkür, ilâhî hâllerin faydalarını devşirebilmek için kalbi arındırmadır. Mevlâ'yı murakabenin başlangıcıdır. Tefekkür, gerçek ağaçlarının bahçesi, ince fikirlerden saçılan nurların doğuş merkezidir. Tefekkür, eşyanın

gerçeğinin aynası ve mihengidir. Tefekkür, hikmet gözeneklerinin kaynağı, marifet cevherlerinin madenidir. Tefekkür, hikmet kuşlarının kafesi ve ibret nazarının melekесidir. Tefekkür, ilâhî tecelli ve vergilerin ruhudur. Ahenk ve güzellik kıvılcımlarının meşalesidir. Tefekkür, marifet gayesini istemektir. Mevlâ'nın lütuf ve bağış işaretleriyle sevinç duymaktır. Tefekkür, kaybın gizliliklerine ruhî basiretle sokulmaktır. Tefekkürün heyecanı hüznü sesler hâlinde ortaya çıkar. Tefekkürün neticesi marifetullahın işaretleri ve Allah'ın sevgisinin sıfatıdır. Ruhların tefekkürle sarsılması saadet alâmetidir. Vücudun asilik üzere hareketi de bedbahtlık alâmetidir. Tefekkürle arzulardan vazgeçmek esenlik ve taşkınlıklarla onları elde etmeye çalışmaksa ayıplanmadır. En şerefi topluluklar, muhabbet denizinden içen tefekkür topluluklarıdır.

BEYİT

*Seni kalbimde olduğun gibi düşünürüm hep,
Gittiğim her yerde benimle gelen nasibimsin sanki.*

Anlayışlılığa gelince, o sağlam bilgiyi keşfetmedir. Anlayış sahibi gizlileri görür. Anlayışlılık, zihnin kalp dergâhına hücumudur ki zıddını silerek onu kalbe mahkum eder. Anlayışlılık, gönülde eşyanın gerçeğini aydınlatan bir ışıktır. Murakabeye devam, kalbi korur ve bekler. Tefekkür, marifet ve muhabbet doğurur. Anlayış ve sezgi kazandırır.

NAZIM

*Murâkıb ol ki dem-i aşkdan eser bulasın
O mübtedâya derûnunda bir haber bulasın
Tulû-i subh-i saâdet dilerse uyuma şeb
Sipihri dilde o mehri ayân seher bulasın
İrağa gitme sana gel ki sendedir her şey
Murâkıb ol ki derûnunda sen neler bulasın
Sipihri zîr-i kadem eyle tâ cihân göresin
Bu hâne safkini geç ki bir makar bulasın
Bülend himmed ol ey dil sen öyle pervâz it
Ki beyza-i feleki sende zîr-per bulasın
Hayâl u hâbı koy ol pür havây-ı aşk ile hoş
Bu hâbı âbı ko kim dilde çok şerer bulasın
Şarab-ı aşk içüp nefsdan geç eyle safâ
Bu akl-ı kâsır ile tâbını keder bulasın
Çoğ olsa şevk o kadar zevk-i vasl olur ki sudan
Ne denlû teşne isen lezzet ol kadar bulasın
Sen ehl-i gafletle esrar-ı aşkı Hakkı dime
Ki aşk sözlerini dilde çün şeker bulasın*

(Murakabe et ki aşk ateşinden bir eser bulasın. Ona içinde bir haber bulasın. Saadet sabahının doğmasını istiyorsan, gece uyuma. Bu semavî gönülde o parlayan ayı seherde apaçık göresin. Uzağa gitme, kendine bak! Her şey sendedir! Murakabe et de bak içinde neler bulursun. Semayı ayağının altına la ki cihanı seyredesin. Bu evin damından geç ki

sağlam bir barınak bulasın. Gayretin yüksek olsun da ey gönül, öyle uç havalarda ki feleği sen altında uçar görürsün, o zaman. Hayali, uykuyu bırak da aşkla dolu olarak hoş ol. Bu topraktan, sudan vazgeç ki gönülde çok arzular duyusun. Aşk şarabını iç de nefsinden geç ve zevke dal. Bu kısır akılla gücünü kaygılı bulursun. Şevk, istek çok olursa, kavuşmak o kadar zevkli olur suya. Ne kadar susuzsan o kadar zevk alırsın. Sen gafillerle olup aşkın sırlarından bahsetme ey Hakkı ki aşk sözlerini gönülde şeker bulasın.)

İkinci Madde: Kalbe gelen tehlikelerin kaynağını, adlarını, hayırlı ve şerlisinin alâmetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan kalbine gelen tehlikeler bir manevî eserler vergisidir ki onları Hak Teâlâ kulun kalbinde meydana getirir ve o eserler onu birtakım işleri yapmaya veya bırakmaya sevkeder. Bütün tehlikeler Mevlâ’dan gelir kalbe. Fakat bunlar ya vasıtasız olur veya melek, şeytan, tabiat vasıtasıyla olur. Eğer vasıtasız olursa ona yalnızca “tehlike” denir ki bunun alâmeti çok sağlam ve kati olup sır ve gerçekle ilgili hâllerden sayılır. Bu tehlike gayret ve ibadetin devamında gelirse, o hayırlıdır ve ikram olarak gelmiştir. Buna Allah’ın yardımına kavuşma, doğru yol, lütuf ve bağış derler. Nitekim Allah öncesiz sözünde söyle buyurur: “Bizim uğrumuzda savaşılanları, elbette bizim yollarımıza ulaştıracağız”.

Eğer tehlike, bir günahın devamında gelirse ihanet içindir ve o şerli olanıdır. Buna “zayıf ve düşkün kalma”, “saptırma” ve “ceza” derler.

Eğer o tehlike kalbe melek vasıtasıyla gelirse -ki bu âdemoğluna emanet olunmuş ve kalbin sağ tarafında bulunmuştur- buna “ilham edilmiş” ve davetine de “ilham” derler. İlham ancak hayırdan ibarettir. Bunun alâmeti de gelen tehlikenin gelip gidici olması, görünürdeki amellerden gelip çoğunlukla ibadet ve isyan anında bulunmasıdır.

Eğer kalbe gelen tehlike, şeytan vasıtasıyla gelirse -ki o âdemoğluna musallat olup kalbin sol kulağına oturur- buna “şeytanın vesveseleri” ve davetine de “vesvese” derler. Vesvesenin alâmeti de şudur: Mustarip ve kararsız olup çoğunlukla bir günah anında bulunur. Zikirle zayıflar ve azalır. Bu vesvese çoğunlukla şer olur. Zikrediciye bağışlanmış bir hayır ve erdemden önce men etmeye çalışır veya onu büyük bir günaha çeker götürür. Bu anda bir hayır ve erdem bağışlanmış olmasının alâmeti şudur: Kalp ondan korku duymayıp sevinçli olur, yavaş olmayıp aceleci olur. Basiretli olmayıp kör gibi olur.

Eğer tehlike kalbe tabiat vasıtasıyla gelirse ki o, şehvetlere meyleder. Buna “nefis”, davetine de “arzu” derler. Bu ancak şerden ibarettir. Bunun alâmeti de şudur: Sağlam ve keskin olup zikirle zayıflamaz ve azalmaz. Bir hâlde kalır ve yok olmaz.

Mevlâ’dan vasıtalı ve vasıtasız gelen, hayırlı hayırsız tehlikeyi bilmek, birbirinden ayırmak için dört ölçü, dört mihenk konulmuştur:

Birincisi, kalbe gelen tehlikeyi şeriat ölçüsüne vurursun. Eğer ona ters düşmüyorsa, hayırlıdır. Eğer ters düşüyorsa şerlidir.

İkincisi, kalbe gelen tehlikeyi temiz amelli bir bilgin veya olgun bir mürşide sorarsın. Ona hayırdır derse hayırdır. Şerdir derse şerdir.

Üçüncüsü, kalbe gelen tehlikeyi, amelî titizlik gösteren takva sahiplerine arz edersin. Eğer onu işlemekte temiz insanlara uymak söz konusu ise hayır, değilse şerdir.

Dördüncüsü ise kalbe gelen tehlikeyi nefis ve arzuna arz edersin. Eğer nefis ondan Hakk’ın

korkusuyla nefret değil de tabîî bir nefretle tiksiniirse, o hayırdır. Eğer nefis ona Hak umuduyla meyil değil de tabîî bir meyil duyarsa, o şerlidir. Çünkü, hilekâr nefis tabiatıyla baş başa kaldığı zaman o, kötüye işaretir.

“Allah’ım bizi göz açıp kapayıncaya kadar da olsa, hatta ondan az bile olsa asla nefsimize bırakma”.

İsm-i Celâl’in ateşiyle nefsi tertemiz olan zikredicinin kalbi dupduru olup bütün vesvese ve desiselerden ayrılmış, kopmuş olur. Marifet ve muhabbet şarabıyla dolup ilâhî dostluk ve huzuru bulmuş olur. Çünkü “Allah” adı bir ateştir ki onu tekrar edenlerin kalbinde vesvese ve efkâr bırakmaz, hepsini yakar. “Allah” zat adıdır ve bütün sıfatları toplayıcıdır. “Allah” adı, ism-i azamdır ki dünya işlerinden arınmış olan onunla saygınlık kazanır.

Arifin “Bismillah” demesi, Mevlâ’nın “Kün (ol)” demesi gibidir. Bu öyle bir kelimedir ki bütün endişe ve kaygıları yok eder. Yine bu öyle bir kelimedir ki zehiri bile iptal eder. Bu kelime, bu bedbaht yerde yalnızca onun adıdır. Ya ona kavuştuğumuz zaman, ötede bu kelimenin makamı, rütbesi ne ola? Bu sıkıntı yerinde bu kelime, sadece onun adıdır. Ya o muhabbet ülkesinde eseri ne olur? Bu kelime, yalnızca onun adıdır burada olanlara, kapıda kalanlara. Ya onun dostluk meclisine gelenlerin devleti nasıl olur? Bu kelime, onun yalnızca adından ibarettir, imdat isteyene. Ya onun yüce huzuruna gidenin ve ona yalvaranın hâli ne olur, bu adın sahibinin lütfundan?

Allah her galibe galiptir. Allah garipliklerin başlangıcıdır. Onun saltanatı çokça güzel, ispatı da gayet sanatlıdır. Allah, kullarından haberli ve yakındır. Allah, kulunun kalbine Rakîp’tir. O, cebbar ve kahhardır. O, gizliyi ve açığı bilicidir. Allah’a muhabbet eden, ondan başkasını unuttur. Onun yoluna giren, onu tez bulur. Ona ulaşan, onun himayesinde kalır. Kim Hakk’ı özler, arzularsa, onun dostluğunu bulur. Kim dünya işlerini terk ederse, onun vakti hep Allah’la olur.

NAZIM

*Ol ki matlûb-ı dil u cândır karîb-i dildir ol
Lîkin anda bîhaberdir dil aceb gafildir ol
Menzil-i cânânı dil hâricden eylerken taleb
Cân içinde buldu anı kim menzildir ol
Cân tene meyl u taallukla tenezzül eylemiş
Rûh-i insan emr-i Hak’dır sanma âb u kildir ol
Gerçi her dilden o genc-i zâta var bir gizli yol
Lîk bu benlik tılsım olmuş ana müşkildir ol
Gark-ı deryâ-ı vücud olsa dil eyler seyr-i bahr
Seyr-i envâc eyler ol kim sâkin-i sâhildir ol
Gayriyem zannetdi kendin çün hevâya uydı mevc
Her hevâdan geçe ayn bahr-ı dürr-i kâmile ol
Alem-i yoğ anla kim şems-i vücudun zillîdir
Zilden i’râz eyleyen şemsi bulur fazıldır ol
Levh-i dilden mahv kıl cümle nukûş-ı gayrı kim
Hak’dan özge her ne bilsen hak değil bâtıldır ol
Hakkı Hak’dan gayrı bir şey kalmasun kalbinde çün*

(O ki gönül ve ruhun tek arzusu ve tutkun olduğudur, gönüle yakındır o. Fakat gönül ondan habersizdir. Nasıl gafil olur! Sevgiliyi gönlün dışında ister, ararken onu can içinde buldu, ona menzil olan. Can, tene meylederek tenezzülde bulundu. Ruh, Hakk'ın işidir, onu su ve kil sanma. Gerçi her gönülden o zat hazinesine gizli bir yol vardır. Fakat bu benlik tılsımlanmış, ona pek müşkül gelir bu. Varlık deryasında boğulsa gönül, ancak deniz diplerini seyrederek. Sahilde oturansa dalgaları seyrederek. Dalga, kendini bilmedi de havasına uydu. Her havadan geçsin göz. O, olgunluk incisinin denizidir. Âlemi yok bil ki varlığının güneşi gölgeden ibarettir. Gölgeden yüz çeviren güneşi bulur ve erdemli olur. Gönül levhasından başkalarının nakışlarını hep sil. Hak'tan başka bildiklerin doğru değil, yanlıştır. Hakkı, Hak'tan başka bir şey kalmasın kalbinde, çünkü, dünya işlerinden kesilen gönül, dostuna erişir.)

Üçüncü Madde: Asılların aslı olan kalbinin çok önemli olan korunma ve beklenmesinin beş yöntemini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kalbi korumada derin bir basiret, üstün bir gayret ve tam bir özen göstermek lâzımdır. Çünkü, onun tehlikesi, bütün organların tehlikesinden daha büyük, tesiri daha çoktur. Onun işi çok ince ve ıslâhı da gayet zordur. Onu korumada şu beş yöntem vazgeçilmezdir:

Birincisi, Mevlâ'nın kalbi gözlemesidir. Nitekim öncesiz sözünde "O, kalplerinizde olanı bilir. Şüphesiz o, kalplerin zatını da bilicidir" buyurmuş, Mevlâ'nın kalbi bildiğini, kulunu şerli tehlikelere, hatalara meyletmekten sakındırdığını duyurmuştur. Çünkü, kaybı bilenle muamele, tehlikesi büyük bir iştir. Kalbe, edepli olmak gerektir. Çünkü, onu durumdan duruma sokan Allah işitici ve görücüdür.

İkincisi, kalp Allah'ın nazar ettiği yerdir. Nitekim hadisi şerifte şöyle geldi: "Allah, sizin suretlerinize, şekillerinize, dışınıza bakmaz. Ancak o, kalplerinize ve niyetlerinize bakar". Kalp yüce Rabb'in bakış yeridir.

Ne gariptir, o kimsenin hâli ki halkın bakılan yüzünü özenle pisliklerden temizler, yıkar ve uygun olan şeylerle süsler ve kokulandın ki halk ondan ayıbı olan her şeyi görmesin. Bu âciz mahlû için bu kadar dikkat ve özen gösterir de Mevlanın nazargâhı olan kalbini arındırma, süslemede yani hayvanî özelliklerden temizleme ve meleklerin ahlâkı ile süslemekte bu özeni göstermez. O, gizlileri bilen Mevlâ'nın ondaki ayıplan görmesine önem vermez. Hatta kalbini öyle kederler, pislikler, feci şeylerle bırakıp ihmal eder ki eğer halk o çirkinliklerin birini öğrenmiş olsa, derhal o kimseden yüz çevirip uzaklaşırlar. Şu hâlde en mühim iş kalbi temizlemek ve güzel huylarla bezemektir.

Üçüncüsü, kalp kendisine uyulan bir meliktir ve peşinden gidilenlerin reisi durumundadır. Bütün organlar ona bağlıdır. Öyleyse melik doğru oldukça, kendine bağlı olanlar da istikamet kazanır. Uyulan iyi, temiz oldukça, uyanlar da ıslah olur. Nitekim hadisi şerifte şöyle geldi: "Dikkat edin! Bedende bir et parçası vardır ki onu ıslah eden bütün bedeni ıslah etmiş, onu bozan, bütün bedeni bozmuş olur". Bütün bedenin ıslahı kalbin ıslahına bağlıdır. Öyleyse, kalbi korumaya özen göstermek lâzımdır.

Dördüncüsü, gönül, insanın her nefis cevherinin ve her üstün manasının, değerlerinin mahzenidir. O, insan değerlerinin başı da akıl ve doğru yoldur. En üstünü Mevlâ'yı irfan yoluyla bilmektir ki iki

cihan saadeti ve göz nuru odur. Sonra ahret olgunluğunu kazanma kabiliyetidir. Sonra temiz niyeti ve itikat güzelliğidir. Sonra da çeşitli bilimler ve hikmet sınıflandır. Sonra güzel huylar ve üstün yeteneklerdir. Şu hâlde böyle bir sır ve cevher mahzeni, duygu ve düşünce kaynağı olan o şeref dolu evi kötü vasıflardan, pisliklerden, cehalet karanlığından, vesveselerden korumak, yabancılardan, hırsızlardan ve bütün kederlerden sakınmak ve kollamak hepsinden önemlidir. Ta ki çeşit çeşit nimetlerle ikram olunmuş, nice afet ve üzüntülerden esenlik bulmuş olsun; o değerli cevherlere pislik bulaşmasın ve hırsızların elleri, onlara ulaşmayı başaramasın. “Güç ve kuvvet yalnız yüce ve şanı büyük olan Allah’ındır”.

Beşincisi, kalbin beş durumu vardır ki o durumlar diğer organlarda yoktur.

Kalbin ilk durumu, ona hem düşman hem dostun bulunması durumudur. Çünkü, şeytanın aldatmacaları, vesveseleri kalp üzerinde dolaşır durur. Kalp vesvese ve ilham menzilidir. İşte bu iki davet keşmekeşinden onun çektiği zorluk ve sıkıntı müthiştir.

İkinci durum, onun meşguliyeti hepsinden fazladır. Çünkü, akıl ile boş isteklerin, arzusunun çarpışma yeridir. Çünkü kalp sonsuza dek bu iki düşmanın savaş alanıdır. İşte böyle büyük bir savaştan gaflet, büyük bir eksiklik olur. Böyle bir kaleyi başıboşluk gibi düşmanlardan korumak ve kollamak, güvenlik sebebi ve Mevlâ’nın marifetini kazandırıcı olur.

Üçüncü durum, onun arızaları hadsiz hesapsızdır. Çünkü, kalbe tehlikeler Hak tarafından bir ok yağmuru gibi gece gündüz kesintisiz gelir. Kalbin tehlikelerden korunması ve uzaklaşması zordur. Çünkü kalbe tehlikeler Hak tarafından bir ok yağmuru gibi gece gündüz kapamakla rahat bulsun. Yine diş ve dudaklar arasındaki dil de değildir ki sükût ile esenlikte olsun. Belki kalp, tehlike oklarına dikilmiş bir hedeftir ki hiçbir zaman hiçbir yolla o oklardan kurtulamaz. Demek ki kalbin tehlikelerden korunması zor bir iştir, kolay değildir.

Dördüncü durum, onun tedavisi zor iştir. Çünkü o gözden kaybolduğu için ona bir afet gelmedikçe hastalığı bilinmez. Şu hâlde son derece dikkatli bir bakımla çokça nefsi kırma yapılmadıkça onun muhafazası söz konusu değildir.

Beşincisi, kalp değişime çok uygun olduğundan afetler en seri şekilde orada meydana gelir. Çünkü, kalp değişime uğramakta; kaynayan tencerenin, suyun kaynamasıyla içindekilerin değişime uğramasından daha süratlidir. Eğer gönülden bir tehlike doğsa onun tesiri hepsinden zordur. En aşağı tesiri, kasvettir.

Dünya işlerine meyil ve muhabbettir. Son haddi de küfür ve dalâlet, yüce Mevlâ’yı inkârdır. Nitekim Allah Kur’an’da “Onların kalplerini ve gözlerini Hak’tan çeviririz. Daha önce de iman etmedikleri gibi yine etmezler. Onları sapıklıklarında şaşkın olarak bırakırız” buyurmuştur.

Onun için Mevlâ’nın seçkin kulları gönülleri konusunda son derece özenli davranıp gayret göstererek Mevlâ’yı zikir ve tefekkürle sürekli meşgul olmuşlardır. Böylece Hakk’ın lütfuyla doğru yolu bulmuş, ondan başkasından uzaklaşıp ayrılarak sonsuza kadar onun huzurunda kalmışlardır.

NAZIM

Taşraya meyl itme dil sende iste dilberi

İçeri gel sende bul ol yâr-i gâr-i rehberi

Dost ararsan dost odur ki senden ayrılmaz müdâm

Berk ü bâr-ı cismi koy cân dilberinden yi beri

*Cânda bul cânı dolsun dil güzel efkâr ile
İki âlemden beri ol olma sen senden beri
Hüsn-i fânî alma satma aşk-ı bâkî fânîye
Bu iki nehri geç andan iç o bâkî kevseri
Sen ki ey dil dâr-ı vâsi'sin o dildâre müdâm
Aramam bu cism ü cânı hânumânı serseri
Nakş-ı dilber perde-i candır cihân dilberleri
Perdeyi ref' eyler seyr it hüsn-i rûy-i dilberi
Hamûş ol Hakkı gönül ahvâlini izhâr eyleme
Sırrı ifşa itme istersen selâmet bu seri*

(Dışarı meyletme ey gönül, o güzeli sen kendinde ara. İçeri gel, sende ara o rehber olan yâr-i gâri [mağara arkadaşı- Hz. Ebu Bekir Sıddık'a işaret]. Dost ararsan, dost odur ki senden hiçbir zaman ayrılmaz. Cismin yaprak ve meyvelerini bırak cân güzelinden ye meyveyi. Canı canda bul, gönül güzel fikirlerle dolsun. İki âlemden beri ol da kendinden beri olma. Geçici güzelliği isteme. Kalıcı olanın aşkını geçiciye verme. Bu iki nehri geç de o kalıcı kevseri onda iç. Sen ki ey gönül o sevgiliye daima geniş bir evsin. Öyleyse bu cisim ve canı ev bark diye serseri serseri arama. Cihanın dilberlerinin güzelliği canın perdesidir. O perdeyi kaldır da asıl o dilberin yüzünün güzelliğini seyret. Sükût ol Hakkı, gönül durumlarını açığa vurma. Eğer başının esenlikte olmasını istiyorsan sırrı açığa vurma.)

Dördüncü Madde: Kalbi korumanın, bedeni korumadan daha önemli ve daha gerekli olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Dünyada insan iki şeye muhtaçtır. Biri bedeni yok olmaktan koruyup esenliğe kavuşmaktır. Diğeri de kalbi yok olmaktan koruyup gıdasını vermektir. Çünkü her nesnenin tabiatı gereği neyse, onun sevdiği ve istediği, gıdası ve şifası da onu bulmaktır. Onun hastalığı ve yok olması tabiatının gereğinden ayrı düşmektir. Buna göre kalbin gıdası, Mevlâ'nın muhabbet ve marifetine ulaşmaktır. Çünkü, kalbin tabiatının gereği kendi tasarruf sahibini bulmaktır ve ona candan meyil ve muhabbet kılmaktır.

ARAPÇA KITA

*Ey yalnızlıkta kalplerin arkadaşı,
İssız ve korkunç çöllerde vahşîlerin bile sığınağı sensin
Mest etti cihanı, aşk şarabın,
Anladım ki en hoşuymuş aşk neşesi, neşelerin.*

Kalbin yok olması, Mevlâ'dan gafil olmak ve dünya işlerine meyletmektedir ve nefsin arzusuna uyup dünya endişesinin derin deryasına dalmaktır.

KITA

*Tasalanma ve böylesi fikri çıkar gönülden,
Zira gönül çıplak ve soğuktur endişe.*

*Hiç elem ve keder görmeyeceğini düşünüyorsun,
Oysa, zehir çeşmesinin başındaki henüz senden ayrılmış değil,
Sıyrıl endişeden içeri gel, vecde dal, hâli bul.
Aşk şarabını iç ki çokça huzur bulasın.*

İşte böyle, zikir ve tefekkürle gönülden cehalet ve gaflet yok olup dünya işleri silinir. Gönül, bütün hastalıklardan ve yok olmaktan kurtulur ve murakabe ile dostluk meclisine ve huzura erip Allah'ın marifeti ve Allah'ın muhabbeti ile sonsuz bir hayat bulur. Ama beden kalbin kabı ve dış kalıbı olduğundan onu da korumak gerekir. Fakat bedeni gözetmek, pek öyle özen ve dikkat istemez. Asıl hizmet edilmesi gereken gönüldür. Beden asıl değil, ayrıntı olup hizmetçi konumundadır.

Gönül erleri kalbi gözetmekten bir an bile ayrılmazlar. Çünkü, o şerefli evin bayındır edilmesi gereklidir.

KITA

*Kalp hanesini mâmur kıl, viran hoş değil,
Sultan sarayına, hâşâ, hoş değil, ilgisiz şeyler dolsa,
Aşk derdini gönülde gizle, verme onu yoluna yabancıların.
Gayri, harap yerde hoş değil o hazineyi saklamak.*

Hiç şüphe yoktur ki tenine düşkün olan nefis ehli elbette ömrünü kaybetmiştir. Cana düşkün olan gönül eri de şüphesiz kalbin kâbesine yönelmiştir. Nitekim hacının bineği merkeptir. Tıpkı böyle, kalbin merkebi de bedendir. Yine o hacıya, bineğe yulaf ve su vermek, onu tımar etmek ve ona eziyet vermeyerek onu gözetmek gerekir ki o binek üzerinde zevk içinde gideceği yere huzurla gitsin. Yine tıpkı bunun gibi irfan isteklisine de bedenine yiyeceği, uykusunu hakkı kadar vermek, onu temiz tutmak ve orta yollu bir rahatlıkla onu gözetmesi de gereklidir ki vücuduyla sohbetten, kalbi zevk ve huzur bularak gaye menziline öylece varsın. Nitekim o hacı, gece gündüz yalnız bineğinin hizmetiyle meşgul olsa, o kâbeye tâbidir ki varamaz ve muradını da alamaz, hatta kayba uğrar, sonsuz hasret ve pişmanlıkta kalır. Yine tıpkı bunun gibi irfan isteklisi, ömrünün günlerini bedenini korumakta ve nefisini gözetmekte harcarsa, yemek, içmek, uyumak, giymek, evlenmek, ev kurmak konusunda nefsinin hakkı olduğundan fazla zevkine düşerse, öylesi marifet dergâhına varamaz. Hasret vadisinde pişman ve yitik hâlde şaşkın şaşkın dolaşp ziyaretini istediği kâbeyi ziyaret edemez.

Bedenin dünyada üç şeye ihtiyacı vardır. Yemek, giymek ve barınacak bir yer bulmak. Bedenin bu üç hakkını ve bunların gerektirdiği şeyleri, ılımlılık üzere ve yetecek kadar bedene vermek lâzımdır. Ta ki beden korunmuş olsun, açlık veya mide dolgunluğuyla, soğuk veya sıcakta ve diğer işlerinde ifrat ve tefrite kaçarak yok olmasın ve sağlıkta kalsın ve kalp onunla birlikte olgunluk kazanabilsin.

Onun için irfan isteklisi kişi, çeşitli yemek ve lezzetlerden kaçınıp, renk renk elbiseyle süslenmekten yüz çevirir ve daima kalbini kötü ahlâktan temiz tutmaya çalışıp, güzel ahlâk ile süsleme yoluna gider. Devamlı tıknımayı bırakıp ölümsüz azıkla yetinir. Kalbin gıdası onunla marifet ve muhabbetten rızkını alıp canı hayat bulur. Çünkü bedenin gıdası kendi haddinden fazla olursa, onu yok eder Kalbin gıdası da ne kadar fazla olursa, o çok daha güzel ve çok daha faydalıdır. Çünkü, Allah bütün kâinatı insan için ve insanı da kendini bilmesi ve sevmesi için yaratmıştır. Öyleyse kim, nefisini bilmekle yaratıcısını bilir ve varlığını onun muhabbeti yoluna harcarsa, şüphesiz o, ömrünün tamamını yaratılış gayesi uğruna sarfetmiş ve Allah katında tükenmez bir devlete erişmiştir. O, seçkinlerin de

seçkini olup doğruluk otağına yerleşmiştir. Yine o kimse ki kendi nefsinden cahil ve habersiz olduğundan gerçek sevgiliyi bulamayıp onun sevgisinden yoksun kalmış ve geçici suretlere meyledip boyun eğerek onların sevgisiyle dolmuştur. İşte o mağrur kişi vakitlerini boş yere yitirmekle aziz ömrünü telef etmiş hem Hakk'ın hem de halkın nefretini kazanmış olur. Kopkoyu cehalet karanlığında aldanmış ve apışmış kalmış olur.

KITA

*Sevgili istemez yabancılara yâr olmasını âşığının,
Her an bir tereddüt ve kararsızlıkta bocalar.
İster ki aşk tablosu yabancı nakıştan arınmış olsun,
Hep kendi güzelliğinin aynası olsun.*

Bütün insanlığın ahlâk ve sıfatlarının eksikliği son hadde varmışken ve insanın kendisi bile değerleri gibi yok olma eşiğine gelmişken birbirlerine bunca çeşit meyil ve muhabbet duyup izzet ve rağbet etmelerine insaf artık! İnsaf ki Allah'ın her sıfatı olgunlukta ve her adı celâlde iken ve her fiili hikmet üzere ve herkese şefkat ve merhamet üzere iken ne şekil bir hayvan tabiatı taşır ki o insanoğlu buna rağmen, ona canı gönülden meyil ve muhabbet etmez ve insan suretine bürünmüş nasıl bir taşır ki o, onun aşkı uğruna başını, canını feda etmez ve “Onu severler, o da onları sever” müjdesini işitmez.

Beşinci Madde: Kalbin felâketlerinin esaslarını, tedavi vasıtalarının çeşitlerini ve sıfatlarının adlarını kısaca bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yoluna girene önce lâzım olan Allah'ın bakış yeri olan kalbini arındırma ve süslemede tam ve sağlıklı bir tefekkürle özen göstermesidir. Kalbi arındırma, iyi ve güzel vasıflarla bezemenin en basit yolu, öncelikle yerilmiş kötü sıfatların dört esasından onu temizlemedir. Onlar, hırs, acele, haset ve kibirdir. Bu dört temel unsur, insanın kendine, aklına zarar, kalbin huzuruna engel ve her türlü illet felâketlerinin analarıdır. Sonra bu bayağı sıfatların karşılığı olan dört erdemle kalbi süslemelidir. Bu erdemler de kısa emelli olmak, dikkatli iş yapmak, halka nasihat etmek ve herkese alçak gönüllü davranmaktır. Bunlar, kalbin üstünlük elbiseleri ve gayeye ulaşmanın karşılıksız vesileleridir.

Uzun emelli olmak, aldanış ve tembelliktir. Ameli terke sebeptir. Ölümü ve eceli unutturucudur. Çünkü Allah şöyle buyurdu: “Ey âdemoğlu ecelin, tükenmez emelinden dolayı sana gülüyor. Kazam, ondan sakınma tavrına gülüyor. Takdirim de tedbirine gülüyor”.

Kâinatın efendisi buyurdular: “Emelinizi kısa tutup, ecelinizi hazır biliniz”. Yine buyurdular: “Dünya üç gündür: Biri geçmiş, dünkü gündür ki ondan elinde bir şey kalmamıştır. Biri, gelecek yarındır ki ona kavuşma belli değildir. Biri de bu gündür ki henüz içindesin, geçmiş değildir. Öyleyse ömrün ancak içinde bulunduğun gündür. Onun kıymetini bil ki kıymeti sınırsızdır”.

Şöyle denildi: “Dün gitti gelmez. Yarına güvenilmez”. Şu hâlde bu günü ganimet bil ki bu da gider, kalmaz. Yine denildi: “Dünya üç saattir. Biri geçmiş hayaldir. Biri gelecek bilinmez ne hâldir. Öyleyse an bu andır, saat bu saattir”.

BEYİT

*Düşün, uzun uzun dünyayı, anlayamazsın!
Gecen karardığında, sabahı yaşayabilecek misin?*

Gecelerin, gündüzlerin geçmesiyle ömürler sonsuz olmaz. Düşüncesi sabahtan başka şeye takılmayan kurtuluş bulmaz. Ömrün içinde bulunduğun vakittir. Ömrün haddi, nefesler kesilinceye kadardır. Çünkü nefesler insan ömrünün kısımlarıdır. Sen ancak sayılı birkaç günden ibaretsin. Ömründen geçen her gün, senden bir şeyler alır götürür. Dünyaya ana rahminden misafir gelmiş ve mezar çukuruna gitmektesin. Nefeslerin, yolun adımları, ülkeleri, şehirleri, yolları ve ayları olmuş, konup göçerek vatanına gitmektesin.

Şöyle denildi: “Dünya üç nefestir ki sen yalnızca birine sahipsin. Emeli uzatma! Eğer irfan yoluna girmişsen her nefes Hak’la ol! Böyle, her nefes Hakk’ı anıp onu düşünmek, dünya işlerini unutup murakabeye dalmak ve gönlün derinliklerinde rabbanî dostluk huzuruna kavuşmak hepimiz için gerekli bir iştir. Çünkü, o, tek; daima diri ve lütuflar dağıtan Mevlâ varlığıyla, sonsuza kadar bütün kalpleri gözetmekte ve onlarla birliktedir. Mevlâ’yı tefekkür kalbin gıdası, ruhun hayatı ve vücudun şifasıdır.

MESNEVÎ

*Zikrin ve fikrin hep Allah olsun,
Arzun o şah hazret olsun.*

*Bu dünya düşüncesinden uzak ol,
Ki tek Mevlâ fikri kalsın sende.*

*Kötü nefsin yersiz düşünceleri,
Can yüzüne zehir saçarlar.*

*Bu aldatıcı yerin fasit fikirleri,
Canı uzaklaştırırlar dost meclisinden.*

*Dünya düşüncelerinden sıyrılırsan eğer,
Gizli sırlarla dopdolu olursun ey gönül.*

Acele etmeye gelince, o, kalbe ıstırap verir. Şeytanın sıfatı olan büyük bir beltanın sıfatı olan büyük bir belâ ve ağır bir yükür. Pişmanlık ve bırakılmışlığa sebep olur. Nitekim hadiste şöyle gelmiştir: “Her işte dikkatli Rahman’dan ve acele etmek şeytandandır”. Şöyle denildi: “İki sıfatla gönüller ıstırapta ve mahzundur. İlki, miktarı hadsiz hesapsız olan bir şeyi istemek. İkincisi, vaktinde olacak şeyi vaktinden evvel istemek”. İşte böyle acele bayağı bir huydur ki gaflet ve şehvete yakındır. Mevlâ’nın dostluğuna ve huzuruna varmaya engeldir.

Hasede gelince o, kötü ve yerilmiş ahlâkî davranışların en çirkin ve en kötüsüdür. Kalp hastalıklarının en acı ve en zararlısıdır. Nitekim Hak Teâlâ Kur’an’ı Kerim’inde “Allah’ın bazınıza, diğerinden fazla verdiği şeyi temenni etmeyin” buyurdu. Allah, kullarına bir lütuf olarak şeytanın şerrinden kendisine sığınılmasını emredip “Haset edenin haset ettiği zaman şerrinden (İnsanların Rabb’ine sığınırım de)” buyurmuştur. Kâinatın efendisi buyurdular: “Ateşin odunu yediği gibi haset de iyi ameller mehveder”. İşte böyle haset, elim bir azaptır. Karşısı da üstün bir erdemdir. “Haset eden, asla sevinemez ve şeref de bulamaz” ölçüsünün işaret ettiği gibi hasetçinin kalbi öfke ve

düşmanlıkla düğümlenmiştir. Mevlâ'nın dostluk ve huzurundan kovulmuş, ona yakınlık ve sevgiden uzaklaştırılmıştır.

Kibre gelince, o ayıpların anası ve günahların en büyüğüdür ki kötü huy ve davranışların kaynağıdır. Kalp felâketlerinin en ağır ve en büyüğüdür. Bundan kurtulan gönül, her hastalıktan ve her kederden kurtulmuş, uzaklaşmış olur. Onun için üstün veliler, kibri yok etmekte tam bir özen göstermişler, küçüklük ve âcizlik tavrı takınmışlardır. Çünkü, Mevlâ, kendi sözünde “Allah, hiçbir kibirli ve zulmedici olanı sevmez” buyurmuştur. Yine bir kutsal hadiste şöyle buyurdu: “Büyüklük benim dış örtüm, azamet de benim iç giysimdir. Kim benden, onlardan birini almaya kalkışırsa onu ateşime sokarım”.

Kâinatın efendisi buyurdular: “Allah, bütün kötülükleri bir eve koyup kapısını da kibir yapmıştır”.

Erenlerden biri dedi: “Madem insan, yaratıklar içinde kendinden daha kötü bir diyar var zannediyor, işte o, kibirli ve zorlayıcıdır. Ne zaman, kendisine bir hâl ve makam biçemezse, işte o zaman alçak gönüllüler topluluğuna girer. Çünkü, sermayesi küçüklük ve âcizliktir”.

Nitekim, İbrahim Ethem (r.a.) şöyle dedi: “Ömrüm boyunca, üç yerde çok sevinçli oldum. Biri, bir tarihte bir gemide bulunmuştum. Gemide alaycı bir Müslüman vardı ve yolculara “Ben bir zaman Türkistan'da vahşî eşeklerin yularını böyle çekerdim” diyerek saçlarından tutup başımı sallayarak beni alay konusu yapmıştı. İşte, bundan büyük bir sevinç duymuştum. Çünkü, o alaycı adam, gemide herkesten fazla beni hakir bulmuştu. İkinci sevincim; bir mescitte hasta kalmıştım. Bir yere gidemedim. Mescidin müezzini gelip bana çıkmamı söyledi. Ama ben zayıf hâlinden bunu yapamadım. Hemen ayağımdan tutup beni çekip sürükleyerek mescidin dışına attı. İşte bundan da öyle zevk duydum ki sevincimden hastalığım geçti. Üçüncü sevincim de şuydu: Bir gün bir duvar dibinde oturuyordum. Bir adam geldi ve “İhtiyar al sana gül suyu” diyerek üzerime işedi. İşte bundan da öyle sevinç duydum ki daha önce böylesini duymamıştım”. Kısacası bir kimse, kendi nefsinin en büyük düşmanı olduğunu bilirse, ona yapılacak hakaretlerden sevinçli olmaması söz konusu değildir. Kim ki nefsini anlamayıp onu, dost kabul ederse, ona yapılacak hakaretlerden memnun olması mümkün değildir.

Yine erenlerden biri şöyle dedi: “Eğer bütün halk beni kendi gözümde hakir olduğumdan daha hakir yapmaya kalkarlarsa bunu başaramazlar. Çünkü, ben kendi gözümde bayağılardan bayağıyım”.

Hiç şüphesiz ki o üstün sahabeler, hemen onlardan sonra gelenler ve selevin temiz olanlarının hepsinin huy ve davranışları, iç temizlik konusunda çok dikkatli ve özenliydi; dış düzen konusunda da basit ve ilgisizdi. Onun için onlar yalnızca, gönüllerini arındırma ve süslemede tam bir tefekkürle özen göstererek, güzel ahlâkî değerlerle süslenme yoluna gitmişlerdir ve iç huzuruyla Allah'ın dostluk ve huzuruna kavuşmuşlardır. Dış görünüşe iltifat etmeyip içlerini arındırmayla hep meşgul olmuşlardır. Onlar, pek sabun ve mendil bulamaz, yenlerini kullanır, yağlı bir şey yediklerinde kum ve toprakla ellerini oğalar, temizlerlerdi. Tahareti taşla alır, çamur yollarda bile yalın ayak yürürlerdi. Hristiyanların bardağından abdest alıp mescitlerde, toprak üzerinde nalınlarla namaz kılarlardı. Selevin en iyileri, arpa ve buğday ekmeği yerlerdi. Halbuki harman döven hayvanlar onların üzerine işemişlerdir. Devenin, atın terinden kaçınmazlardı, halbuki onlar pisliklere bulaşmışlardır. Ashap ve selevin iyileri, onlardan biri bile bu konuda ince eleyip sık dokumamışlardır. Fakat şimdi, öyle bir tayfa türedi ki bir yığın saçmalığa temizlik deyip onu dinin temeli kabul etmişler; imanın belirtilerinden ibaret olan sadelik ve basiretliği pejmürdelik ve pislik

sanmışlardır. Böyleleri, dışlarının sunî güzelliğiyle, gelin hazırlayan kadınlar gibi bütün vakitlerini yitirirler. İçleri, kibir, başıboşluk, kendini beğenme, ikiyüzlülük, dünya sevgisi gibi bir yığın pislikle doluyken, onlardan şaşmaz ve nefret yoluna gitmezler. Ama bir kimse, yağlı elini koluna silse, taşla taharet etse veya kuru yolda yalın ayak yürüse veya ağzı akan bir kimsenin kabından abdest alsın veya hasır serili bir mescitte örtüsüz namaz kılsa, böylesinin başın da getirmedik hâl bırakmazlar. Ondan yüz çevirir, onunla olmaktan utanır, birlikte yemekten tiksiniirler. Çünkü, bu zamanda işler tersine döndü. Böyle zamanda insanlardan uzaklaşma vaciplik mertebesini bulmuştur. Bu zamanda tam bir tefekkürle kalbini arındırıp süsleyen muradına kavuşmuştur.

Kalbin arındırılması gereken elli huy vardır ki şunlardır: Kibir, haset, kendini beğenme, ikiyüzlülük, cimrilik, israf, cehalet, nankörlük, Allah'ın kazasına kızmak, güvensizlik, zalimleri sevmek, iyilere kızmak, kalpleri basit sebeplere bağlamak, makam sevgisi, yerilme korkusu, övölme tutkusu, arzuya uymak, taklit, uzun emelli olmak, tamah, küçümsemek, kin beslemek, başkasının başına gelene sevinmek, düşmanlık, korkaklık, hiddet, acımasızlık, hıyanet, sözünde durmama, kötü zan, hafiflik, taşkınlık, sertlik ve utanmazlık, dünya işlerinde korku, aldanma, fitne, yağcılık, dalkavukluk, mahlûkla dostluk, uçarılık, inat, azgınlık, övünmek, nifak, hilekârlık, anlayışsızlık, kütüklük, aç gözlülük, bir şeyin peşini bırakmama ve ısrar.

Kalbi süsleyecek ve güzelleştirecek olan üstünlüklere gelince onlar da yetmiş yedidir ve şunlardır: İman, itikat, ehli sünnet olmak, alçak gönüllülük, nasihat, zikir, minnettarlık, ihlâs, lütufkârlık, cömertlik, başkasını kendine tercih etmek, tasavvuf, gayret, ahret ameline gıpta, insanlık, mertlik, hikmet, şükür, hoşgörü, sabır, Allah'tan korku, Allah'tan ümit, Allah için kin, Allah için sevgi, Allah'a tevekkül, sevgi, ünsüzlük, yergi ve övgüye aldırılmazlık, savaşıkanlık, peşin hükümden kaçınma, kısa emelli olmak, şer'î ölçülere karşı hassasiyet, kanaat, ölümü hatırlamak, işleri Allah'a bırakmak, teslim olmak, bilim elde etmekte alçalmak, kalbin kinden esenlikte olması, incelik, şefkat, yiğitlik, kırmazlık, yumuşaklık, emaneti gözetmek, ahde vefa, vaadi yerine getirmek, hüsn-ü zan, olgunluk, çalışkanlık, dikkatli iş yapmak, amelde yarışıkanlık, haya, dinde tavizsizlik, ibadet için uzun ömür istemek, kızgınlığı yenmek, bağışlayıcı olmak, doğru olmak, Allah'la dostluk, Allah'a iştah, Allah'la muhabbet vakarı, edep, feraset, bağlılık, tefekkür, zekâ, iffet, tövbe, vazifeye devam, karşılıklı güven, muhasebe, murakabe, gönül almak, yardımlaşmak, niyet, irade, huşu, sağlam bilgi, kulluk, hürriyet ve Allah için üzülmek.

NAZIM

*Gönül ferah dileme gamdadır çu meyl-i nigâr
Ki pençe-i esed içre esirsin çû şikâr
Çün itdi hükm gönül kal'asında nefis-i adüv
Cefâ çekilmese çıkmaz gönülden ol seksâr
Kilime darb-ı asâ döğmek olmadı hâşâ
Veli garaz bu ki çıksun kilimden o gubâr
Gubârlar ki derûnunda nefis huylarıdır
Gider dil âyinesinden gubârı bul dîdâr
Dibagat eylese kendide cildi ol debbağ
Acı devâlar ile delk ider anı sad bâr*

*Ki tâ baîd ola andan o illet-i pinhân
O sahtiyân ola hoşbû hem ola mushafa yâr
Haşeb tıraşı helaki sayılmaz ey Hakkı
Tıraşı maslahatıdır anı bilür neccâr*

(Gönlün ferah olmasını isteme, onun sevgiliye meyli gamdadır ki avı gibi aslan pençesinin elinde esirsin. O düşman nefis gönül kalesini zaptetti. Cefa çekilmezse, o köpeklerin barınağı nefis çıkmaz gönülden. Kilime sopayla vurmak, onu dövmek değildir. Ey dost, maksat onun tozlarını çıkarmaktır. O tozlar ki içinin derinliklerinde nefsin kötü huylarıdır. Gönül aynasından o tozları sil de sevgiliyi gör onda. Sepici, kokuşmuş deriyi tabaklasa, yüzlerce kere onu acı devalarla ovalar elbet. O gizli illet ondan uzaklaşsın ve o tabaklanmış deri hoş kokarak Mushaf'ın yâri olsun. Odunu tıraşlamak, onun yok olması değildir ey Hakkı, tıraşlaması, onun yararınadır, onu marangoz ustası bilir.)

Üçüncü Konu

İnsan ruhunun makamlarının asılları olan Allah’a tevekkül, işi ona bırakma, belâyâ sabır ve kazaya rızayı dört bölüm hâlinde açıklar.

Birinci Bölüm

İrfan yolunun dört yönteminin ilki olan tam tevekkülün üstünlüklerini ve faydalarını yedi madde ile açıklar.

Birinci Madde: Tevekkülün erdemlerini Kur’an ayetleri ve peygamber hadisleriyle bildirir.

Hak Teâlâ kullarına lütfedip tevekkülü öğretmiş ve teşvik etmiş ve öncesiz sözünde bu arada şöyle buyurmuştur: “Bir şeyi yapmaya karar verdin mi artık Allah’a güven ve dayan. Gerçekten Allah, tevekkül edenleri sever” (3/159). “Allah, bize yeter ve o, ne güzel vekildir” (3/173). “Onlardan yüz çevir ve Allah’a tevekkül et. Allah, vekil olarak yeter” (4/81). “Allah bir dost olarak yeterlidir. Ve bir yardımcı olarak da yeter” (4/45). “Artık gerçek müminlerseniz, Allah’a tevekkül edin” (5/23). “De ki: Bize Allah’ın takdir ettiğinden başkası ulaşmaz. O bizim Mevlâ’mızdır. Onun için müminler, yalnız Allah’a tevekkül etsinler” (9/51). “Allah, kullarından dilediğine rızkı genişletir ve dilediğine kısar. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilendir” (29/51). “Ey Resulüm, eğer senden yüz çevirirlerse, de ki: Bana Allah yeter, ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben, ancak ona güvendim ve o büyük arşın sahibidir” (9/129). “Hem sizin hem de benim Rabb’im olan Allah’a tevekkül ettim. Hareket eden hiçbir yaratık yoktur ki tasarrufunu o tutmasın. Benim Rabb’im gerçekten doğru bir yol üzerindedir” (11/56). “Başarım yalnız Allah’ın yardımımıladır. Sadece ona tevekkül ettim ve ona döneceğim” (11/88). Hüküm ancak Allah’ındır; yalnız ona tevekkül ettim ve tevekkül edenler de yalnız ona dayanıp güvenmelidirler” (12/67). “De ki: O, benim Rabb’imdir. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben, ancak ona tevekkül ettim ve tövbem de yalnız onadır” (13/309). “Göklerin ve yerin sırrı Allah’ın bilimindedir. Bütün işler de ona döndürülür. O hâlde yalnız ona ibadet et ve ona tevekkül kıl. Senin Rabb’in yapmakta olduğunuz şeylerden gafil değildir” (11/123).

“Hem bizim Allah’a tevekkül etmememiz için hangi Özür olabilir ki o bize yollarımızı dosdoğru göstermiş, hidayet vermiştir. Elbette bize yaptığınız eziyetlere sabredeceğiz. O hâlde tevekkül edenler, yalnız Allah’a tevekkül etmekte sebat etsinler” (14/12). “Allah’a dayanın ki Mevlâ’nız odur. O ne güzel Mevlâ’dır, ne güzel yardımcıdır” (11/78). “Onlar, o muhacirler, müşriklerin eziyetlerine sabredenler ve Rab’lerine tevekkül edenlerdir” (16/42). “Daima diri olup, hiçbir zaman ölmeyen Allah’a tevekkül et ve onu hamd ile tespih et” (25/58). “Aziz ve Rahîm olana tevekkül et” (26/217). “Öyleyse (Ey Resulüm) Allah’a tevekkül et. Çünkü sen, apaçık bir hak üzerindesin” (27/79). “Allah’a tevekkül et. Şüphesiz o iştirici ve bilicidir” (8/61). “Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa, hepsinin rızkı ancak Allah’a aittir. Onların dünyadaki meskenlerini de bilir, önceki yerlerini de... Bunların hepsi levh-i mahfuzda yazılıdır” (11/6). “Allah kuluna yeterli değil mi” (39/36). “De ki: Allah bana yeter. Hep tevekkül edenlerin tevekkülü ancak onadır” (39/38). “Hemen Allah’a sığın. Şüphesiz ki o,

işitici ve görücüdür” (40/56).

“Ey Rabb’imiz! Ancak sana tevekkül ettik, sana badet ediyoruz. Ve dönüş de yalnız sanadır” (60/4). “Kim Allah’a tevekkül ederse, o, ona yeter” (65/3). “O, doğunun da batının da Rabb’idir; ondan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde yalnız onu kendine vekil edin” (73/99). “O her şeye karşı bir vekildir” (6/127 - 39/62).

Ve Allah Teâlâ kutsal hadisinde şöyle buyurdu: “Ey âdemoğlu! Bana dayan, sana doğru yolu vereyim, bana tevekkül et, sana yeteyim. Eğer benden başkasına tevekkül edersen yer ve göğün sebeplerini senden keserim. Ey âdemoğlu! Asırlara bak, benim için her şeyinden kesilip de aziz etmediğim, bana dayanıp da ona yetmediğim, bir kişi var mı? Ben senin her günkü namazına razıyım, sen de benim her günlük rızkıma razı ol! Ey âdemoğlu! Senin rızkını tekeffül ettiysem bunca titizlik niye? Yine, her şey benim kazamla olacaksa, sabırsızlık niye? Ey âdemoğlu! Senin için bana tevekkülden daha üstün bir şey yok yanımda. Bir de kazama razı olmak”.

Kâinatın efendisi de birçok hadislerinde şöyle buyurdular: “Ey ümmetim, eğer siz Allah’a tam tevekkül edersiniz, o kuşların bile rızkını verdiği gibi sizin de rızkınızı verir ki o kuşlar açlıkla sabahlayıp tok olarak akşamlarlar”. Yine buyurdular: “Sizden biriniz, yakı yakar, efsun ve benzeri şeyler yaparsa o tevekkülden uzaklaşmış olur”. Yine buyurdular: “Kim, insanlardan çok güçlü kuvvetli olmayı isterse, Mevlâ’ya tevekkül kılsın”. Yine buyurdular: “Kim Allah’a tevekkül edip kazasına razı olursa, şüphesiz o kimse istediğini yeterince elde eder ve kederden rahata kavuşur”. Yine buyurdular: “Uğursuzluk, uğur gibi şeyler şirkendir. Fakat, tevekkül onları siler süpürür”. Yine buyurdular: Hakk’a tevekkül kılmak, insanlardan ümit kesmiş olmaktır. Çünkü, onlar ne verir, ne verilmeye engel olur, ne zararlı, ne faydalıdır. Bil ki hepsi yaratıcının kullandığı âletler gibidir”.

Ashaptan biri, devesinden inip “Ya Resulullah, devemi bırakıp da mı tevekkül edeyim, yoksa bağlayıp da mı” diye sorar. Kâinatın efendisi buyurdular: “Deveni bağla ve öyle tevekkül et”.

Hız. Musa (a.s.) buyurdu: “Çocuğun babasına tevekkülü kadar, Mevlâ’sına tevekkülü olmayan mümin değildir”.

NAZİM

*Bana helvâ gerek ey dost helvâ
Koma ferdâyâ vir helvâyı hâlâ
O şîrin nerm helvâyı kerem kıl
Ki bûyundan dil u cân oldı şeydâ
Yerem helvâ dehensiz misli incir
Gönülden zevk idüp el urmam aslâ
Ol eldendir bu helvâ çün ol elden
Yi iç ey dil ol elden şîr u hurmâ
Çü zâde akl-ı küller misl-i îsâ
İden da’et bizi şevkâtli baba
Rucû’ eylen bana der ey oğullar
Sizin çün mâide kıldım müheyyâ
Benimle sulh olan hayr-ı halefdir
Anın çeşminde cennetdir bu dünya*

*Zehî baba aceb hân-ı ilâhî
Ki âlem halkıdır andan mühennâ
Gel ey Hakkı icâbet kıl ana kim
Anın mihmanı olmuş ehl-i ma'nâ*

(Bana helva gerek ey dost, helva. Ver helvayı, yarına bırakma, durmasın hâlâ. O tatlı, yumuşak helvayı ikram et artık ki kokusundan gönül ve ruh divane oldu. İncir gibi helvayı da ağzıma almadan yerim. Zevkimi gönlümden yaşayıp asla ona el sürmem. Çünkü, bu helva o eldendir, o elden ah, o elden. Ye, iç ey gönül, süttü, hurmaydı, o elden! Çünkü İsa (a.s.) gibi akıllı tam olanlar doğmuş, o şevkatli baba bizi davet eder. Bana gelin der, ey oğullar sizin için sofrayı hazırladım. Benimle barışta olanın geleceği iyidir, onun gözünde bu dünya cennet olur. Ne güzel baba ve ne hoş ilâhî yemek ki âlem halkı ondan doymuştur. Gel ey Hakkı, ona git. Mana ehli onun misafiri olmuştur).

İkinci Madde: Tevekkül olgunluk derecesinin tariflerini, üstünlüklerini tesir ve hâllerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Tevekkül halktan uzaklaşıp Hakk'a bütünüyle güvenmektir. Tevekkül, halkın elinden ümit kesip Allah katında olana itibar edip güvenmektir. Tevekkül, tedbiri bırakıp takdire ulaşmadır. Tevekkül Mevlâ'nın vaadine tam güvendir. Yarın için titizlikten vazgeçmektir. Tevekkül, Mevlâ'ya güvenmedir. Onunla yetinmedir. Hem kefil olduğunu vaktinde ödemedir. Tevekkül ümitlerden kesilmektir ki şeref ve saadeti camidir. Tevekkül bedeni kulluğa ve kalbi rabbanî sıfatlara bağlamaktır. Dünya işlerini terktir. Herkesten, her şeyden korku ve ümidi bırakmaktır. Tevekkül istemeyip, isteyen geri çevirmeyip eldekini hapsedmemektir. Tevekkül, rızık için ilâhî hazine sahibini seçmektir. Tevekkül, her hâlde Hakk'a tümüyle yönelmektir. Tevekkül, az çok gönülde bir olmasıdır Tevekkül, zorluk kontrolü ve seçenekleri iptaldir. Tevekkül sermayedir, kalbî feragattir. Amellerin en üstünü, hâllerin en şereflişidir. Yaratıcıyı tercih etmek ve ahlâkı güzelleştirmektir. Tevekkül, imanın esasıdır. Kalbin kuvveti, ruhun rahatıdır. Herkese gerekli olan tevekküldür. Çünkü Allah, yeterliliği tekeffül etmiştir.

Dört erdem, Allah dostlarının ahlâkıdır. Biri tevekkül, biri işi Allah'a ısmarlamak, biri sabır, diğeri de kader ve kazaya rızadır. Müjdeler olsun o kimseye ki tevekkülde dayanıklılık ve işini Allah'a ısmarlamakla rahat bulmuştur, sabırla güvenli ve kazaya teslim ve razı olmuştur. Bütün halk, Mevlâ'nın himayesindedir ki onları tekeffül etmiştir. Şu hâlde tevekkül edenin vazifesi, bıkkınlık değil, nazlılıktır. Tevekkül eden Allah'tan yardım bulur ve halka ihtiyaçtan kurtulur. O, Hak ile zengin, herkesten muhtaç olmak bakımından uzaktır. Böylesi için sebepler hazır, zorluklar kolay olur. Sıkıntıları hallolup, yeteri kadar rızık bulur. Tevekkül eden, hür ve uyanık olur. Onun dünya ehline kibri de tatlı olur.

Tevekkülün olgunluk derecesini Hz. İbrahim (a.s.) bulmuş, meydana çıkarmış ve icra etmiştir. Nitekim ateşe atıldığı hâlde Cebrail'in ona "Bir ihtiyacın var mı" sorusuna "Evet, fakat sana değil" diyerek, Allah'tan başkasını görmediği o hâl, tevekkülün en ileri derecesi ve tevhidin özü olmuştur. Onun için Nemrut'un ateşi ona gül bahçesi olup esenliğe kavuşmuştur. Tevekkül, ne iş ve kazanç sağlamak ne de onları bırakmaktır. O, Mevlâ ile tatmin olup kalbi ona sağlamca bağlamaktır. Tevekkül, kul ile Mevlâ'sı arasında üstün bir sırdır. O sırta insanları haberli kılmak şahsiyetli bir

davranış olmadığı gibi doğru da değildir.

Hak Teâlâ “Kim Allah’a tevekkül ederse, o, ona yeter” buyurmuş, tevekkülün yüce ve şerefli bir şey olduğunu duyurmuştur. Yine bir kutsal hadiste şöyle buyurdu: “Ey nimetime şükreden sana daha fazlası var. Ey beni zikirde bulunan, dostluk ve yakınlıkta senindir. Ey bana güvenip dayanan, ben senin içinim ve sana yeterim”.

KITA

*Ben kâfiyim ve her hayrı veririm sana,
Benden gayri yâr, sebepsiz, vasıtasız...
Ben kâfiyim ekmeksiz doyururum seni,
Ordusuz, askersiz seni kumandan yaparım.
Ben kâfiyim, ilâçsız, yüzünü iyi ederim,
Köre, çukuru düpedüz meydan ederim.*

Tevekkül eden, halk içinde garip ve Allah’a yakındır. Onun Mevlâ’nın kudret elindeki hâli, yıkayıcı elindeki ölüden farksızdır. Tevekkül, Hakk’a itimat edip dayanıklılık kazanmıştır. Zalim hükümdarlardan ve düşmanlardan emin olmaktır. Tevekkül eden, bir çocuk gibidir ki hiç kimseden yardım istemez, ancak anasını bilir. Tıpkı bunun gibi tevekkül eden de her hâlinde Mevlâ’sına yönelip döner. Tevekkül, nefsi tevazu ile topraklaştırmak ve kalbi dünya işlerinden temizlemektir. Tevekkül sebepleri atıp gerçek dost Mevlâ’yı tercihtir. Tevekkül, her şeyi Hak’tan bulmak ve ondan yardım dilemektir. Tevekkül başıboşluğu terk etmek, dünya işlerini silip süpürmektir. Tevekkül, kalbi, bayındır edip dünya işlerinden uzaklaştıran onun huzurlu ve sevinçli kılan bir nurdur. Tevekkül, herkesten yüz çevirmek ve onların sahibine gitmektir. Tevekkül, hürriyete kavuşmak ve gönülden Allah’tan başkasını yok etmektir. Tevekkül, seçmeyi bırakıp her işi Allah’a ısmarlamakla itirazı terk etmektir. Alçak nefsi kovup Hakk’a dönüp gitmektir. Tevekkül eldeki mallardan ve kalpteki emellerden ayrılmak ve ilâhî huzuru bulmaktır. Tevekkül eden her işi Hak’tan bilmiş ve ona göre; övgü, yergi, sevinç, gam, şeref, şerefsizlik, kazanç, zarar fark etmez olmuştur. Onun için hiddeti bırakıp şiddetlere tahammül etmişlerdir.

Gönül erlerinden biri dedi: “Tevekkül söz değil, hâldir”.

ŞİİR

*Göklerin Rabb’ine dayandık ve güvendik
Kaza sebeplerinden esenlik bulduk.
Sultanların avlularına girmek mümkün değilken
Açıktır, avlusunun kapısı, Allah’ın...*

Tevekkül başta güvendir, sonra işi Allah’a ısmarlamak, sonra teslim olmak, sonra da rızadır. Hz. Şeyh İsmail (r.a.) bu Hakkı oğluna dedi ki “Molla İbrahim, Allah’a tevekkül et ve işini ona havale et. O, nasıl yaparsa, o en güzeldir. O, imtihan edici ve yardım edicidir. O acıyanların en acıyanıdır”.

NAZİM

*Kimdir o kim re’yine virmez rızâ Kimdir o kim olmya mest-i likâ
Kimdir o kim kalbi yedinde değil Kimdir o kim cânını virmez sana*

*Kimdir o kim terbiyetinde değil Kimdir o kim bulmadı senden nevâ
İki cihandır sana çün iki yed Yed ne virir olmasa senden sehâ
Gafil olan cevır sanur halkdan Halk ise destinde misal-i asâ
Cümle asâ senden alır cünbişi Senden irer cümleye derd u devâ
Hâce virir zahmeti kimdir ağaç Kimdir o kim olmya bend-i kazâ
Pes çubuğun dişliyen it huyludur Anlamadı kendiye darbın cezâ
Hakkı nizâ' itme kaderle heman Mihnet ü derd ü gama di merhaba*

(Onun reyine razı gelmeyecek olan kim? Kimdir o, onu görmekle kendinden geçmeyecek olan? Kalbi onun elinde olmayan kim var? Sana canını vermeyecek olan kim? Kimdir o, senin terbiyen altında olmayan? Senden payını almayan kim var? İki cihan, sana iki el gibidir. Cömertlik senden olmasa el ne verir? Gafil olan eziyeti halktan sanır. Halksa onun elinde bir değnek gibidir. Bütün asalar, cünbüşünü senden alır. Herkese dert de deva da senden gelir. Zahmeti, döven hoca çeker; ağaç nedir, ne zahmet çeker? Kazanın kölesi olmayacak olan kim? Değneğini ısırın köpek huyludur. Onu vuruşunun cezası olduğunu anlamadı. Hakkı, hemen kaderle çekişme. Sıkıntı, dert ve gama hoş geldin de!).

Üçüncü Madde: Rızık konusunda Allah'a tevekkülün gereğini ve önemini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah'a rızık konusunda ve diğer ihtiyaçlarda tevekkül etmek herkese iki şey için gereklidir. İlki, ibadet ve huzur için feragat etmedir. Çünkü, Hakk'a tevekkül etmeyen rızık ve ihtiyaç teminiyle uğraşmaktan ibadetten ve huzurdan uzak düşer. Bu meşguliyet, onun ya dışıyla veya içiyle meydana gelir. Dışıyla olanı, bütün tamahkârlar gibi talep ve ticaretle, iş ve el hizmetiyle olur. İçiyle meşgul olmaya gelince o da kalbi dünyaya bağlı olan takva sahipleri gibi nefisî arzularla, kalbin fikrî meyli ve aklın tedbiriyle olur. Halbuki ibadet ve huzur, ancak bedenden vazgeçmek ve Allah'la yalnız kalmakla olur. Bedenden kopmak ve kalple yalnız kalmak da ancak tevekkül edenlere etkili olur.

Tevekkülü zayıf olan abide gelince, o, yalağında bağlı kalmış hayvanlar gibi ve kümesinde hapis kalmış tavuklar gibi sonsuz şaşkınlık ve tereddütle, sıkıntı ve güçlük arasında kalıp, sahibinden alıştığı vazifeleri bekler olmuştur. Artık bu vehim ve vesvese keşmekeşinden kurtulamayıp, ruhu işkence içinde ömrü son bulmuştur. Nefsi, o ulvî gayeden uzaklaşıp, gayreti de kesilmiştir. İbadet ve marifetler gibi şerefli, yüce işlerden mağrum kalmıştır.

Tevekkülü sağlam olan abide gelince, o, bütün ilgilerden kalbini koparıp tam bir tevekkül içinde olmayı tek saadet sermayesi kılmıştır. Böylece, her şeyden kopup ayrılarak ibadet ve huzur devletini bulmuştur o. Yüce bir iş olan bilim, irfan gibi üstünlükleri kazanmaya başarılı olmuştur. Nitekim hadisi şerifte şöyle geldi: “Her kim ki insanlardan zengin olmak ister, o, kendi elinde olandan çok Rabb'inin elinden olan rızıkını itibar edip güvensin ki o, zenginlik bulur”. Olgunlardan biri dedi: “Mevlâ'ya doğrulukla tevekkül edene sultanlar ve emirler bile muhtaç olup gelirler. Onun Mevlâ'sı zengin ve Hamit iken o başkasına nasıl muhtaç olur? Mevlâ, kullarının rızıklarını tekeffül etmiştir ve herkese tevekkülü farz-ı ayin kılmıştır”.

Bir tevekkül edene dediler: “Nereden geçiniyorsun”. Cevap verdiler: “Belli bir yerden değil, çünkü, eğer geçimim belli bir yerden olsaydı şimdiye kadar sona ermişti”. “Yer ve göklerin hazinesi Allah'ındır” ayetini okudu. Yine bir tevekkül edene dediler: “Sen bunca sahraları azıksız ve

yolluksuz nasıl katediyorsun”. Cevap verdiler: “Benim ağızım dört şeydir. Önce, iki cihanı da Allah’ın memleketi görürüm. Sonra bütün halkı onun kölesi ve himayesi altındaki geçindirdiklerini görürüm Dördüncü olarak da Allah’ın kazasını bütün halkına yer ve gökten iniyor görürüm. Ne güzel söylediler:

ŞİİR

Zahitlerin kalbini neşede ve ona gittiklerini görürüm,

Gönülleri göçmüş dünyadan.

Onları gördüğümde; şöyle görürüm ki onları,

Yegane huylan cömertlik olan, sultanları olmuşlar yeryüzünün.

Tevekkülü gerekli kılan ikinci konuya gelince o da rızık konusunda tevekkülü gerektirir. Şöyle ki bu konuda tevekkülü terk, büyük bir suç ve tehlikedir. Çünkü Allah, yaratmasıyla rızık birbirine perçinli kıldığını duyurmuştur. “Sizi yarattı, sonra size rızıkınızı tahsis etti”. İşte bu mana işaret eder ki rızık vermek, yaratmak gibi, Allah Teâlâındır, başkasından değildir. Sonra bu vaatle de yetinmeyip yaratıkların rızıkını büsbütün tekeffül ettiğini de duyurdu: “Yeryüzünde dolaşan hiçbir canlı yok ki rızık Allah’tan olmasın”. Sonra, bununla da yetinmeyip yeminle “O semanın ve yerin Rabb’ine yemin olsun ki bu vaat olunan rızık, sizin konuşmanız (sabit olduğu) gibi, muhakkak bir gerçektir” buyurmuştur. Bununla da yetinmeyip, tevekkülü ısrarla emredip, emre uymayanı korkutmuştur. “O hiç ölmeyip daima diri olana tevekkül et”. “Yalnız Allah’a dayanıp güvenin, eğer gerçekten inanıyorsanız” buyurmuştur. Kim, Allah’ın öncesiz sözüne itibar etmeyip ısrarlı emirlerine aldırış etmez ve tam bir güven duymazsa, onun hâli zordur, vay onun hâline! Ne zahmetler çekip ne belâlar bulacaktır o. Allah’a yemin olsun, bu öyle büyük bir musibettir ki bundan gafil olanın kalbi kördür.

Üveys-i Karen (Veysel Karani) bir dostuna dedi: “Eğer Allah’a yer ve göktekilerin hepsi kadar ibadet etsen, onu tasdik etmedikçe kabul olmaz”. O da “Onu tasdik etmek nasıldır” diye sorar. Cevap verirler: “Allah’ın rızıkını kendinde tekellüf ettiğine güvenip, beden ve kalbini onun ibadet ve huzuru için her şeyden kopar ve ayır ki onu tasdik etmiş olasın”.

Herem b.Sinan, Veysel Karani’ye dedi ki “Bana hangi yeri emrederdiniz ki orada ikamet edeyim”. O da mübarek eliyle şeref abidesi, Şam semtini işaret eylediğinde, Herem şöyle dedi: “Şam’da geçimim nasıl olacak”. Bunun üzerine o Allah dostu, şaşakalıp şöyle dedi: “Yazıklar olsun o gönüllere ki şek ve şüpheyi karışmıştır. Bunlara öğüt tesir etmez ki bunlar şüphenin karanlığı içinde kalmışlardır”.

Sağlam bilgi nuruyla dolan gönüle gelince, bütün sebepleri veren Mevlâ’ya bütün işlerinde ve her hâlde tevekkül kılmış ve işlerini ona ısmarlamakta rahat bulmuştur.

NAZİM

Eğerçi hâbnâkiz devlet-i bîdârımız sensin

Bizi bî kâr ü kesb itdin revân-ı dînârımız sensin

Dükkânı âşıkın bilmez ki sensin kâr dükkânı

Ne hacet seyr-i bazâr-ı cihân bazârımız sensin

Bizim cân bahşımızsın ol sebebdan gönlümüz hoşdur

Anın çün böyle sermestiz ki hem serdârımız sensin

*Gıdâmızdır şeker tûtî gibi çün kân-ı sükkersin
Çün bülbül eyleriz feryâd kim gülzârımız sensin
Anın çün gülşen olduk kim kulûbi nevbahar itdin
Seninle sîne rûşendir ki hem dildârımız sensin
Senin bahrında seyyârız çü keştî bîser ü yâyiz
Sükûn u cünbüş u reftâr u hem güftârımız sensin
Gehî Hakkı gümân eyler ki birdendir kamu işler
Bu hem senden gelür kim perde-i pindârımız sensin*

(Her ne kadar uyukluysak da uyanıklık devletimiz sensin. Bizi, işsiz ve kazançsız yaptın, bütün işimiz, kazancımız, paramız hep sanadır. Bilmez ki âşığın maden kaynağı, dükkânı sensin. Cihanın pazarlarını dolaşmaya ne gerek! Pazarımız sensin. Can bağışlayan sensin bize, bu sebepten gönlümüz hoştur. Onun için böyle kendimizden geçmiştiz, serdarımız sensin. Dudu kuşu gibi gıdamız hep şekerdir, çünkü sen şeker kaynağımsın. Yine bülbül gibi feryat ederiz ki gül bahçesi sensin. Onun için gül bahçesi olduk ki kalpleri hep ilkbahara çevirdin. Göğsümüz seninle aydınlıktır, hem sevgilimiz sensin. Senin engin denizinde dolaşıyoruz, bir gemi gibi perişan hâlimiz. Sükûnumuz, cüncüşümüz, gidişimiz, sözlerimiz hep sensin. Bazan Hakkı sanır ki bizdendir hep bu işler. Bu dahi senden gelir ki zan perdemiz de sensin.)

Dördüncü Madde: Tam tevekkülün sınırını, gerçeğini ve gerekliliğinin hikmetini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Tevekkül sözü, vekalet kipinden tefe’ul babına nakledilmiş bir kelimedir. Buna göre, bir kimseye tevekkül etmek, onu kendi işini yapacağı ve ıslahının yükümlülüğünün üzerine alacağı bir vekil menzilesinde kabul etmektir. Böylece vekil tayin eden kişi de külfetsiz ve gayret göstermeksizin işlerinin üstesinden gelir.

Tevekkülün sırrına gelince, bazıları kalbin Allah’tan başkasından ümidini keserek yalnızca Hakk’a yaslanmasıdır, demişlerdir. Bazıları, kalbi iş konusunda Hak’tan başkasına bağlamayıp kalbi onunla korumaktır, dediler. Bazıları, bağlanmayı terk etmektir, dediler. Bağlanmak da vücudun gücünü Hak’tan başkasından bilmektir.

Erenlerden biri şöyle dedi: “Tevekkül, bünyenin gücünün olumsuzlukların önlenmesinin ve sana yetecek derecede rızkının yalnızca Allah’tan olduğunu bildiğinde kalbinde yerleşmiş ve tatmin olmuş olur. Sonra Allah dilerse, bir kimseyi veya bir şeyi sana sebep kılar. Yine dilerse sebepsiz ve vasıtasız yalnızca kudretiyle sana yeterli olur. İşte bunu böyle bilip kalbin şüphelerden arınsın ve bütün yaratıklar, bütün sebepleri atarak gerçek tesirli olanı ve sebeplerin yaratıcısını bulmuş olsun. Böylece tevekkülün doruk noktasına ulaşmış olur, Allah’ı tanır, onunla olursun”.

Tevekkülün sığınağı ve sebebi sürekli zikirdir. Bu sığınağın da sığınağı, Allah’ın bilim ve kudretinde, onun celâl ve olgunluğunu her türlü hata ve âcizlikten arınmış olduğunu tam anlamıyla tefekkür edip sürekli hatırdan tutmaktır. Bu sürekli zikir ve tefekkür hâliyle gösterilecek özen, rızık işinde tam anlamıyla tevekkülün de sebebidir.

Kulların rızık dörde ayrılmıştır. Yükümlülüğü üstlenilen rızık, taksim edilmiş rızık, mülk edinilen rızık ve vaat edilen rızık.

Üstlenilmiş rızık şudur: Bünyenin kuvveti ve cismin gıdası su ve toprak cinsinden şeyler olup diğer sebepler değildir. Allah rızkın bu çeşidini üzerine almıştır. Bu rızık konusundaki tevekkül vaciptir ki bunun delili akıl ve şerî ölçülerle sabittir. Çünkü Allah, itaat ve hizmeti bize bedenimizle yüklemiştir. Bu yükümlülükleri yerine getirmek için bedenlerimizin zararlarını önleyecek rızka kefil olmuştur. Rızıkların üstlenilmesi, ibadetler hükmünde üç şey için vaciplik mertebesine ulaşmıştır. İlki, Allah, Mevlâ'dır, biz onun kulu, kölesiyiz. Öyleyse Mevlâ olmanın hikmeti gereği kulunun, kölesinin yetecek kadar rızkını vermesi gerektir. Kula gereken de efendisinin hizmetini görmektir. İkincisi, Allah, kullarını rızıklara muhtaç kılmıştır. İstemeleri için de onlara bolca vermemiştir. Hem onlara rızıklarının ne olduğunu, neden, nereden, ne zaman olduğunu, olacağını bildirmemiştir ki kulları onu aynıyla yerinde ve zamanında isteyerek bulsunlar. Şu hâlde hikmet gereği, onlara rızıklarını ulaştırmak gerekir. Üçüncüsü de Allah, kullarını kendisine hizmetle yükümlü kılmıştır. Buna göre sürekli rızık peşinde koşmak, onları, bu hizmetten alıkor. Öyleyse yine bu hikmet gereği onların rızık işini üstlenmek gerektir ki memur oldukları hizmet için zaman bulup hazırlık yapmış olsunlar. Ancak şunu da belirtelim ki Allah'a hiçbir şey vacip değildir, bu rızık kendi hikmeti gereği onun kefaletindedir.

Taksim olunmuş rızka gelince, Allah onu kullarına taksim edip Levh-i Mahfuz'a yazmıştır. Bu rızık herkes kendisine takdir olunmuş kadarı ve zamanıyla yer, içer ve giyinebilir ki orada yazılı olandan ne fazla ne de eksik olur. Takdir edilmiş zamandan önce de sonra da kavuşamaz onlara. Nitekim hadisi şerifte şöyle gelmiştir: “Rızık taksim olunmuştur, insanlar ondan ayırdır. Takva sahibinin takvası onu artırmaz, günahkârın kötülüğü de onu azaltmaz”.

Mülk edinilmiş rızık gelince, onu Allah kullarının mülküne vermiştir. Bilinmeli ki bir kimse dünya malından bir şey ancak Allah'ın takdiri ve yazısı gereğince sahip olur. Nitekim Allah, onu kullarından takva sahibi olanlara -takvaları şartıyla- zahmetsiz helâlinden vermeyi vaat etmiştir. Nitekim öncesiz sözünde “Her kim Allah'tan kokarsa onun için bir çıkış yeri nasip eder ve onu hiç hatırına gelmeyeceği bir yerden rızıklandırır” (65/3) buyurmuş ve bu vaat edilmiş rızık bize duyurmuştur. İşte bilinen dört çeşit rızık, bu açıkladıklarımızdır.

Vücudun gıdası ve kıvamı olan Allah'ın üstlendiği bilinen rızık, talebi mümkün olmayan rızıktır. Çünkü o, hayat, ölüm, hastalık gibi Allah'ın kullarına ait işlerdendir. Kul, onu elde etmeye veya elden çıkarmaya kadir değildir. Sebeplerden olan taksim edilmiş rızka gelince, onu talep kula gerekmez. Çünkü, kulun ona ihtiyacı kalmaz. Onun muhtaç olduğu rızık bahsettiğimiz bilinen rızıktır. O rızıkta Allah'tandır ve onun kefaletindedir. Allah, o bilinen rızık mutlak anlamda tekeffül etmiştir ki işe ve isteğe bağlı değildir. Bu konuda peygamberler ve Allah'ın sevgili dostları ona tevekkül edip huzur ve saadete ulaşmışlardır. Hiçbir şekilde bir rızık talep etmeyip, ibadet ve huzur için yalnız kalmışlardır. Bu hâl ile onlar hata etmeyip hak olan yola girmişlerdir. Şu hâlde rızık talep etmek ve sebeplerini elde etmekte pek hırslı davranmak kula hiç de gerekmez. Rızık, taleple artmaz, talebi terk etmekle de eksilmez. Çünkü Levh-i Mahfuz'da yazılmış ve takdir olunmuştur o. Yine vasıfları belirtilmiş ve vakti belirlenmiştir ki böylece yazılan asla bozulmaz. Allah'ın hükmü bozulmaz ve değişmez. Nitekim hadisi şerifte şöyle gelmiştir: “Allah, dört şeyi değiştirmez: Ahlâk, yaratılış, rızık ve ecel”. Bunlar, ana rahminden nasıl geldiyse öylece, değişmeksizin, bozulmaksızın, gecikmeksizin aynı olarak kalırlar. İşte bu dört yöntemi tefekkür edip hatırında tutan kişi, rızıkların gereksiz sebeplerini terk eder. İçiyile ve dışıyla o telâş ve endişeden uzaklaşıp ilâhî huzuru ve Rezzak'ın dostluğunu bulur.

Böylece sonsuz devlete kavuşur ve Allah'la olmaktan başkalarından rahat bulur.

NAZIM

*Huda'dır mâni u mu'ti felekle kâr ü bârım yok
Gönül mir'ât-ı sarfîdir o cihândan bir gubârım yok
Bülend u pest-i âlemden ganîdir himmet-i tab'ım
Ki endûh-ı semâ vu ard u derd-i rûzgârım yok
Gönül kim bâb-ı Mevlâ'dır yok andan taşra bir şuğlüm
Anın aşkıdır ancak dilde bir gayri nigârım yok
Tecerrüddür libâsım fakrdır fahrim bu aşk içre
Libâs-ı cisme ol yüzden benim hiç itibârım yok
Heyûlâ sûretin koydum ki irem lübb-i ma'nâya
Heyuladan bu sûretdir mücerred perdedârım yok
Enâhiyetle hor olmuşken irdi aşkdan izzet
Gönül mülkünde sultan oldum asla itizârım yok
Ulüvv-i himmet-i aşkı bulup dil geçdi eflâki
Edây-ı izzet u lezzât-ı aşkı iktidârım yok
Derûn-i dilde pür aşk Huda'dır yâr-i gârim kim
İki âlemde hem andan cüdâ bir yâr-i gârim yok
Cihân cây-ı karâr olmaz ana dil virmem ey
Hakkı Fedây-ı aşkıdır cânım bir an ansız karârım yok*

(Veren de alan da Allah'tır, felekle alıp veremediğim bir işim yok. Gönül temizlik aynasıdır, dünyadan bir toz yok bende. Âlemin yükseklik ve aşağılıklarından yaratılışındaki gayret uzaktır. Öyle ki yeryüzü ve gökyüzünün verdiği bir tasa ve zamanın verdiği bir derdim yok. Mevlâ'nın kapısı olan gönlün dışında bir uğraşım yok. Gönlümdeki yalnız onun aşkıdır, bir başka sevgilim yok. Bu aşk içinde elbisem, çıplaklık ve yalnızlık; övüncümde yoksulluğumdur. Bu yüzden cismin elbiselerine hiç ihtiyacım yok. O kaba maddeden ibaret şeklini bıraktım ki manaların özüne, derinlerine ineyim. Bu suret, kaba madde ve korkunç hayallerden soyulmuştur, artık hiçbir engelim yok. Bencillikle aşağılaşmışken, aşktan şeref erdi. Gönül mülkünde sultan oldum, asla şikâyetim yok. Aşkın yüksek gayretini buldu da felekleri geçti gönül. Aşkın zevk ve şerefini yerine getirmeye gücüm yok. Gönlüm içinde yâr-i gârim [Mağara arkadaşı, Hz. Ebu Bekir'e işaret] tek Mevlâ'nın aşkıdır ki iki âlemde de ondan başka yâr-i gârim yok. Dünya durulacak yer değil, ona gönül vermem ey Hakkı. Aşk yoluna fedadır canım, bir an onsuz kararım yok.)

Beşinci Madde: Tam tevekkülün tesirlerini, üstünlüklerini ve tevekkül ehlinin bazı hikâyelerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbine doğup da onu Mevlâ'dan meşgul eden arızaları ondan uzaklaştırmak gerekli bir iştir. Öyle ki kalp onlarla tasarrufu kendisine ait olan Mevlâ'dan ayrılıp dostluğunun sevincinden yoksun kalmış olmasın. Söz konusu ettiğimiz vu arızalar dört çeşittir. İlki rızık arızasıdır. Onu istemekteki hırs ve özendir. Oysa ki rızkın yeterli olacak kadarı tam bir

tevekkülle kazanılacak olandır. İkinci arızaya gelince, o da birtakım endişeler ve korkulardır. Bu tehlikelere tutulmak ve bunların içine düşmektir. Bundan sıyrılmanın yeterlicesi işi Allah’a ısmarlamaktır. Üçüncü arıza da bazı şiddet ve felâketlerdir. Bunlara karşı yapılacak olan sabretmektir. Dördüncü arızaya gelince, o da kaza ve kaderdir ve bunlardan meydana gelecek çeşitli keder ve üzüntülerdir ki burada yapılacak olan buna rıza göstermekten başka bir şey değildir. Şu hâlde rızık konusunda tevekkül edip, tehlike konusunda işi Allah’a bırakan ve şiddetli anlara sabredip kazaya razı olan kulun kalbi büsbütün temizlenip Mevlâ’nın dostluk huzurunu bulur. Erenlerden ve ariflerden olup her muradına kavuşur. Bu arızaların tedavi vasıtaları ve ilâcı olarak saydığımız dört esas ki bunlar; tevekkül, işi Allah’a ısmarlama, sabır ve rızadır. Her biri kendi bahsinde ayrıca açılmıştır. Her ne kadar saydığımız bu dört arızanın tümü kalbi birçok yönden meşgul eder, onu her an ilâhî huzurdan uzaklaştırırsa da bunların içinden en etkin ve en ağır olanı rızık davasıdır. Onun için tedbir almak ve onu temin etmek meselesidir. Öyle ki rızık davası bütün insanların eb büyük belâsıdır. Ondandır dolayısı bedenleri zahmette canları da dardadır. Gönülleri yıkık ve akılları sürekli meşguldür. Onun tedbir ve temininde işleri zor ve üzüntüleri çoktur. Düşünceleri alt üst, ömürleri verimsiz, dünyaları dardır. Birçokları çaresiz kalıp iş ve kazanç davası için gerçek rızık verici Mevlâ’nın hizmetinden vazgeçip dünya adamlarının kapılarında hizmet eder olmuştur. Özgürken kendi gibi âciz kulların kölesi olmuş ve bin bir türlü aşağılanma ve yaltaklanmayla inildeyip canından bezgin hâle gelmiştir. İşte böyle dünyada kendi tabiatının zindanında inler, gafletinin karanlığında başıboş kalıp bin türlü zorluk ve belâlarla perişan olmuştur. Sonradan Mevlâ’ya döndüğünde kayıpta ve bir yığın günahla ateşe lâayık olarak pişman olur.

FARŞÇA KİTA

Avama karışmak keder doludur.

Ayrı ki onlardan bilmesinler seni.

Gerek yok bu denli gayrete,

Rızkını günlüğünü ulaştırırlar sana.

Akıl sahibi olan seçkinler ve gayret erbabı olan yüksek ruhlu kişiler dünya sebeplerine bakmayıp ötelere yoluna itibar etmişler ve Rab’lerine dayanıp güvenerek tevekkülün doruğuna ulaşmışlardır. İşte böyleleri yaratıklarla fazla ilgili olmayıp, onlardan uzaklaşmayı ve yalnızlığı seçmişlerdir. Kazanç endişesini bırakıp gönül yolunu tutmuşlardır. İnsanlardan ve kendilerinden geçip aşk şarabını içmişler ve o yüksek ilâhî huzura ulaşmışlardır.

Rivayet olundu. Yüksek ruhlu, tevekkül ehli biri şöyle dedi: “Çölde tek başıma dolaşır yolculuk ederken nefsim beni vesveseye düşürdü. Dedim ki “Sen böyle yalnızsın ve bu sahra uçsuz bucaksızdır, bunda ne bir imaret ne de bir şehre rastlarsın”. Bunun üzerine nefsimi terbiye etmek için azmettim. İnsanlardan uzak kalmak için cadde yoldan gitmeyeceğim ve ağzıma bal ile yağ konulmadıkça hiçbir şey yemeyeceğim. Sonra çölde bir hayli gittim, bir de gördüm ki bir kafil yolu şaşırarak benim yoluma doğru geliyor. Onları görünce onlar beni görmesinler diye kendimi derhal yere atıp arka üstü yattım. Ne var ki Allah onları bana doğru gönderdi. Bunun üzerine ben gözlerimi yumdum. Onlar bana yaklaşıp birbirlerine “Açlıktan aklı başından gitmiş bir yolcu, yağ ve bal getirin de ağzına koyalım, ayılsın” dediler. Ben, dişlerimi ve ağzımı sımsıkı tuttum. Bir bıçak getirip ağzımı açmaya çalışırlarken ben gülüp ağzımı açtım. Onlar beni bu hâlde görünce “Sen deli

nisin” dediler. O an Rabb’ime hamd ve şükredip nefsimle olan macerayı onlara anlatırım”.

Yine erenlerden biri şöyle dedi: “Bir yolculuğumda yalnızdım. Bir şehir kenarında bir mescide indim. Nefsim bana vesvese verdi: “Bu mescit insanlardan uzaktır ve yanında iftar edeceğin bir azık da yok. Öyle bir camiye var ki insanların arasında ol da seni görüp gerektiği kadar seni yedirsinler”. Bunun üzerine nefsimi terbiye etmek için ahdedtim. Bu gece, bu camiden başka bir yere gitmeyeceğim ve helvadan başka -o da ağzıma konulmadıkça” bir şey yemiyeceğim. Yememi bu şarta bağlayarak akşamdan sonra mescidin kapısını kilitledim. Yatsıdan sonra birisi gelip kapıyı vurunca ilgilenmedim. Ne zaman ki çokça vurdu ben de kapıyı açtım. Gördüm ki ihtiyar bir kadın ve elinde bir mum, beraberinde bir de genç, içeri mescide girdiler ve bana dua ederek önüme bir tabak helva koydu ve dedi ki “Bu hasta genç benim oğlumdur, kaç gündür ne yiyor, ne içiyor, ne de konuşuyor. Böyle baygın yatarken bu gece gözünü açıp “Helva istiyorum” dedi. Bunun üzerine ben şükredip helvayı pişirinceye kadar aramızda bir söz geçti. Oğlum ant içti: “Bu helvayı benimle birlikte bir garip yemedikçe ben de yemem. Hemen koltuğuna girip eline de bir değnek vererek “Hadi mescide gidelim, orada bir garip görmüştüm, onunla bunu yiyelim de yeminin bozulmuş olmasın”. Ne yapalım, şükrolsun ki gelebildik ve seni bulabildik. Bunun üzerine o ihtiyar kadın beni buyur edip helvadan bir lokma benim ağzıma, bir lokma da oğlunun ağzına verdi. Nihayet ikimize de gına geldi. Sonra onlar gidince hayrette kaldım ve Rabb’imin Rezzak olduğunu doğruca bilmiş oldum. İnsanları tamamıyla unutup, insanların Rabb’ine tevekkül ettim. Böylece onun dostluk ve huzurunu bulmuş, onunla tatmin olmuş oldum”. Tevekkül ehli olan şüphesiz bu iki kıssadan yüzlerce hisse almışlardır.

NAZİM

*Ey nevîn-i nüsha-i mecmûay-ı râz Gonca-i bağçe-i nâz u niyâz
Eyleme kimseye arz-ı hâcet Olma hamküşte-i bâr-ı minnet
Dehenin hâniş için eyleme bâz Alma âlûde-leb-i harf-i niyâz
Sahib-i hırs u tama’ rüsvâdır Kimyây-ı şeref istiğnâdır
Ol ki maksûm değil girmez ele Ol ki maksûmın ola gitmez ile
Ali kıymetini it hâr olam Gördüğün şeye talebkâr olma
Abd destinde ne var ki istiyessin Anı ya bunu bana vir diyesin
O da muhtac-ı atâr-ı Hak’dır Beste-i mevhibe-i mutlakdır
Acizin lutf idecek hâli mi var Sana bahş eyleyecek malı mı var
Lütf-i Hak herkese bî minnetdir Dest-i abd arada bir âletdir
Terk-i esbâb değil gerçi savâb Bî müsebbib neye yarar esbâb
Sanma erzâkını muhtâc-ı taleb Çekme bîhûde yere renc u ta’b
Ol atâyasına Hakk’ın vâsık Oldı rızkın sana senden âşık*

(Ey sır mecmuasının yepyeni nüshası, naz ve niyaz bahçesinin goncası! Kimseye muhtaç olup sıkıntı yükünün altında bükülüp cansız kalma. Boş arzular için ağzını açma sakın. Yalvarış kelimelerine de dudağını bulaştırma. Hırs ve tamah sahibi kişi rezil rüsvadır. Şerefe ermenin yolu da minnetsizliktir. Kısmet olamayan ele geçmez. Kısmetin olan da ele gitmez. Değerini yüksek tut hor olma. Her gördüğün şeyi isteme. Kulun elinde ne var ki isteyesin? Onu veya şunu bana ver diyesin? O da Allah’ın bağışına muhtaçtır. Onun da eli, Mevlâ’nın lütfuna bağlıdır. Acizin lütfedecek hâli mi var! Sana bağışlayacak malı mı var!

Allah'ın lütfu herkese, minnetsizdir. Kulun eli ise arada bir âlet, bir vasıtaadır. Sebepleri terk etmek gerçi doğru değil ama sebepleri yaratan Allah olmaksızın sebepler neye yarar ki! Rızkını isteğe bağlı sanma. Boş yere zorluk çekme. Hakk'ın bağışına güven yalnız. Görürsün, rızkın sana senden daha âşık olur.)

Altıncı Madde: Rızık konusunda tam bir tevekkül içinde olmanın herkese gereken şey olduğunu dört nükte ile bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kim rızık konusunda şu dört nükteyi düşünüp hatırında tutar ve gereğince davranırsa, o kimse kendi rızık konusunda kalbinde olan tasa ve kederlerin tümünden kurtulmuş ve tam bir tevekkül ile sevinçli ve gönlü şen olur.

Birinci nükte şudur: Bir kere düşünmelisin ki Allah, kitabında bütün mahlûkatın rızıklarını üstüne aldığına göre elbette senin de rızkını üstüne almış ve sana da kefil olmuştur. Eğer bir sultan sana “Bu gece benim misafirimsin ve akşam seni yedireceğim” dese sen ne yaparsın? Tabî ki onun için güzel zanda bulunur ve o sultanın sözünde doğru olduğuna inanırsın. Yine bir çarşıda o çarşının en cömert olanlarından biri veya malı çok bir yahudi itibar sahibi birinin huzurunda seni davet etse, sen onun sözüne güvenip ona gitmez ve o akşam ne yiyeceğini düşünmekten onun sözüyle tatmin olmuş olmaz mısın?

Şu hâlde bu demektir ki çok çok cömert ve bağış sahibi olan Allah, kendi kaleminde kudretinin büyüklüğüyle senin rızkını tekellüf edip kendi üstüne almışken ve sana vaat edip yemin de kılmışken onun kefaletine güvenmeyip endişelerden sıyrılamıyorsun ve onun vaadini doğrulayıp yeminiyle tatmin olmuyorsun. Ve onun bunca lütuf ve bağışına çeşit çeşit terbiye yöntemi ve ikramına bir bakmıyorsun. Bütün bunlara rağmen yine kalbin, nefsin özentisiyle ıstıraplı olup hâlâ rızık endişesinden kurtulamıyorsun. Eğer anlar, bilersen bunun ne büyük bir musibet ve ne büyük bir facia olduğunu bilirsın.

Nitekim bu manayı Hz. Ali iki beyitle ne güzel anlatmıştır:

Allah'ın rızkını başkasından mı istiyorsun?

Ve açlık korkusundan emin, sabah ediyorsun?

Müşrik de olsa sarrafın kefaletine güveniyorsun da

Rabb'inin kefaletine mi razı olmuyorsun?

İşte bu yüzden bu işin sonu zan ve şüpheye düşüp sahibinin iman ve irfanının silindiğinden korkulur. Çünkü Allah, kutsal kitabında “Gerçekten inananlarsanız ancak Allah'a tevekkül ediniz” buyurur.

İkinci nükte de şudur: Ezelde bölüştürülmüş olan rızık değişmez ve Levh-i Mahfuz'a yazılan bozulmazken, sen kısmeti inkâr eder veya bozulmasını mümkün görürsen -Allah korusun!- sapıklığa düşmüş olursun. Eğer Allah'ın kısmetinin hak olduğunu ve değişmez olduğunu biliyorsan buna rağmen hırs ve özen gösteriyorsan, her iki âlemde de bir gönül başıboşluğu ve şiddetli bir kayıptan başka ne kazanırsın?

Nitekim hadisi şerifte, her servet ve azığın üzerinde “Falan oğlu filanın rızkıdır” şeklinde yazıldığının haber verildiğini biliyorsun. Onun için tevekkül eden şerefle rızkını elde ederken hırsının sarhoşu olan düşkün ve zelil olup kalır. Çünkü hırs ile rızık ne artar ne de eksilir. Çünkü taksim edilmiş rızkın sana ait olan payı sana âşıktır ve sana gelecektir. Öyleyse rızkını şerefle al, neden

küçülesin!

Üçüncü nükteye gelince, biliyorsun ki rızık yalnızca yaşamak ve geçinebilmek içindir. Rızık ta hayat şeriksiz Mevlâ'nın lütuflarıdır. Bunlar hep birbiriyle vardır. Nitekim hayat kulun hayatı, Allah'ın kayıp hazinesinde ve onun elindedir. Yine rızık da onun elindedir, dilerse verir, dilerse vermez. O kulun bileceği bir şey değildir. Allah nasıl dilerse öyle yapar. Şu hâlde sen ne biçim bir kulsun ki Mevlâ'nın tedbiriyle endişelerden kurtulmuyor ve huzur bulmuyorsun!

Dördüncü nükteye gelince o da şudur: Allah, kulun rızıkını üstüne almıştır. Kuluna tekellüf ettiği onun gıdası, yetişmesi, gelişmesi ve belli rızıktır. Fakat yemek içmek gibi sebepleri kul, Mevlâ'sı için bırakır da ona tevekkül ederse yalnız, bazan Allah onu bu sebeplerden yoksun bırakır da kendi kudretinden güç verir ona. Böylece o kul, ıstırapta olmaz ve üzüntüye düşmez. Belki o sebeplerin yaratıcısının dostluğuyla tatmin olup zevk almış olur. Çünkü, o işin gerçeğini bilir ki Hakk'ın kefaleti bünyenin kıvamı içindir ve Hakk'a rızık konusunda tevekkül de ancak bu manadadır. Allah'tan bu manada kendisine tevekkül edip bekleyen kuluna hiç şüphesiz kuvvet ve imdat yetişir. Öyle ki Ömrü oldukça Mevlâ'sının hizmetine gücü yeter. Rızık konusundan maksat da budur zaten; ömrünün sonuna dek vücudunun gücünü koruyabilsin. Allah'ın kudreti tamdır ve her muradını kuşatır. Dilerse kulunun bünyesine yemek içmekle gıda ve kuvvet verir, dilerse melekler gibi kendini anmaları ve tespih etmeleriyle kıvam verir. Arzu edilen güçte ibadet için gereken güç ve kıvamdır. Yoksa yeme içme zevki değil. İşte bu yüzden ve böylece sebeplere itibar olunmaz. Ömürlerini ibadet ve takva ile geçiren Allah dostlarından bazılarının geceyi gündüzü aç geçirip uzun mesafeleri katetmeleri de bu manadadır. Hatta öyleleri var ki on gün, yirmi gün, bir ay, iki ay bir şey yemeyip yine güçlerini koruyabilmişlerdir. Nitekim Allah, İbrahim Ethem hazretlerine toprağı, bazısına da kumu gıda kılmıştır. Nice hastaların da günlerce bir şey yemezken hâlâ yaşadıklarını görürsün. Oysa ki hasta, sağlam adamdan daha zayıftır. Açlıktan ölenin ölümü de onun sebebe bağlanmış ecelidir ki gelmiştir. Nitekim mide tokluğundan ölenin de vadesi gelmiş demektir.

Ebu Said Hudri (r.a.) dedi ki: Allah ile hâlim öyledir ki her üç günde bir bana yemek ikram eder. Böylece çölde tam üç gün hiçbir şey yemeden gittim. Dördüncü gün zayıf düştüm, hemen olduğum yere çöküp kaldım. O durumdayken hafiften bir ses geldi: “Ey Ebâ Said, sebep mi dilersin, kuvvet mi dilersin”. “Kuvvet dilerim” dedim. Hemen o an kuvvet bulup ayağa kalktım. On iki gün o çölde kaldım da yiyecek bir şey bulamadım ve asla açlıktan da ıstırap çekmedim” diyerek yemin etmiştir.

Şu hâlde bir kimse kendisinden sebeplerin tutulduğunu görür ve nefsinden tevekkülün güçlendiğini görürse, o şüphe etmeden bilsin ki Allah ona kendinden kuvvet ve kudretiyle yardım etmiştir. Asla ıstırapta olmayıp çok şükür etsin ki Hak'tan lütuf, rahmet, dostluk ve üstünlük kazanmıştır. Çünkü Allah, o kimseden rızık kazanma zorluğunu kaldırıp ona saadet veren yardımını lütfetmiştir. Yine ondan vasıta ve meşguliyeti yok edip onu asıl gaye olan huzur meclisine almıştır. Onun hâlini meleklerin hâline benzetip hayvanların ve avamın hâlinden yükselere çıkarmıştır. Onun için âdetlerle olan ilgileri koparıp onu kudretinin şaşkına çeviren acayipliklerine haberli kılmıştır. İşte tam bir tevekkülle bu devlete eren büyük kazanç bulmuş ve birçok rızıkla zenginleşmiş olur. Hatta nefsinin tamamıyla Rabb'ine ait kılmıştır.

NAZIM

Alem içinde ayân u pinhân Gelür elbette sana kismet olan

*Kişinin gice gündüz talebi Olamaz rızk-ı kesîrin sebebi
Rızkına kâni olan ehl-i mezâk Ohser mazhar-ı ism-i Rezzâk
Seni yokdan var iden aç itmez Gayrı kapulara muhtaç itmez
Yürü var Hakk’a tevekkül eyle Hâline sabr u tahammül eyle
Genc-i kâşânede rahat hoşdur Dâde-i Hakk’a kanâat hoşdur
Bilür ahvâlini Rezzâk-ı Hakîm Rızkını vakt ile eyler teslim
Mala mevkuf değil erzâkın Gayn yüzden yitirür Rezzâk’ın
Çeşmini hatırını eyle gâhî Kerem it olma gedâ çeşm-i denî
Çekme hiç gürisnelikten haşyet Kulın aç kor mı velî-nimet
Bizi ey Hayy-t Huday-ı Mûteâl Rızk için kılma perişân ahvâl
Zikrini dilde gıdây-ı rûh it Cânda hikmet kapusın meftûh it*

(Âlemde gizli, açık senin kısmetin olan elbette sana gelir. Kişinin gece gündüz durmadan istemesi, çok rızkın sebebi olamaz. Rızkına kanaat eden zevk ehli, Rezzak ism-i şerifin ermişi olur. Seni yoktan var eden aç da bırakmaz. Başka kapılara muhtaç etmez. Yürü, var Hakk’a tevekkül et. Hâline sabredip tahammül et. Muhteşem bir köşkte rahat etmek ne hoştur. Hakk’ın verdiği kanaat etmek de hoş. Hikmet sahibi ve rızık dağıtıcı olan Mevlâ, hâlini bilir senin. Rızkını vaktinde sana teslim eder. Senin rızkın mala bağlı değildir. Başka yerden getiriri rızkını o. Gözünü, gönlünü zengin kıl da kerem sahibi ol, aç gözlü fakir olma. Açlıktan korku çekme hiç, kulun velinimetini onu aç kor mu hiç? Ey daima diri ve yüce olan Mevlâ’mız, bizi rızık için perişan hâllere düşürme! Gönülde, ruhun gıdasını zikir ve ruhta hikmet kapısını açık kıl.)

Yedinci Madde: Tam tevekkülün oluş kuralını ve ehlinin sürekli rahatlığını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Tevekkül Allah’a güvenmektir. Kim Allah’a yakın olarak, dünya ve ahretin onun mülkü olduğunu, her şeyin onun kudretinde olduğunu bilir, bütün halkı kendi gibi âciz ve miskin görüp herkesin rızkını Hakk’ın verdiği bilirse, şüphesiz o kimse tevekkül makamına ayak basmış olur. Kim ki şüpheden kurtulmuş o kimse tasasız bir rızık yer ki Hak Teâlâ böylesi rızka kefil olmuştur: “Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan yok ki rızkını Allah vermiş olmasın” ilâhî kuralı da bu manayı ispat eder. Allah, iki cihan saadetini tevekküle bağlamıştır. Öyleyse bütün işlerinde Hakk’a tevekkül eden iki cihan saadetine kavuşur. Çünkü Allah, hayırlı olan her şeyi ona vermiştir. Tevekkül adamı asla erzak stok etmez ve yarının rızkı konusunda hiç gam çekmez. Çünkü o, kendini yaratıcının engin nimet denizinde boğulmuş bulur. Nitekim balık, deryaya dalmış kalmıştır. Onun deniz suyunu biriktirmeye ihtiyacı yoktur. Tıpkı bunun gibi tevekkül adamı da hiçbir şeye ihtiyaç duymayıp tabîî bir zenginliğe dalmıştır. Tevekkül adamının nefsi yemeğe meylettikçe nefsine şöyle der: “Rızkın gamını yeme ve kendine zahmet verme. Çünkü, rızık ve hayat birbirinden ayrılmaz. Madem hayat vardır, elbette rızık da vardır. Öyleyse kafandan rızık sevdasını çıkar. Allah seni kendisini bilmen için yaratmıştır. Oysa ki senin fikrin onu bırakıp rızık tasasına düşmüştür. Hemen Hakk’a tevekkül edip bütün işini Allah’a ısmarla, her belâya sabredip her kazaya rıza göster ki her şerde bir hayır olduğunu göresin. “Hiçbir cüzî şer yok ki küllî bir hayrı içine almasın” hadisinin işaret ettiği manaya eresin ve tevekkül makamında sabit olasın. Öyle ki her işin Allah’a ısmarlandığı makama oradan da rıza makamına ulaşasın. Oradan da marifet makamına ve ondan da muhabbet makamına eresin. Sonra da

ilâhî hikmetlere sahip olup Allah dostlarının zümresine giresin ve ona yakınlaşanlardan olasın.

NAZİM

*Gel tevekkül et, elini ayağını zahmete sokma,
Rızkın sana senden daha tutkun âşıktır.
Bu cihanın iğreti sebepleri sana perde olmuş,
Asıl rızık, her nefes Mevlâ'dandır.
Rızkını ondan ara, şundan bundan değil,
Sarhoşluğu da ondan ara, esrar ve şaraptan değil.
Asıl güç ve kudreti unutuyorsun da
Aciz ve hastaların kuvvetine yüzünü çeviriyorsun.
Beşerin asıl kuvveti, Mevlâ'nın nurudur,
Hayvanî güç ona lâayık değil.
Lâkin illetinden gönül bu hâle düştü,
Ki gece gündüz su, toprak derdine düştü.
Toprak düşkünün olunca insan mizacı,
Hastalıktan başka şey yemez ondan.
Döner değişirse mizacı eğer bu hâlden,
Yanan bir mum gibi ışık açar kendinden.
Gıdası kötü insan, bir kan pıhtısıdır cenin gibi.
Temizlen pisliklerden fakir bir mümin gibi.
Gıdası kan olmaktan kurtulan cenin bu kez süt ister,
Sütten de kesilen artık lokma ister, onu yer.
Lokmadan kesilense, lokman gibi olur;
Gizli bir gayenin tutkunu, o sevgilinin arzulusu olur.
İşte böyle hayatımız hep nizama bağlı,
Yavaş yavaş gayret et, yetsin bu kadar kelam.*

İkinci Bölüm

İrfan yolunun dört esastan ikincisi olan işi Allah'a ısmarlamanın üstünlüklerini, faydalarını ve neticelerini sekiz madde ile açıklar.

Birinci Madde: İş Allah'a ısmarlamanın üstünlüklerini açık ayetler ve hadisi şeriflerle bildirir.

Allah kullarına lütfedip iş Allah'a ısmarlamanın ne olduğunu öğretmiş ve onu teşvik edip o üstün kitabında buyurmuştur: “Ey Habib'im, sen onların düşmanlığından endişe etme, o, Allah hakkıyla bilen ve işitendir” (2/137). “Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve bir şeyi de sevdiğiniz hâlde o, hakkınızda kötü olur. Allah bilir ve siz bilemezsiniz” (2/216). “Ey Habib'im de ki: Ey mülkün sahibi Allah'ım.' Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden de mülkü çeker

alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini küçük düşürürsün. İyilik senin elindedir. Muhakkak sen her şeye kadırsın. Geceyi gündüze, gündüzü de geceye sokarsın. Ölüden diri, diriden de ölü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsın” (3/26-27). “Hiçbir işten sana bir şey yok de ki: Bütün iş Allah’ındır. İnsan iyiliğe dua ettiği gibi kötülüğe de dua eder ve insan çok aceleci oldu” (17/11). “Eğer Allah, sana bir keder dokunduracak olursa, onu Allah’tan başka giderecek yoktur ve eğer sana bir hayır dilerse, o zaman da onun bağışını geri çevirecek yoktur. Allah bağış ve fazlını kullarından dilediğine nasip eder. O, çok bağışlayıcı ve çok acıyandır” (10/107). “Hiçbir şey hakkında da “Ben bunu muhakkak yarın yaparım” deme. Ancak sözü Allah’ın dilemesine bağlayarak söyle” (18/23-24). “Muhakkak ki Allah dilediğini yapar” (22/14). “Allah’ın vereceği mükâfat daha iyi ve daha devamlıdır” (20/73). “Rabb’in dilediğini yaratır ve seçer. Serbestlik ve seçim onların değildir” (28/68). “Elbette Allah, dilediğini yapar” (22/18). “Ey Habib’im de ki: Ben, Allah’ın dilediğinden başka ne bir menfaate ne de bir zarara sahip olamam” (10/49). “Allah dilediği hükmü kaldırır ve dilediğini de sabit tutar. Esas kitap onun karındadır” (13/39). “Allah yaptığından sorumlu olmaz, kullar ise sorumlu olurlar” (21/23). “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi ister istemez ona boyun eğmiştir ve sonunda da ona döndürüleceklerdir” (3/83). “Allah, her şeyi yaratandır ve o her şeye vekildir” (39/62). “Ben işimi Allah’a bırakıyorum. Muhakkak ki Allah, kulların bütün yaptıklarını görücüdür” (40/44). “Eğer Allah, kullarına rızık bol bol yayıverseydi, muhakkak yeryüzünde azar, taşkınlık ederlerdi. Fakat Allah rızık dilediği bir miktar ile indirir. Şüphesiz ki o, kullarının bütün hâllerinden haberdardır, bütün yaptıklarını görendir” (42/27).

Allah Teâlâ kutsal hadiste de şöyle buyurmuştur: “Ey âdemoğlu, hepiniz sapıklıktasınız, benim doğru yola kavuşturduğum müstesna. Yine benim şifa verdiklerim hariç hepiniz hastasınız. Yine benim zengin yaptıklarım dışında hepiniz fakirsınız. Benim için olun ben de size yardımcı olayım. Ey kulum, sen de diliyorsun, ben de diliyorum. Eğer benim dilediğime teslim olmuyorsan, nefsini dileğinden caydırmaya zorla. Sonra yalnız benim dilediğim olur. Kim kazama teslim olur ve verdiğim belâyâ sabrederse, onu doğru olanlardan yazarım. Ey kulum, benden tek bir hâl üzere olmanı ve tek bir keyfiyet üzere kılmamı isteme. Bunu yapar değilim. Çünkü seni, beni bütün sıfatlarımla tanıman için yarattım. Eğer seni sürekli afiyet üzere bulundurursam, beni yalnızca faydalı ve yardımcı bulursun. Halbuki benim başka sıfatlarım ve tecellilerim de var. İsteyici isen sıfatlarımı ve tecellilerimi birbirine zıt da bulsan yalnızca benden iste”.

Kâinatın efendisi şöyle dua ettiler: “Allah’ım, kendimi sana teslim ettim, yüzümü sana döndüm, işimi sana bıraktım, sırtımı sana dayadım. Bütün yalvarış ve korku hissi sanadır. Senden başka sığınak ve kurtuluş yok. Allah’ım senin verdiğine kimse mani olamaz, senin verdiğini de kimse veremez. Senin hükmettiğini kimse reddedemez, senden başkasının rızık fayda vermez. Allah’tan başka Allah yoktur. Yalnız o vardır. Ona hiçbir ortak yoktur. Mülk onundur. Övgü onadır. O diriltir, o öldürür. İyilik yalnız onun elindedir ve o her şeye kadirdir. Ona dönülüp gidilecektir. Bütün hareket ve kuvvet o pek büyük ve şerefi yüce olan Allah’ındır”.

Kâinatın efendisi, ümmetine işi Allah’a bırakmanın ne olduğunu öğretmiş ve şöyle buyurmuştur: “Olan oldu, kalemin yazısı kurudu, silinmez artık. Sense, hâlâ haberdar değilsin bundan”. Yine buyurdular: “İmanın doruk noktası iki husustur: Biri Allah’a tamamen teslim olmak, diğeri de kazasına razı olmaktır”. Yine buyurdular: “Kulun imanı, şu beş özellik kendisinde bulunmadıkça olgunluk kazanamaz: Biri, Allah’a tevekkül; biri, bütün işi ona ısmarlamak; biri, onun emrine teslim

olmak; biri, onun verdiği belâya sabretmek; biri de onun kazasına, hükmüne razı olmaktır”. Yine buyurdular: “Gam duymamaya dair aldığın tedbir az olsun ki takdir olan seni bulur, olmayan da bulmaz”. Yine buyurdular: Beş şey imandandır: Her hâlde Allah’a tevekkül, her işi ona bırakmak, her emrine teslim olmak, en ağır darbeler karşısında sabretmek ve onun her kazasına razı olmaktır”. Yine buyurdular: “Hayır, Allah’ın istediği ve meydana getirdiği şeydir”. Yine buyurdular: “Hayır, meydana gelmiş olandadır. Öyleyse işi Allah’a bırakan rahat ve ona teslim olan esenlik bulmuştur”. Yine buyurdular: “Size âcizler gibi davranmak lâzımdır. Yani işin tamamen tedbiriyle uğraşıp yorulmak yerine onu Allah’a havale ediniz ve onun tedbir ve tasarrufuna teslim olunuz”.

NAZIM

*Ezelden beri gaye sana teslim olmaktır.
Ey Müslüman senin de işin teslimi aramaktır.
Kuvveti acz ve hayret olanlar mesuttur,
İki âlemden de minnetsiz olanlar dostun gölgesindedir.
Hem o kendi acziyetinde apaçık görür;
Acizlerin yolunda seçilmiş olduğunu.
Arifler iki cihandan da geçip gittiler,
Onlar ki yoklukta harman yüküyle gittiler.
Tam teslime varmayan yarım tevekkülün,
Gamı da rahatı da hep hile ve tuzaktır.*

İkinci Madde: İş Allah’a ısmarlamanın ve ona teslim olmanın tarifini, gerçeğini, tesirini ve faydasını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İş Allah’a ısmarlama, dünya işlerinden herhangi bir şeyi tercih etmeyip, Allah’ın tercih ve isteğine teslim olmaktır. İş Allah’a ısmarlama, itiraz etmekten vazgeçmektir. Halkın ayıplarına karşı göz yummaktır. İş Allah’a ısmarlama, kazadan önce, teslim de kazanın inişinden sonra meydana gelir. İş Allah’a ısmarlama, ne olacağı bilinmeyen bir işi gerçek yapanına vermektir. Bu rızanın başlangıcıdır. İş Allah’a ısmarlama, tercih ve tedbiri terk etmektir ve kazanın inmesini beklemektir. İş Allah’a ısmarlama, muradı terk ve kazayı beklemektir. Her an Hak’tan gelene teslim ve razı olmaktır. İş Allah’a ısmarlama, tedbir ve başıboşluğu terk etmektir. Her işte Hakk’a ilticadır. İşini Allah’a ısmarlayan o kimsedir ki kendi nefsinden ümit kesip her hâlde Hakk’a sığına. Yine işini Allah’a ısmarlayan o kimsedir ki her türlü güç ve davranış takatinden uzak olup bütün hükümleri Allah’tan bilir. Bütün halkı kendi gibi aciz bulur. Her işin tedbirini Rabb’ine bırakır. Böylesi kişi kalbinde sükûnet bulur ve iş davasının ıstırabından kurtulmuş olur. İş Allah’a ısmarlama, bedende teslim, gönülde güven ve canda rızadır. İş Allah’a ısmarlama, şiddet ve nimette halktan yüz çevirip Hakk’a dönmektir. İş Allah’a ısmarlamanın alâmeti üçtür. Birisi, tedbiri takdire bırakıp sükûnet bulmaktır. Biri irade ve tercihi Mevlâ’nın tedbirine bırakıp o konuda atıl kalmaktır. Birisi de her an bir saat kazayı gözetmektir. Doğrusu şu ki kader geldiği zaman, ondan kaçınmak hiçbir şey ifade etmez. Kaderin gelişi, sakınmadan öncedir. Her iş ve her şey takdir iledir, tedbir ile değil. Madem dünyada isteğin meydana gelmeyecek, öyleyse gel, mevcut olanı iste. Çünkü murat, burada ele geçmez. Her ne olursan ol, oldum olasıya konuş, mutlaka olacak olan kaza geri çevrilmez, ondan sakınmak faydasızdır.

BEYİT

*Her iş onun isteğine uygun olur,
Sen gel at muradı gönülden huzura kavuş.*

İş Allah’a ısmarlamak, başarı ve üstünlük ürünüdür. Rahat ve esenlik kazandırıcıdır. Kim işlerini Allah’a bırakmışsa, o, iki cihan saadetine kavuşmuş olur. Şu, şanı yüce Allah’ın sözüdür: “Bizden üzüntüyü gideren Allah’a hamd olsun”. Yani, o Allah’a hamd olsun ki bizi üzüntü veren tedbir ve istekten kurtarmıştır. Çünkü, cennete giren müminlerin nefislerinin siyaseti ve tedbiri akıllarıydı. Ne zaman müşahedenin yakınlığıyla o ağır yükten kurtuldularsa, kurtuluşları için Mevlâ’ya hamd edip övgüler sundular. Kim işlerini topyekün Allah’a bırakırsa, o dünyada iken irfan cennetine girmiş olur.

ARAPÇA BEYİT

*Hep işimi sevgiliye ısmarladım,
Dilerse ihya eder, dilerse siler beni.*

Teslim olmaya gelince o, boyun eğmektir. Kazaya razı olmak, belâya sabretmek ve nimetlere şükretmektir. Teslim olmak, musibet şerbetini inleyip ağlanmadan tereddütsüz yudumlamaktır. Teslim olmak, zorluk ve kolaylığı, hastalık ve sağlığı, talih ve talihsizliği, kısaca her hâli kabul etmektir. Teslim, belâ geldiği zaman en alt değirmen taşı gibi olmaktır. Teslim olmak, iki şekildedir: Biri zorunlu, diğeri isteğe bağlı teslim. Zorunlu teslim, kazaya karşı gelmeye gücü yetmediğini bilen kişinin teslimidir. Şöyle ki bütün imkânlarını yitirmiş olup zorla ve isteksizce her şeye teslim olmak zorunda kalmıştır. İsteğe bağlı teslim olmaya gelince, o da mülk sahibinin ve tedbirin ancak Allah olduğunu şüphesizce bilen kişinin teslimidir. Şöyle ki mülk sahibine teslim etmekle emrolunduğu zaman büyük bir istek ve içtenlikle teslim olur.

İş, onun tedbirini alan Mevlâ’ya teslim eden kimse, o işin fitnesinden emin olur. Kim kendisinin sahibi ve yaratıcısının Allah olduğunu idrak ederse, öylesi kimse kesinlikle bilir ki binayı inşa eden, onun durumunu binadan yani kendisinden çok daha iyi bilir. Yine mülkün gerçek sahibi, mülküne geçici olarak ona sahip olandan çok daha acıyıcı olduğunu da bilir. Bilir de o mülk sahibine tevekkül edip her işi ona bırakır ve ona teslim olarak rıza makamına yükselmiş olur.

Rahat, işi Allah’a ısmarlamakta ve esenlik, büsbütün ona teslim olmaktadır. Onun yaptığı hep iyidir. Ona teslim olan kurtuluşa erer. Teslim olmakta esenlik ve tedbir almaya yeltenmekte pişmanlık vardır. Kim tedbir ve inadı bırakıp teslim olup boyun eğerse, o kimse takva sahibi seçkinlerin makamına yerleşir ve Allah’ın hassas kullarının isteklerine kavuşur.

Kalp ile Mevlâ arasında en kalın perde, nefsin tedbiriyle uğraşmak ve sebeplerde âciz kullarına güvenip onlara dayanmaktır.

Erenlerden birine “Nasılsın” diye sorulduğunda “Öyle güçlü bir meleğin elinde esirim ki ne olacağımdan haberim yok” diye cevaplandırır. Geçmiş işlere hasret duymak ve gelecek işlerin tedbiriyle meşgul olmak, içinde yaşanılan anı elden çıkarmaktır. Allah’ın hükümlerine teslim olan ve kazasına razı olan, gerçekte tam teslim makamına ulaşmıştır. Teslim olmak cennetse, itiraz etmek de cehennemdir. Yine teslim olmak bir sığınak, bir koruyucu ve tedbir de bir belâdır. Kul olmanın hâli boyun eğmek ve Müslüman olmanın şanı da teslim olmaktır.

ARAPÇA ŞİİR

*Düşünmeyi bırakmak, teslim olmaktır yaratıcımıza
Bırak düşünmeyi, sakat bu fikirler,
Düşünmezsen eğer, temizlersin nefsin.
Onunla olanlar, uzak bu fikirlerden.*

NAZIM

*Gönül çün vâkıf-ı esrâr olursun O dem her kârdan bî kâr olursun
Tefekkür kesb içündür hâlbu kim sen Tamâm baştan başa îsâr olursun
Hakk’a teslim olup sûd ile dol Niçün hodgâm olup huşyâr olursun
Yürü hıfz eyle tertîb-i cünûnı Ki her tertîbden bîzâr olursun
Var ol ma’mûra kim sen anda idin Yeter vîrânede seyyâr olursun
Güzel Anka gibi gel gûh-i Kaf’a Niçün her bûm-i şûma yâr olursun
Gel ey Hakkı gönül meyhanesine Ki hoş bûyiyle hoş hûmâr olursun*

(Ev gönül, ne zaman sırlara erersen, o zaman her işten ayrılırsın. Tefekkür kazanç içindir. Oysa sen baştan başa ikram olunmuşsun. Hakk’a teslim ol da kazançla dol. Niçin bencillik yapıp kendini akıllı sanıyorsun? Yürü öyleyse, cinnet sırasını koru bakalım ki her tertipten bıkmış olursun. Daha önce bulunduğun o bayındır yere git, bu harabelerde dolaştığın yeter. O güzel Anka gibi Kafdağı’na gel. Neden her uğursuz baykuşa yâr olursun? Gel ey Hakkı, gönül meyhanesine gel, gel ki hoş kokusuyla hoşça sarhoş olasın.)

Üçüncü Madde: İşi Allah’a bırakmanın ve ona teslim olmanın faydalarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah, kendi hikmetinden dolayı bir kulunu, birtakım sebeplere bağlı kılmışken, o kulun kendini bu sebeplerden tecrit etmeye çalışması gizli bir şehvetten ibarettir. Yine Allah, onu o sebeplerden tecrit etmişken o sebepleri istemesi de üstün gayretten düşmüş olmasını gösterir. Çünkü Allah, kuluna ne verirse, verdiği şey de ona yardımcı olur. Kul da her neye kendi nefsî arzusuyla girerse, Allah o işi o kulun nefsine bırakır ki o işin üstesinden gelemez. Şu hâlde Allah’ın rızası, kulunu hangi hâl üzere takdir etmişse kulun o hâle razı olmasındadır. Öyle ki Allah onun başını bir işe soktuğu gibi onu çıkarır da. Çünkü, kulun sebebi terk etmesi doğru değildir. Onun vazifesi, sebep onu terk edinceye kadar, teslim olup sakin olmaktır.

Nitekim erenlerden biri şöyle dedi: “Kaç kere sebebi terk ettim de yine ona muhtaç olup ona geri döndüm. Sonra sebep beni terk edince, ona geri dönmek gerekmedi”. Demek ki “Kim bütün işlerinin Allah’ın takdiriyle olduğunu bilirse, böylesi kimse bütün işlerini Hakk’a ısmarlayıp onun kazasına teslim olur ve nefsî tedbirlerden kurtularak rahata erer”. Olan gönül rahatlığı tedbir ve isteklerden vazgeçmektir. İsteği terk eden ve işi Allah’a bırakanın yaşayışı üzüntülü olmaz. Tedbirden vazgeçmezsen, bari öyle tedbir al ki tedbirin bir dağ olmasın. Çünkü, tedbir ve isteklerden vazgeçmek, irfan yolunun esası, gönül ve ruhun sermayesidir. Kulun şanı odur ki kendini Mevlâ’sına teslim edip gelişi güzel ve oldum olası bir tavırla her sözü ve her işi Hak’tan bulmak, kendi havasına ters düşeni bile kendisi için hayırlı bilmek gerektir. Her şeyden bir ibret alıp bilim ve hikmetle dolmalı ki Allah’tan başka her şeyden geçip Hakk’ın huzuruna yükselsin ve kendi nefsini bilip Allah’ı tanısin ve sonsuza kadar onunla olsun.

BEYİT

Arifin istidadı vahyi idrâke yetebilse

Her zerre Hakk'ın emrini getiren bir Cibril olur.

Kim bulunduğu an içinde Allah'ın var kıldığı şeyden başka bir şeyi meydana getirmek isterse, o kimse, cehaletin bütün çeşitlerini kuşanmış olur. Öyleyse Allah'tan seni üzerinde kıldığı hâlden çıkarmasını ve başka hâlde kullanmasını isteme. Çünkü, o istese seni seni üzerinde olduğun hâlden çıkarmaksızın da güzel bir şekilde kullanır. Eğer arifsen ondan bu tür isteklerinin onu itham olduğunu bilirsin. Hem onu istemen de onu büsbütün kaybetmedir. Allah'tan, ondan başkası istenmez. Ondan başkasını istemek edepsizliktir. Ondan başkasından istemek de istediğin şeyin senden uzaklaşmasından başka şey değildir. İşte böyle her çeşit istek ariflerin gözünde sakattır. Başkalarından ayrılmanı gözleyici de olma. Çünkü, seni gözletecek olan Allah, bizzat murakabeden mani değildir. Gafil ve cahil adam sabah kalktığında “Bu gün ne yapsam” diye düşünür, endişe ederken; gönlü gözü açık arif de “Görelim, bu gün Allah beni hangi işte kullanacak” diye düşünür. Çünkü, kulun ilk olarak kalbine gelen düşünce onun irfan ve mizanını gösterir.

Cahile gelince, onun da sabah kalktığında kalbine gelen ilk düşünce yapacağı işi kendine oranlayarak “Göreyim bakayım, bu gün ne yapmam gerekecek” diye söylenir. Çünkü, o cahilin kalbi gafil olduğu için nefsî tedbirle Mevlâ'sından uzak düşer. Öylesi müstahaktır ki Rabb'i onun işlerini ona bıraksın da muradını bozup işlerini dağıtarak kalbini perişan etsin.

Arife gelince, sabah onun kalbine gelen ilk düşünce, işini Allah'a nispet ederek “Göreyim bu gün Mevlâ beni hangi işte başarılı kılacak” düşüncesidir. Böylesi arifin gönül gözü açık olduğu için daima Hak ile beraberdir. Onun işlerini gözler. Ondan kendisine gelen kazayı bekler ve asıl felâketin birtakım isteklerde olduğunu bilir. Çünkü, insanın fayda ve zararının hangi şeyde olduğu belli değildir. İstekte serbestlik, ancak istediğini yapan Allah'a aittir. Şüphe yok ki Allah, böyle düşünen arif kulunu basit emellere bağlı kalmaktan koruyup bütün meşguliyetlerden kurtarır. Onun yararına olan ve vücudunun kıvamı için gerekli ve güzel olan işlerle onu razı ve gönlünü mutlu eder. Bu öyle sonsuz bir devlettir ki buna eren başka devleti, tedbir ve isteği ne yapsın. Böylesi her sabah şöyle yalvarır ancak: “Allah'ım, ben öyle sabahladım ki kendim için ne bir fayda, ne bir zarar, ne bir ölüm, ne hayat ne de bir diriltmeye, hiçbir şeye sahip değilim!

Allah'ım, sevdiğin şeyi yapmaya ve razı olacağın söz ve davranışta beni başarılı kıl. Muhakkak sen, büyük bağış sahibisin. Allah'ım, bütün işler senin karındadır, her şey benden uzaktır. Benim için uygun görüp seçtiğin işi ben bilemem. Benim için seçici sen ol. Muhakkak ki sen sonsuz bilici ve sonsuz güçlüsün.

ARAPÇA ŞİİR

Ey onun hükümlerine razı olan,

Onu hep rızasıyla övmelisin.

İşi Allah'a ısmarlamanın ve teslim olmanın son haddi hayret devletinin engin sermayesine sahip olmaktır ki o marifet nimetinin vesilesidir.

NAZİM

Murg-ı dü perrân olup bulsa hevây-ı hayreti
Şems-i cân nûriyle pür eyler fezây-ı hayreti
Ger hezârân devlet ü nimet görürse ehl-i dil
Gelmez anın çeşmine ister nevây-ı hayreti
Sendeki derd ü belâ vu mihnete bakma sakın
Kim bulur kalbin cefâlardan vefây-ı hayreti
Cân nedir bin cân fedâ olsun bu hayret zevkine
Koy gubâr u fehm u fikri bul safây-ı hayreti
Hayret-i bîhodluk iste surûr olmak isteme
Kim ser sürûrlük ister hâkpây-ı hayreti
Gerçi lezzât u safâ âlemde çokdur lîk hiç
Bir safâ tutmaz dil u cân içre cây-ı hayreti
Afitab-ı aşk-ı Hak âşıklara tâbendedir
Arzu eyler ol zıll-ı humây-ı hayreti
Ger dilersen dilde dildârınla olmak dâima
Nefsine bîgâne ol bul âşinây-ı hayreti
Feth-i bâb-ı beyt-i dil hayretdir ey Hakkı tamam
Hayrete vir sen seni al mehlîkây-ı hayreti

(Gönül kuşu kanatlanıp hayret havasına kavuşsa, gönül güneşinin nuruyla hayret fezasını doldurur. Gönül ehli bin bir devlet ve nimete kavuşsa da gözü hiçbirini görmez. O hep hayret makamını ister. Sendeki derde, belâyâ, zorluğa bakma sakın. Bakma ki kalbin cefalardan hayretin vefasını bulsun. Can nedir, bin can feda olsun bu hayret zevkine. Bırak tozu toprağı, düşünmeyi, anlamayı da hayretin sefasını bul. Kendinden geçmenin hayret zevkim iste, başka sevinç isteme. Kafası olan hayretin ayak tozu da olsa, onun sevincini iste. Gerçi zevk ve sefa âlemde çoktur fakat hiçbir zevk gönül ve ruh içinde hayretin tuttuğu yeri tutmaz. Allah aşkının güneşi âşıklara parıldar da onlar, hayret saltanatının gölgesini arzularlar. Eğer gönülde sürekli sevgilinle olmak istersen, nefesine yabancı ol da o hayret zevkini bul, ona tamdik ol. Gönül evinin kapısını sonuna kadar açan hayrettir, ey Hakkı, sen kendini hayrete ver de o ay yüzlü sevgiliyi, hayreti ele geçir.)

Dördüncü Madde: İşi Allah’a ısmarlamanın ve teslim olmanın önemli ve gerekli olduğunu, sebeplerini ve sırlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Ezelde verilen hüküm, basit nispetlerin illetlerinden daha yüksek ve daha büyüktür. Çünkü, Allah’ın ezelde takdir ettiği bağışına kulun sonraki isteği bir sebep teşkil etmez. Öyleyse her şeyin sebebi de Mevlâ’nın yaradışındadır. Onun yaratışına hiçbir şey sebep değildir. Onun sana lütfu senin bir şeyinden dolayı değildir. Onun lütfu sana yöneldiğinde sen nerde idin? Her şey bir isteğe dayanır, yalnız o buna bağlı değildir. O, her istediğini yapar, istemediği hiçbir şey de meydana gelmez. “O, istediğini yapıcıdır” ayetiyle bütün eşyanın kendi isteği ve kudretiyle kullanıldığını duyurmuştur. Bu sebepten dolayıdır ki dua etmek, tevekkül ve işi Allah’a ısmarlama ehli olan ariflerin yolu değildir. Allah’ı zikir, onları bundan alıkoymuştur. Erenlerden birçoğu Allah’ın takdirine dayanıp edep olarak ondan istemeyi terk etmişlerdir. Kaza, kader

çerçevesinde kendilerine gelen hâllere razı olmuşlardır. Arif olanlar şunu da müşahede ettiler ki nasip olan her şey üzerinden sapılması mümkün olmayan düz bir hatır. İnsanın sözü de boşunadır, sakattır. İlâhî dostluk yolunda dua geçici deniz dalgası gibidir. Çünkü Mevlâ, kulunun muhtaç olduğu şeyi bilir. Arif Mevlâ'sının dileğiyle yetinmiştir. İhtiyacını ona arz etmekten haya eder. Böylesi onun yaratıklarına ihtiyaçlarını arz etmekten nasıl haya etmesin ki! Çünkü Allah'ın dileğiyle yetinmek ve ezeldeki taksimine razı olmak, istemekten ve duadan uzak olmak, Allah dostlarının edep ölçülerindendir. Çünkü arif olan ondan istemekten haya eder. Ya mahlûkundan nasıl isteyebilir? Onlar insanlardan hiçbir şey istemez ve hiç kimseye ihtiyaçlarını arz etmezler. Çünkü, onlar fakirseler Mevlâ'ları zengindir. Yine onlar ihtiyaç ve musibet hâlinde de insanlardan uzaktırlar. Yapıp edenin hep Allah olduğunu ve onun kendi yaptığı işte herkesten güçlü ve üstün olduğunu, yine onun gece ve gündüzün bütün saatlerinde bütün kalpleri gözlediğini ve onlardan haberli olduğunu bilirler. Hangi kulun kalbi kendinden başkasına herhangi bir ihtiyaçtan dolayı yöneldiyse ona fakirliği musallat edip işlerini dağıtır. İşte arifler, ihtiyaçlarını yalnızca Mevlâ'larına arz edip ondan başkasına yönelmezler ve her işi Allah'ın muradına uygun bulurlar. Kendi istek ve arzularını terk edip rahata kavuşurlar.

ARAPÇA BEYİT

*İsteğinden başka günahın yok senin, bırak arzuyu ve kov onu.
Kalbini karartan düşüncelerden sıyrıl, rahatın bundadır.*

FARSÇA NAZİM

*Evliyadan dua ehli başkadır, herkesten;
Bazan diker yamarlarsa, bazan sökerler.
Evliyadan bilirim de başkalarını,
Duadan bile bağlarlar dillerini.
Öylesine bağlılar ki rızaya o üstünler,
Kazayı defetmeyi haram bilirler.
Kazada bir başka zevk bulur o seçkinler,
Ondan kurtuluş istemeye küfürdür, derler.
Bir hüsn ü zan açılmıştır kalplerine onların.
Giymezler içlerine gam elbisesini boş yere.
İyi kötü hep birdir onlara,
Bu kendi hüsn ü zanlarından böyledir.
Her ne gelse önlerine hoştur,
Ateş gelse, onda hayat veren su bulurlar.
Zehir, boğazlarında şeker olur onların,
Taşlar yollarında, cevher olur onların.
Mevlâ'ın veliye itirazı yok,
Ne alsalar karşılığını verirler.*

Beşinci Madde: İş Allah'a ısmarlamanın ve ona teslim olmanın kurtarıcı iksir olduğunu hatta bizzat nimet dolu cennet olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Saadetin formülü ve devlete kavuşmanın iksiri şudur:

İnsanlardan büsbütün ümit kesip Allah'ın öncesiz biliminde sana takdir ve nasip kıldığıının dışında bir şeyi sana vermesini de ümit etmemektir. Yani insanları kalbinden çıkarıp ezelden takdir olan kısmetinden başka bir şeyi Hak'tan isteme ki bu formül ile insanların en zengini olasın. Anlayış sürati ve bilimsel derinlik insanın irfanına delâlet etmez. İrfanın işareti ancak Allah'a güven ve onunla zengin olmaktır. Ondan başkasından yüz çevirip uzaklaşmak ve onlara ihtiyaç göstermemektir.

Erenlerden biri şöyle dedi: “İlâhî, senin Çeşitli tedbirlerin arif kullarını, verdiği bir lütufla karar kılmaktan veya bir belâ ile senden ümit kesip gitmekten menetmiştir. Onlar ancak sana bağlanmışlardır”.

Erenlerden biri de şöyle yalvarır: “İlâhî, bende bulunan çeşitli eserlerden ve tavır değişikliklerinden kesinlikle anladım ki senin benden istediğin her şeyde bana bilinmendir. Öyle ki hiçbir şeyde seni bilmez olmayayım. Yani dışımda olan sağlık, hastalık, zenginlik, fakirlik gibi çeşitli eserlerden; içimde olan düşkünlük, yücelik, kabz ve best (Kabz ve best, tasavvufta iki hâl veya iki makamdır. Kabz, müridin kalbini ilgilendiren darlık olarak tarif edilebilir. Best de bunun aksi anlamındadır) gibi hâllerin değişmesinden ve bunlardan başka senin tecellilerinden olup bende meydana gelen çeşitli hâllerin her an art arda gelmesinden anladım ki beni yaratmaktaki muradın, her şeyde seni bir başka tanıyışla ve daima özel bir hâlde bana bilinmendir. Öyle ki birliğini azametle bilip celâl ve cemalini, kudret ve kemalini her şeyde her zaman müşahede edip seni bütün işlerin ve sıfatlarıyla bileyim. İşte ben bu hâller içinde şimdi de öyle değişik bir cennet içinde sevinç ve huzur dolu bir hâldeyim ki istediğim makamlara yerleşmiş ve istediğim nimetlere ulaşmış durumdayım. İçinde bulunduğum bu büyük devlet ve çeşitli nimetler beni bolca doyurup istek ve duadan uzaklaştırmıştır”.

Bana içte ve dışta ikram ettiğin nimetlere karşı sana yüz binlerce hamd ve şükürler olsun Allah'ım!

Altıncı Madde: İşi Allah'a ısmarlamanın ve ona teslim olmanın tesirlerini ve faydalarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbini Mevlâ'dan meşgul eden dört arızadan ikinci arızanın kalbe gelen tehlikeler ve korkular olduğunu bildirmiştik. Bunların üstesinden gelmenin de ancak işi Allah'a ısmarlamakla mümkün olduğunu da ifade etmiştik. Bütün işleri Allah'a ısmarlamak özellikle iki şey için gereklidir. İlki, kalbin tatmin olması ve nefis azgınlığının sükûn bulması. Çünkü, işler karanlık oldukça iyisiyle kötüsüyle ayırt edilemeyip gönül ıstırapta olur ve nefis tereddütte kalır. Hayır mı şer mi bulacağını bilmez. Şu hâlde bütün işlerini Allah'a ısmarlayan kimse kesinlikle iyi ve doğrunun olacağını bilir. Öylesi kişi, her hâlde her afetten esenlikte olup her tehlikeden emin olur. Kalbi rahat olup nefsi rahat bulur. Oysa ki o hâlde bu esenlik ve emniyet, bu özen ve rahat nihayetsiz ganimettir. Şeyhimiz efendimiz (Allah ona rahmet etsin) şöyle dedi: ‘Tedbiri yaratıcısına bırak ki rahat ve esenlik bulasın’.

İkinci konuya gelince, işi Allah'a ısmarlamanın gelecekteki kazancı iyilik, doğruluk, güzelliştir. İşlerin geleceği ise belli değil, karanlıktır. Çünkü nice şer vardır ki hayır suretinde ve nice fayda vardır ki zarar görüntüsü içindedir ve nice zehir vardır ki bal kâsesi içindedir. Çünkü, beşerin aklı işlerin sonunu bilemez ve esrarına yol bulamaz. Eğer insan, herhangi bir işi kesin bir ifadeyle isteyerek kendi isteğiyle yaparak bir hükme varsa, o süratle yok olmaya gider. Mağrur olduğunu bilmez olur kalır. Eğer işleri Allah'a ısmarlayıp onun isteğini zevkle kabul ederse, o kimse hayırdan başka bir şey görmez olur. Her zaman barış ve kurtuluştadır. Nitekim Allah, temiz kullarından

bahsedip “Ve işimi Allah’a ısmarlıyorum” dediklerini buyurur. Sonra da “Allah onu korudu” sözüyle devam edip onun yardımcısı olduğunu duyurmuştur.

İşi Allah’a ısmarlamanın anlamına gelince, tehlikeli bir işin seçimini topyekün âlemin idarecisi, tedbircisi olan ve yaratıklarının yararını bilen ve onları terbiye eden Allah’a teslim etmektir. İşi Allah’a ısmarlama kalesi, işlerin tehlikesini tefekkür edip fesat ve yok olmasını sürekli hatırd tutmaktır. İşi Allah’a ısmarlamanın bundan da öte sığınağı, kişinin çeşitli tehlikelerden korunmaktaki aczini anlamasıdır. Cehalet, gaflet ve zayıflığıyla tehlike darbelerinin geleceğinden çekinmesidir. Şu hâlde bu iki sığınağın sürekli hatırd tutulması bütün işlerin Allah’a ısmarlanması olmuştur. İşler hakkında hüküm vermekten korunma sebebi olmuştur. İyi, güzel şartı olmaksızın işleri kendi istek dairesinden çıkarmaktır. Gerçi Allah’a hiçbir şey vacip değildir fakat âdeti öyle ceryan edendir ki ona işleri ısmarlayan kuluna hikmetiyle en yararlı olanı yaptırır, en üstününü değil. Nitekim kâinatın efendisi ve onun üstün ashabına bazı yolculuklarında gece güneş doğana dek uyumak takdir etmiştir. Öyle ki uykudan daha üstün olan gece namazı ve sabah namazı onlardan geçmiş gitmiştir. Yine nice kullarına dünyada zenginlik ve nimet takdir etmiştir. Oysa ki fakirlik daha üstündür. Yine nice kullarına eşleri ve çocuklarıyla meşgul olmayı takdir etmiştir. Oysa ki yalnızlık daha üstündür. Çünkü Allah, kullarının işlerinden tam olarak haberdar ve onları bütünüyle görücüdür ve her kuluna en faydalı olanı yaptırmasıyla onları terbiye edici ve onlara yardım edicidir. Nitekim bilgili tabip hastasına arpa suyu ile tedavi önerir. Oysa ki hastaya şeker ve bal daha lezzetli ve daha geçerlidir fakat hastalığından kurtuluşu arpa suyuna bağlıdır. Onun için hastasına onu içirir. Tıpkı bunun gibi kulların terbiye edicisi olan Mevlâ’nın terbiyesinden maksadı, onların fesat ve yok olmasından kurtulmalarıdır. Yoksa kulun, yok olmasıyla erdem ve şeref kazanması değildir. Öyleyse şu apaçık anlaşılmıştır ki kurtuluş ve rahat bulan ancak işlerini Allah’a ısmarlayıp ona teslim olmakla bulmuştur.

Yedinci Madde: İşi Allah’a ısmarlama ve teslimin insan için her şeyden önemli ve gerekli olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İşi Allah’a ısmarlama ve teslim işinde iki esası düşünmek gerektir. Öyle ki kolaylıkla ortaya çıksınlar. Birinci esas şudur: Kesinlikle bilesin ki tedbir almak ve bir seçimde bulunmak uygun ve yararlı da değildir. Bu ancak, işlerinde serbest olan ve bütün işleri bütün yönleriyle bilen her şeyin içine ve dışına, hâl ve geleceğine haberli olan Allah’a gerekir. Yoksa kul, fesat ve yok oluşu, hayırlı ve iyi olan işlerini tercih edip seçmekten pek emin olamaz. Nitekim köylülerden birine birtakım değerli değersiz madenî paralar verseler de bunların iyisini kötüsünü bize ayır deseler, o, bunu yapamaz. Hatta çarşıda olan birisinin bile bu konudaki seçmesine güvenilmez. Ancak altın ve gümüşten, onların özellikleri ve kıymetlerinden gerçek anlamda haberdar olan bir sarrafa o paralar arz edilip gösterilirse ve ondan kalbi tatmin edecek yeterli bir cevap alınır olur. Mademki bütün işleri, bütün yönleriyle kuşatan bilim, Allah’a özgüdür, o hâlde ondan başka tedbir almaya ve seçim yapmaya kimse lâıyk değildir. Onun için Allah, sözünde “Ve senin Rabb’in dilediğini yaratır ve seçer. Onlar için bir seçim yoktur” buyurmuştur.

Şöyle nakledildi: Peygamberlerden birine Allah tarafından “İste ki sana verilsin” denildi. Bunun üzerine o peygamber şunu dedi: “Her yönüyle bilgin olan biri her yönüyle cahil olan birine, “İste de vereyim” diyor! Bana yararlı olanın ne olduğunu nerden bileyim ki onu isteyeyim? Yine sen benim için seçim yap ki kurtuluşa ereyim”.

İkinci esasa gelince o da şudur: Eğer sana bir kimse “Ben senin bütün işlerini düzene koyar, muhtaç olduğun yararlı tedbirleri alır ve ihtiyaçlarını görürüm. Sen işini bana bırak, var git kendi zevkinle meşgul ol, eğlen” dese ve o kimse senin görüşünde zamanın en bilgini, en hikmet sahibi, en güçlü, en merhametli, en müşfik, en doğru, en vefalı biri olursa, sen onu büyük bir devlet ve minnet bilmez misin? Ona çokça teşekkür edip güzel övgüler yağdırmaz mısın? Sonra bir hekimin senin için yaptığı bir şurubu, onun fayda ve zararını sen bilmediğin hâlde içmez misin? Hatta ondan ıstırapta olmayıp ona güvenir ve gönlü rahat da olur. Çünkü, onun sana en güzel, en yararlısını seçip en gerekli ve en iyisini yaptığını bilirsin ve bütün işlerini öylesi kişiye bırakıp teslim olursun. O da işlerini üstüne alıp ne yaparsa onu düzenli bulursun. Böyleyken sana ne oldu ki her işini âlemlerin Rabb’ine bırakamıyorsun? Ona güvenerek teslim olup onun rızası yönüne gitmiyorsun? Halbuki bütün âlemi ve insanoğlunu yaratan, şekillendiren odur. Geceleri, gündüzleri, insanların kalplerini değiştiren hep odur. Yağmurları, rızıkları, fikirleri, ahlâkı taksim ve takdir eden odur. Yer ve göğün ve bütün yaratıkların bütün işlerini sonsuza kadar seçen, idare eden hep odur. Nitekim “Gökyüzünden yeryüzüne işi o idare eder” ilâhî sözüyle kullarını müjdeleyen odur. Öyleyse Allah, her bilgenden daha bilgin, her güçlüden daha güçlü, her acıyandan daha acıyıcı, her zenginden daha zengin, her hikmetli kişiden daha hikmetli, her doğru kişiden daha vefalı iken her şeyi ona bırakıp, ona teslim olmak zevk ve sefa iken neden bütün işleri ona ısmarlayıp, onun idaresine teslim olmazsın? Öyle ki o, biliminin güzelliği ve idaresinin güzelliğiyle senin aklının ulaşamadığı ve anlayışının idrak edemediği işleri senin için seçsin ve kalbin o ağır altından çıkıp sevinç ve huzurla ilâhî dostluk meclisine gitsin.

Eğer sen bütün işlerini Allah’a bırakıp takdirine teslim olursan, o senin için sırrı çok ince olan işleri ihtiyar ettiği zaman ona canı gönülden razı olursun. Her ne meydana gelirse, onun sırf hayır, iyilik ve kurtuluş olduğunu bilirsin. Acizlik ve hayreti, kendine saadet sermayesi yapıp onun idare ve terbiyesiyle kalbin tatmin olur ve gönül huzurunu bulursun.

Sekizinci Madde: İş Allah’a ısmarlamanın ve ona teslim olmanın keyfiyetini, neticelerini, sebeplerini ve kıymetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun Rabb’iyle durumu, hastanın hekimiyle olan durumu gibidir. Meselâ, bir hasta şunu kesinlikle bilse ki usta bir hekim, tıp biliminin bütün inceliklerine ulaşmıştır ve kendi hastalığından haberdar ve hâline acıyıp şefkat göstericidir ve ne ile sağlık bulacağını neden hasta olduğunu da bilmese, hiç şüphe yok ki o hasta, bütün işlerini o hekimin görüş ve tedbirine bırakıp ona itirazsız teslim olur. Eğer kendine tatlı bir şurup içirse, kabul edip içer. Acı da içirse onu da kabul edip yudumlar. O an, acı şerbetin tatlıdan şerbetin acıdan daha yararlı olduğunu bilir. Çünkü, o an onun durumunu hekim daha iyi bilir. Tıpkı bunun gibi hiç şüphe etmeden, Allah’ın bilgisinden kâinatta hiçbir zerrenin çıkamayacağını, her şeyi çok iyi bilici ve tek hikmet sahibi onun olduğunu ve bütün kullarına gayet acıyıcı olduğunu bilir, nefsinin kalbine büyük bir düşman olduğunu ve nefsî ayetleriyle kalbinin ve ruhunun hastalandığını, kurtuluş sebeplerinden, hastalığının şiddetinden ve yok olmasından habersiz olduğunu bilirse, böylesi âciz kimse bütün işlerini, o bilim, hikmet ve acıması sonsuz olan Mevlâ’nın takdirine bırakıp onun tedbirine teslim olur ve kazasına razı olmakla ferah ve kurtuluş bulur.

Eğer Allah, onun vaktini hoş kılıp gönlünü genişletir ve sevinçli ederse ona şükredip kesinlikle bilir ki kalbinin şifası o anda o hâl üzere olmaktadır ve hastalığının ilâcı da o keyfiyettir. Eğer

Allah, onun hâlini kederli kılıp kalbini daraltır ve mahzun ederse ona yine şükredip kesinlikle bilir ki kalbinin sağlığı o anda, o hâl üzere bulunmaktadır ve hastalığının iyileşmesi de onda gizlidir. Şu hâlde eğer kul, o adı geçen hekimi becerikli bilip sözlerini tasdik eder ve ona itibar eden hasta gibi kendi Mevlâ'sını yaratıcı ve rızık bağışlayıcı olarak bilir. Öncesiz sözüne inanıp zatına güvenirse, öylesi kul tevekkül makamına ayak basmış olur. Eğer kul o hekimin kendi vücudundaki bir hastalığa karşı gösterdiği tedbirsizlik gibi kendi isteklerini bırakıp bütün işlerini Mevlâ'sına teslim ederse, öylesi kul da işi Allah'a ısmarlama makamına ulaşmış olur. Eğer kul, o hekimin maharet ve şefkatini doğru olarak bilip verdiği acı ve tatlı şurupları kabul edip içer ve emrine uyan hasta gibi Allah'ın çok hikmetli ve çok acıyıcı olduğunu bilir, belâ ve nimetlerini kabul edip şükreder ve emrine boyun eğerse, öylesi kul da teslim makamına ermiş olur. Eğer kul, o hekimin bütün söz ve yaptıklarının sağlık için gerekli olduğunu bilip, ondan gayet hoşnut olan hasta gibi Allah'ın söz ve işlerinin bütünüyle hayır ve yarar olduğunu bilir, hikmet ve fayda dolu olduğunu tecrübe ve müşahede edip ondan gönülden hoşnut olursa, o kul da rıza makamına yükselmiş olur.

ŞİİR

*Olmayan hile ile olmaz hiç,
Olan olur ancak.
Olacak ta vaktinde olur,
Cahil olanın işi ne zordur!*

Üçüncü Bölüm

İrfan yolunun dört esasının üçüncüsü olan sabrın üstünlüklerini, faydalarını, neticelerini ve kazançlarını altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: Sabrın üstünlüklerini ayetler ve hadisi şeriflerle bildirir.

Allah kullarına lütfedip sabrı öğretip teşvik etmiş ve öncesiz sözünde şöyle buyurmuştur: “Ey iman edenler, sabırla ve namazla Allah’tan yardım isteyin. Muhakkak Allah’ın yardımı sabredenlerle beraberdir” (2/153). “Ve sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden yana eksiltme ile ant olsun imtihan edeceğiz. Ey Habib'im, sabredenleri müjdele. Onlar, o kimselerdir ki kendilerine bir belâ geldiği zaman “Biz Allah’ın kuluyuz ve yine ona döneceğiz” derler. Onlara Rab’lerinden mağfiret ve rahmet vardır. Ve işte onlar hidayete ermiş olanlardır” (2/155-156-157). “Onlar ki Rab’lerinin rızasını kazanmak için sabrederler ve namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve aşıkarcı harcarlar. Kötülüğü de iyilikle savarlar. İşte ahret saadeti onlar içindir” (13/22). “Sabrettiğiniz için size selâm olsun. Ahret saadeti ne güzeldir” (13/24). “Hayır ve ibadet, ihtiyaç ve sıkıntı hâllerinde, cihat ve savaşlarda sabredenlerin hayrıdır. İşte böyleleri, sadık olanlardır, yine bunlar takva sahipleri” (2/177). “Ve Allah sabredenlerle beraberdir” (2/249). “Allah sabredenleri sever” (3/146). “Sabırlı olun. Muhakkak Allah sabredenlerle beraberdir” (8/46). “Sabret, çünkü Allah, iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez” (11/115). “Allah yolunda sabredenlerle yaptıkları amelin daha güzeliyle mükâfatlarını elbette

vereceğiz” (16/96). “Sabrederseniz ant olsun ki bu, tahammül edenler için daha hayırlıdır” (16/126). “Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir” (39/10). “Ey Resul’üm sabret, senin sabrın da Allah’ın yardımınıdır” (16/127). Lokman (a.s.) oğluna “Sana isabet edecek eziyete katlan. Çünkü bunlar kesin olarak farz kılınan işlerdendir” (31/17). “Rabb’inin hükmüne sabret, çünkü sen bizim koruyuculuğumuz altındasın” (52/48). “Öyleyse zorlukla beraber bir kolaylık var. Evet, muhakkak güçlükle beraber bir kolaylık var” (94/5-6). “Sabret, çünkü Allah’ın vaadi hakır” (40/55). “Her kim sabredip suç bağışlarsa, işte bu işlerin en hayırlısındadır” (42/43). “Birbirlerine sabır tavsiye edip merhamet tavsiye eden kimseler, işte onlar amel defterleri sağdan verilenlerdendir” (90/17-18). “Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabrı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır” (103/3).

Yine Allah kutsal hadiste şöyle buyurdu: “Ey âdemoğlu, kim benim kazama razı olmaz, belâma sabretmez, nimetlerime şükretmez, verdiklerime kanaat etmezse benden başka bir Rab arasın kendine. Ey âdemoğlu, kim belâma sabrettiyse, benden razı olmuş demektir”.

Kainatın efendisi buyurdular: “Ey ümmetim, iman iki yarımından meydana gelmiştir. Bir yarımı sabır, diğer yarımı da şükürdür. Sabrın en üstünü bir belânın başlangıcında gösterilen sabırdır”. Yine buyurdular: “Sabır belânın başında bulunan samimiyettir”. Yine buyurdular: “Sabır her itaatin başlangıcı ve her musibetten kaçınmanın esasıdır”. Yine buyurdular: “Her ibadetin aslı sabırdır”. Yine buyurdular: “Zorluklara sabredenlere müjdeler olsun”. Yine buyurdular: “Bir acı kelimeye sabretmeyen kimse pek çok acı kelime işitse gerektir”. Yine buyurdular: “Sabır zafer kazandırır”. Yine buyurdular: “Sabır acıdır onu yudumlayan hür olur”. Yine buyurdular: “Zorluklara sabretmek doğru bilgi mertebesinin güzelliğine kavuşmaktır”. Yine buyurdular: Allah’tan daha çok sabırlı olan yoktur. Müşriklerin kendisine iftira ettiğini duyar da yine sağlık ve rızık bağışlar”. Yine buyurdular: “Sabrın başı acı, sonu tatlı ve zevklidir”. Yine buyurdular: “Sabır Hakk’ın sıfatıdır”. Yine buyurdular: “İmanın başı sabırdır”. Yine buyurdular: “Sabır Allah’tan, acele de şeytandandır”. Yine buyurdular: “İman, sabırla cömertliktir”. Yine buyurdular: “Bir kimseye sabırdan daha hayırlı bir mükâfat verilmemiştir”. Yine buyurdular: “Yardım sabırladır ve genişlik bulmak da sıkıntıyladır”. Yine buyurdular: “Kimin ya malına veya başına bir belâ gelirse, onu gizleyip kimseye şikâyetçi olmazsa muhakkak Allah ona iman lezzeti ve dostları arasında yüksek bir şeref, lütuf ve bağışlar verir. Bütün günahlarını da bağışlar”. Yine buyurdular: “Eyüp (a.s.) kurtlara alışmışken her seher vaktinde Allah onu vasıtasız ziyaret edip lütuf ve bağışıyla “Habib’im, Eyüp nasılsın, sana gelen belâmızdan dolayı ne durumdasın” dermiş. Hz. Eyüp (a.s.)’te bu pek şerefli hitabın tatlılığı ile zevkle dolar, sabrın acılığını unutmamış. Ne zaman Eyüp (a.s.) sağlık kokusunu almışsa, o pek şerefli ziyaretin dostluğundan uzak ve yabancı düşmüştür. Bundan dolayı da hasretle kaybından şikâyetçi olmuştur”. Yine buyurdular: Kıyamet gününde sabredenlere mükâfatları dağıtılınca derler ki “Ey Allah’ımız, bizi tekrar dünyaya gönder ki kendi etlerimizi makaslarla kendimiz doğrayıp ıstırabına sabrederim de bu devlete bundan daha fazla erelim”.

NAZIM

*Ateş duhâna dir ne kaçarsın ırağa zûd
Bensiz karar yokdur olur hoş benimle ûd
Oldur bana muhabbet idüb kadrime bilen*

*Zira ki buldı kendi fenâsında ûd sûd
Ey yâr-ı şu'le-hârımız ehlen ve merhaba
Ey fânî-i şehidimiz ey mefhar-ı şuhûd
Mahv oldu hâk nân olub ol yandı mi'dede
Nân oldu tatlı cân ki odur zübde-i vücûd
Mahv olsa cân okur o adem levhini ayân
Mehv eyle cânı koyma cehâletle ey Vedûd
Cân aşk odına yansa sakardan emin olur
Fakr u fenâyâ irse bulur devlet-i hulûd
Uşşâka aşk sırrını dir Hakkı olsalar
Eshâb-ı Kehfî misli hem ikâz u hem rukûd*

(Ateş dumana, çabucak uzağa ne kaçırıyorsun, der. Bensiz bir yere yerleşilmez, odun bile benimle hoş olur. Odur, benim kıymetimi bilip beni seven. Çünkü odun, kendi yanıp yok olmasında buldu kazancını. Ey bizim alev yutan sevgilimiz, merhaba. Ey fânî şehidimiz ve ey gözlerimizin övünç kaynağı! Mahvoldu toprak, ekmek olup midede yandı. Ekmekse, bir tatlı can oldu ki vücudun özü oldu. Can da mahvolursa böyle, o yokluk tablosunu apaçık okur. Canı mahvet ve cehalette koyma ey sevenimiz, Allah'ımız! Can aşk ateşinde yansa, cehennemden emin olur. Fakirlik ve yokluğa erse, sonsuz devleti bulur. Aşık olanlara aşk sırrını söyler ey Hakkı, eğer onlar Ashab-ı Kehf gibi hem uyanık hem de uykuda olurlarsa.)

İkinci Madde: Sabır ve tahammülün sınırını, gerçeğini, tatlılık ve üstünlüklerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sabır, nefsi telâştan menetmektir. Sabır, nefsin nazlarından mücadele ile sıyrılıp uzaklaşmaktır. Sabır, nefis perhizine devam edip orada sabit kalmaktır. Sabır ikidir. Biri ilk bakıştaki aldatmalara sabırdır. Diğeri de sevgiliden uzak düşmeye sabretmektir. Kalbe gelen musibet kadar da sabır gelir. Musibetlere sabretmek, en üstün armağanlara kavuşmaktır. Güzel sabır, çok kazançlar getirir. Kalplerin sabrı ayıpların örtüsüdür. Bollukta şükredici, kıtlıkta sabredici ol. Felâketlere karşı temkinli, şiddetlere karşı da sabırlı ve dirençli ol. Kızmakta ağır davran. Sabır, musibeti örter. Sabreden belâlardan ıstırap duymaz. Yine belâyâ sabreden kazaya razı olmuş olur. Rıza ile sabır çok kolaylaşır. Sabredene belâ tatlı gelir, sabırla ekşi olan helva gibi tatlı olur. Sabrın sonu zaferdir. İmanın esası sabır, İslâm'ın aslı da rızadır. Eğer Allah'ın, üzerine belâlar yağdırdığını görürsen kesinlikle bil ki seni ikaz etmiştir. Nimet bulduğun zaman şükret, belâyâ çattığın zaman da sabırlı ol. Musibet anında telâş ve panik, musibetten daha şiddetli ve daha kaybettiricidir. Telâş, sabırdan daha fazla zorluk çıkarır. Sabır, elem ve belâlardan yakınmayı bırakmaktır. Sabır, belâyı rıza ile karşılamaktır. Sabredene nimet ile külfet aynı şeydir. Sabredenin başı esenliktedir. Sabır, güzel bir alâmettir. Belâ ise Hakk'ın vergisidir. Öyleyse belâdan telâşlanmak, feryat edip yakınmak doğru değildir. Belâ güzeldir, çünkü Allah'ın öncesiz bir bağışdır. Sabır, öyle kutsal bir şerbettir ki sağlık ve esenlik sebebidir.

NAZIM

*Fakru fenâ iste sen ey bul vefâ Tâ bulasın genc-i bekâdan safâ
Kendi yok anla yakîn-i fakr odur Hem ben ü sen o dime oldur fenâ*

*Kibri koy ol dil ile per andan al Kibre bedel ancileyin kibriyâ
Hâk ol ve pâk ol seni sen görme hiç Tâ bite hâkinde güzel tûtiyâ
Virsen eger aşka bu cânı revân Bin cân alursın hoş ve bî müntehâ
Kalbe virir aşk demi hoş hayât Cân-ı cihandır o dem-i cân-fezâ
Bil ki bir Allah'dır idüb eyleyen Her ne olursa vir ana hoş rızâ
Mâni u mu'ti çün odır cümleden Halkı unut Halik'a eyle senâ
Hakkı idüb Hakk'a gönülden rucû' Sabir ol andan geleni bil atâ*

(Ey yüksek vefalı, fakirlik ve geçicilik iste. İste ki sonsuzluk hazinesinin sefasını bulasın. Kendini yok bil, fakirliğin sağlam bilgi derecesi budur. Ben, sen, o demeyi bırak, bunlar geçicidir. Kibri bırak, gönülle ol ve yüksekliği ondan al. Kibre karşılık onun gibi yükseklikleri iste. Toprak gibi ol da tertemiz ol, kendini gösterme hiç ki toprağından değerli madenler çıksın. Eğer bu canı aşk yoluna verirsen, bin can alırsın, hoş ve sonsuz olursun. Aşk kanı kalbe hayat verir. O ruha neşe veren kan cihanın da canıdır. Bil ki bir olan Allah'tır hep yapıp eden. Her ne olursa, ona ver, ondadır de ve hoş rıza göster. Madem veren de engelleyen de hep odur, öyleyse halkı unut da o yaratıcıya övgüler yağdır. Hakkı, Hakk'a gönülden dönüp sabırlı ol ve ondan geleni bir lütuf bil.)

Üçüncü Madde: Sabır ve tahammülün tesir ve faydalarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbini Mevlâ'nın huzurundan meşgul eden dört arızadan üçüncüsü felâket ve musibetler ve bunlardan telâşlanıp paniğe kapılmaktır. Bunların üstesinden ancak sabırla gelineceğini de yukarıda işaretlemiştik. Sabrı icap ettiren bütün yerlerde şu iki şey için sabretmek lâzımdır: İlki, sabır ibadet ve huzura kavuşmak sayılmıştır. Çünkü, ibadet ve huzurun başlangıcı ve zemini sabır ve tahammüldür. Şöyle ki sabırlı olmayan kimse ibadet ve huzurdan bir şey alamaz. Çünkü, bu dünya zorluk yeridir. Mademki insan böylesi dünyada yaşamaktadır, onun çeşitli felâket ve musibetlere düşmemesi mümkün değildir. İnsana gelen belâlardan kişinin eşi, çocukları, yakınları, kardeşleri ve dostlarında bulunan; fakirlik, ihtiyaç, yokluk, ayrılık, hastalık, ölüm gibi belâlarla birlikte, kendinde bulunan çeşitli hastalıklar, ağrılar, tasalar, gamlar, elemeler, vesveseler, korkular, vehimler gibi musibetlerdir. Yine çevresinde bulunan halkın onunla olan düşmanlığı, çekişmesi, onu çekememeleri, ona sövmeleri, onu öldürmeleri, onu ayıplamaları, aşağılamaları, onu ihmal etmeleri, onu gıybet etmeleri, ona iftira atmaları, onu utandırmaları gibi musibetlerdir. Yine malında bulunan ıslahı, tedbiri, korunması, telef olması, elden çıkması, yok olması, çalınması gibi musibetlerdir.

Bahsettiğimiz bu belâların her birinin öyle zehirli bir sokması ve ateşi vardır ki onların acıları ve yakıcılığı, şiddet ve zahmetleri de ayrı bir şeydir. İşte bu belâların hepsine sabır ve tahammül etmek gerektir ki telâş ve panik kulun kalbini ibadet ve huzur için gerekli rahatlıktan menetmesin. Nitekim şöyle denildi. Dört türlü ölümle ölmeyen ibadetin zevkini ve huzurun tadını alamaz. İlki, beyaz ölümdür ki aklıdır. İkincisi, siyah ölümdür ki nefsin uçarılıklarına karşı çıkmaktır. Üçüncüsü, kırmızı ölümdür ki nefsin arzusuna uymamaktır. Dördüncüsü de yeşil ölümdür ki kazanın gelişidir Kim bu dört ölüme sabredip tahammül ederse, o kimse ibadetle huzura erer.

*Hicranına tahammül eden sana kavuşur,
Yardımcısı sabır ve sebat olana müjdeler!*

ARAPÇA BEYİT

*Bil, sabırla kavuşursun her isteğine
Takva olursan demir bile yumuşar sana.*

Sabrı gerektiren ikinci konuya gelince, o da sabırda olan iki cihan hazinesidir. O hazinenin bir kısmı kurtuluş, rızka ve isteklere kavuşmak, düşmanlara galip gelmek, akranları arasında önde gelmek, gönüllerde taht kurmak, kendine süs ve aydınlıktır. Allah’tan rahmet, muhabbet ve övgüye ermektir. Allah katında yüksek derecelere ulaşmak, üstünlüklere ermek, hesapsız mükâfatlar kazanmaktır.

Allah, kuluna bir saat sabır için bunca lütuflar bağışlar. Demek ki dünya ve ahret iyiliği sabırdadır. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurdu: “Müminin bütün iyiliği bir saat sabırdadır”.

ARAPÇA ŞİİR

*Ne zaman daralırsan sabretmek düşer sana,
Yakınında olan genişlikten ümit kesme hiç.
Kendini hoş tut, gebedir zira geceler,
Bakarsın soylu, bir çocuk getirir sana.*

Sabrın üstünlüklerinden sana şu kadar bile yeter ki Allah kendi kitabında sabrı pek çok yönüyle övmüştür. İşte bunu ganimet bilip bununla sıfatlanmaya gayret et ki zorlukla kolaylığı bulup sonsuz kurtuluşla sevinmiş olasın.

ŞİİR

*Bir gün zaman felâket getirirse sana,
Sabırla karşıla onu ve gönlünü geniş tut.
Akıl almaz zira, zamanın getirdiğini.
Bir gün zorluk gelir bakarsın bir gün kolaylık.*

Sabrın en güzeli de, felâketin vakit ve miktarını düşünmek ki, o ne zamanından önce, ne de zamanından sonra meydana gelir. Ne eksik, ne fazla olur. Telâş ve panikte bir fayda yoktur. Üstelik zarar ve keder çoktur. Zira, işler vakitlerine bağlıdır hep. Bütün yapıp eden yalnızca Allah’tır.

BEYİT

*Hakşinas olan halk unutmuş ve herşeyi Hak’tan bilmiştir,
O görür ki; hayır, şer, adalet, zulüm elbisesi giymiş...*

Sabrın en sağlam kalesi, Allah’ın sabırlı kuluna sabrı hususunda gösterdiği güzel karşılığı tefekkür etmek ve kendine ait büyük mükafatı sürekli düşünmektir. İşte bu da Mevlâ’nın bir lütfudur.

BEYİT

Ey belâlara sabredenler,

Koşun, koşun. Mevlâ'ya koşun!

NAZIM

*Ey ruh seyr-i âlem-i imkân nene gerek
Dilde seyâhat eyle bu zindân nene gerek
Vahdet ki meşrebindir olur halvetin cihân
Tercîh-i gâr u gûh u beyaban ne gerek
Ger meşrebin vesî' ise bil cennet içresin
Seyr u behâr u bağ u gülistân nene gerek
Cenk içre çün ider leb hâmuş kâr-ı tîg
Virmek cevab merdüm-i nâdân nene gerek
Vaktinde ukd gonca misâli çün açılır
Pes iştiğhal-i nâhun u dendân nene gerek
Çün derd kamrân olur oldur devây-ı mahz
İzhâr-ı derd u hâhiş dermân nene gerek
Dil hurrem olsa aşk ile tîz terk ider seni
Ol dostu ise Hakkı bu düşman nene gerek*

(Ey ruh, bu imkân âlemini dolaşmak nene gerek; gönülde seyahat etsen, bu zindan nene gerek. Vahdet ki, meşrebindir, öyleyse, halvette cihanındır. Dağı, mağarayı, çölü tercih nene gerek. Eğer meşrebin gönülde genişlikse, kendini cennette bil; bağ, bahçe baharda dolaşmak nene gerek. Savaşta kılıcın tesiriyle dudaklar madem susar, kendini bilmez cahile cevap vermek nene gerek. Madem zamanı gelince, o muamma, o düğüm gonca gibi açılır, öyleyse tırnak ve dişle uğraşmak nene gerek. Madem dert, bahtiyarlık ve saadettir, öyleyse deva yalnız odur. Derdi, arzuyu, dermanı göstermek nene gerek. Gönül aşkla sevinçli olsa, tez terk eder seni, o dostu iste Hakkı, bu düşman nene gerek.)

Dördüncü Madde: Sabır ve tahammülün kısımlarını ve faydalarını, telâş ve paniğin de felâketlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sabır, gayet faydalı acı bir devadır ki onu içmek her yarayı sağlayıcı ve her zararı da uzaklaştıracıdır. Bir ilâç ki bütün bu niteliklere sahiptir, akıllı olan nefsine ısrarla onu mutlaka içirir. Bir saatin acılığı, bütün bir yılın tatlılığıdır deyip o ilâcın keskinlik ve acılığına sabır ve tahammül eder.

Sabır dört kısımdır: Biri, itaatte sabırdır. Biri, kötülükleri terk etmekte sabırdır. Bir diğeri, dünyanın lüzumsuz uğraşlarından sabırdır. Öbürü de şiddet ve belâlara karşı sabırdır. İşte bu dört yerde sabrın acılığına tahammül eden sabırlı kişi nice faydalar kazanır ki onlar da itaat, lâıyk olduğu mertebelere ulaşmak, istikamet bulmak, çok mükâfat kazanmak, her türlü belâlardan iki cihanda da kurtulmuş olmaktır. Sonra dünya isteklerinin meşguliyet hâliyle ve zorluklarla belâyâ uğramadan kalplerin büsbütün uzaklaşması ve rahata kavuşmasıdır. Şu hâlde sabırla, itaat ve onun üstün mertebeleri, huzur ve yüksek kıymetleri, ilâhî dostluk ve pek çok faydaları elde edilir. Sabırlı olan kimse, kazanın şiddet ve kahrından panik, telâş ve kavgadan dünya sıkıntısı ve ahret azabından, nefsin boş isteklerinden, düşmanın sövgülerinden kısaca bin türlü belâdan kurtuluş yolu bulur ve muradına

kavuşur. İki cihan saadetini kazanarak rıza makamına yükselir. Sabra gücü yetmeyip de panik ve telâşa kapılan kimse de her menfaatten yoksun, her zarardan mahzun olup kendi başına kalır. Çünkü, öylesi kimse ibadete devam etmekte sabır gösteremez ki ilâhî dostluk huzuruna giden yoldan gafil olmasın. Böylesi kimse ya kötülöklere karşı sabredemeyip onları işlemekle sonsuz bir kayba mahkûm olur, ya dünyanın lüzumsuz meşguliyetlerine karşı sabır gösteremeyip belâsını bulur veya başına gelen felâketlere karşı sabırlı olamayıp panik ve telâşa düşerek sabrın kazandıracağı üstünlüklerden mahrum olur kalır. Çoğu kez aşın telâşla sabrın üstünlüğü de elden çıkar ki böylece bir belâ iki oluverir. Biri istenmeyen bir neticenin doğması, diğeri de sabrın elden çıkmasıdır. Nitekim şöyle denildi: Felâket anında sabır gösterememek o felâketten daha büyük bir felâkettir. Öyleyse aşırı telâşta ne fayda var ki eldeki kazana siler süpürür ve kaybolup gideni de sana getiremez? Bari, aşırı telâş ve panik gösterme ki senden bir şey kaybolursa diğeri de kaybolmasın.

Meseleyi toplayacak söz şudur ki Hz. Ali (k.v.) yakını vefat eden birine baş sağlığına gider ve ona şöyle der: “Eğer sabredersen, sana sunulan kıymetlerden pay alır ve tasarruf sahibi olursun, yok, eğer saçını başını yolar ağlayıp sızlanırsan bu kıymetlerin ancak memuru olursun. Çünkü hep yapıp eden yalnızca o yaratıcıdır. Âlemde geçerli olan onun takdiri ve kazasıdır. Vakti geldiği zaman onun hükümleri herkese ulaşacaktır. Öyleyse anlamsız birtakım tedbirlerle telâşlanıp, yakınıp dövünen sağlık ve afiyet devletinden mahrum olur. İşi Allah’a ısmarlayıp, yalnızca ona güvenip dayanmak, sabırlı olup tahammül etmek, bu, ariflerin kândır. Çünkü, bütün bunlar marifet eserleridir.

Beşinci Madde: Sabırla her etkinliğin kazanılacağını ve onunla herkesin afiyet bulacağını ve sabrın son haddinin rıza olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Bütün bilimlerin ve amellerin, her marifet ve olgunluğun doğuş ve varlık sebebi sabır ve tahammüldür. Her pişmanlık ve yergiden kurtuluş ve esenlikte olmanın tek sebebi de sabır ve dikkatli olmadır. Sabrın acılığının sonu şüphesiz ki rızanın ilk tatlılığına varmaktır ki o, iki cihan saadeti ve gözyaydınlığıdır.

Nitekim şöyle nakledildi: Bir bakırcı ustası, müthiş bir bilim arzusıyla elindeki tencereleri ve eşyayı tamamen dağıtmış ve evindeki hamile karısına, bütün masraflarını karşılayacak bir yekün bırakıp onun iznini ve rızasını da alarak bilim tahsil etmek için bir başka ülkeye yola çıkmış. Yirmi yıl boyunca Arapça ve dinî bilimler üzerine tahsilini tamamlamış, sonra vatanına dönmek üzere yola çıkmış, yolda erenlerden birine misafir kalmış ve ona durumu anlatmış. O da ona bilimlerin ve amellerin aslı nedir, diye sormuş. Bu soruya cevap veremeyip, yine o olgun zatın cevap vermesini istemiş. O zat da eğer bize bir müddet hizmet edersen bilimin aslını öğrenip evine dönersin, demiş. Bunun üzerine o bilgin, o mübarek zatın hizmetini kabul etmiş, onun yanında iki yıl kalmıştır. Sonra o yetkin insan, o bilğine şefkat edip şöyle demiş: “Oğlum, gel sana bunun cevabım vereyim de evine, eşine dön ve ömrün oldukça bize hayırla dua et, demiş. Şunu kesinlikle bil ki bütün bilim ve amellerin, her marifet ve olgunluğun aslı sabırdır, bunlar ancak sabırla kazanılır. Tahammül, dikkatli olmak da sabra dahildir. Eğer her işte sabırlı olursan her türlü pişmanlıktan kurtulur ve iki âlemde de her yönden saadete kavuşursun. Bu nefis cevheri sana öğretmek için seni bir müddet alıkoydumsa, bunun kıymetini bilesin ve bunu kulağından çıkarmayıp bu öğüdö çok iyi muhafaza edesin ve asla unutmayasın, diyerdir”. Bunun üzerine, o bilgin bu cevheri aldığından dolayı o zata dua edip rızasını almış ve ülkesinin yolunu tutmuş. Nihayet yatsından sonra evinin kapısına ulaşmış. O anda “Yirmi iki yıldan beri haber alamadığım evin kapısını vurmada önce, pencereden şöyle bir bakayım, bunca

zaman bu evde kim kalmış” diye düşünerek gizlice evin penceresinden içeriyi gözetlemiş. Bir de ne görsün, kendi karısıyla taptaze bir genç sarılıp oynuyorlar. O an aklı başından gitmiş ve kendinden geçip, pencereden bir okla tam o genci öldürecekken son anda hatırına sabır gelmiş. “İki yıl bekleyip de kazandığım cevheri acele edip kaybetmeyeyim, kapıya gideyim de o herifi öyle öldüreyim” diye düşünmüş. Nihayet kendini tutup kapıyı çalmış. İçerden o genç “kimsin” diye sormuş, o da bu evin eski sahibiyim diye cevap vermiş. Hemen karısı sesinden onu tanıyıp sevinçle “Aç oğlum kapıyı, aç, sen doğmadan önce gurbete giden baban geldi” diye bağırması. Böylece öfkesini yenip sabreden o bilgin, bu sözden o gencin kendi oğlu olduğunu anlamış. Böylece sabrın kerametini görmüş ve pişmanlıktan kurtulmuş. Sevincinden ona sabrı bağışlayan Mevlâ’ya hamdedip övgüler yükseltmiş, ömrü boyunca sabra özen göstererek mutlu olmuş. Kendisine sabrı telkin eden o üstün ve ermiş insana dualar etmiş, kendisi de büyük bir bilgin olup Hanefî fıkhnı genişletmiş, Kudurî kitabını telif eden bu zattır.

ARAPÇA BEYİT

*Belki dün gece içinde olduğum sıkıntı,
Ardından genişlik getirir.*

BEYİT

*Hazmolunmaz belâlara sabret,
Sonunda hazımı zevkli olur ey gönül!*

Yine şöyle naklolundu: Erenlerden biri vefatı anında oğluna şunu söyledi: “Bir nasihatim var, onu sana vasiyet ediyorum. Eğer onu kabul edip yaparsan, iki âlemde de yaratıcının ve yaratıkların yanında makbul ve her hâlde saadet ve esenlikte olursun”. Oğlu ona rica ederek “Bana o nasihati vasiyet buyur da başım ve canımla onu kabul edeyim, her ne yol gösterirsen o yola gideyim” der. O üstün insan, oğlunun bu kabulünü görünce “Oğlum mum makası gibi ol” demiş ve ahrete göçmüş. Sonra bu ince hikmeti kimi sabırla, kimi de rızayla yorumlamıştır. Rıza ile yorumlayan, o olgun insanın anlatmak istediğine varmıştır. Çünkü, sabır bir belâdan gelen üzüntüyü gizleyip, yakını dövünmemektir. Rıza ise belâdan asla üzüntü duymamaktır. İşte mum makasının içi de mumun fitilindeki ateşten tesir almaması, onun duman ve kokusundan da eziyet duymaması göstermiştir ki o olgun insanın bu ifadeden kastı, oğluna rızayı duyurmasıdır. Çünkü, sabır makamından rıza makamı daha yüksektir. Sabırla rızayı kazandıran Mevlâ’ya ulaşmaktır.

ARAPÇA ŞİİR

*İşleri büyütme kendine kolay onlar,
Dayan acılığına onların, sabret!
Kaç tasamız oldu ki dostum,
Hemen ardından bir sevinç gelsesin?*

Altıncı Madde: Sabır ve tahammülün kazanılması yollarını pek çok örneklerle bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İşin özü şudur ki kalbi saf bir tevekkülle alışılmış ilgilerden koparıp nefsi o değişmez âdetlerinden menetmek ve işi tamamıyla Allah’a ısmarlayıp tedbiriyle

meşgul olmadan, sırlarına ulaşmak da olmaksızın tümüyle Allah’a teslim etmek ve güzel bir sabırla felâketlere tahammül edip nefsin istememesine rağmen sabır şerbetini içmek ve tam anlamıyla rıza göstererek geleceği kazaya bağlayıp telâş ve endişeden nefsin dizginini çekmek, hem çok zor bir iş, hem güçlü bir ilâç, hem taşlı bir yol, hem de pek ağır bir yükür. Fakat bu, öyle sağlam bir tedbir ve öyle doğru bir yoldur ki o çizgide olmak, yüksek bir saadet ve neticesi de geniş bir nimete kavuşmaktır.

ARAPÇA BEYİT

*Fırsatları kaçırma gecikmek zorluk getirir,
Zorluklara da sabret ki anahtarıdır rahatlığın.*

FARSÇA BEYİT

*Çektiğin her gamın ardından feraha kavuşursun,
Yaşadığın her gecenin sonunda sabahı bulursun.*

Şuna ne dersin: Zengin ve şefkatli bir baba, kaçan oğlunu birtakım nimetlerden mahrum edip, onu disiplini ağır bir öğretmene teslim ederek uzun günler onun yanında hapsedilmekle uyarsa veya onu büyük acılarla kan almaya götürse, böyle bir babanın onu meyvelerden menetmesi onun cimriliğinden midir, dersin? Nasıl dersin ki o cömertliği yüksek insan yabancılara bile nimet dağıtır. Yine o babanın onu hapsedmesi ona eziyet midir, dersin? Nasıl dersin ki ona duyduğu hassasiyetten bütün malını onun rahatlığına harcamıştır. Yine o babanın ondan kan aldırması ona kızgınlık ve düşmanlığından mıdır, dersin? Nasıl dersin ki o babasını göz bebeği ve kalbinin en tatlı meyvesidir. Öyle ki onu esen yelden bile sakınır, ona nasıl zararı dokunur? Fakat o baba, oğlunun iyiliğini bunlarda bulmuş ve bu azıcık sıkıntıyla pek çok fayda kazanacağını bilmiştir.

Yine şuna ne dersin: Sevgisi ve şefkati derin uzman bir hekim, susuzluktan yüreği yanan bir hastayı bir bardak sudan bile menetse veya ona müthiş acı bir şurup içirse ki bu şurubun acılık ve şiddetinden bütün organları titremelere tutulup durumundan iğrense veya ona bir macun yedirse de kusup ishal olsa, o hekimin hastaya bu muamelesi onun düşmanlığından ve hastaya eziyet olsun diye midir? Asla değildir. Belki bu muamele, ona yalnızca iyilik ve insanlıktır. Çünkü, o hekim, bilir ki hastanın yok olması, ona bir saat arzu ettiği nimetleri vermektedir. Onun şifası ve yok olmaktan kurtulması da onu, o nimetlerden menetmektir ve ona rahatsızlık veren maddelerin kusma ve ishal yoluyla bedenden atılmasındadır. Onun için o uzman hekim, hastanın zevkini düşünmeyip onun yararına çalışmaktadır. Böylece sabreden ve teslim olan hasta da sağlığa kavuşmuş olur.

Şu hâlde âlemlerin Rabb’i ve acıması çok, ilim ve hikmeti her şeyi kuşatıcı ve tek yardımcı Mevlâ, senden bir çöreği veya bir dirhemi menetse, şunu düşün ki gerçekten o, senin muhtacı olup istediğin şeylerin hepsine sahiptir ve onları sana vermeye de kadirdir. Bağış ve cömertlik de ona özgüdür. Senin hâlin ve bütün eşya onun bilgisindedir. Onun için âcizlik, yoksulluk, cimrilik, cehalet tasavvur olunmaz. O herkesten en zengin, en güçlü, en lütfu bol ve bilgisi sonsuzdur. Böylece doğru olarak bilirsin ki gerçekte Allah, o çörek ve dirhemi senden, yalnızca senin iyiliğin için menetmiştir. Nasıl senin iyiliğine değildir ki öncesiz sözünde “Yerde ve gökte olan her şeyi sizin emrinize vermiştir” buyurmuştur. Yine, nasıl senin iyiliğine değildir ki dünyayı ve ondaki her şeyi çok küçük bir tecellisiyle mahveden Mevlâ, marifetini sana lütfetmiştir. Yine odur ki kutsal hadiste “Ben

dostlarımı dünya nimetlerinden menederim, tıpkı develerine acıyan bir çobanın onları, kokuşmuş otların nimetinden sakındırdığı gibi” buyurmuştur.

Şu hâlde Allah, seni bir belâyâ uğrattıysa, kesinlikle bil ki o seni imtihan için belâlara uğratmaya muhtaç değildir. Senin hâlini bilici, zaafını görücü ve sana acıyıcıdır. Çünkü, “Allah, kuluna müşfik bir ananın çocuğuna acıdığından çok daha fazla acır” ifadesi hadisi şeriftir. Sana istenmez en küçük bir şey vermez ki mutlaka senin büyük bir iyiliğin içindir verdiği. Fakat sen onu bilmezsin, o bilir. Nitekim hadisi şerifte “Hiçbir parça şer yoktur ki bütün bir hayrı yüklü olmasın” buyurulmuştur. Onun için her zorlukta bir kolaylık vardır.

BEYİT

*Bir zorluğa çatarsan eğer bekle kolaylığı,
Allah’ın hükmü odur, kolaylıktır gelen her zorluğun ardından.*

Bu mana iledir ki kullarının en şerefli olan gönlü temiz dostlarını çok belâlara uğratmıştır. Nitekim hadisi şerifte “Allah bir topluluğu sevdi mi onları küçük belâlara uğratar” şeklinde gelmiştir. Ne zaman Allah’ın dünya nimetlerinden seni alıkoyduğunu, birtakım şiddet ve belâları başına topladığını görürsen kesinlikle bil ki sen onun katında şerefli olanlardan ve üstün makamlardaki lütuflara ermiş olanlardansın. Çünkü, o, seni dostlarının makamlarına yükseltmiş ve ruhun onun bağışlarına ermiştir. Şu hâlde sana gerekli olan şey şudur: Her zaman sabırlı ve şükredici ol. Öyle ki sabrın acılığı içinde rızanın zevkini bulasın. Allah’a tevekkül, işi ona ısmarlamak ve rıza göstermek konusunda hikmet erbabından Sina hazretlerinin şu beyitlerini dilinden düşürmeyesin ki işi Allah’a ısmarlama ve tevekkülün, sabır ve tahammülün, teslim ve rızanın gerçek ve özelliklerini bilesin ve bunlarla sıfatlanıp canı gönülden zevk alsın.

FARŞÇA NAZİM

*Şeref ve asalet yüklü gönül Hakk’a yoldaştır.
Onun her işinde çok ince sanat vardır.
Yüksek anlayışlılar bilirler de onu,
Onun işinden hep hayrete düşerler.
İyi kötü isimler senden, bendendir;
Onun işi hep iyiyi, güzeli yapmaktır.
Gönülde Mevlâ sırrını iyi bilir,
O vermiştir çünkü sırrını ona.
İyi de kötü de cihanda olan her şey,
Ondan asla gizli değildir hiçbir şey.
Ölüm, ne kadar iyi görsen de gelecek sana;
Mal, miras hep ondan, Mevlâ’dandır sana,
Halkın sazında sözünde her ne varsa,
Onda Mevlâ’ya giden bir sır vardır.
Kaderinden kaçan o kullar,
Bilmezler ki yine kaderlerindedirler.
Hakk’ın hüküm divanının önündedir herkes,*

Onun sillesine şükreden mert bilir onu.
Hakk'ın kazasına razı olmayan,
Sapıklıkta olan soysuzdan başkası değil.
Madem sen kazana razı olmuyorsun,
Mevlâ'yı Mevlâ ile bilmiyorsun.
Bil ki gelen her belâ ondandır;
İster bir, ister bin olsun, hep ondandır.
Hakk'ın takdiri olan belâ değil,
Gelen her şey bağış denizinden.
Acı, tatlı madem her şey ondandır,
Kötü değil, hepsi iyi onların.
Onun hüküm değneğinin altında olduğunu bil,
Bil de “Duyduk” ve “İttat ettik” de.
Nerde olursan ol, anılırsa onun adı,
Büsbütün teslim ol, bırak endişeyi.
O, odur ki sakın direnme ona,
Kaçarsan da ondan yine dön ona.
Malını canını ısmarla da ona,
Ta gönülde hep o yârla olasın.
Canın da diğer bütün sebepler de hep onun bağışı,
Neden öyleyse onu, ona vermekten kaçarsın böyle?
Kulluk, teslim olmaktan başka şey değil,
Yoksa, bil ki kalbin sağlam değil.
Gönülleri onu tanıyanlar, “Niçin, neden” den uzak olurlar.
Önünde bir zarar veya kazanç düşerse,
“Bizim takdir ettiğimizden başkası gelmez” emrini oku.
Başına bir belâ gelirse üstten,
Yüzünü Mevlâ'ya çevir, ahlanıp vahlanma.
Teslim, ateşi ters çevirir baştanbaşa,
Nemrut'a dağ, İbrahim'e bağ eder.
Hak'tan başkasını kabul etme sakın,
Gönlünü yabancılardan hep sakın.
O kaza okunun hedefi can ol,
O aşk incisinin sadeği iman ol.
Onu duydun mu ki Halil atılırken ateşe,
O anda gelen Cebrail'e ne dedi?
Başını gönül penceresinden çıkardı da dışarı,
“Aman dost, uzak dur, çık aramızdan” dedi.
Boşanınca mancınıktan hedefine doğru,
Başladı yuvarlanmaya top gibi havada.
Cebrail dedi o zaman “Ben sana yolunu göstereceğim,

*Ben ki sana hep iyilik diliyorum.
Her ne istersen benden ey dost,
Geri durman onu yapmaktan, söyle sen”
Dedi Halil “Beni o görüyor, delili ben ne yapayım,
Beni o biliyor da Cibril’i ben ne edeyim”
İnince Mevlâ’nın hükmü ateş üstüne,
Otuz yedi gün yanan ateş kalmadı birden.
Hakk’ın hitabı erişti de ona,
Ateş ortasından güller çıkıverdi meydana.
Evet evet sanki dost olmuştu ona,
Nemrut’un ateşi hem bostan olmuştu ona.
Ne zaman Halil bıraktı da kendini ateşe,
Ateş el çekti birden, kendi işinden.
Onun dergâhına sen seni bırak, öyle çık,
Gözlerini de kapa da şimdi öyle bak.*

Dördüncü Bölüm

İrfan yolunun dört esasının dördüncüsü olan rızanın üstünlüklerini, yararlarını, neticelerini ve kazandırdıklarını altı madde ile açıklar.

Birinci Madde: Rızanın erdemlerini ayet ve hadislerle bildirir.

Allah, kullarına lütfedip rızayı öğretmiş ve müjdeler verip öncesiz sözünde şöyle buyurmuştur: “Allah kendilerinden razı olmuş, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu en büyük kurtuluştur” (5/119). “Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da tespih et ki Allah’ın rızasına eresin” (20/130). “Mü- minler için Allah’tan bir mağfiret ve bir rıza vardır” (57/20). “Rab’leri onlara kendinden bir rahmet ve rıza ile müjdeler” (9/21). “Allah’ın bir rızası ise her vaatten daha büyüktür. İşte bu, en büyük kurtuluştur” (9/72). “Allah onlaran razı oldu, onlar da Allah’tan razı oldular. İşte bunlar, Allah taraftarıdır. Dikkat edin ki Allah taraftarı olanlar, gerçekten onlar, zafer bulanlardır” (58/22). “Ey itaatkâr nefis, dön Rabb’ine, sen ondan razı, o da senden razı olacak” (89/27-28). “Allah onlaran razı oldu, onlar da Allah’tan razı oldular. İşte bu rıza Rabb’inden korkanlara mahsustur” (98/8).

Yine kutsal hadisinde şöyle buyurmuştur: “Ey âdemoğlu, kim benim kazama razı olmaz ve belâma sabretmezse, o başka bir Rabb’e sığınsı. Ey âdemoğlu, benden razı ol ki ben de senden razı olayım ve seni muhabbetimle rızıklandırayım. Ey âdemoğlu, sen de diliyorsun, ben de diliyorum fakat yalnızca benim dileğim olur. Ne zaman benim dileğime razı olursan, o zaman isteğini veririm sana. Ey âdemoğlu, benim kazama razı olmaktan başka kurtuluş yok sana. Ey âdemoğlu, senin günbegün kıldığın namazdan ben razıyım, sen de gücün yettiğince günbegün benden razı ol. Yarının rızkını isteme benden, ben, senden yarının namazını bu gün beklemiyorum. Ey âdemoğlu, bana yaklaşanlardan benim kazama razı olmaktan daha sevgili hiçbir şey yoktur bana”.

Yine Allah Teâlâ buyurdu: “Ey kulum, bana kazama razı olmaktan daha sevgili bir şeyle yaklaşmazsım” Yine buyurdu: “Ey kulum, benden razı olursan, ben de senden razı olurum. İhtiyacını yalnızca benden istersen veririm onu sana”. Yine buyurdu: “Ey kulum, benim rızam, senin kazama razı olmana bağlıdır. Ne zaman kazama razı olursan, rızamı bulursun”.

Kâinatın efendisi de şöyle dua ettiler: “Allah’ım, senden kazana razı olmamızı istiyorum”. Yine şöyle buyurdular: “Allah, kendini bilen, diline sahip olan, Rabb’inin kazasına razı olana merhamet etsin!” Yine buyurdular: “Gerçekten, Allah’ın yeryüzünde öyle kulları vardır ki gönülleri güneşten daha parlak ve işleri de peygamberlerin işleri gibidir. Onlar için dünyada ne az var ne de çok. Allah onlara ne kısmet ettiyse, ona razı olmuşlar ve böylece Hakk’ın rızasını da bulmuşlardır”. Yine buyurdular: “Allah, rahatlık ve sevinci rızada bulundurmuştur. Sıkıntı ve kederleri de kazaya karşı gelmekte bulundurmuştur”. Yine buyurdular: “Kim, Allah’tan razı ise bilsin ki Allah da ondan razıdır. Çünkü, Kur’an’ı Kerim’inde “Allah onlardan, onlar da Allah’tan razı oldular” buyurarak kendi rızasının kullarının rızasından önce geldiğini duyurmuştur. Yine buyurdular: “Amellerin en üstünü Allah’tan razı olmaktır, ona sevgi beslemektir”. Yine buyurdular: “Kim, Allah rızasını, insanlara karşı çıkararak isterse, Allah ondan razı olup insanları da ondan razı eder. Kim de Hakk’a karşı çıkararak insanların rızasını isterse, Allah ona buğz edip insanları da ona kinlendirir”. Yine buyurdular: “Hayrın tümü kazaya rızadır. Eğer rıza gösteremezsen, sabret. Ta ki sabır yavaş yavaş rızaya dönüşür”. Yine buyurdular: “İmanın doruk noktası, kazaya rıza ve belâya sabırdır”.

NAZIM

*Habib-i Hak’dan öğren kimyây-ı hoş Ne kim Allah iderse vir rızâ hoş
Gelür çün kalbine hüzn ü elem-i gam Çek anı sen sana bil âşinâ hoş
Nüzûl eyler havâtır kalbe Hak’dan Kabul it cümleyi di merhabâ hoş
Misafirdir gam izzet it ana kim Gide senden Huda’ya her belâ hoş
Seni gam bulmasın illâ ki handân Sakın red itme derdi bil devâ hoş
Mübârekdir bu gam herkiz döğünmez Ne gamdır bil nağmdır dilrubâ hoş*

(En güzel formülü Allah sevgilisinden öğren. Allah ne yaptıysa ona hoş rıza göster. Ne zaman kalbine gamın elem ve kederi gelirse, onu çek ve hoş aşına kıl onu kendine. Kalbe birtakım tehlikeler gelirse Hak’tan, kabul et hepsini de hoşça merhaba de onlara. Gam misafirdir sana, ona izzet, ikram et ki belâlar uzaklaşsın senden, hoşça Huda’ya gitsin. Gam seni hep güler yüzlü bulsun, sakın derdi reddetme, onu hoş bir deva bil. Bu gam öyle bir mübarek gamdır ki ondan asla döğünülemez. Ah, o ne gönül alan nağmedir, o gam.)

İkinci Madde: Kazaya razı olmanın tarif ve gerçeğini bildirir.

Rıza kalbin, Allah hükümlerinin akışı altında sakince durmasıdır. Rıza, kalbin kazanın acılığıyla neşe duymasıdır. Rıza, gönülden çirkinlikleri çıkarıp onda sürekli sevinç bulmaktır. Rıza, kendi aklının tedbirinden uzak olmak ve Hakk’ın takdirine uymaktır. Rıza, kalbin Hakk’ın seçtiği ile birlikte bulunması ona içten uymasıdır. Rıza, kul için Hakk’ın ezelde seçtiği şeye kalbin görüşüdür ki kazaya isyan etmeyi bırakmak onun eseridir. Rıza, kazanın hükümlerini sevinçle karşılamaktır. Rıza, Mevlâ’nın hükümlerinin icraatını tamamıyla kabul ve onun için tedbir ve tercihi kaldırmaktır. Rıza, acılık ve tatlılık içinde, Allah’ın hükümleri olarak gelenle gönülde neşe duymaktır. Rıza, kazanın

gelişî anında ruhun sükûnudur. Rıza, Mevlâ'nın en büyük kapısı, en yüksek makamı ve dünyanın cennetidir. Kim kendisi için olan Hakk'ın seçimine razı olursa, o kimse iki âlemde sonsuz neşeye kavuşur. Çünkü Allah'ın marifeti rızasıyla kolaylıkla ortaya çıkar. Muhabbet ve rıza, havf ve recâdan (Havf ve recâ; tasavvufta iki makamdır. Havf, ilâhî kuvvetin bir an kalpten çekilmesiyle, müritte olan korku diye tarif edilebilir. Recâ da bunun aksi manada ilâhî sevgiye kaynak olacak bir şeye kalbin bağlanıp, zıddını silmek ve ondan ümit kesmek şeklinde tarif edilebilir) daha yüksektir. Çünkü, sevgi ve rıza Mevlâ'nın sıfatıdır ve bunlar kulun yanında kalıcı ve ona yeterlidir. Havf ve recâ ise bunların zıddıdır. Hazreti Mevlâ bir kuluna muhabbet edip ondan razı olursa, o kul da Mevlâ'sına muhabbet edip ondan razı olur. Çünkü, o Mevlâ'sının sevgi ve rızasının aksini gönül aynasında bulur.

KITA

*Akıl bu pâk aşkın işini anlayamaz,
Onun sevap ve günahı havf ve recâdır.
Korkuyu bırak, aşka feda ol ve kendinden geç ey Hakkı;
Bu kıymeti al da boşuna yârini beklemekle çekme azap.*

Rıza zenginlikse, isyan da inattır. Rızık bölüştürülmüştür. Hırslı olan bundan mahrumdur. Rıza hüznü yok eder. Rızaya karşı gelmek de vücut ve ruha zahmetten başka bir şey değildir. Kazaya razı olan ruhlardır. Belâya sabredenler de kazançlı olanlardır. Kazaya rıza en büyük belâları bile bala çevirir. Razı olan saadet yoluna gider. Onun kısmetine razı olan zenginlikle yaşatır. Rızaya devam edene keramet isabet eder. Rızanın aslı Hakk'a güvenmektir. İşlerin akışı halkın rızasıyla değil, Hakk'ın rızasıylaadır. Kurtuluş ve zenginlik rızadadır. Rızanın meyvesi sevinç ve zenginliktir. Rızanın sonucu marifet ve muhabbettir.

Dört özellik, dünya ve ahretin saadetidir. Tevekkül, işi Allah'a ısmarlama, sabır ve rızadır. Kazaya rıza kanaatin başıdır. Kazaya rıza ibadetin esasıdır. Kazaya rıza, işi Allah'a ısmarlamanın süsüdür. Rıza ve kanaat saadetin sermayesidir. Kazaya rıza, şiddet ve rahatlık anında her zaman gereklidir. Kulun kazaya rızası, Mevlâ'nın ondan rızasına işarettir. İslâm'dan maksat teslim olmaktır. Dinden maksat da rızadır. Rızanın istek gayesi de Allah'tır. Her zenginlik kanaat ve rızadadır. Her rıza gösteren rahat ve sefadadır. Rıza gibi zenginlik olmaz. Razı olan cefa görmez. Razı ol ki razı olunasin. Her ne meydana gelirse ona teslim ve razı ol. Bilimin olgunluk derecesi yumuşaklıktır. Yumuşaklığın da olgunluk derecesi rızadır. Kazaya razı olan sonsuz bir devlet kazanır. Kim kazaya razı olmuşsa, o, ruh sağlığını ve gönül hoşluğunu bulmuş demektir. Kazaya razı olan hiç kimseye kızmaz, arif olup ilâhî huzurdan bir an bile ayrılmaz.

NAZIM

*Arifin cân u dili mest-i lıkâ olmuşdur
Ne belâ gelse ana ayn-i atâ olmuşdur
Hak rızâsıyla bizi eyleseler sad-pâre
Ana hem dil dolu teslim u rızâ olmuşdur
Her gönül dostunu bir başka tarîk ile bulur
Râhimiz doğru yakîn-i fakr u fenâ olmuşdur
Masivâ kalmasa bir dilde o Beytullah'dır*

İlim u hikmetle dolu mülk ü bekâ olmuştur
Gönlümüz memleketindir kereminle hoş tut
Mâlik-ül-mülksün ol mülk sana olmuştur
Cânımız nây gibi kendinden olmuş fâriğ
Dem-i aşkınla pür ittiğim o havâ olmuştur
Dîde-i cânı açup âleme bak ey Hakkı
Ki cihân âyine-i aşk-ı Hudâ olmuştur

(Arif olanın ruh ve gönlü, ona kavuşmanın sarhoşu oldu. Ne belâ gelse onlara, o belâ bir armağan gibi oldu. Bizi Hak rızasıyla bin parçaya ayırsalar, ona gönlümüz rıza ve teslim dolu olur. Her gönül dostunu bir başka yolda bulur. Yolumuz doğru; yoksulluk ve kendinden geçmişlik yolumuz olmuştur. Gönülde Allah'tan başkası kalmasa, o gönül Allah'ın evidir. Bilim ve hikmetle dolu sonsuzluk mülkü olmuştur. Gönlümüz memleketindir, o cömertliğinle hoş tut onu. Bütün mülkün sahibi sensin. O mülk de senindir. Canımız ney gibi kendinden ayrılmış, geçmiştir. Aşkının kanıyla dopdolu kıldığım o hava olmuştur. Can gözünü açıp âleme bak ey Hakkı ki cihan Allah aşkının aynası olmuştur.)

Üçüncü Madde: Kazaya rızanın üstünlükleri, faydaları, alâmetleri ve kısımlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Rıza odur ki Allah'tan ne bir nimet rica edesin ne de bir zorluktan kaçmasın. Kimin kazaya rızası gerçekse, onun belâya sabrı basittir. Kendi kısmetine razı olan hiçbir şey mahzun olmaz. Kim Allah'ın rızasını insanlara karşı çıkmak suretiyle de olsa kazanmaya çalışırsa, Allah onu yerenlere de onu övdürür. Rıza ne tatlı ve rızasızlık ne kötü, ne çirkindir. Bir kimse belâdan ancak rıza ve teslim olmakla emin olur. Kazaya razı olan cihanın sultanı olur. Teslim ve rıza ne güzel bir huydur. Kazaya razı olan Mevlâ'sını bulur. Teslim gibi İslâm, rıza gibi sefa olmaz. Hak'tan razı olmayan onun rızasını nasıl ister? Kazadan önce bulunan rıza rızaya azimdir. Kazadan sonra olan rıza da rızanın kendisidir. Rızanın sınırı şudur: “İlâhî, eğer bana verirsen kabul ederim, eğer benden menedersen hoşnut olurum, eğer beni davet edersen icabet ederim” demek.

Şu üç özellik kimde bulunursa, o, Allah'ın seçkin dostlarından sayılır. Biri, her şeyden Allah'a kaçmak, diğeri her şeyde Allah'la olmak, öbürü de her şeyde Allah'tan rızadır. Rıza odur ki nimetten bulduğun sevinci felâketten de bulasın. Allah dostlarının ahlâkı, kazaya rıza, onun dostluğuna kavuşmak ve onun sevgisiyle dolmaktır. Rıza, sabrın son haddidir. Allah'tan razı olmak her itaatten üstündür. Rıza, acılığın, tatlılığın, varlığın, yokluğun eşit olmasıdır. Rıza, nefsi Hakk'ın hükümlerine salmaktır. Rıza ve halka merhamet, Allah dostlarının ulaşmak istedikleri şeylerdendir. Rızanın alâmeti, gaflet zindanından müşahade fezasına yükselmektir. Rıza, muhabbet ve neşe kaynağı, pek çok lütufların ganimet yatağıdır. Rıza, sonsuz hayatın vesilesi ve sonsuz cennet nimetlerinin vasıtasıdır.

Erenlerden biri şöyle dua etti: “Allah'ım eğer istediğimi yapacaksan, beni istediğine razı kıl. Muhakkak sen her istediğini yaparsın”. Rıza, her amelden üstündür, her güzel ahlâktan daha güzeldir. Rıza adaleti, Allah'ın kazasında bulmak ve onun her hükmünde mutlak bir nimet bulmaktır. Rıza Mevlâ'nın takdirine itiraz etmemektir. Rıza, hastayken sağlık, fakirken zenginlik ve nimet arzu etmektir.

Erenlerden birine dediler ki filan “Bana fakirlik, zenginlikten daha sevgili ve hastalık da sağıltan daha hoştur” diyor. O da onlara şöyle dedi: “Allah ona rahmet etsin ki öyle söyledi. Ben de şöyle diyorum: Kim Allah’ın kendisi için yaptığı en güzel seçime güvendiye, o kimse Allah’tan başka şeyi istemeyip onun seçimine teslim olmuş ve rıza makamına ulaşmıştır”. Çünkü, tevekkül Allah’a dayanıp güvenmedir; işi Allah’a ısmarlama, tedbir ve seçimi bırakmaktır; teslim kaza hükümlerine boyun eğmektir; rıza da Mevlâ’nın seçiminde sevinç ve ferahlık bulmaktır.

Hak Teâlâ, rızayı iki kısım yapmıştır. Bir kısım kendinin kulundan razı olması, bir kısmı da kulunun kendinden razı olmasıdır. Kendi rızasını, kulunun rızasından önce takdir edip “Allah, onlardan razı oldu, onlar da ondan razı oldular” buyurmuştur. Nitekim Allah, bedenî amelleri ifade etmekte kulunu önce zikredip “Beni zikrediniz ki ben de sizi anayım” buyurmuştur. Kalbî hâllerin ifadesinde de kendini önce zikredip “O, onları sever; onlar da onu severler” buyurmuştur. Böylece kalpleri kendi değiştirdiğini bu takdim ile ifade etmiştir. Şu hâlde Allah’ın rızası, kulun kalbine gelen hâllerdendir. Kulun rızası ise kendi kazanacağı bir makamdan ibarettir. Rıza ile ikram olunan, kendine vaat olunan kavuşmakla saygınlık kazanmış ve yükseltilere ulaşmak, Mevlâ’ya yakınlaşmakla yücelik kazanmıştır. Çünkü tevekkül, işi Allah’a ısmarlama ve teslimin son haddi rızadır.

ARAPÇA BEYİT

*Allah’ı dost edin,
Bırak bir yana insanları,
Zevki onun sevgisinde ara,
Şifa da onun sevgisindedir.
Sonra teslim ol, onun emrine,
Ve razı ol hükmettiğine.*

Tevekküle gelince, o, vücudun kıvamını Allah’tan bilmektir. İş Allah’a ısmarlama, işi gerçek sahibine verip onun idaresine güvenmektir.

Teslim de Hakk’ın emrine boyun eğip kendi tabiatına uymayan işlerde bile ona itaat etmektir. Rızaya gelince, o da nefse gelen ve ondan giden her şeye asla karşı çıkmayıp hoşnut olmaktır.

NAZİM

*Bir safa fevt olsa senden olma hiç endûhkîn
Kim sana ol başka suretten gelür hem bil yakîn
Ol safa bir hamr-i ma’nâdır ki her nakşa gelür
Kalb o ma’nâdan bulur hoşluk koy olsun zarf-ı tîn
Şîr u dâye suretinden tıfla gelmişdir safâ
Gitse şîr ol tıfl zevkine bedeldir angebîn
Geh su nakşından gelür geh etmek u etden u zevk
Ol safâ bu perdelersiz gönlüne hoşluk virir
Masivâ mahv olsa dilden gitse eflâk u zemîn
Cism uyurken cân çıkar andan cihân-ı berzaha
Cism olur ma’zûl u âtıl başka suretdir mübîn
Düşde gördüm kendimi dersen misâli serv-i nâz*

*Vechimi misl-i gülistân cismimi çün yâsemîn
Suret-i servi koyup cân hem gelür bu surete
İnne fî haze-t tasavvuri ibretün li-l-âlemîn
Besdir ey Hakkı emîn-i sırr-ı Hak ol tâ müdâm
Ruhuna zevk u safâ bahş ide ol ni'me-l muîn*

(Kaçırdığın bir zevkten dolayı hiç kaygılanıp üzülme. Bil ki o sana yakında başka surette gelecektir. O sefa, öyle bir mana şarabıdır ki her nakşa gelir. Kalp o manadan hoşluk bulur, bırak zarfı çamurdan olsun. Çocuğu emzirip ona dadılık yapanın suretinden çocuğa safa gelir. O dadı çocuğun zevkine gitse bal gibi tatlı olur bu. Bazan su nakşından gelir, o zevk bazan et ve bazan ekmek. Dilber ve altın, at ve eyer o sefanın perdesidir. O sefa bu perdeleriz asıl gönle hoşluk verir. Allah'tan başka her şey silinse gönülden ve gitse yer ve gök. Cisim uyurken, ruh berzah dünyasına çıkar gider. O an cisim işlevini kaybeder bambaşka bir suret olur. Cilveli servi gibi kendimi düşte gördüm dersen, yüzümü gül bahçesi, cismimi yasemin gibi. Can servinin suretini bırakıp bu surete gelir. Çünkü bu surette âlemlere ibret vardır. Ey Hakkı, sen sürekli Hak sırrının emini ol, bu sana yeter, ol da ruhuna o güzel lütuf sahibi zevk ve sefa bağışlasın.)

Dördüncü Madde: Kazaya rızanın tesirleri ve faydalarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kulun kalbini Mevlâ'nın huzurundan meşgul eden dört arızadan dördüncüsü, kazada ve bunun çeşitli şekillerde gelişidir. Bunun üstesinden gelmek de ancak rıza iledir. Nitekim yukarıda bundan bahsettik. İşte kazaya rızanın getirdiği her şeye razı olmanın lüzumu iki şeyden dolayıdır. İlki ibadet etmek ve Hakk'ın huzuruna yükselebilmek için kalben her şeyden ayrı olmaktır. Çünkü, eğer sen kazaya razı olmazsan daima kalbin kadere gömülmüş ve zihninin sürekli meşgul olarak sonuna kadar şaşkın kalırsın. “Niçin böyle oldu”. “Niçin şöyle olmadı” deyip üzüntüde kalırsın. Bir gönül bunun gibi tasalar ve kederlerle meşgul olursa, o gönül ibadet ve huzur için nasıl feragat edebilir? Çünkü, senin bir kalbin vardır, o da geçmiş işler ve gelecek fikirle meşguldür ve nice keder ve tasalarla dolmuştur. Öyle ki onda ilâhî dostluk ve huzura bir yer kalmadığı gibi marifet ve muhabbetten de mahrum kalmıştır.

Nitekim erenlerden biri bu hikmeti işaretlemiş ve bu derdi deşmiştir. Şöyle ki gerçekten işlerin hasretinin verdiği kırıklık, gelecek işlerin tedbir ve beklentisi, içinde olduğun saatin bereket ve huzurunu yok etmiştir.

İkinci konuya gelince, kazaya karşı gelmekte en büyük tehlike Allah'ın gazabıdır. Çünkü, şöyle rivayet olundu: Peygamberlerden biri kendisine isabet eden olumsuzlukların birinden şikâyet edince, Mevlâ'sı ona sitem ederek şöyle hitap etti: “Benden mi şikâyet ediyorsun? Kimden kime ne söylüyorsun? Benden haya etmez misin? Benim şikâyetçi ve yergici olmadığımı bilmez misin? Bana göre senin iyiliğin bundadır ki onu sana takdir ettim. Öyleyse niçin sana takdir edilmiş olan kazama karşı gelirsin? Yoksa ister misin ki senin için dünyayı değiştireyim veya nefsinin havasına uyarak Levh-i Mahfuz'u değiştireyim, ondan sonra da benim iradem doğrultusunda tedbir alıp hükmetmeyerek senin muradın üzere davranayım? Yine benim sevdiğim şey olmayıp senin sevdiğin şey olsun ve hep arzu ettiklerine kavuşasın? Eğer bu bozuk fikirler bir daha senin gönlünde dolaşırsa, Allah hakkı için senden peygamberlik rütbesini söker alır ve seni ateşe atıp seninle ilgimi keserim”.

İşte akıllı olan bu kıssadan pay alır. Çünkü Allah'ın peygamberleri ve seçkin kullarıyla böyle büyük bir siyaseti varken diğer kullarıyla muamelesi ne tarzda olsa gerek? Eğer böylesi büyük fikirler bir daha senin içinde dolaşırsa Allah'ın sözünü bir kere tefekkür et ki nefsin sözü ve kalbin tereddüdü için onun muamelesi böyleyken, o kimsenin durumu ne olacaktır ki öylesine cömert ve iyilik sahibi olan Rabb'inden insanların içinde kırgınlık ve isyanla feryat edip şikâyet ederler? Üstelik bu büyük siyaset kazaya bir kere karşı gelen için böyleyse ya ömrü oldukça karşı gelenlerin durumu nice olsa gerek? Yine bu adı geçen sitem, Mevlâ'nın kendisine şikâyetinde bulunan kuluna hitabı iken ya Mevlâ'sından kuluna şikâyet edenin durumu ne olacak? Nefislerimizin kötülüklerinden, davranışlarımızın çirkinliğinden ve edepsizliğimizden Allah'a sığınırız.

Allah'ım bizi kazana razı, belâna sabırlı, nimetlerine şükredici, senden başkasından uzak ve gece gündüz hep senin dostluğunu isteyenlerden kıl. Ey ayıplarımızı örten ve bizi sonsuz yardım ve lütuflar bağışlayan Allah'ımız?

Demek ki rıza, kazaya karşı gelmeyi terk etmektir. Kazaya karşı gelmekse, Mevlâ'dan başkasını, doğruluğu ve yanlılığı, iyiliği ve kötülüğü bilinmeyen işlerde, kişinin kendisine daha yarayışlı bilmesidir. Eğer “Kötülükler de kaza ve kaderle değil midir; şu hâlde kuldan kötülüğe razı olması nasıl istenir” dersen, biz de şöyle cevap veririz: Rıza ancak kazaya gereklidir ki kaza şer değildir, şer olan ancak kazanın içeriğidir ki buna göre kazaya rıza, şerre rıza sayılmaz.

ARAPÇA ŞİİR

*Razıyım, Allah'ın bana hep verdiği,
İşimi de yaratıcıma bıraktım tümünden.
Başımdan geçeni güzeldi takdirin.
Şimdi benimle kalanı da.*

Üç şey rıza alâmetidir: Bir kazadan önce, istek ve tercihi terktir. Biri kazanın gelişinden sonra acılığın yok olmasıdır. Diğer de belâ ortasında muhabbet heyecanını yaşamaktır. Çünkü sevgilinin bütün işleri, sevenlerine sevgili ve hoş gelir.

ARAPÇA BEYİT

*Zevkine katlimi isterse Leylâ,
Zevkine hoş geldi, isteğine merhaba!*

FARSÇA NAZİM

*Ey bu dar yerde döşek arayan,
Gam da neşe de kursakta kaldı.
Bazan, dönen felekten hoşnut,
Bazan da mahzun ve öfkeli olursun.
Gönlüne tatlı kıl, acıyı sen,
Hoş bir yemek gibi afiyetle ye onu.
Kaza okunun ucunu canına sapla,
Alnını buruşturup geçme öyle.
Zorluğu kaldıran hep makamlar rızadır.*

Üstünler hazinesini açan da rızadır.
Düğüm üstüne düğüm oldu, işi cihanın,
Senin içinde gizli hoş heveslerinden.
Heveslerinden kendini tutar, dizginlersen,
Koparsan isteklerinden kavuşursun o zaman.
Günlerin bağı çözülür, açılır sana,
Feleği seyredersin muradınca.
İsteklerinden ayrılan kimse,
Muratsız olmaz, bir iz vardır onda.
Bu dar kafeste bir isteği yoktur,
Mevlâ isteğinden başkası gelmez ona.
Gelen her elem kokusu,
Muradın ta kendisidir ona.
Onun gönlü hep mesut, bahtiyardır,
Aslında gam ve kederden uzaktır.
Hürriyeti kulluk, esaret içinde yaşar o,
Bin gam ve elem içinde mesut yaşar o.
Hiçbir uğraş onu alıkoymaz,
Hiçbir acı onun yüzünü eksitmez.
Cimriliği bile cömertliktir onun,
Yaralar içinde bile rahattır büsbütün.
Ondan gelen her elem ve belâya,
Bundan da tek tek rıza gelir hep ona.
Ey rıza bağışlayan riyazet edenlere,
Hep rızanı düşünür onlar riyazetlerinde.
Ey uyanık gayretlilerin kıblesi,
Onlara hep ihtiyaçlarını veren,
Kazana razı olacak bir gönüldür isteğim,
Hem güzel riyazet bahçesidir isteğim,
Sinemizde bir cehennem ateşidir ancak.
Bu câmi kulun hep rızanı ister,
Korku ve ümit keşmekeşinde kaldı çünkü.
Korku ve ümit eteğinden çek al onu,
Rıza sofrasında yer ver ona.
Ver de muhabbet kadehini eline,
İçsin o şaraptan, sarhoşun olsun.

Beşinci Madde: Rızanın faydalarını ve kazaya karşı gelmenin çeşitli zararlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kazaya rızayı kazanmak için iki esası düşünebilmek lâzımdır. İlki, rızanın hâl ve manaya ait faydalarını düşünmektir. Hâle ait faydaları odur ki yarar getirmeyen tasalardan kalbi ve düşüncüyü uzak tutar. Onun için erenlerden biri şöyle dedi: “Madem kaza ve kader haktır, öyleyse özen gösterip çekinmek de gereksizdir”.

Kâinatın efendisi, İbn-i Mesut hazretlerine buyurdu: “Tasaların az olsun ki takdir edilmiş olan olur. Mukadder olmayan da olmaz”. Bu söz, kuşatıcı peygamberî bir hikmettir ki sözü az manası çoktur.

Manaya ait faydalarına gelince, o da Alah’ın bağış bolluğu ve güzel rızasıdır. Nitekim Allah, “Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah’tan razı oldular” buyurmuştur. Halbuki kazaya karşı gelmekte keder, hüznün ve darlık vardır, faydasız azap ve zorluk vardır. Çünkü, hükmü öyle geçerlidir ki karşı gelmek ve tasalanmakla geri çevrilemez. Akıllı kimse Hakk’a rıza göstermekte olan gönül rahatlığına, zorluk ve korku getiren faydasız tasalan tercih etmez.

İkinci esasa gelince, o da kazaya karşı gelmekte olan büyük tehlikedir. Umulur ki Allah, bu ayeti kerimeyi düşünen kullarına imdat kılsın: “Hayır, Rabb’ine ant olsun ki onlar aralarındaki çekişmede seni hakem tayin etmedikçe sonra da hükmettiğin şeyden dolayı nefislerinde bir sıkıntı bulunmadıkça ve tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar” (4/65).

Madem Allah kendi peygamberinin kazasına, hükmüne karşı gelen kullardan ve hükümden nefislerinde bir sıkıntı bulanlardan imanı kaldırmıştır, ya kendi kazasına karşı gelenlerin hâli nice olsa gerektir? Özellikle Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Kim benim kazama razı olmaz, belâma sabretmez ve nimetlerime şükretmezse, gitsin başka Rab edinsin kendine”. Şu hâlde Allah’tan gafil olanlar için bu şiddetli bir tehdit ve büyük bir azap telkinidir.

Erenlerden biri şöyle dedi: “Allah’ın şanı hüküm kılmaktır. Kulun hâli de razı olmaktır. Ne zaman Mevlâ hükmetse de kul ondan razı olmazsa, o zaman ne Rab’lık ne de kulluk olmuş olur. Öyleyse bu iki esası sürekli düşünesin de kazaya razı olasın.

Sonuç, her hâlde sana lâzım olan şudur ki ancak Allah’a tamamiyle güvenip bütün işlerini ona ısmarlayarak, verdiği belâların hepsine tahammül edesin. Daima emrine boyun eğip her ne yaparsa ondan hoşnut olasın. Yine kesinlikle bilesin ki Allah ezelde senin için her ne takdir ettiyse gerçekten senin iyiliğin ve yararın ondadır. Çünkü, o kendi kullarına acıyan, onları seven ve bağışlayan bir Rab’dır. Böylesine seven bir Mevlâ’dan şefkat ve merhametten başka şey meydana gelmez. Ayrıca “Allah’ın kazasına razı olan sonsuz bir saadet kazanır” şeklinde hadisi şerif gelmiştir. Şu hâlde sana dünyada bir zorluk gelirse, Rabb’ini, sevgisini, şefkatini ve acımasını düşünerek bilesin ki o seni öyle sıkıntı içinde bırakmayıp tedbirini alacaktır ve bu gün başına gelen hâllerin hepsi ezelde senin için takdir edilmiş olan şeylerdir. Halbuki Allah’ın takdiri değişmez ve o daima kullarıyla ki asla onlardan ayrılmaz. Nitekim öncesiz sözünde “Ve o her nerede olursanız sizinle beraberdir” buyurmuş, her hâlimizde bizimle beraber olduğunu duyurmuştur. Öyleyse bu beraberlikten haberdar olan belâdan ne kayırabilir?

FARŞÇA NAZİM

*Eğer binlerce tuzak olsa da ayakta,
Sen benimle oldukça gam yok hiç bana.
Her gece bu tenin tuzaklarından ruhlar,
Geçirir, kurtarırsın. Yenilersin de tabloları.
Ruhlar geçer gider her gece bu kafesten,
Onlar özgürler, hâkim de mahkum da değiller.
Nöbetçiden habersiz çıkar gider zindandan,*

Sultandan da habersiz o sultanın ülkesinden.
Ne gam ve endişe ne de fayda zarar,
Ne filânın hayali ne falanın.
Uyanıkken de böyledir arifin hâli,
Hem uykuda da aynıdır o.
Gece gündüz dünya işlerinden uykuda.
O Rabb'inin elinde bir kalem âdeta.
Rakamı da görmekten uzaktır o,
İşi, kaleminden de gizlidir onun.
Onların canları sebepsiz sahrada yürür,
Ruhları özgür ve sonsuzdur onların.
Can atının soyar da üstündekilerini,
“Uyku ölüme kardeştir” sırrına varır.
Eshab-ı kehfın ruhları gibi ruhları,
Nuh'un gemisi gibi korurlar onları.
Evliyaya ecel şeker gibi gelir,
Onların canları sarhoş olmaz o an.
Tenin ölümü acı değil onlara,
Ki kuyunun zindanından düz çimene çıkarlar.
Bu zindanın burçlarını kırar da onlar,
Gönülleri eziyet çekmez bu zindandan.
Canları ten kavgasından kurtulmuş onların,
Tenin aşağı olmaksızın gönül kanadıyla gezerler.
Böylesi rüya görmek ne hoş,
Ölüm o nadide cennete kavuşturur.
Ondan ayrılmak kayıp gelir ona,
Kuyu dibinde ten zincire vurulmuş çünkü.
Biri, cihan ne güzel olurdu der,
Eğer ölüm ayağı olmasaydı işin içinde.
Diğeri de ölüm olmasaydı hiç, der,
Cihanda sonsuza dek hep yaşansaydı.
Ölümü sen hep yaşamak mı sandın?
Yazık, tohumu kurak yere attın.
Ölümden hasret çeken bir ölü yok hiç,
Hep yaşamaktı onun hasreti.

Altıncı Madde: Yukarıdan beri anlattığımız dört esasın özelliklerinin özünü bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Eğer kesinlikle bildiysen ki gerçekten Allah var olduğun müddetçe lâzım olan rızkını tekeffül etmiş ve üzerine almıştır ve gerçekten istediği her şeyi istediği gibi yapmaya kadirdir ve gerçekten senin ihtiyaçlarını ve durumunu anbean gözleyici ve onlardan haberdardır. Şu hâlde onun mutlak doğru olan vaadine ve kefaletine itibar eder, güvenir ve onunla kalbini tatmin etmiş olursun. Yine bütün sebepleri Allah olmaksızın faydasız görüp onları düşünmek

ve onlara bağlanmaktan yüz çevirip rahat bulursun. Çünkü, yiyecek ve içeceklerin yenmesi ve içilmesini sana kolay edenin Allah olduğunu bilirsin. Sonra onlardan sana zevk ve lezzet veren ve onları kolaylıkla sindirtirip sana afiyet veren ve onların verdikleri kuvvet ve yararları vücudunun organlarına yayan, onların ağırlık ve zararlarından bedenini uzak tutan hep Allah olduğunu bizzat görürsün. Oysa ki Allah, istese seni yedirip içirmeksizin de sana lütfuyla yeterli olur, fayda ve şifa verir. Yine lezzet ve kuvvet de verir ki vücudunun kıvamını bulur ye varlığını korur. Çünkü bütün işler hep Allah Teâlânın isteğiyle meydana gelir. Öyleyse ondan başkasına güvenmemek ve ancak ona tevekkül etmek gereklidir. Yine bunun gibi eğer sen, işlerin idaresini yer ve göğün idarecisine teslim edersen, bilginin, fikrinin, görüşünün ulaşamayacağı her şeyden uzaklaşmış olursun. “Acaba filân şey yarın olur mu, olmaz mı, olursa nasıl olur” gibi zan ve tereddütlerden rahat edersin. İşlerini düşünüp tedbiriyle meşgul olmanın, kalbi meşgul etmek, nefsi gereksiz zora sokmak ve vakti boşa harcamak olduğunu anlarsın. Çünkü, çoğu kez hatırına gelmeyen birtakım işler bir anda ortaya çıkar da daha önce düşünüp aldığın tedbiri, hikmet sahibi Mevlâ’nın takdiri olan kaza ve kaderi büsbütün bozar ve değiştirir. Böylece, aziz ömrünün değerli vakitleri boş hayallerle yok olup gider.

ARAPÇA BEYİT

*Allah’ın takdir ve o takdirin hükmü kuşatmıştır her şeyi,
“Ah olsaydı!” endişelerinden uzak tut gönlünü.*

Yine nefesine şöyle de: Ey nefsim! Bize isabet eden her şey Allah’ın takdiriyledir. O bizim Mevlâ’mızdır ki bize her bakımdan yeter. O ne güzel vekildir ki bize lütuflarda bulunur. Çünkü o, öyle bir güç sahibidir ki kudretinin sonu yoktur. Yine o, öyle hikmet sahibidir ki hikmeti hesapsızdır ve o öyle bir rahmet sahibidir ki rahmetinin sınırı yoktur. Böyle olunca, bu sıfatlarla sıfatlanmış olan o pak zata tevekkül edip güvenmek en uygun ve en faydalı olandır. İdareyi ve ihtiyaçların teminini, bütün işleri ona ısmarlayıp teslim olmak gerektir. Yine bunun gibi sana bir belâ gelirse veya istenmeyen çirkin bir hâl ortaya çıkarsa, o zaman sen kendi nefesine sahip oldunsa ve kalbini disiplin altına alabildinse, gerçekten sen telâş ve panikten uzak olursun. Her türlü sıkıntı ve şikâyetten rahat ve esenlik bulursun. Özellikle ilk darbe esnasında sabır ve sebatla dayanıklı olursun. Halbuki nefsi, ilk darbe anında telâş ve paniğe düşmeye gayet uygun görürsün. Buna rağmen eğer dersin ki: “Ey nefis, elbette bu darbe Allah tarafından olmuş bir oktur. Tedbir ve hile ile bunu defetmeye hiç çare yoktur. Şu hâlde buna tahammül edip şöyle de: Allah’ın kayıp hazinesinde belâların her çeşidi çoktur. Allah’ın senin başına gelen belâlardan çok daha büyük belâları defettiğini bilirsin ve bu sıkıntı kara bir bulut gibidir ki kısa zamanda açılıp gün doğar ve muradını alırsın. Buna sabredip tahammül etki bunun için çok mükâfat ve büyük bir kurtuluş kazanırsın. Nitekim Allah öncesiz sözünde “Allah, yakında bir zorluktan sonra bir kolaylık yapar” buyurmuş, sabrın ardında bol mükâfat olduğunu duyurmuştur. Öyleyse sabır ve tahammül kıl ki Rabb’inin yaratılış hikmetlerinden şaşırtıcı acayıplıkları seyredesin”.

ARAPÇA ŞİİR

*Rabb’inin tecellilerini bekle, nasıl gelecek,
Pek yakında, elden kaçırdığın o ferahlık!
Ulaşamadığın isteğinden ümit kesme,*

Onun kayıp hazinesinde ne acayıplikler vardır!

Yine bunun gibi kalbini kazanın vatani yapıp acısından da tatlısından da aynı şekilde hoşnut olursan, keyfiyet ve sırları sana bilinmeyen işlerde Allah'ın yaptığı her şeyi kendi hakkında en uygun, en yararlı bilir ve meydana gelen hükümlerinden pek çok zevk ve lezzetler alır ve kendi nefesine dersin ki: “Ey nefis, ezelde mukadder olan elbette vaktinde meydana gelir. Ya Mevlâ'nın yarattığına karşı gelen kimse ne fayda bulur? Sen “Rab olarak Allah'a razı oldum” deyip kazasına nasıl razı olmazsın! Meğer ki kazanın ilâhlık şanından olduğunu bilmezsin! Bil ki kazaya karşı gelmeyi terk edip onun her hükmüne razı olmadıkça onun rıza ve muhabbetini bulamazsın. Eğer Allah bir zaman dünyayı senden menederse, de ki: “Ey nefsi, o senin her durumunu senden daha iyi bilir ve sana herkesten daha lütfkâr ve daha acıyıcıdır. O, bütün yaratıkların Rabb'i ve âlemin rızıklarını dağıtandır. Köpeği, ondan nimeti kısmakla; kâfiri, düşmanlığıyla terbiye eden cömertliğin katında kendini bilen ve birleyen kulu, bir çörek veya bir dirhem değmez, bu değeri yapmaz mı? Fakat kesinlikle bil ki Allah, bu dünyayı senden menetmiştir. Ancak sana pek çok faydadandan dolayı onu menetmiştir. Demek ki senin için o hoş değildir. Çünkü, yapıp eden hep odur”. Eğer sen bu zikrettiğimiz sözleri tekrar ile tefekkür edip sürekli hatırdan tuttunsa, gerçekten bu dört esas -ki onlar; tevekkül, işi Allah'a ısmarlam, sabır ve rızadır- bütünüyle sende temellenir ve bahsettiğimiz o meşgul edici arızalar da bütün tasaları ve kederleriyle silinip giderler. Böylece ibadet lezzet ve huzurunu bulur, marifet ve muhabbet devletine kavuşursun. Allah katında tevekkül, işi Allah'a ısmarlama, sabır ve rıza ehli olan topluluğa katılmış olursun. Dünyada vücudun ve ruhun esenlik ve rahat bulup ahrette de üstün bir kıymetle dostluk makamına ulaşip iki cihan saadetini ve gözyaydınlığını toplamış olursun.

TEFVİZNAME

*Hak serleri hayr eyler Zan etme ki gayreyler
Arif anı seyreyler Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Sen Hakk'a tevekkül kıl Tefviz it ve rahat bul
Sabreyle ve razı ol Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Kalbin ana berk eyle Tedbirini terk eyle
Takdirini dert eyle Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Bil kâdı-i hâcâtı Kıl ana münâcâtı
Terk eyle mürâdâtı Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

Bir işi murâd itme Oldıysa inâd itme
Hak’ dandır o red itme Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hakk’ın olıcak işler Boşdur gam u teşvişler
Ol hikmetini işler Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Hep işleri fâyıkdır Birbirine lâyıkdır
Neylerse muvâfıkdır Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Dilden gamı dûr eyle Rabb’inle huzur eyle
Tefviz-i umûr eyle Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Sen adli zulüm sanma Teslim ol oda yanma
Sabr it sakın o sanma Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Dime şu niçün şöyle Yerinedir ol öyle
Bak sonuna sabr eyle Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler

*Hiç kimseye hor bakma İncitme gönül yıkma
Sen nefsine yan çıkma Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Mümin işi reng olmaz Akıl huyu cenk olmaz
Arif dili teng olmaz Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Hoş sabır cemilimdir Takdir kefilimdir
Allah ki vekilimdir Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Her dilde anın adı Her cânda anın yâdı
Her kuladır imdâdı Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Nâçâr kalacak yerde Nâgâh açar ol perde
Derman eder ol derde Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

Her kuluna her anda Geh kahr u geh ihsanda
Her anda o bir şânda Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Geh mu'tî vu geh mâni Geh dârr u gehi nâfi'
Geh hafîd u geh râfi' Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Geh abdin ider arîf Geh eymün ü geh hâif
Her kalbi odur sârîf Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Geh kalbini boş eyler Geh halkını hoş eyler
Geh aşkına düş eyler Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Az ye az uyu az iç Ten mezbelesinden geç
Dil gülşenine gel göç Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Bu nâs ile yorulma Nefsinle dahi kalma
Kalbinden ırağ olma Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler

*Geçmişle geri kalma Müstakbele hem dalma
Hâl ile dahi olma Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Her dem anı zikreyle Zirekliği koy şöyle
Hayran-ı Hak ol söyle Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Gel hayrete dal bir yol Kendin unut anı bul
Koy gafleti hazır ol Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Her sözde nasihat var Her nesnede zinet var
Her işte ganimet var Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Hep rumuz ve işaretdir Hep gâmız ve bişâretidir
Hep ayn-ı inâyetdir Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Bil elsine-i halkı Eklâm-ıHak ey Hakkı
Öğren edeb u hulki Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler*

*Vallah güzel itmiş Billah güzel itmiş
Tallah güzel itmiş Allah görelim netmiş
Netmişse güzel itmiş*

Dördüncü Konu

En yüce istek gayesi olan Mevlâ'yı tanıma ile irfan ehlinin kendilerini yüce makama saldığını ve Allah'ı tanıyanın alışkanlık ve huzur devletini bulup, aşk ve muhabbet devletine daldığını; velilerin hikmeti, mananın özü ve gönül bilimi olup gönlün ondan lezzet ve can aldığını; veliler zümresi avamdan iyi olup, gafletten huzura gelerek, Hakk'ın dostluğu ile kalıcılık bulduğunu; evliyayı kiramın aşk şarabına devam ile hayvanî özelliklerden geçici olup, Hakk'ın ahlâkı ile kalıcılık bulduğunu; velilerin kerametlerinin açık ve tarikat makamlarının açık olduğunu beş bölüm ile açıklar.

Birinci Bölüm

Kendini bilmenin anahtarının Allah'ı bilmek olduğunu, irfan nurunun arifin kalbine doğduğunu, Allah'ı bilmenin en üstün istek gayesi olduğunu, arif olanın Allah'tan başkasını unutup, bilmek istediğini bulduğunu, kendinden geçip onunla kaldığını, her korku ve üzüntüden daima güvende olduğunu, Allah'ı kötü sıfatlardan arınmış ve sûbûtî sıfatlarla sıfatlanmış olduğunu dokuz madde ile açıklar.

Birinci Madde: Allah'ı bilmeyi apaçık ayetler ve hadisi şeriflerle bildirir.

Allah, kullarını lütfuyla kendini bilmeye teşvik etmiş ve bunu kazanmanın yolunu öğretip o şanı yüce kitabında şöyle buyurmuştur: “O, onları bildi, onlar onu tanımayıp inkâr ettiler” (12/58). “Onları simalarından tanırsın” (2/273). “Nimetlenmelerinin zevkini yüzlerinden tanırsın” (83/24). “Hakk'ı anladıklarından gözlerinin yaşla dolup boşandığını görürsün” (5/83). “Hiç, küfürle ölü olup, kendisini hidayetle dirilttiğimiz ve ona, insanlar arasında yürüdüğü bir iman verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalmış olan ve ondan bir türlü çıkamayan kimse gibi olur mu” (6/122). “Allah, kime hidayet yaratmazsa, artık onun için hiçbir nur yoktur” (24/40). “Biz, emaneti göklere, yeryüzüne ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular; insan onu yükledi. Gerçekten insan çok zalim, çok cahildir” (33/72). “Gerçekten Allah, her şeyi işitici ve her şeyi görücüdür” (40/20).

Yine Allah kutsal hadisinde şöyle buyurdu: “Ey âdemoğlu, kim kendini bilirse, muhakkak beni de bilir. Beni bilen de ancak beni ister. Beni isteyen de mutlaka beni bulur. Beni bulan da her dilediğine ulaşır. Benden başka isteklerinin üstesinden gelemmez. Ey âdemoğlu, alçak gönüllü ol, beni tanırsın, aç kal, beni görürsün, bana ibadet etmek üzere yalnız kal, bana ulaşırsın. Ey âdemoğlu, kendini bilen şüphesiz beni de bilir. Nefsini terk eden muhakkak beni bulur. Beni bilmek, tanımak için kendini bil, kendini tanı ey insan! Ey âdemoğlu, kimin kalbinden benim marifetim silinmişse, o kimsenin kalbi körleşti demektir. Ey âdemoğlu, kim bizim marifet evimize girerse, ondan topyekün korku ve hüznün gider ve emniyette olur Ey Davut! Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi, tanınmayı istedim de kâinatı, mahlûkatı yarattım. Beni bilsinler tanısınlar diye. Ey Davut! Faydalı bilim öğren. Böylesi bilim;

celâlimi, azametimi, büyüklüğümü, kudretimin her şeye galip olduğunu bilmendir. İşte bu bilimdir ki seni bana yaklaştırır. Ey Davut! Beni tanıyıp bilene, belâyı ağ, sabrı da av yaparım”.

Kâinatın efendisi de hadisi şeriflerinde buyurdular: “İlâhî cezbelere bir cezbe, iki âlemin de maeline denk gelir”. Yine buyurdular: “Ben size Allah’ı öğretim. Onu tanıyıp bilmekse, o, kalbin işidir”. Yine buyurdular: “Eğer Allah’ı tanıyıp bilseydiniz, o zaman duanızla hep dağlar yok olurdu”. Yine buyurdular: “Rabb’ini en çok tanıyıp bileniniz, kendini en çok bileninizdir”.

Dualarında da şöyle buyurdular: “Ey seni gerektiği gibi tanıyıp bilemediğimiz, gerçekte bilinmiş olan Allah’ımız, seni bütün eksikliklerden tenzih ederiz”. Yine şöyle dua ettiler: “Ey Allah’ım, ey sürekli diri ve ayakta olan, ey yer ve göğü yaratan, ey mülkün sahibi, celâl ve ikram sahibi olan Allah’ım, lütfunla kalplerimizi diriltmeni ve marifet nurunla gözlerimizi canlandırmam istiyoruz senden”. Yine şöyle dua ettiler: “Allah’ım kalbime, kulağıma, gözüme, sağıma, soluma, önümde, arkamda, üstümde, altımda, derimde, etimde, kanımda hep nur yarat! Ban nur ver!”

Yine bazı sağlam olmayan ve mecaz ifade eden hadisi şeriflerinde buyurdular: “Allah, Âdem’i kendi suretinde yarattı”. Yine buyurdular: “Rabb’imi en güzel bir şekilde gördüm, elini iki omzum arasına koydu da soğukluğunu göğsümde buldum. Böylece yer ve göklerde olanı bildim”.

NAZIM

*Senden gelür gönüllere çün dembedem meded
Fazlından isterim meded ey mufaddal-i ehad
Varlık senânı sebt idici bir sahifedir
Kim ibtidâsızdır ezel encâmıdır ebed
Ruhsâr-ı vahdet üzre dahi başka hüsn ile
Çeşm-i şühûda geldi bu hâl ü hatt-ı aded
Çün kesret-i zebedle değil bahr-i muhtefî
Vahdet muhitisin dû cihandır sana zebed
Çün kurbuna bu fakr u fenâdır sebeb hemân
Tubâ limen teheyây li-l kurbi vesteadde
Mihrin furûği sinede ken-nûr-i fil-basar
Aşkın hevâsı ruhda ker-rûh-i fil-cesed
Olmuş nüfûr nûr-i huzûrundan ehl-i cehl
Hakkâ-i mihreden kaçır ol sâhib-i remed
Hep işlerin hemîşe güzel hayr-ı mahzdır
Pes kârgâhımızda olur nakş-ı nîk u bed
Neşv u nemây-ı şebnem feyzinle buldu hoş
Gülzâr-ı cân ey Hakkı miskinin ey Samed*

(Gönüllere medet her an senden gelir. Ey bir olmakla yücelmiş olan büyüklüğünden medet isterim. Varlık, övgünün tanınmış bir sayfasıdır ki başlangıcı ezel, sonu ise sonsuzdur. Vahdetin yanağı üzerinde bir başka güzellikte göründü, gören göze, bu yüzdeki siyah benek ve çizikler. Çünkü, o gizli denizin köpük ve dalgaları çok değildir, görünmez. Sen, vahdet denizisin, iki cihan da senin köpük ve dalgalarıdır. İşte sana yaklaştırmaya sebep bu yoksulluk ve kendinden geçiştir. Müjdelere olsun, sana yaklaştırmaya çalışan ve yardım

isteyene. Gönülde muhabbetin bitmesi gözdeki nur gibi parlar. Aşkın havası da ruhda cesetteki ruh gibidir. Cahiller huzurunun nurundan ürker, kaçır oldular. Doğrusu şu ki güneşten gözü sağlam olmayan kaçır. Senin hep işlerin daima güzel, hep iyidir. Nakşın kötüsü, iyisi bizim tezgâhımızda olur. Bahar çiçeklerinin üstüne konan o narin çiy damlaları hep senin feyzinle yayıldı hoşça. Canın gül bahçesi olan Hakkı, miskinindir, ey tek muhtaç olmayan!)

İkinci Madde: Kendini bilmenin, Allah'ı bilmeye götürdüğünü bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kim kendi nefsini bilirse, gerçekten o kimse Rabb'ini de bilir. Kim kendini bilir, tanırsa, o her marifet ve bilime vakıftır. Kendini bilen Allah'a yakınlaşır ve mesut olur. Bilmeyense, Mevlâ'dan uzak düşer. Kendini bilen Hakk'ın marifetini kazanmış, bilmeyen de sapıklıkta yok olmuştur. Kendini bilmek en faydalı marifettir. Nefsinin bilen, âlemin sırlarına, gizliliklerine erer. Kim kendini bilirse, onun gayreti bu geçici âlemde uzaktır. Kim kendini bilmeye ulaşırsa, ona gerçek bir kurtuluş nasip olur. Kendini bilen erdemli, bilmeyen de Hak'tan gafilidir ki onun gafletten kurtuluşu nefsinin bilmeye bağlıdır. Kendini bilen, Allah'a uzak olmaktan kurtulur. Onun huzuruna yükselir. Aklın en üstünü, insanın kendini bilmesidir. Hikmetin en üstünü Mevlâ'ya yakınlaşma yolunu bilmektir. Kim kendinin cahili ise o Rabb'inden de gafilidir. Kendini bilmeyen Rabb'ini nasıl bilir? Nefsinin bilen de ya bu geçici dünya ile nasıl dostluk kurar? Her akıllı geçinen üzüntüde kalır. Her arif olansa sevinçle dolar. Her seven sevilir. Kendini bilmeyen başkasını nasıl bulur? Hele Mevlâ'yı nasıl tanıır? İnsana kendini bilmek yetişir çünkü o, Allah'ı bilmeye götürür. Dünyayı bilen ondan ayrılır. İnsanları bilen onlardan uzaklaşır. Kendini bilen de kendinden sıyrılır. Rabb'ini bilen yalnızlığa kaçır. Kendini bilen halka açık gönüllü olur. Çünkü, o Hak ile hazır ve ona boyun eğicidir. Kendini bilen kimseye kanaat, iffet ve istikamet üzere olmak gerektir. Allah'tan başka her şeyi terk edip yalnızca Allah'ı gaye edinmeli.

Allah Teâlâ, Davut (a.s.)'a buyurdu: “Ey Davut, kendini bil ki beni bilesin”. O da “Kendimi nasıl bileyim, seni nasıl bileyim” deyince yine şöyle buyurdu: “Nefsinin âciz ve zayıf olduğunu bil ki beni kuvvet, kudret ve sonsuzca var olarak bilesin; böylece de beni, benimle bulasın”.

NAZIM

*Şems arar dir ki âfitâb kani Her yana su akar ki âb kani
Dün gice hâb-ı dîdeden sordum Ey cihânı seyr iden di hâb kani
Mest kendini arar sorar halka Dir ki ol bî-hod u harâb kani
Devr ider bâde ehl-i işretini Meclis içinde dir şarab kani
Cümle sergeşte muztarib kalmış Rahat olmuş bî-ıztırâb kani
Cümlesi perdelerde kendin arar Arif-i nefis ider hicâb kani
Dost hoş bî-nikâb seyr eyler Dir benimçün aceb nikâb kani
Genc-i dil fethidir çü fakr u fenâ Ne sorarsın ki feth-i bâb kani
Şems-i rûhun gönülde seyr eyle Sorma Hakkı ki âfitâb kani*

(Güneş arar durur, der ki ay nerde? Her yana sular akar da hani su nerde? Dün gece uyuyan gözden sordum: Ey cihani seyreden de bana uyku nerde? Sarhoşluk kendini arar, sorar halka, der ki hani o şaşkınlık, divanelik, harap olmak nerde? Dolaşır da bade işret

meclisini, meclis içinde der şarap nerde? Hep serkeşler mustarip kalmış, rahat olan ve ıstırap duymayan hani? Herkes perdelerde kendini arar. Kendini bilen de hani der, perde? Dost olan hoş, peçesiz seyrederek de benim için acep hani perde, der? Yoksulluk ve kendinden geçiş gönül hazinesinin anahtarıdır. Ne sorarsın ki bu kapının anahtarı nerde? Ruhun güneşini gönülde seyret. Sorma Hakkı ki ay nerde?)

Üçüncü Madde: Mevlâ'yı bilip tanımanın en üstün istek gayesi olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah'ı tanıyıp bilme gönülde bir nurdur ve muhabbeti ruhun neşesi ve kurtuluşudur. Onu birlemekse, onun dostluk ve huzurunun anahtarıdır. Allah'ı tanıyıp bilme, büyük bir hazinedir ve muhabbeti daima bir kurtuluştur. Kim Allah'ı bilir, tanırsa, o kimse gözü gönlü uyanık olur, insanlara hep özür beyan eder.

Bilimin meyvesi Allah'ı tanıyıp bilmedir. Marifetin meyvesi de ilâhî hadleri korumaktır. Boş gayeleri kaldırmak ve Allah'ın varlığının gerekliliği konusundaki delil problemini çözmektir.

Üç şey Allah'ı tanıyıp bilme için teşviktir: Akıllı ve anlayışlı, bilge kimsenin düşkünlüğü, edip olanın yoksulluğu ve bir hekimin hastalığı. Mevlâ'yı bilen irfanı yetkinliğe ulaşır. Allah'ı bilen diline bitkinlik gelir. Kim Allah'ı bilmiş olursa, o sonsuz saadeti bulmuştur. İbadet ehlinin derdi dua, irfan ehlininki ise övgüdür. Çünkü, ibadet edenin derdi nefsi, arifinki ise Mevlâ'dır. Mevlâ'yı, gözler apaçık bir görme ile idrak edemez. Fakat kalpler onun imanın gerçekleri ile idrak edebilir. En faydalı bilim, Allah'ı tanıyıp bilmedir. Onun yeri uyanık kalptir. Mevlâ'nın birliğini idrak, marifettir. Tekliğini bilmek gerçek tevhitir. Eğer Mevlâ kendisini bildirmese, tanıtmısaydı kimse onu tanıyıp bilemezdi. Allah'ı tanıyıp bilme, aç karın, uykusuz sabahlayan göz ve zikirde olan kalple ruhta ve gönülde meydana gelir. Allah'ın kendini bilmekle şerefleştirdiği arife lâzımdır ki ona isyan etmekle nefisini alçaltmayıp, daima ona itaatte bulunsun.

İrfanın gerçeği, eşyanın gerçeğine ermektir. Eşyayı zatında olduğu gibi görmek de Allah'ı tanıyıp bilmenin onun öncesinde, sonrasında, gizlisinde, açığında olduğunu ve Allah'ın her şeyi bilici, her yaptığı hikmet sahibi ve herkese lütfuyla rızık dağıtıcı olduğunu bilmektir. Allah'ı tanıyıp bilme, onun birliğini kalben görmektir. Allah'ı tanıyıp bilmenin gayesi kalben Allah'a haberli olmaktır. Cehaletin koyu karanlığında kalmak da Allah'ı zikirden gafil olmaktır. Allah'ı tanıyıp bilmenin her şeyde onun gücünü bulmaktır. Her hâlde güç ve kuvvetten uzak olmaktır. Allah'ı tanıyıp bilme, nefis ile Allah'tan başka her şeyi terk etmek ve kalp ile de onun huzuruna varmaktır. Allah'ı tanıyıp bilmenin gerçeği onu dille zikretmek, kalple onun muhabbetine varmak ve gayretle onun huzuruna yükselmektir. Allah'ı tanıyıp bilme, ruhta doğan öyle bir bilgidir ki bütün organlar onunla sakinlik kazanır. Yine o, gönülde bir hayattır ki ruh onunla tatmin olur. Allah'ı tanıyıp bilme, Mevlâ'nın kendisini tanıyıp bildirmesiyle kazanılır. Çünkü, akıl Allah ile onu bilmeye ulaşabilir. Bilim halkın öğrenmesi, marifet de Hakk'ın bildirmesiyle olur. Öyleyse bilim, öğrenmek; marifet de bildirilmiş olmakla elde edilir.

Allah'ı tanıyıp bilme, eşyayı Allah'tan, onun onunla ve ona dönücü olarak bilmektir. Allah'ı tanıyıp bilme, varlığı öncesiz olanın şanını yüceltmedir. Arif olanı, marifetini meydana çıkarmatan alıkoyan işte bu büyüklüktür. Allah'ı tanıyıp bilme, gönülde berrak büyük bir damladır ki o ruh için çok bol bir nimettir. Gönülde marifet nuru, gökteki güneş gibi parlar. Fakat güneş göğün ufkundan doğup ışığı yere düşerken, o marifet güneşi gönlün derinliklerinden doğup nuru arşa yansır. Allah'ı tanıyıp bilme, gönül âleminin güneşi gibidir. Akıl da ay ve yıldızlar gibidir. Allah'ı tanıyıp bilme bir

cevherdir ki arşın derinlikleri onunla aydınlanır Allah'ı tanıyıp bilme ile benliğe düşmek ve nefsanîyete kapılmak tam bir isyankârlıktır. Marifet denizinde boğulmak ve gerçek nuruyla yokluğa ermek saadetin doruğudur.

*Her nefes kalp muhall, bden alur bir meşreb
Başka bir resm ile bir râhî ider dil mezheb
Gönül olmaz iki an içre bir emri tâlib
Dembedem başka olur cân u gönülde matleb
Bu ruh u zülf ü leb u gabgab u tenden gayrı
Dilde var başka ruh u çeşm u dehân u gabgab
Leb-i cânâdan alur her dem o başka bir cân
Dahi her cân için ol demde gelür bir kalıb
Başkadır âlem-i dil mihr u sıpihri başka
Arş u ferş u feleği başka çok anda kevkeb
Berk ı hâtıf gibi dil âlemini seyr it kim
Anda yokdur yokuş u yâz u kış u rûz ile şeb
Hakkı dil levhine çün cümlesi olmuş mesrur
Arif ol cümleyi sen dilde bul ehl-i tarb*

(Her nefeste kalp, Hakk'ın tasarrufuyla yeni bir huy kazanır. Başka bir resim ile başka bir yolu mezhep edinir. Gönül, iki anda bir işe talip olamaz. Canı gönülde istek her an başka olur. Bu yanak, zülûf, dudak, gerdan ve tenden ayrı, gönülde başka yanak, göz, ağız ve gerdan vardır. Sevgilinin dudaklarından her an o başka bir can alır. Hem her can için o anda başka bir kalıp gelir. Gönül âlemi başkadır; ayı, seması başka; arşı feleği, yeri başka; yıldızları da çok onun. Bir şimşek çakışı gibi gönül âlemini seyret ki onda yokuş, yaz, kış, gündüz, gece yoktur. Ey Hakkı, bütün bunlar gönül levhasında hep yazılmıştır. Arif ol da sen hepsini gönülde bul ve coşkun bir sevinç içinde olanlardan ol.)

Dördüncü Madde: Arifin Allah'tan başka her şeyi unutup yalnızca Hazreti Mevlâ'yı bulduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Arif odur ki onu Hak'tan başka hiçbir şey meşgul etmez, göz açıp kapayıncaya kadar da olsa ilâhî dostluk ve huzurdan gaflete düşmez. Arif odur ki dünya işlerinden uzak ve yalnız irfan konusu ile meşgul olur. Arif odur ki kendi tedbirinden habersiz, yalnız Hakk'ın tedbirini gözler ve arzular. O, hiçbir şeyle üzülmaz. Her şey onda sefasını bulur ve kederini unuttur. Arif odur ki dünya, bütün genişliğiyle başına dar gelir. Öylesinin âdeti insanlardan kaçmak ve Mevlâ'nın huzur ve dostluğuyla ayakta kalmaktır. Arif odur ki hep bitmez tükenmez tefekkürle yükselir ve melekler ve ruhlar âleminin kurtuluş makamlarını böylece kateder. Arif odur ki irfanını, saadatinin sermayesi bilir ve onu ehli olmayan ve lâıyk olmadığı yere bırakmaktan korkar. Arif odur ki Allah'tan başkasıyla dostluk etmez. Ondan başkası asla aklına gelmez. Arif odur ki kendi sıfatlarını, tek irfan gayesi olan Mevlâ'nın sıfatlarında yok eder. Öyle ki ondan başka hiçbir şeyi bilmeyip yalnız onunla konuşup hep onu dinler. Arif olan nasıl mahzun olur ki onun kalbi sevinçle dolu ve ruhu huzurla sevinçlidir. Abidin azığı su ve ekmekten, arifin azığı da irfan nurudur. Arif, Mevlâ'yı ancak yine Mevlâ ile bilir ve âleme de yine onun nuruyla erer. Arifin huzuru marifet;

sevinci muhabbet; nuru da gerçek tevhittir. Arif odur ki gönül bahçelerinde dolaşıp ruhun derinliklerinde yüzer ve Mevlâ'sına yalvarıp onun diliyle söyler. Arif odur ki Hak'tan başkasını düşünmez ve ondan başka söz söylemez. Kendisi için ondan başka koruyucu da bilmez. Arifin sevinci marifetle, dostluğu vahdetle olur. Sabır ve sebatı şiddette bulur. Bilim nehirdir; hikmetse engin bir denizdir. Bilginler nehirlerde dolaşanlar, ariflerse denizlere dalanlardır. İrfan ehlinin ibadetleri sultanların taçları gibidir. Arifler onlardır ki konuşsalar onu konuşurlar, amel etseler onun için yaparlar, talep etseler ondan ederler, arzu duysalar ona giderler. Gerçek doğru ve sadık olanlar, hep önde gelenler onlardır. Allah'ın seçkin kullan ve ona yaklaşanlar hep onlardır. Arifin ikiyüzlülüğü, mahçup ihlâstan daha geçerli ve daha sevgilidir. Arif, irfan gayesi olan Mevlâ'yı ululamada, onu yüceltmekte tam bir özen içindedir. Farzları eda ve haramlarından kaçınmakla ona boyun eğer ve hürmette bulunur. Arif odur ki irfanla ulaştığı gerçekleri ehli olmayana söylemez, üzüntü ve kederinden hiç kimseye söz açmaz. Arifin alâmeti odur ki Rabb'iyile oldukça iftihar eder, kendisiyle oldukça düşüklük ve bayağılık hissi duyar. İbadet ehli, cismini eritir. Arifin gönlü hikmet kandilidir; fitili marifet, ağız muhabbet ve ışığı da kayıp âleminin nurudur. Bilginin, abidin talebi; arifin de zevk ve neşesi vardır. Çünkü, arifin bilgisine vardığı Mevlâ2sıyla duyduğu sevinç sürekli. Korkan insanın hâli kaçkınlık; arifin şanı ise neşe ve coşkunluktur. Takva sahibi olanın alâmeti dünyayı terk etmesi; arifin alâmeti de duayı terk etmesi ve övgüye yönelmiş olmasıdır.

NAZIM

*Ehl-i irfân ki muhabbetden eser bulmuşlar
Kendiden bîhaber olmakla haber bulmuşlar
Aleme açmadılar çeşm-i heves çün Ya'kûb
Tâ ki Pîrâhen-i Yûsuf la nazar bulmuşlar
Bir zaman gice gibi zulmete dalmışlar idi
Tâ ki çâk-i ciğer içinde seher bulmuşlar
Başların yakalarından nice ref' itsünler
Hân-i kalbi o mahbûba makar bulmuşlar
Vâdî-i dilde tereddüd iden olmaz mahrum
Ki o sîmurgdan ol Kaf' da per bulmuşlar
Aşkdır lezzet alan hüsnle andan her ân
Aşkdan ehl-i nazar nûr-i basar bulmuşlar
Aşkdır saykal-ı âyîne-i cân ey Hakkı
Nefsden çün dil u cân tende keder bulmuşlar*

(İrfan ehli ki muhabbetten bir eser buldular; kendilerinden habersiz olmak suretiyle bir haber buldular. Yakup gibi âleme heves gözünü açmadılar. Nihayet Yusuf un gömleğiyle bir işaret buldular. Bir o zaman gece gibi karanlıklara dalmışlardı. Nihayet paralanmış ciğer içinde sabahı buldular. Başlarını yakalarından nasıl kaldırsınlar, kalp hanesini o sevgilinin yerleştiği yer olarak buldular. Gönül vadisinde tereddüt eden mahrum olmaz ki o meçhul kuştan Kafdağı'nda bir kanat buldular. Her an ondan, güzelliğinden zevk alan aşktır. Görenler gözlerinin nurunu aşktan aldılar. Ruh aynasının parlaklığı aşktır ey Hakkı, çünkü nefisten, gönül ve ruh tende keder buldular.)

Beşinci Madde: Arifin kendi varlığından geçip irfanıyla bilgisine vardığı Mevlâ ile sonsuzluk kazandığını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Arif her şeyi ve kendini de terk edip vücudun o tehlikeli ve sarp uçurumundan inerse, muhakkak o, gönül âlemine girmiş demektir. Sonra hayal atına atlayıp uzun günler tevekkül dağlarından aşip işi Allah’a ısmarlama geçidini de geçerek sabır meydanından dolaşarak rıza bahçelerine gelir. Sonra irfan bağlarına ulaşip oradan da muhabbet meclisine girer, böylece ilâhî dostluk ve huzur yerine varmış olur. Daha sonra gönlün ferahlık ve neşe döşegi üstüne çıkıp münacat mertebelerine ve ilâhî yakınlığa erer. Sonra güzel ve yüksek ahlâk ile ilâhî sıfat ve adların gizlilik elbisesini giyerek, bu sunulmuş lütufların şeref ve bu makamların zevklerine erer ve ömrü oldukça bu üstün durumlar içinde, engin nimetlerle sonsuz bir saadeti kazanmış olur. Onun şahsı dünyada, kalbi de sonsuz âlemde kalır. Her geçen gün daha çok yükseklikler ve yeni karşılaşmalar bulur. Öyle ki dünyadan yüz çevirip insanlardan ona bıkkınlık gelir ve üstün topluluklara ulaşma zevki doruğa varıp ölümü ister duruma gelir. Ne zaman vadesi dolarsa, Rabb’inin elçileri, güzel kokulu çiçekler ve müjdelilerle ona gelirler, o da tam bir hoşluk, ilâhî müjde ve dostluk sevinci içinde bu boş dünyadan geçip o ilâhî huzura, Mevlâ’nın yakınına göçer gider. Orada bu zayıf ve yoksul nefsi için öyle büyük bir zenginlik ve sonsuz bir cennet görür. Mevlâ’dan öyle bir dostluk, ikram ve bağış bulur ki anlatmak mümkün değildir. O sürekli devlet, sonsuza kadar asla ondan mahrum edilmez.

Ey rahmet sahibi Allah’ımız. Öncesiz sıfatların hakkı için bizi bu sonsuz devlet ve tükenmez saadette lütufta bulunuyorsun ki seni tanıyıp biliyoruz. Düşmanların da senin lütfunu bilseydiler, seni inkâr etmezlerdi.

Bir hadisi şerifte şöyle geldi: “Gerçekten dünyada bir cennet vardır ki onu bulan kimsede cennet arzusu kalmaz. Bahsettiğim cennet, Allah’ı tanıyıp bilmedir”. Yine şöyle geldi: “İnsanlar bu dünyadan çıkıp göçtüler. Oysa bu dünyada olan en güzel şeylerin zevkinden mahrum gittiler. O en güzel şey, Mevlâ’yı tanıyıp bilmektir ki her nimetten daha zevkli ve lezzetlidir”.

BEYİT

*Bulsalar âşıklar bu günkü cennetini irfanın,
Neylerler, vaad edilen hâri ve gılmanını yarının!*

Hz. Ali (r.a.) buyurdu ki: “Bir kimsenin ahrette cenneti bulması şaşılacak şey değildir. Gıpta edilecek ve şaşılacak şey odur ki dünyada cenneti bulmuş olsun. Yı-

ne bir kimsenin cennete girmekle iftihar ermesi gıpta edilecek ve şaşılacak şey değildir. Hayretle gıpta edilecek şey odur ki cennet, onun girmesiyle övünmüş olsun”.

ARAPÇA ŞİİR

*O celâl sahibi Mevlâ’yı bilmek ne şeref!
Ne parlaklık, ne sevinç ne neşe o!
Onu tanıyıp bilenler de ne üstün insanlar!
Onun muhabbet nuru aydınlatır onları,
Onu hakkıyla bilene kutlu olsun.
Hep sevinçtir ona zaman, yemin olsun!*

İşte Allah'ı tanıyıp bilen cennetlerin cennetine, zevklerin zevkine, huzurun huzuruna ve şereflerin şerefine sahiptir. Nitekim cennete giren kimse ölüm, hastalık, ihtiyarlık, yoksulluk, düşkünlük ve her türlü tasadan, gamdan kurtulmuş olur. Tıpkı bunun gibi, arifin kalbine giren kimse de korku ve hüzünden ve bütün zorluklardan kurtulmuş olur.

NAZIM

*Zinde-i cânânım ey cân bu sözü fehm eyle sen
Geç bu cândan bulasın tâ sende aşk-ı zulminen
Çün şarâb-ı nâb-ı irfânı içüp mest olsa dil
Mahrem-i vahdetsin andan dime asla bir suhan
Kendini bildinse şâd u münsif ol ger diseler
Kılıca yokdur kudretin kat' itme ol sözden resen
Gerçi bildim dostumu bilmecedir dâim veli
Şems dîdârından olmuş kalbe hâil ebr-i ten
Arifin kalbi şuhûd-i yâr ile dolmuş huzûr
Gâfilin kalbinde kalmış ukde-i tahmin u zan
Sırr-ı tevhid-i Huda'yı itme ifşâ müşrike
Anlamaz anı o kim dir benliğiyle seb ve ben
Buldu lezzet-i câvid-i lütf-ı Hak ile
Câna çün oldu müyesser halvet ender-i encümen*

(Ey kalbi diri olan cananım, ey ruh, bu sözü anla sen. Bu candan geç ki tek güç sahibi Mevlâ'nın aşkını bulasın. Eğer o saf, berrak irfan şarabını içip de mest olsa gönül, artık vahdet sırrının mahremisin, tek söz bile asla deme ondan. Kendini bildinse mesut ve insaflı ol, derseler; kılıca gücün yetmez, o sözden bağını kesme. Gerçi bildim dostumu, veli daima bilmecedir. Güneşi seyretmekten ten, kalbe engel bir bulut oldu. Arifin cam sevgiliyi görmekle huzurla dolmuş. Gafilin kalbindeyse, hâlâ tahmin ve zan ukdesi kalmış. Mevlâ'nın tevhit sırrını müşriğe ifşa etme. Benliğiyle, sen ve ben diyen onu anlamaz. Sonsuz zevki Hak ile buldu. Çünkü, ruh halk içinde Hak'la olmak kolay oldu.)

Altıncı Madde: Arifin korku ve hüzünden emin, ilâhî dostluk ve huzur ile sevinç olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ'sını tanıyıp bilen belâsı kalmaz. Çünkü, ona belâ, bal gibi tatlı gelir, onadan elem duymaz. Arifin Hak ile arası daima iyidir, onun için halk ile de arası iyidir. Çünkü, gözünde bütün halk mecbur gibi mazurdur. Arif, cisim ve canını hep Mevlâ'sına sunmuştur. Mülkü gerçek sahibine verip kendi aradan çıkmıştır. Böylece Hakk'a yakınlık devletine ermiştir. Arif, kalbini Mevlâ'sına, ruhunu da onun musibetlerine vermiştir. Cismini de onun rızasına uygun olarak mahlûkuna vakfedip rahata kavulmuştur. Arifin Hak ile muamelesi Hakk'ın oluruydur. Ariften her arzu uzaktır, çünkü, onun hiçbir muradı olmaz. Şöyle ki onun kalbine marifet nuru doğar da orada Mevlâ'dan başkasına yer bırakmaz. Arifin yükselişinden sonra düşüşü olmaz. Çünkü, ilâhî huzura yükselenden perde kalkar. Arifin yanında insanlar ne derece bayağı olduklarını bilselerdi, binlerce kez onun elini öperler, kendi yüzlerine tükürür ve başlarına toprak saçarlardı. Arife onun için

arif denilmiştir ki başkalarının bilmediğini o bilmiş ve haberli olduklarına, o haberli olmuştur. Eğer arifin kalbinde doğan marifet güneşinden bir zerre, ilâhî sır ve hikmetten yoksun olan ibadet ehline görünse, ona tahammül edemeyip yok olurdu.

BEYİT

*Sevinçten haneye belki âleme sığmazdı zahit,
Eğer arif gibi vakıf olaydı, bu sırrın dokusuna.*

Arifin bir alâmeti budur ki onun teri misk ve anberden daha hoş kokar. Bir alâmeti de seni yüzüyle öyle karşılar ki sanki senden başka hiç kimseyi bilmez ve senden öyle anî yüz çevirir ki sanki seni hiç görmemiş ve bilmemiştir. Nitekim kâinatın efendisi şerefli ev halkıyla âdeti üzere sohbet ederken ezanı işittikleri zaman öyle çabuk kalkarlardı ki sanki onlarla sohbette değildi. Arifin dili hep Allah'ı zikreder. Kalbi onun sevgisinde sadıktır; sırrı, sonsuzca ona âşıktır. Arifin kalbi uyumaz. Allah'tan başkasına meyli kalmaz. Çünkü, onun gönlü aşk çilesinde zevki bulmuş ve onun derdi ve gamıyla dolmuş, Mevlâ'nın bakış yeri olduğunu bilmiştir. Şu hâlde o, nasıl şaşkın olup gece uyur? Bir gönül ki Allah'tan başka her şeyden geçip yükseslere varmıştır ve o tatlı, hafif yakınlık rüzgârının kokusunu almış, ilâhî dostluk ve huzur topluluklarına kavuşturmuştur. O gönül Hak'tan nasıl gafil olup halka meyleder?

NAZIM

*Cihânda kendini bil hâmid ol dahi mahmûd
Ki zübde-i dü cihânsın nihayet-i maksûd
Aziz ömrünü a'lâ mahalline sarf it
Tarîk u aşk u muhabbetde eyle terk-i vücûd
Şarab-ı aşkı iden nûş o mest olur medhûş
Zehî halâvet-i cân u zehî şarab-ı Vedûd
Şarab-ı vehdeti nûş eyleyen sever zülî
Gönülden eyler o her zerreye rukû'u sücûd
O kim müşâhid olur bu vücûd vahdetini
Odur hemîşe dü âlemde şâhid u meşhûd
Velî merâtibin ahkâmını kabûl eyler
Emîn-i vahdet ider kesret içre hıfz-ı hudûd
Cemî-i halkı sever çün muvahhid ey Hakkı
Ol ehl-i vahdet u şefkat-i saîd u hem mesûd*

(Cihanda kendini hamdedici bil de övülmüş olasın. İki cihanın özüsün ve maksudunun da nihyeti. Aziz ömrünü üstün yerlerde geçir. Aşk ve muhabbet yolunda varlığından geç. Aşk şarabını içen dehşete düşer, mest olur, kâh can tatlılığı, kâh ilâhî şaraptan. Vahdet şarabını içen de alçak gönüllü ve düşkün olmayı sever. O her zerreye gönülden rükû ve secdeler eder. O ki bu varlıkta vahdet sırrını müşahede eder. O iki âlemde de daima şahit ve görülen olur. Veli mertebelerinin hükümlerini kabul eder ve vahdet sırrının sınırlarını çoklukta bile korur, o sırrı emin tutar. Vahdet sırrına ulaşan bütün halkı korur. Ey Hakkı, o, hem vahdet ehli, hem şefkatle saadet dağıtan, hem de mesuttur.)

Yedinci Madde: Takva ehli ile irfan ehlinin yani iyilerle Mevlâ'ya yakın olanların farkını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Takva ehli yayansa, arifler uçmak durumundadırlar. Bilgin, söylediğinden aşağı; arifse sözünden üstündür. Arif dünya ve ahret ehline marifeti vasfetmez, Allah dostlarından başkasına onu söylemez. Arifin sükûtu faydalı, söz de gayet hoştur. Arif, tanıyıp bildiği Mevlâ'sıyla dostluk eder, onun için insanlardan uzaktır. Yalnızca, Allah'a muhtaçtır, onun için herkesten ayrıdır. Yalnızca Allah'a boyu eğicidir, onun için herkesten şerefli dir. Takva sahibinin ibadeti ise zevk ve tatlılıkladır. Takva sahibi zahit, ahrete talip; arifse Mevlâ'ya taliptir. Zahit kendisiyledir; Arif de Rabb'iyle. Zahit, nefis ve arzusunda bazan kulu olurken; arif yalnızca Mevlâ'nın kuludur. Zahit Hakk'ı diliyle zikreder. Zahidin kalbi sebeplere iken, arifin ruhu Rabb'iyledir.

Mümin Allah'ın nazarıyla bakar, arifse Allah'la nazar eder. Müminin Mevlâ'ya sığınışı vasıtayladır, arifinki ise Allah'ladır. Mümin Allah'ı zikirle tatmin olur, arifse Allah'la tatmin olur. Müminin kalbi vardır, arifinse kalbin tasarrufu kendisinde olan Mevlâ'sı vardır.

Halk nefsin perdesidir, nefis de degâhın perdesidir. Öyleyse halkı terk eden nefsine karşı uyanık, nefisini terk eden de Allah'ı bilmiş olur. Arif, cisminden ruhuna geçmiş ve ruhunu da Mevlâ'sına feda etmiştir. Bilginin uğraşı talep, abidin durumu ibadetle meşgul olmak, arifin şanı ise sevinç ve coşkunluktur. Zahit, nefsiyle halka bakıp, düşmanlıklarıyla mustarip olmuştur. Arifse, Mevlâ'sıyla mahlûkatına bakıp hepsine şefkat gösterip rahat bulmuştur. Arif kalbiyle huzurdan gitmez ve ruhuyla dünya işlerini görmez. Arifin kalbi her istek ve arzudan uzak, daima hoştur. Nitekim onun eli her sebepten ayrılmış ve boş kalmıştır. Arifin bir rahatı yokken, her rahatta payı vardır. Bir nimeti yokken, her nimette bulunur. Arifin iki âlem de gözünde değildir. Çünkü, o kendi sırrından onların yaratıcısını bulmuştur. Arifin nefsi dünyasını, ruhu da ahreti terk etmiştir. Sırrı Mevlâ'sına yükselmiştir. Çünkü, Allah yolunun mesafesi dünya ile ahrettir. Onlardan geçen Hak ile huzura kavuşur. Arifin gözünde gerçek bir ezeldir. Ondan başka her şey de mecaz ve basittir. Onun için o “bir” her şeye bedeldir.

Şöyle naklolundu: Bağdat'ta Şiblî adında bir arif varmış. Bir gün çömlekçi dükkânının önünden geçerken çömlekçi “Hadi kalmadı, bir tane kaldı” demiş. O anda Şiblî bir çığlık atıp “Yalnızca “bir” yok muydu” demiş. Arif olana bu işaret yetmiştir. Arifin azığı Mevlâ'yı zikir; ibadet ehlinin azığı da su ve ekmektir. Arifin kıblesi ulaşma nuru, felsefeci aklın kıblesi de hayaldir. Arifin kıblesi, sonsuz bağışlayıcı Mevlâ'dır, gafilin kıblesi de paradır, altın ve gümüştür.

NAZIM

*Katresi bahrdan amma cemed olmuş mâsın
Benliğin korsan eğer katre değil deryâsın
Aşk deryasına sal kendini havf itme sakın
Geç hevâdan ki yemm-i aşka hubâb âsâsın
Bahr ile bahrsın emvâc ile mahkûm-ı hevâ
Aşk ile arif-i Hak ilm ile Mevlâna'sın
Tarbîn aşk gamıdır ta'bin nefis u hevâ
Aşkdır mûnis-i cân gayr ile ber gavgasın*

*Gâh dil gâh zebân gâh ayân gâh beyân
Gâhi âyîne gehî tûtî-i şeker-hâsın
Hodbîn oldınsa dolar hâne-i dil cenk u cedel
Bîhod oldınsa kamû halk ile hem tenhâsın
Mahv idüb varlığını aşk ile var ol Hakkı
Aşksız padişah olsan dahi sen lalasın*

(Denizden bir damlasın ama donmuş bir sudan ibaretsin. Benliğini bırakırsan eğer, damla değil deryasın. Aşk deryasına sal kendini korkma sakın. Geç boş şeylerden, arzudan ki aşk denizinde köpük ve dalgalar gibidir. Denizle deniz olursun, dalgalarla arzunun mahkumu. Aşkla Mevlâ'yı arif, bilimle Mevlâna olursun. Sevinç ve coşkunun, aşk gamıdır. Sıkıntın da nefsin ve arzun. Ruhun dostu aşktır, başkasıyla hep kavgadasın. Kâh gönül, kâh dil, kâh belli, kâh açık söyleme, kâh ayna, kâh şeker yiyen papağansın. Kendini beğendinse, gönül evin cenk ve kavga ile dolar. Kendinden geçtinse, bütün halktan kurtulmuş olursun. Varlığını mahvedip aşkla var ol ey Hakkı. Aşksız padişah olsan da yine lalasın.)

Sekizinci Madde: İrfan ehlinin yüksek şanını ve irfanın en ileri sınırını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah'ı kendinden başka kimse bilmez. Buna göre ariflerin onu bilmesi yine kendisiyledir. Onun için onlar, her şeyde Hakk'a dönmüşlerdir. Arifin gözü ibretle, kalbi tefekkürle, ruhu da zevkle meşguldür. Arifler Allah'tan başka hiçbir şeyin elden çıkmasına üzülmezler. Çünkü onlar, eşyaya, kâinata, hayal ve yokluk bakışıyla bakarlar. Dünya işlerini bilmezler. İrfanlarının gayesi olan Mevlâ'yı bulmuşlar ve dünya işlerinden sağır, dilsiz ve kör olmuşlardır. Arifin sevinci marifettir, zevk ve huzuru da muhabbetir. Arif her geçen gün daha çok tanır, bilir ve Mevlâ'ya yakınlaşır. Çünkü, her saat irfanının gayesi olan Allah'a yakınlaşmakla meşguldür.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri, Sırrı Sakatî'ye sordu: "Sırrımla nasıl sabahladın" Şöyle cevap verdi: "Allah katında sabah, akşam yoktur". Yani Allah'ı tanıyıp bilen vakitlerin ve durumların teşhisinden uzaktır. Ancak o ilâhî huzura dalmıştır ki hep marifetle meşguldür. Arif, tanıdık ve bildiğiyle olduğu zaman hayatı çeşitli süslerle donatılmış olur. Tanıdık ve bildiğinin muhabbetine kavuştuğunda da durumu çok güzel ve çok hoş olur. Arifin kalbi tanıdık ve bildiğine yönelmekte esen yelden ve çakan şimşekten daha seridir. Ariflerin aklı şaşkına çeviren bilgileri vardır ki onu öncesiz bir dille anlatır ve sonsuz bir ifadeyle açıklarlar. Her kavmin bir felâketi vardır; irfan ehlinin felâketi de o yüce ve şerefli huzurdan uzak düşmeleridir. Arifin uğraşı Mevlâ'sıyla dostluğudur. Ondan başkasından yüz çevirmek ve ümit kesmektir. Arifin ilgisi olmaz, sevenin şikâyeti olmaz ve kulun da davası olmaz. İnsanların durumlarından bahsedilir fakat ariflerin durumlarından bahsedilmez. Çünkü onun tortusu marifet nuruyla mahvolup kalmaz. Arif ne muhtaçtır, ne de değildir. Çünkü bunlar, varlık şanıdır. Arif ise kendinden geçmiştir.

Arifin alâmeti iki cihandan da uzak olmaktır. Marifetin son sınırı iki hâldir ki biri dehşettir, diğeri de hayrettir.

Şöyle naklolundu: Eba Yezit Bestami zamanında bir şeyh, müridini Mekke'ye gönderirken ona vasiyette bulunmuş: Mekke yolu üzerinde bulunan zamanın velilerinin sultam olan Eba Yezit hazretlerini ziyaret edesin. Selâm ve duamızı ona tebliğ edip dua ve rızasını alarak Kâbe'ye gidesin".

Yola çıkan mürit, Eba Yezit hazretlerini ziyaret edip şeyhinin selâm ve sözlerini ona söylemiş. Eba Yezit de ona “Şeyhin kimdir? Onun kelimelerinden birini bize söyle ki marifette onun makamını kendi sözüyle anlıyalım” demiş. Bunun üzerine mürit “Benim şeyhim der ki eğer gökyüzü demir ve yeryüzü de taş olsa, ne bir damla yağıp, ne de bir tane bitmez olsa ve bütün halk benim evlât ve maiyetim olsa, onların rızıklarının tedbiri konusunda içime asla bir gam ve keder gelmez ve kalbim asla heyecanlanıp bir değişme göstermez” demiş. Bu sözleri, o olgun insan duyup dedi ki “Ey flân kişi, gerçek o ki senin şeyhin henüz ne arif olmuş ne de Mevlâ’nın tevhit sırnını idrak etmiştir. Belki cimrilikle gizli bir şirk sayılacak bir noktada kalmıştır”. Ne zaman mürit bu hikmeti işitince, anlamadığından fazlaca üzüлüp yoluna gitmiş. Ne zaman hacdan dönüp şeyhinin yanına gidince onu görmüş ve ona Eba Yezit hazretlerinin sözlerini ve kendi hüзün ve nefretini söylemiş. Şeyhi ona dedi ki “Eba Yezit hazretleri bizden daha arif ve daha olgundur. Onun sözleri ince bir hikmet taşıyor olsa gerek”. Sonra o şeyh, ona mektup yazıp “Ey efendimiz Eba Yezit, tevekkülde sözüm ve makamım budur. Bu sözümünden kusurum nedir? Beni irşat et!” demiş. Mektup o olgun mürşide ulaşınca onun cevabında, o şeyhi şöyle irşat etti: “Benim için ne sema var ne yâr; ne bir damla var, ne bir tane; ne evlâdım var, ne sözüme uyanlar; ne tedbirim var, ne hareketim ve ne de varlığım var! İmza, Eba Yezit ölümlüden”. Bu cevabın şeyhe ulaşmasından o şeyh gayet sevinçli ve irşat olmuştur. “Tevhit, geçici her şeyi sükût ettirir” hikmetinin ne olduğunu bilmiş ve kendinden geçmeyi bulmuştur.

NAZIM

*Vücûdumuz yed-i Mevlâ’da misl-i sâgerdir
Şarâbı gâh hayât oldu gâh âzerdir
Mutî’ mümin olan cânê kand zevki virir
O nefse zehr içürür kim kenûd u kâfirdir
Kulûbı tann demâdem açar dahi bağlar
Bu işlerden anı bilmeyen aceb hardır
Har anlamışdır açub bağlamakla sâhibini
Ki hükm râkibinindir yedinde muztardır
Kimin yedinde içer yir cevabını almış
O bilmiş anı ki hep eyleyen o mihterdir
Aceb budur ki Huda’dan dil olmadı agâh
Ki bast u kabz ile mukallib ezhardır
Çu dildir usbu-i lütfıyla kahrı beyrinde
Kimin yedinde imiş dil ne şaha menzardır
O lûtf u kahr ile mir’ât-ı kalbe nâzırdır
Anın çün âyine geh sâf u geh mükedderdir
Çu buldu lütfu tevecühde kahrı gafletde
Dil olsa Hak ile Hakkı o hoş münevverdir*

(Vücudumuz Mevlâ’nın elinde bir kadeh gibidir. Şarabı gâh hayat oldu, gâh yardımla doldu. Boyun eğen mümin olan cana hangi zevki verir? O, nefse zehir içirir ki nefis hep isyankâr ve inkârcıdır. Tanrı kalpleri devamlı çözüp bağlar. Bu işlerinden onu bilmeyen acep eşek midir? Eşek bile kendisini çözüp bağlamakla sahibini anlamıştır ki hüküm kendisine

binenindir, kendi onun elinde mecburdur. Kimin elinde yiyip içtiğinin cevabını bilir. Yine o bilmiştir ki hep yapıp eden o kendinden güçlü olandır. Şaşılacak şey odur ki gönül hâlâ Mevlâ'sından habersizdir ki kapanıp açılma, daralıp genişleme ile kalbi sürekli değiştiren, apaçık meydandadır. Gönül ki onun lütuf ve kahır parmakları arasındadır. Kimin elindeymiş gönül ve hangi sultanın nazargâhıdır. O lütuf ve kahır ile kalp aynasına sürekli nazar eder. Onun için o ayna bazan duru, bazan da bulanıktır. Gönül, lütfu Mevlâ'ya yönelmekte, kahır da gafletinde buldu. Gönül Hak ile olsa, Hakkı ne hoş aydınlanır.)

Dokuzuncu Madde: İrfan ehlinin marufu olan Mevlâ'nın noksan ve olumsuz sıfatlardan arınmış, olgun ve müspet sıfatlarla sıfatlanmış olduğunu, kâinattaki bütün zerrelerin, âlemin bütün parçalarının, mahlûkatın bütün işlerinin, insanoğlunun bütün durumlarının onun tesir ve kudretiyle, tedbir ve hikmetiyle daima onun muradına uygun olarak varlığını sürdürüp düzen bulduklarını, hareket ve akış içinde olduklarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah, birdir ve asla bir ortağı ve benzeri de yoktur. Yemek, içmek, uyumak, giyinmekten; aileden, evlâttan, doğmak, doğurmaktan tamamıyla arınmıştır. Gökte ve yerde değildir, mekândan münezzehtir. Sağda, solda, önde, arkada, üstte, altta değildir; her yönden münezzehtir. Suret, şekil, renk ve organlardan münezzehtir. Varlığının öncesi ve sonrası yoktur. Varlığı kendindedir, başkasından değildir. Yüce zatı bir hâl üzere sabittir. Korku, hüzn, hastalık gibi bozukluklardan ve bütün noksan sıfatlardan münezzehtir. Bu topyekün âlem yokken o vardı. Hiç kimseye muhtaç değildir. Aciz kalmaktan arınmıştır. İstese topyekün kâinatı yok eder; istese bir anda yeniden var eder. Ona hiçbir iş çetin ve güç gelmez. Bir pireyi yaratmakla, göğü ve yeri yaratmak ona aynı şeydir. Hiç kimse ona hükmedemez. O herkese hükmeder. Ona hiçbir şeyi yapmak zorunlu değildir. Bir kimseden fayda veya zarar görmekten münezzehtir. Bütün inançsızlar iman etseler, bütün günahkârlar itaate yönelseler, kulluklarından gayret ve özen göstetseler, ona bir fayda gelmez bundan. Eğer bütün insanlar, inançsız ve günahkâr olsalar, bundan da ona asla zarar gelmez. Bunlar olumsuz sıfatlardır ki o yüce ve pak zat, bu eksiklik belirten sıfatlardan arınmıştır.

Şanı yüce Mevlâ'nın müspet sıfatları sekiz olarak bilinir. Biri, hayat; biri bilimdir ki Allah diridir ve her şeyi bilicidir. Gökte ve yerde olanları, bütün gizli ve açık şeyleri; ağaçların, yaprakların, tanelerin, çiçeklerin, kumların, denizlerin hesap ve sayılarına kadar her şeyi bilir. Asla bilmediği bir şey yoktur. Bütünleri, parçaları, geçmişleri, gelecekleri hep bilir. İnsanın gönlünde doğan düşünceleri, diliyle söylediklerini, içini ve dışını hepsini bilir. Meydanda olanları, olmayanları da bilir. Kayıbı ancak o bilir. Hiçbir kimse kayıbı bilemez ancak Allah Teâlâ bazılarını bildirir. O, unutkanlık, yanlışlık ve gafletten tamamıyla uzaktır. Onun diriliği ve bilgisi öncesizdir. Sonradan meydana gelme ve geçici değildir.

Müspet sıfatlardan biri de işitmektir ki Allah, her şeyi, gizli açık her sesi işitir. Bir kimsenin kulağına gizlice bir şey söyleseler, onu o duymasa da Allah duyar. Onun işitmesi öncesiz ve sonsuzdur. Sonradan meydana gelem ve geçici değildir.

Müspet sıfatlardan biri de görmektir. Allah her şeyi görücüdür. Koyu karanlık gecede simsiyah bir karıncanın kapkara bir taş üzerinde yürüdüğünü bile görür. Ayağının hışıltısını işitir. Fakat onun işitmesi, bizim gibi kulak vasıtasıyla değildir, gördüğü de gözle değildir. Göz ve kulaktan münezzehtir. Görmesi öncesiz ve sonsuzdur. Sonradan meydana gelme ve geçici değildir.

Müspet sıfatlardan biri de dilemektir ki Allah dileyicidir İsteddiğini yapar, murat etmediği de asla

olmaz. Hiçbir şey ona lüzum ifade etmez. Hiç kimse ona güçle bir işi yaptırmaya kadir değildir. Cihanda hayır ve şer her ne meydana geldiyse, onun muradıyla olmuştur. Müminlerin imanını, itaatkârların ibadetlerini hep o murat etmiştir. Eğer istemeseydi bir mümin ve itaatkâr olmazdı. Yine kâfirlerin küfrünü ve günah işleyenlerin Allah’a isyanını murat etmemiş olsaydı, onlar onu işleyemezlerdi. Allah istemedikçe bir sivrisinek dahi kanadını oynatamazdı. Yaptığımız her şeyi onun isteğiyle yaparız. İstemediği asla vücuda gelmez. Çünkü istemediğinin olması, âcizlik alâmetidir. Eğer isteseydi, herkesi mümin ve itaatkâr ederdi. Yine eğer isteseydi, herkesi inançsız ve isyankâr yapardı. Eğer “Ya niçin herkesin inançlı olmasını istemeyip de çoğunun inançsız olmasını istemiştir” diye bir soru yöneltirirse, cevabımız şöyle olur: “Onun murat edip yaptığından sorulmaz. Herkese soracak olan odur. O her yaptığında serbesttir”.

ARAPÇA BEYİT

*Kesip attığına direnme,
Yaptığından sorulmayan kılıcın.*

Her murat edip yaptığı şeylerde pek çok faydalar ve hikmetler vardır ki insanoğlunun aklı ona erişmez. Buna göre, inançsızları da yaratıp küfürlerini istemesinde; yılan, kurt, akrep ve daha nice kötü şeyleri yaratmasında çeşitli faydalar vardır ki onları bilmek bize gerekmez. Bize hemen gerekli olan Mevlâ’nın bütün işlerini bir hikmet bilmekten ibarettir. Onun dilemesi de öncesiz ve sonsuzdur. Sonradan meydana gelme ve geçici değildir.

Müspet sıfatlarından biri de kudrettir ki Allah her şeye kadirdir. Her yaratılacak olanı yaratır. İsterse ölüyü diriltir. Taşı, ağacı konuştum ve yürütür. Bu gök ve yeri de yok etmeye, sonra tekrar var etmeye de kadirdir. Yine nice bu gök ve yer gibi binlerce yer ve gök yaratmaya da güç sahibidir. Bütün dağları altın veya gümüş yapmaya da kadirdir. Nehirleri yukarı akıtmaya, akarken altın gümüş olarak akıtmaya da gücü yeter. Bir kulunu bir saatte doğudan batıya, batıdan doğuya götürmeye de kadirdir. Bir kulunu bir saatte yeryüzünden yedinci kat semaya götürüp geri götürmeye de güç sahibidir. Onun kudreti öncesiz ve sonsuzdur. Sonradan meydana gelme ve geçici değildir.

Müspet sıfatlardan biri de sözdür. Allah söyleyendir. Fakat sözü bizim gibi dil ile değildir. Bazı kullarıyla vasıtasız konuşur. Musa (a.s.) ve kâinatın efendisine Miraç Gecesi’nde ve başka zamanlarda da vasıtasız söylediği gibi bazı kullarına da Cibril vasıtasıyla söylemiştir. Peygamberler çoğu zaman böyle yapmıştır.

Kur’an’ı Kadim, Allah’ın sözüdür, öncesizdir, sonsuzdur, mahlûk ve geçici de değildir.

Müspet sıfatların sekizincisi var etmedir ki o da yok olan eşyayı yoktan var etmektir. Allah, yaratıcıdır ki âlemi bütün parçaları ve zerreleriyle yaratan odur. Ondaki başka yaratıcı yoktur. Bütün hayvanların hareketleri ve sükûnetlerini ve bütün insanların işlerini, davranış ve durumlarını; isyan ve itaatlerini, inanç ve inkârlarını, her hayır ve şerlerini yaratan odur. Elin kımıldamasını, dilin söylemesini, gözün açılıp kapanmasını yaratan odur. Nitekim Allah “Ve Allah sizi yarattı, yaptıklarınızı da” buyurmuştur ki herkesin yaptıklarını ve işlediklerini yarattığını kendi duyurmuştur. Bize de pek az bir seçim ve tercih serbesiyeti verip bizi kendi yaptığımız işlerin yapıcısı kılmıştır. Bu kısmî serbestlik çok işimizde adî bir sebep teşkil etmiştir. Ancak bununla herkes, iki âlemde mükâfat ve ceza bulmuştur. Nitekim hadisi şerifte “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Şu hâlde bizi, amellerimizi ve bütün hayvanları, onlardan meydana gelen her şeyi, gökleri ve

içinde bulunanları, yerleri ve üstünde yaratılanları yaratan odur. Herkesin rızkını veren, hasta ve sağ eden, can verip öldüren hep odur. Ateş değdiği anda elin ısınıp yanmasını yaratan odur. Kar değdiği anda elin soğuk olmasını ve üşümelerini yaratan odur. Bir kimseyi ateşe koysalar, onu yakmamaya kadirdir. Nitekim Nemrut'un ateşinde Halil'ini (İbrahim a.s.) yakmamıştır. Yine kar içinde oturanı üşütmemeye, hatta yakmaya bile kadirdir. Fakat Allah'ın âdeti öyle cereyan eder ki ateş değdiğinde yanmayı yaratır ve kar değdiğinde de üşümeyi yaratır. Yanmayı yaratan ateş değildir, üşümeyi de yaratan kar değildir. Hep yaratan Allah'tır. Tokluğu yaratan da odur. Eğer tokluğu yaratmasa, yüz ratlı (bir litre kadar olan sıvı ölçeği) yemek yese doymak mümkün olmazdı. Acımak da böyledir, diğerleri de böyle.

Kısaca Hak'tan başka tesir eden yoktur. Bütün eşya bizzat onun mahlûkudur.

İşte Allah'ın bu sekiz sıfatı ki hayat, bilim, işitme, görme, dileme, kudret, söz ve yaratmadır. Hepsî devamlıdır ve zatıyla ayaktadırlar. Yok olmaktan ve değişmekten uzaktırlar. Kim Allah'ı kötü sıfatlardan arınmış ve müspet sıfatlarıyla sıfatlanmış bulursa, gerçekten o, arif billah (Allah'ı tanıyıp bilen) olmuştur. Yoksa şeytanî hayalleri, ilâhî tecelliler sanıp sapıklıkta kalmıştır.

İrfanın gerçeğini bir arif şu nazımla ne güzel açıklamıştır:

*Ey bihîn-i nüsha-i mecmûa-i zât Nakş-ı zîbende-i mir'ât-ı sıfât
Eyle bu pendimi âvize-i gûş Kimseye olma sakın fazl-ı furûş
İtme halka satacak ilme heves Kılma bîhûdeye tazyî-i nefes
Öyle bir ilme çalış kim mutlak Anı bir sen bilesin bir dahi Hak
Hikmet-i felsefeden eyle hazer Evliyâ nüshasına eyle nazar
Nefes-i pâk-i azîzân-ı tarîkider İnsanı karîn tahkîk
Mürşid-i kâmil olunca nâyâb Sana mürşid yetişür şimdi kitâb
Arif ol zahîd-i huşk olma sakın Himmet it tâ olasın ehl-i yakîn
Sa'y idüb arif billâh ola gör Nâil-i ma'rifetullah ola gör
Olma şek mezlekasinde gümrâh Ulemâdır olemâyı billâh
Çün "in a'ref" didi hallak-ı Vedûd Ma'rifetdir dü cihândan maksud
Ma'rifet zînetidir insanın Pest olur mertebesi nâdânın
Ma'rifet devlet-i rûhânîdir Ma'rifet hil'at-i rabbânîdir
Cahilin ma'rifeti redde sebab Behreyâb olmadığındandır hep
Olmaz âlûde-i çirk-i hızlân Câme-i ilm-i libâs-ı irfân
Hak görürmüş seni kendin bilesin Tâ ana cân ile kulluk kılasın
Zikr u fikrin heman Allah olsun Meşhedin ol ulu dergâh olsun
Dûzeh u cennetine itme nazar Sâhibin iste bul ey nûr-i basar
Ol senin olıcak ey rûh-i revân Hep senin olmuş olur iki cihân
Ara bul kendini bil kimsin sen Tâ sana ola dü âlem rûşen
Kıl tekâpûy-ı bilâd-i etvâr Kendini bilmicek itme karâr
Bilmiyen kendüyi nâbînâdır Gâv u harden de bile ednâdır
Olmıyan vâsıl-ı nûr-i irfân Yine zulmette kalur sergerdân
Anla sen ne oldığın ey dürr-i adn Uğramaz dâirene havf u hüzn
Anla kim ma'nây-ı tevhîd budur Vâsıl ol devlet-i câvîd budur
Mây-e-i cân-ı dil-i âgâh budur Gâyet-i ma'rifetullah budur*

Çeke gör çeşmine kühl-i irfan Olmıya tâ sana mahşer zindân
Nûr-i didem hele müşkil-i ma'nâ İki âlemde de olmak a'mâ
Oldır a'mâ ki değil ehl-i şuhûd Ola ebvâb-ı hakâyık mesdûd
Hazret-i fahr-i rusûl kıldı duâ Kim hakâyık ola mekşûf ana
Cümle-i nüsha-i merdân-i Hudâ Virir âyine-i idrâke cilâ
Tâlib-i Hakk'a olur rahnûmâ Nüsha-i Mesnevi-i Mevlânâ
Himmet it anlamağa güftârın Hirez-i cân eyleye gör esrârın
Dahi çokdır nüsahı ehlullah Abdi Allah'dan eyler âgâh
Remzî îâmâları rûhanîdir Cümlesi bâtın-ı Kur'ânîdir
Zâhir ahkâm-ı şerîatdır hep Bâtın esrâr-ı hakîkatdır hep
Zevki irfân iledir insânın Farkı yok cahille hayvanın
Arif-i Hakk'ın olur kalbi selîm Gönlü mir'ât-ı nazargâh-ı alîm
Arifin gönlü dahi a'lem olur Ma'rifet nûrî ile mahrem olur
Arif u âbid olan merd-i güzîn Oldı gencîne-i Yezdân'a emîn
Cânda kim ilm-i Hudâ kılssa zuhûr Gözde ol nûr olur ve dilde sürür
Gördüğün cümle o nûr ile görür Alem içre o sürûr ile yürür
Mazhar-ı ma'rifetullah ola gör Pertev-i mihr-i Hak ile dola gör
Ya ilâhî beni pür-nûr eyle Dembedem üns ile mesrûr eyle
Gönlümü hazretine hâzır kıl Gözüm nûrun ile nâzır kıl

(Ey ilâhî sıfatları kendinde toplayan güzel örnek! Ey, o sıfatların güzel nakışlı aynası! Bu öğüdümü kulağına küpe yap. Kimseye bu erdemleri yayma sakın. Halka satacağın bilime heves etme, boş yere vaktini yok etme. Öyle bir bilime çalış ki mutlak onu bir sen bilesin bir de Allah. Felsefî inceliklerden sakın, Allah dostlarının sözlerine, nüshalarına bak. Bu yolun şerefliyelerinin o pak nefesleri, insanı gerçekten Mevlâ'nın dostu yapar. Olgun bir mürşit bulmak mümkün olmayınca, sana kitap, mürşit olarak yeter. Arif ol, kuru takva ehli olma sakın. Gayret göster de sağlam bilgi ehli olasın. Gayret edip arif billah ola gör. Allah'ı tanıyıp bilmeye eren ola gör. Şüphe uçurumunda ayağın kaymasın sakın, Allah'ı bilenler, gerçek bilginlerdir. "Eğer bilersen" dedi, Mevlâ madem marifettir iki cihandan murat. Marifet, insanın süsüdür. Cahilin mertebesi aşağı olur. Marifet, ruhanî bir devlet ve rabbanî bir elbisedir. Cahilin marifeti reddetmesinin sebebi, ondan hiç pay almadığındandır. Acizliğin pisliği bulaşmaz irfan elbisesine. Seni Hak yaratmış, kendini bilesin ki ona canla kulluk edesin. Hep anıp düşündüğün hemen Allah olsun; baktığın yer hep o ulu dergâh olsun. Cehennem ve cennetine bakma, onların sahibini iste, bul ey göz nuru! Yalnız o senin olunca ey yolcu ruh, iki cihan hep senin olmuş olur. Ara bul, kendini bul, kimsin sen ki sana iki âlemde sevinç dolu olsun. Dolaş da bütün tavırlar ülkesini, kendini bilmeyen kördür, öküz ve eşekten bile aşağıdır. İrfan nuruna ermeyen, şaşkın ve serseri bir durumda yine Karanlıkta kalır. Anla sen ne olduğunu, ey cennet incisi, uğramaz dairene ne korku ne de bir hüznün. Anla ki tevhidin manası budur, sonsuz devlete ulaşmak budur. Uyanık gönlün can cevheri budur Allah'ı tanıyıp bilmenin gayesi de bu. Gözüne irfan sürmesi çeke gör ki olmasın sana mahşer, zindan. Gözümün nuru, hele ne müşkül manadır ki iki âlemde de âmâ olmak. Amâ, müşahede ehli olmayan ve kendisine gerçek kapıları kapalı

olandır Peygamberlerin efendisi dua ettiler ki gerçekler ona açılmış olsun. Arif billah olanın bütün sözleri, idrak aynasına parlaklık verir. Hakk'ın taliplerine, Mevlâna'nın Mesnevî'si rehber olur. Sözlerini anlamaya gayret et, canın güvende olsun ve onun sırlarını gör. Allah dostlarının sözleri daha çoktur, kulu Allah'a karşı uyanık kılar. İşaretleri, imaları hep ruhanîdir. Hepsi Kur'an'ın özüdür, bâtınıdır. Zahir, şeriatın hükümleridir hep; bâtın ise gerçeğin sırları. İnsanın zevki irfanladır, cahilin hayvanla hiçbir farkı yok. Arifin kalbi esenlikte olur; gönlü, Mevlâ'nın nazar ettiği ayna. Arifin gönlü de bilgindir, marifet nurunun da mahremidir. Arif ve abid olan seçkin kişiler, Mevlâ'nın hazinesinin eminleri oldular. Gönülde Huda bilimi doğsa; o, gözde nur, gönülde sevinç olur. Gördüğün hep o nurla görünür, âlemde de hep o sevinçle yürür. Allah'ı tanıyıp bilmenin şerefi ola gör, Hak güneşinin ışığıyla dola gör Ey ilâhî, beni nura boğ, her an dostluk ve huzurunla sevinçli kıl. Gönلümü huzuruna hazır kıl, gözümü nurunla bakan kıl.)

İkinci Bölüm

Allah sevgisinin en üstün gaye olduğunu; şevk, aşk ve vecit ile son bulduğunu; Mevlâ sevgisinin sınır ve gerçeğini, aslını ve özelliğini, faydalarını ve makamlarını, alâmetlerini ve üstünlüklerini; gönüldeki zuhurlarını; tarif ve kısımlarını; özel adlarını, zat ve sıfatlara ait hususiyetlerini, fiilleri ve eserlerine ait yönlerini, beraberinde ve terkibinde olanları; eserleri ve meyvelerini ve neticesi olan şevk ve hâlleri, aşk ve hararetini, vecit ve olgunluklarını, sonuçlarını kazanma yolunu yirmi dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Allah sevgisinin erdem ve övünç vasıflarını ayetler ve kutsal hadislerle bildirir

Allah, kullarına sevgi ve şefkatiyle kendi sevgisini teşvik etmiş ve onları müjdeleyip, onu kazanmanın yolunu göstermiştir. Nitekim kendi kitabında azametiyle buyurmuştur: “Muhakkak Allah, insanlara çok şefkatlidir, çok acıyıcıdır” (22/65). “Ve Allah kullarına çok merhamet edicidir” (2/207). “Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler” (5/54). “Şüphesiz ki Allah, çok tövbe edenleri sever, pisliklerden pak olanları da sever” (2/222). “Gerçekten Allah, takva sahiplerini sever” (3/76). “Muhakkak Allah, iyilikte bulunanları sever” (2/197). “Gerçekten Allah, adaletlileri sever” (5/42). “De ki ey Habib'im, eğer siz Allah'ı seviyorsanız, hemen bana tâbi olun ki Allah da sizleri sevsin ve bağışlasın. Ve Allah çok bağışlayıcı, çok acıyıcıdır” (3/31). “Bir de sana tarafımdan kendimden bir sevgi bırakmıştım” (20/39). “Ben seni kendime peygamber seçtim” (20/41). “Sana gelen her iyilik Allah'tan ve sana gelen her kötülük de kendindendir” (4/79). “Gerçekten benim Rabb'im çok merhametli ve çok sevgilidir” (11/90). “Allah tarafından bir söz olarak onlara “selâm” vardır” (36/58). “Ve aranızda bir sevgi ve merhamet yarattı” (30/21). “Hem aşikâr, hem gizli olarak bütün nimetlerini size tamamladı” (31/20). “Eğer Allah'ın size verdiği nimetleri saymaya kalksanız, onu asla sayamazsınız” (14/34).

Kutsal hadislerinde şöyle buyurmuştur: “Ey âdemoğlu! Eğer sevgimi istiyorsan, kalbinden dünya sevgisini çıkar. Ben, benim sevgimi ve dünya sevgisini asla bir kalpte birlikte bulundurmam. Ey âdemoğlu! Dünya sevgisiyle birlikte benim sevgimi nasıl istiyorsun? Sevgimi ve rızamı dünyayı terk etmekte ara. Ey âdemoğlu! İbadetimin için feragat et ki kalbin muhabbetimle dolsun ve bana yönel ki sana yeterli geleyim. Ey âdemoğlu! Bana hizmet et; çünkü, ben bana hizmet edeni severim. Kulum beni görmeyi arzuladığı zaman, ben de onu görmeyi sever, isterim. Kulumun nafile ibadetlerle bana yaklaştırmaya çalışması asla boşa gitmez ki ben onu severim. Onu sevdiğim zaman da onun sözlerini işitirim. Ey âdemoğlu! Sevgimi isteyenlere sevgimi vacip kıldım. Ey Davut! Cennetim itaat ve ibadet edenler içindir. Zikrim, zikredenler içindir. Kifayetim, tevekkül edenlere özgüdür. Fazla bağışım şükredenlere aittir. Rahmetim, iyiler için dostluğum da arifler içindir. Bense özellikle sevenler içinim. Ey Davut! Ben bir kulu sevdiğim zaman, onu belâlara çarptırırım ki beni çağırsın. Çünkü, onu sevdiğim gibi sesini de seviyorum. Ey Davut! Yeryüzünün bütün halkına duyur ki ben, sevenin sevgilisiyim. Benimle olmak isteyenle birlikteyim. Beni zikretmekle meşgul olanın dostuyum. Beni arkadaş edinenin arkadaşımı. Beni seçeni seçmişimdir. Bana itaat edenin dediğini yaparım. Beni kalpten seven hiçbir kul yoktur ki kendime kabul etmiş olmayayım! Ey Davut! Beni tanıyıp bilmeyen nasıl sever? Gece bastırıldığında benden uzak uykuya dalanın, beni sevdiği iddiası yalandır. Her seven sevgilisiyle yalnız kalmayı sevmez, gözlemez mi? Ey Davut! Sevenler için beni görmekten başka deva yoktur. Ey Davut! Ben senin için gerekeni yapıyorum, sen de gerekeni yap. Ey Davut! Benden iste de şevkimi sana hibe edeyim. Çünkü, ben beni arzulayanların kalplerini kabul ettim ve onları yüzümün nuruyla aydınlattım. Ey kulum, senin hakkın sevgili bulmak, benim hakkım da bana sevgili olmandır. Ey kullarım! Benden başkasıyla niçin meşgul oluyorsun? Oysa ben sizi arzuluyorum. Uzun bir cefa değil midir bu? Takva sahipleri olan iyilerin bana kavuşma arzularından, ben daha arzuluyum onlara kavuşmaya. Kulumun beni zikri çok olursa ben ona âşık olurum ve o da bana âşık olur. Böylece de beni bulmuş olur”.

NAZIM

“Yuhibbuhum ve yuhibbûnehû” buyurdu Vedûd
Ki bizden itdi muhabbet meyi kulûbe vurûd
Cemâl-i pâkini mir’ât-ı cânda seyr itdi
Muhabbet eyledi hem şâhid oldu hem meşhûd
Çu aks-i hubb-i ezelden zuhûra geldi bu aşk
Hezâr yüzden iderler bu hüsn-i aşka sücûd
Şarabhâne-i aşk oldu âlem itdi hurûş
Hezâr nagme-i âşık hezâr beyt-i sürûd
Çü aşk sende imiş cân u dîn u dil sende
Hoş anla kendini sensin o tâli-i mes’ûd
Iraga gitme uyup vehme kendini fehmi it
Ki nîm habbeye değmez habîb-i nâmevcûd
Gönül odur ki mey-i aşk içince ey Hakkı
Misâl-i Cür’ a-i câmi olur bu bahr-ı vücûd

(“Allah onları sever, onlar da onu severler” buyurdu Mevlâ ki kalplere muhabbet şarabı

bizden gitti. O pak cemalini can aynasında seyretti. Sevgisiyle kuşattı, hem şahit, hem görülen oldu. Ezeldeki sevginin aksinden, yansımasından doğdu bu aşk; bu yüzden, bu güzel aşka binlerce secde ederler. Âlem, aşk şaraphanesi oldu da coştı. Binlerce âşık nağmesi, binlerce şarkılar. Madem aşk sendeymiş, can, din; gönül sende; hoş anla artık dendini, sensin o mesut bahtlı olan. Kuruntuna uyup uzağa gitme, kendini anla ki o var olmayan sevgili yarım taneye değmez bile. Gönül odur ki aşk şarabını içince ey Hakkı, ona bu varlık denizi, kadehte bir yudumcuk olur.)

İkinci Madde: Allah sevgisinin üstünlükleri ve faydalarını hadisi şeriflerle bildirir.

Kâinatın efendisi ümmetine şefkat edip Allah sevgisini müjdeleyip ona sevginin yolunu göstermiştir. Nitekim hadisi şeriflerinde buyurdular: “Allah’ın yüz rahmeti vardır ki ondan bir rahmetle bütün âlem halkı birbirlerine acır, rahmet ederler. Doksan dokuzu ile kıyamet gününde kendi kullarına merhamet edecektir”. Yine buyurdular: “Allah güzeldir ve sevgi de güzelliğidir”. Yine buyurdular: Allah, bir kuluna sevgi etse, bütün yer ve göktekiler ona muhabbet ederler”. Yine buyurdular: “Müşfik bir annenin çocuğuna gösterdiği merhamet ve şefkatten Allah, kuluna daha çok merhametli ve daha çok şefkatlidir”. Yine buyurdular: “Sevgi ezelden vardır ve daima da kalıcıdır”. Yine buyurdular: “Allah’a muhabbet eden kimse, Kur’an’ı okumayı sever ve ona devam eder”. Yine buyurdular: “Sen sevdiğinle birliktesin”. Yine buyurdular: “Herkes sevdiğiyle beraberdir”. Yine buyurdular: “Allah yolunda, onun için sevgi, Allah’la sevişmektir”. Şu hâlde Allah için sevgi onun sevgilisi olmaktır. Yine buyurdular: “Allah, bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz”. Yine buyurdular: “Kim Allah’ı çok zikrederse, Allah onu sever”. Yine buyurdular: “Kim Allah sevgisini, insanların sevgisine tercih ederse, Allah onu halka muhtaç olmaktan kurtarır”. Yine buyurdular: “Allah sever ki kulları arasında olan devamlı sevgi korunmuş olsun”. Yine buyurdular: “Şüphesiz benim yaşıma büyük, cismim zayıf, kemiklerim ince ve ecelim yakın olup Mevlâ’ya kavuşmaya, peygamberlerin ruhlarına ve seçkin dostlara muhabbet ve şevkim şiddetlenmiştir”. Yine buyurdular: “Kim âşık olur, iffetini korur ve sevgisini söylemez gizler ve bundan dolayı ölürse, o kimse şehit mükâfatını almıştır”. Yine buyurdular: “Âşık olanlara danışmayınız, çünkü onların yürekleri yanmış, akılları alınmış olduğundan görüş ve tedbir anlayışları yoktur”. Yine buyurdular: “Ruhlar kendi âlemlerinde düzenlenmiş ordu gibidirler. Ne zaman bu âleme gelince, Allah’a arif olmakla birbirlerini tanıyanlar sevişir, inkârda olanlar da zıtllaşırlar. Havada birbirleriyle karşılaştıklarında atlar gibi koklaşırlar”. Yine buyurdular: “Kim kalbinde Mevlâ’sının sevgisini bulursa, o kimse bilsin ki Mevlâ’sı da ona muhabbet kılmıştır. Çünkü, o muhabbet ona Hak tarafından gelmiştir”. Ve o peygamber, namaz kıldığında içinden galeyan sesleri işitilir, gül kokusu alınırdı.

BEYİT

*İlâhî güzellik aleviyle yanan o ezelî ateş,
O güzeli ateşler içinde bırakmış, yakmıştı.*

Ebu Bekir Sıddık (r.a.)’ın mübarek yürekleri sevgi ateşinden yanmıştı, onun için de mübarek ağızlarından âdeta derinden derine bir yanık kokusu gelirdi.

Kâinatın efendisi şöyle dua ettiler: “Allah’ım, bana sevgini bağışla ve sana yakın olanların

sevgisini de”. Yine “Allah’ım, sevgini, canımdan, gözümünden, kulağımdan, ailemden, malımdan her şeyden daha sevgili yap”. Yine “Allah’ım, senden kazana rıza, sana kavuşma şevki ve yüzünü görme lütfunu istiyoruz. Ey acıyanların en acıyıcısı bize acı”.

NAZIM

*“Yuhibbuhum”undan olmuşdur ol murâd-ı mürîd
Meğer kim âyîne-i câna bakdı ol hurşîd
O dur cemîl ve muhib cemâlidir dâim
Hezâr gül direr öz gülşeninden ol câvîd
Gelür hemîşe haber aşktan derûn-i dile
Ki aşk odında yanar her kılâde-i taklîd
Hılâf-ı nefis u hevâ âdet-i muvahhiddir
Cihâd-ı ekber idendir muhabbet içre ferîd
Saâdet-i dü cihân buldu zinde oldu müdâm
O kim kamuyu koyup abd-ı aşk-ı Mecîd
Visâl-i aşk idi herdem ümîdim ey Hakkı
Hezâr şükr ki âlemde hâsıl oldu ümîd*

(Müridin muradı “Allah onlar sever” ilâhî ifadesinden doğmuştur. Meğer ki gönül aynasına baktı o güneş. Güzel odur ve seven de o, güzelliği de daimidir. Binlerce gül demetler, öz bahçesinden sonsuz olan. Daima, gönle aşktan haber gelir. Taze cana bu eski çul güzel değil. Aşk ateşinde yan da cehennemden emin ol ki aşk ateşinde yanar her taklit gerdanlık. Nefsin boş isteklerine karşı gelmek Allah’ın birliğine inananların âdetidir. Muhabbet içinde tek başına kalan o değerli incidir, o büyük cihadı yapan. Kalbi diri olan iki cihan saadetini buldu ve sonsuz oldu. O ki halkı bırakıp Mevlâ aşkının kölesi oldu. Her an ümidin, aşkın kavuşmasına ermektir ey Hakkı, binlerce şükür ki âlemde ümit var kılındı.)

Üçüncü Madde: Allah sevgisinin sınır ve gerçeğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah sevgisi tamamıyla ona yönelmektir. Allah sevgisi Allah’tan başkasını unutmaktır. Allah sevgisi vücudun bütün kısımlarının onun olduğunu görmektir. Sevgi, hayrette kalan kalpte devamlıdır. Sevgi, ne bağışla fazlalaşır ne de cefa ile eksilir. Sevgi, Hakk’ı bulmaktır ve gönülden her sevgiyi atmaktır. Sevgi, tam anlamıyla bir hürmet üzereyken bile hürmeti terk korkusunu yaşamaktır. Sevgiye varmak, sevgiliyi her şeye ve herkese tercih etmektir. Zat’a sevgi, onun sıfatlarında geçici olmak ve rızası yolunda hayatı feda etmektir. Sevgi, yüzünde ve arkasında sevgiliye hep muvafakat etmek, onun istediği gibi davranmaktır. Allah sevgisine varmak, ona ve onun olana meyletmektir. Sevgi doğruyu, büyük ve cömert olanı da cimri ve muhteris olandan ayırmaktır. Sevgi odur ki kendini bütün varlığıyla sevgiline adayasın ve sende, sana ait hiçbir şey kalmasın, öyle ki onun olup gidesin. Sevgiyi Allah’tan istemek ve kuldan razı olmaktır. Allah sevgisi, onu zikretmekle dostluğunda daima olarak kalmaktır. Sevgi bir illet ki her deva ondadır. Sevgi âdetlerden ve günlük uğraşlardan ayrılmaktır. Sevgi, yürekte öyle bir ateştir ki gönülde Allah’tan başka hiçbir şey bırakmaz, yakar. Aşk uykuyu yok eder. Yalnız yaşama insanları siler, kaybeder. Sevgi, sevgili bir kuştur ki onun yediği şey kalp taneleridir. Sevgi bir kıymetli şeyin alıcı değeridir.

Her yüksek makamın ödenmiş peşin karşılığıdır. Kim Mevlâ aşkının zevkiyle meşgulse, o kimse iki cihanı istemekten uzaktır. Allah sevgisi, onu tanıyıp bilmektir, dostluğuyla huzur bulmaktır. Sevgi, ne râğbetten ne de korkudan olur. Sevgi bir güzel şeydir ki ondan hiç kimseye zarar gelmez. Çünkü Allah sevgisine kavuşan kötülük dairesine asla uğramaz.

ŞİİR

*Hem ona isyan ediyor, hem de sevgini izhar ediyorsun;
Bu benim Rabb'imdir ve yaratan odur.
Eğer sevgin sadık olsaydı, ona itaat ederdin,
Çünkü seven, sevdiğine itaatkârdır.*

Sevgi sevgiliden başka her şeyden seveni sağlar, dilsiz ve kör eder. Kim, Mevlâ'sına nimetleri için sevgi kılmadıysa, ona belâsı geldikçe sevgisi artar. Kim de Mevla'sına nimetleri için sevgi kıldıysa, ona bir belâ gelse sevgisi yok olur.

Şöyle naklolundu: Bağdat'ta bir topluluk Şeyh Şiblî'yi ziyaret için kapısına vardıklarında Şiblî onlara “Siz kimlersiniz” diye sorar. Onlar da “Bizler seni seven dostlardanız” derler. Şiblî hemen onlara taş atmaya başlar. Böylece ondan herkes kaçır. Yalnızca onu sevenlerden ikisi kapısından ayrılmazlar. Şiblî kaçanlara sitem ederek “Size ne oldu ki benden kaçırıyorsunuz, eğer siz benim sevenlerim olsaydınız taşımdan kaçır mıydınız” der. Ve o iki sevenine de sevgiyle hitap ederek. Benim dostum ancak sizsiniz, taşıma tahammül ettiniz. Öyleyse özel sohbetlerimize liyakat kazandınız” der.

Allah sevgisinin sonu yoktur. Sevgilinin gayesi ele geçmediği gibi sevgisinin de sonu olmaz. Sevenlerin makamı, Allah'a kavuşma arzusu ve sevdiklerinin kazasına razı olmaktır.

ARAPÇA ŞİİR

*Aşk denizinin dibine varılmaz.
Oraya dalanın her işi sona erer.
O denizin acılığını ve belâsını hoş bulmaz kimse;
Ancak sırrını ona daldıran bulur.*

Kâinatın efendisinin ruhaniyetlerine dair bir işareti erenlerden biri bir olayında görüp ondan özür dilemiştir ki Allah sevgisi, senin sevginden beni meşgul etti, diye. Bu sözden o ruhaniyet tebessüm edip buyurdu ki: “Ey mübarek, her kim Allah sevgisi mertebesine ulaşmışsa, o şüphesiz bize sevgi kılmıştır, onun için o, saadeti bulmuştur”. Sadık âşık odur ki sevgilisinden ona her ne gelirse, onunla zevk ve haz duyar.

KİTA

*Her ne gelirse iyidir, yahşidir,
Zira o dostun bahşidir.
Hem her şey onun işidir,
Ben kötü vesveseleri neylerim!*

Eba Yezit Bestamî (r.a.) dedi ki: “İşin başında dört şeyi yanlış bellemiştim. Çünkü, öyle

vehmettim ki ben onu istiyor, zikrediyor, biliyor ve seviyorum. İşin sonunda uyanıp gördüm ki o, benden önce beni istiyor, anıyor, biliyor ve seviyormuş”.

NAZİM

*Ey ezeli refikimiz Gülşenimiz baharımız
Vey ebedî şefkımız Mahrem-i yâr-ı gârımız
Dildesin ey sürûrümüz Hâzırımız huzûrümüz
Mâye-i sekr u şûrümüz Sabr ile hoş karârımız
Olmaz âhırımız Zâhirimiz, zamîrimiz
Yâr u mürid u pîrimiz Mûnis-i gamküsârımız
Nâzır-ı bî nazîrimiz Nâsır-ı bî nasîrimiz
Dilber-i destgîrimiz Cümleden ihtiyarımız
Aşık u hem habîbimiz Nâsıb u hem nasîbimiz
Merhem u hem tabîbimiz Câbir-i inkisârımız
Râfi’imiz rafî’imiz Sâni’imiz bedî’imiz
Câmi’imiz cemî’imiz Hâsıl-ı kâr u bârımız
Cümleye eyledin atâ Sıhhat u mihnet-i şifâ
Hakkı’ya bahş kıl fenâ Tâ ola fakr kârımız*

(Ey öncesiz arkadaşımız, gül bahçemiz, baharımız. Ve ey sonsuz şefkatçımız “Yâr-ı gâr [mağara dostu], Hz. Ebu Bekir [çok vefalı arkadaş]” olan mahremimiz. Gönüldeşin ey sevincimiz, hazırımız, huzurumuz. Kendimizden geçip mest olmamızın sermayesi, sebebi, ey sabrımız, hoş kararımız. Sonumuz, açığımız, gizlimiz olmaz. Ey mürit ve pirimiz yâri, ey gamımızı çeken dostumuz. Ey benzersiz nazırımız; yardımcısız yardımcımız. İmdat eden sevgilimiz, her şeyden tercihimiz. Aşığımız, sevgilimiz; gayretçimiz, nasibimiz. Merhemimiz, tabibimiz; derdimizi savanımız. Davamız, davacımız; yaratığımız, yapanımız. Toplayanımız, her şeyimiz; kazancımız, zahmetimiz. Herkese bağışlar verdin, sağlık ve zorluklara şifa verdin. Hakkı’ya fenayı bağışla; öyle ki işimiz fakirlik olsun.)

Dördüncü Madde: Allah sevgisinin özünü, mahiyetini, çeşitlerini, özelliklerini, faydalarını ve makamlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah sevgisi, bir gizli sırdır ki ifade edilemez. Manevî bir hadisedir ki açık edilmez. Fakat her olgun, sırrından sevgiye dair şeyler söylemiştir. Onun özellikleri ve faydaları konusunda pek çok hikmetler anlatmıştır. Şunun için ki kulların kalbine meyil ve arzu, şevk ve aşk ateşi dolup canla Allah sevgisinin tutkunu olsun. Nitekim erenlerden biri şöyle dedi: “Sevgi odur ki sahibine dünya ve ahret sevdalarını unutturur”. Erenlerden biri de şöyle dedi: “Sevgi odur ki senin çok hizmetini az ve sevgilinin az bağışını çok göresin”. Bir başkası da şöyle dedi: “Sevgi odur ki sevgiline her şeyinle gidesin ve onu malından, canından daha yüce ve daha zevkli bulasın ve ona yüzünde, arkasında, gizli, açık muvafakat edesin. Buna rağmen yine ona karşı kendini kusurlu bulasın ve ondan özür dileyici olasın”. Bir olgun da şöyle dedi: “Sevgi odur ki sevgiline kavuşmakla beraber daha da meylini artırasın”. Biri de şöyle dedi: “Sevgi odur ki iki cihan zevklerinden seni kurtarıp, kendi vasıflardan uzaklaştırıp kalbini daima sevgilinle meşgul etsin”. Bir

olgun da şöyle dedi: “Sevgi odur ki sevgiline bütün varlığıyla teslim olasın. Öyle ki sende, benliğinden bir iz kalmayıp, kendinden büsbütün geçesin ve ona kavuşmayı, halk ile olmaya tercih edesin. Ona kulluk yapmayı halkın hizmetinden önde tutasın ve elde edemediğin geçici zevkler için tasalanmayıp, Allah’ı zikirden gafletle geçen vakit için gamla dolasın”. Erenlerden bir başkası da şöyle dedi: “Kim Allah’ı severse, o insanlar arasında bilinmekten nefret eder”. Bir diğeri de şöyle dedi: “Rabb’inle ol ki seni gözetsin. Onun ol ki sana yetsin”. Biri de şöyle dedi: “Rabb’im, eğer beni parça parça doğrasan ve bütün belâyı başıma döksen, sana olan sevgim ve arzum, ancak artar”.

Zünnûn Mısırî’yi dostları, eli kelepçeli, ayağı prangalı ve etrafında insanları ağlaşırken görmüşler. O da onlara sevinçle şöyle diyor: “Şüphesiz bu durumum, Allah’ın dostlarına bağışlarındandır. Onun yaptığı her şey bana zevkli, tatlı, hoş ve küçüktür”.

Allah’a sevginin tutkunu olan, gözlerine bu aşk sürmesini çeken kör olur, halkı görmez. Hep Mevlâ’yı görür. Erenlerden biri dedi:

ARAPÇA ŞİİR

“Allah’ı seven hep gariptir, dünyada.

Onun nuru ve esrarı şaşırtıcıdır.

İnsanlardan hep uzak ve gizlidirler.

Manada Mevlâ’ya pek yakındırlar”.

Yine erenlerden biri şöyle dedi: “Tevekkülün bütünü, infiali terk etmektir. İşi Allah’a ısmarlamanın bütünü, istek ve tercihi terk etmektir. Rızanın tamamı itirazı bırakmaktır. Sevginin bütünü de sevgiliyi her şeye ve herkese tercih etmektir”. Yine bir başkası şöyle dedi: “Her birlikte oturulabilir olan dostluğa uygun gelmeyebilir. Her dostluğa gelebilen sır saklamayabilir. Sır saklayanlar ancak sevgililer olur”. Bir başkası da şöyle dedi: “Allah bir topluluğu kendi hizmetine, bir topluluğu da kendi sevgisine ayırmıştır. İşte bu hizmet ehli takva sahipleridir ki onlar cennete lâyıktır ve onlara iyiler denilmiştir. Sevgi ehli de irfan ehlidir ki onlar Mevlâ’ya yakın olmakla üstündürler, onlar Allah’a yakın olanlardan olmuşlardır”. Yine bir olgun da şöyle dedi: “Kur’an’da zikredilen o tertemiz ve temizleyici şarap, marifet kadehindeki aşk şarabıdır”. Bir olgun da şöyle dedi: “Arif sevginin tatlılığına şu zaman erer ki halkın eziyeti ona şeker gibi yoksulluk da bal gibi tatlı gele”. Yine erenlerden biri şöyle dedi: “Sevgi, korkudan üstündür. Çünkü, seven kul durumunda Mevlâ’sının huzurunda ve gıyabında ona muhalefet eder. Herkesin kıymeti kendi gönlünün gayretidir. Şu hâlde gayreti dünya olanın kıymeti şehvet, gayreti ahret olanın kıymeti cennet ve gayreti Allah sevgisi olanın kıymeti sonsuz ve uçsuz bucaksızdır”. Erenlerden biri de şöyle dedi: “Sevgi gönlün meylidir ki halkın öğretmesiyle değil, ancak Hakk’ın vergisiyledir”. Bir diğeri de şöyle dedi: “Sevgi, kalp ile birlikte olan bir vasıftır ki herkese geçicidir. Seçme değil zorunludur”. Bir olgun da şöyle dedi: “Allah sevgisi kalpte parlayan bir nurdur ki kalp onunla sevinç ve huzur dolar. Allah’tan başka her şeyden uzak olur”. Yine erenlerden biri şöyle dedi: “Gönülde sevgi ve şefkat rabbanî bir ilhamdır. Kin, düşmanlık da şeytanın vesvesesidir. Çünkü, sevgi ve şefkat Mevlâ’nın sıfatı, kin ve adavet şeytanın sıfatıdır”. Yine bir olgun şöyle dedi: “Erenlerden biri, bir arife yazdığı mektupta “Marifet kadehinden aşk şarabını içip sarhoş olmuşum” diye yazar. O arif de ona şöyle cevap verir: “Henüz içmemiş ve sarhoş olmuşsun. Senden başkaları yer ve göğün denizlerini içtiler de henüz kanmayıp susuzluktan “daha fazla yok mu? arzusuyla ömürlerini geçiriyorlar”. Yine bir olgun da şöyle

dedi: “Kim Allah sevgisine susadıysa, o, Mevlâ’nın dostluk denizine dalmış demektir”. Yine bir başkası da şöyle dedi: “Kim Mevlâ’sının sevgisiyle meşguldür; o, sıcak ve soğuşu, zevk ve derdi, saf ve bulanık olanı fark etmekten uzaktır”. Yine bir olgun da şöyle dedi: “Allah sevgisi tutuşmuş bir ateştir ki onu dostlarının kalplerinde tutuşturmuştur. Öyle ki o ateş onların kalplerindeki tehlikeleri, arzuları, arızalan, ihtiyaçları yakıp yok etsin”. Bir başkası da şöyle dedi: “Allah kendi sevgisini bir kuluna verse, onu görenler sıkıntı ve ülfetsiz ona meyil ve sevgi duyarlar. Fırsat bulanlar, onun ziyaretine giderler, fakat o, onlardan kaçır ve Hakk’ın hep dostluğunda kalır”. Nitekim, Yusuf (a.s.)’a bir kimse sevgisini arz etmiş. O sevgili de ona verdiği cevapta “Rabb’imden başka kimsenin sevgisini istemem”. demiş. Böylece Mevlâ’sının sevgisinde sadık olduğunu duyurmuştur.

NAZIM

*Bir Huda’dan gayrı yâri istemem Ol gülün indinde hârı istemem
Gayrı yârin var ise var anda kim Dilde bari gayr-ı Bârî istemem
Andan özge baht u rahtı aramam Zikr-i Hak’dan gayrı kârı istemem
Dü cihânı ehline virdim heman İsterim dildârı darı istemem
Kaf-ı dilde bulmuşam simurgı ben Gerges-i murdâr-ı hârı istemem
Bâz sultanım anın destindeyim Hâkdan içre gubârı istemem
Yâr-i gârım gam-küsârım Hakkı pesistemem ben gayrı yâri istemem*

(Bir Allah’tan başka sevgili istemem. O gülün yanında diken istemem. Başka sevgilin varsa da var. Gönülde bari, başka yük istemem. Ondan başka baht ve dost aramam. Hakk’ı zikirden başkaca iş istemem. İki cihanı onları isteyene verdim hemen. Ben sevgiliyi isterim, darı istemem. Ben o meçhul kuşu gönlün Kafdağı’nda buldum. Murdar şeyler yiyen o pis akbabayı istemem. Şahindir benim sultanım, ben onun elindeyim, topraktan öte toz istemem. Ey Hakkı, gamımı dağıtmaya çok sevgili arkadaşım yeter bana. İstemem ben başka sevgili, istemem.)

Beşinci Madde: Mevlâ sevgisinin bazı alâmetlerini ve üstünlüklerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah sevgisi bir devlet kuşudur ki kimin başına konarsa, o kimse iki cihanda da sultan, taht ve taç sahibi olur. Yine o bir saadet formülüdür ki kimin kalbine girerse o kimse, zengin ve iki âlemden de ihtiyaçsız olur ve bütün halk ona muhtaç olur. Hangi gönülde Allah sevgisi gizli kalmışsa, o, candan habersiz bir ölü gibidir. Aklı olan herkes, Allah sevgisinden bahsedip yolunda can ve baş veririz, diyorlarsa da Allah sevgisinin yedi alâmeti vardır ki bu alâmetler kimde bulunursa, o, sevgisinde sadık ve doğrudur.

Allah sevgisinin ilk alâmeti şudur ki Mevlâ’yı seven ölümden korkmayıp, daima hazır olup ölümü bekler ve gözler. Çünkü, ancak ölümlle seven, sevgilisine; isteyen istediğine ve garip vatanına kavuşur. Şu hâlde madem dünyadan ilgi kesilmemiştir, öylesi gönülde Allah sevgisinin eseri görülmez. Eğer ölümden kaçışı, henüz Hakk’a varmaya hazır olmayıp gece gündüz onun tedarikinde olmak içinse, o da Allah sevgisinden bir eserdir.

İkinci alâmet şudur ki o Mevlâ tutkunu, dünyadan her neyi severse ona Mevlâ’sı da muhabbet eder ve yine onun yolunda onun için sarfedip harcar. Her ne ki kalbini Mevlâ’sından meşgul eder, onu terk edip huzuruna gelir ve rızasınca gider. Eğer bütün hâllerinde huzur ve rızada bulumadıysa, o Mevlâ

sevgisinin yok olduğuna delâlet etmez. Çünkü, her gönülde Allah sevgisi olgunluğuyla görülmez. Bazı gönülde biraz noksanca meydana gelir.

Allah sevgisinin üçüncü alâmeti şudur ki o Mevlâ'yı seven, gece gündüz onu zikredip düşünmekten boş kalmaz. Çünkü seven, sevdiği şeyi ve kimseyi sevgisi kadar anar. Yani o, sevgilinin vasıflarını onu överek söyler. Hatta eğer tam anlamıyla sevmişse, onu anmaktan asla susmaz. Eğer bir kimse hem Allah'a hem de dünyalık bir şeye sevgi beslerim derse bakılır; hangisini fazla anarsa sevgi ona hükmolunur. Çünkü, o gönülde çok anılan tarafın sevgisi galip gelmiştir. Netice şu ki galip, mağlubu her geçen gün yok eder.

Dördüncü alâmet şudur ki Mevlâ'yı seven onun öncesiz sözünü yüceltip peygamber ve dostlarına uyar. Hatta bütün mahlûkatına sevgi ve şefkat edip incelik ve hoşgörü ile yumuşak konuşur. Her kim, Allah sevgisi mertebesine ulaşmıştır, ondan kibir, haset, kin, düşmanlık, nefret, sıkıntı verme, kendini beğenme, benlik fikirleri defolur. O, bütün varlıklara ibret ve hikmetle bakıp herkesi dost edinerek onlarla sevişir.

Beşinci alâmet şudur ki Mevlâ'yı seven insanlardan uzaklaşmayı tercih edip gece sevgilinin hasretiyle onu bekler. Öyle ki bütün dünya ilgileri gönülden kesilip ortaksız öncesiz sevgiliye pek çok övgüler ve yalvarışlar yükseltsin. Nitekim Allah, Davut (a.s.)'a buyurdu ki: “Ey Davut! Beni sevdiğini söyleyip de geceleri uyarak benden gafil kalan davasında yalancıdır. Çünkü dost, dostun yüzüne talip olup sohbetini arzulamaz mı? Hoş, beni kim isterse bulur, bir daha da başkasıyla anlaşp hiçbir dostluk kuramaz. Bensiz olamaz”.

Altıncı alâmeti şudur ki Mevlâ'yı sevene ibadetler kolay gelir, şevk ve zevkle hizmet eder. Hatta ibadeti, ruhunun gıdası bulur. Ondan pek çok lezzetler alır.

Allah sevgisinin yedinci alâmetine gelince o da şudur ki Allah sevgisi mertebesini bulan, Allah'ın dostlarına onun yolunda sevgi duyup onları kendine dost edinir, onların düşmanlarını kendine düşman bilip onlara bile ayıplarını örterek incelikle muamele eder.

ARAPÇA ŞİİR

*Allah tutkunlarını hiçbir ev barındıramaz,
En küçük aybı bulunan yer onların barınağı olamaz.
Dünyanın hiçbir rızkına önem vermezler onlar,
Mal mülk toplamak da çirkin gelir onlara.*

Mevlâ'yı sevenin üç üstünlüğü vardır. Biri deniz gibi cömertlik; biri güneş gibi şefkatli olmak; diğeri de toprak gibi mütevazi olmaktır. Çünkü, varlık kıymetinin kaynağı sevgidir. O kadar ki varlığın kaynağı sevgidir. O kadar ki varlığın yaratılış temeli sevgidir.

Allah sevgisinin sonuçları da üçtür: Çok oruç tutmak, gece çok kalkmak ve az konuşmak. Ergin bir sevginin gerçeğine gelince o da genel ve sıradan toplum ilişkilerini terk etmektir. Sadık âşığın bedeni uzlaşmaz; kalbi ise pek yüksek; huy ve davranışları ruhanî; gayreti rabbanî ve yüzü de nuranîdir.

NAZİM

*Gönül aşkında nâpervâdır ey dost Seni sevmek aceb sevdâdır ey dost
Adüv bilmez bu ma'nâyı ki dâim Dil-i âşık sana me'vâdır ey dost
Cemâlin arzu eyler kamû şey Cihân pür-şûr u pür-gavgadır ey dost*

İkilik perdesi ref' oldi dilden Dü âlemden gönül yektâdır ey dost
Çü gelmez hâtıra pervây-ı ağıâr Gönül şûrîde ve şeydâdır ey dost
Eğer çi rütbe-i akl oldi âlî Makam-ı aşk hem a'lâdır ey dost
Cihân lezzetlerini buldım çü helvâ Velî aşkın mey-i ahlâdır ey dost
Şuûnın seyr ider âlemde ol can Ki çeşmi aşk ile bînâdır ey dost
Çü sensin ol âhır-i sırr u zâhir Bu Hakkı hiç nâpeydâdır ey dost

(Gönül aşkında korkusuz ve başkasına kayıtsz, ilgisizdir ey dost. Seni sevmek ne hoş bir sevdadır ey dost. Düşman olan bu manayı bilmez ki âşık gönül daima senin barınağıdır. Her şey senin cemalini, güzelliğini arzular. Cihan bir patırtı ve kavgadan ibarettir ey dost. İkilik perdesi kalktı gönülden, şimdi gönül iki âlemden de yalnızdır ey dost. Başkalarının ilgisi gönle gelmez artık, gönül âşık ve tutkundur ey dost. Aklın rütbesi yüksekse eğer, aşkın makamı da yüksektir ey dost. Cihan lezzetlerini tatlı buldum, oysa veli aşkı en tatlı meymiş ey dost. Oluş ve tecellilerini seyreder âlemde, o can ki aşk gözüyle görür ey dost. Yalnız sensin öncesiz ve sonsuz olan, hep gizli, âşikâr. Bu Hakkı bir hiçtir ve mevcut da değildir ey dost.)

Altıncı Madde: Allah sevgisinin gönülden doğduğu ve orada dolaştığını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsan kalbinde sevginin doğmasının sebebi bağıştır. Bundan dolayıdır ki insan, ihtiyaç ve yoksulluk üzere yaratılmıştır. Din işlerinde insanın bilginlere ihtiyacı şudur ki onu cehaletin karanlığından ve gafletin bulanıklığından kurtarıp; ona din ve imanı, adap ve ölçüleri ve kutsal şeriati öğretip anlayışına yerleştirsinler. Yine insanın evliyaya da ihtiyacı şudur ki irfan yolunun adap ve ölçülerini, hâllerin ve makamların gerçeğini ona apaçık bildirsinler, hep kötüye meyleden nefsin çirkin ve düşük vasıflarının, doğruya yönelen nefsin üstün ahlâkına dönüşmesinin sebeplerini gösterebilirsinler. Yine dünyanın geçiciliğini, ona sevginin hatasını ifade etsinler. Böylece onu, Allah'ı tanıyıp bilme ve onu sevmeye yoluna almış olsunlar. Yine sonsuzluk ülkesinin zevk ve sefasını, Mevlâ'nın dostluk huzurunu ve ona kavuşma devletini idrak ettirip, onu dünyadan kopararak ahret yurduna sevk edebilsinler. Bu sebeptendir ki her talebe, üstadına ve her mürit mürşidine meyil ve sevgi duyar ve onların rızaları doğrultusunda davranır.

Dünya işlerine gelince, insanın herkese bu işlerde ihtiyacı çoktur. Öyle ki bunun haddi hesabı yoktur. Meselâ aş ve ekmek temin edilip azığa konuluncaya dek, hiç biliyor musun ki o, kaç hizmetkârın hizmetiyle meydana gelip sana gıda olarak ulaşmıştır? Kısaca insanın, yemede, giymede, oturmada, evlenmede bütün iş kollarına ihtiyacı hikmetle bilinmiştir.

Nitekim "İnsan tabiata bağlıdır" denilmiştir. Hatta rüzgâra, yağmura, güneşe, aya, yere, göğe bile muhtaçtır. Şu hâlde, ey Allah'ın sevgisine talip olan fikir gözüyle bir bak ki eğer sana bir kimse iki dirhem verse veya bir elbise giydirse veya bir gün bir hizmetini görse, ömrün oldukça sen ona muhabbet duyup her anıldığında hayır dua ile ona övgüler yağdırırsın. Halbuki onun bağış ve hizmeti yine Allah'ın iradesi ve kudretiyle olmuştur. Gel şimdi bir kere insaf et ki sana her bir nefeste çeşitli nimetler bağışlayıp, bütün yararına olan şeyleri senden önce görüp, bütün ihtiyaçlarını haberin yokken hükme bağlayan Rabb'ine ve sen ondan yüz çevirip isyan ederken yine senin rızkını kesmeyip ayıplarını gizleyen dostuna yani cihanı yaratan, bütün işlerini takdir edip idare eden âlemlerin Rabb'ine niçin daima canı gönülden meyil ve muhabbetle boyun eğmezsin? Her an dilinle ona hamd

ve şükür edip övgüler sunmazsın? Başını, canını, bütün varlığını onun sevgisi yoluna feda etmezsin? Hiç doğru mudur ki onun sonsuz bağış ve nimetlerine ermişken, onun lütuflarını başkasından bilesin? Meyli, sevgiyi, övgüyü o cömert ve ayıpları örten Mevlâ'dan başkasına yapasın? Her gönül, Allah sevgisinin bulunduğu yerse de ateş, çakmak taşında gizli olduğu gibi o da gönüllerde gizlidir. Şu hâlde eğer sen şevk kamçısı ve Allah'ı zikir isteğiyle kalbinin taşına vurursan, ondan ateşler meydana gelir ve için onlarla aydınlanır. O ateşlerle içinde var olan kin ve düşmanlık çörçöpü, kin ve haset tozları, kibir ve bencillik yükü tamamıyla mahvolur ve bütün nefsanî bulanıklıklar gidip kalbin dupduru olur, ilâhî dostluk huzuruyla rabbanî tecellilere lâayık olur. Eğer bir müddet gaflet edip Hakk'ı zikre devam etmekten geri durursa, gönülde gizli olan o sevgi ateş i hemen külle örtülmüş olan közler gibi o uzun bekleyiş sonucu büsbütün söner gider. Sonra da kalbin şehvanî karanlıklar ve nefsanî bulanıklarla, Hakk'ın tecelli nurlarından mahrum olarak apışmış kalmış olur. Çünkü, Allah'ı zikir, onun sevgisinin tahrik vasıtası ve sonsuz şevkinin coçturucusudur.

Sevgi ehlinin şevkini ve âşıkların da zevkini artırmak için velilerin hikmetleri bir yardımcı kuvvettir. Onların kalbi çocuklarına hikmet emzirir.

Sevgi ehlinden bir basiret sahibinin gözleri kör oluşunun sebebi kendisine sorulunca şöyle cevap vermiştir: “Bu gözlerin kör oluşu Hak yolunda gayretin bir neticesidir ki halka bakmaktan beni menetmiştir. Çünkü, sevgili istemez ki seveni yabancıya yâr olup her an bir tereddütle sabırsız ve kararsız kalsın. İster ki yabancı tozlardan kalbi büsbütün arınıp hep sevgilinin aynası, gözlerinin hedefi olsun.

NAZIM

*Ey gönül sen olma kendinden cüdâ
Fâriğ ol gelsün sana aşk-ı Hudâ
Aşkdır yâr itme gayrı ihtiyâr
Andan özge kimseden gelmez vefâ
Ya ölür ya ayrılır ya terk ider
Her kim andan gayrı yâr oldu sana
Zinde-i pâyende dost ol aşkdır
Kim gelür her kalbe andan bir safâ
Her gamın gamhârıdır ol yâr-i gâr
Hem seninle bilebilir hoş dâimâ
Hatm-i ömründe çü nâçâr olasın
Hep sana peykânedir ol âşinâ
Şefkat eyler aşk o dem dir çekme gam
Gel bana ehlen ve sehlen merhabâ
Ben sana dostum ezelden ber karâr
Nefs ile bîgâne oldun sen bana
Cismi terk eyle bu hâki hâke vir
Pâksın Hakkı revân gel aslına*

(Ey gönül, sen kendinden ayrılma. Yabancılardan boş ol da sana Mevlâ'nın aşkı gelsin. Yâr aşkdır, başkasını tercih etme. Ondan özge kimseden vefa gelmez. Ya ölür, ya ayrılır, terk

eder, her kim ondan başka yâr olursa sana. Aldatmayan dost o aşktır. Her kalbe ondan bir sefa gelir. Her gamını dağıtır o yakın dost, hep seninle beraberdir hoşça. Ömrünün sonunda ne zaman çaresiz kalınca hep dostların, tanıdık bildiklerin sana yabancı olurlar. İşte o an sana şefkati aşk gösterir, gam çekme der. Gel bana, hoşça gel. Ben sana ezelden beri devamlı dostum, oysa sen bana nefsinle yabancı düştün. Cismini bırak, bu toprağı yine toprağı ver. Temizsin Hakkı, aslına koş gel.)

Yedinci Madde: Allah sevgisinin tarif ve gerçeğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah, sevgisini varlık hazinelerinin anahtarı kılmış ve kendi varlık hazinesinin inceliklerini de kayıp ve esrar âleminde onunla göstermiştir. Sırlarının meydana çıkışını “Bilinmeyi sevdim” sözüyle başlatıp irfan için yani tanıyıp bilinmesi için karanlıklar ve aydınlıklar âlemini var etmiştir. Demek ki sevgi, gerçeğin özü ve marifet ehlinin gaye noktasıdır. Onun makamları sonsuzdur. Ayetlerinin, delil ve işaretlerinin aklı şaşkına çevirecek, giriftlikleri uçsuz bucaksızdır. Hâllerinin sırları asla tükenmez. Çünkü sevgi, yaratışın ilk rütbesi ve varlık cinslerinin de en sonuncusudur. Bütün varlık olgunluğunu sevgiyle kazanmıştır. Onunla her murada kavuşulup ayrılınmıştır.

ARAPÇA ŞİİR

*Sevginin hakikatini ona sahip olmayan bilmez,
Onun hâl ve tarifinden uzaktır söz.
Güneşi görmeyen onu nasıl bilsin?
Köre onu tarif etmek boşunadır.*

Sevgi bir gerçektir ki onu sahibinden başkası bilemez ve onun ateş gibi hasretini çekip onu isteyenden başkası da onu kazanamaz. Onu sorup öğrenmeye çalışan onu kazandıysa, artık sorması bir anlam taşımaz. Kazanamadıysa, olamazı istemeye gayret sarf etmiş olur. Çünkü, vicdanî hadiseden ibaret olan manalar sözle sınırlanıp çerçevelenemezler. Onların özellikleri, akıl ve idrakin kuşattığı saha içinde değildir.

ARAPÇA ŞİİR

*İnsanların düşüncelerinden çok yükseklerdedir aşk,
Ayrılmak, kavuşmak kelimeleri vasfedemez onu.
Nasıl sıyrılır da yükselirse hayalden birşey,
Sınırı aşmış ve ifadeden kurtulmuş olduğu gibi.*

Sevgi dil ile anlatılamaz ve açıklama ile ifadelendirilemez. Çünkü o, Allah’ın bir perdesidir ki onu dostlarının kalplerine germiştir. Sevgi, öyle sonsuz bir sıfat ve öncesiz bir lütuftur ki kitap ve iman onunla bilinmiş, anlaşılmıştır. Sevgi bir sevinçtir ki idrakin olgunluğuna varan kişinin huzurunu düşünmesiyle gönülde ortaya çıkar. Bu tarif gerçeğe göre değildir, adladır. Çünkü sevinç vicdanî bir olaydır ki onun gerçeği bilinmez, yaklaşık da olsa tarifi yapılamaz.

Sevgi gerçekte zevkle ilgili bir olaydır ki ve bir şevk nurudur ki tek ve sonsuz gerçeğin zatını yine zatıyla idrakinden parıldar. Çünkü o, pek çok güzeldir ve güzeli de sever. Güzelliğinin son sınırı ise olgunluğun, yetkinliğin doruk noktasıdır. İdrak eden insan ne kadar yetkin olursa, idraki de o denli

güçlü olur. Sevgi pek tatlı ve zevkli olup son güçsüzlüğüne ulaşır ve kıvama erer. Şu hâlde sevgi, yalnızca böylesi yetkin insanda katışıksız bulunur. Onu saf olarak sadece “Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” ilâhî hitabıyla, varlığın var oluş gayesi olarak seçilen kâinatın efendisi, Mevlâ’nın sevgilisi bilir.

Bununla birlikte diğer mertebelerde ilâhî işaretlerin pek çok çeşitli ve farklı olması sebebiyle muhabbete elem, keder, dert gibi ıstıraplar da pek yakındır. Demek ki sevgi yalnızca neşe ve sevinç değil, hüznün ve kederle, korku ve tehlikelerle iç içedir.

ARAPÇA ŞİİR

*Sevenden daha mustarip yok kâinatta,
Bulsa da zevki, her an ona dalsa da,
Hep ağlar görürsün onu.
Kâh ayrılık korkusu, kâh kavuşamamak.
Sevgiliden uzak düşen, kavuşmak için ağlar,
Koynunda olan, ayrılığından korkar, yine ağlar.*

Sevginin doğuş yeri Mevlâ’nın birlik merkezidir. Nitekim düşmanlığın kaynağı da çokluk ve zıtlıklardır. Birlik nurunun kâinata sirayeti kadar dünyada olanlarda sevgi meydana gelir. O ilk noktaya ve o yüksek kutba yakın olanlarda sevgi daha çok ve daha güçlüdür. Uzak olanlarda ise daha az ve daha zayıftır. Nitekim Mevlâ “Fakat Allah aralarında sevgi, arkadaşlık yarattı” buyurup, kendine yakın olanların sevgilerinin çokluğunu duyurmuştur. Ondan uzak düşenlerin sevgilerinin zayıflığı ve azlığı da “Bazınız bazınıza düşmandır” ifadesiyle beyan buyurmuştur.

Sevgi pek şirin bir durumdur ki onunla acılar tatlı bir baldır. O, çok büyük bir iksirdir ki onunla demir, bakır cinsinden şeyler altın ve gümüş olur. Sevgi bir devadır ki onunla her hastalık şifa bulur. Sevgi bir cilâdır ki onunla her bulanıklık duğduru ve aydınlık olur. Bir şerbettir ki onunla her hastalık bir sağlık olur. Bir hâldir ki onunla her kahır bir merhamet olur. Bir candır ki onunla her ölü canlı olur. Bir sultandır ki onunla şah olan kul, köle olur.

Sevgi, marifetin neticesi ve Mevlâ’ya yakınlaşmanın vesilesidir. O bir neşedir ki onunla her cefa, vefanın kendisidir. Sevgi, bir nurdur ki onunla çirkin kadınlar bile huri kızlardır.

NAZİM

*Elâ ey aşk-ı bî pervâ Ki sensin maksad-ı aksâ
Ki sensin ahsen-ül hüsnâ Hem oldun âşık-ı şeydâ
Aceb hüsn içre yektâsın Acep mevzûn ve ra’nâsın
Aceb mâh-ı dilârâsın Zehî yektây-ı bî hemtâ
Cemâlin vasfını herdem Ne vechile ki söylersem
Kamu zerrât iderler hem Ki âmennâ ve saddaknâ
Senin zâtın ki dâimdir Deminle cümle kâimdir
Ger insan ger bahâimdir Eğer a’lâ eğer ednâ
Muzari mazi vu hâlsin Dahî tafsîl u icmâlsin
Şeh-i pür lütf u iclâlsin Demindir urve-i vüskâ
Cihândır hüsnine hayrân Ki sensin cümleye cânân*

*Zehî muhsin zehî mâildir Zehî mihr-i cihânârâ
O cân kim şevka mâildir Tükenmez zevke nâildir
Sana Hakkı ki vâsıdır Ne hâcet kıssa-i ferdâ*

(Ey başkasına aldırılmaz aşk, sensin en yüksek gaye. Sensin güzeller güzeli, sensin hem divane âşık. Güzellikte teksin, hem konun hem pek lâtifsin. Gönül coşturan bir acayip mehtapsın, teksin ve eşsizsin. Güzelliğin her an nasıl anlatsam, bütün zerreler hep seni düşünür: “İnandık ve doğrulandık”. Senin zatın ki sonsuzdur; her şey senin gücünle ayaktadır. Kâh insan, kâh hayvandır, kâh yüksek, kâh alçaktır. Geçmiş, hâl, gelecek; teferruat, asıl hep sensin. Lütuf ve ikramlar dağıtan şah sensin. En sağlam kulp da senin gücündür. Cihan güzelliğine hayrandır ki sen herkesin sevgilisisin. Bazan iyilikler yapan, bazan bizzat bağış, bazan cihanı aydınlatan, neşelendiren güneşsin. O can ki kavuşmaya tutkundur, tükenmez zevke ulaşmıştır. Hakkı ki sana ulaşma yolundadır, öte dünyadan anlatmaya ne hâcet!)

Sekizinci Madde: Mevlâ’ya sevginin kısımlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sevgi birliğin gereğidir, onun için o, bu çokluğa zıt düşmüştür.

BEYİT

*Tek ve bir olan nasıl gerçekten ayrılır?
Varlığı mutlak olan Hak nasıl yok olur?*

Sevgi, gerçekte bölünme kabul etmez. Sevginin gerçeği de halka görünmez. Zayıf halk, onun gizlenip açığa çıkmasından şiddet ve zaaf bulur. Sevginin duruluk ve bulanıklık hâlleri pek çeşitlidir. Yansıdığı yerlerin çokluğuyla çoğalır. Şiirlere ve manzaralara yansıyan farklılıktan o da farklılaşır. Nitekim duru su, içinde olduğu kabın rengini aldığı zaman bambaşka görünür veya akarken kendisine katılan ve bulaşan şeylerle tadı da değişir, çeşitli olur. Oysaki o su, haddizatında tek gerçektir. İşte bunun gibi gerçekte tek olan sevgi, bu çokluk âleminde farklı şeylere yansıdıkça pek çok kısımlara ayrılmış olur. Yine çeşitli tecellilerde görüntüsü farklı olunca niteliği de farklı olur. Oysaki birliğin gereğinden olan sevginin gerçeği tektir. Nitekim saf su katışıklıklardan arınmış olmadıkça, kendi aslı güzellik ve temizliğini bulamaz. İşte böyle ilâhî muhabbet de kendi asıl kaynağından başka yerde saf değildir. Onun kaynağına da dalınamaz. O müthiş tatlı suyu içenler, ilâhî yakınlığa kavuşmuş seçkin kullardır ki onlar birlik denizinde boğulmuş ve yapayalnızdırlar. Benlikleri, yaratılmış her varlıktan sıyrılmıştır. Onlar, Allah’ın dostluk huzurunda bölüşülmüşlerdir. Onlar, Mevlâ’nın cemal ve celâlinde, hiçbir şey göremez olmuşlardır. Onlar dünyadan göçseler de Mevlâ’nın ebediyetinde sonsuza sarkacak olanlardır. Onlar Mevlâ ile sonsuz ayakta ve onun olgun sıfatlarından pay sahibidirler. Mevlâ’nın sevgisiyle hep onu sever. Ona gönül bağlarlar Hep onun kanatları altına girerler. Yalnızca onun dupduru kâfur şarabından doyumsuzca içerler. Onun lezzeti ve soğukluğundan müthiş ferah duyarlar. Onlar, o apaydınlık ufkun mahfiline yükselip, üstün derecelere kavuşurlar. Bu seçkin kulların dışında olan iyilerse, o saf ve tatlı suya ulaşamazlar. Çünkü, onlar kendi kadehlerindeki “selsebil” şarabıyla yetinirler.

Demek ki saf şarap Mevlâ’nın zat sevgisidir. Katışık şarap da onun sıfatlarının sevgisidir. İşte asıl seçkinlerin dışında kalan o iyiler bu katışık şarapla yetinip yalnızca ondan haz almışlardır. Çünkü,

onların vücutları her ne kadar beşerî sıfatlardan arınmışsa da gözleri büsbütün varlıklarından sıyrılamamış ve varlıklarının perdesini aşamamıştır. İşte bu varlık, onların tek günahları ve geçemedikleri makamları olarak kalmıştır.

Nitekim “Tek başına varlığın, başka günahla kıyas kabul etmez bir günahtır” denilmiştir.

Demek ki iyiler, takva sahipleri ancak Mevlâ’nın adları mertebelerine çıkabilirler ve o sevgiliyi, azametinin perdesi ardından seyredebilirler. Henüz onlar saf bir fena (varlıktan geçiş) ile birlik denizine dalmamışlardır. Sıkıntılardan, korkudan, üzüntüden kurtulamamışlardır. Nitekim onlar “Zat” denizini pek çok sıfatlarıyla bulandırmışlardır. Tıpkı bunun gibi kendi içecekleri şarabı da bu sıfatların katışmasıyla bulanık bulmuşlardır. Bu katışık şarabın artığı da ibadet ve züht ehli olan takva sahiplerinin şarabı olmuştur. Çünkü “katışık sevgi”nin dibi de bunlar da pek bulanıktır.

Bütün bunlardan sonra, zata ait saf, katışıksız sevgi de süte benzetilir olmuştur. Mevlâ’nın fiillerine ait oldukça bulanmış sevgi de kararmış çavdar tanesine benzetilmiştir. Bu fiillere ait muhabbet, amellerden sıyrılamayan ibadet ve takva ehline aittir. Çünkü öyleleri, ancak amellere tevessül ederler. Bu sevginin zayıflığı ve düşüklüğü, itibari eserlere sevgi sayılmış olmasıdır. Dünyaya bağlı kalanlar ancak bu sevgiliyi bulabilirler. Eserlere, fiillere sevgi, dünya adamlarına özgü olup onunla kalmışlardır. Bundan dolayı o üstün saf sevgi, bu düşük zayıf sevgide koca ağacın dallarındaki su damlaları gibi kabul edilmiştir. Su, orada gizli olduğundan saf da değil, bulanıktır. İşte bunca güzel şekiller, kıymetli elbiseler, nefis yemekler, leziz meyveler, yüce işler, girift oluşlar ve akıl almaz sanat eserlerinde kalplerin sevgilisi olan o hikmet sahibi yaratıcının zati sevgisidir. Fakat sevgi ehli, eserlere meyledici ve o tesir edenden gafil bulunduğu için yine, şekillerin çokluğunda mana birliğinden mahrum kaldıkları için bilmezler ki muhabbet ettikleri kimdir?

Bu makamda muhabbet dört kısma ayrılmıştır. Zat sevgisi, sıfat sevgisi, fiiller sevgisi, itibari eserler sevgisi.

NAZIM

*Ey aşk vey cân-ı cihân Ey mübtedâ vey müntehâ
Ey rustehîz-i nâgehân Vey rahmet-i bâ intihâ
Ey reşk-i mâh u müşterî Bizden nihânsın çün peri
Virdim dil u cân u seri Ben hem sana kurbân şehâ
Gahî tarbsın geh ta’b Geh nûr olursun geh leheb
Sensin aceb ender aceb Hayran sana ehlu-n-nühâ
Ey tâlib-i envâr-ı cân Seyreyle sen kûhsâr-ı cân
Ol bülbül-i gülzâr-ı cân Kıl kalbini gamdan rehâ
Alem çü kûh-i Tûr’dır Zerre be zerre nûrdır
A’mâdan ol mestûrdır İbretle sen seyreyle ha
Her dem gelür cândan nidâ Kim benliğinden ol cüdâ
Yok ol heman kalsun Hudâ Mihrinle pürnûr ol mehâ
Hakkı gönülden dilesin Kim ilm-i aşkı bilesin
Ekli az it şûrbile sen Olsa dahi pür iştiâ*

(Ey aşk ve ey cihanın canı, ey başlangıç ve ey sonuç. Ey apansız kopan kıyamet ve ey sonsuz rahmet. Ey kıskanılası ay ve yıldız, bizden peri gibi gizlenmişsin. Verdim gönlümü,

canımı, başımı; ben hem sana istekli kurban. Kâh sevinç, kâh zorluk, kâh nur, kâh ateş olursun. Sen sır içinde sır, hayran sana akıllar. Ey can nurlarına tutkun olan, o canın çalı çırpılıklarını, o can gülzarının bülbülünü seyret, seyret de kalbini gamdan kurtar. Âlem Tur dağı gibi zerre zerre hep nurdur. Körden saklıdır o sen ibretle seyret onu. Her candan ses gelir: Benliğinden ayrıl, yok ol hemen ki Mevlâ kalsın; o ay, güneşiyle nur doludur. Hakkı gönülden dilesin. Aşk bilimini bilesin, az ye ve az iç, iştahla dolu olsan da.)

Dokuzuncu Madde: Mevlâ'ya sevginin adlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Adların sevgisi kendi mertebelerine göre çeşit çeşittir. Sevginin adları başlandığı zaman, ilk mertebede ona “iradet” denilir. Bu iradet olgunluğa yakın kimseye itaat ve sevgi duymakla, onun ahlâkını almak ve ona yaklaşmakta doğru ve samimî rağbet göstermektir. Nitekim Allah, bir kutsal hadiste “Bana nafilelerle yaklaştırmaya çalışan kulun gayreti boşa gitmez, onu severim. Onu sevdim mi de onu gözetir, iştir, yardımcısı ve destekçisi olurum” buyurmuştur. Bu iradetin alâmeti, o kimsenin razı olacağı ve isteyeceği şeyi tam bir gayretle talep etmektir. Öyle ki ondan başka bir fikri olmasın ve ondan başka bir arzusu bulunmasın.

ARAPÇA BEYİT

*Ben ona kavuşmayı, o, ayrılığımı istiyor,
İsteğimden vazgeçtim, onun isteği için.*

Bu iradetin zuhuru, murat edilen kimsenin güzelliklerini idrak nispetince O idrak de yeteneğe göredir. Sonra sevginin adı “şevk” olur. Şevk ise ruhun vuslatına doğru hareket edip gitmesi ve kendini sevgilisinin kavuşmasından mümkün olan, arzulusunun güzelliğinden aldığı haz payını derinlerinden açığa çıkarmakla tamamlığa erdirmesidir. Sonra sevginin adı “var olma” olur ki bu şevkin olgunluğudur. Nitekim şevk iradetin olgunluğudur. Sonra sevginin adı “niza” olur ki bu muhabbet sultanının kararlı ve vakarlı olarak kuvvet ve kudret bulmasıdır. Sevgilinin güzelliğinin ortaya çıkmasının şiddetinden ve gönülde parıldayan yüzünün nurundan dolayı candan sabır ve tercih yularını çekip almasıdır. Sonra sevginin adı “sevgi” olur. Bu sabır gücünü kaybedip zorunlu olarak sevgiliye kavuşmaktır ki ondan başka yöne artık asla meyil ve rağbet kalmaz. Böylesi kişi asla ayıplamalar ve sataşmalardan etkilenmez. Sevgi nizanın olgunluğudur.

ARAPÇA ŞİİR

*Vallahi senden sonra başkaca hiç kimse beni ilgilendirmedir.
Senden başka ne teselli ne de sabır mevzuum olmadı hiç.
Ve asla bana neşe verecek hiçbir şey aramadım.
Yalnızca sen. İştittiğim, gördüğüm hep sen.*

Sonra sevginin adı “arzu” olur ki bu, o sevgilinin kapısından asla ayrılmayıp hep orada kalmaktır. Onun güzelliğinin hissî zevkinde güzelliğini unutmaktır. Sonra sevginin adı “sevme” olur ki bu, o sevgilinin yakınına ulaşip onun sevgi dairesine girince ve ona kavuşmanın şiddetiyle alevlenen arzu ateşi uysallaşıp, sevgiliye kavuşmanın o serin zevki ılımlılık üzere kaldıkça meydana gelir. Bu hâlde o, sevgiliden ayrılış sıkıntısından ve arzu ateşinin sönmesinden emin olamaz. Çünkü, onun kavuşması, sevgiliyle bir olmadığının habercisidir. Öyleyse ayrılık elemi her an gelebilir. Bu sevmenin alâmeti,

sevenin kendi iradesini sevgiliye bırakarak, ona yol bulup huzuruna varmaktır. Sonra sevginin adı “dostluk” olur ki o, benlikten geri kalan kısımla zata muhabbet duymaktır. Bu dostluk sevmenin olgunlaşmasından meydana gelip katışıksız muhabbete ulaşmaktır. Fakat ikilik keyfiyetinden büsbütün kurtulamamıştır. Çünkü dost edinmek tek varlık olmanın dışında bir olaydır. Şu hâlde iki kişi arasındaki dostlukta ikilik keyfiyeti vardır.

ARAPÇA BEYİT

*Ruh yolunda dost edindim ben
Böyle dosta dost dediler*

Sonra sevgi tam anlamıyla saflığa kavuşur ki ne benlikten bir şey ne de ikilik keyfiyeti kalır. Böylece saf sevgi, dostluktan üstün, ondan öncekilerden de büsbütün arınmış olur. Nitekim kâinatın efendisi Allah dostu İbrahim (a.s.)’ın yerine varıp oradan “Kâbe kavseyn” makamına yükselip, oradan da “ev edna (en yüksek makam)”ya ulaşmıştır. Çünkü İbrahim (a.s.), Mevlâ’nın sıfatlarıyla ona tevessül edip “Sorumdan dolayı hâlimi öğretti” demiştir. Kâinatın efendisi ise sıfatlarla kalmayıp Mevlâ’nın pak zatıyla durmuştur. Nitekim “Allah bana yeter ve o ne güzel vekildir” buyurmuştur.

Ne zaman sevgi saflaşmış sahibinin hâli olursa buna “meka” denilir. Meka saf sevgi sahibinin durumudur ki onun makamı yoktur ve görmenin başlangıç hâllerini de henüz bulamamıştır. Ne zaman katışıksız zat sevgisine kavuşup orada yerleşir ve istikametinde devam üzere olursa, yine sevenin hiçbir varlık izi kalmazsa, onda her türlü yabancı ve âdet cinsinden ilişkiler kopar, haber de kesilirse yine. sevgi denizi coşup sevenin içinde, dışında her şey mahvolup yok olursa, işte o zaman sevginin adı “aşk” olur. Böylesi seven kişi gerçek hürriyetine kavuşur. Çünkü tutsaklık ve kölelik, cimrilik tablosuna işlenmiştir. Mevlâ’ya kulluk resmi de sağlam bilgi makamının sonsuzluk tablosunda resmedilmiştir. Ne zaman benlik kalkar yok olursa izafî olan tüm bulutlar o anda açılır ve yok olur gider. Şu hâlde kulun varlığı yok olduğundan Mevla sevgisi kendi zatında olarak kalır.

ARAPÇA BEYİT

*Aşk ondan başkasının olmayacak kadar yücedir.
Kendisine ortak olmaya çalışan her şeyden de üstündür aşk.*

NAZIM

*Aşkındır iden terbiye ayân-ı cihânı Eflâk ider anınla bu raks u devrânı
Aşkınla hemîşe bulur eşyâ bu vucûdı Zerrât-ı cihân cümle zemini vu zamânı
Aşkın düşürüp silsile-i mevc ile bağlar Vâdîlere feryâd iderek âb-ı revânı
Aşkınla yanub fânî olan buldı bekâyı Aşk oldu vucûd u adem u nâm u şânı
Aşkındır olan âşık u maşuk u muhabbet Anınla bulur cân u dil esrâr-ı nihânı
Çün sâger-i ecsâma dolar bâde-i ervâh Aşkındır o sâkî ki virir bâde-i cânı
Bir şey ki ayândır o beyân istemez aslâ Hakkı nice bir vasf idesin aşk-ı ayânı*

(Cihanda her şeyi terbiye eden aşkındır. Gökler hep aşkınla rakseder, döner, dolaşır. Eşya, varlığını hep aşkınla bulur. Cihanın zerreleri, zemini ve zamanı da hep aşkınla bulur. Aşkın, düşürüp dalga zinciriyle kısıvrak bağlar vadilere, feryat ederek akıp giden suyu. Aşkınla yanıp yok olan sonsuzluğu buldu. Ak oldu, varlık, yokluk; nam ve şân olan ne varsa. Var

olan hep âşık, maşuk, muhabbet aşkıdır senin; gönül ve can da gizli sırlan aşkınla bulur. Nasıl cisimlerin kadehine ruh şarapları dolarsa, can ve ruha şarap sunan da aşkıdır. Bir şey ki apaçık meydandadır, o, ifade istemez. Hakkı, apaçık olan aşkı nasıl anlatsın?)

Onuncu Madde: Mevlâ sevgisinin özelliklerini ve olağanüstü keyfiyetlerini bildirir. Allah dostları şöyle demişlerdir: Sevginin özellikleri, kendi mertebeleri durumuna göre meydana çıkar.

ARAPÇA BEYİT

*Yürüyün sevgiye, ey sadık dostlar!
O yolda yürüyenler hep kurtuldular!*

Sevginin özelliklerindendir ki o, hem başlangıç hem de gayeye ulaşma vasıtasıdır. Anlaşıyor ki sevgi her şeyden daha garip daha anlaşılmaz bir şeydir. Çünkü seven, kendinden sevdiğine yöneldiğinde bütün muhabbet vadilerini aşar. O, o vadileri ancak sevgi adımlarıyla geçebilir.

FARSÇA ŞİİR

*Zahidin her ay gittiği bir günlük yoldur,
Aşıklarsa her an o Şah'ın tahtına erer.
Zahitler korkarak yere basarlar,
Aşıklar şimşekten kanatlarla havada uçarlar.
Bu korkaklar nasıl varırlar ki aşka?
Aşk, göklere serilmiş bir yataktır.*

Sevgi kendi içinde iki zıddı kuşatıcıdır, onun için ikisini de gözetir. Çünkü sevgi, o müşahedeyi gerektirir ki o ancak sevgilide büsbütün yok olmakla meydana gelir. Yine sevgi, o emre uymanın lüzumunu gerektirir ki o da varlığın kalıcılığıyla ortaya çıkar. Oysa ki kalıcılık ile ölümlülük birbirine zıt ve aykırıdır. Bir de sevgi, zıt olarak sevgiliye kavuşmayı gerektirir. Sevgilinin sevdiği ayrı düşünce, sevgilinin de ayrılığını gerektirir. Çünkü sevgilinin sevdiği, sevenin de sevdiği. Oysa ki kavuşma ile ayrılık birbirine çelişiktir. Yine sevginin özelliklerindendir ki seven sevgilisini iki cihana da tercih edip kendinden üstün tutar. Yoksa sadık sevgiyi bulamaz. Yine sevgiyi gizlemekten de çekinip onu açıklar. Yoksa o gizli sevgiye dayanamaz.

FARSÇA BEYİT

*İşte söylüyorum ve sözümünden gönlüm hoş;
Ben aşkın kölesiyim ve özgürüm iki cihandan.*

Yine sevginin özelliklerindendir ki o bir bütün olup olgunluğuna kavuşunca asla bölünmeyi kabul etmez.

ARAPÇA BEYİT

*Senden başkası için uykusuz geçen gecelerine yazık kadınların,
Sevgide başka şeye ağlamaları da boşa onların.*

Yine sevginin özelliklerindendir ki sevenden başkası, sevgiliye yalvarıp ona kavuşabilir endişesinden sevene gayret gelir. Bundan dolayı da seven sevgilinin dostluk ve sevgisine koşmakta ondan daha erken davranır. Yine sevginin özelliklerindendir ki seven, sevgili uğruna azarlandıkça bundan zevk duyar. Çünkü, onu ayıplayıp ona sataşanlar, sevgilinin adından bahsetmiş olmakla ona aslında teselli vermiş olurlar. Yine sevginin özelliklerindendir ki seven, sevgilinin şerefi ve yüceliği için alçalmaktan kaçınmaz. Kendi tutku ve arzularından vazgeçmekte dayanıklı olur. Yine sevginin özelliklerindendir ki seven, sevgiliyi daima anıp düşünmekten bıkmaz usanmaz. Verdiklerinden teselli bulmayıp bir an bile huzurundan ayrılmaz.

*Aşk bul, aşkla ol, aşkla dol ey Hakkı,
Her şeyin var bedeli, bulamadılar aşka bedel.*

Yine sevginin özelliklerindendir ki sevgi her zorluğu kolay, her çirkini güzelleştirir.

FARSÇA BEYİT

*Ateş sevgiden nur olur.
Ve korkunç bir dev huri olur.*

Yine sevgi, ıstırap ve acıdan asla değişip eksilmeyeceği gibi birtakım lütuflarla da çoğalıp artmaz.

ARAPÇA BEYİT

*Onu seveceğim, ister acısın, ister acı versin bana.
Bulanık da duru da olsa şarabı tatlıdır onun.*

Yine seven, sevgilisini övmekten usanmaz; ona hitap edip dua etmekte ölçüleri ve şartları da unuttur gider. Yine sadık bir âşık, sevgisinin anıldığını duyunca, derinden derine ürperir ve onun adına yakın olan kelimelerden bile apayrı bir zevk duyar. Yine seven, sevgilisinin sahip olduğu sıfatları kazanmaya çalışır ve ona ait, onu ilgilendiren her şeyde bir ferahlık ve sevinç bulur. Çünkü, sevenin her şeyi sevgilinininkine uygundur. Öyleyse seven, sevgiliyle oldukça kendi vasıflarından büsbütün sıyrılabilir. Yine âşık, sevgilisinin verdiği ıstıraptan yine ona sığınır. Çünkü, kendisine o sevgiliden daha müşfik daha merhametli kimseyi bulamaz. Kendisine ondan daha sevgili daha lütfkâr kimse yoktur. Onun için ondan yine ona gider. Nitekim Allah sevgilisi kendi duasında “Allah’ım senin öfkenden rızana, azabından bağışlayıcılığına sığınırım. Senden sana sığınırım. Hiçbir övgü seni kuşatamaz. Sen, kendini övdüğün gibisin” hitabıyla sevdiğine yalvarmıştır.

Şöyle nakledildi: Bir adam çocuğunu terbiye etmek için dövmeye başlayınca hemen çocuk yerinden babasının kucağına atılmış, inleyip ağlayarak bak be demiş: “Oh, babacığım dünya başıma dar oldu, senden sana kaçtım, insanlık sana kaldı, çünkü beni seven sensin, ben de seni seviyorum” Böyle deyince babası ona acımış ve ona sevgi göstermiştir.

Yine sevginin özelliğidir ki seveni ince manaların ağından kurtarır. Çünkü sevgi, eşyanın gerçeğini tecrit ile meydana çıkarıp ince manaları ve sırları açığa kavuşturur. Yine, seven sevgiliye duyduğu sevginin büyüklüğünden ve onun değerini yüceltmekten, ona duyduğu hazzı da ona olan ihtiyacı da unuttur gider.

ARAPÇA BEYİT

*Hazlarım senden, ihtiyaçlarım da sana değildir,
Çünkü kadrinin yüceliğinden haya ederim.*

NAZIM

*Merhaba ey aşk-ı bâkî merhabâ Pr vefsın pr vefsın pr vefâ
Gel salın gönlümde ey cân-ı cihân Dilrubsın dilrubsın dilrubâ
Asumn-ı dilde mhımsın temm Mehliksın mehliksın mehlik
Ol hır yr-i grımsın mdm Cnfezsın cnfezsın cnfez
Mbtedy-ı cümle eşyya revân Mntehsın mntehsın mnteh
Senden oldu hr-ı gül hem hk zer Kimiysın kimiysın kimiy
Vâsıl eylersin kulu Mevlâ'sına Rehnmsın rehnmsın rehnm
Halkdan bğne olmuş şıka şinsın şinsın âşinâ
Hakkı Hak'dan gâfil olmazsan mdm Pr safsın pr safsın pr saf*

(Merhaba ey sonsuz aşk, merhaba! Vefa dolusun, vefa dolusun vefa. Gel salın gönlümde ey cihanın sevgilisi, gönül alansın, gönül alansın gönül. Gönlümün semasında mehtabımsın benim. Ay yüzlü sevgilisin, ay yüzlü sevgilisin ay yüzlü. Benim tek candan dostumsun. Cana can katansın, cana can katansın cana can katan. Akıp giden her şeyin hem başlangıcısın. Hem son noktasısın, son noktasısın son nokta. Gln dikenini de toprak da altın da senden oldu. Kimyasın, kimyasın kimya. Kulu Mevlâ'sına kavuşturusun. Kılavuzsun, kılavuzsun kılavuz. Halktan ilgisiz şığa tanıdıksın, tanıdıksın tanıdık. Hakkı, hiçbir zaman Hak'tan gafil olmazsan sefa dolusun, sefa dolusun sefa.)

On Birinci Madde: Zat'a ait sevgiyi bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Zat'a ait sevgi bir güneştir ki o eşyanın gerçeğine doğup onu aydınlatır. Bütün cihan zerreleri o nur ile dolup varlık âlemine çıkmışlardır. Eşyanın oluşları, şekilleri de onun ışığıyla meydana çıkmıştır. Kâinatta her şeyin görüntüsü de o nur ile süslenmiştir.

ARAPÇA şİİR

*Sevgi güneşi doğdu da gerçeklere;
Parladı da yıldızları, eşya görünür oldu.
Varlık o sevgi nuruyla meydana geldi,
O nur doğmasıyla, kâinat aydınlandı,
Varlıkta her güzellik ondadır,
Varlık onunla giydi ss elbisesini.*

“Mutlak güzellik” o tek Zat'a özgüdür. “Mutlak sevgi” için de gerçeklerin varlığı zarurdir. Öyleyse gerçekler eşyaya “mutlak güzellik” ten dağıtılıp her biri o gzelliğten kendi üstün haz payım almıştır. Fakat o yetkin güzelliği kabullenmekten alıkoyan imkân âlemi ile o güzellik ondan gizlenmiştir. Her gerçek ancak kendi payı kadar gördüğüne şık olmuştur. İşte bundan dolayı her gerçek kendi sevdiğinin aynı olmuştur. Eğer o gerçeğin gzlemelenmesi mutlaklık niteliği yönünden olduysa ve o gzlemlediğin teşhisten ve izafetten her türlü bağıntıdan soyut bulduysa o şık doğru ve sadık bir Allah'ı birleyen bilinmiştir. Eğer kendi kimliğiyle perdelenip o “mutlak güzellik”i

somutlaştıracak izafî şekil ve keyfiyet içinde gördüyse, o gafil de şirke düşmüş olarak bilinmiştir. Çünkü o gerçek, ilk itibarıyla Mevlâ'nın güzelliğidir ki zatını yine zatıyla görüp zatî sevgisiyle kendi zatına âşık olmuştur. İkinci itibarıyla mahlûkun hayalidir ki aynını aynıyla görüp Mevlâ'nın sıfatlarının perdesinde kendi nefesine âşık olmuştur. İlk seven kendine yok gözüyle bakıp sevdiğinden sevgi ve yakınlık bulmuştur. İkinci sevense, kendi nefesine kalıcılık gözüyle bakıp sevdiğinin kapısından kin ve düşmanlıkla kovulmuştur. Bu makamdaki perde, benlik perdesidir. Şeytanın “Ben ondan hayırlıyım” ve Firavun’un “Ben en büyük rabbinizim” sözleri aynı perdeler cinsindendir.

Mevlâ'ya yakınlık kazanmış olanlardan kim sevgide, somutlaştırmaktan arınmışsa, onun durumu zorlukta da kolaylıkta da olsa bozulmaz ve sevgisi belâ ve lütuf anlarında da asla değişmez.

ARAPÇA ŞİİR

*Halktan ayrıldım senin yanına doğru,
Çocuklarımı da yetim bıraktım sen bakasın diye.
Eğer beni sevginde güçsüz kıalarsan,
Korkarım kalbim başkasına meyleder.*

Bu zata ait sevgide sevişenler gerçekleri ve zatlarıyla sadık, ruhları ve şahıslarıyla âşıktırlar. Bunlar birbirlerinin eziyetlerinden ıstırap duymazlar. Suçlarında birbirlerini kovuşturarak azarlamazlar. Gönülleri hoşluğundan sabrın acılığını bilmezler ve sevgileri birbirinin zatına olduğundan birbirlerinin vücut ve sıfatlarından, davranış ve âdetlerinden de razı olup kusurlarına bakmazlar Çünkü, aslında zatı nuranî ve gerçeği safî olduğundan bazı işleri yapmakla meydana gelen o karanlık ve işten doğan bulanıklık o âşığa zarar vermez. O ilâhî boya ki bu âşığın boyandığı yine o öncesiz temizlik ki bu sevgilinin tertemiz olduğu, işte o boya ve o temizlik onun zatını perdelerin renkleriyle boyanmaktan engeller. Yine o âşığın gerçeği, olayların oluşuyla bulanmaktan korunmuştur. Şu hâlde o bütün karanlıklara toslasa da bir ayıp kazanmaz ve her türlü bulanıklıklara dalsa da asla saflığa gitmez. Çeşitli pisliklere bulaşsa da pislenmez. Derya gibi pislikleri yok edip hep tertemiz kalır.

ARAPÇA ŞİİR

*Onlar ruhları temziler, zatları da saftır onların.
Topyekün ezanın onları değiştirmesi mümkün değil,
Gerçekleri ne hoş, sırları ne berrak onların.
Tıpkı deniz gibi asla bulanmazlar.*

NAZİM

*Merhaba ey aşk-ı pâk ey yâr-i gâr Her gönül eğlencesisin ey nigâr
Akl-ı külsün câna cansın ey peder Hep senin destindedir tedbîr-i kâr
Cân-ı âlemsin dahi ayn-ı ayân Alemler şevkinle kıldın bî karâr
Hüsn-i ma'sûk u gam-ı uşşâksın Sen sana âlemdesin ma'sûk u yâr
Rûz u şeb senden bulur nûr u zulâm Zülf u rûyın aksidir leyl u nehâr
Bâğıbân-i dilsin ey sâkî müdâm Revnak-i âlemsin ey bâğ u bahâr
Cân gülistanısın ey bahr-ı hayât Hüsn u ihsânınla buldın iştihâr*

*Alemi mest eylemiş hoş demlerin Itr-ı cân u dilsin ey müşk-i tatar
Buldı Hakkı dilde tenhâ sohbetin Gavs-ı Ulvî sensin ey Yûsuf-ı izâr*

(Merheba ey temiz aşk, merhaba ey en yakın dostum. Her gönlün eğlencesisin ey güzel sevgili. Akl-ı külsün ve cana cansın ey peder Hep işlerin idaresi senin elindedir. Âlemin canı ve eşyanın aslı da sensin. Âlemi şevkinle kararsız kıldın. Sevilenini güzeli ve âşıkların gamısın. Âlemde sensin sana sevilen ve yâr. Gece gündüz aydınlığını, karanlığını senden alır. Zülfünün ve yüzünün aksidir gece gündüz. Gönlün bahçıvanısın ey usanmaz saki. Âlemin parlaklığı, parlak güzelliği sensin ey bağ, bahar Gül bahçesinin canı sensin ey hayat denizi, güzelliğin ve bağışınla şöhret buldun. Hoş anların âlemi hep mest etti. Gönlün ve ruhun misk kokusudur. Hakkı, gönülde sohbetini yalnız buldu. Ulvî yardımcı sensin ey Yusuf yüzlü.)

On İkinci Madde: Mevlâ'nın sıfatlarının sevgisini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ gizli bir hazineyken kendi celâl ve cemalini tecellileriyle tam anlamıyla açıklamayı murat edip sevdiği zaman birlikten Allah'ın birliğine inerek üstün sıfatlarının peçesiyle kendi pak yüzünü örtmüştür. Öyle ki yüzünün aydınlığı kâinatı yakıp yok etmesin. Hiç kimse hayır ve şerrini fark etmez olmasın.

Sıfatlarının çokluğu gereğinden adları da çok olmuştur. Tecellileri sayısınca çeşit çeşit varlık meydana gelmiştir. Yine tesirleri ve fiillerinin farklı farklı olmasından görüntüler ve gölgeler de meydana gelmiştir. Çoğalma böylece devam etmiş bundan tesir ve üzüntü meydana gelmiştir. Sevenler ve sevgi de böylece doğup “sebebe bağlama” ve “sebepe olma” da bunda ortaya çıkmıştır. Yaratıcılık ve yaratılmışlık farklı farklı olup âşık olmak ve âşık olunmak da bu çerçevede meydana getirilmiştir. Her muhtaç kendi ihtiyacına tutkun olup onu elde edecek güce kavuşturulmuştur. Bir kimse, tanıyıp bildiğine ancak âşık olur. Yine çok iyi tanınmış ve imkân dairesinde olmuş olanı ancak görebilir. Herkesin yeteneği Hakk'ın aynasıdır ki mutlak güzellikten, o aynada ancak varlığının sınırladığı güzelliği görebilir. “Allah'a lâıykıyla tazim etmediler” ayeti bu manayı teyit eder. Çünkü, her arif kendi tavrında mahsur kalır ve kendi aynasında tecelli edenden başkasını bilemez. Mevlâ'nın bütün adları içinde kendini terbiye eden ada âşık olur. Ayrılık zamanında da hep o yüzün güzelliği arzusuyla yanıp tutuşmuş olarak kalır. Ne zaman kendi terbiyecisi olan belli adı görürse onun kavuşması tamamlanıp şevk ve olgunluğu da son haddini bulur. Bu sevgi erbabı genellikle kendi görmeleriyle sınırlanmışlardır. Bunlardan ibadet ehli olanlar da Zat'a ait ibadetle kalmayıp sıfatlarıyla kalmışlardır. Çünkü, ibadetlerini, mutla Mabut'tan irfanla vardıklarına ayırmışlar ve yalnızca o görme gayesine kavuşma gayretine düşmüşlerdir. Bunlara gelen tecelliler farklılaştıkça sevgileri de değişir. İrfan yoluyla vardıkları birtakım tecellilerle suretler ve sıfatlar arasında değiştikçe bazısını inkâr, bazısını kabul eder olurlar. Meselâ Mevlâ'nın “mümin-lütuf ve bağışlayıcı” adına âşık olan; “muntakim-intikam alıcı” adını inkâr eder. “Gaffar-çok bağışlayıcı” adına âşık olan; “kahhar-kahredici” adından büsbütün kopar. İşte bu sıfatlara ait sevgiyle sevişenlerin şikâyet ve yakınmaları çok olur. Bunlarda hasımlaşma ve hükmetme kavgası yaygındır. Nitekim bir kimse masum bir veliye, velilik ve masumiyeti için sevgi besleyip hizmet etse, ondan bir asilik veya bir gaflet görünce derhal onu ayıplayıp gözünden ve gönlünden çıkarıp gider. Veya bir kimse ibadet ehli olan bir zahide züht ve takvası için sevgi duyup onunla dostluk etse, ondan bir tamah veya bir kopukluk görünce derhal o

takva sahibinden yüz çevirip ona karşı duruma geçer. Yahut bir kimse lütfu bol bir zengine mal ve makamı için rağbet edip sevgi duysa, onu hakir ve fakir gördüğü an derhal ondan uzaklaşır ve ona sırt çevirir. Yahut bir kimse olağanüstü güzel bir kadına güzelliği ve zarafeti için meyledip sevgi duysa, onu ihtiyarlamış veya güzellik ve zarafetine hastalık sebebiyle bir arıza olmuş bulsa derhal onu terk eder.

ARAPÇA ŞİİR

*Sevenleri değiştiren bir havadır,
Halktan gelen, tek olan Mevlâ'dan değil.
Manadan uzak vasma tutulan her âşîğın,
Vücut ve deriden başka sevdiği yok gerçekte.*

Zat'a ait sevgiyle sevişen dostlar, sıfatları inkâr ederlerse de onlar zatlara sevgi ve itibar etmekten kaçınmazlar. Birtakım işlere kızarlarsa da yine onu yapana sevgi göstermekten geri durmazlar. Böylece onlar bir kararda giderler.

ARAPÇA MISRA

Her durumu ve hayatı güzeldir onun.

NAZİM

*Çu sensin akl-ı kül ey aşk-ı a'lâ Ukûlınrûhısın ervâha ma'nâ
Seninle kâim olmuş cümle âlem Ki senden cümle eşyâdır hüveydâ
Kamû âyîne-i vachindir ey rûh İdersin cümleden kendin temâşâ
Yüzün âyîneye sığmak ne mümkün Ki nûrundan olur "lâ" cümle eşyâ
Cefây-ı saykalı görmez o mir'ât Ki olmuştur cemâlinle musaffa
Seni cânımda buldum râhat oldum Yüzün aksiyle dolmuş zîr u belâ
Cihânı aks bil fer' anla Hakkı Gönülde aslı bul yorulma asla*

(Akl-ı kül sensin, ey en üstün aşk. Akılların ruhu ve ruhların manasıdır. Bütün âlem seninle ayakta duruyor ki bütün eşya senden meydana çıktı. Her şey senin yüzünün aynasıdır ey ruh, ki her şeyden kendini görürsün. Yüzünün aynaya sığması ne mümkün. Nurunla bütün eşya yok olur. O ayna cilalanma, yaldızlanma cefasını çekmez ki o senin cemalinle dupdurudur. Seni canımda buldum da rahat oldum. Yüzünün aksiyle dolmuş her taraf, yer, gök. Cihanı bir akis bil, asıl olmadığını anla ey Hakkı. Aslı gönülde bul yorulma asla.)

On Üçüncü Madde: Fiillere ait sevgiyi bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Fiillere ait sevgi ancak yaratılış perdesi ile yaratandan ayrı düşenler için olur. Bu sevgiyi engelleyici varlıkla, vücutla vuslattan mahrum olanlar bulur. Manileri şudur ki onlar kendilerine bir vücut bulmuşlardır. Böylece nefisleriyle meşgul olup kalmışlar ve tabiat karanlığında geceleyerek kendilerini noksanlarının akışına bırakmışlardır. Sadece işlerin değişmesiyle durumların değişmesine vakıf olmuşlar, böylece tek tasarruf sahibi olan tesir edeni akıl yoluyla bulmuşlardır. Onların sevgilerinin kaynağı olan akılları benlik tavırlarının perdesi arkasında kalmıştır. Onlar korku ve ümit ehlidir ki kendi sevgilerini zorluk ve kolaylık anlarında değişir

bulmuşlardır. Onların amelleri perde gerisinde, gayretleri de sevap ve cezaya göredir. İbadetle Mevlâ'nın rızasını istemezler ve Zat'a ait bir sevgiyle görme devletine varmazlar.

Nitekim Allah, bir kutsal hadiste buyurdu: “Bana dost olanların en sevgilisi, rızık için değil de Rab'lığa hakkını vermek için kulluk edendir. Gerçekten bana cennet veya cehennemden dolayı kulluk eden kendine zulmetmiş olur”. İşte öyleleri bağışın kölesi olmuşlardır ki marifet gerçeğinden ve sevgi zevkinden pay almamışlardır. Onlar yalnızca birbirlerine fiillere ait bir sevgiyle sevgi duymuşlardır. Onların nazarında ayrılıp kavuşmak farklıdır. Öylelerinin sevgileri, herhangi bir lütufla fazlalaşır ve bir engelle de eksilir. Çünkü, onların gayret ve nazarları yararlarına göredir. Şu hâlde bunların sevgileri çıkarlarına bağlıdır. Onlar Rab'lerine ibadette bile bir fayda isterler. Eğer isteklerine aykırı bir şeyle karşılaşılırsa derhal şikâyet yoluna giderler ve sevgilerinde bir bozulma, bir noksanlık meydana gelir. Sevgilinin haklarını unutup ona uymazlar, belki de ona en büyük düşman kesilirler. Gerçi o sevgilinin sıfatları, olgunlukları ve fiilleri onun üzerinde olduğu gibi kalır. Fakat o sevgi çıkara göre değişir. Öyle ki o sevgili asla sevgili sayılmaz. Çünkü, terk olunan sevgili artık sevgili olmaz. Böylesi sevgi de bir çıkar elde etmek için olduğuna göre o sevgi çıkara duyulan sevgidir. Böylesi sevgi bütün hastalıklardan daha korkunç bir hastalıktır. Bu sevgiden asla hayır gelmez, böylesi sevenlerde vefa ve sefa olmaz. Çünkü fiillere dayalı sevgi çok çabuk yok olur. Bağlı olduğu sebep ortadan kaybolunca sevgi de yok olur. Bu sevgiye nispetle sıfatlara ait sevgi çok daha şerefli ve itibarlıdır. Zat'a ait sevgiyse hepsinden üstündür. Çünkü o, her sebep ve her illetten arınmış devamlı ve değişmezdir.

NAZIM

*Şerh-i aşk-ı Hak'dır eş'âr şuûr it bîfûsûs
Keşf olur çün aşk-ı rûhanîyi irşâd u dürûs
Ehl u vesvâs u garaz ol aşka dir ayb u maraz
Kim ilâc eyler ana şehvetle dâmad u urûs
Aşk-ı rûhânî olur pâk ol karışmaz nesneye
Aşk-ı şehvetdir hemân sermâye-i âğûş u bûs
Aşk-ı şehvetdir o kim mecbûruz ihfâsında biz
Aşk-ı rûhânî çalar fevk-i felekde tabl u kûs
Mâsivâdan nûr-ı Hakk meşhûd u aşkı pâk olur
Gerçi ma'sûkundır ehl-i Hind u Türk u Rûm u Rûs
Gayri ma'sûk isteyen ma'sûkdan mağbûn olur
Ol bulur ancak cemelden sûf u mâhîden fülûs
Çün hakikat-i ma'nây-ı aşk oldu meyl-i ittihâd
Meyl-i sa'd olmuş suûdı meyl-i nahs olmuş nühûs
İtt'hâd-ı akl u ma'kûlû bilür bürhan ile
Kim ki olmuş behremend-i hikmet-i Calinyus
Hey'et-i hallâk-ı dildâr oldu ilm-i ehl-i dil
İlm-i hey'et oldu Hakkı san'at-ı Batlamyus*

(Bu şiirler Mevlâ aşkının izahıdır. Şuurunu esirgeme bundan, irşat ve derler ruhanî aşkı keşfettirir. Düşmanlık ve vesvese çevresi bu aşka ayıp ve hastalıktır der. Şehvet, damat ve

gelin ona ilâç teşkil eder. Oysa ruhanî aşk temiz olur. Hiçbir şeye bulaşmaz o. Şehvete ait aşk ise yalnızca öpüp kucaklamak sermayesinden ibarettir. Şehvete ait aşk odur ki onu gizlemeye mecburuz biz. Oysa ruhanî aşk göklerin en yüksek yerinde davul ve kös çalar (kendini duyurur). Mevlâ'dan başka her şeyde yalnızca, Hakk'ın nuru görünür, aşk ise temizdir her şeyden. Gerçi Hintli'si, Türk'ü, Rum'u, Rus'u hep sana âşık olanlardandır. Ondan başka sevgili isteyen, sevgiliden mahrum olur. Öylesi ancak deveden yün ve balıktan para kazanır. Aşk manasının gerçeği, birliğe yönelmektir. Mesutların meyli saadete, uğursuzların meyli de kötülüğedir. Akıl ve akla uygunluğunun birliğini bilir. Filozof Calinus'un hikmetinden pay alan sevgili. Yaratıcının güzelliği gönül ehlinin bilimini teşkil etti. Ey Hakkı Batlamyus'un sanatı da astronomiydi.)

On Dördüncü Madde: Eserlere sevgiyi bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Eserler iki kısımdır. Biri, sevgilinin eserleri olduğu için eserlere sevgi duymaktır. Diğeri de eserlere sırf kendi varlıkları için sevgi duymaktır.

Birinci kısım sevgi, Zat'a ait sevgiden bir sızıntı veya sıfatlara ait sevgiden bir gölgedir. İkinci kısım sevgi de karanlık bir sevgidir. Bu sevgi; uzaklık sebebi, fitne ve fesat kaynağı olmuştur. Nitekim Allah, öncesiz sözünde “İnsanlardan kimi de Allah'tan başkasını ona emsal koşarlar, Allah'ı sever gibi onları severler” buyurmuş ve Allah için olmayan sevginin, sevgiliden uzaklık ve ayrılık olduğunu duyurmuştur. Böylesi sevgi ancak, pek fazla uzak düşüp de yoğun perdeler ortamında kalanlarda küçük ve bayağı düşerek kapıdan kovulmuş olanlarda olur. Bu sevgi ehli günahkâr tabiatlı ve katı kalpli kişilerdir. Onlar, sefil karanlıklara meyletmekten tepetaklak olmuş; gönülleri günahkâr bedenlerine bağlanmış kalmış kişilerdir. Onlar, ne hizmet ne itaat ehli ne de başlarını kaldıracak güç sahibidirler. Gönülleri zevk ve sefadan da mahrum kalmıştır. Onların sevgilerine cehalet karanlığı ve şehvet en uygun gelen şeylerdir. Böylelerinin gözlerindeki hastalık ve kusurlarının şiddetinden dolayı gözleri, yarasalarındaki gibi cehalet karanlığını, irfan nuruna tercih etmişlerdir. Allah, onları gafletlerinden dolayı da başkalarına duydukları sevgiyle belâlara salmıştır. O aşağılık şehvet ne büyük kabahat ve o düşük gayret ne sefahattir.

İşte onların sevgileri şehvetlerinden dolayı bulanmıştır. Tabiatları bozulup ıstıraba mahkum olmuş, rahat yüzü görmemiştir. Nitekim Allah “İnsanlara, kadınlardan yana şehvetlere sevgi, süslenip bezendi (cazip geldi)” buyurmuş ve bayağı şehvetle aldanmış olanın yüz karası bir azapta kalacağını duyurmuştur. Kimin nuru çok olursa onun zata ait sevgisi de derin olur. Öyle ki ona bir karanlık olursa onu kötü ve çirkin şeylere davet edici olsa, o zatî nur, derhal onu Mevlâ'ya cezbeder. Çünkü, ilâhî sevgi onu bütünüyle kapladığından, kutsal ruh hep ona tutkun ve istekli bulunur. Nitekim Allah “İman edenlerin Allah'a sevgileri pek fazla olur” buyurmuş, ilâhî sevginin sonsuz ve her şeye üstün geldiğini duyurmuştur. Hz. Ali (k.v.) buyurdu:

ARAPÇA ŞİİR

*Güzel bir şekil görürsem eğer, ona hemen meylederim,
Gözlerim uzaklaşsa da ondan sonra yine dönerim.
Benim yolum değil çirkin işlere yönelmek,
Ancak Allah'ın sanatını görür de onu tevhit ederim.*

Yine bir hadis de “Sevgi kör ve sağır eder” şeklinde gelmiştir. Erenlerden biri bunu şöyle açıkladı: “Başkasının kıskançlığı ve sevgilinin heybetinden kör; başkasına hürmet ve sevgiliye itaatte sağır”.

NAZIM

*Aşık-ı yârem anınçün bu diyâra geldim
Yohsa ben dîr-i cihân içre ne kâra geldim
Nedir ol kıssa-i ta’tîl ki yokdur ta’tîl
Pâdişâhım ki bu sahrâya şikâra geldim
Himmetim çünki bülend idi ezelden hâlâ
Hoş temâşây-ı ruh-i zülf-i nigâra geldim
Aşk meydânına lââyık yoğ idi bir merkeb
Ten burâkıyla revân bûs u kenâra geldim
Ger bana olsa idi onda müyesser bu murâd
Pes niçün şehr-i ademden bu diyâra geldim
Yâr ağyâr sanur kendüyi bilmez câhil
Şükr kim ma’rifet-i nefis ile yâra geldim
Derbeder gezme gönül gârına gel ey
Hakkı
Ki ben ol yâr ile bu halvet-i gâra geldim*

(Bir sevgiliye âşığım onun için bu diyara geldim. Yoksa ben cihanın meyhanesine ne iş için geleyim? Nedir o, tatilden bahsetmek? Tatil yok. Ben bir padişahım ki bu sahraya ava geldim. Ezelden gayretim yüksekti benim, o güzel yüzlü sevgilinin zülfünü, yanağını hoşça seyre geldim. Aşk meydanına lââyık binek yoktu. Ten burakıyla yola girerek öpüp kucaklamaya geldim. Eğer bana orada bu muradım kolay olduysa ne diye o “yokluk” ülkesinden bu diyara geldim? Sevgiliyi başkaları sanır, kendini bilmez cahil. Şükür ki kendimi bilerek sevgiliye geldim. Derbeder gezme, gönül mağarasına, gönül sığınağına gel ey Hakkı. Ben o sevgili ile bu mağarada yalnız kalmaya geldim.)

On Beşinci Madde: Sevginin kısımlarının birbiriyle bağlantısını ve birleşimini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Zat sevgisi sıfatlar, fiiller ve eserler sevgisi hepsi birbiriyle iç içedir. O Zat’a ait sevgi ki Allah ile kulu arasındadır. O sevgi “Onlar onu sever. O da onları sever” ilâhî ifadesiyle anlatılmıştır. Çünkü, o sevgi başka sıfatlara değil, Zat’ın kendine bağlı kılınmıştır. Kul tarafından olan zatî sevgiye gelince, o kendi altında bulunan diğer sevgi kısımlarının tümünü kuşatır. Çünkü, Mevlâ’nın sıfatları müşahede itibarıyla Zat’ın aynıdır. Aklın nazarı itibarıyla zatından ayrılmaz. Demek ki Allah’ın müspet sıfatlarından ayrılmış olması mümkün değildir. Mümkün sıfatları bile onun zatıyla ayakta, ona delâlet edicidir. Şu hâlde kim Mevlâ’nın zatına sevgi beslerse şüphesiz ki o, onun öncesiz yüzünü sevmiş olur. Onun varlığının da bütün sıfatlarıyla var olan zat olduğunu bilir. İşte bu sevgiye eren arif olgun olur ve “Lâtif” adıyla “Kahhar” adını fark etmeyip, Mevlâ’nın lütuf ve kahrı onun için aynı şey olur. Mevlâ’nın celâli de cemali de ona farklı görünmez. Çünkü hepsinin o sevgilinin olgun sıfatlarından olduğunu bilir.

ARAPÇA BEYİT

*Sevgilidir gelen her şey sevgiliden,
Kızgınlıkla gelen rızadır tabipten.*

İşte tıpkı bunun gibi onun bütün fiilleri ve eserleri o sevenin gözünde sevgilidir. Çünkü, onların tümü Mevlâ'nın zatına aittir. Fiiller sıfatlar vasıtasıyla Zat'a mensup olmuştur. Çünkü fiiller, o sıfatlardan meydana gelmiştir. Eserlere gelince onlar da fiiller vasıtasıyla Zat'a nispet bulmuştur. Çünkü eserler, fiillerle var olmuştur. Öyleyse Zat'ı seven fiillerini de sever. Çünkü o, Mevlâ'nın fiillerinde Mevlâ'yı görür. Hatta Mevlâ'nın kendine takdir ettiği ıstıraptan ona yaklaşmak gibi bir zevk de duyar. Yine Zat'ı seven eserleri de sever. Çünkü, bütün eserleri Mevlâ'dan bilir. Böylesi seven kişi gördüğü her şeyi Mevlâ'nın aynası görür ve o aynadan Allah'ı seyreder.

Allah'ın kulun zatına dair sevgisine gelince, o diğer sevgi kısımlarının hiçbirini gerektirir değildir. Çünkü kul, yaratılışının aslında nur ve karanlıktan birleşiktir. Bütün yaratıkların, bütün oluş ve hâllerini kendisinde toplamıştır. Onun pek çok işleri vardır ki hayvanî nefsin güçlerinden olarak beşeriyeti gereği meydana gelir. Bu fiillerin doğuş yeri nefsî sıfatlardır ki duylar yoluyla, bu görünen madde âleminde dolaşır. Yine onun pek çok fiilleri de vardır ki kalbî ve ruhî hatıralardan meydana gelir; melekî ve rahmanî ilhamlardan doğar ki kul, onların verdiği zevkle huzura kavuşur. İşte kulun zatı, bu birleşimden fiil ve sıfatlarıyla ayrı kalmaz ki zatının sevgili olması onun sıfat, fiiller ve eserlerinin de sevgili olmasını gerektirsin. Çünkü Allah, kulun zatını sever, onun fiilini sevmez. Nitekim Kur'an'da "Yüzünü ekşitti ve çevirdi, görmezliğin gelmesinden dolayı" buyurmuştur ki sevgilisinin o görmezlikten yüz çevirmesini sevmediğini ona buyurmuştur.

Kâinatın efendisi buyurdu: "Allah kulunu sevip ameline kin besler. Amelini sevip vücuduna kin besler". Allah, kulunun zatını sevmekle onun sıfatlarını kabul etmeyebilir. Nitekim kendi sevgilisine "... ve insanlardan sakınıyordun, oysaki Allah kendisinden sakınıp korkmana daha lâyıktı" buyurmuş, insanlardan çekinmesinin ona lâıyk olmadığını duyurmuştur. Eğer böyle olmasaydı kulları için birtakım günahlar ve suçlar tespit etmezdi. Mevlâ'nın kulun zatına olan bu sevgisi kul için bir bağış sebebi ve ikram kaynağıdır.

Kulun Mevlâ'nın sıfatlarına ait sevgisine gelince, bu sevgi onun fiillerinin ve eserlerinin sevgisini de kuşatıcıdır. Çünkü, bu iki sevgi onun sıfatlarına ait sevginin zorunlu neticesidir. Mevlâ'nın sıfatlarına ait bu sevgi onun zatına ait sevgiyi gerektirir değildir. Çünkü, onun sıfatlarının perdesini geçemeyip orada kalan, onun zatına ait sevgiden mahrum kalmıştır. Nitekim Allah'ın "Mun'im-lütuf ve bağışlayan" ism-i şerifine sevgi duyan, "Müntakim-intikam alıcı" ism-i şerifinden nefret duymuştur. Oysaki intikam sahibi zat, lütuf ve bağışlayan olan zatın aynıdır. Şu hâlde Mevlâ'nın sıfatlarına sevgi duyan onun zatına ait sevgiden ayrı, yalnızca sıfatlarına sevgiyle kalmıştır.

BEYİT

*Birdir, celâl ve cemalin kaynağı,
Erenlere birdir, kahr ve lütfu Mevlâ'nın.*

Hakk'ın kulun sıfatlarına ait sevgisine gelince, bu başka hiçbir sevgiyi gerektirir değildir. Çünkü Hak, öncesiz sözünde "Allah sabredenleri sever" buyurmuştur ki sevginin sabreden zata değil sabır sıfatına olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde sabreden zat her ne kadar iyiler topluluğundan olursa da o

sevgi kerameti yine sabredici olmasındadır. Mevlâ tarafından olan kulun sıfatlarına ait bu sevginin fiiller ve eserlere ait sevgiyi gerektirmediği açıktır. Çünkü sabır sıfatının, kulun bütün fiilleri ve eserlerini güzelleştirmesi söz konusu değildir.

Kulun Mevlâ'nın fiillerine ait sevgisine gelince, bu sevgi kendisinden aşağıda olan eserler sevgisini kuşatır. Çünkü, eserlerin tümü Mevlâ'nın fiilleri ve yarattıklarına bağlı eserlerdir. Bu fiillere sevgi, sıfatlara da sevgi duyan öyle bir kimsede tek başına bulunur ki onun nefsi galip ve akı da kısır kalır. Ancak fiilleri idrak edip onlarla "Fa'âl-Mutlak fail"i bulur. Henüz o kalp makamına yükselememiş, Mevlâ'nın sıfatlarını görememiş ve zat sevgisine erememiştir.

Hakk'ın fiillere olan sevgisine gelince, bu sevgi, sevgiye lâyık fiillere ve temiz amellere bağlı olan güzel eserlere sevgiyi de içine alır. Bunun dışında kalan eserleri kuşatmaz. Mevlâ'nın kulun fiillerine ait bu sevgiyi, onun ne sıfatlarına ne de zatına sevgi, gerektirmez. Nitekim Allah öncesiz sözünde "Şüphesiz Allah, kendi yolunda saf bağlayıp savaşımları sever" buyurmuş, böylece sevgisinin bağlı olduğu şeyin kulun fiili olduğunu duyurmuştur.

Kulun ilâhî eserlere olan sevgisine gelince, o diğer sevgilerin hiçbirini kuşatıcı değildir. Çünkü eserler, fiillerin perdeleridir. Fiiller de sıfatların perdeleri, sıfatlar da zata perdedir. Eserlere sevgiyi aşamayan Hakk'ın dostluğuna kavuşamamıştır. Çünkü, çeşitli eserler, kul ile Mevlâ'sı arasına karanlık perdeler germiştir.

Mevlâ'nın kulun eserlerine ait sevgisine gelince, o da diğer sevgileri gerektirici değildir. Nitekim inançsızın da şekli, görünüşü sevimli yaratılmıştır. Fakat fiilleri makbul değildir, sıfatları çirkin ve zatı da kötüdür.

Yukarıdan beri bahsettiğimiz bu dört çeşit sevgi, yalnızca kullar arasında olursa, bazan dördü bir arada, bazan üçü, bazan da ikisi birleşmiş olabilir. Bazan da tek başına bir sevgi kalır.

Yine sevişen iki dostun birbirlerine sevgileri farklı da olabilir. Öyle ki sevgi bazan tek tarafta kalır. Çünkü, sevişen iki dostun başta fiilleri başkayken daha sonra gönüllerine gelen hâllerin peş peşe gelmesiyle tabiatları değişir ve alışkanlıkları farklılaşır. Böylece sevgileri ya artar, veya eksilir.

Mevlâ'ya sevginin son haddine, uç noktasına gelince -ki Allah aşkıdır- o asla değişmeksizin sonsuza dek sabit kalır, her iyilik ve lütuf ondan gelir ve herkese sirayeti kadar lütfkâr ve yardımcı olur.

NAZIM

*Aşk-ı Hak'dır kim müferrih bahş-ı rencûrân odur
Lütf u rahmet arasında canlan cûyân odur
Kande kim bend olsa bir iş çeşm-i bend oldur ana
Kande bir iş rûşen olsa meş'al-i tâbân odur
Bil hakikatde odur giryân u handân cümleden
Cân u dil beyninde hâil perde-i pinhân odur
Günc-i zindânı hemân bir fikr ile bustân ider
Renc-i her zindan odur hem zevk-i her bustân odur
Hâne misli tenlerin mihmânıdır ervâhımız
Zıll-ı aşk ervâhımızdır cân-ı her mihmân odur*

*Aşkdandır çün gönüller kabz u bastı dem be dem
Pes bilindi şüphesiz her cân içinde cân odur
Hakkı öğren şefkat ol müşfik pederden
Aşkdır bâbây-ı âlem cânlara cânân odur*

(Hastalara bağışlanan ferahlık verici ilâç Allah aşkıdır. Lütuf ve rahmet arasında canları dolaştıran, öyle olmalarını isteyen odur. Bir iş nerede bağlı kalsa, gözleri ona bağlayan odur. Nerede de bir iş parlak olsa, onu aydınlatan odur. Bil ki gerçekte herkeste ağlayan, gülen odur. Can ve gönül arasında engel, gizli perde odur Bir düşünmekle zindan köşesini hemen bir yeşil bağ yapar. Her zindanın ıstırapı, hem her yeşil bahçenin zevki odur. Hane gibi tenlerin misafiridir ruhlarımız, aşkın gölgesi de ruhlarımızdır, her misafirin canı da odur. Gönüllerin zaman zaman sıkıntı, darlık ve genişlik, rahatlık içine düşmesi aşktandır. Şüphesiz bilindi ki her can içinde can odur. Hakkı şefkat öğren o müşfik pederden; âlemin babası aşktır, canların cananı da odur.)

On Altıncı Madde: Bahsettiğimiz dört sevginin neticelerini ve ürünlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir; Zata sıfatlara, fiillere ve eserlere ait sevgilerin her birinin pek çok neticeleri ve kazançları vardır.

Allah'ın kulun zatına olan sevgisinin neticeleri ve kazançları, onu herkesten ayırmış ve seçmiş olması, kulun Hak ile gerçeklik kazanıp onunla kalmasıdır. Yine kalplerin sevgilisi ve halka makbul olmasıdır. Yine güzel hatıra, şöhret ve adla cihana yayılması, onu sevenlerin her muradı almasıdır. Nitekim kâinatın efendisi buyurdu: “Ne zaman Allah bir kulunu severse, onun sevgisini nice sulara sıçratır ki kim o sulardan içerse, onu severler”. İşte o kulun sevgisi, kalplere böylece ekildiği zaman o ekinin ürünü; halkın ona ikramı ve herkesin ona şefkat ve hürmet göstermesidir. Onu sevenleri Allah da sever Onu vesile edinen Mevlâ'ya yakınlaşma yoluna girer.

Allah'ın kulun sıfatlarına sevgisinin neticeleri ve kazançları da kulun, Mevlâ'ya yakın olanların civarında bir cennet makamı olan “İlliyyin” makamına yükselmek, ikram ve saygıyla karşılanmaktır. Nitekim Allah, öncesiz sözünde buyurdu: “Öyle ki nimetlenmelerinin zevkini yüzlerinden tanırsın. Onlara mühürlü saf bir şaraptan içirilir. Onun mühürü misktir. Artık imrensin imrenecekler”.

Allah'ın kulun fiillerine ve eserlerine olan sevgisinin netice ve kazançlarına gelince, o da şudur ki ecir ve sevap o kullara aittir. “Müjdeler olsun onlara! Ahrette güzel barınak da onların”.

Kulun, Mevlâ'nın zatına olan sevgisi, Allah'ın ona olan sevgisinin bir gereğidir. Çünkü, eğer Mevlâ'nın yardım ve lütfu önce gelmese, kulun erginliği meydana gelmiş olmazdı. Şu hâlde kul Mevlâ'sına ancak Mevlâ'sı onu seçtikten sonra sevebilir. Nitekim Hak Teâlâ “Allah onları sever, onlar da onu severler” buyurmuş, her sevginin kaynağının kendi sevgisi olduğunu duyurmuştur. Bu sevginin, yani kulun Mevlâ'nın zatına olan sevgisinin neticeleri ve kazançları, vefa ve sefadır. Sonra da geçicilik ve kalıcılıktır. Oradan da doğruluk ve sadakat makamına yükselmektir.

Kulun, Mevlâ'nın sıfatlarına olan sevgisinin netice ve kazançları da kulun, Mevlâ'sının hükmüne teslim ve razı olması ve kazanın gelişini gönül hoşluğu ile karşılamasıdır. Bu rıza ancak Mevlâ'nın sıfatlarında büsbütün yok olunca meydana gelir. Kul, bu devleti kendi yaşadığı âlemden kopunca bulur. Nitekim Hak Teâlâ “Allah, onlardan razı oldu, onlar da ondan razı oldular” buyurmuş, rızaya duyulan bu sevginin başlangıcının kendi sevgi ve rızası olduğunu duyurmuştur.

Kulun Mevlâ'nın fiillerine olan sevgisinin semereleri, kulun kendi işlerini Mevlâ'sına bırakması ve ona tevekkül etmesidir. Sebep ve vesile endişelerini terk etmesidir. Çünkü, o seven, Mevlâ'nın fiillerinde yok olmuş "Fa'âl-mutlak faili" müşahede kılmıştır. Nitekim Allah, kendi kitabında "Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever" buyurmuş, bu sevginin sebebinin kendi sevgisi olduğunu duyurmuştur.

Kulun Mevlâ'nın eserlerine olan sevgisinin neticeleri de iman ve yakın nurunu görmek ve rahmanı âlemin feyzine haberli olmaktır. Bu sevginin kaynağı, Mevlâ'nın şu sözüdür: "Allah'ın rahmetinin eserlerine bak ki ölmüş toprağı sonra nasıl diriltiyor". Yine şu sözüdür: "Mahlûkatı yarattım ve onlara severek nimetler verdim ki beni tanıyıp bilsinler" buyurmuş, bu sevginin aslının da kendi sevgisi olduğunu duyurmuştur,

Kullar arasında bir bağ oluşturan Mevlâ'nın zatına dair sevginin sebebi, ruhların tanışmasıdır ki bu da bedenlerin birbirlerine yakınlaşmalarının sebebidir. Bu muhabbetin kazançları bu sevgiyle sevişenlerin Allah sevgisine ermeleri, Mevlâ'nın gölgesine sığınma devletine ermeleri ve mahlûkatın imrendikleri kişiler olmalarıdır. Nitekim Allah "Benim için sevişenlere, benim sevgim mutlaktır" buyurmuş, bu sevginin de kendine ait olduğunu ve kendine ulaştırıcı olduğunu duyurmuştur. Çünkü sevgi, ilâhî bir nurdur ki sevişenlerin gözleri onunla aydınlanmış ve parıldar olmuştur. Yine sevgi tertemiz bir cennet şarabıdır ki sevişenlerin canları onunla dolup ona kanmışlardır. Böylece onlar, ilâhî dostluk huzuruyla sevinç ve neşeye dalmışlardır.

ARAPÇA ŞİİR

*Sevgi bir nurdur ki parlayan,
Ufkun derinliklerinden yükselip doğan,
Aydınlığı semanın her yanını kaplayan,
Baştan başa ışıkları dolduran fezayı.
Parladı da o nur aydınlandı hep zemin,
Sanki ışık saçıyordu her şey.
Bütün çaoklar aslında değil midir,
"Bir"den doğarak, tekrarlar toplanıp çoğalan?
Çarpışınca parılırlar; ışıldayan yansıyan,
Zevke dalmış her kalbin aynasından,
İşte böyle toplanır da bir tepeye sevişenler,
Koparırlar kavuşma ipini ve keserler,
Ruhları sarmaş dolaş, görünse de ayrı onlar,
Hepsi de dostlarını yanlarına istiyorlar.*

İşte bu Mevlâ'nın zatına olan sevgiyle sevişen sadakatli zevk ehli neşe içinde, mal ve evlâda duydukları sevgiden daha çok ve daha vefalı bir sevgiyle birbirlerine âşık olurlar. Birbirlerinin yüzüne de ardından da hep iyilik diler ve sadakat gösterirler. Gerçek şu ki onlar Allah dostlarıdır. Gönülleri, ona yakınlığın huzur dergâhıdır. Allah, onlar sebebiyle yaratıklarına rahmet nazarıyla bakar. Onlarla olan kişi Mevlâ'nın yakınlığına kavuşmuştur. Kim onlara sevgi beslerse, gerçekten o, en sağlam kulpa yapışmış ve büyük bir saadete kavuşup onların üstün topluluklarına katılmıştır.

"Kişi sevdiği ile beraberdir" hadisi şerifi bu manayı müjdeliyor. O Allah yolunda sevişenlerin

birinin rıza bakışına ermiş olan Mevlâ'sına ulaşır.

Güzel ahlâk ve erdemlerle süslenmiş sıfatlara dair sevgiyle sevişmeye gelince, o ancak kalplerin birbirlerini görmesiyle meydana gelir. Bu sevginin kazançları gidişte ve adaletli olmakta esenliğe ermektedir. O sadakat sebebiyledir ki dünya ve ahret kurtuluşu ona bağlanmıştır. Ameller ve ahlâk ancak onunla mazbut olur ve erdem kazanır.

Mevlâ'nın fiillerine sevgiyle sevişmenin kazancı da seçkin dostluklar kurmak ve bu sevgiyle sıfatlara dair sevgiye yönelmektir.

Eserlere sevgi, eğer olgunluk ifade eden eserlere olursa, meselâ tek başına “güzel”e mutlak yaratıcı sanatkârın eseri olduğu için sevgi duysa onun kazancı, Mevlâ'ya dair sağlam bilginin artması ve bağış tutkusudur. İrşada ve olgunlaştırmaya yöneltici olmaktır. Çevresinin yeteneğini işlemek ve terbiye etmektir. Çokça iyilik yapmaya istek duymak ve “mutlak güzel”i sürekli hatırdan tutmak ve anmakta hassasiyet kazanmaktır. Bu keyfiyet çerçevesinde nam ve şan kazanarak bununla da büsbütün Hakk'a yönelmektir. Eğer eserlere sevgi, o mutlak sanatkârın eserleri olduğu için değil de kendi aşağılık nefsinin günahkâr istekleri için olursa, böylece eserlere, gafletinden dolayı sevgi beslerse, o sevgi her ne kadar kendi nefsi için zevkli, fayda sağlayıcı ve kendine göre güzelse de gerçekte onun üstünlük kazanmasına asla bir faydası olmadığı gibi onun dizginlerini de tamamıyla nefsin eline vermeye, onun hırs ve şehvetlerinin esiri olmaya götürücüdür. Böylesi sevgi, Allah'tan uzaklaştırır ve insanı duyular âleminin karanlıklarına yerleştirir. Yine çirkin ve kötü âdetlerin bulanıklığına düşürür. Demek ki bu sevgiye üstün gelen şerdir, bundan meydana gelen de zararıdır. Bu sevgi ancak dünya isteklerine tutkun olanda olur. Yine bunu ancak bayağı nefislerinin düşkünü insanlar bulur. Ve bilinen adî, sefil işler bunların yanında kalır, onlardan eksilmez.

Üstün gayelerin ve şerefli nefislerin sahibi olanlara gelince, onlar bu aşağılık mertebeden ar edip asla orada durmazlar. Öyle ki onlar Mevlâ'nın zat ve sıfatlarına ait sevgiden başka makamlara iltifat etmezler. Yine onlar, yüksek sıfatlar ve üstün mertebelerden başka yüceliklere meyletmezler.

ARAPÇA ŞİİR

*Fazilet yüklü şerefli insan, sevgisini,
Ele geçmese de ancak fazilet sahiplerine ayırır.
Onlar ki sevgilinin yüzünü unutmaktan,
Ve kalpleriyle silinecek bir gölgeye bağlanmaktan ürkerler.*

Şu hâlde akıllı ve arif olana lââyık olan şey şudur: İlk gaye olarak bizzat, Cenab-ı Hakk'ın zatını sevmeli. Sonra peygamberler, veliler ve dostlarına yine onun için sevmeli. Sonra Mevlâ'nın sıfatları ve adlarından olan üstünlüklere yine onunla sevmeli. Sonra da fiilleri ve eserlerinde bulunan güzelliğe yine onun için sevmelidir. Sakın fiillere ve eserlere asıl olarak sevmeyesiniz ki dünya işlerine meyil ve sevmeye meşgul olup gafil olmayasın. Zat ve sıfatlarına ait sevgiden de mahrum kalmayasın. Yalnızca aşkla olasın ve her an onu bulasın.

NAZİM

*Ey aşk sen hak kîşsin Kılma bizi senden cüdâ
Hem nûşsun hem nişsin Ey nûş-i dârû merhabâ
Ey aşk senden sarhoşum Sensiz melûl'u nâhoşum*

*Senden nice bin serkeşim Kim baş u cân virdim sana
Sensin kamu hâlde hemân Bâr u murâdım her zamân
Senden ırağ itme bir ân Her emrine virdim rızâ
Ey aşk-ı şîrîn çün şeker Sensin revâc-ı her hüner
Senden olur cân muteber Senden bulur izz u âlâ
Ey aşk-ı pür emn u emân Sensin kamu dilde nihân
Hem cümle yüzdensin ayan Ayinelerdir vechine
Dil senden âbâdan olur Hoş geliş handân olur
Can bülbülü nâlân olur Eyler sana medh u senâ
Çün akl fikr-i gayr ider Ey Hakkı ol aklı gider
Tâ virmesün kalbe keder Dilberle dil bulsun safâ*

(Ey aşk sen hak yolusun, bizi senden ayrı düşürme hiç. Hem tatlısın hem iğne gibi sokarsın, ey tatlı ilâç merhaba! Ey aşk senden sarhoşum, sensiz bezgin ve hoş değilim. Senden nice bin serkeşim ki baş ve can verdim sana. Bütün hâllerde hemen her derdim, her muradım sensin. Senden bir an uzak düşürme, her emrine rıza gösteriyorum. Ey tatlı aşk, şeker sensin, her hünerin kıymeti de sen. Can senden itibar kazanır ve senden şeref ve yükseklik bulur. Ey güven ve imdat kaynağı aşk, sensin bütün gönüllerde gizli olan. Hem her yüzden görünürsün, her şey senin yüzünün aynasıdır. Gönül senden neşe bulur da hoş suretle güler. Can bülbülü inler de sana övgüler eyler. Yabancıyı düşünen aklı var, yok et, Ey Hakkı ki kalbe keder vermesin ve gönül sevgililerle sefa bulsun.)

On Yedinci Madde: Mevlâ'ya sevginin mertebeleri bakımından kısımlarını ve yedi meşhur adını birer semeresi ile bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sevgi bir cevherdir ki onun nurları önceden parıldar da eserler böylece sonsuz kalır. Nefis, ondan binlerce haz aldığını inkâr edemez. Onun sırları da kalbe açılmıştır. O cevher tek başına bir gerçek olarak mertebeleri ve makamları bakımından yedi kısma ayrılmıştır. Her kısım özelliğine göre başka başka adlar almıştır.

- Sevgi (muhabbet)
- Dostluk (hullet)
- Sevme (meveddet)
- Velâyet
- Sadakat
- İradet
- Arzu (heva).

Arzu, engelleyici bir rüzgâr; iradet yakıcı bir sıcaklık; sadakat parlayan bir ateş; velâyet aydınlatıcı bir ışık, sevme yayılan bir nur; dostluk iyilerin taleplerinde parlayan nur; sevgi de nurların nurudur ki o da Allah aşkından ibarettir.

Sevgi, Allah sevgilisi, kâinatın efendisinin makamıdır. Dostluk İbrahim (a.s.)'in makamıdır. Mevedded Davut (a.s.)'un makamı; velayet velilerin makamı; sadakat doğruların makamı; iradet müritlerin makamı ve heva da mecnunların, divanelerin makamıdır. Buna göre hevanın semeresi divanelik; iradetin semeresi tecrit; sadakatin semeresi Allah'a yakın olma; velâyetin semeresi tevhit;

meveddedin semeresi hilâfet; hulletin semeresi marifet ve sevginin semeresi de vusluttur.

Sevgi vahdet âleminde gizlenendir. Hullet kayıp âleminde gizli olandır. Meveddet lâhut âlemindeki en derin sırdandır. Velâyet ceberut âlemindeki sırdandır. Sadakat ruhlar âlemindeki ruhtandır. İradet berzah âleminde gönüldendir. Heva da bu görünen nefistendir.

NAZIM

*Ey gönül ahvâlini bu kerre teşhis eyle sen
Kim karîn-i aşk u cânsın ya refîk-ı nefis u ten
Mâ vu menden geç değilsin bende-i mâ vu meni
Vahdet-i aşk iste ki kesretidir asl-ı mâ vu men
Kesret u sûretten ol fâriğ fenâ bul aşka gel
Vahdet-i ma'nâda berhordâr-ı umr ol bî fiten
Emr-i "mûtû kable mûtû" tut seherle cû'dan
Hayrete var yok ol andan bul hayât-ı tâze sen
Benliğin terk eyle kendin görme hodbîn olma kim
Hod-perest u put-perest olmaz muvahhid ey şeman
Olma zinhâr ol hevâlarda çü âzer-put-tıraş
Çün Halil-i Hak hüviyetde müdâm ol put şiken
Berk ura tâ bâtınında mâh u mihr-i mâ'rifet
"Lâ uhibb-ul âfilin" de kim senindir zû-l minen
Mihmet-u gurbetde sen bu tengnây-ı cismden
Çık fezây-ı dilde aşkı bul odur hubb-ul vatan
Dilde mihr-i aşkı tâlibdir cihân halkı veli
Kendüyi bilmez sanur matlûbıdır mâh-ı haten
Aşka can bahş eyleyen buldı hayat-ı câvidân
Kim ona varın viren yâd olmadı aldı semen
Aşk-ı dîdârıyla berhordâr olan âgâh olur
Her sözü makbûl olur çün dürr-i deryây-ı aden
Nakş-ı sûretten geçüb ma'nây-ı aşkı iste kim
Bahr-ı aşkın mevcidir sûret budur doğru suhan
"Len tenâl'ul birra hattâ tûnfikû" dir zül-celâl
Aşka vir mahbûb-ı cânı yok ol aslâ dime ben
Seyr-i dîdâr-ı arûs-ı aşk olur kalbe muhâl
Olsa âğuşunda hâil dîv-i şehvet çün vesen
Kesr idersen ger tılsım-ı ejdehây-ı şehveti
Tiz bulursun genc-i sırr-ı aşkı medfûn-ı beden
Fakr içinde fahri bil fakr u fenâdan bu bekâ
Dîn derûn-ı kefrdir vahdet derûn-ı merd u zen
Reng-ı bî rengi taleb kıl hamr-ı vahdetden boyan
Bir utan kim şirk u şekvada olursan mürtehen
Küllü şey'in hâlik ol kesr-i nefis it bul fenâ*

Pes bekây-ı aşkdan mesrûr ol olma bu-l hazen
Hızır misli zinde ol bahr-ı hayât-ı aşkdan
Çün cenîn tâkey çekersin habs-i cism çün cinen
Koy bu çâr u penc ü şeşle heft u heşt u nüh dehi
Nefs akl üzre güzel aşk ihtiyârdır hasen
Aşk ıste aşkı oku aşkı fehm it aşkı tut
Kılma sen tedbir u fikr u hîle vu tezvîr u fen
Kâbil-i fehm-i ulûm pîr aşk oldinsa sen
Mahzen-i esrâr olursın hâvî-i sırr u alen
İlm-i hâlin nef i çokdır kâlden bî kîl u kâl
Hall olur çün halle ahvâl-i remz-i mâbetan
Ger fakîh oldinsa fehm it “ennehum lâyefkahûn”
Ger fakir oldinsa sultan-ı cihânsın bî mihen
Fıkh-ı fakr u nahv-ı mahv öğren hadîs-i aşkdan
Aşinây-ı aşk ol andan söyler her dem bî dehen
Aşkdır nezdîk iden dûrı vu yâdı âşinâ
Dûr olur bî aşk iki ten giyseler bir pîrehen
Ma’nevîdir kurb u bu’d-i dil ne hâcet sûrete
Tâ Yemen’den buldu dostun Mekke’de Veys-i Karen
Kendinden fânî olub veys oldu bâkî Hak ile
Pes deminden bûy-ı Hak almışdı Hazret Mekke’den
Mahfil-i ma’nâda hâzır ehl-i şark u ehl-i garb
Sûretâ gâibdir ehl-i Mekke’den ehl-i Yemen
Sâk-i dil çün fakîrullah imiş Hakkı müdâm
Ravza-i rûhun dolu güldür semendir yâsemen

(Ev gönül durumunu bu kez teşhis et ki aşk ve canın yakını veya nefis ve tenin dostusun. Su ve azıktan geç, eğer onların kölesi olmadıysan, aşk vahdetini ıste ki su ve azığın da aslı çokluktur. Çokluk ve suretten uzaklaş, kendinden geç, aşka gel. Kargaşasız, mana birliğinde ömrünü geçir. “Ölmeden önce ölünüz” emrini tut. Açlıktan sabahla, hayret var, yok olda ondan taze bir hayat bul. Benliğini bırak, kendini görme, bencil olma. Kendine ve puta tapan Allah’ın birliğine inanan olamaz ey şaman. Olma sakın o havalarda, put yontan Azer gibi. Halil İbrahim gibi put kırmaya devam et. İçinde marifet güneşi, ayı şimşek gibi çaksın. Sen “öyle doğup batanları sevmem” de ki o lütuf ve bağış sahibi senindir. Gurbet zorluğunda sen bu cismin sıkıntısından çık, gönül fezasında aşkı bul. “Vatan sevgisi” budur. Cihan halkı gönülde aşk güneşine taliptir. Oysa veli kendini bilmez, sanır aranılan aydır. Aşka can bağışlayan sonsuz hayatı buldu ki ona varını yoğunu veren yabancı olmadı, karşılığını aldı. Sevgilinin aşkıyla berhudar olanın gönül gözü uyanık olur. Her sözü geçerli olur, Aden denizinin incileri gibi. Şekillerin nakşından geçip mana aşkını ıste ki suret, aşk denizinin bir dalgasıdır, doğrusu budur. “Sevdiklerinizden vermedikçe cennete eremezsiniz” der Mevlâ. Can sevgilisini aşka ver, yok ol, asla “ben” deme. Aşk gelininin yüzünü seyretmek kalbe mümkün olmaz. Eğer olsa kucağında, put gibi şehvet canavarının

engeli. Eğer, şehvet ejderhasının tilsimini kırarsan, tez bulursun, bedene saklanmış aşk sırrının hazinesini. Övücü fakirlikte bil, bu kalıcılık da yoksulluk ve geçiciliktir. Din, bütün bir köy halkının içindeyken vahdet erkek kadın çiftinin içindedir. Renksiz rengi iste, vahdet şarabından boyan; şirk ve şikâyet olmaktan bir utan. Her şeyini yok et. Nefsini kır. Geçiciliğe er. Aşkla sonsuzlaşmaktan sevinçli ol, hüznün içinde kalma. Hızır gibi daima diri ol aşk hayatının denizinden, yoksa cenin gibi daha ne zaman kadar cismin hapislik çekecek. Bırak bu dört, beş, altıyla yedi, sekiz, dokuz onu; nefsin güzel aşkı akla tercih etmesidir, güzel. Aşk iste, aşkı oku, aşkı anla, aşkı tut. Tedbiri, fikri, hile ve yalan dolanı, feni de bırak. Aşk pirinin bilimlerini anlamaya yeteneğin varsa, sırlara mahzen olursun. Açığı, gizliyi kuşatırsın. Hâl biliminin, dedikodudan ibaret kâl biliminden faydası daha çoktur. Çünkü gizliliklerin şifreleri hâl bilimiyle çözülür. Eğer fakih oldunsa, “Onlar bilmiyor, anlamıyor” hikmetini anla. Eğer fakir oldunsa, sıkıntısız cihanın sultanısın. Fakirlik fıkını ve yok olanının yollarını aşktan öğren. Aşka tanıdık ol, hep ondan bahset, ağzını açmaksızın. Uzakta olanı yakınlaştıran ve yabancıyı tanıdık eden aşktır. Aşk olmadan iki ten bir gömlek giyse yine uzaktırlar birbirlerine. Gönlün yakınlığı da uzaklığı da manevîdir, surete ne gerek. Ta Yemen’den dostunu Mekke’de buldu Veysel Karani. Kendinden uzaklaşıp Hak ile kalıcı oldu Veysel hem o hazret Mekke’den Hak kokusunu kanına çekti. Batıdaki de doğudaki de mana dünyasında hazırdır. Oysa görünüşte Yemenli Mekkeli’den ayrıdır. Gönlün sakisi hep Fakirullah’mış Hakkı, ruhunun bahçesi dolu güldür, yasemindir, yasemin.)

On Sekizinci Madde: Sevgi ağacının yaprakları olan şevk ve iştahı bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sevgi ağacının yaprağı şevktir, aşk da onun meyvesidir. Hatta şevk, sevginin neticesidir. Çünkü şevk ondan doğmuştur. Şu hâlde şevk sevginin gerçeğidir. Mevlâ’sına sevgi besleyen elbette ona kavuşmanın iştahını, özlemini çeker. Şevkin en olgun durumu, organları şehvetlerden kesmek ve Mevlâ’ya şevk duymayı sevmektir. Şevk, sevginin cevheridir, aşk da ikisinin ruhudur. Şevk, sevgili anıldığında gönlün heyecanıdır. Şevk, kalp kandilinin fitili gibidir, aşk da o kandilin yağıdır. Şevk dolu insanın gönlü Mevlâ ile aydınlanmıştır. İştahı hareket ettikçe o yer ve gök arasını aydınlığa boğar.

BEYİT

*Can ki bir şevk ve sevgidir; işi zevk ve huzur,
O vahdet ülkesi ki dolu nur ve sevinç.*

Rabia-i Adaviye dedi ki: “Allah’a yemin ederim ki ben, ona ne cehennem korkusu ne de cennet arzusuyla itaat ediyorum. Ona yalnızca sevgi ve şevkimden kulluk yapıyorum”. Şevk, büsbütün bağrın yanmasıdır. Öyleyse şevk ateşiyle bağrı yanmış olanı, cehennem ateşi nasıl yaksın? Mevlâ’ya şevk duyan, herkese ve her şeye Mevlâ da şevk duyar. Kim Mevlâ’sına şevk duyarsa, elbette onun dostluk huzurunu bulur.

Erenlerden birine dediler: “Rabb’ine şevk duyuyor musun”. Cevap verdi: “Ona şevk duymuyorum. Çünkü şevk ancak kayba olur. Kayıp müşahede olundukça şevk olmaz, yalnızca müşahede olur”. Mevlâ’ya iştah içinde yanan, ona kalbiyle yalvarıp, sırrıyla dua eder.

ARAPÇA ŞİİR

*Aklımı aldı şevk ve yaktı beni,
İhtiyaç ve bolluk arasında bıraktı beni,
Gâh ona yaklaştırdı, gâh boğdu da bıraktı beni,
Acılar verdi bana şevk, dehşete saldı beni.*

Şevk ve iştahın farkı şudur ki şevk onu görmekle sükûnete kavuşur; iştahsa ona kavuşmakla daha da artar. Şevk, evliyanın seçkinlerine aitse; iştah onların da seçkinlerine aittir. İştah içinde olan ondan öyle sarhoş olur ki kendinden eser kalmaz. Arifin pek çok nurları vardır. Biri akıl nuru, biri kalp nuru, biri tevhit nuru, biri marifet nuru, biri şevk nuru, biri sevgi nuru, biri aşk nuru, biri de vecit nuru.

Erenlerden birine sormuşlar: “Huri kızlarına iştahın var mı? Cevap vermiş: “Hurilerin yaratıcısına iştahım var benim. Çünkü, hurilerin yüzlerindeki nur, onun nuru sayesinde”.

KITA

*Mevlâ şevk verseyse sana,
Gel hemen kalbine, hayret yolundan,
Ondan başkasını bırak, kendini de unut,
Öyle ki canda yalnız onun aşkı kalsın.*

Bir arif dedi ki: “O kimseyedir ki iştahım, o beni görüyor ve ben onu görmüyorum”. İştah sahibinin alâmeti şudur ki öylesi sevgiliden asla hiçbir şey istemez. Acan rızasını ister ve gece gündüz ona yalvarıp, ona kavuşmayı ister. İştah sahibi kişi, Allah’tan başka hiçbir şey görmez, bilmez. Gerçek erbabının en yüksek makamları, yaratıklardan tamamen uzaklaşıp yalnızca Allah’a iştah makamıdır. “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim” öncesiz anlaşma meclisinde, ilâhî sözün tatlılığını âdemoğullarının ruhları tatmıştır. Onun için bu hoş ses ile neşe ve zevk bulur insan. Hep o ilâhî sesi şevkle ister.

FARSÇA RUBAÎ

*Senin yüzün olmadan karar kılamam ben,
Senin lütuf ve bağışını sayamam ben
Vücudumda her kıl, dil olup konuşsa da
Şükürünün binde birini eda edemem ben.*

Mevlâ’ya iştah duyan gönül, cisim ve can ile ne yapsın! O, her gölgeyi bırakıp aslına ulaşmayı arzular.

NAZIM

*Terk eyle firâkı aslına gel Ağyârı koy ehl u nesline gel
İcmâlle kalma faslına gel Koy firkat-i faslı vaslına gel
Bîhotluk ile çü râm olursun Azâd-ı cemî-i dâm olursun
Dildâr ile berdevâm olursun Geç fer’den asl-ı aslına gel
Koy firkat-i faslı vaslına gel Cisminle eğer çi sen zemînsin
Ser rişte-i gevher-i yakînsin Çün sırr-ı muhabbete eminsin*

*Geç fer'den asl-ı aslına gel Koy firkat-i faslı vaslına gel
Sûretde esîr-i gurbet oldun Pâbeste-i dâm-ı mihnet oldun
Mâ'nâda çü genc-i devlet oldun Geç fer'den asl-ı aslına gel
Koy firkat-i faslı vaslına gel Bu âlem-i dûne çesm açarsın
Hayf asl-ı usûlden kaçarsın Çün âlem-i tende sen nâçârsın
Geç fer'den asl-ı aslına gel Koy firkat-i faslı vaslına gel
Zâhirde tılsım u cism u cânsın Bâtında define-i nihâsın
Cân dîdesin aç da bak ne kârsın Geç fer'den asl-ı aslına gel
Koy firkat-i faslı vaslına gel Hakkı demek olmaz ehl-i hâlsin
Tali'le saîd u nîk fâlsın Çün zâde-i pertev cemâlsin
Geç fer'den asl-ı aslına gel Koy firkat-i faslı vaslına gel*

(Bırak ayrılıkları aslına gel. Yabancıları bırak ehline, nesline gel. Basitle yetinme, anlamaya gel. Geç gölgeden aslın aslına gel. Bırak ayrılığı kavuşmaya gel. Kendinden geçer ve boyun eğersin. Her tuzaktan sıyrılır, kurtulursun. Hep sevgiliyle beraber olursun. Geç gölgeden aslın aslına gel. Bırak ayrılığı kavuşmaya gel. Nasıl ki cisminle sen zeminsin, doğru bilgi cevherinin ipucusun. Sevgi sırrının eminisin Geç gölgeden aslın aslına gel. Bırak ayrılığı kavuşmaya gel. Surette, gurbetin esiri oldun, ayağını sıkıntı tuzağına kaptırdın. Oysa manada devlet hazinesi oldun. Geç gölgeden aslın aslına gel. Bırak ayrılığı kavuşmaya gel. Bu aşağılık âleme göz açarsın, yazık. Asılların aslından kaçarsın. Oysa bu ten âleminde çaresizsin. Geç gölgeden aslın aslına gel. Bırak ayrılığı kavuşmaya gel. Görünüşte bir tılsımsın, cisim ve candan ibaret; gerçek gizli bir definesin, gönül gözünü aç da bak, ne değerli madensin. Geç gölgeden aslın aslına gel. Bırak ayrılığı kavuşmaya gel. Hakkı, hâl ehlinin demek olmaz, talihli, mesut ve iyi bahtlısın da denmez. Oysa o parlak güzellikten doğmuşsun. Geç gölgeden aslın aslına gel. Bırak ayrılığı kavuşmaya gel.)

On Dokuzuncu Madde: Sevgi ağacının meyvesi olan gerçek aşkı bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sevgi, aşkın başlangıcıdır ki aşk bunun son haddidir. Mevlâ aşkı, bütün zevkleri bırakıp zahmetlere, acılara katlanmaktır. Aşk yanan öyle bir ateştir ki onun meşaleleri kazançtır. Aşk insana büyük bir ıstırapdır. Aşk insana öyle bir borçtur ki onun yardımcısı olmaz ve bütün âlemin yardımıyla karşılığı ödenmez. Aşk insanın kalbinde bir ateştir ki orada Allah'tan başka hiçbir şey bırakmaz vakar. Mevlâ aşkı perdeleri yırtar ve sırları açar. Allah aşkı öyle bir kara sevdadır ki âşığı yakar gider, âşık da onunla neşe duyar. Mevlâ aşkı, üstün kalplerin vazgeçilmez derdidir. Aşk bir şaraptır ki onu yudumlayana bu dünya, içinde olduğu âlem dar gelir. Aşk rabbanî bir cevherdir ki işitmekle, duymakla artar, yakınlaşmakla eksilir. Aşk öyle bir hastalıktır ki onun dermanı derdindedir.

BEYİT

*Aşkın kurbanına derman yoktur,
Ölüleri dirilten İsa da olsa tabibi.*

Yemekten lezzet, lezzetten şehvet, şehvetten sevgi, ondan aşk, aşktan vecit veya hayret meydana gelir. Sonra bunlarla gönül her zevk ve şehvetten uzaklaşıp ilâhî huzur zevkini bulur. Aşk, tercih ve

seçme isteğine, sevgiliye meylin üstün gelmesidir. Aşığın alâmetleri şudur; rengi sararır, solar, gözleri kırmızılaşır sesi yanıklaşır, sevgisi ve meveddedi görünür. Sevgiliye kavuşma anında da alâmet, sükût ve hayrettir. Aşk, sevginin en ileri haddi olduğundan seçkin Allah dostlarının sıfatıdır. Sevgi uğraşla kazanılır, aşksa ilâhi bir vergidir. Aşk, sevilenin sıfatıdır, hâlidir ki onu âşığın kalbine sıçratmıştır. Aşk, korkakları cesur ve yiğit, anlayışı kör olanların anlayışını da dupduru eder, keskinleştirir. Cimriyi cömert, kibirliyi mütevazi yapar ve çirkini güzelleştirir. Aşk, koruyucu bir arkadaş ve okşayıcı, müşfik bir dosttur. Mevlâ'nın başa verdiği kahredici bir melektir. Aşk o sultandır ki bedenler ona alçalır, akıllar ona boyun eğer ve kalpler de onun emrine girer. Gönül, onunla sevinçli ve duygular onunla zevklidir.

KITA

*Aşktır gönlün sultanı, Gönül de onun tahtıdır hoş,
Cihanın hakanı da aşktır, Gönül o hakanın ülkesidir.
Canlarda dolaşan istek hep odur, Dillerden düşmeyen söz, odur,
En yüce ferman odur, Bu fermana teslimdir gönül.
Hakkı, gönüldür aşka yol, Git ey nefis o denize dal,
Sen gönülde sevdiğinle ol, Çünkü, irfan menbaidir gönül.*

Aşk, nefisleri temizler ve ahlâkı süsler, Aşkın dışa vurulması doğal; gizlenmesi zordur. Aşk hâkim bir sultandır ki onun bekçisi sabır ve tahammül, hizmetçisi de duygular ve duyu organlarıdır. Aşığın kusuru sevilenden yüz çevirmesidir. Diğer kusurları sevileninin yanında gizli ve önemsizdir. Aşığın kalbi şevkle bayındır, ruhu zevkle sevinçlidir. Sırrı da kavuşma ile aydınlanmıştır. Aşk öyle bir derttir ki her şeyden ilgisini kesmiş kalplere gelir. Hikmet sahibi biri dedi: “Aşk, insanın kalbinde bir sevinç ve göğsü ait bir nurdur ki parıltıları bir yıldızlardır. Tabiat şekillerinin birbiriyle vuslat ilişkisinden doğar, insanlar da onu gönül ve zihinlerinin letafetiyle kabul ederler. O ılımlı oldukça, akılların ve zihinlerin parlaklığı aşırı derecede oldukça da arızasıdır. Öyle bir arıza böyle bir hastalıktır ki o, ilâç onu ancak artırır. Aşk, âşığın Eflatun ve Calinus'tur. Onun koruyucu duvarı, büyüklüğü ve namusudur. Aşığın derdi, her dertten ayrıdır. Aşk, ilâhî sırları toplayıcı anten ve onları gözleyici rasat kulesidir.

KITA

*Seninle bulmuşem ey aşk, rahat-ı cânı
Ki senden aldı gönül cümle derde dermanı
Bir an karar idemez firkatinde can, ey dost
Seninle hay olur ancak bu ruh-ı insanî*

Erenlerden biri şöyle dedi: “Arif olan sevinçli olur, sevinçli olan âşık olur, âşık olan Mevlâ'ya yakınlaşmış olur, Mevlâ'ya yaklaşan da ona kavuşmuş olur ve her isteğini elde etmiş olur”.

İmam Ahmet b. Hanbel'e dediler ki: “Şöyle şarkı söyleyip, şöyle rakeden bir cemaat için ne dersin”. Cevap verdiler: “Onların muhabbetleri son hadde varıp âşık olmuşlarsa ve tevaccütsüz vecdi bulmuşlarsa, onların nefisleri ölmüş ve kalpleri aşkla hayat bulmuş demektir. İşte böylelerine mani olmayınız ki Mevlâ ile bir saat neşeye dalsınlar”.

Birini, bin kamçı yediği hâlde ne bir ah, ne de bir şey söylemez görmüşler. Hapse atıldıktan sonra

ona “Niçin dövüldün” diye sormuşlar. Şöyle cevap vermiş: “Aşığım, onun için kamçılandım”. Bunun üzerine “Niçin hep sustun” diye sormuşlar. Cevap vermiş: “Aşık olduğum sevgilinin önünde olduğumdan sustum”. Tekrar sormuşlar: “O, öncesiz sevileni, sevgiliyi tanıyor musun” O anda bir feryatla ölü düşmüş o âşık.

Yine şöyle naklölundu: Bir âşık cariyesini sattıktan sonra pişman olmuş. Fakat aşkını halka açıklamaktan haya edip gece, gizlice Mevlâ’sına yalvarmış. Sabah olunca cariyeyi alan müşteri cariyeyle birlikte gelmiş ve onu geri verip parasını da bağışlamış ve şöyle demiş; “Rüyada bana, bu cariyeyi sana satan Allah dostudur, buna muhabbeti de Allah içindir, eğer bunu ona parasız geri verirsen, muhakkak ki peygamberlerle birlikte cennete girersin, denildi. Onun için bunu sana parasız iade ettim” demiş ve çekmiş gitmiştir.

Aşk, uçsuz bucaksız engin bir denizdir ki onun dalgalan cihanın su pınarlarıdır. Aşk demiri mum ve taşı kum yapar. Yeri yakar ve göğü deler. O resuller resulünün, o sevgilinin nuru, pak aşkın bizzat kendiydi. Onun için o “Levlâke; Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” ilâhî ifadesinin şerefli muhatabı oldu. Aşkın yüceliğine gökler, âşığın küçülmesine de toprak güzel bir örnektir. Sebat eden âşığın durumu, ancak yüksek dağların zirveleri ile anlatılır. Aşk bir deryadır ki gökler ve bütün kâinat onda bir el gibidir. Eğer aşk olmasaydı, cihan cansız olurdu. Gökler, unsurlar ve bütün doğup gelişen canlı varlıklar onsuz varlıklarını kaybedip mahvolur giderdi. Aşk büyük bir nehirdir ki bu dönme dolaptan ibaret hayatı o döndürür. Aşk, insanın kalbinde bir vefalı dosttur. Kalp onun taht kurduğu yerdir, beden de onun postudur. Hayvanlar ve canavarlar bile aşkın ne tatlı bir can, bir ruh olduğunu bilirler. Çünkü, hepsinin varlık ve hayatı, zevk ve lezzeti ondandır.

NAZIM

*Vucûd-ı aşk ider eşkâli dembedem peydâ
Muhît-i cümle iken cümledendir ol ihfâ
Hezâr mevc gelür ol nefis muhitinden
Revân gider yine bizden o mevc olur deryâ
Gönülde eyle sefer ger Huda’yı istersen
Huyundan it güzer ol âşinây-ı halk-ı Hudâ
Cihanda seyr u seferdir sakar bu varlığ ile
Yoğ ol ki cümle mekândır çu cennet-ul me’vâ
Huzûr-ı Hak ile zindân dahi gülistândır
Gönülde olsa enâniyet olmaz andan safâ
Gönül ki pâk ola Mevlâ’ya arş-ı âzamdır
Ger olsa gayr ile meşgûl olur o dâr-ı belâ
Bakılsa sûrete çokdır vücûd-ı aşk-ı velî
İki değildir ehaddır hemîşe ol ma’nâ
Bu sırra vâkıf olan dil huzûr ider her dem
Bulur bu kesret-i sûretde vahdeti tenhâ
Cihânı dîde-i vahdetle seyr kıl Hakkı
Zuhûr-ı aşk-ı Hudâ’dan eyle hayâ*

(Bütün şekilleri, her an aşk meydana getirir, her şeyi kuşatmışken herkesten gizlidir. O nefis

denizinden binlerce dalga gelir, sonra gider. Yine bizden o dalga derya olur. Eğer Mevlâ'yı istersen, gönülde sefer et, huyundan vazgeç de Mevlâ'nın yaratıklarının tanıdığı ol. Bu varlıkla cihanda gidiş geliş yapmak sakattır; yok ol ki bütün mekân “cennet-ül me'va” olsun. Mevlâ'nın huzuruyla zindan bile gül bahçesidir, gönülde benlik oldukça orada sefa olmaz. Gönül ki Mevlâ'nın arş-ı azamidir, temiz olmalı. Eğer başkasıyla meşgul olursa, o, o zaman belâ yuvası olur. Şekle bakılsa velinin aşkının varlığı çok şeymiş gibi görünür, oysa iki değildir o mana daima tektir. Bu sırra eren gönül, her an huzurda olur Bu şekil çokluğunda vahdeti yalnız bulur Cihanı vahdet gözüyle seyret ey Hakkı ki cihan hep Mevlâ aşkının zuhurudur. Huda'dan haya et.)

Yirminci Madde: Allah aşkının insanın aklından daha şerefli ve daha üstün olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ aşkı, insan aklından daha şerefli ve daha üstündür. Yani o sonsuz ve ahretle ilgili aşk ve o eksiksiz bütün akıl, parçadan ibaret hayata dair her şeyden daha aziz ve daha yüksektir. Çünkü, temiz aşk Mevlâ'nın vafıdır. Sadık âşık, ayıplardan ve her türlü kederden kurtulmuştur. Kim o pak vafı bulursa, onun insanlık vasıfları yok olur. Sürekli aşk kadehinden içerek insanlık elbisesini parçalayan, bütün hayvanî vasıflardan arınmış olur. Aşk, bütün ayıp pisliğini siler süpürür, kayıp perdelerini şeffaflaştırır. Kim şekil ve renk âşığı olursa, o şekil ve renkler pörsüyüp solunca, o âşık apışıp kalır. Nitekim güneşin parlaklığına âşık olan, o battıktan sonra rahatsız olur. Oysa mana bir nurdur, şekil de karanlık ve kabuktan ibarettir. Mana deniz, suret de avuç içi kadardır. Mana inci, suret de onun mahfazası olan sedeftir. Mana şekilde ifadedir. Arif, şekilde manaya âşıktır. Şekile âşık olansa vefasızdır. Manaya âşık olan sefaya dalmıştır. Akıllının övücü, yükseklikte ve zenginliktedir. Aşığın övücü ise fakirlik ve yoksulluktur. Akıllının hazzı, nefis ve onun boş istekleridir. Aşığın zevki de Mevlâ aşkıdır. Mevlâ aşkının dışındaki her zevk ve sefa; belâ, zorluk ve cefanın kendisidir. Yaratıcıya aşkın getireceği her zorluk da âşığın gönül huzuru ve neşesidir.

KITA

*Ey gönül zorluk sana bir lütuftur,
Eğer belâ aşktan gelirse.
Nefsin istekleri sahte aşktır;
Gerçek aşksa gaye noktasındadır.
Eğer âşık olunan sevgili insansa,
O aşk, gönül ve cana yüküdür;
O sevgili de cana ağır gelir.
Canın yâri, Mevlâ aşkıdır.*

Aşıklar, aynı durumu yaşadıklarından birbirleriyle dost, mahrem ve sırdaş olurlar. Akıl davası güdenin sefası hep kavga ve çekişmedir. Aşığın zevkiyse vecit ve hâldir. Akıl düşkününün fikri de şehvete takılırken, âşığın derdi, düşüncesi de Mevlâ'dan başkasını unutmaktır. Akıllının bağı mal, şan ve makamdır, âşığınsa ilâhî aşkta mest olmaktır. Akıllı akla; âşıkça aşka boyun eğmiştir. Akıl tutkunları ham, kaba ve avamdır; âşıklarsa has, ince ve üstündür. Akıllı, çeşitli bilim ve fenlere talipken; âşık yalnızca sarhoş edecek zevke tutkundur. Aşk, daima akla ve cana üstün gelir.

KITA

*Aşk sultân-ı âlem-i cândır
Aşk indinde akıl nâdandır
Ruhdur hâk u aşk bahr-i hayât
Akıldır mûr ve ol Süleymândır*

(Aşk, can âleminin sultanıdır, aşk yanında akıl, cahil ve kabadır. Ruh, toprağı ve aşk, denizidir hayatın. Akıl bir karınca ve o da Süleyman'dır.)

Aşık, aşkın lezzetini almış ve cihanın zevklerine ihtiyaçtan arınmıştır. Kim aşk derdiyle dolu, şevk ve iştahla sararıp solmuşsa, şüphesiz o, kendinden geçip yalnız onunla meşguldür. Allah katında da o makbuldür. Kim aşk Durağının süvarisi olursa, ona miraç yolu (Mevlâ'ya yükselme) açılır. Hak âşığı derviş olur, Mevlâ'dan başka her şeyi bırakır ve endişelerden sıyrılır. Aşığın ölümü, hayat kabarcıklarının, köpüklerinin sönmesidir. Onun varlığı aramızdan bir rüzgâr gibi geçince geriye kalan sudan başka bir şey değildir. Hak âşığı ölüme taliptir, akıllı ise korkar ve kaçır ölümünden.

Aşığa can korkusu büyük ayıptır. Çünkü, onun ölümü sevgiliye kavuşmadır. Akıl tutkunu insanda ölüm korkusu korkunçtur. Çünkü, onun istekleri ölümle yok olur. Aşık, aşk ateşinde yanmayı arzular. Akıllı ise bu zorluğa gelemmez, kaçır.

BEYİT

*Hakkı muhabbet ehli habîb-ul kulûbdır
Kim nâr-ı aşka yansa o nûr-ul ayn olur*

(Hakkı, sevgi ehli hep kalplerin sevdikleridir. Kim aşk ateşinde yansa, o gözlerin nuru olur.)

Aşık, sevilenle mahrem ve birliktedir. Akıllı ise ondan mahrum ve ona yabancısıdır. Aşık görünüşte hor ve fakirdir, fakat sonsuz saltanat da Mevlâ aşkıdır. Aşık, aşk hazinesinin kendisi ve aşkın güzelliğinin de aynası olmuştur. Aşık akan bir seldir ki saman altında gizlidir. Aşığın cismi kan ve pek çok şeyle katışıktır; kalbi ise âlemden arınmıştır. Ruhun sıfatları da sınırsızdır.

BEYİT

*Aşk tavırlarını gönülde bulan hep onu seyreder,
Her dalga o denize, her şey o asla yürür gider.*

Aşığın dışı ocak içi de gül bahçesidir. Aşığa bedenî haz hata ve cefadır. Gönül ve ruh hazzıdır ki onun sefası ve zevkidir. Aşığın gönlü Mevlâ'nın güzelliğini; canı da vecit ve hâli ister. Akıllı, cihanın hâllerinden anlar; fakat gizli sırların cahilidir. Aşıksa, ruh ve gönül sırlarının mahremi ve Mevlâ'ya tanındır. Akıllı olanı, akıllılık, bilime ve fenne çekerken; âşığı da hayret, divaneliğe sürükler. Akıllılık, akıllıyı cihanın emiri yaparken, hayret de âşığı zamanın kutbu yapar.

BEYİT

*Aşık gönülde hayret ile pür cünûn olur
Akıl cihanda izzet arar zûfünûn olur*

(Aşık gönülde hayrete varır sarhoş olur. Akıllı da dünyada yükseklik ve şeref arar, bilim ve fenne dalar).

Akıllı, cihan meydanında dolaşır; âşık da gönül ve canın şehirlerinde dolaşır. İnsan aklı ruhun ayak bağıdır. Akıllının canı kendi âlemini dolaşmakta bile güçsüzdür.

BEYİT

Alemin özü aşktır ve her şey ondan yayıldı.

Gerçek akıllılar aşkla bu âlemden çıkarlar.

Akıllılar şeref, namus ve vakarla geçerler; âşıklar da vahdette aşk şarabını içerler. Aşığın gönlü büyük bir şehirdir ki o benzersiz sultan orada taht kurmuştur. Akıllının gönlü ve canı, zindanıdır. Madem o geçici cismin mahpusudur ne zaman o zindan, o cismi yok ederse, o zaman sonsuz fezayı seyredebilir. Aşkın güneşi gönülde doğsa, akıl o an gölge gibi gizlenir.

BEYİT

Aşkın daima derdi, düşüncesi o paz zattır,

Aklinsa hayal ve fikri hep aşağılık nefis olur.

Aşığın gönlü derya gibi olur da sevilenine kavuşmak ona nasip olur. Aşık renk ve kokudan ar eder, onun için dünya ehlinden kaçır. Mevlâ aşkı dil ile anlatılamaz. Uçsuz bucaksız denizi bir kova almaz. Her gönül Mevlâ'sı için bir medresedir. O medresede ders ya ilham veya vesvesedir. Aşık ilham ile davranır. Akıllı da vesveseye meyleder. Aşık zevkten hâl ehli olup gayretinden dili konuşamaz olur. Akıllı da kelimelerle, sözlerle dedikoduya dalar.

BEYİT

Aşkın sözü “Hakk’ı yakîn”dir sefa verir;

Aklın söylediği de hile, düzen ve yüz boyacılığından ibarettir.

Herkes bir tarafa dönmüşken âşık hiçbir yana dönmüş değildir. Akıllı halkı avlamaya çalışır; âşık da aşk avcısıdır. Akıllı, nefis lezzetlerle sevinir fakat canı bedende hapsolmaktan huzursuz olur. Aşık tabiat zevklerinden kurtulmuş ve canı aşk şarabıyla mest olmuştur. Aşığın zikri ve fikri hep Allah'tır, arzusu da ancak onun dergâhıdır. Mevlâ'nın lütfu kahrında gizlidir. Aşık onun kahrından bir şeker tadı almıştır. Akıllı ise onun kahrından kaçır, onda olan lütfan mahrum kalmıştır.

BEYİT

Aşkdır kâşif-i esrâr-ı hakâyık-ı mutlak

Akıl haricidir açılmaz ona esrâr-ı derûn

(Mutlak gerçeklerin sırlarını açan aşktır. Akıllı hariçtir, ona derinlerdeki sırlar açılmaz.)

Aşığın yeme içme iştahı kesilmiştir. Çünkü, aşk onun can azığı olmuştur. Onun canı her pislikten temiz olup vahdet şarabıyla dolmuştur. Aşığın içi, şarap ve görme zevkiyle dolmuştur. Onun bu zevk ve sefasına sarhoşluk şahittir. Ama onun şarabı tatlı, aklı bozmaz, tertemiz, berrak ve helâldir. Gördüğü de öncesiz olup asla yok olmayan, güzelliği eşsiz olan Mevlâ'dır.

BEYİT

*Hakkı çü virdi menzil-i ma'sûkdan nişân
Ey ehl-i aşk dildedir ol eyne tezhebûn*

(Hakkı, sevilenin yerinden işaret verdi; ey aşk ehli o, gönüldedir. Nereye gidiyorsun?)

Aşık, aşk ciridinde top tutan asadır, aşk meydanında da Rüstem'idir. Aşık aşk gamıyla yiğitleşmiş ve dünya ehlinden yabancı düşmüştür. O, Hak ile arkadaş ve aşkla birliktedir.

KITA

*Aşkdır yâr-i gâr-ı her âşık Dilde düdâr canda cânandır
Aşk bâbây-ı cümle âlemdir Her işi halka lütf u ihsândır
Buldu aşk ehli devlet u rahat Ki kamu şugli anınla âsândır*

(Her âşığın yakın dostu aşktır. Gönülde sevgili, canda canan aşktır. Aşk bütün âlemin babsıdır ki her işi halka lütuf ve bağışır. Aşk ehli devlet ve rahatı buldu, öyle ki bütün işleri onunla kolaylık bulmuştur.)

Aşık ki ilâhî şarap kadehinden mest olmuştur. Onun sözü, işi, fikri hep adil, doğru ve saftır. Onun uyanık kalbi de hatalardan uzaktır. Aşık, aşk denizinin dalgıcı ve aşk sahrasının uçan kuşudur. Aşık, aşk sırlarının mahzenidir. Kalbi, aşk nurlarının doğduğu ufuktur. Aşığın gayreti her şeyden üstündür. Çünkü onun arzusu yalnızca Mevlâ'dır.

Akıllı, dünya işleriyle meşguldür. Aşık ise gizli sırrın örtüsü, mahfazası olmuştur. Aşık, insanî sıfatlardan uzaklaşmıştır; onun için büyüklük vasfına lâyıktır. Aşığın canı, can denizinde boğulmuştur. O damla iken, deniz uçsuz bucaksızdır. Aşığın her muradı, kendi içinde meydana çıkar. Kendinin dışında hiç kimseye muhtaç değildir. Aşığın ayrılığı vuslat ve sevgiliye kavuşmadır. Aşık, sevilenden ne zaman ayırır! Akıllı zevk ve neşeyi, bağda, bostanda bulmuş; âşık da zevk ve huzuru gönül ve canda bulmuştur. Akıllının mekânı su ve toprak dünyası; âşığın mekânı da gönül ve ruh ülkesidir.

NAZIM

*Perde-i cân içre aşkın nice bin envârı var
Hüsn-i aşk-ı pâk ile âşıkların bin kârı var
Akıl dir kim şeş cihetden taşra cânı yolu yok
Aşk dir vardır yakın ol nice bin seyyârı var
Akıl bu bâzârı görmüş eylemiş bey' u şîrâ
Hem bu bâzar içre aşkın bir bâzârı var
Derdkeş âşıkların gönlünde yüz bin zevk olur
Tîre-dil âkılların kalbinde bin efkârı var
Aşk dir ey âkıl varlık perdesin ref eyle bak
Kim gönülde seyr idersin cennet u enhârı var
Aşk-ı Hak Hakkı güneşdir ebr-i harf içre nihân
Çün zuhûr eyler huzurunda kimin güftârı var*

(Canın perdesinin ötesinde aşkın pek çok nurları var. O tertemiz güzel aşkla âşıkların bin

türlü işi var. Akıllı der ki altı yönün dışında canın gidecek yolu yok. Aşk der, vardır yakın yol, hem binlerce vasıtası var. Akıllı bu pazarı görmüş, alış verişe dalmış, hem bu pazar içinde aşkın başka bir pazarı var. Dertli âşıkların gönlünde yüz bin zevk olur. Berbat akıllıların kalbindeyse bin efkârı var Akıllı der, yok olma, yokluk yoluna gitme, o bir dikenli yoldur. Aşk der, vardım yok olmaya nice bin gül bahçesi var. Aşk der, ey akıl, varlık perdesini kaldır da bak ki gönülde seyredersin, cennet ve nehirleri var. Hak aşkı güneştir, ey Hakkı, harf buluru içinde gizlenmiş; kimin sözü varsa bu yolda onun huzurunda meydana çıkar.)

Aşığın kolu kanadı aşktır. Başı, sonu, isteği hep aşktır. Aşığın göz nuru aşktır. Onun bağrının sevinci aşktır. Aşığın ruhu parlayan bir güneştir. Âlem onun gözünde bir gül bahçesidir. Aşık, aşkla her muradını almıştır. Akıllı ise aklıyla hep mahrum ve mahçup kalmıştır. İnsan akli can gözünün perdesidir. Aşkın sırları o gözden gizlidir. Ne zaman aşk kadehinden can sarhoş olursa, akıl o zaman hayran olup, gizli sırları cana büsbütün açılır.

KITA

*Sâkî getir bâdeyi bu çend u çün içün
Ol bahr-i aşktan ki komaz dilde çend u çün
Benden beni halâs kılub akıl elinden al
Kim ilm-i aşk fehm idemez akl-ı zûfûnûn*

(Saki, götür o şarabı bu “ne kadar, niçin, nasıl” derdi için; o aşk denizinden getir ki gönülde “ne kadar, niçin, nasıl” bırakmaz. Benden beni kurtarıp aklın elinden al ki aşk bilimini, fenlerle uğraşan akıl anlayamaz.)

İnsan akli, o parlak güneşle gönül ve can arasında dolaşan bir buluttur. Onun için gönül ve can bu bedenlerin zemininde mahçup ve avare kalmıştır. Hak aşkı, âşığın gönlünde soğuk ve gürültülü bir kasırga gibi eser. İşte o zaman bu akıl bulutu oradan def olur gider. Böylece o sevilen, parlayan güneş gibi gönlün semasında cana apaçık görünür de can onunla neşe dolar, güzelliğine hayran olur, ona övgüler yağdırır ve o gülün karşısında bülbül sesinin bütün güzelliğiyle öter.

BEYİT

*Eser aşkın yeli eshâra (seherler) karşı
Öter bülbülleri gülzâra (gül bahçesi) karşı*

Aşk bilimiyle uğraşan âşığın kalbinde aşkın rüzgârı eser. Çünkü aşk, onun gönül gözünü açıp dünyadan rağbetini keser. Akıl ancak tedbirli olarak tefekkür ederken, aşk hayrete dalarak hatıra getirir. Aklın işi, külfetlerle üzülmek; aşkınsa, sevgiyle dostluk ve eğlenmektir. Akıllı ancak çalışmakla ayakta durur; âşıkça, ilkin geldiği ve en son da gideceği âleme doğru yol alır. Sevgisi sonsuz olan Mevlâ’ya aşk, her görme sermayesi ve kazanıcının aslıdır.

NAZİM

*Devlet-i aşkı bul ki sermed olur İzzeti bînihâye vu had olur
Kim ki sermest-i cân-ı aşk değil Ger Eflâtûn olursa hem red olur*

*Aşksız ömrün eyleyen âhır Mevt'den sonra hardır ol red olur
Akl-ı cüz akl-ı külle düşmandır Dost olan akl-ı külle es'ad olur
İlimden aşk-ı pâk fariğdir Sumt u hayretle ol maûd olur
Hıfz-ı akl oldu nakl u bahs u kıyâs Cümlesi ders-i aşka ebced olur
İlm-i aşkın heman bir âyetinin Şerh u tefsîri bin mücelled olur
Ehl-i nefis oldu aşktan mahrûm Ehl-i dil aşk ile müebbed olur
Ömrünü Hakkı aşka sarf it kim Aşığın ömrü bî hadd-i va'd olur*

(Aşk devletini bul ki o, sonsuz olur. Onun yüceliği sınırsız, sonsuz olur. Kim aşk kadehinden mest olmuş değilse, o Eflatun da olsa geçerli değil. Aşksız ömrünü geçiren ölümden sonra da eşektir, kabul edilmez, reddolur. Cüzî akıl, küllî akla düşmandır. Dost olan akl-ı küle minnettar olur. Temiz aşk, bilimden uzaktır; o, suskunluk ve hayretle kazanılır. Aklın hazzı, nakil, bahis ve kıyas gibi şeylerdir ki bunların hepsi aşk dersinin ebcedi, alfabesi olur. Aşk bilimini sadece bir ayetinin şerh ve tefsiri bin cilt olur. Nefis düşkünleri aşktan mahrum oldu. Gönül ehli ise aşk ile sonsuza uzanır. Ömrünü Hakkı, aşka sarf et ki âşığın ömrünün vadesi sonsuzdur.)

Yirmi Birinci Madde: Aşkın hâl ve üstünlüğünün, âşığın ateş ve sitemini, sevilenin de rahatını, gizliliğini ve esenliğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Aşk, sevginin son haddi ve gayesidir. Hakk'ın dostlarına bir doğru yolu göstermesi ve lütfudur. Aşıklar dilberleri candan isterler. Her sevilen elbette âşığının avıdır. Her ne kadar susuz insan suyu istiyorsa da su da susuz insana tutkundur. Aşk, can ve gönülde nur üstüne nurdur ki gelin ve güveyi yalnızlığa orada kapanmışlardır. Üstün aşk, asla sükûnet bulmaz. Aşığın tavrı, meşrebi her meşrepten ayrıdır. Aşığın meşrebi vahdet, mezhebi de Mevlâ'dır. Aşk, yâre ait bir dürbündür ki yabancıyı tanıdık ve uzağı da yakın kılar. Aşk, olgun bir üstattır ki onunla yüz binlerce ruh birlik oluşturur. Aşık kendini aşağılık tutar, sevileni de yüceltir. Aşık, aşkla zinde olur, zamanın kölesi değildir. Aşığa dert ve gam tatlı gelir. Akıl tutkununa ise her şey belâdır. Aşığın ruhunun gıdası, sesinin hoş nağmesidir.

NAZIM

*Müminler derler ki cennetin eserleri,
Her çirkin sesi güzelleştirir.
Bütün hepimiz, Adem'den parçalarız,
Cennette o güzel sesleri dinlemiştir.
Gerçi üstümüze şüphe toprağı, şek suyu döküldü;
Ondandır ki zihnimiz, hatırimız zayıfladı.
Aşıkların gıdası semadır bil;
Ki onda birleşme hayali vardır.
Gizlilerin hayalleri kuvvet verir;
Şekillerse, ıslık ve avazdan ibarettir.*

Aşık, o güzel yüze çekinmeden baktığı anda, onun için içi yanar ve onu sahipsiz, davete açık sanarak ona hayran olur. Sonra o güzel sevgilinin gamzesi bir ok gibi âşığın göğsüne saplanır da

âşığın kendisine şehvetle bakmasına mani olur. Aşık sevgilinin güzelliğinden ders alır. Sevilenin yüzü, âşığın kitabı, defteri, dersi, hep tekrar ettiği ödevidir.

BEYİT

*Bana bir ilim keşf oldu senin hüsnün kitabından
Ki yüz bin akıl âcizdir anın bir fasl u bâbından*

(Bana senin güzelliğinin kitabından öyle bir bilim keşfolundu ki yüz bin akıl onun bir bölümünü anlamaktan bile âcizdir.)

Mevlâ hikmeti gereği bizi kaza ve kaderde birbirimize âşık, tutkun ve meyledici kılmıştır. Her ne kadar iki vücut birbirinden uzak ve ilgisizse de gönülden gönüle öyle yakın yollar vardır ki her an birbirlerini bulurlar. Nitekim iki meşalenin sap kısımları başka başka iken saçtıkları ışık birbirinin aynıdır. Hangi âşık ki sevgilinin kavuşmasını ister. Şüphesiz, onun sevileni de ona âşıktır ve ona kavuşmayı, onun olmayı arzular. Fakat âşığın aşkı bedenini hasta ve zayıf düşürür. Sevilenin aşkı da onu kıvamına erdirir ve ona güzellik verir. Eğer bir gönülde, sevgilinin parlayan güneşinin çakıntısı varsa, şüphesiz bil ki o gönülde sevgi güneşi de vardır. Sevilen, vücudun sureti değil, ruhun manasıdır. Çünkü öldükten sonra o manasız suretten ibaret kalan cansız tenden âşığın tiksindiği apaçıktır. Şu hâlde surete âşık olan bedbaht, manaya âşık olan da mesuttur. Gerçek olan da mana aşkıdır. O dilberler ki gönlün tabipleridir. Kendi hastalarını sormaya, yalnızca onlarla ilgilenmeye meylederler. Eğer adları kötüye çıkacak diye çekingen kalırlarsa da bir bahane ile hastalarını haberdar ederler. Onları asla hatırdan çıkarmaz, hep onları tahayyül ederler. Çünkü, hiçbir sevilen yoktur ki âşığından habersiz olsun.

Eğer senin kalbinde Mevlâ'nın sevgisi iki kat olmuşsa, elbette o da sana öylece sevgi duyar. Çünkü, bir elin sesi ne zaman duyulmuştur. Susuz adama ağlar: “Hani su” diye. Akıp giden su da çağlar: “Hani o susuz insan? O susuzluk bizi cezbeder, biz onun için varız, o da bizim için var âlemde” diyerek. İnsan olsun, hayvan olsun, bitki olsun, cemaat olsun her murat, muradını alamayan âşığı anlar, bilir. Muradını alamayanlar, muratlarına giderler, muratları da onları cezbeder. Fakat elektrik kabiliyeti olan kehribar, pek ihtiyaçsız bir âşıktır. Çünkü çer çöp zahmetsizce ona uzaktan gelir yapışır. Sevilenin meyli herkesten gizlidir. Aşığınsa meyli, davul ve zurna ile herkese duyurulmuştur. Sevilenin kalbinde olan her an âşığıdır. Azra'nın kalbinde olan hep Vamık'tır (Azra ve Vamık, meşhur bir aşk hikâyesinin mevhum âşıklarıdır). Kim Mevlâ'ya âşık olursa, o, gölge gibi güneş doğunca yok olur. Allah âşığı bir sivrisinek gibidir ki sert esen rüzgârla, kasırga ile işi kötüdür. Aşkın sonu sevilen ile kalmaksa da bu kalışın başlangıcı âşığın kendinden geçmesidir. Aşkın erdemi yanında insan, gereksiz bir varlıktır. Nefsin zalimliği ve aşktan habersizliği insanı pek zalim ve çok cahil yapmıştır. Nitekim tavşan, nefesine zulmedip aslana karşı gitmiş ve onu cehaletinden dolayı arzıyla kucaklamıştır. Yahut zayıf bir pervane kendini, ışık diye ateşe atmıştır. Bununla beraber insan, bu zulümle her adalete, bu cahillik ile her bilime ermiştir. Çünkü gökler, yer ve dağların yüklenmekten çekindiği emaneti o yüklenmiştir.

BEYİT

*Hakkı zalûm-ı nefis u cehûl-i hevâ olan
Meyliyle bâz-ı aşka çû usfûr olur şikâr*

(Ey Hakkı nefsi zalim ve havasının cahili olan meyliyle aşk doğanına serçe gibi av olur.)

NAZIM

Aşkdır vâsıta-ı vuslat-ı yâr Aşkdır râbıta-i kurb-ı nigâr
Ademi mihr-i Hudâ-yı müteâl Mihr-i bâlâya çeker jâle misâl
Aşk ile zâil olur zulmet-i cân Nitekim mihr ile târik cihân
Aşk olur sîne-i âşıkda sürûr Aşk olur dîde-i gamdîdede nûr
Birbirine bu vucûd-ı insân Oldı âyine-i aşk-ı Yezdan
Aşk-ı yâr arada bir sûretidir Ol hemân vâsıta-i vuslatdır
Arife kâle ‘le aşk-ul insân Cezbetûn min cezebât-ir
Aşk-ı Mevlâ’ya o kim nâil olur Rahmân” Yolunu pâk ider ırmağ gibi
Söylemez söylemeden dağ gibi Hâne-i cânın ider nûrânî
Vâridât-i kibel-i Rahmânî Kadeh-i sâkî-i bâkîden içer
Bâde-i aşk-ı Hudâ ile geçer Ne sorarsan sana tefsîr kılur
Ney gibi cümle makâmâtı bilür Aleme şâh olanın otağı
Görünür ona örümcek ağı Alem-i vahdeti idrâk eyler
Eylemez zînet-i dünyâyâ nazar Kendüye kendüsünün derdi yeter
Hurrem eyler anı dâim dem-i aşk Aşık ol uyma avâmın sözine
Aşkdır nûr-ı ziyâ cân gözine Cân gözin açsa vucûd-ı insân
Hâil olmaz ana bu kevn u mekân Mağrîb u meşrıkı seyrân eyler
Kalbi ervâh ile cevlân eyler İşidir ehl-i semâ âvâzın
Açmaz ammâ ki velâyet-râzın Aşk ile kâmil olan ehl-i fenâ
Söyleşür Hızır ile bî harf u sadâ Nice vasf eyleye aşkı vassâf
Ki anın dâmenidir kule-i kaf Mevlevi misli felek eyle nazar
Durmayıb hâlet-i aşk ile döner Subh-i sâdık yakasın çâk eyler
Arif olan bunu idrâk eyler Oldı çün silsile-i aşk ile bend
Sular ağlar inler gûh-i bülend Mest-i lâya’kıl olur her bülbül
Çâk ider cübbesini lâle vu gül Cism-i bî aşka dimişdir uşşâk
Şem’asız hâne vu âteşsiz ocak Kân-ı âyîne-i kevneyn olalım
Aşk ile tâ ser u pâ ayn olalım İdelim mihr-i Hudâ’yı maksûd
Bulalım zerre-veş anınla vucûd Aşkdır âşıkâ mânend-i burâk
Olmaz anınla ana menzil ırak Aşk ile rûh bulur Hakk’a vusûl
Mûcib-i kat-i menâzil olur ol Câm-ı aşk ile olan pür hâlet
Kesb ider kendüye nûrâniyet Her dem ey Hayy-i Hudâvend-i aziz
Vir bana derd-i muhabbet âmiz Gönlümü hâmil-i esrâr eyle
İzzet-i aşka sezâvâr eyle Ey kamû âşıkâ ma’şûk u merâm
Cânıma aşkın enîs eyle müdâm

(Yâre kavuşmanın vasıtası aşktır. Sevgiliye yaklaştıracı bağ da odur. Yüce Mevlâ’nın sevgisi insanı, şebnem gibi güneşe yükseltir. Canın karanlığı aşk ile yok olur. Nitekim güneşe rağmen karanlıkta dünya. Aşığın göğsünde sevinç aşktır. Gam çekenin gözünde nur da aşktır. Bu insan vücudu, birbirine Mevlâ aşkının aynası oldu. Sevgilinin aşkı, arada bir

suretten ibarettir; o vuslatın vasıtasıdır. Arif dedi ki insanın aşkında Rahman'ın cezvelerinden bir cezbe vardır mutlaka. Kim Mevlâ aşkına meylederse, doğan gerçek sabah gibi gönlü duru olur. Yolunu temizler ırmak gibi söylemeden söylemez, ses vermez, yankılanmaz, dağ gibi. Can evini nurla doldurur, Mevlâ tarafından gelenler. O kalıcı olan sakinin kadehinden içer de aşk şarabıyla kendinden geçer. Ne sorarsan da sana tefsir eder, ney gibi bütün makamları bilir. Âlemde padişahın otağı ona örümcek ağı görünür. O vahdet âlemini idrak eder de başkasından düşüncesini hep temizler. Dünyanın süsüne bakmaz, kendine kendisinin derdi yeter. Aşkın kanı onu daima neşeli kılar, aşkın gamı da onun gönül eğlencesidir. Aşık ol, uyma avamın sözüne; can gözünü aydınlatan nur, aşktır. İnsanın vücudu eğer can gözünü açsa, bu görünen kâinat ona engel, perde olmaz. Batıyı, doğuyu baştan başa seyran eder; kalbi de ruhlarla birlikte dolaşır. Göktekinin seslerini işitir, ama dostluk sırlarını açmaz. Aşk ile olgunluğa eren yok olma ehli, Hızır'la sessiz, harfsiz konuşur. Anlatan nasıl anlatsın aşkı ki Kafdağı'nın zirvesi bile onun eteğidir. Bak, gökyüzü, Mevlevî gibi aşktan durmadan dönüyor. Şafak vakti, sabahın ilk ışıkları ufku yakasını yırtar; nunu arif olan idrak eder. Aşk zincirine vuruldu diye, sular ağlar, inler yüksek dağlar. Kendinden geçer, mest olur her bülbül ki lâle ve gül örtüsünü yırtar da atar üstünden. Aşksız cisme âşıklar, ışısız hane ve ateşsiz ocak dediler. İki âlemin aynası, kaynağı olalım. Tepeden tırnağa hep âşık olalım. Mevlâ güneşini gaye alalım. Zerre gibi hep onunla var olalım. Aşk, âşığın Durağıdır. O burakla varacağı yer uzak gelmez ona. Ruh aşkla Hakk'a ulaşır. Aşk, menzilleri katetmenin tek sebebidir. Aşk şarabının verdiği hâle bürünen, kendine aydınlık kazandırır. Ey yüce ve ezelden sonsuza diri olan Mevlâ, her an bana aşk içinde dert ver. Gönlümü sır yüklü ve aşkın yüceliğine lâayık kıl. Ey bütün âşıkların sevileni ve gayesi canıma aşkını daima arkadaş kıl.)

Yirmi İkinci Madde: Mevlâ aşkının açık özelliklerini, gizli sırlarını ve yüksek şanını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Akl-ı cüz ki insan aklıdır. O, Mevlâ aşkının işinden hayret eder, onu anlayamaz. Aşkın yetmiş iki divaneliği vardır ve onlar iki âlemde de yabancısıdır. Aşkın kendi gizli divaneliği ise açıktır. Âşıkların canı, onun hasretinden yolları gözlerler. Mevlâ aşkı, bir yokluk denizidir ki aklın ayağı kırılmıştır orda. Aşk, gerçeğe erdirici şaraptır hem her dosta o şarabı sunan da odur.

KITA

*Aşkın şarâbın vir bana Tâ kalmasun havf u recâ
Endişelerden kıl rehâ Mest eyle meyden sâkîyâ
Nân istemem âb istemem Asâyîş-i hâb istemem
Yârân u ahabîb istemem Aşkın meyidir bes bana*

(Aşk şarabını ver bana ki ben de korku ve ümit kalmasın. Endişelerden kurtar beni. Ey saki sunduğun şaraptan beni sarhoş et. Ekmek istemem, su istemem, uykunun rahatlığını da istemem. Arkadaş ve dostlar da istemem. Aşkın şarabı yeter bana.)

Aşk, önce âşıkla kanlı bıçaklı olur ki dönek olanlar işin başında belli olsun, dönsün. Aşk, âşığı

istilâ edince âşığın gözünde kıymetli olan her şeyin değerini düşürür. Ekmek olsa da olmasa da aşk, âşığın gıdasıdır. Sadık olan vücuduna bağlı olmaz. Onun kölesi olmaz. Aşığın vücudu ile işi yoktur, onun sermayesi kârı çoktur. Aşıklar yoklukta çadır kurmuşlardır. Yokluk gibi tek renk ve tek can olmuşlardır. Aşığın yoklukta gördüğü “şey” vardır. Nitekim akıllı üzümde şarap görmüştür. Aşık ölmenden önce ölmüş ve sonsuz bir aşkla sonsuz hayatı bulmuştur. Aşığın hep boynu kırık, kendi de gam ve hüznün ağına tutulmuş olur. Aşığın sevinci aşağılanmak ve eziyet çekmektir. Nitekim akıllının huzuru da yükseklik ve şereftedir.

KITA

*Ne zamandır aşk gamı benim dinim oldu.
Elem ve hüznün, gamlı gönlün neşesidir.
Kim inzibat ve amirle bizi korkutursa,
Bilmiyor ki sultanın yanı gönlümün meskenidir.
Varlığa tutunanların garazı aşk imiş ey Hakkı,
Gam ve derdin gizli dikenini, gülüm ve nesrinimdir.*

Akıllının itaati isteksiz ve zorladır. Aşığın itaati ise severek ve isteyerek. “İsteyerek geldiler” emri âşıkların baharıdır. “Zorla geldiler” de akıllıların yularıdır. Akıllıların Hakk’a sevgisi bir sebepten dolayı; âşıklarınca saf dostluk içindir. Akıllı olsun, âşık olsun Mevlâ kendine talip olanı cezbeder. Fakat âşıklar dert ve gamın acılığını tatlı bulur, onların sıkıntı ve elem zindanında da gönülleri neşelidir. Aşağılanmaktan, hakarete uğramaktan zevk alırlar, dünyada şeref ve yükseklik aramazlar.

NAZİM

*Aşık rehîn-i mihr u vefâdır bilâhilâf
Arif karîn-i sıdk u safâdır bilâhilâf
Akıl bahâne cûya ider âkıl iktidâ
Aşık enîs-i renc u belâdır bilâhilâf
Sen aşka yoldaş ol ki anı dilde bulanın
Elbette hazzı üns-i likâdır bilâhilâf
Bahr-i muhabbet içre cihân bir sefînedir
Ol bahr su değil ki hevâdır bilâhilâf
Aşk demiyle dolsa gönül hayy olur müdâm
Hakkı bu aşk vasf-ı Huda’dır bilâhilâf*

(Aşık, pazarlıksız sevgi ve vefaya rehindir. Arif de hilâfsız sadakat ve anlık ehlidir. Akıl bahane. Akıllı havasına uyar; âşık itirazsız belâ ve zorluğa dost olmuştur. Sen aşka yoldaş ol ki mutlak onun hazzı dostluk ve sevgiliye kavuşmadır. Sevgi denizi içinde cihan bir gemidir. O deniz su değil, havadır kuşkusuz. Aşk kanından dolsa gönül hep diri olur. Hakkı, bu aşk Mevlâ’nın sıfatıdır şüphesiz.)

Aşk, Âdem atamızdan bize miras kalmıştır. Ukalâlık, kalbe şeytan vasıtasıyla gelmiştir. Ukalâlık koca okyanusta yüzmeye kalkmaktır ki bu ruhun yok olmasıdır. Aşksa âşıklara Nuh’un gemisi gibidir.

Aklın anlayışı zan ve haberden ibarettir. Aşkın hayreti ise görmektir. Bil ki aşka akı kurban edenin sevilenin yüzüne hayran olmaması mümkün değildir. Aşkla, akıl çaresiz bir zavallı olur. Nitekim güneşi doğmasıyla kandil manasını kaybeder. Akıl ancak bir zabıta amiriyken; aşk sultandır. Akıl bir gölgedir ki aşk ona parlak bir güneştir.

KITA

*Gönülden hacc-ı aşka var ki oldur kıble-i her cân
Refîk-ı akl u fehm olma ki anlardır sana düşmân
Cihân kervânserâdır geldi bin cân gitdi derd ile
Ko hüzn ü hasreti gel dilde hüsn-i aşka ol hayrân
Gözün yum zâhir-i eşyâda tazyî' itme ol nûru
Ki tâ bâtında lubb-i âlemi hoş kılasın seyrân*

(Gönülden aşka, hacca git ki o her canın kiblesidir. Akıl ve anlama derdine düşme, onlara arkadaş olma ki onlar sana düşmandır. Cihan bir kervansaraydır ki binlerce can geldi geçti dert ile. Bırak hüzn ve hasreti gel aşkın güzelliğine hayran ol. Gözünü yum, eşyâyı dıştan seyretmekle o nuru yok etme ki ta derinlerde âlemin özünü, gerçeğini seyredesin.)

Aşığın gam ve sevinci sevilendir, her hizmetin karşılığı odur. Aşık ki sevilenden başka şeye de taliptir. O âşık değil, nefsinin ve arzusunun peşine düşmüştür. Allah aşkı bir ateştir ki âşığın kalbinde kendinden başka bir şey bırakmaz, yakar. Aşksız geçen ömür beden için tehlikeli bir yükür. Mevlâ'yı unutmak ölümden farksızdır. Aşkın yüz türlü naz ve kibri olur. Aşk ancak yüzlerce nazla ele geçer.

NAZIM

*Oldur ki aşk şîve-i nâza ibtidâ ider
Aşık hemân ana dil u cânın fedâ ider
Azâd olur cihânda hayât-ı ebed bulur
Ol cân-ı mu'tekid ki ona iktidâ ider
Dostun murâdıdır bizim ancak murâdımız
Alemde her ne olsa çün anı Hudâ ider
Aşık bulur cefâyı vefâ dilde aşk ana
Cevr u cefâ iderse o zevk u safâ ider
Zulmetde kalma kalbine gel nûr-ı aşk bul
Hakkı ki mihr-i aşk seni pür ziyâ ider*

(Aşk odur ki başta naz ve işve yapar. Aşık da ona gönlünü, canını feda eder. Cihanda özgür ve sonsuz hayatı bulmuş olur. O inanan can ki onun peşinde gider. Dostun muradıdır yalnızca bizim de muradımız, âlemde her ne olsa. Çünkü, onu Mevlâ eder. Aşık cefayı gönülde vefa bulur. Aşk ona ne kadar acı verir, cefa ederse, o, zevk ve sefa eder. Karanlıkta kalma, gel aşk nurunu bul ey Hakkı ki aşk güneşi seni ışıklara boğar.)

Allah aşkı vefanın kaynağıdır. Aşığın kalbi onunla sefa bulur. Aşığın olgunluğu ölüm ve yok olmadır. Kendini yok bilen âşığın, sevgilisini kendisi sanıp ona tazim ile hicap duyması ve sevgiyle neşe duyması da âşığın şanındandır.

KITA

*O aşk âşıkları vücudundan fâni eder,
Onlara cömertlik kaynağından kendi varlığını bağışlar.
Vücudu hep aşk olan levh-i mahfuzdur ki her şey onda,
Bilen demez, diyen bilmez o gelen sırlardan.
O derbeder dilenci ki “Allah için bir şey” derken,
Görünür o gizli hazine, eskimiş yeleşinden.*

Aşkın yüz bin kanadı vardır ki her biri arşın üstünden toprağın altına gelirler. Mevlâ aşkı, kavgâ ve vesveselerden ağzı bağlar. Aşkla konuşan nefis dilsiz olur. Mevlâ’ya âşık olan ondan başka hiçbir şeye iltifat etmez. Kendisi için yararlı ve yararsız olanı gözetmeyip aşkın peşinden gider. Onunla sevileninin hoşnutluğuna kavuşur. Mevlâ aşkı, âşıkların piridir. Her çaresiz ve ümitsizin yardımcısıdır. Bütün âlemin işlerinin düzeni, onun idaresindedir.

KITA

*Biz aşkın çocuklarıyız ki o aşk, Mevlâ’nın engin denizidir,
Onun için yanına gider, ona çağırırız.
Zaman o ananın sütünden içeriz hep,
O, doğudan, batıdan yer ve gökten gıda verir.
Hem şehirde hem çölde biz onunla hep yoldaşız,
O güler yüzlü, ay çehreli ananın oğlu candır.
Gönül o canların şehri olur, o güneş de onlara parlar;
Gönül ona mekân olur da o güzel halvete gelir.
Hem her can ve gönül bağının bahçıvanı da odur,
Yolunu bulmuş Hakkı, o sakiyle hoşça kalacak.*

Aşığın yolu yok olmak ve yokluk semasına yükselmektir. Aşık kendi vücudundan çıkar ve aşkla var olur. Aşk ve kanun, düzen bir gönülde barınmaz. Aşığın insanlarla hiçbir işi olmaz. Aşk, kahredici bir mülkün sahibidir ki âşık onun titiz hizmetkârıdır. Aşk bir aslandır ki âşık onun avıdır. Aşka av olanlar kendilerinden kurtulur, hürriyete kavuşurlar. Aşk, esen bir yeldir ki âşıkları önüne katmıştır. Aşk, şarap akar bir seldir ki âşıkların canlarını o sele atmışlardır.

KITA

*Geldi o coşkun nehir ki dokuz kat gök ondan döner;
Geldi o güneş ki ay ve yıldızları hayran eder.
Geldi o ruhânî cirit asâsı ki ruh sahrasında,
Her taraftan bir gönül topunu döndürür durur.
Kim ondan giyerse hırkayı, varlığını yırtar atar;
Kim ondan bir lokma yerse, o, onu Lokman eder.*

Aşığın kimseyle uğraşı yoktur. Kendi kalbinin dışında olan hiçbir şeyi bilmez. Aşık, kimseye aldırılmaz bir sarhoştur ki yalnızca sevilenine itaat eder; onun durumu budur.

FARŞA BEYÎT

*Vücuda tapanlara dünya mülkü nasiptir yalnız,
Mevl'nın aşk mülkünden olanlar, helâl değil onlara.*

Aşık, aşk hayatı ister, can istemez; aşk şarabı ister, su da ekmek de istemez. Aşık kendi varlığını unutmuş ve içi aşk şarabıyla dolmuştur. İşte o çanakta, o şarap sızmış ve aşka ait bir noktayı koca bir kitap yapmıştır.

NAZIM

*Noktası bir kitâbdır aşkın Zerresi âfitâbdır aşkın
Ark olur katresinde kevn u mekân Gizlenür zerresinde her dü cihân
Aşk-ı pâk ile âdem âdem olur Mürşid-i kâmil-i mükerrerrem olur
Aşkdır nûr-i dîde-i uşşâk Aşkdır sâlike refîk u burâk
Dilde aşkın zamîri muzmerdir Zât-ı insân aşka mazhardır
Her kim oldıysa aşk elinde esîr Gayra râci' gerekmez anda zamîr
Aşk divâne eyler insânı Keskem için alâkadan anı
Oldı zira tealluk-i dünyâ Mâni-i üns-i hazret-i Mevlâ
Abd olan aşka şâh-ı âlem olur Aşk derdiyle şâd u hurrem olur
Aşık olan tevekkül ehli olur Vara vara merâtibini bulur
Bir gün ola keşf olub esrâr Aşk ile cân gözin idüb bîdâr
Feth olub hep hakâyık-ı eşyâ Keşf olur perde-i Cenâb-ı Hudâ
Kılsa bir noktaya eğer çi nazar Anda cümle cihânı seyreyler
Nokta cân-ı cihânnümâsı olur Zerre hurşîd-i dilküşâsı olur
Oldı bu sırda akl u cân hayrân Derc olur noktada ulûm-ı cihân
Alem içre bihakk-i nûr-i Rasûl Ayn-ı âşıkda merd-i mükedder ol
Ev basiret gözin küşâde iden Vey cihân içre râh-ı aşka giden
Mürşidi aşk olunca insânın Açılur ayn-ı ibreti anın
Zerre nûr-i basîte revzen olur Katre bahr-ı muhîte mahzen olur
Alem-i rûhı seyr iden tenden Nûr-i aşkı görür bu revzenden
Aşıka perdedârdır bu vucûd Cân gözine gubârdır bu vucûd
Aşık olmak fenây-ı mutlakdır Aşk odına yanub kül olmakdır
Ehl-i bâtın ola gör ey âşık Tâ kim esrâra olasın lâhik
Görme dilber cemâlini hezer it Sûrete bakma sîrete nazar it
Sana lâyük mıdır bu kim ola dost Kan ile üstühân ile bir post
Hazret-i Hakk'a ol ki oldı halîl Buldı dil kâbesinde nûr-i cemîl*

(Noktası bir kitaptır aşkın, zerresi bir güneştir aşkın. Bir damlasından bütün kâinat boğulur, zerresinden her iki cihan gizlenir. O pak aşk ile insan, insan olur; yüce ve olgun bir mürşit olur. Aşıkların göz nuru aşktır. İrfan yoluna girenin arkadaşı ve burağı da aşktır. Gönülde aşka giden gizli bir işaret vardır. İnsanın zatı da aşkın tecelli yeridir. Her kim aşk elinde esir olduysa, başkasına gidecek bir işaret olmamak gerek. Aşk, divane eder insanı, onu her ilgiden kesmek için. Çünkü dünyaya bağlanmak Mevlâ'nın dostluğuna engeldir. Aşka köle

olan âleme padişah olur. Aşk derdiyle şad ve gönlü neşe dolu olur. Aşık olan tevekkül ehli olur, gide gide mertebeleri bulur. Bir gün olur sırlar keşfolur da aşk ile can gözü açılır. Hep eşyanın gerçekleri görünür de nihayet Mevlâ'nın perdesi de açılmış olur. Eğer bir noktaya baksa, onda bütün cihanı seyreder. O nokta cihanı gösteren camı olur. Zerre de gönlünü ferahlatan güneşi olur. Bu sırda akıl ve can hayrete düştü ki o noktaya cihanın bütün bilimleri sığar. Âlem içinde o resulün nurunun hakkı için âşığın gözünde dertli adam ol. Ey basiret gözünü açan ve ey cihanda aşk yoluna giden! Mürşidi aşk olunca insanın, ibret gözü açılır onun. Zerre, bu yayılmış nura pencere olur. Damla da engin denize mahzen olur. Ruh âlemini tenden seyreden, aşk nurunu görür pencereden. Aşığa bu vücut perdedârdır, hem can gözüne kaçmış tozdur bu vücut. Aşık olmak, mutlak yok olmaktır; aşk ateşinde yanıp kül olmaktır. Sırlar ehli ola gör ey âşık, ta ki sırlara yol bulasın. Dilberin güzel yüzünü görme, çekin bundan, şekle, surete bakma, hâle bak. Sana lâayık mıdır o ki dostun ola; kan, kemik ve bir deriden ibaret. O ki Mevlâ'ya dost oldu; işte o, gönül kâbesinde güzel nuru buldu.)

Yirmi Üçüncü Madde: Mevlâ aşkının mecaz ve gerçeğini, özünü ve özelliklerini; vecit ve durumunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Aşkın eleminden uzak kalan gönül, gönül değildir. Gönül derdini çekemeyen beden su ve topraktan ibarettir. Aşkın esiri olan her gamdan kurtulmuştur. Onun gamıyla yaşayan daima gönül huzuru içinde olur. Cihan aşk kavgasıyla fitne doludur. Felek, aşk kazancıyla şaşkına dönmüştür. Aşk şarabı insana hararetle mestlik verir. Bundan başka şaraplar donuklukla bencillik verir. Aşk ile âşık tazelik, canlılık bulur. Ona katılmakla hep söylediği hayır olur. Mecnun ve Leylâ bu şaraptan haz almıştır; onun için âlemde güzel adları anılır. Cihan yüz binlerce akıllı gelip, bilgin gitmişlerdir ama hepsi de âşıklıktan habersiz gitmişlerdir.

NAZIM

*Aşk derdiyle derûnım dolıdır ma'mûrem
Zevk-ı Hamriyle dil u cân hoş olur mesrûrem
Aşk ile olsam olur her dil u cân içre yerim
Akla yâr olsam o dem cümle gönülden dârım
Aşk sultân-ı cihân imiş ona kul olurem
Tâbekey vesvese-i akılla ben mağrûrem
Aşkdır cevher-i cân cümleye oldır cânân
Niçün ol mâder-i müşfikden ırağ ve dûrem
Mahv-ı aşk oldu kamû nâm u nişânım
Hakkı Gayr nisbetleri koy aşk ile ben meşhûrem*

(İçim aşk derdiyle doludur, harap değilim, onun verdiği sarhoşluk zevkiyle gönlüm, canım hoştur, neşeliyim. Aşkla olsam her gönül ve canda yerim olur. Akla yâr olsam her gönülden uzak düşerim. Aşk cihanın sultanıymış, ona kul, köle olurum. Ne zamana kadar aklın vesvesesiyle ben mağrurum? Aşktır can cevheri, herkese canandır o. Niçin o şefkatli anadan uzağım? Bütün namım, nişanım aşka mahvolmak oldu Hakkı; bırak başka nispetleri, aşk ile ben meşhurum.)

Her ne kadar âlemde bin işle de meşgul olsan, ancak sen kendini aşkla kurtarabilirsin. Aşktan korkma, yüz çevirme, mecazî olsa da. Çünkü mecazî aşk, gerçek aşk yolunda çalışır. Nitekim ilkin, alfabeği öğrenir, sonra Kur'an'dan ders alabilirsin.

Bir mürit bir pire gitmiş, ilâhî sevgi yolunda onu kurtarıcı kabul etmiş. Bunun üzerine o aşk yolunun mürşidi, ona “Eğer âşık değilsen var git, birine âşık ol, ondan sonra bize gel” demiş. Böylece “Mecaz, gerçeğin köprüsüdür” düsturunca, şekil kadehinin şarabından içmedikçe, mana şarabının yudumlanamayacağını ifade etmiştir. Fakat mecaz köprüsünü süratle geçmek gerektir. Gaye gerçek manasından deryalar içmek ve aşk şarabıyla kendinden geçmektir.

KITA

*Kendi güzelliğini dilberin yüzünde âşikâr etti aşk;
Aşığın gözünden dönüp onu seyretti aşk.
Gerçi o dilber de kendidir, hem âşık kisvesini giyen de odur;
Yüzünün güzelliğinin cilvesini aşk, kendi de arzuladı.
Gül yüzüne misk kokulu zülfünden örgüler bağlayıp,
Aşıkları, sevgi zincirine vurdu aşk.
Bu güzel aşk ordusu yerle göğe sığmadı;
Ne acayip ki âşıkların sinesine yerleşti aşk.
Ateş ve nurla âşığın adını da resmini de mahveder;
Seyret Hakkı, bu hoş resmi ki onu meydana çıkardı aşk.*

Aşkın başlangıcı sevgi, sonu da vecit ve hâldir. Vecdin başlangıcı mükâşefe, sonu da müşahededir. (Mükâşefe, tasavvufta gerçek ehline Allah sırlarının görünmesidir. Müşahede ise tasavvufta Allah âlemini görmedir). Vecit odur ki kalbiyle mevcudu müşahede edip vecdiyle de onun muhatabı olur. Vecit o rabbani sözdür ki vahdaniyet sırlarını açığa çıkarıp insanî sıfatları gizler ve ilâhî hükümleri icra ederek gider.

KITA

*Cahilin övüncü mal toplamakta,
Arifin şerefi kemale ulaşmakta.
Aşk ve şevk, vecit ve hâl adamı ister,
Ne kemal ister ne de mal ister.
Aşk derdinde yigidi yalnız kılar,
Kendi dışındakileri de ona dert eder.*

Vecit âşıkların gönlünde çok ince bir sırdır ki ondan hiç kimse haberli değildir. Vecit, Allah'ın kulunun sırrını irdemesi anında ruhun huşuya dalmasıdır. Vecit o ilâhî vergidir, tecellidir ki âşığın kalbini Mevlâ'ya cezbeder. Aşk, kendinden geçip dünyayı unutma ve hayret, vecit ise insanlığın yok olmasıdır.

NAZIM

*Bir bülbül-i aşkım ki güli hârı da bilmem
Yârim bilürem kendimi ağyârı da bilmem*

*Hayrân olalı aşk cemâlini bu aklım
İdrâk nedir fikr ile güftârı da bilmem
Dost usbui beyninde misâl-i kalemim
Şi'ri yazarım defter-i eş'ârı da bilmem
Çün kalb tekallûbde mukallibedir ancak
İnkâr nedir bilmezem ikrârı da bilmem
Her anda çû bir şânda zuhûr itdi yemm-i aşk
Hakkı bu merâtib nedir etvâr-ı da bilmem*

(Bir aşk bûlbûlüyüm ki gülü de dikenini de bilmem. Sevgilimi bilirim yalnız, kendimi, başkalarını da bilmem. Aşk güzelliğine bu aklım hayran olalı idrak nedir, fikirle, sözü de bilmem. Dostun parmakları arasında kalem gibiyim, şiiri yazarım da o şiir defterini bilmem. Kalp, değişmekte, kendini değiştirenle birliktedir, onun için inkâr nedir, ikrarı da bilmem. Her an o aşk denizi bir başka oluşta, şanda ortaya çıktı. Hakkı, bu makamlar nedir, oluşları da bilmem.)

Vecit, Allah'ı anışın âşıkları istilâ etmesinden doğan şevk tazyikine ruhun tahammül edemeyip âciz düşmesidir. Vecit, bir yalnız hâldir ki kendini yalnız düşüreni bulur. Vecit, varlık nurlarında yokluğu bulmaktır. Vecit, ilâhî dostluk huzurunun nurlarıdır ki kutsal rûzgârlar o nurları âşıkların içlerine saçarlar. Onun için vecit ehli olanların ruhları kokulanmış ve gönülleri aydınlanmıştır. Bedenleri zarif, işaretleri incedir. Sözleri kalplerin ve akılların hayatı, herkesin kabulüdür. İşte bu sıfatları kuşanmayan bozuk mizaçlıdır ki ilâca muhtaçtır.

NAZİM

*Saâdet ehli katında saâdeti vardır
Anın ki her dü cihândan feragati vardır
Büyük saadet odur kim selâmet-i dilden
Tarîk-i aşka derûnî irâdeti vardır
Dahi saâdet-i â'lâ ve a'zam oldur kim
Vukûf-ı aşk ile cândan şahâdeti vardır
O cân ki âşık-ı sâdıktır ol çu pervâne
Dil âteşinde anın vecd u hâleti vardır
Hemîşe Hakkı müştâkın ehl-i aşka nihân
Fenây-ı aşk ile şîrîn hikâyeti vardır*

(Saadet ehli katında saadeti vardır o kimsenin ki her iki cihandan da feragat etmiştir. Büyük saadet odur ki gönül esenliğinden, aşk yoluna içten bir istek vardır. Yine en büyük ve en üstün saadet odur ki aşka vakıf olmakla candan müşahedeye ermiştir. O can ki pervane gibi sadık bir âşıktır; gönül ateşi etrafında onun vecit ve hâli vardır. Daima iştah içinde olan Hakkı'nın aşk ehline, aşka yok olmakla ilgili gizli, tatlı hikâyeleri vardır.)

Kalbin vecit semerelerinin bereketleri bedende apaçık görünür. Ruhun vecit semerelerinin bereketi ise sırlarla kalır. Vecdin en hafifi bile şiddetli; şiddetlisi ise çok müthiş olur. Vecdin keyfiyeti ibarelere aktarılamayacak bir manadır. Çünkü o, Allah dostlarının göğüslerinde Mevlâ'nın

sırrıdır. Vecit, âşıkların varlıklarının silinmesi, görünürdeki hareketlerinin bitmesidir. Müjdelersun o kimseye ki vecit huzuruyla kendinden geçer ve bu kayıplıktan da Mevlâ'nın huzurunda hazır olur.

NAZIM

*Mukarrer oldu kim cânında bulmuş ehl-i kemâl
Hezâr hüsn ü celâl câm-ı zülâl
İki cihân kederinden halâs ider cânı
Şarâb-ı nâb-ı muhabbetle ke's mâlâmâl
Hemîşe sâkî-i cân ehl-i aşka keşf eyler
Hezâr lûtf u melâhat hezâr gunc u delâl
Müdâm bezm-i muhabbetde mest olur uşşâk
Cidâlcî mest değil mest müstâkîm-ul hâl
Revân Hakkı eğer irse hâlet-i nez'a
Hem arzûyî visâlinle depredir ber u bâl*

(Şüphesiz anlaşıldı ki olgunluk ehli canında bin güzellik ve bin saf, berrak şarap buldu. İki cihanın kederinden canı kurtarır, o saf sevgi şarabıyla dolu olan kadeh. Daima sana şarap sunan saki, aşk ehline dağıtır binlerce lütuf, binlerce işve ve naz. Aşıklar hep sevgi meclisinde mest olur. Kavgacı mest olmaz; durumu, edası düzgün olandır mest olan. Yola koyulmuş Hakkı'nın eğer canı çekişmeye başlasa, kavuşma arzusuyla bağı ve kalbi de titremeye başlar.)

Cihan aşk deryasının bir damlasıdır. Göklerse, aşk sahrasının küçücük bir yeşilliğidir. Aşk uğraşından başka geçerli bir sanat olamaz. Aşk sevdasından daha zevkli bir endişe yoktur. Aşkın esiri kurtulmak, hür olmak istemez. Gamdan, ıstıraptan can verse yine de ondan kurtulmak ve neşeli olmak istemez. Aşk, her ne kadar kavga çıkarırsa da onun dert ve gamı neşedir. Aşkın baharı pejmürde olmaz, şevkin de kıvılcımları donmaz.

NAZIM

*Aşkın demiyle tâze olur ahd-i hurremi
Eyler gamıyla hurrem u handân her âdemi
Ger eylesen gümân ki bu derdin devâsı yok
Bil sende yoğimiş bu gamın nîm dirhemi
Deryây-ı feyz-i teşne-i dîdâr teşnedir
Kim zahm olursa buldı o teşrif merhemi
Gel gonca misli kalbine sen taşrayı unut
Kendinde medgam ol ki gönül çekmesün gamı
Koy benliğin yoğ ol ki cânın cinân ola
Çün ihtilât-ı nefis ile buldın cehennemi
Bahr-i derûna sen seni sal kim visâl odur
Ten hâbgâhın olmuş uyan Hakkı aşka gel
Yâd olma sende iste o dîrîne hemdemi*

(Aşkın kanıyla neşe ahdi hep taze kalır; aşk gamıyla her insanı neşeli yapar ve yüzünü güldürür. Eğer bu derdin devası yok sanırsan bil ki sende bu gamın yarım dirhemi bile yok. Feyiz deryasına susayan çehre öylesine susuzdur ki bir yara alsa, ancak o merheme kavuşur. Gonca gibi kalbine gel, taşrayı unut, kendine kapan ki gönül gam çekmesin. Benliğini bırak, yok ol ki gönlün cennete dönsün. Madem nefse karışmaktan cehennemi buldun, denizin derinliğine sen seni sal ki kavuşma odur. Ten yatağın olmuş, uyan Hakkı aşka gel, yabancı kalma, sende iste o eski yoldaşı.)

Aşk ister mecazî olsun, ister gerçek, o devlet âşığın can dostudur. Çünkü gerçek mecaz ile beraberdir. O hazine bu anahtarla açılır.

NAZIM

*Ma'ne-l vucûd fî sûret-il kevn kad zahere
Mâ darre sirra vahdetihî kesret-us suver
Aşkın demi sirâyet ider cümleye müdâm
Ol demle zinde oldı cihân buldı zîb u fer
Aşk oldı gözde nûr u gönülde gam u sürûr
İdrâk-i her basiret odur nûr-i her basar
Hem söyleyüb işiden odur cümleden velî
Arıfdir anı fehm idüb andan alan haber
Hakkı çü âlem âyîne-i vech-i aşkdır
Sen hüsn-i aşk-ı pâka bu eşyâda kıl nazar*

(Kâinatın suretinde varlığın manası apaçık oldu. Onun vahdet sırlarına şekillerin çokluğu hiçbir zarar olmadı. Aşkın kanı, her an herkese sirayet eder. O kanla âlem zinde oldu, süslendi ve parlaklık buldu. Gözde nur, gönülde gam ve sevinç hep aşk oldu. Her basiret idraki, her gözün nuru o oldu. Hem söyleyip işiten, herkese veli olan odur. Onu anlayıp, ondan haber alan ariftir. Hakkı, madem âlem aşkın yüzünün aynasıdır, sen öyleyse o temiz aşkın güzelliğini bu eşyada seyret.)

Aşkın makamı pek yüksektir. Onun temelinde en küçük bir çürük ve sakatlık yoktur. Aşksız kâinat, gökler dönmez. Onsuz, âlem bu düzeni bulamaz. Aşk âlemi hoş âlemdir. Aşık olan arif ve olgun insandır. Aşkın özelliği dil ile anlatılamaz. Aşk eğer kıyamete dek anlatılsa, yüz kıyamet geçer de o yine tamamlanmaz.

NAZIM

*Aşk mahfîken âşikâr oldı Cümle ervâh ana şikâr oldı
Aşk âsârın eylemiş izhâ Fa'tebir minh yâ zevi-l ebsâr
Aşk bünyâd-ı her dü âlemdir Cevher-i asl-ı rûh-i âdemdir
Aşkdır bil ki mebde-i eşyâ Cümle nûrından oldılar peydâ
Aşk binâ-yı çarh-ı a'zamdır Akl-ı küldür o rûh-i ekremdir
Aşk arş oldı ferş-i levh u kalem Buldı ondan şifâ-yı derd u elem
Aşk cennât-ı hür u ayn olmuş Kevser u şîr u engebîn olmuş*

Aşk çün ayn-ı selsebîl olmuş Her gönülden ana sebîl olmuş
Aşk Hurşîd u mâh-ı tâbândır Verd u reyhân u bağ u bustândır
Aşkdır hüsn-i Adem u Havvâ Mak'ad-i sıdk u cennet-i me'vâ
Aşk makbûl-i âdem olmuşdur Kible-i cümle âlem olmuşdur
Aşkdır matlab-i hafî vu celî Hem odur kasd-ı her nebî vu velî
Aşk mi'râc-ı enbiyâ olmuş Hil'at u tâc-ı evliyâ olmuş
Aşkdır sırr-ı Şiblî vu Hallâc Cümle sürûr sırrına oldır tâc
Aşk şehbâz-ı lâ mekânîdir Nükte-i sırrı kûn fekânîdir
Aşk miftâh-ı her fütûh olmuş Mûnis-i akl u kalb u rûh olmuş
Aşk bî ayn u şîn kaf anla Asl odır aklı sen güzâf anla
Aşk ise nûr-i akl u imândır Sırr-ı İslâm u hüsn u ihsândır
Aşk kân-i ulûm u irfandır Nûr-i her çeşm u cân-ı her cândır
Aşk mânend-i organon olmuş Her ulûm içre zû fûnûn olmuş
Aşk üstâd u pîr-i her fendir Kalb-i uşşâk anınla rûşendir
Aşk-ı tevhîd sâdık olmuşdur Mûnis-i cân âşık olmuşdur
Aşkdır dilde sırr-ı subhânî Rahmet u hubb-i hâs-ı yezdânî
Aşkdır nûr-i menba-ı envâr Hem odır sırr-ı ma'den-i esrâr
Aşkdır sırr-ı nefy u hem isbât Bahr-ı tevhîd odır kamû âyât
Aşk tefsîr-i sırr-ı Kur'ân'dır Cümle mûşkil anınla âsândır
Aşk sîmurg-ı kûh-i kâf olmuş Cümle ma'nâda mûşikâf olmuş
Aşkı âyine-i cemâl anla Sırr-ı esrâr-ı Zûl-Celâl anla
Aşk hacc u hakikat oldı zekât Teşne dillerde oldır âb-ı hayât
Aşkdır lezzet-i sıyâm u nemâz Her dem eyler üzerine nâz u niyâz
Aşk kendiyle aşkbâz olmuş Kendi hüsnine pürniyâz olmuş
Aşk ider kendüye suâl u itâb İşidir kendiden yine o cevâb
Aşk hem ârif oldı hem ma'rûf Kendi hem vâsıf oldı hem mevsûf
Aşkdır şâh u tâli-i mes'ûd Hem âyâz ile âkibet-i Mahmûd
Aşk dil tahtı üzere sultândır Misl-i mûr-i zeber ol Süleymân'dır
Aşk sultânı nâm u şân bilmez Oldı âzâde hânümân bilmez
Aşk bilmez zen u benîn u benât Seyyiâtı ider kamû hasenât
Aşk-ı pâk içre yokdır aslâ ayb Cümle yeksân ana şehâdet u gayb
Aşk için kurb u bu'd yeksândır Ve huve el'ân hem kemâ kândır
Aşk ider kalbden çu keşf-i hicâb Bilmez olur nedir sevâb u ikâb
Aşk fâsık ider Müslimân'ı Bahş ider sonra nûr-ı irfânı
Aşk divâne eyler insânı Mahv ider gafleti vu nisyânı
Aşk her gönülde kılsa karâr Mâsivâ koymaz anda cümle yakar
Aşkdır nâr u nûr-i tâbende Merd-i âzâdeyi ider bende
Aşk sayyâd-ı murg-ı insândır Câmi'i şeml-i her perîşândır
Aşk her kime ki inâyet ider Cümle hâlde anı himâyet ider
Aşk her kime âşinâlık ider Zât-ı ma'sûka rehnümâlık ider
Aşk gözden gönülde pinhândır Dâimâ cân içinde ol cândır

Aşk dil halvetinde cânândır Bilmiyen halk içinde cûyândır
Aşk mihrâb-ı cân u dildir hem Kible-i cism-i âb u kildir hem
Aşk hem nûş-i cân olur hem nîş Hemdem oldır kamûya merhem u rîş
Aşk cânın tabîb-i hâzikıdır Gâh ma'şûk u gâh âşıkıdır
Aşk dil hücreindedir çû mukîm Kim ki âşıkıdır ana yokdur bîm
Aşkdır zevk-i cân u lezzet-i şevk Kim ki âşık değil o bulmadı zevk
Aşk bî şerh u bî beyân olmuş Vâsf-ı aşk bî lisân olmuş
Aşk bâkî-i lâyezâl olmuş Cümle evsâf-ı berkemâl olmuş
Aşk vâsf-ı vedûd-ı bîcûndır Add u hadden şuûnı bîrûndır
Aşç için zıd hezâr nâm olmuş Cümle eşyâda hâs u âm olmuş
Aşk hem evvel oldı hem âhir Cümleden bâtın oldı hem zâhir
Aşkdır asl u fer'i cûd-ı vücûd Aşkdan oldı küllü şey mev'ûd
Aşkdır aşk cümle bit-tahkîk Hakkı hakdır bu sözleri it tasdîk

(Aşk gizliyenken apaçık oldu. Bütün ruhlar ona av oldu. Aşk izlerini meydana çıkardı. Bundan ibret al ey basiretli insan. Aşk, her iki âlemin de temelidir, insan ruhunun asıl cevheridir. Bil ki eşyanın başlangıcı aşktır, bütün eşya onun nurundan meydana geldi. Aşk, büyük feleğin binasıdır, akl-ı kül odur, kutsal ruh da o. Aşk arş oldu; Levh ve Kalem'in sergisi de odur, her dert ve âlemin şifası ondadır. Cennetin hurileri ve pınarları aşk olmuş; kevser suyu, cennet süt ve balı aşk olmuş. Aşk, selsebil pınarları gibidir, her gönülden ona yol vardır. Aşk, parlayan güneş ve aydır; gül, fesleğen, bağ, bostan hep odur. Âdem ve Havva'nın güzelliği aşktır. Doğruların otağı ve cenneti de aşk. Aşk, insanın makbulü oldu, bütün âlemin kiblesi oldu. Gizli, açık her arzulanan gaye aşktır, her peygamber ve velinin de maksadı o olmuştur. Aşk, peygamberlerin miracı oldu, velilerin de süslü elbisesi ve tacı oldu. Şiblî ve Hallac'ın sırrı aşktır; bütün sevinçlerin sırrı o taçtır. Aşk, mekansız bir şahindir. "Ol dedi, oldu" sırrının düğüm noktasıdır. Aşk, her fetih ve lütfun anahtarıdır; aklın ve ruhun dostu da odur. Aşkı, "a", "ş" ve "k" harflerinin dışında anla; asıl olan odur ki akı sen boş ve gereksiz bil. Aşksa iman ve aklın nurudur, İslâm'ın sırrıdır, güzelliştir, bağıştır. Aşk, bilim ve irfan kaynağıdır, her canın kalp ve göz nurudur. Aşk, organon (bütün bilimlerin esasını çerçeveleyen, sistemleştirmeye çalışan mantık bilimi) gibidir, her bilimin fenlerini kuşatmıştır. Aşk, her fennin piri ve üstadıdır, âşıkların kalbi onunla aydınlıktır. Aşk, sadakat ehlinin tevhidi oldu, âşığın canının okşayıcısı oldu. Gönülde ilâhî sır aşktır, Yezdan'ın rahmet ve has sevgisi de aşktır. Bütün nurların kaynağı aşktır; esrar madeninin sırrı da odur. Nefy ve ispat sırrı da aşktır, bütün işaretlerin, ayetlerin tevhit denizi de odur. Aşk Kur'an sırrının tefsiridir, bütün müşküller onunla kolaydır. Aşk, Kafdağı'nın o meçhul kuşudur; bütün manaların en incisinin de vakındır. Aşkı, Mevlâ'nın güzelliğinin aynası anla, o celâl sahibi Mevlâ'nın sırlarının sırrı anla. Aşk, haccın da zekâtın da gerçeğidir, susuz gönüllerin hayat suyu da o dur. Namaz ve orucun zevki aşktır, her an üzerine naz ve niyaz eder. Aşk, kendisiyle aşk oyununa girmiş, kendi güzelliğine yalvarmalar yükseltir olmuştur. Aşk kendine sorar, sitem eder, cevabı da yine kendinden alır. Aşk hem arif oldu hem bilinen; kendi hem vasıf oldu, hem vasıflanmış. Mesut talihli şah da aşktır; akıbeti ayaz, Mahmut da o. Aşk, gönül tahtına kurulmuş sultandır, karıncalar

üstünde Süleyman gibidir. Aşk sultam nam ve şan bilmez, o hürdür soy sop bilmez. Aşk kadın, oğullar, kızlar bilmez; günahları hep iyilik ve güzelliğe çevirir. O pak aşkıta asla bir eksiklik yoktur; görünen, görünmeyen âlem ona hep birdir. Aşk için yakınlık da uzaklık da aynıdır. O hem şimdiki hem de eskisi gibidir. Aşk kalpten perdeyi açınca; sevap, günah nedir bilmez olur. Aşk, Müslüman'ı fasık eder, sonra ona irfan nurunu bağışlar. Aşk, insanı divane eder; gafleti, unutkanlığı siler süpürür. Aşk, hangi gönülde yerleşse, onda asla sevgiliden başka şey bırakmaz, hepsini yakar. Her parlayan nur ve ateş aşkıdır; o, hür insanı kul, köle yapar. Aşk, insan kuşunun avcısıdır. Her perişanın hâlini düzelten de odur. Aşka, kim yardımcı olursa, onu her hâlde himaye eder. Aşk, kime tanıklıklık ederse, ona sevilen zatın yolunu gösterir. Aşk, gönülde gözden saklıdır. O daima can içinde candır. Aşk, gönül gerdeğindeki sevgilidir. Bilinmeyen onu halk içinde arar durur. Aşk hem gönül ve canın mihrabı hem de bu toprak ve sudan ibaret cismin kıblesidir. Aşk hem canın en tatlı balı, hem de akrebin kiskacıdır. Her an herkesin merhemi o, yarası da odur. Aşk, canın uzman hekimidir, bazan onun âşığı bazan da sevlenidir. Aşk gönül hücrelerinde barınır, onun için hastalık dokunmaz ona. Canın zevki ve şevkin lezzeti aşkıdır, âşık olmayan kimse asla zevk bulmaz. Aşk, açıklamaz, anlatmazdır, aşkı anlatan dilsizdir. Aşk, tükenmeyen bir sonsuzluk olmuş, bütün sıfatları tamam olmuş. Aşk, eşsiz sevgilinin vasfıdır. Oluşlarının haddi hesabı yoktur. Aşka binlerce zıtlar ad olmuş, her şeyde özel, genel o olmuş. Aşk hem evvel hem sondur. Herkesten hem gizli hem açıktır. Varlığın aslı da gölgesi de aşkıdır. Var olan her şey aşktan var oldu.)

Yirmi Dördüncü Madde: Mevlâ aşkına varma yolunun yöntemini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah'a giden yollar, gerçi mahlûkatın nefesleri sayısınca çoktur. Fakat sevgi ehline kendinde geçme, yok olma ve cezbe yolu en lâayık ve en uygun yoldur. Çünkü, yok olma yolu gayet yakın, mükemmel, açık ve hepsinden üstündür. Bu yolu seçenler, aşk ehline cezbe yolunu seçenlerden daha hızlı yol alırlar. Bu "fakr u fenâ" yolu da ancak iradî ölüm üzerine bine etmiştir ki o da on yöntem çerçevesindedir.

Birinci asıl "tövbe"dir ki o da iradeyle Allah'a dönmektir. Nitekim ölüm iradesiz dönüşür. Çünkü, Allah şöyle buyurdu: "Rabb'inize, razı olduğunuz ve razı olduğunuz hâlde dönün". Tövbe, günahların tümünden çıkmaktır. Günahsa; kul, Mevlâ'dan alıkoyacak iki cihan mertebelerine bakmak, orada takılmaktır. Öyleyse, âşığa lâayık ve gerekli olan sevileninden başkasına bakmamaktır. Hatta benliğini de bırakıp varlığından sıyrılmak çıkmaktır. Çünkü, gerçek ehli yanında, varlığın günahına kıyaslanacak bir başka günah olmadığı bir gerçektir.

İkinci asıl "Zühdt"ür ki o, dünyanın süsü, zevki, malı, makamı, yüksekliğinin azından da çoğundan da uzak olmaktır. Nitekim, ölüm onları bırakıp gitmektir. Zühdtün gerçeği iki cihandan vazgeçmektir. Nitekim kâinatın efendisi buyurdular: "Dünya ahret ehline; ahret de dünya ehline haram kılınmıştır. Allah ehline ise her ikisi de haram olmuştur".

Üçüncü asıl "tevekkül"ür ki o, Mevlâ'ya güvenip yaslanmakla sebeplerden, onlara tevessül etmekten, büsbütün çıkıp gitmektir. Nitekim ölüm, bu hâle kavuşmaktır. Çünkü, Allah şöyle buyurdu: "Kim Allah'a tevekkül ederse, o, ona yeter".

Dördüncü asıl "kanaat"tır ki o nefsanî şehvetlerden ve hayvanî yararlanmalardan kurtulmaktır. Nitekim ölüm bu gayeye ulaşmaktır. Öyleyse, aşağıya lâayık olan, ihtiyacı kadar yemesi, içmesi,

giymesi ve barınak edinmesi, ihtiyaç fazlası israftan kaçınmasıdır. Nitekim Allah buyurdu: “İsraf etmeyiniz”.

Beşinci asıl “yalnızlığa çekilme”dir ki o inzivaya çekilip insanlardan kopmak ve onlara karışmamaktır. Nitekim ölüm, âlem halkından kesilip uzağa gitmektir. Nefsini terbiye ile uğraşan, mutlaka olgun bir mürşidin hizmetinde bulunmalıdır. Ölü yıkayıcısının elindeki ölü gibi ona teslim olmalıdır. Öyle ki kendisini velâyet suyuyla yabancı unsurlardan yıkayıp pislikten kurtulmalıdır. Yalnızlığa çekilmenin en erdemlisi halvetle, duyu vasıtalarını eşyaya tasarruftan uzak tutmaktır. Çünkü, ruhun başına gelen her fitne ve felâket; nefse kuvvet verip onun vasıflarını geliştirerek ruhu istilâ fırsatı doğurmak; ruhu aşağıların aşağısına çekip dünya bağlarıyla sınırlamak; bunların hepsi duyu organları vasıtasıyla insanda meydana gelen şeylerdir. Şu hâlde halvetle duyu organları mahkum edilip eşyadan uzak tutulunca o şehvetlerden, arzudan, şeytan ve dünyadan nefsî bağları koparılmış olur. Bu gayret ve korunmadan sonra da Allah’ı zikir ilâcıyla meylin, nefretin, cehaletin, gafletin ve şehvet düşkünlüğünün tümü yok olup gönül sağlık ve afiyet bulur.

Altıncı asıl “Allah’ı zikre devam etmek”tir ki o da Mevlâ’dan başka her şeyi unutup gönülden çıkarmaktır. Nitekim ölüm, o unutmaya varmaktır. Çünkü Mevlâ “Unuttuğun an Rabb’ini an” buyurmuş ve kendinden başkasının unutulmasını işaretle ifade etmiştir. “Lâ ilâhe illellah ” kelime-i tevhidi manevî bir macundur ki nefy ve ispat onun terkbi olmuştur. “lâ-yok” nefyiyle fasit maddeler yok olur ki nefsî kuvvetler, kalbin hastalığı ve ruhun kayıtları bu maddelerden meydana gelir. “İllellah” ispatıyla da kalbin sağlık ve esenliği, aslî yaratılış meydana gelir. Yine ilâhî sıfat ve adların tecellisi ile can ve gönül tecelli mekânı olur ve bununla teselli bulur.

Yedinci asıl “tam teveccüh”tür ki o Mevlâ’dan başka şeye çeken her davetten kaçmaktır. Nitekim ölüm de o hâle varmaktır. Böylesi âşığın Mevlâ’sından başka ne bir isteği ne bir sevgilisi ne ondan başka bir maksadı olur, ne de Mevlâ’dan bir an gafil kalabilir. Çünkü şöyle denildi: “Sadık bir dost bir yıl Allah’a dostluk etse de sonra ondan bir an yüz çevirse, onunla olduğu bütün günler boşa gider”.

Sekizinci asıl “sabır”dır ki o uğraşma ile nefsin hazlarından uzaklaşmaktır. Nitekim ölüm, bu makama ulaşmaktır. Şu hâlde âşığın nefsinin, sevdiklerinden kesmesi ancak sabırla mümkün olur. Öyleki nefsi temiz ve şehvetlerden temizlenmiş olarak şeriat aydınlığında istikamet bulsun. Kalbi saf ve ruhu aydınlık olsun. Nitekim Allah şöyle buyurdu: “Sabrettikleri ve ayetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden buyruğumuzla doğru yola ileten önderler yetiştirmiştik”.

Dokuzuncu asıl “murakabe”dir ki o kendi güç ve kuvvetini terk etmektir. Nitekim ölüm, o yok olmaya gitmektir. Şu hâlde âşık Mevlâ’sının hibelerini gözler ve onun lâtif tecellilerini bekler. Ondandır başka her şeyden yüz çevirip kendi havasından uzaklaşarak ilâhî havayı teneffüs eder. Nihayet Mevlâ’sının rahmetinden kendisine öyle bir nur parlar ki onunla bir anda bütün âlemlerin amellerinin kazancını sağlar ve otuz yıl nefsi kırma ile yok olmayan nefs-i emmare karanlığı bir anda silinir gider. Onun günahları da bundan böyle iyiliklere, güzelliklere değitirilmiş olur. Hatta o güzel armağanlar, ecirler son derece bolca gelir. Nitekim Allah bu makama şu ifadesiyle işaret buyurdu: “İşte bu Allah’ın üstünlüğüdür, onu dilediğine verir, Allah pek büyük erdem sahibidir”.

Onuncu asıla gelince, o da “rıza”dır ki kulun Mevlâ’sının rızasına gitmekle nefsinin rızasından ayrılmaktır. Nitekim ölüm, o makama gitmektir. İşte âşık, Mevlâ’sının öncesiz hükümlerine teslim olup, onun sonsuz idaresine işlerini bırakarak, kazasından yüz çevirmez, kederine itiraz etmez ve

daima onun rızası yoluna gider. Nitekim bir beyitte şöyle denildi:

*İşimi tümünden sevgiliye bıraktım,
İster ihya, isterse yok eder, ona bıraktım.*

Kim bu karanlık vasıflardan kendi iradesiyle vazgeçip ölür giderse, şüphesiz Mevlâ'sı onu lütuf ve iyiliğinin nuruyla yeniden ihya eder. Nitekim Allah buyurdu: “Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp oradan hiç çıkmayan gibi olur mu”. Yani insanlık tablosunda karanlık vasıfları ölmüş olan kimsede Allah, ilâhî vasıfları diriltir ve ona güzelliğinin nurlarından öyle bir nur bağışlar ki o nur ile halkın durumlarını görüp, ferasetiyle insanların sırlarına haberli olur. Nitekim “Müminin ferasetinden korkunuz. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar” hadisi bu manaya gelir.

Nefsanî vasıflarıyla zinde olan kimseye gelince, o insanlık tablosunun karanlığından kurtulamaz; ne marifet yıldızının aydınlığıyla huzur nurunu bulabilir ne de sevgi semeresi ile sevgiliye kavuşabilir. Şu hâlde insana ait vasıflardan ölü olan âşık elbette sevileninin özellikleri ile sonsuz hayatı bulur ve onunla kalır.

MÜSTEZAT

*Ey Mâlik-i mülk-i dû cihân Vâhid-i Kahhar Yoktur sana sanî
Sen dâim bâkîsin ve yok dârda diyâr Eşya heme fânî
Mevcûd-i hakîkîsin ve ma'dûmdur eşyâ Çûn saye vu rüyâ
Sensin hep idüb eyleyen ey fâil-i muhtâr Ehvâl-i cihânı
Sun'unla var itdin nice bin enfüs u ervâh Eşkâlle eşbâh
Nurunla semâvât u zemîn eyledin izhâr Hep kevn u mekânı
Ey evvel u hem âhır u hem bâtın u hem zâhir Senden bu mezâhir
Hep havl dahi kuvvet alur endek u bisyâr Hem nâm ile şânı
Aşkınla dönüp rûz ile şeb raks ider eflâk Hayretde kalur hâk
Şevkinle yanar şems u kamer sâbit u seyyâr Eyler devrânı
Eflâk u anâsırla mevâlîde çü hemrâh Nûrundur ey Allah
Zerrâtı kamû eyledi serkeşte çû perkâr Aşkın hafakânı
Aşkınla hevâ cûş idüb emvâc olur ebhur Şevkinle kamû per
Aşkın düşürür şevkle vâdilere nâçâr Hep âb-ı revânı
Aşkınla muammây-ı cihân hall olur ancak Ey vâhid-i mutlak
Bir şu'le imiş âlem idermiş anı tekrâr Aşkın cevelânı
Her cân u gönül tab' iledir nûruna mâil Nûr anlara şâmil
Zerrât-ı cihân vahdetini eylemiş ikrâr Bî nutk-ı lisânı
Nurunla dil u dîdemizde göster ilâhî Eşyâyı kemâhî
Tâ sey idelim şânların ey kulzm-ı zehhâr Her ân u zamanı
Nûrunla zuhûr itdi çu ervâh ile esmâ Aşk oldu müsemmâ
Göster bize her mertebede sâir etvâr Bir ayn-ı iyânı
Ger aşk cihângîrine meyl eyleyse zâhid Olurdu müşâhid
Hem Kâbe misâli sevib itmezdi ol inkârı Her sevg-i nişânı
Hakkâ ki olan aşk-ı safâ-bahşına vâkıf Olmuştur o ârif*

Hoş cânı gibi şefkat ider cümleye her bâr İncitmez o cânı
Ademde kodun sırrına mahzen dil-i âgâh Olmuş o nazargâh
Çün âyînedir lûtfuna dil ey şeh-i Cebbâr Kesr eyleme anı
Sâf eyle bu dil âyînesin tâ dura kâmil Ol hüsne mekâbil
Bakdıkça ana sen seni bul kim dola envâr Hem râz-ı nihânı
Her hamd u senâ medh u duâdır sana râci' Sen cümleyi câmi'
Hep senden olurlar dûn ü gün âşık u dildâr Hem aşk u hem vâni
Mihrinle pür itdin bir avuç hâki dirahşân İsmi didin insân
Nûrunla hem itdin yüzünü mazhar-i dîdâr Bulmuş lem'ânı
Yolunda çü terk eylemiş cümleyi Mevlâ Bildim seni evlâ
Dil gerçi senin çün sever ol cümleyi yekpâr Olmaz nigerânî
Aşkınla refîk eyle beni olsun enîsim Hem dilde celîsim
Şîrîn deheni cânâ değer eyleye güftâr Esrâr-ı beyânı
Bî aşk tenim bâr-i girândır bana ey dost Ger mağz u eğer post
Aşkınla tahammul kılınır yükle ne kim var Her bâr-ı girânı
Bî aşk belâdır ki ne var devlet u ni'met Aşkmla saâdet
Aşkınla belâ bal olur ateş gül ü gülzâr Oldur zerkânı
Aşınla elem u derdi virir gönlüne lezzet Oldur bana izzet
Kim gamla yanub cism ola gül cân ola çün nâr Itr ola duhânı
Aşkınla dolan buldu ayân-ı devlet u ikbâl Hem izzet u iclâl
Benlikde kalan nefse uyan müdebbir-i bîmâr Çekmiş o ziyanı
Bir kerre içen aşk elinden mey-i sâfî Olmuş ana kâfî
Cismi uyuşub kalbi olur hâne-i humâr Kor âb ile nâni
Aşkın çün olur âşıkâ deryâları sâkî Hay olur o bâkî
Şevkin bitirür gülşen-i cânında çok ezhâr Esmâr-ı cinânı
Benlikden ırağ it beni kıl aşkına vâsıl Olsun bana hâsıl
Anınla ne kim görse gönül eyleye tezkâr Ol rûh-i revânı
Evhâm-ı hayâlisle işim havf u hatardır Oddan bu beterdir
Hüzünle pür it gönlümü kalmasun efkâr Vir emr u emânı
Kahrınla olan munkabız eylerse tevekkül Hem sabr u tahammül
Mihrinle dolar kalbi gider zulmet-i ağıâr Kor tir u kemanı
Hikmetle nazar idendir hey'et-i âlem Çok âyet-i muhkem
Eşyâda ayân nûr-ı yakîn bulmuş o hûşyâr Koy gayri gümânı
Şevkinle figân iden olur aşkına mahrem Zevk eyler o herdem
Feryâd ile çün bahra irer bahr olur enhâr Kalmaz o figânı
Çün nûr-ı habîbinle ki oldur yemm-i irfân Kıldın bizi şâdân
Ol bahr-i hakîkatden olur her dile fevvâr Aşkın galeyanı
Her dilde sana hamd u senâ eyledi Hakkı Yok anladı halkı
Aşkınla ider nazm-ı hoş efkâriyle eş'âr Ebkâr-ı meânî

(Ey iki cihan mülkünün sahibi tek ve yok edici olan, yoktur sana bir ikinci eş. Sen daim ve kalıcısın. Bu dünya kalınacak yer değil, eşya da hep geçicidir. Gerçek var sensin, eşya

yokluktan ibarettir, bir gölge ve bir rüya gibi. Hep yapıp eden sensin, ey istediğini yapan, bu cihanın hâllerini. Yaratarak var ettin nice bin nefis, ruh, şekil, gölge. Yeri, göğü, hep kâinatı nurunla meydana çıkardın. Ey evvel ve âhır, hem iç yüz ve görünen olan, bu görünen her şey senden. Hep kuvvetler, aç çok, gücü hep senden alır, her nam ve şanı da. Gündüz gece aşkınla döner ve gök de aşkınla rakseder, topraksa hayrette kalır. Güneş, ay şevkinle yanar; duran yürüyen her şey yıldızlar hep şevkinle döner durular. Feleklerin, unsurların ve meydana gelen her şeyin yoldaşı nurundur. Bütün zerreleri hayrete düşürüp bir pergel gibi döndüren hep aşkın sıkıntısıdır. Aşkınla hava coşup dalgalar deniz olur ve şevkinle her şey kanatlanır. Aşkın çaresiz düşürür vadilere, hep akıp giden suyu. Cihanın sırrı bilmececi ancak aşkınla çözülür, ey “mutlak bir” olan. Âlem yanan bir alevmiş ve onu hep döndürüp duran aşkınmış. Her can ve gönül yaratılıştan nuruna meyleder, nurun onları kuşatır hep. Cihanın bütün zerreleri, sessiz sözsüz vahdetini hep dile getirmiş. Nurunla ey ilâhî gönlümüze, gözümüze eşyayı olduğu gibi göster. Ta seyredelim şanlarını, ey coşan, kabaran deniz her anı ve bütün zaman. Hep ruhlar, adlar nurunla doğdu ve aşk müsemma oldu. Göster bize her mertebede diğer oluşları da apaçık olduğu gibi. Eğer bütün kâinatı tutan aşkına takva ehli meyletseydi müşahedeye ererdi şüphesiz. Hep Kâbe gibi o işaret taşlarını sevip, onları inkâr etmezdi. Gerçekten senin sefa bağışlayan aşkına eren arif olmuştur. Hoş, canı gibi şefkat eder herkese, hiçbir yük o canı incitmez. İnsanda sırrına mahzen, uyanık gönülleri yaptın, o senin nazargâhın olmuş. Madem lütfuna aynadır o gönül, ey tek cebbar olan şah, kırma onu öyleyse. Bu gönül aynasını tertemiz yap ki olgun olan o güzelliğin karşısına geçebilsin. Baktıkça ona sen kendini bul ki o nurla ve gizli sırlarla dolsun. Her hamd, övgü, dua sanadır. Sen her şeyi toplarsın. Her an, her âşık ve sevgili, hem aşkı hem tutkuyu senden alırlar. Nurunla bir avuç toprağı parlayan bir nur yaptın da adına insan dedin. Nurunla yüzünü hem yüzüne kaynak ettin, böylece parlaklığı buldu. Yolunda madem her şeyi terk ettim ey Mevlâ, seni en üstün bildim. Gönül hep senin için sever, bütün her şeyi, olmaz başka baktığı. Aşkınla dost kıl beni, o arkadaşım olsun, hem gönülde birlikte olalım. O şirin, tatlı ağzı cana değer, söylesin o kendine açık sırları. Aşksız benim bana ağır bir yükür ey dost, içiyle de dışıyla da. Aşkınla tahammül edilir, yükle, ne varsa ağır yük. Aşksız var olan her nimet ve devlet belâdır, saadet aşkınladır. Aşkınla belâ bal gibi tatlı olur, ateş, gül ve gül bahçesi; hem altın madeni de aşkınladır. Aşkın elem ve derdi gönlüme lezzet verir, benim yüceliğim odur ki cisim gamla yanıp kül ola, can da ateş gibi olup onun kokusu da ateşin dumanı olsun. Aşkınla dolan apaçık bir devlet, gelecek, izzet ve yükseklik buldu. Benlikte kalan, nefse uyan tedbir hastası ise o zararı çekti. Bir kere de olsa aşk elinden o saf şarabı içine o kâfi oldu. Cismi uyuşup kalbi aşk meyhanesi olur, suyu ekmeği bırakır bir yana. Aşkın âşığa deryaları sunar ve o âşık onunla hep diri kalır. Şevkin, canın gül bahçesinde pek çok çiçek ve cennet meyveleri bitirir. Beni, benlikten uzak tut, aşkınla kavuştur ki o bende ortaya çıksın. Onunla gönül her şeyi görse o öncesiz ruhu hatırlar. Hayalimin vehimleriyle uğraşmak korkulu ve tehlikelidir, ateşten de beterdir bu. Hüzünle doldur gönlümü, kalmasın hiçbir fikir, güven ve eminlik ver ona. Kahrınla yolu tıkanan tevekkül eder, hem sabır ve tahammül gösterirse, nurunla dolar kalbi, hep yabancıların karanlığına gider ve oku yayı bırakır o. Âlemin gerçeği, hikmetle bakana pek sağlam bir

işaret, bir delildir. Eşyada doğru bilgi nurunu apaçık bulur da o hikmetli akıl, bırakır başka fikir ve zannı. Şevkinle yanıp tutuşan, aşkının mahremi olur ve o her an zevk eder. Ne zaman feryatla denize ulaşır, denizler hep akan ırmaklar olur, kalmaz feryadı. Ne zaman bizi irfağın denizi olan sevgilinin nuruyla bahtiyar kılarsan o gerçek denizinden her gönüle aşkın galeyanı hücum eder. Her dilde Hakkı sana hamd ve övgüler yağdırır, o halkı yok bildi. Aşkınla hoşça nazmeder fikir ve şiirleriyle o gizli manaları.)

Üçüncü Bölüm

Allah dostları velilerin gösterdiği hikmetlerin bir kalp bilimi olduğunu, ondan gönlün zevk ve doğru yol bulduğunu, hükümler içeren bilimden daha özlü ve daha yararlı olduğunu kitap ve sünnete uygun birçok nutukçunun tesirinden daha tesirli olduğunu dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Velilerin hizmetlerinin erdem ve faydalarını Kur'an ayetleri ve hadisi şeriflerle bildirir.

Allah kullarına lütfedip kendi hikmetini müjdeyle sunup, onu teşvik etmiş ve onun nasıl kazanılacağıнын yolunu göstermiştir. Nitekim öncesiz sözünde lütfuyla buyurmuştur: “Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti” (2/31). “Allah dilediğine hikmet verir. Kime hikmet verilmişse muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Bunu ancak akıl sahipleri düşünür” (2/269). “Rabb’imiz, bizi doğru yola ulaştırdıktan sonra kalplerimizi saptırma. Katından bize bir rahmet lütfet. Şüphesiz sen çok bağışlayıcısın” (3/8). “Rabb’im, sen bana mülkten bir nasip verdin ve bana rüyaların tabirinden bir bilim öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünya ve ahrette benim yardımcısın; beni Müslüman olarak vefat ettir ve beni iyi ve doğru olanlara kat” (12/101). “Nihayet kullarımızdan bir kul buldular ki biz ona katımızdan bir vahiy vermiş ve tarafımızdan bir bilim öğretmiştik” (18/65). “Andolsun, biz Musa’dan önce de, İbrahim’e hidayetini vermiştik ve biz buna ehil olduğunu biliyorduk” (21/51). “Allah dilediğini kendi nuruna hidayet eder”. “Ey resulüm, insanları Kur’an’la güzel söz ve nasihatla Rabb’inin yoluna davet et” (16/125). “Ey resulüm, işte bunlar, Rabb’inin sana vahyettiği hikmetlerdendir” (17/39). “Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak gerçek akıl sahipleri anlar” (39/9). “Biz, onu Süleyman’a bildirdik. Bununla beraber her birine bir hüküm ve bir bilim vermiştik” (21/79). “Allah’ın İslâm nuruyla kalbine genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü nursuz gibi midir? Elbette o, Rabb’inden bir hidayet üzeredir” (39/22). “Rahman, Kur’an’ı öğretti; insanı yarattı; ona beyanı ilham etti” (55/1-2-3-4). “İnsana bilmediği şeyleri öğretti” (96/5). “Andolsun, nefse ve onu düzenleyene, sonra da o nefse, isyanını ve itaatini öğretene ki” (91/7-8). “Senin saadetin için göğsünü genişletmedik mi” (94/1). “Gerçekten biz sana kevseri (pek çok hayırları) verdik” (108/1).

Yine Allah kutsal hadisinde de şöyle buyurmuştur: “Ey âdemoğlu, batın bilimi bir sırdır ki onu halkımdan gizledim ve onu yalnızca has kullarıma verdim. O, benim marifetimin neticesidir. Ey âdemoğlu, benim aklâkımla ahlâklan ve bilimi kalbinden izhar et ki seni gerçek öğütlerle bayındır kılsın. Ey âdemoğlu, tok olarak bilimi nasıl isteyebiliyorsun? Yine çok konuştuğun hâlde hikmeti de nasıl şiddetle arzu edebilirsin? Bilimi, açlıkta talep kıl ve hikmeti de sükûta. Ey âdemoğlu, ben

hibelerimi uykusuz geçirilen seherlerde dağıtırım, oysa siz uyuyorsunuz! Yine hikmeti boş kalan karınlara nasip kılarım, oysa siz tıka basa dolusunuz, onu nasıl bulasınız”.

Kâinatın efendisi de ümmetine, din bilimini öğretmiş ve ledünnî bilimi (batın bilimi) ona muhatap anlayışlara nakşederek onun yolunu göstermiş, gerçeğini duyurmuştur. Nitekim bazı hadislerinde buyurdular: “Hızır (a.s.) Ta Musa (a.s.) bir gemide iken bir kuş gelip geminin kenarına konmuş ve denizden su içmiştir. Onu gören Hızır (a.s.) Hz. Musa’ya hitap etmiş ve şöyle demiştir: “Ey Musa, Allah bana öyle bir bilim vermiştir ki onu sen bilmezsin ve sana da öyle bir bilim öğretmiştir ki onu ben bilmem. Benim bilimim de senin bilimin de Allah’ın bilimi yanında işte şu kuşun deryadan içtiği iki damla kadardır”. Yine buyurdular: “Kim ihlâsla Allah’a kırk gün ibadet ederse, onun dilinden hikmet pınarları dökülür. Yani her ne söylerse kitap ve sünnete uygun söyler”. Yine buyurdular: “Kim bilimiyle sebep olursa, Allah, ona bilmediğini de ilham eder, onu da bildirir. Yine buyurdular: “Müminin kalbi hikmet pınarıdır”. Yine buyurdular: “Hikmet gönülde bir nurdur”. Yine buyurdular: “Hikmetin semeresi kurtuluştur”. Yine buyurdular: “Müminin talip olduğu şey hikmettir. Münafığın talip olduğuyse şehvettir”. Yine buyurdular: “Hikmet müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır”. Yine buyurdular: “Hikmet sahibi insanın tek sermayesi hikmettir”. Yine buyurdular: “Bilim ikidir; biri Kur’an’ın zahir bilimidir ki o Allah’ın yarattıklarına vesikası ve delilidir. Biri de Kur’an’ın batın bilimidir ki o da rabbanî fayda bilimidir”.

NAZIM

*İlm-i kulûb oldu çünkü tasavvuf
Kalbini sâf eyle çekme bâr-i tekellûf
Her ne kim ma’dûn olursa itme temennî
Her ne ki mevcûd olursa itme tasarruf
Kim biri iki görür bu cilvegâh içre
Yaksa gerek âhir anı dağ-ı teessüf
Dîde vu dîdârı fil-hakîka bir anla
Çeşm-i Zuleyhâ’da idi tal’at-i Yûsuf
Nûr-ı muhakkik cihanı eyledi rûşen
Şem-i mukallid söner görürse o bir püf
Arif-i nefis oldu bir nefesde muhakkik
Çûn dilde dilberden irdi cezb-i telattuf
Mehbit-ı irfân değilse hâtır Hakkı
Ders-i ne sûd u bahs-i taarruf*

(Tasavvuf bilimi kalp bilimidir madem, kalbini saflaştır da bu külfet yükünü çekme. Her ne kaybolursa senden onu temenni etme, her ne mevcut olursa onu da tasarruf etme. Kim, biri iki görürse, bu ilâhî cilve zemininde, nihayet teessüf dağı onu yaksa gerek. Gözü, yüzü gerçekte bir anla. Züleyha’nın gözündeydi, Yusuf’un yüzü. Gerçek ehlinin nuru cihanı aydınlattı. Taklit ehlinin mumuysa, bir püfte söner. Gerçek ehli, bir nefeste kendini bilir oldu. Çünkü, gönüle sevgilinin lütufkâr muamelesinin cazibesi indi. Eğer zihin, irfan konağı değilse ey Hakkı, ariflerin dersinden ve irfan bahsetmelerinden ne fayda?)

İkinci Madde: Allah dostları velilerin hikmetlerinin sınırını, alâmetleri, kadrini ve

kıymetini, korunma ve beklenmesini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Hikmet öyle bir uhrevî aklın olgunluğudur ki eğer tasvir olursa, onunla güneş söner, kapkara olur. Hikmet, ledünnî bir ilimdir ki o da rabbanî bir ilhamdır. Hikmet, arifin kalbinde bir noktadır. Bilim de öyle bir noktadır ki cahiller onu çoğaltıp pek çok bilim ve fen yapmışlardır. Hikmet, arifin kalbinde bir minare ucundaki bir kuşun ağzında bir kıl gibidir. Hikmet idrakin varabileceği en son hat, en keskin anlayış ve en derin sezidir. Hikmet, sağlam bilgiyi keşfetmektir. Hikmet, kaybı muayene ve teftiştir. Hikmet, izafi ruhtan bir nurdur ki arifin kalbinde meydana gelir. Hazzı daha çok olan arifin hikmeti de daha bütün ve daha çoktur. Hikmet ifadede, sözde isabettir ki o da Hak ile konuşmak ve yine onunla sükût etmektir.

Hikmet sahibi biri şöyle dedi: “Hikmet nuru kalbime doğalı otuz yıldır ki o zamandan beri dilimden pişman olunacak bir söz çıkmamıştır”.

Hikmet sözde, davranışta, iradede isabettir. Çünkü, hikmet ehli ancak Hak ile konuşur, yalnız onun için iş yapar ve daima onun muradını ister. Hikmet kazanmak, kısa konuşmak ve yumuşak davranmaktır. Hikmet, ilâhî kayıp âlemine dair hazinelerdir. Doğduğu kalbi nurla doldurur. Allah dostları olan üstün veliler hikmet pınarları ve rahmet kaynaklarıdır. Şehvet, gönülde hikmete perdedir. Kalbin karanlığı şehvetten, aydınlık ve huzuru da hikmettendir. Nitekim cihanda aynı yerde hem karanlık hem aydınlık bir arada bulunamaz. İşte bunun gibi hikmetle şehvet de bir gönülde barınamaz. Şu hâlde şehvetlerden geçen hikmetlere kavuşur.

Hikmetin başı Hakk’a yapışmaktır. Şehveti terk, hikmetin süsüdür. Gönülde hikmet kuvvet buldukça, orada şehvet zayıflar ve büsbütün silinir. Gönül her şehvetten ve başkanlık tutkusundan uzak olduğu zaman da orada hikmet nuru doğar.

Hikmetin alâmeti, dünyevî şehvet ve tutkulara olan sevgiyi terk etmektir. Yine Mevlâ’nın dostluk huzurunu istemektir. Yine az yemek, az içmek, az uyumak, oruca devam etmek, gerektiğinde konuşmaktır. Tam anlamıyla gönülden Mevlâ’ya yönelmektir. Yine Hakk’a tevekkül, işi ona ısmarlama, ona teslim ve razı olmaktır. Yine halka güzel bir tarzda, alçak gönüllülük, yumuşaklık ve hoşgörüyle davranmaktır. Hikmet, kendinden daha büyük ve yetkin olana teslim olmak, daha küçük olana da saygı duyup şefkat etmektir. İşte bu vasıflarla bezenmiş olan arif, ilâhî hikmet erbabıdır. Onun söz ve davranışlarının hikmetlerindeki faydalar sonsuzdur.

NAZIM

*Îlâhî öyle meşreb vir ki uysun ana meşrebler
Dil olsun aşkına zâhib ki andandır bu mezhebler
Dilerdim bîmurâd olmak çûn ol hem bir murâd oldu
O matlebden dahi geçdim bulundu cümle matlebler
Çû tedbir-i hıredde bitmedi iş derd-i aşk aldım
Ki dag-ı dil gibi bir şeb çerağı bulmadı şebler
Çû nûr-i aşk nûr-i câna ol hem cisme râkibdir
O râkibden habîr olsa bulur izzet bu merkebler
Heman nâsüfte yekdir bahr-ı hikmet dürri ey Hakkı
Ko vehm u fehmi u akl u fikri kesr olsun miskabler*

(Îlâhî, öyle meşrep ver ki ona meşrepler uysun. Gönül aşkının yoluna girmiş olsun ki hep

mezhepler ondadır. Muratsız olmak dilerdim ama bu da bir murat oldu. O istekten de geçtim, bütün istenecekler bulundu. Hem aklın tedbirinden iş bitmedi, aşk derdine düştüm ki gönül dağı gibi bir gece meşalesi bulmadı geceler. Madem aşk nuru hem canın hem de cismin üstüne binmiştir. Eğer bu biniciden bu binekler haberdar olsa şeref bulurlar. Hikmet denizinin incisi, delinmemiş bir tek incidir. Ey Hakkı, Bırak vehmi, anlamayı, aklı, fikri de bu matkaplar kırılsın.)

Hikmet ölü kalpleri diriltir, daralmış göğüsleri genişletir. Hikmet, hikmetli kişinin sermayesidir. O sermayeyi konuşarak yok eden, elden çıkaran kimdir? Hikmet zevkinin gönülden gitmesi, onun gereksiz yerde, istenmeden, sorulmadan söylenmesidir. Hikmeti ehlinde menetmek, onlara zulümdür. Hikmet ehli olmayana söylemek de hikmete zulümdür. Ona zulmetmek büyük hatadır. Çünkü ona zulmeden zalimin hasmı Allah'tır.

Hikmet ehlinde biri şöyle dedi: “İşin başında, hikmet coşkunu içimde görürdüm, onu ehlinde de ehli olmayandan da saklamaz söyledim. Bunun üzerine bana şöyle sitem edildi: Bu saygın kişilere, seçkinlere özgü olan hikmeti avamdan insanlara niçin söylüyorsun ve bu pek kıymetli olan devleti nasıl hafifleştiriyorsun? Şüphesiz ki hikmeti hafife almak, Hakk'ı hafife almaktır. İş yuce tut, sakın hafifletme. Hikmetin kadrini, değerini bilmeyenlere hikmetten bahsetme. Hınzırların önüne incileri saçma. Çünkü, Allah'ın seçkin dostlarının hikmeti, yeni çıkmış inciden daha kıymetlidir. Onu inkâr edenler, hayvandan aşağıdır”. Şu hâlde hikmet ehli olana gerekli olan, onun şanına yakışan odur ki hikmeti ancak ehline söylemeli ve ehli olmayandan korumalı ki hikmetin nur ve neşesi onun gönül ufkundan silinmiş olmasın ve hikmetin zevk ve tatlılığından nasipsiz kalmasın.

NAZIM

*Safîr- murg-ı cân esrâr söyler Dil-i âgâha ol her bâr söyler
Niçün hikmet kelâmın dir ana kim İşidine anı zinhâr söyler
Peşîmândır o ârif ol âhir Ki mâre sırr-ı genc-i yâr söyler
Çu âşık mest iken bâzâra varsa Hadîs - hâneyi nâçâr söyler
Aceb halet bu kim bir katra yemden Hadîs-i kulzum-i zehhâr söyler
Hemân bir bahrdandır bunca incû Eğer Molla eğer Attâr söyler
Hamûş ol ger fenâ buldinsa Hakkı Ki dilden aşk hoş güftâr söyler*

(Gönül kuşunun sesi, sırlardan bahseder ve uyanık gönle her keresinde şöyle söyler: Niçin hikmet sözünü işitince, onu derhal söyleyecek olana dersin? O arif sonunda pişmandır ki sevgilinin hazinesinin sırrını bir yılana söylüyor. Eğer âşık sarhoşken pazara varsa, çaresiz o hikmet konuşulan evden bahseder. Ne garip bir durum ki denizden bir damla iken coşkun ve engin deryadan söz açar. Bu incilerin hepsi aynı denizdendir; Molla Cami de Attar da söylese. Eğer kendinden geçtin, yok oldunsa sükût ol ey Hakkı ki gönülden aşk, hoş sözler söyler.)

Üçüncü Madde: Allah dostları velilerin hikmetlerinin yararlı bir bilim olan zahir bilimlerinden daha faydalı ve daha zevkli olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Velilerin hikmeti Allah'ı bilmektir. Nitekim Allah “Bil (Ey Habibim), Allah'tan başka ilâh yoktur” buyurmuştur.

İşte Allah'ı bilmektir ki gerçek bilgisidir, hâl bilimidir, irfan bilgisidir, aşk bilimidir, batın bilimidir, ledün bilimidir, gönül bilimidir, kalp bilimidir. Allah'ı bilmek, yakını keşiftir, ayıpları örtmek ve günahlara kefarettir. Allah'ı bilmek hikmet demektir, Kur'an'da çok hayırla nitelenmiştir. Bunun talibi olan açlık ve susuzluk ancak "bir"le barınabilir. Bilim ve hikmet, birbirinden cisim ve can gibi ayrılmazlar.

Bilim, öğrenmekle olur; hikmetse bir nevî ilhamla olur. Bilim dilden dile gelir; hikmet kayıptan kalbe gelir. Zahir bilimi, dilden çıkar ancak işiten kulaklara gider. Batın bilimi ise gönlün derinliklerinden çıkar, nefsi tesiri altına alıp kalp dairesi içine akar. Zahir bilimi bir dil olayıdır, dil ise bu maddî bilimin kıymetlerindendir. Batın bilimi, bir gönül olayıdır, gönül âlemi ise ruhlar, melekler âlemindendir. Zahir bilimi halk içinde meşhurdur, kitaplara yazılmış ve yayılmıştır. Batın bilimi ise yalnız Allah için olup kalplerde gizlidir, halka açıklanması mahzurludur. Batın bilimi vardır ki inkâr olunmaz ve asla meydana çıkması mümkün olmaz. Evliyanın hikmetini inkâr eden ahmak ve cahildir. Böylesinin en basit ezası, hikmet zevkinden mahrumiyettir. Bilim öğrenmekle olduğundan bir sınırı ve sonu vardır; marifet Hak'tandır ki ne haddi ne sonu vardır. Bilim, tefekkürle bilinir; hikmetse Mevlâ'yı sürekli hatırdan tutmakla bulunur. Allah'ı bilmek ona giden yolların en yakınıdır.

NAZIM

*Eğer ilm-i aşka gönül olsa kâbil Yazarsın o bir noktadan bin resâil
Anın hıfz u tekrârı hayretledir kim Tezekkürledir ilm-i aşk olma gafil
Tefekkürledir çûn aklın ulûmı Gerekdir ana ders u fehm-i mesâil
Usûl ve fîrû' içre oldun müslim Velî olmadın fer'den asla vâsıl
Çü akl oldu zâhir bu aşk oldu bâtın Ko hâricde aklı sen ol aşka dâhil*

(Eğer aşk bilimine gönül kabiliyetli olsa, o bir noktadan bin kitap yazarsın. Onun belleniş ve tekrarlanması hayretledir, hem hatıra getirmeyledir aşk bilimi gafil olma. Aklın bilimleri ise tefekkürledir ki ona ders vermek ve meseleleri anlatmak gerektir. Aslı ve gölgesi arasında bir Müslüman oldun, gölgeden asla geçen velî olmadın. Madem akıl zahir ve bu aşk gizlidir, bırak öyleyse akıl hariçte sen, gel aşka dahil ol.)

Akli bilimlerde inananla inkâr eden ortakdır ama marifet nurunu bulmak, yalnız müminin işidir. Demek ki bilim marifetten daha geneldir, marifetse bilime göre daha özel ve daha önemlidir. Bilim, yalnızca kâinatla ilgili iken marifetin nuru Mevlâ'ya ulaştırıcıdır. Onun için "Kim nefsinin bilim ifadesiyle bilirse" denilmeyip, "Kim nefsinin irfan ifadesiyle bilir, tanırsa şüphesiz Rabb'ini de bilir" denilmiştir. Marifet, bilimden çok daha fazla geçerlidir. Çünkü bilim, Mevlâ'nın ad ve sıfatlarına; marifetse zatına göredir, ona dairdir. Allah, kullarından iki şey murat etmiştir: Biri bilimdir ki kulluğa dairdir. Diğer marifettir ki Rabb'i tanımaya, bilmeye dairdir. Bu ikisinin dışında olan aklî bilimler nefse haz veren bilimler ve fenlerdir ki çoğu kez gaflete sebeptir.

NAZIM

*Hesâb u hendese ilm olmamış bil aynı-ı nâdânı
Hidâyet okudun lâkin hidâyet sanma sen anı
Hidâyet aşkı bulmaktır deminden nefsi bilmektir*

*Ki ol bahr-ı nefesdendir bu nefh-i rûh-i insanî
O bahrin zevrakıdır çün bu şekl ü hey'et-i âlem
Anın şevkiyle eyler nuh felek bu raks u devrânı
O bahr emvâcıdır eflâk u erkân u mevâlîdi
Odur mahiyet-i eşyâ odur hikmet anı tanı
Yürek titretme havf itme yakındır dost ırak gitme
Derûnın seyr kıl hoş bul gönül tahtında sultânı
Bulursun dilde cânânı ana bahş eyle bu cânı
Görürsün âleme dolmuş hemîşe avn-ı rabbanî
Senindir aşk u hem irfân senindir hüsn-ü hem ihsân
Hidâyet buldun ev Hakkı budur âriflerin şânı*

(Hesap, geometri bilim değil bunlar, cahilliğin ta kendisi bil bunları. Hidayet okudun, fakat hidayet sanma onu. Hidayet aşkı bulmaktır, ruhu onun nefesinden bilmektir ki insan ruhuna üfürülen o nefes denizindendir. Bütün bu şekil ve âlemin tablosu o denizin kayığıdır. Dokuz felek hep onun şevkiyle döner durur. Hep o denizin dalgalarıdır felekler, rükünler ve bütün kâinat. Eşyanın gerçeği odur, hikmet de odur, onu tanı. Yüreğin titremesin ve korkma da o dost yakındır sana, uzağa gitme. Kendi iç âlemini seyret, hoş bul gönül tahtında o sultanı. Gönülde o sevgiliyi, canını bulursun, bu canı bağışla ona. Yine görürsün âlem daima Mevlâ'nın lütfu, yardımıyla dolmuş. Aşk, irfan senindir; hem güzellikler ve lütuflar da senin. Doğru yolu buldun ey Hakkı, ariflerin şanı budur.)

Mümin hikmet; münafık da şehvet tutkunudur. Şehvetine mağlup olan hikmetten mahrumdur. Hikmet, gönül genişliği ve nefis temizliğidir. O saf zevktir, tatlılıktır; ruhların ve sırların derin hazzıdır.

Şöyle naklolundu: Zunnûn Mısırî hazretlerinin çevresinden birisi ona sormuş “Hikmetteki o tatlılık nedendir ki velilerin ağzından çıktığı zaman, onu işitenler müthiş bir zevk alırlar”. İlham bilimidir ki hikmet sahibi kişinin kalbine doğar. Allah tarafından kalbe gelişi, hemen oracıkta olduğundan bunca zevk ve tatlılık bulunur onda. Çünkü o ilâhî hikmet sahibi kişi “Filân, falandan bana anlattı, nakletti” demez. O “Bana kalbim Rabb'imden bahsetti, ondan anlattı, nakletti” der. Böylece o hikmetin din yönteminden ve doğru bilgili bir olaydan ibaret olduğunu duyurur.

NAZIM

*Kalb-i ârifde hamân hikmet Mevlâ oldu
Cân hoş mazhâr-i envâr-ı tecelli oldu
Kim ki gark-ı yemm-i aşk olmuş o vahdet bulmuş
Lâcerem gönlü evi Mescid-i Aksâ oldu
Söyleme herkese hikmet sözünü ey Hakkı
Kim anın sözleri hep remz u muammâ oldu*

(Arifin kalbine hikmet, Mevlâ oldu. Canı hoş tecelli nurlarının parıldadığı yer oldu. Kim aşk denizinde boğulmuşsa, o vahdeti bulmuştur. Şüphesiz onun gönül evi Mescidi Aksa oldu. Herkese hikmet sözünü söyleme ey Hakkı ki onun sözleri hep remz ve muamma oldu.)

Nitekim Ebu Talip Mekki dedi: “Allah’ı bilen olgun insanın üç bilimi var. Biri, zahir bilimidir ki zahir ehline verilir. Biri, batın bilimidir ki ancak ehline verilir. Diğeri, ne zahir ne de batındır, o bir gizli sırdır ki Allah ile o sırrı taşıyan arasında gizlidir. Onun marifetinin özü sevginin zevki, hikmetin derinliği ve biliminin gerçeği odur. Yine onun saadet devletinin sermayesi, Mevlâ’ya yakınlığın son haddi, bütün şeref ve zevkinin doruk noktası odur. O, bu bilimi ne zahir ehline ne de batın ehline açıklayamaz. O bilim ancak Mevlâ ile o kul arasında kalır. Nitekim “Yüksek ruhlu iyilerin kalpleri, ilâhî sırların gömülü olduğu yerdir” sözü bu manayı ifade eder.

RUBAÎ

*Hakikat ilmi gönüldedir,
Kitapta olmayanlar kalptedir,
Yüz hane dolusu kitap olsa fayda yok.
Kitap sinede açılınca korku yok.*

Nitekim su, alçak olan tarafa meyil kazanır. Tıpkı bunun gibi hikmette alçak gönüllere iner. Allah’ım bize de nasip et!

NAZİM

*Nakşbend-i cânâ canlar hem mâildir ol
Akilin meyli lisândır âşıkâ hâsıldır ol
Dilde hikmet çün semâdır bu bedendir çün zemîn
Bu zemînden tâ semâyâ fark çok menzildir ol
Dil sehâb-ı âsumândır sineler dam üstüdür
Nutm bârândır ol lisân mizâbına nâzildir ol
Nutm-ı dilden tâb u tâhir iner her sîneye
Sîne ger âlûde ise anda hem bâtıldır ol
Hikmet ol sathın olur kim ebri bârân yağdırır
Ebrden bârân alan sath ol sözü kâildir ol
Hikmet alan halkdan kâil değil nâkildir ol
Kendi nefsin bilmeyen câhildir ol ârif değil
Her cevâbı kim o söyler ma’nâda mâildir ol
Kim ki bilmiş nefsin olmuş mâsivâdan ruhi pâk
Nutm-ı pâkinden safa bul hikmete nüildir ol
Çûn ayak tanır kabın zulmetde ey Hakkı dahi
Her gönül dostun tanur zevkile hoş kâibildir ol*

(Canın nakkaşına, canlar canına eğilmiştir o. Akıllının meyli dilden âşıkâ hasıldır o. Gönülde hikmet gökyüzü gibidir, bu bedende de yer gibi. Bu zeminden ta semaya mesafe farkı çok menzildir. Gönül gökyüzünün bulutudur, göğüsler de dam üstü. Konuşmak bir yağmurdur ki dil oluşuna akar. Gönül nutkundan her göğse hoş ve temiz şeyler iner. Sine eğer saf değilse orada yanlıştır o. Hikmet sathın olur ki bulut ona yağmur yağdırır. Buluttan yağmur alan sath, o hikmet sözünü söyleyebilir. Başkasının oluşundan su alan hırsızdır. Halktan hikmet alan hikmet söyleyen değil, nakledendir o. Kendini bilmeyen cahildir, arif

değil. Her cevabı söyleyen kaypaktır o. Kim kendini bildiyse, ruhu dünya işlerinden arındı, onun temiz nutkundan ara bul, hikmete erendir o. Nasıl ayak karanlıkla kabını tanırsa, her gönül de dostunu tanır, ona yeteneklidir o.)

Dördüncü Madde: Evliyanın hikmetlerinin pak nutuklarından daha tatlı olduğunu, kalplere müthiş tesir ettiğini ve ilâhî hikmet sahiplerinin bilginlerden daha irfanlı ve daha şerefli olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Hikmet sahibi birinin kalbi, bin bilginin kalbinden daha sağlıklı ve daha incedir. Bilginin sözü hastalara şifa verirse, hikmet ehlinin sözü de ölümlere hayat verir. Hikmet, kutsal bir oktur ve hikmet ehlinin nutku da o kun yayıdır. Bu yolun tutkunu olanın kalbi de bu okun hedefidir. Bu oku atan da Mevlâ'dır. Onun için bu okun hatası yoktur, o şaşmaz. Bilginin ticaretinin sermayesi başkasından, hikmet ehlininki ise kendi sermayesidir. Bilim gümüş, marifet altın, hikmetse mücevherdir. Bilgin sorulunca cevap verir, hikmet ehli ise cevap vermemek için özür diler. Bilgin halka dediğinden düşük, hikmet ehli ise halka söylediğinden yüksektir. Halka her isteklerinde fetva veren mecnundur. On meselenin dokuzunda sükût edip birine cevap veren ilâhî hikmet sahibidir. Onun can ve gönlü dünya işlerinden arınmıştır. Onun için onun kalbindeki hikmet diline sirayet eder.

Nitekim İmam Ahmet b. Hanbel, Muhammet Şafiî ile bir yerde namazların kazası konusunda konuşurken yanlarına üstün velilerden bir çoban gelmiş ve İmam Ahmet b. Hanbel, İmam Şafiî'den o çobanı imtihan etmek için izin istemiş. İmam Şafiî de bunu hoş karşılamamış ve o çobanın kalbine dokunmayı ona lââyık görmemişken; İmam Ahmet b. Hanbel, buna rağmen o çobana sormuş: “Ne dersin bir mümin hakkındaki bir vakit namazını eda edememiş olsa ve beş vakit namazdan hangisini eda edemediğini de unutsa, o kimse hangi vakti kaza edecektir”. Bunun üzerine çoban hemen ona incelikle bakıp “O kimse gaflette kalmıştır, ona beş vakti de kaza etmek lâzım gelmiştir” deyince İmam Ahmet cevabın büyüklüğünden kendinden geçmiş ve düşmüş bayılmış. Çoban da kalkıp yoluna devam etmiş. İmam ayıldığında çobanın o cevabını çok güzel bulmuş ve dehşetinden şaşıp kalmış. “Evliyanın çobanı böyleyken ya bilginleri ne derece uyanık olur” deyip çobandan ibret almış. Sonra da bu sevgi ve irfan yoluna girip imamken velilerin en seçkinlerine katılmış.

Bilgin, bilimiyle nefsinin düşünür. Hikmet ehli ise nefsinin tamamen terk ve varlığını büsbütün silerek Rabb'ini düşünür. Nitekim İmam-ı Azam Ebu Hanife hazretleri velilerin seçkinlerindenken İbrahim Ethem'e “Efendimiz İbrahim” dermiş. Çevresindekiler ona bu yüceltici yavrından sorunca “Biz bilimimizle nefsimizi düşünürüz; o velilerse, kendilerini unutup hikmetle hep Mevlâ'larını düşünürler” cevabını vermiştir.

Bilginin hikmet ehline ihtiyacı çok; hikmet ehlininse, bilgine ihtiyacı yoktur. Nitekim Hz. Musa (a.s.) Hızır (a.s.)'a muhtaç olup sohbetine gitmiş; Hızır (a.s.) ise ona muhtaç olmayıp ondan ayrılmıştır. Avam insanlar, bilginin edep kazanırlar, bilginler de hikmet ehlinin terbiye alırlar; hikmet ehli ise, yalnızca Rab'lerinden edep alırlar. “Rabbim beni en güzel şekilde terbiye etti,” buyurulmuştur ki, bu ifade buna işarettir. Nitekim cahil ve eksik olan avam insan, tıpkı hayvanlar gibi, önce varıp bir bilginin bilim öğrenip yöntem ve ikinci derece önemli şeyler tahsil eder. Hatta Arap edebiyatını tamamlayıp akıllı bilgin ve sebep olur; fakat kendi durumu üzere cahil ve eksik kalır. Sonra o bilgin gidip olgun bir mürşitten ruhî kıymetleri öğrenip ahlâkını güzelliklerle süsler. Hatta irfan ve sevgi yoluna girmekle yedi makama ulaşır ve nefsi bile Mevlâ'ya kullukla arif ve olgun olur. İşte

böylesi olgun, kendi kalbine varıp Rabb’iyle hazır, hikmetine erer.

Onun şeriatıyla sevgilisinin izini takip edip, onun Rab’liğine boyun eğerek kulluğun son haddine varır. Böylece bütün edepler, incelikler, rükünler; bilim ve irfan onda meydana çıkar. Çünkü olgun insan Mevlâ’sının rızasını kendi gönlünün genişliği ve ilâhî dostluk huzurunda bulur. Mevlâ’nın kinini de yine kendi kalbinin daralmasında ve ondan uzak düşmenin korkusunda bulur. İşte bu işaretlerle hikmetlice yoluna devam eder.

KITA

*Lütf u kahrın eseri dilde sürür u gamdır
Emr u nehy ol ferah u gamda ayân zâhirdir
Gelse gam bil ki günah işledin istiğfâr it
Kim gönül hoşluğu her hayra nişân-ı zâhirdir*

(İlâhî lütuf ve kahrın eseri gönülde gam ve neşedir. Emir ve yasak o sevinç ve gamda apaçık meydandadır. Gam gelse bil ki günah işledin istiğfar et. Gönül hoşluğu her iyiye açık nişandır.)

Velilerden hikmet sahibi biri bir başka hikmet ehline gidip huzurunda oturmuş ve şöyle demiş: “Senden bir mesele sormam gerekiyor”. O da cevap vermiş: “Senin bilginleri bırakıp bana gelip bir mesele sorman, tıpkı bir sultanın yolunu şaşırp bir sahraya düştüğünde oradaki çobanları bırakıp yolu kendi gibi sultanlara sormasına benzer”. İlâhî hikmet ehlinin öteden beri âdeti odur ki insanlarla olduğu zaman sükût eder ve kalbiyle Mevlâ’nın dostluk huzuruna yükselir. İşte ona her ne olursa, o da gönlüne düşen cevabı verir. Yine hikmet ehlinden biri, bir toplulukta vecdinin coşkunluğundan hikmet diliyle nefis şeyler söylerken gerçeğin manasını ifadede öylesine incelmış ve zevk idrakiyle göğüsleri yaracak öyle nükteler, hikmetler söylemiş ki dinleyenler o inceliklerden birini bize tekrar anlatır mısın, dediklerinde onlara şöyle cevap vermiş: “Eğer onu söylerken içinde bulunduğum o aşk durumu tekrar bana gelirse, sözlerim yine hoş olur. Yok gelmezse sözüm o zevk ve lezzetten boş olur”.

NAZIM

*Sensin ey aşk ki her cânda sühan söylersin
Lîk uşşâk dilinden sözü sen söylersin
Dâimâ hazreti ma’şûk-i ezeldir yârin
Dembedem anın için hubb-i vatan söylersin
Hüsn-i dildâr ile hoş zevk u safâ buldukça
Câna cân bahş idüb andan tene ten söylersin
Her sözün mihr u muhabbetde hatâsız sözdür
Sen ki evsâf-ı ruh-i mâh-i hutun söylersin
Leşker-i rûh-i revân içre çû Mansûr oldın
Ol sebebdan suhan-i dâr u resen söylersin
Müjde-i Yûsuf u Ya’kûb hezîne götürüb
Hem habîbe saffet-i Veys-i Karen söylersin
Tâbekey Hakkı’ya dirler ki söz ifşâ etme*

Nitsün ol âşık-ı meczub ki sen söylersin

(Ey aşk her canda konuşan sensin, hem âşıkların dilinden sözü de sen söylersin. Daima o öncesiz sevgilidir yârin. Her an onun için vatanın sevgisinden bahsedersin. Sevgilinin o güzel yüzüyle hoş, zevk ve sefa buldukça; cana can bağışlayıp tene ten söylersin. Her sözün aşk ve sevgide hatasız sözdür. Sen ki o ay yüzlü sevgilinin yanağını anlatırsın. Yola koyulmuş o ruh ordusu içinde Mansur gibi oldun. O sebepten hep darağacından, yağlı urgandan söz edersin. Yusuf un müjdesini Yakup’a hazine götürüp, hem sevgiliye Veysel Karani’nin arılığından söylersin. Daha ne zamana kadar Hakkı’ya sözü ifşa etme diyecekler, ne yapsın o kendinden geçmiş âşık ki sen söylersin.)

Hikmet ehlinden birine denildi: “Camide otur ki halka faydan olsun”. O da cevap verdi: “Camide ancak derleyen, toparlayan oturur. Ben hoş derleyen toparlayan değil, toplanmışım”. Allah, arifin kalbinde öyle hikmet ağaçları dikmiş ki onları gündüz açlıkla sular. Hikmet ehlinin kalbiyle olan durumu, bahçıvanın bağıyla olan durumu gibidir. Çünkü, hikmet ehlinin durumu odur ki daima gönül bahçelerine girip her birinden Hakk’a lâayık olmayan şeyleri keser koparır. İlk tevhit bahçesine gider, orada şirk ve şüphe bulduysa, onları kökünden koparır atar. Sonra rıza bahçesine gider. Orada kin ve öfke bulduysa onları da söker atar. Sonra marifet bahçesine gider. Orada nefsin arzusundan ve sevgiliden başka bir şeyler bulduysa, hepsini koparır atar. Sonra sevgi bahçesine gider. Orada yabancılara meyil ve itibar, yaratıklara dair bir tatlılık bulduysa, derhal onları da söküp çıkarır. Sonra hikmet bahçesine gider. Orada olan ağaçları açlık suyuyla sular. Öyle ki meyveleri, çiçekleri tam anlamıyla yeşerir, olgunlaşır, zevk ve lezzetinden canına can katar. İşte o hikmet ehli iki cihandan kaçıp o bahçeye can atar ve vahdet denizine dalar gider. Böylece her murat ve gayesine ulaşır.

Akıllı olan kişi, velilerin hikmetlerini takip eder. Onların aydınlatığı yoldan gider. Arif olan bu hikmete vakıftır. Çuvallarla ganimet hikmet medreselerindedir. Hikmetten pay almak ne büyük nimet ve ganimettir. Evliyanın hikmetini muhafaza eden gerçeklerden nasibini alır. Onunla konuşan, onun kıymetiyle şeref kazanır. Kalbin derinliklerine dalan arif, akl-i külden hikmet dersi alır ve hikmet bilgisiyle dolup uçsuz bucaksız engin bir derya olur.

NAZIM

*Muallim aşkdır günc-i sükût olmuş debistân
Sebakdır bilmemek dildir anın tıfl-ı sebek-hânı
Lisânı bîzebânlıktır bu fâdıl kâmil ustâdın
Veli âlemde yok anın lisânın anlar akranı
Gönül çün bilmemek zevkin bulur her defter-i fikri
Ki yazmış kilik-i akl anı ider mahv âb-ı nisyânı
Tavîl-uz-zeyl bir tomardır bu bilmemek ilmi
Ki umr-ı câvidân içre bulunmaz hadd u pâyânı
Şuhûd-ül-Hak fil-kalb oldu mazmûnında bir nûkte
Sevâd-ül-vech fid-dâreyndir memdûh unvânı
Tasavvur idemem bir kimse tasdik ide bu ilmi
Muarrif olmadıysa keşf u huccet-i zevk u vicdânı
Ulûmın enfâr hikmetdir anı aşkından öğren*

*Rumûz-ı pîr-i aşkı anlamaktır ârifin şânı
Îlâhî izzetin hakkı enîs it cânıma aşkı
Ki anın hikmeti zevkiyle kendimden olam fânî
Fakîrullah'ı Hakkı'dan ayân seyr eyleyen ârif
Ayân ehlidir ol neyler delîl-i akl u burhânı*

(Öğretmeni aşk ve sükût köşesi de bu dersin mektebi olmuş. Ders bilmemektir ve bu dersi okuyan öğrenci de gönüldür. Bu erdemli, olgun üstadın dili sükûttur. Onun dilini âlemde anlayan yok. Onu, akranı veliler anlar. Gönül, bilmemek zevkini bulur, her fikir defterinde ki o aklın kalemîyle yazılmış, onu unutkanlık suyuyla siler, yok eder. Şerhi pek uzun bir bütün teşkil eder bu bilmemek biliminin ki sonsuz bir ömür de olsa onun uçsuz bucaksız sınırı yine de bulunmaz. “Kalpte Hakk’ı gören” ifadesi ince, manalı bir nüktedir ki iki âlemde de yüz karasıdır, onun en güzel adı. Tasavvur edemem ki bir kimse bu bilimi tasdik etsin. Eğer keşfi zevk ve vicdan delilini tanımadı, bilmediyse. En faydalı bilim hikmettir, onu aşktan öğren. Arifin şanı aşkın rumuzlarını anlamaktır. Îlâhî, yüceliğin için aşkına canımı dost kıl ki onun hikmetinin zevkiyle geçici olayım. Fakirullah’ı Hakkı’dan apaçık seyreden arif, görme ehlidir artık. Ne yapsın aklın delil ve ispatım.)

Dördüncü Bölüm

Allah dostları üstün velilerin erdemleri, bereketleri, alışılmış âdetleri, vecit hâlleri, özellikleri, alâmetleri, hareketleri ve sükûnetleri, mertebeleri, kerametleri, görmelerinin en ileri haddi ve makamların en son noktasını dokuz madde ile açıklar.

Birinci Madde: Üstün Allah dostları velilerin erdemleri ve yüceliklerini ayetler ve hadisi şeriflerle bildirir.

Allah, kullarına lütfedip kendi dostlarını tarif etmiş ve onlara olan sevgisini duyurmuştur. Nitekim kendi sözünde büyüklüğüyle buyurmuştur: “Allah, iman edenlerin yardımcısıdır. Onları, dalâlet karanlıklarından hidayet nuruna çıkarır” (2/257). “Biliniz ki Allah’ın velileri için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır” (10/62). “Halbuki onun velileri, ancak şirkten sakınan müminlerdir” (8/34). “Allah, takva sahiplerinin velisidir”. “İşte Allah, yardımcı (veli) ancak odur” (42/9). “Sen dünyada ve ahrette benim yaratıcısın. Beni Müslüman olarak vefat ettir ve beni salihlere kat” (12/101). “Rahman’ın o kullan ki onlar yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler. Cahiller kendilerine lâf attıkları zaman “selâm” derler. Onlar ki Rab’lerine secdeler ve kıyamlar yaparak (namaz kılarak) geceyi geçirirler” (25/63-64). “Nice adamlar vardır ki ne bir ticaret ne de bir alış veriş Allah’ı zikirden onları alıkoymaz” (24/37).

Yine Allah kutsal hadisinde buyurdu: “Kim bana dost olursa, onun istediğini yaparım. O bana güvensin izzetim üzere ant olsun ki eğer benden dünyanın sonunu istese, onu izale ederim. Kim benim dostum olma şerefine ererse, ona keramet vermek gerekir bana”. “Benim dostlarım kubbemin altındadır. Onları benden başkası bilmez”.

Yine Hz. Davut (a.s.)’a vahyetti: “Ey Davut, benim sevgime meyleden veli kullanma haber ver, onlarla aramızda olan perdeleri ben lütfumla kaldırıyorum ki onlar beni basiretleriyle görsünler. O hâlde halktan kopsalar onlara hiç vahşet gelmez, zarar da gelmez. Benim tarafımdan onlara lütuf ve genişlik eriştiği hâlde halktan gelen düşmanlık ve gazap onlara asla tesir etmez, keder de vermez. Ey Davut, eğer sen benim sevgi davamı güdersen, ilkin dünya sevgisini kalbinden çıkarmalısın. Çünkü, benim sevgimle dünya sevgisi bir gönülde barınmaz. Ey Davut, başta sen benim sevgimi kendi kalbinde saf ve sağlam kıldın ve her şeyde benim kudret ve hikmetimi görür oldunsa, artık sen dünya ve ehli ile karışsan da sevgim eksilmez ve sana bir keder gelmez. Ey Davut, eğer sen, bana dost olursan nefesine düşmanlık edip onu şehvetlerinden menet. Öyle ki ben sana sevgimle nazar edip aramızda olan perdeyi kaldırayım. Ey Davut, benim kullarımdan yeryüzünde pek çok veli kullarım vardır ki onlar benim dostlarımdır. Ben de onların dostuyum. Onlar bana iştah duyarlar, ben de onları özlerim. Onlar beni zikrederler, ben de onları anarım. Garipler, vatanlarını arzu ettikleri gibi onlar geceyi arzu ederler. Kuşlar yuvalarıyla sevinçli oldukları gibi onlar geceyle sevinçli olurlar. Ne zaman gece olur, karanlık bastırsa ve herkes yalnızca kendi dostuyla yalnız kalsa, onlar benim için yatmaz, ayakta kalır, boyunlarını bükerek ve bana yalvarıp lütuf ve bağışına yanasırlar. Onlar bazan ayakta namaz kılar, bazan oturur, bazan rükû, bazan da secdeler ederler ve sevgimden başka benden hiçbir şey istemeyip rızam yolunda giderler. Ben de onlara sevgimin olgunluğundan dolayı o hâllerinde üç bağış iyilik ederim. Birinci bağış bir nurdur ki onların kalbine saçarım. Eğer onlar hep konuşsalar o nurla benden bahsederler. İkinci bağış şudur ki ben onlara zat ve sıfatlarımla teveccüh ederim. Benim teveccüh ettiğim dostlarıma neler bağışladığımı hiç biliyor musun? Onlar pek çok devletlere ererler. Üçüncü bağış bir ikramdır ki onu ancak ben bilirim, bir de o kul bilir. Yer ve gökte olan eşya, o ikrama nispetle küçücük kalır.

Kâinatın efendisi peygamberimiz de ümmetine muhabbet edip dostlarına dair alâmetleri duyurmuştur. Nitekim hadisi şeriflerinde buyurdular: “Ümmetimin evliyası görülünce Allah hatırlanır ve anılır. Çünkü evliyanın yüzüyle şereflenenin kalbinde Allah fikri bulunur”. Yine buyurdular: Şüphesiz benim ümmetimden öyleleri var ki onlar insanlardan yalnız kalırlar, insanlar da onlara şaşırırlar. Onlar insanlar arasında deli kabul edilirler, insanlar da onların yanında delidirler. Dikkat ediniz ki onlar yüksek ruhlu insanlardır”. Yine buyurdular: “Allah’ın yaratıklarından evliyası aç ve susuzdur. Kim onlara eziyet ederse, Allah onlardan onun intikamını alır”. Yine buyurdular: “Dünya, ahret ehline haramdır; ahret de dünya ehline haramdır. Her ikisi de Allah ehli olanlara haramdır. Allah ehli büyük velilerdir”.

NAZIM

*Gel cân gözün aç ey puser Bî kesb-u kâr olmuş kamû
Kıl evliyâyâ hoş nazar Zerd u nizâr olmuş kamû
Cân misli hep bî pâ vu ser Çün mest-i yâr olmuş kamû
Dil misli hep zîr u zeber Anlarda birdir hayr u şer*

*Şems onlara olmuş kabâ Hâr içredirler gül gibi
Varlıkları bulmuş fenâ Habs içredirler mül gibi
Ab u dil içre kil gibi*

Hurşide karşı çün kamer Leyl içredirler çün seher

Bu tenleri ervâhdır Hakkı eğer cûyende sen

Ol cânları ekdâhdır Dilden ona pûyende sen

Aşk onlara hoş râhdır Aşk ehline gûyende sen

Kim bilmediler nef u dar Vir Gavs Ulvî'den haber

(Gel, can gözünü aç oğul. Evliyaya hoş nazar kıl. Can gibi ayaksız, başsız; gönül gibi alt üst. İşsiz, kazançsız oldu herkes. Zayıf ve soluk oldu her şey. Yâr aşkıyla mest olan herkeste hayır da şer de birdir. Onlar gülden bile daha mesut, serviden de daha hürdür. Hem deveden daha itaatkâr, hem aynadan daha saf, daha berraktırlar. Zerre gibi olmuş hava, güneş onlara cübbe olmuş, varlıkları hep yok olmuş, güneşe karşı çünkü ay. Gül gibi diken içindeler, şarap gibi hapistler. Su ve kil içindeki dil gibi, gece içindeler seher gibi. Bu tenleri ruhtur. O canları kadehtir. Aşk onlara hoş yoldur ki unuttular faydayı ve zararı. Hakkı, eğer arıyorsan, gönülden ona koşuyorsan, aşk ehliyle söyleşiyorsan, Gavs Ulvî'den haber ver.)

İkinci Madde: Allah dostu velilerin alışılmış davranış ve âdetlerini, kalpleriyle seyahatlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Halkın kimi dünya, kimi ahret, kimi de mana ehlidir. Dünya ehline ahret haramdır, ona eremezler. Ahret ehline de dünya haramdır, ona tenezzül etmezler. Mana ehlineyse, her ikisi de haramdır, hiçbirine meyil ve iltifat etmezler. Dünya ehlinin topu tabiat karanlığında kalmışlardır. İnsanlık sıkıntıları, endişeleri onları istilâ etmiştir. Onlar yüksek bir âlemin kıymetini anlamak ve onu istemekten ümitsizdirler. Onların bütün meyil ve itibarları bu aşağı âlemedir. Onların akılları, fikirleri dünya hazlarını avlamaktan ibaret kalmıştır. Oysa ki dünya bir mezbeleğe, çöplüğe atılan kokmuş leşten başka bir şey değildir. İşte buna tutkun olanların bütün gayret ve amelleri boştur, kayıptır. Bunlar iki türlü azabı çekmek zorundalar. Biri, o yüksek âlem ve değerlerinden ayrı düşmek; diğeri de cehennem azabı yaşamak.

NAZIM

Bu hâkdân tende bu cân müstehân olur

Mısr-ı derûne varsa azîz-i cihân olur

Bu hâkdândan itse firâr ol esîr-i hâk

Bî cism o rûh tâir-i arş-i âşiyân olur

Nefs u hevâya tâbi' olan kalp olur cahîm

Aşkın demiyle dolsa dil u cân cinân olur

Havf u hatardan oldu emîn abd-i aşk olan

Aşık hemîşe sâkşn-i dâr-ül emân olur

Fakr u fenâdadır ebedî devlet u bekâ

Varlıkta devlet isteyene çok ziyân olur

Varlık belâsıdır çekilen derd u gam hemân

Aşık yok olsa aşk ile hoş kâmrân olur

*Her cism olursa pîr u zaîf olsun ne gam
Hakkı hemîşe aşk ile tâze olur civân*

(Yeryüzünde dolaşan tende bu can, düşkün ve hakir olur. Gönül şehrine varsa, cihanın en şereflişi olur. Bu dünyadan kaçsa o toprağa esir olan ten, cisim olmaksızın o arş ülkesinde uçuşur ruh. Nefis ve arzusuna uyan kalp, cehennemden farksız olur. Aşkın kanıyla dolsa, gönül ve can hep cennet olur. Aşkın kölesi olan bütün korku ve tehlikelerden emin oldu. Aşık daima güvenlik merkezinde oturur. Sonsuz devlet ve kalıcılık, yoksulluk ve geçiciliktir. Varlıkta devlet isteyen zararlı çok olur. Çekilen bütün dert ve gam hep varlık belâsıdır. Aşık, aşkla yok olsa mutlu olur. Eğer cisim ihtiyar ve zayıf düşerse ne gam. Hakkı daima aşkla taze bir genç olur.)

Ahret ehline gelince, genellikle üstün derecelere tutkun olup arzuları hep cennet olmuştur. Çünkü Allah, kullarını dünyadan cennete davet edip onu yücelikler ülkesi kılmıştır. İşte bu ahret ehlinin gönülleri bir dereceye kadar yüksek ve şerefli şeylerle meşgul olup onun ötesindeki yüceliklerden mahrum kalmışlardır. Bunlar her ne kadar cehennem ateşinden kurtulmuşlarsa da ayrılık azabından kurtulamamışlardır. Oysa ki sevgi ehline ayrılık ateşi, cehennem ateşinden daha zor ve daha dayanılmaz olmuştur.

Nitekim “Bekleyiş, ateşten daha korkunç azap vericidir” ifadesi bu manaya işaret eder.

BEYÎT

*Yarını beklemekle yandın sen,
Peşinen yâra kavuş, bu bekleyişe ne gerek.*

Bu kişilerin çoğu insanlıklarından dolayı benlik davasına düşüp kibir ve riya ile nefislerinin başlarına açtığı belâdan kurtulamamışlardır.

NAZİM

*O cân ki dost firakiyle bî nevâ düşmüş
O yâr-i gâr-i vefâdârdan cüdâ düşmüş
Behâ vu kıymeti çok cevher iken evvelden
Gelüb âb u kile şimdi bî behâ düşmüş
Mukarrab-ı der u dergâh-i kibriyâ iken ol
Bu dâm-ı kibr u riyâda kalub gedâ düşmüş
Bu çârmîh-i tabîatla bağlanub muhkem
Bu şeş cihetde o mahbûs u pürcefâ düşmüş
Anı ezel bilen imdi bu hâlde bulsa ne dir
Vatandan ayrı bu gurbetde hasrete düşmüş
Hilâf-ı cinsi gurâb ile habs olan tûtî
Misâl-i nefis-i behîmiyle mübtelâ düşmüş
O şems-i bâtını bâtında seyr iden Hakkı
Misâl-i zerre-i sergüşde pürziyâ düşmüş*

(O can ki sevgiliden ayrı düşmekle mahrum kalmış, o vefalı dosttan ayrı düşmüş. Evvelden

kıymeti çok cevher ederken şimdi su ve toprağa gelmekle kıymeti düşmüş. O sevgilinin kapısına ve onun dergâhına yaklaşmışken, kibir ve riya tuzağına tutulmakla yoksul düşmüş. Bu tabiat çarmıhıyla sıkıca bağlanıp bütün yönlerden de mahpus ve çok sıkıntıya düşmüş. Onu ezelden bilen bu durumda görse ne der? Vatanından ayrı bu gurbette hasrete düşmüş. Kendi cinsine uymayan karga ile hapis olan papağan, tıpkı hayvanlık nefsiyle belâya düşmüş olan gibidir. O batın güneşini, içinde seyreden Hakkı, şaşkın şaşkın dönen bir zerre gibi çok ı ışık düşmüş.)

Mana ehline gelince, onlar tabiat âleminin hapsinden çıkıp insanlık âleminin ülkesinden de kaçmışlardır. Onlarda kendi işlerinden bir şey kalmayıp bütün varlık âleminden geçmişlerdir. Yine bütün halktan uzaklaşıp Hakk'ın huzuruna yükselmişlerdir. Yine her iki cihanı da sahibine verip, o sahibi almışlar ve ona dost olmuşlardır. Onlar cenneti, ateşi unutup ancak onun için ona kulluk yapmışlardır. Çünkü onunla iki cihanı cennet, onsuz da cehennem bulmuşlardır. Kısacası yalnızca onu isteyip her nimet onu bilmişlerdir. Onun marifet şarabıyla hep mest olup kendilerinden geçmişler ve onun saf sevgisiyle dolmuş, sonsuza kadar onunla kalmışlardır. Avam insanlara vaad olunan onlara çoktan verilmiş, başkalarının bilmedikleri onlara bildirilmiştir. Bedenleriyle belli yerde olmalarına rağmen gönülleri doğuyu, batıyı dolaşır. Arşta, kürsîde bulunmuşlardır. Her ne kadar kendi gölgeleriyle değilse de ruhlarıyla miraca ererler. Yine her ne kadar Mevlâ'yı gözle görmezlerse de sırlarıyla görürler. Onlar âlemde her ne muamele yaparlarsa, yalnızca Allah rızası için yaparlar. Kendilerine uyan ve teslim olan dostları Mevlâ'nın huzuruna yükseltirler. Şu hâlde müjdeler olsun o kimseye ki onlara meyledip sevgi duymuştur ve sözleriyle onları izlemiş ve onların irşadıyla Mevlâ'sına ulaşmıştır.

NAZIM

*Gönül alsa bûyi andan Dile sâki olsa cânân
Ana dü cihân görünmez Dil olur gül ü gülistân
Yüzünü görse cânadan Çün olur riyâz-ı Rahmân
Dahi cism u cân görünmez Ana hâkdan görünmez*

*O ki mülk-i cismi yıkmış Yemm-i nutkun ebri cândır
O ki gelûy-i nefsi sıkmış Bu lisân çûn nâvidândır
Dahi arş-ı cânâ çıkmış Gönül ehli bahriyândır
Ana merdubân görünmez Gam u nâvidân görünmez*

*Yürü sen bu levh-i dilden Fem-i âdemî kemândır
O ulûm-i aşkı öğren Sözü tîr-veş-i revândır
Dile dolsa hikmet ondan Atan anı cânî cânır
Kalem u lisân görünmez Amel-i kemân görünmez*

*Güzedir rızây-ı Hakk'ı Bu cihanı kor bu halkı
Bulan anı dilde Hakkı Ki bu câvidân görünmez*

(Gönül onun kokusunu alsa, ona iki cihan görünmez. Candan yüzünü görse de cisim ve canı

görünmez. Gönle saki olsa canan, gönül güllük gül bahçesi olur, hem Rahman'ın bahçeleri olur, ona bu dünya görünmez. O ki cisim mülkünü yıkmış. O ki nefsin boğazını sıkmış. Hem ruhun arşına yükselmiş, ona o çıktığı, yükseldiği yol görünmez. Nutuk deryasının bulutu candır. Bu dilse, bir oluktur, gönülde bahriye ehlindendir. Bu gam ve o oluk görünmez. Yürü, sen bu gönül tablosundan o aşk bilimlerini öğren. Ondan gönle hikmet dolsa, kalem ve dil görünmez. İnsanın ağzı yay, sözü de çekilmiş ok gibidir. Onu atan canî candır. O yayın işleyişi görünmez. Hakk'ın rızası bir testidir ki Hakkı, onu gönülde bulan, bu cihanı ve bu halkı bırakır da bu sonsuzluk görünmez.)

Üçüncü Madde: Velilerin haddini, işaretlerini, vecit ve hâllerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah dostu odur ki bütün davranışları Mevlâ'nın olurlarına göre olur. Yine o dünyadan uzak ve Mevlâ'ya yakın olur. Yine o kalbini her şeyden ayırıp bütün varlığıyla Mevlâ'ya yönelir. Yine veli odur ki kalbiyle yalnızca Allah'a teveccüh eder. Yine onun içi dışı, gizlisi açığı hep Allah ile olur Yine Allah dostu odur ki dünya devletinin ne kazancıyla sevinir ne de elden çıkmasıyla üzülür. Onun gözündeki altın ve gümüş, taş ve topraktan daha değersizdir. Veli yeryüzünde kimsesizdir. Onun Rabb'i ona arkadaş olarak yeterlidir. Veli kendinden bir seçim yapmaz. Allah'tan başkasıyla asla barınamaz. Onun gönül uğraşından başka meşguliyeti olmaz. O ölümden çekinip kaçınmaz.

NAZIM

Anın ki derûnında zevk u tûbâ vardır
Dil bâbını beklerse anın sebebi vardır
Dil bâbını şeb bekler tâ kim gele dildârı
Geldikde hudû eyler rûhın edebi vardır
Arif ki kamû şeyden kendi yüzünü gördü
Sâhib-i nazar olmuşdur şîrîn lakabı vardır
Ol cân ki cûdâ olmuş cûyân-ı Hudâ olmuş
Aşkına fedâ olmuş meyl-i acebi vardır
Her kim ki o âşıkdır aşk içre o sâdıkdır
Cân viridiği sâatde anın tarabı vardır
Ger pâyı taşa değse destine girer gevher
Ne gam lebe gelse cân kim kand-lebi vardır
Ey Hakkı sükût eyle remzile sözün söyle
Kim cem-i sebûkrûhın çok bûlehebi vardır

(Onun ki içinde zevk ve müjde vardır. Gönül kapısını bekliyorsa onun sebebi vardır. Gönül kapısını gece bekler ki sevgili gele; geldiğinde ruh saygılı olur, edebi vardır. Arif ki her şeyde kendi yüzünü görür. O nazar sahibi olmuştur. Şirin de lâkabı vardır. O can ki her şeyden ayrılmış ve yalnız Mevlâ'yı ister olmuş, aşkına feda olmuş. Ona müthiş meyli vardır. Her kim âşık ve aşkında sadıksa, son can verdiği saatte bile onun neşesi, sevinci vardır. Eğer ayağı taşa değse eline cevher girer. Canı ağza gelse ne gam onun dudaklarında şeker vardır. Ey Hakkı sükût et. Sözünün remzi ile öyle söyle ki lâkayt ve hafif ruhu

toplamanın çok Ebu Lehebi vardır.)

Veli odur ki halka karşı son derece ince ve yumuşak olur. Daima Hak ile olur. Veli odur ki derya gibi cömert; dağ gibi sabit; rüzgâr gibi itaatkâr; gece gibi ayıpları, çirkinleri örtücü ve gökyüzü gibi yüksek gayretli olur. Aslandan kaçır gibi fitneden kaçır hep esenlikte kalır. Peygamberlerin, mucize göstermelerinin gerekliliğı, halkın onlara uyması ve doğru yolu bulmaları içindir. Velilerin kerametlerini gizlemelerinin gerekliliğı de onlarla fitneye düşmesinler, halkla meşgul olmaktan kurtulup Mevlâ ile sevinçli olsunlar ve daima onun dostluk huzuruyla kalsınlar diyerdir. Veli her zaman hâlini gizler. Oysa ki bütün kâinat onun veliliğini dile getirir. O, yeryüzünde yayılmış ilâhî bir kokudur ki iyi ve doğru olanlar o kokuyu alırlar. Onun kokusu, onların ta kalbine varınca hepsi Mevlâ'ya şevkle tutulurlar. Allah'ın dostları veliler, gerdeğe girmiş gelinler gibidir ki onları mahremlerinden başkası göremez. Öyle ki onlar Mevlâ'nın katında onun dostluk hücresinde yapayalnız gizlenmişlerdir. Onları kimse göremez, suretlerini görürlerse de gerçeklerine eremezler.

NAZIM

*Bu felek cevfinde biz vâfir-i muşa'sa' ahteriz
Nârız amma cism ile ma'mûre-i hâkisteriz
Misl-i şimşîriz zengine gark olmuşuz
Taşra gelsek ten gilâfından serâbâ cevheriz
Cilvegâh-ı mâverây-ı çarhdır meydânımız
Bu cihân gayri cihândır biz cihân-ı diğëriz
Cezr u meddir bu ki gâhi bahr u gâhi katreyiz
Best u kabz-ı dildir ol kim gek leheb geh ahkeriz
Cevher-i şer'iz derûn-ı Hak'dayız rehîn
Şebçerağı aklız ender bahr-i nefis bî feriz
Ger yedi bahr olsa tûfân çûn sade f ka'rındayız
Nuh felek hem su kesilse biz çû rugan ber seriz
Hakkı bulmuş gönlümüz çûn aşk hamrından safâ
Hüs n içün âyîneyiz mir'âta vech-i enveriz*

(Bu gökyüzünün ortasında biz müthiş parlayan bir yıldızız. Ateşiz ama cisimle külün bayındır ettikleriyiz. Şimşir gibiyiz, tabiatın pisliğine batmışız. Ten kılıfından bir çıksak baştan ayağa hep cevheriz. Maverâ çarkının döndüğü yerdir meydanımız. Bu cihan başka cihandır, biz bir başka cihanız. Met ve cezir durumudur bu ki bazan coşkun bir derya, bazan bir damlayız. Gönlün genişlik ve darlığıdır o ki bazan ateş ale vi, bazan külüyüz. Biz bir şariat cevheriyiz ki Hak elinde rehiniz. Aklın gece feneriyiz, nefis denizi ortasında ışıksızız. Eğer yedi denizde tufan kopsa biz sade f gibi derinde, dibindeyiz. Dokuz kat gök hep su kesilse, biz yine yağ gibi üstündeyiz. Hakkı, gönlümüz aşk şarabından zevk, sefa bulduysa, güzelliğimizden aynalara aynayız. En parlak yüz biziz.)

Veli odur ki Allah'ın kendine bağı işlerdeki olurundan, kendinin ona oluru nu bilir. Onun dili, duayı ancak kabul olacak anda yapar. İşte böyle gönül gözü açık olan veli yeryüzünde Hakk'ı görücüdür ki o adil bir şahittir. Müminlerin kalpleri gaflet ve tasa ile doluyken velilerin kalpleri

huzur ve sevinç doludur. Düşmanların kalpleri de vahşet ve nefretle doludur. Müminlerin ceza çekmeleri, bir yasağı işlemekteyken, velilerin azaba mahkum olmaları da birtakım olağanüstülükler göstermeleri sebebiyledir. Veliler iki cihanda da hiçbir şey istemezler. Onlar bir an bile Mevlâ'nın huzurundan gafil kalmazlar. Onlara hizmet edenler, onların sevgilerinden mahrum kalmazlar. Onların gönlüne girenler, onlara katılıp dünya ve içindekileri küçük bir tane verip alacak da olsalar, asla almazlar.

NAZIM

*Derûn-ı matlab-i tâlib oldu matlabemiz
Birûn-i meşreb-i her şârib oldu meşrebimiz
Sipih-r-i kevkebimizdir bu çarhdan bîrûn
Kim oldu rûh-i mücerred sipih-r-i kevkebimiz
Henûz bu rûz u kâinât yok idi kim
O rûy rûzımız olmuştur zülfi hem şebimiz
Ne kılssa Hak bize ol hoş gelür safâ buluruz
Anınla çok hoş olur hem lâtif meşrebimiz
Cihân u cânı virüb aşk-ı ziyân u meksebiz
Ayân olur ana ribh u ziyân u meksebiz
Bu levh-i dilde nukûş-i sivâyı koyma gider
Safây-ı kalb iledir kesb-i ilm-i mektebiz
Tahallük eyle sen ahlâk-ı Hak'la ey Hakkı
Ki dîn u mezheb-i hakdır bu din u mezhebimiz*

(Her istek ve arzulu olanın istek gayesi, isteğimiz oldu. Her içenin içtiğinin artığı da içtiğimiz şey oldu. Gökyüzümüzün yıldızı bu semadan uzaktadır ki soyut ruh bizim göğümüzün yıldızı oldu. Henüz bu gündüz, gece ve kâinat yokken, onun yüzü gündüzümüz ve zülfü de gecemiz olmuştur. Hak bize ne takdir etse, hoş gelir ve ondan sefa buluruz. Onunla hem hoş hem lâtif olur meşrebimiz. Kim cihanı, canı verip o temiz aşkı alırsa, ona apaçık görünür, ulaştığımız devlet, kazanç ve zararımız. Bu gönül tablosunda yabancı nakışlan bırakma, sök at. Bilim kazandığımız okul kalp sefasıdır. Hakk'ın ahlâkını kuşan sen ey Hakkı, bu hak mezhep ve dindir, mezhebimiz, dinimiz.)

Allah dostları, kendisine verilen kız, oğlan çocuklara da takılıp kalmaz. O yalnızca Mevlâ'nın öncesiz güzelliğine tutkun ve onun arzusuyla doludur. Veli, vecit durumundayken bütün kâinat güzelliğine ilgisiz kalır. Onun ruhu ancak o öncesiz yüzle meşgul ve sevinçli olur.

Nitekim Şeyh Şiblî bir gün vecit ve aşk hâlindeyken Şeyh Cüneyd-i Bağdadî hazretlerini ziyarete gitmiş. Öyle saatte gitmiş ki o saatte şeyhi, evinde hanımıyla yemek yiyormuş. Kadın, Şiblî'nin geldiğini görünce kalkıp gitmek istemiş, Cüneyt, hemen elinden tutup onu gitmekten menedip şöyle demiş: “Sen oturduğun yerde rahat ol, Şiblî seni ne görür ne de bilir”. Sonra Cüneyt, Şiblî ile bir saat kadar sohbet etmiş, nihayet Şiblî akıl dairesine gelip ağlamaya başlamış. Bunun üzerine Cüneyt, eşine Şiblî'ye karşı gereği gibi örtünmesini emretmiş ve şöyle demiş: “Şiblî, şimdi o aşk sarhoşluğundan ayrılıp bu cisim âlemine gelmiştir. Bu hâlde o, şahısların suretlerini teşhis edebilir. Çünkü, onun bu hâline gözleri ve sözleri işaret etmiştir”. Özellikle Allah'ın dostları ferasetlerinin nuruyla kalplerin

casusu olmuştur.

BEYİT

*Bütün gizlileri, gaybı bilenin has kulları,
Kalplerin casuslarıdır cihanda onlar.*

NAZİM

*Cânların seyrânıdır fevk-es-semâ Gerçi tenler tutdılar hâk üzre câ
Hikmet olmuş kût-i cân-ı ehl-i dil Cism-i hayvânî diler âb u çerâ
Alem-i ervâha sığmaz bu beden Mahrem-i sultân olur mu her gedâ
Dilde cânın kendidendir matrabı Kendidendir sâkî vu câm-ı safâ
Enbiyâ vu evliyâ hoş oldular Akl-ı kül bahrında cümle âşinâ
Idd-i emvâc olmuş semâya misâl Bir müsemmâdır o deryây-ı hevâ
Bu cihanın varlığı başdan başa Olmuş ol cân cihâna çûn kabâ
Kabz u best ol bahrdandır her nefes Andan olur her cefâ vu her vefâ
Hakkı zerrât-ı cihân hükmündedir Gayrîden bilmek olur ayn-i hatâ*

(Ruhların dolaştığı yer gökyüzünün üstü, ötesidir. Gerçi tenler bu toprağı yer tuttular. Gönül ehlinin azığı hikmet olmuş. Hayvanî cisimse su ve ot ister. Bu beden ruhlar âlemine giremez. Her yoksul, sultanın mahremi olur mu hiç? Gönülde canın sevinci kendindendir. O berrak ve saf şarabın kadehi de sunucusu da kendindendir. Enbiya ve evliya, “akl-ı kül” denizinde her şeye bildik oldular. Bu dalgaların çokluğu göğe benzer. O uçsuz bucaksız derya bir müsemmadan ibarettir. Bu cihanın varlığı baştan başa, o cihanın ruhuna, canına giydirilmiş bir cübbe, bir örtüdür. Gönül darlığı da genişliği de o deryadadır. Her nefes, her cefa ve her vefa da ondan doğar. Hakkı cihanın zerrelerinden bir zerredir. Başka türlü bilmek hatanın ta kendisi olur.)

Dördüncü Madde: Üstün velilerin özelliklerini, işaretlerini, huzur ve esenlikte olduklarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Velilerin iki alâmeti vardır. Biri, Mevlâ’nın her işine saygı ve hürmettir. Diğer de onun bütün halkına şefkattir. Velilerin alâmeti, Allah’a ait hakları yerine getirmek ve Mevlâ’nın yaratıklarına sevgi beslemektir. Yine kendisiyle Allah arasındaki sırları da gizli tutmak ve saklamak, yaratıkların verdiği eziyetlere karşılık beklemeksizin sabır ve tahammül etmek, onlardan incinmeyip Mevlâ’nın rızasına koşmak, onun kullarıyla güzel muamele içinde olmak, kimseden şikâyetçi olmayıp her ayıbı, eksiği örterek hikmetlice davranmaktır.

KITA

*Avam içinde gönülde kalbim ölmüşken,
Her an sevgilinin aşkıyla gönül zindedir.
Ey Hakkı, halkı makbul tut, incitme;
Seni kim incitirse, Hak’tan bil onu.*

Velilerin alâmeti, dillerindeki güzellik ve sözlerindeki hikmettir. Güzel ahlâk ve güler yüzlülüktür.

Güzelce kokmak ve cömert davranmaktır. Bütün halka son derece şefkatli olmaktır. İtirazı terk etmek ve özürleri geçerli kabul etmektir. Dostlarını kendine tercih etmektir.

Şöyle naklölundu: Bir veliye fakir bir adam yoldaş olmak istemiş. O mürüvetli insan görmüş ki o fakir, pek ihtiyar ve arkasında ağır bir heybesi, ayağında da eski bir çizmesi var. Ona demiş: “Eğer bize arkadaş olup bu yola girersen, bize teslim olup her sözümüzü tutmalısın. Yoksa bizden ayrılmalısın”. Bunun üzerine o ihtiyar, ona teslim olup dost olmaya karar verince, o seçkin insan, o mükemmel kıymet, o ihtiyarla kendi yeni çizmesini değişip heybesini yüklemiş ve böylece birlikte yola koyulmuşlar.

Her veli işte böyle, dostlarına bu şekilde muamele etmiştir. Çünkü onlar sevgi makamına yükselmiş insanlardır. Onların âdetleri Mevlâ’ya kulluk, huylan halka şefkattir. İşleri, hep yavaş ve yumuşak davranmak ve Allah yolunda hizmet vermektir. Sözleri hep güzel, övgü ve dostluk doludur. Çünkü, onların gönülleri sevgi deryası ve vahdet aşinasıdır.

NAZIM

*Katreyiz âlemde lîkin dilde deryâ olmuşuz
Cevheriz dehrin bisâtı üzre yektâ olmuşuz
Seyrimiz sahrây-ı cândır gayri yerden fâriğiz
Kendi sahramızda seyyâhız ki sahrâ olmuşuz
Berkımızla yakmışız biz hodnâmlık perdesin
Gayrîden pinhânız ancak dilde peydâ olmuşuz
Biz bu bahr-i aşk-ı bî ka’nn müselsel mevcîyiz
Gerçi zincîriz velî mecnûn-ı ma’nâ olmuşuz
Kimseyi incitmek incinmek değildir şânımız
Yâr-i gâr-i cümleyiz şefkatli baba olmuşuz
İnciden nâdâna dostuz hem duâlar eyleriz
Kim kamûdan biz bize mahv temâşâ olmuşuz
Aşıkız misl-i Zuleyhâ dilberiz Yûsuf gibi
Biz bizi sevmekde Hakkı ferd u tenhâ olmuşuz*

(Âlemde bir damlayız, fakat gönülde derya olmuşuz. Öyle bir cevheriz ki zaman döşeği üstünde eşsiz olmuşuz. Dolaştığımız yer can sahrasıdır. Başkalarından hep uzağız. Kendi sahramızda seyyahız ki sahra olmuşuz. Şimşeğimizle biz kötü adlar perdesini yakmışız. Başkalarından gizliyiz. Yalnızca gönülde ortaya çıkmışız. Biz bu dipsiz aşk denizinin tükenmez dalgasıyız. Gerçi veliye zincirliyiz. Mana mecnunu olmuşuz. Kimseyi incitmek ve incinmek şanımız değildir. Herkesin yakın dostuyuz. Şefkatli baba olmuşuz. İnciten, kendini bilmez cahile bile dostuz. Ona, hem dualar ederiz ki herkesten biz bize yok olmayı seyreder olmuşuz. Aşığız, Züleyha gibi, Yusuf gibi. Biz bizi sevmekte Hakkı, tek ve yalnız kalmışız.)

Velilerin alâmeti ilâhî sırlara vakıf olmak ve onları insanlardan gizlemektir. Veli odur ki o, Hakk’ı korudukça Allah da onu korur. O, Hakk’ı yücelttikçe, Hak da onu yüceltir. Veli odur ki kendinden meydana gelen kerametleri ne hisseder ne de bir kimseye söyler. Veli odur ki cismini Hakk’a teslim eder. Kalbiyle ilâhî huzura yükselir.

KITA

*Gönülde yaradana, surette halka teslim ol,
Muhaliif olma ki şöhret afettir, şerdir, uğursuzdur,
Gönül ki aşkla diri oldu ölümü görmez;
Daima Mevlâ'nın arşıdır bayındır hane.*

Veli odur ki onun gönlü nur ve neşeyle doludur, ruhu da ilâhî dostluk huzuruna ermiştir. Velilerin alâmetlerinden biri de her şeyden Hakk'a yönelmeleridir. Her şeyden onunla zenginlik bulup uzaklaşmaktır. Hep ona dönmektir. Veli hep Mevlâ ileidir. Her hâlinde onu anar. Velinin alâmeti her şeyi kendinde bulmak ve zıtları dahi birlikte bulundurmaktır.

NAZIM

*Aşk ehli mânend-i melek Hem mülk ü hem sultân olur
Hoş hûy u hem hoş bû olur Hem huld ü hem ridvân olur
Cânı ider seyr-i felek Hem cân u hem cânân olur
Gönlünde ol mehrû olur Hem şîr u hem âhû olur
Hem telh u hem helvâ olur Çûn mâsivâdan cân geçer
Hem suret u ma'nâ olur Çarha Mesîha tek uçar
Peydâ vu nâpeyda olur Hamr-ı muhabbetden içer
Cân tab'ına hemhû olur Tektûy iken sadtû olur
Şîrîn olur dil şûr ise Çûn canda kalmaz bu heves
Nezdîk olur cân d r ise Dil zinde olur her nefes
B  perdedir ol n r ise Zikr eyler a'z  ç n ceres
 evkiyle vuslat c  olur Fikri heman ya h  olur
Mahv olsa Hakkı cân olur Her derde hoş dermân olur
Bir kul iken sultân olur Hem zahme hem d r  olur*

(A k ehli, melek gibi hoş huylu ve hoş kokulu olur. Ruhu göklerde dola ır. Gönlünde o ay yüzlü olur. Hem saltanat hem sultan olur. Hem o sonsuz cennet hem o cennetin bekçisi olur. Hem can hem canan olur. Hem aslan hem ceylan olur. Hem acı hem tatlı olur. Hem  ekil hem mana olur. Hem meydana çıkar hem yok olur. Ruhun yaratılı ına huyca aynı olur. Ne zaman Mevlâ'dan başka her şeyden can geçerse, İsa gibi g  e yükselir. A k  arabından içer de tek katmerken yüz katmer olur. Gönül eğer acıysa,  oraksa tatlı olur,  irin olur. Eğer can uzaksa o da yakın olur, perde kalkar. O nur ise  evkiyle onun kavuşmasını arar, ister. Çünkü bu heves canda kalmaz. Gönül her nefes daha canlı olur. Organ da sürekli  alan bir  an gibi hep Mevlâ'yı arar. Fikri hep “ya h ” olur. Hakkı mahvolسا can olur. Bir kulken sultan olur, her derde hoş derman olur. Her yaraya merhem olur.)

Beşinci Madde: Velilerin olağanüstü hâllerini ve her tehlikeden güven ve rahat içinde olduklarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üstün velilerin bütün gayret ve tercihleri hep Mevlâ'dır. Hep olan meyleder, ona koşarlar. Sözleri de kendileri de hep onunladır. Ondan başka her şey onların gözünde boş ve bir hiçtir. Böylesi üstün Allah dostlarının kulluğu hep Mevlâ'nın huzurunda olmaktadır. Onların âdetleri sırları söylememek ve kerametleri de gizlemektir. İbadet ehlinden biri, ariflerden birini halktan uzaklaştığı yerde görmüş ve ona demiş ki "Allah sana bu halvette ne fayda verdi". Bunun üzerine o arif şöyle cevap vermiş: "Sultanın sırrını açığa vuran bir vezir gördün mü hiç? Ya onu ifşa edeni sultan ne yapar". Bu cevaptan sonra o ibadet ehli de "Bilmediğimi ne söylesin!" der, gider. Veli odur ki yalnızca mevcut olanı ister ve meydana gelen de yalnızca onun isteğidir.

KITA

*Cevr u cefânın aslıdır şevk u safâlar istemek
Terk-i telezzüz eylesen zehr guvâr olur sana
Hakkı muradın istemekdir seni bâ murâd iden
Yohsa murâd u arzû cümle nisâr olur sana*

(Eziyet ve cefa çekmenin aslı zevk, sefa istemektir. Zevk etmeyi bıraksan zehiri bile hazmedersin. Hakkı, muradını, seni muratsız eden istemektedir. Yoksa o murat ve arzu seni baştan başa yağmalar.)

Veli odur ki halka gizli olan ona açık olur. Onlara zor gelen, ona kolay gelir.

Habeşli bir veli varmış ki ona vecit hâli geldiği zaman rengi bembeyaz kesilirmiş. Veli odur ki onun hayatı hapis, vefatı da özgürlüktür. Öylesi nefsin hazlarını unutup ilâhî dostluk huzurunu ve yüksek zevkini bulur. Veli odur ki Allah onu her hâlde koruyup bir an bile olsa kendi kendine bırakmadığını şu ifadesiyle işaretlemiştir: "İyi ve doğru olanların işini o (Allah) görür".

Bir arif şöyle dedi: Halvette Allah'ı anmakla meşguldüm. Bir gün nefsim nar yemeyi arzuladı, kalbime bu sevda düştü. Böylece kalkıp nar almak üzere pazara yola koyulduğumda, bir duvar dibine sinmiş, pek şiddetli bir hastalığa tutulmuş birini gördüm. Orada yatıyor ve bir yığın sinek, yaban arıları üstüne konmuş onu yiyip bitiriyorlardı. Hemen beni görünce, Allah'a hamd ve şükürler etmeye başladı. Bunun üzerine ona selâm verip şükrünün sebebini sorunca şöyle cevap verdi: "Seni gördüm ki bir nar arzusuyla sonsuz nimetler bağışlayan Mevlâ'dan yüz çevirmiştin. Ben şunun için şükrediyorum ki kalbim hep o Mevlâ iledir". Ona dedim ki "Madem sen Allah ile birliktesin, her an huzurdasın, niçin ona dua etmiyorsun ki seni bu hastalıktan kurtarsın". Dedi ki: "Sen Allah'a dua edip yalvar ki seni bu şehvetten kurtarsın. Çünkü bu arıların sokması vücudun ötesine geçemez. Oysa ki o şehvetlerin sokması ta kalbe geçer". Anlaşıyor ki velilerin başlarına gelecek azap, Allah'tan başkasını istemeleridir.

NAZİM

*Gönülde aşk cemâlin görür hemîşe havâs
O cân ki vâsıl-ı aşk olmuş oldu hâs-ul hâs
Bu akl u vehm işidir cehl u hüzn ü hav u hatar
Ko akli aşk ile ol kim odur bu cânâ menâs
Belâ vu mihnete düşmüş bu cân bu benlikden
O kim yok oldu belâdan hemîşe buldu helâs*

*Ger olsa halvet-i dil gayr-i aşkdan hâlî
Bu sîne def çalar ol demde cân olur rakkâs
Cemâl-i cânı derûnında seyr kıl ki bu ten
Cemâli âriyetdir misâl-i sufr u rasâs
O cânki kendüyi bilmiş humây-ı arş olmuş
Tuyûr cânâ bu escâmı bulmuş ol akfâs
Ne semte kılsa nazar akı seyrederHakkı*

Ki ol nigâra çu akmâsdır kamu eşhâs

(Gönülde aşkın güzelliğini, görür daima seçkin olanlar. Aşka eren can seçkinlerin de seçkinidir. Cehalet, hüzn, korku, tehlike bu akıl ve vehmin işidir Bırak akı, aşkla ol ki odur bu cana sığınak. Can, bu benlikten belâ ve zorluklara düşmüş. Belâdan yok olan hep kurtuluş buldu. Eğer gönül aşktan başkasıyla halvet etmezse, o göğüs tef çalar, o anda can da dansa kalkar. Ruhun güzelliğini içinde seyret ki bu tenin güzelliği iğretidir, tunç ve kurşun gibi. Kendini bilen can arş kuşu olur. O kuşlar cana, bu cisimleri kafes olarak bulmuşlar. Ne yana baksa Hakkı, hep aşkı seyreder. O güzel yüzlü sevgilinin gömleğini giymiş gibi herkes.)

Allah, bir kulunu kendine yakın bir dost kılmak istese, doğru yolu göstermesiyle önce onu dünya sevgisinden sıyırıp kendi kulluğuyla hep meşgul eder. Sonra az yemeyi, az içmeyi, az uykuyu, az konuşmayı ve bütün halktan yalnızlığa çekilmeyi ona ilham edip sürekli zikir ve tam bir tefekkür durumunu ona lütfetmiş olur. Sonra tevekkül, işi Allah ısmarlama, sabır ve rıza makamlarına onu ulaştırıp kendi marifetinin devletine ve sevgisinin saadetine erdirir. Sonra onu, dostluk ve huzur topluluklarına katıp gönlünü hikmet bilgisiyle baştan başa donatır. Sonra ona kendi birlik ve tekliği yönüyle tecelli edip o pak ruhuna teselliler verir. Öyle ki o anda o, kendinden uzaklaşıp ilâhî huzura yükselir ve Mevlâ'ya dost olur. Ondandır korku ve umut gidip bunun yerine o olgun zatın kalbine heybet ve alışkanlık gelir. Sonra da kendi sıfatlarından geçip ilâhî sıfatlarla sonsuzluğa sarktıkça o heybet ve alışkanlık durumu da ondan gidip Mevlâ'nın celâl ve cemaliyle mest olur kalır.

NAZİM

*Mest u mestûr bulunmaz eğer ol hem bulunur
Kible-i ehl-i dil olmuş o mükerrem bulunur
Aşkın esrârını fâş itmez o bîgâneler
Ancak irşâd ider ol yâri ki mahrem bulunur
Aşk nefh itdi deminden dil-i âşık doldı
Hemdem-i râzıdır ol dil ki o mahrem bulunur
Tâlib-i aşk olub andan dil u candan geç kim
Cân u dil rütbesine aşk mukaddem bulunur
Mâl u cânı bırakub fakr u fenâ buldınsa
Bil sana kâide-i aşk müsellemler bulunur
Hey'et u hikmeti koy vesveseyi terk it kim
Arifin gönlü dahi a'lem u ahkem bulunur*

*Hoş safâ-bahşdır ol câm-ı muhabbet Hakkı
Böyle bir câm-ı safâ lââyık ol cem bulunur*

(Mest olup gizli kalmaz. Eğer o tasada kalırsa, gönül ehlinin kiblesi olan ilâhî lütfa ermiş olur. Aşkın sırlarını açığa vurmaz, o yabancıya ilgisiz olanlar. Ancak o sevgiliye yol gösteren, onun mahremi olur. Aşk kendi soluğundan üfördü ve âşığın gönlü onunla doldu. Mahrem olan gönül o sıra ortaktır. Aşkı iste, sonra can ve gönülden de geç ki aşk, can ve gönül rütbesinden önce gelir. Mal ve mevki sevdasından geçip yoksulluk ve yok olma buldunsa, bil ki aşk kuralı sana lââyık görülür. Heyet ve hikmeti bırak, vesveseyi terk et ki arifin gönlü daha bilgiç ve daha hikmetlidir. Hoş sefa bağışlar o sevgi şarabı ki ey Hakkı, böyle zevkli şaraba ancak sultan olan lââyık olur.)

Allah, dostlarından onun için korku ve hüznü silip “Bilin ki Allah’ın dostlarına ne bir korku ne de bir hüznün vardır” buyurmuştur. Korku, ancak geleceğe bağlı bir olaydır ki isteklere ulaşamamak ve istenmeyen şeylerin doğmasından kaçınıp ürküntü duymaktır. Hüznünse, geçmiş zamana bağlı bir olaydır ki isteklere ulaşamamak ve istenmeyen şeylerin doğmuş olmasından pişmanlık çekip acı duymaktır. Oysaki Allah dostu ilkin vakit ve hâl esiri olur. Sonra da zamana hâkim ve olgunluk sahibi olur. O, ne geçmiş ne gelecek bilir. Böylece onda ne hüznün, ne gam, ne korku ve ne de bir tehlike kalır.

İlâhî hikmet sahibi bir şöyle dedi: “Allah dostlarında korku ve hüznün şunun için yok ki onlarada ne bir çekişme ne de bir zıtlasma vardır”. İşte rıza makamında kalıp tam bir kulluk sıfatına bürünüp tatmin olan ve ilâhî dostluk huzuruna erişen o emin velinin nasıl hüznün korkusu olur? Artık onun şanı sonsuz bir güven içinde zevk ve sevinç olur.

NAZIM

*Aşık fakîr olursa da fahr-u gınâdadır
Fânî olursa hamr-i likâdan bekâdadır
Uşşâka vasf-ı mülk-i Süleymân’ı itme kim
Aşk ehli dilde âlem-i bî intihâdadır
Anın ki söz sînesi yok şevk-i yârdan
Teslîm-i rûh idende o yâ hasretâdadır
Aşık ki yeryüzünde anın hûnumânı yok
Her şeb cenâh-ı aşk ile gönlü semâdadır
Ol kim uluvv-i himmet ile geçdi cümleden
Havf u racâyı koymuş ol üns-i Hudâdadır
Tebdir u ihtiyârı koyub bî murad olan
Kâm aldı hep umûrî nizâm u nevâdadır
Arif ki bildi her işi Hak’dan niçün dimez
Dostun hemîşe her işine hoş rızâdadır
Mir’ât-ı kalbe gelmese ağıyârdan gubâr
Her dem cemâl-i yâre mukâbil safâdadır
Hakkı gönüldedir o güneş kim ana müdâm
Canlar çü zerre şevk ile raks u senâdadır*

(Aşık yoksul olursa da övünç ve zenginlik içindedir. Allah’a kavuşturucu şaraptan içer, kendinden geçerse, sonsuzluğa erişir. Aşıklara Süleyman’ın mülkünü anlatma ki aşk ehli gönülde sonsuz bir âlemedir. Kimin ki sevgili arzusuyla yakıcı bir sözü yoksa, o ruhunu teslim ederken hasrettedir. Aşık ki yeryüzünde onun yeri yurdu yok, her gece aşk kanadıyla yükselen gönlü semadadır. Gayretin yüksekliğiyle herkesten geçen, korku ve umut makamını aşmış Mevlâ’nın dostluğuna yükselmiştir. Tedbir ve isteği bırakıp kendisinde hiçbir murat kalmayan gayeye ulaştı. Onun bütün işleri düzen ve ahenk içindedir. Her işi Hak’tan bilen arif “niçin” demez. O, dostun her işine daima hoş rıza içindedir. Kalp aynasına yabancılardan toz gelmese, her an sevgilinin yüzünün karşısında zevk ve sefadadır. Hakkı, gönüldedir o güneş ki ona hep canlar, devamlı zerreler gibi şevkle dansedip övgüler yağdırmaktadır.)

Altıncı Madde: Velilerin davranış ve sakin hâllerini, bereketleri ve ibadetlerini, gayelerine erişmelerini ve tasarruflarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir; Allah dostlarının hareket ve tavırları, vasıf ve hâlleri peygamberler gibidir. Onların edep ve ölçüleri, yöntem ve şanları da peygamberlerinki gibidir. Allah dostlarının mertebesi, peygamberler mertebesine yakın şehitler mertebesidir. Onlar, peygamberler Mevlâ’nın rızasını kazanmak için ana ve babalarından, evlât ve akrabadan kaçarlar. Yine onlar mal ve mevki sevgisini de bırakıp alçak gönüllülük ve kanaatle nefislerini kırar, onun geçici haz ve zevklerinden geçer giderler. Daima Allah sevgisiyle gam çekip, derdiyle nimetlenirler ve hüznüyle zevklenirler. Mevlâ’ya yalvarıp yakararak peygamberlerin yolunda giderler. Onların kalpleri, onu tasarrufu altında bulundurana bağlıdır. Ruhları onun ahlâkı ile ahlâklamıştır. Onların bilimleri ilham ve hikmettir. Bir saat illetleri bir yıllık ibadettir. Nazarları ibret gözüyledir. Konuştukları hep iyilik ve nasihattir. Şakaları, ağırlığı defetmekten ibarettir. Tebessümleri lütuf ve şefkattir. Sükûtları huzurda bulunmadır. Teneffüsleri tespih ve ibadettir. Uykuları vahdet âleminde dolaşmadır. Ölümleri kutlu bir bayram ve düğün, sevinç ve sevgiliye kavuşmadır. Onlar Mevlâ’nın kudret elinde korunmadadırlar. Onlar iki âlemde de güven ve sevinç içindedirler. Düşmanları ve muhaliflerine karşı üstün olup yardım almışlardır.

NAZIM

*Cânımız devlet-i derdinle devâ bulmuştur
Gönlümüz saykal-ı âşıkınla safâ bulmuştur
Aşkî sultân-ı kerîm anla velî hikmeti var
Hasta dil andan eğer cevri u cefâ bulmuştur
Hâl-i uşşâkı perîşân u müşevveş kılmaz
Aşkî âşıkda meğer gayrı hevâ bulmuştur
Cennet olmuş o gönül kim bulur ol dostı müdâm
Dûzah efsûrdelik u gaflet u cehl olmuşdur
Cennet oldur ki gönül aşk u vefâ bulmuştur
Gönlümüz zulmet-i tenden hoş irişdi cânâ
Senden ey aşk her âyîne cilâ bulmuştur*

*Ateş-i aşka yanan mevt u sakardan geçmiş
Hakkı ol fânî bulub mülk-i bekâ bulmuştur*

(Canımız, derdinin devletiyle derman bulmuştur. Gönlümüz aşkının cilâsıyla sefa bulmuş, dipdiri olmuştur. Aşk cömert bir sultan bil. Bir veli hikmeti vardır eğer hasta gönül ondan eziyet ve cefa gördüyse. Aşıkların hâlini perişan ve karma karışık yapmaz. Aşk, başkaları meğer âşıkta arzu sandılar. O dostu bulan gönül cennet oldu. Halka kötülük yapan da cehennem oldu. Cehennem katı yüreklilik, gaflet ve cehalettir. Cennet, aşk ve dostluk bulan gönlüdür. Gönlümüz bu ten karanlığından hoş, erişti cana. Senden ey aşk her ayna cilâ bulmuştur. Aşk ateşinde yanan ölüm ve hastalıktan geçmiş. Hakkı, o geçici olup sonsuzluk mülkünü bulmuştur.)

Velilerin Mevlâ'ya ulaşma yoluna gelince; o, uzunluğu, kısalığı adımlarla katedilen mesafeler gibi değildir ki kuvvet ve zayıflığa göre katedile. Ancak bu ruhanî bir yoldur ki gönüller o yola girerek gayretleri ve tehlikelerine göre, anlayışları ve görüşleri nispetince ilerleyip Mevlâ'yı hatırd tutarak, ona kesin ve doğru bilgiye yaklaşıp onu görmekle bu yolu katederler. Bu yolun aslı, ilâhî nazardan semavî bir nurdur ki kulun kalbine düşünce, o kul onunla bir nazar eder de iki âlemi bütün gerçeğiyle görür ve onunla "akl-ı kül"e erdikçe ruhunu bütün varlık âlemine nüfuz etmiş görüp eşyayı organları gibi bulur. Öyle ki o hâlde Mevlâ'nın yardımıyla âlemin bütün işlerini idare edebilir. Onun için böylesi olgun insan tasarruf sahibidir.

FARSÇA RUBAÎ

*Ben bir canım ki yüz bin tenim var;
Ne can ne de ten, bunlar da bütün hepsi de benim.
Kendimi güçlkle başkası yaptım,
Ki gönül, o ben olan başkasından hoş olsun.*

Öyle olur ki o nuru bir kimse yüz yıl ister de kalbinde ondan yine de bir eser bulamaz. Çünkü o kimse, o nuru cehaletinden dolayı yanlış bir tarzda istediğinden muradına kavuşamaz. Kimisi onu elli yılda ancak bulur. Kimisi on yılda bulabilir. Kimi bir günde, kimi bir saatte, kimi de bir anda Mevlâ'nın yardımıyla o nuru gönlünde bulabilir ve onunla marifet devletine ulaşp sevgi saadetine erer, arif ve olgun olup her isteğine kavuşur.

NAZİM

*Kim bîhaberse aşk ile dolmuş haberdır ol
Aşık ki aşk-bîn ola sâhib-i nazardır ol
Hâb u kâr itdi âşıkı mahcûb kendinden
Vuslatdadır o demde ki bî hâb u hordır ol
Düşdiyse nûr-i aşk dil u cân-ı âşık
Billâh ki âfitâb nedir hûbterdir ol
Başdan ayağa aşk ile pürnûrdur o kim
Berd ü belây-ı aşk ile bî-pâ vu serdir ol
Mîhr-i cemâl-i aşkı gören cümle zerreden*

*İlm-i nazarda mâhir u nûr-i basardır ol
Fakr u fenâyâ irdi iren cû' u sumt ile
Devletde bâkidir ebedî mu'teberdir ol
Ey Hakkı nâr-ı aşk ile sâf eyle kalbini
Bu kîmyâyı âmil olan ayn-i zerdir ol*

(Kim habersizse, aşkla dolmuş haberdır o. Aşık ki aşkı görür, böyle görüş sahibidir o. Uykucu ve yiyici olmak âşığı kendinden uzaklaştırdı. Ne zaman uykusuz ve açsa, o an vuslattadır. Aşk nuru âşığın can ve gönlüne düştüyse, billâh ki güneş nedir, daha güzeldir o. Baştan ayağa aşkla nur dolmuştur o ki aşk derdi ve belâsıyla başsız ayaksız kalmıştır. Bütün zerrelere aşkın güzelliğini gören nazar biliminde usta ve göz nuru olmuştur o. Yoksula ve geçiciye açlık ve sükûtle erdi eren. Sonsuz devlette sonsuz geçerlidir o. Ey Hakkı, aşk ateşiyle kalbini tertemiz yap. Bu formülü kullanan altının ta kendisidir o.)

Her kim bu yola girip o gerçeğe ulaşırsa, muhakkak o izafî olan her şeyi iptal ile Mevlâ'nın zatını tevhit etmiş olur. İşte Mevlâ ona mülk ve tasarruf bağışlar. Çünkü mülk aslında istenilene nüfuz etmektir. Bu mülk ise dünyada kazaya razı olan üstün velilere özgüdür ki yeryüzünün bütün kara ve denizleri onlara bir adımdan ibarettir. Taş, toprak onlar için altın ve gümüşdür. Bütün cin, insan, vahşî hayvan ve kuşlar onların hükmü altındadır. Onlar bir şey istemiş olmazlar ki o şey onların isteklerine uygun olarak meydana gelmiş olmasın. Çünkü onlar, Allah'ın murat ettiğinden başkasını istemezler. Hep istekleri Hakk'ın muradına uygun gelir. İstemedikleri hiçbir iş meydana gelmez. Yine onlar hiç kimsenin heybetinden ürkmezler, herkes onları heybetli bulur. Onlar Mevlâ'dan başka kimseye hizmet etmezler, bütün yaratıklar ona hizmet ederler. Onlar ancak Allah aşkına hizmet edebilirler.

NAZİM

*Hemîşe hidmet-i aşk-ı Hak oldı âdetimiz
Cemâli tal'atıdır devlet u saâdetimiz
Hudâ çün Adem'i halk itdi sûreti üzre
Bulundı ahsen-i takvîm içün siyâdetimiz
Üfürdi Adem'e lûtfiyle aşkı rûhından
Ne gam ki aşk iledir hilkat u ciyâdetimiz
Yarar ki nâz idelim nâzımızca lutf ide ol
Ki aks-i hubbidir ancak ana irâdetimiz
Azîz-i âlem olur abd-i aşkı olan lâbud
Ki izz u rif' atımızdır ana ibâdetimiz
Engûh-i hüzn ü elemdir sürür u lezzetimiz
Cefâsı zevk u safâdır gönülde ey Hakkı
Tezellül iste tezellüldür esli âdetimiz*

(Daima Mevlâ aşkına hizmet oldu âdetimiz. Cemalinin gönül çalan güzelliğidir devlet ve saadetimiz. Madem Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı. Efendiliğimiz bu “en güzel surette yaratılış”ta bulundu. Mevlâ lütfuyla Âdem'e ruhundan aşkı üfürdü. Ne gam ki aşklardır yaratılışımız ve iyiliğimiz, temizliğimiz. Gerekir ki naz edelim, nazımızca lütfetsin o.

Ondan isteğimiz sevgisinin yankısıdır bizde. Aşkının kölesi olan âlemin en şereflişi olur şüphesiz. Ona kulluğumuz şeref ve yüksekliğimizdir. Sevincimiz, zevkimiz hüznün ve elemidir. Bütün kazancımız onunla olduğumuzdur. Cefası, zevk ve sefadır gönülde ey Hakkı. Düşkünlük, küçüklük işte budur eski âdetimiz.)

Yedinci Madde: Üstün Allah dostları velilerin mertebelerini ve makamlarını, keramet ve yüceliklerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üstün veliler sırtlarına keçeden hırka giyen sultanlar ve bade içtikleri hâlde akıllan gitmeyen yüce kişilerdir. Veliler, ilâhî aşk şarabının sarhoşu ve Mevlâ'nın nazargâhıdır. Onlar, beş parasız zengin, bayraksız bandosuz kumandandır. Onlar, şeref ve yücelik elbisesine bürünmüş ve ilâhî yakınlık döşegi üstünde sevinçlidirler. Onların gönülleri arşta, bedebleri de bu vahşet ülkesinde dolaşır. Yeryüzü onların dolaştıkları zemin ve sema da onlara tavandır ki güneş onların dış örtüleri, aysa fenerleridir. Onların bedenleri de ruhları da ulvîdir. Sözleri peygamber gibi, fiilleri melekçe ve ahlâkları da ilâhîdir. Onların geçimleri tevekkül ve Allah'a teslim olmadadır. Sanatları sabır ve tahammüldür. Onların takip ettikleri yol, teslim ve rızadır. Zevkleri, yoksulluk ve kendilerinden geçiştir. Onlar hep hayret içindedirler. Yine onlar Allah'la dost ve onunla birliktedirler. "Müjde onlara ve onları sevenlere".

Acaba dünya sultanları bu devletin, bu muhteşem saltanatın, onda birine sahip midirler? Oysa ahret mülkünü Mevlâ, öncesiz sözünde vafetmiş, nitekim Kur'an'a "Orada her nereye baksan, bir nimet ve pek büyük bir mülk görürsün" buyurmuştur.

NAZIM

*Cihâna pâdişehiz çün sana gedâyız biz
Gıdımız oldı, cihân kim sana gıdâyız biz
Cihân ki hazretine bende-i zemîn olmuş
Bizim gıdâmız olur çün sana fedâyız biz
Bizimle zâtın olur çünki mürtedî vu nihân
Hicâbımız biziz ama sana ridâyız biz
Cemâlin istiyen ancak bizi görür ey şeh
Sana bu arsa da hem çetr u hem livâyız biz
Hemen sen ol bize nâzır ki hüsnüni göresin
Sana çû âyîne-i rûy-i cân-fezâyız biz
Lıkây-ı zâtın idersen ger ârzû ey aşk
Kulûba lütf eyle seyr it ki hoş likâyız biz
Uluvv-i himmet ile kendin anla eyHakkı
Ki suver-i aşk-ı Hakk'ız bir dem u nevâyız biz*

(Cihanın padişahıyız çünkü senin dilenciniz biz. Gıdamız oldu cihan ki sana gıdayız biz. Cihan ki senin âciz bir kölenidir. Bizim gıdamız olur, sana fedayız biz. Bizimle zatın saklanmış, gizlenmiş olur. Hicabımız, perdemiz yine biziz ama sana örtüyüz biz. Güzelliğini isteyen ancak bizi görür ey şah. Sana bu arsada hem orak hem de sancağız biz. Sen hemen bize nazır ol ki güzelliğini göresin. Sana, yüze can katan aynayız biz. Zatına kavuşmayı arzu

edersen ey aşk, kalplere lütfet, seyret ki hoş yüzüz biz. Yüksek bir gayretle kendini anla ey Hakkı. Hakk'ın aşk suretleriyiz. Bir damla kan ve ahengiz biz.)

Velilerin keramet çeşitlerine gelince, ilâhî feyiz kaynağı İmam Gazali bunu açıklayıp dedi ki: “Allah kendi dostlarına kırk keramet vermiştir ki yirmisini dünyada, yirmisini de ahrette bağışlamıştır. Dünyada olan kerametler, onlara bir övgüsüdür, onlara sunduğu bir yücelik ve onlara olan sevgisidir. Onların işlerini idare ve onların rızkını vermedir. Onlara yardımdır ve arkadaş olmasıdır. Onları halka hizmetten ayırarak yüceltmesidir. Onlara her hâlde bir hoşluk vermesidir. Onların kalbine hikmet ve doğru yolu nuru, vakar ve heybet vermesidir. Onlara bütün varlık unsurlarını boyun eğici kılmasıdır. Onlara yeryüzünün bütün hazinelerinin anahtarlarını mülk olarak sunmasıdır. Onları muhtaç ve belâya düşmüş olanlara yardımcı kılmasıdır. Onlara gönül genişliği vermesidir. Onların duasını kabul etmesidir. Ahrette verilen kerametlere gelince; onlar da Mevlâ'nın onlara Ölüm sarhoşluğunu kolaylaştırması, onları iman ve marifette sabit kılmasıdır. Onlara güzel kokular ve çiçekler sunmasıdır. Onların kabirlerini genişletmesidir. Onları sonsuz bir nimet ve lütuf içinde bulundurmasıdır. Onlara saltanat elbisesi ve taçlarla ikram etmesidir. Onların yüzlerini aydınlık kılmasıdır. Onlara güven ve esenlik vermesidir. Onların defterlerini tamamlayıcı ve hesaplarını da sormayacak, tartılarını da terk edecek olmasıdır. Onları günahlara şefaathçi ve nurlarını da ateşi söndürücü kılmasıdır. Onları süratle sıratı geçirmesidir. Onlara kevser suyundan içirmesi ve onlara cemalini bütün mükemmelliğiyle şekilsiz, benzersiz göstermesidir. “Allah'ım bizi onları sevmek ve onlardan olmakla lütuflandır!”

NAZIM

*Hâce biz mest-i bâde-i ezeliz Aşık-ı hüsn-i aşk-ı lem-yazeliz
Bize ta'lîm ider muallimi aşk Biz bu ilm içre nâ-şey-i ameliz
Sûretâ ger hafîf çün kânız Lîk dilden metîn çün cebeliz
Bulmuşuz aşk-ı Hayy u Kayyûmı Aşk ile biz de hayy-ı bî-eceliz
Mülk-i fakr u fenâ gedâlarıyız Hem selâtîn-i mülk-i bî haleliz
Zevk-i dil buldık ekl u şürbe bedel Şârib-i hamr-ı aşk-ı bî bedeliz
Biz bu aşk-ı cemîli vasf ideriz Sandı Hakkı ki münşid-i gazeliz*

(Efendim, biz ezel şarabının sarhoşuyuz. O tükenmez, sonsuz aşk güzelliğinin âşığıyız. Bize aşk öğretmeni ders verir. Biz bu aşk içinde hiçbir şey yapamayız. Görünüşte saman gibi hafif fakat gönülden dağ gibi güçlüyüz. O hep diri ve sonsuza dek var olan Mevlâ'nın aşkını bulmuşuz. O aşkla biz de eceli aşan dirileriz. Yoksulluk ve yok olma mülkünün dilencileriyiz. Hem o kusursuz mülkün sultanlarıyız. Yeme içmeye karşı gönül zevkini bulduk. Karşılıksız aşk şarabını içenleriz. Biz bu güzel aşkı vasfederiz. Hakkı sandı ki gazel okuyoruz.)

Sekizinci Madde: Velilerin en ileri görme haddini ve alâmetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Görme nefsinin yenmenin neticesidir. Görme, kayıp sırlarına kalbin haberli olmasıdır. Nitekim şöyle gelmiştir: “Senin görmediğini gören, görür”. Allah âlemini görme, kendini yok görerek eşyayı görmektir. Allah âlemini görme, sıfatlarda, o sıfatların sahibini görmektir.

KITA

*Dostum zerreler âyîne-i dîdârındır
Nefsini bilmiş o ârif ki haberdârındır
Gerçi candan bana nezdîksin ey cân-ı cihân
Cümleden dûr bana va'de-i dîdârındır*

(Dostum zerreler yüzünün aynasıdır. Senden haberdar olan arif kendini bilmiştir. Gerçi bana candan daha yakınsın ey cihanın canı, sana kavuşmanın vadesi, her şeyden uzun geliyor bana.)

Allah âlimini görme, basiret gözünün, istenilen gayenin özüne işlemesidir. Allah âlemini görme, güzel bir hâldir ki ruh ve kalbi sevgilinin yüzünün güzelliği ile sevince boğar. Allah âlemini görme, ilâhî düşünce sırlarının nuruyla kayıp gizliliklerinde keşifler yapmadır.

Hız. Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Benim kalbim Rabb’imi görmüştür”. Hız. Ali (r.a.) de şöyle dedi: “Müşahede gözün görmesi değildir. Fakat irfan nuruyla kalbin görmesidir ki “Görmediğim Rabb’e kulluk yapmam” sözü buna işarettir”.

Müşahede (Allah âlemini görme), gönül dostunu görmektir. Mevlâ’yı sırrında müşahede eden âşığın kalbinden cihan, büsbütün düşüp gözünden silinir. Onun gözünde yalnızca Mevlâ aşkı kalır.

NAZIM

*Pîşemizdir aşk u hayret kârımız Şöhret u nân oldu nenk u ârımız
Goft-gûden fâriğ u âzâdeyiz Aşkdır evdâımız etvârımız
Hodnümâlık perdesin ref’ itmişiz Alem olmaz perde-i pindârımız
Vech-i aşk olmuş kamûya rû-berû Tutmaz ol âyîneyi engârımız
Gönlümüz çün doldı nûr-i aşk ile Ayn-i yâr oldu kamû ağyârımız
Cümle şeyden biz bizi gördük ayân Oldu hep âyîne dîdârımız
Biz bizi seyr eyleriz Hakkı müdâm Aşkdır çün kurre-i ebsârımız*

(Aşk önderimiz ve hayret işimizdir. Şöhret ve nam ayıbımız, utancımızdır. Dedikodudan uzağız. Hep hareketimiz tavrımız aşktır. Gösteriş perdesini kaldırmışız. Âlem de zan perdemiz olmaz. Aşkın yüzü her şeyle yüz yüze olmuş. O aynayı tutmaz göz yaşıımız. Gönlümüz madem aşk nuruyla doldu. Bütün başkaları da tıpkı yârımız oldu. Her şeyden biz bizi apaçık gördük. Her şey yüzümüzün aynası oldu. Bizi biz seyrederek Hakkı hep. Çünkü göz nurumuz aşktır.)

Müşahede üçtür. Biri Rabb’i müşahede, biri Rab’den müşahede, diğeri de Rab için müşahededir. Müşahede odur ki kul kendi sıfatlarından geçip hep Rabb’yle kalır. Bu demek değil ki o kendi zatından geçip de Mevlâ’nın o pak zatıyla birliktedir. Haşa o olamaz. Öyle söyleyenler sapıklığa düşerler. Seçkin veliler, müşahedededen bir an mahrum kalsalar yok olurlar.

Zünnûr Mısrî şöyle dedi: “Çocukları bir adamı taşlarken gördüm. Dedim ki: Ondan ne istiyorsunuz. Dediler ki: O Rabb’ini gördüğünü zanneden bir delidir. Bu cevap üzerine, ona bundan sorunca hemen ağlayıp dedi ki: Vallahi, eğer ben onu müşahede etmesem ona kulluk ermezdim. Bir gün tımarhaneye gittim. Orada bağlanmış bir genç gördüm ki ayağında pranga vardı. Yüksek sesle feryat ediyordu: Eğer bütün gökyüzünü boynuma, yeryüzünü de ayağıma pranga olarak vursan, yine

ben senden göz açıp kapayıncaya kadar da olsa ilgimi kesip gaflete düşmem”.

NAZIM

*Cemâlin isterim ey meh kamerde fâide yok
Sen olmazsan bana hemreh-i seferde fâide yok
Bu dâra geldim o diyâra yohsa ey dildâr
Ne beklerim bu seferde makarda fâide yok
Benim fenâ ve bekâdan murâdım oldu likâ
Penâhın olmasa ey şeh siperde fâide yok
Sen olmayınca benim cânım in u ânda ne sûd
Hoş olmayınca gönül pâ vu serde fâide yok
Seninle âleme baksam misâl-i cennet olur
Seninle baksam ol boş nazarda fâide yok
Înâyetinle nazar kıl bana ki yok hünerim
Înâyet olmasa senden hünerde fâide yok
Geçür beni beşeriyetden eyle misl-i melek
Ferişteh olmasa Hakkı beşerde fâide yok*

(Güzelliğini isterim ey ay, ayda fayda yok. Sen olmazsan bana seferde yoldaştan fayda yok. Bu ülkeye o yüzü görmeye geldim ey sevgili. Yoksa bu seferde ne beklerim, bu yerde fayda yok. Benim yok olmadan ve kalıcılıktan muradım sana kavuşmadır. Sığınağın olmasa ey şah bu siperde fayda yok. Sen olmayınca benim canım şunda bunda ne fayda bulsun. Gönül hoş olmayınca başta, ayakta fayda yok. Seninle âleme baksam cennet gibi olur. Hep seninle baksam boş bakışta fayda yok. Lütfunla bana nazar et ki hünerim yok. Senin lütfün olmasa hiçbir hünerde fayda yok. İnsanlıktan geçir beni tıpkı bir melek gibi o meleklik olmasa Hakkı, insanda fayda yok.)

Müşahede her an Mevlâ’yı düşünmekle sırları gözetmektir. İbadetlerin en üstünü bütün vakitlerde hep Mevlâ’yı murakebedir.

Müşahedenin alâmetleri, Allah’ın tercih ettiğini tercih etmektir. Onun yücelttiğini yüceltmektir. Onun küçük gördüğünü küçük görmektir. Müşahedenin alâmeti, herkesten yüz çevirip yalnızca Allah’la meşgul olmaktır. Müşahedeye ulaşmış velinin alâmeti odur ki onun uyanık hâli uyur gibi, uyku hâli de uyanıklık gibi olur. Onun hareketi sakın hâli, sükûneti de hareketli hâli gibi olur. Böylece onun işi, hiç yok ve kendi de yokluğa karışmış gibi aşk şarabının sarhoşu olur.

NAZIM

*Çün ehl-i hâl hadîsinde ems u ferdâ yok
Safây-ı vakt olur ol hâl u gayrı sevdâ yok
Gönül çün içdi mey-i aşkı bezm-i vahdetde
Hadîs-i aşkdır ol dilde gayri ma’nâ yok
O cân ki bulmuş o cânânı halvet-i dilde
Anınladır her işi anda gayrı da’vâ yok
O rütbe aşk ile müstağrakım ki bî-haberim*

*Ki gayr-ı aşk cihân içre var mıdır ya yok
Cihân ki fer'dir aslı bu aşkdır ancak
Gönülde cümledir ol asl u fer' aslâ yok
Misâl-i mevc bu deryâyâ gark olan bildi
Ki mevc bahr ile var oldu gayrı deryâ yok
Var oku savmaada vird okursan ey Hakkı
Ki bezmimizde hemân sumt var gavga yok*

(Hâl ehlinin sözünde dün, yarın yok. O her vakit sefada olur, başka sevdası yok. Çünkü gönül vahdet meclisinde aşk şarabını içti. O, gönülde olan aşk sözüdür, başka mana yok. O can ki cananı gönül halvetinde bulmuş. Her işi onunladır, ondan başka davası yok. O derece aşkla doluyum ki hiçbir şeyden haberim yok. Aşktan başka cihanda var veya yok var mıdır? Cihan bir gölgedir. Aslı bu aşktır onun. Gönülde olan hep o asıldır, gölge asla yok. Dalga gibi bu deryaya dalan bildi ki dalga denizle var oldu. Başka derya yok. Var virt oku, yalnızlık köşesinde okursan ey Hakkı, bizim meclisimizde sükût var, kavga yok.)

Dokuzuncu Madde: Üstün velilerin sıfatlarının geçiciliğini, zatlarının kalıcılığını ve makamlarının son haddini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kul kendi insanlık sıfatlarından geçtikçe Mevlâ'nın sıfatlarıyla sonsuzluğa uzanır. Böylece "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız" yüce emrine sarılıp onun güzel adlarıyla sıfatlanmış olur. Allah'da yok olmak, aşağılık nefse muhalefet ve yüksek ruhu kabul etmektir. Nefisten geçici olmak, Mevlâ ile kalıcı olmaktır. Halktan geçici olmak Hakk'ın kalıcılığına kavuşmaktır. Allah'ta yok olmak, Hak'tan başka her şeyden geçici olup geçmektir. Allah'la kalıcı olmak, Hak ile kalıcı olmaktır. Allah'ta yok olmak, Allah'a kalıcı olmaktır. Kalıcılık gerçeklerinin başlangıcı, Allah'tan başka her şeyden geçici olmaktır. Böylece o, Hakk'ı bilmez de Hak onu bilir. Ona eremez de o ona erer.

ERZURUMLU

NAZIM

*Ente şems-ul bekâ ve gayruke fey' Küllû şey'in sivâke leyse bişey'in
Mümkine mümkün olmadı kurbın Olmadıkça bisât-ı imkân tay
Müş-t-kildir bu kâr-hânedan Dest-gird hilKate biyedî
Hemdem-i aşk olmaz ol cân kim Varlığından değil tehî çün ney
Derd-i aşk öldürirse uşşâkı Nefhası hem ider gönülleri hay
Hamr-i aşkınladır cihân memlû' Câm-ı her nesnedir o cümlede mey
Bîhod ol aradan çık ey Hakkı İre tâ nefh-i aşk pey-der-pey*

(Sen sonsuzluk güneşisin, başka her şey gölge. Senden başka her şey, hiçbir şey değil. Varlık âleminde kalanın sana yakın olması mümkün değil, bu varlık döşeginden geçilmedikçe. Bu varlık senin iş ve sanat tezgâhından bir avuç topraktır. Kudretinle bu yaratılanlara yardım et. Aşka yoldaş olmaz o can ki varlığından ney gibi boşanıp soyulmayınca. Aşk derdi âşıkları öldürürse onun bir soluğu da gönülleri diriltir. Cihan aşk

şarabınla dopdoludur; her şey kadeh ve o hepsinde mey. Kendinden geç, aradan çık ey Hakkı. Çık ki yavaş yavaş aşk soluğu erişsin.)

Fena üç kısımdır; beka da üç kısım. Fenanın birinci kısmı şudur: Kul öylesine geçici olur ki kendi nefsinde en küçük bir haz kalmaz. Bir kısmı da Hakk'ı nefsi için istemekten haya etmesidir. Diğer de Allah'tan, ondan başkasını istemekten haya etmesidir. Böylece o kul Mevlâ'nın dostluğunda hep hayran kalır.

Bekanın birinci kısmı marifetle bekaya ulaşmaktır. Sonra sevgi bekasıyla kalıcı olmak; sonra da ilâhî dostluk bekasıyla bekaya ulaşmaktır. Demek ki fena kulun insanlık özelliklerinin yok olması; beka da insanlık özelliklerine karşı rabbanî sıfatlar kazanmasıdır.

Erenlerden biri şöyle dedi: “Kendini Mevlâ için öyle geçici kıl ki sende senden, senin için hiçbir şey kalmasın”.

Bütün bunlardan sonra velilerin makamlarının son haddi, fena ve bekadır. İran yolunun doruk noktası da sevgiyle fenaya varmaktır. Fenanın da en ileri haddi, sevgiliyle bekaya, sonsuzluğa ermektir. Bekanın semeresi, Mevlâ'nın dostluğuna kavuşmak ve sonsuza dek yükselmektir.

NAZIM

*Biz sûfî-i suffa-i safâyız Der zîr-i kubâb-ı kibriâyız
Biz arz-ı semâya sığmayız kim Biz cevher-i âlem-i âmâyız
Çün câm-ı elest mestiyiz hoş Pes tâlib-i şâhid-i bekâyız
Azâde vu fâriğiz cihândan Bu cism ile gerçi mübtelâyız
Varlık diler ehl-i akl dâim Biz tâlib-i fark ile fenâyız
Biz hazret-i Hakk'a pek yakînz Andan bizi sanma ki cüdyiz
Ten perdesi ref' olunca Hakkı Seyr eyle ki biz ne mehlikâyız*

(Biz sefa ehli, suffa ehli sofularız. O yüce peygamberin kubbesi altındayız. Biz bu gökyüzünün kapladığı yere sığmayız ki biz kayıp âleminin cevheriyiz. Çünkü, ezel kadehinin şarabından hoş mestiz biz ki bekayı görmeye tutkunuz biz. Cihandan kurtulmuş ve özgürüz biz, her ne kadar bu cisimle uğraşmaktaysak da. Akıl bağılıları hep varlık dilerler, bizse yoksulluğu ve yok olmayı isteriz. Biz Hazreti Hakk'a pek yakınız; bizi sanma ki ondan ayrıyız. Ten perdesi kalkınca ey Hakkı seyret ki biz ne ay yüzlüyük.)

Fena varlık sıfatı, beka da yaratıcının sıfatıdır. Nitekim Allah öncesiz sözünde “Yeryüzündeki her şey geçicidir” ifadesiyle varlığın geçici olduğunu “...ve Rabb'inin zatı kalıcıdır” ifadesiyle de kendi bekasını duyurmuştur.

Vecit hâlinde gönlün huzuru birlik; insanlıkta kalmak da tefrikadır. Huzur ve birlik durumu en zevkli nimet; unutkanlık da en şiddetli bir belâdır. Nitekim “Birlik gibi nimet yok ve tefrika gibi de azap yok” hikmetli ifadesi buna işarettir.

Fenaya varmış kul odur ki kendini ve bütün her şeyi âlemlerin Rabb'i ile ondan, onun ve yine ona dönücü olarak görür.

FARŞÇA NAZIM

Din büyüklerine candan köle ol,

Onların yanında boynu bükük ol.
Onlara edeple hizmet et,
Onların işleri Mevlâ'nın işidir hep,
Kendilerinden fâni olup geçenler,
Rabbanî ahlâkın aynasıdır onlar.
Sözleri, işitmeleri, görmeleri tamamdır onların,
Rabb'in nur kandilleridir onlar.
O kemal sahiplerinden ben ne deyim,
Onların hâllerine söz varamaz ki.
Unutkanlıkları dünya işleri oldu onların,
Bir an ayrı olmadılar Mevlâ'dan.
Sözleri hep hikmettir onların,
Gözleri boşa nazar etmez onların.
Tıpkı bir bülbül gibi hep alem gülşeninde,
Zevk ve saadetten Mevlâ'yı anarak şakırlar.
Susmaları tefekkürdür onların,
O tefekkür kapısını zikirle açarlar.
Dıştan sanki toprak gibiler,
İki âleme de minnetsizler onlar.
Eğer dünyada olmasalardı,
Gökten yere iki damla yağmazdı.
Tertemiz gönülleri heveslerden kopmuştur,
Rızaları onların, rızasıdır Mevlâ'nın.
Yüzleri Hakk'ı andırır sanki,
Hep işleri başkadır onların.
Zorlu irfanları yeter onlara,
Hak'tan başka kimseyi bilmez onlar.
Kibir ve riyadan uzaktır onlar,
Kibirya perdesine doğru giderler onlar.
Fiilleri ve sıfatlarıyla hidayet yolunda,
Yürürler Ahmet'in izine uyarak.
Saadet sofrasından onların ekmekleri,
Dökülenlerse o sofradan, kerametleri onların.
Aşkları Mevlâ'nın tevhidiyle bekaya erdi,
O dosttan başka hiçbir şeyi var görmedi onlar.
Mevlâ'ları katında yüzü suyu yeterlidir onların,
Makamları da sözden uzak oldu onların.
Duaları her derde devadır,
Solukları hastalara şifa bağışlar onların.
Onlardan biri Mevlâ'dan istese,
Mevlâ onun için ölüyü bile diriltir.

Eğer gönüllerine kahretmek gelse,
Dipdiri ayakta olan ölü düşer fermanlarından.
Onların yakarışları sessizce ulaşır Mevlâ'ya,
Onlar hep Hakk'ı tasdik ederler.
Ezeldeki o ant hep kulaklarında çınlar,
“Kalu belâ” tadikiyle hep yükselmekteler.
Bir narası bütün şehri alt üst eder onların,
Bir hamlesi koca dağı sürer onların.
Biri aşına olursa onlara,
Görür ki Mevlâ'nın azabından kurtarır onlar.
Kim de ilgisiz kalırsa onlara,
Akıbeti cehennemdir şüphesiz.
Halktan hep azar işitirler,
Kötüsünden, iyisinden hep söz işitirler.
Kabul etmemek diken gibi ayaklarına batar,
Onlar herkese yumuşaklıkla bakarlar.
Kim ne isterse onlardan hemen olur isteği,
Ne derlerse o olur, ondan başkası olmaz.
Onların yükünü çek ki onlar da seni çeksinler,
Öfkelenme, yoksa seni ipe çekerler.
Kötülükleri sen Allah'a bırak,
Ki senden işledikleri düşsün hep.
Yumuşaklık, ariflerin donandığı süs oldu,
Aklın nişanı ve dostların vasfı oldu.
Hem avam bunlardan uzaktır hep,
Bunlarla seçkinlerin vasfı tamamlandı hep.

Beşinci Bölüm

Seçkin Allah dostlarının tercih ettiği yol olan Nakşibendî yolunun gizli ve Mevlâ'ya ulaştırıcı en yakın yol olduğunu, onun üç kısımdan her birinin de irfan devletinin sermayesi olduğunu, o yola girenin her olgunluğa sahip olup hâli gizli ve ilâhî dostluk huzuruyla kalbi sevinçli olduğunu, sapıklık korkusu, tehlike ve bıkkınlık endişelerinden emin olup Mevlâ'ya ulaştırıcı o saf ve berrak aşk şarabından neşe dolduğunu yedi madde ile açıklar.

Birinci Madde: Nakşibendî yolunun ölçülerini, gerçeklerini, yöntem ve inceliklerini bildirir.

Allah dostlarının seçkinlerinden ve bu yolun en büyüklerinden, öncülerinden Hoca Muhammed Bahaüddin Nakşibend ve onun şerefli halefleri şöyle dediler: Peygamberlerin en üstünü kâinatın

efendisinin, velilerin en erdemlisi Ebu Bekir Sıddık (r.a.) hazretlerine gizlice talim ettikleri en şerefli bilim olan huzur ve irfan bilimi avam insanlardan gizlenmiştir. O gizli hazineye ulaştırıcı yolun yöntemi ve çeşitli kazançları vardır ki bu kısımda genişçe yazılmıştır.

Bu yolun esasları üç şekildir ki az yemek, az uyumak ve az konuşmaktır. Az yemek az uyumaya; az uyumak az konuşmaya; az konuşmak da kalp zikriyle tam bir teveccühe yardımcı ve güç vericidir. Bunlardan murat ancak gönül ve ruhla yüksek bir huzura varmaktır. Böyle olunca yemekte, uykuda, konuşmakta orta bir yol takip etmek yeterli olur.

BEYİT

*Az yemek, az uyumak, az söylemek,
Kimde ki cem' oldu bil anı melek.*

Bu yolun gerçeği üçtür: Kalbe gelen tehlikeli düşünceleri sürekli silip yok etmek, sürekli kalpten zikir ve sürekli murakabe. Bunların her biri diğerine yardımcı ve kuvvet vericidir.

Murakabe, Allah'ın kâinatın bütün zerrelere daima haberli olduğunu kalpten bir an bile çıkarmamaktır. Bu yolun gaye noktası, bu huzura ermektir.

FARŞÇA BEYİT

*Bir öğüt yeter sana iki âlemden,
Çıkarma Mevlâ'yı bir an gönlünden.*

Bu yolun bütün yöntemi, şu on iki kelimedede toplanmıştır: Varlığı yok bilmek, var olanı cömertçe vermek, sureti terk etmek, azimetle amel etmek, her an Allah'la olmak, nazar ber kadem, Mevlâ'ya gitmek, kalabalıkta halvet, bidatleri terk etmek, sünnete uymak, sürekli zikir ile tam teveccüh.

İşte kavuşma yolu bu yöntemle gelir. Bu yolun şartı bir manadır ki gönül ve candan Mevlâ'ya sevgidir. Bir gönül ki onda dert isteği, arzusu doğmuştur. Onu büyük bir nimet bilmek, gece gündüz onun artmasına gayret etmek gerektir. Çünkü o öncesiz sevgidir ki gönül aynasında yansır ve parıldar. Onun için o gönül, istek, sevgi ve şevkle doludur. Şu hâlde Mevlâ'yı isteyen, onun tarafından da istenecek bir dost olur. Nitekim Mevlâ “Allah onları, onlar da onu severler” ifadesiyle kendi sevgisinin, kendine duyulan sevgilerin aslı olduğunu duyurmuştur.

İşte bu Nakşî yoluna bel bağlayanlar ve bu istek derdiyle devamlı ağlayanlar, görünürde halk ile iç içe olup onların hizmetine koşarlar. Batında ise yalnızca Allah'ı bilirler ve bulurlar. Kendilerini halka, gönüllerini Hakk'a teslim ederler. Bu kural ve yolla gizlice Hakk'a doğru giderler. Dışardan ilgisiz, içerde birlikte olurlar. Onların bedenleri yabancılarla, gönülleri sevgiliyle; kulakları seste, gönülleri Huda'da; gözleri rakibinde, gönülleri sevgilide; dilleri sözde, gönülleri Mevlâ'da; elleri bir işte, gönülleri o Hazret'te; ayakları yürümekte, gönülleri onu anmakta; bedenleri post üstünde uykuda, gönülleri dostla ayakta; vücutları rahat hâlde bir yerde, gönülleri seyahatta dolşamada; cisimleri sebeplerle boğuşmada, gönülleri Mevlâ'nın dostluğundadır.

BEYİT

*Suretleri kesrette, manian vahdette
Suretleri firkatte siretleri vuslatta.*

Onlar bu yolla gönüllerini sevinçli ederler. Yaptıkları her şeyi kalplerinde gizlerler. Sevgilerinin sırları halka açılmaz ve gönüllerinin zevklerine en küçük bir eksiklik gelmez. Böylece onlar, şöhret afetinden kurtulur ve Mevlâ'nın has kullarından olurlar. Onlar kalp zikriyle andıkları Mevlâ'yı çok tez ve doğru bulurlar. Çünkü kalp zikri, Mevlâ'ya en yakın yoldur. Her felâketten korunmuş ve uzaktır. Vahdet âleminin sırlarının anahtarıdır. İlâhî huzurda bulunan topluluklara çekicidir. “İstek, istekte isteği terk etmektir” hikmet ölçüsünce Allah'ta geçici olurlar. Yoksulluk ve yok olma davetiyle Allah'ta sonsuzluğa kavuşurlar. Şeref ve yücelikle iki âlemde de nasiplerine kavuşurlar.

FARSÇA BEYİT

*Eğer başın hep yüksekte olsun istersen,
Nakşîlerin yolunda bir nakış ol, bağlan sen.*

NAZİM

*Kasemde “nûn” u “kalem”dir o kâmet u ebrû
Ki dil hemîşe dilberle oldu rûy-be rû
Nişân-ı vuslatı bulmuş hezâr gülşende
Çü sırrı fahte bilmez figân ider gugu
Hezâr şükr ki hicrân gamından âzâdım
Gönül ki aşk iledir hem-nişîn u hem-zârû
Gönül gözünde ırağ u yakîn berâber olur
Ki top âlem olur bağ-ı dilde misl-i kedû
Biri demiş nicedir hâli kalbin ey mecnûn
Firak-ı yâr ile mecnûn demiş ne sözdür bu
Bana ne gam bu cüdâlık ki dilde Leylâ ile
Ben öyleyim ki bilmezem bu ben miyim yâ o
Sözümünden itme ümîd-i şifâ didik Hakkı
Habîbî ente tabîbî fekeyfe lâercû*

(O endam ve o kaş, yeminde “nun” ve “kalem” oldu ki gönül daima o dilberle yüz yüze oldu. Vuslat nişanını binlerce gül bahçesinde buldu. Bu sırrı guguk kuşu bilmez de “gu gu” diye figan eder. Bin şükür ki ayrılık gamından kurtulmuşum. Gönül ki aşk ile aynı yerde diz dize oturur. Gönül gözünde uzak yakın birdir. Bütün âlem gönül bağında kedi gibi olur. Biri Mecnun’a “kalbin nasıldır” diye sormuş, yârin ayrılığıyla Mecnun olan demiş ki bana ne gam bu ayrılıktan. Gönülde Leylâ ile öyleyim ki bu ben miyim yoksa o mu bilmiyorum. Sözümünden şifa ümit etme dedik, ey Hakkı! Sevgilim, benim hekimim sensin, nasıl umut etmem?)

İkinci Madde: Nakşibendînin üç yolundan ilkinin bildirir.

Hoca Bahaüddin hazretleri ve onun şerefli, seçkin halefleri şöyle dediler: İtikadı sağlamlaştırdıktan, emirlere uyduktan, yasak ve çirkinlerden kaçındıktan sonra bu yolumuzun kazancı, Mevlâ ile sürekli huzurda olmaktır ki her an onu bilip onunla olmak ve gafletten kurtulmaktır. Ne zaman bu huzur, nefiste bir meleke olur ve gönülle yerleşirse, onun adı müşahade olur. Bu devlete

ermenin yolu ¼¼t¼¼r. İlk kalple zikir yoludur ki zikredici, kalp huzuruyla “Lâ ilâhe illeallah” kelimesini tekrar eder. Allah’tan başka her şeyi yok ifade eden “Lâ” olumsuzluğunu s¼¼ylerken b¼¼t¼¼n yaratıkları yokluk ve ge¼¼çicilik bakışı ile d¼¼ş¼¼n¼¼r. Yalnızca Allah’ı var ifade eden kısmında da o tek mabudu da öncesizlik ve sonsuzluk bakışıyla gör¼¼r. Bu kelime-i tevhidi tekrar ederken dilini üst damağına yapıştırır ve gerçek kalbe bitişik olan v¼¼cuttaki kalp merkeziyle, Mevlâ’ya tevecc¼¼h eder. Nefsini tutarak b¼¼t¼¼n soluklarını içine çekip var kuvvetiyle öyle zikre dalar ki onun eseri b¼¼t¼¼n organlarına sirayet edip büyük bir zevk duyar. Meselâ bir kimsenin yanında oturuyor olsa, bu tekrarından haberdar olmaz. B¼¼t¼¼n vakitlerini bu zikirle ge¼¼çirip hiçbir meşguliyet onu bundan alıkoymaz. Hatta oturup kalkmak, dinlenmek, konuşmak, yemek, uyumakla bile bu zikir son bulmaz. Eğer bazı meşguliyetlerden dolayı ona bir kesiklik gelirse, o zikrediciye ondan tüm¼¼yle gaflete d¼¼ş¼¼mayıp basiretle ona devam etmek gerektir. Eğer seher vaktinde bu kelime-i tevhidi çokça tekrar ederse, onun bereketi de o gecenin sonuna kadar devam eder ve uyku hâlinde bile kalbi o zikri sürdür¼¼r. İşte zikredici bu şekilde zikrine devam eder. Bazı vakitler, ona kendinden ge¼¼çme ve ş¼¼uurunu yitirme durumları gelir ki bu durum cezbenin başlangıcıdır. Ona bu durumda, kendini bu hâle bırakması lâzımdır. Gücü yettikçe o durumu muhafazaya çalışmalı. O keyfiyet ve o hâl azalmaya yüz tutarsa, hemen o zikri tekrara başlamalı. Böylece o hayret hâli tekrar meydana gelir. Nihayet zikredici öyle bir meleke kazanır ki her ne kadar o durum, gerçek hâli olmayıp onun bilgisinde olsa da onu ne zaman istese, küçük bir tevecc¼¼hle o hâli gerçekleştirebilir. Eğer zikredicinin mizacı nefesi tutmaya tahamm¼¼l edebilirse, hataları yok etmekte ve kendinden ge¼¼çmekle hayrete varmakta bu ona yeter. Bunda vicdanî olan o büyük zevk süreklidir. Bunu isteyen zikredici, yukarıda bahsettiğimiz zikre anlattığımız gibi devam ederek nefeslerini tutup içine öyle kuvvetlice çeker ki vücudun b¼¼t¼¼n hücreleri ondan tesir alırlar. Kelime-i tevhidin bahsettiğimiz manasını kalbinde tutar ve başka fikirleri büsb¼¼t¼¼n silip kelime-i tevhidi sayarak üçte, beşte, yedide tek sayılarda böylece nefes alarak nihayet bir nefeste kelime adedi yirmi bire yükseline, işte o zaman zikrin nuru onun kalbine doğar ve ondan Allah’tan başka b¼¼t¼¼n fikirler gider. Böylece gön¼¼l genişliğine kavuşarak büyük bir zevke erer. Eğer yirmi birde bu hâl gelmediyse ve gön¼¼l o zevke ermediyse baştan tekrar sayarak teklerde bir kez nefesle yükselerek ve manasını kalbinde tutup nefeslerini içine çekerek yirmi bire gelsin. Ta ki kalp genişliğiyle zevki bularak onunla dolsun ve o hâlde yoksulluk ve yok olma devletini bulsun. Kalbi daima Mevlâ huzurunda hazır bulunsun. Nihayet öyle bir mertebeye yerleşsin ki o, bu derece hassalığı gidermek istese de güç yettiremesin. Yine gön¼¼lde fikri, hayali hep Hak olup kendini bulmayı murat etmesi de ş¼¼durdur ki zikredici kendi sıfatlarından geçici olup Mevlâ’nın sıfatlarıyla kalıcı ola. Nihayet zikretmekten de ayrılıp hep onunla meşgul ola ve onun dostluk huzuruyla sonsuz bir devlet ve sonsuz bir saadete kavuşa. Nasip et ya Rab!

NAZIM

*Aşk odına yandı hep defter-i nutk u beyân
Doldı dil u cân tarb oldu hakâik ayân
Katre vu bahr oldu cem’ ortadan ebr oldu kam’
Nûrını hoş buldı şem’ gitdi aradan duhân
Bu nefehât-ı bahûr cânlara viridi sürûr
Cümle cihân doldı nûr ûd ile mecmer nihân*

*Hâcedir âyîneden tûtîye nutk öğretēn
Ayîne yohsa neden murg ile söyler lisân
Câmeyi vir cânı al hayrete var aşka dal
Bîdil u bîhîş kal u ribh ola ayn-i ziyân
Fakr u fenâyı bulan aşkı deminden dolan
Hüsne hayrân olan hayy olur ol câvidân
Aşk ki bîkeyf u kem cümleyedir o bîş u kem
Söylese akla hikem Hakkı olur tercümân*

(Hep ifade ve izah defteri aşk ateşinde yandı. Gönül ve can neşe doldu. Gerçekler de apaçık ortaya çıktı. Damla ve derya birleşti de bulut çekildi ortadan. Nurunu hoş, bulunca mum duman çıktı aradan. Bütün tütsüsünün yılan kokusu, canlara neşe saçtı. Bütün cihan ışık doldu da bu kokuyu yayan ud ve buhurdanlık gizli hâlâ. Papağana aynadan konuşmayı öğretēn hocadır. Ayna yoksa neden kuşla konuşur? Elbiseyi çıkar at. Canı al, hayret var, aşka dal. Bırak gönülsüz ve nesilsiz de kal, kazancın bizzat zarar olsun. Yoksulluğu ve yok olmayı bulan aşkın kanından, soluğundan dolan, o güzele hayran olan hep diri olur o, sonsuzca. Aşk ki keyfiyetsiz, niceliksiz herkesten çok yüksek ve gizlidir. Akla o hikmetlerden söylese Hakkı, tercüman olur.)

Üçüncü Madde: Nakşibendî yolunun ikinci yolunu bildirir.

Hoca Bahaüddin ve onun güzel halefleri şöyle demişlerdir: Yolunuzun üç kısımdan ikincisi kalple teveccüh yoludur ki zikredici kalbiyle celâl adına devam edip o mübarek adın tesirinden doğan o eşsiz manayı düşünür. O manayı olduğu gibi koruyup bütün idrak yetenekleri ve kuvvetiyle vücuttaki kalp merkezine teveccüh eder. Bu teveccühe devam edip o manayı güçlkle de olsa aklında tutup o güçlük ortadan kayboluncaya kadar gider. Eğer o mana, cezbenin tasarrufundan önce zikredicinin vücudunu tamamıyla tesiri altına alırsa, ona lâıyk olan odur ki o manayı bütün bu varlık âlemini kuşatan basit ve olgun bir nur suretinde kendi basiretinin karşısında tutup onunla ve bütün idrak kuvvetiyle kendi kalbine teveccüh eder. O zaman kadar ki o suret aradan kalkıp gitsin ve istenilen mana onda meydana gelsin. İşte bu zikredici kalbiyle Allah dediğı hâldeyken onu şekilsiz olarak bütün âlemin zerrelerini dahi kuşatıcı bilip bu fikirle o kadar zikreder ki kendinden tamamıyla geçer. Oradan öyle bir mertebeye gelir ki bu hâl onun kalbinde zatî bir vasıf olur ve bütün ruhu o nurla dolup pek büyük bir zevk bulur. Gönü bu zikir ile meşgulken onu öyle bir hayret alır ki ruhlar âleminin sırları ona açılır. İşte bu hâlde o, zikri ve tefekkürü bırakıp o hayrete dalsın ve gönül hâlleri her ne ise yine gönülde kalsın. Elbette o gizli sırrı halka açıklamaz. Şeriat ölçülerinden dışarı çıkmasın. O hayret hâli ondan gittikten sonra yine zikre devam etsin. O hâl yine gelince onunla olup zikirle meşgul olmayı bıraksın. Çünkü zikir, mana kapısını vurmaktır. Hayretse, Mevlâ kapısının açılmasıdır. Şu hâlde kapı açılınca onu vurmaya gerek kalmaz ki! Bu hâlde kalbin sükûtu daha uygundur. Bu hayret gittikçe artar. Öyle ki zikredici çoğu vaktinde bu hayret hâli içinde olur. Bu hâlde öyle dalar ki kendi vasıflarından geçici olup zikrettiğı Mevlâ'nın sıfatlarıyla kalır. İnsanlık köleliğinden kurtulup kendi âleminde saltanata kavuşur. "İyi ve yüksek ruhlu olanların kalpleri sır hazineleridir" hikmet ölçüsünce gönül hâllerini gözler. Bu hayrete dalan zikredici kuvvet sahibidir. Bu geçiciliğı bulan olgun da saadete erer. Kalabalık ona itikâf ve halvettir. Çokluksa, vahdet ve insanlardan uzaklaşmadır.

Teneffüsü tespih ve ibadettir. Konuştuğu hikmettir. Bütün işi, itaat ve hizmettir. Adeti yumuşaklık, incelik ve sevecenliktir. Bakışı saf ibrettir. Fikri gerçek bilgisidir. Ahlâkı bütün yaratıklara acıyıp şefkat göstermektir. Çünkü o vahdet şarabıyla mest olmuş ve sevgi denizine dalmıştır. Her hâlinde Mevlâ'nın huzurundadır. Bütün zıtlıklarla anlaşıp. Her nerede bulunsa gönül safasıyla zevk ve rahat bulur. Muhalefet tozları ile bulaşmaz. Canı, canandan bir an bile ayrılmaz. Gönülden dışarıya hiçbir şeye meyil edip yaslanmaz. Kimseden korku ve umudu kalmaz. Hatta içinde dünya işleri bulunmaz. Gözünü yumsa “fena fillah - Allah'ta yok olma” mertebesinde, eğer açarsa “beka billah - Allah'la kalıcı olmak” mertebesinde.

NAZIM

*Gönül dilberdedir elhamdulillâh
Lebi kevserdedir elhamdulillâh
Ne ferzend u zen ister ne zînet
Ne sîm u zerededir elhamdulillâh
Çü dil dilberle seyr eyler cihânı
Dahi bîperdedir elhamdulillâh
Gönül dostun tanur tenhâ cihânda
Adüv güm-kerdedir elhamdulillâh
Değil gam yok olursa ten ki cânım
Aceb hoş yerededir elhamdulillâh
Derûn-i dilde rûşen dîde-i cân
Ruh-i enverdedir elhamdulillâh
Ezelden hamr-i aşkı içdi Hakkı
Henüz ol serdedir elhamdulillâh*

(Gönül sevgilidedir hamd olsun. Dudağı kevser şarabındadır hamd olsun. Ne oğul ne kız ister ne de süs; ne altın ne de gümüştedir hamd olsun. Gönül sevgiliyle cihanı seyrederek hem de perdesiz olarak hamd olsun. Gönül dostunu cihanda yalnız tanır. Düşman kaybetmiştir hamd olsun. Gam değil yok olursa bu ten ki canım hoş yerededir hamd olsun. Gönül içinde can gözü apaydınlık o yanaktadır hamd olsun. Ezelden aşk şarabını içti Hakkı, henüz onun sarhoşluğu baştadır hamd olsun.)

Bu hâl ve makamlar, bu mertebe ve olgunluklar bir yılda, belki kırk günde, belki on günde, belki bir gün, belki bir saat, hatta bir anda bile gayret ve yeteneğe göre kazanılır. Gönül doğrulukla yaptığı teveccühe göre dostuna kavuşur.

“Allah'a giden yol, yaratıklarının nefesleri sayısındadır” müjdesi buna işarettir. Eğer zikredici, hiçbir an Mevlâ'yı düşünmekten geri durmazsa, kendine uyku bastırıldığı anda bile Hakk'ı zikretmekten ayrılmazsa onun uykusu da gündüzde olduğu gibi hep huzurda olur. Fakat yok olma devletini çok tez bulur. Çünkü, bu zat adının özellikleri ve tesirleri pek çoktur. Bundaki tesirler sıfatların adlarıyla meşgul bulunmakta yoktur. Bu ada devam eden yani “Allah, Allah, Allah” deyip giden zikredici, huzur dolu olarak ondan güç kazanır. Bu âlemde de ruhlar âleminde de tasarruf sahibi olur ve her muradını alır.

NAZIM

Her muradın sende iste hoşluğun bul ey gönül
İçeri gel âleminde pâdişâh ol ey gönül
Derd-i aşk-ı Hakk'a yanub ol ana kul ey gönül
Aşk-ı Hak'dan gayrı bir şey itme me'mûl ey gönül
Hayrete var kim yakîndir Hakk'a ol yol ey gönül
Bahr-i aşka dal deminden dembedem dol ey gönül
Az yi az iç az uyu zikr-i kalbi eyle kût
Vehm u fehm u fikri nefy it kim gönül kılsun sükût
Ölmeden öl ki seni hayy ide hayy-i lâyemût
Hûş derdem ya'nî herdem
Hakk'ı bul halkı unut
Hayrete var kim yakîndir
Hakk'a ol yol ey gönül
Bahr-i aşka dal deminden dembedem dol ey gönül
Sû-i halkı dilde koyma tâ dola hulk-i hasan
Emr-i Hakk'ı tut cemî-i halka şefkat eyle sen
Nefsi koy Hakk'a gönülden gel sefer kıl der vatan
Hak ile ol halk içinde halvet olsun encümen
Hayrete var kim yakîndir Hakk'a ol yol ey gönül
Bahr-i aşka dal deminden dembedem dol ey gönül
Çekme gam ger halk-ı âlem olsalar düşman sana
Cümleden erham hem eşfak dost imiş
Rahmân sana Her ne gelse hoş gelür
Hak'dan gelür mihmân sana
Gelse aşkın derdi mesrûr ol odur dermân sana
Hayrete var kim yakîndir Hakk'a ol yol ey gönül
Bahr-i aşka dal deminden dembedem dol ey gönül
Bahr-i aşka dal suya düşmüş meder misli hemîn
Ol nefse bahrında mahv ol kalmasun hiç ol emîn
Alem u âdem kamû çün nefs-i vâhiddir yakîn
Cümleyi kendin görürsün söyleme asla sakın
Hayrete var kim yakîndir Hakk'a ol yol ey gönül
Bahr-i aşka dal deminden dembedem dol ey gönül
Her neye baksan anı bil kendi cüz'ün fil-misâl
Kesret-i suretde kalma vahdet-i ma'nâya dal
Mest olub vahdet meyinden zevk idüb ol ehl-i hâl
Arif ol fakr u fenâda hoş bekâ bul anda kal
Hayrete var kim yakîndir Hakk'a ol yol ey gönül
Bahr-i aşka dal deminden dembedem dol ey gönül
Hakkı Hakk'ı canda bul çün mevc ile yemdir nihân

*Hak sana sırr-ı maiyetle muîndir her zamân
Ol sana senden yakındır sen ırağ olma hemân
Ayn-i beytullah iken dil dolmasun gayri gümân
Hayrete var kim yakîndir Hakk’a ol yol ey gönül
Bahr-i aşka dal deminden dembedem dol ey gönül*

(Her muradını kendinden iste, hoşluğunu bul ey gönül. İçeri gel, kendi âleminde padişah ol ey gönül. Hakk’ın aşk derdiyle yanıp ona kul ol ey Hakkı. Hakk’ın aşkından başka bir şeye ümit bağlama ey gönül. Hayrete var ki Hakk’a bu yol doğrudur ey gönül. Aşk denizine dal, kanından dol her an ay gönül. Az ye, az uyu, az iç var kalp zikrini azık yap kendine. Vehmi, anlamayı, fikri sil süpür ki gönül sükûta varsın. Ölmeden öl ki seni diriltisin. Hep diri ve hiç ölmeyecek olan hoş derdem yani her an Hakk’ı bul halkı unut. Hayrete var ki Hakk’a bu yol doğrudur ey gönül. Aşk denizine dal, her an kanından dol ey gönül. Kötü ve çirkin ahlâkı gönülden sök at ki güzeliyle dolsun gönül. Hakk’ın emrini tut, bütün halka şefkat et. Nefsi bırak, Hakk’a gönülden gel, vatana sefer kıl. Halk içinde Hak la ol, halvet kalabalıkta olsun. Hayrete var ki Hakk’a bu yol doğrudur ey gönül. Aşk denizine dal, kanından her an dol ey gönül. Gam çekme, eğer âlem halkı sana düşman olsa da herkesten daha müşfik, daha merhametli dosttur sana Rahman. Her ne gelse hoş gelir, Hak’tan sana misafir gelir. Aşk derdi gelirse sevinçli ol, odur derman sana. Hayrete var ki Hakk’a bu yol doğrudur ey gönül. Aşk denizine dal, her an kanından dol ey gönül. Aşk denizine dal, suya düşmüş toprak topağı gibi hemen. O ruh deryasında mahvol hiçbir emin kalmasın. Kâinat ve insan tek bir nefis gibi yakındır. Herkesi kendin görürsün, söyleme asla sakın. Hayrete var ki Hakk’a doğrudur bu yol. Aşk denizine dal, kanından her an dol ey gönül. Her neye baksan onu kendi parçana bir örnek bil. Suret çokluğunda kalma mana vahdetine dal. Vahdet şarabından mest olup zevke dal ve hâl ehli ol. Arif ol, yoksulluk ve yok olmadan hoş kalıcılık bul, onda kal. Hayrete var ki Hakk’a bu yol doğrudur ey gönül. Aşk denizine dal, kanından her an dol ey gönül. Hakkı, Hakk’ı canda bul. Bil bu dalga deniz gizlidir. Hak, sana dostların sırrıyla yardımcıdır her zaman. O sana senden yakındır, sen irak olma hemen. Beytullah’ken gönül, başka zanlarla dolmasın. Hayrete var ki Hakk’a bu yol doğrudur ey gönül. Aşk denizine dal, kanından her an dol ey gönül.)

Dördüncü Madde: Nakşî yolunun takip ettiği üçüncü yolu bildirir.

Hoca Bahaüddin ve onun seçkin halefleri şöyle demişlerdir: Bu üçüncü yol, kalbî rabıta yoludur. Mürit; olgun, şeref ve yücelik sahibi bir mürşide kalbini bağlar ki o mürşit müşahede makamına varmış; adlar ve sıfatların tecellilerine haberli olmuştur. O en kıymetli madenden daha kıymetli olan o olgun zatın pak yüzü “Onlar, o kimseler ki onları gördüklerinde Allah’ı anarlar” ifadesinin işaret ettiği gibi Allah’ı zikre götürür. Onun pek güzel sohbeti de “Onlar, Allah’la birlikte olanlardır” ifadesi gereğince, Mevlâ ile sohbet zevki verir. Ne zaman böylesi bir azizin devletli yüzü ve hikmetli sözü kolay olursa, o mürit bu sırları ve o azizin kalbine gizli bir nakış hâlinde işlensin ve gücü yettiğince onu koruyup kollasın. Eğer o manaya bir an kesinlik gelirse, tekrar onun sohbetine gitsin. Ta ki onun sohbeti bereketiyle o mana tekrar parıldasın. İşte böylesi azizin huzuruna giderek defalarca ona müracaat, o müride bu mana melekesini kazandırır. Nihayet öyle bir mertebe yerleşir ki

o aziz ondan kaybolrsa bile onun suretini hayalinde tutabilir. Bütün iç ve dış kuvvetiyle kalp merkezine teveccüh eder. Kalbine gelen her olumsuz düşünceyi silip yalnızca onun hayaline yer verir. Nihayet ona bir kaybolma keyfiyeti ve hayret hâli gelir. Bu muameleyi tekrar etmekle o hâl ve keyfiyeti de meleke olarak kazanır. Böylece fakirlik ve geçicilik devletini bulur. Bundan doğru yol bulunmaz. Eğer o Mevlâ tutkulusu olan mürit kabiliyetli olursa, o mürşit onu tasarrufuyla müşahede makamına yükseltebilir. Böylece yetenekli bir mürit, olgun bir mürşidi Mevlâ marifetine vasıta kılsa, gece gündüz onun sözleri ve davranışlarını izlese, onun zahirî sureti hatta iki kaşı arası o müridin hatırından bir an bile gitmeyip dururken, otururken, yerken, söylerken ondan bir an bile gaflet etmese, böylece giderek o kişi, zahmetle de gitmiş olsa nihayet öyle bir mertebeye varır ki mürşidin şekli artık onun kalbine nakşolur ve her an onu zahmetsiz hayal edebilir. Allah'ın birliğine dair kayıp ve sır âleminde mürşidin kalbine gelen her marifet bu yolla o müridin de kalbine geçer. Eğer bir an edebi terk ederse bu hâl ve feyiz kesilir. Onun için bu rabıta yolu pek zahmetlidir.

KITA

*Sûret-i şeyhi dilde yazsa mürîd
Buna olan ana da hâsıldır
Lîk terk-i edeble zâil olur
Ol sebebdan ziyâde müşkildir*

(Mürşidin suretini mürit kalbine nakşetse, ona gelen buna da gelir. Fakat edebi terk etmekle yok olur bu hâl. O sebepten pek fazla zordur bu yol.)

KITA

*Sırr-ı rişte-i devleti ey bîrâder ele al
Bu umr-i girân-mâyenî az itme hayâl
Dâyim kamû yerde kamû işde kamû hâl
An yârini gönlün gözün andan yana sal*

(Rabıta devletinin sırrını ele al ey kardeş. Bu ağır ömür sermayeni az hayal etme. Daima her yerde, her işte, bütün hâlde sevgilini an, gönlünü, gözünü ondan yana sal.)

KITA

*Sırr-ı kam-ı aşk derd-mendân anlar
Sanma dil sırrın hodpesendân anlar
Nakkaşa irer ârif olan nakşından
Bu nakş-i garîbi nakş-bendân anlar*

(Aşk gamının sırrını derliler anlar. Gönül sırrını mağrurlar anlar. Nakşından, nakkaşa erer arif olan. Bu girift nakşı Nakşibendler anlar.)

KITA

*Nakş-ı bendiye aceb kâfile sûrurlarıdır
Gizli yoldan götürürler hareme kâfileyi*

*İrse çün sâlike sohbetlerinin cazibesi
Mahv ider vesvese-i halvet u fikr-i çileyi*

(Nakşibendiye, hoş sevinç kabileleridir. Gizli yoldan götürürler hareme kabileyi. Erse eğer bu yola girenlere sohbetlerinin cazibesi, yok eder halvet vesevesesini ve çile fikrini.)

Bu zamanda onlar azizlerin sohbetlerini bulmak, en değerli madenden daha kıymeti yüksektir. Şu hâlde irfan yolunun isteklisi olana lâzım gelen şey, bahsettiğimiz ilk iki yoldan birine girmesidir. Ta ki veliler mertebesini kazanış olsun. Sonra ya yalnızlığa çekilen bir veli olup yalnızlığa bürünür veya halk içinde veli olup onlarla kalır. Çünkü Allah dostları veliler iki sınıftır. Bir sınıfı azimetle amel etmeyi tercih ederler. Diğer sınıfı da ruhsatla ameli kısaltırlar. Gerçi yalnızlık ehli veli, hâl yönüyle daha şerefli fakat halk içinde veli olan olgunluk yönünden daha marifetlidir. Yalnızlık ehli veli de olsa, halk içinde veli de olsa her ikisinin de muradı halka yarar ve hizmet sağlamaktır. Çünkü onlar, benliklerinden geçmişler ve sevgi kadehiyle vahdet şarabını içmişlerdir. Onlar, dostu tenhada bulmuşlar ve onun dostluğundan zevk almışlardır. Onların fiilleri gönüllerine asla mani olmaz. Gönülleri hep huzurdadır ki bir an bile ondan gafil olmaz. Bu makamda iman belli olur. Öyle bir açıklık ki o, gözlerden gizlidir. Onlar için ayrılık da kavuşmak da farklı şeyler değildir. Onların yaşamaları da ölmeleri de kolayca olur. Onlardan birinin sohbetine erene, onların kıymet ve hürmet makamlarını bilene ve onlara içten bir bağlılıkla hizmet edip emirlerine teslim olana müjdeler olsun!

NAZIM

*Eylesün Allah çok tehiyyâtı ana kim virmiş ilm-i gâyâtı
Gizli sultândır sırr-ı sübhândır mürşid-i cândır hem makâlâtı
Kutb-i hakâyık bahr-ı halâyık ferd-i câmi'dir hep işârâtı
Nokta-i kibre göremez a'mâ gözlidir zirâ cümleden zâtı
Kalbini keşşâf eylemiş şeffâf görünür anda beriyyâtı
Arayub bulan kulluğun kılan telkînin alan buldı hâlâtı
Ey nice cânlar yanını bekler görmedik dirler bunda lezzâtı
Neylesün ta'lim olamaz teslim ya nice bulsun ol kemâlâtı
Hubbi cânımda sırrı zâtımda savar üstümden heb beliyyâtı
Pîrini hak bil niyâzî kim pîr yüzündendir Hak hidâyâtı*

(Gaye bilimini verdiğiine Allah çok selâm etsin; gizli sultandır, Mevlâ'nın sırrıdır, ruha yol göstericidir onun söyledikleri. Gerçek kutbu, yaratıkların deryası ve kuşatıcı ferttir hep işaretleri. O en büyük nokta, göremez âmâ, gizlidir çünkü herkesten zatı. Kalbini keşfedici kılmış, bütün halk ona şeffaf görünür. Onu arayıp bulan, ona kul olan, telkinini alan bütün ilâhî hâllere kavuşur. Ey nice canlar yanında beklerler, bunda hiç lezzet bulmadık derler. Öğretmek neye yarasın, o teslim olmaz. Peki o nasıl bulsun o olgunluk hâllerini? Sevgi canımda, sırrı zatımda üstümden hep belâları savar Pir yüzündendir Hak'tan doğru yolları.)

Beşinci Madde: Nakşî yoluna giren her olguna sahip olup kalbî vukufu bulduğunu, her türlü tecelli nurları ve olaylarından yüz çevirip doğrudan istek gayesine yöneldiğini, sevinci kalben yaşayıp hâlini gizlediğini, her an Mevlâ'nın huzurunda olup gafillerden kaçtığını bildirir.

Hoca Bahaüddin ve onun seçkin halefleri şöyle demişlerdir: Adı geçen üç yolun izahından ortaya çıkan şudur: Bütün kalp merkezine teveccüh -ki ona kalbî vukuf denilmiştir- bütün vakitlerde zorunlu bir iş olmuş ve bu yolun vazgeçilmez gereklerinden kılınmıştır. Nitekim bu iki beyitle bu konu pekiştirilmiştir.

FARSÇA BEYİT

*Kuş gibi ol, bütün gece gönül yumurtası üstüne yat,
Bu yumurtadan mestlik, zevk ve kahkaha çıkar.*

FARSÇA BEYİT

*Yürü hep gönül kapısında otur ki o otağın güzeli,
Seher vakti gelir veya gece yarısı.*

Zamanî vukufa gelince, o, ya ayrılıkla veya birlikle geçen vakitleri muhasebeden ibarettir. O bu yolun gereklerinden değildir. Adedi vukuf ki şu miktar adet zikir etmenin netice verip vermediğini düşünmeden ibarettir, bu da lâzım değildir. Öyle olur ki bu üç yolun her birinden seçilirken bu yolun yolcularına birtakım nurlar ve hadiseler tecelli etmeye başlar. İşte o esnada, o yola girmiş olana, onlardan yüz çevirip gerçekte istek gayesine yönelmek ve hep onunla meşgul olmak gerektir. Çünkü bu tecelliler, yalnızca müridin itaatinin kabulüne dair alâmetlerdir. Onları gördükten sonra artık onların bir faydası kalmaz.

BEYİT

*Madem kölesiyim güneşin hep ondan söylerim,
Gece değilim, tapan da değilim ki ona uykudan bahsedeyim.*

Her kime Mevlâ'nın yardımı kavuşmasına refakat edip bu yolla gerçeğe er-diyse, ona gerekli olan şudur ki kendini bu yönüyle avama tanıtmassın. Mümkün oldukça onu gizlemeye gayret ve özen göstersiz. Onu mahremden de namahremden de saklamasını bilsin. Çünkü bu doğru binası, görünürde halk ile olmak ve batında Hakk'ın huzurunda olmaktır.

BEYİT

*Derûnî âşinâ ol taştadan bîgâne sansunlar
Aceb zibâ-revişdir ârif ol divâne sansunlar*

(Sen içten tanıdık ol, dışardan seni ilgisiz sansınlar. Çok güzel bir davranış bu sen arif ol, divane sansınlar.)

Yine bu yolun güzel perdesi istifade ve ifade suretidir ki o suretle bilginler rahat, esenlik ve sefada olurlar. İşte bu bilimin ehli olanlar da kavuşma ve huzur hâlini bu suretle gizlemek, onu halkın nazarından uzak tutup onlara yalnız kitapla söylemekle emrolunmuştur.

NAZİM

*Gizli el ey yâr buyur Hâne-i pûr-şevîne gel
Ey şeh-i muhtâr buyur Aşık-ı mehcûrına gel*

*Çûn ki hep ağyâr uyur Teşne-i mehmûrına gel
Bu gice tekrâr buyur Sâkî-i humâr buyur*

*Lutf idüb ol nûr-ı ferim Hem elim ol hem yayğım
Nutk ile sem' u basarım Hem yüreğimde dayağım
Sen bize her bâr buyur Dilde gülistân u bağım
Ey gül-i gülzâr buyur*

*Rûşenî-i rûzım olub Dîdeden oldınsa nihân
Şâsî-i gam sözüm olub Dildesin ey cân-ı cihân
Mah-ı şeb-i efrûzım olub Cândan ırağ olma hemân
Ey meh-i iyâr buyur Ey dil u dildâr buyur*

*Sâkit ol ey nâtık-ı kân Hakkı yeter kavl-i zebân
Gümlemesün tabl-ı beyân Bî dem u gûftâr buyur*

(Gizli gel ey yâr, buyur. Ey seçkin sultan buyur. Bütün yabancılar uyuyunca bu gece tekrar buyur. Tertemiz evine gel. Ayrı düşmüş âşığına gel. Sarhoşluğuna susamış olana gel. Şarap sunan saki buyur. Lütfedip ey göz nurum, konuştuğum, duyduğum, gördüğüm, hep duygu ve hünerim, sen bize her yol buyur. Hem elim ol, hem ayağım; hem yüreğimde dayağım, gönülde bül bahçem ve bağım. Ey gül gül bahçesinin şirin gülü buyur. Günümün aydınlığı, gam sözümün neşesi, gecemi tutuşturan, mehtabım olup ey on dördünde eksiksiz mehtap buyur. Gözden uzaksan, gönüldeyin ey cihanın canı. Candan uzak olma hiç ey gönül, ey sevgili buyur. Sus artık, ey durmadan konuşan. Açıklama davulu gümlemesin. Yeter Hakkı bu dilin söylediği, soluksuz, sözsüz buyur.)

Yine bu yola girenlere bir de şu gereklidir ki geçmiş işlere ve gıybetten kaçınmalıdır. Özellikle iman nurunu tabiatın karanlığıyla örtüp güya o nur feyzini dağıtmak devası uğruna fakirlik elbisesini giyerek yalancılıkla ömrünü geçiren her şeyi mübah görenlerden yüz çevirmeli, onlardan uzak olmalıdır ki böylece bahtsızlığa düşmeyip saadete erilsin. Onların o iğrenç inançlarından ve tuzaklarının şerrinden Allah'a sığınırız.

RUBAÎ

*Her kimle oturup da gönlün irfan meclisinde olmazsa,
Su, toprak derdini senden uzaklaştırmazsa,
Sakın onun sohbetinden, gitme, kaç ondan,
Azizlerin ruhları kaçarlarsa sonra senden*

Yine bu yola girenlere bir de şu gereklidir ki geçmiş işlere ve gelecek hâllere sırt çevirip onları hatırlayıp düşünmemeli. Bulunduğu durumdan bir an bile ne ileri ne geri gitmemeli. Her hâlde Mevlâ'yı tefekkürle iki cihanı unutup her bir nefeste hep onu zikretmeli. Ta ki onun dostluğunu ve huzurunu bulsun ve kendi sıfatlarından geçip onunla kalsın.

RUBAÎ

Ey ilim denizinden bir ufak göl sahilinde kalan,

*Denizde feragatim, sahilde noksanlık var,
İki âlem dalgasından çevir de gözünü,
İki nefis arasındaki denizde hep uyanık ka’*

RUBAÎ

*“Ha” gayb-ı hüviyyet oldu ey harf-şinâs
Enfâs ki hep o harf olmuştur esâs
Ol harfden âgeh olagör her demde
Bir harf didim anla da kıl Hakk’a sipâş*

(“Ha” harfi kayıp sırrının gerçeğidir, ey harflerden haberdar olan. Nefesler ki hep esası o harf olmuştur. O harften her an haberin olsun da gör. Bir harf dedim, anla da Hakk’a hamd ve şükür kıl.)

Yine bu yolun edepleri ve temel ölçülerinden en mühim olanı şu vasiyetlerdir ki her hâlde faydalı bilim, iyi ve güzel amel yolunda gidip ehli sünnet izinden asla zerrece şaşmayasın. Tefsir, hadis, fıkıh öğrenip cahil ve kaba sofulardan olmayıp onlardan uzaklaşasın. Ne müezzin ne de imam olmayıp namazı cemaatle kılasın. Şehvetin felâketlerine düşmeyesin. Hiçbir makama bağlanmayıp gürültüden uzak olasın. Hâkimlerin huzuruna çıkmaktan, delil için adını şahit olarak yazdırmaktan kaçınıp adını gizli tutasın. Kimseye vekil, kefil olmayıp halkın vasiyetlerine karışmayarak rahat bulasın. Yüksek rütbeli adamlarla, onların çevresi, çocuklarıyla dostluk kurmayıp, sema ve benzeri merasim gösterilerinin bulunduğu tekkelerde eğlenmeyip bilim meclisine katılasın. Avamdan, zenginlerden kaçıp, kadınlar ve toy gençlerle sohbetten uzak durarak yalnız kalasın. Gücün yettikçe başlangıçta yalnız kalıp kadın düşkünü olmayasın, evlenmeyi geciktiresin, ta ki sende dünya tutkusu kalmasın ve kadın peşinde koşarken dinini elden çıkarmayasın. Erkenden çoluk çocuğa karışıp aşağılarda kalmayasın. Helâl ile kanaat edip haram yemeyesin. Alay ve mizahı bırakıp çok gülmeyesin. Öyle ki kalbini ölü bulmayasın. Herkese şefkat gözüyle bakıp hiçbir ferdi hakir görmeyesin. Kimseden bir şey istemeyip kimsenin hizmetine girmeyesin. İhtiyaç ve sıkıntılarını, zevk ve neşeni gizleyip halka duyurmayasın. Dışını güzelleştirmeyi bırakıp güzel ahlâk ile içini süsleyip donatmaya bakasın. Olgun veliler ve şer’i ölçülerde hassas bilginleri görünce onlara hürmetle selâm verip ellerini öpesin. Huzurlarında boynun bükük ve gayet edepli durasın. Sana düşen hizmetlerini malınla, bedenle can ve gönülden göresin. Hizmetlerini saltanat, sohbetlerini ganimet ve muhabbetlerini de saadet bilesin. Onların yolunda can ve baş veresin ki duları ve rızaları devletine eresin. Onların söz ve davranışlarını kuru akıl ölçüleriyle kıyaslayıp inkâr yoluna gitmeyesin. Hızır ile Musa (a.s.)’nın kıssasını unutmayasın. Çünkü inkârın sonu kötüdür. Evliyayı inkâr eden onların muhabbet ve hikmet bilgilerinden mahrumdur. Hiç kimseyle mücadele etmeyip zıtlaşmayasın. Halkı, yaratıcıya ısmarlayıp kimseyi gıybet etmeyesin. Dünya süsüne, gösterişine itibar ve dünya ehline de güvenmeyesin. Çünkü dünya ehli, dünya gibi vefasızdır, onların sohbetleri de huzurdan uzak, zevksiz ve koftur. Şu hâlde senin bütün sermayen mutlaka mukaddes şeriat ölçüleri, mekânın mesutlar ve yalnız olacağın gözden irak yerler ve dostun da Hazreti Mevlâ olsun.

ARAPÇA BEYÎT

Ey yalnız köşelerde kalplere arkadaş olan

Çöllerde vahşîlerin bile sığınağı sensin.

Şüphesiz avamın da ileri gelenlerin de bütün sırları bu bölümde yazılmış, anlatılmıştır. Gerçi bunları söylemek ve yazmak, bu âciz ve fakirin görevi değildir. Fakat sevgi ehlinin hizmetinde bulunmak niyetiyle velilere ait kitaplardan iki yüz kadarının özünden ve sırlarından geçip tercüme edilerek bu kitabın üçüncü ana kısmında yazılmıştır.

RUBAÎ

*Bu yoksulluk ve yalnızlığımla,
Heves peşindeyim aciz kalmışken.
Bulmayı gaye edindiğin hazineden işaret verdim sana,
Biz kavuşamadık, belki sen kavuşursun.*

NAZİM

*Ni'met-i uzmâ-yı cem'iyetde idik bir zaman
Düşdük andan bu azâb-ı gaflet u cehle yamân
Aşinâ-yı Hak iken bîgâne olduk bîgümân
Ayn-i beytullâh iken puthâne olmuş dil hemân
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân
Hâzır ol kim ni'met-i cem'iyet-i hâtır odır
Gâfil olma kim azâb-ı tefrika hâzır odır
Hakk'a cândan kıl teveccüh kalbine nâzır odır
Evvel u âhır odır hem bâtın u zâhir odır
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân
Cehl u havf gam u gadab heb gaflet u nisyandadır
Gâfil olan sû-i hulkiyle yanar nîrândadır
Arfî-i âgâh olan cân rahmet-i Rahmân'dır
Gark-ı bahr-ı vahdet olmuş cennet-i irfândadır
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân
Ab u nânı koy bu cisme zikr-i Hak olsun idâm
Zevk-i zikrullâh ile dil mutmain olsun temâm
Hayrete var kim odır dil beytine bâb-us-selâm
Hak ile her hâlde ol tâ ol senin ola müdâm
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân
Ey gönül her ne dilersen sende iste sende bul
Ger saâdetmend isen kendinde bul ol dosta yol
Bâm-ı hayretten huzûr-ı hazrete eyle duhûl
Mâsivâdan fâriğ ol aşkın deminden pürdem ol
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân
Nefsini lâşey bilen dil Hak bilür âgâh olur
Ru'yet u sem u kelâmı her işi Allah olur
Cümle eşyâdan ana bir ân temâşâgâh olur*

*Kande olsa Hak anınla dâimâ hemrah olur
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân
Hakkı Hak'dan gâfil olma hâzır ol eyle huzûr
Dil nazârgâh-ı Hudâ'dır sâf kıl kim dola nûr
Şâh damarlardan yakîndir Hak sana sen olma dûr
Vehm u fehm u fikri koy dal hayrete ol pür sürûr
Hâzır-ı Hak ol huzûr it gâfil olma her zamân*

(Bir zaman en büyük nimet cemiyetinde idik, oradan bu azap, gaflet ve cehalete pek kötü düştük. Hakk'a tanıdık iken yabancı düştük şüphesiz. Beytullahken puthane olmuş hemen gönül. Hak'la ol, huzur et gafil olma her zaman. Huzurda ol ki gönül cemiyetinin nimeti odur. Gafil olma ki hazır tefrika azabı odur. Hakk'a candan teveccüh kıl, kalbine nazır odur. Evvel, ahir, zahir, batın hep odur. Hak'la ol, huzur et, gafil olma her zaman. Suyu, ekmeği bu cisme bırak. Hakk'ı zikir devam etsin, zikir zevkiyle gönül büsbütün tatmin olsun. Hayrete var ki gönül beytinin selâm kapısı odur. Her hâlde Hak ile ol ki o daima seninle olsun. Hak'la ol, huzur et, gafil olma her zaman. Ey gönül her ne diler sen sende iste, sende bul, eğer saadetten payın varsa o dosta kendinde yol bul. Hayret kapısından o hazretin huzuruna gir. Dünya işlerinden ayrıl, aşkın kanından dopdolu ol. Hak'la ol, huzur et, gafil olma her zaman. Nefsini bir hiç bilen gönül, Hakk'ı bilir, haberdar olur. Götdüğü, işittiği, söylediği hep işi Allah olur. Bütün eşya ona bir anda görme sahası olur. Nerede olsa Hak onunla daima yoldaş olur. Hak'la ol, huzur et, gafil olma her zaman. Hakkı, Hak'tan gafil olma. Onunla ol, huzur et. Gönül Mevlâ'nın nazar ettiği yerdir, onu saf kıl ki nurla dolsun. Hak, sana şah damarından daha yakındır, sen uzak olma. Kuruntuyu, anlamayı, fikri bırak, hayrete dal, sevinçle dol. Hak'la ol, huzur et, gafil olma her zaman.)

Altıncı Madde: İrfan yolunun doğru yol caddesinde delâlet çıkmazına düşen her şeyi mübah görenlerin hata yönlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: O her şeyi mübah görenler ki Mevlâ'nın hükümlerinden yüz çevirmiş ve apaçık din yolundan çıkarak yanlış yola girmişlerdir. Onlar, o cehalet ve hataya şu beş yönden düşmüşlerdir.

İlk yönde hataya düşenler o tayfadır ki Allah'a iman etmeyip onun zatının gerçeğini ve sıfatlarının keyfiyetini, kuruntu, hayal, kıyas ve benzetmelerle bilme yoluna gitmişlerdir. Onu böylece idrak edemeyince, bu kez hataya sapıp âlemde görülen tasarrufları, cereyan eden olayları tabiata ve yıldızlara atfetmişlerdir. Onlar, bu garip âlem ve bu acayip düzenin kendiliğinden oluştuğunu, sonradan yaratılmadığını ve yok da olmayacağı görüşünü ileri sürdüler. İnsan ve hayvanlar, bitki ve madenler hepsi tabiatın, yıldızların tesirinden meydana gelmiş, düzene kavuşmuşlardır. Kâinat kendi kendini yaratmıştır. Bundan başka da yaratıcı yoktur. Yani bu nefis sanatlı hat, kendinden yazılmıştır.

İkinci bir yön olarak hata eden o tayfadır ki onlar dirilmeye ve haşre inanmazlar ve onu inkâr ederler. İnsan, hayvanlar, ağaçlar, bitkiler gibi biter gider. O yok olduğunda tekrar varlık kazanıp meydana gelemez, demişlerdir. Ruhların tekrar cesetlerini bulup birleşmelerini mümkün görmediklerinden nesebi, kitabı, sevabı kabul etmemişlerdir. Bunların hataları kendilerini bilmediklerinden doğuyor. Çünkü bunlar öyle zannediyorlar ki ruh ancak hayvanî ruhtur. Biz ona

gönül diyoruz ki o, irfan merkezi ve Mevlâ'nın muhatabıdır. O asla geçici olmaz, o daima kalıcıdır. Ancak o, bedenden ayrılır ki bu ayrılmaya ölüm denmiştir. İşte bu tayfa, bu ruhu idrak edemeyip ondan sefil kalmışlardır.

Üçüncü bir yönde hata eden de o tayfadır ki ahlâkı iyi ve güzel değerlerle donatabilmeyi inkâr eder ve şöyle derler: Şeriat, bize kalbimizi kin, şehvet, riya ve kibirden arındırmamızı emreder. Oysa ki bu mümkün değildir. Çünkü, nefsimiz bu sıfatlarla yüklü yaratılmıştır. Bu yaratılış ve insanlığın ise değişmesi olamaz bir hadisedir. Nitekim maddî bünyesi siyah bir cismi yontmakla beyaz olmaz. Tıpkı bunun gibi kalp de yaratılış vasıflarından ayrılamaz. Huy canın içindedir. Can çıkmayınca o çıkmaz. Bu görüşleri savunanlar bilmelidirler ki o mukaddes şeriat, o sıfatları gönülden büsbütün yok etmeyi, söküp atmayı emretmiştir. Hatta onları irade, akıl ve kalbin tasarrufu altında tutmayı da emretmiştir. Bu, mümkün, olabilen ve denenmiş olan bir iştir. Nitekim o şerefli sevgili kâinatın efendisi peygamberimiz “Ben tıpkı sizin gibi bir insanım, bir insanın kızdığı gibi ben de kızarım” buyurmuş, çocukluğunda insanlık sıfatları kendisine üstün gelmişken, sonra onları mağlup ettiğini ifade etmiştir. Allah da öncesiz sözünde “O takva sahipleri, öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını bağışlayanlardır” buyurmuş, gazap ve öfkesini tutarak onu akıllarına mağlup edenlerin geçerli olduğunu ifade etmiştir. Kin ve öfkesi olmayanları övmüştür. Çünkü insan, onlarsız olgunluk mertebesine ulaşmıştır.

Dördüncü yönde hata eden o tayfadır ki onlar nefisleriyle pek mağrur olup kendilerini olgunluktan son hadde varmış kabul eder ve şöyle derler: Biz öyle hâllere ermişizdir ki kötülüklerden bize bir zarar gelmez. Bu hâllerle gönlümüz derya gibi olmuştur ki en ağır pisliklerle bile temizliğini yitirmez. Fakat bunlar da bilmediler ki derya gibi olmak, bir sükûnet bulmak, hiçbir rüzgârla kımıldamayıp hiçbir şeyden bulanmamaktır. Oysa ki eğer bir kimse bunlardan biriyle konuşurken ona saygı göstermese, “azizim” demeyip onu hafif görse veya ona hakaret edip sövse, buna karşı o, böyle davranana yıllarca düşmanlık yapar ve ona zarar vermek tek gayesi olur. Yine bir kimse, onun elinden parasını veya bir tanesini alsa, dünya başına dar, cihan gözüne örümcek ağı olur ve üzüntüsünden aklı alt üst olur. İşte bu ahmaklar öfke ve şehvetlerinin tutsağı olmuş, riya ve kibirle dolmuşlardır. Bunların henüz erkeklikleri bile tamamlanmamış ve insanlıkları da eksik kalmıştır. İşte bunlar kopkoyu bir cehalet ve gafletle mağrur oldukları için böyle sapık davalara dalmışlardır. Çünkü veliler ve peygamberler bile bir hata meydana geldiğinde ağlayıp bağış dilemişlerdir.

Beşinci yönde hata eden de o tayfadır ki onlar Allah'ın merhamet, ayıpları ve suçları örtücü olmasına yaslanıp kahrından emin olarak şöyle derler: “Allah, çok bağışlayıcı ve cömerttir. O çok acıyan ve merhamet edendir. O kullarına bir ana elinden bile daha çok sevgi ve şefkat gösterir. Elbette o ayıpları örten, suçlarımızı örttüğü gibi o günahları bağışlayıcı olan günahlarımızı da affeder”. Fakat bunlar da bilmediler ki Allah, ayıpları örtücü ve günahları bağışlayıcı olduğu gibi kahır ve perişan edicidir de. Yine derler ki Allah bizim itaatimize muhtaç değildir. Bizim itaatimizden ona bir fayda, isyanımızdan da bir zarar gelmez. Madem itaat en erdemlidir ve ibadet eden de pek büyük sevaplara kavuşacaktır, fakat bunun Allah'a bir faydası yoktur diye yapılmamasından kim ne kaybedecektir? Bu gafillerin bu sözleri, o hastanın şu sözüne benzer ki hekim ona ısrarla tenbih edip “Perhiz et ki iyi olasın. İlâç kullan ki sağlık bulasın” dedikçe, o, hekime şöyle der: “Perhiz edip ilâç kullanmamdan sana ne, ederim veya etmem, sana bunların ne faydası ne zararı olur”. Evet o hasta bu söylediklerinde doğrudur fakat perhiz edip ilâç kullanmasa yok olur

gider. Yine bu tayfaya göre isyan etmekle itaat etmek aynı şeylerdir. Onlar şunu anlamadılar ki isyan etmek, yok olmaya götürücü şer; itaat de her iyiliğe önderlik yapan kılavuzdur. Nitekim hastanın kalbi çürür, sararır, solar. Tıpkı bunun gibi isyankâr olmak da kalbi karartır. Yine perhiz ve ilâç bedenine sağlığına sebeptir. Tıpkı bunun gibi takva itaat de kalbin parlaklığı ve Rabb'in rızasıdır. İsyân, bedbahtlık; itaat saadettir. İsyân, nefis ve arzunun yolu; itaat da Hakk'ın ve ona kavuşmanın yoludur.

RUBAÎ

*Ey kendini gerçek ehli sanan,
Sıtk ve doğru sıfatlarının dostu sanan,
Vücut mertebelerinin hepsinin bir hükmü vardır,
Korumazsan bu mertebeleri zındık olursun.*

NAZİM

*Gönül seccâde üzre câlis ol tesbîhsiz durma
Namâz ehlinden özgeyle sakın sen durma oturma
İbâdet üzre ol dâim iki âlemde izzet bul
Demâdem al vudû' bul tâze cân bu nefsi yaturma
Yüzün sür yerlere gel bu riyânın mescid içinde
Otur minber gibi dâim kafesde kuş gibi durma
Müezzin nağmesin dinle dağılsun dilde teşvîşin
Cehennem bâbın açdırma uyûb-ı nâsdan sorma
Cemaatle namâzı terk iden dolmuş kedûretler
Anın terkiyle lûtf it bir kedûret sende arturma
Hatîb u vâizin ef'âl u ekvâline ol tâbi'
Îmâmın gayrisine kendini zinhar tabşurma
Niyâzi tâatı terk eylemek bu'd u fuzûllıktır
Kerem kıl terk-i tâatle şaşub de halkı şaşurma*

(Gönül seccade üstünde otur, tespihsiz durma. Namaz ehlinden başkasıyla sakın sen durma oturma. Daima ibadette ol da iki âlemde de şeref bul. Her zaman abdest al, taze can bul, nefsi yatırma. Gel bu riyanın yüzünü yerlere sür, mescit içinde otur minber gibi daima kafeste kuş gibi durma. Müezzinin nağmesini dinle de gönülde karışıklı dağılsın, cehennem kapısını açtırma, insanların ayıbını sorma. Cemaatle namazı terk eden sıkıntılarla dolmuş. Onu terk etmekle ne olur lütfet de bir sıkıntı da sen katma. Hatibin, vaizin söz ve hareketlerine uy, imamdan başkasına kendini kaptırma. Yalvarmayı, itaati terk etmek uzaklık ve terk edilmektir. Kerem kıl, itaati terkle şaşıp da halkı şaşırtma.)

Yedinci Madde: Tasavvuf ehlinin on iki kol olduğunu, bunlardan bir kolun kurtuluş yolunda diğerlerinin sapıklık çizgisinde olduğunu, bunların hangi yoldan belâlarını bulduklarını ve dosdoğru bir yön takip edenlerin Mevlâ'ya ulaşip gayelerine kavuştuklarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Tasavvuf bilimi öyle bir bilimdir ki Allah'ın sıfatlarının ondaki

keyfiyetinden bahseder. Mevlâ'nın sevgisidir ki kulu bu bilime çeker. Yine kalbini Allah'tan başka her şeyden arındıran tasavvuf ehlidir ki bu bilimin varisidir. Çünkü tasavvuf, kişinin kalbini Mevlâ'dan başka her şeyin sevgisinden koparıp yalnızca onun sevgisine bağlamaktır. Yukarıda açıklanan ehli sünnet mezhebi çerçevesinde itikadı düzelterek sağlamlaştırarak o en şerefli sevgili peygamber söz ve davranışlarını hassasiyetle izlemektir. Güzel ahlâkî değerlerle donanıp sürekli zikir ve tam bir teveccühle Mevlâ'nın dostluk huzuruna yükselmektir.

H.55'te tasavvuf ehli on iki kol oldu. Bir kolu mukaddes şeriat ölçülerine eksiksiz uyarak doğru yola girmiş ve gayeye vararak muratlarına kavuşmuştur. Diğer kollarsa, bid'ate düşmüş ve sapık yollarda mahvolup gitmişlerdir. Bu sapık kolların adları şöyledir: Evliyaiyye, Hubbiyye, Şumurahiyye, İbahiyye, Haliyye, Hulûliyye, Huriyye, Vakıfiyye, Mütecahiliyye, Mütekasiliyye, İlhamiyye. Bunların hepsi fesat ve fitne ocaklarıdır. Bunlardan uzak olan Hakk'a yakın ve dini, itikadı fitne ve fesada düşmekten kurtulmuş olur. Çünkü onlar kopkoyu bir cehalet karanlığında kalmış ve sapıklık deryasında boğulmuşlardır. Onlar imanla şeref kazanmışken nefislerinin o ahmakça arzusuna uyup ince şeriat ölçülerini hafife aldıklarından Allah onları böyle sapık hâllerile belâda bırakmıştır. Her batıl kol, kendi yollarının adlarıyla anılıp ilâhî huzurdan uzak düşmüşlerdir.

Evliyaiyye koluna mensup olanlar şöyle derler: “Bu yola giren velilik derecesine yükselince ondan bütün şerî yükümlülükler kalkar. Veliler, peygamberlerden daha üstündürler. Onlar en yüksek makama ulaşacaklardır”. Oysaki bu inançta olanın kalbinde din, iman kalmaz. Çünkü ruh, bedenden çıkmadıkça insandan bu yükümlülükler düşmez. Yine bir veli hiçbir peygamber derecesine ulaşamaz.

Hubbiyye kolu mensupları da şöyle derler: “Kul, Allah'ın sevgi makamına yükselip başka sevgilerden kopunca artık ondan oruç, namaz ve diğer emir ve yasaklar düşer, haramlar ona helâl olur”. Oysaki bir haramı helâl kabul eden dinini yitirmiştir. Bu topluluğa anlatmak, onlarla tartışıp doğruyu kabul ettirmek mümkün değildir. Onlar yine bildikleri yolda gider ve haramlar karşısında helâlmış gibi davranırlar. Kurtuluş bunlardan kaçmaktır.

Şumurahiyye kolu mensupları da şöyle derler: “Kul, ilâhî dostluk ve huzura kavuşup Mevlâ'ya dost olunca, şerî emir ve yasaklar onun yükümlülüğünden düşer. Artık ona tef ve neyle sema etmek, çiçekleri koklar gibi kadınları koklamak, onlardan yararlanmak gerekir”. Bunlar Abdullah Şumurahî'nin kavmidir ki tam bir doğruluk ve ruhî hassasiyet sahibi edasıyla meydanda dolaşırlar. Bunları katletmek vaciptir ki hile ve düzenbazlıklarla müthiş fesat ve fitne çıkarırlar.

İbahiyye mensupları da şöyle derler: “Biz nefsimize sahip değiliz ki onu kötülüklerden alıkoyalım. Herkesin ırzı, malı bize helâl ve mubahdır. Bulduğumuz yerde alır gideriz. Böylesi arzulara mani olmaksızın küfürdür, ne yapalım”. İşte bunlardan daha kâfir ve zararlı bir kol daha yoktur, bunların şerri pek büyüktür.

Haliyye kolu mensupları da şöyle derler: “Sema ve raks ile el ele tutuşup oynamak helâldir”. Bu hâldeyken kendilerinden geçtikleri ve şeyhlerinden üzerlerine bir hâl sıçradıklarını söylemeleri de bir başka sapıklıktır.

Hulûliyye kolu mensupları da şöyle derler: “Güzel kadına ve sevimli oğlana bakmak helâldir. Çünkü, bu kâinatın kuruluşundan bu yana böyledir”. Bunlar güzel kadına bakarken de neşeyle rakedip “Bu hâller Hakk'ın sıfatlarındandır, bize sıçramış ruhumuz ve bedenlerimiz hep onun olmuştur” diyerek birbiriyle kucaklaşır, öpüşürler. Bir halka oluşturup dansederek tepişirler ve böylece sapıklığa saplanıp kalırlar.

Huriyye kolu mensupları da şöyle derler: “Kendimizden geçtiğimiz zaman bize cennetten huri kızları gelir ve onlarla birleşiriz. Onun için bize, kendimize geldiğimiz zaman gusletmemiz, boy abdesti almamız lâzım gelir”. Oysaki böyle diyende iman bulunmaz artık.

Vakıfiyye kolu mensupları da şöyle derler: “Kul, Allah’ı bilmek ve anlamaktan âcizdir. İnsan aklı onu idrak etme gücüne sahip değildir”. Böyle der ve yan gelip yatarlar. Oysaki ayetler ve hadisler çerçevesinde Mevlâ’nın birliğini idrak, insana mümkün kılınmıştır. Yoksa Mevlâ’nın kullarını yükümlü kılması abes ve anlamsız olurdu. Böylece itikat edenler de sapıklıktan kurtulamazlar.

Mütecahiliyye kolu mensupları da şöyle derler: “Biz riya ve gösterişten, şöhretten korkar ve kaçırız. Onun için takva sahibi olanların giydiklerini giymez, günahkâr insanlar gibi giyinir, halk içine çıkarız”. Bu inanç şeriat ölçülerine aykırıdır. Çünkü “Bir topluluğa benzemeye çalışan o topluluktan sayılır” denilmiştir.

Mütেকâsiliyye kolu mensupları da şöyle derler: “Bu dünyaya gelmekten maksat yalnızca mide doyurup ense şişirmektir”. Bunlar çalışmayı bırakıp kapılarda dilencilik yaparlar. Hemen her ne bulurlarsa, yiyip içip giderler. Oysaki yaptıkları şeriata aykırıdır.

İlhamiyye kolu mensupları da şöyle derler: “Şairlerin yazdıkları Kur’an yoludur. Onlar, gerçekleri açıklamaktır”. İşte bunlar Kur’an, hadis ve fıkıh bilimlerinden büsbütün uzak şairlerin, filozofların, nüktecilerin kitaplarını okur ve “Bunlar ilâhî ilhamdır” deyip yollarına devam ederler. Oysaki ömürlerini sapıklıkta tüketirler.

BEYİT

*Din ilmi fıkıhtır, tefsirdir, hadistir,
Bunlara aykırı düşen her ilim habistir.*

Dosdoğru bir yönle Hakk’a giden kolun bağlıları da şöyle derler: Kur’an ve hadis hem dinimiz hem de dünyamızın bütün işlerinde bize yeterlidir. Mukaddes şeriat bize yeter. İşte bunlar gerçek velilerdir ki doğru yolda, doğruluk üzeredirler. Bunlar peygamberler yolundan Maverâ ülkesine yükselmişler ve Mevlâ menziline varmışlardır. Bunlar, gerçek bilimine sahip, ilâhî dostluk ve huzur meclisine varmış olanlardır. Bunlar sevgi deryasına dalmış, Allah fâni olup onunla kalmış ve sonsuz devletle sonsuz bir saadete ermişlerdir.

NAZİM

*Serâ-yı dîn esâsıdır şerîat Tarîk-i Hak hedâsıdır şerîat
Budır ol kapu dergâh-ı Hakk’a Ki yolın ibtidâsıdır şerîat
Dahi bununla bu yol hatm olunur Bu râhın intihâsıdır şerîat
Sırât-ı müstakîme da’vet iden Münâdîler nidâsıdır şerîat
Şeriat enbiyânın sünnetidir Kamunun ihtidâsıdır şerîat
Huda’nın leyle-i mi’râç içinde Habîbine atâsıdır şerîat
Yirmi üç yıla dek Cebrâil’in Ana vahy-i Hudâsıdır şerîat
Cihânda çokdır envâi ulûmın Kamusunun humâsıdır şerîat
Bu nefis-i kâfiri katl itmek içün Hakk’ın hükm ü kazâsıdır şerîat
Cihâd-ı ekber iden ehl-i irfân Kulûbının safâsıdır şerîat
Tarikat kârbânının önünce Delîl u muktedâsıdır şerîat*

*Hakikat gerçi sultânlıktır ammâ Önünde anın livâsıdır şerîat
Şerîatdan velî yâd olmaz aslâ Velînin âşinâsıdır şerîat
Şeriatla durur arz u semâvât Bu bünyânın binâsıdır şerîat
Ne bilsün şer’-i pâki ehl-i ilhâd Ol a’dânın cefâsıdır şerîat
Hemân anlarda aklınca sanur kim Nizâm için evlâsıdır şerîat
Sakîn cânım sakîn onlar gibi hem Dime sen de nolasıdır şerîat
Şerîatsız hakîkat olur ilhâd Hakikat kevn ziyâsıdır şerîat
Zivâsı olmıyan şemsi de yok bil Hakikatle kıyâsıdır şerîat
Cihâna bir velî gelmez ki illâ Elinde anın asâsıdır şerîat
Dahi başında tâc u şâl u kisvet Hem abâsıdır şerîat
Hakikat cânıdır ancak velînin Cânından mâadâsıdır şerîat
Hakîkat arş-ı a’lâdır muhakkak O arşın istivasıdır şerîat
Benden bulmaz bekâ cân olmadıkça Hakikat ten bekâsıdır şerîat
Sakın soyma anı nâmahrem içre Yüzün suyu hayâsıdır şerîat
Cemî-i enbiyâ vu evliyânın Niyâzi rehnümâsıdır şerîat*

(Din sarayının temelidir şeriat. Mevlâ’ya ulaştırıcı yoldur şeriat. Hakk’ın dergâhının kapısı budur. Yolun başlangıcıdır şeriat. Yine bu yol bununla bitirilir. Bu yolun sonudur da şeriat. Dosdoğru yola davet eden münadilerin sesidir şeriat. Şeriat, peygamberlerin yoludur. Herkesin doğruya varmasıdır şeriat. Mevlâ’nın miraç gecesinde, sevgilisine bağışıdır şeriat. Yirmi üç yıl boyunca Cebrail’in, ona Allah’tan getirdiği vahiydir şeriat. Cihanda bilimin çeşitleri çoktur, hepsinin en üstünüdür şeriat. Bu inançsız nefsi katletmek için Allah’ın hüküm ve kazasıdır şeriat. Büyük cihat adamları irfan ehlinin kalplerinin sefasıdır şeriat. Tarikat kervanının önünde, peşinden gidilen bir kılavuzdur şeriat. Gerçek, gerçi sultanlıktır ama önünde onun sancağıdır şeriat. Şeriattan veli yabancı düşmez asla, velinin tanıdığıdır şeriat. Yer ve gökler ayakta durur, bu binanın binasıdır şeriat. İnkârcılar bu temiz yolu ne bilsin. O düşmanların cefası, korkusudur şeriat. Hemen onlar da aklınca anlar ki düzen için en mükemmelidir şeriat. Sakın canım, sakın sen de onlar gibi deme “Şeriat da ne demek”. Şeriatsız gerçek inkâr olur. Gerçek ki kâinatın ışığıdır şeriat. Işığı olmayan güneşi de yok bil. Gerçekle şeriatın kıyası budur. Cihana bir veli gelmez ki mutlaka elinde اساسıdır şeriat. Hem başında tacı, şalı, kisvesi üstünde de abasıdır şeriat. Gerçek canıdır velinin, diğer organları da şeriattır velinin. Gerçek, en yüksek arştır şüphesiz; şeriat da o arşın düzlüğüdür. Gerçek ruh olmadıkça beden kalıcı olamaz. Şeriat da tenin kalıcılığıdır. Bütün peygamber ve velilerin yalvarması, kılavuzudur şeriat.)

Beşinci Konu

Padişahlar padişahının dergâh ve divanına ruhun girmesini, insan nefsinin yedi makamının geçilmesini, Mevlâ'nın huzurunda olmanın edep ve ölçülerini, Rahman'ın yolunu gösterenlerin işaret ve kerametlerini, irfan yoluna yetenekli müridin alâmet ve sıfatlarını, şeytanî kuruntuların çeşitli müdahale ve tuzaklarını ve zamanın velilerinin kutbu olan hazreti şeyhin erdemlerini sekiz bölüm hâlinde açıklar.

Birinci Bölüm

Ruhun, irfan yoluna girişteki hâllerini ve ona bağlı olarak gözüne görünen perdeleri, ilk makamda bulunan insan nefsinin ve o ilk makamda gerekli olan edep ve ölçüleri sekiz madde ile açıklar.

Birinci Madde: İnsan ruhunun ilk geldiği ve son gideceği yeri bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ, kendi hikmetiyle zatına dair sırları, insan idrakinin ulaşamayacağı semadan bütün bir tabiat zeminine saçıp ad ve sıfatlarının özelliklerini göstermek için o ince sırları damlaların sedeflerinde gizleyince, o ruhlar, bir an nefsin karanlıklarının gerdiği perde arkasında kalmışlar, önce sahip oldukları itibar ve yüksek kıymetleri unutup duygularının ve şehvetlerinin girdabına kapılarak ilk mertebe olan hayvanlar mertebesine düşmüşlerdir. O aslî vatanları asla hatırlarına gelmeyip ilk geldikleri ve son gidecekleri asıl ülkelerini büsbütün unutarak terk etmişlerdir. Sonra onlara kendi dış suretlerinde pek çok peygamberler, elçiler gönderilmiş; iç suretlerinde de pek çok tecelliler indirilmiştir. Öyle ki onların insanlık karanlıklarında mavera kandilini yakmakla ı ışık saçsınlar ve nasıl bir çirkeflikte olduklarına onlar böylece haberli olsunlar. Yine o üstün kıymetlere ulaşma yetenekleri olduğunu bilsinler. Hem o karanlık ve hem de nur perdelerini açmaya çaba sarf ederek ilk geldikleri o asıl ülkelerine dönmeyi arzu etsinler. İşte bu istek ve arzusuyla ondan yana bir karış yaklaşanlara o bir arşın; ona bir arşın yaklaşanlara o bir kulaç yaklaşır. Ona yürüyerek gidene o, koşarak gelir. Onlara uzanan lütuf elleri onları öyle bir cazibeyle huzura çekmiştir ki onlara bütün alışkanlık ve tabiatlarını unutturmuştur. O cezbe ile onlar yine Mevlâ'ya varmışlar ve kendi sıfatlarını onun sıfatlarında yok etmişlerdir. Artık onlar kulluğun en yüksek değerleriyle donandıklarından onun terbiyesi altında hiçbir çekişmeleri kalmayıp onunla tamamıyla tatmin olmuşlardır. Nitekim Mevlâ onları bazı adlarıyla davet edip “Ey tatmine varmış nefis, razı olmuş ve razı olunmuş olarak Rabb'ine dön” buyurmuş ve kullarına bu emirle, eşya ve hadisleri büyülemeye yürüyündeki halifeliğini yerine getirdiğini duyurmuştur. Yine onlar, sonsuzluk örtüsüne bürünüp tükenmez üstünlükle ve sonsuz nimetlerle lütuflandırılmıştır. İşte bu, Mevlâ'ya dönmeyi istemek ve o cezbeyle kapılmak, Allah'ın bir lütfudur ki ancak öncesiz bir iyilik ve yaratılıştan tükenmez bir saadet bulan tertemiz, onurlu ve övülmesi bir sülâleden gelen, temiz yaratılış ve üstün ahlâk örnekleri olan peygamberler ve velilerin kalplerine dolmuştur. Her biri yetenekleri derecesinde kendilerini bilerek, tanıyarak Allah'ı bilmiş, tanımış ve ilâhî huzuru bulmuştur. Onlar,

dünya zevklerine iltifat ve ahret nimetlerine de itibar etmeyip kalplerinin bütün saflığıyla Mevlâ'larına yönelmişlerdir. Onların kutsal ruhları, gece ve gündüz boyunca hep onun zikir ve tefekkürüne dalmıştır. Onların arınmış nefisleri de dış duylara ait bütün zevklerden geçip iç âlemlerinde doğan yücelik ve lezzetlere yönelmiştir. Ey benim ruhum! Eğer bu üstün veliler topluluğundan isen saadet senindir. Dile ne dilersen! Eğer bunlara hizmette bulunmuşsan müjde senindir, onlarla birliktesin! Hadiste “Kişi sevdiği ile beraberdir” geldiğini bilesin.

Tabiat zindanının karanlığına düşüp aşağıların en aşağısı olan bedene bağlı kalanların gönülleri ögke ve şehvete esir, pek çok korku ve tehlikeye de mahkum olmuştur. Muhalefet şebekesi içinde büsbütün umutsuz ve alışkanlıklar, âdetler kafesi içinde hep mahpus kalmıştır. Çünkü onlar hayvanlar gibi hep yemek, içmek, uyumak ve bayağı şehvetlerini tatmin etmekle meşgul olup kendilerini tanımak ve bilmek suretiyle ilk geldikleri ve son gidecekleri asıl vatanlarından da habersiz kalıp ayrı düşmüşlerdir. Onlar “Her şey ondan başladı ve yine ona dönecektir” işaretini aydınlık bir müjde bilmeyip cihana hayvan gelen, hayvan giden, hep yiyen böylece de nihayet yenmiş olanlardır.

NAZIM

*Bu ten bu cihândır gönül ol cihân Hevâ yâr-i tendir Hudâ yâr-i cân
Gönülden garîb u gamı hem garîb Değildir yeri arz u ya âsümân
Eğer yâr-i cân u hıredsen müdâm İresin o cânâ ender cinân
Veli-yi yâr-i hiss u hevâsan eğer Yerindir bu hâşâk ile hâkdân
Meğer nâgehân ol inâyet irüb Seni cezb-i dildâr ide nâgehân
Ki bu cezbedir bin amelden güzel Ameldir nişân cezbedir bînîşân
Mişân mevcdir bînîşân bahrdır Nişândır beyân bînîşândır ayân
Güneşden çu bir arpa zâhir olur Felekden hemân sübrilür kehkeşan
Sükût eyle Hakkı ki sumt içre var Hezârân lisân u hezârân beyân*

(Bu ten bu cihandır, gönül de o cihan. Arzu tenin yâri, Huda da canın yâridir. Gönülden garip düşen hem gamı da garip olanın yeri, yer ve gök değildir. Eğer hep o canın ve o fikrin yâriysen cennetler içinde o cana erersin. His ve arzusunun yâri isen eğer bu çüplük ve toprak yer senindir. Meğer ki o iyilik apansız gelip bir anda seni sevgiliye cezbede. Ki bir cezbe bin amelden güzeldir. Amel bir nişanken cezbe nişansızdır. Nişan bir dalga, nişansızlık da denizdir. Açıklama nişandır, nişnasızlık da apaçık ortada olan. Güneşten nasıl arpa meydana gelirse, semadan da süpürülür Samanyolu. Sükût et Hakkı ki sükûtta bin dil, bin açıklama vardır.)

İkinci Madde: İnsanın vücudunda bulunan şehvet düşkünü hayvanî nefis ile doğru ve yanlış değerleri idrak edici nefsin gerçeklerini, ikisinin birbiriyle olan ilgi ve durumlarını, bir de adlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İnsanın iki ruhu vardır ki Müslüman hikmet bilgileri, onların birine “hayvanî ruh”, diğerine de “insanî ruh” demişlerdir.

Onların hayvanî ruh dedikleri cevher, lâtif bir unsurdur ki bedeninin hayat, his, hareket ve iradesini yüklenmiştir. Biz bu ruha “şehvanî nefis” ve “hayvanî nefis” diyoruz. İşte bu nefis bedende doğan bir cevherdir ki eğer bedeninin içine ve dışına beraberce ışık saçsa, uyanıklık durumu gelir. Eğer bedeninin

içine doğup dışına doğmasa uyku durumu gelir. Eğer büsbütün bedenden ışığını kesse, o zaman ölüm durumu gelir.

“O pek hikmetli yaratıcıya tespih olsun, o bütün eksik sıfatlardan arınmıştır”.

O hikmet bilginlerinin “insanî ruh” dedikleri cevher de insan ruhudur ki zatında, özünde maddeden soyut bir cevher kabul edilmiştir. Fakat bu fiillerinde ve tesirlerinde maddeye yakındır. İşte bu nefistir ki “emmâre”, “levvâme”, “muinime”, “mutmainne”, “râdiyye”, “merdiyye” ve “kâmile” adlarıyla adlandırılmışlardır. Aldıkları sıfat ve keyfiyetlere göre bu adlardan biriyle anılırlar.

İşte bu insan ruhu, şehvanî nefse boyun eğen, ona itaat ederse bütün durumlarda ona uyup onun hükmü altına girerse, buna “emmâre” derler. Eğer yükümlülüklerini bilip Hakk’a uyduysa fakat henüz onda geçici şehvetlere meyil kaldıysa ona “levvâme” derler. Eğer bu meyli gidip şehvanî nefis ile zıtlaşmada da güçlü olduysa ve kendi âlemine daha fazla meyledip ilhamlara yetenekli olduysa buna “mulhime” derler. Eğer şehvanî nefsin hükmünden çıkıp gerçek kulluk makamına ulaştıysa, ıstırap dinip şehvetleri büsbütün yatıştıysa buna “mutmainne” derler. Eğer bundan da yükselerek bütün makamları gözünden çıkardıysa ve bütün isteklerinden geçip geçici olduysa buna “râdiyye” derler. Eğer bu hâli tam bir erginliğe vardıysa, Allah katında makbul, insanlar yanında sevgili olduysa buna “merdiyye” derler. Eğer bütün olgun sıfatlarla donandıysa ve insanları olgunluğa erdirmek için tekrar halka dönmekle emrolunmuşsa buna da “kâmile” adı verirler.

Bu insan ruhunun saydığımız bu yedi adından başka da pek çok adları vardır. Bu cümleden olarak bu soyut cevhere kalp deyip gönül de kasederler. Bu bütün âlemi idrak edici bir cevherdir ki şer’î emirlere muhatap, ibadet ve marifet isteklerinin yükümlüsü olmuştur.

Bu cevherin görünüşü vardır ki o aynı zamanda merkebi olan şehvanî nefistir. Batını vardır ki o ruhtur. Ruhun da batını vardır ki o sırdır. Sırrın batını da sırrın sırrıdır. Bunun batını da gizlidir. Bunun da batını vardır ki o da çok gizlidir.

Bir şeyin iç yüzü onun gerçeği ve maddesidir. Meselâ koltuk bir nesnedir ki onun aslı odun parçalarıdır. Odun parçalarının aslı ağaçtır. Ağacın aslı dört unsurdur (hava, toprak, su, ateş). Bu unsurların da aslı “eşyanın ilk maddesi”dir.

İşte bu rabbanî olayın son derecedeki güzellik hâlinde “en gizli” denir. Bir derecede aşağıda yoğunlaşması hâlinde “gizli” denir. İkinci derecede aşağı inip orada yoğunluk kazanması hâlinde “sırrın sırrı” denir. Yine bu seviyeden aşağı derecede yoğunlaşması hâlinde “sır” denir. Bunun da aşağısına “ruh”; daha aşağıda yoğunlaşmasına “kalp”, “nefsi natıka”, “lâtife-i insaniye” ve “hakikat-i insan” denir ki bu derecede böylece dört adlandırma yapılır. Bir derece daha aşağı inmesine “hayvanî insan” ve “nefsi emmare” denilir.

Bahsettiğimiz o en üstün ruhtur ki Allah onun hakkında “De ki ruh Rabb’imin işindendir” buyurmuş, böylece rabbanî bir olay ve sır olan o ruhun özünü ve gerçeğini ancak kendi nefsinin bilen seçkin, has kullarına duyurmuştur. Bu ruhun hem öte âlemde hem de bu âlemde pek çok adları vardır. Öte âlemdeki adları “akl-i evvel”, “levh-i mahfuz”, “hakikat-i Muhammediyye”, “Muhammedi nur”, “küllî nefis”dir ki Allah öncesiz sözünde “O sizi tek nefisten yarattı” buyurmuştur. Ruhun bu âlemdeki adlarına gelince, yukarıda açıklanan “ahfa”, “hafî”, “sırrus-sırr”, “ruh”, “kalp”, “nefsi natıka”, “lâtife-i insaniye” ve “hakikat-i insan”dır.

Allah’ın sanatıyla yarattığı bütün varlığın hepsinden bu cevher üstündür. Bu ruhtur ki en büyük halife ve en yüce sırdır. Bunun iniş basamaklarının ilki “ahfe-l hafî (gizlinin de en gizlisi)” derecesi

olup son basamağı da kalptir ki yani “nefsi natıka”dır ki bunun açıklaması yukarıda geçmiştir.

NAZIM

*Aşk dir akla beni sanma ki cism-i beşerim
Ne kuvâyım ne baharım ki ben emr-i diğerim
Nûr-i rûhım ki taallûk iderim âb u kile
Nûr-i mahzım ki ziyâ-bahş safâ ve kederim
Cevherim gerçi mücerreddir iki âlemde
Hem heyûla gibi her şekille ben cilvekerim
Mutlakım şekille sûrette mukayyed değilim
Ben emîr-i suverim sanma esîr-i suverim
Dîdelerden görürüm kendi cemâlim tenhâ
Tûtî-i cânıma dillerde çü şehd u şekerim
Her neye baksam anı kendi vücûdım bulurum
Bu merâyâda ayân kendimi seyrân iderim
Halkdan ârif u ma' rûf benim ey Hakkı
An-ı mâ'sukım u uşşâkda nûr-i basarım*

(Aşk, akla sanma ki insan cismiym, der. Ne kuvvet ne de baharım, bir başka şeyim ben. Ruhun ruhuyum ki suya toprağa bağlanırım. Saf nurum ki cefa ve kederim ışıık bağışlar. Cevherim, özüm gerçi iki âlemde de soyuttur. Hem korkunç hayal gibi her şekille ben cilve yapanım [Her şekille oynar, her şekile girerim]. Mutlakım, şekil ve surette bağlanmış değilim. Ben sûrun emiriyim, sanma şekillerin esiriyim. Gözlerden kendi güzelliğimi yalnız görürüm. Can kuşuma gönüllerde şekerim. Her neye baksam kendi varlığını bulurum. Bu aynalarda apaçık kendimi seyredirim. Halkdan arif de maruf da benim ey Hakkı, hem sevilenin cazibesi, hem âşıkların göz nuruyum.)

Üçüncü Madde: İnsan ruhunun (nefsi natıka), insan bedenine şehvanî nefis vasıtasıyla olan bağlantısını ve iki âlemdeki teveccühünü bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: “En gizli” (ahfa) makamından kalp mertebesine inen en üstün ruhtur ki insan bedenine yerleşip işlerinin idaresini üzerine almıştır. Bu bağ âşığın sevilenine olan bağlantısı gibidir. Bu insan ruhu cismin işlerini idare edip onu kullanmaya şehvanî nefis vasıtasıyla ulaşmıştır. Çünkü bu üstün ruh son derece lâtif ve cisim de son derece yoğun olup şehvanî nefis bu güzellik ve yoğunluk arasında orta bir yerde bulunmuştur. Onun için aşağılara inen o pak ruhla bu toprak cisim arasında vasıta olmaya liyakat bulunmuştur. Bu yüksek ruh, şehvanî nefisle birleştiğinde adı kalp ve nefsi natıka olur. İşte bu kalbin iki yönü vardır ki biri duyular ve nesneler âlemine diğer yönü de kutsal kayıp âlemine bakar. Şehvanî nefis katı ve yoğun olduğundan insan ruhunun bir yönünde, aynanın arkasına çekilen yoğun bir madde gibi yoğun bir duyudur ki öbür yüzünde birtakım suretler ve şekiller gösterir. İşte onun için insan kalbi diğer organların en üstünü, en yüce şey ve Mevlâ'nın sıfat ve adlarının tecelli zemini olup, nurların doğuş veri, sırların gizlendiği mahzen, eşyanın gerçeklerine dair en ince nakışların işlendiği gergef ve Mevlâ'nın bakış yeri olmuştur. Allah öncesiz sözünde “kalbi olan kimse için” buyurmuş ve bundan maksadın olgun insanın kalbi olduğunu

duyurmuştur. Çünkü çok az kimsenin kalbi böyle ibret almaya varabilmiştir.

Eğer gönül, bu görünen nesneler âlemine, kayıp âlemini büsbütün unutacak çapta teveccüh etse, kendisinde var olan bütün yüksek kıymetlerden yoksun kalıp hayvandan farksız olur. Eğer gönül, kayıp âlemine bu görünen madde âlemini ve her türlü benzetmeyi unutacak derecede teveccüh etse, o zaman kendisine sıçrayan bütün düşük ve bayağı sıfatlardan kurtulup melek olur. Eğer gönül, iki âlemde birine teveccüh edip de diğerinden de gafil olmazsa, o gönül sahibi olgun bir insan olur. Bu olgunluk, öyle yüksek bir makamdır ki ancak nefsi büsbütün temizlemek ve kalbi de tamamıyla arındırmakla kazanılır. İşte Allah’a yakın olanların yoluna girenler bu olgunluğa, üstün değerlere ulaşırlar.

Şu hâlde ne zaman insan kalbi cisme ait birtakım nimetler ve nefsanî şehvetlerle bedene teveccüh ettiyse, o kalp elbette hâlini değiştiren Mevlâ’dan yetmiş perdeyle uzak düşmüştür. İşte bu mertebede kalbin adı “nefsi emmare” olmuştur. Çünkü kalp o anda kötülüğü yerilmiş olan gazap, haset, kibir, kendini beğenme, gurur, düşük ahlâk, hırs ve tamahla dolmuştur. Bu ahlâk da kalbi Mevlâ’sından uzak ve keşmekeşle sakat düşürür. Özellikle, gazap ve şehvetle yükselmiş olanı tamamen zelil eder. Çünkü kalbin hakkı bedenın amiri olmak ve bedene her hükmünü kabul ettirmektir. Şu hâlde gazap ve şehvet kalbe üstün gelse, amir olan memur olup iş tersine dönmüş olur. Onun için gazabının mağlubu olan olayda kendini köpeklere bel büker; şehvetinin mağlubu olan da rüyada eşeği sırrında görür. Eğer gönül, kendini çirkef bir mertebede unutup uzun müddet orada beklerse, onun artık kayıp âlemine yönelmeye de gücü kalmaz. Çünkü kalp ayna gibidir ki toz ve pastan arınmış oldukça insan onda şekilleri berrak ve net olarak görür. Eğer ayna bir zaman parlatılmasa ve pas onun cevherini büsbütün kaplasa, o zaman onu parlatmak da onun körlüğünü gidermez. Böylece bütün özelliği yok olmuş olur. Nitekim bir hadiste şöyle geldi: “Şüphesiz kalpler demirin paslanması gibi paslanır. Onun cilâsı, ölümü hatırlamak ve Kur’an okumaktır”. Eğer gönül kendi âlemine, yani kayıp âlemine yöneldiyse elbette o, zikri ve fikriyle konusu geçen perdeleri bir bir açmaya gayret ve özen gösterir. Yine şehvet ve kötülüklerin çokluğundan meydana gelen pas ve bulanıklık büsbütün silinir gider. Böylece eşyanın gerçekleri ve en ince manalar ona nakşedilmiş olup ilâhî tecellilere yetenek kazanmış olur. Çünkü, perdelerin açılmasının manası şudur ki gönülden şehvetler giderildikçe önceden oradan aşağı indiği makamları tekrar bulur. Ne zaman gönülde bayağı şehvet ve arzulardan hiçbir şey kalmazsa, Mevlâ ile onun arasında artık hiç perde kalmaz ve üstün istek gayesine ulaşır. Nitekim Allah buyurdu: “Yarattığım yer ve gökler beni almaz da müminin kalbi alır”. Yani onu ancak mümin kulun kalbi basiretiyle görür demektir. Yoksa Allah, haşa kullarının kالبine girer demek değildir bu olamazdır. Fakat ne zaman müminin kalbi Mevlâ’yı zikir ve tefekkürle ayna gibi arınmış tertemiz olursa, tıpkı nesneler âleminde olan, duylarla idrak edilen şekillerin aynadaki görüntüsü gibi kayıp âleminin sırları ve acayıplıkları de o gönülde görünür. Zihinde meydana gelen eşyanın şekillerini de açıklayıp yorumlayan bu bilimsel müşahededir. Çünkü zihinden murat insan ruhudur (nefsi natıka) ki doğru yanlış değerleri ayırt edebilen ruhtur. Bu da bildiğin gönüldür.

NAZIM

*Gel ey nigâr kıl âyîneden yüzün idrâk
Ki nakş-ı gayrîden oldu bu dil çü âyîne pâk
Eğer çi âyîne-i vech-i pâkin olmuşdur
Kamu ukûl u nüfûs u anâsır u eflâk*

Veli sana seni ancak tamâm göstermiş
Cihân içinde bu âyîne-i dil-i gam-nâk
Temâm çehre-i hûbın gönülde seyrit kim
Dil oldu mazhar-i tâm u lâtif u sâfi vu pâk
Neden tenezzülün olmaz bu pâk halvete kim
Îzâ merert-i bihî mâvecedtü fîhi sivâk
Sana çü nüsha-i mecmû-ı kâinât oldım
Revâ mıdır ki kalam ben fütâde-i kil u hâk
Eğerçi sâhile atdın beni hem al bahre
Ki bahr-ı aşkına mevcim unutma çün hâşâk
Benimledir çü zuhûrın vücûdım oldu senin
Feleste tazharü levlâye lem ekûn levlâk
Sen âfitâb-ı cihânsın çü sâyedir Hakkı
Kamû zilâl güneşden bulur vücûdu helâk

(Gel ey sevgili aynadan yüzünü gör, idrak et ki yabancı nakıştan bu gönül ayna gibi pak oldu. Nasıl ki bütün akıllar, nefisler, unsurlar ve felekler pak zatının aynası olduysa. Veli sana, seni ancak tamam göstermiş. Cihan içinde bu gam dolu gönül aynası. Bütün çehrenin güzelliğini gönülde seyret ki gönül tam, lâtif, saf ve pak olan her şeyin açıkça ortaya çıktığı yerdir. Neden tenezzülün olmaz bu pak yalnızlığa ki “Ona uğradığımda, senden başkasını bulmadım orada”. Sana, madem kâinat bütününün nüshası oldum. Reva mıdır ki ben toz toprak içinde kalayım? Nasıl ki beni sahile attın, şimdi denize al beni ki aşkının denizinde dalgamı çer çöp gibi unutma. Madem ortaya çıkışın benimledir. Vücudum senin oldu. Ben olmasaydım sen belli olmaz, sen olmasaydın da ben olmazdım. Sen cihanın güneşisin. Gölge gibidir Hakkı, bütün gölgeler güneşten var ve yok olur.)

Dördüncü Madde: Kalp ile Mevlâ arasında olan perdelerin ne olduğunu ve kalbin onlardan nasıl kurtulduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Gönlü padişahlar padişahına tutkun olan irfan yolunun yolcularına her şeyden daha önemli ve daha gerekli olan şey şudur ki dünya ve içinde olanlardan hatta Allah’tan başka her şeyden yüz çevirsinler. Her tedbir ve arzudan geçip bütün günah ve bayağı şehvetlerden tövbe ile dönerek Hakk’ın huzuruna yükselsinler. Çünkü Allah şöyle buyurdu: “Ey iman edenler Allah’a bir daha bozulmamacasına tövbe ediniz”. “Hepiniz, ey inananlar Allah’a tövbe ediniz”. “Muhakkak Allah tövbe edenleri sever ve pislikten arınanları da sever”.

Kâinatın efendisi, peygamberlerin en şerefliisi buyurdular: “Günahından tövbe eden hiç günahı olmayan kimse gibidir”. Yine buyurdular: “Tövbe eden kimse Allah’ın dostudur”. Yine buyurdular: “Can çekişme hâline varmamış olan kul her ne zaman tövbe etse, Allah onun tövbesini kabul eder”.

Allah’a tövbe edip dönmek konusunda ayet ve hadisler pek çok olup hepsini yazmaya gerek yoktur. Çünkü Allah, doğru yola götürmesiyle lütfettiği arife bu işaret yeter.

Hz. Ömer (r.a.) buyurdu: “Kalbim, Rabb’imi gördü”. Kim bu saadete ulaşmak ve en üstün derecelere yükselmek isterse, önce ana kapıdan girsin ki o, Mevlâ’dan başka her şeyden tövbe etmektir. Bu tövbe onun için “kapıların kapısı” diye adlandırılmıştır ki kul önce dünya işlerinden

tövbe eder, oradan Mevlâ'nın yakınlık yoluna girer. Büyük fakihlerin birlik oldukları tövbenin derhal yapılmasının vacip olduğu yönündedir. Çünkü, yasaklanmış olan şeyleri terk etmek ve yapılması emrolunmuş olan şeyleri de yapmak elbette sürekli vaciptir. Eğer sen, kendine insaf ve şefkat gözüyle bakarsan, tövbeye ihtiyacını yemek ve içmeye ihtiyacından daha fazla görürsün. Çünkü bayağı şehvetlere ve günahlara meyletmek kalbini sevgilisinden uzak düşürür. Oysaki kul ile Mevlâ'sı arasında olan yetmiş perdenin en büyük ve en kalıcı olanı günahlar perdesidir ki zifirî karanlıktır. Gerçi diğer perdeleri de kaldırmak lâzımdır. Fakat onlar nuranîdir. Onlarla birlikte görmek kulun şanındandır. Çünkü o perdeler ki kalbe günahlar dolayısıyla gerilir. Onlar seninle isteğinin gayesi arasında bulunan engelleyici bir duvar gibidir. Onlar oldukça ne isteğinin gayesi olan zat görünür ne de onun bir eseri bulunur.

Nuranî perdelere gelince, onlar cam gibidir ki azı görmeye mani olmaz. Çok olursa ötesi her ne kadar berraklığını yitirirse de Maverâ'ya çekilen o duvarla asla kıyas olunmaz. Çünkü bu durumda bile şekil belli olur. Nitekim gözle onun duyu alanındaki ilgi de böyledir. Basiret de tıpkı bunun gibidir. Eğer basiret gözü mühürlenip günah karanlıklarında örtülü kalmışsa, o gaye âlemine ait nurları görmekten uzak kalır. Böylece o huzur ve itaatten ayrı düşüp günah işlemekten ıstıraplı olmayarak sevinçli olur. Eğer günahların bütününden tövbe ettiyse, onun basiretinden o karanlık perdeleri açılır gider. Böylece o kimse huzura gelip tam bir huşu ile edep ölçülerini gözeterek Mevlâ'sından haya eder. Ondan işte o anda nuranî perdeler kalır ki onlar onun cennet lezzetlerine iltifatı, üstün hâl ve makamlara, tecelli ve kerametlere itibarı, kendinin işlediği iyi, güzel amellere güvenidir. Çünkü bu kimse, öyle zanneder ki amelleri meydana getiren kendidir. İtaat de onun alışkanlığıdır. Sonra zikir ve tefekkürün tesiriyle bu perde ondan kalkar. O anda Mevlâ'nın lütfunu görüp şükründen âciz kaldığını itiraf eder. Görür ki veren de alan da zararı ve faydayı indiren hep Mevlâ'mış. Bir kuluna iyilik dilese, onu takva elbisesiyle yücelterek huzuruna lâıyk kılmış. Yine görür ki kul her ne kadar kendi fiilinin yaparı ise de onun elinden ne iyilik gelir ne kötülük. Hep yapıp eden, o insanın yaratıcısı Mevlâ imiş. Ne zaman onun gönlü bu perdenin açılmasıyla gafletten uyanırsa, o anda kendini zevk ve sevinçten vuslatta sanır. Eğer o görmeye eren gizli güzellerle çepeçevre kuşatılmış ve korunmuş olduysa, elbette bu sakınılası keşiften de yükseklerle ulaşır ve o kalıcı nuranî perdeler de yavaş yavaş yok olur gider. Böylece Mevlâ'ya yakın ve sadık olanların makamlarına ulaşır.

Bahsettiğimiz perdeleri duvar ve cama benzetişimizden sanılmasın ki o benzersiz zat, bu aşağı âlemde bu gözle görülebilir. O mukaddes zat, bu cihanda gören gözle görülmekten arınmıştır. Ancak ondan başkasından arınmış olan kalbin basiret gözüyle görülür.

İşte açıldığımız tövbe mertebesidir ki geçmiş günahlardan pişmanlık duymaktır. Bu, avamın tövbesidir ki geçerli tövbedir.

Seçkin has kulların tövbesine gelince, o kalbi Mevlâ'sından alıkoyacak her şeyden tövbe etmektir.

Seçkinlerin de seçkini olan üstün insanların tövbesine gelince, o da Mevlâ'nın dostluk ve huzurundan bir an bile gaflette olmayıp sürekli bağış dileyici olmaktır. Bu tövbe, içi dışı tertemiz, sadık ve dosdoğru olanların tövbesidir. Bunlar o pek kıymetli nefislerin değerini bilmişler ve her bir nefsi dünya ve içinde olanlardan daha geçerli bulmuşlardır. Bu mertebedeki perdeden maksat kalbi, ilâhî tecellilerden alıkoyan eşya suretlerinin kalbe dolup orada nakışlanmasıdır. Şu hâlde, irfan yoluna girmiş olanın kalbinde Allah'tan başka bir şey olursa, o ilâhî nurların tecellilerinden mahrum

ve mahçup kalır. O kalpte eğer Allah’tan gayri şeyler çok olursa perdeler karanlık perdeler olur. Eğer başkaları daha az olursa perdeler nuranî olur. Onun için üstün Allah dostu veliler tecellilere pek istekli olan bu yola yeni girmiş olanlara sebepleri terk etmekle emreder ve halvete çekilip yalnız kalmakla uyarırlar. Ta ki onların kalbine bu âleme ait şekiller hücum etmesin ve ilâhî tecellilere mani olmasın.

Kalbi ilâhî tecellilerden meneden şeylerin bu görünen şekiller olduğuna kesin delil şudur ki Allah’a yaklaştıracı bu irfan yoluna girmiş olan ibadet ehlini hep Allah’a huşu ile uzun yıllar, yetmiş yıl ibadet eder görürsün. Böyleyken bu yola girmiş olanlarda meydana gelen şevk, zevk, vecit ve huzur hâllerinden onun kalbinde asla en küçük bir şey meydana gelmez. Çünkü bu irfan yoluna girmeyen ibadet ehlinin kalbi hep yabancılarla, Mevlâ’dan başkalarıyla doludur. Öyle ki bir saat olsun Allah için onlardan boş kalmaz ve o ibadet ehli kişi de kalbinden o yabancıları çıkarmaya çaba harcamaz. Marifet yolunda olanların isteklerinden uzak kendi iç âlemine doğru yönelmez. O ancak cennette vaat olunduğu nimetleri bekler, onları gözler. Allah onun ibadetlerini kabul ederse ve dünyadan ahrete iman ile giderse, o cennette vaat olunduğu nimetlere kavuşur. Çünkü, Allah vaat ettiğine aykırı düşmez. Elbette onun her vaadi eksiksiz yerine gelir.

Bununla birlikte Allah, irfan yoluna girmiş olan ibadetinde hassa olan kuluna da hem dünyada nuranî tecelliler hem ahrette üstün makamlar sunar. İşte bununla sabit oldu ki kalbe gerilen perdeler şu görünen varlık şekillerinin kalbe nakşolunmasındandır.

NAZIM

*Bu günehdir cihân suretidir dâr-ı gurûr
Vaktidir kim ola seyrângehimiz mülk-i surûr
Çünkü “ahbebtü en a’ref” didi ol hayy-i Vedûd
Aşk sancağın açup eyledi hoş zam-i zuhûr
Cânımız görmüş idi anı verâ-yı envâr
Ol sebebdendir anın verdi bûyâ nûr-un nûr
Varlığından bir ayak taşraya çıksak ey cân
Ola ol demde kamû cürm ü günâhın mağfûr
Varlığındır ki ider hâne-i kalbin virân
Fâni ol kim ola kâşane-i kalbin ma’mûr
Benliğin çün seni dûr itdi yakîn dostından
Mahv olub dosta yakîn ol ki hiç olmazsın dûûr
Alem-i dilde mukarrebler için Mevlâ’nın
Cenneti var ki yok içinde ne nûr u ne kusûr
Aşka cân vir ki deminden ebedî hay olasın
İsm u resmin ana vir dilde mudâm eyle huzûr
Mâsivâyı unudub Hak ile ol ey Hakkı
Var odır çünkü bu varlığa sen olma mağrûr*

(Bu yaşlı şöyle der: Bu cihan sureti gurur evidir. Artık dolaştığımız yerin sevinç saltanatı olmasının vaktidir. Madem “Bilinmeyi, tanınmayı sevdim” dedi o pek sevgili, öncesiz diri olan Mevlâ. Aşk sancağını aç hoş, meydana çıkmayı azmetti. Ruhumuz, onun nurlar

ötesinde görmüştü. O sebeptendir ki onun gülü nurun da nuru kokar. Varlığından bir adım dışarı çıksan ey can, o anda bu suç ve günahların bağışlanmış olur. Bu dış varlığındır ki kalp sarayını virane eder. Geçici ol ki köşk bayındır olsun. Benliğin medem seni yakın dostundan uzak düşürdü; mahvolup dosta yaklaş ki artık ondan hiç uzak olmazsın. Gönül âleminde kendine yakın olanlar için Mevlâ'nın bir cenneti var ki onun içinde ne huri ne de bir eksiklik yok. Aşka can ver ki onun kanıyla, soluğuyla sonsuza dek hep diri olasın. Adını, namını hep ona ver. Gönülde sürekli huzura dal. Ondan başka herşeyi unutup Hak ile ol Hakkı. Var odur, bu varlığa sen boşa mağrur olma.)

Beşinci Madde: İnsan nefsinin yedi mertebesinin özünü, ruhun karanlık ve aydınlık perdelerinin dizilişini ve her mertebedeki perdenin açılışına sebep olan şeyleri bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mevlâ'ya yakın olanların yoluna girmek peygamberlerin ahlâkından ve içiyle dışıyla doğru ve saf olan kulların tavırlarındandır. Oysaki onların bu yola girmekten maksatları şudur: O, rabbanî hadise olan insan ruhunun bahsettiğimiz iniş menzillerinden, tekrar önceki üstün makamlarına yükselmek ve kendilerinin gerçeğine irfan bilgisiyle vararak oradan Mevlâ'yı bilmeye ulaşmak; böylece sonsuz bir sevgiye sadakat karargâhına yükseltip ilâhî dostluk ve huzuru bulmak.

Bu yolun yolcuları arasında belli menziller vardır ki bu yola giren onları art arda katedip birinden diğerine geçer. Böylece bu menziller biter de ona gelen ilâhî tecelliler bitmez. Çünkü ilâhî tecellilerin sonu olmaz. Bu yola girmiş olanın hâli ve bu menziller tıpkı bu duyular âlemindeki yolda yolculuk yapanın durumu gibidir. Nitekim yolcu, yolculuk esnasında yolun durumunu bilen bir rehberle, yeterince azığa ve bineğe, arkadaş ve silâha muhtaçtır ki bunlar ona lâzımdır. Tıpkı bunun gibi irfan yoluna girene de bir mürşit, bir yol gösterici kılavuz gereklidir ki bu yolun iyiliğini, kötülüğünü ona bildirsın. Yine ona takva gereklidir ki en hayırlı azık budur. Yine ona binek lâzımdır ki o gayrettir. Yine ona arkadaş lâzımdır ki onlar, aynı gayeye başını adanmış gönüldaşlardır. Yine ona silâh lâzımdır ki o da Allah'ı anmaktır. Böylece nefis ve şeytanın tehlikelerinden korunmuş ola. Yine nasıl yolcu, yol boyunca pek çok şehirlere rast gelir her birinde bir müddet kalır, sonra tekrar asıl gideceği yere doğru yola çıkarsa; irfan yolunun yolcusu da Allah dostları arasında bilinen makamları böylece geçip gider ki bu makamlar yedidir.

İlk makam yabancılarla dolu karanlıklar makamıdır ki orada bu insan ruhu (nefsi natıka) “emmare” diye adlandırılır. İkinci makam, nurlar makamıdır ki orada bu nefse “levvâme” diye adlandırılır. Üçüncü makam sırlar makamıdır ki orada bu nefse “mülhime” denir. Dördüncü makam kemaldır ki orada bu nefse “mutmainne” denir. Beşinci makam kavuşma makamıdır ki orada bu nefse “râdiyye” denir. Altıncısı Mevlâ'nın fiillerinin tecelli makamıdır ki o makamda bu nefse “merdiyye” denir. Yedincisi Mevlâ'nın ad ve sıfatlarının tecelli makamıdır ki orada bu nefse “kâmile” denir.

İşte marifet yoluna girmiş olan kişi bu yedi makamdaki hangisindeyse ondan sonraki makamların perde gerisindedir. Şöyle ki ilk makamda bulunan o yabancı varlıklarla ikinci makamdaki nurları görmez. İkinci makamda bulunan o nurlarla sırların gerisinde kalmıştır. Üçüncü makamda bulunan o sırlarla kemalden habersizdir. Dördüncü makamda bulunan kemalle kavuşmadan mahçuptur. Beşinci makamda bulunan kavuşma ile Mevlâ'nın fiillerinin tecellilerine varamamıştır. Altıncı makamda bulunan fiillerin tecellisiyle Mevlâ'nın ad ve sıfatların tecelli perdesini açamamıştır. Yedinci

Onlardan kurtulma çabası da son hadde varır. Böylece bizzat tövbe olan pişmanlık meydana gelir. Nitekim şöyle naklolundu: Şeyh Abdulkadir Geylanî hazretlerine bir kimse gelip yapılması emrolunan şeyi yapmamaktan ve yasaklanmış olan şeyi yapmış olmaktan şikâyet ettiğinde hep “Lâ ilâhe illeallah” kelimesini çok tekrar etmekle emreder, bunu tenbih ederlermiş. Ta ki o kötülüklerden

kurtulsun. Bu gerçek olayı ancak bunu tecrübe etmeyen inkâr edebilir. İşte bu ilk lütuftur ki Allah, onu bu yola girene ikram eder ki o, bu yolu onunla kolayca katedebilsin.

Yine sadakatle bu irfan yoluna girmiş olan kişinin her bir makamda nice kerametleri vardır ki yolunda sabit olsun diye bunlar ona lütfedilir. Konusu geçen o kandil de başlangıçtaki rahmanî cezbedir ki nefse karşı direnmeye ve Mevlâ'nın zikrine devam edildikçe o cezbe kuvvet bulur. Ta ki olgunluk derecelerinin zirvesine varıp emaneti yüklenme kuvvetini kazanarak fakirlik ve geçicilik devletiyle ilâhî tecellilere erer.

NAZİM

*Vech-i dildâra ben nikâb imişem Çehre-i yâra ben hicâb imişem
Şems-i vechi benimle setr olmuş Ben bana ebr-i âfitâb imişem
Dîde-i dil önünde varlık ile Perde-i zan u irtiyâb imişem
Ol muhît-ı muhabbet üzre revân Pürdem-i aşk çün hutâb imişem
Tâ ki varım itâb-ı bâkîdir Mûcib-i hicret u itâb imişem
Dürlü dürlü azâbı hep banadır İllet-i mûcib-i azâb imişem
Zan iderdim ki âb reyyânım Vâkıf oldum hemân serâb imişem
Kendimi bir hesâba saymaz iken Arif oldum ki heb hesâb imişem
Her ne söylerse aşk ey Hakkı Hoş ana kâbü-i hitâb imişem*

(Sevgilinin yüzüne peçeymişim. Yârin çehresine perdeymişim. Onun güneş yüzü benimle örtülmüş. Ben bana güneş önünde bulut olmuşum. Gönül gözünün önünde varlıkla, zan ve şüphe perdesiymişim. O sevgi denizinin üstünde dolaşan aşk dolu köpükmüşüm. Bu varlığım kalıcı olan Mevlâ'nın azarıdır. Ayrılık ve azara sebep olmuşum. Türlü türlü azabı hep banadır. Azap veren illetmişim. Zannedirdim ki suya kanmışım; anladım ki hep seraptaymışım. Kendimi hesapta yok sanırken anladım ki hep hesapmışım. Her ne söylerse aşk ey Hakkı, hoş ona muhatap olabilirmişim.)

Altıncı Madde: İçi temizlemek ve iyi, güzel değerlerle süsleyip donanmanın bizzat olgunluk olduğunu, irfan yoluna girmeyen o olgunluğa ermesinin olamaz olduğunu, Allah yakınlarının bu yoluna girmenin en şerefli bir özellik olduğunu ve Mevlâ'nın huzuruna yükselmeye sebep olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Olgunluk, insanın en şerefli hasletidir. Olgunluk, gönül ve ruhu arındırmak, iyi ve güzel değerlerle donanmaktır. Yani kalbi kötü hayvanî vasıflardan arındırmak ve ruhu üstün rabbanî ahlâk ile süslemek, böylece ilâhî dostluk ve huzuru bulmaktır.

Kötü vasıflara gelince, cehalet, gazap, kendini beğenme, riya, düşmanlık, haset, kibir, ayıplayıcı olmak, kazaya karşı gelmek, cimrilik, gurur, makam sevgisi, dünya sevgisi, övülmeyi sevmek, yerilmekten korkmak, sözünde durmamak, kötü zan, arzuya uymak, böbürlenme, kendine ayrıcalık tanıma, acelecilik, uzun emelli olmak gibi şeylerdir.

Üstün ahlâk vasıflarına gelince, onlar da bilim, yavaşlık, tefekkür, doğruluk, saflık, ihlâs, murakabe, sabır, şükür, hamd, züht, tevekkül, işleri Allah'a ısmarlama, teslim, rıza, huşu, itaat, huzur, haya, öğüt verme, tevazu, tahammül, yumuşaklık, müsamaha, yalnızlığı sevmek, ünvansızlığı istemek, Allah yolunda sevmek, cömertlik, göz tokluğu, merhamet, şefkat, mürüvvet, asalet, ahde vefa,

arkadaşlık, hizmet, af, sevgi beslemek, lütufkâr olmak, dua, ayıpları örtmek, güzellikleri açığa çıkarmak, dostlarla uyumlu olmak, itibar vermek, güzel karakter, nefsinin küçük görme, dostları arasında ağırbaşlı olmak, sükûnet, vekar, dikkatli davranmak, kendi nefesine tercih, kısa emel gibi güzel şeylerdir.

İşte Mevlâ'nın yoluna girmekten maksat, saydığımız kötü ve çirkin vasıflardan kurtulmak ve üstün, güzel ahlâk ile sıfatlanmak suretiyle olgunluk kazanmaktır. Çünkü, insanda kötü, hayvanî vasıflar çoktur. Allah dostlarının yoluna girmeyenlerin onlardan tamamen kurtulması mümkün değildir. Bu yola girmeyi isteyen, önce kötü vasıfların esas olan kibir ve benliği kalbinden söküp atmakla emrolunmuştur. Nitekim "Bizim yolumuz ancak ıslah olmuş olanların yoludur. Yoksa nefisleri çöplüklerde yerleşmiş olanların yolu değil" denilmiştir. Böylece bu yola girmeye lâayık olanlar bilinmiştir.

Bütün kötü vasıfların, fitne ve fesadın kaynağı olan kibir ve benlik sebepleri yedidir.

Birinci sebep bilimdir. Bu her şeyden üstündür. Bunun ilâcı da hepsinden zordur. Çünkü, bilimin kıymet ve derecesi Allah ve insanlar katında pek büyük, pek yücedir. Bilim insana farz olduğundan insan, onu öğrenmeyi terk edemez. Onun hâlinin güzelliği buna bağlıdır. Bunun ilâcı iki marifetle olur. Biri bilesin ki şudur: Bilimin erdemi, temiz bir niyetle olduktan sonra onunla sebep olup, ücretsiz Allah için onu yaymakla meydana gelir. Yoksa bilim, sahibinde bir vebal olur ve öylesi bilgin cahilden daha aşağı olur. Onun ahrette de azabı şiddetli olur. O bilgin, böylesi bilimle nasıl kibreder? İkinci marifet de şudur: Kulların kibri, böbürlenmesi haram ve zarardır. Kibir ve azamet, yaratıklara lâayık olmayıp tek saltanat sahibi Allah'a lâayıktır. Eğer bilginin niyeti temiz olup bilimiyle sebep olduysa, o bilim ona huşu ve itaat kazandırır. Tam bir tevazuyla peygamberler ve veliler yolunda gider. O asla hiç kimseye benlik ve kibir davası güdemaz. Çünkü o, kendini bütün yaratıklardan daha aşağı bulur.

İkinci sebep ibadettir ki onunla günahlara kibir katılır. Bununla kibretmek yine cehaletten bilinir. Bunun ilâcı şudur: İbadetin erdemi o vakit olur ki temiz bir niyetle riya ve gösterişten ve diğer bozan şeylerden kurtulmuş olsun. Bu bizim gibiler için çok zor bir iştir. Böyle bir ibadetin tehlikesinden korkulacakken bununla kibretmek ancak cehaletten ileri gelir.

Üçüncü sebep soy soptur ki onlarla da kibretmek cahillikten ibarettir.

ARAPÇA BEYİT

Şeref sahibi atalarınla övünürsen eğer,

Şüphesiz doğrusun, ama onların doğurdukları ne kötü!

Dördüncü sebep güzelliştir ki kadınların tutkusu olan bu da hayaldir. Bununla kibretmek cahilliktir. Çünkü güzellik çok çabuk geçer. O mağrur dış organının güzelliğiyle aldanmayıp insanlıkla iç âlemine bir kere baksın ki öncesi bir damla olup bu sidik yolundan çıkıp diğerine dolmuştur. Diğer nutfeyle ve hayız kanıyla karışmıştır. Yine bu dış organın sonu bir leştir ki toprak içinde çürüyüp kalmıştır. Bu iki hâli arasındaki kendi ise pislik hamalından başka bir şey değildir. Kulağı bulaşık, gözü çapaklı, burnu sümüklüdür. Ağzı balgamlı, damarları kanlı, göğsü balgam deposu, karnı pislikle, böbreği sidikle doludur. Yine kenefe gidip elini pislığe bulamaktadır. Oysa bu bahsettiklerimizin tümü tevazu, küçüklük ve haya sebebidir, kibir ve böbürlenme şöyle dursun.

Beşinci sebep kuvvettir. Bununla da kibretmek katıksız cehalettir. Çünkü kuvvette hayvanlar,

insandan üstündür. Şu hâlde hayvanda daha üstün olan bir sıfatla nasıl böbürlenilir? Bir günlük bir hummayla gidecek olan bu sıfat da hayalden başka şey değildir.

Altıncı sebep maldır. Dünya varlığıyla zevk edip eğlenmektir. Bununla kibirlenmek de en büyük cehalet örneğidir. Çünkü, mal çok çabuk elden çıkar. Çoğu zaman ona ortak olanlar sapkınlık ehlidir. Yine o mal ki bir anda bir hırsız tarafından silip süpürülür. Şu hâlde malla kibretmek kuruntu ve hayaldir.

Yedinci sebep çoluk çocuk, akraba, çevre, hizmetçiler, yüksek makam, tahsil ve yüksek rütbelilere yakın olmaktır. Bunlar en çirkin, en bayağı kibir sebepleridir. Çünkü hepsi kendi dışında özelliklerdir. Eğer çoluk çocuğu ve çevresi yok olduysa veya makamından alınıp amirlerden uzak düşüyse, o zaman küçülmeye ve hakarete mahkum olur.

Kibir insanda öyle gizlidir ki sahibi ondan uzak ve arınmış olduğunu zanneder. Öyleyse kibrin alâmetlerini anlatalım da o gizliyen ortaya çıksın, gönülden sökülüp atılması kolay olsun. Kibir ve büyüklemenin alâmetleri on ikidir.

Birincisi, kendini yüceltmek için huzuruna çıkan veya kendisinin girdiği bir yerdeki insanların ayağa kalkmalarını ve ayakta kalmalarından hoşlanmak.

İkincisi, ardından gelecek kimse yoksa bir yere gitmemek.

Üçüncüsü, din büyüklerini ziyaret etmemek.

Dördüncüsü, yanında başkasının oturmasından kaçınmak.

Beşincisi, konuşurken muhatabının doğrusunu kabul etmemek. Kendi hatasını itiraf ederek ona dua ve teşekkürden çekinmek.

Altıncısı, hastalıklı insanlardan kaçınmak.

Yedincisi, zenginlerin davetine gidip yoksullarınkine gitmemek.

Sekizincisi, evinin işlerini kendisi görmemek.

Dokuzuncusu, pazar işlerine kendisinin çıkmaması.

Onuncusu, özellikle işkembe, ciğer, kelle, paça, sabun, kına, tarak, sakız gibi düşük şeyleri almaktan utanmak.

On birincisi, oturmakta, yürümekte yanındakilerin ileri geçmesi ağır gelmek ve bunun için onlardan uzaklaşmak.

On ikincisi, yamalı elbise giymemek.

Oysa olgunluk yoluna girenin tek sermayesi küçüklük ve kendini düşük görmektir. Kulun vazifesi şudur ki önce kalbinden kibri söküp atmak ve kimseye büyüklememektir. Sonra hiç kimseye görünüşte aşağılanmayıp herkese haddince tevazu etmektir. Ama kendi nefsinde herkesten düşük ve alçak olduğunu da bilmelidir. Eğer bir bilgine baksa “Bu benden daha bilgindir. Ben bunun gibi olamam. O daha üstündür, ben daha düşüğüm” demelidir. Bir cahile baksa “Bu adam, Allah’a cehaletiyle isyan ettiyse, ben de bilimimle asi olmuşum. Şu hâlde bu benden daha özürlü, böylece de daha üstündür”. Eğer yaşça kendisinden büyüğüne baktıysa “Bu benden önce Allah’a itaate başlamış. O benden büyük ve ben ondan daha küçüğüm” demelidir. Eğer kendinden küçüğüne baktıysa “Ben bundan önce Allah’a asi olmuşum. Ondan daha düşüğüm” demelidir. Eğer kendi yaşına baktıysa “Ben kendi durumumu biliyorum, onun hâlini ise bilmiyorum. Bilinen günahlarsa, bilinmeyen günahlardan daha aşağıdadır. Şu hâlde o benden yüksek ve ben ondan düşüğüm” demelidir. Eğer bir bid’atçıye veya kâfire baksa “Bilinmez, belki o İslâm’la son nefesini verir, benim geleceğimse şimdiki gibi olur.

İtibar, son nefestedir. Öyleyse ben bundan aşağıyım” demelidir. Eğer bir köpeğe veya diğer hayvanlara baksa “Bunlar Allah’a isyan etmekle ne azarlanır ne de azap görürler. Oysaki ben kötülük deryasına dalmışım. Hem azarlanmaya hem de azaba müstahakım. Ben bunlardan daha aşağıyım” demelidir. İşte hep bu şekilde yaratıkları kendisinden daha üstün daha geçerli bulup kendini hepsinden daha düşük bilinmelidir.

İşte böylesi kul Mevlâ’nın dostluğu arzusuyla, Allah yakınlarının yoluna bu yöntem içinde girerse, o bütün iç ve dış felâketlerden tümüyle kurtulur ve üstün ahlâk değerleriyle olgunluğa erer. Çünkü ilerde bahsedeceğimiz kurtuluş formülleriyle bütün adı geçen felâketleri o derece kökünden kesip söker ki asla onlardan bir iz bile kalmaz. Hepsinden uzaklaşıp sağlık ve esenlik bulur. Sonsuz Mevlâ’nın huzurunda olur.

Bu yola girmemiş bir ibadet ehli adı geçen felâketlerden kurtuluşunu istese, o gerçekten olamaz bir şey istemektir. Onun için onların ileri geleni bile kötü sıfatların birinden kurtulmak için gayret edip bunu başardığını, fakat ertesi gün ondan daha kötü bir sıfatla başının belâya girdiğini görürsün. Böylece onlar bir başka hasletten ıstırapta kalır. Çünkü onlar bütün felâketlerden kurtuluşa götüren Allah yakınlarının yoluna girmemişlerdir. Kibir ve benliklerini bırakıp Hakk’ın huzuruna varmamışlardır. Onun için zahmet ve zorlukta kalıp rahat ve saadete ulaşamamışlardır. Onlar, amellerinden ihlâs üzere olsalar da yine pek büyük bir tehlikede bulunurlar. Eğer bu manayı anlayabilirsen bu yola girmenin faydasını bulmuş olursun.

En başta gelen faydası, Mevlâ’nın huzuruna, ona yakın makamlara girmek ve Mevlâ’nın sıfat ve adlarına ait tecellilerin kalpte meydana gelmesidir. Yine insanın halifelik devletine ulaşmasıdır.

İşte bahsettiğimiz yolun yedi bilinen makamı insan ruhunun (nefsi natıka) her bir makamda bulunduğu esnada üzerinde olduğu ad, seyir, âlem, yer, hâl ve sıfatını ve kendi üstündeki makama yükselişin keyfiyetini açıklamak gereklidir ki bu yola giren müridin hangi makamda bulunduğunu ilip nefsinin kazandığı vasıflarla tanıyıp onun başıboş isteklerine galip gelsin ve her birinden yükselerek en üstün makamlara ulaşmayı istesin.

NAZİM

*Gam-ı firâk yeter azm-i vasl-ı yâr iderim
Anınla gönlümü bağ-u gül-bahâr iderim
Beni fenâyâ virir çün cihân-ı kevn u fesâd
Gönülde seyr-i gülistân-ı pâyidâr iderim
Çü hâk-i tende karâr eylemez bu cân hûti
Muhit-i aşka dalub anda hoş karâr iderim
Çü cezb ider beni nâçâr âkibet-i gam-ı aşk
Pes ihtiyâr ile ben aşkı ihtiyâr iderim
Çü şâh-ı aşkdan almış bu kâr u bârı mülûk
O şâha kul olurum ben dahi ne kâr iderim
Bu bûm-i cisme bu vîrâneyi virüb giderim
Gönülde gül ruhuma nağme-i hezâr iderim
Kelîm-veş o şecerden Halîl tek Hakkı
O nâr-ı aşka girüb meyl-i gülizâr iderim*

(Ayrılık gamı yeter, sevgiliye kavuşmak istiyorum. Onunla gönlümü bağ ve gül bahar ederim. Beni, bu fesat cihanı yok olmaya sürükler. Gönüldeyse, sürekli gül bahçesini seyrederim. Madem bu toprak tende bu can balığı durmaz; açık denizine dalar ve hoş karar ederim. Madem aşk gamının geleceği beni çaresiz cezbeder, öyleyse ben aşkı kendi irademle isterim. Madem bütün melekler bu nimetleri aşk padişahından almıştır; ben de o padişaha kul olurum. Ne diye başka işle uğraşırım. Bu cisim baykuşuna bu viraneyi verip giderim. Gönülde gül yanaklıma bir nağme ederim. Ey Hakkı, o konuşan ağaçtan Halil'in [İbrahim a.s.] arkasınca o aşk ateşine girip, gül yanaklıma meylederim.)

Yedinci Madde: Yedi makamın ilkinde bulunan “nefsi emmare”nin adlandırılış sebebini, seyrini, âlem ve yerini, kendine gelen hâli ve tecellilerini, sıfatlarını ve kendi üstünde olan “nefsi levvame”ye yükselişini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İlk makamda “nefsi natıka” şehvanî nefse yenilip kötülüğe tahrik edici olduğundan adı “emmâre” olmuştur. Nitekim Kur'an'da “Şüphesiz nefis, kötülüğü emredicidir” denilmiştir. Bu nefsin seyri Allah'a doğrudur. Âlemi bu görünen âlemdir. Yeri göğüstür. Hâli meyildir. Yolu şeriatın dış ölçüleridir. Sıfatları, cehalet, cimrilik, hırs, kibir, gazap, şehvet, tamahkârlık, haset, kötü huy, boş şeylerle uğraşmak, alay etme, başkasına eziyet etmek vs. şeylerdir.

FARSÇA NAZIM

Her gönül ki mürşidi emmaredir

Marifet ülkesinden avaredir.

Gerçi büsbütün vasıfları sayılamaz onun. Fakat birkaçından bahsetmek yerindedir. Cimrilik, hırs, kendini beğenme, mal, makam sevgisi; alay, gıybet, ayıplamak, gammazlamak ve dedikodu. Oğlan, kadın ve cehalet tutkusu; ahmaklık, unutkanlık, nefret ve çabuk isyan. Çok yemek, derin uyumak, kibir ve kin. Din ehlinin hâlini inkâr; hem haset, hem dalga, hem kötü söz; hem neşe, hem avarelik, hem şımarık. Birkaç sıfatının şerrinden bahsettim. Pek çoğu da içimde kaldı söyleyemedim.

Yukarıda açıklandığı gibi bu nefsi emmare rabbanî bir lâtifedir. Fakat tabiata meyletmesi ve şehvetlere düşkün olması sebebiyle pislenmiştir. Şehvet düşkününü hayvanî nefsin hükmü altında kalıp ona uymakla hayvanların yoluna girmiştir. Böylece kendi güzel özelliklerini, onların kötü özelliklerine öylesine dönüştürmüştür ki artık onun o hayvanlarla farkı yalnız şeklinden ibaret kalmıştır. Bütün kötülük güçleri ondan kuvvet alırlar. Bu öyle kötü bir nefistir ki onu şöyle vassettiler: “En güçlü düşmanın iki yanın arasında olan nefstir”. Bu nefsin düşmanlığı akılla da sabittir. Çünkü her düşman, kendisine bağış ve hizmetle insana dost olup sadakat gösterirken bu nefis, lütuftan ve hizmetten de anlamayıp düşmanlığında ısrarlı ve insanlığa hep zararlı olmuştur.

Cenab-ı peygamber hadisi şerifinde “Küçük cihaddan büyük cihada döndük” buyurup, kâfirlerle savaşı küçük, nefisle savaşı daha büyük olarak göstermiştir. Çünkü bu nefis, tabiat karanlığında kaldığından doğruyu yanlıştan; hayrı şerden ayıramayıp şeytanın yardımcısı olmuştur. Öyleyse bu makamda mürit kendi nefsinden emin olmaz. Onun için ondan çekinip ona müsaade etmez. Eğer bir kimse onu incitirse, nefis onun incittiğiyle kalmaz, hatta ona incitmesinde yardımcı da olur. Kendi kabuğuna çekilmez. Artık mürit bilir ki bu nefisle didişmenin sonu yoktur. Öyleyse derhal yemeyi, içmeyi, uyumayı azaltır. Ta ki şehvet düşkününü hayvanî nefis zayıf düşsün ve bu “emmare” diye

vasıflanan “nefsi natıka” onun şebekesinden sıyrılsın.

Mürit, bu makamda “Lâ ilâhe illeallah” zikriyle meşgul olup “Lâ” harfini uzatarak ve “ilâhe”nin “i”sini iyice vurgulayarak söyler. “Îlâhe”nin “he”sine de hafif bir “e” sesi vererek onunla “illeallah” arasını kesmeyip “Allah” sözünün sonuna sesli harf eklemesin. Özellikle “ilâhe” kelimesinin “i”sini iyice vurgular, belirginleştirir ki “yi” şeklinde telâffuz edilmesin, böylece bu kelimenin tekrarından fayda ve tesir gitmesin. Mürit, kelime-i tevhidi bu şekilde gizlice, nefsiyle tekrar eder. Ayakta, otururken, yatarken ve bütün hâl ve vakitlerde bunu pek çok okur. Çünkü bu kelimeye aranan tesir, ancak onu gece ve gündüz boyunca devam etmekle meydana gelir. Nitekim kâinatın efendisi buyurdular: “İmanınızı yenileyin ve ‘Lâ ilâhe illeallah’ sözünü çok edin. Çünkü o söz hiçbir günah bırakmaz. Hiçbir amel de ona benzemez. Allah’a kavuşuncaya dek ona hiçbir perde yoktur” buyurmuş, böylece bu tavhit kelimesinin her sevaptan üstün, her amelden geçerli ve Mevlâ’nın en sağlam kalesi olduğunu duyurmuştur.

Bu yola yeni giren mürit, bir müddet diliyle “Lâ ilâhe illeallah” dediğinde manasından zevk almaz. Fakat günler sonra geçmiş günahlardan meydana gelen karanlık perdeler kalbinden gittikçe azalır. Nihayet Allah’ı kalbinin ve hâllerinin idarecisi, her şeyi ve bütün işleri yaratan olarak bilir. Böylece onun veren, alan, zarara uğratan, fayda veren olduğunu, kâinatta bütün tesir ve tasarrufların ona ait olduğunu ve her şeyi kuşattığını basiret gözüyle görür. Onun bu görmesi itikat ve sözünden başka zevk ve hâlde de olur. Oysaki henüz zevk ve hâli görmeyi bilmez. Onu ancak hâl ehli bilir. Bu görmenin alâmetlerindendir ki bunun sahibi asla bir mahlûku kötü görmez. Hiç kimseden tiksinti duyup nefret etmez. Ondandır ne bir inançlıya, ne bir inançsız, ne bir hayvana, ne kendine düşmanlık yapan cahile asla bir zahmet, bir zorluk veya bir zarar, bir keder değmez. Yine bu görmenin eserlerindendir ki bu görmenin sahibi küçüklük sıfatına bürünüp yüzü apaydınlık olur. Gönlü daima bir neşeyle dolup şerî edeplerle terbiye olur.

Madem bu yola ilk girende nefsi emmare kalıcıdır öyleyse bu tevhit kelimesini abdestli olarak تنها bir yerde gözünü yumup gizlice tekrar eder. Nefeslerinin sesine kulağını verip kalbinde manasını gizler. Kuvvetle “Îllellah” dediğinde huşu ile sol göğsüne başıyla ima eder. Ta ki ondan isyan vasıfları gitsin ve kalbine her işte tevhit gelsin. Böylece ilk saadete erip Mevlâ’nın sığınağına varsın ve her muradına kavuşsun.

NAZIM

*O cân ki dostunu bilmez niçün talebde değil
Eğer bilürse anı ya niçün tarbda değil
Hicâb olursa Ebûcehl-i nefis ana her dem
Niçün gazâ-yı Ebûcehl u Ebuleheb’de değil
Aceb değil mi ki dil tembel ola dilberden
Niçün hevâ-yı kad dilber-i acebde değil
Ne hâil oldu gönül bedrine husûf irdi
Niçün o mehr ziyâsın bûma talebde değil
Aceb delidir o Mecnûn ki iki Leylâ sever
Niçün muhabbeti bir bağ u bir inebde değil
Çü vahdet oldu azebâne-i muvahhid-i*

*Hak Hudâ için niçün ol hâne-i azebde değil
O mâh-ı bedr-i şeb çeşm iken aceb Hakkı
Niçün duâ ve münâcât-ı nîm şebde değil*

(O can ki dostunu bilmez. Niçin talepte değil. Eğer onun bilirse, ya niçin sevinçte değil? Her an ona nefsin Ebucehil'i perde olursa niçin o Ebucehil ve Ebuleheb'le cenkte değil? Şaşılacak şey değil mi gönlün dilberden tembel olması? Niçin o akı alacak dilberin endamına vurulmaz? Ne perde oldu da gönül ayı tutuldu? Niçin o ay ışığına baykuş talepte değil? Doğrusu o ki İki Leyla seven Mecnun delidir. Niçin onun sevgisi bir bağ ve bir üzümde değil? Madem vahdet Hakk'ı tevhit edenin bekâr hanesi oldu. Allah için neden o bekâr hanede değil? O ay gece uyumazken, acep Hakkı niçin gece yarısı dua ve münacaatta değil?)

Sekizinci Madde: “Nefsi emmare”nin ilk makamından kurtulup yükselmesinin yollarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Olgunluk yoluna giren ve kavuşmaya talip olan mürit bu sıkıntılı makam içinde vebal ve cezaya son derece yaklaşmışken, itikadını doğrular ve ehli sünnet mezhebinin tamamıyla tatbik eder. Temizlik ve abdest konularında dikkatli davranarak namaz konusunda da incelikleri kollar. İlm-i hâlinde de pek dağılmayıp sağlıklı bir ilm-i hâl kitabıyla yetinir, onunla etken olur. Nefsini temizleyip kalbini arındırmadıkça diğer fen bilimleriyle pek meşgul olmaz. Dünya işlerinin idaresine de takılmaz. Çünkü bu zor ve sıkıntılı makamda bulunan müridin nefsin tabiattan kurtarıp kalp aynasını parlatmaktan daha önemli bir işi yoktur. Şu hâlde önce kalbini kelime-i tevhit ile aydınlatır. Ta ki eşyanın gerçeklerini idrakten ve ince manaları anlamaktan onu mahrum eden bulanıklar yok olsun ve diğer bilimlerin öğrenimi böylece kolaylaşsın. Çünkü bu aşağılık makamda bulunan müridin kalp aynasını hayvanî kötü vasıfların pası kalmıştır. İşte bu meselede ona düşen en önemli iş çok zikretmekle, kalpleri kayıp âleminin nurlarından perdeleyen tüm pislikleri silip süpürmek ve az yiyip, az içip, az uyumaktır. Böylece onun kalbi temiz ve dünya işlerinden temizlenmiş olsun. Yine şeytanî yollar onda tıkanıp gönül ülkesine gelsin. İman gerçeğini bulup o apaçık güneşi görsün. Çünkü bu hastalık ve illetlerle dolu makam, sıkıntı dolu tabiatın zindanı ve bedeninin de en sefil hâlidir. Öyleyse bundan kurtulmaya çalışmak her amelden üstün ve her sevaptan daha değerlidir.

Sadakatle bu yola giren marifet isteklisi mürit, bütün yedi makamda şer'î ölçüler çerçevesinde hareket eder. Özellikle bu gaflet makamında sürekli nefsin, ölümün zorluk ve kabrin azabıyla, mahşerin hâli ve cehennemin korkunçluğuyla korkutur. Ta ki nefsi natıka gafletten uyanıp şehvanî nefisten yüz çevirsin ve yüksek şer'î ölçülerle hareket edip yolda yürüsün. Çünkü bu ilk makam ile ikinci makamda müride iki hâl gelip çatışır ki biri korku biri de umuttur. Sonra mürit, üçüncü makama geçince onun korkusu darlık ve sıkıntıya, umudu da genişliğe dönüşür. Dördüncü makamda olgunluk derecelerinin ilk basamaklarına varır ki onun sıkıntılı hâli heybete ve genişlik hâli de alışkanlığa dönüşür. Beşinci ve altıncı makamda da böylece geçer. Nihayet yedinci makama vardığında heybeti Celâl'e ve alışkanlığı da Cemal'e dönüşür. İnşallah bu hâllerin tümü yerinde daha geniş anlatılacaktır.

İşte her kim kendini bu sıkıntılı ve çirkin makamda bulduysa ona şehvanî nefsin zindanından

rahmanî ruh fezasına yükselmeye gayret etmek gerektir. Yine o, az yiyip, az içip, az uyuyup, az konuşarak sürekli zikir ve tam bir tefekkürle meşgul olmalıdır. Ahlâkını güzel değerlerle süsleyip tevekkül, işi Allah’a ısmarlama, teslim, sabır, tahammül ve rıza yoluna gitmelidir. Ta ki onun kibri alçak gönüllülüğe, kini sevgiye, şehveti iffete ve diğer kötü vasıfları da iyi güzel vasıflara dönüşsün. Gönül tüm hastalıklardan sağlık bulsun. Eğer insanlar arasında şöhreti varsa, gösterişli elbiselerden soyunup basit ve yamalı elbiseler giyerek şöhretini söndürsün. Böylece şöhretin afetlerinden emin olup halkın övgü ve yergisinden kurtularak Mevlâ’sıyla yalnız kalsın ve kalbini onun huzurundan meşgul eden şeylerden boşaltsın. Az çok elinde bulunanla yetinsin. Geçici zevklerden yüz çevirip Allah’a rağbet ederek yönelsin. Öyle ki hep onu duysun, hep ona söylesin.

Kim imtihan zinciriyle Hakk’a çekilmeden önce güzel amellerle ona yöneldiyse ve bu ruhanî alâmetle kalbinin afetlerinden kendini kurtarmaya özen gösterip ahlâkını güzelleştirmeye başarılı olduysa o insanlık sandığında saklı olan sırları görür ve Hz. Ali’nin bu sözünü idrak eder:

ARAPÇA ŞİİR

*Îlâcın sende görmüyorsun!
Hastalığın da senden, bilmiyorsun!
Sen kendini küçük bir şey sanıyorsun,
Oysa sende en büyük âlem gizli.
Okuduğun kitaba bir bak,
Ayetleri senden bahsediyor!*

NAZIM

*Çün oldı tefrika-i Mevlevî bu cem’-i kütüb
Bu cem’i koy ki bulunmaz bununla ref’-i hucûb
Gönülde âşîka her bir verak hicâb olıcak
Gözündedir hem o kat kat hucub sen oku kütüb
Cemale aşkı nihân itti perde-i kesret
Femâ sivâhu alâ vechih-il cemîli nükub
O hüsn-i aşkı derûnında seyrider ârif
Ki hüsn-i lübb-i cihândır bu aşkdan lübb-i lüb
Çü mısır-i aşk-ı muhabbetde sen azîz-i cihân
Değil bu Yûsuf î ruhun yeri gıyâbe-i cüb
Meâd u merciin ey rûh iki cihân ayân
Çü gayr-i aşk değildir fe-ud ileyhi ve tûb
Bu aşk vasfını kimden sorarsın ey Hakkı
Ki bu muhîti bilendir garîk-i lücce-i hub*

(Mevlevî’nin tefrikası oldu madem bu kitapları toplamak, bırak bu toplamayı bununla perdeler kalkmaz. Gönülde her bir yaprağı ışığa perde olunca, hem o gözünde de kat kat perdedir; sen yine kitaplar oku. Çokluk perdesi onun güzelliğine aşkı gizledi. Ondan başka her şey kendi yüzüne peçe oldu. O güzel aşkı arif iç âleminde seyrederek ki cihanın en güzel özü bu aşktan özün de özü. Madem muhabbet aşkının şehrinde cihanın azizisin; Ruh Yusuf

unun yeri kuyunun dibi değil. Son varacağın, döneceğin yer ey ruh, iki cihanda da apaık. Madem aşktan başka yer değil, öyleyse hemen ona dön ve tövbe et. Bu aşkın vasfını kimden soruyorsun ey Hakkı? Bu denizi sevgi deryasında boğulan bilir.)

İkinci Bölüm

Yedi makamdan ikinci makamda bulunan “nefsi levvâme”nin hâlleri, sıfatları ve tavırlarının keyfiyetini, üçüncü makama yükselişindeki zikirlerini, “âlem-i misal”e giriş sırlarını, temizlenip arınma yolunu, engellerden kaçışını dokuz madde ile açıklar.

Birinci Madde: “Nefsi levvame”nin nasıl adlandırıldığını, seyrini, âlemini, yerini, hâlini, gidişini, sıfatlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İkinci makamdaki nefsi natıka kötülüklerle uğraşmaktan pişman olup kendini çok ayıplama ettiğinden adı “levvame” olmuştur. Nitekim Allah, “Nefsi levvameye yemin olsun ki” buyurmuştur.

Bunun seyri Allah’tır. Âlemi, berzah âlemidir. Yeri gönüldür. Hâli sevgidir. Gidişi tarikattir ki Allah sevgilisinin fiillerinden ibarettir. Sıfatları ayıplama, heves, fikir, kendini beğenmişlik, işaret, halkla çekişme, kahr, temenni, gizli riya, makam sevgisi ve şehvet tutkusudur. Nefsi emmarenin bir kısım vasıflan bu nefsi levvameyle de bulunur. Fakat bu nefis, bu vasıflarla birlikte hakkı, hak; batılı, batıl görür. Yine bilir ki bu sıfatlarla huzurdan uzaktır. Fakat ne yapsın ki onlardan kurtulması gücünün dışındadır. Şeriata sevgisi, tarikata rağbeti de asla eksilmez ve süreklidir Namaz, oruç ve sair temiz emeller de işler Fakat bu nefiste gizli bir riya ve kendini beğenme hastalığı da vardır. Düşüncesi hep tehlike doludur. İster ki hep insanlar onun iyi amellerine haberli olsunlar. Onun amelleri halk için olmayıp Allah için olmakla birlikte yine halkın tümünden gizliliği ile birlikte yine de bu amelleri yönünden övülmeyi ister. Bu hasletten de tiksindir ve asla rahat bulmaz. Fakat ne yapsın ki bunu bütünüyle söküp atmak ona mümkün değildir. Çünkü eğer bu hasleti kalbinden köküyle sökebilse, hiç tehlikesiz temiz kullardan olurdu. Oysaki her içten insan büyük tehlike içindedir. Nitekim kâinatın efendisi, peygamberlerin en şereflişi buyurdular: “İnsanların hepsi yok olmadadır, ancak bilginler değil. Bilginlerin de hepsi yok olmadadırlar, ancak temiz olanlar değil. Temiz olanlar da pek büyük tehlike içinde bulunurlar”. Çünkü içten insan, ister ki halk onun içten olduğunu bilsin. Oysaki gizli riya da budur; halkın bilmesini istemek. Açık riya ise halk için amel etmektir. Gizlisi, bundan daha kötüdür ki o insanı gizli şirke götürür.

İşte ne zaman mürit bu vasıflarla sıfatlanmış olursa, o kendini bu ikinci makamda bulur. Nefsine de levvâme derler ki o artık takva ehlinden olur Bu böyle bir makamdır ki bunun sahibi amellerinde ihlâslı olsa da yine tehlikeden emin olmaz. Bu makam o, Allah yakınlarının yoluna girmeye nisbetle ikinci makamdır ki onlar kendi nefislerinden geçmeyi ve Mevlâ’ları ile kalmayı isteyip ecelleri gelmezden önce ölümü istemekle emrolunmuş ve geçicilik yoluna girmişlerdir. Çünkü efendileri, tek öncüleri onlara “Ölmeden önce ölünüz” buyurduğu için onlar nefislerinin ölümüne gayret etmişlerdir.

Takva sahiplerinin yoluna oranla bu makam, onların makamlarının en ileri haddi ve menzillerinin

en son noktasıdır. Onun için “Takva sahiplerinin sevapları, Allah yakınlarının günahlarıdır” denilmiştir. Çünkü o Allah yakını olan veliler, bu ikinci makamda durmazlar ki burada büyük tehlike ve her an gelebilecek zorluklar olduğundan orada kalanlar rahat ve esenlik bulamazlar. Çünkü bu makamın en yüksek derecesi ihlâstır. İhlâs sahibi olanlarsa, pek büyük tehlike üzerindeler. Bu tehlikeden ancak bütün hareket ettiren ve durduranın Allah olduğunu zevken görüp ihlâsı bu görmeden yok olmayla kurtulunur. Oysaki bu görme zevki Allah yakını olanların yoluna girmeye bağlıdır ki takva sahipleri onun kokusunu bile alamazlar. Çünkü Allah yakını olanlar deliller ve keşiflerle kesinlikle bilmişlerdir ki Allah ibadetlerini bir giriş kapısı yapmış ve istediğini o kapıdan huzuruna almıştır. Onlar, o kapıdan Hakk’ın emrine uymak için girmişler ve basiretleriyle yalnızca Mevlâ’yı görmüşlerdir. O kapıya asla iltifat ve itimat etmeyip kendilerini beğenme ve riya yoluna da gitmemişlerdir. Hatta onlar, Mevlâ’nın minnetini kendi üzerlerinde görüp bilmişlerdir ki onlara kendi yardımını verip ibadet kapılarını açmasıyla huzuruna lâıyk bulmuştur. Öyleyse durumu bu olan olgunun ihlâsa ihtiyacı yoktur. Hatta ihlâs onun hatırına bile gelmez. Çünkü o kendi nefsi için bir amel görmez ki onda ihlâs gereksin. Mevlâ’dan başkası için de bir iş bulmaz ki onunla ıstırap duysun. Böylece o, amellerinde temiz olup bütün hâllerinde sevinçli olarak esenlikte olur.

Takva sahiplerine gelince, onlar bu görmeye eremeyip amellerinin kendileri için olduğunu görürler. Böylece onların her biri kendi amelinde ihlâsla Hakk’ı isteme yoluna gitmişlerdir. Çünkü takva sahipleri eşyayı ve kullarının fiillerini Allah’ın yarattığını görmeden mahcup kalmışlardır. Böylece onlar, bazı fiillerinden dolayı ıstırapta olup zahmet ve sıkıntıda kalmışlardır. Sıkıntıları öyle bir dereceye varmıştır ki eğer onlardan birisi, meselâ fare deliğine girse, ona derhal korkunç pençeleriyle bir kedi musallat olup eziyet verir. Nitekim hadiste şöyle gelmiştir: “Eğer bir mümin bir kertenkele deliğine girseydi, Allah orada da ona eziyet veren bir şey musallat ederdi”. Çünkü, onlarda sıkıntı ve darlığa sebep olan kendini beğenme ve kibir gibi kötü vasıfları gerektirici olan insanlık vardır.

NAZIM

*Kim incidirse seni şeyh u vâzındır o hâr
O hak dibâğatıdır pâk olursın itme firâr
Çü pâk olur dil u cânın cihânı anlarsın
Ki mevc-i yem gibi tutmaz cihânda kimse karâr
Biri evine dir imiş hemîşe ey hâne
Yıkılma üstüme füc’etle kıl haber zinhâr
O hâne sâhibi üzre yıkıldı bir gice ol
Didi ey ev kani bunca vasiyyetim her bâr
Cevâb virdi ki itdim haber şikâfım ile
Ben açdığımca denen sen kapatdın ey mi’mâr
Misâl-i hâne tengdir şikâfi emrâzın
Ten açdığınca dehen bağladın reh-i güftâr
Baş ağrısı dir ölüm geldi düşdi ten Hakkı
Koy edhân u devâyı
Hudâ’ya gel ey yâr*

(Seni kim incitirse, o diken, senin şeyhin ve vaizindir ki o hak temizleyicisidir, pak olursun kaçma ondan. Ne zaman gönül ve canın pak olursa cihanı anlarsın ki denizin dalgası gibi cihanda kimse karar tutmaz. Biri evine dermiş daima, ey ev, üstüme anîden yıkılma sakın, bana haber kıl. Bir gece o ev, sahibinin üstüne yıkıldı da ev sahibi “Ey ev, her an yaptığım bunca vasiyetim nerede” dedi. Cevap verdi ki ben, feryatla haber verdim ama ben ağzımı açtıkça sen kapattın ey mimar! O dardaki evin feryadı gibidir hastalarınki de ten ağzını açtıkça söz yolunu bağladın. Baş ağrısı der: Ölüm geldi ten düştü ey Hakkı; bırak yağları, ilâçları da Mevlâ’ya gel ey Hakkı.)

İkinci Madde: İkinci makamda duran takva sahibi iyilerle üstün makamlarda bulunan Allah’a yakın olanların arasındaki farkı bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Nefsi levvame makamından olan takva sahipleriyle arınmış nefisler makamından olan Allah yakınlarının farkı apaçık ortaya çıkması ve takva sahiplerin içinde bulunduğu zorlukla Allah yakınlarının içinde bulunduğu rahatlığın tespiti için şu örnek delile uygundur. Meselâ, öyle pis bir ağaç ki pek iri gövdesi pek çok dalları var ve her çeşit zehir o dallardan meydana gelmektedir. Her dalın meyvesi bir başka çeşit öldürücü zehirdir. Bir topluluk bu ağacın yanına geldiler de köklerine akan bir su yolu buldular. Fakat onlar, ağaca çıkıp onun dallarını kesmekle meşgul oldular. Ne ağacı kökünden kesme ne de ona gelen suyu kesme yoluna gittiler. İşte bunlar o ağacın zehiriyle yok olup gittiler. Çünkü o ağacın kökü yerinde kaldığından, onun dallarından bir kısmını kesmekle görürler ki diğer kısımlarından yeni dallar çıkmaktadır. Yine o ağaca bir başka topluluk da gelip onun kökünden suyu kesip toprağını kuruttular. Böylece onun dalları zayıf kalıp o zehirli meyveleri veremez ve o meyvelerden, onlardan tamamıyla kurtulurlar. Yine pek çok dalı kesmekle düşecekleri zorluk ve sıkıntıdan da kurtulmuş olurlar.

İşte bu pis ağaç insan karnına bir örnek olmuştur. Onun o pek çok dalları da kötü ahlâka benzer. O öldürücü meyveler de kötü sıfatların eserlerine bir örnektir ki onlardan meydana gelen günden başka bir şey değildir. Çünkü takva sahiplerinin ileri gelen büyükleri kötü ahlâkın insanı yok olmaya götürücü olduğunu ve insanı iki âlemde de belâlara soktuğunu ancak aklî deliller ve nakledilen haberler vasıtasıyla bilebilmişlerdir. Bunun için onlar o sıfatları birer birer yok etme yoluna gittiler. Fakat o sıfatlardan bütünüyle kurtulamayıp ahlâklarını güzelleştirmekten âciz kalmışlardır. Çünkü onlar bir gün bir sıfattan pak olsalar diğer gün bakarlar ki ondan beterine çatmışlardır. Böylece onların ömürleri sonuna dek bu uğraş içinde sıkıntıdan kurtulamaz. Çünkü onların mideleri dolup, insanlıkları kuvvet bulmuştur. Kanları çok olmakla şeytan onlara galip gelip vesveseyle gönüllerini doldurmuştur. Nitekim haber de şöyle geldi: “Şüphesiz şeytan size damarlarınızdaki kan yolundan girer. Onun yollarını açlıkla tıkayınız”. Şu hâlde bir kimseye şeytan yol bulsa ve onun damarlarında kan gibi dolaşsa, o kimsenin kalbinin kötü sıfatlarla dolduğuna şüphe olunmaz. Öylesi kimse, o sıfatlardan birini bile yok etmekten âcizdir. Gerçi bazı vakitler ölümün dehşetini duymak, kabir azabı, mahşer hâli ve cehennem korkunçluğundan doğan korkuyla bazı özellikler yok olursa da o korku ondan gidince, tekrar o yok olan sıfatın ona geri geldiği görülür.

Allah yakınlarından olan velilere gelince, onlar deliller ve tecrübelerle karnın fesat ve fitne kaynağı olduğunu, bütün kötü sıfatların ocağı olduğunu doğru olarak bilmişlerdir. Onun için onlar az yemekle onun şerrinden tamamıyla kurtulmuşlar ve kötü sıfatları kökünden söküp felâketlerinden esenlik bulmuşlar, bütün iyi vasıflarla donanmışlardır. Böylece daimi bir huzur ve ilâhî dostluğa

ermişler, nur ve sevinçle dolmuşlardır. Çünkü bunların yemesi az oldukça içmeleri de az olur. İçmeleri az olunca uykuları da hafiflik kazanır. Bu sebepten de az konuşurlar. Çünkü uykusuz ve aç insanın konuşma şevki kalmayıp susacağı açıktır. Onun için bunlar insanlardan uzaklaşıp yalnızlığı seçmişlerdir. Öyle ki bunlarda kötü sıfatlardan hiçbir şey kalmayıp rahata kavuşurlar. Nitekim denildi ki: Kendilerini Allah’a adayan ancak açlık, uykusuzluk, insanlardan uzaklaşma ve az konuşmakla o ilâhî dostluk makamına ulaşmıştır. Şu hâlde bu örnekten ortaya çıkan şudur: Allah yakınları öyle bir topluluktur ki onlarda kendini beğenme, kibir, haset gibi kötü vasıflardan asla bir şey bulunmaz. Çünkü bunlar, o sıfatların hepsini kökünden kazımışlardır. Öyle ki hiçbir hatırlarına bile gelmez. Onun için sen bunları bütün gam ve tasadan uzak gönül huzuru içinde, zevk ve sevinç dolu olarak görürsün. İşte bunlar asla hiç kimseden incinmeyip insanlar arasında daima kalplerin sevgilisi olurlar. Çünkü bunlardan iyilikten başka şey meydana gelmez. Bunlar böyleyken yine de hasetçi çevre bunlara zarar vermek için olmadık hile ve düzenbazlıklar yaparlar. Fakat onların hilelerinden onlara ne bir zarar ne de bir fayda dokunur. Çünkü onlar görme deryasına dalmışlardır. Bunlara kuyu kazanlar, kazdıkları kuyulara kendileri düşüp belâlarını bulmuşlardır. Çünkü onlar, Mevlâ’nın sağlam sığınağında güvenlik ve esenlik içinde iki âlemde de saadet dairesindedirler. Nitekim Allah “Bilin ki şüphesiz Allah dostları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar” buyurmuş, kendi yakınlarını dünya gamı ve tasasından uzak tuttuğunu böylece duyurmuştur.

Eğer bu ilâhî sözün peygamberin “Dünya müminin zindanıdır” ifadesine ters düştüğünden sorarsan, şu cevap sana yeterlidir: Bu hadisi şerif ve bu cümleden olan her ne varsa hepsi takva sahipleri için gelmiştir. Onların hâlleri de hoş sana açıktır. Onlar iyilik, doğruluk ve takva ehlidir. İbadet, züht ve ahret erbabıdır. Onlar şeriat hükümlerine boyun eğenlerdir. Mevlâ huzurunda övülmüş ve makbul olmuş olanlardır. Fakat onlar nefsanîyet bulanıklığından tamamıyla kurtulabilmiş ve kalp sefasıyla ilâhî huzur zevkine ermiş değillerdir. İşte bunlara bu dünya zindan olmakla zorluk ve sıkıntıdan bir an bile boş kalmazlar. Fakat ahrette buna karşılık pek çok mükâfatlar bulurlar, mahrum kalmazlar.

Allah yakınlarına gelince, onlar vecde dalmış öylesine az kimselerdir ki onlar ne dünya ehli ne de ahret ehlidirler. Onlar mana ehlidirler. Onlar daima Mevlâ’nın huzurunda hazırırlar. Bütün yaratıkları unutmuşlardır. Yalnız Mevlâ’yı düşünüp anarak gönül ülkesine gitmişlerdir. Bütün varlık âlemini bırakıp mutlak varlığa ulaşmışlardır. Bunlar ne dünya lezzeti ne de ahret zevki bilirler. Şu hâlde bunlar nerede zindana düşüp, nerede esir olurlar? Yine neden mahzun olup, neden korkarlar? Bunlar ancak zevk ve sefayı, Mevlâ’nın dostluğunu bilir, onu bulurlar. Kendilerinden geçip sadakat ve doğruluk makamına yükselerek fakirlik devletini bulur, Allah’ta yok olur ve daima Allah’la kalırlar.

NAZIM

*Genc-i aşk u hikmet u fakr u fenâsın ey puser
Lûtf bahrısın sade f misli bedende pürnûr
Gerçi sen bundan mukaddem zühd ile meşgûl idin
İmdi bundan böyle zühdi koy müdâm ol bâde-hor
Ol şarâb-ı rûhi iç kim Hak anı kılmış tahûr
Nûş idüb pâk ol vucûdından ber olsun hayr u şer
Nef’ u dar fark olmaz aslâ ne behâr u ne hazân*

Nûr-i vahdet kalbe inse bînukûş u bîsuver
Aşk mesti fâriğ olmuştur hayât u mevtden
Gülşen u külhan ana hoşdur behişt olmuşt sakar
Vehm u fehmi u akli koymuş âşık-ı âlî cenâb
Dü cihândan kendüden ol dosta kılmıştır sefer
Hak yolunda âşıkın gitse ayağı kalmasa
Hak virir Hakkı ayağına ıvaz bin bâl u per

(Aşk hazinesinin, hikmet, fakirlik ve yok olucusun ey oğul. Lütuf denizinin, sedef gibi bedende hüner dolu. Gerçi sen bundan önce züht ve takva ile meşgul idin. Şimdi bundan böyle zühdü bırak da aşk şarabından tat. O ruh şarabını iç ki Hak onu tertemiz kılmış. İç te pak ol, vücudundan iyilik ve kötülük uzaklaşsın. Fayda, zarar farklı olmaz asla, ilkbahar da sonbahar da öyle; vahdet nuru nakışsız, şekilsiz kalbe inmiş olsa. Aşk sarhoşu ölümden da hayattan da uzaktır. Gül bahçesi de ateş ocağı da ona hoştur, cennet de cehennem olmuş. Kuruntuyu, anlayışı, akli bırakmış cömert âşık. İki cihandan, kendinden o dosta sefer kılmıştır. Hak yolunda âşığın ayağı gitse kalmasa, ey Hakkı, Hak ayağına karşılık bin kanaat verir.)

Üçüncü Madde: Nefsi levvamenin ikinci makamdan üçüncü makama yükselişinin çaresini, yolunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Kim bütün felâketlerden ve üzüntülerden kurtulmak ve sürekli rahatta olmak isterse, Allah yakınları velilerin yoluna girip bir makamdan öteki makama yükselerek onların izlerince gitsin. Öyle ki nefsi yetkinliğe, olgunluğa erip yedi makamı aşsın ve onda o müthiş acayıplık ve gariplikleri seyretsin. Yine nefsiyle savaşıarak ve sürekli zikrederek adı geçen yükselişler yoluna girip her makamda o makama özgü olan adın zikriyle meşgul olsun. Çünkü, adla meşguliyeti çok oldukça girdiği yol ona çok kısa gelir. O meşguliyeti ihmal ettikçe yolu uzar. İşte böylesi, başkasını değil kendi nefsinin çektiğini, ayıplasın. Kusuru da kendi nefsinde bulsun. Ona nefsiyle kıyasıya savaşmak da gerekir. Bu savaşta başarılı olan bütün alışkanlıkları terkte de başarılı olur. Bu alışkanlıklar öylesine çoktur ki saymakla tükenmez. Fakat bunların tümünü terk edebilmek Allah yakınlarının yolu için konulan altı esasa bağlıdır ki onlar da az yemek, az uyumak, az konuşmak, insanlardan uzak olmak, sürekli zikir ve tam tefekkürdür. Bu altı esas ancak belirtilen tertip üzere birbirinin doğmasını sağlayabilir ki bunu yukarıda anlatmıştık. İşte, eğer bu yola giren, bu altı esas sadakat ve doğrulukla kanabilirse, bütün alışkanlıkları bırakıp savaşı kazanmış olur. Bu altı esasın uygulanmasında doğru ve güzel olan ne ifrat ne de tefrite düşmeksizin orta bir yol takip etmektir. Bundan dolayıdır ki yemeyi terk etmek değil, azaltmak denilmiştir.

Şu hâlde Allah yakınları velilerin yoluna girene faydalı olan şudur ki aç olmadıkça hiçbir şey yemesin, yediğinde de tamamıyla doymadan yemekten ayrılsın. Sabah, akşam gibi belli vakitlerde yeme alışkanlığını bırakıp hangi vakitte aç olduysa o zaman da bir öğünle yetinsin. Açlıktan önce de rastgele şeyler atıştırmayıp bundan üzerine çökecek ağırlıktan kurtulmuş olsun. Nitekim kâinatın efendisi en üstün peygamber sabah yediklerinde akşam yemezlerdi. Akşam yediklerinde de sabah yemezlerdi. İşte bu yola giren de o peygamber ölçüsüne uymalı ve bir oturuşunda çeşit çeşit yemek yerine bir çeşit yemekle kanaat etmeli. Nefsin hakkı olduğu kadarını ona verip aşırı hazzına mani

olmalı. Eğer bu kanaat yolu başlangıçta bu yola yeni girene zor gelip nefsin hakkı olduğu kadarını öteye geçtiyse, onu aşırı hazlara saldıysa ona artık nefsini hizaya getirmek için hakkı olanını dahi vermemek gerektir. Yirmi dört saatte dört saat bile onu uyutmayıp yemesini de normalin altına düşürsün. Açlık ve gece uyanıklığa o kadar çok alışsın ki nefsi yola gelip hakkına kanaat etsin ve onunla memnun olsun. Yine şer’î ölçülere boyun eğmiş olsun.

Bu ikinci makamda olan bu makama özgü ikinci bir adla yalnızca meşgul olur. “Allah, Allah, Allah” der ve bu kelimenin son harfini hiçbir zaman sesli harfle okumaz. Bu adın tesiri ve bunun sonunda kalbe gelecek sır tecellileri ancak, bu adı otururken, kalkarken, yatarken, gece ve gündüz boyunca bütün vakitlerde gizlice ve çokça zikretmek, tekrar etmekle meydana gelir. Kayıp âleminin o müthiş acayıplıkları ancak böylesine apaçık görünür.

Bu adı zikreden, bütün zikir vakitlerinde kibleye dönüp gözünü yumar ve bu en büyük adı nefeslerinin sesi ile tekrar eder. Her tekrarında başını kaldırıp göğsüne indirir. “Allah” sözünün ilk harfini (hemzeyi) iyice vurgulayıp belirginleştirerek, son harf olan “h” den önceki harfi hafifçe çekrek ve “h”yi de sessizce okur. Özellikle hemzeyi vurgulamakta ihmal ve tekrarda acele etmemeli. Öyle ki “halla, halla, halla” demiş olmasın. Çünkü böyle telâffuz etmekte hiçbir mana ve bunun tekrarında da hiçbir tesir yoktur.

Bu makamda olanın vesvese ve düşünceleri pek çoktur. Eğer bu ada devam ederse, bu tehlikeli düşünceler azalır. Çünkü bu güzel ad öylesine eşsiz bir addır ki bununla bütün tehlikeli düşünceler yanar kül olur. O zikredici devamlı bu adı tekrarlar meşgul olmalı ve tehlikeli düşüncelerin bağından kurtulup bu makamı süratle geçerek bütün vesveselerden sıyrılmalıdır. Çünkü bu makamda olanın kalp aynası halka yöneliktir. Şüphe yok ki aynada her neye karşısya, o karşı olduğu şey ona yansır, onda nakışlanır. İşte bu makamda olanın kalp aynasında da halkın şekil ve suretleri, âdetleri, fiilleri, özellikleri, sözleri, tavırları, güzellikleri, iyilikleri, sıkıntıları hep nakışlanmıştır. Bu nakışları silmeye gayret ediliyorsa da bu pek zor iştir silinmez. Çünkü, ayna karşısında olan şeyleri aynıyla göstermeden olmaz. Ancak bütün halktan öylesine yüz çevirmeli ki o zaman onun aynasında ne bir şekil görünsün ne ondan bir ses işittilsin. Yine bütün zevklerden öylesine uzak olmalı ki ne onlardan bir koku ne de bir tat duysun. Ne de onlara dokunabilsin. Öyle ki o vesveselerden hayali büsbütün temizlensin ve onlardan bir azap duymasın. Yine halk sebebiyle Hak’tan perdelenmiş olmasın. Böylece saf kavuşma suyuna susamış olan mürit, halı ve bütün lezzetleri terk eder. Görmeye vardırıran nefsi yendiren çalışma da budur. Ne mutlu bu savaşa girene!

NAZIM

*Hudâ’ya şükür ki oldum refîk-i ehl-i kemâl
Kamû hakîm u halîm u selîm u hûb-hısâl
Safîr-i zikr ururem bil-aşîyyi vel-işrâk
Nedim-i fikr olurem bil-gadüvvi vel-âsâl
Bu zikr u fikr ile irdim o hâle kim buldı
Cihân o hicâbı hakikat yüzinden izmihlâl
Şuûnı sûret ezvâ’ u hey’etiyle zilâl
Göründü kesret-i zâhirde vahdet-i bâtın
Revân çü dûd-i siyâh içre şu’le-i cevvel*

*Odur kadîm eğer a'yân merâtibinde müdâm
Her ân iderse şuûnı teâkub-i emsâl
Gönülde Hakkı cevahir definesi var iken
Bu sifle tab' ile gelmiş derûna hubb-i sifâl*

(Mevlâ'ya şükürler olsun ki olgunluk ehline yoldaş oldum; bütün hikmet, incelik, doğruluk ve güzel haslet sahiplerine de. Gündüz gece hep zikir seslerine dalarım. Sabah akşam da tefekkürden bahseder, onunla olurum. Bu zikir ve tefekkürle o hâle erdim ki cihanın perdesi gerçek yüzünden yok oldu gitti. O tek varlığı ve bütün nuru gördü gönül; tecellileri ışıktan suretler ve heyetiyle gölge. Görünürdeki çoklukta batın vahdeti göründü; kapkara duman içinde oynayan alev nasıl yükselirse. O ayaktadır, her ne kadar sürekli eşya mertebelerinde onun tecelli ve oluşları birbiri ardına gelse de. Gönülde cevherlerin definesi varken ey Hakkı, bu alçak tabiatla çanak çömlek sevgisi düşmüş içe.)

Dördüncü Madde: İkinci makamda kulu Mevlâ'sından meneden engellerin en büyüğünün insanlara karışmak olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Her ne kadar Allah yakınlarının yolunu kesenler çoksa da halka meyledip onlara sevgi duymaktan, onlarla sohbetten daha büyük, daha önemlisi yoktur. Çünkü bu yolda gereken savaşın esası, halkın alışkanlıklarına aykırı düşmektir ki bu, ancak terk etmekle olur. Şu hâlde onlarla arkadaşlık kurup meclislerine hâkim olan mizah ve günü birlik basit oyunlarla meşgul olan irfan yolcusu mürit, bu hâldeyken nasıl ileri gider, yüksek makamlara ulaşır? Böylesi mürit, nasıl nefsi yenmeyle görmeye varabilir?

Üstün makamlara tutkun olup onlara kavuşmak isteyen kimse bütün halkı bırakıp yalnızlığa çekilir. Dostlarından, ehlinden uzaklaşıp yalnızca Mevlâ'sıyla dost olur. Böylece kalbiyle kayıp âleminin o pek acayip ve garip sırlarını seyrederek büyük zevkler bulur.

İşte bu çarelere başvurmayan kimse sıkıntı ve inatta kalır. Vaktini boşa harcayarak istek gayesi olan Mevlâ'ya yakın olmaktan yoksun olur. Çünkü, halktan uzak olan Hakk'a yakın olup saadet bulur, böylece Allah'a yakın olanlar topluluğuna katılır. İşte bu makamda mürite lâzım olansa uyanıklık ve nefsinde kalan kibir, haset, kendini beğenme, riya, kötü zan, itiraz gibi nefsi emmareye ait eserleri, insanlardan büsbütün uzaklaşmakla mahvedip yok etmektir. Ona iyilikle emretmek ve kötülüklerden de uzaklaştırıcı telkinler yapmak gerekmez. Çünkü, iyilikle emretmek lütuf ve alçak gönüllülükle olmalıdır ki tesiri olsun. Oysa o mürit bu makamda yumuşaklık ve alçak gönüllülük gösteremez. Nitekim hadisi şerifte “Kim iyiliği emrederse, emri iyilikle olsun” denilmiştir.

Bir de kendi nefsinin sonsuz yok olmaktan kurtarıp, kalbini görmeye mâni olan felâketlerden temizlemek kendi hakkında her şeyden daha önemlidir. Çünkü gönül Mevlâ'nın bakış yeridir. Mevlâ'yı tanıyıp bilmek de her şeyden üstündür. Şu hâlde kalbini arındırmak da her şeyden önce gelir. Bu makamda müride lâzım olan, güneş doğarken ve batarken kalbini arındırmadan önce “Ey kalpleri çevirip döndüren kalbimi senin itaatine çevir” duasını okumalıdır. Arındırma sonunda da “Ey kalpleri hâlden hâle döndüren; kalbimi senin dinin ve itaatin üzere sabit kıl” duasını okumalıdır.

Kalpleri döndürmenin manası, Allah'ın gönülleri gafletten huzura ve bunun aksine, hüzünden sevince ve bunun aksine, umuttan korkuya ve bunun aksine, genişlikten darlığa ve bunun aksine; bunun gibi diğerleri ve onların da aksine döndürmesidir. Bu duadan murat, yalnızca bu yolda istikamet üzere

kalmaktır.

Bu iki makamda “Kulların kalpleri Mevlâ’nın iki parmağı arasındadır ki onu istediği yere döndürür” hadisinin de sırrı müride zevkten belli olur ki bu onun bu yoldaki rağbetini artırıp nefsi yenme elemiini unutturur. Kalp hâllerine vakıf kılıp Mevlâ’dan başka her şeyden yüz çevirttirir.

Hâl o demektir ki gayret ve çalışmayla ele geçmeyip doğrudan Allah’ın kalbe verdiğiidir. O ya hüzün veya sevinçtir. Ya korku, ya ümittir. Ya genişlik veya darlıktır. Ya heybet veya alışkanlıktır. Ya celâl ya cemaldir veya başka bir manadır ki kalbe doğar. Eğer o mana gönülden silinecek olursa, ona hâl derler. Eğer meleke olup daimi olarak onda kaldıysa ona makam derler.

Şu hâlde hâller ilâhî bir bağış, bir vergi; makamlarsa çalışarak kazanılan melekelerdir. Hâller bizzat cömertlik hazinesinden gelir. Makamlarsa gayret sarf etmekle kazanılır.

İşaret ettiğimiz sırrın doğuşu, ancak açıkladığımız nefsi yenme savaşıyla olur. Eğer mürit, nefsi yenme savaşı vermeden bu sırrın doğduğunu iddia ederse, o sırrın doğuşu değil, belki nefsin gururudur. Çünkü, kendinde olmayan üstün bir kıymeti duyduğunda, onun kendinde var olduğunu iddia etmek, nefsin şanıındandır.

Görme de ancak nefis yenme savaşıyla kazanılır. Şu hâlde mürit nefsiyle savaşıp onda olan kıymetleri çıkarmak için kalbine abanır ve boş söz etmekle kalmayıp nefsin terbiye yoluna gider. Çünkü kendinde bulunmayan üstün kıymetlerin varlığını iddia edeni, imtihan gözlemcileri tekzip eder. Öyleyse nefsini kendi imtihan etmeli ve onu tasdik etmemeli. Onun başında bir zabıta gibi durup onu zevk ve zanna bırakmamalı. Hak’tan yüz çevirdiğini gördükçe ona düşmanlık etmeli. Onun kabahatlerinin tümünü, mürit, şeyhine olduğu gibi söylemeli. Hatta şeyhinden hiçbir sırrını gizlemeyip her derdini ona anlatmalı ki o tedbir kaynağı pir, acizlik kaynağı müridin maksadından hastalığını bilip ona göre çare olsun.

Şeyh ile mürit arasında olan sır her ikisinde de emanettir. Ömürleri oldukça dil veya kalemle onları ifade etmek ihanettir. Allah katında hıyanettir. “Ser gider, sır gitmez” deyip ahdinde sabit olan sırları ve emanetleri yüklenmeye lâyıktır.

NAZIM

*Aceb ne aşk ile tahmîr olundı bu kilimiz
Ne genc-i mahfîye gencine oldı bu dilimiz
Ne mâhdır bu ki gökten yere nüzûl itdi
Anınla oldı münevver burûc u menzilimiz
Ne mevclerdir o kim dembedem peyâpeydir
Bulur bu cünbüş-i deryâdan anı sâhilimiz
Hezâr nakşı çü bir demde dil kabûl eyler
Aceb ne nakş pezîr oldı kalb-i kâbilimiz
Şuûn-ı bîhad ile dost ider gönülde zuhûr
Temâm hall olur andan hezâr müşkilimiz
Nesîm-i hubb-i ezel dilde aşk demleridir
Bu rîh-i râh ile rûh oldı nefs-i kâmilimiz
Ko âb u nânı o Hayy’dan hayât bulHakkı
Ki evvel ahır odur cân cân-ı mukâbilimiz*

(Nasıl bir aşkla mayalandı bu toprak varlığımız! Ne gizli bir hazineye define oldu bu gönlümüz! Ne aydır bu ki gökten yere indi! Burcumuz, menzilimiz hep onunla aydınlandı. Her an art arda gelen ne dalgalarıdır onlar! Bu derya cümbüşünden o dalgaları, sahilimiz bulur. Madem gönül bir anda bin nakış kabul eder, yetenekli kalbimiz ne müthiş nakış kabul eder oldu! Sonsuz tecellileriyle gönülde dost ortaya çıkar. Bin bir sıkıntımız “onunla büsbütün hallolur. Ezel sevgisinin rüzgârı gönülde aşk soluklandır. Bu esen rüzgârla ruh, olgun nefsimiz oldu. Suyu, ekmeği bırak da o hep diri olan Mevlâ’dan hayat bul Hakkı. Evvel ve son hep odur. Bahtiyar canımızın canı da odur.)

Beşinci Madde: İkinci makamda olan nefsi levvamenin mana âlemine girişinin ve orada olan ruhanîlere kavuşmasını ve onlarla yakından konuşmasını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İkinci makamda olan mürit nefsiyle mücadelede sabit olduysa kalbin derin sırları ona açılıp o da mana âlemine girer ki o bu âlemden başka bir âlemdir. Onu ancak kalp makamının sonuna varan bilir. Çünkü mana âlemi, ikinci makamın son haddidir ki onu ancak mücadele eden bilir. Takva sahiplerine o âlemi seyretmek nasip olmaz meğer ki onlar da mücadele ile Allah yakınlarının yoluna girmiş olsunlar.

Mana âlemi Allah yakınlarının makamlarının başlangıcıdır ki dış duyularla idrak olunamayan işleri mürit orada işitip görmüştür. Cenabı peygamber “Müminin kalbi Allah’ın evidir” buyurmuş, yani gönlün ilâhî sırların mahzeni olduğunu ifade etmiştir.

Bu yola giren ilkin şeriatla amel olur ki o Allah sevgilisinin sözlerinden ibarettir. Yine tarikatla keyfiyet kazanır ki o da doğru yolu bulma nurunun fiilleridir. Meselâ çokça aç kalmak, az uyumak, uzunca sükkût gibi şeylerdir. Onun tebessümle konuşması alçak gönüllülüğü ve şefkatindendir. İşte bu yola giren de onun ahlâk ve davranışını iyice öğrenip ona uyar. Öyle ki hikmet pınarları onun kalbinden fışkırıp dilinden akar hâle gelir. Bu hâl ile takva sahiplerine üstün gelip rütbesini yükseltir. Bununla o takva ehlinde ayrılmış Mevlâ’nın huzuruna gider. İşte müridin bu seferinde ilk konağı mana âlemdir ki orada cisimlerin yoğunluğu ile ruhların güzelliği arasında olan şekillerle gölgeler toplanır. Orada ona zevk ve sevinç gelip gayreti gayet sağlam olarak ileri menzillere geçer. Yine şevk ve zevkini arttırıp ince sırlara haberli olarak üstün makamlara yükselir. Kalbinde sevgi nuru alev alev yanmakla nefsanî şehvetlerin tümü kesilir. Her ne kadar ruhanî lezzetler kalırsa da bu engel teşkil etmez. Çünkü, ikinci makamda gaye kendinden sonraya oranla karanlık perdelerinden sayılan nefsanî şehvetlerden geçmektir.

Mana âlemine ancak bu irfan yolunda olanlar girebilir. Bu âleme giriş uyku ile uyanıklık arası orta bir durumdur ki bu yolda olana genellikle oturma durumunda gelir. Buna “vakıa” derler ki o bunda gördüğünü görür. O şartla ki bulunduğu yer ve zamanı da bilir. Yine kendinin kim olduğunu ne durumda bulunduğunu da bilir. Yine uyku ile uyanıklık arasında olduğunu bildiği hâlde ayrıca görür. Eğer bu saydığımız şartların birinden de olsa gafil kalarak görürse o berzah âlemdir, mana âlemi sayılmaz. Gördüğü de rüyadır “vakıa” denilmez. Çünkü bu hâl o müridi uyku ile uyanıklık arası alır ki başlangıç hâlinde uyanıklıktan yana uyku ona üstün gelir. Sonra yavaş yavaş yükselir ve uyanıklık bu defa üstün gelir. İşte o zamanda bazı ruhanîler görür ve tanır. Onları uyanıklık hâlinde görmüş sanır. Doğrusu şudur ki o mürit, o ruhanîleri ilk hâliyle bulmuştur. Fakat gayretinin yüceliğinden onun bu hâli uyanıklık hâline öylesine yakın bulunmuştur ki duyularını büsbütün unutarak gaflet bilmiş ve bu hâli tamamıyla uyanıklık zannetmiştir. Ashaba bu hâl içinde Cibril bir köylü kılığında gelmiştir. Üstün

velilere de bu hâlde kâinatın efendisinin mübarek ruhaniyetleri görünür. İşte bu büyük devlete “müşafehe-doğru olarak konuşma, görüşme” denir. Filân kimse falanı müşafehe ile görmüştür denilir.

Öz olarak ilkin dış duyulan bir unutkanlık alır. Sonra da o hâlin kalbe gelmesi mümkün olur.

Erenlerden biri dedi ki “Savaşkan, mücahit bir mürit bana yemin ederek şöyle dedi: ‘Ben hazreti peygamberi baş gözümle gördüm ve asla uyuyor da değildim.’ Ben de ona nasıl gördüğünü sordum. Dedi ki: “Filân yerde bulunuyordum. Şu, şu dostlarımda yanımdayken o hazret meclisimize geldi ve benimle konuştu. Ben de olan dilimle cevap verdim ve onu gözümle gördüm”. O böyle deyince ben de ona şöyle dedim: “Seninle birlikte olanlar da onu gördüler mi”. “Onlar görmediler” diye cevap verdi. Bunun üzerine o müridi irşat edip dedim ki “Eğer onu bu baş gözüyle görmek mümkün olsaydı, seninle birlikte olanların hepsi de onu görürlerdi. Seni o anda bir dalgınlık almıştır, onun için sana onun ruhaniyeti gelmiştir ve onu mana âleminde basiretinle görmüşsündür”. Bunun üzerine o mürit derhal hatasını anlayıp sözlerimi canla başla kabul etti ve bana dualarda bulundu”. İşte hiç şüphe yoktur ki uyanıklıkta yalnızca bu mülk âlemi, bu maddî âlem içindeki eşya görünür. Melekut (melekler ve ruhlar âlemi) âleminde -ki mana âlemi onun bir şubesidir- görünen ancak basiret gözüyle görünür. Her ne kadar baş gözü açık olursa da gören basiret gözüdür.

NAZIM

*Maşûk hırâmândır Dil sulh-i salâh oldu
Oldukça bu tarz olsun Şeb gitti sabâh oldu
Uşşâk ana hayrândır Hep imandır küfr gitdi
Oldukça bu tarz olsun Oldukça bu tarz olsun*

*Hep rikkat-i mahzûndır Nefs oldu çü rahmânî
Hem himmet-i mecnûndır Dir esleme şeytânî
Ol silsile cünbândır Bu ten ki Müslüman’dır
Oldukça bu tarz olsun Oldukça bu tarz olsun*

*Ol mihr-i dirahşândır Aşkın lebi kevserdir
Kevkeyn gülistândır Şîrî sözü şekerdir
Eşhâsa kamû cândır Alem şekeristâdır
Oldukça bu tarz olsun Oldukça bu tarz olsun*

*Aşkın gamı nimettir Hakkı şeker efşândır
Zehri dile şerbettir Oldukça bu tarz olsun*

(Sevilen nazlı, edalıdır. Olunca böyle olsun. Aşıklar ona hayrandır. Olunca böyle olsun. Gönül hep barışta, sakin oldu. Gece gitti sabah oldu. Küfür gitti iman oldu. Olunca böyle olsun. Hem mahzunun inceliği, hem mecnunun gayretidir; o silsile de hareketlidir. Olunca böyle olsun. Nefsi ne zaman rahmânî olurda “Şeytanım Müslüman oldu” der. Bun ten ki Müslüman’dır. Olunca böyle olsun. O parlayan bir aydır. İki âlemde gül bahçesidir. Hep şahıslar hep candır. Olunca böyle olsun. Aşkın dudağı kevserdir. Şirin sözü şekerdir. Alme de şeker ülkesidir. Olunca böyle olsun. Aşkın gamı nimettir. Zehiri gönle şerbettir. Hakkı da şeker dağıtandır. Olunca böyle olsun.)

Altıncı Madde: Mana âleminde olan manaları ve ruhu arındırıp temizleme alâmetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sadık müridin öyle anı gelir ki mana âleminde birtakım manalara muhatap olup Mevlâ'nın hitabıyla kıymetlenmiş olur.

Bazan da bu işi şeytan tezgâhlar ki mürit Hakk'a erdiğini sanır. Oysaki kendi şeytanını görmüştür. Eğer bu hâlin ardından müritte hikmet bilgisi, şer'î hassasiyet ve tarikata bağlılık meydana geldiyse, o hâl ona Mevlâ'nın bir ikramıdır ki bu, doğru bir manadır. Eğer bu hâlin ardından zındıklık, şeytanlık ve arzuya uyma hâli meydana geldiyse o Mevlâ yolunu kesen şeytandır ki müridi, gayesinden alıkoymak için gelmiştir. Allah onun şerrinden korusun! O sapıtcıdır.

Bu mana âleminde kalbe gelen doğru manaları Allah resulü ifade etmiştir. Nitekim bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Rabb’imi en güzel surette gördüm. Bana melekler âleminde ne var, dedi. Ben de iki kez, en iyi sen bilirsin, ey Rabb’im, dedim. Sonra o kudret elini omuzlarım arasına koydu, öyle ki serinliği göğsümde hissettim. O anda yerde, gökte olanları bildim. Sonra, şimdi melekler topluluğundan bahset, dedi. Dedim: Kefaretleri, günahlar eriten, yok eden şeyler konusunda mı? Nedir onlar, dedi. Cevap verdim: Cemaatle namaz kılmak üzere yaya yürümek, namazların ardından mescitte oturmak, en zor şartlarda bile abdesti en ince ölçülerine uygun olarak almak. Kim bunları yaparsa iyi yaşar, iyi ölür. Anasından doğduğu gibi günahlarından sıyrılır çıkar. Yine derece kazanmaktan bahsettim. Onlar da fakirleri yedirmek selâmı yaymak, insanlar uykudayken gece ibadete kalkmak. Bunun üzerine Allah bana şöyle dedi: De, habibim, şöyle de: “Allah’ım senden iyi, güzel olanı istiyorum. Çirkin ve yasak olanları terk etmek; iyi, doğru olanları yapmak istiyorum. Yine senden fakirleri sevmeyi nasip etmeni, bizi bağışlamayı, merhametini, tövbemizin kabulünü istiyorum. Herhangi bir kavme kötülük düşündüğümde onu yapamadan beni vefata kavuştur”.

İşte doğru olan manalar budur ki neticesi bu bilimdir. Neticesi vesveselerden ibaret olan şeytanın oyunları ise, onlar manalar değil, şeytanî aldatmacalardır.

Bu irfan yolundan, tarikattan maksat o ilâhî bilim ve marifetlerdir ki onlar kalbi arındırmada ve temizlemenin neticeleridir. Bu arındırıp temizlemenin alâmetleri vardır. Kalbin arındırılmasının alâmeti, rabbanî bilimlerin ilham olması ve bu ilhamın da kitap ve sünnete uygun olmasıdır. Nefsi temizlemenin alâmeti de bütün kötü sıfatlardan kurtulmasıdır ki artık onda ne kendini beğenme, ne kin, ne sıkıntı kalır. Yine ne şehvet düşkünlüğünü bilir, ne kimseden nefret duyar ne de kimseye tutkun olur. Bütün halk onun nazarında eşit olup esenlik ve rahat içinde olur ve tam bir kalp huzuruyla ilâhî dostluk meclisine gelir. Mevlâ'sıyla yalnız kalır. Çünkü, kendisini Hak'tan alıkoyacak, halktan bir kesime meyletmez. Yine halktan o nefret de etmez ki içi bozulup da Mevlâ'dan gafil olmasın. O, halkı Allah için sever. Yine onlara Allah için kin duyar.

Bu ikinci makamda mürit için en Önemli konu şehvetin yolunu kesmesidir ki o şehvet de yeme ve giyme tutkusundan ibarettir. Eğer mürit kendi nefsinde bazı yiyeceklere ve bazı giyeceklere ayrı bir tutku içinde bulunuyorsa, bütün yiyecekler ve giyecekler onun gözünde eşit oluncaya dek nefsiyle mücadele içinde olması gerektir. Ne zaman bu böyle olur, o zaman onun nefsi temizlenmiş ve başına gelen şerden kurtulmuş denilir. Yine olgunluk derecelerinin ilk basamaklarına varmış ve haset âleminde geçmiş bilinir.

Eğer mürit nefsi şehvetlere düşkün olduysa ve nefsi ile mücadele ederek onları yok etmekten âciz

kaldıysa, böylesi mürit Hak yoluna, irfan yoluna girebilmiş, o yola sahip olmuş değildir. Eğer o yolda olduğunu iddia ederse, o sapık ve saptırıcıdır. Onunla dostluk kurup sohbet etmek de kaybettiricidir. Ondan nefret edip kaçmak kurtuluş ve doğruluk alâmetidir. Gerçekten bu yolda olanlar ondan kaçmalı ki doğru yoldan şaşmasınlar ve şehvetlerine uyarak sapıklığa düşmesinler. Çünkü doğru yol, irfan yolu; halkın içine düştüğü alışkanlık ve âdetlere muhalefetten ibarettir. Şu hâlde kendi nefsinden bu alışkanlık ve âdetleri kaldırıp atmaya güç sahibi olmayan şehvetinin esiri bir kimse için halkın bu âdetlerini atmaksa büsbütün imkânsız olur. Sadakat ve doğruluk üzere olan mürit, işte halkın bu âdetlerini terk edince insanların davranış ve alışkanlıklarına ters düştüğünden halk onu divane sanır. Oysaki o, akl-i küle varmış ve en yüksek gayeye ulaşmıştır. İşte bu en yüksek gayeye varmak, ancak halkı Mecnun gibi terk etmekle mümkün olur. Çünkü onun gönlünde, en basit bir şeye en küçük bir meyil olsa, o onun perdesi olur ve onu Mevlâ'nın huzurundan alıkor.

NAZIM

*Bulaydım dilde dildârım bana mûnis kim olmazdı
Bana yâr olmasa yârim ana dil muhkem olmazdı
Dil ehli bulmasaydı dilde yüz bin zevk-i rûhânî
Komazdı şehveti vu cismi eazz ü a'lem olmazdı
Tama'sız âdemin halk-ı cihân heb akrabâsıdır
Kanâat kılmasaydım heb bana hâl u âm olmazdı
Gam u derd u belâ heb hubb-i dünyâdan gelür kalbe
Kamûyı terk ideydim hoş gönülde mâtem olmazdı
Kamû dünya ve mâfihâ hayâl u hâbdır ammâ
Bildi hufte kim düşdür anın çün pür gam olmazdı
O cân kim gaflete dalmış hayâl u hâbla kalmış
Uyansa hâb-ı gafletden asamm u ebkem olmazdı
Biri zindân-ı gam görmüş biri hoş gülşene ırmış
Dil âgâh olsa kendinden o gayra hemdem olmazdı
Ko nâm u şânı dervîş ol seni sen görme bîhiş ol
Olaydı pür derimi demâdem pürdem olmazdı
Eğer terk itmese halkı vu zevk u şehvet-i halkı
O şâh-ı aşka bu Hakkı gönülde mahrem olmazdı*

(Gönülde sevgiliyi bulaydım, bana kim dost olmazdı. Bana yâr olmasaydı yârim, ona gönül bağlanmazdı. Gönül ehli gönülde yüz bin ruhanî zevk bulmasaydı, şehveti de cismi de bırakmaz, en yüce ve en bilgin olmazdı. Tamahsız adamın bütün cihan halkı akrabasıdır. Eğer kanaat etmeseydim, hep bana dayı, amca olmazdı. Gam, dert, belâ hep kalbe dünya sevgisinden gelir. Herkesi terk etseydim hoş, gönülde matem olmazdı. Bütün dünya ve onda olanlar hayal ve rüyadır ama eğer uykuda olan düşte olduğunu bilseydi o gamla dolmazdı hiç. Gaflete dalan can hayal ve düşte kaldı. Eğer uykusundan uyansaydı sağır ve dilsiz olmazdı. Biri gam zindanı, diğeri de gül bahçesi gördü. Eğer gönül kendinden haberdar olsaydı başkasına dost olmazdı. Adı, şanı bırak, derviş ol, kendini de görme, benliğini sil. Eğer içi dolu olaydı kanla dolmazdı. Eğer halk, zevk ve boğaz şehvetini terk etmeseydi o

şak padişahına bu Hakkı mahrem olmazdı.)

Yedinci Madde: Kalbi arındırma ve nefsi temizlemenin en güzel ve en kolay yolunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Sadakatli mürit odur ki Allah’tan başka her şeyden yüz çevirir. Ancak Allah’a yönelerek kalbine geri döner. Hiçbir insanla arkadaş olmaz. Hızır (a.s.) olsa, gelse bile onunla da oturmaz. Çünkü, kalp içindeki hikmet nuru beş kapılı ev içinde yanan bir muma benzer. Nitekim bütün kapılar kapalı ise o mum rahatlıkla yanar ve o ev onun ışığıyla aydınlanır. Eğer o kapalı kapılardan biri açıldıysa, o yanan mum söner ve o ev sabaha dek karanlık içinde kalır. Tıpkı böyle dış duyularla, içte bulunan hikmetin durumu, o kapılarla ev içinde yanan mum gibidir. Şu hâlde eğer kalp dış varlıkları idrake ait beş duyu organının idrak çerçevesinden kendini yalnızlığa çekip büsbütün onlardan yüz çevirirse, o bütün şehvetleri unuttur. Böylece kalbinden diline hikmet pınarları fışkırır. Bu hikmet de o nurdur ki Allah sevgilisi “Nur kalbe indiğinde kalp genişler, feraha kavuşur” buyurmuş ve o nurun kalbe gelmesine, gururu bırakıp yalnızlığa çekilmenin alâmet olduğunu ifade etmiştir. Eğer kalp beş duyu organlarının idrak sahasına takılır, onlara yönelirse, o kalpte yanan hikmet nuru sönmüş olur ve gönül evi tabiat karanlığıyla ecel sabahına dek kopkoyu karanlık içinde kalır. Şu hâlde bu izahla apaçık ortaya çıkan şudur ki kalbin bu görünen madde âlemine dönük yönü, dış idrake ait duyular vasıtasıyladır. Çünkü kalp bu madde âleminden idrak ettiğini ancak işaret ettiğimiz beş duyu organları vasıtasıyla idrak edebilir.

Kalbin kayıp âlemine dönük olan yönü de onun iç idrake ait beş duyusu vasıtasıyladır ki mana âlemine ait işleri, olayları ancak onlarla idrak edebilir. Yukarıda bu açıklanmıştır.

Bütün bunlardan sonra anlaşılıyor ki gönül saflaşmadan önce bu iki âlemden birine yönelse, diğerine sırt çevirmiş olur. Yine ona aynı anda iki âleme de yönelmesi imkânı verilmemiştir. Çünkü, bu görünen madde âlemi Mevlâ’dan son derece uzak ve onun nazarında büsbütün kıymetsizdir. İşte eğer bu görünen madde âlemine yönelip kayıp âlemini, mana âlemini bütünüyle terk ederse, böylesi gönlün sahibi insan suretinde hayvandan farksızdır. Onun için onu hayvanlar gibi çok yer, çok uyur; gazap ve şehvetinin tutsağı görürsün. Onun düşmanlık ve kavgası çok ve işlerinin neticesi yoktur. Cehalet ve gaflete tutulmuş boş şeylerle uğraşır olmuştur.

Eğer gönül Mevlâ’sını sürekli hatırda tutup ona yöneldiyse, bütün kötülüklerden kaçınıp iyi ve doğrularla amel olduysa, nefsin dizginsiz hazlarından geçip onun hakkı olanını bildiyse, yani yemenin de uyumanın da gereksiz olanından kaçınıp bütün bunları yukarıda belirtildiği gibi kıvamında tuttuysa, mana âlemine yönelip tamamıyla ona döndüyse işte bütün bunlara sahip gönle sahip olan iki âlemi de birlikte bulundurabilir. Böylesi kimse Hak yoluna girmiş olup meleklik sıfatlarıyla donanmış olur. Gazabına, şehvetine hâkim olup onları kölesi yapar. Nefsine pek zalim ve başkasına pek cahil olup insanın üzerine aldığı o kutsal emanete lââyık olur. Böylece olgun insan olup herkesten üstün olur. Çünkü gazap ve şehvet, insan ve melek arasında ortak olan ruh için aynadaki görüntüye bitişik olan yoğun madde makamındadır. Nitekim aynanın bir yönü, yoğun bir madde ile karartılmadıkça onda şekillerin yansıyışı görünmez. Tıpkı bunun gibi insan ruhu, gazap ve şehveti kuşatmadıkça onda tecelliler doğmaz. O şartla ki gazap ve şehvet akıl ve şeriat hükmü altına girmelidir. Düşmanlıklarından emin ve makbul olmalılar. Her ne kadar gazap ve şehvetten dolayı insan pek zalim ve cahil olarak belirtilmişse de bunlar akıl ve şeriatın tahakkümü altında o ilâhi emaneti yüklenmeye de sebep teşkil etmişlerdir. Çünkü, insan gazap ve şehvet sahibi olduğundan göklerin, yerin, dağların

güç yetiremedikleri emaneti yüklenmeyi kabul etmiş ve emanetin yeri olmuştur. “Ve onu insan yüklendi. Şüphesiz o, pek cahil bulunmaktadır” buyurulmuştur.

Şu hâlde gazap ve şehvetine galip ve hâkim olan olgun insan, âdemoğlunun yüklendiği hilâfetin varisidir. Çünkü “Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım” ilâhî ifadesinin saltanat elbisesiyle âlemin en şerefliisi olmuştur.

Gazap ve şehvetine mağlup ve onun esiri olan da insan suretinde hayvandır. Belki hayvan bile ondan hayırlıdır. O ne mükelleftir, ne isyan eder, ne de cehennemde azap görecektir.

Hak yoluna girmiş olan mürit gazap ve şehvetine sahip olur, kalbindeki gayreti de pek yüksek bulur. Böylece şeref dolu nefsinin kıymetini bilir ve onu hayvanlar derecesinden kurtarır. Bitkisel ve hayvansal mertebelerden geri dönerek, gece uyumayarak, insanlardan uzaklaşarak, zikir ve tefekkürle ilerleyerek insanoğlunun halifelik makamına yükselir. Çünkü, artık onun feraha kavuşmuş içinde şirk ve cehalet olmaz ki ona korku ve hüznün yol bulsun. Yine insanlığın gereklerinden olan düşük sıfatlar onda kalmaz ki ondan günah meydana gelsin. Öylesi olgun insan, uhrevî saadette mutlu olur ve onun güzel vasfı insanlar arasında da yayılır ve heybetiyle hasetçi çevrenin suyu kesilip onların hile ve şerlerinden emin olur. Hem o aziz, dünya saadeti ile de mesut olup iki cihanda da mutlu olur. İşte hâl ve tavrı böyle olan olgun insan şüphesiz ki yeryüzünde Allah’ın halifesidir.

NAZİM

*Ne rûhtur bu ki mest-i müdâmı oldı cihân
Ne bâdedir bu muhabbet ki cânı aldı cihân
Ne hûtdır ki bu sest-i kâinâta düşer
Ne dânedir ne humâdır ki damı oldı cihân
Gönül o gündüze irmiş ki rûzler şebidir
O subh vechini görmüş ki şâmı oldı cihân
Zılâl-i âlem-i fâniyle kalma kalbine gel
O nûrı bul ki zilâl u zulâmı oldı cihân
Ana ki tevsen nefsi mutî’ u râm olmuş
Tayakkün eyle hakikatda râmı oldı cihân
Cihân gulâmın olur ger gulâm-ı aşk olsun
Ki şâh-ı aşkı gulâmı oldı cihân
Kamû murâdı kodı Hakkı kâmrân oldı
Ki her zamanda hemân tıbk-ı kâmı oldı cihân*

(Bu ne ruhtur ki cihan sürekli sarhoşudur. Ne şaraptır bu sevgi ki kadehi cihan oldu. O ne balıktır ki bu kâinat oltasına düşer. Ne tanedir, ne kuştur ki tuzağı cihan oldu. Gönül öyle bir gündüze ermiş ki günler gecesidir. O aydınlık yüzünü gördü de cihan gecesidir. Bu geçici âlemin gölgesiyle kalma, kalbine gel. O, cihanın gölgesi ve karanlığı olduğu nuru bul. Azgın nefsinin boyun eğdiği, ram olduğu gerçekte cihanın ram olduğunu bil. Eğer aşkın kölesi olsun cihan da kölen olur ki o aşk padişahının kölesi oldu cihan. Bütün muradı bıraktı da saadete erdi Hakkı ki her zaman cihan da saadetine aynı oldu.)

Sekizinci Madde: İkinci makamda müritte bulunup da ona hâkim olan gazabın kaynağını, gerçeğini ve ona dayanma ile çarelerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İkinci makamın başlangıcı safhasında mürit kendini beğenme ve kibirden uzaklaşmaz. İşte bunlar gazabın kaynağıdır. Çünkü gazap, kül altında örtülü kor ateş gibi kalp içinde gizlenmiş bir ateştir. Kibir bu ateşi meydana çıkarır.

Kibre gelince, o insan nefsinde öyle bir sıfattır ki kendini görmeden meydana çıkar. Bu kibrin gerçeği kendini beğenmişliktir. Dışta halka karşı meydana gelen büyüklenme tavrı ise o sıfatın dışa vurmuş ifadesi, esendir. Çünkü nefiste gizli olan kibrin dış ifadesi büyüklenmedir ki bu kula haramdır.

Kötü ve uğursuz olan gazap o gazaptır ki nefis görüşünden kaynaklanıp sahibine üstün gelir. Ne aklın iradesine ne de şer'î ölçülerin baskısı altına girmeyip onunla sahibi ıstırapta olur ve mağlup düşer. Dış sureti çirkinleşip bozulur. Şüphe yoktur ki iç sureti dışından daha çirkindir. Çünkü bu gazap şeytanın yaratıldığı ateşendir. Nitekim Ayşe validemizin gazabı anında Allah resulünün ona “Şeytanın geldi” ifadesi bu ateşe işarettir. Allah, pek çok hikmetinden dolayı bu ateşi insanın içine koymuştur. Bu ateş herhangi bir sebeple alevlendiğinde yüreğin kanı kaynayıp damarlara dağılır. Sonra içten dışa doğru çıkıp derinin yüzüne vurur. Eğer kendinden daha düşük birine gazaplanmışsa, hiddetinden rengi kıpkırmızı kesilir. Eğer kendinden üstün birine gazaplanmışsa, korkusundan rengi sapsarı kesilir. Eğer gazabı kendi dengine ise rengi kâh kırmızı kâh sarı olur. Bu gazap son derece kötüdür. Sahibini yok olmaya götürücü uğursuz bir düşmandır. Şu hâlde her yok olmaya götürücü şeyden kurtulmak isteyen bu çirkin hasletin maddesi olan kibri açlıkla kökünden kesmeye gayret etsin. Öyle ki gazabı zayıf ve yenik düşüp, o rezaletten nefsinin kurtarmakla güven bulsun.

Gazabın köpürüp kabardığı anda onu sakinleştirmenin yolu nefsin zaafını düşünmektir. O rezaletin diğerlerini tasallutunu doğru bulmamaktır. Kızgınlığı zaptetmenin sevabını ve başıboş bırakmanın karşılığında gelecek azabı düşünmektir. Allah'ın kendisi üzerindeki kudretinin, kendisinin başkası üzerindeki gücünden daha büyük olduğunu bilip onun azap ve intikamını hatırına getirmektir. Nihayet böylesi kimse nefsinin gazaptan sakındırsın ve onu korkutsun. Ona şöyle desin: Ey nefsim, eğer gazapla hasmından intikam aldınsa, şüphe yoktur ki o sana düşman olur. Senden zayıf olsa da intikam almak için fırsat kollar. İşte böyle gazaplı insanın kalbi sürekli meşgul olup korkulu düşüncelerle gam ve tasası çok olur. Eğer gazabını yatıştırdıysan önce bütün korkulu düşünce ve gamlardan kurtulup güven ve rahatta olursun. Yumuşaklığın yoksa da dayanma ve sakinlik gayretiyle peygamberler ve veliler yoluna teşebbüs etmiş olursun. Her ne kadar yumuşaklık elde olmayan bir işse de sakin olmaya çalışmak isteğe bağlı bir olaydır ki o da gazabı dizginlemektir. Öyleyse gazabını zaptetmekle mükellefsin ki o da insanı yumuşaklığa götürür. Çünkü sen pek çok kere gazabını yatıştırmaya çalışırsan elde olmayan yumuşaklığa sonunda kavuşursun. Aklın olgunluğa erip artık zorluk çekmeksizin gazabına hâkim olursun. Nitekim hadisi şerifte “Bilim öğrenmekle, yumuşaklık da onu istemekle olur. Kim bir iyiliği isterse, o, ona verilir. Kim bir kötülüğü isterse o da ona düşer” şeklinde gelmiştir.

Gazabın bir çaresi de şudur ki gazap anında ayakta olan oturmalıdır. Oturan sırt üstü yatıp gizlice bu duayı okumalıdır: “Allah'ım, beni bilimle zenginleştir, yumuşaklıkla süslendir, takva ile lütuflandır ve afiyetle güzelleştir”.

Bil ki sana gereken şey gazapla yumuşaklık arasını ayırmakta insaflı olası ve ikisinden daha güzel olanını tercih edip onunla davranmış olası. Yine sana lâzım olan şey nefsinin temizleme ve kalbini arındırmadır ki pis, bulanık her şey içinden silinip tertemiz ve arınmış bir kalple olgun insan olmuş olası. İşte bu anlattığımız çareleri kullanmakla o pek değerli zatına tedavi edici ilâç uygulamış

olasın. Ta ki cismanî hastalıklardan daha şiddetli olan nefsanî hastalıklardan kurtulup şifa bulasın. En faydalı ilâcın nefsinden kibri söküp atmak olduğunu bilesin. Çünkü onun yok olmasıyla onun parçası olan gazap da yok olur. Kibre yardım kesilmedikçe onun büsbütün yok olması imkânsızdır. Onun desteği karnı doyurmak ve tokluktur ki onunla kibir, kuvvet ve istilâ gücü kazanır. Ondandır gazap ve hiddet meydana gelir. Şu hâlde sen mutlaka açlık ve gece uyanıklığına alışasın. Ta ki sükût ile yalnızlığı kolaylıkla elde edebilesin. Yine zikir ve tevhit tefekkürüne tereddütsüz gelesin. Böylece de bütün hayvanî vasıflardan kurtulmuş olasın ve meleklik vasıflarıyla sıfatlanmış olasın. Mevlâ'dan başka her şeyi unutup huzurun sefasıyla dolasın. Aşk denizine dalıp cevherler alasın ve Mevlâ'nın dostluğunu bulup hep onunla kalasın.

NAZİM

*Al aşkdan ey dil gamı es-sabru miftâh-ul ferec
Tâ bulasın ol merhemi es-sabru miftâh-ul ferec
Çek derd u hüzn ü gam hemân ta bulasın sende ayân
Eflâk u arş-ı a'zamı es-sabru miftâh-ul ferec
Kalbe inüb nûr-i cihân mesrûr olursın nâgehân
Görmezsın aslâ mâtemi es-sabru miftâh-ul ferec
Ger sîne çün âyînedir bî kibr u hem bî kînedir
Seyr eyle anda hemdemi es-sabru miftâh-ul ferec
Terk eyle sen mâ vu meni görmezsın aslâ düşmeni
Her dem bulursın erhamı es-sabru miftâh-ul ferec
Aldanma zıll-i zâile dâlam hayâl-i bâtıla
Bul dilde aşk-ı akdemi es-sabru miftâh-ul ferec
Hakkı sükût it bir zamân aşkın gamı kalsun nihân
Hak'dır bu sırrın mahremi es-sabru miftâh-ul ferec*

(Ey gönül aşktan gam al. Sabır ferahlığın anahtarıdır. O merhemi böylece bulasın, sabır ferahlığın anahtarıdır. Dert, hüzn, gam çek ki sen de apaçık göresin; felekleri ve arş-ı azamı. Sabır ferahlığın anahtarıdır. Kalbe cihanın nuru iner de birden sevinçli olursun. Asla matem görmezsın. Sabır ferahlığın anahtarıdır. Madem göğüs kibirsiz, kinsiz, garazsız bir aynadır; dostu, arkadaşı onda setret. Sabır ferahlığın anahtarıdır. Suyu, yemeyi terk et de asla düşman görmezsın. Her an o en çok acıyıp bağışlayanı bulursun. Sabır ferahlığın anahtarıdır. Giden gölgeye ve saçma hayale aldanma. Gönülde o ilk aşkı bul. Sabır ferahlığın anahtarıdır. Hakkı, bir an sükût et de aşkın agmı gönülde gizli kalsın. Hem bu sırrın mahremi Mevlâ'dır. Sabır ferahlığın anahtarıdır.)

Dokuzuncu Madde: İkinci makamda bulunan müridi, Hak yolunu kesenlerden kurtaran dört şeyin açıklamasını ve bu makamdan üçüncü makama yükseliş ve girişi, oradan da dördüncü makama ulaşmanın niteliğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Bütün varlık âlemi, kıskançlık gayretlerinden müride haset edip onu Mevlâ'nın huzurundan menetmeye, onun yolunu kesmeye çalışırlar. Çünkü bütün mülklerin sahibi olan o padişahlar padişahına sadakat ve doğrulukla yönelen, onun yoluna giren, onun halifesi olup

herkese ve her şeye tahakküm edebilir. İşte hâli böyle olan kimseye elbette bütün âlem haset eder. Fakat bu haset ve çekememezlik tavrından bunu gösterenden başkası zarar görmez.

Hak yoluna girmiş müride, hiçbir şeye iltifat ve itibar kılmayıp hiç kimseden korku ve sakınma içinde olmamak gerektir. Çünkü, Allah ona bütün eşyadan daha yakındır. Bir karıncanın ayağının kıpırtısı bile ancak onun irade ve kudretiyle olur. Yerde ve gökte hiçbir zerre yoktur ki onun içini dışını bilmesin. O, kalplerin de bütün hâl, tavır ve oluşlarına haberli olur. Yine Allah, o müride herkesten daha çok acır ve merhamet eder. Ona, ana ve babasından daha yumuşak daha müşfiktir. Allah'tan gelen her şey ancak iyilikten ibaret olup kullan için faydalı olandır. Meydana gelen kötülüklerse görünüşte kötü sayılır. Fakat iç yüzüne gerçek gözüyle bakılsa hepsinin hayırlı ve faydalı olduğu bilinir. Onun için şerre; şer, keder, zarar denilir. Çünkü pek çok tabiatlara aykırı bulunur. Oysaki hadiste “Hiçbir şey yoktur ki bütün bir hayrı yüklenmiş olmasın” şeklinde gelmiştir. Yine şöyle gelmiştir: “İyilik öncelikle ve asıl olarak konulmuş, yazılmışken; şer ikinci plânda ve sonradan yazılmıştır”. Şu hâlde mürit, bu sırra vakıf olmadan önce kalbini arındırmaya özenle gayret etsin. Ta ki bu büyük sırrı zevkle görebilsin ve kalbini Mevlâ'nın huzur yolundan kesen engellerin tümünü ortadan kaldırmakta şu dört şeyi bilmek gerektiğini anlasın.

İlk madde, Allah'ın her şeye kadir olmasıdır. İkinci madde, Allah'ın her şeyi bilmiş olmasıdır. Üçüncü madde, Allah'ın herkese çok acıyıcı ve bağışlayıcı olmasıdır. Dördüncü madde de Allah'ın bütün yaptıklarının sırf iyilikten ibaret olmasıdır.

Ne zaman irfan yoluna giren mürit, bu dört maddeyi doğru olarak bilir ve tasdik ederse, o herkesten ve her şeyden emin olup hiçbir hasetçinin tuzağından korkmaz ve insanların, cinlerin şeytanlarından asla bir ürküntü duymaz. Onun hiç kimseye ve hiçbir şeye iltifata ve itibarı da kalmaz. Çünkü, Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilen, Mevlâ'nın pak zatına teveccühte gayreti ancak kuvvet bulur. Yine Allah'ın her şeyi bildiğini, çok acıyıcı, çok bağışlayıcı olduğunu, her işinin iyi, hayırlı ve faydalı olduğunu doğru olarak bilen; tevekkül, işi Allah'a ısmarlama, teslim, rıza, marifet, safa, muhabbet, vefa, fakirlik, fena, Mevlâ'ya yakınlık, ona kavuşmak ve onunla olmak gibi pek çok üstün hâlleri de kazanır. Özellikle bu ikinci makamdan üçüncü makama ve oradan da dördüncü makama yükselmesine yardımcı bulup orada iki cihan saadetine erer. Her ne kadar Allah'ın âdeti ikinci makamdan üçüncü makama yükselmeyi ancak Allah yakınlarının hâl ve makamlarını bilen arif eliyle nasip kılarsa da mümkündür ki Allah âdetini kaldırır ve anlayışı yüksek, yeteneği büyük olan marifet nasiplisi müridi üçüncü makama yükseltir. Özellikle bu faydalı kitabın bu kısmını titizlikle okuyup faydalansa kolaylıkla bu yükselişi başarabilir. Çünkü, bu kısmının her konusunu, sonra gelen konunun ön sözü bulur. Meselâ mürit, nefsi emmare bölümünde belirtilen ruhanî çareleri uygularsa levvame makamına yükselir. Bu şekilde bir makamdan Öteki makama yükselerek yedinci makama kadar ulaşır ve her muradına kavuşur.

Üçüncü makamdan dördüncü makama yükselmekse, o arifin eliyle bile mümkün olmayıp ancak olgun bir mürşidin nefeslerinin feyiz ve bereketiyle meydana gelir. Çünkü, üçüncü makamda nefsi mülhime olan müride, arif denir. Fakat dördüncü makama yükselişte nefsi birle “mutmainne-tatmin olan” olmadıkça ona olgun mürşit denilemez. Şu hâlde her arif olgun değil, her olgun ariftir.

Bunların arasındaki fark açıktır. Üçüncü makamdan dördüncü makama yükselmekte olgun bir mürşidin nefeslerinin bereketi şunun için lâzımdır ki üçüncü makam makamların en zor ve en tehlikelisidir. Çünkü bu makam hayır ve şer, fayda ve zararı kuşatmış bulunduğu için onda hak ile

batıl, gerçek ehli ile zındıklar birbirinden fark edilemez. O makam birbirine müthiş derecede benzeyenlerin seçme yeridir. Mevlâ sevgisinin üstün geldiği arife ve şariat esaslarıyla tarikat ölçülerini amel ve hareket noktası yapan, bunu ahlâk ve davranış hâline getiren kimseye bu benzerlikten tereddüde düşmesi ve gerçek olanla olmayanı ayırt edememesi söz konusu değildir. Öylesi kimsenin nefsi yüce, yeteneği derin, fikri ince, keşfi yakın, gayreti büyük ve asaleti yüksek olur. İşte bu üstünlüklerle şeref ve saadet kazanan arif için olgun bir mürşit olmasa da yine hakkı hak, batılı batıl görüp yedinci makama dek böylece yükselerek nefsi mutmainne olagelmıştır.

Dördüncü makamdan beşinci makama, oradan da altıncı ve yedinci makama yükselmekte artık öylesi kimsenin mürşide ihtiyacı kalmaz. Olursa da pek az olur. Çünkü Allah, müridin kalbinde olgunluk kandilini yakınca o, bütün üstün kıymetleri görüp Mevlâ'nın lütfuyla gayretine göre o değerlerden pay alır. Çünkü dördüncü makam olgunluk derecelerinin başlangıcıdır.

NAZIM

*Ey padişâh-ı akl u cân Sen cânı peydâ eyledin
Vey cân gözine tûtiyâ Mecnûn u şeydâ eyledin
Bir sürme ihsân kıl hemân Geh mest-i Leylâ eyledin
Tâ çeşm-i cân bulsun safâ Geh mest u Mecnûn-i likâ
Aşkın misâl-i savlecân Geh cânib-i hâbe gider
Çün gûy-i sergerdân bu cân Geh semt-i esbâbe gider
Andan döner dil her zamân Geh cânib-i şehir-i bekâ gider
Geh rahat u geh mübtelâ Geh semt-i sahrây-i fenâ
Geh kasdı tâc u zerededir Geh hâr olur dil gâh gül
Geh meyli esb u hardedir Geh şîre gâhı hal u mel
Geh gökdedir geh yerededir Gahi dühülzen geh dühül
Geh pâdişâh u geh gedâ Tâ kim bula zahm-i asâ
Kalb olmuş öyle bir şecer Nehr-i acîb olmuş derûn
Kim virmiş envâ-ı semer Geh su görünür gâh hûn
Geh meyvesidir gülşeker Geh bâde olmuş la'l-gûn
Geh derd u gam gâhi safâ Geh şîr u geh şehd u şifâ
Hakkı bu telvinden uyan Hoş sıbğatallaha boyan
Teslîm u yekrenk ol hemân Çün yef'alüllahu mâyeşâ'*

(Ey akıl ve can padişahı, ey can gölünün en kıymetli madeni; bir sürme bağışla da hemen can gözü sefa bulsun. Sen canı ortaya çıkardın, deli divane eyledin. Kâh Leylâ'nın sarhoşu eyledin, kâh mest ve kavuşmaya Mecnun. Aşkın cirit değneği gibi, bu can da o değneğin oynadığı şaşkın bir top. Bundan gönül her an döner; kâh rahat, kâh belâyâ düşkün. Kâh uyku, kâh sebepler semtine gider. Kâh sonsuzluk şehrine, kâh geçicilik sahrasına gider. Bazen gayesi taçta, altındadır; bazen atta, eşekte. Bazen yerde, bazen gökte; kâh padişah kâh dilenci. Bazen gönül diken olur, bazen gül, bazen tatlı bir şerbet, bazen da acı sirke. Kâh davulcu, kâh davul olur ki tokmağın darbesini yesin. Kalp öyle bir ağaç olmuş ki pek çok

çeşit meyve vermiş. Kâh meyvesi gül şeker, kâh dert, gam kâh sefa. Bir garip nehir olmuş ki iç âlem, bazen su görünür, bazen kan. Bazen kıpkırmızı şarap olmuş, bazen süt, bazen da şifa balı. Hakkı bu rengârenk olmaktan, hep boyanmaktan ayıl. Teslim ol da tek renk ol. Hoş ilâhî boyayla boyan, odur istediğini yapan.)

Üçüncü Bölüm

Yedi makamdan üçüncü makamda bulunan “nefsi mülhime”nin hâllerinin keyfiyetini, sıfatları ve tavırlarını, mürşidine istiyerek teslim oluşunu, şer’î ölçülere uyarak gidişini, onun serbest bırakılışını, şariat gerçeğın batını olduğunun örneğini, zikriyle meşgul olunacak bir üçüncü adı, her tarafa meyleden nefsin dönüşünü, onun güzel hâlini, serbest kalışını, sözlerinin izahını, ruhanîlerin hitap ve hayalini, darlık ve genişliğin peş peşe gelişini ve intikalini, içine düştüğü sıkıntı hâliyle düşkünlük ve ihtiyacını, zikriyle meşgul olunacak üçüncü adın tesir ve sırlarını on madde ile açıklar.

Birinci Madde: “Nefsi mülhime”nin adlandırılış sebebini, âlemini, yerini, hâlini, gidişini, sıfatlarını ve kendi üstünde bulunan “nefsi mutmainne” makamına yükselişinin bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üçüncü makamda nefsi natıkanın isyan ve itaatini Allah ona vasıtasız ilham ettiği için bu makamda adı “mülhime” olmuştur. Nitekim Kur’an’da “O nefse isyan ve itaatini ilham etti” gelmiştir. Bunun seyri doğrudan Allah’adır. Yani bu makamda müridin içinde iman gerçeği doğduğundan onu görmekten onun içinde dünya işleri kalmaz.

Bu nefsin âlemi ruhlar âlemidir. Yeri ruhtur. Hâli aşktır. Kendisine gelen mana marifettir. Sıfatları bilim, cömertlik, kanaat, alçak gönüllülük, sabır, tahammül, özürleri kabul etmek, güzel zan ve eziyete tahammüldür. Bu makamda mürit, bütün insanlar ve hayvanların başlarının âlemlerin Rabb’inin kudret elinin altında olduğunu gördüğünden onun asla bir mahlûka itirazı kalmaz. Yine bu nefsi mühimmenin sıfatlarındandır, hayretle şaşkınlığa düşmek, halkı ihmal, Hak ile meşgul olmak, makamlara ermek. Darlık ve genişliğin gelişi, korku ve umudun gidişi, güzel sesleri sevmek ve onları dinlemekle aşktan hayrete varmak, Allah’ı zikri sevmek, onunla ferahlık duymak, güler yüzlülük, hikmetle konuşmak, görme ve murakabe gibi hâller. İşte bu sıfatlar nefsi mülhimenin sıfatlarıdır. Bu nefis, bu makama yükselmeden önce hayvanlar makamına yakın olduğundan melek ve şeytan gibi vasıta olmaksızın hiçbir ilham ışıtmazken bu makamda ışıtır. Onun için bu makam ona zor ve tehlikeli gelmiştir. Burada mürit olgun bir mürşide muhtaçtır ki onu şüphe karanlıklarından, tecelli nurlarına çıkartsın. Çünkü bu makamda onun hâli zayıftır. Hakk’a gidemez. Celâl ile cemali fark edemez. Yine bu hâlde tabiattan bütünüyle kurtulamayıp insanlığın gereğinden olan hâller tamamıyla ondan silinmediği için korkulur ki nefsinden gafil olduğu anda nefsi derhal geriye dönüp tabiat zindanına girerek aşağıların aşağısında olan bu bedene iner ki burası daha önce bildiği ilk makamdır. Böylece o nefis yine eski alışkanlıklarına dönüp çok yer, çok içer, çok uyur ve insanlara karışarak hep onlarla meşgul olur. Çoğu zaman olur ki itikadı da bozulup itaati de terk eder. İsyankâr olur çıkar. Bu hâldeyken bile

kendini gerçek ehli Allah'ın birliğine inanan zanneder. Yine sanır ki eşyanın gerçeklerine keşif ile varmış ve kendinden başka itaat ehlerinden hiç kimse bu keşfe varamamıştır. Oysaki o korkunç karanlığa kendisi dalmıştır. Eğer itikadı bozulduysa artık o mürit değil, yok olmaya gidici olmuştur. Tabiat ateşi kalbinde imanını yakıp kâfirlerden olmuş çıkmış ve bunca gayret, çektiği zorluk boşa gitmiştir. Yine meramına kavuşmaya bu sapıklığı engel olup arzusunun esiri olmuştur. Yine o şeytanî hayalleri gördükçe onları rahmanî tecelliler sanarak şeytan ile kalmış ve onun vesvese ve hileleriyle dolmuştur. Bu müridin insanlığı zayıf olup ruhaniyeti kuvvet bulmuşken uğraşmış ve olgunluk makamına yakın olmuşken, bu felâkete düşmesine sebep ilk makama aykırı olmasıdır. Çünkü uğraşması onun âdeti olmadan önce kalbinden bazı perdeler yok olup o perdelerden meydana gelen korku da yok olmuştur ki korku onu kötülöklere dalmaktan alıkor ve itaate sevk ederdi. İşte onun bu korkusu gittiğinden artık tarikata meyli kalmaz, hatta şer'î ölçölere bile uymaz.

Yok eğer gayreti yüksek ve iradesi sadıksa, o itaat zevkini alıp daimi istikamet üzere olur. Bu tehlikeli makamdan olgunluk makamına yükselip güven içinde iki cihan saadetini bulur.

NAZIM

Hak dir ki ey kulum bana gel dilden it rucû'

Cân göklerine çık giceler eyleme hûcû'

Cân gülşeni kapûsı senin çün küşâdedir

Koy hâr u zâr-ı hâb u horı al taâm-ı cû'

Kad iste sen çü ser u sehi bâğ-ı aşka gel

Kim güzîn eyler âdemi bu çarh hem helû'

Hayy-ı hayât-bahş refikindir ey gönül

Deh rûze umre bakma o hayyı bul it huzû'

Cânı viren odur sana hem derd u gam viren

Derdi viren devâsın ider olma sen cüzû'

ÇünHak seninledir dahi sen var anınla ol

Gözle rızasın eyle hayâ kıl ana huşû'

Hakkı hemîşe Hak ile ol dilde bul sûrûr

Zevk-i huzûrdan seni nefis olmasun menû'

(Hak der ki ey kulum, bana gel gönülden geri dön, geceleri uyuma can göklerine çık. Canın gül bahçesinin kapısı senin için açıktır. Yemenin, uyumanın dikenini bırak da açlık yemeğini al. Upuzun ve düzgün servi ağacı gibi bir boy iste de aşk bağına gel ki insanın gözünü bu talih, sabırsız ve aç yapar. Hayat veren o sonsuz diri arkadaşındır ey gönül. On günlük ömre bakma o sonsuz diri olanı bul, ona boyun eğ. Canı da dert ve gamı da sana veren odur. Derdi veren dermanını da verir sabırsız olma. Madem Hak seninle, sen de var onunla ol. Rızasını gözet, haya et de ona itaatkâr ol. Hakkı hep Hak'la ol da gönülde neşe bul. Huzur zevkinden seni nefis menetmesin.)

İkinci Madde: Üçüncü makamda bulunan müridin olgun bir mürşide teslimini ve

iradesini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üçüncü makamda olan mürit için en önemli ve en gerekli olan şey bağlı bulunduğu olgun ve yetkin bir mürşide öz iradesiyle ve titizlikle bağlı kalıp onun her emrine tam bir teslimiyetle boyun eğmesidir. Eğer bu makamda mürit, kendini mürşidinden daha yetkin sanıp onu inkâr eder kabul etmezse, derhal ona kendi nefsinin şer'î ölçülerle terbiye etmek, hizaya sokmak ve tarikat esaslarıyla onu sınımsız bağlayıp ona muhalefet ederek onunla mücadele etmek gerektir. Ta ki o nefis “mutmain” olup dördüncü makama ulaşsın. Çünkü, bu üçüncü makamda nefis başıboşluğa yatkın olup dizginden kaçmaya, bağısız kalmaya alışıktır. Oysaki o dördüncü makama yükselinceye ve “mutmain” oluncaya kadar ona muhalefette bulunmak faydalı ve gereklidir. Çünkü dördüncü makam, iki cihanın saadet ve gözün aydınlık yeridir. Ne zaman ilâhî bir lütuf ve yardımla mürit dördüncü makama gelirse, o bütün nefsanî afetlerden kurtulur ve insanlığın gereklerinden olan her düşük hayvanî sıfatlardan uzaklaşır. Olgunluk derecelerinin ilk basamaklarına varıp, ilâhî dostluk nefesleriyle “mutmain” olup Mevlâ ile kalır. İşte böyle olgunluğa talip olan sadakatli irfan ehli nefsin düşkünlüklerini terk edip üstün maksatlarına ulaşır. O tevhit ve zikir uğraşısıyla mağrur olmayıp bunu Hak'tan geri dönmeye, ondan kesilmeye de bir bahane olarak görmez ve devamlı gayretini yüce tutupaslî vatani olan Mevlâ'nın huzuruna gelir. Yine kendisine sunulan hiçbir ulvî burağa da iltifat etmez, onların nurdan birer perde olduğunu bilir. Çünkü onlar, müridi Hakk'a yakın olmaktan menedip, onun hayvanların derecesi olan makama geri dönmesine sebep olurlar.

Şu hâlde üçüncü makamda bulunan mürit, nefsinin bulunduğu seviyeye ulaştıran ve onu o manevî sırların görünmesine sahip kılan yukarıda bahsettiğimiz o altı esasa devamlı uyarsa, olgun bir mürşidin eteğine yapışmaya teşebbüste bulunursa, kalbine ve düşüncesine gelen her türlü tehlikeli ve kötü düşünceleri ona haber verebilirse, onun gösterdiği çareleri canla kabul edip ona rıza gösterirse, o zaman manevî sırları görmesi daha da genişleyip dördüncü makama yükselebilir. Çünkü mürşidine güveni tam ve inancı sağlam oldukça kalbi tehlikeli düşüncelerden güvende olup kutsal âleme bağlanmış ve cazibesi güçlenir. İnsanlığa da meyli ve bağlanması zayıflar.

Eğer üçüncü makamda mürit, kendini mürşidinden daha yetkin, daha arif sanırsa, o zaman o mürşitten aldığı iç feyiz yolu tıkanıp onun yardımından mahrum kalır. İşte o zaman müride, bu kısmın yedinci konusunu okuyup o zannı yok etmek gerektir.

Eğer mürşidini olgun bulduysa, ona kesinlikle uyup himayesi altına girsin ve onun eliyle kurtuluşa ermesini kasederek onun her zahmetine dayansın. Öyle ki ona yıkayıcısı elindeki ölü gibi teslim olsun ve onu ana ve babasından, yârinden, en sadık dostundan ve her yakınından sırrının mahremiyetine daha yakın bilsin. Bütün muradı ve bütün eksikliklerini ondan gizlemeyip yalnız hâlde kendisine sorduğunda ona söylesin. Zihnine, içine onu reddedip ona karşı gelmek düşüncesi gelse de ondan yüz çevirmeyip bu hâlini ona arz edip tövbe etsin. Hasta dertlerini tabibine demesin de ne yapsın! Çünkü mürit, mürşidinden inkârına sebep olan hâllere vakıf olur. Meselâ görür ki mürşit, kıymetsiz bir şeyi yitiren hizmetçisine müthiş derecede azar eder hatta onu döver de. O küçük şey için bu denli ıstırap içinde gam çekip söylenir.

Şöyle naklolundu: Yeni mürit olan biri, bir gün mürşidini köpek şeklinde görmüş ve derhal ondan yüz çevirmiştir. Mürşidi ondan ayrılığın sebebini sorunca cevap vermiş ve olduğu gibi ona söylemiştir. Mürşidi de ona derhal kendisini kucaklamasını emretmiş. O da mürşidini kucaklayınca kendi nefsinin kucakladığını görmüş. Bunun üzerine mürşidine sırt çeviren mürit bu işin sırrını ondan

sormuş. Mürşidi de ona irşat edip demiş ki sen bu hâldeyken sende gazap ateşi alevlenmiştir. O gördüğün şekil de bu gazabın yansımasından ibarettir ki o bizden sana görünür. Çünkü biz halk içinde bir ayna gibiyiz ki kim bize bakarsa kendini bulur. Nitekim “Mümin müminin aynasıdır” hadisi de bu manaya gelir. Böylece o mürit irşat olup hâline vakıf olmuş ve nefsini bilip mürşidine teslim ile onun feyzine ermiş.

İşte mürit, mürşidinden bu gibi hâlleri gördüğünde sakın onu inkâr etmesin. İyi niyetle ona teveccüh etsin ve Hızır (a.s.) ile Hz. Musa (a.s.) arasında cereyan eden meşhur kıssayı nefesine hatırlatsın. çünkü, olgun, ermiş bir zatın hâli başkasına oranlanmaz. Onun gerçeği bu akılla anlaşılmaz deyip onu inkâr etme düşüncesini içinden atsın. Özür ve bağış dileyerek onun rızasına uygun davransın.

FARŞÇA NAZİM

*O zerdüşterin piri nerededir, o uzağı gören?
Çünkü kalbe gelen fikir, hem pusuda aslandır.
O pirin olduğu yere ki her gönül isteyerek,
Yüz sürer hep yalvararak.
Yüzüyle “Yalnız sana ibadet ederiz” der, onu anlatır.
Huyuyla “Yalnız senden yardım dileriz” der, şefaatt ister.
Onu nasıl vasfedeyim, ne söyleyip de deyim onun için,
O ki alnında apaçık güneş parlıyor.
Zerdüşter piri doğru dedi de o yanlış dedi, öyle mi?
O ateşperest zerdüşter biz nurun mesti, sarhoşuyuz demedi ki!*

Üçüncü Madde: Üçüncü makamda irfan yolunda olan müridin şer’î ölçülere uygun gidişini ve, dışa karşı ilgisizlik ve boş vermişliğini, iyilik ve kötülüğün üstün gelişinin eserlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Eğer üçüncü makamda müride ermiş bir zatın sohbeti nasip olmadıysa, ona her şeyden önemli ve lüzumlu olan şer’î ölçülere uyup mürşitlerin ruhu, olgunluğun zirvesi ve Rabb’in sevgilisi olan resulden gelen dua ve virtleri okuyarak ona salât ve selâm ile nefesine çare bulup takva sahibî iyilerle dost olsun. Ta ki istikametten şaşmayıp nefsi “mutmainne” olsun ve olgunluk makamını bulsun. Bu zikir, virt ve sohbetler özellikle ona tehlikeli düşünceler geldiği zaman ve nefsinin kötü hâli, iyi hâline üstün geldiği zaman olmalı. Eğer böyle bir tehlikeli düşünce doğmamış ve nefsinin iyi hâli kötü hâline üstün gelmişse, nefsini şariat ve tarikat ölçülerine uymakta sürekli orta yol üzere ve istikamette bulduysa, öylesi kimse daima ferahlık ve gönül huzuru içinde olsun. O kimsenin içi neşe ve huzurla dolsun. Dış ilgilere aldırmasın ki bütün sıkıntı ve ıstırapları böylece söküp atarak onda ne ün, ne ar, ne cennet fikri, ne ateş korkusu kalsın. Derhal o, Mevlâ’dan başka her şeyden kaçıp her an o padişahlar padişahının dostluk meclisine gelsin. Perde gerisindeki yabancıların çirkin sözlerine itibar etmeyip, dış ilgilerden kopmaya gayret etsin. Yine karşı gelme, zıtlasma âdetinde olanlardan yüz çevirip kendi yoluna uygun düşecek müşfik bir dost bulsun.

ARAPÇA ŞİİR

*Çıkardım özür, mazeret elbisesini,
Bunu giyenler, bana da seviniyorlardı giydiğimden.*

Öz olarak ifade edersek, bu üçüncü makam hem hayrı hem de şerri birlikte bulunduran bir makamdır. Eğer bu “nefs-i mülhime”nin hayrı şerrin üstüne geldiyse, yüksek makamlara çıkar. Eğer kötülüğü iyiliğine üstün geldiyse, tabiat zindanına düşüp aşağıların aşağısında olan bu bedene iner. Demek ki ta dördüncü makama yükselinceye dek nefsi azarlayıp aşağılatmak gereklidir. Çünkü, nefis bu makamda düşüklüğe, bayağılığa meyledici ve insanlığına dönmeye fırsat kollayıcı, onu isteyicidir.

İyiliğin kötülüğe üstün gelmesinin alâmeti odur ki mürit, içini iman gerçeğiyle apaydınlık, dışını da İslâm şeriatının incelikleriyle bayındır bulur. Kalbi, bütün varlık âleminin Allah’ın isteğine uygun olarak varlıklarını sürdürdüklerini görür. Bedeni de ibadet ve itaatle meşgul olup bütün büyük günahlardan ve pek çok da küçük günahlardan kaçınmış olur. Onun insanlar arasında olmasıyla, yalnız olması arasında hiçbir şey değişmez. Çünkü böyle olan mürit, asla Mevlâ’nın huzurunda olmaktan bir an bile gafil kalmaz. Kötülüğün iyiliğe üstün gelmesinin alâmeti de odur ki müritte insanlık kalıp şer’î esaslar dairesine gelmemiş o ölçülerle terbiye olmamışken, gerçeğin görünmesi zannı onda kuvvet kazanır. Bundan dolayı da itaat ve ibadeti terk edip kötülükleri işlemekten kaçınmaz. Çünkü zannınca gerçeğin görünmesinde görür ki bütün varlık âleminin ve kendisinin davranışı bile her an Hakk’ın isteğine uygun ve ona uyuşmuştur. İşte o zaman o şeriat sırlarından ve gerçek nurlarından mahçup, zıtları bir araya toplayan hazretin kapılarından kovulmuş ve gerçekte bir olanı iki görmüş olmaktan mahrumiyet içinde kör olur kalır. Dünyasını ve dinini kaybetmiş alçak bir zındık olur ki hiçbir dinde yeri olmaz. Hatta hiçbir mezhebe bile girmez. O insanla hayvanın farkını bile bilmez ve benliğinden kopamaz. “Ey Rabb’imiz bizi doğru yola erdirdikten sonra kalplerimizi çevirme ve bize tarafından rahmet ver. Şüphesiz sen çok bağışlar verensin”.

Müridin bu felâketle yok olmasına sebep odur ki bu mükemmel şeriatı bırakıp nefsinin arzusuna uymuş ve gerçekten şaşmıştır. Yine kulluğun en uç noktasından bencilliğin sapıklık zeminine düşmüştür. Çünkü insan ruhu, rabbanî lâtif bir cevherdir ki güzelliğinin sonsuzluğu ve yeteneğinin son derce güzelliği onun şanıdır. Onun olgunluğu istemekteki gayret ve hareketi sürekli ve sürekli. Fakat cahillik ve zalimlikle yaratılmış, onlarla birlikte. Ne zaman yaratılış gereği aşağılık tabiatına tenezzül edip duyu ve madde âlemine meyledici olursa, işte o zaman o olgunluğu mal toplamakta görüp hep ticaret ve kazançla meşgul olur. Sonra olgunluğu makamda bilip malını ona sarf eder ve onu alır. Sonra olgunluğu tahakküm ve saltanatta bulup yeryüzünün meliklerini ortadan kaldırmak üzere seferlere çıkar. Öylesi, bütün sefil şeylere sahip olsa da yine de kendi anladığı olgunluğu talep etmekte asla kanaat ve sükûnete varamayıp nihayet padişahlar padişahıyla savaşa gelir ve o lanetli Nemrut gibi “Ben diriltir ve öldürürüm, âlemde benden başka rab yoktur” demeye başlar. Onun madeni bozuk ve yeteni kıymetsiz olduğundan insan olgunluğunun tam manasıyla Mevlâ’ya kulluk olduğunu bilmeyip bütün işleri yapar. Ne zaman Allah resulünün o pak şeriatıyla veya onun vekili bulunan olgun bir mürşidin güzelce terbiyesiyle o fesat kaynağının cevheri ıslah olur ve yeteneği sağlık kazanırsa, işte o zaman o Nemrut’un başına “Lâ ilâhe illallah” kelimesinin tokmağıyla öylesine vurur ki vücudu kendi putunu hatta Mevlâ’dan başka her putu inkâr eder de yalnızca Allah’a iman götürür. Kalbi Allah ile gönlü kanmış olup gerçeğiyle huzuruna gelir. O zaman “Bil ki Allah’tan başka ilâh yoktur, günahın için bağış dile” emrine uyup en büyük günahı teşkil eden varlığından tamamıyla geçer. Sonra da “Allah’tan, onun sıfatlarından, fiilleri ve eserlerinden başka hiçbir şey var değil” diyerek tam bir

kullukla onun Rab’liğinin olgunluğunu bilir ve nefsanियeti gidip vahdaniyet kalır. Böylece o nefsinin şerrinden, kibir ve benliğinden uzaklaşıp kurtulur. Mevlâ’nın kulu olarak iyi ve üstün olanlar zümresine katılır. İlâhî dostluk ve huzurla olgunluğa erer.

NAZIM

*Gönül ko medreseyi resm-i hânîkâh arama
Bu resm-i râhı bırak senden özge râh arama
Tarîk-i fakr u fenâyı tut ol bekâyâ revân
Gerüye bakma hemân gayr-ı pîşgâh arama
Ol ehl-i fakr u fenâdan rusûm-i fakr u fenâ
Anı ki oldı giriftpar-ı mâl u câh arama
Bu tengnây-ı bedenden bir adım eyle güzer
Odur hazîre-i kutsî vu pâdişâh arama
Ayân olur sana ol demde hayme-i sultân
O pâdişâhı bulursın dahi sipâh arama
Sana ayân iken ey dost cümle ahvâlîm
Uyûbı setr idicisin aman güvâh arama
Unutdı kendüye Hakkı sana rucû’ itdi
Vucûd-ı zenbihi mahv eyle pes günâh arama*

(Ey gönül bırak medreseyi, öyle resmî tekkeler arama. Bu resmiyet yolunu bırak, kendinden özge yol arama. Fakirlik ve geçicilik yolunu tut, sonsuzluğa yollan. Geriye bakma, başka huzur arama. Fakru fena ehlinden ol, onların izi, kalıntısı ol. Mal ve makama tutkun olanı arama. Bu sıkıntılı bedenden bir adım olsun ileri geç, o mezarlıktır. Padişah arama. O anda sana sultanın otağı apaçık görünür. Padişah bulursun orada bir de asker arama. Ey dost sana bütün hâlîm açıkken sen hep ayıpları örtüyorsun aman şahit arama. Hakkı kendini unuttu da sana döndü. Bu günahkâr varlığını yok et de günah arama.)

Dördüncü Madde: Şeriatın, gerçeğin sırrı ve iç yüzü olduğunu, şariat ölçüleriyle gidenin ilâhî yakınlık makamına ulaştığını, edepsizlik edeninse, sapıklığa düşüp o sırdan mahrum kaldığını ve her muradını alanın ibadetle aldığını bildirir.

Allah dostları şöyle bir örnek gösterdiler ki bu üçüncü makamda müride gerçeği görme o derece üstün gelir ki şariat sınırlarının ötesine vardığını sandığında bu örnek gerçeğin sırrı ve iç yüzünün yine şariat olduğunu doğru olarak bilsin. Onun hükümleri ve incelikleriyle amel etsin. Bu şekilde bu makamda doğan kötülüklerden esenlik bulsun da böylece dördüncü makama varmış olsun.

O örnek de şudur: Bir sultan büyük, muhteşem bir saray bine edip insan için dünya ve ahret işlerine ait, iyi, kötü istenilecek ve kaçınılacak her ne varsa o sarayın içine koymuştur. İyiliğin her çeşidi için bir kapı tayin edip kölelerine, kullarına da “Ben iyilikten her ne verirsem yalnızca bu kapıdan veririm, âdetim böyledir” demiş, yine her türlü kötülük için de bir kapı tayin edip yine kullarına “Kötülüklerden yana vereceğim her şeyi yalnızca bu kapıdan çıkartır ve bundan veririm” diye tenbihte bulunmuş. Yine su için bir kapı; ekmek, et, elbise çeşitlerinden her biri için ayrı yarı kapılar tayin etmiş. Yine kendisini görmeleri için pek çok kapılar; hizmeti, sohbeti, rızası, gazabı ve

bunların her birine benzeyen şeyler için de pek çok kapılar tayin etmiş. Sonra da o yanındakilere bir vezir gönderip o sarayda bulunan ve insanlar için gerekli olan şeylerin nereden verileceği, hangi kapıdan çıkarılacağı konusunda tayin ettiği kapıları onlara açıkça bildirmiş. Yine o vezirin müjdelemesini istemiş ki kim iyilik kapıları önünde durup iyiliği isterse, o kapılardan tayin olunan iyilik mutlaka ona verilip sultan da ondan razı olacaktır. Yine o vezirden onları korkutmasını da istemiş ki kim şer kapıları önünde durur da kötülük isterse o kapılardan tayin olunan kötülük de ona verilecek ve sultan ona gazap duyacaktır. Bunun üzerine bazıları gelip iyilik kapıları önünde düşkünlük ve yoksulluk hâli içinde durmuş ve o sultandan lütfuyla tayin ettiği iyilikleri istemiş. Bunlar gerçekte o kapılara tutkun olmayıp onları o sultanın tayin etmiş olmasından, onlara itibar etmiş gelmişler. İşte bu kişilerin o kapılara böylece bakışı, onları o sultanı görmeden ve doğru olarak bilmekten mahrum etmemiş, onlar da bu sultanın nimetlerini tayin ettiği kapıların dışında bir başka kapıdan istemeye gitmemişler. Edebî ihmal ve o sultanî hikmeti iptal etmedikleri sürece bu böyle sürmüş gitmiş. İşte o sultanın yanındakilerin, kullarının bu sınıfıdır ki sultanın nazarında ona pek yakın dost olmuşlar. Çünkü, bunlar her şeyi yerli yerine koyup edep ölçülerine de eksiksiz uymakla o yüce huzura varabilmişlerdir.

Onun yanındakilerden ikinci sınıf bir topluluk da birinci sınıftakiler gibi amel etmişler, fakat bunlar o kapılar önünde emre uymak üzere durmuşlar ve bütün itibar ve itimatlarını o kapılara bağlayıp sultanın huzurundan uzak kalmışlar. Bunlar kendi nefislerini görüp kendini beğenme ve kibirle dolmuşlar. Çünkü, kendilerini sultanın emrine uymayanlardan daha üstün bulmuşlar. İşte bunların bu kendini beğenme ve kibirlerini o sultan anladığında bunları beğenmeyip ilk sınıf insanlar gibi bunları kendine yakın kılmamış. Fakat bunlara da tayin ettiği iyiliklerden ikram ve lütufta bulunmuş.

Üçüncü sınıf bir grup da yine iyilik kapıları önünde durmuşlar ve tayin olunan iyiliklerden birkaç şey o kapılardan çıkıp bunlar da onlara kavuşmuşlar. Çünkü bunlar o kapıların bir mana ifade ettiğini, bir katkıda bulunabileceğini sanmayıp, hatta bu kapıları da belki büsbütün inkâr edip ancak sultanın verebileceğini, bu kapılar olmaksızın da onun verebileceğini söylemişler. Bunlar o sultanın hikmetinin gereği olan şeyleri yok zannedip edebî terk etmişler. İşte bunlar sultanın hikmetini bilmeyip bekledikleri için onun huzurundan uzak düşmüşler. Hem onlar o derece yoldan şaşmışlar ki kovulduklarını idrak de etmeyip ona muhabbet davasını gütmüşler. Oysaki sultan onlardan hadlerini aştıkları için tiksiniştir.

Böylece o sultanın yanındaki kulları üç kısma ayrılmış. Birinci kısmı, o sultanı lütfuyla tayin ettiği kapılardan ikram eder görmüşler. İkinci kısmı da onlar gibi görmüşler fakat nefislerini de o kapılarda bulmuşlar. Üçüncü kısmıysa sultandan başka bir şey görmediklerini söyleyerek iyilik kapılarının dışında durmuşlar. İşte bütün bunlar en büyük sultan Allah için bir Örnektir ki “En üstün örnek Allah’a aittir” buyurmuştur. O muhteşem ve muazzam saray da kayıp âleminin, mana âleminin hazinelerine örnektir. İyilik ve kötülük kapılarıysa şer’î ölçülere örnektir. Sultandan haber getiren o vezir de kâinatın efendisi ve Allah sevgilisi resule örnektir. Sultanın kulları da davete icap eden ümmete örnek.

İşte bunun gibi o resulün bize apaçık bildirdiği bir şeriat ölçüsü de namazdır. O bize, namazı edepleri çerçevesinde kılmamızı bildirmiş ve demiştir ki “Namazı ölçülerine riayet ederek kılınız. Ta ki namaz bulunan o göz nuru size doğsun da o Rab sizden razı olsun”.

Şu hâlde kim, onun verdiği dosdoğru haberlerle Hakk'ın emrine uyar, vaat ettiği o göz nuru, iki cihan saadeti ve Mevlâ'nın üstün rızasını umutla isteyerek namazı ölçüleri içinde yerine getirirse, o kimse Allah'a yakın olanlar topluluğuna girip, istediğinden de fazlasına kavuşur. Kim namazı bu şekilde kıldıysa, fakat namazını ve nefsini görüp de Hakk'ın emrine uymaktan nefesine bir beğenme duygusu ve kibir geldiyse, o kimse Mevlâ'nın huzuruna yükselmeye lâayık olmayıp takva ehli olan toplulukla kalmıştır. Kim namazı terk edip de “Allah'ın tecellileri, muhabbeti, bağışı, rahmeti, cenneti, nimetleri, hurileri, cennet hizmetçileri, lütfu, bağışı ve diğer ikramı namaza bağlı değildir. Onun vermesine hiçbir şey engel değildir, onun lütfu herkesi kuşatır” derse, işte böyle diyen cahil, o saray kapısını bırakıp duvardan çıkmaya çalışandır. Eğer namazı terk ettiyse -Alla korusun- o zındık olur. Namaz kılıyorsa, namaz içindeki o göz nurunu bulmaktan o mahrum olur. Eğer namaz kapısından Allah yakınlarına vaat olunan tecelliler o kovulmuş kişiye verilseydi onun ömrü oldukça bu namazı terk etmez ve şeriat sınırlarından bir adım olsun dışarı çıkmazdı.

Emir ve yasaklardan olan diğer şer'î ölçüler de bu şekilde namazla oranlanmak suretiyle bilinir. Allah'ın rızası ve tecellileri kula ancak ibadet ve itaat kapısından gelir. Yine gazabı vu huzurundan kovuşu da ancak isyan ve kötülük kapılarından gelir.

Şu hâlde irfan yoluna giren mürit, bu şeriat kapıları önünde muhtaç ve düşkün bir kul olarak durur ve Mevlâ'sından muhtaç olduğu rızasını ve ona kavuşmayı ister. Çünkü Allah, onu asla boş çevirmez, mutlaka o mürit onun rızasını bulur.

NAZIM

*Çün geçdi nefsim ten sözünden Gülşen göründi dil revzeninden
Sığmam didi Hak erz u semâya Kenzim bilindim dil mahzeninden
Kevn u mekândan geç kalbe gel Seyr eyle aşkı dil meskeninden
Kılsan temâşâ dîdâr-ı aşkı Kevse'ler akar dil gülşeninden
Genc-i nihândır bî hadd u pâ-yân Olmuş nümâyân dil ma'deninden
Sâkî vu mey hem mahbûb u mutrib Dildir kamû tut dil dâmeninden
Hakkı nazar kıl kim cümle âlem Çörçöp gibidir dil harmeninden*

(Ne zaman nefsim ten sözünden geçince, gönül penceresinden gül bahçesi göründü. Hak, yer ve göğe sığmam, dedi. Ben bir gizli hazineydim, gönül mahzeninden bilindim. Bu varlıktan geç kalbine gel. Gönül hanesinden aşkı seyret. Aşkın yüzünü seyretsen bir, kevserler akar gönül gülşeninden. O gizli hazine sınırsız, uçsuz bucaksızdır, gönül madeninden doğmuş. Hem saki, hem mey; hem sevgili, hem çalgıcı hep gönüldür. Tut gönül eteğinden. Hakkı, bak ki bütün âlem gönül harmanından çerçöp gibidir.)

Beşinci Madde: Üçüncü makama özgü olan adla müridin meşgul olmasını, düşkün nefsin iltifattan geri dönmesini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üçüncü makamda bulunan mürit, şu üçüncü adı devamlı okusun: Ha'yı uzatarak ve u'yu sakın olarak “Hû, Hû, Hû” adını okusun. Öyle ki herkese nüfuz eden ve herkesten arınmış olan gerçek nuru onun içinde doğmuş olsun. Önce “ya” ile okuyarak “Ya Hû” desin, sonra da “ya”sız okumaya devam etsin. Otururken, kalkarken, yatarken gece ve gündüz boyunca gizlice bu adı tekrar ederek tesirine varsın. Mürit ne zaman bu adla meşgul olursa, o zaman bu adın

bereketiyle üçüncü makamın tehlikeli düşüncelerinden kurtulur ve bununla “nefs-i mülhime”nin bu makamından daha aşağıda bulunan ikinci ve birinci makama inmekten, onlara iltifat etmekten kesilmiş olur. Çünkü bu “nefs-i mülhime” intibak etmeye çalıştığı üçüncü makamdan kendi tabiatı olan o iki aşağı makama iltifat ve dönmekten hiçbir zaman geri durmaz. Hep müridi kollar ki kendine tahakkümünden bir an gafil kaldı mı derhal daha önce alıştığı ortama dönsün. Çünkü asıl tabiat, yeni tabiat kazanma, intibak etme gayretine üstün gelir. İntibak sürecinde o nefis bir yerde karar kılmaktan uzaktır.

Üçüncü makamdan dördüncü makama nefsi sevk etmek ancak sevgilinin güzel yüzünü ve sevilenine kavuşmayı düşünüp arzu etmekle olur. Yine aşk, hayret, vecit ve hâle ulaşmakla olgunluk makamını bulur. İşte o zaman nefsinin aşağılara meyil ve dönüşünden güvende olur. Bu üçüncü makamda mürit nefisini geriye döner gördükçe kalbi kırgın ve gözü dönmüş olarak sarsılır. Nitekim Leylâ Mecnun hikâyesi bu manaya işaretir.

Mecnun dedi ki: Deveme binip Leylâ’nın bulunduğu yere doğru yola çıktım. Bütün gayretimle devemi sürüp bir hayli yol gittim. Ne zaman beni uyku alıp gafil kalınca bir de uyandım ki devam yavrusunun bulunduğu yere gelmiş. Sonra tekrar onu Leylâ’nın yönüne doğru önceki gayretimden daha güçlü olarak sürmeye koyuldum. İlk mesafeden çok daha ileri varmıştım ki yine gaflete düştüm. Ayıldığımda kendimi yine ilk yerimizde buldum. Bu şekilde yüzlerce kere hep devemi Leylâ’m yönüne sürdüm de ne zaman gaflete düştümse, o hep yavrusuna döndü. Ben de kendimi hep aynı yerde gördüm. Öyle ki âciz ve şaşkın hâlde çaresiz kaldım. Tedbirim tükenip kendimi devenin sırtından yere attım da ayağım kırılıp emekleyerek de olsa süründüm, Leylâ’ma vardım. İşte Mecnun’un kendini devesinin sırtından yere atmasında acziyet, düşkünlük, kırıklık ve kulluk ifadesine işaret vardır. Çünkü bu vasıflar bütün gayelere varmakta değişmez vasıflardır. Özellikle düşkün olmak, ihtiyaç ve yoksulluk saadetin tılsımıdır.

Sadakatli mürit düşkün olmakla zevk; muhtaç olmakla nimet ve yoksullukla rıza kazanmıştır ki bunlar onun âdetidir.

Bütün bunlardan sonra bir kere basiretle bak ki bu yol Allah yakınlarının yolu ne güzel yoldur! Ne zevkli hâlleri vardır! Bu yola girenlerin makamları fevkalâde yüksek, gönülleri hoş, dışla ilgisizdir. Çünkü her türlü korku ve hüzünden uzaktır. Eğer düşkün olsalar en şerefli, en yüce onlardır. Eğer fakir olsalar en zengin onlardır. Yine onların sermayeleri düşkünlük ve ihtiyaçtır. Onların yoksullukları da açıktır.

FARSÇA NAZIM

*Mecnûn’un tutkusu hep Leylâ’ya gitmek,
Deveninki ise yavrusuna varmak.
Bir an dalınca Mecnûn kendinden,
Deve geriye döner, yavrusuna giderdi.
Aşk ve sevda ile dopdolu olunca Mecnûn,
Çare yoktu kendinden geçmemesine onun.
O akıl ki deveyi kollayacak odur,
O da Leylâ’nın aşkında, sevdasında kaldı.
Fakat deve daha çevik olunca o murakıptan,*

Yularını da gevşek buldu mu bir an,
Anlardı ki Mecnûn daldı gitti yine,
Hemen döner de geriye yavrusuna koşardı.
Bu hâlde üç günlük yolu,
Yıllar geçti de alamadı Mecnûn.
Döndü dedi deveye, madem iki âşığız biz,
Neden aykırıyız seninle, neden yolumuz değişik?
Fayda yok bana senin yularına minnetten,
Çare yok, yalnız gitmeyi tercihten.
Bu iki yoldaş da birbirinin yolunu vurmada...
O can yolunu ki tenden aşağı inmez, ondan ayrılmaz o.
Senin canın da arşın ayrılığıyla yoksulluğa düşmüş,
Teninse diken aşkından deveye dönmüş.
Can yükseklere kanat açarken,
Ten tırnaklarıyla yeri kazıyıp ona sarılmış.
Seninle bu hâllere düştüm, yıllarca çölde kalmış,
Musa'nın kavmi gibi... Ömrümse geldi geçti.
Sen benimle oldukça ey ölü vatan,
Ben âciz kalırım canım Leylâ'ma varmaktan,
Bu yol kavuşmaya iki adımdır ama varamadım,
Altmış yıl oldu da ben yine bu yolda kaldım.
Yol yakındı oysa, geç kalan bendim,
Bittim, tükendim artık hep deveye binmekten,
Attı yere kendini böyle diyerek deveden.
Daha ne kadar yanacağım, dedi dertten.
Düştü de deveden arka üstü atlarken,
Kırıldı o an ayağı yere ters düşmekten.
Bağlar ayağımı öyle giderim dedi,
Top olur yuvarlanır, yine giderim dedi.
İşte o güzel sözlü hikmet adamı,
Bu yüzden tenden inmeyen o atlıyı kınadı.
Mevlâ aşkı kaç Leylâ'dan az mıdır?
Ona dönüp, ona gitmek ne hoştur!
Bu yola o ilâhî cazibeyle girilir.
Bu yolda deve yürümez o durur burda.
Yolculuğun böylesi pek azında bulunur,
İnsan ve cin, gayretinden üstün olur.

Altıncı Madde: Üçüncü makamda, “nefs-i mülhime”nin güzel vasıfları ve hâllerini, kendini salıvermesinin açıklamasını ve sözlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üçüncü makamda mürit, ruhanî bir güzellik sahibi ve rahmanî bir âşık olur. O kalbinde irfan nurunu hatta nurun da ötesinde apaçık güneşini bulur. Ruhuna olgunluk

müjdesi gelip kavuşma rüzgârı onu alır götürür. Kalbinden perdelerin çoğu ve en yoğun olardan kalkar. Nefsinden hazların en büyük ve en çirkin olanı yok olup gider. Üçüncü makam iyi ve güzel olan ruhun makamıdır. Ruh ise mutlak görmeden yoksundur. Çünkü bu makam ruhla birtakım hazları bir arada bulundurur ki onlar onu kavuşmadan alıkor. Fakat nuranî perdeler ve onun hazları geçerli ve faydalıdır. Çünkü perdeler ve hazları Mevlâ'nın cemalini görmeyi istemek ve kavuşma devletini arzu etmektir. O, düşkünlük ve ihtiyaçla zevk ve nimetlenmiş olur. Şevki üstün geldikçe ve tasavvuf büyüklerinin bu makamdakiler için söyledikleri şiirler ve ilâhî nağmeleri dinledikçe veya terennüm ettikçe sevgiliye iştahından zevk ve kararı kalmaz. Büsbütün bağlarını çözüp kanun, düzen ve ar derdine düşmez. Giysilerini değiştirip insanlara itibarı bir küçük taneye bile olmaz. Hareket eder ki hiç kimsenin nazarında bir kıymeti kalmaz. O âşıkta bu eşya ile zevklenme hissi bulunur ve bütün bu yüklere duyduğu sevgiyle sadık olan yalancıdan ayrılır. Çünkü sevgi iddia eden çoksa da davasında sadık olan azdır. Sevgiye sadık odur ki kalbinde sevgilisinden başka bir şey kalmaz ve insanları da öyle unuttur ki aklına sevgiliden başka hiç kimse gelmez. İnsanlar da onu unutup o da kimsenin hatırına gelmez.

Sevginin bir şartı da şudur ki seven elbette sevdiğine itaatkâr ve boyun eğicidir. Nitekim bunun geniş açıklaması yukarıda sevgi konusunda geçmiştir.

ARAPÇA ŞİİR

*Hem Allah'a isyan ediyor hem de sevgini izhar ediyorsun,
İşte benim ömrüm de böyledir.
Eğer sevginde sadıksan, ona boyun eğerdin,
Şüphesiz seven, sevdiğine itaatkârdır.*

Tabiat âleminde kalan ve gerçek biliminden haberdar olmayan inkârcılar ve zındıklar da öyle sanmışlardır ki nefsin ilgisizliği ve boş vermişliğinden maksat, emirleri terk etmek ve yasakları işlemektir. İşte onlar böyle zannederek namazı, orucu terk eder; haccı, zekâtı meneder ve şehvetlerine uyup yasak, çirkin şeyleri işlerler. Böyleyken bile yine de davaları “Bu terk davranışımız; nefsimizin boş vermişliği, ilgisizliğidir” derler. “Yine nefsi kırmak, onun itibarını düşürmektir. Biz Mevlâ'yı tevhit edenler ve sevenleriz ki ruhumuz, canımız hep onunladır. Bizim gibilerden şer'î yükümlülükler düşmüştür” derler. Oysaki onlar şunu bilmediler ki bu olamaz, hayal, küfür ve sapıklıktan başka bir şey değildir. Mevlâ'nın gazabı onlar üstündedir. Çünkü bu söz ve davranışlar ne bir dine uygun ne de bir mezhebe uygundur. İşte bu mezhep bağlılarını şeytanî hayaller büsbütün kaplamıştır. Onlar nefsin ilgisizliğini nefsanî istekler peşinde olmak sanırlar. Onların gönülleri yasaklanmış, haram kılınmış şeyleri işlemekle simsiyah olmuş, onlar da karanlıkta kalıp ibadet ve nefsi kırmadan usanmışlardır.

Aşıklar da doğru olarak bilmişlerdir ki nefsin ilgisizliğinden maksat hürmet ve saygı gösterme sebebi olan makam ve ihtişamları, halkın görüşünden düşüren avamın âdetlerine muhalif olmaktır ki onlar şer'î ölçülere ve hükümlere uyarak o üstün sahabelerin yollarını takip ederek ve o seçkin velilerin âdetlerine uyarak bu nefis ilgisizliğini göstermişlerdir.

BEYİT

*Cihanın zevklerinden ona aldırmaayanlar uzaktır,
Ne mutlu ona ki ne kıymet ne itibar ister.*

İşte bunlar nefsi kırmak için onun dizginini salıvermişler, evlerinin ihtiyaçlarını kendi elleri ve sırtlarıyla görüp hamur ve ekmek teknesini de kendi başlarına yükleyerek pişirirler. Çoluk çocuğu, komşuları için su götürüp odun kırar, kapılarını süpürür, hayvanların hizmetlerini görürler. Bağ, bahçe, tarla, harman, sanat, dükkân işi gibi işleri görür. Kalın, eski elbiseler giyerek, çıplak eşeğe biner, yalın ayak yürürler. Tıpkı bunlar gibi yüz binlerce şer'î işleri de yerine getirip başkalarına itibardan uzak nefislerini kırarlar. İşte onları bu şekilde sevgiliye kavuşmaktan alıkoyan bütün engelleri kökünden keser, söküp atarlar. Meselâ, gurur verici bir elbise giymek için bunca zahmetle meşgul olmayıp ancak soğuktan sıcaktan korunmak için basit bir elbiseyle yetinirler. Allah için feragat edip hep o sevgiliye teveccüh ederler. Böylece gönül ehlinin meclisine katılırlar. Yine onlar, bu örneğe oranla bütün engelleri yok edip Allah'a yakın olanlara ve onun huzuruna kavuşmaktan haz alırlar. Üçüncü makam aşk makamı olduğundan âşığa nefsinin ilgilerden koparmak kolay olur. O ruhuna zevk ve lezzet verip arifler katında şeref ve yükseklik kazanarak sevgilisi yanında kıymet bulur. Gerçi bazan kızıp nefret duyarsa da hayırdan asla ayrılmaz.

NAZIM

*Gönül Hakk'a teveccüh kıl sen ol kendinle bigâne
Vefây-ı cism u cânı bil verây-ı şem'u pervâne
Bekâ istersen ol fânî bu nefsi eyle rabbânî
Bekâ ender fânî bul ol yemm-i vahdetde dürdâne
Kimin kim matlabı Hak'dır hadîs-i aşk-ı mıtlakdır
Müdakkik aklı terk eyler olur azâde divâne
Muvahhid çün ki yektâdır katında halk mevtâdır
O bulmuş Hayy-ı Kayyûmı yönelmiş gönlü Rahmân'a
Misâl-i îñ Edhem'sin bu âlem mülkünü koy sen
Olursun şâh-ı mülk-i dil irer sânin o cânâna
Sekâhum rabbuhum hâzır-ı tahûr ol şerbeti tâhir
Odur evvel odur her odur sâkî vu peymâne
Kalender meşreb ol ittakkı hakîkat anla bir Hakkı
Hayâl u gölge bil halkı kamû taklîd u efsâne*

(Gönül, sen Hakk'a teveccüh et, kendine ilgisiz ol. Cisim ve canın vefasını mum ve pervane ötesinde bil. Sonsuzluk istersen geçici ol ve bu nefsi rabbanî kıl. Kalıcılık içinde yok olmayı bul. O vahdet denizinde bir inci tanesi ol. Kimin gayesi Hak'sa onun sözü de onun aşkıdır. Gerçeği bilen aklı bırakır, aşktan özgürlüğe erer, divane olur. Allah'ın birliğine inanan ne zaman yalnız olursa, onun katında halk hep ölüdür. O hep diri olan Mevlâ'yı bulmuş, gönlü o Rahman'a yönelmiştir. Ethem gibi sen bu mülk âlemini bırak. Bırak ki gönül mülkünün şahı olursun canın, o canana erer. "Onları Rab'leri içirdi" odur evvel, son; saki ve kadeh de odur. Ey Hakkı kalender meşrep ol, gerçeği bir anla, Hakk'ı da. Halkı gölge ve hayal bil, her şeyi taklit ve efsane.)

Yedinci Madde: Üçüncü makamda müride ruhanîlerin hitap ve övgüsünü, onun da onlardan yüz çevirip ilgisiz kalışını, Hakk'a yönelip onda yok olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Ne zaman üçüncü makamda mürit nefsinin ilgisizliğini tamamlar ve onu Mevlâ'dan alıkoyan şeytanî nefis yok olur giderse, işte o zaman ona ruhanîlerden emirler, yasaklar ve sair haberlerle ilgili hitaplar gelir. Fakat sevgide sadık mürit ne onlara iltifat ve itibar edip onlara karşı bir saygı duyar ne de onlardan ona bir sevinç veya bir gam gelir. Çünkü herkesin maksadının onu gayesinden alıkoymak olduğunu bilir. Böylece onlardan yüz çevirip yalnız Mevlâ ile meşgul olur. Eğer müride ruhanîlerden hiçbir hitap olmadıysa o kendi hakkında son derce güzel ve yararlıdır. Çünkü nice bu yolda olanlar, benzerini işitmedikleri garip hitapları ilâhî hitap sanıp gayesine ulaşma zannıyla gayreti kesilir ve tekrar tabiat âlemine geriye döner. Bu da üçüncü makamın tehlikelerindendir.

Yine bu makamda müride bir geçicilik hâli gelir ki onun dördüncü makama yükselip nefsinin “mutmainne” olmasına yardımcı olur. Yine bu makamda onda olan yok olma öyle bir hâldir ki onu bütün idrak sahasından çeker alır ve o bir uyku ve sarhoşluk kaybını değil ancak gafletin kaybını bulur. Her bir duyu melekesi, melekesini yitirip idrak ediyor gibi olursa da gerçekte her biri kendi idrakini yitirir. Meselâ gözü bakmakla birlikte karşısında olan eşyadan habersiz olunca bu müridin hâli felâkete uğramış o kimsenin hâli gibi olur ki o gam içindeyken bir arkadaşının yanından geçerken bakışı onun yüzüne değmiş olmasına rağmen ona ne selâm verir ne de onunla konuşur. Nihayet başka bir zamanda o dostu ona sorar ki benim sana karşı kusurum nedir ki yanımdan geçer gidersin, ne bana selâm verir ne de benimle konuşursun? O da ona cevabında, yemin ederim ki ben seni içinde bulunduğum felâketin üzüntüsünden görmedim, deyip yemin eder. Tıpkı bunun gibi kulak işitirken işitmez. Bütün duyu melekeleri de böyle idrak güçlerini kaybederler. Akıl da bütün idrak ettiklerini unuttur gider. Bu hâli ancak bununla vasıflanmış olanlar bilir. Bu hâlini arif şöyle haber vermiş: “Rabb'im beni durdurdu ve dedi ki beni karşılığında cehalet olmayan bir marifet bilgisiyle bil ve tanı. Karşılığında cehalet olan marifet, marifet değil cehalettir”.

Geçiciliğin ikinci hâli beşinci makamda bulunan ermiş kişiye nasip olur. Üçüncü hâli “ehadiyet-birlik” mertebesinde insanlık sıfatlarının yok olmasıdır ki bu da “Hakk-el Yakîn”dir. Bu üçüncü fena hâli kalıcılığın ta kendisidir.

BEYÎT

*İlkin fâni olur, sonra yine fenaya erer, sonra yine fâni;
Onun fenâsı sonsuzluğun kendidir sanki.*

Geçiciliğin (fânilik) ilk hâlinde mürit, ruhanîlerin sözlerini işitir. Fakat onun işitmesi bu kulakla değildir. Yine o işittiklerini ancak o fena hâli kendinden gittikten, duyguları sağlığa kavuştuktan sonra anlayabilir. Yine sırrına haberli olduklarını aklında tutup gönül aynasına yansıyan nakışları da o zaman tasavvur debilir. İşte o zaman konuştukları hep hikmettir. Çünkü o hâlde hikmet pınarları kalbinden coşup diline yükselir. Bu tarzda olan ruhanîlerin sözlerine “canların sarsılışı” derler. “Allah'ım, ey istenildiği zaman veren, bizi ve bütün sevenleri bu fena hâlinde mahrum etme! Hazzımız senden olsun, nefislerimizden değil. Gayretimiz dünya olmasın. Bizi senden alıkoyacak her şeyden uzak tut!”

Bu fena hâlinin doğmasına sebep şu dört özelliştir ki veliler bunlarla veli oldular. Onlar da açlık, gece uyanık olmak, sükût ve yalnızlık. Geçiciliğe erdirecek en büyük sebep açlıktır ki o üçüncü makamda yerinde bir istek ondan önce ise menedilmiştir.

Vahdet meyini bir kadri var ise söyle
 Ol sâfî şekerdir kederi var ise söyle
 Vehme itme ki aşkın yolu pür havf u hatardır
 Ger tîr-i kazânın siperi var ise söyle
 Çün cân-ı cihân aşkdır ol aşktan özge
 Bir kimsenin eşfak pederi var ise söyle
 Bir cân ki uçar aşkdır ancak per u bâli
 Bir gayrı eğer bâl u per var ise söyle
 Bu âlem-i imkân ile ol mülk-i bakânın
 Ger gayr-ı fenâ rehğüzeri var ise söyle
 Sidre olur varlık o pindârdan özge
 Vahdet yolunun bir katarı var ise söyle
 Hakk'ı dile nâzır bil o hâzır bile Hakkı
 Kalbin ona hem bir nazarı var ise söyle

(Vahdet meyini kıymeti neyse söyle. O safi şekerdir, kederi varsa söyle. Aşk yolunun korku ve tehlike dolu olduğunu vehmetme, eğer kaza okunun siperi varsa söyle. Madem cihanın canı cam aşktır, o aşktan başka bir kimsenin daha şefkatli bir pederi varsa söyle. Uçan her canın kolu kanadı aşktır. Bir başka kolu kanadı varsa söyle. Bu imkân âleminden o sonsuzluk ülkesine fenadan başka geçilecek bir yol varsa söyle. Varlık öyle bir makam olur ki o zamandan başka vahdet yolunun bir tehlikesi varsa söyle. Ey Hakkı, Hakk'ın gönlü gözlediğini bil. O her yerdedir de. Kalbin ona bir nazarı varsa söyle.)

Sekizinci Madde: Üçüncü makamdan olan müridin aşk hâllerini darlık ve genişlik hâlinin ardı sıra gelenleri ve değişmelerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üçüncü makamda mürit nefsiyle mücadele etmeye devam ettiyse aşkı artıp hayreti de güçlenir. Şevk, sarhoşluk ve ilgisizlik gibi hâllerden son derece zevk alır. Çünkü bu ruhî makam aşk ve hâl makamıdır. Aşk makamı da zevk makamıdır. Hatta âşık gayet büyük ruhanî zevk bulduğundan aşk sevilene perde olmasına rağmen o makamdan, aşk makamından yükselmek istemez. İçinde bulunduğu iç sarsıntısı ve darlığından kurtulmaya çalışmaz. Hatta bu hâlin devamını ve kalıcılığını ister.

İşte bu aşk hâli her ne kadar üstünde nisbetle değersizse de geçerli bir hâldir. Olgun insan aşk zamanlarını ve hâllerini hatırladıkça ondaki ruhî zevklere, dışa karşı kayıtsız ve ilgisizliğe hasret çeker. Aşk hâli bir iç mücadele hâliyle sadakat kazanır. Böylesi sadakat sahibi olan âşıkların şiirlerinden okuduğu her şeyde sadıktır. Konuştuğunda sözleri ruhun derinliklerinden kopup geldiği için müthiş tatlı, yakıcı ve işleyicidir. Bu hal, eğer bir iç mücadele söz konusu değilse sahtedir. Bu hâlde iç mücadeleden yoksun olan kişinin sözleri, terennüm ettiği şiirler, nağmeler tatsız, zevksiz şeylerdir. Ne işitenler bir zevk alır ne de gönüllerde bir tesiri olur. Asil ruhlar böylelerinden tiksiniyor nefret eder. Çünkü bu üçüncü makam, geçerli ruhların makamıdır. Ruhsa aşk ve hayret merkezidir. Bu makamda mürit uzun zaman kalmak ister. Çünkü âşık bu makamda kendini unutmaz. O kadar ki sevgilisinin adını anmak onun güzelliği ve mükemmelliğini vassafeden şiirler, nağmeler, şarkılar

okumaktan sevgiliyi bile unuttur. Bu bahsettiklerimizin tümü onun genişlik hâlinde meydana gelir.

Bir de onun bu genişlik hâlinde sonra darlık gelir ki o aşk ve hayret dalgınlığından uyandığında gönlü öyle daralır ki kalbi içinden sökülüp fırlayacakmış gibi olur. İşte o zaman âşık, gerçekten kendini küçülterek tam bir itaatle boyun eğerek hayrete dalar.

Bu makamdaki müridin darlık ve genişlik hâli birbirini izler ve böylece mürit dördüncü makama yükselir. Böylece onun aşkı sakinleşip darlık ve genişlik hâli haybet ve alışkanlık hâline dönüşerek her türlü sıkıntıdan kurtulmuş olur. Bu iki hâl dördüncü makamda olgunluğa varan müridin kalbinde art arda gelen hâllerdir ki ancak zevkle bilinir.

Darlık ile heybetin farkı şudur ki darlıktan gönül daralıp “nefsi natıka” zorluk görür. Heybetse böyle değildir. Onda gönül genişlik ve ferahlık kazanıp nefis (ruh) rahata kavuşur.

Genişlik ve alışkanlık arasında da fark şudur: Genişliğin müride üstün gelmesinden müridin Mevlâ’ya karşı edebi terk etmesinden korkulur. Oysa alışkanlık hâli böyle değildir. Onunla mürit yalnızca itaate yönelir. Öz bir ifadeyle korku ile umut, darlık ile genişlik, heybet ile alışkanlık aynı cinsten hâllerdir. Sadece şahıslara ve makamlara göre adları değişir. Bu iki hâlde ilk makamda bulunan “nefs-i emmare” ve ikinci makamda bulunan “nefs-i levvame” vasıf kazandığında buna korku ve umut denir. Eğer bu hâllerle, üçüncü makamda bulunan “nefs-i muinime” sahibi mürit sıfatlanmışsa bunlara darlık ve genişlik denilir. Eğer bunlarla “nefs-i mutmainne”, “nefs-i raziye” ve “nefs-i merziye” sahibi olan mürit vasıflanmışsa bunlara heybet ve alışkanlık denilir. Eğer bunlarla “kâmil nefis” olan halife makamına yükselmiş insan vasıflanmış olursa bunlara celâl ve cemal adı verilir.

Şu hâlde korku ve umut yolun başında olanların; darlık ve genişlik de yolu ortalamış olanların hâlidir. Heybet ve alışkanlık hâli olgunluğa varmış olan; celâl ve cemal hâli de halife olma makamına yükselmiş olanların hâlleridir.

Korku ve umut, darlık ve genişlik hâlleri zorluk ve darlık hâlleridir. Heybet ve alışkanlık, rahat ve neşe hâlidir. Celâl ve cemal hâli de en müthiş, en hayrete vardırıcı bir kazanç ve yükseklik hâlidir.

Özellikle celâl sahibi olgun zat, hiçbir şeye teveccüh etmez ki o şey Allah’ın izniyle onun istediği gibi olmasın. Çünkü, o hâl içindeki olgun insan Allah’ın en samimî, en temiz kulu ve yeryüzünde onun halifesidir. Allah için gazap ve yine Allah için intikam duygusu besler. Onun için sever, yine onun için ikramda bulunur.

Nihayet o olgun “cem-ul cem” makamına vardığında görünürde meydana gelen tesirlerin kendi gücüyle olduğunu görür de gerçeğe erip ilâhî dostluk meclisine “üns-alışkanlık” topluluğuna katılır. Mevlâ’sına karşı edebi son hadde varıp “ubudiyyet-üstün kulluk” makamından dalgın olmasından tam bir itaat haliyle istiğfar eder.

NAZIM

*Aşk ile ma'mûr olur Her ne iki âlemde var
Hâne-i viranımız Aşk imiş ey yâr-i gâr
Hüzn ile mesrûr olur Olmuş o leyl u nehâr
Tâlib-i cânâmımız İlm ile irfânımız*

*Aşk ile hoş dolmuşuz Gerçi hakiriz çü hâk
Mest-i müdâm olmuşuz Oldı veliyy-i aşk-ı pâk
Fakr u fenâ bulmuşuz Dilde çü meh-i tâbnâk*

Oldı bekâ şânımız Oldı çü zer-kârımız

*Çü rehimize nuh felek Aşk gedâsı olan
Devr ider ol çün kelek Saltanat eyler nihân
Kim şeh-i mülk u melek Lâcerem olmuş cihân
Tahtıdır îvânımız Bende-i fermânımız*

*Hakkı çü divânedir Aşk ile meyhânedir
Aşık-ı cânânedir Şevk ile heyranımız*

(Viran olan evimiz aşkla bayındır olur. Canana talip olan canımız hüznle sevinçli olur. Âlemde var olan her şey aşkmış, ey en yakın dost! Gecemiz, gündüzümüz; bilimimiz, irfanımız hep o aşktır. Hoş, aşkla dolmuş ve hep sarhoş olmuşuz. Yoksulluk ve geçiciliği bulmuşuz, şanımız sonsuzluk oldu. Toprak gibi gerçi hakiriz. Velinin aşkıysa pak oldu. Gönüldeki o parlak ay, altın madenimiz oldu. Dokuz felek çevremizde sal gibi döner duru ki yerimiz, o mülk ve melekler ülkesinin şahının altındadır. Aşk dilencisi, aşk yoksulu olan gizli saltanata erer. Şüphesiz ki cihan fermanımızın kölesi olmuş. Canana âşık olan Hakkı deli divanedir. Şevk ile hayranlığımız aşk ile meyhanedir.)

Dokuzuncu Madde: Üçüncü makamda müridin sıkıntıyla düşkünlük ve yoksulluk hâlini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üçüncü makamda müride, bir gönül darlığı olur ve o tehlikeden hiçbir zaman uzak kalmaz. Çünkü bu makam ruha yönelik, ruhsa kayıtsızlığa meyyaldir. Bundan dolayıdır ki ruh, o darlık hâli içinde beden kafesini kırıp öz vatanı olan o soyutlar âlemine varmak ister de buna gücü yetmez. Fakat o darlık ve sıkıntılı hâlde, o hâlin şiddet ve yakıcılığına tam bir gayret göstererek tahammül edip sabreder. Çünkü bu hararet içinde ruh, hadsiz hesapsız faydalar bulur.

Hatta şöyle denildi: Eğer darlık hâlinin yakıcılığı, ateşi olmasa o kötü nefis temizlenip pak olmazdı. Yine en üstün amel olan o ilâhî cezbeyi gönüller bulmazdı. Şu hâlde bu yolda müride lütfedilen üstünlüklerin en mükemmel ve en lüzumlu olanı onun, felâkete sürükleyen hayvanî vasıflarının Mevlâ'nın kutarıcı ahlâkına dönüşmesi ve gönlün arınıp süslenmesinden ibaret olan saadet formülünü bulmasıdır. Çünkü irfan yoluna girmeden maksat, bütün mülkün sahibi olan Mevlâ'ya yaklaşmak, ona kavuşmaktır. Bu kavuşmanın kazanılması ise daha önce anlatılan bilinen yedi perdenin kaldırılmasına bağlıdır. Bu yedi perdeyse kul ile Mevlâ'sı arasında ilişki uzaklığından ibarettir. Şu hâlde sıfatların değişip üstün derecelerin kazanılması elbette ilişkinin yakınlığına bağlıdır. Meselâ, mürit en aşağı sıfat olan tokluğa ilâhî bir yemek olan açlıkla; hayvanî bir sıfat olan uykuyu, meleklerin sıfatı olan uyanıklıkla; şeytanın sıfatı olan kibir ve gururu, Âdem'in sıfatı olan düşkünlük ve muhtaçlıkla değiştirirse, işte o zaman Mevlâ'sına ulaşmak için yakın bir münasebet kazanmış olur. Çünkü yememek, uyumamak ve benzeri diğer güzel sıfatlar, meleklerin sıfatlarıdır. Bunların zıddı olan kötü sıfatlardır ki onlar hayvanların sıfatlarıdır. İnsan, işte bu iki sıfat cephesi arasındadır. Eğer insan hayvanî sıfatlarla vasıflanmış olursa o hayvandan da aşağı olur. Eğer meleklerin sıfatlarıyla vasıflanmış olursa, meleklerden daha üstün olup onların ulaşamadıkları makamlara erer. Böylece onun düşkünlük ve âcizlik hâliyle üstün kulluk aynası Mevlâ'nın Rab'lık

aynasının karşısında durur.

BEYİT

*O yüksek felekler ki ulaşamazlar ona melekler,
Oysa insanın gönlündedir o yer.*

Demek ki olgunluk derecelerinin en yüksek noktası kulun üstün kulluk sıfatıyla vasıflanmış olmasıdır. Bu da gösterir ki düşkünlük ve acizlik saadet iksiridir. Rab’liğin sırları yoksulluk ve kullukta gizlidir. Mürit düşkünlük ve muhtaç hâliyle yabancılara köle olmaktan kurtulup tam bir kulluğa varmakla, o hür olanlara katılır. Nitekim gönül erleri, Allah yakınlarının yolunu o kişilere lââyık görmüşlerdir ki onlar çöplükleri süpürürler. İşte böylesi mürit, vücudunu bu yükler altına gömüp “Ölmeden önce ölünüz” emrine uyararak kendini büsbütün gizler. Hz. Ebu Bekir (r.a.)’in yoluna uyararak dünyada hareket hâlindeki bir ölü gibi yürür. Müridin bu ölümü, ona tabiî ölüm gibi gelir. Öyle ki ruhları almakla görevli melek ona geldiğinde gayet lütufkâr bir selâmla ona çok ince davranır ve onu gurbetten vatanına alır götürür. Çünkü, o geçerli olan iradî ölümle zaten fâni olmuş ve bu kısımda anlattığımız fenayı bulmuştur. Bu öyle bir hâldir ki bu hâlde arifin asla mala, evlâda ve hiçbir şeye meyli kalmaz. Onun hiçbir kötülükten de korkusu olmaz. Şu hâlde hiç şüphe yoktur ki bu hâl, ölüm hâlidir. Nitekim ölümlere berzah âlemi açılır. İşte bunun gibi bu mürit de berzah ve mana âlemini keşfeder. Bu iki âlemde melekler âleminden şubeler vardır.

NAZIM

*Bu nefis meşrebi câm-ı fenâdan almadı haz
Bu akl mezhebi mülk-i bekâdan almadı haz
Fenây-ı aşk olup andan fenâdan ol fânî
Ki bî fenây-ı fenâ cân Hudâ’dan almadı haz
Gönülde tâlib-i haz ol ki taşrada arayan
İki cihânda o bir âşîâdan almadı haz
Gönül ki yâr ile yâr oldu yâdı itmez
Kalan sıvâ ile aşk u hevâdan almadı haz
Abây-ı fakr u kubây-ı gınayı fark eyler
O cân ki fakr u fenâyı likâdan almadı haz
Belây-ı aşk ile ölmek elezz-i eşyâdır
Ki derd-i aşkı bulan bir devadan almadı haz
Çü hazz-ı ehl-i muhabbet belâdır ey Hakkı
Belây-ı cân bu yeter kim belâdan almadı haz*

(Bu nefsin meşrebi fânîlik kadehinden haz almadı. Bu aklın mezhebi de sonsuzluk mülkünden haz almadı. O geçici, fenadan aşk fenası oldu ki fâni olan bu can, fenaya ermeden Mevlâ’dan bir haz almadı. Hazzı gönülde iste ki onu dışarıda arayan, iki cihanda da bir tanıdıktan haz almadı. Yâra yâr olan gönül yabancı olmaz. Mevlâ’dan başkasıyla olan aşktan haz almadı. Fakirlik abasıyla zenginlik kaftanını fark eder, fakr u fenaya kavuşmaktan haz almayan can. Aşk belâsından ölmek en tatlı şeydir ki aşk derdini bulan hiçbir devadan haz almadı. Sevgi ehlinin hazzı belâdır ey Hakkı, canın belâsı olarak

belâdan haz almaması yeter.)

Onuncu Madde: Üçüncü makamda bulunan müridin kalbinde bir üçüncü adın zikrinden doğan tesir ve özellikleri, görmenin de çeşitleri ve gerçeğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Üçüncü adın (Hû) zikrinin tesir ve özellikleri şudur ki buna devam eden arifin kalbinde “mutlak gerçek” doğup kalbinde iman gerçeği ve rabbanî marifetler apaçık ortaya çıkar. Böylece bu aşağılık dünyadan nefretle sonsuz hayat devletine şevkle rağbet eder. Fakat bu adın özellikleri ve zikredicinin bu adın tesirine ulaşması ancak, zikrin gizli ve fazlaca yapılmasıyla olur. Yine zikredici şeriat ölçülerine ve tarikat esaslarına bağlı olup, nefeslerinin sesine kulağını vermek ve kalbim onunla atışını dinlemek suretiyle o gerçeği bulabilir. Arif bazı vakitlerde “Lâ hû illâ hû” demekle de meşgul olur. Çünkü bu zikri son derece kıymetli bulur. Bu adın zikriyle meşgul olması hâlinde sanki organlarına şöyle hitap eder: “Var olan bütün gerçek Mevlâ’nın gerçeğidir. Bir de onun fiilleri ve eserleridir bundan başka, olan”.

İşte erenlerin görme makamı bu makamdır. Arif bu görmeye kendini zorlayarak alıştırdıysa artık o makamda öyle yerleşir ki asla ondan ayrılmaz. Bu görme makamını en yüksek gaye bulur. İşte bu görmenin sahibi olan asla hiçbir hâlde hiçbir şeyle Mevlâ’nın huzurundan gaflete düşmez. Ne halk ile Hak’tan ne de Hak ile halktan geri kalır. Yine de çoklukta vahdetten ne de vahdetle çokluktan uzak kalır. Hatta o, çokluğa vahdetin kendisinde; vahdeti de çokluğun kendisinde basiretiyle görebilir.

BEYİT

*Vahdeti kesretde bulmak, kesreti vahdetde hem,
Bir ilimdir ol ki cümle ilm u irfân andadır.*

Çünkü bu makamdaki olgun, ilk tefrikte kalanların (vahdeti çoklukta bulmak) görmesi gibi tecellileri görünürde meydana gelmeden göremez. İkinci farka ulaşamayan (vahdette çokluğu bulmak) Allah’ın birliğine inananlar gibi görünürde de tecellisiz göremez. Hatta o tecellileri görünen de, görünürdeki de tecellilerde görüp bilim ve irfanın en üst derecesine ulaşır.

Görme (müşahede) makamları üç çeşittir. Biri kemal, biri nâkıs diğeri de eksikliği son hadde olan müşahede makamı.

Kemal derecedeki görme makamı, anlatılan en seçkin ruhların makamıdır. Noksan derecedeki görme makamı ise Allah’ın birliğine inanan ariflerin görme makamıdır ki zahir de zuhur eden tecelli yeri de onların görmelerinde birdir. Onların nazarında tecelliler, görünürde fenaya erer. İşte bunların görmelerinde ne kalabalık olur ne de dünya işleri kalır. Bu görme makamı şunun için noksan sayılır ki bu makamda Allah’ın ad ve sıfatlarının özelliklerinin iptal ve tatili söz konusudur. Fakat bu makam sahibi mazeretlidir. Çünkü, nakıs (eksik) bir makam olan üçüncü makamda bulunduğundan o nurun mağlubudur. Onun için bahsettiğimiz o ikinci farkı (vahdette çokluğu bulma) göremez.

Noksanı kemal derecesinde olan görme makamına gelince o yolun başında olanların makamıdır ki tecellilerde görünürden uzak düşerler. Bunlar ancak tecellileri görebilirler. Onlar kalabalıkla vahdetten meşgul olur kalırlar. Onlar yalnızca çokluğu bulurlar. Oysa kemal odur ki vahdeti çokluğun kendinde; çokluğu da vahdette görüp biriyle ötekenden engellenmiş olmasın. İşte böylesi olgun insan halk ile Hak’tan, Hak ile de halktan uzak düşmez. Onun her iki tarafı da bayındırdır.

*Bismillahi ey muhibb-i likâ cûy-i dil-nişîn
 Best itdi dilde sufra-i aşkı dil - aferin
 Hem âm u hâs rahmetini harman itdi kim
 A'yân-ı kâinat olalar anda hoşâ-çîn
 Her hamd o Rabb-i âlemdir kim müdâm olur
 Hem evvelin garîk-i nevâli hem âhirin
 Çün mâlik-i kuvây-ı ibâd oldı rûz-i kesb
 Sermâye-i cezâ hem odur halka yevm-i dîn
 Aşkında fânî olmadır iyyâke na'bud
 Andan bakâ seninledir iyyâke nesteîn
 Sensin hidâyet eyleyici ihdinassırât
 Tâ nûrın ola kalbime âlemde müstebîn
 Fark fakat netîce-i kahrındır ol azîm
 Cem' fahasbü hükm-i dalâletdir ol emîn
 Vir kalbe cem'-i tefrika vu cem'i tâ bulam
 Fark içre cem'i cem' ile farkı olam mübîn
 Hakkı kulın duâsı fenâdır hemân
 Fakr u fenâyı bahş kıl âmin ya muîn*

(Bismillah, ey gönülde yerleşen o ırmaklar görmeye tutkun olan. O gönlü yaratan, aşk sofrasını yaydı orda. Genel, özel bütün rahmetini orda harman etti ki kâinattaki bütün varlık orda başak toplansınlar. Her hamd o âlemlerin Rabb'ine olsun ki hep gelenler ve gelecek olanlar onun nasibinin deryasındadırlar. Hem bütün kulların gücünün sahibi olan, o kazanç günü onların mükâfatının sermayesi de oldu, hem mahlûkata kıyamet günü de odur. “Yalnız sana ibadet ederiz” demek aşkında yok değildir. “Yalnız senden yardım isteriz” demekle de kalıcılık seninledir. Sensin doğru yolu gösteren, “Bizi doğru yola ulaştır” da nurun kalbime âlemde doğmuş olsun. “Fark-tasavvuf makamı-” hâli yalnızca kahrının bir neticesidir, o pek büyük; cem-tasavvuf makamı- ise sanki dalâlet hükmüdür o emin. Kalbe hep “fark” ver ki cem'i bulam; fark içinde cem'i, cem içinde farkı görem. Hakkı kulun duası hep fenayı istemektir. O fakru fenayı bağışla ey lütufkâr Mevlâ'mız.)

Dördüncü Bölüm

Yedi makamdan dördüncü makamda bulunan “nefs-i mutmainne”nin hâllerinin niteliğini, sıfat ve oluşlarını, kerametlere meyil ve iltifatını, fitne ve afetlerini, Allah sevgilisine muhabbetini, mala meyil ve rağbetini, mürşit olma liyakatini, anlayışları keskin olanların yoluna girmenin tercihini ve velilerin yolunun tatbiki dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: “Nefs-i mutmainne”nin adlandırılış sebebini, seyrini, âlemini, yerini,

hâlini, kendine gelen manayı sıfatlarını ve kendi üstünde olan “nefs-i razıye”ye yükselişini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Dördüncü makamda nefsi natıka, içinde bulunduğu ıstıraptan Mevlâ’nın hitabıyla tatmin olduklarından adı “mutmainne” olmuştur. Nitekim Allah bu nefse “Ey tatmin olmuş nefis!” diye hitap etmiştir.

Bunun seyri Allah ile birliktedir. Âlemi Muhammedî gerçektir. Yeri sırdır. Hâli sadık bir tatmin hâlidir. Kendine gelen mana şeriat sırlarıdır. Sıfatları cömertlik, el açıklığı, tevekkül, işi Allah’a ısmarlama, sabır, yumuşak ve ince olma, teslim ve rızadır. Yine doğruluk, ibadet, yavaşlık, güler yüzlülük, şükür, hamd, tam müşahede, sürekli huzur, büyüklere saygı, kalbî sevinç, tatlı dil, kusurları örtme, hataları bağışlamadır. Müridin dördüncü makama girişinin alâmeti şudur ki şeriattan bir karış bile uzaklaşmayıp hep onun izinde yürür. Yine yalnızca Allah sevgilisinin ahlâkına uymakla zevk duyar. Yine yalnızca onun söz ve davranışlarını izlemekle tatmin olur. Çünkü bu makam, temkin, ayne-l yakî (gözüyle görmüş gibi) ve olgun iman makamıdır. Bu makamda olanları görenlerin gözleri ve dinleyenlerin kulakları zevk duyar. Hatta uzun zaman konuşsa da o tatlı sözlerinden dinleyenlere asla bir bıkkınlık ve usanç gelmez. Onlar bundan yalnızca sefa bulurlar. Çünkü onun dili, Mevlâ tarafından onun sır âlemine bırakılan eşyanın gerçekleri, mana incelikleri ve şeriatın hikmetlerine tercüman olur. Şu hâlde onun söylediği her söz Kur’an’a ve hadise uygundur. Oysaki o ne bir kitap okumuş ne de bir kimseden bir şey istemiştir. O, Allah’ın kendine ilham ettiği sırları kulağı ile işitmeksizin sezer. İşte bu olgun zat “Ey sevgili ben sırrın, sen de benim sırrımsın”. İlhamıyla kendi ıstıraplarından tatmine varıp edep ve haya deryasına dalmıştır. Ona mahrum ve korku hâli gelip vakar elbisesi giydirilmiştir. Bu fesat âleminin gerçeği ona görünüp “Onun üzerinde olan her şey geçicidir” işaretini ilhamla çözmüştür. İnsanlarla ara sıra görüşüp iç âlemine doğan hikmetlerden onlara söz açar. Kitabı, bilimi tahsil edip de gönül bilimini arzu eden dostlarını yetenek ve anlayışlarınca irşat ve pay sahibi eder. Çoğu vakitlerinde zikir ve tefekkürle kendi işine bağlı kalır ki daha yüksek makamlara ulaşmaktan mahrum olmasın. Üstün dereceleri bırakıp aşağılarda kalmasın ve geçici olup kendini bulmasın.

NAZİM

*Göründü dilde bir deryâ ki aşk andan bedîd olmuş
O deryadan bu cân dolmuş gönül zevki mezîd olmuş
Hevâdan geçse cân meyci nefs bahrında sâkindir
Hayât-ı ol hût bulmuş kim o yemden müstefîd olmuş
Bu cân-ı cânâna küfür olmak baîd olmuşdı aklımdan
Veliyy-i mihricihân her zerreden rahşân bedîd olmuş
Gönülден çâker-i aşkım ki cânımdır ana kurbân
Demâdem zevk u şevkinden bana bîş-i cedîd olmuş
Mukallib kalbini almış bu kalıb halk ile kalmış
Tenim kesretde dil dalmış bu vahdetde ferîd olmuş
Dil ehli beklemek bir yıl ki gelsün îd şâd olsun
Ki dâim arifin her sâati bir başka îd olmuş
Gel ey Hakkı unut canı yok ol anınla bul anı*

O cân kim dostunu bulmuş kâmû vakti sâid olmuş

(Gönülde bir derya göründü ki aşk ondan doğmuş. Bu can da o deryadan doldu, gönül zevki artmış oldu. Bu can dalgası arzudan geçse nefis denizinde sakin olur. Bu aşk denizinden yararlanan balıktır ki hayat bulmuş. Bu canın canana denk olması uzak oldu aklımdan. Cihanın güneşi olan veli her zerreden parlayarak ortaya çıkmış. Gönülden aşkın kölesiyim ki canım ona kurbandır. Her an onun zevk ve şevkinden yepyeni bir hayat buldum. Almış da kalbinin sahibi olan Mevlâ, bu kalıpta (cisim) halk ile kalmış. Tenim çokluktayken gönül vahdete dalmış, orada tek kalmış. Gönül ehli bayram gelsin de sevinsin diye bir yıl beklemez ki arifin her saati bir başka bayramdır. Gel ey Haki canı unut, onunla yok ol, onu bul. Dostunu bulan o can her zaman mesut oldu.)

İkinci Madde: Dördüncü makamda bulunan olgunun olağanüstülüklerden olan kerametlere meyil ve iltifat etmesinin fitne ve afetlerden olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Dördüncü makamda bulunan olgun, bir başka dördüncü adın zikriyle meşgul olur. “Hak, Hak, Hak” deyip ya bir ünlem harfiyle (Ya Hak) şeklinde veya ünlem harfi olmaksızın tekrar ederek tesirini bulur. İç âleminde meydana gelen sır biliminden ve garip hâllerden yüz çevirip bütün kaybı bilici olan Mevlâ’ya teveccüh eder. Kendi kudretiyle meydana gelecek olağanüstülüklerle ve her türlü keramete iltifat ve itibar etmeyip onları lütfeden Mevlâ’ya yönelir. Çünkü, keramet göstermenin, erkeklerin hazzı olduğunu bilir. Ona meyil ve muhabbeti fitne ve engel bulur. Onun için olgunları, onlardan bir keramet doğan onu hissetmez ve hissetseler de onu kimseye söylemez görürsün.

Nitekim erenlerden biri, bir kişinin yanından geçip camiye giderken o kişi, o olgunun ayağına bir küçük taş atmış. O zatsa ne taşı, ne deatanı görmüş. Fakat o taşı atan oraacıkta düşüp can vermiş. Bunun üzerine orada olanlar demişler ki; “Allah dostları velilerin şanı bağışlamak ve her hâle rıza göstermekken senin böyle yapman doğru mudur”. O da onlara şöyle cevap vermiş: “Allah’a yemin ederim ki benim bu işten bir haberim olmadı. Ne taşın acısını hissettim, ne de atanı gördüm”. Fakat Allah’ın âdeti öyledir ki dostlarına ikram için onlardan habersiz yardım eder. Onlara ihanet edenlerden intikam alır. İşte böyle Allah’ın himayesi ve koruması altında olan her olgun, kendinden meydana gelen kerametlerden haberdar değildir. Onları bilse de onlara iltifat etmez. Hem iltifat etse de onlara meyil ve sevgi duymaz.

Kendinden doğan kerametlere meyledip onlarla kalan müridin durumu, şu hacının durumu gibidir. Kâbe’yi ziyaret etmek üzere hacılarla yola girip yolun çoğunu aldıktan sonra kendine küçücük öyle tatlı bir kadın görünür ki aklını başından alıp onu şaşkına çevirir. Böylece o hacı ona tutulup ona kavuşmayı, derdinin dermanı sanır. Bu arzuyla yanında kalmak, onunla konuşmaktan zevk almak isteyince kabile başkanı ona der ki: “Burada bununla kalma, bizimle Kabe’ye gel. Bizden kopup yolda kalma. Kalma da o mukaddes beyti tavaf edip ziyaret edelim. Sonra dönüşümüzde onu sana nikâhla alalım ve o senin olup helâlından kalsın. Oysa şimdi burada ona kavuşman mümkün olmaz, pişman olur, Beytul-lah’tan mahrum kalırsın”. Bütün bunlara rağmen onun isteği galip gelir ve diğer hacılardan ayrılır sonra o kadının yanına varıp coşkuyla yüzünden peçesini kaldırır. Bir de ne görsün; ağzı kokmuş, suyu akmış, dişleri düşmüş, yüzü ırışmış, gözleri karışmış, kapağı şişmiş, koltuğu pişmiş, rengi gitmiş, işi bitmiş, saçı dökülmüş beli bükülmüş kara kuru bir ihtiyar. Derhal o anda

pişman olup giden hacılara yetişmek ister ama buna gücü yetmez. Çırpınmaya başlar, gece gündüz ağlar ama fayda etmez.

Burada hacı müride örnektir. Kâbe yolu, bu yola irfan yoluna örnektir. Beytullah Mevlâ'ya örnektir. O kadın da keramete örnektir ki mürit girdiği yolda ona meyleder ve onu ister. Kafile başkanı da olgun bir mürşide örnektir. Diğer hacılar, bu yola giren diğer irfan ehline örnektir.

Bütün bunlardan sonra artık şüphe yoktur ki mürit Allah yakınlarının makamına ulaştuktan sonra bütün kerametler ona boyun eğer. Oysa o, onların hepsinden uzaklaşır, onlara meyledip muhabbet ve iltifat etmez. Eğer ona arzusu üstün gelip vaktinde yapması gereken işi vaktinden önce yapmak isterse, yani kerametten meyledip kaldıysa boş yere nefsinin sıkıntıya sokar ve isteklerine ulaşamaz. Eğer o kerametler ona verilse de gerçeklerine vardığında görür ki öylesine boş bir şeymiş ki ne düyasına bir faydası ne de ahretine bir faydası yokmuş. Böylece o mürit pişmanlık ateşinde yanıp yakılır. Çünkü, bin bir zorlukla yükseldiği makamından o meyli ve sevgisinden dolayı daha aşağı düşer.

Keramet kendi başına çirkin bir şey değildir. Çünkü o Allah'ın dostlarına bir lütfu, ikramıdır. Fakat ona meyledip, sevgi duymak müridin fitnessi, tuzağıdır ki aşk cevherini tehlikeli şekilde arz etme, ortaya çıkarmadır.

NAZİM

*Cevher vucûd-i aşkdır ol mâbakıy araz
Fevt olsa ol bulunmaz ana gayr-ı şey ivaz
Ahd eyledim ki aşka vefâ eyleyem mudâm
Hoş geçdi umr u ahdımız anınla men-tekaz
Kıl gayrı-ı aşktan basarın gıd ki âkibet
Gadd-ı enâmîl oldı mûkâfât-ı terk-i gaz
Ufsurde olsa cehl u keselden tabîatın
Aşk ateşiyle zâil olur ancak ol maraz
Ey dil tahammül eyle bu bâr-ı muhabbeti
Mahbûbdan ne gelse kabûl eyle mâ faraz
Farzın edâ idende virir kalbe inbisât
Î'râz idende dost hum-ul kalbu inkabaz
Hakkı şarâb-ı aşkı mudâm eyle nûş kim
Adem vucûda gelmeden oldur hemân garaz*

(Var olan bütün cevher aşktır, gerisi arazdan, gölgeden ibaret. O yok olsa ortadan onun yerini tutacak hiçbir şey olamaz. Ahdettim ki hep aşkın vefalıyım olayım, oysa ömrümüz hep onunla çelişkili geçti. Aşktan her şeyden gözünü sakın ki sonunda sakınmamanın mükâfatı parmak ısırarak, pişman olmaktır. Cehalet ve tembellikten tabiatın donup kalsa, o hastalık ancak aşk ateşiyle yok olur gider. Ey gönül bu sevgi yükünü yüklen de sevgiliden ne vaife gelse kabul et. Görürsen o vazifeyi kalbe ferahlık verir. Sırt çevirirse ona eğer dost, hemen o kalp sıkıntıyla dolar. Hakkı, aşk şarabını devamlı iç ki insanın varlık gayesi budur.)

Üçüncü Madde: Dördüncü makamda bulunan olgunun Allah sevgilisine sevgisini, mala meyil ve rağbetini ve mürşit olmaya liyâkatini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Dördüncü makamda bulunan “nefs-i mutmainne” sahibi olan olgun, belirtilen dua ve virtlerle meyledip Allah sevgilisine önceki sevgiden daha başka bir sevgiyle muhabbet eder. Bu makamda bu olgun zatta mal sevgisi ortaya çıkar. Ancak müritlerin fakirlerine yardım için mala meyli doğar. Yoksa mal temin etmek, onun gönlünü Hak’tan bir an bile gafil etmez ve onun huzur devletine asla mani olmaz. O kazandığı malı halktan gizlemeyip zenginliğini ortaya koyar. Kimseden bir şey istemeyip tabîî olarak kendi kazandığını alır. İşte böylesi mal sevgisi ancak öylesi olgunun şanına uygun olur. Bu niyet ve keyfiyetteki mal sevgisi, Allah için sayılır. Dolayısıyla bu mal sevgisi kötülenmiş, yerilmiş değil geçerli ve övülmüştür.

Eğer bu dördüncü makamda bulunan olgunu, Allah, hamallık elbisesiyle insanlardan gizleyip şöhretin felâketinden koruduysa bu ne güzel bir ikram ve ne güzel bir esenliktir. Eğer onu seçkinler katında geçerli ve avam arasında da meşhur edip şeyhlik kıyafetini giydirerek irşat makamına yükselttiyse o olgun bunu da kabul eder. Fakat o bunu ne ister ne de ondan yüz çevirip kaçar. Allah onu kalplerin sevgilisi yapıp dostlarını kendisine itaatkâr kılar. O da müritleri irşat ettiği için onlara teslim olup kendini onlarca memnun bilir. Herkesi kendinden üstün gördüğü hâlde istekliler için lütufkâr ve ince davranıp onlara güzel ahlâkın yollarını gösterir. Acizlik ve muhtaçlık yoluna onları teşvik edip onların yol göstericisi ve yardımcısı olur. Böylece Allah katından kendisine gelen şeyhlik vazifesini kabul etmiş olur. Çünkü o olgun insan halkın ifadesini, hakkın yazdıkları bilir. İşte bahsettiğimiz bu vasıflarla donanmış olan olgun, mürşit olmaya lâyıktır. Gerçi bu ona zorluk ve sıkıntı da verir. Hele bu makamda kendinden daha olgun biri bulunursa, bu ona büyük bir ganimet gelir. Kendine gelen isteklileri ona gönderip rahat bulur. Böylece o, beşinci, altıncı ve yedinci makama yükselir. Yeryüzünde Allah’ın halifesi olarak kalır.

NAZİM

*Benimle ol ki sana ben enîsim ender gûr
O şeb ki eyleyesin hânumânı terk u ubûr
Selâmımı işidüb kabir içinde hoş bilesin
Ki sen bir anda değilsin huzûrdan mestûr
Misâl-i akl benim cânda her zamân hâzır
Bulanda zevk u surûr çeng u neyde reng u nûfûr
Mezâr içinde sana aşk tuhfeler virecek
Şarâb u şâhid u şem’u kebâb u nakl u buhûr
Açılsa çeşm-i basîret bir ola meşhûdun
Hemîşe bir görine ayn-ı nâzır u menzûr
Ne semte baksa gözün kendi sûretin göresin
Eğerçi gördüğün olsa cemâd u ya şer u şûr
Beşereki suverinden beri ol ey Hakkı
Ki bînihâya güzeldir bu rûh u aşk gayûr*

(Benimle ol ki ben sana mezarda arkadaşım. Soyundan sopundan geçtiğin, yurduunu terk ettiğin gecede. Selâmımı işitip de kabir içinde hoş bilesin ki bir an bile huzurundan uzaklaşmış değilsin. Tıpkı akıl gibi canda her zaman hazırım ben. O can, çengi ve neyden neşe, sevinç duyduğunda da zorluk ve nefret bulduğunda da hep onunlayım. Mezar içinde

sana aşk, hediyeler, armağanlar verecek; şarap, kadın, meşale, nefis yemek, gez, ve nefis kokular. Bir açılrsa basiret gözün hep gördüklerin bir görünür. Gören de görülen de. Gözün ne yana baksa hep kendi suretini görürsün. Her ne kadar gördüğün cansız varlıklar, kavgâ gürültü de olsa. İnsanlık suretlerinden sıyrıl, çık ey Hakkı. Bu ruh sonsuz güzeldir ve aşk müthiş kıskanç.)

Dördüncü Madde: İnce ve keskin anlayış sahibi olanların peşine gitmeyi tercih ve Allah dostu velilerin yolunun tatbikini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: İrfan yoluna giren mürit, Allah yakınlarının izinde yükseldiği bilinen makamlar, yedi makamdır. Bununla birlikte bazıları, üç makam olduğunu söylediler. Çünkü, Allah yakınlarının yolunu üç kabul eden üstün veliler, daha önce saydığımız makamlardan ilk makamı, makam kabul etmeyip ikinci makamı saymışlardır ki o makamda “nefsi natıka”nın adı “nefs-i levvame”dir. Üçüncü makamı da kabul etmişlerdir. Orada nefsin adı “nefs-i mül-hime”dir. Dördüncü makamı da makam olarak kabul ederler ki o makamda nefis “mutmainne” adını alır. Beşinci, altıncı, yedinci makamları makam itibar etmeyip ilâhî cezbeye varmışlardır. Çünkü bu yolu üç makamdan ibaret kabul eden bazı veliler, yalnızca yaratılış ve tabiat itibarıyla hoş, yüce ve asil olan arınmış nefislerin bu yola girişine itibar etmişler, yalnızca bunu kabul etmişlerdir. O kötü, kötülüğe sevk eden nefse iltifat etmeyip onu büsbütün atmışlardır.

İşte bunlar böylece kabul ettikleri müride üç ad öğretirler ki nefs-i levvame-de “Lâ ilâhe illellah”, nefs-i mülhimenin başlangıç hâlinde “Allah, Allah, Allah” sonunda da “Hû, Hû, Hû” dını telkin ederler. Bu son adın zikriyle o mürit “nefs-i mutmainne” makamına yükselip olgunluğa erince ona irşat, izin ve terbiye ile destur verirler. Ne zaman nefsi arınmış, temiz olan mürit “nefs-i mutmainne” makamına yükselirse o zaman o irşat etmeye lâayık olur. Şu hâlde şüphe yoktur ki o kendi nefsinin dahi mürşitsiz terbiye edip olgunluk derecelerinin en yüksekliğine vararak seçkinlerin de seçkini bilir.

Bu pek faydalı olan kitabın bu kısmının sonu, hak yol olan irfan yolunu yedi makam olarak kabul eden üstün veliler yolunun düzenini bildirir. Çünkü her müridin yaratılış itibarıyla arınmış, temiz değildir. Bazı kınanmış nefis sahibi olan mürit, “emmare-kötülüklere tahrik eden” nefis makamından yükselerek “mutmainne”ye ulaşır. Fakat o makamda irşada lâayık değildir. O ta “kâmile” makamına yükselmedikçe irşat makamını bulamaz. İşte bu ayırıcı kısım bütün velilerin yolunu kuşatıcı ve her mürit için mürşit bir olgundur. Bütün Allah dostlarının hepsi şöyle demişlerdir ki: Ne zaman dördüncü makamda bulunan olgunun nefsi Mevlâ ile tatmin olmuş olur, kitap ve sünnete uymakla derin bir zevk ve lezzet bulur, eti ve kanıymış gibi şeriatla iç içe, o ölçüler ve edepler çerçevesinde amel eder. İşte o zaman lütufkâr el onu olgunların cazibesıyla cezbedip nefsinin en ince sır diliyle şöyle ses gelir: “Ey tatmin olmuş nefis, razı olmuş ve razı olunmuş olarak Rabb’ine dön”. Bu hâlde onu baştan aşağı öyle bir alışkanlık kaplar ki dünya ve ahret işleri onun idrakinden büsbütün çıkar gider. Yalnızca yanında hazır bulunan şey hatırına gelir. Onun huzurunda, yanında olmayan hiçbir şey onun hatırında da olmaz. Çünkü bu olgunun gönlü görmeden bir an bile geri durmayıp hep Mevlâ ile olur.

NAZİM

*Aceb kim gördü bir âşık Yed-i nakkâştan bîrûn
Ki vazgeçmiş bu sevdâdan Bulunmaz nakş-ı gûrâgûn
Aceb kim gördi bir balık Aceb kim gördi bir Mecnûn*

Ki usanmış bu deryâdan Ki i'râz itdi Leylâ'dan

*O Mecnûn olsa bî Leylâ Elâ ey cân-ı cân sensiz
Kalur bir ism mî ma'nâ Karârım yok bir an sensiz
Olur ma'sûk müsteğnâ Ki zindandır cihân sensiz
Ki fâriğdir hep esmâdan Murâdım sensin eşyâdan*

*Hayâlin cânâ sultândır Bu câmi' beyt-i ekberdir
Gönülde hoş hıramândır İçi kandîl-i enverdir
Gelür gûyâ Süleymân'dır Behişt u ayn-i kevserdir
Derûn-ı beyt-i Aksâ'dan Dolu vildân u hûrâdan*

*Gönülde Hakk'ı bulan her an Gönüldür cennet-i irfân
Ki oldur manzar-ı Rahmân Yücedir Arş-ı A'lâ'dan*

(Acep kim gördü bir âşık ki bu sevdadan vazgeçmiş? Yine acep kim gördü bir balık ki bu deryadan usanmış? O nakkaşın elinin dışından başka türlü nakış çıkmaz. Acep kim gördü bir Mecnun ki Leylâ'sından yüz çevirmiş? O Mecnun Leylâ'sız kalsa, bir ad da manasız kalır. Sevilen muhtaç olmaz ki o hep adlardan uzaktır. Ey canın canı duymuyor musun, sensiz kararım yok bir an sensiz? Cihan sensiz zindandır, eşyadan muradım hep sensin. Hayalin canın sultanıdır, gönülde hoş salınır, yürür; güya Süleyman'mış gibi gelir, en yüksek evin ortasından. Bu cami en büyük evdir, içi en parlak bir kandildir; cennet ve kevser pınarıdır, cennet hizmetçileri ve cennet kızlarıyla dolu. Gönülde Hakk'ı bul ki gönül Rahman'ın baktığı yerdir; irfan cenneti de gönüldür. O Arş-ı Alâ'dan da yüksektir.)

Beşinci Bölüm

Yedi makamdan beşinci makamda bulunan “nefs-i raziye”nin niteliğini, hâllerini, sıfatları ve tavırlarını; Mevlâ'nın fiilleri, adları ve sıfatlarının tecellileriyle olan durumunu “ilm-el yakîn”, “ayn-el yakîn” ve “Hakk-el yakîn” mertebeleri temsil edişini üç madde ile açıklar.

Birinci Madde: “Nefs-i raziye”nin adlandırılışını, seyrini, âlemini, yerini, hâlini, kendine gelen manaları, sıfatlarını ve kendi üstünde olan “nefs-i merziye” makamına yükselişini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Beşinci makamda “nefsi natıka” bütün hâllerinde tam bir rızayla vasıflanmış olduğundan adı “raziye” olmuştur. Nitekim Allah bu nefse “Razı olmuş ve razı olunmuş olarak Rabb'ine dön” sözüyle hitap etmiştir. Bu nefsin seyri Allah'tadır. Âlemi Lahût (ruhaniler) âlemidir. Yeri sırrın sırrıdır. Hâli fenaya varmış olmaktır. Fakat bu fena (kendinden geçme) hâli üçüncü makamda bulunan fena hâli değildir. Bu iki fena hâlinin farkı şudur ki: Üçüncü makamdaki fena henüz yolun ortasında olan müridin hâlidir ki o da duygu vasıtalarının duyusal idrakini kaybetmektir. Bu makamdaki fena ise bu yolun son haddindeki fena hâli olup sonsuzluğa sarkan

müridin vardığı bir hâldir ki o da insanlık sıfatlarının büsbütün yok olmasıdır. Müridin kalıcılık devletini bulup ona varmış olmasıdır. Çünkü, kalıcılık bir üçüncü mertebedeki fenanın aynıdır ki o fena hâli bu makamın peşinden meydana gelir. O “Hakk-el yakîn”dir ki yedinci makamda kazanılır. Bu “nefs-i raziye”ye gelen bir mana yoktur. Çünkü o, insanlık vasıflarının kaldığı kimselere gelir. Oysa bu olgunun insanlık vasıfları öylesine yok olmuştur ki ondan eser bile kalmamıştır kendisinde. Onun bu makamdaki olgun öyle bir geçicidir ki ne bundan önceki geçicilik hâli gibi nefsiyle kalır ne de yedinci makamda olan geçicilik hâli gibi Rabb’iyle kalır. Şu hâlde bu öyle bir hâldir ki ancak zevkle idrak edilir.

Bu nefsin kendisine lütfedilen sıfatları vera’ (ölçülere karşı pek hassas olmak), hulûs (gönül temizliği), sevgi, Mevlâ ile dostluk, ilâhî huzur, keramet, Allah’tan başka her şeyi terk edip unutmak, tam bir teslimiyet ve rıza göstermektir. Çünkü bu makamdaki olgun, mutlak güzelliğın seyrine büsbütün daldırır kendini. Sonra âlemde her ne meydana gelir, her ne olursa, onu itirazsız ve çırpınmasız gönül hoşluğuyla kabul eder ve ondan zevk alır. Hiçbir olumsuzluğu kendinden uzaklaştırmak için gayret göstermeyip suskun durur. Bu hâldeyken bile halka nasihat eder. İlâhî emir ve yasakları onlara bildirir. Yine bu hâl onu Mevlâ’nın kullarını irşat etmekten alıkoymaz. O her halde vazifesinin üstesinden gelir. Oysa, onun sözünü işiten herkes ondan faydalanır; böyleyken bile yine o sırrın sırrı ile o ruhanî âlemi bulur.

Bu makam sahibi, ilâhî huzurla en ince edep çerçevesine girer, o deryaya dalar kalır. Bunun duası asla geri çevrilmez. Fakat edep ve hayası üstün geldiğinden hiçbir şey isteyebilmez. Eğer zora kaldıysa dua eder. Duası da kabul olur. Bu olgun zat, Allah katında pek şerefli ve lütuflar görmüştür. Yüksek rütbeli ve küçük rütbeli bütün insanlar tarafından saygıyla karşılanır. Halkın ona saygı göstermesi kendi ellerinde değil, kaçınılmaz ve zorakidir. Onun için yüceltip saygıyla karşıladıklarını bilmezler. Bunca saygı ve hürmek görmekle bile onun asla insanlara meyli olmaz. O zalimlere de kesinlikle boyun eğip muhabbet etmez. Netice onların tabiatları, içlerindeki ateşten esenlik bulur. Ne kadar fakir ve ne kadar başkası kendine ikram kılrsa da yine onlardan yüz çevirip Rabb’iyle meşgul olur. Çünkü o tecrübe etmiştir ki insanlardan yüz çevirdikçe, insanların ona meyil ve muhabbeti artar ve belli bir seviyeye ulaşır. Yine o bilir ki onların malından, ikramından kendisi için bir nasip varsa o nasıl olsa gelecektir. Şu hâlde o, insanların elinde bulunan dünya yularını rica etmekle niçin onlara meyil ve rağbet kılsın? Oysa bu kemal ve bilimin nihayetine ulaşmış zat iç âleminde öyle bir saltanatla şereflenmiştir ki bütün görünen eşya onun tasarrufu altındadır. Şu hâlde o, kendi himayesinde olanlara nesil tenezzül edip meyil ve itibar eder! Yine halka onun nasıl güveni olur, nasıl onlara boyun eğer?

Bu beinci makamda bulunan olgun zikretmek üzere bir beşinci ad olan “Hayy, Hayy, Hayy” kelimesine devam eder. Nihayet onun fena hâli de böylece gidip daima diri olan Mevlâ ile sonsuzluğa kavuşur. Bundan sonra altıncı makama varabilir ve henüz kapısı üzerindeyken dostlar dergâhına girebilir. Yine bu adı zikre devam ettikçe fenadan çıkıp kalıcılığa erer ve o daima sonsuz diri olan Mevlâ’nın sıfatlarıyla vasıflanmış olur. Hep onunla işitir, onunla görür, onunla konuşur, onunla bilir, onunla güç bulur, onunla yürür. Böylece Mevlâ’nın fiillerine ait tecellileri geçip ad ve sıfatlarının tecellileri ile kalır.

*Olmuş semâ-ı şevk ile tesbîh-hân melek
Raks eyler ol terane ile dembedem felek
Tesbîh idüb cihanda kamûsı Hudâ'ya dir
El-mecdû ve-l kerâmetû ve-l kibriyâu lek
Alâf kıldılar elf-ı vahdeti hemân
Ahâd mümkinat ki sıfır oldu yek-beyek
Bâkî kalandır ol elf-i vahdet-i vucûd
Ger levh-i itibârdan olsa bilcûmle hek
Bizlerle aşk kendi yüzün seyr ider ayân
Çeşm-i cihânız olmuş o bu çeşme merdümek
Dilvir belâya kıldın ise da'veti velâ
Nakd-i velâya gûh-i belâdır güzel mihek
Hakkı bu aşkı söyle ki bî vasfı aşk şiir
Dirsin ki ehl-i zevke taâm oldu bî nemek*

(Melekler şevk ile sema ederek hep tespih okur oldular, gökler de o terane ile her an rakseder. Cihanda her şey Mevlâ'yı tespih eder ve şöyle der: Şeref, yücelik, büyüklük hep senin. Vahdetin bir yüzü binler olurken hemen varlığın her biri sıfır oldu tek tek. Varlıkta kalıcı olan yine o vahdetin bin yüzündendir; eğer o levh itibardan düşse de. Aşk kendi yüzünü bizden apaçık seyredir. Biz cihanın gözüyüz o da bu gözün göz bebeği. Eğer veliliği istiyorsan belâya gönül ver. O velilik sermayesine bu dağ gibi belâ güzel mihenktir. Ey Hakkı hep bu aşkı söyle ki aşksız şiir, zevk ehline tuzsuz yemek gibidir).

İkinci Madde: Beşinci makamda bulunan olguna verilen ilâhî fiil, ad ve sıfatlara ait tecellileri ve bunlardan meydana gelen üstün hâlleri bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: “Nefs-i raziye” sahibi olan olgun beşinci makamın son samalarında ilâhî fiillere ait tecellileri geçip ad ve sıfatlara ait tecellilere ulaşarak oradan da altıncı makama yükselir. Böylece “ilm-el yakîn” derecesinden “ayn-el yakîn” mertebesine gelir. Oradan da bir cezbeye yedinci makama geçerek orada “Hakk-el yakîn” mertebesini kazanır.

İlâhî fiillere ait tecelliler odur ki Allah'ın fiillerinden biri kulunun kalbine keşfedilir. Yani Allah kendi fiillerinden bir fiiliyle kuluna tecelli eder. Böylece onun bütün eşyada dolaşan gücü kula apaçık görünür. İşte bu kul, eşyayı, kâinatı hareket ettiren ve durduranın yalnızca Allah olduğunu bilir. Bundan dolayıdır ki ilâhî fiillere ait bu tecelliler, çoklarının ayağının sürçüp kaydığı bir yerdir. Bu tecellilerden bu yola yeni girmiş olanlara müthiş bir korku ve tehlike gelir. Çünkü onlar o fiili kendilerinden tamamıyla uzaklaştırırlar. Oysa Allah'ın korumasında olan kulları asla yönlerinden sapmazlar.

Eğer bu makamda olan olgun, fiillerin tevhidi demek olan bu tecellilerde ayağını kaydırmayıp, bütün hareket ve sükûnetin Allah'ın tasarrufunda olduğunu bilmek suretiyle şer'î hükümleri hassasiyetle uygularsa, şüphe yok ki o bu tehlikeli tecelli safhasını geçip ad ve sıfatlara ait tecelli mertebesine yükselir. Eğer o tecelli safhasında ayağını kaydırırsa o Hak yolundan dönüp zındık olmuş ve aşağıların aşağısına düşerek tabiat zindanında mahkum olmuş olur. “Bütün güç ve kudret, yalnızca şanı yüce Allah'ındır!”

Adlara iat tecellilere gelince, o da Allah'ın adlarından birinin kulun kalbine keşfedilmesidir. Yani Allah, kendi adlarından bir adıyla kuluna tecelli eder. Böylece o kul o adın nurları altında öylesine ezilir, öylesine o adın tesirinde kendini kaybeder ki Allah o anda o adıyla çağırılsa, buna cevabı o kul verir.

Sıfatlara ait tecellilere gelince, o da Allah'ın kendi sıfatlarından bir sıfatının kulun kalbine keşfolunmasıdır. Yani kulun kendi bütün sıfatları yok olur da Allah kendi sıfatlarından bir sıfatıyla ona tecelli eder. Böylece o sıfatın bazı eserleri, Mevlâ'nın bir lütfu olarak o fenaya ermiş kulda görünür. Meselâ Allah ona, işitme sıfatıyla tecelli ettiyse o kul, cansız varlıkların bile ifadelerini duyup anlayabilir. Çünkü o fenaya ermiş kul “ilm-el yakîn” mertebelerini geçmiş, “Hakk-el yakîn” mertebesini bulmuştur. Diğer sıfatların tecellileri de bu kıyas üzeredir.

NAZIM

*Cümle sıfâtına hemân Genc sen u tılsım biz
Ayînedir sıfâtımız Zâtına yüz bin isim biz
Bahr-ı hayâtsın revân Rûh sen u çu cisim biz
Misl-i zebed hayâtımız Aşkdır asl-ı zâtımız
Bulsa fenâ vücudumuz Levh-i vücûd serteser
Bâkî olur şuhûdımız Doldı hurûf hoş suver
Sâkî olur vedûdımız Oldı mufassal it nazar
Hall ola müşkilâtımız Cümle-i mücmilâtımız
Oldı cihân âb u kil Biz ki cihetdeyiz hemân
Nakş-ı cihân cân u dil Bizden o dost olur nihân
İki cihândır anı bil Bîcihet olsa o ayân
Sûret-i mümkünâtımız Mahv ola heb cihâtımız
Biz ki vücûda gelmişiz Hakkı şuhûda gelmişiz
Dosta sücûda gelmişiz Aşk ile dir sebatımız*

(Hemen bütün sıfatlarına, sıfatlarımız aynıdır. Sen akan bir hayat denizisin, bizim hayatımızsa bir köpük gibidir. Sen hazine ve tılsımı (şifresi) biz, zatına yüz bin isim biz. Sen ruh ve cisim biz, bu zatımızın da aslı aşktır. Vücudumuz fena bulsa görmemiz kalıcı olur. Bize şarap sunan, çok seven Mevlâ'mız olunca bütün sıkıntılarımız çözülür. Varlık tablosu baştan başa harfler ve güzel, hoş şekillerle doldu. Kapalı kalan her şeyimiz apaçık oldu, şimdi bak. Cihan su ve toprak oldu. Bu cihanın nakşı can ve gönül, iki cihandır onu bil, bu yaratılan suretlerimiz. Biz herhangi bir yönde olursak o dost bizden gizlenir. O hiçbir yönde olmaksızın apaçık ortaya çıksa, bütün yönlerimiz yanar mahvolur. Biz ki varlık âlemine gelmişiz, dosta secdeler etmeye gelmişiz. Hakkı görmeye gelmişiz, sebatımız aşkladır.)

Üçüncü Madde: “İlm-el yakîn”, “ayn-el yakîn” ve “Hakk-el yakîn” mertebesindeki hâlleri ve vahdet-i vücudu görmenin şartları ve esaslarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Ne zaman mürit “ilm-el yakîn” mertebesine geçip “ayn-el yakîn”

mertebesine gelirse, işte o zaman ilâhî bir cezbeyle “Hakk-el yakîn” mertebesini bulur.

“İlm-el yakîn” aklî delille kazanılan bilimdir. “Ayn-el yakîn” görme ile meydana gelen bilimdir. “Hakk-el yakîn” de kulun sıfatlarının Allah’ın sıfatlarında yok olup kulun Mevlâ ile bilim, görme ve hâl olarak kalıcılık bulmasıdır. Madem gerçekte kulun yalnızca sıfatları geçici olup zatı geçici olmaz. Öyleyse bu geçici kulun kendi kalıcı olmak lâzım gelir. Bazı Hakk’a iftira eden sapıklar gibi kulun zatı, Mevlâ’nın zatında yok olmaz, onunla kalır. Çünkü kul, Mevlâ’sına tam bir kulluk hâliyle düşkünlük, âcizlik ve muhtaçlık hâliyle bu kulluğu gölgeleyecek bütün sıfatlardan fenaya varmakla ona yaklaştıkça, o da lütfuyla o kuluna yaratılışından olan kötü sıfatlarının yok olmasına karşılık, kendi üstün sıfatlarından bağışta bulunur. Her ne kadar her şeye kadir olan Mevlâ ile her şeyden âciz olan kulda da Allah istediğinde, bir kulunda olan bütün kötü, çirkin sıfatları giderip diğer kullarının göstermekten âciz kalacağı kerametler, üstünlükler verebilir o kuluna. O öyle hikmetli iş sahibidir ki bir kuluna kudret verir ve onu kendi izniyle kâinatta tasarruf sahibi kılar. Çünkü üstün kullukla, Rab’lık birbirine ayna teşkil eder ve birbirinden yansımalar alırlar.

Üstün kulluk, mevcut olana rıza göstermek, elden çıkana sabretmek ve Ölçüleri muhafaza etmekle meydana gelir. Bunun örneği bir parça kömürdür ki eğer ateşin ışığı bir duvara düşüp oradan da o kömüre yansıyıp onu aydınlattıysa bu “ilm-el yakîn”e örnektir. Eğer o kömür ateşe büsbütün yakın olup da onun hararetinin şiddetinden yanıp ateşin rengine boyandı ve kendi vasıfları o ateşin vasıflarında tamamen yok olduysa -öyle ki o kömürün karanlığı, ateşin aydınlığına; soğukluğu onun hararetine, tesirsiz hâli de ateşin tesirine dönüştüyse- bu “Hakk-el yakîn”e örnektir.

Müridin altıncı makama ulaşması kendi iç âlemindeki mücadele ile olur. Fakat yedinci makama yükselmesi ise ilâhî bir cezbeyle bağlıdır. Bu son mertebe “Hakk-el yakîn”, “ehadiyet”, “cem-ul cem” ve “amâ” adlarıyla bilinmiştir.

Eğer bu gerçeğe ulaşıp tevhit hâli olan olgunluğu buldunsa, tevhidi dillerinde dolaştıran taklitçilerin yanlışları ve yanlışlarını görürsün. Onlar tabiat pisliklerine batmış, gazap şehvetlerine yenik düşmüş, engelleyici perdeler ardında kalmışlardır. Onlar zannederler ki vahdet-i vücudu bilen herkes tevhit ehlidir ve gerçeğe vakıftır. Hatta öylesine üstün bir zattır ki bunu bilen o olgunluk derecelerinin zirvesine yükselmiştir, böyle zannederler. Oysaki öyle değildir. Bu zanlar hepsi batıldır. Çünkü vahdet-i vücudu bilmek, onu bilenlere bir fayda vermez. Hatta bazan öyle olur ki onun sebebiyle dinden çıkmış bile olabilirler. Zındık olup tabiat zindanına düşerler.

Bütün bunlardan sonra müride faydalı olan bütün eşya ve olaylarda “vahdet-i vücud”u görmesidir. Yoksa soyut marifet yani “vahdet-i vücud”a sırf bilgi olarak vakıf olmak hiçbir fayda sağlayıcı değildir. Çünkü bu eksiktir. Görme ise öyle kaçınılmaz bir hâldir ki o ancak iç âlemde devam eden mücadele ile kazanılır. Düşkünlük ve yoksullukla meydana gelir. Çünkü görme, ancak nefsi yenmeye çalışmadan doğup yerleşir. Bu görme hâli, sahibine o zaman faydalı olur ki sahibi şer’î ölçülere uymuş ve güzel vasıflarla, ahlâkî değerlerle donanmış olsun. Yoksa o da yok olmaya götürücü bir zındıklıktan kurtulamaz.

NAZIM

*Bu âlemi pür-nakş u nigâr anla da seyr it
Tûfân-ı gül u cûş-i bahâr anla da seyr it
Bağla dehenin açıla tâ dîde-i cânın*

*Afâk dolı cilve-i yâr anla da seyr it
Yârin ki kamû tâlib u matlûb ola yekrenk
Ol biri bu gün nice hezâr anla da seyr it
Ol ateş-i pinhân ki cihânı yakan oldır
Eflâki dolu dûd u şerâr anla da seyr it
Ol nûş ki nîş içre nihândır anı fehm it
Giymişdir o gül kisvet-i hâr anla da seyr it
Ecsâmı gubâr anla ki cân vechine konmuş
Ol mâhı ayân zîr-. gubâr anla da seyr it
Ol cân-ı cihânı ara sende bul anı
Ol zülf u ruhi leyl u nehâr anla da seyr it
Çün meyve-i şîrin-diraht-ı dü cihânsın
Bu nice secerdir ne simâr anla da seyr it
Ey Hakkı basîret gözün aç bak bu cihâna
Hem mahşer u hem cennet u nâr anla da seyr it*

(Bu âlemi güzel nakış ve tablolarla donanmış bil de seyret. Bir gül tufanı ve bahar coşkunu anla da seyret. Ağzını bağla da can gözün açılsın. Ufukları hep sevgilinin cilvesiyle dolu bil de seyret. O yâr ki bütün isteyenler, istedikleriyle hep aynı renk. O biri, bu gün nice binler anla da seyret. O gizli ateş ki cihanı yakan odur. Hep gökleri duman ve kıvılcımla dolu bil de seyret. O bal ki arının iğnesinde gizlidir, bunu anla. O gül, dikenden kıyafet giydi, bunu anla da seyret. Bu cisimleri can yüzüne konmuş tozlar bil. O ayı tozların altında apaydınlık bil de seyret. O cihanın canını ara, sen sende bul onu. O zülûf ve yanağı gece ve gündüz bil de seyret. Madem iki cihan ağacının o tatlı meyvesisin, bu ağaç nasıl bir ağaç ve nasıl bir meyvedir anla da seyret. Ey Hakkı, basiret gözünü aç da bak bu cihana; hem mahşer cennet, hem cehennem anla da seyret.)

Altıncı Bölüm

Altıncı makamda bulunan “nefs-i merziye”nin keyfiyet ve hâllerini, sıfatlarını ve tavırlarını, bazı hâl ve sırlarını, tabiatın tarif ve adlarını üç madde ile açıklar.

Birinci Madde: “Nefs-i merziye”nin adlandırılış sebebini, seyrini, âlemini, yerini, hâlini, kendine gelen manayı, sıfatlarını ve tedinci makama girişini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Altıncı makamda bulunan “nefsi natıka”dan Allah razı olduğu için adı “merziye” olmuştur. Nitekim Allah bu nefse, “Razı olmuş ve razı olunmuş olarak Rabb’ine dön!” sözüyle hitap etmiştir.

Bu nefsin seyri, “an-i-ilâh (Allah’tan)”dır. Âlemi, şu görünen madde âlemi şahadet âlemidir. Yeri gizlidir. Hâli hayrettir. Yolu şeriattır. Sıfatları, Mevlâ’nın ahlakıyla ahlâklanmak, insanlığını terk ve davranış güzelliğidir. Yine hataları bağışlayıcı ve ayıpları örtücü olmaktadır. Güzel zanda bulunmak,

herkese lütuf ve şefkat göstermektir. Halkı kendi tabiatlarının karanlıklarından ruhlarının nurlu ülkesine çıkarmak için onlara meyil ve sevgidir. Fakat bu meyil ve sevgi Allah yolundadır. Allah için olduğundan onun dergâhında kabul olunmuştur. Bu “nefs-i emmare” makamında olan meyil ve sevgi gibi değildir. Bu bir acıma ve şefkattan ibarettir. Oysa Inefs-i emmare” makamında bulunan meyil ve sevgi, nefis için olduğundan kötü ve uğursuz olup karanlık ve gafletten ibarettir.

Yine bu “nefs-i merziye”nin sıfatlarından bir de halk ile yaratıcının sevgisinin bir arada bulunmasıdır. Bu öyle müthiş bir hâldir ki ancak bu makamda olanlar bunu bilir. Onun için bu makamda olan olgun dış itibarıyla diğer insanlardan ayırt edilemez. Oysa iç itibarıyla bütün cisimleri altına çevirecek bir iksir gibi bulunmaz son derece özel bir madendir ki nur ve sır kaynağı, seçkinlerin zirve noktası ve ilâhî bilgi dairesinin mahremidir. Onun görmesine yabancı hiçbir diyar yoktur. Onun içi Mevlâ’dan başka her şeyden arınmıştır.

Bu makamın sahibi, hem Allah hem de kullar katında razı olunmuş ve kendi de herkesten razı olmuştur. Onun kadri yüksektir. O olgunun seyri “an-i-ilâh”tır. Yani daima diri olan Mevlâ’dır. O muhtaç olduğu bilimleri bütünüyle alıp mana âleminden bu görünen madde âlemine Mevlâ’nın izniyle geri dönmüştür ki kendine lütfedilen marifet bilgisinden dünya halkına ifade etsin ve herkese lâzım olan hikmeti anlayışlarınca onlara söylesin. Bu olgunun hayreti makbul bir haslettir ki o Mevlâ’nın huzurunda olmaktır. İşte bu hayrettir ki “Rabb’im sana olan hayretimi arttır” duası Hz. Ebu Bekir’den gelmiştir. Bu hayret yolun başlangıcındaki hayret değildir. Çünkü başlangıçtaki o hayret, sırf gafletten ibarettir.

Yine bu makamdaki olgunun sıfatlarındandır ki her vaadine vefa gösterip asla sözünde durmazlık etmez. Her şeyi yerli yerine koyar. Adaletin dışına çıkmaz. Yerine harcanması söz konusu olan yerde öyle bol verir ki onu bilmeyen görse müsrif sanır. Yerine harcanmayacaksa öyle az verir ki onu bilmeyen müthiş cimri sanır. Kendini öven kimseye gerçekten bağışa muhtaç değilse hiçbir şey vermez. Kendini kınayan, kötüleyen kimse de eğer muhtaçsa ona hakkını vermekten kaçınmaz. O lütuf kaynağıdır. Bu lütufkâr hâl de gönül ehli olan ermişlerin şanıdır. Bu makamın sahibi bütün hâllerinde orta bir yol takip eder ki o ne ifrat ne de tefrittir. Bu orta yol dile kolaydır ama imtihanı pek ağırdır. Bu güzel hasletle vasıflanmış olmayı herkes arzu eder. Böyle olanlar da muhabbet edip hâlini sorar. Fakat bu orta yol pek zor ve çetin olduğundan onunla vasıflı olan çok azdır. Çünkü bu makam ehline özgü ilâhî bir lütuf ve güzel bir vasıftır.

NAZIM

*Ger ayandan vâkıf isen güzele ayn
Eyne temşî eyne temşî eyne eyne
“Nahnu akrabû”dir o “min habl-il verîd”
Alemin maksûdısın fin-neş’ eteyn
Zeyn-i cânsın kalma şeyn-i nefis ile
Bir yere cem’ olmaz iki zeyn u şeyn
Şârib-i şurb-i Hudâ’dır cân u dil
Hace zan eyler bâ kadr şâribeyn
Cennet-i irfâna dâhil olanın
Çeşmine âlem görünür zeyn zeyn*

*Arif eşyâyı kemâli seyr ider
Gâlib olma çün anın aynine gayn
Hakkı ifrât itme her tefrîti koy
İşlerin her hâlde olsun beyne beyn*

(Eğer eşyadan o güzele vakıfsan, nereye gidiyorsun, nereye gidiyorsun, nereye? O “Biz şahdamardan daha yakınız” der. İki âlemde de maksut sensin. Canın süsüsün, nefsin ayıbı, kusuruyla kalma. Hem güzellik hem kusur bir arada bulunmaz. Can ve gönül Mevlâ’nın kadehinden içerler, akbukta dolaşan hoca da o can ve gönlü iki değersiz içkici bilir. İrfan cennetine girenin gözüne âlem bir yaldız gibi görünür. Arif eşyayı olduğu gibi seyrederek, onun gözüne susuzluk görünmez. Hakkı, ifrat etme, tefriti de bırak işlerin her hâlde ikisi arası olsun.)

İkinci Madde: Altıncı makamda bulunan olgunun bazı hâl, söz ve sırlarını bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Altıncı makamın basamaklarında olan olguna büyük halifelik müjdeleri görünür. Sonlarında da o halifelik elbisesi kendisine verilir O elbise, o halifelik giysisi “Onun duyduğu kulağı, kendisiyle gördüğü gözü, konuştuğu dili; tuttuğu, hareket ettirdiği eli ve yürüdüğü ayağı ben olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle konuşur, benimle tutar, benimle yürür”. Kutsal hadisin ifade ettiği manadır ki bu da nafil ibadetlerin Mevlâ’ya yakınlaştırmasının bir neticesidir. İşte bu nafil ibadetlerin yakınlaştırıcı tesiri Mevlâ’nın izniyle o kulun olmaktır. Bu mananın gayet ince ve muğlak olduğunu anla. Yoksa velilerin kitaplarını okuyup da onların manalarını anlamayan zındıkların itikadı gibi kul Mevlâ’nın kendidir, demek değil, burada ifade edilen. Çünkü velilerin kitaplarının tümü şer’î ölçülere uygun olarak yazılmış eserlerdir. Özellikle Muhyiddin Arabi hazretlerinin kitapları usule de yola da uygundur. Fakat okuyanların art niyetlerinden ve anlayış eksikliğinden avam insanlara bazı şüpheler düşmektedir.

Şu hâlde bu makamın gerçeği şudur ki “raziye” makamında bulunan olgun, ikinci fena hâline vardığında isyan kaynağı olan insanlığa ait kötü sıfatları, Mevlâ’ya yaklaştıran nafileler olan nefsi kırma çabası sebebiyle tamamıyla yok etiyse, Allah’ın âdeti öyledir ki ona lütfuyla yok olan sıfatlarına karşılık onlara ters güzel sıfatlar bağışlar. Böylece o olgun, kendisine bağışlanan bu izinle tesir edebilir. İşte anlatılan “Hakk-el yakîn” odur ki buna uygun gelir. Çünkü Allah, herhangi bir şeye, herhangi bir şeyin de ona girmesinden münezzehtir. Doğrusu şudur ki bu zevkî olayları, akıllar idrak etmekten âcizdir. Akılla bunları anlamaya çalışan hata eder, doğru gidemez.

Şu hâlde bu zevki olaylar ancak hâl ile idrak olunur. Hâl ehli olmayanların bunu idrak etmeleri umulur. Çünkü bu makamdaki fena ve kalıcılığın dışta bir benzeri yoktur ki ona oranla anlatabilesin. Yine nafilelerin ve farzların yaklaştırmacılığına benzer bir şey yok ki örnekle bilinsin. Bütün bunlardan sonra bizim burada bundan bahsedişimiz bu makamda olan olguya hitap ve ifademizden ibarettir ki bütün anlattıklarımız onun hâli olup o bu hâlleri zevkle bulur. Yine o bu zevkî olaylarla bu makamda olduğunu da bilir. Çünkü bu hak yola giren müridin makamlarının en son ve en yükseği, meleklerin kıblesi olan Âdem’in suretinde olana kavuşmasıdır. Bu o surettir ki onun gerçeği Muhammedî gerçek ve rabbani bir lâtifedir. Yine “Hû” zikrinin büyük bir sırrıdır ki Mevlâ’ya yakın olmanın son haddi budur. Şu hâlde ne zaman mürit bu makama ulaşırsa, o zaman o, katıksız bir kulluk, düşkünlük, âcizlik ve yoksulluk sıfatlarıyla vasıflanmış bir olgun olur. Nefsini bu vasıflar içinde

bilince Rabb’ini de Rab’lık vasıfları içinde bilir. Çünkü böylesi olgun nefsinin düşkünlük ve fena hâlinde bulunduğu için Rabb’ini de yücelik ve kalıcılık hâlinde bulur. Onun kulluk aynası Rab’lık aynasının karşısında durur. Böylece her birinde ne varsa, ötekine de geçer. Nitekim Allah “Beni yer ve gökler saramadı da kulumun kalbi sardı” buyurdu. İşte öylesi temiz kul, bütün eşyanın gerçeğine işlenmiş olan bütün ince sırları ilâhî bir bilimle bilir. Nitekim Allah “Âdem’e adların tümünü öğretti” buyurmuş ve bu sırları işaretle kullarına duyurmuştur.

Bu makamda bazı gizli sırlar vardır ki kitaba aktarılması, yazılması mümkün değildir. “Benzeri ve eşi olmaktan aziz olan benzetmek ve eşlemekten de çok yüksek olan Mevlâ bütün eksik sıfatlardan arınmıştır”.

Bu altıncı makamda, olguna bu Âdemî suret keşfolununca bunun irfan yoluna girenlerin tek istek gayesi, erenlerin de en üstün makamı ve bütün varlık âleminin de en yücesi olduğunu bilir. Bundan dolayı bu sureti istemekte, şariat ölçülerine yapışıp tarikat esasları yönünde, altıncı ad olarak “Kayyum”u zikrederek müthiş bir gayret gösterir. Öyle ki takva sahiplerinin sevaplarını kendi günahları kabul edip şariat, tarikat ve gerçeğin en ince edep ölçüleriyle kendini çerçeveler. Böylece de o Âdemî suretle Muhammedi gerçeğin özüne varıp yedinci makama yükselir.

NAZIM

*Ol kân-i hisn ile yok idi gayrıdan nişân
El’ân in arefte alâ mâ aleyhi kân
Bir aşk imiş bu kesret-i sûretde cilveger
Fe-l küllû vâhidun yetecellâ bi külli şân
Ol nûr-i mahz kıldı bu evsâfile zuhûr
Nâm-ı tenevuât-ı zuhûratıdır cihân
Her çend gayr-i aşk nihân u ayânda yok
Fî haddi zâtihî ne nihân oldu ne ayân
Cûdiyle oldu fâyız-ı a’yâr-ı ins u cin
Lutfiyle oldu sâri-i etvâr-ı cism u cân
Cândan sever gönülde bilür tende mis eder
Pes aşk imiş gören işiden söyleyen hemân
Andan işit ana di ana bak anınla bil
Fâş itme aşk sırrını bu akla el-emân
Çün cehl-i nefis u vehm-i sıvâdadır azâb-ı rûh
Nefis u sivâyı aşk bil it zevk-i câvidân
Asl-ı usûl aşk imiş ey Hakkı çekme gam
Koy hazz-ı nefsi aslına var vir ana revân*

(O güzellik madenine başkasından bir nişan yoktur. Şimdi onu olduğu gibi bildin, öğrendin. Bu şekil çokluğunda hep dolaşan bir aşkmış. Bütün her şey birdir, bir şanla tecelli eder. O katıksız nur bu vasıflarla meydana çıktı. Çeşitli zuhurlarının bir adıdır cihan. Her ne kadar gizlide açıkta olanda aşktan başkası yoksa da aslında ne gizli ne de belli var. Bütün insan ve âleminin kazancı hep onun cömertliğiyle oldu. Bu cisim ve canın tavırlarının devamı da onun lütfuyla oldu. Candan sever, gönülde bilir, tende hisseder. Demek gören, işiten

söyleyen hep aşkmış. Ondan işit, ona de, ona bak, onunla bil, aşk sırrını sakın bu akla açma. Madem ruhun azabı nefsin cehaleti ve yabancı vehimledir, öyleyse o nefsi ve yabancıları aşk bil de sonsuzca zevk et. Asılların aslı aşkmış ey Hakkı, çekme gam. Bırak nefsin hazzını da aslına var ona yürü.)

Üçüncü Madde: Tabiat, düşkünlük ve rahmanî nefsi, ayrıca bu üçünün bir cevher olduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Hikmet ehlinin tabiat dedikleri bir kuvvettir ki bütün cisimlere sirayet edip cisim onunla kendi tabiî olgunluğuna ulaşır. Biz buna “zıl-gölge” deriz. Çünkü bu bir izaî varlıktır ki aslında yok olan bir olabilirler âlemi ile onun hükümleri üzerine yayılmıştır. Nitekim Allah öncesiz sözünde “Rabb’inin kudretine bakmaz mısın ki gölgeyi nasıl yayıyor” (25/45) uyurmuş, böylece varlığı bir olabilirler âlemi üzerine yaydığını duyurmuştur.

NAZİM

*Bu âlem aşkdan dolmuş mekândır Bu sahra cümle kıldır erguvandır
Ceres feryâd u figân eyler andan Ki ol Leylâ bu mahmilde nihândır
Bu sadr-ı mahmili seyr eyle candan Ki bu rif’atla bu sakf-i cinândır
Peşîmân olsa aklın aşk-ı Hak’dan Sözüñ tutma ki düzd-i kârbândır
Sana sen perde olmuşsun ve illâ Cemâl-i aşk her yüzden ayândır
Bu eflâk u anâsır aşka ancak Mezâhirdir velî nâmı cihandır
Cihânı sûret-i aşk anlayan cân Bilür nefsin ki ol bir gizli kândır
Kamû âyîneden zâhirdir ol yüz Eğerçi kalb-i câhil pürgümândır
Cihânı aşk bil seyr eyle Hakkı Ki andan cümlesi nâm u nişândır*

(Bu âlem aşktan dolmuş mekândır. Bu sahra hep toprak ve erguvandır. Can feryat figan eder ki Leylâ bu deve sırtındaki otağda gizlidir. Bu otağı candan seyret ki bu yükseklikte cennet tavanlarını andırır. Eğer aklın Mevlâ aşkından pişman olsa, onun sözünü tutma ki o kervan hırsızdır. Sana sen perde olmuşsun, yoksa aşkın güzelliği her yüzden apaçık görünür. Bu gökler ve unsurlar hep aşkın görüntüleridir. Veli de cihanın namıdır. Cihanı aşkın sureti bilen can, nefsinin de bir gizli maden olduğunu bilir. O yüz bütün aynalarda görünür. Oysaki o cahilin kalbi şüphe doludur. Cihanı hep aşk bil de seyret Hakkı. Onda olan her şey aşktan bir nam ve nişandır).

Bahsi geçen tabiat, basit ve yalın bir hava olup harflerin suretleri ile çeşit çeşit bulunan insan nefesine benzediği için cihanın varlığı da insanın kelimelerini andırdığı için Allah dostları ona “zıl-gölge” dedikleri gibi “rahmanî nefis” de demişlerdir. Nitekim insanın kullandığı kelimeler pek çok manalara delâlet eder. Tıpkı bunun gibi varlığın kendisi de kendini var eden yaratıcıya, onun ad ve sıfatlarına delâlet eder. Çünkü öncesiz sözünde “De ki Rabb’imin kelimeleri için bütün denizler mürekkep olsa muhakkak ki Rabb’imin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi, bir o kadar daha yardımcı getirsek bile” (18/109) buyurmuş, böylece kelimelerden maksadın, varlığın kendi olduğunu duyurmuştur. Nitekim insanın kelimelerinden her birinde diğesinde olmayan manalar vardır. Tıpkı bunun gibi varlık âleminde var olan her şeyin diğesinde olmayan bir sırrı vardır. İşte Allah, eşyada gizli bu sırları kendini bilen irfan ehli kullarına bildirmiştir. Arif olmayanlardansa bu sırları

gizlemiştir. Meselâ bu kitapta yazılanları bilim ve hikmetten pay almış olanlar okuyup anlayabilirken, bilim ve hikmetten yoksun cahiller onu okusalar da ne anlar ne de okuduklarından bir zevk alabilirler. Ancak gördükleri, iç içe geçmiş hatlar, çizgiler, noktalar, nakışlardan ibarettir. “Veren, alan şanı yüce o Allah’ı bütün eksikliklerden arındırınız”.

BEYÎT

*Ne kadar baksam cihan kitabına,
Bir harfin tekrarından başka şey bulamam onda.*

NAZIM

*Ey mühendis nedir ol tefrika-i nokta vu hat
Bil nokta-i kevn u mekân nokta-i aşk oldı fakat
Nokta hat oldı vu hat harf olub ol oldı hurûf
Çünkü tebdîl-i suver kıldı vu tagyîr-i nukat
Noktadan gayrı ne kim levh-i şuhûdın üzre
Nakş olunmuş anı mahv it ki odır sevh u galât
Nokta bil noktaya bak ol andan gayrı
Her ne kim eylesen oldır sebeb-i bu’d u sahat
Bahrdan dûn iken enhâr Fırat vu Şat’dır
Yine su bahra itişse ne Fırat ola ne Şat
Ne olur tembel o ârif ne seğirdüb yorılır
Ehl-i irfân reviş u râhî olur seyr-i vasat
Çıksa Hakkı çe tab’ından olur zâhir ana
Sırrın lev dellâ leale-llâhı hebat*

(Ey mühendis, o nokta ve çizginin birbirinden ayrılığı nedir? Bil ki bütün kâinatın hattının noktası aşktır. Nokta hat oldu, hat da harf olup o da bir yığın harf oldu. Çünkü şekiller değişti ve noktalar bozuldu. Noktadan başka görme tablosunda nakşolunmuş gördüğün her şeyi sil, yok et, o yanlıştır, yanılmazdır. Noktayı bil, noktaya bak. Ondan başka kimle olursan o uzaklık ve öfke gösterebilir. Nehirler, henüz denizden uzakken Fırat ve Şattır, ama yine o su denize varsa ne Fırsat kalır ne Şat. Tenbel olan âriften ne olur? Ne diye o boş yere seğirtip yorulur! İrfan ehlinin hali, tavrı, yolu orta bir çizgi izlemektir. Hakkı, kendi tabiatından çıksa, ipi boşalan sırrı Allah indirir ona.

Yedinci Bölüm

Yedinci makamda bulunan “nefs-i kâmile”nin keyfiyetini, hâllerini, sıfatları ve alâmetlerini, olgun mürşidin terbiye ölçülerini, yetenekli müridin dayanıklılık ve alâmetlerini, daralma hâliyle iç âleminin bayındır oluşunu ve şeytanın müride kurduğu tuzakları sekiz madde ile açıklar.

Birinci Madde: “Nefs-i kâmie”nin adlandırılış sebebini, seyrini, âlemini, yerini, hâlini, yolunu, sıfatlarını ve müritleri terbiye etmesini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Yedinci makamda “nefsi natıka” bütün üstün derecelere ulşatığı için adı “kâmile” olmuştur. Bunun seyri “Billâh - Allah’la” dır. Âlemi çoklukta vahdet, vahdette çokluk âlemidir. Yeri en gizli bir yerdir ki onun gizliliğe nispeti, ruhun cisme nispeti gibidir. Hâli kalıcıdır. Takip ettiği yol, bütün önceki nefis safhalarında açıklanan yolların tamamıdır. Sıfatları da önceki bütün nefislerin iyi, güzel vasıflarıdır. Bu makamdaki olgun zatın zikriyle meşgul olduğu ad “Kahhâr”dır ki bu yedinci addır. Bu yedinci makam, bütün makamların en büyük ve en yükseğidir. Çünkü bu makamda iç âlem saltanatı, en haşmeti yüksekliğe varıp o yoldaki gayret ve nefsi kırma çabası son hadde ulaşmış ve tamamlanmıştır. Bu makamda nefsi kırmaya gerek yoktur. Orta bir yol izlemek yeterlidir. Bu olgunun bütün davranışı ecir getirici ameller ve ibadettir. O kudret ve lütuf nefeslerinin sahibi olmuştur. Onun ince, hoş kelimeleri katıksız hikmet bilgisidir. Zevk ve tatlılık doludur. Onun pak, tertemiz yüzü huzur ve aydınlık saçır. Böylesi azizi görenlerin gönlüne hep Mevlâ’yı anmak ve onu düşünmek gelir. Ona tam bir teslimiyet ve itaat içinde yönelirler. Nasıl teveccüh edip yönelmesin ki o pek şerefli Allah dostunun mübarek yüzlerini görmüştür.

Bu yedinci makamda bulunan veli, dördüncü makamda veliliğe erer. Çünkü dördüncü makam velilerden avam olanların makamıdır. Beşinci makam seçkin veliler makamıdır. Altıncı ve yedinci makam da Mevlâ’nın en seçkin dostlarının, velilerinin makamıdır. “Verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek hiçbir gücün bulunmadığı, o şanı pek yüksek olan Mevlâ’yı bütün noksanlıklardan tenzih ederiz”.

“Kahhâr” adı kutba özgü adlardandır ki kutup zat, onunla bağlılarına imdada varıp onlara doğru yol ve müjde nurları gönderir. Hatta müritlerin iç âlemlerinde sebepsiz doğan cezbe, sevinç ve huzur gibi ruh ve gönle ait hâller, bu, zamanın Kutbu olan mürşidin bir yardım ifadesidir ki onların zikir ve Mevlâ’ya yönelişlerinin bir karşılığı olarak kendilerine verilir.

Bu makam sahibi bir an bile ibadetten geri durmaz. O daima ya bütün organlarıyla, ya eliyle, ya ayağıyla, ya diliyle, veya sırf kalbiyle hep ibadettedir. O asla gaflete düşmez. Onun tövbesi çoktur, alçak gönüllülüğü yerinde gösterir. Onun rızası ve sevinç hâli halkın Hakk’a dönüp yönelmesindedir. Onun öfke ve üzüntüsü halkın Hak’tan sırt çevirip gaflete düşmelerindedir. Onun Mevlâ’yı arzulayanlara sevgisi ve rağbeti kendi öz çocuğundan çok daha fazladır. Onun ağrısı, sızısı çok, hareketleri az, gücü zayıftır. İyiliği emreder, kötülükten sakındırır. Gayet ince, zarfi, yumuşak ve alçak gönüllülükle telkinde bulunur. Sevgi ehline sevgi gösterip, tiksiniyecek çevreye de tiksintisini de belli eder. Buna rağmen içinde hiç kimseye bir tiksinti duygusu yoktur. Allah için olan işleri yapar. Bundan dolayı çevrenin ayıplaması ve çekiştirmesinden ürkmez. Onun kahır lütfuyla; gazabı sükûnetiyle; celâli de cemaliyle iç içe olmakla birlikte öfke içinde rıza, rıza içinde öfke gösterebilir. O herşeyi yerli yerine koyarak her hâlinde adalet çizgisi üzerinde olur. Ne zaman kendi gayretiyle bir işin meydana gelmesine yeltenirse onu isteğine uygun olarak meydana gelmiş bulur. Çünkü bu makamdaki olgunun muradı Mevlâ’nın isteğine bitişiktir. Onun rızası ve öfkesi de Mevlâ ile. Ruhu Mevlâ ile hep hayrette ve daima onun huzurundadır.

İkinci Madde: Olgun bir mürşidin alâmet ve kerametlerini, yetenekli müridi nasıl terbiye ettiğini, kendi âdet ve ibadetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Olgun bir mürşit bütün insanlara karşı acıyıcı ve şefkatli olur. Özellikle Hak yolunda olanlar onu kendi ana ve babalarından daha merhametli ve müşfik bulurlar. İşte bu mürşidin güzel bir âdeti şudur ki Allah'ın marifet ve sevgisini arzulayan, kendi hizmet ve sohbetine ilgi gösterip huzuruna gelen müritlere ilk sohbetlerinde dinî bilimlerden bahsedip onların itikatlarını sağlamlaştırır ve onların şüphelerini giderir. Onlara ehli sünnet yolunu öğretir. Namaz gibi diğer ibadetleri de öğrettikten sonra onlara tevekkül, işi Allah'a ısmarlama, sabır, teslim ve rızayı öğretir ve bunlara onları teşvik eder. Bu şekilde bir zaman sohbetlerine devam eder. Sonra müridin hâline bakar. Eğer onu bu yolda yetenekli bulursa, ona kelime-i tevhidi telkin edip Allah yakınlarının yolunu güzelce gösterir Sebepleri terk etmesi konusunda gerektiğinde malla da ona yardım eder. Onu her türlü engelleyici sebepten korur. Onun daima yardımcısı olup onun bu yola kavuşmasını temin eder. Eğer bu yola girmek isteyen yetenekli bulmazsa, ona şöylece öğüt verir: Eğer bir sanatın varsa, var git sen onu yap. Eğer bir sanatın da yoksa hileye sapmaksızın, adaletten çıkmaksızın alış verişe başla. Çünkü Allah, tembel kullarını sevmez. Bu tembellikle bu yola girilmez. Eğer o olgun mürşit, bövlesi yeteneksiz birini eğer sanatına göndermezse, onu aldatmış, kandırmış olur. Oysa olgun bir mürşit asla aldatmaz. Kendinin sanmadığı bir şeyi halka sanıyor göstermez. Nitekim Allah resulü buyurdular: “Aldatan bizden değildir”. Böylece o üstün peygamber aldatan kişinin kayıpta olduğunu duyurmuştur.

Eğer mürşidin bir hizmetçiye ihtiyacı varsa, o zaman mürşit, onu hizmetine alabilir. Fakat o şartla alabilir ki ona ta başından bu yolun müridi olmadığını bildirir. Sonra o hizmetinde kalmayı isterse kalır.

Olgun bir mürşidin alâmetlerindendir ki o ayıpları, kusurları örtücü olur. Kimsenin ayıbını kimseye söylemez. Özellikle bağlılarının kendine açtıkları hâl ve sırları asla açıklamaz. Bu mürşidin gönlü, nefsi öylesine zengin olur ki hiç kimseden bir şey beklemez. Onlara ihtiyaç duymaz. Yine o öyle güzel ahlâkî değerlere sahiptir ki asla hiç kimseye öfkelenmez. Yine hiç kimseye kötü bir söz söylemez. Ancak Allah için öfkelenir ve söylenir.

Böylesi mürşidin görüşünde yiyeceklerin, içeceklerin, tadılacak, koklanacak olan şeylerin nefis olanı olmayanı aynıdır, değişmez. Bütün giyecekler de onun için eşittir. Yine o göre pişmişle pişmemişin, pirinçle arpanın, su ile üzüm suyunun, basit bir kokuyla miskin, yünle ipeğin, yatakla hasırın, gençle yaşlının, şöhretli ile düşkünün, emir ile fakirin hiçbir farkı yoktur. O yalnız kalmakta da, dostlarıyla olmakta da bütün işlerde ve ibadetlerinde de hep orta yolu takip eder. Yani her hâlinde ne ifrat ve ne de tefrite düşer. Nitekim bütün mürşitlerin ruhu, Allah sevgilisi, o üstün resul buyurdular: “Hayır, Allah'a yemin olsun ki sizin en çok Allah'tan korkanınız ve ondan sakınanınız benim. Böyleyken hem oruç tutuyor, hem de iftar ediyorum, hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlardan uzak kalmıyor, onlarla evleniyorum da”. Böylece Allah resulü, bu orta yolu takip etmenin zorluğunu, onu ancak nefisinden kurtulmuş, veliler mertebesine varmış olanların izleyebileceğini, onun için bu yolun en güzel hâl ve en üstün bir haslet olduğunu ancak olgun olanlara özgü olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde şüphe yoktur ki bu orta hâlde vasıflanmış olan olgun zat irşada lâayık olur. İşte bu alâmetler ve üstün vasıflarla olgun bir mürşit apaçık anlaşılır.

NAZIM

Merd-i Hudâ sarhoş olur bîşarâb

*Merd-i Hudâ hoş tok olur bîkebâb
Merd-i Hudâ vâle vu hayrân olur
Merd-i Hudâ âdetidir terk-i hâb
Merd-i Hudâ olmadı nâr u hevâ
Merd-i Hudâ olmadı hem hâk u âb
Merd-i Hudâ pâdişeh-i delk-pûş
Merd-i Hudâ kenz-i hafî fit-turâb
Merd-i Hudâ akılla cân lübbidir
Merd-i Hudâ'ya çe hatâ çe savâb
Merd-i Hudâ ârif u âgâh olur
Merd-i Hudâ gönli dolıdır kitâb
Merd-i Hudâ Hakkı olur aşikâr
Merd-i Hudâ'dan görünür âfitâb*

(Allah eri şarapsız sarhoş olur. O, hoş, kebapsız tok olur. Allah eri hep şaşkın ve hayran olur, âdetidir onun uykuyu terk etmek. Allah eri ateş ve hava olmadı hiç. O hem toprak ve su da olmadı. Allah eri yamalı, parçalı hırka giymiş bir padişah'tır. O toprakta gizli bir hazinedir. Allah eri akıl ve ruhun özüdür. Ona hata, ona doğru ne demek! Allah eri arif ve gönlü uyanık, bilgin olur. Onun gönlü hem kitap doludur. Hakkı, Allah eri açık olur. Parlayan güneş bile ondan görünür.)

Üçüncü Madde: Yetenekli müridin dayanıklılık ve alâmetlerini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Allah yakınlarının yoluna girmeye yetenekli olan müridin dayanıklılık ve alâmetleri şudur ki o kendi nefsine düşmanlık edip onu açlık, susuzluk, uykusuzluk ve yalnızlıkla ezerek ona her türlü zorluk ve ıstırapla karşı gelir. Onu kahır pençesine alarak ona daima galip gelen bir hasım olur. Onu bir kimse incitse o, kendini döğüp söğene asla kızmaz ve kabahati kendi nefsinde bulur. Der ki: “Eğer nefsim kötü olmasaydı Allah kullarını nefsim eziyet vermek için musallat etmezdi”. Eğer kendisinden mürşidine şikâyet ederlerse, ona der ki: “Vallahi, o şikâyetçilere ben zulüm etmişimdir, zalim benim, hep kabahat bendedir”.

Ne zaman mürit nefsine sahip olur, ona galip gelir bu sıfatlarla vasıflanmış olarak her kusuru nefsinde bilirse, işte o zaman o mürit gerçekten yetenekli biridir. İrfan yoluna girebilir. Her ne kadar onda bazı kötü vasıflar bulunup bazı kabahatlar ondan doğarsa da bu bir engel teşkil etmez, mazur görülür. Çünkü, kendinden çirkin bir iş meydana gelse, ona razı olmaz. Nefsini kınayıp başkasına kötü söz söylemez. Her kusuru nefsinden bilip hiçbir şekilde ona yardımcı olmaz.

Ne zaman mürit, nefsinden razı olup onunla mücadeleden âciz kalsa, onunla çatışmada üç günlük açlık, susuzluk nefsine direnmekte yenik düşse, kendine sövüp dövenlere kusur bulsa, onlara kırılarak düşmanlık edip intikam alsın, nefsini dost edinip rahatını arayarak ona yardımcı olsa, işte o zaman o mürit bu yola yetenekli olamaz. O bu veliler yolunun kokusunu bile alamaz. O varıp kendi sanatı, işiyle meşgul olsun ki ruhanîlerle ticaret onun işi değildir. Bu onun elinden gelmez. Çünkü bu yolun esası, nefsinden razı olmayıp ona düşmanlık etmektir. Onunla mücadele edip görmeye yaklaşımdır. İşte eğer mürit bu esasa bağlı olarak bu yola girmezse, onun binası temelsiz olup erken yıkılır.

KITA

*Bir toprak gibi o hakir derviş,
Çiğnesin onu, her fakir ayağı.
Olsa da canına bin türlü azap,
Dertlenmez kimseye bir toprak kadar sakın.*

Yetenekli mürit, yalnızca kendi nefesine öfkelenir. Üzüntü duysa ancak kendi nefsinden üzüntü duyar. Sövse, nefesine söver. Gazap etse yine nefesine gazap eder. Çünkü Allah, Davut (a.s.)’a “Ey Davut, nefesine düşmanlık ederek bana yaklaş” buyurmuş, nefse düşmanlığın kendisine yaklaşmak vesilesi olduğunu duyurmuştur.

Şu hâlde nefesine müsaade eden mürit, bu yola girmeye yetenek göstermez. O, bu veliler yolunun engin hazlarından bir zevk alamaz. Çünkü Düşmanı olmayan dostunu bulamaz.

NAZIM

*Diler bu himmetim kim kendi kendinden çeküb dâmân
Kerîbân-ı tahayyürde kalam hüş bî ser u sâmân
Yumam nefis u hevâ çeşmin ki oldır fitne-i râhım
Kesem aklın başın kim eyler andan bu serim devrân
Kesem her sohbet ümidin yanam derd-i muhabbetden
Dökem lezet-i şarâbın mevt irişüb kala dil atzân
Çü mihmân-hâne-i izzet zelîl-i münkesir dildir
Zehî helvây-ı derd u gam zehî levzîne-i hırmân
Cihanın izzet u lezzetleri bî kadr u kıymetdir
Anın indinde kim bulmuş gönül tahtında bir sultân
Gönül beyt-i Hudâ’dır gafletinden cây-ı dîv olmuş
Ki bîzahmet girer it bulsa ger bir mescidi vîrân
Sana zahm ursa nâmerd urma sen merd isen
Hakkı Hüsâm-ul mer’i meşlûlün ve lâkin lâ alennisvân.*

“Gayretim öyle diler ki kendi kendimden el etek çekip yakamı o perişan hâlde hoş, hayrete kaptırayım. Nefis ve arzu gözünü yumayım ki o benim fitne yolumdur. Aklın da başını keseyim ki başım dönmesi ondandır. Her sohbetten umudum kesip de sevgi derdinde yanayım. Şarabın lezzetini dökeyim, ölüme varıp gönül susuz kalsın. Madem şeref misafirhanesi düşkün ve kırık gönüldür; bazan dert ve gamın tatlılığı, bazan da mahrumiyet ocağıdır. Cihanın şeref ve zevki kıymetsizdir. Gönül tahtında bir sultan bulan kişiye. Gönül Mevlâ’nın evidir; gafletinden vahşîlerin yeri olmuş ki bir it de bir mescidi viran bulsa zahmetsiz girer oraya. Sana bir namert darbe vursa, sen vurma ona mertsen ey Hakkı, yiğitlerin kılıçları çekilmişir fakat kadınlara değil.)

Dördüncü Madde: Yetenekli müridin, hüznün ve darlıktan ferahlık bulduğunu, sıkıntı hâlinde iç âleminin bayındırlığını bulduğunu bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Yetenekli müridin alâmetlerindendir ki gizli açık bütün istek ve arzusu kendi nefsinin kötü vasıflardan temizlemek olur. Çünkü, nefsinin en büyük düşmanı ve bütün

tehlikeli hastalıkların kaynağı olduğunu bilir. Böylece o nefsinden kurtulmaya gayret ve özen gösterir. Eğer nefsinden kendi yoluna ters düşen bir hareket doğduysa, onu mürşidine şikâyet eder. O da onun tecavüzüne zıt gitmeyi ona emreder. Meselâ müridin şikâyeti çok yemek, çok uyumak, çok konuşmanın fazlalığından dolayı ise bunların zıttı olan açlık, uykusuzluk ve uzunca sükût ile onlara karşı çıkar. Ta ki müridin nefsi orta hâl olan az yemek, az uyumak ve az konuşmaya razı olup istikamet üzere gitsin. Bu yetenekli mürit çoğu hâlinde çaresiz felâkete düşen kimse gibi kalbi mahzun ve başı dertte olur. Ferahlık bulsa da o belâyâ düşmüş kişinin ferahlığı gibi yarım bir ferahlık bulur. Doğrusu şu ki bu yetenekli müridin her felâketi her felâketten daha büyüktür. Çünkü o, zikrine devam ettiği adların tesiri ve bereketiyle nefsinin kaçınılmaz olarak düştüğü rezaletleri bilir. Bu engellerin varlığıyla sevgilisine kavuşamayacağını, isteğini elde edemeyeceğini anlayıp onlardan kurtulmaya gayret eder. Fakat sevgiliye ulaşmaya engel olan kötü hasletlerin tümünden kurtulması mümkün olmadığı için mahzun ve şaşkın kalmıştır. Çünkü nefsinin kötü ahlâkı pek çoktur. Nefis onlara bulaşmış olduğundan kurtulması zordur. Birinden kurtarsa daha çirkefine düşer. Şu hâlde şüphe yoktur ki hâli böyle olan müridin kalbi daima kırık ve gözü yaşlı olup kendi efsinden hep şikâyetçi olur. Bu yetenekli müride genişlik ve umut ortaya çıktığından başını kaldırmak, sesini yükseltmek suretiyle edebi terk etmekten; gülmek ve hafif davranmak süratiyle de sevincini açığa vurmaktan sakınıp o durumu Allah’la kendi arasında geçirmek için yalnız bir yere çekilir. Allah’tan o durumun giderilmesini ve kendisiyle korunacağı bir duruma kavuşmayı ister. Çünkü o darlık durumunun bir kurtuluş olduğunu bilir. Onun gelmesinden sonra artık o mürit için korkmak yersizdir. Fakat o zor bir durumdur ki cahillerin nefsilerine pek kolay gelmez.

Arif olan mürit genişlik hâlinden aslandan kaçır gibi korkar, kaçır. Dünya ehli, dünyalarında zevk buldukları gibi darlık hâlinden de o zevk bulur. Çünkü o tecrübe etmiştir ki genişlik hâlinde dışın imarı; içine harap ve yok olması vardır. Darlık hâlinde de çirkef nefsin sıfatının yok olması ve iç âlemin imarı vardır. Eğer bir mürit “Genişlik hâlinde benim Mevlâ ile huzur, murakabe, görme ve yalvarmam varken; darlık hâlinde bunlardan birisi bile yoktur” derse, işte o zaman bu sözden şu anlaşılır ki o mürit ne Hakk’ı bilmiş ne onunla huzuru bulmuş, ne de onun dostluk zevkine varmıştır. O davasının ehli değildir, hataya düşmüştür. Çünkü, Allah’la huzur, ancak ondan başka her şeyden uzaklaşıp kaybolmakla mümkündür. Oysa insanın bütün dünya işlerinden yokluğa varması ancak darlık hâlinde olur.

Şöyle naklolundu: Bir gün bir mürit genişlik hâlinin sevinciyle raksederken mürşidi onu görmüş ve demiş ki: “Niçin sevincini açığa vuruyorsun”. O da cevap vermiş: “Nasıl ferahlık duymayayım, nasıl sevincimi açığa vurmayayım ki o benim Rabb’im, ben de onun kulu olarak sabahladım”. Bunu üzerine o hikmet ve irfan ehli mürşit onu irşat edip demiş ki: “Ferah doğru değil, çirkindir”. Çünkü Allah, her mahzun kalbe muhabbet eder. Öyleyse netice şu ki sıkıntı, zorluk, hüzn geçerlidir.

NAZIM

*Ey dil-i dildârımız dilde gamındır nişât
Vey meh-iyârımız dilde gamındır nişât
Dilde gamın ey aziz şehd u şekerden lezîz
Ey yemm-i efkârımız dilde gamındır nişât
Lûtf ile baksan dile dil pür olur zevkle*

*Ey gam u gamkârımız dilde gamındır nişât
Kahr ile kalbe eğer baksan olur pürkeder
Ey şeh-i muhtârımız dilde gamındır nişât
Senden olur dil sürür senden ider cân huzûr
Mahrem-i esrârımız dilde gamındır nişât
Her sözün ilhâm olur emrine dil râm olur
Ey dem-i ikrarımız dilde gamındır nişât
Hakkı dil itsün sükût cân sözidir kalbe kût
Ebr-i kehribarımız dilde gamındır nişât*

(Ey gönlümün sevgilisi, gönülde gamın sevinçtir. Ey parlayan saf mehtabımız gönülde gamın sevinçtir. Ey aziz, gönülde gamın şekerden daha tatlıdır. Ey düşücelerimizin deryası gönülde gamın neşedir. Lütfedip gönle baksan, gönül zevkle dolar. Ey gamımız, gam çekenimiz gönülde gamın sevinçtir. Kahredip gönle baksan, gönül kederle dolar. Ey seçkin sultanımız gönülde gamın sevinçtir. Gönül sevinci senden alır, can da huzuru senden. Ey sırlarımızın mahremi olan gönülde gamın neşedir. Her sözün ilhamı olur, emrine gönül ram olur. Ey tadik nefeesimiz gönülde gamın sevinçtir. Hakkı, gönül sükût etsin, canın sözü kalbe uzaktır. Ey şimşek çakan bulutumuz gönülde gamın sevinçtir.)

Beşinci Madde: Mürit, “nefs-i emmare” makamında iken şeytanın onu Hak yolundan kesmek için ona Hak suretinde geldiği kapıları bildirir.

Allah dostları öyle demişlerdir: İrfan yoluna girmeyi murat eden kimse ilkin kendi nefsinin durumuna baksın ki kendinde yetenekli bir müridin vasıfları var mıdır? Sonra da mürşidin durumuna baksın ki mürşit için anlattığı vasıflara sahip midir? Eğer kendini yetenekli, mürşidini de olgun bulduysa ona , bu yola girmek, tabiat zindanından kurtulmak ve olgunluk vasıflarını kazanmak gerekli olmuştur. Eğer bu olgunluğa varma süresi uzarsa gam çekmesin. “Mümkün değil, geri kaldım” demesin. Çünkü, mutlaka o üstün derecelere varıp muradına kavuşacaktır.

Eğer kiş, kendinde yetenekli müridin vasıflarını bulur da olgun bir mürşit bulamazsa ona mürşitsiz tek başına bu yola girmek gerektir. O şeriat ölçülerine uyup tarikat esaslarına bağlanarak olgunluk derecelerinin en üstünde olan, bütün mürşitlerin ruhu Allah sevgilisinin izince gitsin. Ona çok salât ve selâm okuyup o üstün hadislerini, sözlerini okusun. Çünkü mürit kısmından şeytan bir an bile uzak kalmaz, pek çok kapıdan ona girer, sokulur. Şeytan her bir makamda ona pek çok yoldan gelir. Mürit “nefs-i emmare” makamındayken lânet olası şeytan onu Hak yolundan kesmek, geri çevirmek için ona gelir, der ki: “Senin bu yolda ne işin var. Bu öyle bir yoldur ki bu yolun yolcuları hep göçüp gittiler. Bu yola ait birkaç ibare ve terimden başka bir şey kalmamıştır Oysa sen, öyle bir zamandasın ki bu zamanda dinini koruyan, avucunda kor tutan gibidir. Madem muradın Hakk’ın irfan yoluna girmektir, peki kimin eliyle gireceksin? Hani görme ve nefsi kırma ehli? Hani hâl ve keramet erbabı? Oların hepsi dünyadan göçüp gittiler Çoğunun gelenek ve âdetleri sönmüş, bitmiştir. Derhal sen onlardan yardım dileyip, şeriatın görüntüsünde kalmakla kanaat et ki o senin için kurtuluş ve rahattır” işte mürit eğer bu sözlere kulak verip gayreti döner, azmi de pörsürse, bu yola girmişken sonra ondan sırt çevirirse, daha sonra yine o kahrolası şeytan ona der ki: “Allah, farzlarını yerine getirenlere nasıl muhabbet ederse, tıpkı bunun gibi ruhsatlarını kabul edip onlarla amel edenlere de öylece muhabbet

eder. Kul, Mevlâ'sının bağışlamasını nasıl severse, o da onun ruhsatlarıyla amelini öyle sever. Öyleyse nefsine karşı şiddetli olmayı bırakıp incelikle davran ki o senin bineğindir. Nitekim Hak "Allah, size kolaylığı murat ediyor, zorluğu murat etmiyor". Yine "Size dinde bir zorluk yoktur" buyurmuş, kullarına bütün acımasıyla onlar için yumuşaklık ve rahatlığı nurat ettiğini duyurmuştur". Eğer mürit bu söze kulak verir, fıkıh bilginlerinin belirttikleri ruhsatlara meyledip onlarla yapan olursa, şüphesiz ki o, helâl, haram arası şüpheli olan şeyleri yemekten çekinmeyip harama yakın düşmüştür. Belli ki şüpheli şeyler kalbi karartır ve karanlığa boğar. Böylece o kalbinin karanlığı sebebiyle helâli fark edemeyip harama düşer; mürit olmaz, yok olmaya gidici olur. Çünkü sürekli haramla karnını doyuran gafilin aklına yalnızca haram işler gelir. Onun sözü yalan, gıybet, kovculuk ve sövgü olur. Öylesi insan hep tehlikeler doğuran ve kalpleri kıran kötü işlere düşer. Eli hareket ettiçe harama uzanır. Ayağı hareket ettikçe harama gider. Netice o, apaçık bir günahkârlıkla kahredici bir zulüm içinde olur. Böylece de o lânet olası şeytanın isteği meydana gelmiş, onun oyununa gelen de iki cihanda cezasını bulur.

Eğer müride Mevlâ'nın lütfu erişip şeytanın hilelerini görür anlrsa, bilir ki ruhsatlara meyletmek tembellerin işidir. Onlarla amel eden de gayretsiz âcizlerdir. Böylece derhal o, şer'î ölçüler ve tarikat esaslarına pazarlıksız teslim olup üstün bir gayretle bu yola girer. Nihayet nefsi "levvâme" niteliğini kazanıp birinci makamdan ikinci makama yükselir.

NAZIM

*Ey gönül her geçen hevesden pâk olub gel râha sen
Tâ ki makbûl olasın şâyeste ol dergâha sen
Bu cihân virânesin baykuş misâli bekleme
Çün şehin şâhinisin uç var o şâhinşâha sen
"Lâilâhe" tîgın al eşyâyı dilden kat' kıl
Hoş-hırâm eyle cihân-ı pâk-i "Îllellâh"a sen
Dü cihânın kût-ı cânı hamr-ı vahdetdir eğer
Nûş idersen muhhak oldın merdûm-i âgâha sen
Çün sana bu kût olur hâsıl ko meyl u rağbeti
Bir âlây-ı hayvân içün olan kiyâh u kâha sen
Aşk ile aklın işi yokdır açık söz söyleme
Şîr-i yezdân şîvesin bildirme her rûbâha sen
Aşk-ı Hak'dır ehl-i aşkın yâr-i gâri dembedem
Hakkı ifşâ itme sırrın her dil-i gümrâha sen*

(Ey gönül, her hevesten geç, pak ol da yola gel ki o dergâha kabule lââyık olasın. Bu cihan viranesini baykuş gibi bekleme. Madem o şahın şahinisin var uş o şahlar şahına. "Hiçbir ilâh yoktur" kılıcını al da bütün eşyayı gönülden kes at. Sonra da hoşça, nazlı ve lâtif bir eda ile "Ancak Allah var" pak cihanına yürü. İki cihanda da ruhun gıdası vahdet şarabıdır. Eğer o şarabı içersen gönül ehli insanlara katılırsın. Artık bu gıdayı alınca sen, bir alay hayvan için olan ot ve samana meyli, rağbeti bırak. Aklın aşkla işi yok, açık söz söyleme. O Allah aslanının şivesini her tilkiye söyleme sen. Her an aşk ehlinin en yakın dostu Hak aşkıdır. Yolunu şaşırmış her gönüle sırrını açma Hakkı.)

Altıncı Madde: İrfan yoluna girmiş mürit, “nefs-i levvame” makamındayken lânet olası şeytanın onu Hak yolundan alıkoymak için ona, Hak suretinde geldiği kapılan bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mürit “levvame” makamındayken ona kahrolası o şeytan, onu yolundan engellemek için gelir ve ona işlediği amelleri, ibadetleri pek makbul ve süslü gösterir. Böylece kalbine kendini beğenme hissini ustaca yerleştirir. Nihayet o mürit, yaptığı amellerden gururla dolduktan ve kendini beğendikten sonra lânet olası şeytan bu kez de ona Hak suretinde gelip der ki: “Bilimden maksat ameldir. Sense en güzel amelleri işliyorsun zaten. Öyleyse senin ne bilim öğrenmeye, ne bilginlerin sohbetine, ne öğüt dinlemeye bir ihtiyacın yoktur. O sana öğüt ve nasihat verecek bilgin, keşke kendi nefesine söz geçirip öğütler verse! Keşke o senin yaptığın amellerin onda birini yapsa! O zaman devlet onun olurdu!” Bunun üzerine, kendini beğenme hissi o müritte büsbütün yerleşir ve kendini pek yüksekte görüp başkalarını görüp başkalarını küçük görerek halka kötü zan beslemeye başlar. Öyle kötü bir huy kazanır ki hiçbir bilginden hiçbir öğüt kabul etmez olur. Aklınca ibadet edip cehalet karanlığında yok olur gider. Sonra tekrar şeytan gelir, ona der ki: “Halk seni beğeniyor, amelini daha da güzelleştirir ki onlar sana uysunlar ve sevabın da daha çok olsun”. Bunun üzerine mürit eğer bu niyetle amelini güzelleştirmeye çalışırsa, sakatlanmış, yara almış demektir. Sonra tekrar o lânet olası gelir, bu kez de der ki: “Şimdi de amelini gizli ki Allah gizlice yapılan ameli kabul eder ve böylesine sever. İnsanlar da senin ihlâsını böylece görüp onlar da seni daha çok sever”. Yine mürit, bu uğursuz sözlere uyup halkın kendini beğenmesi arzusuyla amelini gizlice yapmaya başlarsa riyaya düşer de haberi de olmaz bundan.

Şeytanın hileleri, tuzakları daha pek çoktur. Eğer beceribilirlerse müridin amelini iptal eder. Eğer buna gücü yetmezse, onun kalbine daha üstün bir amel düşüncesi atar ki o hiçbir zaman bunu yapacak güçte değildir. Fakat bu ikinci ameleyi onu öyle teşvik eder, bunu öyle güzel öyle kolay gösterir ki mürit, onu yapayım derken daha önce yaptığı amelden geri kalır, ikinci ameli de yapmaya gücü yetmeyince ikisinden de mahrum kalır.

Meselâ müride, o lânet olası der ki: “Sen nasıl Allah ve resulüne muhabbet davası güdüyorsun? Ne hacca gider Kâbe’yi tavaf edersin ne de o resulün Ravzai Mutahharasını ziyarete gidersin? Bu tembellik ve ihmal sevenlerin hâli olamaz! Ne dersin derhal sana Hakk’a tevekkül edip onun mübarek evini tavaf ve resulünü ziyaret gerekmez mi? Hem yolda namaz, oruç, zikir, dua ile de meşgul olursun. Hem ibadet, hem hac, hem de ziyaret sevabını alırsın”. Eğer mürit bu vesveseye kulak verir, bineksiz yolluksuz bütün muhtaçlığı içinde hacca yönelip giderse bu yüzden bedeninde olacak yorgunluk ve hâlsizlikten zikir ve duaları da yapamaz. Kalbine de bir uyuşukluk çökünce o lânet olası bu kez der ki: “Nefsine zulüm ve baskı yapıp da güçten düşme. Namazın kaçsa da Kâbe’de kaza etmek mümkündür, taassubu bırak”. Mürit, içine düştüğü acziyet ve hâlsizlikten bu söze uyup tarzları da ihmal eder. Açlık ve susuzluğu da bastırınca bu kez yine o kahrolası şeytan ona gelir, der ki: “Hac, zengin olana farzdır, senin gibi fakir oraya nasıl gider. Şüphe yok ki seni bu yola sevkeden ancak şeytanın vesvesesi olsa gerek”. Bunun üzerine, o fakir bu sözlerden mahzun olur ve pişmanlığa düşer. Allah’ın kazasına kızıp kalbi isyan eder. Halkı gıybet edip söverek ırzına musallat olur, onlara düşmanlık eder. Çünkü hac yolunda kendine yardım edecek, ona iltifat edecek biri çıkmaz. O içinde olduğu kabileyi mahşerdeki gibi herkesin kendi derdine düştüğü bir kabile görür. Nihayet kendi azığını temin etmekle meşgul olur ve hac yolundan geri kalır. Eğer hacca varsa da bin belâ ile varır. Önce kendi memleket indeyken gönlü geniş, huyu gayet yumuşak ve sağlıklı ise de başkalarını kendine tercih eder. Gayet cömert ve

lütüfkâr ise de işte bu hac yolunda başına gelen hâllerden huyu kötüleşir. Gönlü daralır, nefsi gayet cimri, hırslı ve kötüleyici olur.

Ne zaman mürit, hac yolundan geri kalır, başına bunca belâ gelir; işte o zaman o lânet olası şeytan hedefine ulaşmış, muradını almış olur. Eğer Allah'ın yardım ve lütfü müride erişip o kahrolası şeytanın hile ve tuzaklarından kurtulursa, işte o zaman şariat ölçüleri, tarikat esaslarıyla ve yüksek bir gayretle mürit olmuş olur. Nihayet nefsi “mülhime” olup üçüncü makama ulaşır.

NAZIM

*Ne mesti bâde-i aşkem ne merd-i mestûre
Ne muhbirem ne de müstahberem aceb dûrem
Derûn-i dildeki dildârı o taşrada araram
Visâl içinde iken gafletimle mehcûrem
Şerâb u şâhid u şem'im gönüldedir ammâ
Ne behre bilmemişem bâkirem çü bâkûrem
Dolar, cihâna demâdem hezâr nefha-i sûr
Aceb ne murde dilem tende sâkin görem
Gönül bu hâne-i gafletden itse taşra hırâm
Yakîn ider ki hakikatde beyt-i ma'mûrem
Cemâl-i aşkı görürsem gönül göziyle ayân
O demde ben bana hoş nâzirem ki menzûrem
Şarâb-ı nâb-ı muhabbetden içsem ey Hakkı
O câm-ı cân ile el-hak mudâm mesrûrem*

(Ne aşk şarabının sarhoşuyum ne de bilinmez bir yiğit, ne muhbirim ne de kendinden haber alınan biri. Gönül içindeki sevgiliyi dışarda ararım. Kavuşma içdeyken gafletimden ayrı düştüm. Şarap, kadın ve ışık saçan mum içindedir ama hâlâ bak ki hiç pay almamışım bakırım, el değmemiş taze bir meyve gibi. Sûrun binlerce soluğu dolarken cihana her zaman, şaşılabacak şey ki ben hâlâ gönlümü dilde ölmüş olarak yerleşmiş görürüm. Gönül bu gaflet evinden sıyrılrsa da dışarı çıksa, görür bilir ki gerçekte ne bayındır evmiş. Aşkın güzelliğini, gönlün gözündeki tablo gibi apaçık gör. O anda ben kendimi, hoşça bakarım ki güzel sevmişim. Saf sevgi şarabından içsem ev Hakkı, o can kadehinden gerçek şu ki hep o neşe dolarım.)

Yedinci Madde: Mürit, “nefs-i mülhime” makamındayken şeytanın onu Hak yolundan alıkoymak için ona Hak suretinde geldiği kapıları bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mürit “nefs-i mülhüme” makamındayken o lânet olası şeytan onu Hak yolundan engellemek için ona uygun kapılardan gelir. Çünkü bu mürit adı geçen safhalardan geçip üçüncü makama, irfan derecesine gelir. O, anlatılan hileleri mağrur olmaktan emindir. İşte bu arife, şeytan Hak suretinde gelir, der ki: “Sen hoş, bütün âlemin hâline vakıf olup vahdet-i vücudu bulmuş, arif olmuşsun. “Lâmevcûde illellah- Allah'tan başka var yok” demekle “evvel, ahir, zahir, batın odur” nurunun parıltılarını bulmuşsun. Çünkü “Allah göklerin ve yerin nurudur” işaretini “Ne yana dönseniz orası Allah'a kulluk yeridir” müjdesiyle bilmişsin. Hepimiz Hak'tan gelmiş, ona

gideriz ki “Biz Allah’ınız ve ona döneceğiz” buyurmuştur. Yine ilk geldiğimiz ve en son gideceğimiz yer de odur ki “Bütün işler ondan başladı ve ona dönecektir” çerçeve hükmünü duyurmuştur. Cennet ehli cennet için, cehennem ehli de cehennem içindir, “Olan oldu ve hemen” sözü bunu anlatır. Hiçbir hareket eden varlık yoktur ki onu hareket ettiren Allah olmasın. “Sizi ve yaptıklarınızı da Allah yarattı” buyurmuş, bu işareti ancak senin gibi ariflere ilhamla duyurmuştur. Artık sen ne diye zor işlerle kendine zahmet veriyorsun? Bundan böyle sana lâıyk olan, bu görünen amellerden ibaret ibadet ve nefsi kırmanın hepsini dış amellere bağı olanlara bırakmak. Sen taklitçilerin yapacağı işlerle meşgul olmayıp yalnızca kendi kalbine gelmeli zevk ve şevkle dolmalısın. Senin için daha önemli olan murakabe ve nefsi kırma için çalışma gibi batinî amelleri tadasın”. Eğer bu sözlere arifin kalbi, ayağı sürçüp de kulak verirse, ibadet ve nefsi kırmayı bırakıp nefsinin arzusuna uyarsa, onun kalbi olduğu gibi karanlığa gömülüp o lânet olası şeytan ona iyice yerleşmiş olur. Sonra ona şöyle der: “Rabb’in senin gerçeğin, sen de onun gerçeğisin” ki “O hakkıyla işitici ve görücüdür”. Ne dilersen yap, çünkü “O yaptığından sorulmaz” ölçüsüyle senin dahi sorumlu olmadığını duyurmuştur” işte o zaman tabiatın karanlık perdeleri onun basiretini öyle Örtür ki hiçbir şeyi görmez olur. Hırsızlık, zina ve livata işlemekten de kaçınmaz. Alkol alıp, haram da yer. İtikadı bozulur, Allah’tan korkmaz, sapıklığa düşer. Şeytanın öyle bir oyuncağı olur ki Mevlâ’yı bırakıp onu kendine veli edinir. İşte tabiat karanlığına meyledip şeytanın sözüne kendini uyduran gafilin hâli budur. Eğer bu arife Mevlâ’nın yardım ve lütfu erişip ibadet ve nefsi kırmaya devam ederse, yılmazsa şüphesiz onun nefsi “mutmainne” olup yüksek bir gayretle dördüncü makama gelir. Böylece iki cihan saadetini ve göz aydınlığını bulur. O lanet olası şeytanın hile ve tuzaklarından emin olup esenliğe kavuşur.

NAZIM

*Gafletten uyan ey dil kim bâd-ı sabâ geldi
Aşkın yeli esdi bil kim cânâ safâ geldi
Ey âşık-i rûhânî vey ârif-i rahmânî
Tenhâ gice bul anı kim cânâ hedâ geldi
Vir hâbını emvâta gel kâdî-i hâcâta
Hoş başla münâcâta âvân-ı senâ geldi
Koy hâb u hayâlâh terk eyle muhâlâtı
Bul aşk ile hâlâtı kim şevk-ı likâ geldi
Kesret kederinden geç vahdet meyini sâf iç
Sen sayma vucûdın hiç ol nûr u ziyâ geldi
Hâb içre olur gamlar aşk içre olur demler
Agâh olun âdemler çün avn-ı Hudâ geldi
Hakkı ko bu ağıârı bul dilde o dildârı
Fevt eyleme eshân kim vakt-i nidâ geldi*

(Ev gönül gafletten uyan, saba rüzgârı geldi. Aşkın yeli esti, bil ki cana sefa geldi. Ey ruhanî âşık ve ey rahmanî arif yalnız gecelerde bul onu ki cana doğru yol geldi Uykunu ölümlere ver, ihtiyaçları karşılayana gel; hoşça yalvarışa başla. Hamd ve övgü sesi geldi. Uykuyu, hayali bırak, olamaz şeyleri terk et. Aşkla vecit hâlini bul ki kavuşma şevki geldi. Çokluk bulanıklığından geç, vahdet meyini saf olarak iç. Varlığını da sayma hiç o nur ve

ışık geldi. Gamlar uykuda, zaman aşta geçer, uyanın insanlar, Mevlâ yardımı geldi. Hakkı, bırak bu yabancıları, gönülde o sevgiliyi bul. Seherleri kaçırma hiç ki seslenme vakti geldi.)

Sekizinci Madde: Müridin “nefs-i mutmainne”ye ulaştığında Mevlâ’nın koruyucu kalesine girip o lanet olası şeytana galip geldiğini bildirir.

Allah dostları şöyle demişlerdir: Mürit dördüncü makama ulaştığında ona öyle bir hâl gelir ki o dünya işlerinden kaçır ve yalnızca Mevlâ’nın dostluğuna tutkun olur. Yine onun temiz zatını sevip, sevgilisi resule bütünüyle tâbi olur. Onun söz ve dillerini ve ahlâkını canla başla kabul edip, onda ruhun hayatını ve iman zevkini bulur. İrfan nuruyla cennet huzuruna kavuşur. Daima şer’î yol üzere gider. Ta ölümüne dek böyle sürer. İşte bu olgunun kalbine her ne tehlikeli düşünce gelirse, onu Allah resulünün söz ve fiilleriyle oranlar. Eğer uygun gelirse onu yapar, gelmezse onu reddeder ve “Şeytandır, söyler” der, geçer. O bilir ki Allah resulü vefatına dek hiçbir farz ve vacibi terk etmemiştir. Ameli terk ne velilerden ne de bilginlerden duyulmamıştır.

İşte sadakatle seven olgun, kesinlikle bilmiştir ki şeriata uygun olmayan düşüncelerin tümü sapıklıktır. Çünkü batın ehli, görünüre ters düşen batını meşru bulmamış, yanlış bulmuştur. Böylece ibadet yolundan sapmayıp o lânet olası şeytana galip gelmiştir. Allah’ın “Kullarımın üzerinde senin hiçbir hükmün yoktur” buyurduğunu bilir. Şariat sırları ona açılıp onu görünürde gizli uçsuz bucaksız engin bir deniz görür.

Şeriatın görünüşüne uygun olmayan gafil ne arif ne olgun olabilir. Ne de batın sırrı ona açılır. O ancak zındık olup sapıklıkta kalır. Çünkü Allah sevgilisine “De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız, bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin” vahyi gelmiştir işte bu ayet ahrete göçünceye dek şariat çizgisinden asla çıkmamak konusunda herkese yeterli ölçü olmuştur.

Şariat ölçüleriyle yapan arif ve olgun, şeriatın batın ve sırrına varır oradan da Mevlâ’ya kavuşur. Böylece kalbiyle Allah arasında olan Özel durumlara erer. Bu sırları yalnızca görünenleri şeriatla donanmış ve batınları da gerçeğe aydınlanmış olan olgunlar bilirler ki onlara hiçbir şey gizli kalmaz ve şeytan da onlara yanaşamaz. Yanaşsa da onlara varmaya hiçbir yönden yol bulamaz. İstese de onları sapıklığa çekemez.

Nitekim Şeyh Abdulkadir Geylânî’ye çölde şeytan gelip “Ey Abdulkadir, ben senin Allah’ınım; sana haramları mubah kıldım, dilediğini yap!” dediğinde o olgun insan ona “Yalan konuşuyorsun, sen şeytansın, şüphesiz Allah kötülüğü emretmez” cevabını vermiştir.

Ey Hakkı, basiretle bir kere bak ki bu şariat ne büyük bir keramet kalesidir. Bununla sebep olan iki âlemde de ne yüksek, ne şerefli ve her tehlikeden ne denli emin ve esenliktedir. Şu hâlde takva sahipleri, ibadet ehli, seçkin, arif ve olgunlar zümresine girmek, o lânet olası şeytanın azdırmasından emin olmak ancak Mevlâ’nın yardım ve lütfü; resulünün o olgunların ruhu tek mürşidin yoluna eksiksiz uymak ve amelî hassasiyet içinde olan bilginlerin sohbetlerine bağlı olmakla mümkündür.

“Salât ve selâm efendimiz en üstün resule ve onun seçkin ashabına olsun! Hamd da âlemlerin Rabb’i Allah’a”.

Bu faydalı kitabın üçüncü fenden buraya gelinceye dek, irfan yolunun bütün esas ve şartlarının, ilâhî huzura varmanın edep ölçülerinin ve Mevlâ’ya yak-laştırıcı bütün sebeplerin şeriatın görünüşüne uygun olan üstün velilerin ince hikmetlerinin terkip ve tertibinde tam bir özen gösterilip yazılabildiğince yazılmış ve sistemleştirilmiştir. Şimdi, bu son kısmın nihayetine mübarek olması için

pirimiz Gavs-ı Ulvî Fakirullah Şeyh İsmail Tillovî'nin güzel vasıflarını anlatan bir kısım ekleyerek kitabı tamamlamak uygun görülmüştür. Nitekim “İyiler anılırken rahmet iner” denilmiştir. Çünkü rahmetin inişini, böylesi zatlara sevgi duymaya bağlanmıştır.

BEYÎT

Hamdi bekâ ehlini yad et.

Gönlünü onu anmakla şâd et.

NAZIM

Biz muhibb-i kameriz devr-i kamerden söyle

Tût-i câna hem ol şehdu şekerden söyle

Koy şeş u penç ile renci o nihân genci bul

Aşkdır aslımız ancak o perdeden söyle

Hasret-i aşk ile dîvâne olub ağıldım

Bundayım ben didi sen nûr-i basardan söyle

Cümle yüzden sana yüz virmişem ey cân-ı peder

Sen enâniyeti koy hüsn-i nazardan söyle

Bir kamer yüzü göründü didiğim aşk benim

Aklı koy mahremim ol sırr-ı kaderden söyle

Kalbine her ne disem gizli hemân teslim ol

Sırrımı akla dime tavr-ı beşerden söyle

Sohbet-i aşk ile kıl dilde huzûr ey Hakkı

İtme cisimle sefer dilde hazardan söyle

(Biz aya tutkunuz onun dönüşünden bahset. Hem can kuşuna baldan, şekerden bahset. Bırak beşi, altıyı, hesabı; zahmete girmeyi de o gizli hazineyi bul. Aşktır aslımız o babadan bahset. Aşkın hasretiyle yanıp ağıldım. “Bundayım ben” dedi. Sen o göz nurundan bahset. Hep yüzlerden sana yüz verdim ey pederin canı. Sen benliği bırak da güzel bakıştan bahset. Bir ay yüzü göründü. Bahsettiğim aşk benim. Aklı bırak, mahremim ol. Kader sırrından bahset. Kalbine gizli, her ne desem hemen teslim ol. Sırrımı akla deme, insanın tavrından bahset. Aşk sohbetiyle gönülde huzur kıl ey Hakkı; cisminle şerefi bırak da gönülde hazır olmaktan bahset.)

Sekizinci Bölüm

Hazreti Gavs-ı Ulvî Fakirullah Şeyh İsmail Tillovî'nin asillik ve soyunu, mezhep ve meşrebini, dil ve edebini, vatan ve doğum yerini, davranış ve âdetini, bilim ve ibadetini ve kuyu hikâyesini, keşfî Allah dostluğunu, tam yalnızlığını, kutsal kuvvetini, ulu erdemlerini, tabiatlarını, günlük ibadetlerini, dostluk âdetlerini, giyim kuşamını, babam Osman Efendi ile

Sıhranlı Mehmet Efendi'ye tanımadan meyil ve sevgi saldığını, babam ne şekil dertli olup ne yol ile varıp onu bulduğunu, o ilâhî hakimnin yanında kalıp her derdine derman aldığı, hazreti şeyhin bazı kerametleri nice ortaya çıktığını, nam, şan ve makamı ile cihanın dolduğunu babamın vefatından sonra bu yetim Hakkı'yı bir bakış ile baş sağlığı dileyip bundan sonra nice hikmetle tavsiye ve bilgece terbiye kıldığını, hazreti şeyhin vadesi erip, Hakk'a can verip murat aldığı, fena şarabını içip, kalıcılık âlemine geçip bu cihanda ulu hatırası ve sayısız hayrı kaldığını on madde ile açıklar.

Birinci Madde: Hazreti Gavs-ı Ulvî Fakirullah Tillovî merhumun asillik, soy, mezhep ve meşrebini, dil ve edebini, vatan ve doğum yerini, davranış ve âdetlerini, bilim ve ibadetini bildirir.

O Celil Mevlâ'nın velisi ve güzel peygamberin vasisi pirimiz Şeyh İsmail Fakirullah hazretleri, bilginler neslinden, Şafiî mezhebinden ve Arap asıllıdır ki şerefli ecdadının dilini, Arapça konuşmuştur. Yüce atası, Mevlâna Molla Ali, Kürdistan'ın başkenti olan Cezire Ekratın bilginlerinin reisiyken dokuz yüz on (910 H. - 1504 M.) tarihinde zalimlerden dinini alıp, hicret kılıp, iki günlük yol kuzey tarafa gelmiştir. Şehrimiz Erzurum'un güneydoğu tarafında on günlük yol kadar mesafede, yetmiş sekiz derece boylamda, otuz yedi derece enleminde olan, bütün binaları kireç, bütün insanları Arap olan temiz kasaba Siirt'in doğu noktası semtinde, ondan iki saat mesafede, yüksek bir mekânda olan havası güzel, ormanlık ve ağaçlık, suyu az, sarnıçları ve kuyuları çok, hepsi alçıdan iki yüz ev ile nice dükkân, bir han, bir hamam, üç mescit ve bir cuma camisi var olan Tillo adlı Arap köyünde vatan tutup oradaki cuma camisinde imam, hatip ve müderris olmuştur. Onun aziz oğlu Mevlâna Molla Abdülcemal, ondan bilimleri ve Arapçayı alıp babasının vefatından sonra mekânında gelmiştir. Onun aziz oğlu Mevlâna Molla Kasım, ondan bilim öğre-imini tamam edip babasından sonra onun makamını bulmuştur. Çünkü hicrî tarih bin altmış yedi (1067) olmuştur. O zaman Mevlâna Molla Kasım hazretlerinin o yıl recep avının ilk cuma gecesi, regaip gecesinin son yarısında büyük kutlu olan Müşteri saatinde saadetle bir oğlu dünyaya gelmiştir. Doğruluk yönünden İsmail adını almıştır. Annesi onu kırk yıl güzel meyvelerle beslemiştir. Pak tabiatı bütün yiyeceklerden belki ekmek ve içeceklerden nefret kıldığı için hayvanî sıfatlardan temiz kalmıştır. Onun iç ve dışı bilim ve ibadet lezzetiyle dolmuştur. O huşu ve alçak gönüllülük ile melekler huzurunu bulmuştur. Ana ve baba haklarına riayetle dua ve rızalarını gayetle almıştır. Babası Molla Kasım'dan bilim tahsil edip yirmi dört yaşında iken bilgileri tamamlayıp, o yıl sonunda merhum babası ahrete gidip, kendisi evlenip imamlık ve hatiplikte, ders verme ve ibadette babasının yerini almıştır. Kendisi otuz yaşma vardığında, müşfik annesi dahi ahrete gidip, kendi hanım ve evladıyla kalmıştır. Zühdü gereğince bağlar sonunda bir boş yeri ihya edip, kendisi için bir üzüm bağı dikmiştir. Ehli ve evlâdı için dahi bir tarla yapıp meşeden topladığı maziyla kazancı helâl bir adamdan tohum için bir ölçek buğday alıp, kendi eliyle kazma ile onda ekmiştir. Ama üzüm bağı hizmetini kendi eliyle görüp arkasıyla meyvesini eve götürürdü. Ama tarlası susuzdur ki diğer bağlar ve tarlalar gibi kavgasızdır. Hasat vaktinde öğrencileri abdest alıp, onu orak ile biçip, deste deste tokmakla döğüp savururlardı. Sonra evdekiler o buğdaydan tohum miktarı saklayıp fazlasını aheste el değirmeniyle öğütürlerdi. Sonra

günbegün hamur yapıp ekmek ederek, hiçbir hayvanı döğüp eziyet etmeden, hiçbir şüphe karışmadan helâl lokma olarak yerlerdi. Ama kendisi daima üzüm tanesi ve kum üzüm ile iftar edip yetinirdi. Her cuma günü boy abdesti alıp, elbisesini değiştikte, cebine bir miktar kuru üzüm korlardı. Ertesi cuma yine onun kalanını bulurlardı. Çünkü o aziz her geceyi ayakta ve her gündüzü oruçlu geçirirdi. Mevlâ'sıyla huzuru daim idi. Kendine zikir, fikir ve ibadeti âdet etmiştir. Onlar, ona kuvvet ve can olup iman lezzetine yetmiştir. Ta yaşı kırk oluncaya dek bu şekilde gitmiştir. Kırkıncı yıl güzel mizacı bozulup, kırk gün yemeden içmeden ve konuşmadan kesilip, kendinden habersiz yatmıştır. Kırkıncı gün o mübarek gözünü açıp, bir tas su içip ekşi nar isteyip ekmek ile yemiştir. Onda iyileşme ile mizacı sağlık bulup, her yemeğe iştahı gelip yemesi normale yetmiştir. Sözü edilen şeklide kırk sekiz yaşına dek haccını yerine getirip, bilim ve erdemle baba ve ecdadı yerlerini tutmuştur. Bu zamana dek beş evlâdı vücuda gelip, dördü yaşayıp bir kızı bebek iken gitmiştir. Evlâdının en büyüğü Şeyh Abdülkadir'dir ki o, bilim ve erdemden çok nadirdir. Ortancası Molla Abdullah'dır ki o, Allah'ın ahlakıyla ahlâklanmıştır. Küçüğü Hacı Salih'tir ki o, hem ariftir hem salihdir. Hafsa adında herkesten şefkatli olan kızını fazla sevmiştir. Büyük oğlu Aldulkadir Efendi kendinden sonra kutup makamına yetmiştir.

NAZIM

*Cân dimağı dembedem bir buy-i cânân oldu hoş
Ka'r-ı bahr-i lem yezel emvac-ı ihsan oldu hoş
Cümleye sırr-ı maiyetle çü aşk olmuş refik
Zerrelerden daim ol hurşit rahşân oldu hoş
Halktan ahbebtü in a'rafe çün olmuş kasd-ı yâr
Bu zuhurât-ı ferâvân içre seyran oldu hoş
Çîn-i zülf-i aşkdan bir halka açtı çün sabâ
Lem'â-yı hüsn-i ruhu şem-i şebistan oldu hoş
Zülfü sevdasında rencûr olmuş iken şükr kim
Cân yüzün gördü gönülden şad ü handân oldu hoş
Cümle zerrât-ı cihâna aşkdır sâri müdam
Ol sebebdan her güle bülbül senâhân oldu hoş
Çün haremden kalbe kıldı bir nazar sultan-ı aşk
Cân-ı âşık mahrem-i esrar-ı sultan oldu hoş
Aşk bî perde zuhur etti çü dilden uşşaka
Mest olup doldu deruni bahr-i irfan oldu hoş
Hakkı bil her mazharın bir rütbesi var hıfz kıl
Sanma kim hep mazhar-ı aşk oldu yeksan oldu hoş*

(Can dimağı daima bir sevgili kokusu oldu hoş. Deniz dibi zeval bulmaz hoş bağış oldu. Herkese dostluk sırrıyla aşk gibi yoldaş olmuş. Zerrelerden devamlı o parlak güneş oldu hoş. Halktan “Tanımadığımı sevdim” gibi sevgili niyeti olmuş. Bu çok olaylar içinde hoş seyran oldu. Zülfün kırışığı aşktan bir halka açtı saba gibi. Ruhunun güzelliği parıldayan mum oldu hoş. Zülfün sevdasında rahatsız olmuş iken şükür ki can yüzünü gördü gönülden güler yüzlü sevinçli oldu hoş. Cihanın bütün zerrelerinde olan devamlı aşktır. O sebepten

her güle bülbül sena okuyucu oldu hoş. Çünkü haremden kalbe bir bakış kıldı aşk sultanı. Aşık canı sırların mahremi oldu hoş. Aşk perdesiz göründü gönülden âşığa. Mest olup doidu, irfan deryasının içi oldu hoş. Hakkı bil, her şerefın bir rütbesi var iyi oku. Sanma ki hep aşkın kaynağı oldu, dümdüz oldu hoş.)

İkinci Madde: Gavs-ı Azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin kuyu hikâyesini, Allah dostluğunu keşfini, tam yalnızlığını ve kutsal kuvvetini bildirir.

Gavs-ı Ulvî Fakirullah Tillovî hazretlerinin yaşı kırk sekizinci yıla gelmiştir. Hicrî tarih bin yüz on dörde (1114) ulaşmıştır. O zaman kazara onun komşularından bir Müslüman recep ayının sonunda ahrete gitmiştir. O cömertlik madeni, şaban ayının ilk cuma akşamı vanp ölünün evindekilere baş sağlığı dilemiştir. O köyün her evinde bir kuyu olmakla, yüz yıl kadar suyu çıkıp sonra kurumuş olmakla, o komşusunun evinin avlusu duvarında kurumuş bir kuyu vardı. Onun derinliği yirmi iki zira (75-90 santim arasında uzunluk ölçüsü), duvarı taşlarla örülmüş idi. O yaz günlerinde suyu soğutmak ve eşyayı saklamak için kiler gibi idi. Öyle susuz kuyulara meyveler ve yiyecekler asarlardı. Çünkü o gayretli imam baş sağlığı ve yemekten sonra akşamdan önce kalkıp cemaate demiştir ki: “Siz burada bekleyiniz. Ben yalnız camiye giderim. Akşam namazı tedarikini ederim. O zaman onları keyfince koyup, üstü açık avluya yalnızca gidip, dış kapıdan çıkma niyetinde iken, kapının sağına bitişik duvarın içinde gizli olan derin kuyuya girmiş, haberi olmamıştır. Dibine inmiş, onun kuyu olduğunu dahi bilmemiştir. Dibinde ayakta bulunup, bir karıştan az çukura düşmüş zannolunup, kuyuya düştüğünü tahayyül kılmamıştır. Çünkü o saklanmış kul, o kuru kuyu içinde etrafını devredip, dış kapıyı bulmadığından, mahzun ve hayrette kalmıştır. İşte o an, o şaşırmışların delili, onun içinde kapı açıp bir cezbe ile onu almıştır. O mana meclisinde evliya ruhlarını bulmuştur. O demde her muradı vücuda gelmiştir. Her ne olmuş ise o hâlde olmuştur. Sevgi kadehiyle sürekli mest olmuştur. Tecelli nuruna hayran olup kalmıştır. Ruhun yeşil nuru, o kuyuya aksetmekle o anda onun yeşili kuyuya çalmıştır. Hatta bu olaydan sonra bazı kasidelerinde sarhoşluk hâlinde bu olaya işaret kılmıştır.

KITA

*Yeşil kuyuya düştüm basamakları mermer taşlar
Dibi ziralarca onu karışlardan daha kısa buldum
Kuyudan göklerin üzerine dek nur gördüm
Nurları aydınlatan nurun ışıyla aydınlandım*

O devletli, bu saadette aşk denizine dalmıştır. Velilik mertebesini bulup, görme lezzetini almıştır. Halbuki onun bu hâlini bilmeyen cemaat, camide ve evinde arayıp, birbirine soruşup, onun gamında kalmıştır. Ancak dokumacı bir Müslüman, o avlu içinde olan dükkânında bez dokurken, o geceden dört saat geçtikte, o kuyu içinden bu âşkın lezzetli sesini almıştır. O hemen halka haber verip, bütün mahalle halkı mumlarla kuyu başına gelmiştir. Fakat onu öyle kendinden geçmiş dünyayı unutmuştur ki o her şeyden habersiz olmuştu. O zaman o kuyuya adamlar salıp onu çıkarmışlar ki sarığı başında, nalını ayağında, bütün vücudu esenlikte kalmıştır. Ancak mübarek alnı sol kaşı üzerinde bir parmak miktarı sıyrılmıştır. O zaman onu saadet evine götürüp, esenliği için hepsi sevinçli olmuştur. Bu hikâyeyi o aziz, kendi diliyle nakleyedikte, demiştir ki: “Ben o kuyuya ne düştüğümü bilirim, ne de çıkardıklarını bilirim. Beni çıkarmak isteyenlere dermişim ki: “Allah Teâlâyı severseniz, beni terk

ediniz. Benim sizinle işim kalmadı. Benden ırağa gidiniz. Bu sözümü dahi bilmem. Ancak onu bilirim ki beni iki adam tutmuş, mahalle başında eve getiriler. Çocuklar hep etrafa izdiham ile yürürler. Herkes elinde birer mum tutmuştur. Kim ki bana yakın gelip yüzüme bir bakmıştır, hemen sevinç ile esenliğim için şükredip dönüp gitmiştir”.

Çünkü o ikinci Yusuf, bu karanlık yerde Yezdan’ın nurunu apaçık bulmuştur. O zaman o, gönül Mısır’ında aziz ve muhterem can, zamanın evliyalar sultanı olmuştur. Kadri ve gizli mevki dillerde destan olup dolmuştur. Ama kuyuda içtiği sevgi şarabından sekiz yıl kendinden geçip dünyayı unutma ile kesintisiz daim olmuş kalmıştır. İnsanların hepsinden tamamıyla uzaklaşıp, eşi ve evlâdından bile ayrı kalmıştır. Çünkü halktan ırak olanın Hakk’a aykırı olduğunu bilmiştir. Huzur ve alışkanlık lezzetini bütün nimetlerden daha leziz ve aziz bulmuştur. Ancak büyük oğlu Abdülkadir Efendi’yi hizmeti için kabul edip içeri almıştır. O sekiz yıl boyunca eşi ve evlâdı onun hizmetine geldikçe çekinip, dermiş ki: “Benim iki hizmetçim vardır ki her biri bir yerden gelecektir. Her hizmetimi ancak onlar görecektir”. Çünkü dokuzuncu yıl yalnızlık ve dostluk, çokluk ve halvet ona beraber olmuştur. Sarhoşluk ve kendinden geçip dünyayı unutmasından ayrılıp kurtulmuştur. O zaman bir hücre yapıp onda şeyh olmuştur. Dostlarına ziyaret kapısını açık kılmıştır. Ne zaman ki aziz pederim Osman Efendi ve bir haftadan sonra Sıhranlı Mehmet Efendi onun ziyaretine gelmiştir; hazreti şeyh onlara büyük iltifat ve rağbet kılmıştır. İkisini bile müjdeleyip “Allah tarafından bana verilen iki hizmetçi Molla Osman ile Molla Mehmet imiş” dedikte, ikisi bile şükür secdesine varıp her biri bin sevinçle dolmuştur. İkisi beraber iki kardeş gibi o şefkatli babanın hizmetinde on yıl kadar kalmıştır. İkisi bir haftada vefat edip cenazeleri namazını kendi kıldırmış ve onlar murat almıştır.

ŞİİR

*Acep aşk ü aceb aşk ü ne deryadır ilâhî
Güzeldir ne güzeldir ne ra’nadır ilâhî
Aceb bâde-i hamrâ aceb hüsn-i dilârâ
Aceb bahr-i musaffa ne mânadır ilâhî
Aceb nefh ü aceb sûr aceb nar ü acen nûr
Aceb nâzır ü manzur ne zîbadır ilâhî
Aceb şûr ü aceb vecd ü aceb zevk
Bizi hüsne eder sevk aceb ne kavgadır ilâhî
Aceb şive aceb şive seyl ü aceb zülf ü aceb leyl
Acep aşk ü aceb meyi ne sevdadır ilâhî
Acep mah ü aceb şah odur her dile hemrah
Acep ârif aceb âgâh ü ne dâîdîr ilâhî
Acep Hakkı aceb şeyn aceb ruh u aceb zeyn
Acep aşk ü aceb ayn ne alâdır ilâhî*

(Acaba ilâhî aşk ne deryadır acaba. Güzeldir ne güzeldir ne hoştur ilâhî. Acaba aşk şarabı, acaba güzel sevgili, acaba süzölmüş deniz ne manadır ilâhî. Acaba sûru üfleme, acaba ateş ve acaba nur, acaba bakan ve bakılan ne süslüdür ilâhi. Acaba güröltü, acaba vecit, acaba zevk, bizi güzelliğe sevk eder, acaba ne kavgadır ilâhî. Acaba naz, cilve, acaba sel, acaba zölüf, acaba gece; acaba aşk ve meyil ne sevdadır ilâhî. Acaba ay, acaba şah odur her

gönüle yoldaş; acaba arif, acaba bilgili ve ne bilgindir ilâhî. Acaba Hakkı, acaba lekeli, acaba ruh ve acaba süs; Acaba aşk ve göz ne alâdır ilâhî.)

Üçüncü Madde: Gavs-ı Azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin huyunun erdemlerini, cisminin dış görünüşlerini ve günlük ibadetlerini bildirir.

Fakirullah hazretlerinin, işi Allah’a ısmarlama, teslim, rıza ve ihlâsla doğruluk, sefa ve Huda’dan başkasından kalbinin boşalması, Mevlâ ile meşgul olma, sena ve sevgi ile gerçek ibadetleri, fakirlik ve fena ile alçak gönüllülük, yumuşaklıkla cömertlik, dünya bağlantısından kesilme, fakirlik cömertliğiyle zenginlik göstermesi, darlık ve genişlikte birlik, kaza takdirlerine itirazı terk, belâ vaktinde şükür ve sabır, nefis ve arzuya uymama, hicap ve riyadan sakınma, sıkıntısızca emirlere uyma, halvet ve yasaklardan sakınma, şeriat üzere ayak diretme, cömertlik, bağışlama, bilim, haya, incelik, şefkat, vefa, inat ve cefadan kaçınma, dost ve düşmanlara nasihat, dostlarına ikram, bilgin ve salhlere sevgi, evliya ve velilere saygı gibi zatına özgü güzel sıfatları hep öğülmüş ahlâklar ve beğenilmiş vasıflar idi. Allah onu kendine yakın eylesin, onunla olan dilek ve umutlarımızı kabul eylesin.

Hazreti şeyhin cisminin dış görünüşü ve şekli; güzellik ve cemalle, organlarının yapı ve biçimi lütuf ve ılımlılıkla, hakim Olan Allah’ın eseriyle en güzel biçim üzere idi. Her ayıptan uzak ve arınmış yaratılmıştı. Çünkü onun boyu ne uzun ne kısa idi. Güzel ve uyumlu, benzersiz idi. Başı büyük, berrak saçlı abir idi. Alını güzel, alın kırışıkları uzun idi. Lâtif kulağı orta ve güzel, kaşları kavisli ve ayrık araları kırışksız idi. Gözlerinin her safveti orta, bakışı güleç idi. Yüzü nurlu ve tebessümlü, esmer idi. Temiz burnu orta ve ince idi. Ağzı orta, dudakları ince idi. Sesi gunnesiz güzel, konuşması açık, uzdilli, sözü doğru idi. Kokusu güzel, dişleri beyaz ve sağlam, mübarek sakalı tamam ve ak idi. Boyun ve omuzları lâtif, kol ve elleri zarif idi. Avucu yumuşak, güzel parmakları uzun ve geriye eğilimi rahat idi. Göğsü geniş ve kılı hiç yok idi. Karnı hafif ve bütün cismi zayıf idi. Ayak parmakları uzun ve baştan ayağa güzel idi. Hak Teâlâ o dostunu öğmüş yaratmış idi. Yüz bin gönülde ona yer etmiş idi. Allah onu tecellileriyle bağışlasın ve tecellileriyle bizi faydalandırsın.

Hazreti şeyhin günlük iadetleri, seçkinlere özgü olan orta hâlde idi. Bütün âdeti, her işte Huda’nın habibine uyma idi. Çünkü o aziz, önce murakabe ve fena sayılan uykusundan her seher vaktinde uyanması sırasında döşeginden kalkar idi. “Ölümümüzden sonra bizi diriltene ve ruhlarımızı geri veren, öldükten sonra diriltene Allah’a hamd olsun. Elbette şahadet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur ve şahadet ederim ki Muhammed onun kulu ve resulüdür” deyip, abdest ve gece namazına özen gösterirdi. Sonra seccade üzerinde kıbleye karşı oturup, dua ve tövbe ile bağışlayıcı olan Allah’a yalvarıp, seherleri ihya ile sabaha dek dinlenirdi. Bundan sonra “Sabaha ulaştık. Sabahın meliki tek ve yok edici olan Allah’tır. Rab olarak Allah ile din olarak İslâm ile peygamber olarak Muhammed (s.a.s) ile kıble olarak Kâbe ile imam olarak Kur’an ile kardeşler olarak müminler ile razı olduk. Yüce ve büyük Allah’dan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur” deyip, sabah olduktaki Şafiî mezhebine göre vaktinde kendi hücrelerinde kerpiç kadar bir taş üzerinde sesli olarak kendi ezan okuyup “Allah’ım bu tam devletin ve devamlı duran namazın Rabb’i. Efendimiz Muhammed’e vesile, erdem ve yüksek derece ver. Onu vaat ettiğin makam-ı mahmuda gönder. Elbette sen sözünden dönmezsin” duasıyla, ezanı bitirirdi. Sonra sabahın sünnetini kılıp yüz kere “Sübhaneallahi ve bi hamdihi ve sübhaneallahi’l-azim” deyip namazın farzını evlâdıyla tam yerine getirirdi. Selâm verdikten sonra “Allah’ım verdiğini engelleyecek yoktur, menettiğini de verecek yoktur. Kazanı reddedecek yoktur.

Soy soplâ senden faydalanılmaz. Sübhanallâhi vallâhü ekber. Velâ havle veâ kuvvete ille bülahi'l-aliyy'ül-azim" deyip, Ayet'ül-Kürsi'yi okuyup, tespih ve hamdi ve tekbirleri sağ elinin parmak mafsallarıyla otuz üçer adedini tamam ederdi. Bundan sonra "Lâilâhe illellâhü vahdehü lâ şerike leh lehülmülkü ve lehül hamdü yühyi ve yümit bi yedihi'l-hayre ve hüve alâ külli şey'in kadir" deyip, duasının evvelinde ve sonunda hazreti peygambere salât ve selâm ederdi. Duadan sonra on kere "Lâilâheillallah" onuncuda "Muhammedün resulüllah" deyip, Fatiha ile bitirirdi. Abdestini misvak ve dualarıyla alıp huşu ve huzu ile duayı gönül temizliği ve işi Allah'a bırakarak edip din ve üstadını, akraba ve hizmetçilerini hayır dua ile vasiyet eden dostlarını adlarıyla anıp, beş vakit namazda bu düzeni gerekli saymıştır. Güneşin doğumuna dek Yasin suresini ile Esmâ-yı Hüsna'yı okuyup, sebepler, müsebbiat-ı aşere gibi dualarını ve zikirlerim tamam edip sonra salât-ı işrakı (güneş çıktıktan sonra kılınan namaz) yerine getirip, ondan sonra ehli ve evlâdıyla konuşurdu. Sonra kendi yazdığı Mushaf-ı Şerif ile dört beş cüz kadar Kur'an okurdu. Kuşluk namazına önem verirdi. Sonra ahab ve ziyaretçiler için kapı açıp, öğle vaktine kadar gelen dert ehline öğüt ve hikmetle dua ve gayretle derman edip fakirlere iyilik ve gariplere yemek ikram ederdi. Aşıkların yüzüyle sevinçli, arifleri sözleriyle sürekli mest ederdi. Öğle olduğunda yine hücrelerinden adı geçen minare üzerinde kendi ezan okuyup, yanında bulunan cemaat ona uyup, öğle namazını yerine getirmeye tespih ve duasıyla tamam ederdi. Sonra ikindiye dek ziyaretine dek ziyaretine gelen Huda'nın yaratıklarını, zalimlerden başkasını, lütuf ile âdetince söz ederdi. Herkese yumuşaklık ve alçak gönüllülük ile muamele edip, emirlerden ve zenginlerden fazla zayıflara ve fakirlere ikram ederdi. Herkese aynı teveccühle akıl ve gayretince merama erdirirdi. İkindi olduğunda, yine kendi ezan okuyup, yanında bulunan ahab ona uyup namazı eda eyledikte, sözü keserdi. İkindiden sonra o kalplerin sevgilisi, ahabından inziva için kapı kapayıp cenabı Rabb'ül-erbaba tam teveccüh ederdi. Adeti olan dua ve zikirlerle akşam ederdi. Akşam oldukça "Akşama ulaştık. Akşamın mülkü, tek ve yok edici olan Allah içindir. Allah'ım bu gecenin ve içindekilerin şerrinden sana sığınırım. Bundan sonraki şerlerden de. Şeytanların alaylarından sana sığınırım. Rabb'im sana sığınırım. "Velâ havle ve kuvvete illâ billâhi'l-aleyyi'l-azim" deyip, akşam namazı acele kılmada özen gösterirdi. Oruçlu ise su ile iftar edip "Allahümme leke sumtü ve bike âmentü ve aleyke tevekkeltü ve alâ rızkıke eftartü. - Allah'ım, senin için oruç tuttum. Sana inandım, sana tevekkül ettim ve senin rızkın üzerine iftar ettim" okuyup, ramazan ise "Ve esümü gaden min şehri ramazani neveytü. Fağfirimâ kaddemtü ve mâ ahhartü. (Ramazan ayından yarın oruç tutmaya niyet ettim. Allah'ım, yaptığım ve yapacağım günahlardan dolayı beni bağışla" deyip, duasını tamam ederdi. Akşam namazından ve evvabin namazından sonra Fetih suresini okuyup, evlâdıyla yer üzerinde bezden sonra üstünde ağaç tabak içinde kurallar ve sünnet üzere yemeğini yerdi. Yemekten sonra "Allahümme işba' külle câyiin kem âşba'tene. (Allah'ım, bizi doyurduğun gibi bütün açları da doyur" deyip, sağ elinin beş parmağını sofrâ üzerine koyup öptükte iki elini kaldırıp "Elhamdü lillâhi hamden kesiren mübareken fihi gayre mekfi vela mevduun velâ müstağne anhü. Elhamdü lillâhillezi et'amenâ ve sekâna ve kisânâ ve caalnâ minel müslimin ve hedâna ve rahmetüllâhi ve berakatühü alâ saniittaami vel âkilin. Velhaldü lillâhi rabbilâlemin. Çok temiz ve mübarek hamd Allah içindir. Bu, bitmez, terk edilmez ve kendisinden istiğna edilmez bir hamdth Hamd, bizi yediren, içiren, giydiren, Müslümanlardan kılan ve doğru yolu gösteren Allah'a mahsustur. Allah'ın rahmet ve bereketi yemeği verene ve yiyenlere olsun. Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur" deyip, ellerini yüzüne sürüp, o nimete hürmet ederdi. Sonra ehli ve

evladiyla sohbet edip, onların keyfince gidip geçim ve ev işlerinde bildirdikleri ve izin istedikleri eksikleri ve fazlalıkları bilgece yerine getirip tamamlardı. Sonra abdest tazeleyip, yatsı namazını evladiyla kılıp, Mülk suresini okuyup -cuma gecesi ise hatim duası edip- feleklerin fahri peygamberimiz aleyhisselâmın pak ruhuna hediye ederdi. Kibleye doğru döşenmiş yün döşek üzerinde, gecüktirmeden uykuya niyet ederdi. Döşek içinde oturup, birer Fatıha ve Ayet’el-kürsi, üç İhlâs-ı şerif ve birer Muavvizeteyn (Nas ve Felak sureleri) okuyup, her biri sona erdikçe, kendi vücuduna üfürüp, ellerini göğsüne sürüp, bu afsunu sürdürürdü. Sonra sağ yanı üzre kibleye dönük ya arkası üzere gökleri düşünerek yatıp “Rabb’im, yanıma senin adınla koydum. Günahımı bağışla. Nefsime sana havale ettim, onu tutarsan, bağışla. Onu gönderirsen salih kullarını koruduğun şeyle koru. Allah’ım, sana olan sevgimle beni uyanık tut. Beni sana lâıyk en güzel amellerde kullan. Eşhedüenlâ ilâhe illallah ve eşhedüenne muhammeden abdühü ve rasulüh” deyip, çokluk âleminde dönüp, yine murakabe ile vahdet âlemine girerdi. Allah bizi onun bereketi ile menfaat-lendirsin ve onun yollarına bizi ulaştırsın.

NAZİM

*Aşk buyu ile dem-i bâd-ı sabâ gelmiştir
Havf ü enduh gidip zevk ü safâ gelmiştir
Nefha geldi ve nesîmi dile can bahşetti
Şâdmanem ki bana buy-i velâ gelmiştir
Gönlümü zinde eder nûkhet-i bâd-ı seheri
Onda hoş buy-i dem-i ehl-i bekâ gelmiştir
Cümleden Hak mütecellî iken o dostuna müdâm
Dem-i Veysiden ona buy-ı Huda gelmiştir
Vuslat-ı aşk bulan can işitir hr yerden
Nicesin nara-yi mestân-i hevâ gelmiştir
Cümle efkâr gelir kalbe misafir Hak’dan
Cümleden hoş dile teslim ve rıza gelmiştir
Tavr-ı metanetle belâlarda sabûr ol seyret
Hakkı Hak’tan ne gelür cana sefa gelmiştir*

(Aşk kokusu ile bad-ı safa kokusu gelmiştir. Korku ve tasa gidip zevki sefa gelmiştir. Esinti geldi ve hafif rüzgâr gönle can bağışlamıştır. Şad olmuşum ki bana yakınlık kokusu gelmiştir. Gönlümü zinde eder güzel kokulu seher yeli. Onda hoş güzel kokulu kalıcılık gelmiştir. Herkesten Hak görünenken o dostuna devamlı, Veysel Karanî nefesinden ona Huda kokusu gelmiştir. Aşka kavuşan can her yerden işitir, nicesin sarhoş narasısı arzusu gelmiştir. Kalbe Hak’tan bütün fikirler misafir gelir. Herkesten hoş, gönle teslim ve rıza gelmiştir. Belâlara dayanıklılıkla sabırlı ol, seyret. Hakkı, Hak’tan ne gelir cana, sefa gelmiştir.)

Dördüncü Madde: Gavs-ı Azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin yüksek âdetlerini, dostluk müsaadelerini ve giydikleri elbiseyi bildirir.

Fakirullah hazretlerinin âdetleri Hakkın emrine boyun eğme ve halka yumuşaklık ve saygı idi.

Çünkü onun yanında Hak Teâlânın ism-i şerifi anıldığında ululayıp “Celleşane hü” der idi. Hazreti peygamberin ism-i şerifi anıldığında “Aleyhisselatü vesselam” derdi. Cebrail veya israfil veya Mikail veya Azrail adları anıldığında “Aleyhisselâm” der idi. Ashab-ı kiramdan biri anıldığında “Radi-yallahü Teâlâ ahü” der idi. İslâm sultanına adalet ve insaf üzere olmakla ve düşman üzerine fırsat ve yardım bulmakla dua ederdi. Evlâdına din bilimi öğretip akrabasının ziyaretini yapardı. Komşularına gözetme ve sevgi ile ihtiyaçlarını görürdü. Ziyaretine gelen ve gelmeyen ahbabına muhabbet edip kusurlarına kalmazdı. Ziyaretine gelen emirlere ve vezirlere bile ayağa kalkabilmezdi. Yumuşaklık ve alçak gönüllülükle iyiyi emir ve kötüyü yasak eylemedikçe olmazdı. Haya madeni idi ki gülmeyip tebessümle söylerdi. Sorana cevap verir, sormayana sükût eylerdi. Hücrenin ortasında serilmiş olan siyah seccade üzerinde kibleye yönelik diz çöküp otururdu. Ne halka dayanır ve ne duvara yaslanırdı. Ne yastığa dayanıp ne de yukan bakabilirdi. Ziyaretine gelenlerin yüzüne bir gelende ve bir de gidende bakardı. Ona adak ve hediye, altın ve gümüş getirselers, kabul ederdi. Fakat eline almayıp seccadenin altına koymakla emrederdi. Sonra büyük oğlu onu alıp evinin masraflarına harcardı. Diğer türlü hediyeleri kendi eliyle ehil ve evlâdı arasında taksim ederdi. Meyve ve yiyecek gibi hediyeleri meclisinde hazır bulunan ahbab ve ziyaretçilere dağıtıp kendi de yerdi.

Bir gün bir gecede çeyrek ekmek anca yerdi. Beş altı günde ancak bir kâse su içebilirdi. Çoğu vakitlerinde ona vecit ve halet gelirdi. O vecdi hâlinde başını eğip, gözlerini yumarak sessiz sedasız kalırdı. Bütün vücudu ile otururken tam dönüş yapardı. Yani önce sağa, sağdan geriye ve geriden sola, soldan ileriye ve ileriden sağa temayülü ile belinden yukarı bir karar üzere hareket ederdi. Sol elini açıp, arkası önünde yere koyup, avucu içinde sağ elinin şahadet parmağı ucu ile kendi hareketi yönü ile kuşatıcı daire çizer gib olurdu. Ne zaman ki bu cezbe hâli o olgunu alırdı; his ve kuvvetleri öyle kendinden geçerdi ki ne bir söz söyleyebilirdi ne de bir kimseden haberi olurdu. Her nesneden habersiz kalıp kendi haliyle meşgul olurdu. O durumda yanında bulunanları hep ulu görme alıp, dışarıya gelirdi. Kuyu vakasından sonra melek meşrepli olduğundan ehli ile yatmazdı. Hiç kimsenin evine gitmezdi. Ama kendi ziyaretine gelen misafirlere günde bir kazan aş ve bir kazan pilâv ile iki yüz ekmek yetmezdi.

Burun bid’âtlerden çekinirdi. Sünnetleri terk etmezdi. Beş vaktini kendi hücresinde ezan ve cemaatle yerine getirirdi. Cuma günleri boy abdesti alıp, elbisesini değiştirip, camii şerife giderdi. Salât-ı ısrak, kuşluk ve evabin ve teheccüt namazlarına devam ederdi. Pazartesi ve perşembe günleri hep oruçlu olurdu. Her cumada, namazdan önce mutlaka Kehf suresini okurdu. Bütün söz ve fiilleri, ahlâk ve tavırlarında Hazreti Habib-i Huda’ya uyardı. Adet, ibadet ve itikatlar ile onun izince giderdi. Hatta bu zyîf Hakkı, o erdemli ve olgundan “Mesâbih” kitabını sekiz ay süresinde okuyup ona murakıp olmuştur, her hâlde bütün hareketlerini ve sakinlerini, o kitab-ı şerife uygun bulmuştur. Sözün kısası, bir bilgin, yapan, erdemli ve olgun idi. Dünyadan yüz çevirmiş ve Mevlâ’ya dönmüş idi. İbadet vazifelerinde oturan, ibadet inceliklerinde doğru idi. Allah ondan razı olsun ve onu da razı etsin.

Hazreti şeyhin elbisesi dahi sünnet üzere yapılmıştı. Çünkü onun elbisesi kaba kumaştan, beyaz, yeşil, siyah, kısa ve yamalı idi. Önce başına ak bezden iki adet takke üzerine bir küçük beyaz imame sarardı. Ak orta bezden iç gömlek giyip onlarda bile temizlik arardı. Ak ince bezden terlik ve zıbını ve kısa kaftanı vardı. Mübarek beline beyaz ince şal kuşak bağlardı. Cübbesi yeşil, ince seçilmiş şal idi. Onun kolu dirseğinde, eteği dizinde idi. Rengi zümrüt gibi idi. Elbiseleri ikişer kat bu şekilde idi.

[illegible]

*Cân-ı dilde hâne kıldın âkıbet Gönlümü virâne kıldın âkıbet
 Ol cünun zincirini tahrik edip Sen beni divâne kıldın âkıbet
 Aşk-ı bî pervâya mahrem eyledin Akıldan bîgâne kıldın âkıbet
 Dane-i nâçiz idim ben zir-i hâk Dâne-i yüz dâne kıldın âkıbet
 Dane iken bağ ü bostan eyledin Haki pür kâşâne kıldın âkıbet
 Cümleden kat' eyledin çün gönlümü Vâsıl-ı cânâne kıldın âkıbet
 Hamr-ı vahdetten içirdin tab'ıma Ruhumu peymâne kıldın âkıbet
 Sâkı-i gülzâr-ı cansın dembedem Gönlümü meyhane kıldın akıbet
 Ev Fakirullah bu Hakkı bendeni Aşık-ı ferzâne kıldın âkıbet*

(Gönül canında hane kıldın sonunda. Gönlümü virane kıldın sonunda. O aşkın zincirini zorlayıp sen beni divane kıldın sonunda. Pervasız aşka mahrem eyledin, akıldan yabancı kıldın sonunda. Naçiz tane idim toprak altında, yüz tane kıldın sonunda. Tane iken bağ ve bostan eyledin, toprağı çok köşk kıldın sonunda. Çünkü herkesten gönlümü uzaklaştırdın, sevgiliye ulaşıcı kıldın sonunda. Vahdet şarabını içirdin huyuma, ruhumu kadeh kıldın sonunda. Saki, devamlı canın gul bahçesisin, gönlümü meyhane kıldın sonunda. Ey Fakirullah, bu Hakkı kulunu, bilgin âşık kıldın sonunda.)

Beşinci Madde: Gavs-ı Azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin hizmetçileri başı, belki soylu evlâtlarına eş olan aziz pederim Derviş Osman Hüsni Hakirullah hazretlerinin memleketi, doğumu, güzel tavır ve ahlâklarını, hüznü, hayret ve yanmasını bildirir.

Erzurum'un doğu tarafında altı saat mesafede geniş bir ovanın orta kuzeyinde, Pasinler'in yüksek merkezi olan Hasankalesi ahalisinden Dursun Mehmet oğlu Molla Bekir demekle bilinen; misafire ikram ve fukaraya yedirmek ve dervişlere saygı ile vasıflanmış, vezirler ve emirler divanında rey ve tedbir ile ammenin büyük işlerine düzen vermekle alışılmış olan dedemiz merhumun bin seksen bir (1081-1607) tarihinde rebîülevvelin on dördüncü günü pazartesi günü sabahında yüzü peçeli, haya ve hicaplı bir oğlu dünyaya gelip adı Hazreti Osman olmuştur. Onun doğumundan babası çok hoşlanmış, murat almıştır. Hak Teâlâyâ hamd ve sena edip kale ahalisine ziyafetler vermiştir. O oğul çelebi, yirmi yaşına varıncaya dek adı geçen kalede kerameti açık merhum Kara Şeyh oğlu Seyyid İbrahim Efendi hazretlerinden sarf, nahiv, fıkıh ve feraiz okuyup, hadis, tefsir ve akait bilimi bilmiştir. Huda'nın vergisi lâtif tabiatlı ve güzel ahlâk ile alışılmış, Derviş Efendi namıyla şöhrat bulmuştur. Sonra annesi hasta düşüp ölmüştür. O zaman onu babası zorla evlendirip kalenin yakınında Fendiye adlı köyde seyitlerden Şeyhoğlu merhum Dede Mahmut'un kızını almıştır. O Hanife Hatun bizim müşfik annemiz olmuştur. Gerçi Osman Efendi'nin hayası galip olduğundan zıfak akşamı insanlardan utanıp minarede gizlenmiştir. Fakat o çok şefkatli ve hikmetinden sorulmayan Allah, onun ehli ile sükûnu için aralarında nice sevgi ve merhametler kurmuştur. Birbirine nice rağbetler edip birbirinden nice lezzetler almıştır. Ceddimiz Molla Bekir'in cömert tabiatı gereğince misafirden çok haz bulmuştur. Her akşam elbette az ve çok misafir gelmiştir. Yirmi, ya fazla en azı on garip adam olmuştur. Misafir gelmediği akşam mahzun olup aç kalmıştır. Bir akşam güz günlerinde Derviş Zekeriya adındabir aziz, Özbekli misafir gelmiştir. Hasta olup o kış onda kalmıştır. Oğlu Derviş

Efendi'yi o azizin hizmetine tayin kılmıştır. O dahi bu hizmeti büyük bir nimet bilmiştir. Baş ve can ile gece ve gündüz ona sahip olmuştur. Erbainin başında en uzun gecede o oğul hizmetçi, o aziz hastanın odasında beklerken azizi bir cazibe almıştır. O haletle yatağından kalkıp, bir saat kadar evin içinde feryat ederek, gelip gidip sanki İstanbul yangınıni söndürmüştür. İstanbul'dan Hasankale'ye hamsin başında bir vezir gelmiştir. O uzun gece yangınından haber verdiğiinden bu hizmetçinin azizine iyi zannı doğru olmuştur. Aziz hasta, baharda sağlık bulmuştur. Gidişinde oda kapısında hizmetçinin yüzüne bir bakıp hitap kılmıştır ki "İkramınız altı ay süresinde tamam olup bizimki kalmıştır. Hemen murat iste ki senin için murat kapısı açılmıştır". O zaman bu hizmetçi, o azize niyaz ile cevap etmiştir ki "Muradım ancak dünyadan ahrete iman ile gitmektir ve cennet-i alâ devletine gitmektir". Tekrar ona hitap etmiştir ki "Gayretini yüce tut ki imanın aslı gayreti yüce tutmaktır". O zaman hizmetçi ağlayıp demiştir ki "Muradımın en kıyası ahret âleminde Mevlâ'ya kavuşmaya ermekdir". Tekrar ona demiştir ki "Gayretin yücesi o devleti bunda gönül âleminde peşin bulmaktır". Hemen hizmetçi bunu işitip ayağına düşmüştür. O anda ona Hakk'ın doğru yolu göstermesi erişmiştir. O aziz onu müjdeleyip demiştir ki "Başını kaldır ki bu devlet onda karar tutmuştur. Kendi suretini yani iki kaşın arasını kendini nakşetmekle ona tembih etmiştir. Kelime-i tevhidi ıslık gibi nefesler ile günde on bin kere tekrar etmeyi ona telkin edip gitmiştir. O zaman o azizin tembih ve telkinini derviş efendi can muskası ve dil virdi kılmıştır. Gece ve gündüz o şekilde tekrar ile meşgul olmuştur. O esnada onun pederi Molla Bekir, Azak seferine gidip, Kefe'de vadesi yetip, onda Ulu Cami'de kalmıştır. Ondandır bunda kalan ticaret, ziraat, hizmetkâr, çift, araba, ev bark ve gelen giden fukara, gerekli şeylerin işlerini döndürmeye ve evde bulunan kardeşler ve çocukların haykırmaları, bağırması, varlığına sebep olan babasının ölümü hasreti derviş efendinin zikir, fikir ve huzuruna engel olduğundan onun tabiatı bağlı, ruhu hasta, kalbi kırık, mahzun ve elemli olmuştur. Her saat ve her an yaslı olup tasa ve gam denizine dalmıştır. Bir olgun mürşit bulmamış ki onu gönülden içeri ala. Onun için dışarıda kalmıştır. O hâlde kelime-i tevhit nuru ve şiddetli elem ateşi toplanmasından bir hastalığa tutulmuştur ki bedeninin bütün parçaları soğuktan yanıp buz gibi soğukla dolmuştur. Bu esnada kendi otuz yaşına ve hicrî tarih bin yüz on (1110 - 1698) yıl başına gelmiştir. Ömründe öfkelenme bilmeyip, en güzel ahlâka sahip olan Derviş Efendi o ateşten hasta mizaç olup, her gördüğü nesneden ve her sestenden ona gazap gelmiştir. Öyle güzel ahlâka sahip iken böyle kötü ahlâkla yok olduğu ona bir başka elem olmuştur. Her yıl oğlu doğup, üç dört aylık oldukça beşik içinde yürekler acısı bir biçimde boğulmuştur. Onları göz göre göre boğan görünmeyip yok olmuştur. Bu türlü elem ve kederlerle dünyadan yüz çevirip ve tiksiniş şaşırıp kalmıştır ve soğukla yanmış yakılmıştır.

NAZIM

*Aşk meydanında mert olmak özge kâr yok
Bunda candan geçmelidir gayri bir güftâr yok
Bir nefes asûde olmaz âşık-ı dîdâr-ı yâr
Afitâb-ı aşk için bir sâye-i divâr yok
Aşk-ı yâr aheste söyler can kulağında müdâm
Her kimin şuğulu var ona derdimizden bâr yok
Ecnebilik sürmesin gözden yudum kan yaşı ile
Kanda seyrettimse gayr-i cîlve-i dildâr yok*

*Bir kadem yol gitmedikçe bulmak olmaz onu kim
Gayet-i gurbundan özge mani-i dâdar yok
Hûd bahri görmedi ta çıkmadıkça bahirden
Varlığından çık ki bu deryadan özge var yok
Mert isen gel reng-i derd-i aşka ey Hakkı boyan
Bak ki bu dâr içre bizden gayri diyâr yok*

(Aşk meydanında mert olmaktan başka kâr yok. Bunda candan geçmelidir başka bir söz yok. Bir nefes rahat olmaz, âşığa sevgilinin yüzü. Aşk güneşi için bir duvar gölgesi yok. Sevgilinin aşkı aheste söyler devamlı can kulağında. Her kimin işleri var ona derdimizden yük yok. Yabancılık çekmesin gözden kan yaşı ile. Nerede seyrettimse başka sevgilinin cilvesi yok. Bir adım yol gitmedikçe onu bulmak olmaz ki yakınlığın gayesinden başka görmeye mani yok. Balık denizi görmedi ta çıkmadıkça denizden. Varlığından çık ki bu deryadan başka var, yok. Mert isen gel aşk derdinin rengine boyan ey Hakkı. Bak ki bu ev içinde bizden başka diyar yok.)

Altıncı Madde: Gavs-ı Azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin hizmetçiler başı, belki evlâtları yerinde olan yumuşaklık ve haya madeni Derviş Osman Hüsni Hakirullah hazretleri kendi işinde istihare kılıp, İbrahim oğlu dünyaya gelip, kendi her şeyden geçip, Kale'den Erzurum'a göçüp, tasavvuf tanıdığı olup, sahibinin haberini alıp, seyahat arkadaşını bulup, tedarik kıldığını bildirir.

Derviş Efendi merhum işlerinde hayret ve gam içinde kalmıştır. Hicrî tarih bin yüz on beşinci (1115 - 1703) yıla ulaşmıştır. O muharrem'in ilk cuma gecesi işleri değiştirme için doğrulukla istihare kılmıştır. Rüyasında dünyayı terk, Mevlâ'yı talep ile memur olmuştur. Uyandığında seyahat kılmak ve olgun mürşit bulmak arzusuyla dolmuştur. O cuma sabahı Zühre saatinde güneşin doğumuyla beraber onun bir oğlu dünyaya gelmiştir. Adı İbrahim Hakkı olmuştur. Can ve cismi aşk ve şevk ile dolmuştur. Cismanî bulanıklıklardan ve ruhanî afetlerden Hakkın yardımı ile esenlik bulmuştur. Onun özeti şu üç beyitten bilinmiştir.

KITA

*Hicretin tarihi bin yüz on beş oldu ol bahar
Kale-i ahsende İbrahim Hakkı doğdu zâr
İhtiyarı ilim idi ta sal bin yüz kırka dek
Aşka düştü arif oldu vecd ü hâli kıldı kâr
Sal bin yüz yetmiş oldu sinn-i Hakkı ellibeş
Kendi Kârı bar ü varı ihtiyarı kıldı yâr*

Halbuki pederi ondan, belki candan geçip, mürşit arzusuyla seyahat fikrinde kalmıştır. Kardeşleri ve ev halkı şehir köşesinde rahat kalması için bir gece gizlice Kale den Erzurum'a geçip gelmiştir. Erzurum'da gümrükçü Derviş Efendi kendi oğluna üstat etmeye talip olmuştur. Nice ikram ile her ay otuz kuruş aylık tayin edip, araya adamlar salmıştır. O hepsinden yüz çevirip, insaniyetli Habib

Efendi'yi arayıp bulmuştur. O merhamet madeni merhumdan haremde gizlice tasavvuf biliminde seyir ve tarikat yolu kitabı okuyup tamamıyla bilmiştir. O kalpler sevgilisi bu maremini muhabbet

kılıp saygı ile imam eylemek için Mehdî mahallesinde bir cami yaptırmıştır. Gayretli imam peder efendi, tasa ve gam ateşi ile sıtmalî gibi olup soğuk ile yanmış yakılmıştır Mürşit arzusu onun sabır ve rahatını kesip, akıl ve fikrini almıştır. O esnada Lala Paşa camisine olgun bir mürşit Özbekli Vaiz gelmiştir. Derviş Efendi varıp, o olgunu tenhada görüp hâllerinin hastalıklarını ona söylemiştir. Onu mürşit edinip beraber gidecek olmuştur. O olgun o gece murakabesinde Hak Teâlâ'nın bildirmesi ile bunun hâllerinin gerçeğini bildirmiştir. Bunun üzerine bir daha görüştükte o hakim bu hastaya büyük iltifat ile müjdeleyip teselli vermiştir ki: "Ey mümin kardeş, biz seni kabul ederdik. Fakat bizden önce seni sultanımız almıştır. Sana müjde ki senin bir büyük sahibin var ki o en olgun mürşit kırmızı kükürt gibidir. Altı yıldan beri onun sana iştahı bildirilmiştir. İki yıla dek karşılaşacaksınız. Hem sen bu ateşe tahammül edip ganimet bil ki güzel alâmettir. Mevlâ'yı tevekkül edip doğru olarak bil ki sonu esenliktir.

Derviş Efendi, o olgun Özbekli'den bu haberi almıştır. O zaman bu işaret ve müjde ile hazlanmış ve sevinmiştir. Vaat edilen sahibini bulmak arzusu ile seyahat için arif billah Eyüp Efendi hazretlerini şefkatli yol arkadaşı bulmuştur. İki yıl gece ve gündüz onunla vefalı arkadaş, sırdaş, dost ve gam arkadaşı olup kalmıştır. O esnada onun hanımı Hanife Hatun İbrahim oğlunu terk edip ahrete göçmüştür. O zaman Derviş Efendi, tecerrüt (her şeyden vazgeçip Allah'a yönelme) âlemine erip, bir oğlunu iki kardeşine verip, kendi yol ihtiyaçlarını görüp seyahat fırsatını bulmuştur.

NAZIM

*Ger olsa bu aşk ile ervah giriftâr
Cân ü dilimiz olmaz idi talib-i didâr
Meyletmese ger âşîka ol dilber-i mâşuk
Düşmezdi bu uşşak içine germi-i bâzâr
Alemde eğer olmasa ne aşkı ne derdi
Bu can ü gönül olmaz idi âkîl ü hüşyâr
Göstermese ger devr ü teselsül ruh ü zülfi
Kılmazdı bu âşıkları serkeşte çü pergâr
Hem kendi ruhun görmese ger perdede ol meh
Kendini pes ol perdeden olmazdı hıridâr
Suretler olurdu heme bî hâsıl ü mahsûl
Arifler eğer olmasalar vâkıfı esrâr
Ey Hakkı eğer olmasa can âyine-i aşk
İndinde onun olmaz idi cânına miktâr*

(Eğer olsa bu aşk ile ruhlar tutkun, can ve gönlümüz sevgilinin yüzüne talip olmazdı. Eğer meyletmese âşığa o gönül alan sevilene, düşmezdi bu âşıklar alışveriş ateşinin içine. Eğer âlemde olmasa ne aşk ne dert, bu can ve gönül olmazdı aklı başında kimse. Göstermese eğer devamlı yanağını ve zülfünü, bu âşıkları pergel gibi etrafına kılmazdı. Hem kendi ruhunu görmese eğer o ay yüzlü perdede kendini, o perdeye müşteri olmazdı. Bütün suretler ortaya çıkmazdı, arifler sırlara vakıf olmasa. Ey Hakkı eğer olmasa can aşkın aynası, yanında onun canın değeri olmazdı.)

Yedinci Madde: Gavs-ı Azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin

hademeler başı, belki evlâdına eş bulunan yumuşaklık ve haya madeni Derviş Osman Hüsni Hakirullak hazretleri o vaat edilen sevgilisi olan sevgililer sevgilisini ne yaşlaşma ile bulup, hizmetinde kalıp, derdine derman olup muradını aldığını bildirir.

Fakirullah hazretleri kuyu vakasından beri Derviş Efendi pederi kendi hizmetine lâıyk ve sohbetine uygun görüp, mahrem ve can ciğer arkadaş eylemek için sevgisi ile devamlı cezbetmiştir. Derviş Efendi de bu tarafta istihare gecesinden beri devamlı olgun mürşit cazibesi arzusu ile sabır ve kararlı kesilip işi bitmiştir. Hicrî tarih 1122 yılı (1122 - 1710) recep ayının başına yetişmiştir. O zaman Derviş Efendi, o vaat edilen mürşidini bulmak için dünyada on yıl seyahat kılmak gidişiyile şefkatli arkadaşı Şeyh Eyyüb Efendi ile bile Bitlis tarafına gitmişlerdir. Şefkatli arkadaşı o semte önce varıp Molla Mehmet Arvasî adında bir olgun bulup, bir süre yanında kalıp, ondan bilim ve irfan öğrendiğinden o tarafı tercih etmiştir Derviş Efendi, Bitlis'e varıp, oranın yüksek evlerinin, nehirlerini, yüksek ağaçlarını ve uzanmış meyvelerini gördüğü zaman şaşırıp "Burası cennet midir" deyip, şefkatli arkadaşını sorup, bir hafta onda kalıp seyretmişlerdir. Sonra Eyüp Efendi'nin şeyhi Molla Mehmet Arvasî hazretlerinin mezarını ziyaret için Kürdistan'da Müküs tarafına gitmişlerdir. Orada da bir hafta kadar kalıp, Derviş Efendi'nin sabır ve kararı gidip sevgili iline yönelmişlerdir. Orada şefkatli arkadaşı ile Siirt'e doğru hac niyeti ile Kâbe yolunu tutmuşlardır.

MISRA

Canan ilinin işte dağı göründü

Hizan'dan Siirt'e varan kervan ile yoldaş olup, onların dilinden Siirt'in yanından Tillo adlı bir köyde Şeyh İsmail adında bir azizin haberini işitmişlerdir. Onu ziyaret için kervan ehlinden bir ihtiyar ile ona haber gönderip kendileri o gece bir köyde yatmışlardır. İleri giden adam o azize haber etmiştir ki iki Erzurumlu molla senin ziyaretine geleceklerdir. Acep onlar kimler olacaktır? O aziz, ona vöyle cevap etmiştir ki onların biri yine Erzurum'a gidip, biri burada kalacaktır.

İşte Derviş Efendi, arkadaşı Eyüp Efendi'yle şabanı şerifin ilk günü o azizin yanına can atmışlardır. On yıllık mesafede istedikleri devletliyi on günlük yerde bulup devlet yüzüne yetmişlerdir. Hemen ilk görüşmede Eyüp Efendi irfan nuru ile onu tanıyıp beklemeksizin şükür secdesine gitmiştir. O aziz ona "Molla Eyüp başını kaldır, bu senin haccındır, deyip onu müjdelemiştir. Ama Derviş, o azizi hasta anlayıp, kırmızı kükürt ve nurlu güneş olduğunu tanımayıp nefsine kıyas etmiştir. Kendi hakim mürşidini ve devamlı sahibini bulmuş iken bilmeyip onu aramakta aklı Kâbe'ye ve kendi Siirt'e gitmiştir. Üçüncü günü Tillo köyüne gelip görmüştür ki arkadaşı Eyüp Efendi aradığını bulup, kadrini bilip yanında kalmıştır. Bayrama dek o camide itikafa girmekle ve günde bir an o azizin cemalinden murat almaya gidiş ve niyet kılmıştır. O zaman o dahi arkadaşına uyup, onunla camide kalıp hayret denizine dalmıştır. Fakat gün gün illeti gittiğinden o azize teveccüh kılıp ona meyyal olmuştur. Derece derece cismi esenlik ve canı rahat bulmuştur. Saat saat kalbinden gam ve gaflet gidip sevinç ve huzur ile dolmuştur. Bayrama dek sahibini tanıyıp ona en büyük hizmetçi olmuştur. O aziz, o dervişini bir mertebe almıştır ki arkadaşı nerede kalmıştır. Ama Şeyh Eyüp Efendi bayramdan sonra Erzurum'a gelmiştir. Ama hizmetçi Derviş, hazreti efendisini bilmiştir. Sekiz yıldan beri arzu eylediği mürşidini bulmuştur. Teslim sermayesi ile marifet devletine ermiştir. Seyir ve süluk kitabı ile amel edip o olgunun sohbetiyle olgun olmuştur. Gam ateşini söndürüp her illetten şifa bulmuştur. O azize doğruluk ve sefa ile sevgi ve vefa edip hizmetinde bağlanmıştır. Zevk

ve huzur ile ömrü oldukça onun yanında kalmıştır. İmdi o azizin sözü yerini bulmuştur.

NAZIM

Güzel şevk ü güzel şevk güzel iyş ü temenna
Güzel aşk ü güzel zevk güzel hüsn ü tevellâ
Güzel suret ü kamet güzel ruz-i kıyamet
Güzel lütf ü keramet güzel sohbet ü ülfet
Güzel nur ü tecellâ
Güzel yâr ü güzel yâr güzel münis-i ahrar
Güzel maden-i esrar güzel mansıb-ı âlâ
Güzel nur u güzel nur güzel rayet-i mensur
Güzel âyet-i meşhur ve tekaddes ve taâlâ
Güzel tali-i mesut güzel hamid ü mahmud
Güzel vâcid ü mevcud güzel suret ü mâna
Geh-i htne-i cansın gehi şûr-i cihansın
Geh-i emn ü emansın geh-i bahr-i musaffa
Aceb Hakkı-i mahmul aceb illet ü malul
Aceb kâbil ü makbul aceb ism ü müsemma

(Güzel şevk ve güzel selâm, güzel aşk ve güzel zevk, güzel dostluk güzeldir. Güzel suret ve boy, güzel kıyamet günü. Güzel keramet lütfü, güzel sohbet ve dostluk. Güzel nurun görünmesi. Güzel sevgili güzel, güzel sevgili sevimli özgürlük. Güzel sırlar madeni, güzel yüce hizmet. Güzel nur güzel, nur güzel dağılmış bayrak. Güzel meşhur ayet güzel ve mukaddes olsun ve yüce olsun. Güzel mesut talihi, güzel öven ve övülen. Güzel bulan ve bulunan, güzel suret ve mana. Bazan cana fitnesin bazan cihan bahtsız, bazan hep güvensin bazan süzölmüş deniz. Acep Hakkı yüklenmiş acep illeti ve hastalığı yükelenmiş, acep olabilir ve makbul acep uygun.)

Çünkü hizmetçiler başı Derviş Osman Efendi, o aziz efendisini şabanın başında bulmuştur. İşte o ayın yedinci günü ikinci hizmetçi, ruhanî sevgili, bilimlerin ummanı Molla Mehmet Sıhranî dahi o rahmanî veli ve asrın evliyasının sultanı olan azizin ziyaretine gelmiştir. Dünya işlerini terk edip, halvetnişin olup muradını almıştır. Doğruluk ve sefa ile o azize hizmet kılıp, övme ile vasfını edip sohbetinde kalmıştır. Ömrü oldukça Derviş Efendi ile arkadaş olmuştur. Ertesi yıl şabanında merhum Şeyh Ali amcam ben dokuz yaşında iken beni alıp peder efendiyi bulmuştur. İlk kavuşmamız o vakitte olmuştur ki hazreti şeyh ile peder efendi ikindi namazını birlikte kılmıştır. İlk görüşmede Allah'ın hikmeti ile o azizin yüzü babamdan fazla bana biliş ve tanış gelmiştir. Hemen o anda yüzünün cezbesiyle gönlümü almıştır. Aklım onun güzellik ve cemaline, lütuf ve söyleyişine, ahlâk ve olgunluğuna erdiği kadar hayran olup kalmıştır. Aziz pederim beni yanına alıp, yavaşlık ve yumuşaklık ile bilim öğretip lütuf ile terbiye kılmıştır. Benim ise o azize canımın virdi es-selâmü aleyke ey ruhum, olmuştur.

NAZIM

Sen ayn-i ıyanımsın Son baht-ı saidimsin

Varım da sen ey ruhî Hem vaad ü vaidimsin
Bel ruh-i revanımsın Bel ömr-i mezidimsin
Yârim de sen ey ruhî Kârım da sen ey ruhî

Sen can ü cihanımsın Sen rahat-ı ruhumusun
Hem emn ü emanımsın Hem feth ü fütuhumsun
Bel genc-i nihanımsın Bel cam-ı sabuhumsun
Darım da sen ey ruhî Garım da sen ey ruhî

Sen kadr ü beratımsın Sen zevk-i huzurumsun
Hem ab-ı hayatımsın Hem hüzn ü sürurumsun
Bel ayn-i necatımsın Bel gözdeki nurumsun
Barım da sen ey ruhî Nârım da sen ey ruhî

Hakkı didi dervişim İmdat ki bî hîşim
Feryat ki dilrişim Carım da sen ey ruhî

(Sen tıpkı kendimsin, varım da sensin ey ruhum. Elbette canımsın. Sevgilim de sen ey ruhum. Son yükselen bahtımsın. Hem vaat ve vaat edenim. Elbette ömrümü artıranımsın. Kârım da sen ey ruhum. Sen can ve cihanımsın, hem güvenimsin. Elbette gizli hazinemsin. Evim de sen ey ruhum. Sen ruhumun rahatısın. Hem yayılmamsın. Elbette kadehimsin. Mağaram da sen ey ruhum. Sen değerimin beratisın. Hem hayat veren suyumsun. Elbette kurtuluş pınarımsın. Yüküm de sen ey ruhum. Sen zevk ve huzurumsun. Hem hüzn ve sevincim, elbette gözdeki nurumsun. Ateşim de sen ey ruhum. Hakkı dedi dervişim, yüreğim yaralı ki feryattayım. İmdat ki kimsesizim. Komşum da sen ey ruhum.)

Sekizinci Madde: Gavs-ı Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin kendinden isteksiz ve habersiz çıkan olağanüstü keşif ve kerametlerinin binde birini bildirir.

Merhum Şeyh Ali amcamla Tillo'ya varıp, aziz pederim Osman Efendi'yi görüp, hazreti şeyhin şerefli yüzüyle şereflendiğim esnada bir gece rüyamda görmüştüm ki gökyüzünde hava beyaz serçelerle dolmuştur. Hepsi halkın üzerine hücum ile gelmiştir. Bana hamle edenleri peder efendi üzerimden defedici olmuştur. Ancak bir serçe fırsat bulup sağ koltuğuma sokulmuştur. Sabahı pederime söyledim ki onda eliyle veba eseri bulmuştur. Benim vebaya yakalanmamdan o gayet mahzun olmuştur. Beş gün habersiz yatıp altıncı gece gözümü açıp gördüm ki pederim ağlamakta. Hazreti şeyh başım ucuna gelmiştir. Hazreti Hızır gibi imdadıma erişip, elini kaldırıp bana dua kılmıştır. Hemen o anda canım hayat, cismim şifa ve kalbim sefa bulmuştur. Ellerini mübarek yüzüne sürdükte, pederimin yüzüne sevinç ile bakıp onu müjdelemiştir ki İbrahim'in işi bitmişken Hak Teâlâ onu yeniden diriltmiştir.

İkinci yılımızda çıkan kerametlerinden biri budur ki kış günlerinden bir gün pederim hazreti şeyh ile ikindi namazını eda edip benimle hücremize gelecek olmuştur. Halbuki hücrenin ocağında pelit közü çok yığılmıştır. Merhamet madeni şeyh efendimiz bu çerağına şefkatini göstermiştir. Molla İbrahim üşümesin. Onun için hücreye köz getir, diye pederime buyurmuştur. Onun emrine Allah için uyarak pederim ocak önüne gidip abası eteğine yayıp iki elini ateşe salmıştır. Fakat hazreti şeyh onu

görüp demir tava ile getir, diye işaret kılmıştır. O zaman peder efendiye gördüm ki elini ve eteğini çekip, demir tava ile köz almıştır. Ne zaman ki hücreye gelip benimle yalnız kalmıştır. Benim o müşkülümün halli vakti gelmiştir. O zaman pederime dedim ki: “Senin elin ateş ile yanmaz mı ki öyle ateşe dalmıştır”. Dedi ki: “Benim bütün vücudum, sen dünyaya gelmezden beş yıl önce soğuk ateş ile yanmış yakılmıştır”. Dedim ki: “İnşallah o soğuk, atadan evlâda sirayet kılıp miras olmuştur”. Bundan haz edip avamın vücudunu ateş üzerinde boş kuru ağaç testiye temsil kılmıştır. Bundan sonra dedim ki: “Ya niçin demir tava ile emrolundu”. Cevap eyledi ki: “Seni orada bulunduğunu bilmiştir. Çünkü halkın âciz olduğu işleri ortaya çıkarmak, kendini halka satmak sayıldığından onun yanında, edebi terk olmuştur. Şu hâlde bize olağanüstülükleri örtme ve gizleme ile tenbih ve işaret kılmıştır”.

Üçüncü yılımızda çıkan kerametlerinden birisi budur ki bağ bozumu vakti güz günlerinde hazreti şeyhin köyünden kuzeydoğuya doğru dört saat mesafede bulunan kalede Şirvan Beyi üzerine Van Paşası bin kadar asker ve bir top ile gelip, o kaleyi muhasara eyledikte beşinci günü hazreti şeyh ona mektup göndermiştir ki ümmeti Muhammed’in fakirlerine merhamet edesin. Bağları yağma olunmazdan bir saat önce askeri alıp gidesin. O asi beyin cezası tertibini ahret vaktine erteleyesin. Çünkü mektubu şerif ona kuşluk vaktinde gelmiştir. O zaman o paşa hakkı dinlemeyip, hemen kalkıp gitmeyip hata etmiştir. Sultanın fermanı ile gelmişim, deyip kalenin fethinde ısrar edip, bir dahi top atmıştır. Hemen o anda o top kaleye değip, geriye dönüp, iki parça olup kendi atını yok etmiştir. Peşinden bir kara bulut o askeri kuşatıp, iki saat kadar iri dolu yağıp işleri bitmiştir. Atlar ve binek hayvanları o doludan firar edip, sahipleri onları aramakta iken dağdan nice seller gelip, çadırları söküp hepsini alıp gitmiştir. O zaman paşa uyanıp, bir ata binip sekiz piyade asker ile ikindiden sonra ancak bizim hücreye can atmıştır. Peder efendiyle varıp, hazreti şeyhi görüp, ayak üzere durup kan tere batmıştır. Hazreti şeyh ona iltifat etmeyip ancak “Ey zalim, sen arşın Rabb’inden korkmaz mısın” hitabıyla azarlamıştır. O misafir, sıtmaya tutulmuş gibi titreyerek tövbe edip, pederin işaretiyle hücreden dışarı gitmiştir. Hücremize gelip, terini silip, büyüklüğünden işi bitmiştir. Ben şevketli Sultan Ahmed’in özel işlerini yapardım. Bu devletli gibi büyük bir kimse görmedim, diye yemin etmiştir. O gece peder ile hiç uyumayıp sabahtan çıkmış gitmiştir.

Dördüncü yılımızda çıkan kerametlerinden birisi şudur ki güz günlerinde evlerin damında üç yüz kile kadar bulgurumuz serilmiş iken ayın on dördüncü gecesi mehtap olmuş iken ve cuma akşamı yatısı vakti gelmiş iken ezan için minareye çıktım. Baktım ki köyün doğu tarafını bulut almıştır. Erkek ve kadınlar yağmurdan korunmak için acele etmişlerdir. Ben dahi ezan okuyup acele ettim. Bizim bulgurları devşirmeye yardım için gittim ki hazreti şeyhin evlât, köle ve hizmetçileri toptan cami kapısına gelmiştir. Onlara dedim ki: “Yukarı mahalleden acele ile yağmur tedariki olmuştur”. Dediler ki: “Biz dahi o tedarikte iken efendimiz bizi menetmiştir. Bize bulguru, yağmuru koyup camiye gidiniz, cuma gecesine tazim ediniz” söylemiştir. Şimdi hepimiz caminin sofasına gidip, akşam namazını gök altında eda edip, yukarı baktık ki bulut iki yarılıp ay kibleye gelmiştir. Köy üzerinde zerre kadar bulut olmayıp etrafı siyah bulut almıştır. Öyle şiddetli yağmur gelmiştir ki etraf köylerden seller gitmiştir. Şimdi Hak Teâlâ o köy halkına aydınlık verip o aziz kuluna ikram etmiştir.

Beşinci yılımızda çıkan kerametlerden birisi budur ki yaz günlerinde bir cuma gecesi aziz pederim murakabeye oturmuşken ben yatmış uyumuştum. Düşümde gördüm ki harman yerine sahrada binden fazla süvari ve piyade asker gelmiştir. Atlardan inip hepsi meydana toplanmıştır. Onların kimisi şeyhler görünüşünde, kimi ulema elbisesinde boyları iki adam boyu kadar yücelmiş, zıbın ve süslü

olanlar harman yerinde kalmıştır. Kendileri hazreti şeyhin hücre kapısında saf saf dizilmiştir. Ben bu büyük cemaati seyirde iken hücre kapısının sağ yanında duran saftan birisi hemen eğilip beni kucağına atmıştır. Tebessümle kucaklayıp solunda duranın kucağına vermiştir. O dahi beni alıp, sevgi ile öpüp, solunda duranın kucağına vermiştir. Bu şekilde nöbet sekizince ruha ermiştir. O dahi beni alıp, öpüp, solunda hücre kapısı olmakla eğilip yumuşaklıkla beni yere koymuştur. Ben dahi kapıyı açık buldum. İçeri girdim. Baktım ki hazreti şeyhin hücreğine sekiz ihtiyar devletli gitmiştir. O hazret suret âleminde hiç kimseye ayağa kalkmaz iken onlara kalkıp, cümlesi ile kucaklaşıp tokalaşmıştır. Ben hayrette iken uyandım ki bu rüyanın lezzeti canıma can katmıştır. Bu rüyayı sevincimden hemen o anda babama söyledim. Meğer o uyanık veli bu mananın derinliğine yetmiştir. Bu rüya ona gerçek olup, onları müşahede ile görüp, sözlerini işitmiştir. Peder efendi bana tembih etti ki: “Gerçi bu rüya sana göre kayıptır. Fakat söyleme ki bu ruhanîlerden ayıptır. Ne zaman ki sabah açılıp, cuma namazı kılınıp iki namaz arası olmuştur. Ben kapı önünde duruken gördüm ki Siirt semtinden bir kır atlı ak sakallı seyit gelmiştir. Atından inip, elini öptüğümde ben onu görmemiştim. O beni görüp hücre kapısını bilmiştir. Beni hediyesi ile harem kapısından gönderip ziyaret iznini istediğinde, ona ziyaret için kapı açılmıştır. Benimle içeri girip hazreti şeyhe selâm verdiğinde “Ve aleykümselam ve Rahmetullah Ehlen ve Sehlen” iltifatı ile selâmını almıştır. Oturmak ile emredip ilk sözü bu olmuştur ki: “Ya Seyit Hamza, bu cuma gecesi bize çok misafir gelmiştir”. Onun bu hoş hitabından Seyit Hamza hayrette kalmıştır ki bir miktar eğlenip, ağlayıp, dırlayıp kalıp, seccadesini öpüp benimle bizim hücreye gelmiştir. Peder efendiye durumlarını hikâye etmiştir ki: “Ben Siirt ileri gelenlerinden Seyit Hamza’yım. Bu yaşıma gelmişimdir, ömrümde bu köyü görmemişimdir. Bu şeyhin ziyareti devletine ermemişimdir. Ta bu gece düşümde beş yüz kadar nurlu atlı ve beş yüzden fazla uzun boylu piyade evliya askerine Siirt önünde karışıp, bu devletlinin ziyaretine geldim. Bu köyü yolu ile rüyada görmekle bildim. Ne zaman ki evliya askeri bu harmanlara geldiler, hepsi atlarından inip, bu kapılar karşısında saf saf dizildiler. Nöbetle hepsi bu azizin hücreğine girip, bunu ziyaret kıldılar. Bana dahi piyadelerle ziyaret nöbeti gelmiştir. Hücre kapısının sağında saf duran evliyanın kucağında işte bu uşağı gördüm ki birbirine varıp almıştır. Kapı yanında duran bu uşağı kucağından indirdikte, hücreye girmiştir. Ben kapıda iken uyandım ki gönlüm iman lezzeti ile dolmuştur. İşte bu gün cuma namazını kılıp, atıma binip, gece geldiğim yol ile doğru geldim ve kimseden sormadan bu köyü bulup, sizleri tanıyıp bildim. Hazreti şeyhe geldim ki bu rüyayı söyleyeyim. Bu günden sonra ona mürit olup muhabbet eyleyeyim. Bu ise benden önce haber vermiştir ki ‘Ya Seyit Hamza, bu cuma gecesi bize çok misafir gelmiştir.’ Suphanallah. Benim adımlı ve şeklimi kande bilmiştir? Rüya gördüğüm buna nice açık olmuştur”. Seyit Hamza’nın bu hayretine peder efendi böyle cevabını vermiştir ki: “Senin bu gördüğün rüyayı aynı ile bu oğlum dahi görmüştür. Fakat avamın gördüğü rüyalara evliyaların ileri gelenleri görme ile ermiştir. Hak Teâlâ her kuluna bir bağış vermiştir”.

Altıncı yılımızda çıkan kerametlerden birisi budur ki bahar günlerinden bir gün kuşluk vaktinde bir deli bey otuz kadar hizmetçisiyle ziyarete gelmiştir. Hücre kapısından korkusuz girip, ayak üzere durup, tebessüm ve sevinç ile selâm verip, korkusuz o azize demiştir ki “Güzel canım, ben der idim ki sana kande ereyim? Sen hoş burada imişsin, dahi ben de durayım? Allah’ı seversen bir ayağa kalk ki boyunu göreyim. Ondan bu tatlı canımı sana feda edeyim”. Hemen o cömertlik madeni ayağa kalkmıştır Mecnun emir, ayağına düşüp, bir hoş olup kalmıştır O zaman hazreti şeyh onun hizmetçilerine işaret kalmıştır ki bu emiri misafir odasına götürüp üzerine çok yorgan örtünüz uyusun

ki kurtulmuştur. Akli önceki gibi başına gelmiştir. Altmış günden beri uyumayan tutkun, altı yorgan altında altı saat uykuya dalmıştır. Onun uykusu altı saat oldukça, haermeden bana haber olmuştur. Gittim ki aziz validemiz bir tabak içinde kuru, iri, kırmızı üzüm getirmiştir. Hazreti şeyh, o kırmızı kuru üzümü mübarek eliyle döndürüp, okuyup üfürmüştür. O aziz, bu kuluna buyurmuştur ki : “Var o yatan misafirin başı ucunda otur. Uyanıp ne isterse gel verelim götür”. Ben hemen gittiğim gibi uyanıp dedi ki: “Ben hazreti şeyhin önünde tabak içinde olan kırmızı kuru üzümü isterim”. Ben dahi hazreti şeyhe geldim, haber verdim, kuru üzümü aldım. Misafire götürdüm ki üzümü görüp elimden almıştır Keyifle ağzına doldurup, göz ağartıp delicesine yemiştir. Üzüm bittikte kalkıp, abdest alıp iyileşmiştir Altmış gün namaz kılmayan tutkun öyle namaz kılmıştır. O gece peder efendiyle kalmıştır. Çünkü kuşluk vaktinde gidecek olmuştur. O vakit hazreti şeyhe veda için gelmiştir Fakat hücreye girmeye cesaret edemeyip büyüklüğüyle dolmuştur Utancından içeri dahi bakamayıp kapıda ayak üzeri kalmıştır Ancak kapının eşiğini alçak gönüllülükle öpüp sevinç ile yoluna koyulmuştur Çünkü onun akli başına gelip dünkü güzel canın bu gün kim olduğunu bilmiştir

Yedinci yılımızda çıkan kerametlerden biri budur ki yaz günlerinde Sıhranlı Şeyh Ali Efendi adında bir pir-i fâni elli iki müridiyle emirsiz hacdan gelmiştir. Kuşluk vaktinde hazreti şeyh ile karşılaşmıştır. Ne selâm verip, ne bir söz edip, ne öpmüş ve ne de tokalaşmıştır Hemen varıp, edeblice oturup, sükût ile başını eğip öğleye dek hazreti şeyhin yanında kalmıştır. Namazı edadan sonra vedasız ve selâmsız o azizin yanından çıkıp bizim hücremize gelmiştir. Yine sözsüz ve selâmsız baş eğip, diz çöküp ikindiye dek peder efendiyle murakabe kılmıştır. Peder efendi, o piri sayıp, büyük ululama ile hizmetinde olmuştur. O pir, akşam iftar eyledikte, her yemekten birer lokma ya birer kaşık almıştır. O gece yine öylece sessiz oturup hücre yüzeyinde ululuk aydınlığında peder efendiyle yalnız kalmıştır. Galiba onlar sabaha dek mükâşefe denizine dalmıştır. Sabahleyin o misafir pir, varıp hazreti şeyhi görüp, bir an yine sessiz oturup kalktığına, hazreti şeyh ona ikram için kalkıp ayak üzere dua kılmıştır. Duadan sonra mübarek elini öpüp, sessizce hücreden dışarı gelmiştir. Hazreti şeyhin ona ayağa kalktığı için hepimiz o pire ikram ile elini Öpüp, atına bindirip saygı ile uğurlamışız. Ta ki harman yeri son bulmuştur. Sonra o atlı pir bizimle vedalaşıp yaya müritleriyle yola düzülmüştür İşte dönüşümüzden sonra peder efendiye dedim ki: “Bu ne şekil misafirdir ki herkesten fazla hürmet ve ikram bulmuştur”. Cevap eyledi ki: “Bu misafir, diğerlere kıyas olunmaz, olgundur. Evliyanın ileri gelenlerinden gönül sahibidir. Bizim haslar hası efendimizin hâl ve şanına yakın ve kabiliyetlidir. Çünkü demiştir ki ben çok zamandan beri seyahat edip, meskûn yerlerin şehir ve köylerini görmüşümdür. Elli yıldan beri zamanda olan evliya ulularının hepsinin ziyaretine ermişimdir. Görünürde bilinmeyen evliyayı, Mina meclisinde hoş görmüşümdür. Bu azizi hepsinden yakın, cömert ve gavs-ı âzam (tarikât kurucusu) bilmişimdir. Halen bunun şerefli vücudunu hak ateşiyle yanmış bulmuşumdur. Çünkü bu azizin hücreğine gelmişimdir ve şerefli yüzüyle şereflenmişimdir. Gönlümü açıkça gözümle görmüşümdür. İşte benim seyahatim tamam olup murat almışımdır”. Peder efendiye dedim ki: “Hiç konuşmayan misafir, bu kadar sözü ne zaman söylemiştir”. Cevap eylemiştir ki: “Biz kalplerin ışıkları ile konuşmuşuzdur. Bunda başka daha çok hikmet söylemişizdir”.

Sekizinci yılımızda çıkan kerametlerin birisi budur ki hazreti şeyhin köyünden üç saat bir mesafede bir vadide bir köyden bir dostu var idi. Onun bağında bir türlü siyah üzüm vardı ki üzümün diğer türlerinden yirmi gün önce erişirdi, O üzüm eriştiğinde, o dost, ondan önce hazreti şeyhe kendi

bir sepet afkasıyla hediye getirmeyi her yıl âdet edinmişti. İşte o yıl âdetinden bir hafta sonra gelmişti. Gecikmesinde o cömertlik madeninden böyle özür dilemişti ki: “Şeyhim, özürlü tut ki ben âdetim üzere ilk erişen üzümü siz efendimize getirirken, başka köyün çobanı olan dostum yol üzerine gelmiştir. O derece bana tesadüf edip bu semte geldiğimi bilmiştir. Bana dedi ki gel bu su kenarında seninle bir saat rahatlanıp söyleyelim. Ana ve babanın hayrına iki salkım üzüm ver yiyeyim. Çok bahane eyledim. Fakat pek ısrarlı olmuştu. Ben dahi çaresiz ona teslim oldum. Ta ki sepetin yarısını bulmuştu. Ondan sonra dönüp bana nükte ile demiştir ki Tanrı sana mal vermiş ama akıl vermemiştir. Bu akıllı işi değildir ki evlâdını koyup kendi malını hak etmiş olmayan ellere böyle zahmetle götürüp verirsin. Şeyh olmak müşküldür, yoksa üzüm bulmadığını ne bilirsin? Benim gözüüm bu sözüümü tutup kalan üzümü bu fakir çobana bağışla ki sevabı ana ve babanın canına değsin, deyip üzümü tamamıyla almıştı. Ben dahi boş sepeti alıp geriye dönmüştüm. Ancak yokuş yukarı olmuştu, hemen dereden aman aman sesi gelmişti; bir de onu gördüm ki o çobanı kendi köpeği yatırmış altına almıştı. Azı dişlerini sahibinin boğazına salmıştı. Hemen seğirtip çobanı köpeğinden kurtardım. Ama neden sonra azmış, belâsını bulmuştu. O zaman onun köyü halkına haber ettim, ben dahi bile gittim. Bazı ilâç ile sağlığına kavuştu. Fakat beni bir hafta bu hizmetten alıkoydu. Özrüm bu olmuştu”. O zaman hazreti şeyh o dostunun özrünü kabul edip ona dua kılmıştır ki “Allah sana çok hayır versin, Allah için olanın yardımcısı Allah’tır”.

Dokuzuncu yılıımızda çıkan kerametlerden birsi budur ki hazreti şeyhin kendi akrabasından Abbas adında bir ihtiyar, o azizin huzuruna gelmiştir. Gördüm ki ağzı eğilip sol kulağına bitişmiştir. Sol yüzünün derisi kat kat kırışıp, dudağı ile kulağı arasında buruşup görünmez olmuştur. Sağ yüzünün derisi öyle eğrilip açılmıştır ki güneşte kalan tef gibi berrak ve gergin olmuştur. Söyler ama sözü anlaşılamdan kalmıştır. O merhamet madeni onu öyle gördüğünde ağlayıp, mübarek eliyle onu meshedip, kaldırıp dua etmiştir. “Fatıha”dan sonra ağzı önceki gibi doğrulup tamam yerine gelmiştir. Sonra konuşup demiştir ki “Elaman şeyhim, beni affeyle ki senin hakkında kusur eylemişimdir. Bu gece sana gıybetinde uygunsuz söz söylemişimdir. Uykuya vardığımda kayıptan bir sille gelmiştir. Ağzımı bu hâle salmıştır”. Tövbeler olsun deyip yüzünü yere sürmüştür. O ilâhî hakim, o büyük günahı affedip demiştir ki “Sana bizden yana olan kusurun helâl olsun. Hak Teâlâ sana doğru yolu göstere sin.

Sakin kimseyi gıybet eyleme ki mümin mümini gıybet etmek kesinlikle haramdır. Bizi söyleme ki bizim gibi zelil kulun sahibi aziz Allah’tır.

Hazreti şeyhin naklolunan kerametlerinin onuncusu budur ki bir reti şeyhin hücre sine bir saat mesafede bir köyden bir hafız ve fakih gelmiştir. Hazreti şeyhe karşı çıkmıştır. Önce demiştir ki “Ey şeyh, sen niçin camie gelmezsin”. O yumuşalık deryası ona lütuf ile cevabını vermiştir ki “Ey hafız bu hücre mescit niyetine bina olunmuştur ki burada dünya sözü söylenmek mekruh bilinmiştir”. Tekrar demiştir ki “Niçin cemaat sevabını istemezsin”. Yine yumuşaklıkla cevabını vermiştir ki “Beş vakitte evlât ve ahabım cemaat olup, farzlar onlarla eda olunmuştur”. Tekrar demiştir ki “Niçin ezan-ı Muhammed iyeye icabet kılmazsın”. Yine lütuf ile cevap vermiştir ki “Bu mescidin minaresi şu kerpiç kadar hücredir ki onun üzerinde beş vakitte ezan okunmakla, bu mescidin ezanına icabet kılınmıştır. Cuma namazı ise camide eda olunmuştur”. Tekrar demiştir ki “Niçin fazla cemaatin erdemini bulmazsın”. Yine tebessümle cevabını vermiştir ki “Kuyu vakasından önce olduğu gibi huzuruma huruc (dışarı çıkma) eğer mani olmasaydı fazla cemaat sevabı canıma minnettir. Ganimet bulunmuştur. Çünkü özürlüyüm. Hak Teâlâ o sevaptan mahrum eylemesin ki “Müminin niyeti

amelinden hayırlıdır” haberde rivayet kılınmıştır”. İşte hafız efendi kendi haddini bilmeyip cevabını alıp gitmiştir. O gece evinde yatıp sabahı uyanmıştır ki Kur’an ve fıkıhı tamamıyla unutmuştur. İkinci günü abdest almayı ve namaz kılmayı tamamıyla unutmuştur. Üçüncü günü gözü kör olup nuru toptan gitmiştir. Dördüncü günü hayrette kalıp, atma binip iki üç adamla hazreti şeyhin kağısına can atmıştır. O merhamet madeni, onu kör gördüğünde ağlayıp dua etmiştir. Mübarek elini gözüne sürdüğünde nuru gelip zulmeti gitmiştir. O, özür dileyip utanmıştır, hatır etmiştir. İşte hafız efendi tövbekâr olup, haddinin bilip o gece bizim hücrede yatmıştır. Sabahı kalkıp, evvelki gibi şifa bulup, unuttukları hep hatırına gelip, sevinçli ve memnun olup, Hakk’a hamd ve sena, şeyhe çok dua kılıp, yüzünü gözünü eşiğe sürüp yaya olarak köyüne gitmiştir.

Fakirullah hazretleri yön madeni olduğundan kerametler kaynağı olup hilâfet makamına yetmiştir. Fakat burada bu anılan kerametleri, sevgi ehlinin iradelerine yetmiştir. Çünkü şeyh de fâni olan, Muhammedi nura erip Allah’ta yok olma mertebesine gitmiştir.

NAZIM

*Fakir-i fâni olan der cem-i cihanım ben
Emir der o ceme bende-i şübanım ben
Fakir der ki cihân içre şems-i tâbânım
Emir der ki ona saye-i nihânım ben
Emir der bu zaman berr ü bahra hükm ederim
Fakir der ki şeh melik-i câvidânım ben
Emir der ki kamu nâs içinde makbulüm
Fakir der ki gönüllerde tatlı canım ben
Fakir der ki cihân mihnetinden âzâdım
Emir der ki belâ sehmine nişanım ben
Fakir der ki ölümdür katımda şehd ü şükr
Emir der ki ölümünden kati cebbanım ben
Fakir der ki kıyamette nem hesap olunur
Emir ü Hakkı der ol gamla bed gümanım ben*

(Fakir ve ölümlü olan der ben cihanın hükümdarıyım. Emir der o hükümdara bende çobanım. Fakir der ki cihan içinde parlak güneşim. Emir der ki gizli gölgeyim ben. Emir der kara ve denize hükmederim. Fakir der ki şah sonsuz melikim ben. Emir der ki bütün insanlar içinde makbulüm. Fakir der ki gönüllerde tatlı canım ben. Fakir der ki cihan sıkıntısından azadım. Emir der ki belâ okuna niaşım ben. Fakir der ki ölümdür katımda çok şükür. Emir der ki ölmeden korkarım ben. Fakir der ki kıyamette nem hesap olunur. Emir Hakkı der o gamla kötü şüpheyim ben.)

Dokuzuncu Madde: Gavs-ı azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin hizmetçiler başı ve ulu evlâtları yerinde bulunan yumuşaklık ve haya madeni Derviş Osman Hüsni Hakirullah hazretlerinin Hakkın rahmetine kavuşmakla murat aldığını ve hazreti şeyh ondan sonra bu yetimi bir bakışla baş sağlığı dilediğini ve nice hikmetle tavsiye ve bilgece terbiye kıldığını bildirir.

Merhum peder efendi bin seksen bir tarihinde Hasankale’de dünyaya gelmiştir. Otuz yıl kadar okuyup, yazıp çelebi efendi olmuştur. Yüz on tarihinde soğuk ateş ile yanmaya başlamıştır. Yüz on beşte dünyadan usanmış olgun mürşit arzusunu kılmıştır. Erzurum’a göçüp dört beş yıl orada kalmıştır. Yüz yirmi iki tarihinde on yıl seyahat kasdiyle Erzurum’dan on günlük yere gelmiştir. Benzersiz olan azizi orada bulmuştur. İşte onun sayesinde on yıl saadetle kalmıştır. Tasa ve gamları, sevinç ve huzura dönüşmüştür. Saadet sohbetleriyle seçkin evliya mertebesini bulmuştur. Kabirdekilerin durumlarına haberli olup hissî keşiften haz almıştır. Kalp ışıklarına ulaşip hayalî keşfi bilmiştir. Yani huzurunda bulunan kimsenin hayali onun kalbinde akis bulmuştur. Hayvanlar ve kuşlar onunla konuşmuşlardır. Bu nöbet cihanında elli iki yıl cilve ile her muradını almıştır. Fakat yüksek gayretiyle en kısa olgunluk olan Allah’a ulaşma arzusundan kalmıştır. Diğer makam ve kerametleri belki dünya işleri olan hayalleri nazarından salmıştır. Murat ve gayesi ancak ölüm ile bulan sevgiliye kavuşmakemali olmuştur. Hatta kendi dostlarından Molla Ziyat adında o köyde bir mescit imamı, tenhada bir gün peder efendiye demiştir ki “Sen bu azizin yanında evlâdından daha aziz iken on yıldan beri meramına ermedin mi”. O dahi cevap etmiştir ki “Henüz son muradıma ermemişimdir. Seninle vaadimiz olsun ki merama erdiğim gibi sana haber vereyim. Ta yatar olsan bile seni kaldırayım”. Bu vaat üzerine on gün geçmiştir. Sonra aziz pederim hasta olup, o imam ona beş gün beş gece hizmet etmiştir. Bu sürede o merhum yemeyip, içmeyip ve konuşmayıp hararetle kendinden habersiz yatmıştır. Çünkü yaşı elli iki olup vadesi yetmiştir. Hicrî tarih bin yüz otuz ikiye gelip recep ayının yarısına gitmiştir. İşte benim o yakınım, anam, babam, hücre arkadaşım ve gam ortağım, gurbet yoldaşım Derviş Osman Efendi cuma gecesi sabaha yakın dünyadan ahrete intikâl etmiştir. Bu bedbahtlık âleminden kavuşma âlemine gitmiştir. Hak yolunda can verip sevgiliye kavuşma yakınlığına yetmiştir. Merama erip rahmet denizine batmıştır. Bu yetim, o gece başkaca misafir odasında yatmıştır. Sabah kalkıp hasta pederi görmek istediğinde onu bekleyenler beni aldatmıştır. Dediler “Sen varıp önce namazı kıl. Sonra gel ki hasta şimdi rahat etmiştir”. Ben bu sözü tasdik edip camie gidip gördüm ki bütün cemaat burun silmiştir. Yine anlamayıp zannetim ki halkı nezle tutmuştur. Çünkü namazı kılıp, hücremize gelip gördüm ki peder efendi gitmiştir. Şimdi ben dahi ne anlarım, işim bitmiştir. hemen gönlümün evi, kara bulut gibi gamlar ile dolup merhumun ayrılık hasretiyle baykuş viranesi olmuşumdur. Zehirlenen gibi öyle feryat ve figan edecek idim ki hücrenin tavanını kaldırıp iniltilerim göğe gidecek idi. Ben buna hazırlanırken onu gördüm ki halk ürküşüp o merhamet madeni gelmiştir. Benden hoş, o hüznün ve elemi almıştır. Ben de ayağa kalkıp gönlümden dedim ki “Şimdi ayıptır, sabrederim. Aziz efendimiz gittikten sonra ne bağırımlar edeceğim ben bilirim”. Hemen o hazret, herkese selâm verip garip oğlunun başı ucunda dikilmiştir. Aşkının şehidi ruhu için bir “Fâtiha” okuyup murakabeye dalmıştır. Bu hor görülen, o azizin karşısında, merhumun ayak ucunda ayakta kalmıştır. Meğerse Hakk’ın iyiliği erişecek vakit olmuştur. Hemen onu gördüm ki başını kaldırıp kimya bakışı eseriyle yüzüme bakıp tebessüm ederek, sadece Molla İbrahim, Molla Osman sözüyle bu yetimine baş sağlığı vermiştir. O esnada onun mübarek göğsünden güneş benzeri bir nur şavkıyıp orada kalmıştır. O anda benim göğsümün içinde yüreğim süratle titreyip, hüznün ve elem gidip yerine sevinç ve lezzet dolmuştur. O âlemin babası, bu yetimini yeniden diriltip kendi mekânına giden olmuştur. Gönlüm o zevk ile öyle dolmuştur ki hislerimden bile dökülüp taşmıştır. Bayramlık yeni al yeşil elbisemi giydirmeye o matem günü bu yetime en büyük bayram ve en büyük sevinç olmuştur. Fikrimden kalkıp gamım çeken dostlar, o sevincinden hayrette kalmıştır. Hak Teâlâ

o pederi rahmete boğsun ki bu oğlu ondan ne hayatı hâlinde gamlanmıştı ve ne vefatı vaktinde mahzun kalmıştı. Merhum peder efendinin yüzünü açıp baktım; sanki gülmüştü. Derisi nuranlu, bedeni soylu organ ve mafsalları yumuşak; sanki o uyumuştur.

Cenaze namazını hazreti şeyh efendi kendi kıldırmıştı. Onun cenaze namazına üç köy halkı ve bütün Siirt ahalisi gelmişti. Beş yüz kadar Hristiyan ve Yahudi dahi ağlaşıp harman yerinin bir köşesinde toplanmıştı. Onun vefatı için bir oğlundan başka o memleketin halkı toptan mahzun kalmıştı. Çünkü hazreti şeyhin sevgisiyle Derviş oğlu dahi kalplerin sevgilisi olmuştur. Defin ve telkinden sonra kendisiyle vaadeleştiği imam uykusuz kaldığından hemen varıp, o saat kendi evinde ehli ve evlâdı yanında hüznün ile yatıp uykuya dalmıştı. O anda imam kendini ayakta sevinçli bulmuştu. O zaman onun ehli ve evlâdı onu uyur iken aniden ayakta görüp, hayretle yanına varıp sormuşlardır ki “Sana ne hâl olmuştur”. İmam ağlayıp onlara cevap vermiştir ki “On beş gün önce Osman Efendi merhum ile vaadimiz var idi ki merama erdiğini bana açıklaya. Uykuda olsam bile beni kaldırıp gide. İşte o vaadini vefa için şimdi sevinç ile gelmiştir. Beni kuşağımdan tutup ‘Ne yatarsın? Kalk ki ben muradımla devamlı oldum.’ deyip beni sevindirmiştir”. Hemen imam abdest alıp hazreti şeyhe gelmiştir. Durumu naklettiğinde o aziz ona hitap etmiştir ki “Ey Molla Ziyat, oğlum Molla Osman yumuşak huylu, doğru, gizli, teslim olduğundan hayatta kemale erip, seçkin evliya mertebesine yetmiştir. Galiba gayreti yüksek olduğundan saygınlar saygını ile murat etmiştir. İnşaallahü Teâlâ onların zümresine gitmiştir”. O hâlde peder efendi merhumun on yıl seyahate gidişi onun kalan ömrüne işaret imiş.

Peder efendi merhumun vefat günü onun arkadaşı olan Molla Mehmet Sıhranî dahi hasta olup, bir hafta kalıp o dahi vefat etmiştir. Arkadaşından bir hafta sonra gelip bir hafta sonra gitmiştir. Hazreti şeyh onun dahi namazını kılıp o dahi muradına yetmiştir.

Âlemin babası efendimiz, bu yetime şefkatiyle iltifat eylediğinden merhum peder efendiden sonra onun hizmetleri bize miras kalmıştır. O ilâhî hakim bu huy hastasını nice hikmet şerbetleriyle terbiye kılmıştır. Gönül hastalıklarından sağlık buldukta, sevgisiyle onu içeri almıştır. İmdi tevhit, tevekkül, feyiz, tahammül, teslim, rızaya girmiştir. Can ve canandan daha aziz ve lezzetli nimetler bulmuştur. Herkesten önce ve yüce marifet ve muhabbetle fenayı bulmuştur. O kalplerin tabibinin bu ayıplar hastası için terkip eylediği hikmet şerbetleri sözlerinin zarflarıyla buraya naklolunmuştur. Şimdi o olgun mürşidin, bu cahil ve gafil oğlunu irşat edip gerektiğe birer ikişer hikmet buyurmuştur. Nice işaret ve müjde ile gönül ilâçlarını duyurmuştur.

“Molla İbrahim, her şey Allah’tandır, her şey Allah’adır. Molla, her şey Allah’la ve her şey Allah için. Molla, her şey Allah’ın kudretiyle, her şey Allah’ın işi. Molla, Allah’ı seven, Kur’an okumayı sever. Molla, Kur’an okumak insan ruhunun gıdasıdır. Molla, Fâtiha okumak, celbedici ve defedicidir. Molla, Allah’ı seven, Kur’an’ın içindekilerle amel eder. Molla İbrahim, Allah’ı seven habibine uyar. Molla, Allah’ı seven habibini sever; habibini seven ona çok salât ve selâm eder. Molla, Allah’ın habibini seven hadisini okur. Molla, “Kitab’ül-Mesabih” doğru hadislerin tümüdür. Molla İbrahim, ben bütün bilimleri öğrenmekle babamdan izinliyim. O da dedemden izinli. Ben de sana aydınlanman için tefsir ve din bilimleri öğrenmekte izin verdim. Molla, ibadetlerin en erdemlisi, Müslümanlara din bilimi öğretmektir. Bilimlerin en faziletlisi namaz bilimidir. Çünkü o müminlerin miracıdır. Molla İslâm şeriati varlık ağacının meyvesidir. Şeriata uymak saadet verir, dairesinden çıkmaktan sakındırır. Molla İbrahim, dünya çocukların oyun yeridir, dünya hayaldir, dünya geçici

gölge gibidir, dünya yalan rüya gibidir. Molla, dünya haraptır, kalıcılık Allah içindir. Her şeyi bırak Allah’a yönel. Dünya âdet, ahret meded ve Mevlâ sonsuzdur. Molla aslolan kalptir. Şart olan sevgidir. Kalbinde takebi olan Mevlâ’yı bulur. Çünkü o kula yakın ve onunla beraberdir. Molla İbrahim, dostluk için nefsi kırma esastır. Yeme içmeyi azaltmak sağlık ve rahattır. Molla, babanın kitabı diyor ki “Et suyu nefsi kırmaya engel değildir”. Çünkü o beş günde bir şu kâse ile su içerdi. Beş günde bir et suyu yedi. Filan kimse bir gün susuz kalsa ve bir yudum su içse nefsi kırması bozulur”.

“Molla bu haberin aslı budur: Bir gün bir gecede sadece bulduğumu yerim. Molla İbrahim uykuyu azaltmak huzur ve sevinçtir. Molla gece dostların gündüzü, gece âşıkların mahremidir. Molla, ben işin başında geceleri severdim ve tan yerinin ağarmasını beklerdim. Işıkların nasıl yayıldığına bakardım. Şimdi yatsıvı kılıyorum, abdest alıp yatıyorum ve Allah’ın dilediği kadar uyuyorum”.

“Molla İbrahim, susmak düzgün bir hikmet ve güzel bir haslettir. Molla, dilin susması kalbin susması için, kalbin susması Rabb’in marifeti için sebeptir. Molla, insanın esenliği dilin korunmasındadır. Kalem iki dilden biridir. Molla, sır doğrunun yanındadır, onu gizlemek gerekli iştir. Molla, kalp hâllerinin dile gelmesi, hâlin azalmasıdır, hüsrandır. Mahlûkun sırrı açıklanınca azap gerekir; yaratıcının sırrı niceştir”.

“Molla İbrahim, rahat yalnızlıktadır. Esenlik vahdettir. Molla, insanlar bizim hâlimize bozukluk getirmez. İnsanlar bir kimseye amelinde bozuktuk getirmez. Molla, bizim yaratıklarla muamelemiz yoktur. Kâinata iltifatımız yoktur. Halk ile sohbet baş ağrısıdır. Alışkanlık, ilgiyi kesmektedir. Molla, halk senin basiretinle görmene engeldir. Sen, kalbinin Rabb’ine görmesine perdesin. Sen sende onlarla perdelenmişsin. Hak senden seninle perdelenmiştir”.

“Molla, Allah ile sanki halk yokmuş gibi ol, halkla da nefis yokmuş gibi ol. Allah ile halk yokmuş gibi olduğunda elbette vahdettir ve her şeyden fâni olursun. İnsanlarla nefis yokmuş gibi olduğunda, adalet üzere olursun”.

“Molla ancak halk ve yaratıcı var. Yararıcıyı seçersen, âlemlerin Rabb’inden başkası düşmandır, de. Molla, sen Allah ile halk arasındasın. Kalbini onlarla bağlarsan zarara uğrarsın. Kalbini Allah’a bağlarsan, onlar sana hizmet ederler. Halkı bırak kalbine gir; cana yakınlığını sırrının halvetinde görürsün”.

“Molla İbrahim, zikrin en erdemlisi “Lâ ilâhe illallah”tır. Adı tekrar, Allah sevgisine götürür. Yalnız Allah’ı zikir edeni Allah da zikreder ve sever. Molla, Allah’ı zikretmenin gerçeği dünya işlerini unutmaktır. Her şeyi unutursan Allah ile kalıcı olursun. Molla, her kim her gün beş yüz kere “Lâ ilâhe illallah” derse, dilediği kadar Celâl’in adını gizlice söylerse velilerin yoluna girip ilerler. Bizim yolumuz Üveysî’dir. Bunda telkin Allah’tandır. Molla, zikredici gönlünde Allah’tan başkası geçmeyen, onun manasını yitirmeyen, arzusuna meylet-meyendir. Devamlı zikir ruhların gıdasıdır. Molla İbrahim, tam fikir seçkin evliyanın âdetidir. Kendi vücudunu sürgünde bir saat düşünmek, kendini ispat için olan bir yıllık ibadetten hayırlıdır”.

“Molla, arzudur, içine gelen hitaplardır. Bu, melek tarafındansa ilhamdır. Şeytan tarafındansa vesvesedir. Nefis tarafındansa arzudur. Bizzat Allah tarafındansa hak düşüncedir. İlhamın alâmeti bilime uygun olmasıdır. Vesvesenin alâmeti bilime aykırı olmasıdır. Azunun alâmeti onun elde edilmesiyle birlikte şer ve kötülük gelmesidir. Hak hatırının alâmeti kalbe kuvvet, lezzet ve marifetle gelmesidir. Onun arkasından sevinç, bilim, yumuşaklık, rahat, güven, tevekkül, işi Allah’a ısmarlama,

teslim, rıza, rahmet, marifet, sevgi, hikmet ve lütuf gelir. Haram yiyen bu fikirlerin arasını ayıramaz. ‘Kalp fikirlerin misafirhanesidir’”.

“Molla İbrahim, Allah’a tevekkül et. İşini Allah’a havele et. Molla, Allah’a tevekkül et, işini Allah’a ısmarla. Molla, sen de bizim gibisin., işlerini Allah’a ısmarla. Molla, tevekkül edenin suyu kuyuda ve ekmeği kayıptadır. Kalbinde onlara yer yoktur. Cebinde de paran yoktur”.

“Molla, seçmede afet, işi Allah’a ısmarlama rahat vardır. Seçimi Allah’a bırak, sen kendine zararlı ve yararlı olanı idrak edemezsin”.

“Molla, İbrahim aleyhisselâma bak, her işinde Rabb’ine nasıl tevekkül ve itimat etmiş. Ateşe atıldığında ne kimseden ne Cebrail aleyhisselâmdan yardım istedi. Cebrail ona dedi: ‘Bir ihtiyacın var mı?’ Dedi: ‘Senden hayır, Allah’tan evet.’ Dedi: ‘O hâlde ondan iste.’ Dedi: ‘O hâlimi bilir ve bana yetişir, istemeye gerek yok.’ Yusuf aleyhisselâm zindan arkadaşından yardım istediğinde Rabb’i ona ‘Aciz bir mahlûka nasıl güvenip hikâyeni ona anlattın ve ihtiyacını ona sundun? Oysaki veren de alan da benim, faydalandıran da zarara uğratan da benim, dedi.’”

“Molla, tevekkül, işi Allah’a ısmarlama, teslim, sabır, rıza yolda yöntemlerdir. Allah’a ulaşmanın ortaya çıkmasıdır. Molla İbrahim, sabır Allah’tan ilhamdır, acele şeytandan desisedir, tahammül emniyettir. Molla, sabrın evveli acı, sonu tatlıdır. Molla, Allah sabırdır, sabredenleri sever. O kulunu dener ve yardım eder”.

“Molla, bilim öğrenmekle, yumuşaklık kalbi yumuşaklığa zorlamaktır. Kalp sultandır; tahtı tevhit, tacı yumuşaklıktır. Bilim ona yüce merteye, yumuşaklık büyük hediye”.

“Molla İbrahim, Allah’tan razı olandan, o da razıdır. Kazaya rıza evliyanın şanındandır. Molla sevgiliden gelen belâ hediye”.

Hediyeyi kabul etmemek hatadır. Molla, Allah’ın dilediğinde hayır vardır. En güzeli Allah’ın yaptığıdır”.

“Molla, marifetin ilk makamı Allah’ın muradına sabırdır, ortası muradına rızadır, sonu muradıyla olmaktır”.

“Molla İbrahim, sen Rabb’ini tanımak ve sevmekle vaat olunmuşsun. Allah’ın ikramı gayret ve çalışmayla değil, iyiliği ve doğru yolu göstermesiyledir. Molla, on gün doğruluk ile onun marifetini istersen sana verir. Belki tam yönelişle gece gündüz tam bir gün istersen seni doğru yola sevk eder”.

“Molla, münezzeh olan Allah’tan seni maksadına ulaştırmasını diliyorum. Molla, muradını vermesi için büyük Allah’tan istiyorum. Molla, bütün muratlarını kolaylaştırmasını Allah Teâlâ’dan istedim”.

“Molla, Allah Teâlâ kulunun marifetini dilerse, nurunu onun kalbine koyar, onunla kendini tanıması için. Molla, marifet nuru arifin kalbinde âlemin güneşi gibidir. Doğduğunda huzurundan çözüleni nuruyla elbise giydirir”.

“Molla, ibadet ve marifet kulu emir kılar. Zıtları ise emiri esir eder. Molla, nefsinin düşkün ve hor görülmesi olarak bilersen Rabb’ini aziz ve kadir bilirsin. Rabb’inden cahalet edersen harekette kalırsın. Onu tanırsan, sükûn bulursun. Marifetullah, iki dünya saadettir. Allah sevgisi göz nurudur. Molla, sevgi marifetin meyvesidir. marifet öncesiz doğru yoldur”.

“Molla, kalp göğünde ilk doğan hikmet yıldızıdır, sonra bilim ayıdır, sonra marifet güneşidir. Hikmet yıldızının ışıyla eşyanın gerçeğini görürsün. Bilim ayının ışıyla mana âlemini görürsün. Marifet güneşinin ışıyla hazreti Mevlâ’yı görürsün”.

“Molla İbrahim, Allah gibi sevgilisi olan başkasına nasıl yönelir? Allah gibi tabibi olan başkasına

nasıl güvenir? Allah gibi dostu olan başkasından nasıl korkar? Allah gibi sahibi olan başkasıyla nasıl meşgul olur? Allah gibi güzel olan, başkasını nasıl görür? Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: 'Beni sevdiğini söyleyip de kalbinde başkası olan yalancıdır' ”.

“Molla, Allah'ı seven, onu dünya işlerine tercih eder. Allah'tan başkasını ter eden saflık bulur. Vakti Allah ile beraber olur. Allah'ı seveni Allah sever. Molla, Allah'ı seven nefesine söz kapılarını, kalbine her durumda iki dünya kapılarını kapar”.

“Molla, her kul zikre, her kul cebredici olan Allah'ın sevgisine uygun olmaz. Molla, özleyenlerin kalpleri, Allah nuruyla nurlanmıştır. Konuştuklarında nefeslerinden nur saçılır. Molla, şevk kayıp kuladır. O yakındır ve icabet eder. Ona nasıl sevilen oluruz? Sevdiğimiz onu sever, onu seveni severiz”.

“Molla, ben Fakirullah. Allah'ın sevdiğini severim. Molla, gökler ve yer yaratılalıberi sen bizim sevgilimizsin. Molla, sen ne cennet ne cehennem içinsin. Sen Allah yolunda sevgimiz içinsin. Molla, sen çocuğumuzsun, sen benim yanında Abdülkadir gibisin. Sen evlâdım gibisin. Molla, seb benim içinsin, hayayı bırak. Bana dön. Sen bendensin. Ne yaparsan kabul ederim”.

“Molla İbrahim, yakınımız uzak, uzağımız yakındır. Nerede olursan yanımdasın. Seni denize atsam. Allah seni bana iade eder. Molla, biz burada seni yetiştiririz. Allah seninledir. O senin yardımcındır. Allah seni korur. Sana uzun ömür verir. Çok evlât verir. Geleceğini hayırlı kılar”.

“Molla İbrahim, temizlenmiş nefis yıldızlar, temiz kalp aydır, saf sır güneştir. Nefsin makamı kapı, kalbin makamı hazret, sırrın makamı aldatma sırasında huzur ve hududa bulunmaktır. Hikmeti al ve kalbe ver. Kalp onu nefse verir. Nefs göze, dile ve kaleme doldurur”.

“Molla, mümin hayır amel işlediğinde nefsi kalbe dönüşür, kalbi ruha dönüşür, ruhu sırra dönüşür, ruhu sırra dönüşür ve fâni olur. Sonra fena vücuda dönüşür ve o zaman Rabb'i onu suladığıyla sular ve yetiştireceğini yetiştirir”.

“Molla, onu akıl ve düşünceyle aradığında sapırsın. Yoksulluk ve hayranlıkla aradığında doğru yola erersin. Dünya ve ahrette nerede olursanız olun o, sizinle beraberdir”.

“Molla, onunla beraber olduğunda hicabın ondan. Onunla beraber olduğunda kulluk dilemen için. Fena, senin senden çıkışın, kalıcılık senin ona tevhidin”.

“Molla, sen sen olmaya devam ettikçe müritsin. Sen senden fâni olduğunda, sen muratsın. En büyük saadet kendinden kaybolmandır. En büyük devlet, onunla var olmandır. Molla, marifet fena yoludur, fena tevhit yoludur. Tevhit, bizim için uyduğundur. Sen senden geçtiğinde bizimle uyuştun demektir. Sırrımızı sana emanet ederiz ve seni bizimle kalıcı ederiz”.

“Molla kendinle arkadaşlık istersen, ondan dışa gidersin, kendinden çıkarsan onunla arkadaşlık bulursun”.

“Molla, ona teslim olursan, seni yakınlaştırır. Onunla kavga edersen, seni uzaklaştırır. Yakınlığın ondan, çıkışın senden, uzaklığın ondan ve üstün seninledir”.

“Molla, sen sensiz gelirsən kabul edilirsin; sen seninle gelirsən mahcup olursun. Sen senden ayrıl, onu kalbinde gör. Kendinden fâni ol, onunla kalıcı ol. Varlık aynasında ancak varlığın yüzünü gör”.

Şeyhin sözü bitti. Molla İbrahim onun oğludur. Allah, ondan razı olsun ve onun rızasına erdiresin. Makamını doğruluk evi kılsın.

İlmi âlimlerin ağzından al,
Kalple çekişmeci akılla değil.

Hazreti pirin bu hor görülmüş fakire verdiği hediyelerinin biri, Zeynelabidin hazretlerinin bu manzumesidir ki istenilen okunmasıdır.

Allah'ın kulları, Allah erleri Ey Rabb'im, seyyitlerimle
Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Muratlarımı gerçekleştir benim için
Allah için yardımcı olan bize Umulur ki gelir müjdelerin
Belki nazlanırsız Allah'ın fazlıyla Vaktimiz safî olsun Allah ile

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri
Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Ey kutuplar, ey evlad Ey efendim, ey Rabb'im
Ey abdallar ey seyyitler Ey yardımcı ey bana yeten
İcabet edin ey imdat sahipleri Ey efendim gider tasamı
Allah için şefaât edin bize Sok beni Allah ehline

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri
Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Sizden başka kime gideyim Ey Ta ha, ey Ta sin
Benim için sizden başka gidecek yer yok Ey Ha mim, ey Ya sin
İstenilen sizden elde edilir Ben kulum, ben miskinim
Sizsiniz Allah ehlinin en hayırlısı Allah'ın zikrinden başkası yok benim

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri
Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Gelin bakın Allah için Senden işittik ey sevgili
Gelin yardım edin Allah için Geldi sual ve istenen
Allah hakkıyla, Allah makamıyla İsmi yanımızda yazılı
Allah sevgisi, Allah yardımıyla Vasfın Allah ehlinin süsü

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri
Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

İcabet edin ey kavmin kerimleri Sizden istedik sizden istedik
Bırakın artık şu uykuyu Size geldik kapılar için
Hazırlanın ve bize yardım edin bu gün İşte sizi kastettik
Allah için yardımcı olun bize Allah için güçlensin azminiz

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri
Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Maksadımız kabilenin kerimleri Kur'an'la Cebrail'le
Azgınların ateşi arttı Tevrat'la İncil'le
Siz Kabilenin Rabb'inin kapısı İndirilen ayetlerdekiyle

Allah kapısından başka kapım yok Allah için yardım edin bize

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri

Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

İsimler ve sıfatlar Siz onun kapısındaşınız ey erenler

Vasıflar sahibinin zatıyla Ey erenler şefaet edin ey erenler

İyiler ve şereflilerle Azgınlık ehli büyüklendi

Hayırlılar ve Allah resulleriyle Anlayamadılar Allah ehlini

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri

Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Bismillah ile açtık kapıyı İki dünyanın efendisi Ta ha ile

Ahbabla kıldık namazı Hasan ile Hüseyin'in efendisi ile

Aramızda döndü kadehler Sizler onun göz nurlarışınız

İçtik onu bismillah ile Beni Allah için maksadıma eriştirin

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri

Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Tavaf ettik sonra tamamladık Size yönelen Rab ile

Haccettik "Lebbeyk" dedik Size ve evlâdınız verdi

Kapılarda kurtarıcı kapılarda Kâinatlarda sizi hâkim kıldı

Bulduk bütün Allah ehlini Allah makamıyla yardım edin bize

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri

Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Ey kavim çekin kılıçlarınızı Kabilenin münadisi çağırdı bizi

Hazırlanın, yardım edin bu gün bize Size icabet ettik azgınlık gitti

Sizi uyku bürümez hâşâ Geldi sizi himayeye kabile

Allah için size rica edenden Allah için söyleyin binler şey

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri

Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Ey akıl sahipleri hazırlanın Biz cesetlerden ibaret değiliz

Gelin açın kapıyı bana Lâkin ruhlar sevinir

Siz ahbabın hepsi Açıcı olan Allah'tan Allah için

Siz Allah ehlinin en hayırlıları Bununla geldi Allah'ın sırrı

Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri

Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Zeynelabidin durucudur Ey Allah evinin erkânı

Kapınızda boynu bükük Ey Allah hücresinin komşuları

Kusurlarından korkucudur Sizinle güzelleştik ve Allah hakkı

Allah'tan başkasına şikâyet etmez Allah ehlinin işi budur

*Allah hakkıyla Allah erleri Allah hakkıyla Allah erleri
Allah'ın yardımıyla yardım edin bize Allah'ın yardımıyla yardım edin bize*

*Zeynelabidin atılmıştır Asla şekavet etmez bundan sonra
Gerçek olan kapılarınıza Ey efendiler Allah için bir şey*

Allah hakkıyla Allah erleri Allah'ın yardımıyla yardım edin bize

Onuncu Madde: Gavs-ı Azam Ulvî Şeyh İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin her hâlinde sağlamlığını, tarikatta yönünü, gerçekte emanetini ve ondan herkesin yardım istemesini, emanet olan hayatında kaldığı müddeti, intikal ve göçüş zamanını bildirir.

Fakirullah hazretlerinin pak ruhu, erdem âleminde bulunmuştu ve bağış hücrelerinde terbiye kılınmıştı. Onun fitrî ermişliği Huda vergisi idi. Yaratılış saadeti anadan doğma idi. Onu görenlerin kalp ve nefisleri ona dost ve boyun eğici idi. O, meliklerin kalplerinin sevgilisi idi. Bütün sülûk (bir tarkata katılma) ehlinin efendisi idi. Onun saadeti saygınlığın ihtiyaç kiblesi idi. Devlet kapısı bütün insanların maksadı idi. Onu gören bilginler ve avam tam ermişliğine teslim idi. O asrının biricigi ve çağının teki idi. Kadri büyük idi. Onun adı Kürdistan ve Arabistan illerinde meşhur olmuştu. Adı, İstanbul'dan Hindistan'a varıp İran ve Turan'a dolmuştur. Hürler ona gönül rızası ile hizmetkâr olup kulluğunu kabul etmişlerdir. Sohbetini bulup hizmetini kırlar hâl ve olgunluğunu bulmuştu. Onun mübarek başında ve göğsünde güneş gibi şaşalı nur görmüşler idi. Onu görenler, o azizi habersiz sevmişlerdi. Ondan aldıklarını alıp onunla erdiklerine ermişlerdi. Onun cemalinin hayalini içlerinde nakşedenler sefasını sürmüşlerdi. O vasıta ile huzur meclisine girmişlerdi. Çünkü ogayretli vasi, Tarikat-ı Muhammediye'de imam idi. Olgun mürşidin alâmetleri onda tamam idi. Allah'ın yardımı onun arkadaşı, orta hâli yolu idi. Alışkanlık onun sohbet arkadaşı, söz onun rüzgârı idi. Hikmet onun işaret vereni, fikir onun veziri idi. Doğruluk onun sancağı ve yumuşaklık onun sanatı idi. Allah sırlarının görünmesi gıdası, Allah âlemini görme şifası idi. Şariat edebi onun görünüşü, gerçek tavırları onun temzi sırrı idi. O irfan madeni, göğüs genişletici ve şanı büyük idi. Şaşırtıcı harikaları sınırsız, garip hâlleri sonsuz idi. Zamanın evliyalığı kutbu, belki gavs idi. Nitekim gönül âleminde o akan ruh, asrın evliyasına sultan ve herkese ferman sahibi idi. Âşıklara canan, dertlilere derman idi. Cemal ve olgunluk ile parlak güneş ve basiret ehli onun yüce şanına hayran idi. Âlem melikleri, Mekke-i Mükerreme şerifi, Hindistan sultanı, Al-i Osman sultanı Sultan Mahmut ve onun birçok vezirleri, bütün Kürdistan emirleri ona açık ve gizli mektuplar, adaklar, armağanlar gönderip; her biri onun dua, rıza ve gayretini dileyici idi. Duasının kabulü, rızasının lezzeti görünen ve açık idi. İzzetinin talihi, gayretinin nüfuzu güneşten açık idi. Onun ahabplara kavuşması, fukaraya hediyesi çekinmesiz idi. Ziyaretçilere nasihat ve senası, diğerlere sevgi ve duası yararlı ve ücretsiz idi. Karşılaşanlar ona saygı ve ikram ile emrine ram olup rızasını isteyici idi. Çünkü o ins ve cinin mürşidi şeyh, irfan ehlinin şeyhi idi. Âlem ehlinin azizi Âdem hilâfetinin varisi, Rahman'ın habibinin vasisi idi.

Mekke şerifi Mesut'un o kalplerin sevgilisine gönderdiği mektubun unvanı budur: "Velilerin kalplerini, değerli yüzünün cemalini aksettiren aynalar kılan Allah'a hamd olsun. Onun devamlı nuru, onların yüzünde öne çıktı. Allah anıldığında bu nurlar hemen görülür. Gözlerinden kâinatın perdeleri kalkan basiretlilere ve insanlığın en erdemlisi Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) selâm olsun. Onların

kalplerine kâinata sirayet eden Allah'ın varlığının sırrı açıldı. Onlar, varlıkta ancak Allah'ı görürler. Parıltılı cevherler gibi selâm ve tahiyyatları, açık ve benzersiz senalar ve onlardaki güzel kokuları da ulaştırmadaki güzel kokuları da ulaştırmadan sonra, nefis duygular. Bütün bunlar, yanında kalbimin bulunduğu kimseye olsun. Benim cismim onun şevkiyle hastadır. Kendisi lütuf ve cömertlik madenidir. Allah feyzinin kaynağıdır. O, bizim ve ins ve cinin şevhidir. İnsanın özü ve özün insanıdır. Âlemde Allah'ın gölgesidir. Muhterem nebiler sallallahü aleyhi ve sellem vasisidir. Bilimiyle sebep, erdemli ve olgun bizim hazreti mevlamız Fakirullah'il - Gavs - it Tillovî. Allah yüce sırrını takdis etsin”.

Sultan Mahmut'un o azize gönderdiği mektubun unvanı böyledir: “Akıl ve kıyasın kavrayamadığı gerçekleri velilerine açan Allah'a hamd olsun. Velilerin dostlarını ve müritlerini başka insanların ulaşamadığı yüksek derecelere ulaştırdı. Saygınları kendine yaklaştırdı. Onları gören Allah'ı tanır. Onları tanıyan Allah'ı gerçeğiyle bulur. Onlardan birini kabul eden kurtulur. Onlardan birinin kabul ettiği de Allah'ın dostluğuna kavuşur. Salât ve selâm kutsallık denizlerinden içen ve dostluk döşegine oturan peygambere ve onun aile ve ashabına olsun. Onların kalpleri, birlik makamının yüceliğine şahit oldular. Rübubiyet görmesinde eridiler.

Bundan sonra: “Rahim olan Rab'den onlara sözle selâm vardır” (36/58) ilâhî sözü hazreti şeyhimize olsun. O büyük şeyhimiz, tarikat imamı, gerçek gayreti, irşat makamının sahibi, Allah'a yönelen kulların işlerinin her hâllerinde düzenleyicisi, hâl ve sözüyle halkı Hakk'a çağıran, şekillerin ve ruhların özü, “Zücac ve mesabih” (24/35) ayetinin sırrına eren, mülk ve melekât âleminin durumlarını bilen, kuds ve lâhut âlemlerinin sırlarına vakıf olarak tanınan, arif billah olan ve her şeyden kesilip Allah'a ulaşan azizimiz ve efendimiz Fakirullah, Allah sizi daim etsin ve kalıcı kılsın”.

O pak ruh yeryüzüne inip, olgunluk kazanıp, Hakki arif, halk tarafından bilinen olmuştu. Öncesiz bağışın kaynağı, sonsuz feyizlerin kaynağı olup iki cihan gönül aynasında bulmuştu. Her şeyi unutup ancak Rabb'ini bilip onunla tek ve yalnız kalmıştı. Şu hâlde bu cihanın eziyet ve cefasından yüz çevirip zevk ve sefa âlemine yönelmişti. Bu cihanın çokluk ve bulanıklığından usanıp, vahdet âleminde sürekli kavuşma şerbetini arzu kılmıştı. Bu dünyada bir acayip cilve ile nöbetini savup gökçe vakti gelmişti. Bu fena evinden kalıcılık evine geçmek ona kolay gelmişti. Çünkü o kalıcılık ehli kuyu vakasında ihtiyarî ölümle ölmüştü. Pak ruhu beden mezarında hapsolmüştü. Ne zaman ki o azizin yaşı sekseni geçmişti ve hicrî tarih bin yüz kırk yedi (1147 - 1734) yılı bulmuştu. İşte o yılın şevval ayı yarısında, o herkesin pederi, bir hafta kadar iç denizine dalmıştı. Halk ise öyle sanmıştır ki o hasta olup, kendinden habersiz kalmıştır. Sonra bir cuma gecesi yatsıdan sonra o durumdan bu his âlemine gelmiştir. Evlât ve hizmetçilerini yanına davet edip, bilim ve barış ile vasiyet kılmıştır. Herkesin zimmetini aklayıp türbesi vakıflarına büyük oğlu Abdülkadir efendiyi mütevellî kılıp “Yasin-i Şerif” okumayı hatırlarına salmıştır. O esnada şerefli hücresi güzel koku ile dolmuştur. Çünkü birer hokka ud ve anber yakılmıştır. Evlât ve hizmetçileri gamlar ve üzüntülerle dolmuştur. Ona o gece bayram gecesi ve sevinç olmuştur. Ne zaman ki ona “Rahim olan Allah'tan söz olarak selâm” (36/58) sesi gelmiştir. Allah deyip, cimini koyup, Hakk'a can verip murat almıştır. Kendisi onda gidip lâtif cismi burada kalmıştır. Çünkü o huzur ehli, bu aldanma evini koyup, o sevinç evine göç etmiştir. O zaman evlât ve hizmetçileri ayrılığı için ağlayıp, yüreklerini dağlayıp hepsini şaşkınlık almıştır. O gece ona en büyük bayram ve en büyük sevinç iken; onlara üzüntü ve matem olmuştur. Gecedен Siirt içine ve

beş altı köy halkına adam gidip hepsiyle sabahı gelmiştir. Hudutsuz ve sonsuz çok cemaat toplanıp, Abdülkadir efendi oğlu cenaze namazını kılmıştır. Kabri şerifi, pederim Osman Efendi ile Mehmet Efendi'nin türbeleri önünde kazılmıştır. Koy halkı kırk gün sabah ve akşam kabri şerife gelip Kur'an okumuştur. Orada büyük bir kubbe yapıлып içinde vefat tarihi yazılmıştır. Mezarı üzerine süslü yıldızlarla örtülü bir yüce sanduka yapılmıştır. Haftada bir gün o köy halkına mezarı yanında birer ikişer ekmek kendi vakıflarından tayin kılınmıştır. Nurlu mezarı ziyaret kılıp, onunla uğurlanılmıştır. Kaddesallahü sırrahü. Pak ruhu için el-Fâtîha!

NAZİM

*Ey hoca bu zindandan Cân zam-i semâ etti
Ben azm-i sefer kıldım Ta madenine yetti
Eflâk-i dil ü candan Ol semte ki can gitti
Hoş râhgüzâr kıldım Ol semte nazar kıldım*

*Seyl misli revan oldum Dilden evime tâbân
Vahdet yümnî buldum Gösterdi yüzün rahşân
Ol hamr ile hoş oldum Mihr ile edip devrân
Ben bahri makar kıldım Ben seyr-i kamer kıldım*

*Cân içre o cânândır Ol vuslat-i ruhanî
Dil hüsnüne hayrandır Hoş buldu o ruh onu
Arif işi seyrandır Seyr ü sefer-i canî
Ben zevk-i diğer kıldım Ben havf ü hatar kıldım*

*Hakkı dil ü cân dolsun Bî perde onu bulsun
Ol hamr ile mest olsun Ben cismi siper kıldım*

(Ey hoca bu zindandan, ben sefer etmeye karar verdim. Felekleri, gönül ve candan hoş geçip gitmek istedim. Can semayı karar etti. Ta madenine yetti. O semte ki can gitti, o semte nazar kıldım. Sel gibi akar oldum. Vahdeti uğur buldum. O içki ile hoş doldum. Ben denizi karar kıldım. Gönülünden evime ışık veren, gösterdi parlak yüzünü. Güneş ile edip devran, ben ayı seyir kıldım. Can içre o sevgilidir, gönül güzelliğine hayrandır. Arifin işi seyrandır, ben zevk kıldım. O ruhanî kavuşmayı, hoş buldu o ruh onu. Canı seyir ve seferi ben korku ve tehlike kıldım. Hakkı gönlün can dolsun, o korku ile mest olsun. Perdesiz onu bulsun, ben cismi siper kıldım.)

Kitabın Hatimesi

Allah dostu ve zamanın halkı ile sohbeti • akraba, ana, baba ve kardeşlere rağbeti • eşlere, çocuklara ve hizmetçilere yakınlığı • cahiller, arifler ve komşularıyla iyi geçinme • fakirlere yedirme ve misafirlere ikramı • saygın olanlar ve avam ile muameleleri • sevgi ve dostluğa sebep olan lütuf ve bağışı • her bir dostluk ve arkadaşlığa özgü olan edep ve yolları • yedi organın afetlerini • fakirlik, zenginlik, akılda tutma ve unutmayı ve bütün bunları insana kolay eden Hazreti Yezdan'ın birliğini, dört bölüm ile açıklar.

Birinci Bölüm

Huda'nın peygamberinin kısaca muamelelerini ve iyi geçinmeyi rağbet ettiren Kur'an ayetlerini ve kutsal hadisleri üç madde ile açıklar.

Birinci Madde: Resulü Emin'in, seçkin ashabın, onlara tâbi olanların ve din bilginlerinin güzel ahlâklarını kısaca bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: O Hannan (çok acıyıcı), Rahman (herkese merhamet eden), Rauf (çok esirgeyen), Rahim (koruyan), Settar (örten), Halim (yumuşak huylu), Vedut (çok şefkatli) ve Kerim (cömert) olan Allah Teâlâ hazretlerinin Kelâmı Kadîm'inde "Gerçekten sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin" (68/4) hitabı makamında bulunan refik (yoldaş), şefik (acıyıcı), halim (yumuşak huylu) ve selim (doğru) Muhammed Emin, düşkünlerin yardımcısı, Habibi Ekrem ve nebiyyi muhterem sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerinin Huda'nın yaratıklarıyla olan iyi ahlâkı, bütün insanlarla ilişki ve arkadaşlığı, ümmet ve ashabı ile sohbet ve muamelesi, ailesi ve evlâdı ile dostluk ve konuşması, ona uyup izince giden ve onun "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız" emrine yapışan ashab-ı kirâmın, büyük velilerin, din bilginlerinin ve selef-i salihinin daima davranış ve âdetleri, tavır ve tabiatları bütün halk ile güzel ahlâk ile muamele, lütuf ve yumuşaklıkla konuşma idi. Hoş görü ile iyi geçinme ve muvafakat ile bir işe başlama idi. Cemiyete rağbet ve uyuşma ile sohbet idi. Yumuşaklıkla nasihat ve muhabbet idi. Alçak gönüllülükle şefkat ve güler yüzlülükle arkadaşlık idi. İkram ile hizmet ve bağış ile cömertlik idi. Cömertlik ile sevgi, haya ile yiğitlik idi. Güler yüzle esirgeme ve tahammül ile lütuf ve merhamet idi. Af ile şefkat, cömertlik ile el açıklığı idi. Sevgi ve tatlı söz, lütufla zarafet idi. Ağır başlılıkla sakinlik ve rica edene lütuf idi. Doğruluk ile koruma ve herkese yardım idi. Herkese hayır dua ve iyi zan ile sena idi. Nefsini küçük görme dostlara saygı, ayıplan örtme ve ezadan çekinme idi. İnsanların iyilik ve güzelliklerini ifşa ve kendi iyiliklerini gizleme idi. Küçüklere merhamet ve büyüklere vefa idi. Bunlara benzer güzel hasletler idi. Halbuki bizlere her şeyden önemli ve lüzumlu olan Habib-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem hazretlerine uymaktır. Onun aile ve ashabını âdet ve edepleri ile âdetlenmek ve edeplenmektir. Gönüllerin çeviricisi olan Allah rızasını gönüllerde arayıp bulmaktır Onun için bütün yaratıklarına yumuşaklık ve şefkat göstermektir.

NAZIM

*Maden-i eltâb idi peygamber etmezdi gulu
Hüsn-ü ahlâk ile zatı olmuştu dopdolu
Halka eylerdi tevazu ger şerif ü ger vazî
Nefsi toprak gibi alçak gönlü su misli duru
Sevse ger buğz eylese Allah için eylerdi o
Kendi nefsi için sevip hem olmadı her giz adû
Gülmedi hiç kahkaha ile sövmedi hiç nesneye
Lütuf ile bessam idi yüzü güleç ol mah rû
Hürmet ü lutf ü haya ü hilm ile mevsuf idi
Kimseye lâ demedi kim gelse ona yalvaru
Kendi ehl-i beyti hacetin görürdü kendisi
Daima miskinler ile otururdu ol ulû*

N'al ve sevbine yamalıklar dikerdi giyininip
Hasta görmek taziye için yürürdü ey amu
Keh binerdi nâka keh at ve katır keh merkebe
Ardına adam alırdı olsa idi almalu
Keh terebbi eyler idi keh dikerdi bir dizin
Mecmu'ül-âdâb idi mahfi iyâm yüzü sulu
Arpa ekmeği yahut mercimek çorbasına
Kılsalar davet varırdı aramazdı renk ve bû
Yerdi üç parmakla tatlı yalardı onlan
Besmele ile üç nefeste su içerdı dinlenü
İtizar etse idi kimse özrün eylerdi kabul
Yoğ idi indinde lutf ile keremden sevgilü
Dursa zikrullah idi otursa zikrullah idi
Kimseye vermezdi can ve gönlünü illâ ki Hû

(Lütuflar madeni idi peygamber, taşkınlık etmezdi. Güzel ahlâkla zatı dopdolu olmuştu. Halka alçak gönüllüydü, soylu da olsa alçak da olsa. Nefsi toprak gibi alçak, gönlü su gibi duruydu. Sevse eğer kin tutsa o hepsini Allah için yapardı. Kendi nefsi için sevip asla düşman olmadı. Kahkaha ile hiç gülmedi, hiçbir nesneye sövmedi. Lütuf ile tebessümlü idi güleç yüzü, o ay yüzlü. Hürmet, lütuf, haya, yumuşaklık ile vasıflanmış idi. Kim ona yalvarsa, o, kimseye yok demedi. Kendi ehl-i beytinin ihtiyaçlarını kendisi görürdü. O ulu daima miskinlerle otururdu. Ayakkabı ve elbise, yamalıklar dikerdi giyininip, hasta görmek ve baş sağlığı dilemek için yürürdü. Kâh deveye binerdi, kâh at ve katıra, kâh eşeğe. Ardına adam alması gerektiğinde alırdı. Kâh bağdaş kurardı, kâh bir dizini dikerdi. Açık gizli edeplerin toplandığıydı. Yüzü sulu arpa ekmeği yahut mercimek çorbasına, davet etseler varırdı, aramazdı renk ve koku yerdi. Üç parmakla tatlı yerdi, yalardı onları, besmele ile dinlenerek üç nefeste su içerdı. Bir kimse özür dilese, özrünü kabul ederdi. Yok idi ondan başka lütuf ve cömertlik sahibi. Dursa Allah'ı zikrederdi, otursa Allah'ı zikrederdi. Allah'tan başka kimseye vermezdi can ve gönlünü.).

İkinci Madde: Bütün halk ile güzel muameleyi, lütuf ve yumuşaklıkla konuşmayı ayetlerle bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Hak Teâlâ, kullarına iyiliğiyle kıldığı esirgeme ve rahmeti ve birbirlerine gerekli olan şefkat ve dostluğu duyurmuştur. Nitekim Kelâm-ı Şerifinde lütfuyla buyurmuştur: “Allah size kolaylık diler, güçlük dilemez” (2/185). “Sizin affetmeniz, takvaya daha yakındır. Aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görür” (2/237). “Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz, Allah kalplerinizi birleştirdi, onun nimetiyle kardeşler hâline geldiniz” (3/103). “Öfkelerini yutkunurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever” (3/134). “Allah rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılırlar, giderlerdi. Öyleyse onların kusurlarından geç, onlar için mağfiret dile. İş hakkında onlara danış” (3/159). “Hainlerin savunucusu olma” (4/105). “Barış daima iyidir. Zaten nefisler kıskançlığa hazır duruma getirilmiştir.

Eğer güzel geçinir, sakınırsanız, Allah yaptıklarınızı haber alır” (4/128). “Yine de onları affet, aldırma, çünkü Allah güzel davrananları sever” (5/13). “İnanan erkekler ve kadınlar, birbirlerinin velisidirler. İyiliği emrederler, kötülükten menederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah’a ve resule itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Allah daima üstündür, rahmet sahibidir” (9/71). “Rabb’in dileyseydi, insanları bir tek ümmet yapardı. Ama ihtilâf edip durmaktadırlar” (11/118). “Allah adaleti, bağışı, akrabaya vermeyi emreder, edepsizlikten, fenalıktan ve azgınlıktan meneder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir” (16/90). “Eğer bir topluluğa azap edecekseniz, size yapılan azabın eşiyle azap edin. Ama sabrederseniz, ant olsun ki o, sabredenler için daha iyidir” (16/126). “İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz o da kendi aleyhinizedir” (17/7). “Rabb’in yalnız kendisine tapmanızı ve anaya babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi, yahut her ikisi, senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara “öf” deme, onları azarlama. Onlara güzel söz söyle. Onlara acımadan dolayı küçülme, kanadını indir. Ve: Ey Rabb’im, bunlar beni nasıl yetiştirdilerse, sen de onlara acı, de” (17/23-24). “Kullanma söyle; en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarına girer. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır” (17/53). “De ki: Herkes kendine uygun yolda hareket eder” (17/84). “Rahman’ın kulları ki yeryüzünde mütevazî olarak yürürler, cahiller kendilerine lâf atarlarsa “selâm” derler. Onlar ki gecelerini Rab’lerine secde ederek, ayakta durarak geçirirler. Onlar ki “Rabb’imiz, cehennemin azabını bizden öteye çevir, doğrusu onun azabı sürekli bir azaptır. Orası ne kötü bir karargâh ve ne kötü bir makamdır” (25/63-66). “Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve “ Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz cahilleri istemeyiz, derler” (28/55). “İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğün en güzel olan şeyle sav. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Buna ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak hayırdan büyük pay sahibi olan kimse kavuşturulur” (41/34-35). “Büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; kızdıkları zaman affederler” (42/37). “Kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder barışırsa onun mükâfatı Allah’a aittir” (42/40). “Muhakkak müminler kardeşirler. Kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan korkun size rahmet edilsin. Ey inananlar, bir topluluk bir toplulukla alay etmesin. Belki onlar kendilerinden iyidirler. Kadınlar da kadınlarla alay etmesinler. Belki bunlar kendilerinden iyidirler. Birbirinizde kusur aramayın; birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın. İmandıktan sonra kötü ad, ne kötü bir şeydir. Kim tövbe etmezse işte onlar zalimlerdir. Ey inananlar, zandan çok sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın; biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? İşte bundan iğrendiniz. O hâlde Allah’tan çok korkun, şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir” (49/10-12). “Rabb’imiz, biz ve bizden önce inanan kardeşlerinizi bağışla, kalplerimizde inananlara karşı kin bırakma. Rabb’imiz sen çok şefkatli, çok merhametlisin” (59/109). “Ey inananlar, eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarından geçer, bağışlarsanız muhakkak ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir” (64/14). “Sabret, sabrın sonu ancak Allah iledir, onlara da üzülme, kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme. Çünkü Allah korunanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir” (16/127). “Öyleyse sakın öksüzü ezme, dilenciye azarlama. Ve Rabb’inin nimetini anlat” (93/9-11).

*Mahlûk-u Huda'ya şefkat et rahmet bul
Eblehlere hilm ve hürmet et rahat bul
Sen herkese rıfk ve rağbet et rıf at bul
Ger edemedinse uzlet et izzet bul*

(Allah'ın yaratıklarına şefkat et, rahmet bul. Ahmaklara yumuşak ol, hürmet et, rahatlık bul. Sen herkese yumuşak ol ve rağbet et, yücelik bul. Eğer edemedinse yalnızlığa çekil, izzet bul.).

Üçüncü Madde: Bütün halk ile güzellikle muameleyi, lütuf ve yumuşaklık ile konuşmayı kutsal hadislerle bildirir.

Allah ehli demişlerdir ki: Hak Teâlâ kullarına iyiliğiyle kıldığı esirgeme ve rahmeti, birbirlerine gereken koruma ve şefkati, himaye ve rağbeti duyurmuştur. Nitekim kutsal hadisleriyle tenbih ve talim buyurmuştur.

“Ey insanoğlu, siz ancak size iyilik edene iyilik edersiniz. Size gelene gidersiniz. Sizinle konuşanla konuşursunuz. Size yedirene yedirirsiniz. Size ikram edene ikram edersiniz. Bunda birbirinize üstünlüğünüz yoktur. Üstün olanlar, kendilerine kötülük yapanlara iyilik edenler, gelmeyenlere gidenler, yedirmeyenlere yedirenler, konuşmayanlarla konuşanlar, ihanet edenlere iyilik edenlerdir. Şu hâlde bağışlayınız, tevazu ediniz, ayıpları örtünüz ve merhamet ediniz, ta ki merhamet olunasınız”. “Ey insanoğlu, ancak azametim için tevazu edenler, gündüzleri bana ibadet edenler, benim için kendini şehvetlerden çekenler, yetime ikram edenler, ona baba gibi merhametli olanlar, dullara şefkatli eş gibi olanlar cennetime girerler. Bu sıfatlarla vasıflananlar bana dua ederse, ona rızık veririm. Dilerse veririm. Kullarımın kalbinde onu sevindiririm”. “Ey insanoğlu, mal benimdir. Sen benim kulumsun. Misafir elçimdir. Elçimden malımı esirgersen, sonsuz nimeti tamah etme”. “Ey insanoğlu, mal benimdir. Zenginler vekilimdir, fakirler geçindirecek olduğumdur. Kim malımı geçindirileceklerime cimrilik ederse, onu ateşe sokarım. Bana büyüklük taslama”. “Ey insanoğlu, kullarım için huyun iyi olsun. O zaman seni severim, kullarıma da sevdiririm”. “Ey insanoğlu, elini göğsüne koy. Kendin için sevdiğini, başkası için de sev”. “Ey insanoğlu, şiddeti, gıybeti, kovculuğu terk edeni kalplerde sevgili ederim. Onu ayıplayanlardan ve bulanıklıklardan kurtarırım”. “Ey insanoğlu, merhamet ettiğin gibi merhamet olunursun. Kullarıma merhametli olmazsan, benim merhametimi nasıl umarsın”. “Ey insanoğlu, benim rızamı dileyerek yetim ve dullara destek olanı, gölge olmayan günde gölgemde kılarım”. “Ey insanoğlu, geçindir ki geçindirilesin”.

Buyurmuştur ki: “Ey Musa, seni yaratıklarına olan şefkatin için seçtim. Çünkü sen Şuayb'ın koyun çobanısın. Koyunlardan biri kaçmıştı. Ardına düştün, yoruluncaya kadar koştun. Onu yakaladığında, onu dövmedin ve şöyle dedin: ‘Beni ve kendini niçin bu kadar sıkıntıya düşürdün?’ İşte bu merhametine karşılık sana peygamberlik verdim”.

“Ey insanoğlu, kızdığında beni hatırla ki kızdığımda ben de seni hatırlayayım. Yardımına razı ol, çünkü bu senin kendine yardımından hayırlıdır”. “Ey insanoğlu, kullarıma karşı iyi huylu ol. Hasta olanlarını yokla ki seni onların kalbinde sevgili edeyim”.

“Allah kıyamet gününde buyurur ki: ‘Ey insanoğlu, hasta oldum, beni aramadın.’ Kul der ki: ‘Ya Rabb'i, ben seni nasıl yoklarım ki sen âlemlerin Rabb'isin?’ Allah Teâlâ der ki: ‘Ey insanoğlu, filân kulumun hasta olduğunu bildiğin hâlde onu yoklamadın. Sen beni onun yanında bulacağını biliyor

buyurun? Ey insanoğlu, senden yemek istedim, doyurmadın.’ Kul der ki: ‘Ya Rabb’i, ben sana nasıl yemek veririm ki sen âlemlerin Rabb’isin? Allah Teâlâ buyurur: ‘Filân kulum senden yemek istedi, vermedin. Ona yedirdiğini benim katımda bulacağını bilmiyor muydun? Ey insanoğlu, senden su istedim, vermedin.’ Kul der ki: ‘Ben sana nasıl su veririm ki sen âlemlerin Rabb’isin?’ Allah buyurur: ‘Filân kulum su istedi, ona vermedin. Ona verdiği katımda bulacağını bilmiyor muydun?’”

“Ey insanoğlu, sana belâ verdiğimde, benden düşmanlarına şikâyet etme”. “Ey insanoğlu, merhametim, benim için sevişenler nerededirler? İzzet ve celâlîme yemin ederim ki bu gün onları gölgemde gölgelendiririm”. “Ey zavallı insanoğlu, benim resulüm vardır ki ona verdiğiniz bana vermişsinizdir ve ondan esirgediğinizi benden esirgemişsinizdir. Ey insanoğlu, benim hakkımı gözet de yaratıklarımın hiçbirini incitme”.

BEYİT

*Cihan bağında ey âkil budur makbul-ü ins ü cin
Ne kimse senden incinsin ne sen bir kimseden incin*

(Cihan bağında ey akıllı kimse insan ve cinin makbulü budur; ne kimse senden incinsin ne de sen bir kimseden incin.).

İkinci Bölüm

Bütün halk ile güzel ahlâk ile muameleye, lütuf ve yumuşaklık ile konuşmaya ilişkin olan olayları, haberleri ve kibar sözleri; herkesle aklınca gitme ve konuşmayı, evlenmenin fayda ve zararlarını dört madde ile açıklar.

Birinci Madde: Bütün halk ile güzel ahlâkla muamelenin, lütuf ve yumuşaklıkla konuşmanın erdem ve faydalarını hadisi şeriflerle bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Habib-i Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem ümmet ve ashabına şefkat ve esirgeme ile güzel ilişkiyi öğretip ve anlatıp, erdem ve faydalarını duyurmuştur Nitekim bazı hadisi şeriflerinde buyurmuştur:

“Rahman olan Allah, merhamet edenlere merhamet eyler. Siz yerde olanlara merhamet eyleyiniz. Ta ki gökte olanların yaratıcısı size merhamet eylesin”. Buyurmuştur ki: “Sizden küçüklere merhamet eyleyiniz, ta ki sizden büyükler size merhamet eylesin”. Buyurmuştur ki: “Müminlere lâzımdır ki birbirlerine hayır sanıp nasihat ederler, birbirine merhamet edip yardımına giderler. Birbirinin elemi ile elemenip sevinç tarafına yedeler. Nitekim beden bir organı elemi gidinceye dek cümle beden rahatsız olur”. Buyurmuştur ki: “Müminler birbirinin kardeşidir Âlemler tek nefis gibidir”. Buyurmuştur ki: “Birbirinize nesne bağışlayınız. Ta ki birbirinize sevgi besleyesiniz”. Buyurmuştur ki: “Halkın hayırlısı insanlara menfaatlisidir”. Onun için ashab-ı güzîn, onlara tâbi olanlar ve din bilginleri birbirine yardımcı olup menfaat ederlerdi. Belki kitap ehli ve Müslüman olmayanlar ve bütün yaratıklara bile merhamet edip yardımlara giderlerdi. Buyurmuştur ki: “Ümmetimin abdalları namaz ve orucu çoğaltmakla cennete giremezler. Belki rahmet kılıp, göğüs esenliğiyle ve cömertlikle

cennete girerler”.

O hazret kendi mübarek eli ile yetim uşakların başını sıvazlandı. Onlara lütufta bulunup tebessümle söylerdi. Buyurmuştur ki: “Ey Muaz, yetim uşaklara merhametli baba gibi olasın. Ektiğin gibi biçesin. Doğru olarak bilesin”. Buyurmuştur ki: “Kim ki Müslüman kardeşini dünyada sevindirirse, Hak Teâlâ onu dünyada ve ahrette sevindirir. Kim ki mümin kardeşini dünya tasalarının birisinden kurtarırsa, Hak Teâlâ onu kıyamet gününde tasalarından azat eyler”. Buyurmuştur ki: “Hak Teâlâ’nın kulu mademki mümin kardeşlerinin yardımında dır, Mevlâ’sı onun yardımındadır”. Buyurmuştur ki: “Ana ve babasına ikram ve iyilik eden için cennetin iki kapısı açılmıştır”. Buyurmuştur ki: “Hak Teâlâ o kimseye rahmet eylesin ki kendi ana babasına yardım eder”. Yani o işi ona teklif etmez ki o işi işlemekte kendine asi olmasından korkula. Buyurmuştur ki: “Amellerin en hayırlısı müminin gönlüne sevinç sokmaktır”. Buyurmuştur ki: “Bir kimse kendi çoluk çocuğuna bir dirhem harcasa, benim katımda hak yoluna bin dinar harcamasından daha güzeldir. Bir kimse ana ve babasına bir gün itaatli olsa, benim katımda bin yıl ibadetten hayırlıdır”. Buyurmuştur ki: “Bir kimse çoluk çocuğu yanında bir saat eğlense, benim yanımda bir mescitte itikafından daha hayırlıdır”. Buyurmuştur ki: “İmanı tam olan mümin kendi ehli ile ahlâkı güzel olandır”. Buyurmuştur ki: “Kadınlara güzellik ve yumuşaklıkla muamele ediniz ki onlar kendi nefislerine mağlup olup, sizin yanınızda esir olup Allah’ın emaneti bulunmuşlardır.” Buyurmuştur ki: “Kendi kölesine eli ile vuranın kefareti onu azat etmektir”. Buyurmuştur ki: “Diline sahip olanın ayıplan örtülmüştür. Öfkesini yutanın günahları bağışlanmıştır”. Buyurmuştur ki: “Komşularınıza ve hizmetçilerinize lütuf ve yumuşaklıkla söyleyiniz. Bir günde yetmiş kere kusur ederlerse de af ile muamele ediniz. Onlara kendi yediğinizden yediriniz. Kendi giydiğinizden giydirip evlâdınız gibi ikram eyleyesiniz. Onlara güçlerinden fazla hizmetler teklif etmeyiniz ki bedenleri et ile kandır. Onlar sizler gibi insanoğludur. Onlara zulmedenlerin hasmı âlemin yaratıcısı Allah’tır”. Buyurmuştur ki: “Ana ve babasına itaatli olup, akrabasını ziyaret etse, hanımı, evlâdı ve hizmetçileriyle mülayim söylese, kardeşlerine ikram edip kendi evini gözetse elbette o kimse tam iyilikseverlik yapmıştır”. Buyurmuştur ki: “Velilerle oturunuz, bilginlerle konuşunuz, bilgelerle sohbet ediniz ve fakirler ile arkadaşlık eyleyiniz”. Buyurmuştur ki: “İki arkadaşın kelimeleri birbirinden emanettir. O hâlde birine helâl olmaz ki Öbürünün gizli sözünü kimseye söyleye veya onun sırrını halka açsın”. Buyurmuştur ki: “Mümin mümine ruh ile ceset derecesindedir”. Buyurmuştur ki: “Müminin mümine bakışı ibadettir. Yüzüne tebessümü kefalettir”.

Buyurmuştur ki: “Müminin kalbine sevinç sokmak Rahmanin rızasına sebeptir”. Buyurmuştur ki: “Her kim ki Hak Teâlâ’ya ve ahrete iman getirmiştir; o kimse cariyesine ikram ve misafirine hürmet etsin. Hayır söylesin veya sussun”. Buyurmuştur ki: “Ey Hüreyre, nefsin için sevdiğin işi insanlar için de sev ki mümin olasın. Komşunla komşuluğu gökçek eyle ki Müslüman olasın”. Buyurmuştur ki: “Cebrail bana iyi komşulukla öyle çok nasihat ederdi ki komşu komşusundan miras alır sanırdım”. O hazrete gelip komşusuna şikâyet eden mümine buyurmuştur ki: “Kendi komşundan eziyetini çekip onun eziyetine sabredersin, ta ki ölüm ile ondan ayrılıp gidersin”. Şu hâlde iyi komşuluk sadece eziyeti kaldırmak değildir, belki iyi komşuluk komşunun eziyetine sabır ve tahammüldür. Buyurmuştur ki: “Gerçekten güzel ahlâk, iyi komşuluk ve akrabayı ziyaret Mevlâ’nın rızası sebeplerindendir. Bütün hataları gidericidir”. Buyurmuştur ki: “Güzel ahlâk, Hak Teâlâ’nın rahmetinden sahibi burnunda bir yulardır ki bir melek elindedir. Melek ise onu hayra çeker gider. Hayır onu cennete sokar. Kötü ahlâk, Allah Teâlâ’nın azabından sahibi burnunda bir yulardır ki bir şeytan elindedir. Şeytan ise onu şerre

çeker gider. Şer onu cehenneme sokar”. Buyurmuştur ki: “Her kimde ki üç haslet olmaz, o kimse imanın tadını bulmaz. Biri yumuşaklıktır ki onunla cahilin gazabını reddeyleyler. Biri haramdan kaçınmadır ki onunla haramlardan meneyler. Biri güzel ahlâktır ki onunla halka iyilik eder”. Buyurmuştur ki: “Sadakaların en erdemlisi güler yüzdür”. Buyurmuştur ki: “Farzları eda ile emrolunduğum gibi insanlara güler yüzle emrolundum”. Buyurmuştur ki: “Yumuşaklık ve güler yüzden nasibi olan, dünya ve ahret hayrını bulmuştur. Yumuşaklık ve güler yüzden mahrum olan, dünya ve ahret hayrından nasipsiz kalmıştır”. Buyurmuştur ki: “İmandan sonra aklın başı insanlara güler yüz göstermektir. İnsanlara dostluk ve güzel huyla arkadaşlıktır. Çünkü istişare edenin işi doğrudur. Kendi görüşüne inanmış olanın sonu iflâstır”. Buyurmuştur ki: “Dünyayı terk eden Allah katında rağbet bulup halkın elinde olanı terk eden kalplerin sevgilisi olur”. Buyurmuştur ki: “Emanet tutmayan rahat bulur. İnsanlardan bir şey istemeyen aziz olur”. Buyurmuştur ki: “Müminlere nasihat ve şefkat, saadet alâmetidir”. Buyurmuştur ki: “Hak Teâlâ arkadaşır. Arkadaşı sevip, şiddeti sevmez. Yumuşaklık için eylediği lütfü şiddet için kılmaz”. Buyurmuştur ki: “Hak Teâlâ, bir ev ehline hayır murat eylese onları yumuşaklığı âdet edip sertlikten azat eder. Çünkü yumuşaklık bulunduğu şeyi güzel eder. Sertlik bulunduğu şeyi kötü eder”. Buyurmuştur ki: “Ey Ebuzer, eğer mümin kardeşine faydan olmadı ise bari zararın olmasın. Eğer o, senden sevinç bulmadı ise gam da bulmasın. Eğer onu dilin övmedi ise kötülemesin. Çünkü Müslüman odur ki onun elinden ve dilinden Müslümanlar esenlik bulalar. Hepsi onun zarar ve ziyanından emin olalar”.

BEYİT

Nefsi kabul kıl ey Hakkı halkı incitme

Kim incitirse sen Hak’tan anla sen onu

İkinci Madde: Bütün halk ile güzel ahlâk ile muamelenin, lütuf ve yumuşaklıkla konuşmanın özellik ve keyfiyetini nice haberler ve eserler ile bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Hazreti Habibi Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem, ümmet ve ashabına dostluk ve sevgi ile dostluk ve sohbetin edep ve yolunu anlatıp ve öğretip, özellik ve keyfiyetini duyurmuştur. Nitekim hadisi şeriflerinde lütuf ile buyurmuştur: “Ey ümmet ve ashabım, Hakk’ın ahlâkı ile ahlâklanınız, gerçekten bilim ve yumuşaklık onun ahlâkındandır. Bilim ancak öğrenmekle olur. Yumuşaklık da sabırla elde edilir. Hayrı seçen kimse hayır bulur. Şerden çekinen, korunup esenlik kılar”. Buyurmuştur ki: “Bilimi isteyiniz. Bilim ile de yumuşaklık ve sakinliği isteyiniz. Öğretiniz ki öğrenmek isteyenlere mülâyim söyleyiniz. Bilim öğrendiğiniz üstatlara saygı duyunuz. Katı bilginlerden olmayınız ki bilmezlininiz size üstün olmasın”. Buyurmuştur ki: “Ey ümmetim, sizden rahmeti kesene ziyaret eyleyiniz. Sizi mahrum edene siz, cömert olunuz. Size cahillikle muamele edene siz yumuşaklıkla olunuz. Bu hasletlerle Allah katında yücelik bulunuz”. Buyurmuştur ki: “Hak Teâlâ, İslâm dinini güzel ahlâklarla kuşatmıştır. Güzel amellerle süslemiştir. Onlar, güzel geçinme ve güzel huydur. Yumuşaklık, cömertlik ve marifettir. Yedirme ve selâm vermedir. Hastaya ziyaret, ihtiyara hürmettir. Kötülüğü af ve iyi komşuluktur. Öfkeyi yutmak ve ihlâstır. Cömertlik ve el açıklığıdır. İyilikleri söyleme ve ayıplan örtmedir”.

Buyurmuştur ki: “Müslüman’ın Müslüman üzerinde hukuku altıdır. Müslüman’a kavuştuğunda ona selâm veresin. Seni davet ettiğinde icabet edip gidesin. Senden nasihat istediğinde ona nasihat edesin. Aksırdığında, hamd ettiğinde ona dua edesin. Hastalandığında ziyaretine gidesin. Öldüğünde

cenazesine gidesin". Buyurmuştur ki: "Mümin rahat ve yumuşak olup deve gibi çekilirse gider. Eğer bir taş üzerinde yer gösterilirse durur".

O hazretin savaşa mübarek dışı kırıldığında ashab-ı kirama üzüntü gelip dediler ki: "Bu kavme lanet et ki sana bu fiili işlediler". O zaman o hazret ashabına cevap etmiştir ki: "Ben Allah'ın yarattıklarına lânet için gönderilmemişim. Ancak onları Hakk'a davet için gönderilmişimdir. Âlemler için rahmet bulunmuşumdur. Ey Allah'ım kavmimi doğru yola getir çünkü onlar bilmezler". Onun için denilmiştir ki kim ki zalimine beddua ederse gerçekte o kimse Muhammed ümmetini mahzun edip, lanetlenmiş iblisi sevinçli etmiş olur. Kim ki zalimini affederse, gerçekte o kimse Muhammed ümmetini sevindirip, lânetlenmiş iblisi üzmüş olur.

Buyurmuştur ki: "Yetim uşak döğülse, onun ağlamasından Rahman'ın arşı hareket eder. O zaman Hak Teâlâ der ki: "Ey benim meleklerim, siz şahit olunuz ki o yetimi razı edeni ben kendi katımda razı ederim". Buyurmuştur ki: "Kim ki pazardan evlâdına bir turfanda meyve getirse sadaka vermiş olur. Önce kız çocuklara versin ki onlarda incelik üstün olduğundan Hak Taâlâ onlara daha merhametlidir". Buyurmuştur ki: "Çocuğun ana ve babası üzerinde üç hakkı vardır ki dolduğunda adın gökçek etmektir. Aklını başına aldığı anda okuma yazma öğretmektir. Rüştüne erdiğinde evlendirmektir". Buyurmuştur ki: "Kocanın karısı üzerinde olan hukuku budur ki eğer kadın bir deve hamudu üzerinde bulunsa bile kendi nefsinin kocasından menetmesin. Ondaki izinsiz ramazanın dışında bir gün oruç tutmasın. Kocasından habersiz evinden bir yere gitmesin. Sevap umar iken günaha batmasın". Buyurmuştur ki: "Eğer bir kadın kocası evinden fiara ederse, onun namazı kabul olmaz ta geri dönüp elini eline verip, her ne işlersen işle demedikçe kurtulmaz".

Buyurmuştur ki: "Gerçekten bir kadın beş vakit namazını kılsa, bir ay orucunu tutsa, kendini namahremden korusa ve kocasına itaatle gitse o kadın cennet-i âlâyâ dahil olur". Buyurmuştur ki: "Komşunun komşu üzerinde olan hukuku sekizdir. Eğer senden bir şey borç istese veresin. Eğer seni davet ederse davetine gidesin. Eğer senden yardım isterse yardım edesin. Eğer bir hayra ererse kutlayasın. Eğer bir felâket erişirse, baş sağlığı dileyesin. Eğer hasta olursa yoklayasın. Eğer ölürse cenazesine gidesin. Eğer kaybolursa evini ve çoluk çocuğunu muhafaza edesin". Buyurmuştur ki: "Komşu üçtür ki bazısının üç kat hakkı vardır. Bazısının iki kat hakkı vardır. Bazısının bir kat hakkı vardır. Üç kat hakkı olan komşu, senin yakın ve Müslüman komşundur ki biri yakınlık hakkı, biri selâm hakkı ve biri komşuluk hakkıdır. İki kat hakkı olan komşu senin Müslüman komşundur. Bir kat olan komşu, Müslüman olmayan komşundur". Buyurmuştur ki: "Cennet köşkleri o müminler içindir ki onlar, yedirirler, selâm verirler, gündüz oruç tutarlar, gece ibadet ederler". Nitekim İbrahim aleyhisselâm hazretleri yemek yedirmeyi öyle arzu ederlerdi ki yemek vakti geldiğinde kendisi ile yiyecek kimse bulunmadı ise iki mil kadar yere varıp misafir arardı. Köşkünün dört yöne açılmış dört kapısı vardı ki her yönüne bakıp misafir arzusuyla bekler bulunmuştur. Onun için Halil'ür-Rahman misafir babası adı ile adlandırılmıştır.

Buyurmuştur ki: "Gerçekten bu dindir ki ben size lâayık görmüşümdür. Halbuki bunu ıslâh eylemez illâki iki haslet eyler. Biri iyi ahlâk, biri cömertliktir. Şu hâlde bunlarla bu dine ikram eylemek lâzımdır". Buyurmuştur ki: "Mümine helâl olmaz ki üç geceden fazla küsü tutup hicret eyleye ve birbirine kavuştuğunda yüzlerini döndürüp yüz çevireler. İkisinin hayırlısı önce selâm verip söyleyendir". Buyurmuştur ki: "Kolay sadaka çok erdemlidir. Birbirine küsenleri barıştırmaktır". Buyurmuştur ki: "Bir mil mesafe gidip, bir hasta yoklama ile iki mil mesafe yürüyüp bir mümin

kardeşini ziyaret ile üç mil mesafe gidip küskünleri barıştırmakla vazifelensin". Buyurmuştur ki: "Kim ki iki müminin arasını düzeltir, Hak Teâlâ ona her bir kelime için bir köle azat etme sevabını bağışlar". Buyurmuştur ki: "Sultana yakın olan Rahman'dan uzak olur. Yandaşı çok olanın şeytanları çok olur. Malı çok olanın da gamı hesapsız ve şiddetli olur".

Buyurmuştur ki: "Çünkü melikler ve emirler, bilim ve hikmeti sizin yanınızda terk etmişlerdir. O hâlde siz dahi onların mülkünü onların yanında terk ediniz". Buyurmuştur ki: "Kim ki kadı olur, o bıçaksız kurban olunur". Buyurmuştur ki: "Ne zaman ki mütevazileri görürsünüz, onlara alçak gönüllülük gösteriniz. Böbürleneni gördükte onlara böbürleniniz, o, onlara aşağılamadır. Sizleri sadaka ve izzettir". Buyurmuştur ki: "Kim ki pabucunu dikip elbisesini yamar ve Mevlâ'ya secde ile yüzünü toz eder; gerçekte o kimse kibirden uzaktır". Buyurmuştur ki: "Kim ki çoluk çocuğu ile arpa ekmeği yiyip, yün elbise ve nalın giyip koyununu sağarsa ve miskinler ile bir araya gelip, eşeğine binip yoluna giderse, gerçekten Hak Teâlâ o kimsenin kalbinden kibri gidermiştir". Buyurmuştur ki: "Dört şey oruç ile abdesti bozup ameli boşa giderir. Onlar yalan, gıybet, kovuculuk ve namahreme bakmaktır. Bu dördü her şerrin esasıdır. Nitekim su her ağacın esası olduğu gibi".

Hazreti İsa aleyhisselâm ashabına demiştir ki: "Bana haber veriniz ki eğer siz bir uyur kimse üzerine gelseniz ki rüzgâr onun bazı avret yerini açmıştır. Siz onu örter misiniz". Cevap etmişlerdir ki: "Evet örteriz". O hazret, onlara demiştir ki "Hayır, belki kalan yerini açarsınız". Demiştir ki: "Suphanallah! Biz o kalanı nice açarız". Cevap etmiştir ki: "Sizin yanınızda bir kimse kötülükle anıldığında siz onu kayıracak iken kötü durumlarını söylemez misiniz".

BEYİT

Her istediğini yap ama kimseyi incitme

Bizim yolumuzda bundan büyük günah yoktur

Üçüncü Madde: Bütün halk ile güzel huy ile muameleye, güzellik ve yumuşaklık ile konuşmaya ilişkin olarak kibar sözleri ve herkesin aklınca gitmeyi ve konuşmayı, önmeli ve seçkin işleri bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Cömertlik insanın süsüdür. Af, bağışların en güzelidir. Alçak gönüllülük bilimin meyvesidir. Bilim, yumuşaklığın direği, doğruluk ve keramettir. Yalan ihanettir. Kurtuluş doğruluk iledir. Bereket tatlılık iledir. Alçak gönüllülük şereftir. Büyüklenmek telefin esasıdır. Kanaat kolaylığın özüdür. Tamah fakirin felâketidir. Söz vermek bir hastalıktır ki onun şifası vefasıdır. Akıllıya muhalefet azarlamanın en şiddetlisidir. Ahmağa susmak, cevabın en erdemlisidir. Cömert, azı şükredici olur. Cimri adam çoğa küfredici olur. Dil, insanın terazisidir. Bilgili ile cahilin ayrıt edicisidir. Mümin insaf ermeyene insaf ile gider. Sabır, onun kalbine felâket kadar iner. Mümin rahat ve yumuşak olur. Emin ve emniyetli olur. Yalancı ve hileci şeytandır. Fakat surette insandır. Yumuşaklık ve af, uyuşmadır. Yumuşaklık ve cömertlik vefadır. Cömert olan vaadine vefa eder, sözünde durmayı affeder gider, halkın elinde olandan el çekmek iki cömertliğin birisidir. Dilenciye dua etmek, iki sadakanın birisidir. Uygun eş iki rahatın birisidir. Hakk'a yaklaşmak yalvarmaklardır. İnsanlara yaklaşmak, dilenmemektedir. Dostun bir insandır ki o senin aynındır. Ancak farkı budur ki o senin gayrındır. Danışmak sana rahattır. İstişare rahmettir. Yumuşak huylunun yumuşaklığı karşılığı öyle geçici ve akıcıdır ki bütün insanlar onun hasmı üzerine yardımcısı ve destekçisidir. Yücelik ve alçak gönüllülük, kudretle af gibidir. Cömert olan, güzel işlerini kendi üzerinde borç görür ki eda ede.

Cimri olan geçmiş bağışını insanlar üzerinde borç görür ki tuta. Dostlar bir nefistir ve farklı cisimlerdir. Mümin halkın eziyetine tahammül edicidir. Ondan bir kimse incinmez. Cömert odur ki ırzını malı ile korur. Cimri odur ki malını ırzı ile korur. Yardım et ki yardım olunasin. Kötülük edene iyilik et ki ona sahip bulunasin. Kime dilersen iyilik et de emiri ol. Kimden dilersen seç de nazın ol. Kime dilersen muhtacı ol da esiri ol. Öyle elbise ile süslen ki onunla ne şöhrat bulasin ne de fakir olasın. Kendine razı olduğun sözü halka söyleyesin. Kadir olduğunca kusurları af ve ayıpları örtesin. Halkın seninle her nice sohbetinden korunmuş olursan hemen sen dahi onlarla öylece sohbet kılasin. Ta ki onlar senden emniyet bulup sen onlardan emin olasın. Özür dileyenin özrünü kabul eyleyesin. Sana cefa edeni affedip mülâyim söyleyesin. Senden büyüklere sen itaatli ol ki senden küçükler sana itaatli olalar. Müminin ricası Hak'tan olur. Allah'tan başkasından rica eden mahrum kalır. Öyle işten çekin ki sahibini itibarsız eder. Ondan sorulduğunda, işleyen haya edip onu inkâr eder. Cömerde ihanet eyledinse ondan çekin. Alçağa ikram eyledinse, ondan çekinti üzere ol. Boş sözler ve şakalar afet getirir, vakit yitirmek ve ömrü harcamaktır. Gıybet ve kovuculuktan çekin ki onlar sahibini halk ve yaratıcıdan uzaklaştırır. Cimriden çekin ki cimri olan kimseden garip nefret eder. En faydalı hazine kalplerin sevgisidir. Yumuşaklık ve alçak gönüllülük rağbet edilen ve sevilendir. Allah'ı tanıyan, insanlar özür beyan eder. Alçakların tavırlarına bakmayıp ona da itibar eder. Bilimin erdemlisi, yumuşaklık ve sakinliktir. Elbisenin güzeli odur ki seni insanlar içinde güzel ve hoş eder. İnsanların dilini senden çeker. Miskin Allah Teâlâ'nın elçisidir, gelir; kim ki ona bir nesne verir, o, onu gönderene verilmiş olur. Onu meneden, göndereni menetmiş olur. Güzel ahlâkın en iyisi budur ki seni ziyaret etmeyi sen ziyaret edesin. Seni mahrum edene sen cömertlik edesin. Sana zulüm edeni sen affedesin. Halkın sana ihtiyacı Hakkın nimeti kıymetidir. Onu ganimet bil. Usanmış olma ki o nimet ceza olmasın. Konuşursan doğrulukla söyle. Sahip olursan yumuşaklık et. Söz verirken vefa kıl. İyilik edersen gizle. Alçakla bulunursan korun. Sefihe yumuşak davrandınsa, onu bayındır eyledin. Yumuşaklığınla gamını fazla kıl ki onu şom ettin. Gayrinde kötülen bir halk gördünse onun benzerlerinden çekinme ile cömertlikle efendilik olur. Şükür ile artma olur. Uyuşma ile dostluk olur. Yumuşaklıkla cömertlik olur. Güzel sözle sohbet devam bulur. Tatlılıkla güçlükler kolay olur. Yavaşlıkla sebepler emin olur. Selâmı yaygınlaştırmak güzel haslettir. Bağışın terki nimettir. Alçak gönüllülüğün meyvesi yüceliktir. Kanaatin meyvesi izzettir. Güzel sohbet muhabbeti artırır. Güzel huy her erdem in aslıdır. Güzel huy insana hayırlı arkadaştır. Güzel huy insana en güzel yardımcıdır. İnsanlarla öyle arkadaşlık eyle ki eğer bir semte gidersen seni arzu eylesinler. Eğer vefat edersen seni ağlayıp söyleyeller. Bilimin başı yumuşaklık ve sakinliktir. Yumuşaklığın başı tahammüldür. Hikmetin başı insanlara güler yüzdür. Aklın başı sevgi ile arkadaşlıktır. Güzel huy insanı saadete getirir. İnsanın yumuşaklık ve cömertliği düşmanlarını ona sevgi gösterttirir. Yumuşaklığın zekâtı güler yüzdür. Bilimin zekâtı zekileri öğretmektir. Bilimin süsü yumuşaklık ve rızadır. Yumuşaklığın süsü edaya tahammüldür. Kudretin süsü, bağış yapmaktır. Nimetin süsü, ziyarete gitmektir. Sevginin sebebi cömertliktir. Dostluğun sebebi vefadır. Ayrılığın sebebi ihtilâftır. Fakirliğin sebebi israftır. Büyüklerin yolu yumuşak söz ve selâmı yaygınlaştırmaktır. Senden razı olana şükrün, onun rıza ve cömertliğini artırır. Senden razı olmayana şükrün, ondan sana barış ve sevgi getirir. Yumuşaklık ve güler yüz düşmanların sevgisinin anahtarıdır. Gönülde sakinlik süsün en güzelidir. İyi arkadaşlar hayatın süsü ve belâda yardımcıdır. Güzel huy ile cömertlik zenginlik ve bolluğa sebeptir. Selâm ve yumuşak söz sevgiye sebeptir. Velilerin âdeti yumuşaklık ve cömertliktir, tatlılık ve güler yüzdür.

Belâda sevinç ve şiddette sabırlılık ve alçaklıkta ağır başlı olmaktır. Malınla cömert, sırrınla cimri ol ki malını dağıtan kıymetli, ırzını dağıtan alçaktır. Dili tatlı olanın dostu çoktur. Seni öven belki kurban eder. Ayıbı söyleyen sana nasihat eder. Söz mülâyim olanın muhabbeti lâzımdır. Niyetini ortaya çıkaranın sindirimi uykudadır. Kim ki Hakkın gayrisinden ister, o mahrum olmaya müstahaktır. Kim ki eziyet eylemez, kimse ona düşmanlık eylemez. Ahlâkı olanın rızkı geniş ve kudreti büyük olur. Kötülüğünden korkan ölümünü ister. Sana güzel zannedenin, zannını tasdik edesin. Güler yüzle ıslah olmayanı kötü mükâfatla olacağını tahkik edesin. Övme ile terk etmeyen kötüleme ile eder. Çünkü ayıbı dillere düşüp halk onu söyler. Öfkesini yutan yumuşaklığı tamamlamış olur. İnsanlarla iyi geçinen esenlik bulur. Gazabına sahip olan yumuşak huyludur. Şehvetine sahip olan bilgedir. Ahlâkı gökçek olan mülâyim söyler, hem rahat bulur, hem rahat eyler. İnsanlar ile barışta olanın ayıpları örtülü kalır. Halkın ayıplarını arayanın ayıplan açılır. Nasihat kabul eden, yüz karanlığından kurtulur. Sana yönelene yardım lâzım gelir. Bilgini ağırlamak Huda'ya saygıdır. İmama itaat, Mevlâ'ya itaattir. İnsanlar için kuyu kazan kendi düşer, yoluna gelir. Gökçek felâketi büyük sayan, ondan büyüğü ile tutulmuş olur. Kim ki halkın sırlarını açıklayıp söyler; Hak Teâlâ onun sırlarını ortaya çıkarır. Gizli işleri teftiş eden gönüller sevgisinden mahrum olur. Halka iyilik eden Hak'tan iyilik bulur ve bütün işlerinde akibeti hayır olur. Kendine kötülük yapana iyilik yapan her erdemi alabilir. Kendi üstünde olanlara güler yüz gösteren muradını alır. Dostunun hatasına tahammül etmeyen hastalık ye ölümde yalnız kalır. İnsanlara şükretmeyen, Hak Teâlâ'ya şükür etmemiş olur. İnsanlardan haya etmeyen Hak'tan haya etmemiş sayılır. Namahreme bakmayanın kalbi rahat bulur. Sana söz getiren, senden de götürebilir. Sana başkasından şükreden, senden istemiş olur. Alçakları kötüleyen, nefesine sövmüş olur. Ana ve babasına itaat eden, evlâtlarını kendine itaat eder bulur. Sadık arkadaş büyük nimettir. Kötülükten arınmak en şerefli huydandır. Doğru sözler, yumuşak hâller ve güzel hasletler gelecek alâmetleridir. İbadet gibi izzet ve kanaat gibi hazine olmaz. Edep gibi, asalet ve bilim gibi şeref olmaz. Göz yumma gibi yumuşaklık ve aldırmama gibi akıl olmaz. Hakkın isyanında mahlûka itaat olunmaz. Yalan söyleyen kimseden hayır umulmaz. Akıllıya lâzımdır ki tabibin hastaya eylediği hitap gibi cahile hitap eyleye. O şiddete erdikçe, bu mülâyim söyleye. Sakın cömerdin elini tutmayasın, o iyilik eyledikte sen menetmeyesin. Halkın beğenmediği işleri işleme ki senin hakkında iftiraya başlamayalar. İyi ile kötüyü eşit tutmayasın. İyiyi dua ve senada unutmayasın. Cimri ve korkakla bir iş üzerinde konuşmayasın. Kadına yük olmayasın, malından seçesin. Çünkü o, minneti çoğaltan, iyiliği inkâr edendir. İyiliği unutup noksanı unutmayan dost değil düşmandır. Kadına vücudunu tecavüz eden, yuları mülk etmeyesin. Kadın reyhandır, kahraman değildir. O yük altına onu atmayasın. Sakın mecliste bir kimseye üstün oturmayasın. Meclistekiler seni yüceltmedikçe sen yukarı gitmeyesin.

KITA

*Varma ol sadra ki senden alâ
Budur erbâb-ı kemale elyâk
Seni aşağı sürer bî-perva
Kadri âli ola gönlü alçak*

(Varma o başa ki senden yüce budur, olgunluk erbabına lâayık olan budur. Seni aşağı sürer pervasızca; kadri yüce ola, gönlü alçak.)

Dördüncü Madde: Evlenmenin fayda ve zararlarını bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Evlenmenin afetleri üçtür. Faydalan beştir. Çekinilmesinden rağbeti hoştur. Faydaları bulunmadıysa evlenmek boştur. Evlenmekten çekinmenin delillerini açık seçik ortaya koyanlar vardır. Nitekim İmam Muhammed Şafiî rahmetullahi aleyhi hazretlerinin mezhebinde bekârlık, evlenmek üzerine tercih edilmiştir. Hadisi şerifte açıkça belirtilmiştir ki “Yüz seksen yıl sonra ümmetime dağlarda rahip gibi bekâr olarak yalnız yaşamak daha tatlı olacaktır”. Yine haberde açıktır ki “İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki o zamanda geçim ancak sıkıntıyla olacaktır. O zaman bekârlık daha tatlı olacaktır”. Hazreti Ali (r.a) buyurmuştur ki “Kadınların hepsi şerlidir. Onlardan daha şerli olan ise bizim onlara ihtiyacımızdır”. Yine buyurmuştur ki: “Çok evlilik şaşkınlığı artırır. Evli olmayana ne mutlu!” Keşşaf tefsirinin sahibi demiştir ki:

Bilmeden evlendim hata ettim isabet etmedim

Yazık bana ki evlenmede öne geçtim

Vallahi toprakta sürünene ağlamam

Fakat bu evlenene ağlarım

Bazı Arap büyükleri demişlerdir ki:

Bir kurdu yakalayıp işkence etmede tartışılar

Bir akıllı şöyle dedi; azap etmek için onu evlendirin

Bir mürit, mürşidinden evlenme izni istemiştir. Mürşit ona “Allah tektir, teki sever. Sen de tek kal” hikmetini söylemiştir. Nitekim hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Sizin hayırlınız, iki yüz yıl sonra malı az, karısı ve çocuğu olmayandır” buyurmuştur. O hazret, bu zamanda bekârlığın evlilikten iyi olduğunu duyurmuştur.

BEYİT

Nazar-ı şehvet için ruy-i zenan ağ olsun

Zeni olmazsa kişinin sol eli sağ olsun

Evlenmenin üç afetinden biri, helâl geçimi kazanmaktan âciz kalmaktır. Nitekim haberde “Hepiniz çobansınız ve güttüğünüzden sorumlusunuz” rivayet kılınmıştır. İkinci afeti, ehlinin ve evlâdının hukukunu yerine getirmede kusur kılmaktır. Nitekim haberde “Ailesinden kaçan, firar eden köle gibidir. Namazı ve orucu kabul olunmaz” gelmiştir. Üçüncü afeti, kadın ve çocukların insanı Hak’tan meşgul kılmasıdır. Kadını dinleme ve evlâtlarla arkadaşlık ile Mevlâ’yı zikir ve fikirden gafil kalmaktır. Nitekim haberde “Zevcenin kölesi, tekesi oldu” rivayet olunmuştur. Ve dahi “Kadına düşkün olanın erkekliği gider” denilmiştir.

Evliliğe rağbet ettiren deliller, sağlıklı, tercih edilir ve tatlıdır. Nitekim İmam Azam Ebu Hanife hazretlerinin mezhebinde evlenmek, bekârlığa tercih edilmiştir. Hak Teâlâ “Size helâl olan kadınlardan alın” (4/3) buyurmuştur. Ve yine “Onlar ki Rabb’imiz, bize gözler sevinci eşler ve çocuklar lütfet” (25/74) buyurup zevceler ve çocuklar istemenin evliyanın hâllerinin güzelliği olduğunu duyurmuştur. Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Evleniniz, çoğalınız. Kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizinle övünürüm. Velew ki düşük çocuk da olsa” buyurmuştur. Yine o hazret “Fakirlik korkusuyla evlenmeyen bizden değildir” buyurup, evlenme konusunda tevekkül etmeyenlerin insanların şerlileri olduğunu duyurmuştur.

Peygamberlerin ve velilerin göğüsleri marifet nuruyla dolduğundan, damarlara taşıp o nur ile

gönül ve can heyecan bulur. Hisler ve nefis kuvvetleri, nefislerin şehvet yeli onunla harekete gelir. O hâlde gönül ehli olan ariflerden her kim ki kalbinde nuru bol olur; öyle olgunun cima şehveti çok olur. Çünkü ilâç etmek, illet kadar lâzım gelir. Nitekim hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Bana kırk erkek gücü verildi, mümine ise on” buyurmuştur. Şehvet ve cimanın ariflerin nur ve huzuru soyunca olduğunu duyurmuştur. Çünkü her şehvetten kalbe kasvet ve keder gelmiştir. Ancak cima şehveti ile gönül, nur ve ışık, zevk ve sefa bulmuştur. Onun için peygamber, veli ve bilginlerin çoğu ona fazla eğilimli olmuştur.

Nefsine düşkün olanlarda cimanın üstünlüğü kötü hastalıktır. Çünkü o, marifet nuru ve ışığının tesiri değil, belki kötü şehvet ateşinin gereğidir. Şu hâlde gönül hastalıklarından sağlık bulan olgunun her şehveti övülmüş ve makbuldür. Ama kalp hastalıklarıyla kalan noksanın cima şehveti hastalıktır.

BEYİT

*Kadın sevgisi beni kocattı
Oysa ben eskiden de kadın sevmiştim*

Evlenmenin faydaları:

- 1- İnsan cinsi kalıcılı olmalıdır. Muhammed ümmeti onunla çok olmaktır. Masum iken giderse, mahşer gününde şefaatt kılmaktır.
- 2- Evlenmede zinadan korunma ve ehliyle lezzet bulmaktır. Gönül ferahlığıyla nice hoş hâl bulur. Çünkü “Karanlığı çöktüğünde gecenin şerrinden” (113/3) nazm-ı kerimi zikre kalkma ile başka anlama gelir. Nitekim Hak Teâlâ “Kadınlardan zevklere aşırı düşkünlük insanlara süslü gösterildi” (3/14) buyurmuştur. Kadınları cümleye takdiminden bütün dünya lezzetlerinin en önemlisi olduğunu duyurmuştur.
- 3- Evlenen insanın nefsi, ehliyle arkadaşlık ve rahat bulur. Çünkü insan nefsi bir işe devam etse, ondan yorulur. Onun için “Zihinlerin rehaveti, bedenlerin rehaveti gibidir” denilir. Hak Teâlâ “Gönlü ısınsın diye ondan eşini var etti” (7/189) buyurmuştur. Her kuluna bazan ehliyle lezzetlenmek lâzım geldiğim duyurmuştur. Hadisi şerifte “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdildi; kadınlar, güzel koku ve gözümün nuru namaz” gelmiştir. O hazrete nurların görünmesi ağır oldukça “Benimle konuş ya Ayşe” deyip mübarek elini üzerine koyup onunla oynamıştır.
- 4- Evlenen kişi evini tedbirden kurtararak rahat bulur. Çünkü evi hizmetiyle gece gündüz meşgul olan, ömrünün vakitlerini boş harcayıp bilim ve amelden uzak kalır. Onun için inançlı hatun alçak dünyadan sayılmayıp ahretten sayılır. Çünkü o kişinin evi işini ve şehvet hizmetini görüp ahret amellerinde ona yardımcı olur.
- 5- Evlenen kişi ehl ve evlâdının ıslah ve terbiyelerinde nefsiyle mücadele eder. Onlar için helâl kazanmakla ve eziyetlerine ihtimalle kanaatle yaşama yoluna girer. Çünkü geçinme tedbiri ve çocuk terbiyesi insanı hâlden hâle salıp, nefsanîyetinden düşürüp, elem ateşiyle pişirip gam potasında külçe eder.

*Eğer çoluk çocuk sahibi isem
Malım az dinim çok olur
Rabb’imin verdiği rızıkla yetinirim
İhtiyacımı aramda onlarla paylaşıyorum*

Çünkü bu açıklama ile evlenmenin afet ve faydalan tamamıyla göz önüne serilmiştir. O hâlde her kimde ki onun afeti sönmüş ve faydalan toplanmıştır. O kimse için evlenmek güzel ve eladır. Kimde ki bu işin aksi bulunmuştur. Onun bekâr ve yalnız kalması daha erdemli ve yerindedir. Kimde ki afet ve faydalan karışmıştır. Hangisi üstün ise o tarafa girmek tercih kılınmıştır. Haram yemekten fazla kadınlardan çekinilip, şehveti üstün olan fakir evlenmekle emrolunmuştur. Ama bekâr olan mürit, oruçlu ve az uyur olsun. Kimse ile söylemeyip, halka bakmayıp gönülden Mevlâ'ya yönelsin. Nefsi yorulduğunda bir semte kendi kalbine gelsin ve türlü arzu ve hevesi tahayülleriyle teselli bulsun. Sonra yine dünya işlerini unutup, zikir ve fikre dalıp Mevlâ'sıyla تنها kalsın. Ta olgun ve baliğ oldukça evlenmesin. O nefsiyle çekişme ve kavga üzereyken arzusuyla gönülden taşraya gitmesin. Nitekim olgun mürşit “Evlenen mürit Mevlâ yolunda sebat edemez, dünyaya yönelir” deyip hikmet söylemiştir. Zamane kadınları arzusunda sabır ve hayale dalma onlara vuslatlardan ve kötü huylarına tahammülden kalbe rahatlık ve kolaylık, ruha izzet, lezzet ve güzellik olduğunu açıklamıştır. Çünkü Hak Teâlâ “Ey iman edenler, haberiniz olsun ki eşlerinizle evlâtlarınızdan bir kısmı size bir tür düşmandır. O hâlde onlardan sakının” (64/14) sözüyle tenbih buyurmuştur. İnsanın nefsi can düşmanı iken diğer düşmanlar ile bir arada bulunması kendisine fazla zarar olduğunu duyurmuştur.

Olgun arif vahdet âlemine gelmiştir. Çokluk âlemini hayal ve gölge bilmiştir. Ona evlenme ve bekârlık, sohbet ve yalnızlık beraber olmuştur. Çünkü o, hepsini Rabb'îyle bulmuştur. Bütün hâllerinde onunla muamele edip, teslim ve rıza ile dolmuştur. Onun dünya işleri ile bir işi kalmayıp Hak için halka râğbet ve hizmet kılmıştır. O hâlde ona eş ve çocuklarında ne zarar ve ne ziyan gelmiştir. Kalabalık ve çoklukta bile Mevlâ'sıyla tek ve yalnız kalmıştır.

BEYİT

*Emvac-ı kesret içreyim vahdeti sî zen
Derya dil o derya dil ne keder alsa da se zen*

Sözün kıyası halkın kimi esenliği bekârlıkta, kimisi rahatını evlilikte bulur. O hâlde güzel hasletlere yahut kemale ve güzelliğe veya çok mala sahip olan kimse evlenmekten lezzet alır. Mal, güzellik, kemal ve hasletleri olmayan kimse bekârlık âleminde rahat kalır. Halbuki Hak Teâlâ her kuluna hayırlı olan işi bilir ve herkesin hâline her anda lâıyk olanı devamlı kılar.

BEYİT

*Hallak-ı cihan âleme kıldıkta tecelli
Her kulunu bir hâlde kılmış müteselli*

Üçüncü Bölüm

Yaratıcı ve zamane halkının sohbet yol ve edebini; akraba, komşu ve dostlarla arkadaşlığı üç madde ile açıklar.

Birinci Madde: Kulun Mevlâ'sıyla huzur ve alışkanlığının edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Gerçekten senin o sahibin ki evde ve yolculuk anında, uyku saatlerinde

belki hayat ve ölümün hâllerinde senden bir an ayrılmaz. O senin Mevlâ ve yaratıcıdır. Rabb'in ve rızık vericidir. Her ne saat ki sen onu zikir ve fikir edersin, o, senin cana yakın arkadaşındır. Nitekim Hak Teâlâ “Elbette ben, beni zikredenin yanındayım” buyurmuştur. Her ne zaman ki onun hakkında olan kusurun için sana hüznün gelip, kalbin kırılmış olur; o senin sahip ve tutanıdır. Nitekim Hak Teâlâ “Elbette ben kalpleri kırık olanlarlayım” buyurmuştur.

BEYÎT

*Olsa da ayağımda binlerce tuzak
Sen benimle olunca hiç gam çekmem*

Eğer sen Hak Teâlâ'yı marifetiyle arif olsan, onu sahip edinirdin. Halkın sohbetini tamamıyla terk eder giderdin. Her nefes ve anda kalp ve organlarını murakabe ile bilip, iyiden iyiye bilirdin ki Hak Teâlâ her anda senin içine haberli olur imiş. İç ve dışına şeref veren ve kalbine her geleni bilen imiş. Görürdün ki Hak Teâlâ senin kalabalık ve halvetinde, tereddütlü olduğun hâllerinde seninle hazır imiş. Diğer hareket ve sakinlerine her an düşüncelerine bakan imiş. Seyrederdin ki mülk ve melekût âlemi içinde bir duran sükûnet bulmaz ve bir hareketli hareket kılmaz, ancak göklerin ve yerin Tanrı'sı onun kuşatıcısı imiş. O hâlde o zamanda aşağı tutulan kölenin efendisi huzurunda edeple duruşu gibi Allah'ın huzurunda iç ve dışınla edepli olurdun, çalışır ve özen gösterirdin ki celil olan Mevlâ asla seni yasaklanan şeylerde görmeyip emrettiklerinde bulsun. İmdi eğer sen bütün vakitlerinde bu huzur ve alışkanlığa kadir olmadınsa, sakın gece ve gündüz öyle bir vakitten uzak olmayasın ki orada Rabb'inle yalnız kalasın ve münacatıyla lezzetlenmiş olasın. O hâlde o vakitte sana lâzımdır ki Mevlâ'nın sohbet edebini bilesin. Bu huzurun edebini on beş adet bulasın.

- 1- Başını eğip önüne bakmaktır.
- 2- Aklını toplayıp başka fikirleri bırakmaktır.
- 3- Susmak ve sükût kılmaktır.
- 4- Bedenin bütün organları sakin olmaktır.
- 5- Emre yapışmaktır.
- 6- Yasaklardan kaçınmaktır.
- 7- İtiraz etmemektir.
- 8- Sürekli zikir ile olmaktır.
- 9- Mevlâ'nın zikrine yapışmaktır.
- 10- Hak Teâlâ'yı her şeye tercih etmektir.
- 11- Halkın hepsinden umutsuz olup gitmektir.
- 12- Heybet altında alçak gönüllülükle alçalmaktır.
- 13- Haya altında huşu ile kırılmış olmaktır.
- 14- İş ve kazanç etmeyip Hakkın güvencesine itimat etmektir.
- 15- Teslim ve rıza semtine gitmektir.

Lâzımdır ki bu sayılan edep ve yol, bütün gece ve gündüzünde alâmetin olalar. Çünkü bunlar senden göz kırpmaya anı kadar ayrılmayan sahibinle edep ve sohbetindir. Ama insanlar elbette bazı vakitlerinde senden ayrılırlar ve seni terk edip kendi işlerine giderler.

NAZİM

Cânân ilinden gelmişim Dünyaya geldim gitmeye
Fânî mekânı neylerim İlim ile hilme yetmeye
Ol mülke meyl salmışım Aşk ile cân seyretmeye
Ben bu cihânı neylerim Ben ân ü ânı neylerim

Devr-i zamandan doymuşum Hep itibarım atmışım
Kevn ü fesadı koymuşum Aşıklığa el katmışım
Dar'ül-emâm duymuşum Ben nefsi dosta satmışım
Ben sicn-i cânı neylerim Bu düşmanı neylerim

Aşkın şarabın içmişim Aşkî tabibim kılmışım
Dil gülşenine göçmüşüm Derdinden derman bulmuşum
Ben varlığımdan geçmişim Ben lübb-i hikmet bilmişim
Nam ü şanı neylerim Yunaniyanı neylerim

Enfâs-ı aşkı dârikim Taht-ı tevekkül bulmuşum
Mal ü menâli târikim Mülk-i kanaat almışım
Genc-i nihânı mâlikim Mahfice sultan olmuşum
Nakd-i revanı neylerim Cah-ı ıyanı neylerim

Her ne gelirse yahşîdir Olmuş onunla kalmışım
Zira o dostun bahşidir Ayn-ı hayata dalmışım
Çün cümle onun işidir Kendim bilip kâm almışım
Ben bed gümanı neylerim Vehm ü yalanı neylerim

Gerçi zaman devran ile Ten beslemekten sapmışım
Pir etti cismim şân ile Gönlüm sarayın yapmışım
Gönlüm civanda can ile Hurşidim onda tapmışım
Pir ü civanı neylerim Ben ahterânı neylerim

Yâri bana bes görmüşüm Dilden dile bir tercüman
Ağyarı dilden sürmüşüm Varken ne söyler lisan
Üns ile تنها durmuşum Çün can ü dildir hem zeban
Ben üns-i câm neylerim Nutk u beyanı neylerim

Hakkı cemi halktan Hallak-ı âlem var iken
Müstagniyim billah ben Halk-ı zamanı neylerim

(Canan ilinden gelmişim, ölümlü mekânı neylerim. O mülke meyl salmışım, ben bu cihânı neylerim. Dünyaya geldim gitmeye, bilim ile yumuşaklığa yetmeye, aşk ile can seyretmeye, herhangi bir anı neylerim. Zamanın devrinden doymuşum, oluşum ve bozuşumu koymuşum, can evini duymuşum, can zindanını neylerim. Bütün itibarımı atmışım, âşıklığa el katmışım, ben nefsi dosta satmışım, bu düşmanı neylerim. Aşkın şarabını içmişim, gönül bahçesine

göçmüşüm, ben varlığımdan geçmişim, namı şanı neylerim. Aşk tabibim kılmışım, derdinden derman bulmuşum, ben hikmetin özü bilmişim, batılları neylerim. Aşk nefeslerini idrak edenim, Malı mülkü terk edenim, gizli hazineye sahibim, geçerli akçeyi neylerim. Tevekkül tahtını bulmuşum, kanaat mülkünü almışım, gizlice sultan olmuşum, makamları neylerim. Her ne gelirse iyidir, çünkü o dostun bağışdır, bütün her şey onun işidir, ben kötü şüpheyi neylerim. Olmuş onunla kaimişim, hayatın aslına dalmışım, kendim bilip zevk almışım, kuruntuyu ve yalanı neylerim. Gerçi zaman devran ile, pir etti cismimi şan ile, gönlüm civanda can ile pir ve civanı neylerim. Ten beslemekten sapmışım, gönlümün sarayını yapmışım, güneşim orada tapmışım, ben yıldızları neylerim. Sevgiliyi bana yeter görmüşüm, yabancıları gönülden sürmüşüm, alışkanlık ile yalnız durmuşum, ben can alışkanlığını neylerim. Gönülden gönüle bir tercüman varken ne söyler dil, çünkü can ve gönüldür hem dil, sözü ve açıklamayı neylerim. Hakkı, bütün halktan; ben billah doyunum; âlemlerin yaratıcısı varken zamanın halkını neylerim.)

İkinci Madde: Bilginin öğrencilerine öğretme ve ders vermesinin edep ve yolunu bildirir,

Edep ehli demişlerdir ki: Üstadın, öğrencilerine öğretim ve ders vermesinin edep ve yolu on yedidir.

- 1- Sıkıntılarına katlanmaktır.
 - 2- Susmaya bağlanmaktır.
 - 3- Yumuşak huylu ve dürüst olmaktır.
 - 4- Ağır başlılıkla oturmaktır.
 - 5- Başını önde tutmaktır.
 - 6- Alçak gönüllü olmaktır.
 - 7- Şaka ve mizahı terktir.
 - 8- Öğrenene yumuşak olmaktır.
 - 9- Öğrenemeyene sabretmektir.
 - 10- Saf olanı güzel uyarı ile düzeltmektir.
 - 11- Soruyu tekrar edeni azarlamamaktır.
 - 12- Soru sorana sırf gayretle muamele etmektir,
 - 13- Soruyu anlayıp cavabını söylemektir.
 - 14- Delili kabul etmektir.
 - 15- Doğruya dönmek ve boyun eğmekle gitmektir.
 - 16- Zararı bilimden öğrenciyi menetmektir.
 - 17- Faydalı bilimi Allah'tan başkası için öğrenmekten onu yasaklamaktır.
- O hâlde her bilgine gereklidir ki öğrencileriyle bu edep üzere muamele edip faydalı bilimi öğretir.

KITA

*Mezun olursan okut ûlûmu
Neşr eyle halka nef-i umumu
Amil olursan kâmil olursun
Hikmetleri hep sende bulursun*

(Yetkin varsa okut bilimleri, faydalı şeyleri halka yay, sebep olursan olgun olursun, hikmetleri hep kendinde bulursun.).

Üçüncü Madde: Öğrencinin üstadından öğrenmesinin edep ve yolunu bildirir. Edep ehli demişlerdir ki: Öğrencinin bilginden yararlanmasının edep ve yolu on beştir.

- 1- Üstadına selâm verip ayak üzere durmaktır.
- 2- Üstadı izniyle oturmaktır.
- 3- Namaz içinde gibi edepli oturmaktır.
- 4- Onun huzurunda az söylemektir.
- 5- Üstadı sormadıkça söylememektir.
- 6- Ondan izin istemedikçe soru sormamaktır
- 7- “Filân senin hilâfına demiştir” demesiyle ona karşı gitmemektir.
- 8- Doğruyu, üstadından daha iyi bildiğini ona söylememektir
- 9- Onun meclisinde arkadaşının kulağına gizlice söz söylememektir
- 10- Başını önüne eğip etrafına iltifat etmemektir.
- 11- Onun usanması sırasında ağzını mühürlemektir.
- 12- O, gidip geldikçe ona ayağa kalkmaktır.
- 13- Üstadı kalkınca soru sormamaktır.
- 14- O yoluna giderken ona bir şey sormayıp bileşince gitmektir.
- 15- Onun bütün çocuk ve yakınlarına bile saygı ve ikram etmektir.

Görünürde kabul edilmeyen işte ona kötü zan beslemeyip sırrına yetmektir. O fiilin sırrında onu en iyi bilen olarak bilsin ve kötü zan olduğunda hazreti Hızır ile Musa (a.s.) kıssasını hatırlasın. O hâlde her bilim isteyene gereklidir ki üstat ile adı geçen edep üzere muamele edip bilim elde etsin. Nitekim denilmiştir “Kavuşan ancak hürmet ve saygı ile kavuşmuş, kopanlar ancak hürmet ve saygıyı terkle kopmuştur”.

BEYİT

*Üstadına tazim et çünkü denilmiştir;
Bana bir harf öğretenin kölesi olayım.*

Dördüncü Madde: İnsanın ana ve babasıyla sohbet ve iltifatının edep ve yolunu bildirir. Edep ehli demişlerdir ki: Ana ve babası hayatta olan kimsenin, ana ve babasıyla sohbet ve iltifatının edep ve yolu on beştir.

- 1- Onların sözlerini dinlemektir.
- 2- Emirlerine yapışarak gitmektir.
- 3- Onlardan izinsiz oturmamaktır.
- 4- Onların kalkması için ayak üzere durmaktır
- 5- Onların önünce bir yolda gitmektir.
- 6- Sesini onlarınkinden fazla yükseltmemektir.
- 7- Onları adlarıyla çağırmamaktır.
- 8- Davetlerine icabet edip “buyurun” demektir.
- 9- Hizmetlerinde sürat eylemektir

10- Onların rızalarına talepte hırslı olmaktır.

11- Onlara kol kanat gerip hürmet kılmaktır.

12- İyilik ve bağışını esirgememektir.

13- Onlara hiddetle bakmamaktır.

14- Onların yüzüne karşı yüzünü eksitmeyip güleç yüzle ve tatlı sözle hatırlarını hoş etmektir.

15- Emirleri olmadıkça gurbete gitmeyip yanlarında kalmaktır.

O hâlde herkese gereklidir ki ana ve babasıyla bu edep üzere sohbet ve arkadaşlık ede ve hizmetlerini görüp rızalarını gözet.

BEYİT

Rıza-yı Hak rıza-yı valideyn içre bilinmiştir

Ki cennet ümmehat akdamı tahtmda bulunmuştur

(Hakk'ın rızası, ana ve babanın rızası içinde bilinmiştir ki cennet anaların ayaklan altında bulunmuştur.)

Beşinci Madde: Tecerrüt (her şeyden vazgeçip Allah'a yönelme) âleminde olan arifin evlenmesinin edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Mücerret olan mürit Öğrenimini tamamlayıp arif ve olgun oldukta evlenmek murat eylediyse onun muratsız olup evlenmesinin edep ve yolu on beştir.

1- Yalnızlığı ve iffeti niyet kılmaktır.

2- Düğün ve mehir için para hazırlamaktır. Eğer yanında para bulunmadıysa borç alsın ve Hak Teâlâ'yı onun edasında kefil bilsin.

3- Fakirlik ve güçlükten korkup, çekinmeyip Hakk'a tevekkül kılmaktır.

4- Aslı pak olan dinine bağlı ve akıllı kadını nişanlayıp almaktır. Çünkü itaatli ve dinine bağlı hatun, ağırlığınca altın değer, dünyanın hayırlı varlığı sayılır. Ne kadar hakir ve fakir olursa da eşi ona muhabbet edip üzerine bayılır.

5- İzzet, mal ve güzellik için evlenmemektir. Çünkü izzet için evlenen fakir olur kalır. Güzellik için evlenen âleme rüsva olup belâsını bulur.

6- Şeref, mal, yaş ve boyda kendinden azı almaktır. Çünkü kalbe öyle olmak uygundur. Onun kötü bakışlarından emin olur. Eğer kadın nişanlanmak murat eylediyse erkekte din, güzellik ve cömert huy arasın.

7- Mihri az etmektir. Çünkü mihrin hayırlısı dört yüz miskal (yirmi dört kıratlık bir ağırlık ölçüsü) gümüşdür.

8- Zengin ise mihrin edasını acele etmektir.

9- Bir koyun ile olsa bile düğün yemeği vermektir.

10- Yemek yedirme ve düğünü ganimet bilmektir. Çünkü cennet yemeğinden haz almaktır.

11- En güzel elbiseyle süslenmektir.

12- Zifaktan önce iki rekât namaz kılmaktır.

13- Önce hanımının alnını tutmaktır. “Bizi birbirimize mübarek kıl” demektir.

14- Hanımının yanaklarını öpüp, dudaklarını emip memelerini öpmektir.

Hazreti Ömer'e kadının zayıf ve şişmanından sorulduktaki “Döşegin yumuşak olsun” buyurmuştur.

Kadınların etlisinin daha güzel, daha istekli ve çiftleşmesi de daha leziz olduğunu duyurmuştur.

BEYİT

*Bize lâzım değil zaif ve mariz
İsteriz avreti semin ve ârîz*

(Bize lâzım değil zayıf ve hasta; avradı etli ve butlu isteriz.). Altıncı Madde

Erkeğin kendi hanımıyla oynaşma ve çiftleşmesinin edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Çiftleşmenin edep ve yolu yirmidir.

- 1- Önce kendisi gömleğinden başka elbisesini çıkarmaktır.
- 2- Hanımını dahi aynı şekilde soymaktır.
- 3- Silinmek için iki bez parçası almaktır.
- 4- Çiftleşmeden önce oynaşarak lezzet almaktır. Çünkü öyle etmek hem bedende hafiflik ve hem gönülde iffet ve hem de canda rahat bulmaktır.
- 5- İçine girmeden önce euzü besmele çekmektir.
- 6- İçine girme sırasında konuşma ve sevişmeyi bırakmaktır. Çünkü bunlar çocuğun sağır ve dilsiz olmasına sebeptir.
- 7- İnzalden sonra hanımının karnı üzerinde onun dahi işi bitinceye dek kalmaktır. Ta ki kadın bir dahi çiftleşinceye dek gevşek olup tembel kalmasın. Nitekim haberde “Ne zaman ki hanımıyla birleştiğinde horoz gibi etmesin; belki hanımında bulunduğu lezzeti hanımı dahi onda bulmadıkça karnı üzerinden gitmesin” duyurulmuştur.
- 8- Çocuk veya hayvan yanında çiftleşmesin.
- 9- Derine gitmektir.
- 10- Çok çiftleşme ile iftihar eylemektir.
- 11- Hanımının güzellik ve lütfunu kimseye söylememektir. Çünkü bunlar fitneye sebeptir.
- 12- Çiftleşmeyi terkte devam etmemektir. Çünkü memeden süt sağılmazsa, onun sağılması muhakkaktır.
- 13- İş bittikten sonra üç damla da olsa işemektir. Ta ki kalan meni mesanede kalmasın ve onda devasız hastalık ortaya çıkmasın.
- 14- Çiftleşmeden sonra sağ yanı üzerine rahatı için hafif bir uykuya gitmektir.
- 15- Bir dahi kadın isterse zekerini yıkamaktır.
- 16- Onu arkası üzeri yatırıp çiftleşmektir. Çünkü çiftleşmenin yirmi şeklinden en güzel şekli böyle etmektir. Nitekim onun en kötü şekli kadın erkek üzerine çıkmaktır. Bu durumda onun inin rutubeti ferczeker üzerine akar.
- 17- Hayz günlerinde kadına rağbeti az olmak için ona eski elbisesini giydirmektir.
- 18- Kadın pak oluncaya dek âletini fercine sürtmemektir. Fakat onunla yatsın ve yiyip içsin.
- 19- Anası, bacısı, teyzesi, halası, kızı, gelini sevgisiyle çiftleşmemektir.
- 20- Yabancıdan çekinip onunla yalnız kalmamaktır. Çünkü yabancı ile halvet haramdır. Ona bakmak ve onunla konuşmak ithamdır.

Bir şair bir bölüm kadınların yanından geçip yoluna giderken demiştir ki:

Kadınlar bizim için yaratılmış şeytanlardır

Şeytanların şerrinden Allah'a sığınırım

Kadınlardan bir şair de ona cevap vermiştir:

Kadınlar sizin için yaratılmış reyhanlardır

Sizler reyhan kokusundan zevk alırsınız

Yedinci Madde: Çiftleşme vakitlerine göre çocukların şekil ve hâllerini bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Çiftleşmenin sevilen, lââyık ve insanlığı uygun olanı budur ki erkek, hanımın rızasıyla çiftleşse ve vakitleri gözeterek birleşse; yasaklanan vakitlerde ondan çekine. O hâlde eğer bir kişi hanımının rızası ve sevgisiyle çiftleşirse, ondan ortaya çıkan çocuk akıllı ve reşit olur. Eğer hilâl ayının ilk günü çiftleşirse, ondan olan çocuk güzel olur. Eğer gündüz öğleden önce ederse, çocuk hakim ve cömert olur. Eğer pazartesi gecesi ederse, Kur'an hafızı olur. Eğer salı gecesi ederse, çocuk hem cömert ve hem merhametli olur. Perşembe gecesi ederse, çocuk hem bilgin ve hem amil olur. Eğer cuma gecesi ederse, çocuk âbid ve arif olur. Eğer cuma günü namazdan önce ederse, çocuk kutlu olur. Şehit olarak ölür.

Eğer bir kişi hanımından rızasız çiftleşirse, ondan olan çocuk ahmak olur. Loğusayı ederse, çocuğuna zarar gelir. Eğer hilâl ayının ilk gecesi ve on beşinci gecesi veya son gecesi çiftleşirse, çocuk mecnun olur. Eğer pazar gecesi ederse, çocuk yol kesici olur. Çarşamba gecesi ederse, çocuk öldürmeye eğilimli olur. Eğer gündüz öğleden sonra ederse, çocuk şaşı gözlü olur. Ramazan Bayramı gecesi ederse, çocuk ana ve babaya isyankâr olur. Kurban Bayramı gecesi ederse, çocuk altı parmaklı veya dört parmaklı olur. Eğer ayakta çiftleşirse, çocuk yatağına işer. Eğer baldızı muhabbetiyle ederse çocuk er dişi olur. Eğer çiftleşme anında konuşursa çocuk dilsiz olur. Eğer ferce bakarsa çocuk âmâ olur. Eğer çiftleşme anında kadını öperse, çocuk sağır olur. Eğer meyve ağacı altında ederse, çocuk zalim olur. Taharetsiz ederse, çocuk cimri olur. Örtüsüz yıldızlar altında ederse, çocuk münafık olur. Eğer bir kimsenin huzurunda ederse, çocuk hırsız olur. Eğer beraat gecesi ederse, çocuk kötü olur. Eğer yola gidecek gecede ederse, çocuk müsrif olur.

İnzal anında kadın ve erkeğin fikir ve hayalinde ne suret bulunursa, çocuk ona yakın olur. Gözleri ne renge bakarsa, çocuk o renge yakın olur.

Eğer hayz ve nifaz günlerinde ederse, çocuk cüzzam olur, ettiği iş haram olur. Eğer birleşik nutfе, rahmin dört ağzından birinden girerse çocuk bir, ikisinden girerse iki, üçünden girerse üç, dördünden girerse dört olur. Eğer erkeğin menisi önce gelir ve çok olursa, çocuk oğlan olur, amcasına benzer. Eğer erkeğin menisi önce gelir, kadının menisi çok olursa, öncülük hikmetiyle oğlan olur, dayısına benzer. Eğer kadının menisi önce gelir, erkeğinkinden çok olursa, kız olup halasına benzer. Eğer erkeğinki çok olursa, amcasına benzer. Bu hükümlerin hepsi belirtileriyle ispat olunup tecrübe kılınmıştır.

NAZIM

Şol dem ki ruh tair-i kuds-i âşiyân idi

Can bülbülüne gülşen-i vahdet mekân idi

Kân-ı hafada cevher-i can bî nişan idi

Ketm-i ademde âlem ü âdem nihan idi

Halvetsaray-ı sırda gönül kâran idi

*Bir yâr idi heman ve bir ol yâr-i can idi
Demler o demler idi zaman o zaman idi*

*Kani o dem ki saki-i hamhane-i ezel
Sunardı ruh-u pakımıza cam-ı lem yezel
Mabeynimizde olmaz idi bahs ile cidal
Bî kıl ü kâl olurdu kamu müşkilât hal
Yoğ idi âfet-i ecel ömr bî bedel
Rahatta idi zümre-i ervah mâ hasal
Demler o demler idi zaman o zaman idi*

*Dahi kurulmamıştı tılsımat-ı kâinat
Yeksan idi henüz bu efrat-ı mümkinat
Çıkmamış idi sahil-i imkâna felek-i zat
Olmamış idi mevc-i fiken kulzüm sıfat
Ketm-i ademde idi şuun-u mükevvinat
Dahi zuhura gelmemişti ta'yinat*

*Nagâh melek-i kâtib-i divan emr-i hu
Yazdı berat âdeme tuğra-yı ihbitu
Ayn düşüp o gülşen-i lâhuttan kamu
Ettik zarurî külhan-ı nâsuta ser fûru
Tuttuk eğerçi sahn-ı saray-ı vücuda ru
Canda henüz bakidir o şevk ü arzu
Demler o demler idi zaman o zaman idi*

*Ervah-ı ins bastı kadem çün seyahate
Geldik zarurî âlem-i kevn ü sahavete
Tebdil olup o denli letafet kesafete
Dest-i kaza bıraktı felekten felâkete
Düştük kuyud-u rene ü ana ü sekâmete
Bu hakdâna geldik eğerçi ikâmete
Demler o dem idi zaman o zaman idi*

(Şu zaman ki ruh kutlu yuvasında idi. Can bülbülüne vahdet gülşeni mekân idi. Can cevheri gizli madende nişansız idi. Yokluk sırrında âlem ve insan gizli idi. Sır halvet sarayının sırrında gönül mutlu idi. Bir sevgili idi hemen ve bir o can sevgilisi idi. Demler o demler idi zaman o zaman idi. Hani o dem ki ezel hamhanesinin sakisi sunardı pak ruhumuza ezel kadehinden. Aramızda mücadeleden bahsolmazdı. Dedikodusuz olurdu bütün zorluklar yok idi ecel afeti ömre bedelsiz. Ruhlar zümresi rahatta idi, elde edilen demler o demler idi zaman o zaman idi. Kâinat tılsımı kurulmamıştı, düz idi henüz olabilir şeyler. Zat feleği imkân kıyısına çıkmamıştı, kabaran dalga denizin sıfatı olmamıştı. Yokluk sırrında idi işleri yapan; belirtileri dahi zuhura gelmemişti. Demler o demler idi zamanlar o zaman idi.

Ansızın Allah'ın emri ile divan katibi meleği yazdı Âdem'e inme fermanını. Herkes lahût âleminin gülşeninden ayn düştü. Mecburî dünyaya baş eğdik. Her ne kadar sarayın ortasında vücuda yüz tuttuksa, canda henüz kalıcıdır o şevk ve arzu. Demler o dem idi zaman o zaman idi. İnsanların ruhları ayak bastı seyahat için, zarurî olarak var olma ve çocukluk âlemine geldik. Yer değiştirip o denli güzelliğe ve bulanıklığa, kaza eli felekten felâkete bıraktı. Hazineye, sıkıntıya ve zahmete, bozukluğa düştük; ne zaman ki bu dünyaya geldik; demler o dem idi zaman o zaman idi.)

Sekizinci Madde: Erkeğin hanımıyla sohbet ve dostluğunun edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Erkeğin eşiyle sohbetinin edep ve yolu otuzdur.

- 1- Kişi kendi hanımıyla güzel huy ile muamele eylemektir.
- 2- Onunla yumuşaklık ve yavaşlıkla sohbet ve dostluk edip, incelik ve yumuşaklıkla söylemektir. Nitekim haberde gelmiştir: “Halkın hayırlısı, ehline hayırlı ve faydalı olan kimsedir”.
- 3- Ehlinin üzerine girdiğinde ona selâm verip hâlini sormaktır.
- 4- Onu tenhada neşeli bulduysa, saçlarını okşayıp türlü iltifatlarla öpmektir.
- 5- Onu tenhada üzüntülü bulsa, ona sevgi ve şefkat göstermekle hatırını sorup tatlı söz söylemektir.
- 6- Kadının gönlünü türlü vaatlerle hoş etmektir. Çünkü o evinde mahpus, başkalarından ümitsiz ve kendisiyle alışkanlıkta olan en yakın dostu, kam ve keder ortağıdır. Oyuncağı, tarlası ve yararlı âletidir.
- 7- Hanımına çocuk terbiyesinde yardım etmektir. Çünkü çocuk, anasına gece ve gündüz feryat ve figanla bir zaman zaman vermez; amansız alacaklısı ve insafsız hainidir. O hâlde ona yardım edenin Mevlâ'sı yardımcıdır.
- 8- Hanımına kendi giydiğinden giydirmektir.
- 9- Ona kendi yediğinden yedirmektir. Eğer gücü varsa, onun nafakasını artırsın. Hanımının oturacağı yeri, giyeceğini ve nafakasını boynuna vacip bilsin.
- 10- Hanımını hiç dövmeyip dünya işlerinde olan kusur için sövmemektir.
- 11- Hanımının din işlerinde bulunan taksiri için bir günden fazla küsmemek tir.
- 12- Hanımına yumuşaklıkla güler yüz göstermektir. Çünkü o, eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Akıl ve dini noksan bulunmuştur. Eşi yanında esir kılınmıştır. Ancak güzellekle sohbet ve dostluk için alınmıştır.
- 13- Hanımının kötü huyları görününce, kendi nefesine kötü zan besleyip “Eğer ıslah olsa ehlim dahi ısla olurdu” demektir. Seçkin evliyalardan birisi hanımının kötü huyuna sabredip soru sorana cevap edermiş ki “Korkarım ki onun eziyetine sabretmeyen kimse onu nikahlayıp ikisi bile belâyâ düşerler”. Nitekim denilmiştir ki: Erkek karısından tahammül etmede altı nesneden kurtuluşu vardır. Çocuk silleden, tabak kırılmaktan, buzağı dövülmekten, kendi söğülmekten, misafir kovulmaktan ve elbise yırtılmaktan kurtulur.
- 14- Hanımının gazabı baskın olduğunda susmaktır. Ta ki kadın pişman olup eşine özür dilesin. Çünkü o zayıftır, sükût ile mağlup olur.
- 15- Hanımının iyi huyu üstün gelip her hizmetini sevinçle eda eyledikçe ona dua. Hakk'a şükür ve sena etmektir. Çünkü erkeğe uygun kadın şükürü eda olunmaz bir nimettir.

- 16- Hanımıyla öyle muamele etmektir ki kadın “Eşim beni bütün kadınlardan fazla beğenmiş ve sevmiş” desin.
- 17- Hanımına geçim ve ev idaresi konusunda danışıp diğer büyük işleri ona yük etmemektir.
- 18- Hanımının hainlik ve tuzağından çekinti üzere olmaktır. Çünkü Hazreti Âdem, hanımı Havva anamızın davetiyle Rabb’ine asi olmuştur.
- 19- Eşinin günah olmayan kusur ve hilelerinden göz yumma ile bilmemezlikten gelmektir.
- 20- Hanımının bütün sır ve ayıplarını herkesten gizlemektir.
- 21- Hanımıyla uyuşup latifeler söylemektir. Kendisi kadın kılığına girmeyip başka oyunlar yapmaktır. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s) temiz eşleriyle insanların en zarifi olurdu. Hatta o hazret, Ayşe ile bir kere müsabaka eylediğinde, Ayşe anamız zayıf olduğundan onu geçmiştir. Bundan sonra o hazretin sevgi ve emriyle Ayşe anamız, bedeni geliştiren yiyecekler yiyip dolgunlaştığında bir dahi müsabaka edip, o hazret dolgun Ayşe’yi geçtiğinde “Bu senin kesilmelidir” hadisini söylemiştir. Çünkü erkeğin eşiyle oynaşması, boş oyun değildir, belki o haktır, Allah’ın emridir.
- 22- Hanımını insanların kalabalık olduğu yerlere bakan eyvanda oturtmamaktır. Ta ki namahreme bakıp halka meyli akmasın.
- 23- Hanımına yazı yazmayı öğretmemektir. Çünkü onda fitne vardır.
- 24- Hanımına Kur’an, farzlar ve din edepleri öğretmektir.
- 25- Hanımından izinsiz nutfeyi bırakmamaktır.
- 26- Hanımına değerli ve süslü elbise giydirmemektir. Ta ki süs satmak için dışarıya çıkmayıp evine bağlı olsun.
- 27- Hanımından izinsiz sefere, belki hacca gitmemektir. _
- 28- Hanımı inançlı ve itaatli ise onun üzerine bir dahi evlenmemektir. Ta ki adaletle güzel ilişkiden mahrum olmaya.
- 29- Hanımına üzüntülerini, gamlarını, hasımlarını ve borçlarını söylememektir.
- 30- Hanımının yüzüne karşı ve arkasından hayır dua edip beddua etmemektir. Çünkü gece ve gündüz o, onun hizmetçisidir. Ekmekçisi, aşçısı, terzisi, çamaşırcısı ve hazinedarıdır. Belki cana yakını, dostu, sevgilisidir.

BEYİT

*Kimin ki yâri sencileyin serv-i nâz olur
Yüz bin belâya uğrasa da yine az olur*

Dokuzuncu Madde: Kadının eşiyle sohbet ve dostluğunun edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Kadının eşiyle sohbetinin edep ve yolu yirmidir.

- 1- Eşi içeri girdiğinde ona ayağa kalkmaktır.
- 2- Eşini güler yüzle karşılamaktır.
- 3- Eşine “Merhaba efendim” demektir.
- 4- Eşinin paltosunu almaktır.
- 5- Eşine her emrinde itaatli ve boyun eğici olmaktır.
- 6- Eşinin yatağından kaçmamaktır.
- 7- Eşinden izinsiz evinden bir yere gitmemektir.

- 8- Eşi ondan öpücük vesaire istediğinde nefsinı ona teslim etmektir. Bunu geri bırakmamaktır.
- 9- Eşinin elbisesini temizlemektir.
- 10- Eşinin aş ve ekmeğini pişirmektir.
- 11- Eşinin mumunu ve ocağını yakıp döşegini yaymaktır.
- 12- Eşine gusül ve abdest için su hazırlamaktır.
- 13- Eşi isterse gusül ve abdestte onun hizmetini görmektir.
- 14- Eşinden izinsiz oruç tutmamaktır.
- 15- Eşine mal ve güzelliğiyle başa kakmamaktır.
- 16- Eşine giyim ve yeme işinde bir gam getirmemektir.
- 17- Eşinin sesinden fazla sesini yükseltmemektir.
- 18- Eşine eziyetle canına yetirmemektir.
- 19- Eşinin yanında ve gıyabında ona dua ve sena kılmaktır.
- 20- Eşi için süslenmektir. Irz ve malım gece gündüz korumaktır. Yani kendi namahreme görünmeyip ondan izinsiz bir kimseye, bir nesnesini vermemektir.

BEYİT

Muradım şöyledir hâlâ sana ey kameti bâlâ

Komasın hazreti Mevlâ beni bir an heman sensiz

(Muradım şöyledir hâlâ ey uzun boylu; Mevlâ, beni sensiz bir an koymasın.).

Onuncu Madde: Kişinin evlâdıyla sohbet ve arkadaşlığının edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: İnsanın kendi evladıyla sohbetinin edep ve yolu yirmidir.

- 1- Baba evlâdının doğumu ile sevinmektir. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki: “Çocuk dünyada sevinç, ahrette nurdur”.
- 2- Kız çocuklarıyla fazla sevinçli olup onlara hürmet etmektir. Çünkü evlâdın hayırlısı kız olmaktadır. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki: “Kadının bereketlisi, ilk çocuğu kız olandır. Çünkü ben Hak Teâlâ’dan yükü olmayan evlât istedim, bana kızlar bağışladı”.
- 3- Çocuğuna gökçek ad vermektir.
- 4- Yedinci gününde veya sonra oğlan için iki koyun, kız için bir koyun adak niyeti ile kurban edip kemiklerini kırmadan (Şafiî mezhebine göre) onu takdim etmeli veya pişirip yedirmelidir.
- 5- Yedinci günde veya on yıla dek oğlunu sünnet ettirmektir.
- 6- Oğlu veya kızı altı yaşına geldiklerinde onlara Kur’an, farzlar ve din edebi öğretmektir.
- 7- Oğluna okuma yazma, ok atma, yüzme ve geçerli bir sanat öğretmektir. Çünkü haberde “Sanat fakirlikten emniyettir” gelmiştir. Eğer bilime rağbet ederse, ona doğru yol olmuştur.

KITA

Lügat bil sarf ü nahiv ü mantık ü âdâp

Hesap ü hikmet ü heyet-i sıtrlab

Maani bil usuleyn-i din ü şeriat

- 8- Oğluna gökçek lâkap vermektir.
- 9- Kızına yemek pişirmek, yün eğirmek, dikiş dikmek Öğretmektir.
- 10- Bütün çocuklarına süs, bağış ve hediyelerde beraber tutmaktır.
- 11- Turfanda meyveyi önce kız evlâdına vermektir. Çünkü onların yürekleri daha yumuşak ve daha zayıftır.
- 12- Çocuklarını şefkatle kucaklayıp esirgemekle okşamaktır.
- 13- Çocukları ile gayet merhametle muamele etmektir.
- 14- Onlarla oynayıp güler yüzle söylemektir.
- 15- Onlara beddua etmeyip hayır dua etmektir. Çünkü beddua fakirlik sebeplerindendir. Çok olur ki icabet olunup onları fesada verir.
- 16- On yaşına varan çocuklarını oğlan ve kızını ayırıp başka döşeklerde yatırmaktır. Çünkü onları beraber yatırmak, fitneye yatırmaktır.
- 17- On beş yaşına varan çocukları rızaları ile evlendirmektir.
- 18- Evlâdının yerine getiremediği hizmeti emretmemektir. Ta ki asi olmalarına sebep olmasın.
- 19- Yanında olanların kendi yediklerinden yedirmek, kendi giydiklerinden giydirmektir.
- 20- Kimsenin evladına suikast etmemektir. Ta ki onun kararı kendi evlâdına dönmesin, bir zamandan sonra yollarına gelmesin. Nitekim Hz. Yusuf un kardeşleri onu babasından alıp esir kıldılar. Onların evlâdı da Firavun elinde esir oldular. Ektiklerini biçip cezalarını buldular.

BEYİT

Mûcezâtında hub u ziştin etmez zerrece taksîr

Acep sûretnemây-ı âdildir ayine-i âlem

(Yazılanlarda güzel ömrün zerrece kusur etmez acaba; âlemin aynasında suret gösteren adildir).

On Birinci Madde: Efendinin köle ve cariyesi ile sohbet ve arkadaşlığının edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Efendinin kendi mülkünde olan köle ve cariyesi ile sohbetinin edep ve yolu on yedidir.

- 1- Efendi, o esirleri satın aldığında başlarını tutup onlara bereketle dua etmektir.
- 2- Önce onlara bir şirin nesne yedirmektir.
- 3- Kendi yiyeceğinden yedirip kendi giyeceğinden giydirmektir.
- 4- Onlara evlâdı gibi Kur'an, farzlar ve din kurallarını öğretmektir.
- 5- Onlara sıkıntılı iş teklif etmemektir.
- 6- Onlara zor iş teklif ettiğinde yardım etmektir.
- 7- Bir gün bir gecede yetmiş kere kusur etseler af ile muamele etmektir. Yetmiş birinci kusur ettiğinde dil ile azarlayıp yetmiş ikincide terbiye için el ile vurmaktır.

- 8- Onları öfkesi yatışmadıkça dövmemektir.
- 9- On silleden yukarı gitmemektir.
- 10- Onları terbiye için dövdüğünde yüzlerine ve tehlike yerlerine vurmamaktır.
- 11- Köle ve cariyesinin kendi hizmetinde olan kusurlarını kendinin Mevlâ'sı hizmetinde olan kusurlarından görmektir. Nitekim velilerden birinin kölesi kendine asi olduğunda dermiş ki “Ey köle sen bana çok benziyorsun”.
- 12- Onların terbiye kabul etmeyenlerini ya satma veya evlendirme ile cıracak etmemektir.
- 13- Onları kendisi ile bir sofrada beraber oturtup yedirmektir. Eğer onlar ayakta hizmet eder olurlarsa, yenilen yemekten onlara birer lokma vermektir.
- 14- Onları bir zaman hizmetlerinden sonra azat etmektir. Ta ki Hak Teâlâ onu ateşinden azat eyleye.
- 15- Onları azat ettikten sonra, hizmetlerinde kullanmamaktır. Çünkü o, onlara eziyettir.
- 16- Kendi bindiği hayvan üzerinde kölesini de bindirmektir.
- 17- Kölesi ile nöbetleşe binip bazan yaya gitmektir. Ama kendi atına binip kölesini ardınca yürütmek, halka kibir etmektir. Çünkü Hz. Ömer Şam’a ayak bastığında kölesi ile bir deveye nöbetleşe binmiştir. Kâh kendi deveye binip, yularını kölesi çekip bir fersah kadar giderdi. Kâh köleyi bindirip, deveyi kendi çekip bir fersah yaya yürürdü. Ne zaman ki Şam’a yakın geldiler; binme sırası kölenin iken yol üzerinde bir nehre rastladılar. O zaman, o hazret papucunu sol koltuğuna alıp, deveyi çekip o suyu geçip görmüştür ki Şam emiri olan Ubeyde bin Cerrah onu karşılamak için nehir kenarına gelmiştir. Ubeyde, onu o durumda görmüştür. O zaman ona demiştir ki “Ey müminler emiri, Şam ileri gelenleri karşılamaya gelirler ve seni bu durumda görürler, iyi karşılamayıp başka mana verirler”. Tiz Ömer ona cevap etmiştir ki “Hak Teâlâ bizi İslâm dini ile aziz eylemiştir. Biz onun rızasını isteriz. İnsanların sözleri ile bağımlı değiliz, onları neyleriz”.

BEYİT

Dost methinden ne hâsıl zemm-i düşmandan ne gam

Fariğ ve âzâdeyim birdir yanımda meth ve zemm

(Dostun övmesinden ne çıkar, düşmanın yermesinden ne gam; rahat ve hürüm yanımda övme ve yerme birdir.).

Hz Osman bir kölesinin kulağını büküp incitmiştir. Sonra pişman olup kendi kulağını çektirip onu azat etmiştir. Şu hâlde herkese lâzımdır ki sayılan edep ve yol ile amel edip köle ve cariyelerine evlâdı gibi merhamet ve şefkat kılalar.

Köle ve cariyelerin ağa ve efendileri ile sohbet ve arkadaşlıklarının edep ve yolu tıpkı yukarıda açıklanan evlâdın ana ve babası ile olan sohbet ve arkadaşlıklarının edep ve yolu gibidir. Haberde gelmiştir ki “Ağasından kaçan kulun namazı kabul olmaz. Ta geri dönüp tövbekâr olmadıkça”.

BEYİT

İlâhî asi kulun sana geldi

Günahı ikrar ederek ve dua ederek

On İkinci Madde: Akı abanın akraba ile sohbet ve dostluklarının edep ve yolunu bildirir. Edep ehli demişlerdir ki: Kişinin akrabası ile sohbetinin edep ve yolu yedidir.

- 1- Kişi akrabasını ziyaret edip onlara tatlı söz söylemektir. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Ey Ebu Zer, gün aşırı ziyaretime gel, muhabbeti artırır” buyurmuştur. Sık sık ziyaret edenin muhabbeti fazla olduğunu duyurmuştur. Şu hâlde akrabaya mümkün ise haftada bir ya ayda bir veya yılda bir kere ziyaret et. Mümkün değilse ziyarete karşılık onlara birer hediye ya bir mektup veya birer selâm gönder.
- 2- Kendi aşiret ve kabilesiyle ve yakın akrabası ile yardımlaşma ve dayanışmada tek gönül, tek yön ve tek el olmaktır. Şu hâlde insan akrabasında kendi ihtiyacından bir nesne teklif etmeyip sıkıntılarından onları rahat kılsın. Onların gamları ile gamlanıp, sevinçlerin ile sevinçtensin. Bayram günlerinde birbirinin ziyaretine gelsin. Onlar geldiklerinde sevinçleri ile sevinisin. Ayağa kalkıp güler yüzle söylesin. Gittiklerinde beraber gidip kapıya dek uğurlasın.
- 3- Akrabasının düşen ihtiyacını reddetmeyip yerine getirmektir. Çünkü onları reddetmek bağı koparmaktır. Onun için akrabaların komşuluğu mekruh sayılmıştır. Ta ki her gün görüşmekle muhabbetleri noksan bulmasın ve hürmetleri kalkıp bağı kopmasına sebep olmasın. Nitekim haberde “Hak Teâlâ akrabayı ziyareti gözeteni gözetir. Koparını koparır” gelmiştir. İmdi akrabayı ziyaret elbette bir selâm ile olursa da vacip olmuştur.
- 4- Babasından sonra amcasını, büyük kardeşini ve halasını hürmet, itaat ve hizmette babası derecesinde tutmaktır. Onlar dahi ona şefkat ve merhamette evlâdı gibi muamele etmektir.
- 5- Anasından sonra dayısını ve teyzesini anası gibi görüp onlar dahi ona izzet ve şefkat etmektir.
- 6- Kişi, akrabasını esir olmuş bulduysa satın alıp azat etmektir.
- 7- Akrabanın her eziyetine tahammül edip acı sözlerini yutmaktır. Hastalarını görüp, cenazelerine varıp vasiyetlerini tutmaktır. Çünkü akraba birbirinden ziyaret ikramını olgunluğu ile ümit ederler. Ümit ettiklerinin aksi çıktığında hısımlığı koyup düşmanlık semtine giderler. Şu hâlde akrabalarla lâzımdır ki onlarla onların ehli ve evlâdı ile güzel vefa kılarlar. Ta ki hısımlık düşmanlığa dönmeyip, ziyaret etmiş olalar. Cesetleri şerrinden esenlik bulalar.

On Üçüncü Madde: Kişinin komşularıyla sohbet ve dostluğunun edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Komşunun komşularıyla dostluğunun edep ve yolu kırk olmuştur.

- 1- Kişinin kendi evine bitişik olan evlerin sahipleri ve kendi kapısı karşısında bulunup, kapıları görünen evlerin sahipleriyle kırk eve varıncaya dek diğer dinlerden olursa da iyilik etmesi vacip olan komşularıdır ki akrabası gibi onlara ikram etmektir.
- 2- Komşularının ev ehline hainlik etmeyip ırzlarını korumaktır.
- 3- Komşuların hizmetçilerine çok bakıp bakışını uzatmamaktır.
- 4- Yakın komşusu açken kendisi tok yatmamaktır.
- 5- Komşularını eliyle ya diliyle incitmekten sakınmaktır.
- 6- Onların evine izinsiz bakmamaktır.

- 7- Komşularına azdan veya çoktan bulunan, başka dinlerden olursa da hediye vermektir.
- 8- Komşu çanağı göndermektir. Yani bir kutlu yemek pişirdikte yakın komşusuna hisse vermektir.
- 9- Satın aldığı meyveden gördüğü komşusuna hediye etmektir.
- 10- Komşuları borç isterlerse vermektir.
- 11- Komşuları muhtaç olurlarsa ihtiyaçlarını görmektir.
- 12- Komşularını bayramlarda ziyaret etmektir.
- 13- Komşusu duvarına işememektir.
- 14- Komşusu itlerine taş atmamaktır.
- 15- Komşularının duvarına vurmamaktır.
- 16- Komşuları evlâdını, kendi evlâdına dövdürüp sövdürmemektir.
- 17- Komşularından izinsiz kendi binasını onların binası üzerine engel ve yüksek yapmamaktır.
- 18- Komşularını kendi duvarına ağaç çakmaktan menetmemektir.
- 19- Komşularına kar ve yağmur serpintisi, su sıçraması gibi şeyler için sıkıştırmamaktır.
- 20- Komşularının ayıp ve sırlarını sormamaktır.
- 21- Komşularının işlerini ve durumlarını söylememektir.
- 22- Komşularına yolda rastladığında önce selâm vermektir.
- 23- Komşularıyla önce sözü uzatmayıp, düşürmektir.
- 24- Komşularının su, tuz gibi ev ihtiyacı isteklerini vermektir.
- 25- Komşularının hediyesini az ise de kabul edip çok görmektir.
- 26- Komşularının ayıplarını örtmektir.
- 27- Komşularıyla uyuşmaktır.
- 28- Evini ancak komşularının izniyle başkasına satmaktır.
- 29- Komşularını bir taraftan geldiklerinde ziyaret etmektir.
- 30- Komşuları sevindiğinde tebriklerine gitmektir.
- 31- Komşuları mahzun olduğunda varıp onları teselli etmektir.
- 32- Komşuları onu davet ettiğinde icabet etmektir.
- 33- Komşuları bir ihtiyaç istediklerinde güler yüzle vermektir.
- 34- Komşuları kusur eylediklerinde af ile dostluğa ermektir.
- 35- Komşuları hastalandığında varıp görmektir.
- 36- Komşularından biri öldüğünde cenazelerine gitmektir.
- 37- Komşularının yetimlerine sahip çıkmaktır.
- 38- Komşularıyla karşılaştığında güler yüzle tatlı söz söylemektir.
- 39- Komşularından kendisiyle ne şekil muamelelerinden gözetilmiş olursa, onlarla öyle muamele etmektir.
- 40- Diğer insanlardan tahammül etmediği eziyeti komşularından tahammül eylemektir. Sataşanlara teslim olup sert söylememektir. Sert söyleyenlere yumuşak söylemektir.

BEYİT

Sabr eyle sen iyilik kıl cevri eylese hemsaye

Dördüncü Bölüm

Yakın dost ve tanıdıklarla sohbetin yol ve edebini; cahil insanlarla arkadaşlık; avam ile ilişkileri ve onların gelenek göreneklerine uymayı; bilginlerin ve seçkinlerin görünen işlerini ve bütün bunları insana kolaylaştıran insanların Rabb'inin birliğini altı madde ve bir hatime ile açıklar.

Birinci Madde: Yakın dostlarla sohbetin edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: İnsanın üstat ve öğrencilerinden yöntem ve şubesinden, köle, akraba ve komşularından sonra diğer insanlar onun hakkında üç kısım üzere bulunmuştur.

- 1- Yakın arkadaşlar.
- 2- Cefa dolu tanıdıklar.
- 3- Vefasız cahiller. O hâlde kardeşlik ve sadakatte senin için iki vazife lâzımdır. Birinci vazife; önce sadakata lâayık olmayanları arkadaş edinmeyesin. Nitekim Hz. Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Kişi arkadaşının dini üzeredir” buyurmuştur. Kişinin kendi arkadaşının meşrep ve mezhebinde olduğunu duyurmuştur.

Eğer sen öğrenme ve konuşmada arkadaşın ve din ile dünya işlerinde yakının olmak için şefik bir arkadaş istersen, onda beş haslete riayet eylemek sana gerektir.

- 1- Akıldır. O hâlde ahmakla sohbette hayır olmaz. Çünkü onun en güzel hâlleri odur ki sana menfaat murat ederken zarar eder, bilmez.
- 2- Güzel ahlâktır. O hâlde kötü huylu olan kimseden vefa ve sefa gelmez. Kötü huylu odur ki gazap ve şehvetine sahip olabilmez. Şu hâlde öyle bir kimseyi arkadaş edin ki sen hizmet eyledikte o seni koruya. Sen onunla arkadaşlık eyledikte, o sana süs verip tatlı söyleye. Senden bir iyilik gördükte onu saya ve bir kötülük gördükte onu kapaya.
- 3- Düzelmedir. O hâlde bir büyük günah üzerinde ısrar eden fasık ile dost olma. Hak'tan korkan asiliğinde ısrar etmez. Halbuki Hak'tan korkusu olmayan kimsenin gailinden emin olunmaz. Çünkü o, işaretlerin değişimi gibi değişici olur, kalmaz.
- 4- Kanaattir. O hâlde dünyaya düşkün ile yakın olma. Onun sadakati devamlı değildir. Hırslı ile arkadaşlık öldürücü zehirdir. Tabiatı, bukelemuna meyyaldir. Tabiatı, arkadaşlarından habersiz, birbirinden huy ve haslet uğurlamakta ustadır. O hâlde hırslı ile arkadaş olan elbette hırslı olur. Nitekim zahidin yakını zahit olur.
- 5- Doğruluktur. O hâlde yalancı ile dost olma ki kötüdür. Baştan ayağa somdur. Çünkü o, sana ırağı yakın, yakını ırak etmesi malumdur.

Eğer bu beş hasletin hepsini bir kişide buldunsa o zaman sana iki işin birisi lâzım gelir. Ya insanlarla hasletleri kadar dost olursun veya tamamıyla uzaklaşıp esenlik bulursun. Çünkü dostlar üçtür.

- 1- Sana ahret kardeşidir. O durumda onda ancak diyanet ararsın.
 - 2- Dünya kardeşidir. O zaman onda ancak güzel ahlâk ararsın.
 - 3- Arkadaşlık kardeşidir. O zaman onda ancak şerrinden esenlik bulmak ararsın.
- Halbuki âlem halkı birbirinin hakkında üç mertebe bulunmuştur.

- 1- Biri gıda gibidir ki ondan hiç doygunluk gelmez.
- 2- Biri deve gibidir ki o bazı vakit olmaz.
- 3- Hastalık gibidir ki o asla lâzım olmaz. Fakat insan onunla kâhice mübtelâ olur. O, bir şahıstır ki onda ne menfaat bulunur ne de onunla arkadaşlık kılınır. O hâlde ondan kurtuluncaya dek onunla iyi geçinilir. Ta ki ondan nice büyük faydalar bulup nice ibretler alınır. Bir fayda budur ki ondan öğrenilen kötülükler benzerinden kaçınılır. Çünkü mutlu odur ki gayrisiyle öğüt almış bulunur. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s) buyurmuştur ki “Eğer insanlar başkasından görüp tiksindikleri şeylerden kaçınılsalar; edepleri olgunlaşıp edep vericiden çekingen olurlardı”.

İkinci vazife arkadaşlık ve dostluk hukukunu gözetmektir. Ne zaman ki arkadaşıyla aranızda şirket ve refakat akdedilmiş olur. O zaman arkadaşlık ve dostluk hukuku her ikinize lâzım gelir. Halbuki dostluğun hukuku yerine getirmenin dahi nice edep ve yolu vardır. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) buyurmuştur ki “Dostların ellerin gibidir ki birbirini yıkar”. O hazret, bazı ashabıyla bir ağaçlığa girip misvak ağacından iki misvak kesmiştir ki biri doğru biri eğri idi. O cömertlik madeni, doğru misvakı yanındakine verip eğriyi kendi aldığı anda yanındaki demiştir ki: “Doğru misvaka sen benden müstahak iken, bana verdiğinde hikmet nedir”. O zaman cömertlik madeni ona demiştir ki: “Eğer misvakı sen bulup kesmiş olsan, o zaman doğruyu bana vermek cömertlik sayılırdı. Çünkü arkadaşlık eden iki kişiden, ancak arkadaşına en şefkatli olan Allah katında en keremli olurdu”.

Yakın dostlarla görüşme ve arkadaşlık edep ve yolu yirmi dördtür.

- 1- Mal ve mülkünü dostuna verip rızasına yetmektir. Bu mümkün olmadı ise malının fazlasıyla ihtiyacını gidermektir.
- 2- Dostunun ihtiyacında kayırmadan önce tedbirlerle yardımına gitmektir. Eliyle, ya diliyle yardım etmektir.
- 3- Dostunun her sırrını herkesten gizlemektir.
- 4- Dostunun ayıplarını örtmektir.
- 5- Halkın onu yermesinden ona gam veren sözü ondan gizlemektir.
- 6- Halkın onu övmesinden onu sevinç veren sözü söylemektir.
- 7- Dostunun sözüne müdahale ve karşı çıkmamaktır.
- 8- Dostunun gökçek adıyla yani kendine hoş gelen lakabıyla davet eylemektir.
- 9- Dostuna öğüt gerekirse lütuf ve tatlılıkla nasihat etmektir.
- 10- Dostunun iyiliği için onu övmektir.
- 11- Dostunun gıybeti olduğunda düzeltmektir.
- 12- Dostunun kusurlarını azarlama ve cefasız göz yumma ile affetmektir.
- 13- Dostunun hüznüyle mahzun olmaktır.
- 14- Dostunun sevinciyle sevinmektir.
- 15- Dostunun ona tenhada açıkladığını gizlemektir.
- 16- Dostunun yanında ve gıyabında aynı olup gizli ve açık ona hayır sanmaktır.

- 17- Dostuna kendi ihtiyacında bir nesne teklif etmeyip kendi ihtiyacından onun kalbini rahat eylemektir.
- 18- Dostunun gelişinde neşeyle ayağa kalkmaktır. Selâmını almaktır.
- 19- Dostuna mecliste yer açmaktır veya kendi yerini ona vermektir.
- 20- Dostunun hâl ve hatırını, evlât ve hizmetçilerini sormaktır.
- 21- Dostunun sözünü tasdik edecek söz söylemektir.
- 22- Dostu ayağa kalktığı anda onu uğurlamaktır.
- 23- Sözün kisası kendisi için sevdiği muameleyi dostuna eylesin. Ta ki dostluğuna sadık ola. Çünkü canına sandığını dostuna sanmayanın dostluğu nifak olur.
- 24- Dostunun ölümünden sonra onun ehli ve evladıyla ve sevdiği akrabalarıyla bile iyi geçinmektir.

BEYİT

*Gelir zevk ü safa dostun bana cevri ü cefasından
Muhibb-i sâdıkı yeğdir kişinin akrabasından*

(Zevk ve sefa gelir, dostun bana eziyet ve cefasından. Sadık dost kişinin akrabasından iyidir.).

İkinci Madde: Tanıdık insanlarla görüşme ve sohbetin edep ve yolunu bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: İnsanlardan çekinti üzere olasın ki şerri ancak görünüşte dost olanlardan görürsün. Ama arkadaşın sana yardım eder ama bilmediğin sana taş atar, kendi işine gider. Ama şerrin hepsi o kimselerdendir ki dili ile dostluk gösterirler, gönülden düşmanlık semtine giderler. O hâlde kudretin oldukça bu tiplerden uzak olasın. Ta ki şerlerinden esenlik bulasın. Eğer böylesi tanıdıklarla bir okulda, bir camide, bir çarşıda, bir mahallede, bir şehirde beraber olunursa; sana lâzımdır ki onlardan hiçbirini küçümsemeyesin. Ta ki kendini düşmanlık ateşine atmayasın. Onlara dünyalıklar için saygı gözüyle bakmayasın. Ta ki Allah katında ve insanlar yanında alçak olmayasın. Çünkü dünya ve içindekilerin Allah katında alçak olduğunu bilirsin. Ne zaman ki dünya ehlini yanında büyük görürsün; elbette o anda Hak Teâlâ'nın nazarı itibarından düşersin. O hâlde dünya ehlinin elinde olan dünyalığa ermek için kapılarına gitmeyesin. Onlara, dinini ezdirmeyesin. Çünkü bunu yapan kimse onların gözünde alçak olmuştur. Ellerinde olan dünyalıktan da mahrum kalmıştır. Eğer onlar sana düşmanlık ederlerse, sen düşmanlıkla karşılık vermeyesin. Çünkü onların mükâfatına sabredemezsin. Dinin gidip onlarla yorgunluğun uzar. Eğer sen ikram edip, sevgi göstererek yüzüne karşı överlerse, onlara meyil ve güvenmeyesin. Çünkü onun gerçeğini ararsın, binde birini sadık bulamazsın. Tamah kılma ki onlar sana huzur ve gıyabından iyi olalar, çünkü olmazlar. Seni gıybet etseler şaşırmasın. Onlara gazap edip acı söylemeyesin. Çünkü eğer sen, insaf ile kendine bakar isen kendinde de o muameleyi bulursun. Hatta dost ve akrabaların hakkında, belki ana, baban ve üstadın hakkında gizli ve açık bir farz üzere gidemezsin. Çünkü onları gıybetle öyle kelimeler ile anarsın ki o kelimeler ile onlara hitap edemezsin. Dost olmayan tanıdıkların mal, mevki ve yardımlarından tamahını kesesin. Tamah olan her hâlde alçak ve malında suçlu olur, bilesin. Sen onların birinden bir ihtiyaç istediğinde verdi ise ona dua ve övgü kılasın. Ancak ona darılma ve ondan şikâyet etmeyesin. Ta ki kin ve düşmanlık semtine gitmeyesin. Ayıp isteyen almayıp özür

isteyen olmayasın. Belki onun o kusurunda senin bilmediğin özrünü bulasın. Onlardan birine öğüt ve nasihat vermeyesin. Sormadığı hikmeti ona söylemeyesin. Yoksa onu senden kabul etmez ve sana hasım olur. Eğer onlar bir meselede hata edip herkesten öğrenmeden ar ederlerse, sakın onlara öğretmesin. Çünkü, onlar senden de bilgi alırlar ve sana düşmanlık semtine giderler. Eğer hataları Allah’a isyan olursa, lütuf ve yumuşaklık ile hakkı ortaya koymak sana lâzım gelir. Eğer onlardan bir hayır ve bağış gördünse, önce Mevlâ’ya şükredesin ki seni onlara sevdirmiştir. Eğer onlardan bir şer ve zarar çektinse, Hak Teâlâ’dan bilip onları ona havale kılasın. Onlara darılıp da “Ben filân oğlu filân bilgin ve erdemli iken kudret ve hürmetimi niçin bilmezsin” demeyesin. Çünkü bu şahıs, kendini övmektir. Halbuki kendini övmek, ahmaklık semtine gitmektir. Doğru olarak bilesin ki senin bir geçmiş günahından dolayı Hak Teâlâ onları sana musallat etmiştir. Onların doğru sözlerini dinleyip, boş sözlerinden kulağını tıkayıp güzelliklerini söyleyerek kötülüklerinden sükût edesin.

Terslik ve tartışma ile meşgul olan taklitçilerin sohbetinden çekin. Çünkü onlar, sana hasedinden kesilip gıyabında göz kırparlar. Dalgınlık ve hatalarını sayarlar. Ta ki tartışma ve gazapları sırasında sana cevap ederler. Onlar, ne bir ayıbını örterler ve ne bir hatanı affederler. En basit şeyleri hesap edip az ve çok için sana haset ederler. Eğer razı olsalar taklittir ve eğer beğenmeseler içleri hışım doludur. Çünkü onların şanı bu âdetlerle yaratılmıştır. O hâlde onların arkadaşlıkları hüsrân, birlikte yaşamaları yüzüzlüktür. Bunlar sana dostluk gösteren tanıdıklardır. Düşmanlık gösterenlerin işleri bunlara oranla kolaydır. Onun için Araplarda ata sözüdür ki “Düşmanını bir kere azarla, dostunu bin kere”.

ŞİİR

*Düşman dostundan faydalıdır
O hâlde dostlarını artırma
Çünkü çok hastalık görürsün
Olur yemekten ve içmekten*

Üçüncü Madde: Cahillerle sohbetin yolu ve edebini; avama karışmanın yöntem ve âdetlerini bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Cahillerle oturmanın yol ve edebi, avama karışmanın yöntem ve edebi vardır ki onlar küçük büyük herkese lâzımdır. Cahillerle oturmanın edep ve yolu ancak beştir.

- 1- Onların sözüne dalmamaktır.
- 2- Boş lâflarına kulak asmamaktır.
- 3- Onların aralarında cereyan eden kötü sözleri anlamamazlıktan gelip kulağa almamaktır.
- 4- Onlarla karşılaşmaktan çekinip meclislerinde çok kalmamaktır.
- 5- Onlardan çekinip onlara muhtaç olmamaktır.

O hâlde onlara alışan kimse kurtuluncaya dek sükût ile muamele kılsın. Ta ki onlardan ırz ve gururıyla esenlik bulsun. Avamın muhafaza edilen âdet ve davranışları çok bulunmuştur. Hepsi bu madde içinde açıklanmıştır. O hâlde sen avam ile karışırsan, sana lâzımdır ki onların âdet ve davranışlarınca gidesin. Dost ve düşmanlar ile bile aşağılanmadan ve korkusuz rıza ile sohbet ve dostluk edesin. Kendinden büyüklere saygı ve hizmet, küçüklere şefkat ve nasihat, yaşıtına yumuşaklık ve muvafakat kılasın. Ta ki rahat, esenlik, izzet, yücelik, devlet ve saadet bulasın. İnsanlar içinde

meclislerinde çok iltifat ile sözlerine bakmaktan sakınasın. Çok oturma ile sıkıntı vermeyip ziyareti bir an edip gidesin. Mecliste başını açmak ile saçını taramaktan, parmak çıtlatmaktan, sakal ve yüzüğünle oynamaktan, dişlerini hilâllemekten konmasın. Parmağını burnuna sokmaktan, tükürmek ve sümürmekten sakınasın. Yüzünden sık sık sinek kovmaktan, çok gerneşmekten, halkın yüzüne karşı esnemekten sakınasın. Oturman hep edepli, sözün her an tertipli olsun. Seninle konuşanın güzel sözüne aşırı sevgi göstermeksizin, şakalaşma ile tekrarın habersiz istifade edesin. Kötü ve gülünçlüklerden sükût ile geçip gidesin. Vırtlarını ve şiirlerini, hitap ve sözlerini, nefsini temize çıkarmaya dönük olan diğer tavırlarını övme ve şakalaşmayla halka söylemeyesin. Süslenmede yapmacığa kaçmayıp sürme ve kokuda ileri gitmeyesin. Kimseyi alçaltmayıp, bir emri gerekli saymayıp bir kimseye zor kullanmayasın ki o ağırlık ve cefadır. Hâkime arka çıkıp zalime yardımcı olma ki o fitne ve belâdır. Eğer sultana yakınlığa alıştınsa, ondan uzak otur ki o yakıcı ateştir. Afiyete sadakatten sakın ki o düşmanlık defterinin sırrıdır. Malını ırzından üstün tutmayasın ve hasımlık edenlere gazapla acele etmeyesin. Elinle işareti ve geriye iltifatı çok etmeyesin. Dize gelmeyesin ve gazabın yatışmadıkça söylemeyesin. Malının miktarını hanım ve evlâdına bile bildirmeyesin. Çünkü onlar onu az gördülerse, onların yanında kıymetin aşağı olur. Eğer onu onlar çok gördülerse, tahsil ve rızaları sana güç olur. Köle ve cariyelerle şaka ve alay söylemeyesin. Halkı alaya almayasın. Çünkü bunlar vakarı düşürür ve yüz suyunu döker. Bunlardan kalplere eziyet gelip, vahşete neden olup sonu kin tutma, inat ve kavgaya gidersin.

O hâlde eğer bir kimse seni alaya aldıysa, sen cevabını vermeyip ondan yüz çeviresin. Eğer bir kimse sana zulüm eylediyse, onu Hakk’a havale edip yumuşak söyleyesin. Huda’nın yaratıklarından bir kimseye ve bir nesneye lânet etmeyesin. Müslüman bir kimse için şirk ve nifak ile şahadet etmeyesin. Çünkü sırlara haberli ancak Hak Teâlâ’dır. O hâlde kullar ile Mevlâ’ları arasına girmeyesin. Elbette dilini gıybetten koruyasın. Çünkü bir Müslüman’ı gıybet, otuz kere zinadan daha şiddetli ve haramdır Sakın bir kimseye bir nesne vaat etmeyesin. İnsanlara iyiliğin sözle değil, fiille olsun. Eğer zorda kalıp vaat eyledinse, dönmeyesin, sakınasın. Çünkü vaatten dönmek ancak münafık şanıdır. Asla yalan söylemeyesin. Çünkü yalan günahların anası ve her dinde haramdır. Yalancı olan insanlar tarafından reddedilmiş ve aizi, alim olan Allah tarafından kovulmuştur. Sakın konuşmada insanlar ile mücadele ve münakaşa etmeyesin. Çünkü onda, muhatabı cahillikle suçlama ve utandırma vardır. Çabuk kavrayışla nefsi temize çıkarma ve ululama vardır. Halbuki Hak Teâlâ “Nefislerinizi temize çıkarmayın” (53/32) buyurmuştur. Kendini övmeyi yasaklayıp kötü olduğunu duyurmuştur. Bir bilge demiştir ki “Kötü olan doğruyu söylemek, insanın kendini övmesidir”. O hâlde elbette dilini nefsinin övmeye alıştırmayasın. Çünkü kendini beğenmişim kıymeti düşük olur. Allah katında ve insanlar yanında rütbesi noksan olur. Çok yemin etmeyesin. Allah’tan başkasına yemin etmekten sakınasın. Kimseyi yüzüne övmeyesin. Konuşmada sesi alçak eyleyip, faydalı ve kısa söyleyesin, sözü uzatmayasın. Ta ki dinleyeni sıkıntıya sokmayasın. Tebessümle söyleyip aksıranı teşimiyet eyleyesin. -Elhamdülillah derse; yerhamükellah, diyesin- Aksırma sırasında başını eğip, yüzün üzerine elini koyup sesini alçak edesin. Çünkü aksırığı belirginleştirmek ahmaklıktır Haberde “Konuşma sırasında aksırma ona adil şahittir” diye gelmiştir. Çok mizah etmeyesin. Kahkaha ile gülmeyesin. Birkaç kelime fazla söyleyip insanlar arasını düzeltesin. Kimsenin ayıbını teftiş etmeyesin, öğrendinse örtesin. Hiç kimseye bildiğin ayıbıyla müdahale ve sözle dokundurmayasın. Ta ki o ayıbın benzeriyle alışmayasın. Bütün insanlara hayır sanıp hayır söyleyesin. Zamaneden bile razı olasın.

ŞİİR

*Zamanı ayıplarız fakat ayıp biziz
Zamanımızda bizden ayıplı yoktur
Kurt eti yiyen bir kurt yoktur
Açık açık bazımız bazımızı yeriz*

Dördüncü Madde: Bilginlerin ve fakihlerin dış işleri düzenini, avam ile karışmalarının davranış ve âdetlerinin intizamını tamamıyla bildirir.

İmam Azam Ebu Hanife, İmam Yusuf hazretlerinin akıl ve olgunluğunu, güzel hasletlerini ve lâtif sözlerini ve halkın ona dönmesini gördüğünde; önemli dış işleri, iyi davranış ve âdetleri ona talim ve vasiyet edip buyurmuştur ki “Ey Yakup, vilâyetin valisine itaatle ululayasın. Hâkimlerin yanına, onların şanına saygı ile gidesin. Salon onların huzurunda yalan söylemeyesin. Seni bilimsel bir ihtiyaç için davet eylemedikçe her zaman onları ziyaret eylemeyesin. Çünkü eğer sen onların sohbetine çok gidersen, gerçekten kendi kıymetini onların yanında alçak edersin. O hâlde hâkimlerle ateş muamelesi kılasın. Onlardan menfaat alıp ırak olasın. Çünkü onlar, kendi nefislerine sandığını bir kimseye sanmazlar, bilesin. Sakın hâkim huzurunda bilimsel meselelerden çok söylemeyesin. Ta ki kendini onun yanında utandırıp hizmetçileri arasında birinin bilgisizliğini ortaya çıkarmayasın. Çünkü o, senin olgunluklarını alıp sonra hizmetçilerine söyler. Onlara kendini senden daha bilgin gösterip seni küçültür. Onun huzurunda kendi kıymetini ve gayretinin kıymetini bilesin. Ta ki ne başkasından zarar görüp ne de hâkim nazarından düşesin. Hâkim yanında bilmediğin bilgin varken içeri girmeyesin. Ta ki eğer senden yüksek ise ona geçme ile zararını görmeyesin. Eğer senden aşağı ise sen ondan düşme ile hâkimin nazarından hakarete ermeyesin. Eğer hâkim kendi memurluklarından sana bir makam verdiyse, o senden bilim ve hükümde, mezhebinden razı olduğunu bilmedikçe, onu kabul kılmayasın. Ta ki hükümette başkasının mezhebini irtikâba muhtaç olmayasın. Eğer hâkimin yakını oldunsa, ancak ona yakın olup bütün hizmetçilerinden uzak olasın. Ta ki onun yanında mevki ve haddinle muhterem kalasın. Sakın amme ve tüccara, sorulduğundan başka cevap vermeyesin. Avam ve tüccar ile durumlarından başka bir söz söylemeyesin. Ta ki senin mala sevgi ve rağbetini bilmesinler. Sana kötü zan ve ayıplayıp de rüşvet almayı nispet etmesinler. Pazar için çarşıya çok da gidip gelmeyesin. Yeni yetmelerle konuşup fitneye dalmayasın. Çocuklar ve yetimlerle güler yüzle konuşup, şefkatle öpüp, başlarını sıvazlayıp çilesin. Pir ve ihtiyar olan avam ile yolda birlik gitmeyesin. Ta ki onları geçmekle bilimini ve geri kalmakla pirini tahkik etmiş olmayasın. Ve dahi “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimizi ululamayan bizden değildir” hadisi şerifi altında kalmayasın. İnsanların geçtiği yol üzerinde durup oturmayasın. Eğer gerekirse cami avluların-dan başka yerde durmayıp oturmayasın. Mescitlerde ve çarşılarda ekmek yemeyesin. Musluklardan ve sakalardan su içmeyesin. Dükkânlarda oturmak için çarşıya gitmeyesin. Canfes gibi ibrişim elbise giymeyesin. Ta ki nefsi koruma olan kibirlilik çamuruna batmayasın. Kendi hanımına yatakta cariyelerin ve başka kadınların işlerini söylemeyesin. Ona çok da dokunup öpüp kucaklamayasın. Ancak ona lâzım olan sözleri tebessümle kısaca söyleyesin. Az bir oynaşmadan sonra besmele ile yaklaşasın. Ta ki o, senden çok yüz bulmasın; varıp da erkeleri ecnebileri diline almasın. Kudretin yettikçe evi, babası veya anası olan kadını alma-yasın. Ta ki onların dillerinde kalmayasın. Meğer ki Akrabası ile görüşmemek şartı ile alasın. Ola ki o zamanda bir yönden rahat kalasın. Çünkü kadının malı olsa,

baba ve anası onu kendilerinin bilirler. Kızlarının elinde emanet bulurlar. O hâlde kadın babası evine gitmese kocası ile rahat kalırlar. Sakın iç güveyi olup da hanımın babası evinde oturmayasın. Hür iken esir olup da malını halka vermeyesin. Sakın oğlu veya kızı olan kadını almayasın ki gülemesin. Çünkü sen onun yanında evlâdından daha aziz ve daha büyük olamazsın. O hâlde o bütün malını onlar için ayırdıktan sonra senin malından dahi çalar, bilemezsin. Sakın iki kadın almayasın. Eğer şaşıp aldınsa ikisi ile bir evde olmayasın. İş ve kazanca kudretin olmadıkça evlenmeyesin.

Önce bilim öğren, sonra mal topla ve evlen ki öğrenme vaktinde mal isteği ile meşgul olup da sonra öğrenmekte âciz kalmayasın. Çünkü mal ve cariyeye ve köleler almaya sebep olmakla bilim tahsil etmezden önce dünya ve kadınlar ile meşgul olup vakitlerini boşa harcarsın. Çocukların toplanıp ailen çoğaldığında bilimi terk edip onların yetişmesi ve düzeni ile uğraşırsın. O hâlde ilk gençliğinde kalbin düşüncelerden uzak olduğu yıllarda bilim öğrenme yoluna gidesin. Sonra mal toplayıp ondan sonra evlenesin. Çünkü hanımın ve çocukların düşüncelerini karıştırır, sanatsız ve malsız neylersin?

Yanında bulunan emaneti sahibine verip doğru yola gidesin. Bütün insanlara hayır isteyip nasihat edesin. Halk, tavırlarına meyyal olup seninle iyi ilişkiye heveslendiğinde sohbetlerine gidesin. Meclislerinde insanları nefsin ululama ile bilim müzakere edesin. Ta ki sen onların yanında kalplerin sevgilisi olup hepsini ahret yoluna yedesin. Sakın avama din yöntemi işlerini kelâm bilimi ile söylemeyesin. Ta ki taklit ile kelâm bilimi onlara iş olmasın ve herkes o derin denize dalsın. Kim ki sana gelip fetva isterse, ancak onun cevabını verip başkasını ona eklemeyesin. Ta ki onun sorusunun cevabı seni karışıklığa düşürmesin. Türlü fenler ile soranın aklı dağılmasın. Eğer on yıl kitapsız ve esvapsız kaldınsa da sakın bilimden yüz çevirmeyesin. Ta ki bilimden yüz çevirip geçim darlığı tarafına gitmeyesin. Kendi öğrencilerine iltifatın tam şefkatle olsun. Ta ki her bir taleben kendini senin oğlun bilsin. Bilime çalışma ve gayretleri gün gün artsın. Seninle çekişen avamla ve çarşıdakiler ile bir konuşman olmasın. Ta ki cahiller ile yüzünün suyu dökülmesin. Hakkı söylediğinde kimseden çekinmeyesin. Sultan olsa bile ondan korkmayasın. Senin ibadetin avamdan çok olsun, az olmasın. Ta ki onlar senin ibadetine ikbalini kendi amelinden çok görmediği için rağbetinin azlığına vermekle imanına zaaf gelmesin. Bilginleri olan beldeye girersen, eğer kendini onların biri gibi bilersen, onların makam ve mevkilerine talip olmadığını bilip senden emin olurlar, sen dahi onlardan esenlik bulursun. Ancak hepsi üzerine hücum ile mezhebine söverler. Avam dahi sana hakaret gözü ile bakıp bilginlerin izi ile giderler. Sen hepsinin yanında faydasız ve yerilmiş olursun. Eğer o bilginler gelip senden meselelerde fetva isterlerse; onlarla münazara ve münakaşa etmeyesin. Onlara delili açık olmayan şeyi söylemeyesin. Onların senetlerine müdahale etmeyesin ki müdahale olunmayasın. Bilginlerden çekinti üzere olup avamdan bile gafil bulunmayasın. Görünüşünle Allah için olduğu gibi içinle de onun için olasın. Ta ki sır ve açıklıklarını bir kılıp kendini temiz Allah'ın bulasın. Eğer hâkim sana temiz olmayan devlet işi teklif ettiyse, onu sana bilimin için verdiğini bilmedikçe kabul etmeyesin. Sakın imtihan ve münazara meclisinde korku ile söylemeyesin. Çünkü o düşünceye zarar, dile zaaf ve kekemelik getirir. Sakın çok gülmeyesin ki o, kalbi öldürür, tatlılığını götürür. Yürürken ağırbaşlılıkla yavaş gidesin. Bütün işlerinde acele etmeyip yavaş davranasın. Seni geriden çağırının cevabını vermeyesin. Çünkü hayvanlar geriden çağırılır, onu kendine lâıyk görmeyesin. Konuştuğunda sesinin yükseltip çağırmayasın. Ancak muhatabın işitecek biçimde söyleyesin. Kendin için sükûtu ve az hareketi âdet alasın. Ta ki senin sabır ve sebatını halkın hepsi bilsin. İnsanlar içinde Allah'ı çok an ki onu senden öğrensin. O hâlde namaz

vakti ardınca kendin için öyle virt al ki onda Kur'an okuyup Allah'ın zikri ile şükürünü kılasın. Her ayın nice günlerinde oruçlu olasın. Nefsini denetleyip bilimi muhafazaya alasın. Ta ki amelikle iki âlemde menfaat bulasın. Kendin alış veriş etmeyip bir hizmetçi bulasın ki işlerinde mutemet ola. İnsanlar ile olan hizmetlerini o görebile. Elinde bulunana dünya ve devletine, bedeninde olan organ ve sağlığına itibar ve itimat etmeyesin. Ta ki onların hepsinden sorulup sual olduğumda ümitsizliğe düşmeyesin. Tüysüz oğlanlar almayasın. Ta ki halkın dilinde kalmayasın.

Eğer sultan seni kendi yakınlarından ederse, sen o yakınlığına halkı vakıf kılmayasın. Ta ki suyun arasında kalmayasın. Çünkü sultana yakınlığını açıkladıkta insanların ihtiyaç kıblesi olursun. Eğer ihtiyaçları yerine getirmeyi boynuna alırsan, gerçekten sultanın gözünden düşüp hakaret bulursun. Eğer iltizam etmedinse insanların ayıplamasıyla küsmek sıkıntısında kalırsın. Halkın hatasını örtüp sevabına uyasın. Eğer bir kimseyi şer ile bildinse, onu onunla anmayıp, bir hayrını bulup onunla söyleyesin. Eğer o şer din işinde ise onu halka söyleyesin. Ona uymaktan onları sakındırasın. Nitekim Habib-i Ekrem (s.a.s.) "Makam ve mevki sahibi de olsa günahkârı söyleyiniz ki insanlar ondan sakınsınlar" buyurmuştur. Hak Teâlâ İslâm dininin yardımcısı ve onun destekçisi olduğunu duyurmuştur O hâlde eğer sen makam sahibinin dininde gördüğün eksikliği bir kere söylersen, Hak Teâlâ yardımcın olur. Senden insanlar elbette muhabbet alır. Ne kimse din işinde bid'ât ortaya çıkarabilir ne de onun o eksikliği öyle kalır. Ne zaman ki sultandan bilime uygun olmayan amel görürsün, onu ona ibadetle yumuşak söyleyesin. Çünkü onun eli senin elinden kuvvetlidir. O hâlde bir sözü bir kere ile yetinesin. Eğer o makam sahibi, o eksikliği gıybetinde söylemekle senden muhabbet almadıysa ve onu yine işleyip terkin kılmadıysa, sen onun sarayına varıp, onu yalnız görüp tatlılık ve yumuşaklıkla nasihat eylesen. Eğer bid'ât sahibi ise münazara ile kitap ve sünnetten hatırına geleni söyleyesin. Kabul eylediyse ne güzel! Ancak onu kızdırmadan çekindiresin. Sakın ölümü unutmayıp Hak Teâlâ'dan üstatların için bağışlama ve rahmet dileyesin.

Kur'an'ı Kerim'i çok okuyup kabirleri ziyarete, şeyhleri görmeye ve mübarek yerlere çok gidesin. Avamın sana arz ettikleri enbiya, evliya ve salihlerin, mescitlerde ve kabirlerde gördükleri rüyalarını kabul edesin. Küfür ve bid'ât ehlinden bir kimse ile oturup konuşmayasın. Mümkün ise dine davet edesin. Ancak oyun ve sövme olan meclise gitmeyesin. Müezzin ezan okuduğunda hazır olasın. Ta ki avamdan önce mescide gelesin. Hâkim civarında ev edinmeyesin. Komşudan gördüğün ayıp emanettir, onu örtüp kimsenin sırrını kimseye söylemeyesin. Kim ki seninle bir işte danışır onu hakka yedesin. Seni Mevlâ'ya yakın eden fiilleri ona işaret edesin. Benim bu vasiyetlerimi can ile kabul edesin. Ta ki bunlarda dünya ve ahretinde yararlanasın. Hakkin yardımını yoldaş bulasın. Sakın Allah için ona bir şeyde cimrilik etme ki kine uğramış olmayasın. Tamahkâr ve yalancı olmayasın, mürüvvetsiz kalmayasın. Doğruyu yanlışla katma ki ihanet görmeyesin. Bütün işlerinde insanlığını gözetesin. Sıkışık ve geniş zamanda beyaz elbise giyip kalp zenginliğini gösteresin. Eğer fakir oldunsa kimseye ihtiyaç arz etmeyesin. Dünyaya rağbet ve hırs semtine gitmeyesin. Gayretini yüksek edip alçakta kalmayasın. Ta ki zayıf gayrete hürmetsiz kalmayasın. Ne zaman ki yolda giderken sağ ve sola iltifat etmeyip yere bakasın. Ne zaman ki hamama girersin, hamam ve diğer ücretini pazarlık etmeyip avamdan fazla veresin. Hamam ehli arasında insanlığın ortaya çıkıp onlardan saygı ve hürmet bulursun. Kendin çulha ve sanat malı alıp vermek için gitmeyesin. Elinle zahire ölçüp dirhemleri saymayasın. bilim ehli yanında alçak olan dünyayı alçak tutasın. Ta ki Hak Teâlâ'nın katında dünyadan yüce ve kalıcı olan devlete yetesin. Dünya işleri için bir sadık vekil bulasın. Ta ki o,

ihtiyacını hazır edip sen bilim ve amele ikbal edebilesin. Sakın mecnunlar ile bir söz söylemeyesin. Bilim ehlinde delil ve münazara bilmeyenlerle, makam isteği için insanlar içinden olan meselelerin bahsine dalanlarla konuşmayasın. Çünkü onlar senden sakınmayıp cahilliğine çalışırlar. Senin hak üzere olduğunu bilseler de karşı çıkarlar. Eğer ileri gelenler ve büyükler meclisine girdinse, onlar seni yukarı semte kaldırmadıkça sen yukarı çıkmayasın. Bir cemaat içinde bulundunsa, onlar seni saygı ile namaz için öne geçirmediğçe sen ileri gitmeyesin.

Güneş doğmazdan önce ve öğle vakti hamama varmayasın. Kadınların ve çocukların toplandığı mesirelerde durmayasın. Hainlik ve kötülük, zulüm ve günahı olan meclislere girmeyesin. Ta ki onlarla ortak olup ihanet görmeyesin. Sakın bilim meclisinde gazap eylemeyesin. Avama yalan ihtimali olan hikâyeleri söylemeyesin. Ne zaman ki bilim ehlinin biri için bir meclis edinmek murat edersen, eğer o meclis fıkıh meclisi ise kendin gidersin. Ondan bildiğin gerçeği anlattırısın. Ta ki halk onu bilgin sanıp da onunla mağrur olmasınlar. Senin bulunmanla şüphede kalmasınlar. Eğer sözü fetvaya salih ise onu ondan zikrede; ancak senin huzurunda öğrenmiş olması için kalkıp gidesin. Belki onun yanında bir öğrencini dinleyici bulundurasın. Ta ki ondan onun olgunluğunun keyfiyetinden, biliminin niceliğinden haberini alasın. Bid’atle karışmış olan zikir meclislerinde hazır olmayasın. Kendi öğrencin vaaz meclisinde oturup onu etkilendirmeyesin. Belki güvendiğin mahalle ehlini ve avamı kandırasın. Dostlarının birini onda dinleyici bulundurasın. Nikâh işlerini, cenaze ve bayram namazlarını, cuma hatibine ısmarlayıp böyle işlere kendini katmayasın. Ana babanı ve üstadını hayır duadan unutmayasın. Bu öğüdü bizden gönül ve can ile kabul edesin. Çünkü bunu senin ve herkesin iyiliği için vasiyet eyledim. Bu yolda gidesin. Ta ki Hakk’a yönelip ahret semtine yedesin”.

BEYİT

*Maksudun eğer din ise dünyadan geç
Allah’a yönel cümle-i eşyadan geç*

Beşinci Madde: Velilerin ve şeyhlerin dış işleri düzenini bildirir.

O asrın bilgini Hasan-ı Basrî hazretleri, sevgi denizi, âşıklar hükümdarı Habib-i Acemi hazretlerine dış işler ve beğenilen âdetleri talim ve tavsiye edip buyurmuştur ki: “Ey Habip, insanlardan herkesle akli kadar konuştuğun gibi haddi kadar muameleyle kendi derecesine inersin. Bütün işlerinde yumuşaklık ve yavaşlıkla orta hâlde gidesin. Dünya ve ahret ehlinde her sınıfa, kendi huyula karışıp, yumuşak söyleyesin. Sefihlerden bir zarara tahammülle, on zarardan kurtulup on yarar da kazanasın. Müslümanlara ikram ile hürmet kılasın. Ta ki Hak Teâlâ’ya ikram etmiş olasın. Dilini güzel söze ile alıştırıp, hayır söyleyip şirin cevap alasın. Bütün halka hayır okuyup herkese şefkat gözüyle bakasın. Herkese güzel zan edip senden iyi ve üstün bilesin. Mal, ırz ve kanını Allah için kullarına verip herkesten razı olasın. İki cihanda bir kimseden bir nesne istemeyip güzel ahlâkı bulasın. Eğer yolda senden bir nesne düştüyse, o kitap veya elbise veya düz dinar ise de onu geçmiş gitmiş oldunsa, o nesneden vazgeçip gidesin. Onun isteğinde ne kendin geri dönüp ne de kimseyi gönderesin. Onu unutasın. Yolda giderken geriye iltifat etmeyesin. Eğer iltifat edecek oldunsa, bütün vücudunla dönesin. Sana genden çağırmanın cevabını vermeyesin. Mekân ve zaman ile insan ve hayvan ile uğursuzluk etmeyip, hepsiyle uğurluluk edesin, uğur bilesin. Zenginler üzerine fakirleri tercih edesin. Dünya ehli üzerine, ahret ehlini ileri tutasın. Bütün hâllerinde din edebi ile edeplenesin. Amel eden bilginler ile sohbet kılasın. Hadis, tefsir ve şariat biliminden çok haz alasın. Cahil

mutasavvıflardan uzak olup sohbetlerinden sakınasın. Namazı cemaatle kılıp vaaz meclisine gidesin. Ama müezzın, imam, vaiz ve şeyh olmayasın. Devlet işleriyle bağılı olup da şöhret bulmayasın. Okut ve büyüklerin önlerinde adını yazıp da imza kılmayasın. Mahkemeye varıp da başını kavgaya salmayasın. Kimseye vekil, vasi, mütevellı ve sebep olmayasın. Zenginler ve emirler ile arkadaşlık edip de afet ve belâda kalmayasın. Kadın ve çocuklarla sohbet edip de âleme rezil olmayasın. Tekkelerde eğlenip de töhmetlere dalmayasın. Kimseden bir nesne istemeyip emanet de almayasın. Kimseyi istihdam etmeyesin. Dünya ehli hizmetine gitmeyesin. Harama el uzatmayasın Dinini dünyaya satmayasın. Kendi sıkıntısız evinde oturasın. Din bilimlerini neşir ile meşgul olasın. Ehil ve evlâdınla adalet eylesin. Terbiyelerinde yumuşak söyleyesin. Huda'nın yaratıklarından öfkeni yutucu olasın. Ta ki yaratıcıdan karşılığını bulasın. O hâlde öfkeyi yutmada çalışma ve gayret kılasın. Nitekim Hazreti Habib-i Ekrem (s.a.s.) “Birbirimize sevmek ve dostlukla” emreylemiştir. Sevgi ve dostluğun en büyük sebepleri öfkeyi yutmak olduğunu söylemiştir. O hâlde Hak Teâlâ'nın seninle ne şekil muamelesini seversen o muameleyi aynıyla yaratıklarına yaparsın. Hiç kimseyi, hazır olsun olmasın, incindiğı nesne ile diline almayasın. İnsanlardan bir kimsenin hile ve tuzağına sevinmeyesin. Sana söven ve zulmeden kimsenin kötülüğünü temize çıkarıp suçundan geçip gidesin. Alçak gönüllülere alçak gönüllü davranıp kibirlilere kayıtsız davranasın. Alçak gönüllülerin alâmeti ondur.

- 1- Hizmetçi ile ekmek yemektir.
- 2- Asa ile yürümektir.
- 3- Yolundan eziyet verici şeyleri devşirmektir.
- 4- Çocuklara tebessümle selâm vermektir.
- 5- Yalnız başına yaya yürümektir.
- 6- Fakirlerle oturup onları görmektir.
- 7- Çarşıdan evine lâzım olan eşyayı getirmektir.
- 8- Sağmak için koyunu yayıp sürmektir.
- 9- Eşeğe binip ona cevabını vermektir.
- 10- Komşuların düşen hizmetini görmektir.

ŞİİR

Hak ehlinin vasıflan güzeldir

Alçak gönüllülük, fakirlik ve kırılmadır

Elbette büyükleri ululayıp bilginlere saygı gösteresin. Zayıflara yardım edesin. Senden yaşta büyük olana saygı gösterip ziyaretini öne alsın. Küçüğe şefkat edip ona vermeyi öne alsın. Hediye-yi sahibinden saygı ile kabul edip mükâfatını çok veresin, yetime para ve meyve verip, başını tutup şefkatle hatırını sorasın. Dilenciye yemek ve ziyaretçiye ikram edip her hizmetini kendi elinle göresin. Eğer ziyaretçi ikramını reddeylediyse üsteleme ile kabul ettiresin. Nitekim ashabı kiram birbirine kavuştuklarında kucaklaşırlardı. Ayrıldıklarında tokalaşıp giderlerdi. Eğer her gün karşılaşırsalar, yine kucaklaşıp tokalaşırlardı. Sana Tanrı misafiri geldiğinde “Hoş geldiniz, merhaba” deyip, yüzüne tebessümle bakıp sefa ve hoş edesin. Elini şevk ve sevgiyle tutup, onu alıp evine gidesin. Kudretin yettiğı kadar ekmek ve nimetle hizmet edip yediresin. Derecesi tahammül ettiğı kadar lütuf ve izzetle hürmet edesin. Gitme vakti geldiğinde ona günlük yiyeceğini verip kapı dışına dek ona dua edip büesince gidesin. Eğer yaya ise kapıdan dışarıya yüz adım mesafe uğurlayasın. O

sana “Sizi Allah Teâlâ’ya ismarladık” dedikte, sen ona “Esenlikle Allah Teâlâ’ya emanet olasınız” deyip geri dönesin. Bütün hayvanlar, yırtıcılar, kuşlar ve haşerelere merhamet ve şefkat kılasın. Ta ki Hak Teâlâ’dan rahmet ve esirgeme bulasın. Yer hayvanlarını yüzüne vurmayıp hiçbir hayvana azap etmeyesin. Serçeleri boş yere öldürmeyip biti yere atmayasın. Hiçbir hayvanı ateşe atmayasın. Nitekim Ebu’d -Derda hazretleri, çocuklar elinden serçeleri satın alıp azat ederdi. “Var kanat açıp, havada uçup esenlikte kal” diye söylerdi. Eğer hayvanlardan biriyle alıştıysa, onun tozunu silip her hizmetini göresin veya gördüresin. Öküzü eşek gibi yükleyip üzerine binmeyesin. Kediye her görüşte bir lokma veresin, aç kapatmayasın. Huda’nın yaratıklarından birinin bir yerini kesip ayıplı etmeyesin. Bu bir büyük iş olduğunu bilip, çekinti üzere olup unutmayasın. Bir hayvanı bağlayıp da kurşun ve ok gibi şeylere nişan etmeyesin. Yer haşerelerini öldürmeyesin. Kuşu gece vakti yuvasından tutmayasın. Çünkü gece onun güvenidir. Ürkütmeyesin. Haberde gelmiştir ki “Yılanları öldüresin, velâkin gümüş gibi beyaz yılanı değmeyip gidesin”.

BEYİT

*Revadır gerçi öldürmek yılanı
Eğer derviş isen incitme canı*

Gerçekten insan yaratıkların hakkında üç derecede bulunur.

- 1- Halkın hakkında meleklerden iyilik melekleri derecesinde bulunmaktır. Herkese iyilik ulaştırmada çalışıp kalplere sevinç sokmada özen göstermektir.
- 2- Halkın hakkında cansızlar derecesine inmehtir ki onlara hayrını eriştirmez, fakat şerrini dahi onlardan çeker.
- 3- Halkın hakkında yırtıcı hayvan, yılan ve akrep derecesine düşmüştür ki ondan hayır umulmaz. Belki şerrinden korkulup çekinilir.

O hâlde eğer sen melekler derecesine yükselmeye kadir olmadınsa bari cansızlar derecesine ulaşip o mertebede kalasın. Sakın ondan yırtıcı hayvanlar derecesine ve zehirli derecesine inmeyip ondan çekinti üzere olasın. Eğer iyiler derecesini kendine lâıyk gördünse, bari alçaklar derecesine inmeye lâıyk görmeyesin. Ta ki ateşin dibine düşmeyesin.

BEYİT

*Halvet ve yalnızlıkta gördüm çünkü şöhret afetin
Hizmet ve sohbetle erdim hazreti Mevlâ’ya ben*

Altıncı Madde: Organların afet ve günahlarını; ezberleme ve unutma sebeplerini; fakirlik ve zenginliği özet olarak bildirir.

Edep ehli demişlerdir ki: Mümin kul, yedi organıyla bütün bedenın üç yüz adet günah afetinden korunduysa, takva ehli zümresine girer. İki cihan sıkıntısından esenlik ve rahat bulur. Belki “Sizin hayırlınız, Allah katında takvaca en ileri olanınızdır” (49/13) kerametini bulur. O hâlde günah afetinden korunacak organ yedi adet olmuştur: Kulak, göz, dil, el, karın, ferc ve ayak bilinmiştir. Korunacak bir dahi bedenın bütün organları bulunmuştur. Nice eşya vardır ki ezberleme, unutma, fakirlik ve zenginlik oldukları eserler ile ispat olunup tecrübe kılınmıştır.

Kulağın afetleri:

- 1- Konuşulması caiz olmayan sözü dinlemektir.
- 2- Saz dinlemektir.
- 3- Ahenkli nağmeler dinlemektir.
- 4- Haz ve ahenk ile okunan Kur'an'ı dinlemektir.
- 5- Yabancı gençlerin sözünü dinlemektir.
- 6- Halkın konuşmasını habersiz dinlemektir.
- 7- Kur'an ve hutbeyi dinlememektir.
- 8- Kadı, emir, memur, din bilgini, zevç ve efendi gibi kendisine uyulanların sözünü dinlememektir.
- 9- Müftü, fetva isteyen sözünü dinlememektir.
- 10- Kadı, hasım ve şahidin sözlerini dinlememektir.
- 11- Kendisinden bir şey isteyen sözünü dinlememektir.
- 12- Zayıfların sözüne kulak asmamaktır.

Gözün afetleri:

- 1- Kast ile namahrem kadına bakmaktır.
- 2- Kast ile başkasının avret yerine bakmaktır.
- 3- Fakir ve zayıflara hakaret gözüyle bakmaktır.
- 4- İnkârcılara zaruretsiz bakmaktır.
- 5- Yıldızların düşüşüne bakmaktır.
- 6- Dünya işinde kendi üzerinde olanlara rağbet gözüyle bakmaktır.
- 7- Din işinde kendi altında bulunanlara uymak gözüyle bakmaktır.
- 8- Başkasının evine izinsiz bakmaktır.
- 9- Namaz içinde gözünü yumup bakmamaktır.
- 10- İki hasın birbirine bakmamaktır.

Dilin afetleri:

- 1- Küfür söz söylemektir
- 2- Küfür korkusu olan sözü söylemektir.
- 3- Yanlış söz söylemektir.
- 4- Yalan söylemektir
- 5- Gıybet etmektir
- 6- Kovuculuk etmektir
- 7- Alay etmektir
- 8- Sövmektir
- 9- Fuhuş ile söylemektir
- 10- Halka lânet etmektir
- 11- Şahit, iddia sahiplerine bakmamaktır.
- 12- Kadı, hasım ve şahitlere bakmamaktır.
- 13- İnsanları çekiştirmektir.
- 14- Ölü üzerine ağlayıp sızlamaktır.

- 15- Çekişmektir.
- 16- Münakaşa etmektir.
- 17- Düşmanlık etmektir.
- 18- Dokundurma ile yalan söylemektir. 17-İnat etmektir.
- 19- Sırrı açıklamaktır.
- 20- Yanlış söze dalmaktır.
- 21- Dilencilikle mal almaktır.
- 22- Avamın anlayamadıklarını sormaktır.
- 23- Halka yanıltacak söz söylemektir.
- 24- Tabirinde yanlış söylemektir.
- 25- Sözünde nifak eylemektir.
- 26- İki dilli söylemektir.
- 27- Kötülüğe şefaath eylemektir.
- 28- İnkârı emir, iyiliği yasak etmektir.
- 29- Sözü sertlikle söylemektir.
- 30- İnsanların ayıplarını gözetlemektir.
- 31- Kendinden yükseğin yanında sözü açmaktır.
- 32- Ezan okunurken söylemektir.
- 33- Namaz içinde dünya sözünü söylemektir.
- 34- Hutbe okunurken konuşmaktır.
- 35- Tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna dek
- 36- dünya sözü söylemektir.
- 37- Helâda konuşmaktır.
- 38- Çiftleşirken konuşmaktır.
- 39- Müslüman'a beddua etmektir.
- 40- Zalime ıslah olmasında başka dua etmektir.
- 41- Kur'an okunurken söylemektir.
- 42- Camide dünya sözü söylemektir.
- 43- Halka kötü lâkap söylemektir.
- 44- Boş yere yemin etmektir.
- 45- Allah'tan başkasına yemin etmektir.
- 46- Çok yemin etmektir.
- 47- Emirlik ve kadılık istemektir.
- 48- Mütevellilik istemektir.
- 49- Vasiyet istemektir.
- 50- Kendine beddua etmektir.
- 51- İnsanların özrünü reddetmektir.
- 52- Kur'an'ı kendi görüşüyle manalandırmaktır.
- 53- Mümini korkutmaktır.
- 54- Sözü kesmektir.

- 55- Tâbi, uyulanın sözünü reddetmektir.
- 56- Bir nesnenin helâl ve temizliğini yerinden başkasından sormaktır.
- 57- Mizah etmektir.
- 58- Hiciv ile şiir söylemektir.
- 59- Kafiye ve güzel konuşmaya özenmektir.
- 60- Fazla konuşmaktır.
- 61- Boş konuşmaktır.
- 62- İki kişi, birbirin yanında birbirinin kulağına gizlice söylemektir.
- 63- Günahkâra ve zimmîye selâm vermektir.
- 64- Tuvaletini yapana selâm vermektir.
- 65- Asilik yoluna delâlet etmektir.
- 66- Asiliğe izin vermektir.
- 67- Muameleler afetleridir.
- 68- Türlü ibadet afetleridir.
- 69- Kusurlu ibadetlerin afetleridir.
- 70- Susma afetleridir.

Elin afetleri:

- 1- Bir kimseyi haksız yere öldürmektir.
- 2- Bir kimseyi yaralamaktır.
- 3- Bir nesneyi çalmaktır.
- 4- Bir kimsenin yüzüne vurmaktır.
- 5- Hayvanın kulağını bükmektir.
- 6- Hayvanın yüzüne vurmaktır.
- 7- Haksız yere halkı dövmektir.
- 8- Halkın malını çalıp almaktır.
- 9- Ganimet malından çalmaktır.
- 10- Zengin olan zekât, öşür, fitre, kefare, buluntuyu almaktır.
- 11- Hediye verenin güzel zannına yakın olan onu almaktır.
- 12- Batıl vakıftan almaktır.
- 13- Doğru vakıftan çalışmadan almaktır.
- 14- Maliye hazinesinin masraflarından bulunmayanı ondan almaktır. Veya yeterden fazlasına el salmaktır.
- 15- İzinsiz efendi, kölesinden kendi malını almaktır.
- 16- Ölü, kan, içki gibi haram olan şeyleri eline almaktır.
- 17- Mecnunun ve çocuğun malını almaktır.
- 18- Hayvanlar suretini tasvir etmektir.
- 19- Bakması haram olanı tutmaktır.
- 20- Zimmîlerle tokalaşmaktır.
- 21- Kendi malını ayıplamak ve israf etmektir.

- 22- Kendi malını telef etmektir.
- 23- Malını asilik ve iki yüzlülük yoluna sarf etmektir.
- 24- Borçlusunu soyup kendi malı kadarını almaktır.
- 25- Ziyafet artığı yemeği izinsiz almaktır.
- 26- hamamda özürsüz organları ovmaktır.
- 27- Kendi hanımı ve cariyesinden başka kimseyle el pazarı oynamaktır.
- 28- Satranç gibi oyunları eline almaktır.
- 29- Tambur gibi âletleri usul ve makamları ile çalmaktır.
- 30- Kuşbaz olup güvercin oynatmaktır.
- 31- Canlıyı nişana bağlayıp ona ok ya kurşun veya taş atmaktır.
- 32- Hayvanları birbiriyle dövüştürmektir.
- 33- Cünüp, pis, hayız ve nifas iken mushaf ve tefsire el vurmaktır.
- 34- Böyle durumda Kur'an' yazmaktır.
- 35- Telâffuzu haram olan sözü yazmaktır.
- 36- Mescit veya camilere giderken parmak çıtlatmaktır.
- 37- Başkasının malından bir müddet yararlanıp yine ona geri vermek için izinsiz almaktır. Ona bir kayıp ve noksan erişmezse de yine başkasının malından izinsiz tasarruftur.
- 38- Bir mümini silâh çekme ile korkutmaktır.
- 39- Bir kimsenin bir nesnesini mizah için saklamaktır.
- 40- Perçek koyup tıraş etmemektir.
- 41- Kadın başını tıraş eylemektir.
- 42- Erkek sakalını tıraş etmektir.
- 43- Bir kabzadan kısa olan sakalını makas ile almaktır.
- 44- Kesilmiş tırnak ve saçlarını kenefe atmaktır.
- 45- Kabir üzerinde sebze koparmaktır.
- 46- Mezar lâhdini kasden açmaktır.
- 47- Sağ eliyle burun kirini almaktır.
- 48- Sağ eliyle taharetlenmektir.
- 49- Parmağını önüne veya arkasına sokmaktır.
- 50- Gümüşten başka yüzük takmaktır.
- 51- Zaruretsiz rüşvet alıp vermektir.
- 52- Gasp olunmuş maldan verilen hediye vesaireyi almaktır.
- 53- Kudreti olan kimse mazlumu kurtarmadan el çekmektir.
- 54- Ok atmayı öğrendikten sonra terk etmektir.
- 55- Tırnaklarını kesmeyi terk etmektir.
- 56- Yapabileceği hâlde saz âletini kırmayı terk etmektir.
- 57- Mümkün iken canlı resimlerini bozmayı terk etmektir.
- 58- Yok olacak buluntu eşyayı almayı terk etmektir.
- 59- Mal ve hayvanı yanmaktan, soyulmaktan ve telef olmaktan kurtarnayı terk etmektir.

- 60- Güneş battıktan sonra çocuk ve hayvanları içeri almayı terk etmektir.
- 61- Gece olduğunda kapıyı kapamayı terk etmektir.
- 62- Kapıların ağzını örtmeyi terk etmektir.
- 63- Mumu söndürmeyi terk etmektir.
- 64- Hanımıyla el oyununu terk etmektir.
- 65- Hanımı var iken eliyle istimne etmektir.
- 66- Kendi parmağını hanımının deliğine sokmaktır.

Karnın afetleri:

- 1- Karnına zaruretsiz haram sokmaktır.
- 2- Tokken yemektir.
- 3- Bedene zarar veren nesneyi yemektir.
- 4- Çarşıda ve yolda ekmek yemektir.
- 5- Mezarlıkta yemek yemektir.
- 6- Altın ve gümüş kaplarda yemek ve içmektir.
- 7- Oyun ve çalgı ile olan ziyafetten yemektir.
- 8- Övünmek için verilen yemeği yemektir.
- 9- Özürsüz sol eliyle yemektir.
- 10- Yemeğin ortasından yemektir.
- 11- Bileşince yiyeenin önünden yemektir.
- 12- Sağlam kadehten su içmektir.
- 13- Yeme ve içmeyi hasta veya ölene dek terk etmektir.
- 14- Yeme ve içmeyi terkle ana babaya asi olmaktır.
- 15- Kırk günden fazla çorba yemeyi terk etmektir.

Fercin afetleri:

- 1- Zina ve livata etmektir.
- 2- Bunları hayvanlara yapmaktır.
- 3- Hayızlı ve nifaslıya etmektir.
- 4- Çifleşmeye tahammülü olmayan küçük hanımını etmektir.
- 5- Hastayı etmektir.
- 6- İnsan veya hayvan yanında çiftleşmektir.
- 7- Satın aldığı cariyesini temizlenmeden etmektir.
- 8- İhtiyacını giderme hâlinde kible semtine ya güneşe veya aya yüzünü veya arkasını döndürmektir.
- 9- İnsan veya hayvan yiyeceği ile taharetlenmektir.
- 10- Yolda veya insanların toplantı yeri olan gölgede ihtiyacını gidermektir.
- 11- Ayakta işemektir.
- 12- Suya işemektir.
- 13- Yer yarıklarına işemektir.
- 14- Gusledilen yerde işemektir.
- 15- Leğene işemektir ve evde terk etmektir.

- 16- Kendini burmak veya zekerini kesmektir.
- 17- Hanımıyla çiftleşmeyi terk etmektir.
- 18- Hanımından izinsiz nutfeyi azletmektir.
- 19- Sevdiğinden çekinmeyi terk etmektir.
- 20- Sünnet olmamaktır.

Ayağın afetleri:

- 1- Günah meclisine gitmektir.
- 2- Ana babasından ve hanımından izinsiz gazaya gitmektir.
- 3- Veba olan yerden kaçmaktır.
- 4- Başkasının mülküne izinsiz gitmektir.
- 5- Kabirler üzerinde yürümektir.
- 6- kadınlar cenaze ile gidip kabirleri ziyaret etmektir.
- 7- Cünüp, hayız ve nifas hâlinde mescide gitmektir.
- 8- Kibleye, mushafa ve kitaba doğru ayak uzatmaktır.
- 9- Ayak ile insana veya hayvana tekme vurmaktır.
- 10- Ayak ile başkasının malını telef etmektir.
- 11- Zalimlerin kapısına zaruretsiz gitmektir.
- 12- Şerefli yerlere sol ayağı ile girip sağ ayağıyla çıkmaktır.
- 13- Değersiz yerlere sağ ayağı ile girip sol ayağıyla çıkmaktır.
- 14- Seferden dönüşünde hanımının yanına habersiz girmektir.
- 15- Camide insanların omuzlarına basıp ileri gitmektir.
- 16- Cuma ve cemaate gitmeyi terk etmektir.
- 17- Öğrenme ve öğretmeye gitmeyi terk etmektir.
- 18- Farz olan cihat ve hacca gitmeyi terk etmektir.
- 19- İnkâr olmayan davete gitmeyi terk etmektir.
- 20- Acizin hizmetine gitmeyi terk etmektir.
- 21- Ölüyü yıkama ve defne gitmeyi terk etmektir.
- 22- Ücretle çalışanın çalıştığı kimsenin hizmetine gitmeyi terk etmesidir.
- 23- Kölenin efendisinin hizmetine gitmeyi terk etmesidir.
- 24- Kadının ev içi hizmetini yapmayı terk etmesidir.
- 25- Reayanın valilerin emrine uymayı terk etmesidir. Yedi organın afetleri bunlardır ki açıklanandır.

Bütün bedenın afetleri:

- 1- Gerdan kırıp, raks ile ayak alıp kol salmaktır.
- 2- Avret yeri açık olmaktır.
- 3- İpek elbise giymektir.
- 4- Bedeni harama değdirmektir.
- 5- Haram evde durmaktır.
- 6- Ana babaya asi olmaktır.
- 7- Ziyareti kesmektir.

- 8- Eşin hukukuna uymamaktır.
- 9- Evlâdını zayi kılmaktır.
- 10- Yabancı ile yalnız kalmaktır.
- 11- Erkeği kadına benzetmektir.
- 12- Kadını erkeğe benzetmektir.
- 13- Köle efendisine asi olmaktır.
- 14- Efendi kölesine eziyet kılmaktır.
- 15- Komşu komşusuna eziyet kılmaktır.
- 16- Şerliler ile arkadaş olmaktır.
- 17- Esnediğinde ağzını açmaktır.
- 18- Yol üzerinde oturmaktır.
- 19- Güneşle gölge arasında oturmaktır.
- 20- Başkasının yerinde oturmaktır.
- 21- Camide dünya işi yapmaktır.
- 22- Eğilerek selâm alıp vermektir.
- 23- Halka sihir etmektir.
- 24- Göz boncuğu gibi şeyleri boyunda asmaktır.
- 25- İğne ve sürme ile dövme vurmaktır.
- 26- Bıyık uzatmaktır.
- 27- Hür kadın mahremsiz sefere gitmektir.
- 28- Hayvan üstünden inmemektir.
- 29- Üç arkadaşın birini başkan edinmemektir.
- 30- Arkadaşını geride bırakmaktır.
- 31- Kadın, eğer üzerine binmektir.
- 32- Düğün yemeğini terk etmektir.
- 33- Yüzü üzere yatmaktır.
- 34- Sipersiz düzlükte uyumaktır.
- 35- Eli yağlı yatmaktır.
- 36- Köpek saklamaktır.
- 37- Yolda hayvanın boynuna çan asmaktır.
- 38- İki adam yalnız sefere gitmektir.
- 39- Soğan, sarımsak yiyerek insanlara karışmaktır.
- 40- Abdesti terk etmektir.
- 41- Guslü terk etmektir.
- 42- Namazı terk etmektir.
- 43- Doğru yolu terk etmektir.
- 44- Cemaati terk etmektir.
- 45- Safları düzeltmeyi terk etmektir.
- 46- İmama muhalefet etmektir.
- 47- Cuma namazını terk etmektir.
- 48- Zekât vermeyi terk etmektir.

- 49- Ramazan orucunu terk etmektir.
- 50- Kaza namazlarını terk etmektir.
- 51- Kefareti terk etmektir.
- 52- Adakları terk etmektir.
- 53- Fıtır sadakasını terk etmektir.
- 54- Kurban kesmeyi terk etmektir.
- 55- Haccı terk etmektir.
- 56- Cihadı terk etmektir.
- 57- Beynamaz kadını saklamaktır.
- 58- Şeriat kitaplarını yastık etmektir.
- 59- Oyun âletlerini evinde saklamaktır.
- 60- Tehlikeli gemiye binmektir.
- 61- Kuşları kafeste hapsedmektir.
- 62- Bakkala para verip azar azar eşya almaktır.
- 63- Zorla satandan satın almaktır.
- 64- Müsrife sadaka vermektir.
- 65- Allah'ın adı yazılan kâğıda bir nesne koymaktır.
- 66- Böyle bir kâğıdı unutmaktır.
- 67- Faizdir ki akçeyi faideye vermektir.
- 68- Yiyecekleri ucuz alıp, stok yapıp pahalıya satmaktır.
- 69- Yolda, belde yiyeceğe karşı gidip satın almaktır.
- 70- Esiri yakınından ayırmaktır.
- 71- İyne'dir ki parayı şer'î devir ile faydaya vermektir.
- 72- Şehirli, köylüye fazla para ile veresiye satmaktır.
- 73- Kendine lâzım olmayan satılık malın değerini artırmaktır.
- 74- Hatip hutbeyi uzun okumaktır.
- 75- Zengin olan borcunu ödemedede ihmal etmektir.
- 76- Sadaka için vekil olan, o sadakadan kendine almaktır.
- 77- Yanlışlıkla alınan nesnenin kendi yanında kalan bedeliyle faydalanmaktır.
- 78- Mezarlara mum yakmaktır.
- 79- Hediyeden dönmeğdir.
- 80- Savaş esnasında kâfirlerden kaçmaktır.

Şimdi bu üç yüz afetten kaçınan Müslüman'ın edep ve yoluyla takva yoluna gidendir. İki cihan saadetine yetendir.

Ezberleme sebepleri:

- 1- Az yemektir.
- 2- Çok tekrardır.
- 3- Gecelerde namaz ve kıyamdır.
- 4- Namaz ve selâmı çoğaltmaktır,
- 5- Kur'an okumaktır.
- 6- Bütün isyanları terktir.

- 7- Misvak kullanmaktır.
- 8- Her sabah aç iken bal içmektir.
- 9- Her gün aç karnına yirmi bir tane kırmızı kuru üzüm yemektir.
- 10- Balgamı azaltan şeyler yemektir.

Unutmanın sebepleri:

- 1- Çok isyandır.
- 2- Çok gam ve hüzündür.
- 3- Çok ilgi ve işlerdir.
- 4- Taze gesnici yemektir.
- 5- Ekşi elma yemektir.
- 6- Deve katarı arasından geçip gitmektir.
- 7- Ense çukurundan kan aldırmasıdır.
- 8- Kabir levhalarını okumaktır.
- 9- Asılmışın yüzüne bakmaktır.
- 10- Diri biti yere atmaktır.

Fakirliğin sebepleri:

- 1- Günahları beklemektir.
- 2- Halka yalan söylemektir.
- 3- Sabah vakti uyumaktır.
- 4- Bir gün bir gecede sekiz saatten fazla uyumaktır.
- 5- Çıplak uyumaktır.
- 6- Çıplak iken işemektir.
- 7- Bir yanı üzerine yaslanıp ekmek yemektir.
- 8- Ekmek ufağını yere dökmektir.
- 9- Cenabet iken ağzını yıkamadan yemektir.
- 10- Soğan ve sarımsak kabuğu yakmaktır.
- 11- Gece vakti ev süpürmektir.
- 12- Çöpleri evin içinde biriktirmektir.
- 13- Yaşta büyüklerin önüne yürümektir.
- 14- Ana ve babasını adıyla çağırmasıdır.
- 15- Çer çöple dişlerini karıştırmaktır.
- 16- Toprak ve çamur ile ellerini yumaktır.
- 17- Eşik üzerinde oturmaktır.
- 18- Kapının bir kanadına dayanmaktır.
- 19- Helada abdest almaktır.
- 20- Kendi üzerinde elbisesini dikmektir.
- 21- Yüzünü yıkayınca yeni veya eteğiyle silmektir.
- 22- Örümcük yuvasını evde terk etmektir.
- 23- Namazı eda etmekte tembellik etmektir.
- 24- Sabah namazını edadan sonra camiden tez çıkmaktır.

- 25- Her sabah erken çarşıya gitmektir.
 - 26- Çarşıdan eve geç dönmektir.
 - 27- Dilencilerden ekmek ufağını satın almaktır.
 - 28- Kendi evlâdına beddua etmektir.
 - 29- Biti ateşe atmaktır.
 - 30- Gece kapların ağzını açık bırakmaktır.
 - 31- Lâmbayı nefesle söndürmektir.
 - 32- Boğumlu kalemle yazmaktır.
 - 33- Dişi kırık tarak ile taranmaktır.
 - 34- Ana babasını ve üstadını duadan unutmaktır.
 - 35- Oturarak sarığını sarmaktır.
 - 36- Ayakta iken ayak donunu giymektir.
 - 37- Dilenciye kızıp boş çevirmektir.
 - 38- Kısıp, ihtiyaçtan az harcamaktır.
 - 39- İsrâf edip haddinden fazla harcamaktır.
 - 40- Geçim işlerinde tembel davranmaktır.
 - 41- Kapısız evde gece yalnız yatmaktır.
- Bu sayılanların fakirliğe sebep olduğu belirtilerle sabit olmuştur.

Zenginlik sebepleri:

- 1- Fakirlere sadaka vermektir.
- 2- Herkese tatlı söz söylemektir.
- 3- Bütün halka güleç yüz göstermektir.
- 4- Hüsnü hat yazmaktır.
- 5- Seher vakti uyanmaktır.
- 6- Evini ve kapısı önünü süpürmektir.
- 7- Kapıları pak yumaktır.
- 8- Beş vakti doğru olarak vaktinde kılmaktır.
- 9- Kuşluk namazı kılmaktır.
- 10- Her gece “Tebareke/Mülk” suresini okumaktır.
- 11- Ezandan önce mescide varmaktır.
- 12- Abdeste devam etmektir.
- 13- Fecir (tan yerinin ağarması) ile vitri evde kılmaktır.
- 14- Tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna dek dünya sözünü terk etmektir.
- 15- Vitri kıldıktan sonra konuşmadan yatmaktır.
- 16- Kadınlar ile az oturmaktır.
- 17- Boş konuşmayı terk etmektir.
- 18- Az söylemektir.
- 19- Sabah namazının sünneti ile farzı arasında yüz kere “Sübhanellahi ve bi hamdihi. Sübhanallahilazim” demektir.
- 20- Her cuma günü yetmiş kere “Allahümme ağnini bi halalike an haramike vekfini bi fazlike ammen sivake” duasını okumaktır.

Bu sayılanı doğru olarak tasdik etmek lâzımdır ki hepsi haktır. Tükenmez feyiz kaynağı İmam Gazali hazretlerinin bu yakarışı iki dünya devletini kapsadığı muhakkaktır:

“Allahümme inna neselüke minennimeti temamihe ve minel ismeti devamihe ve minerrehmetişumulihe ve minel afiyeti husulihe ve minel îşi ergadühü ve minel umerâi es’adühü ve minelfazli azebühü ve minellütüfi enfaühü ve minelihsani etemmühü ve minelenâmi eammühü.

Allahümme kün lenâ ve la tekün aleyna ve hakik bizziyadeti âmâlenâ vakrun bil afiyeti güdövvenâ ve âsâ lena vehtim bissaadeti âcâlene vecal ile rahmetike masirenâ ve mâ lenâ vesbub sicâle afvike ala zünübünâ vemmin aleynâ bi islahi uyubinâ vec’alittekvâ zâdenâ velâfiyete libâsenâ ve fi dinike ictihâdenâ ve aleyke tevekkelnâ ve itimâdenâ vel cenneti meâbenâ. Allahümme sebbitnâ alâ nehcilistikâmeti ve eızınâ min mucibâtin nedâmeti yevmelkıyameti. Vahfif annâ sikalel evzâri verazıknâîşetelebrâri vekfinâ vasrif annâ şerralebbari va’tik rıkâbenâ ve rikâbe âbâmâ ve rıkâbe ümmehâtinâ ve rıkâbe cemiil mü’minine vel mü’minâti minennân. Ya Aziz, ya Gaffar, ya Celil, ya Cebbar, ya Müheymin, ya Settar, ya Allah! Bi fazlike ve cûdike ve keremike ya ekramelekrâmin. Bi rahmetike ya erhamerrahimîn”.

Hatimenin Hatimesi

Yukarıda anlatılan taat ve ibadetleri ve burada tertip olunan muamele edebini, evliya ve seyitlerin âdetlerini insana kolaylaştıran sıfat ve adların tevhidini ve ruhunu sevinçli eden zatın tevhidini bildirir.

Vahdet ehli demişlerdir ki: Mademki insanın nefsi şehvet meyliyle baskın ve diridir; kalbi, insanın Allah’tan gafletle yenik ve ölüdür. Akı, cisim ile tabiat karanlığında şaşkın ve mahpustur. Ruhu, çoklukla vahdetten mahcup ve meyustur. Gerçekten taat ve ibadetler ona zor gelir. Günahlara ve şehvete meyli çok olur. Yaratıklarla muamele edebi ona ağır gelir. Muhalefet, ihmal ve tembellik nefesine kolay gelir. O hâlde o kimse, Yazdan’a taatsiz, edep ve yolsuz ve insanlıktan habersiz kalır. Çünkü, o avam, çok yemek ve içmek ve çok uyumak ile hapsolünmüştür. Hayvanî sıfatlarla cibilliyetlenmiştir. Yabancılar âlemine, nefsanî şehvetlerle meşguldür. Ama o ham avam, nice günler yemeyi azaltma, uykuyu azaltma ve sözü azaltma yoluna gidip, insanlarla sohbeti terk ile yalnızlığa gitse ve gece gündüz “Lâ ilâhe illallah” güzel sözünü sürekli ıslık gibi nefeslerle tekrar edip, düşünce ve fikirleri kovmakla gidip kalplerin döndürücüsü Allah’a yönelip ikbal ettiyse; kelime-i tevhidin bağlılığında ve devamlılığında vaat olunmuş ve konulmuş olan vahdet nuru onun kalbine dolup, o vahdet nuru her yandan kâinatın safhaları üzerine aksedip, yabancıların karanlığı onunla açılır. Ondan dünya işleri yok olup, davranışların çokluğu ona hayaller gibi gelip o vahdet âlemini bulur.

ŞİİR

*Tutiyâdır ki çeşm-i cânı açar
Cevheri lâ ilâhe illallah
Çekse dem kâinatı cümle yudar
Sâgar-ı lâ ilâhe illallah
Nur-i tevhid ü zevk-i irfandır
Semer-i lâ ilâhe illallah
Lâmii buldun ise mesrur ol
Zafer-i lâ ilâhe illallah*

(Tutiyadır ki can gözünü açar, cevheri “lâ ilâhe illallah”. Cümle kâinat dem çekse, kadehi “lâ ilâhe illallah”. Tévhit nuru, irfan zevkidir, meyvesi “lâ ilâhe illallah”. Nur saçan buldunsa sevinçli ol, zaferi “lâ ilâhe illallah”).

O hâlde o durumda hayvanî ve şehvanî nefsi ölüp insanî nefsi olan kalbi hayat bulur. Soyut akıl, tabiat zindanından çıkıp rahmanî güzellik fezasına gelir. Ruhundan çokluk perdeleri sona erip rahmet güneşinin basiretiyle müşahede kılar. Kendi insanlık sıfatından fena bulup Hakkın emrine saygı ve hürmet kılıp, bütün yaratıklarına şefkatle dolup onun güzel adıyla vasıflanır.

ŞİİR

*Tecelliyât-ı Huda'dır açılsa çeşm-i şuur
Tetavvurat-ı avâlim teceddüdat-ı umur
Bürüz-i genc-i hafidir bu lücce-i pür şûr
Bu kâr bâr-ı ilâhî bu tumturak zuhur*

(Şuurun gözü açılrsa, Huda'nın tecellileridir. Âlemlerin nafileleri, işlerin yenilenmesi. Bu gürültü dolu kalabalık, gizli hazinenin ortaya çıkışıdır. Bu ilâhî iş ve yük, bu gösteriş, ortaya çıkış.)

O hâlde, o Allah'ın birliğine inanan bütün günahlardan tiksiniş, yüz çevirip Mevlâ'ya ibadeti hepsinden daha leziz ve daha tatlı bulur. Onun yaratıklarına merhamet, esirgeme, sevgi, dostluk, şefkat, incelik, izzet, hürmet, rağbet ve hizmet kılar. Onun için ne kaygı, ne gam, ne hüzn, ne elem, ne de batış, hastalık kalır Ne kimseden korkusu ve ne de ricası olur. O, ancak Allah için bütün yaratıklarına lütuf, tatlılık ve yumuşaklıkla muamele edip, saygı, edep ve güzellikle konuşur. Çünkü o, bütün halkı görür ki gölgeler gibi sahiplerine uygunlukla gider. Hareket ve duruşlarında alınları elinde olan hareket ettiricilerine boyun eğmiş bulur ki onları her semte yeder.

BEYİT

*Hep tasarruf Hakkin olduğuna bilimim var iken
Yok onunla amelim çektiğim onun gamıdır*

O hâlde arif, alnı elinde olan sahibinden bir an gafil olmaz. Bir kimseye meyil ve itimat denli kılmaz. Hiç kimseden eziyet ve sıkıntı bulmaz. Onun yanında küçük ve büyük, emir ve fakir, şirin ve yakın, garip ve salih ve yaramaz, kayıp ve hazır hep beraber olur. Bütün fiilleri Allah'ın kudretiyle bulur. Bütün işleri doğru olarak ondan bilir. O hâlde onun hizmetçi, dost ve düşmanları her hâlde kendi hakkında her ne ederlerse, murat ve rıza ile kendi nefsinden ve isteklerinden geçip geçici olmuştur. Mevlâ'nın muradından başka muradı kalmayıp Hakkin muradını kendi muradının aynı bulmuştur. O hâlde yüce Mevlâ, kulları eliyle her ne icra ve gösterdiyse, o, aynıyla onun muradı olmuştur. Onun için o erdemli, bütün insanlara ehil olsun, ehil olmasın, af ve iyilikseverlikle, ikram ve cömertlikle sevip ve dostluk edip, âlemlerin Rabb'inin kendine icra eylediği insanların sıkıntısını arzu ve rıza ile tahammül kılar. Hak Teâlâ'nın sıfatlanmasına karşılık olan adlarının ortaya çıkması için onu alçalma, ihtiyaç, fakirlik, aşağılık, alçak gönüllülük, ıstırap, haya ve kırılma alıp her gönülde onunla edeplenir. Hak Teâlâ dahi ona muhabbet edip halkın diliyle ona övgüler kılar.

ŞİİR

*İsmin ile ey Allah'ım ey zü'l-imtinan
Ashab-ı ıyana sensin burhan
Huzurunun tevfikini isteriz senden
Her işimizde samimi kalpden*

(Adın ile ey Allah'ım ey menedici, ashabın ileri gelenlerine sensin delil. Huzurunu, yardımını isteriz senden; samimî olarak her işimizde kalpten isteriz.)

Şu hâlde o olgun, vahdeti çoklukta ve çokluğu vahdette bulur. Onun yanında yalnızlık ve sohbet

eşit olur. O cismini halka ve kalbini yaratıcıya verip huzur ve sevince gark olup Hak ile kalır. Halk ile her muamelesi hakka uygunluk üzere olur. Bir nesneden uzaklaşmayıp her nesneyi kendi yerinde kullanabilir. Bütün varlığı Allah'ın işaretleri görüp Habib-i Huda'nın muamelesi gibi saygı ile muamele kılar. Kalplerin sevgilisi olup iki dünya devleti ile iki dünya saadetini bulur. Şirk ve şüphe azabından kurtulur. Tevhit ve irfan ile zevk ve sefa kılar. Ey Allah'ım, bizim için kolaylaştır. Bize onların sevgisini bağışla, bizi onlarla beraber kıl!

NAZIM

*Bu tevhid oldu aslı her kemâlin
Ki şirk ü şektir aslı her dalalin
Kamu zevke çü tevhid oldu mebde
Azab-ı ekbere şirk oldu menşe
Azaba bais olan şirk ü şektir
Eren tevhide zevk etmek gerektir
Kişinin şirki denlidir azabı
Er isen gayet eyle ictinabı
Kişinin şirkten pâk olsa canı
O görmez hiç azab-ı dü cihanı
Bir işi Zeyd ü Amfin bilmeyeydi
Azaba cism ü canın salmayaydı
Gel imdi Zeyd ü Amr'a tapmayı ko
Kamu enva-ı şirk ü şekten el yu
Usat-ı müminini yaktığı nâr
Onunçindir beyim şirk-i hafî var
Eğer şirk hafidir ger celidir
Kamudan pak olan lâ-büd velidir
Huda kılmaz velisine azabı
Veli ol şirkten kıl ictinabı
Bu manadan ona kim ere irşad
Bir işi Zeyd ü Amr'a kılmaz isnat
Muvahhid eylemez hiç gayri isbat
Ki et-tevhidü iskat'ül-izâfât
Rivayet kılını kim pîr-i Bistam
O şeyh Bayezit ol sahib ikdam
O denli cidd ü say ü dikkatle
O denli halvetiyle uzletiyle
Bakıp her hâline ol merd-i faik
Arayıp bulamamış bir Hakk'a lâyık
Demiş bir Hakk'a lâyık iş yok elhak
Meğer var ise tevhidim var ancak
Denilmiş bilme misin yediğin*

Yüreğim ol sût ağırttı dediğin
Bu sözle bulunur mu sende tevhid
Acep sen kandesin ya kande tevhid
Uyan gafletten imdi âkil isen
Muvahhid ola gör ekl-i dil ise
Ölüp gitmezden evvel koy hevayı
Huda'yı bil yok anla mâsivâyı
Siva-yı Hak havayile hevestir
Bil ancak Hakki kim Allah beştir
Çü sen irfan için geldin cihane
Hiç etme arada türlü bahane
Nedir dersen eğer onun tariki
Bilir Hakki bilen nefsin hakiki
Salaha gerçi her marifet yoldur
Hakikatte velikin sâlih oldur
Ki terk eyler mukaddem mâsivâyı
Geçer nefsinden ol anlar Huda'yı
Erişir sonra hoş tevhid-i Zata
Bakıp kalmaz bu ef al ü sıfata
Bu tevhide eğer ermek dilersen
Saray-ı vahdete girmek dilersen
Heman zikrile daim kari bab et
Sivâyı terk edip ref-ı hicab et
Dilersen olasın makbul-ü hazret
Müeddeb ol bulasın ta ki gurbet
Dilersen kim kabul ede seni Rab
Müeddeb ol müeddeb ol müeddeb
Gözet yerleri yerinde her makamı
Ukul-ü nâsa göre de kelâmı
Hakikat eylesin sırrında cevelan
Şeriat zâhirin hıfz etsin ey can
Habibullah'a kıl sen iktidayı
Sırat-ı müstakime git hüdüâyı

(Bu tevhit her kemalin aslı oldu ki şirk ve sektir aslı her doğru yoldan sapmanın. Bütün zevke başlangıç tevhit oldu. Büyük azaba kaynak şirk oldu. Azaba sebep olan şirk ve sektir. Tevhide ereninin zevk etmesi gerektir. Kişinin şirki azabı denlidir. Er isen son derece uzaklaş. Kişinin şirkten pak olsa canı, iki dünyada hiç azap görmez. Bir işi Zeyd ve Amr bilmeyeydi. Cismini ve canını azaba salmayadı. Gel şimdi Zeyd ve Amr'a tapmayı bırak, bütün şirk ve sekten el çek. Bütün asilerini yaktığı ateş; onun içindir beyim gizli şirk var. Eğer şirk gizlidir, eğer açıktır, herkesten pak olan veli gereklidir. Huda, velisine azap kılmaz. Veli o şirkten sakınır. Bu manadan ona ki ere irşat; bir işi Zeyd ve Amr'a isnat

kılmaz. Allah'ın birliğine inanan başka ispat eylemez ki tevhit izafetlerin düşmesidir. Rivayet kılınır ki Bistam piri, o şeyh Bâyezid o gayret sahibi. O denli ciddi ve dikkatle çalışma, o denli halvetiyle yalnızlığıyla; bakıp her hâline o ulu kişi arayıp, Hakk'a lââyık bulamamış. Demiş, Hakk'a lââyık bir iş yok, doğrusu var ise tevhidim var ancak. Denilmiş bilmez misin yediğini, yüreğini o süt ağrıttı dediğini. Bu sözle bulunur mu tevhit? Acaba sen neredesin ya nerede tevhit? Uyan gafletten akıllı isen, Gönül ehli isen Allah'ın birliğine inanan ol. Ölüp gitmeden önce arzuyu bırak, Huda'yı bil dünya işlerini yok san. Hak'tan başka arzu ile hevestir. Bil ancak Hakki ki Allah yeter. Çünkü sen irfan için geldin cihane, hiç başka türlü bahane etme. Nedir dersin eğer onun yolu; Hakki bilen nefsinin bilir. Düzelmeğe her marifet yoldur, gerçekte ancak salih odur ki önce dünya işlerini terk eyler. Nefsinden geçer o anlar Huda'yı. Sonra hoş, erişir Allah'ın birliğine, bakıp kalmaz fiillere ve sıfata. Bu tevhide eğer ermek istersen, vahdet sarayına girmek dilersen hemen; devamlı zikir kapısını çal, başkayı terk edip perdeleri kaldır. Dilersen makbul hazret olasın, edepli ol bulasın ta ki yakınlık. Dilersen ki Rab seni kabul ede; edepli ol, edepli ol, edepli. Gözet yerleri yerinde her makamı, akıllı insanlara göre de sözü. Sırrında gerçek dolaşsın, şeriatın görünüşünü saklasın can. Allah'ın Habibi'ne uy, sana göstereyim doğru yolu.)

Münacat

Bismillah her varlığın açıcısı. Elhamdülillah her varlığın ortaya çıkarıcısı. Allah, hiçbir ortağı olmayandır, keşif ve müşahede ile varlığı mutlak. Allah en büyüktür. Sonun başlangıcı ondandır, dönüş onadır. Görünenin dışındaki Allah, mekândan münezzehtir. Onun ortağı yoktur. Ondan başka mabut yoktur. Tektir, birdir. Harflerin yaratılmasından önce de vardı. Her şey onun bir olan varlığının alâmetidir. Mevcudattan tektir. Onun sırrı idrak edilemez ve sırrının sonu yoktur. Her hayrı celbedici, her şerri defedicidir. Örtülüğü açıcıdır. Biz Allah'ımız varit olan, hatırlarda mevcut olan her işte Allah'a dönücüyüz. Allah, kasedilen, düşünülen ve umulandır. Vücuda getirmek, anlatmak, ilham ondadır. Münakaşasız, kavgasız ve inkârsız bu böyledir.

Birliğiyle gizli, vahdaniyetiyle zahirdir. Onunla hiçbir şey yoktur. Gerçekte onun dışında bir şey yoktur. Ö, evveldir, ahirdir, batındır, zahirdir, her şeyi bilendir. Eşyadan öncedir, varlıklardan sonradır. Övülen kendisidir, hamdedilen odur, hamdeden odur; hamdın kendisidir. Sıfat ve adlarında tek, zatında tektir. Cüzîleri ve küllîleri bilir. Kâinatı kuşatmıştır, fakat o mevcudatın kendisidir.

Allah'ım, bu hazinelerin kapılarını bana aç. Bu şifrelerin gerçeğini bana açıkla! Yöneleceğim yer sen ol ve yönüm sen ol. Nefsinle aramda beni perde yap. Tecellinin ortaya çıkışıyla bütün sıfatlarımı mahvet ki yönelişim ancak sana olsun. Gözüm senden başkasını görmez. Allah'ım, yardım ve merhamet nazarıyla bak bana. Her işte benim koruyucum ol ki seni görmeme hiçbir şey engel olmasın. Her şeyde ancak nazarından bana uzattığını görmüş olayım. Ey her işi kendisinde olan, senin tecelline ermek için beni boynu bükük kıl. Ey her şeyin dönüşü kendisine olan, ey kendini ancak kendi bilen, ey mutlak vücut sahibi, arzu edilenin üstünde de cömert, ey Mevlâ'm, ey Rabb'im, ben sana nasıl erişeyim ki sen erişilecek yerin ötesindesin.

Ben seni nasıl talep edeyim. Talep etmek, uzak olmak demektir. Yakın ve hazır olan talepte bulunur mu? Seni nasıl tarif edeyim? Sen tarif edilemeyen gizlisin. Ben seni nasıl bilmem ki her şey tarafından tanınan zahirsin.

Bende birlik gözü yok ki seni nasıl tevhit edeyim? Nasıl olur da tevhit etmem seni? Kulluğun sırrı tevhit. Eşsiz olan zatını tenzih ederim. Senden başka hiçbir şey tek değildir; eşsiz olan sensin. Senin zatını tenzih ederim. Senin varlığın öncesiz olduğu gibi sonsuzluk da sana yakışır. Seni ancak sen bilirsin. Gizli olan sensin, zahir olan sensin. Senden başka gizli yoktur. Sen kendisinden başka ilâh olmayan Allah'sın.

Ey işi gizli tutan, sırrı gizli yapan, dilediğini açığa çıkartan! Kendisinden başka ilâh olmayan, senden birlik sırrının keşfini istiyorum. Sahiplik hakkı ile ayakta duran kulluğun gerçeğini istiyorum. Yoktan var oldum. Seninle varlık buldum. Sen sonsuz olarak varsın. Hayat ve iktidar sahibisin. Ezelden beri varsın. Biler ve bilinensin.

Ey kendini hakkıyla kendi bilen! Kendimden sana kaçmak istiyorum. Ey dilediğim, benim varlığım seni görmeme perde olmasın. Seni bulduğum zaman hiçbir şey kaybetmiş olmam. Seni bildiğim zaman her şeyi bildim. Seni müşahede ettiğim zaman hiçbir şeyi yitirmiş olmam. Sende yok oldum, sende kalıcılık buldum.

Beni kendinle duvur; beni kendinle göster, beni kendinle bildir. Zikrinle dirilt. Beni sıfatlarının nurları altında yok et. Sübhaneke. Ey bana şah damarımdan daha yakın olan, ey dilediğini yapan!

Vücudumu sende yok et. Beni varlığımın düşüncesinden ayır. Dağınıklığımı sende yok olmamla topla. Senden başka ilâh yoktur. Ey ahad, ey samed, varlık seninle, secdeler sanadır. Benden sana sığınırım. Kendimden ayrılmamı senden istiyorum.

Îlâhî, beni birlik denizine daldır. Ferdiyet kuvveti sultanıyla beni güçlendir ki rahmet genişliğinin fezasına çıkayım.

Îlâhî, sen zatınla devamlısın. Fiilin ve sıfatlarının zahirisin. Sen tekler tekisin. Öncesiz ve sonsuzsun. Seninle birlik bir başkası yok. Senden başkası yok. Sende fena bulmak istiyorum. Seninle kalıcılık bulmak istiyorum. Seninle birlik hiçbir şev yok. Îlâhî, huzurunda kaybet beni. Varlığında geçici eyle beni. Senden kesen her şeyden kes beni. Meşguliyetimden kurtar, seninle meşgul olayım. Senden meşgul edenlerden koru beni. Îlâhî, varlığın haktır. Ben yokum. Senin kalıcılığın zatınla, benim kalıcılığım arazladır. Varlığınla bu yoka bağışla ki yok gibi olayım. Sen sen gibisin, asla son bulmazsın, ilâhî, sen her kayıpta batınsın. Bilinen âlemin her şeyinde zahir sensin. Sana nasıl yakarayım ki yakarılan sensin. Sana nasıl nida edeyim ki nida eden sensin. Senden başkasını düşünmekten ayır beni. Başkası yok ben varım, ben yokum ancak sen varsın. Sübhaneke. Hiçbir iş seni meşgul etmez.

Îlâhî, ibadet sana fayda vermez, isyan sana zarar vermez. Kalplerin melekutu nuru ile nurlandır. Kötü huylarımdan alçaklıklarından beni çıkar ki hakkın ve gerçeğin derecelerine ulaştır. Velim sensin, Mevlâ'm sensin. Ölüm ve dirim seninledir.

Rabb'im, beni bütün yaratıklarından kaybet. Hakkıyla sende topla beni. Âlemdeki işlerinin tasarrufu şahitleriyle koru beni. Ya Rabb'i sana tevessül ettim. Senden diledim. Senden başka ilâh yoktur. Ey Rabb'im, her işte beni, seninle bulundur. Lütfunla her güzellikte şahit eyle. Basiret gözümü tevhit fezasına aç. Her şeyin ayakta duruşunu seninle göreyim. Ey erdem ve vücut sahibi, nazarımı her şeyden çevir.

Ey Rabb'im, içimi ve dışımı yabancılardan temizle. Eşyanın gerçeğini bildir bana. Huzuruna yakınlığa engel olan her şeyden kurtar beni. Fikir defterimden kudretsizin şekillerini sil, yakınlığının sırrında sabit kıl. Tabî ve insanlık karanlıklarımı zatının nuru tecellisiyle gider, ey nurun nuru! Ey göğüslerin aslını bilen, ey Rabb'im! Bencilliğimin yok olmasını senden diliyorum. Var olmamın kalcılığını senden diliyorum.

Ey mevcut, ey maksadım, ey mabudum! Ey Hu, ey Men! Ey kendinden başkası olmayan! Ey evvel, ey son, ey zahir, ey batın! Seni tenzih ederim. Senden başka ilâh yoktur. Sen vahid'ül-ahadsın, ferd'üs-samedsin. Ey cömert! Rahmetinle ey Rahman ve Rahim olan Allah!

Bu kitabı ariflerin münacatı ile bitirdim.

NAZİM

*Hakkı'ya ölmez oğuldur bu kitap
Andırır hayr ile anı bî hesap
Kim bunu okursa merd-i kâr olur
Kim ki fehm eyler o berhudar olur
Bu kitap okuyanı yazanı
Marifet genciyle bey et ya ganî
Telif-i haze'l-kitabi vakaa fî tarih*

Bilginlere, din bilimiyle ikram eden, arifleri hakk'el-yakîn ile şereflendiren Allah'a hamd olsun. Salihlerin, ariflerin ve bilginlerin efendisi peygamberimiz, nebimiz, evvel ve ahirin başbuğu, âlemlerin Rabb'i huzurunda en büyük şefaathçiye salât ve selâm olsun.

Bu güzel kitabın basımı tamamlandı. Onda, akıl sahipleri yanında makbul ve rağbet edilen konular vardır. Melik ve vehhap olan Allah'ın yardımıyla "Marifetname" adıyla adlandırıldı. O ki yararları herkesedir. Bütün faydalı bilimleri içine alır. Gerçek, şairin sözüyledir:

Bu öyle bir kitaptır ki satılsa ağırlığınca

Altına gerektir ki alıcısı aldana

Zarardan değil midir ki alırsın

Altın ve el değmemiş hazine satarsın

Bu kitap, İbrahim Hakkı'nın teliflerindendir. O ki bilimiyle amil, erdemli ve olgundur. Bütün erdemleri toplamıştır. Gerçeği araştıran bilginlerin tacıdır. Arifler sultam, âşıklar delili, olgunlar kutbu, vasiler yardımcısıdır. Her işte Allah'ın emirlerine boyun eğendir. Allah'ın bütün yaratıklarına şefkatli davranandır. Yaratıcı olan Allah'ı arif olarak herkes arasında tanınandır. Yani hazreti efendimiz ve mevlâmız, veliler tacı, es-seyyit el-hac eş-şeyh ibrahim Hakkı; fakir, halim, selim, zamanın kutbu, gavs-ı azam şeyh efendimiz ulvî İsmail Tillovî Fakirullah hazretlerinin halifesidir.

Bu "MARİFETNAME" burada tamam olmuştur.

İbrahim Hakkı Hazretlerinin Bir Mektubu

Bismillah. / Hamd Allah’a mahsustur. Salât ve selâm onun seçtiği ve sevdiği resulüne olsun.

Ey din kardeşim,

Allah, seni aziz etsin. Allah’ın cömertliğiyle mektubun bana ulaştı. Allah’ın lütfuyla içindekileri okudum. Allah’ın izniyle soruna cevap verdim. Allah’ın izniyle sana bu mektubu yazdım. Allah için sevgimi sana gönderdim. Bu mektup, Allah’ın izni ile sana ulaştığında; bu tavsiyelerin senin yanında ve Allah katında makbul olmasını Allah’ın büyüklüğünden dile. Eğer bununla amel edersen, Allah’ın yardımıyla, Allah ehli zümresine girersin.

Sana ilk tavsiyem, Allah’a takvadır. Ta ki Allah sevgisinin tadını tadasın. Allah’a tevekkülü tavsiye ederim ki Allah sana yeter. Bütün işlerini Allah’a ısmarlamayı tavsiye ederim. Ta ki azim, ihtiyar ve Allah’ın takdirine aykırı tedbirden müsterih olasın. Allah’ın kazasına rıza ve teslimi tavsiye ederim. Ta ki muhalefetten kurtulup Allah’ın rızasına eresin. İnsanların eziyetine karşı Allah için güzel sabrı tavsiye ederim. Ta ki hayvanî vasıfları unutup, Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanasın. Allah’ın kullarına karşı affı ve öfkeyi yutmayı tavsiye ederim. Ta ki Allah’ın affının tatlılığını bulasın. Ayıpları örtmeyi ve Allah’ın tüm yaratıklarına şevkati tavsiye ederim. Ta ki senin ayıplarını Allah örtsün ve Allah sana merhamet etsin. Gafillerden Allah’a uzleti tavsiye ederim. Ta ki Allah’la huzurdan ve Allah’a yönelmekten meşgul olmayasın. Bütün hâllerinde Allah için halis niyet ve doğruluğu tavsiye ederim. Ta ki nefsinin garazlarını telef edip, Hakkın nazarından düşmemek için halkın nazarına aldırmayasın. İç, dış, fiil ve sözde Allah’ın habibine uymayı tavsiye ederim. Ta ki Allah seni sevsin. Allah seni aziz etsin ve Allah seni doğru yola erdiresin.

Kalp hâllerini gizlemeyi, sevgi sırlarını örtmeyi, Rabb’ini tanımayan ve kendini de bilmeyen herkesten Allah’ın sırlarını korumayı tavsiye ederim. Allah’tan uzaklaştıran her şeyden Allah’a yönelmeyi ve tövbeyi tavsiye ederim. Ta ki her şeyi Allah’la ve Allah’ı her şeyle bulasın. Bütün dünya işlerini terki tavsiye ederim. Ta ki çoklukta tekliği ve teklikte çokluğu göresin. Mahlûku sevmekle yaratıcıyı sevmeyi birleştiresin ve Allah’ın edebiyi halka muamele edesin. Nefsinin nazlarını terki ve kalbi onlardan Allah’a sefer ettirmeyi tavsiye ederim. Ta ki görünüşte seferde olsan da vaktini Allah ile saf kılasın.

Yemeği azaltmayı ve sözü kısmayı tavsiye ederim. Ta ki alışkanlık ve ilham lezzetini tadasın. “Lâ ilâhe illallah” kelimesini kalbî zikirle sürdürmeyi tavsiye ederim. Ta ki kalbin, Allah’ın vahdaniyet nuruyla nurlansın ve bu nur kâinatın safhalarına aksetsin de Allah’ın nuruyla vahdet-i vücudu görüp gerçek fakir, saadet ve fena fillah devletine eresin. Allah’tan başkasındaki düşüncelerde fikir ve düşünceleri yok etmeyi tavsiye ederim. Ta ki kendinle aranda ve Allah’la aranda perde kalmasın ve kalbin Allah’ın evi olsun. Allah’ı zikir cilâsıyla kalp aynasını parlatmayı tavsiye ederim. Ta ki ona baktığında Allah ile beraberlik sırrı sana açık olsun ve Allah’ı kendinde, kendini kendinden yok bulup, Allah’a yakınlaşanlardan olasın; nefsin ve Rabb’ini Allah ile bilesin ve Allah’ı tanıma hazinesine sahip olasın da sonsuz saadete eresin ve Allah erlerinin seçkinleri ile karışasın.

Kendinden yüz çevirmeyi ve Allah’a yönelmeyi tavsiye ederim. Ta ki nefsin unutup Allah’ı zikredici olasın. Bütün varlığı Allah sevgisinde yok etmeyi tavsiye ederim, fa ki Allah lütfuyla seni kendine çeksın de senin gözün ve kulağın olsun. Allah ile işitip Allah ile göresin. Kendinden geçici

olup Allah ile kalıcılık bulasın. Beklemen ve kendinden dışarıya ihtiyacın kalmasın. Allah ile birlik başkasıyla işin olmasın ve Allah'tan başkasına ihtiyacın kalmasın.

Sıranın sürekli Allah'ın varlığıyla olmasını tavsiye ederim. Ta ki bütün hâllerinde kalbine Allah'tan başkası girmesin. Özellikle meydana gelen bütün işlerde ancak Allah'ı gör. Vermek, menetmek, zarar, fayda, eziyet, hadise, nimet ve insanlardan çıkan diğer işler Allah'tan bil. Bir nimet ortaya çıkınca gerçek olarak ancak Allah'a şükret. Onu vereni görünüşte Allah'ın âleti gibi düşünerek teşekkür et. Elem ve eziyet gördüğünde, onu Allah'ın adlinden gör de onu yapan şahsı azarlama. Çünkü sen bütün hâllerinde Allah'ın huzurundasın ve ondan başkasından kayıpsın.

Bu tavsiyelerin Özünü sana tavsiye ederim. Bu da her şeyi terk, nefsi ve arzuyu unutma ve kalpte Allah'tan başkasına yer bırakmamadır. Hayvani nefsinin öldür ve kalbini Allah ile dirilt. İşte o zaman Allah'ın veli kulu olursun.

Ariflerden biri buyurur ki:

“Kalbinde Allah olanın, her iki dünyada yardımcısı Allah'tır. Kalbinde Allah'tan başkası olanın, o şey her iki dünyada onun düşmanıdır”.

Ey din kardeşim, bir an Allah'tan gaflet etme ki kalbinde Allah'dan başkasını bulmayasın. Hep Allah'ı tanı. Evvel Allah'tır, ahir Allah'tır, zahir Allah'tır, batın Allah'tır, diri olan Allah'tır, kalıcı Allah'tır.

Bu mektup, din kardeşin, Fakirullah'ın müridi, Hakirullah'ın oğlu Hakkı tarafındandır.

Vallahi ne kutsal tavsiyeler bunlar

Marifet, sevgi ve ünsü istemek için

Şifa-i sadr-ı mümindir vasiyetnâme-i

Hakkı Kabul eden bulur daim huzur-i Hazreti Hakkı

Melik ve Vehhap olan Allah'ın yardımıyla kitap bitti.

Kâdı-i hâcât : İstekleri, dilekleri yerine getiren, Allah.

Teşviş : Karışıklık

Dûr : Uzak.

Reng : Hile.

Teng : Dar.

Nâgâh : Ansızın, birdendire.

Mu'ti u mâni : Veren ve vermeyen.

Dârr u nafi : Zarar ve fayda veren.

Hâfid u râfi : Geçim veren, geçimi kaldıran.

Eymün ü hâif : Kuvvet ve korku veren.

Zîreklik : Uyanık ve anlayışlı olmak.

Zinet : Süs.

Gâımız : İşaret, göz işareti.

Bişâret : Güzellik.

Elsine-i halk : Halkın dili, halkın konuştukları.

Eklâm-ı Hak : Hakkın yazdığı.

Nûn suresinde Allah'ın “nun” ve “kalem” üzerine yemin etmesine işaret.

Zâr : Arık, zayıf.

Sîn : Yaş.

Bar : Yük.

